

Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek. Deel 6

redactie P.C. Molhuysen en P.J. Blok

bron

P.C. Molhuysen en P.J. Blok (red.), *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek. Deel 6*. A.W. Sijthoff, Leiden 1924

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/molh003nieu06_01/colofon.php

© 2008 dbnl

[Woord vooraf]

Nogmaals heeft de redactie een wijziging ondergaan. PROF. DR. L. KNAPPERT zag zich wegens andere bezigheden genoopt zijn werkzaamheid als hoofdredacteur met de voltooiing van het vijfde deel te besluiten. Het is hier de plaats hem voor zijn moeite openlijk dank te zeggen en de hoop uit te spreken, dat hij, gelijk aan het thans verschijnende, ook aan de volgende deelen zijn gewaardeerde medewerking zal blijven schenken.

Het heeft tot onze spijt wederom bijna drie jaar geduurd, eer wij dit zesde deel op het vorige konden doen volgen. Gedeeltelijk is dit te wijten aan de wisseling der redactie, die onwillekeurig eenige vertraging in den arbeid meebracht. Anderdeels is dit het gevolg van de gedurige veranderingen in den staf onzer medewerkers. Indien men de in elk deel voorkomende lijsten van namen vergelijkt, zal het spoedig opvallen, dat op vele gebieden de taak in andere handen is overgegaan, maar ook zal men opmerken, dat de omvang der lijst telkens geringer wordt. Het eerste is, daar sinds de voorbereiding van het werk thans ruim vijftien jaar voorbij zijn gegaan, helaas onvermijdelijk; het tweede is in verband met den opzet van het Woordenboek te betreuren. Wij moeten te vaak de ervaring opdoen, dat zij, op wier belangstelling wij meenden te mogen rekenen, hoewel zij inderdaad het nut van ons werk gaarne erkennen en zelf daarvan geregeld gemak ondervinden, toch niet geneigd blijken omgekeerd ook het Woordenboek door hun medewerking te steunen. Het past niet de oorzaken daarvan te dezer plaatse nader te beschouwen; echter moge hierin een opwekking besloten liggen aan hen, wier studiën zich op het gebied der nederlandsche geschiedenis in den ruimsten zin bewegen, om ook door bijdragen in dit Woordenboek hun wetenschap nog in meerdere mate aan het algemeen belang dienstbaar te maken.

Het thans voltooide deel overtreft het vorige wederom met eenige vellen druks in omvang; dit is een teeken van gedeeltelijke overwinning onzer moeilijkheden. Wij hopen dat meerdere vastheid in de redactie en algemeener medewerking ons in staat zullen stellen de volgende deelen spoediger en op bevredigende wijze tot stand te brengen.

Onzen hartelijken dank betuigen wij aan alle medewerkers, die tot dit deel hebben bijgedragen, inzonderheid aan diegenen onder hen, die in talrijke artikelen naar het volledig maken van geheele groepen of geslachten hebben gestreefd. Ook voor dit deel mochten wij den steun ondervinden van den heer JHR. H. TEDING VAN BERKHOUT, Directeur van 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam, die het geheele werk in drukproef doorzag en op talloze plaatsen verrijkte door de toevoeging of aanvulling van iconografische gegevens; wij zijn daarvoor ten zeerste erkentelijk.

ROTTERDAM, } November 1924.

FR. KOSSMANN.

LEIDEN, } November 1924.

P.J. BLOK.

DEN HAAG, } November 1924.

P.C. MOLHUYSEN.

Dit deel bevat artikelen van:

J. VAN BAREN.
A.J. BARNOUW.
E.D. BAUMANN.
Mej. J.M. BLOK.
P.J. BLOK.
JOH. C. BREEN.
D.A. BRINKERINK.
H BRUGMANS.
GUSTAVE COHEN.
W. DEL COURT.
H. DYSERINCK.
A. EEKHOF.
Mej. D.A. FELIX.
A.J.A. FLAMENT.
DOM DE FRANCE.
J. FRUYTIER.
C. GEBHARDT.
J.J. DE GELDER.
M.M. VAN GRINSVEN.
J.J.M. HEEREN.
A.H.L. HENSEN.
G. HESSE.
H.H.R. ROELOFS HEYRMANS.
F.M. JAEGER.
J.L. JANSEN.
J. KLEIJNTJENS.
L. KNAPPERT.
F.S. KNIPSCHEER.
Th. KNUVELDER.
L.M.G. KOOPERBERG.
Fr. K.H. KOSSMANN.
H. KRONENBERG.
Mej. M.E. KRONENBERG.
J.E. KROON.
P. LEENDERTZ.
E.C. VAN LEERSUM.
Mej. C. VAN LOEN.
W.H. DE SAVORNIN LOHMAN.
J.C. VAN DER LOOS.
C.H.Ph. MEYER.
L. VAN MIERT.
W. MOLL.
E. MORTREUX.
F.E. MULERT.
J.W. MULLER.
R. DE NERÉE TOT BABBERICH.
Mej. J.A. NIJLAND.
J. PRINSEN J.Lz.
J.C. RAMAER.

W.M.C. REGT.
H.G. RÖMER.
Mej. H.J.A. RUYS.
A.A. VAN SCHELVEN.
H.J.J. SCHOLTENS.
R.G.R. SMEETS.
F.W. STAPEL.
J.F.M. STERCK.
H. VAN STRIEN.
W.A.C. VAN STRIEN.
J. TIELROOY.
F. VERMEULEN.
J. VERZIJL.
A.B. VAN DER VIES.
F. VOGELS.
C. DE WAARD.
C. WESSELS.
E. WIERSUM.
G.A. WUMKES.
E. ZUIDEMA.
R. ZUIDEMA.
D.S. VAN ZUIDEN.
J. ZWARTS.

A.

[A, Arien]

A (Arien), hoornsch kaperkapitein, bracht met zijn ééne galjoot, bewapend met twee stukken en bemand met 82 man, in den tweeden engelschen oorlog 32 koopvaarders op.

Vgl. de Jonge, *Gesch. Nederl. Zeewezen* II, 5.

Blok

[Aalbers, N.S.]

AALBERS (N.S.), kapitein ter zee, voerde het bevel over de brik De Zwaluw, deel uitmakend van het eskader van Staringh, dat voorjaar 1789 naar Indië vertrok en Dec. 1789 daar aankwam. Hij nam deel aan de krijgsverrichtingen tegen Boni (1790) en hielp een opstand in Solo voorkomen, waarna hij verder in de Molukken streed. Zijn schip bleek voor de terugreis te zwak te zijn; op de Merkuur keerde hij met het eskader (1792) naar het vaderland terug. In 1803 met het eskader van Hartsinck naar Indië vertrokken, voerde hij het bevel over het fregat de Pallas. Hij raakte met dit schip en een paar kleinere 26 Juli 1806, uit de Molukken terugkeerend, in straat Saleyer slaags met twee engelsche schepen en werd al spoedig zwaar gewond, terwijl na zware verliezen zijn schip door den jongsten luitenant werd overgegeven. Hij stierf kort daarna.

Vgl. de Jonge, *Gesch. Nederl. Zeewezen* IV, 743, 746; V, 617, 622.

Blok

[Aardenburg, Hendrik van]

AARDENBURG (Hendrik van) of de Herdenburgh, genaamd naar zijne geboorteplaats Aardenburg in Z.-Vlaanderen, was Benediktijner monnik van St.-Baafsabdij te Gent en abt aldaar van 1212 tot aan zijn dood, 2 Nov. 1223. Talrijke nog bewaarde oorkonden getuigen van den ijver en de zorg van den abt om de eigendommen zijner abdij te verzekeren, te bewaren en te vermeerderen. Hij stond hoog in aanzien bij de gravin van Vlaanderen, Johanna, die talrijke giften schonk aan St. Baafs. Haar voorbeeld werd gevolgd door de aanzienlijkste heeren van Vlaanderen, van wie de abt vele gronden, cijzen en renten ontving. Nauwkeurig deed hij de verplichtingen der meiers en pachters nagaan, over het bezaaien, ontginnen, bemesten der akkers, over het onderhoud der dijken, vlieten en waterlopen, en ontnam hun het verpachte wanneer zij zich hierin nalatig betoonden. Hij voerde een gelijkvormig systeem in voor het ontvangen der inkomsten der abdij, die bestonden in vele verplichtingen en opbrengsten in natura. De abt droeg veel bij tot het ontginnen der woeste gronden in het land van Waas en rondom Gent. Hij stichtte eene kerk te Mendonk op de ontgonnen gronden en wist vele moeilijkheden over betwiste rechten met de adellijke heeren en andere kloosters in der minne te schikken. Hendrik van Aardenburg was door zijn zegenrijk bestuur een der voornaamste baten van St. Baafsabdij.

Zie: van Lokeren, *Hist. de l'abbaye de St. Bavon* (Gand 1855) 89-95; Sanderus, *Flandria illustrata* (2e ed.) 284-285.

Fruytier

[Aardenburg, Pieter van]

AARDENBURG (Pieter v a n), luitenant ter zee in dienst van de provincie Holland, weigerde mede te werken aan het overleveren van den uitlegger de Spion vóór Loevestein aan de oranjegezinden op geldersch gebied en bracht zijn kommandant en diens medestanders na een gevecht op (1784). Later commissaris van oorlog? Dan is er een portret van hem door J.G. Waldorp.

Zie: *Vaderl. Hist ten verv. op Wagenaar*, XIII, 400.

Blok

[Abba]

ABBA, frankisch praefect van Oostergoo kort na den dood van Bonifacius, op wiens martelplaats hij omstr. 760 een aarden dijk tegen de zee met kerk bouwde, waar een zoetwaterwel ontsprong.

Vgl. Willibald, *Vita Bonifacii*, in Jaffé, *Bibl.* III, 470; *Monum. Germ., scriptor. rerum germ.*, 57.

Blok

[Abbema, Fredericus]

ABBEMA (Fredericus), predikant te Polsbroek 1636, Moordrecht 1640, Vianen 1646, kwam 14 Febr. 1656 met het schip 'Arnhem' te Batavia, ging kort daarop naar Amboina, in Sept. naar Ternate, waar hij Juli 1659 overleed. Zijne dochter Elisabeth was gehuwd met den landvoogd Cos van Amboina. Na diens dood, 1664, deed Johan van Dam, gouverneur van Banda, aanzoek om haar hand, zij gaf het jawoord en het huwelijk zou te Batavia voltrokken worden. Zij reisde vooraf daarheen en van Dam vroeg voor haar onderdak bij zijn vriend den G.-G. Maetsuycker. Deze nam, 3 Juni 1663 zelf weduwnaar geworden, Elisabeth in zijn huis, maar wist 'mettertijd ook genegenheid krijgende, haar Ed. zoo wel te believeen, dat hij haar bewoog, al hetgene zij aan den heer van Dam beloofd had te vergeten, en liever met den opperlandvoogd van Indiën, dan maar met een landvoogd van Banda te trouwen - gelijk deze haar bij zijne komst te Batavia ook al getrouwd vond.' Elisabeth overleed 27 Nov. 1674, na een moeilijk huwelijk met den kregelen en kortaangebonden heer gouverneur-generaal.

Zie: C.A.L. van Troostenburg de Bruyn, *Biogr. woordenb. van O.I. predikanten*, 1893, 5; Grothe, *Archief voor de gesch. d. oude holl. zending*, 1884, 159; Fr. Valentijn, *Ouden nieuw Oost-Indië*, 1724/26, IV, 1, 302, naverteld door Busken Huet, *Litt. Fant. en krit.* XI 23-27; J.P.I. Dubois, *Vies des gouv. généraux*, 1763, 217 s.; *Dagh-register geh. int Casteel Batavia*, uitg. van der Chijns, jaar 1664 op 31 Juli, 3 en 20-22 Aug. blz. 300, 306, 342 vlg. 344.

L. Knappert

[Abbenbroek, jonker Boudewijn Hart van]

ABBENBROEK (jonker Boudewijn Hart v a n), ridder, geb. te Hof van Delft 2 Febr. 1542, onthoofd te Groningen 13 Juli 1571, zoon van jonker Gerrit Jansz. van Abbenbroek en diens tweede vrouw Magdalena Claes Vranckensdr. (van den Berch), gehuwd met

Barta Storms, geb. te Delft. In Mei 1549 erft Abbenbroek van zijn vader de helft van een gekocht leen, gekomen van Mr. Cornelis Claesz., gelegen in Abbenbroek, 'dat men te leen houdt van den heere van Abbenbroek, zoon van Montfoort', als heere van drie kwart Abbenbroek.

Hij schijnt zich al vroeg met de Hervorming te Delft te hebben ingelaten; in 1568-69 komt zijn naam voor op de lijst dergenen, wier goederen zijn verbeurd verklaard. Wanneer hij op de vloot der Watergeuzen kwam, is onbekend. Toen de Spaansche vloot onder admiraal van Boschuyzen 23 Juni 1571 op de Eems bij Emden de vloot der Watergeuzen versloeg, behoorde Abbenbroek tot de gevangenen. Hij werd niet dadelijk gevonnist, maar 6 Juli 1571 met andere voorname Watergeuzen naar Robles in Groningen gezonden, om verhoord te worden. Abbenbroek was zoo ziek, dat hij niet overeind kon zitten. De Spanjaarden lieten door den 'stelmaecker' Johan Brouwer tegen betaling van een rijder een trog of bak maken, en hierin werd Abbenbroek door Mr. Christopher, die in Groningen het ambt van 'schaerprichter' bekleedde, 13 Juli 1571 onthoofd. Coendert, de doodgraver, begroef het lichaam, met die der tien andere terechtgestelde Watergeuzen, op het Broederkerkhof en kreeg hiervoor 20 stuivers uitbetaald.

Zie: Kok, *Vaderl. Woordenboek* I, 130; van Vloten, *Nederl. Volksopst.* I (1858), 322; Franz, *Ostfriesl. und die Niederl.* 199-203; Andreae, *Geuzen Troebelen in Gron. Volks- Atm.* 1900, 53; van Leeuwen, *Batavia Illustrata* II, 827; van der Feen, *de Heerl. Abbenbroek* in *Nederl. Leeuw*, 36 (1918) 98, 102 en 38 (1920) 41; voorts Alg. Rijksarchief, Holl., Div. Rekg. 1804.

Vogels

[Abeele, Johannes van den]

ABEELE (Johannes van den) of de Abiete, geboortig uit Leeuwen, behaalde te Leuven den graad van licentiaat in de beide rechten en werd 13 Sept. 1570 professor voor het kerkelijk recht en kanunnik van St. Pieter. 1573 volgde hij Gisbertus Schoock uit Bommel op als president van het college St. Ivo, waar hij zelf 1577 een opvolger had. De datum van overlijden van Joh. v.d. Abeele is niet bekend, wat, zoo men den troebelen tijd, de verwarring die er heerschte, en het verlopen der universiteit in aanmerking neemt, niet te verwonderen is. 5 Oct. 1577 komt Joh. de Abiete J.U. licentiatu voor als kanunnik van Deventer. Arnoldus van den Abeele, baccalaureus in de beide rechten, behoorend waarschijnlijk tot dezelfde familie, was 1634-35 president van het college Craendonk. Hij was geboortig van Tongelre. Verder is ook van hem niets bekend.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XVII (1881) 332; XVIII (1882) 269.

Fruytier

[Abeele of Abiele, Judocus of Joost van den]

ABEELE of Abiele (Judocus of Joost van den), priester en pastoor te Hulst, was als zoodanig aangesteld 1489 of 90. Hij bestuurde zijne parochie meestal door een plaatsvervanger of onderpastoor evenals zijn medepastoor. De parochie Hulst was in twee gedeelten verdeeld, welke elk een pastoor had. In 1489-90 komen steeds twee vicecureyten voor, 1493 komt van den Abeele voor als pastoor met Jacob de Wintere. Hij bekleedde toen tevens het ambt van provisor der Vier Ambachten. Dit jaar werden hem als provisor twee kannen en als kureyt een kanne wijn aangeboden door de stad. In 1496 was Jacob Winter stedehouder van pastoor van den Abeele, die nu behalve provisor, ook deken der Vier Ambachten

was. In 1498 en 99 was van den Abeele geen pastoor meer, doch P a u w e l s
L e e n k n e c h t en meester J a n H a e s -

b a e r t . Hij vroeg in 1496 het noodige verlot aan den bisschop van Utrecht om den omgang van Onze Vrouwe te verleggen op St. Jansdag 29 Aug. De stad had een hevig geschil met van den Abeele en zijn commissarissen, den officiaal van den bisschop van Utrecht en den deken van Oud-Munster over de 'provisorie ende prochiepaapschap' van Hulst, dat leidde tot een kostbaar proces bij den Hoogen Raad te Mechelen 1496-1508. De stad wilde het provisorschap vereenigd met het pastoraat niet erkennen. Waarschijnlijk heeft de stad haar pleit gewonnen. In 1505 komt Joost van den Abeele weer voor als pastoor van Hulst, terwijl C o r n . G h e e r o l f deken en J o o s T u r i n s provisor der Vier Ambachten was. In 1522 was J.v.d. Abeele overleden, want de kerk boekte een ontvangen som bij testament gegeven door Heer Joos v.d.A. 'pastoor deser kercke'. Gedurende de jaren 1487-1503 werd ijverig gewerkt aan den geheelen opbouw der kerk, verwoest door den hevigen brand van 1468, zooals blijkt uit de wijding van altaren en de consecratie der voorkerk.

Zie: *Archief Aartsb. Utrecht XXXV* (1909) 225-227, 230; G r i j p i n k , *Register op de parochiën I* (Amst. 1914), 19.

Fruytier

[Abels, Fokke]

ABELS (Fokke), geb. te Dokkum, data van geb. en overl. onbekend; hij was de broeder van den Watergeus Jan Abels (zie het volgend artikel) en een roodharig, kort gebouwd man.

Den 5en April 1558 wordt hij met zijn broeder door de burgemeesters van Groningen aangesteld om de scheepvaart tegen de zeeroovers te verdedigen; bij de komst van Alva moet hij vluchten. April 1567 is hij in Emden; en wordt een der eerste Watergeuzen. Hij staat bekend als een hevig vervolger der monniken; zijn schip heette 'de Galei'. Einde Maart 1569 verkoopt hij voor Jan Abels roofwaar in Emden; begin December 1570 wordt zijn schip bij Norden door de Oostfriezen in beslag genomen; in 1571 wordt hij weer als kapitein der Watergeuzen genoemd en rust in la Rochelle een schip uit; einde Maart 1572 is hij in Dover, volgens anderen in Dieppe; 17 Mei 1572 wordt hij verbannen. Verder wordt zijn naam niet meer gehoord.

Zie: F r a n z , *Ostfriesland und die Niederl.* 84, 88, 104, 178, 180, 227; v a n V l o t e n , *Nederl. Volksofst.* (1858) I, 77, 145; A l t m e y e r , *Gueux de Mer*, 17; v a n G r o n i n g e n , *Gesch. der Waterg.* 36, 126; M a r c u s , *Sententiën*, 245; A n d r e a e , *de Friesche Waterg.* in *Vrije Fries*, 3e Reeks, V, 78.

Vogels

[Abels, Jan]

ABELS (Jan), geb. te Dokkum, data van geboorte en overlijden onbekend. In de berichten uit Emden wordt hij gewoonlijk genoemd H a n s k e n A b e l e n of N a b e l e n . Abels was een uitstekend zeeman en werd 5 April 1558 door den Raad van Friesland opgeroepen om de zeeroovers te bestrijden. Hij voegde zich later bij de Watergeuzen en was een der eersten. In April 1567 is hij in Emden; zoodra hij Dokkum had verlaten, kwamen de Spanjaarden in zijn huis en roofden alles weg; zijn vrouw moest naar Emden vluchten en ging daar wonen. Abels was een ruw man en dikwijls wreed tegenover zijn vijanden. Graaf Lodewijk, die Jan Abels nog van vroeger kende, zond hem einde April 1568 een brief, waarop Abels in het legerkamp bij Appingedam kwam en in dienst trad van graaf Lodewijk. Hij bracht

zijn met kanonnen gewapend schip mede. 5 Mei 1568 ankert hij met zijn schip voor Delfzijl, later bij Oostmahorne en steunt graaf Lodewijk flink bij zijn inval in Groningerland: ook leent Abels dezen geld. Hij zendt graaf Lodewijk van uit Emden levensmiddelen en was meestal vergezeld van J a n

Broeck. Begin Juni 1568 kruist hij voor de kust van Groningen en 18 Juni 1568 tracht hij vergeefs de haven van Delfzijl te heroveren; 22 Juni 1568 neemt hij in de haven van Emden een schip; einde Juni 1568 geeft graaf Lodewijk hem volmacht om volk te lichten; in Juli 1568 eischt de regeering van Oostfriesland, dat graaf Lodewijk het kaperschip zou terugroepen, maar vergeefs; 7 Juli 1568 verslaat hij met Sonoy de vloot van admiraal François van Boschuyzen op de Eems. Ook doet hij verschillende betalingen voor graaf Lodewijk. Op 18 Juli 1568 is het gerucht van zijn plundertochten tot in Groningen doorgedrongen; 21 Juli 1568 redt hij op de Eems veel vluchtelingen van Jemmingen en brengt ze in Emden. Na de nederlaag bij Jemmingen werd zijn schip te Emden in beslag genomen en kreeg hij van graaf Lodewijk toestemming om te gaan vrijbuiten. Jan Abels wilde nu in Emden een schip gaan uitrusten, maar werd uitgewezen. In Jan. of Febr. 1569 krijgt hij een kaperbrief van den Prins van Oranje en rooft op de Eems, doet veel schade; Febr. 1569 is hij in Norden en 18 Maart 1569 plundert hij op de kust bij Groningen; talrijke ballingen kwamen bij hem aan boord. Einde Maart 1569 verkoopen zijn vrouw en broeder in Emden en zijn zoon in Norden de roofwaar. Graaf Edzard van Oostfriesland beveelt om een schip tegen hem uit te rusten; April 1569 plundert hij bij Schiermonnikoog en Dokkum. In Friesland worden ook schepen tegen hem uitgerust; door mist en tegenwind moest Jan Abels 5 Maart 1569 een Engelsche haven binnenlopen; en toen hij kon aantoonen niet op de Engelschen te hebben geroofd, werd hij dadelijk toegelaten. Einde Mei 1569 plundert hij op de Eems. Johan de Mepsche, de luitenant van Caspar de Robles, raadt Alva aan om Jan Abels tot in Emden te vervolgen; 20 Mei 1569 wordt hij verbannen; einde Juni 1569 zendt Dr. Mundt hem een brief. Najaar 1569 plundert Jan Abels op het Wad en talrijk zijn de klachten uit Groningen. Begin Juli 1570 is hij in Dover. In October 1570 is hij waarschijnlijk uit Engeland in Emden gekomen. Hij rustte daar op eigen kosten een schip uit. Einde October 1570 wordt hij door Basius opnieuw tot kapitein aangesteld; in Maart 1571 bestelt hij in Emden kruit, maar de regeering van Oostfriesland laat dit overboord gooien; 1 Mei 1571 is hij genoodzaakt om Emden te verlaten, zeilt van Huisduinen, waar hij volk aan boord nam, naar Dover, neemt in Mei op zee een schip van Vlieland, doet later in het Vlie een aanval op boeiers uit Hamburg; einde Juli 1571 is hij weer in Engeland, in Aug. te Dover als kapitein op 'de Galei', en krijgt opdracht om naar Calais en verder naar la Rochelle te zeilen, om aan graaf Lodewijk te zeggen, dat de Watergeuzen gereed waren. Eind Maart 1572 is Jan Abels weer in Dover, 1 April 1572 bij de inneming van den Briel. Toen Marinus Brand in 1575 naar de Spanjaarden was overgelopen, moest Jan Abels met vijf galeien de wacht op de hollandsche en zeeuwsche stroomen houden. Later is zijn naam niet meer gehoord.

Zie: Marcus, *Sententiën* 193; van Groningen, *Gesch. der Watergeuzen*, 126; Feith, *Archief van Groningen* II, 304; Hohlbaum in *Mitteilungen aus dem Stadtarchiv zu Köln* XVII, 69; Bor, I, 237; Groen van Prinsterer, *Archives*, III, 233; Franz, *Ostfriesland und die Nederl.* 30, 103, 191, 227; Altmeyer, *Gueux de Mer*, 12, 18, 38; van Vloten, *Nederl. Volksopst.* (1858) I, 77, 143, 145, 165, 180; Blok, *de Waterg. in Engeland* in *Nijhoff's Bij-*

dragen, 3e Reeks, VI, 240-243; Gachard, *Invasion du Cte Louis de Nassau*, 342, 345, 366; Andreae, *de Friesche Waterg.* in *Vrye Fries*, 3e Reeks, IV, 461, 479, 486, V, 78; Kervyn, *Relations Politiques*, V, 380, 383, VI, 155; *Calendar of State Papers, Foreign Series, Elisabeth*, 1569-1571, 89, *Domestic Series*, 1547-1580, 332; Hagedorn, *Erste Erscheinen der Geusen auf dem Wasser in Emders Jahrbuch XVII* (1900), 391, 401; *Werken Hist. Gen.* Utrecht XXI, 342; Brenneysen, *Ostfriesische Historie I*, 364.

Vogels

[Abels, Tamme]

ABELS (Tamme), geb. te Dokkum; data van geb. en overl. onbekend. Hij is de zoon van Jan Abels (zie het vorig artikel) en een der eerste Watergeuzen. April 1567 ontmoeten wij hem in Emden, waarheen hij met zijn vader was gevlucht. Einde Maart 1569 verkoopt hij voor zijn vader roofwaar in Norden. 15 Juni 1570 dient hij als bootsman op het schip van Jan van Troyen bij het Vlie. Verder wordt zijn naam niet meer genoemd.

Zie: Franz, *Ostfriesland und die Nederl.* 84, 88, 140; van Vloten, *Nederl. Volksofst.* (1858) I, 77, 147, 157; Andreae, *de Friesche Watergeuzen in Vrye Fries*, 3e Reeks, IV, 479.

Vogels

[Abendana, Jacob van Joseph]

ABENDANA (Jacob van Joseph), geboren in Spanje, kwam als jong kind met zijn familie naar Hamburg en studeerde aan de leerschool van de Pinto te Rotterdam. In 1655 werd hij benoemd tot chacham (opperrabbijn) der portugeesche gemeente in Amsterdam. In 1680 ging hij als opperrabbijn naar Londen waar hij in 1695 stierf. Hij vertaalde de *Misjna* in het Spaansch, welke vertaling evenwel niet gedrukt werd.

Verg. over hem: *Jewish Encyclopedia*, in voce.

van Zuiden

[Aboab, Isaak da Fonseca]

ABOAB (Isaak da Fonseca), chacham (opperrabbijn) der Portugeesch-israëlietische gemeente te Amsterdam, werd in 1605 te Castrodaire in Portugal geboren als zoon van David Aboab en Isabel da Fonseca. Met zijn voor de Inquisitie gevluchte ouders kwam de 7-jarige Isaac te Amsterdam. Te zamen met Menasseh ben Israel studeerde hij bij den opperrabbijn Isaac Uziël. Reeds op 21-jarigen leeftijd werd Aboab benoemd tot opperrabbijn van een der toen bestaande drie gemeenten te Amsterdam. In 1642 trok Aboab vergezeld van den geleerde Mozes Raphael de Aguiar met eenige honderden geloofsgenooten naar Brazilië, om daar als geestelijk hoofd op te treden van de talrijke joodsche nederzetting, die daar reeds bestond en die onder de hollandsche regeering in aanzien toenam en tot grooten bloei kwam. Na het verlies der kolonie aan de Portugeezen in 1654, keerde Aboab in 1656 te Amsterdam terug, alwaar hij dadelijk in zijn functies als opperrabbijn en hoofd der leerschool werd hersteld.

Zeer veel heeft Aboab door zijn bezielend woord bijgedragen tot den bouw van de in 1675 ingewijde synagoge der portugeesche Israëlieten te Amsterdam. Het was Aboab, die als oudste het banvonniss over Spinoza moest uitspreken.

Zijn portret is door A. Nagtegaal in zwarte kunst geschilderd.

Verg. over hem: *Jewish Encyclopedia*, in voce.

van Zuiden

[Abrahamsz., Gerardt]

ABRAHAMSZ. (Gerardt), alias *Leckerbeeten*. Hij had behoord tot de 'Bergverkoopers', die in 1589 Geertruidenberg aan de Spanjaarden hadden verkocht, was door de Staten vogelvrij verklaard en in 1600 luitenant van *Antonie*

Schetz, heer van Grobbendonck, in den Bosch. Toen in 1599 een luitenant van den franschen ritmeester in staatschen dienst Pierre de Breauté, te Geertruidenberg toen in garnizoen, door 40 van Grobbendonck's ruiters uit Diest met 20 zijner 'maitres' (uitgezochte ruiters) was opgelicht en, in den Bosch gevangen, aan Breauté losgeld vroeg, antwoordde deze, dat hij niet had moeten wijken voor de dubbele overmacht en dat Breauté aannam met 20 'maîtres' 40 'coquins' te verslaan. Abrahamsz. nam deze uitdaging aan en blufte met een gelijk getal zijner ruiters die van Breauté te verslaan. Het gevecht had tegen den zin van prins Maurits, die geen edelman tegen een verrader wilde wagen, 5 Febr. 1600 plaats op de Vuchterheide, waar Abrahamsz. bij de eerste charge door Breauté doodgeschoten werd. Deze zelf werd echter na de derde charge, na groote verliezen aan zijn zijde, door zijn ruiters verlaten, raakte op losgeld gevangen, maar werd door Grobbendonck's ruiters op diens bevel vermoord op weg naar de galg te Vucht.

Vgl. Bor, IV, 601. De stukken in *Bull. Comm. d' Hist.* 2e serie, VIII, 140 en bij Hermans, *Bijdr.* 1, 399; *Geuzenliedboek* ed. van Lummel n^o. CLVI. Verder Petit, *Repertorium* i.v. Vucht (N. Br.).

Blok

[Achelen, Igram van]

ACHELEN (Igram van), geb. te 's Hertogenbosch 1534, overl. te Mechelen 28 Sept. of 18 Oct. 1604, behoorde tot eene voorname adellijke familie van zijn geboortestad, waar zijn grootvader Willem en andere leden van zijn geslacht als schepen voorkomen. Volgens *Biogr. Nat. Belg*, I, 12, was hij de zoon van Igram, ontvanger van 's Hertogenbosch en meester van het groot gasthuis, overl. 1550. Volgens de geslachtslijst in *Taxandria* XX (1913) 205 was hij het zevende kind der tien van Anthonis van A., schepen van 's Hertogenbosch en van Aleid Vogels Dircksd. Hij was in 1534 geboren, en huwde met Clementia van Hoytema, nicht van Viglius van Zwichem, bij wie hij verscheidene kinderen had (*Maandbl. Nederl. Leeuw* II, 12).

Igram van Achelen blonk uit gedurende zijn studietijd te Deventer en aan de universiteit te Leuven, waar hij den graad van doctor in de rechten behaalde. Val. Andreas, *Fasti acad.* vermeldt hem niet onder de doctores juris. Sinds 1550 was hij door Karel V benoemd tot lid van den raad der provincie Friesland, Philips II stelde hem begin 1570 aan tot president. Van Achelen maakte zich verdienstelijk tijdens de groote overstromingen, die 1570 en 74 Friesland teisterden. Als bewijs van dankbaarheid werd te zijner gedachtenis een gedenkzuil opgericht en een gedenkpenning met zijn afbeelding geslagen. In 1575 vereerden de Staten hem om zijne verdiensten een som geld.

Bij den overgang der Staten van Friesland werd president van Achelen, die streng katholiek en zeer aan den koning gehecht was, gevangen gehouden. Hij weigerde aan de nieuwe Statenleden de sleutels der kanselarij over te geven, 1578. Toen hij spoedig daarop in vrijheid werd gesteld, begaf hij zich naar Brabant. 1586 werd hij lid van den Geheimen Raad te Brussel en eindelijk 18 Aug. 1598 president van den Grooten Raad te Mechelen, wat hij tot zijn dood is gebleven. Hij werd te Mechelen in de kapel van St. Nicolaas in de St. Romboutskerk begraven (Le Roy, *Théâtre sacré du Brabant* I, 42, III, 42).

Zijn afbeelding in buste op 40 jarigen leeftijd vindt men op den genoemden gedenkpenning, bij G. van Loon, *Nederl. historiepenningen* 1,

186. Van zijne zes kinderen: Volkard, Willem, Antoni, Clementia, Hildegonde en Ida, werd de eerstgenoemde in 1600 lid van den Raad van Brabant en 1624 van den Geheimen Raad.

Biogr. Nat. stelt den datum van overlijden van Igram v.A. op 18 Oct., *Taxandria* t.a.p. op 28 Sept.

Zie: de talrijke werken aangehaald in *Biogr. Nat. Belg.* 1, 12-13; Schwartzenberg, *Groot Placaat en Charterboek van Vriesland III*, 1023 en vv.; Hoynck van Papendrecht, *Analecta Belg.* I, 31, 173, 194, III, 500, 570, 656. Fruytier

[Achter, Franciscus Adrianus van]

ACHTER (Franciscus Adrianus van), geb. te Gent 12 Juni 1721, begr. te Weesp 8 April 1789. Hij was oorspronkelijk 'Roomsche priester, Augustijner monnik en prediker, mitsgaders leeraar in de redeneerkunde en welsprekenheid te Gent', zooals hij zelf op de titels zijner werken aangeeft, verliet echter zijn beroep en zijn vaderstad en kwam naar Nederland, waar hij zich in de hervormde kerk deed opnemen. Zijn *Geloofsbelijdenisse.... opentlijk gedaan in de Grootte Kerk der stad Schiedam op de ondervraging van Gerardus Klein, leeraar der Gereformeerde gemeente aldaar, den 21 en Augustus 1754* verscheen te Rotterdam in 1755 en werd beantwoord door den pastoor van St. Michiel te Gent in een uitvoerig geschrift: *Dwalende rave buyten de arke van Noë afgebeeld in den persoon van F. van Achter, van Roomsche priester en religieus geworden litmaet der gezegde Gereformeerde Gemeente tot Schiedam, Antwerpen 1757.*

Intusschen had hij in Nederland een werkkring gevonden aan de latijnsche school te Weesp, waarvan hij den 5en Aug. 1755 het bestuur aanvaardde met een *Oratio inauguralis de grati animi virtute, habita in templo Vespensi ...*, *Amstelaedami 1755*, welke tegelijkertijd ook in het Nederlandsch verscheen onder den titel: *Inwyings Redevoering over de dankbaarheid*, door hem zelf vertaald. Hij is echter niet zijn geheel verder leven doorlopend te Weesp werkzaam geweest; den 6en Juli 1770 werd hij rector van het gymnasium te Oldenzaal en hield bij die gelegenheid een: *Oratio de scholasticae institutionis utilitate et usu, hab. publ. Oldenzaaliae in templo, Amstelaedami s.a.* Hoe lang hij te Oldenzaal gewerkt heeft is onbekend. In het ontvangboek van het begrafenisrecht te Weesp (Prov. Arch. Haarlem) wordt hij genoemd 'rector der latijnsche scholen dezer stad' en gerekend tot de 'hoogste classis'.

Vgl. over hem: *Biogr. Nation. Belg.* I, 14; van der Aa, *Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden*, XII, 222, in voce Weesp.

Kossmann

[Adam, Wybe]

ADAM (Wybe), geb. te Harlingen, waarschijnlijk vóór 1590, overl. na 1644, was van zijne jeugd af bouwer van windmolens. Reeds in 1623 woonde hij als ingenieur te Danzig. In dat jaar wendde hij zich tot den raad dier stad met de vraag om een door hem uitgevonden werktuig tot het wegmalen van overstromingswater te mogen vertoonen. Hij werd toen 'Adam der Mühlenbauer' genoemd. In 1625 legde hij werken te Warschau en te Elbing aan. In laatstgenoemde stad werd hem een betrekking aangeboden; toen hij dit aan den raad van Danzig mededeelde, stelde deze hem aan als 'Kunstmeister und dero Practicus'. In 1627 legde hij een 'Druckwerk' (pompwerk) aan om de voorstad van Danzig van water te voorzien. Een verzoek

om eene reis naar Warschau te mogen doen, werd hem geweigerd, daar men wegens den oorlog met Zweden zijne diensten niet kon missen.

In 1644 heeft hij te Danzig eene kabelluchtbaan aangelegd ten behoeve van grondtransport van een berg beoosten der stad naar een berg ten westen. Daar er toen geen ander materiaal voor den draad dan henneptouw beschikbaar was, heeft deze baan waarschijnlijk niet lang dienst gedaan en is zij elders niet nagevolgd. Eerst in de tweede helft der 19e eeuw zijn deze banen opnieuw uitgevonden.

Naar hem zijn te Danzig genoemd: het Bastion Wybe, de Platz Wybe en de Wieben Kaserne.

Omtrent Adam, blijkbaar een geniaal ingenieur, is verder niets bekend.

Zie eene mededeeling van H.C. B o s s c h a in *Verh. Kon. Inst. v. Ingenieurs* 1895-96, blz. 1.

Ramaer

[Adela]

ADELA, geb. omstr. 950, gest. omstr. 1022, jongste dochter van graaf W i c h m a n v a n H a m a l a n d , in eerste huwelijk gehuwd met den saksischen graaf I m e d , na diens dood lang weduwe, omstreeks 995 na losbandig gedrag gehuwd met graaf Balderik (zie dat art.) twistte voortdurend met hare oudere zuster L i u t g a r d i s , abdis van Elten, over het klooster en andere bezittingen. In 996 liet keizer Otto III te Nijmegen dienaangaande uitspraak doen en ontzegde Balderik en zijn vrouw alle rechten op het klooster. Na Otto's dood (1002) hernieuwden zij hunne aanspraken maar ook koning Hendrik II erkende ze niet. Nieuwe twisten ontstonden, waarbij Adela, die een begaafde, in borduurwerk ervaren, maar wreede, heerschzuchtige en twistzieke vrouw was en verdacht werd hare zuster en haren eigen zoon uit het eerste huwelijk, D i e d e r i k , graaf in de Veluwe, vergiftigd te hebben en daarom op aanklacht van haren tweeden zoon M e i n w e r k , bisschop van Paderborn, op een rijksdag te Dortmund in 1014 ter dood veroordeeld maar begenadigd werd, haren man voortdurend aanzette, vooral in den strijd met haar neef, den jongeren saksischen graaf W i c h m a n , die bij het kasteel Uplade tusschen Nijmegen en Elten (begin Oct. 1016) op haar last vermoord werd. Hare verdediging van Uplade (1016) werd bewonderd. De woeste veete bracht jaren lang de geheele streek in onrust, totdat keizer Hendrik, Maart 1018, zelf naar Nijmegen gekomen, Balderik voor zich riep, zijn hoofdvesting Munna (Monterberg bij Calcar) liet verwoesten en hem uit zijn gebied verjoeg. Met zijn vrouw naar zijn beschermer, den aartsbisschop van Keulen, gevluht, stierf Balderik 5 Juni 1021 te Heimbach. Zij zelve leefde nog eenigen tijd te Keulen van geestelijke prebenden en stierf er niet lang daarna. Bij de kerk van St. Peter begraven, werd haar lijk, zegt men, door een overstroming in den Rijn geworpen en nooit meer teruggevonden. Behalve genoemde zonen, liet zij twee dochters na: A d e l a , non te Elten, en G l i s m o d , gehuwd met een beierschen groote, misschien nog E m m a , ook uit het eerste huwelijk.

Zie de literatuur beneden bij B a l d e r i k .

Blok

[Adelaer, Koert]

ADELAER (Koert), eigenlijk K o r d S i v e r t s e n genaamd, 16 Dec. 1622 geb. te Brewig in Noorwegen, gest. eind 1675, kwam jong naar Holland. Na zich, onder Tromp, in hollandschen zeedienst bekwaamd te hebben trad hij omstreeks 1650 in dienst van het tegen de Turken strijdende Venetië, aanvankelijk als luitenant onder den hollandschen kapitein J o h a n R e y e r s , daarna 1651 op de S. Giorgio aan den Hellespont. Bruno vermeldt in een gedicht, hoe hij zich alleen tegen 209 vijanden

weerde als 'adelborst' op de venetiaansche vloot tegen de Turken. Hij bedreef hier ook verder als kapitein groote heldendaden, met

name bij Candia en 16 Mei 1654 bij den Hellespont, waar hij heldhaftig streed en den turkschen admiraal doodde. Hij verkreeg hier zijn bijnaam 'adelaar' en werd met drie gouden ketens, vele eereprijzen, den titel van luitenant-admiraal-generaal, ridder van S. Marco en aanzienlijke geldsommen benevens een erfelijk pensioen beloond. Als 'hopman' Adelaar wordt hij in een lied van 1657 na de verovering van een rijkgeladen portugeesch schip bezongen. In 1663 naar Holland gekomen, misschien ter wille van zijn huwelijk met een hollandsche vrouw, nam hij een aanbod van koning Frederik III van Denemarken aan en werd deensche admiraal-generaal, als hoedanig hij de verachterde deensche vloot reorganiseerde. Hij kwam in 1664 als hollandsch schout-bij-nacht in staatschen dienst, diende op de vloot, weigerde vice-admiraal van Holland te worden (eind Jan. 1665) gelijk hij na den slag bij Lowestoft moet geweigerd hebben het opperbevel over de staatsche vloot te aanvaarden. Hij bleef ook deensche admiraal en voerde 1666 een achttal schepen met nederlandsche bemanning naar Denemarken. Aan het hoofd der deensche vloot kruiste hij Oct. 1675 in samenwerking met een staatsch eskader onder B i n k e s op de pommersche kust in de Oostzee. Ziek naar Denemarken teruggekeerd, overleed hij kort daarna.

Zie: H o l b e r g , *Dän. nam. Norweg. Staatsund Reichs-historie* (duitsch 1731), 504; de J o n g e , *Geschiedenis Nederl. Zeewezen* I, 688, II, 39, 61, 515, 521; S c h e u r l e e r , *Onze mannen ter zee* II, 6.

Blok

[Adels, Wiert]

ADELS (Wiert), stuurman op de kof De Bloeyende Blom, beladen met graan van Libau naar Amsterdam, werd vóór de hollandsche kust 1 Aug. 1794 door een duinkerker kaper met zijn schip gevangen. Hij, met een scheepsjongen aan boord gelaten te midden van een kleine prijsbemanning, wist deze plotseling in het ruim op te sluiten, den prijsmeester overvallend en in zee werpend. Hij voerde toen het schip behouden 3 Aug. naar Hellevoetsluis.

Zijn portret is gegraveerd door C.H. Hodges en op steen geteekend door F.H. Weissenbruch, beide naar I. Perkois; afgebeeld bij S c h e u r l e e r , *Onze mannen ter zee* III, 252.

Zie voorts: *Vaderl. Hist. ten verv. op Wagenaar*, XXIX, 159; *Cat. Geschiedk. Tentoonst.* 1900, 105; S c h e u r l e e r , l.l.

Blok

[Adgild of Aldgisl]

ADGILD of A l d g i s l , tweede helft der 7de eeuw koning of hertog der Friezen. Hij nam den angelsaksischen prediker Wilfried, bisschop van York (677), door een storm op de friesche kust geslagen, vriendelijk op en vergunde hem het Christendom in Friesland, d.i. het kustland van het Zwin af tot de Wezer, te prediken, wat W. met veel succes deed. Hij beschermde ook Willibrord in Friesland. Hij schijnt den frankischen koning Dagobert II als opperheer erkend te hebben. Van hem, gelijk van andere dikwijls nooit bestaan hebbende friesche koningen, hertogen en 'potestaten', weten de friesche kronijkschrijvers der latere middeleeuwen veel meer te vertellen dan historisch vaststaat of zelfs in de bronnen vermeld wordt; dat alles berust op fantasie o.a. de geschiedenis van een Adgild, beweerden zoon van Radbod, den koning der Friezen uit het begin der 8ste eeuw.

Vgl. over hem: B e d a , *Hist. Eccles.* V, 19; M o l l , *Kerkgesch.* I, 83 vlg.

Blok

[Adolf, graaf van Berg]

ADOLF, graaf van B e r g , hertog van G u l i k , geb. 1408, overl. te Keulen 10 Juli 1437, maakte na den dood van hertog R e i n a l d IV (1423), als naaste bloedverwant van de zwaardzijde, aanspraak op Gulik, dat hij bemachtigde, en Gelre en werd ook (1426) door keizer Sigismund met Gulik en Gelre beleend; zijn zoon liet hij

huwen met Reinald's bejaarde weduwe. Met den reeds in Gelre regeerenden hertog Arnold van Egmond (zie I, 174) geraakte hij daardoor in moeilijkheden; in 1429 sloot hij met dezen een wapenstilstand voor vier jaren; hij wist Sigismund over te halen Arnold (1431) in den rijksban te slaan. Eerst 1434 trachtte hij weder in openlijken oorlog met Gelre en het thans daarmee verbonden Kleef Arnold te verdrijven; een wapenstilstand, Maart 1436 gesloten door bemiddeling van Philips van Bourgondië maakte daaraan een einde, nadat Gelre en Gulik beiden zoo goed als uitgeput waren door de lange veete. Hij stond bekend als onstuimig en niets of niemand ontziende, zelfs geen vader en moeder, stierf kinderloos na den dood van zijn zoon Ruprecht (1431). Hij was gehuwd geweest met Maria van Bar later (1430) met Elisabeth van Beieren en werd opgevolgd door zijn neef Gerhard, graaf van Mark.

Vgl. Nijhoff, *Gedenkwaardigheden* IV, passim; *Deutsche Biographie* i.v. Blok

[Adriaans, Gerard]

ADRIAANS (Gerard), Adriaansen, Adriani, meer bekend als Drunaeus, Drunée, van Drunen naar zijne geboorteplaats Drunen in de Langstraat, overl. te Rethy 24 Jan. 1602, had in 1559 zijne kloosterbeloften afgelegd in de Norbertijnerabdij te Tongerlo. Hij bekleedde in zijne abdij de ambten van prior en subprior. Sinds Mei 1573 bestuurde hij de parochie Rethy, in welke functie hij bleef tot zijn dood. Gerard Drunaeus was een der geleerdste wiskundigen en sterrekundigen van zijn tijd, zooals zijne geschriften en de door hem samengestelde instrumenten getuigen. Hij genoot de hoogachting van den prins-bisschop van Luik, Ernest van Beieren, aan wien hij vele zijner instrumenten afstond tegen schoone beloften, die niet vervuld werden. Eenige zijner werken werden toevertrouwd aan den heer Nic. Oudaert van Mechelen, om na verbetering de uitgave te bezorgen, wat niet geschied is. Een lijst zijner werken, alle in het latijn, vindt men bij Foppens, *Bibl. Belg.* I, 349 en *Biogr. Nat. Belg.* VI, 181, nauwkeuriger naar Miraeus, *Chronicon Praemonstratense* in Goovaerts *Ecrivains de l'ordre de Prémontré* (1900-1911) I, 204, IV, 58. Miraeus en alle andere vermelde schrijvers stellen het jaartal van zijn dood 23 Jan. 1603; het necroloog van Tongerlo 24 Jan. 1602.

Zie: van Spilbeeck, *Necrologium B.M. Virg. de Tongerlo* (1902) 16, 17; *Analectes hist. eccl. Belg.* I (1864) 432-442.

Fruytier

[Adriaensens, Johannes]

ADRIAENSENS (Johannes), pastoor, ged. 6 Juli 1733 te Hontenisse, Zeeland, overl. 18 Apr. 1803 te Grembergen bij Dendermonde. Hij was de zoon van Gijsbertus en Anna Verdurmen, studeerde op het klein seminarie te Gent en vervolgde zijne theologische studiën op het groot seminarie. Priester gewijd omstreeks 1755 kwam hij 1762 als missionaris-kapelaan in zijne geboorteplaats, om den pater Karmeliet Mathéus Henquiné, die als pastoor sinds 1710 tot 70 Hontenisse bestuurde, bij te staan. Na het plakkaat van de Staten-Generaal van 19 Juli 1730 werden geen geordende priesters meer toegelaten. Streng werd dit in de Generaliteitslanden doorgevoerd. De paters Karmelieten, die sinds de vervolging der katholieken verminderde, zich in Staatsvlaanderen 1690 te Hontenisse hadden gevestigd, konden geen priesters hunner orde meer aangesteld krijgen. Een bijzondere aanvraag voor de Karmelieten te Hontenisse werd bij resolutie der

Staten-Gen. 3 Juni 1750 verworpen. Toen een der paters, Sebastiaan van der Stelt, na een arbeid van 42 jaar in Hontenisse, aldaar

1761 overleed, was Joh. Adriaensens, door de paters gedoopt en als kind opgeleid, zijn opvolger in de uitgestrekte parochie. Na den dood van P. Henquiné, overl. 16 Dec. 1770, werd Adriaensens bij resolutie van den raad van State 7 Maart 1771 als pastoor van Hontenisse toegelaten. Als plichtgetrouw herder bestuurde hij zijne parochie. Toen door den noodlottigen afstand van Zeeuwsch Vlaanderen aan Frankrijk, 16 Mei 1795, de vervolging der geestelijkheid aldaar evenzeer woedde als in geheel België, bleef de pastoor met zijn kapelaan *Thomas Vervoort*, eveneens geb. te Hontenisse, standvastig op zijn post. Zij weigerden den ongeoorloofden eed van haat aan het koningschap, die van de priesters door de republikeinsche wet geëischt werd, en werden op de lijst geplaatst om gedeporteerd te worden.

Om aan de gevangenis te ontkomen, moesten zij zich nu hier dan daar verbergen. 's Nachts of vroeg in den morgen oefenden zij hunne geestelijke bedieningen uit; in het geheim droegen zij de H. Mis op in afgelegen hofsteden of in schuren, en wisten zoo hunnen parochianen trouwheid aan hun plichten in te boezemen. Toen een plichtvergeten priester zonder zending der geestelijke overheid, gesteund en beschermd door het republikeinsch bestuur tot groote smart van den pastoor diens kerk en pastorij te Hontenisse innam, bleven alle parochianen verre en stond de kerk ledig. De schuilplaats van pastoor Adriaensens werd echter verraden: met zijn kapelaan Vervoort werd hij gevangen weggevoerd en in den kerker opgesloten. Hij bleef echter niet in den kerker tot 1803 zooals *Kruger*, *Gesch. bisdom van Breda* IV, 476, beweert. Van Duitschland uit schreef hij naar een zijner familieleden om onderstand. Hij was waarschijnlijk als zoovele andere priesters na zijn gevangenneming verbannen en over den Rijn gevoerd, omdat hij meer dan 60 jaar was. Zoodra het Schrikbewind een einde nam, keerde hij naar Hontenisse terug en hervatte zijn bediening, doch niet openlijk. Toen door het concordaat de vervolgingen een einde namen en de parochiën in het bisdom Gent opnieuw werden ingericht, werd pastoor Adriaensens overgeplaatst naar Grembergen bij Dendermonde Jan. 1803. Zwaar viel hem dit offer, doch het fransche bestuur duldde zijn herbenoeming niet. Drie maanden later overleed de 70-jarige grijze herder; een eeuw later was zijn naam in Hontenisse nog niet vergeten.

Fruytier

[Adriani, Bernard Jacob]

ADRIANI (Bernard Jacob), geb. 7 Oct. 1823 te Bolsward, overl. te Amsterdam 11 Sept. 1901, zoon van Ds. *Rudolph A.*, bezocht het Erasmiaansch gymnasium te Rotterdam, werd 27 Jan. 1841 te Utrecht als theol. student ingeschreven; den 5den Mei 1847 toegelaten tot de evangeliebediening, werd hij 21 Nov. 1847 predikant te Otterloo, welke gemeente hij in 1850 verwisselde met Waddingsveen. Vervolgens was hij werkzaam te Haarlem (1852), Utrecht (1856), Rotterdam (1859), Amsterdam (van 1862 af). Hij schreef: *Stille uren* (Haarlem 1855); *Op weg naar huis* (Utrecht 1858); *Dat Christus door het geloof in uwe harten wone*, Afscheidsrede te Utrecht, 1859; *Zondagavondstonden*, 2 dln. (Utrecht 1861-62); *Voor het huisgezin. Proeve van een handboek*, 1864; *Gave der liefde. Raad en bestuur*, 1864; *M. Goszner, Gulden spreuken voor elken dag des jaars*, 1865; *Liefelijke paden van vroege godsvrucht*, 1867; *Gave der liefde*, met anderen, 1869; *De opstanding der dooden* uit het Hoogd. 1871; *Dienen; Renata, koningin van Ferrara*, 1873; *Bijbelwaardeering en Bijbelverspreiding*. 1876. Hij was van 1882-1901 redacteur van het Amsterdamsche predikbeurtenblad.

Zijn portret is door een onbekend kunstenaar op steen geteekend.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Het Protestantsche Vaderland*, in voce.

Wumkes

[Aerts, Werner]

AERTS (Werner) of **Aerdius**, geb. te Nijmegen, overleed 6 Mrt. 1572 te Leuven, waar hij aan de universiteit als student van het Verken bij de promotie der filosofie 1525 de vijfde plaats van 149 had behaald. Terwijl hij professor was in het Verken, verkreeg hij nog den graad van licentiaat in de godgeleerdheid. Sinds 1544 tot zijn dood, trad hij op als leeraar der ethica en was tevens kanunnik van St. Pieter. Einde 1541 of begin 42 was hem als president het bestuur toevertrouwd van het college van Atrecht, waarvoor hij ijverde tot zijn dood toe; hij was de tweede president van dit college. In 1557 genoot hij de eer gekozen te worden als rector magnificus der universiteit.

Eertijds las men te Leuven een eenvoudig opschrift in de kapel van het college Atrecht, op den steen, die zijn graf dekte.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XVII (1881) 383, XX (1886) 233, XXVII (1898) 316.

Fruytier

[Affenstein]

AFFENSTEIN, nam 1574 als veldmaarschalk deel aan den krijgstoct van Lodewijk van Nassau, streed als ruiteraanvoerder op de Mookerheide en slaagde erin te vluchten. Daarna agent van den Prins van Oranje, door diens broeder, graaf Jan, als 'in seinen Sachen leichtfertig, nicht verschwigen, daran ser verdrossen und mehr von dem worth dan dem werck' geacht, werd hij in Aug. 1575 met 2000 ruiters tot hulp van Condé van den Rijn uit, als luitenant-kolonel van den leider **Clerwant**, naar la Rochelle gezonden, maar sneuvelde met velen der zijnen op die expeditie in den verloren slag bij Dormans (10 Oct. 1575) tegen Hendrik de Guise.

Zie: **Groen**, *Archives V*, 235, 277, 328; *la Huguerie*, *Mémoires*, I, 219, 230, 233, 253, 353.

Blok

[Aggema, Alef]

AGGEMA (Alef), aanzienlijk friesch edelman, lid van het Verbond der Edelen, dat hij eind Aug. 1566 teekende, 10 Sept. 1568 verbannen door den Raad van Beroerten, met verbeurdverklaring zijner goederen. Overigens is er niets van hem bekend. Hij schijnt in 1568 uitgeweken te zijn.

Zie: **te Water**, *Verbond der Edelen II*, 144.

Blok

[Agolla, Matthias]

AGOLLA (Matthias), Augustijn van het klooster te Diest geb. 1628, geprofest in de orde der Eremieten van St. Augustinus 1657, is gedurende zes jaren professor geweest in de colleges zijner orde te Antwerpen, Valenciennes en Diest en gedurende 4 jaar prefect te Gent; 25 jaar lang was hij werkzaam als missionaris te Nijmegen en voor tijd en wijl te Afferden. Hij kwam te Nijmegen in 1672, toen beide

zijne ordebroeders bezweken waren aan een besmettelijke ziekte, die heerschte onder de soldaten van het garnizoen. Agolla ondervond veel tegenwerking te Nijmegen, maar slaagde ten laatste er in een statie te vestigen met gebouwen in eigendom. Met de grootste voorzichtigheid moest hij werken. In 1666 waren het bedehuis en woning der Augustijnen met alle meubelen door de regeering aangeslagen en verkocht. Met ijver behartigde hij 25 jaar lang de geestelijke belangen der nijmeegsche Katholieken. Hij stond bekend als een welsprekend redenaar. In 1697 keerde hij naar zijn klooster terug. In het archief der kerk van den H. Augustinus te Nijmegen bewaart men nog een handschrift van hem: *Rudis Augustianae missionis in urbe Neomagensi deductio*. Ook de oudste doop- en trouwregis-

ters zijn door hem aangelegd. Na zijn dood verschenen van hem te Maastricht *Sermoonen op zon- en feestdagen*, 1728; *Den lijdenden Jesus, meditatieën* en in 1736: *Jesus patiens et moriens sive meditationes morales et doctrinales*. Zijne werken, 9 deelen in 8°, kenmerken zich door keurige taal en stijl voor dien tijd. Foppens, *Biogr. Nat.*, Piron enz. vermelden Agolla niet.

Zie: Schutjes, *Gesch. bisd. 's Hertogenbosch* V, 287; Jos. Lanteri, *Postrema saecula sex religionis August.* (Roma 1860) 175; Raaymakers, *Kerkelijk en liefdadig Diest*, 349.

Fruytier

[Agotha, Nicolaas]

AGOTHA (Nicolaas), of à G o t h a , geb. 1637, overl. te Point de Gale 1718. Hij liet zich 6 Maart 1656 te Leiden als theoloog inschrijven en heeft eerst aldaar ergernis gegeven door het verbreken van trouwbeloften en later te Amsterdam door het defloreeren van zijne bruid, S a r a V i s v l i e t . De kerkeraad van Amsterdam stelde hem deswege onder censuur, Febr. en Maart 1665, maar liet hem het volgende jaar weder vrij. Hij heeft toen als vlootpredikant gediend en werd in 1668 door de classis Amsterdam naar Indië gezonden tegelijk met Petrus Berghuysen, Jacobus Rhijndijk en Johannes Caseareus (V. 106). In een brief van 22 Januari 1669 uit Point de Galle melden de broeders met vreugde de aankomst van hem en Caseareus. Onze à Gotha heeft te Galle dienst gedaan, 'een moeilijke en weerbarstige post', maar ook op andere plaatsen van het in drie districten verdeelde eiland, waarvan de voornaamste posten waren Colombo, Jaffna en Galle. In een brief d.d. Batavia 31 Jan. 1674 heet à Gotha predt. te Jaffnapatnam, in een uit Colombo d.d. 9 Dec. 1711 weder te Galle. Daartusschen, 1696 en 1697, heeft hij nog te Negombo gearbeid, volgens één bericht, maar daartegen pleit, dat in 1681 de predikantsplaats aldaar, wegens vermindering van garnizoen, werd opgeheven en die gemeente van Colombo uit werd bediend. Eene dochter D i n a uit zijn huwelijk met de gen. S a r a V i s v l i e t huwde 22 April 1680 op Ceylon met Jac. op den Akker (IV. 20). Van zóó langen diensttijd 1669-1718 zijn geen verdere berichten tot ons gekomen. Wij zullen ook voor à Gotha moeten wachten op de wel zeer wenschelijke geschiedenis der Ned. Herv. Kerk op Ceylon.

Zie: C.A.L. van Troostenburg de Bruyn, *Biogr. Woordenb. van O.I. pred.* 1893, 7 (zonder opgave van bron); *Album Stud. L.B.* kol. 446; J. en P. Munnich, *Dit deden onze vaders in de vorige eeuw aan het volksonderrigt op Ceylon*, 1849, I en II sparsim; *Acta Partic. Syn. Z.H.* 2-6, uitg. Knuttel, IV, 509, 579, V, 166; Grothe, *Archief* II, 28.

L. Knappert

[Ahrweiler, Jacobus]

AHRWEILER (Jacobus), wijbisschop met den titel van Croacensis (verkeerdelijk ook Duacensis, d.i. Kilmacduagh in Ierland), overleed 12 April 1370, waarschijnlijk te Mechelen, waar hij werd begraven. Hij behoorde tot de orde der Karmelieten sinds ongeveer 1315 en tot het klooster te Keulen; hij studeerde aan de universiteit te Montpellier 1320 en verkreeg zijne graden in de theologie te Parijs. Na lector te zijn geweest te Keulen en te Brussel, bestuurde hij als prior, 1334, het klooster te Keulen. In 1341 werd hij tot definitor der provincie gekozen en daarna tot prior te Kreuznach, vervolgens, 1347, weder tot definitor. 25 Juni 1352 werd hij tot bisschop

van Croa verheven door Paus Clemens VI en ontslagen van de betaling der gewone bijdragen. Hij was werkzaam als wijbisschop te Doornik, Kamerijk, Luik en Utrecht. In het hisdom Luik wijdde hij o.a. te Vlierbeek bij Leuven 29

Maart 1368 Jan van Hilleghem tot abt van Egmond. 13 Apr. 1368 wijdde hij een altaar in de kerk van Sint Gerlacus te Houthem, Limburg. De *Hist. ep. Ultraj.* 321 geeft een wijdingsakte van 14 Febr. 1357, van bisschop Jacobus episc. Duacensis, die in de kapel van het H. Kruis te Dordrecht een altaar wijdt. Deze verkeerde lezing Duacensis moet aan de onnauwkeurigheid van den bewerker van Heussen worden geweten. Het bisdom Kilmacduagh (door Schotel en van Balen Douay genaamd, *Archief Ned. kerkgesch.* I, 172) heeft op de lijst der bisschoppen geen Jacobus vóór 1422. In de genoemde wijdingsakte van den abt van Egmond heet de wijbisschop 'Jacobus episcopus Croatensis', Brom, *Bullarium Trajectense* II, 321. De kerk van het Deutsche Huis te Utrecht werd 1358 door een wijbisschop Jacobus gewijd. Jacobus Duacensis en Jac. Danus in de lijst der wijbisschoppen bij Coppen s moeten als de zelfde persoon, nml. Jacobus Croacensis of Croatensis beschouwd worden.

De wijbisschop overleed in het klooster zijner orde te Mechelen. Hij werd aldaar begraven in de kloosterkerk voor het hoofdaltaar. Zijn grafschrift meldde 'Gessi Trajecti presulis ante vices'.

Zie: Eubel, *Hierarchia Cath.* I, 224; Habets, *Gesch. bisdom Roermond* I, 614; Sanderus, *Chorographia sacra Brab.* (2 ed.) II, 230; *Revue bénédictine* 1903, 263-65; 1904, 274; 1912, 325; Franquinet, *Inventaris der oorkonden van het klooster St. Gerlach* (Maastr. 1877) 56-57; *Archief Aartsb. Utrecht XXXVIII* (1912) 83; A. Matthaeus, *Fundat. et fata eccl.* 571; v.d. Gheyn, *Catal. manuscr. bibl. Royale* VI, 143.

Fruytier

[Ahuis, Griete van]

AHUIS (Griete van) of met prothetische 'n' van Nahuis, geb. omstr. 1383 en overl. te Diepenveen 1 Oct. 1458, was een nicht van bisschop Floris van Wevelinkhoven en van de in het volgend artikel behandelde Jutte van Ahuis ('hoers brueders dochter'). Met laatstgenoemde, die haar hartelijk liefhad, woonde zij sedert haar tweede of derde jaar in de abdij te Vreden. Na eerst langen tijd abdis te zijn geweest van Freckenhorst in Westphalen en daar een vorstelijken staat gevoerd te hebben, ging zij - om het eeuwige leven te beërven - in 1423, zonder dat iemand er van wist, naar Diepenveen. Hier werd zij ter wille van haar tante Jutte, jaren geleden al gestorven (in 1408), terstond met open armen ontvangen. Van 1443 tot haar dood heeft zij in het klooster de waardigheid van suppriorin bekleed.

Zie mijn uitgave van 'Handschr. D' (Gron. 1903-04), 28, 42, 62, 281-283; *Arch. aartsbisd. Utrecht, XXXIII* (1907), 329 (in J.C. van Slee, *Het Necrologium en Cartularium te Diepenveen*); W.J. Kühler, *Johannes Brinckerinck en zijn klooster te Diepenveen* (Rotterd. 1908), 90 aant. 2, 239, 264, 284, 287 aant. 1, 302. Vergel. aant. 1 op blz. 66 van aangeh. *Archief XXXVI* (1910).

Zie over de Benedictijner stichting Freckenhorst: *Die Geschichtsquellen des Bisthums Münster* III (Münst. 1856), 243, 297, 299, 313; IV (1881), 77, 156, 243 vlg. Brinkerink

[Ahuis, Jutte van]

AHUIS (Jutte van), dochter van den edelman Herman van Ahuis, overl. te Diepenveen 23 Jan. 1408. Op haar vijfde jaar opgenomen in de rijke abdij te Vreden in het Munstersche, doorliep zij daar verschillende rangen, werd er priorin en zag

zich, nadat de abdis gestorven was, tot opvolgster van de overledene gekozen. Het duurde echter nog zes of zeven jaren, eer zij geordend kon worden. Toen zij op den dag

der ordening met groote staatsie haar intocht hield en de abdijpoort naderde, viel de voerman die haar koets bestuurde van zijn zitbank, raakte onder de wielen en bleef op de plaats dood. De gedachte, dat om harentwil een mensch het leven had verloren en het ziekbed, waarop zij niet onwaarschijnlijk dientengevolge geworpen werd, riepen in haar, de wereldschgezinde, godsdienstige gevoelens wakker. Zij wendde zich om genezing tot meester Evert van Eze, pastoor te Almelo ('*medicus corporum et animarum*'), die haar den raad gaf: 'Vrouwe, gij zoekt gezondheid voor uw lichaam; beter deelt gij gezondheid voor uw ziel te zoeken'. Hij bracht haar in briefwisseling met Johannes Brinckerinck te Deventer; deze voltooide hare bekeering. Nu besloot de Vrouwe van Vreden naar de devoten daar ter stede te gaan. Zij wachtte nog twee jaar, voordat zij het besluit ten uitvoer bracht, zich intusschen tot verwondering van de overige abdijsbewoonsters met nuttigen arbeid - het spinnen - onledig houdend. Eindelijk legde zij haar waardigheid neer, maakte haar aanstaand vertrek bekend en nam met een gastmaal, waartoe zoowel armen als rijken genoodigd waren, afscheid van vrienden en onderhoorigen, die zij allicht nooit zou terugzien; ook van Griete haar nicht (zie het vorig artikel), tot wie zij zeide: 'Du biste my nu dat alre swaerste'.

In 1398 bevond de gewezen abdis zich te Deventer. Zij werd er gastvrij ontvangen door de vrome adellijke weduwe Zwedera van Runen, die te haren behoeve een kamer aan eigen woning liet bijbouwen en haar jaarlijks zóó veel gaf, dat zij genoeg had om van te leven. Daar woonden zij ongeveer drie jaar samen met andere zusters en waren weldra door hechte vriendschapsbanden vereenigd, één van hart en één van ziel. Beider wensch om in Meester-Geertshuis plaatsing te krijgen bleef onvervuld: de statuten lieten niet toe aanzienlijken en weduwen op te nemen. Doch nauwelijks was het in 1400 gestichte vrouwenconvent te Diepenveen bewoonbaar, of zij werden - en zulks geschiedde vóór 14 Febr. 1401 - met enkelen meer daarheen overgeplaatst. Aangaande Jutte van Ahuis lezen wij dat zij als Diepenveensche non stukjes papier verzamelde en die volschreef met 'goede punten' (*devota exercitia*), opgevangen onder de collatie of overgenomen uit boeken; spreuken altemaal, welke haar een aansporing waren tot gehoorzaamheid en tot ootmoedigheid en het afsterven van zichzelf. De laatste twee kloosterdeugden, nauw aan elkaar verwant, heeft zij beoefend, vollediger dan b.v. Zwedera van Runen. Tal van nederige werken deed zij met liefde: mestrijden en steenen dragen, in stal en keuken arbeiden, zelfs de vuilste en geringste werkzaamheden. Wat het afsterven betreft, van een ziekelijken geest valt zij in dat opzicht niet vrij te pleiten. Het onsmakelijkste voedsel meende zij te moeten gebruiken: overblijfsels van visch, die de werklieden weggeworpen hadden, at zij op (vandaar haar bijnaam 'iutta humpkens', d.i. hompjes). Alwat der natuur het meest contrarie is ('*Handschr. D*', Gron. 1903-1904, blz. 64) werd door haar aangewend om op te klimmen tot het hoogste standpunt van vroomheid, namelijk het leven met God en in navolging van Christus. De inkleeding der eerste twaalf zusters te Diepenveen had plaats op 21 Jan. 1408. Den volgenden dag werd Jutte van Ahuis gekleed en, omdat zij ongesteld was, tevens geprofest. Daags daarop stierf zij.

Zie: W.J. Kühler, *Joh. Brinckerinck*, 42 (literatuur-opgave) en elders; vergel. blz. 66, aant. 1, van het *Arch. aartsbisd. Utrecht XXXVI* (1910).

Zie nog A. van Haersolte - van Holthe tot Echten, *Een non uit het vrouwenklooster te Diepenveen in Onze Eeuw* 1918, III, 203-225.

Brinkerink

[Ailfort, Franciscus van]

AILFORT (Franciscus van), ook genaamd dOyenbracken of Verdoyenbracken, naar het gehucht van dien naam te Lierop N. Br., zijn geboorteplaats, overleed te Venlo, 31 Jan. 1597. Hij was Norbertijner kanunnik der abdij Averbode en als zoodanig door zijn abt benoemd tot pastoor te Blerik bij Venlo 1560. Hier moest hij voor het geweld der hervormers wijken en zwierf, uit zijn pastorij verjaagd, zes jaar rond. Hij verbleef van tijd tot tijd te Venlo, waar hij zich vestigde en 1586 wordt aangetroffen als aartspriester of deken van Kessel. In hetzelfde jaar wilde zijn abt hem tot pastoor van Venlo benoemen, doch bisschop Lindanus weigerde de instelling, omdat de abt van Averbode de laatste jaren het recht van benoeming te Venlo had verwaarloosd en daardoor had verloren. Ailfort stierf hoogbejaard als pastoor van Blerik, werd in Venlo in de St. Martinuskerk begraven voor het hoogaltaar, onder een grafsteen, waarop een opschrift was gebeiteld. Hij maakte twee stichtingen. Schutjes vermeldt zijn overlijden op 31 Dec. 1592.

Zie: Schutjes, *Gesch. Bisdom den Bosch*, IV, 702; Habets, *Gesch. bisd. Roermond* II, 114, III, 198; *Publications du Limbourg* VIII, 240; *De Norbertijner Abdij Averbode* (Averb. 1920), 157, 333.

Fruytier

[Aitzinger, Michaël]

AITZINGER (Michaël) was een oostenrijksch edelman, die in 1553 door zijn vader naar de Nederlanden werd gezonden. Hoe lang hij daar is gebleven, is onbekend; wij weten, dat hij na den dood van zijn vader in 1568 opnieuw naar ons land is gezonden, waar hij minstens tot 1588 is gebleven. Misschien heeft hij zelfs nog tot na den dood van Philips II, dien hij vermeldt, hier gewoond; mogelijk is ook, dat hij het laatste gedeelte van zijn leven te Keulen doorbracht. Hij gaf uit een *Pentapulus regnorum mundi* (Antwerpen 1579), een soort aardrijkskundig handboek. Zijn voornaamste werk is evenwel *De Leone Belgico eiusque topographica atque historica descriptione liber insuper Fr. Hogenbergii 112 figuris ornatus; rerum in Belgio maxime gestarum inde ab anno 1559 usque ad annum 1583 perpetua narratione continuatus* (Keulen 1583, fol.; aanhangsel Keulen 1588, fol.; herdr. Keulen 1596, fol.; Keulen 1618, fol.). Daarvan is de duitsche vertaling de *Niederländische Beschreibung in Hochdeutsch und Historischer weisz gestellt, auff den Belgischen Löwen der sibenzehn Provintzen, was sich darinnen zugetragen vom Jahr 1559 bisz auff gegenwürtiges 1584 Jahr* (Keulen 1584, 4°; vervolgen *ibid.* 1585 en 1587, 4°). Het werk is vrij onpartijdig, maar staat op beslist spaansch en katholiek standpunt. De voornaamste waarde heeft het werk van Aitzinger evenwel door de prenten van Hogenberg, die ons den geheelen opstand tegen Spanje in beeld voor oogen stellen. Men kan Aitzinger den grondlegger der latere journalistiek noemen; hij verving sedert 1583 de vroegere losse berichten omtrent belangrijke gebeurtenissen door halfjaarlijksche nouvelles, die in verband met de groote handelsmissen verschenen. Een andere publicatie van hem zijn de periodieke *Relationes historicae*, die van 1580 tot 1599 loopen (ook in het Duitsch als *Jaehrliche Geschichtsbeschreibung von anno 1589 bis 1590*, Keulen 1594). Nog wordt van

Aitzinger vermeld een *Thesaurus principum cum paralipomenis* (Keulen 1592, 8°). Aitzinger zal in het laatst der zestiende of het begin der zeventiende eeuw zijn gestorven.

Zijn portret is gegraveerd door M. Lorch en door een onbekend kunstenaar.

Zie: de Wind, *Bibl. der Ned. geschiedschr.*, 204 vlg., 271, 553 vlg. en de daar aangehaalde bronnen; Blok, *Gesch. v.h. Ned. Volk*, 2e dr. II, 660 vlg.

Brugmans

[Aken, Gerrit van]

AKEN (Gerrit van) kwam met het schip 'Zion' 12 Sept. 1689 te Batavia als krankbezoeker of ziekentrooster. Hij verzocht toen vooreerst te mogen blijven om Maleisch te leeren, waarin hij het zóóver bracht, dat de kerkeraad hem ook tot het praeparatoir en peremptoir examen toeliet, waarna hij 29 Jan. 1693 predikant werd op f 80 's maands. In een brief van 2 Dec. 1692 schreef de kerkeraad, dat hij de laatste zou zijn, tenzij bij onvermijdelijke noodzakelijkheid. Hij ging toen naar Ternate, waar de vorst, hoewel zelf moslim, de evangelie-prediking vrijliet en heeft ook te Menado gewerkt. Omstreeks 1689 vindt men melding gemaakt van een bezoek aan de Sangier-eilanden door D. van Aken, predt. op Ternate, met wien misschien onze G. bedoeld is. Hij is 1695 overleden 'op de Manados'.

Zie: C.A.L. van Troostenburg de Bruyn, *Biographisch Woordenboek van O.I. predikanten*, 1893, 8; S.A. Buddingh, *Nêerland's Oost- Indië*, 1867, II 332; Grothe, *Archief voor de gesch. der oude holl. zending*, 1884, I, 96, 101, 106.

L. Knappert

[Akersloot, Theodorus]

AKERSLOOT (Theodorus), geb. te Haarlem 1645, overl. te Alphen 1721. Glansrijk slaagde hij voor het praeparatoir examen in de classis Leiden, teneinde predikant te kunnen worden. Zijn beroep naar Valkenburg bij Leiden in 1676 is vooral merkwaardig om de verhouding van deze gemeente tot de 'HoogEd. vrouwe van Valkenburg'. Geen wonder, dat er placcaten tegen simonie moesten worden uitgevaardigd. 'De corruptie van de kerk treedt hier duidelijk op den voorgrond'. De zucht tot conventikels te Valkenburg vond mede hare verklaring in den levenswandel van den predikant. In 1694 moest de classis hem ontslaan. Omdat hij hierna zelfs nog appel aantekende tegen het beroep van zijn opvolger als predikant te Valkenburg, moest zijne zaak voor de Zuid-Hollandsche synode worden gebracht, die 6-16 Juli 1694 te 's Gravenhage vergaderde (zie de acta van deze synode, art. 6). De toegevendheid waarmede hij behandeld is, schijnt weinig in overeenstemming met het belang van de kerk. Tegenover de classis werd hij door de synode in zijn ambt gehandhaafd. In de gemeente kwam het ten gevolge daarvan zelfs tot vechtpartijen. Een 'vredespredicatie' door gedeputeerden van de classis op 12 Oct. 1695 kan weinig rust gebracht hebben. Wij hooren echter niets vóór 1705. De aanklachten liepen toen uit op eene ruiling van predikanten. Alphen, in de Baronie van Breda, had Jacobus Boerhaven beroepen. Met dezen kon de ruiling worden aangegaan.

Niettegenstaande alles werd zijne bekwaamheid meermalen geroemd, en blijkt zij ook uit eenige commentaren van zijne hand: *De Sendbrief van Paulus aan de Gal.* enz. (Leid. 1695); *Uytlegging over den Zendbr. aan de Hebreë'n* (Leid. 1698 en 1702); *De Zendbr. van Paulus aan de Kol.* enz. (Delft 1702); *D'eerste zendbrief van Paulus aan die van Kor.* enz. (Leid. 1707). Eigenaardig dat de classis het eerstgenoemde werk pas approbeeren kon, nadat het reeds gedrukt was. Het is ook in het Duitsch verschenen onder den titel: *Schrift-mászige Erklärung und Auslegung* u.s.w. (Bremen 1699), vertaald door Conrad Bruszken. Eveneens

vertaalde Alrich Plesken de daarop volgende studie, die werd uitgegeven als: *Das Sendschrei-*

ben des Apostels Pauli an die Hebräer u.s.w. (Bremen 1714).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Het Protestantsche Vaderland. Biographisch Woordenboek* enz. I (Utrecht 1903) het uitvoerige artikel (blz. 58-65) en de daar genoemde bronnen.

Knipscheer

[Alardus, Amstelredamus]

ALARDUS Amstelredamus, geb. te Amsterdam in 1494 (of 1495), overl. te Leuven 1544, ontving deze theoloog en dichter zijn eerste klassieke opleiding op de latijnsche school te Alkmaar (1508-13) o.a. onder Bartholomaeus van Keulen, den voorganger van Murellius, en na 1513 van dezen laatste. Tot 1510 was Alardus daar schoolkameraad met den later zoo beroemd geworden schilder Joannes Scorel, wiens groote triptick 'De Calvarieberg' in de Oude Kerk te Amsterdam na 1530 door A. in een gedicht geprezen is. In 1514 gaat A. studeeren aan de Leuvensche Universiteit, waar hij op 24 Januari 1515 den plechtigen intocht van Karel V bijwoont. Murellius draagt in 1516 zijn uitgave van Persius op aan Alardus. Op 11 April 1517 is te Utrecht tot priester gewijd: 'magister Alardus Petri de Amsterdams', ongetwijfeld onze A. - Hij had dus te Leuven reeds den rang van Magister (theologiae?) behaald, en de naam van zijn vader was Pieter. Omtrent zijn familie is overigens weinig bekend. In een brief aan den alkmaarschen rector Petrus Nannius beveelt hij, onder eenige bijzonder begaafde jongelingen, een neefje ter opleiding aan, zijn zusters kind. Uit de belangrijke aankopen van handschriften en de kostbare uitgaven van boeken, die hij later doet, blijkt, dat A. gefortuneerd was. Op 1 Juli en 11 November 1516 en in 1517 is A. in vertrouwelijke briefwisseling met Erasmus, dien hij raad vraagt bij zijn studiën en steun bij het opsporen van handschriften. Toen A. in 1517 in Amst. of Utrecht was, antwoordde Erasmus hem uit Leuven. A.'s doofheid deed Erasmus schrijven: dat door zijn tong werd vergoed, wat aan zijn gehoor ontbrak. Alardus' eerst uitgegeven boek is: *Epitome assis Budaieici*, bij Thibault te Antwerpen; dit moet na 1519 zijn verschenen, omdat er geen vroegere drukken van dezen uitgever bekend zijn. Het bevat een beknopt overzicht van een door Guilielmus Budaeus, den geleerden humanist en graecoloog aan het hof van François I, in 1514-1516 te Parijs bij Badius verschenen werk: *De asse et partibus eius*. Het geeft een vergelijking tusschen de waarde der romeinsche munten, maten en gewichten met die van den renaissancetijd. A. wijdde zich dus toen aan het onderwijs. Tusschen 1517 en 1521 heeft A. Erasmus persoonlijk ontmoet te Leuven, en hij geeft op 7 Maart 1519 blijk van zijn groote vereering voor den meester door aan de deuren van de S. Pieterskerk aan te plakken, dat hij op den dag na Aschwoensdag in het Drietalen-College van Busleyden zou beginnen met de behandeling van een werk van Erasmus, vermoedelijk zijn *Ratio seu methodus compendio perveniendi ad veram theologiam*, waarin een aanbevelend versje van A. voorkomt. De tegen Erasmus ingenomen theologische faculteit verbood nadrukkelijk deze voordracht. Men doet A. onrecht met te beweren, dat hij 'iets van het kettersche zuurdeeg tot zich genomen heeft' (Lindeboom, *Bijbelsch Humanisme* bl. 222) en dat hij niet zuiver roomsch zou gevoelen ten opzichte van de Eucharistie (*ibid.* 223). Zijn in 1532 uitgegeven *Parasceve ad Sacram Synaxin*, en zijn geschriften tegen de ketters bewijzen ontwijfelbaar het tegendeel.

Reeds lang was het Alardus' vurig verlangen de werken van den grooten nederlandschen humanist,

Rodolphus Agricola uit te geven. In zijn brief aan Erasmus van 11 Nov. 1516 beklagt hij zich bitter, dat de amsterdamsche bankier en maecenas Pompejus Occo, wonende in de Kalverstraat, in een huis genaamd 'Het Paradijs', en die de bibliotheek van zijn neef, den augsburgschen geneesheer Adolphus Occo geërfd had, dezen boekenschat zoo geheimzinnig en, naar Alardus meent, slordig bewaart. Hij heeft er zelfs geen catalogus van kunnen krijgen; maar daaronder bevindt zich ook het handschrift van Agricola's *De Inventione Dialectica*. Intusschen heeft A. te Deventer bij Jacobus Faber, tegen grof geld, er een slecht afschrift van kunnen kopen. Reeds in 1512 had hij eenige brieven en kleinere geschriften van Agricola tegen goede betaling kunnen verwerven van een geleerde jonkvrouw Barbara Liber, die te Alkmaar latijn onderwees; maar de codex van Occo bleef voor hem gesloten, vermoedelijk ook wel omdat Occo's schoonzoon, Herman Haio, op aansporen van Erasmus het werk wilde uitgeven. Maar in 1528 schrijft A. aan zijn vriend Clenardus, dat de codex al eenige jaren verdwenen was en door een deenschen hofbeampte was medegenomen naar Rome. Na 12 jaar is het handschrift terug en keurt Occo goed, dat A. het met Haio samen zal bewerken. Maar A. slaagde pas in 1539 om de *Dialectica* en de *Lucubrationes* bij Gymnicus te Keulen uit te geven, na vergeefsche pogingen bij verschillende drukkers. De uitgave kostte A. 100 goudgulden. Haio werd ziek en had zich teruggetrokken; hij stierf vóór 1541. Pompejus Occo overleed in 1537, door A. in een uitvoerig treurdicht bezongen.

Alardus had zich tot levensdoel gesteld de bestrijding der opkomende hervorming. Hiervoor heeft hij zich krachtig ingespannen, zoowel door prediking voor het volk, als door de uitgave van talrijke latijnsche boekjes om de geestelijken voor te lichten. De voorreden zijn geschreven te Leuven, Amsterdam, Keulen en Egmond. Enkele van zijn werkjes zijn door fraaie houtsneden van Jacob Cornelisz. van Oostanen opgeluisterd. In 1522 schrijft A. te Leuven zijn *Passio D.N.J.Chr.*, een meditatieboekje in verzen, en geeft het in 1523 uit bij Doen Pietersz. in den Engelenburcht te Amsterdam met een houtsnede van Jacob Cornelisz bij elke bladzijde. Hetzelfde jaar verschijnt bij dezen uitgever: *Ritus edendi Paschalis Agni*, over de Eucharistie, in verband met het 'Wonder der H. Stede', waarvan het o.a. een afbeelding door Jacob Cornelisz. bevat, benevens het portret van den schrijver door dezen kunstenaar, zooals dit in vele van zijn boekjes staat. Te Keulen, bij Petrus Quentell, geeft A. in 1532 uit: *Parasceve ad Sacrosanctam Synaxin*, of Voorbereiding tot de H. Communie, waarin ook voorkomt een *Panegyris* op Karel V bij zijn bezoek aan Amsterdam en de H. Stede. Met den amsterdamschen rector der latijnsche school, Cornelius Crocus bestreed A. in 1531 in één geschrift de dwaalleeren van den scholarch Joannes Sartorius, die daar o.a. onderwijs gaf in het Hebreeuwsch. Dit boekje, *Epistola Cornelii Croci*, is in dat jaar te Keulen uitgegeven bij Melchior Novesiensis.

Sedert zijn eerste opleiding te Alkmaar was A. steeds in aanraking gebleven met de Benedictijner-Abdij te Egmond, waar de abt Meinard Man tot zijne verwanten behoorde. Herhaaldelijk verblijft hij in dit klooster en beschrijft hij in dicht en proza de bibliotheek en de kunstschat, ook den tuin en de gehouwen, prijst hij de gastvrijheid, vroomheid en geleerdheid der abten en monniken. Uit 1539 dagteekenen twee boeken, die bijzonder

hiermede verband houden: *Selectae Similitudines* (Leuven, Gymnicus, 1539) opgedragen aan den Bisschop George van Egmond, en door dezen van een aanbevelingsbrief voorzien; en *Marbodaei de gemmarum lapidumque pretiosorum formis* (Keulen, Hero Alopecius, 1539), waarvan A. in de Abdij een handschrift had aangetroffen. Wederom verscheen, in 1527 bij Rutgerus Rescius te Leuven, een geschrift van A. ter verdediging van het H. Sacrament: *Dissertatio de Augustissimo Sacramento adversus pestilentissima Sacramentarium venena*; en in 1539 werd te Solingen bij Joannes Soter van hem uitgegeven: *Baptismus Christianus* (tegen de Wederdoopers), evenals *Haeretici Descriptio*. Te Parijs gaf A. in dit jaar uit: *Descriptio Ecclesiastica, sive concinnatoris Evangelia*, ten behoeve der predikers. Een praktisch boekje voor den boeteprediker door A., kwam in 1542 weder van de pers bij Rescius: *Sylvulae novae concionum poenitentialium, sive de vulneribus animae et eorundem remediis*. Van 1541 (Leuven?) is *Theophilacti Bulgariae Archi-Episcopi Epistola* door A. vertaald en gecommentarieerd. In 1541 vertoefde A. weder te Amsterdam, in het S. Mariënconvent in de Nes, waarschijnlijk voor een langer verblijf, want hij had zijn bibliotheek medegebracht. Op Allerzielendag, terwijl A. aan het preeken was in de H. Stede, aan den overkant van het Rokin, ontstond er brand in het klooster en redt A. met moeite zijn boeken, bijgestaan door zijn vriend Nicolaas Cannius. Op aansporing van Ruardus Tapper, den inquisiteur, gaf Antonius Dunaeus te Antwerpen in 1541 nog van A. uit: *Dissertatiunculae tres breves ac pernecessariae: De peccato originali ex Adam. De justificatione per Christum en De Justorum operibus et meritis*. Een boekje, dat onvindbaar schijnt, en vermoedelijk zijn laatste werk is, werd door A. in 1543 te Utrecht bij Herman Borculo uitgegeven, getiteld: *Praeconium Divi Nicolai*, waarin hij, volgens Lelong, die het vermeldt, de geestelijken berispt. Er valt nog een werkje van A. te vermelden, *Gallinae unicum piae sollicitudinis atque sollicitae pietatis symbolum*, dat hij opdroeg aan zijn vriend den antwerpschen senator Franciscus Birckman bij zijn huwelijk. Alardus is overleden te Leuven in 1544 en vermaakte zijn boeken aan het Weeshuis te Amsterdam. Hij had voor zich dit grafschrift gemaakt: *Tota tegit tellus, qui Tellus tota vocatur* en is daar in de S. Franciscus-kerk begraven.

De boekjes van A. zijn te vinden in het Museum Plantijn te Antwerpen en de Universiteits Bibliotheken te Gent en te Amsterdam.

Zie, naast Foppens en Paquot, Wagenaar, *Amsterdam* III, 196; Lelong, *De Reformatie der stad Amsterdam*, 1729; *Archief Aartsbisdom Utrecht*, 1897, bl. 28; H.E. van Gelder, *Geschiedenis der Latijnsche school te Alkmaar* I, 1905; P.S. Allen, *Opus Epistolarum Erasmi*, 1910, Dl. II en III; H. de Jongh, *L' Ancienne faculté de théologie de Louvain*, 1911; H.J.E.M. van der Velden, *Rodolphus Agricola* I, 1911; J. Lindeboom, *Bijbelsch Humanisme*, 1913; J.F.M. Sterck, *Onder Amsterdamsche Humanisten in Het Boek VI*, 1917; Nijhoff - Kronenberg, *Nederlandsche Bibliographie van 1500-1540*.

Sterck

[Albada, Aggaeus]

ALBADA (Aggaeus), zoon van Aesge Albada, geb. omstr. 1530, gest. tusschen Mrt. 1586 en Sept. 1588, was een aanzienlijk Fries van geboorte; door huwelijk was hij verwant aan Viglius. Hij studeerde te Bourges onder leiding van Baronius, die 22 Aug. 1550 stierf

en wiens lessen hij eenigen tijd waarnam. Hij verkreeg daar een goeden naam als jurist; den 11. Jan. 1553 werd hij althans geïnstalleerd als raadsheer in het hof van Friesland; mogelijk werkte daarbij ook de invloed van *Viglius* mede. Den 20. Nov. 1559 werd hij als raadsheer opgevolgd door zijn zwager *Bernardus Meilema*; hij zelf was toen benoemd tot assessor in het Rijkskamergerecht te Spiers. Misschien is hij in 1560 korten tijd syndicus der Ommelanden geweest. In 1570 legde hij het ambt van assessor neer, daar hij tot den gereformeerden godsdienst wenschte over te gaan; zelfs werden daarom zijn goederen in beslag genomen. Voor hem aangeboden betrekkingen in Denemarken en Duitschland bedankte hij; voor andere ambten, waarnaar hij solliciteerde, miste hij nu natuurlijk den steun van *Viglius*; hij werd dus niet benoemd en bleef een tijdlang ambteloos te Keulen wonen. Het is opvallend, dat hij in 1571 kon worden benoemd tot raad van den bisschop van Würzburg; misschien heeft hij zich toen uiterlijk als Katholiek gedragen. Hij heeft dat ambt tot 1576 waargenomen. Daarna vinden wij hem in den regel te Keulen, waar hij de betrekkingen met zijn vaderland Friesland bleef onderhouden. Ook in de kringen der Staten-Generaal had hij vrienden; daaraan is het zeker wel toe te schrijven, dat hij den 13. Oct. 1578 werd aangewezen om met *Buchon Aytta* de Staten-Generaal te vertegenwoordigen op de vergadering van den Westfaalschen kreits te Keulen; in zijn geloofsbrief heet hij 'conseiller du ... évesque et prince de Wurzburg', wat hij toen dus weer (of nog) was. Hun instructie werd 19 Oct. vastgesteld. Van meer belang was de zending, die Albada den 28en Maart 1579 werd opgedragen; met tien anderen werd hij aangewezen om de Staten-Generaal te vertegenwoordigen op het vredescongres te Keulen; 31 Maart werd zijn geloofsbrief vastgesteld. Waarschijnlijk is hij evenals *Aytta* benoemd, omdat hij zich toch reeds te Keulen bevond, waar zij zich dus bij de andere gezanten konden aansluiten; natuurlijk gingen beide ook in het bijzonder als vertegenwoordigers van Friesland.

Bij de vredesonderhandelingen heeft hij een zeer invloedrijke rol gespeeld; meermalen trad hij als woordvoerder van het gezantschap op; ook was hij de opsteller van verschillende namens de Staten-Generaal overgelegde voorstellen en memoriën. Geregeld hield hij de Staten van Friesland en die van de Ommelanden op de hoogte van den gang van zaken. Het congres heeft evenwel niets van beteekenis opgeleverd; de beide partijen stonden te ver van elkander dan dat een vrede mogelijk zou zijn. Reeds in Augustus 1579 was de Keulsche bijeenkomst feitelijk reeds op het doode punt; in December eerst werden echter de nederlandsche gezanten teruggeroepen. Albada bleef echter te Keulen, waar hij woonde. Aan hem werd met *Aerschot* en *Meetkercke* bij resolutie van 31 December 1579 opgedragen voor den Keizer een verslag en justificatie op te maken van de gevoerde onderhandelingen. Daaraan danken wij de belangrijke publicatie, die het werk van Albada is: *Acta pacificationis quae coram Sac. Caesareae Majest. commissariis inter seren. Regis Hispaniarum et Principis Matthiae archiducis Austriae gubernatoris.... Ordinum Belgii legatos Coloniae habita sunt, fideliter ex protocollo legatorum Ordinum descripta* (Antwerpen 1580, 8°; Leiden 1580, 4°). De nederlandsche vertaling heet: *Acten van den vredehandel, gheschiet te Colen in 't jaer 1579. Overgheset in de Neder-duytsche spraecke* (Antwerpen 1580, 8°; Leiden 1581, 4°.)

Ook een fransche vertaling wordt vermeld. Exemplaren van Albada's geschrift waren reeds in zijn dagen zeldzaam; hij meende, dat de vijand ze opkocht.

Kort daarna werd hem een zetel in de Staten-Gen. aangeboden; bij brief van 26 Mei 1580 sloeg hij die uitnoodiging af met het oog op zijn zwakke gezondheid. Niettemin werd hij den 11en April 1582 met *M a u l e v r i e r* en *P l e s s i s* door Anjou naar den Rijksdag afgevaardigd; hij heeft evenwel voor deze missie bedankt om dezelfde reden. Uit een brief van 18 Dec. 1583 blijkt, dat hij toen in Worms woonde en daar zeer teruggetrokken leefde. Niettemin benoemde Anjou hem 1 Jan. 1584 met *L a M o u i l l e r i e* en *V a n L a n g h e n* tot gezant op den keurvorstendag te Keulen; of hij destijds in ambassade is gegaan, blijkt niet. Zijn laatste ons bekende brief is van 31 Aug. 1584. Uit een brief van zijn gelijknamigen zoon blijkt, dat hij 26 Maart 1586 nog leefde. In een brief van denzelfde van 7 September 1588 spreekt hij niet meer van zijn vader. Waarschijnlijk is dus Albada in 1586, 1587 of 1588 gestorven. Hij was tweemaal gehuwd geweest, eerst met *J e t s A y t t a*, dochter van *S e e r p F o l k e r t s A y t t a* (broeder van *V i g l i u s*) en *B a r b a r a H e t t e F e y k e s d. H e t t e m a*, die in 1567 stierf; daarna hertrouwde hij in 1568 met *A n n a M o c k e m a*, dochter van *E r n s t T a e c k e s M o c k e m a* en *A n n a H e s s e l d. v a n F o p p i n g a*, weduwe van *W e r p W y t z e s J u c k e m a*; zij stierf na 26 Maart 1586.

Het teruggetrokken leven van Albada in zijn laatste jaren kan gereedelijk worden verklaard door zijn godsdienstige overtuiging. Het blijkt namelijk, dat hij heeft behoord tot de aanhangers van Schwenckfeld. In den bovengenoemden brief van 31 Aug. 1584 schrijft hij aan de friesche eeraars der gereformeerde kerk, dat hij twee boekjes van Schwenckfeld in het Latijn had vertaald, nl. de *M e d i c i n a c o e l e s t i s* en de *C h r i s t i a n u s h o m o*. Hij polemiseerde met den leidschen hoogleeraar *D a n a e u s* in een traktaatje *V a n d e r u t e r l i c k e k e r c k e* en verzocht *A c k e m a* dat over te schrijven en het ter hand te stellen aan den leeuwarder rector. Zijn overtuiging maakte hem afkeerig van en tegelijk verdacht bij beide godsdienstige groepen, Protestanten en Katholieken. Zijn ondogmatisch godsgeloof, zijn afkeer van geloofsvervolging en zelfs van allen geloofsstrijd, zijn geringe waardeering voor kerkelijke organisatie, zijn hooge opvatting van persoonlijk geloof, zijn verkiezen van zedelijkheid boven geloof, zijn onaandoenlijkheid tegenover alles wat de toenmalige wereld kostbaar en onmisbaar achtte, bracht hem er hoe langer hoe meer toe, zich uit die wereld terug te trekken en in vrome bespiegeling zich tot de heiligende nabijheid van God te verheffen.

Zie: *De Vrije Fries*, IV, 175 vlg.; V, 313 vlg.; *Hist. Taschenbuch* 1876, 218 vlg.; *Kronijk Hist. Gen.* XI, 154 vlg.; *Briefve des Aggaeus de Albada an Rembertus Ackema und andere aus den Jahren 1579-1584*, uitg. door het *Friesch Genootschap* (Leeuwarden 1874); *S e p p*, *Drie evangeliedienaren uit den tijd der hervorming*, 123 vlg.; *Resolutiën der Staten Generaal*, uitg. d. *J a p i k s e*, II, 560 vlg., 594; III, 46, 384; IV, 97 vlg., 101, 520; *W u m k e s*, *It Heitelân* 1919, 123 vlg.

Brugmans

[Albada, Hette van]

ALBADA (Hette v a n), geb. omstr. 1515, gest. te Steenwijk 1587, sedert 1543 grietman van Rauwerderhem, zoon van *L i e u w e* en *F r a n k R o o r d a* van Genum; katholiek gebleven en trouw aan Philips II, werd hij 1578 afgezet. Hij was ook

tegen de Unie van Utrecht en teekende het verzoekschrift daartegen aan Rennenberg. (1579). Hij stierf in ballingschap en werd later te Poppingawier bijgezet.

Zie: Baerdts van Sminia, *Nieuwe naamlijst van grietmannen*, 161.

Blok

[Albdagi, Albdegus]

ALBDAGI, *Albdagus* of *Alfdag*, was graaf in Oostergoo voor Lodewijk den Duitscher en Juni 873 tijdens de verdediging tegen de Noren onder Rodulf, die schatting van de Friezen aldaar had geëischt en op hun weigering het land verwoestend binnenviel. Rodulf werd met 800 der zijnen gedood; de overige Noren werden in een versterkt huis belegerd en, op raad van een onder de Friezen levenden bekeerden Noor die hen aanvoerde, alleen vrijgelaten tegen teruggave van den in hunne schepen voorhanden zijnden buit en den eed nooit weder een inval te zullen doen in Lodewijk's gebied.

Vgl.: *Annales Fuldenses* en *Xantenses* benevens *Hincmar* a. 873; Vogel, *Die Normannen*, 244; Jaekel, *Die Grafen Mittelfrieslands* (Gotha 1898), 39 ff.

Blok

[Alcmaer, Henric van]

ALCMAER (Henric van), naar luid der eerste voorrede van den nedersassischen *Reinke Vos* (Lubeck 1498) 'scholemester und tuchtlerer des hertogen van Lotryngen', die dat werk rechtstreeks uit het Fransch in 'dudesche sprake' overgezet, in vier boeken verdeeld en van eene korte uitlegging bij elk hoofdstuk voorzien zou hebben, is op grond dezer gegevens langen tijd door Gottschede a., ook door Jac. Scheltema voor den bewerker van het genoemde nederduitsche werk gehouden; totdat J. Grimm, op grond der onwaarschijnlijkheid eener nedersassische bewerking door een Hollander (van een werk bovendien, dat kennelijk niet rechtstreeks uit het Fransch, maar uit het Nederlandsch vertaald was), de gissing opperde, dat de aangehaalde woorden letterlijk uit de voorrede van het nederlandsche origineel vertaald zouden zijn en betrekking hebben op den vervaardiger daarvan, die derhalve waarschijnlijk op het eind der 15de eeuw het veertiende eeuwse nederlandsche gedicht (*Reinaert II*) eenigszins bewerkt of althans in boeken en hoofdstukken verdeeld en van eene korte glosse voorzien zou hebben. Deze gissing vond later krachtigen steun in de vondst en uitgave der brokstukken van een druk (door Gheraert Leeu, Antw. c. 1487) van den onveranderden tekst van *Reinaert II*, inderdaad in boeken en hoofdstukken verdeeld, met opschriften boven en eene korte glosse bij elk hoofdstuk; in welke bewerking men zeker wel H.v.A.'s werk en den grondslag der nedersassische vertaling mag herkennen.

Over dezen H.v.A. is verder niets bekend; tenzij men hem mocht vereenzelvigen met een Mr. Henric van Alcmaer, sedert 1467 te Utrecht als advocaat voorkomende, later lid van het door bisschop David van Bourgondië opgerichte hof van appel ('dat recht van der scive'), als zoodanig in 1477 uit de stad verbannen, doch in 1481 daar weer toegelaten; waartegen echter gewichtige bezwaren bestaan. Even zwaar wegen die tegen de vereenzelving van den bewerker van den *Reinaert* met een (derden) H.v.A., broeder en een tijdlang rector (?) van het 'domus clericorum' te Zwolle in 1457-78.

Zie: J. Scheltema, *Reintje de Vos* XXVII-XLV; J. Grimm, *R. Fuchs* CLXXV-CLXXVII; J.W. Muller in *Tschr. v. Ned. t. en l.* VIII, 251-60, XLI, 316-7 en in *Ned. Spectator* 1888, 133-136.
J.W. Muller

[Alckmaer, I. Cornelisz. van]

ALCKMAER (I. Cornelisz. v a n) is de dichter van: *Een Nieu Schriftuerlijck Liedt-boecxken, 't welck noyt in druck en is gheweest, ghemaect uyt den Ouden ende Nieuwen Testamente: Met noch twee Christelijcke Sendtbrieven, gemaect door den selven Autheur, ghenaemt I.C. v a n A l c k m a e r* (Hoorn, Bij Zacharias Cornelissz. in de Liesvelsche Bybel, 1615), welk boekje bij denzelfden uitgever in 1630 nogmaals verscheen *met noch drie Sendt-Brieven, desen tweeden Druck vermeerdert.... Hier achter zijn noch by gevoeght eenige Liedekens, by diversche Persoonen ghemaect.*

Omtrent zijn leven blijkt slechts dat hij in 1592 gehuwd is; hijzelf geeft dit aan in een lied 'aen V r o u l a n s d o c h t e r miin huisvrouw'. Aan zijn vrouw is ook de in de uitgave 1630 toegevoegde *derde Sendt-Brief* gericht. Twee liederen zijn opgedragen 'aen mijn broeder I a c o b C o r n e l i s s z . Koeckebacker tot Alckmaer', waaruit valt af te leiden (?) dat ook de dichter den naam Cornelisz. voerde. Mogelijk was deze koekbakker tevens een van de 'vier Jonge gesellen Jacob Cornelissz. Claes Cornelissz., Jacob Jansz., Jacob Jansz.' aan wie de *eerste Sendt-Brief*, of de 'broeder' aan wien de *tweede* gericht was.

Wellicht was deze dichter ook de J.C., die het liedboek van Soetjen Gerrits verzamelde (zie dat art.).

Vergelijk: S c h e u r l e e r , *Nederlandsche Liedboeken* (1912), blz. 36.

Kossmann

[Alderwerelt, Adriaan Gaspar van]

ALDERWERELT (Adriaan Gaspar v a n), geb. te Delft 25 Maart 1789, overl. te 's Gravenhage 5 Nov. 1879; zoon van Mr. Rugier (2) (zie beneden) en van P e t r . M a g d . M o e n s .

Hij studeerde sedert 17 Juni 1806 te Leiden in de theol., werd als kandidaat beroepen te Zandvoort en bevestigd 2 Mei 1813, te Rijnsaterwoude 3 Aug. 1817, te Polsbroek 4 Mei 1823, te Heenvliet 25 Maart 1827 en werd, na 50 jarigen dienst in de Ned. Herv. kerk, emeritus 1 Juli 1863. Hij is nimmer gehuwd geweest en heeft maar weinig in het licht gegeven. Wij vonden van hem het volgende werkje:

Gedachten na het lezen van zeker Graftschrift, op den Wel Eerwaardigen Heere Nicolaas Schotsman, in leven predikant te Leyden, voorkomende in Vaderl. Letteroefeningen voor Febr. 1822. (Leiden z j. 1822).

Zie: O v e r v o o r d e , *Catal. Bibl. over Leiden e.o. n^o.* 2142.

Regt

[Alderwerelt, Mr. Adriaan Louis baron van]

ALDERWERELT (Mr. Adriaan Louis baron v a n), geb. te 's Gravenhage, gedoopt in de Remonstr. kerk 9 Sept. 1739; overl. te Brielle 28 Juli 1781, begr. 2 Aug.; zoon van baron Jean Louis (volg. kol.) en van S.M. H o u t u y n .

In 1760 werd hij student te Leiden, werd schepen van Brielle 1765, 67, 69, 71, 72 en 80; raad in het college der magistraten 1768, 70 en 73; heemraad 1 Oct. 1777; burgemeester in 1778 en werd 1 Mei 1775 voor drie jaar door Brielle gecommitteerd in de provinciale Rekenkamer van Holland. Den 4en Jan. 1772 werd hij door de magistraat van Brielle aangesteld tot hoofdman van het St. Ligtmis- of Voermansgilde, in 1770 werd hij ontvanger van het 'stads arme middel' te Brielle.

Hij was heer van de Oude en Nieuwe Struyten (landstreek op het eiland Voorne) en na zijn vaders dood ook van Heenvliet. Is ongehuwd overleden.

Zie: *Alg. Ned. Familieblad*, IX, 97; XII, 202, 203.

Regt

[Alderwerelt, Jean Constantijn baron van]

ALDERWERELT (Jean Constantijn baron v a n), broeder van den vorige, geb. te 's Gravenhage 13 April 1748, ged. 21 April; aldaar overleden

23 Maart 1825; zoon van baron Jean Louis (die voigt) en van S.M. Houtuyn.

Hij studeerde sedert 1765 te Utrecht, werd raadsheer in het Hof van Gelderland en later raadsheer in het Hooggerechtshof te 's Gravenhage. Bij Kon. Besl. d.d. 15 April 1815 n°. 17 ingelijfd in den Ned. Adel, werd 6 Juni 1822 voor hem de titel van baron erkend.

Hij huwde te Renkum 19 April 1779 met Petronella van Leyden (1755-1843), dochter van Jurriaan en van Johanna de Lange. Van hun 5 kinderen volgt Marinus Constantijn v.A. Houtuyn, de oudste dochter Louisa Maria huwde te 's Gravenhage 24 Febr. 1819 (als wed. van Dr. Corn. Petr. van Tricht met Mr. Hendricus Wijnbeek, over wien dl. III, 1503. De tweede dochter, Johanna Adriana, huwde Isaäc Cornelis Farret, aan wien in ondergemelde *Kwartierstaten* een art. is gewijd.

Zie: *Nederl. Adelsboek*, 1912, 37; v. Rhede v.d. Kloot en Bär, *Geneal. Kwartierstaten*.

Regt

[Alderwerelt, Jean Louis des H.R.R. baron van]

ALDERWERELT (Jean Louis des H.R.R. baron van), geb. te Amsterdam 8 Oct. 1711, overl. te Brielle 29 Dec. 1778, begr. te Heenvliet 4 Jan.; zoon van Mr. Adriaan, koopman te Amsterdam, raad en agent van Karel VI, en van Anna Francina van Uchelen.

Hij was burgemeester van Hattem en wegens die stad gedeputeerde in de vergadering van H.H. Mog. Den 23en Juli 1740 werd hij poorter te Brielle. In 1742 woonde hij te 's Gravenhage op de Zuidzijde van de Heerengracht, had toen f 12.000 inkomen, bewoonde een huis van f 1300 huurwaarde, bezat een buitenplaats en hield een koets met 2 paarden en 6 dienstboden. Bij keizerl. decreet d.d. 16 Januari 1755 verheven tot baron des H.R.R. Uit de nalatenschap van Constantijn Johan Pierard kocht hij 9 Sept. 1737 de hoge en vrije heerlijkheid Heenvliet voor f 106.000. Hij woonde daar zeker van 1771 tot 1776, toen hij met zijn dochter Louisa Carolina te Brielle ging wonen. Gul en rondborstig van aard, werd hij bij zijn overfijden door velen en niet het minst door de arme ingezetenen van zijn heerlijkheid betreurd.

Hij huwde te Amsterdam 15 Juni 1738 met Susanna Maria Houtuyn (1719-1760) dochter van Pieter en van Geertruida Elisabeth Pierard. Van de 5 kinderen uit dezen echt zijn Mr. Adriaan Louis en Jean Constantijn hierboven vermeld.

Zie: *Alg. Ned. Fam. bl.* I, n°. 108, bl. 3; id. XII, 202, 203. *Jaarb. Ned. Adel*, VI, 2; *Ned. Adelsb.* 1912, 36, 37.

Regt

[Alderwerelt, Mr. Joan Carel van]

ALDERWERELT (Mr. Joan Carel van), geb. in Siam 3 Mei 1726, overleden te Delft 20 Juni 1791, begr. O. Kerk 25 Juni; zoon van Rugier (1) die volgt, en van Tanneke Carels van Savelsteyn.

Hij studeerde sedert 30 Sept. 1748 te Leiden en vestigde zich, in verband met zijn huwelijk, te Delft, waar hij 3 Mei 1752 het burgerrecht verkreeg en er weldra met gewichtige ambten werd bekleed. Van 1757 tot 1791 was hij er veertigraad, in 1759 en 60 weesmeester, van 1763 tot 1769 schepen, in 1773 en 1778 adjunct ter

dagvaart, in 1776 en 1777 burgemeester, van 1782 tot 1784 gecommitteerde raad en van 1787 tot 1790 raad ter Admiraliteit op de Maas. Hij was ook bewindhebber der O.I. Comp. 1777 tot 1791 en hoogheemraad van Delfland. In 1785 werd hij vanwege Holland met Nicolaas van Leeu-

w e n , raad en oud-schepen van Leiden en met den controleur-generaal der hollandsche fortificatiën de B o c k naar Utrecht gezonden om over een gemeenschappelijk plan van verdediging te spreken en een overeenkomst met Utrecht aan te gaan. Het gevolg dezer besprekingen was, dat de waterlinie aan de Grebbe in staat van tegenweer werd gebracht en dat te Amersfoort en te Rhenen de noodige magazijnen werden gebouwd. In 1781 was Alderwerelt een der commissarissenpolitiek op de Z. Holl. synode te Delft vergaderd. Met tien anderen werd hij in 1787 door de geconstitueerden van de delftsche burgerij uit zijn post als raad ontzet. Bij die gelegenheid antwoordde hij aan de geconstitueerden: 'dat hij niet wist, wat hij de goede burgerij had misdaan, dat hij zijn post volgens eed en plicht had waargenomen, doch dat hij die gaarne wilde afstaan en liever zelf slachtoffer zijn, zoo de rust der stad er door kon bevorderd worden.' Deze taal droeg zelfs de goedkeuring weg van W y b o F i j n j e , secretaris der geconstitueerden. Doch hij was nauwelijks een maand van zijn post ontslagen geweest, toen de omwenteling, einde 1787 voorgevallen, hem weer daarin herstelde.

Hij huwde te Delft 30 Nov. 1751 met Alida Anna de Roo , geb. te Delft 15 Nov. 1725, er overl. 12 Juni 1785; dochter van Mr. Johan Carel , heer van Rosenberg, en van Sara Harpertina van Kinschot. Zij wonnen zes zoons, o.a. Mr. Rugier (2) en Mr. Willem Pieter de Roo van A., die beiden volgen.

Zie: *Vervolg op Wagenaar*, IX, 208; XII, 61, XVI, 195, 203, 204; *Mdbl. Ned. Leeuw*, XXXIII 236, 340; *Ned. Patriciaat* VII, 9, 10 (genealogie); Vorsterman v. Oyen , *Stam- en Wapenboek* I, 7 (genealogie); v. Rhede v.d. Klooten Bär , *Kwartierstaten*.

Regt

[Alderwerelt, Rugier van (1)]

ALDERWERELT (Rugier van) (1), geb. te Amsterdam 15 Sept. 1695, overl. te Batavia 27 Maart 1738; zoon van Jan Pietersz. van A., koopman te Amsterdam en van Susanna Rugiersdr. van Weert. Hij ging in dienst der O.l. Comp. naar Indië, werd onderkoopman 1721, opperhoofd in Siam 1728, boekhouder-generaal 1732 en ontvanger-generaal te Batavia in 1735.

Hij huwde te Batavia 17 Juni 1717 Tanneken Carels van Savelsteyn, geb. 15 Juni 1699, overl. 15 Dec. 1733 vermoedelijk te Batavia, dochter van Carel Jan Carelsz. van S. en van diens 2e vrouw Maria Willemsdr. Hooydorsser. Uit dit huwelijk o.a. een zoon Mr. Joan Carel (zie boven) en een andere zoon Rugier , geb. in Siam 1728. Deze vertrok na den dood zijns vaders naar Nederland, werd 30 Sept. 1748 te Leiden student in de rechten en was Jur. Dr. toen hij op 52-j. leeftijd, 2 Mrt. 1780, aldaar opnieuw werd ingeschreven. Hij kocht in 1751 van de erven Hallungius de schoone buitenplaats Brittenrust te Alphen aan den Rijn en in 1757 het buiten Cronesteyn bij Leiden, waarna hij Brittenrust in 1758 van de hand deed.

Zie: *Ned. Patriciaat* VII, 9; Vorsterman v. Oyen , *Stam- en Wapenb.*; v. Rhede v.d. Klooten Bär , *Geneal. Kwartierstaten*; *Leidsch Jaarb.* 1915, 57; 1920, 169; *Mdbl. Ned. Leeuw*, XXXIII, 340.

Regt

[Alderwerelt, Mr. Rugier van (2)]

ALDERWERELT (Mr. Rugier v a n) (2), heer van Oud- en Nieuw Rosenburgh, geb. te Delft 6 Juli 1754, ged. O. Kerk 7 Juli; overl. te 's Gravenhage 18 April 1820; zoon van Mr. Joan Carel (zie boven) en van Al i d a A n n a d e R o o .

Hij studeerde sedert 28 Juli 1770 te Utrecht in de rechten, werd advocaat voor het Hof van Jus-

titie te 's Gravenhage, in 1788 leenman van den Lande van Voorne, commies van 's Lands magazijnen, havenmeester en opziener van 's Lands vestingwerken te Hellevoetsluis. Van 1791 tot 1795 was hij raad in de vroedschap van Delft en hoofdparticipant der O.I. Compagnie.

Hij huwde te Voorburg 15 Januari 1786 met Petronella Magdalena Moens, geb. te Colombo op Ceylon 11 Febr. 1764, overl. te Maassluis 7 Januari 1840; dochter van Mr. Adriaan en van Sara Maria Racket. Van hun kinderen woonde Mr. Joan Carel in 1857 te 's Gravenhage; een andere zoon Rugier Pieter was kapitein der infanterie: uit diens huwelijk met Catharina Wilhelmina Beerta du Bois sproten de nog voortlevende takken du Bois van Alderwerelt en van Alderwerelt van Rosenburgh; een derde zoon, Adriaan Gaspar, gaat hiervoor.

Zie: *Ned. Patriciaat* VII, 10, 11 (de familie); Vorsterman v. Oyen, *Stam- en Wapenb.* (als voren); *Mdbl. Ned. Leeuw* XXXIII, 340; v. Rhede v.d. Kloot en Bär, *Geneal. Kwartierstaten* (zijn staat).

Regt

[Alderwerelt, Joan Karel Hendrik de Roo van]

ALDERWERELT (Joan Karel Hendrik de Roo van), geb. te Harderwijk 6 Aug. 1832, overl. te 's Gravenhage 31 Dec. 1878; zoon van Joan Carel Anne de Roo v.A. (zie beneden op Mr. W.P. de R.v.A.) en van Carolina Maria Elandina Heeneman. Hij ontving zijn opleiding aan de Kon. Milit. Acad. te Breda, werd 28 Sept. 1855 1e luitenant der infanterie, 21 Mei 1864 kapitein en was majoor, toen hij door het kiesdistrict Leeuwarden werd afgevaardigd naar de Tweede Kamer der S.G. (Sept. 1866). Hier trad hij op en deed zijn scherpe critiek op leger- en vestingtoestanden meermalen hooren tegenover de verouderde theorieën der meeste opperaanvoerders en dat wel op de meest bekwame en welsprekende wijze. Hij werd daarbij ter zijde gestaan door den ingenieur Stieltjes. Hier noodzaakte zijn degelijke, scherpe en rustelooze oppositie méér dan een minister tot aftreding. In 1877 aanvaardde hij in het ministerie Kappeyne zelf de portefeuille van oorlog, doch vond tevens goed, dat hij te Leeuwarden als lid der Tweede Kamer herkozen werd. Zijn uitgebreide plannen tot reorganisatie van ons leger- en verdedigingswezen werden echter verijdeld door een smartelijke ziekte, die hem einde 1878 ten grave sleepte, weinig tijds na het verscheiden van zijn medestander Stieltjes.

Hij huwde te 's Gravenhage 5 April 1859 Constancia Jacoba Heldewier (1833 -1902) dochter van Daniël Charles en van Claire Susanna van Kerchem. Uit dit huwelijk sproten vier kinderen.

Hij schreef: *Handleiding tot de kennis der Vad. Geschiedenis; Gesch. van het 7e Regiment Infanterie* (Arnhem 1857); *De vestingoorlog en de vestingbouw in hunne ontwikkeling beschouwd 's Gravenh. 1862*); *Bijdragen tot de kennis van ons verdedigingsstelsel* (Breda, 1864); *De versterking van Parijs, een bladz. uit de parlementaire gesch. van Frankrijk* (Amst. 1874); *De Vat van het tweede Keizerrijk* (2 dln. Schiedam 1875). Voorts eenige kleinere geschriften, als: *Nederland bij een oorlog tegen Pruisen; De kadettenscholen in Zwitserland; Het Zwitsersche militieleger*. Hij werd indertijd ook algemeen aangewezen als de auteur van: *De crisis en de toekomst der liberale partij* (vlugschrift, zomer 1876).

Zie: *Ned. Spectator* 1879, 42; *Milit. Spectator*, 2e st. IV, 87; Blok, *Gesch. v.h. ned.*

volk IV (zie reg.); Frederiksen v.d. Branden, *Biogr. Wdb. Ned. Lett.* 666; Winkler Prins, *Geïll. Enc.; Ned. Patriciaat* VII, 13, 14; *Adelsarchief* II (1901), 44.

Regt

[Alderwerelt, Mr. Willem Pieter de Roo van]

ALDERWERELT (Mr. Willem Pieter de Roo van), geb. te Delft 3 Januari 1765, overl. te Brielle 11 Dec. 1837; zoon van Mr. Joan Carel (zie boven) en van A.A. de Roo.

Hij studeerde sedert 12 Aug. 1783 te Utrecht in de rechten, werd 3 Sept. 1785 poorter te Brielle, vestigde zich aldaar in Juli 1788, werd er schepen 1788, 89, 91 en 93, hoofdman van het zakkedragers- of St. Christoffelsgilde in 1790 en 1804, heemraad van Voorne in 1803, ontvanger van de geestelijke en conventueele goederen en lid van den raad te Brielle. In 1811 fungeerende als provisioneele maire, werd hij door den prefect geschorst, maar spoedig weer als zoodanig hersteld. Later was hij rechter in de rechtbank van eersten aanleg te Brielle en ontvanger van de directe belastingen aldaar.

Hij huwde te Leiden 30 Aug. 1789 met Constancia Catharina Henriëtte van Baerle, geb. te Bourtange in Dec. 1772, overl. te Nieuwersluis 12 Juni 1851, dochter van Isaäc Gijsbert Herman en van Cornelia Anna van den Moer. Uitvoerige berichten over hun 7 kinderen zijn te vinden in het beneden genoemd *Familieblad*. De oudste zoon Joan Carel Anne de R.v.A. werd bij Carolina Maria Elandina Heeneman vader van den bekenden minister Joan Karel Hendrik de R.v.A.

Zie: *Alg. Ned. Fam.blad* XII, 203, 204; *Nederl. Patriciaat*, VII, 13 en Vorsterman van Oyen, *Stam- en Wapenboek* (de familie).

Regt

[Alderwerelt Houtuyn, Mr. Marinus Constantijn baron van]

ALDERWERELT HOUTUYN (Mr. Marinus Constantijn baron van), geb. te Wageningen 14 Oct. 1783, overl. te Arnhem 26 Juli 1871; zoon van baron Jean Constantijn (zie boven) en van Petronella van Leyden. Bij K.B. van 19 December 1824 verkreeg hij het recht den naam Houtuyn achter den zijnen te voegen, ter herinnering aan zijn grootmoeder van vaderszijde, Susanna Maria Houtuyn.

Hij studeerde sedert 19 Sept. 1803 aan de hoogeschool te Utrecht in de rechten en vestigde zich als advocaat te 's Gravenhage. In 1813 geprest als garde d'honneur, werd hij 23 Januari 1814 benoemd tot 2en luitenant bij het regt. lichte dragonders no. 4. Als zoodanig is hij onder luitenant-generaal Collaert in den slag bij Waterloo en wordt daar gekwetst, nadat twee paarden onder hem waren doodgeschoten en een kogel zijn schako doorboord had. De door hem gedragen sabel en de doorschoten schako bevinden zich in de verzameling van A.C. baron Snouckaert van Schauburg in het Rijksmuseum te Amsterdam. 2 Sept. 1815 bevorderd tot 1en luitenant, en den 26en Aug. 1824 tot ritmeester, maakte hij den Tiendaagschen Veldtocht mede en was in den strijd bij Hasselt en Leuven. Den 14en Aug. 1843 werd hij luitenant-kolonel bij de lanciers. Hij was ridder der Milit. Willemsorde, lid der ridderschap van Gelderland en kamerheer des konings i.b.d.

Hij huwde te 's Gravenhage 25 Januari 1825 met Cornelia Jacoba Radermacher (1796-1882), dochter van Mr. François Reinier en van

Anna Margaretha van Hoorn van Burgh. Uit dit huwelijk sproten twee zoons; met den oudsten daarvan stierf de adellijke tak der v. Alderwerelts in 1905 uit.

Zie: *Bosscha, Ned. Held. te Land*, IV, 638; *Jaarb. Ned. Adel*, VI, 4; *Ned. Adelsboek* 1912, bl. 37, 1919, bl. 24.

Regt

[Alendorp, Lubbert van]

ALENDORP (Lubbert van), heer van Bleyenburg en Abelschoten, overl. te Utrecht 1468, zoon van Willem v.A. en Lubbert Bollen, van 1441 tot 1455 invloedrijk lid der regeering van Utrecht, 1455 van zijn burgerschap ontzet wegens een poging om met geweld de gilden in het bezit der stadswelden te herstellen; zijn tweede vrouw Geertruida Grovert werd 1457 uit de stad verbannen.

Vgl. over hem: *Burman, Utr. Jaarb.* II, 2, 97, 116, 184, 223, 264, 291.

Blok

[Alfen, Klaas Jansz. van]

ALFEN (Klaas Jansz. van), voormalig schout van Zevenhuizen, was evenals zijn vermoedelijke broeder Kors Jansz., haringkoper te Rotterdam, betrokken in den aanslag op prins Maurits 1622; de eerste gaf geld daarvoor, de tweede had een aanslag op den Prins te Rotterdam in den zin.

Vgl. over hem: *Brandt, Hist. der Reform.* IV, 907, 910.

Blok

[Alkemade, Cornelis van]

ALKEMADE (Cornelis van), geb. te Rotterdam 11 Mei 1654, gest. aldaar 12 Mei 1737, moet in zijn jeugd verscheiden jaren in Leiden hebben gewoond en daar een geletterde opvoeding hebben genoten. Hij was blijkbaar gefortuneerd, toen hij zich na de voltooiing van zijn opvoeding in Rotterdam vestigde. Niettemin was hij, misschien om geregelden arbeid te hebben, in allerlei openbare ambten werkzaam, ten slotte als eerste commies ten kantore der convoyen en licenten, welke functie hij tot zijn dood bekleedde. Intusschen was zijn liefde aan geheel andere dingen gewijd. Hij begon munten, penningen, oorkonden, autografen en boeken te verzamelen en kopieerde bovendien een zeer groot aantal historische documenten; zoo ontstond een uitgebreide verzameling van allerlei zeldzaamheden, die reeds *Uffenbach* merkwaardig genoeg vond om ze te beschrijven. Zij erfde na van Alkemade's dood over op zijn schoonzoon Mr. Pieter van der Schelling. Na diens dood in 1751 werd de verzameling voor een deel verkocht. Voor een ander deel bleef zij in het bezit der familie. In 1777, toen *Kluit* ze bezocht, was zij in het bezit van *Salomon Bosch*; in *Schotel's* tijd, omstreeks 1830, berustte zij onder de familie van *Vollenhoven*. Eerst in 1848 is zij in Amsterdam verkocht en zoo verspreid. In verschillende openbare en ook bijzondere bibliotheken kan men nog handschriften van van Alkemade en van der Schelling vinden.

Evenals van der Schelling was van Alkemade sterker in het verzamelen dan in het verwerken van een omvangrijk historisch materiaal. Dat het hem aan grondige methode en vooral aan kritiek ontbrak, blijkt wel uit zijn geloof aan de echtheid van de kroniek van *Klaas Kolijn*, waarmede *Reinier de Graaff* hem bedroog. Niettemin ging hij in zijn dagen door voor een kundig man, die met geleerden als *van Leeuwen*, *Matthaeus Pars*, *Oudae* in nauwe betrekking stond. Dat hij meer vlijt dan oordeel bezat, blijkt ook uit zijn verschillende publicatiën, die als uitgaven van documenten nog wel eenige waarde hebben, die tevens echter

toonen, dat hij de vereischte nauwkeurigheid miste, die noodig is voor het afschrijven en bewerken van oude stukken.

Van Alkemade's eerste publicatie was de *Hollandse Jaar-Boeken of Rijm-Kroniek van Melis Stoke, behelzende de geschiedenissen des lands onder de princen van het eerste huis tot den jare 1305* (Leiden 1699, fol.), een uitgave, die nu natuurlijk geheel verouderd is. Daarop volgde *De goude*

en zilvere gangbaare penningen der graaven en graavinnen van Holland (Delft 1700, fol.), dat als penningkundige beschrijving haar waarde heeft. Op het gebied van het oude recht was hij in zijn *Behandeling van 't Kamp-regt, d'aaloude en opperste regts-vordering voor den Hove van Holland onder de eerste graaven* (Delft 1699, 8°), dat tot tweemaal toe werd herdrukt. Een boek, dat zijn waarde nog vrijwel heeft behouden en ook in goeden stijl is geschreven, is *Rotterdamsche heldendaden onder de stadvoogdij van den jongen heer Frans van Brederode, genaamt Jonker Fransen oorlog* (Rotterdam 1724, 8°). Een onderwerp, waarvoor Van Alkemade veel belangstelling had, behandelde hij in zijn *Inleidinge tot het ceremonieel en de plegtigheden der begraavenissen en der wapenkunde* (Delft 1713, 8°). Met van der Schelling gaf hij uit een *Beschrijving van de stad Briele en den landen van Voorn* (Rotterdam 1729, 2 dln. 1 bd. fol.) en het bekende boek over *Nederlands displegtigheden* (Rotterdam 1732-35, 3 dln. 8°). Van Alkemade was gehuwd met Johanna de Riemer, die hij overleefde.

Zie: Schotel, *Leven, werken en handschriften van C. van Alkemade en P. van der Schelling* (Breda 1833, 8°); *Taal en Letterbode* 1853, II, 114 vlg., 291 vlg.

Brugmans

[Allertsz, Mr. Andries]

ALLERTSZ (Mr. Andries), hopman van leidsche vrijbuiters, sedert 1572 tijdens het beleg van Haarlem en kolonel der schutterij bij het begin van het beleg van Leiden, sneuvelde bij een uitval reeds 26 Mei 1574 bij Leiderdorp en werd opgevolgd door Johan van der Does.

Zie: Blok, *Holl. Stad* III, 46, 48, 51, 52.

Blok

[Almeloveen, Theodorus Janssonius ab]

ALMELOVEEN (Theodorus Janssonius ab), geb. te Mijdrecht 24 Juli 1657, overleden 29 Juli 1712 te Amsterdam. Zijn vader, predikant te Mijdrecht, Johannes ab Almeloveen, was uit een deftig Utrechtsch geslacht; zijn moeder Maria Janssonius. Vóórdat hij studeerde te Utrecht was Jacobus Tollius, rector te Gouda (later te Noordwijk), zijn leermeester. Zijn vader had de theologie voor hem als studievak gekozen; maar hij wijdde zich in de eerste plaats, vooral na zijns vaders dood in October 1678, aan de geneeskunde, mede aan de philologische vakken. Na zijne studiën huwde hij Aletta Catharina Immerzeel, dochter van den burgemeester te Gouda, die hem na twee jaren ontviel. Hij hertrouwde niet. Zijn moeder woonde bij hem en stierf, 83 jaar oud, in 1703. Eerst vestigde hij zich te Amsterdam, reeds in 1687 te Gouda als geneesheer. Op 26 Febr. 1697 is hij benoemd tot hoogleeraar in het Grieksch, de geschiedenis en de welsprekendheid te Harderwijk. Zijne liefde voor de geneeskunde bleef hem echter bij, zoodat hem na den dood van prof. van de Graeff het recht verleend werd om ook in de medische vakken te doceeren en promotor te zijn (19 Sept. 1701). Spoedig daarop (30 Nov. d.a.v.) is hij tot gewoon hoogleeraar in de geneeskunde benoemd. Drie malen was hij rector (in 1698, 1703 en 1708).

Een groot aantal geschriften van zeer verschillenden aard verscheen van zijne hand. Tal van oude schrijvers gaf hij met aantekeningen uit. Medewerker was hij aan dl. VI van *Hortus Indicus Malabaricus* dat te Amsterdam in 1678 tot 1703 werd

uitgegeven. Het Collegium Caesareum Naturae Curiosorum te Weenen benoemde hem tot lid en noemde hem 'Celsus secundus'. Op het einde van zijn leven was hij bezig met een kritische uitgave van Quintilianus, die hij heeft vermaakt aan de utrechtse Universiteitsbibliotheek.

v.A. behoorde tot die philologische medici, van welke in het einde der XVde en in het begin der XVIde eeuw er velen werden gevonden onder de geneeskundigen, maar wier richting in zijn dagen haar tijd had gehad. Hij was zóó overtuigd van de voortreffelijkheid der antieken, dat hij de nieuwe vondsten van zijn tijd gering schatte en beweerde, dat dit alles den Ouden reeds lang bekend was geweest. Reeds in 1680 had hij als student onder voorzitting van zijn leermeester V a l l a n een *Diss. de Semine* verdedigd om dit aan te toonen. Veel bijval had hij daarmee evenwel niet gevonden en dit was voor hem een reden door ijverige bestudeering der klassieken de juistheid van zijn stelling te bewijzen. Aan deze onderzoekingen danken we het in 1685 uitgegeven boekje: *Inventa nov. antiqua en Rerum inventarum onomasticon*.

Tot de practische geneeskunde heeft hij weinig bijgedragen en de ontleedkunde schijnt hij niet te hebben beoefend. Wel gaf hij in 1685 een nieuwe uitgave der *Aphorismen* van *Hippocrates* uit, volgens de vertaling van L u c a s V e r h o o f d , waarbij een fraaie bloemlezing uit *Celsus* is gevoegd. Een herziene druk verscheen in 1756 te Straatsburg. In 1687 gaf hij een verbeterde uitgave van *Celsus* uit (herdruk in 1713 te Amsterdam). De bekende uitgave van *Caelius Aurelianus* door A m m a n (1709) heeft hij van aantekeningen voorzien. Deze philologische arbeid was niet zonder verdienste.

Deze merkwaardige man was ook theoloog en heeft tal van theologen van advies gediend. Zijn voornaamste theologische werk is: *Amoenitates Theologico-Philologicae* (Amst. 1694). Hij voerde een uitgebreide correspondentie. D'O u t r e i n gaf na zijn dood drie van zijne brieven in het licht: *Epistolae ad Joh. d'Outreinium* in de *Bibliotheca Brem.* III, 230, 1123, V, 996, waarin theologische onderwerpen behandeld worden naar aanleiding van d'Outrein's *Gods tabernakel onder de menschen* enz. (Amst. 1701). Eenige brieven heeft ook S c h o t e l opgenomen in zijn *Kerkelijk Dordrecht* II, 252-262.

Zijn *Amoenitates* boven genoemd had hij eerst willen aanduiden als: *Encaenia Goudana* (Goudsche kermis), inderdaad geen onjuiste karakteristiek van den inhoud. Hij moest eens een jongen duitschen graaf te Gouda begeleiden bij het bezichtigen van de merkwaardigheden aldaar en begon met hem en het gezelschap de kerk aldaar te laten zien. Dit was de aanleiding tot de uitgave van deze 'godgeleerde-letterkundige liefelijkheden'. Het is een merkwaardig boek.

Zie: V i s s c h e r e n v a n L a n g e r a a d . *Het Protestantsche Vaderland, Biographisch Woordenboek* enz. (Utrecht 1903), I, 91-94 en de daar genoemde bronnen.

Baumann; Knipscheer

[Almonde, Adriaan van]

ALMONDE (Adriaan v a n), zoon van P i e t e r , pensionaris van den Briel en als zoodanig opkomend ter Statenvergadering van Holland, na den vrede van Westminster (1654), in plaats van den in het Engelsch niet ervaren V o g e l s a n c k . lid der naar Engeland gezonden commissie voor de indische zaken, in het bijzonder die van het proces op Ambon, keert begin Sept. terug na afdoening der laatste zaak, 1655 raadsheer in het Hof van Holland, 1658 raad van Indië, sterft 1659 op reis daarheen.

Zie: A i t z e m a , *Saken van Staat en Oorlog* III, 917, 1069, 1085.

Blok

[Almonde, Jonker Jacob van]

ALMONDE (Jonker Jacob van), heer van Haverschot in Vlaanderen, geb. in 1535, overl. in den Haag 10 Dec. 1609, zoon van jonker Jan van Almonde en Petronella van der Werve.

Jacob van Almonde was hoogheemraad van Schieland en meesterknaap van de houtvesterij. Hij bezat de hofstede van Wena en Altena en woonde in 1567 te Leiden. Hij werd in 1567 door den commissaris van den Hove gedagvaard tot aflegging van den eed van trouw, maar weigerde te komen, misschien was hij al gevlucht. Hij voegde zich bij de Watergeuzen, maar het is niet zeker of hij op 1 April 1572 bij de inneming van den Briel tegenwoordig was. In 1573 komt zijn naam voor op de lijst van de kapiteins der Watergeuzen, die door de stad Veere werden bezoldigd. Omtrent zijn verderen levensloop is niets bekend; hij overleed ongehuwd in den Haag en werd, als laatste van zijn geslacht, met zijn wapen begraven.

Zie: *Beeldsnijder, Verbond der Edelen* 61; *Yvoy, Historie van het Verbond* 238; van Groningen, *Geschiedenis der Watergeuzen* 131; van Leeuwen, *Batavia Illustrata* II, 845; *Navorscher* II (1852), 184, III (1853), 179; Janssen en van Dale, *Bijdragen* VI, 381; Ferwerda, *Nederl. Stam- en Wapenboek* I.

Vogels

[Almonde, Johan van]

ALMONDE (Johan van), jongere broeder van Adriaan van A. (zie boven). Gehuwd met Bastiaantje Quack, werd hij soms voor den vader van Philips (V, kol. 7) gehouden. Ook hij was apotheker in Brielle en na 1654 herhaaldelijk burgemeester aldaar.

Vgl.: *Been, Historische Fragmenten* II, 137.

Blok

[Almonde, Pieter van]

ALMONDE (Pieter van), overl. 6 of 7 Juli 1657, apotheker en sedert 1628 herhaaldelijk burgemeester enz. in Brielle, 1657 baljuw van Voorne. Gehuwd met Digna Quack, is hij en niet zijn broeder Johan de vader van Philips (V, kol. 7). Hij liet een desolaten boedel na en minderjarige kinderen.

Vgl. over hem: *Been, Historische Fragmenten* II, 137; *Fruin-Japikse, Brieven aan J. de Witt* II, 212.

Blok

[Alostanus, Petrus of Peeter]

ALOSTANUS (Petrus of Peeter), *Allostanus*, ab Alst, van Aelst, is vóór 24 Mei 1595 gestorven, want op dien datum hertrouwt zijn weduwe, Anna van Kessel, te Frankenthal met den weduwnaar Joris Diamant.

Hij was afkomstig van Antwerpen. Toen hij 1 Mrt. 1568 om misdaad tegen de koninklijke majesteit uit haar verbannen werd, had hij echter die stad reeds geruimen tijd verlaten. Na aan de universiteit van Orleans het licentiaat in de rechten verworven te hebben, liet hij zich immers reeds 26 April 1576 als student te Heidelberg inschrijven. Kort daarna droeg de universiteit daar ter stede hem een professoraat op, waarbij hij de Instituten te doceeren kreeg. Terwijl hij 21 Juni 1568 in verband met deze benoeming gedoctoreerd werd en 1571-72 als rector der academie optrad, heeft hij die functie bekleed tot 1577. In dat jaar trad hij in dienst van de weduwe van den in 1576 gestorven keurvorst Frederik III. Gedurende 1581 en 1582 vinden wij hem weer in andere werkzaamheid: dan is hij 'binnenburgemeester' van Antwerpen. In 1584 neemt hij als oud-burgemeester en schepen dier stad, tevens

voorzitter van de Staten van Brabant, deel aan de vergadering der Staten-Generaal. Aug. van dat jaar werd hij tot Raad van State benoemd.

In een brief van 15 Mei 1581 heet hij: 'pius et doctus et summae apud ordines nostros (nl. van Utrecht) autoritatis'.

Zie: Toepke, *Matrikel der Universität Heidelberg II*; A. von den Velden, *Registres de l'Eglise Réformée Néerlandaise de Franken-*

thal; *Antwerpsch Archievenblad* XIV, 52, 53, 201; *Werken der Marnix-vereening* S. III, Dl. IV, blz. 47; *Bijdragen voor Vaderlandsche geschiedenis en Oudheidkunde* 4e R., 6e Dl. (1907) 373; N. Japikse, *Resolutiën der Staten-Generaal* IV, V, registers in voce; J. de Wal, *Nederlanders, studenten te Heidelberg*.
van Schelven

[Alsace de boussu, Francisca Jacoba d']

ALSACE DE BOUSSU (Francisca Jacoba d'), abdis der Bernardijnerabdijen Munster te Roermond en ter Kameren bij Brussel, geb. 1609, overleed 18 Febr. 1683 in ter Kameren of La Cambre. Zij behoorde tot de adellijke familie d'Alsace de Boussu of de Hennin, doch komt niet voor op de geslachtslijsten bij Herckende, *Nobiliaire des Pays-Bas* I, 908. Zij was de oud-tante van Alsace de Boussu, den kardinaal van Mechelen.

Haar vader was Maximiliaan de Hennin, graaf van Boussu, ridder van het Gulden Vlies, haar moeder Alexandrina de Gavre. Haar grootouders van moederszijde, Francisca de Renty en Jan Carolus de Gavre, graaf van Tresix, overleden eerst toen zij reeds abdis was te Roermond. Op zeer jeugdigen leeftijd was Francisca in de abdij ter Kameren getreden en legde daar 1626 hare kloostergeloften af. Een groot gedeelte van haar leven ging voorbij tusschen de stille muren van haar klooster, toen zij benoemd werd tot abdis te Roermond.

In de Munsterabdij aldaar was na den dood der abdis A.H. de Poil, overl. 2 Nov. 1654, opnieuw tweedracht ontstaan en waren de oude misbruiken door de adellijke nonnen en hare families weder ingevoerd. Den abt van St. Bernard, Judocus Gillis, vicaris-generaal der Cisterciënserorde in de Nederlanden werd door het Hof te Brussel bevolen een einde te maken aan het wereldsch leven en het krakeel der nonnen. Hij slaagde er in de nonnen tot gehoorzaamheid te brengen. Bekend met den goeden geest, die in ter Kameren heerschte, bewerkte hij, dat Francisca d'Alsace de Boussu, wier begaafdheid boven allen uitmuntte, tot abdis benoemd werd van het Munsterklooster. De nieuwe abdis begon moedig de zware taak, en den strijd tegen de aanmatiging van den adel op dezelfde wijze als vroeger de abdis Susanna Pardo, 1627-42 (V kol. 446). Behalve de nonnen uit ter Kameren, die haar vergezelden, nam zij eenige niet adellijke nonnen aan, omdat zich geen geschikte postulanten van adel aanboden. Zij ondervond veel tegenstand van de Staten van Spaansch-Gelder, wat haar het bestuur der abdij, die diep in schulden stak, niet verlichtte. Haar bestuur was een tijdperk van groote ongelukken; 18 Aug. 1663 leed de abdij groote schade door een doorbraak van de Roer. Bij den brand der stad Roermond, 31 Mei 1665, werd een groot gedeelte der gebouwen verwoest; de ramp was voor de abdij zoo groot, dat zij die nooit meer geheel te boven kwam. Sinds 1662 was de abdis in moeilijkheden gewikkeld met den bisschop van Roermond over de begeving der pastorijen van de abdij. Voor de abdis was het een uitkomst, dat zij na den dood van de abdis van ter Kameren Maria Rovelli, overl. 15 Mrt. 1668, tot hare opvolgster werd gekozen. Zij verliet Roermond en bestuurde la Cambre 13 jaar, tot haren dood. In de Kapellekerk te Brussel bewaart men nog een schoone relikwiekast van den H. Bonifacius van Brussel, afkomstig van ter Kameren, prijkend met hare wapens; wellicht heeft zij die laten vervaardigen. De data in de lijst der abdisen van Roermond *Limburgs jaarboek* XXII, 71-83 zijn niet juist.

Zie: *Gallia Christ.* V, 73, 390; Sanderus, *Chorographia sacra Brab.* (2 ed.) I, 503, 563;

Sivré, *Necroloog der Munsterabdij* 19, 30, 33, 90, 103, 109, 110; *Inventaire oud-archief Roermond IV*, 193, 299; *Verslagen Rijks oude archieven XXXV* (1912), 455; *Limburgs Jaarboek XXII* (1916) 134-135.

Fruytier

[Alstorff, Wilhelm]

ALSTORFF (Wilhelm), geb. omstreeks 1645, kloosterling van de orde der H. Brigitta in O.L. Sionsberg te Keulen, sinds 23 Oct. 1667, overleed te Hoboken 13 Aug. 1723. De eerste jaren na zijn priesterwijding 1672 gaf hij les aan de jonge kloosterlingen in de filosofie en theologie. Daarna bekleedde hij 7 jaren het ambt van procurator zijner orde te Rome en verkreeg aldaar den titel van notarius apostolicus. Vervolgens werd hij prior van het klooster der orde te Koudewater bij Rosmalen en tevens van Hoboken 11 Sept. 1692, waar sinds 1652 de paters een toevluchtsoord hadden gevonden, terwijl de nonnen voorloopig te Koudewater mochten blijven. Bij oogluiking verbleven een of twee paters aldaar, die tevens de parochie Rosmalen bedienden. Toen de laatste non van Koudewater, die door de Staten onderhouden werd, op bijna 100-jarigen leeftijd overleed, 7 Oct. 1711, vreesde de prior de opheffing van het klooster, waar steeds nieuwe zusters waren aangenomen. 1712 had de verkooping van de kloostergoederen plaats en de aanzegging om het klooster te verlaten volgde in 1713. Prior Alstorff deed alles om het klooster te behouden. Hij kocht het klooster op naam van den fiscaal Cremers, steeds hopende in Koudewater te kunnen blijven of terugkeeren. Intusschen had hij in 1711 voor de zusters een verblijf gekocht te Uden, dat zij 15 Sept. 1713 betrokken en waar zij nu nog wonen. Tot 1723 bleven twee zusters te Koudewater, toen gaf men alle hoop op en het oude klooster werd verkocht.

In Hoboken gaf de prior nog les in de theologie en verkreeg ten laatste den titel van 'lector emeritus'. In 1719 deed hij afstand van zijn ambt wegens ziekte en ouderdom; hij overleed 3 jaar later. Twee gedrukte werkjes van hem zijn bekend waarvan P a q u o t het eene vermeldt volgens J. H a r z h e i m, *Bibliotheca Colon.*, terwijl K u y l het andere opgeeft. De titels luiden: *Sagittae perfectionis id est sententiae excerptae ex revelationibus seraphicae M. Brigittae* (Antw. J.P. Robyns 1711-16, 256 pp.); *Cort verhael van het miraculeus Cruys van Hoboken* (Antw. H. Verdussen, 1696); dit werd herdrukt 1711 en 1718.

Zie over hem: P. D. K u y l, *Hoboken en zijn wonderdadig kruisbeeld* (Antw. 1766) 168, 182, 218; S c h u t j e s, *Gesch. Bisd. den Bosch* 598, 603; P a q u o t, *Memoires Litt.* VI, 41; *Catal. biblioth. Min. Abbatiae S. Bern.*, 1747, 7.

Fruytier

[Althusius, Samuel]

ALTHUSIUS (Samuel), geb. omstreeks 1600, overleden 1669 te Leiden, noemde zich zelf ook S a m u e l A l t h u s i u s N a s s o v i u s E m b d a n u s. Hij heeft gestudeerd te Groningen, waar hij 2 Mei 1619 stellingen verdedigde, en te Leiden, waar hij 24 Sept. 1620 werd ingeschreven. Daarna komt hij voor op de lijst van predikanten te Sexbierum; de juiste jaartallen van zijn bediening aldaar zijn niet bekend. Uit Sexbierum vertrok hij naar Duisburg en in 1645 werd hij predikant te Leiden bij de hoogduitsche gemeente. Hier bleef hij tot zijn dood. Wij vinden hem in 1656 op de zuidhollandsche synode te Dordrecht. Met zijn ambtgenoot B e r n a r d u s W i j n g a a r d e n vertaalde hij uit het Engelsch een werk van David

Primerose, dat verscheen als: *Een tractaet van de Sabbath ende den dagh des Heeren* (Leiden 1652).

Zie: Visscher en van Langeraad,

Het Protestantsche Vaderland, Biographisch Woordenboek enz. (Utr. 1903) I, 106 v. en de daar genoemde bronnen; *Kerkelijk Handboek* 1911, Bijl. 183.

Knipscheer

[Alvinus, Magister]

ALVINUS (Magister) was omstreeks 1400 rector der latijnsche school te Sneek en vervolgens secretaris van die stad. Hij was een geleerd man, ervaren in romeinsch recht en kerkgeschiedenis. Hij heeft de geschiedenis der Friezen beschreven van den eersten tijd af tot ongeveer 800; de oorspronkelijke latijnsche *Tractatus* is verloren. Daarvan bezitten wij twee vertalingen, een friesche, *Thet Freske riim*, dat slechts gedeeltelijk bewaard is, en een hollandsche, deels in verzen, deels in proza, die als *Magistri Alvini tractatus* bekend staat. Historische waarde heeft dat alles zeer weinig.

Zie: *Oude Friesche kronieken, uitg. d.h. Friesch gen.* 1 vlg., 309 vlg.; *Bolhuis van Zeeburgh, Kritiek der Friesche geschiedschrijving*, 44 vlg.; *Muller, Lijst van Noord- Nederlandsche kronijken*, 53.

Brugmans

[Amesius, Guilielmus]

AMESIUS (Guilielmus), eigenlijk William Ames, geb. in 1576 te Ipswich, de hoofdstad van Suffolk, overleden October/November 1633 te Rotterdam. Zijne ouders waren zeer bemiddeld; zijn vader was koopman, zijne moeder verwant 'met een der voornaamste familiën die in de stichting der New-Plymouth Colony een rol hebben gespeeld' (H. Visscher). Zij heette Joane Snelling, dochter van Mr. R. Snelling. Met hart en ziel behoorden beiden tot hen die, tegen allen vormendienst gekant, de Engelsche kerk wilden zuiveren van alles wat nog aan Rome denken deed. Snelling was volbloed Puritein, evenals zijn broeder te Boxford, die onzen Amesius in zijn huis opnam, nadat zijne ouders gestorven waren. In 1594 werd hij naar de universiteit te Cambridge gezonden, waar Guilielmus Perkinus beroemd was. Met dezen kwam hij in nauwe aanraking. Het was een eer voor hem dat hij, evenals Perkins sedert 1582, 'fellow' werd van het Christ College. Hij verkeerde met hen, die later in den strijd tegen de Engelsche staatskerk aan de spits hebben gestaan. Voor de pers bewerkte hij reeds in Engeland: *Brief directions into a godly life*, dat evenwel pas in 1618 werd uitgegeven en wel op naam van Paul Baynes, wien hij het ter beoordeeling had gegeven, ten gevolge van een vergissing na diens dood. Zijn vrijmoedig optreden met zijne puriteinsche beginselen maakte, dat hij in 1609 niet benoemd werd tot 'master of Christ College', ja, velen namen een zóó vijandige houding tegen hem aan, dat hij eerst naar Colchester vertrok en, na het verschijnen zijner vertaling in het Latijn van William Bradshaw's *English Puritanism*, op het aanbod van eenige puriteinsche kooplieden dankbaar inging, die hem naar Nederland wilden overbrengen. In 1610 kwam hij te Rotterdam, te gelijk met Robert Parker, die predikant bij de engelsche gemeente te Amsterdam dacht te worden; vrees van de vroedschap voor koning Jacobus was echter oorzaak, dat het beroep niet werd goedgekeurd. Te Doesburg was Parker gelukkiger, doch overleed daar reeds in 1614. Amesius ontmoette te Leiden John Robinson, het hoofd van de 'Pilgrimfathers', welke ontmoeting aanleiding gaf tot een vinnigen pennestrijd tusschen beide vervolgden. Amesius schreef: *Manuduction to mr. Robinson*.

Kort hierna werd Amesius legerpredikant te 's Gravenhage van het engelsche garnizoen, en te gelijk beroepen bij de engelsche gemeente aldaar. Hij volgde er Dr. John Burgess op, wiens dochter zijne vrouw werd (zij stierf echter spoedig),

maar die door een scherp meeningsverschil in zeer vijandige houding tegenover hem kwam te staan; te meer nadat Burgess naar Engeland teruggekeerd, zijn heele verleden verloochende om eene rijk gesalarieerde plaats in de staatskerk te bemachtigen. Amesijs was van 1611-18 te 's Gravenhage werkzaam. Hij kon het niet verdragen, dat mannen als Perskin door de Remonstranten werden aangevallen. Reeds spoedig in dispuut geraakt met Nicolaas Grevinchoven (II, 509), werd het tweegevecht voortgezet in geschriften. Amesijs schreef: *De Arminii sententia* (1613); dan, na een tegenschrift: *Rescriptio Scolastica brevis* (1617); en kort vóór de opening van de Dordtsche synode: *Coronis ad Collationem Hagiensem*. Gelukkig voor hem, die het Nederlandsch niet verstond, dat een voorname bron voor dit werk: *De Schriftelicke conferentie gehouden in 's Gravenhage* door H. Brandius in het Latijn was vertaald. Hoewel door de zee van zijn vaderland gescheiden, zette hij den strijd met de engelsche prelaten voort. Een gevolg daarvan was zijne afzetting als legerpredikant.

Amesijs verscheen op de Dordtsche synode met eene aanstelling van de Staten-Generaal om den voorzitter met raad en voorlichting te dienen, dus in een belangrijke rol. Na vele moeilijkheden, die hem ook van Engeland uit in den weg werden gelegd, volgde eene benoeming tot opvolger van Festus Hommijs als leidsman van de bursalen te Leiden. In dezen tijd werd de grondslag gelegd voor zijn later verschenen *Medulla Theologica*. Maar weldra werd hij benoemd tot hoogleeraar te Franeker. Na veel tegenwerking, vooral door den engelschen gezant te 's Gravenhage Carleton, kon hij eindelijk op 7 Mei 1622 zijn inaugureele rede houden. Vier dagen later werd hij door Sibrandus Lubbertus tot doctor in de godgeleerdheid bevorderd. Het zou ons te ver voeren, wanneer wij ook maar wilden trachten de beteekenis van zijn arbeid te Franeker te schetsen. Aan hem en aan Sixtinus Amama is het te danken dat de kennis van de grondtalen van den Bijbel voor aanstaande predikanten verplichtend werd gesteld (zie I, 106). Zijn leven te Franekeris verbitterd door de bekende twisten met Maccovius.

In 1632 beroepen door de engelsche gemeente te Rotterdam, vond hij een nieuwen werkkring, te gelijk verbonden aan de latijnsche school aldaar. Na korten tijd trok zijn verlangen naar zijn vroegere geestverwanten uit het vaderland, nu overgestoken naar New-England. Maar de nieuwe wereld heeft hij niet mogen zien. Hij stierf vrij onverwachts. Zijne *Lectiones* op de Psalmen, in handschrift gereed, werden na zijn dood door Hugh Peters uitgegeven; ze werden opgedragen aan de rotterdamsche vroedschap, die daarvoor aan de weduwe 200 gulden heeft geschonken. Deze vertrok nu naar Amerika in 1637 en schonk den kolonisten aldaar zijn bibliotheek. Daarom te meer werd zij met open armen ontvangen om 'dr. Ames of famous memory'.

Door zijne meening, dat de mensch in de wedergeboorte niet geheel passief is, dreigde naar veler oordeel het gevaar, dat de beschouwing, die de Dordtsche synode had veroordeeld, weer zou worden binnen geloodst. De strijd met Maccovius liep over de vraag, of Christus als Middelaar mocht worden aangebeden, en breidde zich uit tot de andere hoogeschoolen. Het einde was een conciliatie. Nog op het laatst van zijn leven schreef hij *Fresh Suit against Humane Ceremonies in Gods worship*. Tegen Rome gaf hij in het licht: *Bellarminus enervatus*, een handboek, dat niet onbeantwoord bleef en ook een verdediger vond.

Bekend is zijn *De conscientia et ejus jure vel casibus* (1630), dat het streng zedelijk karakter van de gereformeerde theologie hoog hield. Zijn invloed blijkt ook uit de uitgave van zijn *Opera omnia* in 1658 te Amsterdam door *Mattheas Nethenus*. Nog in 1874 is zijn *Medulla* herdrukt.

Zijn in 1633 door een onbekend kunstenaar geschilderd portret is in het stadhuis te Franeker.

Zie: H. Visscher, *Guilielmus Amesius, zijn leven en werken* (Haarl. 1894); Visscheren van Langeraad, *Het Protestantsche Vaderland, Biogr. Woordenboek enz.* (Utr. 1903) I, 140-147; J. Reitsma, *Gesch. van de Hervorming en de Herv. Kerk* (Utr. 1916), Register i.v.; L. Knappert, *Gesch. der Ned. Herv. Kerk* (Amst. 1911) I, 174; B. Glasius, *Godgel. Nederland* ('s Hert. 1859) I, 44-47; P. Jz. Proost, *Jodocus van Lodenstein* (Amst. 1880) 86; A.C. Duker, *Gisb. Voetius* (Leid. 1907-15), Register, i.v.

Knipscheer

[Ampsing, Jacobus]

AMPSING (Jacobus) of *Amsingh* was een zoon van Samuel (I, 118) en Catharina van der Weghe en werd 29 Jan. 1637 te Leiden ingeschreven als 'Harlemensis', 19 jaar oud, 'Coll. al.'. In 1643 komt een proponent J. Ampsingius te Knollendam en staat als overleden in 1653 (van *Alphen*, *Kerk. Handb.* 1908, bijl. P. 125), misschien eene vergissing, zoodat wij hier denzelfden vóór ons hebben. Want uitgezonden door classis Hoorn omstreeks dezen tijd (*Acta* uitg. *Knutte I*, 534), kwam hij 14 Febr. 1656 met het schip 'West-Friesland' te Batavia aan en werd gezonden naar Formosa. 30 Nov. 1656 meldden de broeders van daar zijne behouden aankomst. Bij loting werd hem toen als standplaats Takkais aangewezen (Ta-kau), waar hij reeds 24 Nov. 1657 overleed, want in een brief van 2 Maart 1658 maakt de kerkeraad van zijn dood melding. Kort vóór zijn dood, 5 October, stelde hij als scriba dat merkwaardig extract uit de consistoriale acta voor de Hooge regeering te Batavia, waarin vooreerst gehandeld wordt over het talenvraagstuk op het eiland. De bewoners van het Zuidelijk deel verstaan niet de 'Sinekansche' taal, zoodat zij (heet het elders) in eene hun onbekende taal als papegaaien geleerd zijn. Het zou daarom het best zijn, meenen de predikanten terecht, het Nederlandsch als voertaal in kerk en school te gaan gebruiken, maar te Batavia heeft men dit helaas niet gewild. Ook het belangeloos en stellig uitnemend voorstel van ds. Ant. Hambroeck om de drie dialecten dier 'zuytsche' taal te gaan bestudeeren hebben de hooge heeren als onnoodig verworpen, wat, zegt onze Ampsing, zeker tot zijne 'discouragie' strekken zal. Voorts schrijft hij uitvoerig over hun plan om een seminarium op te richten (gelijk immers ook op Ceylon met zoo gunstigen uitslag zou geschieden) en wel te Mattouw, 'als een rechte Mesopotamiën', in het midden van diepe en snelstroomende rivieren, waardoor 'dickwijls de weglopers in haar quaat voornemen sullen gestut worden'. Een zeer verstandig leerprogramma voegt de schrijver er bij. Het booze jaar 1661 maakte ook aan deze plannen een droevig einde: het verwaarloosd Formosa viel met Ant. Hambroeck en haast al de Hollanders door de langzaamheid der regeering te Batavia aan Coxinga's wreedheid ten offer. Nog vóór die ramp, Dec. 1658, hertrouwde Ampsing's weduwe *Johanna van Rijssen*, met *Evert Symon Mans* en Dee. 1656 was zijne dochter *Josina* gehuwd met *Mr. Leonard Bolleken*.

Zie: C.A.L. van Troostenburg de

Bruyn, *Biogr. Woordenb.* 11 vlg. (zonder opgave van bronnen); Grothe, *Archief* 1, 54; II, 190; IV, 185, 188-203, 214.

L. Knappert

Amsterdam, Petrus van]

AMSTERDAM (Petrus van), afkomstig uit Amsterdam, Bernardijn en abt van Moulins (Namen), waar hij aan het bestuur kwam na den dood van den abt Walter de Migrode 1438. Moulins een nonnenabdij, O. Cist., was 1414 veranderd in een monnikenklooster derzelfde orde. Van Moulins en het naburige Jardiniet uit werden verschillende kloosters van de orde der Bernardijnen en Benediktijnen hervormd en niet alleen de abdijen der monniken maar ook der nonnen. Petrus van Amsterdam komt reeds voor als abt van Moulins 19 Oct. 1438. Hij liet 17 Jan. 1444 zijne nieuwe abdijkerk wijden door Dionysius, den wijbisschop van Luik; voor den bouw der kerk had de hertog van Bourgondië, Philips de Goede, 100 gulden geschonken. In verschillende oorkonden van 1450 tot 23 Oct. 1459 komt hij als abt voor. Het huis der abdij te Nizelles, waar een kloosterschool gevestigd was, bestuurd door zijne monniken, werd door hem tot een abdij ingericht, 18 Juni 1441. Hij stelde den reformator der Zuid-Nederlandsche Cistercienserkloosters Jean Eustache tot eersten abt aan.

Zie: Berlière, *Monasticon Belge* I, 84, 175; *Gallia Christ.* III, 597.

Fruytier

[Andel, Johannes van den]

ANDEL (Johannes van den) kwam 1687 uit patria aan de Kaap en wijdde 19 Oct. van dat jaar de kerk in van Stellenbosch. In 1682 was daar het eerste hof van heemraden geplaatst, in 1686 de kerkelijke gemeente gesticht door Ds. J. Overney van de Kaap. Van Andel deed ook later dienst te Stellenbosch, totdat hij Jan. 1689 met de 'Wapen van Alkmaar' doorreisde naar Batavia, waar hij 23 Mei aankwam. Hij heeft toen eene bezoekreis gemaakt naar Bantam en is Febr. 1690 naar Ternate gegaan, waar hij 2 Sept. deszelfden jaars heet te zijn overleden. In een brief van den kerkeraad te Batavia d.d. 8 Maart 1691 noemt men hem echter nog te Ternate werkzaam met G.E.L. Kamminga. Het is natuurlijk mogelijk, dat de doodstijding 8 Maart Batavia nog niet had bereikt. Aan de 'Caep de Bona Esperanse' stond in 1688 als predikant Petrus van den Andel volgens een brief d.d. Batavia 18 Dec. van dat jaar. Met dezen Petrus zal wel onze Johannes bedoeld zijn.

Zie: H.D. van Broekhuizen, *Die wordingsgeschiedenis van die Hollandse kerke in Suid-Afrika*, 1921, 36 vlg.; Spoelstra, *Bouwstoffen* II, 600; *Acta Prov. Syn. Z. Holland* uitg. Knuttel, VI, 177, 223.

L. Knappert

[Andreae, Gajus]

ANDREAE (Gajus), geb. te Hitsum bij Franeker 17 Dec. 1657. Onder de vele predikanten van dezen naam ken ik er geen te Hitsum. Tobias, 1633-85, werd eerst 1669 tot hoogleeraar in de geneeskunde te Franeker benoemd en 1680 nog eens in de filosofie (I kol. 134). Of onze Gajus zijn zoon was, moet ik dus onbeslist laten. 20 Nov. 1682 werd hij med. stud. te Franeker, promoveerde in dit vak en ging toen over tot de theologie. Door cl. Walcheren voor de Ind. kerk aangenomen, ging hij 22 April 1694 sloop op de 'Pampus' en kwam 14 maanden en 10 dagen later te

Batavia aan. Van 1696 tot 1703 stond hij op Onrust, het jaar daarna keerde hij naar patria terug. In die jaren heeft hij ook dienst gedaan in Malacca en op Sumatra's westkust, soms voor niet langer dan 'een springtocht om de sacramenten te bedienen'. Na zijn terugkeer vestigde hij zich te Bly. Hij was gehuwd met Thamar Reneman, dochter van Daniël, 1659-1716, predikant te

Harlingen. Zij hadden een zoon Daniël Herman, 1698 op Onrust geboren, sinds 1721 predikant te Blya en Hogebeintum, waar hij 17 Juli 1771 overleed. Deze had o.m. een zoon Johannes Petrus, geb. te Blya 1749, overl. te Leeuwarden 5 Juni 1824, en een zoon Gajus, wiens zoon Tjepko predikant werd te Finkum en Hym, 1801 afscheid preekte en toen in de medicijnen ging studeeren, het omgekeerde derhalve van zijn overgrootvader. Zijn zoon was, vermoedelijk, die Daniël Hermannus, die de vader werd van den notaris-historicus Arnoldus Johannes (I, kol. 129).

Zie: C.A.L. van Troostenburg de Bruyn, *Biogr. Woordenb. v.O.I. pred.* 12 vlg.; Romein, *Naamlijst* 110, 188, 503, 534; *Acta Partic. Syn. Z. Holland* uitg. Knuttel, VI, 437, 489, 589.

L. Knappert

[Andries, Antonius]

ANDRIES (Antonius), geb. te Kortrijk, Bernardijn der abdij van Duinen, overleed te Hulst 9 April 1627. Tijdens de rampzalige tijden 1578-1600, toen de abdij Duinen geheel verwoest was en de monniken hier en daar verspreid waren, werd Ant. Andries aangenomen als novice. De abt, die het bestuur der abdij voerde, kon het hoofd niet bieden aan al die moeilijkheden. Hij nam ontslag 1606. De aartshertogen benoemden tegen den wil der Duinheeren een vreemde, het Vlaamsch onkundig, die na enkele jaren werd opgevolgd door Adrianus Cancellier, een bekwaam monnik der abdij. Onder deze abten bekleedde Antonius Andries het ambt van superior en sinds 1616 van prior der abdij, gevestigd in den uithof Boogaarde bij Veurne. 2 Juli 1624 benoemde hem de nieuwe abt Joh. Campmans tot rentier van het hof te Zande te Hontenisse om aldaar de polders en bezittingen der abdij te besturen.

Henriquez in zijn werk *Fasciculus sanctorum O. Cisterc.* (Brux. 1623) schrijft een opdrachtsbrief aan den prior Ant. Andries. Hij overleed in het refugium der abdij te Hulst in de Steenstraat en werd in de kerk der Franciskanen begraven. De Visch zegt van hem: 'Obiit cum eximiis sanctitatis signis, omnium virtutum exemplar, pietatis, praesertim observantiae regularis, et humilitatis'.

Zie: *Cron. et Cart. monast. de Dunis* (Brug. 1864) 98; de Visch, *Compendium chronol. B.M.V. de Dunis* (Brux. 1660), 105, 121.

Fruytier

[Andries, Johannes]

ANDRIES (Johannes), alias Steenoven, geb. te Gorinchem, data van geb. en overl. onbekend. Hij was misschien steenbakker van zijn beroep.

In 1567 vocht hij onder Hendrik van Brederoede, en stond bekend als een dapper man; 4 Jan. 1568 werd hij door Alva verbannen. In het voorjaar 1569 behoorde hij tot de eerste Watergeuzen, die van den Prins van Oranje een kaperbrief ontvingen; voorjaar 1571 werd hij door Basius benoemd tot kapitein van een schip, in 1573 verloor hij tijdens een hevigen storm aan de friesche kust zijn schip, en vond hier waarschijnlijk den dood.

Zie over hem: Wagenaar, VI, 308; van Groningen, *Gesch. der Watergeuzen*, 138, 430; Marcus, *Sententiën*, 26; Andreae, *de Friesche Waterg.* in *Vrye Fries*, 3e Reeks, V, 78.

Vogels

[Andries, Martinus]

ANDRIES (Martinus) of *A n d r e a e* , geb. te Zundert omstreeks 1500, overleed 18 of 19 Oct. 1572. In 1525 behaalde hij aan de universiteit te Leuven, als student in den Borch, bij de promotie der filosofie de 3e plaats van de 149. Hij was in de orde van Premonstreit getreden in de abdij te

Tongerloo en werd volgens het necroloog der abdij geprofest 12 Mei 1526.

Hij bekleedde achtereenvolgens den post van prior der abdij, pastoor in Herselt 17 Mei 1549, in Mierloo 21 Oct. 1550 en in Rethy 4 Jan. 1559, waar hij overleed. Het *Necroloog en Coppens, N. Beschrijv. v.h. bisdom den Bosch* noemen hem M.v. Groot-Zundert of van Zundert. De lijst der promoties van Leuven M. Andries van Zundert.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* II, 294; W.v. Spilbeeck, *Necrologium B.M.V. de Tongerlo* (Tongerloo 1902) 210.

Fruytier

[Angelbeek, Mr. Johan Christiaan van]

ANGELBEEK (Mr. Johan Christiaan van), geb. te Batavia 2 Juli 1757, overl. te 's Gravenhage 15 Nov. 1829, zoon van den gouverneur van Ceylon Johan Gerard (1), die volgt, en van *Jacolina Leever*.

Zijn vader zond hem in zijn jeugd naar Holland, waar hij 1777 aan de hoogeschool te Utrecht werd ingeschreven als 'Christianus ab Angelbeek Indo-Batavus'. In 1780 was hij advocaat-titulair en stond toen op het punt naar Indië te vertrekken; in 1785 was hij koopman te Colombo en fiscaal-provisioneer; in 1787 opperhoofd te Colombo en dessave te Mature; in 1792 hoofdadministrateur te Colombo en lid van den raad van justitie aldaar. Toen de kolonie in Februari 1796 aan de Engelschen werd overgegeven, was hij medeonderteekenaar der capitulatie en is daarna vertrokken. Volgens familiebrieven schijnt hij naar Ceylon teruggekeerd te zijn, nadat het onder engelsch bestuur was gekomen en was hij een tijdlang secundus van Ceylon. In 1810 vertrok hij naar Nederland.

Hij was gehuwd met *Maria Aletta van de Graaff*, geb. 14 April 1752, overl. te Amsterdam 23 October 1813, zuster van *Willem Jacob*, den ex-gouverneur van Ceylon. Zij wonnen naar het schijnt slechts één zoon: Mr. Johan Gerard v.A. (2) die volgt.

Zie: *Wapenheraut* II, 2, XIII, 335; *Vorsterman v. Oyen, Stam- en Wapenboek* I, 325.

Regt

[Angelbeek, Johan Gerard van (1)]

ANGELBEEK (Johan Gerard van) (1), geb. te Wittmund in O.-Friesland 1727, overl. te Colombo op Ceylon 2 Sept. 1799, zoon van een 'gevierd' advocaat van *Angelbeck* te Berlijn. In 1750 liet hij zich aan de universiteit te Utrecht als student inschrijven. Hij vertrok in dienst der O.I. Comp. in 1751 naar Indië, werd in 1756 onderkoopman, in 1764 fiscaal te Colombo, in 1765 secretaris van politie aldaar, in 1767 koopman te Tuticorijn, in 1770 opperkoopman aldaar, in 1783 gouverneur en directeur van Malabar en in 1787 raad-ordinair van Indië. Ofschoon hij meer dan 40 jaren dienst had, was hij nog een man van bekwaamheid en werkzaamheid, toen hij in 1794 werd benoemd tot gouverneur en directeur van Ceylon. Hij was er de laatste hollandsche gouverneur. In 1796 verscheen uit Madras een engelsche vloot voor Trincomale, dat na korten tegenstand capituleerde. Van Angelbeek, de aanschrijving van Willem V (om de engelsche troepen te 'admitteeren') weigerend te erkennen, trachtte het eiland nog te verdedigen en trok zich op Colombo terug, maar moest zich na den afval der inlanders en van het zwitsersche regiment, dat Ceylon moest verdedigen, half Februari overgeven.

Hij was gehuwd met *Jacolina Leever*, geb. aan de Kaap de Goede Hoop 18 Aug. 1732, overl. te Colombo 13 Febr. 1793, dochter van *Abraham* en van *Margaretha Paasen*. Uit dit huwelijk sproot een zoon *Mr. Jo-*

han Christiaan, die hiervóór gaat, en een dochter Christina Elisabeth v.A., geb. 20 Jan. 1756, overl. 18 Jan. 1792, die de tweede gade werd van Willem Jacob van de Graaff, haar vader's voorganger als gouverneur van Ceylon.

Zie: *Alg. Konst en Letterb.* III (1795), 91; La uts , *Gesch van het verval der magt van de Nederl. in Indië*; Gerlach , *Fastes militaires des I.O. Néerl.*; *Handel. Ind. Gen.* II (1855), 261; Blok , *Gesch. v.h. Ned. Volk*, IV, 22; F.H. de Vos in *Journ. Ceylon* II (1909), 141; *Wapenheraut* I, 132, II, 198, XIII, 335.

Regt

[Angelbeek, Mr. Johan Gerard van (2)]

ANGELBEEK (Mr. Johan Gerard van) (2), geb. te Utrecht 13 Aug. 1778, overleden te Kleef in 1834, zoon van Mr. Johan Christiaan, zie hiervóór en van M.A. van de Graaff.

Hij studeerde sedert 1795 aan de hoogeschool te Utrecht en vertrok per Z.M. Schip 'Nassau' 31 Maart 1816 naar O.-Indië, als O.-I. ambtenaar 1e kl. Na aankomst te Batavia werd hij lid in den raad van financiën en vervolgens 1823 resident van Buitenzorg, welk ambt hij vervulde tot 1826 in welk jaar het residentschap werd opgeheven. Hij werd toen lid van de Alg. Rekenkamer in N. Indië. 1 Januari 1833 eervol ontslagen en gepensionneerd, vertrok hij naar Nederland, waar hij niet lang daarna is overleden.

Hij huwde te Utrecht 7 April 1798 Anna Gertruda Sanderson, ged. Utrecht 31 Juli 1776, overl. te Kleef 23 Aug. 1851, dochter van Mr. Eduard, kanunnik, officiaal en kameraar in 't kapittel van St. Marie en van Anna Geertruida Frederica van Rappard. Uit dit huwelijk sproten verscheidene kinderen: o.a. Eduard v.A., overl. te Buitenzorg 19 Dec. 1825 als secr. der residentie Cheribon; Maria Aletta, geh. met Mr. Johan Rengers Hora Siccama; Georgette Melvill Geertruida, geh. met Dominicus van Hoytema; Johan Gerard, controleur 1e kl. bij de landel. inkomsten en cultures op Java; Mr. Jac. Johannes, raadsheer in het Hooggerechtshof van Ned. Indië; en Christiaan van Angelbeek, over wien dl. I kol. 147. Deze laatste was 23 Aug. 1802 te Amsterdam geboren.

Zie: *Wapenheraut* II, 2, XIII, 335, 336; *Navorscher* LVI (1906) 439; *Ned. Leeuw* XXII, 40.

Regt

[Anhalt, Johann Ernst, vorst van]

ANHALT (Johann Ernst, vorst van), geb. 1578, gest. 12 Dec. 1602, jongere zoon van hertog Joachim Ernst en Eleonore van Wurtemberg, kwam tijdens het beleg van Groningen (8 Juli 1594) met aanzienlijk gevolg in de legerplaats van prins Maurits, gelijk vele andere edelen 'alleen om tleger te besien ende tbeleijt van dien' (Duyck, *Journaal*, I, 445). Hij nam verder in het gevolg van den veldheer deel aan diens krijgstochten, het laatst wellicht aan den slag bij Nieuwpoort.

Zie: Duyck, *Journaal*, I.I.; ten Raai en de Bas, *Het Staatsche leger* II, 56. Blok

[Annez., Foppe]

ANNESZ. (Foppe), geb. te Dokkum, datum onbekend, overl. Vlieland 6 Maart 1572. Hij streed 1568 onder Lodewijk van Nassau bij Heiligerlee; zijn naam wordt genoemd

21 Juli 1568 bij degenen, die ontkwamen aan de nederlaag bij Jemmingen en naar Emden vluchtten. Hij werd 20 Mei 1569 door den Bloedraad verbannen met verbeurdverklaring zijner goederen en voegde zich bij de Watergeuzen, werd luitenant van kapitein Wigger van Dokkum, hielp 1572 Vlieland tegen Monceau, onderbevel-

hebber van Robles, verdedigen en sneuvelde op Vlieland 6 Maart 1572.

Zie over hem: van Vloten, *Nederl. Volksopst.* (1858) I, 144, 195, 196, 328, 329; Franz, *Ostfriesl. und die Niederl.* 227; van Groningen, *Gesch. der Watergeuzen* 138, 139, 358; Marcus, *Sententiën* 193; Andreae, *de Friesche Waterg.* in *Vrije Fries* 3e Reeks, V, 78.

Vogels

[Anslaer, Jacobus]

ANSLAER (Jacobus) of J. Ancellarius, predikant te Grijskerke (1626-35) en te Middelburg (tot 1672), overleden 1673. Zijn werkje: *De sterren van den Hemel der gemeynte* (Middelburg) is opgedragen aan de Gecommitteerde Raden van Zeeland en den magistraat van Middelburg; het is eene vertaling van: *Les étoiles du ciel de l'église sur ces paroles de St. Jean (Apoc. 1:16)*, een preek van Pierre du Bosc, op 10 Juni 1665 gehouden voor de synode te Rouaan, zonder opgave van jaar gedrukt te Quévily.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Het Protestantsche Vaderland, Biographisch Woordenboek* enz. (Utr. 1903) I, 183-185, met uitvoerige aantekeningen uit de acta van de classis Walcheren; *Kerkelijk Handboek* 1909, Bijl. 131, 138.

Knipscheer

[Anslaer, Willem]

ANSLAER (Willem), eenige zoon van Jacobus Anslaer (zie het voorgaande artikel), geb. 28 Dec. 1633 te Grijskerke, overleden 14 Juli 1694 te Velsen. Na zijn eerste opleiding te Middelburg studeerde hij te Utrecht (1651-55) en te Leiden. Te Leiden werd hij een besliste voorstander van Coccejus, wiens huisgenoot hij was gedurende vier jaren, met wien hij later vele brieven wisselde en wiens oudste dochter zijn vrouw werd. In 1659 trad hij op als predikant te Bieselinghe. Voorts stond hij sedert 1668 te Arnemuiden, van 1670 tot 1675 te Veere, tot 1680 te Delft, van 1680 tot zijn dood te Amsterdam. In het kerkelijk leven bekleedde hij een voorname plaats. Veel deed hij voor vervolgte Protestanten van andere landen. Hij schreef: *Ontdeckinge van de quade trouw en 't onverstand van Irenaeus Philalethius, in zijn bittere antwoord op de vrage, wat is Cocceanerye? Waer in al zijn opgestelde verschillen verhandelt en by-gebracht Schriftuurplaetsen verklaert worden*, onder den schuilnaam Philaletius Eliëser (Amst. 1674). Hij toont zich hier een warm voorstander en verdediger van de Coccejaansche 'nieuwigheden'. Uit zijne geschriften blijkt dat hij het verwijt van ontrouw aan de formulieren van de Kerk niet verdient, maar wil terugkeeren tot de welbegrepen eenvoudigheid van de Schrift. Hij verdedigt 'de exegetische richting van Coccejus' met overtuiging en toont zijn rijke kennis van de grondtalen van den Bijbel. (Over het door P. de la Rue e.a. genoemde geschrift: *De verkeerde Antwoord van Irenaeus Philaletius op de vrage: wat is de Coccejanerye, ondersogt en wederlegt door Philaletius Eliëser* (Amst. 1671, herdrukt in 1686) zie bij Visscher en van Langeraad, I, 187, aant. 2; waarschijnlijk is dit slechts een verkeerde opgave van het genoemde werk). Niet lang na het verschijnen van de *Ontdeckinge*, nog in 1674, verscheen te Middelburg een tegenschrift: *Een sonderlingh discours van de swevende Kerkelycke verschillen, Ende ontdeckinge van de quade Trouwe en onverstandt van Irenaeus Philaletius, In zijn bittere Antwoorde op de vrage: Wat is Coccejanerije?* De schrijver, wiens naam men niet kent, is een aanhanger van Maresius.

Van Ludovicus de Dieu gaf W. Anslaer uit: *Critica sacra, sive animadversiones in loca quae*

dam difficiliora Veteris et Novi Testamenti. Editio, recognita, ac variis in locis ex Autoris manuscriptis aucta. Suffixa est Apocalypsis D. Johannis Syriaca, quam ante aliquot annos ex manuscripto Josephi Scaligeri Autor primus editit, versione Latina notisque illustravit (Amst. 1693). Nog zijn enkele uitgaven en brieven van Anslaer bekend. Coccejus had veel met zijn schoonzoon op. Niet minder Johannes van der Waeyen, dien hij te Middelburg had leeren kennen, zooals vooral blijkt uit diens lijkrede op Anslaer: *De saaligheid van een gestorven Christen* (Amst. 1695). Van der Waeyen trouwde met de weduwe van Anslaer, diens tweede vrouw Sara Corsellis (of Corcellis).

De la Rue vermeldt nog onder Anslaers geschriften een werk *Over Hebreën 13*. Anslaer had een rijke bibliotheek die in 1696 werd verkocht en hebreuwsche en andere oostersche geschriften telde.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Het Protestantsche Vaderland, Biographisch Woordenboek* enz. (Utr. 1903) I, 185-192 en de daar genoemde bronnen; A.C. Duker, *Gisbertus Voetius II* (Leid. 1910), 226, 226⁴.

Knipscheer

[Antonides, Meinardus]

ANTONIDES (Meinardus), geb. omstr. 1700 te Westerwijtwert, overl. te Onderwierum 24 Aug. 1776, zoon van Theodorus A. (die volgt) en diens derde vrouw Elisabeth Magdalena de Walrich. Na den dood van zijn vader ging zijn moeder wonen in Uithuizen, waar hij onderricht kreeg in de latijnsche taal van den onderwijzer Elleri, om daarna de lessen te volgen aan de latijnsche school te Groningen, waar hij ook de hoogeschool bezocht. Den 28en Sept. 1726 door de classis van Middelstum praeparatoir geëxamineerd, werd hij 17 Oct. 1728 als predikant te Onderwierum (niet Oudemirdum zooals het *Prot. Vaderland* vermeldt) en Westerdijkshorn bij Bedum bevestigd. Hij was gehuwd met Catharina Busz, dochter van Gerardus B. te Uitwierde, later te Stitswert. Veertig jaren heeft hij in zijn gemeente geworsteld met onverschilligheid. Hij was een vroom, mystiek prediker, blijkens de kerkeradsacten, die hij verrijkte met gebeden, en zijn werk *Schriftmatige Verklaaringe over het borgtogtig en Zaligmakend lijden, kruisdood en begraaffenis van den Heere Jezus*, Groningen 1753, herdrukt omstr. 1870 bij J. van Golverdinge te 's Gravenhage. Ook bezorgde hij het door zijn vader in handschrift nagelaten boek *Olympia* (Gron. 1732).

Zie: *Boekzaal 1776*, 735-41; Visscher en van Langeraad, *Prot. Vaderl.* in voce; Wumkes, *De Geref. Kerk in de Ommelanden tusschen Eems en Lauwers* (Gron. 1904), 121-123.

Wumkes

[Antonides, Theodorus]

ANTONIDES (Theodorus), geb. 1647, overl. Jan. 1715, van 1689 tot zijn dood predikant te Westerwijtwert, sedert 1692 ook te Menkeweer, welke gemeente aan de zijne werd toegevoegd. Hij was driemaal gehuwd, 1°. met Aletta Snip, 2°. met Giselina Cranssen, 3°. met Elisabeth Magdalena de Walrich, weduwe van Dr. Mellingh, de moeder van Meinardus (die voorafgaat). Vurig aanhanger van Coccejus, bleef hij in zijn oordeel zelfstandig. Hij was een uitnemend kenner van de grondtalen des Bijbels. Van zijne werken wordt de *Hoofdsumma* het meest geroemd. Hij schreef: *Schriftmatige verklaringe van den*

eersten algemeen Zedebrief van den H. Apostel Simon Petrus enz. (Leeuw. 1694); Hoofdsumma der God-

geleerdheid, uit de Schriften opgehaald door Johannes Koccejus.... in 't Nederduits vertolkt door Th. Antonides.... (Leeuw. 1696); *Schriftmatige verklaringe van den tweeden algemeenen Zendbrief van den H. Apostel Simon Petrus, mitsgaders van den H. Apostel Judas Thaddeus....* (Leeuw. 1697); *Verklaringe over de Wonderwerken Jesu Christi* (2e dr. Leeuw. 1697); *Schriftmatige verklaringe over den algemeenen Zendbrief van den H. Apostel Jakobus....* (Leeuw. 1699); *Bedenkingen voorgesteld ter nader verklaringe van 't boek Job* (Leeuw. 1700); *Ὀλυμπία, dat is Olijmspeelen der Grieken, nagebootst van den Romeinen uit oude Griekse en Romeinse Schrijvers opgehaalt* door Th. Antonides, na zijn dood uitgegeven door zijn zoon Me in a r t in 1732.

Zijn portret is door een onbekend kunstenaar gegraveerd; een portret van hem vermeldt de *Catalogue de livres anciens et modernes (Theologie)* van Burgersdijk en Niermans (Leyd. 1900), 763, n°. 25.

Zie: *Boekzaal 1694-99*; Visscher en van Langeraad, *Het Protestantsche Vaderland I* (1907), 195-197; *Kerkelijk Handboek 1914*, bijl. blz. 159, 174.

Knipscheer

[Apeltern, Adrianus van de]

APELTERN (Adrianus van de) of Appelteren, Appelkeren, Appeldoren, bisschop van Sebaste, overleden 1507, behoorde tot de orde der Eremieten van St. Augustinus, en was afkomstig van Dordrecht of hoorde thuis in het dordtsche klooster zijner orde. Den 18en April 1502 werd Adrianus van de Appeltern, professor en baccalaureus in de theologie, door Paus Alexander VI tot bisschop van Sebaste benoemd en machtigt deze hem, om de wijding van elken katholieken bisschop te ontvangen en in het bisdom Utrecht de bisschoppelijke bedieningen uit te oefenen. Ter zelfder tijd werd hem een jaargeld toegekend uit de inkomsten van het utrechtsche bisdom van 200 rijnsche guldens. Bisschop Frederik van Baden, die hem als wijbisschop begeerde, had voor deze benoeming de noodige toestemming van het kapittel en van Rome gevraagd. 4 Aug. 1502 gaf hij den nieuwen wijbisschop volmacht ter uitoefening van het 'suffragaenscap' en regelde de uitbetaling zijner toelage. De volgende wijdingen door den bisschop Adrianus van Sebaste zijn bekend: 1504 een altaar in de Jeruzalemskapel van Ter Gouw; 2 Juni 1505 het beeld van O.L. Vrouw op het begijnhof van Haarlem, thans in de Sint Jozefskerk te Haarlem; tegelijkertijd wijdde hij in de commanderij van Sint Jan te Haarlem een altaar in het kapittel. Daags te voren had hij te Zoeterwoude bij de ridders van Sint Jan kerk, altaren en kerhof gewijd; 9 Aug. 1506 verleent de wijbisschop eenige aflaten aan de begunstigers van een altaar in de Cellebroederskerk te Dordrecht. Hij verleende ook eenige aflaten aan het Zijklooster te Haarlem; de datum wordt niet aangegeven. Vermoedelijk was bisschop Adrianus van Apeltern een bloedverwant van J a c o b u s v a n A p e l t e r n , proost van Elst, Domdeken van Utrecht. In Maart 1507 komt reeds zijn opvolger voor als wijbisschop. Juli 1507 werd een nieuwe titularis van Sebaste of Samaria benoemd.

Zie: B r o m , *Archivalia in Italië I*, II, n°. 1852, 55, 56; E u b e l , *Hierarchia Catholica II*, 256, 310; *Bijdragen bisd. Haarlem II*, 208-210, XVI, 300, XXI, 317; *Archief Utrecht XIX*, 152-154.

Fruytier

[Apers, Gerardus]

APERS (Gerardus), Karthuiser en prior van het klooster St. Bartholomeus te Delft buiten de Waterpoort in het begin der 16e eeuw, is alleen

bekend door zijn ijver en medewerking bij het stichten van een nieuw klooster zijner orde te Leuven in 1491. Als prior van Delft komt hij voor 1499 en 1503. Rector van het nieuwe klooster te Leuven was de oud-prior van Delft J o h . S c u l l i n c ; deze werd opgevolgd 1495 door den prior van Delft J o a n n e s P e t r i . Waarschijnlijk werd toen Ger. Apers in zijn plaats prior te Delft. Als prior aldaar verkocht hij 1499 aan den weldoener van het leuvensche klooster, Gijsb. Gillis van Bergen op Zoom, een missaal, door den Karthuizer Lambertus van Amsterdam geschreven. Tevens schonk hij aan het nieuwe klooster voor de kerk een lessenaar (lectorium) in plaats van een koe, welke hij beloofd had. In 1503 zond prior Gerardus uit Delft den leekebroeder T h e o d o r i c u s , een bekwaam schrijver, naar het leuvensche klooster, om het koorgestoelte in de kerk te plaatsen. Waarschijnlijk overleed de prior in datzelfde of het volgende jaar, want 1504 komt J a n P h i l i p s z . voor als prior der Karthuizers te Delft (*Oudh. en gest. v. Delfland*, Leid. 1720, 242-43). Het necrologium van Nieuwe Licht vermeldt 26 Maart: 'Ob. Gerardus Apers prior Delphensis, convisitator provincie Theutonie'.

Zie: *Analecta Hist. Eccl. Lov. XIV* (1577) 249, 261; *Bijdr. en Med. Hist. Gen. Utrecht IX*, (1886) 251.

Fruytier

[Apollonius, Willem]

APOLLONIUS (Willem), geb. te Veere, overl. Jan. 1657, 54 jaar oud, zoon van Caspar (zie het reg. op J.C. van Slee, *Diarium Everardi Bronchorstii*); werd te Leiden als student ingeschreven 19 Sept. 1624, predikant te St. Anna ter Muiden 14 Nov. 1627, daarna te Middelburg als opvolger van W. T e e l l i n c k sedert 1631.

In de classis Walcheren bezat hij het volle vertrouwen van zijne ambtgenooten; hij was de ziel in hetgeen van deze classis is uitgegaan. Dit bleek op vele wijzen. Toen in 1641 verscheen: *De episcopatu Constantini Magni seu de Potestate magistratum reformatorum circa res ecclesiasticas dissertatio*, werd aan Apollonius opgedragen den inhoud daarvan te weerleggen. Immers had volgens hen allen de burgerlijke overheid geen zeggenschap in kerkelijke zaken. Op 19 Maart 1643 kon de commissie van reviseurs daartoe aangewezen (tot de zes leden behoorde ook Joost van Laren te Vlissingen) rapporteeren, dat de door Apollonius voltooide arbeid aller goedkeuring had. Zoo verscheen: *Jus majestatis circa sacra* (1642). Daartegen verscheen van een ongenoemde: *Grallae* (d.i. stelten) *seu vere puerilis Cothurnus sapientiae, quo se jactat apud imperitos Guil. Apollonii*.... In eene beantwoording daarvan: *Grallopaeus detectus sive Epistola responsaria ad D. Jod. Larenum* etc. (Mediob. 1647) wees Apollonius den middelburgschen geneesheer, eertijds predikant, Petrus Lansbergen als den schrijver aan van dit 'schandelijk faameus boekken'. Doch, al had deze de bouwstoffen geleverd, de schrijver was C l a u d i u s S a l m a s i u s te Leiden. In een heftig boek trok deze opnieuw tegen Apollonius op. Het droeg den titel: *Grallator furiens*. In dezen 'Grallenstrijd' werden over en weer vele schimpwoorden gewisseld.

Joost van Laren (IV, 878) werd mede in den strijd betrokken. Hij schreef: *Epistola ad rev. et clariss. virum Guil. Apollonii* (Mediob. 1647), *Responsio ad Grallarum auctoris anonymi Bombomachiam Vlissinganam* (Mediob. 1647) en *Convictio praecipuorum Mendaciorum Calumniarum* etc. (Mediob. 1648). Hierop verscheen:

Colus Flissinganus, en daartegen van Larenus met consent van de classis: *Data Pensa trahamus, seu ad Colum Flissing. responsio* (Mediob. 1649).

Lansbergen schreef twee werken ter verdediging: *Verantwoordinghe D. Petri Lansbergii jehghens sekeren Brief van mr. Guilielmus Apollonii aan mr. Joos van Laren, geschreven den XVI Dec. 1647* (lees 1646) Midd. 1647; en *Naerder apologie Petri Lansbergii op de Calumnien van M. Willem Apollonius....* (Midd. 1647).

Nauwelijks had Apollonius geantwoord met: *Guilielmi Apollonii, Corte verantwoordinge op de Apologien van Pieter Lansbergen, gewesen en ontslagen predicant en nu medicijnmeester ...* (Middelb. 1647), of deze gaf uit: *Ontdeckinge der schanden van mr. Apollonius, begaan in het Excuseren van zijn ghedaen Lasteren tegen Petr. Lansbergium. Dat is: D. Petri Lansbergii wederantwoorde op de korte verantwoordinge van M. Apollonius* (Middelb. 1647).

Zóó ging het theologische Zeeland het vredesjaar te gemoet. Sepp schreef over dezen strijd: 'Tot heden is de quaestie nog even splinterig als voor eeuwen, en zal dit blijven zoolang men niet komt tot wezenlijke, volledige scheiding van kerk en staat'.

Intusschen bleek de belangrijke plaats van Apollonius uit het vertrouwen, dat hij in de kerkelijke wereld genoot. Onder zijn leiding werden buitengewone classicale vergaderingen gehouden, die 'kerckelijcke middelen' beraamden 'om so veel mogelijk is de schade en verderf over de kercken in Engeland ende consequentelijck oock over de kercken deser landen te voorcomen en te weeren.' Een biddag werd uitgeschreven, opdat 'in Engeland de Gereformeerde godsdienst gehandhaafd bleef'; een troostbrief werd geschreven 'aan de kerken van Engeland' (4 Juni 1643), waarvoor later de engelsche synode te Londen in een vleiend schrijven haar dank uitsprak; Apollonius werd aangewezen om een boek te schrijven tegen de Independenten. Weldra gaf hij uit: *Consideratio quarundam Controversiarum, ad Regimen Ecclesiae spectantium quae in Angliae regno hodie agitantur, ex mandato et jussu Classis Walachrianae conscripta* (Lond. 1644). Hiervan verscheen in 1645 een engelsche vertaling. De acta van de classis geven over dit alles uitvoerige inlichtingen. Apollonius' werk vond in Engeland zeer groote waardeering.

Dat deze man in eigen kring de kerkelijke belangen trouw verzorgde, verwondert ons niet, doch behoeven wij niet uitvoerig mede te deelen. Dat hij oog en hart had voor de kerken in Oost- en West-Indië, en al het mogelijke deed voor geloofsverwanten in Duitschland, zij slechts aangestipt. Hij verdient als 'beteekenisvolle figuur' opzettelijke beschouwing.

Na het vertrek van Alexander Morus in 1652 werd Apollonius benoemd aan de Illustre school te Middelburg. Voor zijne leerlingen gaf hij in 1655 uit: *Disputationes theologicae de lege Dei, in quibus natura legis divinae ejusque actus et species, proprietates perfectionis omnesque controversiae explicantur quae Orthodoxis cum Pontificiis, Socinianis, Antinomis, aliisque intercedunt, de illa materia publicis disputationibus et praelectionibus in illustri schola Medioburgensi propositae*, zooals de titel van dit zeldzame boek aangeeft: eene bestrijding van de Roomsche-Katholieken e.a. in hunne gevoelens over de 'Wet Gods', met aanwijzing van het Gereformeerde standpunt in deze materie.

Nog verscheen van hem: *Tractaet van eenige bysondere deughden der kinderen Gods* (Midd. 1652) en: *Corte aenmerckingen over de nature en onderhoudinge van den Sabbath* (Utr. 1659), welk laatste werk door zijn zoon is uitgegeven.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Het Protestantsche Vaderland I* (1907), 199-208; *Kerkelijk Handboek* 1909, bijl., 122, 138. Voorts over het kerkelijk Zeeland: J.D. de Lind van Wijngaarden, *Antonius Walaeus* (Leid. 1891); W.J.M. Engelberts, *Willem Teellinck* (Amst. 1898). Een biographie van Apollonius zou het vervolg op deze beide dissertaties kunnen leveren.

Knipscheer

[Appius, Matthias Hako]

APPIUS (Matthias Hako), diende als staatsch kolonel van een regiment ruitery in den slag bij Fontenoy (11 Mei 1745), bood daar den overwinnenden vijand dapper weerstand, maar werd ten slotte op de vlucht naar Aalst medegesleept, waar hij aan den Raad van State een al te moedelozen brief schreef over de nederlaag, die hij als een volkomen vernietiging der geallieerde legers voorstelde. Deswege veroordeeld, werd hij smadelijk ontslagen uit den dienst. Hij ging naar Groningen, waar hij een verdediging opstelde en uitgaf, die echter in den Haag openlijk door beulshanden verbrand werd.

Vgl. Wagenaar, *Vaderl. Historie*, XX, 8.

Blok

[Arberg-Vallengin, Karel Alexander d']

ARBERG-VALLENGIN (Karel Alexander d'), rijksgraaf, heer van Helmond en Rochette, baron van Elsloo, voogd van Limburg, enz. werd geboren 21 Aug. 1734 op het kasteel van Elsloo bij Maastricht en overleed op zijn kasteel la Rochette bij Chaudfontaine in de prov. Luik 10 Mei 1809. Hij was de zoon van rijksgraaf Maximiliaan Edmond Josef en diens tweede huisvrouw, Hendrika du Han de Martigny. Van de Velde en *Historia episcopatus Iprensis* (Brugis 1851) p. 179, zeggen ten onrechte, dat hij te Nivelles geboren werd, waar zijne moeder wereldlijke kanunnikes geweest was. 27 Febr. 1765 stond zijn vader hem het kasteel la Rochette af. Na zijne lagere studiën geëindigd te hebben, werd hij 1752 ingeschreven als student der universiteit te Leuven in de paedagogie den Borcht. Eerst verkreeg hij een kanunnikdij in Leuze, dan te Doornik en in St. Paulus te Luik, en vervolgens in het domkapittel aldaar. Toen hij besloten was den geestelijken staat te volgen, bezorgde zijne hooge geboorte hem deze rijke prebenden.

Den 16en Jan. 1775 werd hij, reeds trefoncier van Luik, benoemd tot proost van Hoei en synodaal examiner.

De prins-bisschop Karel d'Oultremont koos hem tot zijn wijbisschop, waarop hij 25 Oct. 1767 als bisschop van Amyzone gewijd werd. Onder de volgende prins-bisschoppen Velbruck en Hoensbroeck bleef hij werkzaam in het bisdom Luik en bewees vele diensten. Hij wijdde in ons land 16 Juni 1771 te Wittem de kerk der Capucijnen en 19 Juni de kerk te Vaals, 1 Juli 1778 de kerk te Munsterbilsen, 9 Juli 1780 een altaar in de kerk te Elsloo. In 1772 diende hij aan Velbruck de wijdingen toe van diaken, priester en bisschop; 1780 en 1782 vormde hij te Elsloo tijdens zijn verblijf aldaar; 8 Aug. 1782 zegende hij Pieter Jos. Chainoux in tot abt van Rolduc. Keizer Jozef II benoemde hem 12 April 1785 tot bisschop van Yperen, welke benoeming door den Paus werd bekrachtigd. Den 19en Sept. of Dec. 1785

verplaatste de Paus zijn bisschopszetel van Amyzone naar Yperen; 9 April 1786
nam hij plechtig bezit van zijn nieuw bisdom. De

laatste bisschop van Yperen evenaarde en overtrof in ijver de grootsten onder zijne voorgangers. Den 17en Dec. 1789 gaf hij een mandement uit, waarin hij zijne vreugde uitsprak over de bevrijding van de willekeurige keizerlijke regeering en schreef een plechtigen dankdag uit voor heel zijn bisdom, gelegen binnen de Nederlanden. Paus Pius VII prijst hem aldus in een breve van 10 Juli 1800: 'Episcopum nostrum luculentissima in tanta difficultate temporum fidei constantiaequae exempla edidisse'. Tijdens de fransche overheersching. Oct. 1797-1801, verbleef hij op het kasteel Krechtingen bij Wezel. Grootmoedig deed hij 8 Dec. 1801, evenals de bisschop van Roermond en de kardinaal van Mechelen, afstand van zijn geliefd bisdom, dat ten gevolge van het concordaat bij het nieuwe bisdom van Gent was gevoegd. Hij bleef het besturen als vicaris op last van den Paus tot 13 Juni 1802, toen de nieuwe bisschop de Beaumont van Gent geïnstalleerd werd. Hij trok zich terug in la Rochette, waar hij overleed. Zijn lijk werd overgebracht en begraven te Elsloo.

Hij gaf het volgende werk uit: *La voix salutaire ou instructions spirituelles et morales sur différents sujets par un solitaire* (Liège 1801).

Zijn geschilderd portret bevindt zich in het seminarie te Brugge.

Zie: de Theux, *Bibliographie Liègoise*, 2 ed. (Bruges 1885) 818; v.d. Velde, *Synopsis monumentorum collectionis conciliorum archiep. Mechl.* II, 572-575, III, 816; Habets, *Gesch. bisdom Roermond* I, 249; de Theux, *Chap. de St. Lambert* IV, 86; *Revue Bénédictine* XXXI, 294-306; Thimister, *Histoire de la collégiale de St. Paul* (Liège 1890) 382-303.

Fruytier

[Arcerius, Johannes]

ARCERIUS (Johannes), zoon van Joh. A., predikant te Pietersbierum en St. Anna Parochie (1597-1604), studeerde te Franeker, waar hij in 1621 als theol. student werd ingeschreven, doch verliet de studie en vestigde zich als boekverkooper te Franeker. In 1663 werd hij daar benoemd tot burgemeester. In 1662 schreef en drukte hij: *Een nuttelijk Voorschriftboecken voor de Vriese Jeugd en met schoone voorletteren voorzien*.

Zijn door een onbekend kunstenaar geschilderd portret is in het stadhuis te Franeker.

Zie over hem: *Leeuw. Courant* 7 Jan. 1879.

Wumkes

[Arckel, Cornelius van (1)]

ARCKEL (Cornelius van) (1), geb. te Amsterdam 3 Oct. 1670, overl. te Rotterdam 29 Sept. 1724. Hij bezocht de latijnsche school te Rotterdam waar zijn ouders in die jaren woonden; 18 jaar oud studeerde hij aan de remonstrantsche kweekschool te Amsterdam, waar Clericus en Ph. a Limborch zijn leermeesters waren. Hij werd remonstrantsch predikant te Brielle in 1696, te Delft 1701 (intrede op 6 Febr.), te Rotterdam 1703-24, was gehuwd met Catharina Scheltinga. Hun zoon was Cornelius (2), zie volgend artikel. Uit de lijkrede, gehouden door Sebastiaan van der Lanen, opgedragen aan zijn kerkeraad, over Ps. 39:6 vernemen wij, dat hij zeer verdraagzaam was en, bekwaam oudheidkenner, in het bezit van een rijke verzameling grieksche en romeinsche penningen.

Hij bezorgde een uitgave van Adrianus Junius' 'Animadversa' en den appendix daarop onder den titel: *Hadriani Junii Hornani, medici animadversa ejusdemque de*

coma commentarium, ab autore innumeris in locis emendata et insignibus supplementis locupletata. Accedit ap-

pendix H. Junii ad animadversa sua, nunc primum ex autographo in lucem edita (Rott. 1708); en schreef voorts: *Lijkpredikatie uit Ezai. 57:2 over Petrus Bos* (overl. 28 Mei 1718); *Marcelli Palingenii Stellati Poëtae, Zodiacus Vitae, hoc est de hominis vita, studio ac moribus optime instituendo libri XII* (Rott. 1722); *Uitbreiding der Psalmen* door P. de Groot, uitgegeven door K. van Arkel (Rott. 1724); eindelijk eenige gedichten. Een door hem geschreven commentaar op Flavius Cresconius Corippus, een grammaticus uit Afrika, is niet gedrukt; zijn dood heeft dat waarschijnlijk verhinderd. Nog wordt van hem genoemd: *Fasciculus dissertat, philolog.* (Rott. 1710). De remonstrantsche gemeente te Rotterdam bewaart nog een aantal brieven en handschriften van hem.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Het Protestantsche Vaderland I* (1907), 225 v.; Tideman, *De Rem. Broederschap, Bibliogr. Naamlijst* (Amst. 1905) 48, 55, 100, 250, 450; *Catal. van Handschr. der Rem. Ger. Gem. te Rotterdam* (Amst. 1869) register.

Knipscheer

[Arckel, Cornelius van (2)]

ARCKEL (Cornelius van) (2), zoon van den voorgaande, geb. te Rotterdam 1719, overl. te Waalwijk 28 Febr. 1783, bezocht de latijnsche school te Rotterdam, studeerde aan het remonstrantsche seminarium te Amsterdam, werd in 1741 proponent aldaar. Gehuwd met Maria Clara van Theenen, was hij remonstrantsch predikant te Waddingsveen (1742-47) en vervolgens te Rotterdam tot 1769, toen hij zijn emeritaat nam wegens lichaamszwakte.

Hij schreef een *lijkpredikatie uit 2 Tim. 4:7, 8 over Theodorus van der Hoeven* (Rott. 1748), en een *uit Jer. 22:10 over Petrus Westberg* (Rott. 1750); bovendien: *Het algemeen sterflot der menschen* (Rott. 1759).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Het Protestantsche Vaderland I* (1907), 226 v.; Tideman, *De Rem. Broederschap, Bibl. Naamlijst* (Amst. 1905) 48, 56, 138, 454.

Knipscheer

[Arckel, Daniël van]

ARCKEL (Daniël van) of ab Arckel, geb. te Zalt-Bommel 1624, kwam als predikant te Batavia 11 Juli 1647, maar stierf nog in datzelfde jaar vóór zijne reis naar Ceylon. Zijne weduwe, Susanna de Brul, hertrouwde reeds Maart 1648 met den onderkoopman Melchior Hermansz. van Keulen.

Zie: van Troostenburg de Bruyn, *Biogr. woordenbk.* 14 vlg.; *Acta Partic. Syn. Z. Holl.* uitg. Knuttel III, 214.

L. Knappert

[Arckel, Johannes van]

ARCKEL (Johannes van), studeerde te Leiden onder prof. Hoornbeek en disputeerde onder diens voorzitting 28 Juni 1664. In het *Album Stud.* der universiteit komt hij niet voor (30 Mei 1645, kol. 358 een medicus van dien naam, 23 Maart 1651, kol. 410 een mathematicus uit Kuilenburg en 33 jaar oud; deze kan onze Johannes zijn). Hij vertrok uit Nederland 6 Nov. 1664 met het schip 'Nieuw Middelburg' en kwam 16 Aug. 1665 aan de Kaap. Hij was daar de eerste wettig aangestelde predikant. Reeds den 23en Aug. opende hij het eerste resolutieboek

en schreef op de eerste bladzijde: 'Kerkenboek van de Kaap van Goede Hope, behelzende de namen der gedoopten, ledematen der gemeinten en dergenen die in den echten staat aldaar vereenigt zijn'. De eerste resolutie bevat de instemming met de gereformeerde belijdenis van ouderling A b r . S c h u t en diaken J o h a n R e i n i e r s z . welke laatste met twee kruisjes teekent. In de nauwelijks vijf maanden van zijn predikantschap toont hij zich een vrijzinnig man: hij laat lutherschen tot het avondmaal toe en

liet 'alle kinderen, die ten H. Doop gebracht wierden, sonder onderschijft, 't zij die van gelovige christelijke of ongelovige heijdensche ouders gesproten waren of niet, den h. doop genieten', welke laatste kwestie toen juist in hevig debat was en waartegenover zijne houding voor zijn goed hart getuigt. Doch hij overleed reeds 13 Jan. 1666. J o h . d e V o o g h t , die toen juist met het schip 'Constantia' uit Holland kwam, werd 'met sijn believen aan land genomen en in do. van Arckels plaatse zoo lange gestelt totdat de beloofde permanente predicant uijt vaderlant hier souw verschenen wesen'. Gelijk dan ook de Vooght 21 Nov. 1666 zijn dienstwerk aan Petrus Wachtendorp overdroeg.

Zie: Spoelstra, *Bouwstoffen voor de gesch. der Ned. Ger. kerken in Z. Afrika* I, 30, II, 256 vlg.

L. Knappert

[Arenberg, Charles, graaf van]

ARENBERG (Charles, graaf van) of A r e m b e r g , geb. 22 Febr. 1550 te Vollenhove, gest. te Enghien 18 Jan. 1616, oudste zoon van Jean (zie volgend art.). Hij diende onder Alva sedert Juli 1570 als bevelhebber der ordonnantie-compagnie van zijn vader. Hij was wat al te onafhankelijk om in werkelijk belangrijke posten door Alva gebruikt te worden en werd door dezen alleen met eervolle zendingen van geringe werkelijke beteekenis belast. Ook onder Requesens kwam hij weinig meer op den voorgrond. Den 5en Maart 1576 werd zijn graafschap Arenberg door keizer Maximiliaan II tot een prinsdom verheven. Hij leefde ook in de woelingen na den dood van Requesens teruggetrokken op zijn kasteel Mirwart in Luxemburg; ook onder don Jan volhardde hij in die houding, daarin gestijfd door zijn moeder. Onder Parma diende hij bij het beleg van Oudenaarde (1582), bestreed met succes Gebhard Truchses in Keulen en ontzette het door Hohenlohe belegerde Zutphen (1583), totdat zijn regiment in Juli 1584 begon te muiten en zich bij Kerpen verschanste. Hij nam daarop met zes nieuw gelichte duitsche vendels deel aan het beleg van Antwerpen en werd 27 April 1586 vliesridder. Hij huwde 1587 met A n n e d e C r o y . In dat jaar nam hij deel aan het beleg van Sluis, waarvan hij na de verovering gouverneur werd. Als zoodanig speelde hij een rol bij de voorbereiding van de ontvangst der Armada; hij nam later deel aan Parma's veldtochten in Frankrijk. Onder aartshertog Albrecht werd hij in 1599 lid van den Raad van State en admiraal en vervulde weder verscheidene diplomatieke zendingen. Zijn bezittingen in de noordelijke gewesten werden (1600) verbeurd verklaard en hijzelf vogelvrij verklaard wegens de wreedheden der vlaamsche kapers onder zijn bevel. Hij nam verder deel aan het beleg van Oostende en vooral aan de onderhandelingen over den vrede met Engeland (1604); Hendrik IV beleende hem 1606 met Enghien. Hij liet zes zoons en zes dochters na, onder de eersten P h i l i p p e C h a r l e s , den oudste, bekend om zijn aandeel in de samenspanning van 1632/33 tegen de Spanjaarden.

Vgl. over hem: G a c h a r d in *Biogr. Nat.* i.v.; d e z . , *Etudes et notices historiques* 11, 154.

Blok

[Arenberg, Jean de Ligne, graaf van]

ARENBERG (Jean de Ligne, graaf van) of A r e m b e r g , geb. 1525, gesn. bij Heiligerlee 23 Mei 1568, zoon van Louis baron van Barbançon en Maria van Bergen, vrouwe van Zevenbergen. Behoorend tot een der aanzienlijkste henegouwsche geslachten, kwam hij vroeg aan het hof van Maria

van Hongarije en werd 1543 bevelhebber van een compagnie van ordonnantie, Jan.
1546 ridder van het

Gulden Vlies. Hij huwde 1548 Marguerite de la Marck, gravin van Arenberg, na welk huwelijk hij voor zich en zijn nakomelingen dezen naam aannam. Hij diende onder Maximiliaan van Egmond als diens luitenant in den Schmalkaldischen oorlog bij den tocht naar Beieren en volgde hem 1 Jan. 1549 op als gouverneur van de 'gouvernance' Friesland (Friesland, Overijssel, Groningen, Drente, sedert Sept. 1551 ook Lingen). De landvoogdes belastte hem 1552 met de verdediging van het duitsche deel van Luxemburg tegen de Franschen; later diende hij met een regiment voetvolk onder Karel V zelf voor Metz enz. Philips II bevestigde hem 1556 in zijn gouvernement. Hij nam deel aan den slag bij St. Quentin, vertegenwoordigde 1559 den Koning op den rijksdag te Augsburg en werd 9 Aug. 1559 veldmaarschalk (maréchal de l'ost). Ofschoon met Oranje, Egmond en Hoorne op zeer goeden voet, leefde hij gewoonlijk in zijn gouvernement, weigerde deelneming aan de Ligue tegen Granvelle en bleef met Margaretha van Parma samenwerken, ook toen de verhoudingen zich verscherpten; toch drong ook hij, overeenkomstig zijn aard, op matiging in de toepassing der plakaten en der inquisitie aan en hielp hij de zending van Bergen en Montigny naar Spanje bevorderen. Hij bleef ook trouw katholiek en drong in het najaar van 1566 met den graaf van Megen aan op het lichten van troepen om de met het Compromis en den Beeldenstorm begonnen woelingen met kracht te stuiten. Hij kreeg daartoe vergunning van de landvoogdes in Nov. en Dec. en begon daarop met eenige nieuw gelichte vendels voetvolk in Zwolle en Leeuwarden zijn geschokt gezag en den katholieken godsdienst te herstellen en de daar begonnen beweging met veel beleid te onderdrukken zonder door te groote strengheid te verbitteren; ook Groningen en Deventer bracht hij zoo in 1567 tot rust. Hij begroette als veldmaarschalk Alva bij diens komst in Aug. 1567, maar protesteerde als vliesridder tegen de gevangenneming van Egmond en Hoorne. In Nov. werd hij met 1500 ruiters naar Frankrijk gezonden om koning Karel IX te helpen tegen Condé en de Hugenoten, wat evenwel spoedig niet noodig bleek. Nauwelijks teruggekeerd en zich nog te Brussel ophoudend, vernam hij den inval van Lodewijk van Nassau in Groningerland, waarop hij op bevel van Alva snel naar zijn gouvernement terugkeerde (eind April 1568) om bij den strijd tegen graaf Lodewijk de leiding te nemen, in overleg met den graaf van Megen, stadhouder van Gelderland. Te Vollenhove eenige dagen door een aanval van jicht opgehouden, ging hij te scheep naar Leeuwarden en van daar in een draagstoel naar Groningen, waar hij de verzameling zijner troepen had bevolen. Met een door Alva gezonden regiment Spanjaarden onder Braccamonte, vier compagnieën infanterie en wat duitsche ruitery rukte hij, nog niet ten volle hersteld, tegen graaf Lodewijk op en nam den 22sten Mei zijn kwartier in het klooster Wittewierum. Den volgenden dag viel hij op aandrang zijner spaansche officieren graaf Lodewijk bij Heiligerlee aan, zonder te wachten op de versterking onder Megen, die nog slechts enkele uren later zou aankomen. Reeds bij den eersten aanval werd zijn zwakke macht teruggeworpen; zijn duitsche benden geraakten in wanorde. Hij trachtte door persoonlijk optreden de orde te herstellen, doodde met eigen hand graaf Adolf van Nassau maar viel spoedig ook zelf door de hand van Antonie de Zoete, heer van Haultain. Een gevoelige

nederlaag der zijnen volgde. Hij werd door de Geuzen in de kerk van het klooster Heiligerlee begraven en door de partij des Konings zeer betreurd als dapper veldoverste, beschaafd edelman en gematigd bestuurder. Zijn weduwe, later meestal te Zevenbergen gevestigd, verkreeg in 1588 een jaargeld en een gratificatie en stierf eerst 1599; zij schonk hem twee dochters en een zoon, Charles (zie het vorig art.).

Zijn geteekend portret komt voor in het *Recueil d'Arras*; zijn portret werd gegraveerd door P. Nagel, J.A. Demannez, J.G. Waller in *Workes of early masters in stained glass* II en door een onbekend kunstenaar, en is afgebeeld in *Jahrbuch des Allerh. Kaiserhauses* XV, 215.

Vgl. over hem: G a c h a r d in *Biogr. Nat.* i.v.; d e z ., *Etudes et notices historiques* (Brux. 1890) II, 139.

Blok

[Arends, Daniël]

ARENDS (Daniël), ook A r e n s , overl. Oct. 1704, phil. dr., predikant te Zuiderwoude in Waterland van 1687/88 tot zijn dood. Hij schreef: *Commentarius novus in historiam tentationis Messiae in locum Matth. IV:1-12* (Amst. 1691). Dit werk wordt vermeld door J h s . v a n d e r W a e y e n in zijn *De betooverde Wereld van D. Balthazar Bekker ondersogt en wederlegt* (Fran. 1693) 510-513. Zie ook: B. B e k k e r , *De Leeraar van de Hoge School door voedsterlingen vande kerk ondersocht en wederleid* (Amst. 1694), 'nalezingen' blz. 140 § 1328.

Zie: V i s s c h e r e n v a n L a n g e r a a d , *Het Protestantsche Vaderland* I (1907), 227; *Kerkelijk Handboek* 1908, bijl. 154.

Knipscheer

[Arendzen, Albertus Wilhelmus]

ARENDZEN (Albertus Wilhelmus), geb. 7 Mei 1697 te Lochem, overl. 20 Febr. 1766, zoon van A r e n d , burgemeester te Lochem en J. W i l l e k e s . Hij bezocht de latijnsche school te Zutphen en de hoogeschool te Franeker, waar hij C a m p e g i u s V i t r i n g a leerde kennen. Nog één jaar studeerde hij te Utrecht. Hij stond als predikant te Scherpenzeel in Augustus 1721 tot 1727, te Hattem tot 1738, te Arnhem tot 1742 en te Delft tot zijn dood; en huwde in 1727 met I d a B e t m e r , die 1 Dec. 1763 overleed.

Hij schreef: *Josefs laatste liefde en eereplicht aan vader Jacob, vertoont in een Lijkreden over Genesis 50:4-9, bij gelegenheid der vorstelijke rouwstaatsie van wijlen haare koninklike hoogheid Anna* (overl. 13 Jan. 1759), *geb. Princesse van Brunswijk en Lunenburg, kroonprinsesse van Groot-Brittanje* enz. uitgesproken op 25 Febr. 1759.

Zie: V i s s c h e r e n v a n L a n g e r a a d , *Het Protestantsche Vaderland* I (1907), 227; *Kerkelijk Handboek* 1903, bijl. 114, 132, 154; 1907, bijl. 110.

Knipscheer

[Arkstee, Hans Kasper]

ARKSTEE (Hans Kasper), zoon van Frans Arkstee en Peternel van Rijsen, geb. in de laatste jaren der zeventiende eeuw, gest. in of na 1780. Zijn vader vestigde zich 'neffens sijn soontie Hans Casper' in 1703 te Nijmegen. De jonge Arkstee verliet op zijn negentiende jaar die stad. Hij was van 1734 tot 1780 geassocieerd met zijn halfbroeder H. M e r k u s ; de firma Arkstee en Merkus had

een filiaal te Leipzig en het hoofdkantoor van haar boekhandel te Amsterdam. Van 1737 tot 1765 was de firma op de boekhandelaarsmis te Frankfort vertegenwoordigd. Arkstee's bekendste publicatie is zijn *Nijmegen, de oude hoofdstad der Batavieren, in dichtmaat beschreven en met aantekeningen de oudheden van de stad en het quartier van Nijmegen betreffende, opgehelderd*. (Amsterdam 1733; 2e dr. 's Gravenhage 1738; 3e dr. Nijmegen 1788); het boek wordt om de aantekeningen nog wel geraadpleegd.

Zijn portret is gegraveerd door C.F. Fritzsch.

Zie: *Alg. Ned. Fam. Bl.* 1894, 43 vlg.; Ledeboer, *Alf. lijst*, 7; Kleerkooper en van Stockum, *De boekhandel te Amsterdam*, 447, 464, 1135, 1397, 1466; Nijhoff, *Bibliographie van Noord-Ned. plaatsbeschr.* i.v. Nijmegen.

Brugmans

[Arrenberg, Benjamin]

ARREBERG (Benjamin), schreef een werk in 1738 tegen een boekje, dat reeds in 1685 te Amsterdam was verschenen en in 1734 tweemaal te Rotterdam herdrukt werd met approbatie van de classis van Schieland. Ondanks de kerkelijke goedkeuring hadden velen groote bezwaren ten tegen den inhoud; Arrenberg, hoewel slechts 'lidmaat der Gereformeerde Gemeente', legde ze neer in een boek. Ongetwijfeld ten gevolge hiervan heeft de classis haar eigen vonnis in Mei 1738 herzien en vernietigd. Zijn werk is getiteld: *Zedige aanmerkingen op zeker boekje, genaamt: Ziels eensame Meditatiën, over de waarheit des Evangeliums, opgesteld door J.E. en uitgegeven door J.B. Waarin het duistere en dubbelsinnige wordt ontdekt, en het dwalende wederlegt: tot bewaring en bevestiginge van onze zo welbeproofde en dierbare Geloofsbelijdenis: tot onderrichting, verbetering en bestiering van des Heeren Volk* (Rott. 1738). [Vgl. beneden het artikel Johannes Bagelaar].

Nog verscheen van hem: *De eer en heerlijkheid van Gods aanbiddelijk Drie-een en Geestelijk Wezen verdedigd, of vervolgd der Zedige Aanmerkingen* (Rott. 1739); *Aanmerkingen op de zoogenoemde zedige verantwoording van J. Boutkan* (Rott. 1739); *Antwoord op de onchristelijke behandeling van zijn persoon door J. Eswijler* (Rott.); *Voorrede van M. Leydekker, van den voortgang der oude en nieuwe gevoelens van de Antinomianen* (Rott.).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Het Protestantsche Vaderland I* (1907), 260 v. Vgl. ook dl. I, kol. 185 op Reinier Arrenberg.

Knipscheer

[Artopaeus, Hermannus Suidas]

ARTOPAEUS (Hermannus Suidas) was predikant te Leerbroek sedert 1619, overl. 1646.

Zie: *Kerkelijk Handboek*, 1907 bijl., 130; A.C. Duker, *Gisbertus Voetius I* (Leiden 1897), bijl. blz. CII.

Knipscheer

[Artopaeus, Jacobus]

ARTOPAEUS (Jacobus), geb. te Woerden, werd op 1 Sept. 1654 ingeschreven aan de universiteit te Straatsburg, 6 Maart 1655 candidatus philologiae en predikant te Emden; vandaar ging hij naar den Briel, als opvolger van den waalschen predikant Nicolas Massijs (bevestigd op 24 Mei 1671). Eervol ontslagen 25 Maart 1677, werd hij gereformeerd predikant te Breda. Na 45-jarigen dienstdienst verkreeg hij zijn emeritaat en overleed 8 Jan. 1709. Artopaeus was gehuwd met Anna Catharina des Marets, dochter van professor Sam. des Marets.

Hij schreef: *De Konincklike waerdicheit, gebracht onder, maer triumpheerende over den Koninck der verschrikkinge: Gepast op de... doot van Maria, Coningin van Engeland* (Breda 1695); en *Weegschaal des heyligdoms, tot onpartijdige*

overweeging van de ruïne en 't verval van 't hedendaagsche christendom.... (Breda 1702).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Het Protestantsche Vaderland* I (1907), 261 v.

Vgl. ook dl. I, kol. 185 op Johannes en Rudolphus Artopaeus.

Knipscheer

[Asewyn, jhr. Reynier of Reynhart van]

ASEWYN (jhr. Reynier of Reynhart van) of van Aeswyn, heer van Brakel, Wijnbergen, Kemenade enz., geb. 1544, te Neerlangbroek begraven 30 Sept. 1620, zoon van Reynier, lid der nijmeegsche ridderschap, en Josina van

Broeckhuysen. Hij voegde zich 1576 te Utrecht, waar hij als lid der utrechtse ridderschap wegens het door zijns vaders huwelijk verkregen Sterkenburg woonde, bij de partij van den opstand en nam met Thin, Heermalen e.a. deel aan de voorbereiding van de Unie van Utrecht, die hij namens zijn gewest mede teekende. Hij werd lid van het College der Nadere Unie, tevens ontvanger-generaal van de Unie (31 Jan. 1579) en speelde van toen af ook (1580) als eerste burgemeester van Utrecht, tien jaren lang, een belangrijke rol in de geschiedenis der gewesten, met name op financieel gebied. Hij was herhaaldelijk lid der Staten-Generaal namens Utrecht, werd Febr. 1583 lid van den Landraad beoosten Maze, 20 Sept. 1584 tesorier-generaal der Unie. In de functie van monster-commissaris Jan. 1583 te Utrecht door de burgerhoplieden en de bevolking lastig gevallen en beschuldigd zich verrijkt te hebben met landsgelden, beklaagde hij zich bij de Staten van Utrecht en de stadsregeering en werd als geheel onschuldig na onderzoek zijner rekening vrijgesproken (Bor, II, 363). Geheel vertrouwd, ook op financieel gebied, werd hij echter nooit, zooals uit zijn latere geschiedenis meer dan eens blijkt. Onder Leicester behoorde hij tot diens voornaamste aanhangers in Utrecht en werd 1585 lid van diens Raad van State, later ook van diens Kamer van Financiën. Zeer betrokken in Leicester's plannen en verbonden met Prouninck, den leider der utrechtse democratie, werd hij na Leicester's vertrek korten tijd gevangen gehouden, terwijl zijn slot Brakel reeds 1587 door Hohenlohe bezet was wegens mitterij der bezetting. Uit de stad Utrecht (1588) verbannen en uit de ridderschap geweerd, week hij uit naar Engeland en kwam 1589 over Frankrijk terug in het gewest. Hij bleef protesteeren tegen zijn behandeling en werd 1602 opnieuw uit Utrecht gebannen. Toch weder teruggekeerd, nam hij 1610 deel aan de utrechtse woelingen en trachtte volledig herstel te verkrijgen, maar werd 8 Mei 1611 door den herstelden magistraat opnieuw verbannen uit de stad, terwijl de te Woerden zetelende staatscommissie zijn door de Staten van Utrecht betwiste aanspraken op herstel en afrekening van verschuldigde sommen lange jaren achtereen onderzocht. Uit zyn huwelijk met *Machtelt van Isendoorn*, vrouwe van Sterkenburg (5 Juni 1564; te Neerlangbroek 3 Jan. 1616 begraven) had hij 12 kinderen, waaronder 5 zoons en 7 dochters.

Zijn portret is door H.A.T.A. Gobius op steen geteekend naar een door een onbekend kunstenaar in 1619 geschilderd portret bij Kneppelhout van Sterkenburg op den huize Sterkenburg (verkoop 's Gravenhage 6 Juni 1859). Zijn geschilderd portret op het kasteel te Brakel.

Vgl. over hem: *Muller*, *Gesch. der regeering van de Geren. Prov.*, passim; *Japikse*, *Res. St. Gen.*, passim; *Felix*, *Het oproer te Utrecht 1610* (Utr. 1619), 13 vlg.; *Genealog. en Herald. bladen* III (1908), 52.

Blok

[**Audolf of Adolf**]

AUDOLF of **Adolf**, omstreeks 550 waarschijnlijk koning der Friezen, van wien een gouden munt bekend is.

Vgl. *Jaekel*, *Die Grafen Mittelfrieslands* (Gotha 1895), 79.

Blok

[**Aukema, Kasparus**]

AUKEMA (Kasparus), geb. 22 Mei 1666 te Amsterdam, overl. Juli 1726 te Muiden, zoon van *Bartholomeus Aukema* en *Maria*

van Beringen. Hij bezocht tot zijn 16de jaar de latijnsche school te Amsterdam, studeerde daarna 7 jaar te Franeker en aan de illustre school te Amsterdam. In Sept. 1690 toegelaten als proponent is hij eerst in 1693 beroepen te Diemen (intrede 27 Sept.). Hier huwde hij Elisabeth van Reineveld, die evenwel spoedig overleed. Hij hertrouwde met Agina van Zwol. Van de drie kinderen uit dit laatste huwelijk overleefde hem Herman, die in de rechten studeerde en later schout en 'stedehouder' te Muiden werd. Kasparus Aukema werd te Muiden predikant in Oct. 1703.

Van hem verscheen: *De zekere hope der Heiligen in het laetste der dagen, by welke haere vernieuwinge ter heerlykheit levendigh wordt betoogt, uit het Gezichte van Christus dienstknecht Johannes op Patmos, Openb. XXI en XXII* (Amst. 1714).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Het Protestantsche Vaderland* I (1907), 270; *Kerkelijk Handboek* 1908, bijl., 109, 131; Veeris en Paauw, *Vern. Kerkel. Alphabet* (Enkh. 1750).

Knipscheer

[Avocaat, H.]

AVOCAAT (H.), van wien verder niets bekend is, gaf anoniem uit *Historie van den oorspronck, fondatie ende voortganck der seer vermaerde zeeende koopstadt Enchuysen, met sijn gelegentheyt ende wat daer mede is gepasseert, van ... 100 tot 1653. 't Samengesteld en kort inghetrocken door een Liefhebber der selver stadt* (Enkhuizen 1660, 8°; 2e dr., zijnde vermeerderd van 1653 tot 1679, aldaar 1679, 8°; 3e dr., aldaar 1718, 8°, aangevuld tot 1717; sommige exemplaren hebben het jaartal 1719).

Zie: Nijhoff, *Bibliographie van Noord-Ned. plaatsbeschrijvingen*, 5 vlg.

Brugmans

[Aykema, Tjalling]

AYKEMA (Tjalling) was een Groninger, die de geschiedenis van zijn tijd en zijn land beschreef in een *Cronijxke van die Ommelanden*. Het werkje loopt van 1533 tot 1536 met een kort toevoegsel tot 1552 en is uitgegeven door Brouerius van Nidek in zijn *Analecta medii aevi* 477 vlg. Voor de periode van den overgang van Stad en Lande aan Karel V heeft het eenige waarde.

Zie: de Wind, *Bibl. der Ned. geschiedschr.* 157 vlg.

Brugmans

[Aysma, jonker Sybolt]

AYSMA (jonker Sybolt), geb. in Friesland, data van geb. en overl. onbekend, zoon van Schelte Aysma en Tiets Aesgema, gehuwd in de Grootte kerk te Emden in 1569 met de wed. van Alle Teyes, gevluchte burgemeester van Leeuwarden.

In 1566 teekent Aysma het Compromis, in Sept. 1566 is hij te Leeuwarden bij den burgemeester Tjerk Wallis, van wiens daden hij aanteekeningen hield. Hij vertrok vrijwillig uit Friesland en werd in 1568 door Alva verbannen. Aysma vestigde zich in Emden, en verscheen 14 Febr. 1569 voor den kerkeraad aldaar om de zaak van een weduwe te verdedigen, in winter 1569-1570 neemt hij deel aan de plundertochten der Watergeuzen in Friesland; 6 Mei 1570 wordt hij als burger van

Embden ingeschreven. In 1572 keerde hij in het land terug, en werd tot ontvanger aangesteld. Later is zijn naam niet meer genoemd.

Zie: G a b b e m a , *Verhaal van de Stad Leeuwarden*, 499 v.; *Städtische Bürgeraufnahmebücher* te Embden, No. 28; *Emder Jahrbuch* XI (1895), 438; A n d r e a e , *De Friesche Waterg.* in *Vrije Fries*, 3e R., V. 101; t e W a t e r , *Verbond der Edelen* II, 178-179.

Vogels

B.

[Backer, Cornelis]

BACKER (Cornelis), geb. te Amsterdam, 28 Jan. 1633, overleden aldaar 26 Februari 1681, zoon van Willem (kol. 59) en Bregitta Spiegel, werd in 1652 secretaris zijner geboortestad en in 1658 lid der Vroedschap. In 1662 werd hij bewindhebber der Oost-Indische Compagnie, in 1672 kolonel der burgerij, in 1673 curator der Illustre school en scholarch der latijnsche scholen; voorts bekleedde hij een aantal andere ambten. Met Valekenier kon hij het in de Vroedschap slecht vinden. Willem III recommandeerde hem in December 1675 als burgemeester, maar hij werd niet benoemd. Hij huwde eerst 11 Mei 1655 Christina Gillon (1633-58) en daarna 2 Maart 1660 Catherine Raye (1641-1712).

Zijn door J. van Mieris geschilderd portret was bij wijlen jhr. Mr. C.H. Backer, evenals een miniatuurportret door een onbekend kunstenaar; een herhaling van het eerste in 's Rijks Museum te Amsterdam.

Zie: Elias, *De Vroedschap van Amsterdam; Genealogie Backer in Heraldieke Bibliotheek*, 1874.

Breen

[Backer, jhr. Mr. Cornelis]

BACKER (jhr. Mr. Cornelis) Henricksz., geb. te Amsterdam 13 Apr. 1766, overl. aldaar 23 Febr. 1819, zoon van Mr. Henrick (1730-79) en Cornelia Maria Elias (1732-69) en achterkleinzoon van Mr. Jan Backer Cornelisz. (kol. 59), promoveerde in 1766 te Leiden op een proefschrift *De instrumentis eorumque vi ac potestate* en werd in hetzelfde jaar secretaris van Amsterdam. In 1795 als zoodanig afgezet, trad hij 25 Jan. 1815 opnieuw als secretaris op. 16 Sept. 1815 werd hij in den nederlandschen adelstand verheven. Hij huwde 8 Nov. 1789 Agnes Maria Dedei (1767-1827), uit welk huwelijk zes kinderen sproten, waaronder Hendrik (kol. 58) en Willem Jacob (kol. 61).

Zie de boven vermelde bronnen.

Breen

[Backer, jhr. Mr. Cornelis Henrik]

BACKER (jhr. Mr. Cornelis Henrik), geb. te Amsterdam 19 Juli 1825, overl. aldaar 9 Nov. 1908, zoon van jhr. Willem Jacob Backer en Anna Maria Rendorp, studeerde aan het amsterdamsch athenaeum onder den Tex en van Hall en promoveerde 1 Juni 1849 te Utrecht op een proefschrift *de poena mulctae pecuniariae*. Na eenige jaren de advocatuur te hebben uitgeoefend, werd hij in 1856 substituut-officier van justitie bij de rechtbank te Amsterdam. Vervolgens werd hij in 1866 advocaat-generaal bij het gerechtshof aldaar, totdat hij bij K.B. van 12 Maart 1876 werd benoemd tot president der rechtbank, welk ambt hij op 31 Dec. 1892 nederlegde. Bij zijn aftreden werd hem namens de balie een gedenkpenning aangeboden. Hij onderscheidde zich in deze betrekkingen in hooge mate: zijne conclusiën in civiele zaken, zijne toelichtingen bij de behandeling van strafzaken, getuigden van de grootste nauwgezetheid en scherpzinnigheid; hij was tegelijk schrander jurist en keurig redenaar. Hij heeft geene geschriften nagelaten, maar wel grooten invloed uitgeoefend op de uitgave van het *Formulierboek* van v a n

den Honert door Foest, Lioni en Boas. Als aanhanger van de gematigd-liberale richting, toenmaals door de

kiesvereniging De Grondwet voorgestaan, werd hij in 1871 door de kiezers afgevaardigd naar de Provinciale Staten van Noord-Holland. Van 1866-1906 was hij curator van het Athenaeum en de daaruit in 1876 voortgekomen Universiteit; bij zijn graf werd hij herdacht als de pleegvader der hoogeschool. Als voorzitter van het Nederlandsch Bijbelgenootschap, van 1873-83, deed hij veel voor de bevordering der kennis van de indische talen. Ook was hij van 1891 tot 1907 commissaris der Nederlandsche Bank. Hij huwde 19 April 1850 jkvr. Olowina Wilhelmina Alewyn (1824-78), die hem zeven kinderen schonk.

Zijn portret is geteekend door Jan Veth.

Zie: A. Telders, *Jhr. Mr. C.H. Backer in Eigen Haard*, 1908, blz. 776-779; J.A. Levy in *De Amsterdammer* van 10 Nov. 1908.

Breen

[Backer, jhr. Hendrik]

BACKER (jhr. Hendrik), geb. 15 Aug. 1792 te Amsterdam, overl. te 's Graveland 30 Nov. 1846, zoon van Mr. Cornelis (kol. 57) en Agnes Maria Dedel. Hij trad 12 Maart 1824 op als lid van den Raad van Amsterdam, en werd 4 Juli 1827 tot lid der Tweede Kamer gekozen. Beide functies bekleedde hij tot aan zijn dood.

Gedurende het zittingsjaar, dat in October 1840 aanving, was hij voorzitter der Kamer. In de *Amst. Courant* van 3 Dec. 1846 wordt over hem gezegd: 'Vast van beginsels, opregt en rond van inborst, kundig in velerlei zaken, degelijk en der waarheid steeds getrouw, vriend van orde, was hij teregt hooggeacht bij den Koning, zijne medeleden in het Staats- en Stads-bewind, en geliefd bij allen, die hem kenden, wegens edelaardigheid en weldadigheid, waarvan hij zonder ophef of aanmatiging ruime blijken gaf.' Zijn op 23 Dec. 1812 gesloten huwelijk met jkvr. Wilhelmina Cornelia Dedel (1792-1850) bleef kinderloos.

Breen

[Backer, Jacob]

BACKER (Jacob), geb. te Bremen 26 April 1572, overl. te Amsterdam, 22 Apr. 1643, was de zoon van den Amsterdammer Willem Willemszoon Backer (1528-75), die den bijnaam 'rijcke backertgen' droeg en in 1569 door den Raad van Beroerten werd gebannen, en van Lijsbeth van Leuven (1543-1625), wier vader Hans eveneens om het geloof in ballingschap trok en in 1578 te Dantzig stierf. Jacob werd voor het eerst schepen te Amsterdam in 1610 en werd in 1611 bij de oprichting van de bank voor kleine zaken een der vier leden van dit college. Na nog meermalen schepen te zijn geweest en ook andere regeeringsambten te hebben bekleed, bracht hij het in 1632 tot het burgemeesterschap, dat hij ook in 1634, 35 en 40 waarnam. Van 1637-40 was hij gedeputeerde ter Staten-Generaal. Er is een brief van Hooft aan hem bewaard, vermoedelijk ten geleide van een exemplaar van den *Baeto* (13 Jan. 1626). Hij bleef ongehuwd; de kinderen zijner beide zusters namen zijn naam en wapen aan. Zijne oudere zuster Grietge (1571-1624) huwde in 1588 met Cornelis Jorisz. (1564-99), haringkooper op den Niewendijk in den Rooden Hoorn, die in 1596 lid der Vroedschap werd. Uit dit huwelijk sproten

zes kinderen, van wie een zoon Willem volgt, (kol. 59) en een dochter Cornelia (1599-1640) huwde met Cornelis Gerritsz Schellinger, die zich na haren dood te Weesp vestigde en aldaar burgemeester werd. De jongere zuster van Jacob Backer, Annetge (1574-1639), huwde met Cornelis' broeder Joris Jorisz. (1568-1621), die in 1600 de plaats van zijn overleden broeder in de Vroedschap innam. Uit dit huwelijk sproten zeventien kinderen, onder wie Mr. Joris (kol. 59) en Dr. Willem (kol. 60).

Zijn door Nic. Elias geschilderd portret was bij wijlen jhr. Mr. C.H. Backer; zijn portret komt voor op een schutterstuk van 1632 door Nic. Elias in 's Rijks museum te Amsterdam.

Zie: Elias, *De Vroedschap van Amsterdam; Genealogie Backer in de Heraldieke Bibliotheek*, 1874; van Vloten, *P.C. Hoofds Brieven I*, 255.

Breen

[Backer, Mr. Jan]

BACKER (Mr. Jan) Cornelisz., zoon van Cornelis (kol. 57) en Catharine Raye, geb. te Amsterdam 1 Jan. 1662, overl. 27 Jan. 1748, werd in 1692 schepen en, na verschillende commissariaten bekleed te hebben, in 1705 lid der Vroedschap van zijne vaderstad. Van 1702-26 maakte hij deel uit der Admiraliteit in Zeeland; van 1726-36 was hij hoofdschout. Hij huwde 7 Jan. 1687 Anna Catharina ten Grootenhuys (1670-1740). Zijn zoon Mr. Cornelis Backer Jansz. (1692-1766) was sinds 1729 secretaris der Admiraliteit van Amsterdam en werd sinds 1762 als zoodanig ter zijde gestaan en bij zijn dood vervangen door zijn zoon Mr. Cornelis Backer (1738-1811).

Zijn door J.M. Quinkhard in 1738 geschilderd portret was bij wijlen jhr. Mr. C.H. Backer; een ander door denzelfde bij jhr. van Asch van Wijck te Maarsse.

Zie: Elias, *De Vroedschap van Amsterdam*.

Breen

[Backer, Mr. Joris Jorisz.]

BACKER (Mr. Joris Jorisz.), geb. te Amsterdam, 31 Dec. 1607, overl. aldaar 24 Oct. 1666, zoon van Joris Jorisz. en Annetge Willemsdr. Backer, werd in 1634 secretaris van zijne geboortestad, en in 1638 lid der Vroedschap, waar hij met Hendrik Dirksz. Spiegel tot de leiders der Calvinisten behoorde; toen hij in 1656 candidaat voor een burgemeesterszetel was, werd hij tegen wil en dank in de schepenbank geplaatst en koos de meerderheid den remonstrantschgezinden Cornelis de Vlaming van Oudshoorn tot burgemeester. In 1647 werd hij bewindhebber der O.-I. Compagnie en in 1659 kolonel der Burgerwacht. Hij huwde 9 Aug. 1637 te Alkmaar met Geertruy van Veen (1615-92). Zijn zoon Mr. Adriaan, geb. 16 Febr. 1641, ongehuwd overleden 10 Sept. 1701, was sinds 1682 lid der Vroedschap. In 1691 werd hij tot protonotarius benoemd.

Zijn portret komt voor op een doelenstuk van 1656 door B. van der Helst in het stadhuis te Amsterdam.

Breen

[Backer, jhr. Mr. Salomon]

BACKER (jhr. Mr. Salomon), geb. te Amsterdam 3 Mei 1832, overl. te 's Graveland 22 Oct. 1880, zoon van jhr. Mr. J.W. Backer en Anna Maria Rendorp,

promoveerde 2 Juli 1858 te Utrecht op een proefschrift *Levens- en Karakterschets van Mr. Joachim Rendorp*. Hij leefde ambteloos en was thesaurier van het fonds voor den gewapenden dienst. Hij huwde 26 Mei 1859 met J o h a n n a E l i s a b e t h d e W i l d t (1832-1908), uit welk huwelijk vijf kinderen zijn gesproten.

Breen

[Backer, Willem]

BACKER (Willem), zoon van Cornelis Jorisz. en Grietge Willemsdr.
Backer,

geb. te Amsterdam 17 April 1595, overl. aldaar 5 Oct. 1652, werd in 1625 tot lid der amsterdamsche Vroedschap gekozen en was in 1639, 42, 45, 47 en 51 burgemeester. Hij bekleedde vele andere magistraats-ambten en was ook kapitein der burgerij; als zoodanig stond hij aan het hoofd van een der beide schuttervendels, die in 1632 naar Nijmegen trokken om de bezetting aldaar te versterken. Sinds 1636 was hij curator der Illustre school en scholarch der latijnsche scholen. In 1640 werd hij bewindhebber der Oost-Indische Compagnie, doch trad in 1643 af, omdat hij van oordeel was 'dat onder sijn confraters de wagen niet al te recht gonck'. In 1647 benoemde de Doge van Venetië hem tot ridder van Sint Marcus. Van 1648-50 had hij zitting in het college der Gecommitteerde Raden van Holland. In de Vroedschap behoorde hij tot de calvinistische minderheid. Het was vooral op zijn initiatief, dat begonnen werd met den bouw van een toren aan de Nieuwe Kerk, welk werk na zijn dood werd gestaakt. Hij huwde 7 Febr. 1627 Bregitta Spiegel (1606-68), dochter van Laurens Jansz. Spiegel, uit welk huwelijk acht kinderen werden geboren. Het Gemeente-archief te Amsterdam bezit van hem een bundel manuscript-aanteekeningen betreffende vergaderingen der Staten van Holland tusschen 1638 en 1652. Ook liet hij in handschrift vele genealogische aanteekeningen na, die nog bij zijne familie berusten.

Wijlen jhr. Mr. C.H. Backer bezat vier geschilderde portretten van hem, twee door onbekende kunstenaars, een in 1626 door A. Palamedesz en een door J. van Mieris geschilderd. Zijn portret komt ook voor op een in 1623 door N. Lastman en A. van Nieulant en op een in 1632 door N. Elias geschilderd schutterstuk, beide in 's Rijks museum te Amsterdam.

Zie over hem: Elias, *De Vroedschap van Amsterdam; Bontemantel*, ed. Kernkamp; de Jonge, *Nederl. en Venetië*, blz. 239.

Breen

[Backer, Dr. Willem]

BACKER (Dr. Willem), geb. te Amsterdam 6 Jan. 1608, overl. aldaar 20 Juli 1686, zoon van Joris Jorisz. en Annetge Willemsdr. Backer. Hij was van 1638-54 secretaris zijner geboortestad, werd in 1655 voor het eerst schepen en had van 1656-70 zitting in de Admiraliteit in Zeeland. In het laatstgenoemde jaar werd hij tot lid der Vroedschap gekozen; den 10den September 1672 werd hij bij de buitengewone verandering der regeering door den Stadhouder geremoveerd. Sinds 1656 was hij kapitein der burgerij. Uit zijn op 1 Oct. 1641 met Elisabeth Bas (1619-80) gesloten huwelijk werden negen kinderen geboren. Onder dezen: Jacob, geb. 27 Dec. 1646, die als kapitein in den slag bij Mont-Cassel sneuvelde, 11 April 1677; Mr. Dirk, geb. 14 Juni 1642, overl. 3 Jan. 1703, die in 1698 lid der Vroedschap werd en bij zijn overlijden als zoodanig werd vervangen door zijn broeder Abraham, geb. 26 Jan. 1648, overl. 14 Aug. 1704; en Mr. Willem, geb. 18 Juni 1655, overleden 30 Juli 1734, die in 1708 lid der Vroedschap werd, na van 1691-1707 kassier der wisselbank te zijn geweest.

Zie: Elias, *De Vroedschap van Amsterdam*.

Breen

[Backer, Mr. Willem]

BACKER (Mr. Willem) Dircksz., geb. te Amsterdam 23 Dec. 1681, overl. 5 Mei 1760, zoon van Mr. Dirck (1642-1703) en Anna Susanna Roeters

(1655-84), kleinzoon van Dr. Willem (kol. 60), werd voor het eerst schepen in 1708 en bekleedde vele andere magistraats-ambten, totdat hij in 1735 tot lid der am-

sterdamsche Vroedschap werd gekozen. Bij de verandering der regeering, 6 Sept. 1748, werd hij door den Stadhouder geremoveerd. Hij was van 1722-24 lid der Gecommitteerde Raden van Holland en West-Friesland, sinds 1721 bewindhebber der W.-I. Compagnie en sinds 1732 directeur der Sociëteit van Suriname. Hij huwde 18 Jan. 1707 Machtelina Henriëtta van der Goes (1685-1711), en daarna 16 Sept. 1714 Christina van der Ghiessen (1683-1741), uit welk tweede huwelijk een zoon sproot: Mr. Dirck (1721-1788), die in 1777 lid der Vroedschap van Delft werd.

Een door G. van den Mijl geschilderd portret was bij wijlen jhr. Mr. C.H. Backer; twee andere portretten door onbekende kunstenaars bij jhr. J.A.F. Backer te Vreeland en bij den heer A.J. Blauw te Amsterdam.

Zie: Elias, *De Vroedschap van Amsterdam*.

Breen

[Backer, Mr. Willem]

BACKER (Mr. Willem), geb. te Amsterdam 11 Juni 1733, overl. te Haarlem 13 Juni 1803, zoon van Willem Cornelis (1702-56) en Maria Wilhelmina Weveringh (1707-81), kleinzoon van Mr. Willem Backer (zie bij Dr. Willem Backer), werd in 1763 schepen en in 1773 lid der amsterdamsche Vroedschap. Nadat hij op 5 Juli 1787, na de onwettige afzetting der burgemeesters Dedel en Beels, op aandringen der Patriotten tot burgemeester was gekozen, werd hij 27 Nov. 1787 door den Stadhouder geremoveerd. Bij de revolutie, 19 Januari 1795, werd hij lid der Municipaliteit en ingedeeld in het Comité van Financiën. Hij trad af 19 Mei 1797, en was vervolgens van 2 Nov. 1801 tot zijn overlijden opnieuw lid van het gemeentebestuur. Hij huwde 10 Mei 1757 Catharina Jacoba Bernard (1732-76), hertrouwde 15 Oct. 1776 met Isabella Maria Smissaert (1752-1824), doch overleed kinderloos.

Zie: Elias, *De Vroedschap van Amsterdam*; Breen, *De Regeering van Amsterdam, gedurende den Franschen tijd* in het 12e Jaarboek van *Amstelodamum*.

Breen

[Backer, jhr. Mr. Willem Jacob]

BACKER (jhr. Mr. Willem Jacob), geb. te Amsterdam 16 Jan. 1798, overl. aldaar 8 Dec. 1851, zoon van jhr. Mr. Cornelis Hz. (kol. 57) en Agnes Maria Dedel, promoveerde 17 Juni 1819 te Leiden op eene *dissertatio de testamentis ordinandis et iure Romano et hodierno*. Hij volgde in 1819 zijn vader op als secretaris van Amsterdam. Uit zijn 23 Apr. 1823 gesloten huwelijk met Anna Maria Rendorp (1795-1859) sproten zes kinderen, onder wie Cornelis Henrik (kol. 57), Willem Jacob (IV, kol. 72), Salomon (kol. 59) en Ferdinand (IV, kol. 72).

Breen

[Baecx van Baerlandt, Adrianus]

BAECKX VAN BAERLANDT (Adrianus), geb. te Mechelen 9 Aug. 1574, overl. te Oorschot 24 Juli 1650, had zijne latijnsche studiën voltooid in zijne geboortestad; daarna studeerde hij aan de universiteit te Leuven in de filosofie, theologie en de rechten, waarin hij 1607 den graad van licentiaat verkreeg. Hij werd 4 Febr. 1606 benoemd tot president van het college der Drie Talen, dat sinds 1585 geen bestuur en geen studenten meer had gehad wegens de troebele tijden. Hij begon het college

uit zijn verval op te heffen; eerst werd slechts latijn geleerd; 1609 begon men met de grieksche lessen en 1612 met het Hebreeuwsch. De gebouwen van het college werden hersteld en eene nieuwe kapel gebouwd. Sinds 1611 bezat Baeckx een kanunnikdij in de kathedraal te Mechelen en was kanunnik-cantor van St. Pieter. In 1616 (V. A n d r e a s zegt 1614) behaalde hij te Leuven den graad van doctor der theolo-

gie, en 1619 genoot hij de eer tot rector magnificus van de universiteit te worden gekozen. 2 Aug. 1625 werd hij aangesteld als deken van het kapittel der St. Pieterskerk te Oorschot. 7 Aug. werd zijn opvolger F. Havens, die deken was te Oorschot in het college en in de kanunnikdij te Mechelen en Leuven benoemd. Baeckx resideerde te Oorschot, zooals blijkt uit de visitatie van bisschop Ophovius 1627. Na de verovering van den Bosch begon de vervolging der katholieken in de Meierei; 1636 en 1637 moesten alle priesters uit Oorschot vluchten, alleen de pastoor, een pater Augustijn, bleef in 't geheim achter om de parochianen bij te staan. Nadat de vrede van Munster 5 Aug. 1648 te Oorschot was afgekondigd, werden de kerken en het kapittel met hunne bezittingen en inkomsten aangeslagen. De kapittelheeren konden gedurende hun leven een jaarwedde genieten, mits zij zich onthielden van geestelijke bedieningen. Na hun dood kwamen hunne prebenden in handen der Protestanten. Dekan Baeckx van Baerlandt, dien S u f . P e t r i noemt 'virum undequaque doctissimum', werd in het Norbertijner klooster Postel begraven. Hij liet eenige geschriften na, vermeld door P a q u o t .

Zie: V a l . A n d r e a s , *Fasti Academici* (Lov. 1650) 47, 206, 278; P a q u o t , *Mémoires Litt.* XV, 132-135; S c h u t j e s , *Gesch. Bisdóm den Bosch* V, 369-371; *Analectes Hist. Eccl. Belg.* XXI (1888) 218; *Biogr. Nat. Belg.* I, 618-619.

Fruytier

[Baehr, George Frederik Willem]

BAEHR (George Frederik Willem), geb. 19 Maart 1822 te Antwerpen; overl. 22 Aug. 1898 te 's Gravenhage. Zijne ouders waren Lorenz Ludwig Baehr en Helena Elisabeth Douglass. Zijn vader was te Antwerpen in garnizoen als 1e luitenant bij het 6de bataillon artillerie nationale milítie, na vroeger in hessischen dienst dienzelfden rang bekleed en eervol ontslag bekomen te hebben.

Den eersten September 1836 trad Frits na te Delft afgelegd examen, in dienst als kanonnier 2de klasse, vrijwilliger, dingende naar eene plaatsing als officier bij de artillerie, en werd hem Bergen-op-Zoom als garnizoensplaats aangewezen. 26 Nov. 1837 werd hij bevorderd tot korporaaltitulaire en ongeveer een jaar daarna tot sergeanttitulaire. Blijkens een brief van den 1sten luitenant onderwijzer in de wiskunde bij het 2de regiment artillerie dd. 5 November 1841 getuigde deze, dat gedurende vijf jaren de jongeling F. Baehr, onder zijne leerlingen behoorende, zich, door een aanhoudenden ijver en eene bijzonder vlugge bevassing, zeer voordeelig onderscheidde en dat hij volkomen in staat was de verschillende takken der wiskunde volledig te onderwijzen, evenals de beginselen der natuurkunde. Jongelieden door hem onderwezen hadden met eere aan het examen voor de militaire akademie voldaan. Zelfs rustte een gedeelte van het wiskundig onderwijs bij het voormalige 6de bataillon artillerie op hem. Toen hij dan ook in Januari 1842 te Neuzen in garnizoen zijnde, het voornemen te kennen gaf zich aan het onderwijs te wijden, werden zijne pogingen ondersteund door den luitenant-kolonel bij het 2de regiment artillerie. Daartoe kreeg hij 5 Aug. 1842 verlof en begaf zich naar Vlissingen, waar zijn vader kapitein der artillerie was. Aanvankelijk was zijn voornemen om te solliciteeren naar de betrekking van onderwijzer in de wis- en natuurkundige wetenschappen aan eene te Delft op te richten inrichting van onderwijs. Zijn paspoort uit den dienst verkreeg hij op verzoek den 11den Juli 1846, waarbij staat aanteekend, dat de vooruitzichten voor de onderofficieren om officier

te worden toen uiterst gering waren. Inmiddels had hij reeds op 11 Juli 1842 eene aanstelling als leeraar in de wiskunde aan het gymnasium en het instituut voor middelbaar onderwijs te Middelburg bekomen, nadat de hoofdingenieur van den waterstaat A. C a l a n d hem bij examen bekwaam had verklaard tot het geven van grondig onderwijs in de cijfer-, stel- en meetkunst.

In Sept. 1847 werd hem het diploma uitgereikt als lid van het wiskundig genootschap te Amsterdam onder de zinspreuk 'Een onvermoeide arbeid komt alles te boven' en 3 Mei 1848 werd hij tot lid van verdienste van dat genootschap benoemd. Den 24en Mei van datzelfde jaar nam het Zeeuwsch genootschap der wetenschappen hem als lid aan.

In Juni 1848 werd hem door den minister van Binnenlandsche Zaken op zijn verzoek toegestaan om zich als student aan de Hoogeschool te Groningen te doen inschrijven. 9 April 1850 werd hij voldoende voorbereid geacht tot het volgen der academische lessen en reeds eene week daarna deed hij het examen van candidaat in de mathesis en natuurlijke filosofie. Den 10den September 1851 is hij gepromoveerd tot doctor in genoemde wetenschappen op een proefschrift: *Dissertatio mathematica de tautochronismo* (Amstelodami 1851, 40). In verband daarmede werd hij in Sept. 1854 benoemd tot leeraar in de wiskunde aan het gymnasium te Groningen en bekwam in October d.a.v. eervol ontslag te Middelburg. In laatstgenoemde stad was hij, sedert 30 November 1848, 2de luitenant bij de dienstdoende schutterij en werd wegens verandering van woonplaats eervol ontslagen. 21 October 1857 werd hij benoemd tot honorair lid van het genootschap ter bevordering der natuurkundige wetenschappen te Groningen.

In September 1864 werd Dr. Baehr benoemd tot hoogleeraar aan de polytechnische school te Delft, ten gevolge waarvan hij eervol ontslag bekwam uit zijne betrekking als leeraar te Groningen. Den 6en Juli 1867 benoemde het Bataafsch genootschap van proefondervindelijke wijsbegeerte prof. Baehr tot lid, nadat de Koninklijke academie van wetenschappen hem datzelfde jaar het lidmaatschap had aangeboden. Ook was prof. Baehr lid van het provinciaal utrechtsch genootschap van kunsten en wetenschappen. Een paar malen is gebleken, dat hij in zijn werkkring te Delft het meeste nut meende te kunnen stichten, namelijk bij het bedanken voor de hem aangeboden leerstoelen aan de hoogeschoolen te Utrecht en Groningen, in 1867 en 1868. 1 Sept. 1885 werd prof. Baehr gepensionneerd, na op zijn verzoek eervol te zijn ontslagen met dankbetuiging voor de vele en goede diensten door hem in zijne betrekking bewezen. 22 Aug. 1898 overleed hij te 's Gravenhage.

Bij testamentaire beschikking heeft Baehr ten behoeve van leerlingen der polytechnische school een beurs gesticht, die naar zijn vader den naam draagt van 'Beurs van Lorenz Ludwig Baehr'. Het kapitaal is groot f 96700 en ingeschreven op het Grootboek der Nationale Schuld, 3 pct. inschrijvingen. De beurs is bestemd 'voor een of meer studenten, die getoond hebben een uitstekenden aanleg voor de wiskunde te bezitten'.

Geschriften van prof. Baehr o.m.: *Notice sur le mouvement du pendule avant égard à la rotation de la terre* (Middelburg 1853); *Sur les formules pour la multiplication des fonctions elliptiques de la première espèce*; *Sur le mouvement de l'oeil* in *Verlagen en Mededeelingen der Kon. Academie van Wetenschappen, Afd. Natuurkunde, 2de Reeks, Deel V*); *Note sur l'équation de continuité du Mou-*

vement des Fluides (als boven, Deel VII); *Over de draaijende beweging van een ligghaam om een vast punt, en de beweging der aarde om haar zwaartepunt* (in *Verhandelingen der Kon. Acad. van Wetensch. V*, 1857); *Sur un théorème d' Abel et sur les formules goniométriques, qui s' en déduisent* (in *Archives Néerlandaises T. XVI*); *Sur les points de d'inflexion l'herpotherie de Poinsot* (in *Annates de l' Ecole Polytechnique de Delft, Tome VI*, p, 27-50).

Zijn fotografisch portret in de Bibliotheek der Technische hoogeschool te Delft.
Roelofs Heyrmans

[Baer, Sebastianus]

BAER (Sebastianus) of **B a e r t s**, geb., te Delft in de eerste helft der 16e eeuw, overl. te Antwerpen als plebaan en kanunnik van O.L. Vr. kerk 2 Febr. 1576 of 77. Hij had gestudeerd aan eene universiteit, waarschijnlijk te Leuven, en den graad van bachelier in de theologie behaald. In 1560 was hij reeds pastoor te Antwerpen en werd hem de parochie Dreischor in het bisdom Haarlem gepresenteerd, welke hij geweigerd heeft, want 1563 was hij nog in dienst te Antwerpen als subplebaan en verkreeg hij een beneficie aldaar; 1565 werd hij plebaan, opperprochiaan en kanunnik. Hij moest het volgend jaar aanzien, hoe de kunstwerken zijner schoone kathedraal op de schandelijkste wijze vernield en geroofd werden door de beeldstormers. Plebaan Baer was een echte herder, die nooit zijn schapen verliet, tevens een begaafd redenaar, zooals blijkt uit de toespraak, die hij 1 Sept. 1566 hield bij de opening der kathedraal en door den lof, dien zijn tijdgenooten hem hierom toezwaaien. 1 Sept. 1568 begon hij een reeks conferentiën 'openbaerlijck in die liberye' van O.L.V. kerk, die veel toehoorders lokten en veel goed deden. 1570 gaf Baer een goedkeuring aan een der werken van den rector der haarlemsche school, den katholiek gebleven dichter **C o r n . S c h o n a e u s**, eveneens oud-student van Leuven. Het was het werk *Nehemias, De instauratione Hierosolymae, comoedia sacra* (Antv. Ex. off. Christoph. Plantini 1570). Na de goedkeuring van den vicarius van Haarlem teekent hij zijne verklaring: '*Sebastianus Baer, Delphius insignis Coll. Eccl. S.M. Hantverpien. Plebanus et Canonicus*'. Baer was een weldoener der Bernardijnen van Potklooster te Antwerpen; zij teekenen zijn overlijden aan in hun necrologium op 2 Febr. en prijzen hem als 'homo sane magnae eruditionis ac praeclarus praeco verbi Dei erga populum'.

Zie: *Bijdragen Hertogd. Brabant VI* (1907), 549; *Bijdragen Bisdom Haarlem II*, 190, IX 438; *D i e r c x s e n s*, *Antverpia nascens et crescens IV*, 335, V, 92.

Fruytier

[Baers, Gillis Egidius]

BAERS (Gillis Egidius) of **B a e s**, geb. waarschijnlijk te Gent-Akkerghem 1506, overleed 4 Febr. 1558 te Drongen bij Gent in de Norbertijner abdij, welke hij als abt bestuurde. De kroniek van Drongen vermeldt weinig bijzonderheden over dezen abt. Hij was pastoor in de parochie der abdij te Hengstdijk (Z. VI.), toen hij na het ontslag van den abt Peter Block (V, 38) 3 Mrt 1541, volgens den wensch zijner medebroeders als abt aan het hoofd der abdij werd gesteld en door den Paus bevestigd door bulle van 5 non. martii, 11 Mrt. 1541. In Hengstdijk was hij als pastoor de opvolger van **W a l t e r D e n i j s**, die benoemd 1531, vóór 1538 in de abdij was teruggekeerd. 4 Januari 1541 zag hij door een grooten watervloed zijn laag gelegen parochie overstroomd. Tijdens zijn bestuur van de abdij ondervond hij vele moeilijkheden van wege de aanhoudend geëischte opbrengsten, te betalen aan

den keizer. Uit de kroniek, opgemaakt grootendeels uit de rekeningen der abdij, blijkt, dat de abt vol zorg was voor het bestuur en de

rechten der eigendommen en parochiën der abdij, voornamelijk te Pauluspolder, Hengstdijk, en te Hulsterloo, thans Nieuw-Namen. Hij bouwde een nieuwe abdijkerk en had evenals zijn voorganger het recht den mijter te dragen; 6 Aug. 1546 verkreeg hij door tusschen komst van Ferdinand, koning van Hongarije, in Rome het recht van de pontificalia in alle kerken en van het wijden van klokken, kelken enz. en het toedienen der mindere orden. In de kerk van St. Martinus te Akkergem stichtte hij een jaargetijde voor zijne ouders door het geven van een rijk misgewaad; hieruit kan men veronderstellen, dat hij aldaar geboren was. Baers werd begraven in de abdijkerk onder een koperen zerk. Zijn graf werd door de beeldstormers geschonden. Den dag van zijn dood lieten de religieuzen door een notaris een akte opmaken, waarbij zij den keizer kond deden, dat zij *Livinus Baers*, neef van Gillis, tot opvolger hadden gekozen.

Zie: *Grijpink*, *Register op de Parochiën Altaren* (Amst. 1914) I, 18; *de Smet*, *Corpus Chronic. Flandriae* I, 644-648, 725-726; *Gallia Christ.* V, 239; *Berlière*, *Inventaire analyt. des libri obligationum* (Rome 1904) n°. 1940.

Fruytier

[Baersdorp, Marinus Cornelisse of Cornelii van]

BAERSDORP (Marinus Cornelisse of Cornelii van) of *Baasdorp*, priester, geb. te Biezelinghe, Zeeland, overleed 21 Aug. 1625 te Mechelen. Hij had een reis ondernomen naar het heilige land en droeg den titel van ridder van Jeruzalem. Daarna was hij 'schoolmeester' in het knapenhuis of godshuis van Heylwyck of de Putterij, een gesticht te Mechelen, waar arme kinderen opgevoed en tot een ambacht bekwaam werden gemaakt. Het was ingericht in het huis of hof van den graaf van Egmond, dat verbeurd was verklaard en in 1569 aangekocht om daar volgens testament (1562) van vrouwe Heylwyck van den Nieuwenhuize een gesticht in te richten voor de opleiding van arme kinderen. Bij testament 1 Mei 1625 van M. Baersdorp voor notaris L. van den Bossche schonk hij aan deze stichting al zijne roerende en onroerende goederen, op voorwaarde, dat de kinderen zijner bloedverwanten of uit zijn geboorteplaats of land bij de opneming den voorrang zouden hebben, om daar opgevoed te worden in den katholieken godsdienst. In de vorige eeuw genoot nog een jongen uit Zuid-Beveland van deze stichting. M. Baersdorp werd te Mechelen in de St. Janskerk begraven in de O.L. Vrouwekapel voor het altaar. Het opschrift van zijn grafchrift is vermeld in *Mechelen Opgeheldert* I, 342.

Zie: *Hist. episc. Middelb.* 55; v.d. Eynde, *Provincie, stad ende district van Mechelen opgeheldert* II, 287; *Zeelandia illustrata* II, 80.

Fruytier

[Bagelaar, Ernst Willem Jan]

BAGELAAR (Ernst Willem Jan), graveur, geb. in 1775 te Eindhoven, overl. in 1837 te Zon bij Eindhoven, was overste in het leger, oefende zich in het etsen met behulp van Bosse's handboek, ontving in 1816 de zilveren medaille voor de nieuwe manier, waarop hij prenten maakte, van de Nederl. Huishoudelijke Maatschappij te Haarlem. Hij maakte op die wijze teekeningen van J. Luiken na, waarvan hij er vele bezat, copieerde naar A. Cuyp, J.W. Pieneman, A.v.d. Velde, Jac. Janson, J. Kobell, naar Rembrandt's etsen en teekeningen; naar zijn eigen ontwerpen maakte hij verscheidene landschappen.

Behalve de hierboven genoemde prenten, welke beschreven werden door Hippert en Linnig (zie hieronder), bezit de 'Kunsthalle' te Bremen een 283-tal bladen en het Prentenkabinet te Amsterdam ook eenige van zijne hand, o.a. generaal

Bruce en kolonel Roelofswaard. Het Prentenkabinet te Amsterdam bezit voorts van hem een elftal teekeningen (meest portretten en landschappen) en een schetsboek met 12 gezichten in Duitsland, gemaakt tijdens den veldtocht 1800-01.

Zijne nalatenschap van schilderijen, teekeningen en prenten werd verkocht te 's Gravenhage 23 Maart 1868.

Zijn geteekend zelfportret in 's Rijks Prentkabinet te Amsterdam; hij etste zijn portret naar Pieneman; een steendrukportret verscheen bij Steuerwald.

Zie: R.v. Eynden en A.v.d. Willigen, *Gesch. der vaderl. schilderkunst sedert de helft der 18de eeuw* (Haarlem 1816-42) III, 188, IV, 37; C. Kramm, *Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders enz.* (Amsterdam 1857-64), I, 46; J.

Immerzeel, *Levens en werken der holl. en vlaamsche kunstschilders* (Amst. 1843) I, 46; J. Meijer, *Allgem. Künstlerlexikon* (1872) II, 543; T. Hippert et J. Linnig, *Le peintre-graveur hollandais et belge du XIXe siècle* (Bruxelles 1874) I, 11; Thieme - Becker, *Künstlerlexikon* II, 353; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* I, 46.

J.M. Blok

[Bagelaar, Johannes]

BAGELAAR (Johannes), geb. 1695, overl. 24 Sept. 1766 te 's Hertogenbosch, werd proponent in de classis Amsterdam, predikant te Oud-Alblas (22 Dec. 1720), te Sluis (15 April 1736), emeritus in Mei 1761. Hij woonde daarna te 's Hertogenbosch. Toen de Franschen Sluis verlieten op 28 Jan. 1749 hield hij 2 Febr. d.a.v. een feestrede, die gedrukt werd, na goedgekeurd te zijn door de theologische faculteit te Utrecht, met den titel: *Sluys in Vlaanderens eerste dank- en gedenkdag*. (Dordr. 1749). Deze uitgave bevat zeer vele bijzonderheden over de belegering van de stad door, en hare overgave aan de Franschen sedert 17 April 1747. Ook schreef hij: *Afscheits leerreden van de gemeente te Oudt- Alblas uit Hand. 20:26, 27. En intre leerreden tot de Gemeente te Sluis in Vlaanderen uit Filipp. 4:13, met drie keurstoffen over 3 Joh. vs. 4 en Judae vs. 20, 21. Benevens een noodwendig Voorberigt, nopens zeker hedendaagsch begrip van het Evangetisch wachtende, of lijdelijk werkzaam der gelovigen. En een aanhangsel van een drieledig veelsints zakelijk Registertje, van de namen, eertitelen en eigenschappen van Jezus, van zijn volk, en Gezanten* (Dordr. 1737). Hierop verscheen: *Zedige verantwoordinge en noodige aanmerkingen op het zoo genaamt noodwendig Voorberigt, geplaatst voor een afscheidsleerrede etc. tot de gemeente te Oud- Alblas door den E. Heere Johannes Bagelaar*, strekkende tot verklaringe en Bevestiginge van de Regtsinnigheit van de nuttige samenspraak tusschen een Heilbegerigen en een Evangelist, opgesteld uit voorafgegane ziels-eenzame meditatiën over de waarheit des Evangeliums, door J.B. (Rott. 1738).

J.J. van Doorninck, *Bibliotheek van Ned. Anonymen en Pseudonymen* ('s Grav. en Utr. 1870), n°. 5951 noemt nog: *De waare gereformeerde christelijke Catechismus in 53 klinkdigten* (door J. Bagelaar) Amst. 1694.

Vgl. het artikel Benj. Arrenberg in dit deel.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Het Protestantsche Vaderland* I (1907), 291 v., 746; *Kerkelijk Handboek* 1907, bijl. 145, hetz. 1909, bijl. 148.

Knipscheer

[Baillet, Johannes]

BAILLET (Johannes), priester van het doorniksche bisdom, was openbaar notaris te Veere einde der 15e en begin der 16e eeuw. Hij komt als zoodanig voor in stukken betreffende het kapittel der

Lieve Vrouwenkerk aldaar 1497 en 1500 (*Bijdr. bisdom Haarlem XXV*, 430, 433, 445).

Een andere *Johannes Baillet* uit Veere, die wel tot dezelfde familie behoorde, behaalde bij de promotie der filosofie aan de universiteit te Leuven, 2 Apr. 1541, als student van den Borcht de 112e plaats van 146 (*Analectes hist. eccl.* II, 331).

Fruytier

[Baillet, Nicolaus]

BAILLET (Nicolaus) of *Baillet*, Norbertijn der abdij van Middelburg en prior der abdij 1541 en 1545, komt voor als pastoor van Domburg, waar hij 1536 afstand deed van het pastoraat.

In datzelfde jaar nog werd hij overgeplaatst naar Westkapelle bij notarieele akte van 7 Januari. Reeds vier jaar had de parochie Westkapelle opengestaan door den dood van den frater *Gregorius Petri*. Wel schijnt volgens *Grijpink* de instelling van *Nic. Baillet* plaats gehad te hebben in 1532, doch dan werd er geen gevolg aan gegeven. In 1536 benoemde de bisschop zelf fr. Nicolaus, om een einde te maken aan het langdurig openstaan der parochie. Waarschijnlijk werd het bevestigingsrecht der abdij betwist.

In 1539 verliet *Nic. Baillet* Westkapelle en werd pastoor van Serooskerke in de plaats van *Florentius van Schoonhoven*, gekozen tot abt. Kort daarop werd hij tot prior der abdij benoemd of misschien nog in hetzelfde jaar. Het was het gebruik in de abdij in dien tijd, dat de prior tevens pastoor was van een nabijliggende parochie, die hij liet bezorgen door een der abdijsheeren. 18 Aug. 1541 werd de prior Nicolaas Baillet aangesteld door zijn abt tot visitator in het Norbertinessenklooster Bethlehem te 's Gravenhage. Hetzelfde jaar teekende hij als prior het stuk, dat een proces aanhangig maakte in den grooten raad te Mechelen, en in 1545 komt hij weder voor in een oorkonde over dat proces.

Zie: *Bijdragen bisdom Haarlem*, 104, 106, VI, 444, VII, 413; *Archief Zeeland VIII* (1900) 3e st. 131, 136; *Grijpink*, *Register op de parochiën I*, Wal. 19, 106, 116.

Fruytier

[Baillet, Quinten]

BAILLET (Quinten), kanunnik van Onze Lieve Vrouwenkerk te Veere, was 1479 ontvanger van het kapittel. Ten stadhuijze van Veere worden nog een zestal kwitantiën van hem bewaard. Hij was de oudste kanunnik, toen hij 6 Febr. 1534 overleed. Hij werd in 'onser vrouwe' koor begraven en vermaakte aan de kerk 38 schellingen.

Zie: *Bijdr. bisdom Haarlem XXV*, 427.

Fruytier

[Bakker, Pieter Huizinga]

BAKKER (*Pieter Huizinga*), geb. te Huizinge in 1713, gest. te Amsterdam in 1801, was lange jaren koopman aldaar. Hij was bovendien naar den smaak van dien tijd dichter, die drie bundels *Poëzij* (Amsterdam 1773, 1782 en 1790) uitgaf; hij was stroomdichter en verdienstelijk vertaler van Milton. Over de theorie der dichtkunst zette hij zijn meening uiteen in zijn *Beschouwing van den ouden gebrekkelijken en sedert verbeterden trant onzer Nederduitsche verzen* (*Werken Maatsch. Ned. Lett.* V). Maar zijn belangrijkste werk is *Het teven van Jan Wagenaar*,

benevens eenige brieven van en aan denzelfven (Amsterdam 1776), dat de voornaamste bron is voor de kennis van dezen geschiedschrijver, met wiens zuster hij was gehuwd.

Zie: van Kampen, *Gesch. der Ned. Lett. en Wet.* II, 115 vlg.; Collot d'Escury, *Hollands roem* IV, 2, 305 vlg.; Kalf, *Gesch. der Ned. lett.* V, 550, 567, 573.

Brugmans

[Balderik]

BALDERIK, graaf aan den Neder-Rijn, geb. omstr. 960, gest. te Heimbach 5 Juni 1021. Hij stamde uit een nederrijnsch geslacht, niet zoo aanzienlijk als dat van Adela (zie kol. 9), met

wie hij omstreeks 990 huwde, dat aan den Neder-Rijn gevestigd was, waarschijnlijk te Zyflich aan het Wijler meer bij Beek. Dapper en ervaren strijder, krachtig samenwerkend met zijn twistzieke en heerschzuchtige vrouw, speelde hij een groote rol in de bloedige veeten en twisten, waarin deze hem betrok en waarvan de streek tusschen Elten en Nijmegen het tooneel, de kasteelen Uplade en Munna (bij Calcar) de middelpunten waren. Hij wist zich in dien strijd een groote macht en aanzienlijke bezittingen in Betuwe, Veluwe en aan den Rijn te verschaffen. Ook was hij een der voornaamste aanvoerders der landzaten bij de verdediging van de Betuwe tegen de Noren in 1006. De moord van Adela op haren zoon Diederik (1014) had plaats met zijn medeweten. Herbert, aartsbisschop van Keulen, was zijn beschermer ook tegenover keizer Hendrik II, nadat deze hem en zijn vrouw te Dortmund veroordeeld had (1016) en hij gevlucht was uit Uplade, waar zijn vrouw de verdediging bleef leiden tegenover hertog Bernhard van Saksen en bisschop Adelbold van Utrecht, die het kasteel kwamen belegeren. Op den rijksdag te Nijmegen (16 Maart 1018) ter verantwoording geroepen voor zijn misdrijven en die zijner vrouw, werd hij door den Keizer persoonlijk uit zijn tegenwoordigheid verjaagd en wist nauwelijks zijn leven te redden, terwijl zijn bezittingen en die zijner vrouw verbeurd verklaard werden. Naar Keulen gevlucht, stierf hij te Heimbach; zijn lijk werd naar zijn oude bezitting Zyflich gevoerd en daar begraven. Zijn vrouw overleefde hem nog korten tijd.

Vgl. over hem: Alpertus, *De diversitate temporum*, uitg. Pertz (in *Mon. Germ. Script.* XXII), uitg. Dederich (Munster 1859), uitg. Pijnacker Hordijk (Leiden 1908), uitg. Hulshof (Amst. 1916). De oork. omtrent hem Sloet, *Oorkdbk. van Gelre en Zutphen* I, n°. 112 vlg. en *Utr. Oorkdbk.* N°. 146.

Blok

[Balduini, Nicolaas]

BALDUINI (Nicolaas) ook Bouwens zoon en Balderwyns genoemd, komt voor als Norbertijn der abdij van Middelburg en pastoor van 's Gravenhage 1508 en 1514 en waarschijnlijk tot 1517. In dat jaar wordt Nicolaus Balduini der abdij van Middelburg ingesteld als pastoor te Grijskerke op Walcheren tot 1521/22, toen hij afstand deed. In 1517 werd fr. Huibrecht Bijl pastoor te 's Gravenhage. Bij de keuze van den abt van Middelburg Joh. Dankard, 10 Aug. 1484, was er slechts een abdijsheer met den naam Nicolaas nl. Nic. van Hagen subdiaken, waarschijnlijk dezelfde als Nic. Balduini.

Zie: *Bijdragen bisdom Haarlem* I, 74, 315, XVIII, 273; Grijsink, *Register op de parochiën* I, Wal. 34.

Fruytier

[Balen, Petrus van]

BALEN (Petrus van), geb. 1643 te Utrecht, overl. te 's Gravenhage voorjaar 1692. Bij resolutie van de Staten-Generaal van 22 Juni 1664 werd hij aangesteld tot ambassade-predikant bij onzen ambassadeur aan het Spaansche hof, Hendrik van Reede van Renswoude. Voor hem werd besloten (20 Aug. 1664) tot de aanschaffing van een theologische bibliotheek te Madrid, die daar zou blijven. Na een jaar (23 Nov. 1665) verzocht zijn vader per request aan de Staten-Generaal zijn ontslag, wat terstond werd ingewilligd. Van Reede schreef 22 Sept. 1666, dat ook hij het ontslag had verleend. Het bleek, dat van Balen zoo al niet openlijk dan toch in stilte zich bij de Roomsch-Katholieke Kerk had aangesloten. In Nederland

teruggekeerd, werd hij kerkelijk gecensureerd door de zuidhollandsche synode, beloofde beterschap, is onder toezicht gesteld enz. Na een jaar mocht hij wel preeken, maar nog niet

beroepen worden; het jaar daarna werd ook de laatste bezwarende bepaling opgeheven. Intusschen had hij gestudeerd te Leiden en werd tot doctor juris bevorderd. In 1669 huwde hij *Eva Toneman*, een amsterdamsche dame, die nog al bemiddeld schijnt geweest te zijn. Geheel in eere hersteld, is hij benoemd tot predikant aan het hof van de prinses van Oranje en in 1672 beroepen als predikant te Breda, hofprediker blijvende. Wederom studeerde hij in die dagen, nu te Utrecht, waar hij promoveerde als doctor in de medicijnen (Febr. 1676, zie A.C. *Duker*, *Gisbertus Voetius* III, (Leid. 1914), bijl. XCVII). Zelfs werd hij 19 Juli 1677 bij den Hove van Holland nog bovendien als advocaat aangesteld.

Wederom ontwaakten in hem roomsche neigingen; in 1678 vroeg hij 'dimissie van sijn dienst'; hij was reeds uit Breda vertrokken naar Gent. Uit eenige brieven was hierop den kerkeraad van Breda gebleken, dat hij feitelijk roomsch geworden was. Jaren lang was zijne zaak aanhangig bij de zuidhollandsche synoden (tot 1683), die standvastig bleven weigeren, hem weer tot het predikambt toe te laten.

Hij schreef: *Op het Erf-Stadhouderampt, den Heere Prince van Orange, en S.H. wettige mannelijke Nasaten door den Heeren Staten van Holland en W. Vr. opgedragen, een Predicatie* ('s Grav. 1674); *Inleiding-Predicatie van de Chr. Synodus van Zuid- Holland binnen Woerden gedaan den 10den Julij 1674* ('s Gravenh. 1674); *Lijk-Predicatie op 't Salig Afsterven van de Princesse Douariere d' Orange gedaan op de groote Saal in Haar Hof den 15 Sept.* ('s Gravenh. 1675); *Lijk-Predicatie op de Begravenisse van de Princesse Douariere d' Orange geschiet den 21sten van Winterm. 1675 Hier agter sijn bij gev. de Personalialia, afgelesen na de Predicatie, nevens het Gebed, en de Lijkstacy, met een kopere Plaet* ('s Gravenh. 1676; vooraan een gedicht van J. Vollenhove); *Vreugde-reden op de Krooningdag van Hare Majest. Willem en Maria uitgesproken den 21sten April 1689* (Rotterdam 1689).

Zie: *Visscher en van Langeraad, Het Protestantsche Vaderland* I (1907), 296-299.

Knipscheer

[Banck, John Eric]

BANCK (John Eric), letterkundige, geb. te Soerabaya 3 Nov. 1833, overl. te Wiesbaden 16 April 1902. Hij genoot zijn opvoeding in Nederland, studeerde te Leiden in de rechten (1851-56) en promoveerde 22 Dec. van laatstgenoemd jaar op een proefschrift: *Quaestiones de Jure Hodierno*. Vervolgens deed hij een reis naar Java en vestigde zich teruggekeerd met der woon te 's Gravenhage. Hij vertoefde intusschen veel op Schiermonnikoog, welk eiland in 1859 door aankoop zijn eigendom geworden was (voor de som van circa f 100.000). Door bedijkingen en ontginningen (de 'Banckpolder'), door helmbepanting en 't aanleggen van eenige boerderijen heeft hij de waarde van het eiland aanzienlijk verhoogd. Ook heeft hij er een doelmatig badhuis doen aanleggen, dat uitmuntte door nette en ruime zit- en slaapkamers. Hij woonde op 'Rijsbergen', den alouden burcht der Stachouwers, die vroeger in het bezit van Schiermonnikoog waren. Van Banck ging het eiland over in handen van graaf von *Bernstorf* uit Hamburg, die het later weer verkocht aan Dr. *Schiff* te München. Over dezen verkoop ontstond verschil tusschen kooper en verkooper; er werd een proces gevoerd, dat eindigde met toewijzing van het eiland aan graaf von *Bernstorf*.

Mr. J.E. Banck werd geroemd als zoetvloeiend dichter, en door een smaakvolle voordracht zijner verzen oogstte hij veel bijval in. Als geschriften vinden we van hem vermeld: *De komeet. Een zang des tijds* (1858); *Mondig. Een lied den Prins van Oranje toegezongen* (1858); *Zeebellen. Lyrische dichtproeven* (1859); *Artikel 56 van het Regeeringsreglement beschouwd en toegelicht* (1861); *De koloniale staatkunde van het Kabinet ontvouwd en beoordeeld* (1862); *23 Mei 1868. Cantate bij de viering van het derde eeuwfeest ter herinnering aan den slag bij Heitigerlee* (1868); *Verspreide gedichten* (1868); *Geschiedenis der Ned.- Indische Spoorwegmaatschappij* (1869); *De Brielsche waternimf en de aesthetiek* (1872); *Alea jaeta est. Een laatste woord aan de leden der Staten-generaal* (1872); *Atchins verheffing en val. Met historische bijdragen en een oud kaartje der reede van Atchin* (1873); *Vondel herdacht* (1879).

E. Zuidema

[Banning, Joës van]

BANNING (Joës v a n), geb. 16 Nov. 1766 te Amsterdam en den 19en Maart 1791 tot priester gewijd. Hij was kapelaan te Middelburg van 1791-1800, hoogleeraar aan het Seminarie Warmond van 1800-07, pastoor te Soeterwoude van 1807-40, alwaar hij den 14en Juni 1840 overleed. Sinds 1816 was van Banning tevens deken van Rijnland; van 1818 coadjutor van den aarts priester Cramer en, na diens dood, 9 Maart 1824, aarts priester van Holland, Zeeland en West-Friesland, welke waardigheid door hem den 30en December 1831 werd neergelegd. In het belang der vaderlandsche kerkgeschiedenis werd door van Banning samengesteld en in 1833 te Leiden uitgegeven: *Necrologus virorum ecclesiasticorum utriusque cleri tum saecularis tum regularis, qui in Missione Batava defuncti sunt ab anno Domini 1730 ad annum 1830 toto hoc centum annorum spatio*. Op verzoek van den vice-superior schreef van Banning: *Elenchus pastorum saecularium districtus Hollandiae Zeelandiae et Westfrisiae etc.*, waarin met enkele teekenende woorden van de destijds in genoemd kerkdistrict levende priesters de leeftijd, hun ambt, wetenschap, levenswijze en zedelijk gedrag vermeld werden. Aan het *Liber Status Missionis*: een foliant, waarin van de Staties in het bisdom Haarlem de pastoors genoemd worden, die haar sinds de Hervorming stichtten en bestuurden, werd door van Banning krachtig voortgewerkt. De beide laatste genoemde geschiedbronnen berusten in handschrift in het bisschoppelijk oud-archief te Haarlem.

Door van Banning werd ook opgesteld: *Considerationes super panem et vinum, quatenus sunt divini sacrificii missae materia essentialis, auctore sacerdote catholico, Roterodami, 1839*.

Voor de kennis, zoo van het karakter des aarts priesters als van de kerkelijke gebeurtenissen zijner dagen, raadplege men de brieven, welke door van Banning gewisseld werden met het Departement van Eeredienst, den vice-superior ad interim, v a n N o o y en andere invloedrijke priesters.

Zie: *Bijdragen voor de Gesch. v.h. bisdom Haarlem*, XXXIX, 275 v., XL, 23-115. van der Loos

[Bardewisch, Bardewis Bardewits of Bardowitz]

BARDEWISCH, Bardewis, Bardewits of Bardowitz heette een koopman te Amsterdam, te wiens huize, na het vertrek van Jean de Labadie naar Herford (1670), de Labadisten in de hoofdstad tot in 1683 hun conventikels hielden. Hetzij op aandrang van de Labadie, zooals Koelman het wil, die in Bardewisch een vromen,

begenadigden man zag, hetzij omgekeerd - aldus de voorstelling van Petrus
Dittelbach - zeer

tegen diens zin, daar hij veel liever zou hebben gezien, dat al zijn aanhangers hem naar Herford waren gevolgd. Waarom men volgens denzelfden Dittelbach deze groep van Bardewisch in de omgeving van den leider en van zijn opvolger Yvon dan ook zóó weinig vriendelijk aanzag, dat men haar als 'de kleine wereld' er ongeveer evenzeer veroordeelde als 'de groote wereld', waarmee de Kerk van Amsterdam werd aangeduid.

Vermoedelijk hebben wij hem als identiek te beschouwen met Vincent Bardewisch, die 29 Nov. 1657 op 22-jarigen leeftijd te Amsterdam in het huwelijk trad met Apollonia Jans, van Amsterdam (weduwe van den smid Cornelis Huycker), 11 Maart 1659 den poortereed aflegde en gewoond heeft 't zij op de Heerengracht, 't zij in de Reguliersbreestraat.

Zie: J. Koelman, *Historisch verhaal nopens der Labadisten scheuringh* (2e dr., 1770) blz. 71, 72; P. Dittelbach, *Verval en vat der Labadisten* (Amst. 1692) 70, 71; W. Goeters, *Die Vorbereitung des Pietismus* (Leipz.-Utr. 1911) 277; C.B. Hylkema, *Reformateurs I* (Haarl. 1900), 46; Gemeente-archief van Amsterdam, Kerkel. Huw. Int. reg. D.T. en B. n°. 478 f°. 38 en Poorterboek van Schelven

[Basin, Thomas]

BASIN (Thomas), geb. te Caudebec, bisdom Rouen 1402, overl. te Utrecht 3 of 30 Dec. 1491. Als magister der universiteit van Parijs, promoveerde hij 1437 te Leuven tot doctor in het kerkelijk recht, nadat hij elders dien graad in het burgerlijk recht reeds behaald had. Hij reisde naar Rome, Londen, Holland, Duitschland en woonde 1439 het concilie van Florence bij. Daarna verbleef hij een tijd aan het pauselijk hof en vergezelde den aartsbisschop van Tarento, apostolisch legaat, naar Hongarije. Gedurende zes jaar trad hij op als professor in het kanoniek recht aan de universiteit te Caen in Normandië, totdat hij door paus Nicolaus V (11 Oct. 1447) verheven werd tot bisschop van Lisieux, waar hij als kanunnik een prebende bezat. In dien tijd was zijn bisschopsstad bezet door de Engelschen. Bij de overgave der stad aan koning Karel VII zorgde de bisschop, als voorzichtig politicus, dat hij weder in het bezit van het tijdelijk beheer van de stad en het graafschap Lisieux werd gesteld. Bisschop Thomas Basin ijverde bijzonder voor het welzijn en het herstef van zijn bisdom, dat door den oorlog zeer geleden had, zooals blijkt uit de vele oorkonden in de *Gallia Christ.* Hij was de vertrouwde raadsman van koning Karel VII, die hem hoog schatte. Bij diens opvolger, koning Lodewijk XI viel hij in ongenade, omdat hij niet wilde voldoen aan de eischen van den vorst, die hem reeds als dauphin verraderlijke voorstellen had gedaan, welke met verachting waren afgewezen. Hij verliet Frankrijk, nadat hij uit zijn bisdom verwijderd was, en verbleef te Leuven en te Brussel. 1466 wijdde hij Lud. de Bourbon tot bisschop van Luik. De hertog van Bourgondië nam hem onder zijne bescherming. De bisschop probeerde in zijn bisdom weer te keeren, maar Perpignan werd hem aangewezen als verblijfplaats. Na vele vervolgingen en versmadingen zag hij in, dat alle hoop om in Lisieux weer te keeren, ijdel was. Hij vertrok naar Savoye, vervolgens naar Bazel, Genève, Trier, Leuven, Breda, Utrecht en naar andere plaatsen onder het gebied van den hertog van Bourgondië. Toen koning Lodewijk belette, dat hij nog kon genieten van de inkomsten van zijn bisdom en zijne broeders, die zijne zaken aldaar beheerden, in de gevangenis wierp, begaf de bisschop zich naar Rome en deed in de handen van paus Sixtus

IV afstand van het bisdom Lisieux. Daarop werd hij VI kal. Jun. (27 Mei) 1474 tot aartsbisschop van Caesarea verheven. Met dezen titel vestigde hij zijn verblijf te Utrecht. Wel poogde de zoon van Lodewijk, Karel VIII, hem te bewegen naar Frankrijk weder te keeren, 1483, maar hij bleef te Utrecht, waar hij zich met de studie en het schrijven zijner werken bezig hield en ook als wijbisschop optrad van zijn vriend, bisschop David van Bourgondië. Tijdens zijn verblijf te Leuven 1472, gaf hij aan de universiteit lessen in de rechten. Met zijn vriend den professor in de rechten, Robertus de Lacu, later deken van Sint Marie in Utrecht, bezocht hij het klooster Bethlehem. Hij overleed te Utrecht en werd in het midden van het koor der Sint-Janskerk begraven, onder een grafsteen, waarvan de beeldstormers de koperen versierselen hebben afgerukt. Zijn grafschrift wordt vermeld door de *Gall. Christ.* en *Fasti*. Bij testament schonk hij aan de Sint-Janskerk veel misgewaad en kostelijke kerksieraden, een beeld van O.L. Vrouw met edelsteen versierd enz. (*Archief aartsb. Utrecht* XXVI. 276 v.). Zijn broeder Nicolaas, die zich eveneens te Utrecht gevestigd had, overleed aldaar Juni 1495. Door paus Sixtus V werd den aartsbisschop met den bisschop van Munster gelast een onderzoek in te stellen naar het interdict, door bisschop David over zijne bisschopsstad uitgesproken (*Batavia Sacra* II, 511; S. Muller, *Regesten* n°. 958). Thomas Basin was in 1453 belast geweest met een herziening van het proces van Jeanne d'Arc, de Maagd van Orleans, en met het herstel van hare eer. Hij schreef op verzoek des konings, een *Mémoire justificatif* der heilige, dat Jules Quicherat uitgaf in het 3e deel van zijn *Procès de condamnation et de réhabilitation de Jeanne d'Arc, publié pour la première fois, suivi de tous les documents historiques, qu'on a pu réunir* (Paris 1841-49) 5 vol. Dezelfde gaf ook uit te Parijs 1855-59, in vier deelen: *Histoire des règnes de Charles VII et Louis XI par Thomas Basin, évêque de Lisieux, jusqu'ici attribuée à Amelgard, rendue à son véritable auteur et publiée pour la première fois avec les autres ouvrages historiques du même écrivain par J. Quicherat*.

Th. Basin schreef nog een *Apologia* om zich te rechtvaardigen tegen de aantijgingen en beschuldigingen des Konings, die 1475 te Trier gedrukt werd (*Gallia Christ.*). Nog schreef hij 1488 *Breviloquium peregrinationis et mansionum quas in deserto hujus seculi nequam usque ad 40 dies*, etc. en een traktaat tegen den beroemden Paulus van Middelburg bisschop van Fossombrone (zie III, kol. 860) met den titel: *Censura Cartusiani Ruremundensis*. A. Matthaeus, *Veteris aevi analecta* (ed. 2, Hag. Com. 1738) 505-587 gaf van den bisschop uit: *Ex Thomae Basini archiep. Caesariensis historia gallica excerptum continens res gestas in Hollandia et dioecesi Ultraj. Anno 1481 et duobus seqq.* Al zijne werken eerst in bezit van zijne familie, dan van den geleerden Steph Baluzius, kwamen daarna in de Bibliothèque Nationale te Parijs (Dr. A. Hulshof, *Verlag van een onderzoek te Parijs naar handschriften en bescheiden van Nederland* (1912) 1-112, h.s. van Th.B.).

Zie: *Batavia Sacra* I, 230; Brom, *Archivalia in Italie* N°. 1704, 05, 09, 2011; *Gallia Christiana* XI, 795-98; Valerius Andreas, *Fasti Academici* (Lov. 1650) 165-166; Biochet, *Thomas Basin et sa famille documents divers* in *Bull. comm. antiq. Seine Infer.* (1886) VII, 79-82; Cochet, *Caudebec, portrait de Th. Basin* in *Proces-verb. comm. antiq. Seine*

Inférieure 1849-66, II, 254-255 en in *Bull. soc. antiq. Normand.* 1864, III, 192; Jules Quicherat, *Th. Basin, sa vie et ses écrits* (Paris 1842) en in *Bibl. de l'école des chartes* 1842, A, III, 313-376; Meyer, *Die Göttinger h.s. von Th. Basin in Gesch. Karls VII und Ludwigs XI in Nachrichten ges. Wissensch. Göttingen* 1892, 469-488 en Delisle in *Journ. des Savants* 1893, 93-111.

Fruytier

[Basseliers, Balthasar]

Basseliers (Balthasar), minderbroeder, te Antwerpen geboren omstreeks 1570 en aldaar overleden 31 Oct. 1637. Hij was gardiaan van het klooster te 's Hertogenbosch (1611 en 1612), te Roermond en te Antwerpen (1623 en 1624). Te 's Hertogenbosch ging hij over tot de Paters Capucijnen, maar keerde nog tijdens het proefjaar tot zijn medebroeders terug. In Mei 1631 woonde hij te Maastricht. Hij is ook tweemaal gekozen tot definitor der nederduitsche provincie. Hij was een vermaard prediker en legde op verlangen zijner oversten kort voor zijn dood ter perse: *Conciones Morales, omni tempore praedicabiles super Euangelium Joannis, de Lazaro quatruidano redivivo*, Antv., Guil. Lesteenius, 1636 (605 pp. in gr. 8°).

Zie: Sanderus, *Chorographia Sacra Brabantiae*, III, 208; *De Godsdienstvriend*, 1860, Dl. 84, 17-18; Paquot, *Mémoires*, IX, 267-268; *Verzameling der Graf- en Gedenkschriften van de provincie Antwerpen*, VI, 174; Schoutens, *Gesch. v.h. voormalig Minderbroedersklooster van Antwerpen*, 2e druk (1908), 307-308; S. Dirks, *Hist. litt. et bibliographique des Frères Mineurs dans les Pays-Bas*, Anvers [1885], 188.

Hesse

[Basseliers, Johannes]

Basseliers (Johannes) of B a s e l i e r, is waarschijnlijk een zoon geweest van den gelijknamigen middelburgschen ijzerhandelaar, die in de stad zijner inwoning meermalen tesorier, raad en schepen is geweest, en van Catharina du Pire. Na van 1651-59 't middelburgsch gymnasium te hebben bezocht werd de zoon in 1661 te Utrecht ingeschreven als theologisch student. Een aanmerkelijk deel van zijn ambtelijk leven als predikant heeft hij aan de kolonie Suriname gewijd. Waarschijnlijk is hij ook haar eerste dienaar des Woords geweest. Immers: 31 Juli 1667 kwam zij, ten gevolge van den vrede te Breda, in nederlandsch bezit, en in 1668, misschien zelfs nog in 1667, kwam hij er reeds heen, uitgezonden door de kerken der classis Walcheren. Hoezeer hij in de kolonie geacht is geweest, blijkt genoegzaam uit het feit, dat men hem er zelfs eens tot lid van den Raad van den Hove van Politie en Crimineele Justitie heeft benoemd; een benoeming, die hij echter niet heeft aangenomen. Desniettegenstaande hebben hem de autoriteiten in het vaderland, althans in financieel opzicht, steeds zeer verwaarloosd. Febr. 1669 had hij nog een deel van zijn overtochtskosten en - blijkens een brief, waarin hij verschillende bijzonderheden aangaande zijn werk biedt - in 1676 zelfs niet minder dan circa acht jaren tractement te goed. In 1689 nam zijn relatie met Suriname een eind, zonder dat blijkt of vertrek naar elders, emeritaat of overlijden daarvan de oorzaak is geweest.

Zie: *Tijdschrift voor Gereformeerde Theologie*, S. 2, Jrg. I (1894) blz. 331, 334, 341; *Koloniaal Tijdschrift*, Jg. VI (1917), blz. 312, 313; *Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap*, Jrg. XXXIX (1918), blz. 202; *Archief van het*

Zeeuwsch Genootschap van Wetenschappen, Jrg. 1900, blz. 26, 60, Jrg. 1901, blz. 20, 63, Jrg. 1906, blz. 17, 23; Fred.

Oudschans Dentz, *Geschiedkundige aanteekeningen over Suriname en Paramaribo* (1911) blz. 51.
van Schelven

[Bastelaar, Ignaas Frans]

Bastelaar (Ignaas Frans), geb. te Zuiddorpe (Zeel.) 15 Nov. 1771, overl. te Stekene 4 Jan. 1847, was gedurende vele jaren schoolmeester te Stekene (Oost-Vl.). Hij is bekend om zijn uitgave: *Het snipperuurtje of omstandig verhaal over het bedijken en droogmaken van den nieuwen polder bij Oud-Vossemeer door den heer Dronkers en Comp.* (Tholen, van Ree, 1843). In handschrift liet hij na: *Nieuwen Schoolboek, versiert met alle soort van vermaenende, aanklevende, leerende, mondstoppende, amusementale, ook zinrijke met meer geestelijke dichtten* (1806); *Den godsdienstminnenden katholijken Dijkwerkmán* (1815).

Zie: Potter en Broeckart, *Gesch. gem. van Oostvlaanderen*, 3e reeks, IV, Stekene, 51.

Fruytier

[Baster, Job]

Baster (Job), geb. 2 April 1711 te Zierikzee, gest. 6 of 7 Maart 1775 aldaar. Zijn vader was Adriaan Baster, zijn moeder Maria van den Houte; zij behoorden tot de deftige zierikzeesche families. Op 5-jarigen leeftijd verloor Baster zijn vader en werd toen als kind aangenomen door zijns vaders zuster, die getrouwd was met een voornaam koopman te Rotterdam. Hij kreeg van haar een goede opvoeding, bezocht het erasmiaansch gymnasium en beëindigde zijn schooljaren op 15-jarigen leeftijd met het uitspreken van een latijnsche lofrede op de geneeskunde in de Groote Kerk te Rotterdam. Vervolgens werd hij voor 2 jaren gehuisvest bij Dr. Willem Vink, lector in de genees-, heel- en vroedkunde aldaar, wiens lessen hij volgde en wiens sympathie hij won. Bij den hoogleeraar Johannes Jense zette hij zijn klassieke studiën voort en verwierf een groote vaardigheid in het spreken en schrijven van het latijn. In 1727 bezocht hij de hoogeschool te Leiden en studeerde er in de medicijnen onder leiding van Herman Boerhaave, Willem Jacob 's Gravesande, Berthoud Sigfried Albinus, Herman Oosterdijk Schacht; van deze leerde hij degelijke, profondervindelijke natuurstudie. Meermalen bezocht hij Boerhaave te Poelgeest. Baster knoopte te Leiden vele vriendschapsbanden aan, zoowel met landgenooten als met vreemdelingen, hij sprak fransch, duitsch, engelsch, zweedsch en italiaansch. 31 Mei 1731 promoveerde hij tot doctor in de geneeskunde na een dispuut *de osteogenia*. In gezelschap van zijn vriend dr. Meinard van Visvliet, later professor aan het athenaeum te Middelburg, ging hij in Sept. 1731 naar Parijs, waar zij verder studeerden in de hospitalen 'Hôtel-Dieu' en 'Saint Jacques', in den plantentuin 'le Jardin Royal' en in de verzamelingen van le Vaillant en Tournefort. In 1732 vertrokken zij naar Engeland, maar het studeeren in de hospitalen was daar verboden. Echter kwam Baster daar in betrekking met sir Hans Sloane, den stichter van het British Museum, Dr. Mead, Peter Collinson, Philip Miller, welke relaties hij levenslang aanhield, terwijl die met de fransche geleerden allengs verflauwden en ten slotte ophielden. In Dec. 1732 vestigde hij zich als medicinae doctor te Zierikzee en nadat het hem gelukt was, eenige ongeneeslijk-verklaarde zieken te redden, werd hij aldaar een gezocht en bemind geneesheer.

Tijdens een hevige pokken-epidemie in Febr. 1773 was Baster, hoewel zelf gebukt onder lichaamslijden, dag en nacht in de weer. Voor het bezoeken van zijn patiënten droeg hij bepaalde

kleederen, die hij dagelijks liet uitkloppen en luchten.

In 1735 huwde hij *Jacob de Kok*; zij ontviel hem echter reeds in Juli 1737 door den dood. Met *Jacob Vink*, jongste dochter van zijn voormaligen leermeester, hertrouwde hij den 12. Juli 1741. Zij overleefde hem, maar hun huwelijk bleef kinderloos, evenals het eerste.

Baster was een zeer werkzaam mensch, die ondanks zijn drukke praktijk veel deed aan studies en proefnemingen op natuur-historisch gebied en daarover vele brieven en verhandelingen schreef. Hij liet een grooten tuin met vijver aanleggen, welke vele buitenlandsche planten bevatte en waarin hij belangrijke proeven nam tot het aankweken van nuttige granen, peulvruchten en boomen. Na eenige mislukte pogingen slaagde hij er in, om den chineeschen goudvisch of kin-yu in zijn vijver te acclimatiseeren; van daaruit heeft men dien siervisch over ons land verbreid. Hij vervaardigde kunstmatige grotten voor zijn tuin en maakte met schelpen 'buffetten'. Van 1 Jan. 1752 tot eenige weken voor zijn dood teekende hij iederen dag den stand van barometer, thermometer en de windrichting aan. Hij schreef een lezenswaardige verhandeling over de zeeuwsche land- en tuinbouw en o.a. artikelen over schelpdieren, insecten, visschen enz. Bovendien schreef hij in zijn besten tijd maandelijks 22 à 29 brieven, in het nederlandsch, engelsch, fransch, latijn. Tot zijn correspondenten behooren o.a. *Camper*, *Gaubius*, *Houttuyn*, *Vosmaer* en ook *Sloane*, de *Réaumur*, *Linnaeus*. Door een onverklaarbare inwendige stoornis verloor hij het gezicht van zijn linkeroog (Dec. 1764); dit gemis drukte hem zeer. Zijn medische en biologische werken vonden waardeering: hij werd benoemd tot lid der Royal Society te Londen (Oct. 1737), van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen (15 Juli 1755), en van het Zeeuwsche Genootschap der Wetenschappen (28 Juni 1768). Als geneesheer en natuurkundige nam hij onder de geleerde Zeeuwen een eerste plaats in. Miller heeft de *Calycanthus Floridus* L. naar hem 'Basteria' genoemd. Alle eerbewijzen ten spijt bleef Baster een eenvoudig en nederig mensch; hiervan en van zijn godsdienstigen aard getuigen zijn geschriften. Toen hij, belemmerd door het gemis van zijn linkeroog en door de gebreken des ouderdoms, zijn nauwgezette natuurstudiën zeer moest verminderen, schreef hij (12 Dec. 1771, brief aan te *Water*): 'zelf niet veel meer kunnende metselen, is het mij lief, als ik als opperman maar wat kalk en steenmag aanbrengen.' Met staatkundige en kerkelijke twisten liet hij zich weinig in. Eindelijk werd hij asthmatisch en stierf daaraan 6 of 7 Maart 1775.

Hij schreef: *Dissertatio anatom.-med. de osteogenia* (Lugd. Bat. 1731).

Verhandelingen voor de Royal Society in haar *Philosophical Transactions: On the Worms which destroy the piles on the coasts of Holland and Zealand*, dl. XLI, 276 (Abridg. IX, 12); *Observations on an infant born with a bag full of water etc.*, dl. XLII, 277 (Abridg. IX, 235); *On a monstrous foetus without any mark of sex*, dl. XLVI, 479 (Abridg. XI, 1208); *Observations on the corallines, polypus's etc.* dl. L, 258; *A dissertation on Zoophytes*, Dl. LV, 108 (zie: *General Index to the Philos. Transactions* by P.H. *Maty*, Lond. 1787, p. 564).

In de werken der Keizerlijke Academie, de *Acta Physico medica sive Ephemerides*, Norimb. 1748,

dl. VIII: *De generatione et incremento ossium in corpore humano*, p. 46; *De generatione pilorum in corpore humano*, p. 51; *Curatio epitepsiae in sinistra manu oriundae*, p. 54; *Abscessus in puero quinque annorum, qui intra 24 horas os tibiae a sua epiphysi separaverat*, p. 54; *Fistula vesicae, triginta jam annos durans, intra 28 dierum spatium curata*, p. 55; *Nuclei prunorum deglutiti, mortem inferentes*, p. 56; *Hernia umbilicalis in hydropico causa mortis*, p. 56; *Duo ureteres in reno sinistro*, p. 57; *Vomica putmonis feliciter ad agyrta curata*, p. 57; *Calculus sat grandis infra linguam excisus*, p. 57; *Oesophagi paralysis in virgine*, p. 58; *De abscessu in fronte, ex quo cum pure ipsa cerebri substantia prodibat, subsequente lethali eventu*, p. 91; *Excrescentia cartilaginea in ore post evulsionem dentis*, p. 92; *Femina, cui menses per ulcus fluebant, fitium sanissimum in lucem edit, subsequente ulceris consolidatione*, p. 93; *Fistula in inguine dextro, alimenta transmittens, ingravidatione curata*, p. 93.

In de *Verhandelingen uitg. d.d. Hollandse Maatschappij der Wetenschappen: De bereyding, werking en nuttigheyd van sommige hier te lande nog weinig in gebruik zijnde geneesmiddelen*, dl. II, 13; *Geneeskundige proeve over de lugt als oorzaak van veele ziekten en middelen om die best voor te koomen*, dl. III, 37; *Voortteeling en eijernesten van sommige hoorns en zee-insecten*, dl. IV, 473; *Een zeer ongemeen toevat aan den navel*, dl. IV 'Berichten,' 26; *Over het nuttig en schadelijk gebruik van het opium*, dl. V, 437; *Over de bekleedselen van de huid der dieren in 't algemeen en bijzonder van de schubben der visschen*, dl. VI, 746; *Over de zwaarlijvigheid*, dl. VI, 767; *Natuurkundige beschrijving van den kin-ju of goudvisch*, dl. VII, 215; *Natuurkundige gedachten over het gebruik der sprieten bij de insecten*, dl. XII, 147; *Tweede verh. over de bekleedselen v.d. huid der dieren, voornaamelyk van het hair*, dl. XIV, 379; *Welke boomen, granen, wortels, peulvruchten en planten, ons nog bij aankweeking onbekend, zou men met vrucht in ons land kunnen invoeren, en welke van degene, die wij bezitten, kunnen naar de gesteldheid der lucht en der gronden met het meeste voordeel tot voedsel van menschen en dieren in onze gewesten geteeld worden?*, deel XIX, 161-277 (beantwoording van een prijsvraag, na zijn dood bekroond).

In de *Verhandelingen uitg. d.h. Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen: Brief over den mislukten uitslag der tarw-teeld, volgens het voorschrift v.d. heer Miller*, dl. III, 597; *Meteorologische waarnemingen, 1772-1774*, dl. III, 648 v., IV, 670 v.

In de *Uitgezochte Verhandelingen uit de nieuwste werken van de Societeiten der Wetenschappen in Europa* verscheen van hem: *Bedenkingen over de vuring van het zeewater*, dl. VII, blz. 116.

Nog schreef Baster: *Opuscula subseciva, de animalibus et plantis*, 1752, in het Nederlandsch uitgegeven als: *Natuurkundige uitspanningen*, 2 dln. Haarlem 1762; *Verhandeling over de voortteeling van dieren en planten, dienende tot verklaring v.h. stelsel v. Linnaeus* (Haarl. 1769).

Voorts vertalingen uit het Engelsch: *Martin, Proeven om de onderscheidene graden van warmte in de meeste lichamen te meten, te vinden in het Hollandsche Magazijn, verzameling van verhandelingen en waarnemingen over de meeste wetenschappen*, deel III; *J. Pringle, De voornaamste proeven over de septische krachten*; *Ph. Miller: Maandelijksche tuinoefeningen nevens eene inleiding tot de kruidkunde*, Haarlem 1768, dat verscheiden malen werd herdrukt.

Zie: J. de Kanter Phil.z., *Levensschets van wijlen Dr. Job Baster in De Vriend des Vaderlands*, deel 5, no. II, blz. 125 (Amsterdam 1831); F. Nagtglas, *Job Baster. M.D., Een geleerde Zeeuw* (Middelburg 1875).

Mortreux

[Bastert, Cornelis Nicolaas]

BASTERT (Cornelis Nicolaas), geb. te Amsterdam 25 Aug. 1786, aldaar overl. 19 Juni 1806; zoon van Huybert B. (kerkmeester der nederl. en engelsche kerk en één der 5 kolonels der amsterdamsche schutterij over de 60 vaandels burgers op 19 Febr. 1795) en van Maria Eva Toll.

Onder voorlichting van Mr. Johan Kinker en Pieter Johannes Uylenbroek ontwikkelde zich zijn natuurlijke aanleg voor de dichtkunst op zulk een gelukkige wijze, dat de amsterdamsche afdeeling der Bataafsche Maatschappij van Taal- en Dichtkunde hem in 1806 tot haar medelid aannam. Bij zijn intrede droeg hij zijn dichtstuk *Kunst en Vriendschap, de waardige Genoegens voor den Redelijken Mensch* (uitg. te Amst. 1806) tot groot genoegen der aanwezigen voor. In Uylenbroek's *Kleine Dichterlijke Handschriften* zijn een negental dichtstukjes van zijn hand geplaatst, terwijl nog in zijn sterfjaar te Amst. in net licht verscheen: *Aan Cornelis Loots op zijn Lierzang 'De voortreffelijkheid van den mensch in de beoefening der Schoone Kunsten'*. Witsen Geysbeek roemt Bastert als een jongeling 'van edel dichterlijk gevoel, verheven aanleg en zuiveren smaak voor het schoone en goede'.

Zie: Witsen Geysbeek, *Woordenb. der Nederd. Dichters*; Frederiks en v.d. Branden, *Biogr. Wdb. der Ned. Letterk.*; *Alg. Ned. Familieblad* II, 206 (de familie).

Regt

[Bastert, Jacob Nicolaas]

BASTERT (Jacob Nicolaas), geb. te Breukelen 4 Nov. 1826, overl. op huize 'Cromwyck' onder Maarsseveen 29 Oct. 1902, begr. te Utrecht; zoon van Nicolaas, garde d'honneur van keizer Napoleon I, en van Christina Elisabeth Jut.

Op zijn zesde jaar ging hij met zijn ouders te Maarsseveen wonen. Hij werd op zijn zeventiende werkzaam gesteld in het beheer en de administratie van een steenfabriek, waarvan hij kort voor zijn dood nog eigenaar was. Hij was ook geassocieerd in de te Amsterdam gevestigde handelsfirma Brans & Co.

In 1851 tot lid van den raad van Maarsseveen gekozen, werd hij al spoedig daarna wethouder dier gemeente; in 1853 gekozen tot lid der Prov. Staten, als vertegenwoordiger van het kiesdistrict Breukelen. Het kiesdistrict Utrecht vaardigde hem in 1875 af naar de Tweede Kamer der S.G. waar hij 10 jaar zitting had en in 1884 vervangen werd door J.E.N. baron Schimmelpenninck van der Oye, den lateren voorzitter der Eerste Kamer.

In Juli 1887 maakte Bastert, als minister van waterstaat, handel en nijverheid, deel uit van het laatste ministerie Heemskerk en trad af, toen het ministerie in April 1888 collectief ontslag nam. Bij de ontbinding der Tweede Kamer door het ministerie Tak, in 1894, werd Bastert opnieuw door Utrecht tot kamerlid gekozen en zag zijn mandaat in 1897 vernieuwd. Bij de verkiezingen van 1901 niet herkozen, werd hij na zijn aftreden benoemd tot lid van Gedeputeerde Staten van Utrecht. Hij bekleedde

dit ambt slechts één jaar daar hij in het volgend jaar overleed. Bastert behoorde tot de conservatieve partij.

Hij huwde te Maarsen 15 Aug. 1851 met Maria Sophia Frederika Koorders (1826-1908), dochter van Ds. Sijvert Hendrik en van Johanna Jacoba Broedelet. Uit dit huwelijk sproten 10 kinderen.

Zie: *Wereldkroniek*, Nov. 1902 (met portret); *Wie is dat?*; *Alg. Ned. Familieblad* II, 206, 207 (de familie); *Ned. Patriciaat* I, 21.

Regt

[Batelier, Jacobus Johannes]

BATELIER (Jacobus Johannes) of *W a t e l i e r*, geb. 1593, overl. 21 of 28 Juni 1672; studeerde aan het waalsche college der theologie te Leiden, preekte in de eerste afzonderlijke vergadering der Waalsche Remonstranten te Amsterdam in Jan. 1617; gereformeerd predikant te Kralingen (1617), nam zijn ontslag in 1618, afgezet door de zuid-hollandsche synode in 1619 (art. 76) onder het voorgeven dat hij, onzuiver in de leer, schuld had bekend en zijne gemeente verlaten. Bovendien had hij, zeide men, het pamflet *Weeghschael* enz. (van Jac. Taurinus, zie *D u k e r*, *Gisbertus Voetius* I, 200³ en II 48¹) in het Fransch vertaald, wat echter vermoedelijk *S a m . N a e r a n u s* had gedaan. Sedert 1621 woonde Batelier te Leiden, waar hij aan studenten onderwijs gaf. In deze jaren lieten hij en andere Remonstranten niets onbeproefd om de Rijnsburger Collegianten voor de remonstrantsche zaak te behouden. Zij volhardden in deze pogingen met het grootste geduld en de uiterste lankmoedigheid, maar tevergeefs (*J.C. v a n S l e e*). In Aug. 1632 verklaarde Batelier zich bereid de Remonstrantsche Broederschap te dienen. Zijne preek, op 20 Aug. in de Kleine Kerk te Rotterdam gehoord, gaf 'zonderling genoeg'. In 1633 werd hij remonstrantsch predikant te 's Gravenhage. Hij was hier zeer gezien; zijn traktement werd eenige malen verhoogd, ook omdat hij een groot gezin had. In 1666 werd hij, met behoud van traktement, wegens zwakheid ontslagen.

Batelier was in de Remonstrantsche Broederschap een man van beteekenis. Vele jaren was hij, tot 1661, ontvanger van 'het Algemeen Comptoir'. Op 7 Juni 1641 is hij door de directeuren van de Broederschap verzocht voort te gaan in het stellen van zijne aantekeningen op de nieuwe translatie van het O. en N. Testament; op 26 Aug. 1642 besloot de broederschap dit werk door Simon Episcopus te laten overzien. Wederom deed zij hem op 31 Maart 1644 ter hand stellen de aantekeningen van van Engelen en Snecanus op den nieuwen Bijbel, en werd hij aangezocht om het N. Testament, door de Contra-Remonstranten vertaald, te revidereen; zijne aantekeningen werden uitgegeven. In de vergadering van April 1646 nam hij aan, de 'notulen' op Oud en Nieuw Testament, gesteld door Engelbertus (van Engelen) en Snecanus, bijeen te brengen en te doen drukken.

Op 6 Jan. 1634 werd een twistgesprek gehouden te Berkel tusschen een priester en den zoeterwoudschen kuiper Leenaert Cornelissen. Batelier was daarbij tegenwoordig en onderteekende althans (met: 'J.B.') de voorrede van het verslag van dit gesprek, gedrukt onder den titel: *Waerachlich verhael van een disputatie gehouden te Berckel den 6en Jan. 1634 beschreven door een dienaar der Gem. J.Chr. bij den Remonstr.* (Rott. 1634). Vgl. *A.C. Duker*, *a.w.* I, 346³; *v a n D o o r n i n c k*, *a.w.* n°. 4764.

Al spoedig nadat Gisbertus Voetius op 3 Sept. 1634 als hoogleeraar te Utrecht was opgetreden, schreef Batelier zijn: *Examen accuratum disputationis primae et quasi inauguralis D. Gisberti Voetii quam proposuit in illustri gymnasio Ultrajectino, ad pastores tolius provinciae et quoscumque theologiae studiosos, quibus id utile et gratum futurum, si pietatem amant, dubitari non potest* (1634), dat naamloos verscheen. Wtenbogaert en Episcopus prezen dit werk zeer. *A.C. Duker* bespreekt het uitvoerig en schildert den langdurigen en heftigen strijd, daaruit voortge-

komen. In 1637 verscheen, evenzeer anoniem 'ter weerlegging van het laffe schotschrift, dat Gisbertus Voetius, professor in de godgeleerdheid aan Utrecht's academie tegen de Remonstranten had uitgegeven' onder den titel: *Thersites heautontimorumenos* (1634) van de zijde van Batelier: *Confutatio insulsi et maledici libri, quem adversus Remonstrantes edidit Gisbertus Voetius, theologiae in academia Ultrajectina professor, titulo Thersitis heautontimoroumeni* (1637). In dit geschrift zegt Batelier o.a. dat hij noch onwettig noch overhaast zijn dienstwerk te Kralingen heeft verlaten en dat hij niet de vertaler is van de *Balance* (de *Weeghschael*, zie boven).

Nadat dit werk van Batelier pas eenige dagen verschenen was, trad Martinus Schoock openlijk tegen hem op met zijn *Remonstranto-libertinus a cl. d. Gisberto Voetio th.d. et prof. in acad. Ultrajectina in Thersite heautontimorumeno αὐτοκατάχρητος deprehensus in blasphemiiis in Deum ac religionem, in calumniis et mendaciis* (Ultraj. 1637). Schoock vaart heftig uit tegen Batelier en daagt hem ten slotte uit tot een openbaar twistgesprek, bijv. te Amsterdam, waar echter niets van gekomen is. Batelier antwoordde weer met: *Gisberti Voetii doctoris, et professoris theologiae academia anti-Remonstrantico-libertinica, seu methodus disputandi adversus Remonstrantes; exhibita in tractatu cui titulus Remonstrantolibertinus* (Ultraj. 1637), weldra gevolgd door zijn groot werk van ongeveer 500 bladzijden: *Gymnasium Ultrajectinum seu disputationis theologiae, quae omnium prima Ultrajecti publice in illustri tunc gymnasio, nunc academia proposita fuit, examen accuratum, et ejusdem a capite ad calcem usque defensio. Opus vario argumento, et his temporibus utilissimum; in quo refelluntur omnes rationes adversus Remonstrantes prolatae* (1638). Het boek is in 61 hoofdstukken een doorlopende bestrijding van wat Voetius in zijn *Thersites* had aangevoerd. De utrechtsche vroedschap heeft 24 Dec. 1638 het werk van Batelier verboden.

Voetius antwoordde met: *Catechisatie over den catechismus der Remonstranten, tot naerder openinghe ende oeffeninghe voor hare catechumenen, als oock alle andere liefhebbers der waerheydt inghestelt door Gisbertus Voetius Hier bij zijn gevoeght eenighe disputatien ter selver materie dienende* (Utr. 1641). Batelier schreef nu: *Verantwoordinge tegen Gisberti Voetii Remonstrantsche catechisatie, dat is: een klare ontdeckinge en wederlegginge van sijne loose en lasterlijcke aenwijsinghe inde Catechisatie over den Remonstrantschen catechismus gedaen tot nadeel insonderheydt van Jacob Batelier. Met eenen goeden raedt tot voor-kominghe en verminderinghe van twistingen aen de geenen die sulcke sijne geschriften, tot twisting streckende, lesen* (Amst. 1642). Over de stemming, waarin Batelier met dit werk den strijd voortzette. leze men bij Duker (dl. II, bijl. XVII) een brief van Batelier aan Bartholomeus Praevostius, Remonstrantsch predikant te Amsterdam.

Vermeld moeten nog de volgende werken: *Den rechten Utlech van Jacob en Esau* ('s Gravenh. 1644), een deel van Batelier's ververklaring van Rom. 9, geschreven in 1618, daartoe gedrongen na hetgeen de engelsche godgeleerde Joseph Hall in de 15de zitting van de Dordtsche synode had gezegd over dit hoofdstuk. Na eenige tegenschriften hierop, o.a. van Abraham van der Heyden, antwoordde Batelier met: *Het helder licht over Rom. IX* (Rott. 1648); daarna in antwoord op Bern. van Wijngaarden, predikant te Leiden, met: *De krachtige waerheydt van den rechten zin van 't 9de ende met eenen van het elfde*

cap. totten Romeynen ('s Gravenh. 1649); en eindelijk: *Verklaringhe van de staet der Heydenen* (1651).

Voorts: *Lyckpredikatie uit 1 Thess. 4:13, 14* ('s Gravenh. 1658) na den dood van Arnoldus Geisteranus, overl. 28 Juni 1658; *Christelicke aensprake tot betrachtinge van den grooten danck- en bededagh wtgeschreven den 25 Jan. 1651* (Rott. 1651); *Korte en bondighe Verklaringh van de drie getuyghen, de geest, het water en het bloet* (Hoorn 1672); *Vindiciae Miraculorum op 23 Jan. 1672 voltooid, in 1674 te Amsterdam gedrukt* (Batelier bestrijdt hierin Spinoza's *Theologo-Politicus*).

Zijn in 1654 door J. Westerbaen geschilderd portret is in de Remonstrantsche kerk te Rotterdam; het werd door H. Bary gegraveerd; een afbeelding komt voor in *Die Haghe* 1903, tegenover blz. 46.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Het Protestantsche Vaderland I* (1907), 347 v.v.; J.I. van Doorninck, *Bibliotheek van Nederl. anonymen en pseudonymen* ('s Gravenh. en Utr. 1870), n°. 190, 814, 1460, 3657, 4764, 5233, zie ook kolom 681 en 731; A.C. Duker, *Gisb. Voetius* (Leid. 1897-1915), registers; J. Tideman, *De Rem. Broederschap, Biogr. Naamlijst* (Amst. 1905) 37, 66, 68 v., 188, 221, 234, 272, 301, 330, 446; J. Tideman *De stichting der Rem. Broederschap* (Amst. 1871) I, 209, II, 283, 291, 321; J.C. van Slee, *De Rijnsburger collegianten* (Haarl. 1895) 38, 48, 393.

Knipscheer

[Batelier, Johannes]

BATELIER (Johannes), proponent bij de remonstrantsche broederschap in 1654, predikant te Hoorn in 1655, te Hazerswoude 1681, emeritus 16 Juli 1699, overl. te Leiden. Zoon van Jacobus Johannes Batelier (zie het vorige artikel).

Zie: J. Tideman, *De Rem. Broederschap, Biogr. Naamlijst* (Amst. 1905) 23, 299, 301, 446.

Knipscheer

[Battem, Gerard van]

BATTEM (Gerard van), schilder en etser, geb. in 1636, leefde in Rotterdam, woonde in 1668 te Utrecht, werd begr. te Rotterdam in 1684, nadat hij in 1667 gehuwd was met Marg. Scheffer, zuster van den schilder Ant. Scheffer. Wellicht was Cool of Abr. Furnerius zijn leermeester.

Schilderijen van zijn hand bevinden zich in Rotterdam, Mus. Boymans: keuken met stilleven; Schleizheim: rotslandschap met waterval. Zijne schilderijen zijn zeldzamer dan zijn gouaches; deze bevinden zich o.a. te Amsterdam, Prentenkabinet: gezicht op Groningen, gezicht op een stad, boschgezicht met figuren, berglandschap, winterlandschap met schaatsenrijders enz. bij een stad; Rotterdam, Mus. Boymans: gezicht op een stad en rivier bedekt met wandelaars en schaatsenrijders, landschap met figuren; Haarlem, Mus. Teyler: berglandschap, vergezicht, soldaten in een berglandschap; Berlijn, Erlangen, Weenen in de Albertina; ook op verkooping (o.a. coll. Langerhuizen 1919) zijn zijne gouaches niet zeldzaam.

Van zijn hand is ook een prent bekend, voorstellende een bergachtig rivierlandschap (1658).

Zie: G.v. Spaan, *Beschrijvinge der stad Rotterdam en eenige omliggende dorpen*; R.v. Eynden en A.v.d. Willigen, *Gesch. der vaderl. schilderkunst sedert de helft der 18de eeuw* (Haarlem 1816-42) I, 97; G.K. Nagler, A. Andressen u.C.

Clausz, *Die Monogramnisten* etc. II, 2078; C. Kramm, *De Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders enz.* (Amsterd. 1857-64) I, 58; A. Bredius in *Oud-Holland* 1894, 167; W. Bode in *Zeitschr.*

f. Bild. Kunst VI, 15; *Rotterd. historiebladen* III, 558; *Kunstchroniek* XX 1884/5, 197; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* I, 64; Thiemé-Becker, *Künstlerlexikon* III, 43; E.W. Moes, Aant. Rijks Prentenkabinet afd. schilders; cat. F. Muller, coll. Langerhuizen 29 Apr. 1919; verk. Goldsmith, 1 Oct. 1917, Frankfort.

J.M. Blok

[Baudius, Dominicus]

BAUDIUS (Dominicus), Dominique le Bauldier, geb. te Rijssel 8 April 1561, overl. te Leiden 22 Aug. 1613. Met zijn vader week hij voor Alva's tyrannie uit naar Aken, waar de eerste in 1576 stierf. Den 22en April 1578 werd hij te Leiden als student in de theologie ingeschreven; daarna studeerde hij te Gent en te Genève, hier onder leiding van Beza; hij werd daar proponent. In 1583 was hij te Gent terug, waar hij onder Danaeus studeerde. Blijkbaar voldeed de studie der godgeleerdheid hem steeds minder; hij werd althans den 7en Sept. 1583 opnieuw te Leiden, maar nu als jurist ingeschreven; in Leiden is hij ook gepromoveerd. In 1585 vergezelde hij het buitengewone gezantschap naar Engeland; daar bleef hij eenigen tijd, waar hij de vriendschap o.a. van Sidney genoot. In 1587 werd hij ingeschreven als advocaat bij het hof van Holland. Maar reeds in hetzelfde jaar begaf hij zich naar Frankrijk; in 1592 werd hij als advocaat bij het gerechtshof te Parijs ingeschreven. Toen zijn wensch om tot resident der Staten-Generaal te Parijs te worden benoemd, niet in vervulling was gegaan, nam hij het aanbod aan om Harley als secretaris van legatie naar Londen in 1602 te volgen. Tijdens zijn verblijf te Londen werd hij in 1603 benoemd tot buitengewoon hoogleeraar in de welsprekendheid te Leiden. In 1608 werd hem ook het onderwijs in de geschiedenis en de rechten opgedragen. In 1611 werd hij gewoon hoogleeraar; een gehoopte benoeming tot historieschrijver van Holland ontging hem. Wegens zijn losse zeden gaf hij rechtmatige ergernis, zoodat hij zelfs door Curatoren met schorsing werd bedreigd. Hij was tweemaal gehuwd.

Baudius was een uitnemend latijnsch dichter. Behalve verschillende gedichten afzonderlijk gaf hij uit *Poëmata varia* (Leiden 1607, 8°; 2e dr. Amsterdam 1640, 12°). Na zijn dood werden zijn *Epistolarum centuriae duae* uitgegeven, waarin zeer belangrijke brieven van en aan hem, aan en van de bekendste geleerden van dien tijd voorkomen en die herhaaldelijk zijn herdrukt (Leiden 1615, 8°; t.a. p. 1620, 8°; t.a. p. 1636, 8°; Amsterdam 1639, 12°; t.a. p. 1642, 12°; t.a. p. 1647, 12°; Leiden 1650, 8°; Amsterdam 1654, 8°; t.a. p. 1660, 8°; t.a. p. 1662, 8°). In de latere drukken is ook opgenomen zijn *Commentariolus de foenore* (Leiden 1615, 8°). Van welk een beteekenis zijn werk werd geacht, blijkt behalve daaruit, uit meerdere uitgaven van zijn werken na zijn dood: *Orationes aliquot a morte Baudii simul editae* (Leiden 1619); *Ad studiosos Leidenses ob caedem commilitonis tumultuantes* (door Rutgersius uitgegeven); *Amores* (Leiden 1638, door Scriverius uitgegeven).

Baudius voornaamste historiewerk was zijn *Libri tres de induciis belli Belgici* (Leiden 1613, 4°; 2e dr. Leiden 1617, 8°; 3e dr. Leiden 1629, 12°), waarin hij op grond van ernstig onderzoek de geschiedenis van de sluiting van het bestand heeft beschreven. Het is vertaald door P. Jacobi als *Van 't Bestant des Nederlantschen oorlogs, drie boeken* (Amsterdam 1616, 4°), waarin de portretten der onderhandelaars zijn opgenomen.

Er bestaan gegraveerde portretten van Baudius door Jac. Matham, door een onbekend kun-

stenaar in *Alma Acad. Leidensis* p. 209 en *Icones profess. Lugdun.* 1613. Een door een onbekend kunstenaar geschilderd portret is in de universiteit te Amsterdam; een ander kwam voor in een veiling te Leiden 7 April 1687; een door A. van Halen geschilderd miniatuurportret in het 'Panpoëticon Batavum'.

Zie: *Levensberigten van Ned. Mannen en vrouwen* IV, 241 vlg.; *Tijdschr. v. boek en bibl.* I, 243 vlg.

Brugmans

[Bauldry, Paul]

BAULDRY (Paul), geb. 1639, overl. 16 Febr. 1706, heer van Iberville, zoon van Paul Bauldry en Anne Mazuré, studeerde te Quévilly, te Saumur en te Oxford. Teruggekeerd te Rouaan legde hij zich vooral toe op de beoefening van het Arabisch onder leiding van een muzelman, dien hij in Engeland had leeren kennen. Hij trouwde in 1682 met Madeleine Basnage, dochter van Henri Basnage, heer van Francquenay. Vluchteling voor Lodewijk XIV, trok hij eerst naar Engeland, en werd 4 Mei 1685 benoemd tot buitengewoon hoogleeraar in de kerkgeschiedenis te Utrecht.

Zijne goederen werden in Frankrijk verbeurd verklaard, maar zijn bibliotheek bereikte hem, over de grenzen gebracht te gelijk met die van Basnage. Op 14 Oct. 1686 aanvaardde hij zijn ambt met een oratio inauguralis: *De antiquo more convertendi haereticos, multum dissimili ei qui nunc viget in Galliis*. Op 11 Maart 1695 werd hij gewoon hoogleeraar.

Hij schreef: *Eloge de Matthieu de Larroque, min. de Rouen* in *Nouv. de la république des lettres*, Mars 1684; *Firmiani Lactantii de mortibus persecutorum* (Traj. ad Rhen. 1692); *Réflexions critiq. sur le chap. 33 vers 3 de Job*, geplaatst in *Hist. des ouvr. des savants*, Août 1696; *Lettres sur le meme sujet* (Ib. Jul. 1697); *Dissert. epistol. in duo N.T. loca* (1 Tim. 3:16 et Jean 19:14), geplaatst in *Biblioth. nov. lib. Neocori* (Kuster 1697). Aangevallen, verdedigde hij zich in: *Epistola ad L. Neocorum* (Id. 1699). Daarna nog eens in: *Epistola alterius viridocli itidem ad L. Neocorum data ...*; *Nouvelle allég. ou Hist. des derniers troubles arrivés au royaume d'éloquence, dernière édit. augmentée et plus correcte, que les précédentes par les soins de Mr. d'Herville* (Utr. 1703); *Syntagma kalendariorum* (Trajec. ad Rhen. 1706).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Het Protestantsche Vaderland* I (1907), 355 v.

Knipscheer

[Bauwens]

BAUWENS of Balduini (Judocus), meestal genaamd Balduinus van Riethoven, naar zijne geboorteplaats Riethoven in N. Brabant, priester, overl. te Douai 1609, was een broederszoon van Martinus van Riethoven of Ritbovius, eersten bisschop van Yperen. Judocus studeerde te Leuven en behaalde bij de promotie der filosofie 1564 als student van het Verken de 80e plaats van 164 (*Analectes hist. eccl.* IV, 448). Na de studie der theologie, waarin hij den graad van licentiaat behaalde, werd hij door invloed van zijn oom, den bisschop, 15 Dec. 1568 tot kanunnik van Veurne in de kathedraal van Yperen benoemd. 5 Sept. 1573 werd hij cantor van het kapittel, totdat hij 9 Juni 1579 ontslag nam, omdat hij aangesteld was als professor der theologie aan de universiteit te Douai. waar hij den doctorstitel had behaald in de theologie. Bijtjids kon hij dat gedeelte van Vlaanderen ontwijken,

waar de volgende jaren de Calvinisten door een bloedige vervolging den katholieken godsdienst trachtten te onderdrukken. In 1591 ontstond tusschen de professoren der universiteit en de Jezuïeten van het college van Anchin, bijzonder de Paters Surius en Deckers, een hevig

geschil over de theologische kwesties van dien tijd. Professor Balduinus diende P. Deckers van antwoord, hetgeen een eeuw later eerst gedrukt werd: *Responsio Eximii D.M.N. Balduini Rythovii regii ac ordinarii S. Theologiae olim profesoris in alma universitate Duacena. Ad Johannis Deckerii de societate Jesu apologeticon* in: *Mémoires pour servir à l'histoire de la faculté de Douay.* (s.l. 1696). Zie: art. Bossem. Bij zijn dood gaf hij, door testament, alles wat hij bezat tot het stichten van een college aan de universiteit voor arme studenten.

Zie: Sanderus, *Fland. ill.* (ed. 1732) 297; Coppens, *Besch. bisd. den. Bosch* I, 385; *Revue des sciences ecclési.* (Lille 1880) LII, 247-248; Sommervogel, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus* (2 ed.) II, 1871; *Dictionnaire de théol. cath.* (Paris 1913) V, 877.

Fruytier

[Bayert, Marten]

BAYERT (Marten), heer van Gantau, uit Artois geboortig, kapitein in een waalsch regiment, werd door don Louis de Requesens in 1574 tot drost van het kasteel te Staveren en grietman van Hemelumer Oldephaert benoemd, zeer tegen den zin der ingezetenen, die ontevreden waren, dat weer een vreemdeling met een der hoogere ambten werd bekleed. In 1578, omtrent denzelfden tijd, toen Casper Robles door de prinsgezinden gevangen genomen werd, werd ook de heer van Gantau met *Hernando de Bustamente*, grietman van Barradeel, en den hopman *Feuter*, gevankelijk naar Zwolle gevoerd. In zijn plaats werd *Frans de Pijpenpoy* tot drossaart van het kasteel te Staveren aangesteld.

Zie: *Baerdt van Sminia, Nieuwe Naamlijst van Grietmannen; Winsemius, Chronyk van Friesland.*

Kleijntjens

[Beaufort, Mr. Joachim Ferdinand de]

BEAUFORT (Mr. Joachim Ferdinand de), geb. te Hulst 22 April 1719 (ged. 24 April); overl. te Zeist 11 Mei 1807, zoon van Mr. Pieter Benjamin, raad en rekenmeester der domeinen van Z. Holl., en van Bennudina van Amama.

Hij was sedert 1758 heer van Duivendijke op Schouwen en verkocht in 1793 het grootste deel dezer heerlijkheid aan de stad Brouwershaven. Sedert 1759 was hij schepen van Hulst en later burgemeester. Raad en rekenmeester van den Prins, later van de Prinses-Douairière, rentmeester van Kloosterzande, drossaard der stad en baronie van IJselstein.

Hij huwde te Hontenisse 7 Oct. 1763 met Anna Digna van Gelre (1734-1779), weduwe van Mr. Laurens de Witte van Elkerzee en dochter van Mr. Johan Herman van Gelre, pensionaris en secr. van Zierikzee, en van Anna Margaretha Ockersse.

Uit dit huwelijk sproten 8 kinderen, waarvan Willem Hendrik de Beaufort hierna volgt.

Zie: D.G.v. Epen in *Adelsarchief* 1902, 227 (de familie.)

Regt

[Beaufort, Mr. Levinus Ferdinand de]

BEAUFORT (Mr. Levinus Ferdinand de), geb. op het fort St. Anna (in den 1715 ondergelopen Polder van Namen, in het Land van Hulst) 9 Oct. 1675, overl. te

Middelburg 9 Nov. 1730; zoon van Laurens Bernard, bevelhebber op genoemd fort, en van Levina van Vrijberghe.

Hij studeerde eerst (1692) te Franeker, vervolgens te Utrecht (1695) en promoveerde in laatstgenoemde plaats 4 Juni 1695, na verdediging van een proefschrift *De advocatis*, waarna hij zich als advocaat te 's Gravenhage vestigde. In 1698 vertrok hij naar Goes, waar hij gedurende drie jaar de rechtsgeleerde praktijk uitoefende. In 1701 werd hij benoemd tot pensio-

naris van Sluis, welk ambt hij tot Nov. 1710 waarnam. Begin 1711 vestigde hij zich te Tholen en werd aldaar 15 Oct. 1712 tot raad benoemd. De stad Tholen benoemde hem voorts op 28 Nov. 1715 tot Gecommitteerde Raad bij de E.M.H.H. Staten van Zeeland en op 16 Dec. d.a.v. tot Raadt er Admiraliteit. Ten gevolge dezer benoemingen vestigde hij zich in Mei 1716 te Middelburg, waar hij tot zijn dood heeft gewoond.

Hij is de schrijver van: *Het leven van Willem I, Prins van Nassau, Stadhouders en Capitein-Generaal van Holland, Zeeland, Utrecht en Vriesland* (Middelburg 1730; 2e dr. Leyden en Middelburg 1732, 3 dln. 8°) en *Verhandeling over de vrijheid in den Burgerstaat* (Amst. 1737, 8°). Beide werken zijn na zijn dood zonder vermelding van zijn naam in het licht gegeven; Groen van Prinsterer zegt er van (Arch. de la M. d'O. 2e éd. I, 43) 'dat de Beaufort niet zonder verdienste de oorzaken der gebeurtenissen naspoort, maar dat hij zijne afkomst te zeer verraadt, door de feiten dikwijls ten behoeve der Aristocratische partij te verdraayen'.

Naar aanleiding van genoemde *Verhandeling* gaven E.S. van Burmania en van Itzma in 1737 hunne *Jagt- en Schuitempraatjes* in het licht, waarin zij van hun standpunt als oranjemannen de denkbeelden van de Beaufort (voorzitter der stadhouderlooze regeering, staatsgezinde) vurig bestreden. Daar de Beaufort overleden was, nam een ander den handschoen op en gaf als repliek in 1738 (Amsterdam, Arendt van Huissteen en Steve van Esveldt, uitg.) een werkje uit, getiteld: *Vrijmoedige Bedenkingen over de vrijheid strekkende tot een vervolg van de vrijheid in den Burgerstaat*. Hiertegen gaven de eerstgenoemden weder een schuitempraatje in het licht, dat opnieuw werd weerlegd door den kampioen van de Beaufort in een *Aanhangsel van de Vrijmoedige Bedenkingen over de vrijheid enz. dienende tot antwoord van het Jagtpraatje, alsmede eene beantwoording van de Verhandeling van Landerijen* (Amst. 1739). Al deze werken verschenen in druk, zonder naam van de schrijvers. In een artikel (opgenomen in onderstaande *Nieuwe Bijdragen*) getiteld: *Een vergeten boekje*, komt de schrijver W.H. de Beaufort, tot de slotsom, dat de schrijver, die het voor L.F. de Beaufort opnam met vrij groote zekerheid kan worden aangewezen, als zijnde Cornelis van Bijnkershoek (I, kol. 533).

Eene *Deductie over het recht der Staten van Zeeland op de Hoofdplaat*, van de hand van L.F. de Beaufort bevat oudheidkundige mededeelingen.

In 1714 werd zijn beeltenis vervaardigd door Is. Paling; dit portret berust bij den heer J.H. Croockewit te Wijk bij Duurstede. Een tweede, door een onbekend kunstenaar geschilderd portret berust bij jhr. de Beaufort, huize Leeuwenburg (Driebergen).

Beaufort is driemaal gehuwd, 1°, te Middelburg, 19 April 1703 met Cornelia v. Vrijberghe (1677-1709); 2°, te Hengstdijk 11 Juni 1710 met Maria de Beaufort (1687-1723) en 3°, te Middelburg 20 Aug. 1725 met Jacoba Plasschaert (1660-1726). Uit het eerste huwelijk had hij drie, uit het tweede twee kinderen.

Zie: *Autobiographie*, gedrukt bij Scheltema, *Oud en Nieuw* 1844 en in *Zelandia Illustrata* II, 370; D.G.v. Epen, *Adelsarchief* 1902, 218, 219; Frederiks en v.d. Branden, *Biogr. Wdb. Ned. Lett.*; de Wind, *Bibl. van Ned. Geschiedschr.* Aanh. 13; *Vaderl. Letteroef.* 1844, recens. p. 502; *Alg. Konst en Letterb.* 1845, I, 50; Blok, *Gesch. Ned. Volk*² III reg.; *Nieuwe Bijdr. voor Rechtsgel. en Wetgeving* XX (1870), 201-213.

Regt

[Beaufort, Louis de]

BEAUFORT (Louis de), geb. te 's Gravenhage 6 Oct. 1703, ged. N.kerk aldaar 14 Oct., overl. te Maastricht 17 Aug. 1795; zoon van François, cavalerie-officier in hollandschen dienst, en van Louise Marie Brazi. Hij genoot een goede opvoeding. Volgens de engelsche genealogie der familie B. was hij gouverneur van den prins van Hessen-Homburg. Dit heeft óók Frederiks en v.d. Branden, *Biogr. Wdb.*, maar latere onderzoekers hebben dit niet bevestigd gevonden. Wel werd hij 6 Mei 1750 met en als gouverneur van Sigismund Vincent Louis Gustave comte de Hompesch-Heiden, Reinhardus Adrianus Carolus Guilielmus baro de Heiden en Johannes Hermannus Sigismundus baro de Nagel, als student te Straatsburg ingeschreven. Louis de Beaufort was een goed historicus, die alleen in het Fransch schreef; de Koninkl. Iersche Academie bood hem in 1786 haar lidmaatschap aan. In April 1775 huwde hij met Jeanne Françoise du Cailar, ged. N.kerk te Delft 10 Juni 1714, overl. te Maastricht (waar het echtpaar zich na het huwelijk had gevestigd) en er begr. 24 Jan. 1777, dochter van Henri en van Jeanne Rouquet.

L. de B. schreef: *Dissertation sur l'incertitude des cinq premiers siècles de l'histoire Romaine* (Utr. 1738, 2e ed. Utr. 1752, 2 dln.; de 1e dr. verscheen anoniem); *Histoire de César Germanicus* (Leiden 1741); *La République Romaine* ('s Grav. 1766; meermalen ook buitenslands herdrukt).

Zie: *Adelsarchief*, 1902, bl. 205, 206; Frederiks en v.d. Branden, *Biogr. Wdb. Ned. Letterkunde*; W.M. de Beaufort, *The familie of de Beaufort in France, Holland, Germany and England* (Londen 1886); *Wapenheraut* 1902, 123 (Ned. studenten te Straatsburg).

Regt

[Beaufort, Pierre de]

BEAUFORT (Pierre de), geb. te Sedan 1 Jan. 1595, ged. aldaar 15 Jan., overl. te Hulst 14 Juni 1651, begr. 22 Juni, zoon van Paul en van Barbe Barreaux. Hij kwam in 1613 als klerk van den franschen gezant Benjamin Aubery du Maurier naar Holland, werd later, omstr. 1625, hofmeester van prins Frederik Hendrik en nadat deze in 1645 de vesting Hulst genomen had, aangesteld tot commies der vivres en ammunitie van oorlog aldaar 11 Dec. 1645. In 1647, 48 en 49 was hij schepen te Hulst en bedankte voor zijn ambt als commies 21 Nov. 1648; dit ambt verkreeg zijn oudste zoon.

Hij huwde te Aardenburg 18 Aug. 1624 met Anna Colve, geb. te Leiden in 1588, overl. te Hulst 5 April 1657, dochter van Gijsbrecht, schepen van 't Vrije van Brugge, en van Isabeau de Bernuy. Zij hadden twee kinderen: Benjamin (1625-1697), opvolger in het ambt zijns vaders en Laurens Bernard (1630-1702) luit.-kol. en bevelhebber van IJzendijke.

Zie: D.G. van Epen, *Adelsarchief* 1902, bl. 214; H.J. Schouten in *Wapenheraut* XV, 86; *Alg. Ned. Familieblad* XV. 59.

Regt

[Beaufort, Willem Gijsbert de]

BEAUFORT (Willem Gijsbert de), geb. op het fort St. Anna 3 Jan. 1679, overl. in 1741 of 1746, zoon van Laurens Bernard en van Levina van Vrijberghe, kleinzoon van Pierre hiervóór.

Hij was bailluw en commies van 's Lands magazijnen te Biervliet, rentmeester van domine confisatie en geestelijke goederen der stad en lande van Biervliet 8 Maart 1706, raad en later burgemeester van Veere en secretaris ter admiraliteit van Zeeland.

Hij huwde te Veere 10 Mei 1707 Johanna Wilhelmina Colve, geb. te Veere, overl. te Middelburg 20 Juni 1723, dochter van den kolonel Anthony en van Margaretha de

Quade; hertrouwde te Deventer 9 Juli 1729 met Beatrix Henriëtte van Marckel, overl. 1746, weduwe van den kolonel-commandant van Doornik Adriaen Anthonie van Vrijberghe. Uit het eerste huwelijk zijn 5 kinderen geboren.

Zie: *Adelsarchief* 1902, bl. 219, 220, 225.

Regt

[Beaufort, Willem Hendrik de]

BEAUFORT (Willem Hendrik de), geb. te IJselstein 12 Juli 1775, overleden te Utrecht 21 April 1829, zoon van Mr. Joachim Ferdinand, hiervóór (kol. 83) en van A.D. van Gelre.

Hij was heer van Duivendijke, drossaard van stad en lande van IJselstein, lid der gedeputeerde Staten van Utrecht, president-curator der utrechtsche hoogeschool 1819-29, en kanunnik van St. Marie. Hij bewoonde het fraaie, uitgestrekte landgoed 'de Treek' in de utr. gemeente Leusden, dat hij met groote energie had doen ontginnen en tot een der prachtigste buitenplaatsen van het land had gemaakt. Nog bij zijn leven hielp hij daar een kerk stichten voor de gemeente, die er langzamerhand ontstond.

De Beaufort was een hoogst begaafd man, tevens van een edelaardig karakter. Bij zijn overlijden herdacht de hoogleeraar Ph.W. van Heusde op uitnemende wijze den man, die sinds dertig jaar onder de bestuurders van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap van K. en W. had behoord, in de openingsrede der Algem. Vergadering 26 Juni 1829.

W.H. de Beaufort huwde te Utrecht 9 Oct. 1796 met Cornelia Anna van Westreenen (1777-1839), dochter van Mr. Arnout Jan en van Antoinette Charlotte Godin. Uit dit huwelijk sproten zeven kinderen.

Zie: *Nieuwe Verhandelingen van het Prov. Utr. Gen. VII*, (1831) 1-34; D.G.v. Epen, in *Adelsarchief*, 1902, 231.

Regt

[Becher, Johan Joachim]

BECHER (Johan Joachim) werd vermoedelijk in 1625 (hij zèlf geeft aan: 1635) te Spiers geb., overl. te Londen 1682. Zijn vader, een hervormd predikant, stierf jong, en nadat ook de tweede echtgenoot der moeder, die de kinderen slecht behandelde, overleden was, moest hij op 13-jarigen leeftijd reeds voorzien in de behoeften van zijne moeder, zichzelf en het geheele gezin, door het geven van privaat-onderwijs. Zijn uitstekende aanleg stelde hem in staat, om zich door eigen studie in de wetenschappen te bekwamen. In 1654 werd hem een leerstoel in de medicijnen aangeboden te Mainz, en werd hij aangesteld tot lijfarts van den keurvorst Philipp von Schoenborn. Kort daarop werd hij, na gehuwd te zijn met eene dochter van Ludwig von Hörnigk, katholiek. Na een tijdlang als oeconomisch en industrieel adviseur aan de hoven van Karl Ludwig van de Pfalz, en Ferdinand Maria van Beieren te zijn werkzaam geweest, werd hij in 1666 tot handelsraadsheer in de Keizerlijke Handelskamer te Weenen benoemd, welke functie hij tot 1668 waarnam, om zich, na tal van oneenigheden met Von Sintzendorff, in 1669 in dienst te begeven van den begaafden, doch als regent geheel ongeschikten Friedrich Casimir, graaf van Münzenberg en Hanau. In 1670 keerde hij naar Weenen terug, waar hij tusschen 1675 en 1676 den stoot gaf tot de oprichting van het 'Manufacturhaus', eene instelling, die zich ten doel stelde, de industrie geheel tot een complex van

staatsbedrijven te maken. Na mislukken zijner pogingen verhuisde hij in 1677 voor goed naar de Nederlanden, waar hij reeds verscheidene malen gevolmachtigde geweest was van de verschillende vorsten, die hij gediend had. Eerst vestigde hij zich te Amsterdam en kort daarop te Haarlem, waar hij met de regeering der stad in 1678 een contract afsloot tot oprichting

en exploitatie eener zijde-reederij. In datzelfde jaar richtte hij zich tot de Staten-Generaal met een reeds vroeger door hem ontwikkeld project, tot doel hebbend, om uit het duinzand goud te winnen door samensmelting van zand met metallisch zilver, en afscheiding van het daarin opgenomen (of beter: reeds van te voren aanwezige) goud. Na tal van tegen hem gerichte intriges en, als gevolg daarvan, na tal van teleurstellingen, vertrok hij begin 1680 naar Engeland, waar hij zich te Londen vestigde, en waar hij in opdracht van den duke of Lauderdale in Schotland en Cornwallis mijnbouwkundige adviezen uitbracht. Hij stierf in armoedige omstandigheden te Londen in 1682.

Becher heeft belang óók voor de oeconomische geschiedenis van de Nederlanden, omdat hij talrijke malen in Holland met de toonaangevende handels- en industriekringen in onderhandeling geweest is over allerlei belangrijke zaken, en omdat voor hem, als staathuishoudkundige, de toestanden in de Nederlanden steeds een navolgenswaardig voorbeeld geweest zijn.

Het eerst is Becher in 1660 in de Nederlanden geweest, waar hij met tal van vooraanstaande geleerden, zooals Chr. Huyghens, Fr. van Schooten, Joh. Hudde, enz. in aanraking kwam. Ten tweeden male voerde hij in 1664 hier en in Vlaanderen met tal van kooplieden onderhandelingen over de oprichting van een permanent handelscollege in opdracht van den beierschen keurvorst, en over de duitsche kolonisatieplannen in Nederlandsch West-Indië. In 1666 werd Becher voor de derde maal naar de Unie gezonden, om bij de Oost-Indische Compagnie de inwilliging van eenige privileges voor Oostenrijk te verwerven, welke betrekking hadden op den handel in specerijen. Zijne vierde reis naar de Nederlanden ondernam hij in 1669 als gevolmachtigde van Friedrich Casimir van Hanau, om met de West-Indische Compagnie te onderhandelen over den afstand van grondgebied in Guyana, ten bate der duitsche kolonisten. Van dit verblijf heeft hij eene volledige en levendige beschrijving gegeven, die van belang is als beeld van het leven der 17e-eeuwsche amsterdamsche kooplieden. Van April tot September 1671 vertoefde hij opnieuw hier te lande, met het doel om tot de oprichting eener Occidentale Handelscompagnie tusschen Holland en Oostenrijk te geraken, met Rotterdam als stapelplaats, en voor het afsluiten eener geldleening voor den Keizer. Eindelijk vestigde hij zich in 1676, zooals wij boven zagen, te Amsterdam en te Haarlem.

Becher heeft als schrijver een buitengewone vruchtbaarheid aan den dag gelegd: werken op elk gebied verschenen van zijn hand: op sociologisch, taalkundig, mijnbouwkundig, physisch, chemisch en industrieel terrein, over finantie-wezen, staathuishoudkunde, een wereldtaal en handelscodex, over uurwerken, het perpetuum mobile, de chemie en technologie, enz. Daaronder zijn wel de meest bekende te achten: *Politischer Discurs von deneigentlichen Ursachen des Auf- und Abnehmens der Städte, Länder und Republiques*, etc. (1668), waarin hij zijne sociaal-oeconomische inzichten uiteenzet; en op natuurwetenschappelijk gebied: *Physica subterranea, profundam Subterraneorum Genesin e Principiis hucusque ignotis, ostendens* (1669), welk werk in 1675 en 1680 met twee supplementen door hem werd aangevuld, en dat, na in 1702 door G.E. Stahl opnieuw te zijn uitgegeven, aanleiding is geweest tot de opstelling en ontwikkeling der phlogistonleer.

Eene volledige bespreking van Becher's levensarbeid en van zijne lotgevallen, alsook eene op-

gave zijner geschriften, vindt men bij F.M. Jaeger in *Economisch- Historisch Jaarboek*, deel V, 5-80 (1919).

Jaeger

[Bederwanen, Daniël van]

BEDERWANEN (Daniël van) of van Beyderwaen, ook genoemd van Bievliet, zijne geboorteplaats, werd ingeschreven als student aan de universiteit te Keulen 1422, en behaalde 21 April 1425 den graad van meester in de vrije kunsten. In 1433 kwam hij aan de universiteit te Leuven, waar hij gedurende drie jaar als professor der filosofie werkzaam was; tevens stond hij aan het hoofd eener pedagogie van die faculteit.

Zie: Kussen, *Matrikel der Universität Köln* 134; *Analectes Hist. Eccl. Belg.* XXX, 209-214, 246.

Fruytier

[Beeldsnijder, Joost Janszoon]

BEELDSNIJDER (Joost Janszoon), geb. te Amsterdam 1541, overl. aldaar 8 Nov. 1590, was een universeel kunstenaar. Hij was teekenaar, plaatsnijder, beeldhouwer, bouwmeester, horlogemaker, landmeter en vestingbouwkundige. Wij kennen hem uitsluitend uit zijne werken, waarvan er eenige in de 18e eeuw nog bewaard waren.

Hij schijnt oorspronkelijk steenhouwer geweest te zijn. Voor het Minderbroedersklooster te Amsterdam vervaardigde hij eene groep beelden, voorstellende Christus en zijne discipelen in den hof, in biddende houding, levensgroot; zij werden in Sept. 1566, dus toen hij 25 jaren oud was, bij den beeldenstorm vernield. Een door hem vervaardigd been- of knekelhuisje, aan de Nieuwe Kerk te Amsterdam, was volgens den achterkleinzoon zijner vrouw (uit een vorig huwelijk), die het in zijne jeugd dikwijls zag, bijzonder schoon.

Beeldsnijder was jaren lang fabriekmeester (hetgeen thans directeur der gemeentewerken genoemd zou worden) van Amsterdam, en zijn wijs beleid heeft de beste gevolgen voor de schoonheid dier stad gehad. Reeds onmiddellijk na den overgang van Amsterdam van de spaansche naar de staatsche zijde in 1578 maakte hij het plan voor uitbreiding der stad op, dat van een genialen blik getuigde. Bij de eerste uitbreiding in 1585 werd de Lastage, die reeds door den Montalbaanstoren beschermd werd, ommuurd en omgracht en zoo binnen de stad gebracht. In 1586 verkreeg Amsterdam octrooi om de voor de uitlegging der stad benoodigde gronden tegen schatting der waarde door de schepenen over te nemen; 2 $\frac{2}{3}$ eeuw alvorens in Nederland een behoorlijke onteigeningswet tot stand kwam, is hier, zeker op initiatief van Joost Jansz., eene onteigening ten algemeenen nutte ten uitvoer gebracht.

De tweede uitlegging had na zijn dood, in 1593, plaats. Na die uitlegging, die met het oog op de vestingwerken in overleg met prins Maurits plaats had, had de stad den vorm eener halve maan, die zij tot de tweede helft der 19e eeuw behouden heeft. Ook de aanleg van de drie eilanden Uilenburg, Marken en Rapenburg, waardoor vele straten aan diep water kwamen, is geschied naar Beeldsnijder's ontwerp. In 1601 werd de toen binnenmuur geworden middeleeuwsche vestingmuur afgebroken.

Ook het vervaardigen van aanzienlijke gebouwen, sterkten en sluizen werd hem volgens eene aanteekening van Witsen opgedragen.

In opdracht van den hertog van Alva heeft Beeldsnijder van omstreeks 1570 tot 1573 met één man als hulp de noodige opmetingen gedaan voor eene kaart van geheel Holland benoorden den Rijn, West-Friesland en een deel van Utrecht. Daarna heeft hij de kaart, die zeer gedetailleerd is, geteekend en in hout gegraveerd. Dit werk was 31 Juli 1575 gereed en in hetzelfde jaar verkreeg hij van Requesens octrooi voor de uitgave. Van dezen

eersten druk is geen exemplaar meer bekend, maar een blijkbaar zeer goede tweede uitgave is in 1610 verschenen bij Harman Allertszoon van Warmenhuysen.

Verder zijn door hem vervaardigd ontwerpen voor den houten kap van den toren der Oude Kerk te Amsterdam, een zeer gedurfd bouwwerk, een ontwerp, hem door Alva opgedragen, maar niet uitgevoerd, voor een citadel op de Lastage aldaar, eene kaart van het beleg van Leiden, eene kaart van Amstelland, plattegronden van de stad Amsterdam, van het Oude St.-Jorishof, van het Minderbroedersklooster, van de Oude Kerk en van de Nieuwe Kerk, alle te Amsterdam. Hij deed onder don Frederik de Toledo dienst bij het beleg van Haarlem in 1573.

Blijkbaar heeft hij bij den overgang der stad in 1578 zijne betrekking behouden. Hij huwde in eerste huwelijk *L i j s b e t J a c o b s d o c h t e r* en in tweede huwelijk 21 Mei 1586 *C a t h a r i n a C l a e s d o c h t e r G a e f*, weduwe van *L a m b e r t C o r n e l i s s e n O p s y*; zij overleed 29 Jan. 1619; hij had geen kinderen, maar zijn tweede vrouw had een zoon bij haar eersten echtgenoot.

Hij noemde zich op zijne teekeningen *J o o s t J a n s z*, met zijn ambacht *B e e l d s n i j d e r*, somtijds *B e e l d h o u w e r* of *B i l h a m e r* (een nog bij steenhouders gebruikelijk instrument). Hij woonde in de Kalverstraat in het huis 't Ossehooff'.

Tot de afstammelingen van zijn stiefzoon (die zijn naam had overgenomen) behoorde G.J. Beeldsnijder, heer van Voshol en Vrije Nes (I, kol. 275), die in de *Kroniek van het Utrechtsch historisch genootschap*, 7e jaargang, blz. 310, eenige bijzonderheden omtrent hem mededeelt.

Zie verder: *W a g e n a a r*, *Beschrijving van Amsterdam* VII, 232; *S c h e l t e m a*, *Aemstels oudheden* IV, 147, V, 195; *J a c o b u s K o n i n g*, *Historisch berigt wegens Joost Janszoon Beeldsnijder en de door hem vervaardigde stukken in Verhandelingen der tweede klasse van het Koninklijk Nederlandsch instituut van wetenschappen, letterkunde en schoone kunsten*, 5e deel, 1831, blz. 1.

Ramaer

[Beels, Theodorus Nicolaas]

BEELS (Theodorus Nicolaas), geb. te Helmond 6 Dec. 1773, zoon van dokter *J o h a n n e s B a p t i s t a B.* en van *A n n a C a t h a r i n a M u t s*, overl. te Breda 20 Mei 1845, deed zijn voorbereidende studiën aan de latijnsche school te Gemert en promoveerde in 1798 te Leiden tot Med. Doct. op een proefschrift *de Encephalitide*. Hij vestigde zich als geneesheer te Breda, waar hij ongehuwd overleed. Een groot deel zijner nalatenschap werd besteed voor een eeuwigdurende fundatie tot ondersteuning van hulpbehoevende huisgezinnen en personen te Helmond. Dit fonds werd in 1847 opgericht en draagt den naam: 'Fundatie van Theodoor Nicolaas Beels'.

Zie: *J. H e e r e n*, *Biographisch Woordenboek van Helmond*, 19.

Heeren

[Beer, Arnoldus de]

BEER (Arnoldus de), geboren te Oosterwijk N. Br., was in dienst bij den kanunnik *P e t r u s v a n d e n M a l e*, den intiemen vriend van Paus Adriaan VI. De Beer overleed te Leuven 23 Sept. 1579 als de senior der kapelaans van Sint Pieterskerk. Hij stichtte 23 Sept. 1579 een beurs in het Paus-college voor een student in de theologie, die zijn bloedverwant, of een inwoner van Oosterwijk was. De beurs, die 1880 nog 209 frank opbracht, wordt bestuurd door het seminarie in Mechelen en

begeven door den bisschop van 's Hertogenbosch. A. de Beer werd in de St. Michielskerk te Leuven begraven.

Zie: Val. Andreas, *Fasti acad.* (Lov. 1650)

307; *Analectes hist. eccl.* XVIII (1882) 107, 116; *Handboekje R.K. Eeredienst* 1872, 349.

Fruytier

[Beer, Matheus de]

BEER (Matheus de), of Beir, geb. te Antwerpen in 1598, overl. aldaar 22 Febr. 1653, na te Halsteren bij Bergen op Zoom, gedurende twintig jaar in de moeilijkste tijdsomstandigheden de parochie te hebben bestuurd. Op 19-jarigen leeftijd had hij de kloostergeloften afgelegd in de Norbertijner-abdij St. Michiel te Antwerpen; hij behaalde, na zijne priesterwijding, 1624 aan de universiteit te Leuven den graad van baccalaureus en licentiaat in de godgeleerdheid. Daarna trad hij op in zijne abdij als professor der filosofie en als koster 1627-29. Zijn abt, de reeds bejaarde Math. van Iersel, zond hem met zijn medebroeder Prosper Moriconi als afgevaardigden van St. Michiel naar de abdij van Strahow in Bohemen, waarheen 1 Mei 1627 op plechtige wijze de overblijfselen van den H. Norbertus werden overgebracht. 16 Mei 1631 werd hij door den markies van Bergen op Zoom voorgedragen ter benoeming voor de parochie te Halsteren. Onder zijn bestuur had hij vele vervolgingen te verdragen van de zijde der Staten. Hij wist nog de kerk, die veel geleden had, te restaureeren en daarvoor de noodige bijdragen van den markies te verkrijgen, 1632.

Bij den vrede van Munster werd hem de kerk ontnomen en in bezit gesteld van den predikant F i n s o n , die zich ook meester maakte van de pastorij, ofschoon deze privaat eigendom was van den broer van den pastoor, M a r t i n u s , drossaart van Wouw en daarna van Merxem. De pastoor keerde Januari 1653 naar zijne abdij terug, waar hij reeds 22 Febr. overleed.

G o o v a a r t s vermeldt, dat er een portret bestaat van pastoor de Beir zonder de plaats aan te duiden.

Een samenspraak gehouden tusschen P. Math. de Beir en den predikant van Bergen op Zoom, N a t h a n V e y , werd gedrukt te Antwerpen 1631 en opgedragen aan den markies van Bergen op Zoom. Nog verscheen: *Afweyringhe des dootsteeks van de Transsubstantiatie, den welcken eenen onghenoemden predicant der stad Berghen op Zoom hem beroemt ghegeven te hebben. Geschreven door Mattheus de Beyr, pastoor te Halteren ende Religieus canonick van de Abdije van St. Michiel binnen Antwerpen* (Antw. Plant. 1630).

Zie: K r ü g e r , *Gesch. bisd. Breda* III, 419-421; G o o v a e r t s , *Ecrivains de l'ordre de Prémontré* I, 47, III, 176; *Verz. Graf- en gedenkschriften der prov. Antw.* IV, 138; *Bijdr. hertogd. Brabant.* I (1902) 453; *Taxandria* X (1903), 131-133.

Fruytier

[Beesde, Joannes van of a]

BEESEDE (Joannes v a n o f a), geboortig uit het dorp Beesd in Gelderland, dikwijls verkeerdelijk Beefde genoemd, Benedictijn, werd 3 Sept. 1420 tot abt benoemd der abdij Sint Truiden 'via compromissi'. De monniken der abdij kwamen overeen, dat zij de keus zouden overlaten aan den bisschop van Luik Joannes van Heynsberch, die namens allen Joannes van Beesd, een monnik der abdij, bloedverwant van den heer van Buren, verkoos.

Onder zijn voorganger had de kloostertucht zeer geleden, vooral door den burgeroorlog in St. Truiden gedurende de vorige jaren. De nieuwe abt poogde de abdij op te heffen uit haar verval, doch de monniken wilden, den kloosterregel moede,

hunne abdij in een kapittel veranderd zien en vroegen aan den Paus om van Benedictijnen veranderd te worden in seculiere kanunniken. Toen zij hoorden, dat hunne bede maar in zooverre zou vervuld worden, dat zij monniken zouden blijven, doch dat voortaan de in de abdij

aangenomen nieuwelingen kanunniken zouden zijn, lieten zij hun plan varen.

Abt Joannes van Beesd overleed 3 Jan. 1443 en werd in het koor der kerk begraven.

Zie: D a r i s , *Hist. du dioc. de Liège 15e siècle* (Liège 1887), 290; *Gesta abbatum Trudonensium* in D a r i s , *Notices sur les églises de Liège* (Liège 1874) V, 134-135; J. L a m b r e c h t s , *Nécrologe de l'abbaye Bén. St. Trond* (1889), 35, 50; *Gallia Christiana* III, 965; P i o t , *Cartulaire de l'abbaye de St. Trond* II (Brux. 1874), 232.

Fruytier

[Beest, Albertus van]

BEEST (Albertus v a n), zeeschilder en teekenaar, zoon van een rotterdamschen verver van dienzelfden naam, geboren in de Molensteeg te Rotterdam op 13 Juni 1820, overl. 8 Aug. 1860 te New-York. De bewering in het *Allgemeine Lexicon der Bildenden Künstler* van T h i e m e - B e c k e r , dat de vader een Oostenrijker was, moet op een vergissing berusten. De grootouders van den kunstenaar, A l b e r t v a n B e e s t uit Ophemert en A n g e n i t a H a r t m a n uit de Meyerij van 's Hertogenbosch, woonden reeds te Rotterdam, waar zij 8 Mei 1787 trouwden en 1 April 1788 hun eerste kind, A l b e r t , den vader van den schilder, lieten doopen. Waarschijnlijk was hij een leerling van den historieschilder Jan Hendrik van de Laar, die hem op achttienjarigen leeftijd conterfeitte (Rotterdamsch Gemeente-Archief, Cat. 101). Reeds als jongen trok hij de aandacht door zijn teekeningen. De vader van Alexander Ver Huell stelde belang in hem en verkreeg voor van Beest, dank zij de bemiddeling van den Minister van Marine Const. Rijk, de gunst van Z.K.H. Prins Hendrik, den opperbevelhebber der vloot. Deze schonk hem den rang van adelborst 1ste klasse, en nam hem in 1843 en de twee volgende jaren mee op kruistochten naar de Middellandsche zee en het hooge Noorden. Volgens den heer Mar. Heyl, kunstschilder te Amsterdam, die van Beest persoonlijk gekend heeft, is hij ook in Oost-Indië geweest, maar schrijver dezès kent geen werk van hem, dat die bewering bevestigt. In 1845 vertrok hij naar Amerika zonder zijn ouders te laten weten, wat er van hem geworden was. Tijdgenooten weten te vertellen van zijn drinklust, zijn bandeloosheid en zijn vlagen van waanzinnige drift, en het is mogelijk, dat hij verdwenen is, omdat hem de grond onder de voeten te heet was geworden. Hij schijnt een paar keer in Holland te zijn terug geweest, maar zijn domicilie was van 1845 tot zijn dood in 1860 in de Vereenigde Staten. Drie, zoo niet meer, van die vijftien jaar werkte hij in Fairhaven en New Bedford, het centrum der amerikaansche walvischvaart, bij tusschenpoozen ook in Boston en New York. Tijdens zijn eerste verblijf te Fairhaven woonde hij in huis bij den schilder William Bradford. Deze en Robert Swain Gifford waren van Beest's leerlingen in de kunst. Hij stierf 8 Augustus 1860 in St. Luke's Hospital te New York.

Een geteekend portret van van Beest staande voor den ezel in zijn atelier, door Alexander Ver Huell, is in het Maritiem Museum te Rotterdam.

Als schilder was hij minder groot dan als teekenaar. Het Maritiem Museum te Rotterdam bezit een onbeduidend schilderij van zijn hand, maar prachtige gewasschen teekeningen. In openbare verzamelingen is zijn werk verder zoo goed als niet vertegenwoordigd. Een rijke collectie teekeningen van van Beest was in October 1918 te zien op de tentoonstelling der verzameling Lannoy te Amsterdam.

Zie: A u g u s t e D e m m i n , *Le Peintre*

de Marine Réaliste Albertus van Beest, Notiee biographique (1863); A.J. B a r n o u w , *Albertus van Beest in Rotterdamsch Jaarboekje* 1919, bl. 88-99 en *The Nation* (New York) 22 Maart 1919.

Barnouw

[Beima, Elte Martens]

BEIMA (Elte Martens), sterrekundige, geb. 11 Febr. 1801 te Oostermeer bij Bergum, overleden te Leiden 24 Febr. 1873, was gesproten uit burgerlijke ouders: M a r t e n Eltes Beima en Jeltje Simens van der Woude. Hij bezocht de dorpsschool en hielp zijn vader in de bakkerij. De latere prof. Hermannus Bouman te Utrecht, die destijds te Oostermeer predikant was, leerde hem Fransch. Een commies bij de belastingen Weenink hielp hem bij zijn wis- en sterrekundige oefeningen en bij het zoeken naar het perpetuum mobile. Toen in 1823 Arzen Roelofs van Hijum en Sieds Rienks van Hallum eenige telescopen hadden vervaardigd, die voor de tentoonstelling te Haarlem bestemd waren en op het Gouvernementshuis te Leeuwarden ter bezichtiging werden gesteld, gaf dit aanleiding dat de toenmalige gouverneur van Friesland, jhr. I. Aebinga van Humalda, zich den jongen Beima aantrok. Hij verzocht van hem berekeningen en teekeningen van de eklipsen, medegedeeld in den Almanak, welke hij in 1822 begonnen was uit te geven. Deze voldeden zoo wèl, dat de edelman zijn ouders aanbood hem op zijn kosten te laten studeeren in de wis- en natuurkundige wetenschappen. In 1824 werd hij als student te Leiden ingeschreven, waar hij veel steun vond bij den hoogleeraar C. Ekama, die (vroeger in Franeker) bekend was door zijne redevoering over de wis- en werktuigkundigen die Friesland had opgeleverd, en die nu in Beima 'een uitstekend mathematisch genie' hoopte te vinden. In 1842 promoveerde hij op een dissertatie *De annulo Saturni*, een geschrift dat zooveel belangstelling ondervond, dat het in 1843 in populairen vorm verscheen onder den titel *Verhandeling over den ring van Saturnus, van zijn eerste ontdekking af tot op den tegenwoordigen tijd. Een leesboek voor alle standen met 40 afbeeldingen*. In weerwil van jarenlang voortgezette astronomische studie, was hij verplicht zich vervolgens op een geheel ander vak van wetenschap toe te leggen. Hij werd nl. benoemd tot conservator van 's Rijks Museum van Natuurlijke Historie te Leiden, en wel in het vak van mineralogie en geologie. Het ordenen, beschrijven en onderzoeken van de rijke verzameling delfstoffen, die het Museum uit het kabinet van den vermaarden Bruckman te Brunswijk en door latere aankopen had gekregen, was nu zijn levenstaak. Ongehuwd leefde hij tusschen de boeken van zijn uitgebreide bibliotheek, die zijn kamers eerlang zoo vulde, dat er nauwelijks plaats overbleef voor hem of de vrienden, die hem bezochten. Als geleider van een jong friesch edelman vergaarde hij op een reis door Europa in het Oosten veel kennis en bezocht hij de aanzienlijkste centra van wetenschap en allerlei geleerden, met wie hij in briefwisseling bleef. Sommige hunner werken als de *Geologie* van Leonhard in 3 dln. (1841-50) en de *Kosmos* van Alexander von Humboldt, in 5 dln. (1846-63) heeft hij vertaald en met aanteekeningen verrijkt. Nog vertaalde hij een populaire *Geologie* van Leonhard (1846), een *Overzicht der Aardkunde* van Hoffmann (1854), en *De Aarde vóór den Zondvloed* van Figuier en Fraas (1866). Als oorspronkelijk werk gaf hij *Natuurkundige Beschrijving van den aardbol*, in de nieuwe uitgaaf van U i l k e n s ' *Volmaaktheden van den Schepper*. Zoo leefde en werkte Beima gedurende bijna een halve eeuw te

Leiden aan de bevordering van de wetenschap. Jaarlijks kwam hij zijn vrienden en familie in Friesland bezoeken en was hij bij allen welkom, ook in de aanzienlijkste kringen.

Zie over hem een opstel in de *Leeuwarder Courant* van 28 Dec. 1873 *Ter gedachtenis van Dr. Elte Martens Beima*, waarschijnlijk van W. Eekhoff.

Wumkes

[Beke, Christianus van]

BEKE (Christianus van) of de Bekka, geb. te Dietmarse, bisdom Bremen, zoon van Nicolaas, zanger aan het hof van Keizer Karel V, werd in het jaar 1525 pastoor te Gouda. Zeer weinig is omtrent het leven van Chr. van Beke bekend. Het is zelfs twijfelachtig, of hij te Gouda verbleef, want in *Analectes* wordt hij niet als priester, maar als subdiaken en kanunnik van St. Pieter te Leuven vermeld. Hij zal te Gouda een vice-curator in zijn plaats gesteld hebben. *Bijdragen Haarlem* verzekeren, dat hij hoogleeraar was aan de universiteit te Leuven.

Bij testament 16 Juli 1539 en codicille 13 Sept. en 15 Sept. 1540 te Leuven gemaakt, liet hij eenige inkomsten en meubelen na tot het stichten van drie of vier studiebeurzen voor zijne bloedverwanten, inwoners van Dietmarse en, na hen, voor studenten uit Gouda. Door de troebele tijden ging een gedeelte der inkomsten dezer beurzen te niet en thans brengen zij niets meer op. Chr. van der Beke overleed volgens *Analectes* 21 Sept. 1548, volgens *Walvis*, *Beschr. v. Gouda* I, 220, II, 102 den 21en Sept. 1540, volgens *Bat. Sacra* 1560. Hij werd in de St. Pieterskerk te Leuven begraven.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XVII (1881) 180, 204; *Bijdr. bisdom Haarlem* XXIV (1899) 141-142; *Val. Andreas*, *Fasti academ.* (Lov. 1650) 291, 297; *Handboekje voor de zaken van de R.K. eeredienst* XXVI (1872), 30.

Fruytier

[Bellamy, Jacobus]

BELLAMY (Jacobus), geb. te Vlissingen 12 Nov. 1757, overl. te Utrecht 11 Maart 1786, was van fransch-zwitsersche afkomst (zijn grootvader was een Zwitser uit Vevey). Zijn vader Jacques Bellamy, in 1719 te Maastricht geboren, was eerst huisknecht bij Mr. Izaäk Hurgronje te Vlissingen, en werd in 1755 'commies ter recherche' (vrachtonderzoeker voor verschuldigde convoien en licenten) op de Schelde. Hij huwde Sara Hoefnagel, boerendochter uit Koudekerke, en 12 Nov. 1757 werd hun zoon Jacobus geboren. Vier jaar oud verloor het kind zijn vader, 12 jaar oud kwam hij bij een bakker in de leer, en 22 jaar oud werd hij uit de bakkerij verlost door Ds. Jona Willem te Water, die zich van Bellamy's bijzonderen aanleg overtuigd had. Door toedoen van Vlissingens pensionaris, Mr. Nic. Corn. Lambrechtsen, en geldelijk gesteund door eenige rijke Zeeuwen kon Bellamy, voorbereid door privaat lessen van rector Didericus van Cruysselbergen, Maart 1782 voor de predikant-studie naar Utrecht vertrekken. In 1780 had hij zich inmiddels verloofd met Francina Baane, dochter van een vlissingsch scheepskapitein. In Utrecht raakte de 24-jarige Zeeuw terstond bevriend met Jan Pieter Kleyn en Frans van Gogh, de 'twee vaderlandsche vrienden' (beiden verlieten Utrecht dien zomer na voleinde studie); met Ds. Willem Anthony Ockerse, in Mei 1782 predikant te Baarn en Eembrugge, en met Adriaan Uyttenhooven, voorjaar 1784 als proponent uit Utrecht vertrokken. In 1783 en 1784 heeft Bellamy zich nauwer aangesloten bij

Mr. Jan Hinlópen, sinds 1780 advocaat 'voor den Ed. Hove' van Utrecht, en bij de studenten Willem Carp en Sebald Fulco Rau (de vier

'genialische vrienden'). Als patriot voelde Bellamy zich aangetrokken tot Pieter Philip Jurriaan Ondaatje, den leider der utrechtische democratische patriotten, met wien hij eerst geestdriftig in al diens bemoeiingen meewerkte, en najaar 1783 zelfs ging samenwonen. In den loop van 1784 begon hij zich echter wat te onttrekken aan het 'politiek gedruis', en was er ten slotte geheel wars van. In 1785 verdiepte hij zich steeds meer in zijn letterkundig werk en de voorbereiding tot het predikambt (waarvoor hij geen lust en aanleg voelde, een dwang die hem vaak ongelukkig maakte), preekte als student twee keer, stierf 11 Maart 1786 vrij onverwacht, 29 jaar oud en werd begraven in de St. Nicolaaskerk te Utrecht. Francina Baane bleef ongehuwd en heeft hem tot 1837 overleefd.

Bellamy, jong gestorven, heeft in zijn kort leven hard gewerkt voor wat hij zich, vooral na zijn komst in Utrecht, allengs bewust ging worden als zijn kunstenaarsroeping: 'de edele dichtkunst verheffen, en den smaak (zijns) vaderlands verbeteren'. In 6 jaar tijd wijzigt zich zijn kunstsmaak geheel: in 1779 nog overtuigd dichtgenootschapper, bestrijdt hij in 1785 de dorre kunstopvatting der 18de eeuw, alsook het onnatuurlijk-sentimenteele van zijn tijd, en wijst ver vooruit met menig frisch raak woord in zijn kritiek, met zijn edele opvatting van zuivere kunst.

Als 14-, 15-jarig bakkersknechtje begon B. al te dichten: 'uit reyne reymens lust'. Antonides, Zeeuws en Poot waren zijn eerste leermeesters. In Jan. 1779, door bemiddeling van Ds. te Water, benoemd tot 'Aankweekeling' (5de rang) van het haagsche dichtgenootschap 'Kunstliefde spaart geen Vlijt', werd hij Dec. 1780 bevorderd tot 'buitengewoon lid' (2de rang). Intusschen begon B. door eigen lectuur (o.a. Gessner en *Zedelijke Verhalen* van d'Arnaud, waarin Rousseau-invloed is) tot een ander kunstinzicht te komen en noemde nu 'losheid, waarheid en natuur' hoofdeischen van kunst. Dieper, ruimer levensinzicht gaf hem ook lectuur van Lavater, Swift en Sterne. Zomer 1779 ging hij ook al op moderne wijze z.g. anacreontisch dichten, en stuurde deze rijmlooze 3- of 4-voetige jambische of trocheeïsche verzen (meest liefdelyriek) naar de *Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen*, waarin ze gretig werden opgenomen, evenals in het zomer 1781 door Gerrit Brender à Brandis opgerichte *Taal-, Dicht- en Letterkundig Kabinet*. Met zijn vriend Kleyn als 'kunstrechtter' gaf B. Mei 1782 een keur dezer liefdelyriek uit als *Gezangen mijner Jeugd* bij P. den Hengst te Amsterdam. Een herdruk, waarvan in 1785 al sprake is, verscheen in 1790, vermeerderd met 7 'naagelaaten gedichten', bij Plaat en Loosjes te Haarlem, met een door Reinier Vinkeles geteekend portret van Francina Baane, de Fillis der *Gezangen mijner Jeugd*.

Onder den schuilnaam *Zelandus* had B., vóór hij Zeeland verliet, al eenigen naam gemaakt met verzen in de *Post van den Nederrijn*, patriottische ontboezemingen naar aanleiding van den oorlog met Engeland. Zoo was *Zelandus*, toen hij in Utrecht kwam, al bekend. Door gesprekken met Kleyn over de pruisisch-patriottische lyriek van Gleim, Uz, Weisze en Klopstocks *Oden* en *Bardieten* verhief zich het *Zelandus*-ideaal: de patriottische verzen vertolkten nu niet meer alleen als anti-engelsch, anti-stadhouderlijk, hyper-nederlandsch wat aan politieke feitjes en gebeurtenissen den patriot-tijdgenoot in beroering bracht - als vaderlandsch dichter hield *Zelandus* nu ook zijn idealistische bespiegelingen over allerlei

vaderlandsche deugden, hij wraakte vorstenmacht, verdedigde natuurlijke en burgerlijke vrijheid. Van Juni 1782 tot Dec. 1783 zijn deze *Vaderlandsche Gezangen*, onder de zinspreuk 'Concordia et Libertate' (bij J.M. van Vloten te Utrecht) verschenen in 9 nummers, ieder van 3 of 4 verzen; daarna gebundeld uitgegeven, opgedragen aan Vlissingen, met een door A. Hulk Jz. geteekend vignet. De herdruk van 1785 (bij A. Mens Jz. te Amsterdam), met een vignet van Iz. de Wit Jz., heeft een merkwaardige voorrede, waarin Zelandus spreekt over de taak van den vaderlandschen dichter, zooals hij die toen zag, en is vermeerderd met een *Vervolg van de Vaderlandsche Gezangen van Zelandus*, eind 1784 gedicht, als Keizer Jozef met oorlog dreigt om de Schelde-kwestie, met *Bij den dood van Johan Derk, Baron van der Capellen tot den Pol, gestorven den 6 Junij 1784* en *Aan het Genootschap van Wapenhandel Pro Patria et Libertate, bij deszelfs eerste verjaaring, in February 1784*. Behalve dit vers heeft Zelandus er nog 2 gedicht voor het utrechtsche vrijkorps 'Pro Patria et Libertate', waarin de oude Stadsschutterij zich op initiatief van een der 8 Compagnieën 'De Zwarte Knegten' in Febr. 1783 eigenmachtig hervormd had. Op den tekst van Zelandus' *Marsch voor de Burger-Compagnie De Zwarte Knegten* (waarbij Ondaatje vaandrig was) schreef Frederijk Nieuwenhuysen muziek (1784 verschenen bij J.M. van Vloten, Utrecht). Jan. 1784 verscheen zonder naam van uitgever (Mulder te Utrecht) Zelandus' *Leerrede voor het volk van Nederland, naar Nehemia IV, vs. 14-17*, een pleit voor volksweerbaarheid en volkswapening (op grond van art. 8 der Unie) ter verovering en verdediging van burgerlijke vrijheid. Deze preek die 'zonder kerkelijke goedkeuring' niet verkocht mocht worden, is later verschenen met herdrukten titel: 'In Holland 1784', zonder naam van uitgever (S. de Waal, Utrecht).

Merkwaardig is Bellamy's snel voortschrijdende kunstontwikkeling: sinds de 'wending' van zijn smaak naar het natuurlijke (1779) wordt zijn oordeel steeds zuiverder en oorpronkelijker. In 1780 verflauwde al de belangstelling voor 'Kunstliefde spaart geen Vlijt'; hij ontgroeide dien dwang en in Mei 1784 kwam het zelfs tot een openlijke breuk. Behalve invloed van gesprekken met zijn kunstvrienden, vooral met Kleyn aan wien hij in 1782 zelf al groote 'vorderingen in theoretische kundigheden' dankt, zien we invloed van zelfstandige studie: Riedel, *Theorie der Schoone Kunsten en Wetenschappen* (in de vertaling van v. Alphen), Sulzer, *Allgemeine Theorie der schönen Künste*, maar vooral, najaar 1783, de lectuur van Edward Young's *Conjectures on original Composition* (1759). Naar alle waarschijnlijkheid heeft Ockerse hem op dit geschriftje gewezen, en heeft B. het in duitsche vertaling gekend, of is het Engelsch hem vertaald door Ondaatje. Met deze nieuwe gedachten over oorspronkelijkheid schreef Bellamy nu zijn kritischen *Brief aan van Alphen*, ondertekend L.D.E.D. (Liefhebber Der Edele Dichtkunst), zonder naam van uitgever (Mulder, Utrecht) tegelijk uitgegeven met Zelandus' *Leerrede* (die ook invloed van Youngs *Conjectures* toont). In dezen *Brief* viel hij van Alphen aan over diens *Mengelingen in Proza en Poëzie*, dl. I, bestreed van Alphen's opvatting van 'origineel' met een eigen opvatting en beschuldigde hem zelfs van plagiaat.

Zomer 1784 verscheen bij J.M. van Vloten (Utrecht) naamloos 'door eenige Nederlanders' het 1ste Stukje der *Proeven voor het verstand, den smaak en het hart*. Het plan tot dit tijd-

schriftje was uitgegaan van Ds. Ockerse te Baarn, die aan Bellamy gevraagd had de redactie op zich te willen nemen. Behalve het *Voorbericht* van Ockerse bevat dit 1ste Stukje nog elf bijdragen van diens hand, 1 vers van Antoinette Ockerse en 7 bijdragen van Bellamy zelf. Het 2de Stukje, dat najaar 1784 verscheen, bevat 2 bijdragen van Rau, 1 van Uyttenhooven, 1 van Ockerse en 9 van Bellamy. Dit 2de Stukje is belangrijk door B.'s *Roosje*, dat hoewel bedoeld als romance, evenals Rau's *Ewald en Elize*, ten slotte toch heel iets anders is geworden. De 'Vertelling' *Roosje* is niet 'naïf', 'aandoenlijk' en 'antiek' naar Feiths romance-opvatting. B. koos een stof uit een 'tijdvak', dat naderbij dan de voor de romance zoo geliefde middeleeuwen 'meer interesseert': een 'aandoenlijke' gebeurtenis, die nog leefde in het geheugen van den zeeuwschen tijdgenoot, en waaraan hij door 2 zeeuwsche volksvermaken een bijzonder zeeuwsche kleur kon geven. Daarmee schiep hij een stukje oorspronkelijke volkskunst, in den geest van Herder - hoewel B. van Herder wel niets zal hebben geweten.

Tegelijkertijd met de uitvoering van Ockerse's plan betreffende de *Proeven*, besloot Bellamy, voorjaar 1784, in 'driemanschap' met zijn vrienden Uyttenhooven en Ondaatje (bij wie zich daarna ook uit eigen beweging Hinlópen gevoegd heeft) tot uitgave van een kritisch tijdschrift: *De Poëtische Spectator*. Het 1ste Stukje 'uitgegeeven door eenige vaderlandlievende vrienden' verscheen in Dec. (bij A. Mens Jansz. te Amsterdam). Met de *Spectator*-inleiding, die herhaaldelijk doet denken aan Youngs *Conjectures*, treedt B. op als zelfbewust criticus; de kern van dit frissche betoog is behalve een aanval op het sentimenteële, een verpletterend oordeel over de dichtgenootschappen, 'poëtische gasthuizen', naar hij ze in zijn *Brief aan van Alphen* al genoemd had. Behalve de *Inleiding* bevat dit 1ste Stukje nog 2 bijdragen van Bellamy, 1 van Uyttenhooven en 1 staat op naam van Hinlópen. Het 2de Stukje, dat in 1785 al grootendeels afgedrukt was, is eerst na B.'s dood verschenen (zomer 1786), verzorgd door ds. Adriaan Uyttenhooven, die in een eraan toegevoegden *Brief aan mijne vriendin C.M.B...* Bellamy als den *Spectator*-schrijver bekend maakte. Behalve 3 boekbesprekingen van B. bevat dit 2de Stukje een *Brief van v. Alphen*, ter bespreking van het 1ste Stukje der *Proeven v. verst. sm. en h.*, en een antwoord van B. op dezen *Brief*. De beteekenis van B.'s kritiek in de *Poëtische Spectator* is, dat ze ons - in tegenstelling met de vaak geleerde theoretisch-aesthetische verhandelingen van v. Alphen en Feith - nu nog practisch, zuiver en frisch toeklinkt.

In 1785 bezorgde B. ook nog 'met het zeker voorgevoel van zijn vroegen dood' (naar een tijdgenoot verzekert) de uitgave van een bundel *Gezangen* (A. Mens Jansz., Amst.), met een door Reinier Vinkeles geteekend portret. Het is een zelfkeur uit zijn 'Oden', rijmlooze verzen verheven van gedachte en gevoel, met als inleiding *Uit een' Brief aan mijnen vriend Kleyn*, waarin B. autobiografisch 'ontwikkeling, voortgang en wending van (zijn) genie' teekent.

B.'s vroege dood - oogenschijnlijk sterk, is B. toch nooit recht gezond geweest - heeft diepen indruk gemaakt op zijn tijdgenooten, blijkens den stroom van *Lijkzangen en Graftschriften* en de reeds kort na zijn dood ontworpen, gewijzigde en daarna gestaakte plannen tot een levensbeschrijving, die ten slotte zijn samengeloopten in de door Ds. W.A. Ockerse en mevr. A. Kleyn - Ockerse in 1822 uitgegeven *Gedenkzuil op het*

graf van Jacobus Bellamy (Wed. Loosjes, Haarlem). De tijdgenooten hebben B. het meest geëerd en liefgehad als eenvoudig, edel mensch, met warm hart en kloek verstand - hij was zeer populair, leefde warm mee met al wat er belangrijks gebeurde in ons land en was bevriend met velen van de besten uit eigen tijd (getuige zijn natuurlijke, vaak geestige *Brieven*) - als den vurigen Zelandus, den dichter van *Gezangen mijner Jeugd*, *Gezangen* en *Roosje*. Voor het nageslacht heeft hij als dichter in hoofdzaak historische beteekenis; belangrijker voor ons is zijn *Poëtische Spectator*. Na Bellamy zien we in den loop der 19de eeuw Geel, Staring, Drost, Bakhuizen van den Brink, Potgieter en Busken Huet streven in de richting van Bellamy's ideaal: 'den smaak des vaderlands verbeteren', totdat omstreeks 1880 is gaan 'uitbotten', zooals Albert Verwey zegt, wat de *Poëtische Spectator* in 'kiem' houdt.

Zijn portret bestaat in prent door R. Vinkeles, L. Portman, D. Veelwaard.

Over titels, uitgaven, portretten, muziek bij verzen van Bellamy, vertalingen, brieven, handschriften enz. en over een betere Bellamy-studie (na de Bellamy-vereering voor en na 1822) door toedoen van Busken Huet, prof. Joh. van Vloten en vooral Dr. Joh. Dyserinck, zie: J. A l e i d a N i j l a n d , *Leven en Werken van Jacobus Bellamy (1757-86)*, 2 dln., uitgegeven vanwege de Maatschappij der Nederl. Letterkunde te Leiden (Leiden 1917), ook Dr. J. H o e k s m a , *Jacobus Bellamy* (Amst. 1903).

Nijland

[Belle, jonker Robert de]

BELLE (jonker Robert de) of de B a i l l e u l , ridder, heer van Schoonewalle, in Fransch-Vlaanderen, geboren te Belle, datum van geboorte en overlijden onbekend, zoon van jonker Pierre de Belle, heer van Tecke, en Philippotte de la Bricque, vrouwe van Steenvoorde. Hij behoorde tot den voornaamsten tak dezer familie, die der slotvoogden van Belle. Den 5en Sept. 1566 was Robert de Belle met andere edelen te paard door Yperen gereden en veroorzaakte er veel opschudding; ze woonden in 'de Zweerdeken' en telkens als de edelen aan tafel zaten zongen de sectarissen voor de herberg psalmen. De edelen eischten van de regeering volgens het accoord, de kerken van Brielen en St. Nicolaas op, om er te prediken en dienst te doen; dit werd alleen door tusschenkomst van den graaf van Egmond voorkomen. De Geuzen moesten de kerken weer verlaten, die ze al zonder goedkeuring in bezit hadden genomen, en zich tevreden stellen met het Magdalena-kerkhof bij de poort van Thourout. Sedert begin Jan. 1568 is Robert de Belle gevlucht en 2 Juni 1568 door het leenhof van Belle verbannen en zijn goederen verbeurd verklaard, ook komt zijn naam voor op de lijst, door den Bloedraad gezonden aan de regeering van St. Winoxbergen om hem te doen vonnissen.

10 Sept. 1568 wordt hij door den Raad van Beroerten verbannen en was waarschijnlijk naar Engeland gevlucht; in den zomer 1569 ontmoeten wij hem op de vloot der Watergeuzen, waar hij al dadelijk veel invloed kreeg. Admiraal Dolhain liet zich geheel door hem leiden; 16 Sept. 1569 komt hij met de vloot voor het Vlie aan; hij zeilt 28 Sept. 1569 naar de Eems, waar hij in de oostfriesche wateren bleef en tot 2 Mrt. 1570 met zijn schip bij Borkum lag. Een noordwester storm sloeg de vloot uit elkaar en eenige schepen gingen verloren. In Jan. 1572 neemt hij een spaansch schip bij Wight en zendt 20 Jan. 1572 een aantal buit gemaakte brieven aan den bevelhebber van Wight op. Sedert wordt zijn naam niet meer bij de Watergeuzen vermeld.

Zie over hem: de Coussemaeker, *Troubles Religieux*, I, 39, 60, 61, 253, III 243; Altmeyer, *Gueux de Mer*, 35; Franz, *Ostfriesland und die Niederl.* 133, 134; van Vloten, *Nederl. Volksopst.* (1858) I, 154; *Comm. Roy. d'Hist.* serie III, deel I, 229.

Vogels

[Bellemans, Daniël]

BELLEMANS (Daniël), geb. te Antwerpen 1641 overl. te Horssen (Gelderland) 12 Febr. 1674, was op 18-jarigen leeftijd in de Norbertijner abdij te Grimbergen bij Vilvoorden getreden; 1661 sprak hij zijne kloostergeloften uit en vier jaar later ontving bij de priesterwijding. Na eenige jaren van voorbereiding in de abdij, ging hij met een medebroeder der St. Michielsabdij te Antwerpen Ant. Verachteren hulp verleen en aan de verlaten katholieken van Maas en Waal. Verachteren vestigde zich te Maasbommel en later te Lithoyen, Bellemans te Oyen. Toen de overwinningstocht der Franschen in de Nederlanden aan de katholieken meer vrijheid verschafte om den godsdienst uit te oefenen, hield hij zijn verblijfplaats te Horssen, tusschen Maas en Waal. Van daar uit bezorgde hij Burgharen, Batenburg, Altforst en Appeltern. Slechts twee jaar was hij aldaar werkzaam, toen een vroege dood hem opeischte. Bellemans was een nederlandsch dichter, die zeer in den smaak viel van zijn tijdgenooten. Hij gaf in druk uit: *Het citherken van Jesus, spelende Sestigh Nieuwe Liedekens op het Groot Jubilé van het H. Sacrament van Mirakel tot Brussel*, Brussel, by Jacob vande Velde 1670; na zijn dood volgden herdrukken hiervan in 1675, 1679, 1716. In hetzelfde jaar 1670 verscheen een andere bundel gedichten, die 12 uitgaven beleefde; de titel van den 8sten druk is: *Den lieffelycken Paradys-Vogel tot Godt omhoogh vliegende, Behelsende verscheyde Geestelycke Liedekens van de Goddelycke liefde, ende het verlangen van het Hemels Vaderlandt ghecomponeert door den Eerw. Heere Daniel Bellemans*. De beroemde dichter pater Poirters plaatste een lofdicht in het begin van het werkje; de laatste druk is van 1718. Bellemans plaatste zelf twee lofdichten, volgens gebruik van dien tijd, in het werk van den Norbertijn Craywinkel, *Den Lusthof der Godvr. meditatiën*, 1672. Goovaerts vermeldt nog een gelegenheidsgedicht van hem in handschrift, bij de professie van een medebroeder gemaakt. De vlaamsche letterkundige Ph. Blommaert zegt, dat de verzen van Bellemans een bijzonderen stempel dragen en verscheidene verdienen opnieuw uitgegeven te worden (*Biogr. Nat. Belg.* II, 1868, 133).

Zie: Paquot, *Mémoires litt.* IX, 63-65; Goovaerts, *Ecrivains de l'ordre de Prémontré* I, 48, IV, 17; Schutjes, *Gesch. Bisdóm den Bosch* IV, 638.

Fruytier

[Bengkong]

BENKONG of So Bing Kong, kapiteinchinees te Batavia onder Coen. Hij heeft, zelfstandig en onder diens leiding, krachtig medegewerkt aan den bloei van Batavia en o.a. in den omtrek der stad rijst- en suikeraanplant ondernomen. Zijn invloed op zijne landgenooten was groot en terecht getuigde Heurnius: 'Zij zijn een arbeidsaem volck daer geheelijck den staudt van Batavia aen hangt, want sonder haer souden hier geen marckt gehouden, geen huysen, geen wercken gemaect worden'. Zoo kon ook later van Riebeeck voor den landbouw zijn hoop op Chineezzen vestigen, die uit Batavia aan de Kaap zouden komen. Coen had met So Bing Kong veel op en was gewend elken avond wat bij hem te gaan praten. Maar zijne hooge

positie vervulde enkelen zijner landgenooten met afgunst en zij beschuldigden hem van eigenbaat ten koste der Compagnie. Het proces eindigde met hunne ver-

oordeeling en de verklaring, dat Benkong was een eerlijk en goed officier, 24 Nov. 1620. In 1910 heeft men zijn graf teruggevonden aan de noordzij van den weg van Jacatra.

Zie: Coen, *Brieven* III, 541 (B.'s aanstelling), IV, 236-239; Grothe, *Archief*, V, 226; Godee Molsbergen, *van Riebeeck* 85, n. 5; B. Hoetink in *Bijdr. T.L. en V. van N.I.* 1917 en 1923; de Haan, *Priangan*, 1910, I, 2*.

L. Knappert

[Benningerhof, Albrecht van]

BENNINGERHOF (Albrecht van), geboren te Gorinchem, datum onbekend, evenals datum van overlijden. Zijn naam wordt bij de Watergeuzen voor het eerst genoemd 12 Juni 1570; hij was toen luitenant van kapitein Adriaan Menninck. Het schip was pas uit Engeland gekomen en lag nu bij Borkum; hij is 's avonds 14 Juni 1570 bij het Vlie, en 15 Juni 1570 tegenwoordig bij den aanval op drie spaansche oorlogsschepen, waarbij kapitein van Troyen gevangen raakte. Na deze mislukte onderneming gaat hij naar Oost-Friesland terug en is in Sept. 1570 in Engeland. Omstreeks dien tijd zal hij tot kapitein benoemd zijn, hoewel de datum niet bekend is. Op bevel van admiraal Lumbres zeilt hij einde Sept. 1570 met jonker Lancelot van Brederode en Menninck naar het Vlie; zij nemen 30 Sept. 1570 een groot aantal schepen. Later is zijn naam niet meer bij de Watergeuzen gehoord.

Zie over hem: van Groningen, *Gesch. der Watergeuzen*, 63, 141; van Vloten, *Nederl. Volksopst.* (1858) I, 298, 299; Wagenaar, VI, 320.

Vogels

[Berchem, jonker Peter van]

BERCHEM (jonker Peter van), geb. in Zuidbrabant, data van geb. en overl. onbekend, zoon van Jacob van Berchem en Anna van Ruyven; gehuwd met Lijsbeth Resen en in tweede huwelijk met Anna van Lienden.

In 1566 teekent hij het Compromis; hij dient in Mei 1568 onder graaf Lodewijk als hopman van een vendel soldaten; 7 Juli 1568 valt hij de vloot van Boschuyzen op de Eems aan en verdrijft deze naar zee; 21 Juli 1568 ontkomt Berchem aan de nederlaag bij Jemmingen en vlucht naar Emden. Hij sloot zich bij de Watergeuzen aan en was in het voorjaar 1569 een der eersten, die van den prins van Oranje een kaperbrief ontvingen. Hij wordt door Alva wegens majesteitsschennis, met verbeurdverklaring zijner goederen, 15 Febr. 1569 uit Grave verbannen.

Zie over hem: van Groningen, *Gesch. der Waterg.* 142-143; Franz, *Ostfriesland und die Niederl.* 48; Bor, I, 237; Gachard, *Invasion du Cte. Louis de Nassau*, 366; van Vloten, *Nederl. Volksopst.* (1858) I, 144; Wagenaar, VI, 308; te Water, *Verbond der Edelen* I, 260-261; Groen van Prinsterer, *Archives* III, 227-231; Altmeyer, *Gueux de Mer*, 142; *Comm. Roy. d' Hist.* 3e Serie, VII, 64.

Vogels

[Berckel, Reynerus]

BERCKEL (Reynerus), waarschijnlijk te Delft geboren, overl. 1656, studeerde op kosten van de stad Delft als alumnus in het Staten-Collegie; werd proponent in de classis Delft 1616, predikant te 't Woud 28 Augustus 1616, te Schiedam 1619 en te Rotterdam 1634, waar hij overleed. Hij genoot het vertrouwen van de zuidhollandsche

synoden, die hij herhaaldelijk bezocht, en schreef: *De aeterna et simplici Dei essentia* (Leiden 1613?).

Zie: Visscher en van Langeraad, I (1907), 422 v.; W.P.C. Knuttel, *Acta der particuliere synoden van Zuid-Holland* dl. I tot III (1908-1910), registers; A.C. Duker,

Gisbertus Voetius I (1897), 302, aant. 3; *Kerkelijk Handboek* 1907, bijl., blz. 152, 156, 166.

Knipscheer

[Berenstein, Berend]

BERENSTEIN (Berend), zoon van den volgende, werd in 1808 te Leeuwarden geboren en overleed 16 Dec. 1893 te 's Gravenhage. Na het overlijden van zijn vader werd hij te Amsterdam rabbinaal assessor. In den Haag werd hij in 1848 tot opperrabbijn gekozen als opvolger van J.A. L e h m a n . Het opperrabbinaat van Utrecht en Zeeland nam hij tegelijkertijd waar. Zijn geleerdheid was bekend en zijn kanselreden gaven daarvan meermalen bewijs. Door de oprichting van de Vereeniging voor joodsche letterkunde en geschiedenis gaf hij in Nederland den stoot tot popularizeering van de joodsche wetenschappen. Hij was gehuwd met zijn nicht Sarah B e h r e n d .

Zie: D.S. v a n Z u i d e n , *De Hoogduitsche Joden te 's Gravenhage*.
van Zuiden

[Berenstein, Samuel]

BERENSTEIN (Samuel) werd in 1767 te Hannover geboren, overl. 26 Dec. 1838 te Amsterdam. Hij was afstammeling van een lange reeks geleerde rabbijnen. In 1802 werd hij benoemd tot opperrabbijn van Groningen. In 1809 was hij als zoodanig werkzaam te Leeuwarden. In 1811 werd hij beroepen naar Amsterdam als groot-rabbijn van het door Napoleon ingestelde Opperconsistorie. De groote veranderingen en nieuwigheden, die op diens bevel in de joodsche gemeente moesten worden gebracht, wist hij uit te voeren, zonder daardoor wet en traditie te verzaken. Berenstein was de eerste opperrabbijn, die zijn leerreden in de nederlandsche taal uitsprak. Enkele daarvan, zoo die bij de buskruitontploffing te Leiden, verschenen in druk. Hij was een man van groote geleerdheid. Gehuwd was hij met een dochter van zijn voorganger den amsterdamschen opperrabbijn J a c o b M o s e s L ö w e n s t a m .

Zijn portret is door een onbekend kunstenaar op steen geteekend.

Zie over hem: *Jewish Encyclopedia*, in voce; D.S. v a n Z u i d e n , *De Hoogduitsche Joden te 's Gravenhage*.
van Zuiden

[Berge, Hubertus van den]

BERGE (Hubertus v a n d e n) of d e M o n t e , wijbisschop van Utrecht met den titel van bisschop van Rose in Dalmatië, komt voor 1376 tot 1401. E u b e l merkt op, dat er een dubbele lijst der bisschoppen van Rose, Rosensis, Rossensis bestaat, waarvan de eerste benoemd waren door den Paus van Rome, de andere door Joannes XXIII van Avignon, en die beide onvolledig zijn of misschien verward met Ross in Schotland of Ross in Ierland. Hubertus was reeds benoemd vóór de scheuring en treedt in 1376 op als wijbisschop van Utrecht. 11 Aug. 1376 wijdde 'frater Hubertus de Monte, dei gratia episcopus Rossensis', zoo zegt de wijdingsakte (*Archief aartsb. Utrecht* XXX (1904) 159-160) als plaatsbekleeder van den bisschop van Utrecht, Arn. van Hoorn en den wijbisschop Folkert, de kapel te Aarde in de parochie Wilp op de Veluwe. Waarschijnlijk schonk hij omstreeks dezen tijd de aflaten aan het broederschap van O.L. Vrouwe in de Mariakerk te Utrecht. In 1377

was hij werkzaam in het bisdom Constanz; 1380 en 1381 verbleef hij te Mechelen en komt de volgende jaren voor als wijbisschop van Luik en Kamerijk. 8 Mei 1390 ontving hij in den Haag den eed van getrouwheid van Jan van Beieren, verplaatst van den bisschopszetel van Kamerijk naar dien van Luik. Paus Bonifacius IX had hem 1 Jan. 1390 daartoe de opdracht gegeven. In 1398 wijdde hij de kerk te Corsendonk bij Turnhout en 1407 de St. Annakapel te Antwerpen. Aug. 1410 was in de

plaats van Hubertus, die overleden was, een andere bisschop van Rose benoemd, Gregorius Lucas.

Tot welke orde fr. Hubertus de Monte behoorde blijkt niet. Uit de wijdingsakte der kapel te Aarde ziet men duidelijk, dat v a n H e u s s e n , *Hist. episc.* den titel van het bisdom juist opgeeft, zoodat er geen reden meer bestaat voor een ander vermoeden, zooals in *Revue Bénédict.* 1904, 47, en te denken dat H u b e r t u s S c h e n c k , O.P. bisschop van Hippus bedoeld is.

Zie: *Hist. ep Ultraj.* 89; *Archief aartsb. Utrecht* XXVII, 183; *Revue Bénédictine* XXI (1904), 46-47, XXIX (1912), 327-328; E u b e l , *Hierarchia Catholica* I; S c h u t j e s , *Kerkgesch. den Bosch* III, 391.

Fruytier

[Bergen, Elisabeth van]

BERGEN (Elisabeth van), de Bergis, van Zevenbergen, de Glymes, was de dochter van Cornelis, zoon van Jan, en Maria van Strijen, erfdochter van heer Arnold van Zevenbergen, heer van Heeswijk en Dinterenz. Elisabeth overleed 23 Sept. 1556 in de Bernardijner abdij ter Kameren bij Brussel. Niet alleen haar hooge adellijke geboorte, maar hare deugd vooral bezorgde haar het bestuur van ter Kameren. Elisabeth komt op de geslachtslijst harer familie niet voor naast hare broeders C o r n e l i s prins-bisschop van Luik, M a x i m i l i a n en L e o n a r d heer van Zevenbergen en hare zusters Maria en M a r g a r e t h a . (De Herckenrode, *Nobiliaire des Pays-Bas* I, 150; Goethals, *Dictionnaire des nobles*, art. G l i m e s).

Zij was op jeugdigen leeftijd in de abdij Valduc O. Cist. in Brabant getreden, waar het kloosterleven bloeide door de uitstekend onderhouden regeltucht. Van uit Valduc werden de nonnen in andere kloosters geroepen om de vervallen tucht te herstellen. Zoo kwam Elisabeth in de abdij ter Kameren, waar zij, na den dood der abdis M a r i a S m o l s (overl. 6 Juli 1512) tot opvolgster werd gekozen. Negen en twintig jaar stond zij aan het hoofd der abdij, handhaafde de ingevoerde regeltucht door haar voorbeeldig, heilig leven. 1519 en 1520 verkreeg zij van de Karthuizers en Minderbroeders deelgenootschap in de goede werken. Zij deed afstand van het bestuur 1541 en leefde nog bijna 16 jaar, lijdend aan een ongeneeslijke kwaal, in stilte en eenvoud in het klooster. Zij overleefde haar opvolgster en zag nog de dochter harer zuster Maria, M a r i a d e L i g n e , aan het bestuur, wier broeder de in 1568 gesneuvelde Jean van Arenberg (kol. 51) was.

11 Sept. verkreeg de oud-abdis, bij testament, eene schilderij van Dirk Bouts en eenige andere kunstwerken van den leuvenschen professor J a n v a n W i n c k e l e .

Zie: *Gallia Christ.* V, 72; *Messenger des sciences hist.* (1867) 307.

Fruytier

[Bergen, Henricus Volckeri of Volkerzoon van]

BERGEN (Henricus Volckeri of Volkerzoon v a n) of v a n B e r g h , komt voor als decanus jurisdictionis van Zuid-Beveland 1475/76, toen hij een vicarij verkreeg aan het O.L. Vrouw altaar te Steenvliet (verdronken land van Zuid-Beveland). Hij komt nog voor als vicaris van een beneficie te Valkenisse en Reimerswaal in 1480/81. Hij had ontslag verkregen als deken, want in 1479 was J o h a n n e s B a l d u i n i , kanunnik van Zierikzee, deken van Zuid-Beveland, zooals blijkt uit de rekeningen van den officiaal (*Archief aartsb. Utrecht* XXXII, 273, 293).

Wanneer Henr. v.B. deken is geworden, vindt men niet aangegeven. In 1461 was Heynrick Jansz. provisor en waarschijnlijk ook deken van Zuid-Beveland. Door den dood van Henr. van Bergen werd zijn beneficie vergeven 1496/97.

Zie: Grijpink, *Register op de parochiën I*, Zuid-Bev. 146, 150, 170, 126; Mr. R. Fruin, *Het archief der stad Reimerswaal* 85, no. 63.

Fruytier

[Bergh, Izaakus Emaus ten]

BERGH (Izaakus Emaus ten), geb. te Amsterdam 6 Dec. 1680, overl. 6 Maart 1740, kort nadat hij emeritus was geworden. Zijn vader was advocaat. Hij werd te Leiden als student ingeschreven 3 April 1701 en was predikant te Ransdorp van 22 Juli 1708 tot zijn emeritaat in 1740.

Hij schreef: *Ransdorps kerkgebouw plegtelijk ingewijd* (Amst. 1720). Deze inwijding had plaats op 26 Mei 1720. Voor de oude, die dreigde in te storten, was een heel nieuwe kerk gebouwd. Gedurende twee jaren waren de godsdienstoefeningen gehouden in een zaal van het raadhuis. Niet minder dan drie leerreden werden uitgesproken. Ten Bergh preekte over Ezra 6:5, Joh. d'Outrein uit Amsterdam over 1 Pet. 2:4; K. van Heikoop uit Broek in W. over Ps. 84:2, 3.

Nog schreef hij: *De weg der rechtveerdige, ofte brede en uitvoerige verklaring over den IXen zondagh in den Heidelb. Catech.* (Amst. 1738).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Het Protestantsche Vaderland I* (1907), 427, 747; *Kerkelijk Handboek* 1908, bijl. 140.

Knipscheer

[Bergues, jonker Adrien de]

BERGUES (jonker Adrien de), de Berghe of St. Winox-Bergen, heer van Dolhain en Cohem, ridder, geb. omstreeks 1535, sneuvelde bij Bergen in Heneg. 27 Juli 1572, zoon van jonker Pierre de Bergues Saint-Winnox, ridder, en Jeanne de Bailleul, erfdochter van Plantin, Fromentel en Amerval. Hij huwde te Béthune einde Juli 1566 met Marie de Houchain (dochter van jonker Isembard de Houchain, heer van Longastre, Mouchy enz. en Antoinette de Lens, gezegd de Rebecque, vrouwe van Bergstraete). Zij was de zuster van den Watergeus Charles de Houchain, heer van Longastre.

In de geschiedenis is hij algemeen bekend als de heer van Dolhain. Hij was de oudere broeder van jonker Louis de Bergues, die ook een belangrijke rol speelde op de vloot der Watergeuzen (vgl. het volgende artikel). Begin Dec. 1565 ontmoeten wij hem voor het eerst met Longastre in Atrecht, en met Kerstmis 1565 met andere edelen, o.a. baron de Montfalcon, op het huis Hames te Leefdael; hij was een der edelen, die te Breda het eerste verzoekschrift aan de Landvoogdes samenstelden, en overal tegenwoordig, waar wrijving was tusschen den koning van Spanje en de Nederlanders. 5 April 1566 is hij aanwezig bij de aanbieding van het Compromis en wordt door Artois en Doornik afgevaardigd om op de handelwijze der landvoogdes toe te zien. In Mei en Juni 1566 is hij met Longastre en Lumbres in Artois, steunt in Valenciennes en Doornik de hervormden, en is meermalen bij de hagepreken aanwezig; 13 Juli 1566 is hij te St. Truyen op de vergadering der edelen en 18 Juli 1566 op het slot te Duffel om de voorstellen van de landvoogdes te hooren. Einde Juli 1566 noodigt hij op zijn bruiloft te Béthune den geheelen adel van het gewest en haalt deze over tot onderteekening van het Compromis. Hij blijft dan in Artois en is 5 Dec. 1566 bij graaf Lodewijk van Nassau te Antwerpen om de zaken des lands te bespreken. Weldra gaat hij weer naar Artois terug en versterkt zijn slot te St. Winox-bergen; ook in en om Cassel had hij vele goederen. In 1566 werd hij reeds

uit Antwerpen verbannen, omdat hij de sectarissen hielp; hij bleef in Artois tot einde 1567, toen hij naar Frankrijk

moest vluchten. In den winter is hij met Longastre aan de fransche greuzen, en blijft in verstandhouding met inwoners van Béthune. Oranje wilde hem een bestelling geven over zes vendels. Tijdens den inval van graaf Lodewijk in Groningen en van Oranje in Limburg in den zomer 1568 trachtte hij vergeefs in West-Vlaanderen te vallen; 17 Aug. 1568 wordt hij verbannen; 21 Aug. 1568 is hij bij Oranje te Romersdorf, die hem met een brief naar koningin Elisabeth zendt; 22 Aug. 1568 beveelt Oranje hem bij lord Cecil aan. Einde Oct. 1568 is hij in Londen en wordt 30 Oct. 1568 aan het Hof ontvangen. Toen reeds beschouwde men Dolhain in Engeland als een der hoofden der Watergeuzen. 5 Jan. 1569 wordt hij commissaris van Oranje genoemd; 20 Jan. 1569 vraagt hij lord Cecil om hulp. In Febr. 1569 rust hij in Engeland twee schepen uit; hij wilde er mede naar Emden varen. De regeering legde tijdelijk beslag en in Juni 1569 hoort men het eerst van grootere uitrustingen. Waarschijnlijk in Aug. 1569 werd hij door Oranje tot admiraal benoemd. Hoewel hij een Waal was, sprak hij Vlaamsch; als Watergeus wordt hij beschreven als lang en mager, met weinig baard, in een grove soldatenpij gekleed met hangende mouwen; in zijn handelingen was hij ruw en woest, wat hij met zijn volkje zeker wel moest zijn. 10 Aug. 1568 worden zijn schepen in beslag genomen; hij gaat 12 Aug. 1568 naar koningin Elisabeth en kreeg de schepen weer vrij. 28 Aug. 1568 is hij zelf tijdelijk gevangen; 9 Sept. 1569 verlaat hij de Theems met vier groote en een klein schip en 16 Sept. 1569 ligt hij bij het Vlie voor anker. Dolhain had niet het minste verstand van zeezaken en liet deze aan anderen over. Hij kreeg 28 Sept. 1569 oneenigheid met Brederode over het verdeelen van de buit, zeilde naar de Eems, waar hij 30 Sept. 1569 aankwam. Begin Oct. 1569 ging hij in Griet wonen, kwam zelfs stil in Emden, en stond in verstandhouding met den drost. 18 Nov. 1569 trachtten de Spanjaarden vergeefs den 'overste' op te lichten. Dolhain inde ijverig de rantsoengelden, maar droeg niets af. Einde 1569 had hij de vloot verlaten; begin Jan. 1570 zond Oranje zijn commissaris B a s i u s naar Emden om den admiraal af te zetten. Einde Febr. 1570 is Dolhain in Keulen en weigert naar de vloot terug te keeren en de buitgelden af te rekenen. In Maart 1570 vinden wij hem bij Oranje in Dillenburg, maar de zaak kwam niets verder. 15 Maart 1570 is hij in Keulen terug; 29 April 1570 in Uphusen in Oost-Friesland. Hij ging daarop naar Engeland, waar hij in hechtenis geraakte. Op aandringen van Oranje kwam hij vrij; begin Juli 1570 stelden F.V. Coornhert en Hembyze in Emden een onderzoek naar de zaken van Dolhain in en kwamen tot verrassende ontdekkingen; 12 Sept. en 13 Sept. 1570 werd de zaak nogmaals onderzocht en 24 Nov. 1570 bracht notaris Coornhert het eindverslag uit. Dolhain was intusschen begin Oct. 1570 in Engeland vrij gekomen en vertrok naar Keulen. Hier werd hij met zijn vrouw uitgezet. Einde Oct. 1570 is hij in Frankrijk. Later verzoende hij zich met den Prins en viel 17 Juli 1572, na gevangen genomen en herkend te zijn, in een heftig gevecht bij de poging van Genlis om Bergen te ontzetten.

Zie over hem: *Biogr. Nat. de Belg.* II, 205; de Coussemaeker, *Troubles religieux en Flandre* II, 28, 145, 223, 225, 226, 263, 274, 313, 370; Pouillet, *Corr. de Granvelle* I, 51, 200, 260, 320, 325, 358, II, 28, 143, 166, 191, 204, 222, 228, 649, 653, III, 268, 467, 520, 617, 621, 625; de Schrevel, *Troubles religieux du*

16e siècle à Bruges, 11, 16; *Mémoires de Pontus Payen* I, 148, 168, 201, 222; Groen van Prinsterer, *Archives* III, 230, 346, 352, 358, 363, 364; Blok, *Onderzoek in Duitschland*, 293; Gachard, *Corr. de Philippe II* II, 940, 1024; Bor, *Nederl. Oorlogen* I, 310; van Staveren, *Mr. Johan Basius in Vrije Fries*, 18, 238; Hessels, *Ecclesiae Londino-Bat. arch.* II, 297; Gachard, *Bibl. Nat. à Paris* II, 478, 480, 481, 497; Wagenaar, VI, 310; van Someren, *Corr. de J. de Wesenbeke*, 40, 41, 75, 76, 79, 80, 94, 95, 153, 154, 161, 164, 167, 168; Hohlbaum in *Mittheilungen aus dem Stadtarchiv zu Köln* XVII 90, 91, 93; Velius, *Kroniek van Hoorn*, 173; ter Gouw, *Gesch. van Amsterdam* VI, 318, 327; Altmeyer, *Gueux de Mer*, 6, 20, 21, 34, 35, 36, 40, 105; van Groningen, *Gesch. der Watergeuzen*, 144, 231, 388; Fruin, *Nederl. Ballingen in Engel.* in *Nijhoffs Bijdr.* 3e Reeks, VI, 67; *Comm. Roy. d'Hist.* III, deel I, 223; Blok, *de Waterg. in Engeland* in *Nijhoffs Bijdr.* 3e Reeks IX, 238-246; van Vloten, *Nederl. Volksofst.* (1858) I, 145-160, 214, 288-297; de la Motte Fénélon, *Lettres* II, 49, 67, 99, 140-166, 175, 191, 221-251, 316, 322, 388, III, 17, 23; Franz, *Ostfriesland und die Niederl.* 102-166, 194; Kervijn, *Rel. Politiques* V, 150, 151, 212, 294, 405, VI, 14; Kervijn, *Huguenots et Gueux* II, 409, 411; *Calendar of State Papers, Spanish Papers, 1568-1579*, 16, 28, 81, 104, 190, 213-240, 280; *idem*, *Foreign Series, Elisabeth, 1569-1571*, 28, 104; *Col. de Documentos Ineditos*, 75 (1880) 64; Brenneysen, *Ostfr. Historie* I, 367; *Bijdr. Gesch. Overijssel*, II, 262; Rahlenbeck, *l'Inquisition et la Réf. en Belg.* 264; *Defensionales* 96, 128, 141, 142.

Vogels

[Bergues, jonker Louis de]

BERGUES (jonker Louis de), bijgenaamd de Treslong (Henegouwen), jongere broeder van den voorgaande; datum van geboorte en overlijden onbekend, zoon van jonker Pierre de Bergues Saint-Winnox, ridder, en Jeanne de Bailleul, erfdochter van Plantin, Fromentel, Floringen en Amerval. Hij liep eenigszins kreupel. Van zijn jeugd is alleen bekend dat hij in het voorjaar 1566 meermalen als jongeman tegenwoordig was bij de predicatiën te La Gorgue bij Armentières. Hij was dan vergezeld van Longastre en diens broeder.

In 1566 werd hij uit Antwerpen verbannen, omdat hij de sectarissen hielp. Begin 1569 behoorde hij tot de eerste Watergeuzen, die van den Prins van Oranje een kaperbrief kregen. Zomer 1569 was hij in Engeland en voerde in Sept. 1569 bevel over het schip 'de Engel van Emden', dat met de vloot onder admiraal Dolhain werd uitgerust. 16 Sept. 1569 kwam hij met de geuzenvloot voor de hollandsche kust en zeilde 28 Sept. 1569 naar de Eems, waar hij 2 Oct. 1569 met zeven schepen bij de Ooster Eems voor anker ging liggen. Hij ontving daar voor zijn broeder, admiraal Dolhain, meermalen de gelden van gerantsoeneerde schepen en hielp meer in diens geldzaken. In Dec. 1569 betrok de vloot bij Nesserland het winterleger en daar de Watergeuzen geen toegang in Emden hadden, ging Louis de Bergues te Uphusen in een herberg wonen. In den winter verliet Dolhain de vloot en liet Bergues zonder geld op de schepen bij Borkum achter. Op een bericht, dat een spaansche vloot van Bossu hen wilde verdrijven, zeilde Bergues 2 Maart 1570 met oostenwind van Borkum weg. Door wanorde en een noordwester storm raakte de vloot uit elkaar. Eenige schepen gingen verloren en Bergues zeilde

met de overige naar Engeland. 7 Maart 1570 had hij 's avonds een geheim onderhoud met koningin Elisabeth. De spaansche gezant kwam het te weten en meldde het 11 Maart 1570 aan Alva. Bergues lag met zeven schepen bij Duins en Sandwich, de vloot was erg gehavend; hij was tijdelijk admiraal op de vloot in de engelsche wateren en van plan zoo gauw mogelijk weer zijn strooptochten te hervatten. Van April tot Mei 1570 kruiste hij steeds voor de engelsche kust. Het gerucht liep, dat jonker Diederik Sonoy, die ook naar Engeland was gezeild, Louis de Bergues namens den Prins tot admiraal zou aanstellen, maar dit scheen niet waar te zijn, want begin Juni 1570 kwam jonker Jerome Tseraerts ook in Engeland en begon met jonker Gislain de Fiennes, heer van Lumbres, te onderhandelen, omdat de Prins van Oranje dezen meer geschikt voor admiraal vond. Ook was men in die dagen bezig om de zaken van admiraal Dolhain, die zeer verward waren, te regelen, zoodat begin Juli 1570 de heer van Schoonewal ook in Engeland kwam, om Bergues over een en ander in het bijzonder te ondervragen. Hij moest er meer van weten, meende men. 13 Juli 1570 is Bergues met ongeveer 15 schepen in Engeland. 27 Juli 1570 klaagt de spaansche gezant te Londen over hem. Later is zijn naam niet meer op de vloot gehoord.

Zie over hem: *Biogr. Nat. de Belgique*, II, 205; Blok, *de Watergeuzen in Engeland*, in *Nijhoff's Bijdragen*, 3e reeks, VI, 245; Altmeyer, *les Gueux de Mer*, 36; Kervijn, *Relations Politiques*, V, 611, 681; *Spanish Papers*, 1568-1579, 237, 239; van Vloten, *Nederl. Volksopst.* (1858) I, 153, 154, 160, 290; van Someren, *Corr. de J. de Wesenbeke*, 40, 41, 49, 164, 168; Wagenaar, VI, 308; Franz, *Ostfriesland und die Nederl.* 106, 108, 130, 139; de Coussemaker, *Troubles Religieux*, II, 294, 295; Rahlenbeck, *'Inquisition et la Réf. en Belg.* 264.

Vogels

[Berlicum, Mr. Andries van]

BERLICUM (Mr. Andries van), geboren omstreeks 1588, overl. 22 Juli 1656 te Rotterdam, trouwt 19 Sept. 1621 te Rijswijk met Geertruyt van der Chijs.

Hij werd 8 Mei 1628 als opvolger van den tot griffier der Staten-Generaal gekozen Cornelis Musch benoemd tot secretaris der stad Rotterdam en bekleedde dit ambt tot zijn dood. In 1654 gaf hij te Rotterdam een werk uit over de zwaartekracht, getiteld: *Andreae van Berlikom Elementorum libri XII de rerum naturalium gravitate, pondere, impulsu, motu, loco et motuum et actionum causis, rationibus ac modis*, Roterod. 1654.

Zie: *Bronnen voor de Gesch. van Rotterdam I; Algem. Ned. Familieblad I*, nr. 57. Wiersum

[Berlicum, Evermodus Joannes van]

BERLICUM (Evermodus Joannes van), geb. te 's Hertogenbosch 15 Dec. 1622, overleden te Diest 11 April 1670, werd 13 Febr. 1645 geprofest in de Norbertijnerabdij te Tongerlo. In 1653 werd hij kapelaan te Tilburg, 1656 lector der theologie en kapelaan te Tongerlo. 1658 behaalde hij aan de universiteit te Leuven den graad van licentiaat in de godgeleerdheid. 14 Dec. 1663 werd hij aangesteld tot pastoor te Diessen. Jan. 1667 benoemde hem de vicaris Houbraken tot deken van Hilvarenbeek. 23 Nov. 1668 werd hij door zijn abt aangesteld als proost van de St. Sulpitiuskerk te Diest, waar hij overleed aan een beroerte. Van Berlicum was een zeer welsprekend kanselredenaar, die gaarne door het volk gehoord werd.

Zie: Schutjes, *Gesch. Bisdom den Bosch*, I, 267, III, 449; Goovaerts, *Ecrivains de l'ordre de Prémontré*, 52; van Spilbeeck, *Nécrol. Eccl. B.M.V. de Tongerlo* (Tongerl. 1907) 70.

Fruytier

[Bernard, Jan]

BERNARD (Jan), geb. in Vlaanderen, data van geb. en overl. onbekend.

In den zomer 1569 ontmoeten wij hem op de vloot der Watergeuzen in Engeland; Sept. 1569 zeilde hij naar de hollandsche kust en de Eems en deed veel zaken voor admiraal Dolhain; in den zomer 1570 is hij op de vloot van jonker Louis de Bergues. Zijn naam wordt daarna niet meer genoemd.

Zie over hem: Altmeyer, *Gueux de Mer*, 35; van Someren, *Corr. de J. de Wesenbeke*, 41.

Vogels

[Bernard, jonker Nicolaas]

BERNARD (jonker Nicolaas), geb. te Doornik, data van geb. en overl. onbekend, zoon van Simon Bernard, heer van Taintignies, Lochin, enz. en Johanna de Landas, hij huwde Bertha de Châtillon.

Bernard was kapitein der burgerij in Doornik en had zich in 1566 in de troebelen van Doornik gemengd. Hij werd in 1567 gevangen genomen, als sectaris en verstoorder der openbare rust; hij werd tegen borgstelling vrijgelaten en vluchtte naar Engeland, zijn vrouw in Doornik achterlatend. In den zomer 1569 was hij op de vloot der Watergeuzen en behandelde vele zaken voor admiraal Dolhain. In den zomer 1570 is hij op de vloot van Louis de Bergues. 1 April 1572 was Bernard bij de inneming van den Briel als hopman der Watergeuzen. Hij ging nu naar Zeeland en onderscheidde zich zeer tijdens het beleg van Middelburg. 23 Juni 1572 is hij in een hevig gevecht met de Spanjaarden bij Westsouburg; 25 Aug. 1572 is hij in Vlissingen; 17 Mei 1573 heeft hij weer een gevecht met de Spanjaarden bij Vlissingen. Tusschen Dec. 1572 en Juni 1573 is hij tijdens het beleg in Haarlem, 6 Juli 1573 is hij op de vloot der Watergeuzen op de Haarlemmermeer; 30 Juli 1573 slaat hij het beleg voor Rammekens, en neemt 3 Aug. 1574 het kasteel in.

Zie over hem: Altmeyer, *Gueux de Mer*, 35, 142; van Someren, *Corr. de J. de Wesenbeke*, 40, 41; *Konst- en Letterbode*, 1840, II, 100; van Groningen, *Gesch. der Waterg.* 126; *Mémoires de Pasquier Delabarre*, I; *Biogr. Nat. de Belgique*, II, 275.

Vogels

[Bernardi, Marinus]

BERNARDI (Marinus) of Bernaerdzoon, priester, in 1548 reeds pastoor te Schore (Zeeland) verkreeg in dat jaar de vicarij aan het altaar van Ons Lieve Vrouw in de kerk van het aangrenzende Vlakte. Hij voerde den titel van magister artium, behaald waarschijnlijk aan de universiteit te Leuven. In 1555/56 verkreeg hij verlof om zijn testament te maken. Ook een vicarij van O.L. Vrouw in de noordkapel van het nabijgelegen Waarde kreeg hij in bezit, doch de overstromingen in 1530 en 1550 hadden bijna al de bezittingen der vicarij, behalve 6 gemet land, verzwolgen. Toen hij met de waardigheid van deken en provisor van Zuid-Beveland werd bekleed, verkreeg hij nog eenige prebenden te Poortvliet, Reimersswaal en 's Heer

Hendrikskinderen. Uit de vergeving zijner parochie Schore en dezer prebenden blijkt, dat de deken 1559/60 overleden was. Deken Marinus Baernaertsz. maakte testamentaire beschikkingen ten gunste van den H. Geest of de armen van Reimerswaal. Reimerswaal had het voorrecht de zetel te zijn der rechtspraak van den deken van Zuid-Beveland. In de register wordt hij 1553/54 pro-

visor jurisdictionis genoemd en provisor en deken in 1558/59 bij de institutio van de vicarij aan het H. Kruis-altaar te Poortvliet. 23 April 1555 vermeldt de rekening van den vicaris-generaal, dat de provisor Mar. Bernardz. den bisschop reeds zes jaar trouw diende. Ockers Hallink volgde hem als deken op.

Zie: Grijpink, *Register op de Parochiën, altaren en vicarieën*. (Amst. 1914) I, Zuid-Bevel. 54, 55, 68, 114, 120, 125, 137, 158, 162; *Bijdr. bisdom Haarlem XXIV*, 189, XXXIX, 428, XL, 167.

Fruytier

[Bernhard, Johannes]

BERNHARD (Johannes) of Barentsz., waarschijnlijk uit Voorburg, eerste predikant te Nootdorp en Wilsveen in 1583 (vgl. ook Reitsma en van Veen, *Acta II*, 220) te Overschie in 1592, te Delft 1599, aldaar overleden 1609. Hij was in de zuidhollandsche synoden zeer gezien en schreef: *Neghen predicatien ofte wthlegghingen, ghedaen wt den Sentbr. Pauli tot den Eph. het eerste Cap. vs. 4, 5, 6, 7 ende 8* (Dordr. 1612), handelend over de praedestinatie.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Het Protestantsche Vaderland I* (1907), 437 v.; *Kerkelijk Handboek 1907*, bijl., 143, 148, 165; A.C. Duker, *Gisbertus Voetius I* (1897), 91, 103³.

Knipscheer

[Berniera, Johan Angelus]

BERNIERA (Johan Angelus) was een Italiaan van geboorte, maar vestigde zich hier te lande. Hij was hervormd en zal dus om zijn geloof uit zijn vaderland zijn geweken. Hij schreef een *Tijd-verhael der Nederlandsche geschiedenissen van de Unie van Utrecht des jaars 1579 tot den jaare 1701* (Utrecht 1701, 8°). Bovendien gaf hij uit een *Historiae ecclesiasticae a reformatione ad nostra tempora compendium* (2e dr. Utrecht 1753, 8°). Beide werken zijn natuurlijk niet anders dan thans vergeten handboeken.

Zie: van Hasselt, *Gelders Maandwerk I*, 354; de Wind, *Bibl. der Ned. geschiedschrijvers*, Aanh. 10.

Brugmans

[Berse, Gaspar]

BERSE (Gaspar), ook Barzaeus of Berzeus, C. Zelandus of C. Belga geheeten, werd geboren te Goes in 1515 als zoon van Franciscus Berse en diens vrouw Agnes, overl. 1553. Hij studeerde aan de Universiteit te Leuven en behaalde er in 1536 den graad van Meester in de wijsbegeerte. Nog in hetzelfde jaar nam hij dienst in het leger van Karel V tijdens den oorlog tegen Frans I, maar verliet dit in 1538. Eenigen tijd later vinden wij hem terug als kluizenaar in een der grotten van den berg Montserrat in Catalonië. Hoe lang hij daar verbleef, is onzeker. Hij begaf zich vervolgens naar Lissabon, waar hij op aanbeveling van diens echtgenoot, een Hollandsche van geboorte, werd opgenomen door Sebastiaan Morales, den Groot-Schatbewaarder van koning Johan III. Eerst 20 April 1546 trad hij te Coïmbra in de Societeit van Jezus, werd nog in hetzelfde jaar priester gewijd en vertrok 1 Maart 1548 naar Indië. In Goa aangekomen, 8 October, gaf hij korten tijd lessen in de wijsbegeerte en de H. Schrift en werd dan in 1549 door

Franciscus Xaverius, vòòr deze zelf naar Japan vertrok, aangewezen voor de moeilijke missie op het eiland Ormoes, het groote handelscentrum dier dagen in de Perzische Golf. Op reis daarheen - de vaart zou gaan via Socotora - noodzaakte storm en gebrek aan levensmiddelen tot een landing op de kust van Hadramaut, waarschijnlijk in het landschap Ka'aiti's. Hij predikte ook eenige dagen te Maskate en bereikte ten slotte zijn standplaats, twee maanden na zijn vertrek uit Goa. Welke toestanden daar heerschten en hoeveel hij er bereikt heeft,

leeren ons eenigszins zijn brieven van 1549 en 1551, vandaar uit geschreven aan zijn ordebroeders in Coïmbra. Zijn naam werd tot in Constantinopel bekend, vanwaar hem een bode werd gezonden. In 1551 naar Goa teruggeroepen, deed hij nogmaals Maskate aan. Hij hoopte nu naar Japan of China te kunnen vertrekken, maar Xaverius benoemde hem tot rector van het St. Paul's College te Goa en tot Provinciaal van de Missie in Indië.

Gaspar Berse moet ook beschouwd worden als een der grondleggers van de Missie in Aethiopië. Reeds in 1551 zond hij aan de hand van inlichtingen hem door ooggetuigen verstrekt een uitvoerig verslag over dit rijk naar Europa. In het volgend jaar schrijft hij 9 October een brief uit Goa aan keizer Claudius van Aethiopië om diens toestemming te vragen in zijn land te komen werken. Portugeezen vandaar naar Goa terugkeerend, brachten hem nog in de laatste dagen van datzelfde jaar de tijding, dat de keizer zijn verzoek toestond en zelfs een geleide zou zenden, dat hem in de nabijheid van Massaoea zou opwachten. Berse schreef daarop 4 Jan. 1553 naar Ignatius in Rome om diens goedkeuring te vragen. Deze antwoordde 24 Dec. 1553, niet vermoedend, dat de dood reeds 18 Oct. een einde had gemaakt aan zijn leven.

Van Berse's brieven, alle in 't portugeesch, is er één - uit Goa 10 Dec. 1548 - opgenomen in *Selectae Indiarum epistolae ineditae* (Florentiae 1887); vijf anderen - uit Ormoes 1549, 1550, 1551, uit Goa twee van 1553 - in A. Franco, *Imagem da Virtude em o Noviciado da Companhia de Jesus de Coimbra*. (Coimbra 1719) II p. 328-352. Voor de vertalingen in 't Spaansch, Italiaansch, Latijn, Duitsch, Cf. Sommeervogel, *Bibliothèque de la Comp. de Jésus* I, col. 996-997. De brieven op Aethiopië betrekking hebbend, zijn gepubliceerd door C. Beccari in zijn *Rerum Aethiopicarum Scriptores Occidentales inediti* (Romae 1903-1917) DI. X, p. 23-39.

Zijn leven werd beschreven o.a. door Nic. Trigault, *Vita Gasparis Barzaei* (Antverpiae 1610) en W.v. Nieuwenhof, *Gaspar Berse of de Nederlandsche Franciscus Xaverius* (Rotterdam 1870).

Wessels

[Bertholf, Guilielmus]

BERTHOLF (Guilielmus), Bertholff, Bartholff, Bartholt, Bartolt, geb. 1656, overl. 1726, was afkomstig uit Sluis in Zeeland, waar hij van beroep kuiper is geweest. Omstreeks 1690 overgestoken naar Noord-Amerika, kreeg hij heel ander werk. Eerst vinden wij hem dan op het Staten- Eiland, te Hackensack en te Aquackenonck als schoolmeester en voorzanger. Maar 1693 noodigden de kerken daar hem uit predikant te worden. En niettegenstaande de hollandsche predikanten in Amerika en, op hun aandrang, ook de classis Amsterdam in het moederland zich daartegen verzet hebben, heeft de classis Walcheren, in welke vergadering hij daarvoor toen verscheen, hem 16 Sept. van dat jaar inderdaad ook het ambt toebetrouwd. De manier, waarop hij dit vervolgens vervuld heeft, veroorzaakte in Amerika vrij wat beroering. B. was vurig aanhanger der denkbeelden van Jakobus Koelman, predikant te Sluis. Dientengevolge zeer critisch gestemd tegenover de toenmalige kerkelijke toestanden, begon hij nu ook in anderer ressort ambtelijk op te treden, o.a. najaar 1694 te Bergen in New Jersey, dat aan Henricus Selijns ter bewerking was opgedragen. Ook te Schraalenberg en te Raritan (1699-1720) heeft hij gearbeid, natuurlijk in denzelf-

den geest. Het zal dan ook waarschijnlijk wel mede aan nawerking van zijn invloed zijn toe te schrijven, dat in die streek in 1822 de afscheiding van de Dutch Reformed Church tot stand kwam. In het Archief der Classis Walcheren (*Catalogus* n°. 26 brief 1242) bevindt zich nog een copie van een aan hem gericht antwoord-schrijven dier classis, d.d. 20 Oct. 1695.

Zie: E. T. C o r n i n , *Ecclesiastical Records* II, 1051 vv.; *Kerkhistorisch Archief* Jrg. 1914, blz. 25, 26, 1917, blz. 349.
van Schelven

[Best, Joannes]

BEST (Joannes) priester, geb. te Dordrecht, overl. te Maastricht 22 Oct. 1615.

In 1605 was hij nog kanunnik in de collegiale kerk Sainte Croix te Luik. Door pauselijke provisie verkreeg hij eene prebende in St. Servaas te Maastricht door verruiling met den kanunnik H e n r i M i c h e l s . Bij testament, 2 Oct. 1615, stichtte hij eenige H. Missen met uitdeeling van een stuiver aan 10 arme studenten en aan tien armen. Hij werd begraven in S. Servaas in de kapel van St. Sebastiaan naast zijn bloedverwant Theodoricus Matthei van Dordrecht. Een J o a n n e s B e s t was van 1561-68 kanunnik te Heusden en 1575 pastoor van het begijnhof te Oudheusden. Mogelijk is hij dezelfde persoon als de kanunnik van Luik.

Zie: D o p p l e r , *Nécrologe de la confrérie des chapelains* (Maastr. 1897) 36; S c h u t j e s , *Gesch. bisdom den Bosch* IV, 581.

Fruytier

[Best, Elisabeth van]

BEST (Elisabeth v a n) of v a n A r e n n e s t , geb. te Best, 15e eeuw, toen een gehucht bij Oorschot, dochter van P e t r u s en G u d u l a v a n C a t w y c k , overleed te Herenthals 14 Oct. 1505 als priorin van het Norbertinessenklooster aldaar. Waarschijnlijk behoorde zij tot de familie van H e n d r i k v a n A r e n n e s t , weldoener der Norbertijnerabdij Tongerlo en 1449 schepen te den Bosch. Gedurende eenige jaren stond Elisabeth aan het hoofd van het klooster Besloten Hof te Herenthals, waar zij op jeugdigen leeftijd was ingetreden en door een leven van gebed en zelfverloochening tot groote volmaaktheid geraakte. Zij stond algemeen bekend als een heilige, was een levend voorbeeld voor hare zusters, die hare diepe ootmoedigheid niet genoeg konden bewonderen. Een brief van haar broeder J a n uit Oorschot 1498 toont aan, dat zij toen priorinne was. W i c h m a n s vergist zich dus, als hij haar slechts 5 jaar aan het bestuur van het klooster laat zijn. Ten onrechte zegt S c h u t j e s *Gesch. Bisdom den Bosch* III, 265, dat W i c h m a n s Elisabeth verkeerd noemt van Best alias Arennest, wijl het gehucht waar Elisabeth geboren was Varenbest heette. Alle documenten en het necroloog van het klooster Besloten Hof noemen haar en hare familieleden van Arennest. Onder het bestuur van Elisabeth werd eene nieuwe kloosterkerk gebouwd. Weinig is over haar leven bekend, behalve de roem harer heiligheid. Zij werd begraven op haar verlangen onder aan de trap, die naar het koor leidt, en na eeuwen wijst de overlevering nog haar laatste rustplaats aan.

Ofschoon zij geen eigenlijken eeredienst geniet en zeker geen liturgischen, geven vele schrijvers harer orde en anderen haar den titel van zalig en wordt zij op eenige prenten der 17e eeuw onder de zaligen en heiligen der orde afgebeeld. In Tongerlo bewaart men nog een schilderij afkomstig uit haar klooster, waarop zij is afgebeeld

met een brandende lamp en een bloementuil in de hand als zinnebeeld harer deugden. Men ziet er ook de met goud omstraalde duif afgebeeld, die, naar het zeggen van C r a y w i n k e l , zich vertoonde bij het afsterven der godgewijde maagd.

Zie: Craywinkel, *Legende der levens van personen, die in de orde v.d.H. Norbertus uitgeschenen hebben* II, 559; W. van Spilbeeck, *Het Herenthalsklooster Besloten- Hof* (Averb. 1892) 92-107.

Fruytier

[Betouw, Mr. Gijsbert Cornelis in de]

BETOUW (Mr. Gijsbert Cornelis in de), zoon van Mr. Johannes in de Betouw, die volgt, geb. te Nijmegen 13 Dec. 1765, gest. aldaar 25 Maart 1805, werd 15 Sept. 1784 te Leiden als student in de rechten ingeschreven. Hij promoveerde daar in Nov. 1786 na verdediging van een *Specimen de ordine procedendi coram Neomagensium tribunalibus et vetustissimis quibusdam civitatis Neomagensis consuetudinibus*. Hij vestigde zich daarna als advocaat te Nijmegen, en wijdde zich evenals zijn vader aan de studie der romeinsche en bataafsche oudheidkunde en van de geschiedenis der stad. Hij werkte veel met zijn vader samen, zoodat vele werken van dezen ook op zijn naam staan. Dat is mogelijk, daar de meeste naamloos verschenen. Intusschen is het wel zeker, dat de vader de voornaamste hand in dien arbeid heeft gehad.

Zie: Saxe, *Onomasticon* VIII, 424 vlg.; Kisten en Royaards *Archief*, IV, 120 vlg.

Brugmans

[Betouw, Mr. Johannes in de]

BETOUW (Mr. Johannes in de), zoon van Gisbertus in de Betouw en Catharina van Borgel, die een achterkleindochter van Smetius was, geb. te Nijmegen 7 Jan. 1732, gest. aldaar 11 Nov. 1820. Hij werd 8 Sept. 1749 te Leiden als student ingeschreven, waar hij ook, 21 Dec. 1753 promoveerde na verdediging van een proefschrift *Ad legem Rodiam de jactu* (L.B. 1753, 8°). Hij oefende te Nijmegen de rechtspraktijk uit en was er lid van de vroedschap. In 1798 was hij lid der commissie voor het ontwerpen van een burgerlijk wetboek voor de Bataafsche republiek.

Maar zijn voornaamste werkzaamheid bewoog zich op historisch en archaeologisch gebied. Evenals zijn voorvader Smetius verzamelde hij zeer vele nijmeegsche oudheden, zoodat hij langzamerhand een aanzienlijk museum vormde, dat een der bezienswaardigheden van Nijmegen was. Na zijn dood is het ongelukkig verkocht en verstrooid. Wel heeft In de Betouw zijn belangrijke archaeologische bibliotheek vermaakt aan de universiteits-bibliotheek te Leiden. Behalve de studie van de romeinsche en germaansche oudheden had die van zijn vaderstad in het algemeen zijn voortdurende aandacht. Hij sloot zich ook daarin bij de onderzoekingen van Smetius aan. Diens *Chronijk van de stad der Batavieren ... nevens de beschrijving van Nijmegen* gaf hij uit: *Vervolgd tot den jaare 1784* (Nijmegen 1784, 8°) en later nogmaals *Vervolg der kronijk van Nijmegen tot den jare 1818* (Nijmegen 1818, 8°). Daarnaast publiceerde hij *Annales Noviomagi oppidi olim Batavorum hodie primariae Gelrorum civitatis* (Nijmegen 1790, 8°; met vervolg, Nijmegen 1792, 8°). Van zijn bijzondere studiën over Nijmegen zijn te noemen zijn *Kerken en godsdienstige gestichten in Nijmegen* (z.j. omstr. 1787, 8°), *Lotgevallen en eindelijke ondergang van den van ouds alom vermaarden burgt binnen Nijmegen* (z.j. omstr. 1800, 8°), dan zijn *Wandeling om het Valkhof, eersten October 1817* (z.j. 1817, 8°). Tot

toelichting van zijn geschiedenis gaf hij uit *Handvesten en onuitgegeevene charters behorende tot de beschrijving en chronijk van Nijmegen. Vervolg der Handvesten van Nijmegen* (Nijmegen 1785 (?) - 1789, 2 dln.).

Van zijn archaeologische studiën verdienen in de eerste plaats vermelding zijn inventarissen:

Antiquitatum Romanarum et Batavicarum Neomagi et in agro Neomagensium suburbano erutarum indiculus (Nijmegen 1784, 8°). Later verscheen zijn *Vertaaling en korte uitlegging van de opschriften op altaaren en gedenksteen en der Romeinen, binnen en omtrent Nijmegen uitgegraven en op het raadhuis aldaar geplaatst* (Nijmegen 1787, 8°). Veel later gaf hij uit *Romeinsche overblijfselen, opgedolven in den omtrek van Nijmegen, door italiaansche en fransche oudheidkundigen beoordeeld* (Nijmegen 1819, 8°). Bovendien heeft in de Betouw een groot aantal speciale studiën uitgegeven over romeinsche oudheden en in verband daarmee de geschiedenis van ons land ten tijde der Romeinen, o.a. een *Commentatiuncula in C.C. Taciti Hist. Lib. V Cap. XIX ubi bellum Batavicum narrat a Cereale cum Claudio Civile gestum et exustum a Civile Batavorum Oppidum* (Nijmegen 1785, 8°). Afzonderlijke vermelding verdienen een reeks van monographiën over oudheidkundige onderwerpen, die hij uitgaf met brieven van zijn voorvader Smetius en van andere geleerden, o.a. *De aris et lapidibus rotivis ad Neomagum et Sanctenum effossis G. Cuperi epistolae ex autographis editae* (Nijmegen 1783, 8°). De geheele reeks, zeven in getal, draagt het jaartal 1783; waarschijnlijk heeft zijn zoon G.C. in de Betouw (zie het vorig artikel) in deze en andere publicatiën mede de hand gehad.

In de Betouw was een zeer geleerd man van onvermoeide werkzaamheid en onverpoosde toewijding. Dat zijn kritiek niet op de hoogte stond van den modernen tijd, behoeft nauwelijks te worden gezegd. Niettemin is zijn werk van blijvende beteekenis geweest. Hij leefde in een tijd, toen de belangstelling voor oudheidkundige verzamelingen en studiën begon te verminderen, en voordat de nieuwe kritische richting zich baan brak. Karakteristiek is het, dat hij den afbraak van het Valkhof niet kon verhinderen; niettegenstaande zijn welmeenende pogingen stuitte hij overal op onverschilligheid voor dat hoogst belangrijke monument van het keizerlijk Nijmegen.

Zie: Saxe, *Onomasticon*, VIII, 424 vlg.; Westendorp en Reuven, *Antiquiteiten* II, 287 vlg.; Kist en Royaards, *Archief* IV, 120 vlg. en de daar aangehaalde bronnen en werken.

Brugmans

[Beusecom, Christiaan van]

BEUSECOM (Christiaan van), priester, geb. te Amersfoort omstr. 1579, overl. 12 Juni 1644 te Leuven, studeerde aan de universiteit te Leuven en werd na zijne priesterwijding pastoor te Herent, waar hij verbleef tot 1609. Hij woonde daarna te Leuven bij zijn vriend Laur. Zonen, die belast was met de organisatie van het nieuw opgerichte college, gesticht door Nic. Zoësius van Amersfoort, 1614 bisschop van 's Hertogenbosch. Van Beusecom volgde eenigen tijd daarna Zonen op in het bestuur tot hij in 1611 benoemd werd tot president van het college des Konings, gesticht door Philips II. Het volgend jaar behaalde hij den doctorsgraad in de theologie, 26 Sept. 1612. Hij verkreeg een leerstoel der theologie aan de universiteit, 30 Oct. 1614 en een daaraan verbonden kanunnikdij in St. Pieter. Van Beusecom was met de doctoren en professoren J. Schinkel en W.v. Engelen een der eersten van de universiteit, die de dwalingen van Jansenius na de uitgaaf van *Augustinus*, 1640, bestreed, terwijl aan de universiteit de partij, gezind voor Jansenius, het sterkst was, niettegenstaande de afkeurende beslissing van Rome. Van Beusecom zond met de twee andere doctoren een memorie over deze zaak aan den koning van Spanje.

Tweemaal stond hij als rector magnificus aan het hoofd der universiteit, 1623 en 1633.

Na zijn dood liet hij al zijn bezit na tot het bouwen eener kapel ter eere ven O.L. Vrouw in de Vlamingstraat, thans de kerk der Paters Minderbroeders.

Zie: Valer. Andreas, *Fasti academici* (Lov. 1650) 137, 318; *Analectes Hist. Eccl. Belg.* XVIII (1882), 424, XIX (1883), 133, XXVII (1898) 325, 327; *Mémoires du R.P. René Rapin 1644-1669* (Paris 1865) I, 17-18.

Fruytier

[Beveren, Johan van]

BEVEREN (Johan van), overl. 1408, zoon van Frederik van Beveren uit Bentheim, die 'een groet staetlick (d.i. voornaam, aanzienlijk) man was nader werlt ende seer rijke ende van gueder ridderschap'. Hij is tweemaal gehuwd geweest: eerst met Sophie van Asbeck, daarna met de ernstige vrome Truide van Bevervoorde (vergelijk de volgende biografie). Deze vooral heeft haar echtgenoot zoeken af te brengen van het wereldsch leven, dat hij tot hertoe geleid had. Na zware ziekte, waaruit hij mocht herstellen, ondernam van Beveren een bedevaart naar Rome. Omstreeks 1394 ging hij met zijn vrouw naar Schüttorf (in de buurt van Bentheim). Daar kreeg hij, gelijk het heette, een 'inslach' (d.i. een plotselinge inwerking van Gods geest op het zondig gemoed). Hij begon eenvoudig te leven; verdeelde zijn geld onder kloosters en vereenigingen in het bisdom Utrecht; en gaf, nadat in 1397 zijn beide kinderen kort achter elkander gestorven waren, een gedeelte zijner bezittingen aan het convent Frenswegen. Hij verlangde ook boete te doen en begaf zich in hetzelfde jaar 1397 - zijn vrouw vergezelde hem - naar het klooster van den Sint-Agnietenberg bij Zwolle. Wij lezen dat hij aldaar des nachts in de buitenlucht zich geeselde en op het bloote lijf een haren hemd droeg en een tijdlang een gordel met vijf knopen (ter eere van de vijf wonden van Christus aan het kruis), die hem tot in het vleesch drong. In 1401 gingen de echtgenooten voorgoed uiteen: Truide naar het convent te Diepenveen; Johan naar dat te Windesheim, waar men hem opnam als convers. Te Windesheim leefde hij een asceet gelijk, verrichtte er allerlei ootmoedige werken en was der broederen kleermaker. Bij J.G. Todt te Coesfeld verscheen in 1680: *Vita beati fratris Johannis de Beveren qui anno 1398 (sic!) hunc mundum cum omni voluptate divitiis et libertate reliquit et e contra in castitate, paupertate et stricta oboedientia salvatorem suum secutus est secundum regulam sancti et magni Augustini*. Geen enkel exemplaar van dat geschrift schijnt bewaard gebleven te zijn.

Zie: mijn uitgave 'Handschr. D': *Van den stichtigen susteren van Diepenveen* (Gron. 1903-1904), 173-200, passim; G. Dumbar, *Analecta*, I (Daventr. 1719), 17 seq.; J.G.R. Acquoy, *Het klooster te Windesheim en zijn invloed* II (Utr. 1876), 292 volg., 293, 295, III (Utr. 1880), 28 volg.; Fr. Jostes, *Johann von Beveren, ein westfälischer Ritter vor 500 Jahren in Aus Westfalens Vergangenheit* (Münster 1893), 32-37.

Brinkerink

[Beveren, Truide van]

BEVEREN (Truide van), tweede echtgenoot van den voorgaande, als diepenveensche non overl. begin Maart 1428. Zij was een geboren van Bevervoorde, de eenige dochter van Gerrit van Bevervoorde (*Handschr. D: van beverde*), een ridder uit het sticht van Utrecht. Door hare ouders werd zij

uitgehuwelijkte aan Johan van Beveren, dien zij met haar afkeer van al het wereldsche tot een devoot leven heeft weten te bekeeren (zie vorig artikel). In

1401, toen haar echtgenoot ten klooster ging naar Windesheim, kwam zij te Diepenveen. Als een der vroegste bewoonsters werd zij opgenomen in het convent, dat men daar 18 Juni 1400 was begonnen te bouwen. Bij hare komst bracht zij een belangrijk deel van haar vermogen voor de voortzetting van den bouw in en hielp daaraan zelf ijverig mede, 'houde die bussche ende stubben (d.i. stronken, boomstronken) myt eenre bijlen wter eerden'. Zij behoorde tot de eerste twaalf zusters, die 21 Jan. 1408 te Diepenveen werden ingekleed; het volgend jaar deed zij professie.

Truide van Beveren wordt genoemd een 'vurige calompne', d.i. letterlijk: een vuurkolom, de mystieke term ter aanduiding van zeer innige devoten. Haar leven lang, reeds terwijl zij nog midden in de wereld verkeerde, kenmerkte zij zich door buitengewone nederigheid en ootmoedigheid. Van zekere angstvalligheid viel zij echter niet vrij te pleiten, met name gedurende de jaren dat zij kloosterlinge was: wanneer zij in kleine aangelegenheden zich nalatig had betoond, tilde zij het zóó zwaar alsof het groote gebreken waren; en zóó gering was zij in eigen oog, dat zij meende niets goeds te hebben of te doen (vergel. J.G.R. A c q u o y , *Het klooster te Windesheim en zijn invloed*, dl. II, blz. 295 volg.).

Zie, behalve de literatuur bij Johan van Beveren opgegeven: Manuscr. n°. 8849-8859 van de Bourgondische bibliotheek te Brussel, fol. 240 (*Soror Gertrudis de Beveren*); W.J. K ü h l e r , *Johannes Brinckerinck en zijn klooster te Diepenveen* (Rotterd. 1908), 55, 57, 68, 267 aant. 1, 298 aant. 2, 307.

Brinkerink

[Beyeren, Wilhelmus van]

BEYEREN (Wilhelmus v a n), geboortig uit Zaltbommel, Karthuizer te Leuven, waar hij 1561 in het klooster was getreden en 1562 zijne geloften uitsprak, overleed te Luik 1603 of 1604. Dec. 1579 werd hij gekozen tot prior van het klooster te Leuven, nadat hij sinds eenige jaren aldaar vicaris (tweede overste) was geweest. Met lof bestuurde hij zijn klooster in de moeilijke, troebele tijden tot 1596, toen hij door een beroerte werd getroffen. Tot herstel zijner gezondheid vertrok hij naar het klooster der Karthuizers te Luik, waar hij verbleef tot zijn dood.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XVI (1879), 213, 217; E. v a n E v e n , *Louvain monument.*, 256.

Fruytier

[Beyerman, Marcus]

BEYERMAN (Marcus) was predikant te Wognum van 1662 tot zijn dood in Maart 1708, en schreef: *Christus Kerk bedreigt, besogt, bevrijt en bevredigt* (Hoorn 1674).

Zie: V i s s c h e r e n v a n L a n g e r a a d , *Het Protestantsche Vaderland I* (1907), 436; V e e r i s e n d e P a a u w , *Vernieuwt kerkelijk Alphabet* (Enkh. 1750) 16, 314; *Kerkelijk Handboek*, 1908, bijl. 150.

Knipscheer

[Bibaut, Willem van]

BIBAUT (Willem v a n) of B i b a u t i u s , geb. omstr. 1484 te Thielt in Vlaanderen en gestorven 24 Juli 1535 in de Grande Chartreuse bij Grenoble. Zijn ouders waren zeer welgesteld en kweten zich met veel zorg van zijn eerste opvoeding. Als kind

reeds gaf hij blijken van zulke opvallende gaven, dat hij op 9-jarigen leeftijd naar Leuven kon worden gezonden om daar verder onderricht te ontvangen. Begaafd met een scherp verstand en een buitengewoon geheugen, maakte hij daar snelle vorderingen. Nog zeer jeugdig zijnde, ging hij naar Gent, waar hij onderwijs gaf aan de kinderen van een aanzienlijk heer, wiens achting hij door zijn bezadigd gedrag en zijn vlijt won. Zijn vooruitzichten om, mede met diens voorspraak, een schitterende loopbaan in de wereld te bereiken, waren zeer gunstig. Een

voorval echter deed hem hieraan verzaken. P e t r e ï u s deelt mede, dat eens tijdens een les de bliksem insloeg, een paar van Bibaut's leerlingen kwetste en hemzelf ter aarde wierp. Verschrikt deed hij nu de gelofte om Karthuizer te worden, als God hem het leven wilde sparen: 'Instar Divi Pauli ad melioris vitae semitam revocatur'.

Derhalve deed hij zijn intrede in deze zeer strenge orde, en wel in het klooster 'Vallis Regalis' bij Gent. P e t r e ï u s zegt, dat hij omstreeks 1500 het habijt aannam; vermoedelijk zal het echter iets later geweest zijn. Hier trok hij weldra om zijn uitstekende deugden en talenten de aandacht zoozeer, dat hij geroepen werd om als prior het bestuur op zich te nemen van de Chartreuse 'Het Hollandsche Huis', toegewijd aan de H. Maria, buiten Geertruidenberg. Dit was het oudste der 9 voormalige kloosters dier orde in de noordel. Nederlanden, in 1331 door Willem van Duivenvoorde (zie I, kol. 775) gesticht. In 1511 vinden wij Bibaut reeds als prior alhier vermeld en tevens als convisitator der nederlandsche ordesprovincie (R a i s s i u s , *Orig. Cart. Belg. Appendix*). Deze posten bekleedde hij dus op bijzonder jongen leeftijd. In 1513 vermeldt R a i s s i u s hem wederom als prior en zien wij hem als visitator van voornoemde provincie genoemd. In deze hoedanigheid heeft hij o.a. meermalen belangrijke diensten bewezen aan het pas opgerichte klooster zijner orde te Leuven. Toen in Sept. 1521 Franciscus de Puteo overleed, werd Bibautius gekozen tot 34sten generaal der Karthuizerorde, waardoor hij tevens als zoodanig aan het hoofd kwam te staan van de beroemde Grande Chartreuse bij Grenoble en daar zijn verblijf kreeg. Ongeveer 13 jaar lang heeft hij deze hooge en invloedrijke waardigheid - de orde telde toen bijna 200 kloosters - bekleed. Opvallend is hoe in zijn tijd en ook onder zijn gezegend bestuur de orde bloeide.

Bibautius werd begraven in de Grande Chartreuse. Op zijn grafsteen dichtten de monniken een 16-regelig epitaphium, dat bij P a q u o t en bij P e t r e ï u s staat afgedrukt. Livinus Ammonius, een tijdgenoot van Bibautius en die vicarius was van het Karthuizerklooster te Gent ten tijde dat deze hier monnik was heeft in hs. nagelaten een biografie, getiteld: *Vita Guilielmi Bibautii, Cartusiani Ordinis Generalis*. P e t r e ï u s zegt in zijn *Bibl. Cart.* (Colon. 1609), dat hij te Gent, waar het klooster inmiddels door de troebelen te gronde was gegaan, tevergeefs nog naar deze beschrijving heeft gezocht en is met Arnoldus Havensius van gevoelen, dat er mogelijk nog een exemplaar van te vinden is in de 'alma mater Cartusia' (Grande Chartreuse).

Zeer bekend en destijds in alle kloosters dezer orde veelvuldig gebruikt zijn van Bibautius de: *Sermones et conciones capitulares*, in 1539 het eerst uitgegeven door J u d o c u s H e s s u s , prior van het Karthuizerklooster te Erfurt, waarvan meerdere edities bestaan (Antwerpen 1610 en vooral Antw. 1654 bij Jac. Meursius, de meest volledige uitgave). Voorts bezit men van Bibaut nog eenige lat. verzen, waarvan er o.a. twee te vinden zijn achter het werk van L u d o l p h u s S a x o , *Vita D.N.J. Christi*, terwijl ook R a i s s i u s (*Orig.* 154) een grafdicht geeft, dat Bibaut maakte op Petrus Colkies van Antwerpen.

Zie: Arn. Raissius, *Origines Cart. Belgi* (Duaci 1632) 56 en appendix; Th. Petreïus, *Bibl. Cartus.* (Colon. 1609) 117; Val. Andreas,

307; Paquot, *Mémoires* VII, 301; Le Vasseur, *Ephemerides Ord. Cartus.* II, 528.

Scholtens

[Bie, Andries Pietersz.]

BIE (Andries Pietersz.), geb. te Dordrecht, data van geb. en overl. onbekend.

Hij had zich bij de Watergeuzen aangesloten, en diende steeds onder Ruychaver, Duyvel of Spiegel. In Nov. 1570 behoorde hij tot de plundersaars van het marktschip van 's Hertogenbosch in de zeeuwsche stroomen; op 14 Jan. 1571 spande hij met andere ballingen samen om eenige koopvaarders te nemen; op 31 Mrt. 1572 wordt hij door Alva verbannen; 1 April 1572 was hij bij de inneming van den Briel. 16 April 1572 wordt zijn vonnis afgekondigd.

Zie over hem: Wagenaar, VI, 323; Marcus, *Sententiën*, 242; van Groningen, *Gesch. der Waterg.* 151.

Vogels

[Biesten, Hendrik van]

BIESTEN (Hendrik van) was 'orateur' der Minderbroeders te Amsterdam in de dagen der troebelen. Hij werd met andere priesters en monniken bij de alteratie van Amsterdam 26 Mei 1578 uit de stad gezet, maar keerde onmiddellijk daarin terug. Nog geruimen tijd is hij in Amsterdam gebleven, om de Katholieken in hun geloof te versterken. Hij schreef een soort journaal, *Anteyckeningen op 't gepasseerde te Amstelredam*, dat zeer belangrijke gegevens bevat over de geschiedenis van Amsterdam in de zestiende eeuw, de wederdooperij, de woelingen van 1566, het verblijf van Brederode en de eerste jaren van den grooten oorlog. Het brusselsche handschrift (uitg. *Dietsche Warande* VII, 519 vlg.) bevat alleen de periode van 1534 tot 1567. Het haarlemsche handschrift heeft bovendien nog een vervolg tot 1574 (uitg. met collatie van het brusselsche manuscript, t.a. p. VIII, 417 vlg.). Bovendien is van van Biesten bewaard een *Liedeken op het jaar 1572*, dat natuurlijk tegen de Geuzen gericht is (t.a. p. VII, 547 vlg.).

Zie: *Dietsche Warande* t.a.p.; *Bijdr. t.d. gesch. v.h. bisdom van Haarlem* 1881, 84 vlg.

Brugmans

[Bisdom]

BISDOM, een dichter, van wien niets verder bekend is dan eenige door hem gemaakte liederen. Daarvan komen er vijf voor in het *Geuzenliedboek*; het zijn in de uitgave van van Lummel no. CXXI 'Van de Berchse soldaten, hoe sy de stadt [nml. Geertruidenberg] aen Parma vercochten', een gebeurtenis die 10 April 1589 plaats greep, no. CXXII 'Vant innemen van Breda' door middel van het vermaarde turfschip in 1590, en no. CLV 'Een Bommels liedt' op den terugtocht der Spaanschen uit den Bommelerwaard in 1599, welke drie zijn onderteekend *Bisdom*. Van denzelfden dichter zijn ook: no. CLIV 'Van de seven hoofden oft Gouverneurs', waarin de landvoogden van Margaretha van Oostenrijk tot Albertus worden bezongen en beoordeeld, en no. CLIX 'Van den grooten slach in Vlaendren' nml. bij Nieuwpoort in 1600; deze twee zijn onderteekend *Niet meer soo dom*, hetgeen blijkens de slotregels van no. CLIX zijn spreuk was, zeker met een zinspeling op den naam *bis-dom*.

Voorts is van hem een minneliedje bekend, rijk voorzien van klassieke mythologische namen, in *Den Nieuwen Lusthof* enz. Amst. 1602, bl. D 2, ondertekend *Bisdom*.

Vergelijk: *Nieuw Geuzenlied-boek, opnieuw bijeenverzameld door H.J. van Lumme l* op de aangehaalde nummers; te *Winkel*, *Ontwikkelingsgang*, 2e dr. II, 498.

Kossmann

[Bisschop, Jan de]

BISSCHOP (Jan de) of *E p i s c o p i u s*, advocaat, teekenaar en etsers, werd geboren te Amsterdam in 1628, overl. 1671 te 's Gravenhage. Hij teekende in waterverf naar schilderijen van

oude meesters. Een door hem nagelaten handschrift van 1648 over italiaanse meesters bevindt zich in de bibliotheek Verstolk v. Soelen te 's Gravenhage, nadat het eerst in het bezit was geweest van Ploos v. Amstel.

Teekeningen van zijn hand bevinden zich te Amsterdam, Prentenkabinet, nml.: vertrek van Karel II naar Engeland, het Colosseum, Caub, eenige gezichten uit de omstreken van Brussel, abdij van Rijsburg, Moordrecht, gezichten op Haarlem, Zwammerdam, de Gouw, twee van Alkmaar, Koepoort te Leiden, wallen te Leiden (zie hieronder), Delft, Leiderdorp, Valkenburg, Leidsche veer, Beckeneelhuis der N. kerk te Amsterdam, huis te Honsholredijk, twee van Scheveningen, omstreken van den Haag, Huis te Rijswijk, Mauritshuis, Bergen op Zoom, St. Aldegonde enz. figuurstudies, naakte vrouw, Ruward Tapper, F. Westfalen, Jac. v. Ewijk; in het Mus. Fodor: Rotterdamsche Poort te Delft, Leidschen Dam, twee landschappen; te Haarlem, Mus. Teyler: kasteel van Teylingen, Abcoude, Poelgeest, ter Noot, rom. landhuis, de Burcht te Leiden, drie gezichten in den Haag, drie voorstellingen van St. Christophorus; te 's Gravenhage in de verzameling van jvr. Al. de Stuers: riviergezicht; in de verz. C. Hofstede de Groot, gezichten op Alphen en vele uit den Haag en omstreken, Zuylichem bij Zaltbommel 1666; te 's Gravenhage, Gemeente Museum: verscheidene, o.a. Haagsche Bosch; te Rotterdam, Mus. Boymans: afvaart aan een strand, Kipdorperstraat te Antwerpen, twee paardekoppen, studies naar antieke beelden, landschappen, herder en herderin naar Tiziaan; te Leiden, Prentenkabinet: gezicht in de duinen bij Scheveningen, ital. kasteel; te Weenen in de Albertina: een page naar del Sarto, S. George, twee kanaallandschappen; te Dresden, Prentenkabinet: Hercules, krijgsman te paard; te Berlijn, Prentenkabinet: slot van Prins van Oranje te Rijswijk. Ook te Londen zijn er verscheidene in het Prentenkabinet en een drietal kwam voor in de verzameling Langerhuizen (verkocht 1919 te Amsterdam).

Prenten van zijn hand zijn o.a.: N. Tulp, bijbelsche voorstellingen, Amor-voorstellingen, studies naar Caracci, Cigoli, Michel Angelo, Domenichino, Salviati, Arpines, naar antieke beelden en keizerskoppen te Rome, Jozef in Egypte naar B. Breenbergh.

Hij bewerkte en gaf waarschijnlijk omstr. 1650 in boekvorm in het licht: *Paradigmata Graphices Variorum Artificum per Joh. Episcopium ex formis Nicolai Visscher* (Amsterd. z.j.).

Naar zijn ontwerpen graveerde o.a. H. Bary, Joh. Schelhamer, A.v.d. Werff, J.L. Cornet (Leiden van af de wallen), J.E. Marcus.

Zie: A. Houbraken, *de Grootte Schouburgh der Nederlantsche Konstschilders en schilderessen* (Amst. 1718-1729) II, 234, III 212; C. Kramm, *de Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders enz.* (Amst. 1857-1864) I, 96; J.J. de Gelder, *100 teekeningen van oude meesters in het Prentenkab. te Leiden* (Rott. 1920); E. Wiersum in *Oud-Holland* (1910) 161; C. Hofstede de Groot en J. Kalf in *Bulletin v.d. Oudheidk. Bond* 1912; P.C. Molhuysen in *Oud-Holland* 1912, 185; W. Martin in *Bulletin v.d. Oudh. Bond* III, 1901/1902, 196; *Cat. de Ridder* door v.d. Kellen; E.W. Moes, aant. Rijks Prentenkabinet, afd. schilders; K. Woermann, *Handzeichnungen alter Meister in Königl. Kupferstichkab. zu Dresden* (1896); Kleinmann, *Handz. alter Meister der holl. Malerschule*; E.W. Moes, *Oude teekeningen v.d. holl. en vl. school in*

's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 102, III, 27; Thieme-Becker, *Künstlerlexikon* X, 581; *Album studios. Lugd. Bat.* 393; C.H. Heineken, *Dictionaire des artistes* II (1788) 730; G.K. Nagler, A. Andresen, u.C. Clausz, *die Monogrammisten und diejenigen Künstler u.s.w.* III (1863) n°. 2254; J.H.W. Unger, *Oud- Holland* 1885, 77; C. Hofstede de Groot, *Quellenstudien I, Arn. Houbraken* 1903, 493; *Cat. F. Muller, coll. Langerhuizen*, 29 April 1919.

J.M. Blok

[Blehaing, Nicolaas de]

BLEHAING (Nicolaas de) of de Blehen, behoorde tot een aanzienlijke adellijke familie in Namen, overleed als abt van Floreffe aldaar 11 Jan. 1443. Wanneer hij in de Norbertijner abdij Floreffe was getreden, wordt niet vermeld. In 1389 was hij pastoor te Laagmierde (N. Br.) en tevens provisor van het klooster Postel, toen ter tijd geen zelfstandige abdij, doch een afhankelijk prioraat van Floreffe. 1400-05 was hij afwezig van zijne parochie. In 1413 werd hij tot abt gekozen en ontving 22 Maart van dat jaar de bul van bevestiging van Paus Johannes XXIII. Abt Nicolaus was een bekwaam redenaar en een geleerd man. Hij oefende door zijne zachtheid een onweerstaanbaren invloed uit op zijn omgeving. Zeven jaar lang verleende hij gastvrijheid aan den abt van Premontre, om de onlusten in Frankrijk uit zijne abdij verdreven. In 1430 gedurende den oorlog met Luik en Namen had Floreffe veel te lijden. De abt met zijn convent moest een toevluchtsoord zoeken in Luxemburg in de abdijen St. Hubert O.S.B. en Orval O. Cist. Abt Nicolaas Blehen deed afstand van het bestuur in 1434 en leefde nog 9 jaar in stille afzondering in de abdij. Hugo, *Annales Praem.* I, 89, en na hem Schutjes plaatsen verkeerd het jaar 1436 als datum van afstand. *Gallia Christ.* III, 613, Fisen en Grammay stellen verkeerd den datum van zijn overlijden op 1431.

Zie: Schutjes, *Gesch. Bisdom den Bosch* IV, 672; Barbier, *Histoire de l'Abbaye de Floreffe* (Nam. 1892, 1 ed.) I, 224-230; *Analectes hist. eccl. Belg.* VIII, 431, XIII, 20; *Bijdragen Brabant* V (1906), 445; *Taxandria* XXVIII (1921), 120; Berlière, *Monasticon Belge* I, 120.

Fruytier

[Blerinx, Johannes]

BLERINX (Johannes), geb. te Breda, priester en kanunnik van de St. Pauluskerk te Luik omstreeks 1500, overleed aldaar 21 Juli 1519. In 1516 was hij door de kanunniken benoemd tot cantor van de kapittelkerk. Als zoodanig was hij belast met de leiding van het koorgebed en den zang, en met de zorg om aan de kanunniken de verschillende bedieningen aan te wijzen, welke zij moesten vervullen. In 1517 werd hij door zijne medekanunniken tot deken van het kapittel gekozen, welk ambt hij slechts twee jaar bekleedde. Johannes Blerinx was een onvermoed bestrijder van Luther en ijverde met alle middelen om den voortgang van diens leer te beletten. Zijn eenvoudig grafschrift doet hem kennen als Bredanaar.

Zie: O.J. Thimister, *Hist. de l'église collégiale de St. Paul* (Liège 1890, 2e ed.) 305.

Fruytier

[Bleyenbergh, Petrus de of van]

BLEYENBERGHE (Petrus de of van) of van Blyenberg, geb. te Gouda, deken van de kapitelkerk Horst bij Utrecht, overleed 1617. Hij stichtte 1609 te Leuven in het Pauscollege tezamen met het begijntje Antonia Wintershoven vier beurzen (V kol. 1141). Deze brachten 1880 nog 1508 franken op. Zij waren bestemd voor studenten uit het bisdom Utrecht en onderhoorige bisdommen. Petrus Blydenbach van Gouda diaken, die 1567 of 1568 een wijdingsbrief

ontving te Utrecht, zal wel dezelfde persoon zijn. Meester Petrus Blijenberch, eertijds leermeester in de St. Michielsabdij, had 1611 in bewaring 8 witte damasten lappen van alben, die behoorden aan het klooster Wijk O.S.D. De meesteres van het begijnhof, de reeds genoemde Ant. van Wintershoven redde voor de Dominicanen vele ornamenten. De deken was blijkbaar uitgeweken naar Antwerpen en zal haar behulpzaam geweest zijn.

Zie: Val. Andreas, *Fasti acad.* (Lov. 1650) 308; *Analectes hist. eccl. Belg.* XVIII (1882), 109, 116; *Handboekje zaken R.K. eeredienst*, 1872, 348; *Bijdragen bisdom Haarlem XXXIX*, 205; *Archief aartsb. Utrecht VI*, 176.

Fruytier

[Bleyswijk, Mr. Dirk Evertsz. van]

BLEYSWIJK (Mr. Dirk Evertsz. van), zoon van Evert Dirksz. van Bleyswijk en Petronella van Hoogenhouck Adr.dr., geb. te Delft 28 Dec. 1639, gest. aldaar 11 Sept. 1681. Hij zou te Leiden en te Utrecht hebben gestudeerd, maar in de alba der universiteiten komt zijn naam niet voor. Hij heeft veel gereisd, zoodat hij waarschijnlijk aan een buitenlandsche universiteit heeft gestudeerd en is gepromoveerd. In 1671 werd hij veertigraad in zijn vaderstad, in 1672 schepen, in 1675 burgemeester, in 1681 raad in de admiraliteit van Zeeland. Hij was zwak van gezondheid en bleef ongehuwd. Hij is bekend gebleven door zijn uitnemende en zorgvuldig bewerkte *Beschrijvinge der stad Delft... voor-af met een korte Beschrijvinge van Delflandt, de steden, dorpen en heerlijcke huysen daer onder gelegen...* (Delft 1667, 4°), die nog altijd voor de studie der geschiedenis van Delft onmisbaar is. Daarna verscheen nog het *Vervolg van de beschrijvinge der stad Delft, met een generaal register over beyde de stucken voorsien* (Delft z.j. 4°). De platen van het werk werden afzonderlijk uitgegeven bij het plan van de stad door I. de Ram, omstreeks 1675. Zij komen ook voor in de *Beschrijving van Delft van Boitet*. Bovendien gaf de uitgever der *Beschrijvinge van van Bleyswijk* een soort prospectus uit onder den titel *Generale tafel over de Beschrijvinge der stad Delft* (Delft 1668, 4°). Van Bleyswijk hield op verzoek der regeering van Delft toezicht op het teekenen en bewerken van de 'caerte figuratyf van de stad Delft'; deze arbeid hield hem blijkens de resolutiën van 1675 tot 1678 voortdurend bezig.

Zijn portret werd geschilderd door een onbekend kunstenaar en gegraveerd door J. Verkolje.

Zie: *Maandbl. Ned. Leeuw XVIII*, 121, 184; *Arch. voor Ned. kunstgesch.* III, 197 vlg.; Nijhoff, *Bibliographie van Noord-Ned. plaatsbeschr.*, 9 vlg.

Brugmans

[Blockhoven, Theodorus]

BLOCKHOVEN (Theodorus), ook Baden genaamd, afkomstig uit Kuilenburg, priester en professor te Leuven, overleed aldaar 1691 of begin 1692. Bij de promotie der filosofie 1644 werd hij als primus uitgeroepen. Na zijne theologische studiën en priesterwijding was hij gedurende korten tijd werkzaam als pastoor te Haarlem en in Sint Pieter te Leiden. 12 April 1657 werd hij door de haarlemsche kapittelheeren benoemd tot president van het hollandsch college of van Sint Pulcheria. In 1666 was hij deken van de faculteit der filosofie. Zijn bestuur was op financieel gebied allerongunstigst en gaf reden tot klagen. In 1680 nam of kreeg president Blockhoven

ontslag. Sinds 2 October 1669 was hij benoemd tot leeraar in de theologie en had den graad behaald van licentiaat. Hij bekleedde dien leerstoel tot zijn dood.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XIX (1883), 156;

Bijdragen bisdom Haarlem I, 263, VIII, 264-265; *Catalogus omnium primorum* (Mech. 1824) 53.

Fruytier

[Bloemendael, Johannes]

BLOEMENDAEL (Johannes), beeldhouwer, werd te 's Gravenhage of Breda geboren vóór 1650, want hij huwde in 1671. Hij stierf in 1704. Hij woonde en werkte in den Haag o.a. voor het stadhouderlijk Hof.

In het Mauritshuis zijn eenige marmeren borstbeelden van zijn hand.

Zie: D.S. van Zuiden, *De beeldhouwer Johannes Bloemendael in Oud-Holland* XXX, 1912, blz. 31.

van Zuiden

[Bloemert, Cornelius Willemszoon]

BLOEMERT (Cornelius Willemszoon of Wilhelmi) ontving 8 Maart 1505 de priesterwijding te Utrecht of te Wijk. In 1504/05 werd Cornelius Wilhelmi Bloemert ingesteld als kapelaan aan het altaar van St. Petrus en Paulus te Emelisse, Noord-Beveland. Hij behield deze vicarij tot zijn dood 1523/24.

Zie: *Archief Aartsbisdom Utr.* XXIII, 389; Grijpink, *Register op de parochiën I*, Wal. 28.

Fruytier

[Blois, Jonker Robert van]

BLOIS (Jonker Robert van), gezegd de Cocq van Neerijnen, geb. in Gelderland, datum van overl. onbekend, zoon van jonker Johan de Cock van Heeswijk en Anna, bastaarddochter van Maximiliaan de Glymes. Hij was een broeder van Maximiliaan de Cocq van Neerijnen, die 1 Juni 1568 op last van Alva te Brussel werd onthoofd.

In 1566 teekent hij het Compromis, en dient in den winter 1566-67 onder jonker Hendrik van Brederode als soldaat in Vianen; hij was vaandeldrager in de compagnie van zijn broeder jonker Maximiliaan de Cocq. 13 Maart 1568 worden zijn goederen in den Haag getaxeerd; hij was intusschen al naar Delft uitgeweken, waar hij 24 April 1568 werd gedagvaard; 28 Mei 1568 wordt hij verbannen en zijn goederen verbeurd verklaard, beschuldigd te hebben deelgenomen aan den beeldenstorm in de Grootte kerk en de Kloosterkerk in den Haag; hij was niet op de dagvaarding verschenen. In 1568-69 komt zijn naam voor op de lijst dergenen, wier goederen zijn verbeurd verklaard. Op 15 Mrt. 1571 is hij te Londen als uitgeweken hervormde; in dezelfde maand is hij kapitein bij de Watergeuzen, einde Maart en 1 April 1572 in Engeland, waar hij begin April met hulptroupen naar Vlissingen wordt uitgezonden.

Zie over hem: Marcus, *Sententiën*, 55; Kok, *Vaderl. Woordenb.* X, 357; Smit, *den Haag in den Geuzentijd*, 92, 100; van Vloten, *Nederl. Volksofst.* (1858), I, 204; Pouillet, *Corr. de Granvelle* II, 655; van Lennep, *Nederl. Kasteelen* art. Duivenvoorde; Algem. Rijksarch. *Holl. Div. Rekg.* 1804.

Vogels

[Blok, Simon]

BLOK (Simon), zeeuwsch zeekapitein, als zoodanig aangesteld op de 'Westcappel' Mrt. 1659, kruist sedert in de Noordzee en op de fransche, spaansche en portugeesche kusten tegen zeeroovers, daarna in de Middellandsche zee, diende met eer in de Middellandsche zee tegen de Turken, met name voor 'troofnest Tripoli', ontnam aan britsche kapers 1665 den 'roof der Westerindianen' in den mond van de Theems, diende onder Wassenaer in den slag bij Lowestoff, daarna onder de Ruyter als een der beste onderbevelhebbers en sneuvelde 11 Juni 1666 in den Vierdaagschen zeeslag bij het in de lucht springen van zijn schip. Zijne weduwe kreeg 30 Oct. 1666 een toelage van 1500 pond.

Vgl. de Jonge, *Gesch. van het Nederl. Zeewezen* II, 65, 71, 72; Resol. Zeeuwsche Admir.

(Rijksarchief); Een lied van van der Goes op hem bij Scheurleer, *Onze mannen ter zee* II, 105.

Blok

[Blomhert, Johan]

BLOMHERT (Johan), geb. te Zaltbommel in 1694, gest. te Kuik 24 December 1738. Hij werd in 1714 te Utrecht als student ingeschreven in de letteren en 15 September 1716 te Leiden in de godgeleerdheid. In 1718 werd hij als predikant beroepen te Haaften. In 1737 nam hij het beroep naar Kuik aan, waar hij reeds het volgende jaar stierf. Hij is de schrijver van een in de achttiende eeuw onder de gereformeerden veel gelezen boek over vaderlandsche geschiedenis: *Nederlandt verhoogt door wonderen van Godts Voorsienigheid onder het bestuur der Prinsen van Oranjen en Nassau* (Zaltbommel 1730, 8°); het was eigenlijk een toelichting van een preek, 16 Oct. 1729 door hem uitgesproken bij de inhuldiging van Willem IV als stadhouder van Gelderland. De latere drukken, waarin de preek is weggelaten, verschenen onder den titel: *De geschiedenis van het Vereenigt Nederlandt sedert deszelfs eerste opkomst tot op deese onse dagen* (2e dr. Utrecht 1735; 4e dr. aldaar 1744; 5e dr. aldaar 1747; 6e dr. aldaar 1758, alle 8°).

Zie: de Wind, *Bibl. der Ned. geschiedschr.* Aanh. 15 vlg.; Breen in *Tijdschr. v. Gesch.* XXXVII. 378 vlg.

Brugmans

[Blommaert, Jan of Jacques]

BLOMMAERT (Jan of Jacques), geb. te Oudenaarde tusschen 1533 en 1535, overl. te Eecloo 9 Sept. 1572, zoon van Adriaan Blommaert, wever, en Clara Dierens; gehuwd te Oudenaarde omstr. 1562 met Agnes van den Broeck. Men weet weinig van zijn jeugd. In 1560 en 1565 is Blommaert gezworen raadsheer van de baronie van Pamele te Oudenaarde. In 1565 en 1566 wordt hij genoemd in de godsdiensttwisten te Oudenaarde, in 1567 moest hij bij de komst van Alva vluchten en werd verbannen met verbeurdverklaring zijner goederen. Blommaert nam toen dienst bij den Prins van Oranje. Hij wierf voor eigen kosten een vendel soldaten aan, vocht 13 Mrt. 1567 bij Oosterweel en trok zich na de nederlaag te Frankenthal terug. Later ging hij naar Engeland en verscheen 13 Nov. 1569, 8 en 22 April 1571 voor het consistorie der hollandsche gemeente te Londen. In 1571 bood hij Oranje weer zijn diensten aan, om in Vlaanderen en de omstreken van Oudenaarde soldaten te verzamelen; 9 Juni 1571 krijgt Blommaert hiervoor een commissie van Oranje, maar 26 Aug. 1571 wordt de commissie weer herroepen: hij mocht niets doen zonder bijzonderen last van graaf Lodewijk van Nassau. Blommaert wierf wat volk aan, zwierf er mede in de bosschen rond, tot het geheel verliep. 1 April 1572 was hij bij de inneming van den Briel door de Watergeuzen en werd begin April 1572 met 200 man naar Vlissingen gezonden; 18 April 1572 bezette hij Arnemuiden, maar werd daaruit 8 Mei 1572 weer door de Spanjaarden verdreven en ontkwam nauwelijks in Veere. 7 Sept. 1572 maakte hij zich door een list van Oudenaarde meester, maar kon het kasteel niet veroveren. Spoedig werd Blommaert door de Spanjaarden uit de stad verdreven; hij vluchtte naar de zeeuwsche grens, werd 9 Sept. 1572 door de Spanjaarden in een hoeve bij Eecloo omsingeld en, daar hij weigerde zich over te geven, levend met het huis verbrand.

Zie over hem: Altmeyer, *Gueux de Mer*, 20; *Konst- en Letterbode*, 1840, II, 100; *Biogr. Nat. de Belg.* II, 509-510; Robijn, *Historie Ketterry van Oudenaarden; Kerkerads Protocollen der Holl. Gem. te Londen 1569-1571, Werken der Marnix Vereen.* Serie I dl. I, 12, 307, 316.

Vogels

[Blondeel, Mr. Valentijn Jan]

BLONDEEL (Mr. Valentijn Jan), geb. te Utrecht, werd aldaar in 1741 als student ingeschreven en promoveerde er in de rechten in April 1745. Niet lang daarna verzocht de boekverkooper *Hermanus Besseling* hem een manuscript van een geschiedenis van Utrecht, geschreven door een hem onbekend en reeds gestorven onderzoeker, na te willen zien. Hij nam die taak op zich, maar vond in dat werk zooveel te veranderen, dat hij een geheele omwerking noodig achtte. Zoo gaf hij uit: *Beschrijving der stad Utrecht, behelzende derzelver opkomst en voornaamste lotgevallen. Mitsgaders de opvolging der bisschoppen tot het einde der twaalfde eeuw. Benevens eene verhandeling over de vijf collegiale kerken, voornamelijk die van S. Martin en S. Salvator* (Utrecht 1757, 8°, m. pl.).

Zie: *Nijhoff, Bibl. van Noord-Ned. plaatsbeschr.* 10 vlg.

Brugmans

[Bloots, Christiaan]

BLOOTS (Christiaan), geb. te 's Gravesande, was sinds 1471 kanunnik-regulier van St. Augustinus in het klooster van O.L. Vr. ten troon te Grobbendonk. Eerst was hij supprior, daarna bestuurde hij tweemaal zijn klooster als prior 1483-85 en 1494-1504. Hij overleed 10 Mei 1504 in het klooster Bethanië, dat hij als rector bestuurd had 1485-1494.

Zie: *P.J. Goetschalckx, Gesch. van Grobbendonk* (Hoogstr. 1899) III, 309, 312; *Analectes hist. eccl. Belg.* XIII (1876), 83.

Fruytier

[Bloys, jonker Willem van]

BLOYS (jonker Willem van), gezegd van *Treslong*, heer van Oudenhoven, Greysoort en Peterghem in Vlaanderen, *Treslong* in Henegouwen, Benthuizen, Cabauw en Stein in Holland, geb. te den Briel omstr. 1529, overl. op het Huis Swieten bij Leiden 1594, zoon van *Jasper*, baljuw van den Briel en Voorne, en *Catharina van Wijngaarden*, gehuwd 1e met *Adriana van Egmond van Kenenburg* (vroeger non te Rijsburg, overl. in 1587, dr. van *Otto van Egmond van Kenenburg* en *Agnes Croesink*), 2e met *Wilhelmina Kaarl*.

Treslong was de jongere broeder van jonker *Jan van Bloys*, gezegd van *Treslong*, die later door verraad den Spanjaarden in handen viel, en een neef van jonker *Nicolaas van Sandyck*, schout van den Briel.

In zijn jeugd verkeerde *Treslong* aan het hof van Maximiliaan van Bourgondië, markgraaf van Veere; in 1556 ging hij in zeedienst en volgde Karel V naar Spanje en admiraal van Boschuyzen naar Denemarken; hij vocht tegen de Franschen en de Turken. In April 1566 komt *Treslong* in de Nederlanden terug, onderteekent het Compromis, maar is niet bij de aanbidding, en gaat in den Haag wonen. *Treslong* was tegenwoordig, toen men een beeld in de kerk van Voorburg stuk sloeg, en bezocht ook de eerste hagepreek bij Delft; hij was ijverig hervormd. 13 Juli 1566 is hij op de vergadering van St. Truyen; hij gaat einde 1566 naar Hendrik van Brederode te Antwerpen. In Jan. 1567 brengt hij brieven van dezen en van den Prins van Oranje aan de landvoogdes; in Jan. en Febr. 1567 wordt hij twee maal door Brederode naar de landvoogdes gezonden om gehoor te vragen; einde Febr. 1567 is hij in

opdracht van Brederode in Vianen. Begin Maart 1567 is Treslong met Lancelot van Brederode en andere edelen in Amsterdam. Den 13. Maart 1567 onderhandelt hij met den gezant de la Torre en houdt dezen 17 Maart 1567 eenige dagen gevangen. 27 April 1567 verlaat hij met Arent van Duvenvoorde en andere edelen Amsterdam, op weg naar Emden,

en komt 30 April 1567 bij Lochumerhorn aan; hij reisde te voet naar Emden. In Mei 1567 ontmoeten wij Treslong daar met Pibo Harda, Sjuck van Eminga en anderen, die later bij de Watergeuzen zijn. 6 Mei 1567 krijgt Treslong in Emden bericht, dat zijn broeder in handen der Spanjaarden is gevallen. In April 1568 neemt hij dienst in het leger van graaf Lodewijk; hij trekt met dezen 24 April 1568 Groningerland binnen en strijdt 23 Mei 1568 bij Heiligerlee. 21 Juli 1568 ontkomt hij, zwaar gewond, bij Jemmingen, en neemt in najaar 1568 dienst bij graaf Edzard van Oostfriesland; 20 Oct. 1568 wordt hij door Alva verbannen. Het is niet bekend, of Treslong in dien tijd heeft gevrijbuit en hoe lang hij hier in dienst is geweest; hij was met graaf Johan van Oostfriesland zeer bevriend en kwam ook bij den Prins van Oranje op het slot te Dillenburg.

In Maart 1571 is Treslong weer in Emden en onderhandelt met Oranje; in Mei 1571 geeft deze Treslong een commissie tot het uitrusten van een schip, waarop hij ontslag neemt uit den dienst van graaf Edzard en een schip koopt. Begin Juni 1571 werd hij op een valsche aanklacht plotseling in hechtenis genomen; hij kwam pas in Sept. 1571 onder borgstelling vrij. Hij verlaat dan Emden en voegt zich bij de Watergeuzen.

In najaar 1571 plundert hij in de west- en oostfriesche wateren; zijn moeder, die in Emden woont, verkoopt den buit. In winter 1571/1572 stond hij met de Hervormden in den Briel in verstandhouding. Begin Jan. 1572 geeft Oranje aan Treslong opdracht om twee schepen uit te rusten; 23 Jan. 1572 plundert hij bij Terschelling, 3 Febr. 1572 zeilt hij naar den Middelgrond, 20 Febr. 1572 naar het Vlie en vriest einde Febr. 1572 bij Wieringen vast. 3 Maart 1572 vallen de Spanjaarden zijn schip aan, maar het komt vrij en hij zeilt naar Engeland. Einde Maart 1572 is hij met zijn schip in Dover bij de vloot der Watergeuzen als generaal-kapitein; 1 April 1572 is Treslong bij de verovering van den Briel. In April 1572 wordt hij met 200 man naar Vlissingen gezonden; hij doet 27 April 1572 een vergeefschen aanslag op Middelburg. Treslong keert weldra naar den Briel terug en wordt baljuw en dijkgraaf van het Land van Voorne. In 1573 is hij admiraal van Holland, 22 April 1573 verslaat hij de vloot van d'Avila bij Middelburg. Op 23 April 1574 is hij uitgesloten bij het generaal pardon. In 1576 was Treslong admiraal van Zeeland en lag met zijn vloot op de Schelde. Op 12 Mei 1579 wordt hem bij resolutie der Staten van Zeeland traktementsverhooging geweigerd. 11 Febr. 1585 is hij weer in Middelburg als admiraal van de vloot, die Antwerpen moest ontzetten; hij kreeg twist met de andere admirals, werd in hechtenis genomen en onrechtvaardig behandeld. Op aandrang van koningin Elisabeth en Leicester kwam hij vrij. 11 Maart 1591 werd Treslong door het Hof van Holland vrijgesproken; de Staten gaven hem een jaarwedde van 700 gulden. In 1592 benoemde prins Maurits hem tot luitenant-houtvester, en in 1593 tot groot-valkenier van Holland. Treslong overleed, gedrukt door vele teleurstellingen, op het Huis Swieten bij Leiden in 1594.

Van hem bestaan gegraveerde portretten door J.H. Wierix, W.J. Delff, R. Vinkeles en een steendruk door F.H. Weissenbruch Dzn. Omtrent een geschilderd portret vgl. te Water, *Verbond der Edelen* II, 239.

Zie over hem: Wagenaar, VI, 328; Gachard, *Invasion du Cte. Louis de Nassau*, 226; te Water, *Verbond der Edelen*, II, 220, 222, en III, 402; Marcus, *Sententiën*, 37, 155-157;

Scheltema, *Hendrik van Brederode*, 35, 51, 60; Blok, *de Watergeuzen in Engeland*, 261; Kok, *Vaderl. Woordenb.* 28, 280; Franz, *Ostfriesland und die Nederl.* 19, 20, 25, 207, 208, 227; van Leeuwen, *Bat. III.* II, 1123-1124; Velius, *Kroniek van Hoorn*, 178; van Vloten, *Nederl. Volksopst.* (1858) I, 60, 144, 183 tot 328; ter Gouw, *Gesch. van Amst.*, VI, 173-369; Altmeyer, *Gueux de Mer*, 61, 113, 119; Pouillet, *Corr. de Granville*, II, 556, 654, 673; Bor, I, 340; van Groningen, *Gesch. der Watergeuzen*, 126, 161 tot 165, 462; Alkemade, *Beschr. van den Briel*, 124; *Werken Hist. Gen.* 1857, 99; Been, *Historische Tafereelen*, 113, 114, 117; Smit, *den Haag in den Geuzentijd*, 23, 59.

Vogels

[Bluck, Adrianus]

BLUCK (Adrianus), geb. te Dreischor op het eiland Schouwen, behaalde 1487 bij de promotie der filosofie als student der paedagogie den Borcht aan de universiteit te Leuven de 5e plaats van 58. Later trad hij in den Borcht op als professor der filosofie.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* II (1865), 241; XX (1886), 78.

Fruytier

[Blyoul, Hieronymus du]

BLYOUL (Hieronymus du) of du Blioul, priester, geb. te Brussel omstreeks 1510, overl. te Breda 22 April 1556, was de zoon van Laurentius, zeer in aanzien aan het Hof, en exlegaat naar den koning van Engeland. Hij studeerde te Leuven aan de universiteit en behaalde bij de promotie der filosofie 1531 de 14e plaats van 103 (*Analectes Hist. eccl. Belg.* II, 300). Hij studeerde te Leuven ook in de rechten en de godgeleerdheid en bezocht daarna met zijn leermeester, Gabriel van der Muyden van Brecht, verschillende universiteiten van Frankrijk. Beiden behaalden 26 Mei 1539 het doctoraat in de beide rechten te Leuven, hetgeen de vader van Hieronymus bekostigde. Tweemaal stond Hieronymus als rector magnificus aan het hoofd der universiteit, Aug. 1539 en 1543. Hij genoot een kanunnikdij in de St. Pieterskerk te Leuven en staat in de lijsten der dekens van het kapittel van Breda als opvolger van Wilh. de Gaelen (overl. Aug. 1539). De eerste jaren van zijn dekenschap heeft hij dus niet te Breda geresideerd maar is te Leuven gebleven. 24 Juli 1550 deed hij krachtens bullen van Paus Jules II met den deken van St. Pieter de visitatie van het kapittel te Hilvarenbeek. In Breda woonde hij in de St. Janstraat, in een huis 'Occrum' geheeten, dat hij bij testament aan de stad vermaakte, die het 1613 verkocht en de gelden aan het armbestuur en het weeshuis schonk.

Kröger noemt zijn vader verkeerd Ludovicus, heer van Sart. De deken had op den feestdag van St. Hieronymus, die hij bijzonder wilde gevierd hebben, een legaat gesteld om uitgedeeld te worden aan de kapittelheeren.

Zie: Val. Andreas, *Fasti academici* (Lov. 1650) 187; Kröger, *Gesch. Bisd. Breda* III, 246; Hoynck van Papendrecht, *Analecta Belg.* III, p. I, 360, 437; Schutjes, *Gesch. Bisd. den Bosch* IV, 607. *Taxandria* XVII (1910), 144; *Annuaire Univ. Louv.* (1844) 170.

Fruytier

[Bockenbergh, Pieter Corneliszn.]

BOCKENBERG (Pieter Corneliszn.), zoon van Cornelis Dircksz Pietersz en Aleid Minne, geb. te Gouda 25 Dec. 1548, gest. te Leiden 17 Jan. 1617. Hij studeerde te Leuven, waar hij in 1574 tot priester werd gewijd. Hij werd daarop aangesteld tot leeraar in de godgeleerdheid in de abdij van Loo bij Yperen, maar keerde spoedig naar Leuven terug. Na een kort verblijf te Utrecht en te Tiel werd hij in 1577 pastoor te

St. Nicolaas in Vlaanderen. Ook hier bleef hij niet lang, maar begon in hetzelfde jaar een langdurige omzwerving door Duitschland. Hij was een tijd lang te Weenen en bezocht zelfs Hongarije. In 1578 was hij opnieuw te Weenen; vandaar ging hij naar Brunn, waar hij in 1580 in de Jezuïetenorde schijnt te zijn getreden, en bezocht daarna Praag, München, Milaan en de abdij Kaisersheim in Zwaben. In 1583 is hij naar zijn vaderland teruggekeerd; hij bezocht zijn moeder te Gouda en liet zich den 16. Aug. 1683 als student in de letteren te Leiden inschrijven. In Leiden genoot hij vooral het onderwijs van Lipsius. Maar ook hier bleef hij niet lang. In 1585 vertrok hij naar Varik, waar René van der Burch, de heer van het dorp, hem tot pastoor benoemde. Maar hij werd vandaar verdreven en vluchtte naar Gouda. In 1586 was hij in den Haag, waar hij zijn oud geloof verliet en zich in de gereformeerde kerk liet opnemen. Hij, de gewezen priester, ging nu in 1589 zelfs een huwelijk aan met de dochter van Johannes Wijkersloot, rector der latijnsche school te Woerden. Daardoor kwam tevens een zeer gewenschte verbetering in zijn financieele omstandigheden; hij werd zelfs een gegoed man en vestigde zich nu blijvend te Leiden, waar hij tot zijn dood heeft gewoond. Hij heeft zich daar gewijd aan historische en andere studiën; hij werd daarvoor door de Staten van Holland en door die van Zeeland met een jaarwedde ondersteund. Door den invloed van Oldenbarnevelt werd hij zelfs in 1591 benoemd tot historieschrijver van Holland, waarvoor hij zeker niet de bekwaamheid bezat. Geen wonder, dat Dousa en Baudius, die hem in geleerdheid en verstand verre overtroffen, hem voortdurend aanvielen en zijn werken met felle kritiek bestreden.

Bockenbergh heeft allerlei in druk uitgegeven, zoo *Catalogus, genealogia et brevis historia regulorum Hollandiae, Zelandiae et Frisiae* (Leiden 1584, 12°); *Catalogus et brevis historia pontificum Ultrajectensium. Item catalogus et brevis historia antistitum Egmundanorum* (Leid. 1586, 12°); *Historia et genealogia Brederodiorum, illustrissimae gentis Hollandiae* (Leiden 1587, 12°); *Egmundanorum, potentissimae Hollandiae gentis historia et genealogia* (Leiden 1589, 12°); *Prisci Bataviae et Frisiae reges. Item Lugduni Batavorum et Wassenarae heroum, vetustissimarum Hollandiae gentium, historia et genealogia* (Leiden 1589, 12°). Deze vijf werkjes, die van weinig belang zijn, zijn vervolgens door Bockenbergh samengevoegd onder den titel *Historiae Batavorum hactenus editae*. (Leiden z.j. 12°). Verder heeft hij niets in druk uitgegeven dan twee felle polemieken met Dousa: *Ad nonnullas Jani Dousae aspera scripta responsio illustribus Hollandiae et Westfrisiae ordinibus reddita* (Delft 1601, 12°) en *Pro annalibus suis et priscis patriae chronicae conservandis contra Jani Dousae nefarias calumnias* (Delft 1603, 8°). Bockenbergh en Dousa waren namelijk beide bezig aan een geheel nieuwe bewerking van de geschiedenis van Holland; Dousa was natuurlijk veel geleerder en kritischer dan Bockenbergh en deze zal dat natuurlijk hebben gevoeld en moeilijk hebben verdragen. Van Dousa's kant kwam daarbij verbittering over de ook zeer aanvechtbare benoeming van Bockenbergh tot historieschrijver van Holland. Misschien is het ook wel aan Dousa's invloed toe te schrijven, dat Bockenbergh's hoofdwerk, de *Annales Hollandiae et Zeelandiae* nimmer zijn gedrukt. Drie stukken daarvan bood hij aan de Staten van Holland aan; maar dit college schonk hem wel een gratificatie van f 200 en verhoogde zijn toelage van f 100 tot f 300, maar verschaftte geen fondsen voor den

druk. Bockenbergh heeft ten slotte vijf stukken voltooid, maar kon zijn werk niet gedrukt krijgen, zoodat het in handschrift is blijven liggen. Dit en andere handschriften waren later in handen van Musschenbroek (Cat. Leiden 1826, HSS. Fol. n°. 10-15); thans berusten zij in de Kon. Bibliotheek.

Zie: Pagust, *Mémoires* III, 132 vlg.; Walvis, *Beschrijving van Gouda*, 292 vlg.; de Wind, *Bibl. der Ned. geschiedsch.*, 216 vlg. 558; Bolhuis van Zeeburgh in *Bijdr. v. vad. gesch. en oudh.* Nieuwe Reeks VI, 249 vlg.

Brugmans

[Boddaert, Pieter]

BODDAERT (Pieter), zoon van Cornelis van der Helm Boddaert en Anna Maria Can, geb. te Middelburg 6 Aug. 1694, gest. aldaar 28 Jan. 1760. Hij bezocht de latijnsche school in zijn vaderstad, vanwaar hij 10 Febr. 1711 werd gepromoveerd tot de academie. Te Leiden werd hij 8 Sept. 1711 als student in de rechten ingeschreven. Twee jaar daarna promoveerde hij op een dissertatie *De quaerela inofficiosi testamenti*. Na zijn promotie vestigde hij zich als advocaat in zijn geboortestad, waar hij ook sedert is blijven wonen. In Aug. 1718 werd hij benoemd tot griffier van het leenhof van Vlaanderen, 26 Sept. d.a.v. tot griffier der admiraliteit van Zeeland; beide ambten heeft hij tot zijn dood bekleed. Boddaert was in de eerste plaats dichter. Onder de spreuk *Fugant carmina curas* gaf hij met Steengracht en de la Rue uit *Dichtlievende tijdskortingen* (Leiden 1717/18; 2e druk 1728). Met de la Rue vertaalde hij reeds in 1710 de *Atrée et Thyeste* van Crébillon, die destijds als de evenknie van Racine werd beschouwd en wiens stukken ook in Nederland veel zijn vertoond. Verder heeft Boddaert uitgegeven *Stichtelijke Gedichten* (1726, herdr. 1728, 1735, met 2e en 3e dl., 4e dr. 1741, 3 dln., vervolg 1752), die dus blijkens de vele uitgaven zeer werden gewaardeerd. Ook op theologisch gebied heeft hij zich bewogen met zijn *Wolke van getuigen voor de leere der regtvaardigheid door en uit het gelove* (Amsterdam 1759), gevolgd door de *Zedige verdediging der Wolke van getuigen* (Middelburg 1759). Zijn zoon gaf uit zijn *Nagelaten Mengedichten* met een levensbeschrijving. Dat was geheel in den geest van zijn vader, die in 1730 de *Nagelaten Gedichten* van Anna Rethaan en in 1745 die van Joan Moorman uitgaf, beide met bijbehorende biographie. Ook aan historisch onderzoek deed hij veel, vooral betreffende Zeeland. In den *Tegenwoordige Staat* dl. IX en X, die de beschrijving van Zeeland bevatten (Amst. 1751-1753), komen groote gedeelten voor van zijn hand. Hij huwde den 13. Oct. 1722 met Maria Constantina Radaeus, die 29 Aug. 1731 stierf, en daarna 4 Maart 1732 met Elizabeth de Buisson, die hem overleefde.

Zijn portret bestaat in prent door J. Houbraken, P. van Dijck, geschilderd door D. Vlietland (in het bezit van het Zeeuwsch genootschap te Middelburg) door J.M. Quinkhard 1735 (in het Panpoeticon Batavum, Rijksmus. Amsterdam), door J. Palthe, en twee maal door onbekende schilders (bij prof. J.J.Ph. Valeton te Amersfoort en bij Mr. W.G.T.A. van Sorgen te Utrecht).

Zie: Ypey en Dermout III, 499 vlg.; van Kampen, *Gesch. der Lett. en Wet.* II, 160 vlg.; Collot d'Escury, *Hollands roem* IV 2, 427 vlg.; *Nieuw Gel. Europa* 18, 262; te Winkel, *Ontwikkelingsgang* III, 341, en de bekende biogr. woordenboeken.

Brugmans

[Boeckholt, Arnold van]

BOECKHOLT (Arnold van), ged. te Deventer 14 Oct. 1621, overl. aldaar 7 April 1691, zoon van Nicolaas van Boeckholt I.U.D. en van Machteld Holtinck, huwde te Deventer 28 Juni 1649 zijn volle nicht Aleida van Boeckholt (ged. 1635, begraven te Deventer in de Lebuniuskerk 31 Maart 1680, dochter van burg. Adriaen van Boeckholt en van Swanida Marienburg).

Hij was lid van de gezworen gemeente te Deventer van 1651-1661 en van 1669-1672, burgemeester van 1661-1667, 1672, 1675-1691. Met Henrick ter Borch behoorde hij tot de weinige regenten, die in 1672 de stad tegen de Munsterschen en Keulschen wilden verdedigen, doch hun moedige taal vond geen weerklank in stad's vergaderzaal.

Hij schreef: *Missive van den Heer Arnold van Boeckholt Burgemeester der Stadt Deventer vervattende de naeckte ronde waerheyt van 't overgeven der selver Stadt aen die dwinghlandij harer Vijanden enz.* (Leiden 1675).

Zijn portret komt voor op het door G. Terborch 1667 geschilderde regentenstuk in het stadhuis te Deventer.

Zie over hem: Houck en Dixon, *De historische groep in den optocht op 1 Sept.* 1898, blz. 105.

Kronenberg

[Boelens, Mr. Ayzo van]

BOELEN (Mr. Ayzo van), geb. 14 Oct. 1760, ged. te Hardegarijp 23 Jan. 1774, overl. te Leeuwarden 7 Januari 1801; zoon van Boelardus Augustinus, die volgt, en van Antje Mellinga.

Hij behoorde tot een voornaam friesch geslacht, dat in 1913 is uitgestorven en van zijn oorsprong af gezeteld heeft in de kleine buurtschap Oldeterp onder Beetsterzwaag.

Hij was in 1787 een van de leden der Staten van Friesland, die pogingen aanwendden om het in onbruik geraakte regeeringsreglement van 1748, als gunstig voor de volksvrijheid, in Friesland hersteld wilden zien en afzonderlijk te Franeker vergaderden. Als patriot week hij na de omwenteling van 1787 uit het land, doch keerde na de omwenteling van zaken in 1795 terstond terug en werd in de regeering der provincie gekozen. In 1801 aangesteld tot Raad in het Hof van Justitie van Friesland, heeft hij dat ambt niet of slechts zéér kort bekleed, daar hij reeds 7 Jan. 1801 overleed.

Hij huwde in 1791 met Eliza Pratje, geb. te Bremen, overl. te Leeuwarden 23 Sept. 1808, begr. te Weidum, dochter van Johan Heinrich en van Sophia Juliana Platen. Uit dit huwelijk 2 zoons en 1 dochter, waarvan Johan Hendrik v.B. van 1840-1851 burgemeester van Leeuwarden was. Zijn vrouw hertrouwde met Joh. Lamb. Huber.

Zie: *Vaderl. Hist. ten verv. op Wagenaar*, XIII, 107, 191, XIV, 189, XIX, 45, XXII, 40, XXIV, 64, XXIX, 24, XLIV, 152; *Nederl. Patriciaat*, XII, 59.

Regt

[Boelens, Boelardus Augustinus van]

BOELENS (Boelardus Augustinus van), geb. te Leeuwarden 5 Sept. 1722, ged. Gr. K. ald. 9 Sept., overl. te Hardegarijp 9 Nov. 1777, zoon van Mr. A y s o v.B., en van diens 1e vr. R i n s k e A u c k e s L y c k l a m a à N y e h o l t.

B.A.v. Boelens vervaardigde verscheidene gedichten, die wel blijken dragen van zijn groote bekendheid met de grieksche, latijnsche en fransche dichters, maar op letterkundig schoon niet kunnen bogen. In 1749 voltooide hij een uitvoerig dichtstuk in 3 zangen, getiteld *de Winter*, dat hij opdroeg aan zijn vriend H e s s e l V e g e l i n v a n C l a e r b e r g e n , grietman van Haskerland. Het schijnt, dat deze het

gedicht zonder voorkennis van den dichter te Leeuwarden in 4° heeft doen drukken, echter zonder de opdracht en onder den pseudoniem 'B. Bornius Alvaarsma', omdat in het dichtstuk op bepaalde personen en zaken schijnt te worden gezinspeeld. In 1765 werd het 'door den Auteur opnieuw overgezien en van eene menigte Feilen gezuiverd', zonder naam, doch alleen met de letter O. onderteekend, herdrukt in deel II van *de Honigbye* (een belangrijke verzameling van uitgeg. en onuitgeg. dichtstukken, 1765-1771, 6 dln. Leeuwarden), met prenten van Rieck Jelgerhuis. Als bijdrage tot de kennis der friesche volksvermaken bij wintertijd heeft genoemd gedicht ook thans nog veel waarde.

Nog vindt men in *de Honigbye* een *Bruiloftsvers* en *Geboortedicht* (aan de familie Vegelin v. Cl.) door van Boelens en met zijn naam onderteekend; bijzonder geroemd wordt zijn grafschrift op de weduwe van bovengenoemden vriend in *Frisii nobilis*, 319.

Boelens huwde te Hardegarijp 5 April 1771 Antje Mellis (Mellinga), ged. ald. 18 Sept. 1729, dr. van Melle en Rinske Wobbes, bij wie hij alreeds vijf kinderen had, die bij dit huwelijk werden gewettigd. Een zoon daarvan: Azzo gaat hiervóór; de andere (oudste) zoon, Ambrosius Azzo (zie dl. II kol. 190); deze laatste schreef een gedicht *Aan mijn Vaderland* (Leeuw. 1814).

Zie: *Stamb. v.d. Frieschen Adel*, 103; J.D. Domela Nieuwenhuis Nijegard *Het geslacht van Boelens* in *Nederl. Patriciaat*, XII, 53-71; Frederiksen v.d. Branden, *Biogr. Wdb. Ned. Lett.*; v.d. Aa, *Nieuw Wdb. der Ned. Dichters ten verv. van Witsen Geysbeek*.

Regt

[Boeracker, Gerardus Lambertus]

BOERACKER (Gerardus Lambertus), Norbertijn, geb. te Reek bij Ravenstein 30 Mrt. 1682 (Goovaerts zegt verkeerdelijk te Beek), werd 3 Dec. 1704 geprofest in de abdij te Tongerloos als frater Lambertus, te gelijk met zijn broeder Nicolaus. Hij was als kapelaan werkzaam te Tilburg 1712, te Diest 1720 en werd 24 Aug. 1725 benoemd te Waalwijk tot pastoor. Hij was een man van vele talenten en vooral een welsprekend prediker. In Tongerloos worden nog acht deelen zijner verschillende *Sermoenen* in handschrift bewaard; ook Averbode's bibliotheek bezit een deel. Schutjes en Goovaerts stellen zijn dood op 2 Nov. 1759, het necroloog van Tongerloos op 26 Januari 1759.

Zijn broeder Nicolaus, geb. 9 Juni 1680, droeg den kloosternaam van fr. Herman-Josef. Hij werkte als kapelaan te Roozendaal 1711, supprior en novicenmeester in de abdij 1715, prior 1717, pastoor in Oolen 1720, in Klein-Zundert 1740. Hij overleed aldaar 23 Sept. 1747. Krüger, *Gesch. Bisdom van Breda* vermeldt slechts zijn naam.

Zie: Goovaerts, *Ecrivains de l'ordre de Prémontré*, 67, III, 24; van Spilbeeck, *Necrologium B.M.V. de Tongerloos* (1902) 18, 191; Schutjes, *Gesch. bisd. den Bosch* IV, 877.

Fruytier

[Boerhaave, Herman]

BOERHAAVE (Herman), magnus ille medicorum universae Europae praeceptor, geb. 31 Dec. 1668 in het gehucht Voorhout, bij Leiden, en, volgens een in de pastorie

bewaarde copie van het doopboek der Ned. Herv. Gemeente, op 1 Januari 1669
gedoopt, overl. te Leiden 23 Sept. 1738.

Zijn vader *Jacobus Boerhave* oefende het predikambt te Voorhout uit;
zijn moeder

Hagar Daelder, dochter van een amsterdamsch koopman, werd geprezen als een voortreffelijke vrouw, welke bovendien, zooals men in Schopenhauer's Erblichkeit der Eigenschappen kan lezen, door geneeskundige kennis moet hebben uitgeblonken.

De Boerhaave's behoorden tot een leidsche poortersfamilie. Zekere, in 1574 te Honschoten geboren Carel Boerhaave is den 20. Juni 1594 als poorter van Leiden ingeschreven. Hij was gehuwd met Margaretha Geraerds, geboren in 1571, eveneens te Honschoten. Carel overleed 10 Sept. 1633, zijn vrouw 30 Oct. 1646. Uit hun huwelijk zijn vier kinderen gesproten: met namen Jacob (1) (zie kwartierstaat); Joris, gest. 20 Mrt. 1638 (nalatend een zoon Jacob); Marcus, predikant te Medemblik (zie dat art.); en Margriet, die 18 Juli 1617 met Marcus Balinck in het huwelijk trad. De eerstgenoemde Jacob (1) Boerhaave is drie maal getrouwd geweest. Zijn eerste huwelijk sloot hij 6 September 1616 met Sara de Visscher (geb. Juli 1590, gest. 9 Sept. 1620). De drie kinderen uit dit huwelijk zijn vóór hun moeder overleden. Jacob's tweede vrouw was Maria Hoymons (zie kwartierstaat), zijn derde Lydia Verhelst, met wie hij 18 Mei 1638 in den echt werd verbonden en die op den leeftijd van 50 jaar, kinderloos, overleed. Het tweede huwelijk was met tal van kinderen gezegend, o.a. Joannes (gedoopt 28 Apr. 1622); Marcus (ged. te Leiden, 20 Dec. 1623); Jacob (2) (zie kwartierstaat); Carel (geb. 3 Mrt. 1628, die met Wilhelmina Burgundus trouwde en o.a. heeft nagelaten Marcus, ged. 18 November 1663, predikant te Aerdenburg, en een dochter Maria, ged. 31 Juli 1667); Mayken (ged. 26 Mei 1630); Joris (geb. 26 Febr. 1634); en Sara.

Ook deze Jacob (2) Boerhaave, de predikant van Voorhout, is driemaal getrouwd geweest. Eerst met Hester Baillé, op 12 Dec. 1652, die hem de kinderen Justus (geb. 1653), Maria (geb. 1656) en Margaretha (geb. 1657) heeft geschonken. Hij hertrouwde met Hagar Daelder (zie kwartierstaat) en andermaal in Juni 1674 met Eva Dubois (gest. 1702) afkomstig van de Rijn, waar haar vader predikant was. Hagar Daelder schonk Ds. Boerhaave de kinderen Magdalena (geb. te Voorhout 21 Apr. 1667, gest. Leiden 11 Juni 1720); Herman (zie kwartierstaat); Margaretha (geb. te Voorhout 9 Oct. 1670, gest. Leiden 21 Dec. 1754, die 21 Mrt. 1701 met Mr. Dr. Jacob Cau trouwde); en Maria (geb. te Voorhout 1672, gest. te Hamburg 18 Dec. 1738, de vrouw van den hamburgschen koopman Christoffel Wrede). Uit het huwelijk met Eva Dubois zijn gesproten: Marcus (geb. te Leiden 13 Mrt. 1678, predikant te Breda, ald. overl. 31 Jan. 1719, en gehuwd met Adolfin Nuyss, die hem schonk: Eva Parina, geb. te Breda, gest. te Nijmegen 12 Sept. 1746, gehuwd op 28 Dec. 1736 met Mr. Gerard Diederik van Altena, overl. te Amsterdam 12 Sept. 1775); Jacob (vgl. het volg. artikel); en nog drie dochters, Eva, Sara en Jacoba.

Onze Herman Boerhaave huwde in 1710 Maria Drolenvaux en heeft vier kinderen gehad, waarvan drie jong gestorven, met namen Magdalena (geb. te Leiden 7 Mei en gest. ald. 23 Aug. 1713); Magdalena Jacoba (geb. 30 Mei 1714, gest. 15 Aug. 1717) en

een zoontje (geb. 9 en overl. 11 juni 1721). Het oudste der vier, Johanna Maria (zie kwartierstaat) is gehuwd met Frederik des H.R. Rijksgraaf de Thoms, een man van eenvoudige afkomst, doch die het tot groot aanzien heeft weten te brengen. Zijn vader was Fürstlicher Zollbereiter, Postmeister en Gastgeber zum Wilden Mann te Giessen. De Thoms studeerde in de rechten te Giessen, begaf zich daarna in de diplomatie en werd achtereenvolgens secretaris van het brunswijksche gezantschap te Londen, pruisisch gezant te Venetië en hofmaarschalk van den koning van Napels, die hem in den adelstand verhief. Uit dit huwelijk zijn gesproten: Sybilla Maria de Thoms, Vrouwe van Oud-Poelgeest (geb. te Leiden, 28 Nov. 1742, gest. 12 Jan. 1814, gehuwd met Helenus Willem des H.R. Rijksgraaf van Leyden, heer van Oostvoorne; dit huwelijk bleef kinderloos); Hermina Jacoba de Thoms (geb. te Leiden 25 Nov. 1744, gest. 8 Juni 1814, gehuwd met Cornelis Pieter des H.R. Rijksgraaf van Leyden, broeder van zusters man, heer van Barendrecht Carnisse en, bij koop dd. 24 Oct. 1774 van douair. Baronesse van Wassenaer van Warmond geb. de Cannart d'Hamale, ook van Warmond. Hunne nazaten dragen de namen van Rhemen, Schimmelpenninck, van Nagell, Lorentz, van Lynden, van Boetzelaer, van Limburg Stirum, de Roo, Creutz, Nahuys, van Pallandt, Crommelin, van Heemstra, van der Goes, van der Heim, Bentinck, van Zuylen van Nyevelt.

Het eerste onderricht kreeg de jonge Boerhaave van zijn vader; het was, naar de gewoonte van dien tijd, hoofdzakelijk gericht op de klassieke talen en de geschiedenis, benevens de kennis van den Bijbel. Geschriften van Terentius, de Samenspraken van Erasmus, Vossius' Grammatica en het grieksche Nieuwe Testament waren de leerboeken, die de leergierige knaap met zooveel vlijt heeft gelezen, dat hij reeds over een vrij groote kennis der klassieke talen beschikte, toen hij, in 1682, de latijnsche school van Leiden bezocht, om onder leiding van Rector Wigand Wijnshoten zijn klassieke opvoeding te voltooien. Ter voldoening aan het verlangen van zijn vader, dat hij zich aan het predikantsambt zou wijden, liet hij zich in 1684 aan de leidsche hoogeschool als student in de godgeleerdheid inschrijven, zeker niet zonder eenigen tegenzin, omdat zijn verlangen eigenlijk naar de geneeskunde ging, waartoe hij zich volgens zijn eigen verklaring aangetrokken gevoelde, sedert het hem gelukt was zich zelf van een hardnekkige en pijnlijke aandoening van de linkerzij

te genezen, door middel namelijk van een sterke oplossing van zout in urine.

Een studiebeurs bewijst, dat de jonge student bij Curatoren goed stond aangeschreven. Een tweede onderscheiding viel hem te beurt door de bekroning van zijn eerste openbare rede: *Qua probatur bene intellectam à Cicerone et confutata esse sententiam Epicuri de summo bone.*

Afgezien van geldelijke besommingen, die echter door zijn vaderlijken beschermer Daniël van Alphen, burgemeester van Leiden, en door het geven van lessen in de mathesis aan medestudenten, uit den weg werden geruimd, was Boerhaave's studietijd voorspoedig. 21 Dec. 1690 slaagde hij er in den titel van doctor in de wijsbegeerte te verwerven op een proefschrift getiteld: *Dissertatio philosophica inauguralis de distinctione mentis a corpore.*

Een nieuw blijk van vertrouwen in zijn kundigheden volgde, de opdracht namelijk om toezicht te houden in de bibliotheek, terwijl daar een belangrijke vertimmering plaats greep, en tevens verslag uit te brengen omtrent de door Curatoren aangekochte Vossiana, welke nog altijd tot de belangrijkste stukken van de handschriften-verzameling der leidsche universiteits-bibliotheek behooren.

Onderwijl rijpte in Boerhaave het denkbeeld om zich op de studie der geneeskunde toe te leggen. Hoe hij aan dit voornemen gevolg gaf, heeft hij zelf verhaald. Aanvankelijk woonde hij slechts de ontleedkundige lessen van Drélincourt en Nuck bij. De aldus opgedane kennis vulde hij aan door het lezen van hippokratische geschriften en de werken van Sydenham. Door ijverig botaniseeren leerde hij de flora kennen; en den tijd, die hem overbleef, besteedde hij aan scheikundige oefeningen. Zodoende was hij in staat in 1693 tot medicinae doctor te promoveeren, merkwaardigerwijs te Harderwijk, welks bul in die dagen nu juist niet bijzonder hoog stond aangeslagen. Zeker niet uit gemakzucht, doch wellicht om aanstoot te vermijden, heeft de theologische student een andere hoogeschool voor zijn geneeskundige promotie gekozen.

Van voortzetting der theologische studie is niets meer gekomen. Een oogenschijnlijk onbeduidend voorval, dat hier ter kenschetsing van Boerhaave's rechtvaardigen inborst worde vermeld, was de aanleiding, dat hij haar voorgoed heeft opgegeven en zich uitsluitend aan den dienst van Eskulaap is gaan wijden. Gezeten in een trekschuit op de terugreis van Harderwijk, zou Boerhaave, volgens het verhaal van Schultens, een mede-

KWARTIERSTAAT:

Jacob (1) Boerhaave, geb. Leiden 1690, gest. Voorhout 17 Dec. 1870, huwt 17 Aug. 1621: Marie Hoymonts, geb. Leiden Juni 1690, gest. Leiden, begr. 30 Jan. 1839.	Herman Daelder huwt: Magdalena du Bois.	Simon Drolenvaux, geb. Limborg, huwt 13 Mei 1646: Jeanne de Pire, geb. Turcoing, gest. Leiden, begr. 30 Juli 1712.	Pierre des Quiens, geb. bij Rijssel 15 Maart 1611, gest. Leiden 1 Oct. 1651, huwt 24 Febr. 1641: Margue-Turcoing, geb. Leiden 15 Oct. 1630, ge-t. Leiden 20 Febr. 1679.
Ds. Jacob (2) Boerhaave, geb. Leiden 16 Nov. 1630, gest. Leiden 12 Nov. 1683, huwt vermoedelijk 10 Juli 1635: Hagar Daelder, geb. Amsterdam 1635, gest. Voorhout 21 Mei 1873.		Abraham Drolenvaux, geb. Leiden 26 Nov. 1648, gest. Leiden 12 D-c. 1718 huwt 9 Juni 1683: Maria des Quiens, geb. Leiden, ged. 10 April 1683, gest. Leiden 20 Oct. 1688.	
Prof. Herman Boerhaave, geb. Voorhout 31 Dec. 1685, gest. Leiden 23 Sept 1785, huwt 16 Sept. 1710: Maria Drolenvaux, geb. Leiden 5 Maart 1686, gest. Leiden 19 Jan. 1746.			
↓			
Johanna Maria Boerhaave, geb. 19 Maart 1712, gest. 1 Oct. 1791 (of 30 Sept. 7), huwt 26 Sept 1741: Frederik des H.R. Rijksgraaf de Thoms, ged. Giessen 18 Oct 1696, gest. Leiden 7 Sept. 1746.			

KWARTIERSTAAT:

Jacob (1) Boerhaave, geb. Leiden 1592, gest. Voorhout 17 Dec. 1670, huwt 17 Aug.	Herman Daelder huwt: Magdalena du Bois.	Simon Drolenvaux, geb. Limborg, huwt 13 Mei 1646: Jeanne de Pire, geb. Turcoing, gest.	Pierre des Quiens, geb. bij Rijssel 15 Maart 1611, gest. Leiden 1 Oct. 1651, huwt 24 Febr. 1641:
--	---	--	--

1621: Marie
Hoymonts, geb.
Leiden Juni 1599,
gest. Leiden, begr.
20 Jan. 1636.

Leiden, begr. 30 Juli
1712. Marguerite le d'Haire,
geb. Leiden 15 Oct.
1620, gest. Leiden 20
Febr. 1679.

Ds. Jacob (2) Boerhaave, geb. Leiden 16 Nov. 1625, gest. Leiden 12 Nov. 1683, huwt vermoedelijk 10 Juli 1663: Hagar Daelder, geb. Amsterdam 1635, gest. Voorhout 21 Mei 1673. Abraham Drolenvaux, geb. Leiden 26 Nov. 1648, gest. Leiden 12 Dec. 1713. huwt 9 Juni 1683: Maria des Quiens, geb. Leiden, ged. 10 April 1652, gest. Leiden 20 Oct. 1686.

Prof. Herman Boerhaave, geb. Voorhout 31 Dec. 1668, gest. Leiden 23 Sept 1788, huwt 16 Sept. 1710: Maria Drolenvaux, geb. Leiden 6 Maart 1686, gest. Leiden 19 Jan. 1746.

↓

Johanna Maria Boerhaave, geb. 19 Maart 1712, gest. 1 Oct. 1791 (of 30 Sept.?), huwt 26 Sept 1741: Frederik des H.R. Rijksgraaf de Thoms, ged. Giessen 16 Oct 1696, gest. Leiden 7 Sept. 1746.

reiziger, die zonder kennis van zaken tegen Spinoza's leer te keer ging, aan zijn onbevoegdheid tot oordeelen herinnerd hebben door de simpele vraag, of hij wel ooit iets van Spinoza had gelezen. Deze van moed getuigende uiting van billijkheid was in die dagen, toen de geschriften van den wijsgeer door Curatoren der universiteit (Resolutie van 6 Juni 1678) 'als zeer schadelijke, goddelooze en heterodoxe stellingen ende conclusien bequaem om de geheele christelijke religie te subverteeren ende voor eenvoudige menschen den wegh te banen tot het absoluut atheïsmus' gebrandmerkt en hunne verbranding 'op de ignominieuste wijze, als van een goddeloos en heterodox tractaat' door hen aanbevolen was geworden, was de aanleiding om Boerhaave van spinozisterij te betichten, een verdenking, welke op zich zelf reeds voldoende was om iemand voor de kerkelijke bediening als ongewenscht te beschouwen. Deze onverdiende beschuldiging zal ongetwijfeld Boerhaave de oogen geopend hebben voor het lot, dat een predikant te midden van een onverdraagzame gemeente te wachten stond en ertoe bijgedragen hebben van de vervulling van het ambt af te zien.

Zoo vestigde Boerhaave zich dan te Leiden als praktizeerend geneesheer. Aanvankelijk liep het met de praktijk niet mede; het ontbrak hem aan niets dan aan de middelen om in zijn onderhoud te voorzien, zoo schreef *Suringar*. Maar hij kon nu tijd vinden om zich in de natuurwetenschappen, van welke beteekenis voor de geneeskunde Boerhaave zich bewust was, inzonderheid de scheikunde, verder te bekwamen. Een benoeming tot openbaar voorlezer in de geneeskunde - tijdelijk slechts, zooals het luidde: 'in agtinge dat men alsnogh niet hadde kunnen reusseren omtrent de verkiezinge van een professor', in de plaats van *Drelincurtius*, bracht eenige verbetering in zijn bekrompen middelen. Hij aanvaardde dit lectoraat in 1701, met het uitspreken van de welbekende *Oratio de commendando studio hippocratico*, welke 'tot singulair genoeg aangehoord' werd. Bij deze gelegenheid erkende hij de ervaring als de ware richtsnoer voor den praktizeerenden arts. Hij zelf heeft die nimmer uit het oog verloren, ook niet toen hij op het gebied der theoretische geneeskunde de aanvoerder van de aanhangers der iatro-mechanische leer was geworden.

Als een bewijs van zijn drang tot het geven van onderwijs, waartoe hij door zijn uitgebreide kennis alleszins bevoegd was, moge gelden zijn verzoek aan het college van Curatoren gedaan 'op de ernstige instantiën van eenige vreemde studenten', om les in de scheikunde en de ontleedkunde te mogen geven, welke aanvraag op het college zulk een gunstigen indruk maakte, dat het hem, 'door wiens gelukkigen opgang de confluentie soo van inlandse als vreemde studenten dagelyx grooter werd', beloofde hem met het eerste vrijkomende professoraat te zullen begiften. Hoe zeer zijn lessen de aandacht trokken, bewijst de uitnoodiging, in 1703 tot hem gericht, om aan de groningsche universiteit de geneeskunde te komen onderwijzen. Curatoren van Leiden beloonden zijn weigering door verhooging van zijn jaarwedde, welke onderscheiding Boerhaave op zijn beurt beantwoordde met een rede *Over het nut van de werktuigkundige begrippen voor de Geneeskunde*, welke om haar heldere en logische betoogtrant, de meest geprezen der redevoeringen is, die hij in zijn academische loopbaan ten beste heeft gegeven (*H. Treub. Opuscula selecta Neerlandicorum de arte medica* I, 1907). Het beloofde professoraat kwam pas eenige jaren later, in 1709, na den dood van *Hot-*

ton, den hoogleeraar in de genees- en kruidkunde. Het verzwaarde den last, die reeds op Boerhaave drukte, omdat de nieuwe betrekking ook de zorg voor den hortus insloot, welke taak volgens een bevoegd hoogleeraar als Haller, geenszins een sinecure was. Hierbij bleef het niet. In 1714 volgde hij Bidloo op, om de praktijk aan het ziekbed te onderwijzen, waarmede hij mettertijd zijn schoonste lauweren zou behalen. En bovendien werd hij, in 1718, tot opvolger van den inmiddels overleden Le Mort benoemd. Deze nieuwe functie zal echter geen bijzonder sterke vermeerdering van werkzaamheden hebben meegebracht, wijl Boerhaave zich reeds met scheikundig onderwijs had bezig gehouden en wel, te oordeelen naar de groote belangstelling der studenten, met meer succes dan zijn leermeester.

Bijna dertig jaar is Boerhaave als hoogleeraar werkzaam geweest, daarbij de taak van bijna een gansche faculteit vervullende en slechts enkele malen wegens ziekte in de uitoefening er van verhinderd. Toen hij in 1723 van een hevige langdurige jicht hersteld, haar weder kon opvatten, vierde geheel de burgerij van Leiden deze heuglijke gebeurtenis met openbaar feestbetoon. Na nog enkele jaren zijn academische werkzaamheden ten volle te hebben vervuld, noopte zijn minder gunstige gezondheidstoestand hem haar te beperken. In 1729 verzocht hij Curatoren om van het onderwijs in de plantkunde en scheikunde te worden ontheven. Hij besloot het met een *Sermo academicus, quem habuit, quum, honesta missione impetrata, botanicam et chemicam professionem poneret*. Wel gaf hij het bestuur over den Hortus, zijn troetelkind, niet op, doch reeds het volgende jaar zag hij zich genoodzaakt het aan zijn opvolger in de kruidkunde, Adrianus van Royen, over te dragen.

Allengs begon zijn gezondheidstoestand meer te wenschen over te laten. In 1731 werd hij opnieuw door ziekte gedwongen zijn lessen gedurende zes maanden te staken. In 't midden van 1737 namen de verschijnselen van de ziekte, welke hem ten grave zou sleepen, op onrustbarende wijze toe. Hij heeft die in een van zijn brieven aan zijn leerling en vriend Bassand beschreven. Niettemin zette hij zijn colleges in het Nosocomium nog eenigen tijd voort. Volgens de stenografische aantekeningen van Gerard van Swieten (*Boerhaaves Dictaten in Nederl. Tijdschrift v. Geneeskunde*, 1919, I, 50) heeft hij zijn laatste college, over het bloed, op den 11. Maart 1738 gegeven. Een paar dagen later wachtten zijn leerlingen hem te vergeefs: 'Difficile admodum respiratione laborans Cl. B. distulit lectiones publicas', teekende van Swieten aan. Enkele maanden later, den 23en Sept. 1738, maakte de dood een eind aan dit voorbeeldige, welbestede leven.

Boerhaave was een beminnelijk huisvader en echtgenoot; zijn eenvoudige natuur - hij leefde als 'ein armer Bierbrauer' schrijft Haller (*Tagebücher s. Reise*, ed. L. Hirzel) - kende geen grooter genoegen dan, na gedanen arbeid te rusten in den huiselijken kring, brieven te schrijven aan zijn vrienden of zich te verlustigen in den bloemhof van zijn fraaie bezitting Poelgeest, welke hij in 1724 van jonkvrouw Adriana Constantia Sohier de Vermandois had gekocht (Bijleveld, *Leidsch Jaarb.* 1907, 75). Nauwgezet in zaken, zooals het 'Kasboek' bewijst, waarin hij nauwkeurig aantekening heeft gehouden van de uitgaven voor die plaats (uitg. door J.E. Kroon, *Ned. Tijdschr. v. Geneesk.* 1922, II, 559), en zuinig van aard, verdiende hij echter niet de verdenking van gierigheid, waartoe het groote vermogen aan-

leiding heeft gegeven, dat zijn praktijk hem heeft opgebracht. Het is waar, dat Boerhaave zijn consulten goed liet betalen; 'zelfs boeren' lezen wij in B j ö r n s t a h l ' s *Reise* (1783), 'waren daar niet vrij van. Zij gaven hem met vreugde hun zesthalf; andere gaven niet minder dan een dukaat, maar wel meer; men zag bij hem groote hoopen in papier gewikkelde dukaten, die in de uren, waarin hij om raad gevraagd werd, om hem heen lagen. Dat hij zich van den gemeenen man liet betalen, geschiedde, omdat hij anders te zeer zou overloopen zijn geworden en nooit een oogenblik rust zou hebben gehad'. Insteede van hem van schraapzucht te betichten, moet men veeleer de onbaatzuchtigheid roemen, waarvan o.a. in zijn briefwisseling met Bassand de bewijzen zijn te vinden.

Boerhaave's verdiensten zijn reeds zoo dikwerf en uitvoerig beschreven geworden, o.a. door Schultens, Fontenelle, Kesteloot, Sam. Johnson, Maty en nog niet lang geleden, ter herdenking van zijn geboortedag, opnieuw (*Boerhaave-nummer* v.h. *Ned. Tijdschr. v. Geneesk.* 1919, I), dat wij hier met een beknopte schets mogen volstaan. Hoewel tijdgenooten om strijd zijn veelzijdigheid hebben geroemd, en een Haller van hem verklaarde: 'ist wegen Medicis, Chemicis, Botanicis, Latinität, Theologie, Physic, Mathematic, so ein gelehrter Mann, als man ihn sehen will', is het toch voornamelijk de arts Boerhaave, die door het nageslacht het diepst is vereerd. Het is daarom niet overbodig te herinneren aan de opstellen, die in den genoemden bundel aan den chemicus en den botanicus Boerhaave zijn gewijd (door E. Cohen en F.W.T. Hunger).

De scheikunde heeft steeds de volle belangstelling van Boerhaave gehad, van het begin van zijn studietijd af. Dag en nacht, verklaart hij, heeft hij haar beoefend. Met zijn broeder, den aanvankelijk voor de geneeskunde bestemden, doch later predikant geworden Jacobus, nam hij scheikundige proeven, en hij droeg hem, ter herinnering aan die samenwerking, zijn geschrift *De Mercurio* op.

Terecht mocht Boerhaave in zijn rede ter aanvaarding van den leerstoel in de scheikunde, van 'dwalingen' gewagen, want verre van een zelfstandige wetenschap te zijn, bestond zij veeleer uit een mengelmoes van grove, oppervlakkige, empirisch bijeengegaaarde kennis en uiterst gewaagde fantastische speculaties. Hij gispt de verwaten iatrochemici, die, prat gaande op hunne vermeende wetenschap, zich verbeelden, dat zij de geneeskunde zouden kunnen beheerschen. Op 't voetspoor van Boyle, Sydenham en Pitcairn hield hij den alchimisten en iatrochemici hunne dwalingen voor oogen en stelde den eisch, dat vóór alles een grondige zuivering der scheikunde zou worden gehouden.

Zijn van welsprekendheid en beheersching der literatuur getuigend betoog zet hij kracht bij door vermelding van de uitkomsten van tijdroovende, met bewonderenswaardig geduld verrichte proefnemingen. Toch is het niet Boerhaave geweest, die aan het duister werk der spagirici een eind heeft gemaakt. Hij heeft de transmutatie der metalen niet ontkend, en zelfs, zij het ook in voorzichtige bewoordingen, toegegeven, dat goud uit andere stof zou kunnen ontstaan. 'Wellicht,' zegt Cohen, 'kan er niet een geleerde worden aangewezen, die (als Boerhaave) door zijn grooten persoonlijken invloed, door den invloed, dien zijn leerboek heeft uitgeoefend, zooveel tot de uitbreiding van het lievelingsdenkbeeld der alchimisten heeft bijgedragen. Zijn talrijke toehoorders konden zich

op hem beroepen, wanneer het gold, het geloof aan de mogelijkheid der transmutatie te verdedigen.'

Boerhaave's leerboek van de beginselen der Scheikunde, de *Elementa Chemiae*, is in verscheidene talen vertaald, hetgeen wel bewijst, dat het boek indertijd grooten, en men mag zeggen, een welverdienden opgang heeft gemaakt. De in dit werk ontwikkelde definities en beschouwingen hebben zelfs op een scheikundige van den tegenwoordigen tijd, J.W. G u n n i n g, nog zooveel indruk gemaakt, dat deze niet gearzeld heeft, Boerhaave den schepper der nieuwere chemie te noemen. Daartegenover mag het oordeel van E. C o h e n worden gesteld, die, op grond van nauwgezette studie van de werken van Boyle en andere vroegere schrijvers, hem, althans wat de scheikunde betreft, oorspronkelijkheid ontzegt. Wel rijmt deze negatieve kwalificatie niet met Cohen's poging om op grond van zeker citaat uit de *Elementa*, waarin Boerhaave van 'fluiditas' der lucht spreekt, de meening ingang te doen vinden, dat Boerhaave de eerste zou zijn geweest, die het gewichtige probleem van het veranderen van den aggregaatstoestand heeft gesteld, doch zooals van andere zijde terecht is opgemerkt, mist deze stelling voldoende grond, omdat het oude begrip van fluiditas en het hedendaagsche van vloeibaarheid niet vereenzelvigd mogen worden (zie over deze kwestie E. C o h e n, *Van Boerhaave tot Kamerlingh Onnes* in *Chem. Weekbl.* 1922 bl. 469 en E.J. Dijksterhuis *ald.* blz. 569).

Niet minder dan als scheikundige heeft Boerhaave als kruidkundige de aandacht der toenmalige geleerde wereld op zich weten te vestigen. Toen hij in 1709 P e t r u s H o t t o n als hoogleraar in de Genees- en Kruidkunde opvolgde - met een *Oratio qua repurgatae medicinae facilis asseritur simplicitas* - stond hij geheel vreemd tegenover de hem opgedragen taak. 'Niemand kam in ein fremderes Land als dieser neue Professor' schreef Haller, 'der in diesen Kräutern sehr wenig erfahren und in allem andern besser wäre!' Het verwondert ons dan ook niet, dat de eerste vrucht van zijn botanische werkzaamheid, de in 1710 verschenen *Index plantarum quae in horto academico Lugd. Bat. reperiuntur*, een catalogus van ongeveer 3700, volgens Herman's carpologisch, dat is op een onderscheiding naar de vruchten berustend stelsel gerangschikt, hem zelf niet heeft kunnen bevredigen. Een verbeterde, door Haller zeer geprezen uitgaaf verscheen in 1720. Zij bevat de namen van ruim 4000 planten en bovendien een voor de geschiedenis van den beroemden kruidtuin van belang zijnde *Horti brevis historia*. Hoewel dit de eenige botanische geschriften van Boerhaave's hand zijn, zou men toch onbillijk handelen hiernaar zijn verdiensten ten opzichte van de plantkunde af te meten. Boerhaave, die evenals zijn voorgangers de botanie niet als zelfstandige wetenschap beschouwde, doch veeleer als de dienaar van de geneeskunde, heeft wel niet rechtstreeks aan de ontwikkeling der botanische wetenschap gewerkt, doch door zijn onderwijs en zijn zorg voor den hortus veel tot de uitbreiding van de kruidkundige kennis bijgedragen. Ook op dit gebied was hij, zooals F a l c k hem heeft gekenschetst, 'kaum mehr denn als Huter, nicht so als Mehrer des Schatzes.' Hij kende hen allen, de kinderen van Flora, 'Um sieben Uhr,' schrijft Haller, 'war unsere Stunde, da er im Garten die Kräuter wiese, wo er dann meist bei hundert Pflanzen alle Morgen mit ihren vielen Beynamen ohne einige Aufzeichnung hersagte.' Hij ontzag

zich geen moeite om de verzameling planten te vermeederen. Daartoe stelde hij zich in verbinding met de meest afgelegen oorden der wereld, met 'Ostindien, China, Zeylon, Cap de bona spe, Carolina und alle Theilen von Europa,' om zaden te krijgen, waarmede hij op zijn beurt, zooals Haller schrijft, zeer vrijgevig was. Dit blijkt ook uit een brief, dien hij aan Adriaan van Royen schreef, waarin hij dezen uitnodigt naar Poelgeest te komen en hem op gulle wijze aanbiedt zijn verlangen naar planten ten volle te bevredigen (zie: *Boerhaaviana* II, *Een proeve van Boerhaave's Rijmkunst* in *Ned. Tijdschr. v. Geneesk.* 1916, II). Want ook op zijn geliefd buitengoed had hij een keur van gewassen aangelegd. Wanneer zijn dagtaak afgelopen was, spoedde hij zich naar Poelgeest om hen te verzorgen. 'Dan snel ik te voet naar het landgoed,' schrijft hij zijn vriend Bassand, 'en zaai en bebouw en beplant het en verlustig ik oog en gemoed aan de geschenken van mijn vrienden, bovenal aan die van mijn vriend Bassand.'

Niet alleen in de botanie, doch ook in de overige natuurhistorische vakken heeft Boerhaave groote belangstelling getoond. Zoo verzorgde hij de uitgave van Marsigli's *Histoire physique de la mer*, Amsterdam 1725 (later ook in het nederl. uitgegeven onder den titel: *Natuurkundige beschrijving der zeeën*. 's Gravenhage 1786), waarvoor hij tevens een voorrede schreef. In 1723 gaf hij een *Prodromus* van Vaillant's *Botanicon Parisiense* uit, waarvan hij zelf de teekeningen betaalde en waarvoor hij een voorwoord heeft geschreven, gevolgd, in 1727, door het fraaie werk zelf, waarin ook Boerhaave's biografie van Vaillant is opgenomen. De kroon op dit soort van werk heeft Boerhaave gezet door zijn zorg voor Swammerdam's wetenschappelijke nalatenschap, die hij tegen een belangrijke som heeft weten te bemachtigen en onder den titel van *Bijbel der Natuur* en van een levensbeschrijving voorzien, in 't licht heeft gegeven.

Boerhaave's werkzaamheid op botanisch gebied heeft vele natuuronderzoekers naar Leiden gedreven om met den grooten geleerde persoonlijk kennis te maken. Onder deze was er een, die boven alle andere heeft uitgeblonken, namelijk Linnaeus, de auteur van de beroemde *Genera Plantarum*. Linnaeus heeft van Boerhaave veel vriendschap ondervonden en heeft het aan diens bemoeiingen te danken, dat Clifford van de Hartekamp hem de bewerking van zijn vermaarde verzameling van uitheemsche gewassen toevertrouwde. Uit erkentelijkheid heeft Linnaeus de eerste uitgaaf van zijn systeem aan zijn vaderlijken beschermer opgedragen.

Als geneeskundige behoort Boerhaave tot de meest beroemde van alle tijden; nog steeds wordt zijn naam in één adem met die van een Hippocrates en een Sydenham genoemd. Terecht, want zelden heeft men op meer harmonische wijze de hoedanigheden in één man vereenigd gezien, die den goeden geneesheer sieren en den uitnemenden leermeester kenmerken. Zelfs de moderne beoordeelaar, wiens inzichten in bepaalde opzichten geheel van Boerhaave's theoretische leerstellingen afwijken, zal grif toegeven, dat zelden een leerstuk met meer talent verdedigd is geworden, dan het iatromechanische, waarvan Boerhaave de steunpilaar is geweest.

Evenals de andere vermaarde dogmata, die om beurten in de natuurwetenschappen hebben geheerscht, wortelt het iatromechanische in de grijze oudheid. Het is een spruit van atomistische leer, volgens welke de stof uit elementaire, onver-

gankelijke deeltjes, atomen, zou bestaan, welker vorm, afmetingen, stand en rangschikking ten opzichte van hunne omgeving, mitsgader hunne bewegingen, de natuur er van bepalen. Uit deze werkelijk diep in het wezen der materie doordringende gedachte hebben de iatromechanici hun pathologisch systeem afgeleid, dat, zij het ook gedurende betrekkelijk korten tijd, het geneeskundig denken zou beheerschen. Voorzeker bood de toentertijd reeds in een vergevorderd stadium van ontwikkeling verkeerende mechanica een hechter grondslag voor het opbouwen van een geneeskundig systeem, dan de speculatieve scheikunde, welke door een tot het uiterste volgehouden absurde toepassing van vage begrippen van zuur en alkali op de levens- en ziekteleer, nuchter denkende natuurkundigen van zich afkeerig had gemaakt. Kracht en stof lieten zich, naar het Bijbelwoord, althans in maat en getal uitdrukken. Lag het nu niet voor de hand de werkzaamheid van de vaste deelen van het levend organisme, die aan de wetten der mechanica onderworpen scheen, aan een proefondervindelijk onderzoek te onderwerpen en te trachten volgens strenge wis- en natuurkundige regelen te ontleden? Ongelukkigerwijze sloegen de voorvechters van dit logisch principe den weg der bespiegeling in, welke geen omslachtig onderzoekingsapparaat vereischte en rechtstreeks tot het doel scheen te leiden. Achter hun schrijftafel gezeten, hebben zij zich al te gemakkelijk van de studie der physiologische processen afgemaakt. Insteede van feiten te geven, hebben zij zich tevreden gesteld met spitsvondige verklaringen en vergelijkingen, waarvan zij nochtans de realiteit boven alle verdenking verheven achtten. Zenuwen beschouwden zij als buizen, waardoor de geesten der hersenen naar de motorische apparaten vloeien; de opslorping in het spijsverteringskanaal van de voedzame bestanddeelen van het voedsel, de uitscheiding van de stofwisselingsproducten, het is louter mechanische zifting van het bruikbare en het onbruikbare; koortshitte is een gevolg van de wrijving der vaste deelen van het bloed tegen de wanden der slagaderen; en de ziekten, vinden hun oorsprong in veranderingen van den physieken toestand van de grensstof der organen en weefsels.

Boerhaave heeft al zijn talent en welsprekendheid en kennis besteed aan het voltooien van de iatromechanische leer, welker grondslagen door de Italianen Borelli, Bellini en Baglivi zijn gelegd. Hij heeft hun leer niet blindelings gevolgd, doch veeleer gepoogd deze door overneming van goede en bruikbare denkbeelden van andersdenkenden te volmaken.

Met eerbied neemt de geschiedschrijver de beide werken ter hand, de *Aphorismi* en de *Institutiones*, waarin Boerhaave op zoo schitterende wijze het stelsel gedefinieerd en de stellingen toegelicht heeft. Zij vormen het inbegrip der toenmalige geneeskundige kennis. Van de *Aphorismi* getuigde D a r e m b e r g : 'ils ont le privilège de séduire par leur impérieuse précision; ils s'imposent en résumant tout un science.' Zij zijn herhaaldelijk herdrukt en in vele talen, zelfs in het Turksch, vertaald geworden (vgl. C.E. D a n i ë l s in *Janus* XVII, 1912, 295) en Boerhaave's beste leerling heeft er een groot deel van zijn leven aan besteed om hen te commenteeren.

Nochtans was aan het systeem geen lang leven beschoren. Dit lag niet, zooals B o u i l l a u d heeft opgemerkt, daaraan, dat Boerhaave mechanistische principes op de theorie der geneeskunde heeft toegepast, want het is later genoegzaam gebleken, dat de physica rijke vrucht in haar schoot

verborgen hield, doch meer aan de verkeerde wijze, waarop hij het heeft gedaan. Het wektbevreemding, dat een scherpzinnig man als hij in gebreke is gebleven te trachten de geldigheid der wiskundige en werktuigkundige beginselen voor de physiologie en de pathologie proefondervindelijk te toetsen, wijl toch de inductieve methode, het uitnemende middel om der bezinning stof ter overdenking te geven, reeds menig bewijs van bruikbaarheid had geleverd, hetgeen den uitgever van Swammerdam's *Bijbel der Natuur*, niet kan zijn ontgaan. Boerhaave was met de werkwijzen van een Leeuwenhoek, en een Reinier de Graaff, van een de Wale en een Ruysch, om van Vesalius en Harvey niet te spreken, volkomen op de hoogte, doch hij heeft instede van zelf op onderzoek uit te gaan, de rol van vertolker verkozen. Die rol heeft hij echter op zoo schitterende wijze vervuld, dat Leiden, zolang hij doceerde, het middelpunt van de geneeskundige wereld is geweest. Een blik op een paar bewaard gebleven collegelijsten (zie *Ned. Tijdschr. v. Geneeskunde* 1916 nr. 17) leert, dat van alle beschaafde landen leerlingen toestroomden om den meester de geneeskunde te hooren verklaren. Daaronder bevonden zich mannen, die op hun beurt beroemd geworden zijn, zooals Linnaeus, Albinus, Lieberkühn. 'Ich glaube nicht', schreef Haller, die in de jaren 1730 Leiden bezocht, 'dass Jemand sein Lehrzimmer in unserer Wissenschaft so wohl bemannt sehe als Boerhaave.' Maty, een van Boerhaave's levensbeschrijvers, teekende omtrent dien toeloop het volgende op: 'Le lieu où il donnait ses leçons contenait à peine ceux qu'un désir d'instruction ou un simple motif de curiosité y attirait. On était obligé de se presser et de venir une demie heure à l'avance pour s'assurer une place, et ceux, qui étoient moins diligens, étoient obligés de se tenir debout' (*Essai sur le caractère du grand médecin, ou éloge critique de Mr. H. Boerhaave*, Cologne 1747).

Volgens de gewoonte van dien tijd zijn van 's meesters lessen verslagen gemaakt, die natuurlijk zeer in trek waren. Eenige van deze dictaten zijn door baatzuchtige boekdrukkers opgekocht en onder zijn naam, doch zonder zijn toestemming uitgegeven, een handelwijze, waartegen hij openlijk heeft geprotesteerd, te meer omdat zij 'vol van soo grove, en schandelijke misslagen' waren (*Leydsche Courant* van 9 Oct. 1726). Dr. Daniëls heeft in zijn verslagen van de boekerij der Maatschappij voor Geneeskunst eenige staaltjes gegeven van de bedenkelijke pogingen der uitgevers om hun waar onder Boerhaave's vlag aan den man te brengen (vgl. *Nederl. Tijdschr. v. Geneesk.* over verscheidene jaarg. verspreid).

Voor de degelijkheid van sommige uitgaven staat de naam van den leerling borg, bijvoorbeeld Haller's uitgaaf van Heister's manuscript der *Praelectiones publ. de morbis oculorum*, en de door van Eems bezorgden druk der *Praelectiones de morbis nervorum*. Dank zij de zorgvuldige stenografische verslagen, die Gerard van Swieten van een groot deel van Boerhaave's lessen heeft gemaakt, met de bedoeling om daarvan gebruik te maken bij het commenteeren der *Aphorismi*, is men in de gelegenheid de nauwkeurigheid van eenige dezer uitgaven te toetsen, en zich tevens een denkbeeld te vormen van Boerhaave's welsprekendheid, die door zijn tijdgenooten om strijd geroemd is geworden. Uit zulk een vergelijking van van Eems' dictaat met het stenografische van van Swieten is gebleken, dat beide niet noemenswaard verschillen, en bovendien, dat Boerhaave in zijn lessen eenvoudige en juist

daarom indruk makende taal placht te bezigen (zie: *How did Boerhaave speak?* in *Janus* 1912, 145 en *Boerhaave's dictaten* in *Ned. Tijdschr. v. Geneesk.* 1919, I, 50).

Men vraagt zich af, waaraan het is toe te schrijven dat de uitgevers, hoewel zoo tuk op Boerhaave's dictaten, van zijn klinische lessen zoo weinig in 't licht gegeven hebben. Het zal wel aan goede dictaten hebben ontbroken, hetgeen verklaarbaar is, omdat het maken van een volledig verslag van een demonstratie, welke vooral toekijken vereischt, minder gemakkelijk is dan het opteekenen van een regelmatig gehouden voordracht. Misschien is het geval ook zoo te verklaren, dat er sterker vraag was naar theoretische lessen, die destijds in het geneeskundig onderwijs als de hoofdzaak werden beschouwd; het praktisch onderwijs had nog slechts in de Nederlanden ingang gevonden. Hoe dit zij, van Boerhaave's praktische lessen zijn slechts de inleiding, onder den titel van *Introductio in praxin clinicam*, benevens de enkele ziektegeschiedenissen, onder andere die van een cachecticus en van een paralyticus, in druk verschenen, welke laatste als aanhangsel van de *Consultationes sive Sylloge epistolarum* (den Haag 1743) zijn opgenomen. De korte verslagen van een paar andere patiënten, die in de göttingensche uitgaaf der *Consultationes* voorkomen en door Haller zouden zijn bezorgd, hebben geen waarde voor de beoordeeling van Boerhaave's klinisch onderwijs. De *Introductio* is wel geen letterlijke weergave van Boerhaave's gesproken woord, zooals uit een vergelijking met van Swieten's stenografische verslagen blijkt, doch verschilt daarvan niet in belangrijke mate.

Men gevoelt het gemis te meer, omdat Boerhaave's eigen geschriften - afgezien van een paar door hem beschreven zeldzame ziektegevallen - geen licht verschaffen omtrent zijn werkzaamheid in de kliniek, en het is juist daar, waar volgens de begrippen van het geneeskundig nageslacht, hij zich zelf een duurzaam monument heeft opgericht.

In het nog bestaande eerbiedwaardige gebouw, het voormalige Nonnen-Convent, gelegen achter de Vrouwen-Kerk, tusschen de Vrouwen-Kamp en de Agnietensteeg, verdrongen zich studenten en doctoren uit alle windstreken om naar 's meester's voorbeeld zieken te leeren onderzoeken. Van Mieris heeft een uitvoerige beschrijving gegeven, hoe het daar toeging. Men verbaast zich over de praktische inrichting van de lessen, waaraan responsie en lijkopening niet ontbraken. Want het was een van Boerhaave's grondstellingen: *accuratissima observatio eorum phaenomenum, quae in homine sano, aegroto, moriente, mortui cadavere, sensibus externis apparent.*

Hier legde Boerhaave het knellende gewaad van den dogmaticus af om onbelemmerd de onvergankelijke koïsche beginselen in toepassing te kunnen brengen; hier ruimde de geleerde systematicus het veld voor den ervaren arts, die de aankomende dienaren van Eskulaap in de moeilijke en tot dusver zeer veronachtzaamde kunst van objectieve waarneming inleidde en door zijn voorbeeld de ouderen, onder wie een van Swieten en een Rutherford, een de Haen, een Whytt en een Monro, opwekte om het onmisbare onderwijs aan het ziekbed naar elders voort te planten; de 1e en 3e genoemde werkten later in Weenen, de 2e en 4e in Edinburgh.

Waar zoovele vreemden zich onder zijn toehoorders bevonden, verwondert het ons niet, dat zijn naam als arts tot buiten de landpalen is doorgedrongen. Boerhaave's praktijk was in waarheid phenomenaar. Van heinde en verre stroomden zieken naar Leiden om zich onder zijn behandeling

te stellen. Gekroonde hoofden als de koning van Pruisen, Benedictus XIII, ook prins Eugenius, om van de talrijke andere aanzienlijken niet te spreken, hebben zich tot hem om raad gewend.

Waar schulde het geheim van dit ongeëvenaarde succes? Men schrijve dit niet toe aan zijn systeem, noch aan zijn therapeutisch arsenaal, hetwelk zich niet onderscheidde van dat der chemiaters, of van die pathologen, die de ziekte uit verkeerde menging der lichaamssappen trachten te verklaren. Welke vooropgezette meening de oude artsen ook hebben gekoesterd, of zij het geheim zochten in abnormale gisting en opbruising, in het humeur van een geheimzinnigen archeus, in overtolligheid of in onharmonische samenstelling der vochten, of, zooals Boerhaave, in een verstijving of verslapping der vaste deelen, een strictum of een laxum, hunne therapie kwam altijd neer op clysteeren, aderlaten en purgeeren. Het gebruik van deze middelen, waarvan Boerhaave, dit moet men erkennen een oordeelkundig, geenszins overdreven gebruik placht te maken, stempelen een arts nog niet tot een waardig zoon van Hippokrates. Boerhaave beschikte over een kostelijker wapen, namelijk de sterke macht zijner persoonlijkheid. 'Il faut', schreef de nuchter oordeelende D a r e m b e r g, 'que la renommée sans égale de Boerhaave lui soit venue de la noblesse de son caractère, de la simplicité de ses moeurs, de son désintéressement, de ses vertus, du vif sentiment de ses devoirs, de son immense érudition, de l'élégance, de la lucidité de son enseignement, et sans doute aussi des succès de sa pratique.'

Men behoeft slechts een blik te slaan op Boerhaave's portret door Aert de Gelder of Cornelis Troost om de overtuiging te krijgen, dat deze eenvoudige, oogenschijnlijk boersche man, die niets meer verlangde dan naturae minister et interpres te zijn, over de middelen beschikte om diep in de ziel zijner patienten door te dringen en hunne heimelijke zwakheden en gebreken te ontdekken, namelijk een ongewone intelligentie en een paar heldere van levenslust tintelende, maar ook van deelneming in het leed van zijn medemenschen getuigende kijkers. Terwijl hij met zijn goedhartigheid, zijn toewijding, zijn menschenkennis hunne harten wist te winnen, stelde die menschenkennis hem in staat hen te beheerschen en aan zijn wil te onderwerpen, hoe hoog de sport van de maatschappelijke ladder ook mocht wezen, waarop het lot hen had geplaatst. Met zijn zedelijk overwicht potentieerde hij de krachten zijner geneesmiddelen. Zijn oogmerk was voornamelijk gericht op den toestand der ziel, van wier machtigen invloed op het organische ziekteproces hij zich ter dege bewust was. Heeft men wel gehoord van de krasse bedreiging, waardoor hij op slag een epidemie van zenuwtoevallen heeft weten te smoren, welke onder de katwijksche weezen heerschte? Met een gloeiend ijzer in het rond zwaaiend, dreigde hij elk kind, dat zijn zucht tot nabootsing niet in toom wist te houden, het gelaat met een ontsierend schandmerk te zullen teekenen.

Het succes van Boerhaave strekt den geneeskundigen stand tot leering. Het toont, dat de kunst van genezen niet uitsluitend afhankelijk is van een zekere hoeveelheid kennis van wetenschappelijke feiten, welker omvang trouwens nog altijd al te veel te wenschen overlaat, maar dat zij tevens ontwikkeling en beschaving des geestes vereischt. Vakkundige bedrevenheid alleen kan van een arts niet maken, wat Boerhaave was, een geneeskunstenaar in den besten zin des woords.

Om niet al te veel ruimte in beslag te nemen zijn in de volgende opgave van B.'s werken de talrijke herdrukken en vertalingen achterwege gelaten. De lezer zij hiervoor verwezen, o.a. naar: *Catalogus Biblioth. Nederl. Maatsch. t. bevordering der Geneeskunst*; *Dictionnaire des Sciences médicales. Biographie médicale*, Paris 1820, C.L.F. Panckoucke. Hierin geeft Desgenettes een opsomming van: I. *Ouvrages avoués par Boerhaave*. II. *Les ouvrages attribués à Boerhaave, extraits de ses leçons par ses disciples, et à la publication desquels il n'a point pris une part aussi incontestable qu'aux précédents*. III. *Ouvrages inédits ou manuscrits publiés par Boerhaave, ou éditions nouvelles avec addition d'ouvrages anciens*. Vergelijk voorts: *Elementa chemiae*, H. Boerhaave (Lugd. Bat. 1732); *Nouvelle Biographie Universelle, sous la direction de M. le Dr. Hoefler*, 1853; Daniëls, *Verslagen van den Hoofdbestuurder-Bibliothecaris v.d. Ned. Mij. t. bev. d. Geneesk.* in *Tijdsch. v. Geneesk.* (o.a. Verslag 1904, dl. I, No. 24; 1908 dl. I, No. 22; 1912-13, dl. I, No. 21); *Index Catalogue of the Library of the Surgeon-General's Office, U.S. Army*. First series, vol. II, 1881, sec. series, vol. II, 1897; Petit, *Repertorium; Catalogue général des livres imprimés de la Biblioth. nation. Auteurs*, t. XIV (Paris 1903); *Catalogus van de Tentoonstelling, gehouden te Leiden*, 30 Dec. 1918-31 Jan. 1919, ter gelegenheid van den 250en Geboortedag van Hermanus Boerhaave, door Dr. J.E. Kroon.

Van B.'s werken noemen wij dan: *Oratio academica qua probatur bene intellectam a Cicerone et confutata esse sententiam Epicuri de summo bono* (Lugd. Bat. 1688); *Dissertatio inauguralis de distinctione mentis a corpore* (Lugd. Bat. 1689); *Disputatio de utilitate explorandorum excrementorum in aegris ut signorum* (Harderv. 1693); *Oratio de commendando studio Hippocratico, habita 1701 cum publicum institutiones medicas praelegendi munus in Academia Lugduno-Batava inchoaret* (Lugd. Bat. 1701); *De usu ratiocinii mechanici in medicina, oratio hab. 24 Sept. 1703* (Lugd. Bat.); *Oratio qua repurgatae medicinae facilis asseritur simplicitas, hab. 20 Mrt. 1709, quum medicinae et botanicis professionem susciperet* (Lugd. Bat. 1709); *Sermo academicus de comparando certo in physicis, quem habuit 8 Febr. in Academia Lugd. Bat. cum rectoratum academiae deponeret* (Lugd. Bat. 1715); *Sermo acad. de chemia suos errores expurgante, quem habuit quum chemiae professionem in Academia Lugd. Bat. auspicaretur, 21 Sept. 1718* (Lugd. Bat. 1718); *Oratio academica de vita et obitu viri clarissimi Bernardi Albini. hab. 22 Sept. 1721* (Lugd. Bat. 1721); *Sermo acad. de honore medici, servitute, quem habuit 8 Febr. 1731, quum iterum poneret rectoratum academiae* (Lugd. Bat. 1731); *Sermo acad., quem habuit, quum, honesta missione impetrata, botanicam et chemicam professionem publice poneret 28 Apr. 1729* (Lugd. Bat. 1729); *Aphorismi de cognoscendis et curandis morbis in usum doctrinae domesticae digesti* (Lugd. Bat. 1709); *Institutiones medicae, in usus annuae exercitationis domesticos digestae* (Lugd. Bat. 1708); *Index plantarum quae in horto Lugduno-Batavo reperiuntur* (Lugd. Bat. 1710); *Index alter plantarum* (Lugd. Bat. 1720); *Libellus de materia medica et remediorum formulis, quae serviunt Aphorismis de cogn. et cur. morb.* (Lugd. Bat. 1719); *Epistola ad Ruyschium pro sententia Malpighiana de fabrica glandularum* (Amstelod. 1722); *Atrocis nec descripti prius, morbi historia secundum medicae artis leges conscripta* (Lugd. Bat. 1724); *Atrocis rarissimique*

morbi historia altera (Lugd. Bat. 1728); *Aphrodisiacus sive de luë venerea in duos tomos bipartitus, continens omnia quaecumque hactenus de hac re sunt ab omnibus medicis conscripta etc.* A. Luisino. Praef. H. Boerhaave (Lugd. Bat. 1728); *Elementa chemiae, quae anniversario labore docuit in publices privatiaque scholis* (Lugd. Bat. 1732); *De Mercuria experimenta in Philos. Transact.* No. 430 (Londen 1733), Nos. 443, 444 (1736).

Werken niet door B. zelf uitgegeven zijn o.a. *Praxis medica, s. commentarium in Aphorismos de cognoscendis et curandis morbis, auctore Hermanno Boerhaave* (Pelavii 1728); *Tractatus de peste s.a.*; *Consultationes medicae, sive sylloge epistolarum cum responsis* (Hagae Comit. 1743); *Praelectiones publicae de morbis oculorum* (lect. 1708). ed. Haller (Göttingae 1746); *Introductio in praxin clinicam sive regulae generales in praxi clin. observandae* (Lugd. Bat. 1740); *Tractatus de viribus medicamentorum* (lect. 1711, 1712) (Paris. 1722); *Institutiones et experimenta chemiae* (lect. 1718-1724) (Paris. 1724); *Methodus discendi medicinam* (lect. 1710) (Amstelod. 1726); *Index plantarum quae in horto Leydensi crescunt, cum appendice e caracteribus earum desumptis ex ore clarissimi H. Boerhaave* (Lugd. Bat. 1727); *Commentaria in aphorismos de cognosc. et curand. morbis* (Pavia, Amstelod. 1728); *Praelectiones de Calculo* (lect. 1729) (Londin. 1734); *Praelectiones acad. de morbis nervorum, ex auditorum manuscriptis collectas curavit Jac. van Eems* (lect. 1730-35) (Lud. Bat. 1761); *Praelectiones acad. in proprias institutiones etc. edid. et not. add.* Alb. Haller (Göttingae 1739); *Epistolae ad J.B. Bassand, Vindob. medicum Caesareum* (Vindobon. 1778); *The letters of Boerhaave to Cox Macro by d'Arcy Power, F.S.A.* in *Proc. Roy. Soc. of Med.* 1917, vol. XI (Sect. of the History of Med.).

De portretten van Boerhaave zijn zeer talrijk; zie M.G. Wildeman in *Oude Kunst* Oct. en Dec. 1918, en *Nederl. Tijdschr. v. Geneesk.* I; de voornaamste zijn geschilderd door Aert de Gelder en Cornelis Troost.

De literatuur over B. is te uitgebreid om daarvan hier een eenigszins volledig overzicht te kunnen geven. Behalve de reeds terloops genoemde werken, worden hier nog slechts enkele vermeld: A. Schultens, *Oratio in mem. H. Boerhaavii*, Lugd. Bat. 1738 (ook in nederl. en fransche vert. 1739); W. Burton, *An account of the life and writings of H.B.*, London 1743; [M. Maty] *Essai sur le caractère du grand médecin H.B.* Cologne (Leyde) 1747; J.L. Kesteloot, *Lofrede op H.B.* (*Werken der Holl. Maatsch. v. fr. k. en w.* IV, 81, 2e uitg. Leiden 1835); G.C. Nijhoff, *Schets van het leven en de physiologie van H.B.* (Amst. 1881); G. Neiret, *Etude sur H.B.* (Paris 1888); vgl. ook *Petit's Repertorium*.

van Leersum

[Boerhaave, Jacobus]

BOERHAAVE (Jacobus), of Boerhaven, zoon van Jacob Boerhaave en Eva du Bois, halfbroeder van den medicus Hermannus Boerhaave, geb. te Leiden 19 Nov. 1676, overl. aldaar 28 Jan. 1752, studeerde te Leiden, was predikant te Valkenburg in 1706 en te Leiden 4 Aug. 1710 tot zijn emeritaat in Maart 1746. Hij schreef: *Aandagtig beschouwen van den Behemoth en den Leviathan, afgetekend van God in het XLste en XLIste hoofdstuk van het boek Jobs, als de Heere Job uit een onweder andermaal antwoordde* (Leid. 1737), en: *Over het boek Job, 4 deelen* (Leid. 1740-1744).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Het Protestantsche Vaderland* I (1907), 458; *Kerkelijk Handboek* 1907, bijl. 131.

Knipscheer

[Boerhaven, Marcus]

BOERHAVEN (Marcus), geb. te Leiden 1599, overl. te Medemblik 29 Juli 1644, zoon van Carel Boerhaven (zie kol. 28), studeerde sedert 1613 te Leiden, in 1621 predikant te Oosthuizen en Warder, alwaar hij gehuwd is met Christina Bocheligen uit Delft, sedert 1625 tot zijn dood predikant te Medemblik.

Hij schreef: *Aanhangsel van de Haagsche Conferentie gestelt door G. Amesium, nu in Nederl. overg. door M. Boerhaven, die daar achter by gevoecht heeft*. 1. *Een verklaringhe van eenighe scholastyke en de philosophische termen etc*. 2. *Een bewijs van de oneenicheyt der pausgezinden oock in dese articulen* (Amst. 1630); *M. Flaccius Illyricus, catal. ofte naemregister der getuygen der waerheyt*, vert. (Hoorn 1633), 2 deelen; *Noodige vernederinghe des menschen, tot verheffinghe van Godts genade, ende bekentenis van sijne rechtvaardicheyt tegen de Wederdoopers, Socinianen en Remonstranten en tegen Van de vreemde sonde van D.V. Coornhert* (Medemblik 1636). Dit werk zag het licht 'na voorgaende visitatie ende approbatie'. Het aanhangsel daarin, 'handelende van de verzegelingen des verbondts door den doop aan de kinderen', heeft den afzonderlijken titel: *Bijvoeghsel op de noodige vernederinghe, bewijssende de vriendelijckheyt des Heeren over den gevallen, doch wederverlosten mensche: in verzegelinghe sijns verbondts door den H. doop, aen de kinderen des verbondts. Tegen allerley gheweldt der Mennoniten ende Hansiten, waarmede sy den kinder-doop bestrijden* (Hoorn 1636). Hiervan verscheen een tweede druk te Amsterdam in 1661. Nog verscheen (ook in een tweeden druk) van zijn hand: *Raad tegen duren tijd en hongersnood* (2de dr. Rott. 1738).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Het Protestantsche Vaderland I* (1907), 458 v.; *Kerkelijk Handboek* 1908, bijl. 129, 135, 147; F.D.J. Moorrees, *Dirk Volckertszoon Coornhert* (Schoonh. 1887), 195; Veeris en de Paauw, *Vernieuwt kerkelijk Alphabeth* (Enkh. 1750), 25, 338; *Catalogus van de Bibliotheek der Doopsgez. Gem. te Amst.* (Amst. 1919), 204.

Knipscheer

[Boerman, Elbertus Abraham]

BOERMAN (Elbertus Abraham), geb. te Amsterdam(?) 1781 of 1782, overl. te Gorinchem 31 Mei 1849; zoon van N. Boerman, boekhouder, en van Elisabetha Ledeboer.

Hij studeerde in 1799 en 1800 te Amsterdam in de theologie en werd 9 Juni 1801 proponent onder de Cl. van Zwolle. Predt. te Kuinre 3 Sept. 1803, te Meedhuizen 9 Juni 1805. Hier werd hij, ten gevolge van een borstaandoening, emeritus 16 Oct. 1808. Na herstel van gezondheid zich weer beschikbaar stellende, werd hij in 1810 adjunct-predt. te Scheveningen; daarna predt. te Terheide Z.H. 11 Jan. 1818, Zevenhoven 5 Sept. 1819. Terheide 2e keer 3 Sept. 1820, Doeveren en Genderen 10 Sept. 1826, Hoornaar 6 April 1828. Hij herdacht 21 Sept. 1828 zijn 25 j. dienst en werd wegens toenemende lichaamszwakte 1 Juli 1836 emeritus. Als emeritus woonde hij geruimen tijd te Schelluinen, doch overleed aan een borstkwaal te Gorinchem, in den ouderdom van 67 jaar, kinderen nalatende. Hij huwde te Zwolle 4 Sept. 1803 met Johanna Tieneken (s), geb. te Kuinre in 1783, overleden te Zevenhoven 17 Dec. 1819, oud 36 jaar, dochter van Ds. Wernerus T. en van diens eerste vr. Esther Bulthuis.

Behalve verscheidene gedichten en kleinere stukken (opgegeven in onderstaand tijdschrift) was Boerman de schrijver van: *Winterlectuur ter bevordering van kennis en godsvrucht* (1842); *De leiding Gods met den zondaar tot zaligheid, volgens den*

Bijbel (1843); *De hooge voortreffelijkheid van J.C. of betoog over de waardigheid van 's Heilands persoon* (1844); *Het Christendom, eene godsdienst voor mijn geloof, hoop en wandel* (1845); *De Christelijke ouderdom en des christens uitzigten in de eeuwigheid* (1847).

Zie: *Wapenheraut* I, 171, 172.

Regt

[Boesdonk, Cornelius]

BOESDONK (Cornelius), of van Boesdonck, geb. te 's Hertogenbosch 14 Mei 1594, overl. te Brussel 22 Juni 1650, was in de orde der Norbertijnen getreden in de abdij Postel 3 Juli 1616. Na zijne priesterwijding 1618 bekleedde hij in het klooster de ambten van circator, provisor en was daarna 1633-36 pastoor te Arendonk. 11 Juli 1636 werd hij in het Norbertijner college te Leuven tot abt gekozen. Deze keuze werd goedgekeurd door de aartshertogin en ook door de Staten-Generaal 10 Oct. 1636. De abt beleefde zeer woelige tijden en moest reeds 1637 met zijn kloosterlingen vluchten. Daar vele eigendommen der abdij op staatsch gebied gelegen waren en men zelfs beweerde, dat de abdij tot dat gebied behoorde, moest de abt meermalen de reis naar den Haag tot regeling der zaken ondernemen. Op een dezer reizen 1641 had hij op het fort te Crevecoeur zeer veel moeite om vrij te mogen vertrekken. Het portret van dezen abt ontbreekt in de verzameling van abtsporetten te Postel. Men bewaart nog van abt Boesdonk een schoonen gedreven abtsstaf en een zeventig folianten, gebonden in prachtig leeren banden met zijn wapen versierd. Bij den vrede van Munster begon voor de abdij Postel een onafzienbare reeks rechtsgedingen. Omdat de Staten beweerden, dat Postel onder de Meierij van den Bosch behoorde, werden al hare goederen in Noorbrabant aangeslagen. Agenten en afgevaardigden werden naar den Haag gezonden, die niets teweegbrachten, dan dat de verkoop opgeschort werd. Eerst anderhalve eeuw na den dood van den abt werd het geschil over Postels ligging bij verdrag beslist, 8 Nov. 1787.

Zie: Th. Welvaarts, *Gesch. der Abdij Postel* (1878), 305-308; *De Katholiek LXXXVI* (1884), 245-278.

Fruytier

[Bogaert, Adam Willems]

BOGAERT (Adam Willems), ook van Dordrecht, zoon van Willem Bogaert, 1423 schout te Dordrecht, waar Adam omstreeks 1413 werd geboren, overl. te Leuven 18 Mrt. 1482. Adam begon zijn universiteitsstudie te Leuven, waar hij 1428 werd ingeschreven. 1432 behaalde hij de 32e plaats bij de promotie der filosofie. Hij werd het volgend jaar aangenomen in den raad der faculteit van filosofie en gaf les 1436-1442. In 1439 was hij deken der faculteit. Terwijl hij professor was der filosofie, studeerde hij in de medicijnen. Hij beklom den leerstoel dezer wetenschap 1 April 1442 en behaalde 26 Juni daarop volgend den doctorstitel. 31 Aug. werd hij gekozen tot rector der universiteit. Zeven maal bekleedde hij dit ambt, het laatst in 1474. Adam Boogaert was gehuwd; omstreeks 1440 werd zijn zoon Jacobus geboren, die eveneens doctor in de medicijnen werd en 1480, nog tijdens het leven van zijn vader, zich verbond voor 10 jaren als leeraar in de medicijnen aan de universiteit. Een zoon van Jacobus, Adam (2) geb. te Leuven 1486 werd eveneens doctor in de medicijnen en professor aan de universiteit.

Evenals zijn vader werd hij na den dood zijner vrouw priester, doch trad in de orde der Franciskanen en bestuurde als gardiaan het leuvensche klooster.

Adam Willems Bogaert werd in de St. Pieterskerk begraven voor het altaar van St. Lucas. Het opschrift van zijn grafzerk vermelden P a q u o t , V a l . A n d r . en *Analectes*. Hij

stichtte twee studiebeurzen voor de studie der medicijnen, die later overgebracht werden in het college van Breugel, ten voordeele zijner bloedverwanten of studenten uit Dordrecht of Schoonhoven.

Zie: Val. Andreas, *Fasti Academici* (Lov. 1650) 227; Paquot, *Memoires hist. litt.* XII (1748), 69, 73; *Analectes Hist. eccl. belg.* XVIII (1882), 386, XXX (1903), 78, 150, 197, XXXIX (1913), 249; *Grand théâtre sacré de Brabant I*, 99, 115.

Fruytier

[Bogaert, François van den]

BOGAERT (François van den), data van geb. en overl. onbekend. Bij het begin van den opstand sloot hij zich reeds bij de Watergeuzen aan en nam dienst onder kapitein Nicolaas Ruycaver. Op 1 April 1572 was hij bij de inneming van den Briel; op 11 Oct. 1573 was hij tegenwoordig bij den zeeslag op de Zuiderzee; later diende hij in Vlaanderen, als adelborst onder kapitein de Rijk. Hier werd hij zwaar gewond, maar kon nog ontkomen. Na genezen te zijn diende hij zeven jaar als adelborst onder kapitein Wijnbergen. Daar hij altijd nog last van zijn been had en een vrouw met vele kleine kinderen te onderhouden, vroeg hij begin Jan. 1597 aan de Staten van Holland om een extra toelage. Bij resolutie van 30 Jan. 1597 werd hem, boven zijn salaris, een pensioen van drie pond per maand toegekend.

Zie over hem: *Resolutiën van Holland*, 30 Jan. 1597; *de Navorscher*, 1853, CXLV; *Werken Hist. Gen. Kroniek*, 1850, 29.

Vogels

[Bogaerts, Petrus Wilhelmus]

BOGAERTS (Petrus Wilhelmus), geb. te Aalst bij Eindhoven, volgens Habets te Eindhoven, overl. te Weert Jan. 1758, behaalde 1717 als student der filosofie te Leuven in het Verken de derde plaats bij de promotie. Hij was leerling van het Pauscollege, diaken en baccalaureus der theologie, toen hij 1721 tot professor der filosofie in het Verken werd aangesteld. Krachtens het voorrecht der universiteit werd hij 1724 tot pastoor te Weert benoemd. Deze benoeming werd betwist, doch krachtens een uitspraak van den gelderschen senaat bevestigd, 30 Oct. 1726. De bisschop van Roermond benoemde hem 4 Febr. 1744 tot landdeken van het district Weert; hij bestuurde met ijver zijne parochie en dekenaat tot zijn dood. Door Reussen wordt hij vermeld als een der weldoeners van het huis Standonk voor arme studenten; wellicht wordt hij hier echter verward met P. Boogaerts (kol. 153), welke beurzen stichtte voor de paedagogie Standonk, gewoonlijk het Verken genaamd.

Zie: *Analectes hist. eccl. belg.* XX (1886), 267, XXI (1888), 197; Habets, *Gesch. Bisd. Roerm.* III, 373; *Privilegia Academiae Lovaniensi concessa* (Lov. 1729) II, 590-92.

Fruytier

[Bois, Jean Jacques du]

BOIS (Jean Jacques du) was predikant bij de waalsche kerk te Utrecht 1636-1663.

Zie: A.C. Duker, *Gisbertus Voetius* III (1914), 265, aant. 7, 266 en XVII.

Knipscheer

[Bois, Mattheus du]

BOIS (Mattheus du), schreef: *Annotatien van veelderley christel. sin en geestryke spreuken en sententien, bijeenversamelt uyt de vermaarste en deftigste engelsche gods-geleerden en anderen* (Amst. 1680), met voorrede en gedicht van J.B. Tegelijk verscheen: *Godts Wonder-werck voor en in de wedergeboorte, uyt de bevindinge vertoont in een beanghste, worstelende, overwinnende en in Godt gheruste siele* door M.D.B. 3e druk (Amst. 1680), met een voorwoord van Edward Richardson, predikant te Haarlem en van M.D.B.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Het Protestantsche Vaderland*, I (1907), 477;

J.L. van Doorninck, *Bibliotheek van Nederl. Anonymen en Pseudonymen* ('s Grav. en Utr. 1870), no. 1793.

Knipscheer

[Bois, Petrus du]

BOIS (Petrus du), 'delphiportensis' (van Delfshaven), predikant te Streefkerk 1664, te Gorinchem 1671, te Amsterdam 1687, overleden 3 Maart 1698.

Zie: Veeris en de Pauw, *Vern. kerkel. Alphabeth* (Enkh. 1750) 27, 290; *Kerkelijk Handboek* 1907, bijl., 115, 160; 1908, bijl., 101.

Knipscheer

[Boissevain, Mr. Jean Henry Guillaume]

BOISSEVAIN (Mr. Jean Henry Guillaume), geb. te Amsterdam 30 Maart 1817, overl. te Arnhem 29 April 1870; zoon van Mr. Henry Jean B. en van Aleida Margaretha Reiners.

Hij studeerde sedert 27 Juni 1836 te Leiden en promoveerde er 30 Juni 40 in de rechten op dissertatie: *De foenore et usuris secundum codicis nostri praecepta*. Hij vestigde zich als advocaat te Arnhem en werd hoofdredacteur van *de Arnhemsche Courant*, die zich in vrijzinnige richting bewoog. Behalve talrijke artikelen in genoemd blad, gaf hij afzonderlijk in het licht: *Wat is plaatselijke belasting*, 1852; *De Wet op de onteigening ten algemeenen nutte, van 28 Aug. 1851, in hare beginselen en strekking toegelicht*, 1855; *De Gemeentewet, opgehelderd door een aanteekening, geput uit de officiële, bij de wetgevende macht gewisselde stukken en door verwijzing naar de verwante wetsbepalingen, ter verklaring van het verband, waarin de artikelen der wet zoo onderling als met de algemeene wetgeving staan*, 1867.

Boissevain huwde te Weesp 6 Juli 1843 met Anna Sara Wichers, geb. Weesp 24 Jan. 1822, overl. te Arnhem 2 Juni 1883, dochter van Mr. Wicher en van Wibbina Clara barones Rengers. Uit dit huwelijk zijn nog zes kinderen in leven.

Zie: Winkler Prins, *Geïll. Encycl.*; *Ned. Patriciaat* VI, 55, 56 (de familie).

Regt

[Boitet, Reinier]

BOITET (Reinier) was een boekverkooper te Delft, die ook gedichten maakte. Zijn voornaamste werk was evenwel de *Beschrijvinge der stad Delft alles tzaamgesteld en getrokken uit oude handschriften, memoriën en brieven en met zeer veel echte bewijsstukken (te vooren nooit gedrukt) bevestigd, door verscheide liefhebbers en kenners der Nederlandsche oudheden* (Delft 1729, fol.). Onder de medewerkers waren H. Heussen en H. van Rijn, mogelijk ook H.K. Poot en R. Ouwens. Maar voor een groot deel is Boitets werk woordelijk afgeschreven naar van Bleywijk en in het algemeen niet veel meer dan een vrij slordige compilatie. Het handschrift van een *Vermeerdering en verbetering* van Boitet werd in 1867 op de auctie-Enschedé verkocht (no. 1766), dat van een *Beschrijving van Delfland, opgemaakt in het jaar 1730* evenzoo (no. 1767); beide berusten thans in het gemeente-archief te Delft.

Zie: Nijhoff, *Bibl. van Noord- Ned. plaatsbeschr.* II.

Brugmans

[Bolland, Paulus]

BOLLAND (Paulus), G o b e l i n , G o b e l i n u s , waarschijnlijk geboren in het bisdom Keulen of Luik. Bolland was in het begin der 15e eeuw monnik der Eremieten van den H. Augustinus en prior van het klooster te Wesel. Toen hij penitencier in de basiliek van Sint Pieter te Rome was en baccalaureus in de godgeleerdheid, werd hij voorgesteld als bisschop van Gardar in Groenland, 1 Oct. 1431. Deze benoeming werd ingetrokken en P. Gobelinus werd verheven 19 Mrt. 1432 tot bisschop van Börglum, in Denemarken, Burglanensis. Zelf onderteekende hij te Rome de betaling van de verschuldigde bijdragen bij de benoeming, 28

Mrt. 1432, en betaalde den volgenden dag een gedeelte daarvan.

E u b e l noemt Gobelinus in de rij der wijbisschoppen van Utrecht *Hierarchia Cath.*, II, 310. Geen enkele wijdingsakte in Utrecht is van hem bekend. Ook als wijbisschop van Luik komt hij voor bij E u b e l , E r n s t , H a b e t s en D a r i s die hem den titel van doctor in de theologie geeft. Als 'vices gerens' van den bisschop van Luik, Joannes de Heynsberg, wijdde hij 1433 het nieuwe koor der kerk te Lubbeek bij Leuven.

Waarom zijn plaats op den zetel van Börglum reeds 18 Mrt. 1433 door een Gerard Petri Gydenstierna werd ingenomen, is niet bekend.

Zie: E u b e l , *Hierarchia Cathol.* II, 126, 307, 310; H a b e t s , *Gesch. bisdom Roermond* I, 244. D a r i s , *Hist. dioc. et princ. de Liège* 15e siècle, 265; *Revue Bénédictine* XXIX (1912), 438-439.

Fruytier

[Bolomey, Benjamin]

BLOMEY (Benjamin), portretschilder, geboren te Lausanne 19 Mei 1739, overl. aldaar 1819, kwam, na zijn eerste opleiding te Parijs genoten te hebben, in 1763 in den Haag, waar hij in de confrerie van Pictura werd opgenomen. In 1767 huwde hij met een dochter van den bekenden Oranjeklant, den haagschen boekhandelaar P i e r r e G o s s e . Spoedig kwam Bolomey in relatie met het Stadhoudelijk Hof en schilderde vele portretten van de stadhouderlijke familie. Ook graveerde hij vele prenten naar de portretten van Tischbein. Zijn huwelijk was niet gelukkig en in 1783 scheidde Bolomey van zijn vrouw. In 1792 keerde hij naar Lausanne terug, waar hij 19 Dec. 1819 overleed, nalatende twee kinderen P i e r r e F r a n ç o i s L o u i s en F r é d é r i q u e H e n r i e t t e J a c o b a . In het Mauritshuis te 's Gravenhage en Rijks Museum te Amsterdam vindt men verschillende zijner werken.

Zie over hem: R.v. E y n d e n en A.v.d. W i l l i g e n , *Gesch. d. vad. schilderk.* (Haarl. 1816-42) III, 51; J. I m m e r z e e l , *De levens en werken der holl. en vl. kunstschilders* (Amst. 1843), I, 73; C. K r a m m , *De levens en werken der holl. en vl. kunstschilders* (Amst. 1857-64) I, 118; D.O. O b r e e n , *Archief voor Nederl. kunstgesch.*, 1877-87, IV, V; A. d e M o l i n , *Benjamin Bolomey peintre vaudois* in *Revue historique Vaudoise*, juillet 1902; artikelen van A. B r e d i u s , D.S. v a n Z u i d e n en H.E. v a n G e l d e r in *Oud-Holland* 1901, blz. 169, 232, en 1917, blz. 125, 214.

van Zuiden

[Bolstra, Melchior]

BOLSTRA (Melchior), geb. in 1704, overl. te Leiden kort voor 9 Nov. 1779, was sedert 1 Oct. 1731 landmeter van Rijnland. Hij werd 28 Maart 1732 als student in de mathesis te Leiden ingeschreven, maar heeft geen examens als zoodanig afgelegd.

Hem werd in 1737 door het bestuur van Rijnland opgedragen, de dellen (laagten en oneffenheden), die door de gehoefslaagden opgemaakt moesten worden ten behoeve van den spaarndamschen slaperdijk, op te meten.

In 1763 werd aan hem en den opziener D. K l i n k e n b e r g opgedragen, de oevers van het Haarlemmermeer langs den Grietpolder onder Leimuiden op te meten en de middelen om verderen afslag aldaar te voorkomen, aan te geven; in 1764 werd hieraan voldaan. In 1764 werd dezelfde opdracht gegeven voor de landen, thans onder Aalsmeer gelegen; hieraan werd in 1765 voldaan.

De voorstellen, die zij deden, zijn met groote kosten geheel uitgevoerd en sedert behoorde de afslag van de landen langs het Haarlemmermeer aldaar tot het verledene.

In 1766 werd aan hem en den landmeter van Gelderland F. Beijerinck opgedragen, over de ondiepten aan den bovenmond van het Pannerdensch Kanaal te rapporteeren. In 1767 werd hij met 5 anderen, aan welken nog 2 waterbouwkundigen uit Gelderland werden toegevoegd, aangewezen om daarover nader te rapporteeren. De voorstellen dezer commissie, goedgekeurd door den hoogleeraar J. L u l o f s , werden niet uitgevoerd.

In 1772 werd hij met de toezieners van Rijnland Dr. L. E n g e l m a n en C. Brunings door het bestuur van Rijnland geraadpleegd over de middelen om de aanslibbing in het IJ voor Amsterdam tegen te gaan.

Hij vervaardigde een grooten atlas van Rijnland, in 24 bladen, gevolgd naar eene kaart van Floris Balthasar en Balthasar Florissen van 1610, welke door hem naar nieuwere gegevens werd bijgewerkt. Daarin komt eene kaart van de uitbreiding van het Haarlemmermeer voor, overgenomen van eene kaart van P. B r u i n s van 1590, waarbij Bolstra niet heeft onderzocht, of deze kaart op behoorlijke gegevens berust, iets hetgeen hem gemakkelijk geweest zou zijn, daar in Rijnland's archief te Leiden de meetboekjes eener opneming der oevers van het Haarlemmermeer van omstreeks 1540 aanwezig waren.

Eene door hem vervaardigde kaart van de Merwede is gevolgd naar eene dergelijke van C r u q u i u s .

Van verschillende andere terreinen en rivieren maakte hij kaarten. Men heeft van hem de volgende geschriften: *Ordinaire tijd van ebbe en vloed te Catwijk aan zee* (met N.S. Cruquius en J. Noppen), Haarl. 1737; daarachter zijn meteorologische tabellen gedrukt, loopende van 1736 tot 1747; *Verbaal van de inspectie der dijken langs de revier de Lek*, met vervolg (Leiden 1744); *Consideratien omme zoo veel doenlijk is, die onheyten voor te koomen*, met vervolg (met C. V e l s e n), Leiden 1745; *Hoognoedig onderzoek omtrent de waare oorzaaken van het steeds aangroeiend bederf der Leck* (Leiden 1749); *Naadere consideratiën omtrent den hoogen stand der rievieren, Rhijn, Waal en Lek in de Jaaren 1740, 1744, 1746 en 1747*, met vervolg (met A. M u t s e r t), Leiden 1749; *In welke hoeveelheid zijn de Nederlandsche rivieren sedert den aanvang deezer eeuw verزند? Wat is het middel om de zanden en slikken, die zig op derzelver bodem gezet hebben, van daar te verdrijven; en derzelver meerder verzanding voor te komen* in de *Verh. d. Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen*, 1e deel (1754), blz. 779; *Welke zijn de waare oorzaaken, dat het strand bij Petten en de Hondsbosschen sedert eenige jaren zo aanmerkelijk is afgenomen? Wat is het beste middel om het strand te dier plaatse te bewaaren en te doen aanwinnen*, in dezelfde reeks, 2e deel (1755); *Kortbondig betoog van het eminente gevaar waarin zich de provincie van Hollandt bevindt* (met J. L u l o f s), Leiden 1755.

De volgende kaarten:

Afbeelding van Rijnlands waterstaat, atlas (Leiden 1740); *Nauwkeurige kaart van de Haarlemmer of Leidse Meer* (Amst. 1745). Deze kaart kwam reeds ongeveer aldus voor in bovengenoemden atlas.

Kaart van de rivier de Lek, van Krimpen tot het Hagesteinsche Schoor, in 7 bladen (Leiden 1764); *Kaart van de oude Maas omtrent de Lint en Krabbe* (Leiden 1770); *Kaart van de Merwede of Nieuwe Maas van den IJsel tot Rotterdam* (Leiden 1772); *De Vier- Ambagtspolder in Rijnland* (Leiden 1774).

In de boekerij van het Koninklijk instituut van ingenieurs te 's Gravenhage is een handschrift, bevattende een register van door hem langs de nederlandse rivieren van 1751 tot 1762 verrichte waterpassingen.

Ramaer

[Bolwerck, Thomas]

BOLWERCK (Thomas), geb. omstreeks 1645, overleden 28 Juni 1711 (volgens *Kerk. Handboek* t.a.p. in 1712) te Leerdam, studeerde te Leiden, was predikant te Beusichem (waar hij kwam uit Leuven) in 1676, te Leerdam sedert 7 Juni 1699 tot zijn dood. Behalve zijn leerrede, in 1691 voor de zuidhollandsche synode te Schoonhoven gehouden en uitgegeven als: *Aenspraek aen de Christel. synode binnen Schoonhoven* (Leid. 1692); schreef hij: *Gezegende gedachtenis van Maria II over 2 Chron. 35:24 v.* (Amst. 1695), een rede, gehouden op den dag van hare begrafenis.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Het Protestantsche Vaderland I* (1907), 481; *Kerkelijk Handboek* 1903, bijl., 118; 1907, bijl., 130.

Knipscheer

[Bommel, Joannes Adriaansz. van]

BOMMEL (Joannes Adriaansz. van) of van Boemel, bisschop, doctor in de theologie, geb. waarschijnlijk te Bommel, overl. 1541, behoorde tot de orde der Karmelieten en bestuurde als prior het klooster te Utrecht, toen hij 16 April 1548 door Paus Paulus III tot titulair-bisschop van Hebron werd benoemd om in Utrecht als wijbisschop op te treden. De nieuwe bisschop verplichtte zich, de verschuldigde bijdrage van 10 gulden te betalen, en verkreeg 18 April verlof, zich door iederen katholieken bisschop te doen wijden. Reeds het volgende jaar vóór Juli overleed hij. Hij komt niet voor op de lijst der wijbisschoppen van Utrecht bij Coppens, wel bij Eubel. In v.d. Ghelyn, *Catalogus manuscr. bibl. royale VI*, 44 wordt hij getiteld als magister S. Theol. en Joannes Poelmel genoemd.

Zie: Brom, *Archivalia in Italie*, no. 1989, 2035, 2036; Eubel, *Hierarchia Cath.* III, 225, 366; *Archief aartsb. Utrecht XXXVIII*, 77, 84. *Bijdr. bisdom Haarlem XXXV*, 126; Matthaeus, *Analecta* (2e ed.) I, 114.

Fruytier

[Bonaventura]

BONAVENTURA, Cisterciënsermonnik, bisschop met den titel van Eucensis, waarschijnlijk Ceos, geb. in Lombardije, werd uit zijn bisdom, uit haat tegen het katholiek geloof, verdreven en overleed in de abdij Clairvaux 20 Juni 1294. Als wijbisschop van Jan van Vlaanderen, bisschop van Luik, verrichtte hij ook wijdingen in het gedeelte van ons land, Noord-Brabant en Limburg, dat tot Luik behoorde. De nog van hem bekende akten zijn schaarsch. 1284 verbleef hij in de abdij Citeaux, 8 Maart 1289 verleende hij als plaatsvervanger van den bisschop van Luik afdelen aan de Sint Servatiuskerk te Maastricht. Hetzelfde jaar wijdde hij altaren in St. Paulus te Luik. 1293 tijdens het generaalkapittel te Citeaux, waar ook de bisschoppen der orde moesten komen, gaf hij voor de abdij Esron o. Cist. in Denemarken een vidimus der ordesprivilegiën. De uitgever verandert zijn titel Eucensis in Lucensis. Dien titel geeft hem ook Chalemot, *Series Sanctorum ord. Cist.* (Par. 1670) 385. Lalore maakt er bisschop van Huesca (in Spanje) van. Jongelinus zegt, dat zijn titel,

Encensis, Eucensis, of Elcensis en Ceënsis, het eiland Ceos, of Keos der Cycladen bedoelt. E u b e l *Hierarchia Cathol.* I, 194 noemt geen bisschoppen van Ceos vóór de 14e eeuw.

24 April 1294 wijdde de bisschop nog altaren in de abdij zijner orde, Villers, bisdom Luik. Hetzelfde jaar, 20 Juni, overleed hij in de abdij Clairvaux en werd aldaar begraven. Zijn grafschrift vindt men in H e n r i q u e z , *Fasciculus Sanctorum S.*

Ord. Cist. ed. 1623 I, 417; dezelfde, *Menologium O. Cist.* (Antv. 1630) 419; Jongelinus, *Purpura divi Bernardi* (Col. Agr. 1644) 69; Migne, *Patrol. Lat.* d. 185, 1562.

Het *Menologium O. Cist.*, Chalemot en *Martyrologium O. Cist.* stellen zijn overlijden op 15 December, en worden hierin gevolgd door Habets, Ernst, *Suffragans de Liège*, 90, Habets, *Gesch. bisd. Roermond* I, 240. Het obituarium van Clairvaux vermeldt XII kal. Julii (20 Juni): 'Obiit domnus Bonaventura episcopus Eucensis'. Van een kerkelijke vereering is geen spoor te vinden. De bisschop stichtte te Clairvaux een jaargetij en liet aan de abdij een som na van 1000 pond tournois om jaarlijks van Paschen tot 14 September de eieren, noodig voor het convent, te bekostigen. Zijne gedachtenis werd er in eene dagelijksche mis gehouden.

Zie: Lalore, *Trésor de Clairvaux* (Troyes 1875) 176, 178, 197-198; O. Nielsen, *Codex Esromensis* 44, 47; Thimister, *Cartulaire de l'église de St. Paul*, Liège (1878) 95-97.

Fruytier

[Bonga, jonker Jan]

BONGA (jonker Jan), datum van geboorte onbekend, overl. te Leeuwarden 27 Oct. 1580, begr. aldaar op het Oldehoofsterkerkhof, zoon van jonker Syds Bonga en Rints van Roorda, gehuwd met Sytske van Aylva, dochter van Rienck van Aylva en Hil Sydsdr. van Roorda. Hij woonde op Bonga-State te Holwert, was sedert 1560 grietman van West-Dongeradeel en een groot voorstander der hervorming. 1 Juni 1560 gaat hij met Eltzie Jaersma en Suyrd Aesgama een accoord aan over zijn benoeming tot grietman; 16 Nov. 1565 komt hij voor in een oorkonde betreffende Henricus Kessel, abt van Dokkum. Hij teekent het verbond van 25 Aug. 1566. In 1567 moest hij afstand doen van zijn ambt, en in April 1567 ontmoeten wij hem reeds met andere vluchtelingen in Emden. Op Goeden Vrijdag 1568 zendt hij een verzoekschrift aan den Raad van Beroerten, maar mocht niet in het land terugkomen. 23 Mei 1568 vocht Bonga bij Heiligerlee, als hopman van een vendel, dat hij vrijwel op eigen kosten had ingericht; 26 Juni 1568 wordt zijn naam te Leeuwarden afgelezen; 21 Juli 1568 ontkomt hij aan de nederlaag bij Jemmingen en gaat naar Oostfriesland terug. 10 Sept. 1568 wordt hij verbannen en zijn goederen verbeurd verklaard. Begin 1569 maakt hij zich van een schip meester en voegt zich bij de Watergeuzen; 26 Jan. 1569 wordt zijn naam in Leeuwarden aangeslagen. 13 Juni 1569 was hij aan de friesche kust werkzaam en zeilde met den buit naar Emden, waar hij 20 Juli 1569 aankwam. In Maart 1570 wilde graaf Edzard hem gevangen nemen, maar Bonga ontkwam. In Mei 1570 plundert hij Hindeloopen en woont gedurende den winter 1571-1572 stil in Emden, waar ook zijn vrouw en kinderen waren. 27 Febr. 1572 vroeg de Raad van Emden of men hem zou dulden. Zijn naam komt niet voor bij de veroveraars van den Briel. In zomer 1572 wilde Bonga Friesland bevrijden, maar werd door de Spanjaarden bij Dokkum teruggeslagen en vluchtte binnen Enkhuizen. Weldra keert hij terug en 19 Aug. 1572 bezet hij Sneek, wordt 20 Aug. 1572 te Bolsward buiten de poort gelaten, maar 24 Aug. 1572 bezet hij toch de stad. 28 Aug. 1572 verslaat hij de Spanjaarden bij Dokkum, maar moet toch weldra Friesland opnieuw verlaten. Eenige jaren lang verdwijnt Bonga. 3 Aug. 1578 zien wij hem voor Deventer terug. Toen de stad 19 Nov. 1578 door de Staatschen genomen was, trok Bonga naar Friesland en ijverde daar voor de Unie. In

1579 gaf Rennenberg hem het bevel over Bolsward; bij diens verraad in 1580 bleef hij den Prins trouw. Vergeefs trachtte hij 20 Juli 1580 de schans bij Delfzijl te nemen. Bij een aanslag der Staatschen op Groningen werd Bonga 17 Aug. 1580 bij Aduarderzijl zwaar gewond, en overleed daarna te Leeuwarden.

Zie over hem: *Andrae*, *Friesche Waterg.* in *Vrije Fries*, 3e Reeks, IV. 454, 462, 497, V, 26; *te Water*, *Verbond der Edelen* II, 257; *Kok*, *Vaderl. Woordenboek* VII, 717; *Marcus*, *Sententiën*, 127; *de Haan Hette*, *Stamboek Friesche Adel*, I, 17; *Andrae*, *Nalezing lijst van Grietmannen*, 26; *van Vloten*, *Nederl. Volksopst.* (1858) I, 77, 144, 147; *Franz*, *Ostfriesland und die Nederl.* 92 tot 95, 137, 138, 208, 228, 244; *Schwartzenberg*, *Charterboek*, III, 738, 762; *Hohlbaum* in *Mittheilungen aus dem Stadtarchiv zu Köln* XVII, 83, 84, 100; *Altmeyer*, *Gueux de Mer*, 42, 104; *Navorscher* (1854) LI; *Vrije Fries* IX, 439.

Vogels

[Bonte, Cornelius de]

BONTE (Cornelius de), zoon van *Martinus*, geboortig van Breda, overleden 1511 te Gent, waar hij zich 1470 gevestigd had en 1471 of 1472 werd aangenomen in het gilde als vrij-meestergoudsmid. 1484 was hij keurder. 1486 vervaardigde bij voor de Bernardijner-abdij Baudeloo, nabij Hulst, een doos voor het bewaren van de H. Olie. Dit prachtstuk van goudsmeedkunst, vervaardigd in den vorm van een gotische kapel, doet denken aan de schoone vlaamsche relikwieschrijnen van dien tijd. Het is afgebeeld en beschreven in *Messenger des sciences historiques*, 1845, 277 en bij *Potter*. Het fijn bearbeide meesterstuk was 1845 in bezit van den heer Ch. Onghena en maakte daarna deel uit van de verzameling der baronnen von Rothschild. Corn. de Bonte komt negen malen voor als deken van het gilde der goudsmiden 1487-1501. Vóór 15 Aug. 1486 merkte hij zijne werken met een heraldisch teeken, hermelijn genaamd, later met dat teeken besloten in de letter C. Nog enkele andere kunstwerken van hem zijn bekend. Op het stadhuis te Gent bewaart men nog een der vier zilveren schilden (exelen), 1482 door hem vervaardigd voor de stad Gent en afgebeeld in *Messenger* 1846, 63. Hij leverde met zijn gezelschap *Bollaert* de zilveren prijzen voor het schitterend landjuweel, dat krachtens octrooi van Philips den schoone, verleend te 's Gravenhage 18 Juni 1496, te Gent werd gehouden in 1497, waarvoor hem 321 pond werd betaald. C. de B. voerde den titel van goudsmid van hertog Karel den Stoute. Onder zijn talrijke leerlingen telt men vele echte kunstenaars, die naam maakten. In de graveerkunst was Corn. de Bont evenzeer bedreven als in de drijfkunst. Men vindt nog eenige afbeeldingen van de zegels der vorsten Maximiliaan van Oostenrijk en Maria van Bourgondië, door hem gemaakt in het werk van *Olivier de Vree*, *Sigilla comitum Flandriae* (Brug. 1637) 101, 105 en 106.

Hij was gehuwd met *Elisabeth Gheraerts*. die met hare twee gehuwde dochters als zijne erfgenamen optraden.

Zie: *Fr. de Potter*, *Cent*, *Geschiedkundige beschr. de stad* II, 303-06; *Messages des sciences hist.* 1846, 63-70; *Biogr. Nat. Belg.* IV, 809-814.

Fruytier

[Bontemps, Pierre Philippe]

BONTEMPS (Pierre Philippe), geb. omstreeks 1610, studeerde te Leiden, werd daar ingeschreven als student op 4 Nov. 1627 en was later predikant bij de Waalsche

gemeente te Haarlem (12 April 1637). H.C. Rogge vermeldt in eene aantekening
(*Archief v. Nederl. Kerkgesch.*

t.a.p. op blz. 381) het volgende: 'Pierre Philippe Bontemps werd omstreeks 1609 in België geboren. In 1634 tot proponent bevorderd, schijnt hij voor korten tijd de Waalsche gemeente te 's Hertogenbosch te hebben gediend (zie echter W. Meindersma, *De Geref. Gemeente te 's Hertogenbosch 1629-1635*, Zalt-Bommel 1909, blz. 229). Toen hij op 2 Dec. 1636 door die van Haarlem werd beroepen, was hij predikant te Gadfield-Chase in Engeland. Hij opende in 1638 de Waalsche synode te Vlissingen met eene rede over 2 Tim. 2:19, en in 1639 en 1648 was hij secretaris van die synoden. Hij stierf 27 Nov. 1648 Hij komt niet voor in de Biographische Woordenboeken van Glasius en van der Aa.'

Rogge gaat voort met eene beschrijving van de kerkelijke toestanden te Haarlem en zegt: 'het was Bontemps die het sein gaf tot eene beweging die gedurende enkele jaren vele hoofden verhitte en allerlei pennen in beweging bracht'. In 1641 namelijk zond hij in het licht: *Kort Bewijs van de menighvuldige doolingen der Wederdoopers ofte Mennisten* (Haarl. 1641). In 1653 verscheen een tweede druk te Amsterdam, bij J.v. Ravestein, die in 1661 nog een derden druk uitgaf. Deze sneeuwbal groeide weldra aan tot een lawine van strijdschriften Zekere Abraham Davidt Volbot stelde onder den valschen naam van G. v(an) V(rij)burc(h) een verweerschrift op dat in 1643 werd gedrukt. Na het antwoord van Bontemps in: *Verkeertheyt van de Leere der Weder-dooopers ofte Mennisten* (Haarl. 1643), bestreed hem de doopsgezinde vermaner Joost Hendricksz. Nog in hetzelfde jaar antwoordde Bontemps met *Naerder ontdeckinge van de grove en schadelicke dwalingen der Mennistische secte den Blocq genaemt*

Joost Hendricksz. bleef met zijn *Spongje tot afwasschinge van de vuyle vlekken die Petrus Bontemps de Mennisten nu weder heeft aenghewreven* het antwoord niet schuldig en werd bijgestaan door Pieter Verkindert. Nog in 1643 schreef Bontemps tegen hen: *Noodige Aenmerckingen op de krachteloose Ontschuldiginghe van Pieter Verkindert* en in het begin van 1644: *Weder-legginge van de on-ghegronde uytvluchten, en menighvuldighe lasteringhen van Joost Hendricksz. ende van, soo hy sich noemt, Geeraerd van Vryburgh* (Haarl. 1644). G.v.V. goot nu *Looghwater op de lastervlekken van P. Bontemps*; deze antwoordde met: *Looghwaters ende loogh-water-makers, hoe langer hoe vuylder* (1645), waarop G.v.V. weer schreef: *Proeve van Bontemp's logen-water, hoe langher hoe vuylder* (Amst. 1645).

In dezelfde jaren verscheen een heele reeks geschriften over de leer der algemeene genade. Vooral de bekende Paschier de Fijne, remonstrantsch predikant te Haarlem leverde hierin zijne bijdragen. Tegen de geschriften van Bontemps schreef de Fijne *Een t'samen-spraeck tusschen twee Gereformeerde tot onder-rechtinge van een boecxken ghe-naemt Naerder ontdeckinghe door Petrum Bontemps* (Haarl. 1643).

Uit een brief door Paschier de Fijne op 31 Juli 1643 (of 1644) geschreven aan Bartholomeus Prevostius, remonstrantschen predikant te Amsterdam, blijkt dat Petrus Bontemps een gevaar zag in de komst van een ons verder onbekenden franschen Anabaptist te Haarlem. Op 30 Juli had hij te Haarlem, tegen dezen waarschuwend, gepreekt over de valsche profeten (Matth. 7) en 'de luyden in die Predicatie wijs gemaect datter eenen dwaelgeest int lant gekomen was nu om zijn valsche leere door de Magistraet ge-

vangen genomen' Deze brief is opgenomen in het *Arch. v. Ned. Kerkgesch.* t.a.p. De gevoelens van Bontemps tegenover de 'valsche leer van de Doopsgezinden' leert men niet minder duidelijk uit zijn: *Sainte Lumiere de l'Ancienne, vraye Foy Chrestienne, pour dissiper les ténébres de la fausse Doctrine des Anabaptistes* (Haerl. 1644). Geen wonder dat de haarlemsche doopsgezinden hun bestrijder noemden: 'mauvais temps'!

Zie: Visscher en van Langeraad, *Het Protestantsche Vaderland I* (1907), 489 v.; Acquoy en Rogge, *Archief voor Ned. Kerkgeschiedenis II* (1887), 381-386; (J. van Vloten), *Paschier de Fijne* ('s Hert. 1853), 333-341; *Doopsgezinde Bijdragen* 1897, 117; en de verzameling geschriften, volledig aanwezig in de bibliotheek van de vereenigde Doopsgezinde Gemeente te Amsterdam (*Catalogus*, Amsterdam 1919, blz. 200-202).

Knipscheer

[Bonzer, Adrianus]

BONZER (Adrianus) of **Bonsorius**, priester, geb. te Gouda omstreeks 1533, overl. te Yperen 1592, volbracht zijne studiën aan de universiteit te Leuven en behaalde den graad van licentiaat in de godgeleerdheid. Hij was een tijdlang de secretaris van Viglius van Swichem. Daarna werd hij pastoor en deken van St. Pieter of de Noordmonster te Middelburg. Toen hij, bij den overgang der stad naar de zijde van den Prins in 1574, Middelburg moest verlaten, begaf hij zich naar Vlaanderen. Eerst werd hij pastoor te Dixmuiden en kort daarop pastoor en kanunnik van St. Martinus te IJperen. Toen IJperen in de macht der Geuzen kwam, zocht hij een toevlucht in zijne geboortestad, totdat hij, na de verovering van IJperen door Parma, weder in zijn vorige ambten hersteld werd, die hij bekleedde tot zijn dood. Hij werd in de St. Martinuskerk aldaar begraven. Hij was bekend als een begaafd predikant. Te Leuven stichtte hij eene beurs in het Paus-college.

Zie: *Historia episcopatus Ultraj.* 308; *Analectes hist. eccl. Belg.* XVIII, 107; Val. Andreas, *Fasti academici* (Lov. 1650) 307.

Fruytier

[Boodt, Anselmus Boëtius de]

BOODT (Anselmus Boëtius de), die zich als 16e eeuwsch naturalist, en meer in het bijzonder door zijne mineraalbeschrijvingen bekend gemaakt heeft, werd in 1550 te Brugge geboren en overl. aldaar in 1632. Zijn vader heette **Willembodt**; zijne moeder, **Johanna Voet**, was de dochter van een bekend rechtsgeleerde. Het geslacht **Boodt** behoorde tot de oud-adellijke, katholieke geslachten van Vlaanderen en had o.a. te Antwerpen tal van vertakkingen. Anselmus ontving eene uitstekende opvoeding, en werd naar Italië gezonden, met het doel om voor jurist te worden opgeleid. Te Padua echter studeerde hij tevens in de geneeskunde en verkreeg daar den doctorstitel. In 1578 was hij te Venetië en vandaar vertrok hij naar Duitschland, waar hij eenigen tijd rondreisde, om vervolgens weer naar Brugge terug te keeren. Kort daarop werd hij tot raadpensionaris der stad benoemd, bereisde Duitschland en Oostenrijk, en werd door Rudolf II tot lijfarts bevorderd met een aanzienlijk jaargeld. In 1584 werd hij gekozen als kanunnik van Saint-Donat te Brugge; maar de Boodt bedankte voor dit ambt en verkoos om, daarbij door Rudolf's financiële hulp gesteund, als geleerde werkzaam te blijven. Hij keerde na Rudolf's dood, in 1612 voorgoed naar zijne vaderstad Brugge terug, waar hij in 1632 stierf,

en waar hij ook in O.L.V. begraven is. In zijn laatste levensjaren vervaardigde hij een verloren gegaan gedicht: *Le chemin de la Vertu*.

De Boodt schreef de volgende werken:

In 1603 verscheen te Praag de tekst van het derde deel der *Symbola Divina et Humana Pontificum Imperatorum Regum*. De tekst van het eerste en tweede deel van dit door Aegidius Sadeler rijk geïllustreerde werk was door Jacobus Typotius verzorgd en van 1601-1602 te Praag verschenen. In 1686 is er van dit werk nog een nadruk in 12° te Amsterdam uitgegeven. De tekst behelst de beschrijving en de verklaring van de beteekenis der verschillende zegels en symbolen der kerkelijke en wereldsche vorsten en grootwaardigheidsbekleeders van alle tijden.

In 1609 gaf de Boodt te Frankfurt uit: *Florum, herbarum ac Fructuum selectiorum icones et vires, pleraeque hactenus ignotae, ex bibliotheca Olivari Vredi, J.C.*

Brugensis (4°, Francofurti 1609). In 1640 verscheen er van dit boek nog een tweede druk. Het was in hoofdzaak een uittreksel, met verzen van zijne hand voorzien, van den *Hortus floridus*, die door Chrispijn de Pas (Passaeus) gegraveerd was.

Het hoofdwerk van de Boodt is zijne: *Gemmarum et Lapidum Historia*, welke in 1609 te Hanau verscheen en den titel droeg: *Anselmi Boëtii De Boodt, Brugensis Belgiae, Rudolphi secundi Imperatoris Romanorum personae medici, Gemmarum et Lapidum Historia, quâ non solum ortus, vis, et pretium, sed etiam modus quo ex illis olea, salia, tincturae, arcana, et magisteria arte chymica confici possunt, ostenditur* (Hanau 1609, in 4°, cum figuris). Een tweede druk verscheen ervan, na den dood van den schrijver, in 1636 te Leiden, onder auspicie van Adrianus Tollius, Lugd. Bat. Med. Doct., en droeg den titel: *Gemmarum et Lapidum Historia, quam olim edidit Anselmus Boëtius De Boot, Brugensis, Rudolphi II, Imperatorius Medicus*, 8°. Een derde druk, door J. de Laet bezorgd, kwam opnieuw te Leiden uit in 1647. In 1614 is er ook eene fransche vertaling verschenen van François Bachelou te Lyon, onder den titel: *Le parfaict Joaillier ou Histoire des Pierreries*, etc.

De Boodt geeft in dit boek een volledig beeld van den stand der beschrijvende mineralogie van de 16e eeuw. Hij toont zich hier als veelzijdig en begaafd encyclopaedist, als een geleerde van enorme belesenheid. Alles wat over de verschillende edelgesteenten, mineralen en fossielen destijds bekend was, over hun voorkomen, eigenschappen, toepassingen, en over de aan hen toegeschreven mystieke invloeden, vindt men in dit boek bijeen. Het is dan ook gedurende langen tijd het voornaamste handboek der mineralogie gebleven. De Boodt was geheel en al aanhanger der aristoteliaansche school; daarbij een geloovig en overtuigd alchemist en occultist. Zijne voornaamste en talrijkste bronnen kiest hij uit de fransche, spaansche, italiaansche en scholastieke auteurs, wat wel in verband staat met zijne italiaansche opvoeding en zijn overtuigd katholicisme; maar ook germaansche schrijvers worden door hem geciteerd. Zelf was hij een ijverig verzamelaar van natuur-objecten. Ofschoon hij hier en daar blijk geeft van kritischen blik, aanvaardt hij toch meestal het bijgeloof van zijn tijd zonder eenig voorbehoud. In zijn geesteshabitus vormt hij een overgangstype tusschen de oude peripatetische en de 17e eeuwsche eclecticistische richtingen.

Zijn portret is in prent gebracht door A. Sadeler.

Zie voorts over hem: F.M. Jaeger, *Historische Studiën*, etc. (Groningen 1919), p. 99-149.

Jaeger

[Boogaerts, Petrus]

BOOGAERTS (Petrus), geb. te Woensel bij Eindhoven, overl. te St. Oedenrode 25 April 1756,

studeerde aan de universiteit te Leuven en behaalde bij de promotie der filosofie de tweede plaats der tweede linie. Na zijne priesterwijding was hij eenigen tijd professor der theologie in het Augustijnerklooster Corsendonk bij Turnhout. 13 Mei 1739 werd hij ingeleid als pastoor te St. Oedenrode. 12 Juni 1756 kreeg het college Standonk van hem eene som van 2400 gulden voor studiebeurzen ten behoeve van studenten van St. Oedenrode en Woensel. Deze stichting is niet vermeld in de uitgebreide lijst der beurzen, gesticht voor het huis Standonk of voor het pedagogie Standonk, het Verken, door R e u s s e n s . Waarschijnlijk schrijft hij ze ten onrechte toe aan P.W. Bogaerts (zie kol. 144).

Zie: S c h u t j e s , *Gesch. Bisdom den Bosch* II, 263, V, 313.

Fruytier

[Boom, Joannes]

BOOM (Joannes), Bernardijn der abdij Duinen bij Veurne, komt voor in de lijst der monniken met den titel 'dicator' en als geprotest onder den abt Joannes Thomaes, 1376-1406.

In 1418 was Johannes Boom rentier van het Zandehof der abdij van Duinen te Hontenisse; 1425 komt hij voor in een oorkonde van den graaf van Vlaanderen als deskundige, afgevaardigd naar Saafingen en Kieldrecht, om de overstroming aldaar in oogenschouw te nemen en middelen te beramen, om de dijken te stoppen en te herstellen, die door de overstroming van 1421 waren weggespoeld.

Zie: *Cronica et Cartularium mon. de Dunis* 1864, 69; P o t t e r e n B r o e c k a e r t , *Gemeenten van Oostvlaanderen* 3e Reeks, Kieldrecht; *Register Hulsterambacht* n°. 29 en n°. 63, archief Seminarie te Brugge.

Fruytier

[Boom, Johannes]

BOOM (Johannes), ook gespeld B o h e m e , sedert 1385 rector van de kapittelschool te Deventer en omstreeks 1396 vicaris bij de hoofdkerk of Sint-Lebuïnuskerk aldaar. G. D u m b a r vergist zich derhalve, als hij in *Het kerkelyk en wereltlyk Deventer*, dl. I (Dev. 1732), blz. 308, mededeelt dat J o h a n n e s d e A r b o r e , d.i. Johannes Boom, het rectoraat bekleed heeft ten tijde van Gerrit de Groote. Want deze stierf 20 Aug. 1384, en Boom werd eerst het volgende jaar rector. Johannes Boom was een groot vriend van de Groote's opvolger en geestverwant Florens Radewijns, naar wiens raadgevingen hij gaarne luisterde. Wanneer hij merkte dat arme tot de Broederschap des gemeenen levens behoorende leerlingen het te betalen schoolgeld van Radewijns hadden ontvangen, wilde hij uit vriendschap, uit liefde jegens hem het niet aannemen en liet het terugbezorgen; een gunst, o.a. bewezen aan Thomas a Kempis, die daarvan met dankbaarheid melding maakt in een zijner geschriften (*Vita Florentii*, cap. 24, § 2).

Zie, behalve de reeds aangehaalde plaatsen: T h o m a s a K e m p i s , *Vita Arnoldi Schoonhoven*, cap. 1, § 1 (waarin: 'magistro Ioanne de arbore tunc regente'); G.H.M. D e l p r a t , *Verhandeling over de Broederschap van G. Groote*, 1e druk (Utr. 1830), 53 volg. (in de duitsche bewerking door G. M o h n i k e , Leipz. 1840, S. 26), 2e druk (Arnh. 1856), 68; W. M o l l , *Kerkgesch. v. Nederland vóór de Hervorming*, II, 2 (Arnh. 1867), 236; M. S c h o e n g e n , *Die Schule von Zwolle* (Freiburg i.d. Schw. 1898), 24.

Brinkerink

[Boom, Livinus Cornelii]

BOOM (Livinus C o r n e l i i) of B o e m , magister artium, priester gewijd in het bisdom Utrecht 30 Maart 1510 (*Archief Utr.* XXIII), komt meermalen voor bij G r i j p i n k , *Regis-*

ter op de parochiën als deken en provisor van Schouwen.

1512/13 verkreeg hij de parochie Clauskinderkerke en behield ze tot zijn dood. Ook de parochie Burch schijnt hij verkregen te hebben. 1518/19 verkreeg Mag. Livinus Boom de vicarij van O.L.Vr. te Haamstede, open door het overlijden van J a c . d e R e n o . 1532/33 kwam hij in het bezit van een vicarij aan het St. Pietersaltaar te Brijdorpe; hij behield ze tot zijn dood. 1534/35 verviel rechtens aan magister Livinus Boom, deken van Schouwen, de vicarij van Ons Lieve Vrouw te Dreischer. Wanneer hij deken geworden is, kan niet juist worden aangegeven.

Mag. Livinus Boom overleed 1538/39. Door dit overlijden kwam nog een vicarij open, waarvan niet geboekt is, wanneer hij deze verkreeg, namelijk op het altaar van Onze Lieve Vrouw te Zierikzee in het Begijnhof en een in het gasthuis. Mogelijk is, dat Livinus Cornelii Boom, vermeld op het register als ingesteld in de vicarij van O.L.Vr. in 1493/94, reeds dezelfde persoon is, als de toekomstige deken.

Zie: Grijpink, *Register op de parochiën* (Amst. 1914) I, *Scaldia*, 16, 17, 19, 24, 28, 29, 42, 86, 95, 97.

Fruytier

[Boomius, Theodorus Guilielmi]

BOOMIUS (Theodorus Guilielmi), of Dirk Willemsz. Boom, overl. waarschijnlijk in 1632. Hij studeerde te Leiden te gelijk met Gisbertus Voetius, dien hij later ook als predikant ontmoette. Te Leiden is hij ingeschreven op 14 Jan. 1605, nadat hij 13 Nov. 1604 den eed voor het alumnaat had afgelegd. In de brieven van het Staten-Collegie (I, 332) is nog het getuigschrift te vinden, hem door den utrecht'schen rector van de latijnsche school Eisonius van Wagenborch, meegegeven. Als predikant te Beusichem kwam hij op de provinciale synode te Delft in October 1618, welke hij evenwel 'als onwettig gedeputeerd' weer moest verlaten. Hij was remonstrantschgezind en is in Febr. 1619 door de gedeputeerden van die synode afgezet, welk vonnis door de provinciale synode in Juli en Augustus 1619 te Leiden is bevestigd (vgl. aldaar art. 69, en van de synode van 1620 art. 28 en 68). Zijn vonnis luidde: dat 'hij een andere leer gepredickt heeft als die, op welke hij totten kerckendienst was toegelaten, overgeset heeft een bouck Castellionis, geschreven heeft een schandelick boeck, genaemt de *Postbode*, daerin hij veel vrome kerckendienders schandelick overhaelt, schrijvende dat sij ondert deksel der conscientie rechtsom slinckscom meesterlick weten te speelen'. Opgemerkt werd daarbij, dat hij nog steeds 'dienst doet in de schuere ende andere plaetse, seggende spottelick dat dit geen kerckendienst is; en ontboden sijnde om de acte van H. Mo.' (de acte van stilstand) 'te teyckenen niet en is verschenen, en een is van de rotterdamsche liguers' (de vergaderden te Rotterdam op 5 Maart 1619). T i d e m a n teekent daar bij aan, dat hij als geldersch predikant niet viel onder de verbanning door de Staten van Holland. Ingedaagd door de Staten-Generaal 'als die 't land doorliep en hier en daar haagh-predikatiën deed', verscheen hij evenmin, waarop hem 27 Oct. 1619 het verblijf in de Vereenigde Nederlanden werd ontzegd. Heimelijk in het land zwervend bediende hij met grooten ijver de gemeente te Gouda in 1621, en later ook Schoonhoven, Woerden, Noordrecht, Waddingsveen en Zevenhuizen. Hij onderteekende mede het derde vertoog tegen de samenzwering en was aanwezig op de provinciale vergadering van de Remonstranten in 1623, en in 1624 op die 'van de schuilplaats'. Ook onderteekende hij het eerste gemeenschap-

pelijke request in 1626. In 1628 werd hij te Schoonhoven gevangen genomen en naar Loevestein gevoerd. Hij ontkwam 19 Juli 1631. Te Schoonhoven is hij als vaste predikant ingeleid door L a n s b e r g e n , die daartoe op 1 Maart 1632 naar Schoonhoven was gecommitteerd en op 20 April rapporteerde, dat hij voor de gemeente was aangenomen. Zijn salaris, toen bepaald op f 400. -, werd op 30 Sept. d.a.v. verhoogd met f 25. -. T i d e m a n zegt dat Boom overleed nog in 1632; V i s s c h e r e n v a n L a n g e r a a d meenen dat hij naar alle waarschijnlijkheid nog 20 jaren te Schoonhoven bleef, en stierf in 1652. Zij voegen aan deze gissing toe: 'Vóór dit jaar is er althans geen opvolger voor hem benoemd'.

De werken om wier inhoud hij in 1619 is afgezet zijn: *Verclaringhe op het negende cap. Pauli tot den Romeynen, ghetrocken wt de lat. monumenten Sebast. Castellionis, in de Nederl. taele by den anderen ghestelt, door Th. Boomium* (opgedragen aan Maria, prinses van Oranje, gedat.: 'Beusichem 28 Maart', en: *Postbode verhalende de proceduren, aengaende het aennemen van de Dienaeren des H. Evang. respectie tot Buren ende IJselsteyn: teghens het snaeteren van eenighe onrustighe menschen ghestelt door Theod. Boomius* in 't jaar 1617 (opgedragen aan de regeering van Buren en gedateerd 18 Oct. 1617).

De *Catalogus van Handschriften op de Bibl. der Rem.-Geref. Gemeente te Rotterdam* (Amst. 1869) vermeldt onder n°. 722 en 723 twee handschriften van Th. Boomius uit de jaren 1624 en 1628 met eigen handteekening.

Zie: V i s s c h e r e n v a n L a n g e r a a d , *Het Protest. Vaderland* I (1907), 491 v.; R e i t s m a e n v a n V e e n , *Acta* III, 290-292, 302, 375, 421; A. C. D u k e r , *Gisbertus Voetius* I (1897), 283, XVIII, XXXIII, XXXV; J. T i d e m a n , *De Stichting der Rem. Broederschap* (1619-1634), (Amst. 1871-72), I 21, 35, 63, 292, II 30, 79 v., 83, 136, 184 v., 243, 253, 291, 373, 377, 383, 385, 404, 457; d e z e l f d e , *De Rem. Broederschap. Biogr. Naamlijst* (Amst. 1905), zie reg., vooral 105-108; G. B r a n d t , *Hist. der Reformatie* III en IV (Rott. 1704), registers; *Archief voor Kerkel. Gesch.* 1836, 68, 1840, 313 v.v.; H. C. R o g g e , *Joh. Wtenbogaert* II (Amst. 1875), 169, III (Amst. 1876), 2.

Knipscheer

[Boonaarts, Wilhelmus]

BOONAARTS (Wilhelmus) of F a b i u s , geb. te Hilvarenbeek, overl. te Leuven 28 Mei 1590, licentiaat in de medicijnen, was gedurende vele jaren leeraar der humaniora te Antwerpen. Hij bleef steeds onder de woelingen der hervorming streng katholiek en leidde zijne leerlingen op in geloof en godsvrucht. Onder zijne leerlingen telde hij 1581 F r a n c i s c u s S w e e r t i u s met zijne drie broeders. Nadat in het college Busleiden of der Drie Talen te Leuven, bijna ten onder gegaan door de woelingen sinds 1578, weder de grieksche lessen werden hervat (vóór 1589) werd Wilhelmus Fabius tot professor in het Grieksch benoemd en genoot een koninklijke toelage. Tragisch kwam hij om het leven; hij werd gedood door dartele, oproerige studenten die hem 's nachts mishandelden. Hij had in druk uitgegeven: *Epitomen syntaxeos linguae graecae* (Antv. 1584, And. Baxii) verkorting van het bekende werk van J a n V a r e n n i u s . Hierom komt zijn naam voor bij F o p p e n s , *Bibl. Belg.* I, 400 en andere bibliografen.

Zie: V a l . A n d r e a s , *Fasti academici* (Lov. 1650) 282; S w e e r t i u s , *Athen. Belg.* 364; *Analectes hist. eccl. Belg.* I (1864), 134-135, XXI, 235; F. N e v e , *Mémoire sur le*

collège des Trois Langues à l' Université de Louvain 212; Biographie Nationale Belg. II, 696.

Fruytier

[Boonacker, Adrianus]

BOONACKER (Adrianus), geb. te Brielle 28 Jan. 1739, ged. N.H. Kerk 30 Januari; overl. te Leiden 16 Februari 1818; zoon van Hendrik B., destijds adjudant, en van Catharina Blaskens.

Hij trad in 1751, oud zijnde 12 jaar, in milit. dienst als cadet in het regiment van A.A. graaf van Pretorius (comp. van kapitein de Scheffer). Op zijn verzoek ontving hij eervol ontslag 25 Dec. 1760. Hij ging toen overbij de gardes-du-corps van den Prins van Oranje, onder den hertog van Brunswijk, en bleef daarbij tot 30 Juli 1763. Den 5. Aug. 1763 aangesteld tot luitenant in de comp. van kapitein Fischboer, regiment kolonel de Salve, welk regiment naar Berbice werd afgezonden tot demping van een slavenopstand. Den 15. Nov. 1768 werd hij kapitein bij het regiment Douglas. Dit was hetzelfde regiment als het vorige, thans veranderd in een regiment mariniers onder het bevel van kolonel Douglas, geschikt tot het doen van tochten over zee, daar het zich tot den tocht naar Berbice vrijwillig had aangeboden en zich daar zoo wel gekweten had. Den 30. Nov. 1771 werd hij kapitein-commandant van de comp. grenadiers 1e bat. van voorn. regiment; 21 Oct. 1774 kapitein bij een comp. van het 2e bat. van genoemd regiment, bij overeenkomst met den kapitein P. Mörzer, aan wien A.B. gedurende zekeren tijd een jaarl. uitkeering moest doen, waarom hij dispensatie verkreeg van den zuiveringseed; 4 April 1780 majoor bij het 2e bat. en 7 Febr. 1792 luitenant-kolonel bij hetzelfde regiment (uit de aanstelling blijkt dat hij reeds van 17 Aug. 1791 af deze plaats had bekleed). In 1793 lag hij in garnizoen te Sluis, toen deze stad werd belegerd; A.B. was een der onderteekenaars van de voorwaarden, waarop Sluis aan den franschen generaal Moreau zou kunnen worden overgegeven. Hij werd als krijgsgevangene naar Frankrijk gevoerd (zie B o s s c h a , *Ned. Held. te Land* III, 76, noot). Den 9. Juli 1795 werd hij aangesteld tot kolonel van de 6e halve brigade. In 1799 was hij kommandant van een gedeelte der divisie Dumonceau of 2e Bataafsche Divisie, gelegerd in Groningen en Friesland om tijdens den inval der Engelschen en Russen in N.H. de n.o. grenzen van het land te bewaken (zie: *Het Vaandel, tijdschr. voor onderofficieren*, 11e jaarg. pag. 606 en v., en B o s s c h a , als voren, bl. 189).

In 1803 werd hij gepensionneerd met den rang van generaal-majoor. Hij woonde daarna te Leiden, en wel (volgens testament van 4 Oct. 1816) Oude Vest, Wijk V n°. 367; zijn weduwe later op de Haarlemmerstraat omtrent de Mare, Wijk VI n°. 402 (volg. boedelscheiding).

Hij huwde te Tholen 23 Sept. 1773 (huw. contr. voor notaris Johannes van Noorden: 1 Sept.) met Petronella Elisabeth Vleugels, geb. te Tholen 28 Aug. 1743, overl. te Leiden 3 Febr. 1828 dochter van burgemeester Mr. Jacob V. envan Genoveva Mathilda Davida van Lichtenbergh). Uitdithuwelijk werden, behalve een jong overl. zoon, twee zoons en een dochter geboren.

Zie: W.F. Camp, *Verhaal van het Beleg der Vesting Sluis in Vlaanderen* (Amst. 1822), bijl. I; *Verv. op Wagenaar*, XXIII, 315-317; W.M.C. Regt, *Genealogie Boonacker* (in handschr.).

Regt

[Boonacker, August Leonard]

BOONACKER (August Leonard), geb. te Amsterdam 22 Juni 1856, overl. te Utrecht 7 Oct. 1909, zoon van Leonardus Johannes

B., ambtenaar bij de posterijen, en van Auguste Catharina Grevelink (wier moeder Geertruida Jacoba Hilverdink de bekende tooneelster was).

Hij trad in militairen dienst, bezocht den Hoofdcursus te Kampen, werd in 1878 2e luitenant bij het 4e regt. inf. te Leiden, in 1883 1e luitenant, in 1896 kapitein, in 1904 majoor bij het 4e regt. inf. te Gouda en garnizoens-commandant aldaar en in 1908 luitenant-kolonel bij hetzelfde regiment te Gouda.

In 1884 behaalde hij de acte middelbaar geschiedenis, was van 1886 tot 1893 leeraar aan de K.M.A. te Breda, en van 1893-1897 in dezelfde functie bij de Cadettenschool te Alkmaar. Bij zijn overlijden prees men hem als een kundig, degelijk en ijverig hoofdofficier.

Hij huwde te Leiden 18 November 1886 met jkvr. Quirina Catharina Barnaart (geb. te Oegstgeest 22 April 1858, dochter van jhr. Jacob Maurits Quirijn B. en van Ada Margaretha Bakker Korff). Uit dit huwelijk sproot één dochter: Ada Margaretha B., geb. te Breda 2 Nov. 1887.

Zie: *De Prins*, Oct. 1909 (met portret); *Ned. Adelsb.* 1919, 67.

Regt

[Boonacker, Dr. Jan Jacob]

BOONACKER (Dr. Jan Jacob), geb. te Leiden 21 Januari 1808, ongeh. overl. te Rotterdam 24 Juli 1833, zoon van Johan Florens B. en van Anna Helena Bogaard.

In 1827 werd hij student in de medicijnen te Leiden en nam bij het uitbreken van den oorlog in 1830 dienst onder de vrijwillige jagers der leidsche hoogeschool. In 1832, tijdens de toenmalige cholera-epidemie, bewees hij goede diensten bij de verpleging van choleralijders te Rotterdam en promoveerde in 1833 tot doctor in de medicijnen op een dissertatie *de Cholera*. Hij vestigde zich daarna als geneesheer te Rotterdam, waar hij voortging met inspanning van al zijn krachten en ervaringen de gevreesde ziekte te bestrijden, doch, niet lang daarna zelf er door aangetast, bezweek hij aan de cholera 24 Juli 1833. Een huldeblijk, door de gemeente Rotterdam aan hem vereerd, een fraaie vaas met opschrift, is in het bezit van Ds. J.F.L. Boonacker, emeritus predikant te 's Gravenhage. Een geschrift van zijn zwager Ds. D.v. Heyst bij zijn promotie is in onderstaanden *Catalogus* vermeld.

Zie: *Overvoorde*, *Catal. v.d. Bibl. over Leiden e.o.* n°. 5216; W.M.C. Regt. *Genealogie Boonacker* (in handschr.).

Regt

[Boonacker, Vincent Ferdinand Jacob]

BOONACKER (Vincent Ferdinand Jacob), geb. te Leiden 10 Juni 1813, ged. Hoogl. kerk, overl. te Haarlem 18 Januari 1876, zoon van Johan Florens B. en van Anna Helena Bogaard.

Reeds op zestienjarigen leeftijd werd hij (28 Febr. 1830) te Leiden als student in de theologie ingeschreven en werd in 1835 candidaat bij het provinciaal kerkbestuur van Noord-Holland. Hij was predikant te Leersum 27 Aug. 1837 tot 8 Oct. 1848 en daarna te Enkhuizen van 22 Oct. 1848 tot zijn emeritaat, hem s.h. om gezondheidsredenen verleend met ingang van 1 Oct. 1869. Daarna ging hij te Haarlem wonen. Men getuigt van hem dat hij was: 'ijverig in zijn ambt, zoolang zijn krachten het toelieten, terwijl hij zich ook in ruimeren kring omtrent de kerk

verdienstelijk maakte, zoo in het prov. kerkbestuur als in de synode, waar hij zich mede, door kennis, oordeel en bescheidenheid, achting en toegenegenheid verwierf.'

Hij gaf in druk:

A. Neander, *Gedenkwaardigheden uit de*

geschiedenis van het christelijke leven. Naar de 3e verb. uitg. uit het Hoogd. vertaald (Rotterdam 1847-48. 2 dln.); *Bijbelsche geschiedenis* (n°. 45 van de *Volksbibliotheek*, van 1853-1861 te Amsterdam uitgegeven); *Iets uit de handelingen der classis van Rhenen en Wijk, in de jaren 1670-1673* (deels betreff. maatregelen tot bekeering van Joden en heidenen, deels den ongelukkigen toestand van vele gemeenten, inzonderheid van die van Rhenen en Amerongen, tijdens den inval der Franschen: geplaatst in *Nieuw Archief* II, 281-294); *Vermaning tot bereidheid tegen den sterfdag, in Kerkel. Archief* IV, 78; *De Fransche gemeente te Enkhuizen 1686-1721*, in *Studiën en Bijdr. op 't gebied der Hist. theologie*, III, 346-386; *Bijzonderheden aangaande het dorp Leersum en de heerlijkheid Zuylestein*, in den *Utrechtschen Volksalmanak*, 1846.

Hij huwde 18 Aug. 1837 te Brummen met Maria Cornelia Berns, geb. te Brummen 17 Maart 1817, overl. 4 Maart 1895. Uit dit huwelijk sproten tien kinderen, o.a. Johan Florens Hendrik B. (geb. te Leersum 6 Mei 1838, gepensd. kolonel der genie, redacteur der *Wetenschappelijke Bladen*), Geertruida Josina B. (gehuwd met den letterkundige David François van Heyst), en Sara Francina B. (weduwe van Mr. Johannes Leonardus Berns, den rijksarchivaris in Friesland).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Biogr. Wdb. van Ned. Godgel.* I;

Overvoorde, *Catalogus Bibl. over Leiden e.o.*, n°. 4429.

Regt

[Boonemmer, Auke]

BOONEMMER (Auke), friesch schrijver, geb. 8 Juli 1823 te Grouw, overleden in 1894 te Hardegarijp, zoon van den schoolmeester Wytse Uilkes Boonemmer en Elske Jogchems de Vries. Hij ging op de lagere school te Grouw o.a. met Herre G. van der Veen, eveneens een voorvechter van het Friesch, en te Bergum met Tj. G. van der Meulen, die ook zijn schouders onder de verachte 'boerentaal' zette. Op 12-jarigen leeftijd leerde hij bij zijn oudsten broer het verven en bij dat vak bleef hij. Hij verkeerde veel te Bergum, Buitenpost en omliggende dorpen, totdat hij in 1848 meesterknecht werd te Hardegarijp. Hij zat graag in de boeken, las Dirk Rafaëlsz Camphuyzen en strijdschriften uit den Reformatietijd. Zijn eerste friesche 'stukjes' liet hij zien aan T.G. van der Meulen. Die ging er mee naar Harmen Sytstra, die destijds meester was in Bergum en deze gaf ze plaatsing in zijn tijdschrift *Iduna*. Waling Dykstra kreeg ook werk van hem voor *De Husfrjeon*. Het meeste schreef hij bij nacht, daar hij 's daags de verkwast moest hanteeren. Hij ging er ook op uit om 'Winterjounenocht' te houden, eerst met Jentje Sytema, ook een Grouwster (1862-64), later met Waling Dykstra (1868-74).

De menschen prezen hem, maar ze lieten hem in armoede sterven. Lijgend aan vervolgingswaanzin kreeg hij zijn schamel einde. Hij was een oorspronkelijke geest, begaafd met fijnen humor. Zijn Friesch is vrij van alle hollandismen. Hij schreef in alle friesche periodieken van zijn tijd en gaf bovendien nog uit de navolgende werkjes: *De Jounpratere to Stoppelgea* (Frentsjer 1855, 1876, 1886); de 3e gewijzigde druk hiervan heet *Foarlê zingen*, z.j.; *De Swarte spegel* (Frentsjer 1856); *Baes Flip* (Leeuw. 1860); *In wonderlike âlde hear* (1862); *It oarde boask* (Leauerd 1865); *It doarpke oan 't spoar* (Frentsjer 1875); *De Schoolmeester in 't laatst der vorige en 't begin dezer eeuw* (Leeuw. 1884).

Vergelijk: opstel over A.B. in *Swanneblommen*, 1919.

Wumkes

[Boonen, Johannes]

BOONEN (Johannes) of *F a b i u s*, priester van de orde der Karmelieten in het klooster te Vlissingen, vluchtte na de inneming der stad naar Aalst, waar hij in het klooster zijner orde werd opgenomen. 1597-1602 stond hij aldaar als prior aan het hoofd van het klooster.

Zie: *Bijdragen bisdom Haarlem XXXV*, 250; Potter en Broeckaert, *Gesch. der stad Aalst II*, 308.

Fruytier

[Bor, Arnoldus Henricus]

BOR (Arnoldus Henricus), zoon van *H e n r i c u s B o r* en *M a r i a H o g e h a r t*, geb. te Amersfoort 18 Mei 1797, overleed in het Trappistenklooster van den H. Geest in Canada, 1866. Met lof had hij zijne studie in de rechten voltooid, toen hij, advocaat en doctor, besloot priester te worden; daarna kwam de begeerte bij hem op in het klooster der Trappisten van Westmalle een leven te lijden van de strengste boete. Hij ontving het kleed der orde 29 Aug. 1830 en den naam van frater Ivo en legde 12 Dec. 1831 zijn kloostergeloften af. In dien tijd onderhield men nog in Westmalle den allerstrengsten regel van den stichter der tegenwoordige Trappisten, Aug. de Lestrangé. Deze werd 1836 verlaten om de reglementen van Rancé, eenigszins gematigder, te aanvaarden. Toen Westmalle een nieuwe stichting zou beginnen in het oud-kapucijnen-klooster te Meersel, werd Pater Ivo als eerste prior aangesteld en plechtig 8 Mei 1838 door de omwonende bevolking van het klooster te Meersel ingehaald. Het volgend jaar reeds nam de prior zijn ontslag en keerde naar Westmalle terug, terwijl het klooster te Meersel 1846 werd overgebracht naar Achel. Later kwam hij de Trappisten van het klooster v.d.H. Geest in Canada te hulp en overleed aldaar.

Zie: *Geschiedenis der Trappisten- Abdij Westmalle* (Westm. 1904) 122, 142, 250.

Fruytier

[Bor, Pieter Christiaansz.]

BOR (Pieter Christiaansz.), zoon van den utrechtschen apotheker *C h r i s t i a n B o r*, geb. te Utrecht in 1559, gest. te Haarlem 19 Maart 1635. Hij genoot weinig meer dan gewoon lager onderwijs, maar leerde daarnaast Fransch, welke taal hij noodig had voor het ambt, waarvoor zijn ouders hem hadden bestemd, dat van notaris. Reeds in 1578 verliet hij Utrecht en vestigde zich als notaris te Haarlem. Bovendien werd hij later benoemd tot raad- en rentmeester-generaal van Noord-Holland. Ook heeft hij in den Haag, Rijswijk, Beverwijk en andermaal te Rijswijk, waarschijnlijk slechts tijdelijk in verband met zijn historisch onderzoek, gewoond, maar de juiste jaren daarvan zijn niet op te geven. In ieder geval woonde hij het laatste jaar van zijn leven weer te Haarlem. Eerst op rijperen leeftijd, in 1613, huwde Bor met *M a r t i n a B o o t*, dochter van *M r. G e r a r d B o o t* en *G e e r t r u i d a v a n K o u w e n h o v e n*, weduwe van *W i l l e m S a s*, procureur van den Hove van Holland. Dit huwelijk bleef kinderloos.

De geweldige tijd, dien Bor had beleefd, bracht er hem al spoedig toe de geschiedenis ervan te onderzoeken. 'Van jonghs aen vondt hij sich met een ongemeene liefde tot de kennisse der Historien ontsteken: en syne neerstigheid, om de waerheit der geschiedenissen uit te vorschen, was bijna ongelooflijk'. Wanneer hij met het verzamelen van de documenten is begonnen, is niet met zekerheid vast

te stellen; stellig is hij daarmede al spoedig na zijn vestiging in Haarlem aangevangen. Verlof om ook de publieke archieven te raadplegen had hij toen waarschijnlijk nog niet; maar zeker viel het hem toen niet zoo heel moeilijk officieele papieren en daarnaast stukken van particulieren machtig te worden; het spreekt bovendien van

zelf, dat Bor herhaaldelijk zijn eigen herinneringen en vooral ooggetuigen heeft geraadpleegd. Zoo kon hij na lange jaren van voorbereiding het eerste groote, grondige geschiedwerk over onzen opstand uitgeven. Het eerste deel verscheen als *Oorspronck, begin ende aenvang der Nederlantscher oorlogen, beroerten ende burgerlijcke oneenicheden. Waerachtige ende historische beschrijvinghe* (Utrecht 1595, fol.). Het is opgedragen aan de Staten van Utrecht en aan den magistraat der stad Utrecht bevat de drie eerste boeken van het geheele werk en beschrijft de geschiedenis van de jaren 1555 tot 1567, dus de voorgeschiedenis van den opstand tegen Spanje. Dit eerste deel werd na eenige jaren gevolgd door het tweede onder den titel: *Van de Nederlantsche oorloghen geduerende den gouvernemente van den hertoghe van Alba warachtige ende historische beschrijvinghe* (Utrecht 1601, fol.); het bevat wederom drie boeken en bracht de geschiedenis van den opstand tot het vertrek van Alva in 1573. Dat Bor's werk werd gewaardeerd, blijkt wel uit den herdruk, die spoedig noodig bleek ('s Gravenhage 1603, fol. 2 dln.). Maar bovendien blijkt die waardeering uit den steun, dien hij van overheidswege ontving. De Staten van Utrecht kenden hem bij resolutie van 4 Februari 1602 een jaargeld toe van honderd gulden en noodigden een ieder, die belangrijke papieren over de geschiedenis van den opstand onder zich mocht hebben, uit die zonder bezwaar of beperkende voorwaarde aan Bor mede te deelen; wij mogen aannemen, dat de Staten zelf de eersten zijn geweest om aan hun eigen uitnoodiging te voldoen, hoewel een bepaald besluit om de archieven voor dit historisch onderzoek open te stellen niet schijnt te zijn genomen. Bor's huwelijk kwam later zijn geschiedwerk zeer ten goede. Immers hij werd daardoor verzwagerd aan François Kriep, griffier van het Hof van Holland. Als zoodanig kon deze Bor toegang verleen tot de charterkamer van Holland, een particulier voorrecht, dat welhaast officieel door de overheid werd bevestigd. In September 1615 besloten toch de Staten van Holland op voorstel van Mathenesse en Hugo de Groot, den deskundige bij uitnemendheid: 'dat de voorsz. Pieter Bor gecommiteert wort omme sijne historie, op den voet bij hem begost, te amplieeren, ende voorts op deselve wijze in 't beschrijven van de saeken in de landen van Hollandt ende Westvrieslandt, en haere gebuuren, by dese tijden gepasseert, te continueren dat hem jaerlijks voor kosten, moeyten en besoigne sal betaelt worden de somme van seshondert ponden van XL grooten 't pondt'. Uit deze resolutie blijkt tevens, dat Bor niet alleen de officieele stukken van de archieven der Staten kon raadplegen, maar ze ook te zijnen huize kon gebruiken. Waarschijnlijk hangt met deze resolutie ook samen zijn benoeming tot raad en rentmeester-generaal van Noord-Holland.

Het duurde vele jaren, eer Bor met den herdruk en het vervolg van zijn werk gereed was; wellicht hebben de troebelen tijdens het Bestand den voortgang en althans den druk vertraagd. Eerst daarna verschenen de twee eerste deelen van de nieuwe uitgave van den *Oorspronck, begin ende vervolgh der Nederlantsche oorlogen, in XVIII boecken beschreven* (Leiden, Amsterdam 1621 fol.). Het werk is opgedragen aan de Staten van Holland en van Utrecht, aan den magistraat der stad Utrecht 'ende voornamentlijck oock' aan de prinsen van Oranje, Maurits en Frederik Hendrik; het bracht de geschiedenis van den opstand tot den dood van Willem van Oranje. In 1626 verschenen opnieuw twee deelen, die het geschied-

verhaal voortzetten tot de verrassing van Breda in 1590; in 1630 werd het vijfde deel voltooid, in 1634 het zesde en laatste deel, dat met den slag van Nieuwpoort eindigt. Bor heeft dus het voorrecht gehad zijn reuzenwerk, dat niet minder dan 37 boeken omvat, voltooid te zien; het beslaat behalve de registers een omvang van meer dan derdehelfduizend foliobladzijden.

Een werk van zulk een eerbiedwaardigen omvang geeft reeds de maat aan van den ijver, de toewijding en het doorzettingsvermogen van dezen geschiedvorschcr. Maar Bor had nog andere uitnemende hoedanigheden. De hooge eischen van den geschiedschrijver stonden hem helder voor den geest. Hij zegt zelf: 'Dese wet is den histori-schrijveren gegeven, datse niet valsch seggen noch schrijven en moghen, noch oock de waerheydt verswijghen. Een histori-schrijver en sal niet alleen geen valsche dingen verhalen, maar hij en magh oock de waerheydt om niemands liefde of vrese verbergen; hij moet de eenvoudige waerheydt meer achten dan iemants vriendschap off verstooringe, de saecken vrijelick ende getrouwelick verhalende, 't sij off die wel off qualijck aan vrinden ende vijanden begaen sijn: want het niet billick en is noch oock mette heylige wet der historiën overeencomt, dat men de dwalinge der vrinden soude willen bedecken ende haar heerlicke daden totten hemel toe verheffen, ende daerenteghen der vijanden faulten op 't hoogste met smaetwoorden schelden ende haere uitnemende daden verswijghen.' Zoo zegt hij in de opdracht van het eerste deel. En verder zegt hij, 'dat hij sijne uitterste vlijt ende neersticheit hadde gedaen ende sijn oogherck gehadt omme de waerheydt der saecke, hoewelse vijandschap baert, wel te treffen, ende sich van alle partijschap te wachten, ende de wetten der historiën naer vermogen 't observeren sonder iemant te willen ontsien of veronghelijken,' en verder, 'dat hij eenige saeken bij anderen beschreven, hadt achtergelaten, omdat hij daer na vlijtich ondersoeck geen sekerheit van kon bekoemen; dat hij veele andere saeken van gewichte bij anderen niet aengeroot, hadt verhaelt met goede ende vaste sekerheit, opdat de nakomelingen met de waerheit moghten gedient sijn.'

Bor weet dus volkomen goed, dat de geschiedschrijver zorgvuldig moet onderzoeken en onpartijdig moet schiften en oordeelen; ook is hij er zich van bewust, dat hij alleen de waarheid en niets dan de waarheid moet zoeken en zoo mogelijk beschrijven. Inderdaad is hij ook in dit opzicht geslaagd, wat evenwel door zijn eigenaardige wijze van werken hem gemakkelijk werd gemaakt. Want Bor's werk is geen eigenlijke uitbeelding van den strijd tegen Spanje geworden, hoewel hij zeer dikwijls zelf aan het woord is en dan ook zijn indruk en oordeel onbevungen geeft. Maar de groote waarde van zijn boek ligt toch minder in den verhalenden tekst dan in de vele documenten, die hij in extenso afdruckt. Daar tal van stukken over deze veelbewogen periode natuurlijk zijn verloren gegaan, heeft Bors werk de waarde van een magazijn van zeer gewichtige stukken over de geschiedenis van onzen opstand. Die beteekenis zal het ook steeds wel behouden.

Na Bor's dood is zijn werk herdrukt en aangevuld. Behalve een amsterdamschen nadruk van de twee eerste deelen van 1621, moet bovenal worden genoemd de groote en veel gebruikte uitgave van den *Oorsprongh, begin en vervolgh der Nederlandsche oorlogen. Verciert met afbeeldingen van vermaarde mannen en printen* (Amsterdam 1679-84, 9 dln. fol.; ook 4 dln. fol.). Bij de uitgave van 1621-34 behoort nog een *Register ofte bladtwijser*

op alle de seven-en-dertigh boecken der *Nederlandsche oorloghen* (Amsterdam 1640, fol.). Aan die van 1679-84 is bovendien nog toegevoegd een *Bijvoegsel van authentyke stukken, die in de Historie van Pieter Bor slechts summierlijk en stuksgewijs of in 't geheel niet gevonden worden* (Amsterdam 1679, fol.).

Bor heeft behalve zijn hoofdwerk nog andere boeken geschreven. Onmiddellijk bij dat hoofdwerk sluit aan zijn *Oorspronck, begin ende aenvanck der Nederlandschen oorloghen ende nu deur denselven* (d.i. Bor) *in liedekens vervaet* (Leiden 1617, 4°; 2e dr. Amsterdam 1747, 4°; 3e dr. Amsterdam 1762, 4°). Hij schreef deze berijmde historie der jaren 1555 tot 1567 'tot vermaecking der Nederlandsche vrouwen ende jeucht, slecht ende recht in onconstig gemeen dicht'; de liederen zijn gesteld op de bekende zangwijzen van de psalmen van Datheen en vielen blijkens de herdrukken nog lang in den smaak. Bovendien gaf hij uit *Het eerste deel der Chronycke Carionis* 1576-1619 (Amsterdam 1632, fol.). Toen den Bosch in 1629 door Frederik Hendrik was ingenomen, vond Bor daarin aanleiding om uit te geven zijn: *Gelegenheyte van 's Hertogen- Bosch, vierde hooft-stad van Brabant, haar oorspronck, fundalie ende vergrootinge, verscheiden hare belegeringen, ende eyndlijcke overwinninge, verrassinghe ende inneminghe van Wesel ende meer andere geschiedenissen des jaers 1629* ('s Gravenhage 1630, 4°); het boek behoort tot onze beste stedebeschrijvingen.

Ten slotte heeft Bor ook letterkundig werk nagelaten: hij gaf uit *Twee tragikomedien in prosa als Apollonius prins van Tyro en Apollonius en zijne dochter Tarsia* ('s Gravenhage 1617, 4°), die echter van weinig beteekenis zijn.

Zijn portret werd geschilderd door Fr. Hals, eertijds in het Museum Boymans te Rotterdam, doch in 1864 verbrand, door Fr. Hals(?) in de verkoop van de collectie Astruc, Parijs 1878, en door A. van Halen in het Panpoeticon Batavum; gegraveerde portretten werden vervaardigd door Adr. Matham, J. Matham, A. van Zijlvelt, J. van de Velde en A.P. Felix.

Zie: *Van der Monde's Tijdschrift* I, 211 vlg.; *Utrechtsche Volksalmanak* 1863, 213 vlg.; *Kronyk Hist. Gen.* III, 86 vlg.; te Winkel, *Ontwikkelingsgang der Ned. letterk.* I, 262, V, 58. en de daar aangehaalde bronnen; Fruin, *Verspr. Geschr.* reg. in voce; Blok, *Gesch. v.h. Ned. volk* II², 670 vlg.; Nijhoff, *Bibliographie van Noord-Nederlandsche plaatsbeschrijvingen*, in voce.

Brugmans

[Borch, Gesina ter]

BORCH (Gesina ter), geb. 1633 te Zwolle en overl. 1690 te Deventer, was de dochter en leerling van Gerard ter Borch. Zij muntte uit in het teekenen. Teekeningen van haar hand bevinden zich te Amsterdam, Prentenkabinet: album met teekeningen van 1653-74 (183 stuks) (in dit album bevinden zich ook teekeningen van andere familieleden, verder knipsels van C. Schelling van 1685, teekeningen naar Rembrandt), een poesie-album van 106 bladen met 84 teekeningen, een 10-tal teekeningen uit een schetsboek en een H. Caecilia; te Rotterdam, Museum Boymans: markt bij avond; te Brunswijk, Prentenkabinet: oude vrouw met jong meisje; te Weenen, Albertina: een soldaat met stormhelm, een soldaat met pijp.

Haar geschilderd zelfportret kwam voor op een verkoop van te Amsterdam 1843, een door een onbekende geschilderd portret in 1874.

Zie: A. Bredius in *Zeitschr. für Bild. Kunst* 1883, 370, 406; E.W. Moes, in: *Oud-Holland* 1886, IV, 159; Houck, *Mededeelingen betr. G. ter Borch etc.* Zwolle 1899; Thieme-

Becker, *Künstlerlexikon* IV, 338; E. Michel, in *Gaz. des Beaux Arts* 1886, II, 399, 404; C.K. Nagler, *Neues allgem. Künstlerlexikon*, München 1835-52, XVIII, 246; J. Immerzeel, *De levens en werken der holl. en vl. kunstschilders*, Amst. 1843, III, 133; C. Kramm, *De levens en werken des holl. en vl. kunstschilders*, 1857-64, VI, 1612; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 702.

J.M. Blok

[Borch, Henrick ter]

BORCH (Henrick ter), ged. te Deventer 30 Nov. 1634, overl. aldaar 20 Mei 1680 en 24 Mei in de Lebuinuskerk begraven, was de zoon van Bernard ter Borch en van Christina Dapper. Hij huwde te Deventer 7 April 1661 Fenneken Heijdentrijck (ged. Deventer 24 Aug. 1643, overl. 16 Mei 1701, dochter van burgemeester Rijkman Heijdentrijck en van Geesk en Jansen). Ter Borch was van 1662-68 lid van de gezworen gemeente te Deventer, burgemeester aldaar van 1668-72, wederom gemeensman 1672 en 1673, hoogschout 1674, burgemeester van 1675-80. Bovendien van 1671 tot zijn dood afgevaardigde ter Staten-Generaal.

Hij behoorde in 1672 tot de kleine minderheid in den deventer magistraat, die de stad tegen de munstersche en keulsche troepen tot het uiterste wilde verdedigen. Na de inneming der stad nam de keurvorst van Keulen bij hem zijn intrek. Te zijnen huize bevond zich toen Gerhard ter Borch's beroemde schilderij 'de vredesgezanten te Munster'; verstopt in een kist op zolder werd het door de ingekwartierde soldaten gelukkig niet ontdekt.

Hij stond in groote gunst bij de koning-stadhouder Willem III, die meermalen bij hem kwam logeeren. Volgens Houbraken werd deze ook te zijnen huize door Gerhard ter Borch geschilderd.

A. Moonen vervaardigde hem een lijkdicht. (*Grafdichten* p. 487).

Zie over hem: M.E. Houck, *Mededeelingen betreffende Gerhard ter Borch enz.* (uitgegeven door: *Overijsselsch Regt en Geschiedenis. Versl. en mededeelingen* 20ste stuk) pag. 76 vgl.

H. Kronenberg

[Boreel, Adam]

BOREEL (Adam), geb. te Middelburg 2 Nov. 1603, overl. 1666 (volgens Hijlkema, a.w. I, blz. 12, aant. 4, in 1667), ongehuwd, zoon van Jacob Boreel, heer van Duynbeke en Maria Gremminck. Hoewel geen predikant, was hij een theoloog van beteekenis en had hij Latijn, Grieksch en Hebreeuwsch met ernst beoefend. Men verhaalt van hem, dat hij veel geld heeft verspild met het zoeken naar den Steen der wijzen. Wat zijne godsdienstige gevoelens aangaat, kon hij zich kwalijk voegen in het gareel van de gangbare begrippen. Zijne meeningen, zeide iemand, waren een mengsel van de dwalingen van Donatus, Franciscus Pucci, Faustus Socinus, Sebastiaan Franck en Eusebius Meisner, en betroffen vooral den tegenwoordigen staat van christendom en kerk. Geen enkele gemeente gaf het zuivere beeld van het ware Christendom. Wie het ernstig meende, behoorde welk kerkgenootschap ook te verlaten. Ja, het was ongeoorloofd aan eenige openbare godsdienstoefening deel te nemen. Alleen in particuliere samenkomsten kon het godsdienstig leven worden gekweekt. Daar kon de Bijbel gelden als eenige regel des geloofs en zouden volkomen vrijheid en gelijkheid kunnen heerschen voor allen. Dit noemde hij 'de kerk der oogluiking', die de grondbeginselen van het ware

Christendom zou kunnen herstellen en uit hare tijdelijke verborgenheid te voorschijn zou treden als de alles omvat-

tende kerk van Christus. Voor deze 'kerk der ookluiking' trachtte Boreel met grooten ijver aanhangers te winnen; hij slaagde, aanvankelijk althans, bij Remonstranten te Rotterdam en Vlaardingen, bij enkele Lutherschen te Kampen en Zwolle, zelfs bij Roomschen in Brabant door tusschenkomst van den adellijken geneesheer J a n B a p t i s t v a n H e l m o n d , heer van Merode, Oirschot, Roijenborch enz. (overl. 30 Dec. 1644). Boreel vertrok omstreeks 1646 naar Amsterdam, kwam daar in aanraking met Daniël van Breen en Michiel Comans, die met enkele anderen een kring vormden van vromen, en bij wie zich later G a l e n u s A b r a h a m s aansloot. Zij stichtten een zoogenaamd Rijnsburger college. De geschriften van Boreel werden bestreden door J o h . H o o r n b e e k , S. M a r e s i u s en den Lutheraan F r e d e r i k R e i n m a n , welke laatste Boreel een atheïst noemde. Van hem moet afkomstig zijn de uitspraak: 'Kennis zonder praktijk is een duivel; praktijk zonder kennis een schaap; samengevoegd is het een engel'. Boreel steunde J a c o b J u d a L e o n , toen deze een model maakte van Salomo's tempel, dat eerst van Middelburg naar Amsterdam, later naar Londen gebracht werd.

Hij schreef anoniem: *Merck-teycken om te komen tot kennisse van de ware en valsche Religie, Kerck ende Leeraren* door C.A.B. (1633), (zie van Doorninck, a.w. n°. 2956, kol. 304 en 724); voorts: *Ad legem et ad testimonium sive erotematica propositio et deductio quorundam conscientiae casuum, praecipue de publico N.T. cultu, aliisque christianismo vel necessariis vel utilibus; exhibitis christianorum ecclesiis et coetibus illis, qui solam veteris et novi testamenti scripturam pro unico Fidei et Morum canone profitentur* (1645).

Het volgende jaar schreef S. M a r e s i u s daartegen: *De usu et honore sacri ministerii* etc.; in 1653 J o h a n n e s H o o r n b e e c k , *Apologia pro ecclesia Christiana non apostatica*. Boreel schreef hierop: *Pacis ecclesiasticae propenticum* en Hoornbeeck wederom: *Summa controversarium*.

Voorts: *Ontleedinge van de Peste der Sonde* (Leyde 1655); *Ad Sam. Maresium Autorem Mantissae libelli, cui titulus; dissertatio de usu et honore S. Ministerii in ecclesiis reformatis, Protrepticum* (Amst. 1664); *Vraag-stukken voorgesteld door den Hooggeleerden Theologant A. B(oreel) aan alle soodanige predicanten, die alsof Gesandten Gods waren sig een hooger als menschelijk beroep en autoriteit aanmatigen* (Amst. 1664); *Ernstige en gewigtige vraag-stukken voorgesteld door wijlen den Hooggeleerden Theologant A. B(oreel) aan alle Evangelische kerken* (Amst. 1666), waarschijnlijk een herdruk van het vorige werk (vgl. v a n

D o o r n i n c k , a.w., n°. 5112); *De Veritate historiae evangelicae concatenatio Aurea Christiana, sive cognitio Dei ac Domini nostri Jesu Christi* (1677), vertaald als: *De Christen gulden schakel, of de kennisse Gods ende onzes Heeren Jesu Christi* (Amst. 1677); *Tractatio de fraterna religione, inchoata in presentia Amicorum, Amstel. die 8 Sept. 1664*, vertaald als: *Onderhandelinge noopende den broederlijcken Godtsdienst, aangevangen in presentie der vrienden in Amsterdam den 8 Septemb. 1672(?)*, ms.; *Scripta Adam Borelli posthuma quibus praefixus est ejusdem tractatus ad legem et testimonium, olim editus cum annexis in fine nonnullis aliis ad haec spectantibus* (Cosmopoli, typis impressoris); 't *Evangely volgens Mattheus, en de brief van Paulus aan de Romeinen in 't Grieksch, met een nieuwe Nederduitsche vertaaling, van woord tot woord onder het Grieksch gevoegt* enz. (Amst.

1693), met een voorrede en eenige bijvoegselen van W. H o m m a , zie *Catal. Bibl. Doopsgez. Gem. te Amsterdam I*, blz. 38.

In 1646 kreeg Boreel octrooi voor het drukken van een tekst van den Talmud. Hij heeft ook eenige verzen nagelaten, o.a. in C. I. S t a p e l s , *Lusthof der zielen* (Alkm. 1681), blz. 294. Vgl. van S l e e , a.w. blz. 368.

Zie: V i s s c h e r e n v a n L a n g e r a a d , *Het Protestantsche Vaderland I* (1907), 500 v.; J. C. v a n S l e e , *De Rijnsburger Collegianten* (Haarl. 1895), blz. 77, 135-143, 260, 268, 385, 406; C. B. H y l k e m a , *Reformateurs I* (Haarl. 1900), 12, 17, 89, 155, 372. II (Haarl. 1902), 333, 336; J. I. v a n D o o r n i n c k , *Bibliotheek van Nederl.*

Anonymen en Pseudonymen ('s Gravenhage en Utr. 1870), n°. 2956 (kol. 304, 724), n°. 5112; *Doopsgezinde Bijdragen* 1900, 4.

Knipscheer

[Boreel, Johan]

BOREEL (Johan), geb. te Middelburg 22 April 1577, overl. 15 Nov. 1629, tweede zoon van J a c o b e n M a r i a P a s s c h i e r . Hij was, behalve invloedrijk staatsman, een zeer geleerd man, vooral in de oostersche talen, pensionaris van Middelburg in 1613-19, secretaris van de Staten van Zeeland (14 Sept. 1615), en raadpensionaris (28 Oct. 1625). Meermalen als staatsch gezant optredend aan het Hof van Jacobus I in Engeland, werd hij door dezen op 20 April 1622 in den adelstand verheven. Veel reizend in Engeland, Frankrijk, Italië, Roemenië, Syrië en Palestina, bracht hij in ons land waardevolle, vooral oostersche boeken en handschriften, die hij schonk aan den hoogleeraar Thomas Erpenius. Hij was bevriend met Hugo de Groot, die hem in zijn *Poëmata* roemt en een bruiloftsgedicht op zijn huwelijk dichtte. Hij liet een groote bibliotheek, vooral van oostersche boeken en mss. na, benevens een belangrijk medailleskabinet, dat na zijn dood te Middelburg verkocht werd. Hij liet uit zijn huwelijk met A g n e s H e y m a n vijf zoons na: T h e o d o o r , baljuw van Middelburg; J a c o b burgemeester aldaar; J o h a n , heer van Westhoven, bekend staatsman en diplomaat; W i l l e m , bekend diplomaat; P i e t e r , schepen van Veere; benevens vier dochters.

Hij schreef: *Commentarius in Danielelem, primum anglice scriptus ad Hughone Broughthons, nunc Latinitata donatus* (Mittelb. 1599); aan hem wordt toegeschreven: *Commentarius in Danielelem, cum accessione Graecorum patrum, qui nunc primum in lucem veniant ex ms.* (Basil. 1600).

Zie: V i s s c h e r e n v a n L a n g e r a a d , *Het Protestantsche Vaderland I* (1907), 500.

Knipscheer

[Borger, Petrus Abraham]

BORGER (Petrus Abraham), geb. te Leiden 16 Juni 1815, overl. te Arnhem 1 Aug. 1882, zoon van prof. Elias Annes B. (zie dl. IV kol. 222) en van diens eerste vrouw Abrahamina van der Meulen.

Op vijfjarigen leeftijd ouderloos, genoot hij een uitnemende opvoeding bij zijn oom Dr. G. J. S c h a c h t , predikant te Leiden. Hij bezocht aldaar het gymnasium en werd 16 Febr. 1833 student in de godgeleerdheid te Leiden. Hier promoveerde hij 3 April 1840 tot doctor in de theologie op een *dissertatio theologica exegetico moralis de parte epistolae Pauli ad Romanos paraenetica*, en werd in hetzelfde jaar candidaat bij het provinciaal kerkbestuur van Zuid-Holland. Den 7. Nov. 1841 op zijn eenige

standplaats Amerongen bevestigd, werd hij aldaar 31 Aug. 1856 emeritus en vestigde zich metterwoon te Arnhem, waar hij zijn rusttijd doorbracht met de samenstelling van een alfabetische naamlijst van nederlandsche predikanten,

met hun levensbijzonderheden. Behalve uit de vele predikantenboekjes, in de 18e eeuw in druk verschenen, putte hij zijn aantekeningen uit den *Boekzaal* en de *Kerkel. Courant*, welke periodieken vrijwel volledig in zijn handschrift zijn opgenomen. Nadien heeft hij ook *T i d e m a n 's Remonstr. Broederschap, De Doopsgez. Bijdragen, de Evang. en Herst. Luth. naamrollen* e.a. opgenomen en hield ook aantekening van gegevens over predikanten in diverse andere gedrukte werken. Borger schijnt nog plannen te hebben gemaakt, om deze al te uitvoerige naamlijst te laten drukken, doch heeft later waarschijnlijk de onmogelijkheid daarvan ingezien. *Het Protestantsche Vaderland* I, 510, zegt dat het werk tot 1850 loopt, doch het is door Borger tot zijn dood toe bijgehouden en berust thans in de bibliotheek der Amsterd. universiteit. Slechts twee letters (A en B) zijn z.g. in het net geschreven en deze loopen, naar ik meen, tot 1850. Het klad gaat tot 1882 en is met het overige in een schier microscopisch schrift geschreven, zoodat er vrij wat oefening wordt vereischt om het ms. in bijzonderheden te verstaan.

Behalve dezen 'levensarbeid' schreef Borger in het *Kerkelijk Archief* eenige artikelen, t.w.: *Lijst der predikanten van Amerongen* (in dl. I, 1857, 503, 504); *De zegels en zinnebeelden der Ned. Herv. Kerken* (in dl. III, 1862, 140-160, en dl. IV, 1866, 410-412). Dit laatste is een voortzetting van hetgeen prof. N.C. K i s t over dit onderwerp in genoemd *Archief* had geschreven.

Zie: V i s s c h e r en v. L a n g e r a a d, *Het Protest. Vaderland* I, 509, 510.

Regt

[Borger, Pier Annes]

BORGER (Pier Annes), geb. te Joure in 1786, aldaar overleden 7 Febr. 1860, broeder van den leidschen hoogleeraar Elias Annes B. was eerst wijnkooper, daarna wijnkoopersknecht, naderhand voorzanger-voorlezer in de Herv. kerk te Joure en eindelijk hofmeester op een stoomboot. Hij gaf uit *Dichterkransje* (Heerenveen 1826).

Wumkes

[Borgh, Antonius van der]

BORGHT (Antonius v a n d e r), geb. te Breda 1730, overl. te Gierle 2 Mrt. 1790, behaalde als student der paedagogie het Verken te Leuven bij de promotie 1750 de tweede plaats der filosofie. Twee jaar later werd hij aldaar tot leeraar der wijsbegeerte aangesteld en vervolgde intusschen zijne theologische studiën, totdat hij 8 Mei 1758 den graad van licentiaat verkreeg. Het volgend jaar werd hij pastoor te Gierle bij Turnhout. 1773 werd hij aangesteld tot landdeken van het district Herenthals. Hij overleed in zijn parochie Gierle en werd begraven achter het koor der kerk, waar zijn grafschrift nog wordt aangetroffen.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XX (1886), 271.

Fruytier

[Borm, Walterus]

BORM (Walterus), monnik van het Karthuizerklooster Monnikhuizen te Arnhem, beschreef in het nederlandsch het leven der H. Anna met eenige mirakelen door hare voorspraak verkregen. *M o r o t i u s* steunend op *A r n . R a i s s i u s* vermeldt dat werkje zonder den juisten titel aan te geven. *P a q u o t* noemt den schrijver

Borget en zegt, dat door hem het leven of de legende van St. Anna, vertaald uit het latijn, werd uitgegeven zonder naam van den drukker, 19 Jan. 1504 te Deventer.

Morotius maakt nog melding van Henricus Borm, een vroom man, Karthuizerprior van het klooster te Utrecht, overl. 2 Aug. 1353. Hij komt niet voor in het necroloog van het klooster Nieuwe Licht of in de lijst der prioren.

Zie: Morotius, *Theatrum chronol. Cartus.*

ord. (Taur. 1631) 152, 183; Paquot, *Mémoires litt.* X, 295.
Fruytier

[Borremans, Adrianus]

BORREMANS (Adrianus), jongste broeder van Antonius Borremans (die volgt), alumnus van de Remonstrantsche Broederschap, aanvaardde half gedwongen de bediening van de gemeente te Frederikstad a.d. Eider op 7 Juni 1683 voor drie jaren. In de vergadering van 16 Mei 1686 blijkt dat zijn broeder Salomon (die volgt) aan de Broederschap uit zijn naam kennis had gegeven dat hij op verzoek van den magistraat besloten had te blijven, mits hij met kennisgeving van vijf maanden te voren aan den magistraat, ten allen tijde naar het vaderland vertrekken mocht. Hij vertrok 12 Juli 1696, en werd in 1699 te Woerden beroepen. In Dec. 1695 werd over hem bij den amsterdamschen kerkeraad geklaagd, dat hij huisdoop had bediend aan het kind van een schipper zonder verlof van den kerkeraad. Een beroep te Vlaardingen in 1697 schijnt niet tot uitvoering gekomen te zijn. Twee brieven van Phil. van Limborch aan hem, gedateerd 20 Febr. 1693 en 15 Dec. 1695, en twee eigenhandig geteekende van hem aan denzelfde, gedateerd 26 Febr. 1693 en 9 Febr. 1696, de beide oudste handelend over de verdraagzaamheid jegens de Kwakers, de beide andere over kerkelijke geschillen te Frederikstad, worden bewaard in de Bibliotheek der Remonstrantsche Gemeente te Rotterdam.

Zie: J. Tideman, *De Rem. Broederschap. Biogr. Naamlijst* (Amst. 1905), 190, 193, 268, 403 v., 449; *Cat. van Handschr. op de Bibl. der Rem.-Ger. Gem. te Rott.* (Amst. 1869), n°. 677 e, f, g, i.
Knipscheer

[Borremans, Antonius]

BORREMANS (Antonius), oudste zoon van Nicolaus Borremans (zie dl. III, kol. 149, en Johanna de la Tombe, die 1 Oct. 1645 trouwden, geb. te Gorinchem, studeerde aan het seminarium van de Remonstrantsche Broedersch. te Amsterdam onder leiding van Steven Curcellaeus, werd remonstrantsch predikant te Gorinchem in 1671, te Hoorn in 1682, overl. 21 Oct. 1683. De *Catalogus van handschriften op de Bibliotheek der Rem.-Geref. Gemeente te Rotterdam* (Amst. 1869) vermeldt onder n°. 783-786 eigenhandig geteekende brieven van hem.

Hij schreef: *Variarum lectionum liber, in quo varia utriusque linguae Auctorum loca explicantur atque illustrantur, ritus prisci eruuntur, et multa non ubique obvia docentur* (Amst. 1672); *Vesperae Gorinchemenses, in quibus varia loca, tam scripturae sacrae, quam aliorum auctorum explicantur, ritus prisci, aliaque non ubi vis obvia eruuntur. Subjunguntur variae epistolae mutuae inter Auctorem et clarissimum virum Philippum Limborchium* (Amst. 1687); *Dialogus literarius de Poëtis et Prophetis, in quo de nonnullis quae tum ad sacras, tum ad prophanas literas pertinent, disputatur* (Amst. 1678).

Hij bezorgde de volgende uitgave: Vossius M., *Annales Hollandiae, Zelandiaeque in quibus sexcentorum fere annorum res gestae continentur, a Theodorico I usque ad translatum a Jacoba in Philippum imperium*alt. ed. ex autogr. auct. cura A. Bornemansii (Amst. 1680).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Het Protestantsche Vaderland I* (1907), 512 v.; J. Tideman, *De Rem. Broederschap. Biografische Naamlijst* (Amst. 1905), 261, 299, 301, 448.

Knipscheer

[Borremans, Salomon]

BORREMANS (Salomon), broeder van Antonius Borremans (zie vorig artikel), overl. te Leiden in April 1716 (begraven 20 April te Zoetermeer); werd remonstrantsch predikant te Tiel, in 1675, waar hij ook jongelieden onderwijs gaf.

Na eenige onderhandelingen werd hij door het lot voor Tiel aangewezen tegen Nieuwkoop, waar men hem ook begeerde. In 1679 beriep hem de gemeente te Maasland, waar zijn vader hulp behoefde; doch de gemeente te Tiel wist hem te behouden. In Aug. 1680 aanvaardde hij den dienst te Zegwaard en Zoetermeer en werd in 1715 emeritus.

Zie: J. T i d e m a n , *De Rem. Broederschap. Biogr. Naamlijst* (Amst. 1905), 23, 131, 222 v., 239, 330, 345, 355 v., 403, 448.

Knipscheer

[Borssele, Joannes van]

BORSSELE (Joannes v a n) of B o r s a l i u s , geb. te Middelburg of volgens sommigen te Veere, had zijne studiën voltooid aan de universiteit te Leuven, waar hij 1490 professor der filosofie was in de paedagogie het Verken. Zeer weinig is van hem bekend. Of hij verwant was met de adellijke familie van Borselen is twijfelachtig. Te Leuven behoorde hij tot de groep van humanisten, die Dorpius toejuichten en steunden in zijn pogen, om bij de jeugd de klassieke letteren en oude talen te doen waardeeren en beoefenen. In 1515 trad Borsalius op als leeraar der humaniora en 1518 was hij een ernstige mededinger van zijn landgenoot en vriend Adr. van Baarland naar den leerstoel der latijnsche taal in het pas geopende college van Busleiden. In een brief van den Kruisheer Gerard Geldenhauer van Nijmegen, voorkomend in de werken van Baarland, wordt Borsalius geprezen als 'vir vitae integritate et summa eruditionis clarissimus, qui a morum honestate, boni cognomen meruit.' Erasmus noemt hem onder de geleerden, die hij te Leuven had leeren kennen en van wien hij groote verwachtingen had. Hieron. Busleiden, staatsdienaar van Karel V, zocht een bekwaam leermeester voor een zijner neven, wonend in Luxemburg en meende dien te vinden in den persoon van J. Borsalius. Deze kweet zich uitmuntend van zijn taak, waarvoor Busleiden hem zeer dankbaar was, zooals blijkt uit de brieven van Busleiden aan hem gericht. Borsalius was niet zeer ingenomen met deze ondankbare taak en klaagt zijn nood aan Erasmus; hij roept diens voorspraak in om een leerstoel in een of ander college te verkrijgen in een brief uit Arlon 21 Nov. 1515. Het volgend jaar was Borsalius weder te Leuven. Busleiden beveelt hem met den allergrootsten lof aan bij een zijner kennissen. Erasmus steunde Borsalius op alle wijzen. Dec. 1517 beveelt hij hem aan bij den bisschop van Utrecht, Philips van Bourgondie, en prijst hem zoo hoog mogelijk. Uit dezen brief blijkt, dat Borsalius kanunnik van St. Pieter te Middelburg was.

Voor Borsalius was het zeker een groote teleurstelling, dat hij bij de oprichting van het college van Busleiden 'de Drie Talen' 1517, werd voorbijgegaan. De aanbeveling van Erasmus bij den bisschop van Utrecht werkte ook niet veel uit. 1518 werd Joannes Borsalius benoemd tot deken van het kapittel op het kasteel Sandenburg bij Veere, wel te onderscheiden van het kapittel der O.L. Vrouwe kerk in de stad Veere, beide gesticht door de heeren van Borselen. 28 Maart 1519 schrijft hij uit Veere aan Erasmus en betreurde het geen tijd te hebben om zich aan de schoone letteren te wijden. 1519 belastte hij zich met de opvoeding van den zoon van A d o l f v a n B o r s e l e n , heer van Veere. 1540 was Mr. J a c o b T a s s o u l deken en B. dus waarschijnlijk overleden.

Zie: P a q u o t , *Mémoires litt.* I, 32; de l a R u e , *Geletterd Zeeland* 215, 248-250; *Analectes hist. eccl. Belg.* XX (1886), 230; *Annuaire université Louvain* 1874, 397-412; *De Katholiek* XLVII (1865), 187; H. de J o n g h , *L'ancienne Fac. de théologie à Louvain* (Louv. 1911) 122, 123, 199, 247.

Fruytier

[Bosc, Pierre du]

BOSC (Pierre du), geb. te Bayeux 21 Febr. 1623, studeerde te Montauban en te Saumur in de theologie, werd in 1646 predikant te Caen, daarna te Châlons. De intrekking van het edict van Nantes verdreef ook hem uit zijn vaderland. Gevlucht naar Holland, werd hij in Nov. 1685 waalsch predikant te Rotterdam, waar hij overleed op 2 Jan. 1695. Zijn redenaarsgaven werden alomt geroemd, zelfs door Lodewijk XIV; vooral zijne preek op 1 Jan. 1686, waarin hij de gebeurtenissen van het afgelopen jaar beschreef, moet indrukwekkend geweest zijn. Verscheidene preeken zijn van hem in de fransche taal te Genève en in ons land gedrukt, enkele ook in onze taal overgezet en herdrukt tot lang na zijn dood. P. le Gendre beschreef zijn leven: *la vie de P. du Bosc* (Rott. 1694).

Zijn portret werd gegraveerd door J. Gole naar B. Vaillant; een afbeelding geeft Bresson.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Het Protestantsche Vaderland I* (1907), 520 v.; Gabriel Laforgue, *Pierre du Bosc, 1623-92* (Montauban 1883); L. Bresson, *Souvenir du troisième cent. de l'égl. Wal. de Rotterdam* (Rott. 1890).

Knipscheer

[Bosch, Henricus]

BOSCH (Henricus) of B u s s c h e n , zoals hij zelf teekende, geb. te Roosendaal, N.Br., op het eind der 15e eeuw, Norbertijn in de abdij te Tongerlo, 23 Juni 1516, vermoord door een bende Wederdoopers op zijn pastorij te Nispen 23 Aug. 1557.

In de abdij had Henricus Bosch zich onderscheiden door zijn godsvrucht en geleerdheid. Hij bekleedde er het ambt van superior en dan van prior. 2 Juni 1527 werd hij door zijn overste als pastoor aangesteld te Duffel. 16 Dec. 1532 werd hij verplaatst naar Alfen en 30 Febr. 1540 naar Nispen. Het doodenboek der abdij looft zijn ijver voor de parochianen en zijn liefde voor de armen.

Zoodra H. Bosch den moord vernam op zijn medebroeder, den pastoor van Klein-Zundert, Arnoldus van Vesse, 19 Juni 1557, begaf hij zich daarheen; 11 Aug. 1557 schreef hij aan den abt van Tongerlo een omstandig verhaal over de barbaarsche wijze waarop deze was omgebracht. 23 Augustus daarop drong des nachts om 11 uur een bende met geweld in zijne pastorij, viel op hem aan en na vreeselijk gewond te zijn, onderging hij een schrikkelijken dood. Zijn lijk werd naar Tongerlo vervoerd. Zijn naam bleef in Tongerlo en bij zijne parochianen in eere. Zijn medebroeder Lambert de Leeuw plaatste een opschrift op zijn graf en verkreeg van den vicaris-generaal van 's Hertogenbosch van de Leemputten de noodige toelating, het gebeente van den martelaar te verheffen.

Zie: van Spilbeeck, *Les martyrs de Tongerlo au XVIe siècle* in *Précis historiques* 1890, 325-327; W. van Spilbeeck, *De abdij van Tongerlo* 324-326; dez. *Necrologium B.M.V. de Tongerlo* (Tong. 1902) 166.

Fruytier

[Bosch, jonker Jean du]

BOSCH (jonker Jean du), ridder, geb. in Zuidbrabant, data van geb. en overl. onbekend.

Hij was hofmeester van den graaf van Egmond te Brussel en teekende in 1566 het Compromis. In 1567 wist Bosch van het plan om Alva in de omstreken van Brussel op te lichten; dit werd verraden en Bosch vluchtte naar den Prins van Oranje;

later werd hij verbannen. Oranje zond hem naar de uitgeweken Nederlanders in Engeland om collecten te houden. 23 Juni 1568 was hij bij de Watergeuzen en nam met Sonoy en Laers in de haven van Emden een schip; daarna wordt zijn naam niet meer gehoord.

Zie over hem: Bor, I, 237; Franz, *Ostfriesland und die Nederl.* 47; Pouillet, *Corr. de Granvelle* III, 146, 612, 620; te Water, *Verbond der Edelen* II, 266, 267; van Groningen, *Gesch. der Waterg.* 175; van Vloten, *Nederl. Volksopt.* (1858) I, 244.

Vogels

[Bossche, Elisabeth van den]

BOSSCHE (Elisabeth van den), ongehuwd, verbleef vele jaren te Leuven, verhuisde daarna naar hare geboorteplaats Maastricht, waar zij 3 Mei 1572 overleed. Zij stichtte een studiebeurs in het college van den H. Geest te Leuven. Van deze stichting schijnt niets meer te zijn overgebleven. De beroemde professor Ruard Tapper beschikte in een codicille van zijn testament 29 Febr. 1559, dat aan Elisabeth van den Bossche een beeld van den H. Hieronymus, dat zijn huis versierde, zou gegeven worden.

Zie: Val. Andreas, *Fasti acad.* (Lov. 1650) 293; *Analectes hist. eccl. Belg.* XVII (1881), 186; *Annuaire univ. Louvain* 1841, 198.

Fruytier

[Bossche, Franciscus van den]

BOSSCHE (Franciscus van den), priester en Norbertijner-kanunnik te Drongen, overl. te Dordrecht omstreeks 1600, was 1578 pastoor te Pauluspolder in Zeeuwsch-Vlaanderen, toen in geheel Vlaanderen een algemeene vervolging der katholieken losbrak door de calvinistische regeering. Pastoor van den Bossche moest aanzien hoe in zijne kerk alles vernield werd en deze in bezit werd genomen door een predikant, die zich in zijn pastorie vestigde. Hij vluchtte naar Brugge, doch moest spoedig deze stad verlaten, daar over alle priesters het banvonnis werd uitgesproken. Na eenig rondzwerven; viel hij in handen van eenige geuzensoldaten, die hem van alles beroofden (1580), doch naar Aalst lieten gaan, waar hij in de grootste ontbering leefde. Hij verkreeg, op voorwaarde, dat hij nauwkeurig rekening zou doen, de toelating al de inkomsten te ontvangen van de bezittingen der abdij te Aalst en omstreken. Reeds het volgend jaar 1581 werd hij gevangen gezet en eerst 1582, nadat de abt een hoogen losprijs betaald had, vrijgelaten. Toen Parma aan het schrikbewind der Calvinisten een einde gemaakt had, keerde van den Bossche naar Pauluspolder weder en bediende tevens de naburige parochie Hengstdijk. Op reis naar Drongen werd hij Sept. 1592 nabij Sas van Gent verrast door een bende geuzensoldaten, waarschijnlijk uit Axel, dat in hunne macht was. Zij namen hem gevangen, sleepten hem mede, en voerden hem naar Dordrecht in de gevangenis. De abdij, zoodra zij zijn ongeluk vernam, betaalde den geëischten losprijs, waarop hij in vrijheid werd gesteld. Op aandringen van den overste der missie, een Jezuïet, en met verlof van zijn abt bleef hij aldaar werkzaam, omdat er zulk een nood aan priesters was. Hij overleed te Dordrecht en werd op het algemeen kerkhof begraven.

Zie: J.J. de Smet, *Recueil des chroniques de Flandres* I, 662, 664, 667, 674.

Fruytier

[Bossem, Mathias van]

BOSSEM (Mathias van) Bossemius, priester, geb. te Amsterdam 1527 uit zeer godsdienstige ouders, overl. te Douai 4 Febr. 1599, was als kind ter opvoeding

toevertrouwd aan C o r n . C r o c u s , rector der latijnsche school van Amsterdam, priester en op het laatst van zijn leven Jezuiet. Deze onderwees hem in de klassieke letteren. Daarna vertrok Mathias naar Leuven, studeerde in de filosofie in het college het Verken en behaalde bij de promotie 1553 de 40e plaats van 187. In de lijsten komt zijn naam verminkt voor als 'M a t h i a s B o e s s e n i t s A m s t e l o d a m n e n s i s ' (*Analectes hist. eccl. Belg.* III, 362). Vervolgens besloot hij den geestelijken stand te aanvaarden en priester te worden. Hij voltooide zijn theologische studie te Leuven met den graad van

licentiaat in de Godgeleerdheid te behalen. Hij studeerde onder leiding der beroemde professoren, Ruard Tapper van Enkhuizen, Martinus van Rythoven, Petrus de Corte, Jud. Ravesteyn, Jan Hessels en Michel de Bay of Baius. Deze laatste veroorzaakte door zijn nieuwigheden en later veroordeelde stellingen veel twist en tweedracht onder de godgeleerden. Vooral toen Tapper en Ravensteyn uit Leuven vertrokken waren, onderging Bossemius eenigszins den invloed van Baius. Gedurende eenigen tijd trad Bossemius op als professor der schriftuur in het klooster der Coelestijnen te Heverlee bij Leuven. De faam van zijne begaafdheid als leeraar bezorgde hem een benoeming tot professor aan de universiteit te Douai, slechts eenige jaren te voren gesticht, 1566. Aldaar behaalde hij tegelijk met Joh. Buisson, de engelschen Willem Allen en Thomas Stapleton, beroemd polemist, den titel van doctor in de theologie, 16 Juli 1571 (Bellésheim, *Wilhelm Cardinal Allen*, Mainz 1885, bl. 36, zegt, dat Allen en Stapleton 31 Juli 1571 den doctorsgraad behaalden). In 1573 werd Bossemius benoemd tot proost van de St. Amatuskerk te Douai, waaraan het ambt van kanselier der universiteit was verbonden en tot hoofd-professor der theologie in plaats van Mattheus Galenus (IV, 626), overl. 15 Sept. 1573 (vgl. *Biogr. Nation. Belg.* VII 432-433, waar Galenus tot een Westvlaming wordt gemaakt door den schrijver A. Alvin, ofschoon zijn aangehaalde bronnen: Paquot, Foppens, Sweertius, Miraëus, allen uitdrukkelijk verzekeren, dat Galenus, zooals deze zelf getuigt, geboortig is van het zeeuwsche Westkappel). Gedurende den tijd dat Bossemius het ambt van kanselier waarnam, had hij vele en zware moeilijkheden en vele groote processen te voeren, zoodat hem soms de tijd ontbrak om zijne lessen behoorlijk voor te bereiden en hij er aan dacht zijn leerstoel te laten varen.

Als kanselier was hij ook betrokken in de zaak over de leerstellingen genomen uit de lessen van den Jezuïet Lessius en gecensureerd door de universiteit te Leuven. Op verzoek van de bisschoppen van Gent en Mechelen werd het gevoelen van de universiteit van Douai gevraagd. Na onderling beraad der professoren censureerde de beroemde professor Estius de leer van Lessius eveneens en nog scherper dan te Leuven was geschied. Het geschil liep zoo hoog, dat Rome de veroordeelingen van Lessius vernietigde en een einde maakte aan de geschillen. Niet minder stof joegen de geschillen op tusschen de universiteit van Douai en de Jezuïeten van het College van Anchin in die stad over de theologische kwestie van dien tijd, over de Genade en de Voorbeschikking, begonnen tusschen Bossemius en den pater Jezuïet Surius, doctor in de theologie en professor van dat college (1591). Bossemius deed eenige uitvallen, waarop pater Deckers, later kanselier van de universiteit te Gratz, in het strijdperk trad. Prof. Balduinus van Riethoven nam de partij op van Bossemius; het kwam tot een krakeel, waarin de bisschop en van Atrecht en Doornik en het hof van Brussel gemengd werden, totdat de pauselijke gezant aan de strijdende partijen het stilzwijgen oplegde. 15 Febr. 1591 kwamen de bisschoppen van Doornik en Atrecht met den kanselier Bossemius, afgevaardigden der theologische faculteit, en de paters Jezuïeten J. Delahay en de Decker bijeen om tot een vreedzame overeenkomst te geraken. In 1591 maakte de universiteit nog vele moeilijkheden over de administratie van het College van Anchin zonder eenig gevolg te haren voordeele (vgl. E. Escalier, *L' Abbaye d' Anchin*, Lille 1852,

473, 474). Uit een dagboek in Douai bewaard blijkt dat Bossemius, algemeen geëerd en bemind, eenige aanvallen van spot te verdragen had van den Utrechenaar Arnold van Buchel, die aan de universiteit verbleef, terwijl hij dit dagboek schreef 1584-85 en later afvallig werd van het katholiek geloof. Gedurende 33 jaar bekleedde Bossemius den leerstoel der theologie. Meer dan 25 jaar volbracht hij met de uiterste nauwgezetheid de veelvuldige plichten van kanselier. Hij leefde als een voorbeeldig priester, zonder eenige weelde en volbracht op strenge wijze, wat hij anderen voorhield. Bij zijn dood bestemde hij al zijn bezit tot het stichten van een seminarie of college ter eere van O. Lieve Vrouw, aan wie hij steeds een trouwe vereering betoond had. Zijn lijk werd bijgezet in het koor der St. Amatuskerk, waar te zijner gedachtenis een eenvoudig grafschrift is geplaatst, vermeld bij Paquot, Foppens, le Glay. Bossemius gaf in druk een werk in een deel uit, bevattende verschillende redevoeringen, uitgesproken in de universiteit, raadgevingen aan zijne studenten en een tractaat tegen Calvijn (Douai 1586, 244 blz.). Paquot geeft geheel de verdeeling van het werk aan. Bij Foppens zou men uit de opgave aan afzonderlijke werken denken. Dr. Th. Bouquillon bespreekt deze redevoeringen, op uitgebreide wijze in zijne studie: *Mathias Bossemius in Revue des sciences ecclesiastiques* XLII (Lille 1880), 238-260.

Een latijnsch gedicht werd door Corn. Gijssb. Plemp, den bekenden vriend van Vondel aan de nagedachtenis van Bossemius gewijd en door Alberdingk Thijm vertaald.

Zie: Foppens, *Bibl. Belg.* II, 870; Paquot, *Mémoires litt.* 407-410; le Glay, *Cameracum Christ.* (Lille 1849) 109; *Het jaarboekje van Alberdingk Thijm voor 1892* (41), 62-64; L. Salembier, *Hommes et choses de Flandre* (Lille 1911) 214; *Dictionnaire de théologie Cath.* (Paris 1913) V, 876-877.

Fruytier

[Boucheroul, Egidius of Gillis]

BOUCHEROUL (Egidius of Gillis), geb. te Luik einde der 14e eeuw, overl. te Reimers- of Roemerswaal in Zeeland 1465 of 1466, studeerde te Keulen in de klassieke letteren en daarna in de filosofie, waarin hij den graad van magister behaalde; dan volgde hij in zijn geboortestad de lessen in de rechten, want Luik stond beter bekend te dien opzichte dan Keulen. Toen hij een kanunnikdij verkreeg in de St Dionysiuskerk, besloot hij zijne studie aan de parijsche universiteit voort te zetten. Hij aanvaardde de reis, doch was genoodzaakt, voor hij zijn doel bereikt had, terug te keeren, wegens de oorlogen in Brabant en Frankrijk. Hij begaf zich daarna naar de universiteit van Oxford en voltooide er zijne studie in de rechten. Ofschoon nog zeer jong, gaf hij aldaar reeds eenige privaattlessen. Het verblijf in Engeland had aan Boucheroul de leerstellingen van Wicleff doen smaken. Toen zijne vrienden hem lieten weten, dat de plannen om te Leuven een universiteit te stichten zouden uitgevoerd worden, verliet hij Engeland en volgens P. Impens werd hij te Leuven aangesteld om de lessen in de decreten te geven. In 1429, toen hem de leerstoel der leges werd aangeboden, bedankte hij voor deze eer, nam afscheid van het onderwijs en trad in het klooster der reguliere kanunniken te Bethlehem bij Leuven (Valerius Andreas, *Fasti Academ.*, Lov. 1650, 161). Juister schijnt, wat Goethals zegt, dat hij te Luik werd aangesteld als leeraar in de rechten, want in de uitgave der documenten over de eerste professoren van Leuven in de *Analectes hist. eccl. Belg.* XXV, zoekt men Boucheroul tevergeefs. Een der oorzaken van zijn intrede

in het klooster was de wroeging, die hij gevoelde over het aankleven van de leer van Wicleff. 11 Jan. 1430 begon hij zijn noviciaat; 21 Oct. 1431 droeg hij zijn eerste Mis op. Bethlehem behoorde tot de congregatie van Windesheim. Boucheroul was voor zijn klooster en voor zijn congregatie een groote aanwinst. Door zijn uitgebreide kennis van de beide rechten bewees hij groote diensten bijzonder in het proces, dat het kapittel voerde tegen den voormaligen prior van het klooster der congregatie te Utrecht, die zich beroepen had op het concilie van Bazel. Het generaal-kapittel van Windesheim zond drie afgevaardigden naar Bazel om hunne zaak te verdedigen. Een dezer was Gillis Boucheroul, die door zijne welsprekendheid en geleerdheid spoedig de aandacht trok en door de beroemdste kanonisten van het concilie om de helderheid en duidelijkheid, waarmede hij zijne verklaringen uitte, bewonderd en zelfs geraadpleegd werd. Gedurende zijn verblijf te Bazel, waar hij aangesteld was om de besluiten en de bullen, uitgevaardigd door het concilie, te collationeeren en van looden zegels te voorzien, werd hij benoemd tot prior te Neuss. Hij verliet Bazel om zijn klooster te besturen. Achtereenvolgens werd hij gekozen of benoemd tot prior te Bethlehem en daarna te Luik in het klooster 'Bons-Enfants'. Wegens de moeilijkheden met den bisschop en met zijne kloosterlingen, voor wie hij te streng was volgens hun meening en die door het volk 'Mauvais Enfants' genoemd werden, nam hij na drie jaar zijn ontslag. In 1439 zat hij het generaal-kapittel voor der congregatie te Groenendaal, klooster bij Brussel. Na enkele jaren in Bethlehem te hebben verbleven, werd hij in 1450 gekozen tot prior te Roemerswaal van het klooster Paradijs van O.L. Vr. Ten onrechte zegt G o e t h a l s en de *Biogr. nat. Belg.* II 779, dat hij prior werd van O.L. Vrouweklooster te Arnemuiden, dat in 1462 overgebracht werd naar Roemerswaal. Het klooster van Arnemuiden behoorde tot het kapittel van Sion bij Delft, niet tot Windesheim. Het werd verplaatst van Arnemuiden naar O. Lieve Vrouwenpolder, niet naar Roemerswaal, een dwaling verspreid door de werken van V. H e u s s e n . Veel had het klooster Paradijs geleden door het onstichtend gedrag van zijn voorganger. Boucheroul bestuurde het 16 jaar tot zijn dood en bracht het tot grooten bloei, zoowel in geestelijk als tijdelijk opzicht.

Twee werken van Boucheroul zijn bekend; zij werden niet gedrukt: *Consultatio pro clausura Bethlimaetica*; *Sermo habitus clero Leodiensi*.

G o e t h a l s is de eerste, die de aandacht vestigt op dezen geleerden kanunnik in eene uitvoerige schets. Ofschoon hij geene bronnen aangeeft, zal hij de volgende twee hebben nagezien: P e t r u s I m p e n s , *Chronicon Bethlimaeticum*, gedeeltelijk gedrukt in M o l a n u s , *Hist. Lovaniensium* I, 274-284 en door anderen gebruikt en J o h . L a t o m u s , *Origo et progressus Paradisi B. Mariae*, vertaald en uitgegeven door E r m e r i n s in zijn werk *Eenige Zeeuwsche oudheden* IV, 195-221. Het *Chronicon* van I m p e n s wordt bewaard in de Bibl. Royal te Brussel No. 365-367.

Zie: G o e t h a l s , *Lectures relatives à l'hist. des sciences* II (Brux. 1837), 44-54; A c q u o y , *Het klooster te Windesheim* II, 119, 207, III, 57, 69.

Fruytier

[Boullier, David Renaud]

BOULLIER (David Renaud), geb. te Utrecht 1694, gedoopt op 19 Maart 1694, overl. 23 of 24 Dec. 1759, in 1715 te Utrecht ingeschreven als student in de theologie, in April 1720 tot proponent bevorderd, te Londen door de gemeente van Savojaards beroepen in 1722, 6 Juni 1734 predikant bij de waalsche gemeente te Amsterdam,

vertrok 30 Maart 1749 naar de waalsche gemeente te Londen. Van hier keerde hij terug in 1752 ten gevolge van een geschil met de waalsche synode hier te lande en vestigde zich te Utrecht, waar hij nog vele werken voor uitgave gereed maakte.

Hij schreef: *Dissertatio de existentia Dei* (1716); *Essai philosophique sur l'âme des bêtes* (Amst. 1728), de 2e dr. (Amst. 1737) werd vermeerderd met: *Sur les vrais principes qui servent de fondemens à la certitude morale*. Een abt Jo a n n e t, schreef hier tegen: *Les bêtes mieux connues* (Paris 1770).

Voorts: *Exposition de la doctrine orthodoxe sur le mystère de la Trinité* (Amst. 1731); *Sermon sur le zèle, prononcé le 16 d' Oct. 1733 à l'occasion de l'édit de Nantes* (Amst. 1736); *Lettres sur les vrais principes de la religion, ou l'on examine le livre de la religion essentielle à l'homme* (Amst. 1741); *Recherches sur les vertus de l'eau de Goudron* (Amst. 1745), uit het Engelsch naar Berkley; *Sermons sur divers textes de l'Écrit-Sainte* (Amst. 1748), vert. in het Duitsch door Rhoem (Franf. 1750); *Dissertationum sacrarum sylloge* (Amst. 1750); *Apologie de la métaphysique à l'occasion du discours préliminaire de l'Encyclopédie* (Amst. 1753); *Lettres critiques sur les lettres philosophiques de Voltaire* (Amst. 1753), eerst verschenen in ons land, later herdrukt: *Trois lettres sur la nature de notre âme et sur son immortalité* (Lausanne 1759); *Court examen de la thèse de l'abbé de Prades et observations sur son apologie* (Amst. 1753); *Le Pyrrhonisme de l'église romaine, ou lettres du P.H.B.D.R.A.P.* (= père Hubert Bayer, des récollets à Paris) à M.*** (Boullier) avec les réponses (Amst. 1757); *Observationes miscellaneae in lib. Job: quibus versionum et interpretum passim Epicrisis instituitur, et obscurioribus hujus libri locis lux nonnulla adfunditur* (Amst. 1758); *Pièces philosophiques et littéraires* (Amst. 1759), 2 vol. Zijn zoon volgt.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Het Protestantsche Vaderland* I, (1907), 540 v.

Knipscheer

[Boullier, Jacques Renaud]

BOULLIER (Jacques Renaud), geb. 12 Sept. 1737, overl. Sept. 1798, zoon van David Boullier en Lucie de Combrune, studeerde te Utrecht onder leiding van zijn vader, werd proponent in Mei 1759, vertrok na den dood zijns vaders naar Amsterdam, waar hij meermalen preekte tot in Juni 1762, toen hij te Londen werd beroepen door de drie vereenigde kerken l'Artillerie, Leicesterfields en Patente. Te Tholen werd hij na dit beroep door de waalsche synode peremptoir geëxamineerd en met handoplegging tot zijn dienstwerk ingeleid. Te Londen bleef hij tot 1779. Op 3 Oct. 1779 is hij bevestigd als predikant van de waalsche gemeente te Amsterdam, waar hij emeritus werd in 1795 en 19 April afscheid nam. Hij ging voor herstel van gezondheid naar Zwitserland. Teruggekeerd in 1797 woonde hij tot zijn dood bij zijn vriend J.G. Chantepie de la Saussaye.

Hij schreef: *Discours et prière, prononcées dans l'église Wallonne d' Amsterdam le 27 Mars 1793* (Londres 1793), ook in het Nederlandsch: *Dankzegging aan God voor Neerland's redding*; *Sermons sur divers textes de l'Écrit-Sainte* (Amst. 1803), 4 vol., het eerste deel vertaald door Y. van Hamelsveld: *Leerredenen* (Amst. 1805).

De waalsche bibliotheek te Leiden bezit nog eenige handschriften (*Catal. de la bibl. Wall.* Leiden 1875, p. 132, 146) die zijn naam dragen: *Le fameux Livre des trois Imposteurs* (1773-1775); *Catalogus auctorum qui de Oratoria sacra seu de arte concionandi scripsere*; *Histoire*

de la prédication naar een werk van M o s h e i j m *Anweisung erbaulich zu predigen* (Erlang. 1771).

Zie: V i s s c h e r e n v a n L a n g e r a a d , *Het Protestantsche Vaderland*, I (1907), 541 v.

Knipscheer

[Boullier, Renaud]

BOULLIER (Renaud), afkomstig uit Poitevin, studeerde te Genève (ingeschreven in Mei 1670), predikant te Marconnais en Mirebalais, ondertekende op 24 April 1686 in de waalsche synode te Rotterdam de belijdenis van de waalsche kerken. De intrekking van het edict van Nantes had ook hem naar ons land doen vluchten. Te Utrecht gekomen, ontving hij van de Staten aldaar eene toelage. In 1711 benoemde hem de Raad van State tot predikant te Doornik, waar hij overleed in 1713. Zijne weduwe M a r g u é r i t e M e l i n keerde naar Utrecht terug en gaf een werk uit dat hij had nagelaten: *Specimen gallicae psalmoreum paraphraeos* (Rott. 1716). Ook had hij geschreven: *Considérations sur la certitude et sur la grandeur des récompenses et des peines du monde à venir, tirées des écrits de cinq célèbres auteurs anglois par R.B.*, pasteur refugié (Rott. 1709) en: *Excellente exposition du catéchisme de l'église anglaise* (Amst. 1703).

Zie: V i s s c h e r e n v a n L a n g e r a a d , *Het Protestantsche Vaderland* I (1907), 540.

Knipscheer

[Bouma, Assuerus van of de]

BOUMA (Assuerus v a n o f d e), zoon, waarschijnlijk de oudste, van Gellius Faber van Bouma (zie aldaar), geb. te Emden(?), overl. aldaar aan de pest 27 Aug. 1575. Hij studeerde met steun van gravin Anna te Bremen, werd predikant te Borssum en in 1573 of 1574 te Emden.

Zie: E. M e i n e r s , *Oostvrieschlandts kerkelijke Geschiedenisse* I (Gron. 1738), 214, 459 v.

Knipscheer

[Bouma, Gellius Petri van of de]

BOUMA (Gellius Petri v a n o f d e), zoon van Petrus Gellius Faber van Bouma (kol. 177), predikant te IJzendoorn 1603(?), te Warnsveld 1604-1608, te Buiksloot en Landsmeer 28 Jan. 1608 tot 1610, te Angerlo en Drempt tot 1614, te Gorssel tot 1621, te Nijkerk tot 1622, te Zutphen tot zijn dood in 1658. Hij was toen 79 jaar. Van hem is alleen op te merken dat hij een werkzaam aandeel nam in het kerkelijk leven en een waardig vertegenwoordiger van zijn geslacht was.

Zijn portret is gegraveerd door C. V i s s c h e r e n door D. Vrijdag.

Zie: *Kerkelijk Handboek* 1903, bijl., 113, 129, 144, 162, 167, 1908, bijl. 109; R e i t s m a e n v a n V e e n , *Acta* IV, register; W. S n o e c k a e r t , *Naaml. v. pred. beh. hebbende tot de cl. v. Edam*.

Knipscheer

[Bouma, Gellius Faber van of de]

BOUMA (Gellius Faber van of de) of Jelle Smit(?), geb. ongeveer 1490 te Leeuwarden, waar zijn vader koopman was, overl. te Emden 2 Juni 1564. Tot priester geordend, was hij reeds omstreeks 1515 pastoor te Jelsum bij Leeuwarden, waar hij gedurende twintig jaren optrad 'in evangelischen trant'. In 1536 legde hij zijn priesterschap af. Waarschijnlijk zijn hem door de overheid van Leeuwarden moeilijkheden in den weg gelegd; althans in 1585 wil deze aan den zoon vergoeden, door hem tot predikant te beroepen, 'wat de vorige overheyt aan zijn vader misdaen hadde' (*Boekzaal* 1781 a, blz. 571 v.). Over de vraag, of hij te Jelsum vóór het optreden van Luther reeds als hervormingsgezinde is opgetreden, is veel geschreven. Bijna gelijktijdig met Menno Simons te Witmarsum legde Gellius Faber (den naam: 'van (de) Bouma' nam zijn geslacht later aan) het priesterambt neer. 'Menno ten einde openlijk op te treden als Hervormer, Gellius ten einde de vervolging

te ontvluchten en als evangelieprediker in Oost-Friesland een nieuw leven te beginnen' (de Hoop Scheffer). Ook de vraag in hoever Gellius Faber 'Luthersch' genoemd mag of moet worden is vele malen behandeld, reeds vóór Meiners in 1738 (a.w. I, 209-218), in de laatste jaren door prof. J.W. Pont (a.w. blz. 199-230) en Mr. J. Loosjes (a.w., blz. 32).

Na 1536 was Gellius Faber eerst predikant te Norden en werd in 1538 beroepen te Emden. Over zijn aandeel in het opstellen van den Emders Catechismus zie Daltons a.w. 450. Voor de gravin Anna leverde hij in 1559 een geschrift behelzende eenigermate een verslag van den toestand der kerk in Oost-Friesland, doch meer bepaald van het gedrag der predikanten te Pilsum, Norden, Loppersum en Wirdum. In 1551 of 1552 gaf hij in druk te Maagdenburg een verdedigingsgeschrift tegen de Wederdoopers. G. Udemans bezorgde later: G. de Bouma, *Catechismus, mitsgaders een samenspraeck van 't H. Avondmaal* (Haarlem 1636). In het *Emder Gezangboek* zijn van hem: no. 128, de duitsche litanie en de lofzang van Maria (Visscher en van Langeraad). Hij behoorde tot de medeopstellers van de 'formula Wirdumana' in 1552 (Glasius). Gellius Faber liet twee zonen na: Assuerus (overl. 1575; kol. 176) en Petrus (overl. 1604; die volgt); Glasius noemt Petrus den oudste.

Zie: Ed. Meiners, *Oostvrieschlandts Kerkel. Gesch.* I (Gron. 1738), 209-218; J.G. de Hoop Scheffer, *Gesch. der Kerkherv. in Ned. tot 1531* (Amst. 1873), 59 v., 488; B. Glasius, *Godgel. Nederl. Biogr. Woordenb.* ('s Hert. 1851), 451-453; J. Reitsma, *Honderd jaren Gesch. der Herv. Kerk in Friesl.* (Leeuw. 1876), 16 v., 28 v., 35, 71 v.; H. Dalton, *Johannes à Lasco* (Gotha 1881), 450; J. Reitsma, *Gesch. van de Herv. en de Herv. Kerk der Nederl.*, 3e dr. (Utr. 1916), 131 v., 226, 228, 250; J.W. Pont, *Gesch. van het Lutheranisme in de Nederl. tot 1618* (Haarl. 1911), 196, 199 v.; J. Loosjes, *Gesch. der Luth. Kerk in de Nederl.* ('s Gravenh. 1921), 32; Visscher en van Langeraad, *Het Protest. Vaderland* I (1907), 542-544.

Knipscheer

[Bouma, Petrus Gellius Faber van of de]

BOUMA (Petrus Gellius Faber van of de), geb. te Emden, waar zijn vader Gellius (die voorgaat), predikant was, overl. 3 Aug. 1604 te Zutphen. Toen hij in 1578 te Nijmegen predikant werd, had hij dit ambt reeds naar het schijnt in de Palts bekleed (zie over de toestanden in de Palts A.A. van Schelven, *De Nederl. Vluchtelingenkerken*, 's Grav. 1909, blz. 209-265). Hij vertrok in 1580 naar Zutphen. Toen deze stad was ingenomen (1583) kwam hij in 'zware gevangenis', waaruit hij losgekocht werd voor 'achte halfhondert Leeuwendaeler' door de gemeente te Deventer, die deze som voor een deel slechts door leening op korten termijn had kunnen bijeenzamelen, doch niet zonder de hulp van andere gemeenten. Petrus reisde zelf nog naar Holland, ten einde dit geld te helpen aflossen, maar men kon hem daar niets geven, zelf uitgeput als men was door de vele vluchtelingen uit Vlaanderen en Brabant die werden verzorgd. Eindelijk schreef de kerkeraad van Deventer op raad van velen (12 Nov. 1583) naar de gemeente te Emden 'omdat de wintertijd Petro niet toelaat heen en weer te trekken' en omdat 'gij in goede rust en vrede zit, 't welk God u genadiglijk wil vergunnen'. Daarenboven omdat 'Petrus een geboren kind binnen Emden is' en zijn vader er jaren lang predikant was geweest. Bij zijne vlucht uit Zutphen had Petrus de Bouma twee kinderen. Dezen merkwaardigen brief be-

waarde ons Meiners (t.a.p.) in zijn geheel, terwijl hij van een brief uit 's Gravenhage (28 Aug. 1584) alleen mededeelt, dat men de Bouma daar als predikant begeerde en gehoord had, dat hij te Leer was beroepen. In 1584 was hij hofprediker te 's Gravenhage, in 1591 wederom predikant te Zutphen tot zijn dood. In de geldersche synoden bekleedde hij een zeer belangrijke plaats, zooals blijkt uit de acta van deze synoden.

Zie: E. Meiners, *Oostvrieschlandts kerkelijke Geschiedenisse I* (Gron. 1738), 214-218; Reitsma en van Veen, *Acta IV*, register; L.D. Petit, *Repertorium* (Leid. 1907) kol. 1172; B. Glasius, *Godgel. Nederl.* ('s Hert. 1851) 453; *Kerkelijk Handboek*, 1903, bijl., blz. 145, 167.

Knipscheer

[Bouwensz, Gelein]

BOUWENSZ (Gelein), ook wel genaamd Guillaume Bouvan, geb. te Middelburg, data van geb. en overl. onbekend.

In 1566 bezocht hij de hagepreeken bij Middelburg en moest bij de komst van Alva vluchten; in het najaar van 1571 is hij kapitein op de vloot der Watergeuzen. Hij leende te la Rochelle geld om zijn schip 'de Fortuin' uit te rusten; in Maart 1572 zeilde hij naar Engeland en was 1 April 1572 bij de inneming van den Briel.

Vergelijk: van Vloten, *Middelburgsche Beroerten in Werken v.h. Hist. Gen. Nieuwe Reeks* 18, 162; *Konst- en Letterbode*, 1840, 183; van Groningen, *Gesch. der Watergeuzen*, 176.

Vogels

[Bouwer, Joan]

BOUWER (Joan) of Bouwersius, ged. te Deventer 6 Maart 1664, overl. aldaar 5 Febr. 1745 en 9 Febr. in de Bergkerk begraven, zoon van den deventer burgemeester Dr. Everardus Bouwer en van Geertruij Arentzen; hij huwde te Deventer 27 April 1730 Christina van Suchtelen (ged. te Deventer 13 Oct. 1678, overl. aldaar 23 Nov. 1759 en 27 Nov. in de Bergkerk begraven, dochter van rentmeester Arent van Suchtelen en van Bartha van Marckel).

Den 18en Sept. 1684 werd hij ingeschreven als student aan de leidsche hoogeschool, doch hij schijnt zijn studiën niet tot het verkrijgen van de doctorale bul te hebben doorgezeten. Als opvolger van professor Coetier werd hij in 1693 tot professor historiarum et eloquentiae aan het deventer athenaeum benoemd, welke betrekking hij tot zijn dood bekleedde. Vijf keeren was hij gedurende zijn langdurig professoraat rector magnificus. Van zijn onderwijs, dat zich niet boven het middelmatige schijnt verheven te hebben, is weinig bekend. In 1702 hield hij een rede: *Laudatio funebris in obitum Gulielmi Henrici Angliae regis*; en in 1730 vierde hij het eerste eeuwfeest van het athenaeum met een redevoering: *Oratio in natalem centesimum Scholae Academicae Daventriensis, habita die XIV kal. mart. 1730*, die op last van den magistraat in druk verscheen.

Zie over hem: J.C. van Slee, *de Illustre School te Deventer*, pag. 129; Fransen van Eck en Bosscha, *Het tweede Eeuwfeest van het Athenaeum Illustre*, pag. 104.

H. Kronenberg

[Boxhorn, Marcus Zuerius]

BOXHORN (Marcus Zuerius), zoon van Jacques Zuerius en Anna Boxhorn, geb. te Bergen-op-Zoom 25 Sept. 1612, gest. te Leiden 3 Oct. 1653. Hij verloor zijn vader reeds in 1618, waarna zijn moeder in Breda ging wonen; daar genoot het kind het onderwijs van zijn grootvader, den predikant Henri Boxhorn. In 1625 werd Breda door de Spanjaarden ingenomen, waarna de oude man met zijn kleinzoon de stad

verliet en zich te Leiden vestigde. Daar werd de jonge Boxhorn 12 Aug. 1626 tegelijk met zijn grootvader en zijn broeder H e n d r i k als student ingeschreven; hij studeerde in de wijsbegeerte en in de rechten en daarnaast in de politieke geschiedenis. Hij muntte weldra zoozeer uit, dat hij reeds in 1632 werd benoemd tot hoogleeraar in de welsprekendheid. Hij vervulde dat ambt met zooveel goed gevolg, dat de zweedsche kanselier Oxenstierna hem tijdens zijn verblijf in Holland uitnoodigde naar Zweden te komen. Maar hij bleef Leiden getrouw en volgde er in 1648 Daniel Heinsius op als hoogleeraar in de geschiedenis en de staatkunde. Zijn vroege dood werd als een groot verlies voor de universiteit beschouwd. Hij was gehuwd met een dochter van den middelburgschen burgemeester P i e t e r D u v e l a e r .

Boxhorn heeft zeer veel geschreven, in het geheel meer dan zestig boeken in den tijd van ongeveer twintig jaren. Reeds daaruit blijkt, dat een zekere vluchtige oppervlakkigheid hem niet vreemd was, al hebben verschillende van zijn boeken ook waarde voor de kennis van de geschiedenis van Nederland. Een volledige lijst van zijn werken is te vinden achter B a s e l i u s ' *Vita Boxhornii* (vóór de uitgave zijner *Epistolae et Poemata*. Amsterdam 1662, 12°), bij P a q u o t , *Mémoires* I, 416 vlg. en bij N i c é r o n , *Mémoires*, IV, 181 vlg. Hier mogen daarvan slechts de voornaamste worden genoemd. Boxhorn's voornaamste werk is zijn *Originum Gallicarum liber, in quo veteris et nobilissimae Gallorum gentis origines, antiquitates, mores et lingua, aliaque eruuntur aut illustrantur, cui accedit antiquae linguae Britannicae lexicon britannicolatinum, insertis explicatisque passim adagiis Britannicis* (Amsterdam 1654, 4°). Aan dit werk heeft hij lange jaren gearbeid; het is dan ook eerst na zijn dood uitgekomen; het is een in zijn soort en tijd verdienstelijke gallisch-keltische encyclopaedie. Intusschen heeft Boxhorn vooral gewerkt op het gebied der vaderlandsche geschiedenis. Reeds op zijn twintigste jaar gaf hij een historische beschrijving van Holland uit onder den titel *Theatrum sive descriptio comitatus et urbium Hollandiae, cum tabulis geographicis* (Amsterdam 1632, 4°; door P e t r u s M o n t a n u s in het Ned. vertaald als *Toneel en beschrijving der steden van Holland*, Amsterdam 1634, 4°); het is in hoofdzaak een compilatie uit G u i c c i a r d i n i en dergelijke auteurs. In een serie landbeschrijvingen gaf hij de *Respublica Leodiensium* (Leiden 1633, 24°). In hetzelfde jaar verdedigde hij de oude zeevaart der Hollanders tegen P o n t u s H e u t e r u s in zijn *Apologia pro navigationibus Hollandorum adversus Pontum Heuterum* (Leiden 1633, 24°, achter G r o t i u s ' *Mare liberum*; 2e dr. Leiden 1638, 24°; ook Londen 1636, 4°). Het recht van Haarlem op de uitvinding van de boekdrukkunst verdedigde hij in zijn boekje *De typographicae artis inventione et inventoribus dissertatio* (Leiden 1640, 4°). Over verschillende onderwerpen van geschiedenis en oudheidkunde schreef hij in zijn *Dissertatio de trapezilis vulgo longobardis, qui in foederato Belgio mensas foenebres exercent* (Leiden 1640, 8°, 2e dr. Groningen 1658, 4°), in zijn eigenaardige boekjes *Spiegel'tjen vertoonende 't lanck hayr ende hayrlocken by de oude Hollanders ende Zeelanders gedragen* (Middelburg 1644, 24°; 2e dr. Leiden 1742, 12°; 3e dr. Leiden 1745, 12°) en het *Spiegel'tien vertoonende 't cort hayr by de Hollanders en de Zeelanders joncst gedragen ende van vreemden ontleent* (Middelburg 1644, 12°), eindelijk in zijn *Bediedinge van de afadinne Nehalennia, ontdekt op het strandt van Walcheren* (Leiden 1647, 4°; op anonieme *Vraagen*,

Leiden 1647, 4°, gaf Boxhorn nog een *Antwoord*, Leiden 1647, 4°). Verder heeft Boxhorn zich zeer verdienstelijk gemaakt door de uitgave met belangrijke aantekeningen van kronieken: *Chronijck van Zeelandt, eertijds beschreven door Johannes Reygersbergen, nu verbeterd ende vermeerderd* (Middelburg 1644, 2 dln. 4°) en *J. Veldenaer, Chronyck van Hollandt, Zeelandt ende Westvrieslandt, met aanteyckeningen* (Leiden 1650, 4°). Eindelijk moeten nog de volgende geschiedwerken worden vermeld: *Historia obsidionis Bredanae et rerum anno 1637 in Belgio aut alibi gestarum* (Leiden 1640. fol.), dat nog steeds waarde heeft; de *Nederlandsche Historien, 1e boek, behelsende de eerste veranderingen in den godsdienst ende leere: nevens de harde vervolgingen daar over ontstaan in de Nederlanden, voor ende tot de tijden van Keyser Karel de Vde* (Leiden 1644, 4°; 2e dr. Amsterdam 1649, 4°; herdr. onder den titel: *Nederlands merkwaardigste gebeurtenissen*: Utrecht 1700, 8°; Amsterdam 1739 en 1753, 2 dln. 8°), waarin Boxhorn een schets geeft van de kerkgeschiedenis van Nederland van omstreeks 1000 tot ongeveer 1500, merkwaardig genoeg vrij scherp tegen de katholieke kerk. Boxhorn was bovendien ook latijnsch dichter en heeft zeer veel latijnsche oratiën, vooral lijkredenen, gehouden.

Van hem bestaan: gegraveerde portretten door J. Suyderhoef, naar B. Dubordieu 1628, en door P. Aubrey; geschilderde portretten door onbekende kunstenaars in bezit van het Zeeuwsch genootschap te Middelburg, de Universiteitsbibliotheek te Lund en in de verk. der bibliotheca Goesiana, Leiden 1687; een miniatuur door A. van Halen in het Panpoeticon Batavum.

Zie: *Boxhornii Epistolae et poemata* (Amsterdam 1662, 12°); P a q u o t, *Mémoires* I, 416 vlg.; Nic é r o n, *Mémoires* IV, 181 vlg.; W i t t e n, *Mem. Dec.* VI, 141 vlg.; *Alg. Letterk. Maandschr.* 1845 II, 567; *Letterk. Versl. en Med.* 1864, 134; de W i n d, *Bibl. der Ned. geschiedsch.* 445 vlg., 589; K n u t t e l, *Cat. Pamfletten* n°. 4508, 4566, 4898, 5147, 5564, 5740.

Brugmans

[Bra, Henricus van]

BRA (Henricus v a n), geb. te Dokkum in 1554, overl. te Kampen in 1622. Zijn vader was een Oostfries van afkomst en leidde hem in zijn eigen vak, de geneeskunst, op. Tot zijn verdere opleiding studeerde hij te Keulen, Weenen en Bazel. Familiezaken drongen hem na den dood van zijn vader naar Dokkum terug te keeren. Daar was alles in beroering wegens de guerrilla tegen Robles. Hij was tegenwoordig bij het inrukken der waalsche soldaten en tegen hun woede moest hij met levensgevaar barrevoets naar de Zevenwouden vluchten. Van die waalsche furie te Dokkum heeft hij een uitvoerige beschrijving gegeven in het Latijn. Tot voortzetting van zijn studie vertrok hij weer naar het buitenland. Hij bezocht Straatsburg (1576), Rome (1578), Florence, Ferrara, Bologna, Parijs en Genève. Te Bazel werd hij bevorderd tot med. doctor. In het vaderland teruggekeerd, vestigde hij zich eerst te Leeuwarden en in 1583 te Kampen, waar hij als stadsgeneesheer tot 1595 bleef. Daar schreef hij zijn werk *Medicamentorum simplicium*, Franeker 1591. In 1597 gaf hij een dergelijk werk over eenvoudige geneesmiddelen uit te Leiden. Van 1595-1612 was hij geneesheer van de Graafschap Zutfen en schreef daar *De curandis venenis*, 1602, waarin hij een aantal middelen tegen vreemde vergiften uit circa 200 schrijvers bijeenzamelde. Dit werk werd in 1616 met nog een ander vermeerderd opnieuw

uitgegeven door Starter te Leeuwarden. Van 1613-16 af was hij weer te Kampen;
hij vertrok daarna naar Leeuwarden,

waar hij als burger werd ingeschreven. Hij dacht daar bij het klimmen der jaren te blijven, maar de regeering van Kampen had hem en zijn diensten zoo gunstig leeren kennen, dat zij hem op voordeelige voorwaarden opnieuw benoemde tot stadsgeneesheer (1620), welke betrekking hij slechts 2 jaar heeft mogen bekleeden. Hij werd geroemd als een ernstig christen en geleerd medicus, die ook door zijn geschriften en briefwisseling over medische onderwerpen aan zijn tijdgenooten groote diensten bewees.

Zie: *De Vrije Fries* VI, 131; *Leeuw. Cour.* 3 Febr. 1878.

Wumkes

[Brabandere, Christiaan de]

BRABANDERE (Christiaan de), regulier kanunnik van St. Augustinus, pastoor-deken te Sluis, geb. omstreeks 1540, overl. na 1604, legde 23 Mei 1563 zijne plechtige kloostergeloften af in handen van den abt *Zacheus van den Broecke* abt van Zoetendale. Deze abdij was gelegen tusschen Aardenburg en Maldeghem bij de tegenwoordige grens van Zeeuwsch-Vlaanderen. Tijdens het schrikbewind, toen de Calvinisten Vlaanderen beheerschten, werd de Brabandere, die het ambt van prior waarnam, met de andere kloosterlingen uit het klooster verdreven en uit Vlaanderen verbannen. 1578 vernielden en plunderden de beeldstormers kerk en klooster, dat geheel met den grond werd gelijk gemaakt. Na in kommer en ontbering te hebben rondgezworven, kwam hij na de verovering van Damme door Parma, zich aldaar vestigen in de priorij van Zoetendale, Nazareth genaamd, waar de abt *Joris Wittebrood* had gewoond. Philips II schonk met toestemming van den Paus de goederen van Zoetendale aan de Jezuiten te Brugge op voorwaarde, dat zij eerst in bezit zouden worden genomen na den dood van den abt, en dat zij in het levensonderhoud der drie nog overlevende kanunniken zouden voorzien. De abt *J. Wittebrood*, zoekende te ontsnappen aan de geuzensoldaten, die hem vervolgden, verdronk of werd verdronken in de vaart van Damme, 4 Oct. 1584. Christiaan de Brabandere verbleef te Damme en bediende er acht jaren de kapelanie van O.L. Vrouw en bestuurde 1587 de parochieschool. Tevens was hij rector der zusters van Sarepta, die sinds 1587 in de priorij Nazareth woonden. Met eigen penningen en eenige giften herstelde hij dit gebouw. In 1595 was hij pastoor in het naburige Moerkerke en tevens werkzaam als kapelaan der soldaten van de krijgsbezetting te Damme. De bisschop van Brugge *Mathias Lambrecht* stelde hem 1597 aan als pastoor en deken van Sluis. Dit was een moeilijke post door de gedurige invallen van Zeeland uit en om den voortgang, dien de hervorming gemaakt had door den afval van pastoor *Vincent de Backere*, die 1579 begeerde te huwen. 22 April 1598 en 1601 was de Brabandere tegenwoordig bij het sluiten der kerkerekening te Knokke. De schepenen van Sluis geven in getuigschriften 12 Mei en 18 Dec. 1603 een uitbundige lofspraak over de deugden en grooten ijver van hun pastoor-deken (*Annales de la société d'émulation*, 1904, 250-251). Toen prins Maurits 1604 Sluis veroverde werd alle uitoefening van den katholieken godsdienst streng verboden, zoodat gedurende meer dan een halve eeuw geen priester zich in het stadje kon wagen. De pastoor-deken de Brabandere had een vrije uittocht verkregen. Sinds is niets meer van hem bekend. In 1608 komt *Mr. Jan Beltram* voor als deken van Sluis.

Zie: *Biekorf* XXVI (1920), 56-58; *Bijdr. gesch. Zeeuwsch Vlaanderen* II, 33.

Fruytier

[Brakel, Johannes]

BRAKEL (Johannes), godsdienstonderwijzer, wien het radicaal van predikant werd verleend door de Remonstrantsche Broederschap in 1788. Het gebrek aan proponenten was in deze jaren, ook reeds in 1757 en 1758, zóó nijpend, dat menigmaal geen theologisch onderwijs kon gegeven worden. Hij preekte hier en daar; eenige bijzonderheden daarover vermeldt de *Biographische Naamlijst*.

Bekend is hij geworden door zijne boekjes voor het godsdienstonderwijs. Hij schreef: *Korte schets der heilige godgeleerdheid, meest tot bijzonder gebruik opgesteld voor die zich bereiden tot belijdenis des geloofs, in vragen en antwoorden, met bijvoeging der schriftuurplaatsen* (Rott. 1760), verscheidene malen herdrukt); *Bijbelsche geschiedenissen, beknoptelijk voorgesteld by vragen en antwoorden ten dienste der christ. jeugd* (Amst. 1778); *Onderwijs in den godsdienst, bijzonderlijk geschikt ten dienste der christ. jeugd* (Amst. 1778); *Korte schets der meeste historiën van de boeken des O. en N. Testaments, voorgesteld bij wijze van vragen en antwoorden, tot behoef en onderwijzing van de kinderen en aankomende jeugd*, door Corn. de Wit, waarvan de 5e dr. bezorgd door Brakel.

Zie: Tideman en Rogge, *De Rem. Broederschap, Biographische Naaml.* (Amst. 1905), 11, 457; Visscher en van Langeraad, *Het Protest. Vaderland I* (Utr. 1903), 562 v.

Knipscheer

[Brakel, Leonardus à]

BRAKEL (Leonardus à), predikant te Schellinkhout 1731, te den Bommel 1735, te Arnemuiden 1737 en te Brouwershaven 1744, overleden aldaar 1777 in het jaar van zijn emeritaat.

Zie: Veeris en de Pauw, *Vern. kerkel. Alphabeth* (Enkh. 1750); *Kerkel. Handboek* 1907, bijl., blz. 107; 1908, bijl. blz. 142; 1909, bijl. blz. 123, 126.

Knipscheer

[Brakel, Jacobus van]

BRAKEL (Jacobus van), overl. 1699 (niet 1669), proponent bij de Rem. Broederschap, rem. predikant te Leiden van 1658 (of 1659) tot zijn dood; zijn opvolger, Arnoldus van Ede, werd 10 Juli 1699 beroepen en deed zijne intrede in Nov. 1699. Hij preekte ook te Warmond en te Zwammerdam. Zijn traktement werd in 1667 gebracht op f 1000. In 1674 wijdde hij de rem. kerk te Leiden in, die tot 1870 in gebruik was. Eene lijkrede op zijn ambtgenoot Conradus Bremer verscheen van hem in 1668 te Leiden. De rem. gem. te Rotterdam bewaart volgens den *Catalogus* (no. 678 i, l, 788 en 789) eenige brieven van hem aan Philippus van Limborch (d.d. 12 en 21 Jan. 1695) over het prediken van Corn. de Wit Jz. bij de Doopsgezinden te Delft, met eigen handteekening, één aan J. Oudaen, d.d. 2 Sept. 1660 over de zaligheid der jonge kinderen en andere onderwerpen, en één aan G. Brandt van vier foliobladzijden over de onderlinge verdraagzaamheid van Remonstranten en Doopsgezinden.

Zie: *Catalogus van handschriften* voornoemd, blz. 63, 73; Tideman en Rogge, *De Remonstr. Broederschap, Biographische Naamlijst* (Amst. 1905), 75 v., 80, 83, 257, 446; Visscher en van Langeraad, *Het Protest. Vaderland I* (Utr. 1903), 562.

Knipscheer

[Brandt, Caspar]

BRANDT (Caspar), zoon van Geeraert (2) Brandt en Susanna van Baerle, geb. te Nieuwkoop 25 Juni 1653, gest. te Amsterdam 5 Oct. 1696. Hij studeerde aan het seminarium der Remonstranten te Amsterdam, waar hij in 1674 tot proponent werd bevorderd. Het volgende jaar werd hij beroepen te Schoonhoven. In 1678 nam hij een beroep aan naar Hoorn, waar vroeger zijn vader ook had gestaan. Maar reeds het volgende jaar vertrok hij wegens aanhoudende ziekte naar Warmond, waar hij met de leidsche predikan-

ten den dienst waarnam. In de Groote Vergadering van 14 Mei 1680 was Brandt als predikant van Warmond aanwezig. In 1682 schijnt zijn gezondheid zooveel te zijn verbeterd, dat hij een beroep naar Alkmaar aanvaardde. Van hier werd hij 2 Sept. 1683 beroepen door de gemeente te Rotterdam. Lang is hij evenwel hier niet gebleven. Nadat hij tweemaal voor dat beroep had bedankt, nam hij 1 Sept. 1686 het predikambt te Amsterdam aan en werd hier de opvolger van zijn vader. Hij huwde 11 Augustus 1680 Sara Zwaardekroon, die 23 Juli 1688 stierf; daarna hertrouwde hij in 1689 met Leonora Tongerlo, die hem reeds 9 December van dat jaar ontviel; eindelijk huwde hij 5 Maart 1691 met Agatha Taats, die hem overleefde. Caspar Brandt had van zijn vader de liefde voor historisch onderzoek geërfd. Het voornaamste resultaat daarvan was zijn *Historie van het leven van Huig de Groot*, dat hij echter niet heeft kunnen voltooien. Het boek werd voleindigd door den remonstrantschen hoogleeraar Adriaan van Cattenburch en verscheen te Dordrecht 1727, fol., 2e dr. Dordrecht 1732, fol. Het is nog altijd de grondslag voor iedere studie van het leven van de Groot.

Zijn portret werd gegraveerd door J. Houbraken en door P. van Gunst, beide naar M. van Musscher; zijn door een onbekend kunstenaar geschilderd portret is in de remonstrantsche kerk te Amsterdam (ten onrechte aangeduid als portret van Gerard Brandt Sr.), geschilderd door J.M. Quinkhard, misschien in het Panpoeticon Batavum.

Zie: te Winkel, *Ontwikkelingsgang der Ned. letterk.* II, 563; Kalf, *Gesch. der Ned. Letterk.* IV, 568, 570; Tideman, *De Rem. Broederschap*, 48, 54, 110, 146, 256 vlg., 279, 283, 293, 295, 299, 301, 448.

Brugmans

[Brandt, Geeraert (1)]

BRANDT (Geeraert) (1) of Brandtz, geb. te Middelburg 2 Oct. 1594, overl. te Amsterdam 4 Febr. 1659. Hij was een zoon van Gerard Brandtz. uit Antwerpen en Baile Jaspers, wier huwelijk in 1592 te Amsterdam werd voltrokken. Hij zelf was uurwerkmaker te Amsterdam en huwde aldaar 27 Aug. 1623 Neeltje Jeroens (overl. 18 Dec. 1644), die hem verscheidene kinderen schonk (door Kok met name genoemd), waarvan echter alleen de in het volgende artikel behandelde bekende Geeraert (2) in leven bleef; hij hertrouwde in 1645 met Margrietje Ster. Als vervaardiger van zonnepijlers en mechanische kunstwerken schijnt hij zekeren naam te hebben gehad; de La Rue deelt uit mondelinge overlevering omtrent zijn betrekking tot Descartes mede, dat deze 'te Amsterdam zyn verblyf hebbende, onder andere kunstwerkers, die hy dagelyks bezogt, boven al in de winkel verkeerde van den horologymaker G. Brand, en, wyl hy 's mans schrandereheid bevond, met hem overleg maakte, om, voor door touwen, de horologiën door een ketting te doen omgaan, zoodat zy te zamen dat in 't werk stellende, bevonden goet te wezen, en alzoo het eerste kettingwerk aan de werelt vertoonden.' Dit wordt bevestigd door een bewaard gebleven brief van 18 Juli 1643, dien Descartes uit Egmond aan den Hoef schreef 'aan Monsieur Gerrit Brandt, In de twaelf uren, op het Rockinne, by de beurse, tot Amsterdam' en waarin hij dezen verzocht zijn 'horologie', dat hij hem gelijktijdig toezond, van een ketting te voorzien 'geliick wy met malkanderen gesproken hebben'; de inhoud van het zeer vriendschappelijke briefje schijnt overigens te toonen, dat Brandt in dezen geheel volgens de aanwijzingen van Descartes werkte.

Gedurende de jaren 1643-45 en 1647-48 was Brandt regent van den amsterdamschen schouwburg, welk eereambt zeker bevorderlijk is geweest voor de eerste dichterlijke triomfen van zijn zoon, dien wij zelf in de volgende jaren ook eenige malen onder de schouwburg-regenten aantreffen.

Zie over hem: P. de la Rue, *Geletterd Zeeland*, 2e dr. (1741), 479; J. a. c. Kok, *Vaderl. Woordenb.* 2e dr. (1787), VII, 930; *Oeuvres de Descartes publ. par Ch.*

Adam et P. Tannery, *Correspondance* IV (Paris 1901), 17, n°. 317.

Kossmann

[Brandt, Geeraert (2)]

BRANDT (Geeraert) (2), zoon van Geeraert (1) Brandt en Neeltje Jeroens, geb. te Amsterdam 25 Juli 1626, gest. aldaar 12 Oct. 1685. Hij kreeg het eerst bekendheid als letterkundige door zijn treurspel de *Veinzende Torquatus*, waarin de geschiedenis van Hamlet, nu verplaatst naar het keizerlijk Rome, op bombastische en gruwelijke wijze ten tooneele wordt gebracht. Het stuk werd in 1645 op den amsterdamschen schouwburg vertoond en had groot succes. Reeds na weinige jaren gaf Brandt een bundel *Gedichten* (Rotterdam 1649, 8°) uit, waarin hij zijn geheele productie tot dien tijd had verzameld. Daardoor kwam hij in aanraking met de amsterdamsche letterkundigen van zijn tijd, o.a. met van Baerle. Hij vatte liefde op voor diens dochter Susanna, geboren in 1622. Ter wille van deze beminde vrouw heeft Brandt in 1648 het vaderlijk beroep van werktuigkundige laten varen en ging aan de kweekschool der Remonstranten voor predikant studeeren. In 1652 werd hij bevorderd tot proponent en in datzelfde jaar als remonstrantsch predikant beroepen te Nieuwkoop. 22 Juli 1660 werd hij beroepen door de gemeente te Hoorn. Vandaar werd hij 24 April 1667 beroepen door de amsterdamsche gemeente, die hij tot zijn dood heeft gediend. Nadat Susanna van Baerle hem in 1674 was ontvallen, hertrouwde hij in het volgende jaar met Catharina van Zorgen.

Brandt is vooreerst bekend als dichter. Zijn ambt sloot van zelf een verdere loopbaan als dramatisch dichter uit en bracht hem even natuurlijk tot stichtelijke poëzie. Zoo gaf hij, na zijn bovengenoemde gedichten, als verpoozing ook van zijn wetenschappelijken arbeid uit *Stichtelijke gedichten, vervaetende verscheide gebeden, plichten en opwekkingen ter godtsaeligheit* (Amsterdam 1665, 4°), die hij aan Pieter de Groot opdroeg. Meer heeft hij bij zijn leven niet uitgegeven. Wat evenwel van Brandt's latere gedichten nog hier en daar gedrukt werd of bij zijn leven ongedrukt bleef, is met zijn beide genoemde bundels uitgegeven als *Poëzy* (1688, 8° en 1725, 4°, 3 dln.). Daarin vindt men ook die tallooze epigrammen, bijschriften bij portretten en grafschriften, waaraan Brandt zijn grootste beroemdheid als dichter dankt en waarin hij eigenlijk alleen als zoodanig heeft uitgemunt. Terecht erkende ook Vondel Brandt's groote verdiensten in dit opzicht; hij noemde hem 'een goed epigrammatist'. Verschillende van die korte gedichten van Brandt leven nog in de herinnering voort.

Toch heeft Brandt grooter verdienste als geschiedschrijver dan als dichter. Die werkzaamheid was hij reeds te Nieuwkoop begonnen; het lag voor de hand, dat hij, als predikant, begon met de kerkgeschiedenis. In de Groote Vergadering der Remonstrantsche Broederschap van 16 Aug. 1657 werd voorgelezen de volgende resolutie van Directeuren van 8 Aug. d.a.v.: 'Alsoo deze Vergadering voorgekomen is, dat Ds. Gerardt Brandt verscheide stoffen tot de verhandeling van kerkelijke zaken behoorende in deze landen voorgeval-

len, alreets by malkanderen vergadert heeft, zoo is 't dat de Directeuren raedzaam agten, dat men de voorn. Ds. Brandt versoeke en oplegge daerinne te willen voortgaen, om de Kerkelyke Historie van Wtenbogaert zalr. te willen continueren en te voltrekken tot welker einde yder lidt van de Broederschap zich verbonden zal houden om alle stoffen toetebrenghen, die onder yder in 't particulier zouden mogen berusten; vertrouwende dat hetzelve tot voortplanting van de waerheid en wederlegging van verscheide aucteuren voor dezen uitgegeven, uitermaten dienstigh zal zijn. En is deze resolutie in alle hare deelen bij de gansche Broederschap goedgekeurt, en opdat dit werk zijn voortgang hebben zoude, zoo heeft de Vergadering Ds. Brandt op het allerserieuste verzocht, dat Z.E. hetzelve ten dienste van haar wilde aennemen met belofte van alle de tegenwoordige broederen, Zijn E. alles toetebrenghen wat dienaengaende dienstigh en noodigh kan zijn. Daer benevens wordt goedgevonden, dat alle onkosten, dewelke van Zijn E. in 't garen van eenige stoffen daertoe mogte gedaen worden, van de Broederschap dankelijk zullen gedragen worden. Al hetwelk Ds. Brandt voorgedragen zijnde, zoo heeft Zijn E. verklaert zulks aentenemen en daerin zich te zullen quyten naer vermogen, als zijnde in alle voorvallen genegen en bereidt, de gemeene zake der Remonstranten, zooveel in Zijn E. is, dienst te doen.' Op deze wijze werd de grondslag gelegd voor Brandt's bekend kerkhistorisch went. Het eerste ontwerp daarvan verscheen al spoedig onder den titel: *Kort verhael der reformatie en oorlogh tegen Spanje in en omtrent de Nederlanden* (Amsterdam 1657, 12°; 2e dr. met chronijxken tot 1658, Amsterdam 1658, 12°; 3e dr. met chronijxken tot 1689, Rotterdam 1699, 8°. 2 dln.; 4e dr. met kroniek tot 1700, Utrecht 1730, 8°. 2 dln.; ook in fransche vertaling: *Histoire abrégée de la réformation des Pais Bas*, den Haag 1726, 8°. 3 dln). Deze schets is door voortdurende nasporingen steeds uitgebreid, zoodat zij werd het breed opgezette geschiedwerk, de *Historie der Reformatie*. Bij zijn leven zijn daarvan slechts twee deelen uitgegeven (Amsterdam 1671, 1674, fol.). Eigenlijk beantwoordt alleen het eerste deel volkomen aan den titel; alleen daarin wordt de geschiedenis van de eigenlijke kerkhervorming in Nederland behandeld. In het tweede deel worden dan de geschillen tusschen de Remonstranten en de Contra-Remonstranten behandeld tot aan het bijeenkomen der Synode van Dordrecht. Het vervolg van de geschiedenis van deze periode heeft Brandt eveneens in twee deelen bewerkt. In het derde deel behandelt hij zeer uitvoerig de geschiedenis der synode; in het vierde zet hij de kerkgeschiedenis voort tot 1624. Deze twee deelen waren nog niet voltooid, toen Brandt in 1685 stierf; zij zijn herzien en afgewerkt door zijn jongsten zoon Johannes (1) en in 1704 te Amsterdam uitgegeven. Bij dit werk sluit zich ten nauwste aan Brandt's *Historie van de rechtspleging gehouden in den jaaren 1618 en 19 omtrent de dry gevangen heeren Mr. Johan van Oldenbarnevelt, Mr. Rombout Hoogerbeets, Mr. Hugo de Groot* (Rotterdam 1708, 4°; 2e dr. Rotterdam 1710, 4°; 3e dr. Rotterdam 1723, 4°). Dat alles is zeer belangrijk en vormt nog altijd den grondslag voor de verdere studie van deze kerkelijk-staatkundige gebeurtenissen. Zonder twijfel heeft Brandt gestreefd naar onpartijdigheid; maar het is even zeker, dat hij volstrekt staat op het standpunt der Remonstranten, wat van een remonstrantsch predikant zeker niet opvallend is. Vandaar, dat Brandt's kerkgeschiedenis van den aanvang is bestreden door de Calvinisten, die trouwens ook van hun zijde

deze dingen nooit objectief hebben kunnen beschouwen.

Brandt's historiestijl, gevormd naar dien van Hooft, werd nog meer dan in zijn *Historie der Reformatie* gewaardeerd in zijn nationaal werk bij uitnemendheid, *Het leven en bedrijf van Michiel de Ruiter* (Amsterdam. 1687, fol.; 2e dr. Amsterdam, 1701, fol.; 3e dr. Amsterdam 1732, fol.: 4e dr. door E.M.

Engelbronner, Delft 1794-97, 5 dln. 8°; 5e dr. door H.J. Spijker, Dordrecht 1835-37, 5 dln. 8°; verkorting waarschijnlijk door S. Stijl in *Levensbeschrijvingen van meest Nederlandsche mannen en vrouwen*, dl. II, Amsterdam 1776, 8°;

bloemlezing door J. ten Brink, Arnhem 1864, 8°; evenzoo door G. Kalf, Amsterdam 1907; duitsche vertaling: *Leben und Thaten des Michaels de Ruiters*, Amsterdam 1687, fol.; fransche vertaling: *La vie de Michel de Ruiter traduit du hollandais*, Amsterdam 1698, fol.). Brandt heeft zich voor dit werk zeer veel moeite gegeven; van de Ruyter's zoon Engel had hij de dagverhalen en de brieven en aantekeningen van zijn vader ter inzage ontvangen; ook van andere, officieele en particuliere documenten heeft hij kennis mogen nemen. Zoo is een boek ontstaan, dat niet alleen op goede informatie berust, maar ook door zijn verheven, aanschouwelijken, aantrekkelijken stijl van den aanvang af in den goeden zin een echt volksboek is geweest; de groote figuur van de Ruyter verdiende zulk een standaardwerk, dat bovendien de grondslag voor de verdere studie van onze maritieme geschiedenis is gebleven, vooral na den brand in het ministerie van marine (1844), waarin ook vele belangrijke archivalia teloor gingen.

Van het historische werk moet verder worden genoemd de *Daghwyzer der geschiedenissen* (Amsterdam 1689, 4°), een historische handleiding, verder zijn *Historie der vermaerde zee- en koopstadt Enkhuisen, vervaetende haere herkomst en voortgangh ... Uitgegeven door E. van den Hoof* (Enkhuisen 1666, 4°; 2e dr. met een vervolg vermeerderd door S. Centen, Hoorn 1747, 4°, 2 dln.). Maar vooral is Brandt bekend gebleven als de biograaf van onze twee grootste letterkundigen. Achtereenvolgens schreef hij het *Leeven van Pieter Corneliszoon Hooft* (1677; herdr. door J.C. Matthes, Groningen 1874, 8°) en het *Leven van Joost van den Vondel* (1682; herdr. door E. Verwijs, Leeuwarden 1866, 8°; 2e dr. door J. Hoeksma, Amsterdam 1905, 8°). Beide werkjes berusten op persoonlijke kennis met de genoemde dichters, vooral met Vondel, en geven zooveel bijzonderheden, dat zij den grondslag blijven vormen voor verder onderzoek. Reeds in 1647 had Brandt de lijkrede opgesteld, waarmede Hooft in den amsterdamschen schouwburg door den tooneelspeler van Germes (V, 200) was herdacht; al was die rede ook grootendeels vertaald, naar de beroemde lijkrede van du Perron op Ronsard, zij was een goed stuk proza. Van veel meer belang en veel intiemer was Brandt's verhouding tot Vondel. Die verhouding was eigenaardig en onderging eigenaardige wisselingen, die niet voor Brandt's karakter pleiten. In 1644 was onder den titel *Verscheide gedichten* een uitgave van Vondel's kleine gedichten verschenen, die in 1650 onder den titel *Poesy* nog eens vermeerderd werd herdrukt. Vondel had daarbij bepaaldelijk de bedoeling om al zijn andere gedichten achter te houden; in het bijzonder zijn hekeldichten had hij 'den nacht der vergetenisse toegedoemd'. Niettemin verscheen in 1647 te Schiedam (d.w.z. te Rotterdam) een bundel *J.V. Vondel's*

Poesy, tweede deel, waarin juist al die oude hekeldichten en ook anti-roomsche stukken, die de dichter had willen onderdrukken, waren opgenomen. De voorrede, waarin vrij scherp Vondel's overgang tot de katholieke kerk werd gehekeld, was geteekend P. (d.i. Protestant). Vondel vermoedde niet, wie hem deze streek had gespeeld. Het staat nu wel vast, dat *Weserbeaen* erachter zat en dat Brandt het werk heeft gedaan. Dat was nu van Brandt des te meer onoprecht, omdat hij in deze dagen vriendschappelijk met Vondel omging. In later dagen heeft hij dan ook deze in jongen euvelmoed begane daad betreurd en zich de vriendschap van Vondel ten volle waardig gemaakt.

Zijn portret is gegraveerd door P. van Gunst naar M. van Musscher, door J. Wandelaar en P. Schenck, geschilderde portretten kent men van de hand van G. Dou(?), verk. Amsterd. 1856, van J. Verkolje Sr., van onbekende kunstenaars in de Remonstrantsche kerk te Amsterdam (als portret van Caspar Brandt) in de Universiteit te Amsterdam, een miniatuur door A. van Halen in het Panpoeticon Batavum,

Zie: *Joan de Haes, Leven van Geeraert Brandt* ('s Gravenhage 1740, 8°; de Haes was de zoon van een van Brandt's dochters); *Loeff, De Nederlandsche kerkgeschiedschrijver Geeraert Brandt* (Utrecht 1864, 8°); *Penon, Bijdragen tot de geschiedenis der Ned. Letterkunde* II, 85 vlg., 154 vlg., III, 37 vlg.; verder alle geschiedenissen der nederlandsche letterkunde, o.a. te *Winkel, Ontwikkelingsgang* I, 382, II, 166, 178, 325 vlg., 352 vlg., 358, 375 vlg., 383 vlg., 458 vlg., 483, 560 vlg., V, 99, 101, 111, 121; *Kalff, Geschiedenis* IV, 21, 451 vlg., 476, 500, V, 40 vlg., 73, 458 vlg., 487; de levensgeschiedenissen van Vondel, o.a. die van *Leendertz (Ned. Hist. Bibl.* III), 260 vlg., 288, 384; *Tideman, De Rem. Broederschap*, 4, 130, 145, 261, 279, 282, 299, 301, 353, 413, 417, 432, 446, 449. Brugmans

[Brandt, Geeraert (3)]

BRANDT (Geeraert) (3), zoon van Geeraert (2) Brandt en *Susanna van Baerle*, geb. te Nieuwkoop 6 April 1657, gest. te Rotterdam 31 Dec. 1683. Hij studeerde aan het remonstrantsche seminarium te Amsterdam, waar hij in 1678 proponent werd. Hij werd 22 Nov. van dat jaar als opvolger van zijn broeder Caspar beroepen tot predikant te Schoonhoven, waar hij 19 Maart 1679 zijn ambt aanvaardde, nadat hij op verzoek van Curatoren eenige maanden de gemeente Dokkum had bediend. In Mei 1680 werd hij beroepen te Rotterdam, waar hij tot zijn dood heeft gestaan. Hij was gehuwd met *Elisabeth Verduin*. Evenals zijn broeders had hij de neiging tot historisch onderzoek van zijn vader geërfd. Als vrucht van zijn studiën gaf hij uit *Tweejarige geschiedenissen, voorgevallen in de jaren 1674 en 1675 konnende dienen tot een vervolg van 't Onroerde Nederlandt* (Amsterdam 1678, 4°), dat dus een vervolg was op het werk van *Domelaer* en nog steeds een bron van beteekenis is voor de geschiedenis van de genoemde jaren. Zijn vroege dood gaf *Oudaeen* een gedicht in de pen.

Zijn portret werd gegraveerd door J. Munnickhuysen en A. van Buysen, beide naar M. van Musscher, en door Chr. Lubienitzki(?); geschilderde portretten door onbekende kunstenaars zijn bewaard in de remonstrantsche kerken te Amsterdam en Rotterdam, voorts door B. Vaillant en Fr. Verwilt.

Zie: te *Winkel, Ontwikkelingsgang der Ned. Lett.* II, 338; *Tideman, De Rem. Broe-*

derschap, 48, 53 vlg., 110, 366, 449; K a l f f , *Gesch. d. Ned. Lett.* V, 40.
Brugmans

[Brandt, Johannes (1)]

BRANDT (Johannes) (1), zoon van Geeraert (2) Brandt en Susanna van Baerle, geb. te Nieuwkoop 6 Juli 1660, gest. te Amsterdam 13 Jan. 1708. Reeds in de Grootte Vergadering van 1675 werd zijn vader verzocht 'hem als een jongman van zeer goede hope mede in de theologie optetrekken, met presentatie, om hem als alumnus aan te nemen; terwijl die van Amsterdam ter vergelding van 's vaders goede en groote diensten in het schrijven van de Historie der Reformatie, presenteerden hem tot hunnen alumnus aan te nemen.' Zoo werd hij student aan het seminarium der Remonstranten, waar hij in 1681 proponent werd. Hij werd in 1682 beroepen tot predikant te Hoorn, waar ook zijn vader en zijn broeder Caspar hadden gestaan. In 1684 vertrok hij van hier naar de gemeente den Haag. Een tot driemaal toe op hem door Amsterdam uitgebracht beroep nam hij ten slotte aan, omdat in den kerkeraad in den Haag de stemmen staakten over de vraag, of men op zijn aanblijven zou aandringen. Einde November aanvaardde hij zijn ambt te Amsterdam, dat hij tot zijn dood heeft waargenomen. Hij was gehuwd met Wilhelmina Kloppers. Evenals zijn broeders had hij den aanleg voor historisch onderzoek van zijn vader geërfd; aan hem danken wij de voltooiing en uitgave van de *Historie der Reformatie* van zijn vader.

Zijn portret is gegraveerd door J. Houbraken (naar Lubienitzki), door Chr. Lubienitzki, P. Schenck en P. van den Berge, geschilderd door J. Verkolje Sr. (bij jhr. J.P. Six te Amsterdam), Maria de Wilde, C. Lubienitzki (verk. coll. Jer. de Bosch, Amsterdam 1812), N. Verkolje en J.M. Quinkhard, de beide laatste als miniaturen in het Panpoeticon Batavum.

Zie: te Winkel, *Ontwikkelingsgang der Ned. letterk.* II, 563, III, 159; K a l f f , *Gesch. der Ned. lett.* IV, 568, 570; T i d e m a n , *De Rem. Broederschap*, 66, 90, 279, 283, 299, 301, 449.

Brugmans

[Brandt, Johannes (2)]

BRANDT (Johannes) (2), zoon van den vorige en Wilhelmina Klopper, overleed als proponent van de Remonstrantsche Broederschap in 1708, in hetzelfde jaar als zijn vader. De copie van zijn lijkrede op zijn vader is uitgegeven onder den titel: *Lyk-traenen gestort over het afsterven van mynen vader Joh. Brandt* (Nijmegen 1708).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Het Protest. Vaderl.* I (Utr. 1907), 584.
Knipscheer

[Brant, Herman]

BRANT (Herman), geboortig uit Boxtel, overl. te Leuven 22 Maart 1447, werd student te Leuven bij de opening der universiteit 1426. Het volgend jaar werd hij aangenomen als regent, professor der filosofie, en gedurende verschillende jaren bestuurde hij met den stichter G. van Gompel de paedagogie den Borght. Aan de universiteit te Parijs behaalde hij den graad van baccalaureus in de rechten. Van 1429-30 was hij deken der faculteit der filosofie en opnieuw in 1441. Hij was toen ook gekozen tot quodlibetarius, doch vroeg vrijstelling van dit ambt, omdat hij met zoovele bezigheden

was overladen. In 1439 genoot hij de eer tot rector magnificus gekozen te worden. Hij overleed onvoorziens en werd begraven in de St. Gertrudiskerk, waar voor de drie eerste regenten van den Borght een grafzerk werd opgericht, welke in 1886 nog aanwezig, en het opschrift nog gedeeltelijk leesbaar was.

Zie: V a l . A n d r e a s , *Fasti Academici* (Lov. 1650) 252; *Analectes hist. eccl. Belg.* XX (1886) 52, 56, XXX (1903) 202, 243, 247;

Schutjes, *Gesch. Bisd. den Bosch* III, 345; *Catalogus primorum univers. Lov.* (Mech. 1824) 4; *Taxandria* XXVI (1919), 259, 261.

Fruytier

[Brant, Michaël]

BRANT (Michaël), priester, geb. te Axel, Z. Vlaanderen, overl. te Leuven 10 April 1529, waar hij begraven werd in de St. Pieterskerk voor het altaar van St. Michiel, studeerde te Leuven aan de universiteit en behaalde den graad van baccalaureus in de rechten. Later verkreeg hij een kanunnikdij in de collegiale kerk te Bergen op Zoom. Hij stichtte vier of vijf beurzen voor studenten der filosofie, uit Axel in de paedagogie het Verken 1527. Hij bepaalde, dat, zoo de studenten, na de filosofie, ijverig studeerden in de godgeleerdheid, hun bij de promotie tot licentiaat 50, en tot doctor 100 gulden zou geschonken worden. De bloedverwanten van den stichter en inwoners van Axel hadden de voorkeur. De beurzenstichting bestaat nog gedeeltelijk, bestuurd door de provinciale commissie van Brabant.

Zie: Val. Andreas, *Fasti academici* (Lov. 1650) 258; *Analectes hist. eccl. Belg.* XX, 277; *Kronyk van Utrecht* (1868) 501; *Taxandria* VIII (1901) 279; *Handboekje R.K. Eeredienst* 1872, 330.

Fruytier

[Brants, Joh.]

BRANTS (Joh.), geb. te 's Hertogenbosch, overl. te Brugge 8 Juli 1577, studeerde aan de universiteit te Leuven en staat bij sommige schrijvers ten onrechte vermeld als de vijfde bij de promotie der filosofie van 1563. Hij was professor der filosofie in de Lelie reeds vóór 1559, het jaar waarin hij op 4 Sept. benoemd werd tot kanunnik van St. Donatiaan te Brugge; hij verbleef te Brugge tot zijn dood om de plichten van zijn kanunnikdij te vervullen. Gedurende drie jaren was hij rector scholarum van de school van St. Donaas te Brugge, 1566-69. Hij stond hoog in aanzien bij den bisschop Remigius Driutius en zijne medekanunniken, die hem tot penitencier benoemden. Hij was zeer bevriend met den bekenden Franciscan Cornelis van Dordrecht, aan wien hij bij testament een legaat maakte. Ook voor de kinderen, die als koristen dienst gedaan hadden in de kerk van St. Donaas, schonk hij een legaat. Uitvoerders van zijn testament waren D. Jac. a Pamela, Remigius Driutius en Joannes Wyts. Hij maakte 2 Juni 1577 dit testament voor notaris Andr. Bottyn te Brugge en schonk zijn huis in de Peperstraat te 's Hertogenbosch en een zekere som aan de Jezuiten van 's Hertogenbosch, en zoo zij er niet verbleven, aan het seminarie. Tevens stichtte hij een studiebeurs in de paedagogie de Lelie 7 Mrt. 1568, voorstudenten uit Brugge, en een in het college van den H. Geest 13 November 1570, voor studenten van het seminarie van Brugge; de laatste bracht in 1880 nog 255 franken op. Door deze stichtingen hoopte hij de studie onder de geestelijken te bevorderen, omdat hij ondervonden had, dat zoovelen door gebrek aan voldoende wetenschap afgedwaald waren.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* IV (1867), 439, XVII (1881) 187, 205, XX (1886), 403, 371; v.d. Does de Willebois, *Studiebeurzen* III, 209-214; A.C. de Schrevel, *Hist. du séminaire de Bruges* (Bruges 1893) I, 232, 292, 725, 726, 833, 867, 904, II, 137-140, 124-128.

Fruytier

[Braun, Johannes]

BRAUN (Johannes), geb. te Kaiserslautern 10 Aug. 1628 (Boeles, a.w. blz. 47), of 1631 (*Album studiosorum Acad. Lugd. Batavae*, kol. 439), overl. te Groningen 9 Dec. 1708. Zijn vader, Michael Braun, burgemeester te Kaiserslautern, is bij de verovering van die stad in 1635 omgekomen; met zijne moeder ontsnapte hij nauwelijks aan het moordende krijgsvolk. Hoewel

voor 'letteroefeningen' bestemd en aangelegd, werd hij door den nood gedrongen om met handel in zijn onderhoud te voorzien. Te Leiden gekomen, en door zijn metgezel en familielid *Jonas Meijsterling* in aanraking gebracht met den hoogleeraar *Constantijn l'Empereur*, werd hij door dezen in den huiselijken kring opgenomen en gemakkelijk tot hervatting van zijn studiën overreed. Zijn naam staat in het leidsche *Album studiosorum* op 8 Oct. 1654, toen hij als godgeleerde werd ingeschreven. Coccejus had veel invloed op hem. Onder dezen verdedigde hij zijne verhandeling *De potentia scripturae*. Wellicht had hij vóór zijne inschrijving als student te Leiden feitelijk reeds zijne studiën geëindigd. In elk geval vinden wij de opgave, dat hij reeds in 1653 tot den predikdienst was toegelaten, en bezocht hij in de eerste jaren daarna de universiteiten te Parijs, Saumur, Montauban, Lyon, Heidelberg en Bazel. Hem, in Nederland teruggekeerd, stelde de waalsche synode aan tot hulpprediker voor de Walen in Zeeland. Na korten tijd beriep hem de waalsche gemeente te Delft, in 1661 die te Nijmegen. Beroepen naar Cambridge en Mannheim sloeg hij af. De nijmeegsche vroedschap droeg hem het onderwijs in de hebreeuwsche oudheden en oostersche talen op aan de door haar in 1655 geopende hoogeschool aldaar. Ongetwijfeld vindt de belangstellende in de 'Raedtsignaten van de vroedschap te Nijmegen' vele bijzonderheden over dezen werkkring van Braun. Als ooggetuige van de gruwelen enz. in 1672 te dier stede schreef hij *Le Conseil d'extorsion, où la volerie des François excercée en la ville de Nimvege par le commissaire Methélet et ses supôts*, verschenen in 1675. Hij verdedigde in hetzelfde jaar en later de hier te lande heerschende verdraagzaamheid tegen *Jean Baptiste Stouppa*, die in 1673 te Keulen had uitgegeven *La religion des Hollandois représentée en plusieurs lettres, écrites par un Officier de l'armée du Roy à un Pasteur et Professeur de Berne*. Daartegen schreef Braun *La véritable religion des Hollandois, avec une apologie pour la religion des Etats-Généraux des Provinces-Unies contre le libelle diffamatoire de Stoupe*, een belangrijk geschrift, besproken door *Sepp*, en ook door *Léon Feer* in *Bulletin hist. et litt. de la société du Protest. Français* XXXI (1882), p. 78-91. Evenwel wordt door den laatstgenoemde meer aandacht geschonken aan Stouppa dan aan Braun. Stouppa's werk is ook in het Italiaansch overgezet in 1673 te Parijs gedrukt. Tegen Braun's werkje is nog door een ongenoemde geschreven *Le vrai portrait de Polyphème de Nimègue* (1676), door de magistraat als 'fameus libel' op straffe verboden.

Het volgende werk bezorgde Braun zijne benoeming tot hoogleeraar te Groningen als opvolger van *Jacob Alting* (overl. 20 Aug. 1679): *Vestitus Sacerdotum Hebraeorum, sive commentarius amplissimus in Exodi cap. XXVIII ac XXIX, et Levit. cap. XVI, aliaque loca S. Scripturae quamplurima; cum indicibus locupletissimis, et tabulis aeneis elegantibus* (Lugd Bat. 1680). Op 2 Sept. 1680 aanvaardde hij dit ambt met zijne *Oratio de sapientia veterum Hebraeorum*, waarin hij de stelling verdedigde, dat de Israëlieten in vele kunsten en wetenschappen feitelijk de leermeesters zoowel van de Grieken als van de Romeinen waren.

Te Groningen was Braun als theoloog een Coccejaan, als wijsgeer een Cartesiaan. De 'verbondstheologie' ontwikkelde hij in *De doctrina foederum sive systema theologiae didacticae et elencticae* (Amst. 1688). *Sepp* verklaart dat in dit boek de volle inhoud van de godgeleerdheid is herleid tot één uit-

gangspunt: 'Gods verbond met den mensch'. In onze taal overgezet verscheen het werk te Amsterdam in 1723 onder den titel *Leer der verbonden*.

Geen wonder dat zijne rechtzinnigheid in verdenking kwam. De curatoren van de hoogeschool, daartoe door zijne tegenstanders opgezet, voegden hem een ambtgenoot toe, van wien werd gehoopt dat hij zijn invloed zou te niet doen. Nadat Heidegger uit Zürich had bedankt, werd Johannes à Marck uit Franeker benoemd. Deze sprak op 20 Juni 1682 zijne oratie uit: *De sapiendis in ecclesia titibus*. De curatoren noemden zelfs den laatstgenoemde: professor primarius; en in zijne oratie ging de zoo hoog vereerde zijn ambtgenoot achteloos voorbij.

De gevolgen bleven niet uit. Joh. à Marck gaf in 1686 uit *Narratio apologetica*. Braun in het volgende jaar *Necessaria atque modesta defensio, contra injustam protestationem falsamque narrationem apologeticam Joh. Marckii* (Gron. 1687). Het antwoord van à Marck was getiteld *Appendix contra defensionem Braunii* (Gron. 1687); het wederantwoord van Braun *Responsio ad appendicem narrationis apologeticae Joh. Marcki* (Gron. 1687). Joh. Selbach, predikant te Groningen, keerde zich mede tegen Braun en schreef *Waerschouwinge aengaende een theol. dispuut, gehouden in de acad. tot Groningen op den 11 Dec. 1686 - alsmede aengaende een Verdediginge enz.* In eene rede, waarmede à Marck ten jare 1688 het rectoraat aanvaardde (*De veterum et hodiernorum socinianorum errorum convenientia*) beschuldigde hij Braun onmiskienbaar van het ergerlijkste socianisme.

Met het vertrek van dezen bestrijder naar Leiden in 1689 hield de onrust te Groningen niet op; evenmin door het ingrijpen van de overheid. Nog in 1697 vermelden de acta van den groningschen senaat een langdurig proces tegen Braun.

Nog moeten wij melding maken van een anderen tegenstander: Pierre de Joncourt, waalsch predikant te 's Gravenhage, die schreef: *Entretiens sur les différentes méthodes d'expliquer l'Écriture et de prêcher, de ceux qu'on appelle Coccéiens et Voetiens dans les provinces unies* (Amst. 1707). Hiertegen schreef Braun *Avertissement nécessaire aux églises* (Amst. 1708). Kort hierna stierf Braun.

Nog schreef hij *Selecta sacra, libri V, cum indicibus completissimis et tabulis elegantibus* (Amst. 1700); *Commentarius in epistolam ad Hebraeos* (Amst. 1705). Benthem, een tijdgenoot, die hem gekend heeft, noemde hem (*Holländischer Kirch- und Schulen Staat*, Francf. 1698) 'klein von Person, aber gross von Audition'.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Het Protestantsche Vaderland I* (Utr. 1905), 588-593; J. Reitsma, *Gesch. van de Hervorming en de Herv. Kerk* (Utr. 1916), 3de dr., 636 v., 672; B. Glasius, *Godgeleerd Nederland I* ('s Hert. 1852), 167-170; A. Menso Isink, *Oratio funebr. J. Braunii* (Gron. 1708); *Bibliotheca theol. et philos.* (Leid., Burgersdijk en Niermans, 1900) blz. 90, 607.

Knipscheer

[Brauer, Marijn de]

BRAUWER (Marijn de) of Brouwer, doopsgezind dichter te Haarlem in den aanvang der 17e eeuw. Van hem verschenen: *Schalmeye, inhoudende veel geestelijke Liedekens* Haarlem 1614, en: *Het Otterken, Waer in dat zijn vergaeri, Liedekens (om zingen) Die daer sonderlingen Ooc hebben Otters aert* Haarlem 1616, 1628, 1642; de uitgave 1628 van het laatstgenoemde is niet de eerste, blijkens een afdeeling 'By-ghevoeghde Liedekens' (waaronder eenige die niet van den

dichter zelf zijn); van de andere uitgaven zijn geen exemplaren bekend. Beide bundels hebben lofdichten van bekende mannen uit den kring van Karel van Mander, zooals Jacob van der Schuere, Maerten Beheyt, Pieter Vergeelszeune.

De Brauwer teekende met de spreuk: *Schickt u naer den tijdt*, doch daarnaast ook: *Wie soect die vindt*. In het *Otterken*, dat niet uitsluitend geestelijke liederen bevat (vandaar de titel, aangezien een otter 'visch noch vleesch' is), komen ook een aantal refereynen van hem voor.

In het opwindende jaar 1618 verwekte hij ergernis door zijn *Eenvuldighe waerschouwinghe aen de gevluchte vreemdelingen, haer radende hunne Magistraten (die haer ontfangen ende beschermt hebben) te gehoorsamen* een refereyn, waarin hij het voorstelde of de calvinisten slechts vlaamsche en brabantische vluchtelingen waren, die hier te lande tot welstand gekomen, thans oproerig werden. Als antwoord hierop verschenen: *Het Loon van den Brouwer*.... enz., waarin gezegd wordt (blz. 2) dat men van hem niet verwacht had, dat hij 'nu in zijn ouderdom' zulk een lasteraar en leugenaar zou worden, en: *Vreughden-Ghesanck over de schoone veranderinghen in 't vrye Nederlandt*.... enz. Amstelredam 1618, waarachter een 'Antwoord, Refereyn en Ghedicht, op het schandich, leughenachtich, fameus libel' van de Brauwer.

Vergelijk: *Naamlyst der Doopsgez. schryveren* [door M. Schagen], Amst. 1745, blz. 17; Tiele's *Pamfletcatal.* nr. 1550 en 1551; Meulman's *Pamfletcatal.* nr. 1605; Scheurleer, *Nederl. Liedboeken*, 1912, blz. 34.

Kossmann

[Breda, Gaspard van]

BREDA (Gaspard van), uit Breda, benediktijner abt van Sint Maria ad Martyres te Trier, werd 30 Oct. 1509 tot abt gekozen en bestuurde de abdij tot zijn dood, 1527 (Bruschius zegt 1526), op eene verdienstvolle wijze. Waarschijnlijk was hij een bloedverwant, zeker een landgenoot van den abt Joh. v. Breda, die volgt.

Zie: Casp. Bruschius, *Chronologia monast. Germaniae* (Sulzbaci 1682) 291; *Gallia Christ.* XIII, 569.

Fruytier

[Breda, Johannes van]

BREDA (Johannes van), uit Breda, abt der Benediktijnerabdij Sint Maria ad Martyres te Trier 1477-1492, was een der grootste abten der abdij en een machtige steun voor de uitbreiding der congregatie van Bursfeld. Uit zijne bloeiende abdij werden talrijke monniken geroepen om elders abdijen te besturen en er de statuten van Bursfeld in te voeren. Vele Nederlanders uit de scholen der broeders van Geert Groote bevolkten de abdijen van het bisdom Trier ten tijde van Joh. van Breda.

Zie: *Stud. und Mittheilungen Cist. und Ben. Ord.* VIII (1887) 350; *Gall. Christ.* XIII, 568; Bruchius, *Chronologia* 291.

Fruytier

[Bredero, Gerbrand Adriaenszoon]

BREDERO (Gerbrand Adriaenszoon), geb. 16 Maart 1585 te Amsterdam, overl. 23 Aug. 1618 aldaar, zoon van Adriaen Cornelisz. in Bredero en Marry Gerbrands. Zijn vader en moeder behoorden tot den goeuden poortersstand;

de vader was schoenmaker, leerhandelaar en wist zich door speculatie in onroerende goederen tot een vermogend man op te werken. Bovendien was hij pachter van de imposten op wijn en brandewijn. Hij noemde zich steeds in Bredero, naar zijn huisteeken, vermoedelijk den geuzengraaf Hendrik van Brederode voorstellende. Zijn vader kocht in 1586 een huis aan de St. Pieterssteeg in de Nes, naast de in Vleeschhal veranderde St. Pieterskapel; de bovenverdieping van de hal was bestemd tot vergaderzaal voor de broeders der

kamer In Liefde Bloeiende. In dit levendige centrum van het oude Amsterdam heeft de familie gewoond en is de dichter opgegroeid tot 1602. Toen kocht de vader een huis aan den Oude-Zijds-Voorburgwal bij de Varkenssluis, tusschen de tegenwoordige Damstraat en de Steenhouwerssteeg, het derde huis van de Damstraat af. Van zijn 17de jaar heeft Gerbrand daar gewoond.

Er moet een vrij losse toon geheerscht hebben in het gezin van den schoenmaker; in Bredero's moeder zat waarschijnlijk een ernstige, godsdienstige stemming; zoowel de jolige, luchthartige, als ernstige, vrome stemming openbaren zich in het gemoedsleven van den dichter.

Hij is op het Groot-school der Oude-Zijde geweest. Hoewel daar onderwijs gegeven werd in Latijn, Grieksch, Nederlandsch en Fransch, noemt hij zich later 'een slechten Amsteldammer die maer een weynich kints-school-frans in 't hoofd rammelde'. Uit niets blijkt, dat hij zich thuis gevoelde in de klassieke literatuur. Van zijn kennis van het Fransch heeft hij bij zijn litteraire ontwikkeling zeer geprofiteerd; hij kende er genoeg van om een toonbaar sonnet in die taal te schrijven. Zijn lichamelijke ontwikkeling heeft hij na zijn kinderjaren gevonden in de sport dier dagen, het kolven en kegelen in de taveernen, en in de schuttersgilden. Ook leerde hij schermen van T i b o u t , die waarschijnlijk stadsschermmeester was.

Aanvankelijk is hij opgeleid tot schilder in het atelier van F r a n c e s c o B a d e n s , die zich in Italië gevormd had en om zijn zachtheid van toon, zijn romantische mythologische voorstellingen in italiaansche landschappen, bekend stond als de italiaansche schilder. Bredero moet in dit genre gewerkt hebben; daarop wijzen de titels van vierzijner stukken, die in een testament van zijn vader genoemd worden nl. David en Bathseba, David en Abigaël, Pirus en Thisbe en een Fortuin. Van zijn schilderwerk is, voor zoover we weten, niets overgebleven. Toch vertelt hij ergens, dat het hem 'zoet gewin' opbracht. Hij schijnt dus in zijn tijd succes gehad te hebben. Het atelierleven moet, zoowel als het drukke marktcentrum met de rederijders, invloed op zijn litterairen smaak en vorming gehad hebben. Ook moet hij wel de voorstellingen hebben bijgewoond van engelsche tooneelspelers, die tusschen 1585 en 1613 in ons land optraden. Zij vertoonden engelsche drama's uit de school van Marlowe, Ben Jonson en Shakespeare. Zoo kon hij vóór zijn eerste drama verklaren: 'Ick hebbe van myn kindtsche beenen af boven alle andere soete Tijdkeringhe de lieffelijcke Poesye verkoren'. Hij was trouwens een geboren dichter.

In 1613 viel hem de hooge onderscheiding te beurt tot vaandrig van de schutterij verkozen te worden. Alleen jongelui van goeden huize kwamen daarvoor in aanmerking. Tot den kring van officieren en vaandrigs werden 'wevers noch snijers' toegelaten. Hij kon dan ook in 1616 verklaren, 'dat ick tot tegenwoordigh toe der beste gheselschappe hebbe ghenoten, so van kunstigh en sinrijck rymen, als van treffelijckheydt van staat.' Hij werd in den kring van Roemer Visscher toegelaten. Daar heeft hij Hooft en Coster leeren kennen en misschien Hugo de Groot, Dan. Heinsius en Scriverius. Sedert 1613 was hij lid van de kamer In Liefde Bloeiende, waar reeds in 1611 met succes werk van hem was opgevoerd.

In den omgang met dichters en geleerden, die door klassieke en italiaansche invloeden gevormd waren, moet hij sterk het gemis in zijn opvoeding gevoeld hebben. Vandaar dat hij in den aanvang zijn kennis tracht aan te vullen door tweedehandsche wetenschap uit hollandsche en fransche

handboeken. Het pralen met klassieke opsmuk van goden en godinnen komt in het begin van zijn dichtelijke carrière, vooral in zijn bruiloftsdichten nog al eens voor; hij vertaalt Ovidius en Horatius uit de tweede hand. Een sentimentele brief aan zijn vriend Charles Quina zit vol met exempelen en wijzigingen uit de Ouden. Hij betreurde zijn gemis aan kennis van Latijn toen hij Terentius' *Eunuchus* bewerkte naar het Fransch.

Bredero kon al die geleerdheid missen door zijn natuurlijke geniale aanleg. Hij sluit aan bij onze middeleeuwse kunst; deze ras-artist kreeg zijn wijding tot het ware renaissance-dichterschap, doordat hij dieper voelt, met wijder blik omvademt al het menselijke; doordat hij slechts in zelfsuggestie als middeleeuwsch burgerlijk kunstenaar uit is op nutte leering en uiterlijk vermaak, maar inderdaad door zijn modern-mensch zijn voor alle tijden in zijn werk doet zwellen de schoonheidsontroering van het leven der zinnen als der ziel, de pijnigende, wrange en sappige, weelderige realiteit van al het zijnde. Toch was ook hij zonder veel officieele filosofie doordrongen van de Christelijk-humanistische leer, zocht ook hij inkeer tot zich zelf, tot zijn eigen hart.

In zijn rijk liefde-leven is hij niet gelukkig geweest. Hij toont er een naieve bruuskheid en onbeholpen eenvoud. Wilde brand van zuivere zinnelijkheid verschroeft hem en telkens zoekt hij toch weer het reine, het hooge, zuivere, geestelijke geluk der liefde. Hij dartelt van bloem tot bloem; in een overzicht, dat hij van zijn voornaamste verliefdheden geeft, is eerst een frissche, zuivere maagd zijn uitverkorene; dan komt een Margriete, die vermoedelijk van 1611 tot 1615 zijn voelen en denken beheerscht door haar schitterende zinnelijke schoonheid en hem tot den dichter maakt van de twaalf prachtige sonnetten *Van de Schoonheydt*, die hij in den verzamelbundel *Apollo of Gesangh der Musen* in 1615 deed verschijnen. Daarop volgt een 'verstandige' weduwe N.N., die in zijn verzen ook *Moy Aaltje* schijnt te heeten. Toen is gekomen een rustige, stille hulde aan Roemers dochter Tesselschade. En er worden nog tal van andere meisjes in zijn liefdeslyriek aangeduid of genoemd. Na den *Spaanschen Brabander* (1617) kwam zijn laatste groote liefde, die voor Magdalena Stockmans (V, 820), met wie hij in den winter van 1617-18 schaatsen reed en die in Juni 1618 getrouwd is met Isaac van der Voort. In een brief van Januari van dit jaar vertelt hij haar van een wilden tocht over het ijs naar Haarlem, waarbij hij in het water heeft gezeten. Sedert is hij ziek geweest. Zijn zwanenzang is het mooie gedicht gewijd aan Magdalena: *Ooghen vol Majesteyt*.

Aan het letterkundig leven in de kamer In Liefde Bloeiende heeft Bredero krachtig deelgenomen. In zijn eerste jeugd, als Roemer Visscher en Spieghel nog in hun kracht zijn, beleeft de kamer nog dagen van bloei. Van haar gaat door Spieghel en zijn vrienden de drang uit naar zuiverheid, geordendheid, recht begrip van de moedertaal, een renaissance-streven, aansluitend bij dat van de Pléiade in Frankrijk. Met het toenemen van rijkdom en weelde bij den over het algemeen niet hoogstaanden koopmansstand tijdens den groei van onze wereldmacht, kwam er voor het groote publiek steeds meer behoefte aan oppervlakkig vermaak. Het publiek stroomde naar de spannende vertooningen van Rodenburg. De romantische spelen en kluchten van Bredero mochten bijval vinden, de invloed van Rodenburg werd te sterk en hij werd gesteund door de 'onnutten en ongebondenen', tegen wie Hooft en Coster vergeefs den

strijd aanbonden. Bredero stond hen hierin ter zijde in de jaren 1611-13. In zijn *Boertigh Liedt-Boeck* schildert hij den toestand van de kamer in een berijmd schrijven aan den schilder Jan Jacobsz. Vischer. In zijn *Nederduytsche Poemata* vinden we een krachtige toespraak van 1615, tot de broeders In Liefde Bloeiende over de wantoestanden.

In zijn verhalende liederen staat Bredero het dichtst bij de middeleeuwen; er zijn allerlei oude motieven in terug te vinden, als de klacht der vrouw over de fysieke onmacht van den man, van een oud bestevaertje met een jong meisje, van een oud besje met een jonkman etc., weelderige wellust soms, maar ook lugubere realiteit, lichtzinnige, luchthartige scherts naast de teekening van typen van vervuiling en verval; het boerengezelschap, naast de 'Haerlemsche drooghe harten', waarin de vaandrig Bredero zelf optreedt.

In zijn *Groote Bron der Minnen*, zijn *Amoreus liedt-boek* klaagt en jubelt hij zijn leed en liefdeglorie, zijn jaloezie en zijn verrukking uit. Hij voelde, hoe hij door zijn zinnenlust overheerd werd; hij komt tot aanklacht en zelfbeschuldiging; soms komt hij tot de troosteloze ontmoediging en ziet hij al de ijdelheid van 's werelds spel.

Bredero's gedichten zijn tweemaal zonder zijn medeweten gedrukt; toen gaf hij zelf een vermeerderde en verbeterde uitgaaf, die echter tot heden nog niet teruggevonden is. De eerste bekende druk is van 1621 bij Cornelis Lodewycksz. van der Plasse t'Amsteldam: *Geestigh Liedt-Boecxken* door G.A. Bredero, Amsterrdammer. Dit is dus de vierde druk. Daarop volgde in 1622 bij denzelfden uitgever de volledige uitgave in 4°, oblong: *Boertigh, Amoreus en Aendachtigh Groot Liedboeck* van G.A. Bredero, Amsteldammer, thans met privilegie voor 6 jaren. Bij van der Plasse verscheen verder eveneens in 1622: G.A. Brederods, *Nederduytsche Poemata, als oock het Lof van Rijckdom en Armoede, met verscheyden Brieven, soo in en buyten Rijm ende vele dergelycke sin-rijcke Ghedichtselen meer*. Dit is een veel vermeerderde derde druk van de *Nederduytsche Rijmen*, die reeds in 1620 bij van der Plasse verschenen.

In zijn tooneelwerk kwam Bredero eerst tot romantische spelen, blij-einde-treurspelen, tragicomedies, als voortzetting van de middeleeuwsche romantiek, die wonderwel paste in de droomwereld, waarin zijn eigen verliefdheden hem moesten voeren. Dit werk voldeed ook aan de eischen van het publiek, dat snakte naar kleurigheid en fantazie in den harden, wisselvalligen strijd om fortuin en aanzien. Maar toch dat volk wilde zich zelf zien in die onwerkelijke fantastische wereld en zoo kwam Bredero tot zijn komische intermezzo's in deze spelen, ruwe realistische invoegselen, waar lager volk, boeren, knechts en meiden in de plaats traden voor de hooge ridderlijke heeren en vrouwen met hunne galante avonturen. Ook zijn deze intermezzo's weer te beschouwen als voortzetting van middeleeuwsche invoegsels in de mysteriespelen. Voor Bredero zijn ze de onbewuste vooroefeningen voor zijn later werk, waarin hij zijn eigenlijke kracht zou openbaren, de realistische schildering van het leven.

De stof voor drie zijner spelen is ontleend aan de Palmerijn-romans, voortzettingen van de Amadisromans. Het eerste is *Rodd'rick ende Alphonsus*; het werd in 1611 op de Oude Kamer 'de Egelantier' gespeeld, en in 1616 uitgegeven, tegelijk met *Griane*, dat zondag voor Kerstmis 1612 was opgevoerd. *Rodd'rick en Alphonsus* is een spel van liefde en vriendschap, waarin de vriendschap boven de

liefde wordt gesteld. Men heeft er een uitbeelding in willen zien van de rivaliteit tusschen Bredero en zijn intiemste vriend Charles Quina ten opzichte van de blonde *Margriete*. Reeds in dit eerste stuk blijkt Bredero's levensbeschouwing, beheerscht door ongelukkige liefde, een diep melancholische. Wilde Bredero zelf in *Rodd'rick* nog een symbolische beteekenis leggen, *Griane* is meer een realiteit van gemoedsstrijd, wroeging, schoone passies; het is in zijn fabel een *Esmoreit* van breder, weidscher opzet, verzinnelijking tevens van Bredero's lijfspreuk: 'Het kan verkeeren'. In den druk van 1616 werd *Griane* opgedragen aan M.P.D., waarin men Maria Roemersdochter heeft willen zien.

Ook de *Stommen Ridder* is aan de Palmerijn-romans ontleend. Het is jeugdwerk, dat eerst in 1618 is voltooid en gespeeld op de Nederduytsche academie. In 1619 is het voor het eerst gedrukt.

Het 'Blij en Truerspelletje' *Lucelle* is een berijmde overzetting van het proza van *le Jars*. Luce le heeft te kiezen tusschen den nobelen beschaafden rentmeester van geringe afkomst en den rijken baron. Weer een motief, dat past in Bredero's liefdeleven. Hij gaf het in 1616 op zijn naam uit, openlijk opgedragen aan Maria Tesselschade.

Twee romantische spelen liet Bredero bij zijn dood onvoltooid na, het herderspel *Angeniet* en *Het daghet uyt den Oosten*. Het eerste is een wraakneming op een van de jonge dames, waarop hij verliefd is geweest, en die ook in zijn liedboek *Angeniet* heet. Toen drie bedrijven voltooid waren, was er al weer een andere liefde. Op verzoek van van der Plasse, den zorgvollen uitgever, aan wien we zooveel danken voor het behoud in goeden vorm van Bredero's werk, heeft na diens dood *Starter* de twee ontbrekende bedrijven erbij gemaakt. Den geest van het spel wist Starter uitstekend te behouden. Het is in 1623 op de Oude Kamer opgevoerd en toen ook uitgegeven.

Met *Het daghet uyt den Oosten* is van der Plasse minder gelukkig geweest in de keuze van een voltooier. Zekere *Matthijs van Velden*, een obscuur poëetje, heeft het in 1638 afgemaakt, in dubbelen zin. Hij heeft het stuk, een dramatisering van het middeleeuwsche lied, niet begrepen en heeft de liefdesmisère van den dichter waarschijnlijk niet gekend.

In zijn kluchten volgt Bredero het eerst geheel zijn natuurlijken aanleg als realistisch kunstenaar. Er zijn drie kluchten, *Van de Koe*, *Symen sonder Soeticheynt* en *Van den Molenaar*. Zij zijn voor het eerst met *De Quacksalver*, dat niet van Bredero is, in 1619 door van der Plasse uitgegeven. In de eerste vooral is prachtige karakterteekening; het is zuiver van compositie, plat en ruw zooals de uitbeelding van het lagere leven eischt. Het verhaal, dat de dichter voor deze klucht gebruikte, komt in verschillende oudere verzamelingen voor o.a. in een verzameling, samengesteld door *Magister Petrus de Rivo* van 1509, bij *Bonaventure des Periers* etc.

Symen is eigenlijk geen klucht; 't is meer een praatje van den mageren, zuinigen, zeurenden *Symen* in ouderwetsch zondagspak met de trouwlustige, vinnige *Teuntje Roert-mij-niet*, een paar goed geteekende karakters, die scherp tegenover elkaar staan.

De Molenaar (geschreven in 1613) is weer een prachtige klucht. *Trijn Jans* vraagt nachtlogies bij *Slimme Piet*, den molenaar buiten de stadspoort. *Piet* wil haar 's nachts bezoeken, maar *Trijn* heeft tijdig van slaapstee geruild met *Piet's* vrouw. Na afloop stuurt hij zijn knecht nog eens

naar dezelfde slaapstee. Dit motief is zeer verspreid in de middeleeuwse literatuur. Het komt voor in de fransche fabliaux et contes van de 12de en 13de eeuw, bij Poggio Bracciolini en ook in Potter's *Minnen loop*.

In 1615 liet Bredero op zijn kluchten zijn eerste groote blijspel volgen, het *Moortje*, een veramsterdamsching van den *Eunuchus* van Terentius. Van deze bewerking verklaart hij, dat hij den 'Kartaginees Terentius after met loome schreden (is) na gegaen, en evenwel meesten tijt wat wiltweyich (heeft) uitgweydt'. Er waren in dit stuk zuiver romeinsche toestanden, die uiterst moeilijk waren over te brengen in Amsterdam; toch is het hem vrij wel gelukt aan de hand van Terentius het jonge, brooddronken Amsterdam, dat in de dagen zijner opkomende weelde lustig smeert en teert in kroegen en bordeelen, uit te beelden. En juist in die wildweiiige uitweidingen heeft hij eenige voortreffelijke echt amsterdamsche tafereelen gegeven, al is dan misschien het stuk in zijn geheel niet bepaald evenwichtig en gaaf te noemen. Het is in 1615 op de Oude Kamer opgevoerd en in 1617 door van der Plasse uitgegeven. Door Terentius na te volgen, dien hij niet in het oorspronkelijke lezen kon, volgde hij den raad van zijn geleerde vrienden; toch kon hij niet nalaten in de 'Rede aen den Latijnschen Gheleerde' een beetje den spot te drijven met alle renaissance-geleerdheid.

Zijn laatste groote werk was *De Spaansche Brabander*, gedrukt in 1618, in 1617 op de Academie opgevoerd. De intrige, als er van intrige sprake kan zijn in dit stuk, is niet oorspronkelijk. Bredero gebruikte daarvoor een gedeelte uit den spaanschen schelmenroman *Lazarillo de Tormes* (1525), die reeds in 1579 in het Hollandsch was vertaald. Hij gaf zelfs eenige vrij groote brokken uit dezen roman bijna woordelijk in zijn stuk weer. Hij beweerde, dat hij het stuk schreef om het laaghartige van flesschentrekkerij te doen uitkomen. Met dat al is het in hooge mate oorspronkelijk, zeer persoonlijk werk en zijn strekking en beteekenis is veel wijder en hooger dan de auteur zich wijs maakt. *De Spaansche Brabander* is niet enkel het tamelijk grappig geval van een straatarmen, eerzuchtigen antwerpschen pronker en een nuchteren, goedhartigen hollandschen jongen, die beiden graag lekker en veel eten, die mekaar rake, geestige antwoorden geven en daardoor elkaars karakter scherp uitbeelden. Hij heeft deze gezet midden in het amsterdamsche leven onder de lagere bevolking; hij heeft heel dat droeve pijnlijke leven in al zijn benauwende goorheid uitgebeeld en er de stemming van zijn eigen ziel in gelegd. Hij heeft hier niet uitgebeeld het leven van bepaalde personen, maar een stuk volksleven. Al die wezens gaan, zooals ze gekomen zijn, heen voor onze verbeelding; het leven zelf trekt voorbij. Het eindige werd de uitbeelding van het oneindige, van den eeuwigen troosteloozen humor van het leven. *De Spaansche Brabander* behoort naast Vondel's *Lucifer* genoemd te worden als het beste, dat onze literatuur in de 17de eeuw heeft voortgebracht.

Dat Bredero tijdens zijn leven succes had, blijkt uit het feit dat in nog geen tien maanden de opvoering van zijn stukken 2000 gulden opbracht.

Er bestaat van Bredero een portret, kopergravure van Hessel Gerritsz., die o.a. voorkomt in het *Geestigh Liedt-boecxken* van 1621 en in verschillende andere uitgaven van Bredero's werk. Dan bestaat er nog een ets van 1801 door Johannes de Frey naar een portret van Bredero, geteekend door diens tijdgenoot David

Bailly. Deze ets is voor het eerst gereproduceerd in het *Bredero-album* van *Oud-Holland* (1885). Voorts gegraveerde portretten door J. van de Velde, H.W. Caspari en Ph. Velijn, en een geschilderd miniatuur door A. van Halen in het *Panpoëticon Batavum*.

De eerste volledige uitgave van Bredero's werken is van 1638 bij van der Plasse. Verder uit onzen tijd: *De werken van G.A. Bredero* uitgeg. door J. ten Brink e.a. Amst. 1890 en *G.A. Bredero's Volledige Werken met inleiding, ophelderingen en aantekeningen* van J.A.N. Knuttel (6 afl. verschenen) Amst. 1919 v.

Zie: J.H.W. Unger, *Bibliographie van Bredero's Werken* (Haarl. 1884); Jan ten Brink, *Gerbrand Adriaenszen Bredero* (Leiden, z.j. 1888); H.E. Moltzer, *Bredero's Liedtboeck* (in *Studiën en Schetsen*); C.H. den Hertog, *De bronnen van Bredero's romantische spelen* (in *Gids*, 1885, I, 400); *Bredero-album, feestnummer van Oud-Holland* (Amst. 1885); F. Buitenrust Hetteema, *Iets over Bredero* (in *Taal- en Dichterstudies*); G. Kalff, *Nieuws over Bredero* (in *Gids*, 1896, IV, 384); G. Kalff, *De bron van Bredero's Angeniet* (in *Tijdschr. Mij Letterk.* XXXIV, 233); J.B. Schepers, *Bredero's Liefde voor Margriete* (in *N. Gids*, 1913 I, 574); J.B. Schepers, *Bredero's invloed op tijdgenoten* (in *N. Gids* 1914, II, 66); J.B. Schepers, *Bredero en Tesselscha* (in *N. Gids*, 1917, II 413); Herman Poort, *G.A. Bredero* (Gron. 1918); J. Prinsen J. Lz., *Bredero in zijn verhalende liederen* (in *Gids* 1918, III, 175); J. Prinsen J.Lz., *Bredero, 23 Aug. 1618-1918* (in *Elseviers Geïll. Maandschrift*, 1918, II, 88); J.A.N. Knuttel, *Bredero en het romantische drama* (in *Gids*, 1918, III, 192); J.W. Muller 'Amoureuse' in *Bredero's Stommen Ridder* (in *Tijdschr. Mij Letterk.* XXXV, 143); J.A.N. Knuttel, *Bredero's leven en liefden en de weg door zijn liedboek* (in *Gids*, 1919, II, 61); J.B. Schepers, *Lichtvaardig onderzoek in zake Bredero* (in *N. Gids*, 1919, I, 894); J. Prinsen J. Lz., *Gerbrand Adriaensz. Bredero* (Amst. 1919).

Prinsen

[Brederode, Erasmus van]

BREDERODE (Erasmus van), datum van geboorte onbekend, overl. in den Haag 28 Oct. 1628, zoon van Jan van Brederode, lid van de Staten van Holland, en Johanna van Delft; hij huwde, waarschijnlijk te Middelburg omstr. 1575 met Mayken Joppe (Maria van Mecklenburg), welke overleed in 1633.

Bij de komst van Alva moest Brederode het land verlaten; hij voegde zich bij de Watergeuzen. Het is niet zeker of hij, op 1 April 1572, bij de inneming van den Briel tegenwoordig was. In 1573 diende hij als vaandrig onder hopman Willem Lievensz., en staat bekend om zijn dapper gedrag. Bij den terugtocht van een aanslag op Amsterdam onder Sonoy werd Brederode aan den Diemerdijk gewond, maar ontkwam en genas. Later wordt zijn naam genoemd als klerk ordinaris van de Staten van Holland, op 3 Nov. 1617 vindt men hem nog woonachtig in den Haag, op 1 Oct. 1618 wordt hij door jonker Walraven van Brederode gedagvaard. Hij overleed zonder kinderen, als laatste van dezen bastaardtak

Zie over hem: van Groningen, *Geschiedenis der Watergeuzen*, 131; Janssen en van Dale, *Bijdragen* VI, 381; van Leeuwen, *Batavia Illustrata* II, 888; *de Navorscher* LI (1901), 243; J.J. van Brederode, *het Geslacht van Brederode*, No. 27, en de aldaar aangehaalde bronnen.

Vogels

[Brederode, Lancelot van]

BREDERODE (Lancelot van), sedert 1563 heer van Veenhuizen, datum van geboorte onbekend, overl. te Schoten bij Haarlem 20 Juli 1573, was een bastaardzoon van jonker Reinoud III van Brederode bij Anna Symons dr. en huwde 23 Aug. 1563 met jonkvr. Adriana van Treslong, vrouwe van Veenhuizen, dochter van Albert van Treslong, heer van Veenhuizen, en Catharina van Berkenrode. Vele jaren woonde Brederode op het Huis te Kleef bij Haarlem en steunde steeds de Hervormden; ook werd in zijn huis gepredikt. Begin 1566 was hij in den Haag; 5 April 1566 teekende hij het Verbondschrift; 11 Juli 1566 was hij met zijn halfbroer Hendrik van Brederode in Antwerpen, en was veel bij dezen. Begin Maart 1567 was Brederode met Treslong en andere edelen in Amsterdam en overviel daar 17 Maart 1567 den gezant de la Torre; in 1567 werd hij voor de Commissarissen van den Hove gedagvaard, maar verscheen niet. Toen Hendrik van Brederode einde April 1567 Amsterdam moest verlaten, vluchtte ook hij en ging naar Oost-Friesland. Van April tot Juni 1568 diende hij in het leger van graaf Lodewijk, toen deze een inval in Groningerland deed. Hij werd 21 Mei 1568 door Alva verbannen en behoorde tot de eerste Watergeuzen, die begin 1569 van Oranje een kaperbrief ontvingen. Hij staat bekend om zijn edel karakter, dat hij ook tijdens zijn verblijf op de Geu envloot toonde. In Juli 1569 ontmoeten wij Brederode in Oostfriesland, waar hij met graaf Edzard en Oranjes agent Basius onderhandelt; hij blijft langen tijd in het geheim in Emden onder den naam 'Clement'. Later rooft hij weer in het Uithuizer Wad, is 6 Aug. 1569 in Emden terug, gaat daar 15 Aug. 1569 met andere edelen een verbond aan, is 17 Aug. 1569 bij Borkum en zeilt vervolgens naar Sandwich, waar hij 25 Aug. 1569 een jacht koopt. 12 Sept. 1569 vereenigt Brederode zich met de vloot van Dolhain en wordt tot vice-admiraal benoemd. 16 Sept. 1569 is hij voor het Vlie, heeft 28 Sept. 1569 oneenigheid met Dolhain en is 30 Sept. 1569 voor de Eems. In Oct. 1569 ligt Brederode met zijn schip bij Borkum, en bij den naderenden winter gaat hij 23 Dec. 1569 bij Nesserland voor anker. Einde Febr. 1570 zeilt hij weer weg, als tijdelijk admiraal over de vloot der Watergeuzen op de Eems. Vergeefs trachtte graaf Edzard hem gevangen te nemen; het plan bestond om hem tot admiraal te benoemen, in de plaats van Dolhain. Einde Juni 1570 is Brederode op de Eems; 20 Juli 1570 geven de burgemeesters van Emden aan een schipper goederen terug door hem geroofd. Op 3 Sept. komt hij uit het Vlie en gaat bij Greetsiel voor anker met veel geroofde schepen. 18 Sept. 1570 onderhandelt hij in Norden; 23 Sept. 1570 krijgt hij een commissie van Oranje om schepen op de Ooster- en Wester-Eems te nemen en wordt benoemd tot vice-admiraal van de vloot voor Enkhuizen. 30 Sept. 1570 neemt hij vele schepen in het Vlie; 19 Nov. 1570 neemt hij een schip uit Keulen en zeilt er mede naar de Eems. 24 Nov. 1570 geeft Oranje een instructie om geen schepen meer te rantsoeneeren. In Dec. 1570 wordt zijn schip in de haven van Emden in beslag genomen, maar einde Dec. 1570 laat men het schip weer vrij en Brederode zeilt naar Engeland. Hij ligt 12 Febr. 1571 in de haven van Dover en gaat 17 Febr. 1571 weer naar zee. 20 Maart 1571 is hij in Londen en zeilt met andere Watergeuzen naar het Marsdiep, waar ze veel schepen nemen; hij zelf lag ziek in zijn schip. 4 April 1571 zeilt de vloot het Marsdiep uit en kruist voor de kust; 23 April 1571 is hij zeer ziek

in Dover. 14 Juni 1571 gaat hij met. Menninck een accoord aan; begin Juli 1571 kruist hij bij Calais. In Aug. 1571 wordt Brederode door admiraal van Boschuyzen de haven van Dover ingejaagd, en begin Sept. 1571 zien wij hem weer in Oostfriesland. Hij heeft het plan om Delfzijl en den Dam te nemen. Begin Jan. 1572 is Brederode weer in Dover; 20 Maart 1572 is hij vice-admiraal op de vloot en blijft tot begin April 1572 in Londen. Toen voegde hij zich bij de Watergeuzen in Holland en maakte het beleg van Haarlem door de Spanjaarden mede; na de inneming werd hij 20 Juli 1573 te Schoten onthoofd. Hij liet vijf zoons na, van wie Reinoud, heer van Veenhuizen, het bekendst is geworden.

Zie over hem: V e l i u s , *Kroniek van Hoorn*, 175; M a r c u s , *Sententiën* 58; *Defensionales*, 51, 98, 99; F r u i n , *Verspr. Geschr.* II, 145; B o r , I, 235-236; v a n L e e u w e n , *Bat. ill.* II, 1124; H o h l b a u m in *Mitteilungen aus dem Stadtarchiv zu Köln* XVII, 100-102; B l o k , *de Waterg. in Engeland*, 243, 251, 260; F r a n z , *Ostfriesland und die Nederl.* 25, 96-226; W a g e n a a r , VI, 308, 320; v a n V l o t e n , *Nederl. Volksopst.* (1858) I, 76, 144-312; A l t m e y e r , *Gueux de Mer*, 6, 19, 20, 85, 112; G a c h a r d , *Bibl. Nat. à Paris*, II, 480, 481, 498, 501; *Verslag Rijks Oude Archieven*, 1916, 382; S m i t , *den Haag in den Geuzentijd*, 23, 131; t e r G o u w , *Gesch. Amsterdam*, VI, 168, 173; S c h e l t e m a , *Hendrik van Brederode*, 51, 60; *Dietsche Warande*, VII (1866) 544; d' Y v o y , *Historie van het Verbond*, 246; Papieren van R u y c h a v e r , Rijksarchief te Haarlem, in afschrift in het Krijgsk. archief Generale Staf; v a n G r o n i n g e n , *Gesch. der Watergeuzen*, 63; v a n S o m e r e n , *Corr. de J. de Wesenbeke*, 156, 208; v a n S t a v e r e n , *Mr. Johan Basius in Vrije Fries* 18, 249; t e W a t e r , *Verbond der Edelen*, II, 298, IV, bijlage H H; *Coleccion de Doc. Ined.* 38 blz. 208, 90 blz. 279, 281, 284; F é n é l o n , *Lettres* II, 175, 239, 251, 316, 322, 388, III, 17, 52, IV, 74; B e e n , *Tafereelen*, 123; *Gesch. tentoonst. Nederl. Zeewezen, Catalogus*, 5; G a c h a r d , *Invasion du Cte Louis de Nassau*, 226; P o u l l e t , *Corr. de Granvelle*, IV, 77, 170; K e r v y n , *Huguenots et Gueux*, 424; d e z e l f d e , *Relations Politiques*, VI, 63, 85, 114, 165; *Calendar of State Papers, Spanish Papers*, 1568-1579, 188, 190, 192, 303, 306, 317, 375; R i n c k - W a g n e r , *D.V. Coornhert*, 7; J. J. v a n B r e d e r o d e , *Het Geslacht van Brederode*, n°. 2 en de aldaar aangehaalde bronnen.

Vogels

[Breeckeland, Jacobus]

BREECKELAND (Jacobus) of B r e u (c) k e l a n d (-l a n t), geb. te Naarden in 1666, overl. 19 Jan. 1724 te Middelburg. Zijne ouders verhuisden toen hij nog jong was naar Goes. Hij studeerde voorts te Utrecht en te Groningen. Begin 1688 proponent geworden, beriep hem als predikant St. Anna ter Muiden (intrede 4 Sept. 1688), West-Souburg (intr. 25 Dec. 1695) en Middelburg (intr. 21 Sept. 1704). Hij schreef, behalve eenige verzen: *Verhandeling van de leere des genadenverbonds en deszelfs huishoudinge na den draad des Heidelb. Catech.*, met een waarschouwende voorreden, tegen de valsgenaamde mystiken (Middelb. 1711), 4e dr.; *Het wedervaren der kerke onder de huishoudinge der belofte en boven ingekomen wet* (Middelb. 1719); *De zaligmakende genade Gods, tegen de bedenkingen der zogenoemde Hebreën*, in welke verhandeling eene volkomene leere van de oeffeninge der godzaligheid wordt voorgesteld (Middelb. 1704); *Kort verhaal van de handeling met den heer G. van Buitendijk* (Middelb. 1712); *Nodige en nuttige tydbestedinge over de wezendlyke daad des geloofs tegen 't gevoelen van den Heer Th. van Thuy-*

nen (Utr. 1723); *Geestelyke melk of beginselen der leere Christi*. Juist vóór zijn dood had hij voor de pers gereed gemaakt *Heilige Tijdrekenkunde*.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Het Protestantsche Vaderland I* (Utrecht 1905), 603 v.; H.Q. Janssen, *St. Anna ter Muiden* (Middelb. 1850), 182 v.v.; *Kerkelijk Handboek* 1909, bijl. 122, 139, 149.

Knipscheer

[Breemen, Dirk van]

BREEMEN (Dirk van), uit Amsterdam, datum van geboorte en overlijden onbekend, gehuwd met Ariantje (?) In 1566 was hij onderschout en cipier te Amsterdam en legde er zich op toe, als het mogelijk was, het prediken der Hervormden te beletten; men zou dus besluiten, dat hij den Spanjaarden zeer genegen was. Hij woonde naast de gevangenis, leefde losbandig, hield er een bijzit op na en had steeds geldgebrek. 14 Sept. 1567 liet hij Pieter Jansz. Kies, die beschuldigd was van de hand te hebben gehad in het plunderen van het Minderbroedersklooster en hiervoor in hechtenis was gezet, uit de gevangenis ontsnappen. Hij werd door den schout Pieter Pietersz. verrast en vluchtte met Pieter Jansz. Kies mede, om niet den schout in handen te vallen. Met een schuit, die hij vooruit had gehoord, vluchtte hij naar Enkhuizen; de schout zond hem een man na, maar Dirk van Breemen was juist met een schip vertrokken, toen de bode aankwam. Zijn vrouw bleef ziekelijk in Amsterdam achter en werd scherp verhoord, maar wist nergens van. Men meende dat de rijke ouders van Kies hem hadden omgekocht. 2 Maart 1569 werd hij openlijk te Amsterdam ingedaagd, weldra verbannen, zijn goederen verbeurd verklaard en zijn boedel in 1569 verkocht. Dirk van Breemen behoorde tot de eerste Watergeuzen, die in 1569 van den prins van Oranje een kaperbrief kregen. 29 Dec. 69 klaagt de stad Bremen bij den Prins over zijn plundertochten. Begin Juli 1570 is hij van Bremen uit met drie of vier schepen naar Engeland onderweg; in Sept. 1570 neemt hij bij de kust van Noorwegen een schip uit Amsterdam; hij voer er mede naar Berckveurt (Bergenfjord) in Noorwegen en rant soeneerde daar het schip; einde Sept. 1570 is hij met twee schepen bij de oostfriesche kust; midden Oct. 1570 is hij bij den prins op het slot te Dillenburg; einde Nov. 1570 is hij weer in de oostfriesche wateren terug. Einde Nov. 1570 ankert hij met verschillende andere schepen bij Gastmarscherziel, ten zuiden van Norden. De graaf van Oostfriesland wilde de Watergeuzen gevangen nemen en daar het ijs zijn schip tegenhield, gaf Dirk van Breemen, om niet nutteloos menschenlevens op te offeren, zich 1 Dec. 1570 over. Hij werd op het slot te Emden gevangen gezet, maar omdat hij zich op een aanstelling van den Prins beriep, kon men niet te streng tegen hem optreden. Op 12 Mei 1571 gaven burgemeesters van Emden aan een schipper uit Kampen een anker touw terug, door hem genomen. Lang werd hij vastgehouden en toen hij eindelijk vrijkwam, schijnt hij geen lust meer gehad te hebben om te gaan vrijbuiten. Zijn naam komt niet meer voor.

Zie over hem: van Vloten, *Nederl. Volksofst.* (1858) I, 307, 308, 312; Blok, *Onderzoek in Duitschland*, 223; Hohlbäum in *Mitteilun en aus dem Stadtarchiv zu Köln XVII*, 106; Franz, *Ostfriesland und die Niederl.* 137, 173-180; *Defensionales*, 58; ter Gouw, *Gesch. van Amsterdam VI*, 262, 263; *Dietsche Warande VIII* (1867), 423; Wagenaar, *Beschr. van Amsterdam VI*, 308; van Someren, *Corr. de J. de Wesenbeke*, 49; Klönne, *de Vlucht van J.P. Kies uit de Boeien in Amsterd. Jaarb.* 1902, 1. v.

Vogels

[Bren(c)k, Theodorus [à]]

BREN(C)K (Theodorus [à]), als student te Utrecht ingeschreven 1650 (*Alb. studios.*, kol. 25), predikant te Eck en Wiel (1655-1657), daarna te Zoelen tot zijn dood in 1673. Hij schreef: *Davids doodt en begraafenis* (Tiel 1666), eene lijkrede op Arend Vygh, heer van Zoelen enz.; en vertaalde: C. Streso, *Geestelijke regeeringe des herten ontrent de wereltsche goederen of twee predicatien* enz. in de lat. tale beschreven, in de nederl. overgezet door Th. à Brenck (Tiel 1661).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Het Protestantsche Vaderland I* (Utr. 1905), 612.

Knipscheer

[Breugel, Pieter]

BREUGEL (Pieter), geboren omstr. 1520 te 's Hertogenbosch, voltrok zijn filosofische en medische studiën te Leuven. Daarna begaf hij zich naar Italië, verkreeg daar den graad van doctor medicinae en onderwees zelfs gedurende enkele jaren aan de universiteit te Padua. Te Leuven teruggekeerd, werd hij in 1562 door Filips II tot buitengewoon koninklijk hoogleeraar benoemd.

Hij hield zich veelal aan het hof te Brussel op in het gevolg der edelen, die hem als hun lijfarts verkozen hadden. Hij overleed te Leuven 22 Mei 1577 en werd in de St. Pieterskerk begraven. Bij testament bestemde van Breugel een som van 4200 gulden tot stichting van een medisch college en van eenige studiebeurzen, elk van 30 gulden. Tot collatoren der beurzenstichtingen waren door hem aangesteld de kapitteldeken der bossche St. Janskerk, de rector der H. Geesttafel aldaar en de eerste schepenen van den Bosch. Eenige jaren vóór de opheffing der universiteit bedroegen de inkomsten 1871 gld. Koning Willem I verleende het collatierecht dezer beurzen aan den pastoor van St. Pieter en aan den oudsten professor der medicijnen te Leuven.

Zie: Reusens, *Analectes XVIII*, 377; Schutjes, *Gesch. v.h. bisd. 's Hertogenbosch II*, 251.

Kleyntjens

[Breugel, jhr. Jacques Fabrice Herman Clifford Kocq van]

BREUGEL (jhr. Jacques Fabrice Herman Clifford Kocq van), geb. te Kuilenburg 21 Sept. 1799 overleden te Velp 16 Juni 1867, trad op jeugdigen leeftijd in zeedienst en was in 1827 luit. t. zee 2e kl., adjudant van den schout-bijnacht J.C. Wolterbeek, commandeerend een eskader in de Midd. Zee. Hij was van 1827-33 consul-generaal te Tripoli (in Barbarije) en maakte zich in die moeilijke betrekking zeer verdienstelijk. Hij was gehuwd te Vlissingen in 1822 met Wilhelmina Françoise Amélie, Louise Flavard de Wolff, die hem overleefde. Het consulaat werd waargenomen door zijn zaakwaarnemer, den zwitserschen koopman Reich, en in 1846 overgenomen door jhr. Mr. Emile Testa als consul-generaal.

Zie: M.A. Perk, *Zes jaren in Tripoli en Barbarije, uit de gedenkschriften eener Nederlandsche vrouw.*

Mulert

[Briel, Simon van den]

BRIEL (Simon van den) of Balduini, afkomstig uit Brielle, norbertijner kanunnik der abdij te Middelburg, was aldaar tegenwoordig onder de jongere priesters bij de keuze van den abt Johannes Danckard 10 Aug. 1484. 1493/94 werd hij aangesteld als pastoor van St. Aagtekerke. Hij komt nog voor als benoemd pastoor van Domburg 1499/1500, doch deze benoeming schijnt geen gevolg gehad te hebben of hij is slechts kort als pastoor aldaar geweest, want in hetzelfde jaar werd in Domburg een ander pastoor benoemd en Simon Balduini werd pastoor in de abdijkerk te Middelburg. Na twee jaar kwam hij de parochie Domburg besturen en overleed als pastoor dezer parochie 1513/14.

Zie: *Bijdragen bisdom Haarlem I*, 313; Grijpink, *Register op de parochiën I*, Wal. 3, 19, 80.

Fruytier

[Brill, Jakob]

BRILL (Jakob), geb. te Leiden 1639 en aldaar gest. 1700, mysticus, wever en catechiseermeester, leefde van zijn jeugd af uiterst stil en afgezonderd. Groot geworden begaf hij zich tot de heerschende kerk, was leergierig en diep religieus van aard. Hij werd eerst een trouw aanhanger van de Voetiaansch-scholastieke mystiek, maar vond daarin geen rust. Daarna voegde hij zich tot de foederaal-theologie van Coccejus en meende toen het ware licht gekregen te hebben, doch dat systeem bevredigde hem evenmin. Toen onderzocht hij de leeringen van andere gezindten, maar ook daarin kon hij zich niet vinden. Sedert bewandelde hij zijn eigen weg, maar meer dan hij zelf wellicht vermoedde onderging hij den invloed van het mystisch-pantheïstisch gevoelen, dat Pontiaan van Hattem in allerlei vrome gezelschappen propageerde. Hij heeft zijn godsdienstige overpeinzingen en mystieke denkbeelden neergelegd in verschillende geschriften: *De Weg des Vreedes*; *De Waare en valsche kennis van Jezus Kristus*; *De prijzenswaardige Vrijheid*; *Een Vrij mensch*; *Geloofsbekentenis*; *De Vrije Dienstbaarheid*; *Het Vrije Leven*; *De Gronden van een goed leven*; *Het stille leven*; *Het genoegelijk en vermakelijk leven*; *Het inwendige leven*; *De gemoedsrust* enz. Zoo zijn er met elkander 42 geschriften van onderscheiden grootte, waarvan enkelen in dichtmaat, die geschreven werden tusschen 1685 en 99. Ze werden in 1705 te Amsterdam gezamenlijk uitgegeven onder den titel *Werken van den hoogverlichten Jakob Brill, klaar en grondig aanwijzende het pit en merg van de ware, wezenlijke en dadelijke godgeleerdheid, zeer nut en dienstig voor alle gezindheden*, 873 bl. Zijn vrouw stierf eerder dan hij. Hij had geen kinderen, maar hij heeft geestverwanten tot op dezen dag. Om den historischen Christus naar het getuigenis van het Nieuwe Testament bekommerde hij zich niet. De inwendige Christus was hem alles: 'Die Christus in zich en zich in God vindt, die staat boven alle gelijkenissen. Ons beste werk, dat wij kunnen doen is niet anders dan rusten, opdat wij het werk Gods in ons niet verhinderen en doen ophouden. Beschouwt den geheelen Bijbel, hij is niet de waarheid zelve, maar alleen een teeken van de waarheid, hij is niet het kindeke zelve, maar de wieg waar het kindeke in ligt. Het werk van God in Christus en in de geloovigen is een en hetzelfde werk. De liefde van God bestaat niet alleen daarin, dat God ons toegenegen is, maar dat God zich mededeelt aan ons, zoodat wij één met Hem zijn.' Ziedaar eenige uitspraken uit zijn geschrift *Het Inwendig Leven*, die zijn geest doen kennen.

Zie: A. Ypey, *Geschiedenis van de Kristl. Kerk in de 18e eeuw VII* (Utrecht 1806), 293; Heppé, *Geschichte des Pietismus und der Mystik*, 375; P. Huet in *Stemmen voor Waarheid en Vrede*, 1883, 381-392; de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Nederl.* III, 575; J. Reitsma, *Geschiedenis van de Hervorming en de Herv. Kerk der Nederl.* bl. 329, 2e uitg. Groningen, 1899; Ypey en Dermout, *Geschiedenis van de Herv. Chr. Kerk in Nederl.* (Breda 1824) III, 127; Poiret, *Bibliotheca mysticorum selecta*, 1708; *Unschuldige Nachrichten*, 1712, 876-882; Herzog, *Real. Encycl. für Prot. Theol. in voce*; *Museum Bremense* II, 166.

Wumkes

[Brin(c)k, Henricus]

BRIN(C)K (Henricus), geb. te Franeker 24 Sept. 1645, overl. 9 Juni 1723, zoon van Christianus Brinck, studeerde te Franeker, werd in 1667 proponent In de classis Franeker, in

1668 predikant te Buitenpost, 22 April 1677 door de Staten tot veldprediker aangesteld. In Mei 1678 verhuisde hij van Buitenpost naar Joure; ook hier werd hij veldprediker volgens resolutie der Staten van 9 Oct. 1683. Zijne intrede als predikant te Utrecht had plaats op 24 April 1687. Hij bedankte in 1689 voor Rotterdam. Te Utrecht was hij 'scholarch' van de Hieronymusschool en medebestuurder van de beurs van prof. Maestricht.

Als predikant te Joure schreef hij (hij kon het gesteund door de geheele classis Zevenwouden) tegen prof. Johannes van der Waeyen te Franeker en tegen Ds. David Fludvan Giffen te Nieuw-Brongerga: *Waarschouwing aan de Friesche kerken en Goede zaak en goede trouw*, behalve een berucht geworden 'gravamen' tegen de nieuwe opiniën in de heilige theologie en tegen de filosofie van den 'paapschen' Descartes; dit gravamen is meermalen in druk verschenen. Niettemin werd Ds. van Giffen te Sneek beroepen. Tegen den predikant Johannes Vlask te Zutphen (1674-1690) schreef Brinck: *De ware leer der regtvaardigmaking benadeeld door J. Vlak, doch verdedigd en bevestigd door de Ed.-vergaderingen van de klasse en kerkenraad van Utrecht*.

Verdere geschriften van Brinck zijn: *Toetssteen der waerheit en der dwalingen* (Leeuw. 1685); *Toetsteen der waerheit en der meeningen ofte verhandelinge van seckere Cartesiaansche en Coccejaansche vraagstukken* (Utr. 1691); *Ontschakelinge van het genaemde keten der Prophetische godgeleerdheit of schriftmatige verdediging der oude uitleggers enz. tegen de nieuwicheden en ongerymtheden van Johannes Coccejus en Henricus Groenewegen* (Leeuw. 1683), twee deelen; *Moetgeving aan de treurige Zions; Ongenoegsame satisfactie gedaan door den auteur van het boek de Betoverde Werelt genaamt* (Utr. 1692); *Prophetische godgeleerdheit* (Leeuw. 1683); *Over de Openbaring van Johannes; Lijkreden op Anna, gravinne van Solms; Keten der zaligheid, Schriftmatige verdediging; Over de val van den antichrist; Coccejaansche en Cartesiaansche verschillen; Geestelijk huwelijk; Brieven tegen Willem Deurhof*.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Het Protestantsche Vaderland I* (Utr. 1905), 615-617; J. Reitsma, *Gesch. van de Hervorming en de Herv. Kerk*, 3e dr. (Utr. 1916), 634 v.; *Kerkelijk Handboek*, 1910, bijl. 166, 1911, bijl. 145, 162. Ook de daar aangehaalde literatuur.

Knipscheer

[Brocke, Wilhelmus]

BROCKE (Wilhelmus) of Broecke, geb. in Zeeland, overl. 13 Febr. 1405 in het Roodeklooster in het Soniënbosch bij Brussel, dat hij als prior bestuurde. Hij was de zevende kloosterling, die in het nieuwe klooster de geloften had uitgesproken, en werd in 1396 tot prior gekozen. Hij was bekend als een heilig man en werd hoog geacht en geëerd door den bisschop van Kamerijk. Zijne liefde voor de eenzaamheid belette niet, dat hij werkte om het klooster te doen bloeien in het tijdelijke. Hij was ijverig in de weer voor den aankoop van bosschen en vijvers, het ten nutte maken van een ontdekte steengroef, om geschillen te bevredigen en om vrijstelling te krijgen van al te drukkende belastingen. Hij stierf plotseling; men vond hem dood in zijn cel.

Zie: Sanderus, *Chorographia sac. Brab.* (ed. 1726) II, 44, 45; *Anecdota Johannis Gielemans* (ed. Bolland Brux. 1895) 132, 141, 205-208.

Fruytier

[Broechem, Libertus de of van]

BROECHEM (Libertus de of v a n), titulair bisschop van Berijte, benoemd 10 Dec. 1470, wijbisschop van Luik, overleed te Maastricht 4 Sept. 1506; hij behoorde tot de orde der Minderbroe-

ders en was afkomstig uit het graafschap Loon. Vele wijdingsakten zijn van hem bewaard gebleven. Bovendien was hij nog werkzaam als visitator der Benedictijnen, als afgevaardigde van den bisschop en het kapittel in vele geestelijke en politieke zaken. Sept. 1474 werd hij door den tegenstander van zijn bisschop, Louis de Bourbon, te Luik gevangen genomen en te Grave opgesloten, na eerst voor den hertog van Bourgondië te zijn gebracht. Hoe lang hij werd gevangen gehouden is niet bekend. 11 Juni 1479 wijdde hij een altaar te Maastricht en 16 Oct. 1491 de kerk der Franciscanessen op den Uilenburg te 's Hertogenbosch. Deze zijn de eenige bekende wijdingen door hem verricht op nederlandsch gebied van het bisdom Luik. Na den dood van den bisschop Louis de Bourbon trok de wijbisschop en het grootste gedeelte van het luiksche kapittel zich terug te Leuven en verbleef er eenige jaren. Hij was als predikant zeer geliefd door het volk dat hem 'Bisschop Liebbeken' noemde. 11 Sept. 1485 wijdde hij te Maastricht den nieuw gekozen bisschop van Luik Jan van Hoorne. De plechtigheid had plaats in de kapel der zusters van Sint Andries 'Op den Sackdryes'. 18 Sept. 1485 wordt hij genoemd onder degenen, die den vrede sloten te Maastricht tusschen den bisschop van Luik en den aartshertog Maximiliaan van Oostenrijk. De wijbisschop Libert was slecht gezien te Luik; hij resideerde te Maastricht, waar hij ook de ordewijdingen toediende in December, 1504. De nieuwbenoemde Benedictijner-abt van de St. Laurentiusabdij te Luik wilde gewijd worden door den wijbisschop van Kamerijk, waartegen de bisschop van Luik opkwam, zoodat hij zich tot bisschop Libertus moest wenden. Wijbisschop Libertus werd begraven in de kerk zijner orde, Slavante bij Maastricht, naast zijn bisschop Jan van Hoorne.

Lib. van Broechem is de schrijver van verschillende gedrukte en ongedrukte werken, thans zeer zeldzaam, nauwkeurig vermeld in *Revue Bénédictine*, 1912, 455; Campbell, *Annales typogr. néerland.* (la Haye 1874) 1151, 1152, 1152 a; V.d. Ghelyn, *Catal. des manuscrits Bibl. royale Brux.* III, no. 6589 blz. 338, no. 1872, blz. 171.

Zie: Habets, *Geschiedenis bisdom Roermond* I, 244; *Revue Bénédictine* XXIX (1912) 447-455; *Analecta Gijsberti Coeverincx* II, 354.

Fruytier

[Broeck, Jan Valentijnsz.]

BROECK (Jan) Valentijnsz., geboren te Amsterdam, datum onbekend, overl. te Hamburg 4 Aug. 1569, zoon van Valentijn Bavelaer en Kathrijn Jansdr. Broeck, huwde vóór 1561 Griet Claesdr. Podt (geb. 1538, overl. vóór 1568, dochter van Claes Jansz. Podt en Aef Willemsdr.). Hij woonde op het Water bij de Oude Brug waar Kopenhagen uithing, was waarschijnlijk korenkooper of bakker en een groot voorstander der Hervorming. Pinksteren 1566 had hij met Hendrik van Brederode een bespreking op het Huis te Kleef bij Haarlem. In 1566 haalde hij het volk over om het Minderbroedersklooster te plunderen. 10 Juli 1566 kwam hij op een vergadering van de handboogschutters in de Doelen. 21 Sept. 1566 was hij in Amsterdam een der aanvoerders der Geuzen bij een oploop, toen het gerucht ging dat de regeering vreemd krijgsvolk in de stad wilde brengen. 27 Febr. 1567 komt hij Hendrik van Brederode in Amsterdam begroeten en wordt in Maart 1567 bevelhebber van de lijfwacht van Brederode; tijdens diens verblijf speelt hij een groote rol in de stad. 17 Maart 1567 overvalt hij met anderen den gezant de la Torre en neemt diens papieren.

18 Maart 1567 is hij benoemd tot artillieriemeester: 29 April 1567 brengt hij de soldaten van Brederode buiten de poort victualie. Na het vertrek van Brederode voelt hij zich niet meer veilig en vlucht naar Emden. In Juli 1567 is hij in Emden en tracht daar soldaten aan te werven, geholpen door het geld van een koopman uit Antwerpen. 25 Aug. 1567 komt de officier in Amsterdam zijn goederen beschrijven. Einde April 1568 kruist hij voor Delfzijl met een schip, dat daar was genomen en door hem uitgerust, en helpt graaf Lodewijk met den aanvoer van levensmiddelen uit Emden. 4 Mei 1568 wordt in de vroedschap van Amsterdam over hem geklaagd. Hij is een der eerste Watergeuzen. Einde Mei 1568 wordt hij naar Emden gezonden om een onderzoek in te stellen naar scheepsbesluit. Na den nederlaag van Jemmingen 21 Juli 1568 verlaat hij de oostfriesche wateren, is 30 Oct. 1568 met Dolhain in Engeland en wordt aan het Hof ontvangen. In den winter van 1568-69 rooft hij op de Eems, maar de burgers van Emden worden verschoond. 13 Juni 1569 was hij met andere Watergeuzen aan de friesche kust werkzaam en nam daar eenige Hollanders in gijzeling, die naar Emden werden gevoerd. 19 Juni 1569 is hij op de Theems met een schip met 40 man en vertrekt 20 Juni 1569 naar de hollandsche kust. 21 Juni 1569 verscheen hij op de Ooster Eems, werd door die van Emden verdreven en nam uit wraak drie Emdersche schepen in het Vlie. Einde Juni 1569 nam hij acht schepen uit Amsterdam, waarna de stadsregeering een prijs op zijn hoofd stelde; tevens werd in beraad genomen een licht scheepje tegen hem uit te rusten. 7 Juli 1569 wachtte Dolhain op zijn terugkomst in Engeland. Op 8 Juli 1569 neemt hij op de Eems een schip, dat de ambtman van Norden hem weer afneemt; op 22 Juli gaven de burgemeesters van Emden aan een schipper van Amsterdam de goederen terug, die Jan Broeck had geroofd. In Juli 1569 neemt hij eenige hamburgsche en engelsche schepen, tegen zijn lastbrief in. Einde Juli 1569 kruist hij voor Texel en kaapt nog een schip uit Hamburg. Hij dwong den kapitein hem naar de Eems te brengen, maar door een sterken nevel begunstigd voer de schipper hem naar de Elbe, en leverde Jan Broeck aan de Hamburgers uit. 27 Juli 1569 kwam te Amsterdam het verblijdend bericht, dat hij was gevangen. Daar men in Hamburg zijn bestelling niet erkende, en hij schepen van de stad geplunderd had, wilde men hem voorbeeldig straffen; 4 Aug. 1569 werd Jan Broeck onthoofd.

Zie over hem: Groen van Prinsterer, *Archives* III, 233; Gachard, *l' Invasion du Comte L. de Nassau* 233, 360; Andrae, *Friesche Waterg.* in *Vrije Fries* 3e reeks IV, 461; Blok, *Watergeuzen in Engeland in Nijhoff's Bijdr.* 3e reeks IX, 240; Franz, *Ostfriesland und die Nederl.* 22, v., 84 v.; *Defensionales*, 15, 29, 69, 94; van Vloten, *Volksofst.* (1858) I, 66, 147; Kok, *Vaderl. Woordenb.* VIII, 1071; Elias, *Vroedsch. van Amsterdam* I, 26; *Aant. br. v. Biesten in Dietsche Warande* VII (1866) 533, v., VIII (1867), 419 v.; Poulllet, *Corr. de Granvelle* II, 662, 669; Scheltema, *Hendrik van Brederode* 14 v.; ter Gouw, *Gesch. van Amsterdam* VI, 102, 154, 163 v. 207 v., 241, 298, 324 v.; *Werken Hist. Gen.* 3e serie II, 135, 136; *Calendar of State Papers, Spanish Papers 1568-1579*, 81, 175, 183; Wagenaar, VI 308; Hohlbaum in *Mitteilungen aus dem Stadtarchiv zu Köln* XVII, 83, 85, 86; Altmeyer, *les Gueux de Mer* 104, 105; Kervyn; *Relations*

politiques V, 405; *Coleccion de Docum. Ined.* 90, 271; Hagedorn in *Emder Jahrbuch XVII* (1900), 397.

Vogels

[Broeckensz, Marten]

BROECKENSZ (Marten), geb. te Workum, data van geb. en overl. onbekend.

Bij de komst van Alva week hij uit het land, vocht 23 Mei 1568 bij Heiligerlee en 21 Juli 1568 bij Jemmingen. Hierom werd hij op 20 Mei 1569 verbannen, welk vonnis op 21 Mei 1569 werd afgekondigd. Marten Broeckensz. voegde zich nu bij de Watergeuzen; in Mrt. 1572 zat hij in Emden gevangen, waarschijnlijk had hij goederen van Oostfriezen geplunderd.

Zie over hem: Marcus, *Sententiën*, 194; Andreae, *de Friesche Waterg.* in *Vrije Fries*, 3e Reeks, V. 79; van Vloten, *Friesche Briefw.* 401.

Vogels

[Broek, Hendrik Willem le Sage ten]

BROEK (Hendrik Willem le Sage ten), jongere broeder van den volgende, geb. te Groningen 1777, als zoon van Johan Jacob le Sage ten Broek (die volgt) en Anna Brievingh, overl. te Zierikzee 7 Febr. 1845. Hij was achtereenvolgens predikant te Odijk, Haamstede en Noordgouwe, en nam in 1827 zijn emeritaat. Later woonde hij te Zierikzee, waar hij verscheiden ambten van plaatselijk belang vervulde.

Hij huwde 31 Ag. 1806 te Odijk Maria Clasina de Brieder, die hem, nog geen 26 jaar oud, na de geboorte van haar eersten zoon, den 15en Juni 1808 te Haamstede ontviel. Naar aanleiding van haar dood gaf hij uit ten bate der gemeente-armen te Haamstede: *De verplichting der Christenen om zulken, die over het verlies van hunne echtgenooten, nabestaanden en vrienden treuren, te vertroosten, en de gronden welke het Euangelie daartoe oplevert, voorgesteld in eene lee rede over I Thess. IV: 18* (Rott. [1808]).

Hij schreef: *De Dank- en Biddag van 5 Julij 1815, gehouden te Haamstede* (Zierikzee 1815); *Broederlijke brief aan J.G. Le Sage ten Broek.... over De voortreffelijkheid van de leer der Roomsch- Katholieke kerk, door den laatsten geschetst*, (Rotterd. 1816; 2e druk in hetz. jaar); *De kerkelijke inzegening van het Huwelijk aangeprezen naar aanleiding der aanschrijving van de Algem. Synode* (Rotterd. 1817); *De ware gesteldheid van het nederlandsch onderling weduenaars-, weduwen- en begrafenis fonds onder bestuur van Valk en Spohler* (Amsterd. 1828).

Zie: *Katholiek Nederland 1813-1913*, II, 345, 348; Knuttel, *Catal. v. Pamfl.* VI. Kossmann

[Broek, Joachim George le Sage ten]

BROEK (Joachim George le Sage ten), geb. te Groningen, 27 Nov. 1775, overl. te Grave 11 Juli 1847. Hij was de zoon van Johan Jacob le Sage ten Broek (zie het volgende artikel) en Anna Brievingh. Onder leiding van zijn vader, sedert 1777 predikant te Rotterdam, bekwaamde zich de jeugdige George in, verschillende takken van wetenschap; het beoefenen van dicht- en schilderkunst was voor hem de aangenaamste ontspanning. Zijn leermeester in de teekenkunst was de katholieke schilder Ommegeancck. Het verblijf te Antwerpen, waarheen zijn vader na de omwenteling van 1787 was uitgeweken, oefende in zoover invloed op de zienswijze

van George, dat hij roomsche menschen leerde kennen en roomschen godsdienstluister zag maar roomsch werd hij daardoor geenszins; na de omwenteling van 1795 was het gezin weer te Rotterdam gevestigd. De oude heer I.S.t.B., die zijn zoon voor het predikambt, of, wanneer hij daarvoor geen genegenheid mocht gevoelen, voor de medicijnen bestemd had, liet niet zonder weerzin, George zich op de rechtsgeleerdheid toeleggen,

waarvoor deze steeds een bijzondere voorliefde gehad had. In 1800 huwde George met Wilhelmina van Lil, dochter van een koopman te Rotterdam. Ondanks zijn huiselijk geluk, gevoelde ten Broek toch in zich iets onzekers, wat hem kwelde; hij gaf zich meer en meer over aan overdenkingen van godsdienstigen aard; in 1806 omhelsde hij het katholiek geloof. Nadat zijn overgang bekend was geworden, trok hij zich gedurende eenige maanden naar Megen terug in het klooster der Franciscanen, waar hij meerdere zijner oude antwerpsche vrienden terugvond. In Rotterdam teruggekeerd, wijdde hij zich geheel aan de studie van het notariaat en kreeg van koning Lodewijk Napoleon in 1808 een aanstelling als notaris in die stad. Tot den val van het fransche keizerrijk bleef hij te Rotterdam. In 1813 verzocht hij verandering van standplaats; hij werd naar Naaldwijk, standplaats Loosduinen, verplaatst en onttrok zich zoo aan de hatelijkheden, die godsdienstige onverdraagzaamheid hem berokkende. Sinds dit jaar verschenen van zijn hand tal van geschriften van apologetischen aard. In 1815 gaf hij zijn werkje: *De voortreffelijkheid van de leer der Roomsche Catholyke Godsdienst* in het licht. Hij doet zich in dit, vol bezadigdheid, geschreven boekje kennen als een hoofsch strijder voor zijn overtuiging. En van nu, 1816 tot zijn dood, rust de voorman der nieuwere katholieke schrijvers van Nederland niet meer. Dit eerste werk heeft tot doel zijn vroegere geloofsgenooten te onderrichten; het riep een reeks van tegenschriften in het leven o.a. ook een van zijn broeder Hendrik Willem (zie vorig art.); het meest bekende is dat van Bilderdijk: *Een Protestant aan zijne mede-Protestanten ter gelegenheid van de afschetsing der voortreffelijkheid van de katholieke kerk door J.G. Le Sage ten Broek*. Le Sage's beste antwoord op alle aanvallen, was de vijfde druk van zijn boekje, nog in 1816, maar toch stelde hij ook een opzettelijk verweerschrift samen, getiteld: *De vruchteloosheid van de aanvallen tegen de leer der Roomsche-Catholijke kerk*. Het is een weerlegging van allerlei dwalingen omtrent de leerstukken der katholieke kerk, zooals die in de geschriften der tegenstanders worden voorgesteld. Voor weifelaars schreef hij nog in 1817: *Raadgevingen aan twijfelende Protestanten*. Omtrent dezen tijd had hij het plan opgevat een pelgrimstocht te ondernemen naar het H. Land, maar Cramer, aartspriester te Amsterdam, raadt het hem af. Hij moet in Nederland blijven en daar zijn pen wijden aan de verdediging van de katholieke zaak. Op aanraden van Raynal, laatsten aalmoezenier van den spaanschen gezant te 's Gravenhage, met wien hij door innige vriendschapsbanden verbonden was, besloot hij tot de uitgave van een maandschrift onder den titel *de Godsdienstvriend*, bestemd tot verdediging van de leer der katholieke kerk. In Mei 1818 zag het eerste nummer van dit tijdschrift het licht, dat een welgekozen strijdperk voor den onverschrokken kampvechter voor de katholieke waarheid was. Dit polemisch periodiek van den vader der r.k. pers in Nederland, waarvan in 51 jaar, 102 deelen verschenen, vond weldra een tegenvoeter in een ander, getiteld: *De Protestant, onder redactie van W. van Volkom, predikant te Breda*.

Te midden van het hevig twistgeschrijf dier dagen, waarin de onderlinge verdeeldheid tusschen de Belgen en de Hollanders het hoofd begon op te steken, schaarde ten Br. zich aan de zijde der katholieke oppositie, die zich in België begon te vertoonen. 23 Augustus 1827 werd hij in zijn woning te Loosduinen in hechtenis genomen, en op de Gevan-

genpoort te 's Gravenhage gebracht, onder beschuldiging van in zijn maandschrift verschillende artikelen te hebben opgenomen, die in de termen der strafwetten van 1815 en 1818 vielen, uitgevaardigd tegen het drukken van geschriften, ten doel hebbende om de openbare rust te verstoren. Drie maanden bleef ten Broek gevangen. Op herhaald aandringen van zijn rechtsgeleerd adviseur, liet hij, die ernstig ziek en bijna blind geworden was, zich overreden een verzoekschrift om gratie te richten tot koning Willem I. 19 November werd hij uit zijn kerker bevrijd. Zijn gezondheid was hevig geschokt, zijn gezicht verzwakte met iederen dag; in 1829 verkreeg hij eervol ontslag als notaris.

Nadat hij van 1825-29 uit oprechte overtuiging deel had uitgemaakt van de oppositie, moest hij de gebeurtenissen van 1830 als oprecht vaderlandslievend Hollander uit den grond zijns harten betreuren. Omstreeks dezen tijd werd hij geheel en al blind; hij vestigde zich eerst te Beers en later te Grave, waar hij tot aan zijn dood in 1847 zich onvermoeid bezig hield met het opstellen van geschriften ter verdediging van de katholieke kerk. Daar zette hij de uitgave van: *De Correspondent* op touw, en gaf hij in 1835 een weekblad uit: *Catholijke Nederlandsche stemmen*. Dit weekblad verwierf hem in 1838 van paus Gregorius XVI een welwillende breve en drie jaar later, zijn benoeming tot Ridder van den Gouden Spoor. Dat Le Sage, niettegenstaande zijn blindheid, nog zooveel heeft kunnen uitrichten, had hij ook te danken aan zijn zoo zorgvolle echtgenoot en zijn pleegzoon en opvolger als redacteur, J a n W i t z . Men kan echter licht begrijpen, dat hij wel eens niet volledig ingelicht was in sommige actueele kwesties, zooals in de zaak van Lammenais' twijfel en afval, daar de hulpelooze blinde zelf niet lezen kon en zijn pleegzoon Jan Witz nog zeer jong en geenszins zoo begaafd als zijn pleegvader was. Terneergebogen onder den last van zijn aanhoudenden, zwaren arbeid, begonnen zijn lichaamskrachten af te nemen. Hij overleed, door een hersenberoerte getroffen, 11 Juli 1847, te midden van zijn arbeid, ruim 70 jaren oud.

Behalve de boven genoemde geschriften, zijn een menigte brochures en kleine werkjes, benevens boeken van grooten omvang, uit zijn pen gevloeid, zooals de *Verdediging van de Catholijke Geloofsleer door Luther, Calvijn en andere predikers der Hervorming* (1818); *De goede trouw der Protestanten tegen Catholyke verdenking verdedigd* (1818); *Het gulden boekskén* (1823); *Godsdienstige en zedekundige Mengelingen* (1824); *Vrijmoedige doch gematigde verdediging van de staat en de vrijheden der Catholijke kerk* (1826); *Brieven aan de heeren da Costa en Bilderdijk* (1829); *de Morgenstar* (1833).

Vergelijk over hem: Allard , *Studiën* 1904; A. B e y e n , *XI Jaarverslag v.h. blindeninstituut te Grave; Het Kath. Nederland 1813-1913*, II 345 vlg.; *de Godsdienstvriend*, Deel 78.

Kleyntjens

[Broek, Johan Jacob le Sage ten]

BROEK (Johan Jacob le Sage ten), geb. te 's Gravenhage 1742, overl. te Rotterdam 20 Jan. 1823. Zijn dubbelen naam dankte hij aan zijn ouders S w e r i u s ten Broek en Alida Maria le Sage. Het geslacht ten Broek was afkomstig uit Oost-Friesland, waar het in vroeger tijden tot de oud-adellijke regeeringsfamilies behoord schijnt te hebben. Jan Jacob werd 2 Sept. 1757 te Groningen als student ingeschreven en promoveerde daar tot doctor philosophiae 5 Juni 1765 op een *Dissertatio de origine moralitatis*; 11 Dec. van hetzelfde jaar werd hij proponent bij de Ned. Herv. Kerk en onmiddellijk daarna beroe-

pen te Lippenhuizen, waar hij 21 Dec. werd bevestigd. Reeds 24 Sept. van het volgende jaar werd hij beroepen te Werkendam en de Werken waar hij 7 Dec. 1766 het predikambt aanvaardde. Den 11 en Juni 1769 volgde zijn benoeming tot hoogleeraar in de filosofie te Groningen als opvolger van D. v a n d e W i j n p e r s s e; 24 Jan. 1770 hield hij een *Oratio de ratione humana ad veram salutem indicandam et impetrandam haud sufficiente*; hij doceerde volgens de toen geldende verdeling der wetenschappen zoowel de bespiegelende wijsbegeerte als de natuurkundige vakken en gaf colleges over physica, logica, methaphisica, hydraulica, hydrostatica; 22 April 1773 werd hij ook tot theologiae doctor bevorderd. In 1778 verliet hij de hoogeschool voor een predikantsplaats te Rotterdam, waar hij 20 Oct. 1777 beroepen was en 22 Febr. van het volgende jaar werd bevestigd; kort daarna werd hij tevens tot hoogleeraar der wijsbegeerte aan de 'doorluchtige school' dier stad benoemd.

In een preek, gehouden 14 Maart 1782, leerde hij een opvatting omtrent de verzoening door Christus' lijden en dood, die aanleiding werd tot groote onaangenaamheden. Zijn ambtgenooten J o h a n n e s H a b b e m a en Petrus Hofstede (IV, 762), met welken laatste hij voordien zeer bevriend was geweest, traden tegen hem op en de vraag omtrent de rechtzinnigheid zijner leering trok spoedig de algemeene belangstelling De rotterdamsche kerkeraad en de classis van Schieland behandelden zijn zaak op voor hem weinig vriendschappelijke wijze; hijzelf wendde zich tot de Staten van Holland en West-Friesland, die hem tegenover de classis de hand boven het hoofd hielden. Het geschil kwam zodoende niet tot een eigenlijk einde en zou wellicht nog lang hangende gebleven zijn, indien de politieke veranderingen van het jaar 1787 niet tusschenbeide waren gekomen. Ten Broek was volbloed patriot en werd door het nieuwe stadhouderlijke bestuur der stad van zijn ambten ontzet (22 Oct. 1787) met het uitdrukkelijk verbod ooit weder te Rotterdam als predikant op te treden; de kerkeraad volgde door hem ook als lidmaat te censureren. In de volgende jaren was hij te Antwerpen, waar hij, zonder bepaalde aanstelling, geruimen tijd de vacante predikantsplaats vervulde bij de uitgeweken hollandsche protestanten van den 'Brabantschen Olijfberg'. Zijn geschriftje *Getuigenis der waarheid* (1802, zie beneden) bevat herinneringen uit dezen tijd; in de jaren 1791 en 92 preekte hij negen maal in het Duitsch voor de keizerlijke troepen te Antwerpen; ook trad hij eenmaal in de kerk der nederlandsche protestanten te Brussel op. De omwenteling van 1795 bracht voor hem eerherstel; 20 Mei werd de resolutie van 1787 door de nieuwe rotterdamsche regeerders ingetrokken; 19 Juni daaraanvolgende hervatte hij zijn predikambt, dat hij verder onafgebroken bleef waarnemen tot zijn emeritaat, 26 Jan. 1822. Een jaar later, 20 Jan. 1823, overleed hij. Hij wordt geroemd als een der eerste invoerders van een verbeterde preekwijze.

Ten Broek was gehuwd met A n n a B r i e v i n g h uit de Werken; zijn zoons Joachim George en Hendrik Willem, zijn in de voorgaande artikelen beschreven.

Zijn portret werd vervaardigd door L.A. Claessens naar J.G. ten Broek, door J.G. Waldorp en G. Kitsen. Voorts ziet men hem afgebeeld op verscheiden spotprenten van 1785 (als patriot) en van 1787 (bij zijn afzetting); vgl. M u l l e r , *Nederl. Historieplaten* no. 4672-76, 5009-11, 5059.

Van zijn geschriften noemen wij: *Onderwijs*

in de Redenkunde (vert. van D. van de Wijnpersse's *Instit. Logicae*, met aantek.) (Rotterd. 1780) 2 dln.; *Zedige en vrijmoedige verantwoording .. [tegen] zeker boekje, door Ds. J. Habbema getijeld, de leer der Herv. kerk aangaande het borgtogtelijke van Christus lijden bevestigd* 1783; hierop volgde H a b b e m a 's *Noodwendig Berigt* enz., waarop ten Broek repliceerde in zijn: *Provisioneel antwoord op het verhaal en opgaaf aan Ds. J. Habbema briefsgewijze aan zijn eerw. toegezonden; Bundet van kerkelijke redevoeringen* (Rotterd. 1783); *Dubbel tweetal brieven aan en van J.J. le Sage ten Broek* (Dordr. 1784); *Leerrede over II Cor. 6:1.* (Dordr. (1784?)); *Kerkel. redev. uitgespr. te Rotterd. 19 Winterm.* 1784 (Rotterd. 1784); *Kerkel. leerredenen over gewigtige voorwerpen* (Rotterd. 1785); *Kerkel. redev. over de waare Christel. verdraagzaamheid uit Ephese 4:2 ter beoordeeling des briefs van de Remonstr. Broedersch. aan de Protestanten* (Rotterd. 1797; 2e druk in hetz. jaar); *Kerkel. redev. over de nuttigheid der waare en de schadelijkheid der valsche filosofie* (Rotterd. 1797); *Leerrede over Cotoss. 2:8* (Rotterd. 1797); *Getuigenis der waarheid aangaande de vredelievende bescherming welke de Hollandsche Protestanten in Antwerpen genooten hebben* (Rotterd. 1802); *Redenen en gronden voor het geven en nemen van kerkel. acte van indemniteit bij de Herv. gemeente* (Rotterd. 1802, 2 dln.); *Leerredenen ter opwekking tot blijdschap in, en dankzegging aan God, wegens de gezegende verlossing van ons vaderland* (Rotterd. 1814).

Lang niet alle geschriften van hem en anderen in verband met het theologisch geschil van 1783 en volgende jaren zijn hier genoemd. Men vergelijke over een en ander nader: G l a s i u s , *Godgeleerd Nederl.* (1852) I, 182; W.J.A. J o n c k b l o e t , *Gedenkboek der Hoogeschool te Groningen* (1864) *Bijlagen* blz. 93 v.; J.P. d e B i e , *Leven en werken van Petrus Hofstede* (1899) 442 vlg.; V i s s c h e r e n v a n L a n g e r a a d , *Het Protestantsche Vaderland* (1907) I, 622 vlg.; K n u t t e l , *Catal. v. Pamfl. V en VI* (vgl. ook IX, het register van onderwerpen in voce ten Broek; *Katholiek Nederland 1813-1913*, II, 345.

Kossmann

[Broekhoven, Nicolaas van]

BROEKHOVEN (Nicolaas v a n), geb. omstreeks 1580 of 90 behoorde tot de bossche familie van Broekhoven, waarvan velen voorkomen als schepen van 's Hertogenbosch, rentmeester, lid der Lieve-Vrouwe-broederschap der Staten van Brabant en waarvan de tegenwoordige graven v a n B e r g e y k afstammen. Hij had den graad van licentiaat in de beide rechten en bezat in de kapel te Cromvoirt bij 's Hertogenbosch eene beneficie aan het St. Hubertus altaar, dat hij in 1614 of Dec. 1613 verwisselde tegen de gegradueerde kanunnikdij van Balt. de Bont. Bij de visitatie van het kap. 1617 door Bisschop Zoesius (S c h u t j e s IV, 279) was hij 27 jaar; in de lijst van 1629 in *Taxandria* circiter 49 jaar. Na de inneming van 's Hertogenbosch verkreeg hij zeker zijne jaarlijksche toelage als kanunnik. Hij komt voor als peter bij den doop van kinderen zijner familie in de St. Janskerk 1622 en 1625. Toen na den dood van den vicaris-capitularis H. van Leemputte 1657 het bisdom van 's Hertogenbosch bleef openstaan, kozen de 5 leden van 't kapittel, die nog in leven waren, uit hun midden Nic. v. Broekhoven in diens plaats. Het volgend jaar reeds werd 2 Aug. 1658 het bestuur aan jeugdiger krachten overgelaten, omdat van Broekhoven reeds aan geesteszwakheid leed. Hij stichtte te Maaseyk een gasthuis voor acht katholieke oude mannen uit zijn naaste bloedverwanten boven de 60 jaar, waarvan vier uit de Meyerij en vier uit de omstreken van Maaseyk,

door den pastoor, burgemeester en schepenen van Maaseyk moesten geplaatst worden. 28 Juni 1668 keurde de gemeenteraad en Juli 1668 de prinsbisschop van Luik de stichting goed. Waarschijnlijk was B. toen reeds overleden.

Zie: S c h u t j e s , *Gesch. Bisdóm den Bosch* II, 134, IV, 279, 283; *Taxandria* IV, 268, XV (1908), 37; D a r i s , *Hist. du dioc. et princip. de Liège au XVIIe siècle* II, 198; v.d. V e l d e , *Synopsis Monumentorum Concil. Archiepisc. Mechl.* III (Gand 1822), 849.

Fruytier

[Broers, Hendrik Jan]

BROERS (Hendrik Jan), geb. te Utrecht 9 Oct. 1815, overl. te Putten 20 Januari 1876.

Hij studeerde te Utrecht sedert 1 Sept. 1832 en promoveerde daar in 1839 op een dissertatie *De glandula thyreoidea*, waarna hij zich als geneesheer en verloskundige in diezelfde stad vestigde. Wegens toenemende gezichtsverzwakking, die in 1872 met blindheid eindigde, en wegens zijn ziekelijk gestel, legde hij zijn praktijk neer en vestigde zich te Putten, waar hij artikelen voor tijdschriften dicteerde onder het hem geheel karakteriseerende pseudoniem 'De blinde Putter'.

Sedert 1847 alleen en sinds 1849 met v a n G o u d o e v e r redigeerde hij het *Ned. Tijdschrift voor verloskunde, ziekten der vrouwen en der kinderen*. Hij stichtte de 'Eerste Maatschappij tot verbetering van woningen' en beijverde zich om ook een 'Vereeniging tot bevordering der volksgezondheid' in het leven te roepen. In de laatste jaren zijner praktische werkzaamheid leverde hij belangrijke opstellen onder den titel: *Onze oude vroedvrouwen boeken*.

Behalve talrijke bijdragen in de *Tijdstroom* (waarvan hij lid der redactie was), in *Nederland de Bibl. van het Huisgezin*, de *Schat der gezondheid* en den *Almanak voor het schoone en goede*, schreef hij: *Losse volksblaadjes over vaderl. geschiedenis*, 2 seriën (Utr. 1855-1868); *Twee causerieën* (Utr. 1857); *Bijdragen tot de geschiedenis van het Nederl. zeewezen*, 4 st. (Utr. 1867-1869); *Utrecht, historische wandelingen* (Utr. 1874, 2e druk Utr. 1875); *De vogels, iets uit de natuurl. historie aan mijn kinderen verteld* (Utr. 1875).

Broers huwde te Utrecht 1847 met Wilhelmina Antonia Snoeck, vrouwe van Hurwenen (geb. 1804, overl. 1850), weduwe van Mr. Jan Pieter Laurens Steens Zijnen.

Zie: Winkler Prins, *Geïll. Encyclopedie*; Fred. en v.d. Branden, *Biogr. Wdb. Ned. Letterk.; Jaarb. Ned. Adell*, 223, 224.

Regt

[Brouckhoven, Johannes]

BROUCKHOVEN (Johannes) of B r o e c k h o v e n , magister artium, deken der collegiale kerk en pastoor te Veere, overleed aldaar 19 Mrt. 1568 en werd begraven voor het groote koor in de kerk. De dood van Maximiliaan, heer van Veere, wiens erfenis met schulden overladen door zijne bloedverwanten niet aanvaard werd, berokkende den deken en het kapittel veel schade en processen. Dit blijkt uit een oorkonde 30 Juli 1565 van deken J.v.B. en het kapittel, dat bestond uit zeven kanunniken, waaronder Jan van Migrode (de eenige veersche geestelijke, die afvallig werd van het katholiek geloof, en die 1567 naar Engeland vluchtte uit vrees voor straf om zijne houding tijdens den beeldenstorm, waarbij de kerk van Veere deerlijk geplunderd werd). De juiste datum der benoeming van deken J. van

B. is niet bekend, omdat in *Kerkelijk Veere (Bijdr. Haarlem XXV)* de volgorde der dekens niet juist is. Van Broekhoven volgde niet op den lateren vicaris-generaal van Middelburg J. van Strijen maar op deken Cornelius Houck of van Kloetingen, 1560 deken van Veere's kerk, die overleed 3 Sept. 1564. Alva schrijft 4 Mel 1568 aan den bisschop van Middel-

burg over het benoemen van een nieuwen deken in plaats van den overleden Jan van Brouhoven.

Zie: *Bijdragen bisdom Haarlem* XII, 120, 122, XXV, 445, XXI, 312.

Fruytier

[Brouerius van Nidek, Matthaeus]

BROUERIUS VAN NIDEK (Matthaeus), geb. te Amsterdam 7 Dec. 1677, gest. aldaar niet lang vóór Febr. 1743. Hij werd 22 Maart 1700 te Leiden als student in de rechten ingeschreven en promoveerde aldaar in 1713 op een *Dissertatio de veterum ac recentiorum adorationibus* (Amst. 1713, 8°), later door J o h . P o l e n u s opgenomen in het *Supplementum Thesauri utriusque Graevii et Gronovii* II, 905 vlg. Waarom hij zoo laat student is geworden en vooral zoo laat is gepromoveerd, is niet duidelijk. Mogelijk hield hij zich reeds vroeg met geschied- en oudheidkundige onderzoekingen bezig, waaraan hij verder zijn leven zou wijden. Zijn eerste werk, dat hij in die richting uitgaf, was *De zegepralende Vecht, vertoonende de verscheide gezichten van lustplaatsen en dorpen van Utrecht naar Muyden* (Amsterdam 1719, 2 dln. 4°). Een dergelijk werk is de *Verheerlijkt Watergraafsof Diemermeer bij de stad Amsterdam, vertoond in LX gesigten* (Amsterdam 1725 fol.; 2e dr. aldaar 1768 fol.) Eindelijk behoort tot dezelfde rubriek de *Beschrijving van het zegepralend Kennemerland in C platen door H. de Leth* (Amst. z.j. omstr. 1730, 2 dln. fol.; 2e dr. aldaar z.j. omstr. 1790 fol.), die lang na Brouerius' dood is uitgegeven. Meer algemeene beschrijvende werken waren *F. Halma, Tooneel der Vereenigde Nederlanden, vervolgd door M. Brouerius van Nidek* (Leeuwarden 1725, 2 dln. fol.) en vooral zijn *Kabinet van Nederlandsche en Kleefsche oudheden in CCC platen van A. Rademaker* (met I s . l e L o n g , Amsterdam 1727-1733, 6 dln. 4°; 2e dr. Dordrecht 1770, 6 dln.). Een zuiver historische publicatie was zijn *Analecta medii aevi ofte oude Nederlandsche geschiedenissen* (Amsterdam en Middelburg 1725, I (eenig) deel, 8°), waarin hij de kroniek van S i c k e B e n n i n g h e en eenige andere kleinere kronieken uit het noorden van ons land uitgaf. Nog staat op zijn naam een *Kronijk van Friesland* (Leiden 1725) en een *Nederlandsch geschiedenisboek* (Amsterdam 1752). Als letterkundige gaf hij uit *Zederijke zinnebeelden der tonge* (Amsterdam 1716, 8°; 'vermeerdert met eenige uitgezogte van E. Yving door S. Vermade', Amsterdam 1786, 8°). Brouerius' werk was meer verzamelend dan kritisch, zooals dat van zijn tijd. Maar juist door zijn talent van verzamelen heeft hij veel kunnen vastleggen. Bovendien zijn de illustratiën van zijn boeken nog steeds van groote waarde; zij worden dan ook nog steeds gewaardeerd en bestudeerd. Zelf had hij een groote verzameling prenten, die in 82 portefeuilles 20 Febr. 1743 te Amsterdam werd verkocht. Zij bleef echter bijeen, groeide in een eeuw aan tot 378 portefeuilles en werd ten slotte 18 Febr. 1861 verkocht.

Zijn portret werd door A. van Halen in zwarte kunst vervaardigd.

Zie: De gewone biogr. woordenboeken.

Brugmans

[Brouwer, Cornelis Jacobsz.]

BROUWER (Cornelis Jacobsz.) genaamd B a m , geb. te Amsterdam in 1512, overl. 1592 te Calcar. Den naam B r o u w e r ontleende hij aan het beroep, dat hij uitoefende in zijn brouwerij 'Cornelis Jacobsz. Brouwerie'. Zijn familienaam was B a m , later

eerst werd deze in Brouwer omgedoopt. Hij was verwant aan de oudste amsterdamsche patricische families, die in de stedelijke regeering hooge ambten bekleedden. Op 28-jarigen leeftijd werd hij schepen in zijn geboortestad; afwisselend was hij vervolgens van 1540-78 burgemeester, schepen rentmeester, weesmeester,

raad en huiszittenmeester der stad. In 1564 werd hij met Jacob Banninck 'ten bevel van de burgemeesteren in Majo lestleden gedaen gezonden tot Emden, omme aldaer te vernemen nae de trafijck ende handelingen van de Engelschen onlanx aldaer gecomen'. In 1566 vaardigde het Wethouderschap hem af naar het Minderbroederklooster, om de monniken tegen het gepeupel te verdedigen; hij kwam te laat; het klooster was reeds geplunderd. In hetzelfde jaar werd hij door de landvoogdes Margaretha van Parma naar aanleiding van een verzoekschrift 'der Onroomschen en anderen, die klaagen over de te groote namaagschap onder de Regenten' tot burgemeester benoemd. Bij de alteratie werd Brouwer in 1578 met de R.K. geestelijkheid en magistraat uit de stad gebannen 'ter oorzaak van den katholieken godsdienst'. Met zijn vrouw, Cornelia Wessels (met wie hij in 1532 gehuwd was) en zijn kinderen, trok de bijna zeventigjarige naar Calcar, waar hij 14 April 1592 overleed. Cornelis Brouwer's zuster, Lysbeth, huwde met Sybrant Occo, zoon van den rijken bankier Pompejus Occo.

Zie: *Amsterd. Jaarboekje* 1890, p. 139 sqq. en *Archief Kasteel Sureburg*.
Kleyntjens

[Brouwer, Jan]

BROUWER (Jan), geb. te Franeker 20 April 1760, overl. te Leeuwarden 11 April 1838. Hij studeerde aan de latijnsche school te Franeker, daarna aan het seminarie der Doopsgezinden te Amsterdam, waar hij in 1785 tot den predikdienst werd toegelaten. Sedert dit jaar tot 1822 was hij predikant te Leeuwarden. Hij bleef daar tot zijn dood wonen als 'rustend leeraar' (zie: S. Muller's *Jaarboekje voor de Doopsgezinde Gemeenten* 1837, blz. 8, 1838 en 1839, blz. 20). Voor de oprichting van de Algemeene Doopsgezinde Sociëteit (1 Sept. 1811) heeft hij veel gedaan; hij behoorde tot hare eerste bestuurders. Verdienstelijk was hij mede als curator van de latijnsche school te Leeuwarden. Vijfmaal werd hij door Teyler's Genootschap bekroond, driemaal met goud, om zijn antwoord op een prijsvraag. Tegenover E. Kist, predikant te Dordrecht, zette Brouwer zijne meening in geschriften uiteen over de vraag en het antwoord in den Heidelbergschen Catechismus betreffende de stelling: dat de mensch van nature geneigd is God en den naaste te haten. Deze en enkele andere geschriftjes zijn verzameld in de Bibliotheek van de Doopsgezinde Gemeente te Amsterdam. Het zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen benoemde hem in 1804, de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde in 1821 tot lid. Ook Sepp in zijn *Johannes Stinstra* noemt Brouwer een man van beteekenis.

Hij was gehuwd met Janna Geertruida IJsbrandi; zijn zoon Seerp volgt.

Zie verder: Visscher en van Langeraad, *Het Protestantsche Vaderland* I (Utr. 1903), 648 v.; (K. Vos), *Register op de Doopsgezinde Bijdragen enz.* (Leid. 1912), in voce op blz. XV; *Catalogus van de Bibliotheek der Doopsgezinde Gemeente* II (Amst. 1888), 38, 92, 278, 284, van welken catalogus in 1919 een nieuwe druk ververscheen, voorloopig zonder register.

Knipscheer

[Brouwer, Seerp]

BROUWER (Seerp), geb. te Franeker 8 Febr. 1793, overl. te Leeuwarden 30 Juli 1856, was de zoon van Jan Brouwer, doopsgezind predikant (zie het vorig art.) en Janna Geertruida IJsbrandi. Seerp genoot zijn eerste onderwijs aan de latijnsche school te Leeuwarden, waarvan Valentinus Slothouwer toen rector was en werd op 17-jarigen leeftijd geschikt

geacht tot het volgen van hooger onderwijs. Hoewel aanvankelijk opgeleid tot de studie der godgeleerdheid, gaf hij de voorkeur aan de geneeskunde en ter voorbereiding tot deze studie volgde hij te Franeker de lessen van den hoogleeraar **T h o l e n** in natuur- en wiskunde, voor welke wetenschappen hij een bizondere voorliefde toonde te bezitten. Na opheffing der franeker hoogeschool in 1811, vertrok hij ter voortzetting zijner studie naar Leiden, waar zijn studiën twee maal onderbroken werden. Den eersten keer 20 Juli-16 Dec. 1813 werd hij door Napoleon tot garde d'honneur aangewezen, den 2den keer in 1815 vatte hij vrijwillig, evenals veel andere leidsche studenten, de wapenen op ter verdediging der bedreigde onafhankelijkheid van het vaderland.

Te Leiden teruggekeerd, legde hij zich weer met ijver toe op de studie, promoveerde er 29 April 1816 na verdediging van een *Specimen medic.... continens varii argumenti quaestiones* tot Med. Dr. en verwierf twee weken later den doctoralen graad in de verloskunde. Ter voltooiing zijner studiën vertrok hij naar Göttingen, volgde daar de lessen van de hoogleeraren J.F.B. Blumenbach en K.G.H. Himly, vertoefde met wetenschappelijk oogmerk eenigen tijd te Heidelberg en Tübingen, keerde na een korte reis door Zwitserland naar het vaderland terug, promoveerde 15 Oct. 1817 te Leiden op een *Dissertatio geometrica de circulorum tangentium centrorum situ in curvis* tot Phil. Dr., terwijl Februari van hetzelfde jaar zijn antwoord op een te Leiden uitgeschreven prijsvraag: *Quibus formulis construuntur horologia solaris supra plana tetraëdri hexaëdri vel cubi et dodecaëdri?* (zie: *Annal. Acad. Lugd. Bat.* 1816-1817) met goud bekroond werd. Daarna vestigde hij zich te Leeuwarden als geneesheer, werd benoemd tot lid der Provinciale geneeskundige Commissie van Friesland en behoorde in 1820 tot de eerste oprichters van het Geneeskundig Genootschap te Leeuwarden onder de zinspreuk: 'Medicorum et Chirurgorum vinculum'. Zijn verlangen om zich geheel te wijden aan de wis- en natuurkunde deed hem in 1823 de benoeming tot hoogleeraar in de wis- en natuurk. aan de hoogeschool te Groningen, als opvolger van J. Baart de la Faille, aannemen. Hij aanvaardde zijn ambt 8 Oct. 1823 met het houden eener oratie: *De matheseos utilitate universa praecipue ad patriae nostrae commoda* (Gron. 1824).

Gedurende zijn hoogleeraarschap maakte hij zich vooral verdienstelijk door uitbreiding te geven aan het kabinet van natuurk. instrumenten en door het schrijven van eenige werken, ten behoeve van zijn wiskund. onderwijs. Van 1827-28 was hij rector en hield 9 Oct. bij zijn aftreden een *Oratio de iis, quae anno proxime elapso Acad. nostrae accid* (zie: *Annal. Acad. Groning.* 1827-28).

Zich ten slotte niet kunnende vereenigen met de wijze, waarop de regeering de belangen der Universiteit behartigde (tevens missende het taaie geduld, noodig tot het geven van onderwijs), legde hij in 1835 zijn ambt neer, zonder aanspraak te maken op pensioen. Als blijk van zijn ongeduldige natuur wordt van hem verteld, dat hij voor een slecht isoleerende leidsche flesch geen andere behandeling koos dan deze op den grond in stukken te werpen.

Weer naar Leeuwarden teruggekeerd, wijdde hij zich daar geheel aan de studie der wis- en natuurk., hield zich vooral bezig met electro-magnet. verschijnselen, bracht verbeteringen aan in verschillende toestellen en vond zelf een thermo-electrisch toestel uit, naar aanleiding waarvan een strijd ontstond tusschen hem en **S. B l e e k r o d e**,

die zich, volgens Brouwer, als uitvinder van dat toestel voordeed, wat gene echter weerlegde (zie: *Alg. Konst- en Letterb.* 1838, I, 259, 313).

Geheel onverwacht werd hij in 1843 gekozen tot lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Hij heeft ijverig deelgenomen aan de behandeling van plannen tot delging van 's lands schuldenlast en heeft zich doen kennen als voorstander van het conversieplan van van Hall. In het midden van 1845 verliet hij weer vrijwillig zijn staatsloopbaan. Hij keerde naar Leeuwarden terug en overleed aldaar 30 Juli 1856 tengevolge eener langzame verzwakking.

In 1833 werd hij lid van het Provinciaal Utrechtsch Genootsch. v.K. en W.

Behalve het reeds genoemde verscheen van zijn hand: *Iets over de hygrometers, byzonder over dien van Daniell en den psychrometer van August; Aanmerkingen over den differentiaal-barometer; Een paar waarnemingen over het gloeijen der platina-spons door waterstof-gas* (deze 3 verhand. zijn achtereenvolgens opgenomen in *Bijdragen tot de natuurk. wetensch. verz. door H.C. van Hall* Dl. VI, 272, Dl. VII, 147 en 166); *Beginnelsen der vlakke en bolvormige driehoeksmeting* (Groningen 1833); *Over eene verbetering, aangebragt aan den multiplicator van Schweigger, en het magnetiseren door zwakke thermo-electr. stroomen* (in *Natuur- en scheik. Archief, uitg. door G.J. Mulder* 1835, 147); *Opgave van de voordeelen, die het gevolg zouden zijn geweest van de uitvoering der Wet tot regeling der openbare schuld* ['s Gravenhage 1843]; *Vergelijking der voor- en nadeelen van het plan tot vrijwillige conversie der Nederl. staats-schuld, voorgesteld door J. Dinger* (Leeuwarden 1854). Verder worden nog van hem vermeld: *Rekenkundige stellingen* (1831); *Goniometrische formules* (1833); *Bedenkingen over geldleeningen en ophelderingen van een tabellarisch overzicht daaromtrent*.

In 1819 was hij gehuwd met S j u w k e C a t s; zij schonk na zijn dood de bibliotheek van haar man voor het grootste gedeelte aan de Provinciale Bibliotheek van Friesland, het overige gedeelte aan het Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde.

Zie over hem: *Album Studios. Acad. Lugd. Bat.* kol. 1237, 1248; *Album Studios. Acad. Gron.* kol. 627; *Bullet. des Sc. phys. et natur. en Néerlande réd. p. F.A.W. Miquel* e.a. Année 1838, 71; *Alg. Konst- en Letterbode* 1856, 249, 308, 315, 361; *Gedenkboek Groningen, uitg. d. W.J.A. Jonckbloet* 1864, *Bijl.* 134-135; Kamerlingh Onnes in het *Levensbericht van R.A. Mees (Jaarb. der Kon. Akad.* 1888, 72); J. Huizinga in *Gedenkboek Groningen* 1914, 60-61; D. Bierens de Haan, *Bibliogr. Néerland. hist.-scient* (Roma 1883) 41-42; J.C. Poggendorff, *Biogr. Liter. Handwörterbuch zur Geschichte der exact. Wiss.* 1898, Bd. III, I Abt. 202.

van Loen

[Brouwer, Theodorus]

BROUWER (Theodorus), geb. te Beekbergen, gemeente Apeldoorn, 27 Juni 1811, overl. te Arnhem 12 Maart 1873 en aldaar op het R.K. kerkhof 'Onder de Linden' begraven. Hij was de zoon van Joachim Brouwer en Margaretha Heimerik. Om zich op den handel toe te leggen, werd hij eerst volontair bij de firma Wed. van Halteren te Arnhem. Spoedig vertrok hij echter naar het gymnasium te Deventer, studeerde daarna aan de latijnsche school te Gemert en van 1830-32 aan het college der Jezuïeten te Freiburg (Zwitserland). Voor herstel van gezondheid naar het vaderland teruggekeerd, voltooide hij zijn hogere studiën aan de seminaria te 's Heerenberg

en Warmond en ontving hier 20 Dec. 1834 het sub-diaconaat; 13 Maart 1835 werd hij te Oegstgeest diaken gewijd. 19 Sept 1835 door Mgr. C.L. de Wijkerslooth te Zwolle priester gewijd, werd hij in hetzelfde jaar benoemd tot kapelaan te Duiven, waar hij van 1843-46 tevens het deservitorschap waarnam. 7 Aug. 1846 volgde hij J.A. Godschalk op als pastoor te Pannerden; vandaar vertrok hij 19 Dec. 1848 naar de St. Walburgis te Arnhem als opvolger van Mgr. Willemsen. In Aug. 1853 werd hij deken van het dekenaat Arnhem, in 1858 kanunnik van het Metropolitane Kapittel en 5 Dec. 1862 op verzoek van Mgr. J. Zwijsen door Paus Pius IX benoemd tot Geheim Kamerheer.

Het ambt van hoogleeraar aan de universiteit van Leuven, dat hem, nog pastoor te Pannerden, werd aangeboden, wees hij van de hand.

Mgr. Theodorus Brouwer was een merkwaardige persoonlijkheid, met groote gaven van geest en hart, bij Roomschen en andersdenkenden gevierd en bemind. Daartoe droeg niet weinig bij zijn kloek en mannelijk optreden, eenige maanden na zijn komst te Arnhem, tijdens de cholera-epidemie in 1849. Hij was werkzaam als weinigen. Daarvan getuigen: de verbouwing en versiering van de St. Walburgiskerk in 1853 en volgende jaren, de stichting van de Sociëteit St. Jan in 1853 (1903 opgeheven), van de St. Eusebiusparochie in 1858, van het tegenwoordige weeshuis *Insula Dei* in 1863, de krachtige stuw bij de oprichting van het St. Walburgishofje in 1873, de voorbereiding van een derde parochie in Arnhem (de St. Martinus van 1875).

Meer bekend bleef 'deken' Brouwer als redenaar van buitengewone gaven en als schrijver. Zijn redenaarstalent toonde hij voornamelijk bij zijn predikaties en onderrichtingen in de St. Walburgis en in de toenmaligeijkerk aan de Varkensstraat. Hij sprak o.a. een rede uit bij de eerste plechtige H. Mis van Dr. H. Schaepman Aug. 1867 in de St. Walburg te Arnhem, bij het bezoek aan Arnhem van koning Willem III in October 1870, op prins Frederik der Nederlanden, bij de begrafenis van Mgr. Willemsen in Aug. 1871. In een rede, Jan. 1894 door Schaepman gehouden in de Sociëteit St. Jan te Arnhem, getuigde deze: 'een redenaar, die wanneer ik voor het niemelend en woelig heden de oogen sluit, de verrukking is van mijn geest, die de scharen bekoorde in den echten zin des woords.' Een flauw beeld daarvan geven de redevoeringen, door Mgr. Brouwer in druk gegeven: *Leerrede bij de inwijding der St. Werenfriduskerk te Westervoort* (Arnhem 1842); *Feestrede ter gelegenheid der plechtige inwijding van de Kapel van Insula Dei* (Arnhem 1863); *Over het Gezag der Kerk, leerrede, uitgesproken bij de sluiting van het Provinciaal Concilie, gehouden te 's Hertogenbosch van 24 Sept. tot 5 Oct. 1865* (St. Michiels-Gestel 1865). Met het oog op de historische ontwikkeling der Katholieken en der Katholieke kerk in Nederland, ligt er in Brouwer's optreden als schrijver hoofdzakelijk een apologetische strekking. Achtereenvolgens gaf hij uit: *De Symboliek, of Verklaring der leerstellige strijdpunten tusschen Catholijken en Protestanten, volgens derzelve openbare symb. geschriften door Dr. J.A. Möhler, uit het Hoogduitsch vertaald, naar de vierde verbeterde uitgaaf*, 2 dln. (Rotterdam 1839); *De Vraag: Zijn de zoogen. Broederschappen wel geschikt voor onze verlichte dagen? beantwoord* (Arnhem 1841); *Woorden van Jesus Christus tot het hart des jongelings, vrij bewerkt naar het Hoogduitsch* (Deventer 1842); *Het oude spook; in onze dagen op nieuw vertoond door J. Ellendorf in zijn geschrift. Is*

Petrus te Home en Bisschop der Christelijke Gemeente te dier stede geweest? bezworen door een Roomschen exorcist, met een voorrede van Th.Br. (Almelo 1843); *Over het bestaan en het instituut der Jezuiten, naar het Fransch van Ravignan* (Arnhem 1844); *Dr. J.A. Stapf's Opvoedingsleer in den geest der Katholieke Kerk, naar de derde Hoogduitsche uitgave vrij bewerkt en met aantekeningen verrijkt* (Arnhem 1845, 2e dr. 1854); *Beroep op het zedelijk gevoel mijner landgenooten, bij de aanvallen, welke de Katholieke Kerk in Nederland te verduren heeft* (Arnhem 1852); *Nalezing van de Beschrijving van Arnhem, door Mr. J.W. Staats Evers, vooral in betrekking tot de St. Martens-, St. Eusebius- en St. Walburgis Kerken* (Arnhem 1869); *Antwoord op den Open Brief van den Weled. Heer Mr. J.W. Staats Evers* (Arnhem 1869, *De Tijd* 27 Jan. 1869); ook werden zijn artikelen in de *Catholieke Nederlandsche Stemmen* van 1837 in een brochure uitgegeven onder den titel: *Gevaarlijke strekking van het openbaar onderwijs in Nederland* ('s Hertogenbosch 1838); verder wordt door tijdgenooten aan hem toegeschreven - men zie hierover de Voorrede - *Een Woord over Kerk en Kerkhervorming, of de Katholieke Kerk, gezuiverd van de blaam, Haar aangewreven, door den Predikant F.H.G. van Iterson in zijne Leerrede ter gedachtenis van de Kerkhervorming, uitgegeven te Arnhem, bij Is. An. Nijhoff door den Pastoor en de Kapellanen der R.K. Gemeente te Arnhem* (Arnhem 1842). Ondanks zijn drukke werkzaamheden schreef hij bovendien tal van artikelen (soms met B. of T.B. ondertekend, meestal echter anoniem) in de *Catholieke Nederlandsche Stemmen*, later *Kerkelijke Courant*. Na den dood van le Sage ten Broek in Juli 1847 was hij er de eigenlijke ziel van, zooals blijkt uit de necrologie in dat blad verschenen (1873): 'Toen in 1847 wijlen de verdienstvolle le Sage ten Broek onverwacht uit het leven werd weggerukt, was Mgr. Brouwer, toen pastoor te Pannerden, de man, die zijne geliefde Catholieke Nederlandsche Stemmen geruimen tijd alleen en met den grootsten bijval voortzette en daarin later trouw zijne, immer geestige opstellen bleef leveren.' Daarvoor vond hij herhaalde malen steun o.a. bij den comte de Chambrord. Brouwer was met hem bekend geworden tijdens diens verblijf te Arnhem (eerst in Hotel De Zon, daarna op Bronbeek, in 1859). Uit Frohsdorff en Venetië mocht Brouwer later herhaalde malen geldelijke bijdragen ontvangen tot voortzetting van de *Kerkelijke Courant*. Behalve aan dit weekblad zond hij ook bijdragen aan de *Katholieke Illustratie* en zijn anonieme bijdragen aan de *Godsdienstige Tractaatjes* van dien tijd 'loopen tot in het oneindige'.

Uitstekende portretten vindt men in de *Katholieke Illustratie* 6e Jaargang no. 33; en in *De Kerk en de Parochie van St. Walburgis, Gedenkboek enz.* 1908 (zie de literatuuropgave).

Vergelijk over hem: J. Persijn, *Dr. Schaepman I* (Utrecht-Antwerpen 1912), 167 v.v.; *Nieuwe Ysselbode* 23, 30 Maart en 13 April 1873, (Zwolle 1873); *De Kerk en de parochie van St. Walburgis te Arnhem: Gedenkboek bij het Eeuwfeest van de teruggave der Kerk 22 Juli 1908* (Arnhem 1908); *Kerkelijke Courant, K.N.S., Necrologie van den Hoog Eerwaardigen Heer Mgr. Theodorus Brouwer* (Zwolle 1873); *Katholieke Illustratie* 6e Jg. no. 33, 257 ('s Hertogenbosch - Amsterdam 1873); P. Albers, *Geschiedenis van het herstel der hierarchie in de Nederlanden II* (Nijmegen 1904) 399, 525, 527 v.: *De Tijd* o.a. 20 en 27 Aug. 3 en 11 Sept. 1852, 6 Oct. 1865,

27 Jan. 1869 (Amsterdam); *Het Centrum* 18 Aug. 1892 en 1 Jan. 1894 (Amsterdam - Utrecht); *De Katholiek* 1842, I, 203, II, 448; 1843, II, 375; 1852, 146; 1866, 140, 142; 1874, 386 (over Godsdienstige Tractaatjes), ('s Gravenhage); *Studiën*, LXXV (Nijmegen 1911) 187; *Het Katholieke Nederland 1813-1913*, II (Nijmegen 1913) 62, 63; *Archief van het Aartsbisdom Utrecht* XL (Utrecht 1914) 340, 357, 361; A. Markus, *Arnhem omstreeks het midden der vorige eeuw* (Arnhem 1907), 277.
Knuvelde

[Brouwers, Cornelius]

BROUWERS (Cornelius), ook genoemd *Braxatoris* en *Sculteti*, meer nog bekend naar zijne geboorteplaats als *Cornelius van Weert* in Limburg, overl. 30 Mrt. 1539, werd 1493 bij de promotie plechtig tot primus der filosofie aan de universiteit te Leuven uitgeroepen. Na de theologische studie behaalde hij den graad van licentiaat in de godgeleerdheid en werd kapelaan in de St. Pieterskerk te Leuven. Toen 1 Oct. 1514 Antonius Willems van Poortvliet, regent aan de pedagogie den Borcht, was overleden, werd Brouwers in zijn plaats aangesteld. In 1517 werd hij tot rector magnificus der universiteit gekozen. Tegelijk met den Borcht bestuurde hij eenigen tijd het St. Hieronimus-Huis of college op de Leye, zooals blijkt uit documenten van 1522. Wellicht was dit de reden, dat hij een mederegent had in het bestuur van den Borcht. 23 Juni 1520 werd hij door de universiteit benoemd tot professor der ethica. Hij genoot geen traktement van de stad, maar bezat een kanunniksprebende in St. Pieter. In 1525 werd hij kanunnik van St. Donaas te Brugge. Hij bleef leeraar te Leuven tot zijn dood.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XX (1886), 58, XXXIX (1913) 304; *Catalogus omnium primorum univ. Lov.* (Mech. 1824) 18.

Fruytier

[Brouwershaven, Adrianus Cornelis van]

BROUWERSHAVEN (Adrianus Cornelis van), priester, Zeeuw van geboorte en naar zijn geboorteplaats genaamd, overleed te Leuven als professor der universiteit 12 Aug. 1556. 2 April 1541 behaalde hij als student der universiteit in het Verken bij de promotie der filosofie de 34e plaats van 146. Hij verkreeg den graad van licentiaat in de theologie, werd tot professor aangesteld en 28 Febr. 1547 opgenomen in den raad der universiteit. Als professor bezat hij een kanunnikdij in de St. Pieter te Leuven en ook sinds 13 Sept. 1546 in St. Jan te 's Hertogenbosch. Aug. 1555 koos de faculteit der theologie hem tot rector magnificus. 21 Mei 1551 verkreeg hij het doctoraat in de theologie; met de gebruikelijke plechtigheden en feestmalen werd zijn doctoraat gevierd. *Fasti ac.* 43 noemt hem ten onrechte 'Adamus Cornelii'.

Zie: Val. Andreas, *Fasti academici* (Lov. 1650) 113; *Analectes hist. eccl. Belg.* II (1865), 329, XXVII (1898) 316; Schutjes, *Gesch. bisdom den Bosch* IV, 257.

Fruytier

[Bruegel, Petrus van]

BRUEGEL (Petrus van) of *Bruegel*, geb. te 's Hertogenbosch 1520, overl. te Leuven 22 Mei 1577, kwam aan de universiteit te Leuven de wijsbegeerte en de medicijnen studeeren. Hij voltooide zijne studiën niet, maar trok naar de hogeschool te Padua, waar hij den doctorstitel in de medicijnen behaalde en eenigen tijd optrad als leeraar. Hij keerde naar Leuven terug en werd door Philips II tot koninklijk

buitengewoon professor benoemd. Hij was een geleerd geneesheer van groote ondervinding, bovendien begaafd met een opmerkenswaardig redenaarstalent, zoodat hij in korten tijd zich een grooten naam maakte onder de studenten. Na enkele jaren was hij slechts zelden te Leuven, maar verbleef meestal aan het Hof te

Brussel, of in het gevolg der voornaamsten van den adel, die om strijd zijne hulp inriepen. Hij overleed aan de pest en werd begraven in de St. Pieterskerk te Leuven voor het altaar van St. Lucas, den patroon der geneesheeren. Bij testament 5 of 15 Mei 1577 had van Bruegel eene som nagelaten ter oprichting van een college voor studenten in de geneeskunst, waarin hij vijf studiebeurzen stichtte, bij voorkeur voor zijne bloedverwanten of arme studenten uit de Meierij van 's Hertogenbosch. Hij bepaalde, dat de inrichting moest genoemd worden 'College van Bruegel of Bruegelsch College'; uitdrukkelijk verbood hij het college dat der medicijnen of der geneesheeren te noemen. Zoo deze bepaling niet werd nagekomen, of zoo het college werd gesupprimeerd, dan moest het overgebracht worden naar 's Hertogenbosch voorde een of andere inrichting van onderwijs. De beurzenstichting van Bruegel bracht in 1880 slechts 40 frcs. op. Rombout Rombouts, eveneens doctor in de medicijnen en oud-raadslid te 's Hertogenbosch (III, 1092), vermeerderde de stichting in 1654 met vier beurzen, die in 1880 nog 490 frcs opbrachten.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XVIII (1882) 376-407; *Annuaire de l'université de Louvain* 1867, 377-391; *Biogr. nationale* III, 105; Val. A. N. D. R. E. A. S., *Fasti academici* (Lov. 1650) 234, 316; *Handboekje zaken R.K. eeredienst* 1872, 331.

Fruytier

[Brugge, Gregorius van]

BRUGGE (Gregorius van), de Brugis of Petri, norbertijner kanunnik in de abdij te Middelburg, was tegenwoordig als diaken bij de keuze van Johannes Dankard tot abt 10 Aug. 1484. In de meeste parochies der abdij op Walcheren was hij werkzaam. 1493/94 werd Gregorius de Brugis pastoor te Domburg. Hij kreeg een opvolger 1495/96, doch werd 1498/99 weder benoemd. Waarschijnlijk heerschte er omstreeks 1500 een verwarring en strijd over de benoemingen in de pastorijen der abdij. De abdijsheeren wilden den commendatairen abt, door Rome benoemd, niet erkennen, omdat zij een eigen abt hadden gekozen. Gregorius Petri de Brugis nam in 1500 ontslag te Domburg, werd benoemd te Middelburg in de abdijkerk en kort daarop weder te Oostkapel, waar hij als pastoor bleef tot 1503/04, om 1505/06 Grijpskerke te gaan besturen tot 1518. Dat jaar werd hij aangesteld te Westkapelle op Walcheren, waar hij als pastoor 1532 overleed.

Zie: *Bijdragen bisdom Haarlem* I, 313, VI, 444; Grijpink, *Register op de parochiën* I, Wal. 18, 34, 80, 92, 116.

Fruytier

[Brugman, Egidius]

BRUGMAN (Egidius), clericus van het bisdom Kamerijk, stelde 19 Jan. 1541 een document op voor de abdij van Middelburg als openbaar notaris 'publicus sacra apostolica auctoritate notarius per venerabile concilium Hollandiae admissus'. Hij bezat verschillende prebenden in de walchersche kerken: in Gapinge sinds 30 Mrt. 1537 een vicarij van het Ons Lieve Vrouwe-altaar en eveneens te Meliskerke-parochie der middelburgsche abdij, aan het St. Odulfusaltaar; de abt van Middelburg had hem aldaar benoemd. In 1538 kreeg hij nog een vicarij in de Westmonster te Middelburg en te Werendijke. De parochie 's Heerarendskerke werd hem 1541/42 toegewezen doch niet dan nadat er strijd om was geweest; hij nam er geen bezit van. Hij deed afstand van deze vicarijen omdat hij in het huwelijk trad; hij was slechts clericus. Meester Gielis Buchman, secretaris, die als gedeputeerde van den abt van Middelburg op de vergadering der geestelijkheid, 1

Juni 1551, te 's Gravenhage voor de bijdrage in de kosten der afgevaardigden naar het Concilie van Trente aan-

wezig was, is wel dezelfde persoon als Egidius Brugman.

Zie: *Archief Zeeland* (1900) 136; Grijpink, *Register op de parochiën, altaren en vicariën I*, Wallacria, 32, 60, 65, 115, Zuid-Bevel. 44; *Bijdr. bisdom Haarlem III*, 390, VII, 394.

Fruytier

[Brugman, Johannes]

BRUGMAN (Johannes), bekend Minderbroeder-observant en beroemd volksprediker, omstreeks 1400 geb. te Kempen (op de grenzen van het Kleefsche en Bergsche, in het aartsbisdom Keulen), in 1473 overl. te Nijmegen. Hij bezat uitnemende gaven van verstand en hart, een sterk geheugen, rijke verbeeldingskracht en een gemoed evenzeer vatbaar voor het zinnelijke als voor het geestelijke. In zijn jongelingsjaren bezocht hij de kloosterschool, zag zich daar omringd door mannen, die een lichtzinnig leven leidden, en verviel, geen weerstand kunnende bieden aan de verzoeking rondom, weldra ook zelf tot allerlei afdwalingen. Toen hij de kloostergelofte afgelegd had en eenigen tijd kloosterling geweest was, kwam hij tot inkeer en werd een devoot mensch. De herinnering aan bedreven zonden en het blij vertrouwen op de toekomst vertolkte hij later in een lied, met de woorden:

Hadiu der werelt minnen,
 Hadiu, tis al ghedaen!
 Ic heb in minen sinnen
 Wat nie(u)wes aen te gaen.
 Ic wil gaen avonturen
 Te gaen een anderen ganc,
 Al solt mi werden sure.
 Och ewich is so lanc!

Na zijn bekeering begaf Brugman zich naar het klooster der Minderbroeders-observanten te Sint-Omèr (in Noord-Frankrijk), waar hij als 'lector theologiae' aan de school van het convent verbonden werd en belast met het onderwijs der kloosterjeugd en kloosterlingen. Sedert 1450 doorreisde hij ongeveer twintig jaren lang de verschillende gewesten van ons vaderland, om overal, hetzij middellijk hetzij onmiddellijk, de observantie, d.i. de strengere naleving van den regel van Franciscus van Assisi, te verbreiden. Niet altijd trad hij tactvol op. Te Amsterdam, waar hij in 1462 onder tegenstand van geestelijkheid en stadsregeering als kloosterhervormer werkzaam was met *Jelis Krabelijn*, afgevaardigde van Karel den Stoute, hield hij toespraken, waarvan het te wenschen ware geweest dat hij ze, naar het woord van zijn vriend Dionysius den Karthuizer, had 'toebereid met het zout der gematigdheid'. Geen prediker heeft meer plaatsen, steden zoowel als dorpen, bezocht dan Johannes Brugman. Alomme drong hij aan op bekeering, krachtig bestrijdende de drie hoofdzonden zijner eeuw: de speelzucht, met name het dobbelspel, de ontwijding van Zondagen en heilige-dagen, en de wraakgierigheid der staatkundige partijen hier te lande. Welsprekend, maar allesbehalve bezadigd, sprak hij in den regel 'gloeiende woorden', die een uitvloeisel waren van het enthousiasme dat hem vervulde. Hij was tegelijk een dichterlijke natuur; de gave der profetie werd hem bovendien toegeschreven.

Tot Brugman's geschriften behooren, behalve een tweetal geestelijke liedekens (*Ic heb ghejaecht mijn leven lanc* en het naar het refrein genoemde *Och ewich is so lanc*) en enkele sermoenen of collatiën: een uitvoerig 'Leven van Jezus' (*Ene devote oefeninge der kijntheit, des middels ende des eyndes ons Heren Christi*) en

een driemaal omgewerkte biographie in het Latijn van de Heilige Lidwina van Schiedam (gest. 14 April 1433).

Zijn laatste levensjaren heeft Brugman doorgebracht in het klooster der Observanten te Nijmegen. Tegen het midden van 1470 bevond hij zich in het ziekenhuis aldaar als een 'arm oud bevend' man, 'op het leger zijner smarte en krankheid'. Toch ontbrak het hem niet aan frischheid van geest. Hij schreef toen (6 Nov. 1470 en waarschijnlijk Sept. 1471) twee brieven, beide uitgelokt door een schrijven van E g b e r t t e r B e e k , rector van Heer-Florenshuis te Deventer; brieven, die getuigenis aflegden van zijn liefde voor de deventersche Broeders des gemeenen levens en dezen tevens opriepen standvastig getrouw te blijven aan hun schoone roeping: de godsdienstige opvoeding der jeugd. Bij W. M o l l in het straks aan te halen standaardwerk (dl. II, blz. 247) vinden wij de volgende lofspraak: 'Voorzeker, als men regt heeft om een Geert Groote, Florens Radewijns, Thomas à Kempis en anderen als wegbereiders voor de Kerkhervorming der zestiende eeuw in ons vaderland te onderscheiden, dan mag men dezelfde eer aan onzen Brugman niet onthouden! Het reformatorische beginsel, dat zich in zijnen tijd het krachtigst vertoonde, - het beginsel namelijk dat de *zedelijke* vernieuwing der christenheid bovenal bedoelde - bezielde ook hem in hooge mate. Het liet zich gelden aan zijn eigen leven, toen hij zich ernstig afkeerde van de doolpaden zijner jongelingsjaren; het vervulde hem met een hoogen moed, daar hij de deerlijk verslachte tucht zijner monniken-orde herstelde, en van den kansel zijne vermaningen en bedreigingen tot overheden en volk richtte; het ademde in zijne schriften en liederen, waarin hij klaagde over den rampzaligen toestand van de kerk en hare geestelijken, en allen opwekte om Christus lief te hebben en afstand te doen van den dienst der wereld'.

Zie: W. M o l l , *Johannes Brugman en het godsdienstig leven onzer vaderen in de vijftiende eeuw*, 2 dln. (Amsterd. 1854); F.J. D o m e l a N i e u w e n h u i s , *Johannes Brugman* (blz. 436-459 van B. t e r H a a r e . a. , *Geschiedenis der Christ. Kerk in Nederl., in tafereelen I*, Amsterd. 1864); A.J. F l a m e n t , *De 'Waerlycke voorsegginghe' van Johannes Brugman in Arch. voor Ned kerkgesch.* II ('s Gravenh. 1887), 307-326; D.J.M. W ü s t e n h o f f , *Collaciën van Johannes Brugman, naar een Gentsch handschrift in Arch. voor Ned. kerkgesch.* IV ('s Grav. 1893), 85-170; *Johannes Brugman, Speculum Imperfectionis Fratrum Minorum*, ed. H i e r . G o y e n s in *Archivum Franciscanum*, Ann. II, p. 613 seq met het *Supplementum* daarop in *Arch. Francisc. historicum* (Quaracchi presso Firenze, 1911) Ann. IV, p. 214 seq. Verder worde verwezen naar de *Bibliographieën* en *Repertoria* van L o u i s D. P e t i t , sub voce.

Brinkerink

[Brugman, Nicolaus]

BRUGMAN (Nicolaus), bisschop van Solwiri, Salubriensis, werd 1479/80 ingesteld als pastoor van de parochie Monnikendam, die hij door een vicaris deed besturen. 1486/87 verkreeg hij de parochie Hoogland op Walcheren. Nicolaus Brugman, O. Praed. was volgens E u b e l (*Hierarchia Cath.* II, 252, 307) verheven tot bisschop met den titel van Salubriensis, 11 Juli 1479, en wijbisschop van Luik. D o m U. B e r l i è r e vermeldt hem niet in zijne nauwkeurige studie over de wijbisschoppen van Luik, omdat geen wijdingsakten van hem bekend zijn, doch wel in *Inventaire anal. des libri obligationum et sol. des arch. Vatic.* no. 1853, waar de procurator van Nicolaus Brugman, oud-prior der Dominicanen te Gent, biechtvader van keizer Maximiliaan, zich verplicht de verschuldigde

bedragen te betalen voor de benoeming. Bij de benoeming te Hoogland schold de aartsdiaken van Utrecht op verzoek, mondeling gedaan door keizer Maximiliaan, de zegelrechten kwijt. Bisschop Nicolaus Brugman overleed te Brussel 1492 en werd in het klooster zijner orde aldaar begraven. Van Paus Innocentius VIII had hij het privilegie verkregen om bij testament te beschikken over zijn bezit. Tijdens zijn leven had hij door de gunst van Maximiliaan van Oostenrijk vele kerkelijke beneficies verkregen. Hij genoot ook een pensioen van de O.L. Vr. kerk te Breda, van St. Truiden en van de parochie Groot-Zundert. Zijn bibliotheek en sieraden verdeelde hij onder de kloosters van Gent en Brussel. Te Gent bewaarde men nog ten tijde van P. de Jonghe twee doornen uit de doornenkroon van Christus en een partikel van het H. Kruis, die bisschop Nicolaus verkregen had van keizer Maximiliaan en die ontsnapt waren aan de handen der beeldenstormers van 1566 en 1578. De Jonghe vermeldt de door Brugman gedane kerkwijding van het preekheerenklooster te Rijssel 15 Sept. 1486. Op het Pinksterfeest 1491, tijdens het kapittel van het Gulden Vlies in Sint Rombaut te Mechelen, celebreeerde bisschop Nicolaus de pontificale H. Mis en de Vespers, bijgestaan door vier abten. Tijdens zijn prioraat te Gent was Nicolaus Brugman een groote steun van Joh. Utenhove (II, 1472) om de hervorming in de nederlandsche Dominikanerkloosters in te voeren.

Zie: *Archief aartsb. Utrecht* XXXII, 286, 287; Grijpink, *Register op de parochiën* I, Wal. 37; B. de Jonghe, *Belgium Dominicanum* (Brux. 1719) 66-67; Sanderus, *Fland. Ill.* (2 ed.) I, 316; Arts, *De Predikheeren te Gent* 112-128, 655-658; *Voyages des souverains des Pays-Bas, Commission royale d'histoire* (1874-82) passim; mededeelingen van D. Ursm. Berlière.

Fruytier

[Bruin, Claas]

BRUIN (Claas), zoon van den doopsgezinden leeraar Cornelis Claasz. Bruin, geb. te Amsterdam in 1671, gest. aldaar in 1732. Hij heeft zijn geheele leven in Amsterdam doorgebracht, waar hij als boekhouder werkzaam was. Als dichter was hij in zijn dagen zeer beroemd. Hij behoorde tot de volgelingen van den doopsgezinden leeraar Galenus Abrahamsz., van wien ook de terecht veel beroemder Jan Luyken een aanhanger was. Ook Bruin behoorde tot de stichtelijke dichters van den kring van Luyken; hij rekende zich tot de dichters, 'die zich gantsch aan het Bijbeldicht overgeeven en de H. Schrift en wat daar meest mede overeenkomt tot het voorwerp hunner bedenkingen maken'. Dat blijkt uit zijn dichtbundels *Zedelijke mengeldichten* (Amsterdam 1707) en *Zede-dichten* (Amsterdam 1726). Daarin worden ook spreuken in versmaat gevonden, zooals zij ook voorkomen in zijn emblematische poëzie. Bruins eerste bundel in dezen trant was de *Uitbreiding over honderd leerzame zinnebeelden* (Amsterdam 1722); hij bevat gedichtjes in den trant van Luyken, door Bruin gemaakt voor den boekverkooper Hendrik Bosch bij plaatjes in medaillonvorm, die reeds tien jaar vroeger voor een andere uitgave waren gebruikt en oorspronkelijk in 1682 waren gemaakt voor een nog ouderen bundel. Nog ouder waren de plaatjes, waarbij Bruin zestig *Zinnebeelden der goddelijke liefde* (Amsterdam 1726) voor den boekverkooper Theodoor Danckertsz dichtte; zij waren reeds in 1615 door Otto Vaenius gegraveerd. Ook was Bruin in zijn dagen als treurspeldichter bekend. Hij schreef niet minder dan twaalf bijbelspelen als *Abrahams Offerhande*, *Sauls dood*, *David's gestrafte hoogmoed*

enz., die evenwel onspeelbaar waren en dan ook nooit zijn vertoond. Die eer viel wel ten deel aan zijn acht andere treurspelen, waarvan sommige zelfs opgang maakten. Zijn oudste stuk was *Lucius Junius Brutus*, oorspronkelijk *De grondlegging der Roomsche vrijheid* geheeten (1713). Zijn tweede drama was *De dood van Johan en Garcias of de onzijdige regtspleeging van Cosmos de Medicis* (1715), een destijds bekende tooneelstof. Van Bruins overige stukken zijn er drie nog lang op het repertoire van den amsterdamschen schouwburg gebleven: *De verhinderde wraak van Cajus Martius Coriolanus* (1720), *De deugdzame hoveling* (1720) en *De dood van Willem den Eersten, Prins van Oranje* (1721). Al deze poëzie van Bruin onderscheidt zich door vlotheid en zoetvloeiendheid; zij heeft echter weinig oorspronkelijks en gaat zelden diep. Dat is evenmin het geval met zijn arcadische werken, waarin van het oorspronkelijke herdersdicht zoo goed als niets is overgebleven, maar die hoe langer hoe meer geschiedkundige en oudheidkundige verhandelingen zijn geworden. Bruins eerste geschrift van dien aard was zijn *Kleefsche en Zuid- Hollandsche Arkadia of Dagverhaal van twee reizen in en omtrent die gewesten gedaan; verrijkt met aanteekeningen van L. Smids M. Dr.*

(Amsterdam 1716, 8°; 2e dr. Amsterdam 1730, 8°). Zijn tweede werk was de *Speelreis langs de Vechtstroom* (Amsterdam 1719, fol.), een tekst bij platen van *Stopen daal*, die ook afzonderlijk zijn uitgekomen onder den bekenden titel *De zegepraalende Vecht vertoonende verscheyden gezichten van Utrecht tot Muyden* (Amsterdam 1719, fol.; ook met franschen titel; ook Amsterdam z.j. 4°; opnieuw uitgegeven als: *De Vechtstroom van Utrecht tot Muiden*. Amsterdam, 1790, fol. en 8°). Eindelijk gaf Bruin nog in zijn sterfjaar uit de *Noordhollandsche Arkadia; met aanteekeningen van G. Schoemaker* (Amsterdam 1732, 8°). Daarbij sluit zich aan *De lustplaats Soelen in dichtmaat uitgebreid* (Amsterdam 1723, 4°; 2e dr. Amsterdam 1742, 8°), waarin deze buitenplaats van den amsterdamschen koopmandichter *Christoffel Beudeker*, bij Sloterdijk gelegen, wordt verheerlijkt. Al deze arcadische kunst is te geleerd en daarnaast ook te stichtelijk om dichtelijk te zijn. Maar zij geeft het Nederland van de eerste helft der achttiende eeuw zeer goed weer in zijn weelderige welvaart en zijn zelfgenoegzame tevredenheid. Daarbij geeft zij zeer veel bijzonderheden, die voor de kennis van land en volk van gewicht zijn.

Zijn portret bestaat in prent door Houbraken.

Zie: *Kalff, Gesch. der Ned. Letterk.* V, 446 vlg. 512 vlg.; *te Winkel, Ontwikkelingsgang der Ned. Letterk.* III, 204 vlg., 273, 353 vlg. 396, V, 147 en de daar aangehaalde bronnen; *Nijhoff, Bibliographie van Noord- Ned. plaatsbeschr.* in voce.

Brugmans

[Bruin, Robert]

BRUIN (Robert), geb. te Utrecht, datum onbekend, overl. onbekend.

In 1567 dient hij onder Hendrik van Brederode: 21 Juli 1568 vecht hij bij Jemmingen en vlucht in Emden. Hij voegde zich nu bij de Watergeuzen en in Sept. 1571 ontmoeten wij hem in de oostfriesche wateren als kapitein. 8 Oct. 1571 verkoopt hij bij Juist zijn roof; 28 Dec. 1571 zeilt hij uit de oostfriesche wateren weg; 2 Jan. 1572 eischt graaf Edzard van Oost-Friesland vergeefs van hem schadevergoeding. 10 Februari 1572 was Bruin voor het Vlie, en verloor zijn schip bij Texel. 1 April 1572 is hij bij de inneming van den Briel; in 1572 is hij kapitein van een vendel voetvolk

onder Sonoy; in 1580 dient hij onder den graaf van Hohenlo in Friesland en Groningen en ligt

in bezetting te Dokkumerzijl. 30 Sept. 1581 wordt hij door de Spanjaarden gevangen genomen, verder wordt zijn naam niet meer ontmoet.

Zie over hem: van Vloten, *Nederl. Volksopst.* (1858) I, 144, 191, 194, 328; Franz, *Ostfriesland und die Nederl.* 224-227; *Defensionales*, 116; van Groningen, *Gesch. der Waterg.* 127, 185, 227.

Vogels

[Bruininckx, Thomas]

BRUININCKX (Thomas), door Val. Andreas, genoemd Joannes, geb. te 's Hertogenbosch 1544, overl. 12 Febr. 1588 te Leuven, waar hij professor was der filosofie in den Borch en de jongere studenten oefende in de dialectica. 1578 werd hij als regent belast met het bestuur van die pedagogie. Door de militaire bezetting van Leuven, de besmettelijke ziekten en troebelen werd de pedagogie verlaten en gesloten. 1586 was zij weder geopend en stond Thomas Bruininckx opnieuw aan het hoofd, doch twee jaar later overleed hij, slechts 44 jaar oud, zooals blijkt uit zijn grafscript in de kapel van het Leuvensche gasthuis, geplaatst door zijn broeder Antonius, priester en licentiaat in de theologie.

Zie: Val. Andreas, *Fasti Academici* (Lov. 1650) 253; *Analectes hist. eccl. Belg.* XX, 64, 82.

Fruytier

[Bruinvisch, Adriaan]

BRUINVISCH (Adriaan), geb. te Zierikzee 10 Febr. 1628, overl. 9 Mei 1676. Hij studeerde te Utrecht (*Alb. studios.* kol. 11) en werd predikant te Elkersee in 1651-1653, sedert te Zierikzee. Hij bedankte in zijne geboorteplaats voor 's Gravenhage, Leiden en Amsterdam. Johan Bruinvisch was zijn zoon en was predikant te Zierikzee van 1676 tot 1689. Te Zierikzee stonden in de 17de eeuw niet minder dan zeven predikanten van dezen naam.

Adriaans zoon Johan gaf uit: *Het heil des Heeren vertoont in XXXI predicatiën over de zaalige geboorte, heerlijcke opstandinge onzes Heeren, en de troostelyeke zendinge des H. Geestes* ('s Gravenhage 1679).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Het Protestantsche Vaderland I* (Utr. 1905), 678 v.; *Kerkelijk Handboek* 1909, bijl., 128, 155.

Knipscheer

[Bruinvisch, Martinus]

BRUINVISCH (Martinus), geb. te Bergen op Zoom omstr. 1591, overl. 'hoogstwaarschijnlijk in 1639' (Visscher en van Langeraad, t.a.p.) of 1661 (*Kerkel. Handboek*), studeerde te Leiden (*Alb. studios.* kol. 99), predikant te Rozendaal (1613), te Oosterland i. Zld. (1615) en sedert 1624 (of 1628; zie de reeds genoemde werken) te Zierikzee.

Hij schreef: *De Baniere des Heeren, ofte Victorye, die de Heere ons heeft verleent over de machtige Spaensche vlote, den 21 ende eenighe volghende daghen van October anno 1639* (Zierikzee 1640), twee preeken over Ps. 116:12-14 en Num. 24:23 en 24 gehouden 6 en 9 Nov.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Het Protestantsche Vaderland I* (Utr. 1905), 678; *Kerkelijk Handboek* 1909, bijl., 142, 155.

Knipscheer

[Brun, Laurentius Ie]

BRUN (Laurentius Ie), geb. te Keulen 9 Sept. 1673, overl. te Zutphen 25 Aug. 1736. Zijne ouders waren Johannes Ie Brun en Geertruyd Wolters. Te Keulen was zijn vader koopman, later te Bremen raadsheer. Te Bremen bezocht Laurentius het gymnasium; zijn oom, de godgeleerde Cornelius de Haze, leidde zijne eerste studiën aldaar. In 1694 werd hij ingeschreven als student te Utrecht (*Alb. studios.*, kol. 92). Op 12 Mei verdedigde hij onder den hoogleeraar Leydekker de verhandeling: *Over het leven en de lotgevallen van den Yperschen bisschop*

Cornelius Janssenius. Sedert Maart 1695 studeerde hij te Franeker; behalve in de theologie ook in de wiskunde onder Fullenius. Op 20 Nov. 1699 proponent geworden, reisde hij eerst naar Bremen (vóór Juli 1700) om ook in het Duitsch te leeren preeken. Te Dwingelo deed hij zijne intrede als predikant 10 Nov. 1700, te Maastricht 1 Mei 1708, te Zutphen in Mei 1713.

Ook schreef hij: *Disputatio theologica de primi temporis ecclesiae statu et jatis* (Franeker 1698).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Het Protestantsche Vaderland I* (Utr. 1905), 682 v.; C. Sepp, *Bibl. v. Nederl. Kerkgesch. schr.* (Leid. 1886) 86.

Knipscheer

[Bruno]

BRUNO, zoon van graaf Ludolf van Brunswijk en de latere keizerin Gisela van Zwaben, gemalin van keizer Koenraad III, behoorende tot de vertegenwoordigers van het ludolfinische geslacht, verwant aan Hendrik III en IV. Uit het goed van hertog Godfried IV van Lotharingen kwam hij omstr. 1045 in het bezit der 'marchia Fresiae', d.i. Hunsingoo en Fivilgoo, misschien ook reeds van Ooster- en Westergoo. Van het beheer dezer friesche gouwen onder hem en zijn opvolgers is weinig meer bekend dan een enkele munt met hun naam. Hij streed 1049 bij Dordrecht tegen Diederik IV van Holland en stierf 1057.

Vgl. Rockrohr, *Die letzten Brunonen*; Steindorff, in *Jahrb. des D. Reichs*, II, S. 16.

Blok

[Bruyn, Pieter Adriaan]

BRUYN (Pieter Adriaan), geb. te Amsterdam 31 Jan. 1799, overl. te Doetinchem 15 Nov. 1887, werd 4 April 1810 op last van den minister van Marine aan de Rijkswerf te Amsterdam geplaatst als scheepstimmermans-leerling en kreeg 28 April 1814 ontslag als élève uit den keizerlijken dienst. Op 10 Mei 1815 werd hij weder aangesteld als leerling bij den scheepsbouw op 's Rijks werf te Vlissingen. Hij deed in Maart 1825 eene reis naar de Middellandsche Zee met een oorlogsschip in den rang van onder-constructeur 2e klasse en werd 28 April 1826 in dien rang geplaatst aan de werf te Rotterdam. Zijne bevordering tot onder-constructeur 1e klasse volgde in Aug. 1832. Hij werd bij koninklijk besluit van 24 Juli 1843, met ingang van 1 Juli te voren, benoemd tot ingenieur 1e klasse, en bij dat van 18 Jan. 1850 met 1 Mei d.a.v. tot hoofdingenieur te Vlissingen. Met 1 Mei 1854 werd hij overgeplaatst naar Willemsoord, waar hij verbleef tot 30 April 1864, met ingang van welken dag hem bij besluit van 13 Maart te voren eervol ontslag werd verleend.

Ramaer

[Bruyn, Cornelio de]

BRUYN (Cornelio de), geb. te Zwolle 5 Jan. 1846, overl. te Velzen 14 Febr. 1905, was de zoon van Mr. I.J.H. de Bruyn, raadsheer in het provinciaal gerechtshof van Overijssel, en L.D. Ramaer. Hij studeerde aan de academie te Delft van 1862 tot 1864, aan de polytechnische school aldaar van 1864 tot 1867 en verwierf in laatstgenoemd jaar het diploma van civiel ingenieur.

Bij ministerieele beschikking van 31 Oct. 1868 werd hij met ingang van 1 Dec. d.a.v. benoemd tot surnumerair van den waterstaat; met ingang van 15 Mei 1870

werd hij ingenieur van den waterstaat. Hij werd aan den ingenieur te Kampen toegevoegd en belast met het dagelijksch toezicht op den bouw der tweede schutsluis tusschen de Willemsvaart en den IJsel te Katerveer. Toen dit werk gereed was, werd hij met ingang van 1 Juli 1874 als arrondissements-ingenieur te 's Hertogenbosch geplaatst. Daar werd hij tevens secretaris eener commissie tot ontmanteling der vesting 's Hertogenbosch.

Tijdens den watersnood van Febr. en Mrt. 1876, toen het water in de huizen drong, zoodat zelfs de faecaliën door de woonkamers dreven, heeft hij zich zeer verdienstelijk gemaakt. Met ingang van 1 Juni 1876 werd hij verplaatst naar den Briel. Hij diende hier gedurende den tijd, dat de Rotterdamsche Waterweg in treurigen toestand verkeerde, zoodat zeer veel schepen door het tot zijn dienstkring behorende kanaal door Voorne voeren. Hij beproefde eens, een vaartuig, dat langer was dan de schutlengte van een der sluizen, te schutten, terwijl het water in het kanaal en de rivier (waar het steeds op en neder gaat) even hoog stond, en dit gelukte. Langzamerhand werd dit bekend en van 1877 tot 1881 zijn er op deze wijze tal van lange schepen geschut. Dit vereischte de grootste oplettendheid, maar het is steeds goed gegaan. Kort nadat hij met ingang van 1 Oct. 1881 naar Dordrecht verplaatst was om dienst te doen bij het rivierbeheer, was deze manoeuvre niet meer noodig, omdat sedert de Rotterdamsche Waterweg meer diepte aanbood dan het Voornsch Kanaal. Met ingang van 1 Jan. 1887 werd de Bruyn verplaatst naar Amsterdam als ingenieur voor het Noordzeekanaal. Daar de sluizen te IJmuiden geen voldoende lengte aan sommige voor Amsterdam bestemde schepen aanboden, werd de handelwijze, boven voor het Voornsch Kanaal beschreven, ook somtijds bij de sluizen te IJmuiden gevolgd. Ook hier heeft nimmer een ongeval plaats gehad. Te Amsterdam maakte de Bruyn het ontwerp voor eene nieuwe grootere schutsluis, dat evenwel bij de uitvoering niet gevolgd is. In de drie jaren van dezen dienst had hij veel bemoeiing met de bestuurders der Hollandsche ijzeren spoorwegmaatschappij en dit was oorzaak, dat hij aangezocht werd, als ingenieur in haren dienst te treden.

Na bij besluit van 3 Jan. 1890 met ingang van 1 Febr. d.a.v. eervol ontslag als ingenieur van den waterstaat bekomen te hebben, trad hij op laatstgenoemden dag in dienst der maatschappij. Hem werd de dienst van weg en werken, die tot dien tijd vereenigd was met dien van het vervoer, opgedragen. De nieuwe inrichting hiervan was voor de Bruyn, die tot dien tijd nimmer met spoorwegen te doen gehad had, eene zeer moeilijke taak, waarvan hij zich echter op uitnemende wijze heeft gekweten. Door zijne groote werkzaamheid, maar vooral ook door zijn tact en humaniteit, waardoor zijne onderhoorigen hem als hun vriend beschouwden, heeft hij alle moeilijkheden overwonnen. In 1890 werd aan de maatschappij het maken van een ontwerp tot vernieuwing van het westelijk viaduct te Amsterdam opgedragen. Dit ontwerp, door hem opgemaakt, is na zijn overlijden, hoewel gewijzigd, uitgevoerd. Ingevolge de spoorweg-overeenkomsten van minister Havelaar werden verschillende spoorwegen opgenomen bij die, welke de maatschappij exploiteerde, terwijl er ook nieuwe sneltreindiensten (Hoek van Holland-Kleef en Amsterdam - Almelo - Salzbergen) moesten ingelegd worden, eenige secondaire lijnen hoofdlijnen moesten worden en eene verbindingsbaan om Rotterdam moest worden aangelegd. Een en ander vorderde van de Bruyn veel inspanning. Ten gevolge van de verruiming van het Noordzeekanaal, waartoe van Rijkswege besloten was, moesten ook de spoorwegbruggen over dat kanaal bij Velzen en aan de Hem verruimd worden, en hiervoor werden door de Bruyn de ontwerpen gemaakt. Toen de Hollandsche spoorwegmaatschappij door aankoop eigenares was geworden van de

meerderheid der aandeelen van de Zuidhollandsche electriche spoorwegmaatschappij, die de electriche lijnen Rotterdam-'s Gravenhage-Scheveningen zou aanleggen, werd de Bruyn tot directeur van laatstgenoemde maatschappij benoemd, terwijl zijne werkzaamheid bij de Hollandsche spoorwegmaatschappij werd beperkt tot den aanleg der beide spoorwegbruggen over het Noordzeekanaal. Toen die te Velzen gereed was en beproefd zou worden, vond hij het noodig, den nacht voor de beproeving ter plaatse te zijn. Hij werd in dien nacht door eene beroerte getroffen, waaraan hij na eenige uren overleed.

Hij huwde 9 Mrt. 1871 C.W. van Blommestein, overl. 22 Febr. 1880 en 19 Nov. 1884 J.A. de Kanter, die hem overleefde. Bij beiden had hij kinderen.

Ramaer

[Bruyn, Mr. Gerrit Willem van Oosten de]

BRUYN (Mr. Gerrit Willem van Oosten de), zoon van Cornelis de Bruyn en Elizabeth van Oosten, geb. te Amersfoort 17 October 1727, gest. op Randenbroek bij Amersfoort 16 Juli 1797. Hij schijnt al vroeg te Haarlem te hebben gewoond; in 1748 werd hij althans als Harlemensis te Utrecht als student ingeschreven. In datzelfde jaar promoveerde hij daar tot doctor in de beide rechten na verdediging van een *Dissertatio inauguralis de crimine autophoniae* (Utrecht 1748, 4°). Hij vestigde zich daarna te Haarlem; hij schijnt vermogend genoeg te zijn geweest om geen bepaald ambt te behoeven te bekleeden of om geen rechtspraak te behoeven uit te oefenen. Eerst in 1787 werd hij na de restauratie van Willem V door dezen benoemd tot raad in de vroedschap te Haarlem; in 1789 en 1790 was hij burgemeester. In 1795 werd hij bij de revolutie afgezet; hij verhuisde toen naar Randenbroek, waar hij ook is gestorven. Behalve zijn dissertatie gaf hij nog een juridisch werk uit *Discursus de patria potestate* (Haarl. 1751, 8°). Als bekroond antwoord voor het stolpiaansch legaat verscheen van hem een *Dissertatio de progressibus quos per solum rationis lumen in ethices doctrina fecere mortales qui revelationem divinam prorsus ignorarunt* (Leiden 1758, 4°), dat karakteristiek is voor de toenmalige wereldbeschouwing. Ook heeft hij latijnsche verzen gedicht. Maar het meest is hij bekend gebleven door zijn historische werken. Hij schreef een *Vita Hadriani Junii Hornani medici ornatissimi, ex epistolis illius familiaribus aliisque monumentis quidquid eo pertinet per otium collegit ac digessit* (*Miscellanea critica nova* XII, 390 vlg., Amsterdam 1751). Maar vooral van waarde is zijn *De stad Haarlem en haare geschiedenissen in derzelve opkomst, aanwas, vergrootingen en lotgevallen, uit d'oudste gedenkschriften en eigene stads-registers nagespoord en beschreeven. Eerste deel* (Haarlem 1765, fol.). Het tweede deel, dat door den schrijver tot 1577 is voortgezet, is nooit verschenen; het handschrift daarvan berust sedert 1859 op het gemeentearchief te Haarlem. Van Oosten de Bruyn maakte gebruik van aanteekeningen, die Pieter Langendijk had gemaakt voor een nieuwe uitgave van Amzing's beschrijving van Haarlem. Van Oosten de Bruyn was gehuwd met Maria Croon, op wier huwelijk met hem hij een *Epithalamium* dichtte.

Zie: *Vrugten van de rederijkerskamer De Wijngaardranken* II, 32 vlg. en de daar aangehaalde bronnen; Nijhoff, *Bibl. van Noord-Ned. plaatsbeschr.* 16.

Brugmans

[Brijdorp, Johannes Jacobi de of van]

BRIJDORP (Johannes Jacobi de of v a n), deken, 'decanus jurisdictionis' van Schouwen, komt als zoodanig voor 1522/23. Hij verkreeg dat jaar een vicarij aan het altaar van O. Lieve Vrouw te Noortgouwe. Omdat hij deken was

en uit welwillendheid van den Domproost behoefde hij geen zegelrechten te betalen. In 1521/22 verkreeg hij het pastoraat van Brijdorp, uit kracht der vereeniging van de vicarij van St. Eligius der St. Livinuskkerk te Zierikzee. 1525/26 had hij ontslag genomen als deken. In dat jaar deed Joannes Jacobi de Brijdorp 'olim decanus' afstand van eene vicarij in het hospitaal van O. Lieve Vrouw te Zierikzee en van de vicarij van St. Cristophorus te Zuidkerke. Waarschijnlijk was hij ook pastoor op het begijnhof te Zierikzee. 1541/42 werd wegens den dood van Johannes Jacobi dit pastoraat vergeven; 1539/40 was dit ook gebeurd om dezelfde reden met zijn pastoraat van Brijdorp.

Zie: Grijpink, *Register op de parochien I*, Scaldia, 15, 64, 89, 93, 104.
Fruytier

[Buchelius, Arnoldus]

BUCHELIUS (Arnoldus), eigenlijk Aernout van Buchell (niet Arend), zoon van Arend van Buchell en Brigitta Jans, geb. te Utrecht 18 Maart 1565, gest. aldaar 15 Juli 1641. Na huisonderwijs te hebben ontvangen, bezocht hij de Hieronymusschool in zijn vaderstad sedert 1574. In 1576 vertrok hij met zijn vader naar Arnhem, waar hij eveneens op de latijnsche school werd gedaan. Einde December 1578 was hij weer in Utrecht terug, waar hij opnieuw op de Hieronymusschool kwam. In September 1581 verliet hij die en nam daarna les in wiskunde en in het Fransch. 7 Mei 1583 werd hij te Leiden als student in de letteren ingeschreven. Hij bleef daar evenwel slechts kort; na een verblijf te Utrecht voor familie zaken, begaf hij zich in Febr. 1584 naar de universiteit te Douai; 20 Maart werd hij daar in het album ingeschreven. 28 Juni 1585 vertrok hij naar Parijs. Daar is hij met tal van geleerden, vooral oudheidkundigen, in betrekking gekomen. Hij werd er evenwel niet als student ingeschreven, maar volgde toch wel allerlei colleges. Aan dit en een later verblijf danken wij een beschrijving van Parijs, die voor dien tijd bijzonder merkwaardig is. Hij was toen reeds een goed en zorgvuldig werker, met name in de vakken, die zijn belangstelling in hooge mate hadden, geschiedenis en oudheidkunde. 5 Mei 1586 verliet Buchelius Parijs om naar zijn vaderland terug te keeren; 3 Juni kwam hij in Utrecht aan. In April 1587 vertrok hij opnieuw vandaar en reisde door Noord-Duitschland en langs den Rijn naar Keulen, waar hij eenige maanden bleef en zich aan historische onderzoekingen wijdde. Van Keulen reisde hij over Frankfort, Augsburg en Innsbruck naar Italië. 9 November 1587 kwam hij te Rome aan, waar hij groote aandacht wijdde aan de monumenten der oudheid. Tot 7 Maart 1588 bleef hij in de Eeuwige Stad; 12 Juli was hij weer in Utrecht terug.

Sedert heeft Buchelius tot zijn dood met enkele onderbrekingen een rustig studieleven geleid in zijn geboortestad. Alleen bezocht hij van tijd tot tijd de groote hollandsche steden en maakte daar kennis met allerlei geleerden, o.a. Marnix. Alleen nam hij in Juni 1590 het ambt aan van secretaris van *Walraven van Brederode*, eersten edele van Holland, waarom hij naar den Haag moest verhuizen. Dat gebonden leven voldeed hem evenwel niet, zoodat hij reeds in Maart 1591 zijn ontslag nam en weer in Utrecht ging wonen. Maar reeds in Mei verbond hij zich aan *Johande Hornes*, met wien hij een groote reis aanving door Duitschland. In November was hij weer terug en nam hij zijn ontslag uit den dienst van de Hornes. Toen ging hij met ernst aan de lang verwaarloosde studie der rechten. 6 Febr. 1593 promoveerde hij te Leiden. In Utrecht werd hij daarna als advocaat ingeschreven; hij wijdde zich

sedert naast zijn studie aan de praktijk. Van Augustus 1599 tot Januari 1600 deed hij een reis naar Keulen. Na den dood van zijn eenigen zoon in 1611 trok hij zich geheel uit het maatschappelijk leven terug en wijdde zich geheel aan zijn studiën. Wel bleef hij kleine reisjes maken, o.a. naar de Zuidelijke Nederlanden. Omgekeerd ontving hij veel bezoeken van allerlei geleerden en kunstenaars. Met velen van hen stond hij ook in geregelde correspondentie, o.a. met Scaliger, Merula, Scriverius, Daniël Heinsius, Cluverius, Pontanus, G.J. Vossius, de Laet, Ampzing, Bockenbergh, van Beverwijck, Barlaeus, Goudhoeven e.a. Openbare ambten bekleedde hij bijna niet; alleen liet hij zich dat van bewindhebber der Oost-Indische Compagnie en dat van ouderling welgevallen. Zijn uitgebreide bibliotheek was welbekend; zij werd na zijn dood in Mei 1642 verkocht. Buchelius huwde 6 Mei 1593 met Klaasje van Voorst, weduwe van Valentijn van der Voort.

Buchelius heeft zeer veel gewerkt en geschreven, maar weinig uitgegeven. Jaren lang heeft hij gewerkt aan een nieuwe uitgave van de kronieken van Beka en Heda, daar die van Furmerius van 1612 niet voldeed. Reeds in 1614 was hij daarmee bezig; sedert heeft hij voortdurend zich daarmee onledig gehouden. Hij stelde zich daartoe in verbinding met Gruterus te Heidelberg; het uitbreken van den dertigjarigen oorlog verbrak niet alleen dien band, maar deed ook een groot deel van Buchelius' materiaal verloren gaan. Niettemin ging hij voort met zijn onderzoek van Beka en Heda; tegelijk verzamelde en vergeleek hij oorkonden als voorbereiding van een nederlandsch charterboek. Van dat laatste is niets gekomen. Maar na Buchelius' dood gaf Lap van Waveren naar diens manuscript uit *Johannes de Beka et Wilhelmus Heda, De episcopis Ultraiectinis recogniti et notis historicis illustrati ab A. Buchelio, accedunt L. Hortensii secessionum Ultraiectinarum libri ei Suffridi Petri Appendix ad Historiam Ultraiectinam* (Utrecht 1643, fol. 3 st. f bd.). Deze uitgave is thans natuurlijk verouderd; niettemin is zij bijna drie eeuwen met vrucht gebruikt.

Het eerste, dat daarna van Buchelius in het licht verscheen, was zijn *Descriptio urbis Rheno-Traiectinae, aliaque ad res praesertim Traiectinas spectantia, excerpta ex inedito M.S. Arnoldi Buchelii diario* (z.j. en p. 1817, 8°; herdr. door S. Muller Fzn. in *Bijdr. en Med. v.h. Hist. Gen.* XVII 131 vlg.). Bovendien liet Buchelius na een beschrijving der *Monumenta passim in templis ac monasteriis Traiectinae urbis atque agri inventa* (hs. bij de fam. Smisjaert in den Haag). Verder heeft hij bewerkt of de stof verzameld voor: 1°. *Vitae eruditorum Belgicorum*; 2°. *Adversaria de vitis illustrium feminarum*; 3°. *Descriptio urbis Ultraiectinae; de veteri regimine eius provinciae diatribe*; 4°. *De Durdrecht, eius nomine, origine, antiquitate, fundatore et progressu, excerpta ad doctum virum Gerardum Vossium*; 5°. *De Rheni obstructione apud Catvicos*; 6°. een studie over de namen van de Oostzee; 7°. *Descriptio florum, fructuum, herbarum a Chr. Passaeo jun. in aere incisorum*; 8°. *Appendix atlanti Gerhardi Mercatoris a Jodoco Hondio*. De hss. van deze verhandelingen bevinden zich in de universiteits-bibliotheek te Utrecht (n°. 838, 839, 983, 1053).

Maar Buchelius' voornaamste handschriftelijke nalatenschap wordt gevormd door zijn *Diarium*, waarvan het hs. in de universiteits-bibliotheek te Utrecht berust (n°. 798). Dat handschrift begint met de bovengenoemde, door Muller uitgegeven

Descriptio urbis Rheno- Traiectinae: het wordt verder gevormd door een dagboek van Buchelius, dat tevens deels tijdsgeschiedenis deels plaatsbeschrijving is. Het begint met 1560, dus nog met feiten vóór Buchelius' geboorte, en loopt door tot April 1599; dan breekt het plotseling af, hoewel de schrijver er ook later nog voortdurend aan heeft gewerkt en het heeft aangevuld. Het *Diarium* is uitgegeven door G. B r o m en L.A. v a n L a n g e r a a d (*Werken Hist. Gen.* Derde serie no. 21; Amsterdam, 1907). Van deze uitgave werd uitgeschoten de *Descriptio* voornoemd. Bovendien werden afzonderlijk uitgegeven de volgende gedeelten van het *Diarium*: 1°.

Description de Paris par Arnold van Buchell, pubtiée par L.A. van Langeraad et A. Vidier (Mémoires de la Société de l'histoire de Paris et de l'Ile de France XXVI, 59 vlg.); 2°. *Iter italicum*, uitg. door R o d o l f o L a n c i a n i (Rome 1902); 3°. *Un Hollandais à l'université de Douai par le baron de Warenguien (Société d'agriculture, des sciences et des arts.... à Douai, 1904, 403 vlg.);* 4°. *Die drei Reisen des Utrechters Arnoldus Buchelius nach Deutschland, insbesondere sein Kölner Aufenthalt, herausgegeben und erläutert von Herm. Keussen (Annalen des Historischen Vereins für den Niederrhein LXXXIV)*. Buchelius' *Diarium* is merkwaardig als beeld van een gewichtige periode; zoowel voor groote als voor kleine dingen geeft het werk opmerkelijke bijzonderheden. Het doet ook den auteur kennen in zijn huiselijk en maatschappelijk leven, ook in de ontwikkeling van zijn godsdienstige overtuiging, die hem van gematigd Katholiek overtuigd Calvinist deed worden.

Zijn portret bestaat in prent door Cr. de Passe.

Zie: de inleiding op de bovengenoemde uitgave van het *Diarium* en de daar aangehaalde bronnen; *Bijdr. en Med. Hist. Gen.* XXVII 131 vlg.; M u l l e r , *Schetsen uit de middeleeuwen, Nieuwe bundel, 378 vlg.*

Brugmans

[Buck, Leonardus]

BUCK (Leonardus), geb. te Oisterwijk (N.B.) omstreeks 1430, werd kanunnik-regulier in het klooster Korsendonk bij Turnhout, waar hij 1452 zijne kloostergeloften uitsprak en in 1488 overleed. Hij stond in hoog aanzien om zijne geleerdheid en zijn heilig leven en liet de volgende twee werken in handschrift na (vermeld door S a n d e r u s , *Bibliotheca. Belg. Manuscr.* II, 58): *Excertia spiritualia* (eigenhandig geschreven) en *Normula vitae religiosae*.

Zie: P a q u o t , *Mém. litt.* XVIII, 128; v.d. G h e y n , *Obituaire de Corsendonk*.

Fruytier

[Budel, Renier]

BUDEL (Renier), B u d e l i u s of B u d e l i m u s , rechtsgeleerde en numismaticus geb. te Roermond, overleed 1597.

Waarschijnlijk studeerde en behaalde hij den graad van licentiaat in de rechtsgeleerdheid aan de universiteit te Keulen. Hij had eene bijzondere liefhebberij in de studie over de vervaardiging, het gewicht en de waarde enz. der munten, die hij verzamelde te gelijk met de kennis, welke hij op dat gebied verkreeg. De aartsbisschop van Keulen, Ernst van Beieren, belastte hem met de leiding en het bestuur van het muntwezen in Westfalen en de Rijnprovincie.

Budel gaf een werk uit: *De monetis et de re nummaria lib.* II. (Col. 1591).

Hij was ook dichter, zooals blijkt uit een latijnsche elegie van zijn hand geplaatst voor een werk van E i s e n g r e i n , *De certitudine gratiae* (Col. 1569).

Zie: Paquot, *Mémoires litt.* III, 346; *Biogr. Nat. Belg.* III, 146.
Fruytier

[Burch, Adrianus van den of der]

BURCH (Adrianus van den of der) ook Burchius, geb. te Brugge, overl. te Utrecht

24 Dec. 1606, was de zoon van A d r i a a n , ridder, president van het Hof van Utrecht, van den Raad van Vlaanderen, zegelbewaarder van den Keizer, en van B a r b a r a v a n S c h o r e . Hij behoorde tot een vlaamsche adellijke familie, genaamd naar de heerlijkheid de Burch te Saint-Ricquier in de kastelnij van Veurne. Hij bekleedde het ambt van secretaris of griffier van het Hof van Utrecht, doch moest evenals zijn broeder Lambert (die volgt) uit Utrecht vluchten, verdacht wegens zijne gehechtheid aan het katholiek geloof en omdat zijn broeder J a n , president van den hoogen Raad te Mechelen, ten zeerste de partij van den koning was toegedaan. Na een verblijf met zijne familie te Kleef en te Leiden keerde hij naar Utrecht terug. Hij hield zich onledig met het vervaardigen en uitgeven van latijnsche verzen en geschriften. De volgende werken, gedrukt tusschen 1582 en 1603 worden van hem vermeld:

Laudes Hieronymi Columnae et Ascanii Columnae (Antv. 1582, 4°); *Epigrammatum sacrorum centuriae duae* (Leid. 1589, 8°, nieuwe uitg. 1590 vermeerderd met een derde honderdtal); *Hymnus paschalis* (1590); *Charites sive silvae piorum amorum* (Leid. 1595, 8°); *Fides ac Spes, sive de duabus illis virtutibus sententiae et exempla* (Leid. 1597, 8°); *Farrago piarum similitudinum* (1598); *Pia decasticha, seu sententiarum, et exemplorum centuriae tres* (Antv. 1599, 8°); *Piulus, in quibus Oculi et oscula, ac post illos Funera et tristia* (Traj. 1600, 4°); *Pia solatia* (Traj. 1602); *Piorum hexastichon centuriae quatuor, item de modo orandi Deum centuria* (Antv. 1603, 8°). Vele van zijn gedichten zijn opgenomen in *Delic. Poet. Belg.* I, 861 sq.

Zie: *Biogr. nat. Belg.* III, 62; F o p p e n s , *Biblioth. Belg.* I, 22; *Archief aartsbisdom Utrecht* VI, 190 v.

Fruytier

[Burch, Lambertus van den of der]

BURCH (Lambertus van den of der), ook Burchius, broeder van Adriaan, den voorgaande, geb. te Mechelen 10 Aug. 1542, overl. te Utrecht 1617, verkreeg reeds op 13-jarigen leeftijd een kanunnikdij in de Mariakerk te Utrecht. 9 Dec. 1578 werd hij tot deken gekozen van Sint Marie, nog op denzelfden dag van het overlijden van zijn voorganger, J o a n n e s H o o g l a n d . Toen de utrechtsche senaat verbood tot eene keuze over te gaan, werd geantwoord, dat deze reeds geschied was. Waarschijnlijk heeft koning Philips de keuze nooit goedgekeurd. Hoewel deken van den Burch alles in het werk stelde voor het behoud van den katholieken godsdienst, kon dit niets baten. Als deken had hij zitting in de Staten van Utrecht, maar hij moest bukken voor de meerderheid en werd zelfs in 1582 met de andere Katholieken uit de zittingen verwijderd. Op bevel van zijn kapittel, na hevig tegenstreven, onderteekende hij 26 Jan. 1579 de Unie van Utrecht. In een brief (M a t t h a e u s , *Fund. et fata*, 144) dien hij openbaar maakte, teekende hij verzet aan en betreurde openlijk het geweld en het onrecht, dat den Roomschen was aangedaan. Heftig kantte hij zich tegen het besluit van het stadsbestuur, dat gebood de Mariakerk af te breken (15 Mei 1582). Reeds was het lood en gedeeltelijk het dak verdwenen, toen het Lambertus van den Burch gelukte na veel moeite, verzet en hooge kosten, de kerk, die aan weer en wind was blootgesteld, te doen herstellen, Juni 1582-April 1583. Hard moet het hem gevallen zijn, toen 30 Juli 1585 de kerk aan de Roomschen werd ontnomen en de Hervormden er hun eerste preek hielden.

31 Juli 1586 werd deken Lambertus van den Burch, die met alle krachten den roomschen gods-

dienst trachtte staande te houden, met zijn broeder Adrianus en vele voorname Katholieken door den graaf van Leicester zonder vorm van proces uit de stad gejaagd. Hoe lang hij in ballingschap vertoefde, is niet vast te stellen. Sept. 1592 was hij in Utrecht terug en zorgde, dat de in 1580 geschonden graftombe van den stichter der Mariakerk en zijn verstrooide gebeente weder op de oude plaats werden bijgezet.

De deken van der Burch behield zijn titel, ofschoon hij vurig katholiek bleef, tot zijn dood. Hij hield zich onledig met het schrijven van eenige geschiedkundige werken en het dichten van latijnsche verzen. In een dezer gedichten, gedrukt bij Foppens, vermeldt hij geheel zijne familie. Hij was de tweede van drie broeders. Zijn broeder Joannes was de oudste, zijne zuster Barbara bleef ongehuwd, Catharina trouwde, doch hij zegt niet met wien. Hij was de oom van Henricus Franciscus, zoon van Jan van der Burch, geb. 1567 te Gent, later bisschop van Gent en aartsbisschop van Kamerijk, overl. 1644, en zorgde voor de opvoeding van dien neef, die van zijn kinderjaren af bij hem te Utrecht woonde en onder zijne leiding de latijnsche studiën voltooide. De volgende werken van Lambertus van der Burch worden vermeld: *Historia gentilitia Ducum ac Principum Sabaudiae*, Lugd. Bat. 1599; *Vita Guidonis Comitis Flandriae*, Ultraj. 1615; *Origo admiranda et Fundatio Ecclesiae Collegiatae D. Virginis Ultrajecti*. Hoynck van Papendrecht geeft hieraan den titel van *Aedis divae Mariae virginis in civitate Ultrajectensi admiranda origo*; hij bezat een exemplaar van het in zijn tijd reeds zeer zeldzaam werkje; het werd herdrukt door Ant. Matthaeus. Voorts: *Preces rythmicae latinae ad Divam Virginem*.

Van den Burch schreef ook nog: *Historia comitum Flandriae*, 4 dln., die ten tijde van Foppens te Mechelen bewaard werden door Joannes Lutemius 'nobilis vir' en thans in de koninklijke bibliotheek te Brussel berusten.

Eenige brieven van Lipsius aan deken van der Burch zijn uitgegeven door P. Burmannus in *Epistolae illustrium virorum* I, 498 v. Lambertus van der Burch was de laatste katholieke deken, en een der waardigste van Sint Marie. Hij overleed te Utrecht volgens Foppens 21 kal. Sept., wat zeker fout is; volgens Hoynck v.P. kal. Sept., volgens *Hist. ep.* 16 kal. Sept. (17 Aug.) oud 75 jaar en 8 dagen. Hij werd in het schip der Maria-kerk begraven onder eene tombe, die hij zelf had doen plaatsen.

Zie: Hoynck van Papendrecht, *Analecta Belgica* III, p. I, 295-299; Ant. Matthaeus, *Fundationes et fata eccl.* (Lugd. Bat. 1704) 141-145, 148; *Hist. ep. Ultraj.* 76, 126; Foppens, *Biblioth. Belg.* II, 797-98; *Biogr. Nat. Belg.* III, 161-162; *Belgica* II, 797-798; F. Sweertius, *Athenae Belgicae* (Antv. 1628) 509.

Fruytier

[Burch, Rutger van den]

BURCH (Rutger van den) of Borch, geb. te Amersfoort omstreeks 1650, priester overl. te Huissen 5 Aug. 1703, behaalde 1673 als student van den Valk de 16e plaats bij de promotie der filosofie aan de universiteit te Leuven. Hij volgde als student van het Pauscollege den cursus der theologie en behaalde den graad van baccalaureus. 8 Oct. 1677 werd hij aangesteld tot professor van de kleine figuur en 7 Mei 1678 van de grammatica in het college van de H. Drievuldigheid. 20 Januari 1681 werd hij benoemd tot professor in het Grieksch aan het college der Drie Talen of van Busleiden. Hij kwam niet in bezit van dezen leerstoel, want na

vele moeilijkheden, een procedure als het ware van twee jaar, werd zijn tegenstander na een examen overwinnaar. Dit was wel een aanleiding, dat Rutger van den Burgh in Oct. 1684 Leuven verliet en naar zijn land wederkeerde. 1690 werd hij pastoor te Huissen (Heussen volgens N e v e), en overleed aldaar aan het asthma, na ijverig gewerkt te hebben voor zijne parochie.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XXI (1888), 220; F. N e v e, *Mém. hist. sur le coll. des Troislanguages à Louvain* (Brux. 1856) 220, 365, 366; *Batavia Sacra* II, 162.

Fruytier

[Burg, Pieter van der]

BURG (Pieter v a n d e r), geb. te Gorinchem 14 Aug. 1841, overl. te Hof van Delft (thans tot de gemeente Delft behorende) 7 Nov. 1910, was de zoon van P. van der Burg en M. K i n d t.

Hij nam 1 Aug. 1857 dienst als kanonnier der artillerie en slaagde er in, na afgelegd examen 29 Dec. 1861, tot tweeden luitenant der artillerie benoemd te worden. Hij werd 10 Maart 1865 gedetacheerd aan den Rijksgeweerwinkel te Delft, en 8 Dec. 1866 benoemd tot eersten luitenant. In het volgende jaar, op een zoo jeugdigen leeftijd als geen ander dit bereikt heeft, werd hij lid der commissie van proefneming, bij zijn wapen de technische betrekking bij uitnemendheid.

In 1876 werd hij hoofdopziener bij de Rijksgieterij van bronzen geschut. Daarvoor waren bijzondere nauwkeurigheidswerktuigen noodig; van den Burg slaagde er in, die werktuigen op zijne werkplaats te vervaardigen en daarmee nog grootere nauwkeurigheid te bereiken dan die, welke door de buitenlandsche fabrieken tegen fantasieprijsen geleverd werden, waardoor deze prijzen spoedig tot een behoorlijk peil daalden. Zonderling genoeg werd de geschutgieterij later door den minister van oorlog Bergansius opgeheven, waardoor Nederland in dezen weder van de buitenlandsche fabrieken afhankelijk werd.

Op 21 Mei 1875 werd van der Burg tot kapitein bevorderd. Hij bleef zijne betrekking aan de geschutgieterij behouden. In 1882 werd hij van die functie ontheven en werd hem de waarneming der colleges van prof. D. G r o t h e in de mechanische technologie (de leer der bedrijven) aan de polytechnische school te Delft opgedragen. Bij Koninklijk besluit van 10 Juli 1883 werd hij onder eervol ontslag uit den militairen dienst met ingang van 1 Sept. d.a.v. benoemd tot hoogleeraar aan genoemde instelling en definitief met die colleges belast. Het was eene zware taak, die hij op zich nam; hij voerde haar op eene boven allen lof verheven wijze uit. Hij bleef zich van al hetgeen op het gebied van het fabriekswezen werd uitgevonden, op de hoogte houden. Op het gebied van arbeidswerktuigen en gereedschappen wist hij met een zeldzaam juist oordeel het kaf van het koren te scheiden. Hij lichtte zijne leerlingen steeds in omtrent het nieuwste in het speciale vak, dat zij wilden bestudeeren, en wist daarbij door het kiezen van voorbeelden te zorgen, het geniaalste, dat den meesten invloed op de bewerking had, aan hen mede te deelen. Hij had een verzameling van die voorbeelden bijeengebracht. Zij lag steeds voor de leerlingen ter inzage. Ook zorgde hij voeling met de praktijk te houden, door zeer dikwijls fabrieken met hen te bezoeken.

Van der Burg is de schepper geweest van het stelselmatig onderzoek van papier en vezelstoffen. Hij schreef hierover een baanbrekend artikel in de *Vragen des Tijds* van 1891. Als gevolg hiervan is zulk een onderzoek langzamerhand algemeen ingevoerd. In 1895 werd op zijn voorstel door den mi-

nister van binnenlandsche zaken van Houten een proefstation voor papier aan de polytechnische school onder zijne directie opgericht. Er werd bepaald, dat de rekking voor het breken niet grooter dan 3 percent mag zijn, dat het papier geen houtslijpsel, china-clay of andere ongewenschte bijmengselen mag bevatten, maar van lompen met hoogstens een vierde cellulose gemaakt en dat het goed lijnvast moet zijn.

Ten behoeve van het departement van marine werd van der Burg belast met het onderzoek van het voor de marine noodige zeildoek.

Van der Burg huwde 5 Mei 1868 W.H. Noorduy n , geb. te Nijmegen 29 Mei 1842, bij wie hij twee kinderen had en van wie hij 7 Jan. 1892 scheidde. Hij hertrouwde 21 Jan. d.a.v.E.M.H. Schmidt , geb. 1 Dec. 1850, bij wie hij geene kinderen had.

Ramaer

[Burmania, Carel Georg van]

BURMANIA (Carel Georg van), friesch edelman, geb. te Stiens omstr. 1570, overl. 10 Dec. 1634, studeerde te Franeker, waar hij werd ingeschreven 16 Mei 1592. Uit zijn studentenjaren is overgebleven een vriendenalbum, dat berust in de boekerij van het Friesch genootschap te Leeuwarden (het is een exemplaar van J. Amman's *Wappenbuch*, Frankfort, 1579). Hij huwde met Luts Juws dochter van Dekema en in een tweede huwelijk met Feds Wytzes dochter van Cammingha. Zijn gebeente rust in de kerk te Stiens. Zijn portret hangt in het friesch museum naast dat van zijn vrouw. Hij is bekend door een eigenhandig manuscript a^o. 1614, bevattende 1400 friesche spreekwoorden en een collectie mans- en vrouwnamen in alfabetische volgorde. Het zou in 1874 tot de uitgave van dit handschrift komen, nl. door Pieter Jacob Harrebomee, schoolmeester te Gorkum. Er werd een prospectus gedrukt, maar het aantal intekenaars was zoo gering, dat de uitgever van de publicatie afzag. Het handschrift berust in de Provinciale Boekerij te Leeuwarden.

Zie over hem: E. Wassenberg h , *Bijdragen tot den Frieschen tongval* II, voorrede III, (Franeker 1806); Broerren Halbertsma , *Rimen en Teltsjes*, 5e printinge, Ljouwert, foarwird, 19; en mijn opstel in *It Heitelan*, 1919, 163.

Wumkes

[Busch, Johannes]

BUSCH (Johannes), in de tweede helft van 1399 te Zwolle geb. en op tachtigjarigen leeftijd in 1479 of 1480 overl. te Sulta, is de grootste kloosterinrichter, kloosterhervormer en kloostergeschiedschrijver geweest dien Windesheim heeft opgeleverd. Aangaande zijn familie weten wij weinig. Grootvader van moeders zijde was Alfred Gruter , lid van den zwolschen Raad en vriend van Gerrit de Grootte. Vader en moeder (deze heette Margareta Gruter ; haar zuster Mechteld Bomgarten , 'Metta Bomgardis' in het Latijn) gaven hem een godsdienstige opvoeding; en lieten hem de bloeiende, onder leiding van rector Johannes Cele staande stadsparochieschool bezoeken. Hij maakte er zulke vorderingen dat men weldra besloot een deel van het onderwijs aan hem toe te vertrouwen: op zijn achttiende jaar gaf hij den leerlingen der vijfde klasse les in grammatica en logica. Tegen den zin zijner ouders, die wenschten, dat hij daarna aan de hoogeschool te Erfurt in de rechten zou gaan studeeren en den doctorstittel verwerven, begaf hij

zich naar het klooster te Windesheim, waar hij 5 Jan. 1419 door prior J o h a n n e s Vos ingekleed werd en het volgend jaar op denzelfden datum geprofest.

In 1424 begon de omvangrijke, vaak met overgroote moeilijkheden verbonden arbeid, waar-

aan Busch vijf en vijftig jaar lang zijn beste krachten gegeven heeft: het inrichten en hervormen van kloosters. Eerst was hij werkzaam in Marienberg te Bodingen (bisdom Keulen) en ontving tijdens zijn vierjarig verblijf aldaar in den keulschen dom de priesterwijding. Einde 1428 werd hij naar Windesheim teruggeroepen en in 1429 tweemaal uitgezonden: 25 Jan. naar Ludingakerke (tegenwoordig Achlum) nabij Harlingen, 10 Aug. naar Sion te Beverwijk. Sedert 1431 was hij gedurende drie jaren rector van het vrouwenconvent Sint-Johannes Baptista te Brunnepe, voorstad van Kampen. In 1434 ontmoeten wij hem wederom te Windesheim, alwaar hij toen de betrekking van sacristein of koster heeft vervuld. In 1436 of 1437 werd hij supprior te Wittenburg (bisdom Hildesheim), van waar hij in 1439 vertrok naar het in hetzelfde bisdom gelegen Sint-Bartholomaeusklooster te Sulta. Hij vond daar een ongeordenden toestand, doch herstelde van lieverlede de orde; hij werd er eerst tot prior, weldra (2 Febr. 1440) tot proost gekozen en bekleedde dit laatste ambt ongeveer zeven jaar. In 1447 aanvaardde hij de proostdij in Neuwerk (Latijn: 'Novum opus') bij Halle. Oneenigheid echter met den aartsbisschop van Maagdenburg, Frederik van Bicheling, bij wien hij jaren achtereen in hoog aanzien had gestaan, was oorzaak dat hij zich genoodzaakt zag in 1454 ontslag te nemen als proost van het convent en als hoofd van het daartoe behoorend archidiaconaat. Van 1455 tot 1459 vinden wij hem nu eens te Windesheim bezig met geschiedschrijving, dan weder - in 1456 - als biechtvader van de zusters te Diepenveen. Ten jare 1459 werd hij opnieuw proost te Sulta en bleef zulks tot 1479, toen hij wegens ouderdomszwakte zijn bediening moest neerleggen. Kort daarop stierf hij, in den roep van heiligheid ('cum opinione sanctitatis'). Busch is iemand geweest van vromen zin en van buitengewone werkkracht; 'meer een verstandsdan een gemoedsmensch, volstrekt niet vrij van de algemeene dwalingen zijner eeuw, maar in menig opzicht een man met opgeklearde denkbeelden' (A c q u o y). Bij zijn veelvuldige reformatische bemoeiingen stuitte hij telkens op heftigen tegenstand; vooral in de vrouwenkloosters, waar de nonnen dikwijls alles deden om de hervorming onmogelijk te maken, waar soms ook 's mans leven gevaar liep. Heinde en ver moest hij reizen en trekken: deels om augustijner conventen overeenkomstig windesheimschen ritus in te richten, deels om geestelijke huizen, zoo van mannen als van vrouwen, tot de Praemonstratenser-, de Benedictijner-, de Cisterciënserorde behoorende, in beteren staat te brengen. Hij heeft berekend in 1474 bijna honderd twintig steden behalve omliggende dorpen en meer dan dertig kasteelen bezocht, op 8 Aug. 1475 zes duizend achthonderd mijlen hetzij te voet, hetzij te paard, hetzij perkar afgelegd te hebben.

Johannes Busch, die zoovele conventen heeft hervormd, is tevens hun geschiedschrijver geweest. Van zijn hand bezitten wij twee voor het uit- en inwendig leven van het klooster te en de kloostervereeniging van Windesheim hoogst belangrijke standaardwerken: *Chronicon Windesemense* en *Reformatio monasteriorum*. Het eerste werk bestaat uit: *Liber de viris illustribus de Windesem* (vervaardigd tusschen 1455 en 1459) en *Liber de origine modernaevotionis* (voltooid in 1464). Het tweede is geschreven in 1470-75, handelt hoofdzakelijk over duitsche kloosters en wordt gevonden in Leibnitz, *Scriptores rerum Brunsvicensium* (Hanov. 1707) tom. II, p. 476-506, 806-970. Het *Chronicon* werd in 1621 te Antwer-

pen uitgegeven door den Jezuïet H. Rosweyde onder den titel: *Chronicon Canonicorum Regularium Ordinis S. Augustini Capituli Windesemensis Auctore Ioanne Buschio Can. Reg.* (zeer zeldzame uitgave; achterin: *Chronicon Montis S. Agnetis* van Thomas Kempis). Een betere uitgaaf, maar zonder de 'Kroniek van Sint-Agnietenberg' en met de *Reform. monast.*, werd bezorgd door K. Grube (in de *Geschichtsquellen der Provinz Sachsen und angrenzender Gebiete*, Halle 1886). Nog heeft Busch kleinere geschriften (uitgave D.J.M. Wüstenhoff; zie beneden) gepubliceerd: *epistolae*, *sermones*, *raparium* en *soliloquia*; ook een paar gebeden in het Dietsch, opgenomen in meergemelde door Grube bewerkte *Reform. monast.* (aldaar p. 587-588).

Zie de levens- en karakterschets *Johan Busch* in J.G.R. Acquoy, *Het klooster te Windesheim en zijn invloed* (Utr. 1875), 289-328; de bronnen en de voornaamste literatuur vindt men daar opgegeven 289 aant. 2; over 's mans werken wordt gehandeld 312-325. Aan te vullen met: J.C. van Slee, *De kloostervereeniging van Windesheim* (Leid. 1874) passim; V. Becker, *Joh. Busch* (jaarg. 15, dl. II, 1883, blz. 187 volg. van *Stud. op godsd., wetensch. en letterk. gebied*) en *De twee verschillende redactiën der Windesheimsche Kronijk* (jaarg. 1885, dl. 87, blz. 388 volg. van *De Katholiek*); L. Schulze, *Zur Geschichte der Brüder vom gemeinsamen Leben, bisher unbekannte Schriften von Geert Groote, Johannes Busch und Johannes Veghe* (Bd. XI, 1890, S. 577 volg. van *Zeitschr. für Kirchengesch.*, hrsg. von Th. Brieger); D.J.M. Wüstenhoff, *De kleinere geschriften van Joh. Busch* (st. II, *Geschriften*, Gent en 's Gravenh., 1890); W.J. Kühler, *Johannes Brinkerink en zijn klooster te Diepenveen* (Rotterd. 1908), passim; M. Schoengen, *Jacobus Traiecti alias de Voecht narratio de inchoat. domus clericorum in Zwollis* (Amsterd. 1908), passim.

Brinkerink

[Buschman, Cornelis]

BUSCHMAN (Cornelis), ged. te 's Hertogenbosch 4 Dec. 1750, overl. 19 Maart 1820 te Huizen; zijn ouders waren Johannes B. (geb. te Ravestein 5 Sept. 1706 als jongste zoon van Petrus (1) B. zie kol. 239) en Cornelia Burgje van de Velde (overl. 67 jaar oud te 's Hertogenbosch 24 Nov. 1786). Hij werd 17 Sept. 1770 als alumnus van het Staten-college gratis ingeschreven te Leiden voor de theol. studie, was van 1778 tot zijn emeritaat 1819 predikant te Elden en Driel en stierf in het jaar daarna ongehuwd.

Zie: *Album Stud. Acad. Lugd. Bat.* 1102; *Genealogie van het geslacht Buschman* (Middelburg z.j. (niet in den handel)), blz. 4.

Kossmann

[Buschman, Hubert Lauwerens]

BUSCHMAN (Hubert Lauwerens), geb. 14 April 1772 te Rumpt, overl. 30 Nov. 1840 te Rossum; zijn ouders waren Godefridus Hubertus B., baljuw van Rumpt (een nakomeling van Cornelius B., den jongeren broeder van Petrus (2) B., zie kol. 240) en Maria Bruins. Hij trad 1788 in militairen dienst, werd 17 Nov. 1795 tot 1en luitenant, 20 Juli 1801 tot kapitein bevorderd. Onder de fransche heerschappij was hij als kap. der inf. in dienst; 9 Nov. 1814 werd hij wederom in het nederlandsche leger geplaatst, 11 Jan. 1819 bevorderd tot majoor en plaatselijk commandant van Hellevoetsluis, 1 Dec. 1831 luitenant-kolonel en 3 April 1836 gepensionneerd. Sedert het jaar 1793 maakte hij vele veldtochten en gevechten mee in Vlaanderen,

Duitschland, Noord-Holland en Zeeland. Hij huwde Aug. 1801 Nesina Rijnvis
(geb. te Zwolle 1 Dec. 1773, overl. te Brielle

in Maart 1850) en had bij haar vijf kinderen, die ook een militaire loopbaan volgden of met officieren in het huweijk traden.

Zie: *Genealogie van het geslacht Buschman* 5 v. en aantekeningen der familie. Kossmann

[Buschman, Jacobus]

BUSCHMAN (Jacobus), ged. te Amsterdam in de Nieuwe Kerk 25 Juni 1704, overl. te Kampen 2 Dec. 1773, waarschijnlijk een zoon van Wilhelmus B. over wien niets naders bekend is, werd 23 April 1725 aan de Universiteit te Leiden ingeschreven als theol. stud., 3 Juni 1726 in de classis Amsterdam geëxamineerd en tot proponent bevorderd, 22 Sept. daarna beroepen te Akersloot en 24 Nov. daar bevestigd; sedert 15 Aug. 1728 (beroepen 27 Mei) was hij predikant te Elburg, waar hij 22 Oct. 1766 emeritus werd; zijn laatste levensjaren woonde hij te Kampen.

Hij schreef verscheiden theologische werken en had in zijn tijd eenigen naam als verklaarder van het Oude Testament: *Ophelderingen over verscheyde stukken en woorden der Goddelijke Boeken, gespreid uit het licht van derzelver klaarheid* (Campen 1750); *Jacobs en Moses Testamenten, des eersten in zommige stukken, des tweede geheel, nevens de zegen en vloek-spraken over Israel, op Ebal en Gerizim opgeheldert in 23 opklaringen* (Campen 1752); *Oostersche geschiedenissen wegens de opvolging der koningen in het Chaldeeische rijk* (Kampen 1766); *Joodsche Geschiedenissen, in en na de zeventig dagweken, voorspeld aan Daniel uit de letter der Godspraak Dan. IX: 24-27 aangewezen* (Kampen 1770, 2 dln.); nog wordt van hem vermeld: *Geschiedenis van Joseph en Maria* (Campen 1773).

Hij huwde 12 Juli 1731 te Elburg Arnolda Wobbina Wolfsen (geb. te Elburg 8 Sept. 1711, overl. 25 Maart 1766), bij wie hij acht kinderen had. Van hen worden de oudste Wilhelmus Johannes, de 3e Katharina Hendrika en de 4e Meinardus Joachim afzonderlijk besproken. De 2e Antonia Cornelia, geb. te Elburg 3 Mei 1731, begr. ald. 17 Juni 1822, huwde in 1765 met Mr. Pieter Hendrik Hesselinck (geb. te Elburg 15 Juli 1732), de 5e Petrus Mattheus, geb. te Elburg 7 Febr. 1743, werd in 1760 benoemd tot luitenant bij het 'collegie ter admiraliteit' te Amsterdam; de 6e en 7e waren dochters, geb. in 1746 en 1748; de 8e Albertina Maria, geb. 30 Maart 1753, begr. te Elburg 23 Sept. 1779, trouwde ald. 7 Febr. 1772 Mr. Maurits Sels (geb. te Wageningen 14 Juni 1745, burgemeester van Elburg, overl. te Zwolle 6 Dec. 1813; hij was een broeder van de vrouw van Mein. Joach. Buschman, zie aldaar).

Vergelijk: *Album Stud. Acad. Lugd. Bat.* 897; *Boekzaal der geleerde waerelt* 1751, II, 531 v., 1774, I, 103; J.A. de Chalmot, *Biogr. Woordenb.* V (1799) 203; Visscheren van Langeraad, *Protest. Vaderl.* I (1903), 723 v.; *Genealogie v.h. gesl. Buschman*, 9 v.

Kossmann

[Buschman, Katharina Hendrika]

BUSCHMAN (Katharina Hendrika), geb. te Elburg 10 Mei 1737, dochter van Ds. Jacobus Buschman (zie hiervoor) en Arnolda Wobbina Wolfsen, huwde 1773 Dr. Johan Bernard Frederik Rebenscheid, med. te Weilburg, en overleed 1818 als diens weduwe te Smilde. In haar ouderdom gaf zij een bundel geestelijke liederen uit: *Gezangen door Vrouwe K.H.R.* (Zwolle 1807), welke zij, volgens het voorbericht, schreef naar aanleiding van een oproep in den Boekzaal

van Jan. 1805, om na den dood van haar man en vier kinderen 'niet geheel ledig,
slegts wenende zuchtend te

verkwijnen'. In 1818 verschenen nog te Leeuwarden *Nagelatene Gedichten van Vrouwe K.H.B. wed. R. uitgegeven volgens den wil der overledene*, waarin een 'Opdracht aan mijne naaste bloedver wanten', die haar als een vrome onder leed gebukte oude vrouw doet kennen. De laatste bundel bevat ook gedichten uit haar jonger jaren, o.a. een stichtelijke overpeinzing *Op mijnen geboortedag, zijnde 17 jaren oud geworden*, een *Rouwklagt over Joost Sels, Schout bij nacht, overl. op Curaçao 8 Sept. 1759* en een herdersdicht *Ter verjaring van Catharina Vlaming*, de vrouw van denzelfden Joost Sels (verg. het art. Mein. Joach. Buschman). Zij vermaakte een legaat aan de kerk te Smilde, dat later besteed werd voor den bouw van een orgel.

Zie: *Catalogus Maatsch. d. Ned. Lett.*; A.J.v.d. Aa, *Aardrijksk. Woordenb. d. Nederl.* in voce Smilde en Hijkersmilde; *Genealogie v.h. gesl. Buschman*, 10. Kossmann

[Buschman, Meinardus Joachim]

BUSCHMAN (Meinardus Joachim), geb. te Elburg 13 Maart 1740 als 4e kind van Ds. Jacobus Buschman (zie hiervoor) en Arnolda Wobbina Wolfson, werd in 1757 ingeschreven als student aan de Universiteit te Utrecht en promoveerde daar 9 Oct. 1758 op *Theses juridicae de malitiosa desertione a causis divortii exulante*; hij was later praktiseerend advocaat voor den hove van Gelderland en gevestigd te Kampen. Hij trad 16 Dec. 1762 in het huwelijk met Johanna Christina Sels (geb. te Wageningen 4 Nov. 1737, dochter van den schout bij nacht Joost Sels en Catharina Vlaming, welke beide door Katharina Hendrika Buschman bezongen werden en wier zoon Maurits gehuwd was met Albertina Maria Buschman, vgl. het art. Jacobus B.). Uit dit huwelijk sproten elf kinderen, waaronder de zoons Jacob Pieter B., geb. 4 Dec. 1773 te Kampen, gesneuveld 10 Sept. 1799 bij Krabbendam tegen de Engelschen als 2e luitenant in het bataafsche leger, en Joost B., geb. 9 April 1775 te Kampen, gekwetst in hetzelfde gevecht, 1801 als 1e luitenant genoemd, later gehuwd met Janna Maria Leemans (geb. te Heusden 30 Maart 1781), bij wie hij vijf kinderen had.

Zie: *Album Stud. Acad. Rheno-Traject.* 155; *Genealogie v.h. gesl. Buschman*, 10 v.; J. Bosscha, *Neêrlands heldendaden te land*, III, 193, 195.

Kossmann

[Buschman, Petrus (1)]

BUSCHMAN (Petrus) (1), geb. te Brüggen in het Guliksche 1642, overl. te Ravestein 4 Febr. 1733, zoon van Petrus (den broeder van Godfridus, geb. 1613, zie volg. art.), kleinzoon van Petrus Buschman (overl. 15 Oct. 1640, predikant te Brüggen) en Catharina von Wildenrath. Hij bezocht de latijnsche school te 's Hertogenbosch waar Clemens Keuchenius, de echtgenoot zijner tante Geertruida Buschman, prorector was, studeerde in de theologie te Duisburg, daarna in 1665 te Utrecht en werd in 1666 tot het predikambt toegelaten. Hij was eenige jaren als predikant in Gulikerland werkzaam, werd in 1671 te Heumen en Malden beroepen, bediende sedert 1674 Slijk-Ewijk en Oosterholt en eindelijk Ravestein van 1687 tot zijn emeritaat in 1726. Zijn eerste huwelijk met Maria Stephani bleef kinderloos, 29 Juni 1698 hertrouwde hij te Ravestein met Maria Elisabeth Paringet, die hem vijf kinderen schonk.

Zijn oudste zoon Wilhelmus (ged. te Ravestein 14 Juni 1699, overl. te Grave 12 Febr. 1784), ingeschreven als theol. stud. te Leiden 16 Sept.

1718, werd aan zijn vader in 1721 als adjunct predikant toegevoegd en volgde dezen in 1726 op; later bediende hij de gemeente Grave van 1735 tot zijn emeritaat 1774; zijn afscheid 14 April is vermeld in den *Boekzaal* 1774, I, 590. Onder de kinderen van Wilhelmus (geh. 1739 met Anna Antonia van Broekhuijsen) zijn te noemen Isaac (geb. 1742 te Grave, theol. stud. te Leiden 14 Sept. 1761, predikant 1766 te Ravestein, 1770 te Osch, overl. ald. 10 Juli 1813) en Petrus (geb. 1743 te Grave, tegelijk met zijn broeder te Leiden als theol. stud. ingeschreven, 1769 predikant te Bladel).

Een jongere zoon van Petrus (1), Godefridus Clemens (geb. te Ravestein 1703, overl. ongeh. ald. 1756) werd ingeschr. als theol. stud. te Leiden 22 Sept. 1725, adjunct predikant te Loemel 1731 en beroepen te Ravestein 1735.

Zie: *Boekzaal der geleerde Waerelt* XXXV (1733, I), 356; *Alb. Stud. Acad. Rheno-Traject.* 60; *Album Stud. Acad. Lugd. Bat.* 859, 900, 1072; *Genealogie v.h. gesl. Buschman*, 2 v.

Kossmann

[Buschman, Petrus (2)]

BUSCHMAN (Petrus) (2), geb. te Driel 3 Jan. 1653, overl. te Zalt-Bommel 13 Oct. 1687. Zijn ouders waren Godefridus Buschman (geb. in het Guliksche 1613, als theol. stud. ingeschreven te Groningen 1636, predikant te Driel, overl. aldaar 6 Nov. 1672) en Petronella de Laet (geb. 17 Juni 1621, overl. te Zalt-Bommel 6 Sept. 1695), welke 2 Dec. 1649 te Zalt-Bommel huwden. Hij werd 20 jaar oud als philos. stud. aan de Universiteit te Leiden ingeschreven 27 Sept. 1673 en promoveerde aldaar 27 Jan. 1678 tot med. doctor op een *Disputatio de haemoptoë, sive sanguinis sputo*, welke hij o.a. aan zijn ooms Herman de Laet en Clemens Keuchenius opdroeg. Daarna schijnt hij als geneesheer in Zalt-Bommel gevestigd te zijn geweest; hij stierf ongehuwd.

Cornelius B. 'Gelrus', die 15 Sept. 1679, 20 jaar oud als theol. stud. te Leiden werd ingeschreven, is naar alle waarschijnlijkheid zijn jongere broeder, geb. 1 Aug. 1657, overl. 30 April 1733; hij schijnt zijn studiën niet voltooid te hebben, werd althans geen predikant. Bij zijn vrouw Margaretha van Stolk (ged. te Rotterdam 25 Febr. 1653) had hij drie kinderen, die allen te Zalt-Bommel geboren werden, en waarvan de oudste Godefridus (geb. 5 Aug. 1686) de overgrootvader was van Hubert Lauwerens B. (zie kol. 237).

Zie: *Alb. Stud. Acad. Groning.* 34; *Alb. Stud. Acad. Lugd. Bat.* 586, 631; P.C. Molhuysen, *Bronnen t.d. Gesch. d. Leidsche Univ.* III, 328*; *Genealogie v.h. gesl. Buschman*, 2 v.

Kossmann

[Buschman, Wilhelmus Engelbertus]

BUSCHMAN (Wilhelmus Engelbertus), geb. te Brügggen in het Guliksche 9 Juni 1689, overl. te Geffen 2 Oct. 1754; zijn ouders waren Hendricus, broeder van Petrus (1) Buschman en Catharina Stephani. Hij was predikant te Hooge en Lage Mierde en Hulzel sedert 1720, daarna van 1749 tot zijn dood te Geffen en Nieuwland, waar hij reeds 1747 werd beroepen. In het najaar van 1744 werd hij in zijn pastorie door struikroovers lastig gevallen en verkreeg, na een request aan Gedeputeerden te 's Hertogenbosch, dat op zijn huis een klok geplaatst werd om in geval van onraad door luiden de burenen te kunnen waarschuwen. Uit zijn huwelijk, gesloten te Ravestein 2 Juli 1726 met Cathalina van der Horst (geb. te 's

Hertogenbosch 1689) werden geboren Florentius B. in 1729 te Lage Mierde,
21 Sept. 1748 'annos academicos habens,

honoris causa' ingeschreven als theol. stud. te Leiden, 1755 predikant te Alem en Maren, waar hij reeds 1757 ongehuwd overleed, en **Wilhelmus Engelbertus** (2) B., op 19-jarigen leeftijd 2 Maart 1751 te Leiden als theol. stud. ingeschreven, 1756 predikant te Ravestein, na 1764 te Boxtel, waar hij 26 Juni 1781 overleed, zijn vrouw **Mechteld Sibylla Vos** (geb. 30 Maart 1735 te Nijmegen, gehuwd te Neerbosch 6 Oct. 1761) met vier minderjarige kinderen nalatende.

Zie: *A. van Sasse van Ysselt, Een beangstigd predikant in Taxandria* VIII (1901), 211 v.; *Album Stud. Acad. Lugd. Bat.* 1023, 1032; *Genealogie v.h. gesl. Buschman*, 3 v.

Kossmann

[**Buschman, Wilhelmus Johannes**]

BUSCHMAN (Wilhelmus Johannes), geb. te Elburg 1 Aug. 1732 als oudste zoon van Ds. **Jacobus Buschman** (zie kol. 238) en **Arnolda Wobbina Wolfsen**, werd ingeschreven als jur. stud. aan de Universiteit te Groningen 10 Juli 1752, promoveerde ald. reeds 19 Juli van hetzelfde jaar op een *Disputatio de statu hominum*, opgedragen o.a. aan zijn vader en aan zijn oom **Petrus Buschman**, koopman te Amsterdam. Hij was later in dienst der O.I. Comp. president van Karek, een eilandje in de Perzische Golf, waar de Comp. een factorij had. Bij zijn vrouw **Anna Pats** had hij twee zoons, die jong stierven; de tweede werd 1766 te Batavia geboren en overl. daar 1773.

Zie: *Album Stud. Acad. Groning.* 474, 706; *Genealogie v.h. gesl. Buschman*, 10. Kossmann

[**Bus(sc)hof(f), Bernardus**]

BUS(SC)HOF(F) (Bernardus) of **Boshof**, geb. te Weesp in 1592 of 1593 (aldaar was sedert 1599 H. **Bushof** predikant, te Weesp gekomen uit Holten en Olst; zie *Kerkelijk Handboek* 1908, bijl. 148, 1912, bijl. 141, 151), als student in de wijsbegeerte te Leiden ingeschreven 3 Maart 1610 (*Alb. Studios.* kol. 97), predikant te Ooien (Noord-Brabant) sedert 1612, te Zoelen in 1617, te Utrecht sedert 1618 tot zijn dood in Dec. 1639 (*Duker, a.w.* III, 109¹).

Tijdgenoot en geestverwant van Gisbertus Voetius, werkte hij reeds met dezen samen in Noord-Brabant, toen Voetius nog te Heusden stond, aan de hervorming van 's Hertogenbosch in 1629 en sedert 1634 te Utrecht. Als contraremonstrant woonde hij niet alleen de geldersche synode te Arnhem bij in Juni/Juli 1618 (hij stond toen nog te Zoelen), maar ook de utrechtsche synoden van 10 Aug.-1 Sept. 1619 en 5-13 Sept. 1620, in het Kapittelhuis vergaderd 'met autorisatie der Staten van den lande van Utrecht'. Belangrijk was zijn aandeel in den arbeid van deze synoden. Die van 1620 benoemde hem tot voorzitter. Vele bijzonderheden zoowel van zijn invloed alhier als van zijn arbeid te 's Hertogenbosch, boven reeds aangeduid, vindt de belangstellende in de beneden aangewezen literatuur. Kenschetsend voor de geaardheid van Busschof in deze dagen van scherpe tegenstellingen is de bijzonderheid die H.C. **Rogge** (t.a.p.) uit 1632 voor ons bewaarde, toen Joh. **Wtenbogaert** te Utrecht was teruggekeerd, hoewel als verjaagde zich toch niet schuil houdende. Rogge schrijft: 'Ieder wist, dat hij er was en naar de remonstrantsche godsdienstoefening ging. Busschof, de bekende dichter van den Lofzang des Heeren, sedert 1618 hier predikant, zond een dorpscollega, **Henricus Oosterhaern**' (te Overmeer, Nederhorst den Berg) 'tot hem met een groet en de

boodschap dat hij nog niet vergeten had hoe Wtenbogaert hem in zijne jeugd had voortgeholpen'.

Het in dit laatste citaat bedoelde lied vindt men in zijn geheel bij *Visscher en van Langeraad* (t.a.p.) opgenomen. Vooral dit lied (dat aan den éénen kant door duizenden geestverwanten is gezongen en zeer geliefd was, maar door tegenstanders een 'schandeleuse loffsangh' werd genoemd) heeft den naam des dichters bekend gemaakt. Het vond in verschillende geschriften heftige bestrijding. In *Den ghepredestineerden dief*, het bekende werk van Slatius (1619), wordt er een heel gesprek aan gewijd tusschen den 'praedicant', den 'dief' en den 'cypier'. De dief noemt het lied een voor hem 'heerlijke lofsangh' en hoopt het 'op de galgeleer te singen'.

Busschhof gaf een bundeltje liederen uit: *Nieuwe lof-sangen en geestelycke liedekens, gemaect ende ten dienste der aendachtige lezers en sangers in 't licht gegeven*. Er bestaan vele drukken van; de eerste verscheen waarschijnlijk in 1625. Verschillende nummers worden in later uitgegeven liederenbundels aangetroffen.

Zie: *Visscher en van Langeraad, Het Protestantsche Vaderland I* (Utr. 1905), 726-729; *Kerkelijk Handboek 1878*, 610; 1903, bijl. 166; 1908, bijl., 148; 1910, bijl., 166; 1912, bijl., 147, 151; *Reitsma en van Veen, Acta I*, 326, 422, IV, 209, 314, 334, VI, 407, 428, 431, 434, 442 v., 466 v.; *W. Meindersma, De Gereformeerde Gemeente te 's Hertogenbosch (1629-1635)* (Zalt-Bommel 1909) 18, 21, 40, 42, 263; *A.C. Duker, Gisbertus Voctius* (Leid. 1897-1915), drie deelen met registers; *H.C. Rogge, Johannes Wtenbogaert en zijn tijd III* (Amst. 1876), 275; *Ned. Archief voor Kerkel. Gesch.* (Leid. 1844) 21; *Kerkhist. Archief II* (Amst. 1859), 449; *Veeris en de Paauw, Vernieuwt kerkelijk Alphabeth* (Enkh. 1750) 38; *D.F. Scheurleer, Nederlandsche Liedboeken* ('s Gravenh. 1912) 63, 90.

Knipscheer

[Busen, Antonius]

BUSEN (Antonius) of *Busennius*, geb. te Breda begin der 16e eeuw, overl. waarschijnlijk te Antwerpen omstreeks 1560. Hij had te Leuven zijne studiën voltooid en den graad van licentiaat in de medicijnen behaald. Hij trad eenigen tijd op als professor te Leuven nl. 1548, zooals hij zelf uitdrukkelijk vermeldt in de opdracht aan *Petrus Balsanus*, doctor in de rechten, van zijn werk *In Cl. Galeni Pergameni librum de inaequali Temperie Commentarii Antonii Busenii Braedani Medici Antverpiensis* (Antv. 1553). Ofschoon om zijn lessen door de studenten gevierd, verliet Busennius spoedig Leuven om zich te Antwerpen als geneeskundige te vestigen en werd er benoemd tot 'Médecin pensionnaire' door het stadsbestuur, 1550.

Behalve in het Latijn was hij zeer bedreven in het Grieksch en een bewonderaar der schrijvers in deze oude talen.

Zie: *Paquot, Mémoires Litt.* IX, 180-181; *Foppens, Bibl. Belg.* I, 70; *Biographie nal. Belg.* III, 202.

Fruytier

[Busen, Dr. Gerard]

BUSEN (Dr. Gerard) of *Buesen*, geb. te Sichen bij Maastricht 1757, overl. te Leuven, 26 Dec. 1841, studeerde met schitterend gevolg aan de universiteit te Leuven, waar hij met den hoogsten lof 11 Aug. 1783 zijn graad van licentiaat behaalde in de geneeskunst. In hetzelfde jaar verscheen aldaar zijn *diss. med. de Ischuria*. Tijdens zijne studie was hij fiscus en deken van de baccalauria der geneesheeren. Hij vestigde zich te Schijndel (N. Brab.), waar hij de praktijk

uitoefende, totdat hij 1793 gevolg gaf aan de uitnodiging om te Leuven den leerstoel der plantkunde te komen innemen. 17 Jan. 1794 volgde hij professor Vonck op als leeraar in de anatomie en chirurgie. De fransche revolutie

maakte een einde aan de schitterende toekomst van den professor, die zooveel beloofde. Hij werd gevangen gezet als gijzelaar op de Halsche poort te Brussel en bedreigd met overbrenging naar Frankrijk. In 1797, na den ondergang der universiteit, vestigde hij zich als geneesheer te Leuven en had spoedig een groote praktijk. Zijn vrijen tijd besteedde hij aan de wetenschap en het schrijven van enkele werken.

In 1814 teekende hij met de overige professoren der Alma Mater de akte, waarbij zij last gaven aan de doctoren van de Velde en van Oudenrode de noodige stappen te doen, om van koning Willem het herstel der universiteit te verkrijgen. Zooveel in zijn vermogen was steunde hij hunne pogingen. Toen een nieuwe academische stichting in 1816 te Leuven werd ingericht, werd Busen tot zijn smart bij de aanstelling der professoren voorbijgegaan. Hij was te katholiek en te zeer voor zijne overtuiging uitgekomen. Hij overleed hoog bejaard, 84 jaar, en had nog tot het laatste toe zijne verstandelijke vermogens helder bewaard. Met hem verdween een der laatste professoren der oude Alma Mater. Hij was gehuwd met Maria Elisabeth Belfroid. In Schijndel werden hem vijf kinderen geboren, waarvan twee zijner zoons, jonge priesters, Petrus, geb. te Schijndel 4 Dec. 1785 en Franciscus 17 Nov. 1787, in 1813 gevallen zijn als slachtoffers van hun ijver in het verzorgen der soldaten in de besmette gasthuizen in Vlaanderen. Een derde zoon, de oudste, Gerard Servatius, die de militaire loopbaan volgde, wordt hieronder vermeld. Het herstel der universiteit te Leuven 1 December 1835 vervulde de laatste wenschen van den ouden professor Busen. Door de Hollandsche maatschappij van wetenschappen te Haarlem werd een zijner verhandelingen bekroond in 1791; het was een antwoord op de vraag: *Is het heulsap in den persloop uit besmetting niet alleenlijk een hulpmiddel ter verzagting en stilling van toevallen, mitsgaders ter voorkoming van dezelve ge volgen enz.*

In 1809 gaf G. Busen uit: *Tractatus de Dysenterriae popularis pathologia et medicina genuinis, habita multigenae complicationis ratione* (Lov. 1809 in-12°).

Zijn geschilderd portret, dat in de universiteit te Leuven prijkte en door zijne familie geschonken was, is in 1914 vernield bij den brand der universiteit.

Zie zijn levensbeschrijving in *Annuaire de l'université cath. de Louvain* 1843, 162-168; *Biogr. Nat. Belg.* III, 149-151; *Annuaire de l'université cath. de Louvain* 1838, 199; A. Verhagen, *Les 50 dernières années de l'ancienne université de Louvain* (Liège 1884), 184, 441, 442.

Fruytier

[Busen, Gerardus Servatius]

BUSEN (Gerardus Servatius) of Buzen, oudste zoon van den voorgaanden en van Maria Elisabeth Belfroid, geb. te Schijndel bij 's Hertogenbosch 22 Sept. 1784 en overleden te Brussel St. Josse ten Noode 5 Febr. 1842. Hij trad 1813 als vrijwilliger in het 13e regiment der jagers te paard. Na den slag van Jena werd hij gewond en krijgsgevangen en in 1806 overgebracht naar Polen, van waar hij wist te ontsnappen. Gedurende twee jaar was hij te Weenen secretaris van den kolonel la Roche. Hij keerde weer naar het leger en was tot luitenant opgeklommen, toen hij den slag van Leipzig bijwoonde. In 1814 werd hij bij het nederlandsche leger ingelijfd en in 1815 bevorderd tot kapitein. Tot 1830 was hij aide-de-camp van generaal baron Duvivier.

Bij de belgische revolutie wijdde Busen zich geheel aan de zaak van den opstand. Hij werd commandant van Bergen in Henegouwen 29 Sept. 1830. 25 Nov. daarop provinciaal commandant van het groothertogdom Luxemburg en het volgend jaar 1831 commandant van de provincie Antwerpen en der vesting, die in staat van beleg was. Door zijne voorzichtigheid en wilskracht wist kolonel Buzen vele diensten te bewijzen aan de door de Hollanders bedreigde stad en vele gevaren van haar af te wenden. 7 Jan. 1833 kreeg hij den graad van generaal; het volgend jaar werd hij geroepen om de provincie Brabant en de hoofdstad te besturen. In 1840 werd hij benoemd in den raad van den koning en daarna tot minister van oorlog. Het arrondissement van Leuven vaardigde hem in 1842 af naar de Kamer der Volksvertegenwoordigers. Vervolgd door de afgunst en kwaadwilligheid van eenigen zijner vijanden maakte hij in een vlaag van wanhoop een einde aan zijn leven. M. Gerard schreef een *Mémoire Justificatif* van den ongelukkigen generaal Buzen. De godsdienstige overtuiging zijner familie ontbrak hem. Hij was gehuwd met Dimitilde Letoret.

Zie: *Biographie nation. Belg.* III, 224; *Annuaire de l'univ. cath. de Louvain*, 1843, 168; Kerstens, *Journal hist.* (1841-42) VIII, 562.

Fruytier

[Buyck, Joost Sijbrandtsz.]

BUYCK (Joost Sijbrandtsz.), geb. te Amsterdam 1505, overl. te Leiden 10 Febr. 1588 en begr. in de N. Kerk te Amsterdam, zoon van Sijbrant Sijbrantsz. Buyck uit zijn 2e huwelijk met Ael Jacob Meystersd. Hij trouwt vóór 1530 met Ballichje Occo (dochter van Pompejus O. en Gerbrich Claes Jacob Maertgensdr., geb. 13 Sept. 1510 en overl. 21 Mei 1575). Buyck is in 1521 in den adelstand verheven door koning Christiaan van Denemarken. In 1532 verkozen tot schepenen van Amsterdam, klom hij in 1549 op tot het burgemeesterschap, dat hij achttien maal heeft bekleed. In hetzelfde jaar neemt hij den jongen koning van Spanje, als graaf van Holland, den eed af. Achtereenvolgens bekleedde hij stedelijke waardigheden, en reisde in 1559 met C a n t e r e n S a n d e l i j n naar Brussel om den Koning een bedde van 300000 gulden toe te staan. Buyck is bekend als de laatste burgemeester van Amsterdam vóór de 'alteratie', 26 Mei 1578, toen hij met de andere regeeringspersonen uit de stad werd gezet. Hij was een der krachtige figuren, die Amsterdam het langst hebben verdedigd tegen de Hervorming en den afval van den koning van Spanje. Zijn houding is even krachtig verdedigd door D.C. Meijer Jr. (*Gids* 1878) als afgekeurd o.a. door J. t e r G o u w (*Geschiedenis van Amsterdam*, dl. VII). B.J.M. de Bont stelt hem voor als held voor zijn geloof en zijn vaderstad.

Portretten: twee bij baron Heeneman van Zuidwijk op kasteel Surenburg bij Rheine, voorts in Museum Boymans en Gemeentearchief Amsterdam; prenten door Joan Muller en J. Houbraken.

Zie, behalve het genoemde werk van t e r G o u w ook diens: *Nacht en Morgenrood* (Amst. 1877); voorts D.C. Meijer Jr., *De zegepraal der Hervorming te Amsterdam* (in *Gids* 1878); A. de Roever, *Genealogie Buyck in Amsterd. Jaarboekje* 1888; B.J.M. de Bont, *Genealogische en biographische mededeelingen over de voorouders en afstammelingen van Joost Buyck Sybrantsz. Ridder* (Amsterd. 1902) bl. 20 volgg.

Sterck

[Buyskens, Veronica]

BUYSKENS (Veronica), van Amsterdam, schonk 1607 een legaat, een jaarlijksche rente om eene studiebeurs te stichten in het Pauscollege te Leuven. Deze beurs die 1784 nog 96 gulden ruim opbracht en 1880 131 fr., wordt bestuurd door het seminarie te Mechelen. De begever is thans de bisschop van Haarlem voor studenten van Amsterdam en omgelegen plaatsen.

Zie: Valerius Andreas, *Fasti academ.* (Lov.-1650) 307; *Analectes hist. eccl. Belg.* XVIII, 1882, 108, 116; *Handboekje R.K. Eeredienst*, 1872, 350.

Fruytier

[Buysling, Jan Aertsz.]

BUYSLING (Jan Aertsz.) werd in 1565 pater van het klooster Het Geyn bij Utrecht. Hij stelde te boek de *Oorspronck, beginsel ende voortganck, voorders wat fundateurs, overste ende regeerders dattet convent int Geyn buyten Utrecht gehad heeft*, een kroniek, die de geschiedenis van dat klooster beschrijft van 1423 tot 1574 en voor de kennis van het toenmalige kloosterleven en de ontaarding daarvan van belang is.

Zie: van den Monde's *Tijdschrift* VIII, 181 vlg., 269 vlg., 305 vlg., waar de kroniek door L.G. Vischer met aantekeningen is uitgegeven.

Brugmans

[Buytendyck, Gosuinus]

BUYTENDYCK (Gosuinus), geb. omstr. 1585, overl. 4 Juli 1661. Na zijne studie te Leiden kwam hij met aanbevelingsbrieven als predikant te 's Gravenmoer (N.-Br.); daarna stond hij te Dirksland sedert 1616, te Goedereede sedert 2 Juni 1619, te Dordrecht sedert 5 Dec. 1620 tot zijn dood. Eigenaardige bijzonderheden zijn bewaard over zijne komst en zijn arbeid te Goedereede waar de remonstrantschgezinde Adrianus Romanus was afgezet. G. Brandt verhaalt, dat Buytendyck den voortvluchtigen remonstrantschen predikant Samuel de Prince in een herberg ontdekte en bij den schout aanbracht, zoodat hij werd gevangen en naar de Gevangenpoort te 's Gravenhage gebracht. Deze daad, zegt Brandt, bezorgde hem niet alleen de beloofde vijfhonderd gulden, maar ook zijn beroep naar Dordrecht. Zijne vrouw echter, dochter van Otto Tonsor, had daar zulk een 'mishaegen' in, dat zij eerlang van 'hartseer' stierf.

Te Dordrecht was Buytendyck zeer bemind en genoot hij de achting ook van de vroedschap; o.a. was hij curator van de latijnsche school. Zijne rechtzinnigheid was onverdacht; hij was een man van strenge zeden en denkwijze. Na den dood van Henricus Rosaeus te 's Gravenhage, beriep men hem te vergeefs daarheen. Te Dubbeldam hield hij in 1630 de eerste preek. De gemeente was toen na den St. Elisabethsvloed in 1421 herdijkt; de kerk hersteld. Te gelijk bevestigde hij toen aldaar zijn voorganger te Dordrecht, Johannes Bocardus.

Hij schreef: *Harmonie van het lijden Jesu Christi. Dat is: over-een-stemminge van de vier H. Evangelisten over de historye van het bittere lyden onses Salichmaeckers, gelyck deselve jaerlycks, in seven-en-tsestich predicatien, zal verklaert worden tot dienst der Christelycke gemeynte alhier binnen Dordrecht*, voor het eerst uitgegeven in 1635, herdrukt o.a. in 1694 en 1701. Inderdaad werd dit werk te Dordrecht sedert dien tijd veelal gebruikt bij de lijdensprediking. Ook schreef hij: *De roemgierige Jesuyt, vertoont in Pater de Landsheer, Jesuyt tot Antwerpen* (Dordr. 1648).

Zijn portret werd in prent gebracht door J. Warnier naar W. Vaillant, en door D. Loggen.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Het Protestantsche Vaderland I* (Utr. 1905), 734-737; *Ned. Archief voor Kerkgesch.* I ('s Gravenh. 1902), 165; *Kerkelijk Handboek* 1878, 647; 1907,

bijl., 111 v., 115; *Bibliotheca theol. et philos.* (Lugd. Bat. Burgersdijk en Niermans 1900) 100.

Knipscheer

[Buytewech, Willem]

BUYTEWECH (Willem), schilder en etser, genaamd 'Geestige Willem', zoon van den kaarsenmaker Pieter Jacobsz., werd in 1585 te Rotterdam geboren en overl. omstr. 1627 in die stad. Hij huwde in 1613 in Haarlem met Aeltje Jacobsdr. van Amerongen. In 1615 liet hij een zoon doopen; hij was geen lid van een gilde. Vóór 1617 keerde hij naar Rotterdam terug; in 1624 maakte hij zijn testament, in 1625 was hij aanwezig bij den doop van een zoon. Hij arbeidde op de manier van Dirk Hals, E. v. d. Velde en schilderde landschappen, maar vooral vroolijke gezelschappen, interieurs, markten, allegoriën. Zijne schilderijen zijn zeer zeldzaam.

Schilderijen van zijn hand bevinden zich te Rotterdam, Museum Boymans: vroolijk gezelschap; Brussel, verz. Arenberg: kavalier; Londen, verz. Northbrook: landschap; Londen, Nat. Gallery; Darmstadt, verz. F. Bonte: kluizenaar met teekenen van geleerdheid en vergankelijkheid; Amsterdam, verz. F. Muller tentoonst. 1908: zittende vioolspeler.

Teekeningen van zijn hand bevinden zich te Amsterdam, Prentenkabinet: heilige familie, 7 bladen weerg. de gerechtigheid v. d. baljuw v. Holland, houtkoopers op een markt, vioolspeler, staande figuur, vroolijk gezelschap aan tafel; Berlijn, Prentenkabinet: twee heeren en twee dames, staande jongeling, walvisch; Berlijn, verz. Beckerath: drachtenreeks, kavalier met dames, fluitspeler, landschap; Rotterdam, Mus. Boymans: anatomische les, twee studies van staande figuren; Haarlem, Museum Teyler: pedicure, aderlating; Leiden, Prentenkabinet: titelprint voor 'Alle de spelen v. Gebr. H. Bredero'; 's Gravenhage, coll. Hofstede de Groot: vogelaren en twee bladen figuren; Weenen, Albertina: twee stuks; Frankfurt, Städelsches Instituut: terugkeer v. Tobias; 's Gravenhage, Gemeentemuseum: Hof van Holland; Dresden, Prentenkabinet: twee dames en heer bij tafel, gezelschap buiten, twee paren wandelend met hond; Bremen, Kunsthalle: staande jongeling, schetsboekblaadjes, doodzonde, hollandsch interieur in coll. Masson.

Er zijn ongeveer 35 prenten van hem o.a. Batseba en de ouderlingen, heiligen, verliefde paren, fluitspeler, costumprenten, reeks landschappen, aangespoelde walvisch. Ook zijn er een reeks historieprenten door B. gemaakt. (Fred. Muller no. 899, 1310, 5892, S. 1293 A, 1304, 14 A, 1545 F.).

Naar zijn ontwerpen graveerden J. v. d. Velde, C. Koninck, E. v. d. Velde, G. v. Scheyndel, C. v. Kittensteyn.

Zie: A. Goldsmith in *Preuss. Jahrb.* 1902. XXIII; R. Valentiner en W. Bode, *Handz. Holl. Genremaler*; J. J. de Gelder, 100 teekeningen van oude meesters in *Prentenkabinet te Leiden*, Rotterdam 1920; Thieme-Becker, *Künstlerlexikon* V, 310; A. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* I, 227, II, 45; E. W. Moes, Aant. Rijks Prentenkabinet, afd. schilderijen; *Handz. alter Meister in Städ. Institut zu Frankfurt*; K. Woermann, *Handz. alter Meister in Kön. Kupferstichkab. zu Dresden* 1896; *Amtl. Berichte Bert. Museum* 1920 Dec.-Jan. 1921; A. Bredius in *Oud-Holland* 1923; G. Pauli, *Zeich. alter Meister in der Kunsthalle zu Bremen*; H. J. Scholten, *Cat. raisonné du musée Teyler à Haarlem* 1904; W. Martin in *Oud-Holland* 1916; Fred. Muller, *De Ned. geschiedenis in platen*

1863, Amsterdam; P. Kristeller, *Kupferstich u. Holzschnitt in vier Jahrh.* 1911, 364; A. Hind, *A short history of engraving and etching*, London, 1911, 169, 355; P. Haverkorn v. Rijswijk in *Oud-Holland* 1891, 56, 1895, 113; v.d. Kellen, *Le peintre-graveur* 116-123; A. Houbraken, *De groote Schouburgh der Nederlandsche konstschilders* (Amst. 1718-29) II, 90; R.v.d. Eynde en A.v.d. Willigen, *Gesch. der vaderl. schilderskunst sedert de helft der 18de eeuw* (Haarlem 1816-42) I, 67; C. Kramm, *De Levens en werken der holl. en vl. schilders enz.* (Amsterdam 1857-64) I, 187 resp. 30; Weigel cat. II, 12025; Wessely, *Ergänz.* 22.

J.M. Blok

[Bye, Joris de]

BYE (Joris de), zoon van Dirk Jorisz. de Bie, president der Rekenkamer, en N. van Haften. Van zijn opleiding en de geschiedenis van zijn jongere jaren is weinig bekend. In 1586 werd hij door de Staten Generaal, na het aan den bekenden Reingoud gegeven ontslag, benoemd tot thesaurier generaal, welk gewichtig ambt hij tot zijn dood in 1628 heeft bekleed. In 1597, 1602 en 1617 werd hij belast met een zending naar Zeeland over financieele aangelegenheden, evenzoo in 1602 naar Friesland. In 1607 was hij een der onderhandelaars over het Bestand. In 1621 sloot hij namens de Staten Generaal een tractaat met Brandenburg. Hij was een gematigd man, die zoozeer buiten of boven de partijen stond, dat hij in 1618 in zijn ambt gehandhaafd bleef, maar ook daarna betrekkingen bleef onderhouden met de Groot en andere leden der verslagen partij. Persoonlijk was hij niet zeer bevriend met Oldenbarnevelt, over wiens persoon en politiek hij gematigd ongunstig oordeelt. Dat blijkt uit zijn gedenkschrift, dat voornamelijk over het bewind van Oldenbarnevelt handelt en dat een uitnemende bron is voor de kennis van dezen tijd. Hij was volgens het getuigenis van allen, die hom hebben gekend, een braaf, rechtschapen en bekwaam man, en zoo onpartijdig, als men in zijn tijd en onder zijn omstandigheden zijn kon. Hij was in eersten echt gehuwd met Josina van Oudshoorn van Sonneveldt, daarna met Maria van Almonde.

Zie: Scheltema, *Staatkundig Nederland in voce; Bijdr. en Med. Hist. Gen.* XI, 400 vlg., waar het gedenkschrift is uitgegeven; de inleiding is herdrukt in Fruin, *Verspreide Geschriften* IX, 63 vlg.

Brugmans

[Bye, Marcus de]

BYE (Marcus de), genaamd Jonkheer, schilder en etser, geb. in 1649 en gest. na 1688, leerling van Jac. v.d. Does. In 1665 maakte hij in den Haag als kapitein-luitenant in dienst van den generalen staf zijn testament. Hij etste naar P. Potter's dierstudies, maar ook naar eigen vinding, tijgers, leeuwen enz. Een groot deel der platen bestaat nog en waren het laatst bij weduwe Jean in Parijs, die ze van P. Schenk Jr. had. In Mainz bevindt zich een voorstelling van dieren in het Paradijs, get. M. de Bie.

Zie: A. Bredius in *Oud-Holland* VIII, 1890, 219; Fr. D.O. Obreen, *Archief voor Nederl. Kunstgeschiedenis* IV, 101, 148, V, 132, 295; Bartsch, *Peintre graveur* 1832, I, 73-97; R. Weigel, *suppl. Bartsch* 8-13; J.C. Weyerman, *De Levensbeschr. der nederl. Konstschilders etc.*; 's Grav. 1729. IV, 45; J.v. Gool, *de nieuwe Schouburg der Nederlantsche Kunstschilders en schilderessen* I, 67; C.

Kramm, *De Levens en werken der holl. en vl. schilders* etc. Amst. 1857-1864 I, 73-97; Ch. Blanc, *Manuel de l'amateur d'estampes* etc. Paris 1854-

90, I, 155; G.K. Nagler, A. Andresen u.C. Clausz., *Die Monogrammisten* IV, 17431; Thieme-Becker, *Allgem. Künstlerlexikon* V, 314; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* I, 98; v.d. Kellen, Aant. Rijks Prentenkabinet; E.W. Moes, Aant. Rijks Prentenkabinet afd. schilderijen, prenten.

J.M. Blok

[Byedborch, Egidius of Gillis de]

BYEDBORCH (Egidius of Gillis de), wijbisschop, werd 29 Nov. 1428 door Paus Martinus V verheven tot titulair-bisschop van Rhodus of Rosa, Rosensis, in plaats van den overleden Henricus de Tolnis, wijbisschop van Utrecht. Egidius de Byedborch wordt door Copens op de lijst der wijbisschoppen van Utrecht geplaatst. De lijsten der bisschoppen van Ros(s)en, Rhosus in Cilicia, Rossen, Ross in Schotland en Rossen, Ross in Ierland zijn met elkaar verward, vandaar de onzekerheid dier lijsten bij Eubel. 12 Maart 1431 geeft Paus Eugenius IV verlof aan E. de Byedborch om buiten zijn bisdom te verblijven. 24 Jan. wijdt bisschop Egidius van Rosa een altaar in het klooster van de H. Maria Magdalena te Amsterdam. Bisschop Egidius of Gillis behoorde tot de orde der Karmelieten. Volgens C. Villiers, *Biblioth. Carm.* I, 10, II, 888 overleed hij als wijbisschop van Trier en Straatsburg 1442. In de lijst bij Eubel komt nog een wijbisschop voor Aegidius, O. Carm. Rosensis, wijbisschop van Trier en Straatsburg, overleden 1454. Waarschijnlijk is deze dezelfde als Egidius Byedborch.

Zie: Brom, *Archivalia in Italie* no. 1566. 1568; Eubel, *Hierarchia Cath.* I, 444, II, 248, 311; *Bijdragen bisdom Haarlem* XXII, 248-249.

Fruytier

[Bijl, Huybrecht Janszoon]

BIJL (Huybrecht Janszoon), kanunnik der orde van Premonstreit van de abdij te Middelburg, geb. 1479, overleed als pastoor van 's Gravenhage 27 Nov. 1554. 1515/16 werd frater Hubertus Joannis benoemd tot pastoor te Westkapelle op Walcheren. Reeds 1517/18 werd hij door een anderen abdijsheer van Middelburg vervangen en komt hij niet meer voor onder de middelburgsche Norbertijnen, die de talrijke parochies in Zeeland bedienden. Een oud fundatieboek van de St. Jacobskerk in den Haag vermeldt, dat Huybrecht Janszoon 37 jaar pastoor was in den Haag, zoodat hij aldaar zal benoemd zijn 1517. De lijst der pastoors bij de Riemer, *Beschr. v. 's Gravenhage*, die 1524 en *Oudh. en gest. van Delft*, die 1529 een anderen pastoor aangeven, zijn vermoedelijk niet juist. De namen van die pastoors komen niet voor onder de middelburgsche abdijsheeren. Door de Riemer wordt Bijl ook betiteld als memoriemeester der Sint Jacobskerk. 18 Aug. 1541 werd Huybrecht Jansz. Bijle, pastoor in den Hage, met den prior Nicolaas Bailet door den abt van Middelburg aangesteld tot visitator van het nonnenklooster Bethlehem of Sint Barbara in den Haag. Bij de keuze voor een abt van Middelburg, 1548 of 1549, verkreeg pastoor Bijl eenige stemmen. 1 Juli 1551 vertegenwoordigde hij als afgevaardigde de abdij en de proosdij Zoetendaal, Walcheren, op de bijeenkomst der geestelijkheid te 's Gravenhage, bijeengeroepen om te beraadslagen over de bijdrage in de kosten voor de afgevaardigden naar het concilie van Trente.

Zie: *Bijdragen bisdom Haarlem* I, 74. III, 104, 390, 391, X, 401, XVIII 273, 390; Grijpink, *Register op de parochiën* I, Wal. 116.

Fruytier

[Bijl, Johannes Jansz.]

BIJL (Johannes J a n s z .) van Ierseke, norbertijner kanunnik der abdij van Middelburg, komt voor 1529/30 tot 1533/34 en opnieuw 1536/37

tot 1539/40 als pastoor der St. Nicolaas of abdijkerk te Middelburg. In dien tusschentijd was hij werkzaam als pastoor te Grijskerk. Hij wordt vaak ook J o h . v a n I J r s e k e genaamd. Waarschijnlijk was hij een broeder of neef van den abdijsheer Hubrecht Bijl.

Zie: G r i j p i n k , *Register op de parochiën I*, Wal. 35, 81, 82.

Fruytier

[Bynaeus, Antonius]

BYNAEUS (Antonius), of B i n a e u s , geb. te Utrecht 6 Aug. 1654, overl. 8 Nov. 1698, studeerde te Utrecht, beroepen als predikant te Piershil 1680, te Naarden 1683/1684, te Deventer 1691/1693. Hier is hij in 1696 benoemd tot hoogleeraar aan het athenaeum illustre, vooral voor de Oostersche talen. Zijne inauguratierede is: *Oratio de pace in ecclesia ejusque consevanda ratione*. De hoogeschool te Harderwijk verleende hem den titel van 'doctor honoris causa', later ook de utrechtsche hoogeschool, doch hij moest daarvoor bedanken, omdat de laatste onderscheiding te laat kwam.

Hij schreef: *Somnium de laudibus critices* (Tr. ad Rh. 1670?); *De calceis Hebraeorum, libri duo, cum tabulis aeneis elegantissimis, et indicibus uberrimis. Accedit Somnium* (Dordr.

1682; vele malen herdrukt); *De natali Jesu Christi lib. II. Accedit Dissertatio de J. Chr. circumcissione* (Amst. 1689. ook vertaald door F.W. Westhovius); *De CX Psalm verklaart en toegepast* (Devent. 1692); *Silo, of Jakobs voorzegginge. Gen. XLIX: 10* (Devent. 1694); *De morte Jesu Christi liber primus* (Amst. 1691; het tweede deel verscheen in 1696, het derde in 1698); *Gekruiste Christus ofte verklaringe over de geschiedenis van het lijden, sterven en begraven van Jesus Christus, volgens overeenstemming der evangelisten* (Dordr. 1683), *Naardens Burgermoort* (Amst. 1687); *Leerredenen* (Dordr. 1682). C. Sepp prijst hem zeer. Al was Coccejus zijn 'summus' en 'magnus interpres', hij volgde dezen niet slaafs.

Zijn portret werd in prent gebracht door P. Schenck.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Het Protestantsche Vaderland I* (Utr. 1905), 741 v.; *Kerkelijk Handboek* 1907, bijl., 148; 1908, bijl., 132; 1912, bijl., 142; C. Sepp, *Het godgel. onderwijs in Nederl. II* (Leid. 1874), 332 v.; *Bibliotheca Theol. et philos.* (Leiden, Burgersdijk en Niermans, 1900), 100.

Knipscheer

C.

[Caceres, Daniel de]

CACERES (Daniel de), Caseres, zoon van Jacob de Caseres, bekend 17e eeuwsch geleerde en telg dezer portugeesch-joodsche geleerden-familie, die in Portugal, Holland, Engeland, Mexico, Suriname en de Ver. Staten vertakt is. Hij was een vriend van Menasséh ben Israëel, die aan hem zijn *Conciliador* en *De Fragilidade Humana* opdroeg. Hij schreef approbatiën en een hebreeuwsch lofdicht op den opperrabbijn Saul Levy Morteira (Amsterdam 1645). Zijn broeder David overleed te Amsterdam op 18 October 1624.

Zwarts

[Caceres, Francisco de]

CACERES (Francisco de), zoon van Daniel spaansch-joodsch literator, vertaalde te Amsterdam Alphonso de la Torre's *Vision deleytable y Summario de todas tas Sciencias* uit de italiaansche editie van Domenico Dolphino ten behoeve der spaansch-portugeesch-joodsche kolonie (Amsterdam, bij de Castro Tartaz, 1663).

De vertaling van dit werk, waarvan het eerste deel algemeene wetenschappen, het tweede meer bepaald moraal en filosofie behandelt, is opgedragen aan Dom Manuel, Prins van Portugal. Hij had een broeder Samuel, die volgt.

Zwarts

[Caceres, Francisco alias Jacob de]

CACERES (Francisco alias Jacob de) of Caseres, gaf in vertaling twee werken uit, nl. *Semana sobre la creacion del Mundo* (Amsterdam 1612) en *Dialogos Satiricos* (Frankfort a/M. 1616). Hij is de zoon van Moseh (Mozes), die tot de stichters der Portug.-Joodsche Gemeente te Amsterdam behoorde.

Zwarts

[Caceres, Samuel de]

CACERES (Samuel de), C a s e r e s , broeder van den voorg. en zwager van Spinoza, was spaansch dichter en predikant bij de Portug.-Joodsche Gemeente te Amsterdam, overl. aldaar Nov. 1660. Hij was, evenals Spinoza, een leerling van rabbi Saul Levy Morteira en schreef *Poeta Predicator y Jaxam, de la ley Sancta Escritor*. Hij bezorgde eveneens een spaansche bijbeluitgave (Amsterdam 1660). Zijn zoon D a v i d , die deze laatste uitgave verzorgde, was in 1661 uitgever te Amsterdam. Hij schreef ook een predicatie *Sermao pregado* ter eere van zijn leermeester rabbi Saul Levy Morteira (in handschrift Bibliotheek Ets Haim Amsterdam).

Vergelijk: M. Kayserling, *Bibl. Esp. Port. Jud.*, Straatsburg 1890 (op Caceres), *Jewish Encyclopaedia* III p. 480; de Castro, *Syn. der Port. Isr. Gem.* (den Haag 1875), p. 5; Kleerkooper en van Stockum, *De Boekhandel van Amsterdam*, p. 1190; J. Mendes dos Remedios, *Os Judeus Portugueses em Amsterdam* (Coimbra 1911) 72.

Zwarts

[Caenen, Marius Louis]

CAENEN (Marius Louis), Norbertijn der abdij van Averbode, geb. te Reckheim en gedoopt 5 Juli 1716, overleed als pastoor te Venlo 27 Febr. 1772. Hij was in de orde van Premonstreit geprofest 28 Aug. 1738 onder den naam van Thomas van Aquino en ontving te Luik de priesterwijding, 24 Sept. 1740. In de abdij bekleedde hij het ambt van bibliothecaris en professor der theologie, tot hij 1753 kapelaan werd te Venlo en eenige dagen later 11 Juni tot pastoor aldaar werd aangesteld. Zijne uitgebreide kennis, zijne nederigheid en mildheid verwierven hem de achting van iedereen, katholiek en protestant. De bisschop van Roermond benoemde hem tot librorum censor, boekenkeurder. Op kosten der abdij bouwde hij 1765 te Venlo een nieuwe pastorie. Hij overleed plotseling en werd in het nonnenklooster zijner orde Keizersbosch te Neer bij Roermond begraven. G o o v a e r t s haalt een zestal werken aan door den ijverigen Norbertijn samengesteld. Negentien deelen zijner preeken in het Nederlandsch worden nog in Averbode bewaard. Hij schreef ook een *Theologia moralis extracta ex operibus Benedicti*

XIV, in drie deelen. Geen enkel zijner pennevruchten werd gedrukt.

Zie: G o o v a e r t s , *Ecrivains de l'ordre de Prémontré* I, 97; *De Norbertijner abdij Averbode* (Averb. 1920) 353.

Fruytier

[Calcar, Arnold van]

CALCAR (Arnold v a n), zoals hij naar zijn geboorteplaats meestal genoemd wordt, doch Arnold Marwick zoals hij eigenlijk heet, te Windesheim overl. 30 Jan. 1434, ging op jeugdigen leeftijd naar Deventer om er onderwijs te ontvangen. Daar kwam hij in kennis met Florens Radewijns en de Broeders des Gemeenen Levens. Hij werd 5 Juni 1392 in het klooster te Windesheim ingekleed en na beëindiging van zijn proefjaar geprofest. Weldra koos men hem aldaar tot superior, welke betrekking hij ruim vijf en dertig jaar bekleedde; tusschentijds trad hij ook nog gedurende twee jaren te Mariënborn bij Arnhem als eerste prior op. De beteekenis van van Calcar is driedelig. Hij heeft bijzonderen tact bezeten om zieken te vertroosten en degenen op te beuren, die door de bewustheid van zonde werden gedrukt (de z.g. 'scrupulosi' of bezwaarden van gemoed). Verder heeft hij zich bezig gehouden met het corrigeeren, interpuneteeren en accentueeren van de door zijn medebroeders geschreven geestelijke werken; terwijl bovendien ingevolge de muziekkennis, welke hij had, de zangbundels voor het koor geregeld door hem werden nagezien. In de derde plaats heeft hij krachtig medegewerkt aan het bijeenbrengen van de windesheimsche 'Constitutiones' en van de noodige boeken voor de kerkdiensten (o.a. een 'Ordinaris'). Vandaar dat Arnold van Calcar in de eenige bron voor 's mans leven - het bekende *Chronicon* van J o h a n B u s c h - heet 'ordinarij et constitutionum praecipuus compilator'.

Zie: J.G.R. A c q u o y , *Het klooster te Windesheim en zijn invloed* I (Utr. 1875), 240-244, waar blz. 240 aant. 4 de bronnen worden opgegeven; J.C. v a n S l e e , *De kloostervereeniging van Windesheim* (Leid. 1874), 29 volg., 32, 39, 49, 141 volg.; K.O. M e i n s m a , *Middeleeuwsche bibliotheken* (Zutph. 1903), 147; W.J. K ü h l e r , *Johannes Brinckerinck en zijn klooster te Diepenveen* (Rotterd. 1908), 23 de aant. Brinkerink

[Calffvel, Dirck Cornelisz.]

CALFFVEL (Dirck Cornelisz.) of C a l f f s v e l , geb. te Rotterdam, data van geb. en overl. onbekend.

Hij komt het eerst voor in 1551 te Rotterdam, als 'Dirck Cornelisz. alias Calffvel'. Hij handelde waarschijnlijk in vee, huiden of vleesch. In 1553 komt zijn naam voor in het kohier der aangeslagenen voor den 10en penning op de huizen, als 'Calffsvel, pauper, wonende van Cornelis Potbackers thuyt off met den houtuyt met die Oestende Westzyde van de Hoofstege ende met den Rystuyt tot voirby den Draybrugge toe'. Hij wordt niet aangeslagen, maar in een ander kohier wel, nml. voor VII £ Vls. Hij had drie zoons, en ging later in Dordrecht wonen. Wanneer Calffvel bij de Watergeuzen kwam, is onbekend; in Nov. 1570 diende hij op het schip van Nicolaas Ruychaver en neemt op de zeeuwsche stroomen het marktschip van 's Hertogenbosch. Hij diende vermoedelijk steeds onder Ruychaver, Duyvel of Spiegel. Op 31 Mrt. 1572 wordt hij door Alva verbannen; op 16 Apr. 1572 wordt het vonnis afgekondigd. Later wordt zijn naam niet meer gehoord.

Zie over hem: *Rotterd. Hist. Bladen*, 1876, 291; van Groningen, *Gesch. d. Waterg.*, 198; Marcus, *Sententiën*, 241; Wagenaar, VI, 323; aangevuld door meded. uit het Gemeente-archief van Rotterdam.
Vogels

[Callaert, Petrus]

CALLAERT (Petrus) of Callers, ook Collaert (?), priester, provisor en deken van Walcheren, overleed 1557 of 59. Callaert was clericus van het bisdom Kamerijk. Als zoodanig komt hij voor als getuige in een notarieele akte der Middelburgsche abdij 1541 van den deken Henri Polderman, en als zoodanig werd hem de vicarij van Klerverskerke 1540/41 gegeven, die hij niet aannam; wel had hij de parochie Poppekerke met haar kleine inkomsten tot 1549; 1541/42 verkreeg hij een vicarij in de Westmonster te Middelburg. Ter wille van den deken Polderman werden de zegelrechten kwijtgescholden. 1546/47 werd hem als priester een vicarij gegeven in de abdijkerk en een in het hospitaal of gasthuis van Middelburg. Uit deze laatste begeving blijkt, dat hij kanunnik was in de St. Martinus- of Westmonster te Middelburg. Hij volgde H. Polderman op, die ontslag nam als deken. In 1549/50 deed honorabilis dominus Petrus Callaert afstand der parochie Poppekerke en verkreeg de parochie Zoutelande. Omdat hij provisor was moest hij mindere zegelrechten betalen aan den officiaal; 1554/55 verruilde de provisor van Walcheren Petrus Callers zijn pastorij met een vicarij in Brigdam; 1557/58 kreeg hij de begeving eener vicarij te Koudekerke, jure devoluto, doch stierf kort daarop,

Mgr. Paulus Callaert en Bernard Johannes Callaert, die hem in een prebende opvolgden, zullen wel tot zijne bloedverwanten behoord hebben.

Onder de kanunniken van Veere komt voor (*Bijdr. bisd. Haarlem XXV*), Pieter Collaert kanunnik en ontvanger van het St. Maertenspardoen tot het jaar 1558. 1557/58 verkreeg Petrus Collaert de jure devoluto, de pastorij van Koudekerke, een gedeelte; het andere gedeelte bezat de deken van Veere, eerst Corn. v. Reimerswaal en dan Jan van Strijen. P. Collaert betaalde geen zegelrechten 'quia statim obiit'. In hetzelfde Koudekerke verkreeg de jure devoluto hetzelfde jaar 1557/58 Petrus Callaert de vicarij van St. Jan; hij betaalde 'quia statim obiit, nihil' (Grijpink, 47-49). Waarschijnlijk zijn dus deze Petrus Collaert en Callaert dezelfde persoon.

Zie: *Archief Zeeland VIII*, (1900), 13, 136; *Bijdragen bisdom Haarlem XXXIX*, 173; Grijpink, *Register op de parochiën* (Amst. 1914) I, Wal. 36, 43, 47, 49, 63, 66, 75, 84, 85, 91, 98, 128.

Fruytier

[Callebaut, Ignatius Godefridus]

CALLEBAUT (Ignatius Godefridus), Norbertijn, geb. te Antwerpen 17 Mei 1649, overl. te Roosendaal 11 April 1719, sprak 13 Juni 1672 zijne kloostergeloften uit in de Premonstratenserabdij van Tongerlo. Nadat hij den graad behaald had van baccalaureus in de theologie te Leuven, werd hij 1679 naar Rome gezonden om als professor van het St. Norbertus college aldaar op te treden. 1682 keerde hij terug en werd kapelaan te Diest tot 1686, toen hij tot professor werd aangesteld in de abdij Heilisseem O. Praem. 8 Dec. 1688 werd hij benoemd tot pastoor te Roosendaal, waar hij gedurende 31 jaren onvermoeid de katholieke kerk verdedigde in zijne preeken en uitgegeven verweerschriften. Behalve eenige stellingen, als theologant verdedigd, en vele sermoenen, zijn van hem nog de volgende zonder zijn naam uitgegeven werkjes bekend: *Stellingen raekende de waere kercke Christi getrocken uyt Belydenis des geloofs der Geformeerde kercken in Nederlandt* (Brussel 1700, Antwerpen 1717); *Cort bewys, dat de Gepretendeerde Gereformeerde Kerck de waere kercke Christi niet en is* (Antwerpen 1717).

Zie: van Spilbeeck, *Necrologium B.M.V. de Tongerlo* 70; Goovaerts, *Ecrivains de l'ordre de Prémontré* I, 102; Krüger, *Gesch. Bisd. Breda* IV, 203.
Fruytier

[Callego, Joseph Schalom de Schalom]

CALLEGO (Joseph Schalom de Schalom), ook Caligo, Ca(l)liago of Calliano, overl. in Palestina 25 Nov. 1624. Deze nieuwhebreuwsche dichter leefde te Amsterdam in het begin der 17de eeuw. Hij was er de eerste joodsche voorzanger hij de portug. gemeente Bet Jahacob, welke synagoge in 1597 werd ingewijd. Hij bleef dit ambt 14 jaar waarnemen en vertrok toen naar Palestina. In 1628 gaf hij te Amsterdam het hebreuwsche werkje *Imré Noam* uit, een verzameling religieuze gedichten, hymnen en treurzangen. Ook vervaardigde hij een spaansche vertaling van het hebreuwsche ethische werk van Jona de Gerona, *Sendroe* (*Sendero*) *de Vidas* (2de ed. in 1640 te Amsterdam verschenen). Verschillende van zijn belangrijke hebreuwsche gedichten nam Franco Mendes op in zijn handschriftbundel *Kohl Tefillah Wekohl zimrah* (Archief Portugeesche Gemeente).

Zie: *Jewish Encyclopaedia* V, 555.

Zwarts

[Calonne, Charles Antoine, graaf de]

CALONNE (Charles Antoine, graaf de), geb. te Hulst in Zeeuwsch-Vlaanderen 1602, zoon van Jacques, die nog in 1623 majoor der stad was en van Marie Francisca de Moria, overleed te Madrid begin 1672. Zijne familie was afkomstig uit Doornik, waar men verscheidene harer leden vindt onder den magistraat der stad. Hij begon op 21-jarigen leeftijd zijn loopbaan als soldaat en diende in de compagnie, waarover zijn vader het bevel voerde. Hij maakte het beleg mede van Breda (1624), nam deel aan de gevechten om Brugge te vrijwaren voor een aanslag door Frederik Hendrik (1631) en om Maastricht te ontzetten (1632). Voor Maastricht werd hij gewond; bij den veldslag van Avain in Luxemburg werd hij gevangen genomen, doch voor een losprijs vrijgelaten. 1635 was hij luitenant-kolonel van het regiment van den graaf van Hoogstraaten. Toen men 1639 aan de Calonne bevel gaf naar Spanje te vertrekken, werd hij op zijn reis naar dat land door de Hollanders aangehouden. Na zes maanden gevangenis kon hij opnieuw de reis voortzetten. Hij onderscheidde zich in Spanje op bijzondere wijze door zijne dapperheid bij het veroveren van verschillende steden en kwam in hooge gunst bij koning Philips IV, die hem 7 Febr. 1648 tot bevelhebber van Fraga benoemde. Toen Calonne 1649 zijn vaderland begeerde terug te zien, vertrok hij met de hoogste aanbevelingen des Konings. De aartshertog der Nederlanden, Leopold, scheen voor hem geen geschikten post te willen vinden, zoodat Calonne na den veldtocht van 1650 tegen de Franschen te hebben medegemaakt, naar Spanje weerkeerde, waar hij zich opnieuw bijzonder onderscheidde in het beleg van Barcelona en in den veldtocht tegen de Portugeezen. Hij was generaal der artillerie en ridder van de orde van St. Jacob, toen hij om zijn bijzondere verdiensten door den koning tot bevelhebber van Carthagena werd aangesteld, 1659. 1662 probeerde hij opnieuw, toch te vergeefs, het ambt van generaal der artillerie in de Nederlanden of van bevelhebber van Brugge te verkrijgen. 1664 werd hij benoemd tot lid van den hoogen raad van oorlog en 14 Mei 1670 tot graaf verheven. Slechts twee jaar genoot hij van dezen titel. Hij overleed zonder nakomelingen.

Zijn portret bestaat in prent door J. van Reesbroeck.

Zie: *Biographie nation. Belg.* III, 233-236.
Fruytier

[Calten, Jan Willem]

CALTEN (Jan Willem), geb. te Medemblik 14 Jan. 1836, overl. te Nijmegen 16 Apr. 1908, was de zoon van J.N. Calten, officier der artillerie en leeraar aan het instituut der marine te Medemblik, en J. Veenoer.

Hij werd in 1850 adelborst der marine, maar werd het volgende jaar bestemd voor den scheepsbouw en 9 Aug. 1854 met ingang van 1 Sept. d.a.v. benoemd tot aspirant-ingenieur der marine. Als zoodanig werd hij te Willemsoord geplaatst. Bij besluit van 1 Sept. 1858 werd hij met ingang van denzelfden dag benoemd tot ingenieur 2e klasse, bij dat van 9 Febr. 1865 werd hij met 1 Apr. d.a.v. bevorderd tot ingenieur 1e klasse. Hij werd 1 Oct. 1862 naar Vlissingen, 15 Mei 1865 tijdelijk naar Amsterdam, 1 Febr. 1867 weder naar Vlissingen, 16 Sept. 1868 opnieuw naar Amsterdam en 1 Nov. 1873 naar Hellevoetsluis overgeplaatst. In laatstgenoemde standplaats trad hij op als waarnemend hoofd van scheepsbouw aan de Rijkswerf. Tegelijk met deze betrekking werd hem het onderwijs in de scheepsbouwkunde aan de polytechnische school te Delft opgedragen. Bij besluit van 20 Oct. 1874 werd hij met ingang van 1 Nov. d.a.v. titulair, bij dat van 22 Juni 1875 met 1 Juli d.a.v. effectief hoofd-ingenieur. De beide bovengenoemde betrekkingen werden hem nu definitief opgedragen, maar bij besluit van 2 Aug. 1879 werd hij van het geven van onderwijs te Delft ontheven.

In 1886 maakte hij eene dienstreis naar het Zuiden van Frankrijk en naar Italië. O.a. bezocht hij de maritieme inrichtingen te Toulon, Spezzia en elders. Het rapport over deze reis werd in 1887 aan den minister ingediend. In 1892 werd hij lid eener internationale commissie voor de scheepsmeting. Hij had de voldoening, dat de nederlandsche voorstellen tot regeling dezer zaak door andere natiën werden overgenomen. Met ingang van 1 Mei 1896 werd hij hoofd van het vak van scheepsbouw te Amsterdam.

Onder zijne leiding werden op stapel gezet en gebouwd het pantserschip Koningin Wilhelmina der Nederlanden, het pantserschip Reinier Claassen, het instructieschip Bellona en het politievaartuig Zeehond, die alle in de practijk goed hebben voldaan.

Bij besluit van 21 Juni 1899 werd hem met ingang van 1 Sept. d.a.v. op zijn verzoek eervol ontslag uit den Rijksdienst verleend.

Hij huwde in 1865 A.F. Wibaout (geb. 15 Oct. 1846, overl. 26 Mei 1920), bij wie hij een zoon had, J. Calten, ingenieur, en eene dochter, gehuwd met W. Houwing, burgemeester van den Helder.

Ramaer

[Cammingha, Hidde van]

CAMMINGHA (Hidde van), friesch edelman, zoon van Syds van C., broeder van Evert v.C. en Taco v.C., priester te Dokkum, daarna te Anjum, eindelijk 'to Nyahow toe Liowerd' in 1483. Hij is bekend geworden door het laten drukken van een verzameling oudfriesche wetten. Deze incunabel is zeer zeldzaam; nog niet is opgehelderd de plaats van drukken; genoemd worden: Anjum, Leeuwarden, Keulen en Leuven. De 2e uitgave van dit werk vindt men in Schotanus' *Beschrijving van de Heerlijkheid van Friesland*, 1664, de 3e uitgave in *Oude Friesche Wetten van Wierdsma ed Brandsma* 1782, de 4e in *De Friesische Rechtsquellen* van von Richthofen (Berlin 1840).

Zie: A. de Jager, *Taalk. Magazijn* II, 1837, bl. 225-274; jhr. Mr. M. de Haan
Hette ma, *Oude Friesche Wetten* (Ljouwert

1874); *De Vrije Fries* VII, bl. 362-375; *Boekzaal der Geleerde Wereld*, 1769, bl. 28-41. Voordracht van F. Buitenrust Hette ma voor het *Utr. Genootschap*, IV; *Rotterd. Courant*, 16 Febr. 1920. Mijn opstel in *It Heitelan* (Snits 1919) bl. 43. Wumkes

[Camons, Adriaan van]

CAMONS (Adriaan v a n), geb. omstr. 1520, overl. 1576. De familie Camons stamt uit Artois en heette eertijds v a n d e V e l d e o f d e s C a m p s . De vader van Adriaan huwde met een dochter van eenen van Camons, wier familienaam hij bij den zijnen voegde, zooals dit in die tijden meer placht te geschieden. Hij noemde zich sindsdien v a n d e V e l d e e n v a n C a m o n s . Adriaan, geb. omstr. 1520, was in zijn jeugd in keizerlijken militairen dienst; later bekleedde hij meerdere eervolle betrekkingen, waaronder die van drost van Jaarsveld (sinds 1552), welke heerlijkheid aan den prins van Oranje behoorde. In zijn brieven noemt Willem van Oranje hem zijn 'tres chier et bien aimé'. Uit zijn huwelijk, 1555, met Belie Grauwert (dochter van Rolf Grauwert en Margareta van Brederode) had hij een zoon Willem, die met Elisabeth van Raephorst in den echt trad. Behalve dezen zoon had Adriaan nog twee onechte kinderen (uit zijn verbintenis met Elisabeth van Nes) genaamd Jost en Claudia. Deze laatste huwde met Claudius de Croy. In 1555 ontving Adriaan zijn adelsdiploma. Hij overleed in 1576.

Uit het huwelijk van Willem met Elis. van Raephorst, sproten voort: Wilhelmina v. Camons, gehuwd 1607 met Jan van Schagen, en Adriaan v. Camons, gehuwd met Christina van Ittersum, 1609. Hun kinderen waren: Frans Willem van C., die met Cornelia van Reede, 1646, huwde; Elisabeth Catharina v.C., gehuwd met Jest de Wael, 1645; Anna Sibylla, gehuwd met Caspar van Voorst en Lucretia Catharina gehuwd met Gerard Adolf van Bentinck. Met Frans Willem van Camons stierf de mannelijke tak in Nederland uit.

Zie: Archief Kasteel Surenburg.

Kleijntjens

[Camp, Mathias Franciscus van]

CAMP (Mathias Franciscus v a n), geb. te Antwerpen 10 Dec. 1750, zoon van Cornelius, wasfabrikant en van Maria Magdalena van de Wiel, overleed in zijne geboortestad, 14 Jan. 1824. Mathias van Camp voltooide zijne lagere studie in Antwerpen zelf en volgde ook de leergangen aan het bisschoppelijk seminarie aldaar. Te Leuven behaalde hij 1770 de elfde plaats bij de promotie der filosofie; 16 Oct. 1776 verkreeg hij aan de universiteit den graad van licentiaat in de theologie. Intusschen had hij de hoogere wijdingen ontvangen; 18 Dec. 1773 werd hij subdiaken, 26 Febr. 1774 diaken en 17 Dec. van hetzelfde jaar priester gewijd. Sinds 9 April 1776 was hij werkzaam in het bisschoppelijk seminarie te Antwerpen als professor der H. Schrift. Door den bisschop van Antwerpen J.T.J. Wellens werd van Camp 9 Febr. 1780 benoemd tot kanunnik-pastoor der St. Jacobskerk van Antwerpen. Gedurende den strijd tegen de aanmatigingen van keizer Jozef II en tijdens de vervolgingen der fransche revolutie was van Camp onwrikbaar trouw aan zijne plicht. Hij vreesde de vervolgingen van den keizer niet, en kloekmoedig onderging hij gevangenis- en ballingschap ten tijde van de fransche overweldigers om het nakomen zijner plichten. Hij weigerde standvastig den geëischten eed van

haat, waarop zijne kerk gesloten werd. Veroordeeld om gedeporteerd te worden, wist hij te ontsnappen aan de handen

van zijne vervolgers, die 6 Jan. 1798 aan zijne woning kwamen om hem gevangen weg te voeren. Hij vluchtte naar Tilburg, waar hij een tijd verbleef en daarna naar Duitschland. In 1801 keerde hij terug en werd 17 Juli 1802 als pastoor van St. Jacob hersteld in het bezit zijner parochie. De beëdigde priester, die zijne plaats had ingenomen, moest, hoewel niet zonder tegenstand, de sleutels der kerk afgeven. Van Camp werd door den consul, Napoleon, bevestigd als pastoor van St. Jacob en kwam weer in bezit van zijne kerk, waar rijke schatten en gedenkteekenen door het aanwezig zijn van een beëdigd priester waren bewaard gebleven. Deze schijnen echter door v. Camp weinig gewaardeerd te zijn. De welwillendheid van Napoleon heeft er niet weinig toe bijgedragen om het hart van van Camp geheel voor hem te winnen.

16 Mei 1810 werd van Camp door den keizer benoemd tot ridder van het Legioen van Eer. Door decreet van 26 April 1810 had Napoleon het bisdom van 's Hertogenbosch opgericht, zonder eenige toestemming van den Paus. Nadat de eerste door hem benoemde bisschop was overleden, viel de keus van den keizer op van Camp. Door decreet van 22 Oct. 1810 te Fontainebleau benoemde de keizer le sieur van Camp, pastoor van St. Jacob te Antwerpen, tot bisschop van 's Hertogenbosch. 28 Oct. nam van Camp ontslag als pastoor van St. Jacob. Hij kon aan de verleiding van eenmaal den mijter te mogen dragen niet weerstaan. Wellicht hoopte hij, dat door onderhandeling met den Paus hem spoedig een wettige zending zou verleend worden. Officieel werd reeds in November de aanstaande komst van den nieuwbenoemden bisschop in 's Hertogenbosch aangekondigd. De deken van den Bosch, die hem verzocht had zijn bezoek uit te stellen, ontving een bits antwoord. 13 tot 16 Nov., niet Dec. zooals bij L o m b a e r t s , verbleef van Camp in zijne toekomstige residentiestad. Koel en als een gewoon priester werd hij door de geestelijkheid ontvangen. Men begon met een lijdelijk verzet, dat bleef voortduren. 2 Dec. 1810 legde in de kapel der Tuilericën de benoemde bisschop van Camp, geleid door kardinaal Fesch, den eed van getrouwheid af in de handen van keizer Napoleon. 15 Jan. 1811 vestigde hij zich te 's Hertogenbosch. Niettegenstaande de bevelen van het gouvernement mislukte zijne plechtige ontvangst geheel en al door het lijdelijk verzet der geestelijkheid, die, een tweetal uitgezonderd, elke toenadering weigerde. Uitvoerig vindt men in: *Allard, Antonius van Gils en de kerkelijke gebeurtenissen van zijn tijd*, deze ontvangst beschreven en de verdere pogingen, dwangmaatregelen en vervolgingen, aangewend door de regeering, om de wettige bestuurders en voornaamste priesters van het vicariaat te dwingen van Camp als benoemd bisschop te erkennen en hen te doen afzien van hunne jurisdictie. Ook de geloovigen bleven verre als van Camp in de, aan de katholieken teruggeschonken, St. Jan de plechtige diensten verrichtte.

13 Aug. 1811 verleende de keizer aan van Camp den titel van baron. Van Camp behield het wapen, doch eenigszins gewijzigd, dat hij bij zijn licentiaat, zooals gebruikelijk was, had aangenomen.

Toen van Camp 1811 naar Parijs was ontboden om tegenwoordig te zijn op het nationaal concilie, vroeg hij stoutmoedig een audientie aan bij den te Savona gevangen Paus Pius VII, doch vruchteloos. Van Camp ging echter nooit zoo ver zich als bisschop te beschouwen. Op zijn wapen en zegel ontbreekt de bisschopsmijter. Hij zelf kwam er altijd voor uit, dat hij slechts na de pauselijke tusschenkomst

een plaats in de kerkelijke hiërarchie kon innemen en dat hij zonder bevestiging zijner benoeming door den H. Stoel zich niet kon en wilde mengen in het geestelijk bestuur van het bisdom. Eerst woonde hij in het schoone huis op de Parade, thans gedeeltelijk bisschoppelijk paleis. Na zijne terugkomst van het parijische concilie betrok hij het voormalige paleis der bossche bisschoppen, thans paleis van Justitie. Behalve vrije woning genoot hij een inkomen van den staat van 10.000 frs., plus 7000 van het departement met inbegrip van de kosten voor zijn secretaris. Na den val van Napoleon, reeds voor de Franschen 's Hertogenbosch ontruimd hadden, 4 Dec. 1813, verliet van Camp de stad en vestigde zich ambteloos te Antwerpen. 15 Febr. 1815 richtte van Camp zich tot het hollandsch bestuur, waarop hij 5 Juli ten antwoord ontving, dat de koning hem om de bewezen diensten een jaarlijksch pensioen toestond van 3000 francs. De bossche geestelijken waren niet zonder vrees, dat van Camp, over wien de koning en de ministers bij een bezoek van den vicaris herhaaldelijk met lof hadden gesproken, nog zou weerkeeren, wat niet gebeurde. De koning benoemde hem 1821 tot inspecteur van het eerste schooldistrict van Antwerpen. Dit ambt behield hij tot zijn dood. Overleden 14 Jan. 1824 werd 18 Jan. zijn plechtige lijkdienst gehouden in de St. Antoniuskerk en werd hij begraven op het kerkhof van St. Willebrord. *Graf- en gedenkschr. prov. Antw.* III, 199, vermeldt het uitvoerig opschrift van zijne grafzerk, dat zinspeelt op zijn streven naar het episcopaat. De zerk, verwijderd bij den opbouw der nieuwe kerk, diende 1905 om het water der dakgoten te helpen afvoeren. De schets van L o m b a e r t s bevat een portret van van Camp, oud 37 jaar, in kanunniksgewaad, naar een pastel in zijn bezit.

Zie: S c h u t j e s , *Gesch. bisdom den Bosch* II, 72-75, 275; H. J. A l l a r d , *Antonius van Gils en de kerkel. geb. van zijn tijd* (den Bosch 1875), 185-234; E. L o m b a e r t s , *Le sceau de M.F. van Camp év. nommé de Bois-le-Duc* in *Revue belge de numismatique* (1905), LXI, 322-351; *Grafen gedenkschr. prov. Antw.* II, blz. XLIX-L; *Bossche Bijdragen* I (1917), 82 en vv., II (1918), 12 en vv.

Fruytier

[Campen, Ferdinand Adriaan Walter van]

CAMPEN (Ferdinand Adriaan Walter v a n), geb. te Overschie 6 Dec. 1831, zoon van Willem Jacob (die volgt) en M a r i a P e t r o n e l l a S m i t s . Hij was van 1845 af leerling van het gymnasium te Leiden, dat hij vóór Sept. 1847 weer verliet, en werd als med. stud. te Leiden ingeschreven 15 Mrt. 1852, wonende bij zijne ouders op de Langebrug. Als med. cand. stierf hij plotseling 17 Jan. 1859 in den ouderdom van 27 jaar, ten gevolge van organische gebreken van hart en longen. Sedert het begin van 1857 was hij bezig aan een proefschrift, getiteld: *Ontleedkundig onderzoek van den Potto van Bosman*, terwijl als zijn promotor zou optreden prof. Jan van der Hoeven. Deze laatste liet de verhandeling, die reeds bijna geheel voor den druk klaar was, opnemen in de *Verhandelingen der Koninklijke Academie van Wetenschappen*.

Men zie omtrent hem: *Verhandelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen*, deel 7 (1859) het 6e stuk; *Album Studiosorum van Leiden*; *Studenten Almanak Leiden*, 1853-1860; *Verslagen v.h. Stedel. Gymnasium te Leyden* VII tot IX (1845-47).

Kroon

[Campen, Henri Leonardus Anthonie van]

CAMPEN (Henri Leonardus Anthonie v a n), geb. te Overschie 19 Juli 1833, overl. te Leiden 13 Nov. 1906, zoon van Willem Jacob van Campen (die volgt) en M a r i a Petronella

S m i t s , was landmeter van het kadaster te Leiden van 1853-1906. Hij is vooral bekend geworden door het vervaardigen van een kaart van de stad Leiden na de annexatie in 1896. Voor zijn weldadigheidszin pleiten de oprichting van het R. Kathol. Par. Armbestuur, waarvan hij tevens voorzitter was en van het R.K. Jongensweeshuis (voorheen op de Hooigracht) en Meisjesweeshuis (voorheen aan de van der Werffstraat), van welke beide laatste instellingen hij tot de regenten behoorde (1877-1906).

De volgende kaarten zijn door hem vervaardigd: kaart der stad Leiden, uitgeg. door Sijthoff in 1871 en 1879 in 4 bldn.; situatie-teekening van de voorgestelde grensverandering der gemeente Leyden (22 Sept. 1894); kaart van de gemeenten Leiden, Leiderdorp, Oegstgeest, Zoeterwoude, met de voorgestelde grensverandering, 2 Maart 1896; kaart der gemeente Leiden, op last van het gemeentebestuur vervaardigd (20 bldn.), met eene geschiedkundige beschrijving door Ch.M. Dozy (1899).

Hij is tweemaal gehuwd geweest: met Gerharda Catharina Sophia Scholte en na haar overlijden 15 Febr. 1870 te Leiden, met Henriette Jeannetta Gertrudis Bronsgeest.

Zie over hem: Ch. M. Dozy, *Hoe Leiden er vroeger uitzag*, blz 27; J.C. Overvoorde, *Catalogus v.d. prent-verzameling der gemeente Leiden* nos. 179, 187, 190, 198 en 199.

van Loen

[Campen, Jacobus van]

CAMPEN (Jacobus v a n), geb. te Leiden 15 Sept. 1747, broeder van Pieter van Campen (die volgt), was schoolmeester te Leiden, lid en later leermeester in de wiskunde, 'leermeester tot het examen' en opzigter over de eigendommen v.h. genootschap 'Mathesis Scientiarum Genetrix', uit welk Genootschap hij in 1794 uittrad. Van een 2de genootschap 'De Wiskunde is de Moeder der Wetenschappen', tot welker oprichters hij Augustus 1794 behoorde, was hij eveneens bestuurslid, leermeester in de wiskunde enz. Hij schreef verschillende gedichtjes; uit eenige hiervan blijkt, dat hij behoorde tot de partij der Prinsgezinden.

In het archief der gemeente Leiden zijn de beide volgende gedichtjes in handschrift aanwezig: J. e n P. v a n K a m p e n , *Aan de Edele Groot Achtb. Heeren, De Heeren Schout, Burgemeesteren, Scheepenen, Vroedschappen Veertigen ... der stad Leyden; op het gedenkwaardige 2den Jubilé van de Ontzetting derzelve stad uit het Geweld van Spanje; gevuurd den 3de van Wyn-Maand 1774*; en *Aan den Wel Edelen Manhaften Heer ... J. Pietermaat kapitein van 't groene Vaendel der Leydsche Burgers bij zijn ... eerste Nachtwacht den 24. van Zomermaand 1784 door de Burgers van 't 1ste en 5de quartier*. Verder verscheen: J. e n P. v a n C a m p e n , *Aan ... D. Muller Massis, kapitein van het geelt vaendel, benevens zijn ... Officieren en Burgers, bij derzelve eerste wacht, den 25ste van Wynmaand 1787*; *Aan ... den Heere Meynder Meesters, Kapitein van 't Blaauwe Vaendel Met het Witte Kruis der Stad Leyden, by deszelfs eerste Optrekking den 2. van Slagtmaand 1787*; *Aan de braave optrekkende burgers, van het 3de en 7de quartier door de afgetrokkene burgers v.h. 1ste, 5de, 2de en 6de quartier v.h. Groene Vaendel 19. van Wijnmaand 1787*; J. v a n C a m p e n e n H. M e e r b u r g , *Aan de braave optrekkende burgers van 't 2de en 6de Quartier, door de aftrekkende burgers, van 't 1ste en 5de Quartier van 't groene Vaendel, XVIII. van Wynmaand 1787*. In *Dichtmaatige redevoering over de oudheid ... der wis-*

kunde van Pieter van Campen (1777) schreef hij voorin een gedicht: *Op de oudheid en voortgang der wiskunde*

Zie over hem: Pieter van Campen, *Redenen welken Pieter van Campen en Jac. van Campen bewoogen hebben zich aan de bestiering en het geeven v lessen in het Genootschap: M.S.G., te onttrekken* (Leyden 1794); J.C. Overvoorde, *Catalogus v.d. Bibliotheek over Leiden en omgeving* (Leiden 1904), nos. 933, 6798, 6818, 6819; J. Broekema, *Catalogus v.d. pamfletten, tractaten, enz. aanwezig in de Prov. Bibl. v. Zeeland*, dl. I, nos. 3155 en 3156.

van Loen

[Campen, Joannes van]

CAMPEN (Joannes van), ook Campensis, de Campo of wel Transilanus genoemd naar zijne geboortestad Kampen in Overijssel, overleed te Freiburg i. Breisgau, 7 Sept. 1538, in den bloei zijner jaren.

Waarschijnlijk was aan de scholen te Deventer zijn lust voor de oude letteren, vooral voor het Hebreeuwsch, opgewekt. 27 Febr. 1522 werd hij aangenomen in den raad der universiteit van Leuven. Hij was professor Shirwodus opgevolgd in het college Busleiden, die aldaar slechts een maand, Dec. 1519, de lessen in het Hebreeuwsch had gegeven. Erasmus was vol lof en vol hoop over den nieuwen professor, die, naar hij meende, het college, dat hem zoo na aan het hart lag, zou doen bloeien. Na negen jaar zijne lessen te hebben gegeven, ondernam Joannes de Campo eene reis naar Duitschland om eene betere methode van het Hebreeuwsch en nauwkeuriger grondregels, aldaar in gebruik, te leeren kennen. Als vrucht van zijne studie verscheen Juni 1528 zijne *Grammatica hebraica* te Leuven bij Theod. Martinus, later meermalen herdrukt te Parijs 1535, 39, 44 en 53. Zijn *Interpretatio Psalmorum et Paraphrasis Ecclesiastae* maakten buitengewoon veel opgang en beleefden talrijke herdrukken. Vertalingen ervan verschenen in het Duitsch, Fransch, Vlaamsch en Engelsch. Zij vond ook veel tegenspraak en argwaan, zoodat Maria, de landvoogdes der Nederlanden, het oordeel inwon der theologische faculteit van Leuven, hetgeen een afkeurende uitspraak ten gevolge had, Oct. 1533 (zie hierover Paquot 231-232 en de Jongh 261). De aartsbisschop van Palermo, Joh. de Carondelet, had alles gedaan, wat hij kon om de eerste latijnsche uitgave (Nueremberg 1529) te beletten. Voor de geschiedenis van de uitgave dezer werken zie men vooral F. de Neve, die ze breedvoerig bespreekt, maar ook Paquot, die ze nauwkeuriger opgeeft en de eerste schrijver is, die J. Campensis in het bijzonder behandelt. Joh. Campensis bezocht Duitschland, Polen en Italië en werd overal hoog geëerd om zijne wetenschap. Hij zocht steeds in aanraking te komen met bekwame rabbijnen en geleerden in de hebreeuwsche taal. Te Venetië trad hij twee jaar op als leeraar. In Rome werd hij met groote gunst door den Paus ontvangen en met kerkelijke titels en beneficies begiftigd. Met al de kennis, waarmede hij verrijkt was, besloot hij terug te keeren naar zijn land. In Freiburg werd hij door de pest, die aldaar woedde, aangetast en uit het leven gerukt. Alardus van Amsterdam dichtte op zijn vriend een latijnsch grafschrift. Men onderscheide hem van Joh. Wieringen, meestal eveneens Joh. Campensis genoemd naar zijn geboorteplaats Kampen en professor te Leuven, behandeld in dl. V, kol. 1121.

Zie: Paquot, *Mém. Littéraire* XI, 225-235; F. Neve, *Mémoires sur le coltège des Troislanguages* (Brux. 1856), 235-244; de zelfde in *Annuaire de l'université de Louvain*, 1845,

185-206, en in *Biogr. nat. Belg.* X, 371; *Analectes hist. eccl. Belg.* XXI (1888), 245; de Jongh, *L'ancienne faculté de théologie de Louvain 1432-1540* (Louv. 1911) 199, 261, 61; Vigouroux, *Dict. de la Bible* (Paris 1899) II, 104.

Fruytier

[Campen, Pieter van]

CAMPEN (Pieter van), in de doopboeken te Leiden evenals zijn vader en broers ingeschreven als van Kampen, geb. te Leiden 11 Oct. 1750, overl. te Spaarndam 7 Febr. 1820, zoon van Hendrik van Campen (geb. 15 Nov. 1714 te Leiden, overl. aldaar 21 Juli 1791) en Catharina van Breda (overl. te Leiden 26 Mei 1791) was geadmitteerd landmeter, wijnroeier, leermeester in de wis-, bouw-, werktuig-, aardrijks-, zeevaart- en sterrekunde en boekhouder eerst te Leiden en later te Rotterdam. Hij behoorde tot de oprichters van het thans nog te Leiden bestaande Genootschap 'Mathesis Scientiarum Genetrix' en was daarin van de oprichting af, 17 Sept. 1785, tot 30 April 1794 zeer werkzaam als lid en voorzitter. Wegens hevige geschillen met het bestuur bedankte hij, evenals zijn broer Jacob, 30 April 1794 voor de bestiering en het geven van onderwijs. De oprichting in Augustus 1794 van een 2de vijandig Genootschap: 'De Wiskunde is de Moeder der Wetenschappen' was het gevolg hiervan. Van dit Genootschap, dat een kwijnend bestaan voerde, in 1800 wederom werd opgeheven en samensmolt met 'Mathesis Scient. Genetrix', was hij ook voorzitter. In 1809 verliet hij Leiden met een zijner dochters en vestigde zich te Rotterdam. Hij schreef verschillende, waaronder niet onverdienstelijke, werken op het gebied der wissterrekunde en aanverwante wetenschappen en legde zich ook toe op de dichtkunst. Zijn dichtwerken zijn echter zonder waarde.

Behalve verschillende verhandelingen voorkomende in *Mengelwerk van het Genootschap der beschouwende en werkdadige wiskunde, onder de zinspreuk: Mathesis Scientiarum Genetrix* (1786-1792) verscheen van hem: *Dichtmaatige redevoering over de oudheid en den voortgang der wiskunde* (Leyden 1777); *Beschouwing van de schepping der wereld, in dichtmaat* (Leyden 1778); *Grondbeginselen der bouwkundige reekenkunde* (Leyden 1780; *Id., omgewerkte en verm. uitg. door M.I.S. Bevel en P.E. Rijk*, Leyden 1826; *Id., Aanmerkelijk verkort, omgewerkt ... door M. Henriquez Pimentel*, Zalt-Bommel 1857; *Id., Opnieuw bewerkt door denzelfden*, Groningen 1873); *By de eerste trekking der manhafte schutteren v.h. Groene Vaendel, onder J.H. Prins van Lockhorst XVII Oct. 1787*; *Grondbeginselen der algebra of stelkunst* (Leyden 1794; *Id., 2e verb. dr.*, Leyden 1808; *Id., 3e dr.*, Leyden 1819; *Id., geheel omgew. dr.*, Leiden 1842); *Heilbede van Leidens Luthersche weezen, bij den aanvang van 1794*; *Redenen welken Pieter van Campen en Jacob van Campen bewoogen hebben, om zich op den 30 April 1794, van het aandeel welke zij hadden aan de bestiering en het geven van lessen in het Genootsch. M.S.G., te onttrekken* (Leyden 1794); *Heilwensch van Leidens Luthersche weezen, bij den aanvang v. 1795*; *Heilwensch aan Leidens burgerij, door de Luthersche weezen, 1796*; *Gronden der werktuigkunde* (Leyden 1803); *Handleiding tot de kennis der aardrijks- en sterrekunde* (Leyden 1803-05, 2 dln.); *Gronden der trigonometrische doorzigtkunde* (Leyden 1810; *Id., 2de uitg.* Amsterdam 1831); *Plan om door middel van verscheidene watermolens, dezelve, door hun eigen water, in beweging te houden* (Rotterdam 1816); *Tafels van herleiding van Oude Nederl. tengtemaat en vierkante maat in*

nieuwe maat (Delft 1819) (Nederl. en Fransch).

De volgende kaarten zijn door hem vervaardigd: *Kaart van de Buitenplaats genaamd Buite Rust; gelegen in het Ambacht van Soeterwoude ...* Teek. in kl., 6 Sept. 1791; *Kaart van de Omgestorte en onherstelbare Gebouwen te Leiden, bij het springen van een met Buskruid geladen schip, op den 12 van Louwmaand 1807* (hierbij behoort: *Naamlijst van de Eigenaren der Gebouwen en Huiserven, die te Leiden ... op den 12 January 1807, vernield of onherstelbaar geworden zijn*).

Zie voor verdere geschriftjes onder Jacob v. Campen.

Hij was 1 Mei 1778 gehuwd met J. du Mortier en had drie zoons en eenige dochters.

Zie over hem: *De poëtische Snapper onder de zinspreuk: Vrank en Vrij, 1778*, 102-112; *Hedend. vaderl. Letteroefeningen* dl. VII, 1e st., blz. 271; A.J.v.d. Aa, *Nieuw biogr. anthol. en crit. woordenboek v. Nederl. dichters*, dl. II; Pieter van Campen, *Redenen ...* (Leyden 1794); *Voorreden voor Wetten v.h. Genootsch. der beschouwende en werkdaadige wisk. onder de spreuk: De Wiskunde is de Moeder der Weetenschappen* (1794); Kobus en de Rivecourt, *Nieuwe uitg.* dl. I, 316; Frederiks en v.d. Branden, *Biogr. Woordenboek*, nieuwe dr. 1888, 145; Poggendorf, *Biogr. Liter. Handwörterbuch ...* 1898, bd. III, 1 abt., 230; J.M.v. Bemmelen, *Rede uitgespr. op de 115e Alg. vergad. v.h. Genootschap M.S.G.* (Leiden 1900, blz. 20); D. Bierens de Haan, *Bibliogr. Néerl. hist. scient.* (Roma 1883, 49-50); J.C. Oervoerde, *Catal. v.d. prentverzam. der gemeente Leiden*, 1907, afd. 2, nos 4104-4106; *Id.* 1e suppl. 1920, no. 8646; Knuttel, *Catal. v. pamfletten V*, nos 22391, 22669, VI, no. 24307; J. Broekema, *Catal. v.d. pamfletten ... aanw. in de Prov. Bibl. van Zeeland*, dl. I, no. 3154.

van Loen

[Campen, Willem Cornelis van]

CAMPEN (Willem Cornelis van), geb. te Leiden 11 Apr. 1785, overl. te Spaarndam 2 Jan. 1842. Hij was een zoon van Pieter v.C. (die hiervoor gaat) en Jannetje du Mortier, werd 19 Sept. 1802 op 17-jarigen leeftijd als philos. stud. der leidsche Universiteit ingeschreven en schijnt daar tot 1809 gebleven te zijn. Voor dit jaar stelde hij den gebruikelijken nieuwjaarswensch van het herv. weeshuis op: *De Leydsche Weezen aan de Burgerij dier stad* (1808) en noemde zich in de onderteekening van dit dichtstuk theol. stud. Onder zijn gedicht *Aan mijn' waarden vriend B.F. Tydeman bij de openlijke verdediging zijner dissertatie*, gedrukt achter diens proefschrift, teekent hij 17 Juni 1809 als cand. tot den heiligen dienst en beroepen predikant van Haringkarspel en Dirckshorn, waar hij 30 Juli 1809 werd bevestigd. Na deze gemeente bediende hij Schoorl, Groet en Kamp (5 Aug. 1810), later Winkel (3 Juli 1814), en ten slotte van 15 Juni 1817 tot zijn dood Spaarwoude en Spaarndam. Uit zijn huwelijk met Wilhelmina Frederica Booy sproten talrijke kinderen; een daarvan Abraham Willem is in dl. II, kol. 291 behandeld.

Nog vervaardigde hij als theol. stud. een dichtwerk: *Vlissingen op den 15 Januarij 1808, voorgelezen in de openbare vergadering van het Genootschap door Yver vruchtbaar den 3 Maart 1808* (Leyden 1808), naar aanleiding van een watersnood. Men vertelt dat een door hem tijdens de inlijving bij Frankrijk anoniem uitgegeven gedicht aanleiding is geweest tot grondige doch vruchteloze nasporingen der politie. Na het herstel der onafhankelijkheid gaf hij uit: *Mijne Verontwaardiging onder den franschen dwang, Drie dichtstukjes*

(Alkmaar 1814), waarvan een wellicht het bewuste is. In later jaren verzamelde hij een deel van zijn meest zeer huiselijke poëzie en gaf die uit onder den titel: *Een twintigtal gelegenheids- en andere Verzen van V.C., waaronder een: Aan het weldadige Oud Nederland ter gelegenheid van de stormen van 24-26 Dec. 1836 en de door dezelve ontstane rampen en schaden op het IJ bij Spaarndam en Spaarnwoude* (Amsterdam 1838). In het jaar van zijn dood verscheen nog zijn *Verzameling van oorspronkelijke Nederd. logogryphen, charaden en raadsels, in versmaat*, enz. (Utrecht 1842) bestemd voor kinderen als een leerzaam vermaak. Andere stukken van hem zijn in verschillende tijdschriften verspreid. Een blijvende plaats onder de nederlandsche dichters, zelfs van zijn tijd, hebben al deze werken hem niet kunnen verschaffen. Wat wij van hem kennen is goedmoedig en vroom, in de beide watersnoodgedichten en in de 'verontwaardiging' niet zonder opzettelijk pathos, naar vorm en uitdrukking tamelijk keurig, als geheel echter slechts zwakke navolging, waarnaast het werk van een Tollens oorspronkelijk en meesterlijk moet heeten.

Zie: *Alb. Stud. Acad. Lugd. Bat.*; B.F. T y d e m a n , *Specimen Philologicum, exhibens conspectum operis Ibn Chalicani* etc. (Lugd. Bat. 1809), waarachter op een los blad een gedicht van E.A. B o r g e r in het friesch en het genoemde van van Campen; v a n d e r A a , *Nieuw woordenb. van nederl. dichters* II (1845), 3; *Navorscher* III (1853), 363; Frederiks en van den Branden i.v.; Knuttel, *Catal. v. pamfletten* VI, no. 23420.

Kossmann

[Campen, Willem Jacob van]

CAMPEN (Willem Jacob v a n), geb. te Leiden 30 December 1792, overl. aldaar 22 Maart 1855, zoon van Pieter van Campen (zie boven) en J. d u M o r t i e r , was landmeter der 1e klasse van het kadaster te Leiden. Hij heeft zich verdienstelijk gemaakt door het vervaardigen eener voortreffelijke 'Nieuwe kaart der stad Leyden' in 1850, welke plattegrond voor de kennis van Leiden in dien tijd van zeer groot nut was. Verder verschenen in 1823 van hem met J. v a n B e e k de volgende twee kaarten: Gemeente Leyden in 9 Sectien; en: kaart van de gemeente van Leyden ... volgens de Perceelsgewijze Plans voor het kadaster; in 1845, Nieuwe kaart der stad Leyden (In: S. v a n D i s s e l , *Verkorte beschrijving ... der stad Leyden*, 1845); in 1849 de volgende drie: kaart van een Perceel Weiland gelegen onder Oegstgeest, tusschen de Haarlemsche Trekvaart en den Spoorweg; kaart van een Perceel Weiland gelegen onder Valkenburg, toebehoorende aan het Geref. Weeshuis te Leiden; kaart van een Perceel Weiland en het Ongebouwd Eigendom gelegen onder Soeterwoude, toebehoorende het Geref. Weeshuis te Leyden.

Hij was gehuwd met de katholieke M a r i a P e t r o n e l l a S m i t s , en werd de stamvader van een roomschen tak van zijn geslacht, Van zijn kinderen was W i l h e l m u s J o a n n . v a n C a m p e n pastoor te Buitenveldert, later kapelaan te Amsterdam, F.A.W.v. Campen (zie boven) geneesheer te Leiden, H.L.A. van Campen (zie boven) landmeter te Leiden en M a r i a J . C . v a n C a m p e n gehuwd met v. d. K n a a p , geneesheer te Rijswijk.

Zie over hem: C h . M . D o z y , *Hoe Leiden er vroeger uitzag*, blz. 18; J.C. O v e r v o o r d e , *Catal. v.d. prent-verzameling der gemeente Leiden* nos. 126, 127, 150, 160, 7684, 80001, 8449.

van Loen

[Camphuys, Joannes]

CAMPHUYS (Joannes) of C a m p h u y s e n , geb. te Haarlem, 18 Juli 1634, overl.
te Batavia

op zijn 61en verjaardag, 18 Juli 1695, was in zijn jeugd te Amsterdam werkzaam als zilversmidsleerling en vertrok in 1653 als assistent met de 'Lastdrager' naar Indië. Daar dit schip kort na het vertrek schipbreuk leed, vertrok hij in 1654 opnieuw met de 'Draak'. Na aankomst te Batavia in 1655 werd hij te werk gesteld als klerk bij de secretarie (rang van onderkoopman). Eerst 11 jaar later volgde zijn bevordering tot 1en klerk (koopman). Nadat hij ondertusschen was opgetreden als luitenant van 's Comp.'s dienaren, werd hij in 1670 opperkoopman, als hoedanig hij 31 Mei 1671 naar Japan vertrok, om daar als opperhoofd op Decima op te treden. Daar de japansche regeering o.m. bepaald had, dat het opperhoofd der Comp. nooit langer dan één jaar achtereen in functie mocht blijven, keerde hij in 1672 naar Batavia terug, waar hij tot lid van den Raad van Justitie werd benoemd. Nog tweemaal vertrok hij voor een jaar als opperhoofd naar Japan, telkens afgewisseld met het lidmaatschap van den Raad van Justitie te Batavia. 13 Dec. 1676 keerde hij voor de derde maal uit Japan terug en bleef verder tot zijn dood te Batavia werkzaam. Allereerst trad hij nu op als secretaris van den Raad van Indië (26 Jan. 1677) om ruim een jaar later (12 April 1678) te worden bevorderd tot buitengewoon lid van dien Raad. Naast dit ambt vervulde hij, sedert 27 Mei 1678 het voorzitterschap van het college, van schepenen, terwijl hij sedert 3 Juni van hetzelfde jaar ook president van Weesmeesteren was. Wegens 'sinckingen op de oogen van sijn gesigt' verzocht hij 12 Maart 1680 òf stilstand van gage in afwachting van eventueele beterschap, of ontslag en verlot tot repatriëeren. De Hooge Regeering verzocht hem echter dringend, 'om desselfs beproeffde ervarenthey' wel te willen aanblijven, waarin hij voorloopig toestemde. Echter moest hij 27 Aug. d.a.v. op zijn verzoek terugkomen en nu kreeg hij een verlot van 3 à 4 maanden 'onvermindert sijn E^s. volcomen respect en tractement'. Reeds 15 Oct. werden hem zijn gewone werkzaamheden weer opgedragen en was hij dus blijkbaar weer hersteld. 21 Febr. 1681 volgde zijn bevordering tot Ordinaris-lid van den R.v.I., terwijl deze Raad hem na S p e e l m a n 's dood op 11 Jan. 1684 tot provisioneel G.G. benoemde (11 Dec. van hetzelfde jaar bekrachtigd door Heeren-XVII). Men zegt, dat deze keuze voor bijna iedereen een verrassing was; enkele leden, die zelf het G.G.-schap ambieerden, zouden hun stem op hem hebben uitgebracht, in de vaste overtuiging, dat hij toch geen kans had. Hoe het zij, hij ondervond als G.G. veel tegenwerking van den Raad, vooral van den Directeur-Generaal A n t o n i e H u r d t, met dit gevolg, dat hij meermalen de zittingen niet bijwoonde en de besluiten, waarmede hij het zelf niet eens was, onuitgevoerd liet. Slechts de leden van Hoorn en de Saint-Martin stonden aan zijn zijde. Heeren Bewindhebbers waren intusschen zeer ingenomen met zijn bestuur en toen hij na 6 jaar ontslag vroeg, werd hem dit 17 Dec. 1690 'op seer honorable en reputatieuse wijze' verleend. 24 Sept. 1691 trad hij af en bleef daarna te Batavia wonen op zijn buitenplaats buiten de stad, of ook wel op het hem toebehoorende eiland Edam, waar hij een zeldzame verzameling japansche curiositeiten en indische dieren had bijeengebracht.

Bij zijn testament vermaakte hij dit eiland (hij was nooit gehuwd geweest) aan zijn vriend J o a n v a n H o o r n.

Camphuys was vóór alles een eerlijk man, die 'de quade handelingen en het vuyl bedrijf' van vele Comp.'s dienaren met leede oogen zag, en,

hoewel met weinig succes, trachtte te bestrijden. Voortbouwende op de door Speelman gesloten maar niet uitgevoerde verdragen, wist hij enkele voordeelen voor de Comp. te behalen, zonder tot oorlog zijn toevlucht te nemen. Zoowel op Madoera als in Cheribon en de Preanger gelukte het hem het gezag van Mataram op den achtergrond te dringen. De bekende ernstige opstand van Soerapati vormt den eenigen wanklank in zijn vredelievend, maar weinig krachtig bestuur.

Camphuys wijkt ook hierin van zijn voorgangers af, dat hij de wetenschap beschermde en aanmoedigde. Zelf schreef hij een werk over de stichting van Batavia: *Het Koninkrijk Jakatra, door den Heer Gouverneur-Generaal Jan Pieterszoon Koen veroverd*, en steunde de uitgaven van den botanicus G.E. Rumphius en den Japankenner E. Kämpfer. Nog op zijn sterfbed gaf hij aanwijzingen omtrent de uitgave van Rumphius' *Kruidboek*.

Zijn door een onbekend kunstenaar geschilderd portret is in het paleis te Weltevreden; zijn portret werd in prent gebracht door W. Jongman en door J.v.d. Schley.

Zie: de Jonge, *Opkomst* VIII, LX vlg.; Valentijn IV, 1, 316-323 en 421 vlg.; van Rhede v.d. Kloot 68-70; Meinsma, *Geschiedenis van de Ned. O.- I. Bezittingen*, 1, 105-108; de Haan, *Priangan* 1, 9-11; J.P. Lotsy in *Rumphius-Gedenkboek* (Haarlem 1902) 48 v.

Stapel

[Cannegieter, Hendrik]

CANNEGIETER (Hendrik), zoon van Johan Hendrik Cannegieter en Elisabeth Trop, geb. te Steinfurt 24 Febr. 1691, gest. te Arnhem 21 Aug. 1770. Hij genoot zijn eerste onderwijs in zijn geboortestad, waar ook een atheneum gevestigd was. Den 17. Sept. 1710 werd hij te Leiden onder zijn Duitschen naam Heinrich Kannegiesser, Steinfurto-Westphalus, als student ingeschreven. Hij was daar de leerling van Voet en Noodt en vooral van Perizonius. Op de aanbeveling van Noodt werd hij in 1714 benoemd tot conrector te Arnhem. In 1719 bedankte hij voor het rectoraat te Deventer en verkreeg daarvoor te Arnhem den titel van hoogleeraar. Het volgende jaar werd hij tot rector benoemd. Sedert is hij ook te Arnhem gebleven; aanzoeken om te Harderwijk, Franeker en Utrecht het hoogleeraarschap te aanvaarden, werden door hem afgeslagen. In 1734 promoveerde Harderwijk hem tot doctor in de beide rechten honoris causa. Bij resolutie van 30 April 1763 werd Cannegieter door de Staten van Gelderland benoemd tot historieschrijver van dat gewest. Hij huwde 5 Aug. 1720 te Velp met Rachel Muys, geb. te Arnhem 28 Juni 1695, gest. te Leeuwarden 14 Jan. 1777.

Cannegieter heeft zeer veel in het licht gegeven over philologische, archaeologische en historische onderwerpen. Zeer veel heeft hij gepubliceerd in de *Miscellaneae Observationes criticae* en in de *Miscellaneae Observationes novae*. Van zijn afzonderlijk verschenen werken zijn te noemen: *Aviani fabulae* (Amsterdam 1731, 8o); zijn bekende *Dissertatio de Brittenburgo, matribus Brittis, Britannica herba, Brittia Procopia memorata* (den Haag 1734, 4o.); *Observationes in diplomata ab Heda edita et in Venantium Fortunatum* (Amst. 1734, 8o.); verder het *Groot Gelders Placaet- Boeck ... bijeen versamelt en uitgegeven door W. van Loon en H. Cannegieter* (Nijmegen, Arnhem 1701-1740, 3 dln. 2 bdn. fol. met registers, Arnhem 1740; Cannegieter is de bewerker van het in 1740 verschenen derde deel); zijn *Eerste brief over bijzondere Nederlandsche oudheden; over de grafkelder bij Anlo, de zoog.*

donderbeitels en de vrouw Jakoba kannetjes (Arnhem 1757, 8°); *De mutata Romanorum nominum sub principibus ratione; item Postumus Bataviae adsertor, Hercules Magusanus, et Deus aggerum Bataviae auctor* (Utrecht 1758, 4°); *Epistola de gemma Bentinchiana* etc. (Utrecht 1764, 8°); *Epistola ad comitem Ottonem de Lynden de ara ad Noviomagum Gelriae reperta aliisque inscriptionibus nuper effosis* (Arnhem 1766, 8°); *De quibusdam depravatis locis Arnobii. In Otiis Transisalanis* (Kampen z.j. 4°); *Harii Sicambri Tristia, cum praefatione et additionibus* (Arnhem 1766, 4°). Bovendien heeft Cannegieter zeer veel in handschrift nagelaten. De belangrijkste werken daarvan zijn een manuscript over de domburgsche oudheden, met afbeeldingen, een verhandeling over den in 1740 bij de Maliebaan gevonden romeinschen grafsteen, die tot zeer uitgebreide onderzoekingen over het verblijf der Romeinen hier te lande aanleiding gaf. Zoo heeft Cannegieter voor de oude geschiedenis van ons land tijdens de romeinsche heerschappij zeer veel nuttigen arbeid verricht, waarvan ook door latere onderzoekers dankbaar is gebruik gemaakt.

Zie: Saxe, *Onomasticon* VI, 471 vlg.; Strodtmann, *Neues gelehrte Europa* I, 14 vlg., IX, 61, 89; van Hasselt, *Geldersch Maandwerk* I, 364 vlg.; *Versl. Kon. Akad. afd. Lett.* III, 325 vgl. (over Cannegieters handschriften); *Alg. Ned. Fam. Bl.* 1883-84, no. 83.

Brugmans

[Cansino, Yshac of Isaac]

CANSINO (Yshac of Isaac), uitgever te Amsterdam en lid der portug.-joodsche gemeenschap aldaar in 1685.

Zie: M. Kayserling, *Bibl. Esp. Port. Jud.* (Straatsburg 1890) 33.

Zwarts

[Cant, Reinier]

CANT (Reinier), ook wel Kant genoemd, zoon van Meyndert Cant, werd in 1537 te Amsterdam geboren en overleed 10 Dec. 1595. In 1566 ijverde hij vurig voor de Hervorming, die hij reeds vroegtijdig had omhelsd. Bij de beeldstormerij, 23 Augustus 1566, in de Oude Kerk was hij, zij het ook lijdelijk, tegenwoordig. Hij week in 1567 uit naar Duitschland, hield zich vooral op te Emden en Wezel en nam ijverig deel aan de voorbereiding van 's Prinsen veldtochten in 1568 en 1572. Na den Briel keerde hij in Holland terug en werkte krachtig te Amsterdam en in het Noorderkwartier, waar hij met Johan van Vliet en Sonoy den opstand organiseerde. Evenwel kon het schrikbewind van Sonoy in Noord-Holland, evenmin als het beulenbedrijf van den bloeddorstigen Lumey de goedkeuring wegdragen van Cant, die later als verdediger zou optreden der vervolgte Katholieken te Amsterdam. Toen bij de alteratie van Amsterdam in 1578 de katholieke vroedschap uit de stad gewezen werd en nieuwe burgemeesters aangesteld werden, behoorde Reinier Cant onder de vroede raden der eerste keuze. De meest eervolle betrekkingen vielen hem nu ten deel en hij toonde vooral tegenover de Roomschen, libertijn als hij mocht heeten, groote gematigdheid. In 1579 werd hij door de Staten van Holland met anderen gemachtigd naar Utrecht te reizen, om met Jan van Nassau te onderhandelen over een nader verbond, dat als Unie van Utrecht op 23 Jan. gesloten, als tegenhanger van het op 6 Jan. gesloten verbond van Atrecht moest dienen. Namens de provincie Holland onderteekende o.a. Reinier Cant de Unie. Hij heeft in dat jaar vooral in

Overijssel groote diensten bewezen aan de zaak van den opstand, vooral in de dagen van Rennenberg's overgang. Sedert behoorde hij met Paulus Buys tot de voornaamste leden van het College der Nadere Unie, dat ter behartiging van de bondgenootschappelijke

belangen, te Utrecht zijn vergadering hield. In 1580 werd Cant voor het eerst tot burgemeester van Amsterdam gekozen, een waardigheid, die hij nog tien malen bekleedde. Als burgemeester onderscheidde hij zich door zijn verdraagzaamheid jegens de Katholieken. Met den hertog van Anjou onderhandelde hij te Antwerpen nog gedurende het leven van prins Willem; na diens dood was hij op de eerstvolgende Statenvergadering te Delft (Juli 1584) naast Jan van Oldenbarnevelt en Paulus Buys, een dergenen, die door hun energiek en onvervaard optreden de zaak van het verzet tegen Spanje hebben gered. Hij was echter een beslist tegenstander van den graaf van Leicester; toen deze laatste, 3 Oct. 1587, onverwacht Amsterdam bezocht, vertrouwde de oud-burgemeester hem zoo weinig, dat hij gedurende diens verblijf in de stad een harnas onder zijn kleed droeg en Leicester niet ging spreken dan vergezeld van gewapende schutters, die hem voor de deur opwachtten. In 1594 vertrok Cant als lid van het gezantschap naar Denemarken en bewees later groote diensten bij de behandeling der zaken van Oostfriesland, waar hij eveneens aan het gezantschap der Staten-Generaal daarheen deelnam.

10 Dec. 1595 overleed hij, terwijl hij voor de elfde maal de waardigheid van burgemeester bekleedde. Op zijn sterfbed keerde hij tot het katholieke geloof weer. Hij werd in het koor der Nieuwe Kerk van Amsterdam begraven, waar een latijnsch grafscript te zijner eere werd geplaatst.

Reinier Cant was gehuwd met Anna van Egmond van der Nyenburg, later met Maria Block.

Zie: Wagenaar, *Amsterdam I*, 276; Brandt, *Reform. I*, 315-318; Broer Hendrik v. Biesten, *Aenteykeningen*, blz. 21; Groen van Prinsterer, *Archives de la Maison d' Orange Nassau t. III*, suiv. passim; van Someren, *Supplément*, passim.

Kleijntjens

[Cany, Jacobus Alexis]

CANYN (Jacobus Alexis), priester, geb. te Sint Pieterskapelle 26 Jan. 1750, overl. te Koewacht, in Zeeuwsch-Vlaanderen, 3 Mei 1820, was de zoon van Jacobus en Josefa de Wynter. Hij legde in het klooster der Minderbroeders-Recolletten te Nieuwpoort 20 Oct. 1772 de kloostergeloften af, werd 24 Febr. 1774 te Brugge priester gewijd en verbleef in het klooster te Eecloo, toen de Franschen de kloosterlingen verdreven. Juli 1798 werd hij aangehouden en verbannen, wegens het weigeren van den eed van haat. 17 Nov. 1798 kwam hij op het eiland Rhé aan met de 10e daarheen gezonden reeks bannelingen. De bewaking der kust door de engelsche oorlogsschepen belette zijne overbrenging naar Guyana met zijn moordend klimaat. Na zijne invrijheidstelling 20 Febr. 1800, keerde hij naar België terug en naar de missiestatie zijner orde te Koewacht in Z.-Vlaanderen. Hij werd aldaar tot pastoor benoemd en werkte er, bijgestaan door zijn ordensbroeder H. van der Kerkhove, tot zijn dood.

Zie: van Bavegem, *Martelaarsboek der Belg. Geestelijken IV*, 22; Naessen, *Franciscaansch Vlaanderen* (Mech. 1896) 85; *Précis historiques* 1857, 243.

Fruytier

[Capadoce, Dr. Abraham]

CAPADOCE (Dr. Abraham) of Capadoce, geb. te Amsterdam 22 Aug. 1795, gest. den Haag 16 Dec. 1874. Deze bekende figuur uit den réveilkring stamt uit een deftige port.-joodsche familie. De aristocratie dezer Joden, uit den aard der zaak

zeer beperkt, huwde steeds onder elkander, waarvan de ongunstige gevolgen niet uitbleven. Vele familiën stierven uit of brachten ziekelijke kinderen ter wereld. Uit deze sfeer zijn da Costa en Capadoce afkomstig; beiden hebben heel hun leven tegen deze lichame-

lijke en geestelijke ziekte gestreden. Capadoce's vader maakte zich aan 'excessen van allerlei aard schuldig' en stortte zijn familie in het ongeluk. Als zijn vriend Isaac da Costa had hij het portug.-joodsche type, klein van stuk, zwak van gestel. Beiden studeerden te Leiden, da Costa in de rechten, Capadoce in de medicijnen, waar zij leerlingen en vurige aanhangers van Bilderdijk werden. Capadoce's begaafdheid kwam weldra aan het licht door de *Lofrede*, een levensschets van zijn leermeester prof. Brugmans (I, 487) in 1825 voor de Hollandsche Mij. voor fraaie kunsten en wetenschappen bewerkt, welke schets met zilver werd bekroond.

In Leiden ging Capadoce nog ter Synagoge op het Levendaal, maar de andere ritus bij den dienst, het gemis van het portugeesch-joodsche decorum, de andere uitspraak van het hebreuwsch en bovenal de groote sociale afstand tusschen hem en deze gemeente van minder beschaafde hoogduitsche joden, moesten hem afstooten. Met da Costa las hij toen den Bijbel. In 1818 afgestudeerd vestigde hij zich te Amsterdam ten huize van zijn oom Dr. Immanuël Capado, een zeventiger en weduwnaar, die onder het gegoede Amsterdam een drukke praktijk had. Deze had hem tot zijn opvolger bestemd en wilde in zijn levensavond van zijn gezelschap genieten. In dien tijd deed Bilderdijk zijn bekeeringspoging, die eerst door Capadoce toornig van de hand werd gewezen. In het huis van de weduwe da Costa bestudeerden echter de beide vrienden het Nieuwe Testament. Het besluit tot het christendom over te gaan vervreemde hem van zijn familie. Zijn later krankzinnig geworden vader wees hem zijn moeder, die van verdriet neerlag, met de woorden: 'Dat is jouw werk, je bent de moordenaar van je moeder.' Ook zijn oom verzekerde, dat het hem het leven zou kosten. De beide vrienden vonden toen bij Bilderdijk een 'aartsvaderlijke gastvrijheid' en Ds. E n g e l i n g bereidde hen voor tot den doop, die op 20 Oct. 1822 in de Pieterskerk te Leiden aan da Costa, zijn vrouw en Capadoce werd toegediend. Capadoce's zwak gestel had zeer geleden, en vaak moest hij het werk onderbreken, door hevige asthmabenaauwdheden. De praktijk verliep, want men trok de partij van den oom, en na diens dood in Sept. 1826 legde hij de praktijk neder.

In 1828 gaf hij B u r m a n ' s *Latijnsche reisbeschrijving door Engeland* uit met aantekeningen, die hij toevallig in de bibliotheek van zijn oom vond; in engen kring van geestverwanten, wijdde hij zich geheel aan het opleven van de calvinistische begrippen, waarvan zijn werken de sporen dragen. Zoo in 1825 zijn *Omstandig verhaal* tegen den benoemden ouderling B r a s , die hem niet rechtzinnig scheen, waardoor hij groot opzien baarde. Da Costa en W. de Clercq oordeelden hem veel te streng.

In 1829 huwde hij met J e a n n e v a n d e r H o u v e n , dochter van den president der Ned. handelsmij., zijn vereester en vurige geestverwante. Met haar ging hij nu in het geldersche Scherpenzeel wonen, waar hij samenkomsten voor de 'krachtdadig bekeerden' hield. Daar sprak een jonge vischboer vol zalving het dankgebed, daar lag de schoolmeestersvrouw 'juichende en lovende en allerlei zoete druiven uit het goede land genietende op haar leger' en daar kreeg een 'bevestigde Christin' herhaalde toevallen, waaruit zij 'juichend, lovend, aanbiddend den Heere' ontwaakte. Ook in Ede waren bekeerden, die dikwijls zeer bedenkelijke extatische verschijnselen toonden. Deze samenkomsten werden ijverig door de omwonenden bezocht, verwekten echter 'onaan-

gename pourparlers' Voor de gezondheid van zijn vrouw vertrok hij in 1833 naar den Haag, waar hij dra een 'schudding' teweegbracht, door zijn *Ontheiliging van het huis Gods*, een brochure tegen een muzieksluitvoering in de Groote Kerk van den Haag, waar ook de koninklijke familie aanwezig was. In 1833 verscheen zijn werk over *De goddelijkheid van Christus*, waarvan het derde en laatste deel in 1843 verscheen. Ziekte, moedeloosheid (hij had geen vasten werkkring) maakten hem geregeld werk onmogelijk; hij maakte met zijn gezin in 1836 een zwitsersche reis, naar het land van het Reveil. Hier kon hij de mannen van het zwitsersche Réveil bezoeken, met wie hij reeds lang in briefwisseling stond en publiceerde te Neuchâtel zijn bekeeringsrelaas *Conversion du Dr. A. Capadoce*, dat weldra in 8 talen verscheen. Zijn vrouw overleed in April 1837 in Zwitserland; 1839 trad hij in den echt met Hendrik Jacoba Abrahams, met wie hij nog vele jaren in den Haag leefde. Aan vereering ontbrak het hem niet. Daarentegen heeft zijn heftig ageeren tegen de koepokinenting velen van hem vervreemd, o.a. ook da Costa. Vóór 1840 had hij reeds 7 geschriften over dit punt in het licht gezonden en hij waarschuwt ook overigens tegen het verderf der eeuw. Door zijn zendingsarbeid onder de Joden in den Haag maakte hij zich bij deze bijzonder gehaat. Ook hield hij hier wekelijksche bijeenkomsten, stichtte in 1853 de Ned. prot. ver. voor het uitzenden van zendingen en was de ziel der ned. afd. van de 'Alliance évangélique'. Ook had hij in dat jaar nog 18 'godzalige arbeidslieden' voor de inwendige zending verzameld; bekend zijn nog zijn pogingen in 1863 voor de vrijlating van den spaanschen officier Matamoros.

Met da Costa had hij telkens verschillen. Later ontwikkelde zich 'blijvend verschil van politieke en andere beschouwingen' tusschen Capadoce en da Costa, hoewel zij niet openlijk met elkander braken. Na in een brochure de redenen uiteen te hebben gezet, trad hij in 1866 uit de Nederl. Herv. Kerk. Hij moge 'fanatisch zijn geweest, bekrompen misschien, korzelig soms', hij is een der vooraanstaande figuren, die tegen de 'kille onevangelische orthodoxie' een nieuwe levende beweging van reactie hebben geleid, die opmerkelijk blijft in de nederlandsche geschiedenis.

Zijn portret bestaat als litho van J.P. Berghaus.

Zie: Everard Gewin, *In den réveilkring* (Baarn 1920, Hoofdstuk II) en andere geschriften over het Reveil; Koenen, *Gesch. der Joden in Nederl.* (Utrecht 1843) (index); T. de Vries, *Mr. G. Groen van Prinsterer en zijn omgeving* (Leiden 1908).

Zwarts

[Capadoce, Dr. Immanuel]

CAPADOCE (Dr. Immanuel), oom van den voorgaande, gehuwd met Batsaba van Isaacq van Abraham da Costa, was een bekend amsterdamsch geneesheer, president van de hoofdcommissie tot de zaken der Israëlieten, raadslid van Amsterdam en lijfarts van koning Lodewijk, door wien hij, evenals later door Willem I gedecoreerd werd. Rechtschape en gemoedelijk, was hij als geneesheer gezocht. Hij was vurig Oranjeaanhanger en er was sprake van, dat hij in 1795 met den Prins zou uitwijken. In 1806 wist hij de deelneming der Portug. Gemeente van Amsterdam aan het Sanhedrion te Parijs te verijdelen, nadat de eerste vergadering besluiten deed vreezen, strijdig met het geloof der Vaderen. Blijkens het Notar. Archief van Maarssen woonde hij daar tusschen 1784 en 1803 's zomers op Richmond.

Zijn portret is als gravure door J.W. Caspari naar B. van der Kooi verschenen.

Zwarts

[Capella, Jacobus de]

CAPELLA (Jacobus de) was waarschijnlijk een broeder van Petrus Jacobi de Capella, die volgt. 15 Oct. 1513 gaf de abt van Middelburg, Petrus de Capella, als collator, een kanunnikdij in de kerk te Dordrecht, open door den dood van Lambertus Moll aan 'dilecto nobis in Xto Jacobo filio naturali et legitimo quondam Jacobi Johannis de Capella, clerico trajectensis dyocesis, in universitate louvaniensi studii causa residenti'; 1512/13 verkreeg Jacobus zoon van Jacobus Johannes de Capellis de vicarij van O.L. Vrouw, waarvan de abt van Middelburg collator was. In een oorkonde van het kapittel te Geertvliet 1512 komt een Jacobus Joannis de Capella voor als kanunnik.

Zie: *Bijdr. Bisd. Haarlem* III, 130; Grijpink, *Register op de parochiën* I, Wal. 130; Hoynck van Papendrecht, *Analecta Belgica* III, p. II, 92-94.

Fruytier

[Capella, Petrus Jacobi of Jacobsz. de]

CAPELLA (Petrus Jacobi of Jacobsz. de), Cappella, van de Capelle, Kapelle, priester, kanunnik van St. Martinus of Westmonster te Middelburg, deken van de collegiale-kerk te Kapelle, Zuid-Beveland, overleed omstreeks 1525 of 1526.

1504 werd magister Petrus Jacobi de Capelle door Petrus van Capelle, waarschijnlijk zijn bloedverwant, den Norbertijnerabt van Middelburg, collator der vicarij te Oost-Souburg, benoemd tot kapelaan aldaar. Na deze benoeming ontstond er verschil over het collatierecht met Anna van Bourgondië, die een harer bloedverwanten benoemde, Jacob van Bourgondië. De scheidsrechters, Johannes van Zijl, deken van Zandenburg, en Joannes van Wemeldingen stelden den abt in het gelijk. Petrus van Capelle deed om vredeswille afstand van zijn recht en een familielid van Bourgondië verkreeg de vicarij. Magister Petrus de Capella verkreeg nu 1505 een vicarij aan het St. Andreasaltaar in de Westmonster te Middelburg, en de parochie Welzinge op Walcheren, waarvan hij reeds in Febr. 1506 weer afstand had gedaan aan den abt van Middelburg. Door den dood van Johannes van Zijl, deken van Kapelle, tot collegiale kerk ingericht door Vrouwe Anna van Bourgondië, kwam magister Petrus in bezit van verschillende beneficiës. Hij volgde dezen op in het pastoraat van Oost-Souburg en het dekenaat van Kapelle. De waardigheid van deken werd hem door twee mededingers betwist, Jodocus Joh. Tymmerman en Johannis Herdink, die een proces begonnen, doch magister Petrus zegevierde. 1515/16 werd P. de Capella kanunnik van Sint Martinus of Westmonster te Middelburg. 1520/21 deed hij afstand van deze kanunnikdij en van zijne vicarij in de Westmonster. Hij verkreeg daarentegen een vicarij te Nieuwland, dekenij Zuid-Beveland, die 1525/26 open was door zijn dood, evenals een vicarij aan O.L. Vrouwealtaar te Iersekendam. Van de parochie 's Heerabtskerke deed hij 1523/24 afstand.

2 Juni 1515 werd te Utrecht of Wijk tot priester gewijd Petrus Jacobi de Capella. Zeker is het niet maar toch wel mogelijk, dat deze dezelfde persoon is als de deken.

Zie: Grijpink, *Register op de parochiën* (Amst. 1914) I, Wal. 61, 62, 63, 95, 96; Zuid-B. 41, 65, 98, 182; *Bijdr. bisdom Haarlem* VII, 409, VIII, 149; *Archief aartsb. Utrecht* XXIV, 11.

Fruytier

[Capuelius, Balduinus]

CAPUELIUS (Balduinus), geb. te Zierikzee 1596, trad in de orde der Eremieten-Augustijnen 1619 en overleed te Hazebroek 27 Oct. 1637. Hij was sinds 16 jaar priester.
Fruytier

[Capuelius, Cornelius]

CAPUELIUS (Cornelius), C a p u e l , geb. te Zierikzee 1593, trad in de orde der Eremieten-Augustijnen te Antwerpen 1619, overleed vroegtijdig te Théonville, slechts sinds drie jaar priester.

Zie: *Graf en gedenkschriften der provincie Antwerpen IV*, 256, 257, 272.

Fruytier

[Carasso, Juan]

CARASSO (Juan) of C a r r a s c o (n), geb. te Madrid omstr. 1600, overl. te Amsterdam omstr. 1670. Hij stamde uit een Marranenfamilie (in Portugal door dwang katholiek gedoopte Joden) en behoorde als monnik tot de Augustijnerorde te Burgos. Hij gold als een beroemd prediker. Op een reis naar Rome echter, bekeerde hij zich te Livorno weder tot het jodendom. Hij vertrok toen naar de Portugeesch-joodsche Gemeente te Amsterdam. Hij was een uitstekend kenner der middeleeuwsche spaansch-joodsche literatuur en schreef te Amsterdam een verdediging van het jodendom tegen het katholicisme, dat hij op eigen kosten in 1633 in den Haag uitgaf.

Zie: *Jewish Encyclopaedia*, vol. III. p. 592.

Zwarts

[Cardon, Leodegarius]

CARDON (Leodegarius), geb. te Gent 1587, overl. te Hulst 9 Mei 1627, studeerde aan de hoogeschool te Douai, waar hij den graad van meester in de vrije kunsten en vervolgens van licentiaat in de godgeleerdheid behaalde 1610. Hetzelfde jaar werd hij pastoor te Winkel en te Assenede en vervolgens, na een drietel jaren, pastoor-deken te Hulst. Met ijver en zorg werkte hij gedurende het bestand om in zijn dekenaat de groote verwoestingen, door den langdurigen krijg veroorzaakt, te herstellen. Deken Cardon was een vurig vereerder van O.L. Vrouw. Als pastoor van Assenede stelde hij een uitvoerig verslag op over de vereering van O.L. Vr. ter Stoepe in het naburige Eertvelde. Als deken van Hulst deed hij de vereering van O.L. Vrouw ter Eeke herleven. Op de plaats der door de Geuzen in 1578 verwoeste kapel buiten Hulst bouwde hij eene nieuwe, 1623. In 1624 gaf hij te Gent een boekje uit om deze vereering te doen bloeien: *Devotie in de capelle van O.L. Vr. ter Eecken*. Het Mariabeeldje dezer kapel wordt thans nog vereerd in eene kapel, later iets verder gebouwd over de belgische grens te Clinge, waar na 1645 ook de parochie Hulst hare bidplaats had. Ten onrechte wil P. K r o n e n b u r g doen gelooven, dat het beeldje afkomstig is van de in de middeleeuwen beroemde bedevaartplaats van O.L. Vrouw te Hulsterloo, meermalen vermeld in Reinaerd de Vos, thans Nieuwnamen of Kauter, gemeente Hollandsch Clinge. Het beeld van O.L. Vr. van Hulsterloo werd bij de verwoesting van deze kapel door de Geuzen, 1578, gered door den rector, een Norbertijn, en naar zijne abdij Drongen gevoerd, waar het thans in de parochiekerk troont.

Na het 12-jarig bestand, gedurende een bezoek der parochies van zijn dekenaat, viel deken Cardon bijna in de handen der Staatschen. Door een overhaaste vlucht had hij zich kunnen redden, doch de angst en vermoeienis veroorzaakten eene ziekte, welke hem, nog slechts 40 jaar oud, ten grave bracht. Om zijne godsvrucht en geleerdheid geacht en bemind, richtte men in de schoone hulstersche kerk een grafsteen (sinds lang verdwenen) voor hem op in den muur der kapel van St Adriaan met een uitvoerig opschrift, vermeld door F o p p e n s .

Zie: Foppens, *Bibliotheca Belgica* II, 814; Sanderus, *Fland. illustr.* I (ed. 1732) 365; Potter en Broeckaert, *Gesch. der gemeenten v. Oost-Vlaanderen*, 1e reeks VII, Winkel 14, 2e reeks I, Ertvelde 37-38; Kronenburg, *Maria's heerlijkheid in Nederland* VI, 493.

Fruytier

[Cardoso, Daniël]

CARDOSO (Daniël), portugeesche Jood, geboortig uit Amsterdam, verdedigde Curaçao tegen de Engelschen, bij welke gelegenheid hij in 1805 sneuvelde.

Zie: K o e n e n , *Gesch. der Joden in Nederl.* (Utrecht 1843), 308.

Zwarts

[Cardozo, Jacob van Raphael Jesurun]

CARDOZO (Jacob van Raphael J e s u r u n) was van 1812 tot 1840 een beroemd voorzanger der portug. Synagoge van Amsterdam. Ook deed hij als secretaris dier gemeente dienst, die nog zijn geschilderd portret bezit. A. van Beek vervaardigde een gravure naar H.W. Caspari voor de uitgave van zijn portret.

Zie: D.H. de C a s t r o M z . , *De Portug. Synagoge van Amsterdam* (den Haag 1875) aant. 34 en *Cat. der tentoonstelling 'Het verdwijnend Amsterdamsche Ghetto in beeld'* (Amsterdam 1916) no. 348 en 349.

Zwarts

[Cardozo, David de Yahacob Lopez]

CARDOZO (David de Yahacob L o p e z), geb. te Amsterdam 21 Mei 1808, gest. aldaar 11 April 1890. Op zeer jeugdigen leeftijd reeds was hij een leerling van het portug. rabbijnenseminarium 'Ets Haim' te Amsterdam, dat echter toen niet georganiseerd was voor hogere joodsche studiën. Hij studeerde verder in den Haag onder leiding van B.S. Berenstein, opperrabbijn der Ned. Isr. Gem. aldaar. Hij behaalde hier in 1839 het rabbijnendiploma (Moré). In hetzelfde jaar werd hij tot lid van het amsterdamsche portug. rabbijnencollege gekozen (Beth Din) en in 1852 tot predikant der portug. Synagoge. Hij werd ook met de leiding der middelste klassen van Ets Haim belast, welke functie hij vijftig jaren bleef bekleeden. Zijn beteekenis ligt voornamelijk in het gemeenschapswerk, waarvan hij de ziel was. Hij stichtte de joodsch-godsdienstige vereeniging: 'Abodath Hakodesch' (de Heilige Dienst) te Amsterdam, waarin hij als bekend talmudist de leiding had. In 1888 trok hij zich uit het openbaar leven terug.

Zie: *Jew. Encyclopaedia* III, p. 576.

Zwarts

[Carillion, A.C.]

CARILLION (A.C.), predikant en leeraar der Portug.-israël. Gemeente te Amsterdam, gaf tusschen 1832 en 1840 verschillende leerredenen in de 'moedertaal' uit, die zelfs door de *Vaderl. landsche Letteroefeningen* als 'te lang gerekt en te veel redeneering' bevattende werden geacht. In 1840 gaf hij zijn *Verzameling stukken betreffende het gebeurde met Pater Thomas* uit, wiens verdwijnen in Damascus aan de Joden werd toegeschreven, ter nuttiging bij het Paaschfeest.

Hij was de eerste joodsche voorganger die zijn predikatiën in het Nederlandsch uitgaf. Voor het eerst gaf hij in 1832 zijn *Leerrede over de tijdsomstandigheden van ons Vaderland* in de landstaal in druk. Deze preek, die hij vroeger in het portugeesch te Amsterdam hield, sprak hij te Middelburg uit, waar hij als tolk in een proces optrad.

Zie: *Cat. der Veiling Hebraica en Judaica* van P.J.B. G o b i t s , Amsterdam 1918, no. 1385-1389; A.C. C a r i l l i o n *Leerrede ... voor de godsdienstige inwijding van het 2de eeuwfeest der Hooge School te Utrecht* (Amsterdam 1836, p. 54 vgl.); d a

Silva Rosa, *Bijdrage economische en politieke toestand der Hoogduitsche joden te Amsterdam* (ib. 1916) p. 55; Knuttel, *Catal. v. Pamfl. VII*, index.
Zwarts

[Carillion, B.C.]

CARILLION (B.C.), zoon van den voorgaande, zette zijn vaders werk voort, hield in Utrecht in 1836 diens leerrede bij de synagogalen dienst bij het 200-jarig bestaan der utrechtse universiteit. Hij vertrok in 1837 naar Suriname. Door zijn predikatie van 7 Oct. in de Synagoge te Nieuwediep bevestigde bij in deze gemeente 'ten overvloede het gepaste

van het houden van leerredenen in den landstaal'. Hij werd in 1838 predikant der Portug. Gemeente van Paramaribo. In 1858 nam opperrabbijn Lewenstein de leiding dier gemeente op zich.

Zie: *Jaarboeken voor Israël in Nederl.*, Jrg. 1838, p. 54; J.S. Roos in de *W. Ind. Encyclopaedie*, 387; Knuttel, *Catal. v. Pamfl.* VII, index, en de bovengenoemde utrechtsche leerrede.

Zwarts

[Carillo, Isaac]

CARILLO (Isaac) leefde te Amsterdam in de 2de helft der 17de eeuw en was er een bekend lid der portug.-joodsche gemeenschap. Hij was lid 'van de Academia de los Floridos' gesticht door don Manuel de Belmonte, administrateur van 'Temine Derech' in 1683, en thesaurier van 'Maskil el Dal' in 1684, alle vereenigingen van poëtischen en godsdienstigen aard bij deze gemeente. De beroemde dichter der gemeente Miquel (Daniel Levi) de Barrios prijst zijn vroomheid en geleerdheid en droeg hem een *Dialogo Harmonico* op.

Zekere Jacob Carillo was een uitgever in deze gemeente in 1664.

Zie: Dr. M. Kayserling, *Bibl. Esp. Port Jud.* (Straatsburg 1890), p. 34.

Zwarts

[Caroli, Melchior]

CAROLI (Melchior), geboortig uit Leeuwarden, Karthuizer te Leuven 1595 en aldaar geprotest 1596, overleed te Brugge 3 Aug. 1625. Te Leuven bekleedde hij een tijd het ambt van koster. Vervolgens was hij werkzaam als procurator van het klooster Sint Sophie te Vucht, in Diest en in het Sint-Annaklooster te Brugge bij de nonnen zijner orde. Hij werd gekozen tot prior van het klooster bij Enghien, doch bewerkte door sterk aandringen, dat een ander in zijn plaats werd benoemd. Hij overleed aan de pest in het St. Annaklooster.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XVI (1879), 213.

Fruytier

[Carolus, Johannes]

CAROLUS (Johannes) of Jean Charles, geb. te Antwerpen in 1534, gest. te Mechelen 13 Sept. 1598. Hij studeerde in de rechten te Leuven, daarna te Orleans en Poitiers, te Padua en Bologna. Aan laatstgenoemde universiteit promoveerde hij in 1557. Hij vestigde zich daarna als advocaat in Mechelen. Den 13 Sept. 1567 werd hij benoemd tot raadsheer en procureur-generaal van het Hof van Friesland. Blijkens de sententieboeken bleef hij in functie tot in Juli 1576; de commissie van zijn opvolger is van 11 Augustus 1576. Hij was een beslist vijand der hervormden en van de partij van den opstand en een sterke steun van het koninklijk gezag in Friesland; vandaar dan ook zijn stellig niet vrijwillig ontslag in 1576. Hij werd daarna benoemd tot raadsheer in den Grooten Raad van Mechelen, waarvan hij in 1597 vice-president werd. Hij was toen als leekebroeder in het Minderbroederklooster aldaar opgenomen, waar hij ook is gestorven.

Carolus schreef in 1573 te Leeuwarden zijn boek *De rebus Casparis a Robles Billaei in Frisia gestis commentariorum libri IV*. Het beschrijft de gebeurtenissen in Friesland van 1572 tot Augustus 1573; het is partijdig, maar belangrijk. Het boek is opgedragen aan Philips II; daarom ook gaf Carolus het aan Viglius ter inzage; het

schijnt ook naar Spanje te zijn opgezonden. In later tijd was er een exemplaar te Groningen bij den raadsheer *W a r n e r E m m e n*, bij wien Gabbema het afschreef. Dat afschrift was in de achttiende eeuw in handen van *D u c o M a r t e n a v a n B u r m a n i a*; daarnaar heeft de franeker hoogleeraar *P. W e s s e l i n g* het uitgegeven (Leeuwarden 1731, 4°).

Zie: *d e W i n d*, *Bibl. der Ned. geschiedschr.* 230 vlg., 559; uit andere gegevens aangevuld.

Brugmans

[Carpentier, Pieter de]

CARPENTIER (Pieter de), geb. te Antwerpen omstreeks 1588, overleden te Amsterdam Sept. 1659, werd in 1603 als student te Leiden ingeschreven en vertrok in 1616 met het schip 'De Trouw' naar Indië, en wel in den rang van opperkoopman, wat op invloedrijke relatiën wijst. Hij vergezelde J. Pz. Coen, toen deze op oudejaarsavond 1618 het belegerde Jacatra verliet, om in de Molukken ontzet te gaan halen. Toen hij zich in Maart d.a.v. op Ambon bevond, kwam zijn benoeming af tot Lid v.d. Raad v. Indië en Directeur-generaal v.d. handel. Met de ontzetsvloot keerde hij naar Jacatra terug, voer bij de kust van Java vooruit en stelde de benarde bezetting met de komende hulp in kennis. Toen ingevolge het verdrag tusschen de eng. en ned. compagnieën te Batavia in April 1620 een Raad van Defensie werd ingesteld, kreeg de Carpentier daarin namens de V.O.C.-zitting. Op voorstel van Coen benoemde de Raad v. Indië hem 23 Jan. 1623 met algemeene stemmen tot diens opvolger, en 1 Febr. nam hij de hooge functie op zich. Hij vervulde dit ambt geheel in de lijn van zijn grooten voorganger; door zijn meer soepel karakter wist hij weliswaar de Engelschen persoonlijk meer voor zich in te nemen, maar van zuiver zakelijk standpunt beschouwd, kregen zij van hem al even weinig gedaan als van Coen.

In de eerste maand van zijn bestuur had de beruchte 'Ambonsche moord' plaats, welke tragedie zich overigens reeds geheel had afgespeeld, voor hij er mede in kennis werd gesteld. Bij de dreigende gevolgen heeft hij echter den Gouv. van Ambon, *Herman van Speult*, steeds de hand boven het hoofd gehouden.

Na de bekende poging der Engelschen om in 1625 op 't eiland Lagundi in straat Soenda een Anti-Batavia te stichten, welke onderneming mislukte door de groote sterfte der Engelschen aldaar en doordat de Carpentier het nabijgelegen eiland Sebesi tijdig wist te bezetten, verlieten zij in hetzelfde jaar Batavia voorgoed en vestigden zich geheel zelfstandig op Bantam. Daarmede was de samenwerking tusschen de beide Compagnieën feitelijk verbroken.

Onder leiding van *Jan Carstensz.* had in 1623 met de jachten 'Pera' en 'Arnhem' de beroemde ontdekkingsstocht naar Nieuw-Guinea en Australië plaats, waaraan de naam van de golf van Carpentaria herinnert. In ditzelfde jaar voerde de Carpentier in Indië de eerste kerkenorde in en sloot hij handelsovereenkomsten met Perzië, Ceylon en Malabar. Een jaar later slaagde hij er in, op Teyouwan (Formosa) in het fort Zeelandia een middelpunt te stichten voor den holl.-chineschen handel.

Bij resolutie van 10 Juni 1625 stelde hij verder voor Batavia de eerste Weeskamer in, 'alsoo wij bemercken ende van goeder hand dagelijcx onderrechtwerden, dat bij versterven der ouderen dezelfder onmondige naergelaten weesen grootelijcx vercort worden'. Deze instelling leeft nog tot den huidigen dag voort in de Wees- en Boedelkamers.

In de lastige verhouding tot de beide groote inlandsche rijken op Java, Mataram en Bantam, wist de Carpentier een modus te vinden. Door het zenden van jaarlijksche gezantschappen slaagde hij er in, een openlijke vijandschap met den machtigen Soenan van Mataram te voorkomen. Ook verkreeg hij eenige toenadering tusschen Batavia en Bantam.

27 Sept. 1627 kwam J.P. Coen opnieuw te Batavia aan en nam 3 dagen later het G.G.schap van de Carpentier over. Deze keerde 12 Nov. d.a.v. als admiraal der retourvloot naar 't vaderland terug, waar hij den 3den Juni van 't volgend jaar

behouden aankwam. Evenals met Coen was geschied, eerden Bewindhebbers zijn diensten door hem een gouden keten met medaille, een vergulden degen, benevens een som gelds (f 10.000) aan te bieden; nog in hetzelfde jaar namen zij hem in hun college op. In deze functie maakte hij tweemaal (in 1629 en 1632) als gevolmachtigde van de Comp. een reis naar Engeland, om de hangende geschillen, voornamelijk wegens den 'Ambonschen moord', te vereffenen. In laatstgenoemd jaar verzochten Heeren-XVII hem, andermaal het G.G.schap te willen aanvaarden, waarvoor hij echter bedankte. Sedert bleef hij te Amsterdam woonachtig, waar hij 5 Sept. 1659 overleed.

Uit zijn 2 Maart 1630 te Amsterdam gesloten huwelijk met Maria Raveelt van Middelburg, werd een zoon, Roeland de Carpentier, geboren, die later in Comp.'s dienst trad. Hij was achtereenvolgens als onderkoopman werkzaam te Batavia en Banda, werd in 1661 opperhoofd op Poeloe-Ay, keerde in 1662 als koopman naar Batavia terug en huwde daar 1 Mei 1664 ten huize van den G.G. Maetsuycker met Anna Thijsz. Payaert. Sindsdien vervulde hij te Batavia nog verschillende andere functiën, als die van fiscaal, wijkmeester, lid van het college van Schepenen en van dat van Weesmeesteren, tot hij 2 Dec. naar Nederland terugkeerde.

P. de C.'s geschilderd portret door een onbekend kunstenaar is in het paleis te Weltevreden; zijn portret werd in prent gebracht door H.F. Diamaer en J.v.d. Schley.

Zie: Valentijn IV, 1, 275-277; de Jonge, *Opkomst* IV, V, passim.; v. R h e d e v. d. K l o o t, *De Gouverneurs- Generaalenz.* (1891), 37, 38; H e e r e s, *Daghregister* 1624-1629, passim.

Stapel

[Carregal, Raphael Haim Isaac]

CARREGAL (Raphael Haim Isaac), geb. te Hebron (Palestina) 5 Oct. 1733, overl. te Barbados (W. Ind. eilanden) 5 Mei 1777. Deze rabbijn en joodsch predikant begon, 17 jaar oud, zijn ambt, dat hij te Constantinopel, Curaçao, Hebron, Londen, Jamaica, Britsch N. Afrika en Barbados waarnam. Ook bezocht hij Suriname (1773), New York en Philadelphia. In Curaçao was hij rabbijn der bloeiende portugeesche gemeente van 1761-1763. De aspiraties van dezen, zoo veel bereisden rabbijn, naar het rabbinaat van Curaçao, in welks geschiedenis bij een opmerkelijke figuur is, blijken uit stukken in het plaatselijk archief. Zijn portret vertoont hem in oostersche kleederdracht.

Zie: *Jewish Encyclopaedia*, vol. III, in voce (met portret).

Zwarts

[Carrius, Joannes]

CARRIUS (Joannes), geboren Noord-Nederlander, overl. 21 Mei 1601, werd 19 Oct. 1569 door Viglius ab Aytta als eerste bestuurder (president) aangesteld in zijn nieuw gesticht college te Leuven genaamd Viglius, of de Tarwe Schoof, naar het wapen van Viglius, ook wel het friesch of gentsch college geheeten, omdat het voor studenten uit Friesland of Gent was opgericht. President Carrius beleefde slechts enkele rustige jaren in zijn college, dat hij op uitmuntende wijze bestuurde, zooals Viglius 1575 getuigde. Toen het door de soldaten bezet werd in 1578, nam er een fransch kapitein zijn intrek en deed het college zooveel overlast aan, dat men spoedig de studenten moest wegzenden. 1579 ontstond door de baldadigheid der soldatenwacht brand, waardoor de helft van het college in vlammen opging. De

schuldenlast van het college steeg voortdurend, de inkomsten bleven uit, zoodat de president, die de kwellingen der soldaten niet langer meer kon verdragen, zijn ontslag nam, 30 Apr. 1582, en uit Leuven vertrok. Hij ontving een kanunnikdij in de kathedraal van St. Martinus te IJperen en werd aartspriester derstad.

Bij den brand van het college 1579 schonk Carrius 2000 gulden voor de herstelling.

Zie: Val. Andreas, *Fasti academici* (Lov. 1650), 315; Hoynck van Papendrecht, *Analecta Belgica* I, 217, 545, 74; Sanderus, *Fland. ill.* II (ed. 1732), 328; *Analect. hist. eccl. Belg.* XVIII, 253-254.

Fruytier

[Carvalho, Isaac]

CARVALHO (Isaac), lid van de portug.-joodsche gemeenschap te Suriname, die op de zoogen. Jodensavanna volkomen autonomie en volontaire jurisdictie bezat. Omstr. 1745 was hij kapitein der joodsche burgercompagnie, welke strafexpedities tegen de boschnegers hield, die toen herhaaldelijk de plantages aanvielen.

Zie: Koenen. *Gesch. der Joden in Nederl.*, (Utr. 1843, p. 298).

Zwarts

[Castanho, Abraham]

CASTANHO (Abraham), spaansch dichter te Amsterdam in het midden der 17de eeuw en lid der portug.-joodsche gemeente. In 1656 gaf hij een elegie uit op den martelaar Abraham Nuñez (Bernal), die op 3 Mei 1655 ter zake van het jodendom door de Inquisitie in Cordova verbrand was: *Elegios que zelosos didicaron*.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* III, 606.

Zwarts

[Castelein, Matthijs de]

CASTELEIN (Matthijs de) of de Casteleyn, geb. 1485 te Pamele binnen Audenaerde, overl. in diezelfde stad in April 1550. Zijn vader heette Arend Jacobszoon. Matthijs werd in 1508 priester, in 1530 apostolisch notaris, was diaken in de parochiekerk van Pamele, kapelaan van de gilden van St. Barbara en van het H. Sacrament en vooral ook facteur van de kamers van rhetorica 'Pax vobis' en 'de Kersauwe'. Als rederijker was hij niet alleen in eere tijdens zijn leven, toen de magistraat zijner vaderstad zijn diensten geregeld gebruikte bij processien en feestelijke gelegenheden, die artistieke verzorging behoefden, maar zijn roem en invloed als dichter en leermeester der dichtkunst strekte zich uit over geheel Zuid- en Noord-Nederland en hield nog lang na zijn dood stand.

Zijn werken zijn bewaard in de volgende uitgaven: *Pyramus ende Thisbe*, Antwerpen (by Henrick Peeterssen van Middelburgh) z.j.; *De Const van Rhetoriken*, Ghendt by Ian Cauweel, 1555; *hetz. werk benevens de Baladen van Doornijcke*, Ghendt, wed. Gheeraert van Salenson, 1571; herdruk der vorige uitg. met geringe afwijkingen, bij dez. uitgeefster, z.j.; 4e uitg. der *Const*, waarachter de *Baladen van Doornijcke* en voorts de *Historye van Pyramus ende Thisbe* (met houtsneden) benevens de *Diuersche Liedekins* (met muzieknoten), Ghendt by Ghileyn Manilius, 1573-1574; 5e. uitg. van *De Konst van Rhetoriken, item de Baladen van Doornijcke ende de Historie van Pyramus ende Thisbe*, Rotterdam, Felix van Sambix, 1612; 6e. uitg. dezelfde werken bevattend, waarachter nog zijn 'by ghevoecht alle de Liedekens, bij den zelven Autheur op Noten ghestelt', Rotterdam, Jan van Waesberghe de Jonghe, 1616. Voorts rekent men vaak tot zijn werken het zinnespel waarmee de kamer 'Pax Vobis' van Audenaerde tijdens het gentsche landjuweel van 1539 optrad (gedrukt in den bundel *Spelen van sinne* enz. van dat feest); dit vermoeden berust op de in het algemeen zeker onhoudbare stelling dat een dergelijk

spel steeds door den facteur der kamer gedicht moest zijn; niettemin is het zeer wel mogelijk dat hij de dichter was; een der refereynen van hetzelfde feest komt onder de voorbeelden in de *Const* voor, hetgeen evenmin een strikt bewijs levert dat het van zijn hand is.

Ongetwijfeld heeft de Castelein veel meer geschreven; verscheiden kleinere stukken zijn opgenomen onder de voorbeelden der verschillende dicht-

soorten in zijn 'Const van Rhetoriken', o.a. het *Sermoen van Sente Reinhout*, een parodische preek over den heilige der drinkebroers. Hij zelf verklaart (*Const* 212) dat hij 36 esbatementen, 38 tafelspelen 'zom in prenten' (d.i. sommige gedrukt), 12 'staende' spelen van zinne (d.i. voor vast tooneel) en 30 wagenspelen heeft vervaardigd. Van die gedrukte stukken is niets meer bekend. Ook zijn liedekens zullen althans gedeeltelijk reeds tijdens zijn leven gedrukt zijn, daar hij in zijn theorie (*Const* 174) de leerlingen aanbeveelt zijn 'liedekins boucxkin' te lezen. Hij noemt nog met name als zijn werk drie spelen: *Pieters legende*, *Bloedsturtijnghe* (dat in de paaschdagen van 1524 door de kamer Pax Vobis met subsidie der stad te Audenaerde is gespeeld) en *t Vonnesse van Paris van Trooyen*.

De Castelein is een typische figuur van den aanvang der 16e eeuw, wereldsch geestelijke, maar bovenal zich voelend kunstenaar. Hij bezingt het lief en leed van de drinkbank en van de min uit eigen ervaring; hij had ook een zoon, genaamd *Abram*, voor wien hij in 1547, toen deze 28 jaar was, een lijfrente kocht, en die later bij de uitgave van zijn vaders werk geïnteresseerd zal zijn geweest. Als officieele dichter bezingt hij de overwinningen van Karel V en de geboorte van den lateren koning Philips II. De *Historie van Pyramus en Thisbe* besluit hij wel met een geestelijke uitlegging, maar zij is in haar geheel toch ook geenszins tot de stichtelijke poëzie te rekenen. Het meest kenmerkend voor den geest van zijn tijd en voor zijn eigen kunnen is *De Const van Rhetoriken*, zijn hoofdwerk, dat hij in 1548 schreef of voltooide, dat in precieuse, thans moeilijk te waardeeren, zeer vaak ook moeilijk te begrijpen taal de waardigheid der dichtkunst bezingt en de regels voor haar beoefening stelt. Die regels bevatten voornamelijk eischen van vorm, van schoonheid en welluidendheid, in het bijzonder van het rijm. Na Boendale's 'de kunst om de waarheid', predikt de Const van Rhetoriken duidelijk 'de kunst om de kunst', althans om den 'schoonen vorm'.

Hij achtte zich tot het schrijven van zulk een groot opgezet lof- en leerdicht geroepen als aanzienlijk dichter met een levenslange ervaring en zeker ook als man van klassieke opvoeding. De klassieken meende hij te kennen; in de rhetorica van zijn dagen zag hij de rechte voortzetting der oude dicht- en redkunst. Romeinsche dichters en redenaars noemt hij telkens als voorgangers en leermeesters, een enkele maal vertaalde hij uit het latijn, schreef ook zelf latijnsche verzen; klassieke metra kent hij en tracht ze zijn leerlingen door nederlandsche voorbeelden te verduidelijken. De vele dichtkunstjes en knutselwerkjes, waarover men hem gewoonlijk hard valt, veroordeelde hij ook zelf goeddeels als onbeduidende aardigheden. Voor de opsomming en verklaring der versvormen volgde hij hoofdzakelijk een fransch prozawerkje over hetzelfde onderwerp van *Jean Molinet* (uitgegeven door *L'Anglois*, *Recueil d'Arts de seconde Rhétorique*, 1902). Hij staat echter in zijn oordeel zeer onafhankelijk van den waalschen leermeester en verscheidene van zijn merkwaardigste stellingen zijn zeker niet aan dezen ontleend; zoo komt de belangrijke uitspraak over de verslengte overeen met een verklaring van *Vives* en is alzoo ook gegrond op een weliswaar verkeerd toegepaste waarneming bij de klassieken.

De invloed van de Castelein's voorschriften is ook in Noord-Nederland zeer duidelijk merkbaar, en niet alleen bij de latere tot dorpsociëteiten verworpen rederijkkamers, maar juist ook in de 16e eeuw bij hen, die als inleiders van den komenden

bloeitijd worden beschouwd, met name Coornhert en de schrijver der *Twe-spraack van de Nederduitsche Letterkunst* (1584), d.i. waarschijnlijk Spieghel. Met het toenemen der verachting voor de boersche rederijkers is later ook hun zelden meer goed begrepen leermeester een voorwerp van spot geworden. Hoe zijn werk intusschen nog onder de oppervlakte der officieele letterkunde moet hebben voortgeleefd blijkt uit alles wat nog uit de 17e en 18e eeuw van plattelandsdichtkunst over is, gelegenheidsverzen, opschriften, berijmde uitnodigingen van herbergiers. Merkwaardig is dat enkele der voorbeelden uit de *Const* onder hun oorspronkelijke namen 'Ricquerakque' en 'Kokorullen' den weg gevonden hebben naar de bekende verzameling *Koddige en ernstige Opschriften*, waar men ze in de uitgave 1731 aantreft le deel blz. 126 vlg.

De Castelein's portret in houtsnede komt als vignet voor op enkele titels der latere rotterdamsche uitgaven; hij is daar afgebeeld in wereldsch gewaad met baard en knevel en een lauwerkran om het hoofd. De titelbladen zijner werken noemen hem 'priester ende excellent poëte moderne'. Zijn kenspreuk luidde, met een zinspeling op het latijnsche *respice finem* en op zijn eigen naam 'Wacht wel t Slot'.

Zie over hem: *Bibliotheca Belgica*, C 153-160 en de daar opgegeven literatuur; J. van Leeuwen, *Matthijs de Castelein en zijne Const van Rhetoriken* (Utrecht 1894); D.J. van der Meersch, *Kronyk der Rederrykkamers van Audenaerde in Belgisch Museum* 1843, vooral blz. 29 vlg., 49 vlg.; Fr. de Potter in *Versl. en meded. d.k. vlaamsche Acad.* 1891, 88 vlg.; Schotel, *Geschiedenis der rederijkers* en de bekende literatuurgeschiedenissen van Jonckbloet, Kalf en te Winkel; S. Eringa, *La renaissance et les rhétoriciens Néerlandais, M. de Casteleyn, A. Bijns, L. de Heere*, Thèse Paris (Amsterdam. 1920) (vgl. ook de artikelen van denz. schrijver in *Neophilologus* IV, 1919, blz. 97, 228); L. Willems, *Jan Cauweel's inleiding op M. de Casteleyn's Const v. Rhetor.* in *Versl. en meded. d.k. vl. Acad.* 1921, 329; Fr. Kossmann, *Nederlandsch Versrythme* ('s Gravenh. 1922), vooral blz. 17 vlg.

Kossmann

[Castelo, Antonio alias Jacob]

CASTELO (Antonio alias Jacob) of Castello, overl. te Amsterdam omstr. 1684, was lid van onderscheidene spaansch-portug-joodsche rederijkerskamers van Amsterdam. Hij schreef verzen op de *Coro de las Musas* van de Barrios en de *Rumbos beligrosos* van Joseph Pensó.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* III, 607.

Zwarts

[Castro, Joannes a of de]

CASTRO (Joannes a of de), van den Borch, geb. te Leuven 1515, broeder van Nicolaas, eersten bisschop van Middelburg (zie III, 208), kanunnik in de Sint Jan te Utrecht, overleed aldaar 5 April 1588. Hij werd in de Sint-Janskerk begraven, onder een schoone graftombe. Gijsb. Lappius a Waveren had van hem in bezit een handschrift: *Excercitia pia pro poenitente et iis qui digne accedere cupiunt ad S.S. Sacramentum altaris*. 1559/60, werd heer en meester Joannes van der Borch ingesteld in het bezit der vicarij van het altaar van St. Cornelius in de collegiale-kerk te Kapelle. 1571 werd ingesteld in dezelfde vicarij Joannes Jacobi van der Borch. De vicarij was toen vrij door afstand van magister Joannes de Castro, kanunnik. Het recht van voorstelling kwam toe aan den patroon,

Anna, dochter van Peter van den Borch, echtgenote van Rolandus
Johannis wonende te Middelburg. Ten name van den zoon werd aan zijn vader
Jac. van der Borch als procurator

de instelling verleend door oorkonde van den deken van Zuid-Beveland, Arnoldus a Cr an e n d a l en den deken der kerk van Kapelle, Nicolaas van der Veste.

Zie: Foppens, *Bibl. Belg.* II, 607; *Hist. ep. Middelburg*, 72; Grijpink, *Register op de parochiën* (Amst. 1914) I, Zuid-B. 65, 66.

Fruytier

[Castro, Daniel van David Henriques de]

CASTRO (Daniel van David Henriques de), apotheker te Amsterdam, heeft zich op het graveeren van hebreuwsche inscripties in glas toegelegd in de 2de helft der vorigen eeuw, waarvan het Ned. Museum voor Geschiedenis en Kunst een fraaie collectie bezit. De Livraria D.R. Montezinos te Amsterdam bezit een portret van hem. In 1883 liet hij 100 exemplaren drukken van zijn *Een en ander over glasgravure* (Amst. 1883, met twee afbeeldingen).

Zie: *Cat. van de tentoonstelling Het verdwijnend Amsterdamsen Ghetto in beeld* (Amst. 1916) p. 38 en 46 vgl.; *Catalogue de vente de la succession de feu M.D. Henriques de Castro* (Amst. 1899) no. 1793.

Zwarts

[Castro, Moseh de David Henriques de]

CASTRO (Moseh de David Henriques de) schreef in 1743 het fraaie handschrift *Registro das circunçiões* en was lid der portug.-joodsche gemeente van Amsterdam.

Zie: *Catalogue de vente de la succession de feu M.D. Henriques de Castro Mz.* (Amsterdam 1899) no. 500.

Zwarts

[Castro, Mozes Henriques de]

CASTRO (Mozes Henriques de) was een bekend philanthroop te Amsterdam in de eerste helft der 19de eeuw, wiens portret M. Calisch in 1848 als lithographie uitgaf.

Hij was jaren lang voorzitter der Portugeesch-Joodsche Gemeente te Amsterdam. Zijn zoon is de bekende geschiedschrijver van de Portug.-Joodsche Gemeente te Amsterdam David Henriques de Castro Mzn. (dl. I, kol. 589).

Zwarts

[Castro Tartaz, David de Abraham]

CASTRO TARTAZ (David de Abraham) of Castro Tardas, was een bekende uitgever en drukker in Amsterdam omstr. 1660 tot 1698, toen hij Amsterdam verliet. Hij gaf vele rabbinale werken in het Hebreuwsch, Spaansch en Portugeesch uit. Ook verscheen bij hem de spaansche amsterdamschen courant *Gazeta de Amsterdam* in 1675. Hij gaf van zijn gehechtheid aan de portug. gemeente blijk door in 1675 een geïllustreerden feestbundel uit te geven bij de inwijding der portug. synagoge. Jacob de Castro Tartaz, zijn broeder, was deelgenoot in de drukkerij; een andere broeder Yshac (Isaac) was in 1647 te Lissabon ter zake van het jodendom verbrand.

Zie: *Jewish Encyclopaedia*, vol. III, 612; Kleerkooper en van Stockum, *De Boekhandel van Amsterdam*, 741, 742, 775, 820, 1455 en 1503; D.H. de

Castro, *De Synagoge der Port. Isr. gem. te Amsterdam* (den Haag 1875), 34;
Burger, *De Gazeta de Amsterdam in Het Boek*, 1923, 57.
Zwarts

[Cats, Adriaan Cornelisz.]

CATS (Adriaan Cornelisz.), de vader van den dichter Jacob Cats, geb. te Brouwershaven omstr. 1535, overl. aldaar tusschen 5 Oct. 1599 en 1 Febr. 1600, bekleedde in zijn vaderstad verschillende ambten, o.a. die van schepen, burgemeester (1598 en 1599), thesaurier (1572), kerkmeester (1573), weesmeester enz. Het geslacht Cats is afkomstig uit Brouwershaven of omgeving. Het wapen van den dichter wijst op betrekkingen met het eveneens daar inheemsche geslacht *Couwenburch* en met de heerlijkheden Brijdorpe of Klaaskinderkerke, terwijl de vermelding van zekeren *Adriaan Cornelis Adriaansz.* als ambachtsgerechtigde in Brijdorpe in het begin der 16de eeuw waarschijnlijk als een aanwijzing in dezelfde richting beschouwd mag worden.

Adriaan was de zoon van Cornelis Cornelisz. Cats, die in 1536 als stoommeester te Brouwershaven voorkomt en aldaar overleed voor of in 1541. Adriaan's broeder was Matthijs Cats (zie beneden). Zijn eerste vrouw, Leenken Breyde, overleed te Brouwershaven 13 Mei 1579; zijn tweede vrouw, Jolente de Grande, overleefde hem en hertrouwde met jonkheer Jan van Heule. De kinderen uit het eerste huwelijk, onder wie twee zoons, Cornelis en Jacob (die volgen), werden na den dood van hun moeder door een oom en tante opgevoed. Van de kinderen uit het tweede huwelijk is weinig bekend.

Bronnen zie bij Jacob en Matthijs Cats.

Felix

[Cats, Cornelis]

CATS (Cornelis), geb. te Brouwershaven omstr. 1560, overl. aldaar 1625, zoon van den voorgaande, studeerde korten tijd te Douai, maar kon wegens den 'quaden tijd' zijn studiën niet voltooien. Hij vestigde zich in zijn geboorteplaats en bekleedde daar, evenals zijn vader, verschillende ambten, o.a. die van thesaurier (1589), schepen (1590), burgemeester (1602, 1603), etc. Met zijn broeder Jacob begon hij gemeenschappelijk de bedijkingen in Staats-Vlaanderen, waaraan deze een aanzienlijk deel van zijn latere fortuin te danken had. Zijn zoon was Mr. Leonard Cats (zie beneden).

Felix

[Cats, Jacob]

CATS (Jacob), geb. 10 Nov. 1577 te Brouwershaven, overl. 12 Sept. 1660 op zijn landgoed Zorgvliet bij 's Gravenhage aan den Ouden Scheveningschen weg. Zijn vader was Adriaen Cornelisz. Cats (zie boven), lid van de vroedschap in Brouwershaven, zijn moeder Leenken Jacob Jan Breydersdochter, zijn geslacht was niet verwant aan dat der heeren van Cats op N.-Beveland. Jacob had een ouderen broeder Cornelis en twee oudere zusters, waarvan eene Quirina heette. Zijne moeder overleed 13 Mei 1579. Zijn vader hertrouwde met een waalsche. Jacob meende, dat zij uit een verarmd aanzienlijk geslacht stamde, en had aangename herinneringen aan haar. Een zuster van zijn moeder, gehuwd en bemiddeld, kinderloos, vermoedelijk vrezend voor verkeerde invloeden van de uitheemsche stiefmoeder, nam Jacob als haar kind aan. Tot kort voor de geboorte van Cats bleef Brouwershaven aan de spaansche zijde; de hervorming ging er, vooral in de gegoede standen, niet van harte. Een oom van Jacob, Mathias Cats (die volgt), stierf als provinciaal der Minderbroeders te Leuven.

Jacob werd te Zierikzee op studie gedaan en woonde bij den rector Kempin. Op 82-jarigen leeftijd heeft hij heel zijn leven uitvoerig berijmd verteld. Hij deelt dan van zijn verblijf bij dien rector dingen mee, die zijn latere zinnelijkheid kunnen hebben opgewekt. Hij studeerde te Leiden rechten en letteren; zijn inschrijving als student werd echter niet gevonden. Hij promoveerde in de rechten te Orleans. Daarna wilde hij gaarne een reis naar Toskane doen, doch dit werd hem niet toegestaan. Uit verschillende mededeelingen over dezen studietijd in zijn autobiografie blijkt dat hij zeer gevoelig was voor het vrouwelijke; doch hij draagt roem op zijn voorzichtigheid op dit gebied. Hij werd ingeschreven als advocaat bij het Hof van Holland (het jaartal van de inschrijving is niet ingevuld in het register); hij practizeerde eenigen tijd in den Haag en zag er o.a. kans toe een goereesche vrouw, die van tooverij was beschuldigd, vrij te pleiten.

Om van koorts af te komen trok hij naar Engeland, waar hij vooral aan de universiteiten van Oxford en Cambridge verbleef en de piëtistische lessen van William Perkins en Hall hoorde. Zijn

piëtistische ideeën zijn later waarschijnlijk nog meer tot ontwikkeling gekomen door den omgang met Ds. Willem Teellinck te Middelburg. Ook met diens geestverwant Ds. Godfried Udemans te Zierikzee was hij bevriend. Na zijn thuiskomst verbleef hij weder eenigen tijd in den Haag. Daar hij nog steeds niet genezen was, kreeg hij wantrouwen in de officieele medische wetenschap, kwam hij tot de kwakzalvers; een genas hem met een rood poeder (vermoedelijk kinine). Daarna vestigde hij zich als advocaat te Middelburg (1603-1623), op aandrang van den middelburgschen pensionaris Apollonius Scholte. Uit de kaapvaart kwamen daar talrijke processen voort; ook was hij stadsadvocaat. Spoedig had hij meer werk dan hij afkon.

Na een korte verliefdheid op een meisje, dat hij in de Waalsche kerk te Middelburg gezien had, spoedig voorzichtiglijk beheerscht te hebben, toen bleek dat haars vaders financieele positie niet schitterend was, trouwde hij 26 April 1605 met Elisabeth van Valckenburgh, een rijk, mooi meisje, nauwelijks twee jaar jonger dan hij. Zij was geboortig uit Antwerpen, doch tijdens het huwelijk woonden haar ouders te Amsterdam in de Warmoesstraat. Deze heetten Jan van Valckenburgh en Elisabeth Michiels. Het huwelijk werd bevestigd 29 Mei 1605 door Ds. Helmichius. In zijn biografie vertelt Cats, dat hij door zijn vrouw tot de kerk gebracht is. Eerst begin 1607 is hij als lidmaat der Hervormde Gemeente aangenomen. Dit opende hem de ouderlingenbank.

Te Middelburg zijn zeven kinderen uit hun huwelijk gedoopt: Johannes (ged. 21 Sept. 1607, overl. 5 Jan. 1618), Anna (ged. 12 Juni 1609), Helene (ged. 22 Oct. 1610), Elisabeth I (ged. 27 Jan. 1612), Jacobus (ged. 3 Oct. 1613), Cornelis (ged. 5 Juli 1617), Elisabeth II (ged. 5 Oct. 1618). Toen Cats in 1623 Middelburg verliet voor Dordrecht, waren nog slechts Anna en Elisabeth II in leven. Anna trouwde in Mei 1630 met Cornelis van Aerssen van Wernhout, drost van Breda; Elisabeth in Mei 1636 met Mr. Cornelis Musch, heer van Waelsdorp, Nieuwveen en Carnisse, sedert 29 April 1628 griffier van de Staten-Generaal. Na den dood van Musch (Dec. 1650) hertrouwde zij met Dirck Pauw (28 Jan. 1652). Deze was vóór haar eerste huwelijk reeds een serieuze candidaat geweest.

Na 1611, toen met het Bestand de processen minderden, onttrok Cats zich aan de rechtspraktijk. Met zijn broer Cornelis kocht hij voor weinig geld tijdens den oorlog ondergelopen landen in Staats Vlaanderen. Zij werden bedijkt en drooggelegd en maakten somtijds in één jaar den koop en de exploitatiekosten goed. Dit vormde mee den grondslag van Cats' aanzienlijk fortuin. Zelf genoot hij nu het buitenleven te Groede of Biervliet; ook in de buurt van Middelburg op den Munnikenhof onder Grijskerke. Hij was later met indijking en landbouwondernemingen in Engeland, in het graafschap Lincoln niet zoo gelukkig. Deze bedijkingen aan den mond van de Humber o.a. waren door Cornelis Vermuyden reeds in 1620 begonnen; ook deze was een Zeeuw uit Sint Maartensdijk. Bij zijn gezantschap in 1627 maakte hij met het werk van zijn landsman kennis, 8 Nov. van hetzelfde jaar nam hij er een aandeel in. In deze zaken schijnt niet alles eerlijk te zijn toegegaan; men heeft Cats van oplichterij beschuldigd.

Reeds te Zierikzee heeft Cats gedicht, vooral in het Latijn, totdat een 'eerbaer jongeling uit Brabant daer gekomen', wiens naam we ongelukkig

niet kennen, hem de regels van de dichtkunst leerde en hij een 'nieuw vermaeck in de zeeuwsche tael' kreeg. Te Leiden dichtte hij zelfs in het Grieksch, te Orleans in het Fransch. Van al dit werk is niets bewaard gebleven; de ontwikkeling van Cats tot zijn dichterschap kunnen we dus niet nagaan.

Wanneer hij eindelijk op zijn veertigste jaar zijn eerste werk uitgeeft, is hij reeds een geroutineerd rijmer en meester van de taal. Het is niet onwaarschijnlijk, dat zijn kennismaking met Anna Roemersdr. Visscher hem ertoe bracht, als dichter op te treden. Gesprekken met haar over een kwestie in den minnehandel deden hem een gedicht, waarin hij over dezelfde kwestie gehandeld had, te voorschijn halen, oppoetsen en bijwerken. Hieruit ontstonden de emblemata, die in 1618 uitkwamen onder den titel *Maechden-plicht-ofte ampt der jonkvrouwen in eerbaer liefde aenghewesen door Sinnebeelden*. De prentjes gebruikte hij in 1627 nog eens voor zijn *Emblemata moralia en oeconomica*. De Maeghden-plicht werd met een uitvoerig gedicht opgedragen aan Anna Roemers. Hij voegde er een *Harders-clachte* aan toe, die hij later onder den titel *Galathea*, zeer uitgebreid, afzonderlijk uitgaf (1629). In hetzelfde jaar 1618 gaf hij een grooter, zuiver emblematiek werk uit, ook dit met latijnsche, fransche en nederlandsche bijschriften, nl. *Silenus Alcibiadis sive Proteus*. Het nederlandsche gedeelte heet *Sinn'- en Minnebeelden*. De 51 plaatsjes zijn door J. Swelinck gegraveerd naar teekeningen van Adriaen van de Venne.

In 1620 verscheen *Selfstryt, dat is krachtige beweginge van vleesch en geest, poetischer wyse voorgesteld in de persoon en op de gelegentheyt van Joseph*. Beter nog dan in Maechtenplicht leeren we hier den handigen advocaat kennen, die de argumenten voor en tegen kuischheid en toegeven aan zinnelijke lusten weet te groepeeren. Daarop volgde in 1622 *Tooneel der mannelicke achtbaerheyt*, waarin geleerd wordt: 'het wijf sal swijgen en sal duycken; de man sy voocht in syn gesin'.

Op een verwijt uit de opdracht van Silenus Alcibiadis, dat de Zeeuwen zich tijdens het Bestand door Venus niet tot poëzie hadden laten bezielen, wilden de Zeeuwen revanche nemen, zoo ontstond de dichtbundel de *Zeeuwsche Nachtegael*, die in 1623 verscheen. In den zomer van 1622 had Anna Roemers te Middelburg gelogeed; ze was er met vreugde en huldezangen begroet; min of meer onder haar patronaat verscheen de bundel. Vele dichters die er aan meewerkten zijn geestelijk aan Cats verwant. Evenals Cats onderscheiden zij zich hierdoor van zuivere renaissance-dichters als Hooft, dat ze de nationale traditie uit de middeleeuwen meer voortzetten, hoe zeer ze ook soms thuis zijn in de klassieken. Zij volgen meer den volksaard.

Intusschen was Cats in 1621 benoemd tot pensionaris van Middelburg. In 1623 volgde zijn benoeming tot pensionaris van Dordrecht, welk ambt hij dertien jaar bekleedde. In beide betrekkingen toonde hij zich meer administrateur en financier dan wel staatsman, al nam hij deel aan menige belangrijke staatszaak, met name wat betreft de verhouding tot Engeland, waarheen hij van 9 Mrt. tot 30 Aug. 1627 in ambassade was gegaan. Hij kon daar niet op veel succes bogen en keerde bijna onverrichter zake terug. Bij diploma van 26 Jan. 1627 was hij door Karel I van Engeland tot ridder benoemd. Bij testament vermaakte hij dit door hem hoogst kostbaar geachte document aan zijn kleinzoon Johan van Aerssen. In 1630 overleed zijn vrouw, de juiste datum is niet bekend. Zij was twintig maanden ziek geweest. Waar zij begraven werd, weet men niet. Doch 22 Mei 1650 kocht hij een grafkelder

in de Kloosterkerk in den Haag en hij liet daar het lijk zijner vrouw bijzetten.

Cats heeft sterk aan hertrouwen gedacht, doch het is er niet van gekomen. Zijn dochter Elisabeth was te jong voor de bestiering van zijn huishouden. Hij had in zijn dienst een Matthias Havius (reeds in 1633 komt hij als zoodanig voor); deze huwde met Cornelia Baars. Beiden kregen ze de leiding van zijn zaken in handen. Matthias heeft zich ongeveer tot major-domus weten op te werken en ook na zijn dood was zijn weduwe de huishoudster die Cats' volle vertrouwen had en alles naar wensch regelde. Juffrouw Havius was een persoon van gewicht in de omgeving van Cats. Ook de kinderen uit het gezin Havius leefden op Zorgvliet.

Toen in 1629 de raadspensionaris Duyck overleden was, trad Cats, in zijn kwaliteit van pensionaris der oudste stad, als tijdelijk raadspensionaris op. Tegen een vaste benoeming werd o.a. als bezwaar aangevoerd, dat hij een Zeeuw was. Eerst 9 April 1631 werd Mr. Adriaan Pauw tot raadspensionaris benoemd. Reeds gedurende deze tijdelijke waarneming had Cats zich een huis op den Kneuterdijk in den Haag gekocht, waar hij vele jaren heeft gewoond. Na het aftreden van Pauw in 1636 werd hij met algemeene stemmen tot diens opvolger benoemd als raadspensionaris van Holland en West-Friesland. Zijn werkzaamheid als zoodanig heeft niet tot zijn roem bijgedragen.

Zijn eerste dichtperiode loopt tot deze benoeming. Wanneer we haar nu verder overzien, komen we eerst aan zijn groote werk na de Zeeuwsche Nachtegaal, dat in 1625 nog te Middelburg verscheen: *Houwelyck, Dat is het gansch beleyt des echten Staats afgedeelt in ses Hoofstukken Maecht, Vrijster, Bruyt, Vrouwe, Moeder, Weduwe*. Het huwelijk wordt hier gehuldigd als de basis van heel het Christelijk maatschappelijk leven en tot in de kleinste details worden de vorming, de verhoudingen, de plichten en rechten van man en vrouw behandeld, telkens door soms aardig vertelde exempelen toegelicht. Ook hier weer als in al zijn werk openbaart hij bij zijn Calvinisme den piëtistischen drang, om het Christendom in de practijk van het leven te brengen, te strijden voor eerbaarheid en goede zeden in heel het maatschappelijk en huiselijk leven.

Aanvankelijk heeft zijn nieuwe werkkring in Dordrecht hem nog al in beslag genomen naar het schijnt. Eerst in 1632 volgde een nieuw werk van beteekenis: *Spiegel van den Ouden en Nieuwen Tijd*, een groote bundel met 122 zinnebeelden over opvoeding, vrijerij, huiselijke zaken, ambtsbediening en wat niet al. Bij de prentjes staan behalve aardige pittige versjes, allerlei leerrijke aanhalingen uit andere schrijvers. Vooral deze bundel is zeer populair geweest en veel eruit is in de volkswijsheid overgegaan.

Het volgend jaar verscheen *Klagende Maeghden*. Onmiddellijk daarna zette hij zijn omvangrijk werk op touw, dat in 1635 voor de pers gereed was en in 1637 verscheen onder den titel: *'s Werells begin, midden, eynde, besloten in den Trou-ringh met den Proefsteen van denselven*. Nu hij zelf niet meer in het huwelijk trad, wilde hij zijn volk een papieren trouwring geven. Het is eigenlijk een berijmde novellenbundel. Hier schittert vooral de romantische ziel, die in Cats zat. Hij hield van fantastische verbeeldingen, wonderlijke avonturen; hier biedt hij in aantrekkelijke frischheid een gansche rij van zeldzame trouwgevallen, afgewisseld door interessante gesprekken naar aanleiding van den inhoud, o.a. het verhaal van het *Spaens Heydinetje* behoort hiertoe en in latere uitgaven komt ook de vermakelijke historie van *Liefdes*

Vossevel voor. Dit laatste kan een oorspronkelijk verhaal zijn, voor de overige is de oorsprong aan te wijzen, hij heeft ze naar zijn eigen verklaring aan verschillende schrijvers ontleend en ze bewijzen zijn groote belesenheid in oude en nieuwe litteratuur.

Staatszorgen schijnen hem sedert zeer in beslag genomen te hebben. Eerst in zijn ouderdom stroomt zijn poëzie weer. In de vervulling van het gewichtig ambt, dat hij op verlangen van Frederik Hendrik sedert 1636 bekleedde, heeft hij in geen enkel opzicht uitgemunt. Naar zijn eigen verklaring is hem dit ambt steeds zwaar gevallen. Hij was stellig een bekwaam administrateur, maar een staatsman van beteekenis, zooals noodig was voor dat ambt, was hij geenszins; zijn volgzzaamheid maakte het hem intusschen mogelijk met Frederik Hendrik, die geen krachtige, zelfstandige figuur naast zich zou geduld hebben, samen te werken. Tegen de eerezuchtige neigingen en autoritaire daden van Willem II was hij evenmin opgewassen. zooals bleek bij diens aanslag op Amsterdam. De Groote Vergadering van 1651 heeft hij voorbereid, namens de Staten van Holland geopend en gesloten met breedsprakige redevoeringen. Zijn beleid in deze vergadering liet veel te wenschen over, vooral door het weder oprakelen der kwestie van den aanslag van Willem II op Amsterdam bij het overleggen der papieren dienaangaande. Zijn invloed op den loop dezer belangrijke vergadering is overigens zeer gering geweest.

Na de vergadering nam hij op het eind van 1651 ontslag als raadpensionaris. 9 Mei 1645 was hij tot groot zegelbewaarder van Holland benoemd. Hij bleef dit ambt bekleeden tot zijn dood, het registermeesterschap der leenen tot 4 Mei 1660. Op het eind van 1651 kreeg hij nog de opdracht om met Gerard Schaepe en Paulus van der Perre als gezant naar Londen te gaan om den dreigenden oorlog met Engeland te verhinderen. De 74-jarige hield nog latijnsche redevoeringen voor het engelsche parlement en in den staatsraad. Ook ditmaal blonk hij niet uit door staatsmanstalent.

Aangenaam was zijn positie niet; de leden van het gezantschap werden bespot en bedreigd en tijdens zijn verblijf in Engeland brak feitelijk de oorlog al uit door de voortvarendheid van Tromp. In Juli 1652 kwam hij terug. Hij leefde verder ambteloos op zijn landgoed Sorghvliet. Een poging om in 1655 tot raadsheer in het Hol van Holland benoemd te worden mislukte.

In 1643 had Cats van Raden en meesters van de rekening der Domeinen van Holland en West-Friesland een stuk duingrond tusschen den Haag en Scheveningen tot ontginning gekregen. Dat terrein had hij met boomen beplant en het werd een boschrijk lustoord. Tijdens de ambassade in Engeland werd het bouwen eener landelijke woning op Sorghvliet aanbesteed; het bestek is van 25 April 1652. Dirk Pauw van Carnisse, de tweede man van Elisabeth Cats, hield toezicht op den bouw.

Het buitenleven had Cats steeds aangetrokken; daar kon hij het weer genieten. Daar ontving hij zijn vrienden, vooral predikanten. Twee kwamen er geregeld voor hem en zijn volk preeken. De eerzame weduwe Havius zorgde voor de gezelligheid. 'Haer soon, een jongh student, die kan op snaren spelen, Haer dochter doet'er bij een aerdigh Frans gesangk'. Verder leefde hij in al het werk dat de buitenplaats bood, kon hij rustig stil opmerken en er zijn practische levenswijsheid uit distilleeren. Een zoon van de weduwe Havius, W i l l e m , was toen de rentmeester.

In deze laatste levensjaren heeft hij nog weer

veel gedicht. Toen in 1655 de eerste uitgaaf verscheen van *Alle de Wercken van Jacob Cats*, zagen daarin het licht behalve al het vroeger verschenene, als geheel nieuw: *Ouderdom, buytenleven en hofgedachten op Sorghvliet; Invallende gedachten op voorvallende gelegentheden; Afbeeldinge van het huwelick onder de gedaente van een Fuyck; Dootkiste voor de Levendige of Sinnebeelden uyt Godes Woordt, aenwijsende de kortwijligheyt, ydelheyt en onzekerheyt van t menschelyck bedrijf*, waarop *Tsamen-sprake tusschen de dood en een Oud man* en een *tusschen ziel en lichaem* volgden. Ook kwam hierbij nog een herderspel de *Koningklyke herderin Aspasia*, dat in 1655 op den amsterdamschen schouwburg werd vertoond.

In 1658 volgde een berijmde gezondheidsleer: *Tachtig-jarige bedenckingen* en een berijmde teekening van wat hij zoo al deed: *Tachtig-jarig leven en huys-houdinge op Sorghvliet*. Reeds in 1657 was voltooid de reeds genoemde berijmde autobiographie: *Twee-en-tachtig-jaerig leven*, uiterst belangwekkend voor de kennis van zijn levensbijzonderheden, maar vooral ook van zijn karakter. In de beide volgende jaren heeft hij het bijgehouden. Tijdens zijn leven heeft hij het niet willen laten drukken. Eerst in 1700 is het uitgegeven. In handschrift liet hij na *Ghedachten op stapelooze nachten*, dat tot een gedachtenis aan Jan Lambrechts te Brugge gezonden werd en aldaar voor het eerst in 1689 verscheen.

Cats stierf op 12 Sept. 1660 in den ouderdom van bijna 83 jaar. Volgens zijn begeerte werd zijn lijk des avonds naar den Haag gebracht naar zijn dochter Elisabeth Pauw van Carnisse, die in het Huys van Culemborch op de Vijverberg woonde. De stoet bestond uit veertien koetsen met 40 flambouwen. 17 Sept. werd het lijk naast dat van Elisabeth van Valckenburch bijgezet in de graven no. 9 en 10, Cats toebehoorende in de Kloosterkerk. In den pilaar in de nabijheid wijst nog thans een steen de plaats van zijn graf aan.

Bij de familiebijeenkomst aan het sterfhuis moest juffrouw Havius het testament te voorschijn brengen. De nalatenschap van ruim twee en een kwart miljoen gulden ging in twee helften, de eene aan mevrouw Pauw, de andere aan de elf kinderen van mevrouw van Aerssen. Juffrouw en Willem Havius werden goed bedacht. Sorghvliet werd voor 12000 gulden in de kaveling voor mevrouw Pauw ingebracht.

In 1661 ging bij den amsterdamschen tooneeldichter en uitgever Jan Jacobsz. Schipper, een nieuwe druk van *Alle de Wercken* ter perse en deze zijn meermalen herdrukt met mooie prenten verlucht, o.a. in 1700 en 1712. Een minder mooi verzorgde uitgave van *Alle de Wercken* verscheen ook reeds in 1659 te Dordrecht bij Jacobus Savry.

Cats heeft talrijke navolgers gehad. Bij zijn meeste zeeuwsche vrienden is zijn invloed nog niet overheerschend; een groot aantal dordtsche navolgers heeft aanleiding gegeven om te spreken van een door Cats gestichte dichtschool. Deze navolgers zijn echter uitsterft middelmatige rijmers, Cornelis van Beveren, Cornelia Blanckenburg, Anna van Blocklandt, Jacobus Lydius, Johan van Someren, enz. Men vindt hunne namen in de *Beschrijving der Stad Dordrecht* van Matthys Jansz. Balen (1677).

Ook buiten Zeeland en Dordrecht was Cats' invloed groot. Jan Harmensz. Krul, Johan Six van Chandelier, Matthys van de Merwede kunnen hier genoemd worden. Simon van Beaumont, Jan de Brune de Oude, Hofferus zijn Cats' geestelijke verwanten uit Zeeland. Ook in Duitschland was Cats populair en had hij invloed.

Een vertaling van de *Galatea* ofte Harders Clachte in 1636 was de eerste van een gansche reeks duitsche vertalingen. Tusschen 1710 en 1717 verschenen in Hamburg in 8 deelen *Alle de Wercken* vertaald. Ernst Christoph Homburg, A.E. von Raeszfeldt en Barthold Feind waren de vertalers. De laatste had verreweg het grootste aandeel in de zaak en bedoelde er een aesthetische reactie mee tegen de gemaniëreedheid en den bombast der tweede silezische school. Hij wou met Cats aan zijn landgenooten eenvoud en natuurlijkheid leeren.

Ook in de Zuidelijke Nederlanden werd Cats in eere gehouden tot ver in de 19de eeuw toe. Cats' groote populariteit in België bewijst wel, dat het leerstellige van het Calvinisme zich weinig op den voorgrond dringt in zijn werk. Men merkte er niet, dat hij niet roomsch was en genoot van het stichtelijke en zedelijke karakter van zijn werk.

Een standbeeld van Cats staat te Brouwershaven. Zijn geschilderd portret komt tweemaal in het Rijksmuseum te Amsterdam voor, beide door M. Miereveld, een van 1634 en een van 1639. Het museum Boymans te Rotterdam bezit zijn portret samen met juffrouw Havius door J. Mytens van 1650. Na zijn overlijden is een gipsafgietsel van Cats' gezicht gemaakt. Dit afgietsel is tot heden niet teruggevonden. Men raadplege voorts voor geschilderde portretten het bijgewerkte exemplaar van Moes, *Iconographia Batava* in 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam, voor gegraveerde den geschreven kaartcatalogus dezer instelling, ook, hoewel niet volledig, de Jonge van Ellemeet, *Museum Catsianum*, p. 110 vlg.

Een - niet volledige - bibliografie van de werken van Cats vindt men in het *Museum Catsianum* van W.C.M. de Jonge van Ellemeet. De beste moderne uitgave van al zijne werken is uitgegeven door J. van Vloten, Zwolle 1862.

Zie: G. Kalf, *Cats* (in *Gids* 1899, III, 386, IV, 68, ook afzonderlijk); C. Busken Huet, *Jacob Cats* (*Litt. Fant.* I); J.A.F.L. van Heekeren, *Vader Cats* (in *Taal en Letteren*, V, 73); F. Buitenrust Hetteema, *Jacob Cats* (Utr. 1905); G. Derudder, *Un poète Néerlandais, Cats, sa vie et ses oeuvres* (Calais - den Haag 1898); A.S. Kok, *Cats' Sinne- en Minne-beelden* (in *XXste eeuw* 1902, II, 66); H. Jansen Marijnen, *Jacob Cats, een mislukt eerherstel* (in *Studiën* 1910, dl. 74, 497); J.H. de Stoppelaar, *Jacob Cats te Middelburg* (Middelburg 1860); J.G. Frederiks, *Jacob Cats en zijn omgeving* (in *Oud Holland*, VII, 169 en 241); C.A. van Sypesteijn, *Mr. Jacob Cats en zijne nalatenschap* (in *Holland in vroeger dagen* 142); J.A. Worp, *De bronnen van den Trouwingh van Cats* (in *Noord en Zuid* XX); dez., *De Latijnsche vertaling van Cats' Trouwingh* (in *Tijdschr. Mij. Letterk.* VI, 18); A.H. Kan, *Het vertrek van Jacob Cats van Middelburg naar Dordrecht* (in *Tijdschr. Mij. Letterk.* XXXI, 7); J. Postmus, *Jacob Cats* (in *Calvinistische Vertoogen* 162); S. Schroeter, *Jacob Cats Beziehungen zur deutschen Literatur* (Heidelberg 1905).

Prinsen

[Cats, Mr. Leonard]

CATS (Mr. Leonard), geb. te Brouwershaven omstr. 1585, zoon van Cornelis Cats (zie boven), studeerde te Leiden (ing. 25 Febr. 1606), legde in 1614 den eed als advocaat af voor het Hof van Holland, trouwde in 1617 met *Jacomina van Mulywijck* uit Dordrecht, vestigde zich omstreeks dien tijd te Middelburg en werd bij commissie van 24 October 1625 benoemd tot lid van den Raad van Vlaanderen. Hij overleed te Middelburg December 1639, en is begraven in de Koor-

kerk aldaar. Zijn eenig zoontje C o r n e l i s , geboren 1625, was reeds in 1638 overleden.

Bronnen zie volgend artikel.

Felix

[Cats, Matthijs]

CATS (Matthijs), Matthias Felisius, zoon van Cornelis Cornelisz. Cats, broeder van Adriaan (zie boven), geb. te Brouwershaven, studeerde te Leuven, trad al spoedig toe tot de orde der Franciscanen, was achtereenvolgens lector der theologie te Leuven, gardiaan van de kloosters zijner orde te Mechelen en te Leuven en werd 8 Augustus 1576 tot provinciaal zijner orde gekozen. Hij overleed 6 Maart 1576 te Leuven en is begraven in het koor der kloosterkerk aldaar. Van de werken van dezen 'vir eximiae pietatis et eruditionis' zijn bekend: *Catholica praeceptorum Decalogi elucidatio* (Antwerpen, Plantijn, 1573, de tweede druk is opgedragen aan Cunerus Petri, bisschop van Leeuwarden, hetgeen J.G. Frederiks mede aanleiding geeft, bloedverwantschap tusschen beiden te onderstellen) en *Institutionis Christianae Catholica et erudita elucidatio, secundum methodum a Magistro II Sententiarum observatam* (Antw. Plantijn 1575).

Zie: F. Nagtglas, *Levensberichten van Zeeuwen I*, 109, 212; *Zelandia Illustrata*, II, 182; P.D. de Vos, *Kleine bijdrage tot de kennis van de naaste voorouders en familie van Jacob Cats*, in *de Nederlandsche Leeuw*, 1919; J.G. Frederiks, *Mathias Felisius, Cunerus Petri en Jacob Cats in de Katholiek*, deel CI; A.F. Nieuwenhuizen, *Henricus van Biesten, Franciscus Claus etc. in Bijdragen voor de geschiedenis van het bisdom Haarlem*, deel IX.

Felix

[Cats, Cornelius de of van]

CATS (Cornelius de of van), magister, was 1479 deken, decanus jurisdictionis, van Schouwen zooals blijkt uit de rekening van den officiaal van den Domproost te Utrecht. Tevens was hij pastoor van Elkerzee, waar hij 1486 werd opgevolgd door magister Johannes Johannis de Palude, omdat mag. Corn. de Cats was overleden. Reeds 1484/85 komt een magister Jacobus Vriendt voor in het register als deken van Schouwen.

Een Cornelis van Cats, zoon van Laurens, bijgenaamd de Rijke, en diens tweede vrouw, was kanunnik en priester in de St. Lievenskerk te Zierikzee, waar zijn grootvader, Lieven v. Cats, 1398 een kanunnikdij had gesticht. De familie behield het recht van begeving.

Zie: *Archief aartsbisdom Utrecht XXXII*, 270, 293; Grijpink, *Register op de parochiën I*, Scald. 23, 34; S.v. Leeuwen, *Bat. Illustr.* I, 901, 910.

Fruytier

[Cats, Jacob van]

CATS (Jacob van), heer v. Cats (Kats), Catshoek, oud(e) en nieuw(e) Cats (Kats) was, evenals de oudere Johan, die volgt, een der acht kinderen van Jacob van Cats en Margaret(h) a Godschalksdr. Oem v. Wijngaarden. Volgens Nagtglas werd hij door Maria van Bourgondië benoemd tot slotvoogd van Gouda, als hoedanig hij kort daarop door de Hoekschen uit de stad verdreven werd. Blijkbaar is hier evenwel verwarring in het spel met zijn broeder Jan. Wel noemt Walvis

hem, Jacob, en wel op 1484 en 1485 als schout, en op 't laatste jaar als kapitein 'binnen der Goude', ook wederom als schout. Als zoodanig wordt hij trouwens ook genoemd in de beschrijving, die de *Bat. III.* geeft van den strijd in Utrecht, welke eindigde met de gevangenneming van bisschop David, maar die reeds in 1483 plaats greep. De waardigheid van kapitein en kastelein van 't slot te Gouda was anders zijn broeder Johan opgedragen, zoo nog in 1482, toen deze daarmee erfelijk werd beleend. Hoe lang heeft deze die functies bekleed? In het archief te Gouda is slechts te vinden, dat in 1492

Rommer Jacobsz. en in 1494 Jacob v. Borselen het 'kapitein-kasteleinschap' aanvaard hebben.

In het *Register v.d. Commissiën van 1477* (Rijksarchief den Haag) blijkt dat Jacob v.C. 27 Aug. 1488 een commissie als schout en baljuw van Gouda kreeg ter opvolging in die ambten van zijn broeder Jan, wiens naam daar dan met 'wijlen' aangeduid wordt. Iets beter zijn we op de hoogte van Jacobs rol, te Leiden en elders gespeeld. In 1479 was hij betrokken bij den geslaagden aanslag der Kabeljauwen op genoemde stad, waaruit tal van Hoekschen verdreven werden (zie art. Adriaan v. Swieten IV, 851). Verdervinden wij hem, evenals twee broeders (zie bij art. Jan) in den oorlog met Utrecht, dat ten slotte, na een beleg van 11 weken, door de troepen van Maximiliaan veroverd en weer aan den Bisschop onderworpen werd.

Bij genoemden vorst blijken de heeren v. Cats in blakende gunst te hebben gestaan, zooals, wat Jacob betreft, ook uitkwam, 1° door diens benoeming tot schout van Haarlem (13 Jan. 1485), schoon, meen ik, bij geen schrijver vermeld (zie aangehaald *Reg. Rijksarch.*), 2° bij Maximiliaans bezoek aan Dordrecht, waar hij (1486) verschillende heeren (zie wederom art. A v. Swieten) tot ridder sloeg, o.a. den heer v. Cats (van B a l e n, bl. 800; ook hier bestaat verwarring met zijn broeder Johan bij v.d. B a a n, goed evenwel bij N a g t l a s e.a.). In de *Cronyk v. Zeeland(t)* wordt Jacob v.C. als ridder genoemd, en wèl met toevoeging van zijn verschillende waardigheden: baljuw van Zierikzee (vgl. *Chronyck v.d. Graeven v. Zeelandt* 356), waartoe hij, blijkens 't *Reg.* voornoemd, 6 Aug. 1488 commissie kreeg, opperdijkgraaf van Schouwen, 'kamerlinck' van den hertog van Bourgondië. Tevens met bijvoeging van de ook van elders bekende mededeeling, dat hij van koning Maximiliaan al de goederen kreeg, gelegen in de stad Gouda. Bedoeld moet wel zijn 'toebehoorende aan de ongehoorsame ondersaten en inwoonders' van Rotterdam en in dit verband zal men voor het jaartal 1498, dat genoemde *Cronyk* opgeeft, 1488 moeten lezen (vgl. trouwens ook v. L e e u w e n, 917, waar heer Jacob v.C. genoemd wordt ridder, kapitein en kastelein van de stad en het kasteel van Gouda). Verband zal dus moeten gezocht worden met den oorlog tegen de Hoekschen van Rotterdam, waarin de heer v. Cats nog al een rol ten bate van zijn vorst schijnt te hebben gespeeld, waarvoor de genoemde goederen dan de belooning zouden zijn geweest. Ook in dien geest in v. A l k e m a d e's *Jonker Fransenoorlog*, die hem (bl. 121) noemt ridder, bevelhebber en slotvoogd van stad en slot van Gouda en later (bl. 216) hem vermeldt als een groot en getrouw dienaar des Konings, wiens wakkerheid den trouwens ook mislukten aanslag op die stad van B r o e c k h u y s e n en zijn aanhang uit Rotterdam 'grotelyks is hinderlyk geweest'. En de aangehaalde schrijver doet dan 's heeren verplichting aan den vorst uitkomen, die hem op de manier, als boven is gezegd, rijkelijk en eervol had begunstigd en wel kort te voren, gelijk blijkt uit de mede door hem gegeven publicatie van den schenkingsbrief (gedateerd 28 Febr. 1489).

Heeft Jacob nog lang na dezen geleefd? In 1494, 1496 en op 't laatst van 1498 komt zijn naam nog voor, en wel in verband met zijn dijkgraafschap en zonder de (ingeval van dood) gebruikelijke aanduiding van 'wijlen'; evenwel zijn er rekeningen bewaard van de weduwe en erfgename van den dijkgraaf Jacob v. Cats, ridder, in een serie 1492-1501. Zou men hieruit niet mogen afleiden, dat hij tusschen 1498 (1499) en 1501 moet

gestorven zijn? Ook als men daarbij de juistheid aanneemt van de mededeeling, dat een schilderij van Philips den Schoone en Johanna van Arragon (beschreven in *Teg. Staat v. Zeel.* 329) in 1498 of 99 door den hofschilder Jacob v. Laethem vervaardigd is op order van Jacob v. Cats, heer v. Cats, enz. baljuw van Zierikzee; deze zou de schilderij aan Philips geschonken hebben en deze weder aan Zierikzee (*Zel. III.*, 2de verv. (Middelb. 1897) blz. 18).

Bedoelde weduwe was Elisabeth v. Ruyven, dr. van Willem en Agnes v. Rietwijk en zuster van Claas v. Ruyven, echtgenoot van Maria v. Cats (dr. van Anthonis v. Cats en Elisabeth Hubertsdr. v. Matenesse), het rampzalig 'Vrouwken v. Ruyven', dat aan de boutjes van haar bij 't Kaas- en Broodspel te Haarlem doodgeslagen echtgenoot mocht kluiven, volgens 't rauwe rijmpje (bedoeld in IV 508 en te vinden o.a. Wagenaar IV 279). Doch ook met genoemd huwelijk v. Jacob en vrouwe Lijsbeth hangt nog een moeilijkheid, zij 't ook hier van minder belang, samen. Genoemde dame n.l. gaven wij vroeger (V, 866, vgl. ook 861) als vrouw aan Willem Gijsbrechtsz. v. Swieten, op gezag ook van v. Leeuwen 1113 (en vgl. nu ook 902). Maar 1075 schenkt hij haar wel ten huwelijk aan Willem v. S., doch aan Willem, zoon van Boudewijn (zooals een andere v. Swieten, en wel Arend, heer van Leyenburg, in 1467 in den echt was getreden ook met een Maria v. Cats, dr. echter van Wolphert en van N.v. Sabbingen; vgl. V, 853). Doch hoe dit hier ondergeschikte punt ook uitvalle, uit deze plaats blijkt, waarop het ten dezen meer aankomt, dat E.v.R. tot tweeden man aannam onzen dordtschen ridder en zierikzeeschen baljuw, heer Jacob en hem kinderen schonk (om later nog een derden te aanvaarden, t.w. Joost Bever v. Mynden). Die kinderen waren:

1. Willem (zie art.). 2. Jacob, ridder van de duitsche orde in Pruisen, waar hij kinderloos stierf. 3. Catharina, gehuwd met IJsbrand van Schoten, zoon van Jan en Agnes v. Mathenesse en vader van de in 1567 in 't Witte Vrouwenklooster te Utrecht overleden Catharina van Schoten. 4. Anna, overl. 1527, echtgenote van den in 1554 gestorven Costyn Ruygrok van der Werve, nalatende Helena, gehuwd met Willem van Immerseel, ridder, zoon van Willem, ridder, burgemeester te Antwerpen en van Maria Draak Willemsdr.

Een Ruygrok van der Werve, en wel Jan of Johan, was de eerste echtgenoot v. Elisabeth, evenals Dirk van der Does, kleinkind v. Dirk v.d.D. en Elisabeth v. Mathenesse. De zoon van dezen nu, Adriaan, rentmeester van de abdij Rijnsburg (1481) en 25 Febr. 1502 overleden, was de 2de echtgenoot van Elisabeth v. Cats (overl. 1477), weduwe van Floris v. Cralingen (zoon van Gijsbert en Simontje Dirksdr. v. Teilingen, terwijl zij zelve, Elisabeth v. Cats (die bij haar 1 en man een zoon Gillis en 2 dochters, beiden non, won), evenals Cornelia en de religieuse Barbara, een dochter was van Jacob v. Cats en Marg. Oem v. Wijngaarden en dus, behalve nog van Lieven, Laurens en Adriaan, ook nog de zuster was van den Jacob van dit artikel en den Johan van het nu volgend.

Bronnen zie onder Willem.

Kooperberg

[Cats, Johan van]

CATS (Johan van), overl. omstr. 1488, ridder, broeder van den voorg., was de oudste zoon van Jacob v.C. en Margaretha Oem v. Wijngaarden. Hij komt ons voor met Adriaan v. Borselen

c.a. op 't punt van aandijken van landen in 1467 en verder als gemachtigde van Zeeland in 1474 (24 Juli), dus onder Karel den Stoute. Doch vooral stond hij in de gunst bij diens opvolgster, Maria van Bourgondië, die hij volgde na haar huldiging te Brielle, evenals de heer van Wassenaar, met wien we ook hem, jagende en maaltijdende met en bij den stadhouder, te Haarlem aantreffen. Aangesteld door haar (zie art. in dit deel) tot slotvoogd of kastelein van het slot van Gouda en kapitein van die stad - het op het Haagsche Rijksarchief aanwezige *Reg. v. Commissiën*, no. 491, boven mede aangehaald, spreekt eig. van kasteleinschap en schoutambt en latere stukken spreken duidelijk van baljuwschap en schoutambacht, door Maximiliaan nog voor hem gecontinueerd. 14 Jan. 1487 - was hij een van de hoolden der kabeljauwsche partij. Tegen hem ontstond 1477 of 1478, uit vrees voor onderdrukking, verzet in genoemde, grootendeels hoekschgezinde plaats bij hen, die hun eisch tot rekening en verantwoording van de inkomsten, den kabeljauwschen regenten in het algemeen opgelegd, niet ingewilligd zagen. Het hieropvolgend tumult dwong dezen tot wijken, de Hoekschen wonnen en, nadat Jan van Montfoort in Gouda (verschenen was, werd van Cats vervangen door Engelbert, graaf van Nassau, heer van Breda, als kastelein en kapitein van het slot en de stad Gouda, aldus van Gouthoeven; evenzo Wagenaar, IV 174). En dat deze benoeming plaats had van uit Gent op 6 Sept. 1478 door Maximiliaan en Maria met beëediging te Brussel 23 Oct. d.a.v. blijkt uit archivalia, waarmee de welwillendheid van den goudschen gemeentesecretaris mij in kennis stelde; doch deze deed hierop ook de mij bevreemdende mededeeling volgen, dat in het z.g. 'officientenboek' na 1471 (Cornelis v. Suytere) tot 1492 (Romme Jacobsz.) geen 'casteleyns' vermeld worden! Zie art. boven.

J. W(alvis) spreekt in zijn *Beschr. der Stad Gouda* 140 eenvoudig van ridder Cats en plaatst foutief deze geheele geschiedenis op het jaar 1485. En v.d. Aa verwacht hem, naar 't schijnt, met bovenstaanden Jacob, Jans broeder, blijkbaar op 't dwaalspoor gebracht door Scheltema, *Staatk. Nederl.* I 238, die trouwens alleen melding maakt van Jacob, van wien hij in dit verband echter slechts zegt, dat hij 'destijds' kapitein en kastelein van de stad en het kasteel v. Gouda was (de *Bat. III.* evenwel noemt alleen Jan v.C. kastelein 'van der Goude', zonder echter melding te maken van bovenstaand voorval). Als zoodanig noemt hem *Walvis* (a.w. 70), nochtans op het jaar 1483, terwijl hij Jacob v.C. opgeeft als schout op 1484 en 1485 en op het laatste jaar als kapitein en wederom als schout (zie bij art. Jacob).

Eigenaardig genoeg, vermeldt Nagtglas, *Levensber. v. Zeeuwen* I, 112, die beiden noemt, evenals v.d. Aa, ook al weer, dat Jacob door Maria tot slotvoogd van Gouda benoemd was en kort daarop door de Hoekschen verdreven werd, wat J.v.d. Baan, *Wolfaartsdijk* 541 niet gedaan had, die weer Jan v.C., ridder, kastelein van Gouda noemt (zonder evenwel de verdrijving aan te roeren).

Evenwel kort na dit verblijf aldaar moet het geschied zijn, dat, door toedoen van Willem v. Egmond, die toen te Arnhem lag, heer Jan v.C. benoemd was tot kastelein van Leerdam tegen de Gelderschen. Maar dezen overvielen weldra het stedeke, waarop heer Jan met de zijnen lafhartig het slot zonder strijd ontruimden (1479).

Met Lievijn, jongeren broeder van Jan, wordt deze genoemd onder andere kabeljauwsche hee-

ren, tegenwoordig bij de relletjes in den Haag, van waar ze evenwel kort daarop zich begaven naar Delft om in eerstgenoemde plaats opnieuw te beginnen als de inmiddels er verschenen stadhouder, de heer van der Veere, van daar weer vertrokken was. Deze werd als zoodanig vervangen door Joost van Lalaing. Dit was door toedoen vooral van de kabeljauwsche edelen, die, de gunst van Maximiliaan zoekende, dezen vorst, toen hij na zijn overwinning van Guinegate, tot herstel van de rust in Holland aldaar verscheen, op zijn verzoek een groote bede toestonden. Onder hen ook Jan v. Cats. Dezen werden dan ook met regeeringsposten door Maximiliaan zeer begunstigd, vooral nadat, terwijl Leiden door Reyer van Broekhuysen en de Hoekschen verrast werd (1481), Dordrecht, Gouda, Schoonhoven en Oudewater weder door de Kabeljauwschen bemachtigd waren. Zoo kwamen dezen overall aan de bovenhand, zeker toen Leiden weer onderworpen was (zie ook bij Jacob). Nu werd Utrecht het bolwerk der Hoekschen. In den utrechtschen oorlog, waarbij ook de burggraaf van Montfoort als beschermer van Broekhuysen betrokken was, trad ook Jan v.C. op; aan de zijde natuurlijk van Maximiliaan, die tevens de bondgenoot was van bisschop David van Bourgondië, in diens twist met zijn hoofdstad.

Deze kerkvorst, de verovering van het huis ter Eem door de Amersfoorters (bondgenooten van de Utrechtschen) op de eersten willende wreken, verkreeg daartoe van den hollandschen stadhouder hulp troepen onder den vermaarden Petit Salisar, Jacob van Boschuyzen, baljuw van Rijnland (zie art.) en Jan van Cats. De Amersfoorters vielen in een hinderlaag en werden geheel verslagen. Doch dit was slechts een episode van den oorlog. Of Jan v.C. b. v. de hollandsche nederlaag bij 't blokhuis aan de Vaart heeft medegemaakt, blijkt niet, doch feit is het, dat in 1482, nadat Engelbert van Nassau tegen een geldsom zijn kasteleinschap van Gouda Maximiliaan weer had opgedragen, deze heer Jan v.C., ridder, daarmee weder heeft belast, dien zij (die van Gouda) 'over vijf jaren gerefuseerd hadden ende niet hebben en wouden' (v. G o u t h o e v e n 529). En bij Maximiliaans 3e bezoek aan Holland helpt hij, blijkbaar tevens baljuw en schout (zie art. Jacob) hem te Gouda mede ontvangen. Dat Jan intusschen nog bij de utrechtsche zaken betrokken was, leeren *Kameraarsrekeningen* (vermeld in *v.d. Monde's Tijdschr.* 1844, blz. 45), die laten zien hoe o.a. aanzienlijke Hollanders zich in de stad Utrecht bevonden: Jacob v.C., schout van Gouda (doch zie art.), Jan v.C. en hun broeder Adriaan, behoorende tot den aanhang van bisschop David, aldaar teruggekeerd. Maar weldra kwam aldaar weer een einde aan hun heerschappij door toedoen van v. Zuylen v. Nyeveld, wiens benden, na diens heldendood, het na hevigen strijd winnen van de heeren v. Cats, als hoofdlieden der Hollanders vermeld. Evenals hun tegenstander moet Adriaan bij die gelegenheid gevallen zijn (*v.d. Monde's Tijdschr.* 1844, blz., 51; *Bal. III.* spreekt, 916, alleen van Jacob en zijn broeder Adriaan, welke laatste 'daar verslagen bleef met veel van den knechten', maar op bl. 917 heet het: 'en met hem (den Bisschop) wert oock gevangen Jacob v. Cats, schout van der Goude, Heeren Jan v. Cats, Ridder, en Adriaan v.C., sijn broeders').

Van heer Jan vernemen we dan niet veel meer, minder dan van zijn jongeren broeder Jacob, die voorafgaat. Bij zijn vrouw, *M a r g a r e t h a v a n R e i m e r s w a a l*, die hij huwde in 1485 (hetgeen ik afleid uit *N i j h o f f 's Gesch. Bijdr.*, 4de R. IV 409) en die tusschen 14 Jan. 1487 en 27 Aug. 1488 (vgl. art. Jacob) weduwe moet gewor-

den zijn, had heer Jan twee kinderen t.w. 1. Philips, gehuwd met Petronella v. Moerkerke v. Praet (dr. van Lodewijk en van Catharina v. Egmond) en kinderloos gestorven (waarop zijn weduwe hertrouwde met Herman v. Bronkhorst, heer van Batenburg, wien zij 10 kinderen schonk), 2. Margaretha, bij Johan Peters, ridder, president van den Hoogen Raad te Mechelen, moeder van a) Catharina Peters, alias Cats, gehuwd met Jacob Begge, b) Charles, die eerst een v. Pottelberge (hun zoon heette François), daarna een v. Steeland huwde, c) Margaretha met een v. Roilin tot echtgenoot, d) François, die bij een dochter van Schenge een naar hem genoemde dochter kreeg, Françoise, in den echt getreden met den heer v. Houuttuin, heer v. Wayenburg, en ten slotte e) Jeronimo.

Bronnen zie onder art. Willem.

Kooperberg

[Cats, Willem van]

CATS (Willem van), ridder, oudste zoon van Jacob (zie art.) en Elisabeth v. Ruyven, heer v. Cats, Catshoek, Catsrak, Capelle, Bieselingen, Simonspolder, was, naar v. Leeuwens *Bat III.*, luit.-admiraal van Zeeland. Een tocht van hem trouwens in den tijd van den oorlog met de Franschen in 1521 wordt beschreven in de *Chron. v.d. Graeven v.Z.* 407. Ook zoo volgens de *kroniek v. Zeeland*, die hem tevens noemt onder de aanzienlijke leenmannen uit Zeeland van Philips van Bourgondië (Oostenrijk), toen deze in 1502 in dit gewest verscheen om de vierschaar te spannen in de abdij van Middelburg. (Of moet het zijn 1501? vgl. I.H. Gosses, *De rechterl. organisatie van Zeeland in de M.E.*, Groningen-den Haag 1917, 12). Nog komt hij met andere heeren, ook van Cats (de bovengenoemde Philips, verder Adolf en Lieven), voor bij den tocht, dien een 1500 engelsche krijgsknechten, van Arnemuiden opgetrokken, in 1509 deden tegen Gelre, waar ze gebruikt werden bij 't beleg van Venlo, maar waarvan zij niet veel later zijn teruggekeerd zonder veel uitgericht te hebben. Dezelfde heeren hebben een geschil (over opslag van bier) met die van Zierikzee, door het Hof van Holland beslist bij uitspraak van 12 April 1510 (Ermerins, *Zeeuwsche Oudheden X*, 178-179).

Deze Willem v. Cats was gehuwd met Maria v. Bruelis, dr. van Anthonis v. B. en van Avezoete v. Vronesteijn. Hun kinderen waren Antonis, Jacob en Machtild die huwde met Lieven v. Cats, Adolfs zoon, haar neef.

Zie: Behalve de alg. werken en kronieken, (vooral de *Chronycke v.d. Graeven v. Zeelandt*), in den tekst genoemd, behalve Scheltema en van Leeuwen: Boxhorn, *Tooneel v. Holland*; Lantsheer, *Zelandia Illustrata*; M. van Balen, *Beschr. v. Dordrecht*; K. v. Alkemade, *Jonker Fransenoerlog* (Rotterdam 1724); K. Burman, *Utrechtsche Jaarboeken III* (Utrecht 1758); (v. Kinschot), *Beschr. der stad Oudewater* (Delft 1747); te Water, *Hoog Adelijk en Adelyk Zeeland* (Middelb. 1761); vooral: J. W(alvis), *Beschr. v. Gouda* (Gouda-Leiden 1714); J. v. d. Baan, *Wolfaartsdijk geschetst* enz. (Goes 1866). Verder nog: d'Ablaing v. Giesenburg, *Ridderschap v. Veluwe* 226; *Tijdschrift voor Gesch., Oudh* enz., red. N. van der Monde, VI (1840), 96; 1844, bl. 54, 51; *Gen. en Her. Bl.* III, 437; *Her. Bibl. N.R.* V, 169; *Alg. Ned. Familiebl.* 1887, 99; 1895, 102; 1901, 118; 1903, 547, 853; *Navorscher* 1894, 34; 1898, 408; 1914, 285; *Jaarb. v.d. Ned. Adel* 1893, 90 vlg. En nog: R. Fruin, *De Rekeningen en andere stukken in 1607 uit de Holl. Rekenkamer naar de*

Zeeuwsche overgebracht (Bourg. Oost. Tijdvak 1433-1584) (den Haag 1909).
Kooperberg

[Cattenburch, Adriaan van]

CATTENBURCH (Adriaan van), geb. te Rotterdam 2 Nov. 1664, gest. te Utrecht 5 Maart 1743. Hij studeerde aan het seminarium der Remonstranten onder Limborch en werd daar in 1686 proponent. Reeds in Januari 1687 werd hij beroepen te Rotterdam. Hij werd 26 Mei 1712 benoemd tot hoogleeraar aan het seminarium en vertrok 17 Augustus naar Amsterdam. In 1731 werd hij voor eenigen tijd belast met het onderwijs in de letterkunde en de wijsbegeerte. Op grond van zijn hoogen leeftijd nam hij 14 Mei 1737 zijn ontslag. Zijn onderwijs werd zeer gewaardeerd, ook door de doopsgezinde studenten. Voor de Broederschap heeft hij zeer veel gedaan, ook financieel. Groote zorg besteedde hij aan de bibliotheek der amsterdamsche gemeente; haar kostbare Grotiana dankt zij aan Cattenburch. Ook voor de geschiedenis der Remonstranten heeft hij zeer veel gedaan; door zijn *Bibliotheca scriptorum Remonstrantium: cui subjunctum est specimen controversiarum inter Remonstrantes et Socinum ejusque asseclas exhibitum ipsissimis scriptorum verbis* (Amsterdam 1728, 12o.) legde hij den grondslag voor de nauwkeurige kennis van het Remonstrantisme. In dit verband moet ook worden genoemd de door hem bewerkte voltooiing van de *Historie van het leven van Huig de Groot*, die door Caspar Brandt was begonnen (Dordrecht 1727, fol.; 2e dr. Dordrecht 1732, fol.). Brandt had het leven van Grotius beschreven 'tot den aanvang van zijn gezantschap wegens de Koninginne en kroone van Zweden aan het hof van Frankrijk'; het overige is van de hand van Cattenburch. Behalve de genoemde werken heeft hij nog geschreven: *Christelijke heilwensch aan de Remonstrantsche gemeente te Rotterdam* (Rotterdam 1712, 4o.); *Spicilegium theologiae Christianae Philippi a Limborch variis dissertationibus historicoecclesiasticis multisque ad praxin promovendum pertinentibus refertum* (Amsterdam 1726, fol.; een gedeelte daarvan werd door hem vertaald in het Nederlandsch onder den titel: *Verhandeling over den eedt*, Amsterdam 1729, 8o.); *Syntagma sapientiae mosaicae* (Amsterdam 1737, 4o.); *XXI Predikation* (Leiden 1731, 4o.) en *XXIII Predikation* (Leiden 1739, 4o.). Cattenburch was ook dichter; wij hebben van hem een *Leven van Israëls koning David in dichtmaat gesteld* (Amsterdam 1744, 4°. 2 dln.).

Zijn geschilderd portret door P.v.d. Werff (1711) is in de remonstr. kerk te Rotterdam en door een onbekend kunstenaar in de remonstr. kerk te Amsterdam: een portret in prent door J. Houbraken.

Zie: te Winkel, *Ontwikkelingsgang der Ned. letterk.*¹ II, 563; Tiedeman, *De Remonstrantsche Broederschap* 16 vlg., 23, 48, 55, 278, 283, 449.

Brugmans

[Cattendyck, Volkert Jansz.]

CATTENDYCK (Volkert Jansz.), geboren te Enkhuizen, datum en ouders onbekend, overleden den Haag 13 Dec. 1571. Wij ontmoeten hem het eerst bij de Watergeuzen 12 Juni 1570; hij dient op het schip van Jan van Troyen, dat voor Emden lag. 15 Juni 1570 was hij bij het Vlie en tegenwoordig bij het gevecht tegen spaansche schepen, waarbij Jan van Troyen gevangen werd genomen; de Spanjaarden jaagden het schip der Watergeuzen bij Huisduinen op het strand, maar de opvarenden wisten te ontkomen. Het gelukte Cattendyck weer in Emden te komen; later nam hij dienst

op het schip van kapitein Roobol en werd diens luitenant. In Mrt. 1571 neemt hij aan de stoutmoedige landing bij Schellingwoude deel. Daarna doet hij een kruistocht op de kusten

van Frankrijk en Noorwegen en komt 17 Juni 1571 op de Eems bij Emden terug. De daar liggende schepen der Watergeuzen werden 23 Juni 1571 door de spaansche vloot onder admiraal B o s c h u y z e n verslagen, en Cattendyck behoorde tot de vele gevangenen. Daar hij een der voornaamste was, werd hij naar Caspar de Robles opgezonden om ondervraagd te worden. Later zat hij op de Gevangenpoort in den Haag gevangen, begin Dec. 1571 werd hij daar nogmaals verhoord en 13 Dec. 1571 met het zwaard gerecht.

Zie: van Vloten, *Nederl. Volksofst.* (1858) I, 322; Franz, *Ostfriesland und die Nederl.* 199-200; Smit, *den Haag in den Geuzentijd*, 152.

Vogels

[Cauwegom, Joannes van]

CAUWEGOM (Joannes van) of Canegoutius, zoon van Lodewijk en Cathelyne van der Eygen, geb. te Gheel, priester, notarius publicus, kanunnik te Tholen, overleed als pastoor in den omtrek van Brussel 1599.

Zestien jaar verbleef hij te Tholen, toen 1577 de stad werd ingenomen, in de kapittelkerk werd geplunderd en gebeeldstormd, en de kanunniken, behalve één, elders een toevlucht moesten zoeken. Omstreeks 1580 kwam J.v.C. zich te Gheel vestigen, waar hij een kanunnikdij verkreeg in de St. Dymphnakerk. Wegens zijne bekende koningsgezindheid en gehechtheid aan de katholieke Kerk moest hij 1583 elders een veiliger schuilplaats zoeken. Toen hij 1585 weerkeerde in zijne geboorteplaats, ontsnapte hij ternauwernood door overhaaste vlucht aan zijne belagers. Hoynck v. Papendrecht noemt hem Joannes Canegoutius in het drietal oorkonden van het kapittel van Tholen, welke hij uitgaf. 24 Dec. 1588 wordt J.v.C., de oudste der kanunniken, als procurator aangesteld om de bezittingen van het kapittel te beheeren. 12 Dec. 1588 geeft de aartsbisschop van Mechelen op verzoek hem daartoe de noodige bevoegdheid. Opnieuw wordt 9 Dec. 1594 J.v.C., die evenals in 1588 nog te Brussel verblijf houdt en de oudste der zeven nog in leven zijnde kanunniken is, als procurator erkend. Tijdens zijn verblijf te Tholen was hij driemaal rentmeester van het kapittel geweest en dus zeer bekend met de eigendommen en rechten.

Zie: P.D. Kuyt, *Gheel vermaard door den eeredienst der H. Dymphna* (Antw. 1863) 285; Hoynck v. Papendrecht, *Analecta Belgica* III, dl. II, 251-262.

Fruytier

[Cauwenberg, A.J.V.]

CAUWENBERG (A.J.V.), van wien verder niets bekend is, schreef een *Omstandig verhaal van het voorgevallene te Middelburg in 1787. In Holland 1796*, 8o.

Zie: de Wind, *Bibl. der Ned. geschiedschrijvers, Aanhangsel 25*.

Brugmans

[Cecil, sir Edward]

CECIL (sir Edward), geb. 29 Febr. 1572, stierf 15 Nov. 1638. Zoon van sir Thomas C., lord Burghey, diende hij sedert 1596 in de Nederlanden onder Francis Vere als ruiteroverste en onderscheidde zich bij Nieuwpoort, Oostende en Grave, 1602 als ritmeester, 1604 als kolonel, 1606 kommandant van Doesburg, 1610 der engelsche troepen voor Gulik, waar hij van koning Jacobus den titel van generaal verwierf, benevens van de Staten een gouden keten met penning. Uitnemend

veldoverste en goed hoveling was hij verder in engelschen dienst en voerde 1625 als lord Wimbledon het bevel over de engelsche expeditie tegen Cadix.

Vgl. over hem: *Dict. of Nat. Biogr.* i.v.; *Het Staatsche Leger*, dl. II-IV en de berichten over genoemde wapenfeiten.

Blok

[Ceratinus, Jacobus]

CERATINUS (Jacobus), eigenl. T e y n g geheeten, priester, geb. te Hoorn, waarnaar zijn grieksch-

latijnsche naam, overl. te Leuven 20 April 1530.

Hij was een voortreffelijk taalgeleerde, vooral in het Grieksch en Latijn, en werd daarom door Erasmus hoog geschat en geprezen. Te Leuven had hij verschillende leerlingen gewonnen voor de studie der klassieke talen. Hij hoopte op een leerstoel in het nieuw op te richten college van Busleiden, doch te vergeefs. Een zijner leerlingen, Rescius, werd aldaar professor in het Grieksch. Ceratinus verliet Leuven in 1518 en trachtte een school op te richten te Doornik. De pest en de oorlog verdreven hem, waarop hij naar Duitschland de wijk nam, uitgenoodigd door Erasmus. Omstreeks 1525 was hij professor te Leipzig en verbleef daarna weder te Leuven. Hij werkte onvermoeid aan de uitgave van twee werken: zijn grieksche woordenboek en zijn tractaat over de uitspraak van het grieksch: *Dictionarius Graecus praeter omnes superiores accessiones ingenti vocabularum numero locupletatus*, etc. (Basil. 1524), met een voorrede vol lof door Erasmus, en *De sono graecarum litterarum* (Col. 1529.)

Zie: T. N e v e , *Mémoire college des Troislanguages* (Brux. 1856) 51, 199, 200; F o p p e n s , *Bibl. Belg.* 508-509; *Annuaire univ. Louvain* 1874.

Fruytier

[Chaillou, François]

CHAILLOU (François), geb. 1626, was een Franschman van afkomst. 5 Juni 1655 liet hij zich te Leiden inschrijven als theologisch student. Het voornaamste deel zijner opleiding zal hij daarbij wel aan het seminarie der Waalsche Kerken hebben gekregen, althans aan die inrichting verdedigde hij in 1657 stellingen. Apr. 1659 praeparatoir geëxamineerd, wordt hij Sept. van dat jaar ter beschikking der Kerken van Zeeland gesteld. 1660 beroept hem de directeur der nederzetting op het eiland Tabago. Ingevolge dat beroep vertrekt hij voorzomer van dat jaar, na beloofd te hebben jaarlijks de waalsche synode op de hoogte te zullen houden, naar de West. 12 Dec. 1664 vinden wij hem weer met verlof in 't vaderland terug. Op dien datum toch wordt, honoris causa, zijn inschrijving in het album der leidsche academie hernieuwd. Apr. 1668 komt hij voor als predikant der Kerk van Orbeeck, in la Haute-Normandie. 14 Apr. 1669 was hij echter weer op Tabago. Apr. 1672 blijkt hij beroepen naar Suriname, wat spoedig daarop zijn verhuizing ten gevolge moet hebben gehad, want 1673 doet hij van Paramaribo uit aan de waalsche synode vragen over doop- en huwelijksgevallen. Uit een bericht van 1678 blijkt dat de moederlandsche autoriteiten toen zeer nalatig waren in de betaling van zijn traktement.

Zie: *Livre Synodal des églises Wallonnes*, T. I (1896) register in voce Chaillon (Mr.) en Chaillou (François).

van Schelven

[Chalmot, Jacques Alexandre de]

CHALMOT (Jacques Alexandre de), zoon van Aemilius Alexandre de Chalmot en Emilie Charlotte de Savoie, geb. omstreeks 1730, gest. te Kampen den 19 Sept. 1801. Hij ging eerst in militairen dienst, waarin hij het tot vaandrig bracht in het eerste bataljon van generaal baron van Aylva. In 1758 nam hij evenwel ontslag uit den dienst en vestigde zich als drukker en boekverkooper te Leeuwarden. Later zette hij de zaak op naam van zijn zoon Hendrik Aemilius, opdat deze hem op den duur gemakkelijk zou kunnen opvolgen. Toen deze daarvoor geen neiging bleek te hebben en naar Indië vertrok, hief de Chalmot in 1778 de

zaak op. Hij vestigde zich te Kampen, waar hij het overige van zijn leven heeft doorgebracht. Hij huwde eerst met Albertina Cornelia Fransen en, na van deze te zijn gescheiden, met Sara Wilhelmina van Laar.

De Chalmot heeft zich vooral met encyclopaedischen arbeid bezig gehouden; de toenmalige maatschappij, die vooral naar parate kennis vroeg, had aan zulke naslawerken behoefte. Het eerst gaf hij uit Chomel's *Algemeen huishoudelijk, natuur-, zedekundig en kunstwoordenboek tweede druk, geheel verbeterd en meer als de helfte vermeerderd* (Leiden en Leeuwarden 1768-1777, 7 dln. 4o.), later nog vermeerderd met een *Vervolg op Chomel* (Kampen, 1785, 9 dln. 4o.). Later zette hij op een *Biographisch woordenboek der Nederlanden* (Amsterdam 1797-1800, dl. I-VIII, 4o.). Dit werk was door hem met medewerking van Meinarde Tydemans en anderen ondernomen, het is evenwel blijven steken in de letter D (Dreb.) door den dood van de Chalmot zelf; het was trouwens zoo groot opgezet, dat aan de geheele voltooiing met recht kon worden getwijfeld. Nog gaf de Chalmot onder den naam Catharina Zierikhoven een *Volkomen Nederlandsch kookkundig woordenboek* (Leeuwarden z.j. 2 dln.).

Een andere werkzaamheid van de Chalmot was de publicatie van rechtsbronnen en andere officieele stukken. Met P. Wierdsma en P. Brandsma gaf hij uit *Oude Friesche wetten met een Nederduitsche vertaaling en opmerkende aantekeningen* (Kampen en Leeuwarden 1782, 2 st. 8o.). Daarna publiceerde hij Melchior Winhoff *Landrecht van Overijssel, met aantekeningen* (Kampen 1782, 8o.) naar den ouden druk van 1559. Een uitnemend hulpmiddel gaf hij in *Register der resolutiën en placaten van de Heeren Staaten van Friesland, 1570-1780* (Kampen 1784, 2 dln. 4o.). Voor de geschiedenis van de restauratie van 1787 en van de volgende jaren gaf hij een nuttige bronnenpublicatie in zijn *Verzameling van placaten, resolutiën en andere authentieke stukken, betrekkelijk tot de gebeurtenissen in September 1787 enz. met de registers en korte begrippen* (Kampen 1794, 50 dln. 8o.), gevolgd door een *Nieuwe verzameling van placaten, resolutiën en andere authentieke stukken betrekking hebbende tot de gebeurtenissen sedert het begin van het jaar 1793* (Kampen 1795, 3 dln. 8o.). Een geheel ander werk was ten slotte zijn *Beredeneerd register op de natuur- en zedekundige beschouwing der aarde en hare bewoonders: naar het hoogduitsch van J.F. Zollner en J.L. Langen* (Amsterdam 1795, 8o.).

Zie: *Boekzaal der geleerde wereld* 1853, 416 vlg.; Bouman, *Geschied. der Geld. hoogeschool* I, XXII, en de gewone biogr. woordenboeken.

Brugmans

[Chalon, Christina]

CHALON (Christina), schilderes en etsster, werd in 1748 te Amsterdam geboren en stierf 13 Dec. 1808 te Leiden, zij was de dochter van den musicus Hendrik Chalon en Susanna van Bulligen, en een nicht van Louis Chalon. Zij huwde met den leidschen organist C.F. Rüppe. Reeds op haar 5de jaar toonde zich haar teekentalent, later was zij de leerling van Sara Troost en van C. Ploos van Amstel. In 1808 werden op de verkooping van de verzameling J. van Buuren vele harer teekeningen en haar volledig etswerk verkocht. Zij teekende op de manier van Ostade; een reeks harer teekeningen werd gegraveerd door P. de Mareen en in 1779 door J. le Francq van Berkhey met verzen uitgegeven (zie ook Fred. Muller 5581: *kleederdrachten van mannen en vrouwen uit het laatst der 18e eeuw*. 1793). Voorts illustreerde zij: Kikkert, *Proeven van etskunstuitspanningen* (Amsterdam 1798).

Teekeningen van haar hand bevinden zich o.a. te Amsterdam, Rijks Prentenkabinet: oude vrouw

met zes meisjes, studieblad met wegende vrouw, boereninterieur, varkens eten geven, drie kinderen bij een onderdeur, twee mannen met vrouw en kindje, de Pinksterbloem; te Haarlem, Mus. Teyler: de eerste pas.

Naar haar ontwerp graveerden J.C. Janson, P. de Mare en Nicolaas van der Worm. Ch. Blanc noemt 23 prenten, welke door haar zelf gegraveerd zijn, meerendeels kinderen, mannen en vrouwen voorstellende.

Zie: R.v. Eynden en A.v.d. Willigen, *Geschiedenis der vaderlandsche schilderkunst sedert de helft der XVIIIde eeuw* (Haarlem 1816-1842), II 352, 353; C. Kramm, *De Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders etc.* (Amsterdam 1857-64), I, 126; C. Immerzeel, *De Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders etc.* (Amsterdam 1843), I, 134; G.K. Nagler, A. Andresen en C. Clausz., *die Monogrammistten etc.* (München 1871-79), I, 2389, II 34; Ch. Blanc, *Manuel de l'amateur d'estampes* (Paris 1854-90) I, 626; Thieme-Becker, *Allgem. Niederl. Künstlerlexikon* I, 269; Fred. Muller, *De nederl. Geschiedenis in platen* (Amsterdam 1863), no. 5581; E.W. Moes, *Aanteekeningen Rijks Prentenkabinet*, afd. prenten.

J.M. Blok

[Chaves, Aron de]

CHAVES (Aron de), 18de-eeuwsche uitgever van hebreuwsche en spaansche boeken, lid der Portug.-joodsche Gemeente te Amsterdam. In 1767 gaf hij de *Dialogo dos Montes* van Rehuel Jessurun uit.

Een andere Aron de Chaves was in 1700 schilder te Amsterdam.

Zie: Kayserling, *Bibl. Esp. Port. Jud.* (Straatsburg 1890), 38.

Zwarts

[Chaves, Jacob de]

CHAVES (Jacob de), zoon van den vermogenden Mozes de Chaves van Amsterdam en broeder van Isaac de Chaves, was een leerling van den begaafden nieuw-hebreuwschen dichter Mozes Haim Luzatto, die zijn drama *La Jeschariem Tehilla* (lof aan de deugdzamen) schreef ter eere van Jacob's huwelijk met Rachel de Vega (da Veiga) Henriques in 1743. Hij woonde des zomers op de fraai gelegen buitenplaats 'Doornburgh' te Nieuw Maarsseveen, dat aan dit deftige portug.-joodsch geslacht toebehoorde.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* III, 683; Jac. Zwarts *Doornburgh in Buiten*, jg. 1923.

Zwarts

[Chevalier, Nicolaas]

CHEVALIER (Nicolaas), ook Chevallier, le Chevallier of le Chevalier, zoon van Jean Chevalier en Maria Collas, gedoopt te Sedan 1 Juni 1661, begraven te Amsterdam 10 October 1720. In 1685 moest hij als protestant uit Frankrijk vluchten; hij kwam toen naar Holland. Hij zal zich toen in Amsterdam hebben gevestigd, waar hij in 1689 in ieder geval woonde. Hij was daar boekhandelaar en drukker, tegelijk ook kunstkooper en stempelsnijder; ook bezat hij een belangrijk kunstkabinet. In 1700 ging hij voor den tijd van twee jaar een associatie aan met den boekverkooper Jacques Tirel, blijkbaar een landgenoot. In 1706 woonde hij te Utrecht. Den 25. Juli 1717 liet hij zich weer bij de waalsche gemeente te Amsterdam inschrijven 'par témoignage de l'église d'Utrecht'. Hij schijnt

zijn laatste jaren in behoeftige omstandigheden te hebben doorgebracht. Den 7. Juli 1689 huwde hij te Amsterdam met Je a n n e T o u l o u s e .

Chevalier heeft zeer veel geschreven en uitgegeven. Den 24. Juli 1691 verkreeg hij van de Staten van Holland octrooi voor twintig jaar voor de

uitgave van de *Histoire de Guillaume le 3me roy de la Grande- Bretagne sur les médailles que lon a frappé pour luy depuis sa naissance jusqu'à ce jour*. Den 27 October d.a.v. verkreeg hij gelijk octrooi voor de *Histoire métallique des grands princes et héros de Nassau, La manière que les anciens peuples et modernes se sont servy pour fraper leur médaille*, en de *Catalogue historique Latin, François et Flamand des médailles antique et moderne qui sont dans le cabinet de Nicolas Chevallier*, "t welk te samen omtrent een groot volume in folio soude uytmaken'. Dit boek verscheen dan ook als de *Histoire de Guillaume III roi d' Angleterre par médaille, inscriptions etc.* (Amsterdam 1692, fol.). Zijn verdere uitgaven zijn: *Remarques sur une pièce antique de bronze trouvée aux environs de Rome* (Amsterdam 1694, 12o.; 3e dr. Utrecht 1704, 12o.); *Wijtloopige verklaringe en wonderbaer gebruyck van den altoos duerende nieuwen en ouden stijls almanack* (Amsterdam 1697, 8o.); *Dissertation sur trois médailles frappées en l'honneur du Roy de France sur la paix de Savoye et de Ryswick* (Amsterdam 1700, 8o.); *Lettre écrite à un ami d' Amsterdam sur la question si l'an 1700 est le commencement du XVIII siècle* (Amsterdam 1700, 8o.); *Explication de deux médailles sur le couronnement de S.M. le Roy de Prusse* (Amsterdam 1702, 4o.). Na zijn vestiging te Utrecht gaf hij daar nog verschillende werken uit: *Catalogus van alle de rareyten welke te zien zyn op de kamer der stad Utrecht* (Utrecht 1707, 4o.); *Relation de la campagne de l'an 1708 et 1709 par médailles* (Utrecht 1709, fol.; 2e dr. aldaar 1711, 4o.; 3e dr. aldaar 1720, 4o.); *Recherches curieuses d'antiquités venues d' Italie, de la Grèce, d' Egypte, et trouvée à Nimègue, à Xanten, au chateau de Wittenburg dans le château de Britten et à Tongres* (Utrecht 1709-1712, fol.; het beschreven kabinet van oudheden is dat van den graaf Favulla, portugeesch gezant, dat later deels aan Papenbroek, deels aan het museum te Leiden, deels aan dat te Dresden, deels aan dat van Wassenaer-Obdam is overgegaan). Te Utrecht gaf Chevalier van omstreeks 1710 tot 1720 de *Gazette d' Utrecht* uit. Zijn verdere werken zijn *XXXVI Chronologische tafelen van Keysers, koningen enz.* (Amsterdam 1710, 8o.); *Liste des plénipotentiaires au congres d' Utrecht* (Utrecht 1713 8o.; ook in nederlandsche vertaling); *Relation des fêtes, données par l'ambassadeur de Portugal* (Utrecht 1714, 8o.); *Dissertation sur la médaille que les magistrats d' Amsterdam ont fait frapper au sujet de la paix conclue à Utrecht* (Utrecht 1715, 8o.). Naar Amsterdam teruggekeerd, gaf hij nog uit een *Catalogue de toutes les raretés de la galerie d'antiquités au dessus de la bourse d' Amsterdam* (Amsterdam 1717, 8o.). Chevalier was blijkbaar een veelzijdig man, wiens kennis echter niet werd geëvenaard door zijn nauwgezetheid en evenmin door zijn eerlijkheid; reeds bij zijn leven werd hij beschuldigd van plagiaat.

Zie: Kleerkooper, *De boekhandel te Amsterdam*, 124, 834 vlg., 1483, 1555 vlg.

Brugmans

[Chillon, David]

CHILLON (David), lid van de academie 'Arbol de las Vidas' (het tegenwoordig portug.-israël. seminarium) te Amsterdam. Hij overleed aldaar vóór 1683.

Zie: Kayserling, *Bibl. Esp. Portug. Jud.* (Straatsburg 1890), 38.

Zwarts

[Christiaens, Aegidius of Gillis]

CHRISTIAENS (Aegidius of Gillis), priester, kanunnik der norbertijner abdij te Drongen, bij Gent, geb. eerste helft der 16e eeuw, overl. na 1625, trad in de abdij 1576 en was omstreeks 1577 pastoor te Hengstdijk, een parochie zijner abdij in Zeeuwsch-Vlaanderen. Toen de Calvinisten te Gent

en in Vlaanderen met geweld zich hadden meester gemaakt van de regeering, 1578, woedde in geheel Vlaanderen een hevige vervolging tegen de Katholieken, in het bijzonder tegen de priesters. In Hengstdijk en in de omliggende parochies werden hun de kerken ontnomen en de priesters verdreven. Pastoor Christiaens met zijn ordesgenoot, den pastoor van het naburige Pauluspolder, zocht een toevlucht te Brugge, doch spoedig werden zij uit de stad gebannen. Terwijl hij in Vlaanderen rondzwierf, werd hij gevangen genomen en na een harde gevangenschap van vele maanden eindelijk losgelaten, 1581. Hij vertrok toen naar Frankrijk en verbleef een tijd te Parijs. Toen de orde in Vlaanderen hersteld was, keerde hij naar Drongen weer, waar hij 1592 supprior was in de abdij en onderpastoor der parochie. Daarna werd hij pastoor te Baerle en 1608 keerde hij weder naar de abdij, waar hij de ambten van cellier, novicenmeester en prior meermalen waarnam. Als prior nam hij 1618 ontslag. 1625 komt hij nog voor als provisor en jubilaris.

Zie: J.J. de Smet, *Recueil des chroniques de Flandres* 1, 662, 664, 667, 674, 676, 678.

Fruytier

[Christianus]

CHRISTIANUS, bisschop van Lithauen, Letovia, verkeerd Lecouviensis, eerste helft der 13e eeuw, overleden 9 Febr. 1271, behoorde tot de Duitse Orde in Lijfland, waar hij met ijver werkte aan de bekeering der heidenen. Hij bracht den koning tot het Christengeloof en werd tot bisschop van het land aangesteld door paus Innocentius IV. Toen na vele moeilijkheden Christianus de bisschopswijding had ontvangen in 1254, moest hij wegens de aanhoudende opstanden en den afval van koning Mindowe voor goed het land verlaten. Hij week uit naar Westfalen en verbleef te Munster in het St. Gregoriushuis zijner orde, dat hem zekere inkomsten afstond. Tijdens zijne reizen bezocht hij meermalen de abdij Iburg O.S.B. In Munster, waar de bisschop de wijdingen nog niet had ontvangen en in Osnabrück, bisdommen, waartoe een gedeelte van het Noorden van ons land behoorde, verrichtte hij vele wijdingen. 7 Sept. 1259 wijdde hij de abdijskerk van Bloemhof, Norbertijnerabdij te Wittewierum, prov. Groningen in tegenwoordigheid van den elect van Munster, Willem van Holte. Den volgenden dag wijdde hij nog vijf altaren.

Zie: Moller, *Die Weihbischof von Osnabrück* 27-31; Wijbrands, *De abdij Bloemhof te Wittewierum* (Amst. 1883); A. Matthaeus, *Vet. aevi Analecta* II (ed. 1738) 158; Eubel, *Hierarchia Cath.* I, 316; Böhmmer, *Regesta imperii* V, 1198-1272, 936.

Fruytier

[Chumaceiro, Abraham Mendes]

CHUMACEIRO (Abraham Mendes) of Chumaseiro, rabbijn bij de Portug.-joodsche Gemeente te Amsterdam. Van hem verschenen verschillende portugeesche predikatiën in druk, die hij in de synagoge hield; enkele zijn ook nog in handschrift bewaard, zij dateeren uit 1738 tot 1740 (Bibliotheek Ets Haim te Amsterdam).

Zie: Kayserling, *Bibl. Esp. Portug. Judaica* (Straatsburg 1890), 38; *Catalogue de vente de la succession de feu M.D. Henriques de Castro Mz.* (Amsterdam 1899), 52 en 99; Mendes dos Remedios, *Os Judeos Portugueses em Amsterdam* (Coimbra 1911) 72.

Zwarts

[Chumaceiro, Aron Mendes]

CHUMACEIRO (Aron M e n d e s), geb. te Amsterdam 28 Jan. 1810, gest. aldaar 18 Sept. 1882. Deze bekende 19de-eeuwsche opperrabijn studeerde aan het port.-israël. seminarium 'Ets Haim' te Amsterdam, waar hij 1846 het Morédiploma behaalde (hoogsten joodsch-theologischen graad). Reeds in 1848 verkreeg hij de koninklijke gouden medaille voor de beste nederlandsche preek. Tegen hem als

predikant ontstond in de portugeesche synagoge een heftige oppositie, daar hij van het traditioneele portugeesch afweek en in 't nederlandsch preekte. Eerst toen hij in 1852 lid van het rabbinale college (Bet Din) werd, gelukte het hem dezen tegenstand te overwinnen en kreeg hij de reputatie een van de beste kanselredenaars van Nederland te zijn. In 1852 begon hij de uitgave van het nog bestaande *Nieuw Israëlitisch Weekblad* en in hetzelfde jaar werd hij rector van Ets Haim. In 1854 begeleidde hij als zoodanig den lateren koning Pedro V van Portugal door de zalen dezer inrichting. Deze voegde hem toen in die portugeesche omgeving toe: 'Het komt mij voor, dat ik in mijn eigen land Portugal ben' en vroeg hem een afschrift der naamborden. Toen Pedro in 1856 den portugeeschen troon beklom, schafte hij de burgerlijke achterstelling der Joden af. Tegenstander van elke liberale strooming in het jodendom, vertegenwoordigde Chumaceiro de ultra-orthodoxe richting. In 1856 aanvaardde hij het voor hem door koning Willem III bestemde opperrabbinat van Curaçao waar toen nog een bloeiende Portug.-israël. gemeente bestond. Op verzoek van den buitengewonen ambassadeur O. v a n R e e s , door den koning gezonden om de hevige verbittering van de hollandsche joden van Coro in Venezuela te kalmeeren, die zich in hun aanspraken verkort zagen, gelukte het chacham (opperrabbijn) Chumaceiro om deze ingewikkelde zaak tot een oplossing te brengen, waarmede alle partijen ten zeerste voldaan waren. Toen hij in 1861 Amsterdam bezocht, werd hem de sinds veertig jaar vacante opperrabbinale zetel der Portugeesche gemeente aangeboden, welk aanbod hij echter afsloeg. Het bleek hem toen, hoeveel vrienden en vereerders hij te Amsterdam achterliet. In 1862 ontstond te Curaçao de vereeniging 'Porvenir', waarover verschil in die gemeente ontstond. In 1863 ontwikkelde zich hieruit de reformgemeente, die in 1866 haar kerk, tempel Emanuel, op Scharlo inwijdde. Al had de opperrabbijn een godsdienstschool gesticht, waarvoor hij een leeraar uit Nederland liet komen, ook in de hoofdgemeente heeft hij geen reformgebruiken kunnen weren. Dat onder zijn opperrabbinat een israël. Reformgemeente ontstaan was, de eenige ooit op nederlandsch grondgebied verrezen, smartte hem diep. In 1869 legde hij zijn ambt neder en ging te Amsterdam wonen. De koning schonk hem een ruim pensioen voor 'de talrijke en trouwe diensten' aan de kolonie bewezen.

Van zijn vier zonen is A b r a h a m (geb. Amsterdam 16 Nov. 1841, gest. Curaçao 19 Aug. 1902) een bekend jurist. Hij verhuisde in 1856 naar dat eiland waar hij o.a. schreef *Is Curaçau te koop?* en *Het kiesrecht in de kolonie Curaçau*.

Zijn zoon B e n j a m i n (geb. Amsterdam 1871) studeerde aan 'Ets Haim' te Amsterdam, werd in 1895 hulpvoorlezer der haagsche portug. synagoge en was vervolgens in die betrekking te Hamburg werkzaam.

Zijn zoon J a c o b (geb. Amsterdam 11 Mrt. 1833, gest. 8 Febr. 1900), bekend als adj. rabbijn (Dajan) en uitgever, werd in 1860 rabbijn der Port. gem. te Amsterdam. Hij was rector van Ets Haim, inspecteur der israël. godsdienstscholen te Amsterdam, bibliothecaris van Ets Haim en uitgever van het *Nieuw Israelietisch Weekblad*.

Zijn zoon J o s e p h H a i m (geb. Amsterdam 3 Juli 1844), studeerde bij zijn vader op Curaçao en was sedert 1867 als rabbijn resp. te Charleston, N. Orleans, Philadelphia, Curaçao en Augusta werkzaam. In 1893 werd hij tot opperrabbijn van Curaçao benoemd. Hij publiceerde verschillende preeken, redigeerde te N. Orleans het weekblad *The*

Jewish South, schreef een hebreuwsch boekje over de vrijmetselarij, dat drie uitgaven beleefde, de eerste spaansch-joodsche geloofsleer *La Revelacion* en *Verdediging is geen aanval*, een apologie des jodendoms tegen een anoniemen Christen over de Messiasverwachting.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* IV, 77 (met portret van Aron); *Encyclopaedie van Ned. W. Indië*, 390; de Castro, *Portug. Synagoge* (den Haag 1875) aant. 34.

Zwarts

[Cinck, Antonius]

CINCK (Antonius), geb. te 's Hertogenbosch 1668, overl. te Dordrecht 10 Febr. 1742, behaalde. als student van het Verken te Leuven bij de promotie van 1687 de vijfde plaats. Na zijn theologische studie behaalde hij den graad van baccalaureus, en werd professor der filosofie in de pedagogie het Verken. 1704 Juni ontving hij de priesterwijding. Hij was ook professor der rhetorica en kanunnik der kathedraal van Luik, krachtens voorrecht der universiteit. 1712 kozen de provisors van het college Craendonk hem tot president; hij bleef dit besturen tot hij 1729 de vlucht nam naar Holland. Cinck was Jansenist, onderwierp zich niet aan de bulle Unigenitus en was de oorzaak van verzet van anderen. 19 Aug. 1729 vertrok hij plotseling naar Delft, waar hij eenigen tijd verbleef, gesuspendeerd. en geëxcommuniceerd door den aartsbisschop van Mechelen; daarna vestigde hij zich te Dordrecht, waar hij in het huis van den jansenistischen pastoor is overleden. 1731 had hij een vlugschrift uitgegeven *Losse renten ofte obligatiën*.

Coppens en Schutjes rekenen hem onder de belangrijke mannen van 's Hertogenbosch.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XI, 425, XVIII, 271, XX, 264; *Mémoires hist. sur la Constitution Unigenitus* II, 219-220; Schutjes, *Gesch. bisdom 's Hertogenbosch* IV, 549; *Bijdragen Bisd. Haarlem* VIII, 300, XVII, 225.

Fruytier

[Claesse, Jan]

CLAESSE (Jan), geb. te den Brief in 1549, ter dood gebracht in Oostende, Nov. 1571; was ongehuwd.

Zijn ouders waren overleden, toen hij in 1568 den Briel verliet en op Vlieland bij een vriend ging wonen. Daar hij zeeman was, voer hij geregeld met een boot, en werd in Mei 1571 door Focke Abels gevangen genomen. Sedert dien tijd bleef hij bij de Watergeuzen, maar zijn naam werd niet op de rol geschreven, evenmin legde hij een eed af. Op 23 Juni 1571 was hij op de vloot voor Emden, toen de Watergeuzen door admiraal Frans van Boschuyzen werden verslagen; met eenige makkers ontkwam hij en bereikte op een schuit Emden. Weldra zeilde hij met de vloot der Watergeuzen naar Dover en was daar behulpzaam om levensmiddelen aan boord der schepen te brengen. Sedert Oct. 1571 diende hij onder kapitein de Loy op 'de Winthont'; begin Nov. 1571 zeilde men naar de vlaamsche kust; Jan Claesse sprong met eenige andere Watergeuzen over op een haringbuis van een oostender poorter, maar werd gevangen genomen. Op 9 Nov. 1571 werd hij door de regeering van Oostende verhoord en weldra op advies van Alva gehangen.

Zie: van Vloten, *Nederl. Volksopst.* 1858, I, 243; aant. uit het Rijksarchief te Brussel.

Vogels

[Claessens, Johannes Gerlacus]

CLAESSENS (Johannes Gerlacus), geb. te Boorsheim 12 Jan. 1747, overl. te Weert 25 Maart 1829, was Norbertijn der abdij te Averbode, waar hij 24 Mei 1767 zijne kloostergeloften had afgelegd. In de abdij bekleedde hij de ambten van subprior en tevens professor der theologie, provisor, kamerling en daarna van prior, 1781. 8 Oct. 1795 werd hij

proost van het klooster der Norbertinessen van Keyzersbosch bij Roermond te Neer. Niet lang bestuurde hij het klooster. Twee jaar later, 10 Febr. 1797, werden de nonnen uit het klooster verjaagd, nadat zij reeds vele dwangmiddelen hadden ondergaan, omdat het klooster niet bij machte was de opgelegde contributie te betalen. De proost had de wijk genomen naar Gulik, na alles vooraf geregeld en het archief gered te hebben, dat 1885 van Deurne naar het Rijksarchief te Maastricht is overgebracht. De bons werden geweigerd en onder krachtig protest verlieten de nonnen het klooster. De proost vestigde zich met de priorin, Th e r . d e B r e f f en 10 nonnen in het leegstaande predikantshuis te Deurne. Wel poogde hij het klooster te herstellen, doch zijne bemoeiingen bleven zonder gevolg. Ten tijde, dat de bisschoppelijke zetel van Luik openstond, 1 Febr. 1818, werd J. Claessens benoemd tot commissarius episcopalis met verblijf te Weert, waar hij tot zijn dood woonde. Hij bezorgde een nederlandsche vertaling met talrijke aantekeningen van het werk *Historia eccl. ducatus Geldriae* van Kn i p p e n b e r g . Het handschrift werd gebruikt en was in bezit van J. H a b e t s en is uitgegeven onder den titel: *Kerkelijke gesch. van het hertogdom van Geldria door Knippenberg*. Ook voegde hij gebeden en hymnen toe aan het boekje van C a e n e n , *Historie van O.L. Vr. v. Cortenbosch* (St. Truyden 1790) 198-279.

Zie: G o v a e r t s , *Ecrivains de l'ordre de Prémontré I* (1899), 123; *De Norbertijner-abdij van Averbode* (Averb. 1920) 250, 255, 265; J. H a b e t s , *Gesch. bisdom Roermond III*, 677.

Fruytier

[Claesz., Allart]

CLAESZ. (Allart), schilder en graveur. Een Allaert Claesz was, volgens v a n M a n d e r , c. 1525 een bekend meester als schilder te Amsterdam. Deze A.C. werd, voor zoover is na te gaan, voor het eerst geïdentificeerd met den graveur A.C. door J a c . d e J o n g h in zijn uitgave van van Mander 1764 I, 236. Zekerheid, dat schilder en graveur dezelfde zijn, hebben wij echter niet. Waarschijnlijker is het, dat de door J. Scorel genoemde utrechtsche goudsmid Alaert de prenten met A.C. gesigneerd heeft. De data der prenten loopen van 1520-1550.

Van de twee schilderijen, die hem worden toegeschreven, bevindt zich het eene in het Rijksmuseum te Amsterdam: schutterstuk met 18 personen, 1534; het andere schilderij, voorstellende Christus en de overspelige vrouw (tryptick), bevindt zich in het Museum te Brussel; ook heeft men wel eens aan hem toegeschreven de gewelfschilderingen in de kerk te Naarden.

Er zijn 200 prenten van A.C. bekend, waarvan 47 met bijbelsche voorstellingen, 44 met mannelijke en vrouwelijke heiligen, 56 met profane voorstellingen, en 50 met ornamenten. Sommige zijn copieën naar H.S. Beham, Aldegrever, A. Dürer, L.v. Leyden; van de meeste is slechts één exemplaar bekend (het Prentenkabinet te Amsterdam heeft er ong. 150).

Zijn portret bestaat als prent door hem zelf en door J. Ladmiraal.

Zie: H i j m a n s , *van Mander* (1884) 1, 353; v. M a n d e r , uitg. 1618, fol. 162*t*. uitgave van 1764 (de J o n g h) 1, 236; A. B a r t s c h , *Le Peintre-graveur* (Weenen 1803-21), XX, 482; J.D. P a s s a v a n t , *Le Peintre-graveur* (Leipz. 1864) III, 34; W e i g e l , *Catal. IV*, (1897); E d . A u m ü l l e r , *Les petits maîtres allemands II*, Jacques Binck, *Allaert Claess* (1893); J. S i x in *Oud-Holland XIII*, 106; J. S i x e n v. K a l c k e n , *Peintres ecclésiastiques du moyen-âge* (Haarl. p. 4); T h i e m e - B e c k e r , *Allgem. Künstlerlexikon VII*, 36; A.v.

Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* 279; de Roever in *Oud-Holland* 1889, 4; v.d. Castele, *Keuren*, 271; G.K. Nagler, A. Andresen en C. Clausz, *die Monogrammisten etc.* (München 1871-79), I, 259, 260; *Nauman's Archiv* XIV, 1868, p. 52; *Kunstchronik* 1894, 187; A.M. Hind, *a short History of engraving and etching* (London 1908), 90, 351; P. Kristeller, *Kupferstich u. Holzschnitt in 4 Jahrh.* (Berlin 1911), 317; E.W. Moes, aant. Rijksprentenkabinet, afd. schilders en afd. prenten; v.d. Kellen, aant. Rijks Prentenkabinet; Emil Jacobsen in *Gaz. d. Beaux Arts* 1907, I, 426.

J.M. Blok

[Claesz, Cornelis]

CLAESZ (Cornelis), geb. te Monster in 1555, ter dood gebracht te Oostende, Nov. 1571.

Hij verloor zijn ouders reeds jong, en bleef tot Paschen 1571 in Monster wonen. Toen nam hij dienst op een convooischip onder kapitein G h e e l a n d t T h y s e n , dat te Schiedam werd uitgerust tot bescherming der haringvisscherij. Drie weken later deserteerde hij, en ging aan boord van het schip van Focke Abels, kapitein der Watergeuzen, met welk schip hij naar Dover zeilde. Hier ging hij aan boord van 'de Winthont' onder kapitein de Loy. Begin Nov. 1571 zeilde men naar de vlaamsche kust en bij het enteren van een haringbuis van een oostender poorter werd hij gevangen genomen. Op 9 Nov. 1571 werd hij door de regeering van Oostende verhoord, en weldra op advies van Alva gehangen.

Zie: v a n V l o t e n , *Nederl. Volksoptst.*, 1858, 1, 243; aant. uit het Rijksarchief te Brussel.

Vogels

[Claesz., Jan (1)]

CLAESZ. (Jan) (1), geb. te Medemblik, data van geb. en overl. onbekend. Als zijn beroep staat vermeld 'febvre'; hij had zich al vroeg bij de Hervormden gevoegd en verzamelde tijdens de predikatiën aalmoezen. Daarom moest hij in 1567 bij de komst van Alva vluchten en werd op 6 Aug. 1569 verbannen, welk vonnis 11 Aug. 1569 werd afgekondigd.

Hoe Jan Claesz op de vloot der Watergeuzen kwam, is niet bekend. Toen admiraal Boschuyzen op 23 Juni 1571 de vloot der Watergeuzen op de Eems had verslagen, maakte hij talrijke gevangenen. Eenigen nam hij mede naar Enkhuizen, waaronder ook Jan Claesz. Hier werd hij voor den magistraat gevoerd om verhoord te worden. Maar deze liet Jan Claesz vrij, omdat hij bewees tegen zijn zin bij de Watergeuzen te zijn en hen slechts door dwang gediend te hebben.

Zie over hem: M a r c u s , *Sententiën*, 202; B r a n d t , *Historie van Enkhuizen*, 140.

Vogels

[Claesz., Jan (2)]

CLAESZ. (Jan) (2), geb. te Sneek, data van geb. en overl. onbekend. Hij komt het eerst als kapitein der Watergeuzen voor in Sept. 1571; hij plundert met zijn schip bij de oostfriesche kust. Begin Oct. 1571 komt hij met andere schepen der Watergeuzen bij de Wadden en verkoopt op 8 Oct. 1571 bij het eiland Juist zijn roof. De graven eischen, dat de Watergeuzen dadelijk hun gebied verlaten zullen en weldra zeilen ze voorbij de Borkumer Balg naar zee terug. In Dec. 1571 behoort hij

tot degenen, die de vloot uit Emden opwachten en de schepen in het Westerackumer diep uitplunderen. Misschien was hij op 1 April 1572 bij de inneming van den Briel.

Zie over hem: Hagedorn, *Ostfr. Handel*, 311; Andrae, *De Friesche Waterg.* in *Vrije Fries*, 3e Reeks, V. 79; van Vloten, *Nederl. Volksofst.* (1858) I, 191; Franz, *Ostfriesland und die Niederl.*, 224; *Defensionales*, 116.

Vogels

[Claeszoon, Jodocus of Ydocus]

CLAESZOOM (Jodocus of Ydocus), gewoonlijk genoemd: heer Joost, overl. 1444. Eerst was hij kapelaan van Hugo, heer van Heenvliet; daarna procurator in het door dezen ten jare 1404 nabij Brielle gestichte Sint-Elisabethsklooster of Ruggeklooster, een convent van reguliere kanunniken dat in 1406 bij Windesheim werd ingelijfd. De in 1419 na Paschen (16 April) gehouden jaarvergadering van het windesheimsche generaal kapittel vaardigde uit het Ruggeklooster Jodocus - 'hij was een cloeck wijs verstandel man' - en uit het klooster Mariënborn bij Arnhem Willem van Heusden, broeder van den prior superior Joh. Vos van Heusden, naar Florence af, waar destijds de paus (Martinus V) zetelde, ten einde van het pauselijk hof voor bovengenoemd kapittel allerlei privilegiën te vragen. Zij werden bij uitvoerige bul van 18 Maart 1420 verleend; tot zoolang op zijn vroegst moesten beide afgevaardigden in Italië blijven. Juli 1420 bevond Jodocus Claeszoon zich weder in het vaderland, namelijk in het vrouwenconvent te Diepenveen; daar had hij kort geleden als opvolger van Johannes Brinckerinck (gest. 26 Maart 1419) het rectoraat aanvaard, nadat vooraf gedurende zijn afwezigheid Joh. Vos van Heusden waarnemend rector was geweest. Hij bleef te Diepenveen rector tot omstreeks 1423. Zeven jaar later ontmoeten wij hem als prior van het Ruggeklooster op de jaarvergadering, die ten gevolge van het in de geschiedenis bekende Interdict (1425-1432) daarheen verlegd was.

Het straks te citeeren handschrift vermeldt op fol. 48^r het volgende: 'Hijr omme sprack hij (Joh. van Heenvliet) mytten procratoer wt den Briel, Fridocus genoemd, die hijr voermaels hadde geweest here hugen van henevliet sijns vaders cappelaen'. Met den aldaar voorkomenden 'fridocus' wordt niemand anders bedoeld dan Ydocus of Jodocus Claeszoon; de naam is een samenvoeging van de afkorting 'fr.' (= frater) en 'idocus'.

Zie, behalve mijn uitgave van 'Handschr. D' (Gron. 1902-04), blz. 16 volg., 22, 91 volg., 105, 195 volg., 218; Joh. Busch, *Chron. Wind.*, ed. K. Grube (Halle 1886), 706; J.G.R. Acquoy, *Het klooster te Windesheim en zijn invloed* II (Utr. 1876), 70 aant. 4, 71, III (Utr. 1880), 42; W.J. Kühler, *Joh. Brinckerinck en zijn klooster te Diepenveen* (Rott. 1908), 99 aant. 2, 101 aant. 3, 143, 146, 214 volg., 219; *Arch. aartsbisd. Utrecht*, XXXIII (Utr. 1907), 338, 401, 416, 463.

Brinkerink

[Clava, Jesajaoe]

CLAVA (Jesajaoe), portug.-joodsch dichter te Amsterdam in de 1e helft der 18de eeuw. Hij vertaalde uit het Hebreeuwsch een gedicht op het joodsche Hamansfeest in het Spaansch *Concio de Purim*, Amsterdam 1728, bestaande uit 110 strophen elk van 9 regels.

Zie: Kayserling, *Bibl. Esp. Port. Jud.* (Straatsburg 1890), 38.

Zwarts

[Clenardus, Nicolaas]

CLENARDUS (Nicolaas) of Cleynaerts, geb. 5 December 1493 of 1495 te Diest, gestorven te Granada 1542. Hij behaalde te Leuven den graad van licentiaat in de theologie en gaf daar in 1520 cursussen in Grieksch en Hebreeuwsch. Reeds in Mei 1528 is Alardus van Amsterdam in briefwisseling met Clenardus, dien hij wel

in Leuven had leeren kennen. Hij schrijft hem uit Amsterdam over zijn plannen om de werken van Rodolphus Agricola uit te geven, en den velen tegenspoed en de treurige ervaring, door Alardus daarbij opgedaan. Teleurstellingen, die Clenardus later nog in hooger mate zou ondervinden bij zijn arabische taalstudie. Daar de vroegstbekende brief van Clenardus gedagteekend is: Maart 1535, verdient die van 1528 ten volle onze aandacht

(zie *Rod. Agricolae Lucubrationes p. Alardum*, Colon. 1539). Hij ondervond veel tegenspoed in kerkelijke betrekkingen, nadat hij priester was gewijd; maar zijn groote aanleg voor de studie der oude talen, en zijn vurig verlangen om Arabisch te leeren gaf hem aanleiding zijn vaderland te verlaten en naar Spanje te reizen, met Fernando Columbus, den zoon van Christoforo, den ontdekker van Amerika, als reisgezel. Te Salamanca begon hij met Grieksch te onderwijzen. Columbus wilde te Sevilla een groote bibliotheek stichten, en wist daarvoor enkele geleerden, waaronder Clenardus, in te nemen. Hij kwam aan het hof bij koning Johannes III te Evora, waar hem de opvoeding van 's konings broeder, prins Hendrik, werd opgedragen. In 1538 verliet hij het hof en vestigde zich te Granada om de studie van het Arabisch krachtig aan te vatten. Zijn hoofddoel was daarbij het mohammedaansche geloof te kunnen bestrijden in zijn eigen taal, door zich grondig op de hoogte te stellen van den Koran en van den godsdienst der Muzelmannen. Hiervoor stak hij over naar Afrika, kwam te Ceuta en te Fez, waar de Sultan, niet met Clenardus' doel bekend, hem voorkomend ontving, en toezegde hem bij zijn studie te steunen. Maar, terwijl hij zich reeds thuis begon te gevoelen en door het lesgeven in de oude talen door velen met ingenomenheid was ontvangen, is hij tegengewerkt door een invloedrijk Portugees te Fez, zoodat hij weldra genoodzaakt werd naar Spanje terug te keeren om niet in gevangenschap en doodsgevaar te geraken. In 1542 maakte hij opnieuw plannen om naar Afrika te reizen; maar een ziekte, vermoedelijk het gevolg van een val van zijn paard, hield hem terug en werd de oorzaak van zijn dood in September 1542. Hij is in het Alhambra begraven. Clenardus beschrijft zich zelf als groot en zwaar van lichaam ('longus et gravi corpore'), hij was geestig en hield van scherps, zooals in zijn vele brieven steeds uitkomt. Daarbij was hij een onvermoeid werker, met groote gaven voor onderwijs in de oude talen, zooals zijn leerboeken bewijzen, die tallooze malen herdrukt zijn en nog tot op het eind der 17e eeuw in gebruik zijn gebleven.

Zijn *Tabula in grammaticen hebraeam*, verschenen in 1529, is meer dan 20 keer herdrukt. De *Meditationes Graecanicae*, uitgegeven in 1531, meer dan 30 maal. De *Institutiones Grammaticae Latinae*, in 1538 gedrukt, schijnen niet zoo hoog te staan en werden slechts twee keer gedrukt. Het boekje is hoogst zeldzaam. Clenardus is vooral bekend door zijn geestige brieven, die hij uit Portugal, Spanje en Afrika aan zijn vrienden heeft geschreven. Zij zijn uitgegeven in 1550, 1551 en 1561, doch het volledigst door Chr. Plantijn in 1566. De portugeesche geschiedschrijver J. de Vasconcellos had in 1902 een geheel nieuwe uitgave van de *Epistolae* in bewerking.

Portretten van hem zijn bekend door Ph. Galle (1608); door Boulonois in *Académie des sciences et des arts* par I. Bullart, Paris 1682, en in Foppens (1739), bl. 903; door Freherus uitgegeven (1688) in *Theatrum*, bl. 1442.

Zie over hem: V. Chauvin et A. Roersch, *Etude sur la vie et les travaux de Nicolas Clénard*, (Bruxelles 1900), een zeer degelijke biographie met opgave van alle vroegere bronnen en bibliographie. Verder de zelfden: *Une lettre inédite de Nicolas Clénard* (Louvain 1902).

Sterck

[Clercq, Pieter le]

CLERCQ (Pieter le), zoon van Filip le Clercq en Aletta van Beuningen, geb. te Naarden in 1692, gest. te 's Gravenhage 20 Dec. 1759. Hij woonde te Goor, Zwolle en Hasselt, zonder dat van een bepaald beroep blijkt. Na 1751 woonde hij in den Haag, waar hij com-

missaris der uitheemsche depêches was van de Staten-Generaal en van de Gouvernante. Hij heeft veel uit vreemde talen vertaald, o.a. gedichten van Boileau en Steele's *Spectator*. Door zijn vertaling naar Boileau *De Mensch dwazer als het Dier* (Utrecht 1712), die P.A. de Huijbert gebruikte voor een nieuwe uitgaaf ('s Gravenh. 1715), werd hij zijdelings betrokken in den poëtenoorlog dier dagen (zie E.F. Kossman, *Nieuwe Bijdr. Gesch. Ned. tooneel*, 64).

Hij gaf uit *De geschiedenissen der Vereenigde Nederlanden sedert den aanvang des vredesjaars 1712 (sic!) tot aan den dood des Prinsen van Oranje. Om te dienen tot een vervolg op J. Blomberts Geschiedenissen* (Amst. 1753, 8°; 2e dr. dez. pl. en j. 8°). Bovendien publiceerde hij: *Geschiedenissen der Vereenigde Nederlanden sedert den aanvang des jaars 1714 tot aan den dood van Z.H. Willem Carel Hendrik Friso om tot vervolg te dienen op de Geschiedenissen van Jean le Clerc* (Amst. 1753, fol. en 4°, I (eenig dl.)). Van dit werk is het merkwaardige, dat het een Oranjegezind vervolg is op een Staatsgezind boek. Le Clercq was ook sterk gewikkeld in den zoogenaamden de Witten-oorlog, waarin het karakter van den raadpensionaris de Witt heftig werd aangevallen. Reeds in 1756 had le Clercq zich gemengd in den strijd om onze verhouding tot Engeland (pamfl. Knuttel no. 18520). Het volgende jaar gaf hij uit *Het karakter van den raad-pensionaris Jan de Witt en zijn fractie, beschreeven door den graaf d' Estrades. Om te dienen tot ophelderinge der vaderlandsche historie voor de jaren 1663-1672* ('s Gravenh. 1757, 8°, pamfl. Knuttel no. 18,564; herdr. no. 18,565 en 18,566). Dit pamflet gaf juist aanleiding tot den strijd, die vele pennen, o.a. die van Wagenaar en E. Luzac in beweging bracht (Knuttel no. 18,567-18,633). Le Clercq was gehuwd met Maria Sprakel.

Portret: zie E.W. Moes, *Iconographia Batava* no. 1567; miniatuur door J.M. Quinkhard in het Panpoëticon Batavum (1734).

Zie: de Wind, *Bibl. der Ned. geschiedsch.* Aanh. 18 vlg.

Brugmans

[Clercx, Tielmannus]

CLERCX (Tielmannus) of Clerici, ook Ghybens genaamd, geb. te Geldrop, overl. te Leuven 3 Oct. 1550, behaalde bij de promotie der filosofie 1516 als student van de Valk de derde plaats van 196. 1523 of 24 verkreeg magister Tielmannus de Geldrop een beneficie of vicarij aan het altaar van O.L. Vr. te Renesse. 4 Juni 1527 behaalde hij den graad van licentiaat in de theologie. Na eerst leeraar geweest te zijn in de Valk, werd hij 1 Jan. 1527 de tweede president van het pauselijk college, door Adrianus VI, den nederlandschen paus, gesticht. Zijn landgenoot, de geleerde Godschalk Rosemond van Eindhoven, was de eerste president geweest. Zijn vriend en studiegenoot de Amsterdammer Corn. Crocus, later Jezuiet, droeg hem de uitgave op van Jac. Latomus' schrijven tegen Phil. Melanchthon. Ook met den H. Ignatius en den Z. Petrus Canisius stond hij in betrekking. 1544 viel hem de eer te beurt om als rector magnificus aan het hoofd der universiteit te staan, terwijl hij 1541 en 1545 optrad als deken der faculteit der vrije kunsten (artes). Na 24 jaar zijn college te hebben bestuurd, overleed hij aldaar en werd in het koor der St. Michielskerk begraven. De minderbroeder Adam Sasbout van Delft hield de lijkrede, afzonderlijk gedrukt en later verschenen in de *Opera Omnia* van Sasbout, 1568, 1575 en 1608 uitgegeven te Keulen (Foppens, *Bibl. Belg.* I, 5). Ze werd ook uitgegeven door Corn. Verburcht in *Opus*

homiliarum F. Adami Sasbout (Lov. 1566) blz. 251-257v. Tilman Clercx stichtte een beurs, 1548, voor arme studenten, die beheerd door het seminarie te Mechelen, in 1880 nog 335 francs opbracht.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XVIII (1882), 95, 106, 116, XXI (1888) 111; de Jongh, *L'ancienne faculté de théologie de Louvain* (1871) 53; *Jaarboekje van Alberdingk Thym* 1892, 14, 81; *Studiën* 11 (1899) 379; Grijpink *Register op de parochiën en altaren*, I, Scaldia 75; v.d. Gheyn, *Catal. manuscr. bibl. Royale* III, 123; Braunsberger, *B. Petri Canisii epistulae et acta* I, 139.

Fruytier

[Cleymans, Philippus]

CLEYMANS (Philippus), Benedictijn te Vlierbeek bij Leuven, van de Congregatie van Bürsfeld, neef van den abt Paradanus, Jansenist, in 1731 gevlucht naar de Kartuziers van Parijs te Schonauwen bij Utrecht.

Zie: *Catalogus sacerdotum refractoriorum* door Tillman van Backhuysen in *Archief voor de Gesch. v.h. Aartsb. Utrecht* II, 171; *Nouvelles Ecclésiastiques* 10 Aug., 10 Oct. 1728.

de France

[Cleyn, Cornelis]

CLEYN (Cornelis), zoon van Hendrik Cleyn en Catharina Petronella Clant, geb. te Leerdam 14 Jan. 1723, gest. te Brielle 2 Jan. 1798. Hij werd den 16. Sept. 1739 te Leiden als theoloog ingeschreven en werd den 1 Sept. 1744 proponent. In 1745 werd hij beroepen tot predikant te Meerkerk, in 1748 te Lekkerkerk, eindelijk in 1757 te Brielle. Daar heeft hij gestaan tot 1785, toen hij zijn emeritaat vroeg en verkreeg. Hij was in eersten echt gehuwd met Geertruid Johanna Coel en daarna met Anna Plemp van Duiveland, die hem overleefde. Van zijn preeken zijn vooral zijn gelegenheidsstoffen bekend gebleven. Hij gaf uit *Bijbels grafschrift van een godvreezende Oostersche Prins uijt het Boek Job, Cap. X vs. 25, 26 en 27 op W.C.H. Friso Princevan Oranje en Nassauw toegepast en uytgesproken op de Begravenis van Zijne Hoogheid den 13 Febr.*

1752 (z.p. en j. 4°.) en *Dank-offer voor de eerstelingen van Neerlands vryheid, bij het vieren van het tweede eeuwgetij der inneming van den Brielle door de Watergeuzen, Gode binnen deze stad op Woensdag den 1. April 1772 ptegtig opgedragen* (Brielle z.j. 8°.). Op theologisch gebied gaf hij uit *De voortreffelijkheid van den Christelijken godsdienst boven de heidensche wijsbegeerte* ('s Grav. 1783, 8°.) en *De verscheining van den Verresen Heiland* (z.p. en j. 8°.). Maar vooral is Cleyn als historicus bekend gebleven door zijn *Verzameling van aanteekeningen op het eerste (en tweede) deel der Vadertandsche historie van ... Jan Wagenaar* (Rotterdam 1790-1791, 8°. 3 dln.).

Zie: Schotel, *Kerkelijk Dordrecht* II, 420; *Cat. bibl. der Maatsch. der Ned. Lett.* II, 128, benevens de gewone biogr. woordenb.

Brugmans

[Clibano, Hieronymus de]

CLIBANO (Hieronymus de) of van den Hove, geb. te 's Hertogenbosch, werd 20 April 1491 door het kapittel van St. Donatiaan te Brugge benoemd tot succentor

en meester in de muziek en zang aan zijne school. Na zijne benoeming keerde de Clibano naar 's Hertogenbosch terug om zijne zaken te regelen. Hoe ook de brugsche kanunniken aandrongen, hij kwam eerst 1 Dec. 1492 te Brugge weer, om zijn ambt te aanvaarden. Ofschoon hij een bekwaam musicus was, kon hij niet voldoen aan de eischen en verwaarloosde hij de opleiding der koorknappen, zoodat hij 16 Aug. 1497 werd ontslagen. Hij behield zijn inkomen en zijn plaats in het koor als clericus, want priester was hij niet, ofschoon dit in *Messenger* wordt beweerd. Wel beproefde hij zijn verloren post terug te krijgen, doch dit gelukte niet. 1501 bevond hij zich onder

de zangers der kapel van den aartshertog Philips den Schoone, die medetogen naar Spanje. In het register der leden van de Lieve Vrouwe broederschap van 's Hertogenbosch komt hij voor met den datum 1501, waarschijnlijk zijn sterfjaar. Hij wordt er muziekmeester van Antwerpen genoemd. Aldaar wordt ook een Nicasius de Clibano vermeld, wellicht een zijner familieleden.

Zie: A.C. de Schrevel, *Histoire du seminaire de Bruges I*, 132, 165-166; E. van der Straeten, *La musique aux Pays-Bas VI*, 292; Fétis, *Biographie universele des musiciens* (2 éd.) II, 324; *Messenger des sciences hist.* (1867), 105-107; *Taxandria XV* (1908), 43.

Fruytier

[Clock, Leenaert]

CLOCK (Leenaert) of **Kl o c k**, een oudste en leeraar, die een belangrijke rol speelde bij de verschillende moeilijkheden in de Doopsgezinde gemeenten omstreeks den aanvang der 17e eeuw. Hij was waarschijnlijk afkomstig uit het keulsche land, maar zeker reeds in Holland vóór 1589, toen hij te Amsterdam zijn eerste *Liedekens* uitgaf, en vóór Mei 1591, toen hij te Keulen deelnam aan de bijeenkomst, die de vereeniging der verschillende Doopsgezinde gemeenten voorbereidde en het zoogen. 'Concept van Ceulen' opstelde; dit leidde tot een 'bevrediging', die de hoogduitsche, friesche en waterlandsche doopsgezinden in hoofdzaak vereenigde. Te Haarlem, waar Clock leeraar bij de Hoogduitschen was, kwam die bevrediging tot stand 8 Mei 1602. In het volgende jaar had Clock werkzaam aandeel in de vergeefsche pogingen om ook met de vlaamsche gemeenten tot een overeenkomst te geraken; toen deze moeite vruchteloos bleek, schreef hij zijn *Christelijcke Waerschouwinge aen de Vlaemsche Broeders* (Leyden 1604). In later jaren ontstond er echter weer verschil van opvatting betreffende enkele punten der kerkleer, waardoor Clock met een groep der strengere Hoogduitschen tegenover de vereenigde gemeente kwam te staan. Reeds in 1608 ondernam Hans de Ries (II, 1209) met drie andere leeraars een reis van Amsterdam naar Haarlem om Clock en de gemeente te bevredigen; in Aug. 1609 schijnt te Haarlem een groote vergadering te hebben plaats gehad. Het doel werd evenwel niet bereikt, de oneenigheid bleef bestaan en leidde ten slotte in 1613 tot de afscheiding van de hoogduitsche leeraren Leenaert Clock, Hans Matthijssen, Jan Schellingh wou w en Ane Anes met hun volgelingen; zij vormden een bijzondere gemeente, die een gedeelte van het 'vermaenhuis' op het Klein Heiligland voor zich afzonderlijk in gebruik hield, en Clock wordt vermeld als hun eerste voorganger. Omtrent deze afscheiding, vooral ook de onderhandelingen en transacties over het 'vermaenhuys' in de eerstvolgende jaren, zijn merkwaardige aantekeningen van een tijdgenoot bewaard gebleven, die weliswaar niet tot Clock's volgelingen behoorde en diens partij ook allerm minst vleit ('Gedachtenisse voor de nacomers' in *Doopsgez. Bijdr.* 1865, 14 v.).

In een register van de leden der 'vereenigde gemeente' te Haarlem van Mei 1618 komt de naam 'Anneken Lenaert clox dochter' voor (*D. Bijdr.* 1865, 19), die haar vader dus in de afscheiding niet gevolgd schijnt te zijn. Een van Clock's liedekens (no. 28 in het *Groote Liedeboeck*) bevat denzelfden naam; in de opvallend gedrukte beginletters der strophen, waaruit een groot aantal persoonsnamen zijn te lezen, vindt men voorts de volgende, die op Clock's gezin betrekking kunnen hebben: Angneesk en Lenarts (no. 27, dezelfde als Neesgen Lenaerts no. 194), Neelgen Lenaerts met haar man Henrick Rommerts, zeven

dochters en een zoon, aangeduid met de beginletters Ge, Le, Ja, Cl, Sy, Ma, Fr. en Ro (dit is de zoon die Rommert heette naar zijn vaders vader, no. 118), H u j c h L e n a e r t s (no. 309, 311). In een 'nota' onder no. 379 vertaalt hij zijn eigen naam in het latijn: Leonardus Campanae; zijn spreuk was 'Volherdende verwintmen'. Onder no. 421 vindt men de dateering: Schoonhoven 5 Julij 1616, waar Clock toen blijkbaar verbleef; de voorrede van zijn *Kleyn liedeboecxken* is ondertekend Schoonhoven 28 April 1616.

Clock's naam is vooral verbonden aan zijn geestelijke liederen, die langen tijd in gebruik zijn gebleven. Daarvan zijn de volgende uitgaven bekend: *Vierentwintig schriftuerticke liedekens* (Amsterdam 1589); *Vyftien schriftuerlycke Liedekens* (Amsterdam 1590); *Veelderhande Schriftuerlijcke Nieuwe Liedekens bij malcanderen vergadert door L.K.* (Utrecht 1593); *hetzelfde* (z.p. 1598); *Het Grootte Liedeboeck van L.C. inhoud. veelderh. schrift. tied..... mitsg. het tweede Liedeboecxken, ghenamt een Hell Cymbaelken des juychens* (Haerlem 1604); *Kleyn liedeboecxken, vervatende sommighe voornaemste Geestelycke liedekens, gebeden ende lofsangen* (Haerlem 1625); de meest bekende en uitgebreidste verzameling verscheen in hetzelfde jaar 1625 te Leeuwarden onder den titel *Het groote Liede- Boeck van L.C. enz. Waer by nu nieuws ghecomen is het derde Liedeboecxken [of] nieuwe Hell cymbaelken Mitsgaders noch ses uyt het cleyn Liedt- Boeck van L.C. Item veerthien van andere verscheydene personen, enz.*

Verscheidene van zijn liederen werden vertaald en vonden een plaats in duitse en zwitsersche doopsgezinde liedboeken (vgl. *Doopsgez. Bijdr.* 1868, blz. 11 en *Wolk an, a.w.*).

Over Clock's leven zie vooral: J.S.S. B a l l o t, *Hans de Ries* in *Doopsgez. Bijdr.* 1864; K. S y b r a n d i, *Toevoegsel* enz. (waarin de reeds genoemde *Gedachtenisse voor de nacomers*) in *Doopsgez. Bijdr.* 1865, 14 v.; vgl. voorts het Register op deze reeks; ook S. B l a u p o t t e n C a t e, *Gesch. d. Doopsgez. in Holland* enz. (1847) I, 321, 323, II 210. Over het liedboek en de daarin te vinden eigennamen: Th.J.I. A r n o l d, *Het 'Grootte Liede-boeck' van L(enaert) C(lock)* in *Bibliographische Adversaria* II (1874-75); R u d . W o l k a n, *Die Lieder der Wiedertäufer* (Berlin 1903) blz. 113 v., 155 v.; S c h e u r l e e r, *Nederlandsche liedboeken* (1912) 24 v.

Kossmann

[Cloo baerd, Petrus]

CLOOBAERD (Petrus), C l o b a r d u s, geb. te Schoondijke, Z. Vlaanderen, in de eerste helft der 16e eeuw, verbleef te Antwerpen en te Leuven of Mechelen. Hij was professor in de latijnsche en grieksche taal, waarin hij eenige jeugdige studenten van adellijken huize onderrichtte. Hij is alleen bekend door zijn werkje in keurig latijn: *Demosthenis Orationis Olynthiacae tres, Latinae factae, interprete Petro Clobardo Scoondykio* (Antv. 1538). Het werkje is opgedragen aan heer L o u i s F e r d i n a n d D a r i a s, zijn begunstiger.

Hij is vermeld bij P a q u o t, *Memoires litt.* I, 40-41; F o p p e n s, *Bibl. belg.* II, 963. Fruytier

[Cloon, Mr. Dirck of Theodoor van]

CLOON (Mr. Dirck of Theodoor v a n), geb. te Batavia in 1688, overl. aldaar 10 Maart 1735; zoon van Mr. Philip Jacob van Cloon, schepen van Batavia en oud-burgemeester van Schiedam. Hij ging op jeugdigen leeftijd naar Nederland, studeerde te Leiden in de rechten en promoveerde aldaar 1 April 1707. Nog geruimen

tijd bleef hij daarna in Holland en vertrok 4 Nov. 1719 in den rang van opperkoopman naar Indië met 't Huys te Assenburgh'. 18 Juni 1720 kwam hij te Batavia aan, ging kort daarop als opperhoofd

naar Negapatnam en werd in 1723 bevorderd tot Gouverneur en Directeur v.d. Kust v. Coromandel. Het volgend jaar keerde hij als Raad-extraordinair naar Batavia terug, waar hij ook werkzaam was als Commissaris-politiek bij den bataviaschen kerkeraad. In 1730 werd hij Raad-ordinair en 19 Oct. 1731 teekenden Heeren-XVII zijn benoeming tot G.G., als hoedanig hij den beruchten Diederick Durven opvolgde. Hij bracht eenige verbetering in de ernstige toestanden, vooral op Ceylon, vanwaar hij den opvolger van den gouverneur Mr. P. Vuyst (die reeds te Batavia gevangen zat), Versluys, eveneens naar Batavia opriep, om zich te verantwoorden over ergerlijke afpersingen jegens de inlanders en portugeesche halfbloeds. Vuyst werd in 1732 te Batavia onthalsd; het proces tegen Versluys, die invloedrijke relaties had, vond geen voortgang.

20 Dec. 1733 zond v. Cloon zijn ontslagaanvraag naar Holland; de beslissing daarop was nog niet aangekomen, toen hij 10 Maart 1735 op zijn landhuis te Molenvliet overleed. Vier dagen later werd zijn lijk op plechtige wijze ter aarde besteld.

Van Cloon was gehuwd geweest met Anthonia Adriana Lengele, die hem overleefde.

De belangrijkste feiten uit zijn bestuur zijn de beide contracten, die hij achtereenvolgens 8 Nov. en 9 Dec. 1733 sloot met den Soenan van Mataram en den Sultan van Bantam; bij het laatste werd de peperhandel in de Lampongs uitgebreid en als monopolie aan de Comp. afgestaan, ter aflossing van de schuld van 600,000 rijksd., die Bantam aan de Comp. had.

Zijn portret bestaat in prent door J.v.d. Schley, en geschilderd door een onbekend kunstenaar in het paleis te Weltevreden.

Zie: M.A. van Rhede v.d. Kloot, *De Gouverneurs-Generaal en Commissarissen-Generaal van Ned.-Indië* (Gravenh. 1891), 86 en 87; Meinsma, *Geschiedenis v.d. Nederl. O.I. bezittingen* (Delft 1872-75) I, 126-128.

Stapel

[Cloot, Nicolaas Jacobsz.]

CLOOT (Nicolaas Jacobsz.), ook genaamd Nicolaas Jacobsse, geb. te Vlissingen, datum onbekend, overl. te Tholen 13 Nov. 1573.

In 1567 wordt hij beschuldigd van beeldstormerij te Vlissingen; 2 Mrt. 1567 had hij de stadspoort van Vlissingen geopend, toen Hack bij Rammekens was. 5 Mrt. 1567 vecht hij bij Oosterweel, en wordt 17 Aug. 1568 verbannen. Cloot voegde zich nu bij de Watergeuzen; einde Febr. 1570 ligt hij met zijn schip op de Eems, en verlaat wegens een twist over het verdeelen der buitgelden het winterleger. Hij zeilt naar Engeland, waar hij in Apr. 1570 is; hij is veel samen met den Watergeus Schoon Michiel, ook uit Vlissingen. In zomer 1570 ontmoeten wij hem als kapitein der Watergeuzen in Engeland; in Dec. 1570 is hij in Wezel en werft daar soldaten aan; in Juni 1571 wordt hij uit de stad Emden gezet. Misschien was hij 1 April 1572 bij de verovering van den Briel door de Watergeuzen; 10 Aug. 1572 wordt hij naar Zierikzee gezonden en bezet de stad 11 Aug. 1572; 23 Apr. 1573 is hij in den zeeslag bij Reimerswaal en neemt een spaansch schip. Hij sneuvelt 13 Nov. 1573 voor Tholen bij een vergeefschen aanslag der Staatschen.

Zie: Franz, *Ostfriesland und die Niederl.* 131, 133, 196; van Vloten, *Nederl. Volksofst.* (1858) I, 160; van Groningen, *Gesch. der Waterg.* 130, 482; Marcus, *Sententiën*, 102; Schravendijk, *Tweehonderdjarig Jubelfeest*, 81.

Vogels

[Cocq, Johannes de]

COCQ (Johannes d e), geb. in den Haag 20 Nov. 1639, overl. aldaar 27 Nov. 1721.
Hij werd 1 Nov. 1659 te Leiden ingeschreven als student in de medicijnen en
promoveerde ald. tot med. doct. op 24 Oct.

1661 na verdediging van een proefschrift *De hydrope*. Hij huwde 6 Aug. 1662 in den Haag met *Theodora Valk* en bewoonde waarschijnlijk een huis in de Oude Molstraat, dat zijn eigendom was. Hij was een in zijn tijd zeer gezien geneesheer en had een drukke praktijk. Omstreeks 1700 heeft hij de praktijk neergelegd en is toen op zijn landgoed 'Engelenburg' onder Eikenduinen gaan wonen. Aldaar is hij overleden en op 4 Dec. 1721 werd hij in de Grootte Kerk begraven. Hij was zeer vermogend. De Cocq had een zeer belangrijke en voor zijn tijd omvangrijke geneeskundige boekerij bijeen gebracht, die hij vermaakt heeft aan het haagsche Collegium Chirurgicum. Deze bibliotheek, waarvan in 1724 zoowel als in 1794 een gedrukte catalogus is uitgekomen, bestond uit 536 werken in 588 deelen. Daarvan zijn thans nog 452 deelen aanwezig, waarvan 377 van vóór het jaar 1700 dateeren. De geheele verzameling, waarvan in 1921 opnieuw een catalogus is vervaardigd, berust thans in het gebouw van het gemeentearchief te 's Gravenhage.

Zie: *W. Moll*, *Een vrijwel onbekende medische boekerij in Meded. v.d. Dienst voor Kunsten en Wetensch. der gem. 's Gravenhage* I, Nov. 1919 afl. II/III, 29-35 en in verkorten vorm in *Ned. Tijdschr. voor geneesk.* jg. 64 (1920) I, 157-160.

Moll

[Cocx, Johannes]

COCX (Johannes), meestal *Rythovius* genaamd naar zijn geboorteplaats Riethoven in N. Brabant, bloedverwant van *Martinus van Riethoven*, den eersten bisschop van IJperen en broeder van *Thomas* (die volgt) en *Quirinus* waarschijnlijk ook van *Gerardus*, evenals hij studenten te Leuven. *Joannes Cocx* overleed aldaar 22 Juli 1569. Hij behaalde als student van de Valk, 1555, de vijfde plaats van 165 bij de promotie in de filosofie. Na zijne studie in de theologie, waarin hij den graad van licentiaat behaalde, werd hij 1560 aangenomen in den raad van de faculteit der filosofie en prof. in de Valk. 1565 werd hij aangesteld als regent van de pedagogie de Valk en sloot een overeenkomst over het onderhoud en herstel der gebouwen enz. 30 Juni 1565. Reeds vier jaar later overleed hij en werd in de St. Michielskerk begraven voor de kapel van het H. Sacrament. Uit zijn grafschrift blijkt, dat hij kanunnik der St. Mariakerk te Utrecht was. Hij bedacht op milde wijze zijne landgenooten door eenige giften ten voordeele van studiebeurzen.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XXI, 1888, 79, 83, 121; *Schutjes*, *Gesch. bisdom den Bosch* II, 229.

Fruytier

[Cocx, Thomas]

COCX (Thomas) van *Riethoven*, overl. 17 Febr. 1611 te Atrecht, broeder van den voorg., behaalde als student van de Valk te Leuven in 1565 de derde plaats bij de promotie der filosofie. Zijn broeder *Quirinus* behaalde het volgend jaar de vijfde plaats. *Thomas* werd professor in de Valk 1566-1570. Tevens studeerde hij in de theologie en de rechten, waarin hij den graad van licentiaat behaalde. Daarna werd hij kanunnik en pastoor van St. Jan te IJperen door den invloed van zijn bloedverwant, den eersten bisschop *Martinus van Riethoven*. 15 Sept. 1584 nam hij ontslag en ontving een kanunnikdij in de kathedraal van Atrecht, waar hij officiaal werd en 1593 proost van het kapittel. Met den bisschop geraakte hij in twist over het recht der voordracht van benoeming van den proost. Toen het kapittel veroordeeld werd door den Raad van Mechelen 1595, nam *Thomas Cocx* zijn ontslag

als proost en werd scholaster van het kapittel. Bij het openstaan van den bisschopszetel 1603 werd hij gekozen als vicaris om het bisdom te besturen. 3 Dec. 1581

werd Thomas Cocx, deken van Veurne, voorgedragen aan den koning als deken van Hilvarenbeek.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XXI (1888), 122; Sanderus, *Fland. illustr.* (ed. 1732) II, 330; *Gall. Christ.* III, 361; Coppens, *N. Besch. bisdom, den Bosch* IV, 112.

Fruytier

[Coeman, Cornelius]

COEMAN (Cornelius), zoon van Jan, werd 1551/52 ingesteld als pastoor te Ouwerkerk, Duiveland, en verkreeg verlof 1557/58 om te beschikken over zijn bezit bij testament; 1562/63 kreeg Corn. Johannes Coeman de vicarij van Onze Lieve Vrouw in Ouwerkerk.

31 Mrt. 1547 behaalde te Leuven de student van het Verken, Cornelius Coeman uit Vlissingen, de 57e plaats van 185 bij de promotie der filosofie aan de universiteit (*Anal.* III, 35). Waarschijnlijk is hij dezelfde persoon als de latere pastoor van Ouwerkerk.

Zie: Grijpink, *Register op de altaren* I, Scaldia 70, 73.

Fruytier

[Coemans, Jacobus]

COEMANS (Jacobus) of Coomans, ook Horstius genaamd naar zijn geboorteplaats Horst in Peelland, priester, overl. te Gent 10 Sept. 1592. Hij behaalde 29 Aug. 1564 te Leuven den doctorsgraad in de theologie te gelijk met Buchona Montzema, later proost en aartsdiaken van St. Jan, neef van Viglius van Swichem; Viglius bekostigde de feestelijkheden en kosten van het doctoraat van beiden. Er waren zooveel voorname mannen tegenwoordig als nooit te Leuven gezien waren. Coemans stond hoog aangeschreven bij Viglius. Hij was aangesteld geweest als leeraar bij de broeders der vrouw van Viglius en leidde hunne studiën te Leuven en te Parijs. 1547 beveelt Viglius Coemans aan bij Joh. Gropper, den invloedrijken aartsdiaken van Keulen en scholaster van St. Gereon, en noemt hem 'vitae probitate non minus quam doctrina commendabilis'. Coemans verkreeg dan ook een prebende in de collegiale kerk van St. Gereon. 1563 gaf Coemans te Keulen in druk onder zijn naam voor Francisc. Costerus S.J.: *Catholicae communionis defensio adversus epistolam Hammetmanni per Jacobum Horstium S. Theol. timent. Sommervogel, Bibl. de la Comp. de Jesu* vermeldt dit werkje niet bij de werken van Costerus.

Toen Viglius proost was geworden van St. Baafs te Gent, riep hij Coemans naar Gent, waar hij tot kanunnik en scholaster werd aangesteld van het kapittel, opgericht in de St. Jan sinds St. Baafskerk genoemd. Als scholaster was Coemans tegenwoordig op de eerste synode van het bisdom Gent, 5 Febr. 1571. Viglius gal bij testament aan Jacobus Horstius een verguld kruis met zijn portret in miniatuur, hetgeen hem vroeger door Hopperus was geschonken.

Coemans overleed te Gent en werd voor den preekstoel in St. Baafs begraven. Foppens vermeldt zijn grafschrift.

Zie: Val. Andreas, *Fasti academi* (Lov. 1650) 118; Foppens, *Bibl. Belg.* I, 510; Corn. Hoynck van Papendrecht, *Analecta Belgica* I, 39, 40, 184, 228, II, 337, 376; Bianco, *Die alte Universität Köln* I, 660-661; *Der Katholik* LXXIII (1893), II, 216; Braunsberger, *B. Petri Canisii S.J. epistulae et acta* (Frib. 1905) IV, 145.

Fruytier

[Coen, Jan Pieterszoon]

COEN (Jan Pieterszoon), geb. te Hoorn 8 Jan. 1587, overl. te Batavia in den nacht van 20 op 21 Sept. 1629, was de zoon van Pieter Willemsz. van Twisk. Hij werd voor den handel opgeleid en ging daartoe op zijn 13de jaar naar Rome, waar hij van 1601 tot 1607 werkzaam was op het kantoor van Justus Pescatore (de Vischer uit Oudenaarde). Hij leerde daar behalve 'coopmanschap ende boeckhouden'

o.a. ook Latijn, Italiaansch, Fransch, Engelsch, Portugeesch en Spaansch. In 1607 keerde hij naar Holland terug en vertrok nog in hetzelfde jaar met de vloot van Verhoeff naar Indië, als onder-koopman op het schip 'De Nieuwe Hoorn'. Van dit eerste verblijf in Indië is weinig bekend. In 1611 keerde hij op hetzelfde schip naar het vaderland terug.

12 Mei 1612 vertrok hij ten tweedenmale uit Amsterdam, thans als opperkoopman en commandeur over de schepen de 'Geunieerde Provintiën' en de 'Hope', waarmee hij 9 Febr. 1613 te Bantam aankwam. Daar trof hij den G.G. Both, die naar Bantam was gekomen om een onderzoek in te stellen naar het wanbeheer van de Compagniesdienaren aldaar en te Jacatra. Het hoofd van de loge te Jacatra, Abraham Theunemans, werd afgezet en door Coen met geweld uit de loge verwijderd. Nog in dezelfde maand ging Coen, evenals Both, door naar de Molukken, bezocht Amboina, Batjan, Ternate en Tidore en nam deel aan den onder Both's persoonlijke leiding staanden aanval op laatstgenoemd eiland. Eenige successen werden behaald, maar de voorgenomen verovering van het geheele eiland slaagde niet. Op de terugreis deed Coen Boeton, Grissee en Japara aan en was 6 October weer te Bantam terug. Daar was intusschen de president, Mathéo Coteels, overleden, wat voor de Comp. geen groot verlies was. Immers genoemde Coteels was 'geheel onbequaem tot sulcken staet, slap in de regeringhe, genegen totten dranck.' Coen werd nu benoemd tot Coteels' opvolger als president van de loges te Bantam, en Jacatra en tevens tot boekhoudergeneraal. Both schreef bij die gelegenheid, dat Coen was 'een persoon, seer modest van leven, zedich, van goeder aert, geen dronckaert, niet hoovaerdich, in raedt seer bequaem, int stuck van de coopmanschap ende boeckhouden hem wel verstaende'.

Toen 5 Nov. 1614 Both's opvolger, Gerard Reynst, te Bantam aankwam, bracht hij uit Amsterdam Coen's benoeming mede tot 'Directeur-generael over alle de comptoren van negotie in Indië'.

Tegenover de wantrouwende Bantammers en de kuipende Engelschen kon Coen zich slechts met de uiterste inspanning doen gelden; de verhouding werd op den duur ondraaglijk. Daarom wilde hij het centrum van den handel overbrengen naar de reeds in 1610 gestichte loge op het naburige Jacatra. Hij liet die loge uitbreiden en versterken en begon weldra, ondanks het protest van den vorst, met den bouw van een fort. Aanleiding daartoe was het feit, dat ook de Engelschen sedert 1615 een loge te Jacatra hadden, tegenover die der Hollanders aan den westelijken oever van de Tji-Liwoeng gelegen. Coen zag dit met leede oogen en toen Reaal in 1617 uit de Molukken op West-Java aankwam, wist Coen, mede naar aanleiding van ernstige oneenigheden te Bantam, door te drijven, dat een eskader voor laatstgenoemde plaats in blokkade werd gelegd en den Engelschen de vaart op de Molukken verboden werd. Reaal keerde daarop naar de Molukken terug, om ook daar de noodige maatregelen te nemen en liet het geheele beleid op Java aan Coen over. Deze spoort nu de Bewindhebbers herhaaldelijk krachtig aan hem volk, schepen en geld te zenden: 'dit doende, sal alles wel gelucken; soo niet, sal 't U.E. berouwen. Dispereert niet, ontsiet uwe vijanden niet, daer en is ter werelt niet dat ons can hinderen noch deeren, want Godt met ons is; en trect de voorgaende mislagen in geen consequentie, want daer can in Indien wat groots verricht, ende daer connen tegelijck jaerlicx groote rijcke retoeren gesonden worden'.

Doch ook de Engelschen zaten niet stil: in 1617

was het kapitaal van hun Comp- belangrijk uitgebreid en in 1618 hadden zij reeds een vloot van 15 schepen voor Bantam bijeengebracht. 14 Dec. van dat jaar begonnen zij de vijandelijkheden door het rijkgeladen Compagnieschip 'De Zwarte Leeuw' in beslag te nemen. Coen, die zich te Jacatra bevond, eischte onmiddellijk opheldering en teruggave; toen hij als antwoord een beleedigend schrijven ontving, deed dit den strijd losbarsten. Na een hevig zeegevecht tusschen de engelsche vloot en 7 schepen van de Comp., welke strijd onbeslist bleef, moest Coen door gebrek aan kruit van een voortzetting afzien. Het bevel over de troepen te Jacatra droeg hij over aan Pieter v.d. Broecke en spoedde zich toen naar Ambon, om versterking te halen. 4 Febr. kwam hij daar en ontmoette er Reaal. Ruim een half jaar te voren was uit Amsterdam al bericht ontvangen, dat Coen tot opvolger van Reaal was aangewezen; zijn benoeming door Bewindhebbers was in Oct. 1617 geschied. Coen nam nu 21 Maart de hooge functie van zijn voorganger over en keerde weldra met een vloot van 18 schepen naar Jacatra terug, waar hij 28 Mei aankwam. De Engelschen, die intusschen oneenigheden met de Bantammers hadden gekregen, waren kort te voren vertrokken. Twee dagen na zijn aankomst deed Coen een aanval op de stad, die met weinig moeite genomen werd. Acht dagen later bevond de vloot zich al voor Bantam, welks rijksbestuurder, R a n a M a n g g a l a , aan Coen's eisch voldeed, om al de gevangen Nederlanders binnen 24 uur uit te leveren. Terwijl nu een eskader van 6 schepen de verspreide engelsche vloot achterna ging en in den loop van het jaar menig succes wist te behalen, legde Coen op de puinhopen van Jacatra de grondslagen van een nieuwe stad, die het centrum van 's Comp.'s macht zou worden. 'Het fundament van soo lange gewenste rendez-vous is nu geleyt'. Coen wilde de stad Nieuw Hoorn noemen, maar de Bewindhebbers bepaalden, dat zij Batavia zou heeten.

27 Maart 1620 werd bericht ontvangen, dat in 1619 tusschen de eng. en de ned. Comp. een tractaat was gesloten; zoowel voor de handels- als de krijgskzaken was een stelsel van samenwerking aangenomen. Coen was hierover ten zeerste ontstemd, ja verontwaardigd. 'Heeft het U.E. aen goede advysen gebroocken? Grooten danck zijn zij U.E. schuldich, want hadden haerselven met recht uut Indien geholpen, ende de heeren hebben hun daer weder middenin geseth Maer U.E. zijn onder corectie al te haestich geweest. Ende waeromme d'Engelsen een derde van de nagelen, noten ende foelye vergunt is, connen niet wel begrijpen. Niet een sandeken van 't strandt hadden zij in de Molluccos, Amboyna noch Banda te pretenderen'.

In hetzelfde schrijven, waarin hij op bovenstaande wijze zijn misnoegen uitspreekt, deelt hij tenslotte mede 'dat niet gesint ben langer dan toecomende jaer 1621 te continueeren ende vastelijcken voorgenomen hebben alsdan met Godes hulpe nae 't vaderlandt te keeren.'

Coen voerde intusschen het gesloten contract uit, maar ging jegens de Engelschen geen duimbreed verder, dan voorgeschreven was. Zoo stond hij hun niet toe, rondom hun nederzetting te Jacatra een palissade te bouwen en eischte, dat zij zich aan de hollandsche rechtspraak zouden onderwerpen. Ook van de zijde der Engelschen geschiedde de samenwerking niet van harte; in de Banda-groep werkten zij de Comp. ernstig tegen. In verband hiermede verliet Coen 21 Jan. 1621 de reede van Batavia met een vloot van 12 wel uitgeruste schepen. Zijn doel was, de Bandaneezen voorgoed ten onder

te brengen, zoodat alle verzet tegen het nakomen der leveringscontracten en alle handel met de Engelschen op Poeloe-Run uit zou zijn. Op uiterst onmeedoogende wijze heeft Coen dit plan ten uitvoer gebracht. Lontoor werd na een hardnekkigen strijd onderworpen, waarna de andere eilanden zich overgaven. De hardste voorwaarde was wel, dat de geheele bevolking naar elders moest worden overgebracht. De uitvoering van dezen maatregel door den Goev. van Banda, S o n c k , geschiedde buitengewoon tactloos en op vermoeden van verraad werden alle huizen verbrand, de meerderheid der bevolking neergesabeld, 45 opperhoofden na pijniging ter dood gebracht en een kleine 1000 overlevenden van dit eertijds 15000 zielen tellende volk naar Batavia overgebracht. Slechts weinigen waren ontsnapt naar Ceram en de Keieilanden. Het dient intusschen erkend, dat Coen met dit voorbeeldeloos wreed optreden slechts had voldaan aan een uitdrukkelijken last van de heeren Bewindhebbers.

Nadat hij te Batavia was teruggekeerd, duurde het nog geruimen tijd, eer Coen bericht kreeg, dat de Bewindhebbers zijn verzoek om ontslag hadden aanvaard. In Januari 1622 kwam een samenzwering aan het licht tegen zijn leven, door de te Batavia vertoevende Bandaneezen. De acht aanvoerders werden gedood; alle overigen in den ketting geklonken.

23 Januari 1623 koos de Raad van Indië op Coen's advies, Pieter de Carpentier (kol. 273) tot zijn opvolger; den 1en Febr. droeg Coen hem het bestuur over, om den volgenden dag als admiraal der retourvloot naar 't vaderland te vertrekken. Van 11 tot 18 Mei lag hij in de Tafelbaai en kwam 19 September behouden in 't vaderland aan. Reeds den 22en van diezelfde maand bracht hij in een vergadering der Heeren-XVII een uitvoerig verslag uit over den toestand van Indië, en ontving naast den mondelingen dank der Bewindhebbers een gouden keten met medaille, een vergulden degen, benevens verschillende geldelijke belooningen voor bepaalde diensten, tezamen meer dan een ton gouds bedragende.

Ongeveer een jaar na zijn terugkeer bood Coen den Bewindhebbers een ontwerp-reglement op den indischen handel aan, waarin hij belangrijke wijzigingen voorstelde op de tot nu toe gevolgde politiek. Zoo zou de Comp. haar monopolie indien zin wijzigen, dat zij zich het overvoeren der producten van Indië naar Nederland voorbeheld, maar den handel en landbouw in Indië zelf op bepaalde voorwaarden en tegen betaling van patenten aan particulieren toestond. In verband hiermede stelde Coen een uitgebreide kolonisatie van Europeanen in Indië voor. Bewindhebbers namen dit voorstel in beginsel aan, doch zij hebben het nimmer uitgevoerd. In hetzelfde jaar richtten zij het verzoek tot Coen, die inmiddels zelf zitting in hun college had gekregen, om weder het G.G. schap op zich te nemen, waartoe deze zich bereid verklaarde.

De verhouding met de Engelschen was er in dien tijd niet beter op geworden en toen de ambonsche 'moord' in Europa bekend werd, ging er in Engeland een storm van verontwaardiging op. De Engelschen maakten tal van Oostindievaarders buit en brachten enorme schade (men spreekt van 8 millioen) aan den nederlandschen handel toe. Juist Coen was bij de Engelschen het zwarte schaap en hem werd de ambonsche 'moord' verweten, hoewel hij Indië reeds verlaten had, toen de samenzwering daar werd ontdekt. 17 Sept. 1624 diende de engelsche gezant Carleton een protest in tegen Coen's herbenoeming tot G.G. en 28 Febr. 1625 stelde hij de St. Gen. een aantal

'objectiën' tegen dezen ter hand, gevolgd door den eisch, dat hij 'severlijck behoorde gestraft te worden als een perturbateur van de gemeene ruste van de twee Compagniën'. Als gevolg daarop lieten de St. Gen. Coen beloven, niet zonder hun goedkeuring te zullen vertrekken. Die goedkeuring heeft Coen nooit gevraagd en officieel wisten H.H.M. er dan ook niets van, toen hij 19 Maart incognito op de 'Gallias' in geleide van 6 andere schepen naar Indië terugkeerde. 27 Sept. van hetzelfde jaar kwam hij te Batavia aan en nam 3 dagen later het bewind van de Carpentier over.

De toestand op Java was op dat oogenblik niet gunstig; zoowel met Bantam als met Mataram stond de Comp. op gespannen voet. De eerste staat deed in Dec. een aanslag op Batavia, welken Coen wist te vrijdelen. Ernstiger was het optreden van Mataram. Dit rijk zond in April 1628 een gezant naar Batavia, die namens zijn vorst aan Coen voorstelde, 1e een bondgenootschap te sluiten tegen Bantam en 2e jaarlijks een gezantschap naar Mataram te zenden. Coen sloeg beide voorstellen af; wat het eerste betreft begreep hij maar al te goed, dat na Bantam Batavia het zou moeten ontgelden. En inwilliging van het tweede verzoek zou den indruk vestigen, alsof de Comp. den Soenan leenhulde bewees. Weldra bleken de ware bedoelingen van Mataram: na een mislukte verrassing van de zeezijde werd Batavia 26 Aug. aan de landzijde door een talrijk javaansch leger ingesloten. Coen liet het zuidelijk openliggend deel der stad afbranden en concentreerde zijn geheele macht op het kasteel met omgeving. De burgerij werd gewapend, de bezetting versterkt met matrozen. Nadat eenige aanvallen waren afgeslagen, deed Coen 21 October met zijn geheele macht, 2800 man, een welgeslaagden uitval, waarbij het javaansche leger verdreven werd en de aanvoerder, *B o e - R a k s a*, sneuvelde. Twee dagen later lag echter weer een nieuwe macht van 25000 man om de stad; ook deze had geen succes en werd door ziekten en de doorkomende regens 3 Dec. gedwongen naar Mataram terug te keeren.

Onmiddellijk daarop knoopte Coen onderhandelingen met Bantam aan, met dit gevolg, dat begin 1629 de vaart tusschen Bantam en Batavia werd heropend. In April d.a.v. verscheen een gezant van Mataram, *W a r g a* genaamd, die vrede kwam aanbieden en namens zijn vorst vergiffenis vroeg. Coen vertrouwde 'dese humble besendinge' niet erg en weldra bleek, dat *Warga* op verschillende kustplaatsen buitengewoon groote hoeveelheden rijst had opgeslagen. Men kwam er achter, dat deze victualie bestemd was voor een nieuw mataramsch leger. *Warga*, op de pijnbank gelegd, bekende als verspieder te zijn gekomen. Coen liet de voorraden zooveel mogelijk vernielen, maar toch zette Mataram door. 21 Aug. 1629 kwam de voorhoede voor Batavia aan en weldra was een leger van naar schatting 100,000 man om de stad gelegerd. Door gebrek aan levensmiddelen moest ook dit leger spoedig onverrichterzake aftrekken, maar dit zou Coen niet meer beleven. Hoewel reeds sedert eenigen tijd aan een ernstige buikziekte lijdende, had hij zich geen rust gegund; den 15en Sept. verkende hij nog persoonlijk de versterkingen van den vijand. Bij het gemeenschappelijk avondmaal op den 20en viel ieder zijn bleekheid op; eenige uren later deden zich hevige choleraverschijnselen voor en nog denzelfden nacht overleed hij. 22 Sept. had de plechtige begrafenis plaats; het lijk werd bijgezet in het stadhuis, dat al sedert een jaar tevens als kerk dienst deed, daar tijdens het eerste beleg de kerk verbrand was. Zijn vrouw (hij was in 1625 te Amsterdam gehuwd met de 19-jarige *E v a M e n t e n*) was

4 dagen voor zijn dood bevallen van een dochttertje, Coen's eenig kind, dat reeds in 1630 gestorven is. De weduwe, na 3 maanden naar het vaderland getrokken, hertrouwde in 1632 met Marinus Lowijssen, 1646 met Isaac Buys. Coen's bezit kwam aan de Weeskamer te Hoorn.

Coen onderscheidde zich door groote veldheersbekwaamheden, een bijzonder organizeerend talent en een zeldzaam doorzettingsvermogen. Als hij overtuigd was van de noodzakelijkheid van een maatregel, voerde hij die desnoods met niets ontziend geweld door. Hij was een streng-geloovig Calvinist, die uiterst krachtig optrad tegen de moreele uitwassen van de toenmalige koloniale maatschappij.

Een uitstekend geschilderd portret van Coen is in het bezit van het Indisch Genootschap te 's Gravenhage, terwijl zich te Batavia en Hoorn standbeelden van hem bevinden.

Voorts zijn schilderijen van onbekende kunstenaars in het Rijksmuseum te Amsterdam, in het museum te Hoorn en in het paleis te Weltevreden; een schilderij door P. Moreelse was in het Museum Boymans te Rotterdam, doch is in 1864 verbrand; ook bevond zich in de 17e eeuw een portret van Coen bij den gouverneur op het kasteel Nassau op Bandanera. Prenten door J.v. Schley, D. Veelwaard en van een onbekend graveur.

Van de vrij uitvoerige literatuur dienen vooral genoemd te worden: Abbing, *Geschiedenis der stad Hoorn*; M.A. van Rhede van der Kloot, *De Gouverneurs-Generaal en Commissarissen-Generaal van Ned.-Indië* ('s Gravenh. 1891), 32 vlg.; Valentijn, *Oud en Nieuw Oost-Indië* IV, 271-286; de Jonge, *Opkomst* III, 389 en IV, passim; Heeres, *Dagh-Register anno 1624-29* passim; Colijn, *Neerlands-Indië* 1, 331 vlg.; H.F.M. Huijbers, *Een kranig Hollander* (1914, 1918). Het meest volkomen materiaal vindt men in Colenbrander's *Jan Pietersz. Coen, Bescheiden omtrent zijn bedrijf in Indië* ('s Gravenh. 1919-23).

Stapel

[Coenders, jonker Berend]

COENDERS (jonker Berend) bijgenaamd de Oude, geb. te Groningen, data van geb. en overl. onbekend.

Hij woonde te Helpman, en staat bekend als iemand, die de Hervorming krachtig steunde. In 1566 en 1567 was hij te Groningen armbezorger, lid en voorzitter van het consistorie en had ook aldaar predikanten gehuisvest en gewapend naar de hagepreeken begeleid. Misschien had hij in Helpman al met den predikant Feito Riords Sycum betrekkingen gehad. In 1567 moest Berend Coenders vluchten en vestigde zich in Emden; 14 Febr. 1569 wordt hij vermeld in de kerkerads-notulen van Emden. 26 Jan. 1570 wordt hij door Alva verbannen met verbeurdverklaring zijner goederen, beschuldigd van deelneming aan den beeldenstorm. In 1570 behoorde hij tot de vluchtelingen uit Groningen, die in Emden de Supplication tegen Alva onderteekenden, bij den Rijksdag te Spiers in te dienen. In Dec. 1570 werd hij door graaf Edzard in Emden gevangen genomen, maar kwam weldra weer vrij. Berend Coenders behoorde toen tot de Watergeuzen, maar sedert is zijn naam niet meer genoemd.

Zie: *de Gids*, 1842, 152-155; Marcus, *Sententiën*, 214; Westendorp, *Hervorming in Groningen*, 36, 440; Harkenroth, *Oostfr. Oorspr.* 368; *Emder Jahrbuch* XI, 438.

Vogels

[Coenders, jonker Dirk]

COENDERS (jonker Dirk), geb. te Groningen in 1507, overl. te Leer in Oostfriesland 4 Juni 1584, zoon van jonker Evert en Oda Lewe, gehuwd 1e met Joukje Gaikinga, 2e met Anna Tamminga (dochter van Abel Tam-

minga en Helena Ripperda, zij was wed. van Claes Cater) en 3e met Bate Ulgers.

Dirk Coenders woonde te Helpman, en was een groot voorstander van de Hervorming; hij gaf op zijn kasteel aldaar aan de Hervormden gelegenheid om hun godsdienst uit te oefenen. In 1566 en 1567 was hij in Groningen lid van het consistorie, en had in deze stad ook deelgenomen aan den beeldenstorm. In 1567 moest Coenders vluchten, en ging naar Oostfriesland. 26 Jan. 1570 werd hij door Alva verbannen met verbeurdverklaring zijner goederen; hij had zich toen reeds bij de Watergeuzen aangesloten. In Dec. 1570 werd hij door graaf Edzard in Emden aangehouden maar was spoedig weer in vrijheid gesteld. In 1576 komt Coenders, na de Pacificatie, weer in het land terug en wordt weer in het bezit zijner goederen gesteld; hij ontbood weer predikanten op zijn kasteel en liet hen godsdienstoefeningen leiden. In Maart 1580 bij het verraad van Rennenberg moest Coenders weer vluchten, en trok met zijn vrouw en kinderen naar Leer, waar hij overleed.

Zie: *de Gids*, 1842, 152-155; Marcus, *Sententiën*, 214; Brucherus, *Gedenkboek van Stad en Lande*, 18; de Haan Hettema, *Stamboek Friesche Adel*, I, 163; Westendorp, *Hervorming in Groningen*, 35, 36, 440.

Vogels

[Coenders van Helpen, Barend]

COENDERS VAN HELPEN (Barend), heer tot Fraem, Huisinghe, Moercappel, Faan, Sartingehuizen, Menkeweer, enz., geb. te Groningen in Juni 1601, ridder in de Orde van St. Michiel (vóór 1624), president der Ommelanden, Gecommitteerde voor Groningen in de Generaliteitsrekenkamer, herhaaldelijk afgevaardigde ter Staten-Generaal, zeer franschgezind en herhaaldelijk naar Frankrijk gereisd, vooral tijdens Frederik Hendrik invloedrijk staatsman, gevolmachtigd gezant der Staten aan het hof van Denemarken (1639) en in Zweden (1677), in welke functie hij in 1678 te Kopenhagen overleed. Zijn vader was Abel Coenders van Helpen, in 1603 burgemeester der stad Groningen; zijn moeder Titia van Vervou.

Coenders was een groningsch landedelman van het onvervalschte type; een lokaal despoot van de ergste soort, die onophoudelijk in botsing met zijne omgeving kwam, en ook met 's lands autoriteiten telkens overhoop lag. In 1644 beproefde hij zelfs een formeelen staatsgreep tegen de stad Groningen, die evenwel mislukte. De op het Rijks- en Gemeentearchief te Groningen nog aanwezige stukken en bescheiden geven een levendigen indruk van de volslagen willekeur, waarmede hij binnen de grenzen van zijn gebied placht op te treden.

Hij was een veelzijdig ontwikkeld man, sedert 1657 een overtuigd alchemist. De alchemie beoefende hij ook practisch: in 1920 werden bij het afgraven van den ondergrond van huize 'De Fraam' te Middelstum nog tal van koperglans- en andere ertsbrokken, en daarbij nog resten houtskool, enz. gevonden, welke naar alle waarschijnlijkheid uit zijn laboratorium aldaar afkomstig zijn.

Barend Coenders is de anonieme schrijver van het in 1689 bij Carel Pieman te Groningen uitgekomen, fraai geïllustreerde werk over alchemie: *L' Escalier des Sages ou la Philosophie des Anciens, avec des belles Figures, par un Amateur de la Vérité* (Gron. 1689, fol.). Tegelijk daarmede verscheen te Parijs een verkorte, en in beter Fransch geschreven tekst van het boek onder den titel: *Introduction à la Philosophie des Anciens, par Un Amateur de la Vérité* (Paris, chez la Veuve de Claude Thiboust et Pierre Exlassan, 1689, 12°). Het boekje is, wat orthographie en stijl betreft,

door den abt van Saint-Ussan, M. Pompée Colonne, verbeterd; het privilège du Roy dateert reeds van 18 Sept, 1687. Van de groningsche folio-uitgave verscheen in 1693 een herdruk te Keulen, bij Claude le Jeune, die aan de eerste uitgave vrijwel gelijk, doch wat minder fraai uitgevoerd is. De titel luidt: *Thrésor de la Philosophie des Anciens. Où l'on conduit le Lecteur par degrez à la connaissance de tous les Metaux el Minéraux Et de la manière de les travailler et s' en servir pour arriver enfin à la perfection du Grand Oeuvre. En forme de Dialogues et Enrichis de très belles tailles douces, Mis en lumière par Barend Coenders van Helpen, Gentil-Homme* (van deze uitgave bezit de Kon. Bibl. te 's Gravenhage een exemplaar).

Het boek is omstreeks 1677 geschreven, zooals uit enkele er in vermelde gebeurtenissen kan worden vastgesteld; en zeker moet het vóór 1685 voltooid geweest zijn. De schrijver laat in de dialogen blijkbaar zijn beide zonen, Wille m en Frederik Coenders van Helpen, als sprekers optreden. Het geheele werk is een typisch religieus-alechemistisch product van dien tijd, zonder eenige verheffing boven het gemiddelde type der mystieke lectuur van die dagen; de schrijver geeft er in echter bewijs van ruime belesenheid op dit en aanverwant gebied, en ook van kennis der alchemistische praktijk, die hij reeds sinds 1657 schijnt te hebben beoefend. Hier en daar toont hij ook eenigen critischen zin en een goed, nuchter verstand. Als geheel is dit posthume geschrift een zwak werk van den ouden dag, dat tenslotte in kanseltaal en vrome ontboezemingen eindigt.

Bij zijn vrouw Anna Coenders (geb. 1624) had hij drie zoons: Abel, Wille m en Frederik, benevens een dochter Elisabeth (1655 ongehuwd gestorven).

Zie: F.M. Jaeger, *Historische Studiën* (Groningen 1919) p. 150; H.O. Feith, *Nobilicium Groninganum* ('s Gravenh. 1886).

Jaeger

[Coene, Lieven]

COENE (Lieven) behoorde tot de vele vlaamsche predikanten, door welke Zuid-Nederland invloed heeft geoefend op Noord-Nederland. Met zijn vrouw komt hij voor op de lijst der na 1566 verbannen en terechtgestelde inwoners van Poesele. 1578 was hij predikant te Pitthem bij Tielt in West-Vlaanderen. 3 Nov. van dat jaar bestemt hem zijn classis voor den dienst te Vuylt. 1 Aug. 1580 beroept men hem naar de Kerk van Triniteit bij Neuzen. Daarheen gegaan is hij echter niet. Want nog in hetzelfde jaar vertrok hij, volgens H.Q. Janssen, *De kerkhervorming in Vlaanderen* (Arnh. 1868) I, 358 en J.W. te Water, *Reformatie van Zeeland* (Midd. 1766) 306, 307 naar Vremdijke, volgens *Bijdragen tot de Oudheidkunde en Geschiedenis van Zeeuwsch Vlaanderen*, V, 310 naar Hoek (oudtijds Mauritsfort en de polders van ter Neuzen geheeten). Van 3 Dec. 1582 tot zijn dood (1592 of 1593) stond hij te Ovezande en Driewegen.

Zie, behalve de reeds genoemde litteratuur, nog: *Werken der Marnixvereeniging* S III, D III, 69.

van Schelven

[Coenensz., Adriaen]

COENENSZ. (Adriaen), geb. te Scheveningen 1514, overl. verm. aldaar in of na 1583. Hij woonde afwisselend in den Haag en in Scheveningen; in 1546 woonde hij op het Spui in den Haag in den Gulden Scoen. Zijn moeder was geboortig uit ter Heyde en het blijkt, dat hij een zoon gehad heeft. Aanvankelijk was hij strandvonder

van de graaflijkheid van Holland. Hij was sterk anti-spaansch gezind en week in 1574 naar Leiden uit, daar hij zich in het onbeschutte dorp Scheveningen niet veilig voelde voor de uit het nog niet bevrijde Haarlem rondstroopende troepen. Zoo spoedig mogelijk echter keerde hij weer naar zijn geliefd

Scheveningen terug. Nog in 1574 stelde de Prins van Oranje hem aan tot afstager van den visch te Scheveningen, wat hij, overigens tot groot ongenoegen der scheveningsche visschers, die wilden dat als vanouds elke stuurman zijn afslager zou kunnen aanwijzen, tot zijn dood toe bleef.

Coenensz. was een beschaafd en geletterd man, die vriendschappelijk met deftige haagsche magistraten verkeerde. Hij had groote belangstelling voor en kennis van het visscherijbedrijf en heeft daarvan gebruik gemaakt, om een omvangrijk boek over de visscherij en de visschen te schrijven. Hij had reeds vóór den spaanschen 'trubbel' een dergelijk boek vervaardigd, dat hij aan Prins Willem I moet geschonken hebben. Het schijnt echter niet bewaard te zijn gebleven. In 1578 begon hij aan zijn belangrijk en uitvoerig 'Visboeck', dat men thans in de handschriftenafdeeling der Kon. Bibliotheek kan vinden onder no. E 54. Het boek is 824 bladzijden groot, verkeert in tamelijk goeden staat en is met tal van decoratieve randen, teekeningen van visschen en kaarten van de kusten voorzien. Ook gedeelten van den bijbel en tal van andere zaken zijn er, rijk geïllustreerd in opgenomen.

Coenensz. haalt ook tal van andere schrijvers over visschen aan en men vindt lange latijnsche, fransche en duitsche citaten. Dit wijst op een voor een vischafslager wel zeer groote ontwikkeling. Hij had ook een verzameling van merkwaardige gedroogde visschen. Zoodra een vreemde visch aanspoelde, begaf hij zich derwaarts. In 1566 deed zich een dergelijk geval voor, dat door Bor is vermeld en van hem door verschillende schrijvers van lateren tijd is overgenomen.

Zijn boek, zoowel als zijn verzameling liet Coenensz. op jaarmarkten voor geld zien. Zoo in September 1583 te Leiden. Na dien verneemt men niets meer van hem.

Zie: B o r , *Oorsprong der Nederlandsche oorlogen*, uitg. 1603, 68; J.C. V e r m a a s , *Het visscherijbedrijf te Scheveningen in de 16e eeuw en de z e l f d e* , *Nog iets over Adriaen Coenen en zijn vischboek*, beide in *Bijdr. en Meded. der Vereen. die Haghe*, 1910, 114-127 en 128-132.

Moll

[Coevorden, Frederik van]

COEVORDEN (Frederik v a n), jongere broeder van Roelof II (kol. 321) en na diens dood beleend met het kasteel van C. en het rechtsgebied in Drente, doch reeds 1232 door Roelof's schoonzoon Hendrik van Borculo daaruit verdreven. Er was nog een broeder: Godfried.

Vgl. over hem: *Quedam Narracio*, uitg. Pijnacker Hordijk; *Oorkdkb. van Gron. en Drente* no. 28, 67, 88, 96; van Holthe tot Echten in *Dr. Volksalm.*, 1888, 151.

Blok

[Coevorden, Hendrik I van Borculo burggraaf van]

COEVORDEN (Hendrik I v a n B o r c u l o b u r g g r a a f v a n), gehuwd met E u f e m i a , dochter van Roelof II van Coevorden, schijnt slechts korten tijd na 1230 in het bezit van Coevorden geweest te zijn. Zie onder Roelof II van C. Hij was de stamvader der heeren van Coevorden uit het geslacht van Borculo.

Vgl.: van Holthe tot Echten in *Dr. Volksalm.* 1888, 152.

Blok

[Coevorden, Hendrik II van Borculo burggraaf van]

COEVORDEN (Hendrik II van Borculo burggraaf van), zoon van Hendrik I en Eufemia, dochter van heer Roelof van C., nog 1250 geen ridder, kon zijn aanspraken op C. niet voldoende laten gelden vóór omstreeks 1275, sneuvelt in den slag bij Woeringen 5 Juni 1288. Hij heeft bij zijn vrouw Agnes verscheiden zonen nagelaten.

Vgl.: van Holthe tot Echten in *Dr. Volkalm.*, 1888, 157 vlg.
Blok

[Coevorden, Lubbert van]

COEVORDEN (Lubbert van), geb. te Groningen, data van geb. en overl. onbekend.

In 1566 had hij in Groningen sterk voor de zaak der Hervormden geijverd, was opziener bij den kerkeraad geweest en armbezorger, tijdens de predikatiën verzamelde hij de aalmoezen; hij behoorde tot de gegoeden. Bij de komst van Alva vluchtte hij naar Emden, op 9 Juli 1569 komt zijn naam voor in het register van fugitieven, die bij den commissaris Charles Quarré verdacht zijn, zoowel in Groningen als op het platteland. Op 26 Jan. 1570 wordt hij door Alva verbannen. In het voorjaar 1571 liet hij zich inschrijven als burger van Emden, zijn vrouw was in Groningen achter gebleven. Zij briefde alles aan hem over, waar Robles in Mei 1571 over klaagde.

Zie over hem: Marcus, *Sententiën*, 214; van Hasselt, *Stukken*, I, 371; Franz, *Ostfriesland und die Niederl.* 190.

Vogels

[Coevorden, Reinald I van Borculo burggraaf van]

COEVORDEN (Reinald I van Borculo burggraaf van), derde zoon van Hendrik II en Agnes, wordt het eerst vermeld 1291 als knape in een verbond met Groningen tegen alle vijanden. Hij was gewikkeld in de stichtsche en dreentsch-friesche veeten omstreeks dezen tijd o.a. met Ludolf van Gronebeke (zie dat art.) en leefde nog in 1315, niet meer in 1316. Hij liet na Reinald, die volgt, en Hendrik.

Vgl.: van Holthe tot Echten in *Dr. Volksalm.* 1888, 164 vlg.; *Oorkdbk. van Groningen en Drente*, passim

Blok

[Coevorden, Reinald II, burggraaf van]

COEVORDEN (Reinald II, burggraaf van), oudste zoon van den voorgaande, evenals zijn vader gewikkeld in de dreentsch-friesche woelingen en veeten. Hij maakte zich feitelijk zoo goed als onafhankelijk van bisschop Johan van Diest en is vóór 1338 overleden.

Vgl.: van Holthe tot Echten in *Dr. Volksalm.*, 1888, 166 vlg.; *Oorkdbk. van Groningen en Drente*, no. 253, 310, 314, 315.

Blok

[Coevorden, Reinald III burggraaf van]

COEVORDEN (Reinald III burggraaf van), zoon van den voorgaande, belegert in 1338 Groningen en onderteekent in 1339 het verdrag, genaamd de 'Commune Plicht' met de stad en Drente. De onafhankelijkheid van Drente en Coevorden ten opzichte van het Sticht was in dezen tijd groot, zoodat hij zich sedert 1347 heer van Coevorden noemde; in dat jaar bekleedde hij ook het schoutambt van Twente en bezat het kasteel van Goor als bisschoppelijk leen. In 1350 was hij ook heer van Borculo en sloot een verdrag met Groningen, aan het hoofd van het 'mene lant' van Drente, dat in 1357 door keizer Karel IV tot een vrijgraafschap verheven werd onder zijn leiding als 'vrijgraaf' van het aldaar gevestigde veemgericht. Hij was ook in de geldersche twisten gemengd aan de zijde van hertog Eduard (zie dat art.) en leefde nog in 1368, moet vóór 1370 gestorven zijn.

Vgl.: van Holthe tot Echten in *Dr. Volksalmanak*, 1888, 170 vlg.; *Oorkdbk. van Groningen en Drente*, no. 355 vlg.

Blok

[Coevorden, Reinald IV heer van]

COEVORDEN (Reinald IV heer van), zoon van Johan, die van 1371 tot 1375 als heer van C. voorkomt, en Orbelia van Buren, heet in 1376 'junchere' en van 1380 af 'here' van Coevorden. Hij was een zeer onrustig en oorlogszuchtig heer, soms verward met zijn neef, heer Reinold van Coevorden, ridder, ambtman van Lage en bezitter van tal van stichtsche leengoederen in Drente en Twente, met wien en wiens zoon Rolof hij nog 1389 in proces ligt. Hijzelf treedt in dien tijd herhaaldelijk op, samen met het 'mene lant' van Drente,

waarover hij blijkbaar regeert, zoals zijn voorvaderen, zonder zich veel om bisschop Floris van Wevelinkhoven te bekommeren.

Hij verloor in 1392 wegens wanbetaling der pacht zijn rechten op het burggraafschap van Groningen en de heerlijkheid Salland, van zijn vader geërfd en stond ook verder met de regeering van het Sticht in slechte verhouding. Daarom ontstond sedert 1395 een strijd tusschen hem en bisschop Frederik van Blankenheim, die 'huus ende borch' te C., sedert lang van het Sticht 'verdwaelt ende vervreemt', weder opeischte. Eind Juni werd de burcht door den bisschop belegerd, terwijl Holland en Gelre R. steunden. De Drenten, klagend over R.'s knevelarijen, erkenden 14 Aug. den bisschop, die 19 Aug. stad en burcht bemachtigde en hemzelf tijdelijk op slot Hardenberg gevangen zette. Hij bleef intusschen gevangen, totdat 14 Mei 1397 een verdrag gesloten werd, waarin R. beloofde binnen 5 jaren afstand te doen van Coevorden en Drente, waarvoor de bisschop hem 15000 schilden zou betalen, welk geld te Zutphen door de drie groote overijselsche steden zou worden gedeponereerd, of opnieuw de wapenen op te vatten. 4 April 1402 deed R. bij 'vertichnisse' werkelijk afstand van Coevorden en Drente. Toch bleef hij nog deelnemen aan de friesch-drentsche veeten van dien tijd. Hij schijnt zich verder meestal in Gelre of te Borculo te hebben opgehouden onder bescherming zijner hertogelijke verwanten en leefde nog in 1415.

Vgl. over hem: *Schmedding*, *Frederik van Blankenheim*, 71 vlg.; *Magnin*, *Besturen van Drente* II, 1, 165 vlg., II, 2, 1 vlg.; *Oorkdbk. van Groningen en Drente*, passim.

Blok

[Coevorden, Rodolf, Rudolf I van]

COEVORDEN (Rodolf, Rudolf I van), met zijn jongeren broeder Volker (kol. 322), kastelein van C. omstreeks 1170, misschien zoons of kleinzoons van Leffard van Groningen (zie beneden), ten minste verwant met de groninger burggraven en de ridders van Peize. Hij voert veeten met bisschop Godfried en diens opvolger Boudewijn II, met afwisselend geluk; het kasteel werd omstreeks 1190 herhaaldelijk belegerd en veroverd; geheel Drente nam deel aan den strijd, waarin (1195) de bisschop bij Rolde verslagen werd. Hijzelf schijnt omstreeks 1200 overleden te zijn.

Vgl. over hem: *Quedam Narracio*, uitg. *Pijnacker Hordijk*, 6 vlg.

Blok

[Coevorden, Rudolf II, Roelof van]

COEVORDEN (Rudolf II, Roelof van), praefect (burggraaf) van C., komt voor van 1217 af. Hij had een veete met Egbert van Groningen (zie dat art.), waarin ook de bisschop en geheel Drente gewikkeld werden. Een groote krijgstoct van bisschop Otto II van der Lippe, die door talrijke hollandsche, geldersche en westfaalsche edelen werd bijgestaan, eindigde met 's bisschops nederlaag bij Anen (28 Juli 1227), waar de bisschop sneuvelde met 200 ridders en velen der zijnen gevangen werden, o.a. de graaf van Gelre. Roelof werd door roomsch-koning Hendrik VII in den ban geslagen. Onder bisschop Wilbrand volgde een soort van kruistocht tegen de Drenten. Coevorden werd belegerd maar zonder succes, waarop eindelijk de vrede volgde, waarbij Roelof tot boete werd veroordeeld en zijn kasteel en rechtsgebied in Drente aan Utrecht moest teruggeven. Hij betaalde zijn boete niet en een nieuwe oorlog brak uit, waarin in 1230 op St. Jacob R. met zijn

bondgenoot Hendrik van Gravestorp op het kasteel Hardenberg vermoord werd. Hij het een dochter Eufemia na, gehuwd met Hendrik van Borculo.
Vgl. over hem: *Quedam Narracio*, uitg. Pijn-

acker Hordijk; *Oorkdbk. van Groningen en Drente*, no. 60, 64, 67, 83, 88; van Holthe tot Echten in *Dr. Volksalmanak* 1888, 149.

Blok

[Coevorden, Volker van]

COEVORDEN (Volker van), jongere broeder van Rudolf I, staat naast dezen in den strijd tegen bisschop Boudewijn II. Gevangen omstreeks 1190 en in het stichtsche kasteel Horst opgesloten, huwde hij met de dochter van den aanzienlijken ridder Albert de Leeuw of Lewe en werd toen vrijgelaten. Zijn heerlijkheid Ansen bleef in zijn bezit en dat zijner nakomelingen. Hij bleef gewikkeld in zijns broeders veeten en leefde nog in 1217.

Vgl. over hem: *Quedam Narracio*, uitg. Pijnacker Hordijk, 6 vlg.; *Oorkdb. v. Groningen en Drente*, no. 46, 48, 49, 53, 57; van Holthe tot Echten in *Dr. Volksalm.* 1888, 147.

Blok

[Cohen, Benjamin]

COHEN (Benjamin), geb. omstr. 1735 te Amersfoort, overl. in 1800 te Amsterdam, zoon van Jonah Cohen en Esther Batris. Hij was een vermogend tabaksplanter, die verschillende wetenschappen, in het bijzonder de wiskunde, beoefende. Ook in de joodsche wetenschappen bezat hij, gelijk zijn vader en grootvader Ezechiel den Moré-titel (den hoogsten joodsch-theologischen graad). De familie Cohen was afkomstig uit Nijmegen, waar zij vroeger een bank van leening had; Ezechiël vestigde zich in 1690 te Amersfoort, waar hij een uitgebreiden tabakshandel dreef. De familie van Jonah Cohen bewoonde er het fraaie Renaissancehuis in de Muurhuizen. Jonah had zijn drie zonen, Benjamin, Abraham en Ezechiel een bloeiende tabaksplanterij en handel achtergelaten. Zij lieten omstreeks 1780 de drie mooiste huizen van Amersfoort bouwen, van welke thans dat van Benjamin als R.K. pensionnaat, en dat van Abraham als stadhuis dienst doet. Als wiskundige had Benjamin veel omgang met Elia ben Chajjim Hochheim, die zich in zijn hebreuwsche werden Elia Hechim noemde, en verscheidene van zijn mathematische geschriften aan zijn Maecenas Cohen opdroeg. Een hebreuwsche vertaling der *Elementa* van Euclides door Baruch Schick uit Sklow en het werk *Chochmath ha-Sjarassiem*, een metaphysica op de grondslagen der natuurphilosophie van Wolf, in het Hebreuwsch bewerkt door Ulmann uit Mainz, verschenen in 1780 en 1781 bij Löb Soesmans en J.H. Munnikhausen in den Haag, zijn beide aan Benjamin Cohen te Amersfoort opgedragen. Zijn zusters zoon Ezechiel Joseph Goldsmit, een der pioniers van de koepokinenting te Amsterdam, promoveerde in 1788, te Groningen tot doctor in de medicijnen. De opleiding tot deze studie, waarvan de amsterdamsche Joden zooveel nut hebben gehad, heeft Benjamin Cohen bekostigd, aan wien Goldsmit zijn dissertatie dan ook opdroeg.

Benjamin Cohen was een warm aanhanger van het Oranjehuis, volgens familietraditie de financieele raadsman van prinses Wilhelmina. Bij de woelingen in 1776 brachten de Patriotten dan ook voor f 1400 schade aan zijn huis toe; hij vertrok toen naar Amsterdam, waar hij het fraaie huis N. Heerengracht 103 voor f 70.000 kocht. Aan prins Willem V had hij het amersfoortsche huis afgestaan, toen deze den Haag verliet. Deze bleef daar 3 maanden wonen, sedert 9 Juni 1787. 'Cohen en de

Prins aan het hoofd van een leger: dat zal naar Saul en zijn Wapendrager beginnen te gelijken', smaalden de Patriotten op 'den grooten Hebreuwer Cohen' en 'Willem

den Geweldenaar'. Neen 'de Joden mogen immers geen zwijnenvleesch in huis hebben?'

Te Amersfoort was het hoofdkwartier van het stadhouderlijk leger gevestigd. Later, toen de Prins op Soestdijk logeerde en de graaf van Salm hem door overval wilde doen oplichten, vluchtte hij weder naar het huis van Cohen, waarin hij vijf dagen bleef.

De amersfoortsche synagoge bezit nog een makkabeeënlufter, door den Prins tijdens zijn verblijf en bezoek geschonken, en een voorhangsel van prinses Wilhelmina als herinnering aan haar amersfoortsch verblijf bij Cohen, die zelf 's Prinsen levensgroot portret ontving, dat nog de amersfoortsche burgemeesterskamer siert. Toen de Prins na de restauratie in 1787 te Amsterdam kwam, had Benjamin Cohen voor zijn huis een verlicht transparant, het huis van Amersfoort voorstellende, doen plaatsen. Hij stierf in 1800 als parnassijn (bestuurder) der Joodsche Gemeente van Amsterdam, geacht als joodsch geleerde, philanthroop, Maecenas en leeraar, en werd te Muiderberg in het Rabbijnengedeelte begraven.

Fr. Buffa gaf in fijne, kunstzinnige uitvoering een kleurendruk van zijn huis uit; van zijn geschilderd portret, waarop hij meetkundige figuren en een blad papier vasthoudt, is de buste gereproduceerd in het feestprogramma van de installatie van den utrechtschen Opperrabbijn Justus Tal (Utrecht 1918, p. 14).

Zijn broeder **Abraham Cohen** bewees het Oranjehuis als bankier gewichtige diensten. Zijn dochter **Mariana** huwde te Arnhem met **David Abraham Meijer**, wier zoon, **Jonas Daniel Meijer**, de beroemde rechtsgeleerde was. Ook was Benjamin de grootvader van den bekenden engelschen mathematicus **Benjamin Gompertz**.

Zie: **Jac. Zwarts**, *Het Verblijf van Prins Willem V te Amersfoort ten huize van den joodschen tabaksplanter Benjamin Cohen*, overdruk uit *Utrechtsch Prov. en Sted. Dagbl.* Maart, April 1921; *dez.*, *Een fraai Amersfoortsch huis in Buiten* 27 Mei 1921 (geïllustreerd).

Zwarts

[Cohen, Salomon Joseph]

COHEN (Salomon Joseph) alias **Salomon Joseph**, boekdrukker en uitgever van hebreuwsche gebedenboeken naar den hoogduitschen en poolschen joodschen ritus te Amsterdam omstr. 1695.

Zie: **Kleerkoper en v. Stockum**, *De Boekhandel te Amsterdam* (den Haag 1911-17).

Zwarts

[Cohn, Dr. Salomon]

COHN (Dr. Salomon), duitsch-joodsch geleerde en kanselredenaar, was van 1844 tot 1860 opperrabbijn te Maastricht, waar hij den bekenden **L.B. Schaap** opvolgde. Bekend en tegelijk zijn opperrabinaat typeerend, zijn zijn woorden 'Glücklich wer seine Gemeinde so zu leiten versteht, das er um der Religion nicht den Frieden, um des Friedens willen nicht die Religion verliert'. In 1860 verliet hij Maastricht weer om zijn ambt in Oppeln, Silezië, waar te nemen.

Er bestaat een portret van hem (als litho) met het onderschrift 'Dr. Salomon Cohn Oberrabiner zu Maastricht'.

Zie: **Jac. Zwarts**, *L.B. Schaap, een Nederl. Opperrabijn uit het begin der vorige eeuw en zijn tijd* (Amsterdam 1922), 8.

Zwarts

[Collette, Jean Martin]

COLLETTE (Jean Martin), geb. te Maastricht 22 Juli 1828, overl. te 's Gravenhage 5 Dec. 1899, was de zoon van J.C. Collette en F. Macks.

Aanvankelijk opgeleid voor het onderwijs, deed hij in Febr. 1853 examen voor leerling-tele-

grafist en behaalde daarbij het eerste rangnummer van 120 kandidaten. Zijne benoeming als zoodanig volgde den 14en dier maand. Te Rotterdam geplaatst, volgde hij een cursus van prof. W.L. Overduyn (III kol. 944) aan de koninklijke academie te Delft, bestemd om de eerst aangestelde leerling-telegrafisten in te wijden in de wetenschap, waarvan de telegrafie eene toepassing is. In hetzelfde jaar werd hij tot telegrafist benoemd en naar Amsterdam verplaatst, en met ingang van 1 Juli 1854 werd hij tot eerstaanwezend ambtenaar der telegrafie te Maastricht benoemd. Op 1 Oct. 1855 werd hij tevens lijnopziener. In hetzelfde jaar werd hij aangezocht om naar Nederlandsch Indië als hoofd der telegrafie te vertrekken, teneinde daar dien tak van dienst in te voeren. Daar hij toen juist verloofd was, gaf hij hieraan geen gevolg.

Toen J.J. van Kerkwijk (II kol. 664) met ingang van 1 Jan. 1865 als ingenieur der telegrafie op non-activiteit werd gesteld, werd de waarneming dier betrekking met den titel lijnopziener in algemeenen dienst aan Collette opgedragen. Tevens werd bepaald, dat hij den ingenieur E. Wenckebach (V kol. 1105) bij ontstentenis zou vervangen. Zijn titel werd Juli 1866 veranderd in adjunct-ingenieur. Met ingang van 1 Jan. 1871 volgde hij Wenckebach op met den titel inspecteur. Deze werd 1891 veranderd in hoofdingenieur, chef van het technisch beheer der Rijkstelegrafie. Toen in Oct. 1897 de intercommunale telefonie Rijkszaak werd, werd Collette ook met dezen tak van dienst, zoowel technisch als administratief, belast. Hij verzocht in Sept. 1899 ontslag uit den Rijksdienst, dat bij Koninkl. Besluit van 1 Oct. 1899 met ingang van 1 Dec. d.a.v. verleend werd. Hij heeft slechts enkele dagen zijne rust mogen genieten.

Gedurende 34 jaren heeft hij rechtstreekschen invloed op de ontwikkeling der telegrafie uitgeoefend en zijne geheele werkkraft ten behoeve van dit vak ten nutte van dezen tak van dienst aangewend. Hij heeft de zoo moeilijk te bedienen type-druktoestellen van Hughes hier te lande ingevoerd en bewezen, dat zij onder goed beheer uitstekend werken. Hetzelfde was het geval met de multiplex-toestellen van Bando. De telegrafische kabelverbindingen met alle eilanden van ons land zijn onder zijne persoonlijke leiding tot stand gebracht.

Collette huwde 6 Aug. 1856 M.S.G. B r e u l s , bij wie hij 6 zonen en 3 dochters had. Zijn oudste zoon volgde hem op; 3 andere zoons kozen een militaire loopbaan, 2 stierven jong.

Ramaer

[Commelin, Caspar]

COMMELIN (Caspar), zoon van Isaac Commelin (die volgt), geb. te Amsterdam 28 Febr. 1636, gest. aldaar 15 Mei 1693. Hij huwde 29 Nov. 1661 met M a r g a r e t a H e y d a n u s en was evenals zijn vader regent van het Nieuwe-Zijds-Huiszittenhuis. Evenals zijn vader bestudeerde hij de geschiedenis van Amsterdam. Zijn voornaamste werk, waarvoor hij ook gebruik maakte van de door zijn vader verzamelde gegevens, is de *Beschryvinge van Amsterdam, deszelfs eerste oorspronck uyt den huysen der heeren van Aemstel, enz.* (Amsterdam 1693, fol. 2 dln.; 2e dr. Amsterdam 1726, fol. 2 dln.). Commelin had van Burgemeesteren het recht verkregen om de archieven ten stadhuize in te zien; daardoor kon hij meer mededeelen dan de meeste van zijn voorgangers. Toch oordeelde Wagenaar niet gunstig over Commelins werk, dat hij onnauwkeurig en partijdig oordeelde.

Zijn geschilderd portret door D.v.d. Plaes is in het Rijksmuseum te Amsterdam, een tweede

door een onbekend kunstenaar in de verzameling C.W.R. Scholten Jr. te Amsterdam.

Zie de bekende biogr. woordenboeken.

Brugmans

[Commelin, Isaac]

COMMELIN (Isaac), geb. te Amsterdam 19 Oct. 1598, gest. aldaar 13 Jan. 1676, was boekdrukker aldaar en regent van het Nieuwe-Zijds-Huiszittenhuis. Als zooveel van zijn vakgenooten wijdde hij zich aan historische studiën. Van zijn werken zijn bekend gebleven: *Hollandts Placcaet - Boeck: begrijpende meest alle de voornaamste placcaten, ordonnantien ende octroyen uytgegeven by de Staten van Hollandt ende West- Vrieslandt, sedert 1580 tot 1645* (Amsterdam 1645, fol. 3 dln. 1 bd.); *Begin ende voortgangh van de Vereenigde Nederlandsche Oost-Indische Maatschappij* (Amsterdam 1646, 2 dln. 4o.); *Frederik Hendrick van Nassauw Prince van Orangien, zijn teven en bedrijf* (Amsterdam 1651, fol. 2 dl.; 2e dr. Utrecht 1652, fol. 2 dln.; de derde druk bewerkt door M o n t a n u s verscheen te Amsterdam in 1653 in 12°; vertaald in het Fransch: *Histoire de la vie et actes mémorables de Frédéric Henry de Nassau, Prince d'Orange*, Amsterdam 1656, fol. 2 dln.). Commelin had bovendien zeer veel verzameld en ook reeds voor den druk gereed gemaakt over de geschiedenis van Amsterdam en van Amstelland. Voor een groot deel is dat opgenomen in de door D o m s e l a e r geredigeerde *Beschryvinge van Amsterdam, haar eerste oorsprong tot 1665* (Amsterdam 1665, 4°), waarvan verschillende hoofdstukken van de hand van Commelin zijn. Zijn zoon Caspar Commelin (zie vorig art.) gebruikte later het materiaal van zijn vader opnieuw voor zijn *Beschryvinge van Amsterdam*.

Zijn geschilderd portret door G.v.d. Eeckhout is in het Städel'sche Inst. te Frankfort, door P. van Anraadt in de verz. C.W.R. Scholten Jr. te Amsterdam; voorts als prent door J. Eissenhart.

Zie de bekende biogr. woordenboeken.

Brugmans

[Coninck, Gijsbert Jansz.]

CONINCK (Gijsbert Jansz.), geb. te Dordrecht, datum van geb. en overl. onbekend, zoon van J a n C o n i n c k .

In 1567 is Coninck uit het land gevlucht, en voegde zich later bij de Watergeuzen. In het najaar 1570 is hij de tusschenpersoon bij een aanslag van den Prins van Oranje op Dordrecht. Coninck verliet de vloot en kwam in het geheim in Dordrecht, om ten huize van zijn vader en zijn oom P i e t e r J a n s z . te onderhandelen. De aanslag lekte uit, Coninck ontkwam, maar zijn vader werd door de Spanjaarden gegrepen en moest later te Brussel den brandstapel beklimmen. Ook zijn oom Pieter Jansz. werd gevonnist. Coninck keerde naar de vloot der Watergeuzen terug, was in het voorjaar 1572 te la Rochelle als hopman onder de Rijk. Het is niet zeker of hij op 1 April 1572 bij de inneming van den Briel was. Op 29 Mei 1572 werd hij door Alva verbannen, welk vonnis 27 Juni 1572 werd afgekondigd.

Zie over hem: v a n G r o n i n g e n , *Gesch. der Watergeuzen*, 190; M a r c u s , *Sententiën*, 244; W a g e n a a r , VI, 321; A l t m e y e r , *Gueux de Mer*, 50; v a n V l o t e n , *Nederl. Volkspst.* (1858) I, 166.

Vogels

[Cooghen, Leendert van der]

COOGHEN (Leendert v a n d e r), schilder en etser, is geboren te Haarlem in 1610 en begraven aldaar 22 Febr. 1681, vermoedelijk was hij een leerling van Jac. Jordaens. Hij was bevriend met Corn. Bega en trad in 1652 in het gilde te Haarlem. Een schilderij van zijn hand bevindt zich te 's Gravenhage: Christus toont aan Thomas zijn wonden, 1654.

Teekeningen van zijn hand bevinden zich te Amsterdam, Rijks Prentenkabinet: kop van een omhoogkijkenden man, kop van een jongen met hoed op, een man in een boek lezend (roodkrijt), kop van van een vrouw (roodkrijt), kop van een jongen, Joh. de Evangelist (roodkrijt), studie van een boogschietenden(?) man en een jongen, kop van een man met baret, borstbeeld van een jongen (roodkrijt); te Amsterdam, Mus. Fodor: jongenskop; te Haarlem, Mus. Teyler: kop van een jong meisje, kop van een slapenden jongen, kop van een man; te 's Gravenhage, verz. Hofstede de Groot: studiekop; te Rotterdam, Mus. Boymans: oud man, kop van een vrouw, studieblad met handen; te Frankfort, Städelsches Institut: kop van een lachenden jongen; te Weenen, Albertina: staande edelknaap met beide handen een hellebaard vasthoudend, kop van een man; verz. Reitlinger: kop van een veger.

Prenten van zijn hand zijn: Christus als man van smarten, H. Sebastiaan, S. Bavo, vier studies van krijgslieden, een kruikdragende vrouw, borstbeeld van een vrouw, triktrakspelers. Naar zijn ontwerp graveerde J. Houbraken.

Zijn geschilderd portret door Frans Hals was 1868 in de coll. Münder te Parijs.

Zie: A. H o u b r a k e n , *De groote Schouburgh der nederlantsche Konstschilders en schilderessen etc.*, (Amsterdam 1718-29) I, 350; v.d. Willigen , *Les artistes de Harlem* (Harl. et la Haye 1870), 198; A. B a r t s c h , *Le peintre graveur* (Weenen 1803-21), IV, 129-134; R. W e i g e l , *Supplement au peintre-graveur de A. Bartsch* (Leipz. 1843) 168, 169; A.v. W u r z b a c h , *Niederl. Künstlerlexikon* I, 329; Th i e m e - B e c k e r , *Allgem. Künstlerlexikon* VII, 345; A.M. H i n d , *A short history of engraving and etching* (London 1908), 354; *Handzeichnungen alter Meister im Städ. Instit. zu Frankfort* XVI, 9; E.W. M o e s , aant. 's Rijks Prentenkabinet, afd. schilderijen en afd. prenten.

J.M. Blok

[Cool, Engelbertus]

COOL (Engelbertus) of C o o l s , kanunnikregulier van het augustijner klooster van Groenen daal, overleed 20 Nov. 1690. Hij had den graad behaald van licentiaat in de godgeleerdheid en bestuurde gedurende 30 jaren het klooster der Augustinessen te Waalwijk, Nazareth genaamd. Niettegenstaande de verdrukingsmaatregelen, de vervolging en de wetten op het uitsterven der kloosters na 1648, wist rector Cool het klooster staande te houden en nam hij steeds novicen aan. De zusters van het klooster Nazareth, in 1731 uit Waalwijk verjaagd, hielden ook in het nieuwe klooster te Antwerpen de gedachtenis van hun rector Cool in eere, die zoowel in het geestelijke als het tijdelijke zooveel voor hen gedaan had. Omstreeks 1676 was Engelbertus Cool tot prior van zijn klooster, de priorij Groenendaal bij Brussel, gekozen. Zijn broeder W i l l e m , eveneens kanunnik van Groenendaal, bestuurde 1661-1676 het klooster der augustijner kanunniken van Hanswijk te Mechelen. Bij de keuze na diens dood, Juni 1676, kwam Engelbertus, toen nog rector te Waalwijk, in aanmerking bij de stemming. S a n d e r u s *Chorographia sacra Brab.* (2 ed.) 11, 22 en *Historia ep. Mechl.* II, 81, geven niets over Engelb. C. dan den naam, als prior van Groenendaal.

Zie: *Graf- en gedenkschriften der prov. Antw.* IV, 442, 450; v a n C a s t e r , *Histoire du prieuré de N.D. de Hanswijck* (Mal. 1888) 17.

Fruytier

[Cools, Joannes]

COOLS (Joannes), priester en kloosterling der orde van de Eremieten van den H. Augustinus, geb. te Leuven 25 Nov. 1548, overleed te Gent 23 Januari 1612. Hij had het kloosterkleed ontvangen te Leuven, maar zijne kloostergeloften

afgelegd in het klooster te Middelburg, waar hij werkzaam was, totdat bij de verovering der stad door de Geuzen, 1574, het klooster verwoest werd en hij met zijn prior Nicolaus Tielis naar Vlaanderen vluchtte. Tijdens het schrikbewind der Geuzen aldaar, week hij uit naar Spanje en verbleef te Valladolid. Toen de veiligheid 1584 in Vlaanderen was weergekeerd, kwam ook Cools terug en werkte te IJperen aan den opbouw van het verwoeste klooster zijner orde, waarvan hij tot prior was benoemd. Tijdens een bezoek te Gent, 1587, predikte hij aldaar, en het stadsbestuur wenschte hem als prior van het klooster aangesteld te zien. De oversten zijner orde voldeden aan dien wensch. Cools vond te Gent in zijn klooster niets dan puinhoopen en geen middelen voor het herstel. Hij werd door de oversten der vier bedelorden afgevaardigd naar koning Philips om den vorst den ongelukkigigen toestand bloot te leggen. Tevens belast met verzoekschriften der stad en van de voornaamste familiën begaf hij zich in Mei 1592 op reis naar Spanje. Hij keerde het volgende jaar weder en was door den vorst met welwillendheid ontvangen. Hij begon thans zijn klooster te herstellen, richtte een college op, was als visitator en provinciaal, 1601-1604, werkzaam in geheel de Nederlanden en ijverde vooral voor de hollandsche missie. Gedurende meer dan 30 jaren verdrong de menigte zich rond den kansel van Cools in de hoofdkerk van Gent, in St. Gudulc te Brussel en O.L. Vrouw te Antwerpen. Tot 1796 werden verscheidene bundels zijner preeken bewaard in het klooster te Dendermonde.

Vóór dat het klooster te Gent geheel voltooid was, stierf Joannes Cools, die door zijn heilig leven en onvermoeid werken veel voor het behoud zijner orde had gedaan. Hij voerde den titel van licentiaat in de godgeleerdheid, en preekte vloeiend, behalve in zijne moedertaal, in het Fransch, Italiaansch, Spaansch en Latijn. Zijn portret prijkt in het werk van P. Keelhof. Een portret bestaat als prent door C. Galle en als miniatuur door A. van Halen in het Panpoëticon Batavum.

Zie: A. Keelhof, *Gesch. van het klooster der P. Eremyten Augustijnen te Gent* (Gent 1864) 49, 109, 143-146, 235; Sanderus, *Chorographia Sacra Brab.* II, 200; *Biographie nation. Belg.* IV, 370.

Fruytier

[Coolsmet, Hermanus]

COOLSMET (Hermanus) of **Koolsmet** wordt naar zijne geboorteplaats ook van **Lochem** genaamd (bij den Italiaan Morotius heet hij: **Coolsinet de Bochem**). Hij kwam ter wereld 1419 en overleed in het Karthuiserklooster te Scheutveld bij Brussel 7 Mei 1503. Gedurende 60 jaar bracht hij in het klooster door, steeds allerstipst zijnen strengen regel onderhoudend. Hij verbleef eerst in het klooster zijner orde te Geraardsbergen, vervolgens te Scheut en was met hart en ziel werkzaam aan het schrijven en illumineeren van de liturgische boeken voor den koordienst, zooals Raisius vermeldt in *Auctarium ad natales sanctorum Belgii* (Duaci 1626) bl. 35. Een perkamenten antiphonale, geschreven door hem, met keurige versierde beginletters en met bloemen omlijste bladen, bevindt zich nog te Brussel in de Koninklijke bibliotheek. De legende verhaalt, dat hij de kikkers, die de rust na de metten in Scheut stoorden, verbande en dat bij zijn dood, midden in den nacht het gezang van verschillende soorten vogels gehoord werd.

Zie: Morotius, *Theatrum chronol. S. Ord. Carth.* (Taurini 1681) 192; Wichmans, *Brabantia Mariana* (Antv. 1632) 943, 944; Wauters, *Hist. environs de Brux.* (Brux. 1855) I, 43; v.d. Gheyn, *Catal. manuscr. bibl. Royale* I, 419, no. 1464.

Fruytier

[Cooman, Jan Jansz.]

COOMAN (Jan Jansz.), geb. te Delft, data van geb. en overl. onbekend, zijn vader heette Jan Cooman, zijn moeder Barbara.

Hij woonde te Delft in 'de Wolzak', en was de Hervorming zeer toegedaan. Tijdens de troebelen in de stad was hij in het Minderbroedersklooster gebroken. Later stelde hij een verzoekschrift op, dat van wege de Hervormden aan de magistraat van Delft werd aangeboden, en waarin men vroeg de Minderbroederskerk voor hun predikatiën te mogen gebruiken. Zijn moeder werd gedurende die onlusten in de stad gevangen gezet, en later op last van Alva gehangen. Jan Cooman, evenals zijn broer Cornelis, een messenmaker, vluchtte bij de komst der Spanjaarden. Hij werd op 20 Mei 1568 verbannen, welk vonnis 25 Mei 1568 werd uitgesproken. In Juni 1570 vinden wij hem terug bij de Watergeuzen, waar hij diende op het schip van Jan van Troyen, en op diens schip aanwezig was, toen deze op 15 Juni 1570 den Spanjaarden bij het Vlie in handen viel. Later is de naam van Jan Jansz. Cooman niet meer gehoord.

In het Geuzenliedboek komt een krachtig lied voor over den aanvang van Alva's heerschappij, waarvan als dichter genoemd wordt 'Jan Cooman van Delft'.

Zie over hem: van Vloten, *Nederl. Volksopst.* I (1858), 298 vlg.; Marcus, *Sententiën* 56, 126; *Nieuw Geuzenliedboek*, uitg. d.H.J. van LummeI, no. XXIV. Vogels

[Coomans, Johanna]

COOMANS (Johanna), geb. te Middelburg, waarschijnlijk uit Jan Jansz. Coomans, burgemeester van Middelburg en Eleonora Jansse Boom, huwde op 29 Mei 1611 met Johan van der Meersche, rentmeestergeneraal van Zeeland. Zij dichtte in den *Zeeuwschen Nachtegaal* (1623, 4°; herdr. 1633, 12°) een *Wapenschild voor de eerlijke jongemannen*, als weerslag op dta voor de maagden van Cats, wiens dichttrant zij niet onhandig navolgt; verder een verwelkoming van Anna Roemer Visscher, waarin zij haar een man toewenscht. In den bundel wordt zij door den medewerker A.v. der Myle als dichteres hoog verheven, waarvoor hij van haar tot dank een loflied terugkreeg in denzelfden bundel; daarin zegt zij nooit naar roem gedongen te hebben; neen, vervolgt zij, ik 'sitte meestendeel ontrent de kinder wiegh: Mijn wil is oyt gheweest ... mijn lieven Man in alles te voldoen In sorge van het huys; en kinders op te voen'. Cats, die haar als Parel van Zeeland roemt, ontving bewijzen van haar vereering door een lofdicht op zijn *Sinnebeelden*, en in een gedicht *Apollo-feest*, waarin hij de Koning der Poëeten wordt genoemd. Tot slot een leerzame beschouwing van Oud- en Nieuwjaar. Ook is zij vertegenwoordigd in het *Album Amicorum* van haar zwager J.v.d. Meersch. Op 12 Oct. 1659 overleed zij.

Zie: F. Nagtglas, *Levensberichten d. Zeeuwen* I, 133. Meijer

[Coornhout, Huich Jansz.]

COORNHOUT (Huich Jansz.), van wien verder niets bekend is, schreef *Grondig berigt van 's Lands ongeval in den jare 1672. Dat het niet is geweest verraet nog schuld der Staatsche regeerders* (Rotterdam 1742, 8°; pamflet Kon. Bibl. no. 17333), waarvan. de titel de strekking duidelijk genoeg aangeeft Bovendien gaf hij nog uit

een soort vaderlandsche geschiedenis onder den titel *Nasporing van Hollands heil en rampen* (Rotterdam 1745, 8°; 2e dr. Rotterdam 1763, 8°). In de voorrede van den eersten druk van dit werk schrijft hij: 'Mijn verstandt afgeslooft en mijne jaren over de zes en tachtig zijnde vind ik door een pijnelijke kwael aengevochten en zwak van gezigt, nog onbekwaam en luste-

loos om hier langer voorrede te stellen'. Coornhout was dus geboren in 1659.

Zie: Kluit, *Hist. der Holl. Staatsregeering* III, 338; Scheltema, *Mengelwerk* V, 2. 70.

Brugmans

[Cordova, Isaac Hezekiah ben Jacob de]

CORDOVA (Isaac Hezekiah ben Jacob de), ook kortweg genoemd Kusin, leefde in de 17de eeuw in Brazilië, vanwaar hij naar Amsterdam kwam als lid der Portug.-joodsche gemeente. Hier richtte hij omstr. 1680 een drukkerij op voor hebreuwsche en spaansche boeken. In 1710 verplaatste hij haar naar Hamburg, waar hij zes hebreuwsche werken uitgaf. In 1714 bracht hij de drukkerij weer naar Amsterdam terug, nl. naar de Korte Kerkstraat. Hier gaf hij verschillende spaansche en hebreuwsche werken uit. De bekendste zijn wel de verschillende Talmoedtractaten en de nieuwe uitgaven van het joodsch-duitsche (jiddische) zedekundig werk *Minhoguim* (1723). Tot 1726 verlaten deze werken nog zijn pers.

Zie: Kleerkooper en van Stockum, *De Boekhandel te Amsterdam*, 1234.

Zwarts

[Cordova, Jacob Haim de Mosseh Raphael de]

CORDOVA (Jacob Haim de Mosseh Raphael de) leefde eenigen tijd in Brazilië, vestigde zich later te Amsterdam en was daar in de 17e eeuw een bekend boekdrukker inde Portug.-joodsche gemeente, evenals zijn zoon Abraham de Jacob Haim.

Zwarts

[Cordova, Jeosua of Jozua Hisquiah de]

CORDOVA (Jeosua of Jozua Hisquiah de) was een rabbijn der Portug. gemeente te Amsterdam, van wien een predikatie *Sermon Moral* in 1744 in druk verscheen. Het handschrift bezit de bibliotheek Ets Haim te Amsterdam.

Zie: Kayserling, *Bibl. Esp. Port. Jud* (Straatsburg 1890) 39; Mendes dos Remedios, *Os Judeos Portugueses em Amsterdam* (Coimbra 1911) 73.

Zwarts

[Corneliss., Joannes]

CORNELISS. (Joannes), geb. 1535 te Sommelsdijk, thans prov. Zuid-Holland, was gedurende eenige jaren pastoor in de O.L. Vrouwekerk te Antwerpen. 9 April 1582 werd hij met een groot aantal priesters en kloosterlingen uit de stad gebannen. Hij kwam spoedig weer. 14 Dec. preekte hij in de Sint Michielskerk. Hij overleed 4 Aug. 1593 en werd in de O.L. Vrouwekerk begraven. *Graf- en gedenkschriften prov. Antw.* I, 298 vermeldt zijn nederlandsch grafschrift.

1593 stichtte hij studiebeurzen voor humaniora, filosofie en theologie bij voorkeur voor antwerpsche studenten. 1867 bracht de stichting nog 955 fr. op en werd beheerd door de commissie der provincie Antwerpen.

Zie: *Mémorial belge* XII (1868) 453; *Bijdragen hertogd. Brabant* VI (1907), 551; Papenbrochius, *Annales Antverpienses* IV, 61; Dierxens, *Antverp. nasc. et crescens* VI, 91, 106.

Fruytier

[Cornelisz., Andries]

CORNELISZ. (Andries) of Andreas Cornelius, Cornelii, Cornelissen, overl. tusschen 27 Sept. en 21 Nov. 1578, was de zoon van een brielschen barbier-heelkundige. 1551 werd hij in zijn vaderstad aangesteld tot organist van de maerlantsche kerk. 1552 maakte men hem daar bovendien ook nog ondermeester. En alsof dat nog niet genoeg was, tenslotte - 27 Jan. 1565 is hij geen meester meer - ziet hij zich zelfs aangewezen tot kapelaan, nog wel aan de brielsche hoofdkerk, de St. Catharina. Reeds in het begin van de jaren zestig moet hij reformatorisch, en wel beslist Luthersch, zijn opgetreden. Weliswaar wordt hij eerst 25 Aug. 1566 als kapelaan afgezet. Maar er zijn sporen van relatie tusschen hem en Johannes Liga-

rius te Norden van reeds aanmerkelijk vroegeren datum. Na zijn afzetting blijft hij, thans in wereldlijk gewaad, in den Briel en omgeving preeken, nu waarschijnlijk Gereformeerd. 26 Aug. 1566 is het een preek van hem, die aanleiding geeft tot den beeldenstorm daar ter plaatse. En 19 Sept. d.a.v. komt Johannes Gerobulus (I kol. 929) bekend maken, dat men hem onderzocht heeft en 'gesondt in zijn leere bevonden', wordt hij m.a.w. officieel in het ambt van predikant gesteld. Intusschen werd de geloofsvervolging in die streek zóó sterk, dat hij vluchten moest (Apr. 1567). Waarheen? Eer dan naar Engeland en de Watergeuzen, zooals B e e n veronderstelt, naar Oostfriesland, want 4 Oct. 1571 en volgende dagen woont hij de Synode te Emden bij. Na de inneming van den Briel door de Watergeuzen moet hij in zijn vroeger werk zijn teruggekeerd: 11 Aug. 1572 toch krijgt hij daar weer tractement. 6 Juni 1573 was hij nog in functie, maar kort daarop niet meer, daar op de rekening van 1 Oct. 1573-1 Oct. 1574 een bedrag aan reisgeld staat vermeld, noodig voor den kerkeraad 'om te reysen na de gemeente van Hollandt en Zeeland', opdat Cornelisz. weer in zijn predikambt zou mogen hersteld worden. Wat de reden dezer schorsing is geweest, valt niet te zeggen. Wel dat hij 13 Juni 1574 reeds weer, hoewel nog slechts 'bij provisie', dienst deed en, op de nationale Synode van dat jaar te Dordrecht weer voor vast aangesteld, nadien zijn plaats nog met eere heeft bekleed.

Hij is getrouwd geweest met Lijntgen Ambrosius, die na zijn dood in het huwelijk trad met Gerrit Cornelisze.

Eenige brieven aan hem zijn te vinden in het *Kerkhistorisch Archief*, Jrg. 1857, blz. 428 vv. en Jrg. 1859, blz. 253 vv.; een, waarvan hij, met 'Jonckvrouw Rentmeesters', de vrouw, bij wie hij vóór zijn huwelijk thuis lag, de geadresseerde is, in J. van Vloten, *Nederlands Opstand tegen Spanje, 1567-1572* (Haarlem 1858) 69, 70; terwijl te Emden, in het archief van de Evangelisch-Reformierte kerk aldaar, in den bundel: Briefe von verschiedenen Gemeinen und Predigern an das Consistorium zu Embden de 1555-1751 (nrs. 1-80) sub no. 8, een verklaring over het Avondmaal van zijn hand bewaard wordt, in twee talen: Latijn en daarnaast Hollandsch.

Zie: J o h . H . B e e n , *Een Brielsche barbierszoon uit den Geuzentijd in De Nieuwe Gids*, Jrg. 37, 802 vv.; H . d e J a g e r , *De Brielsche Archieven, geschiedkundige mededeelingen* II (Utr. 1884), 125-141; J . H . H e s s e l s , *Ecclesiae Londino-Batavae Archivum* III (Cantabr. 1897), no. 253; *Werken der Marnix-vereeniging*, S II, D III, register in voce; J . v a n V l o t e n , *Nederlands Opstand tegen Spanje, 1567-1572* (Haarlem 1858) 69 n. 1; *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis* 3e Reeks, dl. II, 170.

van Schelven

[Cornelisz., Paulus]

CORNELISZ. (Paulus), geb. te Groningen, data van geb. en overl. onbekend.

Hij was van beroep mandenmaker en had zich in Groningen al vroeg bij de Hervormden aangesloten. Met anderen zond hij bij de burgemeesters van Groningen een verzoekschrift in om een paar predikanten in de stad te laten en aan de Hervormden een kerk af te staan. De magistraat nam hem dit verzoek zeer kwalijk, omdat hij door de stad beëedigd was. In 1567 vluchtte Paulus Cornelisz. naar Oostfriesland, 17 Jan. 1570 kocht hij te Emden goederen uit den boedel van een overleden Vlaming; 26 Jan. 1570 werd hij door Alva verbannen. In het najaar 1570 teekende hij het verzoekschrift der gevluchte Groningers aan den rijksdag te Spiers.

Later voegde hij zich bij de Watergeuzen en wordt vermeld als hopman. In Nov. 1571 was hij met zijn schip op de Eems, waarop de raad van Emden twee kleine schepen tegen hem uitrustte. Maar hij zeilde weg, zoodat de Oostfriezen niets tegen hem konden uitrichten.

Zie over hem: Franz, *Ostfriesland und die Niederl.* 224; Marcus, *Sententiën*, 216; van Vloten, *Nederl. Volksopst.* (1858) I, 324; J.J. van Toorenbergen, *De diaconie der vreemdelingen in Emden in Werken der Marnix Vereeniging* I, dl. II, 17.

Vogels

[Cornelisz., Willem]

CORNELISZ. (Willem), geb. te Amsterdam in 1545, ter dood gebracht in Oostende in Nov. 1571. Hij was een zeeman; in den zomer 1570 voer hij met een vrachtschip uit Amsterdam naar Rouaan en keerde terug met een lading wijn, met bestemming naar Emden. Omtrent Duinkerken gekomen, werd het schip door de spaansche bezetting opgebracht, daar men hen voor Watergeuzen hield, maar spoedig lieten de Spanjaarden het schip weer vrij.

Nadat men in Emden de lading had gelost, zeilde de kapitein naar Dantzig, maar op de terugreis werd het schip genomen door Eilert Vliechop. Willem Cornelisz. bleef een maand bij de Watergeuzen gevangen, toen gelukte het hem te ontsnappen en hij bleef den geheelen winter 1570-1571 in Norden. In het voorjaar 1571 ontmoette hij zijn vroegeren kapitein uit Amsterdam weer en vertrok op diens schip als matroos naar Londen. Voor de Maas gekomen, werd het schip weer door de Watergeuzen genomen en hij gevangen van boord gehaald. Hij bleef ongeveer 14 dagen aan boord bij de Watergeuzen en daar hij geen geld had om zijn rantsoen te betalen, ging hij maar in dienst der Watergeuzen over. Zijn vrouw en twee kinderen, die in Amsterdam waren achter gebleven, kwamen nu ook naar Dover. In Nov. 1571 voer hij op 'de Winthont'; bij de Vlaamsche kust sprong hij met eenige makkers over op een haringbuis van een Oostender poorter. Hij werd gevangen genomen, 9 Nov. 1571 door de regeering van Oostende verhoord, en weldra op advies van Alva gehangen.

Zie: van Vloten, *Nederl. Volksopst.* (1858) I, 243; en bescheiden in het Rijksarchief te Brussel.

Vogels

[Cornelisz., van Oostsanen Jacob]

CORNELISZ. VAN OOSTSANEN (Jacob), genoemd Jac. v. Amsterdam, schilder en houtsnijder, werd vóór 1480 geb. te Oostsanen en stierf vóór 18 Oct. 1533 te Amsterdam. Hij was de leermeester van Jan van Scorel. Vooral als houtsnijder is hij van beteekenis; karakteristiek zijn voor hem de vierkante koppen, het realistische ornament, bij zijne houtsneden de krachtige omtrekken, de weinig gebogen lijnen, terwijl de arceering in de schaduw dikwijls gekruisd is. Zijne schilderijen werden omstr. 1870-80 herkend door Waggen. L. Scheibler heeft een uitvoerige studie gemaakt van zijne werken in het *Preuss. Jahrbuch* van 1882.

Schilderijen van zijn hand bevinden zich o.a. te Amsterdam, Rijksmuseum: portret van een man 1533 (zelfportret?), Saul bij de heks van Endor 1506-26, Kruisiging van Christus, wellicht ook het drieluik met het H. Avondmaal (peinture sur verre); in de Nieuwe Kerk: 9 fragmenten in tempera of gouachen, voorstellende het Mirakel van de Heilige Stede; in de Begijnhofkerk: een beweening van Christus, wellicht is

ook een tryptiek met H. Avondmaal aldaar van hem; 's Gravenhage, Mauritshuis:
Salome met het hoofd van Joh. den Dooper, 1524; Utrecht, aartsbisschop. Museum:
kruisiging, aanbidding:

aldaar Mus. Kunstliefde: portret van een heer, 1533; Rotterdam, Mus. Boymans: Aug. v. Teylingen en zijne vrouw Judoca v. Egmont; Berlijn, verz. Kaufmann: H. Magdalena 1519, aanbidding der Koningen, 1520; Kopenhagen, Museum: David en Abigael; Cassel, Museum: Maria Magdalena en Christus, 1507, de drieenheid, 1523; London, Nat. Galery: twee vleugels met S. Petrus en Paulus en schenkers; Berlijn, Kais. Friedr. Museum: Elis. v. Hongarije, Maria met kind en heiligen, Anna te drie; Wörlitz, Got. Haus: Christus' afscheid van Maria; Napels, Museum: geboorte van Christus 1512; verder in de musea te Weenen, H. Hieronymusaltaar, 1511, Straatsburg, Stuttgart, tryptiek, 1530, Gent, Brugge.

Houtsneden van zijn hand zijn o.a.: de ronde passie (met het wapen van Amsterdam), kruisdraging met omlijsting, H. Michael, versch. heiligen, voorstelling van het oude en nieuwe verbond, de sibyllen met de zonden en passievoorstellingen, het mirakel van Amsterdam, 1518, profeten, vlucht naar Egypte, apostelen, de Joodsche koningen enz. als ruiters, de graven en gravinnen van Holland eveneens te paard, enz.

Jac. Corn. versierde enkele boeken: Ritus ed. pasch.; olandus amstelredamus passio domini nostri 1523, hier begint een scoone stomme passy.

Teekeningen van zijn hand bevinden zich te Amsterdam, 's Rijks Prentenkabinet: S. Cristophorus(?) en S. Erasmus, aanbidding der koningen; Parijs, Louvre: Opwekking van den jongeling van Nain; ald. coll. Rodriguez: koningin van Scheba geschenken brengend aan Salomo; Berlijn, Prentenkabinet: voorstell. van het dogma van H. Avondmaal; Frankfort, Städ. Inst.: dood van Maria; Dresden, Prentenkabinet: de vrouwen onder het kruis; Weenen, Albertina: intocht v. Christus; Praag, verz. Lanna: onthoofding van Udo, bisschop van Maagdenburg.

Zijn zelfportret (?) is in het Rijksmuseum te Amsterdam.

Zie: C. v. M a n d e r , *het Leven der doorluchtighe nederlandsche en hoogduitsche schilders* (Haarlem 1604); A. W. W e i s s m a n , *De schilderijen in de St. Laurenskerk te Alkmaar in Elsevier's maandschr.* 1911, no. 14-24; F. W a a g e n , *Deutsche Kunstblatt* 1855, 255, en *Handbuch der deutschen u. niederl. Malerschule I* (1862) 286/7; W o l t m a n n u. W o e r m a n n , *Gesch. der Malerei II* (1882) 555; H. J. W a u t e r s , *Jac. Corn. Amst.* (Brussel 1889); G. G a l l a n d , *Gesch. d. holl. Baukunst* (1890) 15, 496, 497; W. S c h m i d t in *Kschr. XV* (1880) 579; *Gem. 14-16 Jahrh. samml. R.v. Kaufmann* (Berlijn 1901); W. B o d e , *Repert.* 1881, 298 en 1887, 44; C. J u s t i in *Jahrb. Pr. K.* II, 1881, 195; N. d e R o e v e r , in *Oud-Holland* 1884, 77, 1889, 4, 150, 1901, 129-33; L. S c h e i b l e r , *Repert.* 1887, 285, 1904, 551; M. J. F r i e d l ä n d e r , *Repert.* 1903, 171; dez. , *Jahrb.* 1909, 160; F. D ü h l b e r g in *Zeitschr. f. Bild. Kunst N.F.* 1889-90, 276; dez. *Frühhol.* 1907; *Neckar Zeit.* 29. Jun. 1910; *cat. Tentoonst. Brugge*, 1902; *cat. tentoonst. Düsseldorf* 1904; J. F. M. S t e r c k in *Oud- Holland* 1895, 193; E. W. M o e s in *Oud- Holland*, 1901, 129; E. W. M o e s , aant. Rijks Prentenkabinet, afd. schilders; *Cat. tent. Utrecht* 1913; *Cat. tent. 's Hertogenbosch* 1913; W u r z b a c h , *Niederl. Künstlerlexikon I*, 339, II, 68; H o o g e w e r f f , *Ned. schilders in Italië in de XVIde eeuw* 32-35; T h i e m e - B e c k e r , *Künstlerlexikon VII*, 428; *cat. Meisterwerke der K.G.G. zu Cassel*; *Cat. Kopenhagen* 1904; L a f e n e s t r e e t E. R i c h t e r b e r g e r , *La Hol-*

lande; *Meisterw. d.K.G.G. zu Haag; l'Art et les artistes* 1906; *Gaz. d. Beaux Arts* 1907 I; *Zeitschr. f.B.K.* 1899 en 1910; G.v. Kalcken, *Le Miracle d' Amsterdam* (Haarlem 1909); *cat. Weenen* 1907; *cat. Bonn* 1914; *cat. Budapest* 1906; *cat. Nat. Gallery I*; *cat. Gent* 1906; A. Bredius en F. Schmidt Degener, *Grossherz. Gem. Gal. Oldenburg* (1906); *Annales du Musée XV*; A. Bredius, *Meisterw. des Reichmuseum zu A'dam; Rec. Steengracht; Kunstchronik* Mei 1923. Over fresken: G.v. Kalcken en J. Six, *Peint. eccl. du moyen-age en Holl.* 1906; *Kunstw.* 1907, 32. Over prentkunst: F. Brulliot, *Dict. des mon.* 1832, 19; Ch. Leblanc, *Manuel de l'amateur d'estampes* 1854, 61; H. Bartsch, *Peintregraveur* 1803, 21, VII, 4444; Heller-Andresen, *Handbuch f. Kupferstichsammler I*, 1870-73, 294; G.K. Nagler, *Monogr.* IV, 7, 29; P. Kristeller, *Kupferstich u. Holzschnitt in vier Jahrh.* 1911, 98, 315; C. Dodgson, *Jahrb. Preuss. Kunsts.* 1910, 40; J.D. Passavant, *Peintre-graveur* III, 24; E.W. Moes, aant. Rijks Prentenkabinet, afd. prenten; *veilingscat.*; *Gem. Gal. Kaiser Friedr. Museum Berlin II*. Over de teekeningen: M. Friedländer, *Amtl. Berichte* 1908/9, 50; *Cat. tent. Utrecht* 1913; K. Woermann, *Handz. alter Meister in königl. Kupferstichkab. zu Dresden* 1896; *Handz. alter Meister im Städ. Institut za Fruukfnt; Zeichnungen alter Meister in Kupferstichkab. zu Berlin* herausgeg. v. F. Lippmann 1902; *cat. Boerner* 1899; C. Steinbart in *Kunstchronik* 23 Sept. 1921; F. Vermeulen in *Onze Kunst* XII, 1913, 188; D. Velius, *Chronijk v. Hoorn*, 1630; *Ned. Spectator* 1886; J. Six in *Oud-Holland* 1895, 98; C.A. Abbing, *Beknopte Geschiedenis van Hoorn* 1839. J.M. Blok

[Cornelius, Andreas]

CORNELIUS (Andreas) was organist te Harlingen en stierf in 1589; hij was van Stavereen afkomstig. Hij schreef een geschiedenis van Friesland, die na zijn dood uitkwam onder den titel: *Croniicke, ende warachtige beschrijvinghe van Vrieslant Eerst door Ockam Scharlensem seer vlijtelich bijeen gheteeckent. Ende andermael door Joannem Vlitarp verbeterd. Als nu oock ten derde-mael door Andream Cornelium Stavriensem gheschiet is* (Leeuwarden 1597, fol.; herdruk, Leeuwarden 1742, 4°). De kroniek begint met de schepping en brengt de friesche geschiedenis tot 1565. Zij was in de landstaal gedrukt en had daardoor veel invloed; ook zijn verschillende handschriften ervan bewaard. Alleen het laatste gedeelte heeft waarde; de oudere friesche geschiedenis, die geput heet uit bovengegenoemde, verder niet bekende kronieken, is van geen beteekenis. Behalve die heeft hij ook meer betrouwbare bronnen gebruikt, maar ze steeds aangevuld uit eigen fantasie of wat toen reeds overlevering was geworden.

Zie: Bolhuis van Zeeburgh, *Kritiek der Friesche geschiedschrijving* 148 vlg.; de Wind, *Bibliotheek der Nederlandsche geschiedschrijvers* 9 vlg., 223 vlg. Brugmans

[Correa, Isabella of Rebecca]

CORREA (Isabella of Rebecca), in Spanje geboren, leefde te Brussel en Antwerpen en vertrok later naar Amsterdam, waar zij op het eind der 17e eeuw een belangrijke figuur was in de Portug.-joodsche gemeente. Zij was de tweede echtgenote van den luitenant-kolonel in spaanschen dienst Don Nicolas de Oliver Y Fullana (Daniel Judah) van Majorca, die een bekwaam kosmograaf en medewerker aan den bekenden atlas van Blaeu was. Zij was bevriend met den

vermaarden dichter dezer gemeente de Barrios, wiens *Coro de las Musas* zij
en haar

echtgenoot in verzen bezong. Ook in de Barrios' *Instruida na intelligentia* kwam deze vriendschap tot uiting. Dona Isabella Correa was te Amsterdam lid van de rederijderskamer de Academia de los floridos, aan welker stichter, Don Manuel de Belmonte, zij een spaansche vertaling opdroeg van Guarini's italiaansch tooneelwerk *El Pastor Fido* (Antwerpen 2 edities in 1692 en Amsterdam 1694). De Barrios kende nog een persklaar dichtwerk van haar *Varias Poesias*, dat echter nooit verscheen. Dona Isabella was beroemd om haar schoonheid en verstand, haar kunstvaardigheid en talenkennis; zij beheerschte de voornaamste talen van Europa. Met Dona Isabella Henriques is zij de bekendste nederlandsche vrouw, die de spaansche dichtkunst beoefende.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* III, 278; da Costa, *Israël en de Volken* (Utrecht 1876), 283.

Zwarts

[Cort, Gornelis]

CORT (Cornelis), etser en landschapeetkenaar, werd geboren in 1533 te Hoorn en stierf vóór 17 Maart 1578 te Rome; hij was een leerling van Hier. Cock, voor wien hij werkte. In 1565 ging hij naar Venetië, waar Tiziaan hem in zijn huis opnam. Had Tiziaan vóór dien tijd zijn schilderijen laten graveeren in hout, thans liet hij dat uitsluitend in koper doen; dat hij Cort's werk zeer op prijs stelde, bewijst dat hij de prenten naar machtige begunstigers zond. Dat ze van zeer veel belang waren bewijst de brief van Lampsonius: deze had de reeks van zes prenten door C. naar Tiziaan bij den bisschop van Luik gezien, en wenschte afdrukken van de platen te hebben. C. ging in 1567 naar Rome, waar hij een werkplaatst stichtte, waaruit o.a. de Carraccis en Thomassius voortkwamen. In Rome werkte hij o.a. voor den romeinschen uitgever Lafrery, hij arbeidde er naar de Zuccari's naar Muziano, Mario di Siena, Clovio, Polid. d. Caravaggio, Rafael, Michel Angelo. In 1571 moet C. weer in Venetië geweest zijn: in dezen tijd (1571) maakte hij naar Tiziaan drie prenten (Verkondiging, Laurentius, Lucretia). Even vóór 1571 ontstond waarschijnlijk de vlucht naar Egypte naar Zuccari. In 1572 was C. weer in Rome, waar hij tot zijn dood toe bleef. Hij werkte bij voorkeur naar Muziano, Zuccari, Clovio etc., doch ook naar anderen, zelfs naar buitenlanders als: F. Floris, M.v. Heemskerk, B. Spranger, Et. du Perac. Zijn werken hadden veel aftrek, zoo werden in 1594 na zijn dood 100 ex. gedrukt van 12 platen; ook werd zijn werk veel met de hand gecopieerd, zoo liet bijv. C. Ketel een zijner leerlingen (volgens van Mander) een blad van de Herkulesreeks van Cort nateekenen.

De voornaamste prenten (170 nummers ongeveer) door Cort gemaakt zijn: 1-21 oud-testamentische voorstellingen, 22-92 nieuw-testamentische voorstellingen; 22-115 heilige mannen, 116-123 heilige vrouwen; 123-126 heilige voorstellingen; 127-149 heidensch-godsdienstige voorstellingen; 150 over de kunsten; 151-154 emblemen; 155-158 geschiedk. voorstellingen; 160-170 portretten, o.a. Fr. v.d. Steen, Corn. Cortes, zelfportret, H. Goltzius, D. Bouts, Joach. Patenir, Hendrik II van Frankrijk, Cath. de Medicis etc.

Een teekening van zijn hand bevindt zich in de verzameling Christ. Head en stelt een Italiaansch landschap voor.

Van zijn portret bestaan prenten door F.v.d. Steen, H. Hondius, J. Ladmiraal, G.v. Veen, door hemzelf en een van een onbekend kunstenaar; een geschilderd portret door H. Specart is in het Museum te Weenen (afgebeeld in *Stampart u. Prenner* XXI).

Zie: C. de Bie, *Het Gulden Cabinet van de edele vrij-schilderkunst* (Antwerpen 1662), 450; C. Immerzeel, *De levens en werken der holl. en vl. kunstschilders etc.* (Amsterdam 1843), II, 132; C. Kramm, *De levens en werken der holl. en vl. kunstschilders etc.* (Amsterdam 1857-64), I, 274; A. Andresen, *Handbuch für Kupferstichsammler* (Leipzig 1870); Ch. Blanc, *Manuel de l'amateur d'estampes* (Paris 1854-90) II, 51; G.K. Nagler, *Neues allgem. Künstlerlexikon* (München 1835-52), III, 126; G.K. Nagler, A. Andresen en C. Clausz., *Monogrammisten* (München 1871-79), I, 2382, II, 499; E.W. Moes, aant. 's Rijks Prentenkabiner, afd. prenten; A. Bredius, *Künstler-inventare* III, 774; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* I, 341, III, 69; Thieme-Becker, *Allgem. Künstlerlexikon* VII, 475; A. Bertolotti, *Giunti agli artisti Belgi ed olandesi in Roma nel seculo XVI et XVII* (Rom. 1885) p. 7; *Vasari-Society* VI, 18; *Vasari-Milanesi*, *Vite* VII, 451, 2, VI, 508, 1; van Mander, *Schilderboeck* (uitg. 1618) 103, 110 vlg., 111, 116 vlg, 128, 161, 195; J. Sandrart, *Teutsche Academie* (1675) I, 208, 354; Baglioni, *Vite de' pittori* (1733) 271, 46, 116; Boschini, *Carta del Navigar* (1660) 301; Ridolfi, *Le maraviglie d. arte etc.*, 2de uitg. I, 183, 264; Malvasia, *Fels. pittr.* (1678) I, 362; Bertolotti, *Artisti Veneti* 37; Gaye, *Carteggio* (1840) III, 242 vlg.; Müntz, *Les arch. d. arts* I (1890), 68 vlg.; F. Ehrle, *Roma prima di Sisto V. La Pianta di Roma Du Perac- Lafrery* (Roma 1908), 4. no. 3, 16, 44, 45, 50, 51, 59; P. Kristeller, *Tizian's Beziehungen zum Kupferstich in Mitt. der Gesellsch. f. vervielf. d. Kunst* 1911, 23-24; Orbaan, *Beschr. in Italië omtrent nederl. kunsten*, *Vatic. bibliotheek*, 1911, 260; Hoogewerff, *Nederl. schilders in Italië*, 1912, 143 vlg.; Zani, *Enc.* 2de deel III, 200 vlg., V, 75, 76, 387; Mariette, *Abicde* II, 14; Renouvier, *Types et manières*; J. Longhi, *Calcographia*, 86; Bartsch, *Anleitung* I, 171; *Jahrb. Preuss. Kunstsamml. Allerhöchst. Kaiserhauses*, deel II, CXXIII; Justi, *Miscell. zur span. Kunstgesch.* II, 206 vlg.; Taia, *Descriz. del Pal. Apost. Vat. Rom.* 1750, 69; Zanetti, *della pitt. venez.* 1771, 538, 544; Hijmans, *Une page de l'histoire de la grav. anvers du 16e siècle*, 1887, 16-8; P. Kristeller, *Kupferstich u. Holzschnitt in 4 Jahrh.* (Berlin 1911), 270, 277, 295, 322 vlg. 420; A.M. Hind, *A short History of engraving and etching* (London 1908), 119, 133, 352, 361.

J.M. Blok

[Cortgene, Jacobus Franciscus]

CORTGENE (Jacobus Franciscus), naar zijn geboorteplaats ook van der Goude genoemd, woonde te Utrecht, waar hij in 1605 stierf. Hij gaf een latijnsche beschrijving uit van Leycesters intocht in Utrecht onder den titel: *Spectacula exhibita comiti Leicestrio Ultrajecti gubernacula provinciae acceptanti* (Utrecht z.j. 4°). In zijn sterfjaar gaf hij nog uit een *Stichtsche cleyne chronijcke van begin des stadts in 't jaer Ons Heeren 80 tot den jaere 1578* (Utrecht 1605, 8°; herdrukt achter Booth's *Beschrijving van Utrecht*, 3e dr. Amsterdam 1745, 8°). Het werkje is van weinig belang en hoofdzakelijk geput uit de kronieken van Beka en Heda.

Zie: de Wind, *Bibl. v. Ned. geschiedschr.* 293 vlg., 566 vlg.; D o d t, *Archief* III, 274; IV, 337; *Leeskabinet* 1856, II, 4.

Brugmans

[Corvers, Jan]

CORVERS (Jan), C o r v e r u s , dichter, geb. te Roermond, genoot in de 16e eeuw de achting der nederlandsche humanisten om zijne zuivere en zwierige latijnsche gedichten. Twee zijner nog bekende werken werden te Keulen gedrukt en worden

door Sweertius, *Athenae belg.* 413, en Foppens, *Bibliotheca belgica* II, 620, vermeld: *Philonis Judaei libellus de nobilitate* etc. (Col. 1564) en *Lamentationes Jeremiae prophetae, versibus elegiacis adjunctis psalmis* II (Col. apud Birckmannos, 1566. 4°).

Verg.: *Biogr. nat. Belg.* IV, 410.

Fruytier

[Costa, Isaïc da]

COSTA (Isaïc da), geb. 14 Jan. 1798 te Amsterdam, overl. aldaar 28 April 1860. Zijn vader was Daniël, niet on aanzienlijk koopman, van oud portugeesch-joodsch bloed, zijne moeder Rebecca Ricardo. Uriël da Costa, die volgt, had in de 17de eeuw het geslacht naar Amsterdam gevoerd. De oude heer da Costa had jaren achtereen een wijnhandel met den heer Isäac Capadose, wiens zoon Abraham (kol. 266), ofschoon er tusschen beide gezinnen eene veete bestond, de speelkameraad van den jongen Isaïc werd. Beide jongens groeiden op in een dampkring van strenge behoudzucht, vijandig aan den geest der fransche omwenteling; meteen ontvingen zij een voor die dagen voortreffelijk onderwijs en Isaïc was nog eerst acht jaar, toen men hem voor de latijnsche school rijp achtte, waar hij zich in de oude talen oefende nog vóór hij zijne moedertaal goed verstond. In 1811 verliet hij de school, en een fransch uitgewekene, M. Frère, zou als huisonderwijzer zijne opvoeding voortzetten. Zijn gansche denken (en reeds dichten) stond onder invloed der klassieken. Als jongen van veertien jaar schreef hij (was het onder invloed van Helmers' *Hollandsche natie*?) zijn *Lof der dichtkunst*, waarin 'Phebus' tempelkoor' en alle oude dichters voorkomen (*Dichtw.* I 1), en die liefde voor de klassieken is hem zijn leven lang bijgebleven, met name voor Homerus, die in dat gedicht Apollo zelf is, op aarde neergedaald, later de 'grieksche Mozes' heet, èn voor Aeschylus, wiens *Perzen* en *Prometheus* hij geheel, wiens *Zeven tegen Thebe* hij gedeeltelijk vertolkte. Niet weinig had de jonge da Costa op dit terrein aan D.J. van Lennep te danken, wiens colleges hij getrouw placht te volgen. Bovendien vereerde hij hem als den man, wiens lessen over de geschiedenis hem de opvoeding van het menschedom door God voorstellende (in den geest van Ph. W. van Heusde en de latere Groningers), zijne oogen mede hadden ontsloten voor de waarheid der christelijke openbaring. Ook van Lenneps opvatting van de schepping der wereld uit niet, 'waarheid waartoe geen der grieksche wijzen had vermocht op te klimmen' (Koenen, *Lev. Letterk.* 1860, 313) maalde diepen indruk. (*Dichtw.* I, 156). Het was in Nov. 1849, dat hij van Lenneps 50-jarig professoraat herdacht (*Dichtw.* III, 73) en op den avond van 4 April 1853, dat hij in een vergadering der Hollandshe Maatschappij, in onverzwakte herinnering aan vroeger dagen, aan zijne nagedachtenis hulde bracht (J. van Lennep, *Leven van C. en D.J.v.L.* IV, 352).

Doch naast de klassieken stond toen reeds voor hem de geschiedenis des vaderlands, na Hollands verlossing dichtte hij zijn *De verlossing van Nederland* (*Dichtw.* I, 4). En hier is invloed van Bilderdijk. Er was te Amsterdam een joodsch letterlievend genootschap 'Tot nut en beschaving', waarvan o.m. Bilderdijk eerlid was, die de vergaderingen geregeld bijwoonde. D.C. was geen lid, maar zijn toenmalige leeraar in het Hebreeuwsch was dat wel, en deze bracht hem met den dichter in aanraking. 'Nog is het hem (d.C. vertelt het van zichzelf), alsof hij in dien nauwen gang in de sombere woning op den Achterburgwal, den langzamen tred hoort van den grijsaart met zijn tweejarig kind aan de hand' (*De mensch en de*

dichter *Bilderdijk*, 1859, 279 vlg.). Van dat oogenblik was de band gesloten. En, als d.C. eene vertolking van *De Perzen* voltooid heeft, draagt hij ze aan van Lennep en *Bilderdijk* op (*Dichtw.* I, 10).

Toen nu d.C. gereed om te Leiden student te worden, op raad van prof. H.W. Tydeman zich nog beter voorbereiden zou, deed de oude heer da Costa hem lessen van *Bilderdijk* volgen over jus romanum en geschiedenis. Maar in Mei 1817 ging de dichter-geleerde, diep gegriefd over een hem onthouden hoogleeraarsambt, naar Leiden, waar inmiddels d.C. student geworden was. Hij volgde daar de hooggeroemde colleges van Joan Melchior Kemper, van Nic. Smalenburg en van H.W. Tydeman, zonder dat er toch eenige wezenlijke invloed van hen op hem uitging. In den almanak van 1819 staat een vers van d.C. *Broederschap*, naar aanleiding van de verzoening tusschen enkele studentencorpsen, 21 Nov. 1818 (ook *Dichtw.* I 105). Onder de studenten vond hij o.m. de beide zoons van Gijsbert Karel (bevriend was hij vooral met Willem van Hogendorp en met Nic. Carbasius) die hij met *Bilderdijk* in aanraking zou brengen en anderen, die zich om hem zouden scharen op zijne lessen over de vaderlandsche geschiedenis.

D.C. promoveerde 7 December 1818 in de rechten op *Spec. jur. de conditionibus*, zelfde jaar, waarin zijn boezemvriend Abr. Capadose doctor in de medicijnen geworden was (24 Juni). 21 Juni 1821, toen hij reeds advocaat te Amsterdam was, volgde zijne promotie tot doctor in de letteren op *Diss. exhibens positiones quasdam ad philosophiam theoreticam pertinentes*, waarin o.a. het betoog voor de eenheid en echtheid van Homerus' *Ilias*. De promotie zelve werd een schitterend pleidooi van d.C. tegen den geest der eeuw, naar aanleiding van zijne stellingen over het onbepaalde recht der kroon. De zesde stelling achter het proefschrift luidde: 'Prima judaeorum in Hispaniam migratio videtur ante conditum templum Hierosolymitanum secundum locum habuisse'. De portugeesche Joden zouden derhalve niet afstammen van de Joden, die Jezus hadden vermoord, legende ook later door d.C. bezongen: 'k Zag den val van Sions vesten ...' (*Dichtw.* II, 117). In d.C.'s studentenjaren valt ook de beroering, door den zeer confessioneelen en polemischen leidschen predikant Nic. Schotman gewekt. Hij had een *Eerzuil voor de dordtsche synode* doen verschijnen, waarvan *Bilderdijk* den tweeden druk, 1819, met eene voorrede voorzien had ter verdediging van den fel besprongen auteur. Daarover schreef d.C. toen 12 Dec. aan W. van Hogendorp: 'Men is hier hoor ik woedend om die voorrede. Het is zekerlijk cras geschreven, maar zóó moet men die vervloekte godverloocheningen en waanwijze dwaasheden tegengaan en mijn hart juicht met geestdrift den held toe'. Een later geschrift van d.C. *De Sadduceeërs* ('het helverbond van Pharizeeën en Sadduceeëën zal zich zelve beschamen' reeds in *Brieven* uitg. Groen van Prinsterer I, 4, 3 Febr. 1830), geboren uit zijne eerste voordrachten voor een kleinen kring van getrouwen te Amsterdam en waarin de party van Oldenbarnevelt als de sadduceeërs aan de kaak wordt gesteld, wil E. Gewin (*In den réveilkring*, 129) in verband zien met d.C.'s toorn over den smaad aan Schotman aangedaan.

Van 1819 is een gedicht: 'O mocht mijn boezem eens zich aan uw boezem prangen Naar wie mijn hart vergeefs sints d'eerste kindsheid zucht' (*Dichtw.* I, 158 vlg.), waarvan het

voorwerp wel niet meer de zuster van Capadose, maar d.C.'s nichtje, H a n n a B e l m o n t e zijn zal. In elk geval is zij het, aan wie hij 2 April 1821, haar verjaardag, een exemplaar van het eerste deel zijner *Poezy* zendt, als reeds de 'aandoenelijke bruidskroon' gevlochten is (*Dichtw.* II, 94). Zij had, nog jong, haren vader verloren, hare moeder heette S i m c h a d a C o s t a, die drie jaren na den doop van d.C. en Hanna ook zelve tot het christendom zou overgaan met eene andere dochter, E s t h e r (*Dichtw.* II, 110) gedoopt door Ds. P. C h e v a l l i e r, met wiens zoon, M a t h i l e J a c q u e s, Esther in 1830 trouwen zou (*Dichtw.* II, 190). d.C. was 11 Juli 1821 gehuwd met deze 'schier andalusische schoone', om wie 'de jongelui jaloersch' op hem waren. Dirk van Hogendorp prijst haar karakter, de Clercq haar zachte deugden; er zijn getuigenissen die haar als minder gemakkelijk teekenen, zoo spreekt de Clercq in 1830 van d.C.'s vrouw en kinderen, 'die anders alleen als storende wezens in den loop der gesprekken en redeneeringen worden beschouwd' (*Dagboek* II, 185). Wij mogen het er veilig voorhouden, dat d.C.'s laatste verzen: 'Der dierbre vrouw,/ wier liefde en trouw/ sints driemaal dertien jaren,/ in elken strijd / ten allen tijd/ in zielsbezwaren en gevaren/ mij stond ter zij' (*Dichtw.* III, 198; 12 Nov. 1859) de waarheid doen kennen van een gelukkig huwelijk. Het jonge paar woonde Prinsengracht bij den Amstel, d.C.'s vader en Hanna's moeder woonden bij hen in, een druk huishouden, oostersch gastvrij, maar weldra onder geldzorgen droevig gebukt.

Op d.C.'s overgang tot het christendom heeft Bilderdijk sterken invloed geoefend, al heeft hij nimmer opzettelijke bekeering bedoeld. 'Toen leidde mij Gods gunst tot u, mijn vriend, mijn vader' (*Dichtw.* II, 101) en sinds was 'geheel de omgang en zamenpreking van zijn zijde eene christusprediking. Veel werkte intusschen te zamen, om dat denkbeeld: voor een lijdend volk een lijdende Messias zich te doen vestigen in het hart van den jongeling.... lang vóórdat het in hem opkwam dat de Lijder bij uitnemendheid, de gekruiste Jezus uit Nazareth wel die lijdende Messias zou kunnen zijn. Totdat op een onvergetelijken dag in October 1820 de schellen hem vielen van de oogen' (*De m.e.d.d.B.* 282 vlg.). Ook Willem de Clercq heeft zijn aandeel gehad in dezen geestelijken ommekeer. 2 Jan. 1820 had hij d.C. leeren kennen, hem aanstonds veel ontmoet en lief gekregen. Hij zelf, zoekende nog en met zichzelf in het ongewisse, onderging toen den invloed van den doopsgezinden predikant J a n t e r B o r g (*Doopsg. Bijdr.* 1897, 1-76), man van 'hemelsche naïeviteit', van bevindelijke vroomheid in den geest van het Reveil, en het werd 'zijn vurigste wensch d.C. christen met zich te zien' (*Dagb.* I, 137 vlgg. 140). 'God zal, hoop ik en smee ik hem nog eens tot christen tot zijne en mijne zaligheid doen worden' (*aldaar* 141). Totdat 3 Augustus 1821 (de Clercq verhaalt het in gloeiende woorden op eene welbekende bladzijde, *Dagb.* I, 147 vlg.) 'ik den man, die als vernuft, als genie alles voor mij was op eens als christen vóór mij zag staan.' Aanvankelijk bleef het een heilig geheim tusschen beiden, d.C. vreesde zijn vader te grieven, maar hij bezong wat hem geschied was in *God met ons* met die machtige beginregels:

'In diepten verzonken van leed en ellende het hart in bedwelmende droomen verward.' en later:

'Ik zag Hem, ik gaf mij! De hel is geweken; de hemel ging op uit. uw woord in mijn ziel.'

(*Dichtw.* II, 161 vlg.),

verzen, waarvan Allard Pierson in zijne *Gedenkrede* 1865 zeggen zou, dat hun zangerigheid in het Hollandsch nauwelijks haar wederga vindt. De oude heer da Costa overleed 22 Febr. 1822 en thans weerhield niets den zoon van zijn overgang te doen blijken. 23 Sept. ging hij met zijne vrouw naar Leiden, ontving onderricht van Ds. Lukas Egeling (IV kol. 555), legde met Hanna en Abr. Capadose belijdenis af; 20 Oct. was de plechtige doop in St. Pieter. Bilderdijk was ter kerke 'en zat daar met eene onderwerping, eene ontvangbaarheid', ook de Clercq (voor wien deze dag was als een tweede doop, schrijft zijne vrouw hem) met Carbasius en Hogendorp. Des avonds vergaderde Bilderdijk allen aan een gullen disch en 'wij zaten gelijk de broeders in de eerste christenkerk', de gastheer dronk 'op bruidegom en bruid', 'toen wij in de koets terugkeerden zeide D.C.: ja vandaag ben ik gelukkig' (*Dagb.* I, 181-185). Hij herdacht de gebeurtenis in een vers aan Egeling: 'O, zegen d'achtbre hand die 't zoenbloed van uw zoon Neerdruppelde op ons hoofd als vruchtbren lenteregen' Na het verschijnen der aanstonds te noemen *Bezwaren* brak Egeling met den schrijver, toch zond d.C. hem nog een brief van rouwbeklag (*Dichtw.* II, 98). bij den dood zijner vrouw, 1 Maart 1824.

In 1823 verschenen de *Bezwaren tegen den geest der eeuw*, eene apologie voor een christendom dat hij zag vertreden, voor waarheden die hij vond verloochend, een aanklacht van ongehoorde felheid tegen alles, waarop de nieuwe tijd prijs stelde, door den schrijver zelven in later jaren nog te zacht geoordeeld naar evenredigheid der te bestrijden kwaal (*De m.e.d.d.B.* 335 vlg.), wat ik niet rijmen kan met eene mededeeling van de Clercq in 1825, dat d.C. bekende dat, zoo hij geweten had hoe de menschen dachten en hoe zij zich eenparig tegen hem zouden vereenigen, hij zijne *Bezwaren* niet zou hebben durven uitgeven (*Dagb.* II, 22). Tegen het boekje, door Bilderdijk toegelicht en verdedigd, ging een storm op van toorn en verontwaardiging, d.C. scheen vogelvrij verklaard, niemand had den moed met hem op straat te loopen, was hij ergens en hoorde een bezoeker dat, dan keerde hij om en zei: 'dan kom ik wel eens terug'; Jo. de Vries en D.J. van Lennep zagen hem niet meer. Wij, die dat klein vinden, spreken deswege van bekrompen liberalisme, ook naar de mode van den dag; het is slechts billijk te bedenken, dat hier iemand met de felste woorden veroordeelde al wat het toenmalig geslacht lief had of bezig was op te bouwen. Herder stelt te leur, Goethe is heidensch ('ik heb al meer dan eens opgemerkt, dat men in de pietistische nederlandsche kringen een pique heeft tegen Goethe', een Franschman bij Pierson, *Verspr. Geschr.* II, 264), Haydn te hooren is eene besproeving, de verdraagzaamheid geldt alleen tegenover liberalen, armenzorg is tegen Gods onderscheidingen en afschaffing der slavernij vooruitloopen der Almacht, de grieksche opstand misbruik van het kruis van Jezus (juiste opmerking op dit punt van Pierson, *a.w.* II, 372). Van de bedenkingen tegen de nieuwe staatsinrichting zal ik aanstonds spreken, maar, al kwam dan deze gansche felle aanklacht voort uit het beginsel 'vóór Christus, tegen de revolutie', dat het toenmalig Nederland zich heeft geërgerd was toch niet onverklaarbaar. De *Verdediging van het goede der negentiende eeuw* door N.G. van Kampen, nog in hetzelfde jaar verschenen, gematigd van toon, weerlegt de *Bezwaren* zeker niet ongelukkig. Het trof slecht, dat in dit jaar ook nog Abr. Capadose zijn geschrift

tegen de vaccinatie uitgaf, die juist, na het kwaad dat de inoculatie vaak gebracht had, bezig was vertrouwen te winnen. Hendrik de Cock liet er zich door bekeeren en het heeft een zijner kinderen het leven gekost, de Clercq aanvaardt de vaccinatie (*Dagb.* II, 43, 223) ook Wormser (*Brieven* I, 23).

D.C., aldus vereenzaamd, begon in kleinen, vertrouwden kring voordrachten te houden over taal en geschiedenis, ook over godsdienstige onderwerpen (zonde en genade), later verschenen, als de reeds genoemde *Sadduceeërs*, misschien ook in studies als over het karakter van prins Maurits en de rechtspleging van Oldenbarnevelt. Maurits was hem de vertegenwoordiging van den waren godsdienst en de ware staatkunde tegen den advocaat, juist andersom als in den patriottentijd en ook toentertijd nog, zoodat Herdingh, die de *Bezwaren* had uitgegeven, dat *Maurits* niet durfde doen: zijne gezondheid had te zeer onder de woedende verwijten geleden. Tegen de *Sadduceeërs* schreef Mr. Samuel Wiselius Iperusz. *Een blik op de Sadduceeën*. Toch gold hij voor bilderdijkaan. Hij sprak van het 'venijn van d.C.' en Bilderdijk liet zich deswege in felle woorden over Wiselius uit. D.C. zelf getuigde van de stemming, waarin al deze verguizing hem bracht, in zijnforsch en statig gebouwd gedicht *Geestelijke Wapenkreet* (*Dichtw.* II, 111). Maar als men daar dan las van 'onverlaten,/ die Jezus' bloedverzoening haten/ en wien zijn kruis een gruwel is', of van 'om op onreine koe-altaren/ met heidnenbijgeloof te staren/ en heil te wachten van de hel', dan vonden ook de bezadigsten dit eene lastering van het toch christelijke Nederland. Zoo ging het d.C. als Ezau: hij tegen allen, allen tegen hem.

Allen? Niet de vrienden van het zich uitbreidend Réveil. D.C. verkeerde vooreerst veel met den predikant der engelsch-episcopaausche kerk te Amsterdam, Alge r o n Sydney Thellwall, een warm geestverwant; ter Borg werd al genoemd; mevrouw Koenen-Pauw, die wekelijksche samenkomsten hield, waar godsdienstige onderwerpen werden behandeld, wat d.C. in zijn Zondagavondvergaderingen navolgde. Ds. Alexandre Chavannes, een van de leiders der réveilbeweging in het Waadland heeft daar ook eens gesproken en d.C. tot volhouden aangemoedigd. Ook door L.G. James, predikant te Breda, die als student Robert Haldane te Genève gehoord had, was er verbinding met de zwitsersche opwekking. De réunions bij d.C. waren om 8 uur na kerktijd in zijn huis, thans aan de Rozengracht bij de eerste Bloemdwarsstraat, nu no. 42. Een om de as slingerende trap op, een zaaltje laag van verdieping. Daar zaten de trouwe Schrimheimer en zijne blinde vrouw, Höveker, meneer en mevrouw Gildemeester, meneer en mevrouw Pierson, Oyens, Waller en tal van anderen, ook die jonge Elise Schiotling, over wie ik nog spreken ga. Van zulke samenkomsten heeft de Clercq ons levendig verteld (20 Oct. 1828 bij d.C., *Dagb.* II, 64-67), ook van de maaltijden, waar men onder vrienden aanzat met al het comfort van kringen uit de burger-aristocratie en daarna godsdienstoefening hield (1832, *Dagb.* II, 142 vlg.); van den godsdienst van het Réveil heeft Pierson ons een meesterlijk beeld ontworpen met een penseel, door liefdevolle herinnering in de teerste verven gedoopt (*Oudere Tijdgenooten* 116-119).

Met de Clercq bleef d.C. van al deze reveillisten het nauwste verbonden. Van den beginne af aan voelde de Clercq zich 'onder de macht van dat

overheerschend genie'. Zijn naaste bloedverwanten, de Boissevain's b.v., voorzoover zij niet 'levendig', d.i. bekeerd waren, betreurden dat. Van nature was de Clercq van eene stralende vroolijkheid, 'uitgelaten van vreugde, luimig, met vroolijken lach'; het 'dagboek doet hem maar ten deele kennen', 'Pierson heeft zijn beeld eenzijdig geteekend' en d.C. maakt 'Willem altijd droefgeestig' (Ch. Boissevain, *Onze voortrekkers*, n.i.d.h. 343, 346 vlg.). De Clercq zag zeer goed d.C.'s felheid van veroordeelen ook van genietingen, waarvan hij zelf nog niet los was. 'Er zijn gedeelten in uw gevoelens, die mij misschien nooit in deze wereld duidelijk zullen zijn', 'hoe moeilijk is het bij zooveel kracht de behoorlijke mate van zachtmoedigheid te behouden jegens menschen die anders denken' 'Ik vrees dat gij de waarheid eindelijk in zulk een klein rondje zult omschrijven, dat het dan worden zal: alles hierbuiten is uit den booze'. Doch in zijn eigen weifelingen, de worstelingen van een fijnbesnaarde ziel, is d.C. hem tot steun, die op zijn beurt hem waarschuwt tegen zijn omgang met de 'spotteren'. Trouwens ook hijzelf kende die aanvechtingen, in de geschiedenis van het pietisme zoo welbekend, als het aardschgezinde hart luider sprak dan het wedergeborene, als Satan machtiger scheen dan Jehovah-Jezus, en het is wederom Pierson, als jongeling eenmaal tegen zijn wil getuige van zulk een geesteskamp in het logement van Heemstede, die er ons treffend van verhaalt (*Verspr. Geschr.* II, 389 vlg.). Bij de Clercq minderen die schommelingen in zijne verhouding tot d.C. en in 1829 is hij geheel aan hem verbonden, geheel réveil-man, met antithese en al, schoon hij nog somtijds vindt dat d.C. in zijn kritiek 'een schepje te veel geeft'. Totdat - tragisch gebeuren - zelfs d.C. hem tegen overdrijving waarschuwen moest, toen hij onder den noodlottigen invloed van Kohlbrugge gekomen was, wiens paradoxale stellingen over eene lijdelijkheid, die ook het streven verbiedt, zijne teere ziel zooveel schade hebben gedaan. Nic. Beets heeft daarvan verteld en eens gezegd: 'was hij maar met d.C. blijven gaan.' Intusschen verbrak dat de vriendschapsbanden niet en, gelijk d.C. hem vroeger dat lied had toegezonden, waarin:

'Toonen we ons de dienaars Gods,
om in 't oproer dezer dagen
tegen wijsbegeertes trots
Zijn gezegend rijk te schragen'
(*Dichtw.* II, 85),

en nog eens, in 1843, toen reeds Kohlbrugge's invloed sterk was:

'De hand van God
verbond ons lot.
Wie zal het rukken van elkaar?'
(*Dichtw.* II, 236),

zoo heeft hij hem ook op zijn zilveren bruiloft toegezongen, 29 Juli 1843, hem 'den broeder dien 'k bemin' (*Dichtw.* II, 241). Den 4. Febr. des volgenden jaars overleed de Clercq. D.C. heeft hem 1850 herdacht in de Mij. tot Nut van 't Algemeen te Amsterdam (afz. verschenen als *Herinneringen*, enz. 1850) en daarin o.m. gezegd: 'En waarom zou ik het niet in dank aan zijne nagedachtenis erkennen, hoe ook door mij meer dan eens zijn trouw werd ondervonden in het uitspreken eener hetzij ontdekkende of genezende harde waarheid' (33). Maar ook: 'van toen af (sinds zijne bekeering) was er tusschen ons een gemeenschap in lief en leed, in belangstelling en beschouwing die, tot op den dag onzer scheiding voor dit leven, niet is verflauwd' (34). In dit stuk plaatst d.C. ook het vers, dat Beets voordroeg op zijn zilveren bruiloft (11 Juli 1846) en waarin hij de Clercq herdacht. Wij

hebben daarover ook een bericht van een die de Clercq zeer na stond. 'Zij woonden nu aan de Rozengracht nog thans no. 57, maar in een mooi, ruim huis met prachtige tuin, waaraan de eetkamer Peter (de Génestet) en ik gingen ook feliciteeren. Beets met zijn eenig schoone sonore stem droeg toen voor (*Dichtw. van N.B.* 1878, II, 307):

“Ons hart zal nimmermeer vergeten
Dien aangenamen zomertijd”

En toen de regel kwam:

“Maar heeft zijn stem u wel ontbroken?”

riep d.C. luide: “neen, neen!” en toen daarop volgde:

“En zaagt gij hem niet in den geest?”

daar schreeuwde hij het letterlijk uit: “Ja, ja!” Het werd Beets zelf moeilijk. Op ons maakte het diepen indruk.' Dat Beets overigens op d.C.'s zilveren bruiloft was, spreekt van zelf. De toenmalige predikant van Heemstede en d.C. waren groote vrienden, beiden verdacht bij de toongevende kringen van toen, beiden dichter; merkwaardig is hoe d.C. Beets de kritiek niet spaart (I a S a u s s a y e , *Nic. Beets*, 1904. 91-96).

In deze jaren 1822-1840 heeft d.C. weinig gedicht, 'de armste, onvruchtbaarste periode van zijn leven, alsof zijn dichterlijk geweten heeft gesluimerd' (C.P. T i e l e in *Nederl. Spect.* 1861, 105). Daarentegen hield hij voordrachten en gaf cursussen, in 1824 begon hij met de kerkgeschiedenis (*Dagb. de Clercq I*, 208), in 1835 is hij gevorderd 'tot de kerkberoerten en bepaaldelijk den tijd van het bestand'; G r o e n 's *Archives*, die in dat jaar begonnen te verschijnen, leest hij met de grootste belangstelling (*Brieven*, uitg. Groen I, 14 vlg.). Hij schroomde allerminst politieke uitweidingen, 1823 en 1824 toonde hij duidelijk zijn voorkeur voor van Hogendorp en moet eens gezegd hebben: 'Gij zult het nog zien, dat Willem I gedetesteerd en geen koning meer sterven zal', waaruit het dwaze gerucht ontstond, dat hij eene samenzwering beraamde tegen den koning: de burgemeester, D.W. E l i a s , kreeg last hem onder politie-toezicht te plaatsen. Maar die tegenstand luwde allengskens en om en bij 1830 volgden tal van aanzienlijke Amsterdammers die voordrachten over vaderlandsche geschiedenis. D.C. hield ze Vrijdagsavonds eerst in het Leesmuseum, daarna op het Rusland in het 'Wapen van Amsterdam', 'altijd geestig, amusant, leerrijk, ernstig, suggereerend', vertelt ons een hoorder. Men betaalde voor een winter f 25 en de heer Marez Oyens voerde de administratie. De sinds 1841 gegeven cursussen in Grieksch, Latijn, Nederlandsch, Fransch, Engelsch en Duitsch, Italiaansch, Spaansch en Portugeesch trokken minder. Ook studeerde d.C. toen ijverig en zijn zich verdiepen in de profeten des O.V., in Justinus' *Dialog met den jood Thrypho* hebben hem toen, zegt Koenen (*Lev. Letterk.* 335) tot chiliast gemaakt. Maar de hoop op de wederkomst van Christus en de stichting van het duizendjarig rijk heeft altijd in de christenheid bestaan, zij was ook in de kringen van het Réveil niet onbekend. De Clercq teekent op 20 October 1828 aan: 'Met Pauli, die mij goed beviel, sprak ik belangrijk. Hij vroeg mij wat ik van de wederkomst van Christus hield. Ik moest belijden, dat ik daar nog nimmer zoo gezet aan gedacht had' (*Dagb.* II, 65). En mevrouw de Clercq schrijft haren echtgenoot: 'gisteren (22 Mei 1835) waren wij voor de naaischool bijeen. Wij hadden het zeer genoegelijk en raakten nog in gesprek over het duizendjarig rijk. Alex zeide mij, dat de vrienden van Rheden (Ds. Laatsman c.s.) daar zeer mede

bezig waren en de komst des Heeren als zeer aanstaande beschouwden’.

Wij hebben reeds een paar maal Groen genoemd. D.C.'s kennismaking met hem is van 1829. Op 17 Nov. teekent de Clercq aan, dat beiden elkander aan de academie slechts zeer oppervlakkig hadden gekend, maar nu te zijnen huize in nauwe aanraking kwamen. Da Costa was opgetogen, ‘hij zag een nieuwe teelt opkomen’, inderdaad is Groen de voorzitter geworden van die samenkomsten van ‘christelijke vrienden’, voor ‘t eerst in 1845, die den geest van het réveil in daden zouden omzetten. Van beider jarenlange vriendschap getuigt hun briefwisseling, door Groen uitgegeven I, 1872, II, 1873, III 1876. En aan zijn graf, 3 Mei 1860, sprak Groen: ‘... Als er van zielenadel sprake mag zijn, d.C. had eene edele, een ridderlijke, een koninklijke ziel Die verhevenheid van geest, die grootheid, die onbekrompenheid des harten was met de volheid der christelijke liefde gepaard’ (*Brieven* III, 252). In hoofdzaken was d.C. het in politicis met hem, den antirevolutionnair bij uitnemendheid, eens, voor wien de revolutie de wereldhistorische religiekrijg van Gen. 3,15, de strijd tegen den levenden God was. Toch maakte ook hij onderscheid tusschen den geest en den loop der eeuw, de orde van zaken, welke sedert en onder de revolutie heeft plaats gegrepen. Van volksinvloed op de regeering waren beiden afkeerig, eene volksvertegenwoordiging, waardoor de volkswil inderdaad tot uiting komen zou, scheen d.C. eene onmogelijkheid: alle constituties ter wereld kunnen haar niet mogelijk maken (*Bezwaren* 51). Groen heeft d.C.'s christelijk-historische (chr. historisch liever dan antirevolutionnaire) politiek uit zijne brieven in vier rubrieken ons toegelicht. In zijn open brief aan Groen, Aug. 1854, bij diens aftreden als lid der Kamer, geeft d.C. zijne politieke geloofsbelijdenis (*Brieven* II, 206-274). In 1848, bij de herziening der grondwet, schreef d.C. zijn *Het oogenblik*, waarin hij die herziening verdedigde; al is hij tegen volkssouvereiniteit, hij is toch vóór het aanhangig ontwerp. Caïn, de goddelooze moordenaar, heeft den landbouw uitgevonden, mogen daarom christenen geen landbouwers zijn? Zij nemen het goede waar zij 't vinden. Politieke vrijheid komt uit de revolutie, maar is haar tijd daar, dan gebruikt de christen haar even gerust als b.v. de spoortrein. Zoo was d.C. dus ‘positief-christelijk, monarchaal-orangistisch en oprecht liberaal’ zegt een zijner geestverwanten, dit laatste kan men voor 1848 beamen, aan de twee eerste eigenschappen is wel geen twijfel. Ook in een gedicht heeft hij 1848 herdacht (*Dichtw.* II, 18). De dood van koning Willem II, 17 Maart 1849, trof de vrienden zeer. d.C. had bij 's konings intocht in Amsterdam, 27 Nov. 1840, gezegd: ‘dat is de man die het doen moet’ (*Dagb.* II, 218) en 's konings gehechtheid aan de formulieren, zijn vrees dat subjectief bijbeluitleggen zou voeren tot vrijdenkerij, zijne pogingen om tegemoet te komen aan de bezwaren van de ‘vrienden’ tegen het ondogmatisch lager onderwijs, zijn verzoenende houding tegenover de afgescheidenen gaven inderdaad hoop. Thans kon d.C. wel in *Rouw en Trouw* den dooden koning huldigen en den nieuwen vorst trouw zweren (*Dichtw.* III, 53), maar in den verjaarsgroot aan zijne vrouw van datzelfde jaar, 2 April, vlecht hij toch de woorden in: ‘Ja, wij zwijgen en berusten, bij 't ontvallen van een vorst, Van wiens leven onze liefde zich zooveel beloven dorst’ (*Dichtw.* III, 63).

In 1839 werd d.C. lid van de tweede klasse van het Instituut, een eerherstel na den smaad van

1823. Hij is het geweest tot 1851 en in dien tijd tweemaal voorzitter. Deze benoeming is de aanleiding geworden tot het uitgeven van al die prachtige zangen, wier schitterende reeks alleen door zijn dood werd afgebroken. Daar klonk op eens 16 Nov. 1840:

'Kan het zijn dat de lier, die sinds lang niet meer
[ruischte,
die sinds lang tot geen harten in dichtmuziek
sprak' (*Dichtw.* II, 213).

en 9 April 1844 droeg hij in het Kon. Instituut voor:

'Hooge waatren zijn o Neerland! dikwerf over
u gegaan' (*Dichtw.* II, 251).

Een jeugdig toehoorder gedenkt dien dag vele jaren later en vertelt ons: 'Toen d.C. aan de regels kwam:

"....Ook voor volken is er heil slechts in één
[naam
Jezus Christus, schrik niet Isrel! 't is uw koning,
[Judaas leeuw,
D'eeuw vergaat, maar zijn regeering is van eeuw
[door eeuw tot eeuw"

toen stampte hij op den grond en ging er als eene rilling door de zaal, want dat was men in het Instituut niet gewoon. En nog eens schreeuwde hij het uit:

"Zij zullen het niet hebben,
ons oude Nederland"

't Is 48 jaar geleden en nog tril ik op mijn stoel. Zalige ervaring van enthousiasme! Daarom heb ik dien man zoo zielslief.' Van d.C. is ook het voorstel uitgegaan om bouwstoffen te verzamelen voor een etymologisch-antiquarisch-geographisch woordenboek van Nederland. Eene bittere teleurstelling was het hem, dat in 1855 de nieuw opgerichte letterkundige afdeling der Kon. academie van Wetenschappen hem niet als lid benoemde. Groen heeft daarom toen bedankt als lid, des Amorice van der Hoeven er tegen geprotesteerd. Trouwens ook Beets, ter Haar, Rau, de Geer heeft men toen geweerd en Thorbecke, die voor zijn liberalisme tegen de roomschen boeten moest! Tien jaar vroeger was d.C. ook een professoraat ontgaan. Prof Bosscha, geroepen het leven van Willem II te schrijven, wenschte daartoe van een deel van zijn ambtswerk ontslagen te worden en stelde toen voor, dat men d.C. tot buitengewoon hoogleeraar in het Grieksch benoemen zou. Curatoren steunden die poging, maar een naamlooze brief maakte den raad zóó bevreesd voor d.C.'s heftige polemieek, dat er van de benoeming niet gekomen is. Zoo deelde hij het lot van zijn geliefden meester. De verhouding tot het officieele hooger onderwijs was ook later ietwat gespannen, toen d.C. in 1852 bestuurder van het seminarium der Vrije schotsche kerk was geworden, waar hij op enkele leerlingen wel bezielend heeft gewerkt, maar meteen wezenlijk vijandig stond tegenover de academische instellingen van hooger onderwijs te Amsterdam.

Wij moeten een woord zeggen over zijn kerkelijk standpunt. Hij was rechtzinnig in zoover hij de oud gereformeerde dogmatiek van heeler harte aanvaardde, maar weder niet in zooverre hij in de leer het groote redmiddel niet zag en het gevoel boven het denken stelde. D.C. stond onverschilliger tegenover de formulieren dan

Groen, is ook hier breder en liberaler (S.A. N a b e r , *Pierson herdacht*, 151), 'de lijn,' schrijft hij aan Groen in 1834 (*Brieven I*,12) 'tusschen Gods woord en den best mogelijken afdruk der leer in menschelijke schriften kan niet te scherp getrokken worden het zal meer dan immer noodig worden de formulieren nooit buiten de bedekking van het woord zelve,

waaraan zij hare geldigheid ontleenen, te doen voor den dag treden.' De hervormde kerk, 'waar de leer der uitverkiezing en vrije genade openlijk wordt bespot, verdraaid, belasterd of geheel vernieuwd' acht hij doodelijk ziet. Toen Ds. Dirk Molenaar te 's Gravenhage in 1826 de kopij van zijn *Adres aan alle mijne hervormde geloofsgenooten* anonym aan den amsterdamschen uitgever Den Ouden gezonden en deze d.C. om advies gevraagd had, heeft hij de uitgave aangeraden van dit stuk, dat sprak van 'de jezuïetische handelwijze der synode van 1816'. Een groote grief was hem de 'heillooze keten die de hervormde kerk aan de academische laculteiten vastklinkt' en hij achtte het 'eene billijke vordering dat door de bevoegde kerkelijke machten de verplichting voor aanstaande evangeliëdienars om theologie gestudeerd te hebben aan eene nederlandsche academie worde opgeheven'. Mocht de kerk aan dat verlangen niet voldoen dan diende men op eigen kosten seminariën op te richten (*Wat er door de theol. fac. te Leyden alzoo geleerd en geleverd wordt*, 1857, 34 vlgg.). Toch is hij, zoo min als b.v. de Clercq, met de afscheiding meegegaan. Toen Mr. A.M.C. van Hall 29 Juni 1836 dien stap deed (*Theol. T.* LI, 65) bleef d.C. met hem bevriend, maar zelf wil hij 'geene afscheiding, hoeveel verlokken ds daar ook soms in is te weeg brengen, en liever blijven sukkelen, zoo het niet anders zijn kan, dan ons zelve te genezen door een voorbarigen coup' (*Brieven I*, 113. 289). De vervolgingen der separatisten keurt hij intusschen streng af (*aldaar* 253). Ook gaat hij met velen dezer eenvoudigen om, doch, gelijk Capadose eenmaal met de Cock's bezoek verlegen scheen, zoo spreekt d.C. over de bezoeken van den 'braven en zeer burgerlijken broeder Heykens'. Ik mag hier verwijzen naar mijn *Willem de Clercq en de kleine man* in *Theol. T.* LI, 39. D.C. stond natuurlijk tegenover Leiden en Groningen. Op zijne voordrachtavonden was hij, volgens iemand die hem daar geregeld hoorde, uiterst fel tegen Hofstede de Groot 'Voor een radicaal man als d.C.', oordeelt deze getuige 'voor wien Christus was God in 't vleesch geopenbaard, was de leer van de Groningers: Jezus een hemeling door God van te voren opgevoed om den menschen een nieuwen godsdienst te brengen, onuitstaanbaar. En die kettters kregen f 4000 om de studenten die duivelsche leer in te peperen. En hij en Bilderdijk leden gebrek!' In zijne brieven was d.C. veel gematigder (zie ook Hofstede de Groot, *Vijftig jaar in de theologie* 20 vlg.). Vóór mij ligt een brief van 1 Sept. 1840, na eene ontmoeting van beiden. D.C. verzwijgt niet dat zij mijlen ver van elkander staan. 'Christus God of alleenlijk een god. Ziedaar het alles der zaak'. Maar dan op het einde: 'Vaarwel, hooggel. heer en, in genegenheid des harten, vriend. Daar leeft een God van waarheid, die ook de God van alle genade is. Tot Hem heft mijn hart zich op bij het schrijven dezer regelen voor u en voor mij, voor mijne vrienden en de uwe. Ik verblijf hoogachtend en vriendschappelijk, maar met de levendigste overtuiging, dat de klove bestaat die alleen de volheid van Christus kan dempen'. Eigenlijk theoloog was d.C. niet. Zijn *Verscheidenheid en overeenstemming der vier evangeliën* 1840-41 is apologetisch, niet critisch. Scholten in zijne wel zeer hoge *Teregtwijzing aan mr. Is. da Costa* 1857, zegt: 'Men wachte van mij niet, dat ik mij met een dilettant als de heer da Costa in eenige wetenschappelijke discussie zal begeven'. D.C. werkte hard, maar wat wild, zijn levendig temperament dreef hem voort. Toch heeft Groen wel geene aanmaning bedoeld,

toen hij hem schreef, dat hij met de dagverhalen der Nationale Vergadering bezig is en dan laat volgen: 'hoe omslagtig ook de studie der bronnen moge zijn, het is toch ook waar, dat wanneer men grondige kennismaking met een tijdperk begeert, de lange weg de kortste van alle is' (*Brieven* 1, 240).

Het is mogelijk dat d.C. in den beginne eenige sympathie voor Rome gekoesterd heeft, om het gemeenschappelijke in hun geloofsbezit en omdat zij beiden Samaritanen waren in het toenmalig vaderlandsch Israël. Maar toch niet op den duur. Tegen J.G. Sage ten Broek, roomsch geworden, hebben Bilderdijk en hij front gemaakt, wat toen velen protestanten eene opluchting was. Met Alberdingk Thijm (V, kol. 914) is d.C. echter altijd bevriend geweest.

D.C. is een der 'schaarsche echte dichters van zijn tijd' geweest (K a l f f , *Letterk.* VII 202), in zijne latere gedichten is niet zelden 'een grootschheid die wij bij geen ander nederlandsch dichter van dezen tijd vinden' (*aldaar* 205). Hij is lyrisch, historisch en profetisch, profetie en poëzie smolten bij hem ineen. Zoo spreekt ook Tiele van den dichter-psalmist, den dichter-profeet. Dat hij als classicus begon, hebben wij gezegd. Dan gaat de bijbel hem stof leveren, zijne poëzie is israëlietisch-bijbelsch (*Cain* naar Byron, waarbij hij door ingevoegde reien den verderfelijken invloed tracht te keeren; *Israel; Hagar*, maar dit uit later tijd). Dan wordt Nederland zijn Israël en ziet hij de lotgevallen zijns vaderlands als. die van Israël onder goddelijk bestuur. Denk aan zijn zwanenzang *De slag bij Nieuwpoort* van ontroerende schoonheid. Hij blijft ' geen zoon der lauwe westerstranden, (Zijn) vaderland is daar de zon ontwaakt' (*Dichtw.* II 41) en, als bij zijne studiën, drijft zijn vurig temperament hem voort. Vandaar te weinig zelfbeheersching, niet lang genoeg zoeken naar het juiste woord. Stellig was hij 'grooter dichter toen hij in de geschiedenis van zijn tijd de oogen om zich heen sloeg, dan vroeger toen hij alleen in het ver verleden zijner vaderen leefde en het heden alleen door dat kunstglas beschouwde. Zijn blik wordt ruimer, zijn oordeel milder, zijn ervaring rijker en wat menscheeljk is meer door hem gewaardeerd' (T i e l e *t.a. p.* 113 vlgg.). Treffend is wat weder dezelfde scherpe opmerker uit bevrienden kring, dien ik reeds meermalen het woord gaf, zegt: 'Eens las hij zijn eigen *Cain* en riep uit: ""ach hoe schoon, hoe heerlijk!"" Wij vonden dat subliem. Een dichter van Gods genade. Bij de gratie Gods was d.C. die hij was. Hij had geen gevoel: dat heb ik nu gemaakt. Neen, God had hem die verzen gegeven'. Het was een groote blijdschap voor hem, dat hij zijne uitgave van al de werken zijns meesters heeft kunnen voleindigen. Hij heeft uitgever en drukkers er een dankbaar lied om gewijd (*Dichtw.* III 196).

Wij eindigen met een woord over d.C.'s karakter, ter aanvulling van de voortreffelijke schets die reeds K o e n e n er van gaf (*Lev. Letterk.* 1861, 847 vlgg.). Deze geharnaste polemicus, die omdat hij 'het kunstmatig onderscheiden tusschen personen en zaken eene loutere abstractie achtte, door de lafheid, die het open visier vreest, ingevoerd', al te vaak zeer persoonlijk, ja grof werd; deze geniale spreker, die echter ook hier dikwijls zelfbedwang vergat en soms een luim bot vierde die aan kiesche en beschaafde hoorders wel mishagen moest, was meteen oprecht en eenvoudig, licht geroerd en medelijdend, hulpvaardig voor ieder. Wij hebben onlangs daaromtrent een nieuw

getuigenis ontvangen uit de gedenkschriften van Elise Schiotling, later mevrouw van Calcar. Zij hoorde sinds 1832 zijne lezingen en kwam bij den dichter aan huis. 'Groot en heerlijk was hij, de kleine, levendige man, zoo schoon en indrukwekkend als de geest vaardig over hem werd. Ik zie hem oreeren, bij die kleine tafel gezeten in zijn huis op de Prinsengracht, alles is hij hem in beweging, zie hem rijzen, dalen, wegduiken, opvliegen als de held op zijn strijddros. Zijn woord was zijn macht. D.C. die mij een halfgod toescheen, een gezalfde priester, een dichter-profeet en heilig psalmist de gansche week hunkerde ik naar dien Zondagavond, die mij weder naar dat stille heiligdom zou voeren. En wat sprak hij in het vuur van zijn geestdrift soms groote ketterij voor de ooren zijner geërgerde vrienden uit, die hem in zijn heerlijkste aspiratiën niet altijd volgen of vatten konden! Hij was niet bang, niet klein, niet enghartig.' En dan dit opmerkelijk getuigenis: 'De leerstukken noemde hij eens, in zijn wrevel over al het confessioneel gekwel, stukken leer. Maar ach zijn vrienden, zijn lieve vrienden vingen hem altijd weer op in het oude sleepnet... Hoe die machtige geest zich soms onder het confessioneele juk, dat zijn vrienden hem altijd weer van voren af aan op den nek legden, loswringt.' Dit is zeker eenzijdig, maar wij mogen het toch bij ons oordeel niet verwaarloozen. Men moet deze opgetogen bladzijden lezen (S i k e m e i e r , *Elise van Calcar*, 1921, 35-42) om te beseffen welk een indruk d.C. 's persoonlijkheid gemaakt heeft door zijne kracht en zachtheid. Teekenend voor zijn beminnelijk hulpbetoon is nog een ander verhaal van Elise. Zij had d.C. om zijn oordeel gevraagd over haar werk, hij was een en al goedgehartigheid en liet haar na acht dagen terugkomen. Dan: 'hij knikt mij met levendig gebaar en vriendelijk lachend toe, grijpt zonder iets te zeggen mijne kleine grijze boekjes niet de linkerhand van zijne lessenaar en de rechterhand met oostersche deftigheid over mijn gebogen hoofd uitstrekkend spreekt hij met priesterlijke waardigheid: Zijt gezegend mijn dochter en heb goeden moed' (*aldaar* 88 vlgg.). En hier voeg ik dan nog bij wat ik uit de reeds meer genoemde bron put: 'Ik heb levenslang van hem gehouden. Ik weet allerlei van hem, waarom menigeen niet van hem hield. Maar hij heeft nooit iets leelijks gedaan en, in al zijne zwakheden en tekortkomingen was hij een lieve man, innig goedgehartig, eenvoudig, oprecht en openhartig.' Zoo kunnen wij dan veilig onderschrijven wat Kalff zegt in eene vergelijking tusschen Bilderdijk en d.C.: 'Tegen Bilderdijk zag men op, d.C. had men lief' (*Letterk.* VII, 441).

Achter het genoemde levensbericht van Koenen vindt men eene lijst van de voorlezingen van d.C. en daarna van zijne werken.

Van zijn portret bestaan prenten door J.P. Lange, J.H. Rennefeld, A.J. Ehnlé, C.W. Mieling en D.J. Sluyter.

Zie: in 't algemeen alle geschriften over het Réveil en onze letterkunde, in het bijzonder I. d a C o s t a , *De mensch en de dichter Bilderdijk* 1859, door Huet te onbillijk een historische roman genoemd; *Brieven van Mr. Isaac Da Costa* 1872-76; O.N. O o s t e r h o f , *Isaac da Costa als polemist*, 1913; A. P i e r s o n , *Oudere tijdgenooten* 1904; d e z . , *Willem de Clercq naar zijn dagboek* 1889; L. W a g e n a a r , *Het reveil en de afscheiding* 1880 met veel literatuur; G. V o s , *Groen van Prinsterer en zijn tijd* 1886; W. B i j v a n c k , *De jeugd van Isaac da Costa*, 1894; T. d e V r i e s , *Groen van Prinsterer in zijne*

omgeving 1908 met veel portretten; J. Postmus, *Oud Holland en de revolutie*, 1910; W. van Oosterwijk Bruyn, *Het reveil in Nederland 1890*; E. Gewin, *In den rèveilkring*, 1920; L. Knappert, *Gesch. N.H.K.* II, 280-298; dez. in *Theot. Tijdschr.* 1917, 39-70 en 1918, 52-91; J. Reitsma, *Gesch. Herv.* 749; Petit, *Repertorium* I, 1211 en II, 603.

L. Knappert

[Costa, Joseph of João da]

COSTA (Joseph of João da), jongere broeder van Uriel da Costa (die volgt), aan wien Menasseh ben Israël de spaansche editie van zijn *Israëls Hope* opdroeg (1650), leefde te Amsterdam. Hij was een der drie zonen van den laatsten marraanschen edelman en was gehuwd met Debora da Costa, met wie hij in 1655 verscheen voor schepenen van Maarssen, waar hij ook in 1659 voorkomt. Hij had 3 zonen: Jacob, Baruch en nog een 25-jarigen zoon, die in 1661 Rachelle de Lemos te Amsterdam huwde. Jacob da Costa was in 1650 student aan de portug. Academie Jesiba de los Pintos te Rotterdam, waar hij in 1652 verdrinkt.

Een andere Joseph da Costa schreef *Tratado de Cortesia y Política* (Amsterdam 1726) dat hij aan Immanuel Curiel opdroeg eveneens een lid der Portug.-Joodsche Gemeente aldaar.

Zie: Jac. Zwarts, *Portug. Joden te Maarssen en Maarsseveen in de 17de eeuw* (Utrecht 1922) 2 en 3; *Jewish Encyclopaedia*, IV, 292; Jac. Zwarts, *De 17de eeuwse Rotterdamsche teerschool, Jesiba de los Pintos in Rotterdamsch Jaarboekje 1922*.

Zwarts

[Costa, Uriël da]

COSTA (Uriël da), oorspronkelijk Gabriël geheeten, joodsch godsdienst-wijsgeer, geboren te Oporto in Portugal, omstr. 1585, overleden te Amsterdam April 1640. Da Costa stamt uit een van die families van joodschen oorsprong, die in den tijd, dat de Joden in Portugal gedwongen werden zich te laten doopen, het Christendom hebben aangenomen, de zgn. Marranen, en die in den loop der zestiende eeuw zich reeds volkomen aan alles, wat Portugeesch was, geassimileerd hadden. In de familie da Costa, die in den portugeeschen adel was opgenomen, bestond niets meer van de joodsche traditie; van den vader van Uriël, Bento da Costa, weet men, dat hij streng-geloovig katholiek was. In een rijke familie opgroeiend, kreeg da Costa de opvoeding van een portugeesch edelman en ging vervolgens in de rechten studeeren. Van 1604 tot 1608 heeft hij aan de Jezuieten-universiteit te Coimbra het kanoniek recht beoefend. Na beëindiging van zijn studie, waarschijnlijk in 1609, is hij schatmeester geworden aan een stiftskerk in zijn vaderstad Oporto en heeft dus, naar men mag aannemen, de lagere wijdingen ontvangen. In dezen tijd komt voor het eerst godsdienstige twijfel bij hem op, niet zoozeer door het nawerken van een innerlijken strijd tusschen jodendom en christendom, als door de overheersching van de godsdienstigheid tijdens de tegenhervorming, die juist in Portugal religieuze menschen, onder invloed van herinneringen aan het Jodendom, tot den joodschen godsdienst als de meer zuivere godsleer bracht. De 'twijfel aan het zieleheil' is het eigenlijke motief geworden in het denken van da Costa; de 'angst voor de eeuwige verdoemenis' ondermijnden het 'geloof, dat in hem reeds diepe wortels geslagen had'. Uit dezen nood zocht hij zijn toevlucht bij het Jodendom,

waarschijnlijk onder invloed van joodsch-gezinde nieuw-Christenen, als zijn lateren tegenstander, S a m u e l d a

Silva. Uit de studie van het Oude Testament, dat voor hem overigens in den oorspronkelijken tekst ontoegankelijk bleef, vormde hij zich de voorstelling van een jodendom, dat in trouwe vervulling van de wet zekerheid zou vinden en hem daardoor van alle gevaren bevrijden, waarmee de absolute eisch van het Christendom zijn ziel bedreigde. Door zijn toedoen werden ook zijn moeder en zijn vier jongere broers tot het Jodendom gebracht. Tusschen 1612 en 1615 week de familie da Costa naar Holland uit en hier gingen zij tot het Jodendom over. Uriël da Costa had zich een beeld van het Jodendom gevormd, dat niet overeenkwam met het door de traditie gevormde Jodendom, zooals in dien tijd de amsterdamsche Sephardiem (portugeesche Joden) het van de Aschkenaziem (duitsche en poolsche Joden) hadden overgenomen. Maar aangezien da Costa in pijnlijk nauwgezette vervulling van de wet de eenige en uitsluitende waarborg voor het heil van de ziel zag, wendde hij zich in de eerste plaats in een critisch geschrift, de *Propostas contra a Tradição* tegen de traditie, die de wetsvoorschriften uitlegde, uitbreidde of verzachtte (1616).

Het handelshuis da Costa had, van Amsterdam uit, ook een filiaal in Hamburg en van Hamburg uit zond Uriël da Costa zijn strijdschrift aan de sephardische gemeente te Venetië. Deze liet door haar rabbijn, Leon da Modena, het geschrift van Uriël weerleggen en sprak, daar hij bij zijn critiek bleef en in de pasgestichte sephardische gemeenten van het Noorden aanhangers kreeg, op 14 Aug. 1618 den ban over hem uit, die ook in Hamburg werd afgekondigd. In dezen tijd verhuisde da Costa weer naar Amsterdam. Hij leefde als wetgetrouwe Jood, hoewel naar zijn persoonlijke uitlegging van de wet; zoo hield hij b.v. de feestdagen naar zijn eigen berekening en bereidde hij zijn spijzen naar zijn persoonlijke interpretatie van de ritueele voorschriften. Hij was getrouwd met Sara da Costa, die reeds in 1622 stierf, zonder kinderen na te laten. In Amsterdam bezat hij een eigen huis en samen met zijn broers, een bloeiende zaak, zoodat hij in 1623 van zichzelf zeggen kon: 'al mijn goederen gedijen en groeien in de oogen der menschen en mijn welzijn wordt blijkbaar door Gods bijstand bijzonder beschermd.'

Nu kwam Uriël da Costa, wiens hoofdprobleem nog altijd de vraag van het zieleheil bleef, door zijn bestudeering van den Bijbel tot de overtuiging, dat de bijbel de onsterfelijkheid der ziel in het geheel niet leert. Deze overtuiging legde hij neer in een geschrift (waarvan eerst in 1922 de hoofddeelen werden gevonden), dat door een onbescheidenheid nog vóór de publicatie in handen van zijn tegenstanders geraakte, die van hun kant den arts Samuel da Silva opdroegen het te weerleggen. De verhandeling van dezen, waarin da Costa als 'ketter en afvallige' wordt ten toon gesteld, verscheen in 1623 te Amsterdam, bij Paul van Ravesteijn, onder den titel: *Tratado da Immortalidade*. Tegelijkertijd werd hij door de Synagoge in den ban gedaan. Da Costa gaf nu zijn verhandeling met een weerlegging van da Silva uit, onder den titel: *Examen das tradiçoens Phariseas conferidas con à Ley escrita po Vriel Jurista Hebreo, com repostas à hum Semuel da Silva, seu falso Calumniador* (Amsterdam 1624). Hier bestrijdt hij, in zijn loochenen van de onsterfelijkheid der ziel zich verwant voelend met de sekte der Sadduceeërs, zijn tegenstanders als 'Pharisaeërs'. Naar aanleiding van dit geschrift dienden de vertegenwoordigers der gemeente een

klacht in bij de overheid der stad Amsterdam, aangezien immers het loochenen van de onsterfelijkheid evenzeer tegen den christelijken als tegen den joodschen godsdienst gericht was. Hij kwam in de gevangenis, maar werd spoedig, op borgtocht van zijn broeders, vrijgelaten; intusschen werd hij evenwel veroordeeld tot een geldboete van driehonderd gulden en verbanning uit Amsterdam, terwijl zijn boek in het openbaar werd verbrand. Jarenlang bleef nu da Costa, die al spoedig weer in Amsterdam mocht terugkomen, een afgezonderd leven leiden en in dezen tijd voltrok zich in hem de beslissende ommekeer. Was hij tot nu toe steeds wetgetrouw jood gebleven, zij het ook van sadducaeïsche richting, nu maakt hij zich los van het Jodendom, doordat hij het geloof aan het auteurschap van Mozes, wat den Pentateuch betreft, en daarmee in het algemeen aan den goddelijken oorsprong van de Wet opgaf. Daarmee voelde hij zich, als 'Libertijn', vrij van iedere moreele verplichting, en nu zag hij er dan ook geen bezwaar in, in strijd met zijn overtuiging, een herroeping te onderteekenen, die hem den weg tot terugkeer naar de joodsche gemeente opende. Het schijnt, dat de bedoeling een tweede huwelijk aan te gaan, een van de motieven tot zijn ommekeer was. Deze herroeping, die in 1633 plaats had, werd voor hem noodlottig. Door een neef werd hij al heel spoedig aangeklaagd wegens overtreding der spijswetten, zijn familie verbrak den band met den recidivist en zijn broers maakten een einde aan de handelsrelatie met hem, terwijl ze hem zijn vermogen onthielden, zonder dat hij voor het gerecht iets tegen hen bereiken kon. Toen hij twee christelijke avonturiers afried tot het Jodendom over te gaan, meende ook de joodsche gemeente officiëel tegen hem te moeten optreden en ten tweeden male werd de ban over hem uitgesproken, nadat hij geweigerd had te herroepen en boete te doen. Nu volgen zeven jaren van de diepste ellende. De amsterdamsche rabbijnen, Menasse ben Israëel, Saul Levi Morteira, Raphael Mose d'Aguiar, bestreden zijn leer; door hem maatschappelijk ook te bannen en door materieelen nood trachtte men hem murw te maken. Ten slotte onderwierp hij zich aan de vreeselijke boetceremonie, die de kerkelijke overheid van hem eischte; hij las van den Almemor der Synagoge zijn biecht voor, werd aan een van de pilaren der Synagoge gebonden en gegeeseld en moest zich op den drempel der Synagoge leggen, opdat de heele gemeente over hem zou heengaan. Gebroken door alles wat hij geleden had, schreef da Costa zijn autobiographie: *Exemplar humanae vitae*, als een schokkend pleidooi tegen menschelijke onverdraagzaamheid, terwijl hij tegenover het dogmatisch godsgeloof een zuiveren godsdienst der rede stelde. Daarop trachtte hij wraak te nemen op een bloedverwant, wien hij de schuld van zijn ongeluk gaf en toen hem dat, doordien het pistool weigerde, mislukt was, schoot hij zichzelf dood (April 1640).

Het tragische lot van da Costa heeft al spoedig de aandacht op hem gevestigd en in de 19de eeuw aanleiding gegeven hem in dicht als voorvechter der gewetensvrijheid te vieren (Gutzkow, Zangwill, Kolbenheyer). Daardoor is de historische beteekenis van zijn noodlot langen tijd miskend geworden. Da Costa is innerlijk daaraan te gronde gegaan, dat hij, die opgevoed was in de ideeën van Humanisme en Tegen-hervorming, den weg naar het nog op de middeleeuwsche tradities steunende Jodendom van zijn tijd niet kon vinden. In deze beteekenis is hij geen afvallige van een overgeleverden godsdienst, want de portu-

geesche nieuw-Christenen kwamen immers zonder eigen godsdienst naar Holland, om daar het Jodendom weer te zoeken, maar een die voor zichzelf en onafhankelijk van de meerderheid van zijn volk besliste en toch niet de kracht had, in zijn beslissing alleen te blijven. Eerst in zijn laatste werk komt hij tot opvattingen, waarin het naturalisme van den tijd na hem doorschemert en daarmee is hij een voorlooper geworden van Spinoza, die hetzelfde probleem als hij stelde: uit godsdienstloosheid te komen tot een nieuwe religie. Zijn bijbelkritiek schijnt in de amsterdamsche Portugeesch-Israëlietische Gemeente niet zonder invloed gebleven te zijn en het is mogelijk, dat ook hierdoor Spinoza is opgewekt. Uriël da Costa's autobiographie werd in een latijnsche vertaling, die zich onder de papieren van den Arminiaan Simon Episcopus bevond en die tegenwoordig op de Universiteits bibliotheek te Amsterdam is, voor de eerste maal uitgegeven door Philip van Limborch, als aanhangsel bij zijn boek *De Veritate Religionis Christianae Amica Collatio cum erudito Judaeo* (Gouda 1687, 2e druk Bazel 1740, hollandsche vertaling Amsterdam 1723). De kennis van da Costa's noodlot werd door Bayle en vele encyclopedische werken wijd en zijd verbreid. Afgezien van een bronnenopgave van J. Perles in *Monatschrift für Geschichte des Judentums*, 26e jaargang, 1877, heeft men zich echter eerst in den laatsten tijd wetenschappelijk met da Costa bezig gehouden; te vermelden is: Mendes dos Remedios, *Os Judeus Portugueses em Amsterdam* (Coimbra 1911); S. Seeligmann in *Zeitschrift für hebräische Bibliographie*, 15e jaargang (1911) en N. Porges in *Monatschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums*, 61e jaargang (1918). Het *Exemplar Humanae Vitae* werd door Weller (Leipzig 1847), door Volkmann in *Festschrift zur 250-jährigen Jubelfeier des Gymnasiums zu Breslau* (Breslau 1893) en door Alfred Klaar met duitsche vertaling en (onbeduidende) inleiding opnieuw uitgegeven (Berlin 1909). Da Costa's eerste geschrift, de *Propostas contra a Tradição* werden in een hebreuwsche vertaling door Porges (1911), in een portugeesch uittreksel door Gebhardt (1922) aangewezen, de belangrijkste hoofdstukken van zijn hoofdwerk over de sterfelijkheid der ziel door Gebhardt (1922). Een volledige uitgave van alles wat van da Costa over is in de hebreuwsche, portugeesche en latijnsche teksten, met duitsche vertaling, onder toevoeging van het geheele biografische materiaal en een inleiding over *Da Costa und das Marranen-probleem* gaf Carl Gebhardt in *Schriften des Uriël da Costa, Bibliotheca Spinozana*, Tom. II (Amsterdam, Heidelberg, London. 1922).

Gebhardt

[Costa Abendana, Aron de Semuel de]

COSTA ABENDANA (Aron de Semuel de) was sedert 1726 een tiental jaren te Amsterdam als corrector werkzaam. Abraham da Costa Abendana was in 1750 lid van de Academia Arbol de las Vidas aldaar (het tegenwoordig portug.-israël. seminarium).

Zie: Kayserling, *Bibl. Esp. Port. Jud.* (Straatsburg 1890) 40.

Zwarts

[Coster, Samuel]

COSTER (Samuel), geb. 16 Sept. 1579 te Amsterdam, overl. in de eerste helft van 1665, vermoedelijk in een der dorpen om Amsterdam begraven, zoon van Adriaen Lenarts Coster, een timmerman uit Montfoort afkomstig, die aan den beeldenstorm had deel genomen, en Aertgen Jansdochter, weduwe van

den Duytce Moeriaen van Amsterdam. Zijn vader was voor zijn hulp aan den beelden-

storm beloond met een koster- en grafmakerschap. Reeds in het voorjaar van 1567 was hij echter naar Emden gevlucht en had aan den slag bij Heiligerlee deel genomen. Zijn eerste vrouw *J a n i t g e n J a n s* en zeven kinderen zijn in deze periode van omzwerving overleden. In 1572 hertrouwde hij met de moeder van Samuel te Emden. Tusschen Mei en Juni 1578 heeft hij zijn kosterschap, waaraan ook de zoon zijn naam ontleent, in de Oude Kerk te Amsterdam hervat.

De jonge Samuel had levendige herinneringen aan de prachtige vertoeningen op het IJ bij het binnentrekken van Leicester in Amsterdam in 1587. Van zijn jeugd en vorming te Amsterdam weten we niets. Hij moet al spoedig zin voor kunst en wetenschap getoond hebben. In de omwerking van 1607 of 1608, van Hooft's brief aan de Kamer In Liefde Bloeiende wordt Coster met Vondel, Breero en Victorijn genoemd als een dergenen van wie voor de Kamer wat goeds te verwachten is.

In zijn bibliotheek kwamen Aristoteles, Plato, Euripides en Pindarus slechts in latijnsche vertaling voor, wat misschien wijst op een geringe kennis van het Grieksch. Hij had veel boeken over geschiedenis.

Den 12den Mei 1607 is hij te Leiden ingeschreven als student, op zijn 28ste jaar alzoo, eerst voor letteren, later voor medicijnen. Vermoedelijk had hij in Amsterdam voor dit vak reeds voorstudie gemaakt, daar hij op 30 April 1610 reeds in de medicijnen kon promoveeren. Uit zijn studententijd is het eerste gedicht dat we van hem kennen, een sonnet van 1609 voor de vertaling uit het Engelsch van *R e i n a l d S c o t*, *Ontdeckung van Tovery*, dat het heksengelooft bestreed. Dit lofdicht wijst dus reeds op een streven in de richting der verlichting.

In zijn studententijd is hij ook getrouwd, 9 Sept. 1607, met *J o s i n a A l b r e c h t s*-dochter van *L e u n i n g e n* uit Naaldwijk, dochter van *A l b e r t H e n d r i k s z.* en *A g n i e t j e B r u y v e n*, beiden in 1613 te Delft overleden. Zijn schoonvader was tot 1600 eenige jaren lid van het college van Schepenen te 's Gravenhage, toen twee jaar Burgemeester en tot 1606 lid der Vroedschap. Tijdens het huwelijk woonde Coster ook te Naaldwijk.

Na zijn promotie werd hij in 1613 tot geneesheer aan het St. Pietersgasthuis aangesteld op een jaarwedde van 400 gulden, later 500. In hetzelfde jaar werd hij ook aangesteld tot geneesheer in de gevangenis. Van 1616 af had hij ook vrij huishuur. Hij woonde in den Blijenhoek aan het eind van de Grimburgwal, waar thans eenige bijgebouwen van het stedelijk ziekenhuis staan. In 1626 woonde hij daar nog, toen hij na den dood van zijn eerste vrouw (omstreeks 1622) in het huwelijk trad met *R e b e c k a v a n T w e n h u i s e n*. Toen deze in 1658 in het graf van *A d r i a n L e e n a r t s z.*, Coster's vader, begraven werd, woonde hij op de Fluweele burchwal naast de Illustre Schoole. Hij woonde daar sedert 1637. Uit het eerste huwelijk was er een dochter *A e r t g e n*.

18 Dec. 1655 is op Coster's verzoek Dr. *J o a n D e y m a n* als zijn assistent aangesteld. 6 April 1662, in het vijftigste jaar van zijn dienst is hij op eigen verzoek emeritus geworden; hij behield zijn tractement, verminderd met 100 rijksdaalders als pensioen. De vermoedelijke tijd van overlijden wordt o.a. bepaald door den catalogus van zijn boekverkoop, die vermeldt, dat de verkoop op 17 Aug. 1665 plaats had.

Als medicus schijnt hij een goeden naam gehad

te hebben blijkens enkele rijmen, echter toch niet zoodanig, dat, hij opgenomen werd in R o u k e m a 's *Naam-boek der beroemde Genees- en Heelmeesters* (Amst. 1706), waarin verscheidene tijdgenooten genoemd worden. Hij ging vriendschappelijk om met de voornaamste personen van zijn tijd, o.a. met Vondel en den Muiderkring, op Breero maakte hij een lijdicht. Het blijkt echter niet, dat hij met iemand vertrouwelijk of intiem is omgegaan. Voor den voorzichtigen, aristocratischen Hooft zal hij wel een te fel partijman geweest zijn, libertijn, die zijn afkeer van de predikanten-heerschappij te sterk liet blijken, misschien ook van te geringe afkomst. Met Hooft en Breero heeft hij meegewerkt om de orde in de Oude Kamer te herstellen.

Coster's letterkundige werkzaamheid omvat eigenlijk slechts een periode van tien jaar; zij begint in 1612 met de opvoering in de Oude Kamer van de klucht *Teeuwis de Boer en men juffer van Grevelinckhuysen*, op het woordt: 't Krom hout brandt soo wel alst recht, alst by de vyer ken komen', geteekend met Coster's spreuk: Overall Thuys. Zij is in 1627 uitgegeven door Cornelis Lodewijcksz. van der Plasse. Hij bewerkte hier de stof van een lied uit het *Antwerpsch liedboek* van 1544: Een boerman had een dommen sin. Een grappig geval van een boer, die bij een adellijke dame paard en wagen met hout verspeelt, maar door een listigen zet, als de jonker er bij te pas komt, zijn goed kan houden. Het is verreweg het meest aantrekkelijke spel van Coster, maar in uitbeeldingsvermogen blijft bij toch beneden Bredero's kluchten, al weet hij allergeestigst sommige typen te teekenen.

In 1613 verscheen het *Spel van Tiisken van der Schilden*, dat wel stellig aan Coster mag toegeschreven worden, al verscheen het zonder spreuk of naam van auteur. Ook hier is het motief ontleend aan een lied uit het *Antwerpsch liedboek*. Om zijn minnares in weelde te doen leven gaat de Heer van Schilden uit rooven.

In 1615 stelde Coster een zinnespel *Van de Rijcke Man* samen ten behoeve van de loterij van het Oûmannenhuis. Al volgt hij hier de Fransche versmaat, hij staat daardoor toch slechts uiterlijk verder van de rederijkers af. Achter *De Rijcke Man* is de klucht *Van Meyster Berendt* afgedrukt, die echter vermoedelijk niet van Coster is. Reeds daarvóór was hij begonnen aan een nieuw klassiek drama, ontleend aan Ovidius' *Metamorphosen*, een treurspel *Ithys* in Alexandrienen. Seneca is hierbij zijn leidsman geweest, in het bijzonder door zijn *Thyestes*. *Ithys* staat als geheel ver beneden de kluchten, zelfs beneden *De Rycke man*. De feiten van Ovidius zijn zonder eenige motiveering weergegeven; er is geen karakteristiek in de lange monologen. Het werd in 1615 in de Oude Kamer opgevoerd en in dat jaar buiten weten van Coster door van der Plasse gedrukt. Het tweede klassieke treurspel *Iphigenia* (1617) is een hekeldicht in den vorm van een tragedie, gericht op de consistorie der calvinistische predikanten te Amsterdam; van meeleven in dit stuk is geen sprake. De vurige strijder voor de Academie is voortdurend waarschuwend, spottend en scheldend aan het woord; hij is persoonlijk, grof en scherp. Voor de tijdgenooten was het levendig en pakkend, wekte haat of toejuiching; het genoot eenige jaren populariteit. 1 Nov. 1617 werd het stuk in de Academie opgevoerd.

Die Eerste Nederduytsche Academie was een stichting, die Coster na aan het hart lag. Het zou een nederlandsche oefenschool voor weten-

schap en kunst zijn, zoekend de vrije humanistische wetenschap in tegenstelling met Leiden, waar de predikanten den hoofdtoon gaven; bovendien zouden ook comediën, tragediën en andere oefeningen vertoond worden. Coster had een stuk grond gekocht aan de Keizersgracht tusschen de Beeren- en Runstraat. Hier werd een gebouw van hout opgetrokken met een vrij ruime tooneelzaal. Hij maakte aan contract met de Regenten van het Weeshuis, waarbij de 'incomsten van de speelen comen tot proffyt van 't arme Weeshuis', de eerste zes jaar zal het weeshuis een derde, daarna de helft van de inkomsten genieten; de rest kwam aan Coster tot dekking zijner onkosten. 23 Sept. 1617 werd de Academie ingewijd met *Apollo van Suffridus Sixtinus*, gevolgd door Gijsbert van Hogendorp's *Treurspel van de moordt begaen aan Wilhelm bij der gratie Gods Prince van Orangien*. Van de wetenschappelijke helft der stichting is nooit veel terecht gekomen. Er zouden lessen in allerlei wetenschap gegeven worden; inderdaad is eenigen tijd les gegeven in 'Aritmetica' door Sibrant Hanssen Cardinael en in het Hebreeuwsch door Jan Thonis. De lessen zouden gegeven worden niet in het Latijn, maar in het Nederlandsch.

30 Nov. 1617 besloten de predikanten te protesteeren tegen de Iphigenia bij Burgemeesteren; dit had aanvankelijk geen succes en de Academie bleef in wedstrijd werken naast de Oude Kamer. Toen Maurits in 1618 in Amsterdam kwam, kreeg de Oude Kamer de officieele opdracht om voor vertooningen op den Dam te zorgen. Coster maakte zijn eigen vertooningen met bijschriften, die den volgenden dag door den Prins op het voorplein voor de Academie genoten werden. Hooft was een stuk begonnen *Isabella*, getrokken uit *Orlando furioso* (Canto 28 en 29) van Ariosto om er in datzelfde jaar den Prins mee te begroeten op het huis te Muiden. Na twee tooneelen van het eerste bedrijf bewerkt te hebben, verzocht hij Coster het stuk te voltooien, wat deze deed (1618).

De Academie bestond nog slechts eenige jaren, toen Coster voor Burgemeesteren ter verantwoording werd geroepen. Hij had het met de Iphigenia te bont gemaakt (1621) en sedert 1620 was de felle Smout in Amsterdam. Na een vermaning beloofde hij 'dat hij hem wilde reguleeren na 't believen van de H.H. Burgemeesteren ende niet en sal spreken yet wat tegenwoordig den Heeren niet en sal gevallen, oft op solcke tyden als de H.H. niet en sal believen'. Ze hadden hem misschien wel met ontslag gedreigd. Breero was dood; Hooft trok zich terug; Vondel alleen hield de oude kracht; hij kwam in 1625 met zijn Palamedes en later met zijn Vraghe van 'd'Amsterdamsche Academi aen alle poeten en dichters' aan het adres van de calvinistische predikanten.

In 1619 verscheen van Coster *Polyxena* waarvoor bij de stof had uit Ovidius' *Metamorphosen* en Seneca's *Troades*. Zijn *Duytsche Academie* en *Niemant ghenoeemt, Niemand gheblameert* werden in 1619 en 1620 bij het jaarfeest van de Academie vertoond. Coster beklagt zich daar dat de 'oefenschool' gesloten is, en waarschuwt ervoor op het tooneel de tegenstanders niet in uiterlijk na te bootsen.

In 1622 verkocht Coster zijn stichting aan de regenten van het Weeshuis voor f 6850 + f 3300. De laatste som kwam aan zijn vriend Lambert Lamberts., die ze hem geleend had. De interest over de laatste drie jaren werd hem kwijt gescholden. In 1626 werd de *Iphigenia*

nog eens opgevoerd; toen Smout steeds meer het gezag te na kwam, werd hij in Jan. 1630 verbannen; de *Iphigenia* werd nu weer vertoond en ditmaal vermeerderd met een slot-tooneel, waarin de predikanten nog eens extra over den hekel werden gehaald. Dat de overheid zich daaraan niet te zeer ergerde, bleek, toen Burgemeesteren in 1631 Coster 300 gulden gaven voor zijn 'extraordinaire diensten' bewezen als geneesheer in de gevangenis.

In 1628 is op de Academie opgevoerd, en in hetzelfde jaar is het gedrukt, een stuk, geheel in den geest van *Iphigenia*, namelijk *Kallefs- Vel*. Het 'kalf' zijn de Calvinisten, die in dit jaar te Amsterdam een nederlaag leden. Er bestaat wel grond voor om met *Kleerkooper* aan te nemen, dat ook dit pamflet in dramatischen vorm van Coster's hand was. Trouwens in 1630 gaf hij nog een pamflet uit de *Schets van Duc d' Alva*. Verder hebben we nog van hem de *Korte Verklaring van de zes eerste Vertoningen gedaen binnen Amsterdam op de eeuwige Vrede, 5 Junii 1648*. Men heeft wel gemeend dat Hooft's *Warenargedeeltelijk* door Coster zou geschreven zijn; ten onrechte, al bestaat er een oude editie (1661) waarin Coster als auteur genoemd wordt naast Hooft. Voor de uitgave der spelen van Bredero van 1617 schreef Coster een voorrede.

Het behoeft ons niet te verwonderen, dat er ook pamfletten tegen Coster zijn verschenen, o.a. *De Droes in 't Warr- Gaern*. Hij wordt daar een kale droes genoemd, pas van de 'pokken' genezen; hij zou een onecht kind hebben bij zijn 'meyt'. Verder: *Honden wt de kerck, teghen Den Otter in 't Bolwerck, dat Koster inde Duyf gemaect heeft*. Vondel en Coster worden hier voorgesteld als beiden vrijende naar dezelfde vrouw van een kroeghouder. Coster is weer de 'schrale guyt', die nergens meer crediet heeft en zijn dochter bedroog om den trouwring van zijn eerste vrouw van haar te krijgen. Later zag het meisje haar tweede moeder er mee loopen. Inderdaad schijnt Coster een slecht financier geweest te zijn; na den dood van zijn eerste vrouw (1622), die gefortuneerd was, schijnt er nog al eens geldgebrek te zijn geweest. In 1624 leende hij f 600 van het gasthuis; jaarlijks zouden hem f 100 gekort worden. Dit gebeurde twee jaar na het verkoopen der Academie. De terugbetaling van het geleende liep niet vlot. In 1648 leende hij weer eens f 1000 van het gasthuis; de rente werd niet stipt betaald.

In de 17de eeuw zijn de werken van Coster niet bij elkaar uitgegeven. De bibliotheek van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden bezit een vrij volledige verzameling van zijn werken (sommige spelen in verschillende drukken), waarschijnlijk in het laatst der 17de eeuw door een liefhebber van zijn poëzie bijeengebracht. Zij bestaat uit vier 4° deelen in leer gebonden. In de 19de eeuw verscheen *Samuel Costers werken uitgegeven door R.A. Kolléwijn* (Haarlem 1883).

Het portret van Coster is, toen hij dertig jaar het gasthuis had gediend, door J. van Sandrart geschilderd. Op hoogen leeftijd schonk Coster het aan het gasthuis; het bevindt zich thans in de verz. C. Bonde te Säfstaholm. Van dit portret bestaat een kopergravure door R. van Perzijn. Een miniatuur door A. van Halen is in het Panpoëticon Batavum; zijn portret is ook door Houbraken in prent gebracht.

Zie: J. H o b m a , *Levensgeschiedenis van dr. Samuel Coster in Oud-Holland XVI*, 225; M.M.

Kleerkooper, *Een vergeten catalogus* in *Tijdschr. Mij. Letterk.* XVII, 172; M.M. Kleerkooper, *Coster als pamfletschrijver* in *Tijdschr. Mij. Letterk.* XVIII, 296; A.J. Luyt, *Tysken Van der Scilden* in *Tijdschr. Mij. Letterk.* XXIX, 1; F. Buitenrust Hetteema, *Costers Eerste Nederduitsche Academie* in *Gids*, 1911, II, 452; J. Hobma, *Een veelbesproken blijspel* in *Tijdschr. Mij. Letterk.* XVII, 255; Fr. Kossmann, *Over enkele kleinere gedichten van Dr. Samuel Coster* in *Het Boek* 1922, 234, en 1923, 113 vlg.; J.H. Rössing schreef een monografie over Coster, waarvan o.a. Jonckbloet en Jan ten Brink de proefbladen hebben ingezien; het boek is nimmer verschenen.

Prinsen

[Coster, Joannes de]

COSTER (Joannes de), Ceusters of Custodis, geb. te Brecht in de Kempen en vandaar ook Brechtius of Brechtanus genoemd, overl. 1526 te Antwerpen of te Brecht. Hij studeerde te Leuven in de Lelie en werd bij de promotie in 1496 plechtig tot primus der filosofie uitgeroepen. Daarna was hij in 1498 professor in de pedagogie den Borch, waar hij de humaniora onderwees en onder zijn leerlingen Joh. Despautère van Ninove telde, die door zijne taalkunde beroemd werd en een heele omwenteling in de methode voor het onderwijs der oude talen teweegbracht. De Coster gaf tijdens zijn professoraat een *Grammatica latina* uit, die herhaalde malen herdrukt werd en waarvan Despautère in zijne *Commentaria* gebruik maakte. De Coster had reeds gedeeltelijk met de oude methode gebroken en het *Doctrinale puerorum* van Alex. de Ville dieu herzien en verbeterd. Martin Lipsius, oom van Justus Lipsius, deed nog de *Grammatica* van de Coster herdrukken bij Plantijn.

Lang bleef de Coster niet te Leuven. Hij gaf gevolg aan het verzoek om het bestuur der latijnsche school te Groningen op zich te nemen, en verbleef aldaar eenigen tijd als rector. Later begaf hij zich naar Antwerpen om als rector aan het hoofd van de school der O.L. Vrouwekerk te staan. Op zijn ouden dag gaf hij alleen nog privaot onderwijs 'in patria'; of men daaronder Antwerpen of zijn geboortedorp in het markiezaat van Antwerpen moet verstaan, blijkt niet.

Zie: Foppens, *Bibl. Belg.* II, 623; *Biogr. nat.* V, 21; *Analectes hist. eccl. Belg.* II (1865), 244, XX (1886), 79; *Catalog. Primorum*, 19.

Fruytier

[Coster, Henricus die]

COSTER (Henricus die) of Custodis, gewoonlijk naar zijne geboorteplaats van Oisterwijk genoemd, werd ingeschreven aan de universiteit te Leuven in 1428 en volgde Godefr. van der Wilgen op als professor in de medicijnen. Hij behield zijn leerstoel tot aan zijn dood, waarschijnlijk in 1441 of 1442. Sinds 31 Aug. 1441 komt hij niet meer voor in de rekeningen of akten der universiteit. Oct. 1431 tot 1434 onderbrak hij zijne lessen. De studenten gaven de voorkeur aan de lessen van J. de Neel van Breda, zoodat het stadsbestuur met Henricus van Oisterwijk onderhandelde om zijn onderwijs gedurende twee jaar te staken. Hij werd tot rector magnificus gekozen Aug. 1428 tot Febr. 1429. Of hij den doctorstitel te Leuven of elders behaald had, vermelden de bescheiden betreffende de universiteit niet.

Zie: Val. Andreas, *Fasti academici* (Lov. 1650) 225; *Analectes hist. eccl. Belg.* XXVII (1898), 258, 297, XXX (1903), 15 en vv. 77, 191, 193, 194.

Fruytier

[Costerus, Mr. Bernard]

COSTERUS (Mr. Bernard), zoon van Albertus Costerus en Elizabeth 't Wild, geb. te Woerden 17 Juni 1645, gest. aldaar 5 Oct. 1735. Hij bezocht de latijnsche school te Gouda en werd 17 Maart 1665 en nogmaals 12 Febr. 1668 te Leiden als student ingeschreven. 28 Sept. 1668 promoveerde hij daar tot doctor in de beide rechten op een dissertatie *De vulgari et pupillari substitutione*. Hij vestigde zich in den Haag als advocaat, maar werd reeds 29 Maart 1670 benoemd tot advocaat van het Groot Waterschap van Woerden. 2 Mei d.a.v. werd hij bovendien benoemd tot secretaris der stad en tot baljuw. In die kwaliteiten moest hij zijn woonplaats vestigen te Woerden, waar hij de moeilijke jaren 1672 en 1673 doormaakte en zich verdienstelijk gedroeg bij den inval en de plunderingen der Franschen in die streken. 31 Oct. 1684 werd hij tot burgemeester verkozen. In November d.a.v. bedankte hij, waarschijnlijk daarom, als baljuw; het burgemeesterambt legde hij evenwel eveneens 1 Mei 1685 neer. Sedert dat jaar woonde hij geregeld des zomers op Batenstein in het Sticht, dat hem door zijn huwelijk toekwam, en des winters in de stad Utrecht. Ook schijnt hij korten tijd in Gouda te hebben gewoond. In 1704 nam hij, na den dood van zijn broeder Gij s b e r t het secretariaat van het Groot-Waterschap van Woerden op zich om het te bewaren voor diens zoon W i l l e m , aan wien hij het ook in 1715 alstond. Een jaar vroeger had hij Batenstein aan een nicht verkocht, met wie hij er evenwel tot 1733 bleef wonen. Hij vestigde zich toen te Utrecht, maar verhuisde nog kort vóór zijn dood naar Woerden. Hij huwde 20 September 1678 met L u c r e t i a O r m e a , dochter van A b r a h a m O r m e a van 's Gravesloot en Batenstein; zij stierf 1 Maart 1714. Costerus was staatsgezind en vooral geen vriend van Willem III. Dat blijkt duidelijk uit het eenige historische werk, dat wij van hem hebben: *Historisch verhaal ofte eene Deductie van zaaken, raakende het formeeren van de Republique van Holland en West- Vriesland, de veranderinge in de Regeringe, met den gevolge van dien, zedert den jare 1572. Ende het geene dezelve Republique naar het verlopen van een eeuw in den jaare 1672 is overkoomen; bijzonder van het voorgevallene in de jaaren 1672 en 1673 in ende omtrent de steden Wourden en Oudewater, waarbij de schrijvers van die tijdt werden wederlegt* (Utrecht 1707, 4°; 2e, verm. dr. Leiden 1736, 4°; 3e dr. Leiden 1737, 4°, met levensbericht van den schrijver). Dit boek bestaat uit twee deelen: vooreerst een pleidooi voor het recht der steden Woerden en Oudewater om zitting te hebben in de Staten van Holland; ten andere een verhaal van de gebeurtenissen van 1672 en 1673, in het bijzonder die te Woerden en Oudewater, dat gericht is tegen de voorstelling van V a l k e n i e r , S y l v i u s en B a s n a g e .

Zie: het leven van Costerus achter den derden druk van het *Historisch Verhaal*.
Brugmans

[Court, Servaes Pietersz. del]

COURT (Servaes Pietersz. d e l), volgens huwelijksinschrijving van 1621 te Leiden, geboren in het oude hertogdom Limburg, waarschijnlijk een zoon van P i e r r e L a u r e n t d.C. Volgens notarieele acten, die leeftijd opgeven, doch die elkander tegenspreken, is zijn geboortejaar te zoeken tusschen 1592 en 1595. Hij overleed te Amsterdam in April 1662. Ofschoon in Limburg geboren, stamt hij volgens familieberichten af van een familie uit Verviers in Luik, bekend sinds 1300, een geslacht, waarvan de jongere zonen zich reeds sinds de 15e eeuw op de lakenbereiding had-

den toegelegd. Pierre delle Court, zoon van Laurent, wordt in de archieven van de kerk van St. Rémacle te Verviers vermeld als in dienst van Oranje te zijn geweest. Toen 's Prinsen onderneming van 1568 mislukt was, moest Pierre d.C. om zijn leven te redden zijn heil te Aken zoeken. Het is waarschijnlijk, dat Servaes zijn zoon was, maar een inschrijving in de archiefregisters te Leiden spreekt dit tegen. Deze Servaes wordt daarin toch vermeld als zoon van Pieter Servaes z. en niet als zoon van Pieter Laurentsz. Wat hiervan zij, sommige omstandigheden wijzen er op, dat hij tot de familie van Verviers behoorde.

Nadat Parma Aken had bemachtigd en Limburg had bezet, wendde Servaes d.C. zich naar Leiden, waar hij het eerst omstreeks 1618 opduikt. Hij werd poorter te Leiden in 1626 en kocht 22 Januari 1627 daar een huis aan, op den hoek van de Oude Vest en de Volmolengracht. Hij bleef echter niet lang te Leiden maar werd in 1631 door Gouda aangezocht om zich daarheen te verplaatsen ten einde er de kwijnende lakenindustrie op te beuren. Met zijn vriend Lesoyen en den goudschen burgemeester Herberts werd de 'Gemeene Compagnie voor de Laeckendraperie' aldaar opgericht. Hij was daar beheerder van de volmolens en directeur en chef van de draperie.

Tijdens zijn verblijf te Gouda was hij daar ouderling der Walenkerk en in 1643 met den predikant Everwijn gedeputeerde ter Synode te Utrecht. Hij had toen de draperie te Gouda omhoog gewerkt; in de kapel van het voormalige St. Agnietenklooster werkten reeds een twaalfstal getouwen voor hem onder één dak. De zaken van de compagnie schijnen echter niet bijzonder te hebben gebloeid, en Gouda werd hem te eng. In 1645 verplaatste hij zich naar Amsterdam, waar in 1652, misschien op zijn instigatie, het college der gouverneurs, waarin hij onmiddellijk zitting nam, werd opgericht. Hij en zijn nageslacht stonden te Amsterdam aan het hoofd van de lakenindustrie en den lakenhandel gedurende bijna een eeuw, als directeuren en superintendenten van de Lakenventhal en gouverneurs van de draperie. Hun handel breidde zich ver uit, tot in de Levant en Perzië.

Een zoon Abraham ging in 1650 naar Schotland en vestigde zich in 1662 aldaar te Ayr, waar hij de lakenbereiding verbeterde of invoerde, doch zonder duurzaam succes, want in 1681 werd de winkel gesloten.

Servaes huwde te Dordrecht 5 September 1621 Barbe de Hasque uit Luik dochter van Lambert en Cathérine de Thier. Zij schonk hem zeven zoons en nog een kind in 1630 geboren, waarvan de naam noch de sekse in het leidsche doopboek wordt vermeld. Hij overleed te Amsterdam en werd 22 April 1662 in de Westerkerk begraven. Er bevindt zich in die kerk een gedenksteen te zijner nagedachtenis.

Zijn geschilderd portret door een onbekend kunstenaar is in de verzameling van M.G.P. del Court van Krimpen te Haarlem.

W. del Court

[Court van krimpen, Mr. Aalbrecht Arent del]

COURT VAN KRIMPEN (Mr. Aalbrecht Arent del), 15 Sept. 1810 geb. te Leiden, als zoon van Mr. Martinus Gerard, die volgt, overleed te Haarlem 10 Febr. 1884.

Hij studeerde aan de universiteit van zijn geboortestad en promoveerde 16 Nov. 1833 tot Mr. in de rechten op een dissertatie: *de Nundinis*. Na eenige jaren te 's Gravenhage aan het Hof te hebben gepraktiseerd, werd hem in 1839,

door zijn invloedrijken neef, den minister van justitie, het substituut-officierschap aan de rechtbank te Haarlem aangeboden. De arrondissementsrechtbank aldaar in die dagen gaf niet voldoende werk voor zijn ijverigen en werkzamen geest. Hij was overtuigd, dat Nederland moest herleven en de toen heerschende slapheid afschudden. Hij stelde veel belang in landbouw en houtteelt. Daarnaast had hij ook het oog op de verbetering van sociale toestanden. Hij was in de veertiger jaren oprichter van de Haarlemsche Hulpbank, die van veel nut bleek te zijn voor den kleinen burger. Met Gevers van Endegeest en van Wicke voort Crommelin van Berkenrode richtte hij de Hollandesche Maatschappij van Landbouw op. Hij bezat twee boerderijen, die hij zelf bestuurde en waarvan de producten in den vorm van keurvee en granen menigen prijs op de landbouwtentoonstellingen behaalden. Maar boschcultuur trok hem in het bijzonder aan. In 1843 kocht hij van de erfgenamen van graaf van Bylandt het landgoed 'Rooswyck' te Velzen, hetwelk hij met de hulp van den bekenden tuin-architect Zocher van een in Le Nôtre-stijl aangelegd buiten herschiep in een engelsch park, dat nog heden in het bezit is van de familie en een van de sieraden van de omgeving. De schoonste boomen, sommige thans meer dan twee eeuwen oud, werden door hem gespaard. Daarmede niet tevreden kocht hij in 1844 een twaalfhonderdtal bunders heide aan van de Speldermark bij de Woeste-Hoeve onder Beekbergen. Dit is thans een schoon bosch en hij werd daardoor één van de pioniers van de ontginning dier woeste gronden.

Ook de politiek trok hem aan. Na zich, in het midden der veertiger jaren, candidaat te hebben gesteld voor de Eerste Kamer (een verkiezing, die hij met luttele stemmen verloor tegen den heer Quarles van Ufford - zie *Haarlemsch Jàarboekje*), stelde hij zich nimmer meer persoonlijk op den voorgrond. Toch heeft hij vooral in de vijftiger en zestiger jaren als president van de liberale kiesvereniging 'Eendracht' met de hulp van zijn vrienden, generaal van Mulken, P. Teding van Berkhout, burgemeester Fock, Mr. H.J. Smit, e.a. invloed gehad op de verkiezingen van die dagen in zijn district. In de magistratuur nam hij een zeer geachte plaats in, maar dit trok hem minder aan dan zijn bezigheden daarbuiten. Eén van zijn requisitoren is van veel belang. Het gold de al of niet tiendplichtigheid van gronden indertijd door de Haarlemmermeer verzwolgen, doch na de drooglegging in 1852 weder met tiendplichtige vruchten beteeld. Het was een zeer doorwrocht betoog en niet van historisch belang ontbloot.

In 1866 wachtte hem een moeilijke taak. Er brak een oproer uit onder de polderwerkers aan het nieuwe Noordzeekanaal te Velzen. Het huis van den ierschen stalmeester Mars werd in brand gestoken en de bewoner zelf werd schandelijk mishandeld. Nadat de procedures, die hierover plaats vonden, waren afgelopen en hij zijn ontslag als Off. van Just. had genomen, verdedigde hij in een steekhoudend en uitgebreid betoog in het *Weekblad van het Recht* zijn houding in dezen. De schuld was, volgens hem, te wijten aan de weinig heldhaftige houding van de hem toegevoegde militaire macht. Ook polderzaken interesseerden hem zeer en hij was hoofdingeland van meer dan één van die in Noord-Holland zoo onontbeerlijke waterschappen. Gedurende vele jaren vertegenwoordigde hij tevens de

stad Haarlem in het hoogheemraadschap van de Hondsboschen.

Als bewijs van zijn veelzijdigheid moge nog vermeld worden, dat hij te zijner tijd kapitein was van de dienstdoende schutterij te Haarlem, ook directeur van de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen en ten slotte medewerker aan de oprichting van de veenkoloniën in het noordoosten des lands. Hij was in 1840 gehuwd met Adolphina Elisabeth van Wickevoort Crommelin, die hem het volgend jaar ontviel na hem een zoon te hebben geschonken. Uit zijn tweede huwelijk (1853) met Elisabeth Anna Petronella van Sypesteijn liet hij verscheidene kinderen na, die voor het meerendeel nog in leven zijn.

W. del Court

[Court van krimpen, Mr. Martinus Gerard del]

COURT VAN KRIMPEN (Mr. Martinus Gerard del), geboren te Amsterdam 17 September 1755, gest. op Bijelust bij Alfen 2 Oct. 1835, zoon van Mr. Abraham, heer van Krimpen a/d. Lek, schepen en raad van Amsterdam en gedeputeerde ter Staten van Holland, en Anna van Barneveldt. Hij studeerde aan de universiteit te Utrecht, en promoveerde aldaar op stellingen 6 Nov. 1777. Hij vestigde zich als advocaat te 's Gravenhage, doch verplaatste zich spoedig naar Delft, waar hij in 1785 veertigraad werd en gedeputeerde ter Staten van Holland. Ofschoon patriotsch gezind, was hij nimmer actief tegen het huis Oranje opgetreden, doch na het feit aan de Goejanverwellesluis in 1787 was hij, ofschoon daarvan niet de aanlegger, als gedeputeerde ter Statenvergadering mede aansprakelijk voor den brief, die van wege de Staten op dit incident volgde. Hij werd dus na de pruisische tusschenkomst te Delft uit de regeering verwijderd. Hij ging daarop buiten wonen, nabij Leiden; eerst op het huis Paanderen, later op de hofstede Bijelust nabij Alfen; hij bewoonde later 's winters een huis in Leiden. Gedurende de gansche revolutionnaire periode en de fransche overheersching liet hij de publieke zaken aan een kant en besteedde veel van zijn tijd aan wiskundige studies, totdat hem in 1811 het fidmaatschap van de municipaliteit van Leiden werd opgedrongen. In 1813 brak een nieuw tijdperk aan en hij nam onmiddellijk een plaats in in het voorloopig bestuur der stad. In 1814 werd hij benoemd als lid van de vergadering der Notabelen, die over de grondwet moesten beslissen en in wier handen de vorst den eed van getrouwheid moest afleggen. Sinds dat jaar was hij onafgebroken, tot zijn dood, lid van den Raad van Leiden en werd er in 1817 door den Koning tot burgemeester benoemd. Als conscientieus financier berokkende hij zich vele onaangenaamheden door er de aandacht op te vestigen, zonder voldoende bewijzen te hebben, dat niet alles pluis was in de leidsche thesaurie. De veroordeeling, later, van de schuldigen, stelde hem te laat in het gelijk. Uit zijn eerste huwelijk had hij twee dochters. Uit zijn tweede huwelijk met Petronella Catharina van der Meersch werd hem op reeds gevorderden leeftijd in 1810 een zoon geboren, die afstammelingen naliet.

W. del Court

[Court van den ypelaer, Isaac François del]

COURT VAN DEN YPELAER (Isaac François del), 5 Februari 1758 geboren te Amsterdam als zoon van Mr. Abraham, heer van Krimpen a/d. Lek, schepen en raad van Amsterdam en gedeputeerde ter Staten van Holland, en Anna van Barneveldt; overl. 3 Juli 1795 te Ginneken. Hij koos de militaire loopbaan. Op 19-jarigen leeftijd werd hij vendrig in het regiment van Hertell. In 1779 ging hij over

naar de Hollandsche garde te voet en werd 23 Mei 1782 kapitein met den titularen rang van luitenant-kolonel. Reeds

op 26-jarigen leeftijd, in 1784, gaf hij de militaire carrière op en vestigde zich voor een wijl te Leiden, waar hij commandant werd der gewapende Burgerwacht. Van een nogal veranderlijke natuur, vestigde hij zich spoedig daarna op het door hem in 1782 aangekochte huis 'den Ypelaer' te Ginneken. Hij legde zich aldaar toe op landbouw en houtkweekerij. Nog vóór een paar jaren stonden er bij de oude school te Teteringen twee meer dan honderdjarige kastanjeboomen, die uit zijn kweekerij waren aangekocht. Hij werd 1795 thesaurier en officier municipaal van Ginneken en Bavel, en gaf zich veel moeite op de bekende vergadering te Tilburg om een vertegenwoordiging voor Staats-Brabant in de Staten-Generaal te verkrijgen.

Hij legde zich ook toe op de teekenkunst en het titelblad van een werk van zijn grootvader, van Barneveldt van Noordeloos, de in 1773 door Ploos van Amstel te Amsterdam uitgegeven *Rivierkundige waarnemingen*, heeft een aardige ets van hem, voluit met zijn naam onderteckend. Hij werd ongelukkig, op den 3den Juli 1795, toen hij zich in het donker te voet van Ginneken naar zijn huis begaf, het slachtoffer van een moordaanslag. De misdadigers werden niet gevonden en het motief van deze misdaad is steeds een raadsel gebleven. De *Leydsche Courant* van 8 Juli 1795 geeft een waardeerend en uitgebreid levensbericht.

Hij was den 28sten Januari 1782 te Vaals gehuwd met Caroline Hélène Christine de Clermont van Vaelsbroeck; hij liet geen nakomelingen na. Zijn weduwe hertrouwde in 1797 met George August baron von Kinckel, beiersch generaal en gouverneur van Düsseldorf, broeder van den in onze geschiedenis welbekenden zeeofficier en diplomaat Heinrich August.

Een fraai pastelportret van hem als kind, door Sarah Troost, berust bij de familie, evenals een miniatuur van zijn echtgenoot.

W. del Court

[Coutinho, Mozes de Abraham]

COUTINHO (Mozes de Abraham), broedervan Jacob de Abraham Mendes Coutinho, bezat tusschen 1696 en 1711 een vermaarde drukkerij te Amsterdam, waar verscheidene spaansche, portug. en hebreuwsche werken voor de portug.-joodsche gemeenschap aldaar het licht zagen. Ook Abraham Pereyra Coutinho oefende er in 1675 dit bedrijf uit evenals Daniël Coutinho en Samuel Gomes Coutinho. Baruch Mendes Coutinho was lid van de in 1678 gestichte liefdadigheidsinstelling Scha'are Zedek (Poorten der rechtvaardigheid) te Amsterdam evenals David Mendes Coutinho en Isaac Henriques Coutinho, die in 1675 in Amsterdam woonde en kort daarna naar Jamaica vertrok.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* IV, 317 vlg.; Kleerkooper en van Stockum, *De Boekhandel te Amsterdam*, 775, 789, 828 en 1042.

Zwarts

[Cox, Christiaan Philip Conrad]

COX (Christiaan Philip Conrad), geb. te Geul, 1 Sept. 1787, overl. te Brugge 25 Febr. 1829, was de zoon van W.H. Cox, predikant en C.P. Nijssen. Hij ontving onderwijs te Maastricht, te Keulen en te Leiden. Hij kwam na gunstig afgelegd examen voor landmeter in dienst als opzichter bij de droogmaking der nieuwwoopsche plassen, thans de nieuwwoopsche droogmakerij, den zevenhovenschen polderen den Oosterpolder, onder de orders van C. Brunings Jr. (1, kol. 501). Toen deze droogmaking gereed gekomen was, werd hij in 1810 landmeter van het

kadaster, maar in 1811 gedetacheerd bij den waterstaat in Oost-Friesland, waar hij o.a. belast was met den bouw van eenige zeesluizen te Westeraccum, onder den waarnemenden hoofdingenieur P. van Diggelen (V, kol. 133). In 1814 werd hij benoemd tot extra-ordinaris ingenieur der bruggen en wegen. Hij is met J. van Lakerveld Blanken (I, kol. 366) de eenige, die na de fransche overheersching en voor de 7e organisatie van 25 Dec. 1816 in het korps van den waterstaat (tot dien tijd bruggen en wegen genoemd) is opgenomen. Hij werd onmiddellijk na zijne aanstelling gedetacheerd aan de artillerieen genieschool te Delft om onderwijs te geven in de waterbouwkunde. Tot zijne leerlingen behoorden de cadetten H.F. Fynje, F.W. Conrad en W. Dassevael. Bij genoemde organisatie werd hij met ingang van 1 Jan. 1817 benoemd tot ingenieur 1e klasse van den waterstaat.

Daar aan een practischen werkring door hem de voorkeur gegeven werd, en in zijn ambtgenoot F. Baud (I, kol. 242) een geschikt vervanger gevonden was, werd hij met ingang van 1 April 1817 te Oostende geplaatst en belast met den dienst in de noordelijke helft der provincie West-Vlaanderen. Hij was toen de eenige Noord-Nederlandsche ingenieur, die in de zuidelijke Nederlanden werkzaam was. Waarschijnlijk viel de keuze op hem, omdat in dezen dienstkring de groote zeesluizen, die te Oostende in de eerste regeeringsjaren van koning Willem I aangelegd zijn, gelegen waren. Trouwens, al was zijne familie in Noord-Nederland, hij was dan toch uit Limburg afkomstig. Ook het kanaal van Brugge naar Sluis, dat onder het fransche bewind begonnen was, werd door Cox voltooid; het kwam in 1818 gereed.

Toen met ingang van 1 Juli 1822 op aandrang van de zuidelijke Nederlanden een dienst der provinciale werken, afgescheiden van dien der Rijkswerken, in de meeste provinciën werd ingevoerd, werd aan Cox de provinciale dienst in West-Vlaanderen opgedrongen, terwijl hij tegelijk naar Brugge verplaatst werd. Hij behield het beheer over de Oostendesche werken.

Hij huwde 11 Oct. 1813 te Doracum in Oost-Friesland *Deborah Rinjes Jansen*, bij wie hij vier kinderen had. Slechts een, C.C. Cox, bereikte den mannelijken leeftijd.

Ramaer

[Cox, Wilhelmus Franciscus]

COX (Wilhelmus Franciscus), geb. te Gemert 1695, waar hij aan de latijnsche school zijne studie voltooide, werd priester der Duitsche Orde in Aldenbiesen. Hij bestuurde als president van 1718 tot 26 het college der Duitsche Orde te Leuven en werd daarna tot pastoor benoemd van den H. Andreas en Gangulphus te Luik, waar hij overleed, en 22 Maart 1753 werd opgevolgd. In het archief te Maastricht bewaart men van hem nog een *Registrum manuale proventuum collegii ordinis Teutonici Lovanii*, dat hij 12 Juli 1726 aan zijn opvolger overhandigd had.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XIX (1883) 298, 300; G.v.d. E I s e n , *Gesch. der latijnsche school te Gemert*, 245.

Fruytier

[Crabbe, Pieter]

CRABBE (Pieter), geb. te Hulst, behoorde waarschijnlijk tot de familie van *Jan Crabbe*, abt der Bernardijnenabdij ter Duinen bij Veurne; dit was een der voornaamste familiën van Hulst; zijne moeder wordt 1476 in de stadsrekeningen betiteld 'Mejoncvrouw der moedere van minen heeren prelaet van de Dunen.' In

1467 komt Pieter Crabbe in de stadsrekeningen voor als prochipape van Hulst, provisor en deken der Vier Ambachten. Ken groot ongeluk trof zijn schoone

Willebrorduskerk in 1468; zij werd grootendeels door brand vernield, door het inslaan van den bliksem. De deken toog naar Gent om bij den hertog hulp en bijstand te verkrijgen voor het opbouwen der kerk. Hij schijnt niet gemakkelijk gehoor verkregen te hebben, want hij volgde 'onsen geduchten heere' naar Brugge en Middelburg. Meester Pieter Crabbe was in 1472 overleden; de stad ontving bij zijn dood 22 pond.

Een Pieter Crabbe werd in 1477 door den aartsdeken van Utrecht aangesteld als pastoor te Ertvelde bisdom Utrecht, thans België (Grijpink, *Register op de parochiën I*, 21).

Zie: *Archief aartsb. Utrecht XXXV* (1909), 224, 228.

Fruytier

[Craendonk, Marcellus de of van]

CRAENDONK (Marcellus de of van) ook Craenendonk, priester, geb. te Tongelre bij Eindhoven, overl. 14 of 15 Nov. 1574 te Leuven, waar hij zijne studiën had voltooid en den graad van baccalaureus in de godgeleerdheid had behaald. Bij de promotie der filosofie in 1516 had hij als student van de Valk de 12e plaats behaald (niet de zesde, zooals bij vergissing in *Anal. II*, 251, wordt vermeld). Hij werd kapelaan der St. Pieterskerk aldaar en kanunnik der St. Jacobskerk. Bij testament, gemaakt 1571, stichtte hij in zijn huis een college voor vier studenten, beurzisten, een president en een dienstmeid. De vier gestichte beurzen moesten bij voorkeur gegeven worden aan zijne bloedverwanten, daarna aan studenten uit Tongelre of Diessen (niet Diest zooals bij Coppens, *N. beschr. bisdom den Bosch I*, 378) en eindelijk aan die van Leuven; in 1880 bracht de beurzenstichting van Craendonk nog 325 franc op.

De stichter werd begraven in de St. Jacobskerk voor het altaar aan den patroon der kerk toegewijd. Zijn eenvoudig grafschrift wordt vermeld in de *Analectes*.

Zie: Val. Andreas, *Fasti academici* (Lov. 1650) 315; *Analectes hist. eccl. Belg. XVIII* (1882), 264-279; *Handboekje voor zaken R.K. eeredienst XXVI* (1872), 351.

Fruytier

[Creagh, Josef]

CREAGH (Josef), geb. te Middelburg 1666, overl. als abt der abdij Eeckhout van de orde der Augustijnerkloosters, 23 Jan. 1708. Hij stond slechts 20 maanden aan het hoofd der abdij, toen de dood reeds een einde maakte aan zijn veelbelovend bestuur. Hij had twaalf jaar lang de parochie Meetkerke bestuurd, waar hij evenals in de abdij, hooggeacht en bemind werd om zijn zacht karakter. Josef Creagh stond bekend als een uitmuntend prediker. Bij de begrafenis van Mgr. Bassery 21 Juni 1706 werd door hem de lijkrede gehouden.

Simon Creaghe van Amsterdam, die 5 Nov. 1675 plechtig als primus der universiteit van Leuven werd uitgeroepen, doch kort daarna overleed, behoorde misschien wel tot dezelfde familie (*Catalogus omnium primorum univ. Lov. Mech.* 1824, 62).

Zie: Caneel, *Hist. du dioc. de Bruges* 121; Sanderus, *Flandria illustr.* (2 ed.) II, 94.

Fruytier

[Crekem, Creyn van]

CREKEM (Creyn v a n), waarschijnlijk geboren te Haarlem, data van geb. en overl. onbekend.

Het is niet bekend, wanneer hij zijn benoeming tot kapitein der Watergeuzen heeft gekregen. Hij rantsoeneert begin Sept. 1570 een schip uit Rotterdam, en als niet binnen veertien dagen het losgeld in Norden is betaald, wordt de gevangen stuurman gehangen.

In den zomer 1571 is hij kapitein op een vlie-

boot, en neemt voor de Maas een schip uit Emden; een paar matrozen worden als gijzelaars naar Londen medegenomen. In Oct. 1571 is hij kapitein van een hulk, en ligt met andere schepen der Watergeuzen voor Dover. Toen begin Nov. 1571 de vloot naar de vlaamsche kust zeilde, bleef hij met zijn schip in Dover achter. Later is zijn naam niet meer vernomen.

Zie: van Vloten, *Nederl. Volksopst.* (1858) I, 306-307; Aant. uit het Rijksarchief te Brussel.

Vogels

[Cremers, Paulus]

CREMERS (Paulus), geb. te 's Hertogenbosch, priester, overl. te Leuven 1672, studeerde aldaar aan de universiteit en behaalde den graad van baccalaureus. Sinds 1652 was hij president van het college Pels en tevens provisor van de pedagogie de Valk. In de St. Jacobuskerk had hij een kanunnikdij; in 1667 was hij de oudste kanunnik. De laatste jaren van zijn leven had hij waarschijnlijk een assistent in het bestuur van het college wegens zijn hoogen ouderdom.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XIX (1883), 91.

Fruytier

[Croocq, Michiel]

CROOCQ (Michiel), geb. te Luik, datum onbekend, terechtgesteld te Schagen 10 Febr. 1574.

Croocq wordt 5 Febr. 1567 te Brussel gedagvaard om voor Alva of den Raad van Beroerten te verschijnen; in 1568 wordt hij uit Gent verbannen. Van 1569 tot 71 behoorde hij tot de buitengewone bedeeden der diaconie van de Geref. Gemeente te Emden. In Juli 1571 is Croocq met den graaf van der Marck in Emden, maar ze werden weldra uitgewezen. Aug. 1571 is Croocq in Engeland op de vloot der Watergeuzen, hij is de beul en zeer wreed, een hevige vijand der geestelijkheid en een woeste plunderaar van vriend en vijand. 1 April 1572 is hij bij de inneming van den Briel. Hij werd tot kapitein van een vendel soldaten benoemd, en was hiermede in Nov. 1572 voor Amsterdam, toen de graaf van der Marck deze stad belegerde. Hier verliet Croocq zijn post en vluchtte voor de Spanjaarden. In 1573 diende hij onder Sonoy in Noord-Holland, en maakte zich herhaaldelijk schuldig aan wangedrag; na een moord op een priester werd hij door Sonoy ter verantwoording geroepen en door den krijgsraad ter dood veroordeeld. 10 Febr. 1574 werd Croocq te Schagen onthoofd.

Zie over hem: *Memorieboek der stad Gent* II, 359; Altmeyer, *Gueux de Mer*, 142; van Groningen, *Gesch. der Watergeuzen*, 191; *Comm. Roy. d'Histoire*, 3e Serie, VIII, 327; J.J. van Toorenenbergen, *Diaconie der Vreemdelingen in Emden in Werken Marnix Vereen.* I, deel II (1878), 78.

Vogels

[Cruquius, Nicolaas Samuel]

CRUQUIUS (Nicolaas Samuel), geb. te Delft 2 Dec. 1678, overl. te Spaarndam 5 Febr. 1754, was landmeter van beroep. Hij werd, te Delft woonachtig, examiner van de stuurlieden der Oost-Indische compagnie. In 1715 werd hij landmeter van Rijnland en vestigde zich te Leiden, waar hij zich in Maart 1716 liet inschrijven als student in de medicijnen; hij heeft het tot kandidaat in dat vak gebracht. In 1731

verhuisde hij naar Spaarndam, waar hij het hoofdtoezicht op de uitwateringswerken van Rijnland had. Hij was daar later tevens schout.

14 Oct. 1725 stelde Cruquius in een brief aan den hoogleeraar J. Lulofs voor, dat een 'waterstaat' van Holland vervaardigd zou worden. De bedoeling was, een kaart met een staat van de dijkshoogten en de waterstanden aan de rivieren en aan zee te maken. Lulofs heeft dit ondersteund, en de Staten hebben het voorstel in handen van de hoogleeraren W.J. van 's Grave-

sande en J. Wittichius gesteld, die een gunstig rapport uitbrachten. In de vergadering der Staten van 18 Maart 1728 werd tot uitstel van de behandeling besloten; verder is over gevolgen van dit voorstel niets bekend. De stukken hieromtrent tot en met dat van laatstgenoemden datum zijn te vinden in de *Notulen Kon. Inst. v. Ingenieurs* 1848-49, blz. 212 en vlgg. Een gevolg was evenwel, dat de Staten bij besluit van 10 Mei 1729 aan Cruquius met van 's Gravesande en Wittichius opdroegen, de Merwede, van welke vooral toen de overstromingen gevreesd werden, te inspecteeren en voorstellen tot het voorkomen daarvan te doen. Zij brachten 8 Juli 1730 rapport uit, waarbij overlaten werden voorgesteld achterom Hardingsveld en door het Land van Altena.

Dit rapport bleef niet onweersproken. Zoowel de regeering van de stad Gorinchem als dijkgraaf en hoogheemraden van het Land van Arkel en die van de Alblasserwaard dienden bij de Staten van Holland bezwaren er tegen in, vervat in eene brochure, getiteld: *Destructive remarques op de abusieve aanmerkingen van N. Cruquius*. Daarop antwoordde Cruquius in zijne *Consideratien en aanmerkingen*, gedagteekend Augustus 1731. Het gevolg van deze verschillen in meening was, dat er niets gebeurde, dan dat op het terrein tegenover Giesendam, deel van den Biesbosch uitmakende, het rijshout is opgeruimd en verder de groei daarvan is tegengegaan. Dit terrein was later bekend als de overlaat van Cruquius. Op grond van een Staatsbesluit van 1806 mochten hier geene bekadingen boven 1.85 M. + A.P. worden aangelegd, en in 1851 en 1852 is het terrein, dat door opslibbing zeer verhoogd was, afgegraven tot 2 M. boven A.P.

Cruquius heeft in Juli 1712 met J. Noppen en M. Bolstra een ontwerp voor de droogmaking van het Haarlemmermeer aan het bestuur van Rijnland ingediend. Dit heeft aanleiding gegeven, dat aan één der drie stoomgemalen, die tot droogmaking en drooghouding van den Haarlemmermeerpolder gesticht zijn, zijn naam gegeven is. Hij was een zeer bekwaam kaartteekenaar, die zich met den waterstaatstoestand van Holland op verschillende wijze inliet. Hij is de eerste geweest, die lijnen van gelijke diepte en gelijke hoogte op zijne kaarten teekende. Hij heeft het eerst de doorgraving van den Hoek van Holland, waarmede ruim eene eeuw na zijn overlijden is aangevangen, voorgesteld. Hij heeft aan den schrijver van den *Tegenwoordigen Staat van Holland* opgaaf gedaan van de waterstanden, gedurende een lange reeks van jaren bij stormvloedden aan den Spaarndamschen Slaperdijk bereikt.

Bij de oprichting in 1751 werd hij lid van de Hollandsche maatschappij der wetenschappen te Haarlem. Ook was hij lid van de Royal Society te Londen. Hij stierf kinderloos, en ligt te Spaarndam in de kerk begraven. Een door hem zelf vervaardigd grafschrift vermeldt (iets waarvan de waarheid overigens door niets bewezen wordt) dat hij een afstammeling van den Roomsche koning Willem zou zijn.

Men heeft van hem: *Tafelen van sons- middelpunts waare op- en nedergang* (Leiden 1727); *Loop der planeeten uyt den aardbol voor 1729*, Leiden; *Rapport* (met 's Gravesande en Wittichius), *over de inspectie der Merwede, wegens de voorgeslaage middelen tot voorkoming van inundatiën*, in de *Resolutiën der Staten van Holland van 1730*, met 3 kaarten; *Loop, plaats en distantie der planeeten uit den aardbol voor*

1732; *Aanmerkingen over den tegenwoordigen slegten toestand van de rivier de Merwede* ('s Grav. 1731); *Het eylant West- Voorn of Goedereede*, 1733; *Aurora en Vesper, den op- en nedergang der Zonne* (Haarl. 1735); *Ordinaire hoogte van de vloed en van de ebden beneden het Amsterdamsche waterpeyl, mitsgaders de tijd van 't hoogste en laagste water in het IJse te Spaarndam* (Haarl. 1736); *Ordinaire lijst van ebbe en vloed te Catwijk aan Zee* (met J. Nopp en M. Bolstra) (Haarl. 1737), daarachter komen (alleen in de 2e uitgaaf) meteorologische waarnemingen voor, verricht te Spaarndam van 1736-47; *Tegenwoordige uitwijking der compassen* (Haarl. 1738). Zijne kleinere geschriften zijn na zijn dood in twee deelen uitgegeven.

Voorts zijn van hem de volgende kaarten: *Kaart van 't hooge heemraadschap van Delfland* (met zijn broeder Jacobus) 1712, dit is een bijzonder schoon uitgevoerde, zeer uitvoerige kaart, in 25 bladen; de teekenaars worden op deze kaart genoemd Kruikius; *Kaart van de leerrede van omtrent de Steenen hoek tot Gorinchem*, in 2 bladen, 1729; hierop komen de nieuwe overlaat tegenover Hardingsveld en de ontworpen overlaat door het Land van Altena voor; deze kaart behoort bij het bovengenoemde rapport van de twee hoogleraren en Cruquius.

In de boekerij van het Koninklijk instituut van ingenieurs te 's Gravenhage bevinden zich eenige handschriften van Cruquius, als: De bovengenoemde *Consideratiën over de destructieve remarques*; verder *Consideratiën, raackende voornamentlijk het aanvullen van de gevaarlijke diepte in de groote Rhijnlandse schutkolk te Spaarndam*, gedagteekend April 1735; een opstel getiteld *Waterstaat van Rhijnland mitsgaders de middelen, waardoor dezelve soude konnen en onder verbetering behoorde te worden geholpen*, gedagteekend Mei 1739; een opstel over de Merwede en de Killen in de Biesbosch, waarin zijne denkbeelden dienaangaande nader worden ontvouwd, gedagteekend Maart 1741.

Ramaer

[Cruts, Godfried]

CRUTS (Godfried) werd den 11den Maart 1757 te Maastricht geboren, overl. te St. Pölten 15 Apr. 1815. Zijn oom Mgr. Kerens, bisschop van Roermond, benoemde hem tot kanunnik van St. Servaas te Maastricht. Toen Kerens tot den bisschoppelijken zetel van Wiener-Neustadt verheven werd, volgde hem Cruts daarheen en werd in 1784 tot auditor causarum in het Feldconsistorium met den titel van Probst van Dornau en in 1789 tot vicaris-generaal van het bisdom St. Pölten benoemd, naar welk bisdom zijn oom in 1785 was overgeplaatst. Tweemaal bestuurde hij als vicarius capitularis het verweesde bisdom St. Pölten, van 1792-94, na den dood van Kerens, en van 1803-1806 na de benoeming van mgr. Sigismund Anton Graf von Hohenwarth tot metropoliet van Weenen. In 1806 aanvaardde Cruts zelf het bisschoppelijk bestuur over St. Pölten, waar hij 15 April 1815 overleed als derde bisschop van die stad.

Zie: Habets, *Gesch. v.h. Bisdom Roermond*.

Kleijntjens

[Cruyningen, Ananias bastaard van]

CRUYNINGEN (Ananias bastaard van), geb. op Zuid-Beveland, datum onbekend, terechtgesteld te Arnhem 10 Jan. 1572, bastaardzoon van jonker Maximiliaan van Cruyningen. In 1567 dient Cruyningen als soldaat onder Hendrik van Brederode, in het vendel van hopman Robert de Longueval, sieur de la Tour Warlain.

In April 1567 trok hij met het volk van Brederode van Vianen naar Amsterdam, maar hij bleef gewond in Ouderkerk

aan den Amstel achter. In Sept. 1568 dient hij in het leger van den prins van Oranje, en trekt 5 Oct. 1568 bij Stevensweerd over de Maas. Hij deed mede aan een poging om Jan Grovels, gezegd de Roode Roede, in de abdij van Mariënweert op te lichten, ook was hij tegenwoordig bij den moord te Berchem op den landdeken en zijn kapelaan gepleegd, maar was hieraan onschuldig.

Als het leger van Oranje wordt ontbonden, gaat Cruyningen naar den Briel en vervolgens naar Engeland, waar hij zich bij de Watergeuzen voegt. In Aug. 1569 ontmoeten wij hem daar op de vloot. Hij kwam 16 Sept. 1569 voor het Vlie, en zeilde 28 Sept. 1569 naar de Eems. Daar Cruyningen maar 20 daalders als zijn deel van de buitgelden ontvangt, verlaat hij, onrustig van aard, in het najaar van 1569 de vloot in Oost-Friesland. In Dec. 1570 voegt hij zich bij hen, die Deventer willen verrassen, maar die aanslag liep ook op niets uit. Hij diende nu onder een zekeren Jan Jansz. van Delft, die in Wezel volk geworven had en naar Emmerik trok. Men wilde daar een beitelship vermeesteren, ten einde daarmee naar Holland te varen, Rotterdam en Delfshaven te plunderen, en vandaar naar Engeland te zeilen. Maar het plan mislukte, Cruyningen werd in Arnhem gevat, bij vonnis van 10 Jan. 1572 ter dood veroordeeld en onthoofd.

Zie over hem: van Groningen, *Gesch. der Watergeuzen*, 192; van Hasselt, *Stukken*, II, 105-109.

Vogels

[Curiel, Jacob alias Alexander]

CURIEL (Jacob alias Alexander) of Duarte Nunes da Costa, geb. te Lissabon 1587 overl. te Hamburg 1665. Deze resident van het portug. Hof resideerde eerst te Amsterdam later te Hamburg. In Amsterdam maakte hij zich in de portug.-joodsche gemeenschap verdienstelijk door de geschillen der 3 gemeenten in 1619 uit den weg te ruimen. Koning Joaõ IV van Portugal benoemde hem tot 'Hidalgo da Casa Real' (Ridder van het Kon. Huis). Als kunstminnaar kocht hij in 1618 te Pisa een beroemd hebr. bijbelhandschrift (12de eeuw), dat in 1899 op de veiling Henriques de Castro f 4700 opbracht. Van zijn 2 zonen, zette de eene zich te Hamburg, de andere te Amsterdam neder.

Deze laatste, don Moseh (Mozes) Curiel alias Hieronymus Nunes da Costa, was ook resident van den koning van Portugal bij de Staten. Hij bewoonde in Amsterdam een schitterend huis, waarvan als 'Hof van den Ed. Heer d'Acoste' door Pieter Persoy een fraaie kopergravure werd uitgegeven. Hij legde in 1675 den eersten steen der vermaarde portug. synagoge.

David de Curiel was een rijk juwelier te Amsterdam. Op 24 Febr. 1628 werd hij overvallen en beroofd. Hij bracht er echter het leven af, en beschreef zijn redding in een portugeesch werkje in handschrift. Van deze *Megilath Curiel* bezit de Livraria Montezinos een afschrift. Abraham de Mozes Curiel voorzag het van een epiloog.

Van zekeren S. Curiel bestaat een spaansche preek, ter amsterdamsche synagoge gehouden.

Zie: Kayserling, *Bibl. Esp. Port. Jud.* (Straatsburg 1890) 43; *Catalogue de Vente de la succession de feu M.D. Henriques de Castro Mz.* (Amsterdam 1899), 44 vlg. (met lichtdruk van den Bijbel); D.H. de Castro, *De Portug. synagoge* (den Haag 1875) 10 en 25; J.S. da Silva Rosa, *Uit het heden en verleden der Portug. Gemeente III*, 17, overdruk uit het *Rotterdamsch*

Weekblad voor Isr. Huisgezinnen, jrg. 46; J.M. Hille sum in *Elzevier's geill. Maandschrift* 1917, 32 (met reproductie der genoemde gravure).

Zwarts

[Custodio Lobo alias Moseh, Mozes]

CUSTODIO LOBO alias Moseh (Mozes) Yesurun Ribero behoorde tot den dichterkring der Portug.-joodsche Gemeente te Amsterdam in de 17de eeuw en was er bekend als 'hizo conceptuosas poesias'. Hij overleed te Livorno.

Zie: Kayserling, *Bibl. Esp. Port. Jud.* (Straatsburg 1890) 43.

Zwarts

[Cuylen, Nicolaus]

CUYLEN (Nicolaus), priester, geb. te Bladel (N.Br.), omstr. 1600, was de zoon van Jan, den zoon van Hendrik, en van Joanna Wijs, overleed te Turnhout 23 Mei 1677. Hij was afkomstig uit een aanzienlijke familie, die, trouw gebleven aan den koning van Spanje, van Utrecht naar Tilburg verhuisd was. Na zijne priesterwijding werd hij 1628 pastoor te Bladel en 1629 onder-pastoor te Turnhout en vervolgens pastoor van het begijnhof, 1636. Hij was een man, begaafd met een rijken geest doch van zwak gestel. In 1645 werd hij tevens benoemd tot deken van het kapittel der St. Pieterskerk te Leuven, van welk ambt hij in 1676 afstand deed, een jaar vóór zijn dood. Hij stichtte voor zijn overlijden eenige beurzen in het college der theologanten te Leuven, welke in 1877 nog 428 franc opbrachten. Bij de begeving hebben zijn bloedverwanten de voorkeur, dan de inwoners van Bladel, vervolgens de misdienaars van Turnhout. Hij overleed in het begijnhof, waar hij pastoor was gebleven en werd in de kerk vóór het groot altaar begraven.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XVII (1881) 198, 205; J.E. Jansen, *Turnhout in het verleden II* (Turnh. 1905), 191, 207; *Wekelyks nieuws uyt Loven VI* (1775), 266; Schutjes, *Gesch. bisdom den Bosch II*, 261, III, 284; *Handboekje R.K. Eeredienst* (1872) 351; *Mémorial belge XII* (1868), 533.

Fruytier

[Cuypers, Joannes]

CUYPERS (Joannes), regulier-kanunnik van den H. Augustinus in het klooster St. Maartensdal te Leuven, was geboortig uit Vuren. Hij was werkzaam in verschillende kloosters zijner congregatie van Windesheim. Als superior hielp hij het klooster ten Troon te Grobbendonk en Engelandal te Leiderdorp besturen. Als prior stond hij aan het hoofd van het weinig bekende klooster Nazareth te Bredevoort in Gelderland 1559. Hij overleed als rector van St. Luciadal, nonnenklooster bij St. Truiden. Hij wordt niet vermeld door Acquoy in zijn *Het klooster te Windesheim*.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XII (1875) 453.

Fruytier

[Cuypers, Petrus]

CUYPERS (Petrus), de Cuypere, of de Cupere, rechtsgeleerde, geb. te Roosendaal (N. Br.) 12 Aug. 1620, zoon van Daniël en van Cornelia van den Nieuwenhuysen, uit een aanzienlijke familie afkomstig, overleed te Mechelen 24 Mei 1669.

Op 13-jarigen leeftijd werd hij naar het college der Jezuiten te Antwerpen gezonden. Vandaar ging hij studeeren aan de universiteit te Douai en te Leuven, waar hij 30 September 1642 den graad van licentiaat in de beide rechten verkreeg. Hij vestigde zich te Mechelen, waar hij door zijn bekwaamheid spoedig een grooten naam verwierf en om strijd geraadpleegd werd in alle moeilijke zaken. In Dec. 1663 werd hij benoemd tot substituut van den procureur des konings bij den Grooten Raad van Mechelen. De koning beval P. Cuypers bij de eerste vacature in den Hoogen Raad te benoemen. Daags vóór zijn dood werd

hij bevorderd tot lid van den Hoogen Raad. Het stilzittend leven en de voortdurende werkzaamheid hadden de krachten van Cuypers voor den tijd gesloopt. Hij werd begraven in de St. Romboutskerk. Zijn echtgenote *Maria van der Hoffstadt* overleefde hem 16 jaar. Voor beiden, begraven in het graf van hare ouders, richtte hun zoon *Daniël Franciscus*, bekend schrijver, een grafteeken op. Zij lieten drie zoons en eene dochter na, vermeld bij *Paquot*; in diens tijd werd het door *P. François* geschilderd portret van *P. Cuijpers* nog bewaard bij zijn achterkleinzoon. De spreuk van *P. Cuypers* was: *Jure, non vi*.

Zijne familie bewaarde verschillende werken van hem in handschrift, vermeld door *Foppens*. Zijn broeder *Willem Cuypers* gaf een werk van hem uit in 1679, waaraan hij 20 jaar gewerkt had (zie het volgend artikel).

Zijn portret bestaat als prent door een onbekende naar *P. François*.

Zie: *Paquot*, *Mémoires litt.* VI, 389-394; *Biogr. nat. Belg.* IV, 610.

Fruytier

[Cuypers, Willem]

CUYPERS (Willem), broeder van den vorige, geb. te Roosendaal 28 Oct. 1632, overl. te Mechelen 24 Maart 1702, was een bekwaam wiskundige en rechtsgeleerde. Hij reisde in verschillende lan-

den van Europa: Frankrijk, Duitsland, Engeland en Spanje van 1652-55. Daarna vestigde hij zich te Mechelen als advocaat en werd benoemd tot syndicus der stad en advocaat in den Grooten Raad, 28 Oct. 1686, welk ambt hij bekleedde tot zijn dood. Hij was ook een liefhebber van taal- en letterkunde, en was het Latijn, Fransch en Spaansch meester. Hij gaf het groote werk van zijn broeder uit, dat hij verbeterde en waarbij hij een aanhangsel van 100 bladzijden voegde: *Tractaet van Grondt-Procedures, ofte van de Uytwerckinge van de Actie Hypothecaire, bestaende in uytwinninge van Erfelycke goederen voor Chynsen, Renten ende Lasten, volgens den Styl ende Costuymen van Mechelen* enz. (Mech. 1679). Nog verscheen van hem: *Verhandeling ofte den Leenheer vermach en can weygheren het consent, van eenen Vasal gevraeght om syn leen te mogen alieneeren* (Mech. z.j.).

W. Cuypers was gehuwd met Marie Moermans en liet twee dochters na. Hij werd begraven in de St. Romboutskerk in het graf van zijn broeder Petrus. Zijn goed geschilderd portret werd ten tijde van Paquot nog in de familie bewaard.

Zie: Paquot, *Mémoires litt.* (Louv. 1765), VI, 395-97; *Biographie nat. Belg.* IV, 609.

Fruytier

D.

[Daegens, Griete]

DAEGENS (Griete), ook D a g e n s , D e g e n s , kloosterzuster te Diepenveen en kloosterhervormster, overl. 9 Oct. 1452. Geboren uit rijke ouders (haar vader heette E g b e r t), kwam zij op jeugdigen leeftijd in Meester-Geertshuis te Deventer. Toen zij daar nog maar korten tijd was geweest, werd de verzoeking om huiswaarts te keeren haar zóó sterk, dat zij niet langer bleef. Zoo verbeurde zij hare plaats; want wie er eenmaal zonder verlof uitging, mocht er nooit meer inkomen. Gelukkig werd zij elders ter stede, in Lamme-van-Diesenhuis, opgenomen, waar zij bleef tot hare overplaatsing naar Diepenveen in 1400. Zij behoorde tot de eerste twaalf zusters die aldaar 21 Jan. 1408 werden ingekleed, deed denzelfden dag professie en kreeg weldra een aanstelling tot suppriorin, welke betrekking zij ongeveer twee jaar (1408 tot 10) vervulde.

Wat Griete Daegens als kloosterhervormster aangaat, eerst werd zij in 1415 tot priorin gekozen van Sint-Barberendaal te Tienen in Brabant en 'maeckte daer een guet reygement', doch geraakte wegens haar overdreven strengheid herhaaldelijk in botsing met W o u t e r v a n G i e r l e , prior van Korsendonck. Na tien jaren keerde zij naar Diepenveen terug. In 1430 begeerde men haar als priorin van Bethanië bij Arnhem. De rector en sommige nonnen van dat klooster maakten het haar meer dan lastig, zoodat zij na eenigen tijd zich weer naar Diepenveen begaf; wat haarzelf niet onwelkom was, maar den betergezinden onder de zusters ten zeerste speet. Kort daarop vertrok zij naar Klarwater, een Benedictijner-klooster bij Hattem, ten einde het te 'informyren'. Ook in dat convent ondervond zij groote moeilijkheden, met name door den proost W e s s e l , die zich niet ontzag verkwistend met het kloostergoed om te gaan. Nog eenmaal keerde zij naar haar 'aardsche paradijs', d.i. naar het Diepenveensche klooster, terug. Zij bracht daar verder haar laatste levensjaren door; zij stierf er in hoogen ouderdom en vol goede werken.

Zie: mijn uitgave van 'Handschr. D' (Gron. 1903-04), 184, 214, 246-250, 281; J.G.R. A c q u o y , *Het klooster te Windesheim en zijn invloed*, II (Utr. 1876), 359-360,

III (Utr. 1880), 196, 199, 216; W.J. Kühler, *Johannes Brinckerinck en zijn klooster te Diepenveen* (Rotterd. 1908), 54, 68 volg., 90 aant. 2, 203 aant. 4, 263, 321-325.
Brinkerink

[Dalen, Johannes van]

DALEN (Johannes van) of van den Dale, Dalenus, priester, geb. te Hulst omstreeks 1544, zoon van Johannes en Maria Janssens, zuster van Cornelius Jansenius, den geleerden, eersten bisschop van Gent, overl. te Gent 29 Juni 1603. Bisschop Jansenius, die den aanleg van zijn neef voor de studie bemerkte, zorgde, dat hij bij degelijke meesters de latijnsche studiën volgde. 4 Febr. 1564 behaalde Joh. van Dalen van Hulst bij de promotie der filosofie aan de universiteit te Leuven als student van den Borch de zevende plaats van 145. Hij volgde verder de lessen der theologie en behaalde den graad van licentiaat. Daar het kapittel van O.L.V. te Kortrijk, waar de bisschop pastoor was geweest, het benoemingsrecht of patronaat bezat van Hulst, is zijne benoeming aldaar tot pastoor wel te danken aan den invloed van den bisschop. Deze bewerkte in allen geval door een schrijven aan den aartsdiaken te Utrecht, dat de nieuwbenoemde voor zijne instelling slechts 30 gulden in plaats van de verschuldigde 28 schilden moest betalen aan den aartsdiaken. Twee jaar na den dood van zijn oom werd de pastoor van Hulst, bekend om zijn ijver, en befaamd als vurig predikant, benoemd tot pastoor van St. Michiel te Gent, een der voornaamste parochies der stad, 1578. 1 Januari 1579 preekte hij nog in zijne kerk, niettegenstaande de dreigende vervolging en de toenemende macht der Calvinisten. Weldra moest hij

toezien, dat hem zijne kerk werd ontnomen, gedeeltelijk werd afgebroken en van alle sieraden beroofd. Hij moest zich schuil houden, want het verblijf in de stad was hem ontzegd.

Na de inneming der stad door Parma 1584, die een eind maakte aan het bewind der Calvinisten, kon hij weerkeeren in zijne parochie. Hij werd kanunnik in de St. Baafs en aartsdiaken; 11 Jan. 1585 nam hij bezit van zijn kanunnikdij. 3 April 1602 werd hij tot aartspriester benoemd, doch overleed reeds het volgend jaar. Bij testament had zijn oom, de bisschop, hem een kelk geschonken of een beker, een geschenk der stad Hulst, dien hij na zijn dood aan de kerk van Hulst moest schenken.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* IV, 445; Grijpink, *Register op de parochiën, altaren* (Amst. 1914) I, 19; de Jonghe, *Gentsche geschiedenissen* (Gent 1752) II, 107; Hellin, *Hist. chronol. des évêques et du chap. de St. Bavon* (Gand 1770) 129.

Fruytier

[Damen, Christiaan Hendrik]

DAMEN (Christiaan Hendrik) of D a h m e n , gedoopt 3 Nov. 1754 te 's Gravenhage, overl. 3 April 1793 te Leiden. Zijn vader was J o h a n n e s D a m e n , sedert Aug. 1749 meester-apotheker te 's Gravenhage; zijn moeder heette S o p h i a R e i m e r s . Hendrik Damen, de chirurgijn (zie het volgend art.) was zijn oom. Christiaan Hendrik studeerde in zijn jeugd voor apotheker; het daartoe vereischte examen legde hij af 17 Aug. 1772. Tijdens het rectoraat van Alexander Petrus Nahuys (1780) was hij student in de wisen natuurkunde te Utrecht en hij verwierf aldaar het doctoraat in de wijsbegeerte en het meesterschap in de vrije kunsten (28 Jan. 1783). Daarna keerde hij naar den Haag terug en schreef er eene verhandeling over de barometrische hoogtemetingen: *Dissertatio physica et mathematica de montium altitudine barometro metienda* ('s Gravenhage 1783). Verder schreef hij: *Natuur- en Wiskundige beschrijving van den luchtbol, tot eene betere kennis en beoordeeling dier berugte ontdekking* (Utrecht 1784). In hetzelfde jaar benoemde de Hollandsche maatschappij der wetenschappen te Haarlem hem tot lid. Om zijn geleerdheid kwam hij kort daarna in aanmerking voor een professoraat aan de hoogeschool te Franeker, doch curatoren wilden of durfden hem niet benoemen, aangezien hij Luthersch was. Maar in 1785 werd hij wel te Leiden professor in de hoogere wiskunde, in de krijgsvan burgerlijke bouwkunde en in de waterweegkunde, welk ambt hij 5 Nov. aanvaardde met een rede over de verplichting van den wiskundige, om de grondslagen zijner wetenschap te doen kennen: *Oratio de officio mathematici in tradendis disciplinae suae fundamentis* (Leiden 1786). Toen J e a n N i c o l a s S é b a s t i e n A l l a m a n d , philosophiae et matheseos professor, te Leiden 2 Maart 1787 gestorven was, zette Damen zijn college over de proefondervindelijke natuurkunde voort en hield bij den aanvang op 29 Sept. 1787, eene redevoering over de waarde, die men aan physische proefnemingen moet toekennen: *Oratio de experimentorum in Physicis pretio rite constituendo* (Leiden 1787). Den 29en Maart 1787 huwde hij met J a c o b a D i n a E l i s a b e t h H u n t u m , die ook Luthersch was en hem twee kinderen schonk: S o p h i a J o h a n n a (20 Juli 1788) en P a u l u s J a c o b u s (8 Juli 1792 gedoopt). Hij was zeer gezien om zijn heusche vriendelijkheid en om zijn kennis en schranderheid. De Erfprins van Oranje (later koning Willem I) bezocht zijn college; zijn meest begaafde leerling was P i e t e r N i e u w l a n d , die hem in 1793 als professor opvolgde. Christiaan Hendrik

D. stierf 5 Apr. 1793 te Leiden en werd begraven in de Oude Luthersche Kerk te Amsterdam.

Zie: R. K r u l : *Christiaan Hendrik Damen in Nederl. Tijdschrift voor Geneeskunde* 1890, deel 2 pag. 625.

Mortreux

[Damen, Hendrik]

DAMEN (Hendrik), geb. te 's Gravenhage, overl. ald. Jan. 1782. Na examen te hebben afgelegd, werd hij in 1744 chirurgijn en verwierf eene uitgebreide praktijk in de stad en de provincie. Hij had grooten invloed in het plaatselijke chirurgijngild, genaamd 'de Cosmi-en-Damiani-Confrerie'. Gedurende 4 jaren was hij daarvan hoofdman en drie maal was hij deken, telkens voor den tijd van 2 jaren; voor het eerst werd hij tot deken verkozen in 1754. De vierde maal dat hij verkozen werd (Oct. 1778) bedankte hij voor de eer, waarna de confreres zijn zoon Johannes Christiaan (die volgt) tot hoofdman kozen. Tot aan zijn dood bekleedde hij het ambt van 's lands chirurgijn'. **Martinus Wilhelm Schwencke**, professor botanices, zou den chirurgijns lessen in de botanie geven (1754, 1755), doch Damen werkte dit tegen, soms op lompe manier. In de laatste jaren van zijn leven nam hij deel aan een polemiek over zekeren **Jacques Raynaud**, die, zelf geen medicus zijnde, beweerde, dat hij een onfeilbaar middel tegen kanker bezat. Ondanks de wetten tegen het onbevoegd uitoefenen der geneeskunde had Raynaud vele lijders behandeld en vele goedgeboovigen op zijn hand. Het Collegium medicum en het Collegium chirurgicum vervolgden hem maar stuitten op heftigen tegenstand, o.a. op dien van een **Mr. P. Lyonnet**, welke schreef *Verhandeling over het geneesmiddel van Jacques Raynaud* ('s Grav. 1780), waarin hij in zeer scherpe bewoordingen het gezag der gevestigde genees- en heilkundigen ondermijnde. Om nu zijn gildebroeders te verdedigen, schreef Hendrik Damen *Heelkundige waarnemingen aangaande de gezwellen bekend onder den naam van 'tumores cystici', voorafgegaan door een voorberigt dienende tot bescheidene wederlegging der onbescheidene lasteringen door den heer mr. P. Lyonnet in zijn onlangs uitgegeven werk genaamt verhandeling over het geneesmiddel van Jacques Raynaud* ('s Grav. 1780). Uit het register der notulen van het Collegium blijkt niet, of de chirurgijns nog langer last van hun tegenstanders hadden. R. K r u l noemt hem een 'halfgeleerde (een gevaarlijk menschensoort)'. Zijn portret is te zien op Niels Rode's schilderij van het chirurgijnscollegie in het gemeente-museum te den Haag; Damen staat daarop als 'scriba'.

Hendrik D. had drie kinderen: eene dochter, gehuwd met den procureur v a n **B r a k e l**; twee zoons, de oudste Johannes Christiaan, heelen verloskundige (volgt hierachter), en **P i e t e r**, advocaat voor den Hove van Holland en West-Friesland, die een aanzienlijke juridische praktijk uitoefende.

Zie: R. K r u l , *Haagsche Doctoren, Chirurgen en Apothekers in den ouden tijd* ('s Gravenhage 1891).

Mortreux

[Damen, Henricus]

DAMEN (Henricus), priester, geb. te Mierlo omstreeks 1510, behaalde te Leuven bij de promotie der filosofie, 1523, de 14e plaats van 103. Hij verkreeg den graad van licentiaat in de theologie, en komt voor als ontvanger van de faculteit der filosofie. Hij genoot een kanunnikdij in St. Lambert te Luik. Van 1535-58 was hij pastoor te

Leuven in Sint Quinten. 15 Oct. 1538 (als pastoor) sloot hij een overeenkomst tot het vervaardigen van een kunstig vleugelaltaar voor de kerk, dat jammer genoeg in de 18e eeuw verdween. In 1555 werd hij tot rector-magnificus gekozen der universiteit.

Van 1565-70 was een Henricus Damen van Mierlo vice-deken in St. Lambert te Luik of hij dezelfde persoon is als de pastoor van Sint Quinten kan niet zeker gezegd worden.

Zie: S c h u t j e s , *Gesch. bisdom den Bosch* V, 103; *Analectes hist. eccl. Belg.* II, 297; (XXVI 1897) 411; XXVII (1898) 316; V a l . A n d r e a s , *Fasti acad.* (Lov. 1650) 43; E.v. E v e n , *Louvain dans le passé et le présent* (1895) 380.

Fruytier

[Damen, Johannes Christiaan]

DAMEN (Johannes Christiaan), geb. 1750 vermoedelijk te 's Gravenhage, overl. aldaar 2 Sept. 1804. Zijn vader was Hendrik Damen, die voorafgaat, en zijne moeder *Adriana Maria Heinrici*. In 1770 deed hij zijn medische examens, gaf daarbij 'sterke preuven van groote en veerdige bekwaamheid' en verwierf zijn diploma's 'met veel lof'. De stadsdoctoren en het chirurgijnsgilde te den Haag lieten hem toe als heel- en vroedmeester. 10 Nov. 1778 werd hij door de burgemeesters benoemd tot hoofdman van het chirurgijnsgilde, nadat de 'confrers' chirurgijnen hem met eenparigheid van stemmen op de nominatie gebracht hadden. Na den dood van zijn vader (Jan. 1782) nam hij diens plaats in als 's lands chirurgijn', d.w.z. heelmeester der justitie. Hij was bevriend met den hoogleeraar P. C a m p e r en onderhield met hem een onafgebroken wetenschappelijken omgang. Johannes Christiaan D. was een bekwaam operateur, die o.m. met goed gevolg de symphysiotomie verrichtte (1783 en 85 bij dezelfde vrouw), weshalve schout en burgemeesteren van 's Gravenhage hem, bijwijze van dank-betuiging, een zilveren schenkbord met inscriptie aanboden. P. C a m p e r gaf daarover uit: *Verhaal van de ... doorsnede van de schaambeenderen, gedaan door J.C. Damen, 20 Oct. 1783, en 11 Aug. 1785* (in de *Vaderl. Letteroef.* VI, 2e st. (1784) 468-489 en *Nieuwe Vad. Lett.* I, 2e st. (1786) 366-374). 29 Jan. 1789 werd hij benoemd tot lector in de ontleed-, heel- en vroedkunde en daarmee bekleedde hij voor het eerst een leerstoel, die te 's Gravenhage vroeger nimmer bestaan had en waardoor toen in een behoefte werd voorzien; want er bestonden geen verloskundigen, maar alleen vroedvrouwen, die soms lezen noch schrijven konden. 23 April van dit jaar oreerde hij in de engelsche kerk; 1 Dec. ving hij zijn demonstratiën aan in het 'collegium chirurgicum et theatrum anatomicum'; 6 Apr. 1791 nam hij voor het eerst examen af en wel van den candidaat *Bernardus Johannes Schuur*ing. De regeering der Bataafsche Republiek vond het noodig om alle ambtenaren te renoveeren; echter konden de laatsten worden herplaatst, mits zij er om vroegen en den eed van trouw aflegden. Damen bleef in gebreke hieraan te voldoen. Toen gaf de municipaliteit van den Haag hem zijn ontslag als lector, en hij werd opgevolgd door genoemden B.J. Schuuring (Febr. 1798). Maar 14 Febr. 1803 werd hij herbenoemd tot lector en bleef dit tot zijn dood.

Zie: R. K r u l , *Haagsche Doctoren enz.* ('s Grav. 1891); *Navorscher* XXXII (1882), 98 v. (hetz. overgenomen in *Medisch Weekblad* XVIII (1911) 496).

Mortreux

[Damen, Johannes Nicolaas]

DAMEN (Johannes Nicolaas), geb. te 's Gravenhage 2 Mei 1763, overl. aldaar 29 Juni 1822. Hij studeerde aan het Athenaeum te Amsterdam onder toezicht van den hoogduitschen predikant E.H. M u t z e n b e c h e r , daarna te Göttingen, diende de

luthersche gemeente te Gouda sedert 18 Oct. 1788, waar hij als tweede predikant slechts eenige maanden bleef, stond vervolgens te Middel-

burg, sedert Oct. 1795 te Alkmaar, eindelijk te 's Gravenhage (intrede op 30 Oct. 1803). Hij liet eene weduwe na en zijn eenige dochter die, ook weduwe, vijf kinderen had.

Hij schreef: *Leerrede over Psalm 122:1-4 ter gedachtenis van den opbouw en de inwijding der Luthersche Kerk te Middelburg* (1792); *Rechtmatige treurigheid eener Christen-gemeente over den dood van haren waardigen leeraar betoogd in eene lijkreden over 4 Mozes 20:29, gehouden op ds. H. Volkertz* (1796).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* II, 359; *Jaarboek der Vereen. voor Ned.- Luth. kerkgesch.* IV (Amst. 1911), blz. 135.

Knipscheer

[Daniel]

DANIEL, wijbisschop met den titel van Antharade in het bisdom Luik 1312-38, overl. te Luik 1338. Hij was prior der Karmelieten te Luik, toen hij tot bisschop werd verheven omstr. 1312 met den titel van Antharade, bisdom der kerkelijke provincie Tyrus, in Syrië. Hij wordt ook onjuist genoemd episcopus Arthanensis, Aradus, Aradensis. Woensdag na 1 Oct. 1313 wijdde hij vier altaren in de parochiekerk te Grave, de eenige wijding van hem bekend in het nederlandsche gedeelte van het voormalige bisdom Luik. Hij was ook werkzaam in het bisdom Metz. 7 Nov. 1312 schonk hij een aflat aan de bezoekers der Munsterkerk O. Cist te Roermond.

Hij overleed te Luik 16 of 26 Jan. 1338 en werd vóór het hoogaltaar in de kerk zijner orde begraven.

Bij v.d. Gheijn, *Cat. manuscr. bibl. Royale de Belg.* VI, No. 3816, p. 143, *Viri illustres ordinis carmelitani* wordt hij Daniel Leodio genoemd. Eubel, *Hierarch. Cath.* vermeldt hem alleen II, 307 in de lijst der wijbisschoppen van Luik.

Zie: C. de Villiers, *Bibliotheca Carmelit.* I, 373, II, 902; Ernst, *Les suffragants de Liège* 106, 109; Habets, *Gesch. bisdom Roermond* I, 241; Schutjes, *Gesch. bisdom den Bosch* III, 784.

Fruytier

[Dapiano, Matheus Josef]

DAPIANO (Matheus Josef), geb. te Antwerpen 1604, overl. te Hamme 4 Oct. 1669, was kloosterling der St. Michielsabdij te Antwerpen, waar hij 1629 zijne kloostergeloften had uitgesproken. Hij werd hetzelfde jaar tot priester gewijd, 20 Sept., want hij had reeds zijne godgeleerde studiën voltooid. In het bezit van den graad van baccalaureus der theologie en zeer bekwaam in de filosofie, werd hij naar de abdij St. Martin bij Laon gezonden om de jonge kloosterlingen te onderwijzen. Na enkele jaren keerde hij naar zijne abdij weer om aldaar als professor der filosofie op te treden. Daarna vervulde hij gedurende eenige jaren den post van pastoor van het Gasthuis te Hulst, dat bediend werd door zusters afkomstig uit het gasthuis te Antwerpen. Hij was echter vóór de opheffing van het hulstersche gasthuis door de inneming der stad 1645, teruggekeerd in de abdij, waar hij werkzaam was als novicenmeester, professor der theologie, biechtvader en predikant bij de Norbertinessen van Antwerpen. Hij was een begaafd redenaar. Dit blijkt hieruit, dat hij bij de intrede der abten van St. Michiel de welkomstrede en bij hun uitvaart de lijkrede moest houden, welke volgens het gebruik in druk werden uitgegeven.

Oratio encomiastica in publica inauguratione D.D. Norberti van Couwerven Divi Michaelis Antverp. Ord. Praem. abbatis (Antv. 1652); *Mors Mortalis, Mortui et sepulli hominis D. Norb. van Couwerven Divi Michaelis Eccl. Antv. Abbatis* (Antv. 1663);

Inauguratio Ampt. D. Marcarii Simeomo Abbatis 6 Apr. 1663 (Antv. 1663). Hij liet in handschrift na: Sermonen en Onder-

wijzingen. Voor de uitvoerige titels dezer werken, zie: G o o v a a r t s , *Ecrivains de l'ordre de Premontre I*, 162.

Zie: *Graf- en gedenkschriften van Antwerpen IV*, 153, 186; N o l s , *Masius abbé de Park* (Analectes O. Praem.) 45.

Fruytier

[Darth, Henricus van (1)]

DARTH (Henricus v a n) (1), overl. te Venlo 26 Maart 1647, zoon van H e n r i c u s , lid van de geldersche Ridderschap te Lottum en van C a t h a r i n a v a n G a l e n , was secretaris van Venlo 1596, 1603, schepen 1609-32, 1645-47, peijburgemeester 1609 en 1615, regeerend burgemeester 1620 en 1632. In September 1622 werd hij naar Brussel afgevaardigd om over de licenten te onderhandelen. Den 16. Maart 1623 kreeg hij bevel om zich naar Brussel te begeven, om aldaar den 22. van die maand de gevorderde eeden aan den koning (Philips IV van Spanje) in handen der aartshertogin (Isabella van Oostenrijk) af te leggen. Den 27. Maart 1623 was hij te Brussel om Isabella Clara Eugenia van Oostenrijk te huldigen. Den 31. December 1633 kreeg hij van de Staten van het Overkwartier instructie om zich naar 's Gravenhage te begeven ten einde Frederik Hendrik, prins van Oranje een vereering aan te bieden van 2000 rijksdaalders in geld of clenodiën.

Hij was gehuwd met H e l e n a H e i j d e n v a n A s s (overl. 1 Nov. 1647, dochter van J o a n n e s e n M e c h t i l d i s v a n d e n H e r g r a e f f). Deze echtelieden liggen in de St. Nicolaaskerk begraven.

Uit hun huwelijk de volgende acht kinderen: H e n r i c u s (tr. 1e A n n a d e L a e t , 2e op 5 Februari 1649 C h r i s t i n a G o l t), M e c h t i l d i s (tr. 15 October 1622 J o a n n e s A l b e r t s , tot schepen van Venlo aangesteld 3 Maart 1650, overl. 27 April 1660, peijburgemeester 1645, 1648 en 1649), J o a n n e s (tr. 28 Oct. 1625 G e r t r u d i s P u t e a n u s), H e n r i c a , W i l l e m (zie afzonderlijk artikel), v o l g t A n n a (overl. 15 April 1642, tr. 28 April 1626 C o n r a r d u s v a n d e W a l l), H e l e n a , L o e f (tr. 14 September 1638 J o a n n a V e r v e r s).

Zie over hem: *Maasgouw* 1880, blz. 242, 1881 blz. 447, 1898, blz. 20, 75, 76, 1920, blz. 58; *Publications de la société historique et archeologique dans le duché de Limburg XVI* (1879) blz. 333-334; J a n V e r z i j l , *Genealogie der Venlosche schepenfamilie van Darth in Maasgouw* 1921, blz. 49-52.

Verzijl

[Darth, Henricus van (2)]

DARTH (Henricus v a n) (2), geb. te Venlo 3 Mei 1663, overl. te Gelder 22 October 1742, zoon van H e n r i c u s e n M a r g a r e t h a G o l t , was schepen van Venlo 1690-1712, regeerend burgemeester in 1694. Hij werd bij hooge uitzondering 22 Maart 1694 tot 2den secretaris gekozen, daar volgens een reglement van 20 December 1680 een schepen niet tevens de betrekking van secretaris mocht bekleeden. Tegen zijne benoeming protesteerde de 1e secretaris A n t o n i u s v a n B o u c k h o l t . Hij was ook sedert 1712 Ordinaris Raad van Zijne Koninklijke Majesteit van Pruisen in de stad Gelder. Hij was 2 maal gehuwd: 1° 10 Juni 1687 met C h r i s t i n a M a r i a C o e b e r g h , 2° met C o r n e l i a F r a n c i s c a S c h e n c k v a n N i j d e g g e n (ged. te Sevenum 25 Februari 1670, over. te Gelder 25 Januari 1762, dochter van M a r t i n u s e n M a r i a M a r g a r e t h a v a n B o e c k h o r s t).

Uit het eerste huwelijk vier kinderen: M a r i a J a c o b a (ged. 28 Nov. 1688),
M a r i a M a r g a r e t h a (ged. 17 Dec. 1689, begr. 22 Aug. 1702), Henricus (zie
volgend artikel), C h r i s t i a n u s (ged. 10 Nov. 1692, overl. te Venraij

5 Juni 1738, Minderbroeder te Venlo, Gardiaan 1731-34). Uit het tweede huwelijk acht kinderen, o.a. Nicolaas Franciscus van Darth, ged. 2 April 1705, begr. 7 Augustus 1773, eerst rector van het altaar van het H. Kruis te Kessel, later pastoor te Niel.

Zie over hem: Stadsarchief te Venlo No. 210-11; *Maasgouw* 1920, blz. 59; Jan Verzijl, *Genealogie der Venlosche schepenfamilie van Darth in Maasgouw* 1921, blz. 49-52.

Verzijl

[Darth, Henricus van (3)]

DARTH (Henricus van) (3), geb. te Venlo 11 Maart 1691, overl. aldaar 4 Jan. 1749, zoon van Henricus (2) en Christina Maria Coebergh.

Hij was schepen van Venlo 1728-49, regeerend burgemeester 1733 en 1743. Als advocaat aan het Hof van Justitie te Venlo sloot hij 22 October 1718 een huwelijkscontract (huwelijksvoltrekking 15 Nov. 1718) met Maria Aldegondis Antonia van Aerssen (ged. 17 Juli 1685 begr. 19 October 1729, dochter van Joannes Baptista en Mechtildis van Aerssen). Hij bracht in 3 holl. morgen weiland 1 holl. morgen weiland onder Grave, een bouwhof onder Beers en inkomsten uit tienden bestaande; zij bracht mede haar filiale portie.

Kinderen uit dit huwelijk waren: Henricus (ged. 18 Dec. 1720, overl. 20 Nov. 1763, schepen van Venlo deed den eed als schepen 12 Februari 1749), Maria Mechtildis (ged. 28 Mei 1723, tr. 23 Februari 1749 met dispensatie in de roepen en wegens den gesloten tijd Arnoldus Pollaert), Johanna Christina (ged. 19 September 1724), Joannes Baptista (ged. 15 Augustus 1726, begr. 9 September 1726), Dijmpna Elisabeth (ged. 6 Maart 1726).

Zie over hem: Stadsarchief te Venlo, No. 174; *Nederlandsche Leeuw* 1913, blz. 174; Jan Verzijl, *Genealogie der Venlosche schepenfamilie van Darth in Maasgouw* 1921, blz. 49-52.

Verzijl

[Darth, Wilhelmus van]

DARTH (Wilhelmus van), overl. 25 September 1668, zoon van Henricus (1) en Helena Heyden van Ass, werd 3 April 1630 tot accijnsmeester van Venlo aangesteld en vereed, welk ambt hij waarnam tot aan zijn dood; 17 April 1653 werd hij tot raad aangesteld, was peijburgemeester in 1662, 1667 en 1668.

Hij huwde 24 Juni 1629 met Maria van Vogelsanck, dochter van Joannes en Maria Boener. Uit dit huwelijk sproten acht kinderen, o.a.: Joannes Mathias van Darth, ged. te Venlo 29 October 1641, begr. aldaar 14 October 1702, schepen van Venlo, beëdigd 10 Dec. 1670 in plaats van wijlen Joost Drosbeck, regeerend burgemeester 1676, 1677, 1682, 1691, 1692 en 95, huwde te Wanckum 16 April 1664 Apollonia Joanna de Paderborn, ged. te Venlo 28 December 1640, begr. aldaar 15 Mei 1726, dochter van Hermanus Antonius en Maria Cunera In de Betouw.

Zie over Willem van Darth: Venlosche stadsarchief No. 1449; *Maasgouw* 1901, blz. 17, 1920 blz. 58 en 59; Jan Verzijl, *Genealogie der Venlosche schepenfamilie van Darth in Maasgouw* 1921, blz. 49-52.

Verzijl

[Daum, Paul Adriaan]

DAUM (Paul Adriaan), journalist en letterkundige, geb. te 's Gravenhage 3 Aug. 1849, overl. 1898. Hij was eerst in dienst bij de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen, doch werd later lid der redactie van 'Het Vaderland' en vervolgens redacteur van 't 'Bat. Handelsblad'. Hij schreef novellen in verschillende tijdschriften, als *Omnibus* (*Te oud of te jong*, 1874); *Familieblad* (*Door den nood er uit*, 1874); *Leeskabinet* (*Gebroken*, 1876) en *Nederland* (*Een dame die voorle-*

zingen houdt, 1876). Afzonderlijk verschenen van zijne hand: *Oneffen paden. Drie novellen* (1876), en *Hoe hij Raad van Indië werd. Roman uit het ambtenaarsleven*, onder den schuilnaam *Maurits* (1893). Met J.J. Estor schreef hij een tooneelspel *De Hogerveldts* (1886).

Zie: Fred. en van den Branden, *Biogr. Woordnb.*, in voce.
E. Zuidema

[Dave, Otto de]

DAVE (Otto de) of *Dauve*, zoon van den heer van Mielmont, Benediktijn der abdij St. Remi te Reims, overleed als abt der Benediktijner-abdij Gembloux prov. Namen 3 of 5 Aug. 1477. Hij was gedurende eenige jaren proost van Meersen (Limburg) en komt als zoodanig nog voor 9 Apr. 1456. Deze proostdij was een afhankelijkheid van St. Remi te Reims; zie *Habets*, *De proosdij van Meersen* in *Publications Soc. hist. du Limburg XXV* (nouv. série V. 1888) 77. Door het overlijden van den abt van Gembloux 17 Febr. 1457, werd hij in diens plaats, hoewel geen monnik der abdij, tot de abtelijke waardigheid verheven. Hij betaalde te Rome zijn verschuldigde bijdrage voor de benoeming 30 Jan. 1458. Hij bestuurde Gembloux tot zijn dood. Zijn grafschrift in de *Gall. Christ.* III, 565, stelt den datum van zijn dood 3 Aug. Het necroloog van Floreffe in *Analectes hist. eccl. Belg.* XIII, 230 op 5 Aug. Hij was gewoon elke twee jaar een pelgrimstocht naar Rome te ondernemen.

Zie: *Berlière*, *Monasticon Belge* I, 24, 161; *de zelfde*, *Inventaire anal. des libri obligationum des arch. vaticanes* (Rome 1904) no. 1686, 1687, 1841; *Fisen*, *Flores eccl. Leodiensis* (Insul. 1647) 256.

Fruytier

[Deckers, Henricus Eugenius Hubertus]

DECKERS (Henricus Eugenius Hubertus), geb. te 's Hertogenbosch 16 Febr. 1828 uit Gerardus Antonius Deckers en Regina van den Grootenacker, overl. in diezelfde stad 14 Mei 1891. Geruimen tijd studeerde hij te Leuven om geneesheer te worden, doch, geroepen tot de Congregatie van den Allerheiligsten Verlosser (21 Febr. 1846), werd hij 29 Mei 1847 door mgr. Paredis priester gewijd. Als Redemptorist was hij een gevierd missionaris om de degelijkheid zijner preeken en het indrukwekkende zijner voordracht. Als schrijver is hij vermeld in *Maria's Heerlijkheid in Nederland* (dl. VIII bl. 388-391) door pater *Kronenburg* om het aandeel, dat hij nam in den strijd over copieën der oude *Imagines thaumaturgicae B. Mariae Virginis*.

van Grinsven

[Deiman, Albert Joachim]

DEIMAN (Albert Joachim), 24 Jan. 1772 luthersch gedoopt te Amsterdam, overl. aldaar 18 Jan. 1818, was een zoon van *Albertus Immanuel* (broeder van Ds. Johan Diederich en Dr. Johan Rudolph, die volgen) en *Catharina Pens*. Te Leiden 4 Mei 1794 als stud. ingeschreven, promoveerde hij daar 30 Nov. 1796 op een proefschrift: *De mitigatione poenarum ob diversum reorum temperamentum*. Hij was te Amsterdam als advocaat gevestigd en overleed volgens de advertentie in de *Amsterd. Courant* 'aan de gevolgen eener verzwakking van het zenuwgestel'; dat hij toen 44 jaar was, gelijk vermeld wordt, moet blijkens zijn doopjaar een vergissing zijn; hij schijnt ongehuwd te zijn geweest.

In 1793 bekroonde het leidsche genootschap 'Mathesis scientiarum genetrix' zijn antwoord op de prijsvraag: *Welke zijn de redenen, dat zo vele Jongelingen, in de wiskunde opgeleid wordende, genoegzaam geen vordering betonen, of al vroeg dezelve verlaten? en door welke middelen zijn deze nadelige ondervindingen geheel of gedeeltelijk weg te nemen?*, waarvoor hem de eereprijs van 20 ducaten werd toegewezen.

Voorts schreef hij: *De zaak der beleedigde gerechtigheid voldongen voor de vierschaar van het kundig en onzijdig publiek, of Mr. H. Calkoen's verdediging der twee gevangenen H.S. en H.M. Levy ter toetse gebragt* (Amsterd. 1801).

Na zijn dood verscheen zijn reeds in 1816 bekroonde verhandeling op een prijsvraag van het stolpiaansch legaat over den strijd der plichten, uitgegeven tezamen met het antwoord van een anderen inzender onder den titel: A.J. Deiman et D. Kannegieser, *Dissertationes quibus respondetur quaestioni a legato Stolpiano propositae: 'cum subinde officia officiis repugnare videantur, quaeritur, num incidere possint causae, cum aut plane pugnent, aut incerta sit agendi ratio,..* etc. (Lugd. Bat. 1818, 4o; de verhandelingen zelf zijn in het Nederlandsch).

Nog wordt van hem vermeld een gedrukt gedicht: *Ter echtvereeniging van Jan van Heukelom*, 1793.

Zie: *Alg. Konst- en Letterbode* 1793 X, 121, 1797 VII, 141, 1816 II, 289, 1818 I, 65; v.d. Aa, *Woordenb. Nederl. dichters* i.v.; *Alb. Stud. Acad. Lugd. Bat.*; Gem. Archief Amsterdam.

Kossmann

[Deiman, Jan Diederich]

DEIMAN (Jan Diederich), 3 Sept. 1770 luthersch gedoopt te Amsterdam, overl. 18 Aug. 1800 ald., oudere broeder van Albert Joachim, die vooraf, gaat, zoon van Albertus Immanuel en Catharina Pens. 24 Mei 1795 huwde hij Johanna Margaretha Schenkhuijsen (ged. 12 Apr. 1770, dochter van Cornelis en Eijsken Margaretha Uijken). Hij werd 22 Mei 1797 geïnstalleerd als lid van den Raad van Amsterdam, welk college op 15 Maart 1798 door een commissie uit het administratief bestuur van het voormalig gewest Holland werd ontbonden. De nieuwe 'administratieve municipaliteit', waartoe Deiman niet behoorde, werd op 13 Juni 1798 weder ontslagen, waarop door het Intermediair Bewind der Bataafsche Republiek dertig burgers werden aangewezen die te zamen voorloopig de 'Municipaliteit' zouden vormen. Tot dit dertigtal behoorde ook Deiman; hij werd ingedeeld in het Comité voor koophandel en zeevaart, en was bij zijn overlijden nog lid. Den 19en Dec. 1799 hield hij in de luthersche oude kerk te Amsterdam een redevoering bij een soort dank dienst van overheidswege gehouden 'over het verlaaten van den Bataafschen grond, door de Engelsche en Russische Legermagten', gedrukt in: *Redevoeringen op het feest van den 19den van Wintermaand 1799, in naam van het uitvoerend bewind der Bataafsche Republiek, te Amsterdam gedaan, door C. Brender à Brandis en J.D. Deiman* (Amst. 1800). Bovendien wordt van hem vermeld een *Zegezang aan mijn Vaderland bij de Nederlaag der Engelschen en Russen*; voorts een tweetal gedichten bij de huwelijken van C.H. Meyer (1791) en van N. Lublink (1794). Een vierregelig *Grafschrift op Pieter Nieuwland, overl. te Leyden, 14 Nov. 1794*, is gedrukt achter diens *Nagelaten Gedichten*.

Zie: Colenbrander, *Gedenkstukken* (1795-1840), II, 761; Joh. C. Breen, *De regeering van Amsterdam in den Franschen tijd* in *12e Jaarboek van Amstelodamum* (1914) 66, 77, 79, 80, 109; Knuttel, *Pamfletcat.* No. 23083; v.d. Aa, *Woordenb. van Nederl. dichters* i.v.; Gem. Archief Amsterdam.

Kossmann

[Deiman, Johan Diederich]

DEIMAN (Johan Diederich), geb. 9 April 1732 te Hagen (Oost-Friesland), overl. 9 April 1783 te Utrecht, zoon van *Albertus Deiman*. Hij stamt uit een oud-nederlandsch geslacht (een van zijn voorvaderen was raadslid te Amsterdam),

dat in de 16de eeuw was uitgeweken. Zijn broeder was de geneeskundige Johan Rudolph Deiman, die volgt.

Johan Diederich studeerde evenals zijn broeder te Halle, maar werd predikant. In Nederland gekomen werd hij 22 Mei 1758 beroepbaar gesteld voor de Luthersche gemeenten. Van 29 Oct. 1758 tot 30 Sept. 1759 stond hij te Zierikzee, van 21 Oct. 1759 tot April 1760 te Zwolle, van 18 Mei d.a.v. tot 25 April 1779 te Utrecht; nog vier jaar was hij te Amsterdam. Een beroep naar 's Gravenhage heeft hij in 1766 afgewezen. Hij is begraven onder den preekstoel te Utrecht; bij zijn dood is een penning geslagen. Zoals uit zijne geschriften en uit hetgeen J. Hartog e.a. van hem schreven, blijkt, was hij een prediker en catecheet met bijzondere gaven, 'vrij van dogmatiek', vaak van onrechtzinnigheid beschuldigd.

Portretten van Deiman worden beschreven door Fr. Muller in zijn 'catalogus' No. 1260-63.

Hij huwde in 1671 met de amsterdamsche Elisabeth Scheltes; zijn tweede vrouw was Anna Paulina van Uchelen, uit Woerden, met wie hij in 1765 trouwde.

Zijne geschriften zijn:

Specimen Theologiae de ανυποστασια et ενυποστασια humanae Christi naturae (Halae 1753); *Ueber das Erdbeben; eine Ode* (Aurich 1756); *Einfälle* (Liepzig u. Aurich 1756); *Kort samenstel der Christlijke Leere* (Amst. 1764); *Verhandeling over den tegenwoordigen toestand van het Christendom en het ongeloof, Gelukwenschingsrede over Spr. XIV, 31 ter gedachtenis van den vijftigjarigen predikdienst van Johan Albert Veltgen* (Utr. 1770); *Katechetische Aanleiding tot de Kennis der Christelijke Leere, in de Onderwijzinge der Menschen tot Gelukzaligheid* (Amst. 1777); *Lijkrede over Lucas Reeder, leeraer te Culenborg* (14 Febr. 1779).

De 'Katechetische Aanleiding' was nog lang na zijn dood in gebruik. In 1791 verscheen daarvan een *Korte Schets of Uittreksel*, welk boekje nog in 1848 niet vergeten was, en naast hetwelk in den loop der jaren verscheen *Schriftuur texten*, ten gebruike bij de 'Aanleiding' (2e dr. 1824); in het laatstgen. jaar verscheen ook nog de laatste druk van *Korte en Eenvoudige Onderwijzing in de Kristelijke Leere der Gelukzaligheid, volgens den Leidraad van J.D. Deiman*.

Deiman vertaalde voorts werken van J.C. Kraft over Rom. 9-11 (1768), van J.A. Noesselt (1770 en 1774), van J.J. Spalding (1771 en 1776), vermoedelijk ook van J.A. Ernesti (1774).

Zie de literatuur bij de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* II, 359; en voorts: Kobus en Rivecourt, *Biogr. Handwoordenb. van Nederl.* (Zutphen 1870) I, 424.

Knipscheer

[Deiman, Johan Rudolph]

DEIMAN (Johan Rudolph), geb. 29 Aug. 1743 te Hagen in Oost-Friesland, gest. 14 of 15 Jan. 1808 te Amsterdam, broeder van den voorgaande. Johan Rudolph was de jongste der vijf kinderen van Albertus Deiman, procureur te Hagen, en van Volke Hiddes. Zijne moeder ontviel hem reeds in zijn eerste levensjaar, zijn vader in 1757 of 1758, terwijl het gezin in ongunstige financieele omstandigheden verkeerde; want de vader verloor zijn beroep, toen de pruisische regeering alle procureurs, die den graad van doctor juris niet bezaten, uit hun ambt ontzette. De beide oudste broeders, van wie de een luthersch predikant te Utrecht en de ander

apotheker te Amsterdam was, werden de voogden van Johan Rudolph en zonden hem naar een apotheker te Leer

om zich in de artsenij-bereidkunde te oefenen; aldaar deed hij de eerste kennis der scheikunde op, waarin hij later zoozeer heeft uitgemunt. De vorderingen, die hij gedurende twee jaren maakte, waren zoo groot, dat zijn broeders besloten, hem in die richting te laten doorstudeeren; maar Deiman voelde meer neiging tot de studie der geneeskunde, en op zijn verzoek stonden zijn broeders toe, dat hij zich daaraan zou wijden. Hij ging aan de hoogeschool te Halle studeeren, verwierf er door zijn vlijt en begaafdheid de vriendschap der professoren F.C. Juncker en Ph. A. Boehmer en promoveerde tot doctor medicinae, den 13en April 1770, op een proefschrift *de indicatione vitali generatim*, hetwelk door Boehmer geroemd werd als 'eene uitstekende proeve van geleerdheid'. Kort daarna vestigde hij zich als arts te Amsterdam. Aanvankelijk ging het hem niet voor den wind, totdat de bekwame amsterdamsche geneesheer *Wolter Forsten Verschuur* hem in bescherming nam, daar hij zijn bekwaamheid erkende. Toen Deiman eenmaal bekend was, groeide zijn praktijk allengs aan en vermeerderde nog bij het vertrek van Verschuur, die in 1780 professor te Groningen werd. Hij had veel doorzicht bij het stellen van diagnoses, en met zijn patiënten wist hij tactvol en opwekkend om te gaan. Zoo werd hij een geacht en bemind geneesheer. 15 Mei 1780 huwde hij *Sophia Catharina Smit*. Met groote werkkraft begaafd, besteedde Deiman de vrije uren, die zijn drukke praktijk hem overliet, aan studeeren, schrijven, het houden van redevoeringen of lezingen. Sedert 1775, toen hij zijn schrijversloopbaan begon met een vertaling van het verslag der geneeskundige proeven met den kunstmatigen magneet van den duitschen arts *Unzer*, schreef of sprak hij over medische onderwerpen: o.a. een *verhandeling over het nut van den groei van boomen en planten tot zuivering der lucht* (met medewerking van den natuurkundige *A. Paets van Troostwijk*); en eene over *geneeskundige proeven en waarnemingen omtrent de goede uitwerking der electriciteit in verschillende ziekten*. Het antwoord van Deiman en Paets van Troostwijk op de prijsvraag van het Bataafsch genootschap der proefondervindelijke wijsbegeerte aangaande den invloed, welke de natuurlijke electriciteit en hare verdeeling in den dampkring heeft op gezonde en zieke lichamen, werd met het gouden eeremetaal bekroond. Tevens verwierven hij en de amsterdamsche arts *J.P. Michel* eene bekroning bij de prijsvraag over de voor- en nadeelen van de koortsbast in de verschillende soorten der tusschenpoozende koorts; welke vraag gesteld was door de Koninklijke maatschappij der geneeskunde te Parijs. Ook heeft hij verscheidene verhandelingen over medische onderwerpen voorgelezen in het amsterdamsche genootschap 'Concordia et Libertate'; sommige daarvan zijn te vinden in het *Algem. Magazijn van Wetenschappen, Kunst en Smaak* (zie de opgave hieronder).

Deiman's grootste verdiensten echter liggen op het gebied der scheikunde. Zijn chemische onderzoekingen vallen in het tijdperk van 1780-1800, waarin onder de chemici strijd werd gevoerd tusschen de aanhangers der theorie van het phlogiston, (welke uitnemend uitgewerkt was door *Stahl*) en de aanhangers van *Lavoisier*, die tenslotte de onhoudbaarheid der phlogiston-theorie aantoonde. In den beginne was Deiman phlogisticus, maar na zijne ontdekking der ontleding van water door wrijvings-electriciteit in 1790 schaarde hij zich aan de zijde van *Lavoisier* (zie voor dezen wetenschappelijken strijd: *Dr. H.P.M. van*

der Horn van den Bos, in *Album der Natuur* 1886). Het voornaamste werk uit zijn phlogistische periode is eene verhandeling over de verschillende luchtsoorten, onderling en met de damkringslucht vergeleken; samen met Paets van Troostwijk heeft hij dit werk uitgevoerd en de Hollandsche maatschappij van wetenschappen te Haarlem heeft hun daarvoor de dubbele gouden medaille toegekend (1787). Omstreeks 1790 stichtte Deiman te Amsterdam de vereeniging genaamd 'de Hollandsche Scheikundigen'; behalve Deiman waren daarvan lid: Adriaan Paets van Troostwijk, Anthony Lauwerenburg, Nicolaas Bondt, Pieter Nieuwland, en na den dood van beide laatsten nog G. Vrolik. Ondanks hun betrekkelijk geringe hulpmiddelen hebben deze chemici zoo vele en zoo voortreffelijke werken tot stand gebracht, dat hunne tijdgenooten zich dit kleine gezelschap voorstelden als eene groote vereeniging, waarvan zij lid wenschten te worden. Het is waarschijnlijk, dat Deiman, onder wiens leiding de proeven genomen werden en wiens naam in al hunne verslagen het eerst genoemd wordt, de ziel van dit wetenschappelijk genootschap was. Ook in het buitenland stond hij als geleerde bekend: zijn proeven en onderzoekingen werden in buitenlandsche tijdschriften opgenomen en meermalen werd hem bij belangrijke vraagstukken de beslissing van het geschil als scheidsrechter opgedragen; zijn proeven golden als de 'meest beslissende'. Zoo was zijne ontleding van het water door wrijvings-electriciteit een bewijs ten gunste van de theorie van Lavoisier en heeft zij het prijsgeven der phlogiston-theorie verhaast. Andere merkwaardige proeven uit zijn anti-phlogistische periode (na 1790) zijn die, welke hij nam ter verdediging van de enkelvoudigheid der stikstof; zij waren zoo beslissend, dat er voor de phlogistici geen hooger beroep meer mogelijk was, en dat hun theorie sindsdien had afgedaan. Mag men Deiman een der bekwaamste nederlandsche anti-phlogistici noemen, een der vroegsten was hij niet: Martinus van Marum en Alexander P. Nahuys gingen hem voor. Uit den tijd na zijn overgang tot de theorie van Lavoisier dateeren zijn proeven aangaande de zoogenaamde 'verbranding' van metalen in zwavel en die, welke leidden tot de synthetische samenstelling van het aethyleen en van het aethyleenchloride (1795); hij ondernam deze proeven in samenwerking met de 'Hollandsche Scheikundigen', naar wie ook nog thans het aethyleenchloride genoemd wordt 'de olie der Hollandsche Scheikundigen'.

Behalve als medicus en chemicus was Deiman bij zijn landgenooten ook beroemd als filosoof, en wel als een der eersten, die de filosofie van Kant 'op onzen vaderlandschen bodem overbragten, en zich als derzelve voorstander en vereerder openlyk verklaarde, onaangezien de veelvuldige tegenkantingen, die dezelve hier en elders ondervond' (aldus J.E. Doornik). Reeds vroeg schijnt hij aanleg en neiging tot de wijsbegeerte gehad te hebben: op 2 April 1776 las hij in het genootschap 'Concordia et Libertate' zijne verhandeling *over het nut der Wijsbegeerte*, verder die *over het Vooroordeel* e.a. Van meer belang zijn de twee verhandelingen, volgens de beginselen der filosofie van Kant, getiteld *de Grondkrachten der Natuur en de Levenskracht*, welke, kort en duidelijk van stijl, getuigen van zijn groote belesenheid, gezond verstand, helder oordeel. Geroemd worden zijn

essays over *de Bestemming van den Mensch en van den Geleerde* en die over *de Strecking en den Geest der critische Wijsbegeerte*. Deiman's geestdrift voor wetenschap en wijsbegeerte blijkt wel uit zijn uitroep, dat hij der Godheid dankbaar was, in de dagen van eenen Lavoisier, van eenen Kant geleefd te hebben. Hij werd lid van het Genootschap van konsten en wetenschappen te Utrecht op 9 Dec. 1778; van de Genees- en natuurkundige correspondentie-societeit te 's Gravenhage op 17 Juni 1782; van de Hollandsche maatschappij der wetenschappen te Haarlem, 12 Oct. 1783; van de Société Royale de médecine te Parijs, 17 Oct. 1785; van de Zeeuwsche maatschappij, 31 Oct. 1785; van de Maatsch. ter bevordering v.d. landbouw te Amsterdam op 2 Mei 1786; van het Bataafsch genootschap der proefondervindelijke wijsbegeerte te Rotterdam, 18 Aug. 1787; van de Société de médecine, chirurgie et pharmacie, sous la devise 'AEgrotantibus', te Brussel, 22 Dec. 1795; van het Genootschap ter bevordering van genees- en heelkunde, onder den zinspreuk 'Occidit qui non servat' te Antwerpen, 24 Germinal An VI; en eindelijk corresponderend lid van het Rotterdamsche genootschap ter bevordering der koepok-inenting in 1807. Deiman was een ijverig voorstander der koepokinenting. Zijne stadgenooten toonden hem hun waardeering door hem aan te stellen als regent van het amsterdamsche gasthuis. De regeering droeg aan hem en aan S.J. Brugmans, P. Driessen en G. Vrolik de samenstelling van de *Pharmacopoea Batava* op. Koning Lodewijk Napoleon benoemde hem tot zijn lijfarts. Maar korten tijd daarna, tusschen den 14en en 15en Jan. 1808, stierf Deiman, diep betreurd door zijn familie, zijn vele vrienden en talrijke patiënten.

Hij schreef de volgende geneeskundige werken: de reeds genoemde vertaling van de geneeskundige proeven met den magneet, door Unzer, met voorrede van den vertaler (Amst. 1775); vertaling van een fransch werkje over den lintworm, met voorrede (1776); *Verhandeling over het nut van den groei der Boomen en Planten tot zuivering der lucht* (Amst. 1780); *Waarnemingen omtrent de verbetering der lucht, door middel v.d. groei der planten in Mengelwerk der Hedend. Vaderl. Letteroeff.* 1778 dl. VII, pag. 338-349; *Verdere proefnemingen, ibid.* 436-446, 481-490; *Geneeskundige Proeven en Waarnemingen omtrent de goede uitwerking der Electriciteit in verscheiden Ziekten* (Amst. 1779); Antwoord op den prijsvraag, aangaande den invloed, welke de natuurlijke Electriciteit en derzelve verdeling in onzen dampkring heeft, op gezonde en zieke lichamen in *Verhandelingen v.h. Bataafsch Genootsch. der Proefondervind. Wijsbegeerte*, dl. VIII, 1787; *Proeven met de Electrophoor in Mengelwerk der Alg. Vaderl. Letteroef.* dl. II; *Beschrijving van eene Electrizeer-Machine en van Proefnemingen met dezelve in het werk gesteld* (Amst. 1789); *Betoog dat de dierlyke dood en hetgeen daarmede gepaard gaat, op verre na zoo verschrikkelyk niet is, als het zich aan onze verbeelding voordoet in Alg. Magazijn van Wetenschap, Kunst en Smaak*, (Amst. 1791); *Over den invloed v.h. Climat op het dierlyk lichaam, ibid.* 1793; *Betoog, dat de vrees voor heerschende Ziekten inderdaad een middel is, om de besmetting der Ziekten te bevorderen en de Ziekte zelve gevaarlyker te maken, ibid.* 1796; *Bericht wegens het gebruik der warme en koude Baden in Alg. Konst- en Letterbode* 1798.

Scheikundige werken: Antwoord op de prijsvraag aangaande den aard, de bestanddeelen en de

werking der vaste (koolstofzure) lucht in *Werken v.h. Rotterd. Genootsch. d. Proefonderv. Wijsbegeerte*, dl. V, 1781; Antwoord op de prijsvraag: *welke de waarlyk onderscheide soorten van luchtgelijkende vloeistoffen zijn, enz.* in *Werken der Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen*, dl. XXIV, 1787. Men zie ook de werken der 'Hollandsche Scheikundigen', uitgegeven als *Recherches Physico-Chymiques*, door Laurent van Hulst (Amst. 1793), later vertaald als *Verzameling van Natuur-Scheikundige Verhandelingen* (Amst. 1799). Onder redactie van Deiman en 'de Hollandsche Scheikundigen' werd in 1793 uitgegeven *de Nieuwe Scheikundige Bibliotheek*, waarin een merkwaardige levensschets van Lavoisier door Deiman voorkomt. Voorts: *Verhandeling over den Steen- en Metaalregen* (Amst. 1806).

Wijsgeerige werken: *de Grondkrachten der Natuur en de Levenskracht* in P. van Hemert, *Magaz. voor de Critische Wijsbegeerte*, dl. III, p. 1 en dl. IV, p. 71; *De Bestemming van den mensch en van den geleerde*, *ibid.* dl. V, p. 121 en dl. VI, p. 153; *Over de Strekking en den Geest der critische Wijsbegeerte* (Amst. 1805).

Tenslotte nog: *Over den oorsprong der Bergen* in *Algem. Magazijn v. Wetenschap en Kunst* 1787; *Over de waarschijnlijkheid eener algemeene Hoofdstof, enz.*, *ibid.* 1788; *Over het bestaan van onbezielde Dieren*, *ibid.* 1795.

Van zijn portret bestaan prenten door R. Vinkeles, L. Portman, M. Houtman, Ph. Koning en J. Fr. Juegel.

Zie over hem: J.E. Doornik, *Johan Rudolph Deiman gedacht* (Amst. 1808); Dr. H.P.M. van der Horn van den Bos, *Jan Rudolph Deiman* in *Album der Natuur* 1886. Deze noemt op p. 20 een aantal tijdschriften en boeken, welke werken van Deiman bevatten.

Mortreux

[Dekkers, Frederik]

DEKKERS (Frederik), geb. 23 Dec. 1644 te 's Hertogenbosch, gest. te Leiden 3 Nov. 1720. Zijn eerste opleiding ontving D. in zijn geboortestad. In 1662 ging hij te Leiden studeeren in de geneeskunde onder leiding van Frans de la Boe Sylvius en Fl. Schuyt. Zijn promotie vond plaats den 1en Febr. 1668, na verdediging van een dissertatie *De capitis dolore*; zijn promotor was Sylvius. Van een studiereis wordt niets gemeld; D. schijnt zich dadelijk te Leiden te hebben gevestigd. Reeds in 1669 gaf hij daar uit de *Praxis Barbettiana cum notis et observotioibus*, welke spoedig in het Hollandsch werd vertaald (2de druk in 1674). In 1673 verschenen zijn *Exercitationes practicae circa methodum medendi, auctoritate, ratione et observationibus plurimis confirmatae* (2de vermeerderde druk in 1694). 15 Nov. 1694 werd hij te Leiden benoemd tot professor in de praktische geneeskunde op een jaarwedde van f 1600. 20 Dec. van dat jaar aanvaardde hij zijn ambt met een rede *De medicina et medendi methodo*, op kosten der universiteit in 1695 bij Elzevier gedrukt. 18 Mei 1697 werd hij op eigen verzoek tevens tot professor collegii practico-medici benoemd. Een tweede redevoering hield D. bij zijn aftreden als rector magnificus den 8en Febr. 1701, getiteld *Quis revera artis medicae gnarus, quid illius peritus sit dignus vocari?*, welke 't eerst verscheen in de Hollandsche vertaling zijner werken van 1743. In 1707 en 1715 was D. secretaris van den academischen senaat. Hij is tweemaal gehuwd geweest. De eerste maal (16 Mei 1670) met Maria Breynne (overl. 23 April 1700) de tweede maal (24 Juli 1701) met Adriana van Aeckeren (overl. 26 Dec. 1703). Een zoon uit het eerste huwelijk, Hubert, was

stadsdokter te Leiden; hij overleed een dag vóór zijn vader.

D. was als praktisch geneesheer in hoog aanzien en zeer gezocht. Zijn ervaring was blijkens zijn geschriften groot. Ook was hij wel belezen. Verscheidene merkwaardige waarnemingen worden in zijn *Exercitationes practicae* gevonden. Hij was ook de eerste, die de kookproef der urine op eiwit met droppelsgewijze toevoeging van azijnzuur heeft uitgevoerd. Ook in de geschiedenis der tracheotomie wordt zijn naam vermeld.

Van zijn portret bestaan prenten door P.v. Gunst en een onbekend kunstenaar; men vindt het in de uitgave zijner werken.

Zie: B a u m a n n , *Frederik Dekkers* in *Janus* 1919; E b s t e i n in *Zeitschrift für physikalische und diätetische Therapie* 1913.

Baumann

[Delatte, Johannes Michael Toussaint]

DELATTE (Johannes Michael Toussaint), geb. te Maastricht, overleed aldaar 26 Januari of Febr. 1793 tijdens het beleg der stad door de Franschen. In zijn geboortestad voltooide hij zijn lagere studiën aan het college der paters Jezuïeten. Te Leuven studeerde hij de filosofie en de rechten en woonde in het college van Atrecht. 12 Juli 1758 behaalde hij aan de universiteit aldaar den graad van licentiaat in de beide rechten. 13 Sept. 1771 verkreeg hij een kanunnikdij in de St. Pieter te Luik. Bisschop Velbruck benoemde hem tot synodaal examiner. Als secretaris der synode maakten de bisschoppen Velbruck en Hoens gebruik van de groote talenten van Delatte en genoot hij hun volste vertrouwen. Hij stelde vele verdedigingsschriften op om de rechten van zijne bisschoppen en der katholieke kerk aan de hoven in den Haag, te Brussel en te Bonn te verdedigen. Hij trad op als een sterke tegenstander van het Josephisme. Met de kanunniken van Luik nam Delatte tijdens de luiksche revolutie 1790 de wijk naar Aken. Een tweede maal ontvluchtte hij de stad Luik bij de nadering der Franschen en zocht een toevlucht te Maastricht, waar hij spoedig daarop overleed.

1792 stichtte Delatte beurzen om jongelingen op te leiden tot een ambacht, die 1864 nog 1890 franc opbrachten.

Zie: *Mémorial belge* XII (1868), 286-287; J. D a r i s , *Hist. du dioc. et de la princ. de Liège*, 1724-1852, I, 305, 332, 364, 403, 414, II, 48, 162.

Fruytier

[Delden, Joannes]

DELDEN (Joannes), Bernardijner-abt van de abdij Klaarkamp bij Rinsumageest in Friesland, komt met name voor in eenige oorkonden van het *Charterboek van Vriesland* 1537-1539. 11 Oct. 1537 teekent hij met den prior J a c o b u s T r a j e c t i en A l b e r t u s A e l t e n , cellier, een overeenkomst over veengrond te Veenwouden. 26 April 1539 aanvaardt hij de uitspraak over het onderhoud der hooge brug over de Ee. Op den landdag te Leeuwarden werd de prelaat van Claercamp, J. Delden, gekozen als een der gedeputeerden van Oostergoo, 13 Aug. 1539. Hij zegelt de credentie- en instructiebrief der gedeputeerden aan de regente, de Koninginne-Douairière van Hongarie, 14 Aug. 1539. De abt had moeilijkheden over het benoemingsrecht van de parochiepastoor te Janum, 1539. Hij was bezig te Leeuwarden een steenen refugiehuis te bouwen, toen hij overleed. Zijn opvolger, abt G. v a n Z u t f e n , verkocht het 5 Oct. 1545 aan de regeering, ten behoeve van de te stichten kanselarij.

Zie: *Vriesch Charterboek* II, 712-13, 724, 725, 743-44, 759-60, 761-62, 788-89.
Fruytier

[Delden, Johannes van]

DELDEN (Johannes v a n), ook wel genoemd J o a n n e s a D e l d o n, geb. te Oldenzaal omstreeks 1360, overleden te Wesel in 1434.

Hij was de zoon van zeer rijke en aanzienlijke ouders: Werner van Delden en Geertruid van Denen, en de oudere broeder van de uit den kring der devoten bekende zuster Elsebe Hasenbroecks (V kol. 222-223). Aanvankelijk was Johannes pastoor te Oldenzaal; omstreeks het jaar 1392 reisde hij naar het Karthuizerklooster Monnikhuizen bij Arnhem. Hij deelde daar zijn roeping voor het kloosterleven mede en vroeg opneming in de Chartreuse. De monniken van S. Bruno 'vielen hem seer suetelick ende consentierden hem ene stede'. Te Oldenzaal teruggekeerd om zijn zaken te regelen, vertelde hij aan zijn zuster Elsebe, die toen weduwe was, zijn plan. Elsebe toonde zich zeer bedroefd en misnoegd en zeide hem: 'Doe gij dat, soe en wil ic u nummer voer mynen brueder holden', waarop Johannes teeder antwoordde: 'Suster, ic wil altoes u brueder blijven'. 'Ende sie schreyden seer hertelijc te samen'. Het ging hem aan het hart zijn nog jeugdige zuster met hare kinderen te verlaten. Daarom besloot hij raad te gaan vragen in Deventer bij Florens Radewijnsz. Deze ried hem aan om zijn voornemen te volbrengen en zeide: 'onze lieve here mochte sijnre suster ock gracie geven'. Johannes, thans een man van middelbaren leeftijd, deed hetgeen hem werd aangeraden. Hij nam te Monnikhuizen het habijt der Karthuizers aan, werd vervolgens aldaar geprofest 'ende genck voert in allen doegeden'. Enkele maanden nadat Joannes vertrokken was, begon ook Elsebe ernstig na te denken over haar levensdoel. Zij begaf zich naar Monnikhuizen en sprak met haar broeder en deelde hem mede 'dat sij onsen lieven heren dienen wolde onder gueden menschen'. Joannes verheugde zich daarover zeer en wenschte haar geluk 'Suster, doe gy dat, soe in mogedy nummermeer bet doen.' Hij ried haar aan om zich in Deventer te vestigen en beval haar de zusters van het Meester-Geertshuis aan.

Joannes leefde stipt den strengen kloosterregel na en werd geprezen om zijn groote kennis van geestelijke zaken en van de H. Schrift. Kort na zijn professie werd hij procurator van het klooster. In 1396 werd hij overgeplaatst naar Brugge, ten einde daar het ambt van vicarius waar te nemen bij de Karthuizernonnen van het Sint-Anna-klooster. In 1402 onthief men hem van deze functie. Vermoedelijk keerde hij in dat jaar ook weer naar Monnikhuizen terug.

In 1417 werd een begin gemaakt met de stichting van het Karthuizerklooster 'Insula Reginae Coeli' bij Wezel, ter plaatse genaamd Grave. Dom Alphardus de Hollandia, die toen prior was van Monnikhuizen, belastte Joannes van Delden met de voorbereiding van de nieuwe nederzetting. In 1418 werd hij er tot rector aangesteld en zond men hem als helper en procurator Albertus Kivet (V kol. 300). Het klooster was in de eerste helft van 1420 voltooid en werd nu bij de orde ingelijfd, terwijl het generaalkapittel der Grande Chartreuse Joannes van Delden benoemde tot prior, welk ambt hij tot 1424 heeft bekleed. Zijn laatste levensjaren bracht hij afgeleefd en ziekelijk door als koorreligieus.

Zie: le Vasseur, *Ephemerides Ordinis Cartus.* I (Monstrolii 1890) 197; le Couteulx *Annales Ordinis Cartus.* VII (Monstrolii 1890) 400-402; *Maisons de l'Ordre des Chartreux* IV (Parkminster 1917) 99-100; Handschrift D (*van den doechden der vuriger ende stichtiger susteren van Diepenveen*), uitgeg. door D.A. Brinkerink (Gron. 1904) 203-207; W.J. Kühler, *Johannes Brinckerinck en zijn klooster te Diepenveen* (Rott. 1908) 46, 347a.

Scholtens

[Delft, Gerrit]

DELFT (Gerrit) of vollediger Gerrit Delft van Naaldwijk, ook Gerrit Naaldwijk, overl. 1 Oct. 1434 te Windesheim. In zijn jonge jaren kwam hij uit Holland over naar Deventer en maakte er kennis met de devoten onder leiding van Florens Radewijns. Daar hij aanleg voor het kloosterleven bleek te bezitten, zond Radewijns hem met een aanbevelingsbrief naar Joh. Vos, prior van het klooster te Windesheim, opdat deze over hem oordeelen mocht. Men bevond zijn zangstem ietwat zwak, doch de gaven van zijn hoofd en hart wogen ruimschoots tegen dat gebrek op; en dus werd hij 30 Nov. 1393 in genoemd klooster ingekleed. Daar bekleedde hij ongeveer drie en dertig jaren de betrekking van procurator, twee jaren die van supprior. Gedurende korten tijd was hij van hetzelfde klooster prior, tevens volgens de wet prior superior van de windesheimsche kloostervereeniging; gekozen na 2 Dec. 1424 vond hij het hem opgedragen dubbel prioraat weldra zóó bezwarend, dat hij op zijn dringend verzoek omstreeks 25 April 1425 er van ontheven werd. Indertijd, in 1393 of 1394, had hij zitting gehad in de commissie, benoemd tot het ontwerpen van de *Constitutiones* (grondwet der windesheimsche vereeniging). Jaren lang leed hij aan het graveel, de kwaal die hem ten grave heeft geslept.

Gerrit Delft wordt ons geteekend als een vroom man. Zijn vroomheid, hoe innig en diep, was van ziekelijkheid geenszins vrij: zij had iets methodistisch, iets onnatuurlijks, iets ecstatisch. Verder worden geroemd zijn redenaarstalent en vooral zijn nederigheid. 'De ootmoedigheid, de deugd van Christus, was hem zóó tot een tweede natuur geworden, dat hij de vernedering een verhooging en de verachting van zichzelf een eer achtte' (Joh. Busch).

Zie: Joh. Busch, *Chron. Wind.*, ed. K. Grube (Halle 1886), 47, 63, 71-81, 91, 92, 141, 300, 302, 303, 308, 328, 336; J.C. van Slee, *De kloostervereeniging van Windesheim* (Leid. 1874), 30, 32, 49 volg., 59, 60; J.G.R. Acquoy, *Het klooster te Windesheim en zijn invloed*, passim (inzonderheid I, 255-260).

Brinkerink

[Delft, Willem Jacobsz.]

DELFT (Willem Jacobsz.) of Delff, portretschilder, maar vooral graveur, is geb. te Delft in 1580 en stierf aldaar 11 April 1638. Hij leerde van zijn vader teekenen en schilderen, werd 1613 in het gilde te Delft opgenomen en huwde in 1618 met Geertruida, dochter van M.J. Mierevelt.

Hij woonde aan de Koemarkt te Delft en werd in 1638 in de Nieuwe Kerk te Delft begraven. Zijn eerste prent dateert van 1600; zij is naar H. Wierix gemaakt (portret Chr. Goerius), waardoor men wel eens gedacht heeft, dat H. Wierix zijn leermeester zou zijn geweest. Sedert 1610 dateert zijn verbintenis met M.J. Mierevelt, zijn lateren schoonvader, van wien hij 20 jaar lang de trouwe medewerker was. In 1622 kreeg hij verlof al zijn werk te publiceeren onder voorwaarde slechts één exemplaar aan de Staten-Generaal voor te leggen. Uit den inventaris der nalatenschap zijner vrouw blijkt, dat hij een zeer welvarend man was. D. werkte, behalve naar M.J. Mierevelt, naar A.v.d. Venne, D. Bailly, Ravesteyn, D. Vingboons, Moreelse, Mijtens, A.v. Dijk, W.C. Duyster, C.v.d. Voort.

Een teekening van zijn hand, voorstellende een jongen (halffiguur naar rechts), gedateerd 1626, bevond zich in de verz. Klinkorsch 1889 te Weenen.

Zijn prentwerk, beschreven door Francken, bevat 95 portretten, o.a. van personen uit den 30-jarigen oorlog, van professoren, calligraphen,

staatsraden, verder cavalcade van vorsten van Oranje te paard, het Heidelberger vat, zinneprent op Alva's schrikbewind (F. Muller 514), het titelblad voor 'tooneel der Keyseren', voor de 'Hooghberoemde Historien van C. Cornel. Tacitus', voor 'Pegasides Pleyn'. Frank en geeft 104 nummers van D.'s werk, Wurzbach 106. Behalve deze behooren nog tot zijn werk de portretten van Ph. Mornay, Gustaaf Adolf van Zweden en Hendrik Casimir van Nassau; verder het titelblad voor J. Sleydanus 'Des Hoochberoemde Historieschrijvers' enz. (Amst. 1630), dat voor de 'Afbeeldinghe van den ellendigen staet der Nederlanden' (1622) en dat van het 'Toneel der beroemde hertogen' (Delft 1617). D. illustreerde ook Cats' 'Werelts begin' enz. (Dordr. 1637-41) en Cats' 'Lofsang op het geestelick houwelick van Godes sone' (Dordr. 1638).

Zijn portret bestaat in prent door L. Kühn en J.E. Marcus; voorts talrijke geschilderde portretten door M.J. Mierevelt, één door R. Delft in het stadhuis te Delft en één door J.W. Delft in het Rijksmuseum te Amsterdam.

Zie: D. Franken, *L'oeuvre de W.J. Delft* 1872; A. Houbraken, *De Grootte schouburgh der Nederl. Konstschilders en schilderessen* (Amst. 1718-29, I, 48, 61, II, 56; Bleywyck, *Beschrijving van Delft* 845, 846, 856; R.v.d. Eynden en A.v.d. Willigen, *Geschiedenis der vaderl. schilderkunst sedert de helft der 18de eeuw*, Haarlem 1816-42, I, 25; C. Kramm, *de Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders enz.* (Amst. 1857-64), III, 720, aanhangsel 1864, 41; A. Havard, *L'art et les art. holl.* I, 23-70, IV, I, 197; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* I, 393; J.F. van Someren, *Cat. v. portretten* 1888; E.W. Moes, *Iconogr. Batava*, 1897, passim, VI, 23, VII, 258; *Les arts anciens de Flandre* V, 51; *Nederl. spectator* 1874, 299; *Zeeuwsche nachtegaal* 1623, laatste afd. 101; *de Nederl. Leeuw* 1891, 67, 68; *Oud-Holland* 1887, 8, 1889, 1900, 191, 1901, 239, 1908 passim; *L'art et les artistes*, 1894, 297; *L'art* 1875, 68, 1894, 162; *Gaz. d.B. Arts* 1863, 200, 1894, I, 307; *Rép. f.K.* IV 233, V, 242; *Beitr. z. Gesch. d. Niederrheins* XIX (1905) 140-41 (Ph. Lewin); Mireux, *Dic. des ventes d'art*; Meded. v. jhr. Teding v. Berkhout; E.W. Moes, aant. 's Rijks Prentenkabinet, afd. schilders en prenten; F. Muller, *De Nederl. Gesch. in platen*, 1863, Amst., 514; P. Haverkorn v. Rijswijk in *Oud-Holland* 1900, 190; B.W.F. van Riemsdijk in *Oud-Holland* 1894, 233; *Print. coll. Quarterley* 1913; *Connaissanceur* Aug. 1920; aant. v.d. Kellen in 's Rijks Prentenkabinet.

J.M. Blok

[Delft, Lijsbeth of Elizabeth van]

DELFT (Lijsbeth of Elizabeth van), volgens het *Chron. Wind.* van Joh. Busch: Elizabetha de Doesborch, diepenveensche non, overl. 4 Sept. 1423 in het klooster Jeruzalem bij Utrecht. Zij was, aldus schrijft de hoofdbron, 'van gueder ridderschap', leidde eerst een wereldsch leven, betoonde zich echter 'reckelijc ende eerlijc'. Na bekeerd te zijn, verlangde en verkreeg zij een plaats in het ten jare 1400 gestichte convent te Diepenveen. Zij behoorde tot de eerste twaalf zusters die aldaar 21 Jan. 1408 werden ingekleed; het volgend jaar deed zij professie. Dadelijk werd zij kostersche en in 1413 na den dood van Dymme van Rijsen suppriorin, welke betrekking zij tot 1420 bekleedde. Zij was toen reeds vertrokken; want twee jaar te voren, in 1418, had men haar aangezocht om 'doe dat cloester, iherusalem geheiten by utricht, begonnen waert, daer een guede ordynancie te maken'. Met de conversin

Belia van Dusseldorp ging zij er heen; werd er, na een poos rectrix te zijn geweest, in 1420 tot priorin gekozen; en stierf er drie jaar later aan de tering.

Lijsbeth van Delft heeft over een vaardige pen weten te beschikken. Zoolang zij te Diepenveen woonde, teekende zij de collatiën (stichtelijke toespraken) van rector Joh. Brinckerinck hem 'wtten monde in hoer tafel' op; het meeste dat in het klooster van zijn toespraken op schrift was gebracht had men aan haar te danken. Door Rudolf Dier van Muident zijn, waarschijnlijk omstreeks 1435, hare aantekeningen gerangschikt en geredigeerd.

Zie: mijn uitgave 'Handschr. D' (Gron. 1903-1904), 21, 107, 250-255, 301; J.C. van Slee, *De kloostervereeniging van Windesheim* (Leid. 1874), 133, 135, 320, 321; J.G.R. Acquoy, *Het klooster te Windesheim en zijn invloed II* (Utr. 1876), 292, 376 aant. 4; III (Utr. 1880), 210; *Ned. archief voor kerkgesch.*, N.S., IV, 315, 316 (in D.A. Brinkerink, *Devote epistelen*); W.J. Kühler, *Johannes Brinckerinck en zijn klooster te Diepenveen* (Rotterd. 1908), Register.

Brinkerink

[Delmorte, Karel]

DELMORTE (Karel), de la Mote, de Mottes, Desmottes, was 1560 kanunnik in de kapel van het kasteel te Zandenburg bij Veere, verkreeg in 1560/61 een vicarij in de kerk te Zandijk en in 1564/65 een vicarij aan het altaar van St. Petrus en Paulus te Koudekerke op Walcheren. Misschien is hij dezelfde persoon als heer Charles, kanunnik en tenorist op Zandenburg, 1554, voorkomend in het certificaatboek in het archief op het stadhuis te Veere. In 1567 woonde kanunnik Karel de la Mote buiten de Werwijksche poort.

Bij groote plechtigheden verleende hij zijn hulp met zingen aan de kanunniken van Onze Lieve Vrouw te Veere.

Zie: Grijpink, *Register op de parochiën* (Amst. 1914) I, *Watch.* 51, 127; *De Katholiek* XLVII (1865), 194.

Fruytier

[Delprat, Félix Albert Théodore]

DELPRAT (Félix Albert Théodore), geb. te 's Gravenhage 12 Mei 1812, overl. te Amsterdam 7 April 1888, was het jongste van de elf kinderen van D. Delprat, waalsch predikant en F. May. Op het voorbeeld van zijn veel ouderen broeder I.P. Delprat (die volgt) koos hij de militaire loopbaan en werd in 1827 cadet der artillerie aan de artillerie- en genieschool te Delft. Toen deze school in het volgende jaar werd opgeheven, en de militaire academie te Breda werd opgericht, ging hij daarheen over en werd hij in Oct. 1830 tweede luitenant en geplaatst bij de rijdende artillerie, kort daarna bij de veld-artillerie te Nijmegen. Hij maakte den tiendaagschen veldtocht mede en bleef daarna bij het leger in Noord-Brabant tot 1834, toen hij weder te Nijmegen in garnizoen kwam. Op 4 Oct. 1836 werd hij tot eersten luitenant bevorderd.

Met ingang van 1 Sept. 1844 werd hij geplaatst als leeraar aan de militaire academie te Breda, waar hij eerst in wiskunde, daarna in natuurkunde en artillerie-wetenschappen les gaf. In 1851 bezocht hij met eene regeeringsopdracht de Londensche tentoonstelling; zijn daarover uitgebracht rapport was zeer doorwrocht. In 1852 maakte hij een kruistocht naar Spanje mede, ten einde de adelborsten op de hoogte van de zee-artillerie te brengen. Op 10 Sept. 1852 werd hij tot kapitein bevorderd. Van 1853 tot 55 deed hij proeven met een electro-ballistisch

toestel ter bepaling van de snelheid van kogels ten behoeve der marine-artillerie.
In 1855 werd door hem eene elektrische

lichtinstallatie aangebracht te Zevenbergen, in dienst van den spoorweg Antwerpen - Moerdijk, bij den bouw eener brug, waar het noodig was des nachts door te werken. Dit was de eerste maal, dat hier te lande electricch licht op groote schaal is toegepast. Op 6 Juli 1855 werd hij van zijne betrekking als leeraar ontheven en te Delft bij de vestingartillerie geplaatst.

In 1856 werd hij door de regeering gezonden naar Koblenz ter bijwoning van de groote manoeuvres van het pruisische leger. Hij prees in zijn verslag daarover (opgenomen in den *Militaire spectator*) het toen kort te voren ingevoerde Zündnadel-geweer ten zeerste aan. Ten onrechte werd dit rapport hevig bestreden en het had geen gevolg. Op 12 Mei 1857 trad hij op als onder-directeur en kort daarna als directeur van de bronzengeschtgieterij te 's Gravenhage. Als zoodanig werd door hem het eerste getrokken kanon ontworpen en uitgevoerd. Hij behield deze betrekking ook na zijne benoeming tot majoor 10 Jan. 1863 en tot luitenant-kolonel 30 Aug. 1866. Met ingang van 1 Nov. 1866 werd hij hoofd der afdeeling artillerie bij het departement van Oorlog. Op 22 April 1868 werd hij bevelhebber van het 1e regiment vesting-artillerie, en 9 Oct. d.a.v. kolonel. Tijdens den fransch-duitschen oorlog werd hij in Juni 1870 commandant der vesting 's Hertogenbosch en van de omliggende forten. Na Sedan keerde hij in zijn garnizoen terug. Op 29 April 1871 werd hij generaal-majoor en directeur van het materieel der artillerie. Nadat het in Jan. 1871 opgetreden derde ministerie-Thorbecke twee ministers van oorlog onder zijne leden had geteld, werd Delprat 1 Febr. 1872 als zoodanig benoemd. Daar Thorbecke 5 Juni d.a.v. overleed en de Kamer kort daarna een wetsvoorstel tot invoering eener inkomstenbelasting verwierp, trad het geheele ministerie 6 Juli d.a.v. af, en Delprat werd niet in het nieuwe kabinet opgenomen.

Hij werd weder bij het leger ingedeeld, eerst op non-activiteit, daarna 1 Febr. 1873 als belast met het toezicht op den torpedodienst, 14 Juni d.a.v. als kommandant der stelling Amsterdam en eindelijk 13 Aug. 1875 als bevelhebber in de 1e militaire afdeeling, bestaande uit Noord-Holland, Friesland, Groningen en Drente, ter standplaats Amsterdam. Op 11 April 1876 werd hij gepensionneerd. Hij bleef te Amsterdam wonen en werd kort na zijne pensionneering gekozen tot lid van den raad der gemeente. Hij bleef dit tot zijn overlijden.

Delprat was van geavanceerd liberale beginselen. Hij toonde dit gedurende zijn kort ministerschap door het afschaffen van den verplichten kerkgang der militairen, en van de gedwongen storting eener geldsom door de officieren als zij een huwelijk wilden aangaan, alsmede door het intrekken van eenige bepalingen betrekkelijk de raden van onderzoek.

Reeds als luitenant, en ook later heeft Delprat, veel gestudeerd op werktuigkundig gebied. Hij heeft in samenwerking met P.M. Brutel de la Rivière een klein werk van den Franschman Ch. De launay vertaald en uitgebreid tot twee deelen, getiteld *Practische en theoretische mechanica*. Van dit werk, dat nog steeds gebruikt wordt, is de 5e druk door C. K r e d i e t bewerkt. Als leeraar aan de militaire academie werkte hij een natuurkundigen cursus van E. W e n c k e b a c h geheel om; de omvang werd meer dan verdubbeld; den bescheiden man kenmerkt het feit, dat zijn naam daarop niet voorkomt. Verder zijn tal van verspreide geschriften van zijne hand opgenomen in den *Konst- en letterbode*,

het *Album der natuur*, het *Tijdschrift voor het zeewezen*, het *Woordenboek van Nieuwenhuis* en in de werken van verschillende wetenschappelijke genootschappen.

Te Haarlem hield hij populaire voordrachten voor ambachtslieden over natuurkunde en ook in de Vereeniging tot bevordering van fabrieks- en handwerksnijverheid vervulde hij eenige malen eene spreekbeurt. Te Rotterdam hield hij in de Vereeniging tot uitbreiding van onze kennis van den oceaan voordrachten over kustlichten.

Na zijn pensioen werd hij te Amsterdam in vele commissiën benoemd, als commissaris van de kweekschool voor machinisten, lid der gezondheidscommissie, lid der commissie van toezicht op het lager onderwijs en bestuurslid van de Maatschappij voor den werkenden stand. Reeds jaren te voren was hij een der directeuren van de Nederlandsche maatschappij tot bevordering van nijverheid; het tijdschrift van die maatschappij werd gedurende vele jaren door hem geredigeerd. In 1865 werd de Vereeniging voor krijgswetenschap opgericht met zijne medewerking. Hij was daarvan de eerste voorzitter.

Zoo is Delprat overal vol ijver opgetreden waar de goede zaak te behartigen viel. Hoewel niet zoo geniaal als zijn broeder, was hij toch voor zijn tijd een uitstekend artillerie-officier, in het bijzonder door zijne kennis van natuur- en werktuigkunde.

Hij huwde 10 Mei 1843 te Rotterdam E.F. van Santen Kolff, geb. 6 April 1816, overl. 15 Maart 1887, bij wie hij 6 zonen en 4 dochters had, van wie 4 zonen en 2 dochters den huwbaren leeftijd bereikten.

Ramaer

[Delprat, Dr. Isaac Paul]

DELPRAT (Dr. Isaac Paul), geb. te 's Gravenhage 25 Nov. 1793, overl. aldaar 14 Mei 1880, was de zoon van D. Delprat, waalsch predikant aldaar, en F. May. Hij ontving zijne opleiding aan de Nutsschool en privaat onderwijs in de wiskunde eerst van zijn vader, later van den rooimeester van der Spuy die zijnen vader door prof. van Swinden was aanbevolen. Reeds vroeg kwam de wensch bij hem op om ingenieur te worden, terwijl de wiskunde zijn liefde had. Hij oefende zich met grooten ijver in het oplossen van vraagstukken.

In Juli 1810 werd hij als cadet geplaatst op de militaire school te 's Gravenhage. Nadat deze school aan het einde van dat jaar gesloten werd, was hij eenigen tijd bij den Waterstaat werkzaam onder A. Blanken (I, 356), maar werd in Nov. 1811 als élève aan de école des ponts et chaussées te Parijs geplaatst. Met 1 Mei 1812 werd hij gedetacheerd bij de waterstaatswerken aan den Helder; aan het eind van den zomer keerde hij naar Parijs terug. Hij was de eerste, die in het najaar van 1813 vergunning ontving, om naar zijn vaderland terug te keeren. Daar aangekomen, werd hij 24 Dec. 1813 benoemd tot 2en luitenant-ingenieur en na eenigen tijd bij het beleg van Naarden dienst gedaan te hebben, te Bergen op Zoom geplaatst, doch reeds in Mei 1814 werd hij als assistent voor het onderwijs in de genie-wetenschappen aan de artillerie- en genieschool te Delft geplaatst. Reeds 15 Dec. 1814 werd hij 1e luitenant, 17 Dec. 1817 2e kapitein en 11 Maart 1825 1e kapitein. Van April tot Nov. 1818 en eveneens in 1819 was hij als genieofficier te Bergen in Henegouwen gedetacheerd, vervolgens werd hij telkens weder met het onderwijs te Delft belast.

Reeds in 1821 verscheen eene verhandeling van hem over *Gronddruk tegen muren en schoeiingen*. Deze geheel oorspronkelijke studie bewijst, hoe hij de geheele betrekkelijke lectuur doorgearbeid had; verschillende theorieën van buitenlandsche

geleerden worden op goede gronden bestreden. Ook met de krijgsgeschiedenis liet hij zich in. In 1825 werd een door hem bewerkt antwoord op een prijsvraag, uitgeschreven door het Departement van Oorlog, over de *Vorderingen, die de aanval en verdediging van vestingen sedert het beleg van 's Hertogenbosch in 1629 had gemaakt*, hoewel een ander antwoord bekroond was, toch van Rijksweg uitgegeven. Merkwaardig, dat, waar zoovele belegeringen worden behandeld, hierin niet gerept wordt van het beroemde beleg van Toulon in 1794. In 1826 kwam een werk van hem uit over *De baan der projectielen*, waarin tal van theorieën gecritiseerd en vele formules door gemakkelijker bruikbare werden vervangen.

Op 11 Aug. 1828 werd hij bij de stichting van de militaire academie te Breda aangesteld als hoofd van het onderwijs in de wis- en natuurkundige vakken. Hij werd, toen de belgische opstand uitbarstte, in Oct. 1830 te Antwerpen, eerst in de vesting, later op de citadel geplaatst. Hij maakte zich bij het beleg van genoemd fort, waar hij van 9 Dec. 1830 tot 29 Juni 1831 aanwezig was, hoogst verdienstelijk. In Febr. 1832 werd hij weder in zijne vroegere betrekking aan de militaire academie geplaatst, die naar Medemblik was overgebracht. Toen ingevolge het koninklijk besluit van 10 Juni 1836 deze inrichting weder te Breda gevestigd werd, werd hij daarbij als tweede commandant geplaatst. Op 23 Aug. 1841 werd hij commandant en op 19 Oct. 1843 werd hij bij den staf der genie geplaatst ofschoon zijne betrekking aan de academie dezelfde bleef. Op 17 Sept. 1836 werd hij benoemd tot majoor.

In 1832 kwam eene verhandeling van hem uit over den *Weerstand van balken en ijzeren staven*, waaruit eene reusachtige belezenheid blijkt. In 1834 werd zij gevolgd door eene over de *Gedaante der gewelven en de afmetingen hunner rechtstanden*. Respectievelijk in 1840 en 1842 kwamen zijne standaardwerken, de groote *Leerboeken* voor de cadetten in de mechanica en in de werktuigkunde, uit. Het eerste was reeds gedeeltelijk tijdens zijn verblijf op de citadel van Antwerpen bewerkt. Statica, dynamica, hydrostatica en hydrodynamica zijn alle uitvoerig bewerkt, op voorbeeldige wijze is hier theorie en practijk vereenigd. Het tweede was meer geheel aan de practijk aangepast en is even helder als oorspronkelijk. In 1840 verscheen zijn verhandeling over *De drukking van een last op verschillende steunpunten*, in 1844 eene over *De wateropbrengst van den vijzel* en in laatstgenoemd jaar eene over *Het berekenen der gemiddelde snetheid in stroomende wateren*. In 1849 gaf hij een verhandeling uit over *De drukkingen op de kanonnen door de ontbranding hunner ladingen*. Ook dit moeilijk onderwerp wordt op uitnemende wijze behandeld. Van 1844 tot 74 dagteekenen vele verhandelingen over waterloopkunde, die nog steeds gebruikt worden en alle van een helder inzicht getuigen. Talloos zijn de door hem geschreven verhandelingen, vooral over het theoretische deel van het vak van den ingenieur, dat hij geheel beheerschte.

Delprat werd 5 Nov. 1843 luitenant-kolonel. Op 2 Aug. 1852 werd hij kolonel. Zijn werkzaamheid aan de militaire academie is zijn glanstijd. In samenwerking met den kolonel, later luitenant-generaal H.G. Seelig (II, kol. 1306) heeft hij het militair onderwijs zoodanig gewijzigd, dat er wetenschappelijke officieren gevormd werden. Zelf schreef hij de bovenvermelde leerboeken, en vooral op zijn aandrang werden door verschillende zeer bekwame mannen, onder wie vooral uitblonken Badon

Ghyben, van Kerkwijk, Strootman, Storm Buysing, Storm van 's Gravesande, dergelijke handleidingen geschreven, die alle uitmunten door degelijkheid en duidelijkheid. Delprat zag ze alle na en verbeterde hen zoo noodig; hij kon dit doordat hij nagenoeg van alle vakken op de hoogte was. Het was steeds juist hetgeen noodig was, somtijds iets meer, wat gegeven werd, en nog vele jaren werden deze leerboeken, ook door studenten aan de polytechnische school en zelfs aan de hoogeschoolen gebruikt. Delprat bezocht de teekenzalen en de zalen voor eigen oefening trouw en hielp menigeen onder de cadetten met groot geduld door de moeilijkheden der studie heen. Hij was steeds even helder als gemoedelijk en welwillend. Ook als examinerator was hij onovertroffen. Bij koninklijk besluit van 25 Oct. 1852 verkreeg hij op zijn verzoek ontheffing van het commando der academie. Wegens zijne groote verdiensten werd hij niet gepensionneerd (hoewel hij dit tegelijk verzocht had) maar benoemd tot lid van het Comité van defensie, in verband waarmede hij zich metterwoon te 's Gravenhage vestigde.

Hij werd in Juni 1854 in het kiesdistrict 's Gravenhage tot lid van de Tweede Kamer gekozen, en nam als zoodanig 8 Juli d.a.v. zitting; daardoor werd hij als militair nonactief. Als kamerlid heeft hij niet bijzonder veel gesproken, doch steeds was zijn woord duidelijk, gematigd en overtuigend. Nimmer waren bij hem bijbedoelingen in het spel. Hij heeft veel in de afdeelingen gewerkt, waar hij veel invloed had bij militaire en waterstaatszaken en onderwijs. Hij behoorde tot de conservatieve partij.

Op 29 Maart 1858 werd hij generaal-majoor-titulair. Wegens deze benoeming moest hij als kamerlid aftreden, doch hij werd 18 Mei d.a.v. herkozen. In de periode tot Sept. 1858 was er geen vergadering der Kamer, zoodat hij dus toen geen zitting nam. In Juni 1858 opnieuw herkozen, nam hij in Sept. van dat jaar weder zitting. In Juni 1862 gaf hij bij de periodieke aftreding den wensch te kennen, niet opnieuw gekozen te worden.

Op 14 Sept. 1862 werd hij gepensionneerd. Zoowel vóór als na zijne pensionneering werd Delprat in verscheidene commissiën benoemd. De belangrijkste daarvan zijn: in 1823 lid eener commissie betrekkelijk de Rijksbuskruitfabriek en het vervoer van buskruit door het Rijk; in 1855 lid eener commissie uit de Koninklijke academie van wetenschappen over de geologische kaart; in 1856 lid eener commissie uit dat lichaam over eene geschiedenis van den Nederlandschen waterstaat; in hetzelfde jaar lid eener commissie uit hetzelfde lichaam over bliksemafleiders, en in 1858 opnieuw lid eener commissie over hetzelfde onderwerp; het rapport der commissie vond heftige, doch ongemotiveerde bestrijding. In 1856 was hij voorzitter eener commissie belast met een onderzoek betrekkelijk den verhoogden waterspiegel op de Waal en de Merwede. De verhooging van den waterstand (die later tengevolge van de kort te voren aangevangen vorming der Nieuwe Merwede in eene belangrijke verlaging veranderde) werd toegegeven, als redmiddel werden aangegeven het versterken der bemaling van het kanaal van Steenenhoek, en voor beteren afvoer van Lingewater tijdens hoog opperwater de bouw eener tweede sluis bij Asperen. In 1857 was hij lid eener commissie over verzakkingen van kaaimuren te Nijmegen. In 1858 voorzitter eener commissie tot onderzoek van de weerbaarheid van den Zuider Lingedijk. Het rap-

port dezer commissie is in het verslag aan den Koning over de openbare werken van 1858 gepubliceerd. In 1862 voorzitter eener commissie tot beoordeeling van de ingekomen ontwerpen van buitenlandsche firma's en van de ingenieurs Kalff en Nierstrasz voor de spoorwegbruggen te Zutphen en Venlo. Het rapport is niet openbaar gemaakt. In 1863 voorzitter eener commissie omtrent het herstel der ongevallen aan het droogdok te Willemsoord. Delprat bleef ook na zijne pensionneering werkzaam. In 1866 werd hij voorzitter eener commissie om te onderzoeken of het rivierbelang den aanleg van een verdedigingswerk op den hoofdam tusschen Waal en Pannerdensch Kanaal zou verbieden. Het antwoord der commissie was ontkennend. In 1867 werd hij voorzitter eener Staatscommissie tot reorganisatie der militaire academie; een cadet van het eerste jaar had zich wegens het plagen door sommige cadetten van oudere jaren van kant gemaakt, hetgeen mogelijk bleek niettegenstaande de academie meer op een kostschool tevens gevangenis dan op eene vrije inrichting van onderwijs geleek. De commissie stelde aansluiting aan de hogere burgerscholen, in plaats van aan kostscholen, waar de jongelieden voor het examen afgericht werden, voor. Het heeft jaren geduurd eer dit inzicht door het legerbestuur werd overgenomen en verschillende malen kwam men weder tot het oude stelsel terug. Delprat ontving in 1867 van het gemeentebestuur van 's Gravenhage eene opdracht tot het onderzoeken van eenige aanvragen om concessie voor aanleg eener drinkwaterleiding; in hetzelfde jaar van dat van Utrecht met twee andere eene opdracht tot onderzoek der oorzaken van een ongeval, aan een in aanbouw zijnden gashouder voorgekomen; in 1868 van dat van Rotterdam eene tot beoordeeling der plannen voor eene drinkwaterleiding in 1869 van dat van 's Gravenhage eene tot beoordeeling van een ontwerp tot verbetering van het haagsche rioolstelsel.

Enkele jaren voor zijn overlijden verloor hij langzamerhand zijn gezichtsvermogen. Zelfs toen leverde hij aan het K. inst. v. ing. nog vertalingen van artikelen, die hem belangwekkend schenen.

Hij werd 29 Oct. 1827 correspondent, 28 Oct. 1836 lid van het Koninklijk nederlandsch instituut, in 1851 vervormd tot Academie van wetenschappen. Op 17 Juni 1861 werd hij door de hoogeschool te Utrecht benoemd tot doctor honoris causa. In 1829 werd hij eerste secretaris van het wiskunstig genootschap 'Een onvermoeide arbeid komt alles te boven'. In 1822 werd hij lid van het Provinciaal utrechtsch genootschap, in 1829 lid, in 1863 lidconsultant van het Bataafsch genootschap van proefondervindelijke wijsbegeerte, in 1839 lid van de Hollandsche maatschappij der wetenschappen te Haarlem. Hij werd 15 Juni 1854 tot lid van het bestuur van het Koninklijk instituut van ingenieurs gekozen, onmiddellijk daarna door zijne medebestuurders tot vice-president en 26 Juni 1860 tot president benoemd. Bij zijne periodieke aftreding verzocht hij in de vergadering van 14 Juni 1866, wegens zijn leeftijd niet meer als bestuurslid in aanmerking te komen. De vergadering van 13 Juni benoemde hem tot eereid van genoemd Instituut. In 1866 werd hij lid van de Commissie van toezicht op het middelbaar onderwijs in zijne woonplaats 's Gravenhage. In 1873 nam hij als zoodanig ontslag.

Een levensschets van hem, door D. B i e r e n s d e H a a n, komt voor in het *Jaarboek van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen* voor 1881, blz. 14. Verder komt achter de *Notu-*

len van de vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 13 Febr. 1883 een uitvoerig, uitstekend overzicht van zijn leven en werken voor, bewerkt door J.P. de Bordes, W.C. Hojet en F.J. van den Berg. Al zijne werken zijn in het door van den Berg bewerkte deel aan eene uitvoerige, in het algemeen terecht prijzende, critiek onderworpen; eerst daaruit leert men, welk een reusachtige werkzaamheid deze groote man in zijn lange leven heeft ontwikkeld.

De eenige mededeeling, in deze stukken aangetroffen, welke niet geheel volledig is, is die op blz. 27, betrekkelijk de commissie voor een geschiedenis van den waterstaat. De commissie, daar genoemd, was die uit de natuurkundige afdeling der academie van wetenschappen; zij bestond uit Delprat en D.J. Storm Buysing; uit de letterkundige afdeling waren lid Dr. R.C. Bakhuizen van den Brink, Mr. J.A. Nijhoff en Mr. L.P.C. van den Bergh. F.J. van den Berg vermeldt alleen de conclusies van de natuurkundige afdeling; het geheele verslag, opgemaakt door de vijf leden dezer commissie, is te vinden in het *Jaarboek van de Akademie* van Apr. 1857-Apr. 1858, blz. 49. Hare voorstellen waren: 1° Het kiezen van eenen redacteur, in overleg met wien een plan, zooals de Minister dat verlangd had, zou ontworpen worden, ten einde tot grondslag, toelichting en verantwoording van het aangevraagde subsidie te strekken. 2° Dat de commissie hierin zou handelen onder goedkeuring van het algemeen bestuur der Academie, waarmede zij over deze zaak in aanhoudende communicatie wenschte te blijven. 3° Dat in geval het aangevraagde subsidie mocht worden verleend, zij, behoudens goedkeuring van het algemeen bestuur, over de aan de onderneming telkens toe te stane gelden met den eventueelen redacteur zou overeenkomen. Deze voorstellen werden aangenomen, maar de samenstelling van de geschiedenis van den nederlandschen waterstaat stuitte bij de regeering op geldelijke bezwaren af en is later vergeten. Zeer terecht zegt van den Berg aan het eind van zijn opstel: 'Dat aan Delprat de lof toekomt, door zijne veelvuldige in allerlei rigting op het gebied van den ingenieur zich uitstreckende geschriften een krachtigen stoot aan de wetenschappelijke beoefening van dit vak in Nederland te hebben gegeven, en gedurende zijne geheele zoo welbestede loopbaan teregt voor velen de erkende en gewaardeerde raadsman te zijn geweest, waar het toepassing gold van de zuivere wetenschap op vraagstukken van techniek.'

Voor de opsomming zijner werken, die behalve de boven behandelde uitgegeven zijn door het Kon. ned. instituut, de Academie van wetenschappen en het Kon. instituut van ingenieurs, zij daarnaar en naar de in meer overzichtelijken vorm gegeven lijst achter de levensschets door Bierens de Haan verwezen; zij zijn zoo groot in aantal, dat de ruimte niet toelaat, zelfs alleen de belangrijkste hier te vermelden.

Delprat was ongehuwd. Zijn portret bestaat in prent door J.H. Hoffmeister.
Ramaer

[Derckx, Theodorus]

DERCKX (Theodorus), geb. te Venlo 10 Juni 1813, overleed 22 Jan. 1880 te Mondaye dep. Calvados in Frankrijk. Hij was student te Rolduc, toen hij zich bij het herstel der Norbertijnerorde onder de eersten aanmeldde om in de abdij te Averbode het ordekled te ontvangen, hetgeen 14 Dec. 1834, na een onderbreking van 38 jaar, plaats had. Th. Derckx ontving den kloosternaam van *Herman Josef*, legde zijne kloostergeloften af 8 Sept. 1836 en werd 23 Sept. 1837 priester

gewijd. Terwijl hij de lessen der godgeleerdheid volgde aan de hoogeschool te Leuven, verbleef hij in de abdij Park om de schaarschte van deze pas herstelde kloostergemeente aan te vullen. In Averbode vervulde hij het ambt van superior en novicenmeester, tot hij 30 Jan. 1846 benoemd werd tot pastoor te Kortembosch, waar hij verbleef tot 1855. Dan keerde hij naar de abdij weder. Reeds lang hadden de Premonstratensers der herstelde abdijen Averbode, Postel, Grimbergen, Park en Tongerlo, het plan om het hoofdklooster der orde, Prémontré in Frankrijk, uit zijn puin te doen herrijzen. 1856 vertrokken vijf Norbertijnen, waaronder Derckx, naar Prémontré. De bezwaren waren echter zoo groot, dat men de onderneming moest opgeven. Beter slaagde het herstel der oude abdij Mondaye, waarheen kanunnik Derckx 19 Mei 1861 zich begaf met eenige heeren der abdij Grimbergen. Hij bekleedde er het ambt van novicenmeester, professor der theologie. daarna van prior 11 Jan. 1868. Hij overleed juist in het jaar, dat voor zijn klooster, dat hij tot grooten bloei had helpen brengen, de vervolging begon. Tijdens zijn pastoraat schreef en gaf hij een drietal werken uit over de vereering van O.L. Vrouwe te Kortembosch en bewerkte een *Verzameling van gedichten en gelegenheidsverzen*. Het handschrift in twee deeltjes werd 1849-50 geschreven.

Zie: G o o v a e r t s , *Ecrivains de l'ordre de Prémontré* I, 176, IV. 42; *De Norbertijner abdij Averbode* (Averb. 1920) 284, 287, 296; G. M a d e l a i n e , *Essai hist. sur l'abbaye de Mondaye* (1874).

Fruytier

[Descartes, René]

DESCARTES (René) werd geb. 31 Mrt. 1596 te la Haye in Touraine en overl. 11 Febr. 1650 te Stockholm. Descartes, wiens leven uitsluitend gewijd was aan het bespiegelend denken, verschijnt ons in zekeren zin als de incarnatie der geestelijke betrekking tusschen Frankrijk en Holland in de XVIIe eeuw. Inderdaad is het onmogelijk het leven van den franschen wijsgeer te beschrijven of te begrijpen zonder het in zijn nederlandsche omgeving te plaatsen.

Men kan zeggen, dat alleen zijn kinderjaren, welke hij in Touraine doorbracht, geen verband met de Nederlanden hadden. In 1596 werd hij geboren in een plaatsje van Touraine, bij de grens van Poitou, welks naam eene voorbeschikking lijkt: la Haye. Zijn vader, J o a c h i m d e s C a r t e s , was raadsheer bij het Parlement van Bretagne en behoorde tot den lageren adel van Poitou; diens oudste zoon heette P i e r r e . René was zwak van gezondheid; nadat hij in zijn tweede jaar zijne moeder, J e a n n e B r o c h a r d , verloren had, werd hij opgevoed door zijn stiefmoeder A n n e M o r i n , met wie zijn vader omstreeks 1600 huwde. Niet dat hij een ongelukkige jeugd had, hoogstens ontbrak het hem aan de teederheid eener moeder, waardoor misschien een zekere kilheid van gemoed bij den lateren filosoof te verklaren is. Overigens werd zijn opvoeding niet overgeleverd aan de 'met bloed bevleete roeden' der schoolmeesters, waarvan M o n t a i g n e spreekt; integendeel, zij werd toevertrouwd aan zachtmoedige en tactvolle opvoeders, n.l. de Jezuiten van het college van la Flèche, welke uit gevoel voor de neiging van hunnen leerling toelieten, dat hij des ochtends lang te bed bleef, liggende in een houding, die zijn overpeinzingen steeds vergemakkelijkte (aldus vertelt L i p s t o r p). Wel betoonde hij daarvoor later aan zijn eerste leeraars eenige dankbaarheid, maar zeer van harte was deze niet, want de aanhef van *le Discours de la Méthode* is niet anders dan een lang requisitoir tegen hun onderwijsmethode, die al te litterair was en weinig geschikt tot het ontwikkelen

van het denkvermogen, van de persoonlijkheid, en tot het vormen van 'idées claires et distinctes'. Misschien verwonderde hij zich toen reeds, dat men de grondbeginselen der wiskunde 'estant si fermes et si solides, on n'avoit rien basti dessus de plus relevé'.

Vervolgens ging hij te Poitiers in de rechten studeeren en behaalde er het baccalaureaat en het licentiaat (9 en 10 Nov. 1616); echter ook dit voldeed hem niet, want hij vond daarin nog meer woordwijsheid en nog minder vastheid. Om zijn weg te vinden moest hij 'ouvrir le grand livre du monde ..., voyasger ..., voir des cours et des armées ..., frequenter des gens de diverses humeurs et conditions ..., recueillir diverses experiences'. Het is karakteristiek voor de fransche filosofie, die het midden houdt tusschen het engelsche empirisme en het duitsche absolutisme, dat het leven van zijn grootsten en meest abstracten vertegenwoordiger begint met een voelingzoeken in de reële wereld. En Holland zal daarvan de schouwplaats worden.

In toenmalige families van den ambtenaarsadel was het gewoonte dat de oudste zoon het ambt zijns vaders erfde, de tweede soldaat, de derde geestelijke werd. In die dagen was het leger van prins Maurits de cadettenschool van Europa. Jonge fransche edellieden vormden twee regimenten in dienst der Staten-Generaal; de meeste waren Protestanten, maar er waren ook Roomschen onder, zooals het geval van René getuigt. Zoo de latere filosoof den oorlog zocht, kwam hij bedrogen uit, want men was midden in het Twaalfjarig Bestand; zoo hij echter onderwijs in de krijgswetenschap zocht, dan vond hij die te Breda bij voortreffelijke zuid-nederlandsche en fransche genie-officieren, met name 'Mester Symon Stevin, Ingenieur', 'Jacques Alleaume', 'David van Orliens, Ingenieur', wier jaarwedden vermeld zijn op de *Staet van Oorloge voor de Reeckenamer van den jaere 1618* (R.v. Staete, 1243). Ondanks mijn zorgvuldig onderzoek van de *Lias lopende Staten Generaal* (S.G. 4777-82) in het Rijksarchief te 's Gravenhage, is het mij niet gelukt, de voltallige registers der fransche legerafdeeling op te sporen; doch indien meer gelukkige navorschers ze vinden, raad ik hun aan, niet te zoeken naar 'Descartes' maar naar 'le Sieur du Perron', want dien naam voerde hij toendertijd. Wij moeten ons dus wel tot andere bronnen wenden, en dan is er een zeer belangrijke, die niet enkel feiten en data geeft, te weten: het *Journal van Beeckman*; het is in de bibliotheek te Middelburg en werd eenige jaren geleden ontdekt door Dr. C. de Waard. Deze Isaac Beeckman (geb. 10 Dec. 1588 te Middelburg, later student te Leiden en te Caen) schreef bij den datum 10 Nov. 1618: 'Angulum nullum esse male probavit des Cartes. Nitebatur heri, qui erat 10 Nov. [1618] Bredae, Gallus Picto probare nullum esse angulum revera hoc argumento.' Het is dus wel degelijk waar, wat de legende, opgeteekend door de oude biographen Lipsorp en Bailet, vertelt: de kennismaking tusschen Renatus Picto, zooals Beeckman hem elders noemt, en zijn hollandschen vriend Beeckman geschiedde tengevolge van een vraagstuk, zij het dan ook van een tamelijk paradoxaal vraagstuk. Deze weetgierige en pittige Zeeuw heeft waarschijnlijk het eigenste talent van René Descartes gewekt. Immers, den 23 Apr. 1619 schreef Descartes hem: 'Tu enim solus es, qui desidiosum excitasti, jam e memoria pene elapsam eruditionem revocasti et a seriis occupationibus aberrans ingenium ad meliora reduxisti'; en, nadat hij hem in denzelfden brief beloofd heeft, een werk over mechanica en een over geometrie te zullen voltooien, wenscht hij 'ut studiorum meo-

rum promotorem et primum authorem amplectar'. Het schijnt, dat deze lof door de opsomming der werken, waartoe Beeckman Descartes overhaalde gerechtvaardigd wordt; maar die werken bevatten een meer omvangrijk plan, hetwelk de Franschman reeds in het hoofd had, welks grootschheid echter niet door den 'promotor' opgemerkt werd. Descartes spreekt er over in geestdriftige maar eenigszins raadselachtige woorden: 'Scientiam penitus novam tradere cupio, qua generaliter solvi possint quaestiones omnes, quae in quolibet genere quantitatis tam continuae quam discretas possunt proponi.' Maar het vervolg toont, dat zijn streven naar hooger reikt: 'Infinitum quidem opus est, nec unius. Incredibile quam ambitiosum, sed nescio quid luminis per obscurum hujus scientiae chaos aspexi, cujus auxilio densissimas quasque tenebras discuti posse existimo.'

Niet in Holland viel hem de beslissende openbaring ten deel; aangezien hij hier den oorlog niet had gevonden, ging hij op 29 Apr. 1619 naar Duitschland, waar de oorlog min of meer permanent was. Wederom niet in het strijdgewoel doch in de betrekkelijke stilte der winterkwartieren bij Ulm, in 'un poële' (d.w.z. een kamer, waarin gestookt werd), daar geschiedt, om zoo te zeggen, eene inwendige annunciatie; misschien was hierbij invloed van de Rosenkruisers, die hij in de Nederlanden en in Duitschland had ontmoet. Hij vermeldt dit aldus: 'X Novembris 1619 cum ... mirabilis scientiae fundamenta reperirem.' 10 November 1619! hoe is het mogelijk, dat men niet eerder opgemerkt heeft, dat deze datum juist de verjaardag van zijn belangrijke ontmoeting met Beeckman is. 'Eenvoudig een samenloop van omstandigheden,' zal men zeggen. Maar waarom heeft dan in 1620, op denzelfden verjaardag, een nieuwe innerlijke verlichting plaats: 'X Novembris 1620 coepi intelligere fundamentum Inventi mirabilis.' Nu geef ik de volgende verklaring van deze feiten: 10 Nov. 1618, ontmoeting van hem, die den stoot tot zijn filosofieeren gaf; 10 Nov. 1619, diepe overpeinzing van deze ontmoeting en openbaring van de nieuwe wetenschap, de eenige en algemeengeldende; 10 Nov. 1620, openbaring van de methode dier wetenschap. Als het ware drie graden van eene inwijding. Ik beschik hier niet over de vereischte ruimte om deze verklaringen te staven; elders heb ik dit uitvoerig gedaan. Ook zal ik niet in bijzonderheden treden aangaande zijn volgende levensjaren, waarin hij naar Frankrijk terugkeerde, een reis in Italië deed, langen tijd te Parijs verbleef. In de fransche hoofdstad begon hij bekend te worden onder de geleerden; maar daar was niet de stilte, welke hij noodig had om zijn bevindingen uit te werken, om de grootsche intuïties van 1618-20 om te zetten in een verstandelijk en begrijpelijk systeem.

Voor de tweede maal wendt hij zijn blik naar Holland; en wederom vermeldt het journaal van Beeckman den datum, waarop hij zich daarheen begaf: 'D. Renatus des Cartes du Perron, qui anno 1618 in meam gratiam, Bredae Brabantinorum, Musicae compendium conscripsit ..., is, inquam, die 8° mensis octobris 1628, ad me visendum venit Dortrechtum.' Daarop volgt een belangwekkende analyse der plannen en overwegingen, die de Franschman toevertrouwt aan zijn vriend, dien Descartes overigens gedurende bijna tien jaren erg veronachtzaamd had. Er is nog sprake van een nieuw gesprek met Beeckman op 1 Febr. 1629. Dan, plotseling, duikt onze filosoof op te Franeker, waar hij aan de universiteit ingeschreven staat als 'Renatus des Cartes, Gallus, philosophus' (16-26 Apr. 1629). Misschien zocht hij daar nog meer een-

zaamheid, misschien waren het de instrumenten en de cursus van den uit Metz afkomstigen Adrien Metius, broeder van Jacques Metius, 'den waren, oorspronkelijken uitvinder van de teleskoop' volgens P e i r e s c , die hem aantrokken; hoe dit zij, in de brieven uit dien tijd blijkt, dat Descartes zich druk bezig hield met de optica. Hij woonde er in het kasteel, dat thans niet meer bestaat en waarvan ik een afbeelding heb gepubliceerd. Hij tracht F e r r i e r , 'son ouvrier et son ami', daarheen te lokken, om er een door hem ontworpen verrekijker te vervaardigen. En mogelijk sprak hij aldaar F r e d e r i k v a n S c h u r m a n met zijn kinderen J o h a n G o d s c h a l k en de bijzondere Anna Maria (I, 1465). Van den herfst van 1629 af, vertoeft hij te Amsterdam, werkt, er aan zijn *Petit Traité de Metaphysique ...*, commencé estant en Frise, ontmoet er den jongen Henri Regnier, alias Reneri (zie II, kol. 1191) en Dr. W a s s e n a e r , een Rosenkruiser. Den 27en Juni 1630 vinden wij hem ingeschreven aan de universiteit te Leiden, onder den naam: 'Renatus Descartes Picto, studiosus matheseos, annos natus XXXIII; by Cornelis Heymenss. van Dam'; misschien trok het college van G o l i u s hem aan. Doch in het eind van den zomer keerde hij teleurgesteld naar Amsterdam terug; daar doet hij Beeckman in den ban, dien hij beschuldigt, zijn ideëen over muziek te hebben geplagieerd. Voorts schrijft hij er den 25en Apr. 1631 den beroemden brief aan G u e z d e B a l z a c , die algemeen bekend is en waarin een zin staat, die vermoedelijk verklaart, waarom Descartes juist de Nederlanden als zijn woonplaats uitkoos: 'Quel autre pays où l'on puisse jouyr d'une liberté si entière?' P l e m p i u s vermeldt deze omstandigheid: 'Nulli notus in pannarii mercatoris domum se abdidit sitam in platea quae a vitulis nomen habet.' Het zou merkwaardig zijn om het huis van den lakenkoopman in de Kalverstraat op te sporen. Slechts korten tijd woonde hij daar, en in den zomer van 1631 verhuisde hij met zijn vriend V i l l e b r e s s i e u naar 'de Oude Prins' op den Dam. Einde Mei 1632 vestigt hij zich metterwoon te Deventer, waar zijn vriend en volgeling Reneri professor in de filosofie is. In stilte hoopte Descartes door Reneri de nederlandsche universiteiten, brandpunten van europeesche beschaving, voor zijne filosofie te winnen; later hoopte hij hetzelfde van Regius. Het schijnt dat deze universiteiten onder de Protestanten eenzelfde rol moesten spelen als die, welke hij onder de Katholieken eerst aan de Oratoriens, later aan de Jezuieten toedacht. Te Deventer, waar hij tot November 1633 vertoefde, voltooide hij zijn *Traité du Monde*, welke verhandeling wel niet geheel verloren gegaan is, aangezien hij daaruit menig fragment in het licht gaf, die hij echter als geheel heeft opgeofferd aan zijn vrees om het lot van Galileï te ondergaan en door de Roomsche Kerk veroordeeld te worden. Hij keerde naar Amsterdam weer en aldaar was hij 'logé chez Mr. T h o m a s S e r g e a n t in den Westerkerckstraat', welk adres hij den 15en Mei 1634 opgeeft aan zijn trouwen correspondent en vriend Pater M e r s e n n e te Parijs. De amsterdamsche archivaris Dr. B r e e n heeft uitgemaakt, dat dit het tegenwoordige perceel Westermarkt No. 6 is; een gedenksteen, 16 Nov. 1920 geplaatst door de Alliance française in Nederland, heeft deze woonplaats van Descartes aan de vergetelheid ontrukkt. Maar de filosoof, wiens leven gewijd was aan de meest abstracte meditatie, bleek toch ook niet verheven te zijn boven menselijke zwakheid. Ik bedoel, dat hij in voormelde woning ontmoette H e l e n a J a n s , eene dienstbode bij Thomas Sergeant, die de

moeder werd van zijn dochtertje *Francine*, dat hij zeer liefhad. *Bailliet* zegt, dat volgens eene bekentenis, die - wel zonderling - op het dekblad van een boek geschreven stond, het kindje ontvangen is 'le dimanche XV d'octobre de l'an 1634'; het werd geboren te Deventer 'le IX, c'est-à-dire le XIX de juillet 1635.' 'Elle avoit été bâtiée à Déventer le 28 de juillet selon le stile du païs, qui étoit le septième jour d'août selon nous' (*Bailliet*). Deze inlichting is juist maar onvolledig; want de katholieke apologeet, vergeet ons mee te deelen, dat hier sprake is van een protestantschen doop. Het is een feit, door *Moltzer* in 1866 aan het licht gebracht, dat het doopregister der Hervormde kerk, berustend in het archief te Deventer, in de kolom 'Vader', dato 28 Juli vermeldt: *Reijner Jochems* (d.w.z. *René*, zoon van *Joachim*, aldus de voornaam des vaders van *Descartes*); en in de kolom 'Moeder': *Helena Jans*; in de kolom 'Kint': *Francintje*. Het kind bleef niet te Deventer, hoewel het daar onder de hoede van den getrouwen *Reneri* was. De Universiteits-bibliotheek te Amsterdam bewaart een brief van *Descartes*, gedateerd 30 Aug. 1637 (dien ik in facsimile uitgaf), waarin wij lezen, dat *Helena* weer in een dienst gegaan is, vermoedelijk in de buurt van Leiden; maar *Descartes* verzoekt haar om vóór 30 Sept. den dienst op te zeggen, ten einde in het geheim bij haar dochtertje te wezen door zich als dienstbode te verhuren bij zekere familie, waar hij een min voor het kind gevonden had. Dit gezin, misschien *Godfroy* geheeten, woonde wellicht ergens in de omstreken van Alkmaar, of Haarlem, in of bij Egmond of Santpoort, dit blijft nog te onderzoeken. Maar de filosoof mocht zich niet lang verheugen in de liefvalligheid van zijn kind; *Francine* stierf aan de roodvonk te Amersfoort, 15 Sept. 1640.

In een leven als het zijne, dat zoo weinig den invloed van het gemoed onderging, dragen deze vijf jaren echter veel meer het stempel van een gebeurtenis, die niet alleen voor hem persoonlijk maar voor de geschiedenis van het menschelijk denken van het grootste belang is: de publicatie van *le Discours de la Methode*. Dit werk, waarvan volgens getuigenis van *Balzac*, het ontwerp reeds in het begin van 1628 bestond (zie mijn *Ecrivains*, 417), kwam gereed te Utrecht, waar hij sinds Apr. 1635 verbleef, in de nabijheid van *Reneri*, die er was overgeplaatst aan de nieuwe hoogeschool. In een paviljoen aan de Maliebaan, waarvan ons nog een afbeelding is bewaard gebleven, schreef hij tusschen November 1635 en Maart 1636 de kleine verhandeling, die hij beschouwde als een voorrede tot zijn *Dioptrique*, zijn *Meteores* en zijn *Geometrie*. In Maart 1636 duidt hij het *Discours de la methode* aan als *Projet d'une science universelle* en, blijkens een contract van 2 Dec. 1636 (door *Bijleveld* ontdekt en door mij uitgegeven), stelde hij het ter hand aan *Jan Maire*, boekhandelaar te Leiden, die het uitgaf tegelijk met bovengenoemde verhandelingen in Juni 1637. Op den 16en Juni zendt *Reneri* aan *P.C. Hooft* een der eerste exemplaren, en wel op verzoek van *Descartes* zelf; ik leg hierop den nadruk, omdat het van belang is voor de geschiedenis van het denken. En het is geen geringe eer voor *Reneri*, dat hij in het wintersemester der universiteit van Utrecht als tekst van zijn cursus genomen heeft *le Discours de la Méthode*. De utrechtse universiteit kan er trotsch op zijn, dat zij de eerste hoogeschool was, waar ex cathedra dit monument van het menschelijk denken werd gedoceerd.

Volgens Bailliet heeft Descartes zich, na de uitgave van het beroemde 'Discours', gevestigd te Egmond-Binnen; eene plaatselijke overlevering luidt, dat hij gewoond heeft in Waterrijk, halverwege tusschen Egmond-Binnen en Egmond-aanden-Hoef. Doch op 6 Mei 1639 schrijft hij een brief aan *Alphonse de Pollot* 'de Santporte, à une lieu de Harlem vers Alkmaer.' Daarheen werd hij niet alleen getrokken door het mooie landschap van bosch en duinen, maar ook door de nabijheid van twee goede katholieke priesters te Haarlem, n.l. Bannius, die zeer muzikaal was, en Blommart; met hen kwamen soms mede Catter, priester te Alkmaar, Reneri en weldra ook diens opvolger Regius. Zeker was het de wil om dezen laatste van nabij te leiden, welke Descartes ertoe bracht om zijn hermitage van Santpoort te verlaten en naar Harderwijk, vervolgens naar Amersfoort te gaan. Evenwel dwong de druk van zijn *Meditationes*, dien hij in 1629 te Franeker begonnen was, hem naar Leiden te verhuizen, waar hij, sedert 7 Mei 1640, inwoonde bij zijn ouden knecht en volgeling Gillot, tegenover het Prinsenhof. Toen zijn vader gestorven was en hij geërfd had, kon Descartes ruimer leven en huurde hij van den jongen Pieter van Forest van Schouwen het kleine kasteel Endegeest. Hij vertoefde daar van Mrt. 1641 tot einde April 1643, en sloeg er met aandacht, soms met ongerustheid den strijd gade, dien zijn leerling Regius in naam der cartesiansche filosofie en der nieuwe ideeën te Utrecht had aangeboden met de steile, twistgierige, spitsvondige orthodoxie van Voetius. Elders heb ik de merkwaardige bijzonderheden van dezen pennestrijd uitvoerig verhaald. In Frankrijk wond men zich zeker niet zoo op over Descartes. Het had in de Nederlanden zelfs een gerechtelijk slot, in zooverre dat de magistraat te Utrecht den 23en September 1643 een besluit uitvaardigde, waarbij de verkoop en verspreiding van twee geschriften van Descartes binnen de stad verboden werd, aangezien zij geacht werden lasterlijk te zijn; namelijk de *Brief aan Pater Dinet* van Mei 1642 en de *Epistola ad Voetium* van Mei 1643. De ongerustheid over het proces, dat op dit vonnis uitliep, en de nabijheid van den Haag waren, onder andere drijfveeren, oorzaak, dat hij Endegeest verliet en een toevlucht zocht in Egmondaan-den-Hoef; vandaar vertrok hij in Mei 1644 om naar Parijs en naar Bretagne te reizen. Ook ginds was zijn blijven niet lang, en half-November treffen wij hem weer aan te Egmond-Binnen, nu in de naaste omgeving van het slot van Antonie Studler van Zureck, heer van Bergen en Kennemerland, zijn vriend en zijn bankier. Brieven worden geadresseerd 'aan Mr. Adam Spücker, Meester int Weeshuys tot Alckmaer', die als tusschenpersoon dienst doet. Hendrik Bornius, professor te Utrecht, schrijft aan Gassendi den 26en Juni 1645: 'Cartesius adhuc prope Alcmariam degit; nocte dieque absque intermissione rerum naturam scrutans, versatur in animalium herbarumque indole explicanda.' Een bezoeker, die zijn natuurkundige boeken wenschte te zien, gaf hij ten antwoord: 'Je vous les monstrey, s'il vous plaist de me suivre'; en 'le menant dans une basse court sur le derriere de son logis, il luy monstra un veau, à la dissection duquel il dit qu'il se devoit occuper le lendemain.' Men zou zich dus vergissen als men meende, dat Descartes' geest uitsluitend deductief te werk ging. Eenvoudig levend met zijn trouwen Maçon en zijn hond, dien hij 'Monsieur Gras' noemde, begaf hij zich dikwijls

onder de boeren en zeelieden van het dorp. Door zijn tusschenkomst bij zijn voormaligen vriend Constantijn Huyghens tracht hij iets te bereiken voor den kroeghouder, Me e u s J a c o b s z ; en hij ontvangt met welwillendheid den boer-astronoom D i r c k R e m b r a n t s z . Zoo verdiept hij zijn kennis van de nederlandsche taal. De quaesties in Utrecht maakten hem nog steeds ongeurst, zooals blijkt uit zijn *Lettre aux Magistrats d' Utrecht*, in 1648. Daarbij kwam nu de quaestie in Leiden, waar H e e r e b o o r t , de rol van Regius, die afvallig van het cartesiansche geloof werd, overneemt. Men hoore de toespraak, welke Heereboort den 17en Jan. 1647 te Leiden ex cathedra tot den afwezigen Descartes richt in zijn redevoering *De libertate philosophandi*: 'Salve, Philosophorum, maxime Veritatis, Philosophiae, Libertatis in Philosophando Stator, Assertor, Vindex!' Misschien is het niet vermetel te zeggen, dat sedert dien dag en tot in 1676 (toen H e y d a n u s ontslagen werd) de geschiedenis van de leidsche universiteit ten deele één is met de geschiedenis van den strijd van het cartesianisme tegen de verbonden orthodoxie en aristotelisme.

Descartes, zich wel bewust zijnde, om hoe belangrijke dingen het ging, sloeg met zorg en vreeze den strijd gade. Alle fasen daarvan vertelt hij in een lange briefwisseling, begonnen in 1642, aan zijn voortreffelijke geestverwante, prinses E l i z a b e t h , dochter van F r e d e r i k V , keurvorst van de Palts, den 'Winterkoning' van Bohemen, die in 1619 een toevluchtsoord in 's Gravenhage gevonden had. Op verzoek van prinses Elizabeth schreef hij *le Traité des Passions* (1649). Het oogenblik nadert, waarop hij Holland voor altijd zal verlaten. Niet om naar Parijs terug te keeren, want de opwinding en het rumoer dier stad, waar hij de zomers van 1647 en 1648 had doorgebracht, hadden niets aanlokkelijks voor hem. Maar hij ging naar Zweden, waar de letterlievende en filosofisch-aangelegde koningin C h r i s t i n a hem uitnoodigde om niet minder dan een troon voor zijn 'Méthode' te winnen. IJdel pogen, waarbij hij teleurstelling oogstte en zelfs den dood vond. Op een dag ging Descartes, 's ochtends om 4 uur en bij een ijskoude temperatuur, naar de bibliotheek van het paleis om zijn koninklijke leerlinge te onderrichten. Toen vatte hij koude en acht dagen later stierf hij te Stockholm, den 11en Febr. 1650. De 21-jarige C h r i s t i a n H u y g h e n s , wiens genialiteit door Descartes was opgemerkt, dichtte in het fransch het volgende grafschrift:

Sous le climat glacé de ces terres chagrines,
Où l'hiver est suivi de l'arriere-saison,
Te voici sur le lieu que couvrent les ruines
D'un fameux bastiment, qu'habita la Raison.

Par la rigueur du sort et de la Parque infame
Cy gist Descartes au regret de l'Univers.
Ce qui servoit jadis d'interprete à son ame,
Sert de matiere aux pleurs et de pature aux vers.

Cette ame qui tousjours en sagesse feconde,
Faisoit voir aux esprits ce qui se cache aux yeux,
Aprés avoir produit le modele du monde,
S'informe desormais du mystere des cieux.

Nature, prends le deuil, viens plaindre la premiere
Le Grand Descartes, et montre ton desespoir.
Quand il perdit le jour, tu perdis la lumiere:
Ce n'est qu'à ce flambeau, que nous t'avons pu voir.

Dit was een laatste en welsprekende hulde van het geleerde Holland aan den grooten
franschen

wijsgeer, wiens leven en denken een onafscheidelijk deel uitmaken van haar eigen geestelijk bezit.

Van zijn portretten bestaat in de aantekeningen op 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam een uitvoerige lijst.

Zie over hem: *Oeuvres de Descartes*, standaarduitgave, door Ch. Adam et P. Tannery, 12 dln. en nog een bundeltje *Supplément*, Parijs 1897-1913; dl. XII (1910) bevat: *Vie et oeuvres de Descartes, étude historique, par Ch. Adam*. De nieuwste en m.i. volledigste biographie vormt dl. III van mijn *Ecrivains français en Hollande dans la première moitié du XVIIe siècle* (Parijs en 's Gravenhage 1920).

Een vrij volledige bibliographie is te vinden in Ueberweg-Heinze, *Grundriss der Geschichte der Philosophie* (Berlin 1894-96) dl. III; en in G. Lanson, *Manuel bibliographique de la Littérature française moderne*, 3e druk (Paris 1921) Nr. 4146-4185, 6213-6225 en in het *Supplément* onder dezelfde nummers.

Verder nog enkele hoofdwerken: L. Liard, *Descartes*, 3e druk (Paris 1911); O. Hamelin, *Le système de Descartes* (Paris 1911); G. Cochin, *Descartes* (Paris 1913); V. Delbos, *La Philosophie française* (Paris 1919), p. 16-48; J. Chevalier, *Descartes* (Paris 1921); L. Dimier, *Descartes* (Paris 1917); G. Milhaud *Descartes savant* (Paris 1921); É. Gilson, *La Liberté chez Descartes et la théologie*, Paris, 1913; É. Gilson, *Index scolastico-cartésien* (Paris 1913); É. Gilson, *Descartes et Harvey* in *Revue-Philosophique*, Nov., Dec. 1920; L. Blanchet, *Les antécédents historiques du 'Je pense donc je suis* (Paris 1920); J.A. Cramer, *Abraham Heidanus en zijn Cartesianisme* (Utrecht 1889); *Bronnen tot de Geschiedenis der Leidsche Universiteit ('s Rijks Geschiedkundige Publicatiën)* door P.C. Molhuysen, dl. 3 ('s Gravenhage 1918); A.C. Duker, *Gisbertus Voetius* (Leiden 1910-14); J.A. de Vrijer, *Henricus Regius, een Cartesiaan Hoogleraar a.d. Utrechtsche Hoogeschool* ('s Gravenhage, 1917); D. Rouston, *Descartes in Histoire de la Littér. française* van Bédier en Hazard (1923) dl. I, bl. 262-272; G. Lanson, *Descartes en Hollande* in *la Revue des Deux Mondes* (1921) en *Revue d'Histoire littéraire de la France*, 1922; É. Gilson, *Descartes en Hollande* in *Revue de Métaphysique et de Morale* (Juli 1921); K.A. Gallas, in *Neophilologus* (1922) en in *Revue de Littérature comparée* (1922); N. Japikse in *Bijdragen voor Vaderl. gesch. enz.* (1922), de vier laatsten naar aanleiding van mijn *Ecrivains français en Hollande*.

Gustave Cohen

[Deventer, Jacobus van]

DEVENTER (Jacobus van), geb. te Deventer omstreeks 1500, overl. te Keulen in 1575, beoefende eerst de geneeskunde, daarna de wiskunde en de aardrijkskunde. Hem werd in 1558 door koning Filips II opgedragen, plattegronden op te meten en in kaart te brengen van alle steden in de nederlandsche provinciën. Daarbij werd hem eene aanzienlijke jaarlijksche bezoldiging beloofd. Aan de opdracht heeft hij in 15 jaren voldaan. De plattegronden zijn uitstekend bewerkt, zoodat men er om zoo te zeggen geen enkel publiek gebouw van beteekenis vergeefs op zoekt. Alle zijn op dezelfde schaal geteekend en met de noordlijn naar boven, hetgeen bij het vergelijken met nieuwere kaarten groot gemak geeft; de meeste kaarten uit dezen en lateren tijd bieden dit gemak niet. In 1570, toen zijn werk nog niet voltooid was, verslapte zijn ijver eenigszins, of was zijn hooge leeftijd wellicht reden, dat het werk weinig voortgang had; wellicht ook dat hij de laatste jaren slechte betaling had ontvangen. In het laatst van 1573 verhuisde

hij, bevreesd voor een opstand na het vertrek van Alva, uit Brussel waar hij reeds jaren woonde, naar Keulen. Hij nam al het door hem vervaardigde werk mede. Na zijn dood werden zijne kaarten en boeken door den senaat van Keulen in bewaring genomen. Nog in het jaar van zijn overlijden zijn zij aan Viglius te Brussel bezorgd en deze heeft ze naar Spanje gezonden. Van enkele zijn kopieën in ons land gebleven, van een groot aantal andere, die in de Koninklijke bibliotheek te Simancas bij Valladolid bewaard worden, zijn kopieën genomen, zoowel in België als in Nederland.

Van wege de belgische regeering is reeds in 1884 onder redactie van C. Ruelen s eene uitgaaf van de plattegronden van van Deventer aangevangen. Na zijn overlijden 8 Dec. 1890 is dit werk voortgezet door E. O u v e r l e a u x en J. v a n d e n G h e i j n . Van de 104 steden waren er in 1914, bij het begin van den oorlog, 90 gereproduceerd, waarvan er 27 in Frankrijk, 2 in Duitschland en 2 in het groothertogdom Luxemburg liggen. Van de 14 nog niet vermenigvuldigde liggen er 4 in Frankrijk. De belgische uitgaaf is steeds in tweevoud, eene zuivere reproductie en een blauwdruk, waarop alle merkwaardige gebouwen enz. zijn aangegeven, terwijl een tekst bij elke kaart de topografische geschiedenis der stad behandelt.

Van 1916 tot 1918 zijn door de firma Martinus Nijhoff te 's Gravenhage 73 plattegronden gereproduceerd. Deze firma heeft een teekenaar naar Simancas gezonden, welke aldaar die, waarvan in Nederland geen kopieën aanwezig zijn, nateekende. De geheele uitgave kwam in 1923 gereed en verscheen onder den titel *Nederlandsche steden in de 16e eeuw, Plattegronden door J a c o b v a n D e v e n t e r , 111 teekeningen en 97 cartons in facsimile, met een inleiding van R. F r u i n ('s Grav. 1916-23).*

Ramaer

[Dever, Reinier]

DEVER (Reinier) of die E v e r , ridder, woonde omstreeks 1350 in de heerlijkheid Lisse, waar hij een woning had, die men naar hem Dever noemde. Zijn voorzaten waren reeds ten tijde van graaf Floris V te Lisse gevestigd. In 1370 droeg Reinier Dever het huis met 5 morgen land aan den graaf van Blois, heer van Schoonhoven en van den Goude, als erfleen op. Hij moet een dochter aan zekeren v a n H a e f t e n uitgehuwelijkt hebben, wijl G i s b e r t v a n H a e f t e n in 1417 met de woning van Reinier Dever, zijn grootvader, beleend wordt. Later kwam het huis aan de Mathenesses, in de 18de eeuw aan de Heeremans. Het is sedert de 16de eeuw een torenruïne.

Zie: Archief Surenburg (Westf.); *Het huis Dever en de heerlijkheid Lisse in Leidsch Jaarboek 1922.*

Kleijntjens

[Diericx, Catharina]

DIERICX (Catharina), begijntje uit Delft, die 1577 te Mechelen verbleef en overleed, liet een som na van 800 gulden om eene studiebeurs te stichten in het college van den H. Geest te Leuven. Door de troebele tijden was er weldra slechts 300 gulden over, zoodat 1612 een overeenkomst gesloten werd met hare erfgenamen. Thans schijnt de beurs geheel te niet te zijn.

Zie: V a l . A n d r e a s , *Fasti acad.* (Lov. 1650) 294; *Analectes hist. eccl. Belg.* XVII (1881), 294.

Fruytier

[Diest, Arnoldus de of van]

DIEST (Arnoldus de of van), wijbisschop van Jan van Arkel, bisschop van Luik, met den titel van Capitoliade, komt de eerste maal voor in 1371, toen hij te Averbode een altaar wijdde. 13 Sept. 1368 komt een fr. Arnoldus de Diest voor als gardiaan der Minderbroeders in den Bosch. Waarschijnlijk behoorde hij tot de orde der Dominikanen, wanneer hij dezelfde persoon is als

Arnoldus Capitoliadensis, die in het bisdom Straatsburg wijdingen verrichtte. 1 Nov. 1378 verleende Arnoldus bisschop van Capitolina een aflaat voor de vereerders van het beeld van O.L. Vrouw in de abdij Gravendal O. Cist. bij Asperden, Kleef. Slechts één wijding is van hem bekend in het gebied van het bisdom Luik, dat thans tot Nederland behoort. 18 Juni 1390 wijdde hij de schipperskapel van Sint Jan Baptist te Venlo. 30 Sept. werd de bisschop van Utrecht bij de degradatie van den Franciscaan Jacobus van Gulik, die zich onwettig tot bisschop had laten wijden, bijgestaan door vijf wijbisschoppen, waaronder Arnoldus, bisschop van Capitoliaide.

2 Maart 1403 had Arnoldus een opvolger als bisschop van Capitoliaide. Als wijbisschop in Kamerijk, zooals Habets beweert, komt hij niet voor.

Zie: Habets, *Gesch. bisdom Roermond* I, 243; Eubel, *Hierarchia Cath.* I, 196; Scholten, *Das Cistercienserinnen-Kloster Grafenthal oder Vallis comitis* (Kleve 1899) I, 19, II, 188 no. 233; *Revue Bénédictine* XXIX (1912), 325-327 XXX, 313; *De valsche wijbisschop J.v. Gulik in Archief aartsb. Utrecht* XXIV, 186-214.

Fruytier

[Diest, Johannes van]

DIEST (Johannes van), bisschop van Samland en daarna van Lubeck, monnik der orde van de Minderbroeders, kapelaan, raad en gunsteling van den roomsch-koning Willem II, overl. omstreeks 1260; hij behoorde waarschijnlijk tot de familie der heeren van Diest. Arnold, heer van Diest, was de trouwe wapengenoot van graaf Willem II op al zijn tochten. Coppens' *Kerkgesch.* plaatst Jan van Diest ouder de wijbisschoppen van Utrecht. Slechts zelden verrichtte hij wijdingen in ons land. Door de gunst van den graaf werd hij benoemd tot bisschop van Samland, Sambiensis, 1252. Hij verbleef zelden in zijn diocees, misschien wel wegens moeilijkheden met de deutsche orde, maar was meestal aan het hof van den hollandschen graaf. De 'episcopus Sambiensis', vermeld door Coppens als wijbisschop na Jan van Diest, is wel dezelfde persoon. Eubel vermeldt nog onder de wijbisschoppen van Utrecht Hermannus Sambiensis 1275, die echter nooit in ons land verbleef en verward is met Joannes. Door paus Innocentius IV werd aan J. van Diest en Willem van Eijk, O. Praed, gelast het kruis te prediken, om graaf Willem, gekozen tot Roomsche-Koning, te steunen in den oorlog tegen den geëxcommuniceerden keizer Frederik II, 1249, 1253, 16 Feb. 1254. Hij ontving niet alleen dit bevel voor Duitschland, maar voor al de landen, waar de dietsche taal gesproken werd. Bovendien ontving hij van den Paus buitengewone volmachten om dispensatiën te verleen. 1252 verleende de bisschop van Samland als prediker van het H. kruis en medewerker van Henricus, verkozen bisschop van Utrecht, een aflaat ten gunste van de abdij Koningsveld bij Delft (v.d. Bergh, *Oorkondenb. v. Holland en Zeeland* I, No. 581). De Fremery, *Supplement oorkondenb. v. Holland en Zeeland* No. 127 vermeldt een oorkonde, waarbij hij eenzelfde gunst geeft aan het begijnhof te 's Gravenzande, 1255. Hij wordt daar genoemd 'Johannes episcopus Lubicensis, cooperator venerandi patris domini Traject. episcopi in spiritualibus.' Hij was van het bisdom Samland overgeplaatst naar Lubeck, 4 Maart 1254, echter niet zonder eenige moeilijkheden, omdat de bisschop van Pruisen, Albertus, in het bezit was der inkomsten van dit bisdom. Te voren reeds, 1252, had hij te 's Gravenzande op het begijnhof het groote altaar en het kerkhof gewijd. Onder de bijzondere huwelijksdispensatiën, welke hij met pauselijke toestemming mocht verleen, vermelden wij eene aan den

heer van Strin (Strijen), bisdom Utrecht, aan den heer Godfried van Perwes, bloedverwant des koning, en aan Thileman van Roermond.

13 Febr. 1355 was de bisschop met den Roomsch-Koning te Spiers. Na den dood van den vorst, 28 Juni 1256, werd hij bij diens opvolger, Richard van Engeland, geroepen en werkte hij om den nieuwen Roomsch-Koning in Duitschland te doen erkennen. Bisschop Johannes van Diest deed afstand van zijn bisdom 21 Sept. 1259 en overleed te Essen 1260 (*Archiv Schleswig-Holst.*, Lauenb. 1834, II, 289-295).

Zie: Eubel, *Hierarch. Cath.* I, 325, 455; van den Bergh, *Oorkondenboek van Holland en Zeeland* I. 581, 612; *Bijdr. bisd. Haarlem* XXV, 360, XXVI (1901), 382; Meerman, *Geschiedenis van graaf Willem van Holland, Roomsche Koning* ('s Grav. 1783-97) 4e deel; Wadding, *Annales Minor. Sbaralea, Bullarium Franciscanum* en andere schrijvers aangehaald in J.F. Böhmér, *Regesta Imperii* V, 1198-1272 (Insbr. 1901) No. 5047, 5221, 56, 5349, 51b, 55, 8105, 69, 8287, 8308, 09, 8570, 95, 8609, 40, 64, 87-95, 8703, 6, 51, 64, 11617.

Fruytier

[Dietrich, Diederik]

DIETRICH, Diederik, frankisch graaf in Friesland, misschien dezelfde, die in 791 onder Karel den Groote aan den Donau, 793 in Rüstingen tegen de Saksen vocht.

Zie: Jaekel, *Die Grafen von Mittelfriesland*, 9, ff.

Blok

[Dillen, Vincentius Henricus]

DILLEN (Vincentius Henricus), geb. te Moll 1758, professor der theologie te Leuven, deken van het kapittel te Roermond, groot-ridder der Christusorde, overleed te Krems bij Weenen 21 Apr. 1845. 1778 behaalde Vinc. D. bij de promotie der filosofie als student van den Borch de 18de plaats van 133. De studie der theologie volgde hij als student in het hollandsch college den Hoogen Heuvel. Hij was een der bekendste aanhangers van het Josephisme en een volger der onrechtmatige decreten van de regeering. 1788 werd hij benoemd tot professor der theologie, met tijdelijke schorsing, totdat hij van zijn collega's 30 Juni 1788 den titel van licentiaat verkreeg, terwijl de theologische faculteit verstrooid was (vgl. *Wekelijks nieuws uyt Loven* VII, 1788, 2). Hij was ook als baccalaureus professor aan het séminaire général van Josef II en gaf de grieksche lessen en de lessen in het Nieuw Testament. Tijdens een bezoek van keizer Jozef II aan Leuven was hij diens bijzondere gunsteling. Na den uittocht der professoren van de universiteit, die zich bleven verzetten tegen de dwangmiddelen van den Keizer, werd Dillen door de regeering aangesteld als bestuurder van de pedagogie Het Verken en 1 Oct. 1788 van het college van den H. geest. 2 Nov. kwamen de studenten in opstand. Soldaten werden gezonden om de orde te herstellen en eenige studenten gevangen te zetten. Den volgenden dag waren alle leerlingen gevlucht. Door den voortgang der brabantische revolutie was Dillen genoodzaakt te vluchten. Hij nam de wijk naar Frankrijk en verkreeg 1791 den graad van licentiaat in de rechten aan de universiteit te Reims. Met de Oostenrijkers keerde Dillen naar de Nederlanden weer. 15 Sept. 1791 werd hij door de regeering benoemd tot deken van het kapittel van Roermond en gegradueerd kanunnik. Hij komt voor op de lijst der emigranten 1 Aug. 1796 als afwezig te Roermond sinds den intocht der Franschen Hij vluchtte naar Oostenrijk, waar hij rijkelijk van kerkelijke beneficies werd voorzien.

Een geschilderd portret van Dillen, bewaard te Krems, vindt men afgebeeld in:
Bulletin du cercle archéologique lit. et hist. de Malines, IV, 1889.
Zie: Kerstens, *Journal histor.* XII, 95-96;

Verhagen, *Les 50 dern. années de l'ancienne université de Louvain* 355, 417, 392, 344; *Analectes hist. eccl. Belg.* XXI (1888), 294-95; Habets, *Geschied. bisdom Roermond* III, 128.

Fruytier

[Disselburg, Dirck Adriaensz. van]

DISSELBURG (Dirck Adriaensz. van) gaf in de 17e eeuw een psalmbundel uit, waarvan de liederen, met behoud van den volledigen prozatekst, door kleine invoegingen en veranderingen zóó gewijzigd waren, dat ze geschikt werden voor de bestaande zangwijze; wat van zijn hand bijgevoegd was, werd met een andere letter gedrukt, zoodat de oorspronkelijke tekst er gemakkelijk in terug te vinden was. In de voorrede, die 'Delft 29 Dec. 1663' onderteekend was, stelde hij zich voor iets beters dan zijn voorgangers geleverd te hebben. De bundel werd te Delft bij Anth. van Heusden in 1666 uitgegeven als *De CL Text-Psalmen des konincklijcken Prophete Davids*. Een jaar later 13 Sept. 1667 werd Dirck Arrisse Disselburgh als 'Bouckvercooper' in het register van het delftsche St. Lucasgilde aangeteekend.

Zijn portret in miniatuur door A. van Halen komt voor in het Panpoeticon Batavum, 's Rijksmuseum te Amsterdam.

Zie: F.D.O. Obreen, *Archief voor Nederl. Kunstgeschiedenis* I (Rott. 1877-78), 73.

Ruys

[Dobbe, Johannes]

DOBBE (Johannes), Dobbius, geb. te 's Gravenhage omstr. 1640 uit remonstrantsche ouders, overl. 10 Oct. 1711, leerde in zijne jeugd het timmervak. Op twintigjarigen leeftijd ging hij tot den katholieken godsdienst over en begon de latijnsche taal te leeren op aanraden van pastoor C e s a r e u s , die zijn aanleg en studielust aanmoedigde en steunde. Na twee jaren was hij zoover gevorderd, dat hij te Leuven aan de universiteit de studie der filosofie begon en vervolgens der theologie, waarin hij den graad van baccalaureus behaalde. Na 8 jaren studie werd hij priester gewijd en aanstonds naar den Haag gezonden, om pastoor Caesareus in de Juffrouw-Idastraat bij te staan. Destijds heerschte een besmettelijke ziekte in de stad. Dobbe bezocht en bediende onvermoeid de talrijke slachtoffers, tot hij zelf werd aangetast. Hij genas en werd 1674 belast met de zielzorg te Zoeterwoude; na aldaar vijf jaar gearbeid te hebben, werd hij verplaatst naar Leiden, waar hij 24 Juli 1676 aankwam. Niettegenstaande hij van het begin van zijn verblijf af aangetast werd door een aanhoudende koorts, was hij ijverig werkzaam voor zijne statie. Hij verplaatste het bedehuis, dat men niet meer in huur kon verkrijgen, en richtte in het huis de Kachel een nieuwe en voor dien tijd van vervolging zeer doelmatige schuilkerk in voor de aangroeiende parochie. 1679 verkreeg hij om zijn voortdurende ongesteldheid zijne overplaatsing naar Zwolle, waar hij slechts twee jaren werkzaam was. Eene lasterlijke beschuldiging tegen hem ingebracht in zijn bijzijn, trof hem zoo diep, dat hij besloot de wereld vaarwel te zeggen. Hij trad in de orde der Karthuizers in het klooster te Wedderen bij Coesfeld, 1682, en ontving den naam van Pater H u g o . Om zijn voorbeeldig leven werd hij tot vicaris aangesteld en 1691 tot prior van het klooster te Xanten (niet te Kalkar zooals ten onrechte wordt opgegeven in *Hist. ep. Ultr.* I, 477). Op de pastorij te Zoeterwoude bewaart men nog een Madonna-relief, waarschijnlijk afkomstig van Dobbe, geschonken aan zijne

twee nichten, dochters zijner zuster Engelberta, gehuwd met Henr. van der Salm, die beiden katholiek werden, of aan een zijner vroegere parochianen.

Zie: *Bijdragen bisdom Haarlem* V (1877), 179-192; VI (1878), 218-226; VII (1879),

335-339; *Katholiek CVXII* (1900), 229; A. R ä s s , *Die Convertiten seit der Reformation* (Trib. 1880) XIII, 179-191.

Fruytier

[Dobessen, Petrus]

DOBESSEN (Petrus), gedoopt te Amsterdam 5 Mrt. 1659, overl. te Minderhout 3 Nov. 1732, behoorde tot een geslacht dat aan aanzienlijke families van Amsterdam vermaagschap was. Hij trad in de orde van Premonstreit in de abdij St. Michiel te Antwerpen, werd 15 Aug. 1679 geprofest en 1683 priester gewijd. Bekend onder den kloosternaam *W i l h e l m u s*, werd hij eerst kapelaan te Deurne en Borgerhout en daarna in Minderhout. Daarop keerde hij terug in de abdij en werd om zijne welsprekendheid aangesteld als predikant der abdijskerk. Het necroloog verzekert, dat hij met toestemming van den abt werkzaam was als pastoor-missionaris, eerst te Beemster en dan te Wassenaar, gedurende 18 jaar. In Wassenaar werd hij, nadat sinds 1680 de plaats onvervuld was gebleven, om des vredes wille 1707 toegelaten. Het gezegde van het necroloog 'orthodoxam doctrinam ovibus anteposuisset' kan betwijfeld worden. Petrus Dobesse teekende 1701 als pastoor van Beemster het bekende adres ten gunste van *C o d d e* (*Batavia Sacr.* II, 520). Petrus D. pastoor te Wassenaar met bewillinge der Cleresei verklaarde 8 Febr. 1710 bij een bezoek aan *v a n H e u s s e n*, den vicaris *D a m e n*, door den Paus aangesteld, niet te willen erkennen, maar de bevelen te volgen van het kapittel (*Bijdr. Haarlem X*, 389). Wegens ziekte, aldus het necroloog, keerde P. Dobessen naar de Zuidelijke Nederlanden terug en werd rector van een beneficie te Beirs en daarna pastoor te Minderhout, waar hij overleed.

Zie: *Graf- en gedenksch. prov. Antw.* IV, 157; *Bijdr. bisdom Haarlem V*, 181; *Historia episc. Ultraj.* 493.

Fruytier

[Dodo, Zalige]

DODO (Zalige), een Fries, kloosterling van de abdij Mariëngaard, overleed 30 Maart 1231. Dodo was gehuwd, doch begaf zich in het klooster Mariëngaard, terwijl zijne vrouw in het naburige Bethlehem intrad met zijne moeder.

Na eenige jaren onder de leiding van den zaligen Siardus, abt, in het klooster te hebben verbleven, bouwde deze op zijn wensch eene kluis voor den heiligen kloosterling te Bakkeveen op de grens van Drente, waar Mariëngaarde in het veen een uithof had opgericht. Hier ving Dodo een leven aan van buitengewone versterving en beschouwend gebed. Spoedig was zijn verblijf een toevlucht van velen, die zich in zijn gebeden kwamen aanbevelen. Hij kreeg nu verlof zich te vestigen bij de Mariakapel in Haskerland in het eenzame bosch, waarheen hij zich Nov. 1225 of 26 begaf. Doch ook hier kwam men hem opzoeken en werden velen op zijn gebed op wonderlijke wijze geholpen. Hij verliet zelf zijne kluis om zijne landgenooten af te schrikken van haat en wederwraak, en hielp dit heidensch misbruik van vergeldingsrecht uitroeien. De kluisenaar, na jaren van boetedoening en buitengewone versterving, kwam om het leven, terwijl hij in gebed was verzonken in de oude kapel, die plotseling instortte en hem onder puin begroef.

De tijdgenoot van Dodo, Thomas Cantempratensis, vermeldt den kluisenaar van Haske. Ten onrechte schijnt dus de predikheer *C h o q u e t i u s* in *De Heyligen ende salighe in Nederlandt van het oorden der Predickheere* (Antw. 1644) Dodo tot zijn orde te rekenen. De schrijvers der orde van St. Norbertus, v.d. *S t e r r e*,

Craywinkel, le Paige, v. Herdegom enz., vermelden het heilig leven van Dodo. Op zijn graf werd een Norbertijnerklooster en kerk gebouwd, O.L. Vrouw Rosendaal te Haske. Ook te Bak-

keveen werd hij vereerd. De spaansche Norbertijnen vierden zijn feest reeds 1636 met kerkelijk officie op 30 Mrt. Zijn leven, bewaard in een handschrift door de kanunniken van St. Salvator te Utrecht en bij de Karthuizers te Keulen, is uitgegeven en behandeld in *Acta Sanctorum* Mart. III, 850-852 (I ed.). Daarnaar bewerkte J.A.F. Kronenburg de levensschets van den Z. Dodo in *Neerlands heiligen in de middeleeuwen* III, 146-154.

Fruytier

[Doens, Vincent]

DOENS (Vincent), geb. te St. Laureins bij Aardenburg, overl. te Lisseweghe 29 April 1569, was monnik der Bernardijnerabdij ter Doest bij Lisseweghe. Hij bestuurde de uitgestrekte goederen der abdij gelegen in Zuid-Beveland en was tevens pastoor van Krabbendijke, parochie zijner abdij, toen hij door zijne medebroeders tot abt werd gekozen 1559. Ter Doest was zeer verarmd, omdat zijne meeste bezittingen in Zeeland veel geleden hadden door de overstromingen, die zelfs een deel der eigendommen hadden verzwolgen. Nauwelijks had abt Vincentius het bestuur in handen of hij vernam met ontzetting, dat zijne abdij was ingelijfd bij het nieuw opgerichte bisdom van Brugge en dat hij de laatste abt van ter Doest zou zijn. Hij begreep, dat dit de ondergang van zijn klooster moest worden. Weinig is van den laatsten abt van ter Doest opgeteekend. Onder zijn toezicht stonden de vrouwenabdiën Waterlooserve bij Domburg en Bethlehem bij Elkerzee. 10 Maart 1564 zat hij, met heer Jeronimus van Serooskerke, de keus voor van een nieuwe abdis te Bethlehem en verzond een verslag over de keuze aan de landvoogdes Margaretha. De *Chronique de Ter Doest* (Brugge 1845) 28 en ook *Hollebeker* vermelden 30 Maart als den sterfdag van abt Vincent Doens; het necroloog der abdij in handschrift op de stadsbibliotheek te Brugge: 29 April.

Zie: L.v. Hollebeker, *Lisseweghe son égtise el son abbaye* (Bruges 1863), 174; Gripink, *Register op de parochiën* (Amst. 1914) *Zuid-beveland*, 81; A.v. Lommel, *Eene abdiskeuze te Bethlehem bij Elkerzee in Zeeland in Dietsche Warande* IX (1871), 552-559.

Fruytier

[Does, Adriaen van der (1)]

DOES (Adriaen van der) (1), zoon van Adriaen die te 's Gravenhage woonde en wiens gade Digna of Dymna Goudt als weduwe aldaar in 1559 overleed en in de St. Jacobskerk 5 Maart 1559 werd overluid.

Hijzelf woonde te Rotterdam, was dijkgraaf en baljuw van Delfland en Schieland en behoorde tot de personen, die in 1567 voor commissarissen van den Hove zijn gedagvaard en gecompareerd tot aflegging van den vereischten eed van trouw aan den koning. Als nauw verwant aan Janus Dousa was hij 22 Sept. 1566 onder de getuigen bij diens huwelijkscontract met Elisabeth van Zuylen van de Haer. Wanneer hij overleed is tot heden niet bekend. Hij huwde met zijn nicht Maria van Borselen, dochter van Nicolaes Jacobsz. van B. en van Elisabeth van der Does. Uit dit huwelijk sproten drie dochters: Maria, echtgenoot van Jan van Gelmen (hofmeester van Willem Lumey graaf van der Marck), Josina, nontee Leeuwenhorst, en Digna van der Does.

Zie: d'Yvoy van M. en Beeldsnijder, *Verb. en Smeekschr. der Ned. Edelen*, 74 (zijn handt. op pl. 2 no. 106); *Jaarb. Ned. Adel* V, 92 (*Genealogie van*

der Does door C.J. Polvliet); M.G. Wildeman, *Rentm. reken. Gr. Kerk 's Grav.*
1557-67.
Regt

[Does, Adriaan van der (2)]

DOES (Adriaan van der) (2), geb. te Gouda 10 April 1686, daar overleden 28 Mei 1749, zoon van Jan (6) (kol. 430) en van Elisabeth van der Dussen. Hij was raad en schepen van Gouda, hoogheemraad van Schieland, ontvanger van de convooyen en licenten, landdrost enz. In het gemeente-museum te Gouda bewaart men eenige curiositeiten van hem, o.a. een stamboom met de 8 kwartieren van hem en zijn vrouw.

Hij huwde te Gouda 20 Sept. 1712 met Catharina de Grande, geb. ald. 6 Aug. 1688, dochter van Matthijs, burgemeester van Gouda, en van Sybilla Verswaen. Zij wonnen 9 kinderen, waarvan Adriaan (3) (kol. 409) en Bruno (kol. 410) hierna volgen. De oudste dochter, Sybille Elisabeth, huwde met den generaal majoor der cavalerie Maarten Jan Louis Kip; een andere dochter, Catharina Maria, huwde Ds. Jan Willem de Blanche, predikant, laatst te Kampen.

Zie: *Jaarb. Ned. Adel* V, 41, 42; *Mdbl. Ned. Leeuw*, XXVIII, 311, XXXVI, 319.

Regt

[Does, Adriaan van der (3)]

DOES (Adriaan van der) (3), geb. te Gouda 6 Dec. 1718, overl. aldaar 16 Febr. 1784; zoon van Adriaan (2) hiervóór en van C. de Grande.

Hij ging in zeedienst en was kapitein-ter-zee, toen hij in 1750 met het fregat 'de Dolphijn' door prins Willem IV naar de Middell. zee werd gezonden om den vrede met Algiers en Tripoli te bevestigen, waarin hij naar wensch slaagde. In 1755 zeilde hij opnieuw naar de Middell. Zee en was kapitein op de 'Meermin' met 24 stukken onder het eskader van den schout-bij-nacht H.J. Boudaan. In 1768 voerde hij het bevel op de 'Beverwijk' met 36 stukken en was toen onder het eskader van den vice-admiraal Roemer Vlaccq, dat naar Marokko en Tunis werd gezonden om geschenken aan te bieden en gerezen geschillen uit den weg te ruimen. Den 3en October 1776 werd van der Does bevorderd tot schout-bij-nacht ter Admiraliteit van Amsterdam. Hij huwde met Hester Kip (1722-75), dochter van Mr. Abraham en van Hester Wierds; kinderen zijn uit dezen echt niet voortgekomen.

Zie: de Jonge, *Gesch. Ned. Zeew.* V, 290, 291, 299, 377; *Jaarb. Ned. Adel*, V, 42; *Mdbl. Ned. Leeuw* XXVIII, 311.

Regt

[Does, Anthonie van der]

DOES (Anthonie van der), soms verkeerd Aart of Arnold genoemd, wordt verondersteld in 1610 te 's Gravenhage te zijn geboren. Hij was een vrij goed plaatsnijder, vermoedelijk een leerling van Paul Pontius, doch hij evenaarde alsdan zijn meester niet. Het meest vervaardigde hij portretten, doch ook wel andere prenten, die alle door Kramm worden vermeld. Hij is in 1680 overleden. Indien hij de broeder van den schilder Jacob is geweest, dan was hij de zoon van Simon, secr. der Assurantiekamer te Amsterdam, en van Beatrix Anselmo. Daar deze ouders 13 Dec. 1616 te Amsterdam gehuwd zijn, kan hij dan echter niet in 1610 zijn geboren en zal zijn doopacte te Amsterdam gezocht moeten worden.

Zie: Kramm, *Lev. en Werk. der Kunstschilders*; Immerzeel, *Leven en Werken der Kunstschilders*; *Jaarb. Ned. Adel* V, 82; de Chalmot, *Biogr. Wdb.*; *Nouv. Biogr. Génér.*

Regt

[Does, Bartholomeus van der]

DOES (Bartholomeus van der), overleden te Dordrecht 1484, zoon van Philips (kol. 435) en van Arendina van Roosendael. Hij was heer van Heerjansdam, daarmee verlijd 5 Nov. 1445 bij doode zijns vaders; hij zegelt in 1454 met een leeuw. Hij wordt een welgeboren man

genoemd in de hooge vierschaar van Zuid-Holland te Dordrecht van Philips de Goede, is dijkgraaf van de Zwijndrechtsche Waard, woont in 1456 te Dordrecht, is in dienst van keizer Maximiliaan, die hem tot ridder slaat, en sterft in hoogen ouderdom te Dordrecht. Hij is tweemaal gehuwd geweest; eerst met Ida van Muylwyck, dochter van Jan en van Cornelia Samencoper en daarna met een ons onbekende vrouw. Uit het eerste huwelijk sproten Anna (of Ida), de echtgenoot van Mr. Jan Verboom, schepen te Dordrecht en kamerling van hertog Karel; voorts Elisabeth, overl. 1487, echtgenoot van Tielman Oem Jacobsz., schepen te Dordrecht, die als weduwnaar naar Rome en Jeruzalem reisde, priester en kanunnik in de Grootte Kerk te Dordrecht werd en in 1503 overleed. Uit het tweede huwelijk sproten Philips, heer van Heerjansdam, en Bartholomeus, die in 1532 als priester te Dordrecht wordt vermeld.

Zie: *Jaarb. Ned. Adel* V, 106; Balen, *Beschr. van Dordrecht*, 1175, 1176; *Ned. Leeuw* XVII, 97; J.W. Regt, *Beschr. Zwijndr. Waard*, etc. bl. 89; *Alg. Ned. Familieblad* XIII, 155.

Regt

[Does, Bruno van der]

DOES (Bruno van der), geb. te Gouda 18 Dec. 1715, overl. aldaar 21 Sept. 1791; zoon van Adriaan (2) (kol. 409) en van Catharina de Grande; broeder van den schout-bij-nacht Adriaan (3) (kol. 409).

Bruno was heer van het huis ter Does en werd in 1739 student te Utrecht. Na de voleindiging zijner studiën werd hij baljuw van het Land van Altena, raad en burgemeester van Gouda, hoogheemraad van Schieland, dijkgraaf van de Krimpenerwaard en 22 April 1755 wegens Gouda lid van gecommitt. raden ter Admiraliteit van Amsterdam. Van hem worden op het gemeente-museum te Gouda eenige curiositeiten bewaard, o.a. een wapenbord met zijn 8 kwartieren.

Hij huwde te Amsterdam 8 Juni 1755 Helena Maria le Candelle (geb. 25 Maart 1732, overl. te 's Gravenhage 30 Juli 1780), uit welk huwelijk vier kinderen zijn geboren, o.a. Adriaan Jacob (1756-1830) raad en maire van Gouda, en Bruno Josias van der Does (1757-1837), eerst lid der vroedschap te Gorinchem, daarna schout van Stein en Reeuwijk. Hij bezat te Reeuwijk de buitenplaats 'Doesrust', vroeger 'Kantwijk'; deze stond ter plaatse van den tegenwoordigen korenmolen.

Zie: *Jaarb. Ned. Adel*, V, 43; *Alg. Ned. Fam. bl.* I, no. 97, bl. 6; id. XIV, 272-276; *Navorscher* LV (1905), 648; *Ned. Leeuw* XXXVI, 319.

Regt

[Does, Cornelis van der (1)]

DOES (Cornelis van der) (1), geb. te Gorinchem 22 Maart 1654, overl. slot Loevestein 9 Nov. 1722; zoon van Hendrik (3) (kol. 420) en van Cornelia Reynst.

Hij begaf zich in militairen dienst, werd kapitein en was als zoodanig tusschen 1684 en 1693 te Hulst in garnizoen; later, luit.-kolonel geworden, was hij in 1718 commandant van het slot Loevestein, waar hij overleed; hij werd te Gorinchem begraven.

Hij huwde te Hulst 2 Dec. 1684 met Barbara van Erckel, dochter van Cornelis, burgemeester van Hulst, en van Anna van Steenberch. Zij werd te Hulst begraven 25 Nov. 1693 en had haar man 6 kinderen geschonken. Een zoon

Hendrik (5) volgt (kol. 421). Een dochter Wilhelmina huwde in 1712 met Jan van der Does, zoon van Hendrik (4) (kol. 121) en van C. van Alderwerelt.
Zie: *Jaarb. Ned. Adel*, V, 67; *Alg. Ned.*

Fambl. XV, 61, 62; Navorscher, 1895, 302; van Dam v. Brakel, Oorspr. van Loevestein enz.

Regt

[Does, Cornelis van der (2)]

DOES (Cornelis van der) (2), geb. te Gorinchem 25 Dec. 1690, overl. aldaar 6 Juni 1777; zoon van Hendrik (4) (kol. 421) en van C. van Alderwerelt. Hij was eerst luitenant-ter-zee geweest, maar had die betrekking er aan gegeven om (1724) lid van de gorinchemsche vroedschap te worden. Ofschoon hij twee oudere broeders had, was hem dit gelukt, doordat hij met de dochter van burgemeester Caspar van Hoey was gehuwd. In Januari 1726 werd hij in zijn vaders plaats benoemd tot schout van Gorinchem en landdrost van het land van Arkel en weinige maanden later, in Juli, in plaats van den overleden Johan Schilthouwer, lid van de Admiraliteit op de Maze (opnieuw 1734, 1758).

Hij was 9 Dec. 1727 met 8 anderen de oprichters van het gezelschap 'den Negenden', bestaande uit leden van de vroedschap en dat zich ten doel stelde 'de behartiging van de belangen der stad Gorinchem en in 't algemeen van het Land van Arkel'. De bijzondere reden was om de verbonden leden het grootst mogelijke aandeel aan de beneficiën der regeering in stad en lande te verzekeren. Zeven jaar lang was het gezelschap 'den Negenden' in Gorinchem oppermachtig en verdeelde de ambten en vette posten naar eigen genoegen. Toen keerde het blaadje. 20 Febr. 1734 wisten de uitgesloten vroedschappen een nieuwe combinatie te vormen, die met elkaar 'de Correspondentie' ondertekenden. Bij de toen uitgeslotenen was ook Cornelis van der Does, behoorende tot de partij der van Hoey's. Wel waren voor hen de deuren van het raadhuis niet gesloten, maar niet verder geopend dan voor figuranten noodig was. Bij dit alles bleef voor v.d. Does nog ééne lichtzijde. Was hij in Januari 1726 tot schout van G. aangesteld door de Rekenkamer der Domeinen, in Maart 1728 werd deze Rekenkamer opgeheven en kwam het schoutambt ter beschikking der Staten v. Holland. Den 11en Aug. 1729 nu werd C.v.d.D. door H.E.G.M. als schout gecontinueerd 'tot wederseggens toe', d.i. levenslang.

Hij huwde 22 Maart 1717 te Gorinchem met Cornelia Jacoba van Hoey, geb. 16 Juli 1691, en overl. aldaar 21 Juli 1762; dochter van Caspar en van Cornelia van der Esch. Dit huwelijk was kinderloos.

Zie vooral: Th. Jorissen, *Memoriën van Mr. Diderik van Bleyswijk 22 e.v.*; *Jaarb. Ned. Adel V, 59, 60.*

Regt

[Does, Dirk of Diederik van der (1)]

DOES (Dirk of Diederik van der) (1), zoon van Maurijn (1) (kol. 432) en van Florentina (?) van Mijnden. Hij, heer van het slot ter Does, koopt Dinsdags na onzer Vrouwendag in Sept. 1319 van de kinderen van Jan van Meerburch 2 morgen lands in Leiderdorp, belend ten Z. aan Hugo van Zwieten, ten N. aan Herman v. Heemstede, ten O. aan Costijn van der Does en ten W. aan Dirk zelf (zie dezen brief in *Jaarb. Ned. Adel V, 28*; deze 2 morgen zullen later bij zijn nakomelingen nog worden vermeld).

Dirk v.d. Does komt voor in drie verschillende verlijfbrieven, van 1319, 1321 en 1322, betreffende zekere landen en woninge, mitsgaders 'de Venne' op de Doeswetering gelegen, door Dirk aan zijn wettige huisvrouw Joffr. Clementia

van Zanthorst met bewilliging van den leenheer tot haar rechte lijftocht en duwarie gemaakt (aldus D o u s a ; de brief van 1322 des Vrijdags na beloken Paschen 1322, is afgedrukt in *Jaarb. Ned. Adel* V, 29). Dirk komt ook voor

in een brief van 1326. Deze brief, o.a. bezegeld door Dirk van der Does, Jan van Zyll, ridder, en Henrik van Zanthorst, zwager van Dirk, behelst een contract tusschen graaf Willen III en Dirk Maurijnsz van der Does over de voogdij van Wouter van Mijnden's onmondige kinderen. Dirk, die Wouter zijn oom noemt, was de oudste en naaste afstammeling van Amelis van Mijnden (zie twee stukken over deze zaak bij van Mieris, *Groot Ch. boek*, op 15 Dec. 1326). Toen Hendrik van Zanthorst in 1327 Machteld van Outshoorn Dirksdr. huwde, was bij de huwel. voorw. (Woensdag na St. Gregoriusdag 1326 d.i. 18 Maart 1327) Dirk van der Does als borg en bloedverwant van den tamelijk berooiden bruidegom tegenwoordig. Dirk van Outshoorn neemt de schuld van 110 pond holl. tot zijn last, die zijn behuwdzoon H.v.Z. ter zake van jkvr. Clementia van Z. zijns zusters medegave aan Dirk van der Does, zijn zwager voorsz., jaarlijks gehouden was uit te reiken.

Dirk, schildknaap, zal in 1319 gehuwd zijn. Zijn vrouw, Clementia van Zanthorst, was Philips van Z.'s eenige nagelaten dochter, naast 4 zoons: Philips, Hendrik, Dirk en Simon, allen gewonnen bij Lisebeth, zooals blijkt uit een magescheid, tusschen weduwe en kinderen gepasseerd (zie v. Mieris, *a.w.* op 26 Dec. 1316).

Zij wonnen drie kinderen, t.w. Maurijn (2) (kol. 432), Lisebeth van der Does (in 1362 kinderloos overleden, na in 1347 te zijn gehuwd met heer Jacob van Woude Jacobsz., ridder; deze voerde het volle wapen van Velzen, in goud drie roode ruiten, tocht haar in 70 pond holl. 's jaars staande op de schote te Woude en op de tienden, zoo daar als te Warmond 1347; hij hertrouwde in 1370 en overl. in 1394), Hüge van der Does, gehuwd omstr. 1345 met jkvr. N. Saeyt van der Lee(de). Hij wordt genoemd in een brief van 1346 op St. Martijnsdag in den zomer, waarbij keizerin Margaretha den baljuw van Rijnland, Gerard van Eemskerke, belast H. en zijn erfgenamen te handhaven en in 't rustig bezit te helpen houden tegen sommigen, die hem overlast willen aandoen in zekere leengoederen van voorsz. v.d.D. met rechten aanbestorven, gelegen in Warmonderambacht, geheeten 'Scivenvene'. Dousa, aan wien wij de bijzonderheden aangaande de kinderen ontleenen, teekent bij dit laatste aan: 'uyt zeker oud register in lombards papyre geschreven, waarin men geregistreerd vond sommige brieven die mijn Vrouwe de Keyserinne voornt besegelt heeft sedert die tijd dat de Keyserinne voorsz. uyt den Lande voer, bij Here Matthise van der Burch Rentmr. van Noord Holland'.

Zie: Janus Dousa, *Genealogie van het geslacht van der Does* (h.s. in het archief van het Huis Offem te Noordwijk).

Regt

[Does, Dirk van der (2)]

DOES (Dirk van der) (2), zoon van Hüge (zie op Dirk (1) en van N. Saeyt van der Lee(de), komt voor in het oude francijne register, inhoudende 'de Memoriën van Leyderdorp' in zeker testament van Floris van Raaphorst, bezegeld door Dirk, Arend van Duvenvoerde, Philips van Zanthorst en anderen, 1376 Zondags na Benedictus in de vasten. Hij komt ook voor onder de edelen en welgeboren luyden in Coudekerck in zeker oud register, geteekend XVII R. Hij was anders gewoonlijk woonachtig te Leiderdorp, de woonplaats zoowel van voorouders als nakomelingen, doch had ook een huizinge binnen Leiden, waar hij in de regeering

voorkomt. Volgens *Jaarb. Ned. Adel* V, 84, was hij ridder.

Hij huwde *Lisabeth van Heenvliet*, dochter van *Heynrick's Heeren Dirkszoon v.H.* Dirk tocht haar op St. Mattheusdag 1355, niet lang na het huwelijk, aan de helft van 12 morgen lands in Warmond bij de Zijl en aan 3 morgen in Leiderdorp tusschen de Zijl en de Maarne, en won bij haar vier kinderen, t.w.: *Heer Aernd van der Does* (deken van St. Panraescollege te Leiden, de derde van de eerste institutie af gerekend; hij stierf te Leiden 13 Mei 1427 en zijn geboortedag viel op St. Servatius Biscop); *Heynrik (1)* (zie kol. 419); *Wouter*, deze heeft zijn woonplaats gehad binnen Leiden, dicht nevens de kerk (hier zal 'Lederdorp' moeten worden gelezen); jkvr. *Alijd van der Does*, echtgenoot van *Dirck van Zijll Jansz.*; deze was van de rechte van Zijll's, voerende in rood een gouden arend en tocht zijn vrouw aan zekere leengoederen in Maasland, aan *Gyskins* woning van *Ammers*, 1380; *Alijd*, is tusschen 1429 en 1430 overleden.

Bewerkt naar het hs. van *Janus Dousa*.

Regt

[Does, Dirk van der (3)]

DOES (*Dirk van der*) (3), overl. St. Petersdag ad vincula 1461, zoon van *Heynrik (1)* (kol. 419) en van *Machteld Francken*. Hij staat in 1437 met *Jan v. Woude* als auditeur over de rekening van de abdij van Leeuwenhorst waar zijn verwante vrouwe *Machteld* abdis was. Het jaar te voren had hij te Leiden een kind laten doopen, dat door genoemde abdis op de vonte geheven was en door haar met een zilveren kop tot pillegave was beschonken (blijkens extract uit de rekening van Leeuwenhorst 1436). Dirk had een eigen huis te Leiden in Marendorp; dit was zijn gewoonlijke residentie. Hij was meermalen poortmeester (burgemeester) en schepen te Leiden en werd in 1445 (toen weduwnaar zijnde) op last van hertog *Philips v. Bourgondië* bij provisie in het baljuwschap van Z. Holland gesteld, in de plaats van *Willem van Zaanden*, die voortvluchtig was als medeplichtige bij de poging tot doodslag op *Simon Frederik*, schout van Leiden, in het uitoefenen van zijn officie gedaan. Na den dood zijns vaders (1447) wordt Dirk v.d.D. 26 Febr. 1448 beleend met alle leengoederen en als rechte leenvervolger, t.w. 12 morgen lands in Warmond, de *Ruyschen boomgaard* met 1 morgen en een uiterdijk, benevens 3 morgen lands achter *Jan Neskens boomgaard*, alles in Leiderdorp. De helft van deze leenen uitgezonderd de laatste 3 morgen maakt hij in rechte duwarie en lijftocht aan zijn tweede vrouw *Elisab. v. Mathenesse*. Ondertusschen vergroot hij zijn bezit met verscheidene schoone perceelen, door aankoop verkregen. Bij de boedelscheiding in Dirk's sterfhuis 4 Dec. 1461 staan *Wouter v. Mathenesse*, *Willem Heerman*, *Arend Heerman* en *Albaren van Noorden* als arbiters en doen uitspraak tusschen *Elisab. v. Mathenesse*, Dirks weduwe en haar man's nagelaten kinderen uit voor- en nabed. *Elisabeth* ontvangt den lijftocht van huis en inboedel, benevens 10 engelsche nobelen 's jaars.

Dirk huwde met jkvr. *Machteld Henriksdr. van Outshoorn*; zij overleed op St. Jeroensdag 1439 en werd in de St. Pieterskerk te Leiden begraven. Daarna is hij 30 April 1446 hertrouwd met jkvr. *Lysbeth Adriaansd. v. Mathenesse*, dochter van *Adriaan* en van *Alijd van Spangen*. Zij was nog zeer jong, toen zij met Dirk trouwde (over haar lijftocht is boven reeds gesproken) en overleed in 1469, Vrijdags na Pinksteren.

Er bestond voorheen van dit huisgezin een memorietafel, waarop Dirk met zijn twee vrouwen al hun kinderen en bovendien nog de schoonmoeder Alijd van Spangen voorkwamen (mogelijk is dit hetzelfde schilderij, waarvan sprake is in *Leidsch Jaarb.* 1907 blz. 58, regel 10 v.o.). Uit elk huwelijk sproten 6 kinderen; in zijn weduwnaarstaat had Dirk nog 2 bastaarddochters verwekt, die behoorlijk met zekere lijfrenten op de stad Leiden waren voorzien. De echte kinderen waren: Heynrick; Willem, geh. met jkvr. Heynrick van Poelgeest, dr. van Jan en van Margrite v. Swieten Boudewijnsdr.; Jacob, geh. met Alijd van Zyll; vrouwe Machteld, echtgenoot van Heer Adriaen van Poelgeest, ridder; jkvr. Aeghte, geh. met Simon Frederik, hoogheemraad van Rijnland 1446-65, daarna drossaard van het Land v. Arkel; jkvr. Machteld, overl. te Schoonhoven 1529 en daar begr., echtgenoot van Dirk v. Swieten Willemsz. raad ordin. in het Hof v. Holland. Uit het tweede huwelijk: Adriaan, hoogheemraad v. Rijnland Sept. 1486, rentmeester-generaal der abdij v. Rijnsburg 1481, overl. 25 Febr. 1502, eerst met Elisabeth van Cats (wed. Floris v. Cralingen Gilliszn.), daarna met Geertruyd van Reymerswale (*Leidsch Jaarb.* 1907, 54) geh.; Alyd, religieuse in Leeuwenhorst, op 18-jarigen leeftijd overleden; jkvr. Heynrick, religieuse in Koningsveld buiten Delft; Lysbeth, religieuse in Loosduinen; jkvr. Clara, en jkvr. Margrita.

Bewerkt naar het hs. van Janus Dousa.

Regt

[Does, Dirk van der (4)]

DOES (Dirk van der) (4), overl. 1573. Zijn vader was Hendrik v. der Does, ridder, hoogheemraad van Rijnland, schout van Leiden in 1514, en van 1516-21, overl. 12 April 1523. Deze was eerst niet Adriana van Boschhuysen, daarna met Catharina de Vriese gehuwd. De tweede vrouw, Dirks moeder, overl. 8 Aug. 1554; zij had een halve zuster: jkvr. van Lindenburg, die de moeder was van Dirk Jacobsz. van Montfoort. Dirk's halve broeder was Jacob van der Does (1) medebevelhebber binnen Leiden (kol. 422).

Dirk van der Does komt op de regeeringslijsten der stad Leiden voor als burgemeester 1545, 52, 55, 58 en 61 en woonde later buiten Haarlem, als kastelein op het huis te Kleef. Als invloedrijk man komt hij in 1567 voor op de lijst der personen, die voor commissarissen van den Hove zijn gedagvaard en gecompareerd zijn tot aflegging van den gerequireerden eed van trouw aan den koning. Nochtans vinden wij hem in 1573 onder de verdedigers van Haarlem, waar hem de beide beenen werden afgeschoten, ten gevolge waarvan hij overleed.

Hij was gehuwd met N. van Alveringen, dochter van Zeger, ridder, heer van Hofwegen. Uit dit huwelijk bleef slechts één dochter, Anna van der Does, die de echtgenoot werd van Hendrik de Vos, raad van den prins van Oranje.

Zie: d'Yvoy en Beeldsnijder, *Verb. en Smeekschr. der Ned. Edelen*, 60; *Jaarb. Ned. Adel* V, 87, 88; *Alg. Ned. Fambl.* XI, 27; *Mdbl. Ned. Leeuw*, XXXI, 66.

Regt

[Does, Dirk van der (5)]

DOES (Dirk van der) (5) of Theodorus Dousa werd 3 Nov. 1580 te Utrecht geboren in de huizinge Valckenaer bij de Wittevrouwenbrug, overl. te Utrecht 7 Juni 1663, begr. in

St. Servaas; zoon van den beroemden Jan v.d. Does, of Janus Dousa (2) (kol. 425) en van Elisabeth van Zuylen. Hij was het negende kind. Na het eerste onderwijs van zijn vader ontvangen en zijn letterk. studiën aan de Univ. te Leiden voltooid te hebben, deed hij een groote reis door Duitschland en Polen, maar gaf aan zijn voornemen om ook Constantinopel te bezoeken geen gevolg. Bij zijn terugkomst trad hij in den militairen dienst; hij zal dezelfde zijn die in 1607 de bekrachtiging der eerste wapenschorsing met Spanje naar Lillo overbracht en door den aartsbisschop met een gouden keten beschonken werd. In 1614 en 1615 was hij schepen te Utrecht; daarna baljuw en schout te Rijnsburg, Boskoop etc. geworden, woonde hij met zekerheid te Rijnsburg in 1622 met 7 van zijn hieronder te melden kinderen. In 1632 was hij nog in dit ambt, maar woonde toen te Utrecht. 26 Febr. 1642 werd hij lid van de ridderschap van Utrecht en 4 Aug. van dat jaar tot buitengewoon raad in het hoog provinciaal gerechtshof aangesteld.

Hij werd 6 Juni 1606 heer van Bergestein. Volgens *Alg. Ned. Fambl.* XVI, 431 behoorde dit goed al in Sept. 1566 aan zijn vader Janus Dousa, dus heeft hij het van dezen geërfd. Het werd 23 Sept. 1621 van de leenplichtigheid ontslagen en 26 Dec. d.a.v. tot een vrij goed gemaakt.

Dirk van der Does huwde te Utrecht 25 Febr. 1612 met Geertruyd van Reede, overl. 4 Febr. 1684, begr. in St. Servaas, dochter van Gerard v.R., heer van Nederhorst, en van Mechteld Pennis. Uit dit huwelijk sproten 11 kinderen. Nergens vonden wij deze naar den eisch meegedeeld; wij geven ze hier naar de aanteekeningen van Dirk v.d.D. zelf: Anna (leeft nog 1622, maar is jong overl.); Josina v.d.D., echtgenoot van Henrik van Eede, heer van Woudenberg, ritmeester (hun zoon Johan Frederik, overl. 25 Mei 1707 als predt. te Maarssen, was heer van Bergestein); Mechteld Maria; Maria, staat op de familieaanteekeningen als gehuwd niet de Raedt, maar dit is uitgewischt; Elisabeth, jong (maar na 1622) overl.; Johanna Petronella, als voren; Johan (5) (kol. 430); Elisabeth; Margaretha; Hester; Gerard. Bij Elisabeth, Hester en Gerard staat: jong overl. Dirk van der Does, die de kostbare bibliotheek zijns vaders had geërfd, heeft enkele werken in het licht gegeven, t.w. *Georgii Lagothetae Acropolitae Chronicon Constantinopolitanum, Graece et Latine, notisque illustratum* (Lugd. Bat. 1614, 8°), bewerkt naar een hs., door zijn broeder George uit Pera meegebracht, wel beloofde Dirk v.d.D. in de aanteekeningen op dat werk de uitgave van nog andere hss. door zijn broeder meegebracht, doch die belofte is niet vervuld); *Allocutio super Beka, Heda et Hortensio recusis, ad magnificum virum Gisbertum Lappium a. Waverum, patricium Ultrajectinum*, een lat. gedicht van 53 regels, gedrukt aan het hoofd van de *Successiones Ultrajectinae* van Lambertus Hortensius, in de verzameling van Utr. geschiedschrijvers door Buchelius bijeengebracht, en door G. Lap v. Waveren in 1643 in fol. uitgegeven; *Lusis Imaginis jocosae, sive Echus, a variis Poëtis, variis linguis et numeris exculti* (Utr. 1638, 8°).

Zijn geschilderd portret komt voor op een familiegroep door R. van Antwerpen in het Stedelijk Museum te Leiden.

Zie: Aant. in het archief huize Offem te Noordwijk; *Wapenheraut*, XIII, 250; *Ned. Leeuw*, XXXI, 69, 70; *Alg. Ned. Fambl.* XVI,

431; Burman, *Traject. Erudit.*, 89, 90; Siegenbeek, *Laudat. Jani Dousae*, 151-154; Peerlkamp, *De poëtis lat. Nederl.*, 406, 407; Hora Siccama, *Aant. en Verb. Reg. Journ. Huygens*, p. 65.

Regt

[Does, Frank of Vranck v.d. (1)]

DOES (Frank of Vranck v.d.) (1), overl. 1461, zoon van Heynrik (1) (kol. 419) en van Machteld van Vlaardingen, woonde te Leiden op het Nieuweland op de Hoogewoerd en had een eigen huis op het Rapenburg. Hij was magistraat van Leiden, meermalen poortmeester (burgemeester) o.a. van Martini 1451 tot 1452 met Gijsb. v. Swieten, Albaarn van Noorden en Floris Pietersz. Vroonmeester, in 1454 aangesteld en 5 jaar in de administratie daarvan gecontinueerd. Hij trok 31 Juli 1456 ten dienste van hertog Philips v. Bourgondië met de banier van de eerste cavel uit tegen de Utrechtschen en voorts tegen Deventer en bleef tot 10 Sept. niet zijn medeburgers in dienst van den hertog. In 1461 overleden, ontviel hij te vroeg aan zijn 9 onmondige dochters, die hij bij een friesche vrouw had gewonnen, reden waarom deze niet in hun stand zijn gehuwd en in genealogiën onvermeld zijn gebleven.

Bewerkt naar het hs. van Janus Dousa.

Regt

[Does, Mr. Franck van der (2)]

DOES (Mr. Franck van der) (2), alias Vranck Verdoes, geb. te 's Gravenhage omstr. 1569, overl. te Amsterdam 13 Januari 1645; zoon van Simon en van diens eerste vrouw Mechteld Vink.

Hij werd te Leiden op 22 Febr. 1585 ingeschreven als student in de rechten, maar ging later naar zee. Hij behoorde onder die stoutmoedige zeevaarders, die de eerste tochten der hollanders naar O. Indië meemaakten. 2 April 1595 lichtte de eerste nederl. vloot het anker, uit het Spanjaardsgat bij Texel; zij bestond uit de schepen Mauritius, Hollandia, Amsterdam en het jacht Duyfken, en had, behalve de gewone bemanning, een 20 tal jongelieden van goeden huize aan boord, die als adelborst meevoeren. Tot deze behoorde ook Franck van der Does, op de Hollandia, welke 14 Aug. 1597 op de reede van Texel terug was. Van 2 April 1595 tot 13 Juni 1597 hield hij van dezen tocht een journaal, hetwelk dus (vermoedelijk wegens ziekte) zijn slot mist.

Na en naast het in begin 1598 te Middelburg gedrukte *Journael vande Reyse der Hollandtsche Schepen ghedaen in Oost Indien*, en Willem Lodewyckcz' kort daarop te Amsterdam bij Cornelis Claesz. verschenen, waarlijk superieure journaal *D' Eerste Boeck*, vormt dat van v.d. Does, door jhr. Mr. J.K.J. de Jonge in 1864 voor het eerst naar het hs. in het Rijksarchief gepubliceerd in dl. II van zijn bekend seriewerk, *Opkomst van het Nederl. gezag in Oost-Indië*, een uiterst welkome aanvulling door zijn oorspronkelijkheid in tal van opzichten. Dat de Jonge den inhoud echter overschatte, is even begrijpelijk als vergeeflijk. Een gansch nieuwe uitgave verschijnt in 1923 door Dr. G.P. Rouffaer en Dr. J.W. IJzerman, in de serie der Linschoten-Vereeniging als 2e deel der *Eerste Schipvaart der Nederlanders naar Oost-Indië onder Cornelis de Houtman, 1595-1597* pag. 239 vgl., met tal van noten, waarvan het 1e deel, in 1915 verschenen, Lodewyckcz' standaardtekst over die eerste schipvaart *D' Eerste Boeck* bevat.

Den 1en Mei 1598 zeilde van der Does opnieuw uit Texel en wel op de vloot van Jacob van Neck (v. Neck's eerste oostindische reis); hij was daar als onderkoopman aan boord. Met het smaldeel van Wijbrand van Warwyck kwam hij 22 Mei 1599

met de schepen Amsterdam en Utrecht voor Ternate; zij waren de eerste Hollanders, die daar het anker lieten vallen en gingen 2 Juni aan wal. Na vriendschap gesloten te hebben met den vorst van Ternate, stichtte van Warwyck op dit elland 19 Aug. 1599 het eerste Nederl. handelskantoor en stelde Franck van der Does tot koopman en hoofd van dit kantoor aan, die er met 4 man en één jongen achterbleef. Van der Does was 2 Juni 1601 nog te Ternate en in groote achting bij den vorst aldaar, toen van Neck op zijn tweede O.-I.-reis het eiland aandeed. Van Neck nam hem toen 31 Juli mede aan boord van zijn eigen schip, 'De Amsterdam', en was 15 Juli 1603 voor Vlissingen terug. Den 23. Maart 1608 huwde hij met Anna Boers of Broers Hansdr. (1584-1642), bij wie hij drie kinderen had: Anna, Jan en Machteld.

Zoogenaamde portretten van van der Does en zijn vrouw in het Rijksmuseum sedert 1905, door P. Dubordieu, beide geteekend: Dubordieu f. A^o. 1638; het jeugdig uiterlijk van man (sterk overschilderd) en vrouw stellen buiten twijfel, dat deze portretten anderen voorstellen, wellicht den zoon Jan met diens vrouw.

Zie: *Begin ende Voortgangh* enz., 1645 of 1646, I, 2e Stuk (de zgn. 'Eerste Schipvaart') p. 13b (Franck van der Does) en passim (maar zonder den naam, herkenbaar wegens ontleeningen uit het hs., dat den verzamelaar van *Begin ende Voortgangh* ten dienste stond), 3e Stuk (de zgn. 'Tweede Schipvaart') p. 28b en 7e Stuk (van Neck's Tweede O.-I.-reis) p. 6a, 7b (Verdoes) en 8; Valentijn, *O. en N. Oost Indië* I, B 370 (met belangrijke fouten!); de Jonge, *Opkomst van 't Ned. gezag in O.I.* II, 188, 204, 208, 241, 242 (waar men leze 31 Juli, niet 21, vgl. p. 479), 286, 378 (Sr. Vranck van der Does), 392 (Vrank, en Vranck Verdoes), 401, 402, 416, 424, 432, en het 'Journael' 287-372, nog III, 396; *Jaarb. Ned. Adel* V, 36, 37; *Wapenheraut* VI, 298 (naar Valentijn). Belangrijk aangevuld door Dr. G.P. Rouffaer.

Regt

[Does, Frans van der]

DOES (Frans van der), geb. te Leiden 5 Maart 1577, overl. 11 Dec. 1630, vermoedel. te Noordwijk; zoon van den beroemden Janus Douza (2) (kol. 425) en van Elisabeth van Zuylen. Hij studeerde aan de Univ. te Leiden, voornamelijk onder Henricus Bredius en later onder Justus Lipsius. Met dezen, zoo ook met Josephus Scaliger werd hij bijzonder bevriend. Na de voltooiing zijner studiën maakte hij een reis buitenslands en bezocht Engeland en Frankrijk, voornamelijk om de talen machtig te worden, maar ook tevens om zijn blik te verruimen en de noodige wereldwijsheid op te doen. In het vaderland teruggekeerd, vestigde hij zich eerst te Utrecht, denkelijk op of nabij de bezittingen zijner moeder en werd in 1601 benoemd tot kanunnik der Sint Maartenskerk aldaar. Later bracht hij zijn woonstede over naar Noordwijk, waar hij (volgens *Wapenheraut* XIII, 245) in 1622 woonde met Anna van Batenburg zijn vrouw, en Magdalena, Josina, Jan, en Manas, zijn kinderen. In het volgend jaar was hij te Noordwijk de gastheer van den bekenden Mr. Arent van Buchell (zie *Leidsch Jaarb.* 1907, 58). Frans v.d.D. testeerde 11 Dec. 1630 (*Inventaris archief van den Nienoord*, no. 518) en werd nog op denzelfden dag, als gestorven zijnde, te Utrecht overluid; hij wordt daar 'satraap' (misschien baljuw of heer) van Noordwijk genoemd.

Frans was een verdienstelijk dichter, zooals blijkt uit een treurzang over het vertrek van Justus Lipsius naar Leuven, geplaatst achter zijn

brief aan Lipsius 24 Oct. 1598 uit Parijs geschreven (brief en gedicht zijn opgenomen in de *Sylloge Epistolarum* van P. Burman I, 233). Bovendien gaf hij uit: *C. Lucillii Suessani Auruncani Satyrographorum Principis Equitis Romani Satyrarum quae supersunt reliquae, Franciscus Jani filii Dousa collegit, disposuit et notas addidit* (Lugd. Bat. 1597, 4°); *Julii Caesaris Scaligeri Epistolae et Orationes* (Lugd. Bat. 1600, 8°). Zijn zinspreuk was: *Plurimum facere, minimum ipse de se loqui*: zeer veel doen, zeer weinig van zich zelve spreken.

Zijn geschilderd portret komt voor op een familiegroep door R. van Antwerpen in het Stedelijk museum te Leiden.

Zie: Sweertius, *Ath. Belg.* 242, 243; Saxe, *Onom. Lit.* IV, 83, 84; Siegenbeek, *Laudat. Jani Dousae*, 144-150; Perlkamp, *De poëtis lat. Nederl.* 407; *Invent. Arch. Nienoord*, no. 447, 518.

Regt

[Does, George of Joris van der]

DOES (George of Joris van der), geb. te Leiden 5 Maart 1574, overl. in October 1599 op het eiland Santo Thomé; tweede zoon van Johan (2) en van Elis. van Zuylen. Hij was genoemd naar en het petekind van George de Montigny, heer van Noyelles (dl. V, 380). Zijn vader onderwees hem in het Latijn en het Grieksch en ongetwijfeld heeft hij aan de nieuw gestichte hoogeschool in zijn geboorteplaats zijn studiën voltooid. Naar de gewoonte dier dagen deed hij daarna een reis in het buitenland; hij koos daartoe Polen, waarheen hij in 1592 vertrok en er twee jaar lang bleef; daarna ging hij in gezelschap van zijn broeders Johan en Steven naar Duitschland om vandaar Griekenland te bezoeken. Te Heidelberg maakte hij met verscheidene geleerden kennis; hij bleef er drie maanden. In het bijzonder werd hij bekend met den historicus Marquard Freher, die aldaar in 1596 tot het hoogleeraarsambt zou worden geroepen (overl. 1614) en met den bibliothecaris Paulus Melissus. De eerste maakte hem bekend met het werk van George Codinus over de oudheden van Constantinopel. Dit werk werd door v.d.D. vertaald en door Freher uitgegeven. Melissus stelde hem in de gelegenheid de grieksche en romeinsche handschriften te bestudeeren, waaraan deze bibliotheek zoo rijk was. Door al deze studiën ontstond bij v.d.D. de lust het Oosten met eigen oogen te aanschouwen en toen hij vernam dat uit Polen een gezantschap naar Constantinopel zou vertrekken, beproefde hij onmiddellijk zich daarbij aan te sluiten. Het gezantschap ging wel niet door, maar reeds op reis zijnde sloot hij zich te Leopolis bij eenige Turken en Armeniërs aan, waarmee hij Constantinopel bereikte. Gedurende zeven maanden was hij aldaar de gast van den engelschen gezant Eduard Barton en was wellicht nog langer gebleven, had niet het doodsbericht van zijn oudsten broeder, dat hij in 1597 ontving, hem naar huis teruggeroepen. Hij reisde door Moldavië, Polen, Pommeren, Holstein en Westfalen naar het vaderland en kwam in het midden van Mei 1598 bij de zijnen aan. Hier bleef hij bijna een jaar, maar toen zijn oom Pieter van der Does (kol. 435) in 1599 als admiraal der nieuw-uitgeruste vloot in zee zou steken, verzocht en verkreeg hij vergunning dezen tocht mee te maken. Hij keerde echter niet in het vaderland terug, daar het ongezond klimaat van Santo Thomé hem aldaar in Oct. ten grave sleepte. Hij stierf ongehuwd en gaf de volgende werken uit: *Georgii Codini Selecta de Originibus Constantinopolitanis graece et latine* (Heidelb. 1596, 8°), later door anderen herhaalde malen opnieuw en met aantekeningen uitgegeven. Bij dit boek had G.v.d.D. ook een vertaling van een ander geschrift

van Codinus gevoegd, t.w.: *Liber de Signis, statuis et aliis spectatu dignis Constantinopoli*.

Voorts schreef hij: *De itinere suo Constantinopolitano epistola; accesserunt veteres inscriptiones ex Byzantio et ex reliqua Graecia, nunc primum in lucem editae; cum quibusdam doctorum virorum epistolis* (Lugd. Bat. 1596, 8°; Antv. 1599, 8o; Lugd. Bat. 1600, 8°). Dit werk komt ook voor in dl. VI van den *Thesaurus Antiquitatum Graecarum* van Jacob Gronovius. De brieven bij dit reisverhaal gevoegd, zijn meest door Grieken geschreven; de belangrijkste is die van Meletius, Patriarch van Alexandrië aan Johan van der Does, den vader van George.

Een brief uit Constantinopel aan zijn vader en een aan zijn broeder Johan, d.d. 12 Mei 1597 (hij meende toen dat zijn broeder nog in leven was) zijn opgenomen in de *Epistolae Clarorum virorum* door Gabbema uitgegeven.

Het verhaal van George v.d.D.'s reis naar Constantinopel werd (met een plaat) nog in 1652 opgenomen in een bundel getiteld *Verscheyde Voyagien, ofte Reysen*, te Dordrecht uitgegeven, zonder naam van den schrijver. Deze bleek te zijn Adriaen van Nispen.

Zijn geschilderd portret komt voor op een familiegroep door R. van Antwerpen in het Stedelijk museum te Leiden.

Zie: Siegenbeek, *Laudatio Jani Dousae*, 138-141; *Catal. Verk. Bibl. Coenen v. 's Gravesloot*, no. 1604; *Geneal. v.d. Does*, door Janus Dousa.

Regt

[Does, Hendrik of Heynrik van der (1)]

DOES (Hendrik of Heynrik van der) (1), overl. te Leiderdorp 1447, tusschen Zondag en Maandag na beloken Paschen, oud omstr. 90 jaar, en daar begraven; zoon van Dirk (2) Hugensz. (kol. 412) en van Lisebeth van Heenvliet.

Als oudste zoon erft hij de leenen zijns vaders, nl. 12 morgen in Warmond, en andere onder Leiderdorp, en wordt ermee beleend 1381. Van zijn broeders zoon, Jan Mouryn Hugensz. v.d.D. verkreeg hij in 1394 zekere perceelen als 'de Ruyschen boomgaard' met nog 1½ morgen lands in Leiderdorp en een uiterdijk daaraan gelegen. Al deze leenen werden in 1402 in massa door hertog Albrecht van een sterfelijk tot een erfelijk leen gemaakt 'uit zonderlinge gunste en in recompensie van menige goede diensten bij Heynr. v.d.D. voorsz. aan denselven zijn leenheer mitsgaders aan de Grafflijkheid tot meermalen bewezen.' Hij is onder Albrecht en Willem VI in den oorlog geweest, heeft met leenen en opbrengen van penningen geholpen en met lijf en leven zijn leenheer en zijn land trouw bijgestaan. Eerst bij het opbrengen van de leening in 1400 ter zake van den tocht naar Staveren; daarna in den Arkelschen oorlog en in het beleg van Gorinchem, waar Heynrik v.d.D. naast Dirk van Alkemade, Jan van Scoten en meer anderen met de banier der stad Leiden in persoon zijn uitgetrokken, 17 dagen lang; later, niet onder de banier dezer stad, maar als gezworen leenman der grafflijkheid 19 Aug. 1407 in dienst van hertog Willem v. Beieren, met Gerrit van Zijll, Dirk v. Duivenvoirde, Gerrit van Poelgeest, Mourijn van der Does, Willem v. der Goude, mitsgaders Costijn v.d. Does en Simon v.d.D., elk met 2 gewapenden binnen Woudrichem tot bewaring en verzekering der frontieren van Holland en tot afbreuk des vijands, zooals blijkt uit zekeren blaffaard, roerende den oorlog op de Arkelschen, als bij de insertien van diverse rollen of lijsten, tusschen de bladeren hier en daar ingevoegd, bevattende de namen van heeren en edelen in 's Graven dienst. In 1412 was hij onder andere

edelen, elk met een glaye, opgezeten, gewapend en getuigd, of met 2 man, binnen Amersfoort voor zekeren tijd en 'in 's Graven voederinge' in garnizoen. Hij stond eenige jaren op St. Laurensavond, als getuige (auditeur) bij de vaststelling der rekening van de abdij van Leeuwenhorst en wel ten tijde van de abdis Machteld van der Does. In 1432 bedankte hij daarvoor wegens zijn hoogen leeftijd. Hij woonde vroeger meest te Leiden, doch in zijn latere jaren te Leiderdorp, waar hij geboren was en soms zijn uithof hield. Hij woonde op zijn eigen woning, van ouds geheeten Heer Hendriks hofstede van der Does, blijkens oude acten en schepenbrieven uit 1404, 1412 en 1416.

Hij huwde met jkvr. Machteld Vranck Isaäcsdr. van Vlaardingen. overl. in 1426 en begr. in de St. Pieterskerk te Leiden, bij wie hij 8 kinderen won waarvan Frank (1) (kol. 416), Dirk (3) (kol. 413) en Johan (1) (kol. 425) in dit deel voorkomen. De overige kinderen waren jkvr. Lijsbeth (zij had 's jaars op de stad Leiden 12 wilh. schilden en overleed op St. Lucasdag 1474, na tweemaal gehuwd te zijn geweest, 1°. met Pieter van Rijswyck, in 1425 burgemr. van Leiden en in 1426 overl. (kinderen: Katrijn, overl. 1425 en Gerrit meermalen, burgemr. van Leiden, overl. 1489 op St. Simon en Judasavond), 2°. met Arnd Herman); voorts jonkvr. Kathryn (voor haar en voor haar zuster Clementia wordt 1425 'tot Meydage' een lijfrente van 2 kronen 's jaars gekocht, mitsgaders 16 gelijke kronen, verschijnende Victoris; zij beurt deze tot 1484); jonkvr. Clementia (beurt voornoemde lijfrente tot 1483); Heer N. van der Does (kruisheer of commandeur binnen Schoonhoven); jonkvr. Jannet (bekend in de rekeningen van lijfrenten als voren; zij overleed vóór Lichtmis 1485 en was vermoedelijk gehuwd met Philips Nachtegaal).

Bewerkt naar het hs. van Janus Dousa.

Regt

[Does, Hendrik of Heynrich van der (2)]

DOES (Hendrik of Heynrich van der) (2) komt voor op de lijst van personen, die in 1567 voor commissarissen van het Hof zijn gedagvaard en gecompareerd tot aflegging van den gerequireerden eed van trouw aan den koning.

Indien hij, zooals wordt vermeld, de oudste zoon was van Jacob (1), den bevelhebber in het beleg van Leiden, en van diens 2e echtgenoot Clara van Adrichem, dan moet hij wel heel jong tot dien eed zijn geroepen, daar hij in 1573, toen 21 jaar oud zijnde, aan de tering overleed.

Zie: d'Yvoy en Beeldsnijder, *Verb. en Smeekschr. der Nedert. Edelen*, bl. 70; *Jaarb. Ned. Adel*, V, 89.

Regt

[Does, Mr. Hendrik van der (3)]

DOES (Mr. Hendrik van der) (3), geb. te Gorinchem 7 Juli 1615, en overl. 23 Mei 1708, begr. 29 Mei; zoon van Mr. Johan (3) en van Elis. de Hoogh. Hij werd 9 Juni 1634 te Leiden student, kwam na de voltooiing zijner studiën in zijn geboorteplaats wonen en werd er al spoedig tot de voornaamste ambten geroepen. Hij werd raad, vroedschap en burgemeester van Gorinchem; lid van het College van Gecomm. Raden en drie jaar provisioneel drost der stad en Lande van Arkel. Als anti-stadhoudersgezind, in 1672 uit zijn bedieningen ontzet, in later jaren weer tot die ambten geroepen, heeft hij het burgemeestersambt tot zijn dood bekleed (zie

over zijn plechtige begrafenis: J o r i s s e n , *Men. van D. van Bl.* bl. 23). Als bezitter van een uitgebreid familiearchief, met verscheidene oude stukken, stelde hij daaruit in 1668 en volgende jaren een vrij volledige genealogie van zijn geslacht samen, welk M.S. in 1708 werd bijgewerkt door A d r i a n u s v a n d e r D o e s

Willemsz. Hoogstwaarschijnlijk heeft dit handschrift, waarvan copiëen bestaan, aan den heer C.J. Polvliet tot bron gediend voor de genealogie, geplaatst in het *Jaarb. van den Ned. Adel*. Ve jaarg. In 1687 ontving Mr. Hendrik v.d.D., bij den dood van zijn aanverwant Mr. Johan Utenhage van Mijst, de buitenplaats 'Opmyst' in het oosteinde van Voorburg gelegen, welk huis door zijn erfgenamen in Juli 1710 aan Josina Kerby werd verkocht.

Mr. Hendrik huwde 13 Sept. 1644 met Cornelia Reynst (dochter van Hendrik, een der 36-raden, oud-schepen van Amsterdam en bewindh. der O.-I.-C., en van Lijsbeth Prins), uit welk huwelijk 5 zoons en 2 dochters werden geboren, o.a. Hendrik (4) en Cornelis (1). De oudste zoon Jan overleed als kapitein der mariniers in 1674 te Brussel.

In 1665 poseerde het echtpaar v.d. Does-Reynst voor den schilder Pieter Nason. Deze beide stukken waren in 1903 door Mr. J. Bredius te Utrecht ingezonden op de tentoonstelling van oude portretten in den Haagschen Kunstkring.

Zie: *Jaarb. Ned. Adel*, V, 52; *Haagsch Jaarb.* 1903, 294, 407; *Catal. van genoemde tentoonst.*, n°. 98 en 99.

Regt

[Does, Hendrik van der (4)]

DOES (Hendrik van der) (4), geb. te Amsterdam 29 Dec. 1646, overl. te Gorinchem 6 Januari 1726, begr. 14 Jan.; zoon van Hendrik (3) en van Cornelia Reynst.

Hij was raad, burgemeester en in 1713 drost van Gorinchem en het Land van Arkel, en had zitting in het college ter Admiraliteit van de Maas (1720). In 1699 liet hij met vergunning van de vroedschap in de St. Maartenskerk te Gorinchem een tombe oprichten, die den roem en het stof der van der Doesen voor het late nageslacht zou bewaren (Jorissen).

Hij huwde te Amsterdam 12 Febr. 1676 met Catharina van Alderwerelt, geb. 1658, dochter van Anthony en van Rachel van Halmael. Uit dit huwelijk 11 kinderen: een zoon Jan was ontvanger van de convooyen en licenten te Gorinchem (hij huwde met Willemina van der Does, dochter van Cornelis (1) en van B.v. Erckel); een andere zoon was Cornelis (2); een dochter Cornelia Elisabeth huwde Jacob Hardemee Palm, gouverneur van Heusden; een tweede dochter, Alida, huwde Mr. Richard Ouwens, vroedschap van Gorinchem, en hertrouwde in Jan. 1727 met Gerhard Leeuwen van Wusthuisen, mede vroedschap aldaar.

Zijn geschilderd portret door D.v.d. Plaets (1686) bevindt zich in de verz. van mevr. de Jong van Beek en Donk te Hintham.

Zie: Jorissen, *Memor. van Died. v. Bleiswijk*, 23, 34; *Jaarb. Ned. Adel* V, 58, 59.

Regt

[Does, Hendrik van der (5)]

DOES (Hendrik van der) (5), geb. te Hulst 14 Nov. 1692, gedoopt aldaar 23 Nov. overl. te Vianen 10 Aug. 1764; zoon van Cornelis (1) (kol. 410) en van Barbara van Erckel. Evenals zijn vader trad hij in militairen dienst en klom op tot den rang van generaal-majoor. Met Johanna Meuls, zuster van zijn 2e vrouw, kocht hij in 1738 van Levijn van Dijk en Maria Ravens de hofstede 'Orangieburch', in het

westeinde van Voorburg aan den tol, voor f 8500. Hij herdoopte het buiten in 'Doeslust' brak het omstr. 1750 af en bouwde een nieuwe buitenplaats 'Doeslust', die hij echter in 1751 verkocht aan Mr. Hendrik van Hees, heer van den Tempel, Berkel en Rodenrijs. Deze gaf het buiten den naam van 'Heeswijk' onder welken naam het nog bekend staat.

Hij huwde 11 Febr. met Antoinette Margaretha Verschuuring, dochter van Willem, raad van Gorinchem; daarna huwde hij 14 Febr. 1734 met Adriana Meuls, overl. 1788. Uit het eerste huwelijk sprongen 5 kinderen, waarvan Barbara Wilhelmina met Johan Schutter en Margaretha Catharina met Johan van Noorle is getrouwd. De andere kinderen overleden ongehuwd.

Zie: *Jaarb. Ned. Adel*, V, 67, 68; *Haagsch Jaarboekje*, 1903, 327, 381.

Regt

[Does, jonkheer Jacob van der (1)]

DOES (jonkheer Jacob van der) (1), geb. te Leiden (?) omstreeks 1500, gestorven te Rhoon 1577, zoon van Hendrik, schout te Leiden 1515-23, en Catharina de Vriese. Burger van Leiden, waar zijn voorvaders reeds sedert 1449 in de regeering voorkomen, werd hij 1541 schepen der stad, waar hij ook als lid der vroedschap voorkomt. Hij was verder lid der hollandsche ridderschap tijdens de troebelen en sedert Nov. 1572 met andere Statenleden 'nevens Zijne Excellentie' belast met de loopende zaken van het gewest. Te Leiden metterwoon gevestigd, was hij als voornaam edelman, Statenlid en oud-regent tijdens het beleg een aangewezen raadsman der stadsregeering en onttrok zich allerminst aan die taak, krachtig samenwerkend met zijn vurigen, veel jongeren verren neef Johan en door zijn kalm woord en rustig voorbeeld anderen bemoedigend, al belette zijn leeftijd hem de wapenen te dragen. Zijn kalm maar manhaftig woord in de merkwaardige vroedschapsvergadering op 6 Sept. 1574 maakte diepen indruk. Den 8sten belastte hij zich voorloopig op verzoek van van der Werff met de vervanging van den aan de pest gestorven Bronkhorst als stadsgouverneur, tot welk ambt prins Willem hem den 12den met zijn neef benoemde. Beider leiding was in de bange dagen vóór het ontzet van groote beteekenis. Zij bleven na het ontzet superintendenten of gouverneurs der stad, als hoedanig Jacob tot zijn dood herhaaldelijk voorkomt. Hij was tweemaal gehuwd, 1e met Lijsbet van Renesse van Moermont (gest. 1541), 2e met Clara van Adrichem (gest. 1557). De laatste schonk hem 11 kinderen, waaronder Pieter, den admiraal (zie kol. 435).

Vgl. over hem: *Jaarb. Nederl. Adel*, 1893 en Fruin, *Verspreide Geschr.* II, 416, 429, 434, 438, 458, 471, 486 vlg.

Blok

[Does, Mr. Jacob van der (2)]

DOES (Mr. Jacob van der) (2), geb. te Amsterdam 12 Aug. 1574, overl. te Oranje 15 Aug. 1630, oudste zoon van Willem (2) (kol. 443) en van Maria Glimmer.

Hij werd als student in de letteren te Leiden ingeschreven 18 Januari 1590, ging tot de studie der rechten over en werd daarna advocaat van den Hove van Holland. Hij was pandheer van het huis te Chijs en werd raad en secretaris van prins Frederik Hendrik.

Hij huwde 1°. te 's Gravenhage 10 Januari 1606 in de Gr. K. met Susanna de Laignier Jansdr., overl. 20 Juni 1612. Daarna hertrouwde hij (ondertr. te 's Grav. 1 Sept. 1613) met Beatrix van Sypesteijn, wonende op den huize Hillegom. Zij overleed 23 Nov. 1663, na hertrouwd te zijn met Mr. Johan van Surendael, en was de dochter van Mr. Johan en van Cath. van Nijenrode. Uit het 1e huw. vijf, uit het 2e drie kinderen. Een zoon Dirk werd baljuw van Texel, een andere, Jacob, schepen van 's Hertogenbosch. Een dochter

M a r i a huwde A b r a h a m B o r e e l , raad en generaal-muntmeester; een tweede
dochter S u s a n n a huwde eerst M r . J a c o b

Pyll en daarna met Mr. Hendrik van Nispen.

Zijn geschilderd portret door J. van Ravesteyn is in de verz. van jhr. van Sypesteyn te 's Gravenhage.

Zie: Elias, *Vroedsch. van Amsterdam* I, 325, 326; *Jaarb. Ned. Adel* V, 69; *Ned. Leeuw*, XXVI, 143.

Regt

[Does, Mr. Jacob van der (3)]

DOES (Mr. Jacob van der) (3), geb. te 's Gravenhage 1618, overl. aldaar Juli 1676, begr. Gr. K. 24 Juli; zoon van Dirk, apotheker te 's Grav., en van Barbara van Wouw.

Hij werd te Leiden student 4 Mei 1634 en advocaat voor het Hof van Holland 22 Sept. 1645, daarna burgemeester van 's Gravenhage (welk ambt ook door zijn grootvader van moederszijde, Jacob van Wouw, was bekleed), commissaris van de Rekenkamer van Holland, later extra-ordin. rekenmeester van Holland.

Hij huwde in de Gr. K. te 's Gravenhage 2 Juni 1649 met Maria van der Haer, geb. 3 Sept. 1622, overl. te 's Gravenhage in 1702 (impost begr. bet. 2 Febr. 1702, wapen in de Gr. K. opgeh. 4 Febr.), dochter van Jan en van Maria van Kinschot. Hun zes kinderen zijn alle ongehuwd overleden.

Zie: *Jaarb. Ned. Adel*, V, 109, 110; *Geneal. van Kinschot in Gen. Her. Bladen*; *Haagsch Jaarb.* 1893, 163.

Regt

[Does, Jacob van der (4)]

DOES (Jacob van der) (4), geb. te Amsterdam 4 Maart 1623, overl. 17 Nov. 1673 (verm. te Amsterdam), zoon van Simon en van Beatrix Anselmo Anthdr. Zijn grootvader, Mr. Jacob, was stadssecretaris te Amsterdam, zijn vader (overl. 1648) was secretaris der Assurantiekamer aldaar.

Reeds vroeg openbaarde zich bij hem de liefde voor de schilderkunst en ging hij in de leer bij Nicolaes Moeyaert. Op zijn 21e jaar reisde hij naar Frankrijk en Italië. In het vaderland teruggekeerd, zette hij zich te 's Gravenhage neder, waar hij in 1656 een der medeoprichters van het schildersgilde 'Pictura' was en als een der drie hoofdmannen verkozen werd. Hij was een bevallig en verdienstelijk schilder van landschappen en vee, voornamelijk van schapen en geiten. Een stuk met een geitje van zijn hand werd door een liefhebber met f 1000 betaald, zoodat men hem wel aanduidde als: 'de schilder der duizendguldengeit'. Hij hanteerde ook de etsnaald, doch in die kunst zijn zijn voortbrengselen zeldzamer dan met het penseel. Na den dood van zijn eerste vrouw scheen het met het schilderen gedaan; door invloed van familieleden verkreeg hij toen het secretarisambt van Sloten, Sloterdijk, Houtrijk en Polanen. In 1665 woonde hij te Sloterdijk en liet daar 18 Oct. zijn dochter Johanna doopen. Later wakkerde de liefde tot de schilderkunst weer bij hem aan.

Hij huwde 1e te Haarlem in Maart 1650 met Margaretha Boortens Dirksdr., overl. te 's Gravenhage in 1661; daarna hertrouwde hij in Nov. 1662 te 's Gravenhage met Johanna van Geesdorp Gideonsdr., die eveneens weinige jaren later stierf. Uit het eerste huwelijk 7 kinderen, uit het tweede 4. Overbleven Simon (3) (kol. 438), Jacob (6) kol. 425) en Gideon (uit het 2e huw.).

Van zijn portret bestaat een tekening door een onbekend kunstenaar in 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam. Voorts een prent door Wallerand Vaillant in mezzotint bewerkt. Het portret bij Houbraken is naar deze zeldzame prent geteekend.

Zie: Houbraken, II, 105-108; Immerzeel en Kramm; Wagenaar,
Beschr. van

Amst. XI, 417; Muller, *Cat. v. Portr.* 72; *Jaarb. Ned. Adel* V, 82, 83.

Regt

[Does, Jacob van der (5)]

DOES (Jacob van der) (5), geb. te 's Gravenhage 4 Mei 1641, gedoopt 5 Mei in de Gr. K., overl. te 's Gravenhage 18 Nov. 1680, begr. Gr. K. 23 Nov.; zoon van Mr. Willem (3) (kol. 444) en van Wilh. van den Honert.

Volgens de stellige verzekering van Frederiks heeft hij nimmer aan een universiteit gestudeerd, toch noemt hij zich rechtsgeleerde en bij zijn eerste huwelijk wordt hij vermeld als 'advocaat voor den Hove van Hollandt'. Hij werd volgens genoemden biograaf afzonderlijk opgeleid in de klassieke studiën, maar onder toezicht van zijn beide geleerde ooms, Mr. Thomas en Johan van den Honert, den eerste vooral, aan wien hij zijn liefde voor de dichtkunst te danken had. De gebeurtenissen van 1672 waren voor Jacob van der Does gunstig: Willem III benoemde hem 3 Sept. 1672 tot thesaurier van den Haag, welk ambt hij tot zijn dood heeft vervuld; in zijn aanstelling wordt hij met Mr. betiteld.

Van der Does woonde in het Voorhout, op de hoogte der Bibliotheek, niet ver van het thans verdwenen Kalkstraatje. Hij had een buitenverblijf te 's Gravezande 'het Wilthof' genaamd, waarvan hem den grond 26 Dec. 1669 is opgedragen, zoodat hij zelf de plaats schijnt gesticht te hebben.

Hij is tweemaal gehuwd geweest. Eerst huwde hij te 's Gravenhage in de Gr. K. 16 Nov. 1667 met Hester Pieterse, geb. te 's Gravenhage 13 Jan. 1649, overl. aldaar 15 April 1678, dochter van Anthonie, thesaurier en burgemeester van 's Gravenhage, en van Catharina Coenen. Dit huwelijk was kinderloos. Daarna hertrouwde hij te Amstelveen 23 Nov. 1678 met Sara Popta, ged. N.K. Amsterdam 15 Maart 1643, dochter van Michiel, en van Catharina Hinlopen. Bij deze tweede vrouw, met wie v.d.D. minstens drie ton betrouwde (zie Chr. Huygens, *Correspondance*, VIII, no. 2147), won hij twee kinderen, waarvan er één jong overleed en het andere, Jacoba Catharina (1681-1703) met Mr. Willem Hendrik van Marselis trouwde.

Van Jacob van der Does zijn ons de volgende werken bekend: *Mengeldichten* (1661, 4°); *Geestelyck en wereldlyck Tijt-verdrijf* ('s Grav. 1663, 4°); *Het Houwelyck tusschen Aeneas ende Lavinia* ('s Grav. 1663, 4°); *Tragedie ofte ongeluckige liefde van de Koninginne Dido, gelyck die voor de eerste mael vertoond is in Gravenhage* (Amst. 1662, kl. 8°; 2e dr. 's Grav. 1663, 4°, 3e dr. Leiden, 1697, 8°); *Geluckwenschinge van de Haegsche schutterye aan Z.K.H. den Heere Prince van Orange, wederkeerende in 's Gravenhage na het veroveren van verscheyde Steden en sterckten* ('s Grav. 1673, 4°, 8 pag.); *Zegewensch van de Haegsche Schutterije aen sijn Hoogheydt den Pr. v.O. wederk. in 's Grav. na de geluckige en wonderlycke verovering van de sterke stadt Grave en verscheyde andere Victorien* ('s Grav. 1674, 4°, 5 pag.).

Het meest is van der Does bekend door zijn werk: *'s Graven- Haghe, Met de voornaemste plaetsen En Vermaecklyckheden, door Jacob van der Does, Rechts-geleerde. In 's Graven- Haghe Bij Hermannus Gael, Boeckverkooper woonende in de Hofstraat, in den Konincklycken Bijbel 1668. Met Privilegie. Vreemd genoeg verscheen het boek nog eens in het volgend jaar; de titel heeft deze bijvoeging: en met verscheyde Coopere Plaaten, verciert. In 's Gravenhage bij Joh. Tongerlo, Boeckverkooper woonende in de Venestraat in de*

Thien geboden. 1668. *Met privilegie voor 15 Jaren*. In 1700 kreeg men van dit dichtwerk een 'Tweeden druck' bij Abraham Troyel, een andere titeluitgave van die van Tongerloo.

Dit werk, uitgegeven met een plattegrond van den Haag door C. Elands (C. Elandt) wordt, wat de dichtkunst aangaat, door Collot d'Escury zéér geprezen. Ook uit een topografisch oogpunt heeft het eenige waarde.

In 1747 verscheen bij Joh. Smits te Amsterdam een samenvoeging van al zijn gedichten in één band, met een door Simon Fokke in mythologischen stijl gegraveerden titel. Alleen een huwelijksgedicht op de echtvereeniging van den Prins-Stadhouder en Prinses Maria van York komt daar niet in voor. Een ex. hiervan berust in de Bibl. der Mij. der Ned. Lett. te Leiden.

Zie: Witsen Geysbeek, *Wrdb. van Ned. Dichters*, II, 175; Collot d'Escury, *Holl. Roem* IV, B, aant. bl. 634, 635; *Catal. Bibl. Ned. Lett.* I, 245, b, bl. 80, II, 125; van Kampen, *Gesch. der Ned. lett. en Wetensch.* I, 407 (heet aldaar verkeerd: Johan); N. Bosboom, *Jac. v.d D. en zijn dichtstuk 's Gravenhage'* ('s Grav. 1850); J.G. Frederiks in *Oud Holland*, 1894 (XII) afl. 2; Elias, *Vroedsch. v. Amst.* I, 326; *Jaarb. Ned. Adel* V, 73, 74; *Ned. Leeuw*, XXXIII, 311.

Regt

[Does, Jacob van der (6)]

DOES (Jacob van der) (6), geb. te 's Gravenhage en daar ged. Gr. K. 26 Jan. 1661, overl. te Parijs in 1699; zoon van Jacob (4) (kol. 423) en van Margaretha Boortens.

Hij ontving het eerste onderricht in de schilderkunst van zijn vader, was daarna resp. werkzaam in de ateliers van Karel du Jardin, Caspar Netscher en Gerard de Lairese. Zijn kunst wordt geroemd, doch veel werk is niet van hem bekend. Van hem gaat de legende, dat hij zoo streng en ontoegeeflijk omtrent zijn eigen werk was, dat hij het terstond vernietigde als hij er niet in allen deele tevreden over was. In 1698 onder het gevolg van den ambassadeur Coenraad van Heemskerck naar Frankrijk gereisd, overleed hij een paar jaar later te Parijs.

Zie: Houbraken, *Schouw. der Kunstsch.* III, 327; Immerzeel, *Leven en Werken der Kunstsch.*; Kramm, *Leven en Werken der Kunstsch.*; *Jaarb. Ned. Adel* V, 83 (dat zijn overl. jaar aangeeft als 1699 of 1701).

Regt

[Does, Johan van der (1)]

DOES (Johan van der) (1), zoon van Heynrik (1) (kol. 419) en van Machteld Vrancken van Vlaardingen. Hij koos den geestelijken staat en was keller in de abdij van Egmond, toen hij, na den dood van heer Nicolaas van Adrichem in 1481, bij gelijkheid van stemmen met heer Jordaan van Driel, tot abt werd verkozen. De overkomst van Gijsbrecht van den Boetzelaer, 'aen wiens noch resterende nominatie alleen de gehele questie was hangende, als ten tijde van de vorige electie absent geweest sijnde', bracht hierin verandering en was oorzaak van hooglopende geschillen, waarin tot zelfs het Hof van Holland werd gemoeid. Nog tijdens de besprekingen heeft Johan van der Does zich teruggetrokken en Jordaan van Driel in het rustig bezit van het prelaatschap gelaten, zichzelf tevreden stellende met het pastoorschap der kerk van Egmond en met den titel van capellaan van den abt. Als zoodanig had hij toegang tot de tafel van den abt en bezat hij een eigen kamer in de abdij.

Bewerkt naar het hs. van Janus Dousa.
Regt

[Does, jonker Johan van der (2)]

DOES (jonker Johan van der) (2), Janus Dousa, heer van Noordwijk,
Langeveld en Kattendijke,

geb. te Noordwijk 5 Dec. 1545, zoon van J o h a n en diens tweede vrouw A n n a v a n N y e n r o d e , gest. 8 Oct. 1609 te 's Gravenhage. Hij verloor op vijfjarigen leeftijd zijn ouders en kwam onder voogdij van F r a n s v a n N y e n r o d e , zijn grootvader, na 1560 onder die van zijn oom Werner (1) van der Does, heer van Kattendijke, die hem later erfgenaam maakte. 10 jaar oud ging hij naar Lier onder Joh. Faber, secretaris dier stad, vervolgens naar Delft onder den rector Henricus Junius ter school, waar hij reeds een tooneelspel schreef; hij studeerde sedert Aug. 1561 te Leuven, daarna twee jaar o.a. met Lucas Fruterus te Douai, eindelijk sedert Paschen 1564 te Parijs en reisde daarna in Frankrijk. 1566 teruggekeerd, huwde hij 22 Sept. 1566 met E l i z a b e t h v a n Z u y l e n (geb. 13 Nov. 1545) op het kasteel de Haar en vestigde zich te Noordwijk. Schoon lid van het Verbond der Edelen, bleef hij ongemoeid, zich te Noordwijk wijdend aan de letteren, nadat hij Febr. 1567 den nieuwen eed had afgelegd. Hij was aanvankelijk het Catholicisme getrouw, ofschoon blijkens zijn omgang gematigd en erasmiaansch van opvatting, wat hij, later tot het Calvinisme overgegaan, zijn leven lang is geweest, in zijn heerlijkheden roomsch en onroomsch toelatend. Hij werd 1570 hoogheemraad van Rijnland en als lid der hollandsche ridderschap in de Staten beschreven. In Nov. 1572 sloot hij zich door het teekenen der acte van verbintenis voorgoed bij den opstand aan. In December 1572 vinden wij hem als registermeester der Staten van Holland, wat hij kort te voren zal geworden zijn; hij neemt dan deel aan het gezantschap der Staten van Holland naar Engeland om hulp te vragen tegen de spaansche tirannie. Bij het eerste beleg van Leiden vinden wij hem in de stad, waar hij zich 1571 in verband met de landingen der Watergeuzen gevestigd had; bij het tweede beleg (29 Mei 1574) als bevelhebber van een omstreeks 80 man tellend vendel 'vrijbuiters', in welke functie hij bij talrijke uitvallen voortreffelijke diensten bewees; hij zette tot den uitersten tegenstand aan, standvastig en eendrachtig samenwerkend met den secretaris van Hout, in het gevaar zijn vriend voor het leven geworden, met van der Werff en den stadsgouverneur, zijn verren neef Jacob (1) van der Does. Als lid der ridderschap werd hij bij belangrijke beslissingen te rade geroepen; vooral op den kritieken 6 Sept. en in de volgende vreeselijke weken weerhield hij de vroedschap van onderhandeling en capitulatie, steeds met nadruk wijzend op 's Prinsen beloften van ontzet, in de laatste weken als mede-gouverneur. Van hem is ongetwijfeld het beroemde antwoord aan de tot overgaaf manende overloopers: 'fistula dulce canit, volucrem dum decipit auceps' (Cato). Als medegouverneur en (16 Sept.) commissaris van Oranje beleefde hij het roemrijke ontzet en nam verder, als superintendent, met zijn neef ijverig deel aan de leiding der militaire belangen der stad, nog tot in 1576. Hem werd als belooning door de Staten een gouden penning geschonken, indiensthouding van zijn vendel en uitbreiding zijner heerlijkheid toegestaan. Hij, reeds als geleerde bekend, was bij de stichting der hoogeschool een harer krachtigste voorstanders en werd haar eerste curator, haar krachtige leider en beleidvolle beschermer in haar eersten tijd. In staatkundige zaken vinden wij hem, behalve als lid der hollandsche ridderschap, niet eerder op in het oog vallende wijze gemengd dan na den dood van prins Willem in 1584, toen hij in Juli of Aug. heimelijk naar Engeland toog om koningin Elizabeth in te lichten over den toestand des lands. Hij was ook als hollandsch edelman hoofd van het gezantschap, dat in Juli 1585 aan

Elizabeth de souveriniteit kwam aanbieden en speelde in den leicesterschen tijd een belangrijke rol als tegenstander van diens gevaarlijke plannen, ook als lid van het gerechtshof, dat in 1587 wegens den aanslag op Leiden werd ingesteld. Eind 1591 werd hij (3 Dec. beëdigd) lid van den Hoogen Raad van Holland en Zeeland en vestigde zich op het Voorhout te 's Gravenhage, waar hij, vroeger afwisselend te Leiden en Noordwijk wonend, verder meestal verblijf hield, na 1601 zonder verplichting om in dien Raad te verschijnen. Eerlijk, rond en standvastig, energiek en trouw hartig, veelzijdig geleerd en letterkundig beschaafd, vlug van geest en bescheiden, was hij een der voornaamste vertegenwoordigers der hollandsche Renaissance en tot zijn dood algemeen geëerd en bemind. Als curator der jonge hoogeschool verzorgde hij op uitnemende wijze hare belangen, hielp haar door de eerste moeilijke jaren heen, leidde de besprekingen met binnen- en buitenlandsche geleerden voor het hoogleeraarschap en gaf zich vooral veel moeite voor hare bibliotheek, die hij, met een groote, veelzijdige kennis bestuurde van 1 Maart 1587 tot 1591 of eigenlijk tot 11 Juli 1593, toen zijn zoon hem officieel opvolgde, en voor haren hortus; met van Hout, den secretaris van Curatoren, en vele invloedrijke hoogleeraren, als Scaliger en Lipsius, stond hij in innige vriendschapsbetrekking en wetenschappelijk en letterkundig verkeer. De plaatsing der bibliotheek eerst in een kleine 'boekkamer' in het Academiegebouw, daarna in de kerk op het Begijnhof, haar eerste ordening en catalogiseering waren, met hulp van Bertius, Vulcanius en zijn eigen gelijknamigen zoon, zijn werk. Als opvolger van Junius tot historieschrijver van Holland en bewaarder der archieven (1585) aangesteld, wijdde hij, als registermeester der Staten van Holland reeds van nabij met de oude staatsarchieven bekend en Junius' taak voortzettend, zich op last der Staten aan de beschrijving der geschiedenis van het gewest en de uitgave van bronnen daarvoor; zijn latijnsche *Annales* (1599) in dichtvorm, door zijn zoon begonnen en door hem voltooid, waarvoor hij een gouden keten met penning ontving, de eerste uitgave van *Stoekes Rymkronyk* (1591) en die van *Junius' Batavia* (1588) verschenen op dit gebied van zijn hand. Als uitnemend geleerde is hij voorts roemrijk bekend door zijn belangrijke aanteekeningen op Sallustius, Horatius, Catullus, Tibullus, Petronius e.a. in zijn *Centurionatus* (1587), waarin aanteekeningen op Plautus en andere latijnsche schrijvers. Grieksch, Latijn en geschiedenis hadden geen geheimen voor hem; zijn uitnemend en paraat geheugen, zijn veelomvattende lectuur bewees hem en anderen goede diensten. Als smaakvol latijnsch dichter maakte hij zich grooten naam met een aantal oden, epigrammen, elegieën en andere gedichten. Met tal van binnen- en buitenlandsche geleerden stond hij in min of meer geregelde briefwisseling. Zijn buitengewoon merkwaardig tot ons gekomen *Album Amicorum* (Univ. Bibl. Leid.), de aan hem gewijde heidelbergsche verzameling *Encomia Dousana* (1587), de na zijn dood geslagen koperen penning, getuigen van de groote bewondering, die hem binnen- en buitenslands, tot in Turkije gewerd; te Leiden en Noordwijk en later in den Haag was zijn huis het middelpunt van een kring van hollandsche letterkundigen. Ook als dichter in de landstaal heeft hij groote verdiensten, als hij zich 'verstout een liedeken te craken', hetzij hij oorspronkelijk werk levert als in zijn *Elegia Belgica*, hetzij hij Janus Secundus' *Basia* of *Elegia* vertaalt in zijn *Kuskens*, hetzij hij zijn vriend van Hout, met wien 'een tijd van angst groot' hem

innig verbonden had, in diens *Vruntbouc* toezingt. Zijn voornaamste zinspreuk: 'Dulces ante omnia Musae', is hij tot zijn dood trouw gebleven.

Zijn laatste jaren werden verduisterd door den dood zijner beide veelbelovende zoons Johan (1597) en George (op St. Thomas 1599); ziek geworden op een reis naar zijn schoonzoon in Friesland, is hij een maand daarna in zijn huis in den Haag gestorven en 12 Oct. aldaar begraven in de Groote Kerk. In 1792 stichtte zijn nazaat Gerlach Johan Doys van der Goes hem in de groote kerk te Noordwijk een marmeren gedenkteeken (opschrift bij te Water, *Verbond der Edelen* IV, 337-9). Zijn vrouw leefde nog in 1623. Zij schonk hem 12 kinderen, van wie vier vroeg stierven. Anna (geb. 30 April 1572) huwde 21 Mei 1600 met Caspar van Ewsom, heer van Nienoord; zijn zonen Johan, (4) George, Steven, (1) Frans, Dirk (5) en Warner (2) hebben zich naam verworven.

Een familiegroep door R. van Antwerpen van omstreeks 1595 toont ons, behalve zijn vrouw, de 9 toen nog levende kinderen (*Cat. Schild. Lakenhal te Leiden*, no. 9). Bij zijn dood leefden nog Steven, Anna, Frans en Dirk. Van hemzelf twee portretten in de Leidsche Bibliotheek (afb. bij Molhuysen, *Gesch. der Leidsche Univ. bibl.* (Leiden, 1905), een in de Univ. te Amsterdam en een in de verz. van baron Mulert tot de Leemcule te 's Gravenhage, alle van onbekende kunstenaars, en tal van gravures, waaronder een op 23-jarigen leeftijd (1569) vóór de uitgave zijner *Epigrammata* enz., een op 25-jarigen leeftijd (1570) vóór zijn *Nova poëmata*, een in raadsheersgewaad vóór Bertius lijkrede (1604), verder een van Corn. Visscher (1649); een gedenkpenning te zijner eere bij van Loon, I, 200, in de leidsche Lakenhal, no. 3023; voorts een miniatuur door A. van Halen in het Panpoëticon Batavum.

Van hem: *Epigrammatum libri II, Saturae II; Elegiarum liber unus; Silvarum libri duo* (Antv. 1569); *Notae in C. Sallustii fragmenta* (Antv. 1573, 1579, 1583); *Nova poëmata* (L.B. 1575, 1576); *In novam Q. Horatii Flacci edit. commentariolus* (Antv. 1580) met *Appendix* (1582), (Lugd. Bat. 1597, 1611); *Praecidaneae pro Q. Val. Catullo* (Antv. 1582); *Schediasma succidaneum ad Tibullum* (Antv. 1582); *Praecidaneae pro Alb. Tibullo* (Antv. 1582); *Pelronii Arbitri praecidaneorum II. tres* (Lugd. Bat. 1583, 1585); Luc. Fruterius, *Librorum qui recuperari potuerunt reliquiae*, ed. J.D. (Lugd. Bat. 1584); *Epodon II. II* (Lugd. Bat. 1584); *Odorum Britannicarum liber* (Lugd. Bat. 1586); *Elegiarum II. duo; epigrammatum lib. unus* (Lugd. Bat. 1586); *Centurionatus sive Plautin. explanationum II. IV* (Lugd. Bat. 1587); H. Junius, *Batavia*, ed. Janus Doussa (Lugd. Bat. 1588); *Melis Stoke, Holl. Riimkroniik*, ed. J.v.d. Does (Amst. 1591); *Epistolae apologeticae II* (Lugd. Bat. 1593); *Annales rerum a priscis Holl. comitibus gestarum* (Hag. Com. 1599, Lugd. Bat. 1601, 1617); *Jani Philodusi adv. P.C. Bockenberghii scriptum pro J.D. responsio* (Lugd. Bat. 1602); *Echo sive Iusus imaginis jocosae, q.t. Halcedonia* (Hag. Com. 1603); *Poemata pleraque selecta*, ed. Scriverius (Lugd. Bat. 1609); *Ad Joa. Grotium Elegia de oppidis Hollandiae* (Lugd. Bat. 1619); Duyckius, *Comparatio elegans venatoris et amatoris* (Lugd. Bat. met *Elogium J.D.* 1619); *Poetae satyrici minores de corrupto reipublicae statu*, ed. J.D., rec. Boxhornius (Lugd. Bat. 1632); *Nederduitsche Gedichten*, in *Navorscher* LI, 260, 384, 461.

Over hem: P. Bertius, *Oratio* (L.B. 1604); D. Heinsius, *Laudatio Jani D.* (L.B. 1605, Or, 470), Heinsius, *Athenae Batavae*, 87; Vereul, *Redevoeringen* (Amst. 1790), 1; te

Water, *Verbond der Edelen* II, 333 vlg., III, 510, IV, 337; Siegenbeek, *Laudatio Jani D.* (Lugd. Bat. 1812); Venhuizen Peerlkamp, *Lofrede op J.D.*, in *Vaderl. Letteroef.*, 1819, II, 197 vlg; Peerlkamp, *De poëtis latinis Nederl.*, 202; de Wind, *Bibl. Nederl. geschiedsch.* I, 264; Fruin, *Verspr. Gesch.* II, 416 vlg., VII passim; Kalf, *Gesch. Nederl. Letterk.* III, 433 vlg.; Molhuysen, *Gesch. der Leidsche Univ. Bibl.* (Leiden 1905), 4 vlg.; de z., *De komst van Scaliger in Leiden* (Leiden 1913); de z., in *Bronnen Leidsche Univ.* I, passim.

Blok

[Does, Mr. Johan van der (3)]

DOES (Mr. Johan van der) (3), geb. te Gorinchem in 1567, ald. overleden 12 Juli 1648; zoon van Simon en van Mechteld Vincken en kleinzoon van Simon (1) (kol. 437) en van E. van Breene.

Als student in de rechten te Leiden ingeschreven 24 Sept. 1587, werd hij na de voleindiging van zijn studiën, in 1595 secretaris van zijn vaderstad Gorinchem en van het Land van Arkel. Hij huwde 19 Mei 1602 Elisabeth de Hoogh, Adriaensdr., die 2 Juli 1636 overleed en won bij haar 9 kinderen, o.a. Mr. Hendrik (3) (kol. 420).

Mr. Johan van der Does is ongetwijfeld de auteur van een werkje, dat tot titel draagt: *Lofdicht, gemaect tot prijs en eere van de seer eerlicke, plaisierige ende liberale const der Musycke, tot opweckinge van andere cloeker ende vernuftiger verstanden, liefhebbers ende beminders derselver.* (Gorinchem 1615, 4°). Des schrijvers zinspreuk was: *Sperno invidiam* (ik veracht den nijd).

Zie: v.d. Aa, *Nieuw Wdb. van Ned. Dichters* II, 41; *Jaarb. Ned. Adel* V, 37.

Regt

[Does, jonker Johan van der (4)]

DOES (jonker Johan van der) (4), Janus Dousa filius, geb. te Noordwijk 16 Jan. 1571, gest. te 's Gravenhage 26 Dec. 1596. Oudste zoon van Johan (2), genoot hij van zijn vader onderwijs in de klassieken en was reeds als kind latijnsch dichter. 15 Maart 1583 te Leiden ingeschreven, studeerde hij rechten, letteren, wisen sterrekunde onder Tiara, Vulcanius, Lipsius, Bertius, met wien hij nauwe vriendschap sloot, e.a. Hij stond ijverig zijn vader bij in diens studiën en bibliotheekwerk, verving hem als bibliothecaris na diens benoeming in den Haag (1591) en volgde hem 11 Juli 1593 op, 'aengesien sijn groote geschicktheyt ende ervarentheynt in allerhande spraecken ende scientien'. Hij was thuis in Latijn, Grieksch en Hebreeuwsch, klassieke oudheden, geschiedenis, romeinsch recht en wiskunde, waarlijk 'Gratiarum pullus' zooals Meursius van hem zegt, die ook zijn 'usque ad miraculum' buitengewone bescheidenheid, vriendelijkheid en matigheid roemt. Ook zijn welsprekendheid en vaardigheid in de dialectiek werden zeer geprezen. De jonge Frederik Hendrik had hem als leider zijner studiën aan de universiteit (1594), maar slechts korten tijd, daar D. nog in dat jaar met zijn broeders Steven en George een groote buitenlandsche reis ondernam. Na een lange reis door Duitschland, overal geëerd wegens zijn voortreffelijke aantekeningen op Catullus, Tibullus, Propertius en Petronius en wegens zijn eigen latijnsche gedichten, ook wegens zijn uitnemend karakter, ontmoette hij (April 1596) op de mis te Frankfort a/d Main den jongen du Plessis Mornay, met wien hij over Neurenberg, Halle, Dresden, Praag en Breslau naar Krakau ging. Van daar kwam hij wegens ongunstige berichten betreffende den

oorlog in Noord-Frankrijk over Danzig haastig te sloop naar Holland terug. Door al te groote inspanning daarbij verviel hij in een kwijnende ziekte, waaraan hij volgens zijn grafschrift 26 Dec. 1596, volgens

Bertius begin 1597 (verschil O. en N. stijl) in den Haag overleed. Hij werd er in de Groote kerk bij het koor begraven, diep betreurd door de gansche geleerde wereld, in het bijzonder door zijn sedert zijn dood somber geworden vader.

Zijn portret: op de familiegroep door R. van Antwerpen in het Stedelijk Museum te Leiden; in de Bibl. der Leidsche Univ.; gravure bij Meursius, *Ath. Batavae*; miniatuur door A. van Halen in het Panpoëticon Batavum.

Van hem: *Brittanorum Carminum Sylva* (Lugd. Bat. 1586), achter zijns vaders *Odae Britannicae*; *Rerum coelestium in laudem Umbrae declamatio et carmen* (Lugd. Bat. 1591), ook achter Wowerus, *Dies aestiva* (Oxon. 1635); *Plautus, Fabulae superstites* (Lugd. Bat. 1589, 1594) ed. J.D.; *Conjectanea et Notae in Catullum, Tibullum et Propertium* (Lugd. Bat. 1592); *Spicilegium in Petronii Arbitri Satyricon* (Lugd. Bat. 1594 etc); *Epithalamia in nuptias Mart. Pili* (Lugd. Bat. 1594); *Animadversiones in Plauti Comoedias* (Lugd. Bat. 1596); *Poëmata* (Lugd. Bat. 1607, 1704).

Over hem: Bertius in *Oratio funebris* op zijn vader (Lugd. Bat. 1604); Meursius, *Athenae Batavae*, 151; Siegenbeek, *Laudatio Jani D.*, 126 vlg. en *Gesch. der Leidsche hoogeschool* II, 279; de Wind, *Bibl. Nederl. Geschiedschr.*, 265; Peerlkamp, *De poëtis latin. Nederl.*, 178; Molhuysen, *Geschied der Leidsche Univ. Bibl.* 12; dez., *Bronnen Leidsche Univ.* I, passim; Elkan, in *Oud-Holland* 1906, 98.

Blok

[Does, Johan van der (5)]

DOES (Johan van der) (5), geb. te Rijnsburg, gedoopt te Noordwijk 30 Oct. 1621, overl. te 's Gravenhage 13 (?) Oct. 1704; zoon van jhr. Dirk (5) en van Geertuyd van Reede.

Hij was raad in de Raadsrekenkamer te 's Gravenhage en vertrok in 1660 naar Engeland, waar hij door koning Karel II met een jaarlijksche toelage van 400 pond sterling werd 'gegratificeert'. Hij behoorde destijds tot de hofhouding der Prinses royale. In het jaar 1665 wegens den oorlog wederom in het vaderland teruggekeerd ('uyt zijn liefde tot zijn vaderland en anders nergens om') werd hij wegens Bergestein in 1667 lid der ridderschap van Utrecht en gecommiteerd in de Kamer van Financiën, daarna extraord. raad in den Hove Provinciaal en later, bij de herstelling der provincie, in de ordin. Gedeputeerden en ter Generaliteit. In 1672 was hij een der leden van de Staten van Utrecht, die zich deden gebruiken om de provincie in handen der Franschen te stellen. Den 4. Dec. 1689 vertrok hij als gedeputeerde naar Engeland.

Hij had van zijn vader de hofstede Bergestein geërfd, die na zijn dood op de vanden Eede's is overgegaan (zijn zuster Josina was geh. met Hendrik v.d.E., heer van Woudenberg; hun zoon Joh. Fredericus, predikant aan het hof van de vorstin-gouvernante van Friesland, en daarna van 1675 tot zijn dood 25 Mei 1707 predt. te Maarssen, schreef zich 'heer van Bergestein').

Johan v.d.D. is vermoedelijk ongehuwd gebleven. 13 Oct. 1702 is hij overleden, of werd zijn wapen in de Gr. K. te 's Gravenhage opgehangen.

Zie: Aanteekening van hemzelf, of van een tijdgenoot in het stamboek der van der Doesen (door Atteveld) in het hlh. archief v. Noordwijk; *Haagsch Jaarb.* 1891, 88; Hora Siccama, *Aant. en Verb. op Reg. Journ. C. Huygens*, p. 65.

Regt

[Does, Mr. Johan of Jan van der (6)]

DOES (Mr. Johan of Jan van der) (6), J.U. et Philos. Dr. geb. te Delft, 30 Dec. 1644, overl. te Gouda 4 April 1704; zoon van Adriaan en van Maria Gool.

Hij werd als student te Leiden ingeschreven 8 Sept. 1659, te Harderwijk als P. cand. 17 April 1668 en werd op laatstgenoemden datum aan de harderwijksche univ. bevorderd tot doctor in de wijsbegeerte. Den 13en Dec. 1669 tot lector in de rechten aan de leidsche univ. benoemd, kweet hij zich tien jaar lang op een uitstekende wijze van dien post en eenstemmig werden zijn verdiensten en geleerdheid geprezen, toen hij om onbekende redenen zijn ontslag nam. Spoedig daarop, 8 Dec. 1679 aangesteld tot gewoon, weldra tot eersten hoogleeraar in de rechten aan de hoogeschool te Harderwijk, vervulde hij dit ambt gedurende 1½ jaar, waarna hij naar Gouda vertrok (6 Oct. 1681), waar de regeering der stad hem het ambt van pensionaris had aangeboden. In 1690 werd hij te Gouda raad, in 1691 burgemeester en in 1697 lid der Staten-Generaal. Hij was ook dijkgraaf van de Krimpenerwaard. Op het museum te Gouda worden nog stamboomen en wapenborden van hem bewaard.

Hij huwde 15 Sept. 1677 met Elisabeth van der Dussen, geb. 7 Oct. 1657, overl. 20 Mrt. 1730, dochter van Adriaan Brunoszn en van Adriana Cleweg. Uit dit huwelijk sproten 11 kinderen, waarvan er 6 jong overl. Van de overigen komen de twee zoons, Adriaan (2) (kol. 409) en Johan (7) (kol. 431) in dit deel voor. Een dochter Agatha huwde N. de Witt, schepen te Gouda; Maria werd de echtgenote van Ds. Leonard. Beels te Amsterdam, en Elisabeth (ged. Kloosterk. te 's Gravenhage 26 Juli 1699) komt voor in *Wapenheraut* II, 122.

Zie: Soermans, *Acad. Reg.* 96, 97; Siegenbeek, *Gesch. Leidsche H.S.* II en bijl. bl. 272; Bouman, *Gesch. Geld. H.S.* I, 232-234; van Epen, *Alb. Studios. Acad. Gelro-Zutph.* XIII en 21; *Ned. Leeuw* XXXVI kol. 319.

Regt

[Does, Mr. Johan van der (7)]

DOES (Mr. Johan van der) (7), geb. te 's Gravenhage 12 Sept. 1694, ged. N.K. 14 Sept. 1694 (met Elisabeth, als tweeling), overleden ald. 1 Dec. 1749; zoon van Jan (6) (kol. 430) en van Elis. van der Dussen.

Hij studeerde te Leiden sedert 8 Mei 1713, werd advocaat voor het Hof van Holland, raadsheer in den Hoogen Raad van Holl., Zeel. en W. Friesl. en thesaurier-generaal der Unie. In 1742 woonde hij te 's Gravenhage op de zuidzijde van de Heerengracht, had een traktement van f 2000 als raadsheer, een jaarl. inkomen van f 7000, bewoonde een huis van f 810 huurwaarde, hield een koets met 2 paarden en 5 dienstboden.

Hij huwde te 's Gravenhage 4 Dec. 1726 met Cornelia van der Heim, geb. 31 Mei 1688, overl. 9 Mei 1765, dochter van Adam en van Anna van Bocholt. Behalve een zoon, Johan Hendrik (dl. II, kol. 399), sproot uit dit huwelijk nog een dochter, Anna Cornelia, ged. N.K. te 's Gravenhage 24 Juli 1729, die ongehuwd overleed.

Zie: *Jaarb. Ned. Adel*, V, 45, 46; *Alg. Ned. Fambl.* I no. 108, bl. 3.

Regt

[Does, jhr. Mr. Johan Hendrik van der]

DOES (jhr. Mr. Johan Hendrik van der), geb. te 's Hertogenbosch 16 Aug. 1741, overl. aldaar 29 April 1819; zoon van Mr. Willem, raad en schepen van 's Hertogenbosch en proost van de Illustre Broederschap aldaar en van Johanna Margaretha Orrock. Hij studeerde in de rechten en werd, na voleindiging zijner studiën, raad en schepen van 's Hertogenbosch, in 1765 lid en in 1785 proost

der Illustre Broederschap aldaar. Later was hij president van de rechtbank te 's Hertogenbosch. Bij K.B. van

27 Sept. 1817, no. 64, werd hij in den adelstand verheven.

Hij was 24 Juni 1766 te Schiedam gehuwd met Margaretha Elisabeth Doom, geb. te Schiedam 24 Juni 1746, overl. te 's Hertogenbosch 31 Mei 1806, dochter van Mr. Jacob, secr. van Schiedam, en van Elisabeth van Kerchem. Uit dit huwelijk sproten 4 kinderen t.w. Willem Schuyl v.d.D. (kol. 445); Elisabeth Jacoba, echtgenote van jhr. Mr. Pieter Jacob de Bye (uit welkenechthetgeslachtvan der Does de Bye); Susanna Margaretha, gehuwd met Mr. Pieter Josias Moens; en Adriana Cornelia Maria, geh. met Dr. Pierre Joseph de Willebois (uit welk huwelijk het geslacht van der Does de Willebois is voortgesproten).

Zie: *Jaarb. Ned. Adel*, V, 54, 55; *Nederl. Adelsboek*, 1913, 193.

Regt

[Does, Maurijn van der (1)]

DOES (Maurijn van der) (1) is de eerste die van dit geslacht wordt vermeld. Het geslacht van der Does ontving zijn naam naar het watertje de Does, dat zich ten oosten van Leiden met den Rijn vereenigt: het voerde van ouds in rood negen gouden ruiten (5 en 4) en als helmteeken een moorenborstbeeld met rood-gouden hoofdband. De naam Maurijn zal wel met dit helmteeken verband houden. Zijn afkomst uit het geslacht de Croisilles, evenals uit dat van Virneburg, is reeds lang naar het rijk der fabelen verwezen; uit de kwesties over het vóórofferen in de kerk te Leiderdorp blijkt, dat deze familie reeds voorlang hier had gewoond en steeds tot den adel was gerekend.

Hij, Maurijn, was gehuwd met een dochter van Amelis van Mijnden, volgens genealogieën heette zij Florentina, maar Dousa geeft dezen naam niet op. Zij had een broeder Wouter van Mijnden, zooals blijkt uit een door Dirk van der Does e.a. bezegelden brief uit 1326 over de voogdij van Wouters onmondige kinderen; zie op: Dirk (1). Maurijn en zijn vrouw waren toen reeds overleden.

Dousa, die Maurijn reeds op het jaar 1267 vermeldt en met hem de genealogie aanvangt, noemt maar één zoon: Dirk, zonder zich met andere kinderen bezig te houden. Deze is Dirk (1) zie kol. 411. Andere genealogieën maken melding van een tweeden zoon, Costijn, uit wien mede een tak van het geslacht van der Does is gesproten, die op het einde der 15e eeuw is uitgestorven.

Bewerkt naar het handschrift van Janus Dousa; *Jaarb. Ned. Adel* V, 27, 28.

Regt

[Does, Maurijn van der (2)]

DOES (Maurijn van der) (2) is de tot heden bewijsbare stamvader van het nog voortlevend geslacht. Wordt in de meeste oudere genealogieën de zoon genoemd van Dirk (1) (kol. 411) en van Cl. van Zanthorst, doch later is dit in twijfel getrokken. Maurijn bewoonde het slot ter Does, hield de partij van Margaretha tegen haar zoon graaf Willem V, doch verzoende zich in 1354 met den laatsten, dien hij met 3 paarden in den oorlog tegen bisschop Jan van Arkel bijstond. Met den Heer van der Dicke, den Heer van der Sleyden, den Voogd van Nyerse (Niers?) en Willem van Olinc op weg naar Oudewater bij nacht verdwaald, werden zij, 40 paarden sterk, door die van Montfoort met haar gansche macht overvallen en niet dan na heftigen en langdurigen weerstand gevangen genomen en binnen Montfoort gebracht. Op uiterst zwaar rantsoen gesteld, was hij genoodzaakt het grootste deel van zijn bezittingen te

verkoopen. Wel werden 15 morgen lands, wezende kwaad leen, onder Leiderdorp, door Graaf Willem V tot vrij eigen gemaakt, doch deze gunst was niet in staat de verzwakte financiële positie van Maurijn te herstellen. Eerst 40 jaar later (in 1397) verkreeg Maurijn's gelijknamige zoon van hertog Albrecht ter zake van de diensten door zijn vader bewezen, uitgebreide leengoederen in Zeeland, deels van Jan Jan Kintz., deels van Jan van der Wairden door afsterven aan de graaflijkheid vervallen. De vader zelf werd door Albrecht schadeloos gesteld o.a. door de benoeming tot watergraaf van de Vijf Ambachten en dijkgraaf van den Nieuwendijk op Maandag na St. Lambertusdag 1394.

Hij huwde met *L i j s b e t h v a n V o o r n e*, dochter van *A l b e r t*, ridder, erfburggraaf van Zeeland. Het huwelijksjaar zal 1347 zijn, want toen tochtte Maurijn haar aan 38 morgen lands onder zijn huis ter Does, binnen de parochie van Leiderdorp gelegen. Zij wonnen 4 kinderen, t.w. Maurijn (4) (kol. 443), Willem (1) (kol. 433); Badeloge (zie dl. III, kol. 289) en *S i m o n*, baljuw en ontvanger van de goederen der h.h. van Borselen, die zich *B e r t h a v a n d e n C o u l s t e r I J s b r a n d s d r.* tot gade koos en den stam voortzette.

Bewerkt naar het handschr. van *J a n u s D o u s a*; *Ned. Adelsb.* 1913.

Regt

[Does, Maurijn van der (3)]

DOES (Maurijn van der) (3), zoon van *H u g e e n v a n N. S a y t v a n d e r L e e*; jongere broeder van *D i r k* (2). Hij was inwoner van Leiden en had eigen huis en erve aldaar in 'de Grote Strate', begrensd aan de eene zijde heer *A l e w i j n* met den klokhuyse (over dit huis, zie *v a n M i e r i s*, *Gr. Charterb.* op 28 April 1321), aan de andere zijde *G h e r y t v a n O i s t g e e s t R u t g e r s z.*, alles blijkende bij zekeren lijftochtsbrief voor den leenheer in 1358 gepasseerd.

Hij huwde jkvr. *C u n i g u n d e J a n s d r. v a n d e n C o u l s t e r*, en tocht haar aan zekeren boomgaard en 2½ morgen lands in Leiderdorp, St. Lucasavond 1373. Na lang getrouwd te zijn, verkregen zij een zoon, met name *J a n M a u r i j n H u g e n s z. v a n d e r D o e s*. Hij beërft dezen boomgaard en het land, tocht bij zijn huwelijk met *J u d i t h D i r k s d r. v a n d e n H o e r n*, zijn vrouw aan dit goed 1383, Dinsdag na conceptio Mariae, en won slechts een dochter *M a r g r i t e*, die op haar vaders woning te Voorburg werd geboren.

Jan's vrouw in 1394 overleden zijnde, transporteert hij den boomgaard, nader aangeduid als 'den Ruyschen boomgaard' met den uiterdijk aan zijn oomszoon *H e n r i k* (1) van der Does.

Bewerkt naar het hs. van *J a n u s D o u s a*.

Regt

[Does, Maurijn van der (4)]

DOES (Maurijn van der) (4), overl. 1432, zoon van *M a u r i j n* (2) en van *L i s e b e t h v a n V o o r n e*. Toen hertog Willem 20 Aug. 1405 zijn mannen en getrouwe vazallen opriep, om op onzer Vrouwen Nativitas met 2 goed gewapende glayen in 's Graven dienst te Heusden te verschijnen om het slot Hagestein en de stad Gorinchem te belegeren, was Maurijn daaronder begrepen. 19 Aug. 1407 worden Maurijn van der Does, *A e r n d v a n D u v e n v o o r d e*, *Philips van Spangen*, *Adriaan v. Raaphorst*, *Gerrit van Poelgeest*, *Wouter van Mathenesse* e.a., elk op een glaye gesteld, 'in 's Graven voedinghe' van Cleve naar Ravenstein gezonden. Met *Gerrit van Zyll*, *Dirk van*

Duvenvoirde, Gerrit v. Poelgeest, Henrik van der Does, Willem van der Goude,
Costijn van der Does en Simon van der Does, elk met 2 man, binnen Woudrichem

gelegerd om den inval van den hertog van Gelre bij Gorinchem te keeren en de frontieren van Holland te bewaken. Gedurende dezen oorlog is Maurijn ook eerst binnen Amersfoort en daarna 1412, ingaande 24 Mei, te Schoonhoven in 's Graven dienst 'en voedinghe' gelegerd geweest. Alles volgens een ouden blaffaard, roerende speciaal den Arkelschen krijg, waarin ingevoegde lijsten met namen voorkwamen, en uit rekeningen, door den tesorier-generaal Philips van Dorp gehouden.

Bij de geschillen over het vóórofferen in de kerk van Leiderdorp doet Maurijn 31 Dec. 1406 uitspraak uit 's Graven naam en bij het 'loffelijck compromis van verbintnisse' op onzer Vrouwen Hemelvaartsdag 1416 door baanrotsen, ridders en edelen van Holl. en Zeel. en de steden, groot en klein, over de wettige successie van vrouwe Jacoba, zegelt ook Maurijn van der Does. Hij was dus Hoeksch edelman en haalde zich den haat der Kabeljauwschen op den hals. Toen nu Jan van Beieren het slot Poelgeest bestormd, veroverd en alles wat er zich op bevond, onthalsd had, sloeg hij ook het beleg voor Maurijns slot ter Does. Vreezende een gelijk lot als Poelgeest te ondergaan, ruimde de burchtheer het slot aan Jan van Beieren in, zoodat het ongeschonden in stand bleef. In hetzelfde jaar 1420 werd aan Maurijn's 2e vrouw bij de inneming van Leiden door een bende avonturiers een som gelds, ruim 200 nobelen, ontweldigd. Den 12en October gelastte daarom hertog Jan, na gedaan verhoog, aan alle baljuwen, schouten en officieren de personen van Henrik Routenburch, Dirk Langenzoon, Claes Teyling, Claas Casijns en Adriaen haar gezelle te apprehendeeren en in 's Graven gevangenis te leiden.

Werd hem 10 Januari 1387 investituur verleend, in 1397 verkreeg hij, op grond van diensten door zijn vader bewezen en de daardoor geleden schade, van den graaf verschillende aan de graaflijkheid vervallen goederen (zie op Maurijn (2) hiervóór).

Hij is tweemaal gehuwd geweest. Eerst met eene jkvr. v a n W o u d e , waardoor vrouwe Machteld, abdisse van Leeuwenhorst (III, 290), in een huurbrief van 1437 J a n v a n W o u d e haar oom noemt. Hij hertrouwde in 1403 op aansporing en door tusschenkomst van den holl. graaf met jkvr. A l y d e v a n D o c h e m , dochter van F e y e , ridder (volgens de H a a n H e t t e m a en van H a l m a e l , *Stamb. v.d. Frieschen Adel*, II, 106, heette zij A l e i d v a n H e e m s t r a , dr. van F o y e o f F e y e v. H. van Dokkum). Het huwelijksfeest werd opgeluisterd door de tegenwoordigheid van vrouwe Margaretha van Cleve, weduwe van Albrecht, en van de heeren uit haar gezelschap, t.w. den graaf van Nassau en meer anderen, zooals blijkt uit een rekening van poortmeesters (burgemeesters) van Leiden, a^o. 1404. Nog in 1428 sproot uit dit huwelijk een kind, dat door zijn dochter, vrouwe Machteld, abdis van Leeuwenhorst, op de vonte geheven werd en met 3 zilveren crusens tot pillegave werd beschonken.

Uit het eerste huwelijk sproten 4, uit het tweede 5 kinderen, t.w. uit het eerste huwelijk: een dochter, geh. met F l o r i s v. A l k e m a d e ; vrou D i r c k (gelijftocht in 100 holl. gld. 's jaars op de multer van Ellewoutsdijk en Koedorp en op de tienden van Everingen 1399 bij makinge door haar man, heer W o l f a e r t v a n E v e r i n g e n v a n d e M a e l s t e d e , ridder); vrouwe Machteld (omstr. begin Febr. 1428 gekozen tot abdis van Leeuwenhorst, als opvolgster van H e y l e w i c h v. O o s t e r w y c k , overl. te Leiden, waar zij lang te voren ziek was geworden, 15 Aug. 1441, begr. in haar convent

Leeuwenhorst; zie dl. III, 290); Willem, opgevoed aan het hof van Willem VI en page van diens vrouw Margaretha v. Bourgondië tot zijn huwelijk in 1412 met jkvr. Maria Boudynsdochter van Nieuwenvliet (hij werd in dat jaar door zijn vader verlijd met al diens leengoederen in Biggekerke en Crommenhoek, blijkende bij verlijfbrief van 20 Aug. 1412; zijn weduwe hertrouwde in of vóór 1439 met Jan van Treslong). Uit het tweede huwelijk van Maurijn sproten: Dirk van der Does, geh. met jkvr. Janne Noyen, Zwedersdr. van Amerongen; jkvr. Catharina (bekend uit een sententie van 13 Jan. 1454 over 100 pond 's jaars erfelijke renten, gehypothekeerd op de goederen van Sloten en Osdorp, door haar vader aan haar moeder ten huwelijk gebracht; zij leeft nog 1468 te Utrecht, toen zij het klooster der Regulieren te Leiderdorp een rijschen gulden 's jaars bespreekt, staande op 6 morgen aan de Doeswetering en geheeten Doesvenne); Albrecht, woonde te 's Gravenhage of daaromtrent, met Lijsbeth zijn jongste zuster; hij stierf 1443; Lijsbeth, in 1455 overleden; Foye v.d.D. huwt eerst met een Friezin en daarna met Hase Willemsdr. van Berendrecht.

Bewerkt naar het hs. van Janus Dousa.

Regt

[Does, Philips van der]

DOES (Philips van der), overl. 1445, zoon van Simon en van Maria van de Weteringe. Hij werd door zijn huwelijk heer van Heerjansdam, was kamerling van Jacoba van Beieren en werd in 1421 begiftigd met het dijkgraafschap van de Zwijndrechter waard. Zijn vrouw was Arendina van Roosendael (door anderen Heylwich geheeten), dochter van Jan, ridder, naar wiens gelijknamigen vader de heerlijkheid Heerjansdam is genoemd.

Uit hun huwelijk sproot een zoon, Bartholomeus (kol. 409).

Zie: Balen, *Beschr. van Dordrecht; Jaarb. Ned. Adel* V, 106; *Wapenheraut* XI, 116.

Regt

[Does, Pieter van der]

DOES (Pieter van der), geb. te Leiden in 1562, overl. op het eiland Santo Thomé (westkust van Afrika) 24 Oct. 1599; jongste zoon van Jacob (1) (kol. 422) en van diens 2e vrouw Clara van Adrichem.

Hij genoot een goede opvoeding, trad als adelborst in zeedienst en klom spoedig op tot de hoogste rangen. Den 5. Aug. 1586 was hij door prins Maurits aangesteld tot superintendent voor de vloot (*Catal. Herald. Tentoonst.* 1881, no. 5173) en nam in Aug. 1588 een werkzaam aandeel in den strijd met de spaansche Armada. Terwijl de engelsche vloot de spaansche herhaaldelijk aanviel, kruiste van der Does met het holl. eskader op de vlaamsche kust om de vereeniging van Parma met de Armada te beletten. Toch vond v.d.D. nog gelegenheid om een paar afgedreven spaansche galjoenen in den grond te boren en een paar andere, de S. Felipe en de S. Matteo te overweldigen. De wimpel van het laatstgenoemde schip, waarop don Diego de Pimentel het bevel voerde, werd in de St. Pieterskerk te Leiden opgehangen; wat er thans nog van over is, is in het museum 'de Lakenhal' ter bezichtiging gesteld. Tot belooning voor zijn gedrag in den strijd tegen de Onoverwinnelijke Vloot verkreeg v.d. Does 23 Dec. 1588 den titel luitenant-admiraal van Holland.

In Mei 1594 diende hij de republiek te velde en was met Maurits en Willem Lodewijk bij het beleg van Groningen, waar hij (31 Mei) de schans Aduarderzijk hielp

vermeesteren en een schotwond in het been ontving. Volgens B o s s c h a was hij bij ge-

noemd beleg als generaal der artillerie in dienst; volgens anderen werd hij 22 Juni 1595 in plaats van Charles de Levin, heer van Famars, tot meester-generaal van de artillerie aangesteld op een wedde van f 400 's maands.

Werd hij in 1596 met Pieter Moyalen aangewezen om belangrijke geldelijke bedragen naar Prins Maurits te brengen, die zich toen in het belegerde Hulst bevond, en kruiste hij in dat jaar met een eskader in het Kanaal om Calais te hulp te komen, in 1599 was een grootscher taak voor hem weggelegd. Hoofdzakelijk als uitvloeisel van het besluit om tot het offensief over te gaan, maar ook gedeeltelijk om de talrijke matrozen bezig te houden, lastige ruwe gasten, die door het ophouden der handelsbetrekkingen met Spanje zonder werk waren en de havenplaatsen onveilig maakten, rustten de Staten een vloot uit, die 73 schepen telde. Deze vloot was bestemd om op de portugeesche en spaansche kust een of andere haven, hetzij Coruna of Vigo, of een andere te bezetten en vandaar uit allen handel, ook dien der neutrale mogendheden, op Spanje en Portugal te beletten. Tot admiraal dier vloot werd 26 April 1599 (*Catal. Herald. Tentoonst.* no. 5174) Pieter van der Does benoemd, die om zijn dapperheid en minzamen omgang bij het scheepsvolk zéér gezien was. Zonder moeite werden dan ook de 3000 matrozen en 8000 man landingstroepen aangemonsterd; 21 Mei nam v. d D. van Prins Maurits, die zich toen te Bommel bevond, afscheid en stak eenige dagen later in zee. Het schijnt, dat Spanje gewaarschuwd was, want toen van der Does 11 Juni vóór Coruna verscheen, vond hij deze stad in staat van tegenweer gebracht en de kust van Spanje overal wèlbewaakt. De holl. admiraal vormde toen het plan naar de Canarische eilanden te stevenen en aldaar de zilervloot uit Amerika af te wachten en te overrompelen, doch deze was hem vóór geweest en de eenige buit, dien hij behaalde, was die uit de stad Las Palmas, welke hij bestormde en veroverde, waarbij hij zelf gewond werd. Wat hem daar in handen viel, werd door Jan Gerbrandsz. naar het vaderland gebracht en van der Does zelf wilde nu naar Amerika stevenen om aldaar in Brazilië of elders den vijand afbreuk te doen. Doch zoover kwam hij niet. Voor het eiland Santo Thomé gekomen, dacht hij aldaar de noodige ververschingen in te nemen, maar een hevige buikziekte openbaarde zich onder de manschappen der vloot. Vele schepelingen (15 officieren en ongeveer 1800 man) lieten het leven en ook v.d. Does, die zich nimmer wilde ontzien, was niet bestand tegen het moordend klimaat. Hij en zijn neef George (kol. 418) stierven op het eiland en werden er begraven. Zijn vloot, op de terugreis door stormen en ziekten geteisterd, bereikte in treurigen staat in 1600 de vaderlandsche havens.

Van der Does, in 1587 baljuw en dijkgraaf van Rijnland geworden en in het volgend jaar schout van Leiden, kocht 26 Jan. 1591 voor f 13800 van de amsterd. familie B o e l het huis ter Does, het stamoord van zijn geslacht, althans de overblijfselen ervan, en werd er 25 Juni d.a.v. door de douairière van Brederode mede beleend ('huys en hoffstede ter Does, mitten hoff en singel en 11½ morgen landts'). Reeds 13 Oct. 1584 was hij beleend met de helft van 29 morgen, genaamd de hofstede 'Achthoven' in Leiderdorp, bij den dood van P h i l i p s , zijn broeder. Deze bezittingen lagen dicht bij het huis ter Does. Hij ving aan dit laatste huis geheel te restaureeren, om het voor zich en zijn gezin tot een vaste woonstede te doen strekken. Een afbeelding van het herstelde gebouw komt voor in *Rademaker's Kabinet*. Omstreeks dezen tijd

ontving hij van de Staten de heerlijkheden Rijsaterwoude, Leimuiden en Vriesekoop en nog op den huidige dag vertoont het gemeentewapen van Leimuiden het blazoën van Pieter van der Does.

In 1586 huwde hij met Philippota van Duvenvoorde, vrouwe van Warmond, geb. in 1556, nog in 1622 te Leiderdorp in leven (*Wapenheraut* XIII, 243), doch in het volgend jaar overleden en aldaar met 8 kw. begraven, dochter van Jacob en van Henrica van Egmond. Uit dit huwelijk sproot maar één dochter, Hendrina van der Does, vrouwe van ter Does, in Sept. 1589 geboren, overleden in 1654. Zij deed te 's Gravenhage 23 Januari 1610 ondertrouw met jhr. Adriaen van Mathenesse, heer van Riviere en Opmeer.

Zie: v. Doorninck, *Invent. Verz. charters betr. de gesl. v.d. Does en v. Mathenesse*; Blok, *Gesch. Ned. Volk*² II, reg.; *Jaarb. Ned. Adel* V, 89, 90; *Leidsch Jaarb.* 1907, 59; *Catal. Lakenhal te Leiden*; Bosscha, *Neerl. Held. te land*² I, 232; de Bas en ten Raa, *Het Staatsche Leger* II, 175, 215, 265, 316; vooral J.H. Abendanon, *De vlootaanval onder bevel van P.v.d.D. op de Canar. eilanden*, etc. in *Bijdr. Vad. Gesch. en Oudh.* 5e Reeks, dl. VIII (1921) bl. 14 vlgg.; mededeelingen van Dr. G.P. Rouffaer.

Regt

[Does, Simon van der (1)]

DOES (Simon van der) (1), geb. te Delft 18 April 1507, begr. te 's Gravenhage. Gr. K. vóór het koor, 11 April 1587, zoon van Frank Willemsz. v.d.D. en van Dieuwer van Eversdyck Simonsdr.

Hij was convooi- en accijnsmeester van Karel V in Friesland, leenman van Holland, baljuw van Vlieland en pluimgraaf van Wieringen. Hij woonde al in 1538 te Harlingen en nog aldaar 1550, maar was in 1552 al te 's Gravenhage woonachtig. Hij werd in laatstgen. plaats schepen 1554-60, 62-63, 75, 77, regent van het Sacraments Gildehuis 1555-63, 77-80, deken van dat gilde 1564-68, 1572-76, kerkmeester der Groote of St. Jacobskerk 1563, 64, 79, Schout van den Haag 1564, 65, vroedschap 1577, 81, 82 en burgemeester 1578-80. Als leenman des konings werd hij in 1567 voor commissarissen van den Hove gedagvaard tot aflegging van den nieuwen eed van trouw aan den koning en compareerde daartoe. Ongetwijfeld echter was hij de partij van den opstand toegedaan, zooals blijkt uit zijn latere functies, maar wetenswaardige bijzonderheden vonden wij dienaangaande niet vermeld. In het omvangrijke werk van J. Smit, *Den Haag in den Geuzentijd*, vonden wij alléén op bl. 107 een zekeren Simon van der Does genoemd, die in 1569 nog op de Voorpoort gevangen zat, maar of hij dezelfde was als de hier behandelde, is ons niet gebleken.

Hij huwde 1°. in 1537 met Elisabeth van Breene, overl. te 's Gravenhage 26 Aug. 1558, dr. van Sem IJsbrandsz. en Vincentia Syversdr.; daarna omstr. 1560 met Maria de Milde of de Wilde Jacobsdr. Uit het eerste huwelijk sproten o.a. Simon, van wien het tegenwoordig nog voortlevend geslacht v.d.D. afstamt; Willem (2) (kol. 443) en IJsbrand (kol. 444). Uit den tweeden echt o.a. Jacob, uit wien de schildersfamilie is voortgekomen.

Zie: Elias, *Vroedsch. van Amsterdam* I, 325; *Jaarb. Ned. Adel* V, 35; *Wapenheraut*, IX, 195; *Navorscher* 1881, 631; *Mdbl. Ned. Leeuw* XXVIII, 4; de Riemer, *Beschr. van 's Grav.* II, 61; Timareten, *Gedenkst. in Nederl.* II, 24; d'Yvoy en Beeldsnijder,

Verb. en Smeekschr. der Ned. Edelen, 58 (met facsimilé van zijn handt. bl. 30).
Regt

[Does, Simon van der (2)]

DOES (Simon van der) (2), geb. te Amsterdam 30 Juni of 9 Juli 1584 (o. en n. stijl), overl. ald. 21 Sept. 1652, zoon van Willem (2) (kol. 443) en van Maria Glimmer. Hij was koopman en reeder in zijn vaderstad, woonde in 1605 op 't Water, handelde onder de firma Simon van der Does en Hans Bultel en maakte in 1613 op het schip van kap. Thomas Bonner een ontdekkingsreis naar Spitsbergen mede. Als contraremonstrantsch, 3 Nov. 1618 door prins Maurits aangesteld en beëdigd raad der stad Amsterdam, komt hij voor 1618-52. In 1621 werd hij schepen, in 1625 bewindhebber der Noordsche Comp. en in hetzelfde jaar van de Comp. van Nieuw Nederland en van de West Indische Comp. Hij was in 1617 kerkmeester der O.Z.K. en in 1619 werd hij houtvester der stad. Den 2en Aug. 1650 werd hij vanwege de stad Amsterdam met Cornelis de Graeff, Dr. Nicolaes Tulp en Mr. Pieter Cloeck afgevaardigd om met prins Willem II te onderhandelen en toen Willem Frederik met zijn krijgsvolk voor de stad verscheen, werd van der Does met Johan Huydecoper van Maarsseveen naar dezen gezonden, om hem te verwittigen dat Amsterdam besloten had zich met alle middelen tegenover krijgsgeweld te verdedigen.

Van der Does huwde te Amsterdam 13 Oct. 1605 met Maria Bultel, geb. te Antwerpen, begr. te Amsterdam Z.K. 27 Febr. 1663, weduwe van Hans Mercijs, van Antwerpen. Uit dit huwelijk sproten twee zoons.

Zie: Wagenaar, *Vad. Hist.* XII, 98; dez., *Beschr. van Amsterdam* IV, 378, V, 86, 116-121, XII, 312; Elias, *Vroedsch. v. Amsterdam* I, 324; *Jaarb. Ned. Adel* V, 78, 79.

Regt

[Does, Simon van der (3)]

DOES (Simon van der) (3), geb. te 's Gravenhage in 1653 (maar zijn doop vond ik niet), overl. te Antwerpen of te Parijs in 1717, zoon van Jacob (4) (kol. 423) en van Margaretha Boortens.

Hij schilderde en graveerde landschappen en dieren, zelden ook portretten, was een leerling van zijn vader, Jacob van der Does, dien hij navolgde; hij werkte ook in de ateliers van Karel du Jardin, Caspar Netscher en van Gerard de Laresse. Hij leefde langen tijd in den Haag, waar hij 26 Maart 1683 in het schildersgild werd toegelaten en woonde er nog in 1700, toen hem daar een dochter Jacoba Maria (ged. N.K. 23 Mei) werd geboren. Later was hij een jaar te Brussel en eenigen tijd te Antwerpen. Volgens Houbraken heeft hij in zijn jeugd Engeland bezocht. Van Gool was een leerling van hem. Het Rijksmuseum bezit 4 stukken van van der Does, het Mauritshuis één. Volgens sommige berichten was hij oorspronkelijk in goeden doen, maar zijn vrouw, wier uiterlijk zéér werd geroemd, bracht door haar verkwistende leefwijze het gezin in schulden. Hij bleef na haar dood in zulk een berooiden toestand, dat hij door de hulp van vermogende vrienden een plaatsje in het haagsche gasthuis verkreeg, waar hij drie jaar heeft gewoond. Na dien tijd zou hij in het buitenland voor kunstkoopers hebben gewerkt.

Hij huwde 2 Maart 1692 in de Gr. K. te 's Gravenhage met Clara Bellechière j.d., geb. te 's Gravenhage. Hun was reeds in 1687 een dochter Somania Maria geb. (ged. Kl. K. 9 Mei). Andere kinderen waren Beatrix (ged. Gr. K. 28 Oct.

1693), J a c o b (ged. Gr. K. 16 Dec. 1696) en de hiervoor genoemde J a c o b a
M a r i a .

Zie: Houbraken, *Schouwv. der Schilders* III, 326, 327; Immerzeel; Kramm; Bredius en Hofstede de Groot, *Catal. rais. du Musée Royal de la Haye* (1895) bl. 93, 94; *Jaarb. Ned. Adel* V, 82; Gem. Archief van 's Gravenhage.

Regt

[Does, Steven van der (1)]

DOES (Steven van der) (1), geb. te Leiden 2 Januari 1576, overl. vermoedel. in 1622; zoon van Janus Dousa (2) en van Elisabeth van Zuylen.

Hij kreeg een wetenschappelijke opleiding en deed op betrekkelijk jeugdigen leeftijd met zijn broeders Johan en George een reis door Duitschland. Na den dood zijns vaders (1604) werd Steven heer van Noordwijk en lid der ridderschap van Holland. Wegens dit college benoemd tot raad in den Hove van Holland, deed hij 1 Mei 1606 den eed en werd als zoodanig in 1610 met drie raadsheeren uit den Hoogen Raad gecommiteerd om de geschillen, te Alkmaar door den godsdienst ontstaan, uit den weg te ruimen. Tot 1621 bekleedde hij met lof het ambt van raadsheer in het Hof van Holland.

Hij huwde te Noordwijk 30 Juni 1601 (huw.-contr. 25 Juni) met Anna van Ewsom, overl. te Utrecht 2 Aug. 1617, zuster van zijn zwager Caspar, heer van den Nienoord en drost van Coevorden, en dochter van Wigbold en van Geertruid van Wylich. Badius noemt haar 'een vrouw van een zeldzaam voorbeeld'. Zij schonk haar echtgenoot een dochter en drie zoons. De dochter, Josina, overl. 1620, huwde in 1618 met Cornelis van Water vliet, heer van Ellewoutsdijk. Van de zoons overleed Johan vroegtijdig, Wigbold (1) volgt (kol. 441) en Dirk, kapitein, huwde te Bergen op Zoom 1640 met Barbara Duyck, maar is kinderloos overleden.

Zijn geschilderd portret komt voor op de familiegroep door R. van Antwerpen in het Stedelijk museum te Leiden.

Zie: Wagenaar, *Vad. Hist.* X, 22; Siegenbeek, *Laudat. Jani Dousae*, 142; *Jaarb. Ned. Adel* V, 95; *Inventaris Huisarchief Nienoord*, no. 544.

Regt

[Does, Steven van der (2)]

DOES (Steven van der) (2), geb. te Noordwijk 19 Januari 1644, ald. gedoopt 7 Febr., overl. 3 Oct. 1694 en te Noordwijk begraven; zoon van Wigbold (1) (kol. 441) en van Anna van den Kerckhove. Heer van Noordwijk en Offem, werd hij in 1669 lid van de ridderschap van Holland en in 1671 hoogheemraad van Schieland.

Hij huwde te 's Gravenhage (ondertr. 2 Juni 1675) met Louise Taillefer de Moriac, overl. in 1718, dochter van Louis Grimault, kolonel van een regt. te voet, en van Petronella van Oldenbarnevelt. Bij den dood van haar moeder werd zij 7 Juni 1684 met Middelharnis beleend en kocht in 1695, als douairière, van de executeurs-testamentair van wijlen Thomas Walraven van Arkel, de heerlijkheid ter Lucht en Langeveld voor f 10500.

Steven en zijn vrouw kochten in 1694 van hertog Ernst van Saksen en diens gemalin Henriëtte, prinses van Waldeck, het huis, later genaamd 'het hotel van Brunswijk', omdat de hertog v. Brunswijk Wolfenbutteler toen woonde. Het stond aan de noordzijde van de Lange Poten te 's Gravenhage, ter plaatse van het tegenwoordige Dep. van Justitie. Het huis vererfde later naar de fam. van Heerd.

Zij wonnen twee kinderen, Wigbold (2) (kol. 441) en Jan, ged. in de Kloosterkerk te 's Gravenhage 9 Juni 1679. De tweede zoon stierf jong.

Zie: *Die Haghe*, 1908, 324; *Jaarb. Ned. Adel*,

V, 97; *Ned. Leeuw*, XXXIII, 217; Hora Siccama, *Aant. en Verb. Reg. Journ. C. Huyhens*, p. 496.

Regt

[Does, Steven baron van der (3)]

DOES (Steven baron van der) (3), geb. te 's Gravenhage 27 Mei 1700, gedoopt in de Kloosterkerk 28 Mei 1700, overl. te Noordwijk 10 Oct. 1732; zoon van Wigbold (2) (kol. 441) en van Wilhelmina Henriette van Reede.

Hij, heer van Noordwijk, Offem, Langeveld, Lier en St. Anthoniepolder, werd in 1727 beschreven in de ridderschap van Holl. en W. Friesl. en wegens dezelve gecommiteerd in de Admiraliteit van Amsterdam. Hij was hoogheemraad van Schieland en baljuw van Hulst en Hulsterambacht.

Hij huwde in de Hoogd. Kerk te 's Gravenhage 7 Januari 1725 met Theodora Odilia Doys, een vrouw van uitstekende talenten, geb. 8 Nov. 1707, overl. te 's Gravenhage 5 Januari 1774, begr. te Noordwijk, dochter van Willem Maurits, luit.-kolonel, en van Catharina barones van Friesheim. Als weduwe woonde zij later te 's Gravenhage aan den oostkant van het Noordeinde, zij had een jaarl. inkomen van f 12000, bewoonde een huis van f 800 huurwaarde, had een buitenplaats en hield een koets met 2 paarden en 7 dienstboden.

Zij wonnen vier kinderen, waarvan Wigbold Jan Theodoor (kol. 412) en Gerlach Jan Doys (kol. 444) in dit deel voorkomen. De oudste dochter, Wilhelmina Henriette huwde ten Hove 16 Nov. 1757 met Charles August baron v. Wulcknitz, kamerheer van den erfstadhouder en generaal-majoor der cavalerie. De andere dochter, Frederika Louise, huwde in 1754 met Otto Frederik des H.R. Rijksgraaf van Lynden, heer van Nederhemert en de Voorst.

Zie: *Jaarb. Ned. Adel* V, 98, 99; *Geneal. Kwartierstaten 2e Serie*; *Alg. Ned. Fam. blad* I, no. 62, bl. 5; te Water, *Hist. Verb. en Smeekschr. der Edelen*, IV, 337; *Ned. Leeuw* XXI, 38; *Wapenheraut* XXII, 101.

Regt

[Does, Werner of Warnaert van der (1)]

DOES (Werner of Warnaert van der) (1), geb. omstr. 1510, overl. na 1567; zoon van Dirk, ridder, heer van Kattendijke, Stavenisse en Noordwijk, dijkgraaf en baljuw van Rijnland, en van Josina van Zuylen, vrouwe van Noordwijk.

Werner was heer van Kattendijke en Berghendal en rentmeester van de abdij van Leeuwenhorst. Hij was gehuwd met Elisabeth Dever van Mijnden, dochter van Joost en van Aleid van Mathenese, en is kinderloos overleden, maar niet in 1565 (*Batavia III.*, 932). In Sept. 1566 toch staat hij als getuige bij het huwelijkscontract van Janus Dousa en in 1567 behoorde hij tot de personen, die voor commissarissen van den Hove gedagvaard en gecompareerd werden tot aflegging van den nieuwen eed van trouw aan den koning.

Zie: d' Yvoy en Beeldsnijder, *Verb. en Smeekschr. der Ned. Edelen*, 74 (facsimilé van zijn handt. plaat II no. 106); *Jaarb. Ned. Adel* V, 92; *Mdbl. Ned. Leeuw* XXXI, 132.

Regt

[Does, Werner, Wernaert of Warner van der (2)]

DOES (Werner, Wernaert of Warner v a n d e r) (2), geb. te Noordwijk 13 Aug. 1578, overl. 11 Juni 1603; zoon van Johan (2) (kol. 425) en van E l i s a b e t h v a n Z u y l e n.

Hij voer als adelborst op het schip 'Alckmaer' van Heemskerck's vloot den 23. April 1601 van Texel uit naar O.I. en was één der 20 man, die 15 Maart 1602 (of daaromtrent) in gevangenschap geraakten bij den koning van Demak (Midden-Java, oost. v. Semarang). Over deze gevangenschap is

V a l e n t i j n verkeerd ingelicht: zijn Franck van der Does was Werner, zijn Toeban is Demak.

Uit zijn gevangenschap ontslagen is Werner met den admiraal van Neck (en Franck v.d. Does) op het schip 'Amsterdam' naar het vaderland teruggekeerd. De beide laatsten kwamen 15 Juli 1603 voor Rammekens, maar Werner was 11 Juni tevoren op zee gestorven.

Zijn geschilderd portret komt voor op de familiegroep door R. van Antwerpen in het Stedelijk museum te Leiden.

Zie de door Janus Dousa bewerkte *Geneal. v.d. Does*; Hugo de Groot, *De Jure Praedae commentarius* (ed. H.G. Hamaker 1868, p. 185); de Jonge, *Opkomst Ned. Gez. in O.I.* II, 269, 510; *Begin en Voortgangh* (1645) I, Stuk VII p. 27b; mededeelingen van Dr. G.P. Rouffaer.

Regt

[Does, Wigbold van der (1)]

DOES (Wigbold van der) (1), geb. te 's Gravenhage 1 Aug. 1611, overl. 11 Aug. 1669; zoon van Steven (1) (kol. 439) en van Anna van Ewsom.

Heer van Noordwijk, Offem etc., werd hij in 1642 beschreven in de ridderschap van Holland, was in 1660 kolonel en daarna gouverneur van Sluis. In 1666 werd aan hem en andere staatslieden de zorg voor de opvoeding van prins Willem III opgedragen. In 1667 werd hij hoogheemraad van Rijnland. Den 17en Januari 1668 werd hij, na het overlijden van Willem Frederik graaf van Nassau, aangesteld tot generaal der artillerie. Hij kocht 14 Dec. 1660 van Arent van Wassenaer en Anna Maria van Scherpenzeel de heerlijkheid Offem voor f 63000, te betalen in drie termijnen met daarenboven een vereering van f 1000.

Hij huwde in de Gr. K. te 's Gravenhage 22 April 1640 met Anna van den Kerckhove, geb. 7 Nov. 1620, overl. 27 Maart 1697, dochter van Jan Polyander, heer van Heenvliet, houtvester van Holland, en van Anna van Wesicke. Uit dit huwelijk 4 dochters en 3 zoons o.a. Steven (2) (kol. 439); Anna, in 1666 geh. met Philips de Zoete de Laeke, heer van Villers; en Josina, in 1668 geh. met Willem baron van Wassenaer, heer van Ruyven, grootzegelbewaarder en stadhouder van de leenen.

Zijn geschilderd portret door een onbekend kunstenaar is in het stadhuis te Hoorn.

Zie: Wagenaar, *Vad. Hist.* XIII, 198; Siegenbeek, *Laud. Jani Dousae*, 143; v. Sypesteyn, *Bijdr. Gesch. Ned. Artill.* 13, 14; *Jaarb. Ned. Adel* V, 95, 96; *Wapenheraut* V, 50, 119; id. VII, 430.

Regt

[Does, Wigbold van der (2)]

DOES (Wigbold van der) (2), geb. te 's Gravenhage en aldaar in de Hoogd. kerk gedoopt 30 April 1676, overl. 24 April 1725; zoon van Steven (2) (kol. 439) en van L. Taillefer de Moriac.

Hij was heer van de beide Noordwijken, Offem, Langeveld etc. en door zijn vrouw van St. Anthoniepolder, in 1699 hoogheemraad van Rijnland, later baljuw en dijkgraaf, werd in 1702 beschreven in de ridderschap van Holland en vanwege dezelve gecommiteerd in de St. Gen. en daarna in het college van Gecomm. Raden van Holland. Van 1720 tot 1724 was hij luitenant-houtvester van Holland en W.-Friesland.

Hij was het, van wien Mr. J.v. L e n n e p handelt in zijn werk, getiteld: *De Moeder en de Magistraat*, bl. 13. (Amst. 1856, 8°).

Hij huwde (ondertr. te 's Gravenhage 18 Jan. 1699) met Wilhelmina Henriëtte van Reede, overl. 26 April 1716, erfdochter van de Lier, Alblas en St. Anthoniepolder; dochter van Frederik v. Reede tot Renswoude, heer van de Lier (III kol. 1033) en van Clara Elisabeth

van der Mijle. Zij erfde 1702 van haar tante Maria Agatha van der Mijle het huis Marquette, haar man verkoopt het 22 Maart 1717 (als vader en voogd van Steven van der Does) aan Mr. Joachim Rendorp. Ook St. Anthoniepolder kwam langs dezen weg in het bezit van de familie van der Does.

Zie: *Jaarb. Ned. Adel* V, 97; *Wapenh.* VII, 447; *Die Haghe*, 1911, bldz. 12, 15, 127, 128; 1921/1922, blz. 179; Hora Siccama, *Aant. en Verb. Reg. Journ. van C. Huygens*, p. 496.

Regt

[Does, Wigbold Jan Theodoor baron van der]

DOES (Wigbold Jan Theodoor baron van der), geb. te 's Gravenhage 20 Juli 1726, ged. te Noordwijk-Binnen 4 Aug., overl. te 's Gravenhage 31 Maart 1787, begr. te Nw.-Binnen 4 April, met 8 kw.; zoon van Steven (3) (kol. 440) en van Theodora Odilia Doys. Heer van Noordwijk, Langeveld en Offem, werd hij beschreven in de ridderschap van Holland en W.-Friesland en wegens dezelve gecommiteerd in den Raad van State, van welk college hij tot president werd benoemd. Hij was herhaaldelijk voorzitter der Staten van Holland. Bovendien werd hij kastelein en drossaard van Heusden, hoogheemraad, baljuw en dijkgraaf van Rijnland, baljuw en schout van 's Gravenhage, commissaris van 's Lands posterijen, raad en rentmeestergeneraal van de abdijen van Leeuwenhorst en Rijnsburg, hoofdingeland van Delfland, luitenant-houtvester en jagermeester van Holland en W.-Friesland en sedert 29 Juni 1781 curator der leidsche hoogeschool.

Wanneer hij in den Haag was, zal hij het z.g. 'Hotel van Brunswijk' aan de noordzijde van de Lange Poten bewoond hebben: dit was sedert 1694 eigendom van zijn familie en werd door zijn schoonzoon van Heerdt in 1801 van de hand gedaan. Van der Does was zeer oranjegezind en als gevolg daarvan bij de tegenpartij gehaat, die bij zijn dood een schotschrift de wereld inzond, waarvan een ex. in de Gem. Bibl. te Leiden wordt bewaard. Bij den dood van zijn oom Frederik van der Does van Alblas, 4 Dec. 1780 verlijd met de ridderhofstad Heemstede onder Jutphaas, verkocht hij deze in het volgend jaar aan Willem Hendrik baron van Utenhove.

Van der Does huwde in de Gr.K. te 's Gravenhage 31 Oct. 1751 met Wilhelmina Margaretha barones van Wassenaar, geb. te 's Hertogenbosch 11 Juni 1723, overl. te 's Gravenhage 6 Maart 1789 (niet 1791), begr. te Noordwijk; dochter van Carel Lodewijk, heer van Doeveren, en van Marie Louise des Villates. Uit dit huwelijk sproten twee dochters, t.w.: Theodora Odilia Carolina Ludovica v.d. Does, vrijvrouwe van Noordwijk, te 's Gravenhage in de fransche kerk 28 April 1782 gehuwd met Leopold graaf van Limburg Stirum (den drieman van 1813), wiens nazaten nog thans de heerlijkheid Noordwijk c.a. bezitten; Johanna Jacoba Herbertina Mauritia, in de Scheveningsche kerk 10 Maart 1782 gehuwd met Timon Cornelis graaf van Heerdt tot Eversberg.

Zie: te Water, *Hist. Verb. en Smeeksch. der Edelen*, 337; Siegenbeek, *Gesch. Leidsche Hoogesch.* II, toev. en verb. 25; *Leidsch Jaarboekje* 1913, 158; *Jaarb. Ned. Adel*, V, 100; *Geneal. Her. Bladen* III, 27, 28; Obreen, *Gesl. van Wassenaar, Overvoorde*, *Catal. Gem. Bibl. v. Leiden*, no. 1674 en 1675; *Haagsch Jaarb.* 1908, 324; *Ned. Adelsb.* 1923, 193; v. Rhede v.d. Kloot en Bär, *Geneal. Kwartierstaten* (art. v. Heerdt).

Regt

[Does, Heer Willem van der (1)]

DOES (Heer Willem van der) (1), verm. overl. 1405; zoon van Maurijn (2) (kol. 432) en van Lijsbeth van Voorne. Hij koos den geestelijken stand en werd monnik in de abdij van Middelburg. In 1387 rezen tusschen hem en den destijds regeerenden abt zulke hooggaande geschillen, dat hertog Albrecht en diens raden erin betrokken werden ('blyckende bij 't extract getogen uyt zeker Memoriael, met B.C. getekend'). De laatstgenoemden beslisten (Vrijdags na divisio apost. a^o 1387) dat Willem, de aanklager, met zijn gekoren voogd, Mr. Jacob, wederom binnen het klooster zou trekken; dat de abt zich onthouden zou van 'eenige correctie oft misdoen' ten opzichte van Willem, gedurende 14 dagen en dat beiden alsdan in den Haag zullen verschijnen voor den hertog en zijn raden, om aldaar te worden gehoord. Hoe de uitslag is geweest, werd niet aangeteekend gevonden. Wel, dat heer Willem van der Does drie jaar later zelf tot abt werd verkozen. In 1390 werd door Albrecht investituur verleend van alle ambachten en tienden, als de abdij van Middelburg van de grafelijkheid ter leen hield, en wel op den abt Willem van der Does, die in dien staat werd gecontinueerd tot 1405, als wanneer de gemelde leengoederen werden verheven door heer Wigger Gerrit Duysz., als opvolger van heer W.v.d. Does.

In den tijd van zijn prelaatschap (1390-1405) was Willem v.d.D. meermalen getuige van hertog Albrecht in gewichtige zaken. In 1394 was hij getuige in een scheiding tusschen Jan van Renesse en Gerrit van Maldeghem, blykende bij zekere confirmatie van hertog Albrecht in dat jaar. In 1399 staat W.v.d.D. (als oom) bij het huwelijk van Wolfert v. Everingen van de Maelstede met vrouw Dirk Maurynsdr. v.d. Does als getuige. In 1401 draagt hij uit naam zijner abdij het kasteel Westhoven aan hertog Willem v. Beieren (nog bij het leven van hertog Albrecht) op en ontvangt het van dezen als onversterfelijk erfeen wederom terug.

In 1403 verzochten hertog Albrecht en zijn gemalin Margaretha, bij het in aanbouw zijnde en reeds gedeeltelijk voltooide Predikheerenklooster te 's Gravenhage, den abt van het St. Mariaklooster te Middelburg, den heer Willem van der Does, om gemeld klooster onder zijn toezicht en bescherming te nemen en dit te bekwamen tijde te bevolken, hetgeen bereidwillig door hem werd toegezegd ((3 April 1403, zie: de Riemer, *Beschr. v. 's Gravenh.* I, 365).

Bewerkt naar het hs. van Janus Dousa.

Regt

[Does, Willem van der (2)]

DOES (Willem van der) (2), geb. te Harlingen 6 Sept. 1547, overleden te Amsterdam 5 Dec. 1624; zoon van Simon (1) (kol. 437) en van Elisabeth van Breene.

Hij was collecteur of ontvanger der convoyen en licenten te Amsterdam tot 1584, toen hij bij de reorganisatie der conv. en lic. en bij de inwerkingtreding van het nieuwe tarief zijn eervol ontslag kreeg; daarna hoofdschout van Amsterdam van 1584 tot 1620 en lid ter Admiraliteit 1585. Hij was pandheer van het huis te Chijs en werd omstr. 1600 bij koop eigenaar van de brouwerij 'het Lam' buiten de Heypoort te Amsterdam.

Hij huwde te Amsterdam 18 Aug. 1571 met Maria Glimmer, geb. 25 Jan. 1554, overl. te Amsterdam 12 Jan. 1634, dochter van Gouvert Jansz. en van Maria Joosten. Van hun 16 kinderen komen Jacob (2) (kol. 422) en Simon (2) (kol. 438) in dit deel voor; een dochter, Maria, huwde te Amsterdam in 1593 met

Willem van Buren, raad en muntmeester van den graaf van O. Friesland te Aurich.

Van hem bestaan twee geschilderde portretten door onbekende kunstenaars, een van 1588, vroeger aanwezig in den Voetboogdoelen te Amsterdam (zie *Aemstel's Oudheid* VII, 134), het ander in de verz. van jhr. Gevers op huize Leeuwenhorst bij Noordwijk.

Zie: *Jaarb. Ned. Adel* V, 68; Joh. E. Elias, *De Vroedschap van Amsterdam* I, 325.

Regt

[Does, Mr. Willem van der (3)]

DOES (Mr. Willem van der) (3), geb. te 's Gravenhage omstr. 1617, er overleden 9 Dec. 1668, zoon van Jacob (2) (kol. 422) en van Beatrix van Sypesteyn. Werd als student te Leiden ingeschreven 21 Febr. 1634, was schepen van 's Gravenhage 1645 en burgemeester 1659. Hij werd in de Grootte Kerk 15 Dec. begraven en moet de schrijver zijn geweest van een treurblijeiend spel, getiteld *Sardanapalus en Arbacius*, in 1644 in het licht gegeven.

Hij huwde te 's Gravenhage, Gr. K., 16 Nov. 1639 met Wilhelmina van den Honert, overl. 1689, dochter van Rochus, raadsheer in den Hoogen Raad, en van Margaretha Hallincq. Voor haar werd in de Gr. K. 30 April 1689 een wapen opgehangen; zij had in het Voorhout gewoond. Uit dit huwelijk sproten 7 kinderen, waarvan de oudste, Jacob (5) (kol. 424), hier voorgaat; een andere zoon, Rochus, overl. kinderloos, als raadsheer in het Hof van Utrecht, 1707; de derde, Pieter, was fiscaal-generaal van den Raad van Brabant.

Zijn geschilderd portret komt voor op een regentenstuk van 1647 door C. Janssens van Ceulen in het Gemeentemuseum te 's Gravenhage.

Zie: Elias, *Vroedsch. van Amsterd.* I, 326; *Jaarb. Ned. Adel*, V, 72; *Ned. Leeuw* XXVIII, 3 (zijn zegel beschreven); Balen, *Beschr. v. Dordr.* 1080, 1274; Witsen Geysbeek, *Wdb. van Ned. Dichters* II, 180.

Regt

[Does, IJsbrand van der]

DOES (IJsbrand van der), geb. te 's Gravenhage 11 Oct. 1552, zoon van Simon (1) (kol. 407) en van Elisabeth van Breene. Hij koos de militaire loopbaan, was controleur-generaal der artillerie, sneuvelde bij Watervliet 24 Juni 1605 en werd te 's Gravenhage begraven.

Hij huwde 6 Maart 1582 met Willemina van Egmond van Meresteyn Frans-dochter, overl. te 's Gravenhage 5 Januari 1590; daarna 19 Mei 1592 met Johanna de Kempnaer Daniëlsdr., overl. te Leiden 20 Sept. 1624. Uit het eerste huwelijk sproot Elisabeth v.d.D., echtgenoot van Antony de Laignier. Uit het tweede o.a. Maria, de vrouw van prof. Arnout Vinnius; Wilhelmina, geh. met Cornelis de Keyzer, opperkoopman O.-I. Comp. en Simon, kapitein te Heusden, die bij zijn vrouw Catharina de la Forest kinderen naliet.

Zie: *Jaarb. Ned. Adel* V, 79-81; *Mdbl. Ned. Leeuw* XVII, 192, XVIII, 17, 18, 40, 43.

Regt

[Does, Mr. Gerlach Jan Doys van der]

DOES (Mr. Gerlach Jan Doys van der), geb. te 's Gravenhage 13 Juli 1732, ged. N. Kerk 15 Juli, overl. te 's Gravenhage 27 Juli 1810 en te Noordwijk begraven; zoon van Steven (3) (kol. 440) en van T.O. Doys.

Hij, heer van Langeveld en van Sint Anthoniepolder, werd na het overlijden van zijn broeder ook heer van Noordwijk en van Offem. Sedert 18 Sept. 1744 student te Leiden. Hij was eerst raad in het Hof van Holland, daarna president van de Rekenkamer, hoogheemraad van Delfland, beschreven in de ridderschap van Holland. In 1790 werd hij door de St.-Gen. verkozen tot lid der commissie

van toevorzicht over de Indiën. In 1792 liet hij in de kerk te Noordwijk-Binnen een kostbaar gedenkteeken oprichten ter eere van zijn beroemden voorzaat Johan van der Does, wiens beeltenis in marmer uitgehouwen op het monument voorkomt. Hij stierf als de laatste mannelijke nakomeling van dezen tak; door zijn overlijden kwam Noordwijk c.a. aan de familie van Limburg Stirum, en Sint Anthoniepolder aan het geslacht van Heerdt tot Eversberg.

Hij huwde 20 Juni 1758 in de Kloosterkerk te 's Gravenhage met *Herbertina van der Heim*, geb. begin Febr. 1731, overl. te 's Gravenhage kinderloos 9 April 1798; dochter van *Antonie* en van *Catharina van der Waeyen*.

Zie: van *Kampen*, *Gesch. der Nederl. buiten Europa* III, A, 347, 348; te *Water*, *Verb. en Smeeksch. der Edelen* III, 510, IV, 337; *Leidsch Jaarb.*, 1913, 156; *Jaarb. Ned. Adel*, V, 99.

Regt

[Does, Mr. Willem Schuyt van der]

DOES (Mr. Willem Schuyt van der), geb. te 's Hertogenbosch 9 Febr. 1767, overl. 24 Nov. 1813, zoon van jhr. Mr. Johan Hendrik v.d.D. (kol. 431) en van *Marg. Elisabeth Doom*.

Hij werd als student te Leiden ingeschreven 10 April 1784, werd advocaat en commissaris der verpondingen te Woerden, waar hij bij de plundering der stad, 24 Nov. 1813, werd vermoord. Hij liet een handschrift na uit 1787 over de troebefen van dien tijd, thans in het rijksarchief te 's Hertogenbosch bewaard. Het is gedeeltelijk uitgegeven in *Taxandria*, 1900, bldz. 234 v.v. door jhr. Mr. A.F.O. van *Sasse van Ijselt*. Een ander gedeelte is afgedrukt in *Alg. Ned. Familieblad* XIV, 204, 254, 255.

Hij huwde te Leiden 28 April 1799 met *Johanna Cornelia van Starckenborg*, geb. te Voorburg 5 Mei 1773, overl. te Utrecht 29 Mei 1839, dochter van *Johan* en van *Cecilia Schotborgh*, uit welk huwelijk 3 kinderen sproten, t.w.: jkvr. *Cecilia Dorothea S.v.d.D.*, echtgenoot van Mr. *Johan Jacob Nahuys*, wapenheraut van Z.M. koning Willem I en lid van den raad van Utrecht; jhr. Mr. *Maurits Pieter*, lid der utr. ridderschap, in 1829 ongehuwd overl.; en jkvr. *Jeanne Pierette S.v.d.D.*, echtgenoot van *Jan Arend Smit Gijsberti Hodenpijl*, kapitein der infanterie.

Zie: *Alg. Ned. Fambl.* en *Taxandria*, bovengemeld; *Jaarb. Ned. Adel* V, 56; *Nederl. Adelsboek* 1913, 194; Mr. *Jan Meulman*, *Woerden in Slag maand* 1813, 147-161 en 449 (met afb. van den moord en met levensbeschrijving).

Regt

[Doetinchem, Joannes van]

DOETINCHEM (Joannes van) of de *Dotinchem*, werd tot Benediktijnerabt gekozen van de abdij St. Pantaleon te Keulen, 19 Mrt. 1459 door den Paus bevestigd. In de lijst der abten in *Gallia Christ.* III, 741 wordt hij *Joannes de Dudecken* genoemd; *Gab. Bucelinus* noemthet *Joannes Scunde de Dudecken* in plaats van *Doetinchem*.

Zie: *Eubel*, *Die Besetzung deutscher Abteien mittelst päpstl. provision in Stud. und Mittheil. Ben. und Cist. Ord.* XX (1899), 240; *Gab. Bucelinus*, *Germania sacra et profana* (Ulm 1662) II, 250.

Fruytier

[Donder, Johannes]

DONDER (Johannes), Donnerius, Donorius, Donders of a Tonitru, afkomstig uit Oudewater, Bernardijn in de abdij Himmenrode, bisdom Trier, overleed 20 Aug. 1484 te Keulen in de Benediktijnerabdij St. Martinus. Het tijdperk van

zijn leven in de Cisterciënserabdij Himmenrode ligt geheel in het duister. Slechts is bekend, dat de aartsbisschop van Trier, Jan Sierck, hem om zijne nauwgezette plichtsbetrachting zeer hoog achtte en dat hij door diens tusschenkomst tot abt van de abdij St. Mathias te Trier werd gekozen, 1451. In dien tijd vindt men, dat Cisterciënsers, die eveneens den regel van den H. Benedictus volgen, ter hervorming van de kloostertucht aan het hoofd geplaatst werden van verschillende Benediktijnerabdijen. De aartsbisschop van Trier had de abdij O.S.B. van St. Mathias te Trier hervormd met de hulp van den karthuizer Johannes de Rode. In de abdij van Bursfeld werd de regeltucht hersteld door monniken van St. Mathias gezonden door J. de Rode. De Benedictijner abdijen O.L. Vrouw te Trier, St. Pantaleon en St. Martinus te Keulen volgden het voorbeeld van Bursfeld, dat weldra het hoofd werd der beroemdste congregatie van de Benediktijnen. Na den dood van Joh. de Rode meende de aartsbisschop, dat de prior van Himmenrode O. Cist., Joh. Donder, de man was om zijn werk voort te zetten in St. Mathias. Als abt heeft Johannes Donder heel zijn leven gewijd om de hervorming van Bursfeld in vele Benediktijnerkloosters ingang te doen vinden. Bijzonder werd hij in zijne plannen gesteund door den kardinaal Nicolaas van Cusa. Met een zijner monniken, den abt Adam van St. Martinus te Keulen, ziet men Joh. Donder optreden als visitator en voorzitter der kapittels van Bursfelds congregatie. Na veel tegenstand, moeite en kosten hervormde hij de Benediktijnerabdij Maria Laach. Na een strijd van zeven jaar kwam rust en vrede en tucht in deze abdij weer. Abt J. Donder had zelfs een reis naar Rome moeten ondernemen om den verdreven abt van Maria Laach in zijne abdij te herstellen. Hij had vele jonge monniken, Nederlanders van geboorte, aangeworven om de door hem ingevoerde tucht in de hervormde abdij stand te doen houden. Een zijner eerste zonen der hervorming te Laach was de monnik Jacobus van Oest van Oudewater, later prior van St. Paulus te Utrecht, en te Egmond en daarna abt te Stavoren. In 1464 stichtte abt Johannes een nonnenklooster zijner orde te Trier. In 1465 nam hij met twee andere abten het bestuur in handen van de vervallen St. Martinusabdij te Trier. In 1468 voerde hij met monniken zijner abdij de hervorming in te Oostbroek bij Utrecht. In 1469 sloot de St. Laurentiusabdij van Oostbroek zich bij de congregatie van Bursfeld aan. Hij trad meermalen op als voorzitter der provinciale kapittels der Benedictijnerprovincie Trier-Keulen, waartoe ook alle nederlandsche kloosters behoorden. Ook naar de St. Paulusabdij te Utrecht zond hij eenige zijner monniken. De aansluiting dezer abdij bij Bursfeld kwam eerst tot stand in 1484 en niet in 1469, zooals gezegd wordt in de lijst der bursfelder abdijen bij Gab. Bucelinus. Abt Joannes overleed in de abdij St. Martinus te Keulen, waar hij begraven werd in het midden van het koor der abdijkerk door den abt Adam, zijn leerling en navolger in ijver voor het welzijn der orde.

Zie: *Gall. Christ.* XIII, 550; Casp. Bruschius, *Chronologica Monast. Germaniae*, 448; Gab. Bucelinus, *Germania sacra et profana* (Ulm 1562) II, 225-226; van Rixtel, *Proelias of strijdboek* (Leeuw. 1855); 21; *Archief aartsb. Utrecht* XXIV (1897) 300; *Revue Bénédictine* XVIII (1901), 379, 380, 381.

Fruytier

[Donders, Petrus]

DONDERS (Petrus) werd 27 Oct. 1809 te Tilburg geboren, overleed 14 Jan. 1887 in Suriname.

Zijne ouders waren Arnoldus Dionysius Donders en Petronella van den Brekel. Op zeer jeugdigen leeftijd toonde de knaap neiging tot het priesterschap en niet tegenstaande den onbemiddelden toestand zijner ouders, gebrekkigen aanleg voor de wetenschap en de noodzakelijkheid om reeds spoedig als weversgezel voor het huisgezin den kost te helpen verdienen, bleef hij vast vertrouwen eenmaal priester te zullen worden. Eindelijk werd hem in 1831 de poort van het Klein-Seminarie te St.-Michielsgestel ontsloten. Als knecht-student mocht hij den tijd, die hem na het huiselijk werk overbleef, aan de studie besteden, totdat de Overheid hem van allen handenarbeid ontsloeg en hij zich geheel aan de wetenschappelijke voorbereiding tot het priesterschap kon geven. In 1837 waren de gymnasiale studies voltooid. Na eenige vergeefsche pogingen om in een kloosterorde opgenomen te worden ging hij naar het Groot-Seminarie, eerst te Nieuw-Herlaar onder St. Michielsgestel, daarna te Haaren, en volgde er den cursus der wijsbegeerte en der leerstellige en zedekundige godgeleerdheid. Den 15en Juni 1841 bereikte hij het doel zijner wenschen en jarenlange voorbereiding, toen hij op den huize 'Duinzicht' te Oegstgeest door mgr. van Wyckerslooth tot priester werd gewijd.

Sindsdien verlangde hij nog vuriger zich zoo spoedig mogelijk te gaan wijden aan het bekeeringswerk der heidenen in Suriname en te vertrekken naar de Hollandsche Missie, voor welke hij zich jaren te voren aan den apostolischen prefect mgr. Grooff had opgegeven. Na gedurende korten tijd geestelijke hulp te hebben verleend in Warmond, ging hij den 1 en Aug. 1842 te den Helder sloop en landde 16 Sept. daaropvolgend in Paramaribo.

Hier heeft Petrus Donders veertien jaren als hulppriester gearbeid en voor de reeds bekeerde Christenen en voor de nog heidensche plantageslaven. Dan werd hij pastoor van de melaatscheninrichting 'Batavia'. Onmogelijk te melden, wat hij daar van 1856 tot 1866 voor het godsdienstig, zedelijk en maatschappelijk welzijn der arme melaatschen heeft gedaan. Zielsblijde was hij, toen hij, in de Congregatie des Allerheiligsten Verlossers getreden, als Redemptorist van 1867 tot aan zijn dood in 1887 bijna onafgebroken zijn apostolaat onder de melaatschen mocht voortzetten met algeheele opoffering van zich zelve, tot heil der kolonie. Nu en dan slechts verliet hij 'Batavia' om langs rivieren en kreek, in de meest verwijderde kampen de Indianen en Boschnegers op te zoeken en ook aan hen de weldaad der christelijke beschaving te brengen.

Uitgeput door zijn meer dan 44-jarigen missiearbeid stierf de 'Apostel der Melaatschen' op 77-jarigen leeftijd den 14en Januari 1887 op het melaatschen-établissement 'Batavia', waar hij werd begraven. Zijn kostbaar gebeente werd vandaar in 1900 overgebracht naar Paramaribo, waar het thans in de kathedraal voor het St. Josephaltaar een waardig graf gevonden heeft.

Na zijn dood bleef Petrus Donders voortleven in de bewondering en vereering van allen, die hem in Suriname en in het vaderland gekend hadden, en om de faam van heiligheid, welke zijne nagedachtenis omgaf, werd door zijne katholieke geloofsgenooten de wensch geuit, dat het proces zijner zalig- en heiligverklaring werd ingeleid. Dit geschiedde op bisschoppelijk gezag in het jaar 1900 en op pauselijk gezag in

het jaar 1913. Door dit laatste feit verdient hij in de Katholieke Kerk den titel van 'Eerbiedwaardige'. Katholiek Nederland maakt zich thans op den 'Eerbiedwaardigen' Petrus Donders in zijn geboortestad Tilburg een grootsch monument te stichten, den geloofs- en liefdeheld waardig.

Geschriften over hem: *Petrus Donders van de Congregatie des Allerh. Verlossers 1809-1887, door een Priester derzelfde Congregatie* (Roermond 1894; deze levensschets werd tezamen met die van J. Romme ook uitgegeven in datzelfde jaar en in dezelfde plaats, onder den titel: *Twee missionarissen onder de Melaatschen en Indianen van Suriname, door een Redemptorist*); *Leven van den Eerbiedwaardigen Dienaar Gods Petrus Donders C. SS. R. door N. Govers C. SS. R., missionaris in Suriname, met een inleiding van kardinaal W.M. van Rossum* (Venlo 1915); *Beatificationis et Canonizationis Servi Dei Petri Donders, sacerdotis professi e Congregatione Sanctissimi Redemptoris, vulgo, 'Leprosorum Apostolus' appellati, s.l. et a.*

van Grinsven

[Dordrecht, Mattheus Dirksz. van]

DORDRECHT (Mattheus Dirksz. van), Theodorici, de Dordraco of de Alblas, geb. te Dordrecht, overl. te Leuven 3 Febr. 1536, waar hij den graad van magister der filosofie en licentiaat in de theologie had behaald. Hij werd in 1514 benoemd tot vader van het huis Standonk, dat Johannes Standonk voor een verblijf van arme studenten had gesticht. In 1515 kocht hij de paedagogie het Verken, daarbij nog een aangrenzend huis en stelde zich aan het hoofd der beide inrichtingen. Het Verken, ook paedagogie Standonk geheeten, bevatte de scholen voor de filosofen, waar de scholieren van het huis Standonk ter klasse gingen met andere studenten. Het andere gedeelte van het gebouw was uitsluitend het verblijf van studenten, die aan een bijzonder reglement waren gebonden. Hij bleef regent van de paedagogie het Verken en als zoodanig werd hij in 1522 tot rector magnificus der universiteit gekozen. In het huis Standonk stelde hij een regent aan, doch behield voor zich het toezicht op het bestuur tot zijn dood. Hij liet al zijn goederen na aan de paedagogie het Verken, waarvan vijf studiebeurzen gesticht werden, welke inkomsten nog gedeeltelijk bestaan. Voor het huis Standonk stichtte hij drie studiebeurzen; zijne bloedverwanten, en dan de inboorlingen van Alblas, Dordrecht en omstreken hadden de voorkeur.

Hij werd te Leuven in de st. Antoniuskapel begraven. Zijn grafschrift vindt men in de *Analectes*.

Zie: Val. Andreas, *Fasti Academici* (Lov. 1650) 257; *Analectes hist. eccl. Belg.* XX, 196, 200, 202, 205, 277, 282, XXI, 176, 188; *Mémorial Belge* XI (1867), 506; *Jaarboekje R.K. eeredienst* (1872), 351.

Fruytier

[Dorp, jonker Frederik van]

DORP (jonker Frederik van), geb. waarschijnlijk in Oost-Friesland omstreeks 1547, overl. te Tholen 1612, begraven in den Haag, zoon van Philips van Dorp, drost van Koldeborg, en Dorothea Nellink, gehuwd 1°. met Anna Schets (dochter van jhr. Coenraad Schets en Maria de Brimeu); 2°. met Sara van Trillo of Trello (dochter van jhr. Karel van Trillo, schout van Utrecht, en N. van Persijn).

Frederik van Dorp was de neef van den Watergeus Louis de Boisot, en wordt reeds vermeld in 1551, te gelijk met zijn vader, als kooper van een huis in Norden. In 1566 teekent hij het Compromis, 23 Mei 1568 vecht hij bij Heiligerlee, 21 Juli 1568 bij Jemmingen, en vlucht naar

Emden. In het voorjaar 1569 behoorde Frederik van Dorp tot de eerste Watergeuzen die van den prins van Oranje een kaperbrief ontvingen; in Aug. 1569 stond hij in verbinding met den voogd van Borkum. 1 April 1572 was hij bij de inneming van den Briel door de Watergeuzen. 23 April 1574 was hij tegenwoordig bij den zeeslag bij Reimerswaal, 3 Oct. 1574 bij het ontzet van Leiden.

Van 30 Sept. 1575 tot 2 Juli 1576 was Frederik van Dorp als vaandrig in Zierikzee, tijdens het beleg, en wordt in 1577 door Oranje tot kapitein van een zeeuwsche compagnie benoemd, wat hij lang blijft; 12 Maart 1579 tot 29 Juni 1579 helpt hij Maastricht tegen de Spanjaarden verdedigen, wordt gevangen genomen, maar komt tegen een losgeld vrij. In 1582 is hij bij de verovering van Aalst, moet in 1584 Brussel verdedigen, en neemt einde Juli 1584 het fort Liefkenshoek. In 1586 is hij luitenant-kolonel, 2 Maart 1590 met staatsche soldaten in Breda. In 1591, na de verovering van Nijmegen, is hij in garnizoen aldaar, in 1593 generaal-majoor van Zeeland. In 1596 zenden de Staten hem als kolonel van een zeeuwsch regiment naar Frankrijk tot hulp aan Hendrik IV, waar hij zich zoo onderscheidt, dat hij tot ridder wordt geslagen. Van begin Juli 1595 tot 18 Aug. 1595 is hij bevelhebber van Hulst, maar moet de stad aan de Spanjaarden overgeven; 1601 kolonel van een zeeuwsch regiment binnen Oostende; 20 Febr. 1602 wordt hij gouverneur van Oostende en verdedigt die stad moedig anderhalf jaar lang; in 1606 is hij nog bij het beleg van Brunswijk als generaal der artillerie onder Ernst Casimir. Hij overleed in 1612 te Tholen. Een zoon uit zijn tweede huwelijk, eveneens Frederik geheeten, dl. I, kol. 745.

Zie: van Vloten, *Nederl. Volksofst.* (1858) I, 144; Bor, I, 289; Franz, *Ostfriesland und die Niederl.* 121; van Groningen, *Gesch. der Waterg.* 127; van Leeuwen, *Bat. ill.* II, 936; te Water, *Verbond der Edelen* II, 345; Kok, *Vadert. Woordenb.* XII, 623; Nagtglas, *Heldhaftig Zeeland*, 164; ten Raaij, *Het Staatsche leger* II, passim.

Vogels

[Douwama, Jancko]

DOUWAMA (Jancko), geb. 1482 op Doumastate bij Oldeboorn, overl. 1529 in de gevangenis te Vilvoorde, was de zoon van Douwe D. en Riem Eesckes. Zijn vader was een ijverig Vetkooper en nam een werkzaam aandeel in den toenmaligen burgeroorlog, waaraan Friesland twee eeuwen ten prooi was. De knaap moest reeds op zes-jarigen leeftijd de vaderlijke zorg ontberen, daar zijn vader in 1488 stierf. Zijn oom Uicke D. werd voogd. In 1496 verdronk zijn moeder in het Slotmeer. Waar hij onderwijs genoot, is niet bekend. Zijn jeugd was bitter. Toen in April 1498 de eerste troepen van den saksischen hertog Friesland binnenrukten, begaf hij zich buiten de friesche grenzen. Eerst in 1502 keerde hij terug. In 1506 huwde hij met Teth, dochter van Rempt Luersma te Feerwerd (Gr.), bij wie hij vijf kinderen had: Anna, Rempt, Teth, Douwe en Goffe (of Tjepcke). Het Hof te Leeuwarden was hem niet genegen. In 1512 scheelde het weinig of men had hem evenals zijn vrienden Mockema en Herjumsma het hoofd voor de voeten gelegd. In 1514 vatte hij het plan op om een bedevaart te doen naar Rome, wyl hij in 1501 uit een 'groet perickel' was gered, maar de reis vlotte niet te best. Hij bleef hangen in Harderwijk, waar hertog Karel van Gelder hem overhaalde om met geldersche hulp tegen den Saks de friesche vrijheid te bevechten. Dit

had ten gevolge de verovering van enkele friesche steden. Maar men bleek het trojaansche paard ingehaald te hebben en eerst in 1523 raakte men hem kwijt. Jancko Douwama klaagde er bitter over dat hij bedrogen was, toen Karel erkenning vroeg als erfheer van Friesland. Toen hij dit weigerde, viel hij in ongenade (1520). Hij begaf zich naar Munster en Keulen en schreef aan den graaf van Oost-Friesland om goeden raad. Deze verwees hem naar den keizer. De keizer verstrekke hem vrijgeleide en zoo legde hij 31 December den eed van getrouwheid aan Karel V af in handen van Hendrik van Nassau. Nu werden plannen beraamd om Friesland onder 's keizers macht te brengen. 12 Juni 1522 nam hij met de zijnen Staveren in. Op den Landdag, die 21 Juli 1522 te Harlingen werd gehouden, heerschte groote ergernis over Douwama's eed aan den keizer. Toch maakte hij deel uit van een commissie, die de Landdag van 20 Sept. naar de landvoogdes afvaardigde. Hij beklaagde zich over den stadhouder van Friesland, George Schenck van Toutenburg, adviseerde tot zijn afzetting en prees den graaf van Oost-Friesland als een beter stadhouder aan. Toen hij belast werd met een zending naar O. Friesland om voor 's keizers belangen werkzaam te zijn, pakte zich een zwaar onweder samen boven zijn hoofd. Stadhouder Schenck reisde met Dr. Keimpe van Martena naar Mechelen om zich te verantwoorden over de tegen hem ingebrachte klachten. Zij verkregen van de landvoogdes een acte van rechtvaardiging. Groot was zijn triomf en zijn wachtwoord werd nu: Douwama moet in den kerker te Vilvoorde! Dit werd spoedig werkelijkheid. Den 12en Juni 1523 werd hij gevangen genomen en als een dier behandeld. Hij stierf in diepe ellende. In den kerker stelde hij heimelijk zijn memoriën te boek, die een andere hooggeplaatste gevangene wist te verzenden naar Jancko's vrouw. Ze zijn verdeeld in vijf boeken: *Boeck der partijen; Articulen van Foerantwoording; Instructie aan sijn Wijff; Tractaet van sijner Rekenschap; Handel sedert 1520*. Hij laat zich daarin kennen als een man van een helder oordeel en een warm hart. Voor de kennis van dien tijd zijn zij een belangrijke geschiedbron. H. Amersfoort en F.D. Fontein hebben deze geschriften voor het Friesch Genootschap bewerkt, doch niet ter perse gezien, daar zij voor de voltooiing stierven. Het onvoltooide boek is afgewerkt door J.v. Leeuwen, Mr. J. Dirks en Dr. J.G. Ottema. Het werk verscheen in 1849. Het oordeel over Douwama's persoon en streven is zeer verschillend. Ubbo Emmius prijst hem 'als een man van een deftig verstand en groote kloekmoedigheid, een bijzonder liefhebber van de vrijheid zijns vaderlands; daarbij van een goed beleid; in voorspoed en tegenspoed gematigd en wijs; eindelijk die zijn leven op zoo'n wijze niet verdiende te eindigen'. Van Rijn in zijn *Nabericht op Vriesland* in de *Oudheden van Vriesland* (II, 528, 566) twijfelt aan de juistheid van die lofspraak. De vraag is zelfs opgeworpen: Was J.D. een verrader? O.i. was hij een friesch nationalist. In de gang van het friesch museum te Leeuwarden hangt de copie van een portret, dat het afbeeldsel zou wezen van zijn portret, maar het is vrij zeker een portret van zijn naamgenoot, den zoon van Laes (overl. 1576) en Barbara van Hottinga (overl. 1572).

Zie: J.A. Andrae, *Jancko Douwama, Friesch edelman in zijn leven en geschriften*, uitgegeven door het Nieuwsblad *Oostergoo*, Dokkum, 1893; G.H. van Borssum Waalkes,

Was Jancko Dauwama een verrader van het vaderland, opstel in het *Nieuwsbl. v. Friesland*, 21 Febr. en 7 Maart 1903; *Winsemius*, *Chroniek van Friesland*, bl. 403-471; *Gabbema*, *Verhaal van Leeuwarden*, bl. 16, 245-295 v.v.; *Charterboek van Friesland*, II, 433, 130, 134, 447; *Worp van Thabor*, *Kron. v. Friesland*, V, 270 v.v.

Wumkes

[Doyenberg, Johannes]

DOYENBERG (Johannes) *Doyenbergius*, geb. te Grave, kanunnik-regulier van Sint Augustinus in Corsendonk bij Turnhout, omstreeks 1425, overleed 1481. Hij was werkzaam als procurator in het klooster en bekend om zijn buitengewoon geheugen. Bij het aanhalen van een tekst, kon hij geheele hoofdstukken van het Oude of Nieuwe Testament van buiten opzeggen. Eerst werd hij gekozen tot prior in Roodeklooster in Soniënbosch, 1441. Hij bestuurde 13 jaar lang het Roodeklooster en werd dan in zijn eigen klooster Korsendonk gekozen, waar hij zeven jaar aan het hoofd stond. Daarop verlangde men hem in het Roodeklooster weer, waar hij acht jaar tot het welzijn van het klooster werkte. Ouderdom en gebreken deden hem besluiten afstand te doen en in Roodeklooster te blijven. *Welvaarts* geeft over Doyenberg niets meer dan *Sanderus*.

Zie: *Sanderus*, *Chorographia sacra Brab.* II, 46, 108; *Th. Welvaarts*, *Gesch. van Corsendonk* (1881) 158; v.d. *Gheyn*, *L'obituaire du prieuré de Corsendonck* (Antw. 1901); *Anecdota Joh. Gielemans ed. Bolland* (Brux. 1895) 143, 145, 189, 229.

Fruytier

[Draeck, Martinus]

DRAECK (Martinus) of *Draerck*, geboren te Maastricht uit adellijke familie, overleden te Gembloux 10 Nov. 1667, trad in de Benediktijner-abdij te St. Truyen, waar hij 19 Nov. 1617 zijne kloostergeloften uitsprak. Gedurende vele jaren bekleedde hij in zijne abdij het ambt van prior na 1638 en werd door zijn abt, Jan van Soetendael, met het grootste vertrouwen vereerd. Bij de abtskeuze had hij evenveel stemmen verkregen als Soetendaal. Bovendien was Martinus Draeck 12 jaar als lector der theologie werkzaam bij de jonge kloosterlingen. In 1643 verzette de prior met eenige monniken zich tegen de invoering van enkele voorschriften van den visitator, die tegen de gebruiken der abdij ingingen. Dit bracht eenige wrijving tusschen den abt en den prior, welke spoedig weder ophield.

De abt van Gembloux, Gaspar Benselle, nam ontslag, toen eene hervorming in zijne abdij werd ingevoerd. De prior van St. Truyen, Martinus Draeck, werd benoemd om de vrede en tucht in Gembloux te herstellen. Hij ontving zijne patentbrieven van benoeming 27 Dec. 1650 en bestuurde de abdij tot zijn dood, 10 Nov. 1667 (*Berlière*) en niet 17 Dec. zooals in het *Necroloog van St. Truyen* (*Analectes hist. eccl. Belg.* XVI, 428) of 17 Nov. zooals in *Gallia Christ.* staat.

Het portret van den abt M. Draeck komt voor in een handschrift gedeeltelijk door hem vervaardigd (v.d. *Gheyn*, *Catalogue des manuscrits de la bibl. Royale Belg.* VI, no. 3747). Hij gaf uit te Mechelen zonder naam: *Abrégé des merveilles arrivées à Gembloux devant l'image miraculeuse du Sauveur flagellé*, 1658.

Zie: *Berlière*, *Monasticon Belge* I, 25, 163; *Gallia Christiana* III, 569; *Analectes hist. eccl. Belg.* XXXIX (1913), 99-101.

Fruytier

[Drebbel, Cornelis Jacobszoon]

DREBBEL (Cornelis Jacobszoon), een in zijn tijd vermaard werktuigkundige en befaamd uitvinder, werd in 1572 te Alkmaar geboren als zoon van een, naar het schijnt, niet onbemiddeld poorter der stad, overl. 1631 te Londen. De familienaam was oorspronkelijk *D r e m m e l*. Van zijne jeugd

is weinig anders bekend dan dat hij de latijnsche school bezocht, en dat hij te Alkmaar omgang had met den ingenieur G.P. Schagen, misschien ook met de zonen van den burgemeester Adriaen Anthonisz aldaar, later bekend als Adriaan en Jacob Metius. Hij behoorde tot de Doopsgezinden, en schijnt zich al vroegtijdig voor de techniek en werktuigkunde geïnteresseerd te hebben. Het is wel zeker dat hij niet, zooals vermeld wordt, te Leiden gestudeerd heeft, maar dat hij omstreeks 1590 bij Hendrik Goltzius de graveerkunst beoefende en daar ook deel nam aan alchemistische proefnemingen. In 1591 stierf zijn vader, en in 1595 huwde hij Goltzius' jongere zuster *S o p h i a J a n s*, met wie hij zich te Alkmaar vestigde. Dit huwelijk is zeer ongelukkig geweest wegens de immoreele en verkwistende levenswijze der vrouw, die er voor een niet gering deel schuld aan geweest is, dat Drebbel, zijn leven lang in geldgebrek verkeerde en ook later tot groote armoede verviel.

Behalve dat hij het graveeren beoefende, - enkele gravures van zijne hand zijn nog bekend, alsook het door hem vervaardigde plan der stad Alkmaar, waarvan de koperen plaat nog op het gemeentearchief aanwezig is, - was hij reeds toenmaals ook als instrumentmaker en werktuigkundige werkzaam: zoo verkreeg hij o.m. op 21 Juni 1598 en 16 Februari 1602 een octrooi van de Staten op eene 'inventie' om schoorsteenen beter te doen trekken, en om een 'altijd-loopend uurwerk' te maken en eene soort waterpompen, van welke laatste hij er o.a. eene in Middelburg in gebruik schijnt gesteld te hebben.

In het laatst van 1604 of in het begin van 1605 vertrok hij naar Engeland, waar hij zich te Londen vestigde en als mechanicus geëmployeerd werd aan het hof van Jacobus I en diens zoon Henry van Wales, hoofdzakelijk om te helpen bij de voorbereiding der tooneelopvoeringen en der tallooze andere gemakkelikheden aan het hof der Stuarts. Daar wist bij de aandacht op zich te vestigen door de constructie van een 'perpetuum mobile', van automatische en hydraulische orgels, enz. van de soort, gelijk zij bij Heron, Philo van Byzantium, Vitruvius, later bij Fludd e.a. beschreven worden, en door allerlei natuurkundige proeven, zooals die o.a. in *P o r t a ' s M a g i a n a t u r a l i s* vermeld zijn. Een en ander maakte zijn naam als 'uitvinder' ook buiten Engeland en Holland bekend, zoodat Rudolf II reeds in 1607 eene poging deed om hem naar Praag te lokken, wat hem echter pas in 1610 gelukte. In 1610 vertrok hij met zijn gezin naar Bohemen, waar hij tot 1613, dus tot na den dood van Rudolf en van Henry van Wales (1612), gebleven is. Van zijne verrichtingen te Praag is weinig anders bekend, dan dat zij zich blijkbaar voor een groot deel op alchemistisch gebied bewogen, terwijl hij ook met den mijnbouw in contact gekomen is, en wel in hoofdzaak voor zooverre het de constructie van pompen voor de waterkeering betrof. Alles wat verder van zijne successen te Praag verhaald wordt, kan als verzinsel beschouwd worden; ook schijnt bij betrokken te zijn geworden in het proces, dat na Rudolf's dood aan een deel zijner dienaren werd aangedaan in verband met de beroovingen en verduisteringen gepleegd ten nadeele van 's keizers Kunst- en Schatzkammer op het Hradschin. In elk geval keerde hij in 1613 weer naar Engeland terug, en het geheele verhaal van zijne tweede reis naar Bohemen, zijne gevangenneming door den Winterkoning, enz. moet als fantasie worden beschouwd. Uit de documenten blijkt duidelijk, dat bij in 1619 zeker te Londen vertoefde, en dat hij erin oeconomisch opzicht ellendig aan toe was. Sindsdien werd

bij vooral geëmployeerd bij den dienst der marinewerven, waar bij explosiemiddelen vervaardigde, branders uitrustte voor de expeditie naar la Rochelle, enz. In deze jaren zou hij ook met een waterdichte boot een eind onder, of juist tot aan het oppervlak van het water, op de Theems gevaren hebben, met welke vertooning hij groote sensatie verwekte; Dit feit gaf aanleiding tot groote overdrijving; Drebbel is daardoor genoemd als uitvinder der duikboot en ontdekker der zuurstof. Aan dit ophemelen zijn vooral zijn beide schoonzoons, Dr. Abraham Kuffler en Johan Sibertus Kuffler schuldig, die in 1623 en 1627 Drebbel's dochters Anna en Catharina huwden, alsmede hun broeder Jacob Kuffler, die jong overleed. De twee eerste broeders hadden later te Stratford-Bow eene ververij, waaraan naar het schijnt, ook Drebbel annex was, doch die eerst na 1632 tot bloei kwam. Het is, gesteld al dat het Drebbel was, die het gebruik der oplosbare tinzouten als bijtmiddelen in de ververij-techniek aanbeval (wat ook al hoogst twijfelachtig is!), wel zeker, dat dit procédé te Stratford-Bow *niet* gevolgd werd, doch dat de Kuffler's geheel volgens de italiaansche methodes verfden. Op het laatst van zijn leven was Drebbel nog gemoeid in de droogmakerijen in Norfolk, Suffolk, enz., waarbij de hollandsche kolonisten betrokken waren. Hij schijnt echter tot steeds dieper verval geraakt te zijn, en hield tenslotte o.a. een bierhuis aan de Theems.

Drebbel is het type van den 16en en 17en-eeuwschen 'uitvinder', van den door de groote menigte als wonderdoener aangestaarden adept der 'magia naturalis' van die dagen. Ofschoon hij als een vlot en inventief mechanicus schijnt te mogen worden beschouwd, onderscheidde hij zich in zijne theoretische bespiegelingen weinig van zijne soortgenooten uit dien en voorafgegane tijden, en is hem ook de humbug- en sensatiegeest eigen, die het meerendeel dier auteurs kenmerkt. In geen enkel opzicht kan hij m.i. gelden als een der promotoren der 17e eeuwse natuurwetenschap; zijne natuurbeschouwing verhief zich niet boven de alchemistisch-mystieke inzichten zijner voorgangers. Hoogstens kan hem een goed ontwikkelde constructieve zin en groote mechanische handigheid worden toegeschreven.

Van zijn portret bestaan prenten door P. Velijn, C. van Sichem en een onbekend kunstenaar.

Zie: F.M. Jaeger, *Cornelis Drebbel en zijne Tijdgenooten* (Groningen 1922) en de daar aangehaalde bronnen; H.A. Naber, *De ster van 1572* (Amst. 1907) wil zijn beteekenis veel hooger stellen en blijft voor zijn roem strijden.

Jaeger

[Driessche, Petrus van den]

DRIESSCHE (Petrus van den) of van der Dreyscher, geb. te Saffelaare in Oost-Vlaanderen omstreeks 1504, overleed in de abdij ter Doest te Lisseweghe 27 Nov. 1549, volgens de *Chronique* en het *Necroloog* der abdij; volgens HOLLÉBEKE, stennend op een opschrift van een portret, overleed hij in 1551. Petrus van den D. was een der eerste studenten aan de nieuwe school, opgericht en bestuurd door de Augustijnen te Brugge en Boogaarde genaamd. Toen hij zijne studie voltooid had, besloot hij Bernardijn te worden in de abdij ter Doest. Hij ontving aldaar het habijt in 1529. Slechts enkele jaren na zijne professie werd hij belast met het bestuur der parochie van de abdij te Krabbendijke in Zeeland, 1532 of 1533. Droevig zal de toestand aldaar geweest zijn, want in 1530 was heel die streek verwoest door eene overstroming en geweldige doorbraak der dijken; vele dorpen verdwenen in den vloed. Tot 1537 of

1538 bestuurde hij de parochie Krabbendijke, toen hij door zijne medebroeders tot abt werd gekozen. Slechts weinige jaren (doch meer dan zes, zooals *Chronique* en *Hollebeker* ten onrechte opgeven) stond hij aan het hoofd der abdij. Bijna niets dan den naam is over de abten van de 16e eeuw vermeld in de *Chronique*. In 1624 werd bij de opruiming der bouwvallen van ter Doest het portret gevonden van den abt van den Driessche en geplaatst in de regentenkamer van de school Boogaerde.

Zie: L.v. *Hollebeker*, *Lisseweghe, son église et son abbaye* (Brux. 1863) 172; *Chronique de l'abbaye Ter Doest* (Brug. 1845) 27; *Grijpink*, *Register der paroch., altaren* (Amst. 1914), Zuidbeveland, 80, 81.

Fruytier

[Dript, Laurentius van, a of de]

DRIPT (Laurentius van, a of de), geb. te Venlo 1633, overleden te Neuhauff 27 April 1686, was in de benediktijner-abdij Sint Vitus te Gladborch getreden en sprak aldaar 17 Febr. 1652 zijn kloostergeloften uit. Gedurende vele jaren was hij in zijne abdij en in de abdij Corvey werkzaam als professor der theologie, totdat de prinsbisschop van Paderborn, Sigismond, hem bij zich riep en aanstelde als zijn theoloog en commissarius en vicaris-generaal van zijn bisdom. Hij was een geleerd theologant en gaf verschillende werken uit, doch kwam door zijne strenge richting en meening tot afwijking van de kerkleer. Zijn werk *Statera et examen libelli a sacra congregatione proscripti cui titulus: Monita salutaria Beatae Virginis ad suos cultores indiscretos* (Colon. 1675 en 1677) werd door decreet 19 Juli 1678 op den index geplaatst 'donec corrigatur' (*Index librorum prohibitorum recognitus S.S.D.N. Benedicti XV jussu*, Rom. 1917, 117; *Reusch*, *Der Index der verbotenen Bücher*, Bonn 1885, II, 550). Hij gaf nog uit: *Antidecalogus theologico-politicus reformatus cum appendice refutatoria Theodori Reikingk, quondam Daniae cancellarii in regimine ecclesiastico* (Col. 1672 en Paderborn 1672); *Virgo Lauretana* (Neuhuzii 1673); *Speculum archidiaconale sive praxis officii et visitationis archidiaconalis in gratiam vicariorum generalium, archidiaconorum, aliorumque visitorum synodali et curam animarum habentium, compilatum* (Neuhus. 1676); *Cautio judicialis praelatorum ecclesiasticorum et regularium in quo quod fit summarie de plano, simpliciter, sine strepitu et figura iudicii, sola rei veritate inspecta, et quomodo superiores ecclesiastici et regulares contra suos subditos in causis levibus, gravibus seu criminalibus procedere debeant paucis demonstratur* (Neuhusii 1684).

Zie: *Ziegelbauer*, *Historia litt. ordinis S. Benedicti* (Augsb. 1754) IV, 130, 182, 238 263, 264; *Biogr. nation Belg.* VI, 175; *Hurter*, *Nomenclator* IV (3 ed. 1910), 589; *François*, *Bibl. gén. des écrivains de l'ordre de St. Benoît I*, 260, en *Dictionnaire de théologie Cath.* IV (1911) 1830. De twee laatste werken geven onjuist op, dat D. Laur. de Dript, 1632, 19 jaar oud, geproft werd; *François* beweert, dat hij in zijne abdij gestorven is.

Fruytier

[Droste, Coenraet]

DROSTE (Coenraet), zoon van Matthijs Droste en Emerentia Ruysch, geb. te Dordrecht in Augustus 1642, gest. in den Haag, in de eerste helft van 1734. Tot zijn twaalfde jaar was de knaap gewoonlijk in huis bij zijn grootvader Coenraet Ruysch, die hooge ambten in stad en gewest bekleedde. In 1654 bracht zijn grootvader hem naar de latijnsche school in 's Hertogenbosch, vanwaar hij in 1660

naar de hoogeschool te Leiden werd bevorderd. Daar werd hij als 'Dordracenus,
annos viginti

natus' ingeschreven. In Leiden bleef hij tot 1665. Een eigenlijk geleerde opleiding was evenwel niet voor hem bedoeld; uit een militaire familie gesproten, was hij reeds van zijn jeugd af voor den krijgsdienst bestemd en van zijn kindschheid af als vaandrig ingeschreven. In 1665 nam hij in het gevolg van zijn oom *Charles Droste* als luitenant deel aan den munsterschen oorlog. Na den dood van zijn vader, die kolonel en kommandant van Heusden was, werd hij in 1667 kapitein bij de mariniers. Maar de omwenteling bracht de Oranje-partij aan de regeering, waardoor zijn promotie verder geen voortgang had; door zijn moeder behoorde Droste namelijk tot de staatsgezinde partij. Zijn geringe kansen op promotie ziende en financieel onafhankelijk, nam hij in 1676 zijn ontslag uit den dienst. Hij vestigde zich in den Haag, waar hij ongehuwd bijna zestig jaar in een gezellig nietsdoen heeft gesleten. Hij bracht zijn tijd door met het maken van verzen en het verzamelen van schilderijen en wisselde zijn tijd af met het maken van groote en kleine reizen. 'Van een tevreden gemoedsaard, zonder hartstochten, zonder sterke aandoening, versleet hij langzaam, en bereikte een bijzonder hoogen ouderdom, dien hij onder andere besteedde aan het schrijven van zijn berijmde gedenkschriften'.

Die gedenkschriften zal hij omstreeks 1720 zijn begonnen. Zij verschenen onder den titel *Verversing van geheugchenis door den Heer Coenraet Droste* ('s Gravenh. 1723, 4°). Daarna gaf de schrijver een tweeden, vermeerderden druk onder den titel *Overblijfsels van geheugchenis der bisonderste voorvallen in het leeven van den Heere Coenraet Droste. Terwijl hij gediend heeft in veld- en zeeslaagen, belegeringen en ondernemingen. Alsook mede sijn verdere bejegingen aan en in verscheyde Hoven en Landen* ('s Gravenhage 1728, 4°). Ook daarna is Droste aan dezen arbeid blijven werken; toen hij stierf, lag de kopij voor den derden druk, 'vermeerdert met meer als 26 vaersen' geheel gereed. Naar die kopij, thans in de bibliotheek van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, gaf *Fruin* een nieuwe uitgave op naam van die maatschappij (Leiden 1879, 8°, 2 dln.). Het eerste deel omvat den tekst van Droste; het tweede wordt geheel gevuld door aantekeningen van Fruin, die dezen tekst gebruikte om zijn vele gegevens van personen en toestanden van het einde der zeventiende en het begin der achttiende eeuw bekend te maken; sommige aantekeningen zijn uitgedijd tot kleine verhandelingen; het geheel bevat een schat van gegevens over deze merkwaardige periode, waarbij de tekst van Droste soms geheel uit het oog is verloren.

Wat de beteekenis van den tekst van Droste zelf betreft, het is geen gelukkige gedachte van den schrijver geweest dezen op rijm te zetten; daardoor heeft stellig de inhoud schade geleden. Maar ook zooals hij nu eenmaal is, is hij merkwaardig. 'Niet dat de bijzonderheden, die hij ons meldt, ieder op zich zelf zoo merkwaardig zijn, dat niet; maar alle te zamen geven zij ons van het leven van een aanzienlijk en vermogend man in de dagen van Willem III een aanschouwelijker beeld, dan wij elders in onze, aan gedenkschriften zoo arme letterkunde te zien krijgen'. De journalen van Huygens Jr. zijn eenzijdig en daarom partijdig. 'Tegen dat gevaar kan Droste ons waarschuwen. De oude man had een opgeruimder aard dan Huygens; hij herinnert zich bij voorkeur het goede, dat hem te beurt is gevallen, en weidt daarover het breedst uit. Slechts van hen, die hem benadeeld of beleedigd hebben, spreekt hij kwaad. Natuurlijk mogen wij ook op hem niet onvoorwaardelijk

afgaan. Eerst door vergelijking en onderlinge toetsing van alle berichten, die wij kunnen inwinnen, komen wij de waarheid nabij. Maar moest ik een keus doen, ik zou mij liefst aan de Geheugchenis van Droste houden. De wereld spiegelt zich het best gelijkend af in het oog, waarmede een goedmoedig, alledaagsch man zegaslaagt; en zulk een man was onze schrijver. Hij geeft het leven van zijn tijd, zooals het zich van alle kanten, doch oppervlakkig bezien, aan de menigte der toeschouwers voordeed. Het gewone, het middelmatige geeft het karakter aan zijn beschrijving' (Fruin).

Zijn portret is geschilderd door G. Schalcken.

Zie: Fruin, *Verspreide Geschriften* VIII, 119 vlg.; IX, 164 vlg. 168.

Brugmans

[Duircant, Willem Dircksz.]

DUIRCANT (Willem Dircksz.) bood zich Nov. 1615 te Amsterdam als krankbezoeker aan. In 1617 treffen wij hem op de Uliassers aan. Sinds 1616 lagen daar in garnizoen een sergeant met drie soldaten, die moesten toezien dat zich daar geen 'moorsche papen' indrongen. Duircant doopte er in twee maanden 160 kinderen en reisde van het eene eiland naar het andere, van het eene dorp naar het volgende om de menschen te onderwijzen "t welcke van den tijt af, dat de Portugisen verdreven sijn niet en is geschiet, noch niet na omgesien is, Godt betert'

Zie: Grothe, *Archief* V, 84, vlg. (uit een brief van Steven van der Haghen d.d. Amboina, 14 Aug. 1617).

L. Knappert

[Duiveland, Henricus van of de]

DUIVELAND (Henricus van of de), geb. in Zeeland, overl. te Antwerpen 20 Jan. 1497, Karthuizer en prior van het klooster te Antwerpen, stichtte een nieuw klooster zijner orde te Leuven. Hij kreeg daartoe eenig land, een hofstede met huis en schuur. Hij spaarde moeite, arbeid, noch geld om deze stichting tot stand te brengen. Het kostte heel wat inspanning, beden en smekingingen om het noodige verlov van hertog Philips, van den bisschop van Kamerijk en de toestemming van het kapittel van St. Pieter en de stad Leuven te verkrijgen. Dan zorgde hij nog voor den vrijdom van tienden, geschonken door het kapittel. Te vergeefs onderhandelde hij hierover met den pastoor of plebaan van St. Jacob. Eindelijk kon hij van het generaal-kapittel de inlijving in de orde van het nieuwe klooster verkrijgen. In de grootste armoede was het klooster begonnen met twee monniken, den oud-prior van Delft, een monnik en een leekebroeder van het klooster te Antwerpen, 1491. Prior Henricus wist weldra eenige begunstigers en weldoeners voor het klooster te vinden, bijzonder een Walter Gillis van Bergen op Zoom, die met zijn broeder Gysbertus, op hunne kosten de kerk bouwden en nog vele giften aan het nieuwe klooster schonken. Prior Henricus was tevens visitator der nederlandsche kloosters. Van zijn bestuur in het antwerpsche klooster St. Catherina is niets bekend. Zijn naam komt zelfs niet voor in de lijst der priors, opgemaakt uit het Cartularium van het klooster (*Bijdr. Hert. Brabant* V (1907) 37-38). De kroniek van het leuvensche klooster en ook het necroloog van het klooster Nieuwe Licht bij Utrecht vermelden zijn dood. 20 Jan. 1497. 'Ob. D. Henricus de Duivelandia prior do. Antwerpie'.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XIV (1877) 230-233, 247; *Bijdr. en med. Hist. gen. Utrecht* IX (1886), 229.

Fruytier

[Dullens, Joannes]

DULLENS (Joannes), priester der duitsche orde, geb. te Geleen 13 Maart 1706, was de zoon van Joannes en Elisabeth Cupers. 17 Nov. 1736 werd hij benoemd tot president van het college zijner orde aan de universiteit te Leuven,

dat hij bestuurde tot zijn dood, 6 Jan. 1761. Hij werd begraven bij de predikheeren. In zijn college bewaarde men zijn geschilderd portret.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XIX (1883), 301.

Fruytier

[Dungen, Henricus Sebertus van]

DUNGEN (Henricus Sebertus van) of *Dungaeus*, geb. te 's Hertogenbosch 1511, overleed te Antwerpen 12 Sept. 1596. Zeer weinig is van hem bekend. Hij had den graad behaald van doctor in de theologie, waarschijnlijk te Rome, waar hij een tijd verbleef en penitencier in St. Pieter was. Vandaar, dat hij later den titel voerde van poenitenciarus apostolicus. Hij keerde naar Antwerpen terug als kanunnik der Lieve Vrouwekerk. Bij de oprichting van het bisdom Antwerpen werd hij de eerste penitencier. Hij verkreeg ook de waardigheid van pronotarius apostolicus. In Rome had hij den beroemden bisschop van Ermeland, later kardinaal, Stanislaus Hosius leeren kennen, een der geleerdste mannen zijner eeuw, voorzitter van het concilie van Trente, een vurigen verdediger der katholieke kerk. Kanunnik van Dungen zorgde voor eene verbeterde uitgave van de *Opera omnia* van den kardinaal, welke onder zijn toezicht te Antwerpen, twee deelen in een foliant, werden gedrukt en uitgegeven in 1566 en weder in 1571 'in aedibus viduae et heredum Joannes Stelsii'. Hierover voerde Henricus D. eene drukke briefwisseling met den kardinaal, zijn vriend, en eveneens met den zaligen *Petrus Canisius*, met wien hij ook zeer bevriend was. Reeds 1563 schijnt hij eene uitgave bezorgd te hebben van de *Confessio fidei* van den kardinaal bij den reeds genoemden uitgever. Er bestaat ook een brief van Henr. van Dungen aan den generaal der Jezuiten, Jacobus Laynez, van 12 Jan. 1562.

Dr. Henricus van Dungen overleed hoog bejaard en werd in de kathedraal te Antwerpen begraven. Het opschrift van zijn grafzerk wordt vermeld in: *Verzameling van grafschriften in de provincie Antwerpen I*, 418.

Zie: *Ram*, *Synopsis actorum ecclesiae Antverpiensis* (Brux. 1856) 156; *Otto Braunsberger*, *Beati Petri Canisii S.J. epistulae et acta* (Friburgi 1902) III, 147, 471, 491, IV (1905), vnl. 114, 119, 583; *Praefatio* in *Stanislai Hosii Varnomiensis Opera omnia, denuo solerti cura et diligentia D. Doctoris Henrici Dunghaei, canonici Antverpiensis, edita* (Antv. 1571); *St. Hosii, quae ad eum scriptae sunt epistolae* II, 1003-1008, in *Acta historica res gestae Poloniae* (Crac. 1886-1888), t. IX.

Fruytier

[Dusart, Cornelis]

DUSART (Cornelis), genreschilder, en graveur, zoon van *Jan Dusart* of *Pucart* uit Utrecht en *Kath. Brouwers*, is geb. te Haarlem in 1660 en gest. aldaar in 1704; 10 Jan. 1679 trad hij in het gilde te Haarlem en was daarvan in 1692 commissaris; 29 Maart 1682 was hij ongehuwd en lid van de Gereformeerde kerk te Haarlem. Zijn boerentypen lijken op die van *Ostade*, wiens leerling hij was, zijn typen zijn dikwijls karikaturen geworden, als colorist is hij van minder beteekenis dan *A. van Ostade*, van wiens werk het zijne soms zeer moeilijk te onderscheiden is. Zijn prenten hebben weke, vrije arceeringen; van meer beteekenis zijn zijn zwartekunstprenten; zij zijn van een betere kwaliteit en munten uit door bijzonder zachte overgangen van het diepste donker naar het helste licht. Hij erfde van *A.v. Ostade* talrijke studies en half afgemaakte schilderijen, welke hij voltooide en waarvan

een groot aantal zich nog in zijne nalatenschap bevonden. Hij was zeer bevriend met den kunstkenner Dingemans; ook stond hij

met den graveur J. Gole in nauwe verbinding, de laatste maakte vele door Dusart begonnen platen af. D. was een groot kunstliefhebber en verzamelaar. Zijne nalatenschap van schilderijen, teekeningen en prenten werd 21 Aug. 1708 in den Haag verkocht. De belangrijkste verzameling van zijne teekeningen was in de coll. Neyman 1776, zij zijn in den regel met zwart en rood krijt of met waterverf gemaakt, niet zelden op perkament en werden zeer duur betaald.

Zijne schilderijen bevinden zich te Amsterdam, 's Rijksmuseum: straatmuzikanten, vischmarkt (1683), dorpskermis, dorpskerberg, moedergeluk (1690); Amsterdam, coll. Six: melkverkoopster (1679); Haarlem, Sted. Museum: boerenherberg met vier mannen, vrouw en kind; 's Gravenhage, Mauritshuis: boerenfeest; Maastricht, coll. Geuljans: een boer laat zich door twee anderen uit de krant voorlezen (1692); Antwerpen, Museum: interieur; Brussel, Museum: kermis (1695); Berlijn, verz. Schönlaub, verk. Venlo 1896: koekenbakster en een schenkende man, boerenfeest; Brunswijk, Museum: boerengezelschap; Brussel, Museum: kermis; Dresden, Museum: moeder en kind in boerenvertrek (1679), spelende boeren voor een herberg (1688), boerenstrijd (1697); Frankfort, Städ. Inst.: boerengezelschap met lierspeler (1687); Hamb., coll. Wesselhoeft: boereninterieur (1688); Hamburg, coll. Weber: zittende boer met pijp 1691; London, coll. Overstowe: boerenfamilie voor huis (1680); London, Dulwich Gallery: boerenfamilie voor huis; London, coll. Wantage: bedelaar (1680); München, verk. Höch (1892): jongen bij kaarslicht; St. Petersburg, Hermitage: een ezel (1681), kermis, boerenfamilie; Praag, doedelzakspeler (1686), eierdraaier; Stockholm, Museum, coll. Féron: man met vrouw schertsend; Stockholm, coll. Rappe: dronken gezelschap (overeenkomst met de Jan Steen in 's Rijksmuseum te Amsterdam); Weenen, coll. Czernin: boerengroep voor huis; Weenen, coll. Lichtenstein: boerenherberg, dansende en rookende boeren voor een herberg; Weenen, Academie: man met vrouw schertsend; Weenen, Museum: boeren voor herberg (1681); Weenen, verz. Tritsch: boer en boerinnen in een vertrek aan den maaltijd; verk. coll. Steengracht, Parijs 9 Juni 1913: kolfbaanspelers (1682).

Naar zijne ontwerpen graveerden o.a. J. Browne, J. Poppel, Dandet, J. Gole, J. Cootwyck, M. Pool, Ploos v. Amstel, A.v.d. Haer, W. Unger, J.A. Boland, W. Finden, J.C. Lemaire, W. Steelingh, L. Poratzky, Garreau.

Teekeningen van zijn hand bevinden zich te Amsterdam, Prentenkabinet: vrouw met muts, zittende man op bank met boek (2 stuks), man met pijp en kan, trommelslager, triptiekverkooper, schilder in atelier, koeienmarkt, dronken man in slede; Amsterdam, Mus. Fodor: boerenkermis; Haarlem, Mus. Teyler: de zanger, het vroolijke drietal, kop van een man, dronken zanger, dronken man, boerenfeest (twee), lezende man, rookende vrouw, zanger, kwakzalver; 's Gravenhage, coll. Hofstede de Groot: St. Nicolaasavond; Rotterdam, Mus. Boymans: twee boereninterieurs, vriend paar, 3 studies van boeren, 3 teek. voor zwartek. prenten; Leiden, Prentenkabinet: elf karikaturen van de fransche geestelijkheid onder Lod. XIV; Londen, Britsch Museum: man met lont; Weenen, Albertina: rooker, holl. kermis, rekenende boer; Weenen, verz. Klinkosch 1889: boerenkermis; Weenen, coll. Weigel: boer en vrouw; Brunswijk, Prentenkabinet: groentehandelaar; Kassel, coll. Habich: boerenbruiloft (1695); Dresden, Prentenkabinet: koekenbakster,

(1693); Parijs, coll. Dutuit: dansende en kegelende boeren; Parijs, coll. Ephrussi: S. Nicolaasfeest; Parijs, coll. His de la Salle: vrouw, die een boer scheert, rookende boer; verk. coll. Leembruggen 1866: bedelaar (F.M. 3001); verk. coll. Schubert 1899: staande boer in gesprek, een op den grond zittende boer, boer staande met voeten over elkaar, boer met grooten muts; verk. Neyman 1776: vioolspelende boer, lachende boeren; verz. Basan: prieel met drinkende boeren; Weimar, Museum: ijsvermaak van boeren en boerinnen; Engelsche coll.: oude man omhoogzien de met slappen hoed.

Prenten van C. Dusart zijn o.a. een kermis, heelmeester-koppenzetter, vioolspeler, schoenmaker, kopster, aangekleed aapje, man en vrouw, vioolspeler, drinkende menschen; zwartekunstprenten zijn o.a. vioolspelen, de 12 maanden, de zintuigen, de 4 leeftijden, de 3 leeftijden, vlooiendoekster, loterij van Grootendorst 1694, (F.M. 2903), likdoornsnijder (F.M. 3008A), kopster (F.M. 3210 A), 8 prenten op de verovering van Namen 1695 (F.M. 2939), 5 zinneprenten op Jac. II en den Prins van Wales 1689 (F.M. 2753).

Zie: J.v. Gool, *de Nieuwe Schouburg der Nederl. Kunstschilders en schilderessen* ('s Grav. 1750) II, 457; J. Immerzeel, *de Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders enz.* (Amsterdam 1843) I, 207; C. Kramm, *De Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders enz.* (1857-64) III, 383; A.v.d. Willigen, *Les artistes de Haarlem* (1870) 123; G.K. Nagler, *Neues allgem. Künstlerlexikon* (München 1835-52) XV, 20; A. Bredius in *Oud-Holland* XXVIII (1910) 189; W. Steenhoff in *Bulletin Oudh. Bond* (1899/1900) 207, 210, coll. Six; W. Martin in *Bulletin Oudh. Bond* (1901-2) 196, coll. Langerhuizen; Waagen, *Treasures in art in Great Britain*, II, 185, 292, 343; O. Gramberg, *Tresors d'art en Suède* I, 1911, 114 en taf. 27; meded. A. Bredius; E.W. Moes, aant. 's Rijks Prentenkabinet, afd. schilderijen en prenten; A. Bartsch, *Le peintre-graveur* (Weenen) (1803-21) V, 463; R. Weigel, *suppl. Peintregraveur A. Bartsch* (Leipzig 1843) 333; F. Müller, *De Nederl. geschiedenis in platen* (Amst. 1863), no. 2753, 2939, 3001, 2903, 2939, 3008 A, 3210 A; Thieme-Becker, *Künstlerlexikon* I, 224; A.v. Wurzbach, *Nederl. Künstlerlexikon* I, 441, III, 78; G. Hoet, *Catalogus of naamlijst van schilderijen met derzelver prijzen enz.* (den Haag) 1752, I en II; G.K. Nagler, A. Andresen en C. Clauszen, *Monogrammistien* I, 2437; E. Dutruit, *Manuel de l'amateur d'estampes* (Paris 1881-88) IV, 129; P. Terwesten, *Catalogus of naamlijst van schilderijen met derzelver prijzen sedert 27 Aug. 1752-21 Nov. 1768* (den Haag 1770); E.W. Moes, *Oude teekeningen van de holl. en vl. school in 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam*; J.J. de Gelder, *100 teekeningen van oude meesters in Prentenkabinet te Leiden* (Rotterdam 1920); J. Meder, *Handz. alter Meister a.d. Albertina*; Kleinmann, *Handz. alter Meister der holl. Malerschule*; *Les chefs d'oeuvre de l'ermitage*; *Cal. Mus. v. Brussel*; verk. catalogi; J.F.v. Someren, *Oude Kunst in Nederland*; Verz. *Tritsch*; Reveil, *Musée de peintures* IX; Stafford, *Gall.* IV; *Gal. Braunschweig*; *Gal. Wien, Text*; Haas, *Gal. Wien II*; *Cab. Poullain*; *Gal. Lebrun* I; A. Bredius, *Meisterwerke des Reichsmuseum zu Amsterdam*; Lafenestre et E. Richtenberger, *La Hollande* 154-155; *Cat. Musée d'Anvers*; *Recueil Basan*; H. de Chennevrèbres; *Dessins du Louvre* 1882, I; Helbing, *Handz. alter Meister in*

Privatbesitz; H.v.d. Gabelentz, *Handz. alter Meister Weimar* 1913, I (Prestellgeselsch.); *Gall. d' Amsterdam*; Heller-Andresen, *Prakt. Handb. f. Kupferstichsamml.* (Leipzig 1870); C.H. Heinecken, *Diction. des artistes* 1788, V, 268-74; P. Kristeller, *Kupferstich u. Holzschnitt im 4 Jahrh.* (1911), 393, 461; A. Hind, *A short history of engraving and etching* (London 1911) 189, 266, 356, 357; v.d. Kellen, Aant. 's Rijks Prentenkabinet; *Cat. veil. Goldsmidt*, 4 Oct. 1917, Frankfurt; A. Bredius, *Künstlerinventare* VII, 51; F. Schmidt Degener in *Nieuwe Rotterd. Courant*, 4, 3. 20.

J.M. Blok

[Dusseldorp, Mr. Frans van]

DUSSELDORP (Mr. Frans van) of Franciscus Dusserdorpius, zoon van Mr. Frans Jansz. Dusseldorp en Mary Houtkoper, geboren te Leiden 23 October 1567 gestorven te Keulen 31 Maart 1630. Hij verloor zijn vader vroeg, maar genoot van zijn moeder een goede opvoeding. In 1572 week hij met zijn moeder uit naar Antwerpen; kort na het ontzet van Leiden keerden beiden daarheen terug. Welk onderwijs hij verder heeft genoten, blijkt niet. In het voorjaar van 1586 was hij nog te Leiden. Kort daarna is hij naar Douay vertrokken om daar in de rechten te studeeren; daar promoveerde hij 23 Oct. 1589 tot licentiaat in de rechten. In 1590 vestigde hij zich in den Haag als advocaat, zonder evenwel den daartoe vereischten eed af te leggen. Toen echter door de Staten van Holland en vervolgens ook door de Staten Generaal aan alle aan buitenlandsche universiteiten gepromoveerde advocaten werd gelast zonder verwijl den gewonen eed te doen, week Dusseldorp in 1595 eerst naar Leiden en vervolgens, zich daar ook niet veilig gevoelend, naar Utrecht. In Januari 1597 vestigde hij zich daar voor goed. Sedert wijdde hij zich voornamelijk aan theologische studiën en kerkelijke belangen; dat kon, omdat Utrecht nog een aanzienlijke katholieke gemeente herbergde, onder wie Dusseldorp gaarne verkeerde; ook werden hier de Katholieken niet lastig gevallen. Met den vicaris apostoliek Sasbout Vosmeer en andere katholieke geestelijken stond Dusseldorp hier in geregeld verkeer; hun stond hij ook met zijn rechtskennis ten dienste. Na den dood van zijn veel geliefde moeder, die hem 9 Sept. 1606 ontviel, nam zijn neiging tot den geestelijken stand toe; 26 Nov. 1609 werd hij te Utrecht door Vosmeer zelf tot priester gewijd; twee jaar daarna werd hij benoemd tot kanunnik van St. Salvator. Als prediker maakte hij te Utrecht grooten opgang; ook om zijn geleerdheid was hij onder de geestelijkheid zeer gezien. In 1614 vluchtte hij evenwel uit stellig overdreven vrees voor vervolging uit Utrecht en vestigde zich te Emmerik. Ook daar zich niet veilig gevoelend, week hij 24 Juni 1615 uit Emmerik en kwam 29 d.a.v. te Keulen. Daar heeft hij tot zijn dood geleefd, oud vóór zijn tijd en spoedig vergeten.

Dusseldorp heeft vrij veel geschreven. Van hem is uitgegeven een *Tractatus de matrimonio non ineundo cum his qui extra ecclesiam sunt* (Antwerpen 1636). Zelf noemt hij een *Hyperaspistes miraculorum*, waarvan verder niets bekend is. Misschien heeft hij nog meer nagelaten. Zijn meest bekende en ook belangrijkste werk zijn zijn *Annales*, door Fr u i n uitgegeven (*Werken Hist. Gen.* Derde Serie I). Daarin heeft hij de geschiedenis van zijn eigen leven en van zijn tijd beschreven tot zijn vertrek naar Keulen in 1615. Hij beschrijft natuurlijk allereerst de bekende en ook een aantal onbekende feiten van den opstand, alles bezien van

zijn heftig katholiek standpunt. Bovendien is zijn werk een belangrijke bron voor de kennis van den toestand der Katholieken onder de verdrukking der nieuwe regeering en der nieuwe kerk. Eindelijk is bij hem zeer veel te vinden over de organisatie der Katholieke kerk na de ontbinding der oude hierarchie, over de moeilijkheden, die zich daarbij voordeden, over de tegenwerking, die de vicaris apostoliek ondervond van de nog in wezen gebleven kapittels, en over de kerkelijke verhoudingen in het algemeen. Het belang van Dusseldorp's mededeelingen is dan ook reeds lang erkend; het handschrift, dat in 1639 met de papieren van Rovenius in beslag werd genomen, is in de utrechtsche stadsbibliotheek meer dan eens geraadpleegd. Maar eenige contrôle moet op Dusseldorp's berichten altijd worden uitgeoefend; daar hij veelal uit het geheugen de gebeurtenissen beschrijft, is bij dikwijls onnauwkeurig.

Zie: Fruin, *Verspreide Geschriften* VII, 267 vlg. en de daar aangehaalde bronnen.
Brugmans

[Duycker, Hendrik Frederik Karel]

DUYCKER (Hendrik Frederik Karel), geb. te Koevorden 6 Sept. 1793, overl. te 's Gravenhage 4 Juni 1844, zoon van Henricus Marcellus en Maria van Kruissen. Hij maakte als luitenant onder Napoleon den tocht naar Moskou mede, was later kapitein-generaal (titel destijds alleen voor prinses van Oranje), adjudant i.b.d. van Willem II, enz.

Hij was gehuwd met Delphine Eleonore Julie Goetz (geb. te Gent 27 Dec. 1819, overl. te 's Gravenhage 13 Nov. 1896) uit welk huwelijk een zoon Willem Bernard Bernard Joost Duycker, geb. te Maastricht 14 Sept. 1844.

Verzijl

[Duycker, Henricus Marcellus]

DUYCKER (Henricus Marcellus), geb. te Venlo 8 Febr. 1769, overl. te Leeuwarden 30 Jan. 1838, zoon van Henricus en Maria Jacoba van Ginck, was luitenant-kolonel en commandant van Leeuwarden. Hij was gehuwd met Maria van Kruissen.

Verzijl

[Duycker, Marcellus]

DUYCKER (Marcellus), geb. te Venlo 29 Dec. 1619, overl. aldaar 26 Maart 1675, zoon van Wilhelmus en Hedwigis van Beringen, werd tot raad aangenomen en beëdigd 23 October 1651, schepen 17 April 1653, peijburgemeester 1654, 1655, regeerend burgemeester 1657, 58, 59, 60, 63, 64, 73, 74. Hij huwde 20 Oct. 1640 Eleonora van Aertssen. (ged. 19 April 1622, dr. van Tilman en Barbara Boener); 2°. 30 Januari 1653 Maria van Hergraeven (dr. van Egbert en Joanna Creijaerts). Kinderen uit het eerste huwelijk waren: Barbara (ged. 14 Juli 1641), Joannes (ged. 7 Febr. 1643, begr. 10 Maart 1712, was rentmeester 1693 tot 1695 en raad der stad Venlo, huwde 1°. 22 Januari 1671 Wilhelmina Vonck, begr. 7 October 1689, 2°. Elisabeth Ruysenbergh, begr. 31 Oct. 1696), Helena (ged. 11 Dec. 1644), Helena (ged. 14 Nov. 1646), Wilhelmus (ged. 6 Maart 1649, begr. 21 October

1684, drossaard van Wachtendonck, huwde Anna Maria Hooch, begr. 7 Maart 1694). Kinderen uit het tweede huwelijk: Egbertus (ged. 28 Mei 1655, begr. te Blerick 24 Nov. 1719; was rentmeester van Venlo 1682, 1683 en kerkmeester na den dood van Gerard de Groot in 1689; huwde 1°. 13 Januari 1675 Barbara Alberts, ged. 10 Aug. 1653, begr. 10 Nov. 1688, 2°. 25 Febr. 1690 Joanna Bodinckhuysen), Eleonora (ged. 21 Febr. 1660, begr. 5 Aug. 1714, geestelijke dochter).

Verschillende schepenbrieven op het venlosche

stadsarchief berustende hebben betrekking op de familie Duycker.

Zie over Marcellus Duycker: *Maasgouw* 1901, blz. 17, 1920 blz. 59.

Verzijl

[Duyvel, Dirk Claesz.]

DUYVEL (Dirk Claesz.), geb. te Amsterdam omstr. 1540, uit een oud amsterdamsch geslacht overl. waarsch. te Alfen 23 Dec. 1599, zoon van Claes Jansz. Duyvel en Reymerich Cornelisdr. Grauwert, gehuwd Maart 1566 met Tryn Jansdr. Dommer (geb. in 1542, overl. in 1581, dochter van Jan Jacobs en Geert IJsbrantsdr. Hem), huwde voor de 2e maal 2 Nov. 1585 Elisabeth Elbertsdr. Dell (geb. in 1556, overl. waarsch. te Alfen 23 Aug. 1598, dr. van Elbert Florisz., korenkooper te Amsterdam, en Dirckgen Gerritsdr. Doesburgh). In 1567 moest hij om zijn hervormden godsdienst uitwijken, en ging naar Dantzig. Hij behoorde tot de eerste Watergeuzen, die van den prins van Oranje een kaperbrief kregen. Begin Juli 1569 vertrok hij met een bestelling van Oranje naar Engeland; ook was hij veel in la Rochelle om met andere Watergeuzen schepen uit te rusten. 23 Juni 1571 neemt hij eenige engelsche schepen, waarop het Parlement te Londen hem beval alle eigendommen van Engelschen en Franschen terug te geven; einde Juni 1571 laat hij in Denemarken een schip uitrusten en kwam 19 Juli 1571 in Dover aan. 1 April 1572 is Dirk Duyvel bij den Briel, bij vonnis van 3 Juni, afgek. 5 Juli 1572, werd hij verbannen en zijn goederen verbeurd verklaard. Hij ging als kapitein naar de landmacht over. 23 Sept. 1572 zijn de Staten van Holland hem een maand soldij schuldig voor 200 soldaten. In najaar 1573 maakt hij het beleg van Alkmaar mede, dapper bij de verdediging van de Friesche Poort. Op 18 Sept. 1573 wordt hij vrijgesproken van de beschuldiging, dat hij de stad wilde verlaten. 24 April 1578 wordt hij door de Staten van Holland benoemd tot commissaris van monsterring te Amsterdam; 20 Aug. 1579 is hij van die functie ontheven; 20 Sept. 1579 wordt hij door de Staten-Generaal benoemd tot monster-heer-generaal en krijgscmissaris over alle troepen van den staat. 2 Sept. 1580 krijgt hij een belangrijke zending door de vergadering der Vereenigde Provinciën te Utrecht. Op 16 Juni 1581 wordt hij door Oranje benoemd tot monster-commissaris bij het regiment van Norris; 2 Juli 1581 wordt hij met vier vendels naar Doetinchem gezonden. 12 Aug. 1584 kapitein over de waardgelders in het kwartier van Amstelland en Gooiland, in Oct. 1585 werd de compagnie die toen in Oudewater lag ontbonden, overl. waarschijnlijk te Alfen 23 Dec. 1599.

Zie over hem: van Groningen, *Gesch. der Watergeuzen*, 127; *Collection de Documentos Ineditos*, 90, 480; ter Gouw, *Gesch. van Amsterdam*, VI, 321; Elias, *de Vroedschap van Amsterdam* I, 221; Wagenaar, VI, 308; Blok, *de Watergeuzen in Engeland*, 241; Marcus, *Sententiën* 245; Kervyn, *Relations Politiques* VI, 114; *Spanish Papers*, 1568-79, 324; *Navorscher* X (1860) 341; Frederiks in *Amsterd. Jaarboek* I (1888), 128; *Amsterd. Bizonderheden* I (1898) 124.

Vogels

[Dyerkens, Dayken]

DYERKENS (Dayken), diepenveensche non, overl. 25 Aug. 1491. Gedurende zes jaren is zij buitenslands werkzaam geweest; namelijk in het vrouwenconvent Hilwartshuizen nabij Münden aan de Weser, dat, gesticht in de dagen van Karel den Groote en langzamerhand tot bloei gekomen, spoedig begon te vervallen en

in de tweede helft der vijftiende eeuw geheel ontaard was wereldsch-gezindheid en lichtzinnigheid voerden toen den

boventoon, tucht en regel bestonden niet meer. Ten einde dat convent te hervormen wendde zich de prior van het windesheimsche klooster Bodiken in het bisdom Paderborn tot den prior superior van de windesheimsche kloostervereeniging met het dringend verzoek om een paar zusters uit Diepenveen, hetwelk zoowel in Noord- en Zuid-Nederland als in Duitschland te goeder naam en faam bekend stond. Drie van de voortreffelijkste zusters werden beschikbaar gesteld: de nonnen *Stijne des Grooten* en *Dayken Dyerkens*, benevens de conversin *Aleider Maet*. Zij vertrokken omstreeks 1460. Op de plaats harer bestemming aangekomen, gelukte het haar door geduld en verstandig overleg, meest door zachtheid, bij voorkomende gelegenheden door de noodige gestrengheid, van lieverlede een beteren geest bij de bewoonsters te wekken, te Hilwartshuizen de beoogde reformatie tot stand te brengen. Aan zuster *Dayken* was een tijdlang het opzicht toevertrouwd over de reventer (eetzaal). Daarna werd zij 'schoelmeystersche'; zij gaf uitstekend onderwijs en hield haar leerlingen tevens zóó in bedwang, dat zij in het koor als engelen zich gedroegen. Trouwens waar het dienstig bleek wist *Dayken* hun soms menige penitentie op te leggen. Toen zij in 1468 met haar beide medehervormsters het klooster verliet, schreef zij voor de schoolkinderen die zij onderwezen had eenige 'suverlike punten' of godsdienstige spreuken op en deelde deze onder hen uit, opdat zij haar zouden blijven gedenken. Na terugkomst te Diepenveen werd ook daar aan de bestaande kloosterschool aan haar, wie het geenszins aan kundigheden ontbrak ('sij was seer wal geleert'), het onderwijzen van de jeugd opgedragen. Een 'wijltijdes' heeft zij wederom het onderwijs verstrekt, hoogstens zes jaar, aan kinderen die onder haar leiding voor het meerendeel later kloosterzusters zijn geworden. *Dayken Dyerkens* werd in 1472 te Diepenveen tot priorin gekozen. Met krachtige hand bestuurde zij het klooster; maar zij zag zich genoodzaakt in 1478 af te treden, omdat zij volgens sommigen te streng was. Dertien jaren heeft zij nog devotelijk als een voorbeeld voor de inwonenden geleefd.

Naam en voornaam van de behandelde zuster worden verschillend gespeld: *Dayken Dyerkens* (*Kühler*); *Daya Dierkens* (*Mattheus en van Heussen en van Rijn*); *Dayken Derckes* ('Handschrift D'); *Daatje Derks*, *Daatje Dirks*, *Daiken Derks* (*Acquoy*).

Zie: mijn uitgave 'Handschr. D' (Gron. 1903-1904), 353-366, passim; *A. Mattheus*, achter diens *Anonymi Chronicon ducum Brabantiae* (Lugd. Bat. 1707), 229; [*H.F. van Heussen* en *H. van Rijn*], *Oudheden en gestichten van het bisdom van Deventer* (Leid. 1725), I, 179; *J.G.R. Acquoy*, *Het klooster te Windesheim en zijn invloed*, II (Utr. 1876), 186, 361-363; *W.J. Kühler*, *Johannes Brinckerinck en zijn klooster te Diepenveen* (Rotterd. 1908), 88 aant. 2, 232 volg., 244, 276 volg., 301 volg., 310 volg., 329, 330 de aant., 333-335.

Brinkerink

[Dynter, Edmond van]

DYNTER (Edmond van) of de *Dinter*, geb. omstr. 1375 in het dorp *Dinter* in de Meierij van 's Hertogenbosch, overl. te Brussel 17 Febr. 1448. Hij behaalde den titel van magister in de vrije kunsten, waarschijnlijk volgens *Daris* te Keulen, volgens de *Ram* te Parijs. Hij was een geleterd man, hoog in aanzien bij de hertogen van Brabant, wien hij als secretaris (hij schreef behalve zijn moedertaal vlot het Fransch, Latijn

en Duitsch) vele diensten bewees. Sinds 1406 bekleedde hij dit ambt onder de hertogen Antonius (overl. 1415), Jan IV (overl. 1427), Philippe I (overl. 1430), Philippe II (overl. 1467). Hij was gehuwd met de adellijke jonkvrouw *Hildegonda van Olmen*. Zijn zoon *Ambrosius* was sinds 1425 eveneens secretaris van den hertog. Meermalen maakte Edmond de Dynter deel uit van gezantschappen door den hertog afgevaardigd, o.a. 1412 naar Praag bij koning Wenzeslaus VI, in 1414 naar het concilie van Constanz, en in Aug. 1414 naar den roomsch-koning Sigismund. Aan het hof van hertog Jan IV ondervond de secretaris vele onaangenaamheden, wegens de moeilijkheden tusschen den hertog en zijn echtgenootte Jacoba van Beieren. Edmond de Dynter werd met groote plechtigheid ontvangen te Leuven Aug. 1426, toen hij brieven van den hertog bracht ter uitvoering der bulle van paus Martinus V, om de universiteit op te richten. Door den dood van zijn vrouw kreeg hij een afkeer van het leven aan het hof en verlangde naar rust na een arbeid van 40 jaar. Hij verkreeg een kanunnikdij in de St. Pieter te Leuven maar verbleef meestal te Brussel of in het klooster te Korsendonk, waar hij vele vrienden had.

Edmond de Dynter bekleedt een voorname plaats onder de geschiedschrijvers van ons land door zijn *Kroniek der hertogen van Brabant* geschreven tijdens de tien laatste jaren van zijn leven. Zij heeft een groote waarde, omdat hij als secretaris op de hoogte was der politieke gebeurtenissen en hij vele documenten heeft afgeschreven, die hij in de kroniek heeft opgenomen. Zij eindigt met het jaar 1442. Vele schrijvers hebben er gebruik van gemaakt. *Aubertus Miraëus*, 1611, en *Gasp. Gevartius* 1676, hadden het plan ze te doen drukken. *Paquot*, *Mémoires* IX, 306 meldt, dat ze op het punt was te verschijnen door toedoen van graaf *Cobenzl*, doch door omstandigheden bleef het bij een pogen. *Mgr. de Ram* gaf de kroniek uit in drie zware deelen in 4° met een levensbeschrijving van den schrijver onder den titel: *Chronique des ducs de Brabant* (Bruxelles 1854-60).

Edmond de Dynter overleed in zijn huis te Brussel bij de Montagne de la Cour en werd in de kerk van Sint Jacobus van Coudenberg begraven, waar zijn zoon een gedenkteeken met opschrift deed plaatsen, dat bij de verbouwing der kerk in 1776 verdween.

Het portret van de Dynter werd gegraveerd door *Ph. Galle* naar een schilderij in de kerk van St. Jacob te Coudenberg en geplaatst in *Miraëus*, *Elogia illustrium Belgii scriptorum* (Antv. 1608) 194, in *Foppens*, *Biblioth. Belg.* I, 261, in de uitgave van de kroniek door *Mgr. de Ram* en in het werk van *van Even*. De Koninklijke bibliotheek te Brussel bezit nog verschillende handschriften der kroniek, o.a. die, welke in bezit waren van *Gevarts* en *Miraëus*.

Zie: *Biogr. Nat. Belge* VI, 440-444; *Daris*, *Hist. dioc et princ. de Liège pendant le 15e siècle* (Liège 1887) 263-64; *van den Gheyn Catal. des manuscrits de la Bibl. Royale de Belgique* (Brux. 1908) VIII, 257-262, n°. 5642-50; *van Even*, *Louvain dans le présent et le passé* (Louv. 189) 552; *La Chronique de Dynter éditée par Mgr. de Ram* in *La Belgique* IX (Brux. 1860), 620-647.

Fruytier

E.

[Echesma, jonker Sivecke]

ECHESMA (jonker Sivecke), geb. in Friesland, data van geb. en overl. onbekend, hij was waarschijnlijk verwant met jonker Jelle Eelsma (V, 148). In 1569 woont Echesma in Oldersum en neemt in Aug. 1569 een hollandschen schipper aan, na hem eerst half dronken te hebben gemaakt, om hem naar de Balg te brengen. Bij Larrelt kwamen gewapende mannen aan boord, het schip werd overrompeld en men zeilde naar de vloot der Watergeuzen. Een zekere Weizen, die ook wel roofwaar verkocht en met de Watergeuzen samenwerkte, had hier de hand in gehad. Als kaper deed Echesma groote schade op de Eems en plunderde o.a. een scheepje bij Emden; 31 Aug. 1569 vroeg de regeering van Emden aan graaf Edzard om den Watergeus, die naar men gehoord had weer in Oldersum woonde, gevangen te nemen en te straffen. Het is niet bekend, hoe dit is afgelopen. De hollandsche schipper kreeg veel last met dit avontuur, hij is 30 Aug. 1569 in Emden gegrepen, en op het stadhuis gevangen gezet.

Zie: *F r a n z*, *Ostfriesland und die Niederl.* 97, 98; *W i a r d a*, *Ostfr. Gesch.* II, 111; *B r e n n e y s e n*, *Ostfr. Historie* I, 278; *H a g e d o r n*, *Ostfriesl. handel* 275.

Vogels

[Eckhardt, Antoine George]

ECKHARDT (Antoine George), geb. omstreeks 1740, overl. omstreeks 1810, was een bekwaam werktuigkundige. Hij vond omstreeks 1770 het hellend scheprad voor bemaling van polders uit. Dit heeft verschillende voordeelen boven het tot dien tijd gebruikelijke staande scheprad, in het bijzonder dat het veel minder hoog en dus stabiel is en dat het in den watermolen ingebouwd kan worden; de molenaar kan boven het rad woning vinden en het scheprad vriest nimmer vast, hetgeen vooral in dien tijd bij de naast den molen staande schepraderen dikwijls eenige maanden 's jaars het geval was. In 1775 en 1776 werden onder toezicht van C. Brunings (I, kol. 498) uitgebreide vergelijkende proeven met hellende en staande schepradmolens genomen, die ten voordeele der eerste uitvielen. Het gevolg was, dat de uitvinder van de Staten van Holland octrooi bekam. Hij legde o.a. hellende schepradmolens aan op verschillende plaatsen vooral in Holland, in 1780 waren er reeds 18 in werking. Later kwamen daarbij nog 4 voor het waterschap Wamel, Dreumel en Alfen, dat, in den zak tusschen Maas en Waal liggende, in zeer onvoordeelige toestand verkeerde. In 1779 werden door B.J. *D o u w e s* in een uitvoerige verhandeling de voordeelen van het hellend scheprad uiteengezet. In een rapport van 1810 betrekkelijk de bleiswijksche en hillegersbergsche droogmakerij werd gezegd, dat drie hellende schepradmolens evenveel water uitmalen als vier staande; aan deze droogmakerij waren sedert 35 jaren beide soorten in werking.

De broeder van den uitvinder, F.F. *E c k h a r d t*, die zijne uitvinding nog verbeterd heeft, ontving op het verbeterde scheprad in 1816 een nieuw octrooi. De hoofdgenieur (inspecteurtitulair) A. Blanken Jz. (I, kol. 356) leidde in 1818 nieuwe vergelijkende proeven, met minder gunstigen uitslag voor de hellende schepraderen. Hij deed hieromtrent eene mededeeling in den *Konsten letterbode* van 30 Maart 1819. F.F. Eckhardt gaf hierover een verweerschrift uit, waarin hij zeide, dat de proeven zonder zijne voorkennis genomen waren. Is dit zoo, dan was Blanken's oordeel niet

afdoende. Op den duur bevielen te Wamel c.a. de hellende schepraderen minder goed, men heeft die omstreeks 1840, toen de toepassing van stoom voor bemaling vorderingen van beteekenis gemaakt had, vervangen door pompen van Fijnje (1, kol. 908).

Zie: H. A e n e a e , *Wiskundige beschouwing van een hellend scheprad* (Amst. 1774); *Wis- en waterbouwkundige aanmerkingen* over bovengenoemde beschouwing (zonder naam van den schrijver), (Leiden 1775); H. A e n e a e , *Antwoord op het laatstgenoemde* (Amst. 1775); *Beschouwende vergelijking tusschen de watermolens met hellende en met staande schepraders* (den Haag 1778; dit is een reclame voor de hellende schepraderen, met een aantal getuigschriften; 2e druk, den Haag 1816, met als schrijver F.F. E c k h a r d t); d e z e l f d e , *Verzameling van stukken betrekkelijk de staande en hellend-schepradmolens* (Amst. 1822); *Iets over de watermolens met staande schepraderen* (eene bestrijding van het hellende scheprad, zonder naam van den schrijver) (Dordrecht 1822).

Ramaer

[Eckhardt, Johann Andreas]

ECKHARDT (Johann Andreas), geb. te Regensburg 16 April 1639, gest. te Brussel 1692, zoon van A n d r e a s en S a r a H a u s n e r , 1681 lid van den nassauschen domeinraad van prins Willem III, 1689 staatsch gezant te Brussel en als zoodanig van geheime briefwisseling met Frankrijk verdacht.

Zijn kleinzoon W o u t e r E c k h a r d t , geb. te 's Gravenhage 20 Oct. 1708, gest. aldaar 13 Juni 1771, diende in het staatsche leger, ten slotte als generaal-majoor der ruitery.

Vgl. *Journals van Const. Huygens Jr.* I, 183, 184, 187 vlg., 402, 435, 450, 465. Blok

[Eckhardt, Josias]

ECKHARDT (Josias), geb. te Breda 5 Dec. 1750, gest. te Zwolle 12 Oct. 1790, zoon van Wouter (zie vorig art.) en Catharina Sara Everts en later hoofdschout te Haarlem, lid van den Raad van State.

Zijn zoon François van Harencarspel Eckhardt, geb. 28 April 1784 te Zwolle, was onder Willem I gouverneur van Drente en Staatsraad.

Blok

[Ecluse, Jean de l']

ECLUSE (Jean de l'), 3 Mei 1571 met Sonoy en van der Meere door Oranje uit Dillenburg naar Zweden en Denemarken gezonden om van Zweden steun, vrijen toegang in een haven voor Oranje's schepen, geschut, kruit en troepen te verkrijgen en ook in Denemarken hulp te zoeken. Zij onderhandelden met Pontus de la Garde en hertog Karel van Sudermanland maar vonden, hoewel door de fransche gezanten in Stockholm en Kopenhagen gesteund, de verlangde hulp niet en zagen zich in Zweden eind Juli afgewezen. De l' Ecluse bleef nog te Stockholm achter, om te onderhandelen met den zweedschen vice-admiraal, die neiging toonde om in 's Prinsen dienst te treden.

Vgl. B o r , I, 334 vlg.

Blok

[Edmond, William]

EDMOND (William), geb. te Stirling, omstr. 1560, gesneuveld bij Rijnberk 3 Sept. 1606, zoon van een bakker, liep als jongen weg en diende vervolgens als soldaat in het leger van prins Maurits, waar hij 1589 als officier genoemd wordt, 1597 voorkomt als kapitein van een vendel schotsche lansiers, 1599 als kolonel der Schotten voor Wachtendonk, 1600 bij Nieuwpoort, 1602, als sir William E., in Oostende, 1606 voor Rijnberk, waar hij den dood vond. Hij werd door koningin Elisabeth na 1600 geadeld en bouwde een slot te Stirling.

Zie: *Nat. Biogr.* i.v.; ten Raa en de Bas, *Staatsche leger* III, passim.

Blok

[Edmondstone, William]

EDMONDSTONE (William), diende 1577 onder sir Henry Balfour in een schotsen regiment van het staatsche leger als kapitein der schotsche ruitery en komt nog 1582 voor.

Zie: ten Raa en de Bas, *Staatsche Leger* II, 46, 173, 266.

Blok

[Eelde, Thizo Thiasso van]

EELDE (Thizo, Thiasso v a n), speelde een rol in de groningsch-drentsche twisten van het midden der 13de eeuw, waarin hij 1 Nov. 1249 vermoord werd door Rudolf van Peize en de zijnen. Zijn geslacht komt daar nog diep in de 14de eeuw voor.

Zie: *Kroniek van Emo en Menco*, uitg. F e i t h 182, 195; *Oorkdbk. van Groningen en Drente*, passim.

Blok

[Eelkens, Franciscus]

EELKENS (Franciscus), geb. te Amsterdam, overleden te Brussel 30 April 1665, studeerde aan de universiteit te Keulen in de filosofie en in het hollandsch college aldaar in de theologie. Hij ging over naar het hollandsch college van Leuven, in dien tijd bestuurd door Corn. Jansenius, later bisschop van IJperen. Deze zond hem vervolgens naar Parijs, naar het Oratorium, dat kardinaal de Bérulle aldaar, in navolging van het oratorium van den H. Philippus Neri, had gesticht en hij werd als lid der congregatie aangenomen. 1629 werd hij naar België gezonden, waar de Oratorianen van Bérulle waren ingebracht en bijzonder beschermd werden door alle hooggeplaatste kerkelijke personen, die den Jezuieten niet welgezind waren. Rovenius, de vicaris-apostolicus en bestuurder der hollandsche missie, wenschte zijn ijver te gebruiken en stelde hem aan tot pastoor-missionaris te Langeraar-Kortenaar en daarna te 's Gravenhage. 20 jaar werkte hij onvermoeid in deze missiestaties. 1655 keerde hij terug om het studiehuis of college te Leuven te besturen als superior. 31 Mei 1656 werd hij in de algemeene vergadering der congregatie tot eersten assistent gekozen. 1660 werd hij overgeplaatst naar het oratorie van Brussel en tot superior aangesteld.

Hij was een buitengewoon weldoener van het oratorie van Leuven, en toen hij nog pastoor te 's Gravenhage was, had hij reeds al zijn bezit voor dit oratorie bestemd. In 1660 en volgende jaren besteedde hij veel geld om landerijen en een hofstede op het eiland Noordstrand te koopen. Zijne boeken en sieraden bestemde hij eveneens voor het leuvensche huis. Tijdens zijn bestuur te Leuven bewerkte hij, dat zijn huis bij de universiteit werd geïncorporeerd.

Zie: *Analectes hist. eccl.* XXIII (1892), 137, 138; *Chronicon congregationis Oratorii D. Jesu per prov. archiepisc. Mechlin.* 1626-1729 door P. de Swert; *Batavia Sacra* II, 276, 240-41; *Bijdr. Bisdom Haarlem* II, 105-107, XXXVI, 251.

Fruytier

[Eeuwigrijck]

EEUWIGRIJCK, zeeuwsch zeekapitein, diende 1627 onder admiraal Hollare en werd door dezen belast met het verijdelen van een spaanschen aanval op Zeeland. Bij Ierseke werd hij echter door de droogten belet meer te doen dan den vijand door zijn geschut schade aan te brengen. Hij nam als een der eersten, die den vijand aan boord klampten, deel aan den slag op het Slaak (1631).

Zie: *S w a l u e*, *Daden der Zeeuwen*, 189.

Blok

[Eewoutse, Jan]

EEWOUTSE (Jan), of met zijn latijnschen naam *W a l t e r i*, uit 's Gravenhage, een der laatste Norbertijner-kanunniken der Lieve Vrouwe-abdij te Middelburg, die voorkomt op de drie lijsten der Norbertijnen van Middelburg 1574, 1579 en 1595. Na de uitzetting uit Middelburg in 1574 en de vlucht naar Brabant werd frater

Johannes Walteri, die nog geen enkele orde had ontvangen, geplaatst in de Norbertijnerabdij te Floreffe. 1579 komt hij voor op de lijst ingediend bij de gecommiteerde raden van Zeeland als Jan Eewoutse. Deze komt niet voor onder de geëlimiteerde kanunniken door de Staten van Zeeland. Niet gelukkig was de uitgever van de lijst van 1579 in het identificeren der verschillende Norbertijnen van den naam Johannes. Hij wil Joh. Eewouts vereenzelvigen o.a. met Joh. Lovaniensis en Wouter Woutersz met Joh. Walteri, doch op de lijst van 1574 komen ze alle drie als afzonderlijke personen voor. Johannes Walteri ging naar Floreffe; Johannes Lovaniensis naar Grimbergen en een Walter a Wijck, verm. Walter Woutersz, naar Park. De abt van Park geeft in zijn lijst van 1595 der nog in leven zijnde Norbertijnen van Middelburg aan, dat Johannes Walteri van 's Gravenhage resideerde tot Overpelt onder Luik. Waarschijnlijk was hij daar werkzaam in de parochie, die toebehoorde aan de abdij Floreffe.

Zie: *Bijdragen bisdom Haarlem XXII*, 233; *Archief Zeeland* (1907) 169; J.J. de Smet, *Corpus Chron. Flandr.* I, 728.

Fruytier

[Egbert]

EGBERT, frankisch graaf in Westergoo in de tweede helft der 10de eeuw.

Zie: Jaekel, *Die Grafen von Mittelfriesland*, 51.

Blok

[Egbert I]

EGBERT I, tweede zoon van graaf Ludolf van Brunswijk en Gisela, erfde (1057) van zijn broeder Bruno (kol. 226), o.a. de friesche graafschappen en trachtte zich te ontslaan van het hem opgelegd leenverband van Bremen voor Hunsingoo en Fivelgoo. Hij streed tegen graaf Floris I van Holland omstreeks 1060. Machtig en onrustig saksisch graaf, weldra ook markgraaf van Meiszen, speelde hij een belangrijke rol in de latere dagen van zijn stiefbroeder keizer Hendrik III en de jeugd van Hendrik IV. Hij stierf 11 Jan. 1068.

Zie: Rockrohr, *Die letzten Brunonen*; Steindorff, *Jahrbücher*, passim.

Blok

[Egbert II]

EGBERT II, geb. 1052, zoon van den voorgaande (en Irmingardis), dien hij 1068 opvolgde, graaf van Brunswijk, markgraaf van Meiszen, graaf van Hunsingoo, Fivelgoo, Oostergoo, Westergoo en Iselgoo, was een zeer onrustig edelman, diep gewikkeld in het verzet der saksische vorsten tegen zijn oom keizer Hendrik IV, dien hij sedert 1075 herhaaldelijk openlijk bestreed. Hij was ook in het bezit van het graafschap Staveren, dat 30 Oct. 1077, op grond van het door de duitsche vorsten wegens zijn opstand uitgesproken vonnis, aan Utrecht werd geschonken. Vóór dien tijd moet hij aan de stad Staveren rechten hebben geschonken. Hieruit ontstond strijd met dit bisdom onder bisschop Koenraad (1080), ook na zijn verzoening met den Keizer, die hem zelfs tot zoon aannam. Na Egbert's nieuwen opstand (1085) en verbeurdverklaring zijner goederen, schonk Hendrik IV Ooster- en Westergoo aan Utrecht, iets later de Iselgoo (Salland?), voorjaar 1086. Hij werd echter opnieuw in genade aangenomen en kreeg Ooster-en Westergoo terug maar werd na een nieuwen opstand vogelvrij verklaard met nieuwe verbeurdverklaring zijner goederen,

waarna Ooster- en Westergoo weder (1 Febr. 1089) aan Utrecht werden geschonken. In den daarop gevolgden strijd is Egbert 3 Juli 1090 in het dal van de Selke aan den noordrand van den Hartz gevallen. Hij liet geen kinderen na bij zijn vrouw Oda, dochter van Adela van Meiszen. Zijn zuster Gertrud erfde zijn rechten of wat daarvan nog bestond. Hij werd te Brunswijk begraven.

Vgl. in het algemeen Rockrohr, *Die letzten Brunonen* en Meyer von Knonau, *Jahr-*

bücher Heinrichs IV, passim. De oorkonden betreffende de schenkingen in ons land in *Oorkdbd. Utrecht*, no. 238, 241, 248, 249, 254; von Richthofen, *Untersuchungen I*, S. 157.

Blok

[Eggert, Jan]

EGGERT (Jan), heer van Purmerend, zoon van Willem Eggert (die volgt), volgde zijn vader 1417 op. Hij was 21 Mrt. 1415 heer van Spaarndam en Spaarnland geworden. Schepen van Amsterdam, richtte hij met zijn vader een Collegium Theologicum bij de pas gestichte Nieuwe kerk aldaar op en breidde het uit. In de hoeksche en kabeljauwsche twisten hield hij de hoeksche zijde tegenover Jan van Beieren en Philips van Bourgondië. Hij vluchtte (1422) uit Holland; zijn goederen werden toen verbeurd verklaard en geschonken aan Jan den Bastaard, onechten zoon van hertog Jan. Hij zelf echter verkocht zijn heerlijkheden aan zijn zwager, Gerrit van Zijl, die zich na 1428 met hertog Philips verzoende.

Zie: van Sandwijk, *Beschr. van Purmerende*, 21; Scheltema, *Aemstel's Oudheid*, III, 75.

Blok

[Eggert, Jan Hartgerszoon]

EGGERT (Jan Hartgerszoon), breidde 14 Febr. 1450 met zijn vrouw Wendelmoet de stichting van Willem Eggert, het Collegium Philosophicum in de Nieuwe kerk te Amsterdam, aanzienlijk uit en gaf daarvoor een nieuwe regeling aan. Hij was waarschijnlijk een neef van den voorgaande en liet een zoon Jan na, die baccalaureus in de theologie en priester werd en het Collegium bestuurde omstreeks 1474-78.

Zie: Commelin, *Amsterdam*, 427; Scheltema, *Aemstel's Oudheid* III, 84.

Blok

[Eggert, Willem]

EGGERT (Willem), Eggert, geb. waarschijnlijk in Amsterdam, omstreeks 1360, gest. te Purmerend 15 Juli 1417, zoon van Jan, in 1393 wisselaar te Amsterdam en vermogend grondbezitter, steunde in 1392 den tegen hertog Albrecht opgestanen Willem van Oostervant. Hij was sedert 5 Juni 1399 rentmeester van Ooster- en Westergoo. Hij werd na Oostervant's optreden als graaf raad van Amsterdam en tesorier (1404-05 en 1414-15), sedert 1415 overste-tesorier, 1416-17 stadhouder van Holland, in welke functies hij belangrijke, vooral financieele diensten bewees, ook aan den graaf persoonlijk. Hij verkreeg van dezen vele voorrechten voor Amsterdam. 4 Nov. 1410 verhef graaf Willem VI hem tot heer van Purmerend en Purmerland, als nieuwe vrije en hooge heerlijkheid Purmerend, waar hij sedert 1413 het huis Purmerstein bezat aan het meer en een stad stichtte. 1414 richtte hij in de door hem mede gestichte Nieuwe kerk te Amsterdam een Collegium Theologicum op, waar op de wijze der kanonikale scholen werd onderwezen en waaraan een aanzienlijke boekerij werd verbonden. Hij speelde een belangrijke rol tijdens de regeering van Willem VI, o.a. bij het sluiten van een driejarig bestand met de Friezen (1414), en was een van diens voornaamste raadslieden op financieel gebied. Hij werd 1416 ook proost van Oudmunster te Utrecht. Na graaf Willem's dood ging E. naar zijn kasteel Purmerstein. Hij werd begraven in de Nieuwe kerk te Amsterdam,

in een eigen koorkapel. Hij liet één zoon na, Jan, en drie dochters: Aleyd, gehuwd met Gerrit van Zijl, Johanna, geh. met Reinout van Brakel, en Imme, geh. met Willem de Grebber(?).

Van zijn portret bestaan prenten door R. Vinkeles en C.W. Mieling (in Scheltema, *Aemstel's Oudheid* III).

Vgl. over hem: Wagenaar, *Amsterdam I*, 141, 145, II, 108, 369, III, 196; Scheltema, *Aemstel's Oudheid* III, 55 vlg.; J. van Lennep, *Holland*, 1859, 5; ter Gouw in *Amst. Taf.*, 65

en diens *Amsterdam*; van Riemsdijk, *Tresorie en kanselarij*, passim.
Blok

[Egmond, jonker Albrecht van]

EGMOND (jonker Albrecht van), heer van Merestein, datum van geb. onbekend, overl. 1596, zoon van Jan van Egmond van Merestein en Amalia van Grombach; hij was gehuwd met Sara van Brederode, natuurlijke dochter van Reinoud van Brederode, welke later hertrouwde met Amelis Uytteneng.

Egmond woonde op het huis Merestein te Beverwijk, was verwant met Hendrik van Brederode, en een halfbroeder van Frederik en Jan van Vervou (vgl. die artikelen). Hij werd door zijn huwelijk heer van Kenenburg en verkocht later Merestein aan de Reguliere monniken van Sion te Beverwijk. In 1566 teekent hij het Compromis en is 1 Sept. 1566 met Hendrik van Brederode in Hoorn. 2 Sept. 1566 was hij met eenige andere edelen te Alkmaar getuige van de plundering van het klooster der Minderbroeders, waaraan hij overigens geen deel had. 9 Oct. 1566 schrijft hij een brief aan Lumbres; in Mrt.-Apr. 1567 is hij eenigen tijd met Brederode in Amsterdam, moet de stad verlaten en wordt in hetzelfde jaar met andere edelen ontvangen in het huis van Gabbe Selsma te Leeuwarden in 'den Vergulden Helm'. In 1567 werd Egmond door Alva ingedaagd; hij bleef steeds in briefwisseling met den Prins van Oranje. April-Juni 1568 vocht hij onder graaf Lodewijk in Groningerland; 1 Sept. 1568 werd hij verbannen. Voorjaar 1569 was hij een der eerste Watergeuzen, die van den Prins een kaperbrief kregen. 15 Aug. 1569 gaat hij in Emden met een paar andere edelen bij de Watergeuzen een verbond aan; Aug. 1569 begeleidt hij eenige engelsche koopvaarders van de Eems naar de engelsche kust, en neemt einde Aug. 1569 bij Harwich levensmiddelen in. Hij voegt zich bij de vloot der Watergeuzen onder admiraal Dolhain en komt als kapitein op een boeier met dezen terug naar het Vlie en de Eems; begin Oct. 1569 ligt hij met zijn schip bij Knocke en gaat daar aan land; begin Nov. 1570 krijgt hij een nieuwe commissie van den Prins. 1 Apr. 1572 is hij bij de inneming van den Briel. In 1573 doet hij tijdens het beleg van Haarlem een vergeefsche poging tot ontzet; Oct. 1573 wordt hij benoemd tot krijgscmissaris. 5 Febr. 1574 redt hij Gouda voor een spaanschen aanslag. In 1584 is Egmond in Vianen.

Zie: van Leeuwen, *Bat. III*, II, 957; van Someren, *Corr. de J. de Wesenbeke*, 106; Bor, 1, 289; Marcus, *Sententiën*, 119; Franz, *Ostfriesland und die Nederl.* 98, 106, 107; van Vloten, *Nederl. Volksopst.* (1858), I, 144, 152, 215, 288, 292; *Excerpten van Verhooren Raad van Beroerten 1569*, fol. 35; Altmeyer, *Gueux de Mer*, 6; te Water, *Verbond der Edelen*, II, 369, IV, bijlage H.H.; van Groningen, *Gesch. der Watergeuzen*, 127, 215; Kok, *Vaderl. Woordenb.* XIII, 201; Bruinvis, *Alkmaar in den Geuzentijd*, 4; Brugmans, *Archivalia in Engeland*, 292; Vervou, *Gedenkschriften*, 12; Andreae, *Friesche Waterg.* in *Vrije Fries*, 3e Reeks, V, 38.

Vogels

[Eindhoven, Everardus van]

EINDHOVEN (Everardus van) of Everhardi, pastoor van Gilze en Bavel, ruilde met Arnold Sophie van Eindhoven het pastoraat van Lithoyen 1418. 1424 verkreeg Everardus van E., kanunnik van Huy, te Rome op verzoek van Jan van Steenberg, kapelaan in St. Gudule te Brussel, dat deze niet verder verontrust werd over de betaling van een niet verschuldigd bedrag aan de camera apostolica.

1427 was hij in het bezit eener kanunnikdij te Antwerpen in de Lieve Vrouwekerk en 1433 zorgde hij te Rome als getostigde van den abt Gerard van Leuven van Villers O. Cist. voor de

vervulling der noodige formaliteiten en betalingen vereischt bij de benoeming.

Hij wordt niet vermeld bij Schutjes, *Gesch. bisdom den Bosch*, IV, 731, waar 1436 Petrus de Bruheye als investitus van Lithoyen wordt opgegeven.

Zie: Berlière, *Invent. anal. div. cameralia des arch. Vatic.* (Rome 1906) no. 77, 189, no. 239, p. 190; dezelfde, *Invent. anal. libr. solut. des arch. Vat.* (Rome 1909) No. 1454; *Taxandria*, XXVII (1920), 159.

Fruytier

[Eindhoven, Johannes van]

EINDHOVEN (Johannes van) of de Endovia, geboren te Eindhoven, werd 1478 of 80 benoemd tot prior van het klooster Eberhardklausen, priorij nabij Trier, in 1456 gesticht door de Augustijner-kanunniken van Windesheim, waar hij de eerste novice en de vierde prior was. Hij voltooide en versierde de nieuwe kloostergebouwen en schonk het nog bestaande prachtig hoogaltaar met vleugeldeuren, een kunstwerk, in Brabant vervaardigd, en geplaatst in het nieuw opgerichte koor der kerk, dat hij zelf 1491 wijdde. 30 Aug. 1483 was hij verheven tot titularis-bisschop van Azotus om als wijbisschop van Trier werkzaam te zijn. Wel werd hem toegestaan zijn prioraat te behouden, waarvan hij echter 1485 afstand schijnt gedaan te hebben. 1486 werd hij gekozen tot abt van Munster en droeg den titel van abt-commendataire en administrator dezer Benediktijnerabdij, 1490. De Munsterabdij te Luxemburg was te voren op verzoek van haar vroegeren abt Johannes met steun van den aartsbisschop van Trier en keizer Maximiliaan hervormd door de abdij St. Maximinus van Trier, van de congregatie van Bursfeld. Van uit St. Maximinus werden zes monniken gezonden om de hervorming in te voeren. waaronder Henri Sevenar, als prior, Theod. de Harlem en Hieron. van Groningen; deze Nederlanders werden in de abdij ingelijfd. Na den dood van den abt waren er twee partijen, de hervormden en de niet-hervormden, de laatsten met den ex-prior aan het hoofd. Deze kozen Joh. v. Eindhoven, terwijl de hervormden, die verdreven waren, Willem de Heeck, door keizer Maximiliaan aangeduid, kozen. De aartsbisschop van Trier stelde daarop zijn wijbisschop en vicarisgeneraal Joh. van Eindhoven aan als administrator der abdij 2 of 4 Sept. 1490. Als zoodanig komt hij voor in oorkonden van de abdij 1491-99. In Juli 1492 werden de monniken, die J. van Eindhoven gekozen hadden, op het kapittel der Benediktijnen van de provincie Keulen-Trier ter verantwoording geroepen. De gouverneur van Luxemburg, die eerst de hervorming had helpen invoeren, steunde met al zijn macht de partij van van Eindhoven, die in het bezit der abdij bleef. De tegenpartij wendde zich daarop tot den Paus en den Keizer. Nov. 1502 sloot J. van Eindhoven een overeenkomst met zijn tegenstander en verklaarde, dat hij niets van de abdij in bezit had of zich had toegeëigend en de proceskosten te Rome zelf door hem uit zijn kas betaald waren. Hij verliet de abdij, waar onder zijn opvolger groote tweedracht heerschte. Als prior van Eberhardklausen reeds werd hij 1482 aan het hoofd van een gezantschap gesteld, om de verloving van den erfprins van Frankrijk met aartshertogin Margareta en den vrede tusschen den Koning en aartshertog Maximiliaan te bewerken. Ofschoon hij als wijbisschop in Trier in het Seminarie woonde, was hij steeds voor zijn prioraat in de weer. Hij zorgde, dat de geschiedenis van het klooster en de wonderen der vereering van het genadebeeld van O.L. Vrouw geboekt werden. In 1507 nam hij ontslag als wijbisschop en overleed het volgend jaar. Op zijn verzoek werd zijn lijk naar

Eberhardsklausen overgebracht en in de kerk, thans parochie- en bedevaartskerk, bijgezet.

Zie: A q u o i , *Het klooster te Windesheim* III, 150; *Gallia Christ.* II, 113; C a r l S c h o r n , *Eiflia sacra* I, 453, 456, 459; E u b e l , *Hierarchia Cath.* II, 113; H o l z e r , *Weihbisch. v. Trier* 63; *Hist. de l'abbaye de Munster in Progr. de l'athenée* (1903-04) 44; M a r x , *Geschichte des Erzstifts Trier* II, 2, 273.

Fruytier

[Einhardus of Eginhardus]

EINHARDUS of E g i n h a r d u s werd geboren omstreeks 775 in de Maingau en opgevoed te Fulda. Hij was leerling van Alcuinus in de paleisschool van Karel den Groote, daarna lid van de Karolingische Academie onder den naam van Beseleël. Karel de Groote benoemde hem tot beheerder der keizerlijke gebouwen en koos hem tot zijn geheim secretaris, als hoedanig hij 806 het verdeelingsverdrag van Karel's rijk naar Rome bracht. Hij bleef tot 814 in de omgeving van keizer Karel. Hij was gehuwd met Imma, volgens de kroniek van Lorsch dochter van Karel den Groote, die zonder twijfel een zuster was van den bisschop Bernard van Worms. Nog tijdens het leven van zijn vrouw werd hij door Lodewijk den Vrome, die hem zeer in eere hield en hem 817 de leiding van zijn zoon Lotharius opdroeg, tot abt van verschillende kloosters benoemd: Fontenelle, St. Bavo en St. Petrus van den Mont Blandin, beide bij Gent, St. Servaas te Maastricht; door deze laatste waardigheid staat hij met Nederland in verband. Een charter van 819 of 821 geeft de manumissio (vrijlating) van Maginfrid, lijfeigene van het klooster van St. Servaas, ad sacros ordines electus, vergund door Eginhardus, abt van dat klooster. De vijfde van zijn brieven spreekt van den cijns, die hem deze abdij moet betalen. In een anderen brief vermaakt hij een pallium aan de broeders van St. Servaas, opdat zij voor hem zullen bidden. In 827 stichtte hij het Benedictijner-klooster te Seligenstadt, waarvan hij eveneens abt werd, niet evenwel alleen in naam, want hij bracht er, na zijn terugtreden uit de staatkunde (828), in afzondering eenige jaren door, nog voor den dood van zijn vrouw (836), werd er monnik, later priester en stierf er 14 Mrt. 840. Het charter van immuniteit voor den St. Martinus van Utrecht gedat. op 21 Mrt. 846 en o.a. geadresseerd aan een zekeren 'Hegihardus (of Heginardus) veteris Trajecti ecclesiae vocatus episcopus' is dus niet aan hem gericht.

Hij schreef: *Vita Caroli Imperatoris; De Translatione sanct. Martyr. Marcellini et Petri.; Epistolae*. De *Annalen* die zijn naam dragen zijn apocrief.

Zie: *Mon. Germ. Script.* I, 134, sq., II, 426; H a l p h e n , *Vie de Charlemagne* (Paris 1923); M i g n e , *Patrologia Latina* XCVII, 9 sq., CIV, 351 sq.; *Kirchenlexikon* (Freib. i.B.) IV, 294-296.

de France

[Ekama, Cornelis]

EKAMA (Cornelis), geb. te Paesens in Friesland 31 Maart 1773, overl. 24 Febr. 1826, was een zoon van J o h . C o r n . E k a m a , toen predikant te Paesens, en H e n d r i k j e L i e u w e s P o s t m a . Zijn vader Joh. Corn. overleed 31 Mei 1780 op 40-jarigen leeftijd te Morrha en liet zijn vrouw, zoon en dochtertje in bekrompen omstandigheden achter. Cornelis bezocht in 1781 de latijnsche school te Dokkum, waarvan de Crane rector was, en toen deze achtereenvolgens als rector naar Enkhuizen en als hoogleeraar naar Franeker vertrok, volgde Ekama hem. In 1790 werd Cornelis ingeschreven als student aan de hoogeschool te Franeker en volgde,

daar hij bestemd was voor het predikambt, de colleges van Wassenbergh, de Crane e.a. Zijn liefde voor de wis- en natuurkunde echter deed hem ook de

colleges van Chaudoir volgen en zich met ijver op die vakken toeleggen.

Tot proponent bevorderd werd bij 9 Oct. 1796 beroepen te Elkerzee. Naast zijn herderlijke werkzaamheid bleef hij de wis- en natuurkundige wetenschappen beoefenen en hield in den winter voorlezingen in het Natuurk. Genootschap te Zierikzee. Op zijn verzoek werd hem 17 Mei 1800 te Franeker hon. causa het doctoraat verleend als A.L.M. et Philos. Doct. 23 Januari 1803 werd hij aangesteld tot lector honorarius in de natuur- en zeevaartkunde te Zierikzee, welke betrekking 30 Maart van dat jaar door hem werd aanvaard met een rede: *Over het nut van de wetenschap der zeevaartkunde voor een welingerigten staat*, terwijl hij 16 Mei 1804 den titel verkreeg van lector in de wis-, natuuren zeevaartkunde. Daar het samengaan van het waarnemen van zijn herderlijk ambt en het lectoraat op den duur niet ging, bedankte hij als predikant en werd Febr. 1805 te Zierikzee aangesteld als lector in de mathesis, physica, astronomie, zeevaartkunde, anatomie en physiologie op een traktement van f 1500 en bleef daar werkzaam, totdat hij in 1809 als opvolger van Chaudoir te Franeker werd benoemd tot hoogleeraar in de rede-, bovennatuur-, natuur- en sterrekunde, welk ambt hij aanvaardde met een: *Oratio de Frisia ingeniorum mathematicorum in primis fertili* (Leovardiae 1809). Hier bleef hij werkzaam tot 1811 en werd na opheffing der hoogeschool van Franeker benoemd tot hoogleeraar te Leiden in de wis- en sterrekunde. De verbintenis van Ekama aan de leidsche hoogeschool strekte tot verlevendiging van de studie der sterrekunde. Tijdens zijn hoogleraarschap werd een nieuwe sterrentoren gebouwd; men wilde toen nog niet overgaan tot het bouwen van een afzonderlijke sterrenwacht. Behalve zijn meegebrachte astronomische werktuigen uit Franeker, kreeg hij als geschenk van koning Willem I een zeer kostbaren en grooten spiegelteleskoop, voor welks plaatsing de nieuwe sterrentoren weer omgebouwd moest worden, hetgeen eind 1823 gereed was.

Begin 1824 schreef Ekama een kort artikel over dezen teleskoop, vervaardigd door Roelofs en Rienks, maar hij toonde door geen enkele proefneming de voortreffelijkheid van dit instrument aan. De minister van binnenlandsche zaken was hier niet mee tevreden, maar wilde, dat Ekama ook de goede resultaten zou publiceeren van waarnemingen gedaan met dien teleskoop, wat deze echter onmogelijk kon doen. Daar het hem niet ontgaan was, dat de teleskoop niet presteerde, wat men van hem verwachtte en daar hij geen ongunstig oordeel over het geschenk van den koning wilde uitspreken, heeft hij zich daarover niet meer geuit. Dit had een briefwisseling tusschen hem en de regeering ten gevolge, die voor Ekama zeer onaangenaam was.

Van 1822-23 was hij rector der leidsche hoogeschool en hield bij de overdracht een *Oratio de insignium, qui in scientia astronomica facti sunt, progressuum fundamentis ... XVI, XVII seculo ...* (Lugd. Bat. 1823; ook opgenomen in *Annales Acad. Lugd. Bat. 1822-23*).

Ekama overleed 24 Febr. 1826. Hij was lid van nagenoeg alle wetenschappelijke genootschappen van dien tijd.

Van hem verscheen nog: *Waarnemingen omtrent den duim en langen vinger aan de hand der vogelen* in *Alg. Konst- en Letterbode* (1803), Dl. II, 4-6; *Nieuwe antwoorden op de rekenkundige vragen van H. Aeneae*. (Leyden, Deventer en Groningen

1804); *Berigt omtrent het Observatorium in Alg. Konst- en Letterbode* (1824), Dl. II, 7-10; *Verhandeling over Gemma Frisius in Verhandelingen der Eerste klasse v.h. Kon.- Nederl. Instituut* Dl. VII, 215-260; *Redevoering over de aantrekkende kracht, den band die het Heelal te zamenhoudt in Verslag van de 5de openb. vergadering der 1ste kl. v.h. Kon.- Nederl. Instituut* (1825), 52-70. In 1824 gaf hij uit: J.H.v. Swinden, *Verhandeling over het bepalen der lengte op zee nieuwe of 7de uitg.* en J.H.v. Swinden, *Verzameling van tafels ten dienste der zeelieden nieuwe of 7de uitg.*

In 1818 was hij gehuwd met Susanne Cornelia le Poole; hij had drie kinderen, één van deze was Cornelius Ekama, die volgt.

Zie over hem: *Album studios. Acad. Lugd. Bat.* LI, LIV; *Alg. Konst- en Letterbode* (1826) Dl. I, 129; S. Speyert v.d. Eijk in *Alg. Konst- en Letterb.* (1826) Dl. I, 170 (gedicht); Siegenbeek, *Geschied. der Leidsche Hoogeschool*, Dl. I, 391, II, 120, Toevoegsels en bijl. 251, 252; *Biogr. Univ. T.* VII, 43; *Aanhangsel op het Algemeen Woordenboek van G. Nieuwenhuis* Dl. II, 522, 523; L. Suringa, *Oratio in Annales Acad. Lugd. Batav.* (1826-1827) blz. 18-22, 34; J.C. Poggendorf, *Biogr.-Lit. Handwörterbuch* (1863) Bd. I, 655; W.B.S. Boeles, *Frieslands Hoogeschool* Dl. I, 423-424, II, 2e helft 723-726; F. Kaiser, *Geschichte u. Beschreibung der Sternwarte in Leiden* (Haarlem 1868) XVII-XX (overdr. uit *Annalen der Sternwarte in Leiden* Bd. I); F. Nagtglas, *Levensberichten van Zeeuwen*, Dl. I, 181; D. Bierens de Haan, *Bibl. Neerl.* (Rome 1883), 82.

van Loen

[Ekama, Cornelius]

EKAMA (Cornelius), geb. te Leiden 5 Apr. 1824, overl. te Haarlem 8 Jan. 1891, zoon van Cornelis, dien hij nog zeer jong verloor (zie vorig art.) en Susanna Cornelia le Poole. Hij studeerde te Leiden sinds 2 Sept. 1841 in de medicijnen, promoveerde daar 10 Jan. 1848 op een proefschrift: *Quaedam de differentia anaemiam inter et chlorosin*, en vestigde zich nog in hetzelfde jaar te Haarlem. Hij bediende er, naast zijn particuliere praktijk, verscheidene gestichten en instellingen en was sinds 1863 stadsgeneesheer. In die betrekking onderscheidde hij zich bij de cholera-epidemie in 1866 en bij de pokkenepidemie in 1872. Voorts was hij bibliothecaris van Teylers stichting en stelde den catalogus dier bibliotheek samen, welke in de jaren 1885-88 en 1889 in twee deelen werd uitgegeven. Hij was lid van verscheidene wetenschappelijke en letterlievende genootschappen, en vele jaren keizer van de rederijderskamer 'de Wijngaertrancken'; een voordracht, die hij kort voor de opheffing in deze kamer, Oct. 1874, hield over *Het Kasteel te Wijk bij Duurstede* verscheen later in *Eigen Haard* 1882. In verschillende geschriften toonde hij zijn belangstelling en kennis in geschiedenis en oudheidkunde vooral van de stad Haarlem; zooals: *Chronologisch overzicht van de belangrijkste gebeurtenissen der stad Haarlem* (1861; met eenigszins anderen titel in 1865 nogmaals verschenen); *Het beleg van Haarlem door Vrouwe Jacoba in 1426* (1866); *Het klokhuis en zijne klokken te Haarlem* (1867); *Romeyn de Hooghe en de Hortus medicus met het standbeeld van L. Jz. Coster* (1869); *Beleg en verdediging van Haarlem in 1572 en 1573* (1872); *Catalogus van boeken, pamfletten enz. over de geschiedenis van Haarlem* (1874); ook werkte hij mede aan de *Geschiedenis en Beschrijving van Haarlem* door F. Allan (1874-88); in 1871 verscheen in den *Navorscher*

XXI, 80 zijn bibliographische studie over Leeghwater's *Haarlemmermeer-boek*. Hij vertaalde ook eenige medische werken uit het Engelsch en Hoogduitsch.

Hij was twee maal gehuwd: eerst 31 Mei 1849 met Susanna Hooglandt, die hem kort na de geboorte van een dochter reeds 5 Apr. 1850 ontviel; 10 Dec. 1857 hertrouwde hij met Marretje Johanna Knoops, die hem een zoon Henri schonk.

Van zijn kostbare nalatenschap aan boeken, platen en penningen, in hoofdzaak betreffende Haarlem, verscheen voor de verkooping in 1891 bij Frederik Muller een catalogus met Ekama's portret. J.P. Berghaus (1847) en W. Steelink jr. (1891) graveerden zijn portret.

Vgl. het levensbericht met lijst zijner geschriften door zijn zoon Dr. H. Ekama in *Levensberichten enz. van de Mij. d. Ned. Letterk.* 1891, 168-175.

Kossmann

[Eligius, Gerard]

ELIGIUS (Gerard) of Eloy, Karthuizer, geb. 21 Juli 1590 te Petit-Han bij Durby, Luxemburg, overleed te Brussel 20 Dec. 1641. Hij begon zijne latijnsche studie aan de school der Jezuieten in zijne geboorteplaats. 13 jaar oud verliet hij tot spijt zijner ouders, arme landbouwers, zijn vaderland om te Antwerpen in het Jezuietencollege zijne lagere studie te voltooien. Hij maakte spoedig groote vorderingen, kende weldra het vlaamsch als zijne eigen taal en beoefende met veel lof de latijnsche dichtkunst. Daarna begaf hij zich naar Leuven, waar hij als bediende bij den beroemden Erycius Puteanus werd aangenomen. Een weinig later begaf hij zich naar Douai, waar hij in de filosofie studeerde. Plotseling veranderde hij van gedachten en trad in het klooster der Karthuizers te Scheutveld bij Brussel, 3 Maart 1612. Eenvoudig van aard, gedienschtig, maar stil en somber, gaf hij geen groote verwachting van zijne bekwaamheden. Zijn werken toonden zijne groote geestesgaven. Hij schreef eene schoone hand, copiëerde de werken van Henricus van Koesveld, herzag en verbeterde de werken zijner voorgangers, en op last van het generaal-kapittel schreef hij de stukken over uit het kloosterarchief voor de geschiedenis der stichting van zijn huis. 1616 werd hij naar het nonnenklooster St. Anna bij Brugge gezonden om den ouden rector Corn. Schoonhoven bij te staan Op verzoek van den prior van St. Sophie, J.v. Emichhoven te 's Hertogenbosch (zie het artikel kol. 478), kwam hij aldaar als vicaris. Rustig was het leven aldaar niet. De Karthuizers hadden een toevlucht gevonden, eerst te 's Hertogenbosch, dan op het kasteel te Boxtel. De graaf van Mansfeld dwong (1622) het slot tot overgave. Daarna hield Eligius zich een tijd op bij de Clarissen; hij deelde in de treurige lotgevallen der kloosterlingen, die van de eene plaats naar de andere zwierven en van Bokhoven eindelijk te Antwerpen kwamen. In dien tijd schreef en gaf hij uit zonder naam: *Martyrium B. Justi Goudani Cartusiae Delphensis in Hollandia professi et sacristae* (Brux. 1624), met opdracht aan den prior Bruno d'Outellair. Het werd in fransche vertaling uitgegeven te Doornik 1644 als vervolg op *Histoire des Chartreux*, vertaald uit het latijn van Dorlandus door Ad. Driscart. Eligius schreef ook de *Annalen van het St. Sophieklooster*, thans bewaard bij de Karthuizers van N.D. des Près, 1902 verjaagd uit Montreuil. Nog gaf hij uit: *Vita Brunonis* (Brux. 1639) en *La vie de St. Gertrude* (Brux. 1639). Zie over deze uitgaven Goethals, Foppens, *Bibl. Belg.* I, 349 en *Biogr. Nat. Belg.* VI, 558-60. De *Origines Cartusiarum* uitgegeven door Arn. Raissius (Douai 1632) zijn het werk van Ger. Eligius.

Wat Goethals verhaalt over het rectoraat van Eligius te Antwerpen is zeer twijfelachtig. St. Sophie werd overgeplaatst naar Antwerpen; reeds had men daar een rector, die de inrichting van het klooster voorbereidde, terwijl de prior nog in noordelijk Brabant was. In de lijst der prioren en rectoren van Antwerpen in *Graf-en gedenkschr. van Antwerpen VI*, 528 en in *Bijdr. Brab.* komt Eligius niet voor als rector. Eligius keerde naar zijn klooster in Brussel weer en overleed aldaar.

Zie: Goethals, *Lectures relatives à l'histoire des sciences* (1838) III, 152-161.
Fruytier

[Elliger, Antonie]

ELLIGER (Antonie), zoon van Ottomar (2), die volgt, werkte eerst te Amsterdam, schilderde portretten en ook dessus de portes en grauwtjes. In 1724 huwde hij met Christina, dochter van Arnold Houbraken. Tot 1766 woonde hij te Amsterdam, na dien tijd te Haarlem. Hij stierf 5 Juni 1781 te Ede. Zijn dochter Christina schilderde ook en gaf teekenlessen.

Zijn geschilderd zelfportret was eertijds in de verz. J.v.d. Marck.

Zie: Wurzbach, *Niederl. Künstler Lexicon*, in voce.
van Zuiden

[Elliger, Ottomar (1)]

ELLIGER (Ottomar) (1), kunstschilder, werd (volgens Houbraken) 18 September 1633 te Gothenburg geboren. Anderen noemen Kopenhagen als zijn geboorteplaats. Op 26-jarigen leeftijd trouwde hij te Amsterdam den 12en Maart 1660 met Anthonia van Walscappel, een zuster van den stillevenschilder Jacob van Walscappel. Sinds 1670 werkte hij te Berlijn als hofschilder van den Grooten Keurvorst. 31 December 1679 werd hij te Berlijn begraven. Schilderijen van hem vindt men in de musea te Schwerin, Stockholm, Frankfort a/M., Rijksmuseum Amsterdam, Verzameling Bredius den Haag en Hofje van Aerden te Leerdam.

Zie: *Feestbundel aan Dr. A. Bredius*, 1915.
van Zuiden

[Elliger, Ottomar (2)]

ELLIGER (Ottomar) (2), zoon van den voorgaande, werd 19 Februari 1666 te Hamburg geboren. Het eerste onderricht ontving hij bij zijn vader te Berlijn. Na diens dood kwam hij in de leer bij Michiel de Muscher te Amsterdam. In 1686 kwam hij bij Gerard de Lairese, dien hij hielp bij zijn groote stukken. 1702 huwde hij te Amsterdam met Pieternella Leghamsers.

In de jaren 1716-1717 schilderde hij voor den Keurvorst van Mainz. In Amsterdam teruggekeerd sloot de russische gezant Christoffel van Brants met hem een overeenkomst, waardoor hij in dienst trad van den Tsaar en naar Rusland vertrok. In St. Petersburg aangekomen werd hij benoemd tot graveur van de academie en etste daar veel kaarten en boekversieringen. Hij stierf 20 November 1732 te St. Petersburg. Schilderijen van hem vindt men in de musea te Bordeaux, Cassel, Hamburg, Göttingen, Weenen, Zarskoje Selo; teekeningen in Weenen en Haarlem.

Zie: *Feestbundel aan Dr. A. Bredius*, 1915.
van Zuiden

[Elst, Jacob of Jacques]

ELST (Jacob of Jacques) teekent 1577 de Unie van Brussel, was 1585 burgemeester van Sluis en als zoodanig met Willem van Bloys van Treslong belast met de regeling der zaak van buitgemaakte en te Sluis binnengebrachte portugeesche schepen, waarover met den portugeeschen factor d'Andrade geschil was gekomen.

Vgl.: Bor, II, 559.

Blok

[Emanuel Philibert]

EMANUEL PHILIBERT, hertog van Savoye, geb. te Chambéry 8 Juli 1528, gest. te Turijn 30 Aug. 1580. Zoon van hertog Karel II van Savoye en Beatrix van Portugal, oorspronkelijk bestemd voor den geestelijken stand en daarvoor opgevoed,

maar na den dood van zijn oudere broeders erfgenaam der aanspraken van zijn 1536 uit zijn hertogdom door koning Frans I verdreven vader, diende hij sedert 1545 onder zijn oom, keizer Karel V, als bevelhebber van diens lijfgarde in den Schmalkaldischen oorlog, bij Ingolstadt, Ulm en Mühlberg, verder in diens oorlog tegen Frankrijk na 1552, waarin hij bij Metz, Théroouanne en Hesdin met roem streed, sedert 1553 als opperbevelhebber van het keizerlijke leger. Hij streed 13 Aug. 1554 bij Renty, waar hij tegen François de Guise en Coligny den slag verloor. Hij herbouwde vervolgens het verwoeste Hesdin, sedert Hesdinfort geheeten naar de eerste letters van de wapenspreuk van zijn geslacht: 'Fortitudo Ejus Rhodum Tenuit'. Hij volgde na den dood zijns vaders dezen 15 Juli 1554 als hertog van Savoye op, maar kon zijn hertogdom nog niet bereiken vóór het voorjaar van 1555 en dan nog slechts tijdelijk. Aug. 1555 was hij weder te Brussel. Bij den wapenstilstand van Vaucelles (1556) kreeg hij zijn land nog niet terug, maar ontving een aanzienlijk jaargeld daarvoor. Hij bleef in dienst van Philips II en werd door dezen (27 Oct. 1555) op aanbeveling der afgetreden landvoogdes Maria benoemd tot gouverneur- en kapitein-generaal der nederlandsche gewesten. Klein maar overigens welgevormd, onvermoeid, gezond en krachtig, zes talen beheerschend, vroom, trotsch en hoog, dapper en beleidvol veldheer (zijn bijnaam was 'Tête de fer', zijn spreuk 'infestis infestus'), ervaren ook in zeezaken, waarop hij zich bijzonder toelegde, was hij echter geen staatsman van beteekenis. Verbitterd tegen Frankrijk, voerde hij den oorlog met kracht, behaalde 10 Aug. 1557 de roemrijke zege bij St. Quentin op Coligny, veroverde die stad (27 Aug.) en drong daarna door tot Noyon en Chauny. Hij had echter te kampen met groot geldgebrek en moest tenslotte zijn leger afdanken. Een nieuw leger werd slechts met groote moeite verzameld. Een wapenstilstand (17 Oct. 1558) leidde weldra tot den vrede van Câteau Cambresis (3 April 1559), waardoor hij weder in het bezit van zijn hertogdom hersteld werd. Zijn bestuur in de Nederlanden had de goedkeuring van koning Philips niet weggedragen, daar hij naar diens inzichten te veel invloed liet aan de nederlandsche Grooten en weinig steun gaf aan 's konings plannen tot versterking der monarchale macht, terwijl hij ook de Staten-Generaal niet tot het toestaan van de gewenschte sommen wist te brengen.

Met den Raad van State diende hij reeds in de tweede helft van 1556 twee memories bij den Koning in over de lasten van den oorlog, de toenemende schulden en de ontstemming tegen het 'spaansche bestuur' in de Nederlanden; hij bood zelfs zijn ontslag aan, als er geen verandering kwam, en Philips dacht ernstig aan zijn vervanging. Zijn bestuur werd dan ook door Granvelle later als een der oorzaken van de heerschende ontevredenheid aangemerkt. Bij het einde ervan was de ontwrichting van het algemeene landsbestuur inderdaad duidelijk. Na den vrede keerde hij naar zijn land terug, nadat hij de regeering had overgedragen (15 Juli 1559) aan Margaretha van Parma. Hij was volgens het vredesverdrag (9 Juli) met Marguérîte, zuster van koning Hendrik II, gehuwd, terwijl Philips met diens dochter Elisabeth huwde. Hij woonde nog 29 Juli de zitting van het Gulden Vlies te Gent bij. Sedert regeerde hij in zijn hertogdom. Hij nam na St. Quentin als zinspreuk aan: 'Pugnando restituit rem'.

Van zijn portret bestaan prenten door G. Tasnière en door een onbekend kunstenaar.

Vgl. over hem: G a c h a r d in *Etudes et notices*

historiques, III, 9 suiv. Overigens over zijn bestuur de literatuur over het Voorspel van den 80-jarigen oorlog, met name *Pir en ne*, *Geschichie Belgiens* III, 464 ff.; Fruin, *Verspr. Geschr.* I, 277; Rachfahl, *Marg. von Parma*, 41 ff.; van der Linden in *Biogr. Nat.* i.v. Zijn archief ligt te Turijn.

Blok

[Emichhoven, Johannes van]

EMICHHOVEN (Johannes van) of van Emmikhoven, Emmechoven, geboren in het land van Bommel, nabij Heusden, was aanvoerder van soldaten en werd later vader en leider van monniken. Hij ging in het klooster der Karthuizers te Leuven en legde daar 1 Nov. 1597 zijne kloostergeloften af. 25 Nov. 1601 werd hij procurator van zijn klooster; 1604 stelde het generaal-kapittel hem aan tot prior te Lier en 1608 werd hij gekozen tot prior te Leuven. Twee jaar later moest hij het klooster te Brussel gaan besturen en werd tevens visitator van de provincie; 1614 werd hij als prior naar het klooster St. Sophie, vroeger te Vucht gezonden, dat door de oorlogsbedrijven den ondergang nabij was. Hij vond een toevluchtsoord te Boxtel op het kasteel, dat hij na eene belegering (1622) door Mansfeld moest ontruimen. 1627 kreeg hij door herhaald aandringen van het generaal-kapittel de toezegging om in stilte en eenzaamheid, waarnaar hij zoo lang verlangd had, zijn leven te mogen slijten en niet meer in aanmerking te moeten komen voor het bestuur der kloosters. De bescheiden en nederige man overleed 4 Sept. 1635. Hij wordt niet vermeld onder de priors van St. Sophie bij Schutjes, *Gesch. bisdom den Bosch*, wel in de lijst in: *Graf- en gedenkschriften v. Antw.*

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XVI, 1879, 213, 218; *Graf- en gedenkschriften van Antw.* VI, 528.

Fruytier

[Eminga, jonker Sjuck van]

EMINGA (jonker Sjuck van), geb. te Kornjum, overl. in 1586, zoon van jonker Ids van Eminga en Wick van Heemstra; hij was gehuwd met Fouwel van Holdinga, dochter van Tjaerd v.H.

Van Eminga woonde te Kornjum; hij teekende in 1566 het Verbond der Edelen en in Febr. 1567 een acte desbetreffende. Begin 1567 moest hij vluchten; in April is hij met vrouw en kind in Emden en woont in de z.g. geuzenherberg. 4 Juni 1567 gaat hij met Pibo Harda naar Leer, maar is 6 Juni 1567 weer in Emden terug; nog in Jan. 1568 woont hij daar. 9 Jan. 1568 wordt hij in Friesland gedagvaard en spreekt daarover 30 Jan. 1568 zijn bevreemding uit aan de Staten van Friesland. Hij strijdt 23 Mei 1568 bij Heiligerlee; 26 Juni 1568 wordt zijn naam te Leeuwarden afgelezen en 21 Juli 1568 is hij uit de nederlaag bij Jemmingen ontkomen. 8 Sept. 1568 wordt hij door Alva verbannen. Van Eminga voegde zich nu bij de Watergeuzen; hij moet in Mrt. 1571 de haven van Norden verlaten en is 7 Mrt. 1571 met zijn schip bij het Norder Wad; zijn naam wordt genoemd bij de kapiteins, die met hun schepen in Oostfriesland liggen. 27 Febr. 1572 vraagt de raad van Emden aan graaf Edzard, of men Eminga in het land zal dulden. In Aug. 1574 is hij bij de inneming van Stavoren, in 1575 in Bolsward. In 1580 wordt hij genoemd als grietman van Dantumadeel.

Zie: Schwartzenberg, *Charterboek*, III, 727, 752; van Vloten, *Nederl. Volksofst.* (1858) I, 63, 67, 144, 180, 325; Franz, *Ostfriesland und die Niederl.* 19, 23, 189, 190, 191, 228; Altmeyer, *Gueux de Mer* 81; Gabbema, *Verhaal*

van de Stad Leeuwarden, 499-501; te Water, *Verbond der Edelen* II, 377;
Andreae, *Friesche Waterg.* in *Vrije Fries*, 3e Reeks,

IV, 53, V, 31; de Haan Hettema, *Stamboek Friesche Adell*, 107; Hagedorn, *Ostfriest. Handel* 276.

Vogels

[Emmerick, Petrus van]

EMMERICK (Petrus van), geb. te 's Hertogenbosch omstreeks 1574, Norbertijn te Tongerloo, waar hij 30 Oct. 1594 zijne kloostergeloften aflegde, overleed als pastoor te Tilburg 1 Sept. 1625. Hij was een geleerd en ijverig priester, een voorbeeldig kloosterling en vurig dienaar der H. Maagd. De inventaris van zijn bibliotheek getuigt, dat hij een veelzijdig man en een liefhebber van muziek was. Eerst werd hij in het klooster aangesteld als circator 16 Juli 1599, doch spoedig daarna belastte zijn abt hem met de zorg der parochie Tongerloo. 20 Juni 1601 werd hij overgeplaatst naar Diest als pastoor der O. Lieve Vrouwekerk. Diest had sterk geleden in den oorlog; de parochie was in vervallen toestand en grootendeels verlaten. Hij herstelde de kerk zooveel mogelijk en werkte heilzaam in zijne parochie. Aan zijn naam is vooral verbonden de gedachtenis van den heiligen jongeling, Joannes Berchmans. Van Emmerick had enkele knapen bij zich in huis, die hij opvoedde en leidde in hunne studiën. Onder hen was ook deze jongeling, die zeer aan zijn leermeester gehecht was; hij werd na diens dood, 13 Aug. 1621, verzocht nauwkeurige inlichtingen te geven over het verblijf van zijn leerling in zijn huis. 5 Juli 1616 werd hij belast met de zorg der Sint Dionysius parochie te Tilburg en het naburige Enschoot. Na het eindigen van het Bestand ondervond hij aldaar de jammerlijke gevolgen van den oorlog, roof, plundering, armoede, gebrek en besmettelijke ziekte. Hij stierf, vermoedelijk als slachtoffer der besmetting, slechts 50 jaar oud. Zijn lijk werd overgebracht naar Tongerloo en in de abdijkerk begraven. Schutjes, *Gesch. bisdom den Bosch*, spreekt met grooten lof van zijn pastoraat. Hij was de voornaamste insteller van de derdeordelingen van Sint Norbertus te Tilburg. In de Lieve Vrouwekerk te Diest bewaart men nog een geschilderd portret van P.v.E., afgebeeld in: Guedens, *Maria's Tongerloo* (Turnhout 1912) 53. Eene kleine afbeelding op zijde bewaart men te Diest in het klooster der cellezusters.

Zie: W. van Spilbeeck, *Petrus van Emmerick* (Turnhout 1890); dezelfde, *Necrologium B.M.V. de Tongerloo* (Tongerl. 1902), 173; Reipens, *De bibliotheek v.P.v. Emmerick in Versl. en meded. K. Vlaamsche Academie* (1923) 42-65.

Fruytier

[Emmerik, Thielman van]

EMMERIK (Thielman van) of de Embrica, een Nederlander (in de lijst der abten als zoodanig aangeduid), benediktijner abt der abdij Tholey, overleed aldaar 31 Dec. 1526. Daar in de abdij de hervorming van Bursfeld was ingevoerd en Bursfeld in nauwe betrekking stond met Windesheim en de scholen van de broeders van Geert Groote, begrijpt men de tegenwoordigheid van vele Nederlanders in de hervormde abdijen van het bisdom Trier, bijzonder in Tholey, waar men in dien tijd, 1488, monniken van Alkmaar, Haarlem, Nijmegen (Gorkum) Turnhout, enz. aantreft en vier nederlandsche abten elkander opvolgden. Tien jaar stond Thielman van Emmerik aan het hoofd der abdij in zeer onrustige tijden.

Zie: *Gallia Christ.* XIII, 565; *Stud. und Mittheil. aus Ben. und Cist. orden* XX, 1899, 598.

Fruytier

[Ende, Joos van den]

ENDE (Joos v a n d e n), geb. te Zierikzee, gest. aldaar Juni 1576, zeeuwsch bevelhebber, onderscheidt zich als luitenant voor Rammekens (3 Aug. 1573), verdedigt Zierikzee 1574 tegen de vloot van Requesens onder Sahcho d'Avila en verrast deze op de Schelde, voert 1575-76 binnen Zie-

rikzee het bevel over 12 vendels voetvolk, verslaat Mondragon bij Kerkwerve. Hij werd kort voor het einde van het beleg bij een nachtelijk alarm zwaar gewond en stierf kort na de overgave der stad (29 Mei) aan zijn wonden. Koningin Elisabeth had hem als erkenning zijner dapperheid een gouden fluitje vereerd, dat nog lang bij de nakomelingen zijner dochter Maria bewaard werd.

Vgl.: de la Rue, *Staatk. en heldh. Zeeland*, 149; Swalue, *Daden der Zeeuwen*, 52, 82, 92.

Blok

[Enden, Dr. Franciscus van den]

ENDEN (Dr. Franciscus van den), ook genaamd Affinius, geb. 9 Februari 1602 te Antwerpen, overleden 24 November 1674 te Parijs. Zijn vader was Joannes v.d.E., zijn moeder Barbara Janssens, wevers van beroep. Hij werd gedurende zes jaar in de klassieke studiën opgeleid, gedeeltelijk bij de Augustijnen, gedeeltelijk bij de Jezuieten, beide te Antwerpen. In 1619 werd hij in de Sociëteit van Jezus opgenomen door den provinciaal Carolus Scribanus. Hij verliet de Sociëteit echter vóór de priesterwijding en zette zijn studie voort aan de leuvensche universiteit in de letteren, rechten en geneeskunde, en blonk uit boven zijn medestudenten. In 1642 huwde hij te Antwerpen Clara Maria Vermeeren uit Dantzig. In 1645 vestigde van den Enden zich te Amsterdam en richtte hij een boekhandel op 'In de Konstwinkel', waar hij eenige boekjes uitgaf, maar geen lid werd van het boekverkoopersgild. Doch in het najaar 1652 moest hij uitstel van betaling aanvragen, en heeft hij den boekhandel verwisseld voor een door hem gestichte latijnsche school op het Singel, die tot hoogen bloei kwam en bezocht werd door jongelieden uit de eerste standen der stad. Door zijne leerlingen liet hij op den Stadsschouwburg latijnsche en grieksche tooneelstukken opvoeren, waarbij de ouders werden uitgenoodigd. Het waren stukken van Terentius (*Andria* en *Eunuchus*) of van zijn eigen hand, als *Philedonius of Lusthart*, waarin Nikolaas van Vlooswijk, de zoon van den Burgemeester en Anna Hoorn, de hoofdrol vervulde en door Vondel in een gedicht geprezen werd (13 Januari 1657). Reeds vroeger, den 8 Februari 1654, bij de bruiloft van Petrus Melis en Cornelia van Vlooswijk, een dochter van den Burgemeester, had van den Enden door zijn studenten in levende beelden laten vertoonen het *Verhael van de verwoesting des Stadts Troje, uyt het tweede en ten deele uyt het eerste Boeck van Virgilius, voorgesteld en door levende Afbeeldinge verthoont bij eenige Amsterdamsche studenten, onder het beleyt van Dr. Franciscus van den Enden*. Het tekstboekje geeft den latijnschen tekst, met de hollandsche proza-vertaling van Vondel er naast. Over de opvoering van *Andria* in 1657 heeft de Kerckeraad zich bij Burgemeesteren beklaagd, van den Enden een 'paeps schoolmeester' noemende. Op verschillende gronden kan worden aangenomen, dat Vondel in den kring van van den Enden heeft verkeerdt, o.a., omdat zij in Dr. Kerckrinck, Antonides van der Goes, Jacob Linnich de Jonge enz. gemeenschappelijke vrienden hadden en Vondel een gedicht heeft gemaakt op zijn *Philedonius*. Volgens een gedicht van Antonides, zou van den Enden invloed hebben gehad op het sluiten van den Vrede van Munster en verkozen zijn tot raadsheer en lijfarts van Lodewijk XIV, doch deze berichten worden niet van elders bevestigd. Toen van den Endens school reeds eenige jaren bestond, kreeg hij tot leerling den wijsgeer Baruch de Spinoza, dien hij Latijn en de filosofie van Descartes heeft onderwezen. Spinoza gaf tevens onderwijs in de school van van

den Enden. Een der leerlingen, Albert Coenraads Burch (geb. 1650), aanvankelijk een volgeling van Spinoza, ging in 1671-73 tot de katholieke Kerk over. De dochter van van den Enden, een geleerd meisje, trouwde Dirck Kerckrinck, ook een leerling van hem, en later een beroemd medicus, die katholiek werd. Van den Enden heeft steeds blijk gegeven tot de katholieke Kerk te blijven behoren, ondanks zijn studie van Descartes, omdat hij al zijn kinderen als Katholieken heeft laten doopen, namelijk Clara Maria in 1643, en Margaretha Aldegondis, in 1645 te Antwerpen. Verder Anna en Adriana Clementia, een tweeling, in 1648 te Amsterdam, en in 1650 zijn zoon Jacobus, evenals in 1651 Marianna. Blijkens een pamfletje van 'Nil Volentibus Arduum' heeft van den Enden's school nog in 1670 bestaan; in 1671 vestigde hij zich te Parijs en stichtte daar weder een latijnsche school te Picpus. Zijn dochters waren toen gehuwd, behalve Marianne, die te Parijs bij de Ursulinen woonde. In 1674 werd de oude scholarch betrokken in een samenzwering tegen Lodewijk XIV met den Ridder de Rohan, een officier la Trueaumont, den ridder de Pr eault en de markiezin de Villars. Het doel was om door hollandsche schepen een fransche havenstad te laten innemen, opdat de Koning in zijn eigen land door de Hollanders aangevallen zou kunnen worden. Van den Enden ging daartoe naar Brussel om te overleggen met den landvoogd der spaansche Nederlanden, Monterey. Maar de samenzwering lekte uit, en toen van den Enden 17 September 1674 thuis kwam, vernam hij, dat Rohan in de gevangenis zat en dat hij gezocht werd. Hij ging den volgenden morgen de mis hooren in de St. Lazare, en maakte daarna een plan tot ontvluchten, maar door een oud-leerling Ducaux verraden, werd hij op reis naar Brussel te Bourget gevangen genomen en op 27 November 1674 opgehangen bij de Bastille, waar de andere samenzweerders reeds waren terechtgesteld.

Zie: K.O. Meinsma, *Spinoza en zijn kring* ('s Gravenhage 1896) bl. 125 volg. en bl. 414-415; J.F.M. Sterck, *Vondel en de kring van Dr. Fr.v.d. Enden in Hoofdstukken over Vondel en zijn kring* (Amsterdam 1923).

Sterck

[Engelmundus, Heilige]

ENGELMUNDUS (Heilige) werd in Engeland geboren uit christelijke ouders van friesche afkomst en trad, nog jong, in een benedictijner klooster, werd priester en abt. In het tijdperk van den H. Willibrordus kwam hij naar Nederland om er het geloof te prediken, maar ten onrechte heeft men hem onder de leerlingen van dezen heilige gerekend. Hij preekte volgens zijn biografen in Kennemerland en voornamelijk te Velzen, waar hij door zijn gebeden een miraculeuze bron deed ontspringen en hoog bejaard stierf. Zijn relieken, die bisschop Baldericus in 977 met vele andere ontdekte, werden in de kerk aldaar met een cultus vereerd. Het hoofd, met goud omgeven, werd in den Geuzentijd gestolen; de andere beenderen, door de Geuzen op den kerkvloer geworpen, worden sedert de verwoesting der kerk te Velzen tot op heden te Haarlem bewaard. De apostolische vicaris Rovenius stelde een eigen officie op ter eere van den heilige. Een manuscript der Praemonstratensen van Antwerpen vermeldt drie wonderen, door zijn tusschenkomst in de XIVe eeuw verkregen. Nog steeds wordt hij als patroon van Velzen vereerd.

Zie: *Acta Sanctorum* 21 Juni, d. 25, p. 100-101; *Batavia sacra* p. 49-50; *Kronenburg, Neertands Heiligen* II, 155-158.
de France

[Engels, Wilhelmus]

ENGELS (Wilhelmus) of Engelsen, Englische, ab Angelis, Angeli,
priester, geb. te Reimerswaal of Roemerswaal, voormalige

stad in het verdronken land van Zuid-Beveland, overleed als plebaan der kapittelkerk te Hoogstraten, 23 Febr. 1609. Hij teekent zelf in de registers Wilh. Angeli. 1561-62 werd de vicarij van O.L. Vrouw te Reimerswaal gegeven aan Wilhelmus Angeli, clericus van het bisdom Utrecht. 19 Febr. 1562 bij de promotie der filosofie te Leuven voor den graad van magister was Wilhelmus Engelsen van Romerswaal, student in den Borcht, de primus der tweede lijn of no. 13 van 159. Wilh. Angeli verkreeg nog een vicarij te Vlakte en te Poortvliet, 1559-60. Bij de begeving van een vicarij in de kerk te Baarland 1568-69 wordt hij betiteld als priester van het diocees Middelburg. Later ontmoet men 'Wilh. Englische' van Reimerswaal in Brabant, waarheen hij, wegens de hardnekkige vervolging der priesters in Zeeland, de wijk had moeten nemen. In 1600 was hij pastoor te Rijckevorsel. Mei 1604 ging hij over naar Hoogstraten, waar hij plebaan en kanunnik was tot zijn dood. 29 Sept. 1608 getuigt hij, dat zijne parochie slechts 362 communicanten bedroeg. Door oorlog en pest was zij ontvolkt; de meeste huizen lagen in puin. W. Engels stichtte eene beurs in het jongensweeshuis te Hoogstraten en een fundatie in den Borcht te Leuven, die, bestuurd door het seminarie te Mechelen, in 1880 nog 131 franc opbracht. Tot begevers of collatoren stelde hij den pastoor van Hoogstraten en Rijckevorsel aan.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* IV, 248, XX, 123; Val. Andreas, *Fasti academici* (Lov. 1650), 225; Grijpink, *Register op de parochiën I*, Zuid Bev. 11, 159, 168, 119; *Bijdragen hertogd. Brab.* VIII, 309; Adriaansen en Segers, *De collegiale kerk van de H. Katharina te Hoogstraten*, 1818, 151, 261.

Fruytier

[Enkhuizen, Reinerus de of van]

ENKHUIZEN (Reinerus de of van), eigenlijk genaamd R. J o h a n n i s [J a n s s e n ?], doch meer bekend onder den naam zijner geboorteplaats Enkhuizen, was licentiaat in de rechten aan de universiteit te Leuven, toen hij 31 Mei 1510 werd benoemd tot promotor der universiteit na overeenkomst over een 'generosum salarium'. Reeds 1512 was hij het ambt van politie-commissaris der universiteit moede. In 1520 was hij, behalve professor in het kerkelijk recht, rechter bij het hof van appel, beroepsrechtbank der universiteit, met zijn stadgenoot Ruard Tapper. 30 Juni 1524 ontving hij het pastoraat van St. Catherine te Mechelen. Hij liet de parochie besturen door een vicecureit: 25 Maart 1539 komt hij nog voor als pastoor. 15 Juni 1540 verwisselde hij zijn pastoraat met een kapelanie te Hasselt. De abt van St. Gertrudis, P e t r u s W a s , conservator der universiteit, belastte hem als judex subdelegatus, om zekere personen buiten het land van Luik te dagvaarden. 1541 genoot hij de eer tot rector magnificus gekozen te worden. Hij overleed 1549 of 50 en was sinds eenige jaren ook proost van de kerk van O.L. Vrouw van Walcourt.

Zie: *Analectes hist. ecclés. Belg.* XXVII (1898) 314, 395, 417, XXIX (1901), 104; Val. Andreas, *Fasti academici* (Lov. 1650) 54, 185; Toussaint, *Hist. civile et relig. de Walcourt* (Nam. 1887) 118; J. Baeten, *Naamrolten kerkgesch. aartsb. Mechelen III*, 67.

Fruytier

[Ens, Sicco]

ENS (Sicco), geb. 14 Mrt. 1779 te Ureterp, overl. te Franeker 12 Mei 1842; zoon van P e t r u s , destijds predikant aldaar, later o.a. te Arum, geboortig uit Franeker, en van M a r g a r e t h a d e V r i j . Hij werd 27 Oct. 1797 als med. stud. te Franeker ingeschreven, waar hij onder Allardi en Mulder geneeskunde studeerde en 6 Dec.

1803 in dat vak promoveerde op een waardevol proefschrift *De historia extractionis cataractae*, te Wor-

kum gedrukt en in 1804 als boek te Franeker uitgegeven. In dit werk zijn op uitstekende wijze, toegelicht door vele afbeeldingen, de verschillende methoden der staaroperatie van hare uitvinding af medegedeeld, en een kritisch overzicht daarvan gegeven. Na zijn promotie oefende hij te Leeuwarden de genees- en verloskundige praktijk uit. Daar zijn vroegere leermeester Joh. Mulder op 15 Juni 1808 zijn intreedende aan de groningsche universiteit gehouden had, was van dien datum de zetel in genees-, ontleed-, heel- en verloskunde te Franeker vacant. Hoewel Curatoren al het mogelijke deden om deze vacature te vervullen, terwijl binnen- zoowel als buitenlandsche geleerden gepolst werden, duurde het tot 11 Nov. 1809. aler Ens kon benoemd worden. Deze weigerde niet, hoewel het salaris slechts f 1500 bedroeg benevens f 400 voor het verschaffen van cadavers ten bate der anatomie. Begin December had hij zijn lessen reeds aangevangen en hield op 4 Juni 1810 zijn intreedende naar aanleiding van het gezegde van Baco van Verulam: *non fingendum aut excogitandum sed inveniendum quod natura ferat vel faciat*. Volgens den series voor 1810 gaf hij wekelijks viermaal physiologie, viermaal chirurgie, tweemaal osteologie en tweemaal obstetrie, en gedurende het winterseizoen ontleding van cadavera met bijbehorende colleges. Na de opheffing der hoogeschool door Napoleon bleef hij te Franeker woonachtig, zich wijdende aan genees- en heelkundige praktijk. Bij K.B. van 16 Oct. 1815 werd hij wederom aangesteld tot hoogleeraar in de heel-, genees- en verloskunde aan het Athenaeum. Hij ving zijn colleges aan met een openbare les *De homine mari ac femina*. Het rectoraat werd door hem driemaal waargenomen, in den cursus 1818-19, 1823-24 en 1839-40. De titels zijner rectorale oratiën, telkenmale bij het aftreden gehouden luiden: *De benigna et miranda Creatoris sapientia in conservando corpore humano conspicua* op 4 Oct. 1819; *De benigna et miranda Creatoris sapientia in conservando genere humano per generationem conspicua* op 14 Juni 1824; *Narratio eorum, quae, ipso rectore, Athenaeo Frisiaco acciderunt* op 24 Juni 1840. Deze oraties zijn alle drie opgenomen in de *Annales* (de beide eersten in de *Annales Acad. Groninganae* van 1818-19 en 1823-24, de laatste in de *Annales Academici* 1839-40 blz. 247-254).

Als consulteerend geneesheer en kundig operateur verwierf hij een grooten naam, en stond bekend als uitstekend medicus, zoodat een uitgebreide praktijk hem ten deel viel. Ook bewees hij belangrijke diensten wegens zijn zeldzame belangeloosheid, als lid of voorzitter van provinciale of stedelijke geneeskundige commissiën.

Op ruim 63-jarigen leeftijd overleed hij te Franeker, 12 Mei 1842. Tijdens zijn vestiging te Leeuwarden was hij gehuwd met mejuffr. M. R o s t , die hem een 6-tal kinderen schonk, waarvan vijf te Leeuwarden geboren werden.

Zie: *Algem. Konst- en Letterbode*, 1842 Dl. I, blz. 321-322; L.S.A. Holtrop, *Biblioth. medico-chirurg. et pharm.-chem.*; W.B.S. Boeles, *Frieslands Hoogeschool etc.* Dl. II, 2e helft (1889) blz. 726-730.

Kroon

[Entens, jonker Asinge]

ENTENS (jonker Asinge), data van geb. en overl. onbekend, zoon van jonker Bartold en Emerentia van Ifoldinga. Hij was een jongere broeder van jonker Bartold Entens van Mentgheda, die volgt.

Bij het begin van den opstand diende hij in het leger des Konings, als vaandrig van Joachim Panzer. In 1568 lag hij bij graaf Lodewijk's inval met zijn vendel te

Haren bij Groningen. Op 12 Mei 1568 werd zijn troep overvallen door de Geuzen onder

bevel van zijn broeder Bartold en geheel verslagen. Asinge werd gevangen genomen, en trad nu in dienst van graaf Lodewijk. Op 10 April 1570 deed hij met drie andere groningsche edelen een aanslag op de abdij van Warffum, maar zij werden door de Spanjaarden afgeslagen. Later is zijn naam niet meer genoemd.

Zie over hem: *Gron. Volks Almanak* 1846, 219; de Haan Hette ma, *Stamboek Friesche Adel* II, Nalezing 12; Franz, *Ostfriesland und die Niederl.* 30; van Vloten, *Nederl. Volkspst.* (1858) I, 155.

Vogels

[Entens van mentheda, jonker Bartold]

ENTENS VAN MENTHEDA (jonker Bartold) tot Middelstum, Dorema en Engelboort, geb. in 1539, overl. voor Groningen 27 Mei 1580, zoon van jonker Bartold Entens en Emerentia van Holdinga, oudere broeder van Asinge (zie vorig art.); hij was gehuwd met Emerentia van Iwedinga.

Entens legde zich te Groningen op de studie toe, maar door zijn losbandig leven verloor hij een groot deel zijner goederen; hij was een ruw man, maar zeer dapper. In 1566 teekende hij het Compromis, moest bij de komst van Alva vluchten en is 6 Mei 1567 reeds in Emden. Hij dient in het leger van graaf Lodewijk van Nassau, overvalt 12 Mei 1568 zijn broeder Asinge bij Haren, en neemt dezen gevangen. 17 Mei 1568 is hij in Delfzijl om deze stad te verschansen, 23 Mei vecht hij bij Heiligerlee, en 21 Juli ontkomt hij aan de nederlaag bij Jemmingen. Najaar 1568 stelt hij zich ter beschikking van den Prins van Oranje en sluit zich bij de Watergeuzen aan. 15 Aug. 1569 gaat hij met andere edelen te Emden een verbond aan. 20 Aug. 1569 plundert hij het klooster Weert bij Dokkum en voegt zich later bij de vloot van admiraal Dolhain. Op 9 Sept. 1569 gaf de ambtman van Norden aan een koopman uit Groningen de goederen terug, door Entens genomen; ook liet hij het dokkumer marktschip vrij. 16 Sept. 1569 is hij bij het Vlie en 30 Sept. 1569 voor de Eems; hij biedt aan om het goed terug te nemen van een piraat, die zonder aanstelling plunderde. Vergeefs tracht hij Delfzijl te hernemen. Winter 1569 tot 70 blijft hij bij Nesserland voor anker; 10 Jan. 1570 wordt hij door Alva verbannen en worden zijn goederen verbeurd verklaard. In Jan. 1570 doet hij een vergeefschen aanslag op Dokkum, in Febr. 1570 plundert hij op de Eems een schip, dat naar Amsterdam onderweg was. Hij blijft tot 2 Mrt. 1570 bij Borkum liggen en plundert dan bij de Eems en de Wadden-eilanden. Begin Juli 1570 is hij te Emden om met den drost Nanninga besprekingen te houden. 6 Sept. 1570 doet hij een landing op Ameland en neemt het slot Cammingha in. 12 Sept. 1570 neemt hij bij Norden den spaanschen spion Philips Abue gevangen. Midden Sept. 1570 plundert hij op de Ooster-Eems; hij woonde toen in Norden. 18 Sept. 1570 onderhandelt hij daar met de Oost-Friezen en is einde Sept. 1570 nog in Oost-Friesland met een schip en twee boeiers; hij plundert dagelijks. Hij teekent het Verzoekschrift, dat op 17 Oct. 1570 door de opgestane Nederlanders bij den Rijksdag te Spiers wordt ingediend. Einde Sept. 1570 had Entens groote oneenigheid met Brederode en Menninck, en zeilde naar het Vlie, om een aanslag op Enkhuizen te doen. De Allerheiligenvloed op 1 Nov. 1570 sloeg de vloot der Watergeuzen uit elkaar. 24 Nov. 1570 is de twist nog niet bijgelegd; Oranje geeft nu aan Sonoy instructie om de zaak te regelen. 26 Nov. 1570 plundert Entens Workum; in Dec. 1570 ligt hij in de haven van Emden, waar zijn schip wordt vastgehouden; het beslag wordt weldra weer opgeheven en Entens zeilt naar Ameland. In Febr. 1571 is hij weer in Norden, gaat

18 Febr. 1571 onder zeil en is 20 Febr. 1571 bij het Vlie, waar hij veel schade doet. 22 Febr. 1571 scheept hij zich in naar Ameland, maar wordt daar 23 Febr. 1571 door de schepen van Boshuyzen verslagen. Ter nauwernood ontkomt hij; hij zeilt naar Norden terug, maar moet begin Mrt. 1571 de haven weer verlaten, en is 7 Mrt. 1571 bij het Norder Wad. 14 Juni 1571 is hij tegenwoordig bij het accoord tusschen Brederode en Menninck. Begin Aug. 1571 is hij voor Dover, als tijdelijk kapitein op het schip van Focke Abels; hij zeilt spoedig weg. 26 Jan. 1572 wordt zijn schip te Dover in beslag genomen, weldra wordt het weer vrij gegeven; einde Mrt. 1572 ligt Entens in de haven van Dover en is vice-admiraal van de vloot der Watergeuzen. Op 1 April 1572 is hij bij de inneming van den Briel; 25 Juni 1572 verovert hij Dordrecht, in Sept. en Oct. 1572 is hij bij het mislukte beleg der Geuzen van Goes en einde Oct. 1572 bij den mislukten aanslag op Arnemuiden. Zijn gedrag gaf aanleiding tot verschillende klachten en in 1573 werd hij door den Prins van Oranje naar Delft geroepen en gevangen gezet. Later kwam Entens vrij; hij deed in 1576 een inval in Friesland. Met de Groningers lag hij voortdurend overhoop en in 1578 werd hij door dezen bij Koevorden gevangen genomen, maar op voorspraak van de Staten kwam hij weer vrij. Hij bleef steeds in Groningen en Drente waakzaam, toen er geruchten liepen, dat de graaf van Rennenberg verraad wilde plegen; 3 Mrt. 1580 koos Rennenberg de spaansche zijde en leverde Groningen aan de Spanjaarden over; dadelijk sloegen de Staatschen het beleg voor de stad en hierbij sneuvelde Entens, dronken met een vatdeksel op de wallen aanstormend, op 27 Mei 1580.

Van zijn portret bestaan een steendruk en een schilderij, waarvan ook een copie voorkomt; van alle zijn de kunstenaars onbekend.

Zie: *Konst- en Letterbode*, 1840, II, 187; Kervijn, *Relations Politiques*, VI, 296; papieren van Nicolaas Ruychaver, in het Rijksarchief in Haarlem, in afschrift in het Archief van den Generalen Staf; Franz, *Ostfriesland und die Nederl.*, 25, 98 tot 108, 133 tot 227; Rengers, *Kroniek*, 343, 344, 346; van Vloten, *Nederl. Volksopst.* (1858) I, 64, 144, 170, 215, 306, 313; Altmeyer, *Gueux de Mer*, 6, 18, 37, 54, 56, 78, 80, 81, 114; te Water, *Verbond der Edelen*, II, 381, IV. bijlage HH; Eppens, *Kroniek*, 194, 195, 211; van Groningen, *Gesch. der Watergeuzen*, 63, 127, 257; van Someren, *Corr. de J. de Wesenbeke*, 156; Marcus, *Sententiën*, 224; de Haan Hettema, *Stamboek Friesche Adel* II, nalezing 12; *Gron. Volks Almanak* 1846, 219; *Defensionales* 70, 71; Hagedorn, *Ostfrieslands Handet*, 264, 279, 289; Haukenroth, *Oostfr. Oorspronk* I, 369.

Vogels

[Epegem, Rumoldus van]

EPPEGEM (Rumoldus van), ook naar zijne geboorteplaats van Niel, Nyele genaamd, bernardijner-monnik en abt van St. Bernard aan de Schelde, overleed te Lier 22 Aug. 1504. 1489 tot 1497 was hij pastoor te Hoeven en verbleef waarschijnlijk aldaar op het hof Bovendonk, eigendom der abdij. 13 Sept. 1496 werd hij door bulle van Paus Alexander VI benoemd tot coadjutor van den abt Martinus Blijleven, een in dien tijd noodzakelijk middel om een vreemden indringer te weren. Opmerkelijk is, dat zijne benoeming niet voorkomt in: *Inventaire des Libri obligationum des archives Vaticanas* door Berlière, en wel die van zijn voorganger en opvolgers. Na den dood van abt Martinus Blijleven, 20 Juli 1498, kwam het bestuur der abdij in zijne handen. De tucht, onder het langdurig bestuur

van zijn voorganger verslapt en vervallen, werd door hem hersteld. Om deze te handhaven ontbood hij eenige monniken uit de abdij St. Bernard te Aduard. In Antwerpen bouwde hij een steenen refugiehuis en deed eenige inpolderingen maken te Moerzeke. 15 Mei 1500 was hij peter bij den doop van Antonius, jongsten zoon van den markies van Bergen, Jan III de Glimes. Hij overleed reeds na zesjarig bestuur. Abt van Eppegem was een man van buitengewoon schoone gestalte. Zijn geschilderd portret is verloren, doch hij komt voor op een geschilderde groep der abten, thans nog bewaard in de abdij St. Bernard te Bornhem.

Antonius van Eppegem, eveneens abt van St. Bernard, komt voor op de lijsten der pastoors van Hoeven, als opvolger van Rumoldus, tot 1502. Hij overleed in de abdij als portier. Waarschijnlijk was hij een bloedverwant van den abt.

Zie: Jongelinus, *Notitia abbatiarum Ord. Cist.* (Col. 1640) IX, 69; *Gallia Christiana* IV, 145; *Taxandria* XXVII (1920), 222, XXIX (1922), 194.

Fruytier

[Erp van het holt, Antonia Marie Sophie van]

ERP VAN HET HOLT (Antonia Marie Sophie van), geb. te Didam 20 April 1754, dochter van Balthasar en Maria Josina d'Oldeneel van den Herenbrinck, was de oudste van zeven kinderen en overleed 30 Nov. 1830 te Baerlo bij Venlo. Zij trad in het Cisterciënserklooster Gravendal of Neuklooster bij Asperden en legde aldaar 1777 de kloostergeloften af. Hare zuster Marie Agnes Francisca, geb. 19 Mei 1755, was in het Cisterciënserklooster Eppinhoven aangenomen, doch overleed reeds 15 Febr. 1785. Door besluit van Napoleon, 9 Juni 1802, werd het klooster Gravendal opgeheven. Antonia van Erp bekleedde den post van priorin in het klooster. De nonnen moesten haar klooster verlaten, hare bezittingen werden verkocht en de gebouwen gedeeltelijk afgebroken. De abdis, die een onderkomen zocht bij haar broeder, had 2 Juli 1802 een klein vermogen aan den rentmeester ter hand gesteld. Het weinige, wat haar gelaten was, werd verkocht en de opbrengst tot aller ondersteuning gebruikt. Ant. van Erp was 30 Nov. 1803 met eenige nonnen te samen in Elken en zij sloten daar een nadere overeenkomst met den rentmeester der abdij over het geredde kloosterbezit. Zij besloten, dat het, na den dood der laatste nonnen, gebruikt moest worden ten bate der kerken en der armen van Asperden en omliggende dorpen.

Priorin van Erp vond een toevlucht te Baerlo bij hare familie, waar ook hare nicht Gertrudis van Oldeneel, eveneens non in Gravendal, na eerst te Zutphen te hebben verbleven, een onderkomen vond. In Baerlo vond zij bijna al hare broeders en zusters, behalve twee, terug o.a. ook haar broeder Frans Balthasar Herman, eertijds kanunnik van Rutten, die aldaar overleed 12 Aug. 1827. Haar broeder Henri Willem Antoon baron van Erp, de stamhouder, gehuwd met barones Helena van Voorst tot Voorst bewoonde aldaar met zijne 10 kinderen het kasteel. 5 Sept. 1832 beschikte priorin van Erp eigenhandig over de nog bestaande en haar toegestane kloostergoederen in twee gelijke helften voor de kerken en de armen, zooals bepaald was. Zij trad nog met de non van Oldeneel met kracht op tegen de willekeurige handelingen van den rentmeester der abdij en zij wendden zich tot den bisschop van Munster, opdat deze den rentmeester zou dwingen de kloosterbezittingen, die zij ten gunste van hare bloedverwanten noch wilden noch mochten besteden, zou afstaan aan de kerken en armen,

zoals 1802 beslist was. Hoog bejaard overleed de laatste priorin van Gravendal te Baerlo volgens Poplimont 30 Mei 1834. Volgens Scholten leefde zij 1835 nog.

Zie: Poplimont, *La Belgique héraldique* IV, 140; B. Scholten, *Das Cisterciënserinnenkloster Grafenthal oder Vallis Comitum zu Asperden* (Kleve 1899) 16, 62, 262.

Fruytier

[Erp van het holt, Josef Bruno van]

ERP VAN HET HOLT (Josef Bruno van), zoon van Henricus Willem Antonius baron van Erp en van Helena Gertrudis barones van Voorst tot Voorst, geboren te Baerlo bij Venlo 12 Nov. 1801, overleed te Antwerpen 23 Oct. 1830. Evenals zijn vader koos hij de militaire loopbaan. Bij de omwenteling in 1830 was hij luitenant van het 13e regiment infanterie en werd doodelijk gekwetst bij de schermutselingen met de belgische opstandelingen bij Lier, die plaats hadden op 19 Oct. en volgende dagen.

Zie: Ch. Poplimont, *La Belgique héraldique* IV, 141.

Fruytier

[Ertborn, Florentius Josephus ridder van]

ERTBORN (Florentius Josephus ridder van), geb. te Antwerpen 4 April 1784, was de eenige zoon van ridder Emmanuel Franciscus de Paula (overl. 1818) en van Catharina Henrica Josepha de Witte. Hij overleed in den Haag 28 Aug. 1840. Van Ertborn ging geheel op in bewondering voor kunst en wetenschappen. Zijn aanzienlijk fortuin besteedde hij sinds zijn verblijf te Rome grootendeels aan het verleenen van steun en bescherming aan kunstenaars en aan het verzamelen van oude schilderijen. Hij had de schoonste verzameling van primitieven, bijzonder van de nederlandsche schilders bijeengebracht, die in Europa bestond. Talrijke verhandelingen over de schilderstukken van de groote meesters van Eyck, Memlinc, van der Goes, Dürer, die van hem verschenen in *Messenger des sciences hist. de Belg.* 1827-40 bewijzen, dat hij niet alleen een geestdriftig bewonderaar maar ook een fijn kenner was, wiens weerga in dien tijd moeilijk te vinden was. De geschiedenis had eveneens zijn belangstelling. Hij had gedurende vele jaren een groot aantal documenten bijeengegaard voor een geschiedenis van Jacoba van Beieren, en hieraan veel arbeid besteed. Hij was op het punt dit werk te voltooien, doch zijn kwaal en een vroegtijdige dood beletten dit. Antwerpen is veel van zijn bloei verschuldigd aan hem, die van 1817 tot 1828 de stad als burgemeester bestuurde. De verbeteringen in de verwarde financiën der stad, zijn onvermoeide ijver voor het verfraaien en herstellen der monumenten, de aanleg en verbeteringen aan de dokken onder zijn bestuur, worden verhaald in Mertens en Torfs, *Gesch. van Antwerpen*. Vermelding verdient vooral zijne zorg voor het herstel der vervallen Lieve Vrouwe kerk, die onder zoovele andere antwerpsche kunstschaten hem bijzonder ter harte ging. Sinds 1816 was hij lid der Gedeputeerde staten der provincie Antwerpen. 1828 benoemde de koning hem tot gouverneur der provincie Utrecht, welk ambt hij waarnam tot 1830. Bovendien was hij kamerheer van den koning. Goethals en Poplimont beweren, dat hij gouverneur der provincie Antwerpen was. 26 Mei 1830 huwde hij te Utrecht Adriana Eleonore Josephine van Heeckeren, die 14 Mei 1849 hertrouwde met Karel

Gustaaf graaf de Marnix; zij was de dochter van baron Willem Frederik en Sophia Taets van Amerongen.

Na de omwenteling in België begerden de Antwerpenaars bij de eerste gemeenteverkiezing hun innemenden oud-burgemeester van Ertborn,

weer aan het hoofd hunner stad te zien. Hij weigerde echter dezen post te bekleeden, want hij wilde zich niet tegenover zijn vorst plaatsen. De laatste jaren van zijn leven waren dagen van zware beproeving. Hij leed aan een ernstige oogkwaal en werd bijna geheel blind. Hij bezweek slechts 56 jaar en 4 maanden oud. De laatste jaren had hij meestal doorgebracht in Frankrijk en Holland. Zijn prachtige verzameling schilderijen schonk hij bij beschikking van 27 April 1832 te Karlsruhe aan het museum van zijn vaderstad Antwerpen. Deze onwaardeerbare kunstschat is in het museum ondergebracht in de zaal Ertborn, waarin het borstbeeld van den schenker prijkt, in marmer vervaardigd door Josef Geefs.

Het huwelijk van ridder Florent van Ertborn bleef kinderloos. Hij was o.a. ridder van Malta, lid van het Koninklijk instituut en eerlid van het Provinciaal genootschap van Utrecht.

Zie: *Messenger des sciences hist. Belg.* 1839, 21 en vv., 1840, 405-406; Mertens en Torfs, *Geschiedenis van Antwerpen* VI, 112, VII, 166-175, 183, 276, 507; Ch. Popliment, *La Belgique héraldique* (Paris 1866) 144; *Biogr. nat. Belg.* VI, 693. Fruytier

[Ertborn, Josef Karel Emmanuel baron van]

ERTBORN (Josef Karel Emmanuel baron van), neef, niet broeder van Florent, die voorafgaat, zoon van baron Franciscus Josef, en van Johanna Louise Josefa van de Werve, geb. te Antwerpen 22 Nov. 1778, overleed in den Haag 1 September 1823. 1809 huwde hij met Rosalie Robertine Ghislaine Baut de Rasmont. Zij schonk hem slechts een kind, Josef Napoleon Marie, die kinderloos overleed 20 Sept. 1829. V.E. ontving zijne opleiding te Parijs, Luik en Munster. Eerst maakte hij deel uit van het antwerpsche stadsbestuur. Onder de fransche overheersching bekleedde hij verschillende belangrijke posten in het bestuur van het land en bijzonder in het bestuur van het geldwezen. Koning Willem I erkende en bevestigde zijne titels en brieven van adel en benoemde hem tot raadslid van den algemeenen Muntraad te Utrecht en der Rekenkamer. Hij was o.a. ridder van de orde van Malta, secretaris van de Academie van schoone kunsten en lid van de Maatschappij der ned. letterkunde te Leiden. Evenals zijn neef Florent was hij een begunstiger van de schilderkunst en beoefenaar der oude en nieuwe talen en letteren.

De volgende werken verschenen van hem: *Geschiedkundige aanteekeningen aangaande de St. Lucasgilde en de Rederijkkamers gezegd van den Olijftak, de Violieren en de Goudsbloem* (Antw. 1806, 1822); *Recherches historiques sur l'Académie d'Anvers et les peintres, graveurs, sculpteurs et architectes qu'elle a produits* (Anv. 1806, Brux. 1814, 1817). In verschillende letterkundige tijdschriften leverde hij bijdragen en verzen in het Fransch.

Zie: Goethals, *Dictionnaire généalogique et héraldique* (Brux. 1849) II in voce; Popliment, *La Belgique héraldique* IV, 145; *Biogr. nat. Belg.* VI, 693; *Nouvelle Biogr. gen.* XVI, 322.

Fruytier

[Erven, Petrus Franciscus van]

ERVEN (Petrus Franciscus van), geb. te Utrecht 23 Oct. 1801, werd priester gewijd te Mechelen 28 Mei 1825 en tot onderpastoor aangesteld in O.L. Vrouwekerk te Antwerpen 27 Juni 1826. Hij overleed te Mechelen 28 Juni 1864. 1835 begon de ijverige priester te Hoogstraten een nieuwe stichting van onderwijs, een college, in

het voormalige gebouw van het Klarissenklooster. Hij begon met 14 leerlingen en drie professoren. Gering was het begin zijner stichting, die thans een der groot-

ste onderwijsinrichtingen van België is. 1837 veranderde de kardinaal het college van Hoogstraten in een klein-seminarie en werd de bestuurder van Erven de eerste superior. 29 Maart 1845 werd van Erven kanunnik titulair van St. Rombout en vestigde zich te Mechelen, waar hij werkzaam was tot zijn dood.

Zie: *Bijdragen gesch. hertogd. Brabant VIII* (1909), 343-44.

Fruytier

[Esch, Reinerus van]

ESCH (Reinerus van), geb. te 's Hertogenbosch, Karthuizer in het klooster te Leuven omstreeks 1630, was aldaar als koster en vicarius werkzaam. Na ook eenige jaren vicarius geweest te zijn in het klooster la Chapelle te Enghien werd hij 1677 prior van zijn klooster te Leuven, dat hij bestuurde tot 1686.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg XVI* (1879), 219.

Fruytier

[Espine, Jacques of Jacob le Moine del']

ESPINE (Jacques of Jacob le Moine del'), wiens naam op verschillende wijzen gespeld als L.M. de L'Espine en de Lespine voorkomt, altijd zonder voornaam. In een acte van notaris Gaspar Ypelaer te Amsterdam, 13 October 1690, vindt men den voornaam vermeld. In het lidmatenboek der Walekerk te Amsterdam vindt men 26 November 1679 'Jacques lemoine de l'espine et sa femme Margriet Nampon' uit Vitré. (Ille et Vilaine, Frankrijk). In een acte van Notaris J. van den Ende te Amsterdam 23 Mrt. 1680 wordt hij genoemd 'koopman'. In een octrooi-acte van de Staten van Holland en Westfriesland 19 September 1684 wordt hij genoemd 'kunst- en kaartverkooper' te Amsterdam. In het Prentenkabinet te Amsterdam bevindt zich onder meerdere prenten, door hem uitgegeven, een reeds van 1682. Uit de evengenoemde octrooi-acte van 19 September 1684 blijkt, dat hij met groote kosten, moeite en tijd 'curieuze' platen had doen snijden van de koninklijke huizen van Versailles, Fontainebleau, St. Germain en St. Clou, en nog vele andere platen liet snijden om daar mettertijd een groot werk van samen te stellen. Hij vroeg nu een octrooi voor het drukken van die prenten, om tegen concurrentie gevrijwaard te zijn. In een acte van notaris L. Meyer te Amsterdam 14 Febr. 1691 verkoopt hij honderd en negen koperen kunstplaten en tevens het bovengenoemde octrooi. Voor zichzelf en zijne erven behoudt hij het recht van het maken, uitgeven en verkoopen van alle 'curieuze' prenten buiten de genoemde koninklijke huizen. Hij werd 7 Mei 1696 begraven op het leidsche kerkhof te Amsterdam; hij woonde toen in de Kerkstraat tusschen Vijzel- en Spiegelstraat.

In 1687 werd octrooi verleend aan Jochem van Dyck, boekverkooper te Amsterdam voor een *Nieuw interest boek door L.M. de Lespine en andere Wiskonstenaars zeer nauw uitgerekent en gecorrigeert*. Hiervan zijn vele verdere uitgaven verschenen; in die van 1730 wordt de naam 'le Moine de l'Espine' vermeld in de instructie.

In 1694 verscheen te Amsterdam bij Pieter Brunel *De Koophandel van Amsterdam, of verhandeling van des zelfs wisselbank, wisselhandel, van de Oosten West Indische Maatschappijen, van de koopmanschappen, die men haalt en zent, van en na de voornaamste steden van Europa, en andere gewesten van de wereld, mitsgaders van des zelfs gewigt en maat, door Monsr. Le Moine de l'Espine*, in 8°, 9 bladen. Het werd tegelijkertijd bij denzelfden drukker ook in het Fransch uitgegeven (zie: *Boekzaal* 1694 Sept.-Oct. blz. 348). Van de hollandsche uitgave verschenen in den

loop der tijden elf drukken, die belangrijk vermeerderd waren, verschillende werden bewerkt door Is. I e L o n g . De laatste uitgave dateert van 1801-02.

Verder bestaat nog van le Moine de l'Espine: *Wisselreductie tusschen Holland, Frankrijk, Engeland, Spanje, Portugal, Antwerpen, Hamburg, Leipzig, Frankfort, Dantzig in courant en bankgeld* (Amsterdam, Joannes Ratelband); en *Wissel van Holland op Frankfort a/M. en van Frankfort a/M. op Holland* (Amsterdam, Nicolaas Visscher).

Zie: v.d. Vies, *Jacques Lemoine de l'Espine in Het Boek 1923.*
van der Vies

[Espinosa, Antonius Everardus de]

ESPINOSA (Antonius Everardus de), 12e bisschop van Antwerpen, gedoopt te Dendermonde 28 Dec. 1659, zoon van Diégo Gomez graaf de Espinosa, gouverneur van Dendermonde, en Maria Margaretha d'Aubermont, in hoog aanzien aan het hof, overleed te Antwerpen 31 Juli 1742. Hij werd opgevoed voor den militairen stand, was spoedig kapitein van een escadron der ruitery, maar keerde zich weldra van het soldatenleven af en besloot zich in den geestelijken stand te begeven. Hij begon zijne godgeleerde studie aan de universiteit te Leuven en kreeg eene kanunnik dij in St. Gudule te Brussel 29 Juli 1677, in de plaats van zijn oudsten broeder, die den geestelijken stand liet varen. Door zijne hooge geboorte zou het hem gemakkelijk zijn geweest om hooge kerkelijke posten en rijke beneficies te verkrijgen. Zijn jongste broer was proost te Harlebeke. Antonius, vol afkeer van de rijkdommen en geldzucht der wereld, besloot zijn toevlucht te nemen tot de armste der orden van den H. Franciscus, die der Capucijnen. Hij zeide aan de wereld vaarwel en ontving 3 April 1681 als novice de boetepij der orde in het Capucijnerklooster te Leuven onder den naam van frater Carolus van Dendermonde. Hij bestuurde als gardiaan het klooster te Thienen en was eenigen tijd vicaris in het klooster te Tervueren. 1703 werd hij pastoor-missionaris te IJzendijke in Zeeuwsch-Vlaanderen, waar de paters Capucijnen tijdens de vervolging, evenals te Sluis, het gewaagd hadden een missiepost te stichten. Acht jaar werkte hij in die sinds zoovele jaren van priesters beroofde streek.

Den 15en Sept. 1710 werd hij door den invloed van zijne nicht, Lucretia barones van der Noot vrouwe van Steenhuis, benoemd tot pastoor te Sambeek bij Boxmeer, te voren bediend door de paters Karmelieten. Hij bouwde 1716 aldaar een nieuwe kerk en door zijn ijver en welsprekende predikatiën werd hij evenals te IJzendijke zeer hoog geschat door zijne parochianen. Door het hof van Brussel aanbevolen aan den kardinaal Thomas Philippus d'Alsace de Boussu, aartsbisschop van Mechelen, ontving hij 23 Sept. 1722 zijne bullen van benoeming als wijbisschop van Paus Innocentius XIII met den titel van 'episcopus Tricalensis'. Deze benoeming geschiedde, niet zonder tegenstand van den Raad van Brabant, die beweerde, dat het aanstellen van wijbisschoppen in dien tijd niet meer gebruikelijk was. 29 Nov. werd de pastoor van Sambeek, pater Carolus, plechtig geconsacreerd in Sint Rombouts te Mechelen door den kardinaal, bijgestaan door de bisschoppen van Antwerpen en van Brugge, Mgr. van Susteren uit Amsterdam. Bisschop de Espinosa verbleef te Brussel; de gouvernante Maria Elisabeth noemde hem 'mijn bisschop'. Door toedoen van de gouvernante werd hij 19 Dec. 1727 door den keizer benoemd tot bisschop van Antwerpen en daarna als zoodanig 14 Juni 1728 door Paus Clemens XII bevestigd. 15 Juli 1728 nam hij bezit van zijn bisdom. Ofschoon zeventig jaar oud, bestuurde hij in volle gezondheid dit nog veertien jaar met allen ijver en zorg. Hij liet nooit na de strenge levenswijze zijner orde te vol-

gen, was een vijand van alle praal en pracht en schonk alles wat hij bezat weg aan liefdadige werken. Eene moeilijke taak was voor hem de uitroeiing van het Jansenisme in de Benediktijnerabdij te Vlierbeek bij Leuven. De Espinosa werd door den Paus aangesteld als visitator-apostolicus. Hij deed den abt, Petrus Paradaans, die zich niet wilde onderwerpen aan de pauselijke bullen, uit zijn ambt ontzetten en sprak ook de kerkelijke straffen uit over drie monniken, die halsstarrig weigerden de bulle Unigenitus aan te nemen, 1726. De uitspraak van den bisschop werd gedrukt. 1 Aug. 1729 vaardigde hij een verbod uit tegen een 12 tal jansenistische werken in de nederlandsche taal. 13 Nov. 1733 gaf hij hernieuwde statuten uit voor zijn seminarie. 24 Maart 1736 maakte de bisschop een veroordeeling openbaar van Anna Maria Eeltiens te Tilburg, die door leugen en bedrog op schijnheilige wijze vele personen had misleid en als een doortrapte huichelaarster aan de kaak werd gesteld.

De bisschop overleed, betreurd door allen. Hij wilde zonder eenige praal begraven worden op het Groene kerkhof bij het daar opgerichte kruis. Geen stoet mocht gevormd, geen lijkrede worden uitgesproken. Zijn grafschrift en doods aankondiging waren door hem zelf opgemaakt en getuigen van zijne nederigheid. Zijn testament bezorgde groote giften aan de armen. Hij stichtte ook eenige beurzen ten voordeele van hollandsche studenten ter gedachtenis aan zijn werkkring in de missie aldaar. 13 Mei 1843 werd het gebeente van den bisschop opgegraven en overgebracht naar de Lieve Vrouwekerk, omdat ter plaatse van zijn graf het standbeeld van Rubens werd geplaatst en het kerkhof in een stadsplein was veranderd. Zijn geschilderd portret was vóór 1914 in de universiteitsgebouwen te Leuven. Het is afgebeeld in het werkje van Perier. Een ander gegraveerd portret vindt men in: *Cenni biografici e ritratti di Padri illustri dell' ordine Capuccino*, I, 68.

Zie: *Grafschriften provincie Antw.* I, 56; Schutjes, *Gesch. bisdom den Bosch* V, 629; de Ram, *Synodicon Belgicum, Episcopatus Antv.* III, LV-LVIII; *Biogr. nat. Belg.* VI 706-708; F. Perier, *A.E. de Espinosa XII év. d' Anvers*, met portret (Termonde 1870; overdr. uit *Ann. cercle archéol. de Termonde* 2e serie II; vertaald door Odillon Perier-Boot, onder den titel *A.E. de Espinosa XIIIe bisschop van Antw.* Dend. 1872); van der Straelen, *Levens der bisschoppen van Antwerpen*, Bibl. Bourgond. No. 21139; *Précis Historiques* XVIII (1869), 357-360.

Fruytier

[Esselens, Jacob]

ESSELENS (Jacob), landschapschilder en teekenaar, werd geb. in Amsterdam in 1626, begraven aldaar 15 Jan. 1687. In 1668 huwde hij met Jannetje Jans, met wie hij in 1674 een testament maakte; 30 Juli 1677 was zijn vrouw gestorven. In 1681 en 1685 wordt hij koopman genoemd; hij liet vele wevers van zijde voor hem werken. Hij reisde veel naar Engeland en Schotland; talrijke teekeningen zijn er een bewijs van. Soms doen zijn landschappen aan Moucheron denken of Glauber (Amsterdam), zijn schilderij met haven te Leipzig doet denken aan de Vlieger of A.v.d. Velde (Parijs verz. Schloos), ook ideaallandschappen à la Poelenburg (Brunswijk). Op verk. 9 Apr. 1735 te Amsterdam was een winterlandschap; ook portretten van zijn hand (verk. Lephe Berlijn 7 Febr. 1911) bestaan. Meer dan zijn schilderijen zijn zijn teekeningen bekend.

Schilderijen van zijn hand bevinden zich te Amsterdam, Rijksmuseum: strandgezicht, boschlandschap; Brunswijk, Museum: bergachtig land-

schap met bouwfragmenten en een badende nimf, bergachtig landschap met badende nimf begluurd door satyrs; Rotterdam, museum Boymans: landschap met slot aan rivier en figuren; Glasgow: jachtgezelschap; Kopenhagen, Museum: visschers; naar zijn ontwerpen graveerden Ploos v. Amstel, B. Schreuder en P. Nolpe.

Teekeningen van zijn hand bevinden zich te Amsterdam, Rijks Prentenkabinet: 3 rotslandschappen, hooge boom, vijver, heuvellandschap, vrouw bij huis, rivierlandschap, 3 teekeningen met visschers, 2 schepen, schaatsenrijders, vuurwerk ter eere v.d. vrede v. Rijswijk, Windsor; Haarlem, Museum Teyler: Brederode en ruïne v. Brederode, een boerderij, bergachtige landschappen, Romeinsche villa, Galgewater te Leiden, landschap, strand, haven; München, Prentenkabinet: rivierlandschap; Weenen, Albertina: gezicht van Westminster, van Nijmegen enz.; Berlijn, verz. Becherath: zee met kust. Zijn teekeningen en die van Rutgers toonen zeer veel overeenkomst en zijn licht met elkaar te verwisselen.

Prenten van zijn hand: man en vrouw, naast een hut zittende met jongen; boomgroep aan rivier en herder (door Bartsch als Waterloo B. 35); dijkbreuk bij Amsterdam 5 Maart 1651 (F.M. 2020).

Zie: R.v. Eynden en A.v.d. Willigen, *Gesch. der vaderl. schilderkunst sedert de helft der 18e eeuw* I, 225; J. Immerzeel, *De Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders* (Amsterdam 1843); F. Muller, *De Nederl. Gesch. in platen* (Amsterdam 1863) No. 2020; A.D. de Vries Az. in *Oud-Holland* 1883, 160, 1885, 142; Ch. M. Dozy, *P. Nolpe* in *Oud-Holland* 1897, 117, 120; E.W. Moes, aant. Rijksprentenkabinet, afd. schilderijen; P. Haverkorn v. Rijswijk, *Notice descript. des tableaux* (Rotterdam 1892), 66; mededeeling A. Bredius; Kleinman, *Handz. alter Meister der holl. Malerschule*; Thieme-Becker, *Allgem. Künstlerlexikon* XI 43; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* I, 496, II 82; E.W. Moes, *Oude teekeningen in 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam*; H. Smidt, *Handzeichnungen alter Meister im Kupferstichkabinett in München*; *Gal. Braunschweig*; A. Bartsch, *Le Peintre-graveur* (Weenen 1803-21) II; A. Bredius, *Künstlerinventare*, II, 549, VII 58.

J.M. Blok

[Essen, Jacob Andries van]

ESSEN (Jacob Andries van), geb. 5 Aug. 1794, overl. te Arnhem 14 Jan. 1874, werd in 1811 opzichter in Rijksdienst onder den hoofdingenieur in het departement Bouches de la Meuse A. Blanken (I, kol. 356). Bij dispositie van den directeur-generaal van den waterstaat van 27 Aug. 1814 werd hem de titel adjunct-conducteur, bij die van 20 Mei 1815 die van conducteur verleend. Toen het korps van den waterstaat georganiseerd zou worden, deelde de inspecteur-generaal J. Blanken (I, kol. 357) aan den minister van waterstaat mede, dat van Essen tot hen behoorde, die geschikt waren om in het korps ingenieurs opgenomen te worden. Hij werd bij Koninklijk besluit van 25 Dec. 1816 met ingang van 1 Jan. 1817 benoemd tot aspirant-ingenieur. Hij bleef onder A. Blanken werkzaam en maakte o.a. de plannen op tot droogmaking van den Zuidplas, waarvan de uitvoering in 1824 werd begonnen. Met ingang van 1 Oct. 1823 werd hij ingenieur en met 1 Mei 1824 werd hem de dienst in het arrondissement 's Gravenhage opgedragen. Kort daarna, met ingang van 1 Oct. 1825, werd hij naar Delfzijl overgeplaatst, waar hem de provinciale dienst in Groningen werd opgedragen. Op 1 Mei 1840 werd hij naar Groningen verplaatst, met behoud van zijn dienst. Met 1 Apr. 1849 kwam ook de Rijksdienst

in Groningen tot zijn werkkring te behooren en tegen 1 Apr. 1850 volgde zijne benoeming tot hoofdingenieur, weder in de provincie Groningen. Het schijnt, dat hij goed aangeschreven stond, althans de inspecteurs noemden hem in 1842 onder de ingenieurs, die geschikt waren om in Portugal werken uit te voeren; zijn ambtgenoot Ortt van Schonauwen (II kol. 1033) werd daarvoor evenwel uitgekozen.

Hij had in de provincie, waar hij geheel inheemsch was geworden, een soort particulier bureau gevormd, waarmede hij veel verdiende. Toen tijdens zijne afwezigheid gedurende eenige weken de ingenieur van der Lee (II kol. 795) zijnen dienst waarnam, vond deze in het archief een boek met aantekeningen over dit particuliere werk, waarvoor geen ministerieele vergunning gegeven was. Hij zond dit boek aan den minister van binnenlandsche zaken. Het gevolg was, dat van Essen bij koninklijk besluit van 2 Aug. 1854 met ingang van 1 Aug. te voren eervol uit den Rijks dienst ontslagen werd. Hij vestigde zich in 1862 te Arnhem.

Hij huwde 26 Nov. 1829 A. B l i n k , wed. K r o m h o u t (overl. 18 Juli 1878) bij wie hij eenige kinderen had.

Ramaer

[Est, Adrianus van]

EST (Adrianus v a n) of E s t i u s , geb. te Gorkum omstr. 1544, overleden 1 Dec. 1598 te Antwerpen (niet te Leuven, zooals in *Arch. Utr.*), was de zoon van H e s s e l v a n E s t en van E l i s a b e t h P i e k , die van Gorkum naar Utrecht 1572, en van daar naar Leuven uitweken. Adrianus was de tweede van vijf zoons. Zijn oudere broer was W i l l e m E s t i u s , de beroemde professor der universiteit van Douai, overl. 1613. Zijn broeder A r n o l d u s trad in de orde der Franciscanen en overleed te Leuven 1603. Adrianus was Norbertijn in de abdij Mariënweerd bij Kuilenburg. Na de verwoesting en verbranding dezer abdij zocht hij een onderkomen in de abdij zijner orde te Park bij Leuven, 1578. Hij nam aldaar het ambt waar van superior en novicenmeester en vervulde ook 1590 deze ambten in de abdij St. Michiel, waar hij 1591 tot prior werd aangesteld en onvermoeid werkte om de abdij, die zooveel geleden had tijdens de bezetting van Antwerpen door de Calvinisten, weder in haren ouden luister te herstellen. Adrianus van Est, om zijn bescheiden en zacht karakter door iedereen bemind, was met algemeene stemmen door zijne medebroeders tot abt van Mariënweerd gekozen; nooit sprak of klaagde hij over den tegenspoed, die hem belet had deze waardigheid te aanvaarden. Hij werd in de St. Michielskerk te Antwerpen begraven; een gewone steen met eenvoudig opschrift dekte zijn graf. Hij wordt niet genoemd in de verbeterde abtenlijst van Mariënweerd, *Arch. Utr.* XIX.

Zie: *Graf en Gedenkschriften prov. Antwerpen* IV, 159; R. v a n W a e f e l g h e m , *Le nécrologe de l'abbaye du Parc* (Brux. 1901) 475-76; C r a y w i n c k e l , *Levens der Heiligen* (ed. 1665) II, 791; *Archief aartsbisd. Utrecht* XLIII (1917) 208, XIX 461.

Fruytier

[Estveld, Winocus of Weynckens van]

ESTVELD (Winocus of Weynckens v a n), Minderbroeder-Capucijn, geb. te Amersfoort, overleden te Mechelen 28 Januari 1656, schonk, voor hij in de orde der Capucijnen trad, 1602, aan N i c o l a a s Z o e s i u s , den bisschop van 's Hertogenbosch, zijn bloedverwant en stadgenoot, een deel zijner goederen en bezittingen om het college van St. Willebrord of het Bosch-college, door Zoes aan de leuvensche universiteit gesticht, daarmede te begiftigen. De twee beurzen, hieruit

gesticht voor jongelingen uit Amersfoort, Utrecht of Alphen, brachten in 1880 nog
291 franc

op en worden bestuurd door het seminarie te Mechelen. De beurzenstichting van Winocus van Estveld kwam niet zonder vele moeilijkheden tot stand door de tegenwerking der protestanten. Het college kon, zoo schrijft de president 11 Juni 1738, slechts in het bezit komen van 1600 gulden. Dit is ook wel de reden, dat Winocus v.E. in *Fasti academ*, 1650, niet vermeld wordt onder de beurzenstichters van St. Willebrord.

Na zijne intrede in de orde droeg Winocus van Estveld den naam van broeder Nicolaas van Amersfoort.

Met veel ijver en vrucht werkte hij voor het zieleheil van zijn naasten en was als prediker zeer gezocht. Het jaar van zijn dood verscheen van hem in druk: *Chronijcke ende gheslacht-boom van den seraphycken vader S. Franciscus behelsende syne gevoor-seyde komste ter werelt, syn gheboorte, leven, doot ende mirakelen: Inshelycx de levens ende heylige daden van syne XII eerste mede-gesellen ende LXXII discipelen mitsgaders het beghin ende vervolg van der Minderbroederen orden. Getrouwelyck bij een vergadert, verduydscht, ende in X boecken bedeyt door den Eerw. P. Nicolaus van Estveldt Amersfortius, Predicant Minderbroeder-capucijn van S. Franciscus* (Tot Brussel bij Jan Momaert, MDCLVI), een klein foliant van 750 blz. met een merkwaardig gegraveerd titelblad. Hij overleed in het klooster te Mechelen.

Zie: *Archief Aartsbisdom Utrecht* XIII (1885), 225, 230, 233; *Analectes hist. eccl. Belg.* XIX, (1883) 138, 139; Foppens, *Bibl. Belg.* II, 906.

Fruytier

[Eugalenus, Severinus]

EUGALENUS (Severinus), geb. te Dokkum 1535, was van gegoede familie, studeerde aan italiaansche hoogeschoolen, werd 1560 med. doctor., bereisde tien jaar lang Engeland, Frankrijk en Duitschland. In 1570 vestigde hij zich in Friesland om zijn kennis en ervaring aan zijn vaderland te wijden. In 1580 vertrok hij naar Hamburg wegens de geloofsvervolging en vond een veilige schuilplaats in het gastvrije Emden. Zijn eerste geschrift, dat bekendheid kreeg, was over de scheurbuik (1580). Zijn groot werk is *de Morbo Scorbuto liber cum observationibus* (1588), dat hij aan den frieschen Stadhouders Willem Lodewijk en de Staten opdroeg. Het verwierf zooveel naam, dat het in 1658 te 's Gravenhage werd herdrukt. Sedert 1599 was hij geneesheer te Leeuwarden, waar hij, na eenige jaren de praktijk te hebben uitgeoefend, overleed en in de Galileërkerk werd begraven.

Zie: *Leeuw. Cour.* 3 Febr. 1878.

Wumkes

[Eupen, Petrus Johannes Simon van]

EUPEN (Petrus Johannes Simon van), priester, geb. te Antwerpen 12 Nov. 1744, overl. 14 Mei 1804 te Jutfaas, studeerde in de filosofie aan de universiteit te Leuven en behaalde 1763 de 33e plaats van 104. Eerst student en daarna leeraar in het Pauscollege, verwierf hij den graad van licentiaat in de theologie en werd vervolgens professor in het seminarie te Antwerpen, waar hij 1771 reeds werkzaam was, zooals blijkt uit: *Theses theologiae quas praeside D. Petro van Eupen defendent in seminario ep. Antverp.* 13 Aug. 1771. Hij werd 1775 tot gegradueerd kanunnik van het kapittel van O.L. Vrouw te Antwerpen benoemd. De bisschop stelde hem, Mei 1776, aan tot landdeken van het district Antwerpen en tevens tot censor librorum (boekenkeurder). Nov. 1776 werd van Eupen groot-penitencier van het bisdom. Bij

den dood van den antwerpschen bisschop, Wellens, 30 Januari 1784, werd van Eupen gekozen door de kanunniken tot een der vicarissen gedurende het openstaan van den bisschoppelijken zetel. Bij de begrafenis van den bisschop, 4 Febr.,

hield hij de lijkrede, welke gedrukt werd (12 blz. in 4°). Hij genoot de faam van een welsprekend redenaar. Ofschoon hij vloeiend fransch sprak en schreef, preekte hij steeds in het nederlandsch. Van Eupen was de ziel van den tegenstand tegen de verdrukking en onwettige aanmatigingen van keizer Jozef II en trad vooral als vicaris op den voorgrond. De vicarissen van het bisdom Antwerpen vaardigden uit: *Herderlijke brief van de Vicarissen gen. der openstaande bisdom van Antwerpen tot de religieusen der vernietigde kloosters binnen de stad 1785* (in druk verschenen) en *Réprésentation faite à sa Majesté par les vicaires gen. d' Anvers au sujet de l'édit du 28 Sept. 1784 concernant les mariages* (onuitgegeven). Van Eupen hield niet op met alle krachten op te treden tegen de aantasting dor rechten van kerk en staat door Jozef II. Hij nam niet alleen een werkzaam deel in den strijd, maar werd een der voornaamste zoo niet de invloedrijkste van de hoofden der brabantische revolutie, de raadsman en leider van Hendrik van der Noot. Van Eupen was lid van het Comité patriotique van Breda en uitgeweken met de leden der Staten van Brabant, de abten van St. Bernard, Tongerlo en Averbode, 1789. Na de overwinning der patriotten, nadat hij de voorstellen van den keizer had doen verwerpen en na de uitdrijving der troepen uit Gent, bewerkte hij de vereeniging van Brabant met Vlaanderen. Toen de Oostenrijkers Brussel ontruimd hadden, deden van Eupen en van der Noot in een open rijtuig aan het hoofd van den stoet in triomf hun intrede in Brussel, 18 Dec. 1789. Op 27 Februari deed hij met van der Noot op vorstelijke wijze zijn intocht te Antwerpen, waar heel de stad in beweging was om hen te vieren. Des anderdaags, na met van der Noot bij zijne moeder, wonend in Trois Coins, gedineerd te hebben, begaf hij zich naar Leuven om tegenwoordig te zijn bij de opening der herstelde universiteit 1 Mrt. 1790.

Door de Vereenigde Belgische Provinciën was hij in zijn ambt van secretaris der belgische gewesten bevestigd, Jan. 1790. Hij had grooten invloed op den gang van zaken. Onverzoenlijke vijand van Frankrijk, was hij dus ook een hevig tegenstander van Vonck, met wien hij ten laatste, om wille van het bestaan van den nieuwen staat, tot overeenkomst wilde komen. Van Eupen vertrouwde te veel op de beloften van Pruisen en Holland, en nog, toen deze met Engeland de rechten van den opvolger van Jozef II op België erkend hadden, begaf van Eupen zich naar den Haag om bij den raadpensionaris van de Spieghel een laatste poging te doen voor België's onafhankelijkheid van Oostenrijk, 11 Augustus 1790. Na vergeefsche pogingen hield hij nog drie maanden den tegenstand vol. Den 13. Nov. beproefde hij in de vergadering der afgevaardigden te Brussel opnieuw den ijver aan te wakkeren, doch zijn voorstellen, vroeger zoo vol geestdrift aangenomen, werden koel ontvangen. 30 Nov. waren de Oostenrijkers te Brussel. Van Eupen met zijn vriend van der Noot en anderen moesten hun heil over de grenzen in Holland zoeken. Zij meenden uitgesloten te zullen worden van de algemeene begenadiging.

Het regende in dien tijd vlugschriften om de helden der revolutie op te hemelen, waaronder van Eupen. Even talrijk waren de schotschriften aan zijn adres, vol venijnigen laster, schandelijk en vuil, zoowel voor hem als voor den geleerden ex-Jezuïet Feller. Die schandelijke, valsche aantijgingen werden opnieuw aangehaald en verspreid door de *Biographie étrangère* (Paris 1819) II, 227, en overgenomen in: *Biographies nouvelles des contemporains* (Paris 1825 XX, 146). B o r g n e t toonde reeds de

onbetrouwbaarheid van dit laatste werk aan, terwijl hij verwijst naar het onpartijdige artikel over van Eupen door de *S t a s s a e r t* in de *Biographie universelle*. In plaats, dat van Eupen uit het land moest wijken om zijn onzedelijk gedrag, zooals men valschelijk beweert, werd hij steeds door zijn bisschop en zijne medekanunniken hoog geschat en vertrouwd en zij hem, voor en na de brabantische revolutie, de hoogste ambten toe. De man, die door zijn tegenstanders als een sluwe huichelaar, als een duivel van eerezucht en ontucht, voor wien niets heilig was, wordt afgebeeld, was, hij moge in het vuur van zijn ijver te ver gegaan zijn, een voorbeeld van plichtbesef, onwrikbaar in het verdedigen der rechten zijner Kerk. *G é n a r d* beschuldigt van Eupen en de leden van het comité van Breda, dat zij hun land aan den hollandschen stadhouder wilden overleveren. Hij noemt ze Orangisten in den kwaden zin van dat woord.

Reeds voor 1794 was van Eupen in Antwerpen weergekeerd. Toen bij den inval der Franschen de bisschop Nelis voorzichtigheidshalve het land verliet, stelde hij den penitencier van Eupen als een der vier vicarissen aan om zijn bisdom te besturen, 25 Juni 1794. 7 Aug. 1794 werd van Eupen door een gewapende macht der Franschen uit zijn woning naar het Steen gebracht, vervolgens na eenige dagen naar 't kasteel te Rijssel en dan naar de gevangenis Bicêtre gevoerd. 1 Ventose herkreëg hij zijne vrijheid. Bij vergissing was hij, evenals de andere Antwerpenaren, als gijzelaar behandeld en vrijgelaten. Hij vluchtte daarop niet naar Holland, zooals *Th. J u s t e* (*Biogr. Nation VI, 733-737*) en andere schrijvers beweren, doch hernam zijn ambtsbezheden in Antwerpen. Moedig verklaarde hij zich 1796 tegen de vernietiging der kloosters en tegen den eed van haat, geëischt door de Fransche republiek, 5 Sept. 1797. Door decreet van 15 Dec. 1797 werd van Eupen uit het land gebannen. Reeds lang werd hij verdacht van verstandhouding met van der Noot, bij wien hij in het geheim bezoeken aflegde in diens woonplaats nabij Bergen op Zoom. 3 Jan. 1798 werd van Eupen aangehouden door eenige spionnen en naar Rochefort gevoerd, waar hij gevangen bleef tot 1799, toen hij over den Rijn verbannen werd. Tijdens zijne gevangenschap was hij nog benoemd onder de vicarissen, die het bisdom Antwerpen, open wegens den dood van den bisschop, moesten besturen. Zijne goederen waren 7 Juni 1798 door het fransche bestuur aangeslagen. Van Eupen zag zijne geboortestad niet weer. Na een kort verblijf in Duitschland vestigde hij zich te Jutfaas bij Utrecht 1799, waar hij den dienst van kapelaan verrichtte. Hij overleed aldaar als slachtoffer zijner naastenliefde. Door het toedienen der H. Sacramenten aan lijdens eener besmettelijke ziekte, werd hij zelf aangetast en overleed aan de gevolgen. Door zijn ijver en welsprekendheid had hij velen aldaar tot de katholieke Kerk gebracht. Hij werd ook voorgesteld om het nieuw opgerichte vicariaat van Breda te besturen, maar niet benoemd. Volgens de *R a m* gaf hij een geschrift uit tegen de Oud-Katholieken, dat niet meer te vinden is. De *w e z*, *Hist. générale de la Belgique* heeft de verkeerde bewering, dat van Eupen als balling in Cayenne, Guyana, 1798 is gestorven, ingang doen vinden. Een eenvoudige grafzerk met opschrift op het kerkhof te Jutfaas herinnert aan den man, tot wien eertijds heel België als een bevrijder opzag. Een portret van van Eupen, naar een tekening van Quertemont gegraveerd door Aug. de St. Aubin, vindt men in het zeldzame werk van *Q u e r t e m o n t*, *Recueil des portraits de Nos-*

seigneurs les Etats de Brabant (Antv. 1798) en is overgenomen in het werk van Génard II, 224.

Zie: de Ram, *Synopsis actorum eccl. Antverp.* (Brux. 1856) 92, 105, 118, 121, 125; van Baveghem, *Het martelaarsboek der Belgische geestelijkheid*, III, 84-85; Rapedius van den Berg, *Memoires revol. Brabançonne par P. Gérard* (Brux. 1843) II, 278; Borgnet, *Lettres sur la revol. Brabançonne* (Brux. 1834) II, vnl. 35, 300; Thijs, *La persécution en Belg.* (Anv. 1898) 22; Mertens en Torfs, *Gesch. van Antwerpen* (Antw. 1851) VI, 261, 267, 269, 270, 279, 282, 478, 593, Aanh. 111, 176, 178; P. Génard, *Anvers à travers les ages I*, 254-267; L. Delpace, *Joseph II et la Rev. Brab.* (Brug. 1891); *Journal hist. et litt. de Feller*; alle geschiedschrijvers over dat tijdvak en de verzameling vlugschriften in de bibliotheek der abdij Bornhem over dien tijd.

Fruytier

[Eustachius, van St. Truiden]

EUSTACHIUS van St. Truiden, waarschijnlijk alzo genaamd naar zijne geboorteplaats, was karthuizer-monnik te Diest en gedurende eenige jaren procurator van zijn klooster. Hij was prior van het klooster Sion bij Zierikzee, toen hij 16 Sept. 1519 te Leuven overleed in het klooster zijner orde en aldaar werd begraven.

Zie: *Analectes hist. eccles. Belg.* XIV (1877), 294.

Fruytier

[Everaerts, Petrus]

EVERAERTS (Petrus), geb. te Heeze, N. Brab., pastoor te Rijthoven, overleed ald. 1564. Door zijn testament van 15 April 1564 waren de uitvoerders verplicht te zorgen voor twee stichtingen, welke 24 Sept. 1566 tot stand kwamen. De collatie dezer beurzen kwam toe aan de bloedverwanten van den stichter te Rijthoven, Heeze, of Dommelen. 1734 werd een der collators, die nog beschikte over kleine renten door pastoor Everaerts gesticht, door de Staten gedwongen tot het overleveren der rekeningen wegens die renten. Alle beurzen waren door de Staten opgeëischt voor protestanten. De tweede stichting van pastoor Everaerts was een rente van 52 carolusguldens voor twee studenten in de pedagogie de Valck. Van deze beurzenstichting is naar het schijnt niets meer over.

Zie: Schutjes, *Gesch. bisdom den Bosch* II, 227-228; Val Andreas, *Fasti acad.* (Lov. 1650) 266; *Anal. hist. eccl. Belg.* XXI, 154.

Fruytier

[Everardi, Petrus Hieronymus Nicolas]

EVERARDI (Petrus Hieronymus Nicolas), oudste zoon van den bekenden rechtsgeleerde, Nicolaas Everardi van Middelburg (III, kol. 358-360), was Norbertijner-kanunnik der abdij te Middelburg in het begin der 16e eeuw. Hij is minder bekend dan zijne beroemde broeders Nicolaas, Franciscus, Everard, Janus en zijne zuster Isabella van Grijpskerk, mater in het Sint Aachtenklooster te Delft (III, kol. 511). Reigersbergen, *Smallegange, Oudh. en gest. van Zeeland* I, 204, en ook Foppens noemen hem verkeerdelijk abt van Middelburg, evenals *Annales Praem.* II, 193 en *Acta Sanctorum*, Juni I (ed. 1695) 973-74. Goovaerts weet niet, waar hem in de abtenrij te plaatsen en wil hem vereenzelvigen met abt Petrus van Damme, zooals ook de Bollandisten. De lijst der abten van Middelburg

is voor de 15e eeuw nauwkeurig bekend. Petrus Nicolai of Everardi van Middelburg is geen abt geweest. Als student te Leuven was Petrus Everardi, fil. Nicolai Everardi, deken van het college der baccalaurii in de rechten of voorzitter der disputen.

18 Mei 1520, behaalde Petrus Hieron. Nicolai van Middelburg, zoon van den president Nic. Everardi, aan de universiteit te Leuven den doctorsgraad in de beide rechten. Hij werd 31 Mei

daaropvolgend aangenomen in den raad der universiteit, vgl. Val. Andreas, *Fasti acad.* (Lov. 1650) 182, 210. Deze heeft hem den titel van pastoor van St. Jacob te Vlissingen gegeven. Wanneer hij pastoor van Vlissingen werd, is niet gemakkelijk te bepalen. *Archief Zeel.* 1910, 220, noemt hem niet onder de pastoors. Bij Grijpink komt voor als pastoor van Domburg, magister Petrus Nicolai de Middelburg 1518-20. Hij werd 1519/20 verplaatst als pastoor naar de abdijkerk te Middelburg, doch reeds het volgend jaar 1520/21 werd hij aangesteld te Serooskerke en wordt genoemd, Petrus Nicolai Everardi. 1523/24 werd hij aldaar vervangen en is dan waarschijnlijk naar Vlissingen gegaan. Sinds komt P.Ev. niet meer voor en zijn dood wordt niet vermeld. De pastoors van Vlissingen van dien tijd vindt men niet in het register bij Grijpink. 1532 was de Norbertijn Jan Jansz pastoor te Vlissingen.

Onder de proosten van het Norbertinessen klooster te Zoetendaal op Walcheren komt voor 1504 Petrus Nicolai. Waarschijnlijk is hij niet de zoon van Nicolaus Everardi, maar dezelfde als Petrus Nicolai, Norbertijn van Middelburg, die 1502/03 pastoor was te Domburg en 1500 in de abdijkerk te Middelburg, waar hij Petrus Nicolai de Oest-Capella genoemd wordt.

Zie: Grijpink, *Register op de parochiën* I. Wal. 19, 80, 81, 106; Foppens, *Bibl. Belg.* 907; Goovaerts, *Ecrivains de l'ordre de Prémontré* I 620-621.

Fruytier

[Everardus]

EVERARDUS, frater, bisschop Comanacensis, wijbisschop van Utrecht, is slechts bekend uit enkele wijdingsakten. Hij was een kloosterling, zooals blijkt uit zijn titel van frater, maar tot welke orde hij behoorde en welk de juiste titel van zijn bisdom was, heeft zelfs Dom. Berlière, die zulk eene uitgebreide studie over de wijbisschoppen maakte, niet kunnen achterhalen. Op de lijsten der bisdommen bij Eubel, *Hierarchie Cath.* komt Comanacensis niet voor; misschien is het Chomanaten aldaar I, 226, waarvan slechts drie bisschoppen met name bekend zijn. 21 Jan. 1340 wijdde bisschop Everardus de kerk in den nieuwen polder Triniteit bij ter Neuzen, als vices agens van den bisschop van Utrecht, die 8 Nov. 1339 had toegestaan om de kerk 'per quemcumque episcopum catholicum' te laten consacreeren. Als vicarius van den bisschop van Utrecht, had Everardus Comanacensis episcopus 6 Juni 1339 te Egmond een aflaat verleend aan allen, die het feest der overbrenging van het gebeente van den heiligen Adalbertus zouden vieren.

21 Febr. 1340 schrijft de bisschop van Utrecht aan den schout en schepenen der stad Stavoren, dat zijn vicarius in pontificalibus het nieuwe hospitaal in Stavoren zal komen wijden. Behalve Everardus treft men in dien tijd geen wijbisschop in Utrecht aan, tenzij den Cistercienser Cuno, wijbisschop van Keulen, die 1342 te Egmond wijdingen verrichtte. 1344 werd Nicardus of Nitardus O. Praed. benoemd tot bisschop van Thermopyle en Balduinus van Sterckenburg O. Cist., 1345 tot bisschop van Tripoli, beiden wijbisschop van Utrecht. Hun voorgangers waren Godefridus Brachiellensis, 11 Oct. 1334 te Toul overleden, en Jacob van Denemarken, bisschop van Suden, die in 1338 te Utrecht stierf.

Zie: *Bijdragen gesch. Zeeuwsch- Vlaanderen* II, 79; *Bijdragen bisdom Haarlem* XXIX, 18; XXXV (1913), 242.

Fruytier

[Everhard, Eberhard]

EVERHARD, Eberhard, graaf in Saksenland over den IJsel, met name in Salland en Drente, zoon van Meginhard (zie dat art.), 880 bij het door

de Noren veroverde Nijmegen gevangen maar door zijn moeder losgekocht, doodde 885 den Norenvorst Godfried bij Herispich en schijnt sedert in genoemde streek (in Friesland) als hertog groote macht gehad te hebben. Hij werd 898 door graaf Waldger vermoord en opgevolgd door zijn broeder *M e g i n h a r d*.

Over hem: *V o g e l*, *Die Normannen*, 278, 280, 305, 307; *d e V r i e s*, *De Wikingen*, 217, 258, 264.

Blok

[Everhard]

EVERHARD, midden der 10e eeuw, graaf in Salland en Drente, kleinzoon misschien van den vorige, gehuwd met Amalrada, zuster van koningin Mathilde, vrouw van koning Hendrik den Vogelaar.

Vgl.: *P i j n a c k e r* Hordijk in de *Praejatio* voor *A l p e r t u s*, *De div. temporum*, vert. *H u l s h o f*, XXXII.

Blok

[Everts, Joseph]

EVERTS (Joseph), medailleur, geboren te 's Hertogenbosch, den 19en Maart 1754, gestorven 13 Mei 1807 te 's Gravenhage. Den 20en April 1784 werd hij na gedaan vergelijkend examen aangesteld als stempelsnijder van de Munt te Dordrecht. Hij kreeg 6 Juli 1785 verlof om de persen der munt te gebruiken tot het schroeven van penningen met door hem vervaardigde stempels. Een door hem gedane uitvinding bij het stempelen bleek in de praktijk niet bruikbaar. Zijn voornaamste penningen zijn: Overlijden van den haagschen predikant R. Castendijk (1785), Verbond tusschen Frankrijk en de Nederlanden (1786), Ontzet der verdrukke burgers binnen Heus den (1787). In Mei 1798 gaf hij een gedrukt plan voor intekening uit 'ter vervaardiging van een gedenkpenning, met opzicht tot de nieuwe acte van Staatsregeling voor het bataafsche volk, aangenomen 23 April 1798; de penning is echter niet geslagen. Verschillende exemplaren zijner penningen berusten in het Kon. Penningkabinet te 's Gravenhage.

Zie: *Het vervolg van v a n L o o n*, waar zijn meeste penningen zijn afgebeeld; *D i r k s*, *Penningkundig Repertorium* IV; *D. S. v a n Z u i d e n*, *Joseph Everts, Medailleur in Oud-Holland* 1916, 189-195, 244.

van Zuiden

[Evrard, Jacobus Perpetuus]

EVRARD (Jacobus Perpetuus), miniatuurschilder van groot talent, overleed 1727 te 's Gravenhage, waar men verschillende miniaturen met het jaartal 1707 van hem aantreft, was waarschijnlijk geboren te Dinant. Hij werd naar Spanje ontboden om de koninklijke familie te schilderen en begaf zich van daar naar Weenen om zich ten slotte te 's Gravenhage te vestigen. Verschillende zijner portretten werden gegraveerd.

Over zijn familie is zeer weinig bekend.

Zie: *A. S i r e t* in *Biogr. nation. Belg.* VI, 775.

Fruytier

[Ewoutsz, Bouwen]

EWOUTSZ (Bouwen), geb. te Vlissingen, vermaard zeekapitein, stierf zomer 1573 aldaar. Hij kwam als kapitein met de vloot van den hertog van Medina Celi in 1572 uit de golf van Biscaye terug, waar hij wol gehaald had, maar raakte met zijn schip bij Sluis aan den grond en liep toen over naar de Geuzen, die de vloot aanvielen. Hij werd schipper op het schip van zijn zwager, den vlissingschen admiraal E w o u t P i e t e r s z . W o r s t , volgde dezen zomer 1573 op als admiraal der zeeuwsche vloot en streed bij Rammekens met de Spanjaarden onder Sancho d'Avila, die 27 Mei uit Walcheren naar Antwerpen terugkeerde. Ernstig gewond aan het hoofd bij de zege van 6 Juni, overleed hij kort daarop.

Vgl.: de I a R u e , *Staatk. en heldh. Zeeland*, 169; S w a l u e , *Daden der Zeeuwen*, 42, 43, 49; *Kronijk Hist. Gen.* XI, 114.

Blok

[Eyben, Hieronymus]

EYBEN (Hieronymus), geb. te Groningen, gest. 4 Juni 1648. Van een oostfrieschen vader, gehuwd met de dochter van den groninger syndicus Hieron. Verrutius (III, kol. 1397) werd hij te Groningen opgevoed. Van 1639-48 bekleedde hij belangrijke posten in Stad en Lande; hij was 1646 afgevaardigde van het gewest ter Staten-Generaal. Gehuwd met Christina Alting, dochter van burgemeester Joachim, liet hij eenige kinderen na.

Vgl.: Scheltema, *Staatk. Nederland I*, 335.

Blok

[Eynnaten, Hermannus van]

EYNNATEN (Hermannus van), uit Valkenburg, sinds 1620 Benediktijner-abt van de abdij Cornelimünster, overleed 28 Juni of 10 Sept. 1645 in zijne abdij. Hij wordt geroemd als een voorbeeld aller deugden voor zijne onderdanen. Tijdens zijn bestuur werden kerk en gebouwen der abdij, gelegen in het Rijnland aan de Inde hersteld en vernieuwd.

Zie: *Gallia Christiana* III, 735; C. Schorn, *Eiffia sacra* I, 405; Gab. Bucelinus, *Germania sacra et profana* (Ulm 1662) II, 167.

Fruytier

[Eynthouts, Arnoldus van]

EYNTHOUTS (Arnoldus van) of Eynhout, geb. te 's Hertogenbosch 1540 als zoon van Adriaan, uit een adellijke familie, zeer in aanzien en gehecht aan den katholieken godsdienst, overleed te Leuven 10 of 11 Mrt. 1607 als abt der St. Gertruide-abdij, waar hij omstreeks 1560 was ingetreden. Reeds eenige jaren had hij de parochie Bettecom bestuurd, toen hij 1579 tot pastoor van Oosterwijk bij 's Hertogenbosch, een parochie der abdij, werd benoemd. 24 jaar besteedde hij al zijne zorg om zijne parochianen te bewaren voor het katholiek geloof. Gedurende vele jaren moest hij meermalen vluchten en zich verbergen voor de dagelijks wederkerende benden, die alles plunderden en staken zijn huis in brand, zijne boeken en al zijn bezit roofden. 1587 werd zijne kerk verwoest en afgebrand. Verscheidene winters verbleef hij in een verborgen hol om zijne parochie niet te moeten verlaten; ten laatste werd hij gevangen genomen en tegen een zwaren losprijs vrijgelaten. Hij was een der ijverigste medewerkers in het herstellen van het gezag des konings te 's Hertogenbosch, waarheen zijn abt J.v.d. Linden werd afgevaardigd. Parma bood hem voor zijn diensten den titel van deken aan, hetgeen hij van de hand wees. Het kapittel van 's Hertogenbosch stelde hem met nog drie anderen onder de candidaten, geschikt als bisschop voor het bisdom 's Hertogenbosch. 1594 werd hij tot abt gekozen en door den koning benoemd. 13 jaren bestuurdde hij de abdij, richtte een nieuw gebouw op voor de opvoeding van een twaalftal adellijke jongelingen. Van 1593 tot zijn dood bekleedde hij het ambt van conservator privilegiorum der leuvensche universiteit. Lipsius prijst den abt hoog en niet minder J.B. Grammaye, die hem in zijn werk *Antiquitates Brabantiae* het *Lovanium Brabantiae Metropolis* opdroeg, de voornaamste feiten uit zijn leven aanhaalt en den hoogsten lof ook aan den vader en oom van Eynthouts toezwaait. De abt overleed 69 jaar oud en werd in de kerk begraven. Zijn grafschrift vermeldt J.A. Ryckel, *Gallia Christ.* V, 63 en *Analectes*.

Zie: J.B. Grammaye, *Antiquitates Brabantiae* (Brux. Lov. 1708); J.G.A. Ryckel, *Historia S. Gertrudis* (Brux. 1637) 661; *Analectes hist. eccl. Belg.* XXIX (1901), 100; *Taxandria* XI (1904), 133; Coppens, *N. Beschr. Bisd. den Bosch* IV, 290.
Fruytier

F.

[Faber, Engelbert]

FABER (Engelbert) of *F a b r i t i u s*, geb. omstr. 1520, stierf 8 Sept. 1580 te Venlo aan de pest. In 1559 leefde hij te Gustorf, niet ver van Keulen. Het volgend jaar moest hij echter zijn geboortestreek verlaten. Naar Frankfort aan de Main vertrokken, werd hij daar lid van de nederduitsche vluchtelingenkerk. Kort daarop werd hij predikant te Wolfsheim in de Rijnpalts. 1565 bracht hij, met goedvinden van keurvorst Frederik III, een bezoek aan zijn vaderland, bij welke gelegenheid hij zelfs openlijk te Roermond schijnt te hebben gepreekt. Weer naar Wolfsheim teruggekeerd, heeft hij het daaropvolgend jaar het bezoek aan deze streken hervat. 7 Sept. 1566 toch was hij, tesamen met Petrus Dathenus (zie II, kol. 367 vv.) op een vergadering te Keulen, waar - waarschijnlijk althans - eenige voorloopige besprekingen gehouden zijn over het bijeenroepen van een dergelijk convent als in 1568 te Wezel gehouden is. En niet lang daarna vinden wij hem opnieuw te Venlo en te Roermond: en evenzoo opnieuw in laatstgenoemde stad als prediker optredend, eerst op de markt en later zelfs in een kerkgebouw. Daarna keert hij ten tweeden male naar Wolfsheim terug. Voorzomer 1571 nam hij deel aan het toen te Frankenthal gehouden bekende godsdienstgesprek tusschen Doopsgezinden en Gereformeerden. Najaar 1572 wordt hij, als opvolger van *G e r a r d u s V e r s t e g e*, superintendent van het Ambt Alzei, in verband waarmee hij toen te Gau-Odernheim is gaan wonen. Na den dood van keurvorst Frederik III van de Palts (1576) moest hij, in verband met de politiek van diens zoon Lodewijk VI, uitwijken. Eerst gaat hij dan naar Keulen om daar een poosje dienst te doen als predikant. Vervolgens, in 1577, naar Berleburg. Een verzoek, daar tot hem gekomen, om predikant te worden in het vroegere Cistercienserklooster Gnadenthal bij Oestrich in de buurt van Wiesbaden zal hij wel niet hebben aangenomen. Want 't volgend jaar treffen wij hem, naast Johannes Fontanus (zie I, kol. 873), als veldprediker bij de troepen van Johann Casimir van de Palts aan, gedurende diens tocht naar Vlaanderen. Na als afgevaardigde van de zgn. Overlandsche d.i. Paltsische classis, aan de synode te Dordrecht (1578) te hebben deelgenomen, duikt hij te Arnhem op. Als hij - zooals Bockmühl verondersteld heeft - werkelijk identiek is geweest met den overigens onbekenden predikant daar ter stede, die 'de hoefsmid' wordt genoemd, heeft hij daar 7 Sept. 1578 in de Broerenkerk gepreekt. In allen gevalle is hij er echter hofprediker geweest van Jan van Nassau, met wien hij nauw verbonden was. Eind 1578 ging hij naar Venlo en is daar toen tot zijn dood gebleven. 1586, bij de inneming der stad door de troepen van Parma, ontzag men zich niet zijn graf in de Nicolaïkerk te schenden.

In 1562, tijdens zijn verblijf te Wolfsheim, gaf Faber een duitsche vertaling van het in dialoog-vorm geschreven tractaat *Een vriendelicke tsamensprekinghe van der Doope der jongher onmondigher kinderen* van *B e r n a r d B u n o* of *B o u w a*, predikant te Eilsum en vader van den bekenden oostfrieschen theoloog Daniël Bernardsz. Eilshemius (zie IV, kol. 560): *Dialogus Das ist ein gespräch zweyer Personen von dem Tauff der jungen*

kinder ... (ex. van een editie van 1563 in de Preussische Staatsbibliothek te Berlijn). 23 Apr. 1562 zond Faber een exemplaar er van ter kennismaking aan Bullinger toe.

In hetzelfde jaar deed hij ook nog verschijnen een vertaling van Micronius' werk over het nut van de Christelijke samenkomsten: *Kurtzer und Christlicher Bericht Martini Micronii, von dem Nutz, Wirdigkeit und Nothwendigkeit der Christlichen Versammlung* (Heidelb. 1563) (ex. in de Preussische Staatsbibliothek te Berlijn).

Uit zijn huwelijk met Agnes Quadt von Kinckelbach (wier zuster met Johannes Wieradius getrouwd is geweest) werd Tobias Faber of Fabritius geboren. 1559 werd deze, vermoedelijk door Hermes Backerel (zie II, kol. 57) op 't landgoed eener familie van Galen, die onder Grevenbroich woonde, gedoopt. Pinksteren 1583 aanvaardde hij tijdelijk, tot de komst van Dr. Paulus Crocius, een predikantspositie te Laasphe. Daarna stond hij te Heidelberg. 20 Juni 1594 verhuisde hij naar Mosbach en 1 Mei 1612 naar Schriesheim. Van zijn hand verschenen de volgende vertalingen: van Bez a's *Responsio ad quaestionem et responsionem Danielis Hoffmanni in gravissima de Coena Domini Controversia; altera pars* (Genev. 1585), waarin een opdracht aan graaf Lodewijk van Sayn-Wittgenstein (1590); voorts van Daniel Tossanus, *Theses et antitheses brevissimae: Das ist kurtze und richtige Articul* (Heidelb. 1593) (ex. in de Staatsbibliothek te Breslau); en *Die römische Exempelmarck, d.i. Summarische Erzählung der fürnembsten menschlichen Aufsätze der römischen Kirche*, aan 't eind waarvan: *Kurtz Bedencken weylandt Herrn Johann Johannis a Lasco ob den Christen erlaubt sey, sich in und bey dem Pabstischen Gottesdienst finden zu lassen* (Neustadt a/d Hardt 1608) (ex. in de Preussische Staatsbibliothek te Berlijn) met opdracht aan de gebroeders George, Wilhelm en Ludwig von Sayn, graven van Wittgenstein; tenslotte *Kirchenfriedt* (Mannheim 1609).

Engelbert Faber heeft ook nog een tweeden zoon gehad, die echter vóór Nov. 1578 gestorven is; is deze misschien identiek geweest met den 14 Mei 1574 aan de academie te Heidelberg ingeschreven Jacobus Faber Gostorfiensis? Een zoon van Tobias was weer Johannes Tobias Fabricius, die vanaf 6 Nov. 1617 te Heidelberg heeft gestudeerd en daarna predikant te Schlierbach bij Lindenfels en - 1631 en later - te Sonsbeck is geweest.

Dat Engelbert Faber een man is geweest, die achting genoot, blijkt zoowel uit 't feit dat zijn weduwe te Keulen door de duitsch-Gereformeerde kerk daar meermalen financieel gesteund werd, als uit 't getuigenis dat Tossanus over hem heeft gegeven.

Zie: *Monatshefte für rheinische kirchengeschichte*, Jrg. VI (1912) S. 340-351, 362-364; A. Kuyp er, *Joa. a Lasco Opera* 1 (Amst. 1866) LXIX, LXX; A.A. van Schelven, *Werken v. Marten Micron* in *Het Boek*, Jrg. 1921, blz. 329, 330; de z., *Zeldzame Nederlandsche Theologica* in *Het Boek*, Jrg. 1921, blz. 118, 119; Ed. Simons, *Kölnische Konsistorialbeschlüsse* (Bonn 1905) 127, 151; Ed. Meiners, *Oostvrieschlants kerkelijke*

Geschiedenisse II (Gron. 1739), 430, 432; *Catalogus v.d. Bibliotheek der Vereenigde Doopsgezinde Gemeente te Amsterdam* II (Amst. 1888), 124.
van Schelven

[Fabri, Anselmus]

FABRI (Anselmus), eigenlijk genaamd *Vrint, Vrient*, geb. te Breda, overleed in het Roodeklooster bij Brussel 1449, waar hij tweemaal als prior het klooster der Augustijner-koorheeren bestuurde. 1415 werd hij de eerste maal tot prior gekozen (de zesde). Daar het Roodeklooster zich in 1412 bij het kapittel van Windesheim had aangesloten ijverde de prior zooveel hij kon om de gebruiken en de tucht van Windesheim in zijn klooster in te voeren. 1426 werd hij van zijn prioraat ontheven, doch 1435 opnieuw herkozen. Prior Anselmus verrijkte het klooster met vele monumentale gebouwen. Vol ijver voor het bewaren der kloostertucht, voerde hij het slot of de insluiting, een gebruik der Karthuizers, in. Oud geworden en niet meer bij kracht om het klooster op voldoende wijze te kunnen besturen, nam hij ontslag. Hij leefde nog acht jaren.

Zie: *Sanderus, Chorogr. sacra Brabantiae* (ed. 1727) II, 45; *Anecdota Joh. Gielemans* (ed. Bolland) (Brux. 1895) 142, 143, 171, 174, 220.

Fruytier

[Fabricius, Arnoldus]

FABRICIUS (Arnoldus), zoon van een voornaam koopman te Amsterdam, overl. Maart 1675, als student te Utrecht ingeschreven 1643, proponent te Amsterdam, predikant te Rukfen (intrede 23 Jan. 1650) en in de gecombineerde gemeenten Ossendrecht, Woensdrecht en Iloogerheide (intrede 8 Juni 1653). Zijn weduwe vertrok in 1676 naar Meurs. Waarschijnlijk is hij de schrijver van: *Twaalf predicatiën* (Amst. 1662) en *Booze wereld* (Amst. 1662).

Zie: *de Bie en Loosjes, Biogr. Woordenboek van Protest. Godgel. in Ned.* III ('s Grav., 1922), 2.

Knipscheer

[Fabricius, Bruno]

FABRICIUS (Bruno) of *Fabritius*, Benediktijn der abdij St. Petrus en Paulus of Abdinghof te Paderborn, van nederige afkomst, noemt zich *Dalenus*, en was omstreeks 1560-79 werkzaam in ons land, als bestuurder der goederen zijner abdij op de Veluwe en als pastoor te Putten, parochie der abdij Abdinghof. Als pastoor van Putten komt hij voor in 1567 en 73. In dit laatste jaar was hij tevens deken van de Veluwe. Fabricius ijverde, zooveel hij kon, voor de instandhouding van het katholiek geloof op de Veluwe, zooals ook steeds de kloosterlingen zijner abdij in de volgende eeuwen deden tijdens hun verblijf op de Kelnarij van Abdinghof te Putten. Toen 1569 de abdij Abdinghof door den dood van den abt Johannes vacant was, werd Bruno Fabricius tot opvolger gekozen; hij weigerde de aangeboden waardigheid. Hij werd 8 Januari 1579, toen de abdij wederom vacant was, opnieuw tot abt verkozen. Bij notarieele akte, dien dag opgemaakt, deed hij afstand van zijn recht door de keuze verkregen, doch op het dringend aanhouden zijner medebroeders en der abten-visitatoren liet hij zich overreden. 9 Januari werd hij door den aartsbisschop van Bremen, bestuurder van Paderborn, bevestigd; 19 Maart van hetzelfde jaar werd hij te Utrecht in de St. Paulusabdij O.S.B. tot abt

gewijd door den oud-bisschop van Haarlem Nic. van Nieuwland, geassisteerd door den abt van St. Paulus, Gerard van Mierlo en Petrus van Wijk, abt van Oostbroek. Aan Fabricius dankt men: *De vitis abbatum monasterii quod Paderbornae sanctorum Petri et Pauli vulgo Abdinghof nuncupatur*, uitgegeven in: Ant. Matthaeus, *Veteris aevi analecta* (ed. Hag. Com. 1738) III, 515-536. In de lijst der abten van

Abdinghof wordt Fabricius geprezen als 'vitae integritate et doctrina clarissimus' (Gab. Bucelinus, *Germania sacra et profana*, Ulm 1662, II, 133).

Zie: J.B. Greve, *Geschichte der Ben. Abtei Abdinghof in Paderborn* (Pad. 1894); Ziegelbauer, *Hist. rei litt. O.S.B.* IV, 567.

Fruytier

[Fabricius, Isbrandus]

FABRICIUS (Isbrandus), zoon van Abraham Fabricius, die predikant was te Twisk (1667-1676) en te Kampen (overl. 1690), was geb. te Twisk 1669, gest. 7 Sept. 1724. Hij studeerde te Leiden sedert 4 Oct. 1689 en was predikant te Wilsum (1693-1705), te Hasselt (tot 1714) en te Medemblik (tot zijn dood). Hij was gehuwd met Geertruid Borscheer. Hij schreef: *Nederlantse oordelen en rampen na een schriftmatige verklaringe van de twist godts met Israël betooght in de runtvee-sterfte, stormwinden tot bekeringe der Nederlanders* (Alkm. 1718); en *De Bindinge Isaaks of Abrahams Offerhande op Moria* (Alkm. 1720), zeven leerredenen.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Protest. Godgel. in Ned.* III ('s Grav. 1922), 8; *Kerkel. Handboek* 1908, bijl., 129, 144; 1912, bijl., 146, 148, 155; *Bibliotheca theol. et philos.* (Leiden, Burgersdijk en Niermans, 1900), 181.

Knipscheer

[Fabricius, Johannes]

FABRICIUS (Johannes), geb. omstr. 1629 te Amsterdam, overl. 1670. Hij studeerde te Leiden (ingeschreven 27 Sept. 1649) en was predikant te Kuinre. Hij vertaalde *Alle de theologische en prakticale werken van den Godtvrugtigen en zeer geleerden heer Thomas Watzon, in zijn leven getrouw Bedienaar des H. Evangeliums te Londen* (Utr. 1665), twee deelen. Dit werk is o.a. in 1735 en 1744 vermeerderd herdrukt te Dordrecht; later nog eens in 1857 en te Utrecht in 1871-73.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Protest. Godgel. in Ned.* III ('s Gravenh. 1922), 8; *Kerkelijk Handboek* 1912, bijl., 149.

Knipscheer

[Fabricius, Mr. Johan Jacob]

FABRICIUS (Mr. Johan Jacob), geb. in 1618 te Lennep (groothertogdom Berg), overl. te Amsterdam 4 Maart 1673, luthersch predikant te Schwelm (graafschap Mark) in 1645, sedert 1650 te Kampen, omstreeks 1660 te Sultzbach, in 1669 de eerste luthersche predikant te New-York, doch kort vóór zijn dood naar ons land teruggekeerd. Hij was een bekwaam maar veelbestreden man, menigmaal voor onrechtzinnig gehouden. Uit zijn boekje *Vom vielgeplagten und dennoch verstockten Aegypten* zocht men stellingen die niet goed luthersch waren. Er is eene biographie over hem: *Das Leben des Joh. Jacob Fabricius* van Dr. G.H. Schubert (New-York). Ook zijn leerling D. Halterhoff, moet zijn leven hebben beschreven.

Zijn boven genoemde werkje is ook vertaald en te Amsterdam uitgegeven: *Het veelzins geplaagde en nogtans verstokte Egypten, of het tegenwoordig afgefallen Mondchristendom, zijnde thans een Heidendom, Babel, Sodoma en Egypten geworden*.

Hij schreef verder: *Uitlegging van de Bergpredikatie Matth. V, VI en VII; Van de wedergeboorte of hertelijke boetvaardigheid, tot verdere beproeving der*

godtvruchtigen, en tot waarschouwing der huighelaren; Oorsaecke der ellende van land en luyden, neffens aenwijsingh hoemen daer van verlost kan worden (1672); *Sodom und Babel, oder Lutherische Kirchen- und Schulzucht*, eindelijk sommige stukken onder den naam van Justus Klaager.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Protest. Godgel. in Ned.* III ('s Grav., 1922), 10.

Knipscheer

[Faerkenius, Johan Hendrik]

FAERKENIUS (Johan Hendrik), overl. 1754, luthersch predikant te Rio Berbice sedert 1752. In 1753 wijdde hij aldaar de nieuwe kerk in met eene toespraak in het Duitsch, die vertaald werd uitgegeven onder den titel: *Kerkelijke Redevoering op 5 Aug. 1753, toen de eerste lutherse kerk door den eersten godsdienst ingewijd wierdt in Rio Berbice* (Amst. 1753).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Protest. Godgel. in Ned.* III ('s Grav., 1922), 10.

Knipscheer

[Fahrenheit, Daniel Gabriël]

FAHRENHEIT (Daniel Gabriël), natuurkundige, geb. 14 Mei 1686 te Dantzig, overl. te 's Gravenhage 16 Sept. 1736. Opgeleid voor den handel voelde hij zich evenwel meer aangetrokken tot de natuur- en scheikunde. Om met verschillende geleerden in aanraking te komen doorreisde hij Duitschland en Engeland en kwam vandaar in Holland, alwaar hij bevriend werd met den beroemden leidschen professor Willem Jacob van 's Gravesande, wien hij zelfs eenige dagen voor zijn dood bij testament de helft van zijn nieuw uitgevonden watermachine vermaakte, met het octrooi, hem 24 Aug. 1736 door de Staten van Holland en West-Friesland daarop verleend. Zijn meest bekende uitvinding is die van de verbeterde schaal van den thermometer. Te Leiden bevinden zich nog twee door hem zelf gemaakte exemplaren. Hij deed de belangrijke ontdekking, dat het kookpunt van water afhankelijk is van den barometerstand. Hij vervaardigde den eersten hypsobarometer. Op zijn thermometerschaal plaatste hij het nulpunt, bij de minimum temperatuur, die door hem in den strengen winter van 1709 te Dantzig werd waargenomen. Hij woonde geruimen tijd te Amsterdam, doch stierf in den Haag op 16 September 1736 in het logement van Frisleve op het Plein. Hij was ongehuwd en niet vermogend.

Er bestaan van Fahrenheit eenige natuurkundige verhandelingen in de *Philosophical Transactions* (1724) alsmede in de leipziger *Acta Eruditorum* en een afzonderlijk in dat jaar uitgegeven verhandeling over den thermometer.

Zie: P o g g e n d o r f f, *Handwörterbuch zur Geschichte der exacte Wissenschaft* (Leipzig 1859); D.S.v. Z u i d e n, *Het Testament en de Inboedel van Daniel Gabriel Fahrenheit in Oud-Holland* 1913.

van Zuiden

[Faille, Abraham Ia]

FAILLE (Abraham Ia), zoon van Bernardus Ia Faille (die volgt), overl. 1 Jan. 1653. Als predikant te Nieuwe-Tonge gekomen in 1613, werd hij in Aug. 1619 afgezet. Hij weigerde 'de acte van stilstand' te teekenen en werd 10 Sept. 1619 door de Gecommitteerde Raden gebannen naar Waalwijk. Aldaar was hij ter vergadering 12 Sept.; ook te Antwerpen in Sept./Oct. 1619. Tegen 16 Maart 1621 werd hij te Rotterdam beschreven tot het lezen van de Confessie. Aan het einde van 1621 diende hij de Remonstr. gemeente te Rotterdam. Hij week uit het land na de samenzwering tegen prins Maurits van 1623, hoewel 'zonder zoo afdoende oorzaak' als anderen, onderteekende het eerste vertoog daartegen, ook het derde van 1 Dec. 1623. In 1624 werd hij predikant van de Remonstr. gemeente te 's Gravenhage. Mede gecommitteerd tot de zaak van Welsing te Hoorn, woonde hij de vergadering van 1629 gedeeltelijk bij. In het laatste halfjaar van 1630 bediende hij de

gecombineerde gemeenten Gorinchem en Zalt-Bommel. In 1632 woonde hij te den Briel. Van Vlaardingen uit bediende hij later ook Delft.

Zie: J. T i d e m a n , *De Remonstr. Broederschap. Biogr. Naamlijst* (Amst. 1905), 47, 65, 238 v., 245, 260, 266, 339, waar alles ontleend is aan J. T i d e m a n , *De stichting der Remonstr.*

Broederschap (Amst. 1871-72), zie register achter deel II; G. Brandt, *Hist. der Reform.* III (Rott. 1704), 343, 886, 915.

Knipscheer

[Faille, Bernardus Ia]

FAILLE (Bernardus Ia) was, toen Wtenbogaert in 1592 predikant te 's Gravenhage werd, één van de drie predikanten in die plaats, en daar gekomen uit Vlaanderen in 1583. Te midden van de moeilijkheden door Wtenbogaert ondervonden, preeste deze hem als zeer vredelievend. H.C. Rogge noemt hem 'gematigd calvinist' (*a.w.* I, 76, II 290), J. Tideman 'Contra-Remonstrant, maar verdraagzaam in zijn gevoelen' (*a.w.* 61), geheel anders dan H. Rosaeus, die in 1607 te 's Gravenhage was gekomen. Op 28 Jan. 1611 was hij als afgevaardigde van de Haagsche gemeente te Utrecht waar men zich reeds zeker waande Wtenbogaert als predikant verkregen te hebben. Hij was er met een lid van den Hoogen Raad en van de Rekenkamer om Wtenbogaert voor den Haag te behouden; hetgeen gelukte. Omstreeks dezen tijd verklaarde B. Ia Faille zich voor het gevoelen der Remonstranten. Hij wist van de vlucht van Wtenbogaert einde Aug. 1618 en stemde daarin toe. Hij is in 1619 ontslagen, en heeft de 'acte van stilstand' geteekend.

Hij had een groot gezin. Abraham Ia Faille (zie vorig artikel) was zijn zoon.

Zie: J. Tideman, *De Remonstr. Broederschap, Biogr. Naamlijst* (Amst. 1905), 61, 266; J. Reitsma, *Gesch. v.d. Herv. en de Herv. Kerk*, 3e dr. (Utr. 1916), 452; G. Brandt, *Hist. der Reform.* II (Amst. 1674), 25, 325 v., 328, 335, 939 v., III (Rott. 1704), 864 v., 914; Reitsma en van Veen, *Acta*, de deelen I, II, III, IV en VII, Registers; H.C. Rogge, *Joh. Wtenbogaert I* (Amst. 1874) 76 v. 142 aant. 3, II 73, 141, 290, 304 v., 352, 367, 495, 505, III, 15.

Knipscheer

[Farret, Johannes]

FARRET (Johannes) of Farreth, geb. te Woerden 9 Sept. 1670, overl. te Tiel 24 Febr. 1714, predikant te Tiel (beroepen 19 Aug. 1694). Op zijn dood werd een lijkrede uitgegeven: *Lijkklagten uitgestort op het schadelijk verlies van den doorgeleerden Here Johan Farreth, leeraar in de gemeente J.C. binnen Tiel*. Op 11 Mei 1700 trouwde hij te Abcoude met Anna Margaretha van Beeck, geb. te Amst. 22 Jan. 1674, overl. te Tiel 22 Mei 1738. Hun zoon Dirk Farret was schepen te Amsterdam.

Hij schreef: *Leerrede op den dankdag 13 Dec. 1702*; eene lofredede op prins Willem III: *Nederlands Hoofd, verhoogt boven hare vijanden* (1703); en een gedicht bij Joh. Vechoven's *Handtleyding voor degeene, welcke sig ten H. Avondmaal begeven sellen* (Thiel 1699).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Protest. Godgel. in Ned.* III ('s Gravenh. 1922), 13.

Knipscheer

[Faucheur, Frederic Ie]

FAUCHEUR (Frederic Ie), geb. te Orange in 1650, overl. te Maastricht 29 Jan. 1736; gehuwd met Maria Cornelia Pain et Vin, die overleed in 1722. Op zijn zesde jaar kwam hij met zijn vader, Samuel Ie Faucheur en zijne moeder Susanna Herault te Utrecht. Zijn oom was Michel Ie Faucheur, een

beroemd kanselredenaar (zie: A.C. D u k e r , *Gisbertus Voetius* II, Leid. 1910, bijl., blz. XXII). Frederic studeerde te Sédan tot 1670; en werd in 1674 waalsch predikant te Maastricht, in 1700 bovendien hoogleeraar in de godgeleerdheid aldaar, uit welke laatste betrekking hij op 5 Sept. 1726 eervol ontslagen werd.

Hij schreef: *Réponse de M. le Faucheur à M. Ernest Ruth d' Ans, ou examen sincère de la Conférence, qu'ils ont euë au sujet d'un père Capu-*

cin, qui a abjuré la religion Romaine (Amst. 1697).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Protest. Godgel. in Ned. III* ('s Gravenh. 1922), 14.

Knipscheer

[Faukelius, Hermannus]

FAUKELIUS (Hermannus), F a u (c) k e l of F o c k e l , geb. te Brugge omstr. 1560, overl. te Middelburg 9 Mei 1625, zoon van eenvoudige hervormingsgezinde burgers. In 1580 bezocht hij de 'doorluchtige school' te Gent, waar hij onder leiding stond van Jac. Kimedoncius en Lamb. Danaeus. Op 2 Maart 1583 verdedigde hij 18 stellingen, ontleend aan de Catechismus. Te Leiden werd hij op 28 Juni 1583 als student ingeschreven. Zijne eerste standplaats was 'de heymelicke gemeeynte' te Keulen, waar hij op 1 Augustus 1586 in zijn ambt werd bevestigd, hoewel hij er toen reeds ongeveer een jaar werkzaam was geweest. Op dezen moeilijken post stond Faukelius 14 jaren. Hoewel reeds in 1594 te Middelburg beroepen, liet de gemeente te Keulen hem pas in 1599 gaan, zoodat hij op 27 Juni van dat jaar te Middelburg zijne intreedere kon houden. Intusschen had hem ook reeds Amsterdam, doch te vergeefs, beroepen (1598).

Te Middelburg werden hem gedurende de ruim 25 jaren dat hij er predikant was vele werkzaamheden van kerkelijken aard toevertrouwd. In 1604 was hij legerpredikant van prins Maurits, waaruit bleek dat hij tot de 'alder bequaemste mannen' werd gerekend. Op den 'conventus praeparatorius' te 's Gravenhage in 1607 was hij tegenstander van Arminius c.s., in overeenstemming met den wensch van de zeeuwsche Staten; hij sprak zich dus uit tegen de 'revisie' van de Geloofsbelijdenis en den Catechismus, aangezien, zeide hij: 'Godt loff in onse [zeeuwsche] kercken ganschelijk gheen twijffel, off dispuyt geresen en is over de leere der gereformeerde kercken deser Nederlanden, daer van de hooftsomme in den Chr. Catechismo ende XXXVII artikelen beschreven staet'. Dat hij, ook als afgevaardigde naar den Haag, voorstander was van de bijeenroeping van eene Nationale Synode 'ter beslechting der geschillen' spreekt van zelf. Er waren ook Remonstrantsch-gezinden die daarvoor ijverden.

Het zou te ver voeren ook maar een overzicht te geven van al zijn werk op dit terrein. Te meer nu in het beneden aangewezen woordenboek voor het eerst na 1844 eene vrij uitgewerkte levensbeschrijving van Faukelius is samengesteld. Wij stippen aan dat hij naar de Dordtsche synode van 1618-19 is afgevaardigd en daar tot assessor werd benoemd, dus naast Bogerman gesteld werd. Ook werd hij mede aangewezen als vertaler van het Nieuwe Testament en als steller van de 'canones' betreffende de betwiste punten. Bovendien moest hij de exemplaren in verschillende talen van de belijdenis vergelijken om daaruit ééne samen te stellen voor de toekomst en schreef hij twee catechiseerboekjes. Zoo was er meer, te veel om hier op te noemen. Hij was een representatief man, die ook persoonlijk veel invloed op de vergadering had.

Teruggekeerd te Middelburg is hij aan het hoofd gesteld van het bestuur over de zaken der Oost-Indische kerken en moest hij met eenige ambtgenooten 'eenige artikelen beramen omtrent de fundering van Fransche kerken in de classis Walcheren'.

Nog twee dagen vóór zijn dood had hij als scriba de classicale vergadering bijgewoond. Hij is begraven op 12 Mei in de Oude Kerk van Middelburg. Mr. J o h a n de B r u n e dichtte op hem een lijkzang, en A d r i a a n H o f f e r huldigde hem in een *Klaagdicht op het salighe afsterven van den Eer-*

weerdighen ende Godtsaligen heer Herm. Faukelius. Zijn bibliotheek vermaakte hij bij testament aan zijn kerkeraad.

In het begin van 1588 schijnt hij te Keulen gehuwd te zijn met Elisabeth Delynck, geb. te Ronse. Het blijkt alleen uit de notulen van den kerkeraad aldaar.

In het dagboek van Daniel Eilshemius, predikant te Emden, die ook op de Synode te Dordrecht was, plaatste hij onder zijn naam als zinspreuk: 'Honos onus, fasces fasces', d.i.: eer (ambten) is (zijn) last(en).

Op de groote synode was hij een gematigd man, infra-lapsariër. Volgens het oordeel van anderen was hem te verwijten, dat hij in de 'canones van Dordt' gepoogd had zich niet al te hard te uiten. Het besluit van deze synode om 'met degenen die bereid waren aan de begeerte der Nationale Synode te voldoen op het allerzachtste te handelen voor zooveel de waarheid en stichting lijden kan' wordt aan zijn invloed toegeschreven. Menigmaal heeft hij met Antonius Walaeus (zie II 1513-17) samengewerkt. Vergelijk met deze beiden de figuur van Henricus Leo in ditzelfde deel.

Het meest bekend is Faukelius als schrijver van zijn boek tegen de Doopsgezinden: *Babel, dat is, verwerringhe der Wederdooperen onder malkanderen, over meest alle de stucken der christelicke leere. Met een kortverhaet van den oorspronck, verbreydinge, menigerley verdeelingen, ende scheuringhe derzelven van malkanderen. Uyt verscheyden hare schriften vergadert ende 't zamenghebracht door* (Middelb. 1621). Ook te Hoorn verscheen eene uitgave van dit werk zonder jaartal. Faukelius waardeerde de reinheid van zeden onder de 'mennisten', en spoorde zijne lezers aan hen daarin te evenaren. Hij is tegen niemand onder hen vijandig gezind. Hij 'mach oock wel lijden dat sy onder onse Christelicke Overheyte de vrijheyte harer conscientie ghenieten'. Niettemin kant hij zich sterk tegen hunne leer, waarvan hij grondige studie heeft gemaakt.

Claes Claesz., doopsgezind predikant te Blokzijl, schreef daartegen: *Bekentnisse van de voornaemste stucken* uitgegeven te Amsterdam 1624 en te Utrecht in 1650. Anthoni Jacobsz. (Roscius) schreef: *Babel, d.i. verwerringe der kinderdooperen onder malkanderen eenen spiegel voor H. Faukelio*, drie deelen, z. pl. 1626. Tegen dit laatste werk schreef G. Udemans, *Vrede Jerusalems, d.i. Eendracht vande Christ. Gereformeerde Tot wederlegginge v.h. vatsch gheruchte gestroyt in seker tibel, gen. Babel, d.i. verwerringe der kinderdoopers onder malkanderen* (Dordr. 1627). Nog een eeuw later oordeelde de doopsgezinde Matschon Faukelius' boek 'een boekje vol van onwaarheden, vuile en gansch ongegronde beschuldigingen.'

Dat de dordtsche synode hem aanwees om het Nieuwe Testament, en zoo noodig als plaatsvervanger ook het Oude Testament te vertalen, vloeide ongetwijfeld voort uit ingenomenheid met zijn arbeid, in 1617 te Middelburg verschenen: *Net Nieuwe Testament onses Heeren Jesu Christi, wt den griekschen overgheset, neerstelick nu oversien na de beste oversettingen ende van veel druckfouten ghesuyvert*, herdrukt in 1625 achter de vertaling van het Oude Testament van Sixtinus Amama. Fauketius' vertaling van het oude Testament, in 1624 voltooid, bleef in handschrift, en berust bij den kerkeraad te Middelburg.

Vooraf mogen wij niet verzuimen te gewagen van Faukelius als schrijver van het *Kort begrip der Christelijke Religie voor die zich willen begeven tot des Heeren Heilig Avondmaal*, dat velen

nog kennen uit het kerkboek van de Ned. Herv. Kerk. Het is door hem opgesteld in 1608, gebruik makende van een uittreksel, door zijn voorganger G. van der Heyden in diens uitgave van de liturgie in 1580 geplaatst (vgl. M.F. van Lennep, *Gaspar van der Heyden*, Amst. 1884, blz. 143. aant. 1). Het 'Kort begrip' is als catechisatieboekje het eerst te Middelburg ingevoerd en reeds in 1611 officieel in Zeeland door de synode naast de belijdenisschriften. Langzamerhand is het alom gebruikt.

Na zijn dood verschenen nog van hem: *Bruiloftsliet ter eere van Jesus Christus over den XLV Psalm in 48 predicatien* (Middelb. 1628) en *Jozuat Jehora of de zaligheid des Heeren, predicatien* (Middelb. 1633).

Van zijn portret bestaat een prent door D. van Bremden naar S. Mesdach, en een van een onbekend kunstenaar. Men vindt het afgebeeld in *Archief voor Kerkel. Gesch.* XV (1844) bij blz. 188.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biographisch Woordenb. v. Protest. Godgel. in Nederl.* III ('s Gravenh. 1922), 14-23; *Register op de Doopsgezinde Bijdragen* (Leid. 1912), blz. XXI; *Catalogus der werken van de Vereen. Doopsgez. Gem. te Amsterdam* (Amst. 1919) 176, 197, v.; *Theol. Tijdschrift* 1901, 151-159; H.C. Rogge, *Joh. Wtenbogaert* (Amst. 1874-76) I, 291, II, 115, aant. 2, 117-121, 342-344, 508; *Troffel en Zwaard* III (1900), 115-119; H.E. van der Tuuk, *Joh. Bogerman* (Gron. 1868), 75, 184; J. Tideman, *De stichting der Rem. Broedersch.* II (Amst. 1872), 149; H. Schokking, *Leertucht* (Amst. 1902), 39; J.H. Maronier, *Jac. Arminius* (Amst. 1903), 131; *Catal. v. Handschriften Rem. Gem. te Rott.* (Amst. 1869), 92; J.I.v. Doorninck, *Bibl. v. Pseud. en Anon.* (1870) no. 459, 4383. Knipscheer

[Faure, Mr. Abraham]

FAURE (Mr. Abraham), gedoopt te Kaapstad 14 Aug. 1795 en aldaar in Dec. 1869 overleden. Hij werd 31 October 1814 te Leiden student en promoveerde 16 Juni 1819 op eene dissertatie *De comphyteusi ex jure Romano et de titulis agros possedendi in Promotorio Bonae Spei*, waarna hij naar zijn vaderland terugkeerde en zich te Kaapstad als advocaat vestigde. Evenals zijne ambtgenooten de Wet, Joubert en Hofmeier legde hij deze bediening neder omdat hij zich niet wilde onderwerpen aan het besluit van Lord Charles Sommerset, die 5 Juli 1822, had gelast, dat na 1 Januari 1827, de engelsche taal uitsluitend in de gerechtshoven zoude moeten worden gebruikt, en werd 1 Januari 1828 landdrost van Stellenbosch. Ruim twee jaren later werd hij echter als zoodanig ontslagen, daar hij naar het oordeel der regeering, niet krachtig genoeg was opgetreden in de onlusten, die in April 1831 in dat district waren ontstaan bij de slavenhouders, naar aanleiding van het voorschrift, dat ieder die slaven hield, in een daartoe bestemd register aanteekenen moest hoe en waarom door hem was gestraft, en deze aanteekening tweemaal per jaar voor een regeeringsambtenaar had te beëedigen. Hij opende daarop een agentenkantoor te Kaapstad, dat in 1846 zijne betalingen staakte, waarop hij kassier werd bij de South African Association en later van 1853 tot 1866 gezamenlijk met de heeren Rekelinghuis en Wessels, de procureurspraktijk uitoefende. Hij vertaalde veel voor het blad *De Zuidafrikaan* en schreef gedurende twintig jaar de *Kroniek* in het *Zuid Afrikaansche Tijdschrift*.

1 Nov. 1834 was hij gehuwd met Dorothea Susanna de Villiers.

Men zie over hem: de autobiografie van zijn

zoon D.P. F a u r e , *My life and Times*, in 1907 te Kaapstad verschenen en M.C. T h e a l , *History of South Africa (1795-1834)* pag. 414-415. benevens in B i l d e r d i j k ' s *Kompleete Dichtwerk*. (XI, pag. 213) het albumblad dat deze hem bij zijn terugkeer naar de Kaap wijdde.
de Savornin Lohman

[Fekerdey, Lambertus]

FEKERDEY (Lambertus), van Amsterdam, Karthuizer-monnik, bestuurde als prior het klooster zijner orde te Amsterdam, 1506. Zijn broeder C o r n e l i u s werd Karthuizer te Leuven 19 Aug. 1506, en priester gewijd 1508, doch overleed reeds 1 Jan. 1519. 25 April 1513 vroeg een andere broeder, F r a n c i s c u s , om opnemng in het klooster te Leuven. Deze was student in de filosofie aan de universiteit in de pedagogie het Verken; hij werd priester 1516. Met toestemming zijner oversten ging hij 1527 over naar het klooster zijner orde te Amsterdam. Hunne moeder K a t h a r i n a was een groote weldoenster van het leuvensche klooster, waar zij een rente schonk om jaarlijks in den vasten en advent olijfolie te koopen voor het convent.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XIV (1877), 274, 284, 288, 298.

Fruytier

[Fell, Goethard Gothardus of Gottfried]

FELL (Goethard, Gothardus of Gottfried), F e l l e n i u s , F e l , V e l , V e l l e n , V e l s e n , geboortig uit Ob-ltter bij Maastricht, gest. 1590 te Aken. Niet onmogelijk is hij een verwant geweest van den maastrichtenaar G o e s t V e l l e n , die 1533 onder de eerste reformatorischgezinden in zijn vaderstad heeft behoord. 20 Juni 1561-71 is hij predikant te Wassenberg geweest. In 't laatstgenoemde jaar afgezet door den hertog van Gulik, is hij in die plaats echter toch nog werkzaam gebleven tot 1575, als geheim voorganger der daar woonachtige Gereformeerden. 1576 was hij predikant te Odenkirchen. In Apr. van dat jaar deed keurvorst Salentin, aartsbisshop van Keulen, vergeefs moeite hem te laten arresteeren, hetgeen een krachtig protest van Ottilia van Flodorff, burchtgravin van Odenkirchen, ten gevolge had. 1576-78 heeft hij in de Palts gewerkt, te Pfeddersheim. Daarna diende hij de Kerk van Maastricht, tot deze stad op 29 Juni 1579 door Parma werd ingenomen. 1 Mei 1582 tot aan zijn dood had hij te Aken de leiding der duitsche Gereformeerde kerk aldaar. Zijn zoon G e r h a r d studeerde achtereenvolgens te Herborn en te Heidelberg; respectievelijk werd hij daar 1594 en 30 Oct. 1597 ingeschreven. Vervolgens stond hij als predikant: eerst te Dorscheid, waar hij 5 Juli 1601 reeds was aan te treffen; daarna in 't klooster Chumb (14 Jan. 1602 en vervolgens); eindelijk sedert 7 Juli 1608 te Stromberg in de Palts.

Zie: P. B o c k m ü h l , *Goethard Vellen* in *Monatshefte für rheinische kirchengeschichte*, Jhrg. 1914, 65 v., met de daar genoemde literatuur; bovendien *Monatshefte für rheinische Kirchengeschichte* Jhrg. VII (1913), 70; en *Werken der Marnixvereniging* S. III, dl. II, 106.

van Schelven

[Fennekol, Mr. Frederik Willem]

FENNEKOL (Mr. Frederik Willem), geb. in 1761 of 1762 op de kust van Guinea, overl. te Noordwijk 23 Jan. 1837, werd 1 Oct. 1784 te Harderwijk als candidaat in

de rechten ingeschreven en promoveerde te Leiden 29 Febr. 1788. In de democratische partij nam hij eene voorname plaats in en werd 24 Dec. 1795 in het uit 25 leden bestaand Comité tot de zaken van den O.I. Handel en bezittingen gekozen. In Maart van het volgende jaar nam hij met Wisclius, Hahn, v.d. Kastele en Fijnje het provisioneel bestuur van Holland op zich en 5 Maart bracht hij met eerstgenoemden, Duurveld en Fijnje de gelukwensen van dat

lichaam over aan de Nationale Vergadering in den Haag, bij welke gelegenheid hij, namens zijne medeleden het woord voerde. In vereeniging met Wiselius en Liebeherr stelde hij het antwoord op de 'Memorie van grieven en bezwaren van participanten in de geotroyeerde nederlandsche oost-indische Compagnie betrekkelijk de resolutie van de Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden', die H.C. Cras, W. Willink en D.M. van Gelder de Neufville hadden ontworpen en vergezeld 6 Oct. van dat jaar hen naar den Haag om aan den president der Nationale Vergadering verschillende bezwaren van het Comité kenbaar te maken en er op aan te dringen, dat de uit Indië terugkeerende schepen van den met Groot-Brittanje uitgebroken oorlog zouden worden verwittigd. In het voorjaar van het volgende jaar gaf hij de punten aan, die de commissie voor de buitenlandsche zaken tot leidraad zouden strekken bij het samenstellen der instructie voor onze gecommiteerden bij de vredesonderhandelingen te Amiens, en in 1798 ontwierp hij met hen, van Groll, Brouwer en den secretaris van het Comité, J.C. Smissaert een plan voor het bestuur der O.-I. bezittingen, terwijl hij nadat 6 Mei 1800 het Comité tot de zaken van den O.-I. handel en bezittingen door het Uitvoerend Bewind was ontbonden, nog in 1801 met D.J. van der Steege en Mr. J.A. Uitenhage de Mist het rapport bewerkte, op het *Adres van verscheidene hoofdparticipanten der Oost Indische Compagnie aan het Hoofdbewind der Bataafsche Republiek*, dat van Cras, Willink en van Gelder de Neufville was uitgegaan. Fennekol die niet onder de negen leden van den Aziatischen Raad (A.H. Brouwer, J.J. Keizer, Mr. J.A. de Mist, D.J. van der Steege, W. Kist, Mr. D. van Laer, Mr. A. Vereul, Mr. J. Marcaré en Mr. J. Iperusz. Wiselius), welke 6 Mei 1800 het comité tot de Zaken van den O.I. handel en bezittingen had vervangen, was opgenomen, nam, daar hij onvermogen was, daarop een ontvangerspost aan, die hij echter in 1806 opgaf omdat hij niet onder koning Lodewijk wilde dienen. Na den opstand van 1813 werd hij tot archivaris bij het Ministerie van Koloniën aangesteld maar bij Falck's optreden (19 Maart 1817) ontslagen en in 1819 bij het Ministerie van Justitie benoemd. In 1822 verzocht hij eene blijvende toelage, geëvenredigd aan de inkomsten der vroeger door hem bekleede posten, maar ten einde die niet blootelijk als weldaad te genieten bood hij aan, om de geschiedenis der O.-I. Comp. te schrijven, op welk voorstel, op aanraden van Falck, niet werd ingegaan, terwijl hem uit de indische fondsen eene toelage van duizend gulden werd verstrekt. Hij was een groot vriend van prof. H.W. Tydeman, die van zijne rechtschapenheid en kunde een hoogen dunk had en zijne bekende *Voorlezingen over de voormalige Staatspartijen van de Nederlandsche Republiek* aan zijn oordeel en dat van Scheltema en den amsterdamschen oud-boekhandelaar W. Holtrop onderwierp. Met diens hulp gaf Fennekol in 1831 in den Haag bij Immerzeel uit: *Proeve over den staat van de kust van Guinea, houdende eene poging tot onderzoek hoe en hoeverre dat land tot eene ware volkplanting zoude kunnen gemaakt worden.*

Men zie over hem: Falck's *Ambtsbrieven* 150; Tydeman, *Over de voormalige staatspartijen in de Nederlandsche republiek* 53; Laut's, *Geschiedenis van de vestiging etc. der Nederl. in Indië* IV, 342; Wagenaar, XXII, 171-183, XXX 45, XXXV, 164-185; Limburg Brouwer, *Leven van Samuel Iperusz. Wiselius* 83, 84, 130, 132, 133, 134, 151.

de Savornin Lohman

[Fennema, Reinder]

FENNEMA (Reinder), geb. te Sneek 21 Oct. 1849, overl. in het Posso-meer op Celebes 27 Nov. 1897, was de zoon van een welgesteld bakker. Zijn vader wilde zijn zonen, die een goed verstand hadden, een hoogere maatschappelijke positie bezorgen dan hij had en dit is hem goed gelukt. De oudste, **Hendrik**, werd kandidaat-notaris, was eerst secretaris van Sneek, vervolgens notaris te Wommels, daarna te Sneek en is eenige jaren lid der Eerste Kamer geweest. De tweede zoon, Reinder, werd, na van 1864-67 leerling der hoogere burgerschool te Sneek geweest te zijn, student in het mijnwezen aan de polytechnische school te Delft. De eenige toenmalige hoogleeraar in dit vak, de Duitscher **Dr. Hermann Vogelsang**, was een man, die evenzeer uitmuntte door gaven van hoofd en van hart, en die kort nadat Fennema afgestudeerd had, op 36-jarigen leeftijd aan de wetenschap en genoemde inrichting ontrukt werd (op 6 Juni 1874). Deze hoogleeraar had gedaan gekregen, dat zijne leerlingen, voor zoover zij zich verbonden, eenige jaren in Rijks dienst door te brengen, gedurende een jaar op Rijks kosten aan eene mijnakademie in het buitenland zouden studeeren en een jaar, eveneens op Rijks kosten, een studiereis aan verschillende mijnen zouden maken, ten einde dit vak niet alleen (gelijk te Delft alleen mogelijk was) van de theoretische zijde te leeren bezien. Eerst een tiental jaren later is een maatregel, hoewel op kleiner schaal, in denzelfden geest voor de andere aan deze inrichting beoefende vakken, althans voor de vacantiën, ingevoerd.

Fennema bracht het studiejaar 1869-1870 door aan de mijnakademie te Clausthal, werkte tijdens de vacantiën aan verschillende mijnen, dikwijls in gezelschap van den hoogleeraar, en behaalde in 1872 het diploma van mijn-ingenieur. Nadat hij in het studiejaar 1872-73 de bovenbedoelde studiereis gemaakt had, werd hij bij Koninklijk besluit van 21 Jan. 1874 ter beschikking van den gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indië gesteld om benoemd te worden tot aspirant-ingenieur bij het mijnwezen aldaar. In April kwam hij op Java aan en reeds bij beschikking van den gouverneur-generaal van 21 dier maand werd hij benoemd tot ingenieur 3e klasse. Hij werd tegelijk op het Fort van der Capellen in de Padangsche Bovenlanden geplaatst onder de orders van den ingenieur R.D.M. Verbeek, aan wiens voorlichting Fennema, gelijk hij steeds dankbaar erkende, veel te danken had. Hij verrichtte eerst hoogtebepalingen van terreinen om genoemd fort en deed vervolgens een onderzoek naar de mogelijkheid van ontginning eener kwikzilvermijn op Sumatra. In 1875 werd hij werkzaam gesteld bij de vervaardiging eener geologische kaart van Sumatra, waarbij hij een deel der Padangsche Bovenlanden en een noordelijk daaraan aansluitende landstreek opnam en karteerde.

Op 9 April 1877 werd Fennema ingenieur 2e klasse, 14 Jan. 1885 ingenieur 1e klasse. In Febr. 1878 werd hij naar Batavia verplaatst voor bet verrichten van boringen naar artesisch water en deed hij in verband met dit onderzoek verscheidene reizen op Java. In Sept. d.a.v. naar Benkoelen overgeplaatst, werd hem opgedragen, te onderzoeken of een terrein aldaar ontginbare steenkolen zou opleveren. Na afloop van dit onderzoek weder te Batavia geplaatst, werkte hij daar het rapport over laatstbedoeld onderzoek uit. Van Oct. 1881 tot Oct. 1884 was hij met verlof tot herstel zijner gezondheid, waarvan de laatste 2½ jaren in Nederland.

In Indië teruggekeerd, werd hem een geologisch onderzoek opgedragen naar aanleiding van het

ontwerp voor een tunnel ten behoeve van een spoorweg, op de grens van de residentieën Bagelen en Banjoemaas. Toen een hevige uitbarsting van den vulkaan Smeroe, waarbij 70 inlanders waren omgekomen, in Apr. 1885 had plaats gegrepen, werd hem een onderzoek dienaangaande opgedragen. Verder ging hij door met reeds vroeger verrichte opnemingen ten behoeve van de geologische kaart van Java. In Juli 1887 werd hij verplaatst naar Medan, ten einde toezicht te houden op eene artesische watervoorziening dier stad. Maar een nog veel gewichtiger arbeid wachtte hem. A.J. Zylker had eene concessie voor petroleum op het terrein Telaga-Said onder Langkat. Wegens gebrek aan fondsen kon hij geen behoorlijk onderzoek doen verrichten. Hij wendde zich tot de regeering, die aan Fennema het verrichten van boringen aldaar opdroeg. In Maart 1890 bracht hij een uitvoerig rapport van zijn bevindingen uit. Daarin werd bewezen, dat hier veel petroleum was en dat op goeden grond verwacht kon worden, dat ook het omliggende terrein rijke petroleumbronnen zou bevatten. Het rapport van Fennema is de grondslag geweest, waarop de Koninklijke maatschappij tot exploitatie van petroleumbronnen in Nederlandsch-Indië, welke sedert zulk eene groote vlucht genomen heeft, is opgericht. Na afloop van het onderzoek op Langkat werd hij weder met de geologische opname op Java belast. Ongeveer $\frac{1}{5}$ der geologische kaart van dat eiland, waaronder de Preanger en eenige andere residentieën, in het westen gelegen, is zijn werk. Deze kaart, gedrukt op de topografische inrichting te 's-Gravenhage, voldoet aan alle daaraan te stellen eischen. Op 18 Nov. 1893 werd hij bevorderd tot hoofdingenieur en was zijne standplaats weder Batavia. In deze betrekking was zijne werkzaamheid voornamelijk administratief.

Het jaar 1895 bracht hij bijna geheel met verlof in Nederland door. In Dec. van dat jaar keerde hij te Batavia terug. Na zijne administratieve betrekking weder opgevat te hebben, werd hij in Sept. 1896 in de gelegenheid gesteld, weder den arbeid, waarvoor hij zoo bijzondere geschiktheid had, de exploratie, uit te oefenen. Hij werd toen te Menado op Celebes geplaatst, ten einde een geologisch-mijnbouwkundig onderzoek op dat eiland te leiden. Van Menado aanvangend, werd deze arbeid stelselmatig ten uitvoer gebracht. Er werden verkenningen verricht in de Minahassa, Paleleh, Gorontalo en verder in de landen langs de golf van Tomini tot aan het Posso-meer. Fennema wilde dit meer dwars oversteken om ook aan de zuidzijde verkenningen te doen. Hij begaf zich in eene kleine prauw; in den aanvang was het weder goed, maar toen de prauw in het midden van het meer was, stak er een storm op, waardoor zij omsloeg. Men redde zich op den omgekeerden bodem, maar terwijl men reeds nabij den oever was, gleed Fennema er af en verdween in de diepte. Zijn lijk is niet gevonden.

Fennema was een bijzonder begaafd ingenieur, even goed op de hoogte van de theorie als van de practijk van zijn vak. Hij had eene bijzondere gave om de moeilijkheden, die zich in de tropen bij het herkennen der verschillende geologische formaties voordoen, te ontwarren.

Hem werd in de vergadering van 18 Jan. 1899 der Académie des sciences te Parijs de Prix Tchibatchef, voor hoog wetenschappelijk werk op mijnbouwgebied, toegekend. Ook werd hem kort voor zijn overlijden de gouden medaille verleend, ingesteld door de Société de géographie commerciale te Parijs; de medaille zelve ontving zijne weduwe. In het hoofdbureau van het mijnwezen te Batavia

is ter herinnering aan Fennema een steen met inscriptie, bekostigd door een aantal vereerders, ingemetseld.

Hij huwde in Nov. 1885 E. de Bruïne.

Een uitvoerig levensbericht over hem, van de hand van R.D.M. Verbeek, komt voor in het *Jaarboek van het mijnwezen in Nederlandsch Oost- Indië*, jaargang 1903, blz. 123 en vlgg. Hierin komt een volledige lijst van zijne geschriften voor. De belangrijkste zijn: *De vulkanen Smeroe en Lamongan*, in *Jaarboek van het mijnwezen van Nederlandsch Indië*, 1885, wetenschappelijk gedeelte, blz. 5; *Topographische en geologische beschrijving van het noordelijk gedeelte van het gouvernement Sumatra's Westkust*, in hetz. jaarboek 1887, wet. ged., blz. 129; *Geologische beschrijving van Java en Madoera*, met R.D.M. Verbeek (Amst. 1896), 2 dln.

Ramaer

[Ferguson, Jan Helenus]

FERGUSON (Jan Helenus), geb. te Guraçao 19 Mei 1826, overl. te Padang (Sumatra) 13 April 1908, huwde te Philipsburg (St. Martin) 22 Dec. 1859 M.E. W a y m o u t h van Antigua, en hertrouwde te Amsterdam 15 September 1899 met M.M. de Jong van Emmen. Hij wordt eerst vermeld als officier van administratie 3e kl. bij de Ned. Marine, hetgeen hem later aanleiding gegeven heeft zich op den titel van twee zijner geschriften te noemen 'formerly of the Netherlands' Royal Navy', in 1895 commies-ontvanger te St. Martin, 1865 district-commissaris te Curaçao, 1866 gezaghebber van Aruba, 1869 kantonrechter op Aruba, 1871 gezaghebber van Bonaire, 1872 consul generaal en zaakgelastigde der Nederlanden in China, sinds 1876 met den persoonlijke titel van minister resident, 1895 als zoodanig ontslagen, vestigde zich daarna te Wageningen, Amsterdam en ten slotte te Padang (Sumatra). Hij werd 1888 associé en 1891 membre van het Institut de droit international. Hij publiceerde de volgende werken: *The Red Cross alliance at sea* (1871); *Manual of international Law for the use of Navies, Colonies and Consulates* (1884); *De zedenwet der natuur en haar invloed op de ontwikkeling der staatsvormen* (1886); *The Philosophy of civilization, a sociological study* (1889); *Jurisdiction et exterritorialité en Chine* (1890); *De wetten der maatschappelijke ontwikkeling*, eene nederlandsche bewerking van *The Philosophy of civilization* met eene voorrede van Mr. W.H. de Beaufort (1893); *Het Bimetallisme en de jongste muntverordening van Britsch- Indië, eene schets op het gebied der staathuishoudkunde* (1894); *The international conference of the Hague, a plea for peace in social evolution* (1899); *Het kenvermogen van het medegevoel, Het instinct van den mensch, verklarende het verband der natuurkrachten met de in den mensch gestelde geesteswerking, voor de wetenschappelijke beschouwing van het idealisme, het spiritisme en aanverwante voorstellingen in verband met galvanisme, magnetisme, electriciteit en andere etherische stroomen, tusschen persoonlijke menschenlijke geesten met lichamen daarbuiten, onderling*, (1908).

De slechts sporadische aanwezigheid van F. in Nederland is zeker wel de voornaamste oorzaak geweest, dat hij tijdens zijn leven in Nederland weinig bekend was, zijne geschriften op een zoo uitgebreid veld, waarvan zelfs een geïntroduceerd door Mr. W.H. de Beaufort en zijn lidmaatschap van het zoo select Institut de droit international getuigen echter wel voldoende van zijn wetenschappelijke beteekenis.

van der Vies

[Fervacques, jonker Antonie de]

FERVACQUES (jonker Antonie d e), heer van La Laye, geboren te Escanaffles in Henegouwen, datum van geboorte en overlijden onbekend, oud-wethouder van Doornik. In 1569 moest hij

om zijn geloof naar Keulen vluchten, vertrok vandaar naar Frankfort en trad in dienst van Jumelle, een edelman uit Picardië. Later ging hij naar Londen en in 1572 vinden wij hem op de vloot der Watergeuzen.

Zie: *Altmeyer, les Gueux de Mer*, 143.

Vogels

[Feyten, Dionysius]

FEYTEN (Dionysius), abt van de Norbertijnerabdij St. Michiel te Antwerpen, geb. te Leuven 1537, overl. te Antwerpen 13 Sept. 1612.

Hij bekleedde in zijn klooster verschillende ambten en dat gedurende de tijden van vervolging, uitjaging en vlucht. Hij komt voor als prior der abdij en pastoor te Minderhout. 29 Jan. 1570 was hij pitancier in de abdij, zooals in eene oorkonde wordt vermeld. Hetzelfde jaar volgde hij den overleden proost van het nonnenklooster Zoetendaal bij Serooskerke (Walcheren) op. Na de inneming van Vlissingen, 6 Apr. 1572, was men in het klooster Zoetendaal niet meer veilig wegens de strooptochten der Geuzen. De proost vluchtte naar Antwerpen met de Norbertinessen. Hij teekende in een copie der privilegiën van Premonstreit, in het archief van St. Michiel, 20 Aug. 1572, 'Denis Feyten, prepositus Dulcis Vallis in Wallacria'. Tijdens de calvinistische overheersching werden alle kloosterlingen uit de stad gezet. De St. Michielsheeren, eerst uitgezet 28 Mei 1579, mochten op bevel van aartshertog Matthias en prins Willem wederkeeren, doch spoedig daarop moesten zij opnieuw vertrekken. De abdij werd geplunderd en gedeeltelijk verwoest, eerst tijdens de Spaansche furie, dan door de Antwerpenaars. Al hare eigendommen werden verkocht, al hare meubelen en sieraden verdwenen. Na de inneming van Antwerpen door Parma, 1585, keerden de St. Michielsheeren weder. Bij den dood van den abt van St. Michiel, 1590, werd D. Feyten aangesteld tot bestuurder van het verweesde klooster.

Hij droeg in 1591 nog den titel van proost van Zoetendaal en pastoor van Minderhout en werd eenparig door de abdijsheeren tot abt gekozen, met goedkeuring des konings, bevestigd door den abt van Premontré, 27 Jan. 1592. 19 jaar bestuurde hij de abdij en herstelde veel van hetgeen in de vorige jaren was vernield. Hij overleed als jubiliarius, zoowel zijner professie als van zijn priesterschap. De laatste nonnen van Zoetendaal leefden onder zijne bescherming te Antwerpen tot begin der 17e eeuw. Zijn geschilderd portret, afkomstig uit de abdij St. Michiel, wordt thans bewaard in de abdij te Averbode.

Zie: *Graf- en gedenkschriften prov. Antw.* IV, 79, 153; *Sanderus, Chorographia sacra Brab.* I, 107; *Hist. episc. Middelburg.*

Fruytier

[Fiennes, jonker Gislain de]

FIENNES (jonker Gislain de), heer van *Lumbres*, ridder, datum van geboorte en overlijden onbekend, zoon van jonker *Guillaume du Bois de Fiennes* en *Claude de Lannoy*, vrouw van *Noyelles*. In de geschiedenis staat hij algemeen bekend als de heer van *Lumbres*; hij was groot en sterk en zeer energiek. Hij komt het eerst voor in 1566 als ondertekenaar van het Verbondsschrift, en wordt weldra naar *Valenciennes* gezonden om daar de godsdiensttwisten bij te leggen; ook tracht hij *Bouchain* te bezetten. Hij houdt midden Mei besprekingen met *Dolhain* en *Longastre* en is 18 Juli 1566 te Leuven op de doorreis naar *Duffel*, waarheen hij door *Oranje* is gezonden. 5 Sept. 1566 is hij in *Ijperen* met *Robert de Belle*; deze

zien wij later allen op de vloot der Watergeuzen weer. Hij maakte verschillende reizen in Frankrijk, om samen-

werking met de Hugenoten te zoeken. 5 Oct. 1566 schrijft hij een brief aan graaf Lodewijk van Nassau; midden Nov. 1566 heeft hij Doornik verlaten en is in Dec. 1566 en Jan. 1567 in Artois werkzaam; iets later in Béthune. Begin Apr. 1567 was hij weer in Valenciennes, maar het volk jouwde hem uit, zoodat hij de stad spoedig verliet, 26 Dec. 1567 zien wij hem terug in Rye in Engeland. In het voorjaar 1568 is hij weer in Frankrijk en einde Apr. 1568 in Engeland, met een commissie van Oranje. In Juli 1568 tracht hij volk voor de vloot aan te werven; 17 Aug. 1568 wordt hij door Alva verbannen. In Oct. 1569 is hij weer in Engeland en moet voor graaf Lodewijk een brief aan koningin Elisabeth overbrengen. 18 Dec. 1569 is hij juist uit la Rochelle gekomen als gevolmachtigde van Oranje, en doet zijn best om de zaken der Watergeuzen in Engeland zooveel mogelijk te steunen. Hij blijft nu geruimen tijd in Engeland; 3 Jan. en 5 Febr. schrijft hij brieven aan den Prins; 27 Mrt. 1570 is hij in Londen, houdt collecten en zendt 17 Apr. 1570 veel geld aan Oranje. Dolhain had intusschen de vloot verlaten en 24 Apr. 1570 beval graaf Lodewijk hem als admiraal aan. 27 Mei 1570 tracht hij den heer van Schoonewal uit hechtenis te krijgen, wat hem ook gelukt. 10 Aug. 1570 wordt Lumbres door Oranje tot admiraal der Watergeuzen benoemd, hij was toen nog in la Rochelle bij de Hugenoten en vaardigde weldra een proclamatie uit, ten einde de vluchtelingen in Engeland te noodzaken meer geld aan den Prins af te staan. 26 Sept. 1570 ontvangt hij een instructie van Oranje, om vooral Sonoy in diens plannen bij te staan. In Oct. 1570 is Lumbres in Engeland en ligt met zijn vloot bij Wight; 20 Oct. 1570 stelt hij Homme van Hettinga tot kapitein aan, en wordt iederen dag met zijn schepen in Emden verwacht; begin Dec. 1570 ligt hij nog in Engeland, 17 Febr. 1571 gaat hij eindelijk in zee en zeilt roovend naar Wight. 20 Mrt. 1571 is hij in Londen terug; 6 Apr. 1571 verlaat hij Plymouth en reist naar la Rochelle; in Juli-Aug. 1571 is hij als onderhandelaar in La Rochelle, Blois en Parijs. Als admiraal der Watergeuzen is hij bijna nooit op de vloot, misschien ook omdat hij jichtlijder was. 23 Aug. 1571 boden twee engelsche kapiteins den spaanschen gezant te Londen aan om Lumbres aan hem uit te leveren. Einde Aug. 1571 is hij weer bij Wight en 7 Sept. 1571 in Dover; de graaf van der Marck was kort te voren op de vloot gekomen en begon Lumbres te verdringen, zoodat deze ontslag wilde nemen. Vergeefs trachtte hij den heer van Schoonewal tot opvolger benoemd te krijgen. Na een hevigen twist met van der Marck verliet Lumbres de vloot, en was 26 Oct. 1571 al op weg naar Frankrijk; 25 Febr. 1572 ontmoeten wij hem weer als gezant te Blois. Nu worden de berichten over Lumbres zeldzamer. In 1573 is hij voor Oranje in Oostfriesland en in Frankrijk werkzaam, einde Dec. 1573 is hij in Keulen, op 23 April 1574 wordt hij uitgesloten bij het generaal pardon. Vergeefs trachtte hij in 1574 Maastricht te doen overgaan; de aanslag mislukte. In Oct. 1574 is hij weer in Frankrijk, en in 1575 in Engeland, maar wordt daar het land uitgewezen. Het geheele jaar 1577 vinden wij hem als onderhandelaar in Parijs; de datum van zijn overlijden is onbekend.

Zie: van Groningen, *Gesch. der Waterg.* 57, 63, 231; Blok, *de Waterg. in Engeland*, 237-256; Hessels, *Ecclesiae Londino-Batavae arch.* II, 295, 303; Franz, *Ostfriesland und die Nederl.* 146, 162, 172, 192, 209, 215; Papieren van Ruychaver, Prov. Archief te Haarlem, in afschrift in het Krijgsk. Archief van den Gen. Staf;

Biogr. nat. de Belg. VII, 53; te Water, *Historie van het Verbond*, II, 399; de Schrevel, *Troubles relig. du 16e siècle à Bruges*, 17; *Mémoires de Pontus Payen*, 73, 131; Pouillet, *Corr. de Granvelle* I, 260, 375, II, 223, 228, 348, III, 411, 617, IV, 173; de Coussemaker, *Troubles religieux*, I, 26, 60, II, 32, 102, 165, 218, 220, 369, 371; *Werken Hist. Gen.* 1857, 98; Groen van Prinsterer, *Archives* III, 364; van Someren, *Corr. de J. de Wesenbeke* 40, 49, 82, 94, 195, 200; Wagenaar, VI, 320, 331; van Vloten, *Nederl. Volksofst.* (1858) I, 159, 165, 169, 308, 320; ter Gouw, *Gesch. van Amst.* VI, 369; *Coleccion de Doc. ined.* deel 90, 415, 417, 432, 436, 492, 517-526; Bor, I, 323; Altmeyer, *les Gueux de Mer*, 49; Blok, *Lodewijk van Nassau*, 74; de la Hueguerye, *Mémoires*, I, 19; van Staveren, *Mr. J. Basius in Vrije Fries*, 18, 249; Fénelon, *Lettres*, III, 52, 120, 141, 257, 364, IV, 48, 74, 91; Kervijn, *Relations Politiques*, V, 602, 658, 659, VI, 7, 53, 54, 63, 103, 105, 155, 171, 195; Kervijn, *Documents inédits*, I, 69, 70; Kervijn, *Huguenots et Gueux*, II, 306, 412, 415; *Collection of State Papers, Spanish Papers, 1568-1579*, 219-353; *State Papers, Foreign. 1566-1568*, 384, 1569-1571, 209, 256, 291; *Acts of the Privy Council*, VIII, 17; Paul Beusart, *Les hérésies pendant le mogen âge à Douay*; Hagedorn, *Ostfrieslands Handel* 283.

Vogels

[Fischer, Jacobus Joostz. of Joosten]

FISCHER (Jacobus Joostz. of Joosten), van Haarlem, Harle mius, priester en kapelaan te Amsterdam, bezat een beneficie aan het H. kruisaltaar te Haarlem in de Sint Baafskerk, omstreeks 1575. Hij moest om de vervolging der priesters omstreeks 1581 uit de stad vluchten en vond een gastvrij onderkomen in de Cisterciënser-abdij Hemmenrode bij Trier. De abt Joannes Roderus verleende hem niet alleen gedurende vele jaren op de vrijgevigste wijze een onderdak, maar bezorgde hem zelfs het noodige om den doctorsgraad in de theologie te behalen. Uit dankbaarheid droeg Fischer de uitgave van het werk van den beroemden Cesarius van Heisterbach, *Illustrium Miraculorum et Historiarum Memorabilium Libri XII*, aan den abt van Hemmenrode op, 26 Oct. 1590. Het werk verscheen in *officina Birckmannica sumptibus Arnoldi Mylij. Tilman Bredenbach*, kanunnik te Keulen, had het bijna gereed voor den druk, toen de dood hem verraste; Fischer voltooidde den begonnen arbeid en voorzag het werk van een voorwoord, opdracht en index. Hetzelfde werk ook bekend als *Dialogus Miraculorum* was reeds in druk verschenen omstreeks 1475 (exempl. abdij Bornhem) zonder naam van drukker, en 1481 (Keulen, Koolhoff). Van de uitgave van Fischer verschenen herdrukken te Keulen 1598 en Antw. 1605. Door J. Strange werd, 1851, te Keulen een nieuwe uitgave bezorgd van den *Dialogus* van Cesarius naar de oude handschriften. De uitgave van Fischer wordt gevonden in vele bibliotheken. Van zijn verderen levensloop is niets bekend.

Zie: *Bijdragen Bisd. Haarlem* IV, 117; A. Meister, *Die Fragmente der Libri VIII Miraculorum Caes. Heisterbacensis* (Rom. 1901) blz. XXIV.

Fruytier

[Fockes, Simon]

FOCKES (Simon), geb. te Harlingen 1 Mei 1636, overl. op zee 10 Juli 1667; toog in 1659 op een friesch transport- of soldatenschip met de Ruyter naar de Oostzee. Hij bleef in Denemarken, waar hij van 1659-1665 den Koning als equipagemeester

diende, maar keerde in het laatste jaar naar het vaderland terug, waar hij in 1665 in frieschen

zeedienst als vlagkapitein op het schip 'Princes Albertine' wordt vermeld. Hij maakte alle zeeslagen van den tweeden engelschen oorlog mede. In 1667 wordt hij genoemd als vlagkapitein (commandeur) op het schip 'Prins Hendrik Casimir', onder den schout-bij-nacht H. Brunsveldt, en kruiste met dezen na den tocht naar Chattam op de schotsche kust, waar hij overleed en 17 (27) Juli d.a.v. te Ostrey op Nolsöe, een der Faröer, begraven werd.

Bij zijn echtgenoot Catharina Bastiaans (of Rustiaens?) had hij een dochter Anna, die in of omstr. 1677 met Johan van Hardenbroek (zie dat artikel) huwde.

Zie: *Scheepsjournaal van den schout-bij-nacht H. Brunsveldt a^o 1667*, meegedeeld door S. Haagsmā in *Nav.* XLVIII (1898), 197-246; *Maandbl. Ned. Leeuw* XXV, 144.

Regt

[Fontein, Freerk Dirks]

FONTein (Freerk Dirks), geb. te Harlingen 31 Dec. 1777, overl. 28 Febr. 1843, uit een deftig handelsgeslacht, opgeleid voor den koophandel, een der oprichters van het Friesch genootschap en ijverig bestuurslid daarvan, gehuwd met E. van Dal sen, woonde op Salverd bij Franeker, liet een belangrijke verzameling boeken, platen en handschriften na, die in 1847 werd verkocht. In 1829 werd hij lid van de Maatschappij der Ned. Letterkunde. In de *Vrije Fries* VII gaf hij verslag van een manuscript betrekking hebbende op de saksische regeering. Voor dl. I der werken van het Friesch genootschap stelde hij op de *Genealogie Douwama en Oenema* (Leeuw. 1849).

Zie: *Handel. Maatsch. v.N. Letterk.* (1843), 37-39; *Catal. der Prov. Bibl. v. Friesl.* 99, 171.

Wumkes

[Foor, Fidelis de]

FOOR (Fidelis de) werd in 1801 professor in de wijsbegeerte aan het seminarie 's Heerenberg en einde 1802 president. Aug. 1804 nam hij ontslag.

Zie: *Arch. v.d. gesch. v.h. aartsb. Utr.*, dl. 47 (Utr. 1921) blz. 1 en vlg.

Smeets

[Fouquet, jr. P.]

FOUQUET jr. (P.) was omstr. 1760 uitgever en prentkooper te Amsterdam. Hij gaf in dien tijd een atlas van Amsterdam uit als vervolg op de serie stadsgezichten in de boeken van Commelin en Dapper; deze bestond uit ongeveer 112 prenten naar teekeningen van H.P. Schouten, J. de Beijer en R. Vinkèles. F. gaf ook prenten uit van R. Muys, J. Punt, P. Tanje, J. Houbraken (naar Troost o.a.), en topografische afbeeldingen door S. Fokke, P.C. la Fargue, J.L. Charpentier, P. van Liender, F.W. Musculus; L.v. Nieulandt, C. Philips Hz., J. de Wit, H. Spilman, J.v.d. Schley.

Zie: *Atlas Oud- Amsterdam*, coll. Wurfbain, Slagregen, Kroese, Fred. Muller 6-11 (Mei 1912).

J.M. Blok

[Fraats, Martinus Antonius]

FRAATS (Martinus Antonius), geb. te Amsterdam en overl. te Hoorn in 1767. Hij was kapelaan te Alkemade, pastoor te Grootebroek van 1719-1731 en te Hoorn aan de Statie in de Slijksteeg van 1731-1767. Fraats behoorde tot de beste kanselredenaars van zijn tijd. Onder den algemeenen titel van *Gewijde mengelstoffen* werden door Tjallingius te Hoorn in 1755 een tiental traktaatjes uitgegeven, waarvan het eerste heette: *Het figuurlijk paaslam der oude wet in zes korte predikatiën overgebracht op het waare paaslam des nieuwen testaments*. Het derde traktaatje: *De parabel van het onkruid tusschen de goede tarwe, in zes predikatiën ontvouwen*, gaf aanleiding tot oneenigheid met pastoor Nanning, die eveneens preekenbundels had uitgegeven en als kanselredenaar bekend stond. Beide partijen beriepen zich op eene uitspraak van Rome, die den 5en Nov. 1756 gegeven was, en waarin beide priesters werden vermaand

zich in hun spreken en schrijven met meer omzichtigheid te gedragen.

Naar aanleiding van dit twistgeding verscheen den 1en Jan. 1758 een open brief van een priester, die zich *Philalèthes* noemde, getiteld: *Epistola sacerdotis Hollandi ad sacerdotem Groninganum amicum suum*; en zonder vermelding van drukker of uitgever een vlugschriftje van acht bladzijden 8°: *Kort, eenvoudig en regtzinnig verhaal van het geene, tot beslissing des geschils, ontstaan over eenige stellingen van den Eerw. Heer J.N. in de maand Juny deezes jaars 1757 in 't werk is gestelt; alsmeede van het geene na die plegtige pacificatie op nieuws van den kant van J.N. ondernomen is* (vergelijk het artikel Nanning). Nog verscheen van Fraats: *Predikaatsie op het Mirakel van Amsterdam, gedaan den 16 Maart 1757 te Amsterdam op het Begijnhof in de kerk van den Zeereerwaardigen Heere Jacobus de Roeper, door enz.*

Zie: *Bijdr. v. Haarl.*: dl. 40, blz. 282-320; *Volksalmanak voor Nederlandsche katholieken* jg. 1858, blz. 240.

van der Loos

[Fraissinet, Antoine Pierre]

FRAISSINET (Antoine Pierre), zoon van *J e a n* en *T h é r è s e M a r g . F r a i s s i n e t* (zijn nicht), geb. te Marseille 1750 of 1751 uit een Hugenoten-familie, die volgens de familietraditie uit Languedoc stamt en zich in het begin der 18e of eind der 17e eeuw te Marseille en voor een klein gedeelte te Amsterdam vestigde (een gedeelte begin der 18e eeuw, een ander gedeelte eind dier eeuw; *P i e r r e F.* uit Montpellier, naar ik gis van dezelfde familie, verkreeg 1733 het poortersrecht te Amsterdam). Datum en plaats van zijn overlijden zijn nog onbekend, waarschijnlijk te Marseille en zeker in 1814. Bij resolutie der Staten-Generaal van 26 Aug. 1784 werd hij benoemd tot hun consul bij den Dey van Algiers, op aanbeveling van zijn jongeren broeder *J e a n M a r c*, die volgens voorn. resolutie geëmployeerd was geweest op de kust van Algiers; volgens de familie was hij consul te Algiers, doch de onmiddellijke voorganger zijns broeders heette *R i j s*.

De correspondentie van den consul met de Staten-Generaal en hun griffier Fagel 1785-1795 bevindt zich in het archief dier Staten, die van 1796-1801, 1802-14 Febr. 1810 met het Ministerie van Buitenl. Zaken in het archief van dit Ministerie en die met de Directie van den levantschen handel te Amsterdam 1787-1794 in het archief dier Directie, welke archieven alle in het Algemeen Rijksarchief worden bewaard, terwijl op het voornoemd Ministerie zelf zijn correspondentie van 1813 tot in 1814, toen hij overleed, wordt bewaard.

Al deze stukken zijn hoogst belangrijk voor de kennis van den toestand te Algiers 1784-1814 en van den handel en de regeering aldaar, ook der betrekkingen met de europeesche landen, vooral met ons land. In een groot deel dier brieven gaat het over de consulaire regalen of tweejaarlijksche geschenken, bestaande in gouden repetitiehologes, ringen bezet met diamanten of briljanten, ook goudlaken of cafetans, linnen, damast, thee, suiker enz. soms tot een waarde van f 20000; ook bij de aankomst van een nieuwen consul werden zulke geschenken uitgedeeld (bij *F.*'s aankomst ter waarde van f 2839); verder aan nieuwaangestelde ambtenaren van den Dey, aan gezanten van den Sultan of Grooten Heer; ook als hij gunsten voor ons land wilde verwerven of onaangenaamheden voorkomen of minder goede verhoudingen verbeteren. De hooge ambtenaren, ministers, bevelhebber der ruitery, kapitein van de haven, paleisbeambten, zelfs bedienden en koks, waaronder soms gunstelingen van den Dey, kwamen voor die geschenken in aanmerking. Ook achtte de consul zich verplicht bestellingen in Europa voor den Dey en zijne hooge

beambten te doen, o.a. van balken, touw, tichel steenen, enz., waarvan de betaling wel eens tot chicanes aanleiding gaf. Zelfs wees hij, in een brief van 27 Jan. 1786 aan de Staten Generaal deze erop, dat zij goed zouden doen den agi of bevelhebber der ruitery, een geschenk aan te bieden, daar hij de eenige was der drie vermoedelijke kandidaten bij de keuze van een nieuwen Dey, die onze natie, wegens ontevredenheid over de geschenken, niet genegen was en de toenmalige Dey reeds oud was en ziekelijk. Hoe hachelijk vaak de positie des consuls was, blijkt wel daaruit, dat toen de vrede met Spanje in 1785 te Algiers was gesloten, de kapiteins en soldaten daar 'murmureerden' omdat de kansen op zeerooverij, waarvan de Algerijnen voor een groot deel leefden, geringer werden, zoodat nieuwe geschenken om het gevaar van een oorlog voor ons land met Algiers te voorkomen, noodig waren. Als men verder verneemt wat hij doen moest voor de bevrijding van Christen-slaven, vooral van onze natie (eens had hij een Nederl. kapitein, stuurman en twee matrozen, die de Algerijnen gevangen hadden genomen, om hun lot te verzachten, als bedienden in zijn huis geplaatst), dat de scheepsofficieren, bij gebrek aan andere huisvesting, meestal bij de consuls logeerden, dat hij tengevolge van dat alles en zijn verstrekken van geld voor onze schepen enz., dikwijls van zijn eigen bezoldiging (jaarlijks f 5000 en f 1000 extra) moest voorschieten, dat hij in 1787 de periode van een hevige pest daar heeft beleefd, in die stad met zulke nauwe straten, dat er twee personen elkaar niet konden voorbijgaan zonder elkaar aan te raken, dan kan men zich verwonderen, dat consul F. het zoolang volhield. Zijn oudste zoon A n t . J o s . A u g . volgde hem op bij Souverein besl. van 9 Juni 1814. Ant. P. Fraissinet was gehuwd met C l a i r e C h a i x . Afstammelingen wonen nog te Marseille.

Zie de gedr. res. der Staten-Generaal 1783-1789, en de correspondentie met deze 1785-1795, hiervóór aangehaald, en mijne familieaant.

Flament

[Fraissinet, Johan Christiaan]

FRAISSINET (Johan Christiaan), bloedverwant van den vorige, uit een tak der familie, die zich op het eind der 18e eeuw in Nederland vestigde, geboren te Amsterdam 1820 en overl. 22 Januari 1868 te Makassar (althans als predikant aldaar), zoon van J. H e n r y F. e n H e l e n a M e y e r . Hij werd 1 Oct. 1845 tot den N. Herv. predikdienst toegelaten, vertrok Nov. 1849 als zendeling naar O.-Indië en was er achtereenvolgens in die hoedanigheid in 1850 te Riouw, 1859 te Soerakarta, 1860 te Rembang, bracht 1865-67 in Europa door en overleed 1868 te Makassar. Hij gaf uit: *Hikahat Maha Radja Bispoe* met aantekeningen voorzien. In de Univ. bibl. te Leiden bevindt zich dit boek onder den titel: *Geschiedenis van vorst Bispue-Radja* [in het Maleisch] uitgegeven en met aantekeningen voorzien door J.C. Fraissinet (Leyden 1849).

Zie: G l a s i u s , *Biogr. Woordenb. van Nederl. godgeleerden* en mijne familieaant.

Flament

[Franciscus]

FRANCISCUS, wijbisschop met den titel van Soliwiri, Sélivrée, Salubriensis, in de bisdommen Luik en Worms, behoorde tot de orde der Predikheeren. Geboren te San Giorgio bij Bologna, overleed hij 1340 te Bologna in het klooster zijner orde. Eerst was hij werkzaam in het bisdom Worms 1293; 29 Sept. 1294 wijdde hij kerk en klooster zijner orde te Maastricht. Na nog eenige wijdingen verricht te hebben

te Tongeren, in de abdijen Malonne en Géronsart, komt hij voor het laatste voor in het bisdom Luik 6 Juli 1295, toen hij eenige aflaten verleende aan het Begijnhof te Breda (J u t e n , *Cartularium van het Begijnhof te Breda*, 1910, 6, 7).

Zie: Habets, *Gesch. bisdom Roermond* I, 240; Quétif et Echard, *Scriptores O. Praed.* I, XXII, *index episc.*; de Jonghe, *Belgium Dominicanum*, 265; *Revue Bénédictine* XXIX (1912) 314; Eubel, *Hierarch. Cath.* II, 307.

Fruytier

[Fransisci, Hubertus]

FRANSISCI (Hubertus) of Francysone, was in 1574, als 'eertijds dienaer te Schipluiden', aanwezig op de nationale synode van dat jaar, te Dordrecht. Op advies dezer vergadering besloot de Kerk van Gouda toen hem te beroepen. Maar omdat de magistraat daar ter stede geen stipendium voor een tweede predikantsplaats beschikbaar stelde, moest men dat plan ten slotte toch weer laten varen. Tegen een traktement van 50 pond en vrij wonen aanvaardde hij toen, nog in den loop van hetzelfde jaar en waarschijnlijk reeds vóór den 6en Aug., het ambt te Arnemuiden op Walcheren. Na April 1584 vertrok hij vandaar, zonder dat blijkt waarheen. Vóór 25 Aug. van het daaropvolgende jaar stierf hij.

In 1578 woonde hij de nationale synode te Dordrecht bij, en hielp hij bovendien voor zeven weken de Kerk van Brugge. Zijn weduwe, Geertruydt Jansdr., hertrouwde met Hans van der Hage, procureur en componist van de rederijderskamer te Arnemuiden. Zijn zoon Samuel werd, volgens besluit van 18 Nov. 1586, door den magistraat dier stad in zijn studiën gesteund en fungeerde daar vervolgens 2 Mei 1596 en later, voor een tijd van omstreeks negen maanden, als latijnsch schoolmeester.

Zie: H.M. Kestelo, *Geschiedenis en plaatsbeschrijving van Arnemuiden* (Middelburg 1876) 280, 281, 307; *Werken der Marnixvereeniging*, S II, D III, register in voce, S III, D III, 15; M.F. van Lennep, *Gaspar van der Heyden* (Amsterd. 1884) 217; *Extra-ordinaris rekeningen van Walcheren*, in het Rijksarchief te Middelburg.

van Schelven

[Fransz, Willem]

FRANSZ (Willem), geb. te Amsterdam, data van geb. en overl. onbekend, gehuwd met Mary Florisdr. den Otter, wed. van Herman Claes Rodenburgh, dr. van Floris Jansz. den Otter, en Alyd Jan Bethsdr., 'in den Witten Hondt'.

Willem Fransz was een bloedverwant van den Watergeus Jan Broeck. Nadat hij in 1567 uit Amsterdam had moeten vluchten, voegde hij zich ook bij de Watergeuzen, en diende eerst op het schip van Jan Broeck. Later kwam hij op het schip van Jan van Troyen, was op 15 Juni 1570 voor het Vlie, toen Jan van Troyen na een hevig gevecht door de Spanjaarden werd gevangen genomen.

Zie over hem: Elias, *de Vroedschap van Amsterdam* I, 35, 118; ter Gouw, *Gesch. van Amsterdam* VI, 321; van Vloten, *Nederl. Volksopst.* (1858) I, 298.

Vogels

[Fransz, Wouter]

FRANSZ (Wouter), bijgen. den Hollander, geb. te Alkmaar, datum onbekend, overl. waarsch. te Dordrecht, schipper aldaar, zoon van Frans den Hollander, uit Groningen.

Hij komt het eerst bij de Watergeuzen voor in Aug. 1568, toen hij van een Haarlemmer schipper in het Buse Diep een schip had genomen; de Oostfriezen namen dit hem weer af. In voorjaar 1569 plundert hij op de Eems; hij wordt nu luitenant van Jan van Troyen en is met dezen 13 Juni 1570 bij Borkum en 15 Juni 1570 bij het Vlie, waar Jan van Troyen door de Spanjaarden werd gevangen genomen. Sept. 1570 woonde hij in Emden en liet zich als burger van deze stad inschrijven. Die van Norden namen hem gevangen en brachten hem naar Berum, maar in den winter 1570-1571 ontsnapte hij uit de gevangenis. Maart 1571 komt zijn naam

weer voor onder de kapiteins der Watergeuzen; 10 Febr. 1572 verloor hij zijn schip in het ijs bij Texel en in Maart 1572 was hij met de vloot van admiraal graaf van der Marck in Engeland. Op 1 Apr. 1572 is hij bij de inneming van den Briel en 25 Juni 1572 bij de inneming van Dordrecht door de Watergeuzen. Wouter Fransz vestigde zich in deze stad en werd later ouderling bij de Hervormde gemeente. Later is zijn naam niet meer gehoord.

Zie: Franz, *Ostfriesland und die Niederl.* 86, 140, 163, 179, 180, 227; van Vloten, *Nederl. Volksofst.* (1858) I, 194, 303, 325, 328; *Defensionales*, 88, 92; van Groningen, *Gesch. der Watergeuzen*, 234; Hagedorn, *Ostfriesl. Handel*, 291.

Vogels

[Fransz, Zeger]

FRANSZ (Zeger), geb. te Medemblik, data van geb. en overl. onbekend. Hij was in 1571 kapitein op een schip van admiraal François van Boschuyzen, dat in Hoorn was uitgerust om de Watergeuzen te bestrijden. In Nov. 1571 liep hij naar de Watergeuzen over, waarschijnlijk omdat hij van de voorgenomen aanslag op Dordrecht wist. Jonker Lancelot van Brederode nam het schip als admiraalschip en Zeger Fransz. bleef kapitein. Eerst in Febr. 1572 hoorde de spaansche regeering van zijn overloopen, 13 Febr. 1572 vroeg de Raad des Konings in Brussel aan Medemblik om hem in hechtenis te nemen; 16 Febr. 1572 dringt Alva er nader op aan, en vraagt de goederen van Zeger Fransz verbeurd te verklaren.

Zie: *Werken Hist. Gen.* 1849, 146, 147; van Groningen, *Gesch. der Watergeuzen*, 235; Altmeyer, *Gueux de Mer*, 56; Hagedorn, *Ostfriesl. Handel*, 260; Snellebrand, *De kerkhervorming in Hoorn*, 157, 219.

Vogels

[Fredericus]

FREDERICUS, bijgenaamd van Hallum, naar zijne geboorteplaats in Friesland, overleed aldaar 3 Mrt. 1175, en draagt den titel van zalig of heilig. Van zijne jeugd af werd Fredericus of Freico door zijne moeder Swithurga, weduwe van Dodo, opgevoed in deugd en godsvrucht. Toen hij als kind de schapen hoedde, bespeurde men reeds zijne neiging tot een heilig leven en de begeerte om priester te worden. De pastoor van Hallum liet den knaap op de dorpschool komen, waar hij een der schranderste leerlingen was. Daarna werd hij naar de domschool te Munster gezonden om zijne studiën te voltooien. Vervolgens was hij te Hallum werkzaam als onderwijzer en, na zijne priesterwijding, als hulp van den ouden pastoor. Bij diens dood werd hij door de parochianen als opvolger gekozen. Na door den dood zijne moeder te hebben verloren, begaf Fredericus zich naar den bisschop van Utrecht om de noodige toestemming te verkrijgen te Hallum een klooster van kanunniken te stichten. De bisschop bemoedigde en begunstigde het plan van Fredericus en bekleedde hem met het witte kleed der kanunniken. Vandaar begaf zich Fredericus naar de abdij Mariënweerd bij Kuilenburg om de regeltucht en ordevoorschriften van den H. Norbertus nader te leeren kennen. Na zijn terugkeer in Hallum bouwde hij 1163 het klooster Mariëngaard met een gasthuis, waar zich spoedig verschillende personen onder zijne leiding kwamen stellen. Zoo kwam ook een zusterklooster tot stand, dat Fredericus later verplaatste naar Oudkerk en Bethlehem noemde.

Fredericus nam de gebroeders T a c o en A l o v i d u s , die hem later vele diensten bewezen, als kloosterlingen aan. Door de hulp van Taco kwamen de Norbertijner-kloosters te Beerta, te Dokkum en te Kloosterburen (Oldeklooster in de Marne) tot stand, waaruit weder de nonnen-

kloosters Nyeklooster, Schildwolde en Gusemar ontstonden.

Zijn klooster Mariëngaard stelde hij onder toezicht der abdij Steinfeld in den Eifel, nadat hij zijn voornemen had laten varen om het aan te sluiten bij de abdij Cappenberg, welke hij tijdens zijne studiejaren in Munster had leeren kennen. Weldra volgde de inlijving bij de orde van Premontre. Uit de levensbeschrijving van Fredericus blijkt, dat hij meermalen het generaal-kapittel bijwoonde in de hoofdabdij zijner orde. De heilige pastoor Fredericus overleed betreurd en beweend door heel de streek. Al zijne parochianen boven de 12 jaar had hij ten afscheid aan zijn sterfbed verzameld om hun zijn dierbaar klooster aan te bevelen. Op verzoek van de priorin van Bethlehem schreef S i b r a n d u s , de zesde abt van Mariëngaard, het leven van den zaligen Fredericus, die zoozeer had uitgemunt door grooten zielenijver voor zijne schapen, door liefde voor de armen en voor de jeugd, door zucht naar versterving, gebed en beoefening der deugd. Vooral worden de talrijke gunsten en mirakelen vermeld, die door de voorbede van den heilige verkregen zijn tijdens zijn leven en na zijn dood, want in heel Friesland stond hij spoedig in hooge vereering. Zijn graf werd druk bezocht door pelgrims, zelfs nog toen de abdij reeds in puin lag, de katholieke godsdienst onderdrukt was en de relikwieën van den heilige in veiligheid gebracht waren, 1622. Dit uitvoerig leven, bewaard in het handschrift der Koninklijke Bibl. te Brussel no. 6717-21 (zie: *Catal. cod. hagiogr. bibl. reg. Brux.* I, 1886, 601-603) werd met anderen eerst uitgegeven door A e m . W y b r a n d s in *Gesta abbatum orti sancte Marie* (Leeuwarden 1879). Uit het handschrift was een gedeelte uitgegeven door L. W e i l a n d , *Monumenta germaniae, scriptores* XXIII, doch de *Vita Fretherici* werd niet afgedrukt, omdat de uitgevers in de meening verkeerden, dat dit reeds was gebeurd in de *Acta sanctorum* der Bollandisten. Het leven van Fredericus, dat door dezen met aantekeningen is uitgegeven *Acta SS. Mart. I*, 289-293 is een mager uittreksel uit het *Vita Fretherici*, evenals het nog kortere van S i b r a n d u s L e o in *Vita et res gestae abbatum Horti Virginis* gedrukt in A n t . M a t t h a e i , *Analecta vet. aevi* V (1738), 244-246, en in *Acta SS. Mart. I*, 293-94. Naar het door W i j b r a n d s uitgegeven werk schreef G.v.d. E l s e n , *Leven van den Z. Fredericus van Hallum* (Oosterhout 1893) en I. v a n S p i l b e e c k , *Vie du bienheureux Frédéric de Hallum* (Tamines 1895), en J.A.F. K r o n e n b u r g , de schets *De zalige Fredericus van Hallum* in: *Neerlands heiligen in de Middeleeuwen* III, 57-108. Het leven van Fredericus was reeds zeer beknopt vermeld in de werken zijner ordegenooten C h . v . d . S t e r r e , *Natales sanctorum ord. Praem* (Par. 1632) en v a n C r a y w i n c k e l , *Legende der H.H. van de Ordre van den H. Norbertus* (Mech. 1664).

G.v.d. E l s e n beschrijft, hoe de relikwieën van den H. Fredericus heimelijk uit Friesland ontvoerd en naar de Norbertijner-abdij Bonne Espérance in Henegouwen werden overgebracht (1616). J.B. G r a m m a y e , de bekende geschiedschrijver, die zoovele heilige overblijfselen redde uit het Noorden, had zich belast met de overbrenging van den vrij grooten relikwieschrijn van den H. Fredericus, gesloten met zeven zegels (*Archief Aartsb. Utrecht* VII, 140). Met veel eerbied werden de relikwieën in de abdij Bonne Espérance bewaard tot de fransche Revolutie. Een lid derabdij verborg deze na de vlucht uit de abdij in zijn naburige parochiekerk Vellereille, waar ze nog berusten. Een

gedeelte werd geschonken aan het seminarie, opgericht in de abdijgebouwen Bonne Espérance. Ook de parochiekerk Crepy bezit een gedeelte, afkomstig van de abdijs St. Feuillien, O. Praem. In Bonne Espérance werd behalve het feest van den H. Fredericus ook jaarlijks de plechtige overbrenging feestelijk herdacht op 7 Dec. De feestdag van den H. Fredericus met officie werd het eerst gevierd door de Norbertijnen van Spanje, van 1620 af op 7 Maart en sinds 1641 op 2 Maart. Sinds 1675 viert geheel de orde het feest, als duplex met het gewoon officie van een confessor, den derden Maart. Paus Benediktus XIII bevestigde door een indult van 1728 het vieren van zijn feestdag met officie, en schonk het volgend jaar een vollen aflaat, te verdienen op dien dag. Het bisdom Utrecht heeft ook dien dag zijn officie.

Voor de afbeeldingen van den H. Fredericus zie: v.d. E l s e n a.w. 123-126 en I. v a n S p i l b e e c k , *Iconographie Norbertine*.

Fruytier

[Fries, jonker Meinert de]

FRIES (jonker Meinert de), geb. in Friesland, data van geb. en overl. onbekend.

Hij komt het eerst voor in Juli 1569, toen hij bij de Watergeuzen was, zich op een Zweedsche bestelling beriep en op de Eems schepen kaapte. 15 Aug. 1569 ging hij in Emden een verbond met eenige andere edelen bij de Watergeuzen aan; vermoedelijk kon hij niet schrijven, want hij teekende met een kruisje. Weldra begeleidt hij eenige engelsche koopvaarders naar de engelsche kust; Sept. 1569 wordt hij aangesteld tot kapitein van een jacht op de vloot van admiraal Dolhain en keert met deze vloot naar de hollandsche kust en de Eems terug. Tot 2 Mrt. 1570 blijft hij bij Borkum in het winterleger en zeilt met oostenwind naar zee. Sept. 1570 wordt hij opnieuw aangesteld tot kapitein en is einde Sept. 1570 met een schip op de Eems. In Dec. 1571 is hij bij de Watergeuzen, die de Emders vloot bij Westerackumerdiep plunderen. 23 Jan. 1572 ligt hij bij Terschelling en begin Febr. 1572 in het Vlie. Misschien was hij 1 Apr. 1572 ook bij de inneming van den Briel. Aug. 1572 is hij bij den mislukten aanval der Staatschen op Stavoren. Daarna wordt zijn naam niet meer genoemd.

Zie: F r a n z , *Ostfriesland und die Nederl.* 95, 98, 106, 107, 133; v a n V l o t e n , *Nederl. Volksopst.* (1858) I, 144, 215, 288, 289, 292, 312, 326, 328; A l t m e y e r , *Gueux de Mer*, 6; t e W a t e r , *Verbond der Edelen*, IV, bijlage H.H.; v a n G r o n i n g e n , *Gesch. der Waterg.* 130; H a g e d o r n , *Ostfriest. Handel*, 311.

Vogels

[Fritsen, Everardus Henricus Anton]

FRITSEN (Everardus Henricus Anton), geb. te Aarle-Rixtel 11 Januari 1833, overl. te Oirschot 7 Sept. 1881, was gedurende eenige jaren medicinae doctor en verloskundige te Helmond. Hij was gehuwd met Anna Maria Hubertina van Baar (geb. te Oirschot 18 Dec. 1848, overl. te Helmond 1 Maart 1907). Uit dit huwelijk werden vijf kinderen geboren, waarvan de oudste zoon Henricus F. de klokkengieterij te Aarle-Rixtel bouwde.

Dokter Fritsen schreef een bundeltje fabeldichten: *Nieuwe Fabelen voor de Nederlandsche Jeugd* (Helmond 1868).

Zie: *Genealogiën van Meierijsche geslachten* door A.M. Frenken, 10; J. Heeren, *Biographisch Woordenboek van Helmond*, 95 v.

Heeren

[Fruytier, Daniël]

FRUYTIER (Daniël), geb. omstr. 1694 te Middelburg, overl. (te Vlissingen?) in 1763, zoon van **Daniël Fruytier**, 'naar men zegt' uit het geslacht van Jan Fruytiers (zie dat artikel). **Jacobus** (die volgt) was zijn oom, **Aegidius**

Burs Fruytier zijn broeder. Te Leiden is hij als theologisch student ingeschreven 29 Aug. 1716, en in 1718 tot proponent bevorderd. Van 15 Januari 1719 tot Oct. 1720 was hij predikant te Ellewoutsdijk; van 13 Oct. 1720 tot 7 Mei 1724 te West-Zaandam; van 28 Juni 1739 tot Mei 1740 te Steenberg, sedert 5 Juni 1750 te Vlissingen.

Hij schreef: *Godvruchtige en Zielroerende Afscheidt-Predikaatsie van West-Zaandam over 1 Thess. 2:11, gedaan den 7 Juny 1739* (Zaandam 1740).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Godgel. in Ned.* III, 135; Kobus en de Rivecourt, *Biogr. Handwoordenb.* (Zutphen 1870) I, 556 v. Knipscheer

[Fruytier, Jacobus]

FRUYTIER (Jacobus), 'naar men zegt', uit het geslacht van Jan Fruytiers (zie dat artikel), zoon van Isaak Fruytier en Susanna Callaer, geb. te Middelburg 5 Juni 1659, overl. 23 Mei 1731. Over hem verscheen een lijkrede gehouden door Johannes Wilhelmus. Hij is in 1683 te Sluis gehuwd met Rebecca Coolbrand, en na haren dood hertrouwd met Agneta Sassenraad, die in 1753 overleed, 86 jaar oud. Alleen uit zijn eerste huwelijk had hij eene dochter, Maria, en een zoon Jacobus (geb. 1698), die in 1723 als predikant te Spijkenisse werd bevestigd door zijn vader (*Predikaatsie over 1 Chron. 28:9, 10, Rott. 1723*), en 16 Mei 1737 te Schoonhoven overleed.

Fruytier studeerde eerst te Middelburg en te Dordrecht ('rector' was aldaar Petrus Surendonck), daarna onder leiding van den predikant Melchior Leydekker te Renesse en Noordwelle. Hij volgde dezen in 1678 naar Utrecht, waar Leydekker tot hoogleeraar was benoemd. Na zijne studiën was hij predikant te Aardenburg (intrede 24 Aug. 1681), te Dirksland (intrede 8 Febr. 1688), te Vlissingen (intrede 30 Sept. 1691) en te Middelburg (5 Juli 1695 tot 18 April 1700). Zijn afscheid van daar verscheen in druk: *Laatste Vaartwel uit Actor. 20:20-32* (Middelb. 1700). Nog stond hij te Rotterdam, sedert 25 April 1700 tot zijn dood.

Zeer weinig verkwikkelijk is de beschrijving van den door Fruytier gevoerden strijd tegen tegenstanders, die van alle zijden kwamen opdagen, te meer naarmate de strijd langer duurde en grooter aantal schriften in het licht zond. Een van zijne biografen schreef kort en goed: 'Zóó vloeiden er vele schriften uit zijn pen, van welke het ons niet lust den titel af te schrijven!'

Wij verplaatsen ons in de jaren van den strijd tusschen Voetianen en Coccejanen. De val van Johan de Witt had wel de Voetianen omhoog gebracht, maar op hun verzoek aan prins Willem III om eene nationale synode, hopende daarmee de Coccejanen uit te bannen, zooals het in 1619 den Remonstranten overkomen was, ontvingen zij van dezen en de Staten van Holland alleen in 1694 eene 'ordre ende reglement tot conservatie van de rust en vrede in de kerken dezer provincie'. In den strijd die hierna volgde trad ook Fruytier op. In 1707 deed hij lofwaardige pogingen om eene vereeniging van Voetianen en Coccejanen te bewerken met een geschrift: *Dankadres aan de heeren van Til en d'Outrein* (die zich over en weer met hatelijke boekjes in den strijd hadden geworpen). Fruytier uitte hierin: 'een vredelievend maar ras verloochend streven'. D'Outrein schreef 'Aenmerkingen'; Fruytier eene 'Bescherming' van het 'dankadres'. Hij oogstte slechts 'smadelijk stilzwijgen', waarna hij 'verkeerde in den vurigsten strijder voor de Voetianen'. In 1713 verscheen te Rotterdam: *Sions worstelingen of his-*

torische samenspraken (Theol. Tijdschr. XLIV, 324v). De 'ware Israëliet, Waerheijdt en Godvrucht' worden hier sprekende ingevoerd. De inhoud 'grenzenloos partijdig' wekte hevige verontwaardiging, vooral om de wijze waarop over Oldenbarnevelt werd gesproken. Hij klaagt dat allerlei goddeloosheden doorbreken, dat bij velen 'het heilig orakel der rede uitspraak mag doen tot zelfs over de goddelijkheid van de Schrift'. Ach, gaat hij voort: 'die wijzen snateren zelfs dat de aarde draait en de zon stil staat, aldus de Schrift ondergravend Er is geen eind aan de ketterijen der verdorven filosofen, de volgelingen van Coccejus en Cartesius. Denkt aan Balthasar Bekker die den duivel, aan andere monsters die de zonde loochenen!' Dr. L. Knappert schrijft: 'Het boek is goed bedoeld, maar het fanatisme vlamt er hoog in op, en het verbaast ons niet dat de schrijver zich tot in den nacht hoorde toeroepen: Blaas alarm!'

Ook zijne geestverwanten waren van zulke hulp niet gediend. Zelfs kwam de schrijver onder kerkelijke censuur tot 1724, toen hij zijn leedwezen betuigde. Ook de pennestrijd, door zijn schrijven ontstaan deed 'zijn toch reeds bedorven naam te meer schade'. In 1728 scheen de strijd pas uitgewoed en, zoo lezen wij, 'wilde hij den Coccejanen de hand reiken'; maar niet dan nadat Fruytier tegen F.A. Lampe 'verre van zachtmoedig' was opgetreden in zijn *De oude, goddelijke leere van de ware gereformeerde kerke aangaande God* (Rott. 1728).

In 1729 volgde nog: *Aanmerkingen tot verklaringe en bevestinge van de oude, beproefde en goddelijke leere van de ware Gereformeerde Christelijke Kerke*. Hoewel Lampe in 1729 gestorven was, deed Fruytier nog tegen hem verschijnen: *Vervolg van de Aanmerkingen enz. tegens hetgeen bij form van disputen is openlijk geleert door F.A. Lampe* (Rott. 1730). Dit was zijn laatst verschenen werk.

Nog moeten wij vermelden dat Fruytier reeds in 1697 te Middelburg moest optreden tegen Jacob Verschoor. Van het door hen en anderen gehouden twistgesprek op 1 Maart 1697 is een verslag uitgegeven: *Brief aan een vriend, behelsende een waeragtig verhael* Vooraf en daarna gaf deze zaak ook aanleiding tot het verschijnen van twistschriften, te veel om op te sommen.

Behalve de genoemde werken gaf Fruytier nog vele geschriften uit. Wij noemen alleen zijne boekjes voor het godsdienstonderwijs die vele malen herdrukt werden, ja tot in 1862 en 1888. Zij heeten: *Toegift aen de Christenjeugt, om haer te bewegen, om Salomons Raad gewillig aen te nemen; waer in gehandelt werd, van het wezen, en van de onsterfelijkheid der Ziele*; zijnde een vervolg van (wij noemen dus tevens dit, ook in 1724 voor het eerst verschenen werk) *Salomons raedt aen de Jeugt, om te ontgaen de smarten van de Boze dagen, en lusteloze jaren des ouderdoms, zooals die voorkomt Eccl. XII: 1* (Rott. 1724). En: *Groot voorregt van de Christenkinderen* (Rott. 1726).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Godgel. in Ned.* III, 136-144; J. Reitsma, *Gesch. van de Herv. en de Herv. Kerk der Nederlanden* 3e dr. (Utr. 1916), 661, 667, 672-674. Wij volgden in ons verhaal het meest: L. Knappert, *Gesch. der Ned. Herv. Kerk ged. de 18e en 19e eeuw* (Amst. 1912) 11-14, 23v.

Knipscheer

[Fruytiers, Johan of Jan]

FRUYTIERS (Johan of Jan), Frutiërs, Fruyterius, naar men meent een Zuid-Nederlander van geboorte, protestant en dichter in de tweede helft der 16e eeuw. In 1559 komt zijn

naam voor in de cohieren van den 10en penning, als eigenaar van een huis te Leiden. Uit de jaren 1561 en 1562 zijn een zinnespel, refereynen en liedekens van hem bewaard, die hij als lid der rederijkamer(s) te Rijnsburg inzonder op de prijsfeesten te Rotterdam en Brussel, in de bundels: *Spelen van sinne binnen Rotterdam* 1561, 20 Juli (Antw. 1564) en *Refereynen en liedekens op de Corenbloeme camer binnen Brussel* 1562, 26 Juli (Brussel 1563). Zijn zinspreuk blijkt te zijn: *Weest dat ghij zijt*. Uit denzelfden tijd is vermoedelijk een refereyn, waarmede hij te Antwerpen een eersten prijs won, overgeleverd in den bundel van Jan de Bruijne, *Refereinen en andere gedichten uit de 16e eeuw verz. door J.d.B. uitg. d. K. Ru el e n s*, uitg. d. Antw. biblioph. no. 7 (Antw. 1880) II, 71. In 1564 droeg zijn vriend Marcus Antonius Gilles aan hem zijn vertaling van Cebes op, uit welke opdracht blijkt, dat Fruytiers met Paschen van dat jaar te Antwerpen verbleef en toen een gezin had. In het volgende jaar 1565 verschenen Fruytiers' *Ecclesiasticus* en *Den A.B.C.*, waarin zijn hervormde gezindheid duidelijk tot uiting komt. *Zijn Leuen der Roomsche Keyseren* verscheen 1566 nog te Antwerpen; waarschijnlijk moest hij in datzelfde jaar uitwijken. In 1567 verscheen van hem een vertaling van *Commentaires de l'estat de ta religion et republicque soubz les rois Henry etc.*, de fransche hugenootsche geschiedenis der jaren 1556 tot 61, zonder naam van vertaler of drukker; vermoedelijk is het te Emden gedrukt; het bevat, behalve een voorrede, ook enkele nederlandsche gedichten. In 1570 was hij in Oost-Friesland ooggetuige van een groote overstroming, die hij in een uitgebreid strophisch rederijkersgedicht bezong; hij beschouwt de ramp als een straf van God over de verkeerdheden vooral der Kerk en der priesters. In 1573 verschijnen te Emden zijn *Schriftmetige gebeden*. In 1574 is hij in Holland, maakt van nabij het beleg en ontzet van Leiden gedeeltelijk mee, waarvan hij de bekende beschrijving uitgaf te Delft 1574, deed in datzelfde jaar nog een vertaald werkje *Le réveille matin des Francois*, te Dordrecht verschijnen en werd benoemd tot 'commissaris der requesten'. Als zoodanig komt hij 12 Jan. en 21 April 1575 in de Resolutien der Staten van Holland voor.

De beide uit het fransch vertaalde werken over de geschiedenis der Hugenoten van 1567 en 1574 geven voortdurend vergelijking en toepassing voor de Nederlanders in hun tegenwoordige moeilijkheden. De beteekenis van Fruytiers' beschrijving als bron voor de geschiedenis van Leidens ontzet is onderzocht en in het licht gesteld door N.C. K i s t, *Letterkundig en beoordeelend overzicht der gesch. v.h. beleg en ontzet der stad Leiden* in *Werken Mij. Letterk.* N.R. VI (1777) en daarna door F r u i n in zijn *Leidens Ontzet*.

Uit den voorafgaanden tijd dateeren nog de twee liederen, die het *Geuzenliedboek* bevat, onderteekend met Fruytiers' oprechte zinspreuk *Weest die ghij zijt*. Het zijn in de uitgave van v a n L u m m e l no XXVI op den slag bij Heiligerlee (1568) en no LIX over de 'feyten die Duck Dalve bedreven heeft', dat van 1573 zal zijn.

In 1575 gaf hij nog te Dordrecht uit zijn vertaling van de *Légende véritable de Jean le Blanc*, een hekeldicht op de hostie. In de 2e uitg. van zijn geschiedenis van Leidens ontzet, verschenen te Delft 1577, onderteekende hij zijn opdracht aan de regeering van Leiden 'wt Dordrecht'. In 1582, als zijn *Sendtbrief Pauli* verschijnt, is hij reeds overleden.

Fruytiers doet zich kennen als een vruchtbaar en

in de rederijkkunst vaardig dichter, een ijverend protestant en een krachtig man, die de bewogenheid van zijn tijd beleefde. Zijn *Ecclesiasticus* en eenige zijner andere uitgaven zijn vooral ook van belang om de melodieën, die erbij in muzieknoden zijn afgedrukt.

In een acte van 29 Mei 1563 blijkt, dat hij gehuwd was met *Johanna van Coulster*. Hetgeen men leest omtrent zijn nageslacht in Zeeland, berust op een uitlating van Ds. Jacobus Fruytier (zie voorgaand artikel) in diens *Vaderlyke, onderrigtende en aanmoedigende aansprake aan zijn zoon Jacobus Fruytier* (Rotterd. 1723), waarin hij blz. 74 v. een welgevallig tafereel ophangt van zijn voorvaders. Zijn vader was een geacht en vroom koopman te Middelburg. Omtrent zijn grootvader vertelt hij, dat deze 'de Laken Weverye zeer voortzette binnen Londen' en dat diens ouders 'derwaarts uyt Vlaanderen om de Religie gevlugt' waren. Deze grootvader heette Jan en was zoo genoemd 'na dien vermaarden Jan Fruytiers, die in zijn leven is geweest Request Meester van de Prins van Orangien' en de verschillende bekende werken had geschreven. Hoe de afstamming was, blijkt dus niet; de vestiging te Londen past ook kwalijk in het leven van den hier behandelden Jan F., zoover wij dit thans kennen. Ds. Jacobus vermeldt dezen echter met zooveel ophef onder zijn voorouders, dat de *La Rue Geletterd Zeeland* (Middelb. 1741) blz. 58 en lateren dit als zeker overnamen, en er tenslotte zelfs verwarring ontstond tusschen onzen Jan en Jacobus' londenschen grootvader, die toch slechts naar hem genoemd heet te zijn.

De titels en uitgaven van Fruytiers' werken zijn: *Ecclesiasticus oft de wyse sproken Jesu des soons Syrach ghestelt in Liedekens op bequame en ghemeyne voisen, naer wtwijsen der musijck-noten* (Antwerpen, W. Silvius, 1565), opnieuw uitgegeven door D.F. Scheurler (Amsterd. 1898); *Den A.B.C. oft Christelijcke Onderwijsinghe voor de Jonghe Kinderen, wt de fransoische sprake ouerghestelt door Joannem Fruyterium* (Doesborch, C.v.d. Riuieren, 1565; (wellicht valsche naam van uitgever, de titel wordt ook opgegeven als *Den gulden A.B.C.* (Antw. W. Silvius, 1579)); *Het Leuen der Roomsche ende Constantinopelsche Keyseren int cort in dicht ghestelt deur Johan Frutiers* (Antw. W. Silvius, 1566); *Warachtighe beschrijvinghe van den Standt der Religien, ende 't ghemeyne weluaren onder den Coninghen van Francrick, Henrico de tweede enz. wt den franchoysche seer nut ende profitetiick voor den Nederlanden* (z. pl. en dr. 1577; waarschijnlijk te Emden uitgegeven, zonder naam van den vertaler); *Corte Beschrijvinghe vanden ellendighen watervloet op 1 Nov. Anno 70 op ryme ghestelt door Johan Fruytiers* (z. pl. en dr. 1571, herdr. Leyden 1614); *Schriftmetige Gebeden op deerste Goeck Moysi, Genesis, Inghelijcx op alle de Psalmen* (Embden, Goossen Goebens, 1573); *Corte beschryuinghe van de strenghe Belegeringhe ende wonderbaerlicke Verlossinghe der Stadt Leyden in Hollandt* (Delft 1574), 2e druk *met byvoeghinghe alle der Brieuen die aen ende vander stad gheschreuen zijn* (Delft 1577), 3e druk (Leyden 1646, herdruk der 1e uitgave zonder de bijvoegsels), 4e druk *met eenige aanteekeningen van Pieter Scriverius en andere Byvoegzelen* (Haarlem 1739); *Der Francoysen ende haerder nagebueren Morghenwecker het ghene den Hugenootten in Franckerijc wederuaren is, zedert den tijt Francisci I eerstmael in Latijnsche ende Francoysche tate ouergheset door Jan Fruytiers* (Dord. 1574); *Waractighe Legende van Jan de Witte,*

in Francoysche tale ghenaeemt Jehan le Blancq rijmwijsse ouergheset (Dordrecht 1575, herdrukt Leyden 1596, en nogmaals 's Gravenhage 1609, met als bijvoegsel *der Papen Apen-spel* e.a., hetgeen ook afzonderlijk voorkomt); *Den Sendtbrief Pauli tot den Romeynen, op Stichtsanghen gheset* (Leyden, J. Paedts Jz. 1582).

Zie: Fruin, *Verspr. Geschr.* VII, 152 v.; D.F. Scheurleer's *Inleiding* voor zijn uitgave van F.'s *Ecclesiasticus* en de daar aangehaalde bronnen; Tiele, *Pamflet* 825, 826; Meulman, *Pamflet* 216, 217, 258, 259; Petit, *Pamflet* 185, 198; Knuttel, *Pamflet* 226, 227, 228, 1675; van Someren, *Pamflet* 205; Scheurleer, *Nederl. Liedb.* (1912) 12.

Kossmann

[Fryart, Johannes]

FRYART (Johannes), of *Fria arts*, kanunnik van Ons Lieve Vrouwekerk te Veere, en kapelaan van heer *Adolf van Bourgondië*, stierf in 1543 volgens *van der Horst*, *Kerkelijk Veere* in *Bijdr. Haarlem XXV*, 437. Hij vermaakte 20 pond aan de kerk. Deze werden besteed om in het midden van den triumfboog der veersche kerk een ijzeren lichtkroon op te hangen, waarop 20 kaarsen moesten branden op de vier hoogtijden en alle Maria- en Aposteldagen.

1531/32 verkreeg magister Johannes Fryaert het pastoraat der parochie van Oosterland op Duiveland voor de eene helft; 1539/40 werd zij vergeven wegens zijn dood. 1537/38 werd Johannes Fryart ingesteld als pastoor te Brouwershaven; de parochie werd 1539/40 vergeven door zijn dood.

Wegens den dood van Joh. Fryart werd 1539/40 de vicarj van O.L. Vrouw te 's Heerabtskerke vrij. Uit dit alles blijkt wel, dat de opgave van het sterfjaar door v.d. *Horst* niet juist is.

Zie: *Grijpink*, *Register op de parochiën I*, Scaldia 5, 67, Zuid-Bev. 42.
Fruytier

[Fuyter, Leonard de]

FUYTER (Leonard de) of de *Fuiter*, 17e-eeuwsch tooneelschrijver, geb. 1622, zoon van *Jacobus de F.*, huwde Jan. 1649 met *Margarita van Zinnick*, weduwe van *Hendrick Vogeloot*. In een huwelijksproclamatie (*Oud-Holland II*, 1884, p. 114) wordt hij koopman genoemd, terwijl een andere acte hem weer schilder van beroep noemt en zijn sterfjaar omstr. 1655 doet vallen. Het eerste door hem geschreven tooneelstuk draagt den titel *Bedekten Verrader*, is aan een franschen roman of novelle ontleend, heeft een opdracht aan zijn vriend *Adam van Germez* en noemt den schrijver diens leerling in de kunst. Het werd 1646 voor 't eerst op den amsterdamschen schouwburg vertoond en in hetzelfde jaar te Amst. gedrukt. Daarna volgt een berijming van *Lope de Vega Carpios Verwarde Hof* (Amst. 1647, 1665, 1671, 1679, 1699, 1740), dat 19 Sept. 1647 voor 't eerst gespeeld werd en lang op 't tooneel bleef; het werd door *G. Griflinger* als *Verwirter Hof* in 't Duitsch vertaald. De bewerker haalde zich met dit stuk de afkeuring van *Jan Vos* op den hals, die in een puntdicht (*Alle de Gedichten*, 1662 p. 39) het spottend een mismaken van de Vega's spel noemt. Mrt. 1652 werd een nieuw stuk van hem vertoond: *Stantvastige Isabella*, naar 't Spaansch van de *Montalvan* en reeds in 1651 gedrukt, 2 jaar later werd *Don Jan de Tessandier* op den amst. schouwburg gespeeld, naar een spaansch drama bewerkt en gedrukt in 1654 (andere uitg. 1716).

Uit een der opdrachten blijkt, dat hij zelf niet uit het Spaansch vertaalde, maar dat een zekere *Barokus* dit voor hem deed.

Gedichten van hem treffen we aan in *Amsteldamse Vrolijkheit* (p. 13 en 16) waarvan het eerste ondertekend is: Fuyter de Leon; voor L.v.d.

Bosch's spelen *Rampzalige Liefde* (1649) en *Roode en witte Roos* (1651) en een niet onverdienstelijk sonnet voor G e r m e z' *Vervolgde Laura* (1654). Ook als tooneelspeler schijnt hij te zijn opgetreden en wel in de jaren 1646 tot 1654; zijn speelloon bedroeg 10 st. tot f 2.4 per avond.

Zijn door J.M. Quinkhard geschilderd miniatuurportret kwam voor in het Panpoëticon Batavum.

Zie: E.F. K o s s m a n n , *Nieuwe Bijdragen tot de geschiedenis van het nederl. tooneel in de 17e en 18e eeuw* ('s Grav. 1915), 96; E.W. M o e s , *Iconographia Batava* I, 311; J.A. W o r p , *Geschiedenis van het drama en van het tooneel in Nederland* I, 329, 397; II 54, 127, 128, 157.

Ruys

[Fijne, Paschier de]

FIJNE (Paschier de), geb. 31 Jan. 1588 te Leiden, overl. Oct. 1667 te Haarlem.

Zijn ouders, P a s c h i e r d e F i j n e (de oorspronkelijke naam luidde waarschijnlijk Pasquier du Fin) en Maeike Couwets, waren afkomstig uit Belle in Fransch-Vlaanderen. Vandaar vluchtten zij om den gelove naar de Nederlanden, huwden te Leiden en oefenden er het beroep van lakenwever uit. Paschier, het oudste kind, werkte reeds op zijn 5e of 6e jaar vóór en na schooltijd hard met zijn ouders mede, die 'naakt en bloot van Vlaanderen verdreven' met moeite hun brood verdienden. Zijn ouders gaven hem een godsdienstige en zorgvuldige opvoeding. Aangezien Paschier gaarne las, gaf zijn vader hem den Bijbel en het 'Huisboek' van H e n d r i k B u l l i n g e r , een zachtmoedig theoloog, wiens geschriften zeer in trek waren bij de 'rekkelijken'. Ook ging hij vaak ter preek bij G o m a r u s , wiens tegenstander hij later zou worden. Door het lezen van B e z a 's geschrift over *den Grond der Christelijke Godsdienst* kreeg hij een afkeer van het zuivere Calvinisme. Eenige lieden uit Belle wilden op hunne kosten een jongeling tot predikant laten vormen; hun was P a s c h i e r aanbevolen en zij stelden hem het plan voor. Maar hij achtte zich verplicht, het milde aanbod af te slaan, omdat hij zich, naar zijn eigen woorden, 'in zijne spraak wat belemmerd vond, en daardoor vreesde dat die goede lieden hun geld tevergeefs aan hem ten koste zouden leggen'.

Toen leerde hij voor lakenwever, deed reeds op zijn 16e jaar (1604) zijn proeve als meester, waarna hij nog ongeveer zes jaren bij zijn vader bleef werken. Intusschen hield zijn leergierigheid aan, zoodat zijn vader hem tenslotte aan C o r n e l i s D a m m a n , predikant te Ouddorp ter opleiding gaf. Bij dezen leerde Paschier echter zeer weinig, omdat Damman, uit vrees van in ketterij te vervallen, geen gesprek over geloofswaarheden durfde te voeren. Bij den predikant der stad Goedereede, N i k o l a a s v a n D a m , kwam Paschier al even slecht terecht, want deze predikant dulde geen tegenspraak noch zelfs bescheiden navraag. Hij moest zich dus wel met zelf-studie behelpen, hetgeen goed gevolg had: beide predikanten waren zeer tevreden over een voorstel betreffende Psalm 34 vs. 20, dat hij voor hen hield. Vervolgens onderging hij een voorbereidend onderzoek voor de classis te Dirksland; de uitslag was een zeer goed getuigenis. Hiermede kwam hij bij zijn ouders te Leiden terug en zette zich wederom aan het lakenweven. Eenige predikanten, o.w. Festus Hommius, verzochten hem, om een voorstel voor hen te doen en zonden hem nu en dan naar dorpen in de buurt om daar te preeken. In die dagen voelde hij zich aangetrokken tot den vrijzinnigen predikant Adriaan van der Borre en zocht diens vriendschap. Dit mishagde den strengcalvinistischen Hommius, die Paschier van onrechtzinnigheid begon te verdenken en een beroep

te Benthuizen belette. In de eerste helft van 1611 werd Paschier uitgenoodigd, om te Jaarsveld te preeken; hij voldeed hieraan, bleef aldaar gedurende den zomer, en werd, na voorafgaand onderzoek, door eenige predikanten tot leeraar verklaard en op 5 Sept. 1611 als predikant bevestigd. Den 19en Febr. 1612 huwde hij met Machtelt Jans Bouchout te Leiden. Tijdens de Nationale Synode (1619) vertoefde hij te Dordrecht en verborg daar zijn remonstrantsche gezindheid in het geheel niet. Nog korten tijd liet men hem te Jaarsveld ongemoeid; toen kwam op 3 Aug. 1619 een bode, die hem namens de contra-remonstrantsche Synode te Leiden dagvaardde. Paschier ging, en hem werd o.a. ten laste gelegd, dat hij gezegd zou hebben, 'dat hij verscheidene ongerijmdheden vond in de Confessie en den Catechismus', en dat 'ware hij nu Paapsch, hij zou niet Geus worden'. Gevraagd, of hij de dordtsche geloofsregels wilde onderteekenen, antwoordde hij ontwijkend; de Acte van Stilstand weigerde hij te onderteekenen. De voorzitter Festus Hommius dreigde, dat de Staten hem ten lande uitwijzen zouden; Paschier antwoordde, dat het land niet opgegraven was en dat hij wel terugkomen kon, al zette men hem het land uit. Op zijn terugreis predikte hij te Utrecht in het Jeruzalemstraatje (Aug. 1619). Na eenige dagen thuis te zijn geweest, werd hij door het Hof van Holland ontboden; doch wetende, dat hem verbanning te wachten stond, bleef hij te Jaarsveld. Zelfs ving hij spoedig zijn arbeid in 'de kerk onder het kruis' aan. Vele Remonstranten vluchtten in deze dagen, de meesten naar Waalwijk en Antwerpen. Paschier behoorde tot hen, die in het geheim in het land bleven. Met grooten moed en toewijding sterkte hij zijn onderdrukte geloofsgenooten, aanvankelijk te Jaarsveld: 'daar ik tevoren maar eens ter week placht te preeken, daar preekte ik wel vier, vijf of zes maal ter week'. Te Gouda deed hij de eerste preek buiten de stad (1619) voor eene zeer groote vergadering. Kort daarna droegen de bestuurders der Remonstrantsche Broederschap, die toen in Antwerpen waren, hem zijn eerste driemaandelijksche zending op, n.l. naar Vlaardingen, welke gemeente hij 'bediende zoo bij nacht als anders'. Zijn tweede driemaandelijksche commissie was naar Hoorn; tijdens deze ondernam hij met den gewezen predikant van Nieuwkoop, Wouter Cornelisz van Waerder, in Apr. 1620 een wandeling door Drechterland, waarbij zij zoo vermetel waren om met den predikant te Benningbroek, die niet wist, dat hij twee Arminianen voor zich had, een dispuut over de dordtsche geloofsregels te houden. Op zijn terugreis uit Hoorn deed hij Amsterdam aan en bezocht er den 73-jarigen predikant Jan Jansz Bors, die als Remonstrant door de Leidsche Synode was afgezet en zich niet buitenshuis durfde te begeven uit vrees van herkend en gevangen genomen te worden. Paschier echter wist hem te bepraten, om toch als zeeman vermomd eens te gaan wandelen, en ontmoette hem later op de Nieuwe Brug; de oude heer was nog zeer angstig, en om hem wat op zijn gemak te brengen, bood Paschier hem een pond kersen aan, zeggende, dat hij zeker kon zijn, dat geen der voorbijgangsters denken zou, dat hier twee predikanten, ieder van vijf honderd gulden waarde, samen zaten kersen te eten. Van Amsterdam ging hij naar Leimuiden, om deze gemeente te bedienen; hij was verkleed als glazenmaker, droeg een hamertje op zij en een bundel maatstokjes in de hand. Een boer riep hem binnen en bestelde een aantal vensterglazen; Paschier nam daarop leukweg de maat, deed alsof hij de glazen over een paar dagen zou leveren, maar schreef

later aan den boer, dat hij op reis moest en voorloopig niet meer in de buurt zou komen. Nadat aldus een jaar verlopen was, trok Paschier naar Antwerpen (1620). Ter verpoozing ging hij sommige priesters hooren spreken, 'niet uit devotie', zegt hij, 'maar om de kluchten, die men zei dat Pater Gouda, Pater Flavius en Pater Maximiliaan op hun preekstoelen voorbrachten.' Eenige weken later hoorde hij echter, dat in ons land 'de Calvinisten hoe langer hoe feller werden', en de vergaderingen der Remonstranten met geweld uiteenjoegen. Dies keerde hij naar Holland terug en schreef, tot bemoediging zijner geplaagde geestverwanten, het eerste van zijn traktaten, n.l. de pittige *Trouwhartige Vermaning aan alle lidmaten der Gemeente Jesu Christi, die in Holland en andere plaetsen tegenwoordig suchten*, (1620 of 1621). Thans predikte hij in de dorpen Zevenhuizen, Zoetermeer, Bleiswijk (2de helft van 1620); 'daer werden wijddapper, dan van landdrost Spruyt [vermoedelijk een afkorting van Spruitenburg], dan van den baljuw Duyn gejaegt en geplaegt, alhoewel wij onse vergaderingen meestal bij nachte hielden en wij noyt in de predikatie overvallen werden'. In den winter van 1620-21 hield hij, even buiten Gouda, bij klaarlichten dag een preek op het ijs der bevroren Gouwe voor eene groote schaar van toehoorders. Sedert dien werd hij dikwijls genoemd 'het IJsvogeltjen', hetgeen hem ook als schuilnaam diende. Andere schuilnamen van Paschier waren 'Rijk van den Ende' en 'Rijk-neef'. Gedurende de drie laatste maanden van 1621 stond hij te Noordwijk en Warmond en kwam daar in aanraking met de Rijnsburger Collegianten. Hun predikant, de Remonstrant Sopingius, had zich door het onderteekenen van de Acte van Stilstand tot werkeloosheid en zwijgen verbonden. Twee nieuwe remonstrantsche predikanten hadden zij afgeweerd en ook Paschier slaagde er niet in, hen in de Remonstrantsche Kerk te houden, alhoewel hij hen met tact, geduld en zachtmoedigheid bejegende. In hetzelfde jaar 1621 preekte hij ook verschillende malen te Maasland en te Schipluiden; bij den schout van Maassluis had toen Paschiers 'vischmaal' plaats (zie J.v. Vloten, *P.d.F.* pag. 85 vlg.). In 1621 of 1622 heeft de schilder van Mierevelt hem eens zoo handig gegrimeerd, dat zelfs vrienden, die hij kort te voren gesproken had, hem niet herkenden, waarover hij zich zeer vermaakte. Tweede Paaschdag 1622 preekte hij buiten Gouda en daar bracht de schout Kloots hem zeer in het nauw; de goudsche burgemeester 't Hart waarschuwde den stoutmoedigen Paschier, dat hij als een mug om de kaars vloog. Het jaar 1623 bracht wederom groote moeilijkheden aan de Remonstranten, daar hunne vijanden hen verdachten van medeplichtigheid aan den aanslag op prius Maurits. Paschier deed weer getrouw zijn plicht als 'ommegeand predikant'; in den Haag hield hij verscheidene heimelijke predikatiën, o.a. op 4 Mei 1623 in het huis en den tuin van Cornelis Maartensz., timmerman, aan de Laan. Vervolgens trok hij naar Kampen, waar zijn geloofsgenooten door de contra-remonstrantsche magistraat fel vervolgd werden. Paschier preekte er na de gevangenneming van den predikant Paulus van der Linde of Lindenius, hield er zich eenige maanden lang op, terwijl hij menigmaal van verblijf veranderde 'om het groot perykel, dat er was, also de predikanten daer door eenen blinden yver seer dol yverden'. Daarna arbeidde hij te Dokkum, waar de overheid veel gematigder was. Te Leiden woonden zijne vrouw Machteld Jans en zijne kinderen; daar was Paschier in 1624

en bediende hij de gemeente samen met Adriaan van der Borre. Toen schreef hij zijne *Broederlijke Vermaning* om toch de vervolgingen te staken en verdraagzaam te worden. In 1624 stond hij ook te Rotterdam, tegelijk met Liesselius en Langerak. 22 Maart preekte hij op het Haringvliet voor een vergadering van slechts drie mannen en omtrent 30 vrouwen; de schout Dullaert kwam hen storen en zocht vooral den predikant te vangen; maar hij kende hem niet en Paschier wist te ontkomen.

Een tweede geschrift van 1624, dat zijn persoonlijkheid en stijl goed doet kennen, is: *Zilveren Naald om van de oogen der Hollanders af te doen de vliezen, die sinds eenige jaren op hunne oogen gegroeid zijn*. Aan het slot zegt hij: 'Heeft de Heer ons van het spaansche juk verlost, laat ons elkander met geen geneefsche juk belasten.' Ter bemoediging van zijn vrienden en geestverwanten richtte hij tot hen een traktaat *Nieuwejaergeschenk* enz. voor 1625. In genoemd jaar schreef hij eene *Inleiding tot het Kort en Grondig Bericht van P o p p i u s*; *Een klein Monstertjen* enz. der vruchten, die het geloof der Contra-Remonstranten droeg; de *Zilveren Vergulde Naald* enz., aangezien zijn *Zilveren Naald* de tegenstanders in 't geheel niet van hunne onverdraagzaamheid genezen had. Na den dood van Prins Maurits (23 Apr. 1625) verminderden de vervolgingen en 'traden de Remonstranten uit hunne schuilhoeken meer aan het licht' (B. T i d e m a n Jzn. *de Rem. te Haarlem*). De bejaarde Rombout Hoogerbeets werd uit zijn gevangenis te Loevestein overgeplaatst naar het Huis te Weer bij Wassenaar, waar Paschier hem een paar keer bezocht. Maar op aandringen der Contra-Remonstranten bevalen de Staten van Holland in een brief, dat de plakaten tegen de Remonstranten moesten worden gehandhaafd; dientengevolge schreef Paschier aan de laatsten zijn *Korten brief* om hen tot standvastigheid tegen de nieuwe bedreiging op te wekken (1627). In dien tijd was Paschier meestal in 's Gravenhage werkzaam; ook predikte hij buiten Schoonhoven in een oliemolen bij te Lopikerpoort, waar de baljuw Rutger Huigen wel binnentrad doch niemand gevangen nam (1628). Veel moeilijker was het leven voor de Remonstranten in Leiden, waar de burgemeester Jacob van Broecheven en de schout Willem de Bont voortdurend op hen loerden om hen in de boeten te slaan. Desondanks vertoefde Paschier er te midden van zijn gezin in de jaren 1629-31 en predikte menigmaal in de dorpen in den omtrek; o.a. te Hazerswoude (1630) en te Warmond. De vader van Paschier, die ook tot de Remonstranten behoorde, werd in verband hiermede twee weken gevangen gehouden en beboet, omdat hij weigerde den zuiveringseed af te leggen. Om hem uit zijn gevangenschap te verlossen ging Paschier naar den president Kromhout in den Haag en hij had succes. Zelf werd hij door de leidsche schoutendienaren in zijn huis gezocht, en eenmaal heeft het heel weinig gescheeld, of hij was gevangen genomen. In een verdichten *Studenten-brief* van 1629 geeft Paschier eenige staaltjes van hetgeen de Remonstranten in Leiden verduren moesten. Tijdens de laatste weken van 1629 en de eerste van 1630 was hij in Brielle, en het beviel hem daar zoo goed, dat hij in een brief van 4 Dec. 1629 aan Episcopius schreef: 'indien ik hier mijne Machtelt Jans met haar jong gezelschap metterwoon had, ik zou geen zwaarigheid maken mijn leven hier te eindigen.' Hij kon er echter niet blijven. Toen de magistraat te Leiden eenige Remonstranten, die hunne huizen voor eene godsdienstige her-

denking van den 3en October leenden, had gestraft, schreef Paschier *Den ouden Leytsche Patroon ofte derden Octobers Bancket* en gaf het uit kort voor den 3en October 1630, mede om zijn leidsche gemeenteleden tegen het gevaar van op dien dag vergaderen te waarschuwen. Na zijn terugkeer uit Brielle preekte hij veel te Warmond en Noordwijk; in het laatste dorp wilde hij zich gaarne vestigen, omdat er een latijnsche school was, waarheen hij zijn zoon Pieter zou zenden. Maar in het begin van 1632 ontving hij een beroep van Rotterdam; hij bediende deze gemeente van Mei 1632 tot Sept. 1633. Vlaardingen en Hoorn beriepen hem als vast predikant, doch dit sloeg hij af. In Juli 1633 verzocht de gemeente van Haarlem aan Episcopius om Paschier als leeraar te mogen hebben. Episcopius drong er bij hem op aan, dat hij zou aannemen, hem o.a. wijzende op de door Paschier gewenschte 'kleine gemeente' en op de 'bekwame vaart' tusschen Haarlem en Amsterdam, welke het hun mogelijk maakte 'dikwijls bij elkaar te komen en zoo hunne lange en oude vriendschap te onderhouden.' Paschier zwichtte en aanvaardde het beroep te Haarlem. In Sept. 1633 kwam hij aldaar aan, om de gemeente tot aan zijn dood te bedienen; hij vond er de rustplaats na al zijn zwerven. Zijn voorganger, Ds. Lachterop, was nog in Apr. 1633 gevangen genomen, maar de premie van 500 gulden werd aan den schout van Teylingen niet uitbetaald door de Staten-Generaal. Dit kan een der redenen zijn geweest, dat Paschier met zijn gezin rustig woonde in 'de Kerssenboom' bij de Jacobijnenbrug aan de Oudegracht, ofschoon 'eenige predikanten van de Hervormden daar wat tegen knorden'. 21 Maart 1634 schreef hij een brief aan Episcopius, waaruit blijkt dat hij het met preeken zeer druk had. De aanhoudende vervolging, waaraan de Remonstranten te Leiden bloot stonden, was wederom de oorzaak, dat hij aan de professoren in de theologie aldaar *Twaalf Vragen* richtte (1633 of 34). Daarna (1635?) schreef hij *Zestien Vragen* aan de haarlemsche Contra-Remonstranten over hunne dogma's der noodzakelijkheid en der voorbeschikking. Verder (in 1637?) een aantal *Vragen* over de leer der volstreckte verkiezing en verwerping, welke hij eindigde met de volgende uitnoodiging tot beantwoording: 'Zoo daar iemand ware, die lust had en den arbeid wilde op zich nemen, om deze vragen te beantwoorden, die wordt zeer vriendelijk en om Christi wil gebeden, dat hij zijn antwoorden toch zóó wil matigen, dat men er uit kan merken en verstaan, dat ze uit liefde tot de waarheid voortkomen, dat ze ook zijn zonder bitterheid, laster of smaadheid, gelijk een ieder Christen licht kan verstaan, dat ze wezen moeten, zullen ze heelen en stichten' enz. In 1638 en daarna had Paschier veel moeite met den predikant Montanus te Haarlem. Deze, door de noordhollandsche Synode van Sept. 1619 als predikant van Loenen afgezet, was langen tijd in de vervolgde gemeente te Haarlem werkzaam geweest, had er groot gevaar geloopt gevangen genomen te worden, maar verkreeg bij de Remonstranten geen vaste aanstelling, omdat hij sterk overhelde tot de Rijnsburger Collegianten. Paschier, wien de eenheid der Remonstrantsche Kerk zeer ter harte ging, deed pogingen om Montanus daarin te behouden; hij noodigde hem uit, om aan het Avondmaal deel te nemen, maar Montanus weigerde; vermoedelijk zou hij toch tot de Rijnsburger Collegianten zijn overgegaan, doch Paschier bleef voor die teleurstelling bespaard, doordat Montanus in 1639 stierf. Uit ijver voor de eenheid der kerk was Paschier ook een voorstander van de *Belijdenis van hun christelijk gevoelen*, die de Remonstranten in

1621 en 1622 schriftelijk hadden opgesteld, en bestreed hij in een brief van Aug. 1638 aan Daniël de Breen de meening van Camphuysen, die van geene onveranderlijke remonstrantsche belijdenis noch kerkgenootschap wilde weten. In 1637 begon de haarlemsche magistraat de Remonstranten weer lastig te vallen; op 29 Febr. 1638 werd Paschier door burgemeesteren ontboden, die hem verschillende vragen stelden, doch hem tenslotte lieten gaan. De tijden werden rustig genoeg, dat hij op 23 Dec. 1640 in de eerste remonstrantsche kerk van Haarlem de eerste predicatie kon houden. Wel werden nog in Febr. 1641 door de 'Stadts Fabrycken' (d.w.z. de stads-timmerlieden) de banken en de preekstoel uit dit gebouw weggehaald en de deur toegespijkerd, maar eenigen tijd later werden de deuren weer ontsloten en de kerkmeubelen teruggebracht. Te Leiden werd in 1640 de remonstrantsche predikant Simon Lucas Bysterus in de gevangenis gezet; dadelijk schreef Paschier zijn *Aanspraak tot de burgers van Leiden over de verdrukking van eenige Remonstrantsch gezinde leeraars* (verkorte titel). In Juni 1642 had prof. Karel de Maats te Utrecht het contra-remonstrantsche dogma der praedestinatie verdedigd, waarna Paschier hem *Twaalf plumpe Vragen* stelde. De professor antwoordde niet, wel de woerdensche predikant Jakob Cralingen; en deze deed dit op zoo gebrekkige manier, dat Paschier hem een *Kruk voor den zwakken broeder Jacob Kralingen* toezond, welke na replek door een *Tweede kruk* gevolgd werd. Tegen *Het voorbeeld van de gezonde woorden of de gronden der zaligheid* van Ds. Casparus Streso te 's Gravenhage richtte hij zijn *Veenboers wegkorting, of Samenspraak tusschen een predikant en een veenboer*. Streso's weerlegging beantwoordde Paschier met *Waarschuwing en Veenboers bescheid*, 'tintelend van vernuft en vrolijken vroomen luim' (B. T i d e m a n J z n. a.w. pag. 36). Verder schreef hij nog in dit dispuut *Winterturf aan Casper Streso, van zijnen Veenboer uit Roelevaartjensveen* en *de Zieke Veenboer*. Over het leerstuk van de bekeering handelt zijn *Zeemans Nieuwjaar* (mogelijk 1643). In dat jaar werd te Haarlem uitgegeven een *Samenspraak* tusschen een calvinistischen wever en een mennistenvermaner over de roeping van alle menschen tot zaligheid; over dit onderwerp liep Paschier's *Tweede Samenspraak* tusschen dien wever en vermaner, waarin de laatste den eersten wees op zijn mennistenspoelder, welke in Paschier's volgende dialoog *Puthaak, om alle Mennisten uit den put hunner doling aangaande het punt der algemeene genade te trekken*, den calvinistischen wever te woord stond; zij zetten hun gesprek voort in zijn *Emmer om aan des spoelders Puthaak te hangen*; Paschier's woordvoerders zijn de vermaner en de spoelder. Van meer leerstelligen aard is het *Diemermeers Wandelpraatjen* tusschen een Contra-Remonstrant en een Doopsgezinde (1643). Tegen den waalschen predikant P. Bontemps, die de Doopsgezinden aangevallen had, richtte Paschier zijn *Samenspraak tusschen twee Hervormden*, en *Oogwater tot verlichting van die niet zien kunnen door den donkeren bril, onlangs uitgegeven*, en *Buurlyke Aanspraak aan Lammert Lammertsz*. Op verzoek van zekeren Daniël Evertsen gaf hij in 1644 een korte en klare samenvatting van het remonstrantsche geloof in elf punten; de contra-remonstrantsche Ds. Tegularius formuleerde daarna ook elf stellingen; en Paschiers zoon, Pieter, toenmaals predikant te Nieuwkoop gaf de 22 stellingen uit onder den titel *Onderteekend gevoelen van twee predikanten*. Dit boekje maakte grooten indruk op de Hervormden te Haarlem;

'eenigen verwonderen zich, dat zulks het arminiaansch gevoelen is, zeggende dat zij het ook zoo verstaan', schrijft Paschier aan Praevostius. B. T i d e m a n J z n . schrijft dien sterken indruk toe aan 'de klare en aangrijpende wijze van voorstellen, Paschier eigen' (a.w. pag. 38). De gevangenneming van den remonstrantschen proponent Gideon de Courcelles te Kampen (26 Mei 1648) was aanleiding, dat hij de onderdrukking, waaronder zijn geloofsgenooten aldaar te lijden hadden, beschreef en hekelde in de volgende dialogen: *Kamper Steurtjen van harde eijeren, sterke boter en bittere mostert*; en *Wittebrood voor de Predikanten te Kampen om het Kamper Steurtjen bekwamelijk op te eten*; en *Een frisschen Dronk om het gezouten Kamper Steurtjen te beter te verzwetgen* (1648 en 1649). Paschier behoorde tot degenen, die den dood van stadhouder Willem II als eene bevrijding des lands van tyrannie beschouwden; in het gevangenzetten van sommige regenten te Loevestein zag hij een oordeel over de kwellers der Remonstranten. In Jan. 1651 gaf hij zijn laatsten dialoog uit: *Amsterdamsch Nieuwejaargelukwensching van een landman te Thamen aan zijn landheer te Amsterdam*. Men bewaart in de boekerij der Remonstrantsche Gemeente te Rotterdam een autograaf van hem. n.l. een briefje van 18 Aug. 1652 betreffende eene hypotheek op het huis van Daniël Jansen Mes. Van zijn laatste levensjaren is zeer weinig bekend. In 1659 stelde hij de geschiedenis van zijn *Leeven* te boek, waarin hij echter de voorvallen niet chronologisch vertelt. Hij predikte toen nog alle zondagen, maar wist dat het verminderen van zijn gezichtsvermogen hem dit eenmaal zou beletten. Hem werd in Juli 1660 als helper toegevoegd J a c o b u s K u y l e m a n of C u l e m a n , predikant te Waddingsveen.

Paschier stierf in 1667; zijn stoffelijk overschot werd op 27 Oct. 1667 bijgezet in de grafstede no. 29 in de noordertrans van de Groote Kerk te Haarlem.

Verscheidene der bovengenoemde geschriften van Paschier zijn verzameld in *Eenige Tractaetjes van P. de F.* (Amsterdam 1721), en in *Verzameling der Tractaaten van Paschier de Fijne* (Amsterdam 1736); *Het Leeven en eenige bysondere voorvallen van P. de F., door hemzelve beschreven* is te vinden achter den 4en druk van *Eenige Tractaetjes* (Amst. 1721); *De Silveren Naalde* is ook gedrukt bij Hans Goethals (Frederick-Stadt 1624); afzonderlijk verschenen nog: *Kort Ondersoeck of L. Klinckhamers Geneesmeesters meyninge aangaande de Vrijheydt van Spreken in de gemeynte der geloovighen warachtich of Godts Woordt regelmatig zij*, door P. de F. (Haarlem 1655); *Kort, waerachtigh en getrouw Verhael v.h. eerste begin en opkomen v.d. nieuwe secte der Propheten ofte Rijnsburgers*, enz. (Tot Waerstadt 1671).

Het *Onderteekend Gevoelen* voornoemd is hetzelfde als *Het Eygen Gevoelen van een Arminiaens of Remonstrants Predikant ende daerbij het Eygen Gevoelen v.e. Gereformeert Predikant* (Haarl. 1644).

Zijn geschilderd portret door J. Livens is in de Remonstrantsche kerk te Rotterdam; een tekening van J. Stolker kwam voor in de veiling der verz. Ekama, Amst. 1891; voorts als prent door P.W.M. Trap.

Zie vooral: *Paschier de Fyne, naar zijn leven en schriften* (uit gedrukte en ongedrukte stukken) door J. v a n V l o t e n ('s Hertogenbosch 1853); verder: *de Remonstranten te Haarlem* door B. T i d e m a n J z n . (Haarlem 1887) en *de Remonstrantsche Broederschap, biographische naamlijst* door H.C. R o g g e e n B. T i d e m a n (2e druk, 1905); K n u t t e l , *Pamfletcat.* I, zie register.

Mortreux

[Fijne, Pieter de]

FIJNE (Pieter de), overl. in 1680, zoon van den voorgaande en Machtelt Jans Bouchout, kwam in 1644 als proponent bij de Remonstrantsche Gemeente te Nieuwkoop en bediende deze tot 1648. In 1650 werd hij predikant te Nieuwpoort, maar eenigen tijd vóór 28 Mei 1652 verliet hij op eigen gezag deze gemeente om zich als voorganger te Boskoop te stellen, waar men 'anders nooit een eigen predikant had gehad'. Zoodat de Groote Vergadering der Remonstrantsche Broederschap van 1652 den vader verzocht, zijn zoon te disponeeren, de helft van zijn tractement te laten vervallen, 'dewijl hij tot de ordinaris dienst niet kon gevorderd worden'. In 1654 was hij in de Groote Vergadering als predikant zonder vaste bediening. Aan de Groote Verg. van 1657 schreef hij een zonderlingen en omslachtigen brief; aan de Gr. Verg. van 1659 een zoodanigen brief, dat die met verontwaardiging als onbeschaamd ter zijde werd gelegd. Den 3en Juni 1661 gaf de contra-remonstrantsche predikant J. Schepers te Gouda uit een tractaat *Chrysopolerotus*, betogende dat de Re-

monstranten verplicht waren, zich bij de Contraremonstrantsche Kerk aan te sluiten. Hiertegen richtte Pieter de Fijne op 28 of 29 Juni een vlugschrift, dat Scheperus 'op veel plaetsen wel wederleyd, doch hier en daar eenige seer harde manieren van spreken heeft'. De magistraat van Gouda, bij wien Ds. Scheperus grooten invloed had, was aanvankelijk van zins, Pieter d.F. in zijn dorp op te lichten en liet daartoe aan de boskoopsche schuit de wacht houden. Doch daarna bedachten de goudsche heeren, dat de vrijzinnige regeering in den Haag een gevangenneming zou afkeuren; dus lieten zij Pieter in vrijheid blijven en de zaak verliep. Hij werd in 1666 of 69 bij den curator der kleine Gemeenten in dienst gesteld. De Gr. Verg. van 1673 ontbood hem om te hooren de redenen, waarom hij Boskoop verlaten had en zich te Amsterdam ophield. Het bleek, dat hij zijne Gemeente nog niet bedienen kon; hij verklaarde zich bereid om door den curator elders in commissie gezonden te worden.

Zie: *de Remonstrantsche Broederschap, biographische naamlijst* door H.C. Rogge en B. Tideman (2e druk 1905).

Mortreux

G.

[Gabay Ysidro, Abraham]

GABAY YSIDRO (Abraham), overl. in Suriname vóór 1757, stamt uit een spaansch-joodsche familie, die vooral in den Levant en Italië bloeide. Hij was rabbijn bij de Portug.-joodsche Gemeente te Amsterdam, later vertrok hij als zoodanig naar Suriname. Hij schreef een kabbalistisch gedicht op de Azaroth getiteld *Jad Abraham* (Abraham's hand). Hij was gehuwd met Sara Ysidro, die ook dit gedicht ter perse had gelegd. Het werd uitgegeven door Abraham J. Basan (Amsterdam 1757). Van hem verscheen ook een portugeesche preek *Sermon* in druk, die hij in het voorjaar 1724 in de portugeesche synagoge te Amsterdam heeft gehouden.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* V, 538.

Zwarts

[Gabbema, Epo]

GABBEMA (Epo) behoorde tot het Verbond der Edelen en hielp in 1572 als vaandrig van een bende krijgsvolk Sneek veroveren voor prins Willem.

Zie: te Water, *Verbond der Edelen* II, 405.

Blok

[Gabbema, Simon Abbes]

GABBEMA (Simon Abbes), zoon van Abbe Frederiks Gabbema en Aukje Hillebrants, geb. te Leeuwarden in October 1628, gest. aldaar in 1688. Daar zijn vader in 1635 wegens gepleegde malversatiën het land moest ruimen, was hij reeds vroeg van de vaderlijke zorg en leiding verstoken. In Leeuwarden heeft hij het onderwijs van den rector Henricus Coddé genoten. Of hij in Franeker heeft gestudeerd, is onzeker. In ieder geval werd hij den 8en April 1651 te Leiden als student ingeschreven. Daar er onder zijn handschriften dictaten van Schoockius en van Gronovius zijn gevonden, kan hij ook in Groningen en in Deventer hebben gestudeerd, al komt hij in geen van beide academiesteden in het album voor. Vast staat in ieder geval, dat hij in 1649 in Groningen in het collegium politicum van

Schoockius een disputatie heeft verdedigd, die zelfs gedrukt is. Na zijn verblijf te Leiden heeft hij te Utrecht gestudeerd; maar ook daar is hij niet in het album ingeschreven. Gepromoveerd schijnt hij niet te zijn; bewijs daarvan is althans niet geleverd; ook noemt hij zich later nooit doctor of magister. In Utrecht schijnt hij meer aan letterkundige dan aan rechtskundige studiën te hebben gedaan; reeds in 1654 gaf hij Petronius uit, waarop vijf jaar later zijn publicatie van Catullus, Tibullus en Propertius volgde. Die studies hadden echter even weinig te beduiden als zijn eigen dichtkunst. Reeds in 1656 gaf hij onderscheiden hoogdravende lofverzen uit in R i n t j e s' bundel *Klioos Kraam, vol verscheiden gedichten*, waarvan het eerste deel aan hem werd opgedragen. Later gaf hij nog uit *Het Hooghe- Lied Salomons, in Rijm gestelt*, dat door de tijdgenooten zeer werd geprezen.

In het algemeen schijnt men een hoogen dunk van zijn geleerdheid en werkkraft te hebben gehad. Anders is het niet begrijpelijk, dat de Staten van Friesland hem na het vrijwillig terugtreden van Dr. A r n o l d u s C o p i u s den 30en April 1659 tot historieschrijver van Friesland benoemden. Het schijnt, dat hij daardoor ook de zorg voor de provinciale archieven kreeg; hij kreeg althans een groot aantal 'boeken, brieven en instrumenten, den landschappe concernerende en toebehoorende' in bewaring en in gebruik. Hoewel Gabbema zijn ambt tot zijn dood heeft bekleed, heeft hij als historieschrijver van Friesland niet veel tot stand gebracht. Als zijn eerste prestatie in deze functie kan men beschouwen zijn uitgave van *Viglii Zwicheni ab Aytta Epistolae ad Joachimum Hopperum* (Leeuwarden 1661). Daarop volgde de uitgave van *Epistolarum ab illustribus et claris viris scriptarum centuriae tres* (Leeuwarden 1663; 2e dr. m. appendix, Leeuwarden 1669), die voor de geleerdengeschiedenis vooral nog altijd waarde heeft. Maar daarmede was ook de historische productie van Gabbema ten einde. Wel gaf hij in 1681 een vermeerderde uitgave van de *Rijmlerije* van zijn vriend G i j s b e r t J a p i c k s , maar hij deed dat op slordige wijze, een eigenschap, die trouwens ook zijn ander werk kenmerkt. Bovendien gaf hij in 1686 nog uit zijn *Friesche Lustgaarde ofte Boom-, Heester-, Bloem- en Kruid-Waarande*, waarin op verwarde en onsamenvangende wijze zeer veel geleerdheid

over plantkunde en daarnaast over oudheidkunde, niet alleen van Friesland, maar van geheel Europa wordt uitgesteld.

Maar van eigenlijk historiewerk was bij Gabbema in de laatste dertig jaren van zijn leven weinig sprake. Hij is voortdurend bezig geweest aan het verzamelen voor een geschiedenis van Leeuwarden en van Friesland. Blijkens een gedicht van Gijsbert Japicks (*Rijmterije*, 91) was hij daarmee in 1659 reeds bezig. Schotanus bekortte in zijn *Beschrijvinge van Frieslandt* (1665) die van Leeuwarden, omdat Gabbema zich met zoodanig werk onledig hield. Gabbema heeft de vertraging en ten slotte het uitblijven van het werk geweten aan de regeering van Leeuwarden, die hem den toegang tot haar archief verbood. Niet onwaarschijnlijk moet dat verbod worden toegeschreven aan den zeer ongeregelde levenswandel van Gabbema, die ook in het algemeen de slordigheid van zijn werk wel zou kunnen verklaren. Aan zijn geschiedenis van Leeuwarden is Gabbema niettemin blijven werken; maar eerst na zijn dood werd zij door Tobias Gutberleth Jr., bibliothecaris der hoogeschool van Franeker, onder den titel *Verhaal van de stad Leeuwarden* (Franeker 1701; ook onder den titel *Historie van Friesland*, Franeker of Gouda 1703) uitgegeven. Het boek geeft de geschiedenis van Leeuwarden en daardoor ook min of meer van Friesland tot 1573; hoewel heel wat bronnen zijn bij elk ander gebracht, is Gabbema's geschiedenis van Leeuwarden een indigest boek, waarin de poging om Hooft's *Historiën* na te volgen, geheel heeft gefaald; het precieus van Hooft is duistere en veelal onbegrijpelijke gedwongenheid geworden. Gutberleth gaf uit Gabbema's nalatenschap bovendien nog uit een boekje over *Nederlandse watervloeden* (Franeker 1703) en de *Leevens Beschrijvingen van Sint Willebrord, S. Bonifaas en S. Aalberijk, eerste geloofsverkondigers in Nederland* (Franeker 1705), die bij veel omhaal van geleerdheid weinig historische waarde hebben.

De beteekenis van Gabbema zou inderdaad vrij gering zijn geweest, zoo hij niet een bijzonder gelukkig verzamelaar was geweest, en bovendien, zoo zijn verzamelingen niet bewaard waren gebleven. Zijn geheele leven heeft hij blijkbaar veel genoeg gehad in het verzamelen van historische documenten; zoo heeft hij een omvangrijke collectie boeken en handschriften bij elkander weten te brengen. In zijn testament heeft hij zijn zuster Walke aanbevolen om voor zijn boeken en papieren te zorgen. Bij testament vermaakte deze zuster van Gabbema, die in 1712 stierf, de schriftelijke nalatenschap van haar broeder tegelijk met het beheer van het Gabbema-leen aan de voogden van het Old-Burger-Weeshuis. In 1854 werd het Gabbemaarchief overgebracht naar de bibliotheek van het Friesch Genootschap; thans berust het in het St. Antoniegasthuis. Het is door Ekhoff niet afdoende beschreven in *De Vrije Fries* XI, 288 vlg. De verzameling bevat o.a. kronieken en andere historiebronnen van Friesland, oude friesche wetten, een groot aantal friesche en nederlandsche staatsstukken in origineel en in kopie van de dertiende tot de zeventiende eeuw, een gedeelte van het archief van Gerkesklooster, handschriften van Gabbema zelf, eindelijk een zeer uitgebreide verzameling originele brieven van vorsten en staatslieden, maar vooral van geleerden en letterkundigen, een groot aantal kopieën van brieven van bekende geleerden aan Sibrandus Lubbertus, ten slotte originele brieven van geleerden en letterkundigen aan Gabbema zelf. Behalve het archief-Gabbema bezit het Friesch

Genootschap nog een verzameling *Eruditorum Frisiorum epistolae manuscriptae collecta et scriptae manu S.A. Gabbema*. De origineelen van al deze collectiën zijn natuurlijk van groote waarde; de kopieën van Gabbema zijn in het algemeen betrouwbaar. In Utrecht had Gabbema eenige relatie met *Claudia Leonora van Arckell*; het blijkt evenwel niet, of hij met haar gehuwd is geweest.

Een door A. van Halen vervaardigd miniatuurportret was in het Panpoëticon Batavum.

Zie: *Eekhoff* in *De Vrije Fries* XI, 273 vlg. (ook afzonderlijk, Leeuwarden 1867); *Delprat* in *Kron. Hist. Gen.* XI, 152 vlg.

Brugmans

[Gabriel, Paul Joseph Constantin]

GABRIEL (Paul Joseph Constantin) werd geboren 3 Juli 1828 te Amsterdam en stierf in 1903 te Scheveningen; hij was een leerling van de Academie te Amsterdam, vooral echter van Koekkoek in Kleef, later van den 10 jaar jongeren A. Mauve; hij gaf in zijn eerste periode motieven uit Oosterbeek en Veenendaal, later uit het Gooi en het Gein, uit Kortenhoef vooral. Van 1860-64 was hij in Brussel, waar ook Roelofs woonde. Gabriel behoort tot de Haagsche schilderschool; zijn belangrijkste leerling is W.B. Tholen.

Schilderijen van zijn hand bevinden zich te Amsterdam, Rijksmuseum: Abcoude (2), in Juli, Kortenhoef, molen; Amsterdam, Stedelijk Museum: landschap met molen, molens (2), 'de invaliden', polderdijk, eendennesten, molen, boomstam, nevel, molen; Amsterdam, kunsthandel v. Gogh: landschap, Kortenhoef, woning op hei; Amsterdam, kunsthandel Wisselingh: hutten op hei, veenplas, vroege morgen, huizen aan vaart, palingfuiken, morgennevel, schaapskooi, 2 landschappen; 's Gravenhage, Gemeente Museum: Overijssel; 's Gravenhage, Mus. Mesdag, 4 stuks; 's Gravenhage, kunsthandel v. Gogh: korenschooven; kunsthandel Krüger: eendenkooien, polderlandschap; kunsthandel Schüller: vroege morgen; kunsthandel Biesing: winter; coll. de Kuiper: vaart; Groningen, Museum: 4 stuks; Groningen, kunsthandel Scholtens: molen aan vaart; voorts stukken in de Musea te Luik, Gent, Antwerpen (een van 1879); en Art. Inst. te Chicago.

Teekeningen van zijn hand bevinden zich te Haarlem, Mus. Teyler: Overijssel; Rotterdam, Mus. Boymans, 7 landschappen (o.a. één van 1845 en één van 1851).

Naar zijn werken graveerden o.a. W. Steelinck en Walter. Er is één prent van Gabriel bekend, een landschap van het jaar 1869.

Zijn portret is door J. Veth gelithographeerd.

Zie: *Thieme-Becker*, *Allgem. Künstlerlexikon* XIII, 18; *A.v. Wurzbach*, *Niederl. Künstlerlexikon* I, 563; *E. Riat* in *Gaz. d.B. Arts* 1904, I, 158, 1903 II, 427, 1875 II, 350 en 1876 II, 31; *A. Plasschaert*, *De 19de eeuwse Holl. schilderkunst*, 73, 277; *G.H. Marius*, *De Holl. schilderkunst 19de eeuw* (1903) 308, 520; *J. Kolff* in *Nederl. kunstbode* 1875, 147; *L. de Haes*, *Rooses schilderboek* (1898) I, 211-236; *J. Grant*, *Onze schilders in Pulchri Studio* 1904, 69; *M.D. Henkel*, *Seemann's Meister der Farbe* X (1913) 69; *F.v. Boetticher*, *Malerwerke des 19de Jahrh.* (1891) I, 349; *Kunstchronik* 1895, 243; *Chron. des Arts* 1903, 248; *Onze Kunst* 1903, II, 121, 1908, II, 91, 1910, II, 225, 1914, I, 75; *Eigen Haard* 1910, 302; *Mireur*, *Dict. des ventes d'art*, 1901, III; *Benezit*, *Dic. des peintres* (1911) II; *H.P. Bremmer*, *Moderne Kunstwerken* I, 40, 33, II 74, III 49-56, IV 64, V 15, 32, 47, 63, VI 39, 96, VII 92, 93, VIII 32, 64; versch. veilingscatalogi; cat. tent. Wisselingh 1915, 1918;

Album Amicorum de Groot Jamin, in 's Rijks Prentenkabinet; *Kunstenarsbrieven*, in 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam.

J.M. Blok

[Gabriël, Petrus]

GABRIËL (Petrus) komt ook als Pieter van Schaghen, Scagius, Scagius, en, naar zijn afkomst, als Pieter de Vlaming voor, overl. te Delft Aug. 1573. Oorspronkelijk monnik geweest, heeft hij, onder invloed van Godfried van Wingen (III kol. 1433), al vroegtijdig de zijde der Reformatie gekozen: reeds 1545 moet hij in Vlaanderen en Holland de nieuwe leer hebben gepreekt. In 1562 en 1563 treffen wij hem te Londen aan. Tengevolge van de daar in laatstgenoemd jaar uitbrekende pest-epidemie keerde hij naar het vasteland terug. Kort daarop staat hij dan weer in relatie met een kruiskerk, waarschijnlijk met Brugge; 1564 en 1565 tenminste heeft hij daar ter stede zijn diensten verleend, tot zijn veiligheid niet meer toeliet, dat hij er langer bleef. Toen (omstr. 25 Nov. 1565) verhuisde hij naar Antwerpen, echter niet voor lang. 16 Apr. 1566 neemt hij nog verder de wijk naar Amsterdam. Met zijn vrouw Elizabeth heeft hij daar in de Engelsche steeg gewoond, als predikant der Kerk van de hoofdstad, maar ook als hagepreeker, die van daar uit door heel Holland optrad. In 1567 verhuisde hij opnieuw, ditmaal naar Emden. Verandering in zijn verhouding tot de Kerk van Amsterdam bracht deze verhuizing intusschen niet teweeg! Nog in den nazomer van 1569 teekenden Jan Arents en hij zich eenvoudig: dienaars van de verstrooide gemeente van Amsterdam. In 1572 werd Scagius predikant te Delft, wat hij gebleven is tot hij in Aug. 1573 stierf.

Over zijn Gereformeerd, maar van kerkelijke organisatie min of meer afkeerig theologisch standpunt, zie F.L. Rutgers, *Calvijns invloed in de Nederlanden* (Leiden 1899) register in voce Gabriël.

Niet onmogelijk is een zuster van hem getrouwd geweest met Andries Bertheloot (Bertelot), die in Hondshoote geboren, achtereenvolgens daar, te Sandwich, te Londen en te Aalst in Vlaanderen heeft gewoond, om 2 Nov. 1566, als predikant van laatstgenoemde plaats, den marteldood te sterven.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. woordenb. van Nederl. godgeleerden*, in voce Gabriël; *Kerkeradsprotocollen der Nederduitsche Vluchtelingenkerk te Londen*, uitgeg. door A.A. van Schelven (Amst. 1921) 393; J.H. Hessels, *Ecclesiae Londino-Batavae Archivum II* (Cantabr. 1889) in voce Scagius en Bertheloot; *Geschiedenis der Martelaren* (ed. 1883) 746.

van Schelven

[Gaerloffsz., Bernardinus]

GAERLOFFSZ. (Bernardinus), geb. te Amsterdam, data van geb. en overl. onbekend.

In 1567 moest hij om zijn hervormden godsdienst uit Amsterdam vluchten en voegde zich bij de Watergeuzen. In 29 Dec. 1569 klaagt de regeering van Bremen bij den Prins van Oranje over zijn plundertochten. Hij was verwant met den Watergeus Jan Syvertsz.

Zie: Blok, *Gesch. onderzoek in Duitschland*, 223; Franz, *Ostfriesland und die Nederl.* 137; Elias, *de Vroedschap van Amsterdam I*, 375; ter Gouw, *Gesch. van Amsterdam VI*, 321.

Vogels

[Gallinaceus, Gerardus]

GALLINACEUS (Gerardus) of Gallinatus is vermoedelijk identiek zoowel met Ger. Gallus en Ger. Gellicanus, als met Ger. Martensz. of Martini en Ger. de Haan, overl. te Dordrecht 19 Oct. 1574. Oorspronkelijk is hij monnik geweest; in den zomer van 1561 verliet hij echter de middelburgsche abdij, waar hij zich toen ophield, om naar Londen te trekken, algemeen toevluchtsoord voor reformatorischge-

zinden toen. In Nov. 1561 schijnt hij het plan gehad te hebben weer naar het vasteland terug te keeren, blijkens een toen voor hem in gereedheid gebracht getuigschrift. Of hij metterdaad vertrokken is? In allen gevalle Febr. 1562 zint hij erop te Londen een latijnsche school op te richten; in Maart van dat jaar legt hij te dier stede openbare belijdenis af, om er den 1en April d.a.v. in ondertrouw te worden opgenomen met *Maria Stercke*. In 1568 treffen we Gallinaceus als voorganger der nederlandsche vluchtelingenkerk te Lynn aan. Met den aanvang van de vrijheid heeft deze hem echter aan het vaderland moeten afstaan. Najaar 1572 was hij predikant te Delft. Vóór 16 Febr. 1573 verruilt hij deze standplaats met Dordrecht. Is het zijn conflict met den burgemeester dier stad, dat hem genoopt heeft spoedig daarop naar den Briel te gaan? Hoe dit geweest zij, reeds vóór den 4en Mei stond hij daar, tot 19 Oct. 1574, toen hij, kort nadat hij de nationale synode van dat jaar te Dordt had bijgewoond, is gestorven. Ook daar kwam hij met de politieken in conflict naar aanleiding van het verlangen van Treslong, dat voor zijn kind huisdoop zou worden toegestaan.

Zijn vertaling van *Bullingers Homiliae* over het boek Daniël is wellicht niet uitgegeven. Wel echter verscheen zijn translatie van *Calvijns Harmonia, dat is een tsamenstemminghe gemaect uut de drie evangelisten*.

Zie: de *Bie en Loosjes, Biogr. woordenb. van Nederl. godgeleerden* in voce; *J.H. Hessels, Ecclesiae Londino-Batavae Archivum* II en III, registers in voce; *Werken der Marnixvereeniging* S II, dl. III en S. III, dl. V, registers in voce; *G.D.J. Schotel, Kerkelijk Dordrecht* I (Utr. 1841), 72 (Gerardus Martini); *Kerkeraadsprotocollen der Nederduitsche Vluchtelingenkerk te Londen* (Amst. 1921) register in voce; *A.A. van Schelven, De Nederduitsche Vluchtelingenkerken* ('s Grav. 1909) 202.

van Schelven

[Garcia, Bernardo]

GARCIA (Bernardo) vermoedel. eigenlijk *Benjamin Nuñez*, leefde te Amsterdam in het midden der 18de eeuw. De verschillende satirieke en gelegenheidsgedichten van dezen spaansch-joodschen dichter zijn alleen in handschrift bewaard. Onder hen bevindt zich een bruiloftsgedicht door hem in 1735 vervaardigd ter gelegenheid van het huwelijksfeest van don *Isaac de Abraham Curiel* en donna *Ester Alvares*. Zijn *Entremes del Pintor Cornelio* en *Entremes del Hurto de los Muertos* noemt *Kayslerling* onder de bekendste gedichten.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* V, 572.

Zwarts

[Gardolf]

GARDOLF, frankisch graaf in Friesland omstreeks 880, bezat o.a. Urk. Hij wordt ook 885 genoemd als gezant van den Norenhertog Godfried aan keizer Karel den Dikke.

Zie: *Jaekel, Die Grafen von Mittelfriesland*, 47; *Gosses, Vorming van het graafschap Holland*, 5; de *Vries, Wikingen*, blz. 255.

Blok

[Gassel, Lucas]

GASSEL (Lucas), geb. te Helmond in het begin der 16e eeuw, overl. te Brussel omstreeks 1560, was een der eerste landschapschilders. Het grootste deel van zijn leven bracht hij door te Brussel. Van Mander zegt van hem in zijn *Schildersboek*: 't Was een aardig man en een interessant verteller'. Hij maakte goede landschapschilderijen in olie- en waterverf, maar slechts heel weinige zijn er bekend. Gassel was bevriend met Lamponius, die een bijschrift in het Latijn maakte onder een zijner portretten. Zijn portret is in vier verschillende uitvoeringen bekend, gegraveerd door Wierix, J. Binck, J. Ladmiraal en H. Hondius. Twee ervan zijn gereproduceerd in den *Historische*

en *Topografische atlas van Helmond* door Aug. Sassen.

Schilderijen van hem zijn: een landschap, 1548 (Museum te Weenen); bergachtig landschap, 1544 (Brussel, particulier bezit); de vlucht naar Egypte, 1547 (Brussel, part. bezit); bergachtig landschap, 1538 (Hamburg, part. bezit); bergachtig landschap 1538 (Hamburg, part. bezit); bergachtig landschap met op den voorgrond vlucht naar Egypte. M.A.J. Wouters beweert, dat verschillende schilderijen van Gassel op namen van andere schilders staan, terwijl omgekeerd enkele schilderijen verkeerdelijk op Gassels naam zijn gezet. Enkele gravures, door hem nagelaten, waarvan vier in het Kon. Museum te Brussel, zijn uitgegeven door Jérôme de Bock, nl.: Hieronimus in de woestijn, H. Antonius, Abraham biedt de Engelen gastvrijheid aan, Doop van Christus, en Profeet Jonas beweent Ninivé.

Zie: S. de Schrijver in *Annales de la Société de archéologie de Bruxelles*. Vol. V (1891); J. Heeren, *Biogr. Woordenboek van Helmond*, 96-97.

Heeren

[Gauma, jonker Hartman]

GAUMA (jonker Hartman), ook wel genaamd Hoekesz., geb. te Akkrum, datum van geboorte en overlijden onbekend.

Gauma had gestudeerd en maakte goede latijnsche gedichten, in 1566 teekende hij het Compromis, vocht 21 Juli 1568 bij Jemmingen, en vluchtte naar Emden. 20 Mei 1569 werd hij door Alva verbannen. In den winter 1569-70 deed hij vele plundertochten in Friesland en beroofde ook de kerken van Idaard en Grouw. 28 Jan. 1570 zendt hij een beklagbrief aan Alva; in voorjaar 1570 eischt de Raad van Friesland zijn uitlevering te Emden, maar men kan hem daar niet meester worden. 19 Nov. 1571 wordt Gauma vogelvrij verklaard en een groote belooning op zijn hoofd gezet. Hij was een 'fameuse knevelaer'; in Apr. 1574 deed hij weer een landing in Friesland en nam wraak op den grietman van Utingeradeel. Hij was de broeder van Watze Gauma (die volgt). Zij werkten altijd met de Watergeuzen samen.

Zie: Marcus, *Sententiën*, 192; van Vloten, *Nederl. Volksopst.* (1858) I, 144; Andreae, *de Friesche Waterg.* in *Vrije Fries*, 3e Reeks, IV. 498, V. 101; Andreae, *Nalezing lijst van Grietmannen*, 106; Franz, *Ostfriesland und die Nederl.* 124, 294; te Water, *Verbond der Edelen*, II, 410.

Vogels

[Gauma, jonker Watze]

GAUMA (jonker Watze), ook wel genaamd Hoekesz., geb. te Akkrum, datum van geboorte en overlijden onbekend.

In 1566 teekende hij het Compromis, en vluchtte in 1567 naar Emden. 20 Mei 1569 werd hij door Alva verbannen; in den winter 1569-70 doet hij landgangen in Friesland en plundert daarbij de kerken van Idaard en Grouw; de Raad van Friesland eischt in Emden zijn uitlevering, maar men kan hem niet vinden. 19 Nov. 1571 wordt Gauma vogelvrij verklaard en een groote belooning op zijn hoofd gezet. Hij was de broeder van den voorgaande, wordt evenals deze als 'famcuse knevelaer' aangeduid en was in April 1574 met dezen samen op een landgang in Friesland.

Zie: Andreae, *de Friesche Waterg.* in *Vrije Fries*, 3e Reeks, IV. 498, V. 101; Andreae, *Nalezing lijst van Grietmannen*, 106; Franz, *Ostfriesland und die Nederl.* 124-294; te Water, *Verbond der Edelen*, II. 410.

Vogels

[Gautius, Petrus]

GAUTIUS (Petrus), geb. te Vlijtingen (België) nabij Maastricht, zoon van J o a n n e s en van M a r i a v a n S i c h e m , overl. te Gemert 7 Aug. 1736, was gedurende 56 jaren werkzaam voor het welzijn der latijnsche school te Gemert en gedu-

rende 45 jaar tevens pastoor der parochie. Hij was priester der Duitse Orde, en studeerde waarschijnlijk evenals zijne twee broeders *H u b e r t u s* en *L e o n a r d u s* te Leuven. 1680 werd Petrus Gautius conrector der school te Gemert en leeraar der grammatica; 1687 werd hij tevens kapelaan der parochie en 1692 pastoor en rector der school. Vele moeilijkheden en tegenwerking moest hij ondervinden in zijn pogingen om de school in stand te houden. Zijn ijver voor de parochie was niet minder groot. Vele stichtingen voor kerk en armen danken aan hem haar ontstaan. Hij legde 1701 een groot register aan, thans nog in het kerkarchief bewaard, waarin gebruiken, rechten en wetten der heerlijkheid en kerk van Gemert zijn opgeteekend, met aantekeningen ook voor de geschiedenis van andere plaatsen, die tot de Duitse Orde behoorden, en korte levensbeschrijvingen der pastoors en commandeurs van Gemert. De moeder van pastoor Gautius overleed 1693 te Gemert. Ook zijn broeder Hubertus (IV, kol. 633) verbleef aldaar en werd er 1728 begraven. Volgens *Analectes hist. eccl. Belg.* XXI (1888) 301 was hij er professor aan de latijnsche school, doch v.d. *E l z e n* vermeldt hem niet als zoodanig. Petrus schijnt evenals zijne broeders niet vrij geweest te zijn van jansenistische neigingen.

Zijn broeder *H u b e r t u s*, professor aan het seminarie te Luik, werd 23 Mrt. 1699 ontslagen om zijn drijven voor de partij der Jansenisten. Mogelijk verbleef hij daarna een tijd te Gemert. Later was hij professor te Antwerpen en raakte over het lezen der schriftuur in de volkstaal in polemiek met de Jezüieten 1710-11. Hij overleed 22 Sept. 1728 te Gemert bij zijn broeder Petrus.

Een tweede broeder, Leonardus, benoemd tot professor te Leuven in het college Busleiden, overleed kort na zijn broeder Hubertus te Antwerpen, waar zijn grafschrift nog te vinden is in de O.L. Vr. kerk. Of hij ook te Gemert verbleef blijkt niet (zie IV, kol. 633). Geen zijner biografen vermeldt de volgende gedrukte lijkreden van Leon. G.: *Oratio funebris habita in exequis Ill. ac Rev. Domini Joannis Ferdinandi van Beughem noni Antverpiensium episcopi 4 Junii 1699 per L.G. cathedralis eccl. Antv. canonicum*, 15 blz.; *Oratio funebris in laudem Caroli II Hisp. et Ind. regis catholici, Belgarum principis etc. habita in eccl. cathedr. Antverp. quarto kat. Febr. 1701 per Leon. Gautium dictae eccl. cath. canonicum* (Antv. Typ. Plantiniani, 1701, 13 blz. kl. fol.). In Leuven had hij als tegenstander den befaamden bestrijder der Jansenisten Bern. Desiderant, die bewerkte dat L. Gautius moest ophouden met de latijnsche geschiedschrijvers te verklaren. 7 Maart 1705 nam L.G. ontslag. Hij werd kanunnik van O.L. Vr. kerk te Antwerpen en schatbewaarder van het kapittel 1712-1727.

Van Petrus G. bestaat een door een onbekend kunstenaar gegraveerd portret.

Zie: G.v.d. *E l z e n*, *Gesch. der Latynsche school te Gemert* (den Bosch 1887) 203, 209-37; J. *D a r i s*, *Hist. du Diocèse et Principauté de Liège pendant le XVIIIe siècle* (Liège 1877) II, 369-374; *Bijdr. Brabant* XIII (1914), 205-209; F. *N e v e*, *Mém. sur le collège des Trois Langues*, 190-191; *Grafen gedenkschr. prov. Antw.* I, 86.

Fruytier

[Gauwen, Joannes van der]

GAUWEN (Joannes v a n d e r), geb. te Groot-Zundert, overleden te Brugge of te Leuven 1626 of begin 1627, behaalde 1611 als student in de Valk te Leuven de tweede plaats bij de promotie der filosofie. Nadat hij zijne theologische studie voltooid had, was hij verschillende jaren werkzaam als professor der filosofie. 1622 verkreeg hij een kanunnikdij in de kathedraal te Brugge; 7 Jan.

1627 werd hij daarin opgevolgd wegens zijn dood.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XXI (1888), 126.

Fruytier

[Geelvinck, Cornelis]

GEELVINCK (Cornelis), geb. te Amsterdam 15 November 1621, overl. aldaar 16 Dec. 1689, zoon van Jan Cornelisz. (kol. 546) en *Accht de Vlaming van Oudts Hoorn*, werd in 1652 lid der amsterdamsche vroedschap, nadat hij reeds in 1646 commissaris van kleine zaken was geworden. Als schepen fungeerde hij in 1657, 59, 69 en 70. Na de verandering der regeering in 1672 trad hij als thesaurier op, en in het volgende jaar werd hij burgemeester. Sinds bekleedde hij deze beide ambten herhaaldelijk; thesaurier was hij in 1674 en 76 en, als opvolger van den overleden Valckenier, in het laatste kwartaal van het ambtsjaar 1680-81, burgemeester in 1675, 84, 88 en 89. Van 1681-83 had hij zitting in het college van Gecommitteerde Raden, en van 1685-87 in de Admiraliteit van Amsterdam. Ook op militair gebied heeft hij zich bewogen. Sedert 1650 officier bij de burgerwacht, bezette hij in 1669 een der beide kolonelsplaatsen. In deze qualiteit maakte hij het moeilijke en onrustige jaar 1672 mede. Als een 'vigilant heer' zond de amsterdamsche regeering hem in Aug. 1666 naar den Helder, waar een engelsche overval werd gevreesd. In het laatst van November 1672 droegen de Staten van Holland hem op om het hooi en de turf uit Uithoorn en de dorpen in die omgeving weg te halen, opdat de Franschen, die Utrecht hadden bezet, er geen profijt van zouden hebben, en in December was hij een der gecommitteerden in het legerkamp te Bodegraven. Hij werd ook tot waardijn aangesteld van de Munt, die in 1672 tijdelijk te Amsterdam werd opgericht. In 1680 was hij een der commissarissen voor den aanleg der waterkeering aan het IJ. In de politiek sloot hij zich bij Valckenier aan; bij de verheffing van Willem III in 1672 behoorde hij tot degenen, die geen bezwaar hadden om den Prins den grafelijken titel aan te bieden; en toen in de raadszaal het Eeuwig Edict ten vure werd gedoemd, slaakte hij de verzuchting: "t was beter, dat het nooit gemaakt was geweest". Met Hudde en Witsen steunde hij de plannen van Willem III in 1688 tot handhaving van het protestantisme in Engeland. In Nov. 1676 geraakte hij in geschil met Valckenier, die hem beschuldigde ten onrechte tegen zijn aanslag in den 200sten penning te hebben gedoleerd, doch enkele maanden later verzoende hij zich weder met hem; hij bekleedde echter sedert, tot den dood van Valckenier, geen hoogere functie dan het commissarisschap der Wisselbank.

In 1664 kocht hij de heerlijkheden Castricum en Croonenburg, respectievelijk voor f 33000 en f 25000. Hij huwde twee malen, eerst 29 Sept. 1643 met *Elisabeth Velecker* (1622-58) en vervolgens 6 Juni 1662 met *Margareta Bicker* (1619-97), dochter van *Cornelis Bicker* en weduwe van *Dr. Gerard van Hellemont*. Uit het eerste huwelijk sproten, behalve eene dochter *Brigitta* (1651-1721), die huwde met *Mr. Albert Bentes* (1643-1701), vijf zonen, van welke alleen *Joan (I)* (kol. 547) het geslacht voortplantte. De anderen waren: *Mr. Albert* (1647-93), die in 1674 schepen werd, vele commissariaten vervulde, officier was bij de burgerwacht, en in 1690 in de plaats van zijn vader tot lid der amsterdamsche vroedschap werd gekozen; *Cornelis* (1649-84), in 1673 kapitein der stadsmilitie; *Mr. Coenraad* (1654-1700), in 1675 aangesteld tot postmeester op Hamburg en in 1691 kapitein der burgerij geworden; en *Mr.*

Dirk (1656-84, die in 1676 een der stadssecretarissen werd en officier was bij de burgerwacht.

Zijn geschilderd portret (door C.v.d. Voort?) is op het stadhuis te Amsterdam.

Zie: E l i a s , *Vroedschap van Amsterdam*; B o n t e m a n t e l , *uitg. Kernkamp*; W a g e n a a r , *Amsterdam en Vad. Gesch.*; *Secr. Res. Holl.* 25 Nov. en 2 Dec. 1672. Breen

[Geelvinck, Cornelis Jansz.]

GEELVINCK (Cornelis Jansz.), schipper, geboren te Amsterdam 1544, overl. aldaar 26 April 1624, zoon van J a n G e r r i t s e , schipper op het schip 'de Geelvinck', en G e e r t L u y t g e n s d r . ; hij huwde in 1576 met G e e r t e W i g g e r t s d r . R a m p (geb. 1 Mei 1537, overl. 17 Jan. 1619, dochter van W i g g e r t H e r m a n s z . en G e e r t g e S i m o n s d r . V o g e l). Bij de komst van Alva moest hij om zijn Hervormden godsdienst vluchten; wij ontmoeten hem in Sept. 1569 als schipper op 'de Nachtegaal', toen de vloot der Watergeuzen van admiraal Dolhain in Engeland werd uitgerust. Na de alteratie vestigde hij zich weer in Amsterdam, en kocht 7 Juli 1587 het huis 'de Gulden Croywagen' op den Nieuwendijk, waar hij een winkel in scheepsvictualie dreef. In April 1606 kocht hij een huis op den Singel en bij zijn overlijden woonde hij als koopman op de Heerengracht. 4 Mrt. 1589 komt hij voor op de door de Staten van Holland opgemaakte nominatie van 31 personen, waaruit Leicester er 12 moest kiezen als leden van een college van de Admiraliteit in Holland; in 1602 werd hij regent van het St. Pietersgasthuis, wat hij tot zijn overlijden bleef.

Zie: E l i a s , *De Vroedschap van Amsterdam*, I, 354; F r a n z , *Ostfriesland und die Niederlande*, 106.

Vogels

[Geelvinck, Jan Cornelisz.]

GEELVINCK (Jan Cornelisz.), geb. te Amsterdam 11 Juni 1579, overl. aldaar 9 Nov. 1651, was de zoon van Cornelis Jansz. (hiervoor) en G e e r t e W i g g e r t s d r . R a m p . Hij huwde 9 Sept. 1601 G r i e t e G o v e r t s d r . W u y t i e r s (1582-1601), die nog geen maand na haren trouwdag overleed; zij was eene dochter van het lid der vroedschap G o v e r t D i r c k s z . 3 Febr. 1608 hertrouwde hij met A e c h t d e V l a m i n g v a n O u d t s h o o r n (1588-1666), eene nicht zijner eerste vrouw, wier broeder D i e d e r i c k eveneens lid der vroedschap was. Door deze beide aanzienlijke huwelijken, kwam hij in den kring der regenten; zijne vijf dochters huwden allen in dien kring, en zijn eenige zoon Cornelis (kol. 545) werd burgemeester en schepen. Zelf werd hij, na van 1611 tot 1613 commissaris van den grooten excijs te zijn geweest, in 1624 in de vroedschap gekozen en tevens tot lid der schepenbank voor dat jaar. In 1626 werd hij, in de plaats van zijn overleden zwager J a c o b P o p p e n , tot de burgemeesterlijke waardigheid geroepen, die hij vervolgens in 1628, 29, 34, 36, 37, 39 (het jaar der geschillen tusschen Amsterdam en den Stadhouder, naar aanleiding van diens voorstellen tot verbetering der admiraliteit) 41, 43, 44, 46 en 47 bekleedde. Voorts was hij in 1627 en 40 thesaurier en in 1633 en 34 lid van het college der Gecommitteerde Raden van Holland en West-Friesland. In 1631 was hij een der gecommitteerden te velde tijdens den mislukten tocht van Frederik Hendrik naar Vlaanderen om Duinkerken te overmeesteren. Met zijne medeburgemeesters wist hij in 1643 te bewerken dat Andries Bicker, tegen diens zin, in het college der Gecommitteerde Raden geplaatst en alzoo tijdelijk uit

Amsterdam verwijderd werd. Daaraan had hij het wellicht te wijten, dat hij, toen de invloed der Bickers weder toenam, niet weer tot

het burgemeesterschap werd geroepen, maar van 1648 tot zijn overlijden in de weeskamer, het oudemannenhuis der regenten, werd gecommiteerd. Niettemin werd hij in Juni 1650 afgevaardigd in de commissie, die den stadhouder Willem II met de deputatie uit de Staten-Generaal moest verzoeken niet te Amsterdam te komen; toen de Prins daaraan geen gehoor gaf en toch de stad bezocht, werd hem opnieuw opgedragen met eenige andere leden der regeering, de houding van den amsterdamschen magistraat bij den jongen vorst te rechtvaardigen.

Na in zijn jeugd ter zee te hebben gevaren, had hij zich later als koopman gevestigd. Omstreeks 1632 stichtte hij de buitenplaats Ooster-hout bij Haarlem.

Zijn geschilderd portret door C. Janssens van Ceulen is op het stadhuis te Amsterdam.

Zie: Elias, *De Vroedschap van Amsterdam*; Wagenaar, *Beschrijving van Amsterdam*; van Wijn, *Bijvoegsels en Aanmerkingen op Wagenaar*, XI, 66.

Breen

[Geelvinck, Mr. Joan (1)]

GEELVINCK (Mr. Joan) (1), geb. te Amsterdam 7 Juli 1644, overl. te 's Gravenhage 21 Mei 1707, was de oudste zoon van Cornelis (kol. 545) en Elisabeth Velecker. Na te Leiden te hebben gestudeerd, werd hij in 1673 aangesteld tot een der secretarissen zijner geboortestad. Dit bleef hij tot 1687, toen hij het bewindhebberschap der Oost-Indische Compagnie aanvaardde. In 1694 volgde hij zijn overleden broeder Albert als lid der vroedschap op. In 1699 zat hij in de schepensbank. Evenals zijne broeders, was hij officier der burgerwacht; in 1688 werd hij tot kolonel daarvan gekozen. Hij huwde 9 Jan. 1674 met Anna van Loon. Uit dit huwelijk sproten een zoon Lieve (zie beneden) en eene dochter Catharina Clara (1680-1729), die huwde met Willem Boreel (1675-1727).

Breen

[Geelvinck, Mr. Joan (2)]

GEELVINCK (Mr. Joan) (2), heer van Castricum, geb. te Amsterdam 7 Aug. 1737, overl. aldaar 2 Juli 1802, zoon van Mr. Nicolaas (1) (kol. 548) en Johanna Jacoba Graafland; bekleedde van 1759-68 verschillende commissariaten in zijne geboortestad, en was schepen in 1765. Van 1768-73 was hij minister plenipotentiaris van de Staten-Generaal aan het hof te Brussel. In 1774 werd hij baljuw van Amstelland, wat hij bleef tot 1787, toen hij den 5den Juli, na de onwettige afzetting der burgemeesters Beels en Dedel, door de Patriotten op den burgemeesterlijken zetel werd geplaatst. 27 Nov. 1787 werd hij door den Prins-Erfstadhouder weder gepromoveerd. Hij was toen reeds uitgeweken naar het buitenland. In 1784 schreef hij een *Missive aan F.S. Grave van Byland, capitein ter zee*, waarin hij volhield dat deze bij een maaltijd in het Heerenlogement op 16 Nov. 1783 zich zou verklaard hebben voor eene eenhoofdige regeering. Dit gaf aanleiding tot vrij wat geschrijf (zie: Nuttel, *Pamflet* 20854-20859). Hij huwde 22 Jan. 1760 Maria Elisabeth Backer (1739-74) en 18 April 1784 Margaretha van Loon (1754-1801), weduwe van Abraham Muysart. Uit het eerste huwelijk sproten twee dochters. Met hem stierf de mannelijke lijn van het geslacht uit.

Zie: Elias, *a.w.*; Wagenaar, *Amsterdam*, enz.

Breen

[Geelvinck, Mr. Lieve]

GEELVINCK (Mr. Lieve), geb. te Amsterdam 28 Mei 1676, overl. aldaar 22 Aug. 1743, zoon van Mr. Joan (1) (hiervoor) en Anna van Loon. Hij promoveerde te Leiden 21 Apr. 1698 in de rechtsgeleerdheid op eene dissertatie *De obligationibus, quae quasi ex contractu nascuntur*. Na

van 1701-03 commissaris van kleine zaken te zijn geweest, werd hij in 1704 schepen. In 1708 volgde hij zijn vader op als lid der amsterdamsche vroedschap. Van 1709-11 was hij lid van den Raad van State; in de jaren 1712-14 en 1717-19 had hij zitting in het college der Gecommitteerde Raden van Holland en Westfriesland. In 1716 verkreeg hij het bewindhebberschap der Oost-Indische Compagnie. In 1720 in het college van Burgemeesteren opgenomen, was hij sinds dien bijna elk jaar óf regeerend burgemeester óf thesaurier; alleen in 1723, 35 en 42 bekleedde hij geene functie. Door zijn 31 Maart 1699 gesloten huwelijk met *Agatha Theodora van Bambeek* (1674-1713), kwam hij in den familiekring van Corver en Hooft, die tot 1748 de regeering van Amsterdam geheel beheerschte. In tweeden echt huwde hij, 5 Maart 1730, *Anna de Haze* (1690-1761), weduwe van *Gillis Graafland*, die hem de heerlijkheden van Mijnden en de beide Loosdrechten aanbracht, en die bij haren dood als 'de rijkste dame van de stad' werd aangeduid. Hij was bij de burgerij zeer bemind, wat o.a. bij zijne begrafenis bleek. *Bicker Raye* verhaalt in zijn dagboek eene episode uit zijn laatste ziekte, waaruit zijne vroomheid spreekt. Uit zijn eerste huwelijk sproten vier zoons, van wie alleen *Nicolaas* (die volgt) den volwassen leeftijd bereikte, en drie dochters: *Agatha Livina* (1701-61), gehuwd met *Mr. Dirk Trip* (1691-1748); *Anna Elisabeth* (1702-57), eerst gehuwd met *Mr. Nicolaas Pancras* (1696-1739) en daarna gedurende vier weken met *Jean Lucas Pels* (1688-1741); en *Catharina Jacoba* (1710-1759), gehuwd met *Mr. Constantijn Sautijn* (1710-48).

Van zijn portret bestaat een prent door *J. Houbraken* en een schilderij door *J.M. Quinkhard* (verk. te Amsterdam 1 Nov. 1887).

Breen

[Geelvinck, Mr. Nicolaas (1)]

GEELVINCK (Mr. Nicolaas) (1), geb. te Amsterdam 11 Oct. 1706, overl. aldaar 15 Juni 1764, zoon van *Mr. Lieve* (hiervoor) en *Agatha Theodora van Bambeek*, was van 1722-34 secretaris in zijne geboortestad, en werd in 1735 ontvanger der Gemeenelandsmiddelen; welk ambt aan emolumenten gemiddeld f 20.000 's jaars opbracht. Hij werd in dat jaar ook tot schepen gekozen. In 1744 kwam hij, in de plaats van zijn vader, in de vroedschap; in 1747 werd hij burgemeester en in 1748 raad ter Admiraliteit van Amsterdam, doch bij de verandering der regeering in hetzelfde jaar werd hij, met den geheelen familiekring *Corver en Hooft*, geremoveerd, en bleef sedert ambteloos. Hij huwde drie malen, en wel 20 Sept. 1729 met *Johanna Jacoba Graafland* (1711-40); 23 Jan. 1743 met *Hester Elisabeth Hooft* (1718-43), weduwe van *Mr. Willem Meulenaer*, volgens *Bicker Raye*, 'de schoonste vrouw van fatsoen', die negen weken na haren huwelijksdag overleed, en 19 Febr. 1747 met *Maria Margareta Corver* (1723-77), weduwe van *Jan Hooft*, die hem de heerlijkheden *Velsen* en *Santpoort* met de buitenplaats *Watervliet* aanbracht. Uit zijn eerste huwelijk sproot, behalve *Nicolaas* (2), die volgt, en *Mr. Joan* (2) (kol. 547), als oudste zoon *Mr. Lieve* (1730-57), die uit zijn huwelijk met *Catharina Elisabeth Hasselaer* (1738-92) één kind naliet, eveneens *Lieve* geheeten.

Deze laatste, geboren 1757 en kinderloos overleden 24 Nov. 1783, maakte zich berucht door, ofschoon hij als commissaris deel van de magistraat uitmaakte, met een paar andere losbollen, met zijn

jacht de Geelvinck op het Haarlemmermeer een friesche turftjalk aan te vallen en te vermeesteren, welk feit aanleiding gaf tot een aantal pamfletten (Knuttel 20320-20325, 20611, 20626, 20627).

Nicolaas Geelvinck had verder uit zijn eerste huwelijk drie, en uit zijn derden echt twee dochters: Anna Jacoba (1736-93), gehuwd met Abraham Dedel (1732-98); Agatha Theodora (1739-1805), gehuwd met Dirk Wolter baron van Lynden van Hoevelaken; Agnes Maria (1752-1816), gehuwd met Daniël Hooft Gerritsz, (1741-1803); en Margaretha Lievina (1750-1818), gehuwd met Mr. Hendrik Hoeufft.

Zie: Elias. *Vroedschap van Amsterdam*.

Breen

[Geelvinck, Mr. Nicolaas (2)]

GEELVINCK (Mr. Nicolaas) (2), heer van Stabroek, geb. te Amsterdam 3 Juni 1732, overl. te 's Gravenhage 4 Dec. 1787, zoon van Mr. Nicolaas (1) en Johanna Jacoba Graafland, was van 1748-63 een der stadssecretarissen in zijne geboortestad. In 1764 werd hij schepen en in het volgend jaar lid der vroedschap. Van 1771-73 en in 1786-87 had hij zitting in het College van Gecommitteerde Raden en van 1781-83 in den Raad van State. In 1764 werd hij bewindhebber der West-Indische Compagnie, in 1775 directeur der Sociëteit van Suriname en in 1780 representant van den Prins-Erfstadhouder als opperbewindhebber der West-Indische Compagnie. In 1773 stelden de Staten van Holland hem aan tot commissaris over 's lands posterijen te Amsterdam. In de vroedschap behoorde hij tot de tegenstanders der Patriotten. In de moeilijke dagen van September en begin October 1787, toen Amsterdam niet vertegenwoordigd was in de vergadering der Staten van Holland, woonde hij in zijne qualiteit van Gecommitteerde Raad de vergaderingen bij en hield de amsterdamsche regeering op de hoogte van wat er voorviel, waarbij hij voortdurend aandrang op eene verzoenende houding. Hij huwde 23 Nov. 1751 Johanna Geertruy van de Poll (1729-74) en in April 1776 Magdalena Sophia Elisabeth Juliana, gravin van Rechteren (geb. 1735). Hij overleed kinderloos.

Zie: Elias, *a.w.*; *Gedenkschr. v. Hardenbroek*; *Brieven van Gedeputeerden ter Dagvaart* in het Amst. Archief.

Breen

[Geerolf, Joannes]

GEEROLF (Joannes), Geerolfs of Gerulphus, geb. te Hulst uit eene familie, wier leden meermalen voorkomen als schepen of baljuw der stad, overl. te Leuven 12 Aug. 1605 in het karthuizerklooster, waar hij monnik was en het ambt van vicaris (tweede overste) bekleedde. Hij was een man van studie, met een groote kennis der oude talen, Grieksch, Latijn en Hebreeuwsch en bekend als latijnsch en grieksch dichter. Justus Lipsius achtte hem hoog. Swertius, Morotius en Foppens noemen een viertal dichtwerken, door hem nagelaten, en een tractaat *De obedientia* uit het Grieksch in het Latijn vertaald, dat in Leuven als handschrift bewaard werd. Zoowel Sanderus als de genoemde schrijvers zeggen uitdrukkelijk, dat hij karthuizer en vicarius was te Leuven. *Biographie Nationale* VII, 687 beweert ten onrechte, dat hij in het gentsche klooster leefde.

Zie: Sweertius, *Athenae belgicae* 428; Morotius, *Theatrum Chronol. Ord. Cart.* (Taur. 1681) 134; Foppens, *Bibl. Belg.* II, 646; Sanderus, *Flandria Illustrata* (ed. 1641) II, 620.
Fruytier

[Geffen, Lambert Henri van]

GEFFEN (Lambert Henri van), geb. te 's Hertogenbosch 8 Oct. 1716, overl. te Diest 17 Sept. 1782, was Norbertijn der abdij te Tongerlooo sinds 16 Febr. 1738. Hij studeerde aan de universiteit te Leuven, waar hij den graad van baccalaureus behaalde en prior vacantiarum was. 9 Sept. 1739 werd hij professor der godgeleerdheid in zijne abdij en 1750 bovendien ook der H. Schrift tot Oct. 1755, toen hij benoemd werd tot penitencier te Duffel. 2 Aug. 1761 werd hij rector te Nieuwmoer en het volgend jaar proost aan de St. Sulpitiuskerk te Diest, waar hij 20 jaar met ijver werkzaam was.

Twee gedrukte theses, door hem verdedigd te Leuven 18 Juli 1740 en 22 Febr. 1741, zijn nog bewaard gebleven.

Zie: van Spilbeeck, *Necrologium eccl. B.M.V. de Tongerlooo* (Tongerloo 1902) 186; Goovaerts, *Ecrivains de l'ordre de Prémontré* II, 301; Raymaekers, *Het kerkelijk en liefdadig Diest* (Diest 1870) 151.

Fruytier

[Geldenhauer, Gerardus]

GELDENHAUER (Gerardus) Noviomagus, geb. 1482 te Nijmegen, overl. 10 Jan. 1542, vermoedelijk te Marburg; zoon van Gerardus Geldenhauer, kamerdienaar van Arnold en Adolf van Egmond, en Richilda Boyara (vulgo Beyerin) Noviomaga. Zijn moeder behoorde dus vermoedelijk tot het nijmeegsche geslacht de Beyer. Na eenig voorbereidend onderwijs kreeg hij zijn 'gymnasiale' vorming aan de deventer fraterschool onder Hegius en Oostendorp naar de *Doctrinate* van Alexander de Villadei. Zijn verdere vorming vond hij aan de hoogeschool te Leuven. Wanneer hij daar aangekomen is, kunnen wij niet vaststellen. Zijn vrienden waren daar o.a. Johannes Paludanus, Martinus Dorpius, Adrianus Barlandus en Erasmus. Op zijn achttiende jaar was hij reeds auteur van *Poeticorum tyrociniorum sive Epigrammatum libri II*, dat tot heden niet is teruggevonden. Hij schijnt te Leuven privaattlessen gegeven te hebben en den magistertitel te hebben verworven. Ook is uit den leuvenschen tijd vermoedelijk zijn *Oratio exhortatoria ad studium bonarum literarum cum aliis quibusdam orationibus*, die evenmin nog zijn teruggevonden.

In 1514 verscheen te Leuven zijn eerste bekende werk, een *Epistola de situ Zelandiae*, een zeer beknopt geografisch overzicht van Zeeland. Geldenhauer kan Zeeland gekend hebben door waarschijnlijk toen reeds bestaande relaties met Philips van Bourgondië, den lateren bisschop van Utrecht, toen admiraal; misschien was hij sedert 1512 in diens dienst. In 1516 noemt hij zich echter sacerdos sacellanus van Karel van Oostenrijk, den lateren Karel V, in zijn *Pompa Catholici Hispaniarum regis exequiarum Ferdinandi*; in ditzelfde geschrift noemt hij echter den admiraal Philips van Bourgondië zijn unicus patronus en hij dateert het uit Brussel, ex aedibus prefecti maris. Zeker is, dat hij in Mei 1517 met Philips in Utrecht komt en tot diens dood aan het bisschoppelijke hof verkeert. Tot de periode die hieraan vooraf gaat, behooren nog de *Satyrae octo*, in 1515 te Leuven verschenen, waarvan sommige een scherp kritischen humanistischen geest tegen de gebreken in kerk en staat openbaren. Ook blijkt uit tal van verzen, dat Geldenhauer uitstekend thuis was in de latijnsche klassieke literatuur en blijkt hij bekend te zijn met het werk van verschillende fransche en italiaansche humanisten. Ook de satyren van zijn vriend, den amersfoortschen rector Petrus Montanus, hebben veel invloed op dit werk gehad.

Op de eerste uitgave van de *Utopia* van Thomas Morus in 1516 bij Dirk Martens te Leuven heeft Geldenhauer toezicht gehouden.

Kort voor zijn vertrek naar Utrecht is hij te Thienen door niemand minder dan keizer Maximiliaan I tot dichter gekroond, volgens de humanistische mode. Nadat op 19 Mei 1517 Philips van Bourgondië zijn intocht in Utrecht gehouden had, schreef Geldenhauer reeds den 25en Mei, toen hij in het gevolg van zijn heer op het kasteel Duurstede was aangekomen, zijn *De triumphali ingressu Philippi de Burgundia, electi et confirmati ecclesiae Trajectensis, in ditionem suam*, uitgegeven bij Dirk Martens te Leuven.

Bisschop Philips is onze eenige humanistische vorst geweest; hij kende Italië, was vol belangstelling voor de oudheid, voor kunst en wetenschap, ging hartstochtelijk op in de dingen des levens. Zijn slot Duurstede liet hij naar de mode van den tijd inrichten. Bij dezen kerkvorst was Geldenhauer secretaris of, als men wil, hof-humanist. De bisschop was een man van zeer verlichte ideeën; hij streefde ernstig naar een hervorming in de kerk, maar hem, zoowel als Erasmus, met wien hij en Geldenhauer in die jaren in vriendschappelijke correspondentie waren, werd dit onmogelijk gemaakt. Als humanist heeft Philips in zijn diocees de hervorming niet zoodanig onderdrukt, als zijn superieuren van hem mochten verlangen.

Er bestaan uit deze periode brieven van Geldenhauer aan *Franciscus Cranevelt*, den vriend zijner jeugd, waaruit blijkt, dat C. zich ernstig met het werk van den parijschen humanist Budaeus bezig hield; in 1523 maakte hij met Cranevelt notities op het werk van Budaeus. Met den bisschop heeft hij gereisd; zij bezochten Brugge, Gent, Mechelen en Antwerpen. Gaarne had hij Leuven weergezien; hij vond zich zelf meer een man voor de studie, dan voor het hof. Uit een brief van *Fevinus* van 15 April 1523 blijkt, dat hij geprikkeld is over opmerkingen van vrienden te Brugge, dat hij te veel in de kroegen zat, onder het gewone volk en de rederijkers. In andere brieven van dien tijd wordt hij ebriosus en fornicarius genoemd.

Te Duurstede las hij den bisschop de latijnsche historieschrijvers voor; hij zal belast zijn geweest met de redactie van brieven, acten, oraties. In deze kwaliteit van secretaris zal hij ook de tochten van den bisschop naar Overijssel hebben meegemaakt. We weten zeker, dat hij ten minste aan één van 's bisschops zoons gedurende vier jaar onderwijs gegeven heeft. Ook de rol van historie- of kroniekschrijver vervulde hij aan het hof. Hij begon waarschijnlijk hier al met het verzamelen van notities voor een historie van zijn tijd, waarmee hij in zijn later leven is voortgegaan. Deze notities bevinden zich in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel en zijn in onzen tijd uitgegeven onder den titel *Collectanea*. Het voornaamste en meest gave werk van Geldenhauer is de uitvoerige levensbeschrijving van den bisschop, *Vita Philippi de Burgundia* in 1527 bij Aegenolphus te Straatsburg verschenen. Het is een belangrijke bron voor de kennis van de verbreiding van Humanisme en Renaissance in leer en leven hier in het Noorden.

De eenige historische studie, die van G. in de utrechtsche periode verscheen, was de *Lucubrationcula de Batavorum Insula*, bij van Hoogstraten te Antwerpen in 1520. De hoofdverdienste van dit werkje is, dat er uit blijkt, dat in het eerste kwart der 16e eeuw hier een kritische beoefening der historie in aantocht was, dat op voor dien tijd verstandige manier historische bronnen werden opgezocht en gebruikt.

Uit de *Collectanea* blijkt, dat Geldenhauer ook toen reeds groote belangstelling in de Hervorming toonde. Bij den dood van den bisschop, 7 April

1524, begint voor hem een nieuw en moeilijk leven.

Aanvankelijk schijnt hij erover gedacht te hebben naar Leuven terug te keeren; zijn vrienden rieden het hem af. Hij is toen in dienst gekomen bij Maximiliaan van Bourgondië, den abt van Middelburg. Hier heeft hij misschien kennis gemaakt met den zwager van Karel V, Christiaan II van Denemarken, die sterk overhelde naar de leer van Luther. Deze schijnt toen in Zeeland groote belangstelling voor de Hervorming gewekt te hebben onder hooge heeren, die Geldenhauer in 1525 naar Wittenberg zonden om zich op de hoogte te stellen van den stand van zaken aldaar en verslag uit te brengen. De reisaanteekeningen van Geldenhauer over dezen tocht zijn bewaard.

Over de periode, die nu volgt, bestaan nog twaalf brieven van Geldenhauer, die, voor zoover mij bekend, nog niet zijn uitgegeven, al werd die uitgave reeds in 1914 in een leuvensch historisch tijdschrift aangekondigd. Daaruit blijkt, dat Geldenhauer in het voorjaar van 1526 weer in Antwerpen is en voor goed met het oude geloof heeft gebroken. Met geld van Cranevelt maakt hij een tweede reis in Duitschland, waarvan hij eind 1526 verslag uitbrengt. In Nov. 1527 verklaart hij aan Cranevelt, waarom hij tot de Hervorming is overgegaan, en kort daarna rechtvaardigt hij zijn huwelijk. Juni 1527 is hij in het geheim in Antwerpen terug bij Grapheus. Hij lijdt armoe. Cranevelt hielp hem niet meer. Daaraan schijnt dus zijn verblijf in Worms vooraf gegaan te zijn. Te Worms is hij getrouwd. Uit dit huwelijk werd een zoon *Eobanus Geldenhauer* geboren, die later o.a. te Emden predikant was.

In 1527 verscheen van Geldenhauer *Epistolae aliquot de re evangelica et haeticorum poenis ad Carolum Quintum, ad Germ. principes in conventu Spirensi, ad Carolum Getriorum ducem, ad Philippum Hessorum, principem*. Ze zijn uit de jaren 1526-27 en waarschijnlijk nog in Antwerpen geschreven voor de auteur voor goed naar Duitschland trok. Deze brieven, die meer als kleine strijdschriften moeten beschouwd worden, kenmerken zich door een zeer strijdlustigen reformatorischen toon; hier uit zich een persoonlijkheid, die zijn weg heeft gekozen. Dit werk is geheel doordrongen van den geest van Luther en te rangschikken naast de talrijke, meer breedsprakige brochures van den hervormer, als 'An den Christlichen Adel', 'Sendbrief an Pabst Leo X', etc. Oorspronkelijk is hier niets dan de vorm. Geldenhauer schrijft scherp, juist en helder, zonder veel omhaal van woorden of vertoon van beeldspraak.

De schokken der revolutie op kerkelijk en sociaal gebied deden het geloof in de astrologie, ondanks bestrijding, voortleven. Hieruit is een ander werkje van dien tijd te verklaren, ook in briefvorm en in den geest van de voorafgaande brieven, nl. *De terrifico cometa cui a condito orbe similis visus non est qui apparuit anno MDXXVII, mense Octobri epistola ad Carolum V*. Het verscheen zonder opgave van plaats, tijd of drukker, maar moet wel kort na October 1527 zijn gedrukt.

In 1529 verschenen de vier hiervoor genoemde brieven nogmaals, voorafgegaan door *D. Erasmi Roterodami Annotationes in leges pontificias et caesareas de haeticis*. Blijkbaar wilde G. zijn eigen ideeën over het bestrijden der kettters meer gezag geven door er den naam van Erasmus aan te verbinden. Erasmus, die inderdaad, zooals uit tal van plaatsen in zijn werk blijkt, tegen het ketterdooden was, was er echter volstrekt niet mee gediend, aldus door een ketter als autoriteit te worden aange-

haald, vandaar zijn brochetje *Epistola contra quosdam qui se falso jactant Evangelicos*. Erasmus Rot. *Vulturio Neocomo S.D.* van November 1529. Ondanks de weinig vriendelijke uitlatingen, die Erasmus tegen hem had doen verschijnen, heeft Geldenhauer bij diens dood een zeer prijzend gedicht in plano uitgegeven, waarvan een exemplaar aanwezig is in de Gemeentebibliotheek te Rotterdam (vgl. W. de Vreese in *Het Boek* 1924).

Intusschen had Geldenhauer zich, misschien reeds in 1528, te Straatsburg, waar in Febr. 1529 bij schepenbesluit de mis werd afgeschaft, gevestigd. Bucer heeft hem daar geholpen; hij kreeg een stipendium en gaf daarvoor lessen. Hij legde zich toe op de studie der theologie. In 1530 verscheen te Straatsburg bij Aegenolphus: *Historia Batavica cum apendice de vetustissima nobilitate, regibus ac gestis Germanorum rhapsodo Gerardo noviomago*. Het is met gevoelens van dankbaarheid opgedragen aan Jacobus Sturmius, wil bewijzen, dat de Romeinen de wereld hebben kunnen beheerschen alleen doordat God vertoorned was op ondankbare en trouwelooze stervelingen en wil den germaanschen lezer opwekken tot het verzamelen en bestudeeren van de gedenken der vaderen. Het staat beneden zijn beide vorige historische publicaties. Het zijn over het algemeen onbeteekenende notities. Kort daarop volgden nog *Germaniae inferioris historiae*. In 1531 volgde Geldenhauer een uitnoodiging van den raad van Augsburg om onder genot van een stipendium aldaar als onderwijzer der jeugd op te treden. Hier is waarschijnlijk nog geschreven de *Institutio scholae Christianae*, die in September 1534 verscheen, toen hij Augsburg al had verlaten. Het boekje is stellig van zeer veel belang voor de geschiedenis der paedagogiek.

1 Juli 1533 was hij reeds in Marburg als professor aan de universiteit in de geschiedenis. Na tijdelijk afwezig geweest te zijn voor de regeling van familie zaken in Worms, waar hij ook nog weer les gaf, keerde hij te Marburg in 1534 terug, thans als theologisch professor.

Sedert heeft Geldenhauer vermoedelijk een rustig en geëerd bestaan gehad; in verscheidene theologische kwesties en moeilijkheden werd hij door den landgraaf als autoriteit gebruikt.

Reeds veel vroeger, blijkens een lijstje namen, *Nomina clarorum scriptorum Bataviae ex libris Noviomagi de Viris illustribus inferioris Germaniae*, achter de *Historia Batavica* van 1533, moet Geldenhauer begonnen zijn met de samenstelling van een biografisch woordenboek in embryo. De biografie behoorde tot de renaissance-verschijnselen. Oude biografen noemen steeds een *De Viris illustribus* onder Geldenhauer's werken. Het is tot heden niet gelukt dit werk op te sporen. Toch moet het hebben bestaan. Johannes Fichardus neemt in een dergelijk werkje de *vita* van Wessel Gansfort over 'ex primo libro illustrium virorum Gerardi Geldenhaurii'. In dit leven van Wessel geeft G. het bewijs, dat hij de beteekenis van het humanisme wel begreep. Verder gaat aan verscheidene edities van Murmellius' *Pappa* een leven van den auteur vooraf door Geldenhauer. Bij Fichardus is van hem ook een leven van Agricola, zonder vermelding echter van het boek *De Viris illustribus*. Ook van Petrus Montanus gaf hij een *vita*.

In 1541 richtte hij een *Epistola ad principem Guilielmum Gelriae ducem*, gevolgd door een *Enchiridion de officio principis ac magistratus Christiani ex optimis auctoribus collectum*, waarin hij de plicht van den vorst bij de gratie Gods om-

schrijft. Merkwaardig is, dat hij hier ook bijzonder den vorst erop wijst, dat veelwijverij verboden is, wanneer wij bedenken, dat de landgraaf van Hessen, hoe bijbelvast ook, met toestemming van Luther, Bucer en Melanchton bij zijn vrouw een juffer uit den hofdienst als 'Neben-gemahlin' had mogen nemen. De predikant, die het huwelijk inzegende, verdedigde openlijk bigamie op den kansel. Geldenhauer toont den moed te bezitten, tegen zijn hoogste overheid ook nu nog zijn waarheid te durven zeggen.

Geldenhauer's laatste werk verscheen in 1542 te Marburg: *Germanicarum historiarum illustratio nunc primum excusa*. De inleiding is gedateerd 1 Nov. 1541. Ruim twee maanden later is hij overleden aan de pest. Tijdens de epidemie verlieten velen Marburg, de universiteit werd zelfs naar Grünsberg verplaatst. Het is dus mogelijk, dat hij daar stierf.

In het *Theatrum virorum eruditione clarorum* van Paul Freher (komt op p. 114 van de editie van 1688) een portret voor van Geldenhauer.

Zie: J. Prinsen JLz., *Gerardus Geldenhauer Noviomagus, Bijdrage tot de kennis van zijn leven en werken* (den Haag 1898); *Collectanea van Ger. Geldenhauer Noviomagus*, gevolgd door een herdruk van eenige zijner werken, uitgeg. door J. Prinsen JLz. in *Werken Hist. Gen. Utr.* 1901); H. de Jongh, *Renseignements inédits sur les humanistes de Louvain 1522-28* in *Les Métanges Charles Moeller*, fasc. 40 en 41; Remigius Stolze, *Gerard Geldenhauer, ein unbekannter Erziehungs- Theoretiker der Reformationszeit* in *Archiv für Reformationsgeschichte* No. 53 (jrg. XIV).

Prinsen

[Gelliers, Carel de]

GELLIERS (Carel de), in 1636 door de regeering van Leeuwarden aangesteld tot schrijfmeester van de latijnsche school aldaar op een jaarwedde van f 200, vervulde die betrekking tot 1644 toen hij overleed. Hij gaf in 1640 uit *Trap der jeugd, ofte Perfecte maniere om de Jonge kinderen en Oude Personen met Fondament te leeren lezen en schrijven*. Dit schoolboek heeft 25 drukken beleefd. De 25e druk verscheen nog in 1874 te Leeuwarden bij Hugo Suringar, omgewerkt door Bastiaan Cramer, onderwijzer te Arnhem.

Zie: *Leeuw. Cour.* (7 Jan. 1879); J. Versluijs, *Gesch. van de opvoeding en het onderwijs* III, 66; N.D. Doedes, *Achttiende eeuwsch lager onderwijs* in *Tijdschr. voor gesch., land- en volkenk.* (1896), 261; H. Pomes, *Over van Alphen's kindergedichtjes* (1908) 79.

Wumkes

[Gellius, Foppo]

GELLIUS (Foppo), geb. omstr. 1650, overl. te Dokkum Sept. 1708, zoon van den leeuwarder predikant Gellius Boëtius. Hij werd 8 Nov. 1674 als candidaat te Wirdum (Fr.) in het predikambt bevestigd en vertrok van daar naar Hallum, waar hij van 1689 tot 1702 predikant was. In 1691 werd hij betrokken in den theologischen strijd tusschen de franeker hoogleeraren Vitranga en Roëll over de eeuwige generatie van Gods Zoon. De Gedeputeerde Staten van Friesland hadden gelast, dat niemand de gehouden disputen meer mocht aanroeren. Maar Ds. Rintje Meilma te Boxum vatte de pen op tegen Roëll in een boekje getiteld *Noodlijvende waerheyt ondersteunt* (Leeuw. 1691). Gellius als gecommiteerde van de classis voorzag het van een approbatie, en achtte het 'schriftmatig en deftig bearbeid'. Hij werd met nog

twee leden der classis daarover ter verantwoording geroepen en ontving toen in de vergadering van de Gedeputeerden een geduchte reprimande. In 1684 gaf hij een predikatie uit tegen de sabbatsontheiliging over den 38en Zondag van den Heidelbergschen Catechis-

mus. In 1685 verscheen van zijn hand een bundel preeken, die hij zelf als scriba der classis probeerde 'als met de gedachten van vele godgeleerden en met de post-acta der Synodus nationalis Dordrac. overeenkomende'. Uit een en ander blijkt, dat hij een krachtig voorstander was van de dordtsche beginselen. Zijn leven was echter zeer berispelijk. Hij werd beticht van gedurige dronkenschap, huiselijke onmin, ruzie met collega's en schulden maken. In 1702 ontving hij een beroep naar Dokkum. Deze beroeping geschiedde bij loting, die geschiedde 'voor de oogen eener zeer groter menigte der omstaande en met groot verlangen aanzierende mensen'. Toen het briefje uit den hoed werd genomen en geopend en Gellius' naam werd voorgelezen, ging een groot gejuich op. In 1706 gaf hij een preek uit over Openbaring 22:15. 'Maar buiten zullen zijn de honden, en de tovenaars, en de hoereerders', in verband met de geruchten, die er liepen over zijn 'al te frequente conversatie' ten huize van Tsjetsje Schuiringa. Wellicht raakt deze zaak ook een *Brief aen Dom. Foppo Gellius, predikant tot Dockum, tot Antwoord op Syn Ed. Boekje door den Kerckenraad aldaar* (Dockum 1707). In 1702 verscheen opnieuw een bundel *Kerkredenen*. Verder schreef hij vóór het boekje *Rechtzinnige leer van het Sacrament des H. Doops, tegen de Mennisten* enz., van zijn vriend Ds. Franciscus Jelgersma te Grouw, een lofdicht.

Zie: Romein, *Pred. Friesl.*, bl. 133, 155, 454; Cuperus, *Kerkel. Leven in Friesland*, bl. 155 enz.; *Doopsgez. Bijdr.* jaarg. 1887, bl. 56, 57; de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel.* in voce.

Wumkes

[Gellius, Jasper]

GELLIUS (Jasper), geb. te Diest omstreeks 1550, overleden 8 Maart 1620, was kanunnik (sinds 1557) der Norbertijnerabdij te Floreffe (Namen). Hij bestuurde als pastoor verschillende geïncorporeerde parochies der abdij. Eerst was hij pastoor te Lagemierde sinds 1584, daarna werd hij (1604) pastoor van Helmond, inplaats van Joan Schutteput, kanunnik der abdij van Middelburg, 9 Juli overleden. Hij bestuurde de parochie van Helmond tot 18 April 1613 en nam, toen reeds bejaard, ontslag. Hij was latijnsch en grieksch dichter, zooals blijkt uit een aantal gelegenheidsgedichten, verschenen als *Jasparis Gellii Diestemii Floreffiensis Abbatiae Canonici, Poemata Sacra Candide* (Lovanii, Apud Jo. Bapt. Zangrium Anno MDIC); Sweertius, *Ath. Belg.* en na hem Foppens, Coppens en Schutjes, *Bisd. den Bosch* en *Biogr. Nat.* VII, 571 vermelden het zeer zeldzame werk met den datum 1600. Goovaerts, die een exemplaar bezat en Doyen, *Bibliogr. Namuroise* I, 60 geven nauwkeurig de lijst der verschillende stukken welke het werkje inhoudt. Barbier in *Hist. de Floreffe* 306-308 drukt uit de *Poemata* over: *Carmen in adventum R.D. Henrici Eerselii antistitis sui* en 312-314: In *R. Patris D. Henrici Eerselii insignia et symbolum, Candide, elegia*, Deze gedichten vervaardigde Gellius tijdens zijn pastoraat te Lagemierde, want de abt Eerselius (niet geboortig uit Eersel zooals Schutjes en Coppens beweren) kwam 1592 aan het bestuur van Floreffe. Schutjes geeft nauwkeuriger data van het pastoraat van Gellius dan Coppens. 1608 deed bisschop Masius de kerkvisitatie te Helmond en bevond de zaken goed in orde. Waarschijnlijk keerde Gellius na zijn afstand naar de abdij weder en overleed aldaar, wat echter niet uitdrukkelijk wordt aangegeven.

Zie: Schutjes, *Gesch. Bisdom den Bosch* IV, 124, 673; L. Goovaerts, *Ecrivains de l'ordre de Prémontré* I, 300; Barbier, *Hist. de l'abbaye de Floreffe* (ed. 1892) I, 294.

Fruytier

[Gemma, Reinerus]

GEMMA (Reinerus) Frisius, (eigenlijk Steen of van der Steen?), geneesheer, wisen aardrijkskundige, geboren te Dokkum, in Friesland, 8 Dec. 1508, overleed als hoogleeraar aan de universiteit te Leuven, 25 Mei 1555. Zijn naam is waarschijnlijk verlatijnscht, is ten minste geen voornaam zoals men soms vindt aangegeven; men vertaalde dien in het hoogduitsch door 'Reinier Edelgestein', ook vindt men werkelijk soms 'van den Steen' (*Biogr. nat. Belg.* verwijst van Gemma naar Steen). Vroegtijdig verloor Gemma zijne ouders. Hij begon te Groningen zijn eerste studie van het Latijn. Daarna toog hij naar de Alma Mater te Leuven. Bij de promotie der filosofie 1528 komt hij op de 31e plaats.

Na de filosofie studeerde hij in de medicijnen en behaalde 1542 den doctorsgraad (Val. Andreas, *Fasti academ.*, Lov. 1650, 233). Zijn lievelingsstudie was de wis-, sterre- en aardrijkskunde. Hij begon met lessen te geven aan huis, die spoedig vele toehoorders hadden, waaronder zijn bekende landgenoot S u f f r i d u s P e t r i . Zijn vele ontdekkingen op geografisch en astronomisch gebied, zijn talrijke werken over die wetenschap bezorgden hem spoedig een grooten naam. Reeds op 23-jarigen leeftijd gaf hij een verhandeling uit: *Cosmographia Petri Apiani*, vermeerderd en verbeterd Antv. 1531. Petrus Apianus of Bienewitz was professor te Ingolstadt en horologiarius van den keizer. Ook Gemma werd de vriend van Keizer Karel V, die veel belang stelde in zijne studiën, vooral in de uitgave zijner landkaarten. Tevergeefs beproefde hij Gemma aan zijn hof te verbinden.

De keizer wees zelf eenige verbetering aan, toen Gemma de beste wereldkaart van dien tijd uitgaf. Zijne werken werden in de voornaamste steden van Europa gedrukt en herdrukt en overgezet in verschillende talen. Thans zijn zij alleen nog van belang voor de kennis der wetenschap van dien tijd. Ze worden uitvoerig besproken in: *Annuaire de l'observatoire de Bruxelles pour l'an 1836*, 226-237, die verwijst voor nadere gegevens over het leven van Gemma naar baron de R e i f f e n b e r g , *Archives philologiques* II. Gemma, die, teruggetrokken en geheel voor zijn studie leefde, was gehuwd. Zijn oudste zoon C o r n e l i s , geb. te Leuven 28 Febr. 1535, volgde de voetstappen van zijn vader en erfde diens liefde voor dezelfde studie. Hij gaf nog verschillende werken van zijn vader uit en was als professor en schrijver bekend. Deze en zijne zonen P h i l i p p u s en R a p h a e l waren sieraden van Leuven's universiteit.

Reinerus Gemma was als geneeskundige zeer bekwaam, doch schreef geene geneeskundige werken, dan misschien *Consilia quaedam de arthritide*, 1591 uitgegeven. Sinds zijn doctoraat trad hij aan de universiteit op als professor in de medicijnen. In *Messenger des sciences hist.* (1855), 151-153 vindt men het octrooi van den keizer van 24 Mei 1531 voor een wereldbol door Gemma en G a s p a r v a n d e r H e y d e n samengesteld en een bespreking der verschillende uitgaven van zijn bekend werk *Cosmographia*. In eenige uitgaven van dit werk vindt men het portret van Gemma gegraveerd door Esme de Boulonois, dat ook voorkomt in F o p p e n s , *Bibliotheca Belgica* I, 331, waar men zijn werken, doch niet nauwkeurig vindt opgesomd,. evenmin als in S w e e r t i u s ,

Athenae Belg. 268. Gemma overleed na zeven en meer jaren veel geleden te hebben van het graveel. Hij werd te Leuven begraven in de kerk der Dominikanen.

Foppens geeft op hem een epigram van Janus Secundus, waarschijnlijk overgenomen uit Sweertius. Bij Foppens I, 200 vindt men ook het portret van zijn zoon Cornelis, waaronder ditzelfde gedicht, met uitlating van eenige regels, is afgedrukt.

Van zijn geschriften noemen wij nog: *De principiis astronomiae et cosmographiae* (Antv. 1530, 4°.); *De usu globi* (Antv. 1530, 4°.); *Libellus de tocorum describendorum ratione* (Antw. 1533, 1540, 4°.); *De annuli astronomici usu* (Antw. 1540, 4°.); *Charta sive mappa mundi* (Lovan. 1540); *De radio astronomico et geometrico* (Antv. et Lovan. 1545, 4°.); *De astrolabio catholico* (Antv. 1556).

Zijn portret werd o.a. gegraveerd door J. van Stalburgh, Ph. Galle, E. de Boulonois, B. Jenichen (?)

Zie: *Analectes hist eccl. Belg.* II (1865), 297; *Nouvell Biogr. générale* XIX, 853 en aldaar aangehaalde schrijvers: H. de Jongh, *L'ancienne faculté de théologie de Louvain 1432-1540* (Louv. 1911) 83.

Fruytier

[Gendt, Adriaan baron van]

GENDT (Adriaan baron van), geb. te 's Gravenhage en in de Groote Kerk aldaar gedoopt 19 Febr. 1645, overl. 10 Aug. 1708; zoon van Johan (2) (kol. 563) en van A.S. van Ripperda. Hij, heer van Oldersum, Oosterwedde en Papenburg, trad reeds op jeugdigen leeftijd in militairen dienst. In 1663 kreeg hij een jaar verlof naar Frankrijk 'om hem in de chrijchsexercitie te mogen oefnen' (*Res. St. Gen.* 28 Sept. 1663), werd 8 Febr. 1672 benoemd tot majoor in het regiment van Karel Manmaker, heer van Hofwegen, en werd 12 December 1673 bevorderd tot luitenant-kolonel. In den zomer van laatstgenoemd jaar was hij een der bevelhebbers van de bezetting van Maastricht (Boscha noemt hem een der dapperste) en werd 22 Juni in de verdediging dier stad door een kanonskogel van het linkerbeen beroofd. Hij huwde 11 April 1678 te Rijswijk met Elisabeth Maria prinses van Portugal (geb. te Delft 20 Nov. 1648, overl. te Vianen 15 Oct. 1717), oudste dochter van don Emanuel II van P. en van Johanna, gravin van Hanau. Dit huwelijk viel bij prins Willem III gansch niet in den smaak. Volgens Huygens schreef hij aan de oude prinses Juliana Catharina van Portugal 'qu'il désapprouvait le mariage de sa niepce comme une chose par laquelle elle faisait un tort irréparable à elle mesme et à sa maison'. Evenmin als met zijn vroegeren gouverneur, liep prins Willem III dus hoog weg met diens zoon, die nu zijn neef was geworden. Elisabeth Maria intusschen had redenen te over om zich over haar huwelijk te beklagen. Mogelijk had zijzelf er grootendeels schuld aan: zij toch had reeds te voren het hoofd op hol gebracht van Seger van Soutelande, den avonturier, wiens vrouw later de bekende gedenkschriften heeft nagelaten. Volgens deze mémoires zou het echtpaar van Gendt te Zalt Bommel gewoond en aldaar een armoedig bestaan geleid hebben. Ten slotte zou Elisabeth met haar ongehuwde zuster naar 's Gravenhage vertrokken zijn omdat haar éénbeenige echtgenoot wat al te lastig het hof maakte aan haar kamenier. En van Gendt zelf zou in dienst zijn getreden bij de vorstin van Oldenburg. In 1703 komt E.M. voor als 'gesepareerde huisvrouw' van den baron van Gendt en woonde toen in hoogst kommervolle omstandigheden met haar dochters in een huis op den Hofsingel te

's Gravenhage. In 1711 heet zij E.M. douairière van Gent; zij had uit haar ongelukkigen echt verscheidene kinderen, o.a. Wilh. Marg. Anna (ged. Gr. K. 's Grav. 26 Aug. 1682), Jean Walraven en Anne Louise (tweeling, ged. fr. kerk te Delft 6 Sept. 1688) en Johanna Emilia Louise. Al deze kinderen zijn ongehuwd overleden, de drie eerste op jeugdigen leeftijd, de laatste woonde later met E.M. samen. Bovendien waren er nog twee andere dochters: Egeria Adriana Sibilla, gehuwd 1emet Adrian Gustav baron van Hompesch, 2emet Carel van Belle; en Antoinette Albertine Frederica, gehuwd 1emet Pierre Bigot, baron de Villandry en 2emet Mr. Willem Anthony Pieterse. Door deze huwelijken trachten verscheidene nederl. geslachten hun afstamming uit Willem van Oranje aan te toonen.

Zijn portret werd geschilderd door G. Netscher, N. van Ravesteyn en een onbekend kunstenaar.

Zie: *Navorscher* LX (1905), 565-590; *Balye van Utrecht*, 99; *Mbt. Ned. Leeuw* XIV, 29, 30, XVI, 148, 151; XVIII, 4, 5, 6; XIX, 99; ten Raa en de Bas, *Het Staatsche Leger* V, 469; *Journal van C. Huygens den zoon*, met de *Aant. en Verb. op het register* door jhr. Hora Siccama.

Regt

[Gendt, Barthold van (1)]

GENDT (Barthold van) (1), heer van Loenen en Wolferen, overl. 1593, zoon van Willem (kol. 569) heer van L. en W., en van Margriet van der Ley.

Hij woonde te Ewijk en verscheen in de ridderschap van Nijmegen 1587-93. Hij was raad en stadhouder van de leenen en werd, burgemeester van Nijmegen zijnde, namens die stad ter statenvergadering te Brussel gecommiteerd, waar hij in 1577 de Unie, aldaar gesloten, ondertekende. Den 28en Juli 1588 aangesteld tot superintendent over het krijgsvolk te Arnhem, werd hij 6 Febr. 1591 gecommiteerd als krijgsoverste binnen Arnhem en het kwartier van Veluwe.

Hij huwde met Mechteld van Eyll, in 1591 nog in leven, dochter van N. van Eyll en N. Hack. Uit dit huwelijk sproten vier kinderen: Cornelis (die volgt), Anna, echtgenote van Hessel van Ostheim (zie *Mbt. Ned. Leeuw* IV, 37) en Johan, heer van Wolferen, ambtman van Overbetuwe, begr. in de kerk te Bemmel 13 Mei 1621.

Zie: de Jonge, *Unie van Brussel*, 60, 61; Scheltema, *Staatk. Nederland; van Meurs, Ridderschap van Nijmegen*, blz. 1; ten Raa en de Bas, *Het Staatsche Leger*, I, 225, II, 255; *Wapenheraut* XXI, 372.

Regt

[Gendt, Barthold van (2)]

GENDT (Barthold van) (2) of van Gent, overleden 22 Sept. 1650, zoon van Cornelis (die volgt) en van Christina Pannekoek, 22 Sept. 1593 te Leiden student in de letteren. Hij werd na zijn vaders dood heer van Loenen en Meinerswijk en werd naar deze laatste heerlijkheid, volgens de gewoonte dier tijden, kortweg genoemd. Sedert 1614 verschijnt hij in de ridderschap van Nijmegen, wordt 1625 raad en rekenmeester van Gelderland en in 1640 ambtman van Bommel, Tieler- en Bommelerwaarden. Hij was afgevaardigde ter St.-Gen. Den 11en Jan. 1646 verschijnt hij als ambassadeur wegens Gelderland op de vredesonderhandelingen te Munster en wordt president van de staatsche commissie. Wat zijn bekwaamheden

aangaat, nam hij daar geen eerste plaats in: hij wordt afgeschilderd als een man,
die

zich gemakkelijk liet leiden, creatuur van prins Frederik Hendrik.

Op de fraaie plaat door Suyderhoef, gesneden naar de schilderij van G. ter Borch, voorstellende de beëdiging van den Vrede van Munster, staat van Gendt afgebeeld als den eed lezende. Zijn zinspreuk was: 'Deliberandum est diu quod statuendum est semel' (er moet lang geraadpleegd over hetgeen ineens besloten moet worden).

Hij huwde in Sept. 1617 (huwel. procl. te Z. Bommel 24 Aug. 1617) met Elisabeth van Giessen, geb. omstr. 1580, overl. 1668, dochter van Joost, ambtman van Bommel etc., en van Anna van Malburgh.

Uit dit huwelijk sproten vijf kinderen t.w. Cornelis, heer van Loenen en Neerijnen, die zijn vader als ambtman van Bommel enz. opvolgde, Joost, heer van Opijnen, Joachim, 9 Sept. 1658 commandeur van Bommel geworden, 8 Febr. 1672 benoemd tot luitenant-kolonel in het regiment Ingen Nalant en in 1682 als kolonel overleden, Anna, de vrouw van Adriaan de Cock van Delwijnen, en Christina.

Geschilderde portretten van hem zijn bekend: twee door onbekende kunstenaars, door J.B. Floris (?) in het slot te Munster, door G. ter Borch in de Nat. Gallery te Londen en door denzelfden (?) in het stadhuis te Munster; prenten o.a. door P. de Jode jr., P. Aubry, B. Moncornet, Chr. Espagne en van P. van Holsteyn.

Zie: Scheltema, *St. Ned.* I, 365, 366, II, 584; Blok, *Geschiedenis* II, 636; van Meurs *Riddersch. van Nijmegen*, 178; *Wapenheraut* XXIV 185; Muller, *Cat. van. Portr.*

Regt

[Gendt, Cornelis van]

GENDT (Cornelis van), overleden Febr. 1614, zoon van Barthold (1) en van Machteld van Eyll. Hij was heer van Loenen en Meinerswijk, komt van 1579-91 voor als schepen van Arnhem, verschijnt sedert 1587 in de ridderschap van Nijmegen, wordt 1592 richter en burggraaf van Nijmegen en bekleedde ook de waardigheid van buitengewoon raad in het Hof van Gelderland. Hij hield Oldenbarneveldt op de hoogte van den toestand des vijands in het Geldersche en werd een van de onderhandelaars over den vrede of wapenstilstand in 1608. Ook was hij een der ondertekenaars van het verdrag tusschen Engeland, Frankrijk en de Republiek in hetzelfde jaar gesloten en was ook tegenwoordig bij het sluiten van het verdrag ter verdeeling der nalatenschap van prins Willem I. In 1607 werd hij met Joost van Gijsen en Engelbert Engelen gecommitteerd om van de weduwe van Paulus Merula alle documenten op te vorderen, die aan den overledene voor het schrijven van een 'Gesch. van Gelderland' ten gebruike waren verstrekt.

Hij huwde tweemaal: 1e 1578 met Christina Pannekoeck, vrouwe van Meinerswijk, dochter van Goderd, 'den Paus van Gelderland', en van Elisabeth van Eyll, 2e in 1596 met Anna van Duvenvoird, stiftsdame te Nivelles, overl. 1629, dochter van Jacob, heer van Warmond, en van Henrica van Egmond. Bij de eerste vrouw had hij 2 zoons en 3 dochters, waaronder Godefroy, heer van Loenen, gehuwd met Maria van Giessen, dochterloos overleden; Barthold (2) gaat hiervóór; Mechteld gehuwd met Jacob van Randwyck; Wilhelmina gehuwd met Aarnd van Randwyck (III, kol. 995); en Christina, die eerst de echtgenote van Gijsbert v. Welderen en daarna van Alex. Schimm van der Oye is geworden.

Zijn portret bestaat in prent door H. Hondius.

Zie: Scheltema, *St. Nederl.* I, 366, II, 485; *Kroniek Hist. Gen. Utr.* VIII, 309; van Meurs, *Riddersch. van Nijmegen*, bl. 2; Muller, *Cat. v. Portr.*

Regt

[Gendt, Frederik Willem baron van (1)]

GENDT (Frederik Willem baron van) (1) of van Gendt-Oldersum, geb. te 's Gravenhage in 1647, overl. te 's Gravenhage 14 Maart 1725, zoon van Johan (2) heer van Oosterwedde en van A.S. van Ripperda.

Hij werd, 6 jaren oud, in 1653 aangesteld tot kapitein der garde van H.H. Mog. In 1672 verkreeg hij commissie als ritmeester. Bij vrijwilligen afstand van zijn vader, werd hij 3 Nov. 1679 aangesteld tot 'Stadhouder van de Leenen en het Voochtamp des Lands van Over Maze en Valkenburg' en een jaar daarna toegelaten in de ridderschap van Nijmegen, door welke hij vervolgens in de Staten Generaal werd gecommitteerd. Hij wordt ons geschetst als 'een minwaardig persoon, van wien niets goeds verluiddt en wiens eigenlijke zin volstrekt niet uitging naar een behoorlijke vervulling zijner ambten'. In het *Journal van Constantijn Huygens, den zoon* komt hij herhaaldelijk voor; hij moet niet alleen geen 'persona grata' bij den koning-stadhouder geweest zijn - die grieven schijnt te hebben gehad tegen de geheele familie v.G. - maar hij was blijkbaar een zeer onaangename verschijning, daar mevrouw van Nassau-Ouwerkerk hem haar huis moest ontzeggen, en die het niet beter maakte bij 's Gravenmoer, waar hij 'de dochters hielp bederven met zijn ongeschickt spreken'. Bemoeide hij zich in 1687 met de opvoering van opera's in den Haag, in 1713 werd bij den magistraat van 's Gravenhage, door een gezelschap fransche tooneelspelers vergunning aangevraagd voorstellingen te geven. Aan het hoofd van dien troep stond Frederik Willem v.G., heer van Oldersum. De diep gezonken edelman overleed 4 Maart 1725, een desolaten boedel nalatende, en werd 8 Maart in het familiegraf in de Gr. K. te 's Gravenhage, kapel van Assendelft, ter aarde besteld. Zijn wapen met 32 kwartieren werd in de kerk opgehangen.

Zie: J.H. Hora Siccama, *Aant. Reg. op de Journalen van C.H. den zoon*, bl. 266; *Ned. Leeuw* XVIII, 5, 6 (zijn wapenbord, aldaar foutief op zijn broeder Adriaan gesteld).

Regt

[Gendt, Frederik Willem van (2)]

GENDT (Frederik Willem van) (2), geb. te Maastricht 6 Apr. 1771, overl. te Deventer 27 Febr. 1847, was de zoon van Gerlag Jan van Gendt en Maria Haennenberger. Hij nam 18 Febr. 1785 dienst als kadet bij de artillerie, werd 1 Juli d.a.v. bombardier, 29 Dec. 1788 onder-luitenant, 13 Juli 1790 luitenant, 31 Juli 1795 eerste luitenant, 14 Sept. 1796 kapitein, en werd 12 Juni 1815 gepensioneerd met den rang van majoor. Hij maakte de veldtochten van 1793 en 1795 mede en was later achtereenvolgens kommandant der artillerie in de vestingen Bergen op Zoom, Breda, 's Hertogenbosch, Grave, Vlissingen, Vere, Hellevoetsluis en den Brief. Na zijne pensionneering ging hij te Maastricht wonen, doch eenige jaren later werd hij collecteur der staatsloterij eerst te Delft, later te Deventer. Hij huwde 24 Mrt. 1801 te Breda A.M. Thyrión, geb. 11 Oct. 1780, overl. te Deventer 21 Oct. 1861, bij wie hij 17 kinderen had, waarvan 2 doodgeboren. Een zijner kinderen was J.G. van Gendt (1 kol. 919).

Ramaer

[Gendt, Frederik Willem van (3)]

GENDT (Frederik Willem van) (3), geb. te Alkmaar 29 Juli 1831, overl. te 's Gravenhage 6 Dec. 1900, was de oudste zoon van J.G. van Gendt (I kol. 919) en H.M. Thierens. Even-

min als zijne drie broeders werd hij aan eene hoogere wetenschappelijke inrichting opgeleid, omdat zijn vader de middelen daartoe ontbraken. Hij ontving, na te Alkmaar en te Amsterdam lager en middelbaar onderwijs genoten te hebben, in 1849 les in de landmeetkunde van den landmeter de *W a a r d* te Haarlem, en werd in Juni 1850 opzichter bij den herbouw van de nederduitschhervormde kerk te Oost-Zaandam onder de orders van den gemeente-architect L.J. *I m m i n k*. In Sept. 1851 werd hij tekenaar bij den architect I. *W a r n s i n c k* te Amsterdam. In Sept. 1852 ging hij over bij den door zijn vader ontworpen bouw eener cellulaire gevangenis te Utrecht. Toen dit werk gereed was, kwam hij in dienst bij den architect J.H. *L e l i m a n* te Amsterdam bij de verbouwing van het gebouw der vereeniging *Arti et amicitiae* aldaar; hij was daarbij werkzaam van 1 Juni 1855 tot 1 Mei 1856. Met ingang van laatstgenoemden datum werd hij assistent-architect in dienst der gemeente Amsterdam. Op 20 Oct. 1857 werd hij benoemd tot onder-architect der gemeente 's Gravenhage en eindelijk 24 Febr. 1862 met ingang van 1 Mei d.a.v. gemeente-architect te Arnhem. Hoewel zijne verhouding tot het gemeentebestuur (de burgemeester van Pallandt was een zeer autoritair man) zeer veel te wenschen overliet, mocht van Gendt zich in het algemeen vertrouwen der bevolking verheugen, zooals bleek uit vele door hem ontvangen opdrachten tot het bouwen van woningen, fabrieken en andere bouwwerken. In 1865 richtte hij het bouwkundig weekblad *De Opmerker* op, een blad, waarvan de meeningen veelal in tegenspraak waren met die, welke als de officieele wetenschap beschouwd werden en die in de organen van de maatschappij tot bevordering der bouwkunst te Amsterdam, het *Bouwkundig tijdschrift* en het *Bouwkundig weekblad*, hunne uiting vonden. Van Gendt was van eene strijd lustige natuur en zijne kritiek was dikwijls zeer scherp. Behalve die maatschappij was er te Amsterdam een kring van jonge bouwkundigen, genaamd *Architectura*, met medewerking van van Gendt in 1853 opgericht. In 1882, toen de *Opmerker* reeds een gevestigden naam had, werd hij ingevolge overeenkomst het orgaan van *Architectura*. Deze overeenkomst werd bij expiratie in 1894 niet verlengd. In 1884 was vanwege het gemeentebestuur van Amsterdam eene prijsvraag voor een beursgebouw uitgeschreven, waaraan vele beroemde binnen- en buitenlandsche architecten deelnamen. De ontwerpen zouden op een donderdag voor het eerst publiek tentoongesteld worden, en door de groote geheimzinnigheid, die in acht genomen was, was vooral het bouwkundig publiek zeer benieuwd, het noodige over de bekroonde ontwerpen te weten. Dien donderdag gingen een aantal leden van *Architectura* naar de tentoonstelling, namen die plannen over en des zaterdagavonds daarna verschenen zij in den *Opmerker*, iets hetgeen onmogelijk geacht was.

In Dec. 1866 werd aan van Gendt de directie van het sloopen der vestingen Bergen op Zoom en Venloo opgedragen. In 1868 werd de tijdelijke opdracht in eene vaste veranderd en uitgebreid over alle vestingen, die werden opgeheven, als Maastricht, Roermond, 's Hertogenbosch, Nijmegen, Zutphen, Deventer, Koevorden, Groningen enz. In verband met laatstgenoemde opdracht werd door hem in hetzelfde jaar ontslag als gemeentearchitect gevraagd, hetwelk hem eervol verleend werd.

Voor het particuliere werk, dat hem vooral te Arnhem en in den omtrek was opgedragen, asso-

cieerde hij zich in 1867 met zijn broeder G.J. van Gendt. In 1877 liet hij dit werk geheel aan dien broeder over. In 1886 verhuisde hij naar 's Gravenhage. Hij behield de betrekking in dienst van het departement van Financiën, zoowel als de redactie van den *Opmerker*. Onder de door van Gendt uitgevoerde bouwwerken zijn te noemen de schouwburgen te Arnhem en te Groningen en de verbouwing van dien te Utrecht, de laatste gemeenschappelijk met H.P. Vogel.

Hij schreef: *De behandeling en samenstelling der voornaamste metselwerken*, bewerkt naar *Die Schule des Maurers* van B. Harres (Gouda 1862). Van dit werk is de tweede druk omgewerkt en verbeterd door D.H. Haverkamp.

Van Gendt huwde 16 Aug. 1862 te Zwolle H. Fortuyn, overl. te Arnhem 3 Nov. 1863, en 31 Mrt. 1870 te Bad Ems C. Berninger, die hem overleefde. Bij de eerste had hij een zoon.

In den *Opmerker* van 8 en 15 Dec. 1900 wordt zijne nagedachtenis gehuldigd, resp. door de redactie en door A.W. Weisman.

Ramaer

[Gendt, Gerlach van]

GENDT (Gerlach van), geb. te Nijmegen in 1640, overl. aldaar 5 Juni 1735, oud 95 jaar en 6 dagen; zoon van Johan (3) (kol. 564) en van Helena Roukens. Hij was in 1686 gemeensman te Nijmegen, ook rekenmeester, kerkmeester en burgerhopman aldaar. Van hem en zijn vader Johan bestaat een handschrift: *Wapenboek, ten deele vergadert door J.v.G. en nu verder volmaakt door zijn soon G.v.G.* (1630-1730), waarin 3280 wapens voorkomen en dat door den eigenaar J.G. de Groot Jamin in 1880 op de Herald. Tentoonst. te 's Gravenhage was ingezonden. Op 92-jarigen leeftijd ving hij nog een proces aan. Hij had in 1668 de zerk, waaronder zijn ouders lagen begraven, met het volle wapen der baronnen van Gendt laten versieren, beweerende dat Hendrik, baron van Gendt, erfkamerheer, heer van Erlicum enz. en de baron van G., heer van Oldersum, zijn vader voor een lid van hun oud-adellijk geslacht verklaard hadden, als afstammende in rechte lijn van Willem v. Gent, in 1451 gehuwd met Jacoba van Nijvelt. Toen nu Willem Jozef, baron v.G., kapitein-ter-zee in statendienst, 17 Dec. 1732 kinderloos overleden, te Arnhem werd begraven 'met gebroken wapen als laatste van zijnen stamme', diende Gerlach bij den arnhemschen magistraat een aanklacht in tegen de erfgenamen des barons. Wegens gebrek aan deugdelijke bewijzen werd dit request 20 April 1733 door den arnhemschen magistraat tot nader order ter zijde gelegd.

Gerlach van Gendt was gehuwd met Johanna Heyssen of Heyssen, geb. in 1646, overl. 18 Juni 1727, vermoedelijk een zuster van H. Heyssen, die als deftig ingezetene van Nijmegen, de capitulatie dezer stad i.d. 26 April 1674 met den intendant Robert (namens Lodewijk XIV) onderteevende. Gerlach en zijn vrouw liggen in de Stevenskerk te Nijmegen begraven.

Zie: *Geneal. Herald. Bladen* VII, 95; *Navorscher*, XXXI, 472, 473; *Catal. Herald. Tentoonst.* no. 3225; v. Doorninck, *Gesl. Aant.* 722; *Herald. Bibl.* (1879) 36, (1880-81) 330.

Regt

[Gendt, Johan baron van (1)]

GENDT (Johan baron van) (1), geb. omstr. 1530, overl. 16 Dec. 1613, zoon van Walraven (1) en van Elisabeth van Raesfelt. Hij was heer van Oyen en

Dieden, waarmee hij in 1594 werd beleend, staat het eerst op de riddereedel van Nijmegen van 1578, verschijnt in de Ridder-

schap van N. 1587-1613, als jagermeester van Gelderland 1598-1604, als Raad van State 1601. Hij woonde de statenvergadering te Brussel bij en teekende mede de Unie, aldaar in 1577 gesloten. In het volgend jaar werd hij met Philips van Marnix naar den Rijksdag te Worms gezonden om de toegenegenheid der duitsche vorsten voor deze gewesten te winnen, doch hun pogingen werden niet met het gewenschte gevolg bekroond. Na den dood van Willem van Oranje werd hij wegens Gelderland afgevaardigd om de souvereiniteit over deze gewesten aan den koning van Frankrijk aan te bieden. In 1594 werd aan van Gendt opgedragen om met Otto Hartius en Jeronimus Coman, gezanten van den aartshertog Ernst van Oostenrijk, de vredesvoorstellen te bespreken namens den laatsten aan de Alg. Staten gedaan. Bij die gelegenheid bracht hij ook de beide afgevaardigden naar de Gevangenpoort te 's Gravenhage, waar Michiel Renichon was gevangen gezet, om uit diens eigen mond te vernemen dat de graaf van Barlaymont hem had aangespoord Prins Maurits te vermoorden.

Als Raad van State verschijnt hij in 1601 in de ridderschap te Nijmegen. Hij huwde Wilhelmina van Wachtendonck, vrouwe van Biesterveld of Biesenburg, overluid te Utrecht. 27 Sept. 1629, dochter van Otto en van Margriet Scheiffard van Merode. Zij schonk hem o.a. twee zoons, Walraven (2) en Otto, die beiden volgen en een dochter Margaretha, die de echtgenote werd van Floris van Merode.

Zie: van Meurs, *Ridderschap van Nijmegen*, bl. 4; *Navorscher*, XXXIX, 392, XLII, 271; *Mbl. Ned. Leeuw*, II, 79, 80.

Regt

[Gendt, Johan baron van (2)]

GENDT (Johan baron van) (2), heer van Oosterwedde, geb. omstr. 1605, overl. te 's Gravenhage 24 Nov. 1679, zoon van Walraven (2) en van Anna van Arkel.

Hij werd 5 Juni 1638 geadmitteerd in de ridderschap van Nijmegen en had, als gedeputeerde ter vergadering der St. Gen., een belangrijk aandeel aan de regeering. Bij den dood van Willem II, in 1650, was hij voorzitter van de Staten-Generaal en gaf toen terstond de noodige orders, waardoor verwarring voorkomen werd. Kort daarna bekleedde hij met Joachim Andreae (dl. I, 130) een gezantschap naar den keurvorst van Brandenburg en vertrok in 1660 met van Beuningen en de Huybert in ambassade naar Frankrijk om een nauwere verbintenis met dat rijk te bewerken, tevens met bijzondere opdracht om bij den koning aan te dringen op de teruggave van het prinsdom Oranje. Nadat in 1666 de prins van Oranje door de St. v. Holland als 'Kind van Staat' was aangenomen, werd Johan v.G. op een wedde van f 5000 tot diens gouverneur aangesteld. In 1670 werd hij van dezen post ontheven, doch het gouverneursambt had aanleiding gegeven tot groote verwijdering tusschen den prins en van Gendt, een vijandige verhouding, die zelfs op de kinderen van den laatstgenoemde overging.

Van Gendt was van 1671-75 gecommiteerde ter generaliteit, daarna drost van Valkenburg. In 1672 werd hij met Pieter de Groot, Nassau-Odijk en Arnold van Eck door H.H.M. naar koning Lodewijk XIV afgevaardigd om de vredesvoorwaarden van dezen vorst te vernemen. Van Gendt en Odijk kregen 23 Juni 1672 gehoor op het huis Keppel, doch de hooge eischen deden de bezending vruchteloos afloopen.

Hij overleed 24 Nov. 1679 en werd in de Gr. K. te 's Gravenhage in de kapel van Assendelft begraven. Hij was 8 Juni 1636 in de Groote Kerk te

's Gravenhage gehuwd met Adriana Sibylle van Ripperda, vrouwe van Oldersum, Papenburg en Oosterwedde, begraven in de Gr. K. aldaar 20 Sept. 1704, dochter van Eggerich Adriaan en van Sibylla van Plettenberg. Uit hun huwelijk sproten negen kinderen, waarvan Adriaan en Frederik Willem (1) hier voorgaan. Een zoon Floris sneuvelde bij het beleg van Grave.

Zie: Scheltema, *St. Ned.* I, 368, 369; Wagenaar, *Vad. Hist.* XII, 125, XIII, 139, XIV, 46; van Wijn, *Bijv. en Aanm.* XII, 11, 62; Timareten, *Verz. van Gedenkst.* II, 134; Nijhoff, *Bijdr.* IV, 145; v. Meurs, *Ridd. v. Nijmegen*, 235; *Wapenheraut* V, 215; Hora Siccama, *Aant. Reg. Huygens*, 265, 266; *Haagsch Jaarb.* (1891), 89, (1917-18), 104, 105.

Regt

[Gendt, Johan van (3)]

GENDT (Johan van) (3), geb. te Nijmegen 30 Mei 1609, ald. overl. 4 Dec. 1668, was gemeensman van Nijmegen, kerkmeester, in 1668 burgemeester aldaar, en als nijmeegsch ouderling op de zutfensche synode van 3-10 Sept. 1657 tegenwoordig.

Hij en zijn zoon Gerlach brachten een wapenboek bijeen, een handschrift van 3280 wapens voorzien, dat, als eigendom van den heer J.G. de Groot Jamin Jr. te Amsterdam., op de Herald. Tentoonst. van Aug.-Sept. 1880 te 's Gravenhage gehouden, was ingezonden.

Hij huwde te Nijmegen 26 Sept. 1637 met Helena Roukens, geb. aldaar 27 Aug. 1611, er overl. 11 Juli 1672, dochter van Wilhelm, burgemeester van N. en van Thonicken van Meekeren. Het echtpaar van Gendt-Roukens ligt in de Stevenskerk te Nijmegen begraven onder een grafzerk met het volle wapen der baronnen van Gendt. Behalve een zoon Gerlach (kol. 562) sproot ook uit hun huwelijk: Wilhelm van G., geb. omstr. 1640, als predikant beroepen te Beek en Groesbeek 7 Oct. 1666, aldaar overl. 30 April 1669, begr. in de Stevenskerk te Nijmegen.

Zie: *Catat. Herald. Tentoonst.* no. 3225; *Geneal. Herald. Bladen*, VII, 95; *Alg. Ned. Familieblad* VII, 83; *Navorscher* XXXI, 472; *Herald. Bibl.* 1880-81, bl. 330.

Regt

[Gendt, Johan Godart van]

GENDT (Johan Godart van) JGz., geb. te Alkmaar 7 Oct. 1833, overl. te Yokohama in Japan 21 Dec. 1880, was de zoon van J.G. van Gendt (I kol. 919) en H.M. Thierens. Hij was diegene der vier broeders, die den meesten aanleg voor wiskunde had. Hij bezocht te Amsterdam de lagere school en daarna de afdeling nijverheid van de inrichting voor onderwijs in koophandel en nijverheid, waar hij o.a. de lessen in scheikunde van Dr. E.H. von Baumhauer volgde. Van Dr. F.J. Stamkart ontving hij lessen in de wiskunde. Hij was in dezen tijd een ijverig medewerker aan het genootschap 'Een onvermoeide arbeid komt alles te boven'.

In 1853 werd hij tot technisch beambte bij den nederlandschen Rijnspoorweg benoemd en geplaatst te Utrecht. In 1855 verhuisde hij naar Rotterdam. In 1858 werd hij onder T.J. Stieltjes (II kol. 1370) werkzaam gesteld bij de koevorder kanaalmaatschappij, waar hij dienst deed bij het geheel in eigen beheer uitgevoerde kanaal van de Vecht naar Koevorden. In Dec. 1860 ging hij met Stieltjes naar Java, in dienst van de commissie voor de vervoermiddelen op dat eiland. Hij kwam daar in Febr. 1861 aan en werkte 2 ½ jaar samen met Stieltjes, die met ingang van 1

Aug. 1863 ontslagen werd. In 1864 werd de genoemde commissie ontbonden en daardoor ook aan van Gendt's

arbeid te haren behoeve een eind gemaakt. Hij keerde toen naar Nederland terug. Dadelijk na zijn terugkomst werd hij weder bij den Rijnspoorweg in dienst gesteld. Hij deed eene opname voor den spoorweg 's Gravenhage - Gouda en ontwierp een stationsgebouw te Arnhem, dat later naar zijne plannen is uitgevoerd. In het laatst van 1865 werd hij onder J. Dirks (V, kol. 134) benoemd tot sectie-ingenieur bij den aanleg van het Noordzeekanaal. Hij leidde den bouw der schut- en uitwateringsluizen te Schellingwoude. Tijdens zijn dienst bij de kanaalmaatschappij bouwde hij steigers en goederenloodsen te Niewediep. Ook werd toen door hem na plaatselijk onderzoek een ontwerp gemaakt voor eene haven te St. Petersburg; de concessie daarvoor van het russische gouvernement werd verkregen, maar tot de uitvoering is het niet gekomen. Toen de werken te Schellingwoude in 1873 voltooid waren, bekwam van Gendt eervol ontslag bij de kanaalmaatschappij. In hetzelfde jaar werd hij onderdirecteur van Heineken's bierbrouwerij. Ook was hij betrokken bij de oprichting eener bierbrouwerij te Rotterdam. In 1877 onttrok hij zich aan deze voor hem vreemde werkzaamheden. Hij begon toen de uitgaaf eener verzameling technische handboeken, in het bijzonder op de praktijk ingericht, genaamd *van Gendt's bibliotheek*. Ook gaf hij technische adviezen, o.a. over tramwegaanleg in de provincie Utrecht. Van dezen tijd dagteekent eene brochure over het ontworpen kanaal door de geldersche vallei; hij stelt eenige wijzigingen in het door de hoofdingenieurs van den waterstaat ontworpen kanaal voor. In 1878 vertrok hij naar Japan ten einde voor de regeering van dat land het benedengedeelte van de Isjikari-rivier op het eiland Jeso voor groote schepen bevaarbaar te maken. Toen de uitvoering der door van Gendt ontworpen werken wegens geldgebrek werd uitgesteld, waardoor hij op een afgelegen eiland met slecht klimaat zonder arbeid was, werd hij ziek. Naar Yohohama vervoerd, overleed hij op niet hooger leeftijd ver van zijne kinderen.

Hij huwde te Haarlem 18 Jan. 1866 A.M. J o e k e s , geb. 14 Apr. 1838, overl. 6 Jan. 1877. Bij haar had hij een zoon, J.G. v a n G e n d t , technisch adviseur te Nijmegen, en drie dochters.

Een levensschets van hem door C.J. v a n D o o r n komt voor in den *Opmerker* van 12 Febr. 1881. Hij heeft geschreven of bewerkt: *De behandeling en samenstelling der voornaamste timmerwerken, bewerkt naar die Schule des Zimmermanns van B. Harres* (Gouda 1861); *van Gendt en Brinkman's technische bibliotheek*, (Amsterdam) 1871 tot 1874 (Brinkman was de uitgever), waarvan: I.H.P. V o g e l , *Grondbeginselen der schoone bouwkunst*, II. *Algemeene voorschriften van het departement van binnenlandsche zaken*, III. J.J. P a s , *Beplantingen van wegen; Elementaire theorie en berekening van ijzeren kapen brugconstructies, naar Aug. Rotter*, bewerkt tezamen met G.J.W. d e J o n g h (Amst. 1873); *De ontwerpen voor tos- en laadsteigers aan den Westerdokdijk* (Amst. 1877); *Aanteekeningen op het ontwerp van een kanaal door de Geldersche vallei, opgemaakt op uitnodiging van het Amsterdamsche Rijnvaartcomité*, 2 dln. (Utr. 1878); *Bouwkalender voor 1873 en vlg. jaren* (Amst.; sedert 1881 bewerkt door Th.G. S c h i l l en D.H. H a v e r k a m p); *Bernoulli's vademecum, praktisch handboek voor berekeningen dagelijks voorkomende in de bouwen werktuigkunde* (te zamen met G.J.W. d e J o n g h , bewerkt naar de duitsche uitgave, Amst. 1872; latere drukken hiervan zijn door de Jongh bewerkt). Een deel van dit vademecum was onder

den titel *De weerstand der bouwstoffen* reeds afzonderlijk uitgegeven (Amst. 1871).
Ramaer

[Gendt, Otto van]

GENDT (Otto van), heer van Dieden en van Biesterveld, geb. omstr. 1580, overl. 1640; zoon van Johan (1) heer van Oyen, en van Wilh. van Wachtendonk. Hij wordt veelal naar zijn eerste heerlijkheid vernoemd. In 1593 en daaromtrent was hij page van Frederik Hendrik, met wien hij steeds bijzonder bevriend is gebleven, trad later in militairen dienst en was in 1622 met zijn voetvolk bij het ontzet van Bergen op Zoom. (in den middeltocht). Bij den dood van prins Maurits werd hij, 1625, benoemd tot kapitein der garde van prins Frederik Hendrik en bood, commandant van genoemde garde zijnde, 1 Juni 1625 aan Ambrosius Spinola de capitulatie-voorwaarden van Breda aan. In het volgend jaar, 1626 benoemd tot kolonel-chef van het utrechtische regiment, bleef hij dit ambt tot zijn dood bekleeden; den 12en Januari 1641 werd hij vervangen door Arnold Brant. Den 5en Febr. 1627 benoemd tot gouverneur van Emmerik, werd hij nog in hetzelfde jaar vervangen door Philips van Varick. Met zijn regiment was hij in 1629 bij het beleg van 's Hertogenbosch, maakte zich 18 Juli 1629 verdienstelijk bij de vermeestering van de Isabellaschans, doch behaalde zijn grootsten roem op den 19en Aug. d.a.v. toen hij zich met 2500 vuurroers en 800 paarden van de sterke vesting Wezel meester maakte. Hij werd commandeur dezer stad, ontving een gouden medaille met diamanten omzet aan een gouden keten, ter waarde van f 1700, benevens een pensioen van f 3000 's jaars, zoo lang zijn commando zou duren. In 1640 is hij binnen Wezel overleden; in 1641 ging het gouverneurschap over op graaf Herman Otto van Stirum.

Hij was gehuwd met Elisabeth Sophia van Wachtendonk, dochter van Johan Willelm, heer van Hulhuyzen en van Raba van Pallandt. Uit dit huwelijk sproot een zoon: Johan Walraven v.G., geb. te Wezel 1632, heer van Dieden en Biesterveld, drost van Goch en Gennep, 8 Febr. 1672 benoemd tot luitenant-kolonel, overl. 20 April 1682, echtgenoot van Margriet van Renesse van Elderen.

Van zijn portret bestaat een prent door C.v.d. Passe.

Zie: *Wapenb. D.O. Balye v. Utrecht* 53; van Meurs, *Ridderschap van Nijmegen*, 4; Rogge, *Brieven van Nic. v. Reigersberch aan H. de Groot*, bl. 639; Bosscha, *Ned. Hetd. te land*, I, 351 en noot, 360-363, 371, 401-407, 448, 461-465; ten Raanen de Bas, *Hel Staatsche Leger* dl. III en IV (reg.).

Regt

[Gendt, Otto Frederik van]

GENDT (Otto Frederik van), geb. te Utrecht 26 Juni 1666, ged. in de Jacobikerk 28 Juni, overl. 18 Febr. 1706, zoon van Johan Walraven (zie op Otto, hiervóór) en van Margriet van Renesse v. Elderen.

Hij was heer van Dieden en Biesterveld, majoor, drost van Goch en Gennep, en luit.-kolonel der ruitery; werd jonkheer der Duitsche Orde 25 Januari 1706, mits voldoende de 'jura', doch het is onzeker of hij daaraan voldaan heeft, daar hij reeds 18 Febr. d.a.v. overleed.

Zijn 3 broeders zijn jong gestorven. Hij huwde met Maria Agnes Ripperda, dochter van Maurits Herman, heer van Vorden, en van Adriana Sophia van Renesse van Elderen. Uit dit huwelijk sproot één dochter: Sophia

Amalia Maria, vrouwe van Dieden, Biesterveld en Heesbeen. Zij, geb. 1696, overleed ongehuwd in 1764 op haar kasteel

te Heesbeen (waarmee zij 15 Juli 1724 was beleend) en heeft in 1724 haar heerlijkheid Dieden aan Matthijs Singendonck verkocht.

Zie: *Balye van Utrecht*, bl. X en 53; van Meurs, *Riddersch. van Nijmegen*, 278; d'Abblaing, *Riddersch. van Zutphen*, 111; *Wapenheraut* V, 220; *Alg. Ned. Fam. bl.* VIII, 10; *Navorscher* (1893), 526.

Regt

[Gendt, Pieter van]

GENDT (Pieter van) of Pieter Ghendt, geb. te Amsterdam, korenkooper, zoon van Gijsbert Pietersz. Ghent, in de Kalverstraat, 'in Ghendt'; hij huwde te Amsterdam in 1563 Griet Simonsdr. (geb. 1544 of 1545, dochter van Simon Ryckertsz., korenkooper te Amsterdam en Neel Willemsdr. Pot). Zijn vrouw was een zuster van den Watergeus Jacob Simonsz. de Rijk.

In 1567 week hij om zijn geloof uit Amsterdam en voegde zich bij de Watergeuzen; Mrt. 1572 is hij kapitein van een groote galei, en 1 Apr. 1572 bij de inneming van den Briel.

Zie: Elias, *de Vroedschap van Amsterdam* I, 379; *Navorscher* VII, 316; *Konst- en Letterbode* (1840) II, 185.

Vogels

[Gendt, Walraven des H.R.R. vrijheer van (1)]

GENDT (Walraven des H.R.R. vrijheer van) (1), overl. 28 Dec. 1558, zoon van Johan, heer van Oyen en Dieden, en van Moralda of Walravina van Rossem, vrouwe van Herwijnen en Engelenborg. Hij erft de genoemde heerlijkheden van zijn vader, verschijnt van 1538-55 in de ridderschap van Nijmegen, wordt in 1544 des H.R.R. vrijheer en was ook ambtman van de Nederbetuwe. Hij was gehuwd met Elisabeth van Raesfelt, dochter van Johan, heer van Oostendorp, en van Judith van Wylich, die in 1559 hertrouwde met Derk van Plettenberg, heer van Bergen en in 1602 overleed. Hun zoon was Johan (1).

Zie: van Meurs, *Ridderschap van Nijmegen*, 4.

Regt

[Gendt, Walraven baron van (2)]

GENDT (Walraven baron van) (2), geb. omstr. 1580, overl. in 1644; oudste zoon van Johan (1) (zie kol. 562) en van W. van Wachtendonck.

Hij, zich noemende proost van Deventer, erfde van zijn vader de heerlijkheid Oyen, werd er mee beleend in 1615, maar verkocht haar in 1620 aan Johan Kettler. Zijn vrouw bezat Heemstede en Bennebroek, die zij in 1607 aan Henrick Hovijne verkocht, maar zij en haar man koopen in datzelfde jaar de heerlijkheid Dussen voor f 40000 van vrouwe Anna van Brecht.

Walraven trad al op jeugdigen leeftijd in militairen dienst. Hij verkreeg 5 Maart 1598 commissie als ritmeester van vaan no. 23 en werd 12 Jan. 1599 commandant van de nieuwe vaan van prins Maurits no. 28 (lijfwatch). In Jan. 1600 onderscheidde hij zich onder graaf Willem Lodewijk bij de verrassing van Wachtendonck en woonde daarna met zijn vaan kurassiers den slag bij Nieuwpoort bij, waar hij in den arm werd gewond. In Mei 1604 streed hij als ritmeester in Staats-Vlaanderen en zeker is hij bij talrijke andere gevechten en belegeringen tegenwoordig geweest, ofschoon

ons daarvan weinig nauwkeurige berichten zijn overgebleven. Maar opnieuw trad hij op den voorgrond toen de gulik-kleefsche successieoorlog uitbrak. Hij volgde toen prins Maurits met zijn ruiters over de grenzen des lands en trad al spoedig in dienst van den keurvorst van Brandenburg, waar hij in 1614 het bevel voerde over 7 comp. arquebusiers te paard, 168 officiers- en 386 ruiterspaarden, tevens over een comp. lijfgarde te voet van 174 man. In dat jaar klaagde Munster bij de Stat.-Gen. dat de

compagnieën van den overste W. baron v.G., van ritmeester Unico Ripperda en van den overste-luitenant Blasius van Eyckenberch voortdurend in het stift vertoefden. De Stat.-Gen. beloofden daarin te zullen voorzien, voor zoover doenlijk, onder voorbehoud, dat zulks ook zou worden betracht door Spanjaarden en Italianen, ruiters en voetvolk van de andere partij (29 Dec. 1614). In 1615, na zijn ontslag uit brandenburgschen dienst (de troepen werden meerendeels afgedankt), hield W.v.G. zich op de oostelijke grenzen des lands bezig met de aanwerving van manschappen ten dienste der misnoegde fransche edelen. Wel verboden de Stat.-Gen. deze werving, doch met geheim medeweten van prins Maurits ging van Gendt er mee door. In 1617 wierf hij in het Gulik-Kleefsche een regiment van 2000 ruiters, dat hij met geldelijke ondersteuning uit de Nederlanden bij den hertog van Bouillon te Sedan wist te brengen. Waarschijnlijk heeft dit regiment geen dienst gedaan, want in hetzelfde jaar was v.G. in onderhandeling met Karel Emanuel van Savoye over indiensttreding met zijn ruiters. Hij is daarna opnieuw in brandenburgschen dienst getreden, want bij het tractaat van 11 Mei 1624 tusschen keurvorst George Willem en paltsgraaf Wolfgang Willem werd bepaald, dat het brandenburgsche regiment van den overste W.v.G. bezetting zou leggen in Gennip, Soest, Lippstadt, Sparenberg en andere plaatsen van Marck en Ravensberg. Hij voerde toen het bevel over 3 comp. ruitery en 12 comp. voetvolk. In Sept. was het regiment van W.v.G. uitgebreid om Unna, Lunen, Caem en het huis te Hoerde te kunnen bezetten. In Mei 1625 maakte hij zich meester van Bielefeld, doch moest het beleg van Sparenberg opheffen, wegens de nadering van Tilly en Anholt.

Van zijn later leven is niet veel bekend. Hij overleed in 1644, als gouverneur van Rees, en werd in die stad begraven.

W.v. Gendt huwde tweemaal. Eerst in 1602 met Anna van Arkel, overl. in 1611, oud zijnde 28 jaar (dochter van George, heer van Ammerzoden, en van Anna van Lockhorst). Daarna leefde hij met de staatsjuffer van zijn eerste vrouw, Geertruyd van Padevoirt (dochter van Jordan v.P. tot Ovelgem, en van Ida). Het tweede huwelijk werd in Maart 1635 te Amersfoort voltrokken en zij hertrouwde later met Christoffel Rump tot Crange. Uit van Gendt's eerste huwelijk sproot Elisabeth en twee zoons, waarvan Walraven kinderloos overleed en Johan (2) afzonderlijk is genoemd (kol. 563); uit het tweede huwelijk sproot Otto baron v.G., in 1652 in de ridderschap van Nijmegen geadmitteerd, 13 Juni. 1667 majoor in het geldersche regiment en 19 Maart 1671 kolonel van een nieuw opgericht regiment. Zijn regiment infanterie was in Juni 1672 met de cavalerie van Kingma bij het Tolhuis; drie compagnieën ervan lagen op Schenkenschans. Hij, Otto, den 14en Jan. 1672 tot commandeur van Grol benoemd, sneuvelde 3 Juli 1672 in het beleg van Nijmegen en overleed ongehuwd.

Zie: C.C. Schuller tot Peursum, *Verz. berigten omtr. de krijgsbevelhebbers bij Nieuwpoort*, 19, 29; *Nijhoff's Bijdr.* IV, 144, 145; Bosscha, *Ned. Held. te Land* I, 279, noot 2; van Meurs, *Ridderschap v. Nijmegen* bl. 4; *Alg. Ned. Fambl.* II, 300; *Mdbl. Ned. Leeuw* XXXIV, 69; de Bas en ten Raa, *Het Staatsche Leger* II, III en V (zie registers).

Regt

[Gendt, Willem van]

GENDT (Willem van), zoon van Barthold (heer van Loenen en Wolferen, richter in Overbetuwe, vermoord te Loenen 31 Mei 1520), en van Elisabeth Vijgh, Klaasdr., kleinzoon van Willem, heer van Loenen, ambtman van Overbetuwe, en van Aleyd van Heeze.

Hij zelf was heer van Loenen en Wolferen, waarmee beleend in 1524, komt op de riddercedels van Nijmegen tot 1565 voor, was in 1539 gedeputeerde, bezegelde in 1564 de Unie en had met Klaes van Gendt (zijn zoon) en zijn aanverwant Hendrik Vijgh het burggraafschap van Nijmegen in pand.

Hij was gehuwd met Margriet van der Ley, in 1565 nog in leven, dochter van Hieronymus v.d.L. tot Strijdhagen, en van N. Hack van Rouenburg. Zij hadden drie kinderen, t.w. Barthold (1) (zie kol. 558), Klaes, reeds genoemd, die op de riddercedels van N. tot 1576 voorkomt, en Anna van Stepraedt tot vrouw had, en Allarda of Aleyd, de echtgenoot van Jelis Pieck, één der Verbonden Edelen.

Zie: van Meurs, *Ridderschap van Nijmegen*, 1 en 21.

Regt

[Gendt, Willem Joseph baron van (1)]

GENDT (Willem Joseph baron van) (1), gesneuveld bij Solebay 17 Juni 1672; zoon van Claes van G. tot Winssen en van Johanna, barones van Gendt. Hij trad in militairen dienst en zal dezelfde zijn als W.J.v. Gendt, sergeant-majoor, die in 1663 (bij de verwickelingen met den bisschop van Munster) met den kwartiermeester-ingenieur Pyrius Cool een rapport uitbracht met teekeningen toegelicht over den toestand der vesting Borculo. Den 6en Maart 1663 benoemd tot majoor van het regiment Walen, werd hij 3 Dec. 1664 aangesteld tot luit.-kolonel van hetzelfde regiment. Hij was commandeur van Hellevoetsluis, toen hem 21 Dec. 1665 bij de oprichting van het regiment mariniers daarover het bevel werd opgedragen met den rang van kolonel, tevens kapitein over een compagnie van 170 man. In Aug. 1666 werd hij ter vervanging van Tromp tot luitenant-admiraal der vloot benoemd; wel verzocht hij, wegens zijn geringe kennis van zeezaken, van dezen post verschoond te blijven, doch op hooger bevel moest hij de betrekking aanvaarden. Reeds in Sept. van dat jaar bevond hij zich in zijn nieuwen rang op de vloot, die onder het opperbevel van de Ruyter in zee stak. Met andere onderbevelhebbers werd hij 29 April 1667 opnieuw op de vloot geplaatst; hij werd als plaatsvervanger van de Ruyter aangewezen. Hij had het bevel over een smaldeel van 17 oorlogsschepen, met adviesjachten, branders en galjoten, dat aangewezen was om de rivier de Theems op te varen (19 Aug.) en aldaar den eigenlijken aanval te doen. Voor deze welgelukte onderneming werd hij, evenals de Witt en de Ruyter, met een kostbaren beker beschonken en tevens voor zijn aandeel in de verovering van 'the Royal Charles' met een gouden ketting en gedenkpenning ter waarde van 2500 gulden. De ketting met den penning bevindt zich nog in het Kon. Penningkabinet te 's Gravenhage, maar de beker bestaat niet meer. Door vererving of aankoop in het bezit der familie van Schwartzenberg gekomen, werd hij door een der leden van dit geslacht bij gelegenheid van de gedwongen opbrengst van bewerkt goud en zilver in 1795 of 96, uit wrevel vertrappt en vernield, ter verduidelijking van zijn meening, dat zulk een historisch gedenkstuk vrij van heffing moest zijn.

In het voorjaar van 1670 met een smaldeel van zes schepen uitgezonden om de zeerooverij en

kaapvaart op de afrikaansche kust te beteugelen, gelukte het hem, in vereeniging met den engelschen vice-admiraal Allen, de piraten nabij Arzilla (zeehaven van Marokko) te verslaan, zes van hun beste schepen te veroveren en 144 christenslaven in vrijheid te stellen. Begin November in het vaderland teruggekeerd, bracht hij in het college der Admiraliteit van Amsterdam persoonlijk verslag uit van dezen zeetocht en ontving onder dankbetuiging voor de gewichte diensten aan handel en koopvaart bewezen een geschenk ter waarde van 800 gulden.

Bekend is de geschiedenis met de 'Merlin', het engelsche koningsjacht, dat de vrouw van den engelschen gezant Temple uit Nederland naar Engeland zou brengen en bij het passeeren waarvan van Gendt geweigerd had de vlag te strijken. Het werd één der redenen waarom Engeland ons in 1672 den oorlog verklaarde. Toen nu deze uitbrak kreeg van Gendt opdracht om opnieuw, zooals in Aug. 1667, de Theems op te varen. Met een eskader lichte schepen de rivier opvarende, ondervond hij bij Sheerness zooveel tegenstand, dat hij moest terugkeeren. Daarna had 7 Juni 1672 de beroemde zeeslag bij Solebay plaats, waarin van Gendt, dapper strijdende, reeds na een half uur door een kanonskogel doodelijk getroffen werd. Zijn lijk werd naar 's Gravenhage gebracht, aldaar gebalsemd en vervolgens te Utrecht in den Dom ter aarde besteld. Weinige dagen later namen de Staten het besluit zijn nagedachtenis met een fraaie graftombe te vereeren.

Hij was heer van Drakenburg, kanunnik ten Dom en proost van Elst, was omstr. 1665 gehuwd met Swana Pensée (Peinse) van Essen, overl. 13 Maart 1692, dochter van Frederik, lid der ridderschap van Utrecht en raadsheer in het Hof van Gelderland, en van Anna van Varick. Uit dit huwelijk sproot Frederik Hendrik van Gendt, geb. 1668, in de ridderschap van Nijmegen 21 Nov. 1691, raad en rekenmeester 1701, overl. 7 April 1713, echtgenoot van Helena Veronica van Aylva.

Van zijn portret bestaan schilderijen door onbekende kunstenaars in particuliere verzamelingen, een teekening door W. Eversdijck en prenten door H. Bary, J. Houbraken, A. de Winter en P.H. Weissenbruch. Voorts vindt men zijn borstbeeld door R. Verhulst in het Mauritshuis te 's Gravenhage en komt zijn beeltenis voor op de graftombe in den dom te Utrecht.

Regt

[Gendt, Willem Joseph, baron van (2)]

GENDT (Willem Joseph, baron van) (2), geb. in 1671, overl. te Arnhem 17 Dec. 1732, zoon van Willem Joseph (1) hiervóór, en van S.P. van Essen. Hij trad in zeedienst en voerde alreeds in 1696 het bevel over de 'Prins Friso', een schip met 64 stukken, in het eskader van den vice-admiraal Geleyn Evertsen naar Portugal en Cadix bestemd. In 1704, in den zeeslag bij Malaga, was hij bevelhebber op de 'Banier' met 64 stukken, met welk schip hij zulk een aandeel in den slag nam, dat het na het admiraalschip de meeste dooden telde. In 1705 voerde hij het commando over een eskader naar de Noordzee, ter bescherming der koopvaardijvloot en stond in 1706 aan het hoofd der afd. hollandsche matrozen, uit de vloot gelicht en tot landingsdivisie vervormd om de stad Alicante voor koning Karel III te helpen veroveren. In het volgend jaar nam hij deel aan den aanslag op Toulon, die mislukte. Van Gendt bleef met zijn schip, de 'Provincie Utrecht', in de Middell. zee. De vice-admiraal van Wassenaer, wegens misverstand met de engelschen, afstand van het opperbevel over zijn eskader gedaan hebbende, gaf het bevel

aan van Gendt over, die nog, eenigen tijd in de Midd. zee bleef kruisen en zich daarna met zijn schepen naar Lissabon begaf. In 1710 komt hij voor in het smaldeel onder den vice-admiraal A. Pieterse, naar Spanje bestemd. Een hevige storm teisterde echter de hollandsche schepen en van Gendt kwam met drie mastlooze schepen te Lissabon aan. In dat jaar, 1710, stond hij op de voordracht voor schout-bij-nacht, maar het blijkt niet dat hij ooit tot dien rang is verheven. Bij het verval der nederlandsche scheepsmacht was het voor van Gendt een welkome uitnoodiging, die Czaar Peter hem deed om in russischen dienst te treden en waaraan hij gaarne gevolg gaf. In 1716 komt zijn naam voor als bevelhebber op een schip van 50 stukken, behoorende tot de vloot van den Czaar. Niet langer dan tien jaar is hij echter in russischen dienst gebleven; hij keerde naar het vaderland terug, waar wij hem na dien tijd in een paar bedieningen weervinden, die hij als landedelman bekleedde. Was hij 3 Febr. 1698 ambtsjonker van Renkum geworden en 20 April 1714 geadmitteerd in de ridderschap van Veluwe, in 1727 en 1728 was hij gecommiteerde ter Admiraliteit van het Noorderkwartier, in 1729 monstercommissaris en in 1729 en 1730 gedeputeerde.

Hij overleed ongehuwd te Arnhem 17 Dec. 1732; zijn wapen werd, als zijnde de laatste van zijn geslacht, gebroken met hem in het graf gelegd.

Zie: de Jonge, *Gesch. Nederl. Zeew.* IV, stuk II, 316, 381, 400, 423, 434, 438, 439, 490, 509, 554, 556; *Nederl. Heral.* (1884), p. 185 (grafzerk met 16 kwartieren); *Ned. Leeuw* XXXV, 127, 128.

Regt

[Gent, Christophorus van]

GENT (Christophorus van) of van Ghent, Nijmegenaar, overleed 1569 te Leuven, waar hij sinds Dec. 1549 aan de universiteit professor was in de rechten. 1 Juni 1553 behaalde hij het doctoraat in de beide rechten. 1551 werd hij gekozen tot rector magnificus der universiteit. Hij herzag, verbeterde en vermeerderde het werk van Conradus Lago, *Methodum juris civilis*, dat te Leyden 1565 werd gedrukt.

Zie: Valerius Andreas, *Fasti academici* (ed. Lov. 1650) 43, 190, 212; *Analectes hist. eccl.* XXVII (1898), 315.

Fruytier

[Gent, Willem van]

GENT (Willem van) of Gulielmus Gentijs, geb. te Nijmegen uit een aanzienlijk geslacht, bestudeerde te Leuven de rechtswetenschap, werd raad in het Hof van Gelderland, maar moest wegens de onlusten van 1578 de provincie verlaten. Na den dood zijner echtgenoot omhelsde hij den geestelijken stand en werd aangesteld tot proost van St. Walburgiskerk te Arnhem. Hij stierf in 1602.

Van zijn hand verscheen: *Adagia quinquaginta e jure civili collecta et explanata* (Paris et Antv. 1570); *Exempla illustrium aliquot miraculorum SS. Eucharistiae* (Paris 1574, Keulen 1584).

Zie: Foppens, *Bibl. Belg.* 403; Smeetijs, *Ath. Belg.* 308.

Kleijntjens

[Gerberon, Gabriel]

GERBERON (Gabriel), 12 Augustus 1628 te St. Calais in het diocees le Mans in Frankrijk geboren, overl. te St. Denys 29 Maart 1711, studeerde te Vendôme op het

college van de Oratorianen en werd op 19-jarigen leeftijd tot rector van het college van St. Calais benoemd. In 1648 trad hij in de Benediktijner-Congregatie van St. Maur in het klooster van St. Méline en deed daar den 11 Nov. 1649 zijn Professie. Ongeveer 1655 werd hij priester gewijd en onderwees de rhetorica, wijsbegeerte en godgeleerdheid in verschillende kloosters. Zijn herhaalde verandering van woonplaats is te wijten aan klachten over zijn onderricht, want hij stond de jansenistische leer

voor. In 1666 naar Parijs (St. Germain-des-Près) gezonden, bewoog hij zijn oversten een uitgave der werken van St. Augustinus te ondernemen, waaraan hij zijn medewerking verleende, zonder nochtans op te houden het Jansenisme te verbreiden. Het gevolg was, dat hij in ongenade naar Argenteuil werd gezonden (1672), vervolgens naar Corbie (1675), waar hij het ambt van sub-prior waarnam. Den avond van den 14. Januari 1682 kwam een 'exempt' (politie-agent) te Corbie om hem in hechtenis te nemen, ter oorzake van zijn geschriften tegen de Jesuïeten en tegen den aartsbisschop van Parijs de Harlay. Ook had hij stelling genomen tegen het hof in de zaak van de 'Régale'. Den volgenden dag woonde de exempt de Mis bij, die Gerberon celebreerde. Hij rekende er op hem na de plechtigheid in de spreekkamer te doen komen, maar gene was ingelicht, en zoodra hij in de sacristie terug was, steeg hij te paard en vluchtte naar Amiens, vanwaar hij den 17en naar Brussel vertrok. Vandaar stuurde hem de Apostolisch Vicaris Neercassel naar Holland. Hij legde het Benediktijner habijt af, ging te Antwerpen scheep en bereikte in Maart 1682 Delft, waar hij door Arnould en zijn vrienden werd ontvangen. Zoodra hij in Holland kwam, nam hij den naam Augustinus Kergré aan. Neercassel bezocht hem in Delft en verleende hem het recht de sacramenten toe te dienen; toch gaf men hem geen parochie om zijn incognito te eerbiedigen. Na enkele weken verliet hij Delft om den zomer door te brengen te Roelof-Arendsveen bij pastoor Lambertus van Erckel; daarna volgde hij Hugo Gaal, kapelaan van van Erckel, die intusschen tot pastoor van de kerk het Paradijs te Rotterdam was benoemd, naar deze stad en bleef bij hem tot 1691. In 1691 tijdens den oorlog met Frankrijk, liet hij zich aannemen als burger van Rotterdam om in de stad te kunnen blijven. Aanvankelijk goed ontvangen door de hollandsche Jansenisten, begonnen zij hem toch spoedig hinderlijk te vinden, want terwijl de overigen hun leer in het geheim verbreidden en haar in geval van nood openlijk loochenden, ging hij integendeel groot op de geschriften, die hij niet ophield uit te geven 'ter verdediging van de goede zaak'. Hierover schreef de jansenistische Dominicaan Norbert d'Elbecque uit Rome den 28en Mei 1701 aan A. de Brigode te Amsterdam: 'Maar, het zijn de Jesuïeten, wil men, die dergelijke stukken schrijven en deze op naam der zoogenaamde Jansenisten stellen: het is aardig bedacht, doch hoe zal men dat gelooven, als Mr. de Witte en Kergré [Gerberon] zelve er groot op gaan en openlijk verklaren nooit te zullen ophouden met schrijven op dezelfde manier en in denzelfden toon?' (*Causa Quesnelliana* 91). Niet alleen kwam Gerberon openlijk voor zijn meening uit, maar hij stond een tot het uiterste doorgevoerd Jansenisme voor: Christus was niet voor alle menschen gestorven, maar alleen voor de voorbestemden, er is geen uitsluitend voldoende genade met behulp waarvan de zondaars zich zouden kunnen bekeeren enz. In 1691 verliet Hugo Gaal Rotterdam om in Maart 1693 pastoor te Roelof-Arendsveen te worden; maar alvorens van Gerberon te scheiden, stortte hij te diens behoeve 3.000 gulden bij een firma te Maastricht om hem een lijfrente van 360 gulden te verzekeren. Gerberon bleef nog eenigen tijd bij van Kuyk, opvolger van H. Gaal, te Rotterdam, maar Quesnel en zijn vrienden zochten hem te verwijderen om niet genoodzaakt te zijn hem openlijk te verloochenen. In 1693 ten slotte onderstreepten Codde, van Heussen, van Erckel, Roos en anderen hun

'consilium abeundi' elk met een rente van 50 gulden jaarlijks en Gerberon besloot Holland te verlaten. Na vaarwel gezegd te hebben aan zijn ouden vriend Hugo Gaal te Roelof-Arendsveen, begaf hij zich naar Brussel; in November 1693 logeerde hij er bij een zuster van Karel de Bont. Hij leefde in deze stad in nauwe betrekking met Quesnel en andere Jansenisten. Van Heussen schreef verscheiden keeren in 1702 om hem te raadplegen over het tegenover Rome te volgen gedrag. Gerberon raadde hem aan den pro-vicaris Cock door Rome benoemd te erkennen. Toen hij vernam, dat men Quesnel wilde gevangen nemen, ging hij dezen smeeken te vluchten. Quesnel weigerde aan het gevaar te gelooven en den 30en Mei 1703 werden zij met hun gezel de Brigode op bevel van Mgr. de Precipiano, aartsbisschop van Mechelen, aangehouden. De aartsbisschop begon het proces tegen Gerberon en hij werd den 24en November 1703 veroordeeld als Jansenist, weerspannige, opsteller van beleedigende geschriften tegen den Paus en de bisschoppen, tot verbanning uit de diocees en uitlevering aan zijn oversten. Gerberon teekende verzet aan tegen de onwettigheid van het vonnis en beriep zich op den Paus, maar hij werd naar de grenzen van Frankrijk teruggevoerd en aan den wereldlijken arm overgeleverd. Hij bleef gevangen in de citadel van Amiens van einde December 1703 tot begin 1707. De bisschop van Amiens, Feydeau de Bron, kwam te Rome ten gunste van Gerberon tusschen beide en deed hem het verlot toekennen de Mis te lezen, mits hij het formulier van Alexander VII teekende; hij teekende het, verklarend zoo slechts te doen om aan de Kerk te gehoorzamen. Maar na den dood van den bisschop deden zijn vijanden hem den 6en Januari 1707 overbrengen naar het donjon van Vincennes bij Parijs; hij werd er in het geheim opgesloten en bleef van de Sacramenten verstoken. In die gevangenis overviel hem een verlamming en daar kardinaal de Noailles, aartsbisschop van Parijs, hem de H. Sacramenten weigerde stemde hij om ze te ontvangen er in toe het formulier en een geloofsbelijdenis te teekenen (18 April 1710). Uit de gevangenschap ontslagen voerde men hem eerst naar St. Germain des Près, waar hij voor zijn oversten de handteekeningen te Vincennes gegeven moest bekrachtigen (30 April). Na verloop van een maand zond men hem naar de abdij van St. Denis, waar hij, toen hij vernam, dat de aartsbisschop zijn herroeping had openbaar gemaakt, om zich te verdedigen een geschrift dicteerde, dat tot titel voerde: *Le vain triomphe des jésuites dans la rétractation de D. Gerberon*. Dit geschrift werd nooit uitgegeven, evenmin als het verhaal van zijn leven, dat hij in zijn laatste jaren schreef. Van St. Denis uit stuurde hij een brief aan den Paus, zich verzettend tegen de handteekeningen, die men hem had afgeperst, en verklaarde, dat hij de leer van St. Augustinus niet opgaf en dat hij volgens het getuigenis van zijn geweten geen enkele dwaling had geleerd. Hij stierf te St. Denis den 29en Maart 1711, 82 jaar oud en 'niets van zijn natuurlijke levendigheid verloren hebbend,' zegt zijn levensbeschrijver Dom Tassin.

Hier volge de lange lijst zijner werken, waarvan vele niet den waren naam van den schrijver dragen: *Apologia pro Ruperto abbate Tuitiensi* (Parijs 1669, 8°, tegen Claude Saumaise); *Catéchisme de la Pénitence* (Paris 1672 en 1675, 16°, verbeterde en vermeerderde vertaling van het latijnsche werk van M. Raucour, pastoor te Brussel); *Acta Marii Mercatoris, S. Augustini discipuli, cum notis Rigberii theologi franco-germani* (Brus-

sel 1673, 16°); *Avis satutaires de la B.V. Marie à ses dévots indiscrets* (Rijssef 1674, 12°, vertaling van *Monita Satutaria B.V. Marine ad indiscretos cullores suos*, Gandavi 1673, door Adam Widenfeldt); *Lethe à M. Abelly, évêque de Rodez touchant son livre de l'excellence de la Ste Vierge* (1674, 12°); *La fable du temps ou un cognoir qui bat deux renards* (1674, tegen den bisschop van Sééz en den aartsbisschop van Rouaan); *L'Abbé commendataire*, par le Sieur de Froismont (Keulen 1674, 4°, het eerste deel van dit werk is van Dom Delfan); *Sentiments de Criton sur l'entretien d'un religieux et d'un abbé touchant les commendes* (Keulen (Orléans) 1674, 12°); *Sancti Anselmi Opera* (Paris 1675, fol.); *Le Combat Spirituel* (Paris 1675, 12°, vertaling uit het Spaansch van D. Jan de Castiguiza); *Catéchisme du Jubilé et des Indulgences* (Paris 1675); *Dissertation sur l'Angelus* (Paris 1675, 12°); *Le Miroir de la Piété chrétienne*, par Flore de Sainte-Foy (Brussel 1676, 16°); *Le Miroir sans tache*, par l'abbé Valentin (Paris 1680, 16°, verdediging van *le Miroir de la Piété chrétienne*); *Mémorial historique de ce qui s'est passé depuis t'année 1647 jusqu' en 1653 touchant les cinq propositions, tant à Paris qu'à Rome* (Keulen 1676); *Histoire de la robe sans couture de N.I.I.C. qui est réverée dans l'église des bénédictins d'Argenteuil, avec un abrégé de l'histoire de ce monastère* (Paris 1676, 12°); *Deux lettres d'un théologien* (van Card. Grimaldi, aartsb. van Aix en den aartsb. van Reims; deze brieven zijn afgedrukt in het werk van M. le Noir, *le Combat des deux clefs*, Reims 1678, 12°); *Jugement du bal et de la danse* (Paris 1679, 12°); *La Morale des jésuites justement condamnée dans le livre du P. Moya* (1681, 12°); *Manifeste à M. de Seiguelay* (1683); *Dissertatio de jure patronatus, contra nobilem quemdem, Batavum Catholicum, arrogare sibi volentem jus patronatus in oratoria catholicorum*; *La vérité catholique victorieuse* (Amsterdam 1684, op bevel van Neercassel geschreven tegen Pater Cornelius Hazart S.J. en in het Hollandsch, vertaald door J. Roos, die het werk aan Karel de Bont toeschrijft); *Deux lettres d' Ignace du Chesue centre la défense du grand catéchisme du P. Hazart*; *Reflexions Chrétiennes sur un sermon imprimé à Anvers* (tegen P. Hazart); *Le juste discernement de la Croyance Catholique touchant la Prédestination et la Grâce; Factum pour les héritiers de Jansénius contre te P. Hazart* (afgedrukt in het werk van Arnould, *la Morale pratique des jésuites*); *Le Reproche extravagant* (verdediging van den hertog van Beieren, benoemd tot bisschop van Luik); *Essais de la plus sûre morale* (1686, 12°, vertaling uit het Latijn van Gilles Gabrielis); *Lettre à un seigneur d' Angleterre, s'il est bon d'employer les jésuites dans les missions* (1686); *Défense de l' Eglise Romaine contre les calomnies des Protestants, contenant le juste discernement de la croyance catholique d'avec les sentiments des Protestants et d'avec ceux des Pélagiens touchant la Prédestination et la Grâce, mis en français par C.B.R. et les Entretiens de Dieudonné et de Romain sur la même matière, avec un abrégé de l'hérésie des Pélagiens, composé par G. de L. théologien et mis en français par A.K.* (Keulen 1688, 12°; de verschillende deelen die dit werk samenstellen waren afzonderlijk uitgegeven in Holland); *L' Eglise de France affligée*, par le sieur Poitevin (1688, 12°); *Réflexions sur le plaidoyer de M. Falan touchant la bulle d' Innocent XI contre les franchises des quartiers de Rome*, in 12°; *La Règle de Moeurs, contre les fausses maximes de la morale corrompue*, (Keulen 1688, 12°); *Méditations chrétiennes sur*

la Providence de Dieu, par le Sr. de Pressigui (1689, 12°); *Occupations intérieures pendant la messe, confession et communion* (Brussel 1689, 12°); *Critique ou examen des préjugés du ministre Jurieu contre l' Eglise Romaine et de la suite de l' accomplissement des prophéties*, par l'abbé Richard, (Paris 1690, 4°); *Korte en noodige onderwijsinge voor atte Catholycken van Nederlant, raeckende het lesen der h. Schriflure* (1690, geschreven om Neercassel te verdedigen en in 1691 te Roermond door beulshand verbrand; in 1701 werd het herdrukt); *Ecrit contre la conduite et la doctrine de M. l' Arch. de Malines* (1690, 91); *Examen de la réponse aux plaintes contre la conduite de M. l' Arch. de Matines* (1690); *La défense des censures du pape Innocent XI et de la Sorbonne contre tes Apologistes de la morale des jésuites*, par le P. Oger Liban Erberg (Keulen 1690, 12°); *Decretum Archiepiscopi Mechliniensis contra Scripturae Sacrae lectionem, notis illustratum* (1691); *La morale relâchée soutenue par l' Arch. de Malines, condamnée par Innocent XI* (1691); *Justification des plaintes sur l' Arch. de Malines; le véritable Pénitent ou Apologie de la Pénitence* (Keulen 1692, 12°); *Sanctus Anselmus per se docens* (Delft 1692, 12°); *Dialogus inter S. Anselmum et Bosonem* (Keulen 1692, 12°); *Premier entretien d'un abbé et d'un jésuite de Flandre sur la signature du Formulaire* (1692); *Second entretien d'un abbé et d'un jésuite de Flandre* (1693); *Quaestio juris pontificii circa decretum ab Inquisitione Romana adversus 31 propositiones* (Toulouse (Holland) 1693); *Quaestio Juris: 1. an Caroli V edictis lectio Scripturae Sacrae prohibita sit, 2. an virgines Binchianae poenas incurrerint a Caroli V statutas* (1693); *Avis politiques sur le Formulaire* (1693); *Difficultés adressées à M. de Hornes, évêque de Gand, touchant la lecture de l' Ecr. ste en langue vulgaire* (Holland 1693); *Michaëlis Baiti opera etc..... studio A.P. theologi*, gevolgd door *Narratio chronologica causae Baiti et vindiciae Ecclesiae Romanae a domno Gerberon* (Keulen 1696, 4°; dit werk werd in 1695 te Amsterdam gedrukt door de zorgen van twee hollandsche priesters: Gabriel Prouwels en Willem de Prater); *Adumbrata Ecclesiae Romanae catholicaeque veritatis de Gratia adversus Melchioris Leydeckeri hallucinationes, defensio, vindice Ignatio Eickenboom* (1696 in Batavia); *Défense de l' Eglise Romaine contre M. Leydecker, théologien d' Utrecht, avec un écrit de M. Arnauld etc* (Luik 1697); *Abailardus redivisus in quo exhibentur mores diatribae theologiae P. Estrix jesuitae*, in 4°; *Contra novi Abailardi errores Bernardus exostulat apud Clementem X*, in 4°; *Disquisitiones duae historicae de Praedestinatione gratuita et Gratia ex se efficari* (1697); *Conférence de Diodore et de Théotime sur les Entretiens de Cteanthe et d' Eudoxe* (Paris 1697, 8°, verdediging van de 'Provinciales'); *La véritable lettre de M. l'abbé Le Bassu sur le titre du Card. Sfondrate intitulé: 'Nodus Praedestinationis dissolutus'* (Paris 1698, 12°); *Lettre d'un théotogien à M. l' évêque de Meaux touchant sa conduite à l' égard de M. t' Arch. de Cambrai, avec le traité de S. Bernard de la Grâce et du libre Arbitre* (Toulouse (Amsterdam) 1698, 12°); *Seconde Lettre à M. Bossuet év. de Meaux pour la défense de M. de Cambray* (Toulouse (Amsterdam) 1698, 12°); *Norisius aut Jansenianus aut non Augustinianus demonstratur a Ludovico Mangin peninsulano*, (Rouaan (Holland) 1699); *Traité historique sur la Grâce et la Prédestination par l' Abbé de St. Julien*, (Paris (Brussel) 1699, 12°); *Abrégé de la doctrine chrétienne touchant la Prédestination et la Grâce* (Utrecht, 1700); *Remontrance charitable à M. Louis de Cicé*, (Keulen 1700, 12°); *Histoire géné-*

rale du Jansénisme, par M. l'abbé XXX, 3 vol. (Amsterdam 1700, 12°); *La confiance chrétienne* (Utrecht 1700, 12°); *Etrennes et avis charitables à M.M. les Inquisiteurs, en vers* (1700); *Le chrétien désabusé* (Leyden 1701, 12°); *Lettre de M. Cornetius Jansénius, évêque d' Ypres, et d'autres personnes à l'abbé de St. Cyran, par François du Vivier* (Keulen 1702, 12°); *Nouvelle logique en français par dialogues* (Brussel, 1703). Gerberon heeft bovendien nog een aantal onuitgegeven werken nagelaten, waarvan het voornaamste is: *Les aventures de dom Gabriel Gerberon*, waarin hij zijn geheele leven verhaalt. Hij is niet de bewerker van *te Problème Ecclésiastique*, dat hem wordt toegeschreven maar in werkelijkheid van dom Hilarion Monnier is.

Zie over hem: *Processus officialis curiae ecclesiasticae Mechliniensis contra Gabrielem Gerberon* (Brussel s.a. 4°); Dom Ph. le Clerf, *Bibliothèque historique et critique des auteurs de la Congr. de St. Maur* (La Haye 1726, 12°), p. 157; Dom Tassin, *Hist. littéraire de la Congr. de S. Maur* (Brussel 1770, 4°), p. 311; H. Wilhelm, *Nouveau Suppl. à l' Hist. litt. de la Congr. de S. Maur* (Paris 1908, 8°), t. I. p. 242; *Suppl. au Nécrologe de Port Royal IIe Partie* (1735, 4°), p. 498; *Dict. de Théologie catholique* (Parijs 1914), fasc. XLVI col. 1290-1294; *Causa Quesnettiana* (Brussel 1705, 4°) passim; *Kirchenlexikon* (Freib. i.B.) b.v.s. 350-356.
de France

[Gerbert]

GERBERT, graaf in Friesland omstreeks 950.

Vgl.: Jaekel, *Die Grafen von Mittelfriestand*, 51; Pijnacker Hordijk, bij Hulshof, *Alpertus de div. temp.*, XXXII.

Blok

[Gerhard]

GERHARD, zoon van Gerolf (kol. 578), frankisch graaf in Oostergoo, midden der 9e eeuw.

Vgl. Jaekel, *Die Grafen von Mittelfriesland*, 33; de Vries, *Wikingen*, 120.

Blok

[Gerold of Gerald]

GEROLD of Gerold, vicarius en wijbisschop van Utrecht, die volgens *Annalen en Kroniek van Egmond* aldaar in Nov. 1113 de kerken Mariënmunster of Buurtkerk en de abdijkerk wijdde ter eere van St. Adalbert, is vermoedelijk dezelfde als Gerold, bisschop van Aldenburg. Deze bisschop Gerold verplaatste 1154 zijn bisschopszetel van Aldenburg naar Lübeck en overleed 1164. De data van de wijding in Egmond zijn waarschijnlijk niet juist aangegeven.

Zie: Gams, *Series Episcoporum*, 287; J.E. Busse, *Gerold, erster Bischof von Lübeck* (Lüb. 1856); v.d. Bergh, *Oork. van Holland en Zeeland I*, 335; J. de Leidis, *Annales Egm.* (ed. Matthaeus 1692) 21; Matthaeus, *Analecta* 411, 45; *Bijdr. Haarlem XXVIII*, 447.

Fruytier

[Gerrits, Soetgen]

GERRITS (Soetgen), een dichteres van schriftuurlijke liedekens, waarschijnlijk vóór of omstreeks 1540 te Rotterdam geboren, overl. te Hoorn 26 Dec. 1572. Zij was blind en kende lezen noch schrijven. Haar 98 liedekens werden na haar dood verzameld en uitgegeven als: *Een nieu Gheestetijck Liedtboecxken, twelck noch noyt in Druck gheweest en is, Wt den Ouden ende Nieuwen Testament ghemaect van een blinde Dochter genaemt Soelken Gerijts, Ende mitsdien deze Liedekens by velen verstroyt waren, zijn sy met neersticheyt by den anderen versamelt, ende een bysonder Boecxken daer van ghemaect, ende in 't licht ghebracht, Door J.C.*, gedrukt te Haerlem 1592; latere uitgaven verschenen te Hoorn 1618, Alkmaar 1619 en Hoorn 1632. Indien de druk van 1592 werkelijk de eerste was, zou de verzamelaar dezelfde persoon kunnen zijn als J.C. v a n A l c k m a e r (vgl. kolom 25). Het boekje opent met een *Voorreden Tot den Sangher*, waarin over de dichteres het een en

ander wordt medegedeeld, en besluit met *Een cort verhael, hoe dat het eynde ende den wtganck van Soetgen Gerrits-dochter gheweest is*, hetwelk 'wt begeerte' van haar zelf, op haar sterfdag was opgesteld. Hierin leest men dat zij 'al in de twintich jaren, ofte daer over' in de waarheid en gehoorzaamheid des Evangeliums had gewandeld. Onder haar liedekens zijn er verscheidene die reeds in bundels van 1556 en daarna voorkomen. Op grond van deze beide gegevens zal men haar geboorte wel niet na 1540 mogen stellen. Zij dichtte gewoonlijk 'uyt begeerte van ander personen, die 't selfde aen haar begeerden' en behandelde dan, al naar den stand der vragers, de plichten van een 'leeraer', de verhouding tusschen man en vrouw of tusschen ouders en kinderen, en de christelijke ootmoedigheid tegenover ongeluk en beproevingen; bij de behandeling van deze stoffen herhaalt zij zich dan ook voortdurend. Van die personen worden met name genoemd 'een leeraer ghenaeamt Jan Willemsz.' te Hoorn (vgl. deel I, 1578; van hem komen twee liedjes voor in de achter Soetgen's boekje verschenen *Sommighe stichtel. liedekens by diverse personen*, 1618 en 1632), 'een leeraer ghenaeamt Huyte Rijnnicx' en 'Tijs Gerritszoon Leeraer en Oudste der Ghemeente Gods tot Hoorn'; wellicht was de laatste haar broeder, hoewel het feit dat de dichteres hem aldus toespreekt in deze kringen geen bewijs voor werkelijke bloedverwantschap is te achten.

Zie over haar: S. Blaupot ten Cate, *Geschiedenis der Doopsgezinden in Holland enz.* II (1847), 210; F.C. Wieder, *Schriftuurlijke Liedekens* (1900) nos. CIV, CXXV, CXXVI, CXXIX; Cramer in *Doopsgez. Bijdr.* 1900, blz. 75, 78; D.F. Scheurleer, *Nederl. Liedboeken* (1912) blz. 25, 26; J. te Winkel, *Ontwikkelingsgang* 2e dr. II (1922), 479.

Kossmann

[Gerrits, Vrouw]

GERRITS (Vrouw), geb. te Medemblik omstreeks 1580, overl. op Tessel 6 Sept. 1605, na een godvruchtig en maagdelijk leven. Van haar dertiende jaar af dichtte zij schriftuurlijke liedekens, die na haar dood werden verzameld en uitgegeven als: *Een nieu gheestelyck Liedtboecxken 't welck noch noyt in druck gheweest en is, uyt den ouden ende nieuwen Testamente met neersticheyt by malkanderen versamelt* enz., Enchuysen, Jasper Tournay 1607; latere uitgaven verschenen in 1609 en 1621 bij Zacharias Cornelisz. te Hoorn.

Het boekje bevat een 'Voorreden', waarin over de dichteres het een en ander wordt meegedeeld; haar liedekens waren ten gerieve van 'vele verscheyden personen ghemaect, tot stichtinghe, vermaninghe ende troost, na gelegentheyth der saken'; anders dan bij haar hierboven besproken voorgangster schijnen die personen, waarvan er vele met name genoemd worden, voornamelijk de 'jonghe maets' der verschillende West-friesche gemeenten te zijn; een lied vermeldt een geheele reeks vriendinnen te Medemblik, waaronder ook haar eigen naam, een ander is gericht 'aen die jeught op Tessel'. Behalve de 51 liedekens vindt men in het boekje nog *Een Brief, van Vrouw Gerrits dochter, die zy by haer leven geschreven heeft aan haer Maets tot Medenblik* en een *Kort verhael* over haar sterven. Het geheele boekje is naar het model van dat van Soetgen Gerrits (zie vorig art.) ingericht..

Zie: S. Blaupot ten Cate, *Geschiedenis der Doopsgezinden in Holland enz.* II (1847) 210; Scheurleer, *Nederl. Liedboeken* (1912) 30; te Winkel, *Ontwikkelingsgang*, 2e dr. II (1922), 479.

Kossmann

[Gerulf]

GERULF, frankisch graaf in Friesland, midden der 9e eeuw, speelt sedert 833 een rol in de twisten tusschen Lodewijk den Vrome en zijn zonen. Misschien dezelfde als de volgende Gerulf, of wel vóór 857 als monnik te Corvey gestorven.

Vgl.: *J a e k e l*, *Die Grafen von Mittelfriesland*, 34, ff.; *W i l m a n s*, *Kaiserurkunden Westfalen*, I, 66; *d e V r i e s*, *Wikingen*, 120, 133.

Blok

[Gerulf of Gerolf]

GERULF of *G e r o l f*, graaf in Kennemerland en Rijnland, eind der 9de eeuw, wordt genoemd als een der gezanten van den noorschen hertog Godfried (zie kol. 587) naar keizer Karel den Dikke 855 en een dergenen, die dezen hertog verraderlijk hielp ombrengen. Hij is wel dezelfde als de 889 genoemde graaf G., die 'inter Renum et Svithardeshaga' goederen verkreeg van koning Arnulf en de visscherij bezat aan den Rijnmond. Hij bestuurde waarschijnlijk een groot deel van de friesche zeekust in het latere Holland en mag in verband hiermede beschouwd worden als de vader van den eersten graaf Diederik van Kennemerland enz. en diens broeder Waldger.

Vgl.: *G o s s e s*, *Vorming van het graafschap Holland*, 5 vlg.; *d e V r i e s*, *Wikingen*, 255; *O p p e r m a n n*, *Die Grafschaft Holland* (Utr. 1921), 1 ff.

Blok

[Geruntii, Laurentius]

GERUNTII (Laurentius), geboren Zeeuw, priester en regulier-kanunnik van het Roodeklooster in het Soniënbosch bij Brussel, was de achtste kloosterling, die daar de kloostergeloften aflegde. Hij werd 1405 tot prior (de vierde) benoemd. Slechts twee jaar bestuurde hij het klooster, toen hij bij den bisschop van Kamerijk zijn ontslag vroeg en de toestemming om over te gaan naar het klooster der Johannieten te Diest. De man, wiens ijver en heilig leven geprezen worden, vond aldaar slechts tegenwerking en ontgoocheling, zoodat hij zijn begonnen werk niet tot stand kon brengen. Aldus de kroniekschrijver van Roodeklooster, die geheel verkeerd ingelicht was. Volgens de kroniek van het klooster te Roemerswaal had prior Laurentius van het Roodeklooster aldaar een nieuw klooster opgericht 1405. De gezonden kanunniken hadden het verlaten om zijn geringen aanleg en inkomsten. Op verzoek van den raad van Roemerswaal nam prior Laurentius, voornamelijk gesteund door zijn medebroeder *J o h . S t a c k e n b o r g*, zelf het bestuur in handen, 1407, en nam ontslag in Roodeklooster. Hij bouwde een nieuw klooster buiten de Noordpoort der stad, dat sinds den naam droeg van Paradijs van O.L. Vrouw. Na vier jaren droeg Laurentius de zorg voor het klooster van Roemerswaal op aan den prior van Bethlehem te Zwolle. De bisschop van Kamerijk riep Laurentius Geruntii terug en gelastte hem om met den prior van Groenendaal op te treden tegen een sekte van Libertijnen te Brussel. Of hij later pogingen deed om het klooster der Johannieten te reformeeren en of de datum van zijn dood te Diest 1413 juist is, kan niet bevestigd worden.

Zie: *Anecdota Joh. Gielemans* (ed. Bolland.) 141-142, 208, 210; *S a n d e r u s*, *Chorographia sac. Brab.* (ed. 1726) II, 20, 45; *A c q u o y*, *Het klooster te Windesheim* III, 68; *Bijdragen bisdom Haarlem* XXIV 1899, 190-191.

Fruytier

[Gerving, Bernardus Josef]

GERVING (Bernardus Josef), geb. 5 April 1782 te Wessum in Munsterland, overl. te Alkmaar 12 Dec. 1842. Hij werd priester gewijd 6 Aug. 1805 en was kapelaan te Amsterdam aan de Statie 'Het Hert', pastoor te Monuikendam van 1812-22, te Alkmaar van 1822-35, te Amsterdam in 'de drie Papegaaien' van 1835-39, en president van het Seminarie Warmond van 1839-42. Bovendien was Gerving van 1824-34 deken van het noorder-kwartier van Noord-Holland, en sinds 20

Maart 1834 aartspriester van Holland, Zeeland en West-Friesland. Van zijne hand verscheen in 1819 bij J.P. Bronstring te Purmerend een uit het Duitsch vertaald *Gebeden- en onderrichtingsboek voor R.C. Christenen*; in 1822 bij denzelfden uitgever: *Vaarwel of afscheidswaard aan mijn eerste Gemeente*. Zijn *Missieverslag* van 1842 geeft een even volledig als betrouwbaar overzicht van den kerkelijken staat der hollandsche Zending. Zijne uitgebreide briefwisseling met den Vice-Superior Antonio Antonucci spreekt van de werkzaamheid, welke door deze beide priesters op kerkelijk gebied gedurende de jaren 1834-42 werd aan den dag gelegd.

Zie: *Bijdr. v. Haarl.*, dl. 21, 419-420, dl. 33, 300-301, dl. 40, 370-437, dl. 41, 58-205; dl. 41. blz. 313 en v.

van der Loos

[Gessel, Jan van]

GESSEL (Jan v a n), priester, geboortig uit Amersfoort, baccalaureus der theologie en licentiaat in de beide rechten aan de universiteit te Leuven, overl. aldaar 11 of 12 April 1655, bestuurde sinds 12 Aug. 1644 als president het college van St. Willibrord of van den Bosch. Hij was een neef en stadgenoot van een der eerste presidenten A d r . H e z i u s en misschien wel een bloedverwant van den stichter N i c . Z o e s i u s , bisschop van den Bosch. Gesselius behoorde tot een voorname familie van Amersfoort, die verschillende vermaarde leden telde, zooals Joh. Corn. Gesselius, die volgt.

Zie: *Analectes hist. eccl.* XIX (1883) 134; *Archief Aartsb. Utrecht* XIII (1885), 226, 235.

Fruytier

[Gesselius, Johannes Cornelius]

GESSELIUS (Johannes Cornelius), geb. te Amersfoort 1550 (?), zoon van J a c o b van Gessel en Geertruid, overl. ald. 1627. Hij huwde C o r n e l i a W i t t i a , werd 1574 benoemd tot rector van het gymnasium te Amersfoort. Hij liet zijn leerlingen 'op een theater of staelagie latijnsche comoedien' spelen op de jaarmarkten. In 1584 wordt hem door de stadsregeering een gratificatie uitbetaald van 5 pond groot voor het door hem geschreven boek: *Dialectica Erotomatibus distincta*. Later bewerkte hij nog *Colloquia puerilia Latino-Belgica*. Ook gaf hij uit *Flores Tibulli, Propertii et Ovidii*. Verder: *Nomenclator of Vocabulier* te Utrecht bij Salomon; en eindelijk *Fundamentum Gramatices*. Daar Gesselius een degelijk Katholiek was, besloot de calvinistisch geworden Raad in 1586 dat er 'omgezien zou worden naar een Rector van de Gereformeerde Religie' en werd benoemd B a l t h a s a r H y d o r e m e n uit Arnhem en Gesselius ontslagen. Hij bleef toen huisonderwijs geven. De latijnsche school ging echter kwijnen en bijschooltjes werden opgericht. In 1598 werd Hydoremén ontslagen. Gesselius was naar Leiden gegaan, waar Snellius en Burgersdijk zijn onderwijs ontvingen, evenals Jacob Cats, die hem prijst in zijn '80-jarig leven'. Op raad van Oldenbarnevelt werd Gesselius naar Amersfoort teruggeroepen en weer tot rector aangesteld, waarop de school weer in bloei toenam. Hij hield toen ook openbare latijnsche voordrachten.

In 1616 wordt zijn zoon Timannus Gesselius tot conrector naast hem benoemd (zie volg. art.). In 1619 werd echter den rector en den leeraren voorgeschreven een protestantsche formule te onderteekenen, wat Gesselius weigerde en waarop hij werd ontslagen. Hij ontving van de stadsregeering f 400.- 'tot versoetinghe dat hij

van de rectorsambte deser schole es verlaten'. Aan Gesselius werd toegestaan commensalen te houden (1624).

Zie: Foppens, *Bibl. Belg.* p. 644; Burman, *Traject. Erud.* p. 103; van Bommel,

Beschrijving van Amersfoort Dl. I, p. 443, en de biografie van Gesselius door W.F.N. Rootse laar in *de Katholiek* van 1898, bl. 39.

Sterck

[Gesselius, Timan]

GESSELIUS (Timan), zoon van den voorgaande, te Amersfoort geboren op het einde der 16e eeuw. Hij behaalde den graad van doctor in de geneeskunde en werd, naast zijn vader als rector, conrector van de latijnsche school aldaar. Als Remonstrant werd hij van zijn betrekking vervallen verklaard en heeft de geneeskundige praktijk uitgeoefend, eerst te Nijmegen, later te Utrecht, waar hij op zeer hoogen leeftijd is overleden, algemeen geacht wegens zijn gematigdheid en geleerdheid.

Hij gaf uit: *Epistola de superficie vesicae crista lapidea obducta multitudine calculorum*, herdrukt achter Johan van Beverwijks *De Calculo* (Lugd. Bat. 1638, 12°); *Historia Sacra et Ecclesiastica ordine chronologica digesta* (Traj. 1659, 2 vol. 4°), opgedragen aan de Staten van Utrecht, die hem met een geschenk in zilver honoreerden; *Historia rerum memorabilium in orbe gestarum ab anno mundi usque ad annum Christi 1525* (Traj. 1661); *Antiqua et vera fides et sola servans* (Traj. 1664, 4°), hetwelk in 1704 op den pauselijken Index werd geplaatst; *Synopsis simplicii Christiano-Catholici*. (Amst. 1650, 12°), herdrukt als: *Simplicitas fidei Christianae* (Traj. 1666, 4°); en schreef nog *De Distractione Imperii et Ecclesiae*, vermoedelijk niet uitgegeven.

Zijn portret bestaat door J. Edelinck, naar Romein de Hooghe met een bijschrift in verzen van G. Brandt.

Sterck

[Gestel, Henricus van]

GESTEL (Henricus van) of de G h e s t e l werd 1429 ingeschreven als student der universiteit te Leuven, overleed als deken van het kapittel van St. Rombouts te Mechelen 2 Mei 1476. Hij wordt in de 1449 naar Rome gezonden lijst, om prebenden te verkrijgen, genoemd als zoon van Johannes Nicolai van Gestel supra Zomam. Buiten twijfel is dit Oud-Gastel in het markiezaat van Bergen op Zoom gelegen; Schu t j e s , *Gesch. Bisd. den Bosch* noemt hem als afkomstig van St. Michielsgestel. In 1432 promoveerde hij in de filosofie. 1449 was hij baccalaureus in de theologie en sinds acht jaar professor der filosofie. Hij komt voor als tentator en examiner; 1452 werd hij tot rector magnificus gekozen. Hij was nog eenigen tijd regent van de pedagogie den Borcht 1463, 1464. In dit laatste jaar werd hij gekozen tot deken van St. Rombouts te Mechelen, waarvan hij sinds 1450 kanunnik was. Hij stichtte 1476 twee studiebeurzen in den Borcht voor zijne bloedverwanten of inwoners van Gestel (dus Oudgastel en niet St. Michielsgestel) en een jaargetij in de St. Romboutskerk.

Zie: Val. Andreas, *Fasti academici* (Lov. 1650) 37, 253; *Analectes hist. eccl. Belg.* XX (1886) 56, 121, XXVI (1897) 305, XXVII (1898) 304, XXX 233, 238, 255; *Gall. Christ.* V, 27; J.B. *Verzameling van naamrollen kerk. gesch. Mechelen* I, 205.

Fruytier

[Gheerolf, Cornelius]

GHEEROLF (Cornelius) behoorde tot een hulstersche schepenfamilie en komt 1490 voor als parochiepaap te Hontenisse. Waarschijnlijk was hij slechts plaatsvervangend pastoor te Hontenisse voor Jan van Ghistele (die volgt), die in de registers van het utrechtsche bisdom 1489-1500 als eenige pastoor van Hontenisse staat opgeteekend. 1505 was Cornelius Gheerolf deken der Vier Ambachten en als zoodanig werd hij 1506 of 07 tot pastoor aangesteld der stad Axel. 1511 of 12 werd hij bij zijn bezoek te Hulst als deken verwelkomd door de stad met den gebruikelijken eerewijn. 1528 kreeg hij

ontslag als pastoor te Axel. Datum van overlijden is niet bekend.

Zie: Grijpink, *Registers der parochiën I*, 7, 17; *Archief aartsbisdom Utrecht XXXV* (1909), 227, 238.

Fruytier

[Ghistele, Jan van]

GHISTELE (Jan van) of de Ghistelles, zoon van Artsеле, behoorde tot de adellijke familie van Ghistele, waarvan de leden erfschout van Hulst en Huisterambacht waren. 1474 schonk de stad Hulst een bijdrage tot opluistering van de plechtigheid, toen Jan de Ghistele zijn eerste H. Mis zong. 1478-79 verleende de aartsdiaken van Utrecht aan Jan van Ghistele zijn aanstelling als pastoor te Hontenisse, waar zijne familie het patronaat had. Hij had een mededinger, waardoor een proces ontstond, dat hij schijnt verloren te hebben. 1488 ontving hij zijne aanstelling als pastoor te Ossenissee, grenzend aan Hontenisse, maar van veel minder belang. Het volgend jaar overleed de pastoor van Hontenisse en Joannes de Ghistele deed afstand van Ossenissee om Hontenisse in bezit te nemen, met Hulst en Axel, de aanzienlijkste parochie der Vier Ambachten. Sinds 1488 was hij deken en provisor der Vier Ambachten tot 1493 of 94, wanneer Joos van Abeele, pastoor van Hulst, als deken en provisor voorkomt. In Hontenisse werd door den dood van Joh. van Ghistele, de kapelaan van den Roomsche Koning, F e r d . B o n t , tot pastoor benoemd, 1500. Daar in den tijd van zijn pastoorschap andere parochiepapen van Hontenisse voorkomen, liet hij waarschijnlijk zijn parochie besturen door plaatsvervangende, een misbruik van dien tijd.

Zie: Grijpink, *Register Altaren* enz. 1, 17, 21; *Archief Aartsb. Utrecht XXXV*, 225, 238.

Fruytier

[Ghistele, Joost of Judocus van]

GHISTELE (Joost of Judocus van), bijgenaamd de groote reiziger, geb. te Gent omstreeks het midden der 15e eeuw, zoon van G e r a r d II groot-baljuw van Gent en van I s a b e l l e de Wilde, vrouwe van Maelstede en Renesse (dochter van Jan van Kruiningen), overleed omstreeks, doch vóór 1520. Reeds als knaap werd Joost opgeleid tot den krijgsveld aan het hof en in het leger van den hertog Karel den Stouten, die hem òf 1464 òf 27 Oct. 1467 na den slag bij St. Truyen tot ridder sloeg. Na den dood van den hertog, 1477, trok ridder Joost zich uit den krijgsveld terug en begaf zich naar Gent, waar hij hetzelfde jaar tot voorschepen der keure werd gekozen en het volgend jaar herkozen. Joost van Ghistele behoorde tot de oudste en invloedrijkste der adellijke families van Vlaanderen. Hij was heer van Maelstede, Moere, Axel en Hulst en erfschout der Vier Ambachten. Als zoodanig was hij in het bezit van het patronaat der kerken te Hontenisse, Ossenissee, Beostenblij, Zaamslag en Zuiddorpe. Hij bezat het kasteel de Moere te Zuiddorpe, waar hij veelal verbleef. Van daar uit vertrok hij 15 Sept. 1481 met zijn kapelaan Jan van Quisthout (zie dat art.) om een groote reis te ondernemen over Keulen, Rome naar het heilige land, Egypte, Syrië, Perzië enz. Door de beschrijving dezer reis, eerst na zijn dood uitgegeven, is zijn naam vooral bekend. Na een afwezigheid van vier jaar keerde hij 23 Juni 1485 op zijn kasteel te Zuiddorpe weer. De stad Hulst gaf aan haar erfschout een maaltijd 'tot zinne blide willecommen' (*Oudste rek. der Stad Hulst* in *Navorscher* 1822, 65-73). 12 Aug. 1492 werd heer Joost tot

groot-baljuw van Gent gekozen, welk ambt hij bekleedde, tot hij 1492 zijn ontslag nam. Vervolgens was hij raad en kamerheer van keizer Maximiliaan en

hertog Philips den Schoone. Joost van Ghistele was gehuwd met zijn nicht Margriet van Ravenschot, die hem drie dochters schonk, Elisabeth, Margriet en Marie. De eerste huwde met Diederik van der Gracht, heer van Heule, en ontving het erfachtig schoutheetendom van Hulst, Axel en Ambacht; Margriet, vrouwe van Moere bij Zuiddorpe, huwde met Jan van Cortenbach, heer van Helmond, en Marie met den heer van Pallandt, heer van Kuilenburg.

Door de overstrooming van Hontenisse in 1508 was de kerk waarvan ridder Joost patroon was, door de golven verzwolgen. Het was niet mogelijk de plaats te herdijken. De bewoners van Hontenisse verkregen van den bisschop van Utrecht verlof om de kerk af te breken en meer landwaarts, op grond van de abdij van Duinen, te plaatsen. Joost van Ghistele wilde van zijn rechten geen afstand doen, maar kon ook zijn verplichting niet nakomen. Hij kon geen geschikte plaats voor de kerk geven. Vandaar geschillen en processen. De abdij betwistte hem het recht van patroon en van het schoutendom van Hontenisse, doch moest 1511 zijn recht erkennen. De parochianen richtten, toen de patroon in gebreke bleef zijn verplichting na te komen, eene hulpkerk op onder protest van Joost van Ghistele. De moeilijkheden en het verzet tegen de uitspraken van de geestelijke rechtbank bleven nog jaren voortduren na den dood van heer Joost, die overleden was vóór 17 April 1520, zooals uit de processtukken blijkt. De datum 1525 in *Biogr. Nationale* is dus onjuist. Niet onder zijne dochter Elisabeth, vrouwe van Heule, die stijfhoofdig alle vergelijk afwees, maar eerst onder haar zoon, heer Joost van der Gracht, erfschout van Hulst en Hulsterambacht, werd de zaak geregeld en in der minne geschikt, 1538.

Heer Joost van Ghistele werd te Zuiddorpe begraven, evenals vele zijner familieleden. Bij het sloopen der kerk 1817 vond men vele grafkelders, waarvan sommige van binnen beschilderd. In de kerk was ook een graftombe, waarschijnlijk tijdens de invoering der hervorming zeer geschonden. Overblijfselen daarvan waren nog aanwezig in 1851. Uit het nog leesbare opschrift bleek dat het eene tombe was van den grootvader van heer Joost, en diens echtgenoot, overl. 1436 en te Zuiddorpe begraven (v.d. Aa, *Aardrijkskund. Woordenboek* XIII, 279). Ook J. Scharp, predikant te Axel en Zuiddorpe, vermeldt deze tombe, *Gesch. en Costumen van Axel* (Middelb. 1787) II, 265, en voegt er bij, evenals v.d. Aa, dat deze ridder, Jan van Ghistele uit het Oosten de eerste boekweitzaden, waarvan de uitvoer streng was verboden, medebracht tusschen de bladen van zijn dagboek en te Zuiddorpe in zijn tuin begon te telen. In een handschrift der reis van Joost v.G. teekent de kanunnik de Grave van Gent op, dat hij 1775 in het nog bestaande gedeelte der kerk van Zuiddorpe een blauwen steen vond met opschrift: 'Hier licht begraeven M'her Joos van Ghistel, heere van Axele, die den eersten bouckey in het land bracht, toen hij kwam van het H. lant. Hij stierf den 14'. Het overige was onleesbaar. Heer Joost en Jan zijn hier verward. De reisbeschrijving van Joost van Ghistele, door den priester Ambrosius Zebout geordend en bewerkt, was in verschillende exemplaren in handschrift voorhanden en werd met graagte gelezen. Dit deed den drukker Hendrik van den Keere besluiten om het werkje uit te geven. Het verscheen te Gent 1557 in 4° onder den titel *Tvoyage van Mher Joos van Ghistele oft anders Texcellent groot zeld-*

zaem ende vremd voyage ghedaen by wylent Edelen ende weerden Heere Mher Joos van Ghistele. In zynen leuene Riddere Heere van Axete van Maelstede ende van den Moere etc. landeren lyden viermael Voorschepene van Ghendt. Tracterende van veelderande wonderlicke ende vremde dijnghe gheobserueerd over d' Zee in den landen van Schauonien, Griecken, Turckien, Candien, Rhodes en Cypers. Voords ooc in den lande van Beloften Assirien, Arabien, Egypten, Ethyopien, Barbarië, Indien, Perssen, Meden, Caldeen ende Tartarien: met der gheleghenthede der zeluer landen ende meer ander plaetsen Insulen ende Steden van Europen. Asien ende Affryken zo in de Prologhe breeder blijkt (Te Ghendt, By Henric van den Keere ghezwoeren Drucker van 's Conijghs ons gheduchts Heeren Munte MCCCCLVJJ). Een nieuwe uitgave verscheen 1563 te Gent bij H. van den Keere. Het is dezelfde als die van 1557; slechts eenige blz. in het begin zijn herdrukt en er is een inhoudstafel bij gevoegd. Een derde editie verscheen te Gent bij de wed. Ger. van Salenson 1572. Ze was gedrukt te Antwerpen door Gillis van den Rade. Een editie Loven 1530, vermeld door A. Schayens, heeft niet bestaan, zooals hij zelf bekende. Een vertaling, Lyon de Tournes, 1564 op gezag van Serrure door Schayens aangeduid, schijnt evenmin te bestaan volgens van der Haeghen. Zie de uitvoerige beschrijving van de uitgaven in: *Manuel du Libraire* II, 1580 en bijzonder nauwkeurig bij v.d. Haeghen, *Bibliotheca Belgica* X, 1e serie, G. 75. Ofschoon het werk van J.v.G. de andere werken van dien tijd in alle opzichten ver overtreft, is het nooit gedrukt in een der groote collecties van reisbeschrijvingen. Het wordt weinig aangehaald en heeft eerst in de laatste jaren de aandacht getrokken.

Va. Andreas vermeldt J.v.G. met enkele woorden: Judocus Ghistelius, Flander, Palaestinam sive terram Jancham lustravit et descripsit, teste Ortelio. Legitur Teutonice peregrinatio ejus Gandavi in 4to edita. Sanderus en Foppens, *Bibl. Belg.* zeggen niets meer. Uitvoerig behandelt Paquot, *Mém. Litt.* XVIII 130-137 den grooten reiziger. Hij kende slechts de uitgave van 1572. De latere werken: *Biographie Univers.*, *Biogr. du Royaume des Pays-Bas* enz. die J.v.G. vermelden, volgen slechts Paquot. Piron, *Levensbeschrijvingen* schrijft eenige werken toe aan J.v.G., waarvoor de drukker H. van den Keere 1556 het privilege verkreeg tegelijk met *Tvoyage* en welke blz. 348 der eerste editie worden opgesomd, doch die volstrekt niet van v.G. zijn.

Zie: A. Schayens, *Notice sur un ouvrage flamand rare et curieux in Messenger des sciences et des arts* IV (1836) 1-30, 1839, 54-56, 1850, 90; *Jaarboekje Cadsandria* II (voor 1855) 136, 145; *Biogr. nation.* VII, 734-738; *Le voyage en Orient de Josse van G.* in *Revue générale* (Brux. 1883) XXXVII, 723-64, XXXVIII 64-71, 193-211.

Fruytier

[Ghoyee, Erasmus]

GHOYEE (Erasmus) of Ghoyde, geb. in het land van Valkenburg, overl. te Houthem 4 of 5 Juli 1612, was op jeugdigen leeftijd in de abdij der Norbertijnen Beurepaire te Luik getreden. Zijn oversten zonden hem naar Houthem bij Valkenburg, waar hij tot proost van het klooster der Norbertinessen St. Gerlacus was gekozen. Deze keus werd 15 Apr. 1575 bevestigd door Thomas de Han, abt van Valdieu, O. Praem., bij Givet in de Ardennen, en den 7 Nov. daarop door den generaal van Premonstreit. Hij vond het klooster geheel verwoest en afgebrand door de Geuzen, 1574. Met ijver en moed toog de nieuwe

proost aan het werk, gesteund door den bisschop van Roermond, Henr. Cuyckius, die veel belang stelde in het behoud der proostdij, en na eenige jaren was het klooster grootendeels hersteld en bevolkt door 37 nonnen (1597). Bisschop van Cuyk spoorde den proost steeds aan om den eeredienst van den H. Gerlacus, die aldaar als kluizenaar geleefd had, opnieuw te doen bloeien. De wonderbare bron, aan den Heilige toegeschreven, was onder de ruïnen van het klooster verdwenen en niemand kon de plaats meer met juistheid aanwijzen. Op aandringen van den bisschop stelde de proost een nauwkeurig onderzoek in, dat met gunstigen uitslag werd bekroond. De bisschop, die toevallig op het kasteel te Valkenburg verbleef, kwam op het bericht terstond ter plaatse. Hij drong erop aan, dat de proost een leven van St. Gerlacus zou uitgeven. Een oud latijnsch leven, omstreeks 1220 door een Norbertijn, bijna een tijdgenoot van den heilige, geschreven, liet de proost drukken met de in dien tijd vereischte opdracht en gedichten, waaruit blijkt, dat Erasmus Ghoyee een kundig latijnsch dichter was. Het verscheen onder den titel: *Divi Gerlaci Sanctissimi Eremitae vita, duobus libellis distincta nunc primum in luce producta jussu Reverendissimi D. Henrici Cuyckij, Dei et Apostolicae sedis gratia, Episcopi Ruremundensis. Opera et industria Reverendi admodum et Doctissimi Patris et Domini D. Erasmi Ghoyee, Praepositi inclyti Monasterii S. Gerlaci* (Excudeb at Trajecti ad Mosam Johannes Ghelius, 1600. XXX May, in 4°).

Een exemplaar van het zeldzame werkje vindt men in de abdij van Averbode. Behalve de *Vita* bevat het boek van Erasmus Ghoyee: *Carmen dedicatorium ad D.G. Spinolae* heer van Embry, een *Prologus* een *Epistola* en een *Carmen de fonte S. Gerlaci ad D. Henricum Cuyckium Ep. Rurem*.

De *Vita* werd in het eerste deel der *Acta Sanctorum* 1643 Jan. I, 304-320 opgenomen, evenals een verkorting er van, 1607 door Wilh. Cripus uitgegeven. Foppens, *Bibl. Belg.* I noemt de proost Ghoyde en Sweertius, *Athenae Belg.* 240, Goyens. Zij vermelden slechts de uitgave zonder plaats of juiste titel. De *vita* werd vertaald: *Het leven van den H. Gerlacus overgeset door ... Corn. Thilmans in het jaar 1612. Nu verbeetert ende vermeerdert door F.H.C.P.S.G.* (Maestricht 1612), *La vie et miracles de St. Gerlace* (Tournay 1618; nouvelle edition Maastricht 1745). Een nederlandsche vertaling werd ook opgenomen in van Craywinkel, *Legende der Levens van de voornaamste Heylighe Persoonen inde Ordre van den H. Norbertus* (Mechelen, 1664) I, 82-140.

Zie: *Biogr. nat. Belg.* VIII, 173; Foppens, *Bibl. Belg.* I, 266; Jos. Habets, *Houthem St. Gerlach en het adelijk Vrouwenstift aldaar* (Maastr. 1869) 108, 110-113 en v.; Goovaerts, *Ecrivains de l'ordre de Prémontré* (Brux. 1900) I, 308-310.

Fruytier

[Gib, William]

GIB (William), geboren in 1673 of 1674 waarschijnlijk in Engeland, overl. te Rotterdam Juli 1739, was een bekend horlogemaker aldaar. Sommige van zijn staande klokken komen nog wel op aucties voor. Hij is vóór 1700, getrouwd met Anna Romilius, te Rotterdam gekomen, fungeerde van 1709-35 herhaaldelijk als hoofdman van het St. Eloisgilde en was sinds 1716 tot zijn dood gevestigd aan de Noordblaak. Van zijn zonen oefenden Willelm en Petrus ook het horlogemakersbedrijf te Rotterdam uit.

Zie: *Cat. van het Mus. van Oudheden te Rotterdam* nr. 845.

Wiersum

[Gielmans, Paulus Michaëlis of Michiels]

GIELMANS (Paulus Michaëlis of Michiels), zoon van Michiel Meeuws, schout van Kempenland, geb. te Eersel omstreeks 1500,

Norbertijner abt der abdij te Averbode, overleed te Leuven 9 Mei 1543. Hij was 1519 in de abdij getreden onder abt G. van der Schaft, met wien hij verwant was, evenals ooit met den kardinaal Willem van Enckevoirt. Hij bekleedde de ambten van cantor en cellier in de abdij en werd daarna pastoor te Oostmalle. 1535 werd hij tot coadjutor van zijn abt benoemd en vervulde tevens opnieuw het ambt van cellier. Bijna heel het tijdelijk bestuur van de abdij berustte bij hem. 7 Maart 1541 ontving hij van den wijbisschop Gideon van der Gracht (III, kol. 487) de abtelijke wijding. Zijn kort bestuur viel in de ongelukkige jaren der invallen in de Kempen door Maarten van Rossum, die aan Averbode veel onheil toebracht. Eene langdurige ziekte belette hem de bouwplannen voor de kerk uit te voeren.

Zie: *De Norbertijner Abdij Averbode* 131-133; *Gallia Christ.* III, 110; Berlière, *Inventaire des libri obligationum des arch. Vatic.* No. 1939.

Fruytier

[Gilkens, Petrus]

GILKENS (Petrus), rechtsgeleerde, geb. te Roermond, omstreeks 1558 uit een regeringsfamilie, overl. na 1606, was de zoon van den utrechtschen raadsheer Leo G. en Ursula van Geel. Zijn oudste broeder Godefridus werd raadsheer van Gelderland tot 1622 en overleed als kanselier 1625. Petrus Gilkens studeerde aan de universiteit te Leuven en was aldaar de leerling van Engelb. de Leeuw, Leoninus. Te Douai had hij Boetius Epo tot professor. Vervolgens zocht hij zich te bekwamen aan de universiteiten te Padua, Bologna, Perugia en Macerata. Na een verblijf van zeven jaar in Italië kwam hij te Leuven weer om den graad van licentiaat te behalen. Hij verkreeg een leerstoel in het burgerlijk recht aan de universiteit te Würzburg en den titel van raadsheer van den prins-bisschop aldaar. De politieke en godsdienstige troebelen in de Nederlanden hadden hem het land doen verlaten. Hij gaf vele werken uit in het Latijn, de meesten over het burgerlijk recht. Zij waren opgedragen aan den bisschop van Würzburg, aan Ferdinand van Beieren, hulpbisschop van Keulen, aan de aartshertogen Albert en Isabella, aan koning Philippus III en keizer Rudolf III.

P a q u o t vermeldt nauwkeurig acht werken van hem, uitgegeven van 1600 tot 1606, waarvan eenige aangehaald worden in *Biogr. nat.* en *Nouv. Biogr. gen.*

Zie: F o p p e n s , *Bibl. Belg.* II, 978; P a q u o t , *Mémoires litt.* VIII, 159-163; *Biogr. nat. Belg.* VII, 157-164; *Nouv. biographie gén.* XX, 523.

Fruytier

[Glimmerveen, Jakob]

GLIMMERVEEN (Jakob), geb. 9 Mei 1777, overl. te Nieuwediep 18 Nov. 1824, kwam in 1799 in dienst bij J. Blanken (I kol. 357) als opzichter, en heeft verder zijn geheele leven onmiddellijk onder diens orders gediend. Blanken toch bleef de groote werken aan het Nieuwediep, die hij van den beginne had geleid, beheeren als ingenieur, zelfs toen hij tot inspecteur-generaal opgeklommen was, en blijkbaar achtte hij niemand beter dan Glimmerveen in staat om alles ter plaatse te dirigeren.

Glimmerveen werd in 1808 landmeter, eene betrekking, die toen ongeveer het midden hield tusschen ingenieur en opzichter. Bij de 7e organisatie van den waterstaat werd hij bij Koninklijk besluit van 25 Dec. 1816 met ingang van 1 Jan. 1817 benoemd tot ingenieur 2e klasse. Bij dat van 30 Sept. 1823 werd hij bevorderd tot ingenieur 1e klasse. Zijn geheelen dienstdienst bracht Glimmerveen te Nieuwediep door.

Hij huwde Clara van der Beek, overl. 28 Apr. 1860. Hun zoon,
Doenardus Jaco-

bus Glimmerveen, geb. 1806, schreef eene *Geschiedenis der dijkbreuken en overstromingen in Nederland* (Amst. 1856).

Ramaer

[Glins, jonker Douwe van]

GLINS (jonker Douwe van), geb. op Glinsstate te Dronrijp, datum onbekend, terecht gesteld te Groningen 20 Mei 1573, zoon van Laas van Glins en Wilsk Uninga van Hoytema; hij huwde met Tieth of Tjets van Galama (geb. 4 Juli 1527, overl. 1581, dochter van Galo van Galama en Toeck Aefgesdr. thoe Hoxwier). Hij was een zwager van den watergeus Jelle Eelsma.

Douwe van Glins woonde op state Glins of 't Blaauw Huys. In 1566 teekende hij het Compromis; in 1567 moest hij voor Alva vluchten en is in Juni 1567 in Emden, waar hij zich met zijn huisgezin vestigt. 9 Jan. 1568 wordt hij in Friesland gedagvaard, en weldra door het Hof verbannen; 30 Jan. verdedigde hij zich tegen zijn oproeping van Emden uit, waar hij nog woonde; 8 Sept. 1568 wordt zijn naam in Leeuwarden aangeslagen. In 1569 behoorde Glins tot de eersten, die van den Prins van Oranje een kaperbrief kregen, en voegde zich bij de Watergeuzen. In Oct. 1569 neemt hij in de Borkumer Balg een schip. Op 13 April 1570 nam hij op het Uithuizer Wad twee schepen; 25 Apr. van dat jaar ontnamen de Oostfriezen hem drie schepen; hij werd gevangen naar Berum gevoerd, maar later weer vrij gelaten. 1 Apr. 1572 was hij bij de inneming van den Briel. Hij werd 15 Mei 1573 bij Rottum gevangen genomen, naar Groningen gevoerd en daar 20 Mei onthoofd.

Zie: Schwartzberg, *Charterboek*, III 727, 752; Wagenaar, VI, 308; Gabbema, *Verhaal van de stad Leeuwarden*, 499, 504; Franz, *Ostfriesland und die Niederl.* 136; *Defensionales* 76, 97; van Groningen, *Gesch. der Watergeuzen*, 128; Andrae, *de Friesche Waterg.* in *Vrije Fries*, 3e Reeks, IV, 510, V, 32; Andrae, *Geuzentroebelen in Gron.* *Volksalmanak* 1900, 57; van Vloten, *Nederl. Volksofstand* (1858) I, 77; te Water, *Verbond der Edelen*, II, 418; Kok, *Vaderl. Woordenb.* 18, 410; de Haan Hetteema, *Stamboek Friesche adel* I, 118; Hagedorn, *Ostfriesl. Handel* 236.

Vogels

[Glymes, Arnoldus de]

GLYMES (Arnoldus de) of de Glymes, Benediktijn, baccalaureus in de godgeleerdheid, komt 18 Sept. 1427 voor als proost van Meerssen, Limb., een proosdij der Benediktijnen van Sint Remi te Reims. In een oorkonde van dien dag werd 'Arnoldus de Glymez, prepositus in Meerssen' aangesteld als een der procuratores en gevolmachtigden, die de voorrechten der pas opgerichte universiteit van Leuven, geschonken door den Paus, moesten verdedigen tegen den bisschop en de aartsdiakens van Luik.

Hertog Philips den Goede wilde hem met geweld en kracht van wapenen aanstellen tot abt van Gembloux, met toestemming van den ouden abt. De monniken van Gembloux wilden den nieuwen abt niet erkennen en wilden de hervorming niet aannemen, die hij met behulp van twee monniken van de St. Jacobsabdij te Luik zou invoeren, 2 Febr. 1439. Arnoldus de Glymes werd ook niet erkend na den dood van den ouden abt, Joh. de Walhain, overl. 14 Apr. 1440, die opgevolgd werd door een monnik van St. Remi. 22 April 1446 komt Arnoldus de Glymes nog voor als proost van Meerssen. Hij sloot toen een overeenkomst met meester Jean de Fologne

om, tegen zekere vergoeding en huisvestiging in het huis van Meerssen te Luik, de monniken en andere jongelingen van dit huis te onderwijzen 'in scolasticis disciplinis'.

Zie: Fisen, *Historia Leod.* II, 205; Berlière, *Monasticon Belge* I, 23, 24, 161; *Gallia Christ.* III, 564; *Analectes* XXIII (1892) 473, XXV (1894) 92; Habets, *De proosdij van Meersen in Publications soc. hist. de Limbourg* XXV, (1888) 77.

Fruytier

[Godberons, Johannes]

GODBERONS (Johannes) ook G o b e r o n s , G o d e r o n s s e , G e d e o n i s genoemd, cisterciënsermonnik van de abdij van Duinen, werd abt der abdij van Clairmarais bij St. Omer en overleed aldaar 4 Oct. 1386. Plaats of datum van geboorte of van intrede in het klooster zijn niet bekend. De L a p l a n e noemt hem Godberons in *Les abbés de Clairmarais*. Een registerboek in het archief van het seminarie te Brugge noemt hem steeds Goderonsse; ook een lijst der abten van Clairmarais heeft Goderon, de L a p l a n e , II, 336. De V i s c h zegt ten onrechte, dat Jan Godberons in de abdij Duinen was aangenomen ten tijde van den abt J a n T h o m a e s v a n B a s s e v e l d e , die hem met andere monniken naar Parijs zond om zijne studiën te voltooien. S a n d e r u s , *Gallia Christ.* V, 290, en de L a p l a n e bevestigen deze dwaling. De abt Jan Thomaes van Bassevelde kwam eerst 1376 aan het bestuur, toen Godberons reeds 11 jaar abt was in Clairmarais. Godberons trad in de abdij Duinen bij Veurne waarschijnlijk onder abt L a m b e r t u s U p p e n b r o e k 1318-54. Hij bestuurde een tijd, als rentier van Zandeh ofte Hontenisse, de uitgestrekte landen en polders der abdij in de Vier Ambachten en Zeeland. Volgens het registerboek was hij daar nog werkzaam 1359. De L a p l a n e verzekert, dat hij prior was te Duinen, toen hij 1365 tot abt van Clairmarais werd gekozen. Hij komt niet voor op de lijst der priors van Duinen bij de V i s c h , ook niet als zoodanig bij de B u t , *Chron. abbatum*, waar hij Joh. Gedeonis genoemd wordt. Johannes Godberons werd waarschijnlijk tot abt gekozen in Clairmarais op aanbeveling van den visitator, die het ontslag van den voorgaanden abt had aangenomen en de keuze van zijn opvolger leidde. 3 Mrt. 1366 werd aan den abt van Clairmarais J. Goderons door den Paus de bij zijne benoeming te betalen bijdrage kwijtgescholden (B e r l i è r e , *Invent. libri oblig. arch. Vat.* 1904, biz. 232). Om zijne deugd, goedheid en voorzichtigheid reeds bekend in Duinen, bestuurde hij Clairmarais, niettegenstaande scheuring in de katholieke kerk de zware oorlogen, met wijsheid en beleid, tot aller tevredenheid, tot bloei der abdij op geestelijk en tijdelijk gebied. Hij overleed hoog bejaard na 21-jarig bestuur. In de 17e eeuw bestond zijne graftombe nog, waarop zijn wapen was afgebeeld, een zittende hond van zilver op een veld van keel met de spreuk 'Esto Fidelis'.

Zie: H. de L a p l a n e , *Les abbés de Clairmarais* (St. Omer 1868) 330-337; C h . de V i s c h , *Compendium chronologicum exordii B.M. de Dunis* (Brux. 1660) 79; *Cronica et Cart. mon. de Dunis* (Brugge 1864) 70.

Fruytier

[Godfried]

GODFRIED, van andere Norenvorsten van denzelfden naam uit de 9de eeuw te onderscheiden, verwant aan Harald en Rorik (zie art.), aanvoerder der noorsche plundertochten van 878-881, toen hij zich in het kamp bij Elsloo nestelde, en van daar uit Keulen en Aken veroverde en verwoestte, de geheele Maas- en Rijnstreek plunderde, herhaaldelijk koning betiteld. Juli 882 in Elsloo te vergeefs door keizer Karel den Dikke belegerd, sloot hij met dien een verdrag, werd gedoopt en met de voormalige friesche bezittingen van Rorik beleend. Hij stichtte in Friesland een rijk,

dat een duitsch Normandië had kunnen worden en ongeveer geheel Friesland
omvatte met Kenne-

merland als hoofdzetel. Weldra gehuwd met G i s e l a , bastaarddochter van keizer Lotharius II, verbond hij zich met zijn zwager Hugo tegen keizer Karel en liet nieuwe Noreninvallen toe. Hugo beloofde hem een groot deel van de Rijnstreek (885). Bij Herispich aan de toenmalige scheiding tusschen Rijn en Waal met markgraaf Heinrich, afgezant des Keizers, onderhandelend o.a. over de zaak van den saksischen graaf Everhard, geraakte hij met dezen in twist en werd met een groot aantal der zijnen vermoord.

Vgl. over hem: V o g e l , *Die Normannen*, 291 vlg.; de V r i e s , *Wikingen* 217, 226, 238, 250 vlg.

Blok

[Godfried]

GODFRIED, omstreeks 1000 te Gennep gevestigd als praefectus van keizer Otto III in de Rijnstreek, behoorde misschien tot de aanzienlijke familie, waaruit ook de utrechtsche bisschoppen Ansfried en Balderik stamden.

Vgl. over hem: P i j n a c k e r H o r d i j k , in de voorrede op *Alpertus*, de *div. temp.*, XXXIV.

Blok

[Godinck of Govert]

GODINCK of G o v e r t , data van geb. en overl. onbekend. Godinck was een gevlucht geestelijke uit Harlingen, die tot de Hervorming was overgegaan en op de vloot der Watergeuzen diende. Hij wordt meestal genoemd 'Heer Godinck'. Toen de Watergeuzen in den winter 1569-70 veel invallen in Friesland deden, waren Godinck met Ellert Vliechop degenen, die de plannen beraamden en ook wel zelf de invallen leidden. Begin April 1570 leidde hij een inval bij Oldenklooster, waar de Watergeuzen een grooten buit behaalden. Later is zijn naam niet meer vermeld.

Zie over hem: A n d r e a e , *de Friesche Watergeuzen in Vrije Fries*, 3e Reeks, V, 80; A l t m e y e r , *Gueux de Mer*, 37; v a n V l o t e n , *Nederl. Volksopst.* (1858) I, 155.

Vogels

[Godines, Benjamin]

GODINES (Benjamin) senior, was lid van de portugeesch-joodsche Gemeente te Amsterdam, waar hij in 1687 een spaansch werk betreffende joodsche liturgie uitgaf, genaamd *Orden de Bendiciones* enz.

Zie: K a y s e r l i n g , *Bibl. Esp. Port. Jud.*, (Straatsburg 1890) 56 en 62.

Zwarts

[Goens, Rijcklof van]

GOENS (Rijcklof v a n) , geb. te Rees (Kleef) 24 Juni 1619, overl. te Amsterdam 14 Nov. 1682, zoon van V o l c k e r t B o y c k e s v a n G o e n s , cornet van een comp. kurassiers in dienst der Staten-Generaal en van H i l l e g o n d J a c o b s d r . Nadat zijn vader tot 'commandeur van de soldaten' in dienst van de O.I. Comp. was benoemd, vertrok de 9-jarige Rijcklof 3 Oct. 1628 met zijn ouders op het schip 'Bueren' naar Batavia, waar men 10 Juli 1629 aankwam. Een maand later stierf de vader, een jaar daarna ook de moeder, zoodat de 11-jarige zoon als wees te Batavia

achterbleef 'sonder eenige bysondere erffenisse als de hoope van Gods goedertierenthey'. Op voorspraak van een oom, Boyckes van Goens, wordt hij reeds op zijn 12de jaar in dienst genomen bij Arent Gardenijs, Gouverneur van Cormandel, en vertrekt 9 Mei 1631 derwaarts. Na Gardenijs' repatriëering in 1634 keert v. Goens naar Batavia terug en wordt door van Diemen aangesteld tot assistent in de pakhuizen op f 300 's jaars (1 Sept. 1634). Hier bleef hij vele jaren werkzaam, klom geleidelijk op tot onderkoopman (1639), koopman (1642), opperkoopman (1645), 1e opperkoopman van het kasteel (1651) en bewees intusschen op verschillende speciale zendingen belangrijke diensten aan de Comp. Zoo was hij van Juli tot Dec. 1644 hoofd van een gezantschap naar Palembang, Djambi en Djohor, ging in April

1649 als commandeur over vier schepen naar straat Soenda, om twee genueesche schepen op te brengen, was van Sept. 1649 tot Jan. 1650 gezant en commissaris naar den koning van Siam en vervulde niet minder dan 5 maal (tusschen de jaren 1649 en 1654) de moeilijke en gevaarlijke functie van hoofd van het gezantschap naar den Soenan van Mataram. Op merkwaardig handige wijze wist 'de lange kapitein' met den wispelturigen Amangkoerat om te springen. In 1649 was hij tevens lid van den Raad van Justitie geworden, in 1650 tijdelijk toegelaten als geassumeerd lid in Rade van Indië, in 1653 benoemd tot president van de Weeskamer, terwijl hij 20 Jan. 1654 door Heeren-XVII werd aangesteld tot Raad-extra-ordinair. Vóór deze benoeming te Batavia aankwam, was hij 20 Sept. 1653 aangewezen als 'expres-commissaris en commandeur over de navale macht en de militie-te-lande' naar Ceylon, Wingurla en Guseratte. Deze opdracht werd een waar succes: in April 1654 overviel hij bij Wingurla een vloot van 65 kleine portugeesche handelsschepen en maakte er 40 buit, terwijl het hem tusschen 1 en 5 Mei gelukte nabij Goa een portugeesche macht van 5 zwaargewapende galjoenen totaal te vernietigen.

Na afloop van deze opdracht kreeg v. Goens 28 Oct. 1654 op verzoek ontslag, werd door G.G. en Rade met f 4000 beschonken en vertrok als admiraal der retourvloot 28 Jan. 1655 naar het vaderland, waar hij 4 Sept. van hetzelfde jaar aankwam. Reeds vier dagen na aankomst leverde hij bij Bewindhebbers een 'Vertooch wegens den presenten staet van de Generale Nederl. Geoctr. O.I. Comp.' in; behalve den dank der vergadering kreeg hij daarvoor een gouden keten ten geschenke.

Na eenigen tijd verklaarde v. Goens zich bereid om andermaal als raad-extraordinair naar Indië te vertrekken, onder 'expresse stipulatie', dat de eerste ordinairis plaats in dien Raad voor hem zou zijn. Zoo vertrok hij 22 Nov. 1656 als admiraal der compagnie-vloot uit het Vlie en kwam, na in Maart en April als commissaris aan de Kaap te zijn werkzaam geweest, in April 1657 te Batavia aan. Daar was men juist bezig met de voorbereiding van een krijgstoct tegen de Portugeezen in Voor-Indië en v. Goens verklaarde zich bereid om de leiding op zich te nemen. Hij vertrok 6 Sept. d.a.v. als 'Commissaris, Superintendent, Admiraal en Veldoverste te water en te lande over de kusten naar Indië, Cormandel, Suratte, Ceylon, Bengalen en Malakka'. Ook deze tocht was zeer succesvol; achtereenvolgens veroverde hij Tutecorijn (1 Febr. 1658), Manaar (22 Febr.) en Jafnapatnam (21 Juni). Na door de indische regeering te zijn vereerd met een gouden keten en medaille, vertrok hij in Jan. 1659 als commissaris naar Ceylon, waar hij weldra zijn benoeming tot Raad-ordinair evenals die tot gouverneur van Ceylon ontving. 21 Juni 1661 legde hij dit laatste ambt neer en vertrok naar Batavia; onderweg bereikte hem te Paliacatta de opdracht om terug te keeren en de leiding van een nieuwen krijgstoct tegen de Portugeezen op zich te nemen. 10 Dec. veroverde hij nu Coulang (aan de kust van Malabar) en 15 Jan. 1662 Crangenoer (aan dezelfde kust gelegen). Doch Cochin, dat hij in Febr. en Maart belegerde, kon hij niet bemachtigen.

29 April 1662 gaf hij het gouvernement Ceylon aan A d r i a n v. d. M e y d e over, kwam 15 Juni d.a.v. te Batavia aan en vertrok weldra weer naar Cochin, waar hij 14 Nov. terug was. Na hevige gevechten moest de vijand zich 8 Jan. 1663 overgeven, welk voorbeeld kort daarop gevolgd werd door het nabijgelegen Porca. Na beëindiging van dezen krijgstoct werd v. Goens op zijn eigen uitdrukkelijk verzoek herbenoemd tot gouverneur

van Ceylon, welk ambt hij 12 Mei 1663 aanvaardde, om het reeds 27 Nov. van hetzelfde jaar weer neer te leggen.

Van 30 Januari tot 6 Sept. 1664 bleef hij nu te Batavia; op laatstgenoemden datum vertrok hij wederom als gouverneur naar Ceylon. Elf jaar achtereen bleef hij nu in deze streken werkzaam; eerst als gouv. van Ceylon, tot 1672, toen hij als zoodanig werd opgevolgd door zijn zoon, Rijcklof van Goens de Jongere, om zelf gedurende de oorlogsjaren 1672-75 op te treden als superintendent, admiraal en veldoverste over Ceylon, Malabar en Cormandel. In deze functie gelukte het hem, in Juli 1672, een fransche vloot, die zich onder de la Haye bij een eiland in de baai van Trinquemale had versterkt, tot den aftocht te dwingen, waarbij hij 3 schepen, benevens het versterkte eiland, in handen kreeg. 1 Sept. 1673 raakte hij nabij Masulipatnam in een scherp gevecht met een engelsche vloot, bestaande uit 10 oorlogsfregatten; de Engelschen moesten vluchten en lieten 3 schepen in van Goens' handen.

Nadat de Franschen den 6den Nov. 1674 de versterkte stad St. Thomé (Cormandel) aan Anth. Pavilioen hadden moeten overgeven, keerde v. Goens kort daarop naar Batavia terug, waar hij 2 Juni 1675 aankwam en met veel eer werd ingehaald. Den 20en Oct. d.a.v. nam hij de belangrijke functie van Directeur-Generaal over van Nicolaas Verburgh, terwijl Heeren-XVII den 21en Oct. 1676 bepaalden, dat v. Goens, bij overlijden of vertrek van Maetsuycker, als diens opvolger zou optreden. Overeenkomstig dit schrijven koos de R.v.I. hem 4 Januari 1678, onmiddellijk na het overlijden van dezen, tot G.G., als hoedanig hij den 10den dier maand werd geauthoriseerd. Zijn wankele gezondheid noopte hem, reeds 11 Dec. 1679 ontslag te verzoeken; 12 Maart 1680 drong hij in een particulier schrijven aan Bewindhebbers daar nader op aan en 29 Oct. teekenden Heeren-XVII het besluit, waarbij hem dit ontslag op de meest loffelijke wijze werd verleend. 25 Nov. 1681 droeg hij zijn ambt over aan Cornelis Speelman en vertrok den volgenden dag als admiraal der retourvloot op het schip 't Land van Schouwen' naar patria. In Maart 1682 was hij nogmaals als Commissaris aan de Kaap werkzaam en kwam 29 Aug. van dat jaar te Texel aan. Zijn gezondheidstoestand liet zich toen zeer ernstig aanzien en reeds den 14den Nov. d.a.v. overleed hij te Amsterdam. Zes dagen later werd zijn lijk in de Kloosterkerk te 's Gravenhage bijgezet.

Rijcklof v. Goens heeft in zijn diensttijd verschillende belangrijke memories opgesteld (zie *Bijdragen v.d. Taal-, Land- en Volkenkunde* I, IV). Het bekendst is: *Javaense Reyse, gedaen van Batavia over Samarangh na de konincklijke hoofdplaats Mataram door den heer N.N. in den jare 1656*, welk geschrift in 1666 te Dordrecht is uitgegeven bij Vincent Caimax.

Driemaal is van Goens gehuwd geweest en wel: te Batavia op 13 Sept. 1640 met Jacomina Bartholomeusdochter Rosegaard (weduwe van den luitenant Jan Lievens), geb. te Leiden in 1616, overl. te Colombo 3 Jan. 1667; dan te Colombo op 17 Aug. 1667 met Esther de Soleme (weduwe van den Directeur van Suratte, Dirck van Adrichem), geb. in 1640, overl. te Colombo, 22 Juni 1668; en ten slotte te Colombo in 1672 met de 13-jarige Johanna van Ommeren.

Uit het eerste huwelijk werden vier zoons en één dochter geboren, van welke de laatste, evenals twee der zoons, jong zijn gestorven. De andere zoons zijn Rijcklof van Goens de Jongere,

geb. te Batavia 11 Juni 1642, die in dienst van de Comp. opklom tot Gouv. van Ceylon en Commissaris-Generaal en 15 Mei 1687 op de terugreis naar Holland overleed; en Mr. Volckert van Goens, geb. te Batavia 20 Oct. 1644. Deze studeerde in Holland, was later Lid v.d. Raad van Justitie te Batavia, werd door Heeren-XVII naar het vaderland opontboden en keerde 16 Maart 1680 als Commandeur over twee retourschepen naar patria terug. Daar was hij later o.a. nog lid van de vroedschap van Schiedam. Uit het tweede huwelijk was in Juni 1668 te Colombo een dochter geboren, Esther Ceylonia van Goens.

Vondel bezingt een portret van hem door G. Flinck (1656); een door J.B. Weenix, met familie, kwam voor in de veiling v.d. Willigen, Haarlem 20 April 1874; een door een onbekende in een veiling te Amsterdam, 27 Febr. 1900. Zijn geschilderd portret door B.v.d. Helst, met familie (1656), is in 1864 in het Museum Boymans verbrand, een door J. Ovens, met familie (1650) is in het Museum te Haarlem. Voorts zijn portretten door onbekende schilders in de Paleizen te Weltevreden en Buitenzorg, in 's Rijks Museum te Amsterdam, in het Ministerie van Koloniën en bij den heer J.Th.J. van Goens te Herwen bij Zevenaar. Ten slotte vermeldt Moes een schilderij door N. van Musscher zonder zijn bron op te geven. Gegraveerde portretten door J.v.d. Schley en een onbekend kunstenaar.

Zie: M.A. van Rhede v.d. Kloot, *De Gouverneurs-Generaal en Commissarissen-Generaal van Ned.-Indië 1610-1888, hist. geneal. beschreven* ('s Grav. 1891), 59 tot 64 en de aldaar genoemde bronnen. Verder J. Aalbers, *Rijcklof van Goens etc.* en de *Daghregisters* van de jaren 1665-81 passim.

Stapel

[Goës, Damianus à]

GOËS (Damianus à), geb. 1501 te Alemquer bij Lissabon uit een adellijk portugeesch geslacht, overl. 1573 in zijn geboorteplaats. Reeds op 9-jarigen leeftijd kwam hij als page aan het hof van koning Manuel, en verbleef daar tot diens dood in 1521. De regeering van dezen vorst, bijgenaamd de Gelukkige, valt samen met Portugals grooten tijd. Voor Damianus is de omgang met den koning van veel nut geweest voor zijn beschaving en ontwikkeling, en door de gelegenheid tot studie. Hij leerde eerst in 1529 Latijn. Portugal bezat toen een handelskantoor of factorij te Antwerpen, 'Feitoria de Flandres', waarvan het voornaamste doel wel was om als tusschenstation te dienen voor de voortbrengselen uit Indië, maar dat tevens strekte tot behandeling van een groot deel der diplomatie tusschen Portugal en de staten van Noord- en West-Europa. Daarom werd de factorij ook gebruikt als school voor Portugals diplomatieke agenten. Zes jaar (1523-29) heeft à Goës als schrijver van de factorij hier doorgebracht. Hij benutte deze gelegenheid om al de nederlandsche gewesten te bezoeken en zich ijverig op humanistische studiën toe te leggen. Hierdoor moet hij ook in kennis zijn gekomen met de geleerde humanisten Cornelius Crocus en Alardus van Amsterdam en te Leuven met Petrus Nannius, die hem in verschillende gedichten hebben bezongen. Damianus bezat een sterken lust tot reizen, en begon in 1529 een lange reis als agent van den koning. Hij bezocht de voornaamste Hanzesteden, waarbij hij door Holstein trok en over Denemarken naar Zweden en Noorwegen overstak tot in het hooge Noorden. Vandaar keerde hij terug naar de Oostzeekusten, reisde naar Polen, bezocht Wilna en Krakau en kwam door Thuringen naar Antwerpen terug in 1531. Er bestaat bij enkele schrijvers verschil van

opvatting omtrent de door hem bezochte steden. Tusschen 1534 en 1538 verbleef Damianus aan den Rijn en bezocht hij Italië. In dit laatste jaar vertoefde hij geruimen tijd in 's-Gravenhage, met het voornemen zich daar te vestigen in verband met zijn huwelijk met een hollandsche jonkvrouw, dat door Alardus van Amsterdam is bezongen in zijn *Epithalamion Damiani à Goës, equitis Lusitani et Joannae ab Hargen*, waarin hij uitvoerig de schoonheid en deugden van de bruid bezingt. Hij werd daardoor verbonden aan een oud hollandsch geslacht; haar vader was Andries van Hargen, heer van Oosterwijk, en hare moeder Catharina Suys. Joanna's broeder, Splinter van Hargen was gehuwd met Mechtildis Oem van Wijngaarden. Het volgende jaar (1539) verheerlijkte Petrus Nannius in een *Genethliacum* de geboorte van Damianus' zoon Emmanuel. Cornelius Crocus werd door à Goës te vergeefs aangezocht om een hoogleeraarsplaats te vervullen aan de Universiteit van Coïmbra. Alvorens de geschriften te noemen, door à Goës over zijne reizen opgesteld, zij hier zijn oudste werk vermeld: *Legatio Magni Indorum Imperatoris Presbyteri Joannis ad Emanuelem Lusitaniae Regem Anno Domini MDXIII*, dat eerst in 1532 door Cornelius Grapheus, bij zijn broeder, den drukker Joannes Grapheus, is uitgegeven. Het was op verzoek van Joannes Magnus, den katholieken aartsbisschop van Upsala, die met zijn broeder Olaus Magnus te Dantzig woonde, nadat zij in 1526 wegens de hervorming Zweden hadden moeten verlaten, dat à Goës dit verhaal van het abyssinische Gezantschap had te boek gesteld. Het betreft den wonderbaren 'Presbyter Johannes', den christelijken vorst, op wiens naderen uit het binnenste van Afrika met tallooze heerscharen, het Westen al honderden jaren had gewacht om hulp te verkrijgen tot de verovering van het H. Graf te Jeruzalem, en dien men eindelijk hoopte gevonden te hebben in den Negus van Abyssinië en zijn christelijke onderdanen. Doch spoedig bleek er van dien kant niets te hopen voor het verdrukte Christendom. In 1513 had een gezantschap van den Negus, onder aanvoering van den presbyter Johannes, genaamd 'Preciosus Johannes', een bezoek gebracht aan den koning van Portugal; Ethiopië telde meer dan 60 christelijke rijken, van de eerste christentijden af bestaande. Door den zweedschen aartsbisschop verkreeg à Goës vele inlichtingen over het Noorden en in 't bijzonder over de heidensche Laplanders. Dit volk voor het Christendom te winnen was in Damianus' oog even belangrijk als de hereeniging van de afgedwaalde Ethiopiërs met de Roomsche Kerk. Dit is de oorsprong van het tweede geschrift van Damianus *De Pilapiis*, Over de Lappen, verder getiteld: *Deploratio Lappianae gentis et Descriptio Lappiae*, en uitgegeven met de *Legatio* in 1532. Het doel er van is het zendelingswerk in Lapland te bevorderen, waartoe à Goës zich tot den zweedschen aartsbisschop richt, en later, toen deze onmachtig bleek, tot Paus Paulus III. Zelfs trachtte à Goës een medestander te krijgen in Erasmus, doch te vergeefs. Toen Damianus zich, voor zijn verdere studie, in 1540 met zijn vrouw te Leuven had gevestigd, werd deze stad in 1542 belegerd door Maarten van Rossum en de troepen van Frans I. Damianus zag zich genoodzaakt met de studenten de verdediging van de stad op zich te nemen, zonder haar te kunnen ontzetten; zelfs werd hij door den vijand gevangen genomen en naar Frankrijk weggevoerd, waarop hij na negen maanden gevangenschap tegen een hoogen losprijs werd

vrijgelaten. De beschrijving van deze gebeurtenis door à Goës: *Urbis Lovaniensis obsidio*, is in 1546 te Lissabon uitgegeven. A Goës heeft ook eenige muzikale composities nagelaten.

Zijn streven is steeds geweest een verzoening te bewerken tusschen de heftig strijdende godsdienstige partijen. Daartoe trad hij in briefwisseling met Erasmus, in wiens huis te Freiburg hij in 1534 verschillende maanden verbleef en innige vriendschap met hem sloot. Ook met Luther en Melanchthon stelde à Goës zich in verbinding om de godsdiensttwisten bij te leggen, doch zonder ander gevolg dan dat Damianus op 't einde van zijn leven in groote moeilijkheden geraakte. Zijn langjarige afwezigheid uit zijn vaderland, waaraan hij in 1533 slechts een kort bezoek had gebracht, gaf aanleiding tot zijn terugroeping in 1545 door de regeering, bij wie hij was verdacht gemaakt wegens zijn relaties met de hervormers. Maar zijn groote bekwaamheid en geleerdheid werden toch erkend door zijn benoeming tot staatsarchivaris van het archief in de 'Torre do Tombo' te Lissabon, met opdracht de geschiedenis van koning Manuels regeering te schrijven, waartoe hij vooraf het geheele archief had te ordenen. Na 9 jaren arbeid, in 1566, voltooide hij het eerste deel van *Chronica do felicissimo rei Dom Emanuel*, dat evenwel door de regeering werd gewraakt met bevel om de oplage te vernietigen. Damianus was verdacht van kettersche gevoelens en werd tweemaal door de Inquisitie in verhoor genomen (1545 en 1550). Zijn archiefwerk werd gewantrouwd. Door zijn invloed en hooge relaties kwam hij nog vrij, en werd onder strenge censuur een nieuwe uitgave van zijn *Chronica* ondernomen, waarvan 4 deelen verschenen. terwijl hiervan het derde nog erg besnoeid werd, Het oorspronkelijke handschrift van dit deel is in 1868 teruggevonden.

Op 4 April 1571, werd weder de oude aanklacht van ketterij tegen à Goës uitgebracht en de 70-jarige in den kerker der Inquisitie geworpen, waar hij gedurende een proces van 20 maanden werd gevangen gehouden. De beschuldiging steunde vooral op uitlatingen door den 20-jarige in Vlaanderen gedaan, doch sedert herroepen, maar betrof in hoofdzaak ook zijn brieven aan Luther en Melanchthon. Het vonnis luidde confiscatie van zijne goederen en levenslange opsluiting in het klooster Batalha, in December 1572. Maar de koning begenadigde hem wegens zijn groote verdiensten. In het begin van 1573 is Damianus à Goës op geheimzinnige wijze in zijn huis te Alemquer overleden; zijn bediende vond hem dood in het haardvuur. Hij ligt begraven voor het hoofdaltaar in de kerk te Alemquer. Ongeveer 20 jaar geleden zijn de portugeesche archieven van de Inquisitie onderzocht. en zijn ook de processtukken van à Goës uitgegeven. Hieruit blijkt o.a., dat door zijn verdedigers werd aangevoerd, dat hij een kostbare verzameling gewijde kunstvoorwerpen en schilderijen had bijeengebracht, waarvan de opsomming gegeven wordt en o.a. stukken van Quinten Metsys en Hieronymus Bosch worden genoemd. Op drie van deze schilderijen zijn door Cornelius Grapheus gedichten gemaakt. Er bestaan twee portretten van à Goës, een krijttekening door Dürer in de Albertina te Weenen, een ander geschilderd door Cornelius Grapheus, die zich den schilder noemt in een latijnsch versje. De tekening van Dürer stelt Damianus echter voor op te ouden leeftijd om door hem vóór zijn sterfjaar (1528) vervaardigd te kunnen zijn. Het portret door Grapheus is niet meer voorhanden. Er bestaat voorts een gegraveerd portret door Ph. Galle.

Andere geschriften van D.à.G. zijn nog:

Hispaniae descriptio, eademque a calumniis Seb. Munsteri defensa; Olisiponensis (Lissabon) urbis descriptio; De rebus et imperio Lusitanorum ad Paulum Iovinum dissertatiuncula, Bellum Cambaicum I et II seu obsidio urbis Diensis.

Zie: *Damião de Goes, Novos estudos por Joaquim de Vasconcellos* (Porto 1897); *Die waerachtige gheschiedenisse, welcke Damiano à Goës toegecomen is ten tijde als de vianden met Merten van Rosshem voir Loven waeren, ende hem gevangen namen* (tot Loven 1760); *De schilderijen-verzameling van Damiaan de Goes door F.V. Engelenburg* in *Oud-Holland*, 1901, bl. 193; Gösta Thörnell en E.W. Dahlgren, *Tvenne skrifter af den Portugisiske Riddaren Damianus à Goës* (Stockholm, Föreningen för Bokhandtverk, 1915, 17, 2 deeltjes, met portret en uitvoerige bibliographie, niet in den handel); *Notice sur les rapports d'Erasmus avec Damien à Goës* in *Annuaire de l' Université Catholique de Louvain*, 1853, XVII, p. 237; Glareanus, *Dodecagordon*, Basel 1547, bevat o.a. muzikale composities van Damianus à Goës.

Sterck

[Goes, Joannes de]

GOES (Joannes de) of de Valle, uit Goes, licentiaat in de beide rechten, secretarius der universiteit te Leuven 31 Mrt. 1530, was ook 'curiae conservatorialis signator'.

Joannes de Valle ex Goes was nr. 62 van 127 bij de promotie der filosofie 29 Mrt. 1542. Als deken stond hij aan het hoofd der studenten, die het collegium vormden der baccalaurei J.U.

Zie: *Analectes* III (1866) 7, XXVII (1898) 376; Val. Andreas, *Fasti academ.* (Lov. 1650) 52, 210.

Fruytier

[Goes, Joh. Martini de of van]

GOES (Joh. Martini de of van), uit Goes, begon zijn studiën te Leuven bij de oprichting der universiteit, 1426. In 1430 behaalde hij bij de promotie der filosofie de derde plaats. Sinds Oct. 1435 tot 1441 komt Joh. de Goes voor als professor der filosofie. 1436 was hij deken zijner faculteit.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XXX (1903), 255.

Fruytier

[Goetbloet, Martinus]

GOETBLOET (Martinus) of Goubloets, Goudbloits, ook van Hasselt genaamd, waarschijnlijk naar zijn geboorteplaats, was kanunnik der abdij van O.L. Vrouwe te Middelburg, toen 1574 de abdiheeren na de inneming der stad werden uitgezet en naar Brabant vluchtten. Hij was toen 33 jaar oud en sinds 1565 geprofest. Van de laatste abdiheeren zijn drie lijsten bekend van 1574, 1579 en 1595. De lijst van 1574 bevat de namen der middelburgsche abdiheeren, die in verschillende zuidnederlandsche abdijen geplaatst werden door den abt van Floeffe. Op deze lijst komen slechts twee Martini voor: Martinus Hasselt, supprior, geplaatst in de abdij Vicogne en Martinus Westkappel in Park. Op de lijst van 1579 komen voor: Martinus Gloetbloet en een Martinus Adriaansens. Op de lijst van 1595 door den abt van Park van de nog in leven zijnde middelburgsche abdiheeren, komt nog slechts één Martinus voor, n.l. Martinus Goedbloet. Martinus Arnoldi, een

middelburgsche abdijsheer, verblijvend in de abdij te Park, vermoedelijk bij vergissing op de lijst van 1579 Adriaansens genoemd, was 1584 overleden. Martinus Goetbloets van Hasselt was 1595 nog pastoor te Meeuwen, bisdom Luik, eene parochie van Floreffe en wel dezelfde persoon als M. Westkappel. Wanneer hij overleed is niet bekend.

Archief genootsch. Zeeland 1907, 17, meent ten onrechte, dat Nicolaes Maertens Goidsbloits, 1564 pastoor der abdijkerk, dezelfde persoon is als Martinus G. Hij kan een stadgenoot, een bloed-

verwant geweest zijn, maar heette Nicolaus Martini of Maartenszoon (zie volgend art.).

Zie: *Corpus Chron. Flandr.* I, 127; *Archief Genootsch. Zeeland* (1907) 167; *Bijdr. bisdom Haarlem* XXII, 233.

Fruytier

[Goetbloet, Nicolaas Maartens of Martini]

GOETBLOET (Nicolaas Maartens of Martini), meer bekend als Nic. van Hasselt, kanunnik der Norbertijner-abdij te Middelburg, overleed na 1579.

Bij de keuze van een abt omstreeks 1558 of 59 was hij proost der nonnen van Bethlehem in den Haag, waar hij nog 1561 in betrekking was. 1564/65 werd Nicolaas Martini Hasselt ingesteld als pastoor der abdijkerk te Middelburg (Grijpink, *Register I*, Wal. 83). Hij komt dan ook in 1564 in de rekening van het leprozenhuis van Middelburg voor als Nicolaes Maertens Goidsbloits, pastoor der abdijkerk. Ten onrechte wil men hem in *Archief Zeeland* vereenzelvigen met den abdijsheer Martinus van Hasselt (zie voorgaand art.), die meer onder den naam Goetsbloets voorkomt. 1569/70 nam Nicolaus ab Hasselt ontslag als pastoor te Middelburg. Het was een gewoonte, dat de abdijsheeren meermalen van parochie veranderden. Daar men hem niet terugvindt in de lijsten der overige parochies van de abdij bij Grijpink, is hij zeker naar Vlissingen verplaatst; daarvan bestaat geen lijst, maar er was in 1572 een pastoor Nicolaas. Een andere abdijsheer met den naam Nicolaas komt in dien tijd niet voor, tenzij Nicolaas Jansse Verbericht van Mechelen, doch deze was om zijn afval van het katholiek geloof sinds 1567 voortvluchtig. De vlissinger pastoor Nicolaas had de onvoorzichtigheid om op Paaschdag 1572, terwijl de gemoederen in de stad reeds zeer gespannen waren, op den kansel heftig uit te varen tegen de bezetting der Spanjaarden. Hierdoor werd het misnoegen aangevuurd en de opstand brak uit; men weigerde de Spanjaarden in te laten, viel de schepen aan en riep de Watergeuzen te hulp; de goed roomsche pastoor had den roomschen burgemeester en secretaris aan zijne zijde; de ontevredenheid over de tirannie van Alva met zijne geldvorderingen, de last van een vendel waalsche krijgers als bezetting had reeds de menigte verbitterd; de aankomst van den troep Spanjaarden deed de maat overloopen, vooral bij de visschers en schippers, ontevreden ook over den bouw van een citadel. Zelfs de pastoor had zijn toorn niet weten in te houden. Zwaar moest hij hiervoor boeten. De ter hulp geroepen Geuzen uit den Briel kwamen aan, nog omhangen met geroofde kerkgewaden. 6 April 1572 was Vlissingen geus. De geestelijken werden uit de stad gezet; aan de Roomschen werd alle invloed en recht ontnomen. Waarschijnlijk is pastoor Nicolaas eerst naar de abdij gevluht. Hij komt niet voor op de lijst der 1574 naar Brabant uitgeweken abdijsheeren; wel de kapelaan van Vlissingen, J.v. Naaldwijk. Op de lijst der abdijsheeren, in 1579 ingediend bij de Gecommitteerde Raden van Zeeland, komt Nicolaas, pastoor te Vlissingen voor, als verblijvend bij den vijand, d.i. in dat gedeelte van de Nederlanden, dat aan den Koning gehoorzaamde. Waar hij verbleef is niet bekend. 1595 was hij niet meer in leven. Het bericht in *Chronyke van Vlaenderen door N.D. en F.R.* (Brugge, 1736) III, 341, dat de pastoor van Vlissingen bij de omwenteling opgehangen werd, is onjuist, want ook de pastoor van Oud-Vlissingen, Jan Pietersen, zoon van Floeffe, ook niet voorkomend op de lijst van 1574, was 1579 nog in leven.

Zie: *Archief Zeeland* (1907) 167 (1910), 220, 211; *De Katholiek* XC, 416; Grijpink, *Regis-*

ter op de parochiën I, Wal. 82; te Water, Kort verhaal der reformatie van Zeeland, 103.

Fruytier

[Gogh, Franciscus van]

GOGH (Franciscus van), overl. te Rotterdam 14 Mei 1824, studeerde te Utrecht, was predikant te Abbenbroek (31 Aug. 1783 tot 7 Oct. 1792), te Nieuwerkerk op Duiveland (21 Oct. 1792 tot 8 Maart 1795) en te Schiedam (15 Maart tot in 1818). Na zijn emeritaat, waartoe gezichtsverzwakking hem noopte, woonde hij te Rotterdam. Een portret is van hem bekend, doch zonder naam van den graveur. Hij schreef: *Opwekking om alles te doen wat mogelijk is tot bevordering van het echte Christendom* (Schiedam 1805); *Toespraak aan de gemeente van Schiedam, ter gelegenheid van de troonsbeklimming van Willem I* (Schiedam 1815); *De Bijbel een boek zoo gemakkelijk als nuttig voor allerlei lezers* (Schiedam 1815).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 283.

Knipscheer

[Gogh, Theodorus van]

GOGH (Theodorus van), geb. 1822, overl. 26 Maart 1885 te Nuenen, zoon van Vincent (1) van Gogh en vader van Vincent (2) van Gogh, den schilder, die beide volgen. Theodorus van Gogh werd proponent (in Gelderland) in 1846, en was hulpprediker te Middelburg in 1847 en 1848, predikant te Zundert 1 April 1849 tot einde Jan. 1871, te Helvoirt 5 Febr. 1871-75, te Nuenen 13 Aug. 1882.

Zie: *Kerkelijk Handboek* (1878) 623, (1885) 243, (1886) 258, (1888) 236; *Naamreg. der Herv. Pred. in Ned.* ('s Gravenh. 1872), 195; G.H. Marius, *De Holl. Schilderkunst in de 19de eeuw* ('s Gravenh. 1903), 502-505.

Knipscheer

[Gogh, Vincent van (1)]

GOGH (Vincent van) (1), geb. 1789, overl. 7 Mei 1874; studeerde te Leiden, werd 3 Oct. 1810 proponent, was predikant te Ochten (7 Maart 1811 tot 29 Sept. 1816), te Benschop (13 Oct. 1816 tot 22) en te Breda, emeritus sedert 28 Aug. 1853. Hij schreef behalve *Tiental leerredenen* (Amst. 1867) een *Woord tot Afscheid van de Algemeene Vergadering der Maatschappij ter bevordering van Welstand voornamelijk onder de landlieden op 1 Juni 1866*. Van deze Maatschappij, gevestigd te Breda, was hij jaren lang secretaris en boekhouder.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 283; G. H. Marius, *De Holl. Schilderkunst in de 19de eeuw* ('s Gravenh. 1903), 502; *Naamreg. der Herv. Pred. in Ned.* ('s Gravenh. 1872), 200.

Knipscheer

[Gogh, Vincent van (2)]

GOGH (Vincent van) (2), schilder, lithograaf en etsen, werd in 1853 te Groot-Zundert geboren en stierf in 1890 te Auvers-sur-Oise. In 1869 kwam hij in den kunsthandel Goupil in den Haag, in Mei 1873 ging hij in Londen bij dezelfde firma in de zaak, waar voor het eerst zijn teekentalent zich toonde. Drie jaar lang was v.G. afwisselend

in de londensche en parijsche zaak van Goupil werkzaam, totdat hij in April 1876 van het beroep van kunsthandelaar afscheid nam. Als godsdienstleeraar was hij vervolgens eerst in Ramsgate werkzaam, dan in Isleworth. Na zijn terugkomst naar Holland, besloot hij in de theologie te gaan studeeren in Amsterdam, hetgeen hij van Mei 1877 tot Juli 1878 deed. Om practisch te werken kwam hij naar de missieschool in Brussel. Reeds na 3 maanden ging hij, eerst zonder eigenlijke opdracht, naar de Borinage om onder de mijnwerkers te prediken; Jan. 1879 kreeg hij voor een half jaar een aanstelling als missionaris in Wasmès, doch zijn eigenaardige opvatting omtrent de gemeenschap bracht hem in conflict met zijn kerkeraad. Hij bleef toen voor

zichzelf het missiewerk in Wasmes voortzetten, waar hij bij een mijnwerker woonde en in zijn vrije tijd ijverig teekende o.a. naar Millet's voorbeelden. Langzamerhand kwam hij tot het besluit schilder te worden. In Brussel, waar v. Gogh sedert 1880 woonde, begonnen eigenlijk zijn studies pas. Den zomer van 1880 bracht hij in de vaderlijke pastorie in Etten door, van waar hij in Dec. naar den Haag vertrok. Het samenleven met een vrouw en hare kinderen, die hij uit medelijden tot zich genomen had, leidde tot strijd met zijn vroegere vrienden; vooral vervreemde dat hem van zijn bloedverwant, den schilder Ant. Mauve, zijn eersten leermeester. In Sept. 1883 scheidde hij zich van zijn gezin en trok naar Drente, van waar hij zijn vader volgde naar Nunen om daar de twee laatste jaren van zijn hollandschen tijd door te brengen. Sedert Nov. 1885 bezocht hij de Academie te Antwerpen, waar hij hard werkte. Niets is daar echter van over, daar hij bij zijn vertrek naar Parijs in Febr. 1886 alles achterliet. In Parijs, waar hij bij zijn broeder Théo leefde, die een filiaal van Goupil had, was hij eenigen tijd op het atelier van den schilder Cormon. Gewichtiger was zijn kennismaking met de werken der Impressionisten als Monet, Pissaro, Degas, Cezanne en de neoimpressionisten Seurat en Paul Signac, zijn kennismaking met japansche houtsneden, evenals zijn persoonlijke vriendschap met Gauguin en Em. Bernard. In Febr. 1888 ging hij naar Arles, waarheen ook Gauguin in Oct. 1888 kwam. Hij leefde er in bekrompen omstandigheden en zijn geestestoestand werd steeds slechter. In 1889 ging hij naar S. Remy; 21 Mei 1890 naar Auvers-sur-Oise, waar hij zich 27 Juli van het leven beroofde.

Behalve talrijke schilderijen en teekeningen o.a. in Amsterdam Rijksmuseum en Sted. Museum en in Rotterdam, Mus. Boymans, heeft v. Gogh zes litho's gemaakt in zijn nunenschen tijd, nml. aardappeleter (naar schilderij), oude boer met stok (bibl. Doucet), oude man weenend hoofd in de handen (bibl. Doucet), gravende man (bibl. Doucet), broodsnijdende man op mand, boerin op kar op zijde een gravende man, en 'Sorrow' (in den Haag reeds 69-73 ontstaan); de eenige ets, die hij gemaakt heeft is het portret van Dr. Gachet (naar schilderij in Städ. Inst. in Frankfort).

Verscheiden malen schilderde hij zijn eigen portret, aanwezig in de verz. v. Gogh-Bonger te Amsterdam, in de verz. Tutein Nolthenius te Utrecht, en twee in den kunsthandel v. Gogh te Amsterdam.

Zie: G.A. Aurier, *Les Isolés*, V.v.G. in *Mercure de France*, 1 Févr. 1889, opnieuw gedrukt in Aurier, *Oeuvres posthumes*, Paris, 1893; *Revue des deux mondes*, 1890, 225, Oct. Mirbeau in *Echo de Paris*, 31 Mars 1891; Eug. Tardieu in *Magas. franc.* 25 Avr. 1891; E. Bernard in *La Plume* III (1891), 300; Fred. v. Eden in de *Nieuwe Gids* VI (1891); Joh. de Meester in *Nederland*, Maart 1891, en *Ned. Spectator*, 1892; Ch. Saunier, *Les peintres symbolistes* in *Rev. indép.* (1892), 394, en in *L'endehors*, 1892, 52; Roland Holst in *Vlaamsche school* (1893), 87 enz.; V.G. Mouilleron, V.v.G. *Souvenirs de Hollande* in *L'Affiche et l'Estampe*, 1898, 257 vlg.; A. Plasschaert, V.v.G. (Harlem 1898); J. Meier-Graefe, *Beitr. zu einer mod. Aesthetik*, in *Die Insel* I (1900), 206 vlg.; dez., *Entwicklungsgesch. der mod. Kunst* (1904) I, 114-130; G.H. Marius, *De Holl. Schilderkunst 19e eeuw*, 1903, 208, 212, 266-274; R. Jacobsen in *Onze Kunst* (1904), II, 1-7 (over de tentoonstelling in Groningen); W. Vogelsang, *aldaar* (1905), II, 59-68; A. van Bever, *Conf. sur V.v.G.*

in *La Plume* (1905), p. 532 vlg. en *Ecrits pour l'art.*, nouv. serie I, (1905) No. 2, 109; J.J. Isaacson, *Een nieuw standpunt in Kunst* (Amsterdam 1906); Meier-Graefe, *Impressionisten* (München 1907); Cohen Gosschalk in *Zeitschr. f. bild. Kunst*, N.F. XIX (1908), 225-35; M. Denis, *de Gauguin et de v.G. au classicisme* in *Occid.* XV (1909), 187 vlg., duitsh in *K.u. Künstler* VIII 1910, 86 vlg.; E.H. du Quesne v. Gogh, *V.v.G., Persoonlijke herinneringen* (Baarn 1910, duitsh uitgeg. München 1911, 1913, uittreksels in *K. und Künstler* IX, 225-32), uitgave in het Engelsch, Boston 1914); Meier-Graefe, *V.v.G.* (München 1910); P. Gauguin in *K.u. Künstler* VIII, 1910, 579-86; Meier-Riefstahl in *Burl. Magaz.* XVIII 1910-11, 91 vlg., 155 vlg.; P. Godet in *L'art. décoratif* 1911, II, 81-96; Max Eisler, *der Tod. V.v.G.'s in Zukunft* 1911, 328 vlg.; dez., *Die persönl. Erinn. v.B. Mendes da Costa an seinen Lateinschüler V.v.G.* in *Kunst u. Künstler* X, 1912, 98-104; H.P. Bremmer, *V.v.G. Inleidende Beschouwingen* (Amsterdam 1912); A. Kerssemakers, *Herinneringen aan V.v.G.* in *Amsterdammer* 14, 21 April 1912; Faithome, in *Burl. Mag.* Jan. 1923; A. Dreyfus in *Die Kunst* XXIX (1913-14), 97-110; Pierard, *v.G. au Pays nir*, in *Mercure de France*, 1913, 97-111; dez., *V.v.G. à Anvers* in *Les marges*, Jan. 1914; M.J. Brusse, *V.v.G. als boekhandelaarsbediende* in *K.u. Künstler* XII (1914) 590-97., ook *Nieuwe Rotterdammer*; Just Havelaar, *V.v.G.* 1915 (duitsh uitgegave in de *Europ. bibl.* Zürich 1920); W. Trübner, *v.G. und die neuen Richtungen der Malerei in die Kunst* XXI (1915), 30 vlg.; Th. Duret, *V.v.G.* Paris 1916; H.F.E. Visser, *De litt. over V.v.G.* in *De Beweging* XIII (Amst., 1917), I, 322-40, II, 378-401; *Graph. Künste* XLII, (Wien 1919) 52 vlg. (2 teek. uit weensche part. verz. m. Taf.); Riederer, *der junge v.G.* 1920; Hartlaub in *Cicerone* 1922; Meier-Graefe, opstellen over V.v.G. in *Neuer Mercur* IV 1920-21, heft 2-4, 8, 9, enz.; K. Scheffer, *K.u. Künstler* 1913, XI, 397; R. Walser, *Zu der Arlesierin V.v. Gogh*, in *K.u. Künstler* 1912, 442; *Les art.* 1913 Juni; *Groene Amsterdammer* 7 April en 31 Maart 1922; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* I, 595; Thieme-Becker, *Allgem. Künstlerlexikon* XIV, 330; Cottereau in *Le Bulletin de la vie Artistique*; *Brieven v. V.v. Gogh* in *Mercure de France* 1922, April 1893-Febr. 1895; *Van nu en straks*, Brussel 1896; *Kunst u. Künstler* II, 1904, III, 1905; *V.v.G.'s Briefe* (Berlijn 1906, 1908); A. Hahn, *Brieven v. V.v. Gogh* in de *Social. Gids* 1919, 223-29; G.H. Marius, *Onze Kunst* 1915, I, 51; *Lettres de V.v.G. à Em. Bernard* (Paris 1911); V.v.G., *Brieven aan zijn broeder* (Amst. 1914, Berlijn 1914); *Biogr.* van J. van Gogh-Bonger; H. Tietze, *Vincent v. Gogh*.

Werken met afbeeldingen: 9 gekleurde schilderijenreproducties, de Bois, Haarlem; 24 Isographiën naar teek., van Meurs, Haarlem; 11 lichtdrukken naar teekeningen, Veen, Amsterdam, 1905; V.v. Gogh 110 teek. door V.v.V. uit de verz. Hidde Nijland in Mus. v. Dordt, Amst., 1905 (besproken door Plasschaert in *Onze Kunst* 1906, I, 144); V.v.G. 40 fotocoll. naar zijn schilderijen en teek., Amst., W. Versluys; V.G. Mappe 15 afb., München, Piper 1912; V.v.G. Mappe 16 afb. text v. Oskar Hagen, Marées Gesellschaft 1919; H.P. Bremmer, *Beeldende Kunsten*.

J.M. Blok

[Goire, Wilhelmus de, van of von]

GOIRE (Wilhelmus de, van of von), uit adellijke familie te Valkenburg, Benediktijn der abdij Cornelimünster aan de Inde in Rijnland, werd omstreeks 1481 aldaar tot abt gekozen. Na tienjarig bestuur gaf hij het zeldzame voorbeeld van nederigheid, dat hij zijne medebroeders dringend smeekte om een ander in zijn plaats te kiezen, wat hij verkreeg. Hij overleed kort daarna 17 Sept. 1491. Met kracht had hij de rechten en bezittingen zijner abdij verdedigd en luide klachten ingediend bij den Paus over de onrechtvaardige aanslagen op het eigendom der abdij door hooggeplaatste personen. Op den rijksdag zetelde hij op de vorstenbank en betaalde evenals andere vorsten de opgelegde kleine hulp.

Zie: *Gallia Christ.* III, 735; C. Schorn, *Eiflia sacra* I, 404; Bucelinus, *Germania sacra et profana* II, 167.

Fruytier

[Goltzius, Hendrik]

GOLTZIUS (Hendrik) edelmetaalbewerker, etser, plaatsteker (-graveur), houtsnijder, teekenaar, schilder, werd geboren te Mühlbrecht bij Venlo in 1558 en stierf te Haarlem 1 Jan. 1617. Hij stamt af van een Hubrecht Goltz uit Hinsbeck, een dorp ten Westen van Crefeld. Deze Hubrecht was eveneens schilder en omstreeks 1500 in Venlo werkzaam. Diens zoon, Jan (1) Goltz, had twee zoons, nl. Jan (2) Goltz en Jacob (1) Goltzius; Jan (2) Goltz had ook twee zoons, nl. Hendrick Goltzius en Jacob (2) Goltzius, waarvan enkele hier volgen.

Hendrik is de beroemdste van het geslacht. Eerst is hij in Duisburg leerling geweest van zijn vader Jan, die hem in de glasschilderkunst onderwees. Omstreeks 1575 echter kwam G. bij den graveur D. Volkertsz. Coornhert in de leer, die toen te Xanten en Kleef werkte, maar in 1577 naar Haarlem terugkeerde, waarheen G. hem volgde. Door Coornhert kwam hij in aanraking met Ph. Galle in Antwerpen, voor wien G. zijn eerste zelfstandige prenten maakte. Reeds in 1579 huwde hij in Haarlem met Marg. Jansdochter, weduwe van Adr. Matham, waardoor hij de stiefvader werd van den toen 8-jarigen Jac. Matham, den lateren graveur. Hij maakte zich spoedig in Haarlem een grooten naam. Uit een briefwisseling tusschen de Jezuiten en Chr. Plantijn gevoerd in verband met hun pogingen om Hendrik voor een groot geïllustreerd werk te winnen, blijkt afdoende, dat hij reeds toen (1586) de meest geziene graveur in de gansche Nederlanden was. Zijn arbeidskracht ging ver uit boven zijn niet zeer robuuste gezondheid; in onafgebroken reeksen ontstonden gegraveerde portretten en historieplaten, meest navolgingen, maar ook reeds vaak eigen schepping.

De onophoudelijke arbeid ondermijnde zijn vermoedelijk van zijn geboorte af teringachtig gestel en veroorzaakte diepe vlagen van neerslachtigheid, die verandering van sfeer dringend noodzakelijk maakten. Op aanraden der artsen heeft Hendrik toen door een buitenlandsche reis herstel van gezondheid gezocht, en ook gevonden. Einde Oct. 1590 vertrok hij naar Hamburg, met Italië als einddoel. Over Hamburg, München, Venetië, Bologna en Florence bereikte hij begin 1591 volkomen genezen Rome. Daar noemde hij zich den eersten tijd Hendrick van Bracht, om door dit incognito den overlast van zijn ook reeds in Italië bekenden naam te ontzeilen. Hij begon daar met beroemde antieken na te tekenen, zooals de in het Teyler-Museum te Haarlem bewaarde bladen getuigen. Van de meeste kunstenaars, met wie zijn buitenlandsche reis hem in aanraking bracht, voerde hij

geteekende portretten naar huis; behouden zijn het portret van den graveur Jan Sadeler uit München (Prenten-Kabinet Amst.),

van Giov. da Bologna uit Florence en den stilleven schilder Dirck de Vries uit Venetië (beide Teyler-Mus.), en van Zuccaro uit Rome.

Na zijn terugkeer naar Haarlem ontstonden, gedeeltelijk naar de uit Italië meegebrachte voorbeelden, zijn beroemdste prenten, allereerst de z.g. zes 'Chefs d'oeuvre', en de negen Muzen. In 1595 verkreeg G. voor zijn platen een keizerlijk privilege, dat den nadruk in het gansche rijk voor een tijdvak van 6 jaar verbood. Omstreeks 1600, op het hoogtepunt van zijn roem, ving G., op theoretische gronden, aan met schilderen. Na 1600 heeft hij maar enkele malen meer prenten gestoken. Zijn groote roem als graveur is op zijn schilderijen overgeslagen, zonder dat hun waarde dezen roem voor het nageslacht wettigt. Maar er waren er onder zijn tijdgenooten, die hem boven alle andere schilders stelden.

G. was een man van breede ontwikkeling, ook letterkundig. Hij was lid van de bekende Rederijkerskamer 'Trou moet blijcken' en stond in vriendschappelijk verkeer met de voornaamste geleerden van zijn tijd. Zijn gezondheid is na zijn terugkeer in Haarlem niet zoo gebleven, als zijn aanvankelijk herstel beloofde. Hij heeft ook geen hoogen leeftijd bereikt. Op Nieuwjaarsdag 1617 is hij gestorven en in de St.-Bavo-kerk te Haarlem bijgezet.

G.'s vroegste historieplaten onderscheiden zich in niets van het weinig hoogstaande werk van zijn tijdgenooten. Eerst in de portretkunst ontplooit zich in hem de kunstenaar. Sedert 1579 schiep hij een reeks van in klein medaillon-formaat uitgevoerde bustes, die vooral door fijnheid en raakheid van lijn uitmunten. In de portretten der volgende jaren (o.a. Th. Galle, 1582; Willem van Oranje en Ch. van Bourbon, omstr. 1580) ontwikkelt hij een groeiend meesterschap, dat het vermoeden wettigt, dat zijn grootste gaven op het gebied der portretteerkunst gelegen waren. Maar waarschijnlijk door de aanraking met K. van Mander is G.'s ontwikkeling in andere banen geleid. Van 1585-89 heeft hij vooral naar voorbeelden van Barth Spranger gegraveerd; dit was de kunstenaar, die door van Mander speciaal gepropageerd werd. In die jaren bereikte zijn techniek die schitterende losheid, die hem een blijvende plaats in de geschiedenis van de plaatkunst verzekert. De droog-schematische graveermethode van de school van Antwerpen verliet hij voor een andere en betere, waardoor hij de grondslagen legde voor de verdere ontwikkeling der kopergravure. Even meesterlijk is zijn fijnere arbeid, waarin de zachte, doorzichtigste schaduwen als in elkaar wegsmelten, zooals men dit o.a. in zijn Venus en Amor en in zijn Vaandeldrager kan bewonderen. G.'s reis naar Italië bracht een reactie; na 1590 steekt hij geen enkel blad meer naar van Spranger; noch naar eenig landgenoot van zijn eigen tijd. Hij onthoudt zich voortaan van elke technische overdrijving. Hij steekt naar italiaansche voorbeelden en tracht Dürer en Lucas van Leyden in hun eigen wijze van uitdrukking te overtreffen. Het hoogtepunt van zijn technische ontwikkeling vormen de reeds genoemde z.g. Chefs d'oeuvre, zes voorstellingen uit het leven van Maria, waarin hij zijn talent om het karakter van de gravure naar willekeur te wijzigen, ten volle toont: in de Mariaboodschap trachtte hij Rafaël's stijl weer te geven; in het bezoek bij Elizabeth dien van Parmegiano; in de aanbidding der herders dien van Cassano; een H. familie in den trant van Baroccio; de aanbidding der koningen naar Lucas v. Leyden, de besnijdenis in Dürer's stijl. Dikwijls overtrof hij zijn modellen; intusschen geldt deze hooge voortreffelijkheid schier uitsluitend het technische

gedeelte van zijn arbeid. G.'s volle meesterschap treedt echter weer in eenige portretten aan het licht, vooral in het halflevensgrootte portret van Coornhert; en verder in het portret van Hendrick IV van Frankrijk e.a. In het geheel zijn er van G. 383 eigenhandig in koper gestoken of in hout gesneden bladen bekend. Als etser heeft G. weinig arbeid geleverd.

In zijn clair-obscuur houtsneden heeft G. zich allereerst aan duitsche voorbeelden aangesloten (Burgkmair, Hans Baldung e.a.). Behalve de contourplaat gebruikt hij meestal nog twee platen voor een lichter en voor een donkerder tint ondergrond plus de lichtwerking van het papier. De vroegste clair-obscuur houtsneden zijn in 1588 ontstaan; later bezigt G. minder scherpe kleurtegenstellingen dan in zijn eersten tijd.

Als teekenaar neemt G. een belangrijke plaats in. De oudste bekende teekeningen zijn de voortekeningen voor gegraveerde medaillonportretten, nl. zilverstiftteekeningen op met krijt geprepareerden ondergrond. Tijdens zijn italiaansche reis maakte hij portretten in gekleurd krijt. Ook maakte hij vele penteekeningen, o.a. Ceres, Venus en Bacchus (Britsch Mus.). Vooral was hij vruchtbaar als voorbeeldenteekenaar voor de prent. Deze voorbeelden, die meest mythologische voorstellingen geven, zijn meest gewassen penteekeningen. Tegen de 500 van zulke teekeningen zijn door verschillende graveurs vermenigvuldigd.

G. is als teekenaar ook voor de kunstnijverheid werkzaam geweest. Zoo bevindt zich in het Louvre een geteekend ontwerp voor een fontein (van 1598); de Martinus-beker in het sted. mus. te Haarlem, door H. de Keyser en E.J.v. Vianen uitgevoerd, was door hem ontworpen; ook namen de delftsche aardewerkplaatsen G.'s prenten tot voorbeeld, zooals blijkt uit een reeks van negen 18e-eeuwsche borden met voorstellingen uit het leven van Christus en uit ander aardewerk.

Als schilder heeft G. geen blijvende beteekenis gehad. De academische correctheid van zijn scheppingen doet het gebrek aan innerlijk leven te sterker uitkomen. Als schilder en teekenaar heeft hij den invloed ondergaan van de strooming, die uit de uiterlijke nabootsing van de italiaansche meesters is voortgekomen, en die in haar gemaniëreedheid destijds de gansche hollandsche kunst beheerschte. Hij heeft het kleine genre spoedig verlaten voor de uitbeelding van groote figuren; deze figureschildering mist echter weder innerlijkheid. Wij noemen een Danaë (1603), Adam en Eva en de Doop v. Christus (beide Ermitage, St. Petersbug), Mercurius en Minerva (1611) te Haarlem. Ontwikkeling is er in G.'s schilderkunst zeer weinig aan te wijzen. De venetiaansche schilderkunst vond in hem een groot vereerder, maar slechts in uiterlijkheden heeft ze zijn kleuren beïnvloed.

Uit G.'s werkplaats zijn de bekendste graveurs van de haarlemsche school voortgekomen: zijn stiefzoon Jac. Matham, Jac. de Gheyn, Pieter de Jode de oude, Jan Saenredam, Zach. Dolendo. Van G.'s leerlingen als schilder hebben alleen Pieter de Grebber en Werner v.d. Valckert zelfstandige beteekenis gehad.

Er bestaan van hem geteekende portretten door J. Suyderhoef en door hemzelf, gegraveerde portretten door G. Edelinck, J. Matham, S.v.d. Passe, J. Suyderhoef, R. de Baudoux, J. Admiral, R. Gomer, J. Meurer, A.L. Zeelander, E. de Boulonois, M. Franck, H. Goltzius, en onbekende, o.a. in *Dreux*, *'Europe illustre* VI.

Zie: van Mander, *Schilderboek*, 1604 fol. 281 b, v.v. (uitg. Hymans II, 179 v.v.; uitg. Floerke II, 223 v.v.); Balth. Gerbier,

Eer ende Claght-Dicht ter Eere van Henricus Goltzius ('s Grav. 1620); S. Ampzing, Beschrijvinge ende Lof der stad Haarlem (Haarlem 1628) p. 365; A. Bredius, Bijdragen tot de levensgesch. v.H.G. in Oud-Holland, XXXII (1914), 137 v.v.; O. Hirschmann, Hugo Goltzius Meister der Graphik VII) 1919; dezelfde, H.G. als Maler (Quellenstud. z. holl. Kstgesch. IX, 1916); Oud-Holland XXXVIII (1920), 104 v.v.; Bredius, Künstlerinventare (Quellenstud. usw. V-VII, X-XIII), 1915 v.v., passim; R. Höcker, Das Lehrgedicht des K.v. Mander (Quellenstudien VIII), 1916, passim; Hirschmann in Monatsh. f. Kunstwiss. XI (1918) 213 v.v., (K.v. Manders Haarlemer Akademie); Thieme-Becker, Allg. Lex. d. bild. Künstler XIV (1921).

van Strien

[Goltzius, Hubert]

GOLTZIUS (Hubert), oudheidkundige, schilder en graveur, werd 30 October 1525 te Venlo geboren, en overleed te Brugge 4 Maart 1583. Hij was de zoon van den schilder Rutger Goltz of Goltzius uit Würzburg, die zich in Venlo gevestigd had en die zijn familienaam eigenlijk ontleende aan zijn vrouw, een zuster van Jan (1) Goltzius (vgl. art. Hendrik G.); Rutger noemde zich te voren Rutger van Würzburg. Van Lambert Lombard te Antwerpen ontving Hubert het eerste onderricht in de schilderkunst. Daarna maakte hij op kosten van de gebroeders Marc en Guido Laurijn, beide geleerde penningkundigen, een studiereis door Duitschland, Italië en Frankrijk, om er een onderzoek in te stellen naar de penningen en gedenkteekenen der Oudheid. Negenhonderdvijftig numismatische verzamelingen bezocht hij; hij was de eerste, die in Nederland een werk over penningkunde schreef: *Icones imperatorum romanorum, ex priscis numismatibus ad vivum delineatae, et brevi narratione historica illustratae*. Dit boek, in Antwerpen in 1557 gedrukt, werd later in meerdere talen vertaald. In 1566 verschenen te Antwerpen zijn: *Fasti magistratum et triumphorum Romanorum ab Urbe condita ad Augusti obitum, ex antiquis tam numismatum quam marmorum monumentis*, die Goltzius zelf illustreerde. De schrijver droeg zijn werk op aan den senaat van Rome, die hem uit dankbaarheid het burgerschap schonk. Andere werken van G. zijn: *Gaius Julius Caesar seu illius vita ex numismatibus; Caesar Augustus seu illius vita ex numismatibus; Graeciae eiusque insularum et Asiae minoris numismata, cum eiusdem Nonnii commentario; Sicilia et Magna Graecia sive Historiae urbium et populorum Graeciae ex antiquis numismatibus; Siciliae historia posterior, sive eorum quae post pacem sub Augusto terra marique partem usque ad hoc saeculum gesta sunt, compendiosa narratio; Catalogus sive enumeratio consulum, qui post Augusti obitum usque ad Justinianum sub unoquoque imperatore fuere una cum triumphis; Thesaurus rei antiquariae uberrimus, ex antiquis tam numismatum quam marmorum inscriptionibus pari diligentia qua fide acquisitus ac descriptus*.

Reeds in 1567 verscheen te Brugge, onder den titel: *Opera omnia Huberti Goltzii de re nummaria*, een verzameling der toenmaals bekende werken van Goltzius. Een volledige uitgave van al de werken van G. zag het licht in 1645 te Antwerpen en in 1708 verscheen een herdruk onder den titel: *Huberti Goltzii de re nummaria antiqua, opera quae exstant universa*.

Ook als schilder heeft Goltzius naam gemaakt. Zijn schilderstukken zijn vrij zeldzaam; het zijn meest portretten. Van zijn hand zijn o.a. eenige tafereelen van de feesten, die door het kapittel van het Gulden Vlies te Antwerpen gehouden

werden. Zijn twee bekendste schilderstukken zijn: De overwinning van het Gulden Vlies, dat hij voor het Hof te Weenen vervaardigde en het Laatste Oordeel, dat tegenwoordig de raadzaal van het stadhuis te Venlo versiert. Na zijn buitenlandsche reizen had Goltzius zich te Antwerpen gevestigd, om na eenige jaren naar Brugge te verhuizen, waar hij 4 Maart 1583 overleed. Na zijn dood werd een legpenning te zijner eere geslagen; deze vertoont aan de voorzijde de beeltenis van Goltzius, op de keerzijde staat: 'Natus Venloae An MD XXV. Obiit An. MDLXXXIII'.

Zijn geschilderd portret door Ant. Moro is in het museum te Brussel, gegraveerde portretten zijn bekend door S. Frisius, M. Lorch, R. Collin, J. Ladmiraal, E. de Boulonois, Max Franck en een onbekend kunstenaar.

Zie: Foppens, *Bibl. Belg.*, p. 486; van Mander, *Leven der Schild.* I, 260; v.d. Chijs, *Verh. over de verd. d. Ned. etc.* I, 412; Keuller, *Geschiedenis van Venlo*; Uytendaele, *Gesch. v. Venlo*.

Kleijntjens

[Goltzius, Jacob (1)]

GOLTZIUS (Jacob) (1), graveur (?), geb. na 1535 en omstreeks 1600 in Haarlem werkzaam, was de zoon van Jan (1) Goltz, die schilder was en burgemeester in Kaiserswerth a. Rh. in de 1e helft van de 16e eeuw (zie Hendrick Goltzius). Jacob, de hier behandelde, heeft een ouderen broeder gehad, Jan (2) Goltz, die glasschilder was en de vader werd van Hendrick Goltzius (zie boven). Van Jacob (1) Goltzius is weinig bekend. Van hem of van zijn neef Jacob (2) Goltzius, den jongeren broeder van Hendrick, zijn drie naar modellen van Hendrick gegraveerde bladen bekend, waarvan er een dateert van 1597. Vgl. ook het volgend artikel.

Zie: Kramm, *Levens en Werken* II, 588; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlex.* I; Hirschmann, *Hendr. G. (Meister d. Graphik, VII)*, 1919, p. 4; Bartsch, *Peintre-Grav.*, III, 122; Thieme-Becker, *Allg. Lex. d. bild. Künstler* XIV (1921).
van Strien

[Goltzius, Jacob (2)]

GOLTZIUS (Jacob) (2), graveur(?) en glasschilder te Haarlem en Alkmaar, geb. 1574, vermoedelijk in Duisburg, en 1630 in Alkmaar begraven. Hij was de zoon van Jan (2) Goltzius, den ouderen broeder van Jacob (1) Goltzius, en was de jongere broeder van Hendrick Goltzius. Vermoedelijk op aansporen van Hendrick naar Haarlem overgekomen, is hij daar zeer jong gehuwd. Sedert 1603 woonde hij in Alkmaar; in een contract van 26 Mei van dat jaar blijkt hij bierbrouwer te zijn; zijn zwager, de graveur Corn. Drebbel, is zijn borg. 1 Dec. 1604 verwerft hij in Alkmaar het burgerrecht, als tenminste de Jacob G., die hier genoemd wordt, niet zijn oom Jacob (1) Goltzius is geweest. Jacob (2) G. was geen groot financier; in 1610 moest hij wegens financiële moeilijkheden om kwijtschelding van schulden verzoeken.

In een akte van 2 Juni 1611, de eenige, waarin hij als glasschilder optreedt, verklaart hij 37 jaar oud te zijn. In 1617 erfde hij van zijn broeder Hendrick G., voor wien hij samen met diens vrouw en stiefzoon Jac. Matham het grafmonument stichtte. Uit een document van 1631 blijkt, dat G. nog voor den tweeden keer gehuwd geweest is en toen het ambt van deurwaarder bekleedde. Misschien is hij de eerste bewerker van de sub Jacob (1) G. genoemde platen.

Zie: S. Ampzing, *Beschrijvinge ende Lof der Stad Haerlem*, 1628, p. 365; *Oud-Holland*, XXXII (1914), 144; O. Hirschmann, *Hendrick G. (Meister der Graphik VII)*, 1919; Thieme-Becker XIV (1921).

van Strien

[Goltzius, Julius]

GOLTZIUS (Julius), graveur in Antwerpen, graveerde 1575 naar teekeningen van zijn ouderen

broeder Scipio de platen met medailles voor de werken van zijn vader Hubert (zie boven). In 1587 huwde hij en Sept. 1595 leefde hij nog. Sedert 1577 graveerde hij voor de uitgaven van Plantijn e.a. naar bekende meesters.

Zie: A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlex.*; Le Blanc, *Manuel*; Nagler, *Monogr.*, III; Kramm, *Levens en Werken*; Rooses, *Musée Plantin-Moretus*, 1913 p. 190; Thieme-Becker XIV, (1921).

van Strien

[Gomez, Antonio Enriques]

GOMEZ (Antonio Enriques) alias Enrique of Enriquez de Pas, geb. te Segovia in het midden der 17de eeuw, gest. te Amsterdam omstr. 1662. Zoon van den maraanschen (met geweld tot het katholicisme gedoopten Jood) Diego Enriquez Villamieva. In zijn jongensjaren studeerde hij diplomatie, geschiedenis en letterkunde. Twintig jaar oud was hij in krijgsdienst. Hij werd spaansch kapitein, ridder in de orde van Michiel en bekwam den titel van koninklijk Raadsheer. De Inquisitie kwam echter zijn joodsche gevoelens op het spoor. Hij ontkwam aan de vervolging, doch in 1660 werd zijn beeltenis te Sevilla verbrand. Hij leefde toen in Frankrijk te Bordeaux en Rouaan, publiceerte verschillende werken en nam daarna de wijk naar Amsterdam, waar hij zich openlijk bij de spaansch-portug. joodsche Gemeente kon aansluiten. Beroemd zijn zijn lyrische en dramatische dichtwerken. Volgens zijn *El Samson Nazareno* (heldendicht, Rouaan 1656) had hij toen reeds 22 drama's geschreven. Zijn lyrische gedichten blinken uit door gedachtenrijkdom en gevoelsdiepte en ook de heldendichten getuigen van groote begaafdheid. In 1726 verscheen te Amsterdam een herdruk van zijn *La Torre de Babilonia* (dl. I). Ook heeft hij zich aan de joodsche theologie gewijd.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* VI, 42; Kleerkooper en van Stockum, *De Boekhandel te Amsterdam* (den Haag 1914-16), 1623.

Zwarts

[Gomez, Manuel]

GOMEZ (Manuel), geb. te Antwerpen omstr. 1580 en lid aldaar der portugeesche Maranenkolonie Hij studeerde te Evora in Portugal medicijnen en vestigde zich als geneesheer te Amsterdam, waar hij zich bij de portug.-joodsche Gemeente aansloot. Hij schreef *De Pestilentiae luratione* (Antw. 1603, 3de ed. ib. 1643) en wordt als een der eerste medici beschouwd, die de nutteloosheid van melk aantoonde bij de behandeling van teringlijders. Deze 'Doctor Antwerpiensis' wordt door Amato Lusitano ten zeerste geroemd. Van zijn dichtwerken verschenen er verschillende in zijn in dichtmaat gesteld commentaar op Hippocrates' leerstellingen *Vita brevis, ars longa* in 1643 in 't Spaansch gedrukt, waarop zijn landgenoot Manuel Rodriguez van Antwerpen een latijnsche ode vervaardigde.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* VI, 42.

Zwarts

[Gomez de Sossa, Dr. Abraham]

GOMEZ DE SOSSA (Dr. Abraham), lijfarts van den infant Ferdinand, landvoogd te Brussel, trok na diens dood omstreeks 1650 naar Amsterdam, waar hij 17 Sept. 1667 overleed. Zijn echtgenoot Sara overleed aldaar 11 Aug. 1671. Zij liggen begraven onder den fraaien dubbelen zerk op de portug.-israël. begraafplaats te

Ouderkerk, tot welke gemeente zij behoorden. Deze tombe, door de Castro gerestaureerd, draagt de beide wapens en een latijnsch grafschrift van hun zoon I s a a c , door de Barrios 'el famoso poeta Latino' genoemd. Deze Isaac schreef verschillende lofdichten en was in 1676 oprichter der 'Academia poetica' te Amsterdam; hij schreef een exemplaar van H a h a m M o r t e i r a 's *Divinidad de la ley* af, dat hierdoor meer bekend-

heid verkreeg. De Barrios wijdde hem hiervoor een lofdicht, evenzoo aan een zekeren Don Benito Gomes de Sossa.

Zie: Henriquez de Castro Mzn., *Keur van Grafsteenen van de Port. Isr. Begraafplaats te Ouderkerk* (Leiden 1883), fol. 83 (waarbij ook een fraaie fotolithographie der tombe).

Zwarts

[Gompel, Godefridus]

GOMPEL (Godefridus) van G o r d e , geb. te Desschel, overl. 30 Jan. 1455 of 56 te Leuven, was magister der filosofie en had waarschijnlijk dien graad te Parijs behaald. Volgens de geschiedschrijvers der leuvensche universiteit was hij kanunnik en cantor in de St. Janskerk te 's Hertogenbosch. Hij komt niet voor op de lijst der cantors van St. Jan; toch bekleedde hij er eene waardigheid. In zijn huis aldaar onderrichtte hij reeds de jeugd, vóór de oprichting der universiteit te Leuven, waar hij een der eerste vijf professoren der filosofie werd. Zijn naam als leeraar was zeker reeds bekend. Hij woonde 1426 de keuze van den eersten rector magnificus bij en de plechtige opening der universiteit. Als deken van zijn faculteit trad hij op 1429 en 1433, als rector magnificus der universiteit 1441. Hij stichtte met H e r m a n B r a n t van Boxtel de pedagogie den Borcht voor de studenten der filosofie en bleef deze besturen en aldaar leeraren ook na den dood van Herman Brant, 1447. Tot het einde van zijn leven was hij werkzaam als professor. Bij testament had hij zijne broeders J o a n n e s en M a r t i n u s belast zijn huis aan de Borchtpoort met al de bijbehorende gebouwen tot een college of pedagogie aan de universiteit af te staan. Hij stichtte voor de studenten der pedagogie eenige beurzen, welke uit vaste goederen in 1880 nog 2479 franken opbrachten. Koning Willem I regelde 26 Dec. 1818 het begeben der beurzen. De grafsteen, waarvan het opschrift nog gedeeltelijk leesbaar, geplaatst voor hem en H. Brant, is thans nog in de St. Gertrudiskerk aanwezig.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XX (1886), 52-56, 123, XXV (1895) 13, 16, 19, XVII (1898) 258, 295, 301, XXX (1909) 1-10, 255 enz. C o p p e n s , *Nieuwe Beschr. Bisdom den Bosch* I, 163, II, 93.

Fruytier

[Gon, Jan Jacob Denier van der]

GON (Jan Jacob Denier v a n d e r), geb. in 1791 te 's Gravenhage, overl. 4 Febr. 1838, predikant te Zoelen 20 Oct. 1811, te Naaldwijk sedert 13 Nov. 1814. Hij schreef: *Leerrede bij de vervulling zijner vijf en twintigjarige Evangeliebediening* (Delft 1836); *Tweetal leerredenen bij het 3e Eeuwgetijde der Hervorming* ('s Gravenh. 1817); *Zestal leerredenen* (Amsterdam 1828); *De stem van Vorst en Vaderland eene stem van God* ('s Gravenh. 1830); *Hollands krijgsroem* ('s Gravenh. 1831), een gedicht.

Zijn portret bestaat in steendruk door H.J. Backer naar C. de Cocq.

Zie: de B i e en L o o s j e s , *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* III, 301 vlg.; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl., 166; (1907) Bijl., 138.

Knipscheer

[Gonlag, Karel Alexander]

GONLAG (Karel Alexander), geb. te Deventer in 1845 of 1846, overl. te Beverwijk 27 Nov. 1901, luthersch predikant te de Rijp 11 April 1869, sedert 1871 te Harlingen, sedert 25 Juni 1876 te Beverwijk, was gehuwd met A. A p p e l m a n . Hij schreef: *De luthersche gemeente te Antwerpen in de 16de eeuw* (in *Bibl. v. Mod. Theol. en Lett.* IV en V); *Woorden van dr. Mr. Luther over eigen leven en werk* (Beverwijk 1883); *Het doleerende Lutherdom in de 17de eeuw; Tien jaren uit de geschiedenis der Evang. Luth. Gem. te Amsterdam 1681-91* (in *Archief v. Ned. Kerkgesch.* III, 32-

72; ook afzonderlijk uitgegeven te Beverwijk in 1888).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* III, 302.
Knipscheer

[Goor, Gerrit van]

GOOR (Gerrit van), geb. te Ootmarsum 24 Juli 1848, overl. te Bunschoten 21 Nov. 1902. Hij studeerde te Leiden en te Utrecht, werd doctor in de theologie te Utrecht 17 Juni 1872 op een proefschrift *De strijd over den ketterdoop* (Utrecht 1872). Hij werd predikant te Opper- en Neder-Andel 27 Oct. 1872, te Oud-Beijerland in 1876, te Rotterdam 28 Apr. 1878, te Oud-Beijerland voor de tweede maal 6 Apr. 1879, te Bunschoten en Spakenburg 14 Oct. 1883. Op 24 Jan. 1887 sloot hij zich met een deel van de gemeente bij de Doleantie aan. Vele jaren was hij curator van de Theologische school te Kampen, meermalen president-curator; korten tijd redacteur van *De Heidenbode*.

Van zijn portret bestaat een prent door D.J. Sluyter.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 302 v.; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl., 145, 154; (1910) Bijl., 154.
Knipscheer

[Goossens, Jan]

GOOSSENS (Jan) of Gosuini, geb. te Oorscot, priester, licentiaat in de godgeleerdheid, was pastoor van de Sint Jacobskerk te Antwerpen 1552-1557. Als pastoor en als notaris, aangenomen in den Raad van Brabant, beschreef hij 12 Nov. 1552 een inventaris der parochiekerk van St. Jacob. Zijn naam komt sinds 1565 voor in het Zondagsgebed van St. Jacob, doch eenige vorige jaren ontbreken. Zijn opvolger Dr. Jan Jacobs van Asten verschijnt 1558-1561. Jan Goossens was kanunnik van Oorscot sinds 1550 tot 6 Aug. 1561, datum van zijn dood bij Schutjes.

Zie: *Graf- en Gedenkschr. van Antwerpen* II, XLVI; Schutjes, *Gesch. bisdom 's Hertogenbosch* V, 366.

Fruytier

[Goot, Pieter van der]

GOOT (Pieter van der), geb. te Zaandam 17 Oct. 1817, overl. 31 Mei 1877. Hij was doopsgezind predikant te Wormer en Jisp in 1841, te Rotterdam in 1842, te Amsterdam 2 Nov. 1852, emeritus 1 Jan. 1876; hij huwde Clasina Margaretha Mabé Grevingh. Hij schreef: *Opwekkingsrede bij het verslag van de 35ste openlijke Vergadering der Rotterdamsche Afd. van het Nederl. Bijbelgenootschap* 18 Oct. 1849 (Rotterdam 1849) en (anoniem) *Geloofsbeproeving en Geloofskracht bij Christelijke martelaressen* (Amsterdam 1858).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Protest. Godgel. in Ned.* III, 306.

Knipscheer

[Gorkum, Joannes van]

GORKUM (Joannes van) of de Gorcum, priester, geb. naar men veronderstelt te Gorkum, zoon van Willelm, overleed te 's Hertogenbosch 29 Oct. 1628. Het

jaartal van zijn dood is niet juist bij S w e e r t i u s , *Athenae Belg.* 431, die 1618 opgeeft. P a q u o t meent 1623, F o p p e n s 1628. Joannes van Gorkum was opgevoed in den protestantschen godsdienst. P e r e g r i n u s v a n P u l l e n bracht hem tot de moederkerk. Hij werd priester en bracht zijn leven door te 's Hertogenbosch met het opstellen en uitgeven van godsdienstige, ascetische boeken en stichtte zijne medeburgers door zijn woorden en werken. Hij werd begraven in het klooster der Clarissen. Het meest is hij bekend door zijne gedrukte werken, het nauwkeurigst vermeld door P a q u o t , overgenomen door C o p p e n s , *Beschr. bisdom den Bosch* II, 257. F o p p e n s , *Bibl. Belg.* I, 649, geeft alleen de titels in het latijn.

Het zijn: *Verhandeling om de vereeniging van*

God op te wekken op de woorden van Ps. 72. (Antw. Hier. Verdussen; door P a q u o t alleen in het Fransch vermeld); *Den gheestelijcken Schildt aller Catholycken teghen het daghelijcx opwerpen onser Wederpartye, seer bequam: 't samen vergadert uyt de H. Schriftuere ende Oudtvaders der Heyligher Kercke, Hier achter is noch bij ghevoecht een Verclaringhe van de twaalf Artyckelen des Gheloofs* (Antw. Hier. Verdussen 1610; de derde uitgave, 's Hertogenb. Jan Scheffer 1616 'seer vermeerderd ende verbeterd'; het werkje verscheen nogmaals 1625); *De gheestelycke Bruiloft* ('s Hert. 1613, door P a q u o t alleen in het Fransch opgegeven); *Den gheestelijcken Bloemhof, inhoudende veele schoone leeringen van de Deuchden te beminnen ende d'ondeuchden te haten met Vragen ende Antwoorden verciert wt verscheyde plaetsen bijeen vergadert ende ghestelt by ordre van A.B.C.* ('s Hertogenbosch, J. Scheffer, 1613, 12°, 358 blz. met eenige houtgravuren en eenige gezangen); *Troost der zieken* ('s Hertogenbosch, J. Scheffer, 1614, titel alleen in het Fransch bij P a q u o t); *Gheestelijcke Verclaringe ofte Uytlegginge op Cantica Canticorum* ('s Hertogenbosch 1616, 12°); *Spiegel van een meer volmaakte kennis* (Antw. Guilelm. van Tongen 1618, 12°; bij P a q u o t alleen met franschen titel); *Epitome commentariorum Guilielmi Estii St. Theol. Doctoris et Cornelii a Lapide e S.J. Theologi in omnes D. Pauli Epistolas per J. a Gorcum presb. collecta* (Antv. Haeredes Mart. Nutii 1619 12°; een nieuwe editie kwam uit te Leuven 1754); dit Epitome, vermeerderd, doch niet verbeterd en onder een anderen titel: *Medulla Paulina seu compendium commentariorum G. Estii etc.* kwam uit te Lugd. 1623 en Parijs 1623; *Epitome Librorum R.P. Jacobi Alvari de Paz. Soc. Jesu, de vita Spirituali, ejusque Perfectione* (Antv. Hier. Verdussius et Haeredes M. Nutii 1620); *De innighe alleen-sprake des eerw. Br. Gerlacus Peterssen, overgesteld uit den lat. in duyts door Nic. van Heese, ende nu ghecorr. door Jan van Gorcum* ('s Hertogenbosch 1621, 8°. m. pl.).

Zie: P a q u o t, *Mémoires litt.* I, 65-68.

Fruytier

[Gorter, Douwe Simons]

GORTER (Douwe Simons), geb. te Joure 3 Aug. 1811, overl. te Balk 27 Aug. 1876, doopsgezind predikant te Stavoren en Warns in 1834, te Balk sedert 7 Mei 1854; gehuwd met T r i j n t j e K o o p m a n s (overl. 25 Oct. 1885); zoon van S i m o n G o r t e r, doopsgezind predikant te Joure (1801-31) en te Zijldijk tot 1856. Douwe's zoon was Simon Gorter (zie dl. V, kol. 211). Zijn broeder is Klaas Simons Gorter (zie beneden). Hij schreef: *Onderzoek naar het kenmerkend beginsel der Doopsgezinden, benevens een aanhangsel bevattende een beantwoording en toelichting van de voorstelling en beoordeeling der Doopsgezinde beginselen door prof. J.H. Scholten* (Sneek 1850). S. Hoekstra besprak dit werk in: *Nog iets over het eigenlijk wezen van den Doopsgezinden Christen* (Hoorn 1851). Verder schreef Gorter: *De theologie van prof. J.H. Scholten, getoetst ten opzichte van hare wijsbegeerte, openbaringsbegrip en inhoud des geloofs* (Gron. 1858); *Brief aan J. Visscher over de waardeering van den kinderdoop* (in *Jaarb. Wetensch. theol.* 1851); *De Christelijke doop* (Sneek 1854); *Onderzoek naar den genoegzamen en noodzakelijken regel van een christelijk kerkgenootschap* (1852); *Brief aan J.H. Scholten over zijne 'Leer der Hervormde Kerk'* (1853); *Opmerkingen over het gezag van de schriften des N.T. aan Van der Bruggen* (1854); *De persoon van Christus* (1858); *Licht en schaduwzijde der moderne Theologie* (Gron. 1862); *Vruchten van onderzoek*

en strijd in een veertigjarige Evangeliebediening (Sneek 1874). Het meest is Gorter bekend als redacteur van *Doopsgezinde Lectuur* ..., een jaarboek te Sneek uitgegeven in 1854, 1856 en 1858 als vervolg op Muller's *Jaarboekje* dat in 1850 voor het laatst verschenen was. De *Doopsgezinde Bijdragen* hebben sedert 1861 dit jaarboek vervolgd. Bijzondere vermelding verdient in jaarg. 1854 de studie van Gorter over *Hans van Overdam en de gemeente der Doopsgezinden te Gent* (blz. 41-104).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Nederl.* III, 310 v.; *Catalogus der Ver. Doopsgez. Gem. te Amst.* (Amst. 1919).

Knipscheer

[Gorter, Foeke Wigles]

GORTER (Foeke Wigles), overl. 8 Mei 1836, gehuwd met Akke Sybenga uit de Knype; gedurende een veertigtal jaren doopsgezind liefdeprediker te Sappemeer. Hij was ook bestuurder van 'de Groninger Sociëteit der Oude Vlamingen' die in 1815 te niet ging. Hij schreef: *De inhoud van het Evangelie* (Gron. 1793); *Eenige vragen en antwoorden om te gebruiken bij Aankomelingen* (Gron. 1818); *Handleiding tot het onderwijs van jonge lieden in de godsdienst* (Gron. z.j.).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 311; *Catalogus der Ver. Doopsgez. Gem. te Amst.* (Amst. 1919).

Knipscheer

[Gorter, Klaas Simons]

GORTER (Klaas Simons), broeder van Douwe Simons Gorter (zie boven), geb. te Oosternieland 19 Mei 1822, overl. te Hollum 25 Juni 1901. Hij was doopsgezind predikant te den IJp van 1850 tot 1852, toen hij verhuisde naar Ameland, waar hij afscheid nam op 17 Nov. 1895 met eene leerrede die in druk verscheen: *De welstand der gemeente, de roem en de blijdschap van den scheidenden leeraar, rede over 1 Thess. 2:19, 20* (Leeuw. z.j.). Zijne vrouw, Trijntje Kat, was overleden op 24 Dec. 1884. In de *Doopsgezinde Bijdragen* van 1889 en 1890 beschreef hij de geschiedenis der Doopsgezinden op Ameland.

Een lithografisch portret is van hem in druk verschenen.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 311 v.; *Catalogus der Ver. Doopsgez. Gem. te Amst.* (Amst. 1919).

Knipscheer

[Goslar, Naphtali Hirsch ben Jacob]

GOSLAR (Naphtali Hirsch ben Jacob), duitsch rabbijn en filosoof in de 18de eeuw. Na als rabbijn (Dajan) te Halberstadt eenigen tijd werkzaam te zijn geweest, vestigde hij zich te Amsterdam, waar hij zijn filosofische studiën begon. Hij schreef *Memoré Tsadek*, een talmoedische novellenbundel (Amsterdam 1762), en *Maamar Efscharoeth ha-Tabith*, een apologetisch werk, waarin hij het primitieve geloof van de aanbidding der natuur aanvalt (Amst. 1762).

Zie: *Jewish Encyclopaedia* IX, 167.

Zwarts

[Gosuinus, Thomas]

GOSUINUS (Thomas) of Goswinius, geb. te Kampen, studeerde te Leiden en was predikant te Kampen in 1597. Remonstrantsch gezind, schreef hij: *Oprecht ende claer bericht, waerin cortelijck tegens een ander gestelt is; I. Wat die Predicanten van Campen hier ondergeschreven van die hedendaechsche verschillen over 'tstück van de Praedestinatie gevoelen. II. Wat dieselvige oock daer tegens als Onwaerheyden verwerpen* (1617). Zijne in dezen titel bedoelde ambtgenooten waren met hem van hetzelfde gevoelen. Dit werk lokte tegenschriften uit, en noodzaakte Gosuinus zich voor de synode van Overijssel te verantwoorden, wat hij schriftelijk deed (Reitsma en van Veen, *Acta V*, 304 v.). De dordtsche synode zette hem 24 April 1619 af. Tot 1623 zwierf hij in balling-

schap, waarna hij te Kampen de Acte van stilstand onderteekende en er ambteloos bleef wonen. Brandt zegt dat zijn verlies (wanneer hij stierf is niet bekend) den Remonstranten 'seer smartelijk viel'.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 313 v.; *Catalogus van handschr. op de bibl. der Rem. Gem. te Rotterdam* (1869) no. 313 v., 1180 v.

Knipscheer

[Gouda, Gerard van]

GOUDA (Gerard van), abt der Benediktijnerabdij St. Mauritius, of Tholey, bisdom Trier, 1531 tot zijn dood 20 Januari 1540, voerde een voorbeeldig bestuur. In dien tijd waren in zijne abdij meerdere nederlandsche monniken, oud-scholieren van de broederscholen van Geert Groote.

Zie: *Gallia Christ.* XIII, 565; *Stud. und Mitheil. Ben. und Cist. Ord.* XXI (1900) 16; Caspar Bruscius, *Chronologia monasteriorum Germaniae* 454.

Fruytier

[Goede, Clement van der]

GOUDE (Clement van der) of Gouwe, bouwmeester en 'kleinsteker' (beeldsnijder) uit de eerste helft der 16e eeuw, maakte vóór 1542 een sacramentshuisje te Gouda en de poort van het voormalige kasteel Liesvelt (gemeente Groot-Ammers, Z.-H.), blijkens een verklaring van den steenhouwer Reynier Lambrechts van Delft in het boek van Getuigenissen, op het gemeente-archief te Kampen, onder 9 Januari 1542. Langen tijd noemde men hem ook algemeen als bouwmeester van den toren der St.-Nicolaas- of Bovenkerk te Kampen, op grond van de volgende resolutie, eveneens op het archief aldaar bewaard: 'Anno XVCXVI den XIX July. Alsoe Scepenen ende Raedt metten gesworen meente geschicket ende gevuegt om enen nyen kercktoeren an Sancter Nicolaas kercke bij meesters rade an to leggen, op alre bequemste, ende soe deselve geschichte dan nu gehadt hebben meester Clement van der Gouwe, die 't fundament geschoren ende getogen, ende dairvan de sticken gesteken heeft alsoe men den nyen toren sal aanleggen, soe hebben dairop geweest de gemeene Raedt, metten gesworen meente vorscreven, ende hebben de sticken ende de wijdte des torens besien ende des meesters vorsz. meininge dairvan verstaen en het ontwerp gesien, 't welck sy al to samen dair synde, alsoe belieft ende voirt beste geraden hebben' etc. Uit archeologische onderzoekingen bleek echter, dat de thans nog bestaande St. Nicolaastoren, juist wat betreft de kern van zijn benedengedeelte, uit de tweede helft der 12e eeuw dateert. Blijkbaar bedoelde de aangehaalde resolutie een door Cl. van der Gouwe in 1516 ontworpen en gefundeerden, maar nooit voltooiden nieuwen toren.

Zie: J. Nanninga Uitterdijk, *Kampen, geschiedkundig overzicht en merkwaardigheden* (Kampen 1878), 125; *Bijdr. tot de geschiedenis v. Overijssel*, 2e serie, dl. IV (1907), 362; *Weekblad 'de Bouwwereld'* (1922), blz. 202; Frans Vermeulen, *De St. Nicolaas- of Bovenkerk te Kampen, bijdrage tot de geschiedenis der kerkelijke bouwkunst in de Nederlandsche Hanze-steden in Oudheidkundig Jaarboek* (1924).

Vermeulen

[Goudschaal, Ubbo Peter]

GOUDSCHAAL (Ubbo Peter), geb. in 1809. overl. te Scheemda 24 Sept. 1889. Hij studeerde te Groningen en werd 5 Aug. 1832 predikant te Rottum, in 1835 te Godlinze, in Nov. 1839 te Scheemda. Hij vertaalde R u t e n i c k's populair bewerkte *Glaubenslehre* onder den titel; *De leer des Christendoms systematisch ontwikkeld* (Gron. 1834). Na de ongunstige beoordeeling in de *Godgeleerde Bijdragen* van 1835 (blz. 642) over het eerste deel bleef het tweede achterwege. Geluk-

kiger was hij, leerling van de groninger school, met vele andere werken: *Gods leidingen met M. Luther* (Gron. 1842, 2e dr. 1851), eene vertaling van Holzschuler's *Das Lutherbüchlein* (1836); *Het hulpgeroep uit verren lande tot ons werelddeel gerigt* (Gron. 1843), eene zendingsrede; *Een woord ter waarschuwing tegen het gemengde huwelijk* (Gron. 1843); *Gods leidingen met Ulrich Zwingli* (Winsch. 1847); *Christelijke mengelingen voor geest en hart uit de schriften van Lavater verzameld* (Gron. 1848), 2 deelen; *Gods leidingen met Joh. Calvijn* (Winsch. 1850); *Gods leidingen met Phil. Melancton* (Winsch. 1851); *Christelijke inwijdingsrede op onze nieuwe munt* (Winsch. 1851); *De kracht des geloofs, zichtbaar in de verdrukking der Evangelische Salzburgers, Uit het Hoogduitsch* (Gron. 1852); *Gods leidingen met Zwingli, Calvijn en Melancton* (nieuwe uitgave, Winsch. 1853); *Gods leidingen met Catharina van Bora* (Gron. 1853); *Gods leidingen met Ansgarius* (Gron. 1855); *Gods leidingen met Ludger* (Gron. 1856); *Dierenspiegel voor de jeugd* (Gron. 1861); *Gods leidingen met Joh. Huss* (Gron. 1863), waarin het portret van den schrijver; *Herinneringen uit mijn bijna 70-jarigen leeftijd* (Gron. 1876). Ook schreef hij in *Bijdragen tot bevordering van het christelijk leven*, uitgegeven door Amshoff en Muurling; eindelijk een *In memoriam* bij den dood van P. Hofstede de Groot in 1886.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 314 v.

Knipscheer

[Goudsmit, Joel Emanuel]

GOUDSMIT (Joel Emanuel), geb. te Leiden 13 Juni 1813, overl. aldaar 17 Maart 1882. Deze bekende leidsche hoogleeraar ontving van zijn ouders een streng joodsche opvoeding. Onder leiding van den predikant Dr. J u n i u s wijdde hij zich aan de klassieken en werd in 1829 als student aan de leidsche hoogeschool ingeschreven. Voornamelijk de hoogleeraar van Assen, wien hij met de woordspeling 'heres non ex asse' opvolgde, oefende op hem grooten invloed. Ook onder Thorbecke, die in 1831 naar Leiden verplaatst werd, studeerde hij. Na zich 13 jaar aan de studie van het romeinsche recht gewijd te hebben, promoveerde hij 12 Mei 1842 op een proefschrift getiteld *De notis Pauli et Ulpiani in Papinianum*. Als student had hij eenheid onder de studentengroepen gebracht; ook als repetitor had hij, die zoo gaarne het romeinsch recht beoefende, een steeds grooter aantal vereerende toehoorders. Na zijn promotie vestigde hij zich als practiseerend advocaat te Leiden, om met de practijk kennis te maken. Belangrijke zaken behandelde hij, als stadsadvocaat won hij het geruchtmakend proces van het leidsche Huiszitten- en Diaconiehuis. Op 31 Dec. 1858 volgde hij van Assen als hoogleeraar in het romeinsche recht op; hij was de eerste nederlandsche Jood, die aan een der universiteiten verbonden was. Zijn levenswerk was de eenheid in het recht, volgens het romeinsche recht tot stand te brengen. Hij was lid der Kon. Academie voor Wetenschappen te Amsterdam en van de Academie voor rechtsgeleerdheid te Madrid. Sedert 1861 was hij lid van den Gemeenteraad van Leiden en van velerlei inrichtingen op onderwijsgebied aldaar: hij was ook oprichter en voorzitter der Ned. juristenvereniging. Hij was een voortreffelijk docent, die honderden juristen voor de practijk heeft gevormd en algemeen werd bewonderd en als autoriteit geraadpleegd. In 1879 vierden zijn leerlingen en bewonderaars met luister zijn 20-jarig professoraat. Een ernstige zenuwziekte bracht in 1882 zijn overlijden. Zijn voornaamste werk is *Pandectensysteem*, waarvan

het eerste algemeene deel in 1866 verscheen; het tweede deel verscheen in 1880; het derde deel kon hij niet meer voltooien. Voor zijn geloofsgenooten maakte hij zich verdienstelijk als president-curator van het ned. israël. seminarium, als voorzitter van de examinatoren-commissie van het ned. israël. kerkgenootschap, als voorzitter der Mij. tot nut der Israëlieten in Nederland. Hij trad voor de joodsche zaak op door zijn *Open brief aan Mr. van der Brugghe* (1863) en door zijn werk ten behoeve der vervolgde Joden van Roemenië, waarvoor hij al zijn krachten inspande. Zijn in 1844 met mej. R e n e t t e V o s gesloten huwelijk bracht 15 kinderen voort, waarvan hem 10 overleefden.

Zijn portret in de Senaatskamer te Leiden wordt een der beste portretstukken van Jozef Israëls genoemd; S. Lankhout gaf zijn portret in prent uit.

Zie: *Jaarboek van de Kon. Akademie van Wetenschappen* 1882; *Weekblad van het regt* 20 Mrt. 1882; *Jewish Encyclopaedia* VI; het beste nederlandsche levensbericht met opgave zijner voornaamste werken door Mr. J.A. L e v y in *Mannen van beteekenis* (Haarlem 1882) (met portret), dat ook in *Eigen Haard* (1882) verscheen.

Zwarts

[Goudt, Hendrick]

GOUDT (Hendrick), teekenaar en graveur, werd geboren te Utrecht en stierf aldaar na 1626. Hij werkte eerst te Utrecht en ging toen naar Rome, waar hij Elsheimer leerde kennen (gravure de 'kleine Tobias' 1608 gedateerd en in Rome gemaakt naar Elsheimer evenals de Ceres van 1610). Hij liet Elsheimer voor hem werken en kocht de meeste zijner schilderijen uit dien tijd. Na 1610 keerde Goudt naar Holland terug, waar hij in 1611 te Utrecht in het S. Lucasgilde werd opgenomen. Sandrart bezocht hem in 1625 en 1626 in zijn huis. Schilderijen zijn er van Goudt niet bekend; die in oude veilingscatalogi genoemd worden waren waarschijnlijk geschilderde copieën naar zijn prenten.

Teekeningen van zijn hand bevinden zich te Rotterdam, Mus. Boymans: reeks van 7 bladen figuurstudies; Berlijn, Prentenkabinet: twee mannen in gesprek; Brunswijk: staande jongeling; Hamburg, Kunsthalle: Bathseba; Berlijn, verz. Beckerath: wandelende jongelieden; Parijs, Louvre: school en moeder met kind; Weenen, Albertina: ruiters met proviandwagen.

Prenten van zijn hand zijn: de 'kleine' Tobias naar Elsheimer, de 'grootte' Tobias, vlucht naar Egypte, onthoofding van Johannes, Ceres bij de oude Metamera naar Elsheimer, Jupiter en Mercurius bij Philemon en Baucis, Aurora. In deze prenten toont hij een groote voorliefde voor nachteffecten.

Zie: J. S a n d r a r t , *Teutsche Academie* (1675) II, III, 308; A. H o u b r a k e n , *De groote Schouburgh der Nederlantsche Kunstschilders en schilderessen*, 3 vols. (Amsterdam 1718-1729) I, 54; C. K r a m m , *De levens en werken der holl. en vl. kunstschilders enz.* (Amsterdam 1857-64) II, 593; A. A n d r e s e n , *Deutsche Peintregraveur* (Leipzig 1872-78) V, 11; E. D u t u i t , *Manuel de l'amateur d'estampes* (Paris 1881-88), IV, 520; W. B o d e , *Studien zur Geschichte der holl. Malerei* (1883), 321; O.K. N a g l e r , *Neues allgem. Künstlerlexikon* (1837-52), V, 299; C h . L e b l a n c , *Manuel de l'amateur d'estampes* (Paris 1854-89), II, 308; H u b e r R o s t , *Handbuch* V, 334; R e n o u v i e r , *Des types de grav.* III, 116, IV 165, 175; A.v. W u r z b a c h , *Niederl. Künstlerlexikon* I, 605; A. T h i e m e - B e c k e r , *Allgem. Künstlerlexikon* XIV, 431; J.F.M. S t e r c k , *Charles de Trello en zijn dochter*

Lucretia in Oud-Holland (1887), 292; A. Bredius in *Oud-Holland* (1892), 37, 38; A.M. Hind, *A short History of engraving and etching* (London 1911), 163, 169; P. Kristeller, *Kupferstich u. Holzschnitt in 4 Jahrh.* (Berlin 1911), 364, 375, 449, 454; W. Bode, *Jahrb. Preuss. Kunstsamml.* I, 55, 57, 60, 67, 72, 76; Anna Roemer Visscher, *Gedichten* ed. Nic. Beets, (1881) II, 207; Erw. Rosenthal in *Beitrage zur Forschung Studien u. mitt. a.d. Antiquar. Jacques Rosenthal*, (München 1915), 177-86; Auc. Pestel (Frankfort a.M.) Oct. (1917); *veiling Goldsmith* 4 Oct. 1917, deel I; Reitlinger, *Print coll. Quarterly* Oct. 1921.

J.M. Blok

[Goulart, Simon]

GOULART (Simon), zoon van Simon Goulart, predikant te Genève, en Susanne Picot, geb. te Genève 2 Oct. 1575 (?), overl. te Frederikstad, 19 Maart 1628 (?), in hetzelfde jaar als zijn vader te Genève. Eerst was hij predikant te Wezel, sedert 14 Oct. 1601 bij de Waalsche Gemeente te Amsterdam. In 1606 was hij scribe van de Waalsche synode, te Dordrecht gehouden. Te Amsterdam is hij op 31 Oct. 1615 om zijne remonstrantsche gevoelens afgezet door den kerkeraad. Goulart gaf tot zijne verantwoording een fragment uit van een door hem gehouden preek op 13 Sept. 1615, welke was gericht tegen de praedestinatieleer van zijn ambtgenoot Maurois, onder den titel: *S. Goulart van Geneven heeft in September 1615 ghepredickt als volght, waerover hij dadelijck bij den kercken raedt is geschorst van de bedieninghe des woordts ende mede van de nuttinghe des h. avontmaels* (Leid. 1615), waarachter de fransche vertaling is gedrukt. In Mei 1616 verscheen Goulart daarover op de Waalsche synode te Middelburg; doch hier besloot men tot de verwijzing naar eene nationale synode. Zoo ook in de synode van 1617 te Amsterdam. Goulart schreef nu: *Brief traité de la grace de Dieu envers les hommes, et de l'éternelle élection des fidèles et reprobation des infidèles* (Amst. 1616). Eenige tegenschriften beantwoordde hij in: *Examen des opinions de M. Fabrice Bassecourt, contenues en son livre de disputes, intitulé: Election éternelle et ses dépendances* (1618?).

Toen de Dordtsche synode bijeen was, deden de Remonstranten het verzoek dat ook Goulart ter synode mocht worden beschreven. Doch dit werd geweigerd, omdat de gedeputeerden van de Waalsche kerk verklaarden dat hij afgezet was. De Remonstranten protesteerden daartegen en zeiden dat zijne zaak zelfs niet behandeld was. De Dordtsche synode heeft hem hierop afgezet na zijne weigering om de canones en de acte van stilstand te onderteekenen. Hij moest ons land verlaten. Hij zwierf als een verdrevene o.a. te Antwerpen, Calais en Frederikstad (1624), waar hij overleed. Men vermoedt dat Daniel Goulart, 1644 en 1645 remonstrantsch predikant te Zoetermeer en Zegwaard, zijn zoon was.

Nog verscheen van hem: *Traicté de la Providence de Dieu el autres poincts qui en dépendent, avec une refutation des sermons de Joseph Poujade, contre les cinq articles des Rémonstrants* (1627), terwijl in de *Epistolae ecclesiasticae et theologicae* (Amst. 1684) een brief van hem voorkomt, n.l. in de derde uitgave (Amst. 1704) blz. 648-651 (vgl. *Catal. v. Handschr. op de bibl. der Rem.-Geref. Gem. te Rotterdam* (Amst. 1869), no. 54, 234, 1182-1184).

Zijn portret is te vinden in de Bibliothèque Wallonne.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 315-317;

H.C. Rogge, *Joh. Wtenbogaert I*, 29, 31, II, 181, aant. 2, 319, 405, III, 5, 98; H. de Vries, *Genève pépinière du Calvinisme Hollandais* (Fribourg 1918), 274, 285, 288, 306; J. Reitsma, *Gesch. v.d. Herv. en de Herv. Kerk der Ned.* (3de dr., Utr. 1916), 507 v., 530.

Knipscheer

[Graaf, Nicolaas Hendrik de]

GRAAF (Nicolaas Hendrik de), zoon van Nicolaas de Graaf, notaris, en van Hendrika van Sisseren, geb. te Utrecht 17 Febr. 1823, overl. 19 Nov. 1886. Hij studeerde te Utrecht en werd predikant in de Ned. Herv. kerk te Elden 12 Aug. 1849, te Apeldoorn 12 Jan. 1853, te Rotterdam 2 Mei 1863, te Amsterdam 18 Oct. 1871. Hij was gehuwd met Johanna Elisabeth Pierson (geb. 2 Febr. 1830, overl. 14 Febr. 1913). Hij schreef: *Toespraak naar aanleiding van 1 Tim. 4:8b, gehouden in het kamp bij Milligen, 16 Sept. 1860* (Amst. 1860).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 320.

Knipscheer

[Graaf, Reinier de]

GRAAF (Reinier de), geb. 30 Juli 1641 te Schoonhoven, overl. 17 Aug. 1673 te Delft. Zijn vader was Cornelis de Graaf, architect te Schoonhoven, zijn moeder Catharina van Breenen. Hij genoot eene klassieke opleiding, studeerde medicijnen te Leiden en publiceerde in 1663 eene verhandeling *De succo pancreatico*, welke toen reeds van zijn bekwaamheid getuigde. Te Angers in Frankrijk promoveerde hij den 23en Juli 1665 tot doctor medicinae. Daarna vestigde hij zich te Delft en kreeg er een beroemde en benijde praktijk.

14 Juni 1672 huwde hij met Maria van Dijk. Ofschoon zijn groote geleerdheid hem aanspraak gaf op een professoraat, als opvolger van prof. de Le Boe Sylvius te Leiden, werd hij, als roomsch-katholiek, niet benoemd. In 1668 vond hij eene methode uit tot het opspuiten der bloedvaten met gekleurde vloeistoffen. Hij voerde met Swammerdam een pennestrijd over het injiceeren en over de prioriteit der ontdekking van de eifollikels.

R. de Gr. was een uitstekend physioloog, een nauwgezet waarnemer en anatoom. Hij voor het eerst stelde eene theorie over de bevruchting en de baring op en deze was, in aanmerking genomen het peil der wetenschap van zijn tijd, zeer volledig en, vergeleken bij onze moderne theorieën, in hooge mate juist. Zijn hoofdwerk is: *De mulierum organis generationi inservientibus tractatus novus* etc. (1672). Dr. L. Meunier, in zijn artikel *Reynier de Graaf, l'Ovulation démontrée au XVIIe siècle* (zie *Janus* IV pag. 524), noemt dit werk 'een voorbeeld van wetenschappelijke methode', omdat daarin de bewijsvoering gevestigd is op 'de drievoudige waarborgen der normale anatomie, der pathologische anatomie en der experimentatie'. Hij wenscht R. de Gr. geplaatst te zien naast Harvey, den ontdekker van den bloedsomloop. De folliculus vesiculosus van het ovarium is naar hem genoemd 'follikel of blaasje van de Graaf'. Deze voortreffelijke geleerde stierf nog jong den 17en Aug. 1673.

Hij schreef: *Disputatio Medica de natura et usu Succo Pancreatici* (Leiden 1663; ook in de *Bibliothèque Anatomique* van Manget, dl. 1; vertaald als: *Traité de la nature et de l'usage du Suc Pancréatique*, Paris 1666); *Epistola de nonnullis circa partes genitales Inventis novis* (Leiden 1668); *Tractatus de virorum organis*

generacioni inservientibus. Item de Clysteribus et usu Syphonis in Anatomia (Leiden 1668 en in *Bibl. Anatom. v. Manget*); *De mulierum organis generationi*

inservientibus tractatus novus, demonstrans tam Homines et Animalia coetera omnia, quae vivipara dicuntur, haud minus quam ovipara, ab ovo originem ducere (Leiden 1672 en in dl. 1 van de *Biblioth. Anatom. v. Manget*); *Partium genitalium defensio adversus Joh. Swammerdam* (Leiden 1673 en in dl. 1 van de *Bibl. Anat. v. Manget*); *Opera omnia* (Leiden 1677 en 1705), vertaling in het Nederlandsch te Amst. 1686.

Zijn portret is gegraveerd door G. Edelinck, A.M. van Schuurman, C. Pinchard en een onbekend kunstenaar.

Zie: Nicéron, *Mémoires des hommes illustres* XXXIV (Paris 1736); het levensbericht in de nederl. vertaling zijner verzamelde werken (Amst. 1686); L. Meunier, *Reynier de Graaf, l'Ovulation démontrée au XVIIe siècle in Janus* IV, 524.

Mortreux

[Graaf, Dirk van de]

GRAAF (Dirk van de) of Dirk van Grave; de naam komt slechts in het Latijn voor als Theodericus, Theoricus, Tricus, Diricus Gravius of Graviae, dus afkomstig van Grave, overl. 19 Nov. 1486 in het klooster te Windesheim. In genoemd klooster werd hij 7 Dec. 1445 ingekleed en waarschijnlijk het volgend jaar geprofest. Later ontmoeten wij hem als prior van het Windesheimsche convent 'Domus B. Mariae in Sylo' (Sylmonniken, Syhlmönken; de spelling is verschillend) bij Emden in Oost-Friesland. In 1459 werd hij prior van Windesheim en dientengevolge tevens prior superior van de Windesheimsche kloostervereeniging. De keuze bleek velen niet naar den zin te zijn, omdat hij huns inziens voor een zoo gewichtig ambt nog te jong was, even vijf en dertig jaar. Zij meenden dat broeders die langer in de Orde geweest waren, eerder verkozen hadden moeten worden. Zulks wekte den naijver op van dezen; met het gevolg dat zij het hem aanvankelijk lastig genoeg maakten. Tot zijn dood, dus gedurende bijna acht en twintig jaren, heeft hij aan het hoofd der Windesheimers gestaan.

Onder zijn bestuur breidde zich de vereeniging langzamerhand uit, ofschoon haar tijd van inwendigen bloei reeds voorbij was. In 1464, het jaar waarin Joh. Busch zijn bekende 'Kroniek' voltooide, bedroeg het getal aangesloten kloosters twee en tachtig, over zeventien of achttien bisdommen verspreid. Dirk van de Graaf had geen gemakkelijke taak: tegenover de bisschoppen met wie hij in aanraking kwam moest hij, zich beroepende op de privilegiën der kloostervereeniging verleend, voortdurend de rechten van het kapittel handhaven. Eerst geraakte hij in botsing met David van Bourgondië, bisschop van Utrecht, en daarna met Johannes VIII, bisschop van Kamerijk; beide keeren over het bezoeken van kloosters door hun vicarissen, derhalve over het recht van exemptie (verg. W. MoII, *Kerkgesch. v. Ned. vóór de Hervorming* II, II, blz. 76-78). Een der voorrechten van de Windesheimsche kloostervereeniging was de 'exemptio a visitatione episcopali'; wat inhield dat de tot haar behorende conventen niet namens den bisschop mochten bezocht worden. Toen nu in 1460 David van Bourgondië twee gevolmachtigden zond om het klooster te Windesheim te visiteeren, weigerde de prior de visitatie toe te staan en toonde met de documenten aan dat sedert meer dan zestig jaar de vereeniging van de bisschoppelijke visitatie was ontheven, terwijl het uitsluitend aan het generaal kapittel (algemeene vergadering) opgedragen was de kloosters jaarlijks te visiteeren. De afgevaardigden konden onverrichter zake terugkeeren. In een officieelen giftbrief van 29 Juni 1461 werd gemeld privilege bekrachtigd.

Van de Graaf vertegenwoordigt den ouden geest. Het blijkt uit zijn *Proposita*, waarin hij zichzelf een leefregel stelt en een spiegel ter zelfbeproeving voorhoudt: het kleine geschrift, door hem in den tijd, toen hij regulier kanunnik te Windesheim was, opgesteld naar het voorbeeld van Gerrit de Grootte en andere vromen van diens richting. Het blijkt uit zijn geestelijk testament (*Testamentum venerabilis patris nostri Theoderici Grauiæ*). volkomen in de lijn liggend van den deventersch-windesheimschen kring en bevattende voorschriften, waarnaar zijne opvolgers hun bestuur zouden hebben in te richten. Het blijkt uit zijn ingenomenheid met de Broeders des gemeenen levens, wier begunstiger hij genoemd wordt en wier fraterhuizen bij hem hoog aangeschreven stonden. 'Dit bracht' - aldus A c q u o y - 'ook de geheele reprimandierende geest, die hem bezielde, mede, want tot het ouderwetsch-windesheimsche behoorde zeer bepaald ook dit, dat men de Broederschap beschouwde als de zuster der Kloostervereeniging, en de eerste niets minder achtte dan de laatste, ja zonder eenigen naijver hare belangen behartigde, waar en zooveel men kon'.

Dirk van de Graaf wordt geroemd als een welsprekend man. 'Een prior moet' - schrijft hij in het *Testamentum* - 'telkens wanneer hij in conventen of vergaderingen verschijnt, altijd een stichtend woord bij de hand hebben om het daar uit te spreken'. Zelf geeft hij er het voorbeeld van door het houden eener *Admonitio* op 9 Juni 1475 in het fraterhuis Sint-Hiëronymusdal te Delft. Behalve welsprekendheid heeft hij bezeten groote bijbelkennis en niet minder groote bedrevenheid in het kanonieke recht.

De 'Proposita' staan afgedrukt bij A c q u o y , a.w. III, 321-322; het 'Testamentum', t.a.p. 323-329; de 'Admonitio', t.a.p. 330-333.

Zie: J.C. v a n S l e e , *De kloostervereeniging van Windesheim* (Leiden 1874), 90-96, 229 volg.; J.G.R. A c q u o y , *Het klooster te Windesheim en zijn invloed*, II (Utrecht 1876), 128 aant. 5, 129-139; III (Utrecht 1880), 125, 269, 318; K. G r u b e , *Des Augustinerpropstes Iohannes Busch Chron. Wind. und Liber de reform. monasteriorum* (Halle 1886), 379, 619, 792, XIX (in de 'Einleitung'); M. S c h o e n g e n , *Jacobus Traiecti alias de Voecht, Narratio de inchoat. domus cleric. in Zwollis* (Amsterdam 1908), 173 aant. 11, 205-206.

Brinkerink

[Graaff, Cornelis Nicolaas de]

GRAAFF (Cornelis Nicolaas de), geb. te Koedijk 25 Aug. 1810, overl. te Haarlem 7 Febr. 1888, zoon van Nicolaas de Graaff (die volgt) en Antje Voormans. Hij studeerde te Leiden en promoveerde 19 Dec. 1834 op een dissertatie: *Anatecta in epistolam Petri alteram* (Ludg. Bat. 1834). Hij werd predikant te 't Woud op 18 Oct. 1835, te Oudshoorn 2 Mei 1841, emeritus 15 Aug. 1878. Het tweehonderdjarig bestaan van de kerk te Oudshoorn herdacht hij 22 Oct. 1865 in een *Leerrede ter gedachtenisviering* (Alphen 1865). Na zijn afscheid woonde hij te Haarlem. Hij is drie malen gehuwd geweest, n.l. met Johanna Roelofs z. (overl. Dec. 1844), Anna Elisabeth Willemina Cornelia Sanderson (geb. 1816, overl. 1854), en Cornelia Honingh, geb. 30 Jan. 1826. De laatste, met wie hij huwde in 1855, overleefde hem. Nog heeft hij behalve eenige leerredenen uitgegeven: *De levensgeschiedenissen van Simon Petrus* (Haarl. 1835); *Open brief aan G.A. Hoogeveen*, te zamen met J.B. Moquette en J.E. Jentink; *De vacature te Zwammerdam, teregtwijzing voor ds. J.W. Felix en G.A. Hoogeveen* (Alphen 1867);

Redevoering over het Christelijk karakter der Maatsch. Tot Nut van 't Algemeen (Alphen 1859) ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van het Departement Alphen e.o. op 21 Jan. 1859; eindelijk: *Vragen over de Christelijke Geloofs- en Zedeleer ten dienste mijner leerlingen* (Alphen 1860).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 320 v.; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl., 148.

Knipscheer

[Graaff, Nicolaas de]

GRAAFF (Nicolaas de), geb. te Lisse 15 Aug. 1765, overl. te Haarlem 13 Sept. 1857, zoon van Simon de Graaff, bollenkweker, en Catalina Langeveld. Hij studeerde te Leiden, en werd predikant te Koedijk 13 Nov. 1808, te Oudkarspel 28 Jan. 1816, te Bloemendaal 1818, emeritus 29 Juni 1849. Hij was driemaal gehuwd, n.l. met Antje Voormans, uit welk huwelijk een zoon Cornelis Nicolaas (zie vorig art.), op 14 Mei 1823 met Antje Zwaan, op 31 Aug. 1831 met Adriana Petra Vrolijk (geb. 17 Juli 1792, overl. 19 Dec. 1862).

Hij schreef: *Theophilus, een leesboek voor vrienden van Godsdienst en Christendom*, twee deelen (Haarl. 1830); onder den naam 'N.D.G.': *Hollands aloude roem treffelijk gehandhaafd in den tiendaagschen veldtogt* (Amst. 1831); *Godsdienst en Christendom* (Amst. 1832); *Het Evangelie, de weg der zaligheid*, twee deelen (Haarl. 1834-35).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 321 v.; *Kerkelijk Handboek* (1908), Bijl., 108, 125, 138.

Knipscheer

[Graanboom, Aron Mozes Isaac]

GRAANBOOM (Aron Mozes Isaac), zoon van Abraham Graanboom, was opperrabbin van de zg. 'nieuwe gemeente' te Amsterdam. De beide joodsche gemeenten van Amsterdam waren in 1795 vurig oranjegezind en afkeerig van het nieuwe gebleven. Zij wilden 'joodsche natie' op nederlandschen bodem blijven en voelden niets voor de gelijkstelling, het fransche devies. Onder de jongere generatie ontstond nu een societeit 'Felix Libertate', die onder de Asser's de emancipatie vurig heeft voorgestaan. In 1796 kwam zij tot stand. Zij stichtte een eigen gemeente 'Adath Jesurun' genaamd, die een eigen Synagoge (N. Heerengracht en Rapenburgstraat) een eigen begraafplaats (te Overveen) bezat en op 29 Maart 1797 Isaac Graanboom tot haar opperrabbin benoemde. Vóór dien tijd was hij de bijzondere leeraar van het pas gereorganiseerde Ned. israël. seminarium geweest (L. Wagenaar, *Het Ned. Isr. Semin.* Amst. 1918, 5). Tegen hem en 22 leden dezer 'nieuwe gemeente' ging de oude gemeenten processen aan, omdat zij het alleenbestaansrecht vanouds en volgens de geapprobeerde reglementen bezaten. De opperrabbin Graanboom stamt uit een christelijk zweedsch geslacht, dat tot het Jodendom overging, van daar zijn naam 'Guer' (bekeerling). In 1789 gaf hij drie ethisch-exegetische verhandelingen over het Talmoedtractaat Aboth II, 18 uit onder den titel *Zerang Jilshak* (het zaad van Izak). Hij overleed 's avonds 10 Maart 1807 en werd den 12den, nadat de portug. gemeente hem de gebruikelijke eer bewees, te Overveen begraven. Koning Lodewijk Napoleon vereenigde de gemeenten in 1808, doch de weduwe van Graanboom kreeg pensioen. Zijn voor eenige jaren stukgeslagen graftombe werd door de ned.-isr. Hoofdsynagoge te Amsterdam weder gerestaureerd en is afgebeeld in het weekblad *De geillustr. Joodsche Post* (No. 22, p. 339). De

Bibliotheca Rosenthaliana bezit een foto van een wassen beeld, dat Isaac Graanboom voorstelt.

Zie: J.S. da Silva Rosa, *Bijdrage tot*

de kennis der hoogduitsche Joden te Amsterdam (Amsterdam 1916) p. 9 vlg., 42, 44; D.M. Sluys, *De oudste Opperrabbijnen* (Amsterdam 1917) Bijlage.

Zwarts

[Graeff, Jan de]

GRAEFF (Jan de), data van geb. en overl. onbekend. Hij was schout van Spaarndam geweest, en vluchtte in 1567 bij de komst van Alva.

In 1570 zien wij de Graeff op de vloot der Watergeuzen. Eerst was hij schipper op een krabschuit; in Juni 1570 kapitein op het schip van Jan van Troyen. Hij was tegenwoordig, toen deze laatste op 15 Juni 1570 bij het Vlieden Spanjaarden in handen viel. In Aug. 1571 is hij kapitein van een buis en ligt met zijn schip met verschillende andere schepen der Watergeuzen voor Dover; toen de vloot naar de vlaamsche kust zeilde, bleef hij met zijn schip in Dover achter.

Zie over hem: van Vloten, *Nederl. Volksofst.* (1858) I, 298; aant. Rijksarchief te Brussel.

Vogels

[Graeuw, Henricus de]

GRAEUW (Henricus de) of Gravius, geb. te Alphen aan de Maas, N.-Brab., doctor in de rechten, stichtte 1623 in het college van 's Hertogenbosch aan de universiteit te Leuven eene studiebeurs voor zijne bloedverwanten, of voor studenten, geboortig van Alphen. De pastoor van Alphen en de burgemeester van Lithoyen waren de collatoren. De stichting schijnt geheel te niet. Val. Andreas zegt, dat de stichter te Rome overleed. Hij verwart hem met Henricus Gravius, in dien tijd doctor in de theologie te Leuven. H. de Graeuw komt niet voor onder de doctores juris van Leuven in de leuvensche *Fasti*.

Zie: V. Andreas, *Fasti acad.* (Lov. 1650) 332; *Analectes hist. eccl. Belg.* XIX (1883), 138; Schutjes, *Gesch. bisdom 's Hertogenbosch* II, 252.

Fruytier

[Grambusch, Johannes]

GRAMBUSCH (Johannes), geb. te Dulken (hertogdom Gulik) 17 Febr. 1711, overl. te Buren 11 Mei 1787. Reeds in 1712 verhuisden zijne ouders naar Venlo. Hij studeerde te Utrecht, werd in Sept. 1730 reeds predikant te Zegveld, op 13 Dec. 1733 adjunct-predikant te Venlo, tevens rector van de latijnsche school aldaar. Dit laatste ambt legde hij neer, toen in 1739 zijn ambtgenoot overleed en hij alleen tot den vollen dienst geroepen werd. Sedert 1757 werd hij op zijne beurt door een adjunct-prediker geholpen, totdat hij in 1769 met verlof te Buren ging wonen, waar hij stierf. Zijne vrouw, die hij in 1739 huwde, Dina Adriana Mesch, overleefde hem.

Hij schreef: *Vrede toegewenst alle tijdt, in allerlei wijze aan de Kerk en het Landt in het gemeen, en aan de Gemeente te Venlo in 't bijzonder, op de eerste dag van het Vredes-Jaer 1749* (Delft 1749); *De Staat der Gereformeerde Kerkgemeente, in het opperquartier van Gelderland, bijzonder te Venlo, voorgevallen bij den aanvang der Reformatie en verders tot op dezen tijd vervolgd* (Nijm. 1789).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 322; A. le Roy, *Iets uit de geschiedenis der Protest. Gem. van Venloo* (Leid. 1883).

[Grand, Aaron Ie]

GRAND (Aaron Ie), geb. te Amsterdam 29 Aug. 1733, overl. aldaar 3 April 1808. Hij studeerde te Utrecht, werd predikant te Oosterleek 5 Aug. 1759, te Oud-Vossemeer 24 Oct. 1762, te Nieuw-Loosdrecht 23 Sept. 1764, te Elburg 27 Maart 1774, en te Amsterdam 14 Jan. 1776. Te Amsterdam verscheen in 1801 zijne *Leerrede ter gedachtenis aan zijn 25 jar. predikdienst te Amsterdam*. Hij was gehuwd met Maria Dorothea van Driest.

Van zijn portret bestaat een prent door Houbraken.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 322 v.; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl., 125; (1908) Bijl., 135; (1909) Bijl., 143; (1910) Bijl., 161.

Knipscheer

[Grande, Bernardus de]

GRANDE (Bernardus de), geb. te Antwerpen 9 April 1610, overl. aldaar 13 Dec. 1666 in het refuge der abdij St. Bernard aan de Schelde, waar hij 24 Aug. 1632 zijne kloostergeloften had afgelegd. Na zijne priesterwijding 20 Dec. 1636 bekleedde hij in de abdij den post van keldermeester en prior, daarna werd hij pastoor in Heerle bij Wouw tot 1648, toen hij bij het in bezit nemen der kerk en pastorie door de protestanten uit zijne parochie werd verdreven. Na eenigen tijd als biechtvader werkzaam te zijn geweest te Leuven en daarna in de abdij te Roosendaal, bij Waelhem, waar hij tevens rentmeester was, keerde hij in 1664 naar de abdij terug. Bij zijn dood te Antwerpen liet hij vele boeken na aan de bibliotheek der abdij.

De abdij St. Bernard te Bornhem bewaart van hem in hs. *Opcomste ende bloei der abdij Roosendaal*, 1 vol. in 4°, 200 pag., opgedragen aan de abdis van Roosendaal 14 Aug. 1664.

Zie: van Doninck, *Obituarium monasterii Loci St. Bernardi* (Lérins 1901) XXXVI, 164; Krüger, *Kerk. gesch. bisdom Breda* III, 433; L. Janssen, *Het klooster van Rozendal* (Mechelen 1886) 35, 41, 51.

Fruytier

[Granpré molière, Thomas Benjamin]

GRANPRÉ MOLIÈRE (Thomas Benjamin), geb. te Amsterdam 25 Sept. 1843, overl. te Woerden 31 Mei 1898. Hij studeerde te Utrecht, werd predikant te Zalk 29 Nov. 1868, te Weesp in 1876. Op 3 Dec. 1876 werd hij benoemd tot veldprediker in Oost-Indië, als zoodanig bevestigd 8 Maart 1877. Na drie jaren alhier met verlof, werd hij 2 Dec. 1880 benoemd tot predikant in Oost-Indië. Eerst stond hij te Batavia (tijdel.), daarna te Riouw (1882) en te Soerakarta (1885). Op 5 Oct. 1890 werd hij predikant te den Helder, in 1893 te Francker, sedert 16 Juni 1895 luthersch predikant te Woerden. Hij was gehuwd met Jeanette Caroline Bommezijn (overl. 20 Sept. 1915).

Hij schreef: *Het Protestantisme in Ned.-Indië* (Helder 1892); *Feestrede, uitgesproken op 27 Sept. 1896 ter herdenking van het 250-jarig bestaan van het kerkgebouw der Evang. Luth. gemeente te Woerden* (Woerden 1896) en vele catechisatieboekjes, uitgegeven te Zwolle van 1876 tot 97.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 323; *Kerkelijk Handboek* (1908) Bijl., 119, 148; (1911) Bijl., 151; (1912) Bijl., 157.

Knipscheer

[Grass, Jaques]

GRASS (Jaques), overl. te Bergen op Zoom 6 Oct. 1795, ongeveer 35 jaar oud. Hij was sedert 11 Mei 1788 waalsch predikant aldaar, en schreef: *Le Simbole des Apotres, ou les Dogmes du Christianisme, considérés sous leur point de vue primitif* (Bergen op Zoom 1791), met een opdracht aan Willem Frederik, erfprins van Oranje.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Protest. Godgel. in Ned.* III, 324.

Knipscheer

[Gratama, Jan Aafke]

GRATAMA (Jan Aafke), geb. te Assen 16 Apr. 1817, overl. 2 Dec. 1872, zoon van Mr. Sibrand Gratama (zie III, kol. 492) en van Johanna Gesina Oldenhuis Kymmell (zijn broeder Lucas zie I, kol. 972). Hij promoveerde te Groningen in de theologie 27 Juni 1845 op het proefschrift: *Commentatio in Paulinae epistolae prioris ad Corinthos caput VII* (Gron. 1845). Waarschijnlijk om gezondheidsredenen geen predikant geworden, was hij van 26 Jan. 1852 tot zijn dood redacteur van de *Nederlandsche Staats-*

courant. Wellicht is hij de schrijver van *Socratis de rebus divinis doctrina* (1836 ?).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 325.

Knipscheer

[Gratama, Koenraad Wolter]

GRATAMA (Koenraad Wolter), geb. 25 April 1831 te Assen, overl. 19 Jan. 1888 te 's Gravenhage. Hij was de jongste der elf kinderen van den president van het Provinciaal Gerechtshof te Assen. Van zijn oudere broeders onderscheidde hij zich door een meer zelfstandig karakter. Na het gymnasium te Assen doorloopen te hebben, verliet hij dit 'summa cum laude', behaalde het staats examen voor de toelating tot de academische examens en werd den 1en September 1847 als kweekeling bij de Rijkskweekschool voor militaire artsen te Utrecht geplaatst. Eenmaal officier van gezondheid 3e klasse geworden, werd hij om zijn groote bekwaamheden als leeraar aan genoemde kweekschool in dienst gesteld (1853); hij onderwees natuur- en scheikunde en vervulde die taak op voorbeeldige wijze tot einde 1865. Tusschentijds was hij bevorderd tot officier van gezondheid 2e klasse en belast met het onderwijs in de physiologie, histologie en mikroskopie. Den 5en Jan. 1864 promoveerde hij te Utrecht tot doctor in de natuurphilosophie 'magna cum laude' op eene dissertatie: *Geschiedkundig onderzoek naar de kennis der zwavelmetalen*. 31 Jan. 1866 behaalde hij den graad van doctor in de geneeskunde, wederom 'magna cum laude', op eene dissertatie: *Onderzoekingen over Tinea Favosa*. Dit onderwerp hield verband met zijn onderzoek der zwavelmetalen; zoo vond hij een gemakkelijk middel uit, om het haar tot den wortel weg te nemen. In Febr. 1866 kreeg hij verlof om tijdelijk in militairen dienst van Japan over te gaan en vertrok hij daarheen. Te Nagasaki richtte hij een laboratorium voor physica en chemie op en onderwees beide vakken door middel van een tolk; hij deed dit voor rekening der japansche regeering; daarnaast oefende hij de praktijk uit. Ook hield hij zich bezig met essayeeren (keuren van goud en zilver), hetgeen hij te Utrecht aan de munt geleerd had en dat de japansche regeering te stade kwam, daar er veel valsch geld in omloop was. In Febr. 1867 werd hem gelast, naar Jedo (Tokio) te reizen, waarheen de school verplaatst zou worden. Voorloopig nam hij zijn intrek in de nederlandsche legatie en bezocht zijn school onder beschermend geleide van Japanners. Er bestond destijds een zeer vijandige stemming tegen de Europeanen, omdat men hun de schuld gaf van een burgeroorlog. In Juni 1867 betrok hij eene nieuwe woning bij de school, welke dubbel omheind was en door 15 soldaten werd bewaakt. Daar bezochten hem vele Japanners, die hem allerlei wetenschappelijke inlichtingen vroegen. Natuurlijk oefende Gratama zich onderwijl in het Japansch en leerde zijnen leermeester Nederlandsch. Gaarne had hij weer de praktijk uitgeoefend, maar het was niet geraden, onverzeld de Japanners te bezoeken; derhalve bepaalde hij zich tot het geven van consult. Doch het japansche gouvernement meende hem niet voortdurend te kunnen beschermen en beval hem in Mrt. 1868, tijdelijk in Jokohama te vertoeven. Aldaar woonde hij eenige maanden en bracht een belangrijke verzameling wieren, zaden, bollen en boomen bijeen, welke hij aan den hortus botanicus te Leiden ten geschenke gaf. Andere planten zond hij naar een familielid om ze te doen acclimatiseeren; doch dit mislukte tot zijn groote teleurstelling. In Mei 1869 werd de school andermaal verplaatst, en wel naar Osaka. Huis, tuin en laboratorium in deze stad vielen zeer in den smaak

van Gratama, die er den 4en Juli zijn cursus opende en zich - volgens getuigenis van Nederlanders, die in Japan aanwezig waren - zeer verdienstelijk maakte voor het onderwijs aan de Japaneezen. Gedurende zijn vacantie (15-30 Aug.) reisde hij onder een escorte van 20 man naar het binnenland en bezocht er een koper- en zilvermijn, welke hem een denkbeeld van den rijkdom aan mineralen in Japan gaf. Zijn contract met het japansche gouvernement liep in begin 1871 ten einde en den 6en Mei verliet hij het land om langs een omweg naar Nederland terug te reizen. Eerst ging hij over Shang-Hai naar Tien-Tsin, vandaar drie dagen in een open boot, vervolgens op een tweewielige kar zonder veeren naar Peking; later bezichtigde hij den Grooten Chineeschen Muur. Den 27en Juli 1871 kwam hij te Batavia aan. Op zijn reis door Java interesseerde hij zich zeer voor de thee-, tabak-, kina-, indigo- en suikercultuur, bezocht de Vorstenlanden en werd door den Soesoehoenan van Solo en door den onafhankelijken Prins Mankoe Negoro ontvangen. Vervolgens wilde hij ook Engelsch-Indië zien: hij kwam te Calcutta, Benares, Agra, Delhi, ging tot den voet van het Himalaya-gebergte; over Laknau, Allahabad, Dzjabalpoer naar Bombay, en nam de nabijgelegen groote hindoesche grottempels in oogenschouw. In Mei 1872 was hij in het vaderland terug.

Den 8en Mrt. 1873 werd hij benoemd tot officier van gezondheid 1e klasse en weder in actieven dienst geplaatst bij de garnizoensinfirmierie te Groningen; daar deed hij ook dienst als dirigeerend officier van gezondheid 3e en 2e klasse. Bij herhaling sprak hij in de plaatselijke debating-club, o.a. over de moderne chirurgie, hare methoden en hulpmiddelen, en over de tuberkelbacil. Den 12e Juni 1886 werd hij benoemd tot chef van het militair hospitaal te 's Gravenhage, met den rang van luitenant-kolonel. Hij werd als militair arts zeer gewaardeerd, hetgeen ook blijkt uit het feit dat hem, bij geheime missive, met onderscheiding, voor oorlogstijd een der hoogste betrekkingen bij den geneeskundigen dienst te velde was toevertrouwd. Desondanks werd zijn loopbaan door een plotseling ontslag gebroken: den 10en November 1887 werd hij op pensioen gesteld. De volgens zijn ongenoemde beschuldigers stuitende, in allen gevalle niet geheel reglementaire behandeling van het stoffelijk overschot van een officier van gezondheid, werd aanleiding tot een publiek schandaal, dat hem binnen een maand tijds zijn positie kostte. Daarna kwam er een ommekeer in de openbare meening. Algemeen was het oordeel, dat de straf niet in verhouding stond tot de afgekeurde handeling. In de *Nieuwe Rotterdamse Courant* van 13 Dec. 1887 verscheen een korte *Hulde aan Dr. Gratama*, waarin inwoners van Groningen en omstreken verklaarden 'Dr. K.W. Gratama te hebben leeren kennen als een degelijk wetenschappelijk man, human, nauwgezet in de vervulling zijner plichten, zeer belangstellend jegens zijne patiënten, voor wie geene opoffering van tijd of moeite hem te groot was; bovendien steeds bereid, vakgenooten met raad en daad bij te staan.' De onderteekenaars, meerendeels professoren, doctoren, meesters in de rechten, achtten dit ontslag 'zeer betreurenswaardig'. Datzelfde blad bevatte een uitvoerig en krachtig artikel van de hand van den groningschen professor v a n B r a m H o u c k g e e s t ter verdediging van Gratama. Deze had trouwens zelf reeds in *De N. Rott. Crt.* van 1 Nov. onmiddellijk de openlijke beschuldigingen of insinuaties tegen zich weerlegd. De zaak kwam in de Tweede Kamer.

In zijn memorie van antwoord zeide de minister van oorlog Weitzel o.a.: 'Aan onregelmatigheden vóór of bij de teraardebestelling van het lijk van een officier van gezondheid is de dirigeerend-officier van gezondheid, dien men bedoelt, zeer stellig niet schuldig bevonden. Maar wel hebben er feiten plaats gehad, welke getuigden van gebrek aan tact en menschenkennis en met andere feiten aanleiding gaven tot de overtuiging, dat deze hoofdofficier, in weerwil van zijne goede hoedanigheid als kundig geneesheer, eigenschappen miste, onontbeerlijk voor hen, die men met vrucht werkzaam wil zien in hoogere betrekkingen bij eenigen tak van 's Rijks dienst' (Mem. v. beantw. ingezonden bij brief van den 5en December 1887). Toen richtte Dr. Gratama den 7en Dec. een adres aan de Tweede Kamer, waarin hij haar verzocht, 'het daarheen te willen leiden, dat op deze feiten het volle licht valle'. Den 16en Dec. werd de kwestie besproken door de kamerleden Gleichman, van Kerkwijk, Rooseboom en baron Schimmelpenninck van der Oye. Minister Weitzel gaf een verslag van het gebeurde, doch deed wederom blijken, dat er nog andere oorzaken voor het ontslag waren, die hij niet in het openbaar wenschte te noemen. De heer Gleichman meende, dat die feiten moesten worden medegedeeld in comité-generaal; de minister deed dit niet, doch verklaarde zich bereid om Dr. Gratama, desverkiezende met getuigen op zijn departement te ontvangen en hem alle mededeelingen te doen, die hij mocht wenschen. Dit aanbod nam Dr. Gratama aan; den 18en Dec. schreef hij aan den minister het verzoek om een datum te bepalen en berichtte, dat getuigen zouden zijn de genoemde kamerleden, die zich reeds met zijn zaak hadden ingelaten. Den 27en Dec. antwoordde de minister, dat hij bereid was, dat hij de bedoelde heeren echter slechts als particuliere personen kon ontvangen, niet als kamerleden, en dat het nóch aan Dr. Gratama zelf nóch aan zijn getuigen geoorloofd kon wezen in het openbaar te spreken of te schrijven over datgene, wat de minister meende aan de openbaarheid te moeten onthouden. Gratama meende op de door den minister gestelde voorwaarden geen gebruik te kunnen maken van diens voorstel; en berichtte den minister tevens dat hij de correspondentie over dit onderwerp zou publiceeren. Hij gaf daarna in Jan. 1888 een vlugschrift uit: *De Waarheid bij mijne pensioneerig*. Maar al deze wederwaardigheden brachten bij hem een schok te weeg, dien hij niet te boven kwam. Reeds den 19en Jan. maakte een longontsteking in weinig dagen een einde aan zijn leven. Hij liet een weduwe en vijf nog jeugdige kinderen na. Zijn stoffelijk overschot werd onder groote belangstelling ter aarde gebracht op de Algemeene Begraafplaats van den Haag.

Zie: B. C a r s t e n , *In Memoriam van Dr. K.W. Gratama* (Haarlem 1888) en G r a t a m a 's genoemde brochure: *De Waarheid bij mijne pensioneerig* (Haarlem 1888).

Mortreux

[Grave, Guillaume de]

GRAVE (Guillaume d e), geb. te Gent, uit een aanzienlijk geslacht, datum onbekend, overl. te Eeclø 9 Sept. 1572. In 1566 wordt hij uit Antwerpen, in 1568 uit Gent verbannen; uit de laatste stad was hij in het vorig jaar gevlucht. In Sept. 1569 is hij op de vloot der Watergeuzen in Engeland en zeilt naar de hollandsche kust en de Eems. Hij muntte op de vloot uit door dapperheid, maar zijn geldzucht was onverzadiglijk, zoodat hij geen openbaren roof ontzag om zich te verrijken. In Aug. 1571 ligt hij als kapitein der Watergeuzen met een schip voor Dover. In Oct. 1571 brengt hij een schip uit Emden naar Dover op en perst

den kapitein een zwaar rantsoen af. 1 Apr. 1572 is hij bij de inneming van den Briel. 26 Juni 1572 is hij bevelhebber van Edam en gaat van daar naar Leiden, maar deze stad wilde geen vreemdeling als bevelhebber. Om zijn plunderen werd de Grave een tijd lang door de Staten van Holland gevangen gezet, maar kwam weer spoedig vrij. 7 Sept. 1572 was hij bij Blommaert toen deze Oudenaarde verraste, moest spoedig vluchten naar de zeeuwsche grens en werd 9 Sept. 1572 bij Eecloo door de Spanjaarden in een huis levend verbrand.

Zie: R a h l e n b e c k , *l'Inquisition et la Réform. en Belgique*, 255; J a n s s e n e n v a n D a l e , *Bijdragen* II, 323; *Comm. Roy. d'Hist.* 3e ser. VIII, 325; A l t m e y e r , *Gueux de Mer*, 20; *Biogr. nat. de Belgique*, IX, 463; v a n G r o n i n g e n , *Gesch. der Watergeuzen*, 128, 241; R o b i j n , *Historie der Ketterij in Oudenaarden*; H a g e d o r n , *Ostfriesl. Handel* 297.

Vogels

[Grave, Volpardus Hendriksz. van]

GRAVE (Volpardus Hendriksz. v a n) of de G r a v i a , Karthuizermonnik, dus wel uit Grave, overleden 18 Nov. 1545 te Utrecht. Op 7 November 1502 nam hij het habijt van St. Bruno aan in het klooster Nieuwlicht buiten Utrecht. Van 1508 tot 1512 had hij hier de functie van sacrista. In laatstgenoemd jaar werd hij procurator van het huis. Toen in 1525 de prior Gerardus van de Chartreuse Zonneberg bij Kampen overleden was, werd Volpardus aan het hoofd van dit klooster geroepen. Hij bekleedde dit ambt gedurende bijna zestien jaar en bracht er veel tot stand. In 1540 benoemde men hem tot prior van het Karthuizerklooster bij Utrecht als opvolger van Petrus Sas (V, kol. 657), den 28sten prior van dat huis, die 7 Oct. 1540 was overleden. Hij bestuurde het klooster Nieuwlicht tot aan zijn dood met groote toewijding, zoowel in geestelijke als tijdelijke zaken. Zijn graf bevond zich bij den buitenwand van het groote claustrum.

Zie: l e V a s s e u r , *Ephemerides Ordinis Cartus.* IV (Monstrolii 1893) 381; *Bijdr. en Meded. Hist. Gen. Utrecht* 9de deel (1886), 156, 338, 358; H. J. J. S c h o l t e n s , *Een boek over Karthuizers* (Roermond 1924) 88, 93.

Scholtens

[Gravemeyer, Eskelhoff Carsjen]

GRAVEMEYER (Eskelhoff Carsjen), geb. te Onstwedde 17 Aug. 1847, overl. te Utrecht 15 April 1900, uit een oostfriesch predikantengeslacht (sinds 1727), zoon van Henricus Eskelhoff Gravemeyer (die volgt) en W u b b i n a B u s e m a n n . Hij promoveerde in de godgeleerdheid te Groningen op het proefschrift: *De Paulinische leer van de verzoening* (Gron. 1874). Hij is 30 Aug. 1876 gehuwd met T i t i a G r o e n (geb. 30 Sept. 1851), en werd predikant te IJselmuiden 10 Sept. 1876, te Oosthem 20 Oct. 1878, te Oldeboorn 23 Oct. 1887, te Gorinchem 8 Nov. 1891 en te Utrecht 16 Juni 1895. In zijn laatste levensjaar was hij lid van het hoofdbestuur der Confessioneele Vereeniging. Met enkele ambtgenooten heeft hij 14 April 1885 te Sneek de friesche Gereformeerde predikantenvereeniging opgericht. Hij schreef: *Zalig zijn de dooden die in den Heer sterven, leerrede na het overlijden van ds. C. P. N. Pilaar* (Utr. 1897) en gaf uit een *Catechetisch leerboekje naar het Leesboek over de Gereformeerde geloofsleer* van zijn vader (Utr. 1896). Ook bezorgde hij eenige nieuwe uitgaven van werken van zijn vader, en vertaalde hij met L. W. v a n D e v e n t e r een deel van C a l v i j n s *Uitlegging op de profetieën van Jesaja* (Utr. 1901). Eindelijk verscheen onder zijn toezicht de tweede druk van eene vertaling

van Hutcheson's *Zakelijke en praktikale Verklaring van de twaalf kleine Propheten*.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woor-*

denb. van Prot. Godgel. in Ned. III, 325 v.; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl., 116; (1910) Bijl., 167; (1911) Bijl., 173; (1912) Bijl., 156.

Knipscheer

[Gravemeyer, Henricus Eskelhoff]

GRAVEMEYER (Henricus Eskelhoff), geb. te Weener (Oost-Friesland) 13 April 1813, overl. te Oldeboorn 6 Dec. 1890. Hij was gehuwd met *W u b b i n a B u s e m a n n* (overl. bij Bremen 9 Maart 1854). Hij werd predikant te Oldersummegast 23 Dec. 1838, te Ryssum 28 Mei 1839, te Onstwedde 10 Dec. 1843, te Losdorp 29 Aug. 1852, te Hantum 12 Sept. 1856, te Midwolda (Oldambt) 22 Febr. 1857, te Onstwedde (tweede maal) in 1865. Wegens ongesteldheid legde hij zijne bediening neer in 1878; doch, wederom hersteld, werd hij predikant te Elburg 11 Aug. 1878. Hier werd hij emeritus in 1885, waarna hij zich vestigde te Kampen, na eenige jaren te Oldeboorn, waar zijn zoon (zie vorig art.) predikant was. Zijn hoofdwerk was: *Leesboek over de Gereformeerde Geloofsleer*, eerst in stukken uitgegeven van 1877-90, in zijn geheel herzien en voor uitgave gereed gemaakt in 1896 door zijn zoon E.C. Gravemeyer (zie aldaar). Van zijne hand zijn voorts gelegenheidspreken en boekjes voor het godsdienstonderwijs.

Zijn portret is gedrukt in *Kuiper's Gesch. v.h. Godsd. en Kerkel. leven in Ned.*, tegenover blz. 598.

Zie: de *Bie en Loosjes*, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 326 v.; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl., 125; (1911) Bijl., 155; (1914) Bijl., 157, 164.

Knipscheer

[Gravesande, Willem Jacob 's]

GRAVESANDE (Willem Jacob 's), geb. 26 September 1688 te 's Hertogenbosch, gest. 28 Febr. 1742 waarschijnlijk te Leiden, stamde uit de oude patricische familie *Storm van 's Gravesande*, die in Delft thuis behoorde en waarvan sommige leden zich kortweg *Storm* en sommige 's *Gravesande* noemden. Zijn grootvader vestigde zich metterwoon te 's Hertogenbosch, kort na de inneming, en was een beschermeling van Frederik Hendrik, die hem aanzienlijke en winstgevende betrekkingen bezorgde. Zijn vader, *Dirk Storm van 's Gravesande*, was ontvanger-generaal der beurzen en geestelijke goederen gesticht voor studiën, controleur der licenten in den Bosch en ontvanger der domeinen en geestelijke goederen van Z.H. den Prins van Oranje in diens baronie van Cranendonck, de stad Eindhoven en andere heerlijkheden gelegen in de Meijerij. Hij kon zijn talrijke kinderen eene goede opvoeding geven. Een der leermeesters, *Toutron* genaamd, wist Willem Jacob's lust tot mathematische studies gaande te maken, waarin deze spoedig groot talent aan den dag legde. Met twee van zijn broeders ging hij in 1704 naar Leiden, om, gelijk zijn vader wilde, in de rechten te studeeren. Wis- en natuurkundige lessen schijnt hij daar niet gevolgd te hebben; maar hij arbeidde ijverig aan zijn eerste physisch geschrift *Essai de perspective* en bracht het nog voor zijn promotie ten einde. Niettemin voldeed hij aan zijns vaders wensch en promoveerde in de rechten, op denzelfden dag als zijn beide broeders, nl. den 25en Oct. 1707. Gezamenlijk gingen zij naar den Haag om er de praktijk uit te oefenen. In 1711 gaf hij zijn *Essai de perspective* uit, en in 1713 begon hij, in samenwerking met *Marchand, Sallengre, Alexandre, Saint-Hyacinthe* en van *Effen* de uitgave van het *Journal de la République des Lettres*, hetwelk spoedig opgang maakte en waarin hij vele wis- en natuurkundige artikelen schreef, enkele

wijsgeerige maar geen juridische. In het Mei- en Juni-nummer 1714 van dit tijdschrift verscheen zijn verhandeling over de luchtpomp.

P.L. Rijke zegt daarvan (*Album der Natuur* 1879): 'In die verhandeling komen zaken voor, waarvan meer dan één physicus van onzen tijd, zoo hij oprecht is, zal moeten verklaren, dat zij nieuw voor hem zijn.'

Grooten invloed op zijn verderen levensloop had zijn reis naar Engeland. De Staten-Generaal lieten zich bij de kroning van George I tot Koning van Engeland (1715) vertegenwoordigen door een buitengewoon gezantschap bestaande uit de heeren baron van Wassenaer van Duyvenvoorde en van Borselen van den Hooge. Deze heeren deden zich vergezellen door twee redacteuren van het *Journ. de la rep. d. lettres*, nl. 's Gravesande als eersten en van Effen als tweeden secretaris. In Engeland ontmoette Willem Jacob niet alleen zijn oude academie-vrienden, de gebroeders Burnett, en de coryphaeën van politiek, wetenschap en kunst, doch kwam hij ook in aanraking met Newton. Waarschijnlijk ter wille van den omgang met dezen en zijn volgelingen, bleef hij na het vertrek van het gezantschap nog een jaar in Engeland. Wederkeerig schijnt 's Gravesande bij de engelsche mathematici in den smaak gevallen te zijn; Newton sprak met zooveel waardeering over hem tot Wassenaer, dat deze, in de Nederlanden teruggekeerd, hem bij curatoren der leidsche universiteit voor een professoraat aanbeval. De plaats van professor Gronovius was sedert lang vacant en om die wederom te bezetten besloten Curatoren den 19en Mei 1717 'naa rijpe deliberatie op de loffelijke getuijgenisse, die haar zijn voorgekomen van de naarstigheijt, geleertheijt en verdere goede qualiteijten van den heer Willem Jacob 's Gravesande, (dezen) tot ordinaris professor astronomiae et matheseos op deze Universiteit te beroepen op een tractement van agt honderd guldens ende de privilegiën, voordeelen en immuniteijten aan deselve professie dependeerende.'

Den 22en Juni 1717 aanvaardde 's Gravesande zijn ambt met het uitspreken van eene oratie: *de Matheseos in omnibus scientiis, praecipue in Physicis usu, necnon de Astronomiae perfectione ex Physica haurienda*. Hij kwam er openlijk voor uit, dat hij een aanhanger van de leer van Newton was; kenmerkend voor hem is, dat hij zijn woorden voorzichtig koos, teneinde de gevoeligheid van tegenstanders te ontzien. Ofschoon hij was aangesteld om in het publiek college over astronomie en mathesis te geven, doceerde hij ook de physica en die lessen werden zeer druk bezocht. Dit blijkt uit de notulen der Curatoren, welke den 15en Mrt. 1724, in verband met de overdracht van het 'laboratorium physicum' aan 's Gravesande na den dood van prof. Senguerdius, vermelden, dat hij zijne colleges onder eene 'grootte confluentie van studenten' placht te geven; en Voltaire schreef in een brief aan Frederik II, toen nog kroonprins van Pruisen: 'Je suis dans une ville où deux simples particuliers, Mr. Boerhaave d'un côté et Mr. 's Gravesande de l'autre, attirent quatre ou cinq cents étrangers.'

In 1719 gaf hij een leerboek bij zijn colleges uit, getiteld *Physices Elementa Mathematica experimentis confirmata sive Introductio ad Philosophiam Newtonianam*. Zijn doel hierbij was om met de oude richting van zijn voorgangers te breken en alleen datgene aan te nemen, dat hetzij mathematisch, hetzij proefondervindelijk, kon worden bewezen. Zelfs verwierp hij alles, wat op louter hypothese gebaseerd was, en misschien mag hij 'een der eerste moderne empyrici' genoemd worden.

Zijn leerboek was inderdaad een aanmerkelijke vooruitgang als men het bij de oudere leerboeken vergelijkt; toch is de tijd voor een leerboek in dien

uitsluitend experimenteelen trant voorbij. Aangezien de meeste zijner toeoorders lang niet ver genoeg in de wiskunde gevorderd waren, was hij gedwongen zich tot de experimenteetele methode te bepalen. 's Gravesande heeft in het verbeteren van bestaande en het uitdenken van nieuwe instrumenten eene groote virtuositeit aan den dag gelegd; hij had het geluk, in Leiden een zeer bekwamen instrumentmaker bij de hand te hebben, namelijk Jan Musschenbroek, den broeder van den bekenden professor, die de opvolger van 's Gravesande zou worden. Hij erkent, hoeveel hij aan Jan Musschenbroek verschuldigd was, wiens instrumenten zoo degelijk zijn, dat in 1879 in het leidsche Physisch Kabinet de meesten hunner nog niet door anderen van nieuwere constructie vervangen waren.

Van zijn uitvindingen kunnen genoemd worden: de door hem verbeterde dubbele kraanluchtpomp, met de vernuftige constructie der automatischbeweeglijke kranen, en de door een uurwerk bewogen heliostaat. De physische wetten, waaraan gespannen snaren en veerkrachtige lichamen gehoorzamen, heeft hij proefondervindelijk onderzocht met een nauwkeurigheid, welke die zijner voorgangers ver overtrof; deze proeven worden in bijna alle leerboeken over natuurkunde vermeld. Zijn eigen leerboek, de bovengenoemde *Physices Elementa*, had zoozeer de aandacht getrokken, dat 's Gravesande de meest bekende physicus van Europa werd.

Een der hoofdredenen, waarom *Voltaire* naar ons land kwam, was dat hij raad en voorlichting van 's Gravesande voor de samenstelling van zijn essai *Eléments de la philosophie de Newton* noodig had. In Dec. 1736 vestigde hij zich te Leiden en volgde het college van 's Gravesande onder het pseudonym 'de Révol'; later was hij den leidschen hoogleeraar dankbaar voor diens hulp en bleef met hem in vertrouwelijke correspondentie. 's Gravesande beperkte zich niet altijd tot de experimenteetele bewijsvoering; somwijlen kwam hij voor den dag met een kort mathematisch betoog, dat dan afdoende was. Aan enkele dwalingen ontsnapte hij niet: zoo meende hij, dat het perpetuum mobile door zekeren Orffyreus te Cassel (Hessen) gevonden was. Hij berichtte het aan Newton in een brief, die opgenomen werd in het September-nummer 1721 van de *Mercure Historique et Politique*. Doch reeds in zijne dagen waren er bijna geen physici of mathematici meer te vinden, die nog aan de bestaanbaarheid van een perpetuum mobile geloofden, zoodat sommigen hem wederlegden. Zijn repliek *Remarques touchant le mouvement perpétuel* (in de *Oeuvres philosophiques et mathématiques*, verzameld door *Allamand*) gaat mank aan meer dan een dwaling.

Dat 's Gravesande op verre na geen 'specialiteit' was, blijkt uit het volgende. Curatoren achtten het noodig, om 'eenige gedeeltens der philosophie, welke in minder estime geraekt waeren, weder te doen floreren', weshalve zij Wittichius, professor in de philosophie en ethica, en 's Gravesande, professor in de astronomie en mathesis, benoemden tot 'Professores totius Philosophiae'. Toen nam Wittichius een deel van het onderwijs in de wiskunde op zich en onze physicus ging logica en metaphysica doceeren.

Ter verlichting van zijn nieuwe taak werd hij ontslagen van het onderwijs in de 'Nederduytsche doctrine van de Civile en Militaire Bouwkunden', welke aan een lector werden opgedragen onder den naam 'Duytsche Mathematicq'. Naast het geven van voormelde philosophische colleges, schreef hij eene *Introductio ad Philosophiam*,

Metaphysicam et Logicam continens en vele filosofische verhandelingen, welke in zijn nagelaten geschriften worden gevonden. De *Introductio ad Philosophiam* schijnt, wat betreft concentratie der gedachten, methode in het uiteenzetten en helderheid in het voorstellen met de *Physices Elementa* op één lijn te staan. Desniettegenstaande luidt het oordeel van deskundigen, dat 's Gravesande als filosoof niet boven de middelmatigen uitstak. Daarentegen vond, in de vorige eeuw, de filosoof Dégérando: 'Cet ouvrage, quoiqu'il n'ait pas avancé la science sur les points essentiels et difficiles, sera toujours précieux à ceux qui la cultivent. La plupart des livres de philosophie, qu'on met aujourd'hui entre les mains des élèves, ne valent pas celui-là.' Zijne filosofie heeft bij dezen en genen tegenspraak ondervonden; maar hij heeft zich dit niet aangetrokken. Wel was hij zeer verbaasd toen zijn opvatting omtrent het determinisme, dat hij tot zekere grens plausibel achtte, door orthodoxe Calvinisten voor onvereinigbaar met de leer der Dordtsche Synode werd verklaard. In 1724 had hij de werken van Christiaan Huyghens uitgegeven onder den titel: *Christiani Hugenii Opera Varia* (te Leiden bij Janssonius van der Aa, met levensbericht), later nog een toevoegsel *Christiani Hugenii Opera Reliqua* (Amst. 1728). Onder zijn toezicht werden uitgegeven: Newton's *Arithmetica* (te Leiden bij F.T.H. Verbeek); de werken van zijn vriend Johannes Keill, *Introductiones ad veram Physicam et veram Astronomiam, quibus accedunt Trigonometria, De Viribus Centralibus, De Legibus Attractionis* (Leiden, bij J. en H. Verbeek); en de 4 eerste deelen van de *Ouvrages adoptés par l'Académie Royale des Sciences avant son renouvellement en 1699* (den Haag, bij P. Gosse et J. Neaulme, in 1729).

Veel van zijn tijd werd in beslag genomen door het geven van adviezen in het belang van staat en maatschappij. Nauwelijks had hij de hoogeschool verlaten, of men raadpleegde hem over financieele operaties, waartoe men door den spaanschen successie-oorlog gedwongen werd; stukken in geheimschrift, tijdens dien oorlog onderschept, werden hem toegezonden, wanneer anderen ze niet hadden kunnen ontcijferen. Zeer talrijk, waren zijne adviezen betreffende zaken van waterstaat; o.a. heeft hij met professor Wittichius en den landmeter Cruquius een plan tot verbetering der Merwede en vroeger een overlaat door het land van Altena ontworpen. Ook in het buitenland genoot hij een groot aanzien. In 1724, toen de Academie te St. Petersburg werd gesticht, heeft tsaar Peter I hem een professoraat aangeboden op de voorwaarden, die hem zouden believen; in 1740 noodigde Frederik II van Pruisen hem uit, zich te Berlijn te vestigen als lid der berlijnsche Akademie. Geen van beide uitnoodigingen nam hij aan. Vermoedelijk was hij een vermogend man; de instrumenten, die hij noodig had, kon hij uit eigen middelen aankopen. Hij wordt geschetst als human en bezadigd.

's Gravesande huwde in 1720 met Anna Sacrelaire. Zij hadden twee zoons, die kort nadat zij hunne studies aan de academie begonnen, spoedig na elkaar stierven. 's Gravesande's godsdienstige overtuiging stelde hem in staat, dezen slag met gelatenheid te dragen. Echter heeft hij zijne kinderen niet lang overleefd: drie jaren later werd hij door eene kwijnende ziekte te grave gesleept.

Hij schreef: *Essai de perspective*, vertaald als *Proeve over de doorzigtkunde* (Leiden 1707); verschillende verhandelingen in het *Journal de la République des Lettres* ('s Gravenhage 1713 en

volg. jaren), later met den titel *Journal littéraire* (Leiden 1719-32); *Physices Elementa Mathematica experimentis confirmata, sive Introductio ad Philosophiam Newtonianam* ('s Gravenhage 1719 of 1720, 2e dr., Leiden 1725, 3e dr., ald. 1742); hiervan bestaan twee vertalingen in het Engelsch, waarvan een bezorgd is door Desaguliers; ook twee vertalingen in het Fransch, waarvan de beste is die van de Juncourt (Leiden 1746); een nederlandsche vertaling door J. Engelman, onder den titel *Wiskundige Grondbeginselen der Natuurkunde door proefondervindingen gestaafd, ofte Inleyding tot de Newtoniaansche Wijsbegeerte* (Leiden 1721) bleef onvoltooid; een verkorte uitgave *Philosophiae Newtonianae, institutiones in usus Academicos* verscheen te Leiden in 1723 of 1724, en werd herdrukt in 1728 en 1744. Voorts verscheen van zijn hand *Introductio ad Philosophiam, Metaphysicam et Logicam continens* (Leiden 1736, herdrukt 1756); in het Fransch vertaald door de Juncourt (Leiden 1737); in het Nederlandsch vertaald onder den titel *Inleyding tot de Wijsbegeerte, behelzende eene verhandeling over de Bovenatuurkunde en de Redeneerkunde, volgens het Latijn vertaald en met Aanteekeningen vermeerderd, waar achter gevoegt is een Brief over de Vrijheid* (Amst. 1746). Al de werken van 's Gravesande zijn uitgegeven onder den titel van: *Oeuvres Philosophiques et Mathématiques de Mr. G.J. 's Gravesande, rassemblées et publiées par Jean Nic. Leb. Allamand, qui y a ajouté l'histoire de la vie et des écrits de l'auteur* (Amst. 1774).

Zijn geschilderd portret door een onbekend kunstenaar is in de Universiteit te Leiden; zijn portret is gegraveerd o.a. door J. Houbraken en L. Springer.

Zie behalve het voormelde levensbericht door J.N.L. Allamand (ook opgenomen in *Marchand's Diction. Histor.*, dl. II, pg. 214-242): P.L. Rijke, *Levensschets van Willem Jacob 's Gravesande* in *Album der Natuur* (1879); M.C. Mallet, *Mémoire sur la vie et les écrits philosophiques de 's Gravesande lu à l'Académie des Sciences Morales et Politiques, Séances des 30 Mai, 20 et 27 Juin 1857* (Paris 1858); Molhuysen, *Bronnen gesch. der Leidsche Univers.* IV, passim.

Mortreux

[Gravezande, Adrianus 's]

GRAVEZANDE (Adrianus 's), geb. te 's Gravenhage in 1714, gedoopt 11 Mei 1714, overl. te Middelburg 16 Apr. 1787; zoon van Gerrit 's Gravezande en Geertruid van Rode. Hoewel reeds notaris, studeerde hij te Leiden in de theologie. Hij werd predikant te Noordwijk aan Zee 10 Apr. 1742, te Asperen 3 Juni 1743, te Gorinchem 6 Dec. 1745 en te Middelburg in 1749. Een beroep naar Amsterdam heeft hij in 1757 afgewezen. Zijne vrouw Petronella Antonia van der Kemp is 18 Oct. 1779 overleden. Hij is vooral van beteekenis als kerkhistoricus. Een brief van Voltaire, aan hem gericht, komt voor in *Godgel. Bijdr.* (1864), 271; C.A.v. Sypesteyn schreef in *Vad. Letteroef.* (1869) II, 321 een artikel: 's Gravezande en Voltaire.

Zijne eerste kerkhistorische studie was: *Geschiedkundig bericht aangaande Hermannus Faulkelius* in *Boekzaal* 1765 b, 165-180, 187-201; *Tweehonderdjarige gedachtenis van het eerste Synode te Wesel den 3 Nov. 1568* (Middelb. 1769); *Tweede eeuwgedachtenis der Middelburgsche vrijheid* (Middelb. 1774); *Geschiedkundige Narichten betrekkelijk de blanke en zwarte Jooden te Cochin op de kust van Malabar* in *Verhand. Zeeuwsch Gen. der Wetensch. te Vlissingen*, dl. VI (1778) en dl. IX (1782); *De Unie van Utrecht herdacht* (Middelb. 1779); *Vrede groet ter inwijding van het*

nieuw gebouwde Armenziekenhuis te Middelburg (Middelb. 1785); *Bedenkingen over de Aanmerkingen wegens de Psalmborden in de kerken in Boekzaal 1786* b., blz. 205-208 (dit betreft den oorsprong van het woord 'pause' op die borden); *Naamlijst van alle de predikanten te Middelburg* (Middelb. 1758, 3e dr. 1782); *Naamlijst der Predikanten, Ouderlingen en Diakenen te Middelburg* (Middelb. 1766); wellicht ook: *Over de Stadsrekeningen van Middelburg*, dl. I van *Chronyk van Zeeland verkort en aangevuld* (Middelb. 1778). Vermelding verdienen eindelijk de volgende opstellen in de reeds genoemde *Verhandelingen: Over den Franschen schrijfstijl (Stilus Curiae)* (dl. IV, 1775); *Aanteekeningen over de gewoonte van het begraven in de kerken* (dl. XII, 1786).

Zijn portret bestaat in prent door M. d'Sallieth.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 327-329; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl., 103, 116, 142; (1909) Bijl., 139.

Knipscheer

[Gravezande, Arnoldus Nicolaasz. van 's]

GRAVEZANDE (Arnoldus Nicolaasz. van 's), magister, werd 1493/94 ingesteld als pastoor te Hooglande op Walcheren. Hij had ook sinds 17 Juni 1489 een kapelanie aan het altaar van O.L. Vrouw te Zoutelande, waarvan hij 1494/95 afstand deed. Magister Arnoldus was toen reeds kanunnik te Veere in de Lieve Vrouwekerk, maar komt niet voor in de lijst der kanunniken, uitgegeven *Bijdr. bisdom Haarlem* XXV, 424 en vv.

Hij bleef borg 1493/94 voor de betaling van de benoemingsrechten aan den officiaal te Utrecht door den Norbertijner pastoor van Sint Aagtekerke. Hij had ook de pastorij van Geersdijk, Noord-Beveland, in bezit, die 1497/98 vacant was door zijn dood.

Indien hij geen bloedverwant was van den abt van Middelburg **J o a n n e s Nicolai van 's Gravenzande**, geb. 13 Jan. 1465, overl. 3 Aug. 1584, zal hij toch wel als dorpsgenoot door de gunst van de abdij eenige beneficies verkregen hebben.

Een meester **Arnold, Arnoud van 's Gravenzande** was 1443 kanunnik op het hof te 's Gravenhage, en een raadslid in den Hove van Holland aldaar voerde denzelfden naam.

Zie: *Bijdr. bisdom Haarlem* VI, 459; XXV, 359; *Grijpink, Register op de parochiën* I, Wal. 3, 33, 37, 130.

Fruytier

[Gravius, Johannes]

GRAVIUS (Johannes), overl. 1 Jan. 1707. Hij studeerde te Leiden, werd predikant te Klaaswaal en Kromstrijen in 1690 en schreef: *Ontwerp der goddelijke waarheden tot nutte der eenvoudigen, beknoptelijk ontworpen* (Dordr. 1701). Hij was een' aanhanger van Coccejus en Cartesius. Het bevreemdt, dat de inhoud van dit boekje voor 'eenvoudigen' bestemd kon zijn, en dat dezen er blijkbaar voor te vinden waren.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 330.

Knipscheer

[Greaves, Thomas]

GREAVES (Thomas), overl. in 1798, predikant bij de English Presbyterian Church te Rotterdam sedert 1752. Hij schreef: *De boosheid van 't menschelijk leven, een leerreden gedaan in Rotterdam op 9 Jan. 1763, ter gelegenheid van het overlijden van Hanna Sowden. Uit het Engelsch* (Rott. 1763).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 331.

Knipscheer

[Greebe, Huibert Joan George]

GREEBE (Huibert Joan George), geb. te Schoonrewoerd 29 Apr. 1835, overl. te Grouw 20 Dec. 1909, zoon van Jan Pieter Greebe, predikant te Schoonrewoerd. Hij studeerde te Utrecht en werd predikant te Oosterwierum op 2

Oct. 1859, te Dokkum 2 Nov. 1862, te Grouw 13 Dec. 1868. Hij behoorde tot de evangelische richting, en schreef: *Eene profetes in de achterbuurt* (Dokkum 1868); *Gedenkschrift der vestiging van de Hervormde godsdienst in Friesland, 31 Maart 1580* (Leeuw. 1880); *Het Testament van Anna Maria van Schurman* (in *Stemmen voor Waarh. en Vrede* 1878); en andere opstellen.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 331; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl., 158; (1911) Bijl., 147, 154, 175.

Knipscheer

[Greef, Jean Henri de]

GREEF (Jean Henri de), geb. te Leiden omstr. 1821, overl. te Maastricht 5 Mei 1878. Hij studeerde te Utrecht, promoveerde in de godgeleerdheid op een proefschrift: *De epistolae Pauli ad Romanos cap. V, sect. 1-11* (Amst. 1845), en werd predikant bij de Waalsche gemeente te Maastricht 2 Sept. 1849.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 331.

Knipscheer

[Greeven, Koenraad Hendrik]

GREEVEN (Koenraad Hendrik), geb. 27 Febr. 1798 te Rotterdam, overl. (te Delfshaven?) 5 Juni 1876. Hij studeerde te Utrecht en werd predikant te Schalkwijk 14 Aug. 1825, te Hoogvliet 12 Nov. 1826, te Doetinchem 9 Dec. 1827, te Delfshaven 2 Mei 1830. Hij schreef: *Goddelijke redding uit doodsgevaar, een woord ten tijde van de cholera* (Amst. 1833); *Overdenkingen over het weerzien in de eeuwigheid* (Utr. 1839), dat vier drukken beleefde tot 1853 (vergel. *Letterk. Magazijn van Welensch.* enz. 1853). Gelegenheidsdichten plaatste hij in de *Boekzaal*.

Zijn portret bestaat in prent door F. Schroeder.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 331 v.; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl., 122; (1907) Bijl., 109, 125; (1910) Bijl., 164.

Knipscheer

[Grendel, Leendert]

GREDEL (Leendert), geb. te Gouda in 1766, overl. te Maastricht 22 Juli 1813 gehuwd met mej. C r o o s w i j c k uit Rotterdam. Hij studeerde te Utrecht en werd predikant te Sluipwijk 7 Juni 1789. Na zijn ambt te hebben neergelegd in 1796 werd hij weer predikant te Dirksland, en sedert Juni 1809 te Maastricht. Hij gaf preeken uit en schreef gedichten, als lid van de 'Kamer der goudsbloemen' medewerkend aan *Heilwenschen, Meiversen* enz. (Gouda 1786-94). Zijn *Dankfeest bij den algemeenen vrede* op 2 Dec. 1802 (Rott. 1802), is ook een gedicht.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 332; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl., 111, 159.

Knipscheer

[Grensteen, Daniël]

GRENSTEEN (Daniël), geb. 1742, overl. 14 Nov. 1840, luthersch predikant te Medemblik in 1784 en te Pekela 30 Mei 1790 tot zijn emeritaat op 16 Febr. 1829.

Hij schreef: *Verhandeling over Heb. 13:7, ter gelegenheid van het afsterven van ds. H. van Garel te Amsterdam* (Amst. 1771).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Godgel. in Ned.* III, 333.
Knipscheer

[Greve, Antonie]

GREVE (Antonie), geb. te Werkendam 13 Nov. 1796, overl. te 's Gravenhage 15 Dec. 1857, werd in de techniek opgeleid en werd op jeugdigen leeftijd, op 18 Mei 1812 door den hoofdingenieur van het kadaster in het departement der monden van de Maas (Zuid-Holland) tot landmeter der 2e klasse aangesteld. In 1813 werd hij als landmeter 1e klasse naar het departement Ems Oriental (Oost-Friesland) overgeplaatst. Toen Oost-Friesland voor Nederland verloren ging, keerde hij naar Holland terug en ging hij over tot de zuivere techniek. Hij werd door den directeur-generaal van den wa-

terstaat Repelaer 1 Mei 1815 benoemd tot opzichter van den waterstaat, en bij de werken aan het Nieuwediep geplaatst. Hij werd bij de 7e organisatie van den waterstaat door den inspecteur-generaal Blanken voorgedragen voor ingenieur 2e klasse, evenals zijne ambtgenooten A. Caland, A. de Geus en anderen, maar de minister van waterstaat, hertog d'Ursel, schraptte degenen, die op de lijst van Blanken het laagst stonden ten einde ook aan zuid-nederlandsche opzichters eene plaats in het ingenieurskorps te verschaffen. Bij ministerieele beschikking van 1 Oct. 1817 werd hij tot conducteur van den waterstaat benoemd.

Toen in 1822 de gelegenheid opnieuw voor opzichters geopend werd om ingenieur te worden, was hij een dergenen, die aan het examen voldeden, en hij zou ook zeker benoemd zijn wanneer zijne bezoldiging als conducteur niet hooger was geweest dan die, welke hij in den laagsten rang als ingenieur zou bekomen. Hij werd intusschen niet vergeten, want toen er met ingang van 1 Sept. 1825 eenige plaatsen in het corps ingenieurs openkwamen, werd hij bij Koninklijk Besluit van 4 Aug. te voren benoemd tot ingenieur 2e klasse, en bepaald, dat hij in rang zou volgen op W. Dassevael, die 1 Oct. 1819 aspirant-ingenieur geworden was en dus in de ranglijst geplaatst boven L.J.A. van der Kun en 14 anderen, die van 1822 tot 1825 van de delftsche artillerie- en genieschool waterstaatsingenieur geworden waren. Dit voordeel viel behalve aan Greve slechts te beurt aan A. de Kautem, tot ongeveer 1823 fransch onderdaan, die tot dien tijd verzuimd had, zich te laten naturaliseeren.

Tegelijk met zijne benoeming in het korps werd Greve te Hellevoetsluis geplaatst, waar hij onder den hoofdingenieur de Thoméze belast werd met den aanleg van het kanaal door Voorne. Toen dit gereed was, werd hij met ingang van 1 Oct. 1830 als arrondissements-ingenieur te Gorinchem geplaatst. Met 1 Oct. 1837 werd hij naar 's Gravenhage verplaatst. Beide malen was zijn dienst de Rijksdienst; een andere ingenieur beheerde provinciale werken. Greve was zoowel toen hij te Gorinchem als toen hij te 's Gravenhage woonachtig was, des winters tijdens hoogwater of de toen dikwijls hevige ijsbezettingen te Gorinchem gestationeerd. Dit duurde somtijds maanden. In 1841, toen het water bijzonder hoog gestegen was, werd door hem in een der poorten van Gorinchem een rijzen dam aangelegd. De majoor der genie, die de poort in beheer had, protesteerde hiertegen, waarop Greve hem zeide: als gij mij nog langer lastig valt, laat ik u in den dam stoppen.

Bij de 9e organisatie van den waterstaat, 1 April 1849 ingevoerd, werd de provinciale met den Rijksdienst vereenigd, tevens een nieuw arrondissement den Briel opgericht, waarin intusschen de meeste provinciale werken gelegen waren. Ook het voornsche Kanaal moest hij aan zijn ambtgenoot voor den provincialen waterstaat overgeven. Deze kreeg vergunning, te 's Gravenhage te blijven wonen, zoogenaamd omdat er in den Briel geen woning te vinden was. Greve zeide: in dat stadje is voor een vriendelijk gezicht een huis te huren, maar het is waar: mijn ambtgenoot kan aan dien eisch niet voldoen.

Een der voornaamste onder het beheer van Greve te 's Gravenhage uitgevoerde werken is de droogmaking der Nootdorpsche Plassen, thans polder van Nootdorp, groot 1130 hectaren. De droogmaking had plaats van 1840 tot 1844. Hierbij werden twee stoomgemalen met vijzels van 36 en 44 paardekrachten gebouwd. Hierdoor geraakte Greve geheel op de hoogte van de praktijk der

stoombemaling, en hij werd door den theoreticus Dr. G. Simons (V. kol. 742) uitgenoodigd, gezamenlijk eene prijsvraag te beantwoorden, uitgeschreven door het Bataafsche genootschap der proefondervindelijke wijsbegeerte, omtrent *de toepassing van den stoom op polderbemaling*, en waarin tevens gevraagd werd opgaaf van hetgeen op dit gebied in Engeland is verricht, vergelijking van de uitkomsten van het gebruik van stoom en wind, mededeeling van de beste verhouding tusschen oppervlakte, hoogte van opmaling en aan te wenden paardekrachten, eindelijk opgaaf, welke soort stoomgemalen als de doelmatigste te beschouwen zijn. Zij ontvingen voor hun antwoord, dat in 1844 werd uitgegeven, de gouden medaille. Dit werk werd nog lang door polderbesturen geraadpleegd.

Bij Koninklijk besluit van 11 Jan. 1852 werd Greve met ingang van 1 Mei d.a.v. tot hoofdingenieur benoemd. Hij werd met de provincie Zuid-Holland belast. Hier heeft hij o.a. verschillende verharde wegen, meest klinkerwegen, aangelegd.

In 1853 beantwoordde Greve een prijsvraag, eveneens door bovengenoemd genootschap uitgeschreven, vragende *eene beschrijving van het Goereesche zeeget van zee tot den ingang van het kanaal door Voorne*, en een ontwerp voor verbetering van dat vaarwater ten behoeve van de schepen, die dat kanaal kunnen bevaren. Greve ontwierp een tweetal dammen aan den mond, reikende tot in de voldoende diepte in de Noordzee. Hij bleef, ook toen P. Caland (V, kol. 70) zijn ontwerp tot doorgraving van den Hoek van Holland ingediend had, de verbetering van het Goereesche Gat voorstaan. Het is zeer gelukkig, dat, wellicht door zijn onverwacht overlijden eene maand nadat de raad van den waterstaat betreffende den Rotterdamschen Waterweg was ingesteld, zijne plannen, door welke Rotterdam steeds achter de sluizen van het Voornsch Kanaal gebleven zou zijn, geen andere verdediging hebben gevonden.

Greve diende in 1853 in antwoord op eene 25 April van dat jaar door het Koninklijk instituut van ingenieurs uitgeschreven prijsvraag een ontwerp in voor het kanaal van Amsterdam naar zee door Holland op zijn smalst. Het bijzondere van zijn ontwerp was, dat daarin geen zeebreker was opgenomen, gelijk men toenmaals op het voorbeeld van Cherbourg algemeen als gewenscht beschouwde. De ervaring heeft later geleerd, dat aan een zeebreker, die in zee evenwijdig aan de kust voor den haveningang ligt, veel bezwaren voor de scheepvaart verbonden zijn. Vooral is dit het geval waar de diepgang der vaartuigen veel grooter wordt. Er is dan ook voor IJmuiden geen zeebreker aangelegd. Hetgeen men omstreeks 1870 heeft gemaakt en op voorstel van Waldorp (III, kol. 1378) zeebreker heeft genoemd, is slechts eene verzwaring der hoofden aan de zeezijde.

Greve was lid van verschillende commissiën, als: eene van Rijkswegen ingesteld 28 Sept. 1853 tot onderzoek van den toestand van den zuider Lingedijk tusschen Asperen en Gorinchem en den nieuwen zuider Lingedijk, in 1809 bij Heukelom en Asperen aangelegd; eene door de gemeente Rotterdam in 1854 ingestelde naar aanleiding van de verzakking van een kaaimuur langs de Nieuwe Maas; eene van Rijkswegen ingesteld 29 Oct. 1856 tot onderzoek naar de oorzaken van den verhoogden waterspiegel op de Waal en de Merwede; en eene in 1857 door Rotterdam ingesteld tot onderzoek eener voorgestelde spoorwegverbinding tusschen Rotterdam en België. In de rapporten van al deze commissiën is zonder twijfel door Greve menige practische wenk gegeven. Greve

was van 1847-55 lid van den raad van bestuur van het Koninklijk instituut van ingenieurs, en van 1851 tot zijn overlijden van den gemeenteraad van 's-Gravenhage. Als lid der commissie van fabricage heeft hij veel invloed gehad. Hij werd lid cener commissie, door die gemeente ingesteld tot onderzoek van een ontwerp voor eene haven van Scheveningen. Hij werd in 1845 lid van het Bataafsche genootschap, in 1847 van het Provinciaal utrechtsch genootschap van kunsten en wetenschappen.

Hij huwde in 1829 M.J.A. H a r i n g m a n , die hem overleefde en bij wie hij eenige kinderen had.

Men heeft van hem: *Verhandeling over de stoombemaling van polders en droogmakerijen* (met Dr. G. S i m o n s), in *Nieuwe verhandelingen van het Bataafsche genootschap*, (1884); *Verhandeling van het zeegat van Goedereede*, in deze verhandel. (1851).

Van zijn portret bestaat een prent door J.H. Hoffmeister.

Eene levensbeschrijving van hem door J.G.W. F i j n j e komt voor in de *Notulen Kon. Instituut van ingenieurs* (1869-73), blz. 200, als noot onder de levensbeschrijving van F.W. Conrad.

Ramaer

[Greve, Egbert Jan]

GREVE (Egbert Jan), geb. te Deventer 5 Oct. 1754, ongehuwd overl. te Harlingen 13 Aug. 1811; zoon van H e n d r i k G r e v e , koopman, en van H e n d r i k a E v e r d i n a F r a n t z e n . Hij studeerde aan het Athenaeum te Deventer en te Leiden. Tot proponent bevorderd, onderteekende hij de formulieren met de toevoeging: 'als menschelijke inzetten volgens art. 7 der Geloofsbelijdenis zelve'. Patriot en zwak van gezondheid en van stem, kreeg hij geen beroep, maar zette zijne studiën in het ouderlijk huis voort en legde zich toe vooral op de oostersche talen. Daartoe bezocht hij ook Steinfurt. Eene benoeming aan het Athenaeum te Deventer wees hij af; maar in 1796 werd hij lid van de Nationale Vergadering, daartoe gekozen door het district Winterswijk. Meer in overeenstemming met zijn aanleg aanvaardde hij het professoraat in de oostersche talen en de hebreuwsche oudheden te Franeker 15 Nov. 1797 met eene rede: *De nexu, qui studio linguarum orientalium cum caeteris artibus et doctrinis humanioribus intercedit indivulsus* (Leov. 1800). Hij stierf te Harlingen waar hij vertoefde bij familie voor ontspanning. Het was iets eigenaardigs in zijne studiën dat hij, om het hebreuwsch van het O.T. te kunnen 'passen in het Procrustesbed van zijn metrisch stelsel', m.a.w. om de hebreuwsche woorden te kunnen herscheppen in dactyli, spondaeï enz., met vrije hand den hebreuwschen tekst veranderde, een naar het algemeen gevoelen volkomen ijdel werk. Reeds zijn leermeester te Deventer, prof. R u c k e r s f e l d e r , had eenige gedachten in die richting, zooals blijkt uit diens uitgave: *Commentatio quaedam cantica sacra ex ingenio Pindaricorum illustrans* (1762). Greve schreef over dit onderwerp: *Ultima capita libris Jobi, nempe XXXVIII-XLII, ad graecam versionem recensita notisque instructa, accedit tractatus de metris Hebraicis praesertim Jobaeis*, (deel I, Dev. 1788, deel II, Steinf. 1791); *Vaticinia Nahumi et Habacuci cum interpretatione et notis* (Amst. 1793); *Vaticinorum Jesaiae volumen postremum a cap. XL ad XLV Hebraica ad numeros recensuit, versionem et notas adjecit, accedit Interpretatio Belgica* (Amst. 1810). Van nog geringer beteekenis acht men zijne uitgaven op Nieuw-Testamentisch gebied: *De brieven aan de Efeziërs, Colossers enz. Uit het*

Grieksch vertaald met een verklaring (Dev. 1790) en *De brieven aan de Romeinen, de Corinthiërs en Galaten met aanmerkingen, benevens eene verhandeling over de echtheid en het gezag van den brief van Jacobus* (Amst. 1794-1818), vier deelen. Met zijne ambtgenooten E. T i n g a en J.H. R e g e n b o g e n gaf hij uit: *Verstrooide gedachten over verschillende onderwerpen, uitgegeven voor leeraars en vrienden van godsdienst en godgeleerdheid* (Fran. 1802-06); voorts anoniem: *Van de Staatszorg der Overheid voor den Godsdienst, en de vrijheid der Christenkerk in Nederland*. F e i t h dichtte na zijn dood: *Op het afsterven van mijn vriend E.J. Greve*, en gaf uit: *Verzameling van eenige losse stukjes* (Haarl. en Zwolle 1813), herinneringen aan Greve bevattende.

Zijn portret bestaat in prent door Vinkeles, de Roode en een onbekend kunstenaar; het komt voor in het *Vervolg op W a g e n a a r*, *Vaderl. Historie*, dl. 38, blz. 87, zijn schaduwbeeld bij R o g g e, *Staatsregeling*. G l a s i u s, *Godgel. Ned.*, noemt hem ten onrechte Everhardies.

Zie: de B i e e n L o o s j e s, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 333-335.

Knipscheer

[Grevensteen, Henricus]

GREVENSTEEN (Henricus) (niet G r a v e s t e i n), geb. te Leeuwarden omstr. 1705, overl. 25 Oct. 1781, oudste zoon van J a c o b u s G r e v e n s t e i n, geneesheer, en S a r a U r s i n u s. Hij werd predikant te Burgwerd 25 Juli 1728, te Oosterlittens 28 Aug. 1735; emeritus 2 Oct. 1780. Hij was de samensteller van een *Naamlijst van predikanten* in de classen Bolsward en Workum (Leeuw. 1751), en schreef in de *Friesche Volksalmanak* van 1859 en in de *Boekzaal* van 1752 opstellen en gedichten.

Zie: de B i e e n L o o s j e s, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 335 v.; *Kerkelijk Handboek* (1911) Bijl., 145, 174.

Knipscheer

[Greving, Hendrik Kampheuve]

GREVING (Hendrik K a m p h e u v e), geb. te Amsterdam 3 Febr. 1798, overl. 5 Sept. 1891. Hij werd predikant te Langerak 6 Febr. 1825 en te Vorden 14 Sept. 1828; emeritus 1 Dec. 1865. Hij schreef: *De bediening des Evangelies eene heerlijke bediening* (Amst. 1850).

Zie: de B i e e n L o o s j e s, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 342; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl., 160; (1907) Bijl. 129.

Knipscheer

[Greydanus, Ansonius]

GREYDANUS (Ansonius), geb. te Achlum, overl. te Pietersbierum 23 Oct. 1739, zoon van Tjardus Greydanus (die volgt). Hij studeerde te Franeker en werd predikant te Pietersbierum 31 Oct. 1723. Hij schreef een hollandsch gedicht op de *Friesche Geschiedenissen* van C h r . S c h o t a n u s; van hem is na zijn dood uitgegeven: *Naamlijst der predikanten in de classis van Franeker* (Leeuw. 1761). Een latijnsch vers plaatste hij vóór M u i l m a n ' s *Dissertatio de libro Dei* (Fran. 1720).

Zie: de B i e e n L o o s j e s, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Nederl.* III, 344; *Kerkelijk Handboek* (1911) Bijl. 179.

Knipscheer

[Greydanus, Tjardus]

GREYDANUS (Tjardus), geb. te Franeker 19 Jan. 1656, overl. te Achlum en Hitzum 19 Maart 1712; zoon van Johannes Greydanus, hoogleeraar in de wijsbegeerte te Franeker. Hij studeerde aldaar en werd predikant te Achlum 20 Febr. 1678. Hij gaf een preek uit: *De brandklok tot Hitzum geklipt*, en schreef een hebreuwsch vers op de Oratie van professor Witsius.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 344; *Kerkelijk Handboek* (1911) Bijl. 139.

Knipscheer

[Gribius, Petrus]

GRIBIUS (Petrus), of Grybius, geb. te Middelburg 25 Oct. 1651, overl. te Delft 30 Oct. 1739, zoon van Petrus Gribius (predikant bij de Engelsche gemeente te Middelburg, 1642-1652, daarna tot zijn dood, 1666, bij de Hoogduitsche gemeente te Amsterdam) en van Maria Brandijn. Hij studeerde aan de latijnsche scholen te Amsterdam en te Appingedam, daarna te Utrecht en te Leiden (uit Utrecht verdreven door den inval van de Franschen in 1672). Voordat hij het predikambt aanvaardde, deed hij met Jacobus Trigland eene reis naar Oxford, Cambridge enz. Hij werd predikant te Middelle 1 Aug. 1677, te Grootebroek 16 April 1679, te Harderwijk 4 Apr. 1680 en te Delft 19 Oct. 1681, emeritus Sept. 1734. Hij was gehuwd met Debora van der Heul (overl. 9 Apr. 1702). Hij gaf preeken uit te Delft in 1731; na zijn dood verscheen: *Verscheyde redevoeringen op bijzondere lijden en omstandigheden* (Delft 1740), uitgegeven door Ds. W. V e l s e, die er zijne lijkrede op Gribius bijvoegde en ook diens portret.

Zijn portret is geschilderd door Th. van der Wilt en in prent gebracht door J.C. Philips.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 344 v.; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl., 131; (1907) Bijl., 110; (1908) bijl., 115, 130.

Knipscheer

[Griendt, Jan van de]

GRIENDT (Jan van de), geb. te Orten, gemeente 's Hertogenbosch, 10 Mei 1804, overl. te 's Hertogenbosch 12 Juli 1884, was industrieel en aannemer. Hij was een ondernemend man. Wetende, hoe in Friesland en Groningen, en ook reeds eenigermate in Drente en Overijsel de exploitatie der venen in het groot en daarna de bebouwing van de afgegraven landen groote winsten afwierp, achtte hij het even goed mogelijk, de venen van de Peel tusschen Noord-Brabant en Limburg in loonende exploitatie te brengen, al was hier de veenlaag niet zoo dik als meestal in de noordelijke provinciën. Het was hem gebleken, dat turf alleen, waar de kosten van vervoer zeer groot zijn, minder nuttig effect geeft dan steenkool, maar dat waar kanalen voor het vervoer beschikbaar zijn, deze kosten sterk dalen. Hij kocht in 1852 van de gemeenten Deurne en Horst ongeveer 1000 hectaren heide, en nam later nog van Horst 800 hectaren in huur. In 1856 richtte hij de Maatschappij tot ontginning en verveening der Peel op, die hij Helenaveen noemde naar zijne echtgenoot. Hij en zijn broeder namen $\frac{3}{5}$ der aandeelen en hij werd directeur der Maatschappij. Nabij den zuidoosthoek van Noord-Brabant werd eene buurt gesticht, ook Helenaveen genoemd, en deze is langzamerhand gegroeid tot een belangrijk dorp. Van den aanvang af is alle sterke drank geweerd, hetgeen, als men de toestanden in de venen van Drente daarmede vergelijkt, een groote zegen beteekent. Er werd een kanaal naar de Noordervaart gegraven, ongeveer evenwijdig aan de provinciale grens, en deze vaart werd van Rijkswege op eene behoorlijke diepte gebracht. Daarna werd met het graven der wijken enz. begonnen en zoo het veen in exploitatie gebracht. Op hetgeen nog niet aan de snede was werd boekweit geteeld, op de afgegraven terreinen vlas, klaver, verschillende soorten koren en aardappelen. Eigenaardig is de toestand, die in de Peel is ontstaan, doordien het

toenmaals zeer achterlijke bestuur der gemeente Deurne, in plaats van te trachten, omtrent de exploitatie van de zoo uit gebreide veencomplexen, die bijna geheel aan

die gemeente behoorden, met de maatschappij tot overeenstemming te komen, haar op allerlei wijze tegenwerkte en tevens zelf zoo goed als niets deed. Een beschrijving, door W.A. C o o l e n in den *Economist* van 1874, 1e deel, blz. 573 gegeven, vermeldt de tegenstelling tusschen de exploitatie door de maatschappij, die een goeden grindweg had en die van de gemeente, waar men niets had dan een hobbelig, met takkenbossen belegd veenpad. Zelfs werd van gemeentewege eenige jaren later een kanaal gegraven op ongeveer 200 meter afstand van en evenwijdig aan het kanaal der maatschappij en ook in de Noordervaart uitmondende. Verder werd de Maatschappij belet, haar kanaal door te trekken naar de in 1866 gereed gekomen spoorweglijn Helmond - Venlo. Deze lijn, dwars door de Peel, werd door van de Griendt als aannemer aangelegd. Plannen, door hem gemaakt om de zeer uitgebreide gemeente Deurne in tweeën te verdeelen, zijn afgestuit op de tegenwerking van het gemeentebestuur, daarin gesteund door den commissaris des Konings in Noord-Brabant, jhr. Mr. P.J. Bosch van Drakestein. Niettegenstaande alle tegenwerking en hoewel er in den aanvang veel tegenspoed geleden is, heeft van de Griendt zijne stichting tot grooten bloei weten te brengen,

Hij werd 15 Dec. 1863 door het kiesdistrict 's Hertogenbosch tot lid der Provinciale Staten van Noord-Brabant gekozen. Toen dit college na 1868 omging, werd hij bij zijne periodieke aftreding niet herkozen, daar hij tot de liberale partij behoorde. Hij was vele jaren lid van den Gemeenteraad en lid, later voorzitter van de Kamer van Koophandel van 's Hertogenbosch.

Hij schreef: *Wat zal er worden van de Noord-Brabantsch-Limburgsche Peel?* ('s Hert. 1876, niet in den handel).

Hij huwde 10 Aug. 1844 M.H.H. P a n i s , geb. 10 Nov. 1817, overl. 12 Jan. 1898, bij wie hij drie zonen en vier dochters had.

Ramaer

[Griethuysen, Anthony van]

GRIETHUYSEN (Anthony v a n), of Griethuizen geb. te Utrecht 17 Jan. 1826, overl. 5 Sept. 1855, zoon van Hendrik van Griethuysen (die volgt). Hij werd predikant te St. Jansga 5 Jan. 1851, te Gaast en Ferwoude 7 Aug. 1853, te Hylaard 5 Nov. 1854. Van hem en ook over zijn vroegen dood, verschenen eenige preeken in druk.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 345 v.; *Kerkelijk Handboek* (1911) Bijl., 152, 159, 161.

Knipscheer

[Griethuysen, Hendrik van]

GRIETHUYSEN (Hendrik v a n), geb. te Utrecht 17 Juli 1806, overl. 11 Oct. 1892. Hij werd predikant te Kortenhoef 1 Nov. 1829, te Putten 5 April. 1835, te Nunspeet 5 Mei 1844, te IJlst, 17 Mei 1846, te Huizen 2 Mei 1858, te Poortvliet 21 Aug. 1859, te Losdorp 31 Mei 1863, te Nieuwe Tonge 2 Oct. 1864, te Oudega 3 Mei 1868, te Schoonrewoerd 6 Apr. 1873, te Oudega (tweede maal) 6 Oct. 1878; emeritus 1 Jan. 1886. Van hem verschenen eenige preeken in druk. Met J.J. K n a p en J.C. E i j k m a n gaf hij uit *Leerredenen en overdenkingen* (Sneek 1848). Zijn zoon was Anthony v.G., zie vorig art.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 346; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl., 144, 151; (1907) Bijl., 139, 158; (1908) Bijl., 124, 128; (1909) Bijl., 144, 177, 195.

Knipscheer

[Griethuysen, Jan Gijsbert van]

GRIETHUYSEN (Jan Gijsbert van), geb. te Voorburg 20 Aug. 1807, overl. 7 Juli 1889, zoon van Otto Jacobus van Griethuysen en Marie Alijda Waller. Hij studeerde

te Utrecht en werd predikant te Zalk 10 Juli 1831, te Sneek in 1835, te Zutphen 5 Mei 1839; emeritus 1 Aug. 1872. Hij is 23 Juni 1831 gehuwd met Martha Johanna Luchtmans. Van hem verschenen eenige leerredenen in druk.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 346; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl., 167; (1911), Bijl., 184; (1912) Bijl., 156.

Knipscheer

[Griethuysen, Theodorus Johannes van]

GRIETHUYSEN (Theodorus Johannes van), geb. te Wageningen 23 Juli 1818, overl. te 't Waal 18 Jan. 1888, zoon van Otto Jacobus van Griethuysen en Maria Alijda Waller. Hij studeerde te Leiden, promoveerde op het proefschrift *De notionibus vocabulorum σῶμα et σὰρξ in Novi Testamenti interpretatione distinguendis* (Amst. 1846). Hij werd predikant te 't Waal en Honswijk 24 Sept. 1848. Aldaar is naast den kansel een gedenksteen aan hem gewijd. Hij huwde 9 Juni 1853 Anna Adriana Petronella Joosting (geb. 1828, overl. 1859). Hij schreef: *De verhouding van de Synode tot de Provinciale kerkbesturen* (Utr. 1871), en de volgende opstellen in *Studiën en Bijdragen: De ontzegging van het Avondmaat, aan de afsnijding voorafgaande, bij de Geref. kerken niet van den aanvang af in gebruik,* (dl. III, 294-340); *Artikelen ten behoeve van predikantsweduwen en weezen in 1580* (IV, 258-260); *Antonius Hornhovius, bij intercessie der Staten van Utrecht in 1626 gecensureerd* (IV, 393-429).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 346 v.; *Kerkelijk Handboek* (1910) Bijl., 170.

Knipscheer

[Griethuysen, Willem Huibert van]

GRIETHUYSEN (Willem Huibert van), geb. te Wageningen 30 April 1770, overl. te Olst 28 Maart 1854, jongere broeder van Otto Jacobus van Griethuysen. Hij studeerde te Harderwijk en werd predikant te Woudenberg 27 Nov. 1808, te Thamen a.d. Amstel 1 Sept. 1816, te Hasselt 3 Nov. 1822; emeritus 1849. Hij was gehuwd met Catharina Elisabeth de Haan Hugenholtz, en had een zoon Willem Theodorus (zie dl. III, kol. 500). Als student te Harderwijk verdedigde hij: *Dissertatio pro Evangelii Johannei αὐθεντία* (Hard. 1807). Clarisse droeg hem en anderen den eersten druk op van zijne: *Lessen over de uiterlijke kanselwelsprekendheid* (Zutphen 1814).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 347; *Kerkelijk Handboek* (1908) Bijl., 144; (1910) Bijl., 171; (1912), Bijl., 146.

Knipscheer

[Groe, Theodorus van der]

GROE (Theodorus van der), geb. te Zwammerdam 1705, gedoopt 16 Sept. overl. te Kralingen 24 Juni 1784; zoon van Ds. Ludovicus van der Groe en Johanna Laats. Hij werd predikant te Rijsaterwoude 19 Mrt. 1730, te Kralingen 10 Juli 1740. In 1756 en volgende jaren mengde hij zich in de kerkelijke zaken te Rotterdam waar verschil ontstaan was over de vraag of het recht van vrije beroeping ook het recht van vrije nominatie in zich sloot. Hij geeft dan eene vertaling van Voetius' *De quaestione penes quos sit potestas ecclesiastica* e.a. geschriften

uit, de *Kralinger twist- en lasterschriften* of *Kralingiana*, te veel om hier op te sommen. Jan Mazereeuw, die de Hervormde Kerk met hare leeraars streng veroordeelde, maakte een uitzondering voor van der Groe, 'Nederlandsche getrouwe Godsgezant'. In de dagen van de afscheiding en de doleantie werden zijne geschriften herdrukt. Behalve vele vertalingen en misschien ook enkele andere werken schreef hij *Beschrijvinge van het oprecht en zielzaligend geloove, nevens eenige brieven*

(1742 enz.); *Toetssteen der ware en valsche genade, ontdekkende in het helder schijnende ligt der zuivere Gereformeerde waerheit, vervat in den Heidelb. Catechismus*, twee deelen (1752 enz.). Na zijn dood zijn verscheidene preekbundels van hem uitgegeven (in de jaren 1818-1848, vaak herdrukt na 1886).

Zijn portret bestaat in prent door J. Groenendyck, J. van der Spruyt en H.J. Backer, en als schilderij door A. Boon.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 349, waar hij uitvoerig beschreven wordt met opsomming van al zijne werken en van de uitgaven op zijn naam; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl., 128, 151.

Knipscheer

[Groen, Cornelis Pieterzen]

GROEN (Cornelis Pieterzen), overl. te Goeree in 1736, waar hij predikant is geworden in Dec. 1719. Hij heeft behalve eenige gedrukte preeken uitgegeven: *Een kerkganger in zijn vierdubbele Plichtbetragting, met betrekking op Gods Heiligdom voorgesteld* (1733 of 1735).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. Ned.* III, 352 v.; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl., 115.

Knipscheer

[Groen, Theodorus]

GROEN (Theodorus), geb. te Heusden 1599, overl. te Maastricht 1654. Hij studeerde te Leiden (ing. 22 Mei 1619) en werd predikant te Vlijmen in 1623, waar hij 29 Sept. 1623 trouwde met Anneken Lamberts van Bueren, de weduwe van Ds. Johannes Seroyen. In 1640 werd hij predikant te Maastricht. Hij schreef: *Een pertinente beschrijvinge van de stad Maestricht en 't landt van over-Maes; Naaktheid en schande der Roomsche Kerk* (1642); *Antwoordt op seecker Manifest, genaemt Gheloofs-Spieghel, uytgegeven bij Judocus Kedd Jesuwijt binnen Aken* (Amst. 1648); *Voorstel en bewijs der strijdigheyt van de Roomsche kerk in verscheyde leerstukken, tegens de Catholijke waerheyt*. In handschrift liet hij na eene *Beschrijving van Stad en Lande van Heusden*, waarover J. van Hemmert Fz. schreef in *Tijdschrift voor Noord-Brabantsche Gesch.* III, 10, 21.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III 353. Knipscheer

[Groeneveld, Hinrich]

GROENEVELD (Hinrich), geb. te Midlum bij Emden 3 Jan. 1852, overl. te Oud-Heusden 4 Dec. 1908, zoon van Johan Gerhard Groeneveld en Jantje Bayer Everts. Hij studeerde te Utrecht en werd predikant te Waarden 30 Aug. 1874, te Hoogblokland 20 Maart 1881, te Aalburg 28 Sept. 1884; emeritus 1 Sept. 1901. Hij was gehuwd met jonkvr. F.M.F.C. baronesse Taets van Amerongen. Van hem verschenen eenige preeken, uitgegeven te Gouda in 1876 en te Utrecht in 1878.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 353 v.; *Kerkelijk Handboek* (1907), Bijl., 125, 164.

Knipscheer

[Groenevelt, Willem Christiaan]

GROENEVELT (Willem Christiaan), geb. te Alkmaar, overl. te Leiden 14 Nov. 1873, ongeveer 43 jaar oud. Hij studeerde te Utrecht, was hulpprediker te Dordrecht in 1854 en 55, werd predikant te Noorden 6 Apr. 1856 en te Monnikendam 2 Jan. 1859. Hij heeft uitgegeven de leerrede met welke hij zijn ambt neerlegde op 5 Apr. 1868: *God is Liefde, Afscheidswoord* (Alkm. 1868). Een catechisatieboekje van zijne hand: *Bijbelsch onderwijs voor meer gevorderden* (Purm. 1863) is ook in het Fransch verschenen.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 354; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl., 141; (1908) Bijl., 131.

Knipscheer

[Groeneweg, Jacobus Lansbach]

GROENEWEG (Jacobus L a n s b a c h), geb. te Haarlem Apr. 1751, overl. 14 Aug. 1787. Hij studeerde te Utrecht in de theologie en promoveerde op een proefschrift: *Observationes quaedam in Epist. Pauli ad Titum, Cap. I in primis in Com. 12* (Traj. ad. Rh. 1772). Hij was predikant te Watergang sedert 17 Oct. 1773 en gaf in 1785 uit: *De noodzakelijkheid eener algemeene Wapenoefening* (Amst. z.j.).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 354; *Kerkelijk Handboek* (1908) Bijl., 148.

Knipscheer

[Groenewegen, Henricus]

GROENEWEGEN (Henricus), geb. omstr. 1640, overl. te Enkhuizen 15 Juli 1692, ald. begraven in de Westerkerk. Hij studeerde te Leiden (ing. 30 Dec. 1661 als bursaal in het Staten-College), werd predikant te de Lier 1667, te Delfshaven 1671 en te Enkhuizen 17 Nov. 1679. Als Coccejaan schreef hij: *Over het Hooglied Salomons en de verlossing Israëls uit Zion* (Delft 1670; 2de dr. Amst. 1692). Hij was de geestelijke vader van de 'Leidsche' of 'Groene' Coccejanen. Zijn *Keten der Prophetische Godgeleerdheid* (Enkh. 1682; 2e dr. Amst. 1703) lokte een tegenschrift uit van Henricus Brinck. Ook Rijssenius (zie dl. IV, kol. 1190) schreef tegen Groenewegen. Tegen *De Betoverde Wereld* van Balth. Bekker schreef Groenewegen: *Pneumatica ofte leere van de geesten, zijnde denkende en redelijke wezens* (Enkh. 1692), tegen wien hij vroeger al had geschreven: *Vermeerderde articulen, voor te stellen aen D. Balth. Bekker* (1691). Na zijn dood verscheen: *Hieroglyphica, anders Emblemata sacra; ofte schatkamer der zinnebeelden en voorbeelden* (Enkh. 1693; 2de dr. Amst. 1699). Wij vinden nog verscheidene werken opgesomd.

Zijn portret bestaat in prent door C. van der Hagen en G. Valck, en als schilderij door J. van Neck.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 354-356; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl., 109, 133; (1908) Bijl., 112.

Knipscheer

[Groenewegen, Jacob]

GROENEWEGEN (Jacob), geb. te Zoetermeer 1710, overl. na 1755; broeder van Johannes Groenewegen (die volgt), studeerde te Leiden (ing. 27 Sept. 1736). Beiden zijn omstr. 1736 van Remonstrant Gereformeerd geworden. Jacob geeft daarvan rekenschap in: *Redenen die den schrijver bewogen hebben om de Lere der Algemeene Genade te verlaten* (Leid. 1746). Hij was zeer ingenomen met de 'Nijkerker beweging' in 1749, zoals blijkt uit vele geschriften daarover. Tegen Ds. Koppiers te Neder-Hardinxveld en Giessendam schreef Groenewegen: *Brief van J.G. aan A.K. tot zijner verantwoording en verdediging van zijn goeden naam* (Gorinch. 1752). Comrie, eerst door hem hooggeacht, heeft hij ook bestreden in: *Eenige brieven over de rangschikking en betrekking die 't geloof in Christus en de rechtveerdigmaking tot malkanderen hebben* ('s Grav. 1755). Ook zijn broeder Johannes werd in dien strijd gemengd. Vele geschriften van Jacob, hoewel hij slechts 'lidmaat der Geref. Gemeente' was, maakten veel gerucht en zijn meermalen herdrukt. Wij vinden daarvan een lange lijst. Twee malen is hij door de kerkelijke

besturen gecensureerd. Misschien schreef hij ook in 1762 en 1763 eenige werkjes over een 'watermachine' en een 'Tregtermolen'.

Zie de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 356-359.

Knipscheer

[Groenewegen, Johannes]

GROENEWEGEN (Johannes), geb. te Zoetermeer 7 Juli 1709, overl. 12 Aug. 1764 te Werkendam, jongere broeder van den voorgaande, en evenals deze van Remonstrant Gereformeerd geworden. Hij begon op zijn 24ste jaar met de voorbereiding tot het predikambt, studeerde te Groningen en te Leiden, en werd predikant te Aarlanderveen 26 Jan. 1738 en te Werkendam 14 Aug. 1739. In 1738 huwde hij met Anna Maria Valk van Blanken, overl. 1745, waarna hij hertrouwde in 1749 met Cornelia Josina Barovius, dochter van J.C. Barovius, predikant te Ameide. Ds. Johannes Claessen hield een lijkrede over hem: *Het groote en weezendlijke onderscheid tusschen het betaamelijk en onbetaamelijk weenen* (Utr. z.j.). Hij schreef, behalve een catechisatieboekje (Gorinch. 1755), een bundel preeken, na zijn dood uitgegeven: *Verzameling van veertien ... Preedikaatsien* (Utr. 1766), waarvan nog in 1917 een 9de druk verscheen te Harderwijk: een bundel liederen: *De lofzangen Israels* (Gorinch. 1751), vele malen (de 13de dr. in 1917) herdrukt.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 359 v.; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl., 100.

Knipscheer

[Groenewoud, Johannes Jacobus]

GROENEWOUD (Johannes Jacobus), geb. te Dokkum in Nov. 1754, overl. te Franeker 14 Sept. 1825. Hij was predikant te Wijnjeterp 4 Jan. 1778, te Marssum 4 Juni 1780, te Roordahuizum 26 Mei 1782, te Zierikzee 9 Aug. 1789. Wegens ongesteldheid is hij eervol ontslagen 5 Sept. 1805. Eerst woonde hij hierna te Utrecht, daarna te Hoog-Blokland (1813) en te Franeker (1817). Hij was gehuwd met Anna Sara Swijghuisen. In zijn eerste Gemeente heeft hij op 29 Nov. 1778 de nieuwe kerk aldaar ingewijd. Hij heeft het werk van E. Scheidius voortgezet en voor de pers gereed gemaakt: *Lexicon Hebraicum et Chaldaicum manuale in codicem sacrum Veteris Testamenti, curanti J.J. Groenewoud* (Lugd. Bat. 1810). Zijn aandeel in dezen arbeid wordt niet door alle onderzoekers, bijv. door C. Sepp, gunstig beoordeeld. Zijn zoon was J.C. Swijghuisen Groenewoud (die volgt).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III 361; *Kerkelijk Handboek* (1909) Bijl., 156; (1911) Bijl., 168, 181, 195.

Knipscheer

[Groenewoud, Jacobus Cornelis Swijghuisen]

GROENEWOUD (Jacobus Cornelis Swijghuisen), geb. te Roordahuizum 30 Nov. 1784, overl. te Utrecht 14 Juni 1859, zoon van den voorgaande en Anna Sara Swijghuisen. Hij studeerde te Utrecht en werd predikant te Hoogblokland in 1813. Te Franeker werd hij in 1817 benoemd tot hoogleeraar in de oostersche letteren, als opvolger van professor Hamaker. Op 5 Nov. 1817 aanvaardde hij dit ambt met zijne *Oratio de adhibenda ad docenda literas orientales popularitate Socratica* (Leovard. 1818). In 1830 huwde hij met Doedonea Jacoba Bergsma (overl. 6 Febr. 1882). Op 16 Juni 1831 werd hij hoogleeraar te Utrecht, als opvolger van Pareau, en hield hij zijne oratie: *De aetate nostra ad provehenda literarum orientalium studia quam maxima apta*. Hij schreef nog: *Institutio ad Grammaticam Hebraicam ducens* (Traj. ad. Rh. 1834); *Institutio ad Grammaticam Aramaeam ducens, in discipulorum usum* (Traj. ad. Rh. 1845); *Oratio de sanguinis*

quae vocatur vindicta Arabibus maxime propria (Gron. 1822); *De Corano* (1843); *Specimina e versione Syriaca Peschito selecta, cum vocum notitionibus* (Traj. ad Rh. 1846). In handschrift liet hij na eene latijnsche verhandeling over het boek Esther. Zijne weduwe verrijkte uit zijne

boekerij de bibliotheek van de utrechtse hoogeschool.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 362; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl., 125.

Knipscheer

[Groenewoud, Lukas van]

GROENEWOUD (Lukas van), overl. te Leiden vóór 1726, godsdienstonderwijzer en ziekenbezoeker aldaar sedert ongeveer 1700. Hij schreef naar aanleiding van de twisten tusschen de hoogleeraren Lampe en Driessen ter eener zijde, en Ds. van Thuyne te Dokkum aan den anderen kant over het wezen des geloofs: *Een naukeurige behandeling van het zaligmakende gelove* (Leid. 1726; 2e dr. Amst. 1749). De schrijver kwam tot het besluit, dat beide partijen onrechtzinnig waren, terwijl de leidsche hoogleeraren o.a. verklaarden, dat zij er niets in gevonden hadden in strijd met 'de Regtzinnige lere der waerheit'.

Zie: Ypey en Dermout, *Gesch. der Ned. Herv. Kerk* III, Aant., blz. 99-102; de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 362 v.

Knipscheer

[Grommé, Willem David]

GROMMÉ (Willem David), geb. te Vlissingen 9 Apr. 1744, overl. te Voorhout 20 Maart 1825; zoon van Willem Jacobus Grommé, predikant te Vlissingen (zie Vrolikhert, *Vliss. Kerkhemel*, 262-264 en *Boekzaal* 1758, 626-635) en van Frederica Knibbe (dochter van David Knibbe, predikant te Leiden). Hij studeerde te Utrecht, werd predikant te Grosthuisen 17 Dec. 1775, te Abbekerk 2 Nov. 1777, te Baambrugge 25 Nov. 1788, te Makkum 17 Mei 1798, te Voorhout 8 Maart 1807. Hij was gehuwd met Catharina Soetbrood. Met de predikanten Brouwer, Gardingius en Wesselius vervaardigde hij te Makkum een concept voor het *Nieuw Kerkelijk Wetboek voor Friesland*, dat in 1806 verscheen. Voorts schreef hij: *De Christelijke standvastigheid in de Leere des Geloofs, tot afscheid van de christelijke synode van Noord-Holland* (Utr. 1786); *Leerredenen* (Utr. 1787); *De biddende christen, of Verzameling van gebeden, uit onderscheidene verhandelingen bijeengebracht* (Leid. 1808). De in dezen titel bedoelde verhandelingen zijn van de predikanten H. Oudenhoff, J.H. Jolink en H. van Lil. Dit werk is herdrukt te Amst., in 1822 en te Leiden in 1847. Voorts schreef hij: *Aanmerkingen ter bevordering van het godsdienstig onderwijs* (Leid. 1817); *Handleiding tot de regte viering van het Heilig Avondmaal* (Amst. 1823) en wellicht: *Afscheidsleerredenen* (Utr.).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 363 v.; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl., 163; (1908), Bijl., 99, 115; (1910) Bijl., 152; (1911) Bijl., 168.

Knipscheer

[Gronau, Christoph]

GRONAU (Christoph) of Gronouw, geb. te Bremen in 1721, overl. te Meeden 25 Sept. 1797. Hij studeerde te Groningen, werd predikant te te Mensingeweer 24 Jan. 1745, te Slijk-Ewijk 9 Aug. 1750, te Meeden (?) 24 Oct. 1751. Hij was gehuwd met Johanna Maria Driessen. Hij schreef: *De daemonicis* (Bremae 1743) en *Hiskia's opwekkende vermaanstemme aan de priesters en leviten* (Gron. 1773).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 364 v.; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl., 155; (1914) Bijl., 159 (te Meeden op blz. 158 vinden wij zijn naam niet opgegeven).
Knipscheer

[Gronebeke, Berthold van]

GRONEBEKE (Berthold v a n) komt als praefect van Groningen voor 1328 en 1332, naast eene A g n e z a , 'rechtorsche' van Groningen, blijkbaar ook deelhebster in dat ambt, mis-

schien weduwe van Adolf van Groningen, die volgt.

Vgl. *Oorkbk. van Groningen en Drente*, No. 329, 332.

Blok

[Gronebeke, heer Ludolf van]

GRONEBEKE (heer Ludolf v a n), praefect van Groningen, zoon van Godschalk van G., komt als zoodanig voor 1309-19, met name wegens een veete tegen de 'Wester partie'. Hij heet ook, naar zijn heerlijkheid, heer van Zelewart (Selwerd). Hij is, vermoedelijk als deelhebbende in het burggraafschap, voogd van den 1322 genoemden Egbert (3), den zoon van Adolf, die volgt, en als bloedverwant in die functie opgetreden. In den oorlog met de Friezen (1338) werd zijn kasteel Selwerd veroverd. In 1344 komt een Ludolf van Gr. nog voor als 'judex in Groningen'.

Vgl.: *Oorkdbk. van Groningen en Drente*, No. 2, 28, 229, 233, 241, 264;

Gr a t a m a in *Bijdr. vaderl. gesch.* 3de. R., VI, 220.

Blok

[Groningen, heer Adolf van]

GRONINGEN (heer Adolf v a n), zoon van Egbert (2), volgde zijn vader op als deelhebbende in de praefectuur en leefde nog 1297. Zijn zoon is Egbert (3), over wien sedert 1309, toen hijzelf dus overleden moet zijn, Ludolf van Gronebeke, een verwant, voogd is en de praefectuur of een deel ervan beheert.

Vgl.: *Oorkdbk. van Groningen en Drente*, No. 168, 188, 197; Gr a t a m a in *Bijdr. Vaderl. gesch.* VI, 220.

Blok

[Groningen, Bertold van]

GRONINGEN (Bertold v a n) neemt na burggraaf Rudolf (zie beneden), als voogd over diens zoon A l b e r o, de praefectuur waar, maar wordt door Egbert (zie beneden) gedood.

Vlg.: *Quedam Narracio*, uitg. Pij n a c k e r H o r d i j k, 12.

Blok

[Groningen, heer Egbert van (1)]

GRONINGEN (heer Egbert v a n) (1), het eerst genoemd 1206, bisschoppelijk praefect (burggraaf) van Groningen, uit het westfaalsche geslacht Sepperothe, zoon van Godschalk van S. en een dochter van den eersten groninger praefect Leffard, maakte zich omstr. 1200 meester van de te voren tusschen hem en zijn beide broeders gedeelde praefectuur. Hij speelde een groote rol in de veeten in Drente en Friesland in het begin der 13de eeuw benevens in de burgertwisten te Groningen tusschen zijn partijgangers en die der Gelkingen, 1226 door Rudolf, praefect van Coevorden, bondgenoot der Gelkingen, bestreden. O.a. van zijn slot bij Glimmen beroofd en uit de stad gedreven, vluchtte hij naar de (ommelander) Friezen en heroverde met de Fivelingooërs de stad, die door de Friezen bijna geheel verbrand werd. Daarna door den Coevorder in Groningen belegerd, werd hij ontzet door den aantocht van een bisschoppelijk leger, dat echter door de Drenten bij Anen werd vernietigd (1227). De veete werd nog vier jaren lang voortgezet. Hij voerde ook strijd met bisschop Wilbrand van Utrecht maar steunde dezen in 1229-32 tegen de Drenten

en Coevorders, die ten slotte onderworpen werden. Ook in de volgende jaren weerde hij zich in den strijd tusschen Groningen en de Friezen uit den omtrek. Hij moet vóór 1242 gestorven zijn, nalatende drie zoons: R u d o l f , Egbert (die volgt) en G o d s c h a l k .

Vgl. over hem en de zijnen: *Quedam Narracio de Groninghe*, uitg. P i j n a c k e r H o r d i j k , passim; *Kroniek van Emo en Menco*, uitg. F e i t h , passim; *Oorkdbk. v. Groningen en Drente*, No. 43, 46, 53, 60, 64, 67, 83, 86, 94, 95

Blok

[Groningen, heer Egbert van (2)]

GRONINGEN (heer Egbert v a n) (2), tweede zoon van den eersten Egbert (hiervoor), volgde dezen op in de praefectuur, dus omstreeks 1240, ten minste in een derde gedeelte van de daaruit voortvloeiende rechten. Ook hij had een levendig aandeel aan de langdurige veeten tusschen de

Gelkingen en zijne familie, benevens in die in de naburige friesche gewesten en Drente. Zijn kasteel Gronengburg aan de Hunze (bij Euvelgunne) werd 1242 verwoest, evenals de stad Groningen, herhaaldelijk belegerd, veroverd en weder heroverd, waarbij de versterkte kerken, kloosters en stinsen een rol speelden, vooral 1251-55. Naast hem komt 1249 een tweede praefect van denzelfden naam, zijn broeder, voor, 1257 een *M e n e c o*, evenals hij dan 'justiciarius' genoemd. Als praefect komt hij nog 1285 voor, dan met zijn zoon Adolf; misschien leefde hij nog 1291, daar Adolf dan nog 'domicellus' heet.

Vgl. over hem: *Kroniek Emo en Menco*, uitg. *F e i t h*, 182 vlg. en *Oorkdbk. van Groningen en Drente*, passim.

Blok

[Groningen, Egbert van (3)]

GRONINGEN (Egbert v a n) (3) komt met een gelijknamigen neef sedert 1322-23 voor als praefect van Groningen, zoon van Adolf en misschien Agneza.

Oorkdbk. van Groningen en Drente, no. 273, 277.

Blok

[Groningen, Leffard, Liffard van]

GRONINGEN (Leffard, Liffard v a n), eerste bisschoppelijke praefect van Groningen, geboortig uit Bierum, broeder van bisschop Herbert van Utrecht (1139-50), die te Groningen en Coevorden leenroerige praefecten (burggraven) aanstelde. Hij voerde er het bestuur nog 1170-78 en stierf 1178 met nalating eener dochter, gehuwd met *Godschalk van Sepperothe*, na wien de praefectuur gewoonlijk in drie deelen verdeeld wordt gevonden.

Vgl. *Quedam Narracio*, uitg. *Pijnacker Hordijk* 2 vlg.; *Oorkdbk. v. Groningen en Drente*, no. 35, 37.

Blok

[Groningen, Menso van]

GRONINGEN (Menso v a n), zoon van *Godschalk van Sepperothe*, den schoonzoon van Leffard (zie boven), bezat een derde deel der praefectuur en leefde nog 1206.

Vgl. *Quedam Narracio*, uitg. *Pijnacker Hordijk* 5 vlg.; *Oorkdbk. v. Groningen en Drente*, no. 43.

Blok

[Groningen, Radolf of Rudolf van]

GRONINGEN (Radolf of Rudolf v a n), oudste zoon van *Godschalk van Sepperothe*, schoonzoon van den eersten praefect van Groningen, Leffard, en diens opvolger in de praefectuur voor een derde gedeelte. Hij stierf na 1184 op een kruistocht en liet een zoon *Alberona*.

Vgl. *Quedam Narracio*, uitg. *Pijnacker Hordijk*, 5 vlg.; *Oorkdbk. v. Groningen en Drente*, no. 39.

Blok

[Gronsel, Jan van]

GRONSELT (Jan van) of van Gronsvelt, vermaard rechtsgeleerde en professor, overl. te Leuven 5 Juni 1473, was waarschijnlijk een afstammeling der adellijke familie, aan wie het kasteel Gronsvelt bij Maastricht toebehoorde. Of hij dezelfde persoon is als de adellijke kanunnik van St. Servaas Jan de Gronsvelt, die 1427 in kapittel van St. Servaas te Maastricht prepositus equitaturae was en wiens jaargetij 31 Jan. aldaar gevierd werd, blijkt niet.

Jan van Gronsel behaalde aan de universiteit te Leuven, 17 Oct. 1434, het licentiaat in het burgerlijk recht en 2 Oct. 1436 den doctorstitel. Sinds 1434 trad hij op als professor in het burgerlijk recht en toen van Groesbeek 1444 ontslag nam, bekleedde hij diens leerstoel. Van Gronsel bekwam eene prebende in de St. Pieterskerk. Daarvan moest hij afstand doen, toen hij in het huwelijk trad met jonkvrouwe Gertrudis Hodenpijl. Van zijne kinderen zijn bekend: een zoon Johannes, die 1461 in den raad der universiteit werd aangenomen en een zoon Gerardus, die eerst in Perugia en daarna te Leuven studeerde.

In de Kon. bibliotheek te Brussel, handschrift no. 1706 (v.d. G h e y n , *Catal. manuscr. bibl. royale* III, 99) vindt men van hem eenige oplossingen volgens het kanoniek recht: *Casus de transitu ad aliam religionem; de confessario monialium, de monialibus* etc.

1464 onderhandelde J. van Gronsel met het stadsbestuur van Leuven over het verhoogen van zijn traktement. Indien dit niet zou gebeuren, wilde hij naar elders vertrekken. In de raadsvergadering der stad werd hem zijn eisch toegestaan. Omdat hij vooral als assessor van den abt van St. Geertrui de stad vele diensten bewezen had, werd zijn traktement voor zes jaar bepaald op 300 rijnsche guldens. Nogmaals kreeg de professor hierover geschil met de stad, dat door overeenkomst in der minne werd geschikt. Hij voerde ook den titel van raad van den hertog van Brabant.

Hij bleef zijn leerstoel behouden tot zijn dood en werd begraven in de thans afgebroken St. Michielskerk naast zijne echtgenoot. Het opschrift van de grafzerk, versierd met hunne familiewapens, vermeldt V a l . A n d r e a s , *Grand théâtre sacré de Brabant* I 103, en Nicol. Vernulaei, *Academia Lovaniensis* (Lov. 1667), 156.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XXX (1903), 39, 49, 147, 182, 187-190, XXXVIII (1912), 186-188, 283; V a l . A n d r e a s , *Fasti acad.* (Lov. 1650) 170; D a r i s , *Hist. évêch. et princip. de Liège, 15 siècle*, 318.

Fruytier

[Groot, Jacobus de]

GROOT (Jacobus de), geb. te 's Gravenhage 26 Juli 1696, overl. te Utrecht 10 Aug. 1750. Hij studeerde te Leiden (?) en werd predikant te Naaldwijk 1 Maart 1722, te Purmerend 5 Dec. 1728, te Utrecht 7 Sept. 1738. Hij was gehuwd met H e s t e r A d r i a n a B a a r t m a n s , een kleindochter van den vice-admiraal G. Callenburgh (zie V, kol. 78). Na zijn dood werd te zijner eer een gedenkpenning geslagen en werd van hem uitgegeven: *Verzameling van leerredenen*, met voorrede van G. B o n n e t en met portret van den schrijver (Utr. 1758). Een tweede druk verscheen in hetzelfde jaar, zonder portret maar met eene levensbeschrijving. Voorts: *Verklaaring van het XXVI hoofdstuk van den profeet Jesaja*, met voorrede van C a r o l u s S e g a a r , predikant te Utrecht (Utr. 1763).

Zijn portret werd in prent gebracht door P. Tanje en geschilderd door M. Quinkhard.

Zie: de B i e e n L o o s j e s , *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 369 v.; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl., 138; (1908) Bijl., 139; (1910) Bijl., 166.

Knipscheer

[Groot, Pieter Cornelis de]

GROOT (Pieter Cornelis de), geb. te Ooltgensplaat 28 Juli 1767, overl. te Aardenburg 14 Febr. 1805. Hij studeerde te Leiden (ing. 15 Sept. 1786) en was predikant te Brandwijk 14 Nov. 1790, te Gapinge 5 Mei 1799 en te Aardenburg 22 Nov. 1801. Hij schreef: *Twee leerredenen, uitgesproken te Brandwijk* (Dordr. 1791).

Zie: de B i e e n L o o s j e s , *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 370; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl., 107; (1909) Bijl., 122, 129.

Knipscheer

[Groot van embden, Cornelis de]

GROOT VAN EMBDEN (Cornelis de), geb. te Delft 25 Maart 1817, overl. te 's Gravenhage 7 Juni 1896, was de zoon van onbemiddelde ouders. Hij noemde zich bijna altijd alleen de Groot, hoewel hij bij zijn geboorte den toenaam van Embden had gekregen en dus bij den burgerlijken stand als de Groot van Embden bekend stond; eerst kort voor zijn overlijden noemde hij zich met zijn dubbelen naam. In 1830 trad hij als klerk in dienst bij den ontvanger der directe belastingen, in 1832 bij de tapijtfabriek van

J. Heukensveldt, beide te Delft. Deze werkzaamheden bevielen hem slecht, zoodat hij 8 Apr. 1833 dienst nam als volontair bij de lanciers, in de hoop officier der cavalerie te worden. Hij bracht het in 1837 tot opperwachtmeester, maar nam 1 Mei 1840 ontslag uit den dienst, volgens zijn levensbeschrijver omdat toen bepaald was, dat onderofficieren niet meer tot officieren benoemd zouden worden. Dit besluit wordt algemeen aan den minister van Oorlog F.C. List toegeschreven, maar deze werd dit eerst 15 Nov. 1840; het was dus zijn ambtsvoorganger A. Schuurman, die den maatregel voorstelde. Misschien heeft de Groot echter den militairen dienst niet om die reden verlaten. Hij was daarna ruim twee jaren werkzaam bij de karotten- en snuiffabriek van J.J. Minderop, doch ging in Jan. 1843 aan de toen opgerichte Academie te Delft studeeren. Wegens geringe financieele middelen en omdat hij zooveel ouder dan de andere studenten was, liet hij zich weinig met hen in; zekere ruwheid in zijne vormen strookte volgens een zijner tijdgenooten weinig met onderdanig gevele jegens het onderwijzend personeel. Daartegenover staat evenwel zijn groote ijver en vaardigheid met teekenen, zoodat zijne teekeningen nog veel later als modellen voor de studenten dienden; men wist toen nog slechts, dat zij van zekeren K e e s waren. In Juli 1844 werd hij aangewezen voor den waterstaat in Nederlandsch-Indië. Hij verwierf in Juni 1846 het diploma van civiel ingenieur. Toen bij schrijven van den Minister van Koloniën van 20 Nov. 1846 was bepaald, dat er een korps mijn-ingenieurs gevormd zou worden, werden eenige studenten naar Engeland gedetacheerd om het mijnvak vooral praktisch te leeren. In den zomer van 1847 kwam de directeur van de Academie, Dr. G. Simons (V kol. 742), tot de overtuiging, dat deze jongelieden leiding noodig hadden, en zij werden onder de orders van de Groot geplaatst. Een hunner, de Asjantijnsche prins A q u a s i e B o a c h i e , wist gedaan te krijgen, dat hij niet naar Engeland maar naar Duitschland gedetacheerd werd; hij was zodoende aan de Groot's toezicht onttrokken.

Reeds sedert 1846 had de Groot zich op raad van den toenmaligen directeur A. Lipkens op den mijnbouw toegelegd, waarin te Delft wel geen onderwijs gegeven werd, maar waar de hulp van prof. dr. S. Bleekrode niet vergeefs door de jongelieden werd ingeroepen. Het gevolg was, dat de Groot in 1848 het diploma van mijn-ingenieur verwierf; hij was de eerste, wien dit gelukte, terwijl hij in Jan. 1850 zelfs lid der commissie werd, bij welke de vier studenten, die het vak in Engeland geleerd hadden, examen moesten afleggen.

Dat de Groot ook in het korps indische mijn-ingenieurs boven zijne ambtgenooten werd gesteld, was voor hen wel onaangenaam en zij hebben hem dit meermalen doen gevoelen, maar het was toch niet bepaald onrechtvaardig, daar een hunner (prins Aquasie Boachie) eerst in 1849, de drie anderen in Jan. 1850 het diploma van mijn-ingenieur verwierven. Hij werd bij Koninkl. besluit van 19 Febr. 1850 ter beschikking gesteld van den Gouverneur-Generaal om benoemd te worden tot ingenieur 2e klasse, tevens chef van het mijnwezen, de anderen eveneens, om tot aspirant-ingenieur benoemd te worden. Bij besluit van den Gouverneur-Generaal van 12 Juli d.a.v. hadden deze benoemingen plaats. Drie der benoemden wisten te bewerken, dat zij niet op hetzelfde schip als hij naar Indië behoefden te reizen, alleen O.F.U.J. Huguenin reisde met hem. Toen Boachie in Sept. 1850 te Batavia aankwam, was hij uitgenoodigd door den legerkommandant hertog

Bernard van Saksen-Weimar, om in diens paleis zijn intrek te nemen. De Groot wachtte Boachie bij aankomst op en raadde hem aan om, ten einde geen afgunst bij zijne ambtgenooten op te wekken, van die ultnoodiging geen gebruik te maken. Het heette dat de raad namens den Gouverneur-Generaal Rochussen gegeven werd, iets dat onwaarschijnlijk was, daar deze hooge regeeringspersoon zich zeker niet in de particuliere zaken van hertog Bernard gemengd zal hebben; de raad moet van de Groot afkomstig zijn. Hij had succes en ook later heeft de Groot Boachie, die een edel mensch was, steeds tegengewerkt, hoewel ik uit de geraadpleegde rapporten meen te mogen afleiden, dat Boachie veel minder bekwaam dan zijne ambtgenooten was, en er in zoover wel reden voor die tegenwerking bestond. Nog in Maart 1855 heeft Boachie met gebalde vuist tegenover hem gestaan, maar de Groot heeft hem toen zijne verontschuldigen over zijn gedrag te zijnen opzichte gemaakt, zeggende dat hij zoo driftig was. De Groot heeft zich later, zij het ook niet tegenover Boachie, dan toch tegen de anderen steeds, niettegenstaande hunne tegenwerking, met gematigdheid gedragen.

Onmiddellijk als chef van het mijnwezen optredende, ter standplaats Buitenzorg, heeft hij zeer vele reizen door Nederlandsch Indië gemaakt; o.a. bezocht hij in 1851 Billiton. Dr. J.M. Croockewit had in een rapport van 15 Apr. 1851 geschreven, dat op dat eiland geen tinerts van beteekenis aanwezig was, hij had zich dit door inlanders, die den ertsrijkdom niet gaarne door Europeanen geëxploiteerd zagen, laten diets maken. De Groot, die in Cornwall tinmijnen gezien had, liet zich niet afschrikken, en bevond, dat er veel tinerts was. In overleg met een gemachtigde van prins Hendrik werd de Billiton-maatschappij in 1852 opgericht. Een andere belangrijke reis was die naar Pengaron op Borneo in 1852. Het gevolg was de oprichting van Rijkswegen van de steenkolenmijn Oranje-Nassau aldaar. Minder succesvol was een in de nabijheid met technische hulp van de Groot door R. Wijnmalen opgerichte kolenexploitatie, die op verzet stuitte en na uitmoording van het personeel werd opgegeven.

Bij besluit van den Gouverneur-Generaal van 14 Febr. 1855 werd de Groot tot ingenieur 1e klasse, bij dat van 28 Aug. 1861 werd hij tot hoofdingenieur bevorderd. Bij diens besluit van 1863 werd het mijnwezen, hetwelk tot dien tijd onmiddellijk onder den Gouverneur-Generaal ressorteerde, als eene afdeeling onder de directie van de burgerlijke openbare werken gebracht.

In Juni 1863 werd hem opgedragen, op Billiton een grondig onderzoek in te stellen betreffende den stand der mijnontginning aldaar. Mede van zijne bemoeiingen in dezen was het gevolg, dat, terwijl hij bij Koninklijk besluit van 20 Nov. 1865 met ingang van 1 Jan. 1866 eervol uit 's Rijks dienst werd ontslagen (hij was kort te voren met verlof naar het moederland gereisd), hij in het begin van 1866 naar Indië terugkeerde, en van dien tijd tot Apr. 1871 de Billiton-maatschappij vertegenwoordigde. Hij vestigde zich toen te Tandjong Pandan op dat eiland.

Deze maatschappij leidde tot 1866 een kommerlijk bestaan, maar heeft sedert steeds grootere winsten aan hare aandeelhouders opgeleverd. In 1882, na een afkeurende motie in de Tweede Kamer over het beleid der regeering bij eene verlenging der concessie van genoemde maatschappij, verdedigde de Groot (mededeelende, dat hij nimmer aandeelhouder geweest was) de regeering en de maatschappij tegen de in de Kamer gerichte aanvallen.

Na zijne terugkomst in Nederland in 1871 ging de Groot nog tweemaal naar Amerika en eens naar Afrika voor mijnbouwkundige onderzoekingen. Hij was bestuurslid van verschillende vereenigingen van algemeen nut en wetenschappelijken aard. O.a. was hij van 1872 tot 1889 bestuurslid, de laatste jaren voorzitter van het Indisch genootschap en vele jaren penningmeester van het Koninklijke instituut van taal-, land- en volkenkunde. Kort voor zijn overlijden werd hij wegens een groote gift tot eerebestuurder van de Nederlandsche weldadigheidsinrichting te Parijs benoemd.

Voor goed in Nederland teruggekeerd zijnde, voltooide hij een reeds grootendeels in Indië geschreven uitvoerig werk over Billiton, hetwelk jaren in portefeuille bleef, maar eindelijk, 16 jaren na zijn terugkeer, het licht zag.

De Groot had een organiseerend talent; hoewel geenszins een wetenschappelijk hoogstaand ingenieur, heeft hij het Rijksmijnwezen in de 16 jaren, dat hij aan zijn hoofd stond, tot een uitstekenden tak van dienst weten op te werken. Als voorbeeld zijner goede denkbeelden kan dienen, dat hij gedaan wist te krijgen, dat alle mijn-ingenieurs van elke vier jaren een half jaar op zijn bureau te Buitenzorg gedetacheerd werden om al hetgeen in die vier jaren geschied was, uitvoerig te behandelen. Hij bleef hierdoor steeds volkomen van alles op de hoogte.

Vele zijner pennevruchten kenmerken zich door omslachtigheid en te uitvoerige vermelding van onbeduidende bijzonderheden. Intusschen was zijne werkkraft tot op hoogen leeftijd zeer groot.

Hij heeft het ongeluk gehad, driemaal eene echtgenoot te verliezen. Zijne vierde vrouw overleefde hem slechts kort. Hij had twee zonen, C. de Groot, hoofdadministrateur der Singkep-tinmaatschappij en E.G.C. de Groot van Embden, burgemeester van Boskoop.

Men heeft van hem: *De minerale bronnen van Kedong Waroe in Natuurkundig tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, 1850; *Bijdragen tot de geologische en mineralogische kennis van Nederlandsch Indië, eiland Bawean*, in hetz. tijdschr. 1851, *eiland Blitong (Billiton)* 1852, *Eiland Madoera*, 1853. Voorts in hetzelfde tijdschrift: *Aanhangsel tot een mijnbouwkundig onderzoek der koperertsen in de Padangsche Bovenlanden, door O.F.U.J. Huguenin*, 1853; *Aanhangsel tot een onderzoek naar ijzererts in Tanok Laut, door H.F.E. Rant*, 1856; *Zuider- en oosterafdeeling van Borneo*, 1857; *Over de iodium-fabrikatie op Java*, 1858; *Over het gebruik van de boussole in de nabijheid van ijzer en ijzererts*, 1858; *Tinslokken welke op Bangka onbenuttigd worden weggeworpen*, 1858; *Een woord betreffende eene beschouwing over de koolformatie op Borneo*, 1859; *Polemiek met Prof. dr. S. Bleekrode over tinslakken*, 1859 en 1861; *Nota over marmer en graniet zoomede aangaande de bevinding van het Patjitan-marmer*, 1859; *Aanhangsel tot een verslag van ontginbare kolenlagen in de ommelanden van Benkoelen van P. van Dijk*, 1860; *Overzicht van de voornaamste proeven, omtrent mijnontginning in Nederlandsch Indië genomen, met uitzondering van Bangka en Belitong*, 1862; *Vervolg daarvan, betreffende Bangka en Belitong*, 1864.

Verder gaf hij uit: *Eene bijdrage tot de kennis der Nederlandsch-Indische kolen* (Rott. 1866); *Over de Borneo-steenkolen en hare geschiktheid als brandstof* (Batavia 1868); *Aanwijzingen en mededeelingen op het gebied van mijnontginning in Nederlandsch Indië*, 1872; *Emigratie uit Nederland naar Nederlandsch Oost-Indië in Not. Indisch genootschap*, 17 Dec. 1872; *Mededeeling omtrent het Amerikaansche anglo-iron in Notulen K. Inst. v. Ing.* 1874; *Verslag*

van een onderzoek naar mijnen der Maxwell Landgranu- and railway-cy, met J.W. Leembruggen ('s Grav. 1874); *Verslag aan de Rotterdamsche Handelsvereniging over ijzererts-groeven in Oran in Algerië*, 1874 (niet in den handel); *Verslag aan de Mijncompagnie Nederland over de Caribou-Zilvermijn in Noord-Amerika*, 1875 (niet in den handel); *Notice sur les produits de l'exploitation des mines et de la métallurgie à l'exposition universelle en ce qui concerne les Indes orientales Néerlandaises* (la Haye 1878); aankondigingen van verschillende mijnbouwkundige werken in *Indische Gids* van 1879 tot 1883; *De Billiton-concessie in Notulen Indisch Genootschap* van 19 Dec. 1882; *Mededeelingen naar aanleiding van de uitbarsting van den vulkaan Rakata (Krakatau)* in *Not. K. Inst. v. Ing.* van 2 Oct. 1883; *Rede betreffende de ramp, veroorzaakt door de werking van den vulkaan Rakata (Krakatau)* in de Indologische vereeniging op 18 Febr. 1884 ('s Gravenhage 1884); *Tweede gedenkboek van de reunie der oud-vrijwilligers dingende naar den rang van officier van 1830 tot 1840* ('s Gravenhage 1885) (het eerste was geschreven door P.F. Brunings); *Herinneringen aan Blitong, historisch, lithologisch, mineralogisch, geographisch en mijnbouwkundig* ('s Gravenhage 1887).

Eene zeer waardeerende en uitvoerige necrologie van hem door P. van Dijk komt voor in het *Jaarboek van het mijnwezen in Nederlandsch Oost-Indië*, 1898, afzonderlijk gepagineerd.

Ramaer

[Groote, Cornelius de]

GROOTE (Cornelius de), Karthuizermonnik, geb. omstreeks 1528, overl. te 's Hertogenbosch 28 Febr. 1614. Hij trad in 1547 in het klooster der H. Sophia te Vught. In 1568 werd hij als prior aan het hoofd gesteld van de chartreuse Zonneberg bij Kampen. Dit ambt bekleedde hij tot het jaar 1574. Hij overleed in het huis zijner professie, dat inmiddels was overgeplaatst naar een refugie in de St. Jorisstraat te 's Hertogenbosch. Hij leefde 67 jaren in de Orde en werd om zijn uitmuntende vroomheid geprezen. Hij schreef *Sermones de tempore et de sanctis*.

Zie: Raisius, *Origines Cartus. Belg.* (Duaci 1632) in *Elencho scriptorum*; le Vasseur, *Ephemerides Ordinis Cartus. I* (Monstrolii 1890) 229; H.J.J. Scholtens, *Een boek over Karthuizers* (Roermond 1924) 90-93.

Scholtens

[Grouwels, Mathias]

GROUWELS (Mathias), minderbroeder, geb. in 1666 te Itteren bij Maastricht en overl. te Leuven 14 Feb. 1730. Hij deed zijn professie in het klooster Slavante bij Maastricht 25 Mei 1687 en werd in 1690 tot priester gewijd. Begin 1695 werd hij lector der wijsbegeerte te Venlo, in 1698 lector der H. Schriftuur te Roermond en in 1702 eveneens te Leuven. In beide laatste plaatsen werden verschillende stellingen der godgeleerdheid, door fraters-studenten onder zijn voorzitterschap verdedigd, in druk uitgegeven. In 1714 werd hij gardiaan van Slavante. In 1717 en later nog eens in 1723 werd hij tot definator en in 1726 tot chronologus provinciae gekozen.

Van zijn litterairen arbeid kennen wij: *Oratio funebris in exequiis illustrissimi ac generosissimi domini D. Maximiliani Henrici comitis de Renesse et Mansny, baronis d'Elderen dicta in arce d'Elderen anno 1716 die 4 mensis Augusti, per Fr.*

Mathiam Grouwels conventus Montis Lucis [Lichtenberg of Slavante] prope Trajectum guardianum (Trajecti ad Mosam, typis Lamberti Bertus, civitatis typographi,

1716, 32 pp. in kl. 4°.); *Historia critica sacrae Indulgentiae B. Mariae Angelorum vulgo de Portiuncula, in qua fusius*

vera illius origo, salutaris progressus, ejusdemque a quinque jam elapsis seculis legitima possessio demonstrantur urbi et orbi, contra libellos aliquot anonymos ac famosos nuper editos theologicè deducta per F. Mathiam Grouwels ...

(Antverpiae, Verdussen 1726, 496 p.p. in 16°). Tot op heden toe is dit werk nog de volledigste verzameling van documenten over den Portiunculaaflaat, die er bestaat.

Op verzoek van zijn medebroeders, die als missionaris in Holland arbeidden, legde Grouwels nog een populaire bewerking van zijne *Historia critica ter perse*, met den titel: *Den afaet van Portiunkel verdedigt in een corte samenspraek tusschen Niclaes Adolphs Bestryder en Godtgaf van Sterkenberg Beschermer der zelve afaet, betoonende door waepenen van Rechtvaardigheyd, dat dezen eertyds van Christus zelf aen S. Franciscus voor de Geloovigen vergunt is geweest in 't Kerkje van*

Portiunkel by Assisien (Antwerpen, Verdussen 1729, 185 pp. in 24°).

Zie: *De Godsdienstvriend*, Dl. 86 (1861), blz. 271-272; *De Maasgouw*, Dl. 16, jg. 21 (1899), blz. 26; Sanderus, *Chorographia sacra Brabantiae*, III p. 159 en 165; *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*, tom. XXII (1890), p. 231; S. Dirks, *Hist. littéraire et bibliographique des Frères Mineurs dans les Pays-Bas*, (Anvers 1885), p. 370 s.; *Francisci de Bartholi Tractatus de Indulg. Port.*, ed. Paul Sabatier (Paris 1900), Register i.v. Grouwels.

Hesse

[Grus, Tanen]

GRUS (Tanen) of Timen Gruys, datum van geb. onbekend, overl. te Stickhausen in najaar 1570.

Hij komt het eerst voor begin Sept. 1570, toen hij bij de Watergeuzen was en bij Groningen een paar vrouwen gevangen nam, die hij naar Norden bracht. De Oostfriezen bevrijdden deze, namen Grus gevangen en voerden hem eerst naar Aurich, en verder naar Stickhausen. Hier overleed hij in de gevangenis. Waarschijnlijk had hij geen bestelling van den Prins van Oranje.

Zie: Franz, *Ostfriesland und die Niederl.* 165, 168; Wiarda, *Ostfr. Gesch.* II, 111; *Defensionales* 86; Hagedorn, *Ostfr. Handel*, 279.

Vogels

[Grijspeer, Pieter]

GRIJSPEER (Pieter) of Grijspeert, doopsgezind leeraar te Haarlem tusschen 1625 en 1655. Hij was een van de onderteekenaars van 'de belijdenis van Outerman', die door de vertegenwoordigers van negen gemeenten bij Gedeputeerden van het Hof van Holland werd ingeleverd 8 Oct. 1626. Op 21 Apr. 1632 ondertekende hij te Dordrecht bij 'de vredehandeling' aldaar de toen opgestelde belijdenis. Hij was ook aanwezig in de bijeenkomst van Doopsgezinden uit verschillende provinciën te Haarlem in Juni 1649, samengekomen met het doel eene nadere vereeniging te bewerken. Hij schreef: *Een Christelyck handboekje gemaakt onder verbeteringe, hoe men bequaemelyke, als elk zijn geloove beleeft, en zijne regeeringe waerneemt, Goddelijk de gemeente kan regeeren. Door een liefhebber van de Apostolische kerk en algemeyne christelicke vrede* (z. pl. 1654); Maatschoen nam dit werkje geheel over in Schijn-Maatschoen, *Gesch. der Menn.* III, 188-232). Voorts: *Sommige leerachtige geestelijcke liedekens, gemaect uyt den ouden ende nieuwen Testamente; met oock eenighe Psalmen Davids Vermeerdert met eenighe nieuwe liedekens door P.G.* (Hoorn 1629). Met een aanhangsel, daaraan toegevoegd: 's

Hertenvreucht, inhoudende eenige nieuwe Liedekens tot vermaeckinghe des gheests door P.G. (Hoorn 1629). Achter dit bundeltje volgen eindelijk nog zes liederen van de martelares Elizabeth, van Menno

Simons, Dirk Philips e.a., welke zes liederen weer ontbreken in een tweeden druk van 's *Herten Vreucht* (Haarl. 1638). Vier liederen van Grijspeer komen ook voor in François de Knuyt *Onder Verbeteringe, een corte bekentnisse onses geloofs*, 3de dr. (Haarl. 1635).

Van zijn portret bestaat een prent door S. Fokke; men vindt het in Schijn-Maatschoen, *Gesch. der Menn.* III.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 388 v.; Scheurleur, *Nederl. Liedboeken* ('s Grav. 1912), 31, 48.

Knipscheer

[Guepin, Jan]

GUEPIN (Jan), geb. 15 Jan. 1715 te Vlissingen, gest. 15 Juni 1766 aldaar. Zijn vader was J a c o b G u é p i n , boekhouder der wisselbank te Vlissingen en afkomstig uit Dieppe in Frankrijk; zijn moeder was M a r y A t t w e l , van engelsche afkomst. Zij lieten hun zoon het gymnasium doorloopen. Daarna ging hij in den koophandel, waarin hij echter zijn fortuin niet wist te maken. In 1761 werd hij ontvanger van het familie-, karos-, wagen-, paard- en dienstbodengeld, in 1763 ontvanger der huisschatting te lande. Ook bracht hij het tot schepen, later tot raad der stad Vlissingen.

Van jongs af aan had hij gedichten gemaakt, zoowel in het Fransch als in het Nederlandsch, en schreef ook brieven in dichtmaat. Van zijn gedichten worden genoemd: vertalingen van het *Te Deum laudamus*, van twee eclogae van Vergilius, onder de titels *Tityr* en *Ménalque* in het Fransch, van oden van Horatius; van *de Mensch* (1e zang) van Pope; van *De navolging van Christus* naar de fransche vertaling in verzen van Corneille. Oorspronkelijke gedichten zijn o.a. *De Martelkroon der eerste Christenen*; *Lierzang op den dood van Prins Willem IV*; *Lierzang op de Meerderjarigheid van den Prins van Oranje* (Willem V) in 1766. Hij stichtte met N. L a m b r e c h t s e n , P. d e B e a u f o r t en Hermanus Jaarsma een rederijkkamer te Vlissingen onder den naam 'De klimmende Leeuwerik' (1739) en later met eenige anderen, o.w. de predikanten J.J. B r a h é en D. V e g e n s , de baljuw A.P. L a m b r e c h t s e n , de schepen L.F. S c h o r e r , het 'taal- en dichtlievend kunstgenootschap Conamur Tenues Grandia.' Hoewel zelf tot de Waalsche Gemeente behoorend, had hij warme belangstelling voor de vervanging der psalm-berijming van D a t h e e n door een betere in de Nederl. Herv. Kerk. Hij mengde zich in den strijd, die daarover gaande was, met zijn *Petri Datheni CL Psalmi ad fidem veterum membranarum curis Philomusi sedulo castigati* (1752), waarin hij met Datheen's werk den spot dreef. Deze satire hadden zijn vrienden van hem in handschrift ter lezing ontvangen; er werden afschriften van gemaakt en verspreid, tot er ten slotte een uitgave van verscheen met den titel *Datheniana, of Opheldering over de vermaarde Psalmberijming van Petrus Dathenus* door J u v e n a l i s G l a u c o m a s t i x (1758). Toen dit werk een scherpe beoordeeling ondervond in de *Maandelijksche Taal- en Dichtkundige Bijdragen* (Leiden 1758), diende Guépin van antwoord met een ironisch *Lofdicht voor den uitmuntenden Lier- en Harpdichter Petrus Dathenus, of Datheniaansche Bedenkingen over de Maandelijksche Bijdragen* (1759).

Een bundel zijner gedichten is in het Zeeuwsch Genootschap bewaard. Gedrukt werd zijn briefwisseling in 1765 met Jan Wagenaar over het stichten eener Academie in Zeeland (aanslag van het *Leven van Wagenaar*, blz. 133-141). Hij teekende ook en ontwierp zelf vignetten.

Den 26en Nov. 1756 huwde hij Elizabeth Freni; hij liet geen kinderen na. Betje Wolff schreef op hem een grafdicht.

Zie: Witsen Geysbeek, *Biogr. Anth. Crit. Woordenb.*, II, 438 v.; N.C. Lambrechtsen, *Hulde aan de nagedachtenis van wijlen J. Guépin in Mnemosyne* (1819) VI, 177, 202; J. van Iperen, *Kerkel. Hist. van het Psalmgezag* I, 249; *Maandelijksche Bijdragen, tot opbouw van Neerl. Taal en Dichtk.* I, 65, 189; van Kampen, *Geschied. der Ned. Letteren en Wetenschappen* II, 157; P. Nagtglas, *Levensber. van Zeeuwen* (1890) in voce; *Catal. v.d. Mij. d. Nederl. Letterk.*; de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* III, 389 v.; J.I. van Doorninck, *Bibl. v. Ned. Anonymen en Pseudonymen*, No. 1192.

Mortreux

[Guer, Jonathan]

GUER (Jonathan) alias Jean Richter. Deze Jonathan Guer behoort tot de weinige nederlandsche christenen, die, hoewel het Jodendom geen proselietenmakerij kent en er zelfs tegen gekant is, het Jodendom hebben aangenomen. Dit had omstr. 1600 plaats; hij stierf te Hoorn. Hij gaf de motieven, die hem hiertoe geleid hadden, in het nederlandsch uit en zij werden door Salomuel Abaz in het Portugeesch vertaald in zijn handschrift *Keneseth Jonathan*, dat in de Livraria D.R. Montezinos te Amsterdam berust.

De naam 'Guer' (eigenlijk 'vreemdeling') duidt op overgang tot het Jodendom. Jacob ben Abraham Guer was van 1708-1709 bij Jacob Aloarez Sotto en bij andere drukkers tot 1730 als letterzetter werkzaam en Jacob ben Abraham Israel Guer als zoodanig in 1664 bij David de Castro Tartaz. Als rabbi Jitschah Guer wordt de opperrabbijn Isaac Graanboom aangeduid (zie art. onder dien naam), die eveneens van christelijke afkomst was.

Zie: J.S. da Silva Rosa, *Over de verhouding der Joden en niet-Joden in de Republiek der Vereenigde Nederlanden gedurende de 17de en 18de eeuw* in *Nieuw Israël. Weekblad* van 21 Juli 1922; J. Mendes dos Remedios, *Os Judeus Portugueses em Amsterdam* (Coimbra 1911) 75 en L. Wagenaar, *Het Ned. Israël Seminarium* (Amsterdam 1918) 5.

Zwarts

[Guessen, Theodoricus of Dirk]

GUESSEN (Theodoricus of Dirk), of Guessey, wijbisschop in Luik met den titel Rossensis, van Ross, tijdens de regeering van bisschop Jan van Heinsberg, behoorde tot de orde der Eremieten van Sint Augustinus en was lector der theologie, toen hij tot bisschop van Rose werd benoemd, Juli 1414, en de toestemming ontving in Luik als wijbisschop op te treden. Verschillende wijdingen in het luiksche bisdom zijn van hem bekend 1419-1433. Hij wijdde 1433 te Eindhoven de kloosterkerk der kanunniken van Windesheim, Mariënhage.

Hij overleed te Luik 16 April 1433 en werd in de kerk der Kruisheeren begraven.

Zie: Habets, *Gesch. bisdom Roermond* I, 243; *Revue Bénédictine* XXIX (1912) 336-338; Wichmans, *Brabantia Mariana* 825; Schutjes, *Gesch. bisdom 's Hertogenbosch* V, 946; Eubel, *Hierarchia Cath.* I, 444, II, 248, 307.

Fruytier

[Gueynier, Frederik]

GUEYNIER (Frederik) of *Gueinier*, *Guinier*, *Qeuneyex*, kwam in Juni 1668 in Oost-Indië om daar predikant te worden. Van 1671-1682 stond hij te Batavia. Hij gaf een maleisch woordenboek uit: *Vocabulaer Duytsch ende Mallays* (Bat. 1677), dat vermeerderd en verbeterd werd opgenomen in dl. II der *Collectanea Malaica vocabularia of Maleische Woordboek-sameling* (Bat.

1708). Eerst in 1678, daarna in 1682 weigerde hij het verplichte gebed te doen voor een ter dood veroordeelden Mohammedaan, die zijn geestelijken bijstand afwees. Hij volhardde daarin ook na een resolutie van zijn kerkeraad, en zelfs na een bevel van den Gouverneur. Teruggekeerd in het vaderland, vergaderde de synode van Noord-Holland over deze kwestie in 1684.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 390.

Knipscheer

[Guichenon de chastillon, Franciscus Wilhelmus]

GUICHENON DE CHASTILLON (Franciscus Wilhelmus), geb. te Venlo 24 Aug. 1748, aldaar overl. 7 Mei 1821, zoon van Maximiliaan (die volgt) en Gerarda Verheijen.

Hij promoveerde 7 April 1779 te Harderwijk in de rechten en legde den eed als advocaat van het Souvereine Hof te Venlo af in handen van den eersten President Nicolaas Evert Fournier 12 April 1779, was ontvanger der rapporten van het hof 1781-84, werd 5 Maart 1796 assessor aan het nieuwe Hof van Justitie te Venlo, als zoodanig 22 Maart 1797 vervangen door Jean Janknecht.

Hij huwde te Venlo 30 Juni 1780 in de Gereformeerde kerk (ingezegend te Kaldenkirchen 23 Juli 1780) Johanna Maria Skene (geb. te Venlo 15 Febr. 1761, aldaar overl. 13 Febr. 1824). Uit dit huwelijk elf kinderen, die allen Katholiek werden gedoopt; onder welke: Maximiliaan Joseph (geb. 28 Juli 1788, gesneuveld bij Castella in Spanje 13 April 1813) en Maria Anna Catharina (geb. 6 Oct. 1794, overl. 7 Juli 1878, huwde 20 Oct. 1835 den bekenden bloemenschilder Theodoor Joseph Sax, geb. 19 Maart 1782, overl. 28 Dec. 1846).

Zie: H. Uyttenbroeck, *De Kroniek van Pastoor J.C. van Postel*, 75, 114, 141, 195, 197; Jan Verzijl, *Genealogie Guichenon de Chastillon in Maasgouw* 1920, 83-85.

Verzijl

[Guichenon de chastillon, Maximiliaan]

GUICHENON DE CHASTILLON (Maximiliaan), geb. te Maastricht 26 Mei 1699, overl. te Venlo 29 Mei 1775, aldaar in de gereformeerde kerk begraven, zoon van Zacharias, kapitein der genie en ingenieur van Hare Hoog Mogende (overl. te Maastricht in den nacht van den 18en op den 19en Maart 1706) en Anna Maria Ivoy.

Maximiliaan was kapitein van de eerste grenadier-compagnie uit het regiment Grenier Wallons in dienst der Staten-Generaal, huwde te Venlo 6 Juli 1734 in de katholieke St. Martinuskerk en 9 Aug. 1735 in de gereformeerde kerk aldaar Gerarda Verheijen uit Emmerik.

Uit dit huwelijk elf kinderen o.a. Zacharias Caspar (geb. te Venlo 1739, Kruisheer) en Franciscus Wilhelmus (zie vorig artikel).

Zie: Jan Verzijl, *Genealogie Guichenon de Chastillon in Maasgouw* (1920), 83-85.

Verzijl

[Guicherit, Jean Isaac]

GUICHERIT (Jean Isaac), geb. te 's Gravenhage in 1737, overl. aldaar 31 Aug. 1796. Hij studeerde te Leiden (ingeschr. 7 Aug. 1754) en is in 1760 door de Waalsche synode beroepbaar verklaard. Eerst was hij eenigen tijd als 'capellaan van Zijne Exc. den ambassadeur Boreel' werkzaam, en trok met dezen waarschijnlijk naar Engeland, waar Boreel George III uit naam der Staten-Generaal moest begroeten. Op 5 Juni 1763 werd hij predikant bij de waalsche gemeente te Maastricht, op 22 Juli 1764 te 's Gravenhage. Willem V benoemde hem in Maart 1781 tot hofprediker. Als zoodanig heeft hij tot lidmaat der Hervormde Kerk bevestigd de prinsen

Willem Frederik (den lateren koning Willem I) en Willem George Frederik. Zijne toespraken bij deze gelegenheden zijn uitgegeven: *Aanspraak aan Z.D.H. den erfprins Willem Frederik den 9 July 1788*, gevolgd door den franschen tekst; en: *Allocution adressée à son Altesse Sérénissime Monseigneur Guillaume George Frédéric le 12 janvier 1790*, opgenomen in *Recueil de Documents, relatifs à l'Eglise française de Voorburg*, publié par H.J. Caan (la Haye 1859). Na zijn dood verscheen van hem: *Sermons* (Amst. 1797).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 390 v.

Knipscheer

[Guillebert, Jean]

GUILLEBERT (Jean), overl. te Haarlem 28 Dec. 1691. Hij was eerst predikant te Caen, maar week naar Holland uit na de herroeping van het Edict van Nantes. Hier werd hij predikant bij de Waalsche gemeente te Haarlem 20 Jan. 1686. Van hem is gedrukt: *Sermons* (Amst. 1687; 2de dr. Amst. 1711).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 391.

Knipscheer

[Guiot, Jean]

GUIOT (Jean), geb. in de vallei van Pragelas in Piemont 5 Mei 1710, overl. te Rotterdam 2 of 5 Mei 1778, zoon van een notaris. In 1730 week zijn vader als vervolgde naar Holland uit. Hij studeerde te Leiden (ingeschr. 23 Dec. 1734 of 24 Febr. 1739) en werd predikant bij de Waalsche gemeente te Arnhem 22 Maart 1744, te Rotterdam 22 Oct. 1747; emeritus 1 Juni 1777. Zijn opvolger de la Saussaye roemde hem zeer. Na zijn dood verscheen: *Sermons*, 3 t., met portret. Na een critiek op deel twee in *Nederl. Bibliotheek* kwam uit: *Brief aan de Heeren Schrijvers van de Ned. Bibl. over Hun Ed. recensie van het 2de deel der Leerredenen van Guiot* (Amst. 1782). Tot de 'sermons' behooren ook: 'Six Sermons sur la Guerre', die afzonderlijk in onze taal verschenen als: *Leerredenen over den oorlog* (Amst. 1787).

Van zijn portret bestaat een prent door J. Houbraken en een schilderij door P.F. de la Croix.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 391 v.

Knipscheer

[Guitton, Marcus]

GUITTON (Marcus), geb. te Hoorn 12 Aug. 1692, overl. (te Maastricht?) 14 Jan. 1767; zoon van Marcus Guitton, predikant in Frankrijk, die met zijn vader Isaac Guitton, eveneens predikant, na de herroeping van het Edict van Nantes in 1685 naar Holland uitgeweken was. Marcus Guitton, de vader, was te Hoorn waalsch predikant. De zoon werd 30 Oct. 1712 waalsch predikant te Maastricht; in 1720 door de hooge overheid benoemd tot predikant bij de nederlandsche ambassade te Parijs. Hier schreef hij: *Lettre d'un Theologien d'Hollande à un nouveau converti de France au sujet du Batême des Enfants*. In 1727 keerde hij naar Maastricht terug. Daar werd hij emeritus 17 Nov. 1757. Nog schreef hij: *La dette du*

ministère et l'attention aux verges de Dieu, ou Sermons sur Rom. 1:14, 15 et Mic. 6:9 (Rott. 1721) en: *Lettres à un Protestant français touchant la déclaration du Roi concernant la religion du 14 Mai 1724* (Londres 1725), 2 vol.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 392 v.

Knipscheer

[Gulichius, Abraham]

GULICHIUS (Abraham) of van Gulich, geb. te Heusden in 1642, overl. te Franeker 31 Dec. 1679, zoon van Nicolaas van Gulich en Anna van Ravestein. Hij studeerde

te Leiden (ingeschr. 23 Jan. 1665 als bursael in het Staten-College) onder leiding van Coccejus. Te Nijmegen werd hij buitengewoon hoogleeraar op 17 Jan. 1667; zijne rede kwam uit in zijne *Theologia Prophetica* (zie beneden) als: *Oratio de vero ac perpetuo omnis prophetiae objecto*.

Hij openbaarde zich terstond als Coccejaan. Aan het einde van 1667 werd hij gewoon hoogleeraar in de wijsbegeerte te Hamm. De rede, waarmee hij van Nijmegen afscheid nam, heet: *Lectio Valedictoria Noviomagensis* (opgenomen in dl. II van *Theologia prophetica*, 1694). Te Hamm gaf hij uit: *Disputationes philosophicae; oratio de via Pacis* (1675); *oratio de Temporibus S. Script. memorabilibus usque ad Christum* (1677), later ook in dl. II van *Theologia prophetica* opgenomen. Het eerste deel van het laatst genoemde werk heeft hij nog zelf voor de pers gereed gemaakt; het verscheen te Amst. in 1675. De uitgave was zeer slordig, maar is te Amst. in 1690 gevolgd door een tweede 'in finitis mendis repurgata'. Het werk handelt over den prophetischen inhoud van het O.T. Het tweede deel, reeds genoemd, is bezorgd door J. T. Sch al b r u c h , rector der Amsterdamsche school, en is opgedragen aan Wittichius en Willem Anslaer, den schoonzoon van Coccejus. Daarin wordt het vervolg van de prophetische geschiedenis behandeld tot de verwoesting van Jeruzalem.

De hoogeschool te Franeker riep Gulichius als hoogleeraar in de wijsbegeerte, welk ambt hij aanvaardde 6 Oct. 1679 met eene *Oratio de admiranda hominis natura*. Te voren was hij bevorderd tot 'philosophiae doctor' en 'artium liberalium magister'. Zijn ambtgenoot Schotanus a S t e r i n g a hield een *Oratio funebris in obitum Abr. Gulichii* (Fran. 1680). Gulichius was gehuwd met Geertruid Japin. Na zijn dood gaf Roëll ook nog uit: *Librorum prophetorum Vet. et Novi Testamenti compendium et analysis* (Amst. 1694). Van Til dicteerde nog jaren later aan de studenten een *Specimen supplementi in cl. A. Gulichii theologiam propheticam* dat in 1717 werd uitgegeven achter van Til's *Methodus concionandi*.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 394-396.

Knipscheer

[Guljé, Petrus Franciscus]

GULJÉ (Petrus Franciscus), geb. te Helmond en aldaar overleden 25 Juli 1810, was gedurende lange jaren med. doct. in zijn geboorteplaats, was van 1 Oct. 1786-1 Oct. 1787 burgemeester, werd in April 1795 tot Schepen gekozen, 21 Dec. d.a.v. tot lid van het Departementaal Bestuur van Staatsbrabant, 22 Jan. 1796 tot Representant ter Nationale Vergadering voor het district Vechel. Hij deed zich hier kennen als een uitmuntend redenaar en had een groot aandeel in de vrijmaking van Staatsbrabant. In Sept. 1797 werd hij aangesteld als lid van het Comité van Constitutie en 31 Dec. 1805 als ontvanger der Gemeene Middelen over het Arrondissement Helmond. Hij was gehuwd met Johanna Catharina Coolen. Uit dit huwelijk werden te Helmond geboren: Adam Theodoor, 12 Nov. 1772; Willem Franciscus, 10 Maart 1777, overl. als med. doct. te Oirschot 2 Febr. 1856, eigenaar van de heerlijkheid Asten; en Adam Henricus, 10 Maart 1779, overl. als regeeringscommissaris van West-Indië te Paramaribo 30 Juli 1828.

Van zijn portret bestaat een prent.

Zie: A. Frenken, *Genealogieën van eenige voorname, aan elkaar verwante Meijerij'sche Geslachten*, blz. 11 (noot); Jac. Heeren, *Biogr. Wdb. van Helmond*, 107-109.

Heeren

[Gulpen, Theodorus Martinus van]

GULPEN (Theodorus Martinus v a n), geb. te Abcoude 28 Sept. 1782, overl. te Nijmegen 13 Maart 1837. Hij studeerde te Utrecht, werd predikant te Druten 19 Jan. 1806, te Zoelen 5 Apr. 1807, te Kuilenburg 3 Jan. 1811 en te Nijmegen 2 Oct. 1814. Beroepen naar Amsterdam, Dordrecht en 's Gravenhage wees hij af. Van zijne hand verscheen: *Toespraak aan mijne gemeente op den laatsten avond van het jaar 1830 over Klaagl. 3:22, uitgegeven ten voordeele van het Vaderland* (Nijm. 1831).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 396 v.; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl., 123, 139, 145, 166.

Knipscheer

[Gurtlerus, Nicolaas]

GURTLERUS (Nicolaas), geb. te Bazel 8 of 9 Dec. 1654, overl. te Franeker 28 Sept. 1711, zoon van Nicolaas Gurtler, koopman, en van Anna Maria Kok; gehuwd met Anna Magdalena Baron uit Hanau. Op 2 Juli 1672 werd hij 'artium liberalium magister'. Tot den predikdienst toegelaten 9 Maart 1676 na verdediging van eene *Disputatio de ordine actuum Decretorum Dei* (Bas. 1676), deed hij eene reis o.a. naar Genève en Saumur. Eerst was hij privaatsdocent in de geschiedenis enz. te Bazel; maar in 1685 werd hij hoogleeraar in de wijsbegeerte en de welsprekendheid te Herborn, welk ambt hij aanvaardde met een *Oratio de fato philosophico in Ecclesia christiana* (Herb. 1685). In 1686 werd hij doctor in de godgeleerdheid op het proefschrift: *Disputatio de munere Christi regio* (Heidelb. 1686). Kort daarop is hij benoemd tot hoogleeraar in de theologie te Hanau. Zijne intree-rede: *Oratio de migratione doctorum et scientiarum et religionis* (Hann. 1687) wekte groote belangstelling. Wederom in 1696 aanvaardde hij een hoogleeraarsambt en wel te Bremen, waar hij zijn werkzaamheid aanving met een: *Oratio de adventu et habitatione Jesu Christi in plaga Bremensis* (Brem. 1696), ook opgenomen in G e r d e s' *Miscellanea Gron.* I, 650 vv. In 1699 kwam hij in ons land als hoogleeraar te Deventer. Hier was zijn eerste rede: *Oratio de filio Dei doctore et discipulo ab aeterno et in tempore* (Dav. 1699). Doch weldra werd hij te Franeker benoemd; eerst vergeefs in 1705, daarna met vrucht in 1707. Nu aanvaardde hij het ambt met de *Oratio de vili contemtoque statu Jesu Christi post ipsius introitum in gloriam* (Fran. 1707). V a n d e r W a e y e n hield een lijkrede over hem, toen hij in 1711 was overleden. Hij schreef: *Systema Theologiae Propheticae* (Amst. 1702; 2e dr. Traj. ad Rh. 1724 of 1742?), dat langen tijd het leer- en leesboek van de Coccejanen bleef. Als kerkhistoricus schreef hij: *Historia Templariorum, observationibus ecclesiasticis aucta* (Amst. 1691; 2e dr. ald. 1703) en: *Institutiones Theologicae, ordine maxime naturali expositae* (Amst. 1694, 2e dr. Halae 1721; 3e dr. Marp. 1732). Zijn: *Origines mundi* (Amst. 1707) wordt geprezen als 'een schat van belezendheid'. Zijn: *Lexicon manuale IV linguarum, Lat. Gr. Germ. Gall.* (Basil. 1682) is herdrukt in 1692, 1702, 1715, 1731 en 1769. Nog hebben de Bie en Loosjes vele werken van hem opgesomd (zie ald.). Na zijn dood zijn nog uitgegeven: *Aphorismi theologiae propheticae delineantes* (Leid. 1717). In handschrift liet hij na: *Exegesis analytica in textus nonnullos propheticos V.T. en Catecheseos Heidelbergensis succincta explanatio*. Een geschrift: *Idea Doctrinae de Conscientia* bleef onafgewerkt.

Zijn door een onbekend kunstenaar geschilderd portret is op het stadhuis te Franeker.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 408 v.

Knipscheer

[Gutierrez, Abraham]

GUTIERREZ (Abraham) was omstreeks 1680 een bekend amsterdamsch geneesheer en lid der Portug.-joodsche Gemeente.

Zie: Kayserling, *Bibl. Esp. Port. Jud.* (Straatsburg 1890), 51.

Zwarts

[Guye, Victor Henri]

GUYE (Victor Henri), geb. te Neuchâtel in 1810, overl. te Amsterdam 26 Mei 1892. Hij studeerde te Leiden (ing. 30 Oct. 1829) en werd waalsch predikant te Maastricht 13 Dec. 1835, te Groningen 8 Juli 1849, te Amsterdam 14 Juli 1850, emeritus 1 Oct. 1871. Hij schreef: *Souvenir de mon Ministère. Six Sermons adressés à mes amis* (Amst. 1872).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 410.

Knipscheer

[Gijsberts, Henricus]

GIJSBERTS (Henricus) of *Gysselbrechts*, officiaal van Kamerijk te Brussel, werd 3 Juni 1465 kanunnik te 's Hertogenbosch in den Sint Jan. 5 Juni 1470 deed hij afstand van zijn kanunnikdij. 15 Oct. 1472 werd hij kanunnik in Sint Rombouts te Mechelen. Hij was plebaan 28 Juni 1475, toen hij van paus Sixtus IV verkreeg zijne priesterwijding zeven jaar te mogen uitstellen, mits hij

binnen het jaar de wijding ontving van subdiaken. Omstreeks 1482 werd hij deken van het kapittel. Hij was raadsheer van zijn souverain en orateur te Rome (volgens v.d. Eynde, *Stad en distr. Mechelen opgehelderd* II, 333) en bracht uit de eeuwige stad vele relikwieën mede met het verlot deze te mogen ten toon stellen op zijn kasteel te Boutersem, bij Mechelen. De hooge bescherming van zijn vorst bezorgde hem nog een kanunnik di in de kathedraal te Kamerijk en in St. Gummaris te Lier, waar hij het cantorschap verkreeg, 1495. Hij stichtte 44 jaargetijden in verschillende kerken, zeker als vergoeding voor het misbruik van zoovele kerkelijke beneficies gelijk te bezitten. Hij overleed te Mechelen 10 Dec. 1561 en werd in St. Rombouts begraven. De wijbisschop van Kamerijk kwam, om den overledene te eeren, zijn lijkdienst houden, doch het kapittel verzette zich hiertegen als een inbreuk op zijn rechten.

Zie: de M u n c k , *Leven van den H. Rumoldus*, 249; S c h u t j e s , *Gesch. bisdom den Bosch* IV, 244; J. B a e t e n , *Naamrollen kerk. gesch. Mechelen* I, 206, 291. *Analectes hist. eccl. Belg.* XVII (1881) 398; J. L a e n e n , *Hist. égl. métrop. de St.-Rombaut* (Malines 1919) I, 65, 213, 230, II 23, 24.

Fruytier

H.

[Haagen, Hylco van]

HAAGEN (Hylco v a n), geb. te Leeuwarden Sept. 1787, overl. te Zuidbroek, 1 Oct. 1822. Hij studeerde te Groningen en werd predikant te Oudwoude en Westergeest 1 Dec. 1811, te Bolsward 11 Aug. 1816, te Zuidbroek en Muntendam 19 Nov. 1820. Hij was een leerling van prof. H. Muntinghe (zie dl. II, kol. 964-966), die hem opdroeg om uitvoerige registers op zijn hoofdwerk samen te stellen. Toen dat gereed was, begon hij aan eene verkorte uitgave van dat werk, welke onderneming echter door zijn dood is afgebroken. Voortgezet door C r a m e r v a n B a u m g a r t e n verscheen dit boek 1827 en 1830 met den titel: *De geopenbaarde godsdienstleer des Bijbels* (twee deelen). Een waardeerend gedicht over hem vindt men in S p a n d a w , *Gedichten* III (Gron. 1837), 62 v.

Zie: de B i e e n L o o s j e s , *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 417; *Kerkelijk Handboek* (1911) Bijl., 144, 178; (1914) Bijl. 177.

Knipscheer

[Haamstede, jonker Adolf van]

HAAMSTEDE (jonker Adolf v a n), of v a n H a e m s t e d e , geb. in Zeeland 1520, overl. in 1585, zoon van jonker Witte v a n H a a m s t e d e en Agatha v a n S c h e n g e n , gehuwd 1e met Maria v a n d e r L i s s e , 2e met J a c o b a d'A u x y , 3e met Anna d'Almaras.

Adolf van Haamstede ging reeds jong in zeedienst, en in 1543 was hij een der scheepsbevelhebbers op de vloot van jonker Maximiliaan van Bourgondië, markgraaf van Veere, tegen de Franschen. Later wordt hij genoemd als baljuw van Duiveland. Op 13 Oct. 1562 wordt hij door Oranje belast wegens Zeeland-beooster-Schelde met het opnemen en sluiten der rekening. In 1566 teekende hij niet het Compromis, maar bleef katholiek en den Koning trouw. Op 5 Juni 1568 teekent hij als lid der Ridderschap van Zeeland, en is in 1568 baljuw van Nieuwerkerk op Duiveland, in 1569 en 1571 wordt hij onder de edelen beschreven ter Staten-vergadering van

Zeeland. Van 1569 af maakten de Watergeuzen het den bewoners van Zeeland zeer lastig, maar behalve een paar wachtschepen voor de havens der steden, werd in Zeeland geen vloot van beteekenis tegen hen uitgerust. In Sept. 1570 was hij kapitein op het schip 'St. Andries', dat bij de vloot van Boussu behoorde en 25 Sept. 1570 van Vlissingen vertrok ter begeleiding van de oostenrijksche prinses naar Spanje. Hij rustte in zomer 1573 een groote vloot uit te Amsterdam; deze zeilde begin October 1573 onder Boussu de Zuiderzee op, en Haamstede was kapitein van een der schepen. Op 11 Oct. 1573 werd de spaansche vloot door de Watergeuzen verslagen; Haamstede vluchtte naar Amsterdam. Begin Jan. 1574 liet Requesens weer een vloot uitrusten te Antwerpen, om Middelburg te ontzetten, dat door de Watergeuzen werd belegerd. Adolf van Haamstede was vice-admiraal op deze vloot, die 31 Jan. 1574 door de Watergeuzen bij Roemerswaal geheel verslagen werd. Dezen zeilden de Spanjaarden na op de Schelde, en bij Lillo vielen de Watergeuzen hen nog eens aan; verschillende spaansche schepen werden genomen, Adolf van Haamstede werd gevangen naar Delft gevoerd, en voor den Prins van Oranje gebracht. Hier weigerde hij de plannen der Spanjaarden te verraden, en tot de zijde van de Staten over te gaan; en dit hoewel Requesens hem niet genegen was en zijn goederen in Zeeland al had aangeslagen. Haamstede bleef tot 1576 in gevangenschap. Toen Zierikzee op 2 Juli 1576 door de Spanjaarden was hernomen, werd Haamstede volgens een der artikelen van het verdrag in vrijheid gesteld. Hij voegde zich weer aan de spaansche zijde, maar zijn naam wordt niet meer genoemd.

Zie: C.J. P o l v l i e t , *Het geslacht Haamstede*, in *Wapenheraut* XII (1908), 416-418; M a l o ,

Les Corsaires Dunkerquois I, 168; van Bruyssel, *Commerce et Marine en Belgique* III, 83.

Vogels

[Haan, Mattheus de]

HAAN (Mattheus de), geb. te Dordrecht in 1663, overl. te Batavia 1 Juni 1729; zoon van Adriaan de Haan, notaris te Dordrecht en van Johanna van Wijngaarden.

26 Oct. 1671 vertrok notaris de Haan, tot onderkoopman in dienst van de Compagnie benoemd, met zijn gezin, per 'Dordrecht' van de kamer Rotterdam naar Indië. Reeds op 13-jarigen leeftijd trad Mattheus eveneens in Comp.'s dienst: hij vertrok in 1676 als provisioneel assistent naar Suratte. Het begin van zijn carrière was niet zeer voorspoedig; in 1681 werd hij assistent, in 1683 boekhouder, in 1685 onderkoopman en tien jaar later koopman, welken rang hij dus eerst bereikte na een diensttijd van 19 jaar, dien hij geheel op Suratte had doorgebracht. Nu kwam er echter wat schot in zijn promotie; in 1696 keerde hij naar Batavia terug, waar hij tot 1698 als tweede, daarna als eerste opperkoopman van het kasteel werkzaam was. Twee jaar later, 8 Juni 1700, werd hij secretaris van den Raad van Indië en 19 Dec. 1702 vice-president van den raad van Justitie. Op persoonlijk aandrigen van den nieuwbenoemden G.G., Joan van Hoorn, volgde in Aug. 1704 de Haan's benoeming tot raad-extra-ordinair, als hoedanig hij 30 Mei 1705 tevens president van het college van schepenen van Batavia werd. Raad-ordinair werd hij in 1710, terwijl hij daarnaast sedert 1712 als kolonel van de burgerij van Batavia optrad. Na tien jaar zitting te hebben gehad als raad-ordinair, werd hij 16 April 1722 geroepen tot het hooge ambt van directeur-generaal van den handel. 16 Oct. 1724 teekenden Heeren-XVII zijn benoeming tot Gouverneur-Generaal, welke functie hij 8 Juli 1725 van Henricus Zwaardcroon overnam. Hij was toen 62 jaar oud en 49 jaar onafgebroken in Compagniesdienst.

De Haan's landvoogdij is niet gekenmerkt door eenige bijzondere of belangrijke gebeurtenis. Tegen het toenemend nepotisme trad hij evenmin op als tegen den enormen sluikhandel der ambtenaren. Daarentegen was het door hem in 1726 genomen besluit, om de javaansche hoofden voor de geleverde koffie slechts 5 in plaats van, zooals tot nog toe geschied was, 21 rijksdaalders per picol te betalen, in hooge mate noodlottig voor die ontluikende cultuur. Toen daarop natuurlijk een bedenkelijke achteruitgang van de productie volgde, werd het uitroeien van koffieboomen strafbaar gesteld, terwijl de koffie weldra onder de contingenten werd opgenomen.

De Haan was te Batavia gehuwd; zijn dochter Adriana, de eenige van zijn kinderen, die niet jong was gestorven, trouwde met Stephanus Versluys, geboren in 1691 te Middelburg, raad-extra-ordinair van Indië en oud-gouverneur van Amboina; zij overleed te Batavia 22 Juli 1727.

Van zijn portret bestaan prenten door J. Ledeboer en J. van der Schley.

Zie: Valentijn IV, I, 264, 351-352; de Jonge, *Opkomst* IX, XIX-XXIX; M.A. van Rhede v.d. Kloot, *De Gouverneurs-Generaal* enz. ('s Grav. 1891), 82-83; F. de Haan, *Priangan* 1, 123* vlg.

Stapel

[Haan, Tamme Foppes de]

HAAN (Tamme Foppes de), geb. te Duurswolde 28 Jan. 1791, overl. te Kampen 28 Maart 1868. Hij studeerde te Leiden en te Groningen en werd predikant te Valkenswaard 5 Dec. 1819 en te Hurwenen 13 Mei 1821. Hier vroeg hij emeritaat tegen 1 Juli 1824, waarna hij zich vestigde te Gorredijk, waar hij een bundel gedichten uitgaf.

Wederom werd hij predikant te Molkwerum 2 Sept. 1827, te Exmorra en Allingawier 5 Juli 1829, te Ee 8 Maart 1855. Hier voegde hij zich bij de Afscheidenen op Goeden Vrijdag 1839, waarop het Provinciaal Kerkbestuur van Friesland hem uit zijne bediening ontzette. Hij vestigde zich te Birdaard, waar hij door vrienden werd onderhouden. Op de provinciale vergadering van opzieners uit de afgescheiden gemeenten te Leeuwarden werd hij belast met de opleiding van afgescheiden predikanten. Na den dood van H. de Cock te Groningen werd de Haan 'hoofdonderwijzer' voor de beide provinciën. Bij de stichting van de Theologische school te Kampen in 1854 benoemde de synode te Zwolle hem tot een van de vier 'docenten'. Daar bleef hij werkzaam tot 1861. Hij huwde met Aletta Heringa, wed. van Ds. H. Ynzonides en had vijf kinderen. Hij schreef: *Gedichten* (Heerenveen 1825); *Iets over Rhetorica* (Gron. 1852), en een 'woord vooraf' vóór den tweeden druk van Aug. Francken, *Kern der Christelijke Leere* (Gron. 1862), dat in 1870 en 1883 herdrukt werd.

Van zijn portret bestaat een prent door N.J.W. de Roode.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 103, 419-421; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl., 137; (1911) Bijl. 149 v.; H. de Cock, *Hendrik de Cock.... leven en werkzaamheid* (Delfzijl 1860; 2e dr. 1886), 2e dr. 617 v.; J. Verhagen Jr., *De Gesch. der Christ. Geref. Kerk in Ned.* (Kampen 1881), 616, 620. In de *Almanak van het Studentencorps Fides quaerit intellectum* 1905, komt op blz. 93-99 een levensschets van hem voor, met portret.

Knipscheer

[Haan, Annaeus Frederik Eilerts de]

HAAN (Annaeus Frederik Eilerts de), geb. te Olst 21 Oct. 1834, overl. te Meppel 28 Dec. 1899, zoon van Lambertus Eilerts de Haan (predikant te Olst, overl. 19 Nov. 1870). Hij studeerde te Utrecht en te Leiden, en werd predikant te Noordwolde 23 Sept. 1860, te Ternaard 2 Febr. 1868, te Eekst 17 Aug. 1884, te Borger 24 Mei 1885, te Benningbroek 14 Aug. 1887, emeritus 1 April 1893. Hij schreef: *Gedachten en opmerkingen over de laatste dagen des jaars voor den eenvoudigen Christen* (Steenwijk 1863); onder pseudoniem Frisius, *Een woord aan J.C. Zaalberg....* (Steenwijk 1864); *Open brief aan Klaasje Zevenster....* (Amst. 1867), onder pseudoniem: Henri, *Mijn vriend Pik, oorspr. novelle* (Leeuw. 1872); *De Noord-Nederlandsche Landbouwkoloniën, eene studie over de Maatschappij van Weldadigheid* (Amst. 1875); voorts eenige tijdschriftartikelen.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 418 v.; *Kerkelijk Handboek* (1908) Bijl., 106; (1911) Bijl., 171, 187; (1912) Bijl., 151.

Knipscheer

[Haarlem, Hugo de]

HAARLEM (Hugo de), waarschijnlijk dezelfde als Hugo Joannis de Rimen, geb. te Haarlem, die 1436 bij de promotie der filosofie te Leuven de 10e plaats behaalde. Hij werd hetzelfde jaar aangenomen als lector en bleef professor der filosofie aan de universiteit tot 1440. Nov. 1444 was hij deken der faculteit. 1453 werd hij op aanbeveling van den magistraat van Leuven tot professor der rhetorica benoemd. Terzelfder tijd waren vele Haarlemmers professor aan de universiteit te Leuven.

Petrus Joannis de H., gepromoveerd 1434 als primus der filosofie, was professor der filosofie 1435-37. Drie waren er tegelijk ingeschreven onder den naam van Nicolaas de H.; een

hunner onderwees de filosofie, 1435. Willem de Haarlem was professor 1439-41, Everard de Haarlem 1440-43 tegelijkertijd met Gerardus de Haarlem of Gerardus Sprunck.

Zie: Val. Andreas, *Fasti Academici* (Lov. 1650) 247; *Analectes hist. eccl. Belg.* XXX, 257-258.

Fruytier

[Haas, Willem Jacob de]

HAAS (Willem Jacob de), geb. te Amsterdam 15 Jan. 1853, overl. te Utrecht 24 Juni 1899, begraven te Kuilenburg; zoon van Willem de Haas en Aaltje Prins. Hij studeerde te Kampen, en werd predikant van de Christelijk-Gereformeerde gemeente te Breukelen 1 Dec. 1878, te Haarlemmermeer 12 Dec., 1880, te Hattem 17 April 1887 en te Kuilenburg 29 Sept. 1895. Hij huwde in 1878 met Hendrica Hermina Kors (geb. te Amersfoort 29 Oct. 1852).

Hij schreef: *Sociale Schriftbeschouwingen* (Zwolle 1893-94), twee deelen, eerst in het weekblad *Patrimonium* verschenen; *Doop en tucht....*; *Beter dan dicht goud....* (Harderwijk 1898); verscheidene redevoeringen, tijdpreken en leerredenen.

Zijn portret komt voor in het *Levensbericht* door W.H. Oosten, verschenen bij de Haas' *Uw Koninkrijk kome* (Amst. 1899).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 431 v.

Knipscheer

[Habbema, Johannes]

HABBEMA (Johannes), geb. te Leeuwarden in 1732, overl. te Delft 12 Maart 1800. Hij studeerde te Leiden en promoveerde te Franeker tot doctor in de godgeleerdheid in 1756 op een proefschrift over 1 Cor. 6:4. Sedert Oct. 1756 studeerde hij daarna nog te Groningen. Hij werd predikant te Twijzel en Kooten 25 Juni 1758, te Gorinchem 27 Maart 1763, te Rotterdam 16 Aug. 1767, emeritus wegens gekrenkte geestvermogens 2 Febr. 1789. In 1774 verscheen op initiatief van Petrus Hofstede (zie IV, kol. 763) de *Nederlandsche Bibliotheek* als tegenwicht naast de meer liberale tijdschriften *De Denker* en *Vaderlandsche Letteroefeningen*. Habbema noemde zichzelf van deze bibliotheek den 'verzamelaar en uitgever'. Bij de moeilijkheden, t.a.p. in ons werk reeds beschreven, gaf Habbema uit: *Historisch Verhaal nopens het gebeurde met de Nederl. Bibl.* (Rott. 1775). Naar aanleiding van een preek van zijn ambtgenoot te Rotterdam J.J. le Sage ten Broek (zie in dit deel kol. 210) voelde Habbema zich genoopt zijn standpunt uiteen te zetten in: *De Leer der Hervormde Kerk aangaande het Borgtogtelijke van Christus lijden bevestigd* (Amst. 1783). Het geschil tusschen beiden lokte een heele reeks geschriften uit. De classis van Schieland en de Staten werden er in gemengd. De Staten maakten een einde aan het twistgeschrift, dat blijkbaar algemeen met groote belangstelling gevolgd was. Hij schreef nog vele andere werken. Herhaaldelijk is met groote uitvoerigheid over de hier aangestipte kwesties geschreven.

Van zijn portret bestaat een prent door J. van der Spruyt.

Zie: J.P. de Bie, *Het leven en de werken van Petrus Hofstede* (Rott. 1899), vooral blz. 308-325, 442-453; Visscher en van Langeraad, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* I, 622-628; hetzelfde werk, voortgezet door de Bie en Loosjes III, 432-436; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl., 116, 153; (1911) Bijl., 188.

Knipscheer

[Habets, Josef]

HABETS (Josef), Norbertijner kanunnik der abdij Bearepart te Luik, was gedurende eenigen tijd onderpastoor te Simpelveld (1706), parochie

van zijn abdij. Daarna 1712-14 komt hij voor als prior zijner abdij en professor der theologie. Hij was 1734 niet meer in leven.

Zie: *Theses theologicae ex prima secundae Divi Thomae, quas Praeside R.D.F. Josepho Habets Ord. Praem. Abbatiae Bellireditus intra Leodium canonico regulari, priore ac s. theol. lectore defendent fr. Dan. Closet et fr. Jos. Horens ejusdem abbatiae canonici regulares, Leodii anno 1712 mens. Oct.* (typ. J.F. de Milst); Goovaerts, *Ecrivains de l'ordre de Prémontré IV*, 342.

Fruytier

[Hachenberg, Caspar Frederik]

HACHENBERG (Caspar Frederik), geb. omstr. 1710, heeft in de theologie gestudeerd en is tot proponent bevorderd, maar bleef, niettegenstaande herhaalde benoemingen naar elders, te Wageningen rector van de latijnsche school, en wel tot 1790. Hij overleed 1 April 1793. Zijne inaugureele rede hield hij op 31 Juli 1741, getiteld: *De studio mathematico-scholastico juventuti utili*. Bovendien schreef hij: *Vertoog van de welmeenende aanbieding van Genade en Zaligheid* (Utr. 1774) en: *Grammatica graeca* (Ultraj. 1792), twee deelen. Hij was gehuwd met Wilhelmina van Setten. Zijn dochter was gehuwd met den geneesheer te Wageningen Gerrit Ockerse. Zijn beide zoons waren predikant; de tweede, Jan Anthonie Hachenberg, sedert 1797 te Amsterdam, overl. 18 April 1840.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 436; *Kerkelijk Handboek* (1908) Bijl., 103, 124, 137, 153.

Knipscheer

[Hachting, Arnoldus]

HACHTING (Arnoldus) of Hachtin g i u s , overl. te Dokkum in 1657. Hij noemt zich een 'Leeuwarder', en zal waarschijnlijk een broeder zijn van Johannes Hachting (die volgt). Arnoldus studeerde te Groningen, waar hij dertien theologische stellingen verdedigde *De aeterna Dei electione*. Hij werd predikant te Garijp, Suameer en Eernewoude, welke gemeente hij in 1625 verwisselde met Tzummarum (sedert 1629 vereenigd met Firdgum), en in 1641 met Dokkum. Hij was gehuwd met Lucia Kolde, dochter van Hermannes Kolde (of Colde), predikant te Leeuwarden (overl. 1634) en oom van Arnoldus Roetgers, hoogleeraar in de rechten te Groningen. Hij was op de friesche synoden van 1641 en 1646, en schreef behalve de boven reeds aangeduide *Theses Theologicae de aeterna Dei electione..... sub praesidio D. Johannis Maccovii* (Fran. 1618), de volgende werken: *Zyons Tempelvreughd, preek in de nieuwe kerk te Veenwouden* (Leeuw. 1650); *Noodzakelijke Waarheden, Verantwoordinge van de noodzakelycke Waerheyd* (Leeuw. 1655), gericht tegen G. Vorstius, evenals *Censura censurae, anders gezegd: Mondstopper. Nootsaeckelijcke Censure G. Vorstii* (1676; waarschijnlijk een herdruk). Eindelijk wordt van hem genoemd: *Klaer ende onpartydigh bericht van de vyf strydige poincten aengaende de praedestinatie enz. door wijlen Conradus Vorstius, waerbij gevoegt is Gueneri Noodzakelyke censure* (Dokkum 1652). De derde druk hiervan verscheen in 1676 onder den titel: *Doodsteek gegeven aan de absolute praedestinatie*

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 436 v.; *Kerkelijk Handboek* (1911) Bijl., 147, 149, 152, 164, 188; T.A. Romein, *Naamlijst der Pred. van Friesl.* (Leeuw. 1886), register.

Knipscheer

[Hachting, Johannes]

HACHTING (Johannes), geb. te Leeuwarden 16 Febr. 1594, overl. te Franeker 22 Sept. 1630; zoon van Regnerus Hachting, predikant te Leeuwarden en Anna Johanna van Gelingen. Hij studeerde te Franeker

en te Groningen, bezocht eenige buitenlandsche hoogeschoolen, werd praeceptor aan de latijnsche school te Leeuwarden en is daarna (21 Maart 1622) benoemd tot hoogleeraar in de logica te Franeker. Hij was drie malen gehuwd: met Geertruid Simons (1621), met Anna Coninck (1624) en met Susanna Selijns, de moeder van den predikant Regnerus Hachting. A. Verhel schreef na zijn dood: *Oratio funebris in exequias D. Joannis Hachtingii* (Leov. 1630).

Zijn zoon Regnerus, geb. omstr. 1631, overl. 20 Oct. 1665, was eveneens predikant te Leeuwarden.

Een geschilderd portret van Joh. Hachting door een onbekend kunstenaar is in het stadhuis te Franeker.

Zie: W.B.S. Boeles, *Friesland's hoogeschool* II (Leeuw. 1879), 119-121, en over zijn werken blz. 120, aant. 1.

Knipscheer

[Hackius, Petrus]

HACKIUS (Petrus), Hack, Hakkus, Hak of Ackyus, stierf tusschen 9 Mei en 8 Aug. 1596. Vóór hij predikant werd heeft hij 'onder de musicyns in de capelle ende int hof des keyzers' geleefd. In 1577 vinden wij hem als veldprediker bij het vendel van Gerrit de Jonge van Haarlem, destijds te Wachtendonk in het geldersche in garnizoen. Juni 1578 verhuisde hij naar Leiden, aangesteld tot 'regent van der pedagogie', het 'collegium voor de schamele studenten' aldaar. In verband daarmee vinden we sub den 28en dier maand zijn naam in het album academicum der Universiteit van die stad. Reeds het volgend jaar legde hij dien post neer. Trouwens kon zijn regentschap hem ook moeilijk voldoening geven: hij had noch bursalen, noch geschikte woning. Logisch gevolg van dat woninggebrek zou geweest zijn, dat hij toen de stad had verlaten. Intusschen schijnt hij dat toch niet te hebben gedaan. Integendeel heeft hij levendig aandeel genomen in de twisten, die destijds den magistraat en den kerkeraad der stad in botsing brachten en haar geheele leven beroerden: de twisten omtrent Caspar Coolhaes (I kol. 632) en zijn inzichten omtrent de kerkelijke tucht. Hackius stond in die twisten zóózeer aan de zijde van Caspar Coolhaes, dat hij zich zelfs aan het vertalen van een boekje, een 'copulaet uut Gualtero', zette, om voor dezen in de bres te springen. Geen wonder dat een poging om hem tot predikant van Leiden beroepen te krijgen, bij de tegenstanders van Coolhaes op sterken weerstand stuitte. Toch is hij dit geworden. 29 Oct. 1581 was het reeds zóóver, dat hij vier weken op proef zou komen, om dan, had men geen bezwaren, aan de gemeente verbonden te worden; wat zeker wel gebeuren zou, want de groep kerkeraadsliden, die zou aftreden als deze zaak doorging, naar Jan Cabelliau ons vertelt, was maar klein, terwijl èn de magistraat èn de meerderheid in het consistorie hem wenschten. Het was anders wel het paard van Troje binnengehaald, want Hackius heeft den leidschen burgerlijken en kerkelijken voormannen veel moeite veroorzaakt. Zoo bijv. in 1584, door van den kansel scherpe critiek te oefenen op prins Willem van Oranje en de door het hof bij gelegenheid van den doop van Frederik Hendrik ten toon gespreide weelde. Kort nadat deze moeilijkheid weer zoowat uit den weg geruimd was, vroeg men van Medemblik uit Hackius' leendienst aan. Niettegenstaande daar toen vrij wat bezwaren tegen in werden gebracht, heeft hij de genoemde stad in het jaar 1585 toch eenigen tijd geholpen. Veel goeds heeft zijn komst voor haar echter wel niet afgeworpen. Want het is een tijd van voortdurenden

twist geweest; tusschen den magistraat, die hem wilde handhaven, en Sonoy, die hem het betreden der stad verbood. Ten slotte kwam prins Maurits er aan te pas en moest hij op bevel van dezen naar Leiden terug. Het pleit niet voor Hackius, dat toen daar weer moeilijkheden met hem rezen en dat bovendien nu ook de overheid, wier partijgenoot hij toch was, hem aan de tuchtsoefening van den kerkeraad overgaf; 14 Nov. 1586 werd hij geschorst. Pogingen tot verzoening in de dan volgende jaren maakten echter, dat hij Aug. 1589 voorloopig, en 15 Mrt. 1590 voorgoed weer in zijn ambt werd hersteld. Het was slechts uitstel van executie, want zijn onhandelbaarheid bezorgde hem 24 Oct. 1595 zijn afzetting.

In 1587 woonde hij op de Steenschuur. Na zijn dood kreeg zijn weduwe, Barbera Adriaensdr., gratis een huisje op het Bagijnhof ter bewoning, benevens 50 gld. jaarlijks voor de opvoeding van haar zoontje, dat ook predikant moest worden. Tijdens zijn schorsing, 23 Dec. 1586, heeft hij zich nog laten inschrijven als student in de medicijnen. Dat hij een bekwaam man was, blijkt uit zijn schriftelijke nalatenschap, die, behalve uit de reeds genoemde bewerking van Gualtherus' boekje, uit drie werken bestaat, n.l.: *Brutum fulmen, dat is: crachteloose blixem; daer mede wordt bewesen, dat de verclaringhe des bans, uytghesproken van paus Sixto quinto tegen Henrick van Bourbon is te achten voor ijdel* (Leyden 1588); *Biblia trouwelijk verduijtschet, met seer schoone Annotatien na den Geneeffschen exemplaar (en van Aug. Marloratus) nu eerst uyt de Francoysche Taale in de Nederduytsche spraek overgeset door P.H.* (Leyden 1581); en een 2e druk van deze uitgave in 1591, vermeerderd met een *Chronyke ofte Tijdreekening over de geheele Bijbel*.

Zie: Wagenaar, *Vaderlandsche Historie*, VIII, 27, 259; *Mededeelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde* Jrg. 1897-98, blz. 27-30; G. Brandt, *Historie der Reformatie I* (Amst. 1671) 622; *Werken der Marnixvereniging*, S. III, dl. II, blz. 231; Is. le Long, *Boek-zaal der Nederduytsche Bijbels* (Amst. 1732) 740-45; G.D.J. Schotel, *Een studentenoproer in 1594* (Leiden 1867) 8 vv., 98; F. Reitsma, *Geschiedenis van de Hervorming en de Hervormde Kerk* (Utr. 1916) register in voce; *Het Protestantische Vaderland* in voce; J.H. Hessels, *Ecclesiae Londino-Batavae Archivum* III (Cantabr. 1897) no. 752; P.C. Molhuysen, *Bronnen tot de geschiedenis der leidsche Universiteit I* ('s Grav. 1913) register in voce; P.J. Blok, *Geschiedenis eener Hollandsche Stad* III ('s Grav. 1916), register in voce; *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde* Ve R. dl. VIII, blz. 268 vv.

van Schelven

[Hackman, Dithmarus]

HACKMAN (Dithmarus) of Hackman, geb. te Wald (Groothert. Berg), omstr. 1707, overl. 14 Jan. 1778, zoon van den predikant te Wald. Hij was gehuwd (4 Juli 1742) met Helena Anthonia Schas, dochter van Hendrik Schas, kanunnik te Utrecht. Hij studeerde te Leiden, en werd predikant te Wassenaar 18 Nov. 1736; emeritus 28 Juni 1770. Hij schreef: *Praecidania Sacra, sive Animadversionum Philologico-Criticarum ad Textum originalem Veteris Testamenti I, exhibens Genesin, Exodum et Leviticum* (Lugd. Bat. 1735).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 456.

Knipscheer

[Haeften, Jacobus van]

HAEFTEN (Jacobus van) of H a e f t e n u s , geb. te Utrecht 1588 uit rijke katholieke ouders,

Antonius van H. en Anna van der Meeren, overleed als proost der abdij Afflighem bij Aalst 31 Juli 1648. Hij studeerde aan de universiteit te Leuven en de filosofie en theologie. 1609 bood hij zich als novice aan in de abdij van Afflighem O.S. Ben., waar hij 14 Mei 1611 als dom Benedictus zijne geloften uitsprak. 1613 werd hij tot priester gewijd en studeerde nog een tijd te Leuven tot hij den graad van baccalaureus had behaald. 1614 werd hij naar de priorij van Bornhem gezonden om aldaar tijdelijk het pastoraat waar te nemen. De aartsbisschop van Mechelen, Mathias Hovius, abt van Afflighem, stelde 1616 van Haefthen aan tot prior en 1618 tot proost der abdij Afflighem, vervallen door de troebele tijden der hervorming en door de inlijving bij het aartsbisdom Mechelen, dankte aan van Haefthen zoowel in het tijdelijke, namelijk in gebouwen, bezittingen der abdij en der prioraten, als in het geestelijke, de opleving der regeltucht, een volledig herstel en nieuwen bloei. Hij voerde strengere statuten in, eene hervorming, en verliet de congregatie van Bursfeld, om zich bij enkele belgische abdijen aan te sluiten en een nieuwe congregatie van O.L. Vrouw Opdracht te vormen. De aartsbisschop Boonen had deze verandering vooral bewerkt, omdat hierdoor zijne rechten als abt versterkt werden. De monniken der oude of milde observantie werden naar de priorijen gezonden. 28 Nov. 1628 deden de hervormde monniken, na een jaar noviciaat, hunne plechtige professie volgens de nieuwe statuten. Corn. Jansenius, de later befaamde bisschop van IJperen, hield de feestrede, welke een diepen indruk maakte en, vertaald door Arnauld d'Andilly, meermalen gedrukt werd.

Dom Haefthenus steunde ook de invoering der strenge hervorming in andere abdijen. Dit ging gewoonlijk niet zonder strijd, die dikwijls tot bittere partijdigheid voerde. De abt van St. Pieter te Gent, Gerard Rijm, was eerst van zins de hervorming van Afflighem in zijne abdij in te voeren; na eenige onderhandelingen veranderde hij zijn plan op aandrang zijner monniken, die de gematigde observantie, door den Paus goedgekeurd, verkozen te onderhouden. Haefthenus steunde de vier monniken, die de hervorming van Afflighem begeerden. De zaak verwekte veel opspraak, zoodat de abt van St. Pieter een verdedigingsschrift uitgaf, dat door Haefthenus werd beantwoord en de oorzaak werd van een pennestrijd, die niet altijd de personen spaarde, 1634 (P a q u o t , *Mémoires litt.* XIII, 240-242). Haefthenus werd door zijne onderhoorigen bemind en genoot door zijne uitgebreide kennis de achting van alle geleerden van dien tijd, zooals uit zijne briefwisseling blijkt. Hij kende grondig de latijnsche, grieksche en hebreuwsche talen. Door eene voortdurende lezing was hij vertrouwd met de schriftuur en de kerkvaders. Zijn groot werk over den regel van den H. Benedictus, het uitgebreidste, dat verschenen is, bewijst, dat hij met het kloosterwezen en de verschillende orden van den H. Benedictus nauwkeurig bekend was. Zijne andere werken toonen, hoezeer hij de ascetische schrijvers kende en beminde, de vlaamsche taal waardeerde en de dichtkunst beoefende. Zijn eerste werk was een verzameling van godvruchtige vlaamsche gezangen, 1622. Eene ziekte kwam zijne aanhoudende werkzaamheid onderbreken; hij kon zijn laatste werk, *Venatio sacra*, niet voltooien, zoodat het eerst gedeeltelijk in 1650 werd uitgegeven. Op aanraden der geneesheeren begaf hij zich naar Spa, waar hij nog eenige gedichten schreef en de dood hem verraste. Hij werd in de abdij

Stavelot begraven, doch 12 Sept. 1648 werd zijn lijk naar Afflighem overgebracht en bijgezet in de kerk voor het altaar van O.L. Vrouw, wier eeredienst hij steeds zooveel mogelijk bevorderd had.

Haeftenus behoorde tot de richting der rigoristen. De invloed van den aartsbisschop Boonen, den abt van Afflighem, de vertrouwelijke betrekkingen met Jansenius, Fromont, Calenus enz., die later als voorstanders van het strenge Jansenisme zooveel opspraak verwekten, verklaart dat. De strenge beoordeeling door Haeftenus van het werk van den milden C a r a m u e l O. Cist. te Brugge, *Theologia regularis*, toont dit wel aan. Hij droeg zijn groot werk *Benedictus illustratus* op (1190 blz. in fol.) aan den aartsbisschop Boonen; Calenus voorzag het werk van een uitvoerige goedkeuring.

Een goede levensbeschrijving van Haeftenus bestaat nog niet. De beknopte schets door dom Odo Cambier van Afflighem, gedrukt in S a n d e r u s , *Chorographia sacra Brabant.* (Hag. Com. 1726) I, 47-49 is de voornaamste bron voor zijne geschiedenis. Zij werd afgedrukt in Z i e g e l b a u e r - L e g i p o n t , *Historia rei litterariae O.S.B.* III, 377-379 en benut door de biografen F o p p e n s , *Bibl. Belg.*; F r a n ç o i s , *Ecrivains de l'ordre de St. Benoît; Biogr. nat. Belg.* VIII, 598-99, enz., die de verschillende uitgaven zijner werken vermelden. Haeftenus beschermde wetenschap en kunst. De Crayer en Rubens werkten voor zijne abdij. Rubens' kruisdraging, thans in de O.L. Vrouwe kerk te Antwerpen, is afkomstig van Afflighem.

Het portret van D. Haeftenus, eene schoone gravure, in F o p p e n s , *Bibl. Belg.* II, 133, is gemaakt naar een levensgrootte schilderij, welke, gered tijdens de fransche revolutie, tot 1914 bewaard werd in het herstelde Afflighem te Dendermonde. Zij werd met de abdij 1914 bij de verwoesting der stad een prooi der vlammen. Een moderne copie van het levensgrootte portret wordt bewaard in de nieuwe herstelde abdij Afflighem bij Aalst. Zijn portret kwam ook voor op een schilderij van de Crayer, de geboorte van Christus, in het hoofdaltaar van het klooster Blijdenburg te Mechelen.

Zie: *Revue Bénédictine* VI (1889), 305-309; 544-545, XIII (1896) 492-497; D. B e r n a r d , *Gesch. der abdij Afflighem* (Gent 1890) 240-253; H e r g e n r ö t h e r , *Kirchenlexikon* V, 1440-1442; *Stud. und Mittheil. aus dem Ben. und Cist. ord.* VII (1886), 414-432, X (1889), 549-553.

Fruytier

[Haen, Abraham de]

HAEN (Abraham d e), landschapsschilder, etser en dichter, werd geboren te Amsterdam 6 April 1707 en is overleden aldaar 8 Aug. 1748; hij was een leerling van Corn. Pronk en medewerker aan diens werk *Het verheerlijkt Nederland*.

Teekeningen van zijn hand bevinden zich te Amsterdam, Prentenkabinet: kasteel Nederhorst (van twee kanten), Amersfoort (1729), kasteel Boetselaar (1731), Geerestein bij Woudenberg (1730) (twee maal), Oldenhuis te Vollenhove (1729), kasteel te Sluis, Bergen op Zoom (1739), ammunitietoren te Zwolle, Zwolle, kasteel Zuilen (1731), kasteel Oud-Alkemade (1730), kasteel Abspoel (1730), kasteel Nieuwdorp, kasteel Avem (1733), het dorp Ginneken (1729), Vrijburg, kerk te Geffen (1733), kerk te Warmond (1730), kasteel van Woerden, kasteel v. Swieten, abdij te Egmond, kasteel Harinkhuizen (1729), kasteel Lips of Wijnhuis te Dordt (1724), huis te Groenevelt; Haarlem, Mus. Teyler: gezicht op Delft (1744), Huis te Cleef; Weenen, Albertina: kerk te Amerongen enz.; Brussel, Museum van schilderijen: reeks kasteelen.

Prenten van zijn hand zijn o.a.: kasteel 's Heer-Arentsberg Purmerstein (1733), Twisk (1737).

Van hem bestaat een portret door C.F. Fritsch en een geschilderd miniatuur door J.M. Quinckhard in 's Rijksmuseum te Amsterdam.

Zie: J. van Gool, *de Nieuwe Schouburg der nederlantsche Kunstschilders en schilderessen*, ('s Gravenhage 1750); C. Immerzeel, *De Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders etc.* (Amsterdam 1843) II, 1; C. Kramm, *De levens en werken der holl. en vl. kunstschilders etc.* (Amsterdam 1857-64) II, 626; G.K. Nagler, A. Andresen und C. Clausz., *Die Monogrammistten etc.* (München 1871-79); E.W. Moes, *Aanteekeningen*, 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam, afd. prenten, afd. schilderijen.

J.M. Blok

[Haen, Antonius de]

HAEN (Antonius de), geneeskundige, geb. te 's Gravenhage in 1704, overl. te Weenen 5 Sept. 1776. Hij behaalde den titel van doctor in de medicijnen en had weldra in zijne geboortestad een zeer drukke praktijk. Zijn faam bezorgde hem te Weenen het professoraat in de praktische geneeskunde, 1754. Hij werd lijfarts van keizerin Maria Theresia en hofraad. Hij schreef behalve talrijke werken over de geneeskunde een verhandeling *De Magia*, 1774, waarin hij de lichtgeloovigheid van het volk bestreed. Evenals zijn werkje *De Miraculis* (Weenen 1775) beleefde het verschillende uitgaven.

Van zijn portret bestaat een prent door J. Adam.

Zie: Feller, *Dictionnaire historique* (1848) IV, 289; Mangenot, *Dictionnaire de théologie cath.* (Paris 1920) VI, 2029.

Fruytier

[Haenen, Johannes Henricus]

HAENEN (Johannes Henricus), geb. te Maastricht 23 Mei 1719, overleden 4 Febr. 1803 te Breda, had gestudeerd aan de universiteit te Leuven en den graad van licentiaat in de godgeleerdheid behaald. Eerst was hij gedurende eenige jaren professor der theologie in de benedictijner abdij te Vlierbeek bij Leuven, daarna sedert 7 Jan. 1747 leeraar in het seminarie van Mechelen als opvolger van professor Dens. Het kapittel van O.L. Vr. van Maastricht benoemde hem tot pastoor van St. Nicolaas aldaar, waarop hij 6 Juni 1751 het seminarie verliet om de parochie te gaan bedienen. Reeds spoedig moest hij, om eene gevangenneming vanwege de Staten te voorkomen, met de andere pastoors der stad de wijk nemen naar Luik. Zij hadden de bul van het jubilé afgekondigd en een processie georganiseerd, waarvoor de Staten het placet en allerlei eischen stelden, die niet waren nagekomen. Tijdens zijn verblijf te Luik werd Haenen verrast met de benoeming tot gegradueerd kanunnik van St. Rombouts te Mechelen. 26 Oct. 1753 nam hij bezit van zijn kanunnik dij. 12 Dec. 1753 van hetzelfde jaar koos men hem om zijne groote bekwaamheid tot deken van het kapittel. Hij bekleedde nog verschillende hooge ambten in het aartsbisdom, zooals judex en examiner synodalis, boekenkeurder, officiaal en vicaris-generaal. 1787 vroeg hij ontslag uit al die ambten omdat zijne oogen zoo verzwakten, dat hij bijna niets meer zag. In ballingschap zou de verdienstelijke grijsaard zijn leven eindigen. Na den tweeden inval der Franschen en de overrompeling der zuidelijke Nederlanden moest hij de vlucht nemen. Hij zwierf door een groot gedeelte van Duitschland en vestigde zich ten laatste 1802, evenals zijn

aartsbisschop kardinaal Frankenberg, te Breda, waar hij ziek en blind aankwam en na weinige maanden, 84 jaar oud, overleed en te Prinsenhage werd begraven. 1816 werd in de St. Romboutskerk voor hem een gedenksteen met opschrift geplaatst.

Zie: J.B. *Naamrollen kerk. Gesch. v. Mechelen I*, 215; J. L a e n e n , *Hist. de l'église métrop. St. Rombout II*, 56; D a r i s , *Hist. diocese principauté de Liège (1724-1752) I*, 164.

Fruytier

[Haersolte, Antony van]

HAERSOLTE (Antony v a n), heer van Herxen, Egede en van Paeslo (dit laatste door aankoop), geb. omstr. 1609, overleden 16 April 1670; broeder van Rutger (2) (kol. 674) en zoon van Sweder (kol. 677) en van Johanna van Doornik. Hij kwam in de ridderschap van Overijssel 1632, was kolonel van een regiment cavalerie, luitenant-gouverneur van Overijssel en commissaris-generaal der cavalerie. Met den heer van Duvendoerde en onder bevel van den prins van Tarente voerde hij de ruitery aan, die bij het beleg en de verovering van de Dylerschans (31 Mei-4 Juni 1664) diensten bewees.

Haersolte huwde in 1639 met Ernestina van den Boetselaer, erfdochter van Toutenburg, weduwe van Frederik Adolf van Reede van Amerongen, en dochter van Rutger v.d.B. en van Beatrix Mulert. Door dit huwelijk kwam de Toutenburg in het geslacht van H. Bij deze vrouw, die 22 Mei 1682 (of 1686) overleed, won hij vijf kinderen, waarvan Anna Elisabeth de echtgenoot werd van Rutger (3) v.H. tot Honlo (kol. 675). Een zoon Rutger v.H. heer v. Toutenburg, landrentmeester van Vollenhove, legde 31 Mei 1678 den eersten steen van de kerk te Kuinre.

Zijn door een onbekend kunstenaar 1667 geschilderd portret is in de verzameling van Mr. C.W.A. baron van Haersolte van Haerst te Arnhem.

Zie: B o s s c h a , *Neerl. heldend. te land II*, 14 noot; *Buiten*, 27 Aug. 1910; *Geneal. v. Haersolte* (familieuitgaaf); d' A b l a i n g , *Balye v. Utrecht*, 94.

Regt

[Haersolte, Anthony Coenraad Willem baron van]

HAERSOLTE (Anthony Coenraad Willem baron v a n), heer van den Doorn, Zuthem en Haerst, geb. te Zutphen 10 April 1760, overl. te Zwolle 30 Oct. 1820; zoon van Coenraad Willem (kol. 669) en van L.A.A. van der Capellen.

Hij kocht den Doorn (in Zwollekerspel) in 1785 en later de Haerst en verkreeg Zuthem bij erfenis, was page van den erfstadhouder Willem V, brigadier bij de gardes-du-corps met den rang van ritmeester; hij quitteerde dit ambt in Mei 1782, woonde tot 1785 te Leeuwarden en daarna op den Doorn. Van 1783 tot 1785 was hij lid der Staten van Friesland, in 1786 werd hij beschreven in de ridderschap van Overijssel. Patriotschgezind, werd hij kolonel in het vrijcorps te Leeuwarden, was in 1796 en 1798 lid van de Nationale Conventie, in 1805 assessor van het departement Overijssel, in 1814 commissaris-generaal van het departement van den Boven-IJssel. Na de restauratie in 1814 lid van de Vergadering van Aanzienlijken ter bekrachtiging der Grondwet en later lid der Provinciale en der Gedeputeerde Staten van Overijssel. Bij Kon Besl. van 28 Aug. 1814 (no. 14) werd hij benoemd in de ridderschap van Overijssel; 26 Nov. 1819 (no. 74) zag hij den titel van baron voor hem en al zijn familieleden erkend.

Hij huwde te Leeuwarden 5 Febr. 1782 met Juliana Dorothea Hisk Maria d'Arnaud (geb. 1761, overl. 1827, dochter van Anthony en van Anna Dorothea van Burmania). Uit dit huwelijk sproot slechts één zoon,

Coenraad Willem Anthony, die in 1862 als lid der Ged. Staten van Overijssel is overleden. Van hem stammen alle nog levende van Haersolte's af.

Zie: *Alg. Ned. Fam.bl.* XI, 174; d'Ablating *Balijs van Utrecht* 95; *Nederl. Adelsboek* (1914) 75.

Regt

[Haersolte, Anthony Frederik Robbert Evert baron van]

HAERSOLTE (Anthony Frederik Robbert Evert baron van), heer van Staverden, geb. te Zutphen 19 Aug. 1756, overleden te Arnhem 14 Juli 1830; zoon van Coenraad Willem (kol. 669) en van diens eerste vrouw L.A.A.v. der Capellen.

Hij was ambtsjonker van Ermelo 1 Mei 1777 en op dienzelfden dag ad audiendum geadmitteerd in de ridderschap van Veluwe; ambtsjonker van Epe en Rheden, schepen en raad van Harderwijk en in 1777 burgemeester dier stad; in 1789 ontvanger-generaal van Veluwe. In 1795 voorstander der revolutie, werd hij in eenige comité's gebruikt. 10 Aug. 1798 werd hij lid van het Uitvoerend bewind der Bataafsche Republiek, welke waardigheid hij bekleedde tot in October 1801, toen hij met Pijman en Besier medewerkte tot een herziening der toenmalige staatsregeling. Hij wordt ons beschreven als eerlijk en rechtschapen, maar kleinmoedig en zwak. Van 1803 tot 1805 was hij lid van het Staatsbewind. Aan hem en aan Aug. Gerh. Besier werd in hun hoedanigheid als leden van het Staatsbewind het beheer der Nationale Bibliotheek opgedragen. In 1805 hernam hij zijn post van ontvanger-generaal van Gelderland.

Bij Kon. Besl. van 17 Sept. 1814 (no. 61) werd hij benoemd in de ridderschap van Gelderland, terwijl voor hem en zijn nakomelingen 26 Nov. 1819 de titel van baron werd erkend. Hij werd 19 Febr. 1821 jonkheer der Duitsche Orde, in 1824 commandeur te Schoonhoven en was bij zijn overlijden commandeur te Schoten.

Hij huwde te Utrecht 18 Nov. 1779 Catharina Jacoba Johanna barones Taets v. Amerongen (geb. 1758, overl. 1820, dochter van Gerard Godard en van Anna Susanna Hasselaer), uit welk huwelijk acht kinderen sproten. De eenige gehuwde zoon was Gerard Godert Antoni (kol. 670).

Van zijn portret bestaat een prent door Chretien.

Zie: d'Abblaing, *Ridderschap van de Veluwe*, 435; *Vad. Hist. vervolg op Wagenaar XI*, 146; *Navorscher IX*, 133, 161, LXI (1912), 135 (kerkhof 'Vliegerenberg' te Arnhem); *Nederl. Adelsboek 1914*, 73, 74; Blok, *Gesch. Ned. volk*² IV, 30, 46, 55, 72, 78, 85, 86, 88.

Regt

[Haersolte, Arend of Arnold van (1)]

HAERSOLTE (Arend of Arnold van) (1), J.U. Dr., geb. te Zwolle in of omstr. 1546, overleden in het laatst der 16e eeuw, jongste zoon van Johan (1) (kol. 671), en van Christina van Haersolte.

Hij, burgemeester van Kampen, was een uitstekend rechtsgeleerde en de schrijver van een boek, in 1583 te Antwerpen, met een opdracht aan Koningin Elisabeth, verschenen, getiteld: *Adversaria de actionibus lam civilibus quam criminalibus, in partes septem secundum ordinem Pandectarum digestis*. Dit boek moet waarde hebben gehad, daar de beroemde hoogleeraar Carpzovius er in 1647 te Leipzig een tweede uitgave van bezorgde en er met lof over sprak.

Van Haersolte huwde tweemaal. Eerst met Alyd Knoppert, die in 1582 overleed, dochter van Thomas en van Anna Mulert. Daarna met Geertruyd van Ensse, dochter van Henrik en van Margaretha van Wilsem. Uit het eerste huwelijk sproot een zoon Johan, die in 1603 burgemeester van Zwolle en in 1624 wegens die stad gecommiteerde ten Landdage was. Deze overleed in 1635 en is de grootvader van den ambassadeur Johan v.H. tot Cranenburg (zie kol. 672). Niet geheel zeker is het of Thomas v. Haersolte, echtgenoot van Jenne van Lynden en vader van Arend Jurrien (kol. 668), óók een zoon van Arend van

Haersolte was, zoals de *Geneal. van Haersolte* vermeldt.

Zie: *Geneal. v. Haersolte* (familieuitgaaf); *Vriemoet, Ath. Frisiacae*, 85, 86; Paquot, *Mémoires* II, 55; Kobus en de Rivecourt, *Biog. Wdb.*

Regt

[Haersolte, Arend van (2)]

HAERSOLTE (Arend van) (2), heer van Honlo, gedoopt te Zwolle 28 Sept. 1677, overleden op 'Klein Hermana' te Minnertsga 6 Januari 1760 en te Minnertsga begraven; zoon van Rutger (3) (kol. 675) en van Anna Elisabeth van Haersolte.

Hij werd in 1704, door resignatie van Georg Wolfgang van Schwartzenberg, grietman van Barradeel en transporteerde deze grietenij in 1753 op zijn oudsten zoon R u t g e r . In 1734 verwelkomde hij, als gecommiteerde staat in het mindergetal, prins Willem Karel Hendrik Friso en zijn gemalin, was in 1748 lid der Staten van Friesland, woonde eerst te Sexbierum, later op 'Klein Hermana' te Minnertsga.

Arend v.H. huwde tweemaal. Eerst op 'Hermana', 1 Sept. 1700 met R i e n k j e Alegonda van Camstra (geb. 1674, overl. 1719, dochter van Tjalling Homme van C. en van Fockel van Burmania). Daarna in 1721 met Jeth (Jelte) Maria van Sirtema to Grovestins (geb. 1686, overl. 1743, dochter van Douwe en van Catharina van Scheltinga). Uit het eerste huwelijk sproten 5 zoons en 4 dochters. De zoons traden allen in militairen dienst; de oudste, R u t g e r , werd in 1753 grietman van Barradeel en overleed 10 Aug. 1776 ongehuwd, na Honlo te hebben verkocht.

Zie: *Geneal. v. Haersolte* (familieuitgaaf); van Sminia, *Nieuwe naamlijst van grietmannen*, 218, 219.

Regt

[Haersolte, Arend Jurriën van]

HAERSOLTE (Arend Jurriën van) tot den Oldenhof, geb. in 1621, overleden in 1673, zoon van T h o m a s , als zegsman tusschen die van Vriezenveen en de heeren van Almeloo in 1634 vermeld, en van Jenne van Lynden tot Sinderen.

Wegens de overijselsche geschillen werd hij in 1655 met R. van Langen en H. Wolfsen uit Overijssel afgevaardigd naar de vergadering der Staten van Holland om aldaar 'een propositie' te doen. In 1659 was hij als luitenant-kolonel onder de aanvoerders van het nederlandsche krijgsvolk in den veldtocht op Funen. Later was hij kolonel van een regiment infanterie, kreeg van Schepenen en Raden van Zwolle 11 April 1661 verlot zijn militaire charges van overste, luitenant en capitein op andere bekwame personen te mogen resigneren en wordt daarna vermeld als gezant aan de hoven der vorsten van Hannover en Lunenburg. Hij schijnt ongehuwd te zijn gebleven en vermaakte den 'Oldenhof' aan Volkier v. Haersolte (kol. 675).

Zie: *Geneal. v. Haersolte* (familieuitgaaf); B o s s c h a , *Neerl. held. te land* II, 11 noot; D u m b a r , *Analecta* II, 436; T i e l e , *Bibl. van Pamfletten etc.*, no. 4422; *Bijdr. gesch. Overijssel* I, 68.

Regt

[Haersolte, Barthold van]

HAERSOLTE (Barthold van) of van Haerst, ridder, heer van Haerst, zoon van Goert, schepen te Zwolle 1328 en 29, den tot heden bekenden stamvader, en van Bessele van Wullen.

Hij is in 1355 ridder geworden en wordt in 1358 met zijn vrouw Lutgart en zijn kinderen Henric, Harmen en Ida vermeld, helpt met andere ridders en knapen 19 Juni 1363 het accoord tusschen Jan van Arkel, bisschop van Utrecht,

en Roderik, heer van Voerst en Wolter van Voerst, diens broeder, tot stand brengen. In 1364 verkrijgt hij van den bisschop van Utrecht, bij de bedijking van het Mastenbroek, een slag van 304 morgen bij het huis Haerst. Den 19den Mei 1365 teekent hij nevens andere ridders den landbrief van Twente, door bisschop Jan van Virneburg gegeven. In 1369 wordt hij nog genoemd, daarna niet meer.

Hij huwde eerst met *Sanne Daerboven*, bij wie hij een jonggestorven zoon had. Hij liet zich van haar scheiden en hertrouwde met *Lutgard van Oostenwold*, in 1358 vermeld als zijn vrouw en in 1382 als zijn weduwe, bij wie hij de reeds genoemde kinderen had. Hendrik en Harmen volgen (kol. 671); *Ida*, in 1358 en 1404 vermeld, werd de echtgenote van *Cyse van der Scueren*, zoon van *Herman*. Hij schijnt dezelfde als *Tyse van der Schuyren*, die in 1386 als leenheer stond over een transport van 4 morgen lands, gelegen in de marke van Suythem.

Zie: *Geneal. van Haersolte* (familieuitgaaf); *Nederl. Adelsboek* 1914, 70, 71; *Dumbar, Analecta* II, 295, 299; van *Mieris, Groot Charterb.* III, 151, 175; *Cameraarsrekening van Deventer 1355-1360; Bijdr. Gesch. Overijssel* VII, 167, 168.
Regt

[Haersolte, Caspar Antony van]

HAERSOLTE (Caspar Antony van), uit de lijn Yrst, geb. in 1716, overl. te Arnhem 10 Nov. 1768, begr. te Hattem 15 Nov.; zoon van *Nicolaas Steven*, kolonel der infanterie, commandeur van Sas van Gent, en van *Cornelia Mechtelt van Lynden tot Ressen*.

Hij werd ingeschreven te Harderwijk als jur. cand. 29 Mei 1737 en was ambtsjonker van Nijkerk 13 Mei 1734, geadmitteerd in de ridderschap van Veluwe 27 April 1736, burgemeester van Hattem, extraordin. raad in 't Hof van Gelre en Zutphen, gecommiteerd ter Generaliteit 1747 en 1748, ter Generalit. Rekenkamer 1765, 1766, gedeputeerde 1739, 40, 53, 54, 56-59, 60, 61 en 67, zandgraaf van Veluwe, en jonkheer der Duitse Orde 14 Sept. 1762; bij zijn overlijden was hij commandeur te Doesburg.

Hij huwde te Hattem 10 Mei 1738 *Carolina* gravin v. *Welderen* (geb. 1715, overl. 1774, dochter van *Jan*, ambtman van Nederbetuwe, en van *Odilia Louisa van Steelant*). Uit dit huwelijk sproten twee kinderen, waarvan de zoon *Nicolaas Steven Carel* in 1766 te Hattem ongehuwd als raadsheer in het Hof van Gelderland overleed.

Zie: *d'Ablaing, Balye v. Utrecht*, 85; *Geneal. van Haersolte* (familieuitgaaf).
Regt

[Haersolte, Coenraad Willem van]

HAERSOLTE (Coenraad Willem van), heer van Elsen, Bredenhorst, Staverden en Zwaluwenberg, geb. te Zwolle 17 Mei 1727, overl. te Soestdijk 24 Aug. 1799; zoon van *Anthonie Zwier*, kwartierschout van Oisterwijk, en van *Coenradine Wilhelmina van Dedem tot den Gelder*.

Hij verkocht Elsen in 1755 aan *Arend van Raesfelt*, Bredenhorst in 1759 aan *N. Muntz*, en ontdeed zich in 1786 ook door verkoop van Zwaluwenberg. Den 28. Mei 1750 toegelaten als ambtsjonker van Barneveld, werd hij 22 April 1751 beschreven in de ridderschap van Veluwe. In 1770 werd hij wegens Gelderland raad ter Admiraliteit op de Maas, in 1771 lid van de Generaliteits Rekenkamer, in 1774 raad

ter Admiraliteit te Harlingen, in 1775 landrentmeester van Veluwe en in 1780 lid der Staten-Generaal.

Als ridder der Duitse Orde opgezworen 8 Sept. 1773, werd hij commandeur te Schoonhoven 26 Aug.

1777 en was bij zijn dood commandeur van Rhenen. Voor een dag naar Soestdijk gegaan zijnde, overleed hij daar zéér plotseling en werd te Utrecht begraven.

Haersolte huwde tweemaal. Eerst te Kleef 7 Nov. 1755 met *Luthera Anna Agatha van der Capellen*, vrouwe van Rijsselt (geb. 1735, overl. 1770, kanunnikes te Bedbur en ter Hunnepe, dochter van *Frederik Robbert Evert v.d.C.* en van *Anna Margaretha Elisabeth van Lijnden*; daarna te Oldebroek 4 Aug. 1782 met *Maria Josepha Hannotiau* (geb. 1755, overl. 1799, een roomsch-katholiek meisje uit Brussel). Uit het eerste huwelijk sproten 11 kinderen, uit het tweede één kind. Van deze kinderen gaan *A.F.R.E.v.H.* en *A.C.W.v.H.* hiervóór, en volgen *J.W.S.v.H.* en *F.B.v.* Haersolte.

Zijn door een onbekend kunstenaar geschilderd portret is in de verzameling van mevr. de wed. van Eck geb. de Bruin op huize Mariendaal bij Arnhem.

Zie: *d'Abbling, Balye v. Utrecht*, 125; *Ned. Adelsboek*, 1914, 72; *Alg. Ned. Familieblad* XI, 174.

Regt

[Haersolte, Frederik Benjamin van]

HAERSOLTE (*Frederik Benjamin van*), geb. te Zutphen 16 Januari 1765, overleden te Naarden 5 Januari 1816; zoon van *Coenraad Willem* (zie vorig art.) en van *L.A.A. van der Capellen*.

Hij was achtereenvolgens page, luitenant bij de gardes-te-voet, en brigadier met den rang van ritmeester bij de gardes-du-corps. Patriotsch zijnde, moest hij in 1787 van zijn bedieningen afstand doen. Hij begaf zich daarna naar Frankrijk, waar hij in 1788 als majoor werd gepensionneerd. Na de omwenteling keerde hij in 1796 in het vaderland terug en werd door de Bataafsche Republiek in dat jaar op pensioen gesteld. Hij begaf zich in het volgend jaar opnieuw naar Frankrijk, waar hij dienst nam als officier bij de huzaren. Van 1796 tot 1802 woonde de familie te Versailles; hij schijnt daarna zijn ontslag uit den franschen militairen dienst te hebben genomen, want van 1805 tot 1807 was de familie te Haarlem en daarna tot 1814 te Deventer gevestigd. Daarna werd Haersolte 13 Aug. 1814 majoor en plaatsel. commandant te Naarden, waar hij ook overleden is.

Hij huwde te Versailles 18 Mei 1796 met *Petronella Helena Clasina barones van der Capellen* (geb. 1772, overl. 1822, dochter van *Robert Jasper v.d.C.* tot de Marsch en van *Sara Jacoba van den Velde*). Uit dit huwelijk sproten twee zoons, die ongehuwd overleden, en zes dochters, waarvan de tweede *Anna Luthera Elisabeth Josephine* in 1821 huwde met prof. *Johannes Lenting* (1790-1843), hoogleeraar in de letteren te Groningen.

Regt

[Haersolte, jhr. Gerard Godert Antony Zwier van]

HAERSOLTE (*jhr. Gerard Godert Antony Zwier van*) tot Staverden, geb. te Harderwijk 13 Febr. 1790, overl. te Arnhem 7 Sept. 1819; zoon van *Anthony Fred. Robb. Evert* (kol. 667) en van *Cath. Jac. Joh. Taets van Amerongen*.

Als eerste luitenant bij het 2e regiment lanciers van de garde (de roode lanciers) maakte hij den tocht naar Rusland mede en keerde in 1813 in het vaderland terug. Later was hij ritmeester bij de huzaren in nederlandschen dienst. Hij was lid van de ridderschap van Gelderland en voerde den titel van jhr.; twee maanden na zijn dood werd voor alle leden van zijn geslacht de titel van baron en barones erkend.

Hij huwde 3 Juni 1815 te Arnhem met A n n a

Maria Johanna van den Burgh (geb. 1796, overl. 1870), uit welk huwelijk drie dochters werden geboren.

Zie: Bosscha, *Neerl. held. te land* III, 295 noot; *Nederl. Adelsb.* 1914, 74; *Ned. Leeuw* XXXI, 188.

Regt

[Haersolte, Harmen van]

HAERSOLTE (Harmen van) tot Haerst, zoon van Barthold (kol. 668) en van Lutgard van Oostenwolde.

Hij wordt met zijn ouders, broeder en zuster Ida in 1358 in een bezegelden brief vermeld. In 1402 en 1406 wordt hij onder de edelen van Overijssel genoemd, komt in 1402 voor als dijkgraaf van Salland, teekent 13 Aug. 1407 met zijn broeder Hendrik het contract, waarbij Herman van Cuyne en zijn zonen de heerlijkheid Kuinre aan bisschop Frederik van Blankenheim verkopen en wordt in 1413 door genoemden bisschop benoemd tot drost van Coevorden en Drente.

In 1422 was hij nog in leven. Zijn echtgenoot Alyt van Roderlo is in of na 1416 overleden. Of zij kinderen hebben nagelaten is ons niet bekend.

Zie: *Geneal. v. Haersolte* (familieuitgaaf); Dumb ar, *Analecta* II, 217, 385; v. Mieris, *Groot Charterboek* IV, 172.

Regt

[Haersolte, Hendrik van]

HAERSOLTE (Hendrik van), heer van Haerst, overl. tusschen 1411 en 1422; zoon van Barthold (kol. 668) en van Lutgard van Oostenwolde.

Hij wordt met zijn vader, moeder, broeder en zuster in 1358 vermeld, komt voor als schildknaap en is in 1396 1400 en 1411 in de ridderschap van Overijssel. Hij trekt met den graaf van Bentheim en verscheidene edelen ten oorlog tegen Munster (Dumb ar, *Anal.* II, 191) en teekende 13 Aug. 1407 met zijn broeder Harmen (vorig art.) het contract, waarbij Herman van Cuyne en zijn zonen de heerlijkheid Kuinre aan bisschop Frederik van Blankenheim verkopen (*a.w.* II, 217, 385; van Mieris, *Gr. Ch.b.* IV, 72).

Hij huwde omstr. 1404 met Maria van Graes (overleden, als weduwe, te Zwolle 11 October 1422, begr. op den Sint-Agnietenberg). Zij wonnen o.a. vier kinderen, waarvan de oudste zoon Barthold vóór zijn ouders overleed; Harmen komt in 1446 als burgemeester van Zwolle voor; Goert, van wien alle tegenwoordige Haersolte's afstammen, en Volkier, echtgenoot van Helene van Haeften.

Zie: Dumb ar en v. Mieris de bovenvermelde werken; *Nederl. Adelsb.* 1914, 71; *Geneal. v. Haersolte* (familieuitgaaf).

Regt

[Haersolte, Johan of Jan van (1)]

HAERSOLTE (Johan of Jan van) (1), noemde en schreef zich Jan van Haerst (naar zijn stamhuis), werd geboren in 1510, overleed na 1583 en was de zoon van Harmen of Herman van Hairst, dijkgraaf van Salland, en van Fenne ten Brinck.

Hij werd in 1537 burgemeester en vervolgens cameraar der stad Zwolle en was van 1553 tot 1571 meermalen gecommiteerd op de vergaderingen der Staten van

Overijssel. Hij was een man van een werkzamen en standvastigen geest, die in alle eenigszins belangrijke zendingen namens de Landschap van Overijssel werd gebruikt. Inzonderheid ijverde hij voor het nakomen der verplichtingen, welke Philips II bij de aanvaarding der regeering over deze landen op zich had genomen. Met Arend van Boecop reisde hij ook naar Brussel om den hertog van Alva te overtuigen van den overlast, dien de steden Kampen en Zwolle hadden van de ingelegerde ruitersbenden. Toen zij hun pogingen tot verwijdering van dit krijgsvolk met succes bekroond zagen, reisden zij met den meesten

spoed huiswaarts om nog vóór den Zondag thuis te zijn. Hevig stormweer bracht hen zelfs in levensgevaar, doch zij lieten zich daardoor niet terughouden, kwamen op den bepaalden tijd in hun woonplaats terug en mochten alzoo de voldoening smaken, dat aan Kampen en Zwolle een week soldij werd bespaard.

De jaartallen, noodig voor zijn biografie, kunnen gedeeltelijk worden opgemaakt uit de inscripties van een verguld zilveren beker, vroeger waarschijnlijk tot het stadszilverwerk behorende, doch thans als avondmaalsbeker in de Bethlehemsche kerk te Zwolle in gebruik. Genoemde inscripties luiden: 'Johan van Haerst, Anno Domini 1583, aetat. suae 73, consula 46'.

Jan v.H. was in 1536 gehuwd met Christina van Haersolte, geb. te Kampen, dochter van Claes en van Gese Roeper. Uit dit huwelijk sproten vier zoons en drie dochters. Van de zoons volgt Rutger en gaat Arend hiervoor. Uit zijn derden zoon Harmen stammen alle tegenwoordige v. Haersolte's af.

Zie: Scheltema, *Staatk. Nederland*; Revius, *Davent. III*. 276, 295, 307, 329, 332, 344, 350, 352, 355, 365, 367, 402, 425 en 477; Dumbarr, *Analecta II*, 613; *Geneal. van Haersolte* (familieuitgaaf); *Nederl. Adelsb.* 1914, 71; M.G. Wildeman, *Invent. Kerkzilver* (overdr.) 59; *Bijdr. gesch. Overijssel*. VI, 291, VIII, 316.

Regt

[Haersolte, Johan van (2)]

HAERSOLTE (Johan van) (2) tot Cranenburg, geb. te Zwolle in 1647, overleden te Dresden October 1716, begraven te Zwolle; zoon van Arent, kolonel en commandant van Zwolle, en van Christina van Haersolte, erfgename van Cranenburg.

In 1671 als kapitein aangesteld, maakte hij den in het volgende jaar uitbrekenden oorlog mede en bevond zich 18 Maart 1675 als krijgsgevangene in Frankrijk. Als heer van Cranenburg werd hij beschreven in de ridderschap van Overijssel. Hij werd (na 1681) burgemeester van Bolsward en daardoor tot de voornaamste staats- en generaliteitscommissies wegens Friesland verkozen; 30 April 1686 lid van de Staten-Generaal en in hetzelfde jaar curator der hoogeschool te Franeker. In 1699 was hij als buitengewoon gezant bij den Nedersaksischen Kreits te Hamburg, in 1700 in gelijke conditie (met Mr. Jacob de Bie als secretaris) naar Zweden om voor het behoud van den vrede tusschen Zweden en Polen te ijveren. De koning van Zweden wenschte hem echter met die opdracht niet te ontvangen, doch hij mocht te Riga blijven tot de veldtocht was afgelopen. Met een gelijke opdracht zond men hem in 1702 naar Polen, waar hij tsaar Peter I na zijn terugkomst uit den turkschen veldtocht moest afwachten. Wel had de samenkomst 27 Aug. 1702 te Thorn plaats, doch de Tsaar verzocht Haersolte zich over zijn opdracht tot zijn ministers te wenden. Als buitengewoon gezant bleef Haersolte tot in Juni 1703 aan het russische hof; hij verzocht en verkreeg toen zijn demissie. Wel had men hem gaarne als vast ambassadeur aan het hof van den Tsaar willen behouden, doch zijn lichaamsgesteldheid was niet tegen de drukke levenswijze aldaar bestand. Zijn brieven en berichten doen hem als een ervaren staatsman kennen.

Hij was tweemaal gehuwd. Eerst omstr. 1669 met Machteld Hendrina Woltera Martens, ervvrouw van Borgel; zij overl. in 1670 met haar kind in de kraam en was de dochter van Christoffel en van Mechteld Ripperbant. Daarna herbouwde hij

12 Dec. 1676 te Rouveen met Anna Sickinge, geb. 1647, overl. 1720, dochter van Fejo en van Sophia van Echten tot Echten. Uit het tweede huwelijk sprongen één dochter en drie zoons. De dochter, Christina Hendrina verkocht Cranenburg aan R.A. van Patkull; van de zoons is ons niet meer dan de geboorte bekend.

Zie: van Wijn, *Aanm. en Bijv. op Wagenaar* XVII, 92; Vriemoet, *Ath. Frisiacae* 85, 86; Scheltema, *Staatk. Nederl.* I, 408, 409; dez., *Rusland en de Nederlanden* II, 62, 79, 140, 141, 233-236, 253; Moonen, *Lijkdichten*; v. Doorninck, *Gesl. Aant.* 198, 199.

Regt

[Haersolte, Johan Willem Simon van]

HAERSOLTE (Johan Willem Simon van), geb. te Zutphen 16 Febr. 1764, overleden te Maastricht 1 Juli 1817; zoon van Coenraad Willem (kol. 669) en van L.A.A. van der Capellen.

Hij werd te Harderwijk 24 Sept. 1781 ingeschreven als student in de rechten, doch trad reeds spoedig daarna in zeedienst, werd adelborst op 'de Erfprins' onder kapitein Louis Aberson en ging 20 Juni 1783 met dat schip naar Philadelphia, leed schipbreuk, werd met moeite gered, keerde 23 Febr. 1784 uit Boston naar het vaderland terug, kwam 8 April op Texel aan en nam als luitenant zijn ontslag uit den zeedienst. In 1787 komt hij voor als kapitein bij het regiment waalsche dragonders en week, patriotsch zijnde, in hetzelfde jaar naar Frankrijk uit, waar hij in denzelfden rang werd geplaatst in het regiment Royal Liégeois, later 101e regiment d'infanterie. In 1792 nam hij zijn demissie, vertrok in Febr. 1793 naar Zürich, vanwaar hij naar Holland terugkeerde. In 1794 was hij ambtsjonker van Ede, in 1795 in de municipaliteit te Arnhem en geëmmitteerde ter Generaliteit. Muntmeester-generaal en representant in 1796, had hij zitting in de 1e Nationale Vergadering, werd president van het Comité tot de Alg. zaken van het Bondgenootschap te Lande en lid van het Wetgevend Lichaam. Hij was voorstander van het Amalgame en vijand van het Federalisme. In 1805 lid van de Rekenkamer, nam hij in Aug. 1810 daaruit zijn ontslag. In Oct. 1811 agentcomptable bij de Navale Armade te Varel in Oldenburg, werd hij in 1812 overgeplaatst naar Hamburg en in 1814 na den val van Napoleon ontslagen. Hij woonde sedert dien tijd in zéér kommervolle omstandigheden in de Bredestraat te Maastricht.

Hij was 8 Juli 1795 te 's Gravenhage gehuwd met Anna Theresia Jacoba Bangeman (geb. 1775, overl. 1838, in 1824 hertrouwd met Jan Walewijn, kap. der inf., dochter van Willem Vincent en van Catharina Constantia Huygens). Uit dit huwelijk sprongen negen kinderen, onder wie vier zoons, die allen ongehuwd zijn overleden.

Zijn portret bestaat in prent.

Als hoofdpersoon treedt deze van Haersolte op in een roman van mej. L (ouise Engelberts), getiteld: *Twee Levens* (Amsterd. 1910).

Zie: *Nederlandsch Adelsboek* 1914, 82, 83; d'Abblaing, *Balye van Utrecht*, 95.

Regt

[Haersolte, Rutger van (1)]

HAERSOLTE (Rutger van) (1), zoon van Jan (1), burgemeester en cameraar van Zwolle (kol. 671), en van Christina van Haersolte; broeder van Arnold (1) (kol. 667).

Hij was burgemeester van Harderwijk en gecommitteerde in 't 'collegie der nadere Unie' te Kampen, 1581, welk college aldaar wegens het gevaar voor aanslagen van Rennenberg zitting hield (*Quart. Reces. v. Veluwe*). In 1585 gaf hij

quitantie als gecommiteerde der Landschap wegens de Legations Penningen. In het zelfde jaar was hij gecommiteerde ter Staten-Generaal en maakte in dat jaar deel uit van het gezantschap, naar koningin Elisabeth afgevaardigd om haar de soevereiniteit aan te bieden. Hij keerde spoedig terug om zitting te nemen in den Raad van State en overleed bij zijn terugkomst in 's Gravenhage in 1585.

Haersolte was gehuwd met Johanna van Wynbergen, erfdochter van Swaluenborch (in Oosterwolde), dochter van Johan en van Wendelina ten Busche. Hij won bij haar zeven kinderen, waaronder Sweder, die volgt (kol. 677).

Zie: Scheltema, *Staatk. Nederl.* I, 409; d'Ablaing, *Balye van Utrecht*, 22. Regt

[Haersolte, Rutger van (2)]

HAERSOLTE (Rutger van) (2) tot Haerst en Oosterveen, geb. vermoedelijk te Zwolle in of omstr. 1608, overleden 21 Dec. 1674; zoon van Sweder (kol. 677), en van Johanna van Doornik.

Hij was heer van Haerst en Oosterveen en kocht in 1651 Staverden. Werd wegens Haerst beschreven in de ridderschap van Overijssel, was dingwaarder van de Hooge Bank van Justitie en stadhouder van de leenen van Overijssel, drost van Lingen 1632 en landrentmeester van Salland 1639. Hij was het hoofd der Oranjepartij in Overijssel en werd na den dood van Ripperda (Oct. 1653) onder hevig protest der minderheid gekozen tot drost van Twente (April 1654) waarbij hem niet minder dan dubbelen moord, meened, omkooprij enz. te laste werd gelegd. Uit deze benoeming, die zijn invloed ten zeerste zou doen toenemen, ontsproten hevige geschillen waarbij beide partijen troepen wierven om hun aanspraken kracht bij te zetten. Na verscheidene vergeefsche pogingen tot verzoening werd eindelijk 1 October 1657 de zaak door Jan de Witt en Cornelis de Graeff, die tot bemiddelaars waren aangewezen, geschikt, waarbij de keuze van Haersolte echter ongedaan werd gemaakt.

In 1660 geraakten de gemoederen opnieuw verbitterd over de vervulling der opengevallen ambten. In dat jaar werd Haersolte benoemd tot drost van Salland, zijn tegenpartij Raesfelt werd met het drostambt van Twente begiftigd. Deze anders onpartijdige politiek bleek hier gevaarlijk te zijn, doordat onverzoonlijke vijanden de schoonste gelegenheid kregen elkaar den voet dwars te zetten. Eerst over het beheer der geestelijke goederen, later over de benoeming van den jeugdigen prins van Oranje tot het oppercommando van land en zeemacht en daarna over de kwestie der geldmiddelen, na den munsterschen oorlog schier hopeloos in de war geraakt, rezen zulke hooggaande twisten dat de Staten-Generaal in 1671, na verscheidene pogingen tot verzoening, een buitengewone deputatie (van Beuningen en A. Paets) naar Overijssel zonden om daar de orde te herstellen. Zij schorste van Haersolte in Sept. in zijn drostambt en zijn voorzitterschap der Statenvergadering. In het geheim bleef men echter elkander met pamfletten bestoken en onderling tegenwerken en eerst in het volgend jaar deed het gemeenschappelijk gevaar in den nieuwen munsterschen oorlog de vijandschap eenigszins luwen.

Haersolte was 1 Maart 1640 te Ruurloo gehuwd met Elisabeth Margaretha van Pallandt, die omstr. 1687 overleed (dochter van Johan, heer van Voerst en Keppel, en van Elisabeth van Raesfelt tot Oostendorp); dit huwelijk schijnt kinderloos te zijn gebleven.

Zie: Wagenaar, *Vad. Hist.* XII, 403,

XIII, 344, 345; Kok, *Vad. Wdb.* XX, 389-392; Scheltema, *Staalk. Ned.* I, 409-411; *Overijs. Almanak* 1845, 38; Bussemaker, *Gesch. van Overijssel*; Blok, *Gesch. v.h. Ned. Volk* III, 67, 155; Tiele, *Bibl. van Pamfl. etc.* no. 4340 tot 4430 (o.a. 4414 met een spotprent, Haersolte's wapen voorstellende) en 5656 (schotschrift op van Raesfelt 'den herlevenden Cromwel').

Regt

[Haersolte, Rutger van (3)]

HAERSOLTE (Rutger van) (3) tot Honlo, geb. te Zwolle in 1647, overl. op Honlo 14 Aug. 1713, begr. te Olst, zoon van Arend, kolonel en commandant van Zwolle, en van Christina van Haersolte tot Cranenburg; jongere broeder van Johan (2) (kol. 672).

Op 17-jarigen leeftijd, 2 Oct. 1664, te Groningen student in de rechten geworden, verliet hij de studie, trad in militairen dienst en werd kolonel van een regiment infanterie op utrechtsche repartitie. Hij was hofmeester bij Hendrik Casimir II, prins van Nassau, erfstadhouder van Friesland en Groningen; in 1696 geheime raad en hofmeester van de vorstinne-douairière van stadhouder Hendrik Casimir II. In 1689 werd hij door de Staten van Friesland met een nieuwe compagnie paarden begiftigd. Zijn goed Honlo had hij vermoedelijk geërfd van zijn tante Aleid van Laer, echtgenoot van Willem van Haersolte tot Verborch.

Hij huwde 27 Nov. 1675 met Anna Elisabeth van Haersolte, ervin van Herxen en Egede, dochter van Antony (kol. 666) en van Ernestine van den Boetzelaer. Zij overleed op Honlo 1 April 1722, oud 75 jaar, en werd te Olst begraven. Uit dit huwelijk sprongen zes zoons en vier dochters; een zoon Arend (2) gaat hiervoor. Hij beërfde Honlo.

Zie: *Geneal. v. Haersolte* (familieuitgaaf). Een sterk sprekend voorbeeld van onderling huwen in dezen tak van Haersolte deelde ik mee in *Mdbl. Ned. Leeuw* XX, 117, XXII, 207, 208, zie ook 286.

Regt

[Haersolte, Volkier van]

HAERSOLTE (Volkier van) tot den Oldenhof, geb. omstr. 1660, zoon van Derck, majoor der inf. en commandant van 's Hertogenbosch, en van Feme Elisabeth van Haersolte, ervin van Wolfshagen.

Hij erft den Oldenhoi van Arend Jurrien van Haersolte (kol. 668), was beschreven in de ridderschap van Overijssel en sneuvelde als ritmeester in staatschen dienst 19 Sept. 1691 in de ontmoeting bij Leuse. Hij huwde in Juni 1688 te Nunspeet met Ida Elisabeth van Brienen, ervin van Bijssel, in of na 1698 overleden, dochter van Wolter en van Ida Witte. Uit dit huwelijk sprongen twee zoons, waarvan de eene jong, althans ongehuwd overleed en de andere Wolter Johan v.H. tot Oldenhof, Byssel en Wolfshagen eerst drost van Vollenhove was en 11 Januari 1746, oud 55 jaar, als drost van Salland is overleden. Bij zijn echtgenoot Geetryd van Haersolte tot Elsen liet hij slechts drie dochters na, waarvan de tweede Johanna de vrouw werd van Jan Lodewijk graaf van Rechteren.

Zie: v. Doorninck, *Gesl. Aant.*, 208; d'Ablaing, *Ridderschap van Veluwe*, 290; dezelfde, *Riddersch. v. Zutphen*, 199; *Ned. Leeuw* XXVII, 198, XXX, 12.

Regt

[Haersolte, Willem van (1)]

HAERSOLTE (Willem van) (1) tot Yrst, geb. 2 Nov. 1644, overl. te Hattem 1 Juli 1728, zoon van Wolf (kol. 676) en van Hendrica van Appeldoorn.

Hij werd in de ridderschap van Veluwe beschreven 27 Mei 1685, werd scholtis van Hattem 25

Febr. 1675, richter van Arnhem en in Veluwenzoom 15 Aug. 1701, burgemeester en dijkgraaf van Hattem 1706, landdrost van Veluwe 13 Maart 1717 en was van 1690 tot 1728 gedeputeerde. Hij overleed ten gevolge van het vallen van zijn koets van den Hattemerdijk, door het op hol slaan van het paard en werd op het koor in de kerk te Hattem begraven 10 Juli 1728.

Hij huwde in 1671 met Johanna Elisabeth van Lynden (geb. 1649, overl. 1734, dochter van Derk, heer van Hemmen en Blitterswijk, ambtman van Overbetuwe, en van Geertruyd van Delen tot de Parck); uit dit huwelijk sproten zes kinderen.

Zie: *Navorscher*, 1903; d'Ablaing *Balye v. Utrecht*, 85; *Jaarb. Ned. Adel* 1892-93, blz. 425; W.A. Beelaerts v. Blokland, *Stichtsche e.a. leenen*, 107; *Geneal. v. Haersolte* (fam. uitgaaf).

Regt

[Haersolte, Willem van (2)]

HAERSOLTE (Willem van) (2) tot Yrst, geb. te Zwolle 5 Juli 1718, ged. 10 Juli, overl. te Arnhem 17 Juli 1791, begr. te Hattem 20 Juli; zoon van Derk v.H. tot Yrst, kolonel der fuseliers, commandant van Steenberg, dijkgraaf van Hattem, en van Joachmina Elisabeth van Rechten.

Geadmitteerd in de ridderschap van Veluwe 1741, burgemeester en dijkgraaf van Hattem, raad in het Adellijk Jachtgericht op de Veluwe, richter en dijkgraaf van het richterampt Oldebroek, extraord. raad in het Hof van Gelre en Zutphen, in 1769 wegens Gelderland gedeputeerde ter Admiraliteit op de Maze, in 1780 landdrost van Veluwe, 3 Sept. 1786 tot zijn dood curator der academie te Harderwijk, lid der Staten-Generaal, was hij een gezien persoon, die meermalen tot gewichtige zendingen werd gebruikt en in verscheidene commissies zitting had. In 1748 door Willem IV naar Steenwijk gezonden om daar de rust te herstellen, heeft hij ook waarschijnlijk in de gebeurtenissen van 1786 in Gelderland een werkzaam aandeel genomen. Ter uitspanning bewerkte hij een groot aantal genealogieën van voornamelijk geslachten; deze, in vroeger dagen zeer geroemd, zijn door zijn schoonzoon in de familie Bentinck gekomen, waar zij wellicht nog thans zijn bewaard gebleven.

Den 26. Aug. 1777 werd hij jonkheer der Duitsche Orde, 5 Sept. 1786 commandeur tot Schelluinen, welke waardigheid hij tot zijn dood bekleedde.

Haersolte huwde te Arnhem 25 Aug. 1751 met Henriëtte Geertruyd van Essen (geb. in 1725, overl. te Hattem 6 Dec. 1752, dochter van Lucas Willem tot Vanenburg, raadsheer in het Hof v. Gld. en opperjagermeester op de Veluwe, en van Willemina Johanna Torck). Uit dit huwelijk sproot een dochter Henriëtte Geertruyd Theodora Joachmina Wilhelmina (1752-1836), die in 1776 de echtgenote werd van Volkier Rudolph, baron Bentinck tot Schoonheeten, landcommandeur der Duitsche Orde.

Zie: *Nederl. Adelsboek* 1914, 85; Scheltema, *Staatk. Nederl.* I, 411, 412; Bouman, *Gesch. geld. hoogesch.* II, 224, 481, 657; d'Ablaing, *Balye v. Utrecht*, 97, 104; *Ned. Leeuw* XXIX, 116, XXX, 206; W.A. Beelaerts v. Blokland, *Stichtsche e.a. leenen*, 107.

Regt

[Haersolte, Wolf van]

HAERSOLTE (Wolf van) tot Yrst, geb. in 1617, overleden te Hattem 14 November 1683, begr. op het koor; zoon van Willem, heer van Yrst sedert 1604,

en van Christina Bentinck tot Aller. Hij werd beschreven onder de ridderschap van Veluwe 22 Aug. 1640, compareerde tot 1679, gecommitteerd in den Raad

van State 1648-1654 en van 1667 tot 1672, was curator der academie te Harderwijk 1664 tot 1683, extraordin. raad in het Hof van Gelderland 1675, burgemeester en Dijkgraaf van Hattem.

Hij huwde 3 Dec. 1642 met Hendrina van Appeldoorn (geb. 1622, overl. 1665, dochter van Assueer v.A. tot den Poll, Landdrost van Veluwe, en van Anna van Lynden tot Hemmen); uit dit huwelijk sproten dertien kinderen.

Zie: d'Ablaing, *Ridderschap van Veluwe*, 278; *Navorscher* 1903, 58, 59; *Geneal. v. Haersolte* (fam. uitgaaf).

Regt

[Haersolte tot swaluenborch, Sweder van]

HAERSOLTE TOT SWALUENBORCH (Sweder van), heer van Swaluenborch en Oosterveen, geb. in 1582, overleden te Zwolle 3/13 October 1643 (o. en n. st.), begraven 12 dagen daarna; zoon van Rutger (zie kol. 673) en van Johanna van Wijnbergen.

In 1605 door zijn moeder beleend met Zwaluwenbergsgoed (*Geld. Leenreg.*), kocht hij in 1617 het huis Haersolte of Haerst, en bracht dit aldus weer in de familie; in 1640 kocht hij ook Herxen en verkocht zijn havezathe Bonkenhave aan Roelof van Steenwijk. In 1617 werd hij in de Ridderschap van Overijssel toegelaten, was landrentmeester van Salland en later in 1619 landdrost van Salland; in 1621 lid der Staten-Generaal.

Den 14den Aug. 1621 werd hij nevens de heeren Lyclama, Reinier Pauw en Schoffer naar Bremen gezonden om een alliantie tusschen den koning van Denemarken en onzen staat te sluiten; in 1624 hielp hij een gelijk verbond voor den staat met den keurvorst van Brandenburg sluiten, in 1625 een hernieuwde overeenkomst met Engeland aangaande een of- en defensief verbond tegen Spanje, terwijl hij ook de hand had in een in 1630 gesloten alliantie met Frankrijk. Als zeer invloedrijk lid der Staten-Generaal wist hij in 1630 te bewerken dat de zoon van Frederik Hendrik, oud drie jaren, eershalve begiftigd werd met den post van generaal der ruitery, terwijl hoofdzakelijk door bemiddeling van Haersolte een jaar later den jeugdigen prins Willem de 'survivance' werd geschonken (het recht om zijn vader in diens ambten op te volgen). Haersolte, als een der 'favorieten' van Prins Frederik Hendrik aangewezen, had een groot aandeel in de plannen tot samengaan met Frankrijk tegen Spanje. Dat hij daarbij niet afkeerig was van geschenken in geld, door fransche agenten aangeboden, had hij met verscheidene invloedrijke staatslieden van zijn tijd gemeen. In 1639 was hij voorzitter der Statenvergadering en werd in 1643 door Overijssel afgevaardigd naar den vredehandel te Munster. Hij overleed kort daarna.

Hij huwde in Juli 1607 (geprocl. te Zwolle 12 Juli) met Johanna van Doornik, erfdochter van Egede. Zij overleed 27 Nov. 1651 en was de dochter van Antony tot Egede en Laer, heer in Vossemeer, en van Johanna van Haersolte tot Verborch. Uit dit huwelijk sproten vijf kinderen, waaronder Rutger (2) (zie kol. 674).

Zijn door een onbekend kunstenaar 1642 geschilderd portret is in de verzameling van Mr. C.W.A. baron van Haersolte van Haerst te Arnhem.

Zie: Blok, *Gesch. van het Ned. Volk* II; Scheltema, *Staatk. Nederl.* I, 412-414; d'Ablaing, *Balye v. Utr.*, 22; v. Doorninck, *Gesl. Aant.* 122; W.A. Beelaerts v. Blokland, *Stichtsche e.a. leenen*, 98.

Regt

[Haga, Hermannus]

HAGA (Hermannus), geb. te Sneek 2 April 1750, overl. 26 Oct. 1804 te Deersum, zoon van B. H a g a en S y t s k e H a r m e n s . Hij studeerde te Franeker en te Groningen, werd predikant te Oldeboorn en Nes 29 Aug. 1773, te Hindeloopen 30 Sept. 1781, te Deersum 3 Dec. 1786. Hij is begraven te Sneek. Zijne vrouw, met wie hij 3 Oct. 1773 huwde, G r i e t j e E e k m a n , overleefde hem. Hij schreef: *Redevoering over Psalm CL, vs 3-5, ter inwijding van 't orgel in de kerk te Oldeboorn op den 27en Mei 1779 uitgesproken* (Leeuw. 1779); *Een woord op zijn tijd ter opwekking aan het Gereform. volk van Nederland* (Sneek 1800).

Zie: De Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 448; *Kerkelijk Handboek* (1911) Bijl. 146 v., 158, 173.

Knipscheer

[Hagelis, Joannes]

HAGELIS (Joannes), geb. te Amsterdam 22 Nov. 1676, overl. ald. 16 Nov. 1735. Hij studeerde te Franeker en te Dordrecht, werd predikant te Koudum in 1701, te Asperen 6 Dec. 1705, te den Briel 29 Dec. 1709, te Dordrecht 4 Nov. 1714, te Amsterdam 25 Dec. 1718. Hem is in Aug. 1727 een professoraat te Utrecht aangeboden, waarvoor hij bedankte. Hij huwde met M a r i a v a n A n s t e n r a e d t (overl. Juni 1741 te Ouds hoorn).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Protest. Godgel. in Ned.* III, 448; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl. 103, 107, 112; (1908) Bijl., 102; (1911) Bijl., 163.

Knipscheer

[Hageman, Henricus]

HAGEMAN (Henricus), geb. te Amsterdam Dec. 1706, overl. aldaar 12 Jan. 1774, begraven in de Oude Luth. Kerk. Hij studeerde eerst te Amsterdam, daarna te Rostock, en werd ev.-luth. predikant te Enkhuizen 14 Nov. 1728, te Gouda in 1740, te Amsterdam 4 Aug. 1741; emeritus 13 Oct. 1767. Na zijn dood kwam een *Bundel van Lijkzangen* uit (Amst. 1774), opgesteld door 'eenige beminnaren dier dichtkunde'.

Hij schreef: *Habakuks wagtoren en vesting (ter inwijding van den preekstoel te Enkhuizen)* (Enkh. 1735); *Historische en Godgeleerde Verhandeling over Luther's Boek van de Knegtelijke Wil tegen Erasmus* (Amst. 1760; 2e dr. 1762); *Historische Aanmerkingen over de beide Catechismussen van Lutherus* (Amst. 1760); *Aanhangzel tot de Symbolische Boeken der Ev. Luth. Kerke* (Amst. 1760; herdr. 1762 en 1792), twee deelen; *De groote Catechismus van M. Lutherus*, waar agter de kleine, benevens het *Corpus Doctrinae door Matthaeus Judex* (Amst. 1761); *Verzameling van Nederduitsche bijvoeglijke Naamwoorden, uit verscheiden schrijvers*, in *alphabetische orde gebragt* (Amst. 1771/72), twee deelen; *De Herforder Catechismus* (Amst.).

Zijn zoon is Pieter Christoffer Hageman, zie volgend art.

Zijn portret is geschilderd en in prent gebracht door P. Louw.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 448 v.; J. Loosjes, *Gesch. der Luth. Kerk in de Ned.* ('s Gravenh. 1921) 189, 192.

Knipscheer

[Hageman, Pieter Christoffer]

HAGEMAN (Pieter Christoffer), zoon van den voorgaande, overl. April 1783. Hij was evang.-luthersch predikant te Schiedam (1761), te Vlissingen (1762), te Amersfoort (1768), te Beverwijk (1773). Na zijn ontslag aldaar was hij nog waarnemend predikant te Leiden en te Sappemeer. Hij gaf uit eene vertaling van J.E. Sch u b e r t , *Verhandeling over de zielenstaat na den dood*, met eene *Leerrede over de opstanding der dooden* (Utr. 1772).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 449. Knipscheer

[Hagen, Gijsbert Josef]

HAGEN (Gijsbert Josef), priester, geb. te Venlo 25 April 1689 uit een geslacht door krijgsroem in aanzien, overleed te Leuven 2 Juni 1750. Hij had gestudeerd aan de latijnsche school te Neuss en daarna te Leuven in het college der H. Drievuldigheid, waarheen zijn oom hem had doen komen en waar hij 1708 primus was. 1710 behaalde hij als student in de Valk bij de promotie der filosofie de vijfde plaats van 103. Daarna studeerde hij de theologie in het college van Bajus. Volgens de wijdingsregisters van Roermond werd hij 6 Dec. 1714 ontslagen als onderdaan van den bisschop van Roermond. Hij werd, 1716 reeds priester en S.Th. Bac., benoemd tot leeraar der filosofie in de Valk. 21 April 1717 behaalde hij den graad van licentiaat in de theologie. Hetzelfde jaar benoemde de bisschop van Antwerpen hem tot professor aan zijn seminarie, waar hij vier jaar vol ijver werkzaam was en dan weer naar Leuven kwam, om als president het bestuur te aanvaarden van het college 'Malderus'. Door woord en voorbeeld, door bijzondere lessen, welke hij aan sommigen gaf, vooral door zijn zorg voor den bloei van het college, maakte hij zich zeer verdienstelijk. 1726 werd hij tevens leeraar in het Hebreeuwsch aan het college Busleiden of der Drie Talen, waar zijn streven was aan de theologanten het nut en de noodzakelijkheid van kennis der hebreuwsche taal te doen inzien om de schriftuur, vooral het Oude Testament, goed te kunnen begrijpen. Hagen sprak Hebreeuwsch, Latijn, Grieksch en Fransch, even vlot als zijne moedertaal.

Sinds 20 Nov. 1727 gaf hij nog de lessen der theologie 'Catecheseos' in plaats van professor Renard. Bij diens dood volgde hij hem op als koninklijk professor, maar moest wegens zijn zwakke gezondheid hiervan afstand doen. Dit was ook de reden, dat hij, ofschoon meermalen uitgenoodigd, den graad van doctor niet behaalde. Als professor genoot hij een kanunnikdij in de St. Pieterskerk te Leuven en in de kerk te Ronsse (Renaix).

Hagen ging door voor een der geleerdste mannen van België. De gouverneur-generaal van België, Frederik graaf von Harrach, benoemde, Maart 1742, Gijsbert Josef Hagen tot bisschop van Roermond. Hagen liet niets onbeproefd om de benoeming ongedaan te maken en wist, vóór de keizerlijke patenten waren uitgereikt, de benoeming te doen intrekken. Zijne groote nederigheid verzette zich tegen zulk een waardigheid. 5 Nov. 1727 hield hij de lijkrede bij de plechtige uitvaart van den bisschop van Antwerpen, Petr. Jos. de Francken Sierstorfs, die hem eertijds tot professor van het seminarie had aangesteld.

Hagen, die alles voor allen geworden was, door hoog en laag bemind, overleed slechts 60 jaar oud en werd op het kerkhof bij de St. Michielskerk begraven, zooals hij verzocht had. Zijn grafschrift is vermeld *Analectes* XXI, 262. De broeder van G. Hagen, Arnoldus, was sinds 1726 tot zijn dood, 13 Nov. 1758, pastoor te Gestel bij Lier, krachtens privilege der universiteit aldaar benoemd. Zijn zuster Maria Cornelia werd te Gestel begraven 22 Aug. 1753.

Zie: Habets, *Gesch. Bisdom Roermond* II, 562; *Analectes hist. eccl. Belg.* XIX (1883), 311-12, XXI (1888), 141; F. Neve, *Mémoire sur le Collège des Trois Langues à l'Université de Louvain*, 271; J.B. Stockmans, *Gesch. der gem. Kessel, Bevel en Gestel* (Lier 1910) 393, 394;

de Ram, *Collectio Synodicorum episc. Antv.* (Lov. 1858) III, LIV.
Fruytier

[Hagen, Johannes van der]

HAGEN (Johannes van der), geb. te Leiden 20 Sept. 1665, overl. te Amsterdam 25 Juni 1739, begraven in de Oude Kerk; zoon van Petrus van der Hagen, die volgt, en Adriana van Wassenaar. Hij studeerde te Leiden en te Herborn, werd predikant te Bathmen 1691, te Wageningen Jan. 1692, te Edam Mei 1693, te Arnhem 9 Aug. 1696, te Leiden 17 Dec. 1702 en te Amsterdam 17-20 Aug. 1704; emeritus begin 1729.

Hij huwde 27 Dec. 1695 met Clara Elisabeth van Wassenaar (overl. 9 Mei 1705), dochter van zijn oom Joan van Wassenaar, geneesheer. Petrus van der Hagen, predikant te Kamerik 1725-37, was hun zoon.

Uit zijne geschriften blijkt zijne voorkeur voor de bestudeering van de kerkelijke tijdrekenkunde; vooral van den Paaschcyclus in de Oostersche en Westersche kerken. Hij schreef anoniem: *Observationes in Prosperi Aquitani Chronicon integrum, ejusque LXXXIV annorum Cyclum et in Anonymi Cyclum LXXXIV annorum a Muratorio editum, nec non in Anonymi Laterculum Paschalem C. annorum a Bucherio editum* (Amst. 1733); *Observationes in veterum Patrum et Pontificum Prologos, et Epistolas Paschales, aliosque antiquos de ratione Paschali Scriptores. Accedit dissertatio de Cyclo Lunari Dionysii et Bedae* (Amst. 1734); *Observationes in Theonis Fastos Graecos priores et in ejusdem Fragmentum in expeditos Canones. Accedit de Canone Regum Astronomico ejusque Auctoribus, Editionibus, Manuscriptis et qua, eo pertinent, dissertatio, in qua duplex Canon Regum Astronomicus* (Amst. 1735); *Observationes in Heraclii Imperatoris Methodum Paschalem, et in Maximi Monachi computum Paschalem, nec non in Anonymi Chronicon Paschale, ejusque chronotaxin, et Methodum Paschalem* (Amst. 1736); *Dissertationes de Cyclis Paschalibus, qui Enneadecaeteride Alexandrina nituntur, Dionisii scilicet, et Bedae, Ravennatensis, Isidori, Felicis, Cyrilli, Theophili, Aniani, Panadori, Metrodori, Anatolii, Eusebii, Synodi Nicaenae, et Athanasii, ut et de Computo lunari Alexandrinorum, ut et de Computo Solari in genere, et Pauli Alexandrini atque Alexandrinorum in specie* (Amst. 1736).

Zijn portret is geschilderd door M. van Musscher (een copie daarvan door H. van Velthoven kwam voor op een verk. te Amsterdam 20 Oct. 1880), door Fr. van Mieris jr. in 1725 en door een onbekend kunstenaar in 1695 (beide voorkomend op dezelfde verkoop).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 452; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl., 114, 161; (1907) Bijl., 131; (1908) Bijl., 102, 110; (1910) Bijl. 157; (1912) Bijl., 139.

Knipscheer

[Hagen, Petrus van der]

HAGEN (Petrus van der), geb. te Amsterdam 26 Febr. 1641, overl. ald. 3 Juli 1671, begr. in de N. Zijdskapel. Hij studeerde te Leiden en werd in 1660 proponent. In dit en het volgende jaar ging hij met de buitengewone ambassadeurs der Nederlanden naar Engeland en naar Frankrijk om als predikant dienst te doen bij onze particuliere gezanten. Teruggekeerd in het vaderland woonde hij te Leiden en werd daar weer ingeschreven als student. Hij werd predikant te Leidschendam 25 Febr. 1663, te Leiden 6 Jan. 1664 en te Amsterdam 11 Mei 1670. Hij huwde 24 April

1663 met Adriana van Wassenaar (overl. 12 Mei 1687), dochter van Joh. van Wassenaar (overl. 26 Juli 1652 als predikant

te Buiksloot). Hun zoon is Johannes, zie vorig art. Op 4 Febr. 1670 hertrouwde hij met Maria du Noys.

Van hem zijn verscheidene preeken verschenen, die tot ver in de 18e eeuw werden herdrukt. Enkele zijn in het Duitsch vertaald. Door zijn overlijden bleef zijne verklaring van den brief aan de Efeziërs, in vervolgpreeken, onvoltooid. Veel is na zijn dood uitgegeven: *De brief der H. Apostels Paulus aan de Philippensen verkl. in verscheyde predikatiën* (Amst. 1693; herdr. 1734), in het Hoogduitsch vertaald door J o h . C a r . B r ö s z k e (Frankf. 1710); *De Heydelbergsche Catechismus verklaert in twee en vyftigh Predikatiën; met vier Inleidings Predicatiën* (Amst. 1676; herdrukt in 1684 en 1736), vertaald in het Hoogduitsch door J o h . V o g e l s a n g (Bremen 1693); *Waere Boetvaerdigheyt voorgesteld in verscheyde predikatiën* (Amst. 1676; herdr. 1687, 1694, 1737), vertaald in het Hoogduitsch door J. H. W i n k e l h ä u s e r (Frankf. 1701); *Verborgenhelyt der Godzaligheyt* (Amst. 1677; zesde druk 1736); *Verzameling van 74 predikatiën* (Amst. 1681), vijf deelen, vele malen herdrukt; *Predikaties over uitgelezen plaatsen van het Woord Gods* (Amst. 1733); *Twee en veertig Lydenspredikatiën; Honderd en twee predikatiën over het lijden en Feeststoffen*.

Van zijn portret bestaan prenten door W. Vaillant en door een onbekend kunstenaar; een geschilderd portret door F. Bol(?) kwam voor op een verk. te Amsterdam 20 Oct. 1880.

Zijn zoon Johannes had een zoon Petrus, vgl. vorig art. Een oudere P e t e r v a n d e r H a g e n wordt in 1583 te Leiden genoemd en in 1592 te Keulen (*Werken Marnix-Vereen*. III, V, 122, 217).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 451 v.; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl., 131, 133; (1908) Bijl., 101, 109.

Knipscheer

[Hagius, Andreas Cornelii]

HAGIUS (Andreas Cornelii), ook alleen Andreas Cornelii of ook Brilensis geheeten, blijkbaar wel verward met Andreas Simonsz Hagius (zie Reitsma en van Veen, *Acta* II, 156), die predikant te Heenvliet was in 1574 en 1578, en in 1580 te Sneek kwam (zie *Kerkel. Handboek* (1907) Bijl., 121; (1911), Bijl. 183; Romein *a.w.*, 331).

Andreas Cornelii was als predikant te Sneek gekomen uit den Briel in 1572 (vgl. *Kerkel. Handboek* (1907) Bijl., 107; (1911) Bijl., 183; Romein, *a.w.*, 330), waarschijnlijk weldra uit Sneek weer gevlucht naar den Briel (en dus niet overl. in 1578; vgl. Reitsma en van Veen, *Acta* II, 148, 156 v. 170), daarna predikant te Rijnsburg (vgl. Reitsma en van Veen, *Acta* II, 218, 227, 250, 261, 318; J. Hania, t.a.p.) tot in 1588, hoewel hij reeds in 1586 als predikant te Hoorn de nationale synode van 1586 te 's Gravenhage bijwoonde.

Hoewel de gegevens dus zoo goed als zeker wijzen op twee bijna gelijknamige predikanten te Sneek (in 1572 en 1580), zijn de aanwijzingen nog te schaarsch en te vaag om beider levensloop geheel te ontwarren. Veeris en de Pauw, *a.w.*, blz. 84, geven op dat Andreas Cornelii Hagius in 1586 uit Rijnsburg te Hoorn kwam en aldaar in 1589 is gestorven. De opgaven in *Kerkel. Handboek* (1907) Bijl., 107, 151 zijn dan foutief.

Bij de organisatie van de Gereformeerde Kerk in ons land was hij een man van beteekenis, waarvan men vele sporen vindt.

Isaacus Andr. fil. Hagius is overl. te Delft in 1624.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 453 v.; J. Hania, *Wernerus Helmichius* (Utr. 1895) 196, aant. 2, 209; J. Reitsma, *Honderd jaren uit de gesch. der Herv. in Friesl.* (Leeuw. 1876), 165, 174, 280; T.A. Romein, *Naaml. der pred. in Friesland* (Leeuw. 1886), 330, 331; *Studien en Bijdragen... Hist. Theologie* III (1876), 33, 50; *Archief voor Ned. Kerkgesch.* VII (1899), 2, aant. 1; *Werken Marnix-Vereen.* II, III, 262, 315, 525, 537, 583, III, II, 211, 214, 226, 232, 259; Reitsma en van Veen, *Acta I*, 137, 149, 152 v., II, 148, 156 v., 170, 218, 227, 250, 261, 319; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl., 107, 121, 151; (1908) Bijl. 122; (1911) Bijl. 183; Veeris en de Paauw, *Vern. kerkel. Alphabeth* (Enkh. 1750), 84.

Knipscheer

[Haitsma, Ages]

HAITSMA (Ages) of Aggaeus Haytsma, geb. te Franeker in 1722, overl. te Midlum 3 Juli 1784; zoon van Johannes Haitsma, burgemeester te Franeker. Hij studeerde aldaar en te Leiden, werd predikant te Wier 12 Sept. 1748 en te Midlum 17 Sept. 1758. Hij promoveerde te Franeker op een proefschrift: *Specimen observationum Miscellaneorum ad textum Hebraeum sacri codicis ex Poëmatii Doreidae, scholiorumque Arabic. loquutionibus* (1773). Voorts schreef hij: *Dissertatio de Anleo Adyti Tabern. Levit. ejusque ratione Liter. et Mysterio* (Fran. 1744); *Curae philologico-exegeticae in Genesin* (Fran. 1753; herdr. Haarl. 1766); *Commentarius in Librum Sacrum Exodum* (Fran. 1756; herdr. 1771); *Twee leerredenen op de Inwijding van een nieuw orgel en een nieuwen Leeraar* (Fran. 1768); *Excercitationes selectae in Jeremiam* (Fran. 1769); *Poemation Ibn Doreidi....* (Fran. 1773); *Meditationes in Psalmum LXVIII* (Fran. 1782).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 454 v.; *Kerkelijk Handboek* (1911) Bijl., 169, 190.

Knipscheer

[Hajun, Nehemia Hija of Chia ben Mozes]

HAJUN (Nehemia Hija of Chia ben Mozes), Chion of Hajon, geb. vermoedelijk te Scrajewo (Bosnië) omstr. 1650, overleden omstr. 1730 in N. Afrika. Deze bosnische kabalist heeft een treurige rol in de geschiedenis der Joden in Nederland gespeeld. De zoo tragisch afgelopen Sabbatai Tsewiemessias beweging, die in de 17de eeuw heftig de joodsche wereld beroerde, had hier en daar nog aanhangers behouden. Terwijl men bij Sabbatai met een fanaticus te doen heeft, was Hajun niet anders dan een sluwe bedrieger. Na velerlei omzwervingen in de Levant, Italië, Oostenrijk en Duitschland, kwam hij op 1 Juli 1713 naar Amsterdam. De opperrabbijn der hoogduitsche gemeente, Chacham Tsewie, herkende en ontmaskerde hem, nadat hij zijn portugeeschen collega Chacham Aylion gewaarschuwd had. Hajun wist echter, onder voorwendsel dat men een ander voor zich had, den portugeeschen opperrabbijn geheel voor zich te winnen. Hieruit ontstond een heftige pamflettenstrijd, weldra door ongeregelheden gevolgd, waarin Mozes Chagis de partij van Chacham Tsewie opnam. Juist had de portug. gemeente Hajun gerehabiliteerd ter synagoge binnengehaald, toen zijn tegenstander, na den ban over hem uitgesproken te hebben, den rabbijnen verklaringen publiceerde, waarbij alle approbatiën in Hajun's geschriften voor gefingeerd worden verklaard. De geblameerde portug. gemeente wist nu het ontslag van Chacham Tsewie door te zetten, die spoedig daarop

Amsterdam verliet (1714). De voornaamste europeesche rabbijnen ontmaskerden Hajun hierop, zoodat de portugeesche gemeente hem, van geld en aan-

bevelingen voorzien, uit Amsterdam loosde. Zijn zwerftochten door Europa en de Levant begonnen weder. Zonder succes trok hij toen naar N. Afrika. Zijn zoon trad later op als aanklager tegen de Joden aan het pauselijk hof, nadat hij gedoopt was.

Zie: M. M o n a s c h in *Lezingen Mekor Chajiem* (Amsterdam 1898); J a c . Z w a r t s , *De Nederlandsche Opperrabbijnen V en VI in de Geill. Joodsche Post*, No. 25, 26 en 34.

Zwarts

[Hakohen, Nechemiah]

HAKOHEN (Nechemiah), poolsch kabalist en volgeling van den pseudo-messias Sabbatai Tsewie, overl. te Amsterdam kort na 1690 (volgens anderen in Polen 1682). Als beroemd kabalist zonden de poolsch-joodsche gemeenten hem in 1666 naar Gallipoli, naar Sabbatai, om dezen hun hulde te betuigen. Eerst ontving Sabbatai hem goed, doch nadat Nechemia openlijk verklaarde in hem een bedrieger te zien, wilde Sabbatai en zijn aanhang hem doden. Deze vloog echter de straat op onder het geroep, dat hij Moslim wilde worden. Haastig zette men hem een tulband op en nu was hij Mohammedaan en veilig voor den aanval. Volgens zijn zeggen aan de Joden, was dit een veiligheidsmaatregel geweest; als nieuw bekeerde was hij op audiëntie bij den Sultan. In Polen verklaarde hij zich weer Jood, vurig aanhanger van Sabbatai en noemde zichzelf diens voorlooper nl. de 'Moschiach ben Joseph'. De joodsche gemeenten van Polen deden hem nu in den ban, zoodat hij naar Duitschland uitweek, waar hij onder den naam J a c o b leefde. Overal herkend, zwierf hij van stad tot stad, totdat hij Holland en Amsterdam bereikte, waar hij als gebroken man, gekromd, oud en blind omstreeks 1690 moet zijn aangekomen en niet langen tijd later overleed, nadat men hem ook daar had herkend.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* IX, 212

Zwarts

[Hakvoord, Barend]

HAKVOORD (Barend), H a c k v o o r t of H a k f o r t , overl. 1735, begr. in de Groote Kerk te Zwolle. Toen hij 15 Mei 1694 te Zwolle trouwde met J a c k o m i n a S m i t s , was zijn 'hospes' als getuige daar bij. Hij was boekverkooper, sedert 31 Dec. 1694 voorzanger in de Groote Kerk, en sedert 21 Febr. (1695?) godsdienstonderwijzer te Zwolle. Zijne geschriften maakten veel gerucht. Hij werd beschuldigd van allerlei, zelfs van atheïsme. De overijselsche synode was genoodzaakt de aandacht van de Staten der provincie op zijne uitgaven te vestigen. Het herdrukken van zijne boekjes werd ook op 10 Maart 1708 verboden. Op 6 April 1708 is hij door den zwolschen kerkeraad gecensureerd. De synoden hebben nog ongeveer twintig jaren zijne zaak behandeld. H e n r . R a v e s t e y n , predikant te Zwolle noemt in Hakvoord's *De Heerlijkheden van de Stad Gods ofde Kerke des N. Test.* (Zwolle 1725) ook zijn zoon 'een adderen gebroedsel en qualick opgevoede en verstandelooze jongeling'. In 1729 heeft hij vrijwillig afstand gedaan van zijn voorzangersambt. Zijne veel bestreden werken en werkjes zijn: *De Schole van Christus, behelzende zes en zestig lessen waar in de gansche belydenis der Geref. Godsdienst beknoptelyk voorgesteld en volgens den draad van de Heidelbergsche Catechismus duidelijc verklaard, en uit de H. Schrift bevestigd wordt* (Amst. 1692; herdr. o.a. in 1698 en 1706; in 1739 zag een achtste druk het licht te Amsterdam onder den titel: *De vernieuwde Schole van Christus*); *Over het Avondmaal* (Amst. z.j.); *Den Staat der Kerke en de wegen Gods onder de drierlei bedeeeling des tyds* (Amst. 1689; 2e

dr. 1728); *De Heerlikheid van de Stadt Gods* (Zwolle 1725, een verbeterde uitgave van het vorige werk); *Opregt onderwys in de Letter-konst, zeer bekwaam*

alle personen in korten tyd, op de gemakkelykste wyze te leeren spellen, lezen en schryven.... (Deventer 1702; herdrukt tot in 1770); *Kinder Bybel.* (Amst. 1703); *Leidster* (Amst. 1706); *Gemeene Zendbrieven, die in de Duitsche scholen van Nederland worden geleert* (12de druk te Amst. 1765; ook te Gorinch. z.j.).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 456 v.

Knipscheer

[Halen, Adam van]

HALEN (Adam van), geb. te Rotterdam in 1650, ingeschreven als theol. stud. te Utrecht in 1670, te Leiden 13 Mei 1672, predikant te Oude-Tonge 1678 tot zijn dood 20 Jan. 1719. Gehuwd in 1687 met R. van Borrevelt. Eenige klinkdichtjes vindt de bezoeker van zijne kerk aan de koperen kroon, afkomstig van het ontbonden schuttersgilde. Hij schreef: *Triumph der waarheid* (Doesburg 1683); *Den Urim en Thummim op den borstlap des Hoogepriesters* (Rott. 1695); *De klagende dochter van Juda, toegepast op den dood van Willem de Derde* (Rott. 1702); *Fondament des geloofs* (Rott. 1705); J. Lydius en Joh. Lomeyer, *Spreekwijzen ontleent uit de strijden der Grieken en Romeinen, overgezet en vermeerderd door A. van Halen.* (Rott. 1703).

Van zijn portret bestaat een prent door P. Sluiter; vgl. van Someren, *Cat. v. Portr.* II no. 2222.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* II, 462 v.; *Kerkel. Handboek* (1907) Bijl., 147.

Knipscheer

[Halen, Arnoud, Arnoldus of Arend van]

HALEN (Arnoud, Arnoldus of Arend van), kunstminnaar en verzamelaar te Amsterdam, overl. aldaar 1732. Als weduwnaar van Geertruyd Nobelingh ondertrouwde hij 10 Febr. 1679 met Maria Roleeuw; hij woonde toen in de Nes als zijn beroep is opgegeven 'confiturier'. 21 Febr. 1700 wordt Arnoldus van Haalen gedoopt bij de doopsgezinde gemeente met als getuigen 'Margreta (?) Roleeuw, de Huisvrouw, en Jan Leers, de oom'. 22 Juli 1732 werd hij in de Oude Kerk begraven; zijn laatste woonplaats was geweest op de Keizersgracht bij de Utrechtsche straat. Meer is van zijn particulier leven niet bekend. Behalve kunstliefhebber was hij ook zelf schilder en etser, en beoefende eveneens de boetseer- en dichtkunst. Houbraken was met hem en zijn kunstschaten goed bekend.

Een vijftiental prenten van zijn hand, meest portretten, gedeeltelijk naar origineelen van hemzelf, zijn opgesomd bij Wurzbach en Thiemé-Becker; hij merkt zijn etsen vaak Aquila (latijnsche vertaling van Arend).

Van Halen's naam is vooral verbonden aan het 'Pan-poëticon Batavum' een verzameling portretten van nederlandsche letterkundigen, die hijzelf op één formaat schilderde of copieerde en in een fraai bijzonder kabinet plaatste. In 1719 schreef Houbraken, dat de collectie reeds tot over de honderd was aangegroeid (*Schouburgh d. Konstschilders* II, 262); in 1720 bevatte zij tweehonderd portretten. In dit jaar verscheen een uitgebreid lofdicht op de verzameling en de daarin voorkomende poëten, tevens een soort letterkundige belijdenis, van den meer dan tachtigjarigen dichter Lamb. Bidloo (vgl. IV, kol. 146) onder den titel *Panpoëticon Batavum, Kabinet waar in de Afbeeldingen van Voornaame Nederlandsche Dichteren,*

versameld, en konstig geschilderd door Arnoud van Halen, enz. (Amsterdam 1720).
Het schijnt dat de latijnsche naam, waarmee men sedert gewoon is het 'Kabinet'
zelf aan te

duiden, eigenlijk door Bidloo is bedacht als titel voor zijn boek. Van Halen heeft de verzameling niet verder uitgebreid; na zijn dood 1732 kwam zij in het bezit van den makelaar en 'kunstmeceen' Michiel de Roode (ged. te Amsterdam 20 Febr. 1685, overl. ald. 12 Jan. 1771) die aan haar uitbreiding en verfraaiing veel te koste legde. Na korten tijd aan Arnoud de Jongh te hebben toebehoord, was het kabinet reeds in 1772 eigendom geworden van het leidsche dichtgenootschap 'Kunst wordt door arbeid verkreegen'. Dit genootschap gaf in 1773 een boek uit: *Arnoud van Halen's Pan Poëticon Batavum verheerlijkt door lofdichten en bijschriften, grootendeels getrokken uit het stamboek van Michiel de Roode* (Leyden 1773), waarin behalve de lofdichten uit de Roode's album ook de geschiedenis der verzameling en een volledige lijst van haren inhoud wordt gegeven. Die lijst vertoont de namen der 200 door van Halen zelf vervaardigde schilderijen, en ook een volledige opgave der stukken, die door de latere bezitters werden toegevoegd, met de namen der schilders.

In 1809 is het Kabinet (dat de ramp van Leiden van nabij had meegemaakt, doch niet al te veel geleden had) aan Koning Lodewijk aangeboden; de koop is echter niet tot stand gekomen. In 1818 kwam het onder den hamer; in 1849 verscheen de verzameling nog volledig op een verkooping; toen is zij verspreid geraakt. Het Rijksmuseum te Amsterdam bezit thans 49 van de 200 door van Halen zelf geschilderde portretten, benevens zijn zelfportret, voorts nog een 27-tal der later door anderen geschilderde aanvullingen; enkele zijn nog in andere verzamelingen bewaard.

Van Halen was een vereerder van de *Lairesse*, na wiens dood in 1711 hij een uitvoerig gedicht schreef: *Op de stilzwygentheid van de Amsterdamsche Helicon, over 't afsterven van den vermaarden konstryken schilder Gerard de Lairesse, aan de liefhebbers van de Poëzye en Schilderkunst, wegens het nalaaten van eenig vaers op den overledenen in 't licht te brengen*, dat door Houbraeken werd afgedrukt bij het levensbericht, dat hij aan de tweede uitgave (1740) van *Lairesse's Groot Schilderboek* toevoegde. Enkele andere dichtstukjes van van Halen, gedeeltelijk bijschriften onder zijn prenten, worden door Bidloo in het *Panpoëticon* genoemd; ook prijst deze zijn talent voor dichterlijke improvisatie.

Arnold Hoogvliet schreef in 1732 een lijkdicht op hem (*Mengeldichten* 1738, blz. 377).

Zijn miniatuur-zelfportret in het Rijksmuseum te Amsterdam werd reeds genoemd. In den catalogus der verzameling van Joh. v.d. Marck (1773) kwam een portret van van Halen voor geschilderd door Chr. Lubinietzki.

Zie over hem: *Oud-Holland* III (1885), 147; *Catalogue des tableaux du Musée de l'Etat à Amsterdam*; A. van Wurzbach, *Niederl. Künstler-Lexikon* I (1906) 634; Thieme-Becker, *Allgem. Lexikon d. bild. Künstler* XV (1922), 502; en de daar opgegeven oudere literatuur. Over het *Panpoëticon*, behalve de boven vermelde werken, ook K.H. de Raaf, *Rembrandt's portret van Jeremias de Decker in Oud-Holland* XXX (1912), 1, belangrijk voor de beoordeeling van van Halen's beteekenis voor de iconografie, en J.J.M. Heeren, *Het Panpoëticon Batavum in Oud-Holl.* XXXVII (1919), 230.

Kossmann

[Halen, Herman van]

HALEN (Herman van), geb. te Utrecht 30 Aug. 1633, overl. aldaar 1 Maart 1701, eenig kind van Bartholomeus van Halen en Lucretia Bijlart. Zijne ouders verhuisden spoedig naar Zalt-Bommel, waar zijne moeder

stierf toen hij nog jong was. Daarna is hij als kind aangenomen in huis van zijn tante, die gehuwd was met Johan van Breedveld, raad en vroedschap te Utrecht. Als student werd hij aldaar ingeschreven in 1650, bevorderd tot proponent 6 Juli 1656. Sedert 1658 stond hij als predikant te Klein-Ammers (Ammerstol), sedert 1664 te Utrecht. In 1681 werd hij benoemd tot buitengewoon, in 1683 tot gewoon hoogleeraar in de godgeleerdheid te Utrecht. Hoewel Voetiaan, leefde hij in vrede met de Coccejanen.

Zijne vrouw, Petronella de Cupere, met wie hij ongeveer 1664 huwde, dochter van Christiaan d.C. en Maria Magnus, overleed in 1692. Zij liet eene dochter na. Hij hertrouwde met Catharina Elisabeth de Meyer, dochter van Petrus d.M. en Josina van Aerbout, die hem overleefde.

Hij schreef: *Judicium de positionibus quibusdam Franequeranis in classe Ultrajectina nupera ventilatis. Addita Dissertatione de providentia Divina, Reali et Morali* (Traj. ad Rhen. 1680).

Zijn portret is geschilderd door Chr. van Geelen (in de Universiteit te Utrecht) en door G. Holt, het bestaat als prent door J. Broedelet; zie ook Muller, *Cat. v. portr.* No. 2138, 2139.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 461 v.; A.C. Duker, *Gisbertus Voetius* (Leiden 1893-1915), II, VII, III 33¹, 102², 122, 122², 271²; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl., 101; (1910) Bijl., 167.

Knipscheer

[Halewijn, Johannes]

HALEWIJN (Johannes) of Alewijn, geb. te Leiden in Nov. 1709, overl. te Bunschoten 17 Febr. 1768. Hij studeerde te Leiden, en werd predikant te Bunschoten 12 Febr. 1736. Hij vervaardigde dichtstukken op den dood van Ger. Sandifort, predikant te 's Gravenhage, en op J. van den Honert, hoogleeraar te Leiden, beiden in 1758.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 463; *Kerkelijk Handboek* (1910), Bijl. 153.

Knipscheer

[Halevi, Uri ben Aron]

HALEVI (Uri ben Aron) ook Uri Phoebus Halevi, Urias Fais, Philips Levi (Levy) of Philip Aron Levi (Levy) genoemd, kleinzoon van den volgende, werd in 1715 te Ouderkerk a.d. Amstel begraven. Hij leverde in 1673 en in 1683 hoogduitsche joodsche bijbels naar Polen, waar een zekere rabbi Nachman ze aan den man bracht. Van deze uitgave vervaardigde hij 6300 exemplaren. Had reeds op 15 Oct. 1669 een joodsche uitgave 2800 exemplaren bedragen, in 1680 kwam weder zijn Pentateuch met de Raschiverklaring uit, in 1679 gedrukt. In 1683 drukte hij 4000 exemplaren van de Mischnah met Martinora commentaar in dat van R. Jomtob Lipmann Heller, waarvoor hij op 17 Februari het privilege van de Staten van Holland kreeg, dat vroeger op naam van David Tartaz stond. Een penning voor hem geslagen (1664 ?) berust in de verzameling R.W.P. de Vries (Amsterdam).

Op zijn naam werd na zijn dood een opgesmukt onjuist verhaal over de komst der portug. Joden te Amsterdam uitgegeven, voorzien van gefingeerde attesten getiteld *Memorià para os siglos futuros* (gedachtenis voor de volgende eeuwen), welke uitgave als uitgevers-speculatie te beschouwen is.

Zie: Kleerkoper en van Stockum, *De Boekhandel te Amsterdam* (index op de verschillende namen); J. Zwarts, *De vestiging der Sephardiem in de Republiek der Vereenigde Nederlanden* (Amsterd. 1922) 18 vlg.
Zwarts

[Halevi, Mozes Uri]

HALEVI (Mozes Uri), zoon van Joseph Halevi. Deze emdensche kleine koopman uit het laatst der 16de eeuw is door een toevallig voor-

val, de eerste joodsche voorganger in de Republiek geworden. De marraansche Mayor Rodrigues zocht voor haar rijke en aanzienlijke familie een toevluchtsoord in Holland; met enkele andere dezer gedwongen katholieke Joden, gingen zij van Portugal sloop onder Jacob Tirado. De storm sloeg hen tegen de kust van Oost-Friesland. Te Emden kwamen zij met Mozes Uri in aanraking, die hen, bijgestaan door den vromen Jacob Bar Jitschak naar Amsterdam geleidde, waar deze Portugeezen zonder veel aanstoot den grond der beroemde portugeesche gemeente konden leggen. Mozes Uri was hun eerste voorganger, die hen besneed en als voorzanger en predikant dienst deed. Hij preekte in het Duitsch, doch zijn zoon Aron vertaalde het in het Spaansch. Tot de bevoegde ambtenaren aangesteld waren, was hij de leider, waarvoor hem de gemeente evenals zijn nageslacht dankbaar bleef. Ook in Emden bleef men zijn naam eeren 'omdat hij zich geofferd heeft ter wille van de heiliging van Gods naam om het uitverkoren volk, de nazaten van Vromen, beschutting onder Gods vleugelen te verschaffen'. 'Nuttige bepalingen heeft hij voor hen vastgesteld want zij waren van verre landen gekomen, om te vernemen het Woord Gods' heet het verder van Mozes Uri en 'in Gods leer was hij oprecht met de vromen'.

Behalve de genoemde zoon Aron had hij nog een zoon Jacob, wiens kleinzoon Isaac ben Juda zich in 1719 te Hamburg vestigde en van wien de nederlandsche familie Rosen Jacobson afstamt.

Aron de zoon van Mozes Uri (geb. 1578) stond zijn vader in zijn ambten bij; in 1596 werd hij met zijn vader te Amsterdam door den schout en zijn rakkers overvallen en gevangen gezet, daar zij den dienst voor den Grooten Verzoendag verrichtten, doch spoedig weder bevrijd. Volgens de Barrios verrichtte hij niet minder dan 931 besnijdenissen in de gemeente.

Aron's zoon is de boekdrukker Uri Phoebus ben Aaron Halevi, zie vorig artikel.

Zie: J a c . Z w a r t s , *De vestiging der Sephardiem in de Republiek der Vereenigde Nederlanden* (Amsterdam 1922), fol. 18 vgl.

Zwarts

[Halevi, Saul]

HALEVI (Saul), zoon van den opperrabbijn Isaac Halevi, geb. 1712, overleden 5 Mei 1785. Deze vermaarde opperrabbijn der hoogduitsche Joden van den Haag werd in 1748 als zoodanig benoemd, nadat dit ambt sedert een 10-tal jaren interimair was waargenomen. Met zijn benoeming brak de geestelijke bloei voor de gemeente aan en de persen van Löb Soesmans en J.H. Munnikhuizen leverden velerlei werken van allerlei geleerden, die naar den Haag kwamen en die hij van een approbatie voorzag; tot in achter-Indië bestonden er geestelijke betrekkingen. Opperrabbijn Halevi was een beroemd geleerde, die in joodsche zaken als een europeesche autoriteit gold. Hij was gehuwd met Dina, de geleerde dochter van den opperrabbijn der amsterdamsche gemeente Arje Löb Löwenstam (overl. 2 April 1755) en aldus met de beroemdste joodsche geleerden van zijn tijd verwant, met wie hij hartelijke betrekkingen onderhield. Zoo met haar broer den amsterdamschen opperrabbijn Saul Löwenstam (dien wij met zijn familie bij hem als gasten treffen), met een dochter van zijn zwager, den berlijnschen opperrabbijn Tsewie Hirsch, die hem, toen hij zijn ambt met dat te Londen verwisselde, ook bezocht, enz.

Na zeven en dertig jaar gefungeerd te hebben, overleed hij in 1785 en werd denzelfden dag op den Ouden Scheveningschen weg begraven onder groote belangstelling der haagsche en rotterdamsche

gemeenten. Ook in het buitenland werd hij herdacht. Hij liet enkele gelegenheidsgeschriften na. Zijn echtgenoot Dina overleed 21 Aug. 1788 en werd naast hem begraven.

Wij bezitten zijn portret in 1764 geëts door Abraham Isaac Polak alias Abraham ben Isaac Engers.

Zie: Sigmund Seeligmann, *Het geestelijk leven*, overdruk uit van Zuiden's *Hoogduitsche Joden te 's Gravenhage* (den Haag 1914), welk werk ook een reproductie van het portret en de graffombe bevat.

Zwarts

[Hall, Mr. Maurits Cornelis van]

HALL (Mr. Maurits Cornelis van), heer van Hei- en Boeicop, nederl. letterkundige, geb. 4 Februari 1768 te Vianen, overl. 19 Januari 1858 te Amsterdam, was de zoon van Floris Adriaan van Hall (1736-1808), schout en notaris van Vianen, en Anna van Noorle (1739-1815). Hij studeerde te Utrecht en Leiden, waar hij in 1787 promoveerde, vestigde zich in Amsterdam als advocaat (1787-90), werd daarna notaris te Nieuwer Amstel, tot hij na 't uitbreken der omwenteling in 1795 tot procureur der stad Amsterdam werd benoemd, in welk gewichtig ambt, met een korte tusschenpoos tot 1801 bekleed, hij zich, hoewel anti-stadhoudersgezind, deed kennen als een verdediger der onderdrukte Oranjepartij, ook van de Joden. In 1789 werd hij benoemd tot lid van de toenmalige Eerste Kamer van het Vertegenwoordigend Lichaam (vrijwel onze huidige Tweede Kamer), waar hij een tegenomwenteling hielp bezweren, en het verweer tegen den inval der Engelschen en Russen in 1799 krachtig steunde. In 1799 werd hij verkozen tot voorzitter der Kamer, welken post hij het volgende jaar verwisselde tegen den rustiger werkkring van lid der Tweede (onze tegenwoordige Eerste) Kamer. Slechts één jaar nam hij zitting, om dan tot zijn rechtspractijk terug te keeren, waarin hij groot vertrouwen genoot ook onder Lodewijk Napoleon en in den franschen tijd. Door zijn bemiddeling werd Mr. J. Valckenaer (I, 1509), een heftig anti-Oranjeman, beticht een opstand der Oranjegezinden in de omstreek van Leiden bewerkt te hebben, uit de gevangenis vrijgelaten. Bij de herstelling in 1813 won van H. spoedig het vertrouwen van den Oranje-vorst, vooral waar het diens bijzondere financieele belangen of die van het land gold. Een benoeming tot lid van de Eerste Kamer weigerde hij evenwel den Koning tot tweemaal toe; pas in 1842 nam hij die uit de handen van Willem II aan en had zitting tot 1848, zoodat hij de belangrijke financieele wetten van zijn oudsten zoon, den Minister Mr. Floris A. van Hall, mee tot stand hielp brengen. Intusschen was hij na een 30-jarige rechtspractijk in 1831 door Willem I, die hem reeds als staatsraad in buitengewonen dienst had aangesteld, tot voorzitter van de (later Arrondissements-) Rechtbank benoemd. Na 25-jarige ambtsvervulling werd hem 31 December 1856 eervol ontslag verleend. De twee laatste jaren zijns levens was hij wegens een lijdend been tot zittende rust gedoemd.

Van Hall is twee keer getrouwd geweest, eerst in 1790 met Elizabeth Christina Klinkhamer (1771-1802), daarna van 1804-29 met haar nicht Christina Maria Klinkhamer (1779-1829). Uit het eerste huwelijk waren zes kinderen, de oudste van de vier zoons was bovengenoemde Mr. Floris A. van Hall (1791-1866), meermalen minister; uit het tweede huwelijk tien kinderen.

Als geleerd en smaakvol beminnaar van de romeinsche letterkunde, inzonderheid van Horatius, van wiens Oden hij eenige vertaalde, deed

van Hall zich kennen in *Cajus Caecilius Plinius Secundus* (1809, waarvan twee fransche vertalingen verschenen) en *M. Valerius Messala Corvinus, geschetst in eenige tafereelen uit de romeinsche geschiedenis, gedurende zijn leven* (2 dl. 1820); terwijl hij zijn dichterlijken aanleg toonde in 3 bundels *Gedichten* (1818, 1829 en 1839); waarin o.a. De Orkaan van 9 November 1800; De gevallen Eik (1810); Feestzang bij de 250 verjaring der Leydsche Hoogeschool (1825); Ter nagedachtenis van Corn. Loots (1834). *Navolgingen uit oude latijnsche dichters* verschenen in 1855 (niet in den handel). Als beoefenaar der geschiedenis gaf hij o.a. uit *Het leven en karakter van den admiraal Jan Hendrik van Kinsbergen, met portret en 70 facsimiles* (1841, herdrukt met vermeerderingen 1843); *Hendrik Graaf van Brederode, medegrondlegger der Nederl. vrijheid verdedigd* (1844), waarop na Groen van Prinsterer's ongunstig oordeel volgde *Wederwoord aan Groen van Prinsterer* (1845).

Van zijn portret bestaan prenten door J.P. Lange, R. Vinkeles, P. Velijn, J.A. Dauvaille en een onbekend kunstenaar.

Zie: *Letterbode* (1858); *Hand. van de Mij. der Nederl. Letterk.* (1859).

R. Zuidema

[Hallinck, Ockerus Ockersz.]

HALLINCK (Ockerus Ockersz.), uit Dordrecht, wellicht lid der dordsche familie Hallinck, kanunnik van St. Pieter te Middelburg, werd 6 Mei 1561 benoemd door den domproost, Cornelius van Myerop van Utrecht, tot deken, decanus jurisdictionis, van Zuidbeveland. Tevens was hij ook provisor, een ambt dat met het dekenschap bijna altijd werd samengevoegd. De officiaal van Utrecht gaf aan den nieuw benoemden deken het recht om in huwelijkszaken uitspraak te doen. Herhaalde malen komt Ocker Hallinck voor in het *Register* uitgegeven door Grijpink als begiftigd met of begever van verschillende vicarijen in Zuid-Beveland 1561-65, te Goes, Sinoutskerk, Kattendijk, Kruiningen, Ovezand, Kloetingen. Ockerus Hallinck nam waarschijnlijk 1563 ontslag als deken van Zuid-Beveland. Hij komt na dien tijd niet meer voor met dien titel. Zijn opvolger Joh. Pistor, die sinds 1563 als deken van Zuid-Beveland genoemd wordt, doet afstand van een vicarij van O.L. Vr., waar hij recht op had waarna zij gegeven werd aan Ocker Hallinck. Het *Register* toont aan, dat Ocker Hallinck 1564/65 en 67-71 de collatio der vicarijen verkreeg in Walcheren, n.l. te Biggekerke, Cleverskerke, Ellewoutsdijk, die bij het dekenaat Walcheren behoorden, en 1569-71 te Hoogland. Bij de institutie van deze laatste vicarij van O.L. Vr. aldaar wordt hij 'provisor Walachriae' genoemd. Hij is dus van deken van Zuid-Beveland naar Walcheren bevorderd. Wel ziet men hem van verschillende vicarijen afstand doen. Bij geen enkele wordt vermeld, dat zij open is door zijn dood, zoodat waarschijnlijk de provisor den tijd beleefd heeft van de geweldadige onderdrukking en berooving van den katholieken eeredienst op Walcheren. Als deken en provisor van Zuid-Beveland moest Ocker Hallinck met zijn geestelijk gerecht zetelen te Roemerswaal, een privilege van die stad, erkend door de bisschoppen van Utrecht. Hij bezat er het pastoraat niet, dit was reeds 1559 of 60 gegeven aan zijn opvolger in het dekenaat J. Pistor. Deze was deken, doch geen provisor van Zuid-Beveland. Bij de promotie der filosofie aan de universiteit te Leuven 21 Mrt. 1549 behaalde Ockerus Hallinck, Dordracenus, student in het Verken, de 55e plaats van 163. Dit is wel dezelfde persoon als de dekenprovisor.

Zie: Grijpink, *Register op de parochiën*,

altaren, vicarieën I, Wallacria, 9, 22, 39, 43, Zuid-Bevel. 39, 43, 70, 86, 111, 114; R. Fruin, Het archief der stad Reimerswaal 75; Bijdragen Bisdom Haarlem XXIV, 199; Analectes hist. eccl. Belg. III, 250.

Fruytier

[Halma, François]

HALMA (François), geb. te Langerak 3 Jan. 1653, overl. te Leeuwarden 13 Jan. 1722; zoon van Reinier Jorisz. Halma, predikant te Langerak van 1640 tot 1660, toen hij overleed. Diens weduwe vestigde zich te Utrecht, waar François in den boekhandel ging, in 1674 zelf boekhandelaar werd, en later tot academiedrukker werd aangesteld. Hij verhuisde in April 1699 naar Amsterdam, in 1710 met zijn zoon Jacobus naar Leeuwarden, waar de Staten van Friesland hem tot landschapsdrukker hadden aangesteld. Hij huwde in 1674 met Machteld Pos. Franciscus Halma, predikant te Holwerd (1716), te Elburg (1725) en te Amsterdam (1727), (overl. 1733), was een van hun tien kinderen. Hij was lid van het leidsche dichtgenootschap 'Kunst wordt door arbeid verkregen' en schreef: *Hollandt aan de voeten des Konings*, uit het Fransch van la Volpelière, met tegenzangen enz. (Amst. 1707; m. pl.); *Davids Harpzangen of de CL Psalmen nevens de gewoone Lofzangen in de kerken gebruikelijk* (Amst. 1707; met muziek; vaak herdrukt); *Woordenboek der Nederduitsche en Fransche taalen, Dictionnaire flamand et français* (Amst. 1708; 2e dr. Utr. 1710; 3e dr. Utr. 1758); *Le grand dictionnaire français et flamand* (5e dr., Leid.-Utr. 1761); *Muurkroon behaald door Z.D.H. Johan Willem Friso met de bemagtiging der sterke staat Douai benevens de vesting De Scarpe 26 Juni 1710* (Leeuw. 1710); *Friesland in rouw over den dood van Johan Willem Friso* (Leeuw. 1711); *Goddelyke begeerten van een geloovige ziel* (Leeuw.); *Gereformeerd Gezangboek* (Leeuw. 1712 en 1721; met muziek); *Het Kasteel van Aigermont, nevens Maastricht, heldendicht* (Amst. 1708, Leeuw. 1715; met pl.); *De Heidelb. Catechismus* (Leeuw. 1716); *Woordenb. der H. Schrift* (Leeuw. 1716); J. Lamigue, *Het leven van Johan Willem Friso* (Amst. 1716); *Kanaän*, woordenboek (Leeuw. 1717; met pl.); *Kaartboek van Friesland* (Amst. 1718); *Heilige feestgezangen* (Leid. 1718; met pl.); *Tooneel der Vereen. Nederlanden* (Leeuw. 1725; met pl.), woordenboek, twee deelen. Voorts vertalingen en werken van Mos. Amyrald, Petr. Jurieu, P. Bayle en B. Pictet; en met Joann. Brants, een lijkrede op Maria II, enz.

Van zijn portret bestaat een schilderij door A. Boonen, prenten door F. Ottens en A. van Halen, en een miniatuur door A. van Halen in Panpoeticon Batavum (Rijksmuseum te Amsterdam).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* III, 465-467; Frederiks en van den Branden in voce; E.F. Kossman, *Nieuwe Bijdragen Nederl. Tooneel*, 49.

Knipscheer

[Halsbergius, Johannes]

HALSBERGIUS (Johannes) of Halsberch, geb. te Kortrijk in 1560, overl. te Amsterdam begin 1607. Hij studeerde te Genève en te Heidelberg voor rekening van de stad Amsterdam. Op 7 Juni 1590 werd hij beroepen voor de Gasthuiskerk aldaar als tweede predikant, in 1596 voor alle kerken. Hij was ook doctor in de theologie, en sedert zijn verblijf te Genève bevriend met Jacobus Arminius, die zijn dood diep betreurde. Hij vertaalde het hier na te noemen werk, dat de bewindhebbers

der Oost-Indische Compagnie noodig achtten om de zeevarenden te wapenen tegen de ongeloovigen, vooral tegen de Mahomedanen. Hij

deed ook veel voor de vestiging van de Gereformeerde Kerk in ons land.

Hij schreef: *Godsalighe Betrachtinge over eenige psalmen des Conincklicken Propheetes Davids* (herdrukt 1645); en vertaalde: *Bijbel der Nature, dat is, van de Waerheyt der Christel. Religie, teghens de Atheïsten, Epicurien, Heydenen, Joden, Mahumedisten en de ander ongheloovighe, door Philips Moonay, heere van Pleseis* (Amst. 1602); dit werk is opgedragen aan de Staten-Generaal.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 467 v.; *Nieuw Arch. voor kerkel. geschied. in Ned.* II (1854), 225; J.H. Maronier, *Jacobus Arminius* (Amst. 1905), 178; H.C. Rogge, *Joh. Wtenbogaart I* (Amst. 1874), 221; H. de Vries, *Genève pépinière du Calvinisme Hollandais* (Frib. 1918), 39, 54, 59, 109, 303; *Kerkelijk Handboek* (1908) Bijl., 101.

Knipscheer

[Halvermijlen, Arnoldus]

HALVERMIJLEN (Arnoldus), Halvermeylen, zoon van Elie, geb. te Eersel in Noord-Brabant, overl. te Leuven 27 Sept. 1552, studeerde in de rechten aan de universiteit te Leuven en was gedurende vele jaren lid van den raad der faculteit van filosofie. 36 jaar was hij werkzaam als secretaris der stad. Hij was gehuwd geweest met Katharina Kips. Bij testament 21 Nov. 1551 stichtte hij drie studiebeurzen voor de eerste studiën, drie voor de studie der wijsbegeerte en drie voor de theologie. Na zijne bloedverwanten werden de inwoners van Eersel, Aarle, Leuven en Jodoigne eerst begunstigd. Dan deed hij een hofje bouwen met zeven huisjes voor oude vrouwen, die maandelijks een gedeelte van een jaargeld genoten, door den stichter bepaald. De pastoor van St. Jacob en de twee secretarissen der stad werden met het beheer belast. De stichting, een schilderachtig gebouw, is 1795 door de Franschen afgebroken en de inkomsten met stichtingen van dien aard bijeen gevoegd. Van Even geeft een afbeelding van het hofje, waarvan de gedachtenis verdwenen is.

Zie: Val. Andreas, *Fasti academici* (Lov. 1650) 266; *Analectes hist. eccl. Belg.* XXI, 42, 153; *Wekelijks nieuws uyt Loven* II (1773), 585; van Even, *Louvain dans le passé et le présent*, 659-660; *Handboekje voor de zaken van de R.K. Eeredienst* 26 jg. (1872) 334; *Messenger des sciences hist.* (1867), 313.

Fruytier

[Ham, Karel George Frederik Wilhelmus]

HAM (Karel George Frederik Wilhelmus), geb. te Hilversum 5 Dec. 1830, overl. ald. 24 Aug. 1902, zoon van Sigismundus Pieter Ham en Sophia Helena van der Schaft, kleinzoon van Frederik Ham, predikant te Hilversum. Eerst aan het onderwijs verbonden, studeerde hij sedert 1853 te Utrecht, en werd predikant te Berkenwoude 16 Oct. 1859, te Boskoop 30 April 1865, te Middelharnis 28 Sept. 1884, emeritus 15 Nov. 1899. Hij behoorde tot de moderne richting. Zijne leerboekjes voor het godsdienstonderwijs beleefden tal van herdrukken. Hij is gehuwd eerst met Willemitje Lagerwey, dan op 5 Juli 1888 te Boskoop met Johanna Koster (geb. ald. in 1863, overl. te Hilversum 25 Juli 1914), dochter van Arie Koster Az. en Johanna van Heiningen. Uit het eerste huwelijk zijn twee zoons: Sigismund Peter Ham en Andries Ham; uit het tweede twee dochters, de oudste gehuwd met M.J.J. Simon Thomas.

Behalve zijn alom bekende leerboekjes en handleidingen voor het godsdienstonderwijs schreef hij: *De kwade trouw der mededeelingen van J.W. Felix omtrent de vacature te Zwammerdam* (Utr.

1867); *Het Reglement op de Algemeene Weduwenbeurs der Ned. Herv. Kerk en de daarin voorgestelde wijzigingen, Ongevraagd advies* (Schoonh. 1893); *Het Algemeen Reglement der Ned. Herv. Kerk toegelicht en beoordeeld* (Utr. 1896); *De zaak der op Nieuwjaarsdag bevestigde leden van Beilen's kerkeraad besproken* (Utr. 1897). Hij vertaalde *Het Lied van de Klok* (Schoonh. 1883) van Schiller, en gaf in de *Godgel. Bibliotheek* eene vertaling van een werk van E. de Pressensé onder den titel: *Gesch. van de drie eerste eeuwen der Christ. Kerk*, twee deelen, ook afzonderlijk uitgegeven.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 468 v.

Knipscheer

[Ham, Johan in den]

HAM (Johan in den), geb. te Groningen, data van geb. en overl. onbekend.

Hij had in 1566 de Hervormden te Groningen veel gesteund, gaf geld tot onderhoud der predikanten, zoodat hij in 1567 bij de komst van Alva moest vluchten. In Mei 1568 tijdens den inval van graaf Lodewijk in Groningerland kwam hij weer in het land terug en, bekend met de toestanden aldaar, berekende hij met graaf Lodewijk hoeveel de gemeenten voor brandschatting moesten opbrengen. Op 10 Jan. 1570 werd hij verbannen, teekende het verzoekschrift, dat op 17 Oct. 1570 bij den rijksdag van Spiers werd ingediend, en liet zich in voorjaar 1571 als burger van Emden inschrijven. Zijn vrouw was in Groningen achter gebleven en briefde hem alles over, iets waar Robles in Mei 1571 over klaagde.

Zie over hem: Marcus, *Sententiën*, 224; Franz, *Ostfriesland und die Nederl.* 190; Harkenroth, *Oostfr. Oorspronk.* I, 368.

Vogels

[Hamelau, Johannes]

HAMELAU (Johannes), geb. te Amsterdam 23 Maart 1737, overl. ald. 23 Sept. 1804. Hij studeerde te Amsterdam en te Rostock en werd luthersch predikant te Amersfoort 17 Aug. 1760, te Bodegraven 14 Febr. 1762, te Leiden 11 Oct. 1772, te Amsterdam in 1779. In deze laatste gegemeente ontstond een conflict tusschen de rechten de vrijzinnige predikanten sedert 1786. Eindelijk stond Hamelau als rechtzinnige alleen tegenover vijf ambtgenooten. Een nieuwe gemeente zou worden gesticht, waarin geen andere leer zou verkondigd worden dan die vervat is in de symbolische geschriften, met name in de onveranderde Augsburgsche Confessie. De burgemeesters gaven in 1791 verlof tot openlijke godsdienst-oefening voor de te vormen gemeente. De breuk werd door het consistorie van de oude gemeente meer bevorderd dan belet. Hamelau werd 3 Juli 1791 door 'Directeuren der Hersteld-Luthersche gemeente' beroepen als predikant. Met zijn overgang was de scheuring voltooid. Op 28 Aug. 1793 hield hij zijne *Redevoering ter inwijding van de Hersteld-Luthersche Kerk te Amsterdam*. Hem volgden vele lidmaten. Aan verdeeldheid ontbrak het echter ook in de nieuwe gemeente geenszins; 'met zijn overlijden keerde de rust terug'. Hij schreef, behalve eenige, hier niet opgesomde leerredenen: *Redevoering ter inwijding van het orgel in de Luthersche kerk te Bodegraven* (Gouda 1771); *Schetse der eerste leerrede voor de Herstelde Luth. gemeente te Amsterdam, op 3 Aug. 1791 in de Gasthuiskerk uitgesproken* (Amst. 1791); *De liefdemaaltijden der eerste Christenen in den aanbrekenden Evangeliedag* (Amst. 1791); *Redevoering ter inwijding van de kerk der Herst. Luth. Gem. te*

Amsterdam 28 Aug. 1793 (Amst. 1793); Handleiding voor Catechiseermeesters en -meesteressen, nieuwe bewerking van het in 1768 door hem ver-

taalde *Die Ordnung des Heils* van J.G. Lohmeyer; *Iets voor een Christel. huisgezin, gebeden en gezangen op iederen dag der week* (Amst. 1796). Ook zijn eenige bundels gedichten van hem verschenen: *Gedichten in slapeloze nachten* (Amst. 1796) en *Nuttige uitspanningen in eenzame uren, nagelaten door wijlen Ds. J. Hamelau* (Amst. 1805).

Van zijn portret bestaan schilderijen door J. Quinckhard 1779 (verk. Herst. Luth. Gemeente Amsterdam) en een onbekend kunstenaar (verk. Amsterdam. 23 Febr. 1897), prenten door J. Houbraken, H.L. Meyling, Th. Koning, G. Konsé en een onbekende.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 477-480; Frederiks en van den Branden in voce.

Knipscheer

[Hamele, Joannes van]

HAMELE (Joannes van) of de Hamalia, priester, geb. te Bergeik, N. Br., 24 Mei 1568 overleden te Leuven, waar hij aan de universiteit gestudeerd had en den graad van licentiaat in de theologie behaalde Oct. 1525. Omstreeks 1530 werd hij pastoor te Gouda. De duur van zijn pastoraat is niet juist aan te geven. 1544 was Joannes t'Sanctius in Gouda pastoor. Van Hamele was ook kanunnik van het kapittel te Harlebeek in Vlaanderen en van St. Martinus in Russon. Bij zijn dood liet hij een rente na van 40 gulden voor een studiebeurs, 26 Oct. 1567, gesticht in het college der theologanten of van den H. Geest, in de eerste plaats voor inwoners van Bergeik. Hij werd in de St. Pieterskerk begraven voor het altaar van den H. Naam Jesus.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XVII (1881), 142; *Bijdr. bisd. Haarlem* XXIV (1899), 142; Val. Andreas, *Fasti acad.* (Lov. 1650) 292; *Handboekje voor de zaken v.d. Roomschen kath. Eeredienst* XXVI (1872), 353; de Jongh, *L'ancienne faculté de théologie de Louvain* (Louv. 1911) 52*; *Mémorial belge* XI (1867), 550.

Fruytier

[Hamelsveld, IJsbrand van]

HAMELSVELD (IJsbrand van), geb. te Utrecht 7 Febr. 1743, overl. te Amsterdam 9 Mei 1812; zoon van IJsbrand van Hamelsveld, die hoofd van een fabriek van speelkaarten was, en Elisabeth Wiggers. Hij studeerde te Utrecht en verdedigde op 1 Juni 1763 zijn *Excercitatio tertia ad Car. Fr. Houbigant Oratorii D.J. Sacerdotis Prolegomena in Scripturam Sacram Cap. II, art. II*; en in 1764 *Dissertatio philologico-antiquaria de aedibus veterum Hebraeorum*. Hij promoveerde op een *Dissertatio theologica inauguralis de moribus antediluvianis typo morum adventum servatoris antecessurorum* in 1765. Hij werd predikant te Durgerdam 23 April 1766, te Grootebroek 18 Aug. 1776, te Goes 23 Nov. 1777. Hier legde hij zijn ambt neer, hoewel zijn ontslag hem geweigerd was. Over deze zaak verscheen: *Berigt aangaande de redenen ...* (Utr. 1779), gevolgd door een reeks geschriften van hem en anderen. Hij werd ambteloos burger te Utrecht en aldaar tot hoogleeraar benoemd, welk ambt hij aanvaardde op 26 Febr. 1784 met een oratie: *De statu rei Christianae, hodierno, laeto an tristi? Quidque in posterum de eo sperare vel timere debeamus?* Bij de omwenteling van 1787 koos hij de partij der Patriotten en werd afgezet op 1 Oct. 1787. Zijn portret werd zelfs uit de senaatskamer verwijderd; zijne rechten als burger werden hem ontnomen. Ook te Amsterdam werd hem de toegang geweigerd, waarna hij zich tot 1789 vestigde te Durgerdam, zijn eerste gemeente, vervolgens te Leiden, waar hij zich 31 Maart 1789 als student deed inschrijven. Voor Regent

van het Staten College aldaar heeft hij bedankt (1795). Hij keerde naar Utrecht terug, waar hij eveneens weder-

om voor het hoogleeraarsambt kon bedanken. Hierna verhuisde hij naar Amsterdam en in 1796 naar 's Gravenhage, benoemd tot lid van de Nationale Vergadering. In 1797 werd hij lid van de Tweede Nationale Vergadering. Na de tegenomwenteling van 1798 is hij weer ontzet, ja moest hij eenigen tijd in de gevangenis doorbrengen. In zijn laatste levensjaren woonde hij ten huize van zijn zoon te Amsterdam. Hij is op zijn verlangen begraven te Durgerdam.

Hij vertaalde zeer vele werken. Het meest bekend is wellicht: *De Bijbel verdedigd*, bewerkt naar Th. C. Lilienthal, *Oordeelkundige Bijbelverklaring: of de Eere der Waarheid der goddelijke Openbaaring van het O. en N. Verbond, tegen derzelve vijanden* (nl. deïsten) *beweezen en gehandhaafd*. Ook de veelszins verwaarloosde *Apocryphen* gaf hij met 'korte aanmerkingen' uit in twee deelen (Amst. 1796-98). *De ongeveinsde Christen* toont zijne kracht op practischascetisch gebied. Bijzonder verdienstelijk is zijn pogen om de geschiedenis van de Kerk te beschrijven. Alleen de opsomming van de titels van zijne werken, vertalingen en gelegenheidsgeschriften beslaat vele kolommen.

Hij huwde in 1769 met Susanna Flandreau, wed. van Albert Alders. Zijn zoon Willem IJsbrand overleed 12 Febr. 1855 als raadsheer in het Hoog Gerechtshof te 's Gravenhage. Hij was lid van verscheidene vercenigingen en genootschappen.

Van zijn portret bestaan prenten door R. Vinkeles, R. Vinkeles en C. Bogerts, J. Wijsman en een onbekend kunstenaar.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 480-487; Frederiks en van den Branden in voce.

Knipscheer

[Hamer, Petrus]

HAMER (Petrus), geb. te Deventer 17 Maart 1716, overl. te Emden 2 Dec. 1779, zoon van Jan Hamer, apotheker te Deventer, en Petronella Braakman. Hij studeerde aan de Illustre school te Deventer, later te Groningen, en werd predikant te Wijbelsum (Oost-Friesl.) 29 Oct. 1741, te Wirdum Oct. 1744, te Leer 23 Apr. 1752, te Emden 12 Oct. 1760. Hij is gehuwd met A. Wallands (12 Juli 1744) en had vijf zonen en drie dochters. Twee zonen werden predikant in Oost-Friesland. Hij was een heftig tegenstander van de Doopsgezinden; zijne geschriften, die tegenschriften uitlokten, getuigen daarvan. Hij schreef: *Lijk-Predikatie over wylen Tob. Jac. Vissering achter Agt uitgebrachte Kerkredenen* van wijlen Ds. H. Schröder; *Antwoord op R. Rahusens Smaadschrift met zijn E. Brief ter bescheidene Verdediging van zijn E. Aanmerking over de E. Geloofs-leere en noodige beantwoording, onlangs uitgegeven door H. Waerma* (Emden 1769).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 493 v.

Knipscheer

[Hamerstede, Johannes van]

HAMERSTEDE (Johannes van) of Hammerstede, geb. te Bergen op Zoom, overl. te 's Hertogenbosch Juni 1683. Hij studeerde te Leiden, werd predikant te Gilse en Rijen in 1646, te Heusden in 1651, te Maastricht in 1659, te 's Hertogenbosch in 1671. Hij huwde te Maastricht in Oct. 1667 met Barbara Thiens, van Amersfoort. Zijn broeder Simon was predikant te Gilse en Rijen 1674, emeritus 1723, overl. 11 Sept. 1729. Zijn heftige polemiek tegen Rome leeren

wij uit zijne geschriften kennen: *Bileams Raadt of Nooddringen van het Papsche afgodenoffer* ('s Hertogenb. z.j. 8°); *Den ontkapten Capucyn gedaen in den persoon van Hubertus*

Munsterman, anders genaemt Pater Desiderius, gewesene Mis-priester ende Monick van de ordre der Capucynen (Amst. 1662); *Den H. Servaas ontmaskert* (Utr. 1667).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 494.

Knipscheer

[Hamerster, Albertus Jacobus]

HAMERSTER (Albertus Jacobus), geb. te Leeuwarden omstr. 1814, overl. te Dokkum 25 Jan. 1864. Hij studeerde te Groningen, promoveerde op een proefschrift *De lege, ex Pauli sententia* (Gron. 1838), werd predikant te Marssum 12 Aug. 1838, te Wolvega 26 Maart 1843, te Noordbroek 24 Nov. 1844, te Dokkum 8 Oct. 1854. Hij gaf nog uit *Leerrede ter gedachtenisviëring van vervulde 25-jarige Evangeliedienst* (Dokkum 1864). Hamerster liet een weduwe met acht kinderen na.

Van zijn portret bestaat een prent door J.P. Berghaus.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 495; *Kerkelijk Handboek* (1911), Bijl., 147, 168, 192; (1914), Bijl., 162.

Knipscheer

[Hamerster, Ludovicus]

HAMERSTER (Ludovicus), geb. te Leeuwarden 25 Febr. 1727, overl. te Amsterdam 1 Jan. 1789. Hij studeerde te Franeker en te Leiden, en werd 'op collatie van den Prins van Oranje' predikant te Apeldoorn 2 Aug. 1750, daarna te Zutphen 16 Maart 1755, te Amsterdam 8 Sept. 1771. Hij was gehuwd met *Adriana Agneta Hoogenbergh*. Hij schreef: *Leerreden over het Godvrugtig Leven en Zalig afsterven van zijn behuwdbroeder Rutgerus Schutte* (Amst. 1785). Na het overlijden van R. Schutte, die gehuwd was met zijne zuster, bezorgde hij de uitgave van diens *Tweetal Verhandelingen behelzende eene verklaring van Gods Test. en Verbond onder de nieuwe huishouding en derzelve zegelen*; en: *Onderzoek nopens den aard van 't Verlossing- en 't Genade Verbond* (Amst. 1783).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 494 v.; *Kerkelijk Handboek* (1903), Bijl., 113, 167; (1908), Bijl. 102.

Knipscheer

[Hammen, David van der]

HAMMEN (David van der), geb. te Hilvarenbeek in 1723, overl. te Groot-Schermer 9 Nov. 1782. Hij studeerde te Leiden en werd predikant te Groot-Schermer 1 Dec. 1748. Hij was gehuwd met *Magdalena Verboom*, overl. 1771 en vader van verschillende predikanten. Hij schreef: *Neerlands Liefderykheid, aangetoond in twee leerredenen*, uitgesproken ter inwijding van de nieuwe kerk te Groot-Schermer.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 495 v.

Knipscheer

[Hanecop, Cornelis]

HANECOP (Cornelis), of *Han(e)copi*us, geb. te Breda 17 Dec. 1577, overl. te Amsterdam 15 Juli 1655. Hij wordt ook genoemd 'Hanecop geseyt van

Duyvenvoorde'. Hij studeerde te Leiden, was predikant te Brandwijk en Molenaarsgraaf 1607, te Sprang en Besoyen 1610, alleen te Sprang 1613, te Heusden 22 Sept. 1615, te Breda 1616 (Vondel dichtte: 'En hij krayde vroegh en spa, Op den tooren van Breda'), en 29 Juli 1625 te Amsterdam, waarheen hij gevlucht was nadat in 1625 Breda door Spinola was ingenomen. Hij was wel van onverdachte rechtzinnigheid, maar toch niet zóó fel tegen de Remonstranten als velen gehoopt hadden. Wat met hem te Breda en te Amsterdam is voorgevallen is bezongen door Vondel in zijn bekend hekeldicht *Rommelpot van 't hanekot*. J. Trigland en A. Smout waren zijn felste tegenstanders. Op 10 Nov. 1627

verkreëg Hanecop zijn ontslag om gezondheidsredenen, waarna hij ambteloos bleef. In 1643, zoo blijkt uit een brief van S. Episcopus aan P. Cupus, heeft hij onderhandeld over de mogelijkheid om predikant te worden bij de Remonstranten. Zijn zoon Cornelius Hanecop gaf van hem uit: *De Schriftuerlycke Leytsterre ter Zalicheyt* (Amst. 1658). De kerkeraad van Amsterdam deed verschijnen: *Openinge van de bedriegelyckheden van Hanecop's schriften die van synentwege uitgestroyd zyn, sedert het laatste van Dec. 1626.*

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 497-500; A.C. Duker, *Gisb. Voetius I*, 156, 184-190; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl., 107; (1908) Bijl., 101.

Knipscheer

[Happart, Gillis of Gilbert]

HAPPART (Gillis of Gilbert), geb. te Goes, overl. op Formosa waarschijnlijk einde 1653. Hij studeerde te Utrecht en te Groningen en werd predikant op Formosa in Maart 1649. Hij behoorde tot den hoogen brabantischen adel en voerde een wapen met leliën en leeuwen. Zijn grootvader, Gabriël Happart, was in 1574 predikant te Domburg tot zijn emeritaat in 1624. Zijn vader, Abraham Happart, was de oudste zoon van dezen, en stond te Oostkapelle sedert 1606, en te Goes sedert 1614 tot zijn dood in 1655. Laatstgenoemde was op 2 Nov. 1627 als weduwnaar te Zierikzee gehuwd met Helena Rolland, overl. Maart 1640 en weder hertrouwd te Goes met Magdalena Jacobs, weduwe van Jan Huyghen.

Gilbert Happart had op Formosa met vele moeilijkheden te kampen, ook door gebrek aan samenwerking met den landvoogd aldaar. Een brief door hem 29 Oct. 1649 aan de classis Amsterdam geschreven is bewaard gebleven. Hij liet een handschrift na, dat in 1839 is gevonden, en een volledig woordenboek inhield van de Forlangsche taal (genoemd naar het dorp Favorlang), de taal van het eiland. Dit is met toelichtingen door Dr. van Hoveell uitgegeven in de *Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen* (dl. XVIII) met een formosaansch vocabularium van Dr. C.J. van der Vlis. Reeds in 1840 had Dr. W.H. Medhurst doen drukken te Batavia: *Dictionary of the Favorlang dialect of the Formosan language by Gilbertus Happart, written in 1650.* Een afschrift van dit woordenboek is in de Universiteits-Bibliotheek te Utrecht.

Gillis Happart huwde 22 Dec. 1647 te Goes met Maria Hoochkamer of Hoogkamer, dochter van Willem Hoochkamer. Deze hertrouwde in Mei 1654 met Hans Pieter Tschifly.

Johannes Happart, misschien zijn broeder, was ook van 1644-46 predikant op Formosa. Van dezen is bekend, dat hij een formulier naar de orde van den Catechismus opstelde, waaraan Dan. Graevius veel heeft ontleend voor zijn *Formulier des Christendoms.*

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 503 v.; *Kerkelijk Handboek* (1909) Bijl., 127, 129, 142.

Knipscheer

[Harald, Herold Heriold II]

HARALD, Herold, Heriold II, deensch vorst, herhaaldelijk, ofschoon 826 gedoopt, na zijn verdrijving uit Denemarken aanvoerder van noorsche plundertochten in Friesland, vooral na 834, en 841 met zijn broeder Rorik, door Lotharius I beleend

met Dorestad, Walcheren en andere deelen van Friesland. Hij diende sedert den keizer aan den Rijn tegen diens broeder

koning Lodewijk den Duitscher, maar moet omstreeks 844 gestorven zijn. Zijn zonen Godfried (gest. na 855) en Rodulf (zie dat art.) zijn bekende aanvoerders der Noren geweest.

Vgl. over hem: Vogel, *Die Normannen*, passim; de Vries, *Wikingen*, 103 vlg. Blok

[Harda, jonker Pibo van]

HARDA (jonker Pibo van), geb. State Herwey bij Ternaard omstr. 1540, overl. Ameland 23 Febr. 1571, zoon van Fedde van Harda en Saeck van Herwey, trouwt His van Bootsma, geb. te Kollum, dochter van Sierck Bootsma en Sithe Feitsma. In 1558 was Harda nog minderjarig; in 1566 teekent hij het Compromis, en woonde met zijn vrouw op State Herwey, in Mrt. 1567 is hij met Hendrik van Brederode in Amsterdam, en berooft 17 Mrt. 1567 met anderen den gezant de la Torre van zijn papieren. In 1567 vluchtte hij met zijn zoon Fedde naar Emden, zijn vrouw en andere kinderen bleven in Friesland achter. Apr. 1567 is Harda in Emden, Mei 1567 woont hij aldaar in de z.g. Geuzenherberg, 4 Juni 1567 reist hij naar Leer, maar is 6 Juni 1567 weer in Emden terug. 9 Jan. 1568 wordt hij door het Hof van Friesland gedagvaard (op 30 Jan. 1563 verdedigt hij zich tegen zijn oproeping) en weldra verbannen met verbeurd verklaring zijner goederen; vergeefs tracht hij zijn goederen nog te redden. Begin Mei 1568 is hij nog in Emden, en voegt zich nu bij het leger van graaf Lodewijk, 23 Mei 1568 vecht Harda bij Heiligerlee, en 21 Juli 1568 ontkomt hij aan de nederlaag bij Jemmingen, hij vluchtte naar Emden. Harda voegde zich niet bij de Watergeuzen, en maakte nooit hun tochten mede, omdat hij het niet eens was met hun manier van oorlogvoeren. 8 Sept. 1568 wordt zijn naam in Leeuwarden aangeslagen, door heimwee volgde hij eens de Watergeuzen, toen dezen een landgang op Ameland deden, de Spanjaarden versloegen de Geuzen, en Harda sneuvelde 23 Febr. 1571.

Zie: Schwartzberg, *Charterboek* III, 726, 752; van Vloten, *Nederl. Volksopst.* (1858) I, 63, 144, 171, 232; Andreae, *De Friesche Waterg.* in *Vrije Fries*, 3e Reeks, IV, 453, 462, V, 33; Franz, *Ostfriesland und die Nederl.* 19, 188; Altmeyer, *Gueux de Mer*, 78; te Water, *Verbond der Edelen* II, 449; *Vrije Fries* IX, 425; Gabbema, *Verhaal van de stad Leeuwarden* 499-504.

Vogels

[Hardenbroek, Carel Philip van]

HARDENBROEK (Carel Philip van), zoon van Gijsbert (8) en van Mechteld van Reede van Renswoude, werd maarschalk van Abcoude (het Nederkwartier) en vaandrig onder den kolonel Utenhove. In 1674 was hij op de vloot, die onder de Ruyter in de Antillen een vruchtelozen aanval deed op het eiland Martinique. Bij dien aanval sneuvelde van Hardenbroek 24 Juli 1674 door een ongelukkig schot uit het fort 'de Cuil-sak'.

Zijn geschilderd portret door J. de Jager (1671) is op huize Hardenbroek bij Doorn.

Zie: *Navorscher* (1896), bl. 50.

Regt

[Hardenbroek, Ernst alias Eerst van]

HARDENBROEK (Ernst alias Eerst van), geb. omstr. 1397, overl. nà 1468, tweede zoon van Gijsbert (2) en van diens tweede vrouw Jutte van Raephorst.

Hij werd burger te Utrecht in 1411, was schepen dier stad in 1417, 21, 23, 25, 36, 38, 40 en 55; schout en weder schepen 1457, 64, 66 en 68. Hij wordt vermeld als raad van den bisschop en is kastelein op de Vaart 1427, 28, 29 en 30. In 1444 maakte hij een erfscheiding met Gij s b e r t en E r n s t, zoons van zijn broeder Gij s b e r t v a n H a r d e n b r o e k. Hij was gehuwd met T y m a n n a P o t t of P o t s, dochter van

Mattheus en van Elsa be Mouwer. Uit dit huwelijk sproot slechts één zoon, Gijsbert (3), die volgt.

Zie: *Genealogie v. Hardenbroek* (hs. in het bezit van schrijver dezes, vermoedelijk afkomstig van v. Buchell of van Booth); *Geneal. Herald. Bladen* II, 381.

Regt

[Hardenbroek, Mr. Ernest Louis baron van]

HARDENBROEK (Mr. Ernest Louis baron van), geb. te Hardenbroek 19 Januari 1829, overl. op huize Heiligenberg bij Amersfoort 23 April 1877; zoon van baron Gijsbert Carel, Duco en van Rynarda Hendriks gen. van de Glindt.

Hij werd 9 Sept. 1846 te Utrecht student in de rechten, was rechter in de arr. rechtb. te Amersfoort, burgemeester van Leusden en Stoutenburg, lid der Prov. staten van Utrecht voor het hoofdkiesdistrict Amersfoort en lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Hij heeft zich in het district Amersfoort vooral verdienstelijk gemaakt door het bevorderen van verbeteringen in landbouw en veeteelt. In de Kamer behoorde hij tot de gematigde, onafhankelijke leden, die niet het partijbelang, maar het belang des vaderlands als eenig richtsnoer namen; hij was een bescheiden, maar tevens een werkzaam en geacht lid der vertegenwoordiging.

Hij was heer van Lockhorst, dat hij bij legaat van zijn gelijknamigen oom en na den dood zijner tante A.M. Munter in 1858 had verkregen en huwde te Zeist 18 Mei 1855 met jkvr. Sophia Adriana Joanna Huydecoper (1832-1904), bij wie hij tien kinderen won.

Zie: *Nederl. Adelsboek*, 1920, 234, 235; *Geneal. Herald. Bladen* III, 15; Dagbladberichten.

Regt

[Hardenbroek, Gijsbert van (1)]

HARDENBROEK (Gijsbert van) (1), de tot heden bekende stamvader van het utrechtsche geslacht, dat waarschijnlijk door Sterkenburg uit Wulven stamde. Zijn ouders worden hier en daar wel vermeld, maar zijn tot heden nog niet met zekerheid vastgesteld.

Hij, ridder, heer van Hardenbroek, was in 1332 met zijn broeder Wouter borg voor Steven van Zuylen; verkocht in 1337 met Gijsbert van Sterkenburg goed in Neerlangbroek; werd in 1338 beschreven in de ridderschap van Utrecht; zegelde in 1341 met den Domproost met zijn broeder Wouter; is in 1350 en 1360 borg voor den heer van Arckel; wordt burger te Utrecht in 1356; zegelt in 1359 met den heer van Cuylenburg, in 1362 met den heer van Arckel en in 1363 met Gijsbert heer van Abcoude. Denkelijk overleed hij in 1363, maar zeker vóór 1365. Zijn zegel vertoont een gegolfd wapenschild van 8 stukken, de even golven elk beladen met 5 besanten en het geheel beladen met een barensteel.

Hij huwde (1330?) Agnes van Lichtenberg, wier moeder eene Arkel geweest moet zijn. Als haar vader wordt opgegeven Jacob van L., heer van Rynouwen. Zij wordt in 1349 aan Hardenbroek getocht en huwde, kort na den dood van haar eersten man, met Hendrik van Hermelen of Hermale, met wien zij 2 Aug. 1367 schadeloosstelling aan het Domkapittel te Utrecht belooft. In 1374 schijnt zij opnieuw weduwe te zijn. Uit het eerste huwelijk sproten vijf kinderen, waarvan Gijsbert (2) volgt; Jacob in 1363 wordt verlijd met 12 morgen lands in Neerlangbroek; Ernst in 1395 voorkomt als momber van Gijsbert, zijn broeders

zoon, en gehuwd was met N. van Bocholt; Alijd, de echtgenote werd van Zouden van Rijn; en Wouter, gehuwd met Alyd

van Doornik, in 1401 wordt vermeld als schout in het Gooi.

Zie: W.A. Beelaerts v. Blokland, *Afstamming van het gesl. H. in Mdbl. Ned. Leeuw* XXXVI, 145-148; *Geneal. Herald. Bladen* II, 379, III, 584; *Genealogie v.H.* in hs.

Regt

[Hardenbroek, Gijsbert van (2)]

HARDENBROEK (Gijsbert van) (2), zoon van Gijsbert (1) en van Agnes van Lichtenberg, overl. 1400 of 1401, ridder, heer van Hardenbroek, werd in 1365 beleend met de tienden te Schalkwijk. Vermoedelijk werd hij ook reeds in 1365, of na den dood zijner moeder met Hardenbroek beleend door den heer van Sterkenburg en later nadat Hardenbroek aan Vianen gekomen was, nogmaals in 1392 door den heer van Vianen. In 1367 nam hij goed te Langbroek in pacht van het Kapittel van Oud Munster. Hij stond in groot aanzien bij den bisschop, die meermalen geld van hem leende. Hij hield de partij van Jan van Blois en Mechteld van Gelre en werd op O.L.V. geboortedag 1372 te Tiel, waar hij toen met bisschop Arend van Hoorn was, gevangen genomen en door hertog Willem van Gelre te Nijmegen op het Valkenhof gebracht. Hij zegelt den landbrief van bisschop Arend van Hoorn op 17 Mei 1375 en komt van 1376-78 voor als maarschalk van het Sticht. Zegelt in 1375 met den heer van Arkel en in 1379 met den heer van Vianen en is in 1375 borg van heer Zweder van Abcoude. Hij was getuige van Arend van Hoorn, bisschop van Utrecht, toen Hendrik van Montfoort beleend werd met het Dijkgraafschap langs den IJsel. In 1384 getuigde hij, dat zijn vader, heer Gijsbr. van Hardenbroek, het land dat hij nu in pacht hield van het Kapittel van Oud-Munster, aan dat Kapittel geschonken had en transporteerde in 1384, met zijn vrouw Hase twee morgen lands te Langbroek aan het voormelde Kapittel. In 1386 was hij getuige bij het verdrag tusschen den bisschop en heer Splinter van Loenersloot. In 1391 werd hij burger te Utrecht. Hij zegelt met den heer van Vianen en werd door dezen op Zondag na St. Laurentiusdag 1392 met Hardenbroek beleend. In 1397 komt hij voor als raad van den bisschop en werd, als hollandsch leenman, 7 Mei 1398 door hertog Albrecht opgeroepen om tegen de Friezen ten strijde te trekken. In 1400 schijnt hij wederom voor hetzelfde doel te zijn geroepen, maar lang kan hij niet in 's graven dienst zijn geweest, daar hij in 1400 of begin 1401 is overleden.

Hij is tweemaal gehuwd geweest: 1374 (huw. voorw. op St. Luciëndag) met Hase van Naeldwyck, weduwe van Simon van Teylingen, en dochter van Hendrik, maarschalk van Holland, en van Hase van Schalkwijck. Daarna hertrouwde hij in 1395 met de nanicht van zijn eerste vrouw, met Jutte van Raephorst, dochter van Claes en van N. van Vianen, overl. 1419, begr. bij haar man in het koor van het Minnebroedersconvent te Utrecht. Hoewel van Hardenbroek voor dit huwelijk dispensatie verkreeg van paus Bonifacius IX, vielen er toch kwesties voor over de wettigheid der kinderen en wel in 1402 met Floris van Jutphaes en Beatrix van Rijn, zijn echtgenoot (deze laatste was een zustersdochter van Gijsb. v. Hardenbroek). Deze geschillen liepen echter wegens voormelde dispensatie op niets uit.

Het eerste huwelijk was kinderloos. Uit het tweede sproten vier kinderen, waarvan Ernst in dit deel voorkomt. Een zoon Gijsbert, overl. 1420, volgde zijn vader als heer van Harden-

broek op en koos zich Johanna van Limbeek tot vrouw; een dochter Claesje werd in 1425, na een kort huwelijk (1422), weduwe van Beernt Uten Eng. Een zoon Johan van H. huwde met Catharina van Giessen.

Zie: Wittert v. Hoogland, in *Geneal. Herald. Bladen* II, 380, 381; *Ned. Adelsboek*, 1914, 103.

Regt

[Hardenbroek, Gijsbert van (3)]

HARDENBROEK (Gijsbert van) (3), Gijsbert Eertze van Herdenbroec, of wel Jonghe Ghysbert van Herdenbroec, was de eenige zoon van Ernst, die hier voorgaat en van Tymanna Pott.

Hij was burger van Utrecht, had zitting in het Vischkoopersgilde aldaar en komt in 1450 en 54 voor onder de schepenen dier stad. Hij koos in de geschillen tusschen David van Bourgondië en Gijsbert van Brederode de partij van den eerste; hem werd om die reden in 1456 de stad ontzegd met de bepaling, dat hij nimmer met een nieuwen bisschop zou mogen wederkeeren. Doch toen bisschop David in Aug. van dat jaar de overhand verkreeg, werd hem vrijheid gegeven terug te keeren, mits behoorlijk oirvede doende.

Hij huwde in 1460 met Oedele van Jutphaes, bij wie hij twee dochters: Hadewy, echtgenoot van Aelbert van Hugtenbroeck, en Elsje, echtgenoot van Godscalk van Winssen, had gewonnen.

Zie: Burman, *Utrechtsch Jaarb.* II, 313, 331; *Wapenheraut* XIX, 97, 99; *Geneal. Herald. Bladen*, III, 20, 21; *M.S. genealogie van H.*

Regt

[Hardenbroek, Gijsbert van (4)]

HARDENBROEK (Gijsbert van) (4), geb. omstr. 1480, overl. Nov. 1532; zoon van Johan of Jan en van Hadewich van Zuylen van Nyevelt.

Hij wordt met Hardenbroek bij den dood zijns vaders beleend 23 Juni 1505, met de tienden van Schalkwijk in 1525, was bevelhebber van Wijk bij Duurstede bij afwezigheid van den Hofmeester 1526 en behoorde 21 Oct. 1528 tot de gedeputeerden uit de ridderschap van het Sticht, die waren aangewezen om het transport van de temporaliteit van het Sticht van Utrecht aan keizer Karel V aan te bieden. Hij was geheimraad van den bisschop en komt in 1530 voor als rentmeester-generaal der domeinen van 's Keizers wege te Utrecht. Den 26en Aug. 1521 had hij zijn testament gemaakt en overleed, volgens de *Gen. Her. Bladen* 3 Dec. 1530, doch volgens *Ned. Leeuw* in 1532 omtrent St. Maarten, en werd te Arnhem in het St. Agnietenklooster begraven. Ook mijn hs. geeft op: overl. 1532.

G.v.H. huwde tweemaal. Eerst 9 Mei 1500 te Neerlangbroek met Mechteld van Bueren, dochter van Gerrit en van N. van Buchel (of N. van Heteren). Daarna (volg. huw.voorw. op Hardenbroek op Elfduizendmaagden dag 1505) met Mechteld van Raephorst, vrouwe van den Bosch bij Maarssen, dochter van Jan v.R. en van Maria van Vianen van Rijsenburg.

Uit het tweede huwelijk sproten zeven kinderen, waarvan Joost volgt.

Twee door onbekende kunstenaars geschilderde portretten zijn op huize Hardenbroek bij Doorn en in de verzameling van baron Hardenbroek van 's Heeraartsberg en Bergambacht te 's Gravenhage.

Zie: *Geneal. Herald. Bladen* II, 383; *Maandbl. Ned. Leeuw* XL, 379.

Regt

[Hardenbroek, Gijsbert van (5)]

HARDENBROEK (Gijsbert v a n) (5), overl. 1576; zoon van Joost (kol. 705) en van Josina

van Parys van Zuydoort. Hij werd heer van Hardenbroek 4 Aug. 1559, bij den dood zijns vaders; lid van de ridderschap van Utrecht, drost van ter Leede en ging tot het protestantisme over. Hij huwde Willemina van Heumen, die 14 Nov. 1577 als wed. voorkomt, 17 Sept. en 16 Nov. 1586 testeerde voor notaris Splinter van Hamersfelt, in 1609 op het slot Abcoude overleed en dochter was van Joachim van Heumen en van Gerberich van Wijhe.

Uit dit huwelijk sproten 5 kinderen, waarvan er 2 jong overleden, Joachim en Gijsbert (6) in dit deel voorkomen en Wilhelmina huwde met Gerrit van Rysenborch, maarschalk van Abcoude.

Zijn door een onbekend kunstenaar geschilderd portret is op huize Hardenbroek bij Doorn.

Zie: *Geneal. Herald. Bladen* II 384, 385; *Navorscher* LXVII (1918), 327; *Mdbl. Ned. Leeuw* XXIX, 349.

Regt

[Hardenbroek, Gijsbert van (6)]

HARDENBROEK (Gijsbert van) (6), overl. te Utrecht 7 Juli 1627; zoon van Gijsbert (5) en van Willemina van Heumen. Hij is nimmer lid der utr. ridderschap geweest, maar werd 25 Febr. 1622 wegens Utrecht benoemd tot lid der Admiraliteit op de Maas en 30 Sept. 1624 evenzoo bij die te Amsterdam. Hij was schout van Rhenen en werd met 8 kw. in de Catharinakerk begraven. Hij is driemaal gehuwd geweest: 1e. in 1603 met Rembolda de Cock, overl. 1611; 2e. te Rump in Mrt. 1612 met Agnes van Heeckeren, overl. 1613, weduwe van Staes van Scherpenseel; en 3e. te Arnhem 12 Sept. 1613 met Anna of Johanna van Varick, begr. te Hulst 11 Mei 1658, dochter van Goossen v.V. tot Wyenrade, rekenmeester van Gelderland, en van Geertruy van Gelre.

Uit het eerste huwelijk een dochter, uit het derde een zoon Gijsbert (8).

Zijn door een onbekend kunstenaar geschilderd portret is op huize Hardenbroek bij Doorn.

Zie: *Geneal. Herald. Bladen* I, 261; *Mdbl. Ned. Leeuw*, XXIX, 348; *Alg. Ned. Familieblad* I, no. 34, 2a, no. 98, 5a, XIII (1900), 251; d'Abblaing, *Riddersch. v. Zutphen* p. 9.

Regt

[Hardenbroek, Gijsbert van (7)]

HARDENBROEK (Gijsbert van) (7), overl. einde 1653, of begin 1654; zoon van Jcachim (kol. 704) en van Johanna van Heerjansdam.

Hij was heer van Heerjansdam, dat hij in 1637 van zijn moeder erfde, deken van het kapittel van St. Pieter te Utrecht en sedert 7 April 1643 maarschalk van Abcoude (het Nederkwartier). Bij zijn overlijden liet hij niets na en Heerjansdam werd tot dekking zijner schulden in 1654 verkocht. Hij huwde eerst te 's Gravenhage, Gr. Kerk, 27 Aug. 1641 met Jacoba of Jacobmina van Reede van Renswoude, geb. in 1618, overl. te Utrecht in October 1646 (overluid 9 Oct.), begr. in de Catharinakerk; dochter van Johan (dl. III. kol. 1037) en van Jacoba van (den) Eede; en hertrouwde met Maria Angela Pynssen van der Aa, overl. in 1681, zuster van zijn zwager Otto, en dochter van Willem, gouverneur van Rees, en van Geertruyd van Lawick. Uit het eerste huwelijk sproten drie kinderen, waarvan Hendrik Gijsbert hierna volgt.

Een portret, vermoedelijk van Jacoba van Reede van Renswoude, geschilderd door J. van der Gracht in 1646, berust op het kasteel Hardenbroek.

Zie: *Genealogie van H.* in hs.; M o e s , *Catal. v. Portr.* no. 6276.

Regt

[Hardenbroek, Gijsbert van (8)]

HARDENBROEK (Gijsbert van) (8), overl. te Hulst 18 October 1658; zoon van Gijsbert (6) en van diens derde vrouw Anna van Varick.

In 1641 was hij als kapitein te Emmerik in garnizoen, werd 3 Dec. 1646 sergeant-majoor, daarna luitenant-kolonel van het regiment Wijnbergen en 10 Febr. 1653 benoemd tot commandeur (gouverneur) van Hulst. Hij huwde in de Kloosterkerk te 's Gravenhage 10 Dec. 1641 met Mechteld van Reede van Renswoude, overl. te Utrecht 6 April 1692, begr. Catharinakerk, dochter van Johan (III, 1037) en van Jacoba van (den) Eede. Uit dit huwelijk sproten 6 kinderen, waarvan Gijsbert Johan volgt en Carel Philip vóórgaat.

Geschilderde portretten door onbekende kunstenaars zijn 1e op huize Hardenbroek bij Doorn, 2e in de verzameling van baron van Hardenbroek van 's Heeraartsberg en Bergambacht te 's Gravenhage, 3e op het raadhuis te Hulst.

Zie: Moes, *Catal. van Portretten*, no. 3166 en 6273; *Alg. Ned. Familieblad* XII, 135; *Navorscher*, XVI, 109; *Smallegange*, bl. 765; *Geneal. Herald. Bladen* II, 249, 364, III, 63; *Staatsche Leger* IV, 239, V, 478, 524.

Regt

[Hardenbroek, Gijsbert Johan van]

HARDENBROEK (Gijsbert Johan van), geb. omstr. 1650, overl. 22 Oct. 1698; zoon van Gijsbert (8) en van Mechteld van Reede van Renswoude.

Hij was heer van Groenewoude (Woudenberg), waarmee hij 23 Dec. 1671 beleend werd en wegens welk goed hij 16 April 1674 in de ridderschap van Utrecht werd beschreven. Doch het werd 3 April 1682 bij decretale executie verkocht aan Bartholomeus de Gruyter. Om zitting te blijven houden werd hij 1 Juli 1682 door opdracht zijner moeder met Hindersteyn beleend. Hij werd in 1677 houtvester van het Sticht en had 3 Febr. 1691 als extra-ordinaris gedeputeerde van wege de Staten van Utrecht zitting in de Stat.-Gen. Hij werd te Neerlangbroek begraven. Hij was de 7 Sept. 1665 aangestelde majoor Hardenbroek, die zich in 1673 bij de inneming van Naarden onderscheidde.

Van H. huwde (op att. van Neerlangbroek 21 Maart) in 1683 met Anna Maria van Marlot, vrouwe van Giessenburg, ged. te 's Gravenhage 14 Mei 1658, overl. 23 Aug. 1695 en bij haar man begraven, dochter van Lodewijk, heer van Bavay, stalmeester van den prins van Oranje, en van Anna Florentina van den Boetzelaer van Asperen.

Uit dit huwelijk sproten 7 kinderen, waaronder Johan Louis, die volgt.

Zijn door een onbekend kunstenaar geschilderd portret is op huize Hardenbroek bij Doorn.

Zie: *Geneal. Herald. Bladen* II, 250, 251; *Alg. Nederl. Familieblad* XII (1895), 135; Hora Siccama, *Aant. Reg. Huygens* bl. 288; *Staatsche Leger* V, 475.

Regt

[Hardenbroek, Hendrik Gijsbert van]

HARDENBROEK (Hendrik Gijsbert van), ongeh. overl. te 's Gravenhage 2 Dec. 1697, zoon van Gijsbert (7) en van Jacoba van Reede van Renswoude.

Hij erfde de ridderhofstad Hardenbroek van zijn oom Peter van H. (kol. 706) en werd ermee beleend 3 Nov. 1662, tevens met de heerlijkheid H. 15 Aug. 1673. Hij was lid der ridderschap van Utrecht en kanunnik van St.-Jan, gecommiteerde ter

Generaliteits-Rekenkamer en ter Staten-Generaal, geëligeerde raad der Staten van Utrecht en stadhouder van het Adellijk Jachtgericht.

Den 24en Febr. 1684 verkocht hij de ridderhofstad aan Cornelis Aerssen van Juchen en 4 Juli d.a.v. de ambachtsheerlijkheid aan zijn neef Johan van Hardenbroek.

Zie: *Geneal. Herald. Bladen* II, 388.

Regt

[Hardenbroek, Jacob van]

HARDENBROEK (Jacob van), geb. omstr. 1678, overl. 20 Aug. 1759, zoon van Jan, die volgt, en van Anna Fockes.

Hij werd 6 Nov. 1709 kapitein in het regiment van luit.-generaal van Amelisweerd en was in denzelfden rang in het regt. van l'Abadie, toen hij op aandrang van de monnikendamsche afgevaardigden ter St.-Gen. 19 Nov. 1722 benoemd werd tot kapitein van de gedetacheerde compagnie voetknechten in garnizoen op het fort Loevestein. 20 April 1725 was hij commandeur op Loevestein, 15 Juni 1735 luit.-kolonel-titulair en majoor-effectief in het regiment van den generaal-majoor van Spaen, 21 Maart 1740 luitenant-kolonel in het regt. van den kolonel Pieter Conrad van Leyden en van 20 Maart 1748 kolonel in het regt. van den luitenant-generaal van Leyden. Hij wordt het laatst genoemd in den Staat van Oorlog van 1751. In 1749 had hij met zijn vrouw Loevestein verlaten en zich te Heeswijk en Dinther gevestigd.

Hij huwde eerst te Purmerend (ondertr. te Utrecht 15 Dec.) 1715 met Catharina Seyes, weduwe van Gerbrand Munnick, en dochter van Jan Seyes, burgemeester van Monnikendam. Daarna hertrouwde hij met Johanna Alida Pompe van Meerdervoort. Uit het eerste huwelijk sproten 7 kinderen, waarvan Jan in 1801 nog als gepens. officier 'een uur boven den Bosch' woonde, Johanna Gijsberta huwde met Lambert Celijs, opvolger van haar vader als majoor-commandant van Loevestein; Cornelia Jacoba huwde den 28en Maart 1745 op Loevestein met jhr. Jean Louis de St Amand, uit welk huwelijk de eerste echtgenoot van den raadpensionaris Schimmelpenninck stamde; en Agatha Jacomina, op Loevestein gedoopt 20 Febr. 1724, overl. in Nov. 1779, echtgenoot van Diederik van Helden, baljuw van Woudrichem.

Zie: *Boekzaal der Gel. Wereld*, 1759 B, 268; *Gesch. Aant. betreff. het slot Loevestein*, bijl. bl. 29; *Maandbl. Ned. Leeuw*, XL, 123, 160, 198, 282; *Alg. Ned. Familieblad* I no. 30, 3a.

Regt

[Hardenbroek, Jan van]

HARDENBROEK (Jan van), geb. omstr. 1656, overluid te Utrecht 4 Sept. 1688, was afkomstig uit een verarmden tak dezer familie. Zijn vader Jacob v.H. was eerst 'cordewannier' (spaansch leerbereider of schoenmaker), geweest. Om hem wat vooruit te helpen, was hem het ambt van ondermaarschalk van Heerjansdam geschonken, doch dat bleek op den duur niet te gaan en hij vatte zijn oud beroep van schoenmaker weer op. In het laatst van zijn leven was hij aardenschotel-koopman en bij zijn overlijden (1691) werd hij 'gratis gesoncken'. Zijn moeder heette Willemina Oosterling, was afkomstig uit Doetinchem en stierf in 1681 evenals haar man te Utrecht. Tijdens het laatst van hun leven kunnen zij echter nog het genoegen gehad hebben te zien, hoe hun tak weer langzaam omhoog ging. De zoon van hun broeder Anthony, die den naam van zijn vader droeg, werd commies ter griffie van H.H. Mog. en zou 5 Maart 1704 door de Staten van Utrecht erkend worden als te behooren tot den adellijken stam van Hardenbroek, terwijl hun eigen zoon Jan, in wien het zeemansbloed van zijn grootvader Gijsbert (zie: de Jonge, *Opkomst...* 7e hoofdst. bl. 186) zich deed gelden, naar zee was getrokken en na promotie te hebben gemaakt, als kapiteinter-zee in deenschen dienst was getreden. De naam van zijn vrouw had in Denemarken een goeden klank. Hij was nl. omstr. 1678 gehuwd met Anna

(Johanna) Fockes, overl. te Utrecht 29 Nov. 1686, dochter van den vlagkapitein (commandeur) Simon Fockes (kol. 517) en van Catrina Bastiaans. Uit dit huwelijk sproten een zoon, Jacob, die hier vóórgaat, en twee dochters.

Zie: *Mdbl. Ned. Leeuw* XXV, 144, XXX, 251; K.J.G. baron v. Hardenbroek, *Geneal. van het oud-adellijk gesl. van Hardenbroek* (1892).

Regt

[Hardenbroek, Joachim van]

HARDENBROEK (Joachim van), geb. omstr. 1565, overl. te 's Gravenhage 13 Aug. 1605, zoon van Gijsbert (5) en van Wilhelmina van Heumen.

Hij was nog minderjarig, toen hij 13 Nov. 1577, bij den dood zijns vaders met Hardenbroek werd beleend. Ook nog 12 Jan. 1585. Den 14. Febr. 1599 werd door de Staten van Utrecht voor hem een gedeelte van Neerlangbroek verheven tot dagelijksche heerlijkheid Hardenbroek. Hij werd met zijn huis Hardenbroek 15 Juni 1597 in de ridderschap van Utrecht beschreven, werd ridder van de Deutsche Orde, Balye van Utrecht, lid der Stat. Generaal en van den Raad van State.

In 1603 kocht hij met Pieter Sterlincx van Cornelis van Blijenburch diens 'huysinge, boomgaert ende landerijen' ten zuiden van de Boschpoort te 's Gravenhage. Zij verkochten de woning en den boomgaard aan Mr. Reinout v. Brederode, doch behielden de landerijen om ze als bouwgrond te exploiteeren. Op die gronden deden zij een paar straten aanleggen, die onder de namen Sterlingstraat (thans Casuaristraat) en Blijenburch bekend bleven.

Hij huwde 24 Aug. 1592 met Johanna van Heerjansdam, vrouwe van Heerjansdam, overluid te Utrecht 8 Mei 1637, dochter van Pieter en van Adriana van Schoonhoven. Zij hertrouwde 11 Mei 1611 met Mr. Willem van Rательant. Uit haar eerste huwelijk sproten zes kinderen, waarvan Peter volgt.

Zijn door een onbekend kunstenaar geschilderd portret is op huize Hardenbroek bij Doorn.

Zie: *Geneal. Herald. Bladen* II, 386, 387, III, 475; *Wapenheraut XVI/XVII*, 328, 329; *Ned. Leeuw* XXIX, 222; *Die Haghe, Bijdr. en Meded.* 1911, 195.

Regt

[Hardenbroek, Johan Adolph van]

HARDENBROEK (Johan Adolph van), geb. aan de Bilt 9 Mei 1721; overl. op het kasteel Hardenbroek 28 Juli 1791, zoon van Johan Louis, die volgt, en van diens eerste vrouw Johanna Charlotte van Renesse.

Hij was heer van Lockhorst, 's Heeraertsberg, Bergambacht, Ammerstol, Bergestein (welke heerlijkheden hij van zijn broeder Gijsb. Jan had geerfd) de Kleine Lindt en W.-IJselsemonde, kocht 7 Aug. 1748 het kasteel Hardenbroek van Johan George van Raesfeld, wordt er mee beleend 5 Mei 1749 en verbouwt en vergroot het aanmerkelijk. Op dit huis was Onno Zwier van Haren meermalen gast van J.A.v.H. en diens tweede vrouw, met wie hij bijzonder bevriend was. De dichter zond hun zijn werken en verblijdde zich zeer dat zijn zoon, de student André, in hun kring verkeerde.

Hij was kapitein 11 Maart 1743, majoor 18 Juni 1745, kolonel 13 Nov. 1748, generaal-majoor der infanterie 25 Mei 1766, commandeur van 's Hertogenbosch 11 Jan. 1773, luitenant-generaal 22 Juni 1779, commandeur van Veurne 4 Febr. 1780 en gouverneur van Bergen op Zoom en onderhoorige forten 23 Sept. 1784.

Hij huwde eerst 30 April 1749 in de Hoogd. kerk te 's Gravenhage met S u s a n n a
van Slin-

gelandt, vrouwe van de Kleine Lindt en W. IJselmonde, geb. 3 Jan. 1722, overl. 8 Sept. 1752, begr. te Neerlangbroek met 4 kw., dochter van Mr. G o v e r t v a n S., ontvanger-generaal van Holl. en W.-Friesl., en van E r n e s t i n e G e e r t r u y d a v a n B e v e r e n . Daarna hertrouwde hij op Hardenbroek 14 Juni 1768 met S u s a n n a C i v i l e gravin d'A u m a l e , geb. te Leeuwarden 29 Mei 1740, overl. op Hardenbroek 30 Mei 1822, dochter van C a r e l D u c o graaf d'A u m a l e markies van H a u c o u r t , en van A n n a v a n A s s e n d e l f t . Uit het le huwelijk één kind: J a n G o v e r t A d o l f , kamerjonker van den prins van Oranje, begr. in de Kloosterkerk te 's Gravenhage 15 Jan. 1774. Uit het tweede huwelijk sproten zes kinderen.

Een geschilderd portret (1767) door G. de Spinny is in de verzameling van baron van Hardenbroek van 's Heeraartsberg en Bergambacht te 's Gravenhage, een schilderij van een onbekend kunstenaar op huize Hardenbroek bij Doorn.

Zie: *Geneal. Herald. Bladen* III, 12; *Wapenheraut* VI, 33, XI, 98; *Alg. Ned. Familiebl.* III, 314; *Ned. Adelsb.* 1914, 105; C r a a n d i j k , *Utrecht* (uitgaaf 1888) bl. 245.

Regt

[Hardenbroek, Johan Louis van]

HARDENBROEK (Johan Louis v a n), geb. te Neerlangbroek, huize 'Hinderstein', 5 Febr. 1691, overl. 22 of 23 April 1747, zoon van Gijsbert Johan (zie kol. 702) en van A n n a M a r i a v a n M a r l o t .

Hij was heer van Vliet (beleend 28 Aug. 1733) en werd wegens zijn huis Vliet in de ridderschap van Utrecht beschreven 1 Dec. 1734. Hij was kapiteinter-zee, lid der Staten-Generaal, gecomm. wegens Utr. in de Generalit.-Rekenkamer (welk ambt hij in 1742 aan zijn zoon overdroeg), en werd 8 Febr. 1740 wegens Utrecht gecomm. raad ter Admiraliteit van Amsterdam. Hij stierf nagenoeg insolvent, zoodat hij nauwelijks volgens zijn stand kon begraven worden en ligt met 4 kwartieren in de Catharinakerk te Utrecht begraven. Zijn huis Vliet werd aan den heer van Panhuys verkocht.

Hij huwde eerst te Utrecht 29 Maart 1718 met J o h a n n a C h a r l o t t e v a n R e n e s s e , overl. in haar huis op de Nieuwe Gracht bij de Wittevrouwenbrug 13 Aug. 1723, oud zijnde 27 jaar, begr. in de Catharinakerk, dochter van J o h a n A d o l p h , heer van Lockhorst, Ammers, 's Heeraartsberg en Bergambacht, en van A d r i a n a d e C a s e m b r o o t . Daarna hertrouwde hij 20 Oct. 1726 met A d r i a n a A l i d a P o m p e v a n M e e r d e r v o o r t , geb. te Dordrecht 17 Febr. 1705, overl. 7 Aug. 1763, begr. in de Catharinakerk, dochter van J a c o b en van B a r b a r a T h i e n s (of Thiems).

Uit het eerste huwelijk sproten twee zoons: Gijsbert Jan (zie dl. IV, kol. 709), aan de Bilt gedoopt 11 Jan. 1720, en Johan Adolph, die hier voorgaat; uit het tweede huwelijk zes kinderen, waarvan alléén M a r i a L o u i s a tot een huwelijk schijnt te zijn gekomen. Zij is 31 Mei 1772 in de Gr. K. te 's Gravenhage gehuwd met F r a n ç o i s J e a n v o n M o t z f e l d t , kleefsch geheimraad, en overleed te Kleef in 1781.

Zijn door een onbekend kunstenaar geschilderd portret is op huize Hardenbroek bij Doorn.

Zie: *Alg. Ned. Familiebl.* I, 104, 4b, XVI, 445; *Geneal. Herald. Bladen* III, 10, 11; *Ned. Adelsboek*, 1914, 105.

Regt

[Hardenbroek, Joost van]

HARDENBROEK (Joost v a n), geb. in 1510, overl. te Kollum in Sept. 1557, zoon van Gijsbert (4) en van diens tweede vrouw Mechteld van Raephorst.
Hij werd met Hardenbroek na den dood zijns

vaders beleend 31 Dec. 1532; dit kasteel werd voor hem 27 Oct. 1536 door de Staten van Utrecht als ridderhofstad erkend. In 1528 werd hij boven de gewone ridderschap beschreven om keizer Karel V te ontvangen en was in de ridderschap van Utrecht 1537-1549. In 1541 komt hij voor als raad der stad Utrecht. Door Karel V aangesteld tot grietman van Kollumerland, is hij te Kollum overleden in Sept. 1557, na 23 Sept. 1557 zijn testament gemaakt te hebben, en werd aldaar begraven.

Hij huwde: 1e (huw. voorw. 11 Oct. 1532) met Josina van Parijs van Zuydoort, overl. in 1540, dochter van Johan en van Maria de Gruyter. Daarna is hij in 1547 hertrouwd met Lucia van Schonenburg, dochter van Sebastiaan en van Aef van Heerma. Uit het eerste huwelijk sproten 5, uit het tweede 2 kinderen.

Zijn door een onbekend kunstenaar geschilderd portret is in de verzameling van baron van Hardenbroek van 's Heeraartsberg en Bergambacht te 's Gravenhage.

Zie: *Geneal. Herald. Bladen* II, 206, 383, 384; III, 458; *Navorscher* LV (1905), 502, 509; *Mdbl. Ned. Leeuw* V (1887), 58.

Regt

[Hardenbroek, Karel Jan Gijsbert baron van]

HARDENBROEK (Karel Jan Gijsbert baron van), heer van 's Heeraartsberg en Bergambacht, geb. op huize Hardenbroek 25 Mei 1830, overl. te 's Gravenhage 29 Juni 1908; zoon van baron Gijsbert Carel Duco en van Rijnarda Hendriks gen. van de Glindt.

Hij trad in militairen dienst, werd 1e luit. bij het regt. grenadiers en jagers (30 Nov. 1854), ordonnance-officier des Konings (1853-1860), kamerheer i.b.d. (31 Aug. 1860), dienst gedaan hebbende bij H.M. Koningin Sophie, lid van den Gemeenteraad van 's Gravenhage (1866), adjudant des Konings i.b.d. (1867), commandant van het korps koninkl. scherpschutters (1867-1874), kolonel-commandant der schutterij (1874), opperkamerheer der Koningin sinds 12 Oct. 1893 en grootofficier der Kroon.

In 1867 behoorde hij tot degenen, die door koning Willem III werden geroepen om het Roode Kruis in Nederland te organiseeren en te besturen. Als zoodanig heeft hij gedurende meer dan 40 haren als lid en penningmeester, als ondervoorzitter en van 1892 als voorzitter van het hoofdcomité ons vaderland belangrijke diensten bewezen. In den fransch-duitschen oorlog heeft hij als commissaris van het hoofdcomité de eerste nederl. ambulance naar het oorlogsveld geleid, is van Aug. tot Oct. 1870 te Saarbrücken als bestuurder dier ambulance in actieven dienst van het Roode Kruis werkzaam geweest en heeft de eer van ons land daar waardig opgehouden. Evenzoo was hij in den boerenoorlog steeds op zijn post om de nederlandsche ambulances voor te bereiden voor hun zwaren taak in Z. Afrika.

Hij was algemeen bekend en stond bij ieder in de grootste achting, zooals bleek bij zijn begrafenis, 3 Juli, te Neerlangbroek.

Hij huwde 1857 jkvr. Louisa Johanna Huydecoper (1832-1864), daarna in 1867 Gertrude Elise Julie gravin van Limburg Stirum, oud-grootmeesteres der koningin, geb. 1842, overl. te 's Gravenhage 17 Juni 1921. Uit het eerste huwelijk sproten zes, uit het tweede twee kinderen.

Zie: *Nederl. Adelsboek* 1914, 111, 112; *Adelsarchief* 1901, 191; *Dagbladberichten*.

Regt

[Hardenbroek, Peter van]

HARDENBROEK (Peter van), geb. 16 Sept. 1593, overl. 28 Oct. 1658, zoon van Joachim, hiervoor en van Johanna van Heerjansdam.

Hij werd 12 Dec. 1606 (en 1 Juli 1609) bij den dood zijns vaders met Hardenbroek, zoowel de ridderhofstad als de heerlijkheid, beleend. Dit geschiedde 1 Maart 1650 nogmaals, 'mette leger hant'. Hij werd met zijn huis Hardenbroek in de ridderschap van Utrecht beschreven 1 Aug. 1607 en 1 Sept. 1618, werd president dier ridderschap, lid van de Staten-Generaal 26 Juni 1627 en gecommiteerde in den Raad van State 23 Sept. 1648.

In 1620 vond de gebannen remonstrantsche predikant uit Schoonhoven, Daniel Wittius, op Hardenbroek en omliggende edele huizen een onderkomen. Op Hardenbroek preekte hij 20 April 1620 en collecteerde er 6 £ 8 sch. Het kwam der regeering niet ondienstig voor 'te letten wie sich op dese tijden op 't huys Hardenbroek onthiel of wonen was'.

Hij huwde in Mei 1629 voor den predikant van Neerlangbroek en op 12 April 1633 te Luik in tegenwoordigheid van een notaris, opnieuw door Petrus Aloysius, bisschop van Tricariën, nuntius van den paus te Luik, met Agnes van Haxelaer (volgens overlevering een geschaakte non), overl. op Hardenbroek in 1659, begr. te Neerlangbroek met 8 kwartieren, dochter van Herman baron van Herstal, heer van Lettrop en van Catharina Spies van Bullesheim.

Van hun drie kinderen stierven er twee op jeugdigen leeftijd. Het derde, Herman Pieter v.H., geb. 1630, werd raad ter Admiraliteit van het Noorderkwartier, overleed 4 Nov. 1655 en werd in de Catharinakerk te Utrecht met 16 kwartieren begraven.

Zie: *Geneal. Herald. Bladen* II, 387, 388; Craandijk, *Wandel. door Nederland ('Utrecht'* blz. 247, 248, 295 (uitg. van 1888).

Regt

[Harderwijk, Izak van]

HARDERWIJK (Izak van), geb. te Huizum 19 Jan. 1784, overl. te Katwijk 31 Dec. 1847, zoon van Reinier van Harderwijk. Hij bezocht eerst de latijnsche school te Leeuwarden en na den dood zijns vaders die te Rotterdam, waar hij door zijn oom Jan van Harderwijk werd opgevoed; daarna studeerde hij te Utrecht en te Leiden. Hij werd predikant te Vinkeveen 17 Nov. 1805, te Warga, Warstiens en Wartena 16 Mei 1813, te Katwijk aan Zee 13 Juli 1817. Zijn kostbare boekerij, met groote verzameling penningen, handschriften, antiquiteiten en rariora, is in 1848 te Rotterdam verkocht. Zijn vrouw Jannetje van Dam overleed in 1816, hij hertrouwde met Maria Johanna Wintzent, die enkele dagen na hem overleed.

Hij schreef: *Verslag van een handschrift, bevattende Jacob van Maerlants Nederduitsche Prozaische Bijbelvertaling, met aant. en bijl.* ('s Gravenh. 1831); *Geschiedk. en Letterk. bijdragen* (Rott. 1837); en voorts *Fragment van den Roman van Parthenopeus en Meliore met inl. en aant. in Werken Mij. der Ned. Lett.* V, II, 1841, 115-241; *Bijdr. tot de Gesch. der Heidens of Egyptiërs in de Noord. Nederl. in Aant.... Prov. Utr. Gen. van Kunsten en Wet.*, 1847, 82-87; *Bijdrage tot de kennis van David Joris in Ned. Arch. voor Kerkgesch.* VII, 303-411. De bibliotheek van de Maatsch. d. Ned. Letterk. te Leiden bevat van hem een handschrift (*Catalogus van hs.*, 33 v., 42).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 509 v.; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl., 127; (1910) Bijl., 168; (1911) Bijl., 189.

Knipscheer

[Hardimé, Pieter]

HARDIMÉ (Pieter), kunstschilder, geb. te Antwerpen 1678, overl. 1748 of 1758, was de leerling

van zijn ouderen broeder Simon, die de kunst om bloemen te schilderen geleerd had bij den bekenden Crepu. Beiden overleden 1737 te Londen, volgens Siret, waar zij een goeden naam genoten. Petrus schilderde eerst te Antwerpen. Zijne zucht om te reizen deed hem vertrekken. Hij vestigde zich in den Haag, waar hij, 1700, ingeschreven werd in het register van het schildersgilde. Hij schilderde nog in verschillende hollandsche steden, bij voorkeur bloemen en vruchten. De vier groote schilderijen, voorstellende alle mogelijke bloemen en vruchten der vier jaargetijden, welke hij 1718 voor de abdij St. Bernard aan de Schelde uitvoerde, zijn verloren gegaan. Hij schilderde ook een bekend stuk, buitenlandsche gewassen, voor den gezant van Pruisen. Met den historieschilder M. Terwesten werkte hij samen aan geschilderde plafonds. De abt van St. Bernard, Alexander Adriaansens, was de zwager van den schilder. De zoon van den schilder, Alexander geb. te 's Gravenhage 1711 werd monnik in de abdij en overleed als pastoor te Hoeven, 1788. Volgens Piron overleed de schilder Petrus H. 1748 in Dordrecht, volgens anderen 1758 in den Haag.

Zie: *Biogr. nation. Belg.* VIII, 712; Piron, *Algemeene levensbeschrijving*, 153; Thleme-Becker, XVI, 25.

Fruytier

[Hardy, Adrianus]

HARDY (Adrianus), overl. in 1763. Hij was predikant te Waardenburg van 18 Juli 1747 tot zijn emeritaat in Aug. 1756. Zijne vrouw was Johanna Henriëtte de la Fosse (geb. 21 Oct. 1722), dochter van Hendrick de la Fosse (overl. te Sas van Gent in 1739).

Hij schreef: *Brief aan Johannes Ernestus Jungius, predikant te Zutphen...* (Zalt-Bommel 1750); *Tweede Brief....* (Zalt-Bommel 1750); *Poëtische en stigtylyke Mengeldigten....* (Gorinch. 1750; eenige malen herdrukt); *Schets der gepreze Nederduitsche dichtkunde* ('s Gravenhage 1759).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 514 v.; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl., 160.

Knipscheer

[Haren, jonker Adam of Daem van]

HAREN (jonker Adam of Daem van), geb. te Valkenburg in Limburg, overl. te Arnhem 3 Mei 1589, zoon van Evert van Haren, schepen van Aken, en Margaretha von Hagen; hij huwde Margriet Coenen.

Van Haren was hervormd, en teekende in 1566 het Compromis, in 1567 vlucht hij met zijn vader naar Nassau, en trok daarna met zijn vrouw en kinderen naar Friesland. 13 Oct. 1568 werd hij verbannen en zijn goederen verbeurd verklaard, beschuldigd van medeplichtigheid aan den beeldenstorm te Eindhoven. In Maart 1572 ontmoeten wij hem als kapitein der Watergeuzen in Engeland; 27 Mrt. 1572 gaat hij uit Dover onder zeil, 30 Mrt. 1572 neemt hij een schip op de Noordzee, en is 1 April 1572 bij de inneming van den Briel. Van der Marck was hem zeer genegen en vereerde van Haren een zwaard of hartsvanger. In 1580 is hij raad en kamerheer van den Prins van Oranje, en gaat in 1584 over in dienst van graaf Willem Lodewijk, stadhouder van Friesland.

Zie: Been, *Tafereelen*, 113; van Groningen, *Gesch. der Watergeuzen*, 128-244; *Nederl. Adelsboek* (1914), 117; *Biogr. nat. de Belg.* VIII, 722; Kok, *Vaderl.*

Woordenb., 20, 434; te Water, *Verbond der Edelen* II, 449-450; de Haan
Hette ma, *Stamboek Friesche Adel* I, 146.
Vogels

[Harencarspel, Alexander van]

HARENCARSPEL (Alexander van) of van Haringcarspel, geb. te
Eenigenburg 26 Juni 1758, overl. te Amsterdam 2 April 1817; zoon van Abraham
van Harencarspel en Johanna

B a k k e r . Na den dood van zijn vader in 1773 was hij drie jaren op de latijnsche school te Lingen. Hij studeerde te Utrecht en schreef aan het einde van zijne studiën: *Betoog en verdediging van de achtbaarheid der geschiedkundige Boeken des O. T.* (Utr. 1782), twee deelen. Hij werd predikant te Bunschoten 6 Oct. 1782, te Tiel 3 Juli 1785, te Amsterdam 5-8 Maart 1797. Te Tiel heeft hij de vernieuwde 'Kleine Kerk' ingewijd op 20 Nov. 1793 met een preek over Hebr. 10:25a.

Hij huwde 15 Sept. 1782 met **J o h a n n a A a r t z e n** (overl. 1 Nov. 1800), dochter van **W o u t e r A a r t z e n** te Alkmaar, en hertrouwde 21 Oct. 1806 te Watergraafsmeer met **D i n a C a t h a r i n a E l i s a b e t h F a r r e t** (geb. 15 Nov. 1779, overl. 28 Juli 1853 te Alkmaar), dochter van **J o h a n P i e t e r F a r r e t** te Amsterdam.

Van zijn zoon uit het tweede huwelijk, **J o a n P i e t e r v a n H a r e n c a r s p e l** (geb. 16 Nov. 1807, overl. 24 Apr. 1862), predikant, is een leerrede bewaard in een bundel leerredenen voor den Haarlemmermeerpolder.

Zie: de **B i e e n L o o s j e s**, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 518 v.; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl., 156; (1908) Bijl., 103; (1910) Bijl., 153.

Knipscheer

[Harger, Anneus Guido]

HARGER (Anneus Guido), geb. 3 Sept. 1836 op het eiland Marken, overl. 9 Oct. 1882, zoon van **J o h a n n e s G e r a r d u s H a r g e r**, als student in de theologie ingeschreven te Groningen 4 Juni 1854, was in 1861 proponent, diende als predikant de gemeenten Marken (1863-70), Giethoorn (1870-77), Wezepe (1877-80), Ruinen (1880-81), Wapserveen (1881). Hij was gehuwd met **A. C. H. M a s m a n** 24 Juli 1863, die hem 8 kinderen schonk. Hij behoorde tot de moderne richting.

Van zijn hand verscheen *Het Christendom van Jezus* (Ureterp 1883). Enkele preeken werden opgenomen in *Onze Godsdienstprediking* (Tlei 1875).

Zie: de **B i e e n L o o s j e s**, *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in voce*.

Wumkes

[Haring, Nicolaas]

HARING (Nicolaas), geb. te Oostzaan 5 Nov. 1633, overl. te Utrecht 25 Maart 1708. Hij studeerde te Leiden, en werd predikant te Uitgeest in Febr. 1658, te Edam einde 1660, te Leeuwarden Dec. 1678 en te Utrecht 26 Juni 1681. Hij huwde met **S u s a n n a M a r c u s** 17 Aug. 1663, en 16 Nov. 1690 te Amsterdam met **C a t h a r i n a O o s t z a a n**, weduwe van **P i e t e r v a n d e n B e r g h**, van Oostzaan.

Hij schreef: *Oude-vier-baeck, ofte gedachtenisse vande brandt tot Edam 24 Febr.* 1602 (Edam 1677); *Θρησχειολογία, ofte aanmerkingen over de religie, tot ontdekking en vaststelling der ware godsdienst* (Utr. 1696); en een vers vóór *Kracht in zwakheid* van **H e n r i c a H o o l w e r f**, getiteld *De gangen Gods in 't heiligdom*.

Van zijn portret bestaat een schilderij door **M. G i l l i g** (1685) en een prent door **J. G o l e**.

Zie: de **B i e e n L o o s j e s**, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 520; *Kerkelijk Handboek* (1908) Bijl., 110, 145; (1910) Bijl., 166; (1911) Bijl., 165.

Knipscheer

[Harkenroht, Eelhart Folkert]

HARKENROHT (Eelhart Folkert), geb. te Emden 15 Mei 1670, overl. ald. 18 Febr. 1732, afkomstig uit Herzogenrat (of Harkenroht), zoon van J o h a n n e s H a r k e n r o h t en M a r t i n a D o e y m a . Hij verliet de latijnsche scholen met eene *Oratio de vera linguae Latinae pronuntiatione*, studeerde te Groningen en te Franeker, en werd predikant te Hamswehrum 24 Jan. 1692, te Pilsum in 1695, te Hinte in 1697 en te Emden 11 Nov. 1714. Te Franeker hield hij eene *Disputatio de Mediatore Mose ad Gal. 2:19*.

Behalve aan de latijnsche dichtkunst en de latijnsche en nederlandsche geschiedenis en oudheidkunde wijdde hij zich in het bijzonder aan de geschiedenis van Emden. Door zijn nieuwe uitgave van *Summa en bekentnisse Christelijker lere der Predikanten in Oostfriesland van 1528* en *Het Smeekschrift der Oostfriesche predikanten aan graaf Enno II van 1530* ging nieuw licht op over de oudste geschiedenis van de Hervorming in Oost-Friesland. Hij schreef verscheidene gelegenheidsgedichten in verband met de lotgevallen van de burggrafelijke familie. Voorts bezorgde hij een uitgave van Eggeric Beninga 's *Volledige Chronyk van Oost-Friesland* (Emden 1723); en gaf uit *Nader berigt van den eersten kerkstaat van de gemeente binnen Breda* in *Boekzaal 1731a*, blz. 333-346; *Geschiedenissen behoorende tot de moederkerke in Emden* (Harl. 1726); *Naamlijst van de Predikanten van 't Emder Ampt* (Emden 1726). Eindelijk bevatten de *Bibliotheca Bremensis*, dl. V tot VIII en de *Boekzaal* vele verhandelingen van zijne hand, en liet hij in handschrift na: *Emder Kerkstaat voor, in en na de Reformatie, vervolg op de Chronyk van Beninga*; en *Brief aan M. Tydeman*.

Een van zijn laatste werkzaamheden was het ontwerpen van een 'schoolorde' voor de latijnsche school te Emden in 1728.

Hij was gehuwd met Maria Elisabeth Lorrie (Lordye), geb. te Leiden. IJsbrand Eelhard Harkenroht is een van hunne beide kinderen; Jacob IJsbrand Harkenroht was zijn jongste broeder. Beiden volgen hier.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 520-522.

Knipscheer

[Harkenroht, Jacob IJsbrand]

HARKENROHT (Jacob IJsbrand), jongste broeder van den voorgaande, geb. te Emden 27 Juli 1676, overl. te Appingedam (8 Febr.?) 1736. Hij huwde 9 Nov. 1704 te Rijsum met Anna Andreasdr. Indys van Emden. Hij studeerde te Groningen, verdedigde aldaar in 1698 een dissertatie *De planctu Thamuz*, en werd predikant te Rijsum 14 Aug. 1701, te Larrelt 24 Juli 1712 en te Appingedam 25 Mei 1722, waar hij tevens rector werd van de latijnsche school. Als zoodanig was zijn inaugureele rede *De Didactica Christiana deque Officiis Magistratum Parentum atque Praeceptorum circa scholas* op 17 Aug. 1722. Hij was 'een onvermoeid navorscher van het verleden' vooral van Oost-Friesland, 'een man van buitengewone belezenheid, een grondig kenner van de vaderlandsche geschiedenis, daarbij een ijverig herder'. Veel had hij te lijden, behalve door zijn zwakke gezondheid, door den ondervonden tegenstand van vele zijden.

Het is niet mogelijk hier zijne vele werken op te sommen. Wij noemen: *Oostfriesch Kronikje* (Emden 1700; *Oostfriesse oorsprongkelykheden van alle steden, dorpen, rivieren* (Emden 1712); *Emdens Harderstaff draagende de naamlijst der predikanten in de Nederduitsche gemeente te Emden* 1520-1716 (Emden 1716), waar achter de acta van de synode te Emden van 5 Oct. 1571. Zijne gelegenheidsreden bieden rijke stof voor de kennis van zijn tijd. Sinds 1701 gaf hij jaarlijks een *Kort bericht van Oostfriesland van alle personen die in publyke dienst zijn*. Onder zijn toezicht verscheen *Christliche und Schriftmetige Kercken Ordening* in Groningen volgens het eerste Exempl. voort na de Reformatie in 1595 (Gron. 1728). Eindelijk schreef hij gedichten vóór het werk van G. O u t h o l te Emden *Verklaaringe over 't boek van Ruth* (Emd. en Amst. 1711). In handschrift bewaart de Bibl. van de Maatsch,

der Ned. Lett. te Leiden 21 brieven van hem aan L u d o l f S m i t s .

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III 522-527; *Kerkelijk Handboek* (1914), Bijl. 145.

Knipscheer

[Harkenroht, IJsbrand Eelhard]

HARKENROHT (IJsbrand Eelhard), geb. te Hamswerum in 1693, overl. te Harlingen (?) 24 Febr. 1770 (of in 1771); zoon van Eelhart Folkert Harkenroht (zie art.). Hij studeerde te Franeker, en werd predikant te Loppersum (?) in 1713, te Hinte in 1714, te Hindeloopen 10 Juli 1721 en te Harlingen 6 Mei 1725. In de beide laatste gemeenten was hij tevens rector van de latijnsche school, te Hindeloopen sedert 14 Febr. 1724, te Harlingen sedert 1729. Hij werd emeritus in 1760. Hij was gehuwd met Anna van Cfauwen, uit Emden.

Het meest is hij bekend door de bezorging van de tweede uitgave van een werk van Campegius Vitringa Sr., *P. Typus Theologiae Practicae sive de Vita Spirituali, ejusque affectionibus Commentatio, oratio de Synodis eorumque, utilitate, necessitate, auctoritate* (Harl. 1750). Hij schreef in de *Bibliotheca Bremensis* eenige verhandelingen: *Dissertatio de Rachele* (V, VI, 1095-1111); *Dissertatio topographico-theologica de Monte Sublimi, in quo Christus a Diabolo tentatus perhibetur* (VI, V, 969-989); *Dissertatio Choro-topographico de Aenon prope Salim* (VII, II, 349-356); *Dissertatio ad Ez. 1:4* (VII, IV, 601-623); *Pericutum criticum* (VIII, II, 339-357); en in *Miscellanae observationes criticae: Epiphyllidum Critico-sacrarum* (X, I, 69-84); *Sicilimentorum ex Hesychii Glossis manipulus primus* (X, II, 311-316; III, 321-335); voorts *Coniectanea de Athenodoro Sandonis F. Cananita, Pauli apostoli literario formatore, Philosophico Stoico* in *Misc. obs. crit. novae* I, 49-62; *Dissertatio epistolaris, De Busto Lharledano* (Traj. 1721; 2de dr. achter een werk van zijn oom J.I.J.H.: *Oost-friesche Walersnood*). Eindelijk vertaalde hij *Het voorbeeld van de leer der goddelijke genade*, en schreef hij eene voorrede voor een werk van Campegius Vitringa.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 527 v.; *Kerkelijk Handboek* (1911) Bijl., 155, 158; (1914) Bijl. 157.

Knipscheer

[Harlingen, Martinus van]

HARLINGEN (Martinus van), geb. te Nichtevecht in 1643, overl. te Hoorn 23 Febr. 1721, zoon van Henricus Martini van Harlingen; kleinzoon van Martinus Johannis van Harlingen, beiden predikanten, de laatste op 18 Nov. 1618 te Rouween ontslagen wegens remonstrantsche gevoelens.

Hij werd predikant te Renswoude Dec. 1668, te Rijswijk in 1669, te Amersfoort in 1671, te Delft (Gasthuiskerk) in 1674, te Hoorn in Maart 1677. Hij was gehuwd met Susanna Salden (te 's Gravenhage, Aug. 1669).

Hij schreef een bruiloftsdicht, verschillende tractaten (o.a.: *Verklaring over de Urim en Tummim*), een 'Lamentatio elegiaca' en een 'Dedicatio metrica' achter een werk van Theod. Lakeman over den dood van Maria Stuart (Hoorn 1695), en een gedicht op den dood van Gisb. Voetius.

Van zijn portret bestaat een prent door P. van Ruyven.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 528 v.; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl., 111, 155; (1908) Bijl., 122; (1910) Bijl., 151, 163.

Knipscheer

[Harmensz., Jan]

HARMENSZ. (Jan) uit Breda, Norbertijn der abdij van Middelburg, overleed als pastoor van 's Gravenhage, 6 Aug. 1557, oud 76 jaar, volgens een oud fundatieboek van de St. Jacobskerk aldaar. Bij de keuze van een abt in 1548 was Jan Harmensz. pastoor te Domburg. Een fr. Johannes der abdij Middelburg, nam aldaar 1554 ontslag, en in dat jaar is J. Harmensz. benoemd tot pastoor te den Haag.

Evenwel komt nog een middelburgsche Norbertijn voor, Johannes Arnoldi Hermans, die 1547/48 tot 1554/55, toen hij ontslag nam, pastoor was te Serooskerke. Mogelijk is, dat Joh. Harmansz. of Hermans na 1548 van Domburg verplaatst is naar Serooskerke, want de lijst van de domburgsche pastoors is voor dien tijd bij Grijpink onvolledig.

Zie: *Bijdragen bisdom Haarlem I*, 74, XVIII, 273, 390; Grijpink, *Register op de parochiën I*, Wal. 19, 107.

Fruytier

[Harmsen, Dirk Karel]

HARMSEN (Dirk Karel), geb. te 's Gravenhage 19 Jan. 1772, overl. te Maastricht 29 Maart 1821; zoon van Gerrit Harmsen en Adriaantje van Zantdijk. Hij studeerde te Leiden, en werd predikant te ter Heide 26 Maart 1797, te Oegstgeest 19 Juli 1798, te Steenberg 18 Mei 1807 en te Maastricht 2 Juli 1815. Hij was lid van het haagsche dichtgenootschap 'Kunstliefde spaart geen vlijt'. Zijn antwoord op de prijsvraag van het 'Genootschap tot verdediging van den Christ. godsdienst' is met goud bekroond. In dit antwoord heeft hij betoogd, dat 'volgens de de doorgaande leer des Bijbels de Heer Jezus in zijne gehoorzaamheid, lijden en sterven moet worden aangemerkt als Borg van zondaren, met wederlegging van hedendaagsche daarvan verschillende gevoelens'.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 530; *Kerkelijk Handboek* (1908), Bijl. 143, 161.

Knipscheer

[Haro, David de]

HARO (David de), 17de-eeuwsch amsterdamsch geneesheer. Hij was van portugeesche afkomst en werd 23 Februari 1629 aan de universiteit van Leiden als student in de medicijnen ingeschreven (tijdens het rectoraat van F. Burgersdijk). Hij oefende de praktijk te Amsterdam uit, waar hij zich weder bij de portug.-joodsche gemeente aansloot. Hij speelde o.a. als jongeling mede in de vertooning van de 'Dialogo dos Montes', een dialoog, die in 1624 in de Synagoge Bet Jahacob te Amsterdam werd opgevoerd. In 1653 en 1691 waren nog Honestus Lopes de Haro en Felix Lopes de Haro resp. student te Leiden.

Zie: Kayserling, *Bibl. Esp. Port. Jud.* (Straatsburg 1890) en *Album Studiosorum van Leiden*, p. 216, 426 en 719.

Zwarts

[Harp, Marten]

HARP (Marten), geb. te West-Zaandam (of te Alkmaar?), geneesheer en voorganger van de Doopsgezinde gemeente te West-Zaandam, later te den IJp.

Hij schreef: *Lijk- en Pligt-predicatie over Gerrit Dircksz* (Amst. 1701); *Troost in droefheit, wegens de sterfte van het Runtvee, en reden van blijdschap voor de lievelingen Gods, wegens de geslootene Vrede met de koningen van Vrankrijk en Spanje* (Amst. 1717).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 530 v.

Knipscheer

[Hartman, Nicolaas]

HARTMAN (Nicolaas), geb. te Enkhuizen in 1677, overl. te Zwolle 26 Maart 1748, zoon van Constantinus Hartman (predikant, overl. 21 Febr. 1693) en Catharina van Leeuwen. Hij studeerde te Leiden, en werd predikant te Warder in 1701, te Jisp 13 April

1710 en te Zwolle 13 Aug. 1719; emeritus einde Febr. 1748.

Als Coccejiaan stond hij midden in den strijd. De gedachtenwisseling met A n t h . D r i e s s e n over diens *Meditationes in sacram Apocalypsin* was van dien aard dat, naar iemand zeide, 'de christelijke liefde er meer door geschaad, dan dat het onderzoek der waarheid er door gebaat werd'. Hetzelfde geldt van zijne strijdvoering tegen anderen over verschillende onderwerpen, bijvoorbeeld tegen B.S. C r e m e r , hoogleraar te Harderwijk, over den profetischen zin van de wonderwerken van den Zaligmaker, dien hij ontkende, terwijl Cremer dien handhaafde; eveneens tegen W. S c h o r t i n g h u i s naar aanleiding van diens *Het innige Christendom*. Eenige emdensche predikanten kwamen voor den laatstgenoemde op en schreven: *Zedige voorsprake van de regtzinnige waarheit* (1742). De overijselsche synode van 1743 stelde zich aan de zijde van Hartman. Veel gerucht maakte Hartman terstond daarop met zijn: *Tien bekende vragen in den schoot van Neerlands Kerk nedergelegd* (Amst. 1744). Het meest is hij echter bekend geworden door zijn: *Huysbijbel of Verklaring over de geheele H. Schrift, uitgezonderd de Psalmen* (Zwolle 1734-42), acht deelen, een werk dat tal van herdrukken beleefde. Voor een volledige opgave van de titels zijner uitgaven moeten wij verwijzen naar de opgegeven literatuur.

Hij huwde te Amsterdam 7 Jan. 1707 met C o r n e l i a d e M a r s m a n . Hun zoon C o n s t a n t i n u s H a r t m a n is als predikant ongehuwd overleden te Koekange 6 Sept. 1781.

Zie: de B i e e n L o o s j e s , *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* II, 308, 600, III, 539-542; *Kerkelijk Handboek* (1908), Bijl. 124, 147; (1912) Bijl., 157.

Knipscheer

[Hartman, Nicolaas Henricus]

HARTMAN (Nicolaas Henricus), geb. te Groningen 4 Sept. 1743, overl. te Zierikzee 29 Oct. 1826. Hij studeerde te Groningen, en werd waalsch predikant te Groede 11 Oct. 1767, te Aardenburg 21 Juni 1772 en te Zierikzee 7 Aug. 1774. De Waalsche Gemeente te Zierikzee werd opgeheven bij Kon. Besluit van 4 Juni 1827. Mede door hem en zijn ambtgenoot te Aardenburg P e t e r M o e n s rijpte bij Jan Nieuwenhuyzen, destijds doopsgezind leeraar aldaar, het plan tot stichting van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen.

Hij was gehuwd met Susanna Catharina Hogendorp, dochter van Georgius Hogendorp, predikant te Zierikzee. Zij overleed 27 Sept. 1826.

Zie: de B i e e n L o o s j e s , *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 543.

Knipscheer

[Hartman, Pieter]

HARTMAN (Pieter), doopsgezind leeraar te de Rijk sedert 1780. Hij wordt ongestudeerd maar bekwaam genoemd. De doopsgezinde leeraar te Westzaan W. B r u i n dankte aan hem zijne opleiding. Hij schreef: *Hendrik en Anna*, een veel gelezen boekje in twee stukken, dat in 1791 door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen met den buitengewonen zilveren eereprijs is bekroond als volksroman.

Zie: de B i e e n L o o s j e s , *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 544; *Doopsgez. Bijdr.* 1917, 61 v.

Knipscheer

[Hartman, Rudolph]

HARTMAN (Rudolph), geb. te Enkhuizen (sommigen zeggen te Rijswijk) 2 Aug. 1668, overl. te Steenbergen 26 Juli 1700, was een broeder van Nicolaas Hartman, zie hiervoor. Hij werd in 1689 vlootpredikant, en stond sedert 3 Sept. 1690 te Steenbergen. Aldaar huwde hij

23 April 1696 met Christina Bruynhoven, dochter van Dr. Arn. Bruynhoven en Johanna van der Veen, ged. te den Briel 25 Aug. 1657. Hunne dochter Catharina Hartman huwde in 1721 te Steenberg met Jacobus van Hoek, wier zoon Mr. Rudolph Hartman van Hoek als burgemeester te Bergen op Zoom 1784 overleed.

Hij schreef: *Ἰποτυπωσις ὑγιαίνοντων λόγων, dat is: een Voorbeeldt der gezonde Woorden, ofte Kort Begrip van de voornaamste Grondwaarheden der Lere Christi.... alles in vragen en antwoorden*, (2de dr. Enkh. 1752).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 542 v.

Knipscheer

[Hartog, Abraham Frans Karel]

HARTOG (Abraham Frans Karel), geb. te Amsterdam 1844, overl. den Haag 1901, bekend rechtsgeleerde. Hij studeerde te Leiden, en zag zijn antwoord op de prijsvraag der utrechtse Universiteit, *De aansprakelijkheid van den staat voor onrechtmatige daden zijner ambtenaren* met goud bekroond. Hij promoveerde op dit onderwerp te Leiden (1869). Hij was vervolgens een bekend advocaat te Amsterdam en in den Haag, waarheen hij in 1896 zijn woonplaats verlegd had. Sinds 1886 was hij lid der Tweede Kamer, in welke hoedanigheid hij door zijn voorstel tot wijziging van het Wetboek voor Burgerlijke rechtsvordering, hetgeen tot de 'Wet Hartog' van 7 Juli 1896 leidde, het meest bekend is. In velerlei rechtsgeleerde commissiën had Hartog zitting en evenzoo verschenen verschillende juridische verhandelingen van zijn hand, die hem als scherpzinnig jurist kenmerken.

Zie: *De Amsterdamer van 1901* (met portret).

Zwarts

[Hartog, Arnold Hendrik de]

HARTOG (Arnold Hendrik de), geb. te Valburg 1837, overl. te Amsterdam 5 Febr. 1896. Hij studeerde te Utrecht, ook in de letteren, en werd, als theologiae doctorandus, predikant te Ressen 18 Jan. 1863, te Lent 3 Sept. 1865 en te Rotterdam 13 Jan. 1867; emeritus 1 Oct. 1882. Te Amsterdam werd hij 'regent van het hospitiu' dat in 1885 werd opgericht aan de 'Vrije Universiteit', welke waardigheid hij aanvaardde met een rede: *Het doel en de inrichting van hospitiën*. Ook werd hij aldaar hoogleeraar-titulair in de letterkunde en de latijnsche taal, en in de exegeze van het N.T. In het weekblad *De Heraut* verzorgde hij sedert 7 Dec. 1877 de rubriek: 'Uit den schat der Kerk'. Van het Christelijk gymnasium te Zetten was hij president-curator. Ook schreef hij in het orgaan *Patrimonium*, welke bijdragen later afzonderlijk verschenen.

Hij huwde 18 Dec. 1862 te Terborg met Johanna van den Brandhof (overl. te Amsterdam 9 Nov. 1892), en hertrouwde te Rotterdam met mejuffrouw van Swet, die hem overleefde. Zijn zoon uit het eerste huwelijk is Dr. A.H. de Hartog, predikant te Amsterdam.

Van hem verscheen, behalve tal van preeken: *Uit den Schat der Kerk* (Rott. 1882); *Uitlegkundige wenken* (Korte aant. op den Br. a.d. Efeziërs; Amst. 1891-92); *Universiteit en Hospitiu....* (Amst. 1888); [B a t a v u s], *Pluksel blaodjes betuwsche schetsen* (Amst. 1889); *Neie blaodjes....* (Amst. 1890); *Pluksel-blaodjes dl. III* (Amst. 1892); *Uitlegkundige wenken ...* (over de Brieven aan Timotheus, Amst. 1893-94, twee deelen; over de Brieven van Petrus Amst. 1894-95, dl. I).

Ook bezorgde hij de uitgave van *Hier. Zanchii Commentarii in ep. S. Pauli ad Ephesios* in *Bibliotheca Reformata* (1888).

Van zijn portret bestaat een prent door P.W.v.d. Weyer.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 547-549; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl., 140 (bij te voegen), 153; (1908) Bijl., 154. Knipscheer

[Hartog, Edouard de]

HARTOG (Edouard de), geb. Amsterdam 1829, overl. den Haag 1909. Deze bekende componist ontving zijn opleiding voornamelijk van Bertelman en Henry te Amsterdam. In 1852 vertrok hij naar Parijs, waar hij zijn studiën aan het conservatorium voltooide. Hier componeerde hij verschillende dramatische werken, opera's orkest en kamermuziek. De Hartog was lid van het Nederl. Muziekgenootschap en Ridder in de Leopoldsorde en in de Eikenkroon.

Zie: *The Jewish Encyclopaedia* VI, p. 245.

Zwarts

[Hartogh, Dirk of Theodorus de]

HARTOGH (Dirk of Theodorus de), geb. te Leiden 25 April 1704, overl. te Vlissingen 13 Jan. 1741; zoon van Jaspas de Hartogh die volgt. Hij studeerde te Leiden en werd luthersch predikant te Middelburg 15 Sept. 1729. Hier herdacht hij het tweede eeuwfeest van de overlevering der Augsburgsche Confessie, en sprak hij in 1731 de salzburger emigranten toe, die gastvrij ontvangen werden in ons land. Hij is in 1735 door den kerkeraad uit zijn ambt ontzet, maar vormde met veertig Lutherschen te Vlissingen een nieuwe gemeente, en werd 16 April 1735 haar predikant. Hij huwde te Vlissingen 3 Febr. 1739 met Christina van Gulick, Adriaans dr. Hun zoon Jasper Adriaan overleed 19 Juli 1760.

Hij mengde zich in de disputen over de algemeene en bijzondere genade tegen den leidschen hoogleeraar J. van der Honert. Ook de classis Walcheren sprak zich hierover uit in: *Nodige en getrouwe waarschouwinge tegen de allergruwelijkste lasteringen uitgebracht door Theod. de Hartoch....* (Middelb. 1740). Reeds vroeger verscheen daarover: *Een vriendelijke Buurspraak* (Dordr. 1738).

Hij schreef: *Het vermeetel Babel gevallen en verwoest, Jes. 14:12-17* (Middelb. 1730); de bovengenoemde feestrede; *Aanmerkingen over de Bekentmaking van den Heer prof. J. van den Honert*, 14 Juli 1739 (Middelb.) en enkele andere stukken bij vertalingen in verband met de aangeduide twisten.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 550-552.

Knipscheer

[Hartogh, Jasper de]

HARTOG(H) (Jasper de) of Hartigh, geb. te Rotterdam 20 Mei 1666, overl. te Leiden 6 Oct. 1727; zoon van Jacobus Hartigh, baljuw te Benthuizen, en diens tweede vrouw Maria van der Horst. Hij studeerde te Oxford, te Cambridge en te Leiden, en genoot daarna het onderwijs van den lutherschen predikant Benedictus Haen te Delft. Eindelijk verdedigde hij te Jena na een jaar studie aldaar (1688-89) een *Disputatie over de gewoonte der volkeren omtrent de verbonden*. Hij werd luthersch predikant te Dordrecht in 1690, te Haarlem einde 1692, te Leiden einde 1702. Hij huwde te Amsterdam 10 Juni 1691 met Catharina

Torner (of Toorner), geb. 1674, overl. 11 Jan. 1738. Dirk Hartogh (zie vorig art.) was hun zoon; hun dochter Susanna werd de vrouw van Johann Gottlieb Fischer, luth. predikant, overl. te Gouda in 1776; Anna Martina huwde met Jacobus Driehuis, luth. predikant te Edam en te Enkhuizen, wiens moeder, Susanna Hartogh, ook tot hetzelfde geslacht behoorde.

Een lijkrede is op hem gehouden door *Jacobus Boon*, predikant te Rotterdam. Hij schreef een lijkrede op *Ds. J.F. Mitz en* (Leid. 1720), en een catechisatieboekje: *Wegwijzer der eenvuldigen: volgens den trant van Luthers Kleine Catechismus ...* (6de dr. Leiden 1721; 12de dr. 1793).

Zie: de *Bie en Loosjes*, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 549 v.

Knipscheer

[Hartsoeker, Christiaan]

HARTSOEKER (Christiaan), *Hartzoeker* of *Hertsoecker*, geb. 16 Dec. 1626, overl. te Rotterdam 6 Aug. 1683, zoon van *Nicolaus (1) Hartsoecker*, die volgt. Hij werd remonstrantsch predikant te Frederikstad a.d. Eider 14 Mei 1652, te Moordrecht in 1654 (hij woonde te Gouda), te Alkmaar in 1661, te Rotterdam in 1669. Hij is gehuwd met *Anna van der Meij*. *Nicolaus (2) Hartsoecker* (1656-1723) is hun zoon, zie dat. art.

Hij schreef: *Aantekeningen over het H. Evangelium van Mattheus* (Amst. 1668; 2de dr. Amst. 1684); *Aantekeningen over het H. Evangelium van Marcus* (Amst. 1671); *Het Nieuwe Testament of Verbond, van nieuws vertaelt...* (Amst. 1686); Met Ph. à Limborch bezorgde hij de *Epistolae Praestantium et eruditorum virorum eccles. et theol.* (Amst. 1660).

Van zijn portret bestaat een schilderij door *A. Backer* en een prent door *P. Schenck*.

Zie: de *Bie en Loosjes*, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 553 v.; *Catal. van handschriften op de bibl. der Rem.-Ger. gem. te Rotterdam* (Amst. 1869), no. 1247-62; *Tideman-Rogge*, *De Remonstr. Broedersch.* (Amst. 1905) 48, 54, 197v., 293, 295, 402, 446.

Knipscheer

[Hartsoeker, Nicolaus of Niklaes (1)]

HARTSOEKER (*Nicolaus* of *Niklaes*) (1), *Hertsoecker* of *Hertsuycker*. Data van geb. en overl. zijn onbekend. Zoon van *Albertus Hartsoecker*, hoofdschout te Kampen, uit een oorspronkelijk drechtsch geslacht. Hij studeerde te Leiden, en werd gereformeerd predikant te IJselstein omstr. 1616, om zijne remonstrantsche gevoelens afgezet in Juli of Aug. 1619 (zie de beneden genoemde *Acta* III, 348). Hij weigerde 20 Nov. 1619 voor de Staten-Generaal de acte van stilstand te onderteekenen, waarop hij werd gebannen uit de graafschappen Buren (IJselstein behoorde tot de classis Buren) en Leerdam, en uit het gebied van IJselstein. Hij bediende in 1621 de remonstrantsche gemeente te Tiel, in 1624 te Brielle, Vlaardingen en Maasland, in 1630 en 1631 te Zegwaard, Zoetermeer en Bleiswijk, in 1632 te Zalt-Bommel (vgl. *H.C. Rogge*, *Brieven enz. van Joh. Wtenbogaert* III, 61; vgl. ook in dit deel op *Henricus Leo*) en daarna te Oudewater. Hier werd hij door de predikanten van de stad aangeduid als een gevaarlijk man. Wij weten niet hoe het verder met hem afliep, na hunne herhaalde requesten aan de stedelijke overheid (tot Febr. 1633).

Te IJselstein stond *Hartsoeker*, evenals *Theodorus Boom* te Beusichem en *A.A. Huttenus* te Buren, onder bescherming van *Maria van Nassau*, die bijvoorbeeld op hun beklag het besluit uit het classis-boek van Buren liet doorhalen, waarbij door de classis de onderteekening van de formulieren ook van hen werd geëischt. Vgl. over de kerkelijke toestanden in Zuid-Holland en in Gelderland (Buren

lag daartussen) F.S. Knipscheer, *De invoering en de waardeering van de Geref. belijdenisschr. in Ned. voor 1618* (Leid. 1907) 111-147. Maria van Nassau, die de domeinen te Buren van haar broeder Phi-

lips Willem bestuurde, zoolang hij in Spanje was, overleed echter 10 Oct. 1616 (zie dl. I, kol. 1300 v.). Philips Willem stierf 28 Febr. 1618. Nu erfde prins Maurits deze goederen (zie dl. I, kol. 1317; III, kol. 627). In de acta van de zuidhollandsche synode in Oct. tot Nov. 1618 te Delft (*Acta* III 291, 303) lezen wij hoe prins Maurits de drie genoemde predikanten had aangeschreven, 'haer gebiedende dat sij sick schicken souden naer het uijtschryven des classis synodael'. Daarop waren Huttenus en Boom ter synode gekomen als 'gecommitteerden' en Hartsoeker, zooals het in de acta spottend heet: als 'committent, preses ende scriba'. De synode wilde hen echter niet als hare leden erkennen. De 'bedenckingen' van Hartsoeker, die blijkbaar alleen maar als raadsman aanwezig was, werden met andere geschriften meegegeven aan degenen, die de synode zou afvaardigen naar de nationale synode te Dordrecht die aanstaande was (*Acta* III, 315 v.). Ter aanvulling deelen wij hier mede dat H u t t e n u s zich nog tot Aug. 1620 te Buren als predikant heeft gehandhaafd. De zuidhollandsche synode was toen over dit 'dilay' zeer ontevreden (vgl. III, kol. 627; *Acta* III, 411, 421).

Christiaan Hartsoecker (zie vorig art.) is zijn zoon.

Zie behalve de in den tekst genoemde bronnen, de *Acta* uitgegeven door Reitsma en van Veen; de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 552 v.; *Kerkelijk Handboek* (1910), Bijl. 172; Tideman-Rogge, *De Remonstr. Broedersch* (Amst. 1905) 213, 218, 238, 246, 265, 267, 339, 353, 355, 421.

Knipscheer

[Hartsoeker, Nicolaas (2)]

HARTSOEKER (Nicolaas) (2), geb. 26 Mrt. 1656 te Gouda, gest. 10 Dec. 1725, zoon van Christiaan Hartsoeker, remonstrantsch predikant (zie art.) en Anna v a n d e r M e y . Op 12-jarigen leeftijd, wilde hij vooral wis- en sterrekunde studeeren, maar zijn vader wilde, dat hij predikant worden zou, en verbood hem de studie der natuurwetenschappen. Desniettegenstaande nam Hartsoeker in stilte les bij een meester in de mathesis, die hem de grondbeginselen der wiskunde leerde. Zijn zakgeld spaarde hij op teneinde deze lessen te betalen, en daar hij slechts voor 7 maanden lesgeld kon overleggen, verdubbelde hij zijn ijver om zich dien korten tijd ten nutte te maken.

Zijn onderwijzer leerde hem het slijpen van optische glazen. Zelf vervaardigde Hartsoeker op lateren leeftijd, met behulp van glazen bolletjes, een soort van mikroskopen, waarmede hij zich veel bezig hield. Vermoedelijk steunde hij hierbij op proeven, die hij Leeuwenhoek had zien doen. Einde 1674 zond zijn vader hem naar de hoogeschool te Leiden, waar hij literatuur, grieksch, filosofie en anatomie studeerde en, evenals zijn leermeesters, overtuigd cartesiaan werd; later veranderde hij van opvatting. In 1677 ging hij naar Amsterdam en deed er mikroskopische waarnemingen; in 1678 naar Parijs, bezocht er ziekenhuizen, het observatorium en - door aanbeveling van Christiaan Huyghens - verschillende geleerden. Nadat hij in 1679 naar Holland teruggekeerd en in het huwelijk getreden was, woonde hij met zijn vrouw te Parijs van 1684 tot 1696. In dien tijd vervaardigde hij voor het observatorium een teleskoop; daarna maakte hij betere lenzen van verschillende grootte en eindelijk een lens met een brandpunts-afstand van 600 voet, dien hij voor zichzelf behield om zijn zeldzaamheid.

Te Parijs gaf hij zijn eerste groote werk uit, *Essai de Dioptrique* (1694), dat als eene proeve van algemeene natuurkunde kan worden beschouwd

en waarin hij de theorie der twee elementen ontwikkelt. In 1696 drukte hij zijn *Principes de Physique*, eene vrij heldere en tamelijk beknopte natuurkunde. Gebrekkige betaling van zijn jaarwedde en duurte der levensmiddelen te Parijs noopten hem in 1696 om zich te Rotterdam te vestigen. Dank zij den goeden naam als geleerde, dien hij zich in Parijs verworven had, werd hij in 1699 benoemd tot buitenlandsch lid der fransche Académie des Sciences; later werd hij lid der Koninklijke Sociëteit te Berlijn. Toen Czaar Peter I van Rusland in ons land vertoefde, wenschte hij met Hartsoeker kennis te maken, en daarom liet de magistraat van Amsterdam hem overkomen. Het voorstel van Czaar Peter, om hem in Rusland tot professor in de wiskunde te benoemen, wees hij evenwel van de hand. De magistraat van Amsterdam liet daarna, bij wijze van vergoeding van reis- en verblijfkosten, voor Hartsoeker een soort van klein observatorium op een van de bastions der stad bouwen. Daar vervaardigde hij een grooten brandspiegel en kwam de Landgraaf van Hessen-Kassel om hem te zien werken. Na herhaald aandringen van Johan Willem, keurvorst van de Palts, aanvaardde hij het ambt van 'Eerste Mathematicus van Zijne Keurvorstelijke Hoogheid en Honorair Professor in de Philosophie' aan de universiteit te Heidelberg (1704). Aldaar vestigde hij zich met zijn gezin, en had er omgang met den Keurvorst, die zich zeer voor de exacte wetenschappen interesseerde. Naar aanleiding van het feit, dat een kreeft het vermogen heeft om een verloren poot of schaar te regenerereen stelde hij eene theorie op aangaande eene hypothetische 'plastieke of formeerende ziel', welke in de levende wezens zou wonen. Maar, door de bestrijders dezer theorie in het nauw gedreven, erkende hij, dat zijn argumentatie onvoldoende was. Zijn redevoeringen tot den Keurvorst over natuurkundige onderwerpen gaf hij onder den titel *Conjectures Physiques* in 1707 en 1708 uit. Voor den Keurvorst liet hij in de glasblazerij te Neuburg drie groote lenzen van de beste glassoort gieten; de grootste dier lenzen had een middellijn van 3 Rhijnlandsche voet en 5 duim, een brandpuntsafstand van 9 voet; het brandpunt was volkomen rond en zoo groot als een fransche pistole (geldstuk). Van uit de Palts deed hij verscheidene reizen naar andere deelen van Duitschland om de natuur en de mijnen te bestudeeren, om geleerden te bezoeken, o.w. Leibnitz te Hannover.

In 1710 gaf hij uit zijn *Eclaircissements sur les Conjectures Physiques*, antwoorden op tegenwerpingen, waarvan de meesten van Leibnitz afkomstig waren; in 1712 *Suite des Eclaircissements*.

Na den dood van Johan Willem (1716) bleef hij nog te Heidelberg, zoolang de Keurvorstinweduwe er vertoefde. Toen bood de Landgraaf van Hessen-Kassel hem opnieuw een eervolle betrekking aan. Maar Hartsoeker had genoeg van het hofleven, weigerde en ging met zijn vrouw en kinderen te Utrecht wonen. In 1722 verscheen zijn *Recueil de plusieurs pièces de Physique*, in hoofdzaak ten doel hebbende de ongegrondheid van het systeem van Newton aan te toonen, en dat ook scherpe en heftige bestrijdingen van Bernouilli's verklaring van den barometer en van sommige stellingen van Leibnitz bevat. Te Utrecht werkte hij ook aan een meer omvangrijke natuurkunde, waarin hij uittreksels der brieven van Leeuwenhoek gaf, namelijk zijn *Cours de Physique*, welke uitgegeven werd na zijn dood in 1730. Op het verwijt, dat hij in zijn *Recueil de*

plusieurs pièces de Physique de Academie van Wetenschappen te Bordeaux al te heftig had aangevallen, begon hij aan een apologie, maar hij mocht deze niet voltooiën: op 10 Dec. 1725 nam de dood hem weg. Ofschoon Hartsoeker meermalen een scherpen pennestrijd gevoerd heeft, is er toch van hem gezegd, dat hij eene goedhartigheid bezat, waarvan valsche vrienden meer dan eens misbruik maakten, en dat hij was levendig, vroolijk en gediensig van aard.

Hij schreef: *Réponse au Paradoxe de la Réfraction proposé par M. de Lagny* in *Journal des Savants* 21 Juli 1692; *Essai de Dioptrique* (Paris 1694); *Principes de Physique* (Paris 1696); *Des Eléments du Corps Naturel et des qualités, qu'ils doivent avoir. Pour servir de Réponse aux Objections que M. la Montre a faites dans le Journal du 16 Avril 1696 contre les Principes de Physique de M. Hartsoeker* in *Journal des Savants* van 16 Juli 1696 en in *Histoire des Ouvrages des Savants*, Oct. 1696, pag. 70; *Réponse à la Réplique de M. la Montre touchant les Eléments du corps naturel* in *Journal des Savants* 10 Sept. 1696; *Difficultés proposées à M. la Montre sur l'explication qu'il a donnée de la variation de l'aiguille aimantée* in *Journal des Savants* 20 Aug. 1696; *Lettre à M. Regis, Docteur en Médecine à Amsterdam, sur les digues d'Hollande* in *Nouvelles de la République des Lettres*, Oct. 1702; *Lettre contenant les raisons pourquoi dans un luyau recourbé, dont les branches sont inégales en grosseur, l'eau monte plus haut dans la branche étroite que dans la plus large*; in *Nouvelles de la République des Lettres*, Jan. 1703 pag. 40; *Lettre contenant des conjectures sur la circulation du sang* in *Nouv. de la Rép. des Lettres* Févr. 1703 pag. 253; *Raison naturelle du mouvement elliptique des Planètes dans leurs orbes* in *Nouv. de la Rép. des Lettres*, Mars 1704 pag. 321; *Lettre sur le Problème de Physique, pourquoi les boutons des arbres, qui résistent à la plus forte gelée pendant l'hiver, ne peuvent pas résister à un froid assez médiocre au printemps* in *Nouv. de la Rép. des Lettres* Jan. 1705 pag. 26 en Jul. pag. 29; *Conjectures Physiques* (Amst. 1706); *Suite des Conjectures Physiques* (Amst. 1708); *Eclaircissements sur les Conjectures Physiques* (Amst. 1710); *Suite des Conjectures Physiques et des Eclaircissements sur les Conjectures Physiques* (Amst. 1712); *Lettre aux Auteurs du Journal Littéraire sur la critique, qu'ils ont faite de la Suite de ses Conjectures Physiques* in *Journal Littéraire*, dl. 3 pag. 431; *Lettre aux Journalistes de La Haye sur le système de M. Newton touchant le mouvement des Planètes* in *Journal littéraire* dl. 4 pag. 174; *Lettre sur quelques endroits des Ouvrages de Messieurs Cheyne et Derham sur le système du Monde* in *Bibliothèque Ancienne et Moderne*, dl. 8 pag. 303 en in het *Recueil* van den schrijver; *Lettre à M. de Leibnitz sur ses Mouvements Conspirants* in *Mémoires de Trévoux* 1712, Mrt. pag. 510; *Description de deux Niveaux d'une nouvelle invention, dont l'un a le centre de pesanteur au-dessous, et l'autre au-dessus du point d'appui* (Amst. 1711); *Des passions de l'âme* in *6e Supplément des Nouvelles Littéraires* 1717; *Remarques sur la Dissertation que M. Dortous de Mairan a présentée à l'Académie Royale de Bordeaux sur les variations du Baromètre* in *Bibliothèque Ancienne et Moderne*, dl. 14 pag. 213 en in het *Recueil* van Hartsoeker; *Recueil de plusieurs Pièces de Physique, où l'on fait principalement voir l'invalidité du Système de M. Newton, et où se trouve entr'autres une Dissertation sur la Peste et sur les moyens de s'en garantir* (Utrecht 1722); *Lettre écrite d' Utrecht le 8 Dec. 1722 en réponse à une lettre de M. de Mairan* in *le Journal des Savants*,

Febr. 1723; *Lettre sur les serres, qui recroissent aux écrevisses quand on les a rompues* enz. in *Biblioth. Anc. et Mod.*, dl. 18 pag. 194; *Cours de Physique, accompagné de plusieurs pièces qui ont déjà paru, et d'un extrait critique des lettres de M. Leeuwenhoek, par feu M. Hartsoeker* (la Haye 1730).

Zijn door G. Netscher geschilderd portret kwam voor in een verk. 6 Oct. 1801 te Amsterdam.

Zie over hem: *Mémoires pour servir à l' Histoire des Hommes Illustres*, tome 8 (Paris 1729); *Levensbeschrijving van Voorname Mannen en Vrouwen*, dl. 2 (Amst. 1774).

Mortreux

[Hartwech, Adam]

HARTWECH (Adam), Hartwegh, Hardwech of Hardwich, geb. te Rotterdam. Hij werd predikant te Kesteren in 1616, te Grave in 1619, te Zunderdorp einde 1622 of begin 1623, te Stad aan 't Haringvliet in 1629; emeritus in 1642. Eene dochter van hem was in 1671 weduwe van Jacob Goedhart. Als heftig contraremonstrant trok hij krasse consequenties uit de praedestinatieleer. Hij schreef: *Copie van sekere brieven de welcke twee personen aen malcanderen hebben gheschreven, handelende van de perseverantie ofte volhardinghe der heylighen* (Dordr. 1612); *Defensie van Hartwech beyde met redenen, waerom hy den wederlegger sijns briefs niet anders en antwoordt, Als ooc met syn eenvoudighe verklaringhe ende bekentnisse* (Rott. 1612). Het laatste ter bestrijding van een anoniem geschrift: *Korte en grondighe refutatie*

Zie: de Bie en Loosjes: *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 554 v.; *Kerkelijk Handboek* (1903), Bijl. 138 (bij te voegen): (1907) Bijl., 160; (1908) Bijl., 154.

Knipscheer

[Harwarden, Elisabeth van]

HARWARDEN (Elisabeth van) of Harwarden, gedoopt in de Oude Kerk te Amsterdam 31 Oct. 1686, dochter van Cornelis Matthyse van Harwarden uit Tiel en Rachel Amos Roonhuysen; gehuwd 6 Aug. 1717 met Jurriaan Vriese kolk uit Zutphen. Zij schreef: *Verhandeling van de zuivere godtsdienst in drie deelen* (Amst. 1740); *Een stigtelyke samenspreking tusschen een christen met verscheide Joodsche Rabynen* (Amst. 1749); *De verklaring van de waare Menschheid Jobs* (Amst. 1750).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in Ned.* III, 555. Knipscheer

[Hase, Joannes de]

HASE (Joannes de) of Hasius, geb. te 's Hertogenbosch 28 Dec. 1543, overl. te Emmerik 25 Mrt. 1624. Met verschillende andere jonge Bosschenaars uit den goeden stand deed hij zijn studiën te Keulen onder leiding der Jezüeten. Den 13 Juni 1559 werd hij aan de universiteit ingeschreven en 24 Januari 1562 in de Societeit van Jezus aangenomen. Hasius was met uitstekende talenten en buitengewone geestkracht begaafd. Wat hij eenmaal na rijp beraad had bepaald, zette hij ook met onwrikbare vastberadenheid door, ondanks alle hinderpalen, die hij ontmoette. Aan het Driekronen-college te Keulen leeraarde hij driemaal den cursus der wijsbegeerte,

was 21 Mrt. 1572-13 Mrt. 1573 deken der 'artisten-faculteit', en verwierf zich ook naam als redenaar door zijn latijnsche toespraken. Na hier den doctorsgraad verworven te hebben, hield hij negen jaar godgeleerde voordrachten aan de universiteit te Würzburg. Van 1595-1598 stond hij aan het hoofd der rijnsche Jesuïeten-provincie, en woonde met zijn provinciaal, Dirk Buys (IV 367), de zevende en achtste algemeene vergadering zijner orde te Rome bij.

Op aandringen van Bernard Louwerman, deken van het Emmeriksche St. Martinikapit-

tel had de hertog van Kleef de vroeger zoo beroemde, maar thans geheel vervallen fraterschool aan de Jezuiten afgestaan. Den 14. April 1592 kwam Hasius met P. Godfr. Bork te Emmerik aan, om er een college te beginnen. In het najaar volgden de overige leeraren en reeds in 1593 steeg het aantal leerlingen tot 250, vijf jaar later tot 340; onder wie velen uit Holland en Gelderland.

Intusschen verscheen 12 Oct. 1592 prins Maurits met zijn leger nabij de stad, ontbood den magistraat en beval hem, de Jezuiten binnen drie dagen te verdrijven; de vroedschap antwoordde, dat dit alleen den hertog toekwam. Maurits scheen daarin te berusten, niet echter de staatsche troepen. In deze omstandigheden meende zelfs de nuntius Frangipani tot toegevendheid te moeten aansporen; doch Hasius, vreezende zijn zaak voor goed te zullen verliezen, weigerde te vertrekken zonder een schriftelijk banvonniss van den hertog. Inmiddels moest Maurits en zijn leger opbreken, en het college bleef behouden, dat Hasius tot 1595 bestuurde. Tijdens zijn tweede rectoraat, 1599-1605, verdreven de Hollanders de spaansche bezetting onder Mendoza, en vorderden weer terstond de verwijdering der Jezuiten. En dezen keer was het prins Maurits zelf, wiens tusschenkomst door den stadsraad was ingeroepen, die den bevelhebber gelastte, zijn eisch in te trekken.

Hasius bezorgde o.a. een nieuwe uitgave van het *Opus catechisticum* (1577) door zijn ordebroeder Peter Buys (I, 523) samengesteld; zie V kol. 97 vlg.

Zie: *Studiën op godsd. wetensch. en letterk. gebied* XLI, 144-160; D u h r , *Geschiede der Jesuiten in den Ländern deutscher Zunge* I, 155, ff., 162; R e i f f e n b e r g , *Historia Soc. Jesu ad Rhenum inf.* 291 ss., 337, 632, *Mantissa* 83 ss.; S o m m e r v o g e l , *Biblioth. d.l. Camp. de Jésus* IV, 135, App. III, IX 462.

van Miert

[Hase, Peter de]

HASE (Peter de), de H a z e of H a s i u s , geb. te Comines (bij IJperen), ongestudeerd prediker, uitgeweken naar Engeland, doch in 1568 naar Vlaanderen teruggekeerd en verbrand 23 Oct. 1568. De magistraat van Yperen sprak het doodvonnis over hem uit.

Zie: *Ned. Biogr. Woordenb.*, dl. I, kol. 1037; H.Q. J a n s s e n , *De Kerkherv. te Brugge* (Rott. 1856) I, 145; II, 255 v.; A.A. v a n S c h e l v e n , *De Nederd. Vluchtelingenkerken* ('s Grav. 1909), 195, aant. 1; de B i e e n L o o s j e s , *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 556, aant. 1, 593, aant. 1.

Knipscheer

[Hase, Wilhelm de]

HASE (Wilhelm de), H a e s e , H a a s of H a z e , waarschijnlijk zoon van Peter de Hase, 23 Oct. 1568 verbrand (zie vorig art.), overl. te Haarlem Febr. 1625. Hij werd predikant in de classis Leiden 1586 (R e i t s m a e n v a n V e e n , *Acta* II, 284), te Rijnsburg in 1588, te Haarlem 22 Sept. 1591; om gezondheidsredenen ontslagen 1618. Om zijn tegemoetkomende houding tegenover de vroedschap van Haarlem bij zijn beroep daarheen vielen tegenstanders hem aan; waarna hij zich verdedigt in zijn: *Vriendelicke ende corte verantwoordinghe teghens de groote lasteringhen die dagelijcx werden uytghestroyt tot verachtinghe van Wilhelm de Hase* (Haerl. 1615). Zijn ambtgenoot Dion Sprankhuysen en G. Brandt roemen hem. Hij had bij de organisatie van de Gereformeerde Kerk in Noord-Holland een eerste plaats. S. A m p s i n g schrijft in *Beschrijvinge en de lof der stad Haerlem*,

blz. 141, dat hij ook heeft uitgegeven: *Een seer noodzakelijk leerstuk, in 't welke alle vrome Christenen haer dagelijcx moeten oeffenen om met een goede*

conscientie in den Heere gesterkt ende wel getroost te werden in alle het lijden datze hier moeten dragen. Item een Noodwendig Leerstuck, waer in de mensch grondig onderwezen van het eeuwige leven ons door Jesum Christum verworven.

Zijn zoon Abraham de Hase was predikant te Wijk aan Zee en -Binnen sedert 1600 en overleed in 1605 (Reitsma en van Veen, *Acta I*, 292). Of is hij dezelfde als Abraham Hasius, predikant op het fort Nassau (of de Voorn) sedert 1607, die overleed in 1621 (*Kerkelijk Handboek* (1903), Bijl., 168; Reitsma en van Veen, *Acta IV*, 154, 170, 172, 217)?

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 556 v.; G. Brandt, *Hist. der Reform.* II (Amst. 1674), 303, 921; H.C. Rogge, *Joh. Wtenbogaert II* (Amst. 1875), 326, aant. 2; *Kerkelijk Handboek* (1907) Bijl., 151; (1908) Bijl., 116, 152; *Ned. Arch. v. Kerkgesch.* VI (1909), 173.

Knipscheer

[Haselaar, Arnold Wilhelmus]

HASELAAR (Arnold Wilhelmus), gedoopt in de Groote Kerk te 's Gravenhage 22 Oct. 1780, overl. te Arnhem 28 Jan. 1831, zoon van Cornelis Pieter Haselaar en Cornelia Snoey; gehuwd met Johanna Danckerts, die hem overleefde. Hij studeerde te Leiden, promoveerde ald. 29 Nov. 1806 op een proefschrift: *Dissertatio exegetica de nonnullis actuum apostolicorum et epistolarum Paulinarum ad historiam Pauli pertinentibus locis* (Lugd. Bat. 1806), dat ook vertaald is. Hij werd predikant te ter Aa 12 Apr. 1807, te Waardenburg 12 Nov. 1809, te Oud-Beyerland 7 Juli 1811, te Zevenbergen 5 Juni 1814, te Enkhuizen 11 Oct. 1818, te Middelburg 7 Oct. 1821, te Arnhem 16 Nov. 1823; emeritus in 1827.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 561 c.; *Kerkelijk Handboek* (1903) Bijl., 114, 160; (1907) Bijl., 145; (1908) Bijl., 113; (1909) Bijl., 139; (1910) Bijl., 165.

Knipscheer

[Haselbeeck, Johannes]

HASELBEECK (Johannes), predikant te Tolbert c.a. (1616-21), Midsland op Terschelling (1621-33). Hij werd daarna veldprediker 1633-38. Van 1638 bleef hij werkzaam tot zijn dood te Tolbert 11 Maart 1655. Van hem zag het licht: *Metamorphosis Christiana, d.i. Schriftuerlycke ende waerachtighe Veranderinghe poëetsche wyse ghestelt* (Amst. 1633).

Zie: Brucherus, *Gedenkboek*, 200; Sepp, *Uit het Pred. leven*, 117; Reitsma en van Veen, *Acta VII*; Wumkes, *Tusschen Flie en Borne* (W.-Schelling 1900) 154; de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. v. Prot. Godgel. in voce*.

Wumkes

[Haselhoff, Hemmo Wilhelmus]

HASELHOFF (Hemmo Wilhelmus) of H a z e l h o f f, geb. te Groningen 10 Oct. 1794, overl. te Hardegarijp 23 Febr. 1870, zoon van Derk Haselhoff en Tetesina Johanna Hemmes. Hij studeerde te Groningen en werd hulpprediker te Schiermonnikoog 1 Jan. 1819, predikant ald. 17 Febr. d.a.v., te Foudgum en Raard 30 Sept. 1821, te Engelbert 4 Aug. 1822, te Westerbroek 16 Nov. 1828, te Rijperkerk en Hardegarijp 6 Oct. 1853; emeritus 1 Jan. 1866. Hij was gehuwd met Elisabeth Brands, geb. te Groningen, overl. te Hardegarijp 11 Mei 1869. Behalve bijdragen

in de *Boekzaal* (1838-1840) schreef hij *Jezus Christus, de Psalmen en de Evangelische Gezangen, mitsgaders de formulieren van eenigheid* (Gron. 1841); *Christus en Christus alleen, de spiegel der Christenheid. Een prosaisch gedicht* (Leeuw. 1843); *De Synode van 1844* (Leeuw. 1845); *De vernietigde vloek*, een verhaal

(Leeuw. 1845); *Stemmen uit mijn studeerkamer* (Leeuw. 1848); *Ter elfder ure* (Dokkum 1869).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 562 v.; *Kerkelijk Handboek* (1911) Bijl., 151, 181, 182; (1914) Bijl., 149, 174.

Knipscheer

[Hasselt, Barthold Theodorus Wilhelmus van]

HASSELT (Barthold Theodorus Wilhelmus van), geb. te Zuidwolde (Dr.) 26 Juni 1839, overl. te Grisse 16 Juli 1889; zoon van Sjoerd Folkert van Hasselt (zie dat art.) Hij studeerde te Groningen en promoveerde ald. op een proefschrift: *De verhouding van Jezus tot de Mozaïsche wet volgens de Synoptische Evangelien* (Gron. 1863). Hij werd predikant te Terheiden (N.-Br.) 5 Maart 1865, en vertrok in Febr. 1866 naar Oost-Indië, waar hij stond te Amboina. Na een verlofreis in 1872 tot 1874 wegens ziekte stond hij te Buitenzorg, en van 1881 tot 1885 te Soerabaya, waar hij na zijn verlof in 1887 terugkeerde. Hij huwde 26 Jan. 1866 te Terheiden met Carolina Rosalina Engelina Catharina Gelpke, geb. te Semarang 25 Mei 1844, dochter van Allard Adriaan Gelpke en Clasina Wilhelmina Dibbets, die hem overleefde. Hij schreef nog: *Iets over de Ambonsche Christenen en de zending op Oost-Java* (Rott. 1886); *Iets over den Islam en het Javaansche volk* (Rott. 1887); *Ter nagedachtenis*, leerrede.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 570.

Knipscheer

[Hasselt, Gerardus van]

HASSELT (Gerardus van), Benediktijner-monnik der abdij Maria Laach, einde der 15e eeuw, overleed als abt van Tholey O.S.B., bisdom Trier, in de stad Trier, 24 Aug. 1517. Gerardus van Hasselt was een der talrijke studenten van Deventer, die aangenomen in Maria Laach het kloosterleven tot nieuwen bloei brachten. Hij was door zijne kennis in het kerkelijk recht, in de godgeleerdheid en als redenaar na Trithemius het grootste sieraad zijner orde van dien tijd. Toen de abt van Tholey zijne vervallen abdij wenschte te herstellen verkreeg hij zeven flinke monniken uit Maria Laach, onder wie Gerardus van Hasselt en de geleerde Johannes van Enkhuizen zich bevonden. Zij voerden in Tholey de observantie van Bursfeld in, en ijverden er voor, dat hunne abdij met die congregatie werd vereenigd. Eerst als cellier, dan als coadjutor, had Gerardus deel in het bestuur der abdij tijdens het leven van den ouden abt. 18 Febr. 1489 legde hij als nieuw-benoemde abt den eed af. Onvermoeid was hij werkzaam om zijne abdij te doen herleven. 1493 verkreeg hij van den Paus het gebruik der pontificalia. Bij de plechtige opneming der abdij St. Vitus te Gladbach in de congregatie van Bursfeld, 1511, hield abt Gerardus de feestpredikatie. Uit een oorkonde der abdij Tholey blijkt, dat tijdens zijn bestuur verschillende nederlandsche monniken van Alkmaar, Haarlem, Gorkum, Nijmegen en Turnhout deel uitmaakten van het klooster. Te Trier gestorven, werd hij in de abdijkerk van Tholey begraven. Ten onrechte zegt B r u s c h i u s in *Monast. Germaniae chronologia* 454, dat hij maar drie jaar bestuurdde.

Zie: *Stud. und Mittheil. Ben. und Cist. Ord.* XX (1899), 592, 598, XXI (1900), 642; *Gallia Christ.* XXIII, 565; *W e g e l e r*, *Kloster Laach* 48; *Trierische Archiv.* (1911) 189-191.

Fruytier

[Hasselt, Jan Hendrik Cornelis van]

HASSELT (Jan Hendrik Cornelis van), geb. 27 Mrt. 1776 te Zuffen, overl. 29 Dec. 1812 te Elbing in West-Pruisen. Zijn vader was Johan van Hasselt, burgemeester van Zuffen, zijn moeder Susanna Françoise van Sonsbeeck. Hij was de jongste van vijf kinderen:

Leonard Robbert Jacob, geb. 1769, later onderkoopman in Indië; Barthold Theodorus Wilhelmus, geb. 1770, later postmeester te Nijmegen, Leeuwarden en Groningen; Jacob Adriaan, geb. 1772, later notaris en secretaris der gemeente Zutten; en Anna Magdalena, geb. 1774, gehuwd in 1792 met Marcus Broen, lid van de gemeenteraad van Amsterdam, chef van het huis Broen en Co.

Van de jeugd van Jan Hendrik Cornelis is weinig bekend. Vijf jaar oud, verloor hij zijn vader; het gezin bleef in financiële zorgen achter. In 1789 werd hij cadet bij het regiment van generaal W.G. van der Hoop te 's Gravenhage, in 1791 bij het regiment cavalerie van generaal Hoeyff van Oyen; den 13en Dec 1793 werd hij door Prins Willem V benoemd tot cornet bij de lijfcompagnie van het laatstgenoemde regiment cavalerie. In dezen rang nam hij deel aan de veldtochten tegen de Franschen in 1793-94 en aan het beleg van Breda in 1795. Toen het stadhouderlijk bewind gevallen was, ging hij over in dienst der jonge Bataafsche Republiek en werd den 10. Aug. 1795 benoemd tot 2e luitenant der cavalerie, den 28. Dec. daaraanvolgende tot 1e luitenant. In 1796 werd hij ingedeeld bij het Noorderleger, in 1797 ging hij scheep voor eene expeditie tegen Engeland, welke mislukte. In 1799, bij den inval der Engelschen en Russen in Noord-Holland, werd van Hasselt in de gevechten bij Krabbendam tijdens een charge tegen de infanterie aan het linkerbeen gekwetst. Hij behield daarna een stijven voet.

Den 25. Mei 1801 huwde hij te Harderwijk met Maria Catharina Klein (geb. te Amsterdam 28 Apr. 1779, dochter van Nicolaas Martinus Klein en van Maria Catharina Kuijsten van Hoesen). Dumonceau, die onder van Hasselt diende, schreef over hen: 'C'était le couple le plus beau, le plus uni, le plus heureux qu'il fut possible de voir'. Den 15. Nov. 1805 werd v. Hasselt geplaatst bij de garde van den raadpensionaris Rutger Jan Schimmelpenninck als 1e luitenant-adjutant met den rang van kapitein. Toen Lodewijk Napoleon in 1806 koning van Holland werd, breidde hij deze garde uit en stelde den 4. Juli 1806 ook v. Hasselt daarbij aan. Ten gevolge van eene reorganisatie werd hij den 5. October 1806 overgeplaatst naar het regiment huzaren der linie met den rang van luitenant-kolonel; als zoodanig trok hij mee in den veldtocht tegen Pruisen in het einde des jaars. Januari 1807 keerde hij terug naar het cavalerie-regiment der koninklijke garde. Na den vrede van Tilsit werd de legersterkte verminderd en hij werd 10 October 1807 weer bij het 2e regiment huzaren der linie geplaatst. Op 1 Maart 1808 is hij wederom bij de garde, op 3 Juli 1808 bij genoemd 2e regiment huzaren als majoor. Den 27sten Sept. 1809 werd hij benoemd tot ritmeester (met den rang van kolonel) bij de gardes du corps te paard. Deze kostbare legerafdeeling bestond slechts enkele maanden en na haar opheffing werd hij den 17. Mei 1810 benoemd tot kolonel-majoor (met den rang van kolonel) bij zijn vroeger regiment gardes te paard. In dit tijdsverloop werden hem en zijn vrouw kinderen geboren, met name: Susanna Johanna Françoise (geb. 11 Mei 1802), Martinus Nicolaas Marinus Agathus (16 Mei 1804), Jacob Adriaan (11 Juli 1806), Anna Marca Magdalena (2 Mei 1809), Jan Jacobus Carel (6 Mei 1810). Na de inlijving in 1810 werd het regiment, waarin v.H. bleef dienen, gereorganiseerd tot het '2me régiment des cheveau-légers lanciers de

la garde impériale', de zoogen. 'roode lanciers', en in garnizoen gelegd te Versailles. Aanvankelijk kreeg hij nu het bevel van het depot van het hollandsche garde cavalerie regiment te Deventer, maar werd 8 April 1811 opgecommandeerd naar Versailles. Later kreeg hij verlof zijne vrouw en kinderen te halen; 22 Aug. 1811 aanvaardde het gezin de reis van Amsterdam en bereikte 29 Aug. Parijs.

Zij vestigden zich te Versailles doch de rust duurde slechts kort: in den nacht van 9 op 10 Febr. 1812 vertrok het regiment in alle stilte; de bestemming werd geheim gehouden. Het was de groote noodlottige tocht naar Rusland, waaraan zij moesten deelnemen. Van 1-28 Mei lag het regiment te Greiffenhagen; daar zond v.H. aan zijne vrouw een miniatuurportret van hemzelf, geschilderd door Maingaud. Intusschen werd 17 Aug. 1812 hun zesde kind geboren *Wijnand Adriaan*. Den doop van het kindje zou de moeder niet belevén: 2 Sept. stierf zij. Haar zuster *Agatha Sara Klein* en haar oom *J.J. Bosé* namen de zorg voor de zes weezen over. Het bericht van haar dood bereikte v.H. te Moskou, na den slag bij Borodino. Hij had tijdens den veldtocht verschillende belangrijke opdrachten te vervullen. Den 19en Oct. verliet Napoleon Moskou; de roode lanciers moesten eerst de achterhoede, later de voorhoede helpen dekken. Tengevolge van de groote verliezen werd het regiment ingekrompen tot een bataljon; het bevel daarover werd opgedragen aan v. Hasselt, 20 Nov. Den 8en Dec. kwam hij te Wilna aan; van zijn bataillon was nog slechts een derde der manschappen overgebleven. Den 17. Dec. te Stallupöhnen werd hem vergunning gegeven om zijn commando over te dragen aan kapitein Dumonceau en naar Elbing te gaan, waar het regiment een depot had. Aldaar aangekomen op 25 Dec., gevoelde hij zich ziek en overleed reeds na enkele dagen, 29 Dec. 1812.

Zie: *J.F.B. van Hasselt, Jan Hendrik Cornelis van Hasselt en Maria Catharina Klein*, (Rotterdam 1912).

Mortreux

[Hasselt, Sjoerd Folkert van]

HASSELT (Sjoerd Folkert van), geb. te Arnhem 1 Febr. 1809, overl. te 's Gravenhage 6 Maart 1881; zoon van Barthold Theodorus Wilhelm van Hasselt (zie dat art.) en *Baukje Ripperda*, kleinzoon van *Johan van Hasselt*, burgemeester te Zutphen. Hij studeerde te Groningen, en werd predikant te Wommels 19 Oct. 1834, te Zuidwolde (Dr.) 21 Apr. 1839, te Sneek 22 Mei 1842; emeritus 1 Oct. 1859 wegens zijne benoeming tot secretaris van de Alg. Synode der Ned. Herv. Kerk. In de synode was hij een volhardend verdediger van het recht der friesche floreenplichtigen. Hij huwde 28 Jan. 1836 te Groningen met *Dorothea Lydia Louisa van der Loeff* (geb. te Hattem 1 April 1816; overl. te 's Gravenhage 16 Maart 1894), dochter van *Abraham Schim van der Loeff* en *Johanna Theodora Rutgers*. Hun zoon *Barthold Theodorus Wilhelmus van Hasselt* is afzonderlijk vermeld.

Hij schreef: *De Ned. Vereen. tot afsch. v.d. sterken drank aangeprezen* (Sneek 1853); *Afscheidsrede* (Sneek 1859); *Het eenig streven van den echten Evangeliedienaar* ('s Gravenh. 1895); *Verslag v.d. Secretaris der synode omtrent reorganisatie van Kerk en Kerkbestuur* ('s Gravenh. 1874).

Zie: de *Bie en Loosjes*, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 569 v.; *Kerkelijk Handboek* (1911) Bijl., 184, 192.

Knipscheer

[Hathebrandus, Heilige]

HATHEBRANDUS (Heilige) of H a t e b r a n d , geboren in het midden der 12e eeuw in Fivelgo, uit arme ouders, overleed als stichter van drie

kloosters 30 Juli 1198. Zijn vader A l u n d had in een droom de voorzegging gehoord, dat zijn huwelijk, tot nu toe kinderloos, gezegend zou worden met een zoon, die een man gods zou worden. Het kind werd opgeleid aan de parochieschool en daarna aan de school in den Dam. Nauwelijks was hij priester, of hij verloor zijne ouders, die door noeste vlijt een kleine hofstede, Feldwirth, hadden verkregen. Hathebrandus besloot aldaar een klooster te stichten. In St. Paulusabdij te Utrecht leerde hij den regel van den H. Benedictus kennen en beoefenen, en legde aldaar de kloostergeloften af. Daarna keerde hij naar Groningerland terug en stichtte 1183 het dubbel-klooster Feldwirth ook Oldeklooster in den Dam, daarna Thesinge of Garmerwolde en Meerhuizen, dat later tot de orde der Cisterciënsers of Bernardijnen overging. Door wonderbare genezingen, door zijne liefde voor de armen en de zondaren werd Hathebrandus reeds tijdens zijn leven en vooral na zijn dood geëerd als een heilige. De abdij Feldwirth werd geheel verwoest tijdens de hervorming, doch de relikwieën van den H. Hathebrand waren in veiligheid gebracht en in 't geheim bewaard door de onderpriorin en twee werkzusters. De laatste abt, H e r m a n v a n D o k k u m , stierf 5 April 1608. Toen ook de superiorin overleden was, achtten de zusters het niet veilig de relikwieën nog langer onder hare hoede te houden. Zuster J o a n n a D i e r i c k x vertrouwde het gebeente toe aan een godvreezend burger van Appingedam, N i c o l a a s G a s p a r s z , die het overbracht naar het Bernardijnerklooster St. Salvator of Potklooster te Antwerpen, waar het 7 Januari 1620 aankwam. Jaarlijks werd deze overbrenging herdacht (H e n r i q u e z , *Menologium Cisterciense* 9-10). In tegenwoordigheid van den bisschop van Antwerpen, Joannes Malderus, den prior van Potklooster, Henricus van der Heyden, door wiens zorg het gebeente naar zijn klooster was overgevoerd, en andere geestelijken getuigde Nicolaas Gasparsz voor de echtheid der relikwieën, 17 Jan. 1620, waarover een oorkonde werd opgemaakt. Het heilig gebeente werd in een kostbaren schrijn gesloten en vereerd in de kerk der priorij tot 1796, toen 19 Dec. de Potheeren uit hunne priorij werden verjaagd. Een klein gedeelte der relikwieën was geschonken aan de Dominikanen te Lier, 1701, en een ander gedeelte was in den schrijn besloten der 35 heiligen, wier relikwieën eveneens in St. Salvator werden bewaard. Deze laatste zijn nu overgebracht naar de St. Andrieskerk te Antwerpen. De schrijn met bijna het geheele gebeente, waarvan A.J.F. Kronenburg in *Neerlands heiligen in de middeleeuwen* I, 107-127, bekent de verblijfplaats niet te weten, was in veiligheid gebracht in de parochie Mortsel bij Antwerpen.

Gesloten in eene geheime kast, bleef deze verborgen tot 1852. Den 26en Mei van dat jaar heeft de kardinaal van Mechelen, Engelb. Sterkx, elk deel der relikwieën onderzocht en erkend en zijn zegel geplaatst naast dat van den antwerpschen bisschop A. Capello, die hetzelfde in 1671 gedaan had. 31 Juni 1853 werd plechtig de vereering van den H. Hathebrand hersteld in de parochiekerk van Mortsel, door den H.E. abt der Trappisten van Westmalle (J.B. S t o c k m a n s , *Gesch. der gem. Mortsel*. Antw. 1882, 261). Uit Appingedam was ook met de relikwieën een handschrift overgebracht naar Antwerpen, waarin het leven van Hathebrand was beschreven in den vorm van acht lessen voor het brevier, en een lijst der abten van Feldwirth. Dit werd uitgegeven door de Bollandisten *Acta S.S. Julii* VII, 164-167 met eene verhandeling over de vereering en het lot der reli-

kwieën, 161-164, en een afbeelding van den relikwieschrijn. Dit leven is bijna de eenige bron voor de kennis van den heiligen Hathebrand. Hoe de prior van het Cisterciënserklooster St. Salvator in betrekking kwam met de groningsche zusters vindt men niet vermeld, ook niet bij F. D i e r i c x , Cisterciënser van Potklooster, die uitvoerig handelt over de relikwieën van Hathebrand.

Zie: Franc. Diericx, *Fides et traditio sac. reliquiarum XXXVI eminentium sanctorum quae publice exponuntur in eccl. S. Salvatoris Antverpiae* (Antv. 1674) 221, 226, 230, 263.

Fruytier

[Hattem, Pontiaan van]

HATTEM (Pontiaan v a n), geb. 16 Jan. 1641 (?), gedoopt te Bergen op Zoom 1 Maart 1645, overl. ald. in Sept. 1706, begraven in het oude koor van de kerk aldaar; zoon van Diederik van Hattem en Johanna Muysshondt. Hij studeerde te Leiden en in het buitenland, en werd predikant te Philipsland 31 Juli 1672, waar hij werd afgezet 29 Mei 1683. Zonder eenig bezwaar was hij gedurende de eerste jaren werkzaam, totdat in 1680 het gerucht zich verbreidde, dat hij afweek in de leer. Waarschijnlijk was het afkomstig van de vergadering van de classis op 2 Juli 1680. Hij zelf verzocht, dat de classis zijne gemeente zou komen visiteeren. Bij dit onderzoek rezen bedenkingen tegen veertien lessen door hem geschreven over het 'Kort Begrip' en den Catechismus. Hij gaf afschrift van een zevental, waarna hij door de classis van 1 en 2 Oct. werd geschorst. De ambachtsheer van Philipsland nam de partij van den geschorste op. Zijne zaak werd aanhangig gemaakt bij de Gecommitteerde Raden van de Staten van Zeeland, die verklaarden geen schuld in hem te vinden, maar de beoordeeling van zijne rechtzinnigheid over lieten aan de classis. De schorsing hieven zij op als in strijd met de kerkorde. De classis hief wel de censuur over den kerkeraad van Philipsland op (12 Nov.), maar won het advies in van de theologische faculteiten te Leiden en Utrecht, die hem onrechtzinnig verklaarden (10 Dec.). Nu werd hij geschorst door het 'collegium qualificatum', samengesteld uit kerkelijken en politieken, voor zes weken (27 Febr. 1681), later stilzwijgend voor onbepaalde tijd verlengd. Op aandrang van de Staten van Zeeland werd hij evenwel op 6 Oct. 1681 onder bepaalde beloften in zijn ambt hersteld. Hier kwam weer de classis tegen op; doch de nieuwe schorsing werd op 7 Nov. wederom opgeheven. Zoo ging het af en aan tot 29 Mei 1683: een droevige zaak! Hij vertrok naar Bergen op Zoom, waar hij zijne ouders nog had, en vele zijner vrienden woonden. Onder bescherming van den magistraat leidde hij conventikelen, ook in steden van Zeeland, zelfs in Amsterdam en 's Gravenhage. Op 21 Maart 1692 namen de Staten van Zeeland eindelijk eene Resolutie die hem verbood zijne 'erroneuse en lasterycke' leeringen te verbreiden. Zelfs de Staten-Generaal richtten zich tot den magistraat van Bergen op Zoom in Maart 1693 tegen zijn gevaarlijken invloed; doch de laatste legde hem niets in den weg. Dit een en ander deed de belangstelling voor hem toenemen. Te gretiger werd alles van zijne hand gelezen, hoe weinig hij zelf geneigd was om voor de pers te werken. Lang na zijn dood bleven de 'conventikelen' van 'Hattemisten' in Zeeland en Zuid-Holland, ook te Bergen op Zoom en Roosendaal voortduren, totdat de verschillende stroomingen in die kringen ze deden verdwijnen. Zijn optreden laat zich verklaren 'als reactie tegen een nomistisch en ziekelijkmystisch Voetianisme'. Zijne beoordeelaars zeggen

dat zijne 'opvatting van de zonde bij voorkeur is niet die van schuld, maar van krankheid', en dat o.a. dit hem in de richting van het pantheïsme voert, 'dat geen onderscheid kent tusschen goed en kwaad'. Wij meenen dat bij eene beoordeelende beschrijving den beschuldigde meer recht kan wedervaren en de zaken des geloofs zuiverder gesteld dienen te worden. Kromsigt zegt o.a. (*Troffel en Zwaard*, 1910, 310; 1911, 264): 'Men kan hem beschouwen als een 18de eeuwschen voorlooper van het modernisme'.

Nog op 29 Maart 1714 werden te Middelburg eenige van zijne boeken verbrand! Vermelden wij hier van zijne werken alleen dat zij na zijn dood zijn uitgegeven door Mr. Jacob Roggeveen onder den titel: *Den val van 's Werelts Afgod, ofte het gelooven der heyligen, zege-pralende over de teere van eygen gerechtigheyt. Klaer vertoont in de nagelatene schriften van Pontiaen van Hattem....* dl. I ('s Gravenh. 1718).

Zie de bronnen opgesomd in: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 572-579; *Kerkelijk Handboek* (1909) Bijl., 144.

Knipscheer

[Hattinga, Abdias]

HATTINGA (Abdias), geb. te Sneek omstr. 1664, overl. te Amsterdam in Nov. 1731. Hij werd predikant te Midwolde en de Leek 12 Aug. 1694, te Sluis 12 Maart 1702. Hij was gehuwd in 1694 te Leeuwarden met Maria Thielenius, dochter van W. Thielenius en Elizabeth de Jonge van Bruinisse, geb. 1659, overl. 1724. Te Sluis was hij in twist met zijn ambtgenoot Johannes van Leeuwen. De meerderheid in den kerkeraad en de classis was op zijne hand. In Mei 1715 wijdde hij te Waterlandkerkje de nieuwe kerk in, nadat de vroegere door de Franschen verbrand was. Hij stierf op een collecte-reis voor den opbouw van het weeshuis te Sluis. Hij schreef: *Lijkrede over het afsterven van baron Frederik Nicolaas Fagel*, 2 Maart 1718 (Middelb. 1718).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 579; *Kerkelijk Handboek* (1909) Bijl., 148, (1914) Bijl., 159.

Knipscheer

[Hatto]

HATTO, graaf in Niflartake, midden der 10de eeuw, waarschijnlijk ook in de gouwen Lake et Ysla en Teisterbant, opvolger van Waldger en Radbod aldaar.

Vgl.: *Oorkdbk. van Utrecht*, no. 114, 118, 120.

Blok

[Hautecourt, Henri Philipponneau, sieur de]

HAUTECOURT (Henri Philipponneau, sieur de), geb. te Duché (Neder-Normandië) 5 Sept. 1646, overl. te Franeker 30 Oct. 1715; zoon van Jan Philipponneau, heer van Montagyer en Elisabeth Bazin, behoorende tot den adel. Hij studeerde te Saumur en werd in 1664 'artium liberalium magister' na een studietijd in de wijsbegeerte. Daarna wijdde hij zich aan de theologie, en verdedigde in 1669 eene *Dissertatio de fide*. Hierna werd hij predikant te Saumur 22 Nov. 1671; en hoogleeraar ald. 18 Maart 1677, totdat in Jan. 1685 door Lodewijk XIV de hoogeschool werd opgeheven.

Naar de Nederlanden gevlucht (7 Febr. 1686) werd hij terstond èn te Deventer èn Middelburg benoemd tot predikant en hoogleeraar. Kort daarop tot hoogleeraar te Franeker. Hij ging daarheen en ving zijn werk aan met eene rede: *De vera oratione ordinis decretorum divinorum, de salute generis humani*.

In dezen tijd werd hij 'theologiae doctor'. Hij oordeelde over het coccejaansche stelsel en de daarmede samenhangende kwesties, dat de verschillen zich vaak om een woordenspel bewogen.

In de twisten tusschen Vitringa en Roell trad hij bemiddelend op.

Spoedig na zijne intrede te Saumur huwde hij met Helène Perroteau, dochter van een advocaat te Parijs. Zij stierf te Franeker in 1689, waarna hij (in 1696) hertrouwde met Louisa Mauriette l'Huillier, vrouwe van Chalandeuse, overl. 27 Maart 1711. Een van zijne dochters huwde met Isaac La Migue (in 1709), fransch predikant te Leeuwarden. Na zijn dood schreef C. Vitringa: *Oratio funebris in memoriam Henr. Philipponei de Hautecour* (Franeq. 1716).

Hij schreef: *Dissertatio de Mysterio pietatis* (Franeq. 1687); *Diss. ad oraculum Gen. 3:15* (Franeq. 1689); *Diss. de Symbolo Apostolico* (Franeq. 1691, 92; herdrukt zonder zijn naam als *Disquisitiones de Symbolo* (Amst. 1702); *Diss. de peccato in Spiritum Sanctum ad Mc. 3:28-30* (Franeq. 1702); *Diss. ad historiam Daemoniaci a Christo sanati, Marc. 4:1-20* (Franeq. 1704); *Diss. de Lege et Evangelio, ad Joh. 1:17* (Franeq. 1706, 1710); *Controversiarum de religione brevissima synopsis* (Franeq. 1709); *Disp. theologica de Scriptura sacra* (Franeq. 1709).

Zijn door Testard geschilderd portret is in het stadhuis te Franeker.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 580 v.

Knipscheer

[Havens, Arnold]

HAVENS (Arnold), H a v e n s i u s , geschiedschrijver, geb. te 's Hertogenbosch 1540 en overl. te Gent 14 Aug. 1610. Ten onrechte geven verschillende schrijvers als zijn sterfjaar op 1609, of ook wel 1611, alsmede een anderen sterfdag. Zie b.v. in de *Biograph. nation. de Belg.* Arnold was een broeder van Mr. Joannes Havens, plebaan van St. Jan, die in 1603 te 's Hertogenbosch overleed (III, 552). P a u l u s H a v e n s , die 2 Sept. 1627 als kanunnik van St. Jan overleed, was hun neef. Zij stamden uit een aanzienlijk geslacht.

Nadat Arnold de eerste opleiding had genoten bij de Hieronymianen in zijn geboortestad, ging hij naar Keulen, waar hij het voorbereidend hooger onderwijs genoot bij de Jezuïeten op het Collegium Tricornatum. 15 Febr. 1557 verwierf hij een prebende van St. Jan, doch hiervan deed hij reeds het volgende jaar afstand om 10 April 1558 te Keulen zijn intrede te doen in de Sociëteit van Jezus. Na zijn noviciaatstijd te hebben volbracht, studeerde hij daar aan de Universiteit en werd hij tevens met het onderwijs der syntaxis in het Instituut der Jezuïeten belast. Hij bezat in bijzondere mate de gave van doceeren en legde daarbij veel toewijding aan den dag. Achtereenvolgens verwierf hij nu te Keulen o.a. den graad van baccalaureus in de theologie (1563) en van licentiaat (1566). Thans belast met het houden van voorlezingen over de wijsbegeerte van Aristoteles, telde Havens ook den grooten Justus Lipsius onder zijn leerlingen van het Gymnasium Tricornatum.

In 1572 (P e t r e j u s geeft op 1573) behaalde hij te Trier den doctorshoed in de godgeleerdheid. Daarop keerde hij weder terug naar Keulen en werd daar benoemd tot praefectus studiorum onder het rectoraat van pater J o a n n e s R h e t i u s . Bij diens overlijden in 1574 volgde Havens hem op als rector van het Jezuïeten-college. Noch deze, noch gene functie heeft hem belet om nog dagelijks de gewijde wetenschappen te doceeren, een belangrijk leerambt in dien tijd van revolutie op godsdienstig gebied.

In 1581 werd hij voor zijn ordesprovincie afgevaardigd naar Rome om deel te nemen aan de ver-

kiezing van een nieuwen Generaal der Sociëteit van Jezus, welke waardigheid toen aan P. Claudius Aquaviva is ten deel gevallen.

Allengs gevoelde Havens nu roeping om den zeer strengen regel van St. Bruno te gaan volgen, en na 27 jaar lang een waardig en verdienstelijk lid te zijn geweest van de Jezuïeten-orde en te hebben gearbeid voor het zielenheil zijner medemenschen, nam hij met goedvinden van zijn kerkelijke overheid in October 1586 het witte habijt der Karthuizers aan in het klooster van de H. Maria Magdalena onder het Kruis te Leuven, teneinde zich verder geheel op eigen geestelijke vervolmaking te kunnen toeleggen en een beschouwend leven te leiden. Echter, ook bij de Karthuizers werd hij weldra tot bestuursposten geroepen, en wel eerst als procurator te Leuven in 1588 (in 1587 had zijn professie plaats). In Juli van dit jaar bezocht hij met een visitatie-opdracht het Karthuizerklooster van Valenciennes in gezelschap van den prior der parijsche chartreuse (Le Vasseur, *Ephem. ord. Cart.* I 362). Vervolgens (1590) werd Havensius prior van het klooster der H. Sophia te Vught, nabij zijn geboorteplaats, als opvolger van Cornelius van den Kerckhove, die wegens hoogen leeftijd van deze functie ontheven was. Het bestuur van dit convent baarde hem zeer veel zorgen. Het vughtsche huis was n.l. in 1577 door de staatsche troepen geplunderd en in de asch gelegd. De kloostergemeente hield thans verblijf in een heerenhuis te St. Michielsgestel, waar met de uit Geertruidenberg verjaagde Karthuizers de geringe inkomsten en ruimten nog moesten worden gedeeld. Bovendien stonden de monniken daar herhaaldelijk aan baanstrooperij bloot. Havens richtte 1 Juli 1591 daarom een smeekschrift aan den Koning van Spanje om verlof zich met het convent binnen 's Hertogenbosch te vestigen (J.N.G. Sassen, *Charters*, blz. 241).

Weldra was het hem vergund om het bekrompen refugiehuis in de St. Jorisstraat te betrekken. Na gedurende 5 jaren prior in den Bosch te zijn geweest stelde men Havens achtereenvolgens aan het hoofd der chartreusen van Luik (1595), Leuven (1596) nogmaals Luik (1598) en Brussel (1599), terwijl wij hem bovendien in 1591, toen hij prior van St. Sophia was, vermeld zien als convisiator van de nederlandsche ordesprovincie en in 1596 als visitator (Raisius, *Orig. Cart. Belg. Appendix*). In 1601 o.a. reisde hij naar Savoye om in de Grande Chartreuse het Generaal Kapittel zijner orde bij te wonen. In al deze ambten ontmoette hij vaak zeer groote moeilijkheden. Verlangend naar eenige rust, werd hij van een en ander ontheven en nam hij zijn intrek in het Karthuizerklooster 'Bethlehem' te Roermond, waar hij zijn vrije uren aan historische studie wijdde. Daarna verbleef hij eenigen tijd in het klooster te Leuven en vervolgens kwam hij wederom te 's Hertogenbosch, ditmaal als vicarius. Van hier riep men hem in 1604 aan het hoofd van het klooster te Gent, als opvolger van Joannes Baert, die op 14 Mei was overleden.

Daar ijverde hij voor den bouw der groote kruisgang en van de cellen voor de hernieuwde chartreuse, die thans genoemd werd 'domus S. Brunonis in eremo' (het oude 'Vallis Regalis' was in de troebelen nagenoeg verwoest). Ondanks den last zijner jaren en van zijn bestuur, maakte hij hier zijn handschriften persklaar en werd hij daarenboven in 1610 - zijn sterfjaar - nogmaals benoemd tot visitator. Hij overleed bijna plotseling.

De schrijvers prijzen zijn groote deugd, geleerdheid en bescheidenheid. Zooals ook blijkt

uit zijn correspondentie met Lindanus, Cuyckius Masius, Coeverincx en Sasbold Vosmeer, stond Havens bij de hooge geestelijkheid der Nederlanden zeer in aanzien. Zijn wetenschappelijke arbeid is omvangrijk geweest. Hij ordende de archieven der verschillende kloosters waar hij verbleef, vooral die van 's Hertogenbosch, Roermond en Gent, welke huizen veel van de troebelen hadden geleden. In het bijzonder maakte hij zich in dat opzicht te Roermond verdienstelijk, waar hij met groote zorg de onuitgegeven werken van Dionysius den Karthuizer bijeenbracht, en verschillende stukken, welke door den boekenworm waren aangetast, meervoudig liet copieeren.

Van zijn werken verdient allereerst vermelding: *Commentarius de erectione novorum in Belgio Episcopatum* (Colon. 1609). Een bibliografisch curiosum is, dat dit boek in 1611 andermaal te Keulen in druk is uitgegeven onder den titel *Commentarius rerum a sacris praesulibus in Belgio gestarum*. Dit werk is om zijn groote nauwkeurigheid zeer geprezen. Het geeft een gedocumenteerd historieverhaal van de vestiging der nieuwe bisschoppelijke hiërarchie in de Nederlanden, ingevolge den Pauselijken Bul 'Super Universi' van 12 Mei 1559, en bevat bovendien uitvoerige biographiën van de roermondsche bisschoppen G. Lindanus en H. Cuyckius. Zijn verblijf als prior der Karthuizers in verschillende voornamelijk kerkelijke centra had hem in staat gesteld over de stof, welke hij behandelt, zeer goed ingelicht te zyn. Te Roermond was hij bijzonder bevriend met Cuyckius, die hem bijna wekelijks in zijn cel aan de Swalmerstraat kwam opzoeken. Bij de samenstelling van dezen *Commentarius* heeft hij zelfs gebruik gemaakt van de geheime archieven van het bisdom. Het boek is behalve wegens zijn qualiteit ook nog hierom van geschiedkundige beteekenis, wijl de roermondsche bisschoppelijke archieven in den grooten brand van 1665 geheel zijn verloren gegaan. Deze leemte kan nu gelukkig ten deele worden aangevuld door hetgeen Havensius mededeelt.

Een tweede bekend werk van zijn hand is: *Historica relatio duodecim martyrum cartusianorum qui Ruremunde in Ducatu Geldriae agonem suum feliciter compleverunt* (Gand. 1608 apud Gualterum Manihum). Het is in het Nederlandsch vertaald en in druk uitgegeven door den roermondschen Karthuizer P. M i c h a e l U w e n s , onder den titel *Historie van twelf Martelaers der Carthuyser ordre*, enz. (Roermond 1649). Voorts is de latijnsche uitgave herdrukt te Brussel in 1753. Merkwaardig is dat deze editie op het titelblad geantedateerd is: 1608, terwijl de drukker of diens woonplaats niet staan aangegeven. Het is de meest verspreide. Zooals Havensius in zijn voorrede mededeelt, hadden de roermondsche bisschop Cuyckius en de bossche bisschop Masius hem aangezet, om naar het voorbeeld van Wille m E s t i u s H e s s e l i u s , hoogleeraar in de theologie aan de Universiteit te Douay, die de geschiedenis der gorcumsche martelaren had bezorgd, een historische beschrijving te geven van de marteling der roermondsche geestelijken op 23 Juli 1572. De feiten zijn door hem te boek gesteld aan de hand van archiefstukken en mondelinge getuigenissen van geloofwaardige tijdgenooten. Verder schreef hij: *Speculum Haereticæ Crudelitatis* (Colon. 1608 apud Servatium Erffers) (248 pag.); *Commentariolus de vitae ratione et martyrio octodecim cartusianorum qui in Anglia sub rege Henrico VIII, ob Ecclesiae defensionem ac nefarii schismatis detestationem crudeliter trucidati sunt*, een geschrift van den engelschen karthui-

zer prior Mauritius Ghancaeus, die in Havens' tijd met zijn nog overige monniken in de belgische kloosters gastvrijheid genoot. Havens heeft dit werkje herzien en opnieuw uitgegeven.

De titels zijner overige uitgegeven en onuitgegeven geschriften staan o.a. vermeld in de *Biogr. nat. de Belgique* en ook bij Foppens.

Zie: Petreius, *Biblioth. Cartusiana* (Colon. 1609) 15-18; Miraeus, *Origines Cartus. Monasteriorum* (Colon. 1609), 28-29; A. Raissius, *Origines Cartus. Belgi* (Duaci 1632), 141-148; le Vasseur, *Ephemerides Ordinis Cartusiansis* III (Monstrolii 1891), 73-75; Foppens, *Bibl. Belg.* I, 96; Schutjes, *Gesch. van het Bisd. den Bosch*, IV 552; Habets, *Gesch. v.h. Bisd. Roermond*, I; van der Aa, *Biogr. woordenb. der Ned.* (1867) VI-VII, 88; *Biogr. Nat. Belg.* (Brux. 1884-1885) VIII 794-796; G. Hesse O.F.M., *De Martelaren van Roermond, een bronnenstudie, Limburgs Jaarboek XVII* (1911); Artikelen in *De Nieuwe Koerier* van 15, 22, 25 en 29 Juli en 5 Aug. 1922 van J.D.D. Keulers, P.J.M. van Gils, P. Albers, A.F. van Beurden, W. G(oossens); hs. no. 3856 der Bibl. Royale te Brussel, fol. 223-226: *De vita et moribus V.P. Arnoldi Haventië Cartusiansis* (v.d. Gheyn, *Catal. des Manusc.* blz. 186); *Analectes pour servir à l'histoire ecclés.* XVI, 211; van der Does de Willebois, *Studiebeurzen*, II, 185 e.v.; Keussen, *Matrikel der univ. Köln* II, 112.

In de uitgave der *Historica Relatio* van 1753 gaan aan den tekst 4 blz. vooraf, bevattend een *Compendium Vitae* van Havens getrokken uit Foppens en Hartzheim.

Scholtens

[Havens, Fredericus]

HAVENS (Fredericus), zoon van Theodorus en van N. Thomas, geb. te Leuven omstreeks 1565 en aldaar overl. niet 1648 maar 4 Nov. 1649. Hij had den clericalen staat aanvaard, werd priester en behaalde aan de universiteit zijner geboortestad den graad van licentiaat in de beide rechten. Hij verkreeg ook den titel van pronotarius apostolicus, en 1517 het dekenaat aan de kapittelkerk van St. Pieter te Oorschot. Na een verblijf van 7 jaren aldaar verwisselde hij 1625 zijn dekenaat met Adrianus Baecx van Baarland. In diens plaats werd hij president van het leuvensch college der Drie Talen, kanunnik en cantor van St. Pieter, 7 Aug. 1625. 1629 en 1638 werd hij gekozen tot rector magnificus der universiteit. Hij stichtte een jaargetij in de St. Pieterskerk. Sinds 1648 15 Mei had hij een opvolger als president van het college de Drie Talen. Hij schreef een verhandeling *Magni-ne aestimanda sit pulchritudo in Principe?*

Zie: Schutjes, *Gesch. Bisd. Hertogenbosch* V, 369; *Analectes hist. eccl. Belg.* XXI (1888), 219; Paquot, *Mémoires litt.* XV, 135; *Biogr. nat. Belg.* VIII, 794; F. Neve, *Mémoire sur le collège des Trois Langues à l'université de Louvain*, 393. Fruytier

[Haver, Thomas Henricus]

HAYER (Thomas Henricus), geb. te Onna (Westfalen) in 1697, overl. te Amsterdam 19 Aug. 1737, zoon van Thomas Haver, predikant te Onna, en Catharina Elisabeth Wisman. Hij studeerde te Herford en te Rostock.

Hij volgde zijn vader, die 10 Jan. 1726 overleed, in het ambt op (1 Mei 1726), na eerst gedurende diens ziekte den dienst waargenomen te hebben. Hij werd hoogduitsch predikant te Amsterdam 21 Mei 1728. Na zijn dood kwam uit: J.E.

Meyer, De ontydige, doch zalige wegneming der heiligen. Voorgesteld in een lykreden over Jes.

56:1, 2. *Ter gedachtenisse van den zeer Eerw. Hooggel. en Godzaligen Heere mr. Thomas Henricus Haver 30 Aug. 1737 (Amst. z.j.).*

Hij schreef: *Vier Pfeiler und Grundvesten des Evangelischen Lutherdums den 25en Juni 1730 angepriesen (Amst. 1730); Lijkpredikatie op het afsterven van ds. Franciscus Bosch, rustend Evg.-Luth. pred. te Bodegraven (Amst. 1736).*

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 581 v.

Knipscheer

[Havermans, Jacobus]

HAVERMANS (Jacobus), geb. te Breda, 23 Aug. 1640 en den volgenden dag in de prot. kerk gedoopt, overl. te Dussen 16 Jan. 1685. Hij was de oudste der acht kinderen van Adriaan den griffier der stad Breda en Johanna Aerssen (I, 1034) en ging na den dood zijns vaders met de nog levende broers en zusters over tot de katholieke kerk; 23 Aug. 1663 trad hij in de St. Michielsabdij te Antwerpen, waar hij werd geprofest 1 Oct. 1665 met den naam van B e r n a r d u s . Na zijne priesterwijding 4 Juni 1667 bekleedde hij in de abdij het ambt van circator, werd daarna tot kapelaan benoemd te Minderhout; na tien jaar aldaar werkzaam te zijn geweest verplaatsten zijne oversten hem naar Borsbeek bij Antwerpen en daarna nam hij het pastoraat waar te Dussen in N. Brabant. (Het obituarium zegt verkeerd: 'Dassen in Zelandia').

Schutjes deelt mede, *Gesch. Bisd. 's Hertogenbosch* III, 530, dat R.P. Gerardus Havermans in het doopregister van Dussen N. Br. voorkomt van 19 Nov. 1679 tot 6 Nov. 1683; vermoedelijk is deze Gerardus, die 23 Sept. 1643 te Breda werd geboren, uit dezelfde ouders en 5 Maart 1664 Carmeliet werd te Mechelen. Bernardus Havermans vervolgde het gemeld register tot 5 April 1685. Deze laatste datum stemt niet overeen met het Obituarium van St. Michiel.

Bern. Jacobus H. gaf in druk uit: *Lofdicht ter eeren van de Heytigen en haar eerwaardighe Reliquien ten thoon ghestelt in de wijdvermaerde Cappel aldaer (Minderhout) (Antw., Hendr. Slegheers. Keizer in de Gulden Roos, z.j.).*

Zie: Goovaerts, *Ecrivains de l'ordre de Prémontré* I, 356; *Graf- en Gedenkschriften van de provincie Antwerpen* IV, 135; *Taxandria* XXXI (1924).

Fruytier

[Havius, Jacobus]

HAVIUS (Jacobus), geb. te 's Gravenhage, ged. Kloosterkerk 19 Juni 1637, overl. te 's Gravenhage en 5 Sept. 1680 in de Gr. K. overluid (woonde Hooge Nieuwstraat 7); zoon van Matthijs (Mattheus, Mathias) Havius en van Cornelia Baers.

Jacobus H. was naar den raadpensionaris Jacob Cats vernoemd, bij wien zijn ouders in betrekking waren: 'de man int buytenwerck, de vrouw in 't huysbedrijf'. Het laatste wordt op een andere plaats door Cats verduidelijkt als: 'gouvernante der huyshoudinge op Sorghvliet'. Reeds te Dordrecht was M. Havius bij Cats in betrekking en gaf in die stad werken van zijn meester in het licht (o.a. *De klagende maegden*).

Jacobus werd student te Leiden en legde zijn eed af als advocaat voor het Hof van Holland, 19 Dec. 1659. Onder dagteekening van 23 Sept. 1658 droeg hij op aan Elisabeth Cats, vrouwe van Carnisse: *Zariades en Odatis, ofte geluckige droomliefde, vertonende de kracht der liefde en de vrije keur der selve* (uitgeg. te 's Gravenhage). Den 13en Dec. 1676 verkozen tot ouderling der Presbyterkerk te

's Gravenhage, legateerde hij aan die kerk f 165, waarvoor twee zilveren schalen werden vervaardigd, met inscriptie en wapen van den schenker.

Hij huwde tweemaal. Eerst in April 1666 met Johanna van der Heyden, overluid te 's Gravenhage 3 Mei 1675 (wonende Hooge Nieuwstraat 7). Daarna in Febr. 1676 met Maria Beekman, die in April 1685 hertrouwde met Charles Zas van den Bossche. Uit het eerste huwelijk sproten drie dochters, uit het tweede een zoon en een dochter.

De zuster van Jacobus Havius, met name Elisabeth H. huwde in 1661 met Cornelis van Aerssen, heer van Wernhout en Boekels, drossaard van Daelhem en 's Hertogenrade, zoon van Cornelis en van Anna Cats.

Zie: van der Marck, *Catal. van tooneelsp.*, 29; Witsen-Geysbeek, *Woordenb. v. Ned. Dichters* i.v.; Frederiks en van den Branden, *Biogr. Wdb. Ned. Letterk.* i.v.; M.G. Wildeman in *Wapenheraut* VI (1902), 358-367; de Jonge van Ellemeet, *Mus. Cats.* 18, 64, 65, 68 e.a.

Regt

[Haye, Jean de la]

HAYE (Jean de la), overl. te 's Gravenhage in Sept. 1618. Hij was vermoedelijk eerst predikant bij de Kruisgemeente te Keulen, werd in 1601 rector van de latijnsche school te Breda, predikant te Kampen 26 Sept. 1604 (vergel. de aant. bij de Bie en Loosjes, t.a.p.), te 's Gravenhage in 1610 bij de Nederlandsche Hervormde Gemeente, sedert 1611 bij de Waalsche. Wegens onrechtzinnigheid was hij nog vóór zijn dood geschorst. Hij was gehuwd met Margriete van Zeventer, overl. in 1640 of 1641. Hun zoon David de la Haye was schoonzoon van Fr. Gomarus, en is als waafsch predikant overl. te Gron. 1652. Hij schreef: *De bekeeringhe van J. Haren en de syn weder-komen tot de Ghemeynte Godts tot Wezel 7 Maart 1610*, eene vertaling ('s Gravenh. 1610); *De archlisticheden des Satans, begrepen in acht boeken door Jacobum Acontium*, eene vertaling ('s Gravenh. 1611); *Den vreedsamem Christen door Fr. Junium*, eene vertaling (Amst. 1612); *Den gematichden Christen uyt het boeck van de la Nove gheint. Discours politiques et militaires* ('s Gravenh. 1613); *Theophilus ofte een uytnemende tractaet van de Godtyke liefde door P. de Moulin*, eene vertaling (Amst. 1615); *De heylighe geestelijcke opwekkinghe door P. de Moulin*, tegelijk met andere tractaten van de Moulin uitgegeven (Amst. 1622) onder den titel: *Verscheyden tractaten* Om zijne vertaling in het Fransch van E. van Meteren's *Hist. der Ned..... Oorlogen* schonken de Staten-Generaal hem op 16 Juli 1611 en 4 Mei 1618 geldelijke toelagen.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 591 v.

Knipscheer

[Hazaert, Georgius]

HAZAERT (Georgius), Hasard of Hazard, geb. in Friesland omstr. 1630, op 27 Jan. 1664 afgezet als predikant te Nieuw-Brongerga, waar hij sedert April of Mei 1659 gestaan had. Daarna werd hij 'Mennist'. Gesteund door 'zijn lastigen broeder Cornelis' gaf hij allerlei pamfletten uit. Zijne afzetting is door hemzelven beschreven in: *De Uytgangh van G. Hasaert, uyt het classis van Sevenwolden*, *vervattende de Oordeelen ende Sententien over zijn Persoon* (Leeuw. z.j. [1664]).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 597 v.; *Kerkelijk Handboek* (1911) Bijl., 171.

Knipscheer

[Hazaert, Matthias]

HAZAERT (Matthias), Hazard of Hasaert, geb. te Yperen omstr. 1581, overl. in 1663. Hij was predikant te Wijk a/Zee en Wijkbinnen van 1606 tot zijn emeritaat in 1643. Zijn huwelijksacte (d.d. 4 Aug. 1605 te Leiden) luidt: 'Matthias Hazaert, J.M., van Dadisele

in Vlaanderen, predikant te Beverwyck, vergeselt met Jorys Hasaert zijn broeder; met Johanna de Vos, van Norwits in Engeland, wede. van Pieter Lubberts, won. alhier'. Hij vertaalde een werk van M. Mollerus onder den titel: *Hant-boecken van de voorbereydinge ter dootd* (Gron. 1634), gaf een verbeterde oplaag van H. Bunting, *Itinerarium Sacrae Scripturae. Dat is: Het reysboeck der heiligher Schrift*, uit het Duitsch door N.N. (Amst. 1642; nog eens verschenen te Leiden in 1648).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 596 v.; *Kerkelijk Handboek* (1908) Bijl., 152.

Knipscheer

[Haze, Mathias]

HAZE (Mathias), priester van de orde der Karmelieten in het klooster te Vlissingen en vermaard prediker, was na de inneming der stad door de Geuzen naar IJperen gevlucht. Hij werd in het klooster te IJperen ingelijfd en weldra tot prior gekozen. Tijdens het korte bewind der Calvinisten, die voornamelijk in IJperen zeer machtig waren, werd hij uit de stad gebannen. Terwijl hij te Poperingen predikte, kwam plotseling een troep geuzensoldaten en een hunner schoot zijn geweer af op den prediker. Ofschoon hij door tusschenkomst van een Katholiek niet gedood werd, had dit hem zoozeer ontsteld, dat hij kort daarop overleed te Aire, 1578. De bewoners van Poperingen zorgden, dat hij met veel eer werd begraven.

Zie: *Bijdragen bisdom Haarlem XXXV*, 250.

Fruytier

[Haze, Johannes de]

HAZE (Johannes de) of de Haeze, geb. te Gent, een der laatste Norbertijner-kanunniken van de Lieve Vrouwe-abdij van Middelburg, overleed als pastoor te 's Gravenwezel 8 Mrt. 1610. Na de verovering van Middelburg, 1574, werd hij met den prior en andere abdijsheeren uit het klooster verjaagd en buiten Zeeland verwezen. Zij weken uit naar Brabant en werden op hun verzoek en op bevel van den landvoogd Requesens, in verschillende Norbertijner-abdijen geplaatst door den abt van Floreffe. Johannes de Haze, werd naar de abdij Tongerlo gezonden. Op de lijst der middelburgsche abdijsheeren, ingeleverd 1579 bij de gecommiteerde raden van Zeeland, komt hij voor als verblijvend bij den vijand. Toch ontving hij 1580-83 een jaargeld van de Staten van Zeeland. Toen Antwerpen weder in de handen van Parma was gekomen en de St. Michielsabdij hersteld werd, vond Joh. de Haze aldaar een toevlucht. 1590 komt hij voor als pastoor van 's Gravenwezel, parochie steeds bediend door te St. Michielsheeren. Bovendien bezorgde hij 1598-1603 tevens de parochie St. Job in 't Goor en 1604 Schooten, beide een uur van 's Gravenwezel. Om den anderen Zon- of feestdag deed hij in een der twee parochies de goddelijke diensten. Het is onbegrijpelijk hoe J. Goetschalcks in *Taxandria XXVIII*, 57 kan beweren, dat J. de Haeze bij de inneming van Middelburg prelaat der abdij was.

Zie: *Archief Zeeuwsch gen.* (1907), 168; de Smet, *Corpus chron. Flandr.* I, 728; *Bijdr. bisdom Haarlem*, 233, 236; *Bijdr. gesch. Brab.* I, 459; II, 155; *Graf- en gedenkschr. prov. Antw.* IV, 139.

Fruytier

[Hazevoet, Servatius]

HAZEVOET (Servatius) of H a s e v o e t , geb. te Middelburg 2 April 1657, overl. te Vlissingen 17 April 1725, zoon van J a c o b u s H a z e v o e t en A n n a F r a n k . Hij studeerde te Franeker, en werd predikant te Krabbendijke 4 Juli 1688, te Steenbergen 31 Juli 1701, te Vlissingen 5 Dec. 1705. In 1691 was hij ook legerpredikant. Hij is tweemaal gehuwd, eerst met eene dochter

van Johannes Willemsen te Middelburg, daarna met Anna Maria Anemaet. Zijn oudste dochter bij de laatstgen., Petronella Hazevoet, was eerst gehuwd met Ds. Joh. Verschuring (overl. te Vlissingen 31 Aug. 1727), daarna met dokter Adr. Fasseel van Deirse. Zijne geschriften leeren hem kennen als Coccejaan: *De vijftien liederen Hammaaloth* (Rott. 1704); *Brief aan de gemeenten van Efezen en Filippi ontleedt, verklaert en betoogt* (Leid. 1715); *Brieven aan de gemeenten der Gatateren en Kolossensen verklaert* (Leid. 1720); *De Brief aan de gemeente te Rome verklaart* (Leid. 1725); en een gedicht: *Historie van het tijden onzes Heilands* (Midd. 1677).

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 599 v.; *Kerkelijk Handboek* (1909) Bijl., 136, 151.

Knipscheer

[Hebberecht, Gilles of Ghysel]

HEBBERECHT (Gilles of Ghysel), waarsch. overl. omstr. 1680 te Aardenburg, waar hij sedert 1633 woonde; zoon van Christoffel Hebberecht, afkomstig uit Gent. Hij werd in 1651 'vermaner' van de Doopsgezinde Gemeente te Aardenburg. Kort daarop werd een nieuw 'vermaanhuis' in gebruik genomen. De waalsche predikant Pierre Bucee trad fel tegen hem op. Vooral toen in 1657 en 58 de burgerwacht door de regeering werd opgeroepen, en de Doopsgezinden volgens verklaringen 'afgeleefde, ongeschikte mensen' zonden, kwam de Doopsgezinde Gemeente in botsing met de overheid. In 1660 werden de Doopsgezinden beschuldigd van socianisme, nadat 30 Dec. 1659 een plakkaat tegen de Socinianen was uitgevaardigd. Zij werkten evenwel allen mede aan de verdediging van de stad in 1672.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 601 v.; *Register op de Doopsgezinde Bijdragen* (Leid. 1912), blz. 28.

Knipscheer

[Heegeman, Wolter]

HEEGEMAN (Wolter), geb. te Harderwijk, datum onbekend, gesneuveld voor het kasteel Bronkhorst in 1581, zoon van Jacob Heegeman, burgemeester en weesmeester te Harderwijk. Heegeman was al vroeg de Hervorming toegedaan, hij bezocht in Harderwijk de predikatiën en zong in de kerk psalmen. In 1566 behoorde hij tot de beeldstormers en had kerken en kloosters geplunderd. Bij de komst van Alva vluchtte hij, werd bij plakkaat van 30 Apr. 1568 door de commissarissen gedagvaard en, daar hij niet verscheen, werd een deurwaarder gelast hem in te dagen. 17 Aug. 1568 werd Heegeman door Alva verbannen en zijn goederen verbeurd verklaard; het vonnis werd in 's Hertogenbosch uitgesproken. Heegeman voegde zich nu bij de Watergeuzen. 8 Juli 1571 werden zijn goederen in Harderwijk aangeslagen. Hij was in goeden doen geweest, en bezat drie huizen in de stad en een klein huisje buiten de wallen bij de Grootte Poort.

Waarschijnlijk was hij 1 Apr. 1572 bij de inneming van den Briel, en, zooals meerdere Watergeuzen, ging hij nu in landsdienst over. In 1573 versloeg hij onder Sonoy de Spanjaarden bij Nieuwkerk. In 1575 was hij bevelhebber van Wieringen, en verijdelt een spaanschen aanslag. Op 4 April 1577 veroverde hij met zijn zoon Jan Hindelooen. Einde April 1578 sloeg hij het beleg voor Kampen, maar moest 17 Juli 1578 terug trekken. Hij bezette de IJselbrug bij Deventer met zijn soldaten,

verdedigde die tegen de Spanjaarden, en veroverde het slot van Hattem; ook belegerde hij in 1579 vergeefs het slot Bleyenbeek. In 1580 overvalt

hij Anholt, welke stad te veel de Spanjaarden steunde, plundert en verbrandt de plaats. Heegeman sneuvelde in 1581 tijdens het beleg van het kasteel Bronkhorst.

Zie: *Brieven uit Archief van Harderwijk* in *Werken Hist. Gen.* 18e jaarg., 355; Marcus, *Sententiën*, 97; van Hasselt, *Stukken I*, 285, II, 83, 86, 96; van Groningen, *Gesch. der Watergeuzen*, 131; *Maandbl. Nederl. Leeuw XVII* (1899), 47.

Vogels

[Heems, Erasmus]

HEEMS (Erasmus) komt 1537 voor als pensionaris en raad van prelaat en edelen van Zeeland. Hij had vele beneficies en vicarijen in Zeeland, een bewijs, dat hij in de gunst stond der zeeuwsche collatoren. Eerst kreeg hij het pastoraat van Zoutelande, te voren in bezit van den leuvenschen professor Joh. Godefridi van Wemeldingen (V, kol. 1104). 1529/30 deed Erasmus Heems er afstand van ten voordeele van Marius Heems. 1520/21 werd Erasmus kanunnik van de St. Maartens of Westmonsterkerk te Middelburg. Verder zien wij hem ingesteld worden in vicarijen te Poortvliet en St. Annaland, in het pastoraat te Hoogland. Hij draagt in het register van den officiaal den titel van magister en van doctor utriusque juris. Hij is dus wel dezelfde persoon als de doctor utriusque juris van denzelfden naam door Val. Andreas vermeld als geb. te Godsvelde bij Dixmuiden, die ofschoon niet te Leuven maar elders in de beide rechten gepromoveerd, aldaar werd aangenomen in den raad der universiteit als professor en 1558 te Leuven overleed. 1559/60 was de vicarij van Erasmus Heems te Poortvliet vacant door zijn dood. Hij stichtte beurzen voor alle studiën ten voordeele van zijn bloedverwanten en bewoners van Godevaardsvelde. 1503 was een Erasmus Heems Casletensis deken of voorzitter van de disputationen der baccalaurei in de rechten te Leuven. Daar Godsvelde of Godevaardsvelde in het ambacht van Cassel (thans Fransch-Vlaanderen) ligt, is deze Erasmus wel de toekomstige doctor in de rechten.

Zie: *Zelandia illustrata I*, 92; Grijpink, *Register op de parochiën I*, Wal. 38, 62, 128, Zuid-Beveland 4, 114, 119; Val. Andreas, *Fasti acad.* (Lov. 1650) 168, 216; *Mémorial belge XI* (1867), 559.

Fruytier

[Heemskerck, Cornelis van]

HEEMSKERCK (Cornelis van), broeder van Jacob (V, kol. 223), geb. te Amsterdam in 1573, was in 1596 op reis naar Brazilië en vertrok 1 Sept. 1589 als commies op het schip de 'Silveren Wereld', dat met de 'Gouden Wereld' over de kust van Guinca naar de Rio de la Plata ging. 11 Aug. 1599 met een tiental anderen op last van den spaanschen gouverneur daar gevangen genomen, bracht hij vermoedelijk tot 1607 te Santa Fé (Argentinië) door. Hij bleef, vrij gelaten zijnde, te Amsterdam wonen, in bemiddelde omstandigheden, als universeel erfgenaam van zijn broeder Jacob en huwde 31 Jan. 1617 met Hendrickgen Seberts van 's Hertogenbosch, weduwe van Thomas Jansz.

Zie: *Tijdschrift K.N.A.G.* (1912), 737 vlg.; J.W. IJzerman, *Het journaal v. Ottsen* (*Uitgave Linschoten Vereen.* 1918).

Mulert

[Heemskerk, Maarten van]

HEEMSKERK (Maarten v a n), schilder en graveur, werd geboren in 1498 te Heemskerk (N.-Holland) en stierf 1 Oct. 1574; hij ging in de leer bij Corn. Willemz. in Haarlem, was daarna een tijd bij zijn vader aan het werk, die boer was, ging toen naar Delft om te leeren teekenen bij een zekeren Jan Lucas. Toen Jan van Scorel omstreeks 1527 in Haarlem kwam, werd Heemskerk diens leerling om de nieuwe italiaansche manier van schilderen te leeren. Waarschijnlijk

ging hij in het voorjaar van 1532 naar Rome; volgens van Mander verliet hij die stad in 1535, doch uit zijn schetsen uit Rome blijkt, dat hij op zijn vroegst in 1536 vandaar vertrokken is. In 1538 was hij zeker weer in Haarlem terug. In 1540 werd hij tot deken van het St. Lucasgilde gekozen en in 1572, vóór het beleg, verhuisde hij naar Amsterdam, waar hij bij zijn vroegeren leerling J. Rauwerd inwoonde. Volgens van Mander waren J. Rauwerd, Cornelis Simon Jansz. Kies en Aertgen van Leyden zijn leerlingen. Onmiddellijken invloed heeft H. zeer weinig gehad, eigenlijk getuigen alleen de prenten door G.v. Groeningen daarvan. Zijn werken werden over het algemeen niet hoog geschat; toch bezaten Rembrandt en Fr. Hals schilderstukken van hem. Schilderijen van zijn hand bevinden zich te Alkmaar (2); Amsterdam, Oude kerk; Amst. Rijks-Museum (2); toegeschreven aan H. wordt ook een schilderij voorstellende een mansportret in het Deutzenhofje te Amsterdam; Bernard-Castle Bowes Museum; Brussel, Museum; Cambridge, Fitz William Museum; Keulen, Wallraf-Richartz-Museum; Delft, Sted. Museum; Frankfort verz. Uhlmann 1910; Hampton Court Palace (2); Herdringen, Westfalen (2); verz. Anès Mei 1894; verz. v. Straelen v. Lerins 1885; Madrid verz. Traumann; Cassel, Museum; New-York, Metrop. Museum; Petrograd; Pommersfelden, verz. graaf v. Schönborn; Potsdam, Sans souci; Praag, Gal. Nostitz; Rennes; Straatsbrug; Turijn, Academie; Weenen, Albertina; Weenen, Hofmuseum; idem verz. Frölich, 1910; Weenen, Gerisch 1910; Weenen, verz. Schönborn Buchham; Voorst, verz. Schimmelpenninck v.d. Oyen (2 portretten); een copie n.M.v.H. door Bar. Graat voorstellende een beweening in de August-statie te Amsterdam wordt in de cat. der tentoonstelling te Utrecht van 1913 genoemd.

Twee schetsboeken van van H. bevinden zich in het Museum te Berlijn, andere teekeningen bevinden zich te Amsterdam, 's Rijks-Prentenkabinet (9), coll. R.W.P. de Vries 1909, (2); Berlijn (8); Brunswijk (2); Linköping Dom; Luik, verz. P.v. Zuylen; Bussum (2); Darmstadt (2); Florence, Uffizi (3); Frankfurt (2); Haarlem; Haarl., Gemeente-archief; Hamburg, Kunsthalle (3); Kopenhagen (151); Stuttgart; verz. Lanna, Praag; Weimar, Goethehuis; Weenen, Albertina (4); Weenen, Kon. Hofbibliotheek; Hugenoet, verz. L. van Fürstenberg; Rijssel, Museum; Rotterdam, Boymans (4 bijbelsche voorstellingen, studieblad, 7 landschappen).

Wat betreft het grafisch werk van M. van Heemskerk, in 1548 maakte hij ontwerpen voor graveurs, zooals ook F. Floris en L. Lombard omstr. 1550 in de Zuid.-Nederlanden deden, waardoor een begin werd gemaakt met de in de 17de eeuw zoo gebruikelijke manier van scheiding tusschen ontwerper en graveur, zooals Marc. A. Raimondi in Italië voor het eerst had gedaan. H. had als graveur voor zijn ontwerpen D.V. Coornhert; deze prenten dateeren van 1548-59; ook C. Bos graveerde in dien tijd eenige prenten naar hem. Van omstr. 1560-1574 graveerden naar hem ook Ph. Galle, Herm. Muller, C. Cort en verder B. Dolendo, W. Swanenburg, J. Jacquemart, Ch. van Mechel, H. Jz. Muller, W. Unger, D. Veelwaard, H. Lederer, J. Martham, H. Wierix, J. van Stalburgh. Waarschijnlijk heeft Heemskerk, volgens P r e i b i s z , zelf niet gegraveerd, volgens anderen wel o.a. de Jozef-legendereeks, de passie van Christus, Adam en Eva, verdrijving uit het Paradijs, geschiedenis van Izaak, Jacob, Judas en Thamar, de vlucht van Egypte, de Dwaze en Wijze

Maagden, geschiedenis van den Barmh. Samaritaan, misschien ook de overwinningen van Karel V., het embleem der Rederijkerskamer te Haarlem (Fred. Muller 359d).

Eenige houtsneden heeft H. gemaakt met de geschiedenis van den Verloren Zoon, Tobias, Christus en de overspelige vrouw.

Als glasschilder is H. niet bekend, wel is hij de ontwerper geweest voor glasschilderingen, welke in de eerste helft der 17de eeuw werden uitgevoerd.

Hij schilderde verscheiden zelfportretten, o.a. bewaard in het Museum Fitzwilliam te Cambridge, in het Museum te Haarlem (op de Geboorte van Christus); voorts kwam hij voor op een glasschildering (vroeger in de kerk te Heemskerk); een teekening van hemzelf in 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam. Van zijn portret bestaan prenten door H. Hondius, Ph. Galle, J. Ladmiraal, E. de Boulonois en door een onbekend kunstenaar in *Sandart I*, 262.

Zie: Leon Preibisz, *Martin v. Heemskerk, ein Beitrag zur Gesch. des Romanismus in der Niederl. Malerei des XVI. Jahrh.* Inaugural Dissertation (Halle a.d. Saale 1910), en uitgave (1911), waar de meeste literatuur te vinden is; L. Preibisz in *Burl. Mag.* 1912; A. Kerrich, *Catalogue of the prints bij Heemskerk* (Cambridge 1829); E.W. Moes, aant. Rijks Prentenkabinet Amsterdam, afd. prenten en schilderijen; W. Martin en E.W. Moes, *Oude schilderkunst in Nederland I* (1912); Ch. Hülsen en H. Egger, *Die Rom. Skizzenbücher von M. van Heemskerk I* (1913); G.J. Hoogewerff, *Nederl. schilders in Italië in de XVIde eeuw (Geschiedenis van het Romanisme)*, dissertatie 1912 (Utrecht), p. 191, 192, 195-203, 210, 213; *Cal. tent. Utrecht* (1913); Fred. Muller, *De Nederl. geschiedenis in platen* (Amsterdam 1863) No. 359d.; A. von Wurzbach, *Nederl. Künstlerlexicon I*, 660; H.J. Scholten, *Musée Teyler à Haarlem, catalogue raisonnée* (1904).

J.M. Blok

[Heenvliet, Elizabeth, Lijsbeth, Lijsken van]

HEENVLIET (Elizabeth, Lijsbeth, Lijsken van), geb. 6 Jan. 1403, overl. te Diepenveen Zaterdag 11 Nov. 1452 en genoemd naar St. Elizabeth van Hongarije (1207-1231). Zij en haar oudere broeder Frank waren de eenige kinderen van heer Johan van Heenvliet, Katharina van Naaldwijk's oom, en Heilwig van Borselen. Elizabeth, onvoldragen ter wereld gekomen en van de geboorte af drie dagen volslagen blind, bleef tot heur dertiende jaar klein en zwak. Op tienjarigen leeftijd openbaarde zich in haar de godsdienstzin harer moeder. Zij wilde naar het klooster. Dat verlangen werd zóó sterk, dat niets haar meer kon tegenhouden. Op zekeren avond verliet zij bij lichte maan de ouderlijke woning om zich naar het St. Ursula-convent te Warmond te begeven, doch keerde na een eind geloopt te hebben terug. Kort daarna (1 Sept. 1413) ging zij met haar moeder en haar nichten Griete van Naaldwijk en Armgert van Lissen op reis ter bijwoning van de professie van Griete's zuster Katharina in het diepenveensche klooster. Onderweg werd zij ziek, zoodat het beter geweest zou zijn wanneer zij te Utrecht of te Amersfoort ware achtergebleven. Zij verkoos zulks niet en kwam met de overigen 4 Sept. te Diepenveen, hetwelk zij zeide nimmer weer te zullen verlaten. Zij heeft woord gehouden. Johan Vos van Heusden, prior van Windesheim, bezorgde haar een plaats; Gerrit van Rijsen, een der beste burgers van Deventer, nam haar voortaan in bescherming tegen mogelijken overlast.

Alle pogingen, door Johan van Heenvliet en zijn vrouw aangewend om hun dochter terug te krijgen, bleken vruchteloos. Deze bleef onverzettelijk en werd hoe langer hoe meer overspannen, ja onhandelbaar, toen men geweld tegen haar gebruikte: zij voelde zich beleedigd, aangetast in de teederste plekken harer ziel.

Elizabeth van Heenvliet werd 14 Mei 1416 als koorzuster ingekleed; volgens de 'Constitutiones' der windesheimsche vrouwenkloosters was zij daarvoor eigenlijk nog te jong. Zij betoonde zich ootmoedig gehoorzaam en stond den bedrukten van gemoed met raad en daad bij. In 1420 stierf haar broeder op reis naar Palestina, vervolgens haar moeder, in 1427 haar vader. Als eenig overgebleven kind had zij laatstgenoemde moeten opvolgen; nu verviel Heenvliet aan haar neven de heeren van Kruijningen, die hun onderhoorigen, met name de armen onder hen, gingen verdrukken. Sommigen hunner kwamen naar Diepenveen over en zochten hulp bij Elizabeth, hun wettige Vrouwe indien zij geen kloosterlinge geworden was; met het gevolg dat zij aan de nieuwe eigenaars een brief schreef en de onderdrukten sedert beter behandeld werden. Toen Elizabeth van Heenvliet de laatste jaren haars levens sukkelend was en voortdurend in de ziekenkamer moest blijven, hield zij zich met allerlei vrouwelijke handwerken bezig. Op bed zittend naaide zij de kerkelijke ornamenten en voorzag ze van borduursel. Evenals al de diepenveensche nonnen bezat ook zij groote liefde voor Maria. Zij maakte de kroon welke het Mariabeeld in de kerk op feestdagen op het hoofd had, vergulde het beeld en zorgde dat het een fraai beschilderde reliquieënkast kreeg. Haar vurig begeeren was het op een Zaterdag - den dag aan Maria gewijd - te mogen sterven. Verder koesterde zij zeer grooten eerbied voor de reliquieën der heiligen. Zij is, na ruim zes en dertig jaar het ordekleed gedragen te hebben, in 1452 aan de pest gestorven; de epidemie, die tegen het midden der vijftiende eeuw van het zuiden uit over gansch Europa zich verbreed en eenige jaren achtereen gewoed heeft en waaraan in genoemd jaar te Diepenveen negentien zusters en één leekebroeder bezweken zijn.

Zie: A. M a t t h a e u s , *Vita virginis nobilissimae Elisabethae van Heenvliet et quarundam, aliarum in coenobio de Diepenveen* (achter zijn *Anonymi Chronicon ducum Brabantiae*, Lugd. Bat. 1707); W.J. K ü h l e r , *Johannes Brinckerinck en zijn klooster te Diepenveen* (Rotterd. 1908), passim (vooral blz. 150-156; blz. 150, aant. 3: opgave van bronnen). Over de schenkingen, aan Elizabeth van Heenvliet en aan Diepenveen gedaan door haar vader, haar moeder en haar neef Johan van Kruijningen, zie mijne uitgave 'Handschr. D' (Gron. 1903-04), blz. 151 en *Archief aartsbisd. Utrecht XXXIII* (1907), 462-466.

Brinkerink

[Heer, Pieter Otto Coenraad Vorsselman de]

HEER (Pieter Otto Coenraad V o r s s e l m a n d e), geb. te Valburg (Geld.) 20 September 1809, overl. 26 December 1841 te Utrecht. Zijn vader, J a n was predikant te Valburg; zijn moeder heette F r e d e r i c a W i l h e l m i n a V e r w e i j . In 1821 werd zijn vader te Geertruidenberg beroepen; in 1823 deden zijn ouders hem te Kuilenburg op de latijnsche school van den rector B a l f o o r t , ten wiens huize hij verbleef. In 1826 werd hij aan de universiteit te Utrecht ingeschreven als student in de theologie, behaalde het accessit op eene prijsvraag der litteraire faculteit, en ging al spoedig over naar deze faculteit. Destijds moesten de studenten in de letterkunde ook een wiskundig examen afleggen; zoo kwam de H. in aan-

raking met professor Moll, en deze bracht hem eigenlijk tot diepergaande wis- en natuurkundige studie. De klassieke schrijvers bleef hij evenwel lezen en hij trachtte bepaalde moeilijke plaatsen met behulp der moderne natuuren sterrekunde te verklaren.

Als student waardeerde hij vooral den philoloog Tiberius Hemsterhuis. Bij professor Simons kwam hij veel aan huis; en diens lierzang *Vergeet uw afkomst, o Bataven!* heeft hij in vloeiende latijnsche verzen overgezet (zie de *Utrechtsche Studenten-Almanak* van 1832). Eene verhandeling over de quadratuur van den cirkel, welke hij schreef, in antwoord op een prijsvraag der groningsche hoogeschool, werd bekroond en uitgegeven 1832. Onder zijn academievrienden waren A.H. van der Hoeve en Mr. B.W.A.E. Sloet tot Oldhuis, welke laatste een levensschets van hem schreef. Toen de belgische opstand uitbrak (1830) was de H. een der oprichters van het vrijwillige jagerscorps der utrechtsche studenten en werd daarbij onmiddellijk tot sergeant-majoor benoemd. De administratie van het jagercorps heeft hij zeer goed gevoerd; bij plechtige gelegenheden hield hij de toespraak. Nadat de compagnie jagers weer terug was, ontving de H. de Militaire Willemsorde.

Den 22en April 1833 promoveerde hij tot doctor in de wis- en natuurkunde op eene openlijk verdedigde dissertatie *De fractionibus continuis*. Den volgenden dag reeds ging hij op studiereis, vergezeld van zijn vriend J.P.G. van Casteel. De schrandere opmerkingen over menschen en dingen, welke hij tijdens die reis maakte, vermeldt Sloet tot Oldhuis in zijn *Levensschets*. Door Duitschland en Zwitserland trok hij naar Italië, welk land het hoofddoel van zijn reis was. Overal bezocht hij wetenschappelijke instellingen en geleerden en deed vele indrukken op. De beide vrienden zagen een uitbarsting van den Vesuvius en kwamen tot op Sicilië. De Heer maakte kennis met den abt Galanti, die een werk over Holland geschreven had; op bescheiden en tactvolle wijze heeft hij fouten in dit werk verbeterd en leemten aangevuld (zie Sloet blz. 67 vlg.). In de Bibliotheca Palatina te Florence ontdekte hij vijf latijnsche brieven van Christiaan Huygens aan kardinaal Leopold de Medicis (zie Sloet blz. 201 v); ook ontdekte hij een uittreksel van een der brieven van Chr. Huygens, geschreven door Ismael Bullialdus. Daar ontving hij het bericht, dat hij benoemd was tot professor in de wis- en natuurkunde aan de Illustre School te Deventer als opvolger van Jacobus Abraham Dompeling. Ofschoon hij gaarne nog langer in Italië had vertoefd en zijn nederlandsche vrienden hem dit aanraadden, reisde hij door Duitschland naar zijn vaderland terug, waar hij na een afwezigheid van 14 maanden zijne moeder weer vond te Geldermalsem; zijn vader was den 6en Mei 1829 gestorven.

Met grooten lust en ijver aanvaardde hij zijn ambt van professor en hield den 7en Nov. 1834 te Deventer eene oratie: *De virium doctrina in physica disciplina rite adhibenda*. Hij was een goed docent en wist met zijn studenten vriendschappelijk om te gaan zonder er zijn gezag bij in te boeten. In een stukje: *Waarneming van de vallende sterren in den nacht van 12-13 November 1836*, noemt hij de namen der studenten, met wie hij die waarneming gedaan had. Als physicus was hij empiricus: 'de zinnen bedriegen ons niet, of wij hebben ook de middelen om dat bedrog te ontdekken', schreef hij (Sloet, l.c. pag. 109). De toepassing der wiskunde op de

verschijnselen der natuur achtte hij noodzakelijk. Met groote vlugheid van begrip zag hij het verband tusschen de natuurverschijnselen en de daarachterwerkende krachten. Maar de geschiedenis der exacte wetenschappen had hem geleerd om behoedzaam te zijn in het ongeloovig verwerpen, zelfs van volkspaatjes. Hij betreurde, dat de werken van Plinius den oude nog geen natuurkundigen uitlegger gevonden hadden en wenschte, dat ook de natuurkundige waarnemingen en bespiegelingen in de middeleeuwsche geschriften bestudeerd zouden worden. Hij was niet afkeerig van metaphysische overdenkingen. Hij werkte met een vlijt, die den bloei van de Illustre School zeer vermeerderde. Toen het physisch kabinet niet voldoende voorzien bleek van instrumenten, bood de H. aan het stedelijk bestuur eene jaarlijksche korting op zijn tractement aan, mits men hem 4000 gulden tot aankoop der noodige werktuigen zou verschaffen. Het gemeentebestuur nam dit aanbod echter niet aan, maar zorgde met de curatoren er voor, dat aan zijn verlangen werd voldaan. Hij was een der stichters van het kleine observatorium, en 'de ziel en de levenskracht' van het plaatselijke Natuur- en Scheikundige Genootschap. De utrechtscbe universiteit verhief hem, honoris causa, tot doctor in de wijsbegeerte en letteren. Hij was lid van het Koninklijk Instituut van Wetenschappen van vele andere wetenschappelijke genootschappen en correspondent van de Academia Pontificia te Rome.

Voorts was hij curator van het opvoedingsgesticht van van Kinsbergen te Elburg, in welke functie hij zijn ruime paedagogische inzichten toonde, en directeur van het departement Deventer der Maatschappij ter Bevordering van Nijverheid. Ten behoeve van één enkelen leerling, H.A. B e s i e r , schreef hij *de Gronden der Zeevaarkunde*, welk werk destijds als uitmuntend werd geroemd. Hij bleef ongehuwd, samenwonend met zijn moeder. Nog jong verviel hij tot zielsziekte, werd eerst verpleegd ten huize van zijnen vriend Baron Sloet, daarna te Utrecht, waar hij den 26en December 1841 plotseling stierf.

Van zijne hand verschenen: *Responsio ad quaestionem: Detur succincta expositio praecipuarum methodorum, quae ad circuli quadraturam ducunt*, (Groningen 1832); *Specimen inaugurale de Fractionibus continuis* (Utrecht 1833); *Oratio de virium doctrina in Physica disciplina rite adhibenda* (Deventer 1834); *Note sur le Calcul de l' Inclinaison Magnétique in Bibliothèque Universelle* (Nov. 1835); *Levensberigt v.d. Hoogleeraar A.C.G. Suerman* (Utrecht 1841); *Over het Electro-Magnetismus als bewegende kracht* in Meijl i n k s *Nieuwe Schei-, Artsenijmeng- en Natuurkundige Bibliotheek* dl. III (Dec. 1838) (hiervan een duitsche vertaling in P o g g e n d o r f f s *Annalen* bd. XLVII, 1, 1839); *Recherches sur quelques points de l' Electricité Voltaïque* (Dev. 1838); *Over 't bepalen van den dag en datum der vaste en bewegelijke Feestdagen* in *Overijsselsche Almanak v. oudh. en lett.* (1839); *Gronden der Zeevaarkunde*, enz. (Deventer 1840); *Redevoering over de voordeden eener wetenschappelijke beoefening van handwerken en kunsten* (Deventer 1841); *Théorie de la Télégraphie Electrique avec la description d'un nouveau Télégraphe etc.* (Deventer 1839; duitsche vertaling in P o g g e n d o r f f s *Annalen* bd. XLVI, 1839); *Iets over de ontdekking der Boekdrukkunst* in *Algemeene Konst- en Letterbode* (1835); *Electro-Magnetische Proefnemingen met gegoten ijzer* (in hetzelfde tijdschrift 1836); *Waarnemingen van vattende sterren in den nacht van 12-13 November* (in hetz. tijdschr. 1836); *Middel om van de*

Magneto-Electriciteit tot Chemische ontledingen zich te bedienen (in *hetz. tijdschr.* 1837); *Over de Thermo-electriciteit van het kwikzilver* in *hetz. tijdschr.* 1838 (vertaald in Poggendorffs *Annalen* en Sturgeoris *Annals of Electric* 1841); *Iets over eene proef van Aug. de la Rive* in *Alg. Konsten Letterbode* 1838 (vertaald in Poggendorffs *Ann.* en in Sturgeoris, *Annals* 1841); *Iets over de bekorte manier tot het herleiden van Maansafstanden enz.* in *Alg. K.- en Letterb.* 1839; *Antwoord aan den heer Pilaar* in *hetz. tijdschr.* 1840; *Over de beoordeeling van mijne Gronden der Zeevaartkunde* in *den Gids* van Oct. 1840.

Van zijn portret bestaan prenten door H.J. Backer, J.D. Steuerwald en J. de Lange.

Zie over hem: B.W.A.E. Sloet tot Oldhuis, *Levenschets van P.O.C. Vorskelman de Heer*, met bijlagen van de hoogleraren J.F.L. Schröder en G.J. Mulder en den Heer S. van Delden (Deventer 1843); J.C. van Slee, *De Illustre School te Deventer* ('s Gravenhage 1916) pag. 175-176.

Mortreux

[Heereman, Diderik]

HEEREMAN (Diderik), heer van Zuydwijck, zoon van Silvester, die volgt, geboren 1637, overl. te Haarlem 28 Juli 1678, werd in 1655 student te Utrecht en huwde te Haarlem 25 Juni 1660 met Anna Maria Ramp, uit het adellijk burgermeestersgeslacht van dien naam.

De familie Heereman woonde reeds in de 15de eeuw in Amsterdam en stond daar in hoog aanzien. In 1521 werd zij door koning Christiaan van Denemarken in den adelstand verheven, in 1534 ontving zij het adelsdiploma van keizer Ferdinand. Door keizer Leopold, bij wiens kroning te Frankfort Diderik tegenwoordig was, werd hij tot ridder van het Heilige Roomsche Rijk geslagen, met dit prerogatief, dat al zijn nakomelingen den titel van Roomsche Ridder zouden dragen. Het wapen is: in goud een keper van zilver en rood geschakeerd; de helmversiering: een ossenkop van zilver met gouden horens. Door zijn huwelijk met Anna Ramp werd Diderik verwant aan van Adrichem, Spyaert van Woerden, en tal van andere haarlemsche edele geslachten.

Zijn kinderen waren: Nicolaas, Maria Valquina, Catharina, Cornelia, Dirck Frans, heer van Hagesteyn, Silvester en Frederik Jacob.

Twee geschilderde portretten door C. Janssens van Ceulen en door een onbekend kunstenaar zijn in de verzameling Heereman van Zuydwijck op kasteel Sureburg bij Rheine.

Kleijntjens

[Heereman, Gijsbertz.]

HEEREMAN Gijsbertz., stamvader van het tegenwoordig geslacht Heereman van Zuydwijck, werd omstreeks 1520 te Amsterdam geboren. Hij huwde in 1552 met Jacoba Bam. Zij was de dochter van Jacob Claesz Bam en Maria IJsbrants Hollesloot, wier moeder was Aeltje Buyck. Heereman Gijsbertz. was dus de zwager van Cornelis Brouwer, genaamd Bam, den om zijn geloof in 1578 uitgezeten burgemeester van Amsterdam (zie i.v. C. Brouwer) en van Sybrant Pompejus Occo, den geleerden Amsterdammer. Uit hun huwelijk werd geboren Claes, 29 Oct. 1562, die in 1595 met Volckjen Cat huwde en wiens zoons Jacobus en Silvester volgen.

Kleijntjens

[Heereman, Jacobus]

HEEREMAN (Jacobus), zoon van Claes Heereman en Volckjen Cat, geb. 1601, werd te Rome priester gewijd, 1630, en oefende de priesterlijke bediening uit te Amsterdam. Hij werd verheven tot pronotarius apostolicus en overleed in 1663.
Kleijntjens

[Heereman, Silvester]

HEEREMAN (Silvester), zoon van Claes Heereman en Volckjen Cat, zag het levenslicht den 12en April 1600, overl. 16 Jan 1673 en werd begraven in den Dom te Utrecht. Hij huwde in 1636 Anna van Swieten, dochter van Dirck en Elisabeth van Montfoort. Hij kocht de heerlijkheid Zuydwijck, welken naam hij en al zijn nakomelingen voegden bij den geslachtsnaam. De kinderen uit dit huwelijk waren Anna, Nicolaas, Diderik (zie aldaar).

Zijn geschilderd portret door D.D. Santvoort 1636 is in de verzameling Heereman van Zuydwijck op kasteel Suremburg bij Rheine.

Zie: *Kath. CXVI*, p. 43 sqq; Archief Kasteel Suremburg; *Geneal. en heraldieke Bladen III* (1908), .v.

Kleijntjens

[Hees, Petrus]

HEES (Petrus), ook Hezes, Horne of de Hornes genaamd, priester, kanunnik der collegiale kerk St. Paulus te Luik, omstreeks 1500, overleden aldaar 25 Sept. 1517. 1506 was hij cantor; het volgend jaar werd hij tot deken gekozen. Gedurende 10 jaren bestuurde hij het kapittel en gaf steeds het goede voorbeeld aan zijne kanunniken. Uit zijn graf schrift blijkt, dat hij den graad had behaald van baccalaureus in de beide rechten. Het staat vast dat hij afkomstig was uit Holland, zoodat de tekst van het grafschrift 'magister Petrus Hess de Horne' waarschijnlijk Hoorn als geboorteplaats aanduidt.

Zie: O.J. Thimister, *Hist. de l'église collégiale de St. Paul* (Liège 1890) 2 ed., 304-05.

Fruytier

[Heeswijk, Henricus]

HEESWIJK (Henricus) of Heeswijk, zoon van Johannes, werd Karthuizermonnik in het klooster Nieuwlicht bij Utrecht omstreeks 1430, waar hij 25 Januari 1476 overleed. Bij zijne intrede in het klooster schonk hij een rente om jaarlijks eene pitantie van wijn te geven op het jaargetij van zijn vader, 30 Juli, en van zijne moeder, 24 Mrt.; deze stichting werd op het generaal-kapittel te Grande Chartreuse 1457 goedgekeurd. Zijne moeder Haza stierf als geprofeste kloosterzuster in het Augustinessenklooster, De Elf Duizend Maagden; zijne twee zusters Mabilia en Elisabeth waren non in het klooster der H. Cecilia. Nog worden vermeld 9 Juli zijn broeder, Theodorus, kanunnik-regulier in Nazareth, en zijne zuster Hildegonda.

Henricus was eerst werkzaam in zijn klooster als procurator; tweemaal bestuurde hij het als prior en was bij zijn dood aldaar senior. 1496-70 bestuurde hij als rector het nog niet voltooide klooster St. Sophie te Vucht. Onder zijn voorganger, den beroemden Dionysius den Karthuizer, was hij aldaar procurator geweest.

Zie: Schutjes, *Geschied. bisdom 's Hertogenbosch V*, 861; *Graf- en gedenkschriften van Antwerpen VI*, 528; *Hist. genootsch. Utrecht, Bijdr. en med. IX* (1886), 155, 156, 160, 161, 231, 251, 287, 295, 355.

Fruytier

[Heetvelde, Joannes van of van der]

HEETVELDE (Joannes van of van der), ook de Calido Campo, bisschop van Hierapolis, geb. te Enghien uit een adellijke familie, zoon van Josse v.H., overl. 30 Sept. 1528 te Brugge. Hij behoorde tot de orde der Karmelieten van het klooster St. Jan van Enghien. Op Zondag 3 Mei 1506 droeg hij zijne eerste H. Mis op in zijn geboortestad in de kloosterkerk der Karmelieten, en ontving van het stadsbestuur de gewone offergift, toegekend aan alle pas gewijde priesters van Enghien. 17 Juli 1515 werd hij tot prior benoemd of gekozen van het klooster zijner orde te Brugge, dat hij bestuurde tot 1519. 19 April 1517 en 7 Maart 1518 kwam hij in Enghien afluats-

brieven brengen en telken male boden de stadsschepenen hem den eerewijn aan. 1520 verkreeg hij den titel van doctor in de godgeleerdheid en gaf weer de lessen der theologie, zooals vroeger in het klooster te Enghien. Reeds in een brief van 12 Apr. 1518 beval Margaretha van Oostenrijk hem aan bij den bisschop van Doornik als wijbisschop. 7 Jan. 1523 werden de gewone bullen van benoeming te Rome uitgevaardigd voor Jan van Heetvelde als wijbisschop van Utrecht met den titel van Hierapolis. Een inkomen van 200 gulden werd hem toegezegd. 22 Maart 1523 werd hij in zijne geboortestad gewijd door Julius de Medicis, kardinaal, later paus Clemens VII. 24 Maart daarop droeg de nieuwe bisschop het H. Sacrament in de processie door de stad. 6 Juli 1523 was hij te Kamerijk tegenwoordig bij de ontvangst der landvoogdes Margaretha, en zong 8 Juli de plechtige H. Mis in de Kathedraal. Tijdens de troebelen in Utrecht na den dood van bisschop Philippus, 1524, en onder bisschop Hendrik van Beieren, trok van Heetvelde zich terug te Brugge en was hij werkzaam in Kamerijk. 15 Aug. 1526 kwam de bisschop voor de laatste maal in Enghien en werd door het stadsbestuur met eer ontvangen. Dezelfde maand en nog in November 1526 verbleef hij voor wijdingen in de Vier Ambachten, bisdom Utrecht, thans Zeeuwsch-Vlaanderen.

Het hs. 3816 d. (v.d. G h e y n , *Catal. manuscrits de la bibliothèque Royale* VI, 144) en le G l a y geven aan den wijbisschop verkeerd den titel van 'Gratianopolis'. Bij E u b e l wordt hij van de Velde, de Campo geheeten.

Zie: M o l l , *Kerkgesch.* II, 1, 278; D o d t v a n F l e n s b u r g , *Archief* I, 2, 3 en vv.; *Revue Bénédictine* XXI (1904), 143; le G l a y , *Cameracum christianum* 85-86; B r o m , *Archivalia in It.* No. 1938-43, 2024; E u b e l , *Hierarchia Cath.* III, 226, 366; E. M a h i e u , *Un évêque Enghienois au XVI siècle, Jean van Heetvelde* in *Ann. cercle archéol. d'Enghien* (1905), 212-213; *Bijdragen bisdom Haarlem* XL (1921), 177.

Fruytier

[Heide, Antonius de]

HEIDE (Antonius de), de H e y d e of d' H e i d e , geb. te Philippine in 1646, overl. vermoedelijk tusschen 1690 en 1696, misschien te Amsterdam. De namen van zijn ouders zijn niet bekend; de familie, naar men meent uit Vlaanderen afkomstig, was welgesteld. Een bloedverwant, C o r n e l i u s d' H e i d e , was chirurgijn en militair geneesheer bij de compagnie van kapitein J o h a n S a e l d i c t B a r r a d o t en van 1650 tot 1677 met tusschenpoozen schepen of burgemeester van Philippine. Het is niet onmogelijk, dat deze Antonius heeft opgevoed of hem in de medische studiën heeft ingeleid. Antonius ging te Middelburg wonen en kreeg er les bij een bekend lid van het chirurgijns-gilde, C o r n e l i u s H e n d r i k s (of H e n d r i c u s o f H e y n d r i e x s e n). In 1667 werd bij aan de universiteit te Leiden ingeschreven als 'Antonius Heidanus', welken naam hij echter later niet heeft gevoerd. Zijn voornaamste leermeester was Franciscus de la Boë Sylvius. Hij promoveerde zeer spoedig tot doctor medicinae op 26 stellingen *de Cancro*, 1 November 1668. Dit eerste wetenschappelijke werk droeg hij op aan zijn bloedverwant Cornelius de Heide, den genoemden chirurgijn; waarschijnlijk waren dus zijn ouders gestorven. Later vestigde hij zich als geneesheer te Middelburg; van zijn leven aldaar is wederom weinig bekend. Hij was een geacht man en had een groote praktijk. Verder werd hij lid van het plaatselijk 'Collegium Medicum', opgericht in 1668, maar tot de oprichters

behoorde hij niet. Volgens zijn neef, Cornelis of Christiaan de Heide, tingieter te Amsterdam, was Antonius 'een schrander natuurkundige, in zijn tijd een vermaard en gelukkig geneesheer, en daarbij een zeer godsdienstig man' (aldus P. de la Rue in zijn *Mengelingen van aanteekeningen over zaaken en gevallen van verscheidene aardt* deel 3). Hij bezat een laboratorium en leidde leerlingen op. De eerste geschriften, die hij uitgaf, waren een vertaling en een nieuwe uitgave van het werk van anderen, n.l. in 1677 *Algemeene en bijzondere werking der geneesmiddelen in 's menschen lichaam* door Thomas Willis, professor te Oxford, met zeer veel kantteekeningen van den vertaler, in 1680 *Nieuw Lichtende Fakkelt der Chirurgie* door Dr. C.v.d. Voorde, door de Heide vermeerderd en bijgewerkt. Een eigen werk was *Nieuw licht der apothekers beneffens eenige ontleed-, genees- en heilkundige waarnemingen* (1682). Het belangrijkste is zijn *Anatome Mytuli* (1684), een zoötomisch werk over de mossel, waarmede hij zijn naam als 'ontdekker der trilhaarbeweging' gevestigd heeft. Hij ontdekte de trilharen of cilia op den mantel, op de kieuwen, in het darmkanaal van den mossel; het duidelijkste zag hij hen op de cirri (voelers) rondom den mond. Hun voortdurende beweging noemde hij 'motus radiosus' of 'motus tremulus'. Zijn landgenooten hebben nagenoeg geen notitie van zijn ontdekking genomen, en niet beter ging het hem bij de Royal Society te Londen, aan welke hij zijn werk had opgedragen. Overigens bevat zijn werk vele nauwkeurige beschrijvingen van onderscheidene organen van de mossel, welke bewijzen, dat hij met zijn gebrekkige mikroskoop uitstekend gewerkt heeft. Zijn studies over de mossel heeft hij slechts voor de helft gepubliceerd; over de circulatie en de ovariën, over onderzoekingen op andere lagere dieren wilde hij later schrijven; doch daarvan kwam niets. Bij de *Anatome Mytuli* voegde hij als aanhangsel *Centuria Observationum Medicarum*; zij bevatten ook de bovengenoemde *Ontleed-, genees- en heilkundige waarnemingen* en bewegen zich op het terrein der mikroskopie en physiologie, of behandelen zuiver-medische onderwerpen. Ook dit werk getuigt van de Heide's ijver en bekwaamheid. Het laatste werk, dat van hem bekend is, zijn de *Experimenta circa sanguinis missionem* etc. (1686), hetwelk hij opdroeg aan de 'Societas Naturae Curiosorum' te Neurenberg.

Op het einde van zijn leven geraakte hij sterk onder den invloed van Jean de Labadie, en diens geestverwanten. Hij verwaarloosde zijn praktijk en had tenslotte bijna geen cliënten meer. Waarschijnlijk heeft hij in die periode ook zijn wetenschappelijke werkzaamheden laten varen.

Den 9en April 1680 was hij gehuwd te Amsterdam in de Nieuwe Kerk met Margaretha van Waasbergen. Jaar en plaats van zijn dood zijn niet nauwkeurig bekend.

Hij schreef: *Theses Medicae Inaugurales de Cancro*, verdedigd te Leiden den 1en November 1668; *d' Algemeene en byzondere wercking der Geneesmiddelen in 's Menschen Lichaam, door een Wiskonstige Redeneringh volgens de nieuwe gronden der Geneeskunde, nader als oyt voor desen verklaart en met Print-Verbeeldingen vertoont*, door Thomas Willis, Hoogleeraar in de Geneesoeffening tot Oxford, Uyt het Latyn vertaalt, en met noodighe aanteyckeningen verryckt, door Dr. A. de Heide (Middelburg 1677); *Nieuw Lichtende Fakkelt der Chirurgie of Hedendaagze Heel-konst* door Dr. C.v.d. Voorde, na diens dood

opnieuw uitgegeven en met vele aantekeningen voorzien door Dr. A. de Heide (Middelburg 1680); *Nieuw licht der apothekers, Aanwijzende de onkennis omtrent de kracht der Genees-middelen, en verbeterende grove mis-slagen in 't voorschryven en bereiden der Genees-middelen gemeenlyk begaan. Beneffens eenige Ontleed-, Genees- en Heelkundige Waarnemingen. Verseld met een betoog van de onzekerheid der Pis-kijkerie en bedrieglykheid der Pis-kijkers* (Amsterdam 1682); *hetz. werk*, 2e druk, uitgegeven door Dr. Th. Jansson van Almeloveen (Amsterdam 1684); *hetz. werk*, nieuwe uitgave, geplaatst achter de *Pharmacopoea Batheana* (Amsterdam 1742); *Anatome Mytuli, Belgicè Mossel, Structuram elegantem ejusque moium mirandum exponens. Subjecta est Centuria Observationum Medicarum*, met eene opdracht aan de 'Magna Societas Regia Anglicana' (Amsterdam 1684); *Idem opus*, editio nova (Amst. 1686); vertaling: *Ontleding des mossels en Ontleed-geneesen heelkundige waarnemingen. Nog desselfs Nieuw Licht der Apothekers enz*, vertaald door Dr. Theod. Jansson van Almeloveen (Amsterdam 1684); *Experimenta circa Sanguinis Missionem, fibras motrices, urticam marinam etc.*, waarachter nieuwe uitgave van *de Centuria Observat. Medic.* en van *de Anatome Mytuli* (Amsterdam 1686).

Zie over hem: J.C. de Man, *Antonius de Heide. med. doc. te Middelburg, ontdekker der later zoo beroemd geworden trithaarbeweging* (Middelburg 1905).

Mortreux

[Heilbron, Dr. David]

HEILBRON (Dr. David), zoon van Calman Heilbron, geb. te 's Gravenhage 4 juli 1762, overl. te Amsterdam 5 Juni 1847. Deze bekende joodsche geneesheer werd op 17 Aug. 1781 op 19-jarigen leeftijd als stud. med. te Leiden ingeschreven. Hy vestigde zich als praktizeerend geneesheer in den Haag, waar hij ook bestuurder der hoogduitsche joodsche gemeente was en er in den franschen tijd tot de vooruitstrevende richting behoorde. In 1800 vestigde hij zich te Amsterdam waar hij lid der geneeskundige societeit werd, en de praktijk uitoefende. Hij schreef verhandelingen over purgeermiddelen (1790), over de oorzaken van het beslag op de tong (1795, ook in het Duitsch verschenen), over de ziekte teekenen uit de oogen in heete ziekten (1798), over de teekens der oogen in sleepende ziekten (1801) en over de middelen tegen de besmetting van de ware veepest (1824).

Zie: *The Jewish Encyclopaedia* VI, p. 320; D.S. van Zuiden, *Hoogduitsche Joden te 's Gravenhage* (den Haag 1913) index.

Zwarts

[Heilbron, Joseph ben David]

HEILBRON (Joseph ben David), haagsch joodsch geleerde in de tweede helft der 18de eeuw, overleden 11 Nov. 1771, afkomstig uit Eschwege. Hij was in 1753 en 1762 buisonderwijzer van de familie Kann te Frankfort a/M. geweest, welk geslacht in familierelatie tot de haagsche familie Boas stond; tijdens zijn haagsch verblijf was hij ten huize van Tobius Boas gehuisvest. Hij schreef een masoretisch werk (Amsterdam 1765), voorzien van de approbatiën van de haagsche, amsterdamsche en londensche opperrabbijnen der hoogduitsche gemeenten. De frankfortsche arts Worms beschuldigde hem nu openlijk van plagiaat van zijn soortgelijk werk (Frankfort a/M. 1776), waarvan hij het hs. vóór de uitgave in handen zou hebben gehad. In een vlugschrift trachtte Heilbron de beschuldiging te weerleggen (1776), waarop de zoon van Dr. Worms in een pamflet weder van repliek diende (1776). Heilbron bracht

zijn later leven in Amsterdam door, waar hij in 1771 overleed en nog een gedicht in het ethische werkje van Jehuda Horowitz uitgaf (1766). Zijn zoon

Calman Heilbron was bekend als bestuurder der hoogduitsche joodsche gemeente van den Haag tijdens den franschen tijd.

Zie: Sigmund Seeligman, *Het geestelijk leven der hoogduitsche Joden te 's Gravenhage* (den Haag 1914) p. 10 vgl.

Zwarts

[Heilo, Frederik van]

HEILO (Frederik van), zóó genoemd naar het dorp waar hij tegen het einde der veertiende of in het begin der vijftiende eeuw geboren werd, overl. 11 Oct. 1455. Aangaande zijn jeugd en opleiding staat niets vermeld. Hij is in het windesheimsche mannenconvent Onzer-Vrouwen-Visitatie ('Domus Visitationis M. Mariae') bij Haarlem priester geweest en donaat (d.i. iemand die zich met al het zijne aan het klooster had overgegeven, daarvoor levenslang het noodige onderhoud ontving en tot werkzaamheden van geringe soort verplicht was). Daarna ontmoeten wij hem als biechtvader achtereenvolgens in drie vrouwenconventen: te Warmond, te Leiden en te Beverwijk. In zijn *Apologia super resignatione regiminis sororum* (uitgegeven op blz. 69-85 van het beneden geciteerde academisch proefschrift van J.C. Pool) ontvouwt hij de redenen waarom hij, na alzoo een tijdlang het zieleheil van vrouwen behartigd te hebben, zich genoodzaakt heeft gezien het hierboven genoemde mannenklooster weer op te zoeken. Tot dat besluit werd hij gebracht door de smartelijke ervaringen die hij opgedaan, en de gevaren, waaraan hij blootgestaan had, door de minachting ook, die hij langzamerhand kreeg voor de vrouwelijke sekse, tegenover welke hij steeds op zijn hoede moest wezen. Wanneer de terugkeer naar het mannenconvent nabij Haarlem plaats vond, is niet bekend. In 1451, toen de pauselijke legaat Nicolaas van Cusa op diens reis door ons land tevens het klooster Onzer-Vrouwen-Visitatie bezocht, woonde hij aldaar opnieuw. Hij bleef er tot zijn dood, deze laatste jaren zijns levens hoofdzakelijk wijdend aan het schrijven van tractaten en brieven.

Van Frederik van Heilo wordt in het op hem gemaakte grafschrift getuigd, dat hij groot schrijverstalent heeft bezeten ('ingenti scribendi preditus arte'). De titels worden opgegeven van negentien door hem in het Latijn geschreven werken, waarvan slechts enkele tot ons gekomen zijn. Van de vermoedelijk uitvoerige kroniek van Onzer-Vrouwen-Visitatie (*Liber de fundatione domus regularium prope Haerlem*), die hij naliet, zijn een viertal fragmenten bewaard gebleven. Zij komen voor op blz. 133-167 van Pool's proefschrift en bevatten weinig over de geschiedenis van het klooster, veel zoowel over het juheljaar, in 1450 door den Paus uitgeschreven, als over het verblijf hier te lande van Nicolaas van Cusa, die aan allen vertrouwen en eerbied inboezemde en op hem persoonlijk een diepen indruk maakte. Dat Frederik van Heilo de bedevaarten maar in bepaalde gevallen en den aflaat voor sommige personen nuttig achtte, leert zijn *Tractatus de peregrinantibus sive contra peregrinantes* (in Pool's proefschrift, blz. 116-129). Nog vindt men op de lijst zijner werken (hetz. werk blz. 32-34) de aanduiding, dat hij liederen zou gemaakt hebben ter eere van de H. Basilia, wier gebeente te Warmond rustte; zij schijnen verloren te zijn geraakt. Tot de oude boekerij van het Sint-Barbaraklooster te Delft behoorde *Heer Vrederics boec: gheminde susteren*. Indien met 'Heer Vrederic' wordt bedoeld Frederik van Heilo, dan blijkt daaruit (?) dat hij bovendien een geschrift (of geschriften?) in het Dietsch vervaardigd heeft.

Hoewel Frederik van Heilo de Roomsche-Katholieke kerk altijd eerbiedigde en haar leerstellingen als waarheid erkende, was hij toch geenszins blind

voor het verkeerde, dat daarin gevonden werd Hij trok te velde tegen het misbruik, dat van den aflat, het beevaart-loopen en den beeldendienst gemaakt werd, en tegen de zedeloosheid van zijn tijd, van de hoogere en de lagere geestelijkheid, vooral van de kloosterlingen. Uit hetgeen hij geschreven heeft, blijkt, dat hij verlichte denkbeelden koesterde en een verheven opvatting had over God. De Heilige Schrift was hem geen tuighuis ten einde daaraan de wapens te ontleenen ter verdediging van een of ander dogma; zij was hem 'nihil aliud quam sensus divinus ac vita divina'. Op reiniging van den inwendigen mensch drong hij telkens aan. Vandaar dat hij, zich beroepend op de Karthuizers, de insluiting of clausuur der kloosters - de z.g. 'inclusio' - hooger achtte dan de niet-insluiting; alleen hij maande hier tot voorzichtigheid aan, meenende dat het onverstandig ijveren er voor (hij vergeleek dat met het werpen van paarden voor de zwijnen) enkelen allicht afkeerig zou kunnen maken van het religieuze leven. Kortom, Frederik van Heilo heeft het zijne gedaan om de hem omringende wereld te verbeteren en wordt in menig opzicht als een voorlooper van de Hervorming beschouwd.

Zie: J.C. P o o l , *Frederik van Heilo en zijn schriften* (Amsterd. 1866, acad. proefschrift); J.C. v a n S l e e , *De kloostervereeniging van Windesheim* (Leid. 1874), 79, 85, 167 volg., 242, 308, 313, 320, 324, 326, 327, 333, 337; J.G.R. A c q u o y , *Het klooster te Windesheim en zijn invloed* II (Utr. 1876), 208, 213, 254, 257, 295, 317 aant. 3, 343 aant. 7, III (Utr. 1880), 52; N.C. K i s t e n W. M o l l , *Kerkhistorisch archief* (Amsterd. 1857-1866) III, 280, IV, 109, 226, 267; W. M o l l , *Kerkgesch. v. Ned. vóór de Hervorming* II, stuk 2 (Arnh. 1867), 214, 216 aant. 2, 226, 348, 370, 371, 398, 409, 412, stuk 4 (Utr. 1869), 47 volg., 203, 206.

Brinkerink

[Hellaert, Ferdinandus Josef]

HELLAERT (Ferdinandus Josef), geb. te Antwerpen 9 Juli 1756, overl. 10 Mrt. 1820, Augustijnermonnik, geprofest in het klooster te Antwerpen 10 Juli 1781. Hij was als professor der syntaxis en rethorica werkzaam aan het college van zijn klooster. Als tegenstander van de maatregelen van keizer Josef II, werd hij in 1787 uit de oostenrijksche Nederlanden verbannen. Tijdens de brabantse revolutie keerde hij naar Antwerpen weer. 1795 werd hij met twee medebroeders als gijzelaar naar Frankrijk gevoerd en twee maanden te Parijs gevangen gehouden. Na de uitdrijving uit zijn klooster verbleef hij in Antwerpen en werd op de lijst der te deporteren priesters geplaatst. Hij ontkwam aan de nazoekingen der gendarmen, die met zijne gevangenneming belast waren. Van 1802 af was hij te Groningen werkzaam in de statie der Augustijnen in de Heerenstraat bij zijn medebroeder Josef de San.

Later keerde hij naar Anwerpen terug, waar hij stierf.

Zie: v a n B a v e g e m , *Martelaarsboek der Belgische geestelijken* VI, 14; *Graf- en Gedenkschriften van Antwerpen* IV, 280, *Archief aartsb. Utrecht* IX, 57; *Directorium Mechliniense* 1821.

Fruytier

[Hellynck, Wulfard of Lupus]

HELLYNCK (Wulfard of Lupus), priester, geb. omstreeks 1500, overleden te Brugge 1541, wordt geroemd als een musicus van buitengewone bekwaamheid. Zijne geboorteplaats is niet bekend. F e t i s noemt Duitschland als zijn vaderland; d e C o u s e m a k e r meent dat hij een Vlaming was (in *Notices sur les collections musicales de Cambrai*). Brugge en Vlaanderen telden vele families met den naam

Hellink of Hellynck, doch uit het archief van St. Donaas blijkt, dat Wulfard de zoon van

Johannis Hellyn clericus Trajectensis was toen hij onder de koorknappen of chorales dezer kerk werd aangenomen, 14 Mr. 1506. De Schrevel besluit daaruit, dat hij van hollandsche nationaliteit was. Omstreeks dien tijd was een Petrus Hellynck, geb. te Axel, abt van Duinen (I kol. 1063). Wulfard was misschien eveneens uit die streek, die tot het utrechtsch bisdom behoorde, afkomstig. Hij was koorknaap in St. Donaas 1506 tot 12 Mei 1511. Toen zijn stem veranderde, ontving hij toestemming om aan de kapittelschool te studeeren. 16 Nov. 1513 werd hij aangesteld tot virgifer chori, roededrager; gedurende twee jaar volbracht hij ijverig dit nederig ambt. 1519 was hij reeds priester, toen hij een plaats, in het koor onder de clerici ontving.

17 Juni 1523 werd Wulfram Hellynck door het kapittel van St. Donaas aangesteld als succentor en meeter der 7 choralen, die bij hem inwoonden. Te voren reeds sinds 20 Juni 1521 was hij werkzaam geweest als phonascus, succentor, in de Lieve Vrouwekerk te Brugge, waar zijn groote muzikale kennis reeds begon te blijken en de kanunniken van St. Donaas deed besluiten hem aan hunne kerk te verbinden. Waarschijnlijk verbleef Hellynck nooit in Italië. 18 jaar achtereen was hij steeds op zijn post te Brugge, waar hij onder zijne leiding een heele reeks musici en zangers van naam en zelfs beroemdheid had, zooals de Hollander Ger. Thol (zie art.), Joch. Richafort, zanger van koningin Maria van Hongarie, Jan Leunis, enz. Het kapittel stond 1539 op verzoek van den magistraat van Brugge toe, dat Wulfram Hellynck met zijn zangers het gilde van den H. Geest op het rederijkersfeest te Gent bijstond om met succes te kunnen schitteren.

Door zijn muzikale composities heeft Hellynck zich naam gemaakt. Van der Straeten schrijft hem toe de missen: *De resurrectione, Surrexit bonus, Carolus Imperator*. Hij stond in hooge achting bij de kanunniken zijner kerk, vooral, omdat door zijne bekwaamheid hun zangerskoor in hooge mate uitblonk. Vandaar de misschien wel overdreven loftuitingen van den secretaris van het kapittel, terwijl hij het overlijden van Hellynck aantekende: 'princeps omnium musicorum mundi, qualem nec preterita habuerunt nec futura habitura sunt secula.'

Zie: van der Straeten, *La musique aux Pays Bas* VII, 356, 362, 370, 372, 380; A. de Schrevel, *Hist. du séminaire de Bruges* I 19, 52, 58-59, 190-200.

Fruytier

[Helmond, Jan]

HELMOND (Jan) of van H., Brabander van geboorte, volgens *Gal. christ.* geb. te den Bosch, volgens Coppens, Schutjes en Holzer te Helmond, Benediktijnerabt en wijbisschop van Trier, overleed aldaar 9 Nov. 1517. Eerst was hij monnik in de abdij St. Maria ad Martyres te Trier (*Stud. und Mittheil. Cist. und Ben. ord.* VIII, 1887, 351). Hij kwam in de abdij van Munster O.S.B. te Luxemburg ten tijde van het bestuur van Joh. v. Eindhoven (VI, kol. 471), volgens Holzer zijn bloedverwant, om het ambt van cellier waar te nemen. Dezen post bekleedde hij nog, toen de luikenaar Wilh. de Heeck, die aan J.v. Eindhoven de abdij betwistte, aan het bestuur was. Hevige klachten over de schraapzucht van dien abt, en daaruitvolgende tweedracht, brachten de abdij in beroering. Door de abdielieden van Munster werd J. van Helmond afgevaardigd naar het concilie van Mechelen om te pleiten voor de abdij in de zaak van den abt de Heck, gedagvaard voor de kerkelijke rechtbank, 1507. 7 Febr. 1508 (niet 1510, zooals in *Gallia chr.*) werd hij als opvolger van J.v. Eindhoven verheven tot bisschop-titularis van Syron, en

wijbisschop van Trier en tevens tot vicaris-generaal van den aartsbisschop. Na eerst den titel gevoerd te hebben van abt-commendataire, werd hij tot regulier abt benoemd door den aartsbisschop en legde als zoodanig 1509 den eed af. 1510 voerde hij de statuten en gebruiken in der congregatie van Bursfeld, die hij als monnik van de abdij St. Marie had onderhouden in Munster. Van Helmond was een man van groote verdiensten, geleerd, van strenge zeden, vol ijver en zeer gehecht aan den kloosterregel. De abdij Munster bracht hij weder tot bloei en het bisdom Trier dankte veel aan zijne onvermoeide werkzaamheid. In oorkonden van Munster komt hij voor van 1508-17.

Zijn portret bevindt zich in het museum te Luxemburg.

Zie: *Gallia Christ.* XIII, 603; *Holzer, Weihbisch. v. Trier*, 68; *Bertels, Historia Luxemb.* 221; *La seigneurie de Munster in Programma de l' Athenée* (1903-04); *Eubel, Hierarch. Cath.* III, 326.

Fruytier

[Helst, Bartholomeus, Bartelmeus, Bartelt van der]

HELST (Bartholomeus, Bartelmeus, Bartelt van der) of v.d. Elst, Verhelst, Verelst, portretschilder, geb. 1613 te Haarlem, overl. te Amsterdam en aldaar 16 Dec. 1670 begraven.

Zijn vader was Lodewijk Lowijs v.d.H., een der zes kinderen uit het huwelijk van den zijdehandelaar Lowijs Jansz. v.d.H. en Truyken Quintyns. Ook Bartholomeus' grootvader woonde te Haarlem, doch was uit Vlaanderen gekomen; een document noemt Brugge als geboorteplaats van een zijner dochters. Lodewijk Lowijs wordt sedert 1606 in de haarlemsche archieven vermeld als handelaar in vaste en roerende goederen, als wijnkooper en herbergier. Hij was tweemaal gehuwd: eerst met Maycken Adriaensdr. uit Dordrecht, volgens een testamen van 1603 toen reeds ziekelijk en voor of omtrent 1608 gestorven, waarschijnlijk zonder kinderen. Ongeveer 1609 hertrouwde hij met Aeltgen Bartels, een weduwe, die uit haar eersten echt een dochtertje meebracht. Aeltgen Bartels is de moeder van Bartholomeus, den schilder en van diens jongeren broeder Lodewijk, die 'sijreder' en 'sieckentrooster' in Brazilië is geweest. Van 1624 of vroeger tot nà 1629 was Bartholomeus' vader als herbergier gevestigd in het sedert het eind der vijftiende eeuw op dezelfde plaats onder dien naam bekende logement 'De gecroonde Ooyevaer', in de Groote Houtstraat. Lodewijk L.'s zaken gingen niet voorspoedig hij zag zich 1629 genoopt huis en inboedel in pand te geven voor een schuld. De inventaris van het geen de herberg aan roerend goed bevatte, vermeldt 'tachentich taferelen ofte schilderijen van verscheyden soorten ende meesters', welker aanwezigheid op de vorming van den jongen Bartholomeus niet zonder invloed kan geweest zijn. In dien zelfden tijd woonde ook te Amsterdam Guillaem van der Helst, de vader van Jeronimus (die volgt). Deze was geboortig uit Sluis in Zeeuwsch-vlaanderen. Nergens echter blijkt verwantschap tusschen de familie der beide amsterdamsche schilders Bartholomeus en Jeronimus.

Het oudste document dat van van der Helst gewaagt, is de aanteekening in het register van de Nieuwe kerk te Amsterdam op 16 Apr. 1636, bij zijn ondertrouw. Hij wordt dan vermeld als geboortig van Haarlem, oud 24 jaar en wonend te Amsterdam. Den 4en Mei daarop is hij met Anna du Pire in het huwelijk getreden. Zij was een 18-jarige wees van goede familie, woonde bij haar verwanten in de Nieuwe Doelenstraat. Van de vijf kinderen uit hun huwelijk gesproten worden slechts één dochter, Susanna en één zoon, de schilder

Lodewijk (zie dat art.) later in acten vermeld.

Slechts weinig gedocumenteerde bijzonderheden uit van der Helst's leven zijn van belang; zij worden allen in de monografie van schrijver dezes uitvoerig besproken, en veroorloven ons niet een vast omljnd beeld over van zijn persoonlijkheid te vormen. Wat zijn twisten over geldelijke aangelegenheden betreft, moet men naar den geheel anderen maatstaf van zijn tijd oordeelen. Hij werd een deftig en geëerd burger, gewild portrettist der amsterdamsche regentenfamilies. In tegenstelling met Frans Hals heeft hij slechts weinig geleerden geschilderd, doch overigens mag hij bogen op weinig minder onderscheidingen dan Hals: zeven maal ontving hij opdracht om een groot corporatiestuk te maken, namelijk van de Walenregenten (1637), het Korporaalschap van R. Bicker (1639-43) de Schuttersmaaltijd (1648), de Regenten van het Spinhuis (1650), de overlieden der drie Doelens (1653, 1655 en 56). Behalve deze stukken, nog alle te Amsterdam aanwezig, zijn minstens 8 groote familieportretten te noemen, tusschen de jaren 1652 en zijn dood ontstaan.

Zijn kunst moet hem een ruim bestaan hebben opgeleverd. Schattingen van schilderijen bij zijn leven, een aantekening in het journaal van van Goens, bevestigen hetgeen Jan van Dijk (1758) beweert over hooge prijzen, die van der Helst ontving. Hij werd er echter niet rijk bij, al vermocht hij zijn dochter een niet onbelangrijke huwelijksgift mee te geven. Met blijkbare moeite betaalde hij zes jaar later zijn huishuur en een deel ervan bleef hij zelfs altijd schuldig. De lijstenmaker H. Doomer had op hem een onvoldaan gebleven vordering van f 200 en Anna du Pire verkeerde als weduwe in bekrompen omstandigheden. Niet uitgemaakt is of tijdelijke tekorten dan wel behoefte aan ruimte bij het schilderen van sommige zijner enorme schuttersstukken hem tot verhuizen dwongen. Zooveel is zeker, hij verwisselde nog al eens van woning. In 1663 bewoonde hij een groot huis op de Nieuwe markt, vanwaar hij een gezicht op het plein en de Anthoniswaag heeft geschilderd bij een groep van een groenvrouw met kinderen (St. Petersburg) Meermalen gaf van der Helst aan andere meesters bepaalde gedeelten van sommige doeken ter voltooiing. L. Bakhuyzen en W. van de Velde, die bij zijn portretten van zeehelden en hun vrouwen haven- en zeegezichten schilderden, deden dit, waarschijnlijk ingevolge van reeds bij de opdracht kenbaar gemaakte wenschen. Ook met J.B. Weenix heeft van der Helst samengewerkt, in doeken door beide meester voluit gemerkt en waarin Weenix het landschap en van der Helst de figuren uitvoerde. Een tuin- of parkgezicht als achtergrond van de theorbbe-spielster (New York), geheel in Weenix' stijl, is 1662 door van der Helst geschilderd, die volgens Houbraken ook Weenix' portret moet hebben gemaakt (gravure in H.'s *Groote Schouburg* II, bl. 238). Beroemd is zijn portret van P. Potter in het Mauritshuis, dat eerst na diens dood heet te zijn voltooid. Andere schilders, in wier gezelschap wij hem vermeld vinden, zijn D. Decker (1653), P. Hennekijn (1652 en 54), Th. de Keyser (1642), J.M. de Molenaar (1654), H. Sanders (1642) en Jan Wils (1666). Van der Helst en de niet minder geëerde de Helt Stocade, de graveur J. Meurs en de kunsthandelaar M. Kretzer gaven den stoot tot oprichting eener nieuwe schildersvereeniging in 1653, welke met een feest in den Sint-Jorisdoelen den 21sten October 1654 werd ingewijd.

Eens legt hij met verschillende schilders een verklaring af over de echtheid van een landschapje van P. Brill, waarbij hij met zijn mede-getuigen

verklaart 'dat sy luyden als schilders gewoon zijn te traghten goede schilderijen te beschouwen'. Zelf bezat hij werk van verscheiden meesters, gelijk een aankondiging in de *Haarlemsche courant* (1671) ons leert, waarbij zijn weduwe deze te koop biedt. De inventaris van Lodewijk's inboedel (1680) noemt een studie van Backer en een paar schetsjes van Rembrandt, herinnerend aan den tijd toen Bartholomeus, omstreeks 1640, mede werd uitgenoodigd om voor de nieuwe zaal van den Kloveniersdoelen een groot doek te schilderen. Juist in die dagen is zijn werk vol herinneringen aan Rembrandt, dien hij toen zeker meer dan eens heeft ontmoet.

Hoe het te verklaren is, dat van der Helst als Haarlemmer, niet Hals tot zijn leermeester kreeg, maar reeds als leerling te Amsterdam kwam, weten wij niet. Want er is niet veel grond voor de veronderstelling van Waagen en Bode, dat hij bij Hals in de leer is geweest. De verwantschap van Bartholomeus' vroegste werk en van zijn eerste en omvangrijkste schuttersstuk wijzen daarvoor te overtuigend op Elias als dengeen in wiens werkplaats hij zich gevormd moet hebben. In zijn eerste groep, de Walenregenten (1637) is Elias' regentenstuk van 1628 (Rijksmuseum), in het Bicker-korporaalschap (1642) is Elias' Schuttersmaaltijd van 1632 (Rijksmuseum) het voorbeeld geweest - zoowel in compositie van het geheel of van groote partijen, als in schildering en typeering. Maar Elias zelf onderging s t e r k den invloed van Hals, terwijl ook van der Helst zich in het Bickerkorporaalschap van 1643 niet heeft kunnen onttrekken aan den sterken indruk, die hij bij eigen aanschouwing slechts kan ontvangen hebben van Hals' Doelenstuk van 1627. Hals was in 1643 het voorbeeld van van der Helst, zoowel in groepeerings van kleurige gewaden als in vondsten van schikking en houding der figuren, ja zelfs de typeering van sommige modellen nam hij geheel van Hals over. Langs twee wegen dus, door Elias en door eigen aanschouwing kan dit geniale voorbeeld zich op van der Helst hebben doen gelden, zonder dat van der Helst daarom in engeren zin leerling van den haarlemschen meester behoeft te zijn geweest. Werk uit zijn leertijd is onbekend, Kronig's aanwijzing van een portret te Stuttgart (*Oude Kunst* II, 215) als zoodanig, behoeft nadere bevestiging.

In 1637 staat hij met zijn Walenregenten kant en klaar vóór ons als een volledig meester, toegerust met een voorbeeldige door langdurige oefening gevormde techniek. Dit bezielde werk van den 23-jarige heeft reeds al de deugdelijkheid van zijn latere praestaties. Elias, beheerscht nog zijn kleur, zijn toets, zijn opvatting, maar ook de invloed van Rembrandt, ook die van Hals doet er zich gevoelen. Dezelfde drie meesters waren hem tot voorbeeld bij den bouw zijner beide groote schuttersstukken van 1643 en 1648. De verschillende ontleeningen werden weliswaar tot iets eigens omgewerkt, maar geen van beide groepen is in die mate een werkelijke eenheid geworden, als in het portret der Walenregenten tot stand was gekomen. De schilderij van 1643, de omvangrijkste die hij gemaakt heeft, is onder de amsterdamsche schuttersstukken ongetwijfeld een meesterwerk. De schilderij van 1648, de Schuttersmaaltijd, geeft duidelijk de veranderingen aan, die in den schilder zijn gebeurd: minder het bezielde menschen-beeld vraagt de aandacht, dan de natuur-imitatie. Technisch is het werk van grooter volmaaktheid nog, maar bijna alle spontane beweging wordt erin gemist.

Spoedig na 1643 neemt Rembrandts invloed op van der Helst in sterke mate af. Diens kunst mag

daarna als geheel eigen bezit worden beschouwd en er vloeien dan soms zeer schoone portretten uit zijn penseel, gelijk de beeltenissen van Samuel van Lansbergen en diens echtgenoot (Rijksmuseum), pittige gave beelden met een vasten, natuurlijken bouw en ingetogen kleur. Veranderend met den geest des tijds omstreeks 1650, wordt zijn kunst deftiger, zijn palet stemmig en zijn opvatting conventioneel en stijf. Wil hij nog eens kleuren geven, dan worden die bont en armelijk. Zijn schilderwijs wordt gladder, de boetseering harder, de schaduw zwaarder.

Bij een viertal groepen, wier plaatsing daartoe aanleiding gaf, werd opzettelijk rekening gehouden met den stand en de belichting der figuren ten opzichte van de lichtbron in de vertrekken, waarvoor deze schilderijen bestemd waren, zoodat de plastische werking ervan zoo groot mogelijk kon zijn. Zijn realistische opvatting wordt hiermee gekenmerkt. In de latere groepen heerscht de uiterlijke beweeglijkheid der figuren over de innerlijke gebondenheid.

Van der Helst heeft in zijn latere jaren zich ook met onderwerpen in meer litteraire of academische richting beziggehouden, bij uitzondering en op weinig oorspronkelijke manier.

Onder zijn tijdgenooten te Amsterdam was er geen die meer zijn bewondering voor de samenleving van dien tijd in het beeld zijner medeburgers heeft trachten te vertolken. Tegenover het vlaamsche voorbeeld van Rubens en van Dyck, dat ook in de compositie van van der Helst zijn terugslag heeft gehad, is zijn werk van een typischen hollandschen geest doordrongen. Door enkele van Rembrandts leerlingen werd hij sedert 1642 in zijn lichter en meer kleurigen schildertrant nagestreefd. Vooral Fliinck deed later groote moeite om zich zijn manier eigen te maken. Het succes van van der Helst was wellicht ook op Bol van invloed. Leerlingen van van der Helst zijn ons slechts twee bij name bekend: in 1652 had hij een zekeren *Marcus Waltusz* in dienst en verder is zijn zoon Lodewijk (zie ald.) zijn leerling, wellicht ook zijn helper soms geweest.

Talrijke in dien tijd geschilderde doeken werden echter later voor werk van zijn hand aangezien om de gelijkenis van manier en opvatting met de zijne. A. van den Tempel, die met de fraaie copie in het Rijksmuseum van het vrouweportret in het Museum-Boymans (1646) ons een getuigenis naliët, hoe hij zich geheel in de manier van van der Helst kon inleven, doet zich wel het meest van allen als diens navolger kennen. De compositie van de groote groep bekend als 'de Voorstelling van de Bruid' (St. Petersburg) door van der Helst omstr. 1655 geschilderd, werd nagevolgd in 1660 door J. Jacobson in diens portretstuk van M. de Ruyter (Rijksmuseum). Voorts zijn hier te noemen W. van Helt Stocade, die in zijn stijl allerlei eigenaardigheden met die van van der Helst gemeen heeft, terwijl ook sommige werken van C. Janson van Ceulen en verscheiden van P. Hennekijn veel met die van van der Helst gemeen hebben, evenals schilderijen van L. Vallé en van J. de Veer.

Van der Helst heeft niet geëst of gegraveerd en naar het schijnt ook weinig geteekend. Slechts één teekening (Amsterdam, verz. Six) wordt met eenige waarschijnlijkheid aan hem toegeschreven. Iets minder dan 120 schilderijen, aan wier echtheid niet behoeft te worden getwijfeld, zijn thans bekend en in de volgende verzamelingen te vinden: *Amsterdam*: portretten van A. en G. Bicker (1642), S. van Lansbergen en zijn vrouw (1646), J. Trip (omstr. 1650), een officier (1650), prinses Maria Henriette (1652), E. Msz. Kortenaar (omstr.

1659), J. de Liefde en zijn vrouw, A. van Nes (1668); het korporaalschap van R. Bicker (1643), de Schuttersmaaltijd (1648), de Overlieden van Handboogs-, Kloveniers- en Voetboogdoelen (1653, 1655 en 56), tot zoover alle in het Rijksmuseum; verder in het Walenweeshuis: de Regenten (1637) en in het Stedelijk Armenhuis: Regenten van het Spinhuis (1650); portret van A. Briel (omstr. 1647) bij Dr. N. Beets; van een heer en dame (na 1650) bij Goudstikker; van een heer (1655) bij F. Muller & Co. (1919); van B. Coymans en zijn vrouw (1645) op de veil. van Gelder, in 1895; *Basel*: Jonge vrouw met een zonnebloem (na 1650) in de verz. A.P. Vischer-Boelger; *Berlijn*: Jonge dame (1643) in het Kaiser Friedrich-Museum; Jongen die zeepbellen blaast bij P. von Schwabach; *Brussel*: Admiraalsvrouw (1658), Heer en dame (1664); in de verz. Aremberg (1914) Heer en dame in een park (1666), Heer (1668); *Boedapest*: G. de Wildt (1657); in de verz. Rath: Heer (1648); *Cassel*: Heer (1642); *Dresden*: De vrouw van A. Bicker (1642), Vrouw achter groen gordijn (1652), Heer en dame (na 1650) beide uit de verz. Czartoryzki; *Dublin*: Oude dame (1647?); *Frankfurt a/M.*: Dame (1656); *Geysteren*, verz. bar. de Weichs de Wenne: Baron van Wittenhorst en zijn vrouw (1650); *den Haag*: P. Potter (1654), Heer en dame (1660, 165..); bij bar. W. van Ittersum: Meisje (1658); bij P.J.A. Schermer: portret van een heer (omstr. 1649); *Hamburg*: Zelfportret (1662); in de verz. Glitza: een vischvrouw; *Heemstede*, in de verz. J.D. Waller: D. de Vlamingh van Outshoorn en zijn vrouw (beide 1642); R. Bicker (1642); *Karlsruhe*: Jong echtpaar (1661); *Kopenhagen*: Venus en Amor, Heer (na 1650), andere heer (1651); *Londen*: Jong meisje (1645), Dame (voor 1647?); in de Wallace-verz.: Familiegroep (1654); bij E.H. Bunbury (1891): Dame in leunstoel (1647); bij W.D. James: Jong meisje (vroeger Cuyp); verz. Lansdowne: Oude dame (1648); bij Lawrie (1903): Herdersjongen met kudde (te zamen met Weenix); bij Sellar (1897): Dame als Venus; bij Sulley: Dame in een kerk (1654); op de veil. Hawley (1899): Jonge man; op de veil. Kay (1901): Dame; *Leufsta*: verz. bar. de Geer: E. de Geer en L. de Geer (na 1650), de vrouw van den laatste (1656); *Lille*: L. van der Helt (1643); Heer en dame (beide 1645); Venus (1664); *Lyon*: De vrouw van G. de Wildt (1657); *Lützschena*, verz. bar. Speck von Sternberg: Oude dame bij een venster (na 1650); *Montreal*, verz. Forget: Jonge heer (1644); *München*: Jonge heer en dame (1649); *New York*: Theorbespeelster (1662); *Odense*, verz. von Linstow: Venus aan Amor een pijl ontnemend; *Parijs*: Heer en dame (1655), Reepmaker en zijn gezin (1669); bij Kleinberger: Oude dame (1648); bij Potocki: Heer en dame; verz. Schloss: Oude heer en dame; op de veil. Schönborn (1867): Heer (1665); op de veil. Fischbol (1904): Drinker (te samen met Weenix); op de veil. princes Mathilde (1904): Kleine tamboer; op de veil. Fairfax Murray (1914): Dame (1651); *Pau*: Dame; *Sint-Petersburg*: Jonge vrouw (1649), Echtpaar met kind (1652), Familie in een park (na 1655?), Spanjaard (1657), Groenvrouw met kinderen, in den achtergrond de Nieuwmarkt (1666), Zelfportret (1667), Heer (1670), Meisje in losse draperie; *Philadelphia*, verz. Johnson: M. Heusch (omstr. 1655); *Pommersfelden*, verz. Schönborn: Dame (1665); *Reims*: Dame (na 1650); *Rotterdam*: Predikant (1638), Man en vrouw (1646), A. del Court en zijn vrouw in een park (1654), R. van Goens met zijn gezin (1665) (in 1864 verbrand), D. Bernard (1669); *Utrecht*: Heilige familie (1660); *Warnsveld*: bij mej. Ver

Loren van Themaat: P. Scriverius (1651); *Weimar*: Jonge dame (1655); *Weenen*, verz. Czernin: Heer en dame (beide 1665); *Zeist*: fam. Huydecoper (1894): J. Huydecoper en zijn vrouw (beide na 1660).

Zich zelf schilderde hij waarschijnlijk op zijn schuttersstuk van 1643 (met een wijnglas in de rechterhand, leunend uit het venster), verder in 1662 (Hamburg) en 1667 (Florence en St. Petersburg).

Van zijn portret bestaan voorts een schilderij door C. Duyck en prenten door A. Blotelingh, Villain, C. Gregori, J.W. Kaiser, J. Houbraken.

Zie: *Broederschap der Schilderkunst*, ingewijd door schilders beeldhouwers en deszelfs begunstigers (Amsterdam 1654); C. de Bie, *Het Gulden Cabinet vande edel vrij Schilderconst* (Antwerpen 1661) bl. 283; J. Heibloq, *Amstelodamensis Farrago Latino - Belgica* (Amsterdam 1662) bl. 259-265; J. Sysmus, *Schilders-register* omstr. 1669 (naar het hs. uitg. door Bredius in *Oud Holland* XII, 1894, bl. 163); J. van Sandrart, *Der Teutschen Academie 2er Theil* (1675), bl. 317; A. Houbraken, *De Grootte Schouburgh* (1719) II, 23, 24, III 237; J. Campo Weyerman, *De levensbeschrijvingen* ('s Gravenhage 1729) II, bl. 121; *Berigten Historisch Genootschap* (Utrecht 1856) V, 2e. stuk bl. 47-48; C. Kramm, *De Levens enz.* III (1859), bl. 667; *De Nederlandsche Spectator* (1867) bl. 139; P. Scheltema, *Aemstels Oudheid I* (Amsterdam 1855) bl. 189; de zelfde in de *Revue Universelle* (1857); *Oud Holland* (1886) (D.C. Meyer); (1889) (Bredius); F.D.O. Obreen, *Archief voor Nederl. Kunstgeschiedenis* VII (1890) bl. 302 (Bredius); *De Gids* (1891) II, bl. 385 (Dyserinck); C. Hofstede de Groot, *Arnold Houbraken und seine Grootte Schouburgh* (1893), bl. 131, 155, 451, 456; *Oud Holland* (1895) (Bredius); (1909, 1913) (Six); von Wurzbach, *Kunstler Lexikon I* (1906); A. Bredius, *Künstler-Inventäre* (den Haag 1915-22) (register).

Overige litteratuur in: J.J. de Gelder, *Bartholomeus van der Helst, een studie van zijn werk, zijn levensgeschiedenis, een beschrijvende catalogus van zijn oeuvre*, enz. (Rott. 1921).

de Gelder

[Helst, Jeronimus van der]

HELST (Jeronimus van der), hollandsch schilder van winterlandschapjes, geb. omstr. 1629 te Amsterdam, zoon van Guiliam van der Helst, die 1610 van Middelburg naar Amsterdam kwam en 1647 aldaar als makelaar overleed. Jeronimus was waarschijnlijk op één na het jongste van 7 of 8 kinderen uit het 2e huwelijk van Guiliam met Cecilia Hesters. De oudste broer, Jacob, is kastelein van den Handboogsdoelen geweest; een andere broer, Gueljam, volgde den vader als makelaar op; de jongste zoon, David, legateerde in 1655 al zijn schilderijen aan Jeronimus. Toen deze zelf 1671 op 42-jarigen leeftijd in het huwelijk trad met Geertruy Jansdr. de Roy, een 23-jarig meisje uit Amersfoort, waren zoowel zijn beide ouders als de drie bovengenoemde broeders dood. Hij was toen verfvkoopster. In December daaraanvolgende maakten de echtgenooten hun testament. Uit het huwelijk werd 1677 een levenloos kind, Cecilia, geboren. De veronderstelling van Dr. Bredius, dat hij een en dezelfde persoon is als een naamgenoot, die in 1644 (onze Jeronimus zou toen hoogstens 16 jaar geweest zijn!) vele acten bij amsterdamsche notarissen onderteekende en in 1703 in den Haag (voornaam) begraven werd, behoeft nadere bevestiging.

Zijn schilderijen worden slechts in enkele amster-

damsche inventarissen en veilingcatalogigenoemd: 1666 inv. A. des Ruelles, één schilderijtje; 1679 inv. D. Heynck, twee winterlandschapjes, 1699 inv. H. Olij, een winterlandschap. Dit zijn blijkbaar alle kleine stukjes in tegenstelling met het volgende: 1797 veiling J. Danser Numan, Amsterdam 16 Aug. no. 345: Een kapitaal wintergezicht met geboomte en boerenwoningen, bevrozen water met schaatsenrijders en sleden, op doek, ruim 1 × 2 meter.

Zie: A. B r e d i u s , *Künstler-Inventare*, blz. 421, 1304, 2036; aantekeningen van M.A.D. de Vries in handschrift bewaard in het Prentenkabinet der universiteit te Leiden.

de Gelder

[Helst, Lodewijk van der]

HELST (Lodewijk v a n d e r) of v.d. E l s t , hollandsch portretschilder, geb. 2 Febr. 1642 te Amsterdam, zoon van Bartholomeus v.d.H. (zie hiervoor). De bewering van D.C. Meijer (*Oud-Holland* II, bl. 239), dat er een tweede zoon met den naam Lodewijk zou geweest zijn, wordt weerlegd door de plaatsen in B r e d i u s ' *Künstler-Inventare* bl. 406 (in 1667 omtrent 25 jaren oud) en bl. 417 G. - 4 (in 1677, oud 32 jaar) welke beide denzelfden persoon betreffen. Toen zijn vader overleden was is L. spoedig bij zijn moeder A n n a d u P i r e (in de Nieuwe Doelenstraat) gaan inwonen. Hij liet te voren, den 8en Jan. 1671, een inventaris van zijn bezittingen maken. Eenige jaren later, in 1674, gingen moeder en zoon een overeenkomst aan waarbij L. zijn moeder verder zou onderhouden en in 1676 verpandde zij hem al hare meubelen, wegens hetgeen zij hem nog schuldig was voor huisvesting en kost. Zij wijzigde toen ook haar testament zeer in zijn voordeel, met het gevolg, dat in 1680, een jaar na haar dood, een proces over de erfenis ontstond tusschen L. en zijn zwager, waarop 1681 een schikking volgde.

Een ander proces, waarin hij gewikkeld werd, nam een zeer onverwachte wending: in 1676 had hij een naakte Venus geschilderd, waarover Geertruid de Haes zeer gebelgd was, omdat zij - terecht of ten onrechte - meende daarin op onteerende wijze te zijn afgebeeld. L. had zich bovendien beleedigend over haar uitgelaten en zou haar huwelijksvoorstellen hebben gedaan. De verzoening van partijen werd dan ook met een huwelijk bezegeld, dat in Januari 1677 plaats had. Lodewijk gaf toen als zijn leeftijd op 32 jaar, terwijl zijn vrouw 24 was. In Januari 1680 werd een zoon geboren, In 1682 is L. ziek en vraagt de stedelijke regeering van Amsterdam verlof om 12 schilderijen in 1681 door hem gemaakt, in openbare veiling te mogen verkoopen ten einde uit de opbrengst zijn schulden te voldoen. Nadien is geen rechtstreeks bericht meer over hen tot ons gekomen. In 1684 schijnt hij overleden of althans uit Amsterdam vertrokken te zijn.

H o u b r a k e n getuigde van L. 'dat hij zijn vader op het loffelijk spoor wel na stapte, maar te ver achter is gebleven om hem te gedenken'. L. heeft het schilderen zeker wel bij zijn vader geleerd. Het wil ons voorkomen, dat hij in de jaren na 1660 mede gewerkt heeft aan sommige portretten, die Bartholomeus' werkplaats verlieten voorzien van des meesters signatuur. Gelaats-boetseering en toets in sommige van bedoelde stukken van Bartholomeus herinneren aan die van een portret als van Adriana Hinloopen (1667). Te Sint-Petersburg (Hermitage) bewaart men het portret van een heer in zijn tuin (phot. in Starye Gody 1909 bl. 251), dat aan Bartholomeus wordt toegeschreven, maar wellicht door zijn zoon is geschilderd. Het Mauritshuis bezit het portret eener jonge vrouw (n. 545). dat wel eens aan L. wordt toegeschreven, maar mogelijk van zijns vaders of andere hand kan wezen.

De kleur van L.'s doeken is glansloos, koud en paars. De schaduwen zijn zwaar. Zijn teekening is vast en verraadt ook in de kroesige drukke lijn den invloed van zijn voorbeeld. Ook de houding der figuren en der compositie zijn gelijksoortig als die in zijn vaders werk, alleen hebben L.'s figuren iets meer ruimte om zich heen. Zijn oeuvre zal niet groot geweest zijn, er is in elk geval weinig van hem bekend.

Een kleine teekening van 1663, in een album amicorum van Jacobus Heibloq, een verwant van zijn moeder, bezit de Koninklijke Bibliotheek in den Haag.

Schilderijen: te *Amsterdam* (Rijksmuseum): zijn hoofdwerk, het portret van den admiraal Auke Stellingwerf (1670), de portretten van Adriana Hinloopen (1667) en van W. van de Velde de Jonge, alsmede (Academie van Beeldende Kunsten) het portret van den schilder en klokkenist M.S. Nuyts of Nouts (1670), dat in 1876 op de historische tent. te Amsterdam als n. 3225 als een beeltenis van Verbeeck prijkte; te *Boedapest* (Museum, Gemäldegalerie Palfy): een portret van Lucia Wybrands (1666); te *Utrecht* (Museum der Gemeente): het portret van een oude dame; te *Wiesbaden* zag Dr. Bredius bij O. Jourdain een stilleven van een kreeft met zuidelijk ooft (1669). Het laatste stuk en het portret van Stellingwerf zijn gemerkt met den naam, terwijl de bovenvermelde damesportretten van een monogram L.VH (aan elkaar) zijn voorzien. L. heeft van admiraal Stellingwerf blijkens de gravure daarnaar door A. Blotelingh, nog een tweede portret geschilderd, waarvan het verblijf thans onbekend is.

Ook komen enkele schilderijen in inventarissen en opveilingen voor, meestal in Amsterdam: 1664 inv. J. Larson; 1799, 21 Aug. veil. Amsterdam (n. 54) het levensgroot portret van een jongen man en een meisje, beide zittend, in een tuin (een groot stuk); 1867, 3 Sept. veil. Stokbroo te Hoorn (n. 82) een officier (door 'B. van der Helst de zoon'); 1882, 14 Mrt. veil. Methorst, Amst. (n. 31) een voluit gemerkt portret van een jeugdig heer in geel costuum; 1902, 28 Oct., veil. Westenberg, Amst. (n. 27) het portret van een jongeling met zijn hond (lichtdr. in veil. cat.) dat 1904, 10 Febr. (als n. 111) van de veil. Lutzen van Voort bij Lepke in Berlijn opnieuw werd verkocht.

Prenten naar zijn portretten: de reeds genoemde gravure van A. Blotelingh (Muller, *Cat. Ned. Portr.* n. 5148), en een litho van Braedt van Ueberfeldt, met foutief onderschrift, naar de beeltenis van M.S. Nuyts of Nouts (van Someren, *Cat. Nederl. Portr.* III, 1891, n. 5727).

Zie: *Schildersregister* van Dr. J. S y m u s van omstr. 1669 (gepubliceerd in *Oud Holland* XII, 1894 bl. 163); Houbraken (1719) II, bl. 10; Campo Weyerman II (1729), bl. 123; van Eynden en van der Willigen I, (1816) bl. 398; Immerzeel II (1843); H.W. Singer, *Künsterlexikon* II (1896). Zij allen vermelden slechts den naam van L., maar geen nadere bijzonderheden. C. K r a m m, *De Levens enz.* II (1859), bl. 669; *Allg. Deutsche Biogr.* X, 710; *Oud-Holland* IV (1886), bl. 239-240, XI (1893), bl. 34; B r e d i u s, *Künstler-Inventare* I, bl. 328, II, 407, 418, VII, bl. 106.

de Gelder

[Hembyze, jonker Willem van]

HEMBYZE (jonker Willem v a n), ook wel genaamd v a n I m b y z e, geb. te Gent, datum onbekend, kwam om bij de vlaamsche kust zomer 1572, zoon van J a n v a n H e m b y z e, schepen van Gent.

Bij de komst van Alva moet hij in 1567 uit Gent vluchten en wordt vandaar in 1568 ver-

bannen. 13 Juli 1568 is hij in Engeland met een commissie van Oranje, om geld te verzamelen, en in najaar 1568 voegt hij zich bij de Watergeuzen. Hij blijft steeds in briefwisseling met den Prins, en is in voorjaar 1569 een der eerste Watergeuzen, die een kaperbrief ontvangen; in zomer 1569 is hij op de vloot van admiraal Dolhain in Engeland, en blijft daar eenigen tijd wegens schulden gevangen. Begin Sept. 1569 is Hembyze een der hoofden van de Watergeuzen in Engeland, is vice-admiraal en kapitein van het schip 'Het Vliegende Hert'. 9 Sept. 1569 verlaat hij de Theems, komt 16 Sept. 1569 voor het Vlie, en is feitelijk de admiraal, omdat Dolhain alles aan hem overlaat. 30 Sept. 1569 komt hij met de vloot voor de Eems, begin Dec. 1569 rooft hij op de Eems goederen van munstersche burgers, op verzoek van deze stad vraagt graaf Johan van Oost-Friesland teruggave. Begin Juli 1570 stelt Hembyze met notaris Frans Volkertsz. Coornhert in Emden een onderzoek in naar de zaken van Dolhain; hij verwijt den admiraal zijn verkwistingen. In Oct. 1570 werd hij in Embden betrapt, toen hij in het geheim een schip uitrustte. Daar men niet kon bewijzen, dat hij roofplannen had moest hij alleen beloven geen wapenen met zijn schip uit Embden te voeren. In Nov. 1570 wordt zijn schip in Emden in beslag genomen, waarop Oranje een minnelijke schikking aanraadt. In Jan. 1571 rooft hij op de Maas twee barken en zeilt met de buit naar Dover. De spaansche gezant laat er beslag op leggen en den roof van boord weg halen; in Mrt. 1571 komt zijn naam voor onder de kapiteins der Watergeuzen. Hij zit in Mrt. 1571 wegens schuld weer korten tijd in Londen gevangen; 10 Apr. 1571 vraagt de spaansche gezant om Hembyze te straffen wegens roof. Zomer 1571 is hij weer vrij, en op de vloot. 1 Apr. 1572 wordt hij niet genoemd onder de innemers van den Briel, maar hij was daar zoo goed als zeker. In zomer 1572 wordt zijn schip bij de vlaamsche kust door de Spanjaarden aangevallen. Om dezen niet in handen te vallen sprong Hembyze in zee en verdronk.

Zie: te Water, *Verbond der Edelen I*, 267; van Vloten, *Nederl. Volksopst.* (1858) I, 325; van Someren, *Corr. de J. de Wesenbeke*, 40-157; Wagenaar, VI, 308; Altmeyer, *Gueux de Mer*, 20; *Calendar of State Papers, Spanish Papers*, 1568-79, 190; Franz, *Ostfriesland und die Niederl.* 106, 114, 131; *Biogr. nat. de Belgique*, IX, 463; Kervyn, *Relations Politiques*, VI, 38-106; Blok, *De Watergeuzen in Engeland*, 251; Hessels, *Ecclesiae Londino-Batavae arch.* II, 296; *Comm. Roy. d'Hist.* 3e serie VIII, 325; *Defensionales*, 151; Hagedorn, *Ostf. Handel*, 274, 280.

Vogels

[Hemming]

HEMMING, zoon van Halfdan, broeder van den deenschen vorst Harold II, misschien 814 aan dien uitgeleverd, 837 in Walcheren gesneuveld als christen, strijdend tegen in het land gevallen Noormannen.

Vgl. over hem: Vogel, *Die Normannen* passim en 405; de Vries, *Wikingen*, 130.

Blok

[Hendrik]

HENDRIK, graaf van Nordheim, de Dikke, uit het machtige Saksische geslacht Billung, door koning Hendrik IV na zijn huwelijk met de erfgename van Egbert II (zie kol. 468), diens zuster Gertrude, met de friesche gouwen begiftigd, trachtte zich

1101 daarvan meester te maken maar sneuvelde aan het water Nagel, waarschijnlijk niet ver van Stavoren, anderen zeggen bij Norden in Oostfriesland.

Vgl.: Rockrohr, *Die letzten Brunonen*.

Blok

[Hendriksz., Claas]

HENDRIKSZ. (Claas), geb. te Amsterdam, data van geb. en overl. onbekend.

Hij was zijdelakenkoopman in de Kerkstraat te Amsterdam, 'in de Sleutel', op de Zuiderhoek der Papenbrugsteeg. Claas Hendriksz. was de Hervorming toegedaan, moest in 1567 uit Amsterdam vluchten, en liet zijn vrouw in de stad achter. Op 1 Sept. 1568 werd hij door Alva verbannen, en voegde zich later bij de Watergeuzen. In najaar 1570 roofde hij goederen van bremer kooplieden; die van Norden namen hem den buit weer af. Later is zijn naam niet meer gehoord.

Zie: *ter Gouw*, *Gesch. van Amsterdam* VI, 208; *Marcus*, *Sententiën*, 123; *Defensionales*, 84; *Franz*, *Ostfriesland und die Niederl.* 169-170.

Vogels

[Hendriksz., Frederik]

HENDRIKSZ. (Frederik), geb. te Westerborg in Drente in 1548, werd gehangen te Groningen in Oct. 1571. Hij was van zijn beroep ketelmaker, en bij het begin van den opstand naar Dover uitgeweken, waar hij een tijdlang het beroep van kleermaker uitoefende.

In Juni 1571 kwam hij bij de Watergeuzen, en trad in dienst als scheepsjongen bij Lancelot van Brederode. Door een belooning van drie daalders verlokt, liet hij zich in Sept. 1571 door de Spanjaarden omkopen als verspieder. Daar hij Brederode en diens luitenant aan tafel bediende, kon hij gemakkelijk de gesprekken afluisteren. Wat hij evenwel verraadde, was niet van belang. Daar Brederode van plan was om zich van den Dam en Delfzijl meester te maken, vertrok hij einde Sept. 1571 met Frederik Hendriksz. naar Emderland, om de Ommelanden te gaan verkennen. Met drie andere spionnen werd hij afgezonden, maar viel een paar dagen later bij Oldenklooster den Spanjaarden in handen. Hij werd naar Robles in Groningen gezonden, pijnlijk verhoord en later gehangen.

Zie: *Franz*, *Ostfriesland und die Niederl.*, 227; *van Vloten*, *Nederl. Volksopst.* (1858) I, 187-191; *Altmeyer*, *Gueux de Mer*, 111-112.

Vogels

[Hengst, Antonius Philibertus Joannes]

HENGST (Antonius Philibertus Joannes), geb. te Boxmeer 5 Dec. 1815 uit eene voorname familie. Zijn broeder werd lid der Eerste Kamer. Hijzelf trad 25 Maart 1844 in de orde der Redemptoristen en was na zijne priesterwijding jaren lang te Amsterdam de groote raadsman en zielenleider van velen, algemeen bekend als Pater Antonius. Vooral muntte hij uit als directeur van de Aartsbroederschap der H. Familie aldaar. Hij stierf te Amsterdam 24 Maart 1886.

Jansen

[Henket, Nicolaas Hubert]

HENKET (Nicolaas Hubert), geb. te St. Pieter 7 Nov. 1829, overl. te 's Gravenhage 12 Mei 1904, was de zoon van H.H. *Henket* en M. *Rooymans*. Hij deed in Jan. 1848 met goed gevolg examen voor landmeter, maar ging niet in dat vak doch werd volontair bij den aanleg van het kanaal van Luik naar Maastricht, onder den ingenieur jhr. J.R.T. Ortt (II kol. 1031). In 1851 werd hij benoemd tot opzichter bij de Overijselsche Kanaalmaatschappij onder den ingenieur L. van de Kastele (V kol.

294). In Dec. 1853 werd hij door Ortt tot opzichter bij de bedijking der Batpolders en den aanleg van het kanaal door Zuid-Beveland benoemd. In Sept. 1854 werd hij onder T.J. Stieltjes (II, kol. 1370) benoemd tot hoofdopzichter bij bovengenoemde kanaalmaatschappij. In Nov. 1856 werd hij onder J.G.W. Fijnje van Salverda (I, kol. 911) belast met het doen van opnemingen en het maken van ontwerpen voor den spoorweg van Venloo over Rozendaal naar Vlissingen, met dammen door de Ooster-Schelde en het Sloe. In het laatst van 1857 en de eerste helft van 1858 deed hij opmetingen voor het

Koelvordensch Kanaal en voor een spoorweg van Zutphen over Enschedé en Oldenzaal naar de pruisische grens.

In laatstgenoemd jaar werd hij in rijks dienst geplaatst onder den ingenieur A.J. Brevet (II, kol. 248) als hoofdopzichter bij den bouw van de gekoppelde schutsluis in het Apeldoornsch Kanaal bij Dieren. Toen in 1860 aan Stieltjes was opgedragen, van rijkswege opnemingen te doen voor een aan te leggen spoorwegnet op Java, werd Henket een zijner ingenieurs. Zij waren werkzaam tot 1863, in welk jaar Stieltjes repatrieerde. Henket ging toen over in dienst van de Nederlandsch-Indische spoorwegmaatschappij onder J.P. de Bordes (I, kol. 413). Hij maakte daar het ontwerp voor de spoorweglijn Batavia-Buitenzorg, maar keerde in 1865 naar Nederland terug, en werd toen in dienst genomen door de Amsterdamsche kanaalmaatschappij onder J. Dirks (V, kol. 134). Hier maakte hij het ontwerp voor de uitwateringssluizen te Schellingwoude.

Toen men aan de polytechnische school te Delft een hoogleeraar in wegen, spoorwegen en bruggenbouw zocht, was het oog op Stieltjes gevallen. Deze had evenwel andere aspiratiën, hij beval Henket in zijne plaats aan minister Geertsema aan. Als gevolg hiervan werd deze bij koninklijk besluit van 3 Mei 1866 met ingang van 15 Mei d.a.v. benoemd tot hoogleeraar. Hij bleef dit tot zijn eervol ontslag, dat hem op zijn verzoek met ingang van 1 Sept. 1902 werd verleend. Na het overlijden van J.M. Telders op 30 Oct. 1900 nam hij tot 1 Nov. 1901 het directeurschap der polytechn. schoolwaar.

Henket zette in 1878 met Stieltjes, E. Steuerwald (II, kol. 1368) en J. van der Toorn (II, kol. 1445) de uitgaaf van een handboek der waterbouwkunde op touw, waarvoor hij het gedeelte, dat op den bruggenbouw betrekking had, voor zijne rekening nam. Dit handboek is nog steeds niet afgewerkt, wat echter niet aan Henket is te wijten; zijne afdeeling heeft hij voltooid.

Hij liet zich reeds spoedig na zijn optreden als hoogleeraar in met de drinkwatervoorziening. Met eenige anderen trachtte hij concessie te verwerven voor het verschaffen van goed drinkwater aan zijne woonplaats. Ook adviseerde hij omtrent eene gemeenschappelijke drinkwatervoorziening uit de duinen voor 's Gravenhage en Leiden, en bracht hij met een scheikundige en een landbouwkundige advies uit aan de gemeente 's Gravenhage over een in Engeland toegepast stelsel van watervoorziening. Met zijn ambtgenoot Steuerwald en den nederlandsch-indischen mijn-ingenieur P. van Dijk beantwoordde hij eene prijsvraag, door het indische gouvernement uitgeschreven over de beste wijze om Soerabaia van drinkwater te voorzien. Dit antwoord werd met de gouden medaille bekroond en vanwege de afdeeling Nederlandsch-Indië van het koninklijk instituut van ingenieurs uitgegeven. Eene vraag, die kort na 1870 veel belangstelling ondervond, was de aan de nederlandsch-indische spoorwegen te geven spoorwijdte. Henket en J.A. Kool (II, kol. 707), aan wie door den minister van koloniën E. de Waal opgedragen was om hem hierover hunne meening mede te deelen, verklaarden zich voor eene wijdte van 1 meter. Hieromtrent deed Henket in de vergadering van het koninklijk instituut van ingenieurs van 10 Nov. 1874 en 13 Apr. 1875 mededeelingen; in de vergaderingen van 9 Nov. 1875, 8 Febr. en 11 Apr. 1876 werden zij uitvoerig besproken. In eene brochure behandelde hij de vraag, en beantwoordde die in bevestigenden zin, of lokaalspoorwegen in Nederland reden van bestaan hebben.

In 1873 leverde hij aan de gemeente Arnhem een ontwerp tot afvoer van water en faecaliën van die stad en hare omgeving. Met de vraag, omstreeks 1880 aan de orde, hoe het best Amsterdam met den Boven-Rijn te verbinden, liet Henket zich ook in. Hij schreef twee zeer lezenswaardige brochures tot aanbeveling van den aanleg van een kanaal door de Geldersche Vallei en verder door de Betuwe. In het bijzonder ontzenuwde hij de bezwaren, die met het oog op de kwel van uit het kanaal door de Betuwe tegen den kanaalaanleg gemaakt waren en wees een eenvoudig middel aan om de nadeelen daarvan tot nul te herleiden. In bovengenoemd instituut besprak hij een en ander in de vergadering van 7 Mei 1881.

Door het bestuur van het dijksdistrict Mastenbroek werd hij met jhr. W.J. Backer (IV, kol. 72) in commissie benoemd om te adviseeren over den bouw van een tweede stoomgemaal voor dit district. Het gevolg van hun advies was, dat zulk een gemaal naar hun ontwerp gebouwd werd; het voldeed bijzonder goed. Hij adviseerde aan het bestuur der gemeente Maastricht over het onschadelijk maken van de overstromingen, welke die stad van uit de rivier de Jeker ondervond. Zijne plannen zijn uitgevoerd met afdoende uitkomst.

Henket was een man met een helder hoofd en een practischen blik. Van den aanvang zijner loopbaan af liet hij zich uitsluitend in met zijn vak in zijne verschillende onderdeelen. Dit ging zoover, dat hij zelfs nimmer een roman, een nieuwsblad of eenige andere niet technische publicatie las. Wegens zijne aangename vormen was hij bij de studenten populair en zij zagen om zijne vele goede eigenschappen over het hoofd, dat hij theoretisch weinig ontwikkeld was.

Hij was van 1872 tot 1875 lid van het bestuur van het koninklijk instituut van ingenieurs.

Men heeft van hem: *De aanleg van spoorwegen op Midden-Java* (Amst. 1866); *Advies betrekkelijk een ontwerp van waterleiding voor de gemeente 's Gravenhage, tevens in verband met eene waterleiding in Leiden* (den Haag 1869); *Onderzoek in hoeverre de smalle spoorwijdte van 1 a 1.10 meter voor de behoefte van het vervoer op Java toe te passen en uit een economisch oogpunt aan te bevelen zou zijn*, met J.A. Kool (Rott. 1870); *Rapport aan de gemeenteraad van 's Gravenhage over de waarde van het in Engeland toegepaste ABC-proces tot zuivering van het rioolwater*, met Dr. E.H. van Baumhauer en S. de Clercq Wz. (den Haag 1871); *Lokaalspoorwegen in Nederland* (Amst. 1871); *Hoofdplan tot afvoer van water en onreinheden der stad Arnhem en van Klarendal* (Arnh. 1873); *Watervoorziening van de hoofdplaats Soerabaia*, met E. Steuerwald en P. van Dijk (den Haag 1878); *Kanaal van Amsterdam door de Geldersche vallei naar de Waal; beschouwingen betreffende den aanleg des kanaals, opgesteld op verzoek van het Rijnvaartcomité te Amsterdam* (den Haag 1879); *Scheepvaartverbinding van Amsterdam met de Waal*, 2e stuk (den Haag 1880); *Eenige hoofdstukken in de waterbouwkunde*, aangevangen met E. Steuerwald, T.J. Stieltjes en J. van der Toorn, na 1884 met C.M. Schols en J.M. Telders (den Haag 1879-89); *Voorstellen en adviezen betrekkelijk de verbetering der rivier de Jeker in de gemeente Maastricht* (Maastr. 1893).

Henket huwde te Salatiga (residentie Samarang) 17 Dec. 1862 Jacoba Wilhelmina Geertruida van de Wall, geb. te Dieren 2 Febr. 1841, overl. te 's Gravenhage 6 Febr. 1915, bij wie hij 5 zonen en 4 dochters had.

Ramaer

[Hennebert, Jacques]

HENNEBERT (Jacques), geb. te Sluis, data van geb. en overl. onbekend.

Hij voegde zich begin 1571 met een eigen schip, uitgerust door zijn tante Maria van Ham, bij de Watergeuzen; hij had een bestelling van Homme van Hettinga. 13 Juni 1571 plundert hij bij Wight drie schepen uit Oost-Friesland, waarop graaf Johan bij koningin Elisabeth klaagt. 1 Apr. 1572 is Hennebert bij de inneming van den Briel; einde April 1572 werd hij in Denemarken gevangen genomen, maar kwam op 30 April reeds weer vrij en kreeg ook zijn schip terug. Van 21 Aug. 1573 tot 8 Oct. 1573 is hij in Alkmaar tijdens de belegering. Verder wordt zijn naam niet meer gehoord.

Zie: *Calendar of State Papers, Foreign Series, Elisabeth*, 1569-71, 470; Kervijn, *Huguenots et Gueux* II, 421; van Reydt, *Nederl. Historiën*; Kervijn, *Relations Politiques* VI, 141; van Groningen, *Gesch. der Watergeuzen*, 128; Nagtglas, *Heldhaftig Zeeland* I, 368; Laursen, *Kancelliets Brevboger*, 1571, 1575, 128; Hagedorn, *Ostfr. Handel*, 295.

Vogels

[Henricus, de Lützenburg]

HENRICUS, de Lützenburg, Minderbroeder. bisschop van Sempgallen, benoemd 5 Dec. 1247, werd overgeplaatst 3 Maart 1251 naar Koerland en 13 Febr. 1263 naar Chiemsee. Hij verbleef als zoovele andere bisschoppen dier streek een tijd in ons land en verrichtte nog wijdingen in de bisdommen Luik, Trier, Constance enz. 1 Juli 1264 verleende hij een aflaat aan de kerk der Cisterciënserabdij te Roermond. 24 Aug. 1265 wijdde hij aldaar een altaar en schonk een aflaat aan allen, die zouden bijdragen, voor de voltooiing der abdijkerk. 6 Sept. 1286 wijdde hij altaren in de abdij van Thorn.

Habets, *Gesch. bisdom Roerm.* I, 614, beschouwt zijn bisschopstiel ten onrechte als van het grieksche Chios. Hendrik van Lützenburg was een neef van den aartsbisschop van Mainz, op wiens verzoek de Paus aan zijn legaat gebood Hendrik te voorzien van een bisdom. Over zijne verplaatsingen en de moeilijkheden in die streken, zie de bij Böhmér, *Regesta Imperii* V, aangehaalde schrijvers, no. 7717, 7913, 10194a, 11696, 98, 9310, 11809, 73, 74, 11920.

Zie: Eubel, *Hierarchia Cath.* I, 191; dez., *Der Minorit Hendrik von Lützelbourg, Bischof von Sempgallen, Curland und Chiemsee in Hist. Jahrbuch* VI, 93-103; Valerius Hülsch, *Henricus bisschop van Chiemsee te Roermond in 1264 en 1265, te Thorn 1268 in Maasgouw* (1902) XXIV, 49; J. Habets, *De archieven der Rijksabdij Thorn* (Maastr. 1889) I, 32.

Fruytier

[Henricus]

HENRICUS, bisschop van Pomesiana, Marienwerde, in de provincie Riga, wordt door Coppens, *Kerkgeschiedenis* 574, genoemd als wijbisschop van den bisschop van Utrecht, Jan van Nassau. Eigenlijke wijbisschoppen komen in dien tijd niet voor in Utrecht. Het waren meestal bisschoppen uit de Oostzeeprovincie, die tijdelijk in ons land verbleven. Coppens vermeldt verder niets van bisschop Hendrik. Volgens Gams, *Series episcoporum* 302 was omstreeks 1286 Henricus tot bisschop van Pomesiana verkozen en overleed in 1303. 1284 verklaart Hendrik wijbisschop van Utrecht, dat hij een relikwie van O.L. Vrouw besloten heeft in haar beeld ter abdijkerk van St. Odulphus te Stavoren, waar vele mirakelen geschied waren, en verleende een aflaat (Kronenburg, *Heerlijkheid van Maria* III, 51). Of deze bisschop Hendrik dezelfde persoon is als Hendrik bisschop van Marienwerde is moeilijk te bepalen.

Fruytier

[Henriquez, Abraham Baruch]

HENRIQUEZ (Abraham Baruch) of *Enriquez*, was een bekend lid der portugeesch-joodsche Gemeente te Amsterdam in de 17de eeuw. Hij was 'aventurero' van de rederijkers-

kamer, die don Manuel de Belmonte in 1676 te Amsterdam stichtte; ook was hij in 1683 er administrateur der weldadigheidsinstelling 'Maskil el Dal' (Armenzorg).

Dr. Aron Mendes Henriquez was eveneens in deze gemeenschap een bekende figuur; hij was geneesheer, en overleed te Amsterdam in 1680.

Zie: Kayserling, *Bibl. Esp. Port. Jud.* (Straatsburg 1890) p. 52 en 71.

Zwarts

[Henriquez, Isabella]

HENRIQUEZ (Isabella), Enriquez was een vermaarde spaansche dichteres onder de portugeesche joden van Amsterdam in de 17de eeuw. Zij was afkomstig van Madrid, doch vertrok omstr. 1635 naar Amsterdam. Reeds in Madrid was zij een bekende ster in de rederijderskamer. Isaac (Fernando) Cardoso droeg haar zijn *Del Color verde*, de groene kleur als symbool der hoop, op (Madrid 1634). In Amsterdam trad zij openlijk als Jodin en lid der portugeesche Gemeente op. Men vertelt van haar, dat zij amuletten als middel tegen allerlei kwalen verstrekte. De Barrios vervaardigde een decima ter eere van haar werk *Obras Poeticas*. Zij was, met Dona Correa, de eenige joodsche vrouw in Nederland, die ons vóór de 19de eeuw als dichteres bekend is.

Zie: *The Jewish Encyclopaedia* VI, p. 349.

Zwarts

[Herben, Mattheus]

HERBEN (Mattheus) of Herbenus, priester, geb. 1451, waarschijnlijk te Maastricht, waar die naam in dien tijd veel voorkomt, overleed aldaar 9 Oct. 1538.

Hij was een hoogstaand wetenschappelijk man, een van de eerste humanisten in de Nederlanden, dichter en musicus. Van zijn levensgeschiedenis is weinig bekend. In zijne jeugd verbleef hij te Rome in dienst van Onufrius, bisschop van Tricarië, afgezant van den Paus naar Luik tijdens de troebelen aldaar onder prins-bisschop Louis de Bourbon. Onufrius bezocht Maastricht 1469 en overleed te Rome 20 Oct. 1471. Een verdedigingsschrift van Onufrius werd door Herben gezonden aan den aartsbisschop van Kamerijk, Henricus de Berghen na 1480, datum van benoeming van Henricus de Berghen. 1474-76 verbleef Herben te Bologna.

Voor 1482 keerde hij uit Italië weer, want dat jaar komt hij op 8 Juni voor in een cijnsbrief als 'scholmeijster van Sint Servaes'; drie jaar later als 'rector scholarum Santi Servatii'. Met Trithemius, den abt van Spanheim, onderhield hij eene briefwisseling en ging hem te Spanheim bezoeken, 1495, zooals blijkt uit *Epistolarum familiarum libri duo* van Trithemius.

Herben was lid van het broederschap der kapelanen van St. Servaas. Hij stichtte bij testament een plechtige H. Mis, te zingen op O.L. Vrouw Lichtmis, en op zijn jaargetij, dat 10 Oct. in het necroloog wordt vermeld. Hij werd in de kerk van St. Servaas begraven in de St. Hermeskapel. De Ram in zijn werk: *Documents relatifs aux troubles au pays de Liège*, verzamelde de eerste gegevens over het leven van M. Herben en gaf eenige zijner werkjes over Maastricht uit naar een handschrift der universiteitsbibliotheek van Leuven 1846. Foppens, *Bibliotheca Belgica* en Sweertius, *Athenae Belg.* kenden eenige werken van Herben, waarvan slechts enkelen gedrukt zijn. Fétis, *Biographie universelle des musiciens*, IV, 299 rekent hem onder de toonkunstenaars. Doppeler geeft de volgende werken op: *De Trajecto instaurato*, geschr. 1485; *Quae nova opera facta in ecclesia Servatiana usque ad*

annum 1520, met opdracht aan den deken en aan de kanunniken van St. Servaas;
De miraculis sancti Servatii; Libri de natura cantus ac miraculis vocis,

ac praeceptis musicae, met opdracht aan Joh. Dalburg, bisschop van Worms, 1495; *De conceptione Virginis Dei-parae*; *De institutionibus scholasticis* (Sweertius, 555); *De antiquitate Trajecti ad Mosam* (Sweertius, 555); *De origine rebusque gastis Trajectensium ad Mosam* (Foppens II, 867); *De instauratione natalis Trajectensis oppidi* (Foppens, II, 867); de laatste drie titels bedoelen waarschijnlijk hetzelfde werk als het allereerst genoemde; *Lamentabile excidium Christianorum ex toto orbe famosissima insula Graeciae Eyboya ab infidelissimis crucis Christi hostibus atque impiissimis Turchis* (Z. pl. j. of dr. zie Brunet); *Descriptio tumultuarie factionis nuper habite inter principes Ferrariae*. Deze twee laatste, opgedragen aan den scholaster van Sint Servaas, Arn. d'Elderen, bevinden zich met de twee volgende als wiegedrukken in de stadsbibliotheek te Maastricht; *Oppugnatio oppidi Schutrensis*; *De constructione substantivorum, adjectivorum sive Dyasynthetica* (z.j. pl. of drukker, zie Hain 8450).

Zie: Doppler, *Nécrologe de la confrerie des chapelains de St. Servais* (Maastricht 1897) 142-143; *Biographie nat. Belg.* IX, 236; Hain, *Repertorium bibliographicum* II, I, No. 8450; Copinger, *Svpplem. Hain* I, no. 8450; Brunet, *Manuel du Libraire, Svpplement* I, 600; de Ram, *Collection chron. Belg. ined.* VIII (1844), VIII, 356; Foppens, *Bibl. Belg.* I, 356, II, 867; de Ram, *Opuscules de Mathieu Herbenus concernant les antiquités de Maastricht* (Boux. Hayez 1846) 44 blz. extr.; *Compte rendu de la commission royale d'histoire* XII, 1e serie.

Fruytier

[Herincmans, Alexander Engelbertus]

HERINCMANS (Alexander Engelbertus), geb. te Zierikzee 1609, overl. te Antwerpen 19 Nov. 1648, trad te Antwerpen in het klooster der Eremiten van St. Augustinus 1620. Hij had het voorbeeld gevolgd van twee stadgenooten, Balduinus en Cornelius Capuelis, die beiden 1619 het habijt der orde van St. Augustinus in hetzelfde klooster hadden aangenomen. Herincmans werd 1625 priester gewijd. 9 jaar werkte hij in zijn klooster, voornamelijk als prediker. Toen hij zag, dat de Katholieken in zijne geboortestad van alle geestelijke hulp verstoken waren, begaf hij zich derwaarts en werkte aldaar 13 jaar als een ijverig missionaris te midden der gevaren eener hevige vervolging. Lijdend aan de tering was hij genoodzaakt naar zijn klooster weer te keeren, waar hij overleed.

Zie: *Graf- en gedenkschriften van Antwerpen* IV, 257, 272, 273.

Fruytier

[Herincx, Willem]

HERINCX (Willem), bisschop van IJperen, geb. te Helmond 3 Oct. 1621, zoon van Hendrik H. en van Margaretha van Ewijck, overl. te IJperen 17 Aug. 1678. Zijn hoogere studiën deed hij te Leuven; bij het examen in 1636 behaalde hij de zesde plaats. In de orde der Minderbroeders Recolletten getreden, werd hij belast met het onderwijs, eerst in de wijsbegeerte en daarna in de godgeleerdheid. Na 15 jaar leeraar te zijn geweest, verwierf hij den titel van lector jubilatus. Later werden hem in de orde onderscheiden waardigheden opgelegd: provinciaal in Neder-Duitschland, definator generalis, custos custodum, algemeen commissaris der hollandsche en engelsche missie, afgevaardigde naar het Algemeen Kapittel. Pater Herincx kwam zoo tweemaal in Spanje, eenmaal in Italië, doorreisde Duitschland, Frankrijk, Nederland en Engeland. In 1677 benoemde Karel II hem tot bisschop van IJperen, welke benoeming door den paus werd bekrachtigd. Hij ontving

de bisschoppelijke wijding in de Minderbroederkerk te Brussel 24 October van
genoemd jaar en nam 21 Nov. d.a.v. bezit van zijn bisdom. Reeds negen maanden
later stierf hij. Hij werd 2 Sept.

1578 begraven in de kathedraal van IJperen. De lijkrede, door een pater Franciscan uitgesproken, is te IJperen gedrukt.

Om zijn uitstekend onderwijs gaven zijn oversten hem 13 Jan. 1658 last een leerboek voor de godgeleerdheid samen te stellen. Het verscheen onder den titel: *Summa theologia, scolastica et moralis in quatuor partes distributa*, (Antwerpen 1660-63; herdrukt 1675-60 en derde geheel omgewerkte druk 1702-04). Aan hem werd opgedragen een bundel vlaamsche gedichten door de Minderbroeders van Leuven: *Sinnebeelden op den gulden Beuckeler, Schiltspreucke en deughden van den Heer Guilhelmus Herinx* (Leuven 1677, 44).

Zijn portret werd geschilderd door den Minderbroeder van Orley, gegraveerd door R. Collin, waarschijnlijk voor de *Bibliotheca Belgica* van F o p p e n s . Een ander geschilderd portret, berust in het Provinciaal Genootschap voor K. en W. in Noord-Brabant te 's Hertogenbosch.

Zie: *Taxandria* XXVIII, 25 v.; J. H e e r e n , *Biogr. Wdb. van Helmond* 115, 116. Heeren

[Heringa, jonker Hero van]

HERINGA (jonker Hero v a n), geb. te Leeuwarden, data van geb. en overl. onbekend.

Hij teekent het Verbond der Edelen na het accoord van 25 Aug. 1566, in Apr. 1567 is hij in Emden. 26 Juni 1568 wordt zijn naam in Leeuwarden afgelezen, 21 Juli 1568 ontkomt hij aan den nederlaag bij Jemmingen. 18 Sept. 1568 wordt hij verbannen en 26 Jan. 1569 wordt zijn vonnis in Friesland afgekondigd. Begin 1569 behoorde hij tot de eerste Watergeuzen, die van den Prins van Oranje een kaperbrief ontvingen.

Zie: v a n V l o t e n , *Nederl. Volksofst.* (1858) I, 77; A n d r e a e , *De Friesche Watergeuzen*, in *Vrije Fries*, 3e reeks, IV, 454; W a g e n a a r , VI, 308; M a r c u s , *Sententien*, 127.

Vogels

[Herlenius, Cornelius]

HERLENIUS (Cornelius), priester, geb. te Roosendaal, N.-Br., omstr. 1520, en hierom ook wel v o n R o s e n t h a l genoemd, overl. te Augsburg 25 Juni 1571, ontleent zijn naam aan het dorp Herle of Heerle bij Roosendaal. 1542 behaalde hij bij de promotie der filosofie te Leuven als student in het Verken de 4e plaats van 127 (*Analectes* III 1866, 5). Hij volgde de lessen der theologie, waarin hij den graad van baccalaureus behaalde, en werd 1546 benoemd tot professor der filosofie in het Verken. Zijne begaafdheid als leeraar was weldra bekend. Toen de kardinaal-bisschop van Augsburg, Otto Truchsess, uit Leuven enkele professoren wenschte voor zijn nieuw opgericht college, een voorbereiding tot een universiteit, beval hem Ruard Tapper, de vicekanselier, Herlenius en Rijthovius, den lateren bisschop van IJperen, aan. Beiden voldeden aan den oproep en vertrokken einde 1549 naar Dillingen, waar de kardinaal 1550 zijn college, St. Hieronymus, opende. 6 April 1551 verleende de Paus aan het college de privilegiën eener universiteit. Van 1 Maart 1551 tot 17 Augustus 1564 stond Herlenius aan het hoofd van college en universiteit. In het voorjaar 1552 brak de oorlog uit tusschen Maurits van Saksen en keizer Karel V. De leuvensche professoren wilden naar hun land terugkeeren, doch weken wegens de onveiligheid der Rijnstreken eerst naar Lanshut, daarna naar Frisach, om weer te Dillingen terug te keeren. Vervolgens begaven zij zich

naar Leuven, met de belofte terug te keeren, zoodra zij noodig zouden zijn. 1553 zond de kardinaal Truchsess zijn secretaris naar Brussel om de bevestiging te verkrijgen der pauselijke privilegiën zijner universiteit en de leuvensche professoren te verzoeken terug te keeren. Rijthovius echter kon niet meer naar Dillingen terug.

Herlenius aanvaardde alleen de reis en begon weer als vroeger de lessen der filosofie te geven. 21 Mei 1554 werd de nieuwe universiteit plechtig geopend. De eerste rector magnificus, Cornelius Herlenius legde, geknield voor den kardinaal, den eed af volgens de statuten der universiteit en ontving onder statige ceremoniën de eereteekenen van het rectoraat, den rooden schoudermantel, het zegel en den zilveren scepter. Het volgend jaar kwam Lindanus van Dordrecht het getal der professoren, onder welke men beroemde mannen telde, zooals den Spanjaard, Petrus de Soto, vermeerderen.

Herlenius wist spoedig een groot aantal studenten voor de nieuwe universiteit te winnen, zoodat de gebouwen moesten worden uitgebreid. Een nieuw universiteitsgebouw werd aangelegd. De kardinaal legde 14 Mei 1557 den eersten steen, Herlenius den tweeden met een opschrift en zijn naam. Ofschoon de universiteit onder het bestuur van Herlenius in korten tijd tot grooten bloei kwam, bracht het voortdurend verwisselen der professoren groote moeilijkheden mede, waarom de kardinaal te Rome onderhandelingen aanknoopte tot overneming der universiteit door de Jezuïeten. Otto Truchsess von Waldburg riep Herlenius naar Rome, die 20 Maart 1563 de reis aanvaardde om hem met raad en daad bij de onderhandelingen met den generaal der Jezuïeten in te lichten en bij te staan. Tijdens zijn verblijf te Rome liet hij zich inschrijven als lid van de Broederschap der Anima, een nederlandsche stichting. 30 Sept. 1563 keerde hij weer naar Dillingen terug. In November werden de onderhandelingen in Berlijn tot een goed einde gevoerd. 17 Aug. 1564 legde Herlenius zijne eereteekenen van het rectoraat in de handen van den kardinaal neder, die ze overgaf aan Petrus Canisius van Nijmegen, den vertegenwoordiger van de Jezuïeten. Met de eervolste betuigingen sprak de kardinaal over de wijze, waarop Herlenius de onderhandelingen had geleid. De kardinaal benoemde Herlenius tot gubernator der universiteit, waaraan verbonden was de handhaving der rechtsmacht over de studenten in civile- en strafzaken. Tegelijk overhandigde hij hem zijne benoeming tot apostolisch pronotarius. Uitvoerig vindt men de overgave der universiteit beschreven bij Braunseger IV, 916-927. In verscheiden brieven van P. Canisius komt Corn. H. ter sprake. Herlenius bekleedde zijn nieuw ambt tot 1568. Hij verliet toen Dillingen om bezit te nemen van zijn kanunnikdij van St. Moritz, te Augsburg. 1570 hield hij als bisschoppelijk afgevaardigde de visitatie in het klooster Wettenhausen en voerde er eene hervorming of herstelling der regeltucht in. Hij overleed te Augsburg, doch zijn lijk werd naar Dillingen gevoerd en met een plechtigen dienst en lijkrede vanwege de universiteit begraven. Hij had aan het college der Jezuïeten aldaar 1000 gulden en zijn bibliotheek geschonken. Hij bedacht ook de pedagogie het Verken te Leuven. De data in *Fasti* 260, en *Analectes* XX, 280 zijn geheel onjuist. Deze noemen hem ook proost van Frisingen; deze waardigheid bezat hij waarschijnlijk tijdens zijn rectoraat aan de hoogeschool. Meerdere onjuiste data betreffende Herlenius treft men aan in: *Die Rektoren der Universität Dillingen in Jahrb. Hist. Ver. Dillingen* IX (1896), 56.

Zie: Thomas Specht, *Gesch. der ehem. Universität Dillingen und der mit ihr verb. Lehr- und Erziehungsanstalten* (Freiburg 1902) 10, 27, 31, 43, 48, 57, 60; Lang, *Studium zur Brudersch. der Anima in Rom. Quartalsschrift* (1899), 139; *Analectes hist. eccl. Belg.* XX, 238; Val. Andreas, *Fasti academici* (Lov. 1650), 260;

Braunsberger, *Beati Petri Canisii S.J. epistulae et acta*, vooral III, 274-285, 586, IV, 916-927.

Fruytier

[Herlin, Gautier]

HERLIN (Gautier), geb. te Valenciennes, data van geb. en overl. onbekend, zoon van Michel Herlin, kapitein der burgerij. Deze was ijverig hervormd en werd in 1567 na de inneming van Valenciennes door de Spanjaarden onthoofd. Gautier Herlin voegde zich bij de Boschgeuzen in Vlaanderen, hij werd gevangen genomen en de Spanjaarden sneden hem neus en ooren af; het geluk te hem te ontvluchten en hij voegde zich bij de Watergeuzen. Hij had de gewoonte om alle gevangen genomen geestelijken op gelijke wijze te behandelen als hemzelf was geschied. 1 Apr. 1572 was hij bij de inneming van den Briel.

Zie: Blaes, *Mém. Ann.* I, 37; van Groningen, *Gesch. der Watergeuzen*, 247; Altmeyer, *Gueux de Mer*, 143.

Vogels

[Herman, de Lobbes of Lobio]

HERMAN de Lobbes of Lobio, Benediktijner-monnik van de abdij Sint Martinus te Keulen, bisschop met den titel van Henna, Enensis, Hennensis, een diocees, die vele schrijvers tevergeefs getracht hebben nader te bepalen, overleed te Luik 4 Oct. 1332. Habets en sommige oudere schrijvers meenen ten onrechte, dat hij eerst monnik was te Lobbes en dan in Sint Jacobus te Luik. Het necroloog der Sint Martinusabdij van Keulen zegt uitdrukkelijk, dat hij tot hare abdij behoorde. Herman, bisschop van Henna, was werkzaam als wijbisschop voornamelijk in Luik, doch ook in Kamerijk en Doornik. Als wijbisschop van Luik wijdde hij 1315 een altaar in de kloosterkerk der Kruisheeren te St. Agatha bij Cuyck (Hermans, *Ann. Ord. S. Crucis* II, 104). 6 Mei 1316 verleende hij aflaten ten gunste der bezoekers der Munsterkerk. O. Cist. te Roermond. 31 Oct. 1322 was hij als vertegenwoordiger van den bisschop van Luik op het provinciaal concilie te Keulen. 1324 bevond hij zich te Avignon aan het pauselijk hof. In het bisdom Luik, buiten het tegenwoordige Nederland, verrichtte hij vele wijdingen. 3 Juni 1331 wijdde hij nog de kerk en het hoogaltaar der thans nog bestaande Cisterciënserabdij Valdieu bij Visé. Het volgend jaar overleed hij en werd in de abdij St. Jacobus te Luik begraven.

Zie: Habets, *Gesch. bisdom Roermand* I, 241, 614; *Revue Bénédictine* XX (1903). 23-25, XXIX (1912), 317; Hartzheim, *Concilia Germaniae* IV, 282-285; Fisen, *Flores eccl. Leod.* 447.

Fruytier

[Hermannus, Albertus]

HERMANNUS (Albertus), geb. te Gouda, pastoor te Baardwijk omstreeks 1568 tot omstreeks 1590, zoo gist Schutjes III, 166, is alleen bekend door zijn gedichten. Deze werden ten tijde van Foppens in handschrift bewaard door Marcus Zuerius Boxhorn te Leiden. Het waren: *Sanctae Matris Ecclesiae Querela*, met opdracht aan den edelen heer Jac. de Jonghe, secretaris aan het hof van Holland; een zwaar deel met *Poëmata miscellanea*, opgedragen aan Cornelius de Jonghe, heer van Baardwijk; *Manuale D. Augustini seu libellus de contemplatione Christi*.

Zie: Foppens, *Bibl. Belgica* I, 41.

Fruytier

[Hermans, Gerardus]

HERMANS (Gerardus), Kruisheer, geb. te Venlo 23 November 1764, overl. te Grave 23 Augustus 1841, zoon van Henricus Hermans en Maria Inghaegh, trad in het Kruisheerenklooster te Venlo en legde aldaar 10 Febr. 1784 de kloostergeloften af. In 1787 was hij leeraar der poetica en rethorica, 1792 lector, 12 Augustus 1796 uit het klooster verdreven 1798-1801. rector der latijnsche school te Grave, 1801-05

pastoor van Weurt (bij Nijmegen), 1805-13 pastoor van Overasselt, 1813-24 landdeken van het district Nijmegen en bisschoppelijk Vicaris-Generaal, 1824-30 Vicaris-Generaal Apostolicus over de noord-gelderlandsche districten van het voormalig bisdom Roermond, 1824-41 pastoor van Grave, 13 Januari 1839 Commissaris-Generaal der Kruisheeren.

Van zijn portret bestaat een prent gemerkt E.F.C.v. St.

Zie: M. H u b . H . M i c h e l s , *Gerardus Hermans een Venlosche Kruisheer* in *Nieuwe Venlosche Courant* 1918; M u l l e r , *Catalog. van Portretten*.

Verzijl

[Herrera, Yshac de]

HERRERA (Yshac de) was een spaanschjoodsch dichter te Amsterdam in het begin der 17de eeuw. Wij kennen hem slechts door een vermelding bij de Barrios en door een sonnet, dat hij voor David Abenator Melo's *Los CL Psalmos de David* (Frankfort a/M. 1626) schreef.

Zie: K a y s e r l i n g , *Bibl. Esp. Port. Jud.* (Straatsburg 1890), p. 52 en 68.

Zwarts

[Hersel, Caspar of Jaspar]

HERSEL (Caspar of Jaspar), H e e r s e l l , Benediktijner-monnik der St. Salvatorabdij Prüm in den Eifel, aldaar 1520 geprofest, overleed 1555 als abt der Benedictijner-abdij Corbie, waar hij ook begraven werd. Caspar Hersel komt 1537 voor als pastoor der St. Eusebiuskerk te Arnhem, geïncorporeerd aan de abdij Prüm. 1546 werd hij door zijne medebroeders tot abt zijner abdij gekozen. Ofschoon hij niet in het rustig bezit der abdij kon komen, wist hij te bewerken, dat Herman Stommel, zijn bloedverwant en ordersgenoot, zijne plaats te Arnhem innam. Deze bracht door zijn afval van het katholiek geloof in Arnhem veel onheil en moeilijkheden te weeg. Intusschen moest Caspar Hersel uit zijne abdij wijken en de vlucht nemen voor een hoogadellijken neef van den overleden abt, die aan de abdij Prüm werd opgedrongen en haar in een treurigen, verwilderden toestand bracht. Waarschijnlijk vluchtte Hersel naar Corbie, bisdom Paderborn, waar hij 1547 tot abt werd gekozen en welke abdij hij bestuurde tot zijn dood.

Zie: *Stud. und mith. Ben. und Cist. ord.* XXVIII (1907), 628; *Archief aartsb. Utrecht* XLV (1919), 249-252; *Arch. Nederl. kerkgesch.* IV (1893), 178; G a b . B u c e l i n u s , *Germania sacra et prof.* II, 166; C a r l S c h o r n , *Eiflia sacra* II, 369-374.

Fruytier

[Hertog, Laurentius]

HERTOG (Laurentius), de H e r t o g e of D u c i s , bisschop van Hebron, geb. te Mechelen, overl. te Utrecht 1538, behoorde tot de orde der Karmelieten. Hij was professor der theologie in zijne orde en bestuurde als prior het klooster te Antwerpen, toen hij 12 Jan. 1530 op aandrang van den kardinaal W. van Enckevoort door paus Clemens VII in het te Bologna gehouden consistorie, benoemd werd tot titulair-bisschop van Hebron en wijbisschop van Utrecht. Behalve de gewone bulle, noodig voor de aanstelling, ontving de nieuwe bisschop verlof om bij testament over zijne goederen te beschikken. Eenige wijdingsakten van den bisschop zijn nog bekend. 5 Aug. 1530 wijdde hij de kerk en altaren der Dominicanessen te Leeuwarden en de kerk der Apostelen. 1535 wijdde hij de kapel te Emmikhuizen

bij Venendaal. 1536 verwijde hij in de Vier Ambachten, thans Zeeuwsch-Vlaanderen.
8 Nov. 1536 geeft hij eene verklaring, dat de abt van St. Paulus te Utrecht den eed afgelegd had voor hem, bisschop 'Laurentius Hertouch'.

Hij overleed te Utrecht en werd aldaar in de kapel der zusters van St. Nicolaas begraven.

Zie: *Hist. episc. Ultraj.* 621; de Jonghe,

Desolata Bat. Dom. 18, 50; *Archief aartsb. Utrecht* II, 389, XVII, 193, XXXI 296-297, XXIII, 135, XXXVIII, 83-84; *Hist. ep. Leovard.* 138; *Bijdr. Haarlem* XVIII, 184; *Brom*, *Archivalia in Italie* No. 1252, 1963-1969, 2028, 2033; *Eubel*, *Hierarchia Cath.* III, 224, 366; *S. Muller*, *Catal. stadsarchief Utrecht B. kloosters en begijnh.* 171.

Fruytier

[Herxen, Dirk van]

HERXEN (Dirk van), tweede rector van het zwolsche fraterhuis, geb. omstreeks 1381 en overl. 21 Maart 1457. Hij ontleende zijn naam aan de nabij het klooster te Windesheim gelegen buurtschap Herxen, van waar hij vermoedelijk afkomstig was. Zijn vader heette *Herman ten of van Noordbergen*, zijne moeder *Margareta of Griete*; beiden waren rijk en aanzienlijk.

Dirk van Herxen ontving zijn wetenschappelijke opvoeding aan de kapittelschool te Deventer. Eerst wilde hij Karthuizer-monnik worden; doch meenende dat hij zóó geen gelegenheid had zielen te winnen voor God, kwam hij spoedig tot andere gedachten en ging Johan Vos van Heusden, den prior van Windesheim en prior superior van de windesheimsche kloostervereeniging, raadplegen. Deze verwees hem naar het in 1396 gestichte fraterhuis te Zwolle ('*Domus clericorum Sancti Gregorii*'). Daar werd hij tegen het jaar 1406 opgenomen en tot priester gewijd; daar voltooide hij hetzij zelfstandig hetzij onder leiding van rector Gerard Scadde van Calcar zijn theologische studiën. Toen laatstgenoemde 23 Dec. 1409 gestorven was, werd hij om zijne uitnemende gaven van verstand en hart tot diens opvolger gekozen. Gedurende ruim zeven en veertig jaren, sedert 7 Jan. 1410 tot aan zijnen dood, heeft hij met eere het rectoraat bekleed. Hij was de raadsman en vraagbaak van alle welgezinden binnen en buiten de stad, na Johan Vos (overl. in 1424) bovendien het aangewezen hoofd van de devoten zijner dagen ('*omnium devotorum generalis pater*'). Zoolang hij rector was, mocht hij de voldoening smaken dat, inzonderheid door het voorbeeld dat hijzelf gaf, van het fraterhuis, bij zijn leven en nog geruimen tijd daarna in de wandeling 'Heer-Dirk-van-Herxenshuis' genoemd, een groote geestelijke invloed uitging. Krachtig werkte hij verder mee aan de oprichting en inrichting van de fraterhuizen te Doesburg, Groningen, Harderwijk en 's Hertogenbosch; ook aan die van enkele zusterhuizen.

Veel heeft van Herxen uit het Latijn vertaald; hij is een ijverig kopieerder geweest en een bekwaam verluchter (*illuminator*) van boeken; als schrijver en dichter wordt hij geroemd. Voor de medebroeders in het fraterhuis schreef hij: *De innocentia servanda* (in Handschr. n°. 380 der universiteitsbibliotheek te Utrecht), *De moriendi desiderio*, *Notabilia qvaedam* (in Manuscr. n°. 8849-8859 der Bourgondische bibliotheek te Brussel), *Speculum juvenum*, enz.; naast zijn 'Onderricht voor den biechtvader van een zusterhuis' (*Copulata pro confessore sororum*) geschriften, 'die den auteur doen kennen als een man van schranderen en verlichten geest, al de eigenschappen bezittende welke een leeraar der jeugd en een volksschrijver der vijftiende eeuw behoefde om een zegen voor zijn tijd te wezen' (vergel. *W. Moll*, *Kerkgeschiedenis van Nederland vóór de Hervorming*, dl. II, st. 2, Arnh. 1867, blz. 370). Er bestaan van van Herxen slechts twee liederen, met muziek-noten. Het eene lied, een devoot gedicht ter verheerlijking van den maagdelijken staat en de kuischheid, werd tijdens de uitwijking der zwolsche broeders ingevolge het bekende Interdict naar Doesburg, d.i. tusschen 1425 en 1432, door hem

vervaardigd eerst in het Latijn ('Me juvat laudes canere', etc.) en vervolgens overgezet in het Dietsch ('Mi lust te loven hoochelic', enz.). De schoone melodie behoorde oorspronkelijk bij een wereldsch liedje, dat zekere dienstmaagd in de buurt van het doesburgsche fraterhuis en velen met haar herhaaldelijk in de volkstaal zongen en dat allerlei onreine gedachten te voorschijn riep; zulks gaf onzen heer Dirk aanleiding daar meer stichtelijke woorden op te maken. Het andere lied ('Och heer der hemelen stichter', enz.) is een vanwege zijn eenvoud roerend kerstlied, evenals het zoeven geciteerde door E. de C o u s s e m a k e r ten jare 1857 in de *Dietsche Warande* uitgegeven, nadat het reeds vroeger door H. H o f f m a n n v o n F a l l e r s l e b e n , evenwel niet naar hetzelfde handschrift, was gepubliceerd (*Niederländische geistliche Lieder des XV. Jahrhunderts* n°. 59), in zijn *Horae Belgicae*, pars X, Hannov. 1854,

Van Herxen werd begraven te Windesheim. De blauwe grafsteen met randschrift is nog aanwezig: men heeft hem gemetseld in den muur van het catechisatielokaal der Hervormde gemeente aldaar. Wegens de talrijke geschriften van zijne hand en de beteekenis die hij gehad heeft als rector van het zwolsche fraterhuis verdient Dirk van Herxen eerder dan menig ander in een monographie te worden behandeld.

Zie, wat Dirk van Herxen's leven en werken aangaat: J.G.R. A c q u o y , *De Kroniek van het Fraterhuis te Zwolle in de Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen, Afdeling Letterkunde*, 2de Reeks, IX, (Amsterd. 1880), 4-42; vooral M. S c h o e n g e n , *Jacobus Traiecti alias de Voecht, Narratio de inchoatione domus clericorum in Zwollis* (Amsterd. 1908), passim (op blz. 47, aant. 4, worden de voornaamste bronnen en literatuur opgegeven). Speciaal voor 's mans gedichten komen nog in aanmerking: M o l l , *Kerkgesch.* t.a.p. 412, 419; A c q u o y , *Middeleeuwsche geestelijke liederen en leisen, met eene klavier-begeleiding naar den aard hunner tonen* ('s Gravenh. 1888), 51-52; J. t e W i n k e l , *De ontwikkelingsgang der Nederlandsche letterkunde* (Haarl. 1908), 147; Louis D. P e t i t , *Bibliographie der Mittelned. taal- en letterkunde* (Leid. 1910), 101 (n°. 1652), 106 (n°. 1668).

Brinkerink

[Herxen, Hendrik van]

HERXEN (Hendrik van), ook H. Z w a r t e v a n H e r x e n , in officieele stukken H. Z w a r t e , neef van den voorgaande en evenals deze genoemd naar de buurtschap waar hij geboren was, procurator en daarna vierde rector van het zwolsche fraterhuis, overl. 16 Januari 1487. Zijne ouders waren: G e r a r d K u t e en G e e t r u i d Z w a r t , zijner zusters heetten: L u m m e en W e n d e l m o e t . Reeds als knaap was hij buitengewoon leergierig; nooit zat hij zonder een boek en zelfs bij den veldarbeid las hij in *De consolatione philosophiae* van Boethius. Ten einde zijn wetenschappelijke kennis te verrijken ging hij naar Zwolle en kwam er op de beroemde parochieschool, waar men hem niet lang na voleindigde studie aanzocht lector te worden. Hij had daar echter weinig lust in, doch stemde er tijdelijk in toe uit gehoorzaamheid aan zijn oom Dirk van Herxen. Omdat hij zich meer onverdeeld aan den godsdienst wilde wijden en de schoolwerkzaamheden met al haar afleiding hem daartoe in den weg stonden, besloot hij een plaats te vragen in het zwolsche fraterhuis. Hij was aldaar eerst novitius (als zoodanig keerde hij Sept. 1432 met de naar Doesburg uitgewekenen terug; vergel. M. S c h o e n g e n , *Die Schule von Zwolle von ihren Anfängen bis zu dem Auftreten des Humanismus* (Freiburg in

der Schweiz 1898), s. 117; toen, na afgeloopen proeftijd, werd hij frater; daarna van 1435 tot 1482 was hij procurator; eindelijk van Mei 1482 tot op zijn sterfdag rector. Zijn lijk kon wegens overstroming in Jan. 1487 van den IJsel niet worden vervoerd naar het convent te Windesheim, waar de zwolsche broeders vanouds een begraafplaats hadden: het werd te Zwolle ter aarde besteld.

Hendrik was een veel strengere asceet dan Dirk van Herxen (over beider ascese handelen de *Verslagen en Mededeelingen, Afdeling Letterkunde*, 2de Reeks, IX, aangehaald in het vorig artikel, blz. 29 volg.). Hij stond er op dat in het Fraterhuis alles steeds bij het oude zou blijven en men in spijs en drank, in kleederen en huisraad zekere armoede, eenvoudigheid en wereldverachting betoonen zou. Zelf droeg hij in den beginne eenigen tijd een haren kleed op het bloote lijf (cilicium). Tot op zijn laatste ziekte gebruikte hij nooit een bed. Hij geeselde zich in zijn eigen kamer zóó, dat de Broeders het in de hunne soms konden hooren.

Opmerking verdient nog, dat Hendrik van Herxen in de jaren van zijn rectoraat gaarne collatiën en ammonitiën hield voor de jongeren; dat in het *Cartularium van het Zwolsche fraterhuis* (thans eigendom van de 'Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis') folio's voorkomen door hem beschreven; en dat hij verschillende werken heeft afgeschreven, waaronder het *Liber de apibus* van Thomas Cantimpratensis en de *Opuscula* van Dirk van Herxen.

Vergelijk: *Vita et conversacio venerabilis viri domini Henrici Herxen* (Manuscr. n°. 8849-8859 der Bourgondische bibliotheek te Brussel, fol. 213-219). Zie daarenboven: M. S c h o e n g e n , *Die Schule von Zwolle*, 117-119; d e z e l f d e , *Jac. Traiecti alias de Voecht, Narratio*, passim, voornamelijk 174-190, 203-205.

Brinkerink

[Herzveld, Estella Dorothea Salomea]

HERZVELD (Estella Dorothea Salomea), geb. in den Haag 14 Juli 1837, overl. te Arnhem 4 Nov. 1881. Deze begaafde dichteres was een kleindochter van den zwolschen opperrabijn H.J. Herzveld. Zij stond onder den invloed van Withuys, door wiens tusschenkomst zij in 1852 haar eerste gedicht: *Elias in de Woestijn* in het *Israëlitisch Jaarboekje* mocht plaatsen. Zij maakte weldra naam; o.a. zocht de commissie voor den bouw der Israël. Godsdienstschool in den Haag haar, die toen nauwelijks 18 jaar was, aan om de inwijdingsgezangen voor de kinderen te dichten. Zij bezat een sterk religieus gemoed, zoodat de stof harer gedichten meestal aan den Bijbel ontleend is. Zij verschenen in het *Israëlitisch Jaarboekje*. Bekend zijn *De opneming van Elias*, *Tocht der Israëlieten door de Roode Zee*, *Het gebed*, *Abram* en *De Priesterzegen*. Hierin dicht zij van haar eigen joodsche volk. Van een algemeen karakter zijn haar bekendste gedichten: *God Redt* (1856, voor de slachtoffers der overstroming), *Januari* 1861 (dat eveneens in *Tot Nut en oefening* verscheen), *Na den Storm* en *Roem* (beiden 1859), *Bergen en Valleien* (1860), *Maria Theresia* (1861), het *Lied der Negerin*, *Een dag voor de vrijheid* (1863), *De Menschenhater* (1864) en *Maximiliaan van Oostenrijk* (1868). Zij schreef nog verschillende 'gezangen' voor de inwijding van een synagoge enz. en woonde later in Arnhem. Toen zij haar einde nabij zag, gaf zij een bundel gedichten uit, aan haar kinderen opgedragen (den Haag 1881); eenige weken later overleed zij en werd te Wageningen begraven.

Haar jongere zuster M a r i a voelde zich meer tot het schrijven van kleinere novellen aangetrokken.

Zij vertaalde Carlotte Montefiore's *The Diamont Isle* in het nederlandsch en schreef nog verschillende losse schetsen.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* V, p. 365 en D.S. van Zuiden, *Hoogduitsche Joden te 's Gravenhage* (den Haag 1913) p. 145.

Zwarts

[Hesener, Johannes]

HESENER (Johannes) of Hezenaar, zoon van Everhardus, die omstr. veertig jaar predikant van Schingen en Slappeterp is geweest, heeft eerst, na den dood zijns vaders (6 Mrt. 1677), ongeveer een jaar in diens vacature den predikdienst waargenomen. Daarna werd hij dienaar des Woords te Britswerd en Wieuwerd. Niet echter dan nadat het hem eenige moeite had gekost zich van de verdenking van Labadisme te zuiveren. Doordat hij niet lang na zijn bevestiging (30 Juni 1678) verklaarde, dat er in zijn gemeente in het geheel geen geestelijk leven was en dat hij derhalve geen Doop en Avondmaal zou bedienen, herleefde die verdenking echter alras weer. En ditmaal leidde ze tot zijn afzetting (6 Mei 1679). Voelend hoe licht dit aanleiding zou kunnen geven tot H.'s overgang tot de Labadisten, die toen, onder leiding van Yvon, in 't zelfde Britswerd en Wieuwerd op 't Waltha-huis woonden, bezochten hem in die dagen Jacobus Koelman en, waarschijnlijk althans, Willem à Brakel, teneinde hem daarvan terug te houden en den raad te geven in hooger beroep te gaan. Maar vergeefs. Het voorbeeld van zijn broeder, een officier, volgend, voegde H. zich niettemin bij de Separatisten, die hem met vreugde ontvingen, onder de 'Sprekende Broeders' opnamen en zelfs de leiding gaven aan een van hun drie gemeenschappelijke tafels. Na een paar jaar op die manier voortgeleefd en zich in dien tijd onder meer ook bezig te hebben gehouden met een krachtige propaganda zijner labadistische gevoelens in zijn vroegere gemeente Britswerd en W., werd Hesener de eerste helft der jaren tachtig, naar 'tschijnt vrijwel tegen zijn zin, door Yvon aangewezen tot predikant bij dat deel der Labadistenkolonie, dat naar Suriname vertrok, om daar een kolonie te stichten en de zending ter hand te nemen. Bij het vervullen van dat werk is hij toen, ruim dertig jaar oud, in 1687 gestorven.

Najaar 1678 publiceerde hij: een 'schandaleus blauwboeckje', dat te Amsterdam werd gedrukt; waarschijnlijk is dit *Kort verhaal van de proceduire van het Classis van Sneek tegens mij*.

Zie: J. Koelman, *Historisch verhaal nopens der Labadisten schevringh* (1770) 286-288; H. van Berkum, *De Labadie en de Labadisten II* (Sneek 1851), 71-73, 136, 137, 140, 210; *De vrije Fries* jrg. XIII (1877) 97-128, 142-146; W.P.C. Knuttel, *Acta der Zuid- Hollandsche Synoden* V, 340; P. Dittelbach, *Verval ende Val der Labadisten* (Amst. 1692 53).

van Schelven

[Hessels, Rutger Alardi]

HESSELS (Rutger Alardi), geb. te Macharen, overl. als deken te Grave omstreeks 1596, werd 1557 bij de promotie der filosofie te Leuven als student van het Verken plechtig tot primus uitgeroepen. Hij voltooide zijne studie der theologie en was 1571 pastoor te Macharen en deken van Oss. Omstreeks 1578 werd hij pastoor te Grave. Bij zijn optreden in de stad werd door eene kleine minderheid van Hervormden de uitoefening van den katholieken godsdienst aan de priesters nog toegestaan in de slotkapel, maar weldra 1582 geheel verboden. 1596 maakte Parma's verovering aan die verdrukking een einde. De juiste datum der benoeming van den pastoor

Hessels, tevens deken van Cuyck, is niet te bepalen. In den *Catalogus omnium primorum universitatis Lovan.* (Mech. 1824) 33, wordt hij alleen Rutger Alardi Macherensis genoemd.

Zie: Schutjes, *Gesch. bisdom 's Hertogenbosch* III, 788; Habets, *Gesch. bisdom Roermond* II, 155.

Fruytier

[Hetsroey, Michiel]

HETSROEY (Michiel), Hertsroy, priester, geb. te Breugel in de Meierij van 's Hertogenbosch omstr. 1540, overl. 18 Dec. 1593 te Antwerpen, zoon van Thielman en Aleidis van Breugel, behaalde als student van het Verken aan de universiteit te Leuven de 6e plaats van 152 bij de promotie der filosofie 1566. Na den graad van licentiaat in de godgeleerdheid behaald te hebben, bestuurde hij als pater of president het huis Standonk der arme studenten, 1566-69. 1569 na verschillende onderhandelingen en na inlichtingen ingewonnen te hebben bij Elbertus Leoninus, professor te Leuven, benoemde de Raad van Kampen H. Hetsroey tot pastoor. 3 Nov. 1569 aanvaardde hij het pastoraat in die stad, waar hem een zware arbeid, 'importabilia fere onera', zegt de bisschop van Deventer, wachtte. 1572 moest de pastoor, toen Kampen door graaf Willem v.d. Bergh werd ingenomen, een toevlucht zoeken te 's Hertogenbosch. Toen hij 1573 terugkeerde, vond hij de kerken geplunderd en van alle sieraden beroofd. Zijne parochianen deden hun uiterste best om alles te herstellen, doch de pastoor, wiens zuster Maria dat jaar te Kampen stierf, wenschte terug te keeren naar het Zuiden. 15 Sept. 1573 schrijft de Raad van Kampen aan den bisschop van Deventer, dat pastoor Mich. Hetsroey een prebende heeft verkregen van den bisschop van Antwerpen en zich daarheen moet begeven. Juni 1574 vertrok de pastoor uit Kampen en stelde een plaatsvervanger aan. Juli 1577 deed hij afstand van zijn pastoraat.

Hij overleed als kanunnik der kathedraal te Antwerpen ruim 50 jaar oud, en werd aldaar in de kerk van het nonnenklooster Facons, Ord. 1 Aug. begraven, in het graf, waar ook zijne moeder, overl. 31 Mei 1685, rustte. In het opschrift op de grafzerk heet hij 'ab Hetsroey'. Hijzelf teekent Mich. Hetsroey Brogellensis.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XXI (1888), 180; *Verzameling der graf- en gedenkschriften van de prov. Antwerpen* (Antw. 1859) IV, 315; *Archief aartsb. Utrecht* XXXII (1896), 35-50, 68-81.

Fruytier

[Hetteema, Montanus de Haan]

HETTEMA (Montanus de Haan), geb. 28 Jan. 1796 te Bolsward, aldaar overleden 18 Dec. 1873, was de vierde zoon van Hans Hetteema en Jantje Gerbens van Albeda. Zijn vader was balling te St. Omer, later maire te Bolsward. Montanus had den naam de Haan van een neef Montze de Haan, wiens weduwe hem tot zoon aannam. Hij studeerde te Groningen 1813-17, waar hij 7 Juni 1817 als doctor juris promoveerde op een dissertatie *Ad locum codicis civilis de usufructu legali parentum in bonis liberorum*. Hij huwde 3 Dec. 1818 met Euphemia Hendrik Jansdr. Smit (geb. te Uithuizen 4 Oct. 1795), bij wie hij dertien kinderen kreeg. Hij vestigde zich als advocaat te Leeuwarden en toen in 1838 de rechterlijke macht werd georganiseerd, werd hij rechter bij de arrondissements-rechtbanken in de friesche hoofdstad. Zijn nakomelingen wonen meest in België en Zuid-Amerika. Zijn vroeggestorven zoon Montanus Laurentius Hendericus behoorde met Tiede Roelofs Dijkstra, den frieschen schrijver en archivaris, tot de laatste studenten van de franeker hoogeschool.

De Haan Hettema was bij zijn eerste publieke optreden vurig R. Katholiek. Hem komt de eer toe roomsch Friesland het eerst een *Jaarboekje voor*

de *Catholyken* (1834-35) te hebben gegeven. Hij schreef daarin een paar apologetische studies over het sacrament van de biecht en het Katholicisme. In denzelfden geest was zijn brochure *Het Concordaat* (Leeuw. 1841), waaraan nog voorafging zijn beschouwing over *Het Stemrecht in Nederland* (1840). Inmiddels had hij onder invloed van de oplevende germanistiek, niet het minst door de geschriften van den Deen R.K. Rask, liefde gekregen voor de friesche taalstudie. Zoo vertaalde hij *Frisisk Sproglære* van Rask, verrijkte het met aantekeningen en gaf het uit onder den titel: *Beknopte handleiding om de oude Friesche taal gemakkelijk te lezen en te verstaan* (Leeuw. 1830). Van Finn Magnusen vertaalde hij *Den forste November en Historisk Kalendarisk Undersögelse* (Leeuw. 1835); van Karl Christian Rafn *Antiquitates Americanae*, waarvan hij verslag gaf in de *Gids* van 1854, en van koning Frederik VII een voorlezing over *de Hunnebedden, op welke wijze in den ovden tijd gebouwd* (Leeuw. 1863). In de *Konst- en Letterbode* 1832 deed hij mededeelingen over het Koninklijk Genootschap van noordsche oudheidkunde te Kopenhagen, waarvan hij lid was. En in *de Vrije Fries* VI (1846) gaf hij een handleiding voor het opgraven en bewaren van oudheden, een vertaling van het *Deenske Oldslager og deres opbevaring* (1831). Het buitenland wist zijne verdiensten te waardeeren. Met nog zeven europeesche geleerden, waartoe ook Jacob en Wilhelm Grimm behoorden, was hij lid van de Engl. Philological Society. In de werken van dit instituut schreef hij *Hints on the thesis: The Old-Friesic above all others the fons el origo of the Old-English* (1854). Voor alles echter bleef Hetteema evenwel jurist en voor niemand deed hij onder in bewondering voor de oudfriesche wetten. Het was toen nog de gouden tijd om met weinig geld origineele handschriften te veroveren. En zoo heeft hij voor Nederland vele waardevolle stukken gered, hoewel hij in von Richthofen een zwaren concurrent had. Welk een vruchtbaar publicist hij op dit terrein was, blijkt uit de navolgende uitgaven: *Het Emsiger Landregt van 1312* (Leeuw. 1830); *De Juris prudentia Frisica* (Leeuw. 1834); *Het Fivelgoër en Oldampster Landregt* (1841); *Het Hunsingoër Regt*, het *Jus Municipale Frisonum*, de beide laatstgenoemde in de *Werken van het friesche Genootschap* 1846-52. Hij was nog druk bezig met zijn uitgave van de oude friesche wetten, toen een andere gewichtige publicatie zijn pen in beweging bracht n.l. van de *Beneficialboeken van Friesland* (Leeuw. 1850) door J.v. L e e u w e n , archivaris van Friesland. Zijn kritiek op dit werk in de *Leeuw. Courant* 19 Nov. 1850 was scherp. Van Leeuwen verdedigde zich daarop in zijn *De uitgave der Beneficialboeken van Friesland verdedigd tegenover de z.g.n. kritiek van Jhr. M. de Haan Hetteema* (Leeuw. 1851). In datzelfde jaar reisde Hetteema naar Oxford om de Juniushandschriften te bestudeeren. Hij geraakte door dit alles zoo thuis in het oudfriesch, dat hij in die taal de tweede epode van Horatius de *Lof fen it tânlibben* uit het Latijn vertaalde, *Vrije Fries* (1839), 296-301.

Niet alleen wist hij het oude recht der Friezen te beoefenen, ook de friesche volkskunde vond in hem een ijverig beoefenaar. Voor dit doel reisde hij in den zomer van 1832 met Ds. Rinse Posthumus te Waaksens naar de Sagelter Friezen en de vrucht van deze reis werd vastgelegd in hun *Onze Reis naar Sagelterland* (Franeker 1836). Wie hem wil leeren kennen op het gebied der friesche dialectkunde raadplege zijn fragmenten uit de helgolander volkstaal in *De Vrije Fries* (1839),

Friesche volksalmanak (1850) zijn *Frieske, Hilgelaonnen en Noordfrieske Rymkes* (Dokkum 1841). Als historicus ging hij zijn eigen wegen. Zijn denkbelden over de Noormannen en den Opstalboom weken geheel af van de traditioenele. Zijn standaardwerk is het *Stamboek van den Frieschen adel*, dat hij met van Halmaël bewerkte. In 1846 mochten de schrijvers het werk dat in 125 exemplaren was gedrukt à f 70. geplaatst zien. Zijn laatste publicatie, die na zijn dood het licht zag was *Idioticon Frisicum, Friesch-Latijnsch-Nederlandsch Woordenboek* (Leeuw. 1874), waarvan hij reeds in 1832 een voorproeve had gegeven in *Proeve van een Friesch en Nederl. Woordenboek*. Zijn liefde voor Friesland was groot. Zijn woord: 'Mijn Friesland gelukkig te doen zijn is een van mijn zoetste genoegens; en daarvoor heb ik alles in het werk gesteld wat in mijn vermogen was', heeft hij met zijn gansche leven bevestigd.

Zie: F. Buitenrust Hette ma , *Bijdragen tot het Oudfriesch Woordenboek* (Leiden 1888) VIII-X; Winkler Prins , *Encyclopaedie in voce; Annales généalogiques* (1875), 175; mijn opstel met portret in *It Heitelan*, (1921).

Wumkes

[Hettinga, jonker Duco van]

HETTINGA (jonker Duco v a n), geb. te Jorwerd, datum van geboorte en overlijden onbekend, hij stierf jong, zoon van jonker Homme van Hettinga (die volgt). en T r i j n v a n R i n i a . 6 Mei 1567 is hij in Emden, en bezoekt met zijn vader en broeder veel den herberg het Wapen van Holland. In 1568 diende hij onder graaf Lodewijk; in voorjaar 1569 behoorde hij tot de eerste Watergeuzen, die een kaperbrief van den Prins van Oranje kregen. 20 Mei 1569 is hij verbannen, in 1570 kreeg hij een nieuw vonnis van het Hof van Friesland met verbeurdverklaring zijner goederen. In voorjaar 1571 diende hij onder Entens, en 1 April 1572 was hij bij de inneming van den Briel; later diende hij in het vendel van Rolle, baljuw van Veere.

Zie: W a g e n a a r , VI, 308; t e W a t e r , *Verbond der Edelen* II, 457; A n d r e a e , *de Friesche Waterg. in Vrije Fries*, 3e reeks, V, 68; K o k , *Vaderl. Woordenb.* XX, 582; v a n V l o t e n , *Nederl. Volksofst.* (1858) I, 64, 325; v a n G r o n i n g e n , *Gesch. der Watergeuzen*, 128; d e H a a n H e t t e m a , *Stamboek Friesche Adel* I, 206; M a r c u s , *Sententiën*, 192.

Vogels

[Hettinga, jonker Homme van]

HETTINGA (jonker Homme v a n), geb. op Hettinga-State te Hommerts, datum onbekend, overl. voor 23 April 1574, zoon van jonker E p o v a n H e t t i n g a e n A u c k v a n H e r e m a ; hij huwde T r i j n v a n R i n i a , dochter van van D o e c k e v a n R i n i a e n R i n t s A g g e s d r . v a n H e r e m a , en hertrouwde met R i x t v a n U n i a , Wed. van T j o m m e H o l l i n g a e n dochter van F r a n s v a n U n i a .

Van 1558 tot 1567 was hij grietman van Baerderadeel en ontvanger-generaal van den omslag over de Floerenrente; in 1558 werd hem toegestaan een tijdlang in krijgsveld in het buitenland te verblijven. In 1566 teekende hij het Compromis, en was de Hervorming toegedaan; hij spijzigde velen met vleesch op vastendagen. In 1567 moest hij vluchten en werd als grietman afgezet. 6 Mei 1567 ontmoeten wij hem in Emden, met zijn beide zoons jonker Duco en Taco (vgl. art.), in Juni 1567 woonde hij te Emden in de Geuzenherberg en werd 9 Jan. 1568 door Alva gedagvaard. 10 April 1568 krijgt hij van graaf Lodewijk een aanstelling als hopman en 24 April 1568 trekt hij met dezen Groningerland binnen; 23 Mei 1568 vecht hij

met zijn vendel bij Heiligerlee, en ontkomt 21 Juli 1568 aan de nederlaag bij Jemmingen. 8 Sept. 1568 wordt zijn naam te Leeuwarden aangeslagen. In

voorjaar 1569 is hij een der eerste Watergeuzen, die van den Prins van Oranje een kaperbrief ontvangen. 18 Mei 1569 wordt hij verbannen, het vonnis wordt op 21 Mei afgekondigd. 13 Juni 1569 is hij bij de friesche kust werkzaam, 20 Juli 1569 in Norden, en geeft in Aug. een bestelling aan Jan Lodewijks. In Oct. 1569 plundert hij op de Eems, en ligt 25 Dec. 1569 bij Nesserland voor anker, In den winter 1569-70 geeft hij aan lieden bestellingsbrieven uit, om in Friesland te gaan plunderen, en behoudt 10% van den buit, waarop door het Hof van Friesland ook de goederen van zijn moederszijde werden verbeurd verklaard. Hij blijft met zijn schip tot 2 Mrt. 1570 in het winterleger bij Borkum, en zeilt dan met oostenwind weg. 20 Oct. 1570 ontvangt Homme van Hettinga van admiraal Lumbres een aanstelling tot kapitein; begin 1571 laat hij bij het eiland Wight een schip uitrusten In zomer 1571 is hij in Dover en ontvangt groote sommen geld, door Antwerpsche kooplieden voor Oranje bijeen gebracht. 18 Juli 1571 ontvangt hij van Jan van Ransdorp de buitgelden. 1 April 1572 is hij bij de inneming van den Briel, en wordt van daar naar Veere gezonden, als bevelhebber van een vendel knechten, door de stad betaald. Hij is overl. vóór 23 April 1574.

Zie: Schwartzberg, *Charterboek van Friesland* III, 727, 752; Franz, *Ostfriesland und die Niederl.* 19, 25, 95, 97, 124, 133; van Vloten, *Nederl. Volksopst.* (1858) I, 64, 77, 144, 147, 154, 168, 291, 320, 325; Wagenaar, VI, 308; Andreae, *de Friesche Waterg.*, in *Vrije Fries* 3e Reeks, V, 50, 101; Altmeyer, *les Gueux de Mer*, 37, 49; van Groningen, *Gesch. der Watergeuzen*, 128; Gachard, *Invasion du Cte L. de Nassau*, 226, 231; Marcus, *Sententiën*, 190; te Water, *Verbond der Edelen*, II, 457, 476; Groen van Prinsterer, *Archives* III, 227; Kok, *Vaderl. Woordenboek* XX, 582; *Vrije Fries* IX, 426; de Haan Hettema, *Stamboek* I, 205, 301; Andreae, *Nalezing Lijst van Grietmannen*, 26; Gabbema *Verhaal van de stad Leeuwarden*, 499, 504; Hagedorn, *Ostfr. Handel*, 231.

Vogels

[Hettinga, jonker Taco van]

HETTINGA (jonker Taco van), geb. te Jorwerd, datum onbekend, overl. te Emden in Juni 1603, zoon van jonker Homme van Hettinga (zie boven) en Trijn van Rinia; zijn vrouw heette Neelcke en was geb. te Emden. 6 Mei 1567 is hij in Emden, en bezoekt met zijn vader en broeder veel de herberg het Wapen van Holland. 23 Mei 1568 vecht hij bij Heiligerlee, in voorjaar 1569 behoorde hij tot de eerste Watergeuzen, die van den Prins van Oranje een kaperbrief kregen. 20 Mei 1569 is hij verbannen, en in 1570 krijgt hij een nieuw vonnis van het Hof van Friesland met verbeurdverklaring zijner goederen. In voorjaar 1571 dient hij aan boord van het schip van zijn vader bij Wight; hij maakte de tochten der Watergeuzen niet vaak mede, en was meestal bij zijn moeder in Emden. In 1580 hooren wij weer van Taco van Hettinga, hij richt in Dantumadeel een vendel op, tot hulp van den graaf van Hohenlo; in 1589 is hun luitenant-kolonel in dienst van graaf Willem Lodewijk en ligt in 1593 met zijn soldaten op de grenzen van Friesland en Overijsel om die gewesten tegen Verdugo te beschermen. Hij bezet 19 Juni 1595 met friesche vendels Emden. 18 Aug. 1595 is hij bij het beleg van Hulst, verliest 19 Sept. 1597 een been bij het beleg van Grol en is 2 Juni 1600 in den slag bij Nieuwpoort. Op 23 Mei 1602 was hij in Emden, als luit.-kol. bij het friesche reg. en bevelhebber in Emden.

Zie: Wagenaar, VI, 308; van Vloten, *Nederl. Volksopst.* (1858) I, 325; Andreae, *de Friesche Waterg.* in *Vrije Fries*, 3e Reeks, V, 68;

Marcus, *Sententiën*, 192; te Water, *Verbond der Edelen* II, 457; de Haan Hetteema, *Stamboek* I, 206, II, 140; van Vervou, *Gedenkw. Geschr.* 124, 148; *Staatsche Leger* II, passim.

Vogels

[Heusden, Thomas van]

HEUSDEN (Thomas van), H u e s d e n , ten onrechte ook H u s t e n , uit Brabant, Benediktijn der abdij St. Maximinus te Trier van de congregatie van Bursfeld, overl. 4 Juli 1514 als abt zijner abdij. Hij was een der talrijke Nederlanders, die veel bijdroegen tot den bloei der duitsche benediktijner abdijen in de 15e en 16e eeuw. Omstreeks 1490 werden in de abdij Echternach (Luxemburg) pogingen gedaan om de vervallen regeltucht te herstellen. Uit de abdij St. Maximinus werden tot dat doel acht monniken gezonden, waaronder Thomas van Heusden, die in Echternach het zware ambt van cellier waarnam tot 22 Juni 1502, toen hij, in zijne abdij te Trier tot abt gekozen, te Rome bevestigd werd. De aartsbisschop van Trier was zeer met deze keuze ingenomen en zorgde, dat de nieuwe abt, 21 Nov. 1502, de bevestiging van den keizer ontving. Met roem voerde hij het bestuur zijner abdij, welke hij door het voltooiën der gebouwen, het aanschaffen van kunstige sieraden voor de kerk, het aflossen van schulden, in bloei deed toenemen. Toen keizer Maximiliaan 1512 de abdij bezocht en aldaar het middagmaal gebruikte overtuigde hij zich persoonlijk van het voorbeeldig leven der monniken, die door hun ijver in dienst van God in gansch het land bekend waren. Onder abt Thomas werd de abdij St. Nabor, bisdom Metz, door zijne monniken hervormd. Zijn stadgenoot Godesch. Stewichius vermeldt hem in een zijner werken. Abt Thomas genoot het volle vertrouwen van zijn aartsbisschop Jacobus van Baden, die hem tijdens een afwezigheid van eenige maanden het bestuur van zijn diocees overdroeg. De abt bestuurde op verdienstelijke wijze zijne abdij tot aan zijn dood, geëerd en bemind door allen.

Zie: Casp. Bruschi, *Chronologia monast. Germaniae* (Sulzbaci 1682) 462; *Gallia Christ.* XIII, 539; Gab. Bucelinus, *Germania Saera* (Ulm 1662) II, 231; *Stud. und Mittheil. Ben. und Cist. Ord.* VIII (1887), 349, XX (1909), 245; Schutjes, *Gesch. Bisdom 's Hertogenbosch* IV, 574.

Fruytier

[Heutz, Jozeph Joannes Franciscus]

HEUTZ (Jozeph Joannes Franciscus), geb. te Rijssel 5 Maart 1790, overl. te Venlo 9 April 1878, zoon van Joannes Josephus Antonius en Maria Anna Magdalena Josephina Antoinetta Pangh. Hij diende 28 Maart 1832 als luitenant ter zee 1e klasse op het fregat 'Euridice', nam deel aan de krijgsverrichtingen van 1830 en 1831, was tegenwoordig bij het bombardement van Antwerpen, werd 1835 kapitein-luitenant ter zee en 12 Juni 1839 kapitein ter zee. 7 December 1842 werd hij als kapitein ter zee op non-activiteit zijnde, op zijn verzoek gepensionneerd met ingang van 1 Januari 1843 Hij vermaakte in zijn testament een gedeelte van zijn vermogen voor een 'Weldadige Stichting Heutz'. Hij huwde te Venlo 22 Juni 1829, als luitenant ter zee 1e klasse aan boord van Zijne Majesteits Wachtschip 'Zeeland' liggende te Nieuwe Diep, Hendrika Helena Blumenkamp, geb. te Venlo 3 November 1789, aldaar overl. 10 April 1830, dochter van Hendrik en Gertrudis Sieger.

Zie: H. Uyttenbroeck, *De straten te Venlo*, 63.

Verzijl

[Heuvel, Ivo van den]

HEUVEL (Ivo van den), Hoveliuſ, priester, geb. te Oosterwijk bij Tilburg 1665 of 66, overl. te Turnhout 21 Mrt. 1632 of 33, werd 30 Maart 1609 pastoor van het begijnhof Turnhout en 1611 tevens deken van het kapittel der St.

Pieterskerk aldaar. Om zijne geleerdheid, voorzichtigheid en minzaamheid was hij algemeen bemind. Met vreugde werd 1614 zijne benoeming tot landdeken van het district Hoogstraten vernomen. Hij beoefende de dichtkunst, doch gaf niets in druk uit. Hij overleed op het Begijnhof aan den kanker en werd in de kerk voor het hoofdaltaar begraven.

Zie: J.E. Jansen, *Turnhout in het Verleden* II, 191, 207; *Bijdragen Hertogdom v. Brabant* VII (1908), 453.

Fruytier

[Hey, Cornelius]

HEY (Cornelius), geb. te Breda 1490, Norbertijn der abdij Ninove in Vlaanderen, overleed te Scheutveld bij Brussel April 1553. Hij werd 1518 benoemd tot coadjutor van den abt, Joannes Clerici, die 1525 ontslag nam en 1527 stierf. 10 Dec. 1525 werd de coadjutor tot abt gewijd. Corn. Hey was een wijs en bekwaam bestuurder. Hij betaalde al de schulden der abdij en wist voor zich en zijne opvolgers het recht der pontificalia te verkrijgen. Vroegtijdig zorgde hij voor een coadjutor om een vreemde te weren. De plotselinge dood van dezen trof den abt zeer. Hij nam ontslag, einde 1543 of begin 1544 en ging de rust en de eenzaamheid zoeken bij de Karthuizers in Scheutveld, waar hij 1553 overleed. Met deze orde waren hij en zijne familie zeer bevriend, zooals blijkt uit het necroloog der karthuizers van Nieuwe Licht bij Utrecht, waar zijn naam 8 April is ingeschreven. In Scheutveld had hij het gewelf van het kapittel doen maken.

Een C o r n . H e y , plebaan of pastoor van O.L. Vrouwekerk te Breda, wellicht een familielid van den abt, vindt men na 1542 op 10 Nov. in het necroloog ingeschreven.

Zie: *Gallia Christiana* IV, 115; W a u t e r s , *Environs de Bruxelles* I, 43; B e r l i è r e , *Inventaire des libri Obligationum* (Rome 1904), no. 1937, No. 1949.

Fruytier

[Heyden, Egidius of Gillis van der]

HEYDEN (Egidius of Gillis v a n d e r), of d e M e r i c a , wijbisschop met den titel van het bisdom Beiroet, overl. 5 Febr. 1505, verrichtte enkele malen wijdingen in het bisdom Utrecht, doch komt steeds als wijbisschop van Kamerijk voor. Hij was geboren te Mechelen en kloosterling van de orde der Karmelieten, 6 Febr. 1486. Daarna lector der theologie in de kloosters te Keulen en Antwerpen en prior te Nimes en Antwerpen. 10 Mei 1499 werd hij tot bisschop van Beirut verheven en 8 Sept. 1499 gewijd. Vele zijner wijdingsakten in het bisdom Kamerijk zijn bekend. 30 Apr. 1500 wijdde hij de biechtkapel in het Zijklooster te Haarlem en 1503 verleende hij een aflaat aan hetzelfde klooster, waar hij beelden en het kerkhof gewijd had (*Bijdr. Bisdom Haarlem* XVI, 295, 297-300).

Bisschop Gilles van der Heyden werd in de kloosterkerk zijner orde te Antwerpen begraven. S a n d e r u s vermeldt zijn grafschrift.

Zie: I e G l a y , *Cameracum Christ.* 85; C. d e V i l l i e r s , *Biblioth. Carmel.* I, 8; E u b e l , *Hierarch. Cath.* II, 118; *Revue Bénédictine* (1904), 133-134; S a n d e r u s , *Chorogr. sacra Brab.* (2 ed.) II, 230, 248, 269, 272; v.d. G h e y n , *Catal. manuscrits de la bibliothèque royale* VI, n°. 3816, f. 29-31.

Fruytier

[Heyden, Joannes van der]

HEYDEN (Joannes van der), a Myrica of a Merica, abt van de abdij St. Joh. Bapt. O.S.B., geb. te Eindhoven in N. Brabant, overleden te St. Omer 6 Jan. 1584, trad in de orde der Predikheeren te IJperen.. 24 Dec. 1535, 1548 en 49 was hij professor der schriftuur te Leuven. 1554 bekleedde hij te IJperen het ambt van prior en bestuurde zijn klooster op buitengewone wijze, terwijl hij optrad als ijverig prediker en sinds 1559 als inquisiteur, tot groote tevredenheid van

zijn bisschop Martinus van Riethoven. Deze, zijn landgenoot, wist hem te overreden om de Benedictijnerabdij St. Jan te Belle, welke dreigde ten onder te gaan, te helpen herstellen. Deze abdij, gelegen bij Théroutanne, had bij de verwoesting der stad door Karel V al hare gebouwen, en een gedeelte harer bezittingen verloren, terwijl een gedeelte der monniken zich in Frankrijk had gevestigd. De overigen verkregen eenige goederen te Belle en de gebouwen van een klooster St. Antonius, waar zich van der Heyden hun lot aantrok. Hij nam het habijt der Benedictijnen aan 10 Febr. 1565, werd 1566 coadjutor van den abt en 20 Juli 1570 tot zijn opvolger gekozen. Door bisschop Riethovius bevestigd 28 Juli, werd hij 1 Aug. door hem tot abt gewijd en gemijterd. Hij hield niet op met prediken; 1575 preekte hij nog den advent en de vasten te Duinkerken. Abt van der Heyden voerde in zijn klooster de gebruiken in van de congregatie Bursfeld en bracht in korten tijd zijn klooster tot bloei, doch de troebelen der hervorming en de vervolgingen der calvinisten in Vlaanderen haalden alles neer. Hij zelf had vele vervolgingen te verduren en overleed in ballingschap bij de Dominikanen te St. Omer, na juist het einde van het schrikbewind te hebben zien naderen. Hij werd in de Dominikanerkerk begraven; zijn lijk is na eenige jaren overgebracht naar Belle. *Gall. Christ.* vermeldt het eenvoudige opschrift van zijn graf.

Zie: Sanderus, *Flandria Illustrata* (ed. 1732) II, 336; *Gallia Christ.* V, 330-331; Quétif et Echard, *Scriptores ord. Praedic.* II, 191.

Fruytier

[Heyden, Henricus van der]

HEYDEN (Henricus van der), of a Merica, geb. te Oorschot omstr. 1420 niet te Aarschot, zooals bij sommige schrijvers, overl. 2 Sept. 1473 in het klooster Bethlehem bij Leuven. Hij werd door zijne ouders in zijn jeugd toevertrouwd aan den deken van St. Jan te 's Hertogenbosch en op de scholen der Fraters geplaatst. Ofschoon zijne ouders zich verzetten tegen zijne plannen om het kloosterleven te omhelzen, kreeg hij ten laatste hunne toestemming en begaf zich in het besloten klooster van Bethlehem bij Leuven van de orde der Augustijner-kanunniken. Hij volgde aldaar de godgeleerde lessen van den beroemden Emericus de Campo, die meermalen in dat klooster verbleef. Eerst bekleedde Henricus het ambt van koster en novicenmeester en werd 1450 tot prior gekozen. Om de vele moeilijkheden verzocht hij ontslag aan de visitatoren, hetgeen hij verkreeg. 2 Juni 1456 werd hij weder tot supprior en novicenmeester aangesteld. Opnieuw werd hij tot prior gekozen 1459 en bleef nu 14 jaar aan het bestuur van het klooster, dat door zijn ijver en bekwaamheid geheel opbloede. Om zijne geleerdheid en heilig leven stond hij hoog in aanzien. De abt van Park van de orde der Norbertijnen wenschte hem als abt en opvolger aan het hoofd zijner abdij te zien, doch de nederige prior weigerde. Hij stond den abt van Park als raadgever trouw ter zijde in het hervormen der abdij en wees zijn vroegere medeleerling te 's Hertogenbosch, Th. van Tulden, kanunnik van Tongerlo, als den meest geschikten aan om Park te besturen. Henricus de Merica wordt vermeldt in de lijst der prioren in *Historia Lovan. Libri XIV* van J. Molanus ed. de Ram (Brux. 1861); van Gestel, *Historia Archiepiscopatus Mech.* (Hag. Com. 1725), 217; *Grand théâtre Sacré du Duché de Brabant* I, 151. De lijst, ontleend aan een *Chronicon Bethleemiticum* van Petrus Impens, is slechts gedeeltelijk uitgegeven. Als schrijver is Henricus bekend geworden, behalve door enkele redevoeringen op het generaalkapittel te Windesheim, door zijn werk in 1468

geschreven: *Compendiosa historia de cladibus Leodiensium 1455-68* (door Mgr. de Ram uitgegeven naar hs. n°. 11968 der Bourg. Bibliotheek in: *Documents relatifs aux troubles du Pays de Liège*, Brux. 1844, 132-183, *Publ. de la Commis. Royale d' Histoire*). Martène et Durand vonden bij hun bezoek aan het Rooklooster een exemplaar aldaar in de bibliotheek. Foppens vermeldt een exemplaar te Oxford 1696. Henricus van der Heyden wordt vermeld door de meeste bibliografen: Oudin, Fabricius, Val. Andreas, Foppens, *Bibl. Belg.* I, 457, enz.

Zie: Sanderus, *Chorogr. Sacr. Brab.* I, 202; *Biogr. nat. Belg.* IX, 207-209; Acquoy, *Het klooster te Windesheim* II, 98, 223, 310, 330; III, 58; Goethals, *Lectures rel. à l'hist. des sciences en Belg.* III, 19-22.

Fruytier

[Heyendal, Reinerus van of de]

HEYENDAL (Reinerus van of de) of de St. Margareta, geboortig uit Maastricht, Benedictijn der abdij St. Jacob te Luik, overleed aldaar 15 Maart 1436, 1408 werd hij tot abt gekozen wegens afstand van zijn voorganger. Deze had met weerszin 1401 het bestuur der abdij in handen genomen, toen zij door het ten offer vallen van 12 monniken en den abt aan de pest veel had geleden. Reinerus van Heyendal was een man met groote talenten en vol ijver om orde en tucht in zijne abdij te doen bloeien. Hierin slaagde hij volkomen, zoodat verschillende bisschoppen zij steun inriepen om de abdijen van hunne bisdommen uit haar diep verval op te heffen door het zenden van eenige zijner monniken. Met vier monniken uit St. Jacob, waaronder Bartholomeus van Maastricht, superior, herstelde de karthuizer Jan de Rode de abdij St. Mathias te Trier, waar hij door den bisschop was aangesteld in plaats van den abt, die de abdij had verlaten om aan eene hervorming te ontkomen. Door de hervorming van St. Mathias kwam de abt Reinerus in betrekking met Bursfeld. De hervorming van Bursfeld hielp hij beginnen en verspreiden in de Benedictijnkloosters der verschillende landen. Een poging om de abdij St. Laurentius te Luik te hervormen door 5 zijner monniken mislukte 1420. De monniken van St. Laurentius riepen hunne machtige bloedverwanten te hulp en deze verwekten zooveel rumoer, dat de monniken van St. Jakob, hun leven niet zeker, in allerijl naar hun klooster wederkeerden. Beter gelukte de hervorming (1414) in de abdij Florennes, die door de troepen van Willem graaf van Holland en Henegouwen was verwoest. Een monnik van St. Jacob, aan het hoofd gesteld door zijn abt Reinerus, deed de abdij opnieuw bloeien. Ook de abdijen van Stavelot, Gembloux en St. Paul te Utrecht ontvingen eenige monniken van St. Jacob, leerlingen van Reinerus, om deze abdijen te hervormen. Sommige dezer hervormingen hadden plaats in het begin van het bestuur van zijn opvolger Rutger van Bloemendaal, die echter de tucht en vooral de onthouding van vleesch, ingevoerd door zijn voorganger, niet wist te handhaven. Na eenige jaren ondervond deze vele moeilijkheden en tweedracht, vestigde zich te Maastricht, ten tijde dat een vijandelijke overmacht Luik beheerschte, en overleed aldaar 1471. Hij had evenals abt Reinerus geijverd voor het bijeenkomen der Benedictijnen op provinciale kapittels en was meermalen als voorzitter opgetreden.

Abt Reinerus van Heyendal was tot conservator van het luiksche kapittel benoemd door paus Johannes XXII in 1414; hij bouwde een gedeelte der abdijskerk nieuw op en overleed, betreurd door talrijke hooggeplaatste personen van

Luik, wier voorzichtige en wijze raadgever hij steeds was.

Zie: *Gall. Christ.* V, 985; *Gesta abbatum S. Jacobi Leod.* in Berlière, *Documents inédits hist. eccl. Belg.* (Maredsous 1894) 44-46; *Revue Bénédictine* XI (1894), 5-10, XII (1895), 103, XVI (1899), 393.

Fruytier

[Heyman, Isaac]

HEYMAN (Isaac), geb. omstr. 1832, overl. te Amsterdam 9 Aug. 1906, vermaard voorzanger der amsterdamsche joodsche Gemeente, was de zoon van P i n c h a s H e y m a n . Gesproten uit een geloovig gezin der Oost-joden en begaafd met een zeldzaam schoon stemgeluid, maakte hij in verschillende hongarsch-joodsche Gemeenten veel opgang. Hij was resp. voorzanger (Chazan) te Filelone, Graudenz en Gnesen, van waaruit hij op 1 Mei 1856 tot oppervoorzanger der ned. israël. hoofdsynagoge te Amsterdam werd benoemd. De 'Gneser Chazzan', zooals hij bekend was, bleef dit ambt tot 1903 met grooten roem waarnemen. Ook zijn verschillende composities maakten opgang en zijn heden in de meeste nederl. synagogen ingeburgerd. In 1898 publiceerde hij 'Schire Todah la El', welke hebreuwsche collectie aan H.M. de Koningin op haar kroningsdag was opgedragen. Ook voor het synagogale koor, waarvan hij stichter en directeur was, componeerde hij bekende muziek. Zijn zoon K a r e l was een begaafd pianist en componist en van zijn drie dochters zijn Louise en Sophia zangeressen, terwijl Johanna als pianiste bekend is.

Zie: *The Jewish Encyclopaedia* VI, p. 379. Zijn portret verscheen in *Der Israëlit* van 14 Aug. 1901 en in de nederl. joodsche bladen van 1901, 1903, 1906 en laatstelijk in het *Centr. blad voor Israëlieten* van 18 Mei 1923. No. 11.

Zwarts

[Heymbach, Bernardus von]

HEYMBACH (Bernardus v o n), H e i m b a c h i u s . geb. omstr. 1620 te Zülpich, overl. te Leuven 8 Juli 1664, voltooide gedeeltelijk zijne studie te Keulen, waar hij den graad van baccalaureus in de godgeleerdheid verkreeg, gedeeltelijk te Leuven, waar hij 1654 licentiaat in de rechten werd. 1639 trad hij op als leeraar in de welsprekendheid en rector van de St. Servaas-scholen te Maastricht, opgericht na de sluiting der scholen van de Jezuïeten, die 1638 uit de stad waren verdreven. 1647 schreef Heimbach een latijnsch dramatisch verhaal van het leven van St. Servatius in vijf bedrijven, dat door de studenten werd opgevoerd. Het onderwijs van Heymbach maakte grooten opgang te Maastricht, zoodat het stadsbestuur hem het burgerrecht schonk. 1649 werd hij naar Leuven geroepen om aan het college der Drie Talen Nicolas Vernulaeus op te volgen als leeraar der latijnsche taal. Niet alleen in het onderwijs van het latijn, maar ook in de lessen der oude geschiedenis en politiek wist hij zoo het aangename met het nuttige te vereenigen, dat hij, vooral door zijne disputen, een menigte studenten trok, voornamelijk jongelingen van Duitschen adel. Ondertusschen studeerde hij zelf in beide rechten en behaalde daarin omstreeks 1654 den graad van licentiaat. Sinds 1654 was hij tevens belast met de Grieksche lessen, welke hij met ijver tot aan zijn dood voortzette. Aartshertog Leopold benoemde hem tot zijn geschiedschrijver en raadsheer. P a q u o t vermeldt uitvoerig 13 gedrukte werken van Heymbach, alle tijdens zijn verblijf te Leuven gedrukt, behalve: *Servatius Octavianus sive Tungrensis drama sacrum, exhibens*

*mirabilem S. Servatii ad Tungros adventum ejus ibidem vitam et inde discessum
Mosae-Trajectum* (Maestricht Ezechiël Bucherius 1649, 7 bl. en 82 blz.).

Zie: Paquot, *Mémoires litt.* V, 274-279; Habets, *Gesch. Bisdom Roermond* III, 539; *Analectes Hist. eccl. belg.* XXI (1888), 229, 237; F. Neve, *Mémoire sur le collège des Trois-Langues*, 184.

Fruytier

[Heyst, David François van]

HEYST (David François van), nederlandsch letterkundige, geb. 28 Juli 1834 te Gouda, overl. te 's Gravenhage 27 Mei 1910, de eenige zoon van Dr. David van Heyst en Sara Boonacker, stammend uit een oud vlaamsch geslacht: Michiel van H. verhuisde in 't begin der 17e eeuw van Antwerpen naar Amsterdam als handelman. Daar haar jongen wegens zwakke gezondheid ongeregeld school had gegaan, vergoedde moeder Sara (de vader overleed reeds in 1836, kort na zijn beroep als predikant te Leiden) dit, door hem van zijn 14e tot 17e jaar tot huisonderwijzer te geven J.J. Backer Dirks (zie ald.), die grooten invloed op hem oefende en steeds zijn vriend bleef. In 1852 verhuisde hij met zijn moeder naar Haarlem. Hier werkte hij op de bloemisterij van Polman Mooy en werd adspirant-lid van een reciteer-college, de Rederijderskamer Laurens Janszoon Koster. In 1857 trok hij met zijn moeder naar Amsterdam, om zich geheel aan letterkundige oefeningen te wijden, doch vertrok 3 jaar later om haar weer naar Leiden, waar hij, als groote vriend van notaris J.M.E. Dercksen (zie ald.), ook na haar dood (1864) bleef wonen tot 1882, toen hij zich in den Haag vestigde, om meer in de tooneelwereld te leven. Hier was hij als bestuurslid, het laatst als voorzitter, van de afdeling 's Gravenhage van het Nederlandsche Tooneel werkzaam en leverde tooneelverslagen van hollandsche voorstellingen in het *Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage* (1889-99). De critiek hierin, meer opbouwend dan afbrekend, werd door de tooneelisten zeer op prijs gesteld. Van Heyst voerde de redactie van *Het Lees kabinet* van 1875-97. Asthma en ooglijden maakten hem sinds 1879 het werken moeilijk. Sinds 1854 was v.H. lid van de Mij. der Nederl. Letterkunde. Zijn tooneelarbeid begon met het vertalen van een paar duitsche tooneelstukken, die in Amsterdam werden opgevoerd: *Jolanda* (van Herz) (1857) en *Marguerite Donose* (van Charlotte Birch Pfeiffer) (1858). Als oorspronkelijke stukjes gaf hij: *De Liefde onder alle standen* (1860); *Uit Indië terug* (1865). Door den uitgever L.F.J. Haspels, uitgever te Amsterdam en zelf declamator, werd hij (1867) redacteur van diens sinds 1857 bestaand *Jaarboekje voor Rederijders*, dat hij tot 1881 redigeerde en voorzag van oorspronkelijke en vertaalde bijdragen. In dat van 1868 verscheen *De samenzwering te Venetië*. Ook in andere, in 't midden der 19e eeuw zoo zeer gewilde en veelal fraai verzorgde jaarboekjes leverde van H. bijdragen: o.a. in *Aurora*, *Holland*, *Erica* en *Almanak voor Hollandsche Blijgeestigen*. Uit de verzen daarin opgenomen vormde hij een bundel *Gedichten en Rijmen* (1888). In 1870 verscheen het tooneelstuk *Zwijgende kwaadsprekendheid* en in 1873 het historisch drama *George de Lalaing, graaf van Rennenberg*, in rijmlooze jamben, door Teyler's 2e genootschap met goud bekroond en meermalen door verschillende tooneel gezelschappen vertoond.

Den 13en Juni 1865 trouwde van H. met Geertruida Josina Boonacker, die hem 5 kinderen schonk, waarvan twee dochters hem overleefden. Voor zijn kinderen schreef hij *Het ijzersterke prentenboek* (1869). Toen zijn vrouw 15 Mei 1871 overleden was, hertrouwde hij in 1877 met Adriana Hendrica Buddingh, die hem bij haar dood (1885) een zesjarig zoontje naliet.

Zie: *Letterk. Levensber.* (1909-10), 195; *Op de Hoogte*, Augustus (1910) 509.
R. Zuidema

[Hezius, Everardus]

HEZIUS (Everardus), v a n H e e s , geb. te Amersfoort, student aan de universiteit te Leuven, waar hij 17 Oct. 1635 overleed, had aldaar den graad van licentiaat in de theologie behaald. 1 Oct. 1616 stelde Nic. Zoesius, zijn stadgenoot, hem aan tot director in zijn college St. Willebrord, dat hij eenige jaren te voren gesticht had. Hezius bestuurde onder de leiding van Zoesius, die, toen hij 1614 bisschop van 's Hertogenbosch was geworden, zijn college bleef regeeren, met de meeste zorg de nieuwe stichting tot Juni 1621, toen hij ontslag nam. Bij testament stichtte hij twee beurzen voor studenten zijner familie of voor inwoners van Amersfoort. Deze beurzen brachten 1880 nog 262 frank op. Tot collatoren waren aangesteld zijn broeder en zijn zwager, Otto Gesselius, wier afstammelingen dat recht behielden tot 1793. Everard van Hees was een bloedverwant van J a c o b v a n H e e s , die in het Nederlandsch het leven schreef van den beroemden Mart. Duncanus (overl. te Amersfoort 1580), dat 1594 te Antwerpen bij Henr. Verdussen het licht zag.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XIX (1883), 133, 138, 139; *Archief Aartsb. Utrecht* XIII (1885), 234, XXXIX (1913), 325-26; *Handboekje R.K. eeredienst* 26e Jg. (1872) 354.

Fruytier

[Hezius, Henricus]

HEZIUS (Henricus), priester, geb. in het land van Waas, begin der 17e eeuw, overleden te Gent 1 Juli 1676, had gestudeerd aan de universiteit te Leuven en den graad van licentiaat in de theologie behaald. Hij was pastoor-deken te Hulst, toen deze stad 5 Nov. 1645 door Prins Frederik Hendrik werd ingenomen. Ofschoon de Prins gehoopt had vrije uitoefening van den goddienst te verkrijgen voor de stad en het ambacht, wilden de Staten dit niet toestaan. Den deken Hezius werd met alle priesters en kloosterlingen het verblijf in Hulst en Hulsterambacht ontzegd. Van over de naburige grens bestuurde hij zoo goed hij kon zijne parochie. Aldaar, voornamelijk te Clinge, kwamen zijne parochianen bijeen om de H. Mis bij te wonen en de sacramenten te ontvangen. 17 Juli 1648 schrijft de bisschop van Gent aan den deken Hezius om bij deze gelegenheden voorzichtig en in stilte te handelen. Hij vreesde dat anders de Protestanten vertoornd zouden worden en onder een of ander voorwendsel deze bijeenkomsten zouden beletten. 1652 werd Hezius benoemd tot kanunnik der kathedraal St. Baafs te Gent en daarna tot aartsdiaken, volgens van der Velde 1664, volgens Sanderus 22 Maart 1668.

Zie: S a n d e r u s , *Flandria illustrata* (ed. 1732) 241; v a n d e r V e l d e , *Synopsis monumentorum collectionis conciliorum* (Gand. 1822), III, 789; H e l l i n , *Histoire chronol. des évêques et du chap. de St. Bavon* (Gand. 1770).

Fruytier

[Hilarides, Johannes]

HILARIDES (Johannes), geb. te IJlst of Leeuwarden 1648, overl. 1725. Hij werd te Franeker als phil. et lit. stud. ingeschreven 24 Mei 1668. In 1669-71 was hij praeceptor aan de lat. school te Franeker, 1671-82 rector te Hindeloopen, 1682-99 conrector te Dokkum, 1699-1725 rector te Bolsward. Hij is dus 54 jaar bij het klassiek

onderwijs geweest. Zijn talenkennis was groot. Hij was een der eersten die deed aan dialectkunde. Voor het engelsche genootschap *De propaganda fide* vertaalde hij het Onze Vader in het Oudfriesch en in de hindelooper gouwspraak. Hij teekende een uitnemende kaart van Friesland, die te vindens is in B. Schotanus à Sterringis' prachtatlas (2e dr.

1718). Hij bracht het oude dorp Malkwerum in kaart en op koper. Daaraan dankt men de uitgave: *Het Friesche Doolhoff, het beruchte dorp Molk-warren in Friesland* (1718). Zijn meest bekende geschiedwerk is *It aade Fryske Terp* (1678), dat vier uitgaven beleefde, de laatste van den leeuwarder archivaris J. van Leeuwen 1834. Als almanakschrijver maakte hij naam met zijn *Hynlipre sémansalmanak op it 1639 jeer, mekka fen in stirman aen laand*, waarin hij proeven gaf van het hindelooper dialect. In 1720 schonk hij nog een staaltje van deze gouwspraak in een preekenbundel van Ds. Daniël Goltzius. Te Dokkum deed hij voor het Friesch aan lexicographische en grammatikale studiën, die hij verzamelde in een handschrift, dat nog altijd op uitgave wacht. Het is in de stadsbibliotheek te Leeuwarden en heet *Naamspooringen van het platte Friesch*. Evenals Gabbema was hij purist. Een pleidooi voor het goed recht van de gouwspraken in het algemeen en van het Friesch in het bijzonder is zijn boekje *Nieuwe taalgronden der Nederduitsche taal* (Franeker 1705). Dat hij niet aan den leiband der 'kerkelijken' liep, bewees hij door het graveeren van het portret van Balthasar Bekker, dat hij voorzag van een vers (1691), en door het uithangbord boven zijn boekwinkel, waarop aan den eenen kant een bijbel stond en aan den anderen kant een hand met vijf speelkaarten, daaronder de woorden 'Een Schoone'. Dit gaf niet weinig ergernis, en dit werd er niet beter op, toen hij voor de speelkaarten een biezen matje hing, en een werkje uitgaf, getiteld: *Uithangbord van Johannes Hilarides als burger en boekverkooper in de Hoochstraet te Dokkum* (1695).

Zie: de Jager, N. *Archief voor Ned. Taal*, (1855), blz. 397; F. Buitenrust Hettema, *Waarom Volkstaal* enz. (Amst.) 2 j. bl. 6; J.H. Halbertsma, *Hulde aan G. Japiks*, dl. II; *It Heitelan* (1920), opstel van mij.

Wumkes

[Hille, Johannes Adriani]

HILLE (Johannes Adriani) uit Geer of Gierdijk, werd 1509 of 10 aangesteld als pastoor van een gedeelte van de parochie Emelisse in Noord-Beveland. Hij stichtte, terwijl hij pastoor was te Emelisse, in de pedagogie den Borcht te Leuven een beurs voor studenten der filosofie aan de universiteit. Deze beurs bracht in 1880 niets meer op.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XX (1886), 121; Grijpink, *Register der parochies, altaren* enz. I, Walacria, 26.

Fruytier

[Hillesz., Agge]

HILLESZ. (Agge), ook wel genoemd Aggus Sloat. Hij werd geboren in Westfriesland of in Sloten in Friesland, data van geb. en overl. onbekend.

Hij wordt in 1567 vermeld als priester Aggaeus, voortvluchtig uit Sloten. 18 Febr. 1567 door Alva als pastoor van Hempens verbannen, omdat hij vijf kinderen had, waarop hij naar Emden vluchtte. In Emden werd hij schipper, in Mei 1568 beschuldigd van doodslag, en in Sept. 1569 wegens heulen met de Watergeuzen op de burcht te Emden gevangen gezet. Hij behoorde in 1569-70, wonende in de Jodenstraat, tot de buitengewone bedeeden der diaconie van de Holl. Geref. gemeente te Emden. In Mrt. 1570 komen weer klachten over hem in, hij zou hebben deel genomen aan de rooverijen in Friesland onder Gauma, zich bedrinken en in slecht gezelschap verkeerden. 10 Mrt. 1570 verontschuldigt hij zijn wegblijven uit de kerk met zijn tegenwoordig beroep als schipper, het slechte gezelschap en de weinige kennis,

die hij bezat. In Juni 1570 was hij met zijn vrouw en kinderen voortvluchtig. Het in zijn huis gevonden rofgoed werd naar de burcht gebracht

en de kerkeraad vroeg bij zijn bureu en den drost om inlichtingen; 7 Juli 1570 werd hij uit Emden verbannen. Op verzoek zijner vrouw werd het vonnis een maand verschoven, 11 Aug. moest hij Emden verlaten.

Zie over hem: F r a n z , *Ostfriesland und die Nederl.* 117v.; v a n T o o r e n e n b e r g e n , *Diaconie der vreemdelingen in Emden in Werken Marnix Vereen.* I, dl. II, 74; *Vrije Fries* IX, 422.

Vogels

[Hobius, Jacob]

HOBIOUS (Jacob), zoon van P. Hobius en Quirina de Vogel, was burgemeester van Brouwershaven; hij nam deel aan de samenstelling van den *Zeeuwschen Nachtegaal* (1623, 4°; herdr. 1633, 12°) door de levering van een *Visscherspraetie*. In zijn *Levensberichten van Zeeuwen* noemt F. N a g t g l a s hem 'geen onbevallig dichter', wat wel te onderschrijven is. Hij was gehuwd met Cornelia van Westerwijk. Zijn dochter Johanna, die met A.v. Beyer en huwde, gaf in 1643 te Amsterdam *Het lof der Vrouwen* en andere gedichten uit.

C.H.Ph. Meyer

[Höchheimer, Elias ben Chaim Cohen]

HÖCHHEIMER (Elias ben Chaim Cohen) Höchheim, Hochheimer of Hechim, bekend joodsch astronoom van de tweede helft der 18de eeuw, stamt uit een beiersche familie, afkomstig uit Hochheim. Later vestigde hij zich te Amsterdam, waar hij ook overleed. Zijn werken zijn in het Hebreeuwsch uitgegeven o.a. één in den Haag bij Löb Soesmans. Als wiskundige was hij bevriend met den aanzienlijken Benjamin Cohen, wien hij als zijn maecenas verscheidene van zijn mathematische geschriften opdroeg.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* VI, p. 433; J a c. Z w a r t s , *Het verblijf van Prins Willem V te Amersfoort* (Utrecht 1921), p. 16.

Zwarts

[Hoekstra, Albert ten Broecke]

HOEKSTRA (Albert ten Broecke), taalgeleerde, geb. te Holwerd in 1765, overl. te Amsterdam 1828, ingeschreven als jur. candidaat te Franeker 19 Juni 1786, waar hij kort daarna promoveerde. De hoogleeraren Wassenbergh en de Crane wakkerden zijn liefde voor het frieschnationale aan. In 1786 werd hij advocaat bij het Hof van Friesland, in 1790 lid van de admiraliteit te Harlingen, in 1793 volmacht op den Landsdag en in 1794 grietman van Westdongeradeel. In 1796 moest hij om zijn orangistische gevoelens Friesland verlaten. Hij begaf zich naar Oost-Friesland, waar hij het Friesch, het Angelsaksisch en andere germaansche talen beoefende. Omstreeks 1802 woonde hij te Haarlem, in 1813 benoemde de koning hem weer tot grietman van W. Dongeradeel, maar dit ambt beviel hem niet meer. Nu droeg Willem I hem den leerstoel op in nederl. taal en geschiedenis te Leuven, maar de studenten maakten het hem zoo lastig, dat hij zijn ontslag aanbood. Als lid van het Koninklijk Instituut kreeg hij toen een pensioen van f 1800. Hij maakte in Aug. 1815 te Oxford een copie van Gijsbert Japiks' verzen in de Junius-collectie.

Als taalgeleerde miste hij stevige wetenschappelijke fondamenteu. In de *Algemeene Konsten Letterbode* van 20 en 27 Aug. 1813 schreef hij een *Proeve ter*

*intekening op een uitgave van Gijsbert Japix Vriesche Rijmlerij in 3 deelen, naar den ouden druk van 1668 verbeterd en met taalk. bijdragen voorzien. Maar tot die uitgave is het nooit gekomen. Hij kreeg in de laatste jaren van zijn leven van de Regeering de opdracht om de nog in het duister schuilende overblijfsels van de nederl. taal uit de 13e en 14e eeuw aan het licht te brengen, maar de dood overviel hem. Nog moet vermeld worden zijn opstel: *Nuttigheid van de**

taalkennis der Middeleeuwen, alsmede van die der oude Vriezen.

Zie: J.H. Halbertsma, *Letterkundige Naoogst* (Dev. 1840), bl. 284-290; *It Heitelan* (1920), een opstel van mij, met portret.

Wumkes

[Hoemoet, Antonius Herman]

HOEMOET (Antonius Herman), als Norbertijn Cyprianus geheeten, geb. te Venray 26 April 1762 of 63, overl. te Venlo 25 Dec. 1813, trad in de Premonstratenzerabdij te Averbode, waar hij 2 Febr. 1784 de kloostergeloften uitsprak. Als priester was hij werkzaam te Eindhout, sinds 1793, waar hij 29 Mei 1798 werd aangehouden wegens het weigeren van den eed. Hij bleef in de gevangenis tot einde 1799. Na het concordaat, 1802, werd hij onderpastoor te Wesemaal en 1803 te Venlo. Tijdens eene besmettelijke ziekte aldaar kwam hij met alle liefde de lijders te hulp, tot hij zelf werd aangetast en bezweek.

Zie: van Bavegem, *Martelaarsboek der belgische geestelijkheid* V, 36; *De Norbertijner abdij van Averbode* (Averb. 1920) 273.

Fruytier

[Hoen, Cornelis Henricxz.]

HOEN (Cornelis Henricxz.), ook wel Hoon, Honius of Honnius genoemd, vervaardiger van den bekenden 'Avondmaalsbrief' (*Epistola christiana admodum*), die door Zwingli, in 1525, in den vorm van een geschrift, met eenige aanvullingen, anoniem in druk is uitgegeven. Deze 'Epistola' is het oudste theologisch-protestantsche verhoog door een Nederlander samengesteld (de Hoop Schaffer), van groot belang voor de geschiedenis van de eerste beginselen der Kerkhervorming in de Nederlanden (Paul Fredericq), alsmede overtuigend bewijs, dat de Avondmaalsleer van het Gereformeerd Protestantisme, zooals die zich in alle landen verbreid heeft, haar oorsprong vindt in een geschrift van noord-nederlandsche herkomst. Over den schrijver weten wij, dat hij onderwijs ontving op de Hiëronymusschool te Utrecht en een der bekwaamste advocaten is geweest bij het Hof van Holland te 's Gravenhage. In 1523 is hij 'wegens luthersche ketterij', of, omdat hij den stouten moed had te disputeeren met een monnik uit het klooster Egmond, gelijk Erasmus 17 April 1523 verhaalt, gevangen genomen. In den kerker te Delft onderhield hij vriendschapsbetrekkingen met den humanist Cornelius Aurelius, die aan Hoen twee 'Troostbrieven' schreef, welke zijn uitgegeven, en een 'Maanbrief' die nog altijd op uitgave wacht. Joh. Pistorius heeft Hoen en Gnapheus in den kerker te Delft bezocht (deze weinig bekende gegevens over Hoen bij: A. Eekhof, *Zwingli in Holland in Zwingliana*, Bd. III (1918-1919), S. 371; zie ook sub voce *Aurelius*, Dl. I). Erasmus noemt Hoen een 'vir optimus'; bij het Hof van Holland stond hij bekend als een: 'homme eagié (majeur), bien doct, dévocioux, grand aumosnier, d'honneste vie et conversation'; Cornelius Aurelius prees zijn geduld en barmhartigheid jegens de armen.

Onder de papieren van Jacobus Hoeck, deken te Naaldwijk (overleden 11 Nov. 1509) vond Hoen verscheidene geschriften van Wessel Gansfort, o.a. ook diens verhandeling *De sacramento eucharistiae*, dat op hem een bijzonderen indruk maakte, en welks overdenking Hoen tot de conclusie bracht, dat het woordje 'est' in de woorden der inzetting van Jezus niet anders kon beteekenen dan 'significat'. Hij stelde nu zijne gedachten in briefvorm op en Hinne Rode, rector van de school van het fraterhuis te Utrecht, bracht dezen brief, hoogstwaarschijnlijk in 1521, over

aan Luther, met het verzoek zijne meening over Hoen's opvatting te willen doen kennen. Luther keurde deze beslist af. Hinne Rode keerde nu naar Nederland terug, doch reisde eenigen tijd later naar Zwingli

in Zürich. Dit moet geweest zijn tusschen 15 Juni 1523 en 16 Nov. 1524 het tijdstip waarop Zwingli, blijkens brieven aan Thomas Wyttenbach en Matthaeus Alber, de Avondmaalsopvatting van Hoen nog niet kent en die wel kent, zeggende de zijne daaraan te danken te hebben. Zwingli heeft dezen 'Brief', waarin de leer van de transsubstantiatie verworpen wordt, de inzettingswoorden van het Avondmaal 'dit is mijn lichaam' als 'dit beteekent mijn lichaam' worden uitgelegd en waarbij het Avondmaal gezien wordt, als een pand dat Christus den geloovige schenkt, gelijk de bruidegom een ring geeft aan zijne bruid, met eenige aanvullingen van zijne hand, in 1525 anoniem afgedrukt.

De eerste uitgave nu van dit drukje *Epistola christiana admodum*, waarnaar gewoonlijk geciteerd wordt, nl. die door Daniël Gerdès in de *Monumenta* achter zijn *Historia Evangelii Renovati* is bezorgd, is doorlopend onnauwkeurig, zijnde het werk van een afschrijver die zijn taak niet verstond, en alzoo onbruikbaar. Hetzelfde geldt van de uitgave bij Jac. Trigland. Een betere uitgave werd geleverd door Ernst Ludwig Enders. Een facsimile-uitgave van den tot heden onbekend gebleven allereersten druk, die berust in de Kon. Bibl. te Berlijn, en afwijkend is van den lateren herdruk door Enders gebruikt: *Epistola Christi||ana admodum ab annis quatu||or ad quendam, apud quem omne || iudicium sacrae scripturae fuit, || ex Bathavis missa, sed sprete, lon||ge aliter tractans coenam domi||nicam quam hactenus tractata est, || ad calcem quibusdam adiectis || Christiano homini perne || cessariis presertim hiis periculosis tempo||ribus. || 1 Corinthi XI. Non potestis Coenam domini||cam manducare quod unusquisque || propriam coenam occupat in || edendo. MDXXV*, is uitgegeven te vinden bij: A. Eekhof, *De Avondmaalsbrief van Cornelis Hoen* (1525) ('s Gravenhage 1917), waar men in de inleiding de literatuur op dit onderwerp betrekking hebbende vermeld en verwerkt vindt. Er zijn in den laatsten tijd nog twee duitsche vertalingen aan het licht gekomen. De drukker Wolfgang Köpfel te Straatsburg gaf een duitsche vertaling in druk onder den titel: *Von dem brot und weyn des Herren, Christlicher beriecht*. MDXXV, Im Herbstmonat (Emil Weller, *Repertorium typographicum*, 3323); ook hier is de naam van den vervaardiger niet genoemd. Een tweede duitsche uitgave, die den tekst heeft van de Straatsburgsche, werd in Augustus 1526 door den augsburgschen drukker Philipp Ulhart uitgegeven onder den titel: *Ein Christlicher bericht von dem Brot und weyn desz Herren*, MDXXVI, Im Augstmonat. In een woord vóóraf wordt gezegd, dat met opzet de naam des vervaardigers is verzwegen, omdat de vermelding van een naam ijdelheid kweekt of de veroordeeling van een geschrift bevordert, alvorens het gelezen is.

Zie: Karl Schottenloher, *Philipp Ulhart* (München 1921, S. 33-34, 126). Door prof. Walther Köhler te Zürich, is in twijfel getrokken, of de persoon in den titel als 'quendam, apud quem omne iudicium sacrae scripturae fuit - (einem fürnehmen und wohlbekannten, bei dem alles Urteil der Geschrift stund) aangeduid, wel Luther is geweest; hij wil hier liever aan Erasmus denken (*Zwingliana*, 1917, S. 322). Zie ook: Walther Köhler, *Zwingli und Luther* (Leipzig 1924) Bd. I, S. 154-155, en register s.v. Honius.

Eekhof

[Hoes, Joannes Laurentius]

HOES (Joannes Laurentius), geb. te Ewijk 10 Aug. 1810, overleden als abt der Trappistenabdij te Achel 1 Juni 1880, werd van zijn jeugd af opge-

leid tot het priesterschap in het seminarie van het bisdom van den Bosch. Na zijne priesterwijding te Munster, 20 Dec. 1834, was hij 4½ jaar werkzaam als assistent van den pastoor van Burgharen. Toen de kruisheeren van Uden van koning Willem II toestemming hadden verkregen om weder novicen aan te nemen, besloot hij in de orde van St. Kruis te treden te Uden, waar hij 27 Sept. 1841 de kloostergeloften aflegde. Hij was een tijd leeraar aan de latijnsche school aldaar, doch 1851 bracht hij zijn besluit, om tot een strengere orde over te gaan, ten uitvoer. 11 Maart 1852 ontving hij in het klooster der Trappisten te Achel het ordekleed en legde 5 April 1852 in deze strenge orde de geloften af onder den kloosternaam Bonaventura. Gedurende eenige jaren was hij werkzaam als bibliothecaris en lector der godgeleerdheid. 1868 werd hij tot prior gekozen en toen het klooster 1871 tot abdij was verheven, werd hij 3 Nov. 1871 plechtig als abt gemijterd door den bisschop van Luik. Onder zijn bestuur vermeerderde de abdij in aantal leden en werden verschillende nuttige gebouwen opgericht.

Een geschilderd portret van den abt wordt in de abdij bewaard.

Zie: Schutjes, *Gesch. bisdom den Bosch* III, 56, 380.

Fruytier

[Hoeve, Salomon van der]

HOEVE (Salomon van der), data van geboorte en overl. onbekend.

Hij werd 18 Febr. 1564 tot baljuw van Schiedam aangesteld, maar door het niet ten uitvoer brengen van de plakaten tegen de Hervormden maakte hij zich verdacht. Op grond van verklaringen op 28 Febr. 1569 voor het Hof van Holland afgelegd, werd van der Hoeve als baljuw afgezet, en op de Gevangenpoort te 's Gravenhage gevangen gezet. Het gelukte hem uit te breken, hoe is onbekend, waarop hij zich bij de Watergeuzen voegde. In 1568-69 komt zijn naam voor op de lijst dergenen, wier goederen zijn verbeurd verklaard. Einde Mrt. 1572 is hij kapitein van een schip; 1 Apr. 1572 was hij tegenwoordig bij de inneming van den Briel.

Zie: van Groningen, *Gesch. der Watergeuzen*, 128, 132, 252; Kok, *Vaderl. Woordenb.* 21, 104; Smit, *Den Haag in den Geuzentijd*, 161; Algem. Rijks Archief. Holl. Div. Rekg. 1804.

Vogels

[Hoffer, Adriaan]

HOFFER (Adriaan), heer van Bommenede, als schrijver zich noemende *Adrianus Hofferus*, meestal met de bijvoeging *Zirezaeus* (van Zierikzee), werd den 24en Mei 1589 te Zierikzee geboren uit Rochus Hoffer en Susanna Eeuwout Teylingkx. Hij was achtereenvolgens schepen, raad en burgemeester van zijn geboortestad, en later rentmeester-generaal der grafelijke domeinen van Zeeland beoosten de Schelde. Hij huwde met *Magdelene de Jonghe*, dochter van *Johan Anthonisz. de Jonge*, heer van Oosterland en St. Jansland, burgemeester van Zierikzee, op wiens overlijden, 19 Dec. 1617, in den ouderdom van 72 jaar, hij een lijkdicht maakte. H. was een neef van Cats, en behoorde als dichter tot diens school; ook op godsdienstig gebied was hij van dezelfde richting. In 1618, toen hij ouderling was, werd hij dan ook met Ds. *Godfried Udemans*, predikant te Zierikzee, naar de Dordtsche Synode afgevaardigd.

In 1613 en 1614 verschenen van zijn hand verschillende vertalingen van godsdienstige werken, beneden vermeld. In 1615 gaf hij een latijnsch gedicht uit op een ongewone droogte, *Proteus* getiteld; in 1621 een *Gebed voor den vrede der*

Kercke. In 1622 nam hij, evenals Cats, deel aan de samenstelling van den *Zeeuwschen Nachtegaal*,

en wel met 16 stichtelijke verzen; in 1623 gaf hij een vermeerderden druk van zijn *Proteus*. Verder beoefende hij ook geschiedenis en oudheidkunde, en hielp Boxhorn bij het samenstellen van diens *Zeeuwsche Chronyk* (w.i. ook voorkomen zijn latijnsche disticha op zeeuwsche steden) en Valerius Andreas bij diens *Bibliotheca Belgica*.

In 1635 gaf H. zijn bundel *Nederduytsche Poëmata* uit, w.i. ook latijnsche gedichten van hem voorkomen, o.a. één met vertaling in het Grieksch, Fransch en Hollandsch door den bekenden Ds. Jacobus Revius. De uitgaaf was versierd met kunstplaten, die niet tot de slechtste behooren, maar niet halen bij die van den Z. Nachtegaal, de Brune's *Emblemata* of van der Veen's *Zinnebeelden*. In dien bundel bezingt hij historische feiten, stichtelijke onderwerpen, geeft epigrammen, lof- en klaagzangen (o.a. op predikanten) bruilotszangen, alles in streng ernstigen en godsdienstigen trant; dichterlijk talent blijkt er ons niet genoeg uit om hem zoo hoog te stellen als zijn tijdgenooten het deden. Zelfs het gedicht op den dood van zijn vader, 10 April 1606, op 68-jarigen leeftijd, en van zijn moeder, op 8 November 1625 op 74-jarigen leeftijd overleden, geeft ons wel de verzekering van zijn smart, maar doet ze ons te weinig medegevoelen. Opmerkelijk is een gedicht, waarin hij als regeeringsman het beginsel aanprijst de burgers te regeeren als vader. H. stierf op 21 Mei 1644; hij stond (o.a. blijkens lofdichten van en op hem) in betrekking tot de volgende mannen van wetenschap en kunst: Gul. Baudartius, Lud. Berchemius, Cornelis Boy of Boei, A. van der Brouk, Jacob Cats, Petr. Cunaeus, Sam. van der Ende, Herm. Faulkelius, Dan. Heinsius, Herm. de Hubert, Ludovicus v. Kinschot, Abr. v.d. Meer, Joh. Isaacus Pontanus, Jacobus Revius, Sam. L. de la Rivière, Joh. Rogiers, Ant. Walaeus, P. Winsemius. Petrus Sriverius droeg aan H. zijn boek over de drukkunst op; Boxhorn maakte op zijn beeltenis, door J. Sarragon in koper gebracht, een latijnsch bijschrift.

Hij schreef: *Proteus sive Disticha Synonyma in insolitam, nec auditam a multo retro tempore, anno 1615 seccitatem* (Zierikzee 1615); *Proteus auctius* (Leiden 1623; nieuwe druk Utrecht 1670, 4°); *Paraphrasis Poetica Epistolae Catholicae S. Jacobi Apostoli* (Harderw. 1635, 4°); hij gaf de volgende vertalingen uit: D. Heinsius, *Over de bloedige offerhande Christi* (Zierikzee 1613, 12°); Luc. Trelcatius, de jonge, *Theses van de eeuwige Godheyd Christi* (Zierikzee 1614, 12°); Joh. v. Kitslitz, *Rechtsinnige bevestiginge v.d. ware gemeenschap des lichaams en des bloeds onzes Heeren J.C.* (Zierikzee 1614, 12°); *Een korte belijdenisse des Geloofs, door Th. Beza* (Zierikzee 1614, 12°); D. Heinsius, *Gesprek over den geboortedag onzes Heeren* (1622, 12°).

Van zijn portret bestaan prenten door J. Sarragon en Houtman; een miniatuur door J.M. Quinckhard in het Panpoeticon Batavum, 's Rijks-Museum Amsterdam.

Over zijn persoon en werken zie: Kalf, *Gesch. d. Ned. Letterk.* IV, 386-390; te Winkel, *Ontwikkelingsgang d. Ned. Letterk.* II, 45 vlg., 49 en V, 88.

C.H.Ph. Meijer

[Hogelande, Theobald van]

HOGELANDE (Theobald van), geboren te Middelburg circa 1560, overleden waarschijnlijk in 1608, was een der twee zonen van Jasper Eewoutsz. van Hogelande, die ongeveer 1570 op jeugdigen leeftijd stierf. Op 19 Mei 1580 werd Theobald van Hogelande voor de eerste maal als student in de medicijnen en in de artes liberales te Leiden ingeschreven, alwaar

hij bij zijn ouderen broeder Johan van Hogelande en bij zijne schoonzuster Aechte van Beaumont, inwoonde. Johan van Hogelande stond te Leiden in hoog aanzien; hij was bevriend met Clusius, die in 1592 mede door zijn aandringen eindelijk overgehaald werd om naar Leiden te komen, en verkeerde met Scaliger, Douza, Lipsius, Heurnius e.a. De vriendschap van Clusius voor Johan van Hogelande werd later door den eerste ook tot Theobald uitgestrekt, zoodat zij in geregelde briefwisseling stonden, van welke brieven nog enkele op de Leidsche Universiteitsbibliotheek bewaard zijn gebleven.

Van Hogelande was een man van goede opvoeding, doch met middelmatigen aanleg en met een onrustig, onzeker temperament. In 1581 verliet hij Leiden reeds en begaf zich naar Parijs, alwaar hij het eerst met de alchemistische literatuur kennis maakte en onder den invloed der adepten kwam. Al spoedig verliet hij ook Parijs en begaf zich eerst naar Italië, waar hij in kennis kwam met tal van alchemisten, totdat hij in 1583 voor korten tijd, en blijkbaar court d'argent, in de Nederlanden terugkeerde. Daar hield hij zich met allerlei alchemistische proeven bezig, welke hij echter gedurende eenige jaren wegens geldgebrek heeft moeten staken, doch die hij van 1587-89 te zamen met een geestverwant opnieuw kon opvatten. In 1589 ving hij zijn eersten grooten zwerftocht door Europa aan, die hem over Lotharingen, den Elzas, Zwitserland, Lombardije, Venetië, Tyrol, Idria, Karinthië, Beieren en de Palts naar Keulen voerde, waar hij in 1589, tezamen met een ander, zijne alchemistische proeven weder opnam. Na nieuwe mislukkingen begon hij in 1590 zijn tweeden zwerftocht, die hem via Oostenrijk, Hongarije en Zevenburgen naar Roemenië bracht, waar hij op verzoek van Lipsius een aantal romeinsche inscriptie's te Apuleum verzamelde. In 1592 keerde hij, via Polen en Silezië, naar Leiden terug, waar hij op 18 Dec. opnieuw als student in de medicijnen werd ingeschreven. Doch zijn verblijf te Leiden was wederom slechts van korten duur; want in 1593 vestigde hij zich voorgoed te Keulen. Waarschijnlijk is hij daar, of anders na eenige jaren verblijf in Nederland, in 1608 te Leiden overleden.

Van zijne hand verschenen de volgende geschriften: *Theobaldus de Hoghelande Middelburgensis, De Alchemiae Difficultatibus Liber, in quo docetur quid, scire, quidve vitare debeat verae Chemiae studiosus ad Perfectionem aspirans: et multae Philosophorum Propositiones obscurae et difficiles explicantur* (Coloniae Agrippinae, apud Henr. Falckenburg 1594); van dit boek verscheen in 1600 bij Johann Spiess te Frankfort a/M een duitsche vertaling, onder den titel: *Von den Irwegen der Alchemisten/ Das ist. Wolbedenckliche Erinnerung/ welcher gestalt von der unerfahrnen und vermeinten Alchemisten ublichen vund doch nichts nutzigen Practicken/ neben der hinderlichen Zufallen/ so ihnen aus manglung der Kunst und Verstands taglichen oblichen/ sich manniglichen zu verhüten habel etc. Erstlich durch den Hochgelehrten Herren Theobaldum de Hohenlande Middelburgensem in Lateinischer Sprache beschrieben/ nun mehr aber allen der Alchimey Kunst erfahren und unerfahren in Hochdeutsche Sprach gantz treulich versetzt/ Durch Johannem Hippodamum Cheruscum; Ewaldus Vogelius Belga (pseudonym), *De Lapidis Physici Conditionibus Liber, quo duorum abditissimorum Auctorum Gebri et Raimunda Lulli methodica continetur explicatio et**

Chymistarum omnium opera tamquam ad normam examinantur, virum in perfectionis via consistant, nec ne (Coloniae Agrippinae, apud Henr. Falckenburg, 1595). Waarom van Hogelande dit boek onder een pseudonym heeft uitgegeven, is onbekend; het is echter zonder twijfel van zijne hand, en is opgedragen aan den spaanschen ridder Guilielmus de Sancto Clemente. Op deze beide werken zinspeelt van Hogelande ook in zijne in 1604 verschenen *Historiae*. Het boek van Vogelius is in hoofdzaak een commentaar op de alchemistische geschriften van R. Lullius en andere adepten. Theobaldus de Hogelande, *Historiae aliquot Transmutationis metallicae, pro Defensione Alchymiae contra hostium rabiem* (Coloniae Agrippinae 1604); in hetzelfde jaar verscheen hiervan een duitsche vertaling onder den titel: *Kurtzer bericht und klarer beweis/ Das die Alchimey/ mehr als gewisz und wahrhaftig; von dem edlen und hocherfahrnen Ewald von Hohenlande beschrieben. In deutsch versetzt durch I.T.P.D.* (Leipzig, Jacob Apels, 1604); dit boekje is geschreven in den vorm van een tot zijn broeder Johan van Hogelande gericht brief. In 1610 verscheen te Frankfort a/M nog een posthuum geschrift, dat den sterk ironischen titel draagt: *Merces Alchimistarum, in singulari et plurali numero; Das ist. Artliche Schulführung und Unterweisung/ wie ein filius doctrinae, der sich je nicht wil warnen lassen/ mit geringen/ in effectu, Experimenten/ und leichten Fewer/ sein Hausz und Hoff/ und alles was er hat/ verdistilliren/ So wol auch mit prächtigem Gutschenfahren vund hin und wider reiten/ seine Fusz caute versparen könne/ dasz er im Alter desto besser möge zu Fusz lauffen. Alles in praxi, auff gerathwol experimentirt/ vund nach hinwegraumung desz servi fugitivi, gar genaw calculirt/ auch mit Melancholischem Ohrenkratzen getrewlich summirt/ vund durch einen mit Schaden erfahrenen Laboranten/ (qui frustra melius cras fore semper ait, seramque; adeo nunc in fundo quaerit parsimoniam), Caballistisch auffgezeichnet/ an jetzo aber gantz verständlich an Tag geben Durch Theobaldum von Hohenland/ Mittelburgensum (Franckfurt am Mayn, bey Wolfgang Richtern/ in Verlegung Egenolff Emmels/ im jahr 1610). Dit geschrift is echter niet een afzonderlijk werk van van Hogelande doch niets anders dan de woordelijke tekst van de in 1600 bij Johann Spiess verschenen duitsche vertaling van *De Alchemiae Difficultatibus*, echter voorzien van een nieuw titelblad. De nieuwe eigenaar der uitgeverszaak te Frankfurt heeft blijkbaar beproefd, om de door hem nog aangetroffen exemplaren van van Hogelande's boek op deze wijze aan den man te brengen.*

Het in 1604 door hem in de *Historiae* aangekondigde geschriftje tegen Paracelsus en diens school is blijkbaar nimmer verschenen. De werken van van Hogelande zijn in het algemeen van het gewone soort der 16e eeuwse alchemisten; zij zijn echter van belang in zóóverre zij menig historisch gegeven over tijdgenooten en gebeurtenissen bevatten. De stijl is, in tegenstelling tot de meeste werken op dit gebied, helder en goed leesbaar.

Theobald van Hogelande's levensloop kan als eene typische illustratie van het bestaan der 16e-eeuwse alchemisten van stand en van de betere soort worden beschouwd, bij wie materiele en fysieke ondergang het gewone einde was.

Zie over hem en zijn werk: F.M. Jaeger, *Historische studiën* (Gron. 1919) p. 1-50. Hierin worden ook gegevens verstrekt omtrent een aantal andere leden van de familie van Hogelande;

zoo o.a. over den arts Cornelis van Hogelande te Leiden; zie noot 2 op pag. 11; enz.

Jaeger

[Hohburgh, Christiaan]

HOHBURGH (Christiaan) of **H o b u r g**, geb. 1607 te Lüneburg, gest. 24 Oct. 1675 te Altona, kon na opgeleid te zijn voor de academie, daar niet metterdaad gaan studeeren, wijl zijn gezondheid dat niet toeliet. Dies aanvaardde hij toen te Lauenburg een betrekking als praeceptor. Later studeerde hij toch nog enkele jaren; en wel te Königsberg. Weer naar Lauenburg teruggekeerd wordt hij daar cantor, aan wien tevens de vervulling der week- en vroegdiensten was opgedragen. Het lezen van een boekje van Caspar Schwenckfeld bekeerde hem daar tot allerlei spiritualistische en enthousiaste denkbeelden. Zulks treedt aan den dag als hij omstreeks 1640 te Ulzen subconrector is geworden en in de preeken, die hij in die hoedanigheid daar houden moet, het 'inwendig licht' begint te verheerlijken. Vanzelfsprekend bezorgt het hem een conflict, dat met zijn afzetting eindigt. Nu gaat hij met de zijnen naar Hamburg, waar hij 'informatior' wordt en verschillende boeken schrijft. Daarna naar zijn geboorteplaats, Lüneburg, als corrector in de drukkerij van de *Sternen*. Later vinden wij hem in het gebied van den hertog van Wolffenbüttel, als predikant te Borne; echter slechts voor kort. Zijn afwijkende denkbeelden roepen een storm van verzet in het leven en, niettegenstaande de hertog zóózeer met hem ingenomen was, dat hij hem zelfs een superintendentuur aanbood, welke Hohburg echter niet aannam, zag hij zich ook hier weldra afgezet. Met zijn gezin van acht kinderen vindt hij daarna opname te Quedlinburg. Doch ook daar stuit hij op tegenwerking. Dan komt hij in Gelderland terecht, als predikant op een slot. Een conflict met den heer daarvan maakt echter spoedig aan die verhouding een eind. Nu staat Hohburg zestien jaar, tot 1670, als predikant te Bahr en Lathem in de classis Zutphen. Wjl hij in laatstgenoemd jaar, in het geschrift *Der unbekante Christus*, het verbod overtrad om iets ter propageering van zijn dwalingen te publiceeren, zag hij zich voor zes weken geschorst, in afwachting van een schriftelijke herroeping dier dwalingen. Toen trok hij met zijn vrouw naar Amsterdam, naar de huisgemeente van Jean de Labadie. Na twee of drie weken daarin ijverig te hebben meegewerkt, is hij echter weer weggegaan. Of dit vrijwillig geschiedde kon Voetius, die ons dit meedeelt, niet te weten komen. Hoe dit zij, hij trok met de zijnen naar Hamburg en was zijn verder leven voorganger der Mennonieten aldaar.

Hohburg's werken zijn, wijl ze als kettersch werden beschouwd, vrij zeldzaam. Een, bibliografisch echter volkomen onvoldoende, lijst van de titels ervan bij *G o t t f r . A r n o l d*, *Kirchen- und Ketzerhistorie* Bd. II (Th. III en IV; Franckfurt a.M., 1729), 132 b. en 133 a. Behalve onder zijn eigen naam verschenen werken, zijn er ook geschriften bij onder de pseudoniemen: *Elias Praetorius*, *Bernhard Baumann*, *Michaël Baumannus*, *Andreas Säuberlich* en *Christianus de Mondalto*.

Bovendien vertaalde H. ook nog werken van Antoinette Bourignon, ofschoon hij het toch niet geheel met haar eens was.

Van zijn portret bestaat een prent door een onbekend kunstenaar.

Zie, behalve het reeds genoemde boek van *G o t t f r . A r n o l d*, blz. 130-135: *G i s b . V o e t i u s*, *Politica Ecclesiastica* III, 552, 575 en *J a c . K o e l m a n*, *Historisch verhaal*

nopens der Labadisten scheuringh (Leeuw. 1770) 46-49.
van Schelven

[Hollanders, Johannes Gregorius]

HOLLANDERS (Johannes Gregorius), Norbertijn, geb. te 's Hertogenbosch 28 Dec. 1606, overleden te Strombeek bij Brussel 25 Jan. 1682. 1631 was hij onder den kloosternaam Gregorius geprofest in de abdij Grimbergen bij Brussel. Na zijne priesterwijding 1633 bekleedde hij in de abdij het ambt van infirmarius. Gedurende 20 jaar bestuurde hij daarna de parochie Groot Bygaarden. Wegens eene ziekte aan de oogen keerde hij weer in de abdij, waar hij als cellier werkzaam was. Aug. 1664 werd hij opnieuw pastoor in de parochie Strombeek, waar hij met vrucht arbeidde en vooral den eeredienst van Onze Lieve Vrouw deed toenemen en uitbreiden. Tweemaal moest hij aanzien, dat zijn kerk geplunderd werd; 1668 door roovers en 1677 door de fransche soldaten. Pastoor Hollanders teekende trouw de gebeurtenissen op van zijn tijd, beminde de letterkundige studie en liet na zijn dood een uitgebreide verzameling boeken na.

Zie: *Bijdragen hertogdom Brabant III* (1904), 307.
Fruytier

[Homberg, Willem]

HOMBERG (Willem) werd als de tweede zoon van den officier der O.-I.-Compagnie en bevelhebber van het Geschuthuis, *J a n H o m b e r g*, en van zijne vrouw *B a r b e v o n H e d e m a r* op 8 Januari 1652 te Batavia geboren. De vader was afkomstig uit een oud-adellijke saksische familie, die tijdens den zweedschen oorlog alle bezittingen verloren had. De omstandigheden waren te Batavia voor de opvoeding der kinderen niet gunstig, zoodat Willem Homberg reeds op 10-jarigen leeftijd voor den militairen dienst werd opgeleid. In 1663 echter vertrok de vader naar de Nederlanden en vestigde zich te Amsterdam en dáár ontvingen de zoons hunne voorbereidende opleiding. Vervolgens werd Willem naar Jena en Leipzig gezonden, om in de rechten te studeeren, en vestigde hij zich in 1674 te Maagdenburg als advocaat, waar hij o.a. in aanraking kwam met *O t t o v o n G u e r i c k e*. Deze wist den zin voor botanische, astronomische en fysische studiën in hem te wekken, zoodat Homberg tenslotte de rechtspraktijk er geheel aan gaf en zijne natuurwetenschappelijke studiën allengs ging voltooien te Padua, Bologna en Rome, waar hij o.a. bij den wiskundige *C e l l i o* zich met optische proefnemingen bezig hield. Daarna reisde hij in Frankrijk, werkte in Engeland gedurende eenigen tijd bij *R o b e r t B o y l e*, en toog naar Holland, waar hij eenigen tijd zich in de anatomie bekwaamde bij den vermaarden Reinier de Graaf (vgl. kol. 613) te Delft. Vervolgens promoveerde hij te Wittenberg tot doctor medicinae, en reisde hij via de mijn districten van Saksen, Boheme en Hongarije naar Zweden, waar hij gedurende eenigen tijd te Stockholm onder den bekenden scheikundige *H i a e r n e* arbeidde. Op het punt om aan den wensch van zijn vader gehoor te geven, die verlangde, dat hij zich als arts in de Nederlanden zou vestigen, kreeg hij een aanzoek van *C o l b e r t* om naar Parijs te komen en zich daar voor goed te vestigen. In 1682 werd hij, tot groote verbittering van zijn familie, katholiek; maar in 1683 stierf Colbert en was hij verplicht het artseneroep weer op te nemen. Hij vertrok in 1685 naar Rome, waar hij met succes werkzaam was, doch keerde in 1691 naar Parijs terug, waar hij tot lid der toenmaals juist gereorganizeerde Academie des Sciences benoemd werd. In 1702 werd hij alchemist en in 1704 lijf-arts van den toenmaligen regent Philips van Orléans,

doch onder behoud van zijn jaargeld als lid der Academie. Zijn beschermer liet een uitstekend laboratorium voor hem inrichten,

waar Homberg tot aan zijn dood op 24 September 1715, onafgebroken en met succes gearbeid heeft. Homberg is nooit Franschman in den vollen zin van het woord geworden; maar ondanks zijn afkeer van het hofleven, was hij door zijn aangename manieren en opgewekt humeur te Parijs toch in gezelschap gaarne gezien.

Zijn wetenschappelijke arbeid is van grooten omvang en getuigt van de meest uiteenlopende belangstelling op fysisch en chemisch gebied, waarbij een voor dien tijd zeldzame voorkeur bij Homberg ten aanzien van quantitative proefnemingen aan den dag treedt, een omstandigheid, die ten deele op rekening gesteld kan worden van Boyle's invloed. Zijn theoretische inzichten stonden niet boven die van zijn tijd; daarentegen getuigen zijn proefnemingen ondubbelzinnig van oorspronkelijkheid. Bij zijn quantitative onderzoeken bestudeerde hij de gewichtsvermeerdering van het kwik bij de oxydatie, het specifiek gewicht van vloeistoffen, ter bepaling waarvan hij den vloeistofpyknometer construeerde, en vooral trachtte hij de verhouding der gewichten te bepalen van de hoeveelheden van eenig zuur, die noodig waren om hetzelfde gewicht van alleibasen te neutralizeeren, en omgekeerd. Deze laatste onderzoeken waren in beginsel van groote beteekenis; de nauwkeurigheid liet echter teveel te wenschen over, dan dat hij in staat geweest is, uit zijne resultaten de wet der aequivalenten af te leiden. Voorts hield hij zich bezig met proeven over het vacuum en over de fosforesceerende stoffen, en met tal van chemisch-technische problemen. In 1702 ontdekte hij het boorzuur, dat hij uit borax met behulp van zwavelzuur afscheidde, en waarvan hij als koortswerend middel gebruik maakte (sel sedativum Hombergi). In het algemeen doet Homberg's arbeid hem kennen als een uitstekenden proefnemer en een goed onderzoeker; de theoretische interpretatie der verschijnselen echter ging bij hem nog al eens mank. Toch behoort hij tot de besten der 17e-eeuwsche chemici.

Eene volledige opgave en bespreking van zijne wetenschappelijke publicatie's, die alle tusschen 1691 en 1714 verschenen zijn in de *Mémoires de l'Académie des Sciences de Paris*, is te vinden bij F.M. Jaeger, *Historische studiën* (Groningen 1919), p. 186-197; over Homberg zèlf zie men daar, p. 171-197.

Jaeger

[Hondius, Cornelis]

HONDIUS (Cornelis) of de Hond, geb. te Beveren in 't land van Waas, of waarschijnlijker in het Kortrijksche, gest. in 1605 te Vlissingen, is vóór 1576 reeds predikant in de Palts geweest, vermoedelijk te Wattenheim. Toen daar te lande keurvorst Frederik III stierf en de lutherschgezinde Lodewijk VI dezen opvolgde, keerde hij naar Westvlaanderen terug. Kort daarop, reeds in 1578, werd hij predikant te Vlissingen en bleef dit tot zijn dood.

De Hond is driemaal getrouwd geweest. Hoe zijn eerste vrouw heette, wordt niet vermeld. 1589 hertrouwde hij met Janneke van Oosterzeele, uit Leuven, weduwe van Lucas Jansen, en ten slotte met Betken van der Winkel, te Vlissingen. Door één dier huwelijken schijnt zijn financieele toestand veel verbeterd, maar aanvankelijk is hij er, omdat hij bij zijn trekken naar de Palts zijn bezit in Vlaanderen verbeurd verklaard zag, slecht aan toe geweest. Daarom is de vlissingsche magistraat zijn groot gezin meermalen door kwijtschelding van zijn huur tegemoet gekomen; vgl. bijv. den brief van 17 Mei 1588, genoemd in den *Inventaris van het archief der gemeente Vlis-*

singen (1874) sub no. 381. Mei 1609 stierf een dochter.

Zie: G. Vrolikhert, *Vlissingsche kerkhemel* (Vliss. 1758) 27 vv.; J.H. Hessels, *Ecclesiae Londino-Batavae Archivum II* (Cantabr. 1889), no. 164.
van Schelven

[Hondius, Jacobus]

HONDIUS (Jacobus), *Hundius*, of de *Hond*, geb., hoewel van vlaamsche afkomst, te Wattenheim in de Palts, gest. Mrt. 1625 te Vlissingen, was een zoon van Cornelis de Hond, zie vorig artikel.

Na achtereenvolgens aan de universiteiten te Leiden (10 Febr. 1594), te Heidelberg (4 Mei 1598), te Genève (28 Mei 1599) en nog eens te Leiden te hebben gestudeerd, werd Hondius 1 Juni 1602 predikant te Vlissingen. Eerst als adjunct van zijn vader en daarna, tot aan zijn dood, zelfstandig. Te Vlissingen bevindt zich nog een latijnsche brief van zijn hand, d.d. 9 Febr. 1597, waarin hij aan den magistraat dier stad een exemplaar zijner, *exercitii gratia*, aan de leidsche academie verdedigde theses heeft aangeboden; zie *Inventaris van het archief van de gemeente Vlissingen*, no. 380. Klaarblijkelijk heeft hij voor zijn studiën dus uit de publieke kas ondersteuning genoten. Toen bij testamentaire beschikking van 5 Mei 1621, door zijn broeder *Petrus*, den bekenden botanist-predikant, aan de classis Walcheren een legaat in onroerend goed werd vermaakt, waarvan de jaarlijksche opbrengst moest dienen tot hulp aan drie studenten in de godgeleerdheid, heeft Hondius daartegen processen aangeboden, die, toen veertien jaar later het geschil bij onderling accoord werd beslecht, ongeveer de geheele waarde van het betrokken land bleeken te hebben doen wegvloeien aan de kosten.

Tweemaal is hij getrouwd geweest: 28 Juli 1604 met *Elizabeth Schijn*, uit Antwerpen; 10 Dec. 1622 met *Esther van Keerbergen*, weduwe van *Jasper Jansen*, eveneens uit Antwerpen. Over zijn kinderen zie G. Vrolikhert, *Vlissingsche kerkhemel* (Vliss. 1758), 62.

Zie, behalve dit boek van Vrolikhert: *Reitsma en van Veen, Acta der provinciale en particuliere Synoden V*, 63; *De Navorscher*, Jrg. 14 (1864), 376; H. de Vries, *Genève Pépinière du Calvinisme Hollandais* (Fribourg 1918) 162, 163; J. van der Baan, *De Hervormde Gemeente van Ter Neuzen* (ter Neuzen 1894) 13. Het door de Vries op zijn naam geplaatste album amicorum is van zijn broeder *Petrus* geweest.

van Schelven

[Hondt, Filips Nicolaaszoon de]

HONDT (Filips Nicolaaszoon de) of de *Hont*, ook de *Volgaia* genoemd, afkomstig uit West Souburg, op Walcheren, uit een aanzienlijke familie uit Schouwen, overleden te Leuven 12 Maart 1493, verbleef gedurende vele jaren in deze stad en huwde er *Barbara Herlaer*, een dochter van een der voornaamste families van Leuven.

In Dec. 1491 schonk de Hondt bij testament het huis, dat hij te Leuven bewoonde, en nog vier huizen en eene rente op de stad van 60 gulden aan de Kruisheeren van de kloosters te Goes en te Namen. Zijn huis moest ingericht worden voor een college, waar drie kloosterlingen van Goes en Namen zouden verblijven om de lessen te volgen aan de universiteit. Het generaal-kapittel van de orde van het H. Kruis nam de stichting over van beide kloosters en trachtte deze te verwezenlijken, 15 Mei 1498.

De Hondt werd begraven in de Sint. Jacobskerk te Leuven, in de kapel van het H. Kruis.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XXIII (1892), 212, 213; Hermans, *Annales ord. S. Crucis* I, 450; Vernulaeus, *Academia* (Lov.) (2 ed.)

108; Valerius Andreas, *Fasti academ.* (Lov. 1650) 331; Nagtglas, *Levensberichten van Zeeuwen I*, 409.

Fruytier

[Hondt, Jacob de]

HONDT (Jacob de) of *Jacobus Canis*, geb. te Axel 1487, overl. vermoedelijk aldaar in of kort na 1529, was te Axel als geestelijke werkzaam, tevens organist der kerk en speelde een rol in het gildeleven der axelsche schutters en rederijkers. Van hem is een eigenhandig geschreven boek bewaard gebleven, bevattend een *Kroniek van Vlaanderen*. Voor de oudere tijdvakken volgt hij bekende bronnen; uit zijn eigen tijd, tot 1526, weet hij aardige locale en persoonlijke bijzonderheden in te voegen. Vooral echter doorvlocht hij zijn werk, dat hij slechts als een tijdverdrijf beschouwde, met een groot aantal latijnsche en vlaamsche verzen en rijmerijen van hem zelf en van anderen, met name van een zijner voorgangers, den 15en-eeuwschen axelschen pastoor Anthonius Stalin (vgl. dat artikel), van wiens latijnsche verzen hij ook verscheidene vertaalde. De Hondt's gedichten zijn van zeer verschillende, allerminst uitsluitend geestelijken inhoud, en behooren door hun afwisselend grappigen, doceerenden en moralizeerenden toon geheel bij de toenmalige rederijkers thuis. Een merkwaardigheid is zijn neiging om ook in eenzelfde gedicht telkens latijn en vlaamsch dooreen te mengen.

Zijn vader zal Michiel hebben geheeten, daar hij vermoedelijk deggen is die als 'Jacobus Michelis de Hondt de Accella' op 16 Febr. 1510 onder de in het bisdom Utrecht gewijde priesters voorkomt (vgl. de door G. Brom uitgegeven *Naamlijst* dier priesters van de jaren 1505-1518 in *Arch. v.d. gesch. aartsb. Utr.* 23, 1896, blz. 431). Officieel pastoor te Axel was de Hondt niet; althans in P.M. Grijpink, *Register op de parochiën* enz. (Amst. 1914) 1 blz. 7, is zijn naam niet te vinden; mogelijk werkte hij echter te Axel als plaatsvervanger of 'vice-curatus' van den officieel aangestelden pastoor, bij Grijpink voor de jaren 1506/7 en 1528/9 Cornelius Gerulphi genoemd.

Zie over hem: *Vlaamsche en latijnsche rijmen van Anthonius Stalin en Jacob de Hont, pastoors van Axel in Middelnederl. gedichten en fragmenten uitg. door Nap. de Pauw*, deel II, 2e stuk, (Gent 1914), blz. 313 vlg., waar de nederlandsche rijmen uit de *Kroniek* volledig zijn afgedrukt; en Leon. Willems, *De axelsche rederijkersgilde van Sinte-Barbara en haar deken Jacob de Hondt in Verslagen en meded. d.k. Vlaamsche acad. v. taal- en letterk.* (1920), blz. 973 vlg.

Kossmann

[Hontenisse, Gerardus van of de]

HONTENISSE (Gerardus van of de), ook van Hontenisse, predikheer van het klooster St. Paulus te Antwerpen, genoemd naar zijne geboorteplaats in Zeeuwsch-Vlaanderen, wordt ook Gerardus de Antverpia geheeten. Hij wordt in de eerste plaats vermeld onder de geleerdste kloosterlingen van Sint Paulus, die tevens door godsvrucht en heiligheid uitblonken, was doctor der theologie, gedurende eenige jaren prior-provinciaal van de nederduitsche of theutonische provincie en biechtvader van den graaf van Vlaanderen (Sanderus, *Chorographia sac. Brab.* III, 4). De waardigheid van Magister verkreeg hij op bevel van den Paus van Avignon. Hij is wel dezelfde als Magister Gerardus Hientins de Antverpia 1362-68, provinciaal van Teutonië, volgens de lijst in *Quellen und Forschungen zur Geschichte des Dominikanerordens in Deutschland*, Heft I (1907)

15; aldaar blz. 25 en 29 wordt nogmaals vermeld, dat Gerardus Huntins, magister, zes jaar provinciaal was

van Teutonië. Omstreeks 1350 'doeerde Gerardus de Antverpia natione Theutonicus' te Parijs de theologie (D e n i f l e , *Archiv.* II, 224). Volgens S a n d e r u s was hij 1388 nog in leven.

Fruytier

[Hontenisse, Jacobus de of van]

HONTENISSE (Jacobus de of van), ook genoemd van Hontenisse, in Zeeuwsch-Vlaanderen, behoorde tot de orde der Minderbroeders, de oude orde, thans Conventueelen genaamd. Deze werd einde der 15de eeuw geheel overvleugeld door de Minderbroeders-Observanten, hetgeen wel een reden is, waarom zoo weinig bekend is van de oude Minderbroeders en ook van Jac. van Hontenisse. Hij komt voor op de lijst der gepromoveerden en der professoren te Leuven omstreeks 1471 en werd ook aangenomen in den raad der universiteit, 1475. Nog eenmaal wordt 'Jacobus Hontenisse ordinis Minorum sacre pagine' professor genoemd. Hij was 20 Sept. 1496 te 's Gravenhage getuige bij een overeenkomst gesloten door den abt van Middelburg met het nonnenklooster St. Barbara aldaar.

Zie: V a l . A n d r e a s , *Fasti academ.* (Lov. 1650), 93; *Acta S.S., Junii* I, 976; M i r a e u s - F o p p e n s , *Opera diplom.* IV, 637.

Fruytier

[Hoof, Johannes van]

HOOF (Johannes van), geb. te Weert 10 Sept. 1871, Norbertijnerkanunnik in de abdij te Tongerlo, waar hij 15 Oct. 1892 zijne kloostergeloften aflegde, overleed aldaar 4 Juli 1901. Hij droeg den kloosternaam van frater Hieronymus, en ontving 21 Mei 1896 de priesterwijding. Met vele talenten begaafd, wachtte hem hier eene flinke plaats in de zielzorg. Toen echter Tongerlo besloot een missie te stichten in den Congo, bood de jonge abdijsheer zich aan om daar te gaan werken. Hij vertrok 6 Mei 1898 met de eerste karavaan uit Antwerpen en aanvaardde met moed de zware taak, een nieuwen missiepost in te richten. Toen zijn overste reeds spoedig om gezondheidsredenen moest wederkeeren, werd hij in zijn plaats door den H. Stoel tot apostolisch prefect van Oewelee benoemd. Het moordend klimaat had zijn krachten spoedig ondermijnd. Wel keerde hij nog naar zijn abdij terug, 1901, maar bezweek reeds in hetzelfde jaar. Van hem werden in het tijdschrift *Het H. Misoffer* eenige brieven over de Congomissie gedrukt; nog verscheen van hem: *Lierzang bij het Gouden Jubelfeest der plechtige geloften van Evermoda Brouwers, Priorin der Norbertijner Zusters-kanunnikessen te Neerpelt 25 Juli 1893* (Geel, 12 blz. in 8°). Zijn fotografie komt voor in het *Het H. Misoffer*.

Zie: G o o v a e r t s , *Ecrivains de l'ordre de Prémontré* II, 305; *De abdij Tongerlo en hare zendingen in Oewelee*, 14-17.

Fruytier

[Hooghe, Romein de]

HOOGHE (Romein de), schilder en graveur, werd geboren te Amsterdam in 1645 of 46 en begraven te Haarlem 15 Juni 1708. Hij werkte te Amsterdam en Haarlem, in 1662 was hij te Parijs, huwde te Amsterdam, waar hij in 1675 als kunstkooper wordt genoemd, wonende in de Kalverstraat, op 1 Mei 1673 met M a r i a L a n s m a n . In hetzelfde jaar werd hij door Joh. Sobieski in den poolschen adelstand

verheven, in 1683 was hij deelgenoot van de confrerie in den Haag, 1687 leefde hij weer in Haarlem. Als zijn leerling wordt genoemd Frans Decker te Haarlem. Verder weten we nog, dat hij door Willem III, die hem zeer genegen was, werd benoemd tot commissaris en directeur van de bergwerken van het graafschap Lingen; ook dat hij later allerlei onaangenaamheden met de magistraat van Haarlem en Amsterdam had, zooals het heette wegens het afbeelden van onzedelijkheden, doch waarschijnlijk om politieke redenen, daar hij een heftig oranjegezinde was en daarom vooral in zijn laat-

ste jaren weinig bescherming kon vinden, vooral na den dood des Koning-Stadhouders. Een reeks geschriften tegen en voor hem waren er het gevolg van (verscheidene bevinden zich o.a. in de Kon. Bibl. te 's Gravenhage en het Prentenkabinet te Amsterdam).

Een schilderij van zijn hand bevindt zich te Utrecht (Munt): zinnebeeldige voorstelling van het Muntwezen, behoorende aan het Rijksmuseum te Amsterdam. Verder kwamen er eenige zijner schilderijen op vroegere veilingen voor.

Teekeningen van zijn hand bevinden zich te Amsterdam, Prentenkabinet: Besnijdenis, Minerva, de Voorzichtigheid, dame te paard met heer en knecht, mishandeling der lijken van Joh. en Corn. de Witt, La belle Constance dragonée par arlequin Deodat (spotprent op Jac. II, Lod. XIV enz.).

Onder de prenten van zijn hand bevinden zich o.a.: portretten, een zeer groot aantal op geschiedkundig gebied en van topografischen aard, illustraties van boeken enz.; ook maakte hij een aantal zwartekunstprenten. Onder de portretten bevinden zich afbeeldingen van Willem III, Servatius Galleus, A. Pauw, Adr. de Ruyter, Joh. Sobieski, J.v.d. Wayen, J. Wolzogen. Onder de geschiedkundige en topografische prenten o.a. 'Justitie over d. Balliu v. Zuyd-Hollant', 'Belegering van Haarlem' (1573), 'Belegering van Leiden' (1573), 'Beleg van Antwerpen' (1585), 'Grave door Parma belegerd' (1586), 'tocht naar Chatham' (1567), zinneprenten ter eere van Willem III, de Engelsche oorlogen, 'moord op de gebroeders de Witt (1672)', 'verovering van Coevorden' (1672), 'vlucht der Franschen uit Utrecht' (1673), 'beleg en overgave van Grave' (1674), 'Lijkstatie v.d. Prinses Douarière' (1675), 'zinneprent ter eere van de Ruyter' (1677), 'zinneprent op de gebeurtenissen van 1680', 'zinneprent over d'Avaux in Amsterdam tegen den Prins' (1684), 'overtocht van Willem III naar Engeland' (1688), 'kroning van Willem III en Maria' (1689), 'de koning van Spanje voor het sacrement uit den wagen stappend' (1685), 'het Engelsche Parlement; de Synagoge der Joden te Amsterdam; 12 costuumbladen; kaarten van Haarlem en Rotterdam, wereldkaart, 'kroning te Westminster van Willem III en gemalin' (1689), 'slag aan de Boyne' (1690), 'komst van Willem III in Holland' (1691), 'het seminarie en gymnasium te Lingen door Willem III opgericht' (1697 ?), 'het Nijmeegsche raadsel' (1700), 'zinneprent op de overwinning van Marlborough (1704)'. Vele van de oude koperplaten door Rom. de Hooghe bewerkt, dienden tot nog in de 19de eeuw voor historische voorstellingen, met verandering van onderschrift enz. Onder de zwartekunstprenten noemen we o.a. allegorie op Willem III.

Rom. de Hooghe heeft o.a. de volgende werken geïllustreerd: van Hoogstraten, *Voorhof der ziele* (1668); van Hoogstraten, *Schouburgh der nederlandse veranderinge* (1644); Petter, *Klare onderrichtinge der worstelkunst* (1674); Boccacio, *Aardige verhalen* (1732); Hieroglyphica (1735); Boccacino, *Pietra del Paragone* (1671); M. Balen, *Beschrijvinge der stad Dordrecht*, (Dordt 1677); Allard, *Orbis oppida habitabilis et vestitus; Cartes marines* (1693); *Suite du Nept. François*, (Amst. 1700); *Tooneel der heerschappijen* ('s Grav. 1697); *Korte beschrijving van 't Loo* (1756); D. de la Vigne, *Spiegel om wel te sterven*; F. Rijk, *Chronyk van Hoorn* (1706); la Fontaine, *Contes et nouvelles en vers* (1696).

Naar hem graveerden: J. Edelinck: Isbrandus van Diemersbroeck, en Tilman van Gessel; A. Delfos: allegorie, links vrouw met pen in de hand; J. Luiken: titel voor d'Argentus van J. Barklai;

C. van Noorde: zelfportret; P. Sluiter: Atlas historique dl. 11; J. de Baen heeft een schilderij gemaakt naar de ets van Rom. de Hooghe, voorstellende de apotheose van Corn. de Witt, en J.M. Quinckhard heeft een schilderij gemaakt naar de ets van Romein de Hooghe, voorstellende Matt. Balen; beide schilderijen bevinden zich in het Rijksmuseum te Amsterdam.

Van zijn portret bestaan prenten door J. Houbraken, C.v. Noorde, J. Chr. Sysang en een onbekend kunstenaar; een miniatuur door N. Verkolje is in het Panpoëicon Batavum, 's Rijks museum Amsterdam.

Zie: A. Houbraken, *De Grootte Schouburgh der nederlantsche Konstschilders* (Amsterdam 1718-29) II, 310, 331; J.C. Weyerman, *De Levensbeschrijving der nederlandsche konstschilders* (den Haag 1729) I, 93, III, 114; R.v. Eynnden en A.v.d. Willigen, *Geschiedenis der nederl. schilderkunst sedert de helft der 18de eeuw* (Haarlem 1816-42) I, 426, IV, 153; v.d. Willigen, *Les artistes de Haarlem* (Haarlem et la Haye 1870) 181, 349; C. Kramm, *De levens en werken der holl. en vl. kunstschilders etc.* (Amsterdam 1857-64) III, 736, suppl. 184; Fr. D.O. Obreen, *Archief voor nederl. kunstgeschiedenis* (1877-1887) I, IV, VII; A.D. de Vries Azn., *Biograf. aanteekeningen in Oud-Holland* (1885), 154; S.G. de Vries, *Brief van Romein de Hooghe in Oud-Holland* (1892), 61; E.W. Moes, aant. 's Rijks Prentenkabinet Amsterdam, afd. prenten, afd. schilders; v.d. Kellen, Aanteekeningen 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam; kunstenaarsbrieven 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam; A. Bredius, *Künstlerinventare* (1661), P. 1720, U. 1987; A.M. Hind, *A short history of etching and engraving* (London 1908) 357; P. Kristeller, *Kupferstich und Holzschnitt in 4. Jahrhunderten* (Berlin 1905), 373; F. Muller, *De Nederlandsche geschiedenis in platen* (1863) No. 156, 210, 65, 492, 95, 501, 622, 72, 710, 772, 809, 43, 58, 71, 77, 904, 07, 09, 16, 42, 46, 2255a, 56a, 70b, 76, 84a, 85a, 94, 2302, 04, 07, 14, 16-18, 24, 27, 62, 79?, 83, 90, 2401-4, 1623?, 35a, 39, 45a, 62, 83?, 95, 2500, 04, 09, 12a, 15, 18, 19, 21, 23, 24? 25, 28? 30?, 31?, 32, 36?, 37?, 49, 59, 61, 65?, 69, 71, 77?, 78-80, 87, 88, 90?, 95, 2601, 02, 07, 18?, 21, 29, 36, 44, 67, 73?, 2706, 08, 13, 20, 22, 24a, 29, 30, 33-35, 37, 38, 43?, 51?, 80, 86, 93, 2804, 05, 27, 36, 38?, 51, 54, 62, 2905, 13, 34, 55, 90, 3011, 13, 17, 26 No. 2, al. II, bld. 27 en bld. 62, 3047, 3296, 3303, 04, 29, 43, 46, 57, 59, 3523, 3704, 4084, 6133, S24A, 458, 636, 54, 72,, 2233A, 70, 75, 76, 2374, 2442A, 77, 96A, 2506, 67A?, 74, 74A, B, 90, 2668, 90B, 2705, 54, 2811 11B, 16, 51?, 2928, 48A, 3007E, 11 Ac. 13, 17, 196B, 3291?, 95-2619B; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* I, 718; Knuttel, *Cat. v. Pamfl. nrs.* 13534-13553.

J.M. Blok

[Hoop, Joan Cornelis van der]

HOOP (Joan Cornelis van der), geb. 18 Mei 1742 te 's Gravenhage, overl. 13 Maart 1825 aldaar.

Zijn vader was Adriaan van der Hoop, secretaris van den Raad van State, zijne moeder Susanna Sophia Dedel. Van der Hoop studeerde te Leiden in de rechtswetenschap en behaalde aldaar den graad van doctor in de beide rechten (22 April 1763). Den 12en September 1763 werd hij toegelaten als practiseerend advocaat voor het Hof van Holland, den 27en Jan. 1764 in dezelfde hoedanigheid bij den Hoogen Raad, den 7en Nov. 1765 bij den Raad van Leenhoven van Brabant. Aangezien hij vele blijken van scherpzinnigheid gaf, werd hij reeds den 28en Oct. 1767 benoemd tot het aanzienlijk ambt van lands-

advocaat bij den Raad van State. In 1769 benoemde de Geotrooijeerde societeit van Suriname hem tot haar mede- of adjunct-secretaris; hij werd den 5en Juli van dat jaar beeedigd. Deze snelle bevordering trok de aandacht, zoodat de regeering van Amsterdam hem den 12en Oct. 1769 benoemde tot 'poorter' en den 20en Dec. van dat jaar aanstelde als secretaris en boekhouder der garnizoenen. Maar nu raakte hij overladen met werk, dus nam hij zijn ontslag als Lands-advocaat, hetgeen hem den 26en Oct. 1769 werd verleend. In 1771 huwde hij met zijne nicht Agnes Dedel, dochter van Salomon Dedel, die tot 1748 schepen en raad der stad Amsterdam was geweest.

Vervolgens werd hij in 1781 benoemd tot raad en advocaat-fiscaal van het College ter Admiraliteit te Amsterdam en den 10den Oct. 1782 tot mede-lid en raad van adsistentie van den Stadhouders-admiraal-generaal voor de zaken der marine. Zijne beteekenis is, dat hij tweemaal, van 1781 tot 95 en van 1814 tot 25, een zeer belangrijke post bij het nederlandsche zeewezen heeft bekleed. Hij is daarin ijverig werkzaam geweest en heeft een zeer groot aantal memoriën en andere staatsstukken opgesteld of helpen opstellen. Zijn schrandere en onderzoekende geest wist zich een klaar inzicht in den stand van zaken te verschaffen. Maar ook anderen heeft hij uit eigen getrouwe aantekeningen kennis bijgebracht en den stadhouder Willem V heeft hij dikwijls in belangrijke aangelegenheden van de moeilijke laatste jaren der Republiek met zijnen raad gediend. In iedere commissie voor marine-zaken had hij zitting, o.a. in die welke in 1783 werd ingesteld om de haven en het dok van Vlissingen te verbeteren (hetgeen in de volgende jaren geschiedde). Hij werkte mede aan de plannen voor het bouwen van de haven van Nieuwediep, voor het opnieuw inrichten en vergrooten van de werven der Admiraliteiten van het Noorderkwartier en Friesland, voor het reorganizeeren der arsenalen, enz. Een zijner scheppingen was de commissie tot het examineeren der zeeofficieren en stuurlieden en tot het samenstellen van den *Zeemans-Almanak*, welke commissie de wetenschappelijke beoefening der zeevaartkunde bevorderde (zie de voorrede van den *Zeemans-Almanak* voor 1788). De advocaat-fiscaal spoorde deskundigen aan, om hun meening aangaande marine-zaken openbaar te maken; zoo schreef kapitein graaf T.S. van Bylandt, *Eenige Bedenkingen over de Zeevaart van de Republiek in Holland. De Memorie over de middelen ter uitvoering van het advys, den 28en Maart 1783 uitgebragt, om eenen vasten post op den staat van oorlog te brengen tot eene jaarlijksche equipage* (zie het *Zeemans Handboek* 1e deel, 1e stuk), door luitenant admiraal J.H. van Kinsbergen medegedeeld, was het werk van Mr. J.C.v.d. Hoop; van Kinsbergen schreef er slechts eenige aanmerkingen bij. Voor meerdere bijzonderheden over een en ander zie men de *Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen* door Mr. J.C. de Jonge, deel VI, pag. 293 en volgdn.

Echter, in den val der oude Republiek der Vereenigde Nederlanden werd ook van der Hoop als prinsgezinde meegesleept. De Gecommitteerden der Vergadering van Provisioneele Representanten van het Volk van Holland gaven in het geheim last, hem te arresteeren; den 14en Febr. 1795 werd hij in civiele bewaring op het amsterdamsche stadhuis gebracht. Als reden voerde men het volgende aan: in October 1794 waren zes oost-indische retourschepen in Engeland binnengevallen; een convooi, dat die schepen tegen de Franschen moest beveiligen, zeilde niet op tijd uit; hiervoor

stelde men hem aansprakelijk. Na een onderzoek door den adjunct-procureur-generaal van Maanen, die 'geen fundament' had gevonden tot het institueeren eener crimineele actie, besloten de Provisioneele Representanten in hunne vergadering van 3 Juli 1795, hem uit zijn arrest te ontslaan, mits hij zich niet buiten de muren van Amsterdam begeve, 'op poene van, des contrarie doende, zijn hoofd te zullen verliezen'. Aan dit decreet werd zoo gestreng de hand gehouden, dat hij later ternauwernood eenige dagen verlof kreeg, om zijne hoogbejaarde, zieke moeder in 's Gravenhage te bezoeken en daarna om haar de laatste eer te bewijzen. In het midden van 1798 diende hij bij het Intermediair Wetgevend Ligchaam der Bataafsche Republiek een request in, om annuleering van het decreet van 3 Juli 1795 te verzoeken. Dientengevolge besloot de Tweede Kamer van het Vertegenwoordigend Ligchaam des Bataafschen Volks op 8 Aug. 1798 het bewuste decreet 'in te trekken en buiten effect te stellen'. Na het herkrijgen van zijn volledige vrijheid woonde hij in stille afzondering in een klein huis op de Reguliersgracht of anders in een buitenhuis aan den Overtoomschen Weg; hij hield zich onledig met wetenschappelijke studies, o.a. in botanie. Tijdens de regeering van koning Lodewijk Napoleon heeft een vergadering van vijftig der aanzienlijkste inwoners van Amsterdam hem benoemd tot medelid van een commissie, om bij den Koning de belangen der stad waar te nemen (14 Juli 1806). Maar hij achtte zich gelukkig in de toenmalige omstandigheden incognito te kunnen leven, en weigerde; zooals blijkt uit zijn brief aan zijn neef Roëll, secretaris van Staat (zle J. S w a r t , *a.w.*, 25 v.). Nog meermalen werd hij vanwege Lodewijk Napoleon aangezocht, om eenige bediening of ambt te vervullen; maar telkens bedankte hij. Doch nauwelijks wankelde de overheersching der Franschen, of v.d. Hoop stond bereid om zijn vaderland te dienen. Nadat in den nacht van 14 op 15 November 1813 de fransche generaal Molitor met zijn troepen Amsterdam verlaten had, vormde zich daar op 16 Nov. een voorloopig bestuur van zeventien aanzienlijke ingezetenen. Deze kozen J.C.v.d. Hoop tot voorzitter en hij opende hun werkzaamheden met de woorden: 'Heeren! vóór dat wij onze belangrijke en gevaarvolle taak ondernemen, laat ons allen en in stilte bedenken, dat God regeert.' Het volk van Amsterdam was in den eersten tijd zeer opgewonden en woelig. V.d. Hoop en een der leden van het voorloopig bestuur gingen naar de samschelingen in sommige wijnhuizen, om het volk tot kalmte te manen, zeggende: 'Mannen! wat wilt gij meer? de oude regeering is immers hersteld'; en steeds wist hij door zijn kalmte en vastberadenheid de rust en orde te herstellen. Intusschen was generaal Molitor nog te Utrecht en zond een familie-lid van v.d. Hoop naar dezen met de boodschap, dat hij, Molitor, den volgenden dag naar Amsterdam zou oprukken, dat v.d. Hoop het voorloopig bestuur moest ontbinden, bij gebreke waarvan hij strenge straoefening zou houden en dat dan v.d. Hoop als eerste slachtoffer onverbiddelijk zou vallen. De verdedigingsmiddelen van Amsterdam waren toen zeer onvoldoende en v.d. Hoop wist dit. Maar hij antwoordde, dat hij, vertrouwende, op het goede recht, zijn lot stil zou afwachten. Daarop begaf hij zich ter ruste en sliep, alsof er geen gevaar bestond. Het voorloopig bestuur vormde een burgerwacht van betrouwbare personen en werd den 30en December 1813 door den Souvereinen Vorst ontbonden. Gedurende het opnieuw grondvesten van den Nederlandschen Staat werd v.d. Hoop dikwijls bij de beraadslagingen geroepen.

De Souvereine Vorst benoemde hem tot 'Secretaris van Staat voor de Marine' (6 April 1814); deze titel werd veranderd in dien van 'Minister voor de Marine' (September 1815). Tot reorganisatie van het zeewezen heeft hij in deze tweede periode zijner werkzaamheid veel tot stand gebracht, o.a.: een reglement voor de marine-solliciteurs; een reglement en instructie voor de commandanten van oorlogschepen (15 Mei 1814); eene instructie van aanneming van het volk voor oorlogschepen; een reglement voor het loodswezen te Vlissingen; eene instructie voor de commandeerende officieren, om op hunne reizen wetenschappelijke aantekeningen te houden en deze mede te deelen aan de commissie tot het examineeren van zee-officieren en stuurlieden (deze commissie, tijdens de fransche overheersching geschorst of werkeloos, werd door v.d. Hoop hersteld). Voorts ontwierp hij reglementen van examen voor adelborsten en luitenants (22 Juni 1815), bepalingen voor het toekennen van pensioenen, een reglement voor den algemeenen geneeskundigen dienst op 's rijks schepen (17 Januari 1816). Op voordracht van J.C.v.d. Hoop werd bij koninklijk besluit van 2 December 1817 het reglement voor het corps mariniers vastgesteld, het bestaande bataillon mariniers uitgebreid en daaraan een uitvoerige instructie gegeven; evenzoo ging het met de instructie voor de victualie-meesters (Kon. Besl. v. 1 Juni 1818) en werd het getal der bemanning voor acht verschillende charters van schepen (d.w.z. voor linesschepen, fregatten, corvetten e.a.) vastgesteld (Kon. Besl. v. 28 Maart 1819). Zijn zuinigheid blijkt uit het volgende: de opbrengst van het verkoopen van spaanders en afval van hout op 's rijks werven bleef voorheen onbeheerd; doch v.d. Hoop deed zich deze opbrengst uitbetalen en administreerde het geld zelf, totdat het een kapitaal van ± 60.000 gulden bedroeg; van dit geld werd een gebouw voor het ministerie van marine te 's Gravenhage opgetrokken. Anderzijds heeft men het aan zijne zuinigheid geweten, dat hij de eerste grondslagen te eng en budgetten te krap heeft genomen, waardoor het voor zijn opvolgers aan Marine moeilijk werd, een redelijke uitbreiding en verhooging tot stand te brengen. Mogelijk wel bleef hij bij zijn meening van oud-regent der Republiek, n.l. dat het land zich moest toeleggen op de uitbreiding van zijn handel en niet op het verkrijgen van een machtige staatkundige positie in Europa; hij wenschte geen vermeerdering van grondgebied, dus geen zeer sterke oorlogsvloot. Toch zorgde hij er voor, dat spoedig na het herstel onzer onafhankelijkheid weer nederlandsche eskaders voeren op de Middellandsche Zee en de zeeën van Oost- en West-Indië. Hij gaf bevel tot het opnemen en in kaart brengen van onze zeegaten. Hij legde een verzameling aan van zeekaarten en van alle werken en geschriften, die betrekking hadden op de marine en hare geschiedenis. Alles, wat tot zijn departement behoorde, had zijn belangstelling. Toen in Noord-Amerika de gele koorts woedde, heeft hij, na bestudeering van veel desbetreffende geschriften, zoodanige maatregelen getroffen, dat niet alleen de scheepvaart en de bevolking van het land beveiligd maar ook de handel zoo min mogelijk belemmerd werd. In het midden van 1818 zond hij naar Engeland eene commissie, bestaande uit de heeren Soetermeer, constructeur, Glavimans, onderconstructeur, en Röntgen, luitenant ter zee, ten einde aldaar den aanbouw, de toetuiging en uitrusting der schepen en de toepassing van den stoom te bestudeeren, welke commissie zeer nuttig werk voor den scheepsbouw van onze marine verrichtte.

In 1816 werd hem door koning Willem I de verheffing in den adelstand aangeboden; na overleg met zijn zoon A d r i a a n bedankte v.d. Hoop. Tot in hoogen ouderdom bleef zijn geest helder. Hij leefde eenvoudig, was godsdienstig en deed wel, waar het noodig was. In Maart 1825 maakte een ontstekings-ziekte hem bedlegerig; den 13en Maart stierf hij. Den 17en Maart had de begrafenis in de Kloosterkerk te den Haag plaats. Zijn echtgenoot Ag n e s D e d e l was reeds den 22en December 1800 ontslapen en in de Oude Kerk te Amsterdam begraven. Zij hadden een zoon, A d r i a a n , bankier en koopman te Amsterdam (sedert 1840 lid van de Eerste Kamer); en drie dochters, van wie de jongste, A n n a M a r i a , steeds bij haren vader bleef.

Van zijn portret bestaat een schilderij door C. Cels in 's Rijks museum te Amsterdam en prenten van C.C.A. Last en Desguerrois.

Zie over hem: J a c o b S w a r t , *Korte Levensbeschrijving van Mr. Joan Cornelis van der Hoop, Minister van Marine* (Amsterd. 1847, overgedrukt uit *de Verhandelingen en Berigten betreffende het Zeewezen en de Zeevaartkunde*, 7e dl., 3e stuk); Mr. J.C. d e J o n g e , *Geschiedenis v.h. Nederlandsche Zeewezen*, 6e deel, pag. 293 volgn.

Mortreux

[Hoorenmaker, Lodewijk]

HOORENMAKER (Lodewijk), geb. te Gent in 1549, overl. te Schoten bij Haarlem 14 Juli 1573, zoon van Frans Hoorenmaker, linnenkoopman en Margaretha de Laute. Hij wordt ook wel genoemd Lodewijk van Gent. In 1566 diende Hoorenmaker te Gent in het vendel der burgerij van Antonius Bousse, baljuw van Deinse. In 1566 ging hij tot de Hervorming over, moest in 1567 bij de komst van Alva Gent verlaten, en vluchtte naar Engeland. In zomer 1569 dient hij op de vloot der Watergeuzen in Engeland en komt 16 Sept. 1569 terug naar het Vlie en de Eems. 1 Apr. 1572 is Hoorenmaker bij de inneming van den Briel, in Dec. 1572 is hij luitenant van Wigbolt Ripperda, bevelhebber van Haarlem. Hij toonde zich hier zoo dapper, dat de Spanjaarden hem noemden 'den dullen Gentenaar'. Na de inneming van Haarlem werd hij 14 Juli 1573 door de Spanjaarden bij Schoten onthoofd.

Zie: van Groningen, *Gesch. der Waterg.* 127; Altmeyer, *Gueux de Mer*, 143; Piron, *Algem. Levensbeschr.* 169; *Biogr. nat. de Belg.* IX, 463.

Vogels

[Hoorn, Frederik van]

HOORN (Frederik van), natuurlijke zoon van Jacob graaf van Hoorn, was van 1543 tot 74 drossaart van het kasteel te Stavoren en grietman van Hemelum Oldephaert. Tegelijkertijd was hij dijkgraaf van die grietenij. In Mei 1553 draagt Lubbert Gerlofsz., secretaris te Stavoren, aan jonker Frederik de Hoorn, des keizers drossaart aldaar, het recht over van 4 jaar huur op achttien hoofden lands gelegen onder Hemelum. Naar aanleiding van klachten van gedeputeerden, werd hem bij besluit van keizer Karel van 8 April 1554 bevolen, beter toezicht in zijn grietenij te houden op dieven en straatschenders. Hij overleed in 1574.

Zie: Winsemius, *Chronijk van Friesland*, 208; Schotanus, *Kerkelijk en Wereldl. geschiedenis*, 810; *Placaatboek van Friesland* III, 312; Baerdt van Sminia, *Nieuwe naamlijst van Grietmannen*.

Kleijntjens

[Hoorn, Joan van]

HOORN (Joan v a n), gouverneur-generaal, geb. te Amsterdam 16 Nov. 1653, overl. aldaar 21 Febr. 1711, zoon van Pieter Janse van Hoorn en Sara B e s s e l s . De vader, P.J. van Hoorn, was oorspronkelijk buskruitfabrikant; nadat zijn zaken verlopen waren, werd hij 22 Dec. 1662 door Heeren-XVII benoemd tot raad-extra-ordinair van

Indië, welke benoeming hij aan invloedrijke relatiën dankte (zijn vrouw was een kleindochter van den G.G. Reynst en verwant aan het bekende amsterdamsche geslacht Witsen). Na aankomst van de familie te Batavia werd de jeugdige Joan al spoedig tot onder-assistent benoemd, terwijl hij kort daarop zijn vader vergezelde op diens gezantschapsreis naar China (Juli 1666 tot Januari 1668); bij die gelegenheid werd hij met zijn vader door den keizer in diens paleis te Peking ontvangen en met geschenken vereerd. In 1671 werd Joan assistent, in 1673 onderkoopman en in 1676 koopman en eerste klerk ter generale secretarie. In deze hoedanigheid was hij o.m. belast met het samenstellen van het Daghregister, wat hij op voortreffelijke wijze deed. 25 Febr. 1679 volgde zijn bevordering tot provisioneel, 6 Maart 1680 tot definitief secretaris van den Raad van Indië, terwijl hij 1 Aug. 1682 tot raad-extra-ordinair werd benoemd. Hiernevens vervulde hij eerst het presidium van Heemraden, later dat van Weesmeesteren, om na de reorganisatie van het eerstgenoemde college in Sept. 1684, weer als president daarvan op te treden.

Door Heeren-XVII bij missive van 8 Oct. 1685 tot raad-ordinair benoemd, aanvaardde hij dit ambt 7 Juni van het volgende jaar. Met zijn collega *Isaac de St-Martin* steunde hij den G.G. Camphuys (zie aldaar) krachtig tegen de oppositie van de andere raadsleden en deelde dan ook geheel in den haat, die Camphuys vervolgde, wat vermoedelijk de reden is, dat van Hoorn als raadslid eenige malen ontslag vroeg, hetgeen door Heeren-bewindhebbers echter niet werd aanvaard. Dezen benoemden hem integendeel bij missive van 17 Dec. 1690 tot directeur-generaal van den handel, als hoedanig hij 10 Sept. 1691 optrad. Van 1686-96 vervulde hij tevens de functie van gecommiteerde over den Inlander, waarbij hij ten nauwste samenwerkte met zijn vriend de Saint-Martin.

18 Juni 1702 kwam te Batavia het besluit van Heeren-XVII aan, dat de G.G. van Outshoorn op zijn verzoek op de meest eervolle wijze was ontslagen, en dat Joan van Hoorn tot diens opvolger was benoemd. Deze aarzelde echter langen tijd om het gewichtige ambt te aanvaarden, waarvan, nevens zijn schuchterheid, wel de voornaamste reden te zoeken zal zijn in de oppositie van enkele raadsleden, met name C. van Swoll. Nadat in Juli 1704 aan zijn eisch was voldaan, om drie door hem genoemde kandidaten (Zwaardecroon, de Roo en de Haan) in den Raad op te nemen, volgde 15 Aug. zijn installatie als landvoogd. Ruim vier jaar later, 22 Dec. 1708, kwam in Indië het besluit van zijn eervol ontslag aan; hetduerde echter nog tot 30 Oct. 1709 eer hij zijn taak aan van Riebeeck overdroeg. Van Hoorn zou gaarne in Indië zijn gebleven, maar op last uit Nederland vertrok hij 6 Nov. d.a.v. als admiraal der retourvloot naar patria, waar hij 16 Juli 1710 aankwam. Heeren-bewindhebbers erkenden zijn verdiensten door aanbidding van een gouden ketting met medaille. Niet lang mocht van Hoorn zijn otium genieten; reeds 21 Febr. 1711 overleed hij.

Van Hoorn is een hard en voortreffelijk werker geweest; de door hem bewerkte Daghregisters, speciaal dat van 1678, steken in belangrijkheid verre boven de andere uit. Hij was een specialiteit in 'de saken der inlanders en hoedanig men met deselve dient om te gaan'. Als directeur-generaal heeft hij regel en orde gebracht in de schromelijk verwarde en onregelmatige administratie der pakhuizen. Aan zijn jeugdbezoek aan China dankte hij waarschijnlijk zijn bijzondere

belangstelling voor al wat Chinees was; toen hij aan het eind van zijn loopbaan repatrieerde, nam hij een chineesch dokter, T s j o e - b i - t i a , mee naar het vaderland, die hem 'reeds veele jaren alhier bediend' had.

Verschillende landgoederen nabij Batavia werden door van Hoorn in eigendom verkregen en ontgonnen, en brachten hem bij zijn vertrek naar Nederland heel wat op. Het door hem van Camphuys (zie aldaar) geërfde eiland Edam droeg hij aan de Comp. over. Van Hoorn's vermogen was voor dien tijd fabelachtig groot; het werd door zijn tijdgenooten, waarschijnlijk wel met de noodige overdrijving, op tien millioen gulden geschat.

Driemaal is van Hoorn gehuwd geweest: 1e. met A n n a S t r u y s , het eenige overgebleven kind van den zeer rijken A b r a h a m S t r u y s , vrijburger van Batavia en o.a. vice-president van Schepenen, en M a r i a O l d e n v l i e t , geboren te Batavia 4 Nov. 1664 en overleden aldaar 29 April 1691; 2e. 24 Juni 1692 met S u z a n n a A g n i e t a v a n O u t h o o r n , dochter van den G.G. Willem van Outhoorn en E l i s a b e t h v a n H e y n i n g e n , geb. 3 Juli 1672, overl. 16 October 1703; 3e. 16 Nov. 1706 met J o a n n a M a r i a v a n R i e b e e c k , weduwe van Gerrit de Heere , raad-extraordinair van Indië en gouverneur van Ceylon, dochter van van Hoorn's opvolger, Mr. Abraham van Riebeeck en E l i s a b e t h v a n O o s t e n . Het eerste huwelijk was kinderloos. Uit het tweede huwelijk werden geboren: E l i s a b e t h S a r a , 25 Juli 1693, overleden 14 Aug. 1705; P e t r o n e l l a W i l l e m i n a , geb. 1 Mei 1697 en kort daarop overleden; P e t r o n e l l a W i l l e m i n a , geb. 29 Juli 1698, gehuwd 1e. met Mr. Jan Trip , secretaris van Amsterdam en 2e. met jonker Adolf Torck (zie aldaar), vrijheer van Rozendaal etc. (op het kasteel Rozendaal bij Arnhem zijn thans nog tal van merkwaardige gedenkstukken van Joan van Hoorn aanwezig); J o h a n n a S u z a n n a , geb. 26 Dec. 1701 en waarschijnlijk kort daarop overleden. Uit het derde huwelijk ten slotte werd den tweeden Febr. 1708 een zoon geboren, die spoedig overleed.

Van zijn portret bestaan prenten door D. Jonckman en Ph. v.d. Schley; schilderijen door C. de Bruin en verschillende onbekende kunstenaars in de paleizen te Weltevreden en Buitenzorg, in het Departement van Koloniën te 's Gravenhage en verscheiden particuliere verzamelingen.

Zie: Valentijn, IV, I, 335-338; de Jonge, *Opkomst* VIII, LXVIII-CXVI; M.A. van Rhede v.d. Kloot, *De gouverneurs-generaal* enz. ('s Grav. 1891), 73-75 en vooral F. de Haan, *Priangan* 1, Personalia 1-15.

Stapel

[Hooze, Jan Adriaan]

HOOZE (Jan Adriaan), geb. te Wissekerke op Noord-Beveland 16 Jan. 1851, overl. te Luik 11 Juni 1893, was de zoon van M. H o o z e en H.C. S n i j d e r . Hij ontving lager onderwijs in zijne geboorteplaats en te Boskoop en bezocht de hogere burgerschool te Middelburg, waar hij in 1867 eindexamen deed. Hij kwam te Delft aan de polytechnische school tegelijk met R. Fennema (VI, kol. 512) en hetgeen omtrent diens verblijf aldaar is medegedeeld, is geheel op Hooze van toepassing. Ook kwam hij tegelijk met Fennema op Java aan en werd hij denzelfden dag benoemd tot ingenieur 3e klasse. Was Fennema gelukkig in zijne plaatsing onder Verbeek, een even uitstekenden chef had Hooze in P. van Dijk. In den aanvang had hij het beheer te voeren over eenige diepboringen op Java. Een boormethode,

die in Canada werd toegepast, werd door hem ingevoerd. Op 13 Juni 1876 werd Hooze ingenieur 2e, op 13 Juni 1883 ingenieur 1e klasse. In Juni 1876 werd hij belast met de leiding van de artesische drinkwatervoorziening van Atjeh. Hij stond, daar de oorlog hier nog woedde, aan groote gevaren bloot, en verkreeg daarom ook het eereteeken voor belangrijke krijgsverrichtingen.

Zijne gezondheid was door dit verblijf zoo geschokt, dat hem 20 Sept. 1877 een tweejarig verlof naar Europa verleend moest worden. Hij ging, in Nederland aangekomen, te Luik wonen, ten einde in de practijk der kolenontginning door te dringen. In Febr. 1880 op Java teruggekeerd, kwam hij op het hoofdbureau voor het mijnwezen te Batavia. In Oct. d.a.v. moest hem weder verlof worden verleend om gezondheidsredenen, dat met eene verlenging 2½ maand duurde. Hij bracht dit te Soekaboemi door, en op zijn voorstel werd hem een onderzoek opgedragen naar de ontginbaarheid eener steenkolenmijn te Tji Badak, nabij genoemd gezondheidsoord. Omstreeks dezen tijd werd door hem een geologisch onderzoek verricht van een terrein, waar bij Tji Menting een spoorwegtunnel gebouwd was, waardoor de terreinsgesteldheid ter plaatse van de ingravingen met grooter zekerheid dan elders kon worden nagegaan.

In 1883 werd hij aangewezen als directeur van de gouvernements-steenkolenmijn Oranje-Nassau aan de oostkust van Borneo. Tegelijk werd hem een geologisch onderzoek van die geheele oostkust, voor zoover op nederlandsch gebied gelegen, opgedragen. Hij vestigde zich te Pangaran. Hij begon met een onderzoek van de beransche landen, vervolgens was Koetei en ten laatste de landen bij straat Laut aan de beurt. In het algemeen waren de rapporten van Hooze geheel op de practijk ingericht, maar betrekkelijk het terrein tusschen zijne woonplaats en Banjermassing heeft hij een verslag geschreven, dat aan de hoogste wetenschappelijke eischen voldoet.

In Juli 1884 ontstond in de door hem gedirigeerde mijn brand. De maatregelen, die Hooze nam tot blussing daarvan en tot redding van een aantal mijnwerkers, die door instorting van gangen van de buitenwereld afgesloten waren, waren zoo goed doordacht, dat hij hiervoor eene dankbetuiging van de regeering ontving. In de eerste helft van 1888 deed hij een onderzoek naar het voorkomen van zinkerts in Djampang Tengah in de Preanger Regentschappen.

Wegens de hevige koorts, door welke hij ook hier gekweld werd, gedwongen, verzocht hij verlof naar Europa, hetwelk hem 7 Juli van dat jaar verleend werd. In Europa aangekomen, vestigde hij zich weder te Luik. Nauwelijks had hij zich daar nedergezet of er werd hem door den minister van Koloniën een onderzoek omtrent kolenmijnen in verschillende deelen van Europa opgedragen, met het oog op de voorbereiding van de ontginning der Ombiliën-kolenmijn op Sumatra. Terwijl hij hieraan voldeed, en tevens de verslagen omtrent zijne laatste onderzoekingen op Borneo en Java afwerkte, werd hij bovendien met ingang van 1 Aug. 1892 benoemd tot ingenieur 1e klasse bij het toezicht op der kolenmijnen in Limburg. De bedoeling daarbij was, dat hij den hoofdingenieur E. van der Elst, die binnenkort den dienst zou verlaten, zou vervangen en zich intusschen in diens taak zou inwerken. Onderwijl hadden de geneesheeren uitgemaakt, dat het beter voor hem was, niet naar de tropen terug te keeren. Hij ontving op zijn verzoek met ingang van 1 Aug. 1891 eervol ontslag als mijningenieur.

Meenende, dat zijne malaria en hare gevolgen geheel overwonnen waren, werkte hij vol ijver in zijn betrekking in Limburg, terwijl hij tevens een cursus volgde aan het Instituut Montefiore, door den luikschen bankier van dien naam opgericht o.a. met het oog op het toenemend gebruik van electriciteit. Dit instituut, dat innig verbonden was aan de luiksche universiteit, stond toen op dit gebied op den hoogsten trap. In den zomer van 1893 was hij benoemd tot lid der commissie voor het eindexamen aan de Polytechnische school te Delft. Hij wilde zich juist daarheen begeven, toen de dood hem overviel. Een hem onbekende hartkwaal, zeker gevolg van de jaren lang sloopende werking der koortsen, was de oorzaak.

De ingenieur Eric Gérard, directeur van het Instituut Montefiore, hield een gevoelvolle rede aan zijn graf.

Bijna al het door hem geschreven komt voor in het *Jaarboek van het mijnwezen in Nederlandsch-Indië*. Hier volgt eene opgave der afzonderlijke stukken: *Beschrijving van den canadaschen boortoestel, gebruikt bij boringen in Cheribon* in *Jaarboek 1877*, 1e deel, blz. 244; *Artesische putboring op het eiland Onrust* in *Jaarb. 1877*, 2e deel, blz. 190; *Verslag over de artesische drinkwatervoorziening in Groot-Atjeh* in *Jaarb. 1878*, blz. 3; *Verslag over de technische uitvoering van hetzelfde* in *Jaarb. 78*, blz. 53; *Onderzoekingen in het kolenterrein bij Soekaboemi, benevens eene mededeeling omtrent de aardlagen, aangetroffen bij Tjimentong* in *Jaarb.*, wetenschappelijk gedeelte, 1882, blz. 5; *De spoorwegtunnel bij Tjimentong* in *Jaarb. 1882*, blz. 67; *Onderzoek naar de kolen in de beransche Landen* in *Jaarb.*, technisch en administratief gedeelte, 1886, blz. 5; *Graphische voorstelling der productie, verkoopprijzen en geldswaarde van Banka-tin*, in hetzelfde *Jaarb.* blz. 83; *Onderzoek naar kolen in het rijk van Koetei* in *Jaarb. t. en a. ged.*, 1887, blz. 5; *Nadere gegevens omtrent enkele kolenterreinen te Koetei en onderzoek eener aardoliebron aldaar*, in *Jaarb.*, t. en a. ged., 2e gedeelte van 1888, blz. 325; *Onderzoek naar kolen in de Straat Laut en aangrenzende streken* in hetzelfde *Jaarb.* blz. 337; *Kolen aan de oostkust van Borneo van de St. Lucia- tot aan de Pansekanbaai*, in hetzelfde *Jaarb.* blz. 431. Voorts: *Verslag over de inrichting en het materiaal eener kotenmijn te Sawak Lomto, ter ontginning van het Soengei-Doerianveld der Oembiliënkolen op Sumatra* (den Haag 1892); *Topographische, geologische, mineralogische en mijnbouwkundige beschrijving van een gedeelte der afdeeling Martapoera* (den Haag 1893.)

Hij huwde 1 Dec. 1879 te Luik met L. Sturtz, die hem overleefde en bij wie hij 3 kinderen had.

Zie: *Necrologie* door P. van Dijk, in *Bijvoegsel van het Jaarboek van het mijnwezen in Nederlandsch-Indië* (1893).

Ramaer

[Hop, Hendrik]

HOP (Hendrik), geb. te Amsterdam, data van geb. en overl. onbekend. Hij wordt 1 Sept. 1568 verbannen en voegde zich later bij de Watergeuzen; einde Sept. 1570 is hij op de Eems als kapitein van een loodsmansboot. Later komt zijn naam niet meer bij de Watergeuzen voor.

Zie: van Vloten, *Nederl. Volksopst.* (1858) I, 160, 312; Marcus, *Sententiën*, 123; ter Gouw, *Gesch. van Amsterdam* VI, 321.

Vogels

[Horenbort, Andreas]

HORENBORT (Andreas), de Capella, professor aan de universiteit te Keulen en te Leuven, overleed te Leuven 12 Mei 1453. In 1413 was hij ingeschreven als student aan de universiteit te Keulen. 1417 was aldaar de clericus Andreas Egidii de Capella magister en professor der filosofie (in artibus) tevens student in het kerkelijk recht

(K e u s s e n , *Die Matrikel der Universität Köln*, 98). 5 Sept. 1432 werd ingeschreven aan de universiteit te Leuven: Magister Andreas de Capella, alias dictus Horenbort, van het diocees Utrecht. Waarschijnlijk was hij uit Kapelle bij Goes. Hij werd aangenomen in den raad der theologische faculteit 1433 en het volgend jaar in den raad der universiteit. 1436 werd hij 'magister in artibus, in jure canonico et in sacra theologia formatus baccalaurius', tot rector magnificus gekozen. Nog tweemaal 1441 en 1445 viel hem die eer te beurt. 28 Nov. 1441 behaalde hij den titel van doctor in de theologie en de stad schonk hem een ruime gift in wijn voor den maaltijd, gegeven bij die gelegenheid. Het volgend jaar Januari verkreeg hij een leerstoel in de godgeleerdheid, dien hij bekleedde tot zijn dood. Andreas de Capella was Kanunnik en deken van het kapittel te Brielle, waar hij niet resideerde, daarin gedispenseerd als leeraar aan de universiteit.

Zie: V a l . A n d r e a s , *Fasti academici* (Lov. 1650) 87; *Analectes hist. eccl. Belg.* XXVI (1896), 299-300, XXX (1903), 76-113, 148, 166; H. de Jongh , *L'ancienne faculté de théologie de Louvain* (Louv. 1911), 39, 40.

Fruytier

[Hornkens, Henri]

HORNKENS (Henri), geb. te 's Hertogenbosch, overl. te Mechelen 3 Dec. 1600, was kapelaan aan het hof van Philippus II en III te Madrid. Hierdoor kreeg hij bijzondere prebenden in de Nederlanden. Hij was proost van het kapittel te Namen, en deken van St. Gommarus te Lier, benoemd door koning Philippus 30 Nov. 1594. Als kapelaan van het hof van Philips II en daarna van de aartshertogen Albert en Isabella vergezelde hij deze naar de Nederlanden. Hij genoot ook een pensioen, te betalen door den abt van Mont St. Eloi, en nog andere voorrechten, verkregen wegens zijn post aan het hof. Hij overleed ten huize van den procureur Petrus van der Zype te Mechelen. Bij testament schonk hij uit zijne particuliere verzameling een mooie schilderij aan de St. Gommaruskerk te Lier. Jos. le Mire, pastoor van het Begijnhof, was zijn executeur-testamentair. F o p p e n s zegt, dat hij in 1612 is overleden. Hij gaf in 1599 te Brussel bij Rutg. Velpius in druk, *Recueil de Dictionnaires francoys, espagnolz et latin*.

Zie: F o p p e n s , *Bibl. Belg.* I, 456; *Biogr. nationale Belg.* IX, 519; *Analectes hist. eccl. Belg.* III, 132; *Muséon* (1906) 70.

Fruytier

[Hottinga, jonker Hero van]

HOTTINGA (jonker Hero v a n), datum van geboorte en overlijden onbekend, zoon van jonker Douwe van Hottinga, olderman van Bolsward, en L u t s H e r e m a van W a l t a , gehuwd met A n n a E e l s m a , dochter van W i g e r en S w o b l p e m a .

Hij werd 18 Mei 1568 door Aremberg veroordeeld om Leeuwarden te verlaten, maar was toen al gevluht. 21 Juli 1568 ontkwam hij aan de nederlaag bij Jemmingen, en was in voorjaar 1569 een der eerste Watergeuzen, die van den Prins van Oranje een kaperbrief ontvingen. 30 Jan. 1570 werd hij door het Hof van Friesland nogmaals verbannen, met verbeurdverklaring zijner goederen; hij zwierf steeds op zee rond, en werd begin Sept. 1570 door de Oost-Friezen in Norden gevangen genomen en naar Stickhausen gevoerd. Spoedig kwam hij vrij, daar hij onschuldig was; in Jan. 1572 is hij bij Vlieland, en midden Mrt. 1572 bij de kust van

Oostfriesland. In Jan. 1573 deed hij met Eelsma een inval op Ameland, maar werd door de Spanjaarden verdreven; later is zijn naam niet meer gehoord.

Zie: van Vloten, *Nederl. Volksopst.* (1858) I, 144, 160, 196, 308; Wagenaar, VI, 308; Franz, *Ostfriesland und die Niederl.* 165-168; Wiarda, *Ostfr. Gesch.* III, 105; Andreae,

de Friesche Waterg. in *Vrije Fries*, 3e Reeks, IV, 508, V, 60; Marcus, *Sententiën*, 129; Schwartzenberg, *Charterboek* III, 734; te Water, *Verbond der Edelen* II, 476; *Vrije Fries* IX, 436; de Haan Hette ma, *Stamboek* I, 224; *Defensionales*, 86.

Vogels

[Houben, Joannes Andreas]

HOUBEN (Joannes Andreas), Carolus a Sancto Andrea, geb. 11 Dec. 1821 te Munstergeleen en gestorven 5 Jan. 1893 te Dublin (Ierland). Hij was de zoon van Peter Jozef Houben en Johanna Elisabeth Luijten. Zijn vader was molenaar en landbouwer. Vanaf zijn prilste jeugd legde de jonge Houben een meer dan gewone godsvrucht aan den dag. Wijn zich bij hem de roeping tot het priesterschap openbaarde, werd hij in 1855 naar het latijnsche college te Sittard gezonden, dat hij 5 jaren lang bezocht. Het studeeren viel hem aanvankelijk niet licht. In 1839 werd hij door loting tot den militairen dienst verplicht. Men deelde hem in bij het 1ste regt. infanterie en op 1 Juli 1840 werd hij te Bergen op Zoom voor eerste oefening onder de wapenen geroepen. Nog in hetzelfde jaar echter kochten zijn ouders voor hem een remplaçant en kon hij zijn studie in de humaniora voortzetten, welke hij op 24-jarigen leeftijd voltooide.

Overeenkomstig zijn neiging tot ingetogenheid en gebed trad hij nu, 5 Nov. 1845, in de Congregatie der Passionisten, die in 1840 te Ere bij Doornik hun eerste klooster buiten Italië hadden geopend, onder leiding van den eerbiedwaardigen pater Dominicus. Houben, die de eerste Nederlander was, die zich bij hen als candidaat voor het priesterschap aanmeldde, verkreeg den kloosternaam: Carolus a Sancto Andrea. Hij zou nu zijn vaderland nimmer terugzien. Op 1 Dec. 1845 ontving hij het kleed dezer strenge orde en na een vruchtbaar noviciaat en een met succes voortgezette studie der filosofie en godgeleerdheid, ontving hij 21 Dec. 1850 de H. Priesterwijding. Kort daarop werd hij naar Engeland gezonden, waar de Passionisten werkten aan de verbreiding van het katholicisme. Pater Houben was hier achtereenvolgens werkzaam te St. Wilfrid, Asten Hall bij Londen en Sutton bij Liverpool. In 1857 werd hij overgeplaatst naar Dublin. Hier zou hij nagenoeg zijn geheele verdere leven hebben te wijden aan de zielzorg onder de arme lereren.

Door de groote populariteit, die de Passionisten, dank zij vooral de persoonlijkheid van pater Carolus, hier weldra in de geheele streek genoten, bleek het klooster 'Mount Argus' spoedig te klein, doch kon het door de ruime bijdragen der lereren reeds na enkele jaren een aanzienlijk gebouw met een prachtige romaansche kerk worden. Het apostolaat van pater Carolus ging de rijkste vruchten dragen. Uit dezen tijd ook dateert het eerste wonder dat op zijn gebed en zegen plaatsgreep, en dat later nog door een geheele reeks andere zou worden gevolgd. Aangezien door zijn ijver en zelfopoffering zijne gezondheid ernstig bedreigd was geworden, zonden zijne oversten hem in 1866 weder naar Engeland. In 1874 mocht hij naar Ierland terugkeeren. Zijn faam van heiligheid was oorzaak, dat dagelijks van heinde en ver groote scharen naar Mount-Argus kwamen om zijn zegen of raad te vragen. Het volk noemde hem den heilige van Mount-Argus. Zijn zegen en gebed werkte een groote reeks wonderbare genezingen uit.

De doodstijding van pater Carolus bracht door geheel Ierland rouw teweeg. Hij werd onder enorme belangstelling begraven op het kerkhof van het klooster 'Mount-Argus' te Dublin. Schier dagelijks treft men nog heden op zijn graf een aantal bezoekers aan, die er komen bidden.

Het proces zijner zaligverklaring werd in November 1922 bij de kerkelijke rechtbank ingeleid. Postulator causae is pater Edmond de Grauw te Mook.

Zie: Father Austin C.P., *The life of Father Charles of the Congregation of the most holy Cross and Passion of our Lord J. Chr.* (Dublin 1893), 229 blz. m. portr.; P. Andrea della Madre del buon Consiglio, *Biographia del servo di Dio P. Carlo di S. Andrea* (Roma 1902); P. Amedeo C.P., *P. Andrea Passionista* (Roma 1923); Ferd. Eussen, minderbroeder Conv., *Leven van den Dienaar Gods pater Charles a Sancto Andrea* (Sittard 1904), 118 blz. m. portr.; *Een Limburgsche Heilige, leven van den Dienaar Gods Pater Carolus Houben* door den Postulator in de zaak van heiligverklaring (Mook 1923), 104 blz. m. portr.

Scholtens

[Houbraken, Henricus]

HOUBRAKEN (Henricus), uit Geldrop, behaalde 19 Mrt. 1560 bij de promotie der filosofie aan de universiteit te Leuven, als student in den Borcht, de tweede plaats van 152. Na de studie der theologie, waarin hij den graad van licentiaat behaalde, werd hij benoemd tot gegradueerd kanunnik aan de kathedraal te IJperen, waar zijn landgenoot Martinus van Riethoven bisschop was. Daarna was hij werkzaam als deken-pastoor te Cassel in Vlaanderen waar hij nog jong in 1583 overleed.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* IV (1867), 234.

Fruytier

[Houbraken, Judocus]

HOUBRAKEN (Judocus), geb. te Geldrop, omstreeks 1619, waarschijnlijk een bloedverwant van Henricus, die voorafgaat, apostolisch vicaris van 's Hertogenbosch, overleed te Antwerpen 20 Mei 1681. Hij behaalde 1639, bij de promotie der filosofie aan de universiteit te Leuven, als student van het Verken, de tweede plaats van 157. Daarna volgde hij de theologische studiën, werd 1634 benoemd tot subregent en 1645 tot professor in het Verken. Intusschen behaalde hij den graad van baccalaureus en licentiaat in de theologie. 20 Februari 1649 verkreeg hij op aanvraag het professoraat in de rhetorica, in plaats van den overleden Nicolaas Vernulaeus, en een kanunnikdij in St. Pieter te Leuven. Ook te Mechelen kwam hij in het bezit van een kanunnikdij van Zellaer in de Sint Romboutskerk. Krachtens de privilegiën der universiteit werd hij 1650 gegradueerd kanunnik in de kathedraal te Antwerpen, waar hij zich vestigde en tot scholaster van het kapittel werd gekozen, 1670. 2 Aug. 1657 of 58 hadden de vijf nog in leven zijnde, bejaarde kanunniken van het kapittel van het bisdom van 's Hertogenbosch hem tot vicaris-capitulaar benoemd. De H. Stoel kende hem alleen gezag toe over het gedeelte van het bisdom gelegen onder de spaansche Nederlanden, tot 1662, toen het besluit werd genomen, dat de aangestelde apostolischvicaris geheel het voormalige bisdom zou besturen. J. Houbraken wendde lang alle pogingen aan om deze maatregelen te voorkomen of te doen intrekken. Het besluit werd niet terug genomen. Houbraken wist zich te handhaven op de een of andere wijze en oefende herhaalde malen jurisdictie uit, hetzij als plaatsvervangend vicaris, hetzij omdat de hangende zaak over de jurisdictie van het kapittel nog niet geheel beslist was. Het geschil, waarvan het verloop nog in 't duister ligt, werd tot een volledige oplossing gebracht door zijn benoeming als apostolisch vicaris in 1677. Volgens v.d. Velde, *Synopsis monum. archiep. Mechlin.* III, 850, herhaald door *Coppensen Schutjes, Gesch. bisdom 's Hertogenbosch*, werd

Houbraken na den dood van den antwerpschen bisschop Capello tot vicaris gekozen
om sede vacante dat

bisdom te besturen. De Ram, *Synodicon Belg.* III blz. XLVII, verzekert, dat Houbraken niet na den dood van bisschop Cappello, maar van bisschop Aub. v.d. Eede, overl. 6 Nov. 1678, onder de vicarii sede vacante werd gekozen.

Zoodra hij benoemd was door Paus Clemens IX tot apostolisch vicaris, zond hij een verslag op naar Rome over het bisdom 's Hertogenbosch. Dit verslag bewijst, dat hij goed op de hoogte was van de toestanden en de spreuk van zijn wapen 'cordate' eer aan deed. Het verslag is gedrukt in *Taxandria* XXIII (1916), 10-14, 79-87. 217-224.

Met Balth. Sweerts, kanunnik van het antwerpsch kapittel van O.L. Vrouw, was Jud. Houbraken curator in den boedel van den overleden deken Franc. Dingkens. 2 Mei 1659 verkochten zij de heerlijkheid van Westdorpe.

Bij de plechtige uitvaart van koning Philips IV in de kathedraal te Antwerpen hield Jud. van Houbraken de lijkrede, welke het volgend jaar in druk werd uitgegeven bij Plantijn onder den titel: *Oratio funebris in exequiis Philippi IV Hispaniarum ac Indiarum regis Catholici, Belgarum et Burgundionum principis, etc. Habita a Judoco Houbraken ecclesiae cathedralis Antverpiensis canonico et episcopatus Sylvae ducensis vacantis vicario generali, dum eidem honorifica et lugubri pompa moestissimus civitatis Antverpiensis clerus, senatus et populus in aede cathedrali parentabat die 18 Dec. 1665. Accedunt icones tumuli, in eadem aede et exequiis extracti cum monumento sepulchrali eidem tumulo inscripto a Casperio Gevartio caesareo regioque consiliario et historiographo* (Antv. ex off. Plant. Balth. Moreti, 1666 41 blz. in fol., waarvan 3-25 *oratio fun.*). Foppens, *Hist. ep. Silv.* 118-121, nageschreven door v.d. Velde, Coppens en Schutjes, vermeldt nog twee werken van J. Houbraken: *Dissertatio de Iride inversa* en *De Sanctitate Sacerdotii*. Hij zegt niet of en waar ze gedrukt zijn, doch dit vermeldt hij ook niet van de aangehaalde 'oratio funebris'. In het werkje *Oeconomia moralis clericorum auctore Gum. Cranio*, reeds 1652 goedgekeurd, doch eerst Antv. 1710 gedrukt, komt een latijnsch vers van 6 regels voor ter eere van den schrijver door 'I. Houbraken, S.T.L. philosophiae prof. in paedag. Porci'. Noch Foppens, *Bibl. Belg.* noch Paquot of *Biogr. Nat.* enz. maken eenige vermelding van J. Houbraken. De neef van Houbraken Justus Sannen of Synnen, kanunnik van de kathedraal te Antwerpen richtte aldaar in de St. Ursula-kapel een marmeren gedenkteeken met afbeelding op bij het graf van zijn oom met een opschrift, waaruit blijkt dat J. Houbraken nog den titel voerde van pro-notarius apostolicus en dat zijne halve zuster Joan. Maria Santvoort, overl. 1 Mrt. 1682, in zijn graf bijgezet werd. Het gedenkteeken verdween 1799, toen men de kathedraal begon af te breken.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XX, 1886, 226, 255; *Bijdr. gesch. Zeeuwsch Vlaanderen* I, 304-306.

Fruytier

[Houchain, jonker Charles de]

HOUCHAIN (jonker Charles de) heer van Longastre, geb. in Kamerijk of Cambrésis, datum onbekend, evenals datum van overlijden, zoon van Isembard de Houchain heer van Longastre, Mouchy enz., en Antoinette de Lens gezegd de Rebecque, vrouwe van Bergstraete. Zijn zuster was gehuwd met Adrien de Bergues heer van Dolhain, admiraal der Watergeuzen. Charles de Houchain staat bekend als Longastre, hij woonde gewoonlijk op zijn slot Anezin bij Béthune en had veel omgang met

den adel van Artois. Hij begunstigde de Hervormden sterk, hield bijeenkomsten met predikanten op zijn slot, huisvestte deze en at op vastendagen vleesch. Begin Dec. 1565 was hij met Dolhain en eenige Hugenoten in Atrecht; in 1566 teekende hij het Compromis; bood 800 daalders aan om de plakaten af te koopen. Hij werd van wege Artois naar de landvoogdes afgevaardigd om de zaken van het gewest voor te staan, en hield midden Mei 1566 met Dolhain en Lumbres besprekingen. In 1566 werd hij uit Antwerpen verbannen, omdat hij de sectarissen hielp. In Juni 1566 was Longastre met Dolhain, gewapend met pistolen, bij een hagepreek, 13 Juli 1566 is hij met Dolhain, Sonoy en andere edelen bij Hendrik van Brederode op een vergadering te St. Truyen. 18 Juli 1566 is hij weer op het slot te Duffel bij Antwerpen, om de voorstellen van de landvoogdes te vernemen, einde Juli 1566 is hij te Béthune op de bruiloft van Dolhain. Begin Oct. 1566 is hij nog met Dolhain in Artois; ze wonen veel de hagepreken bij te la Gorgue bij Armentières en zijn dan vaak vergezeld van Louis de Bergues, den jongeren broeder van Dolhain. Longastre blijft tot begin Dec. 1566 in Artois, en heeft 5 Dec. 1566 met Dolhain in Antwerpen besprekingen met graaf Lodewijk van Nassau, waarop beiden weer naar Artois terug gaan en einde Dec. 1566 tot het gevolg behooren van den graaf van Egmond bij diens intocht te Béthune. Beiden blijven aldaar tot midden Jan. 1567, en krijgen een hevigen twist met d'Esquerdes, die den koning van Spanje trouw wilde blijven. Nu vertrekt Longastre met zijn zwager Dolhain naar Frankrijk, en Oranje biedt hem een aanstelling aan over zes vendels, wat Longastre afwijst.

Hij wijkt weldra naar Engeland uit; in 1568 is hij ingeschreven als lidmaat der waalsche gemeente te Londen, 17 Aug. 1568 wordt hij door Alva verbannen, en midden Maart 1569 is hij op bevel van Oranje bij Dolhain in Londen. Hij neemt deel aan den ongelukkigen tocht von Coqueville in Artois, ontsnapt en komt 16 Sept. 1569 met de vloot der Watergeuzen voor het Vlie, en zeilt later naar de Eems. In voorjaar 1571 komt hij als kapitein der Watergeuzen voor op de vloot in Engeland, ligt 31 Oct. 1571 bij Dover, en wil met 1200 man naar Boulogne oversteken.

Zie: de Schrevel, *Troubles Religieux à Bruges du 16e siècle*, 11, 16; Pouillet, *Corr. de Granvelle*, I 51, 260, 320, 325, 358, II 28, 143, 166, 204, 222, 228, III 53, 467, 520, 617, 621, 625; *Mémoires de Pontus Payen* I, 131, 168, 206, 222; *Werken Hist. Genootsch.* 3e Serie, IV, 253; *Biogr. nat. de Belgique* II, 205; de Coussemaker, *Troubles Religieux* II, 218, 223, 294, 295, 313, 370; Rahlenbeck, *les Réfugiés Belges*, 46; Gachard, *Bibl. Nat. à Paris* II, 501; Altmeyer, *Gueux de Mer*, 85, 143; *Collection of State Papers, Spanish Papers* (1568-79), 348; Kervijn, *Relations Politiques*, VI 195; te Water, *Verbond der Edelen* II, 48, 134, 477, 478; Rahlenbeck, *l'Inquisition et la Réf. en Belgique*, 264.

Vogels

[Houck, Cornelius]

HOUCK (Cornelius), Hoeck, Houckius, ook van Kloetingen genaamd naar zijne geboorteplaats; verkreeg bij de promotie in de filosofie voor den graad van magister aan de universiteit te Leuven, 9 April 1538, als student van het Verken, de 50e plaats van 110 gepromoveerden. 1549 komt hij voor onder de kanunniken van Onze Lieve Vrouwekerk te Veere; 1554 was hij uitvoerder van het testament van den overleden deken van Veere, Joos van Hoorenbeeke. In *Bijdr.*

Haarlem XXV, 451 wordt verkeerd voorgesteld, alsof Jan van Strijen, vicaris-generaal, en later bisschop van Middelburg, deken en pastoor was na C.v. Houck. In tegendeel C. van Houck volgde Jan van Strijen op en was 1560 deken en pastoor, zooals blijkt uit eene rekening van genoten vrijdom van 'wijnexcijs' (*Bijdr. Haarlem XII*, 120). In het archief te Veere bestaat nog een ongedateerde brief, omstreeks 1563 geschreven door deken van Houck aan het stadsbestuur, om eene beloofde toelage te verkrijgen, voor een vicecureyt of onderpastoor, die noodig was, omdat hij den arbeid niet alleen kon doen en hij te weinig inkomen had om het salaris van een onderpastoor te voldoen. Het overlijden van den markies, die hem daartoe de pastorij van Koudekerke had beloofd, welke hij niet verkreeg, en de berooide toestand van diens nalatenschap, waren de oorzaken van zijne geringe inkomsten. Corn. Houck, deken en kapelaan van het H. Sacramentsaltaar te Veere, werd door het gilde van het H. Sacrament 1562 betaald voor zijn dienst 'metter octaaf' door hem geadministreerd.

1556-57 was Cornelius Houck ingesteld als pastoor te Zoutelande. 1560 was Andreas Corneliï aldaar vicecureit, waarschijnlijk zijn plaatsvervanger.

Deken Cornelius Houck overleed 8 Sept. 1564 en werd in zijne kerk voor het groot koor ter ruste gelegd. In zijn testament bedacht hij de kerk te Kloetingen, de kapelle van Sint Maarten en Sint Job aldaar en zijne kapittelheeren.

Zie: *Bijdragen bisdom Haarlem XXV*, 438-42, 451, XXVI, 353; *Analectes hist. eccl. Belg.* II, 316; Grijpink, *Register op de parochiën I*, Wallacria, 128.

Fruytier

[Houthem, Cornelius van]

HOUTHEM (Cornelius van), geb. te Tongelre of Nunen bij Eindhoven 23 Mei 1610, Norbertijn in de abdij te Tongerlo 24 Dec. 1634, overleed als pastoor te Hersselt, 4 Nov. 1663. 28 Maart 1634 kwam hij te Rome aan vergezeld van drie medebroeders om in het norbertijnsch college aldaar de godgeleerde studiën te voltooien. 18 September 1637 ontving hij te Rome de priesterwijding en keerde Sept. 1638 naar zijne abdij weder. Hij werd aangesteld tot lector der theologie in de abdij. Vier zijner studenten verdedigden onder zijn voorzitterschap 1641 *Conclusiones theologicae, ex tractatu de virtutibus cardinalibus*, gedrukt te Leuven. 1 Sept. 1644 verliet hij weder Tongerlo en kwam 27 Oct. in het norbertijnsch college te Rome aan, om als lector aldaar op te treden. Hij verkreeg den titel van doctor in de theologie en werd als president belast met het bestuur van het college, 1646-60. In Rome was hij tevens werkzaam om de pauselijke goedkeuring te verkrijgen voor de scheiding van goederen tusschen den abt en de abdij (*Analectes hist. eccl.* XXXIX (1913), 319, 378, 382). Uitgeput door werk en ziekte keerde hij naar het moederhuis weer en bestuurdte korten tijd de parochie Hersselt.

Zie: *Bijdragen gesch. Brabant XII* (1913), 154; W. van Spilbeeck, *Necrologium B.M.V. de Tongerlo* (Tongerl. 1902), 224; L. Goovaerts, *Ecrivains de l'ordre de Prémontré* (Brux. 1901) I, 396.

Fruytier

[Hove, Gerardus van]

HOVE (Gerardus van) of Hortensis, uit Amsterdam, oud-student van het Paus-college te Leuven, schonk 1594 of 95 als legaat eene som van 1600 gulden voor een beurzenstichting in dat college. Deze bracht in 1784 nog 146 gulden op. Thans bestuurd door het seminarie te Mechelen, bracht zij in 1880 335 francs op.

De begever is nu de bisschop van Haarlem, voor studenten bloedverwanten van den stichter of voor inwoners van Amsterdam.

Zie: Val. Andreas, *Fasti academici* (Lov. 1650), 307; *Analectes hist. eccl. Belg.* XVIII (1882), 107, 116; *Handboekje R.K. Eeredienst* (1872), 355.

Fruytier

[Hove, Elisabeth van den]

HOVE (Elisabeth van den), geb. 1666 te Baarland op Zuid-Beveland, waar haar vader het beroep van brouwer uitoefende en dijkgraaf was, overleed te Dendermonde 14 Mei 1751. Toen haar vader overleden was op 42-jarigen leeftijd, vestigde hare godvruchtige moeder zich met hare 12 kinderen te Goes. Een harer broeders werd priester. Elisabeth werd naar Mechelen gezonden om hare opvoeding te voltooien. 8 Dec. 1686 trad zij aldaar in het huwelijk met Hendrik Bruynincx uit Roosendaal, den zevenden zoon van een ervaren koopman, wiens zes andere zoons den geestelijken stand omhelsd hadden. Hij vestigde zich met zijn jonge vrouw als apotheker te Goes, waar hun vijf dochters en zeven zonen geboren werden en waar hij 29 Sept. 1736 overleed. Meermalen hadden zij als vurige Roomschen een hevigen strijd te voeren gehad tegen de Protestanten van Goes. Op vijftigjarigen leeftijd werd Elisabeth blind. Zij bleef de hoop koesteren genezen te worden en werkelijk 1720 mocht zij zich na eene behandeling van den roosendaalschen heelmeester Velthoff, in een volkomen herstelling verheugen. Na den dood van haar man nam zij te Dendermonde haar intrek bij één harer kinderen, waar zij overleed en in de kerk van O.L. Vrouw werd begraven. Elisabeth was een dichteres. Zij heeft een handschrift nagelaten met 94 dichtstukken, voor dien tijd niet zonder verdienste, vooral niet voor zulk een eenvoudige vrouw. De meeste zijn van godsdienstigen aard, ontleend aan de schriftuur, waarmede zij bijzonder vertrouwd was, en doen op bijzondere wijze van haar diep geloof blijken.

Het handschrift harer gedichten, een bundel van 203 blz. in folio, in 1898 nog bewaard door een harer afstammelingen te Dendermonde, draagt tot titel: *Invallende gedachten, gemaect door Elisabeth van den Hove, huysvrouw van Sr. Henricus Brynincx, apothecaris, naer dat haer oogen zijn gepelt tot Roosendaet door den operateur Velthoff op den 2 April 1720, voorsien met alderleije soorten van dichten opgedragen aen haeren man ende kinderen. Oudt seventig jaeren.*

Zie: Jan Broeckaert, *Elisabeth van den Hove, Nederlandsche dichteres* (Gent 1898) 1-10, afdr. der Koninkl. vlaamsche akademie.

Fruytier

[Hoye, Gillis van der]

HOYE (Gillis van der), de Feno of de Faeno, deken van Kortrijk, geboortig uit Hulst, overleed omstreeks 1361. Hij studeerde aan de universiteit te Parijs en behaalde den graad van doctor in de theologie. 22 Febr. 1335 ontving hij een prebende in de Sint Pieter te Rijssel; hij wordt dan als 'magister' betiteld. 27 Sept. 1343 vraagt hij, magister, die twee cursussen als lector gegeven had aan de Sorbonne te Parijs, een kanunnik dij te Doornik. Sinds 26 Juli 1349 was hij in bezit van het dekenschap van O.L. Vrouw te Kortrijk. Jan van Idderhem, deken, die ook een kapelanij bezat, n.l. van den H. Geest in de Sint Willebrord te Hulst, was in de abdij Sint Pieter getreden te Gent. Het kapittel van O.L. Vrouw te Kortrijk stond in nauwe betrekking met Hulst, waar zij het patronaat bezat. Guy de Besançon, officiaal van Doornik, rector van St. Salvator, was de mededinger van G. van der Hoye naar het dekenaat, doch moest wijken voor Gillis, gekozen door het kapittel. Dekan van

der Hoyer komt voor in verschillende oorkonden. 26 Juli 1349 sluit hij een overeenkomst met de schepenen van Hulst over

tienden. Het kapittel van Kortrijk had vele tienden en eigendommen in het land van Hulst. 1350 trachtte hij nog een prebende te verkrijgen te Atrecht; 1354 komt hij voor als scheidsrechter in een verschil over tienden met de abdijs Groeningen. Hij verbleef meestal te Kortrijk, zooals uit deze documenten blijkt.

Deken G. van der Hoyer overleed vóór 3 April 1361, want op dezen datum werd wegens zijn overlijden een opvolger benoemd in het dekenaat. Hij had te Hulst een jaargetij gesticht voor zijne ouders en zuster, op huizen van hem, geleiden in Hulst.

Hij schreef een preek tegen de toen in zwang zijnde boeteplegingen der Geeselaars, welke hij afkeurde. De proost van St. Martinus te IJperen wederlegde de *Dicta decani Curtracensis Magistri Egidii de Feno, magistri in theologia in quodam sermone ad populum*, waarop de deken voor den dag kwam met een theologisch traktaat als repliek 'réplicata', en de proost weder antwoordde. Dom Berlière gaf deze 'dicta' van beiden uit en zocht ook de nadere gegevens op over de betrokken personen en hun verderen pennestrijd met aanhaling van talrijke schrijvers. Sanderus, Sweertius, Val. Andreas, Foppens enz., kennen van der Hoyer, hun landgenoot, niet. De aangeduide schijvers door Ul. Chevalier, *Repertoire des sources hist. Bio-Bibliogr.* I, 1786 houden hem voor een Engelschman, die te Oxford en Parijs studeerde en in de eerste stad stierf. Zij vermelden nog een geschrift van hem *De vegetalibus et plantis*.

In denzelfden tijd bezat een andere Gillis de Feno een kapelanij te Hulst en een te Kortrijk in Onze Lieve Vrouwekerk. Hij was in betrekking aan het pauselijke hof en overleed te Viterbo, waarop Aug. 1367 zijn kapelanij werd gegeven aan Jan de Zanten (Brom, *Bullarium Traj.* No. 1844, 162, 163).

Zie: *Revue Bénédictine* XV (1908), 334-357; Mussely et Molitor, *Cartulaire de l'anc. église coll. de N.D. à Courtrai* (Gand 1880), 249, 252, 253, 254, 257.

Fruytier

[Hubrecht, Willem Herman]

HUBRECHT (Willem Herman), geb. te Leiden 16 Juni 1839, overl. te Haarlem 10 Apr. 1888, was de zoon van Mr. P.G. Hubrecht en A.A.L. Steenlack.

Hij studeerde van 1857 tot zijne promotie tot civiel ingenieur in 1861 aan de Koninklijke akademie te Delft, en werd na vergelijkend examen met ingang van 1 Nov. 1861 tot surnumerair van den waterstaat benoemd en toegevoegd aan den inspecteur F.W. Conrad. Met 1 Mei 1863 werd hij ten behoeve van de werken van den Rotterdamschen waterweg te Hoek van Holland geplaatst onder den ingenieur P. Caland. Met 1 Oct. d.a.v. werd hij aspirant-ingenieur. 1 Jan. 1866 werd hij te 's Gravenhage geplaatst bij de vervaardiging der waterstaatskaart. Op 1 Mei 1867 werd hij ingenieur 2e klasse. Op 1 Oct. d.a.v. als arrondissements-ingenieur aangewezen en te Utrecht geplaatst, was hij belast met den rijks- en den provincialen dienst in die geheele provincie, zoowel als niet de langs haar stroomende rivier de Neder-Rijn-Lek.

In 1868 werd de doorsnijding van den Roodvoet, boven Wijk bij Duurstede, waardoor deze rivier met 2 kilometers verkort zou worden, in de Kamers gevoteerd, en Hubrecht leidde de geheele uitvoering. Het werk was in 1874 gereed. Met ingang van 1 Mei van hetzelfde jaar werd hij verplaatst naar 's Gravenhage, waar de dienst van Zuid-Holland benoorden de Lek en Nieuwe Maas zijn deel werd. Hij werd met 1 Jan. 1875 van den pro-

vincialen dienst, die ook hier tot zijn werkkring behoorde, ontheven, maar werd tegelijk belast met den Rijksdienst in het arrondissement Gorinchem, dat werd opgeheven. Daarentegen werd hij ontheven van den rivierdienst, die tegelijk tot een afzonderlijken diensttak gevormd werd. In dit arrondissement heeft Hubrecht 13 jaar gewerkt, hij heeft de hooge opperwateren van 1876, 1880, 1882 en 1883 medegemaakt, telkens gestationneerd te Gorinchem.

Met ingang van 1 Juni 1876 werd hij ingenieur 1e klasse. Hij was driemaal gedurende 3 jaren lid van het bestuur van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, en tevens veelal penningmeester. In 1878 ging de minister van Waterstaat Tak van Poortvliet met het plan om, eene commissie betrekkelijk de verbetering van het Zwolsche Diep in te stellen. Over dit vaarwater, het zeeëind van het Zwarte Water, dat voortdurend verondiepte, was verschil tusschen de deskundigen en de belanghebbenden. De Minister ontbood Hubrecht en vroeg hem wat hij van het Zwolsche Diep wist. 'Alleen dat het bij Zwolle ligt.' Op dit antwoord werd hij tot secretaris van de commissie benoemd. Hij stak zijn licht bij zijn vriend W.F. Leemans op, die eigenlijk secretaris had behooren te zijn. Het rapport werd in 1880 uitgebracht. De meerderheid, tot welke Hubrecht behoorde, was van oordeel, dat er een naar zee verbreedende mond moest worden gemaakt, de minderheid, geleid door den hoofdingenieur J. van der Toorn, achtte het behoud van den bestaanden toestand beter.

Aan Hubrecht werd met ingang van 1 Nov. 1887 de waarneming der betrekking van hoofdingenieur voor Noord-Holland en Utrecht, ter standplaats Haarlem, opgedragen. Met ingang van 1 Apr. 1888 werd hij met behoud van dien dienstkring effectief hoofdingenieur. Op eene dienstreis naar IJmuiden op 5 Apr. d.a.v. vatte hij de kiem eener longontsteking, die hem enkele dagen later ten grave deed dalen.

Men heeft van hem: *De afsnijding van de bogt van den Neder-Rijn boven Wijk bij Duurstede door de uiterwaard de Roodvoet* in *Verh. Kon. Instituut van Ingenieurs* (1875-76), blz. 270; *Herstelling van de Mallegatsluis te Gouda*, in dezelfde *Verh.* (1886-87), blz. 8.

Hij vormde een volmaakt contrast met zijn broeder Mr. P.F. Hubrecht (I, kol. 1170); even hartstochtelijk en heerschzuchtig als laatstgenoemde was, even kalm en gemoedelijk was zijn broeder.

Eene levensschets van hem door E.H. Stieltjes komt voor in den *Ingenieur* van 14 Apr. 1888. Daarin wordt gezegd, dat hij een sterk gestel had. Dit is onjuist; reeds als student moest hij uiterst voorzichtig zijn. Hij meende later de bezwaren overwonnen te hebben, en stelde zich daardoor in zijn dienstijver te veel bloot.

Ramaer

[Hudig, Ferrand Whaley]

HUDIG (Ferrand Whaley), geb. te Rotterdam 26 Dec. 1843, overl. aldaar 31 Dec. 1904, was de zoon van Jan Hudig en Cornelia Johanna Bakker. Hij werd 1 Oct. 1858 na vergelijkend examen als adelborst aan het koninklijk instituut voor de Marine te Willemsoord geplaatst en was, toen zijn jaar bij koninklijk besluit van 4 Sept. 1861 met ingang van 16 Sept. d.a.v. tot adelborst 1e klasse benoemd werd, de eerste dezer promotie. Hij werd 16 Dec. 1864 met ingang van 1 Jan. 1865 tot luitenant ter zee 2e, 24 Apr. 1875 met 10 Mei d.a.v. tot luitenant ter zee 1e klasse bevorderd. Daar hij behalve in de wiskundige vakken ook bijzonder bekwaam in werktuigkunde was en hij met het oog op zijn huwelijk gaarne eene betrekking aan den wal had, werd hij bij koninklijk

besluit van 17 Jan. 1881 met ingang van 1 Febr. d.a.v. benoemd tot inspecteur van den Rijksstoomvaartdienst.

In 1884 werd hij benoemd tot directeur van de koninklijke fabriek van stoomwerktuigen voorheen Paul van Vlissingen en Dudok van Heel te Amsterdam. Hij bekwam daarvoor bij besluit van 8 Juli van dat jaar met 16 d.a.v. een jaar verlof, terwijl hem op zijn verzoek 16 Juli 1885 met denzelfden dag eervol ontslag uit den zeedienst werd verleend. Den achteruitgang van genoemde fabriek, die reeds onder van Vlissingen begonnen was, heeft hij niet kunnen beletten; vooral was het de groote obligatieschuld, die maakte, dat een liquidatie onvermijdelijk was, die in 1891 plaats had. Met ingang van 1 Juli 1892 werd Hudig administrateur van de Bell-telefoon-maatschappij te Rotterdam. Met 1 Mrt. 1896 kwam hij in dienst der gemeente Rotterdam in verband met den overgang der exploitatie van de telefoon aan de gemeente, welke door hem werd voorbereid. Met ingang van 1 Oct. 1896 werd hij directeur van den gemeentelijken telefoondienst. Met ingang van 1 Juli 1904 werd hem op zijn verzoek eervol ontslag verleend.

Hudig was een man van bijzondere gaven. Niet alleen in het waarnemen van moeilijke betrekkingen bleek dit, maar ook in de wijze waarop hij de Nederlandsche vereeniging van werktuig- en scheepsbouwkundigen, waarvan hij 13 Febr. 1892 voorzitter werd, leidde. Het was vooral zijn invloed, die bewerkte, dat deze vereeniging in 1899 eene afdeeling werd van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs. Van die afdeeling was hij tot 1902 voorzitter.

Hij huwde in 1878 Maria Petronella Löhnis, geb. 4 Juni 1849, overl. 11 Apr. 1918. Hun huwelijk was kinderloos.

Ramaer

[Huet, Adrien]

HUET (Adrien), geb. te Amsterdam 15 April 1836, overl. te Delft 5 Juni 1899, was de zoon van P.J.L. H u e t , waalsch predikant te Amsterdam, dien hij op 10-jarigen leeftijd verloor, en G.P.S. L e d e b o e r . Hij was, na de lagere school en eene kostschool van Westbroek te Schoonhoven afgeloopen te hebben, van 1851-56 werkzaam op de machinefabriek van Paul van Vlissingen en Dudok van Heel te Amsterdam, somtijds als opzichter, maar meestal als gewoon arbeider; daar hij aan de verschillende afdeelingen der fabriek werkte, kreeg hij een inzicht in werktuigen als op dien leeftijd slechts aan weinig ingenieurs ten deel valt, terwijl de ingenieur der fabriek F.W. Brade, oud-genie-officier, hem in allerlei geheimen der werktuigkunde inwijdde. Des avonds werd hij nog in wis- en werktuigkunde onderwezen door R. van der Weerd. Hij ontving van Sept. 1856 tot Aug. 1857 te Amsterdam privaatonderwijs in hoogere wiskunde, mechanica en natuurkunde van Dr. F.J. Stamkart, en ging vervolgens aan de Koninklijke Academie te Delft studeeren.

Hij werd na afgelegd examen onmiddellijk in het tweede studiejaar geplaatst en hem werd voor de kerstvacantie medegedeeld, dat hij tot het derde studiejaar overging. Anderhalf jaar later, in den zomer van 1859, deed hij met goed gevolg het eindexamen voor civiel ingenieur, zoodat hij na slechts twee jaren studie aan genoemde inrichting dat diploma verwierf, iets dat voor en na hem nimmer door eenig leerling is gedaan.

Hij deed na zijne promotie verschillende studiereizen naar het buitenland, in het bijzonder Engeland, en bestudeerde daarbij vooral het werktuigkundige vak; tal van fabrieken van allerlei soort werden door hem bezocht, terwijl hij ook zijne aandacht wijdde aan de engelsche havens. Te Liver-

pool kwam voor het eerst het denkbeeld bij hem op, dat voor zijne geboortestad eene ligging aan een met de zee in open gemeenschap zijnd water een groot voordeel zou zijn. Na afloop zijner reizen was hij weder eenigen tijd aan bovengenoemde fabriek te Amsterdam, nu als ingenieur, werkzaam.

In de vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 11 Febr. 1862 verdedigde hij zijn denkbeeld van een open verbinding van Amsterdam met de Noordzee. Terwijl van regeeringswege een kanaal met sluizen ongeveer in rechte lijn van Amsterdam naar de Noordzee ontworpen was en een (later uitgevoerd) ontwerp van eene engelsche maatschappij daaraan de drooglegging der overblijvende IJ-gronden wilde verbinden, wenschte Huet een open waterweg ongeveer in dezelfde richting aangelegd te zien. Terzelfdertijd schreef hij aan den toen juist opgetreden minister van binnenlandsche zaken Thorbecke, dat het hoofdpunt inzake de verbinding van Amsterdam met de Noordzee niet behoorlijk was onderzocht, wat hij ook in de voordracht gezegd had.

In de vergadering van genoemd lichaam van 12 Juni 1862 zette Huet zijne meeningen omtrent dit onderwerp nader uiteen. In die van 11 Nov. 1862 trad de inspecteur van den waterstaat F.W. Conrad (II, 314) op om het denkbeeld te bestrijden. Deze nam aan hetgeen Huet wel eens gezegd, maar niet geschreven had, dat de doorgraving 1000 meter breed moest worden; daarnaar maakte hij eene globale begroting, die op 156 miljoen kwam, waarbij dan nog voor onteigening, verhooging van dijken en herstel der gemeenschap te land 44 miljoen te voegen was, zoodat de geheele uitgaaf 200 miljoen zou bedragen. Bovendien herhaalde Conrad een vroeger reeds geopperd bezwaar, dat het tekselsche zeegat door den aanleg zou achteruitgaan, terwijl hij het kanaal ook voor de militaire verdediging niet gewenscht achtte. Veel later heeft Huet als breedte van de doorgraving, die toen echter tevens rivier zou zijn, genoemd: bij Amsterdam 700, aan zee 900 meter.

Toen de delftsche academie ingevolge de wet op het middelbaar onderwijs van 2 Mei 1863 vervormd werd tot Polytechnische school, werd Huet bij koninklijk besluit van 29 Juni 1864 tot leeraar aan die instelling benoemd. Hem werd het onderwijs in de werktuigbouwkunde en in het werktuigkundig teekenen opgedragen. Zijne methode van onderwijs was even oorspronkelijk als geschikt juist voor het ingewikkelde vak van werktuigbouw. Hij liet de studenten eerst schetsen uit de hand vervaardigen, die hetgeen geconstrueerd moest worden in hoofdtrekken aangaven. Vervolgens werd tot bepaling van de hoofdafmetingen, die noodig zouden zijn en van eenige hoofdzaken, als stoomdruk, middellijn en slag van den cylinder, graad van expansie en dergelijke overgegaan. Een voorloopig schetsontwerp werd dan gemaakt en eindelijk werd tot het ontwerpen der details overgegaan. Steeds heeft hij ervoor geijverd, dat alvorens de studenten aan de Polytechnische school gingen studeeren, zij eenige jaren als arbeider eene werkplaats bezoeken, evenals hij zelf gedaan had.

Jaren lang heeft hij er verder op aangedrongen om de Polytechnische school, die uiteraard geheel tot het hooger onderwijs behoorde, maar die door Thorbecke bij het middelbaar onderwijs ondergebracht was, tot haar recht te doen komen. Eerst na zijn overlijden is aan dezen eisch door den minister van binnenlandsche zaken Dr. A. Kuyper voldaan; diens voorgangers, allen, evenals de met de afdeeling onderwijs belaste referendarissen, meesters in de rechten, hadden hem afgewezen.

In den aanvang had Huet geen hulpmiddelen te zijner beschikking. Het vak der werktuigbouwkunde was nieuw; ook in het buitenland werd het toen bijna niet onderwezen, zoodat Huet het geheele stelsel van meet af moest opzetten. Hij deed zijn best om eene verzameling modellen en teekeningen ten behoeve van het onderwijs te bekomen, maar de daarvoor uitgetrokken gelden waren gering, en het laten vervaardigen der teekeningen door de studenten ging aanvankelijk ook moeilijk wegens hun gering getal.

In 1866 publiceerde hij een brochure over de zeewering van den Hondsbossche en bij Petten, twee jaren te voren geschreven als antwoord op een in 1864 door het bestuur van het waterschap Hondsbossche en Duinen tot Petten uitgeschreven prijsvraag over de beste wijze van verdediging van het duinlooze vak tusschen de Kamper en Kallandsoogsche duinen. Eveneens in 1866 werd de waterlocomotief als ontwerp gepubliceerd. Het hoofddenkbeeld daarvan was, dat bij de voortbeweging minder wrijvingsweerstand van het water dan door zulk een werktuig van den vasten bodem ondervonden zou worden en daardoor snelheden bereikt zouden kunnen worden, vergelijkbaar met die der spoortreinen. Het was vooral in ondiep water, dat Huet meende, dat de waterlocomotief gunstige uitkomsten zou opleveren. Hij verkreeg in 1868 in België, Frankrijk en Groot-Britannië octrooi voor deze uitvinding, maar zij heeft geen praktische toepassing gevonden. Gedurende de jaren tot 1878 hebben verschillende ingenieurs bewezen, dat de waterlocomotief door te groote inzinking in het water niet de snelheid, die Huet wenschte, zal kunnen bereiken, terwijl het bleek, dat een door hem gegeven formule niet homogeen en onbewijsbaar is.

In 1869 kwam eene brochure van hem uit, de vraag behandelende, wat voor de werklieden kon geschieden. Zijne denkbeelden over de verhouding tusschen werkgever en arbeider in dit geschrift zijn helder en gematigd; de brochure is ook thans nog zeer der lezing waard. Eene aanvraag met eenige delftsche ingezetenen om vergunning tot oprichting eener waterleiding heeft geen gevolg gehad.

In 1870 ging Huet over tot de uitgaaf van een maandschrift, getiteld *De Ingenieur*. Het heeft het slechts tot 12 afleveringen gebracht. Hierin komen eenige bijdragen voor van hemzelf. In hetzelfde jaar ontwierp hij een pomprad, verbetering van dat van H. Overmars. In de vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 13 Sept. 1870 deed hij, ook namens zijn ambtgenoot G.J. Morre, eene mededeeling over een door hen ontworpen paleis voor de Staten-Generaal, ingevolge de nog steeds onuitgevoerde wet van 1 Nov. 1863; uit de toelichting ziet men, welk eene breede opvatting Huet op politiek gebied had. In die van 8 Nov. 1870 hield hij een voordracht: *Over de doorgraving van Holland op zijn smalst*, waarin o.a. eene gematigde kritiek op de te lage raming van de werken tot vorming van den Rotterdamschen waterweg voorkwam. Huet's redeneering was: waar Caland een geul wilde graven, breed 50 M. en diep 3 M.D.W., om een gat van 900 M. breedte en 5 à 6 M.L.W. te verkrijgen, zou eene open doorgraving te IJmuiden op dezelfde wijze tot stand hebben kunnen komen, maar hij maakte er de restrictie bij, dat de ervaring reeds bewezen had, dat de afmetingen 50 en 3 te gering waren aangenomen.

Een tweede voordracht in de vergadering van 11 Apr. 1871, getiteld: *Mededeeling aangaande de*

vorming van nieuwe zeegaten aan de nederlandsche kust, was een repliek op hetgeen P. Caland in Febr. op zijne opmerking geantwoord was. Zij werd nog vervolgd door twee mededeelingen in de vergaderingen van 12 Sept. en 14 Nov. d.a.v.

In de vergadering van 13 Nov. 1877 hield Huet eene voordracht over de meest voordeelige stoombemaling van de Zuiderzee, volgens een nieuw stelsel; hij wilde voor dit doel op- en nedergaande zuigpompen, die door ronddraaiende machines in beweging werden gebracht, toepassen.

Nadat in eene vergadering der Nederlandsche maatschappij van nijverheid van 10 Juli 1862 was besloten, den Koning te verzoeken, eene commissie tot onderzoek van Huet's plan voor eene open doorgraving te benoemen, welk verzoek geen gevolg had, werd door die maatschappij in de vergadering van 18 Juli 1867 eene commissie benoemd, bestaande uit kooplieden, zeeofficieren en ingenieurs. Huet stelde aan de commissie 8 vragen, wier beantwoording is opgenomen in het door haar in 1868 uitgebrachte verslag. De gestelde vragen werden door verschillende leden individueel beantwoord. In haar rapport komen 'bedenkingen' van hem over die antwoorden voor, die zijne groote slagvaardigheid bewijzen. De commissie kwam tot de slotsom, dat Huet's plan het meest in het belang van Amsterdam was. Haar medelid A. Caland wilde in het verslag zelfs opgenomen zien, dat het verkieslijk was boven het toen nog in aanleg zijnde Noordzeekanaal. In 1881 gaf Huet een aantal stukken, vroeger door hem over de Noordzee voor Amsterdam zoowel als over den rotterdamschen waterweg geschreven, verzameld tot een grooten bundel, uit.

In de vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 11 Nov. 1879 hield hij eene voordracht, waarin hij in zijn plan het denkbeeld opnam om een door de geldersche Vallei te brengen arm van den Rijn af te sluiten van de Zuiderzee maar met het IJ en de Noordzee in verbinding te brengen. Dit plan had het voordeel, dat binnenwaarts aan de open doorgraving eene rivier verbonden werd, waardoor de diephouding door een behoorlijke heen- en wederstrooming verzekerd werd. H.F. Fijnje van Salverda (I, kol. 908) voegde aan Huet's ontwerp het denkbeeld toe om het water voor dezen arm niet aan den Beneden-Rijn, maar aan de Waal te onttrekken, en hierdoor kreeg het plan, hoewel kostbaar, veel voordeelen. Maar een groot bezwaar was bij de door Huet in verband met deze rivierverlegging gebrachte droogmaking der Zuiderzee, dat eene rivier bij den mond der Eem, somtijds nog met een zeer hoog peil, zou grenzen aan een diep gelegen polder. De dijk daartusschen zou dus veel voor zijne verantwoording krijgen. Intusschen, de amsterdamsche handel heeft al dergelijke plannen herhaaldelijk veroordeeld, en hoe langer het duurt, des te grooter worden de bezwaren er tegen. In 1862 had men zonder veel bezwaren tot een open zeegat kunnen besluiten, thans gaat dit zeer moeilijk.

In 1885 gaf Huet een werk uit, dat den titel droeg: *Stoombemaling voor polders en boezems*; het heeft veel verdienste en behandelt een onderwerp, waarin hij volkomen thuis was. Een in 1886 uitgegeven brochure, *De toekomst van Nederland als handelsstaat*, geeft bewijs hoezeer hij op de hoogte van de economie en aanverwante vakken was, hoewel ook daarin zijn denkbeelden over de open doorgraving en de Zuiderzee telkens weder op den voorgrond treden. Op 17 Sept. 1887 hield hij te Rotterdam eene schoone en tal van historische bijzonderheden bevattende rede ter herdenking van het overlijden

100 jaren te voren van Steven Hoogendijk, den oprichter van het Bataafsche genootschap van proefondervindelijke wijsbegeerte, over de geschiedenis van de beginselen der stoommachine, en over de in de 18e eeuw vooral door Hoogendijk aangewende pogingen tot hare invoering h.t.l. In de vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 14 Febr. 1888 deed hij eene belangrijke mededeeling over een door hem uitgevonden verbeterden vijzelwatermolen.

In 1890 kwam een werkje van hem uit, getiteld: *Landaanwinning in de Zuiderzee*. Hij wilde toen als Lely een binnenmeer, maar met eene afdamming van de Ven (de noordoostpunt van West-Friesland) naar het Roode Klif bij Staveren. Aan de althans eenige (misschien tientallen) jaren langs het binnenmeer gelegen dijken der eerste (meest landwaartsche) polders gaf hij eene hoogte gelijk 50 centimeters boven het peil der binnenzee: waar de opwaaiing bij stormvloed zeker veel meer zou bedragen, aangezien het door hem ontworpen binnenmeer eene groote oppervlakte heeft, zouden deze dijken zeker in den zomer herhaaldelijk overstroomden, en het is duidelijk, dat de hooioogst dan als verloren te beschouwen ware. In twee vergaderingen van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs in 1890 besprak hij de door hem voor de drooglegging van het Hoornsche Hop ontworpen pompen.

In 1892 werd Huet lid eener door de Vereeniging van burgerlijke ingenieurs ingestelde commissie tot het nagaan in hoever de wet op het middelbaar onderwijs, die ook het technisch hooger onderwijs regelde, herziening behoefde. Vele van zijne wenken werden door de commissie aanvaard, hoewel zij op andere punten, in het bijzonder het zeer sterk verminderen van het wiskundig onderwijs, niet met hem medeging. In 1894 gaf hij ten dienste van het onderwijs aan de polytechnische school met twee anderen de uitkomsten van proefnemingen met stoomketels uit.

In het weekblad de Ingenieur van 8 Juni 1895 schreef hij eene beschouwing over het in 1588 door Simon Stevin uitgevonden schepad.

In 1896 vatte hij zijn plannen, de Noordzee voor Amsterdam, de Rijn langs Amsterdam, en de droogmaking der Zuiderzee, te zamen in een brochure: *Nieuw Amsterdam, een Nederlandsche vrijhaven*. Huet had tal van oorspronkelijke denkbeelden. Zijne belezenheid was zeer groot. Op het gebied van den werktuigkundig ingenieur waren zijn praestatiën in het algemeen veel beter dan op dat van den civiel ingenieur, waar hij verkeerde denkbeelden met hoofdigheid volhield. Het werktuigkundig vak kende Huet uit de praktijk, het vak van den civiel ingenieur alleen uit de theorie.

Het was voor hem een zware slag, dat zijn 12 jaren na hem benoemde ambtgenoot H.A. Ravenek in 1879 tot hoogleeraar benoemd werd. De reden, dat Huet dien rang toen en nog lang daarna niet verkreeg, was, dat men hem niet opgenomen wenschte te zien in den raad van beheer der polytechnische school, waarin alleen de hoogleeraren zitting hadden. Men meende, dat Huet tal van wijzigingen in de leerplannen zou trachten door te drijven en wist hoe welsprekend hij zijne denkbeelden uiteen kon zetten; vooral waren de geleerden bevreesd voor het op den achtergrond geraken der zuiver wiskundige wetenschappen. Huet wilde de mechanica reeds in het eerste in plaats van in het derde studiejaar onderwezen zien en daarvoor een deel van de wiskunde laten vervallen. Er is later eenigszins aan zijn denkbeelden tegemoet gekomen door eenige onderdeelen der wiskunde minder

uitvoerig te behandelen en door den cursus van 4 op 5 jaren uit te breiden.

Eerst bij Koninklijk besluit van 18 Febr. 1896 werd Huet tot hoogleeraar benoemd. In September van dat jaar werd er door de benoeming van een derden hoogleeraar een eind aan gemaakt, dat hij gedwongen was, aan twee studiejaren tegelijk college te geven. In zijne laatste levensjaren schreef hij vele opstellen in dag- en weekbladen, meestal tot aanprijzing van zijn denkbeeld de Noordzee voor Amsterdam of van zijn ontwerp tot drooglegging der Zuiderzee.

Een succes was het voor Huet, dat in de vergadering van 12 Nov. 1889 besloten werd, eene commissie tot onderzoek zijner plannen betrekkelijk de Noordzee voor Amsterdam te benoemen; deze commissie bracht in het begin van 1893 rapport uit, met eene voordracht, door Huet op 9 Sept. 1890 gehouden, te vinden in de *Notulen Kon. Inst. van Ingenieurs* van 14 Febr. 1893. Naar aanleiding hiervan werd het ontwerp in de vergadering van genoemd instituut van 12 Sept. 1893 op wetenschappelijke wijze behandeld.

Hij gaf zijne denkbeelden omtrent de droogmaking der Zuiderzee nog weder op populaire wijze in het licht in eene brochure, getiteld: *De meest voordeelige wijze van droogmaking der Zuiderzee*. A. A. B e e k m a n bestreed hem op goede gronden in eene in hetzelfde jaar uitgegevene brochure, getiteld: *De meest nadeelige of de meest voordeelige wijze van landaanwinning in de Zuiderzee?*

Eene door hem te Delft gestichte vereeniging genaamd Leeghwater, waarin hij vele malen eene spreekbeurt vervulde, was zeer bevorderlijk aan de praktische ontwikkeling der studenten.

Een voor hem zeer aangenaam succes had Huet in het meergenoemde instituut, toen hij in de vergadering van 13 Juni 1889 voor 3 jaren tot bestuurslid gekozen werd, niettegenstaande hij niet de candidaat van het bestuur was.

Op 1 Juni 1899 kreeg hij, terwijl hij druk in de examencommissie voor ingenieurs werkzaam was en des morgens van dien dag nog verscheidene uren teekenswerk der candidaten had nagezien, eene beroerte, waaraan hij kort daarna overleed.

Hij huwde 16 Juli 1881 zijne nicht Charlotte Elisabeth Busken Huet, bij wie hij eene dochter had, die den graad van meester in de rechten verworven heeft, en te Leiden werkzaam is.

Ramaer

[Huet, Conrad Busken]

HUET (Conrad B u s k e n) werd 28 Dec. 1826 te 's Gravenhage geboren en overleed te Parijs op 1 Mei 1886. Door zijn moeder zoowel als door zijn vader stamde hij af van een franschen predikant G é d é o n H u e t, die in 1685 zijn vaderland had verlaten en zich eenige jaren daarna hier te lande was komen vestigen. De mannelijke nakomelingen van dezen predikant, veelal met waalsche vrouwen gehuwd, hadden bijna allen hetzelfde ambt vervuld als hij. Conrad's vader daarentegen was hoofdambtenaar bij het Ministerie van Financiën en kind van een hollandsch-pruisische moeder, J a c o b a B u s k e n. In het ouderlijk huis van Conrad werd veel aan Fransch gedaan. Lager en gymnasiaal onderwijs ontving hij in zijn geboorteplaats; van 1844-49 studeerde hij vervolgens aan de leidsche Universiteit in de theologie, en werd daar onder invloed van prof. J.H. Scholten een aanhanger van de 'moderne' richting. Om zich te oefenen in het Fransch spreken - hij zou waalsch predikant worden - verbleef hij van 1848-49 in Fransch-Zwitserland; op zijn reis daarheen maakte hij kennis met de stad Parijs. In 1849 deed hij zijn laatste academisch examen en in 1851 aanvaardde hij het ambt van predikant bij

de Waalsche gemeente te Haarlem. Dit vervulde hij tot 1862, toen een te wijd gapend verschil tusschen hetgeen hij als vrijzinnig predikant meende te moeten geven en hetgeen sommige gemeenteleden van hem verwachtten, hem tot ontslagaanvraag noopte. Inmiddels was hij opgetreden als schrijver: talrijke theologische, zoo fransche als nederlandsche geschriften, eenige verhalen en schetsen, vele literarische kritieken waren van zijn hand verschenen. In 1859 was hij gehuwd met mej. Anne Dorothee van der Tholl. Kort daarop maakte hij kennis met E.J. Potgieter en H.P.G. Quack; de omgang met deze mannen droeg er toe bij, hem van de praktische theologie te vervreemden. Meer en meer trouwens zag hij in, dat zijn aanleg vooral die van een literator was. Na zijn ontslag als predikant, vervulde hij tot 1868 een vrij onaanzienlijke betrekking op het redactie-bureau van de *Oprechte Haarl. Ct.* Door Potgieter's toedoen werd hij in 1863 in de *Gids*-redactie opgenomen, maar zijn talent, dat groeide, wakkerde ook naar evenredigheid veler afgunst en haat jegens hem aan, en in 1865 maakten een aantal zijner mede-redacteuren gebruik van twee door hem in den *Gids* gepubliceerde artikelen, die men wel wat misplaatst of onvoorzichtig kon noemen, om hem tot heengaan te dwingen. Potgieter, zijn jongeren vriend getrouw, trad mede af als lid der redactie. Samen bezochten zij in dat jaar Florence.

In 1868 werd Busken Huet tot hoofdredacteur van den batavia'schen *Java-Bode* benoemd, welke betrekking hij bleef waarnemen tot 1872. Hij stichtte daarna te Batavia een eigen courant, het *Algemeen Dagblad van Nederlandsch Indië*, waarvan hij tot aan zijn dood eigenaar is geweest. Hij werkte er eerst aan mede als directeur en hoofdredacteur (1872-76), later als europeesch correspondent (1876-86). In 1876 nl. was hij uit Batavia via Italië naar Parijs vertrokken en had zich daar metterwoon gevestigd. Hij zou die stad niet dan voor korte uitstapjes meer verlaten.

Zijn reis naar Batavia, in 1868, was bekostigd door de, toen conservatieve, nederlandsche regeering, die hem had opgedragen een rapport samen te stellen over mogelijke maatregelen ter breideling van de drukpersvrijheid in Nederlandsch Indië. Het wekte verwondering dat een gewezen 'liberaal' predikant van een niet liberaal ministerie geld aannam, en nog wel voor een taak, die zoo weinig met de liberale beginselen scheen te strooken. Maar Huet's gedrag in dezen was zeer wel te rechtvaardigen: de taak, die hij op zich had genomen, strookte misschien niet met de beginselen der liberalen, zij strookte met de zijne. Hij was in de politiek behoudend, waarschijnlijk in den grond uit de echt sceptische overweging, dat iedere hervorming wel steeds nieuwe onvolmaaktheden zal teweegbrengen; ook meende hij, dat Indië niet noodzakelijk volgens dezelfde beginselen bestuurd behoefde te worden als het moederland. Maar natuurlijk werd het gebeurde geducht tegen hem geëxploiteerd.

Huet's politieke opvattingen zijn overigens door de gebeurtenissen bijna alle gelogenstraft. Indië heeft zich anders ontwikkeld dan hij wenschte; zijn pessimisme ten aanzien van Nederland's toekomst is gelukkig ongegrond gebleken. Hij had zoo goed als geen politiek inzicht; maar wel bezat hij in hooge mate de gaven van den schrijver. In zijn indischen en parijschen tijd verkreeg hij door romans (de eerste was nog in Haarlem geschreven), door talrijke critische beschouwingen en opstellen, door een aantal cultuur-historische werken grooten naam: gelukkige vergoeding voor veel misken-

ning en smaad. Ook in zijn huiselijk leven vond hij voldoening. Hij had door zijn courant een bescheiden welvaart verworven, die helaas op het eind ietwat wankel bleek. Te Parijs gevoelde hij zich op zijn plaats. Zijn onverwachte dood moet misschien aan een beroerte worden toegeschreven.

Ondanks zijn verblijf te Parijs en zijn opwellingen van onredelijke bitterheid jegens Nederland, moet men Huet, die zijn oorspronkelijke nationaliteit tot het einde toe behouden heeft, als een goed vaderlander beschouwen. Van karakter trouwens was hij een echte Hollander, veel meer dan een Franschman: bijzonder energiek, praktisch, soms wat hard; eenigszins verlegen, wel eens preutsch, bedekt hartstochtelijk, vaak melancholiek en toch levenslustig, vertoonde hij een menging van eigenschappen, die, men zal het toegeven, in ons land niet zeldzaam is. Slechts een sterke voorliefde voor het komieke en ironische, de straks al genoemde bitterheid en een zekere minachting voor kleine quaesties en kleine gevoelens zijn in Huet's karakter misschien minder nationaal te noemen.

Ten deele drukt zich dit karakter uit in zijn letterkundig werk: ook schrijvende kon hij hard, preutsch, ingehouden-hartstochtelijk, bitter, ironisch, vroolijk wezen. Deze woorden duiden echter niet dan bijkomstige eigenschappen van zijn geschriften aan. Het wezenlijke van zijn werk raken zij niet. Als bij alle ware kunstenaars komt dit wezenlijke bij hem voort uit iets diepers dan het 'karakter', uit iets dat wij zijn geestes en gemoedsleven kunnen noemen. Huet's geest - om dit ééne woord te gebruiken voor het meervoudig begrip - is veel minder specifiek Hollandsch dan zijn karakter; hij behoort tot een klasse van geesten, die vooral veel voorkwam in het 19e- eeuwse Frankrijk. Eerst christelijk getint, was deze geest mettertijd bijna geheel agnostisch geworden. Hij kenmerkte zich daarbij door een zekere verstandelijkheid, door een sterken zin voor logica, die intusschen iets paradoxaals niet uitsloot; hij streefde (niet altijd met even goed gevolg) naar billijkheid van oordeel; hij was weinig stelselmatig, weinig waardeerend, satirisch. Huet, in één woord, was een echte kritische geest, een kritisch gemoed ook. Het voor van alle dingen gevoelde hij even sterk als het tegen en het kiezen viel hem nimmer gemakkelijk, omdat hij alles wilde kiezen, wat, hoe dan ook, schoon was. Alleen nl. de schoonheid was hem tenslotte iets stelligs; en voor hem hield dit tevens de overtuiging in, dat het door schoonheid gelouterd intellect het eenig herkenningmiddel van de ware aristocratie is. Een criticus en een intellectueel aristocraat, dat was Busken Huet.

Zulke eigenschappen maakten hem niet in de eerste plaats geschikt voor het scheppen van goede romans of verhalen. Wat hij in deze richting, veelal naar fransche voorbeelden, heeft geleverd, is dan ook niet van den eersten rang. Het viel in zijn tijd echter op, omdat het oprecht en vrijmoedig scheen, in vergelijking bij het vele duffe en conventionele dat toen ten onzent werd voortgebracht. Zeer goed daarentegen was hij als cultuurhistoricus. Zijn boeken over de fransche, de belgische, de nederlandsche beschaving zijn breed van opzet, vaak zonder vertoon diepzinnig, indrukwekkend door beeldende kracht. En tenslotte was hij natuurlijk een uitstekend criticus. In den beginne nog wat kleingeestig, moraliseerend, vitterig, werd hij na 1860 allengs meer een veelzijdig, ruim denkend en ruim voelend

beoordeelaar. Zijn belangstelling richtte zich vooral op nederlandsche en fransche auteurs, doch sloot andere groote buitenlanders niet uit. In het algemeen is zijn keuze goed; al viel het hem blijkbaar gemakkelijker, het kleine en fijne te waardeeren dan het machtige en innig-oorspronkelijke, toch heeft hij aan dit laatste menigmaal recht doen wedervaren; zijn oordeel werd veelal door de deskundige nakomelingschap, zij het ook soms om andere redenen dan de zijne, bevestigd. Zijn kritische methode - die hij intusschen door omstandigheden niet steeds consequent heeft kunnen toepassen - was in hoofdzaak die van S a i n t e - B e u v e : verklaring van het werk door kennis van den persoon des auteurs; later trachtte hij ook, als T a i n e , verband aan te toonen tusschen de maatschappij waaruit de auteur was voortgekomen en den aard van diens werk. In 1870 voor het eerst schijnt hij het in zekeren zin onbevredigende van deze methoden te hebben ingezien; een andere vond hij zelf echter niet.

De meest opvallende eigenschap van zijn proza is wel, dat zoo goed als ieder woord verantwoord schijnt; bijna niets is er in, dat willekeurig aandoet. Daarbij is het vol onverwachte wendingen en nieuwe vondsten. Een sterk komische kracht en een aangenaam vloeiend rythme dragen ertoe bij Huet's stijl tot een der schoonste te maken, die in het Nederlandsch ooit zijn geschreven. Deze stijl heeft misschien geen andere gebreken dan een zeker teveel aan omschrijving en aan opzettelijke zwierigheid, benevens een aantal onnoodige gallicismen.

Opmerkelijk feit in de nederlandsche letterkunde der 19e eeuw: Huet was bij het buitenland niet ten achter. Daarin - zijn verdiensten als kunstenaar daargelaten - ligt een van de redenen, waarom hij door de beste Nederlanders van zijn tijd, vooral in de laatste jaren van zijn leven, zoo gewaardeerd werd. Zijn invloed op de schrijvers van 1880 schijnt groot geweest te zijn; dit onderwerp is echter nog niet voldoende bestudeerd.

Van het meerendeel zijner werken is in 1912 te Haarlem een herdruk in 40 deelen verschenen, onder den titel *Verzamelde Werken - Fantasien en kritieken, Historische en romantische werken, Reisherinneringen*. Men zie in deze uitgaaf vooral de 25 deelen critieken (met register), *Het Land van Rembrand, Het Land van Rubens, Parijs en Omstreken*, de romans *Lidewijde* en *Robert Bruce's leerjaren*.

Van de in bedoelde uitgaaf niet of slechts verkort opgenomen geschriften noemen wij: *Jacques Saurin en Théodore Huel* (Haarl. 1855); *Overdrukjes* (Rott. 1858); *Brieven over den Bijbel* (Haarl. 1858); *Stichtelijke Lektuur* (Haarl. 1859); *Kanselredenen* (Haarl. 1861); *Toespraken* (Haarl. 1863-64); *Ada van Holland* (Leiden 1866); *Nationale Vertoogen* 2 dln. (Amst. 1876); *George Sand* (Amst. 1877); *Europesche Brieven*, onder pseudoniem *Fantasio* (Arnh. en Nijm. 1878) 2dln.; *De Koning der Eeuw*, naar X. de Montépin (Haarl. 1879) 2 dln.; eenige in het Fransch gestelde artikelen in de *Revue de Théologie et de Philosophie chrétienne*, later *Nouvelle Revue de Théologie* (Straatsburg 1851-62), in *La Seule chose nécessaire* (Haarl. 1856-57), en in *Le Disciple de Jésus-Christ* (Parijs 1857-58); verder talrijke, nooit herdrukte artikelen in *Java-Bode* (1868-72); *Alg. Dagblad van Ned. Indie* (1872-86) en *Opr. Haarl. Ct.* (Sept. 1876-einde 1882). Men leze ook *Brieven van Cd. B.H.*, 2 dln. (Haarl. 1890) en E.J. Potgieter, *Brieven aan Cd. B.H.* (Haarl. 1901-02).

Zijn portret bestaat als schilderij door J.

Israëls en als prent door Smeeton Tilly, J.P. Arendzen, J. Veth en J. Holswilder.

Over Huet verscheen onder meer: J.B. Meerkkerk, *Cd. B.H.*, (Haarl. 1911); J. Tielrooy, *Cd B.H. et la littérature française, essai de biographie intellectuelle* (Haarl. en Parijs 1923). Zie verder de bronnenopgaven in de bekende geschiedenissen der nederlandsche letterkunde van prof. G. Kalff en J. Prinsen J. Lzn., wier eigen beschouwingen ook zeer de aandacht verdienen; bronnenopgaaf eveneens bij prof. J. te Winkel.

Tielrooy

[Hughe, Nicolaas]

HUGHE (Nicolaas) of Hugonis, priester, werd 1510 ingesteld als pastoor te Hulst in plaats van Paulus Leenknecht, die zijn ontslag had genomen. Hij noemt zich 1518 en 1535 'verus pastor' en overleed 1545. Niettegenstaande de stad een proces had gevoerd tegen den pastoor J.v.d. Abeele, omdat hij tevens provisor was der Vier Ambachten, ziet men pastoor Meester Clais Hughe 1533 optreden als provisor en tevens ook als deken van de Vier Ambachten. 1545 benoemde de kortrijksche patronen wegens het overlijden van den pastoor, Nic. Hugonis, Judocus de Mayere tot opvolger.

Zie: *Archief Aarlsbisd. Ulrecht XXXV* (1909), 227, 230; Grijpink, *Register op de parochiën* (Amst. 1914), 19.

Fruytier

[Hugonis, Cornelius]

HUGONIS (Cornelius), geb. te Nispen omstreeks 1500, priester, overl. te Antwerpen 26 Aug. 1576, had zijne studiën voltooid aan de universiteit te Leuven.

Gedurende vele jaren was hij kapelaan in de O.L. Vrouwekerk te Antwerpen en voerde den titel van ridder van Jerusalem, omdat hij de reis naar het Heilige Land had volbracht. 1569 stichtte hij eene beurs van 32 gulden voor een student der filosofie in den Borcht te Leuven en een van 40 gulden in het college van den H. Geest, die 1877 nog 34, 23 francs opbracht en bestuurd wordt door het seminarie van Mechelen. Deze beurzen zijn gesticht voor zijne bloedverwanten en verder voor inwoners van Roosendaal, Bergen op Zoom, Wouw en Antwerpen. De bisschop van Breda heeft de begeving.

Corn. Hugonis werd in de O.L. Vrouwekerk begraven onder dezelfde zerk in het graf van den priester Thomas Jansen, die tweemaal Jerusalem had bezocht.

Zie: Valerius Andreas, *Fasti academici* (Lov. ed. 1650) 41; *Analectes hist. eccl. Belg.* XVII, 186; *Graf- en gedenkschr. van Antwerpen I*, 115; *Mémorial belge XI* (1867), 550; *Handboek zaken R.K. eeredienst XXVI* (1872), 356.

Fruytier

[Huibrechs, Cornelis]

HUIBRECHS (Cornelis), burgemeester van Brouwershaven, dijkgraaf van het land van Schouwen, overleed 25 Juni of Juli 1596 te Antwerpen. Hij werd in de kerk van het St. Elisabeths-gasthuis begraven. Hij behoorde wel tot de familie Huibert, die in de 17e eeuw rijk en machtig werd in Zeeland. Trouw aan het voorvaderlijk geloof zocht hij een verblijf te Antwerpen. *Graf- en gedenkschr. van Antwerpen IV*, 357, geeft zijn grafschrift en de afbeelding van zijn familiewapen.

Fruytier

[Hulselmans, Antonius]

HULSELMANS (Antonius), priester, geb. te Bladel, overl. omstreeks 1631, studeerde evenals

zijn beide broeders Cornelius en Willem, die volgen, aan de universiteit te Leuven, waar hij den graad van baccalaureus der theologie behaalde. Hij werd 1596 tot pastoor te Grave benoemd. Bisschop Cuyckius van Roermond stelde hem aan tot officiaal en deken van het district Kuik. Na de verovering der stad Grave, 1602, door prins Maurits, moest Hulselmans zich te Velp schuil houden en vandaar uit met vele gevaren zijne parochianen bijstaan, die eerst 1624 eenige vrijheid verkregen om zich naar Velp te begeven.

Zie: S c h u t j e s , *Gesch. Bisdome den Bosch*, III, 284, 788.

Fruytier

[Hulselmans, Cornelius]

HULSELMANS (Cornelius), priester, gewoonlijk J o s s e n s genaamd, geb. te Bladel N.-Br., studeerde aan de universiteit te Leuven. Hij werd bij de oprichting van het college van Dale door den stichter, Petrus van Dale, kanunnik van Antwerpen, tot eersten president aangesteld, nadat deze zelf het eerst eenige jaren bestuurd had. Hoe lang Hulselmans het college bestuurd heeft is niet bekend, waarschijnlijk tot 1581.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XVIII (1882), 236; V a l . A n d r e a s , *Fasti acad.* (Lov. 1650) 313.

Fruytier

[Hulselmans, Willem]

HULSELMANS (Willem), priester, broeder der voorgaanden, geb. te Bladel, overl. te Kaiserswerth in het Rijnland, behaalde aan de universiteit den doctorshoed in de theologie 21 Nov. 1596, een eer, welke slechts weinigen te beurt valt. Hij bestuurde als pastoor het begijnhof te Leuven en was tevens lector der theologie in de abdij der Norbertijnen te Park bij Leuven omstreeks 1587. Tot pastoor benoemd te Kaiserwerth viel hij aldaar als slachtoffer van zijn ijver in het bijstaan der pestzieken.

Zie: V a l . A n d r e a s , *Fasti academ.* (Lov. 1650) 132; S c h u t j e s , *Gesch. Bisdome den Bosch* III, 788.

Fruytier

[Huysman, Martinus Adriani]

HUYSMAN (Martinus Adriani) of H u u s m a n , werd 29 Mei 1518 te Utrecht of Wijk priestergewijd. Later komt hij voor als notarius apostolicus et publicus, wanneer hij de oorkonden in een perkamenten cartularium van het nonnenklooster St. Barbara Ord. S. Norb. te 's Gravenhage, als overeenkomend met de oorspronkelijke, teekent (*Acta S.S. Junii* t. I, 975). Hij deed dit zeker op verzoek van den abt van Middelburg, die het klooster bestuurde, en met wien Huysman in nauwe betrekking stond. Hij kwam in het bezit van vele beneficië's op Walcheren. 1517 verkreeg hij een vicarij te Oost-Souburg. 1518/19 werd hij afgekondigd als pastoor van Kamperland (Zeel.). Zijne instelling volgde eerst 1520/21, omdat hij een mededinger had en er volgens recht eerst moest beslist worden. 1519/20 werd magister Martinus Huysman ingesteld als pastoor van de St. Pancratius kerk te Zoetelingenkerk. Sinds 1516/17 had hij een vicarij te Brigdame, die 1546/47 open was door zijn dood, welke ook op dien datum vermeld wordt bij de kapelanie van Oost-Souburg. Waarschijnlijk was hij ook kanunnik in een der walchersche kapittelkerken.

Zie: *Archief aartsb. Utrecht* XXIV, 39; *Bijdr. bisdom Haarlem* VIII, 149; Grijpink, *Register op de parochiën* I, Wal. 13, 40, 96, 127.
Fruytier

I.

[Immerzeel, Johannes]

IMMERZEEL (Johannes) Jr., boek- en kunsthandelaar, uitgever en letterkundige, geb. 2 Juli 1776 te Dordrecht, overleed 9 Juni 1841 in Amsterdam. Van goeden aanleg bekwaamde hij zich als autodidact in het Fransch, Engelsch, Hoogduitsch en Italiaansch. Slechts noode verwisselde hij wegens gezichtszwakte het schildersatelier met het bureau: in 1795 was hij secretaris van den kriegsraad in Dordrecht, daarna werkte hij op het Departement van Binnenlandsche zaken, waar hij in 1807 als commies zijn ontslag vroeg. In zijn tusschenuren waren dichtoefeningen zijn 'geliefdste bezigheid', hij vertaalde meest uit het Fransch en Engelsch. Vóór 1805 zette hij een boekhandel in den Haag op, in 1813 in Rotterdam, in 1819 in Amsterdam. In den franschen tijd legde hij met hulp van een paar bekwame advocaten een uitgebreid magazijn van fransche rechtsgeleerde werken aan, waarvan hij beredeneerde catalogi uitgaf; tevens publiceerde hij lijsten van 'Editions stéréotypes' van fransche classieken en onderwijsboeken voor school, 'verkrijgbaar bij de Firma Immerzeel & Comp.' Al spoedig voegde hij in den Haag een kunsthandel bij zijn boekwinkel en begon ook een uitgeverszaak: in 1804 gaf hij zelf zijn *Socrates* uit. Als uitgever kreeg I. groote beteekenis: zijn lidmaatschap van verscheidene letterkundige genootschappen bracht hem in kennis met vele dichters en schrijvers van zijn tijd. Hij gaf niet alleen tal van bundels van Bilderdijk, Feith, Tollens, Helmers e.a. uit, maar hij moedigde ook menig jong dichter en kunstgraveerder aan tot bijdragen voor zijn *Nederlandschen Muzen Almanak*, dien hij in 1819 voor 't eerst uitgaf en 17 jaar met vaderlijke liefde verzorgde, om den zin voor nationale kunst op te wekken en te versterken. In 1835 bracht hij zijn fonds in veiling en trok zich uit de zaken terug, om zich geheel te wijden aan de volvoering van een oud lievelingsplan: het beschrijven van *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders, beeldhouwers, graveurs en bouwmeesters van het begin der 15e eeuw tot heden*, welk werk in 1843 (3 dln. met ruim 200 portretten in hout) door zijne zonen Mr. C.H. Immerzeel en C. Immerzeel werd uitgegeven. De kunstminnaar, die voor de samenstelling van zijn laatsten arbeid beschikte over uitgebreide relaties met kunstenaars en geleerden in eigen land en in België alsmede over onuitgegeven hss. uit openbare bibliotheken en van particulieren, beoogde geen kritische beschouwing maar gaf uitsluitend het kunstenaarsleven, ook niet het 'privative' leven der personen. Behalve dit werk en zijn vele bijdragen in den Muzen Almanak, gaf I.o.m. uit: *Godsdienst de steun der Burgermaatschappij* (1802, bekroond door de Bataafsche maatschappij voor taal- en dichtkunst); *Onsterfelijkheid der ziel* (naar Délille 1803); *Mededogen* (naar Délille 1804); *Balthasar Knoopius* (1813, een humoristische roman); *Voor opgeruimden van geest* (1813, waarin de fransche censuur een dichtstukje schrapt); *Hugo van 't Woud* (1813, een idylle in 4 zangen); *Gedichten* (2 dl. 1823); *Gedichten, bijzonder voor de declamatie verzameld uit hedendaagsche dichters en ten deele vervaardigd door J. Immerzeel, jr.* (1838); *Lofrede op P.P. Rubbens* (1840, met goud bekroond door een letterk.

Mij. te Antwerpen), *Lofrede op Rembrand* (1841, met zilver bekroond door de Nederlandsche mij. van fraaie kunsten en wetenschappen); *Gedachten van Matthias Claudius* (1836). In 1830 werd I. lid van de Mij. der Nederl. Letterkunde.

I. was getrouwd met Adelaide Louise Françoise Charlotte Cera, van italiaansche afkomst, die hem behalve bovengenoemde zonen, vier kinderen schonk, waarvan een dochter naam maakte als schilderes.

Van zijn portret bestaan prenten o.a. door P. Velijn, J.C. Hamburger, Mensing en Last.

Zie: *Algem. Kunst- en Letterbode* (1841); *Handel. der jaarl. Vergad. v/d Mij. Ned. Lettk.* (1842); *Muzen Almanak* (1842); v.d. A a, *Nieuw Woordenb. v. Ned. dichters*; A.C. K r u s e m a n, *Bouwstoffen voor een geschiedenis van den Nederl. Boekhandel, gedurende 1830-80*, I, (1886); J. t e W i n k e l, *De ontwikkelingsgang der Nederl. Lettk.* IV, V (1921).

R. Zuidema

[Impens, Johannes]

IMPENS (Johannes) of Y m p e n s, geb. te Thienen, kanunnikregulier van St. Augustinus van St. Maartensdal te Leuven, bestuurde dit klooster als prior 15 Febr. 1497-1500. Men mag hem niet verwarren met P e t r u s I m p e n s, eveneens van Thienen, bekend kroniekschrijver der congregatie van Windesheim en kanunnik-regulier in Bethlehem. Slechts drie jaar bestuurde Johannes zijn klooster, toen hij ontslag vroeg en verkreeg, om zijne laatste dagen alleen in stilte te leven. Reeds te voren had hij als prior het klooster te Appingedam bestuurd. In Mishagen bij Antwerpen en in St. Agnes te Gent was hij als rector werkzaam geweest. Het jaartal van zijn dood wordt niet vermeld. In het necroloog van St. Maartensdal wordt het jaargetij van den prior Jan Ympens herdacht in de maand September.

Zie: S a n d e r u s, *Chorographia sacra Brab.* II (1727), 124; *Analectes hist. eccl. Belg.* XII (1875), 446, XIII (1876), 96.

Fruytier

[Impens, Joannes]

IMPENS (Joannes), geboortig van Leuven uit een aanzienlijke familie, overleed te Gemert en werd daar begraven 18 Nov. 1669. Hij had de kloostergeloften afgelegd in Sint Maartensdal te Leuven, klooster der reguliere kanunniken van Windesheim, en verkreeg den graad van baccalaureus in de theologie. In de lijst der kanunniken van dat klooster *Analectes hist. eccl. Belg.* XII (1875), 463, wordt hij geprezen als 'poëta insignis ac typis notissimus'.

Impens was achtereenvolgens bestuurder van de latijnsche scholen in Tongeren, Weert en Gemert. Omstreeks 1625 hadden de kanunniken zijner orde te Tongeren eene latijnsche school geopend; deze stond spoedig gunstig bekend vooral door de latijnsche treurspelen, die er opgevoerd werden door de studenten. Impens werd daardoor aangespoord zijne treurspelen uit te geven. Omstreeks 1661 stond hij aan het hoofd der latijnsche school te Weert, opgericht 1648 door zijne medebroeders van het klooster Mariënhage, uit Eindhoven verdreven. Dit blijkt ook uit zijne latijnsche verzen, opgedragen aan den bisschop van Roermond E u g. A l b. d' A l l a m o n t, 1661. Eenige nederlandsche verzen van J. Impens vindt men in de werkjes van Pieter Croon kan. reg. van St. Martens, *Cocus bonus* tweede deel (Brugge 1663), en *Keirs en kandelaar, snutter en horen*

voor eenen Nieuwejaer (Brugge 1664). *Almanack voor heden en morgen* (Antw. 1665).

In Gemert kwijnde de latijnsche school sinds 1648 door de aanspraken, die de Staten op dit grondgebied der Duitsche Orde maakten, en wegens de geldelijke moeilijkheden, waarin de orde verkeerde. Daardoor was het aantal harer priesters zeer verminderd, en de school in Gemert zonder voldoende leeraren. 24 Sept. 1667 en 28 Dec. 1668 komt de naam van J. Impens voor in het doopregister te Gemert. 20 Dec. 1667 titelt hij zich 'rector scholarum' van Gemert. In een brief van 6 Jan. 1667 worden de rector der school en zijn conrector bijzonder geprezen om hun ijver, waardoor de school opnieuw begon te bloeien. Rector Impens had zulk een karig inkomen, dat hij zijn roerende goederen 20 Dec. 1667 moest verpanden. De rector scheen te willen vertrekken, waarop de landcommandeur der Duitsche Orde hem verzocht met de lessen voort te gaan en beloofde te voorzien in de schulden der zwaar belaste school. In een request van 11 Juni 1670 klagen de gemertschen, dat na de 'aflijvigheyt' van den geleerden rector de school merkelijk terugging (G.v.d. E l s e n , *Gesch. der Latijnsche school te Gemert* 192, 288).

S a n d e r u s , *Chorographia sacra Brab.* II, 128, geeft een lijst der gedrukte werken van Joh. Impens, welke hierna volgt. F o p p e n s , *Bibl. Belg.* II, 985 begaat de vergissing Joannes Impens als Petrus te boeken. Hij verwacht hem echter niet met Petrus Impens, den bekenden kroniekschrijver derzelfde orde van het klooster Bethlehem, dien hij ook behandelt. Hierin wordt hij gevolgd door verschillende schrijvers o.a. A q u o y , *Het klooster Windesheim* II, 253. Ook de *Biographie nation. Belg.* X, 10, waar men Joannes Impens tevergeefs zoekt, geeft zijn werken op onder den naam Petrus Impens, en wijst er op, dat deze Petrus onderscheiden moet worden van Petrus Impens, den kroniekschrijver, die als kanunnik-regulier van Bethlehem bij Leuven overl. 1523. De lange lijst van de kloosterlingen van St. Maartensdal en het necroloog vermelden geen Petrus Impens, duidelijk wordt van Joannes Impens gezegd 'typis notissimus', zoodat de werkjes bij F o p p e n s en *Biogr. nat.* geenszins aan een Petrus Impens van St. Maartensdal, die aldaar niet bestaan heeft, maar aan Johannes moeten worden toegeschreven. Het naslaan der werkjes, waarvan verschillende in de gentsche Universiteitsbibliotheek, toont duidelijk de vergissing van deze schrijvers.

De titels luiden: *Naeniae in obitum Jacobi Boonen Archiep. Mechlieniensis* (Lov. 1655); *Historia Veteris Testamenti carmine in compendium contractum* (Lov. 1656); *Historia Novi Testamenti carmine in compendium contractum* (Lov. 1658); *Oratio panegyrica Eugenio Alberto d' Allamontio episc. Ruremundensi cum poemate ad eumdem* (Lov. 1661); *Exhortatio metrica studiosis ad bonos mores* (Lov. 1662); *Hymnum hymnorum D. Thomae Aquinatis paraphrasi metrica expositum* (Lov. 1662); *Ptanctum amantis sub cruce stantis dolorosae virginis Mariae versu illustratum* (Lov. 1663); *Tragoedia, cui titulus, Anglia utriusque Fortunae ab Henrico VIII usque Carolum II* (Lov. 1663).

Fruytier

[Ingel, Johan]

INGEL (Johan), ook Ingels, Engel of Engels, Ingelius of Engelijs genoemd, was de zoon van Mr. Reinier Ingels, die 1629 overleed. Johan was katholiek advocaat en een beoefenaar der fraaie letteren en wordt door Barlaeus 'advocatus et poeta insignis' genoemd. Hij woonde op het huis te Ankeveen, het zomerverblijf van zijn vader. Hij was een gezien lid van den Muiderkring. Den 21 en Juli 1643 schreef

de drossaard Hooft aan zijn zwager Baek: 'D'advocaet Ingel zondt ons eenighe Latijnsche veirsen, in de welcke uytgeleydt was wat yders bedrijf zoude zijn.' Dat uitdeelen der rollen aan ieder der Muider gasten veronderstelt een zekere vertrouwelijkheid met hen. Waarschijnlijk heeft Jan Ingels, nadat drie jaren later de gastheer van Muider op een inquisitie-reis ter opsporing van 'verboden conventiculen', de deur van zijn kamer te Ankeveen openrameide, de zalen van den Muider gastheer niet meer bezocht.

Zie: Allard in *Studiën*, 1890, dl. 34 blz. 282 vlg.

Kleijntjens

[Ingen-Housz, Johannes]

INGEN-HOUSZ (Johannes), geb. 8 December 1730 te Breda, gest. 7 September 1799 te Bowood in Engeland. Zijn voorouders leefden in Gelderland; er is zeer weinig van hen bekend. Zijn vader heette *Arnoldus* (23 Oct. 1693-12 Juli 1764), zijne moeder *Maria Beckers*, stierf reeds 30 Nov. 1731. Zij schijnen tot de aanzienlijke kringen van Breda te hebben behoord. Behalve Johannes of Jan, was er een zoon *Louis*, die apotheker te Breda werd en van wien nog nakomelingen bestaan.

Jan bezocht de latijnsche school te Breda en maakte zulke vorderingen, dat hij bij het eindexamen Latijn en Grieksch zoo goed als zijn moedertaal sprak (*Wiesner*, a.w. 15). Met den rector, *Henricus Hoogveen*, werd hij bevriend en bleef dit tot aan diens dood; van 1762-68 schreef Ingen-Housz hem 27 latijnsche brieven. Tijdens den engelschen veldtocht in den oostenrijkschen successieoorlog kwam de engelsche medicus *Sir John Pringle* (1707-82) bij *Arnoldus I.-H.*, den vader, aan huis; hij gevoelde zich aangetrokken tot Jan, om diens talenten en beminnelijke persoonlijkheid, en verzocht hem, geregeld bericht te geven van zijn vorderingen en verder leven. Later werd *Pringle* de vriend en invloedrijke beschermer van Ingen-Housz. Op zijn 16e jaar (1746) verliet deze het gymnasium en ging naar de universiteit te Leuven om er medicijnen te studeeren; daarnaast beoefende hij ook de natuurwetenschappen. Op 22-jarigen leeftijd (1752) behaalde hij, waarschijnlijk te Leuven, den graad van doctor medicinae. Den 21en Dec. 1754 liet hij zich aan de universiteit te Leiden inschrijven, welke hij vóór 8 Febr. 1757 wederom had verlaten. Hij liep er college bij *Hieronymus David Gaubius* (1704-80) en bij den jongeren *Albinus* (n.l. *Bernhard Siegfried*, 1697-1770), toen een der beste anatomen. *Gaubius* onderwees hem chemie, *P. van Musschenbroek* (1692-1761) experimenteele physica. Vervolgens bezocht hij gedurende korten tijd de *Ecole de Médecine* te Parijs en later de universiteit te Edinburgh, waar hij hoofdzakelijk verloskunde studeerde. In de Nederlanden teruggekeerd (1757), vestigde hij zich als arts te Breda. Hij had toen reeds den roep van geleerdheid en praktische vaardigheid, spoedig werd hij een bekend geneeskundige en had een zoo drukke praktijk, dat hij bij nacht zijn lievelings-studie, chemie en physica, moest beoefenen. Toen reeds was hij werkzaam op het gebied der electrostatica: hij zocht de electriseer-machine te verbeteren. Maar hij publiceerde niets; eerst op 38-jarigen leeftijd gaf hij zijn eerste werk uit, hoewel zijn vrienden hem sedert lang aanspoorden. Zijn aanzien steeg, maar hij had in zijn vaderland geen kans op een professoraat, omdat hij katholiek was. In zijn bredaschen tijd (1757-65) werd hem menig maal een aanzienlijke betrekking in het buitenland aangeboden, maar hij weigerde telkens uit liefde voor zijn ouden vader, dien hij niet wilde

verlaten. Ingen-Housz vertelt in zijn dagboek het volgende, dat zijn karakter teekent: zijn vader werd in zijn laatste ziekte behandeld door een oud en gezien medicus, in wien hij het volste vertrouwen had. Ingen-Housz was het niet eens met de diagnose van den huisarts, maar zweeg uit respect voor den ouderen collega en om zijn vader niet te verontrusten. Nadat deze gestorven was, deed hij de lijkschouwing en zag, dat hij gelijk had en dat het leven van zijn vader nog eenigen tijd gerekt had kunnen worden. Ondanks zijn leed hierover liet hij zich geen woord ontglippen.

Kort daarna vestigde Jan zich te Londen, op uitnoodiging van zijn beschermer Pringle en van eenige engelsche vrienden. Daar kwam hij in aanraking met William Hunter (1717-83), anatoom en gynaekoloog, John Hunter (1728-93), den grondvester der pathologische anatomie, George Armstrong, een der eerste kinderartsen, en Alexander Monro, den grootvader, in de geschiedenis der geneeskunde bekend als 'Monro I' (1697-1767), anatoom en chirurg. Hij was het meest gesteld op William Hunter, wiens anatomische ontdekkingen, kunst van praepareeren, rijke verzamelingen hij in brieven aan zijn nederlandsche vrienden herhaaldelijk vermeldt. Ook prijst hij diens onbaatzuchtigheid in wetenschappelijke zaken. Pringle was niet alleen een der uitstekende medici van zijn tijd maar ook een geestdriftig vriend der natuurwetenschappen. Zoo bracht hij Ingen-Housz ook in kennis met de beste natuurvorschers. Aangetrokken door William Cullen (1712-90), pharmakoloog en professor in de praktische toepassing der geneeskunde, woonde hij korten tijd te Edinburgh. Ingen-Housz deed daar nauwkeurige onderzoekingen naar de uitwerkingen van oude en nieuwe geneesmiddelen. Teruggekeerd in Londen, bestudeerde hij op aansporing van Armstrong de kinderziekten en vooral de inenting tegen de pokken (toen nog de variolatie). Hij leerde en onderzocht ernstig de verschillende methodes en verkoos tenslotte die van Dimsdale als de degelijkste; hij zag het groote belang der inenting in. Toen gaf hij voor het eerst een geschrift uit, *Lettre de Monsieur Ingenhousz, Docteur en Médecine, à Monsieur Chais, Pasteur de l' Eglise Walonne de la Haye sur la nouvelle méthode d'inoculer la petite vérole* (1768). Hij trad op voor een richtige inenting en wenschte die vooral in zijn vaderland te bevorderen, trachtte de vele tegenstanders te overtuigen, steunde medestanders, zooals den genoemden predikant en philanthroop Chais in 's Gravenhage, en waarschuwde tegen minder goede methodes en tegen de misbruiken van sommige gewetenlooze en al te baatzuchtige artsen. Zodoende kreeg hij op het gebied der inenting een zeer goede reputatie, ook als practicus, die zich weldra buiten Engeland verbreidde. In het keizerlijk huis van Oostenrijk had de pokziekte vele slachtoffers gemaakt. Keizerin Maria Theresia besloot tot het laten inenten van haar kinderen, ondanks veel verzet van anderen. Zij vroeg aan Koning George III van Engeland om een voortreffelijken arts, en hij beval, op voorstel van Sir John Pringle, Ingen-Housz als zoodanig aan. Deze nam de eervolle taak gaarne op zich. Hij zou zoo spoedig mogelijk naar Weenen reizen, maar kreeg verlof om eerst een paar dagen bij zijn familie in de Nederlanden door te brengen.

Begin April 1768 verliet hij Londen, kwam in 's Gravenhage en werd er, tot zijne verrassing, met veel belangstelling en hoffelijkheid ontvangen; hij was daar plotseling beroemd geworden. Hij sprak er zijn vriend, den predikant Chais, en

verschillende artsen, geleerden en aanzienlijke personen, o.a. den griffier Fagel en zelfs prins Willem V. Op aanbiedingen kon hij echter thans niet meer ingaan. Te Delft nam hij afscheid van zijn ouden rector Hoogeveen, te Breda van zijn verwanten. Vervolgens werd hij te Brussel ontvangen door prins Karel van Lotharingen en graaf Cobenzl. 22 April verliet hij Brussel, 7 Mei kwam hij te Regensburg aan en 14 Mei te Weenen. Aldaar betrok hij eene woning in den hofburg, en werd er al spoedig begroet door zijn landgenoot Gerhard van Swieten (7 Mei 1700-18 Juni 1772) den keizerlijken lijfarts, door den staatskanselier vorst Kaunitz en andere hooge ambtenaren. Te Weenen heerschte groote vrees voor de pokken en de geneesheeren stonder er machteloos tegenover. Niemand was van meening, dat inenting moest worden toegepast, sommige medici waren er zelfs beslist tegen. Evenwel, Maria Theresia zette het door, want er vielen te veel slachtoffers. In een onderhoud, dat Ingen-Housz met van Swieten en eenige vooraanstaande weensche artsen had, wist hij deze voor de inenting te winnen. Nu werden eerst, bij wijze van proef, een aantal kinderen van arme lieden ingeënt; deze eerste inenting slaagden uitstekend. Toen werden op 10 September 1768 de aartshertogen Ferdinand en Maximiliaan en de aartshertogin Theresia ingeënt. Ook dit liep goed af, de prinsen genazen en de vreugde was groot. Ter herinnering werd door den beeldhouwer Wideman een gedenkpenning gemaakt, en de Keizerin gaf twee gouden en dertig zilveren reproducties daarvan aan Ingen-Housz om er zijn vrienden mee te bedenken (23 December 1768). Als reisgeld kreeg hij 200 dukaten, voor zijn verblijf te Weenen 1200 gulden; hij werd benoemd tot keizerlijk lijfarts met den titel van 'hofrat' en een jaarwedde van 5000 gulden. Vervolgens wenschte Maria Theresia, dat Ingen-Housz ook haar zoon Leopold, den lateren keizer, toen nog groothertog van Toscane, zou inenten. Hij reisde dan naar Florence (1769); de behandeling van den 22-jarigen vorst viel goed uit, maar de verantwoordelijkheid drukte zwaar op Ingen-Housz, zoodat zijne gezondheid er eenigszins onder leed. Maria Theresia beloonde ook deze medische praestatie vorstelijk en dankte hem in een eigenhandig schrijven. In Florence had hij omgang met den physicus, abt Felice Fontana (1730-1805); later bleef hij met hem bevriend. In den herfst van 1769 keerde hij naar Weenen terug. Nog eenmaal ging hij op verzoek der Keizerin naar Florence en heeft er met goed gevolg de kinderen van groothertog Leopold, n.l. den aartshertog Frans (later Keizer Frans I) en de aartshertogin Anna Maria ingeënt (9 September 1772). Na zijn succes met de prinsen te Weenen entte hij vele kinderen der weensche aristocraten in; ook kinderen van arme lieden kregen een beurt.

Door zijn toedoen werd in de oostenrijksche erflanden de inenting van regeringswege aanbevolen en bevorderd; op zijn terugreis uit Florence heeft hij de methode van inenten onderwezen aan medici te Triëst, Görz, Laibach, Klagenfurth en Graz. Men kan zeggen, dat Ingen-Housz een der baanbrekers van de inenting tegen de pokken op het vasteland van Europa is geweest. Daarnaast is zijn beteekenis het grootst als planten-physioloog, in mindere mate als onderzoeker der statische electriciteit. Destijds heette hij kortweg 'physicus', omdat de natuurwetenschap zich nog niet had gedifferentieerd. Ingen-Housz en, onafhankelijk van hem, de Engelschman Hales (1677-1761) zijn de voornaamste grondvesters der physiologie.

Op dit gebied dan ontdekte Ingen-Housz, dat

de groene (chlorophyl-houdende) plantendeelen onder den invloed van het zonlicht de koolzuur uit de lucht ontleden in koolstof, die zij in hun lichaam opnemen, en in zuurstof, die zij weder afgeven; dit belangrijk proces der koolzuurontleding, de eenige bron van organische materie in de gansche levende natuur, heeft hij proefondervindelijk aangetoond. Eveneens bewees hij, dat de planten ademen en hij was een der eersten, die inzagen, dat de ademhaling een algemeene hoofdeigenschap van alle levende schepselen is. Deze groote ontdekkingen waren niet het gevolg van min of meer ordelooze doch gelukkige invallen; zij waren het resultaat van weloverwogen, volgens een vast plan uitgevoerde proeven en langdurig volgehouden arbeid. Want toen Ingen-Housz door zijn positie te Weenen een financieel-onafhankelijk man geworden was, heeft hij al zijn tijd aan zijn geliefkoosde studie, het natuuronderzoek besteed, tot aan zijn dood toe.

Reeds in 1773 was hij begonnen met het bestudeeren van de gaswisseling der planten en 1779 gaf hij daarover zijn hoofdwerk uit: *Experiments upon vegetables* (Londen). Aanvankelijk werd dit werk met instemming ontvangen, maar later werd het zeer tegengesproken door den beroemden engelschen chemicus Josef Priestley (1733-1804) en den natuurvorscher Jean Senebier (1742-1809) te Genève. Zelfs heeft Priestley Ingen-Housz' ontdekking, dat de groene plantendeelen in zonnlicht zuurstof afscheiden, zich toegeëigend (W i e s n e r , a.w. 76 v.). Maar Ingen-Housz heeft zich niet tegen deze en andere tegenstanders verzet, alhoewel zijn weensche vrienden hem daartoe aanspoorden; rustig werkte hij verder. Van 1780 tot 1788 deed hij zeer vele proeven en onderzoekingen aangaande de koolzuur-ontleding der planten, en ondervond daarbij belangstelling en medewerking van dr. Nik. Karl Molitor, Johann Andreas Scherer, dr. Georg Pickel en zijn neef Jacquin Jr. In zake de gaswisseling der planten toonde hij toen duidelijk het verschil aan, dat er bestaat tusschen de gassen, die de planten over dag (zuurstof) en des nachts (koolzuur) afscheiden. Hij verwierf zich een helder begrip van het verschil en van het verband der beide processen, koolzuur-ontleding en ademhaling; hij zag het eerst in, dat niet de bodem maar de lucht aan de planten de noodige koolstof voor den opbouw van hun lichaam levert (chlorophyl, zonlicht). In dien tijd had de groote fransche chemicus Lavoisier (1743-1794) bewezen, dat de gangbare 'phlogiston-theorie' foutief was, en legde hij de grondslagen voor de moderne chemie. Ingen-Housz, die toen meer dan 60 jaren oud en sedert lang gewend was om volgens de phlogiston-theorie te denken, aarzelde niet om haar door de betere te vervangen; en toen kon hij van enkele nog-raadselachtige punten in zijn eigen theorie opheldering geven. Op den langen duur wendde hij zich toch tegen zijn tegenstanders; in eenige geschriften en in de herdrukken van zijn *Experiments upon vegetables* verdedigde hij de prioriteit zijner physiologische ontdekkingen op gematigde manier. Zijn tweede hoofdwerk betreffende de planten-physiologie heet *An Essay on the Food of Plants and the Renovation of Soils* (Londen 1796), waarvan het eenige bekende exemplaar in het British Museum wordt bewaard; het verscheen in vertaling van Gott h e l f F i s c h e r , *Ueber Ernährung der Pflanzen und Fruchtbarkeit des Bodens* (Leipzig 1798). Ingen-Housz ontdekte de zwerm-sporen der algen, en vond het dekglasje van de miskrooskoop uit. Van de physica bestudeerde hij de electriciteit; hij vond de electriseer-machine met

glazen schijven uit; zijne theoretische speculaties, uitgaande van de electrophoor, sluiten aan bij de theorie van Franklin; hij had de leiding bij het aanbrengen van bliksemafleiders aan den 'hofburg' te Weenen en aan kruithuizen, en schreef een nog heden lezenswaardig artikel *Betrachtungen über die Frage, ob die spitzigen Blitzableiter den stumpfen vorzuziehen sind* (in zijne *Vermischte Schriften*, deel I, Weenen 1784); verder nam hij proeven aangaande het magnetisme en de geleiding der warmte door metalen; het is merkwaardig, dat hij toen reeds gedacht heeft aan eene analogie tusschen de warmte- en de electriciteits-geleiding. Minder belangrijk waren zijn chemische studies, welke in hoofdzaak de zuurstof betroffen en verband hielden met zijn physiologische en medische onderzoekingen; hij schreef over de bekende proef van het verbranden van phosphor in zuurstof en over het knalgas, en gaf een nieuwe theorie der ontplofbare stoffen; ook verbeterde hij de toen bestaande middelen om snel vuur te maken. Ofschoon Ingen-Housz na de inenting der kinderen en kleinkinderen van Maria Theresia géén praktijk meer uitoefende, bleef hij voortdurend belang stellen in de vorderingen der medicijnen en trachtte hij sommige ontdekkingen der natuurwetenschappen ter genezing van zieken toe te passen; met name bevorderde hij de therapeutische toepassing der zuurstof. Hij verbeterde Fontana's toestel tot inhaleeren van zuurstof en baande den weg voor de physiologie der ademhaling. Ook aan de geneeskracht van sommige koolzuurhoudende wateren schonk hij zijn aandacht. Hij bleef te Weenen een medische autoriteit, wiens advies ingewonnen werd; bijvoorbeeld toen het mesmerisme (d.i. de leer van het dierlijk magnetisme) in Weenen opgang maakte; hij verklaarde zich er tegen. De studie der klassieke schrijvers liet hij na het gymnasium niet varen: zijne belezenheid blijkt op vele plaatsen van zijn werken; zijne correspondentie met zijn oudleeraar Hoogeveen handelt meestal over philologische quaesties.

Ingen-Housz bezocht, behalve de Oostenrijksche Erflanden, Zwitserland (Basel en Genève), Parijs en Engeland, waar hij in 1778 vertoefde, toen hij zijn *Experiments upon vegetables* schreef. Op zijn terugreis bezocht hij te Parijs Benjamin Franklin; zij maakten het plan op voor een gemeenschappelijk werk over de warmtegeleiding, hetwelk Ingen-Housz later alleen uitvoerde. Daar trof hij ook Fontana aan en sprak met hem over de eudiometrische methoden, welke hij noodig had voor zijn onderzoekingen naar de gaswisseling der planten. In Juli 1780 was hij weer in Weenen terug.

In den zomer van 1789 ging hij naar Parijs en kwam daar juist op den dag der inneming van de Bastille (14 Juli) aan. Het oproer, dat hij daar zag, joeg hem zulk een vrees aan, dat hij daags daarna de stad ontvluchtte en het plan opvatte om Europa te verlaten en in het veilige Amerika naar zijn vriend Franklin te gaan. Toen kreeg hij bericht, dat zijn eenige broeder Louis tengevolge van een val uit een rijtuig gestorven was, en hij besloot het zwaar-beproefde gezin te troosten. In dien tijd maakte België zich van Oostenrijk los en was dus een keizerlijke lijfarts geen populaire figuur; zijn reis door België geleek op een vlucht. In de Vereenigde Nederlanden waren de patriotsche vrij-corpsen in de weer; misschien waren zij het, die op zijn reiswagen schoten, maar Ingen-Housz kwam er heelhuids af. Diep geschokt en ook lichamelijk lijdend vertoefde hij een week te Breda en vertrok toen naar Engeland. Te Londen bij zijn vrienden vernam hij de tijding, dat Benjamin Franklin gestorven was (1790), waarom

hij zijn plan om naar Amerika te reizen opgaf. Mede op raad van zijn londensche vrienden besloot hij in Engeland te blijven, tot hij genezen en de revolutie geluwd zou zijn; hij heeft Weenen niet weer gezien. Steeds verlangde hij er naar, de terugreis te aanvaarden, maar hij werd daarin verhinderd, nu eens door een verergering van zijn ziekte, dan weer door berichten over oorlog of oproer. Gevoelde hij zich zeer krank, dan ging hij op het land wonen, te Herforth bij zijn vriend Dimsdale of te Bowood, het landgoed van zijn vriend en beschermer den markies van Lansdowne (graaf Shelburne), den staatsman en maecenas. De laatste liet te Bowood een laboratorium voor hem inrichten, hetwelk in 1904 nog bestond en een portret van Ingen-Housz en zijn oostenrijkschen knecht Dominik Tadé bevatte. In tijden, dat hij zich beter gevoelde, werkte hij hier en schreef zijn *Essay on the Food of Plants*.

De voortgang en de gruwelen der fransche revolutie, vooral de onthoofding van Marie Antoinette (16 Oct. 1793) troffen hem smartelijk. Hij was ver van zijn vrouw, die te Weenen gebleven was, en miste haar verpleging in zijn ziekte. In 1775 was hij gehuwd met *Agatha Maria Jacquin*, eene zuster van den bekenden botanicus Nikolaas Jacquin; zij hadden geen kinderen. In 1798 werd Ingen-Housz zeer verontrust, doordat er in Oostenrijk een verordening was uitgevaardigd, houdende dat hofbeambten, zoolang zij buitenslands vertoefden, geen traktement zouden genieten. Sedert Januari 1798 ontving hij dit dan ook niet, maar een vriend kwam te Weenen voor hem op en kreeg gedaan, dat de Keizer voor hem een uitzondering maakte: tot aan zijn dood werd het traktement geregeld uitbetaald. Eenigen tijd later wilde hij, ondanks zijn ziekte, de reis naar Weenen ondernemen. Lord Lansdowne, die wist dat hij niet lang meer leven zou, ried het hem dringend af. Den 7 September 1799 stierf Jan Ingen-Housz te Bowood. Zijn stoffelijk overschot werd met groote eerbewijzen begraven, zeker in een der kerkhoven der parochie van Calne in Wiltshire. Zijn graf is echter opgeruimd en niet meer te vinden.

Sommige biografen zeggen, dat hij in den adelstand verheven werd; Julius Wiesner heeft na onderzoek bevonden, dat dit bericht foutief is. Ingen-Housz werd op den duur vergeten in de wereld der natuurgeleerden. Maar *Sachs* heeft in zijne *Geschichte der Botanik* zijne verdiensten weer aan het licht gebracht, ofschoon nog niet ten volle. Tijdens het Internationaal Botanisch Congres te Weenen (Juni 1905) werd een borstbeeld van hem onthuld; het is gemaakt door F. Seifert en bevindt zich in de arcade van het gebouw der universiteit naast die van twee andere beroemde nederlandsche natuurvorschers: Gerhard van Swieten en Nikolaas von Jacquin.

Van zijn portret bestaan prenten door D. Cunigo, Mathieu en H.J. Backer.

Een uitvoerige biographie gaf *Julius Wiesner*, *Jan Ingen-Housz, sein Leben und sein Wirken als Naturforscher und Arzt* (Weenen 1905); daarin vindt men eene volledige opsomming van de geschriften van Ingen-Housz en van werken en artikelen over hem.

Mortreux

[Inthiema, jonker Feike of Frederik van]

INTHIEMA (jonker Feike of Frederik van), zoon van Reyn en Sibbel van Hancckema, geb. omstr. 1540 te Koudum, gest. na 1610. Uit een aanzienlijk, op de stins te Workum gevestigd oud hoofdelingengeslacht, studeerde hij tegen den zin zijns boerschen vaders te Leuven en promoveerde er in de rechten. Advocaat, later burgemeester te Workum, waar hij de oude stins door

een fraai huis verving, was hij ook advocaat bij het Hof te Leeuwarden en huwde er met de onechte Griet (Margaretha) van Heslinga (gest. 1606), bij wie hij vijf zoons en twee dochters had, o.a. Hero (zie beneden). Hij was lid van het Verbond der Edelen en ook eener deputatie, die 8 Jan. 1567 Aremborg, den stadhouder verzocht, de Hervormden niet te vervolgen of in hun vertrek te belemmeren en geen troepen meer in het gewest te brengen; deze beloofde dit laatste wel, maar Inthiema week toch weldra, als vele Friezen, voor Alva naar Emden. Door den Bloedraad verbannen met verbeurdverklaring zijner goederen, nam hij deel aan ondernemingen der Watergeuzen, o.a. bij den Briel, en diende in 1572 in Friesland onder Joost van Schouwenburg, die hem tot fiscaal bij zijn regeering te Franeker aanstelde, en in Holland onder Lumey, dien hij in 1573 hielp verdedigen tegen diens tegenstanders. Hij nam ook deel in zendingen naar Duitschland en Engeland om hulp. Na Lumey's afzetting ging hij naar Leer in Oostfriesland terug, waar hij tot 1592 raad van graaf Edzard II en graaf Johan was. Later weder als advocaat naar Leeuwarden teruggekeerd, trachtte hij reeds onder Karel V verbeurd verklaarde goederen of schadevergoeding daarvoor terug te krijgen. Hij komt 1604 en 1606 te Leeuwarden voor en gaf nog 1610 een boek uit. Hij was verdienstelijk rechtsgeleerde en schreef ook verzen.

Van hem: *Querela Hollandiae ad illustrem ac fortissimum heroem Guilielmum, comitem de Marck, etc., elegiaco carmine conscripta cum commentariis* (1576); *Carmen de nativitate, sepultura et resurrectione Christi; De arcis Lynganee deditionis causa ejusdemque in posterum evitandae cautela et de consequentia probabili elegia una, cui plura diversorumque generum carmina annectuntur* (Gron. 1610). Verder liet hij, behalve misschien eene geschiedenis in hs. van den opstand in *diversis provinciis* onder prins Willem I, hss. na *De malorum Regum gubernatione* en *Libri tres consiliorum juris* (vóór 1592).

Vgl. over hem: *Suffr. Petrus, De scriptor. Frisiae*, 1454; te Water, *Verbond der Edelen* II, 22 en IV, 374; Vriemoet, *Ath. Fris.*, 883; de Wal, *Oratio de claris fris. juriscons.*, 23; van Groningen, *Watergeuzen*, 128, 250, 459; Andreae in *Vrije Fries* XVII, 81, 103.

Blok

[Inthiema, jonker Hero van]

INTHIEMA (jonker Hero van), zoon van Frederik, die voorafgaat en Margaretha van Heslinga, geb. omstreeks 1576 in Oostfriesland, waar zijn vader toen in ballingschap woonde, gest. na 1624, studeerde te Franeker in de rechten, ing. 28 Juli 1593 en promoveerde er. Naar Oostfriesland terug, werd hij later fiscaal bij het regiment van graaf Willem Lodewijk. 3 Nov. 1618-21 secretaris en bibliothecaris der franeker hoogeschool, schreef hij verschillende juridische werken.

Hij schreef: *Responsum juridicum secundum pro maturanda Phrisiorum supremae Curiae sententiae executione adversus frivolae Camsterenorum exceptiones* (Leov. 1618); *Responsum breve tertium et postremum in executionis causa Laucumana* (Leov. 1618), waarbij *Carmen ad honestos voluptatis amatores* en *Epigrammata; Circa gentilitias familiarum domos earumque appendentes praerogativas mascule et defunctorum extremas super iisdem voluntates malaeque fidei professorum machinationes disquisitio juridica ortu suo producta ex causa D. Georgii a Lyauckema contra nobiles Camsteranos* (Leov. 1619); *Disceptatio juridica super lite inter Comitem Frisiae Orientalis Enno-*

nem et Fridericum, liberum baronem in Schwartzendorch (Leov. 1619); *Censura, iudicium sive opinio super C. et contra atrocissimos Evangelii implacabiles insaliabiles hostes belligerandi fide, quam Ernestus, princeps et comes Mansveldiae et Christianus Brunswicensis praestiterunt* (Leov. 1621); *Elegia, in qua ex causis probabilibus per inconsideratum Bergopzomae factam obsidionem regni Hispaniae periodus praedicitur* (Leov. 1621).

Zijn portret werd in 1614 geschilderd door Petrus Feddes van Harlingen en gegraveerd door M. van Geilenkerken, bevindt zich o.a. in de stedelijke kunstverzameling te Leeuwarden in het Stadhuis.

Zie: G. de Wal, *Annotationes de vita, fatis ac scriptis Jureconsultorum fris.* (Leov. 1825), 41, 158; Vriemoet, *Athenae Frisiacae*, 883; W. Eekhoff, *De Stedelijke Bibliotheek van Leeuwarden* (Leeuw. 1870), 34, 402; W. Eekhoff, *De stedelijke kunstverzameling van Leeuwarden* (Leeuw. 1875), 38, 212.

Blok

[Isifridus, Heilige]

ISIFRIDUS (Heilige) of Isfridus, geb. begin der 12e eeuw, overl. 15 Juni 1204 ongeveer 80 jaar oud, was eerst proost van het Norbertijnerklooster Jerichow, bisdom Havelberg, daarna bisschop en opvolger van den eersten bisschop van Ratzenburg in Mecklenburg, den H. Evermodus, overl. 1178. Isifridus verbleef een tijd in de Nederlanden en van zijn verblijf zijn nog eenige wijdingsakten bekend. Hij consacreerde te Utrecht een kapel in de kerk van O.L. Vrouw XII kal. Dec., 20 Nov. vóór 1197. In 1190 wijdde hij de tegenwoordig nog bestaande kerk van de Norbertijnen te Postel op de grenzen van Noord-Brabant. Hetzelfde jaar reconcilieerde hij de abdijkerk van Floreffe en wijdde er zeven altaren; 13 Dec. 1194 wijdde hij de kapel van het ziekenhuis der abdij Rolduc. Tijdens het bestuur van zijn bisdom had Isifridus vele wederwaardigheden te verduren. Een mededinger, die hem vele moeilijkheden in den weg legde, de haat en vervolging van keizer Frederik en van den ingedrongen hertog van Saksen, zijn wellicht de oorzaak geweest van zijn tijdelijk verblijf in ons land, dat hem zeker bekend was door de vele nederlandsche kolonisten, die zich reeds onder zijn voorganger in het bisdom Ratzenburg gevestigd hadden. Zijn opvolger, bisschop Philippus, 1205-1215, moest eveneens wegens moeilijkheden zijn bisdom verlaten. Hij begaf zich naar Utrecht, doch bewijzen van zijn verblijf aldaar vindt men niet. Hij wijdde 1209 vier altaren te Rolduc, verrichtte vele wijdingen in het bisdom Luik sinds 1205 en overleed te Verona 14 Nov. 1215.

Het feest van den H. Isifridus wordt in de Norbertijnerorde gevierd op 15 Juni (*Breviarium Praemonstratense*, Luxemb. 1770). Paus Benedictus XIII stond toe, 1728, hem als een heilige te vereeren en verleende een vollen aflaat op zijn feestdag. Voor de levensbeschrijving van Isifridus vergelijk de Bollandisten, *Acta Sanctorum, Junii II*, 1089-90 en Fr. Winter, *Die Prämonstra-*

tenser und ihre Bedeutung für das nord-östl. Deutschland (Berl. 1865) 174-176 en de aangeh. schrijvers.

Zie: Goo va e r t s , *Ecrivains de l'ordre de Prémontré* IV, I 12; E u b e l , *Hierarchi Cathol.* I, 435; K l u i t *Hist. critica camitatus Holl.* III, 222; v.d. B e r g h *Oorkondenboek van Holl.* I, 109; E r n s t , *Annales Rodenses.* 74; W e l v a a r t s , *Gesch. der abdij Postel*, 33; *Revue Bénédictine* XXIX (1912) 64, 65; M a t t h a e u s , *Fundationes et fata eccl.* 149.

Fruytier

[Israëls, Abraham Hartog]

ISRAËLS (Abraham Hartog), geb. te Groningen 27 Maart 1822, overl. te Amsterdam 16 Jan. 1883, studeerde in de medicijnen aan de universiteit te Groningen, werd med. doctor in 1845 en gaf blijk van bijzondere voorliefde voor de historische ontwikkeling der medische wetenschap. Hij vestigde zich als arts te Amsterdam, waar hij in 1867 als lector voor de geschiedenis der geneeskunde en hygiëne aan het Athenaeum Illustre verbonden werd en in 1877 als buitengewoon hoogleeraar als zoodanig aan de amsterdamsche universiteit. Zijn publicatiën verschenen meerendeels te Amsterdam. In 1851 gaf hij een vertaling van I d e l e r ' s *Allgemeine Diätetik für gebildete* uit, in 1853 *Twee epidemieën in Nederland*. In 1855 verscheen het eerste deel van zijn vertaling van H ä s e r ' s *Lehrbuch der Geschichte der Medizin* (1855-59). In 1856, 1857, 1861 en 1873 verschenen respectievelijk: *De Salernitaansche school, Bijdrage tot de Gesch. der Lepra in de N. Nederlanden, De Geschiedenis der Diphtheritis* en *Bijdragen tot de Gesch. der Geneeskunde in Nederland*.

Als joodsch geleerde waagde hij zich in 1882 op het gebied der semitische letteren. In dat jaar verscheen zijn *De keizersnede bij levenden, volgens den Babylonischen Talmud*. Van 1874-76 was hij uitgever van *Hygieia, Weekblad voor de gezondheidsleer*.

Zie: C.E. Daniëls , *Levensschets van Dr. A.H. Israëls* (Amsterdam 1884) en het artikel in H i r s c h , *Biogr. Lexicon*.

Zwarts

[Israëls, Isaac]

ISRAËLS (Isaac), parnassijn (diaken) en mede-stichter der joodsche gemeente te Groningen, in welke kwaliteit hij in 1744 den raad om goedkeuring van het reglement verzocht. Hij was afkomstig uit Meppel en is de stamvader van J o z e f I s r a ë l s .

Een andere I s a a c I s r a ë l s had in 1703 als Jood het woonrecht in Haarlem verkregen, was er later poorter en overleed er in 1734. Zijn gezin was de eerste bekende joodsche familie te Haarlem. Zijn schoonzoon I s r a ë l I s a a k s of I s a a c s wist in 1756 de eerste hoogduitsche Synagoge van Haarlem tot stand te brengen, n.l. in de Zoetestraat. Hij is haar bekende beheerder tot omstr. 1765; zijn vrouw was in 1764 overleden.

Zie: I. M e n d e l s , *De Joodse Gemeente te Groningen* (Groningen 1920) 41; M. W o l f f , *De Geschiedenis der Joden te Haarlem* (1600-1815), uitgave van 'Haerlem' 1917, 15 vgl.

Zwarts

J.

[Jachia, Samuel]

JACHIA (Samuel), lid der portugeesch-joodsche gemeente van Amsterdam in het begin der 17de eeuw. Hij is de eenige bekende nederlandsche afstammeling van dit oude portugeesch-joodsche geslacht, dat zijn stamboom tot de 11de eeuw opvoerde en zich op een koninklijke afkomst uit het huis Davids liet voorstaan. Koninklijke rentmeesters, lijfartsen en astrologen bracht het voort en uit dit geslacht waren ook de opperrabbijnen in Castilië en Portugal, welk ambt ('Rabbino-Mayor') ook staatkundige beteekenis had. Na de verbanning trok het geslacht naar Italië. Samuel Jachia gaf in 1629 in het Portugeesch het joodsche theologische boekje *Triula Discursos ou Darozos* enz. uit met goedkeuring der amsterdamsche opperrabbijnen.

Zie: M. Kayserling, *Bibl. Esp. Port. Jud.* (Straatsburg 1890), 53; da Costa, *Israël en de Volken* (Utrecht 1876), 518 vgl.

Zwarts

[Jacoba]

JACOBA, hertogin in Beieren, gravin van Henegouwen, Holland, Zeeland en Ponthieu, vrouwe van Friesland, in hollandsche bronnen dikwijls 'vrou Jacop', in fransche 'dame Jaques' of 'Jaquet', Jaqueline, geb. Juli 1401 te Quesnoy (ged. 16 Juli), gest. 9 Oct. 1436 op het kasteel Teylingen, eenige dochter van hertog Willem VI, graaf van Henegouwen enz., en Margaretha van Bourgondië. Aan het hof harer ouders riddermatig opgevoed en veelzijdig ontwikkeld, gracieuus en energiek, werd zij reeds 9 Juli 1406 te Compiègne verloofd aan den 9-jarigen Jan, hertog van Touraine, tweeden zoon van koning Karel VI van Frankrijk, met wien zij sedert meestal op het kasteel te Quesnoy in Henegouwen verblijf hield aan het hof harer ouders. Haar aanstaande gemaal werd door den dood van zijn ouderen broeder 18 Dec. 1415 dauphin van Frankrijk, huwde haar, thans 'dauphin de Viennois', Aug. 1416, maar stierf reeds 4 April 1417 te Compiègne, naar men meende aan vergif. Zij behield het graafschap Ponthieu en andere bezittingen als weduwgoed. Er was toen ernstig sprake van haar huwelijk met den kabeljauwschen jonker Willem van Arkel, toekomstig hertog misschien van Gelre en Gulik, wat haar vader, om een einde te maken aan de hollandsche partijtwisten, aanvankelijk wenschte. Willem VI had 15 Aug. 1416 voor de toekomstige erkenning zijner dochter (niet van haar eventueelen man) als zijn leenopvolgster gezorgd door een overeenkomst met de verzamelde vertegenwoordigers van steden en ridderschap zijner hollandsch-zeeuwsche landen; hij stierf echter zelf al 31 Mei 1417, nadat hij ten slotte zijn neef, den 15-jarigen hertog Jan IV van Brabant, als den toekomstigen tweeden echtgenoot zijner dochter had aangewezen, als haar gewenschten steun en beschermer in de weder uitgebroken hollandsche twisten en de in Frankrijk heerschende bloedige veeten tusschen Bourguignons en Armagnacs, waarin ook hij zich diep gestoken had. Willem van Arkel stond, als aanvoerder der Kabeljauwschen en zoon van den in 1415 in verzekerde bewaring genomen heer Jan, sedert scherp tegenover haar, die haar steun bij de Hoekschen vond, toen vooral de partij der ridders tegenover die der opkomende steden in Holland en Zeeland. Met Arkel verbond zich nauw haar oom, hertog Jan van Beieren, elect van Luik (kol. 848), die aanspraak maakte op de erfenis haars vaders

als naaste mannelijke verwant, in het bijzonder op Holland, Zeeland en Friesland, ten minste op het ruwaardschap over die landen en de voogdij over hen. Reeds dadelijk begon in Holland en Utrecht de strijd tusschen Hoekschen en Kabeljauwschen heftig te ontbranden. De schoone en fiere 16-jarige, in het getrouwe Henegouwen dadelijk zonder bezwaar met geestdrift gehuldigd, snelde na half Juni naar Holland en kwam 21 Juni in den Haag aan. Hare huldigungsreis door Holland had plaats te midden van een bloedigen partijstrijd, maar ging ten slotte geregeld door, behalve te Dordrecht met het toenmalige Zuid-Holland, middelpunt der Kabeljauwschen in Holland. Zij zou voorloopig regeeren in overleg met hare moeder en haren oom, die echter al spoedig dubbel spel begon te spelen en heimelijk samenging met de Kabeljauwschen en keizer Sigismund, die voor den ook door het huwelijk met Jan IV nog te versterken bourgondischen invloed vreesde. Toch gaf hertog Jan zijne toestemming tot haar huwelijk met den jongen Jan IV van Brabant, die zich 31 Juli te Biervliet plechtig met haar verloofde. Zij werd daarna ook in Zeeland gehuldigd en steunde ook hier, evenals in Holland, de Hoekschen met kracht. Hertog Jan van Beieren eischte nu echter toch het ruwaardschap en de formeele voogdij over haar, die zij weigerde, waarop hij in Nov. openlijk tegen haar optrad en met Dordrecht, dat hem 10 Nov. als ruwaard huldigden als middelpunt aan het hoofd der Kabeljauwschen haar de veete aanzeide. Ook de Jan als heer van Voorne toekomstende stad den Briel erkende hem natuurlijk. In den nu volgenden partijstrijd sneuvelde Willem van Arkel reeds 1 Dec. 1417 bij de verovering van Gorkum door Jacoba zelve aan het hoofd van vloot en leger harer trouwe Hoekschen. De voor het huwelijk met haren neef noodige pauselijke dispensatie werd 22 December verkregen, maar door den invloed te Rome van keizer Sigismund en Jan van Beieren 5 Jan. weder ingetrokken, welke intrekking 30 Maart bevestigd werd. Desniettegenstaande kwam Jan van Brabant naar den Haag en huwde zijn nicht aldaar 10 Maart 1418, waarop hij als graaf van hare gewesten en zij als hertogin van Brabant gehuldigd werd. De reeds verwarde huwelijkskwestie werd door Sigismund en hertog Jan van Beieren gebruikt om haar tegen te werken en de laatste werd thans door den Keizer met hare graafschappen beleend, terwijl hij zich verbond met den hertog van Bedford, regent van Engeland, tijdens de afwezigheid in Frankrijk van koning Hendrik V. Te land en ter zee begon nu de krijg tusschen de beide partijen opnieuw, vooral om Dordrecht, dat belegerd werd; Jacoba werd door Jan IV slecht gesteund en haar neef Philips van Bourgondië, toen nog graaf van Charolais, trad bemiddelend op; een wapenstilstand werd 27 Oct. 1418 gesloten, tijdens welken Jacoba's echtgenoot hertog Jan van Beieren erkende als haren erfgenaar bij haar kinderloos overlijden. De vrede van Woudrichem 13 Febr. 1419 leverde ten slotte Zuid-Holland met Rotterdam en de arkelsche goederen over aan Jan van Beieren als 'sone' van Holland, Henegouwen enz., die tevens met Jan IV gedurende 5 jaren als 'ruwaard' de regeering in Jacoba's graafschappen zou voeren en inderdaad haar erfgenaar

('oir') zou zijn bij haar kinderloos overlijden. Feitelijk was Jacoba, die met haar man naar Henegouwen en Brabant ter huldiging vertrok en verder in Leuven verblijf hield, dus van Holland en Zeeland beroofd. Toen de bepaalde geldsommen niet betaald werden, wist hertog Jan 21 April 1420 te Maartensdijk Jan van Brabant te brengen tot de verpanding der beide graafschappen met Friesland voor 12 jaren, zeer tegen Jacoba's zin. Haar oom bleef er regeeren tot zijn dood (7 Jan. 1425), nadat hij in 1420 Leiden gewapenderhand aan de Hoekschen had ontrukkt, wier nederlaag door het vertrek der landsvrouw naar Brabant bezegeld was.

Hertogin Jacoba had intusschen aan het brabantische hof een onaangenaam leven. Door haren ontrouwen echtgenoot verwaarloosd en verlaten, te midden van hofintriges en twisten, waaraan de lichamelijk en geestelijk zwakke hertog zelf voedsel gaf, verbitterd over het verlies van hare hollandsch-zeeuwsche landen, persoonlijk beleedigd door verwijdering harer eigen hofdames, gegriefd door duidelijk betoonde minachting, ofschoon door de sympathie der burgerij gedragen, gekweld door de onzekerheid van de wettigheid van haar huwelijk, over welks ontbinding zij met Rome onderhandelde, week zij met hare moeder 8 April 1420 naar Quesnoy en weigerde terug te keeren. De jongere broeder van haar gemaal, de graaf van St. Pol, trachtte in Sept. 1420 de alom gestoorde orde in het hertogdom te herstellen en de jonge echtgenooten te verzoenen. Jacoba kwam met hare moeder inderdaad Sept. 1420 naar Leuven, waar ook de brabantische Staten waren bijeengeroepen en zij feestelijk werd ingehaald. Philips, thans hertog van Bourgondië, bood weder zijn bemiddeling aan. Maar hertog Jan IV, de wassende sympathie voor Jacoba ziende, week uit Brussel naar Maastricht en St. Pol werd nu regent van Brabant. Jacoba, aanvankelijk (2 Oct.) te Brussel in eere hersteld, trok thans met brabantische troepen tegen den het hoeksche Geertruidenberg belegerenden hertog Jan van Beieren op, maar werd daar teruggeslagen (20 Oct.) en zag zich weldra door haar brabantisch leger verlaten. Na vergeefsche pogingen om de orde in Brabant te herstellen, week zij met hare moeder weder naar Henegouwen, waar zij 17 Dec. te Bergen aankwam. Terwijl haar gemaal opnieuw met Johan van Beieren samenging, liet zij de wettigheid van haar huwelijk met hertog Jan thans door rechtskundigen nauwkeurig nagaan en verklaarde (16 Febr. 1421) aan de te Valenciennes bijeengeroepen henegouwer Staten, dat zij, na ernstig onderzoek, dat huwelijk als ongeldig en nietig beschouwde om vier verschillende redenen: bloedverwantschap, nauwe verwantschap van haren eersten en tweeden gemaal, peetschap harer moeder over hertog Jan IV, intrekking der pauselijke dispensatie. Op raad van hare hoeksche en henegouwsche omgeving trad zij weldra in betrekking tot den 30-jarigen hertog Humphrey van Gloucester, broeder van koning Hendrik V, met wien zij thans in het huwelijk zou treden, en vluchtte (6 Maart 1421) uit het henegouwsche slot Bouchain over Calais naar Engeland. Daar werd de ongeldigheid van haar huwelijk met Jan IV aanstonds door eenige juristen erkend en nam Hendrik V haar als bloedverwant in bescherming en aan zijn hof op. Hertog Philips en Jan van Beieren, ook Jan IV zelf, protesteerden krachtig en wisten het nieuwe huwelijk nog een jaar lang tegen te houden, daar koning Hendrik ten minste den eerste te vriend moest houden in verband met zijne fransche plannen. Maar Hendrik V stierf, terwijl het huwelijks-

proces te Rome langzaam verliep. Een vonnis van engelsche rechters bevestigde wel de ongeldigheid van het huwelijk met Jan IV en Jacoba huwde 30 Oct. 1422 met Humphrey, die aanstonds de erflanden zijner gemalin opeischte. Hertog Philips erkende evenwel dit huwelijk niet en trachtte met hulp van zijn bondgenoot tegen Karel VII van Frankrijk, den regent Bedford van Humphrey en Jacoba te scheiden. Hij wist bovendien van paus Martinus V (27 Mei 1424) een erkenning der geldigheid van haar brabantische huwelijk te verkrijgen, waartegenover echter Humphrey opnieuw de ongeldigheid door zijn juristen liet betoogen. Door de volkssympathieën in Engeland, gelijk overal, voor zijn gemalin 'dame Jacques la désirée' gesteund, verzamelde hij een leger, tot handhaving ook harer rechten op hare graafschappen, waarvan Philips zich reeds trachtte meester te maken. Pogingen tot vrede mislukten. Begin Oct. 1424 staken zij en Gloucester met dat leger over naar Calais. Nog wist Philips hen door onderhandeling op te houden maar eindelijk konden zij optrekken en kwamen 27 Nov. over Bouchain te Bergen, waar tal van henegouwsche en hoeksche ridders hare legermacht kwamen versterken en hare moeder met de gansche bevolking haar toejuichte bij haren triomfantelijken terugkeer. Gloucester werd plechtig als regent van Henegouwen gehuldigd en haar huwelijk met hem opnieuw geldig verklaard. Thans zou het gaan tegen Brabant en Holland, waar 6 Jan. 1425 juist haar oom plotseling was overleden, waarschijnlijk vergiftigd, waarna de Kabeljauwschen er Jan van Brabant als gemaal van Jacoba huldigden, gesteund door hertog Philips. Maar verscheiden steden, ook Dordrecht en Zierikzee, erkenden Jacoba alleen en de Hoekschen veroverden Schoonhoven, terwijl Philips Gloucester persoonlijk uitdaagde en Henegouwen liet aanvallen van de fransche en de brabantische zijde. Gloucester, door Bedford aangemaand, door de machtige steden Bergen en Valenciennes verlaten wegens de zware lasten en de ongeregeldheden zijner woeste engelsche benden, wilde naar Engeland terug; maar de Henegouwers wilden Jacoba niet weêr laten gaan en hijzelf had zich van haar afgewend ter wille van een nieuwe liefde, haar eigen hofdame Eleonora Cobham. Zoo ging hij 12 April 1425 naar Engeland, terwijl Philips zich gereed maakte om Jacoba in Bergen te belegeren en hertog Jan van Brabant Holland trachtte te bemachtigen. De verlaten vorstin deed een hartstochtelijk beroep op Gloucester's hulp en steun, die haar echter niet zou geworden. Oproer noodzaakte haar Bergen en Henegouwen op te geven en zichzelf in handen van Philips te stellen, wien zij ook Henegouwen moest afstaan. Zij werd naar Gent gevoerd, waar zij in den ouden grafelijken 'Steen' werd opgesloten (Juni 1425). Ook Holland, Zeeland en Friesland werden thans door Jan van Brabant aan hertog Philips afgestaan als 'ruwaard ende oir' gelijk Jan van Beieren ze had bezeten. Haar huwelijksproces werd te Rome opnieuw ter hand genomen. Door de hollandsche Hoekschen aangezocht en geholpen, ontvluchtte zij 31 Aug. als page verkleed uit Gent en kwam na een avontuurlijke reis 4 Aug. behouden bij hare vrienden in Holland. Vianen, Schoonhoven, Gouda en Oudewater sloten zich dadelijk bij haar aan en vormden een sterken hoekschen vestingdriehoek. Zij riep opnieuw Gloucester te hulp en wees hem op den steun harer talrijke hoeksche vrienden in Holland, Zeeland en Utrecht. Hare zegepraal bij Alfen (21 Oct. 1425) over de bourgondisch-kabeljauwsche benden maakte diepen indruk tot in verre landen en Gloucester zond thans inderdaad een

vloot en een leger onder lord Fitzwalter, die echter 13 Jan. 1426 bij Brouwershaven door den toegesnelden hertog Philips werd verslagen. Zeeland huldigde weldra Philips, die haar nu in Holland bestookte, waar Hoekschen en Kabeljauwschen in vollen strijd waren. Gesteund door Kennemers, Friezen en Waterlanders, richtte zij zich tegen het kabeljauwsche Haarlem en belegerde het. Een tweede zege bij Alfen (30 April 1426), door haar behaald, scheen den val van Haarlem te beteekenen. Maar weldra kwam een sterke bourgondische macht opdagen, die de aan hunne vorstin gehechte Kennemers en Friezen bij Hoorn en Alkmaar versloeg en geheel Holland boven het IJ voorgoed in Philips' handen bracht met wreede en strenge bestraffing voor het verzet. Met Gouda als middelpunt hield Jacoba nog twee jaar moedig te midden van een toenemend aantal bourgondische blokhuizen den ongelijken strijd vol. Intusschen stierf 14 April 1427 hertog Jan IV. Jacoba hield niet op Gloucester en de engelsche regeering zelve hartstochtelijk om hulp te smeeken, maar hertog Philips en Bedford wisten al hare pogingen te verijdelen, terwijl Gloucester wel plannen maakte en een leger verzamelde voor een derden tocht maar ten slotte toegaf en zich troostte met Eleonora Cobham, overladen met de hartstochtelijke klachten en verwijten van Jacoba. Na de nederlaag harer vloot bij Wieringen onder haren trouwen volger Brederode (Sept. 1427) en het behoud van Amersfoort, door Philips zelve te vergeefs belegerd en bestormd, richtte deze zich ten zesden male met nieuwe groote overmacht tegen Gouda zelf. Het huwelijk van Gloucester met Eleonora Cobham te midden van nieuwe plannen om haar te hulp te komen gaf haar den laatsten slag. Zij begon met Philips te onderhandelen en kwam eindelijk 29 Juni 1428 bij hem te Delft, waar zij beiden 3 Juli den 'zoen' onderteekenden. Jacoba onderwierp zich aan het, 9 Jan., definitief uitgesproken romeinsche vonnis betreffende haar huwelijk met Jan IV en Gloucester en werd als gravin harer landen door Philips erkend tegen erkenning van dezen als 'ruwaerd ende oir'; zij zou niet weder trouwen dan met raad en goedvinden van hare moeder, Philips en de Staten harer landen. In Aug. trokken Jacoba en Philips op een nieuwen huldigingstocht rond door Holland en Zeeland, in Oct. door Henegouwen. Sedert regeerde Philips in hare erflanden en woonde zij meestal op het Binnenhof in den Haag. Zij begaf zich soms naar Zeeland, waar zij gaarne te Goes op Oostende vertoefde en er deelnam aan de volksfeesten, in het bijzonder het vogelschieten, waarin zij uitmuntte. Zoowel in den Haag, waar hij als gouverneur van Holland en Zeeland voor Philips resideerde, als elders kwam zij herhaaldelijk in aanraking met den machtigen kabeljauwschen edelman Frank van Borselen, die namens Philips nauwkeurig op haar had te letten en haar meer dan eens met geld steunde. Uit die ontmoetingen ontsproot na 1430 een vriendschappelijke en weldra een intiemere verhouding tusschen den ridderlijken edelman en de jonge weduwe, die in den zomer van 1432 heimelijk in den Haag op het Binnenhof huwden. Eenige weken daarna kwam Philips door iemand in hare omgeving achter het geheim, waardoor de 'zoen' van Delft geschonden was. Hij, juist in Frankrijk, bracht het in verband met een op hem gedanen moordaanslag, waarvan de daders op Jacoba en hare moeder wezen, en met hem aangebrachte hoeksch-engelsche intriges, die ten doel hadden den partijkrijg te hernieuwen. Hij verborg zijn plannen en kwam eind Oct. naar den Haag

met een aanzienlijk gevolg, benoemde 9 Nov. den aanbrenger, Jacoba's voormaligen aanhanger, heer Jan van Montfoort, tot zijn kamerheer en liet Borselen aanstonds oplichten en te scheep naar Rupelmonde in Vlaanderen voeren. Door bemiddeling van graaf Frederik van Meurs liet hij den in zijn leven bedreigden Borselen eerst in het voorjaar van 1433 los op voorwaarde van volledigen afstand door Jacoba van al hare grafelijke rechten; zij zou niet mogen huwen dan met goedkeuring van twee zijner raadslieden en hemzelve. Het verdrag werd 12 April 1433 te Middelburg gesloten en met Paschen deed Jacoba in den Haag ten overstaan van de Staten op het Binnenhof plechtig afstand. Zij zou voortaan den titel dragen: 'hertogin in Beieren, van Holland, gravin van Oostervant' en behield als apanage Voorne met den Briel, Zuid-Beveland met Tholen, Leerdam met de heerlijkheden Lede en Schoonrewoerd uit de arkelsche goederen, het kasteel Nieuwburg, met Schermer en Ursem (later verwisseld met Borselen, 's Gravezande, Maasland en Vlaardingen), na den dood harer moeder Wieringen, Texel, Teylingen, Noordwijk, Wijk aan Zee en Beverwijk, verder aanzienlijke inkomsten uit tollén, bedén en geldersche schuld aan Holland benevens Oostervant, hare eigen juweelen en kleinoodiën en later die harer moeder, eindelijk het vrije jachtrecht in haar voormalig en Philips' eigen gebied en het opperhoutvesterschap in Holland. Het huwelijk met Borselen werd na uitspraak van bovengenoemde twee raadslieden 27 Jan. 1434 door Philips uitdrukkelijk toegestaan. Sedert leefde zij kinderloos met haren echtgenoot, thans graaf van Oostervant, met wien zij 1 Aug. 1434 openlijk huwde te St. Maartensdijk op hare goederen, het liefst op Teylingen met zijn uitgestrekte duinen en bosschen, totdat een teringachtige ziekte haar sedert den nazomer van 1436 snel sloopte. Uit allerlei gegevens blijkt, dat zij verscheidene talen verstond en ook voor kunst veel gevoelde. De verhalen omtrent haar 'kannetjes' zijn legenden. In verschillende plaatsen: Goes, den Haag, Noordwijk enz. leeft nog de herinnering aan bezoeken of verblijven der populaire vorstin. 8 Oct. 1436 teekende zij op Teylingen haar testament; zij stierf er den volgenden dag; zij werd op verlangen harer moeder in den Haag in de hofkapel begraven, niet in de kerk te St. Maartensdijk zooals zij gewild had. Borselen, haar universeele erfgenaam, leefde nog tot 19 Nov. 1470.

Haar portretten bij M o e s , *Iconogr. bat.*, no. 3960; dat in het Rijksmuseum te Amsterdam is wel uit de 15de eeuw.

Vgl. over haar: S i e g e n b e e k , *De eer van J.v.B. verdedigd* (Haarl. 1835); v o n L ö h e r , *Quellen und Literatur zur Gesch. der J.v.B. (Sitzungsber. Bayer. Akad.* 1861, I, 152; II, 207); *Beitr. zur Gesch. der J.v.B.* (München 1865); Devillers in *Messenger des sciences hist.* (1886), 273, 456; v o n L ö h e r , *Jacobaea von Bayern und ihre Zeit* (2 Bde, Nördlingen 1862-69), holl. vert. door M a r g a d a n t (3 dln., den Haag. 1871); d e P o t t e r , *Gesch. van J.v.B. (Mém. cour. Acad. Royale*, 1881, 1); P u t n a m , *A medieval princess* (New York 1904). Vgl. verder: P e t i t , *Repertorium* en de literatuur bij S c h n e i d e r , *Joh. von Bayern*, 1913).

Blok

[Jacobi, Stephanus]

JACOBI (Stephanus), zoon van J a c o b u s D a n i e l i s , geb. te Brouwershaven, priester, kanunnik van Zierikzee, pastoor van de Sint Gertrudiskerk te Leuven, is voornamelijk bekend door zijn beurzenstichting, omstreeks 1599. Bij de promotie der filosofie 26 Maart 1552, kreeg de

student van het Verken, Stephanus Jacobi van Brouwershaven, de 127e plaats van 177. 1552/53 verkreeg Stephanus Jacobi, priester van het bisdom Utrecht, de vicarij aan het altaar der H. Barbara te Brouwershaven, open door den dood van P e t r u s D a n i e l i s ; 1554/55 werd magister Stephanus, zoon van Jacob Danielis, voorzien van een vicarij in de stadskapel Sint Anna te Brouwershaven; 1562/63 werd heer Stephanus Jacob ingesteld als pastoor in de Sint Catharinakerk van het begijnhof te Zierikzee; 1564/65 verkreeg Stephanus Jacobi Danielis, kanunnik van Zierikzee, een vicarij te Dreischer en tevens de vicarij op het altaar van St. Gertrudis in het ziekenhuis van het begijnhof. In al deze prebenden is hij de laatste bekende bezitter. Na de gewelddadige onderdrukking van den katholieken godsdienst in Zeeland zal hij in Leuven een toevlucht gevonden hebben. Hij werd pastoor in de St. Gertrudiskerk aldaar. Hij stichtte een studiebeurs voor een student zijner familie, of uit Brouwershaven, Schiedam, een Noord-Nederlander, of iemand uit Leuven of Hougaarden. Dan stichtte hij nog twee beurzen voor jongedochters op het begijnhof te Leuven. V a l e r i u s A n d r e a s , *Fasti academ.* (Lov. 1650) 255, vermeldt hem onder de weldoeners van de paedagogie den Borch, met het jaartal 1599. Wellicht is dit het jaar van zijn dood. *Hist. ep. Middelb.* 44, 45 maakt van hem twee verschillende personen, een van Zierikzee en een van Brouwershaven.

Zie: G r i j p i n k , *Register op de parochiën* (Amst. 1914); I Scaldia, 9, 14, 27, 93, 100; *Analectes hist. eccl.* III (1866), 359.

Fruytier

[Jacobsz., Mathys]

JACOBSZ. (Mathys), data van geb. en overl. onbekend. Hij was van beroep timmerman en ging na zijn huwelijk in Naaldwijk wonen. Reeds vroeg was hij tot de Hervorming overgegaan; hij predikte in geheime bijeenkomsten, was zeer gemeenzaam met de predikanten, noodigde hen en andere Hervormden dikwijls bij zich thuis en liet door den predikant W o u t e r S i m o n s z . een kind doopen, ondanks het verbod van den baljuw van Naaldwijk. Bij de komst van Alva in 1567 moest hij naar Emden vluchten. In 1568-69 komt zijn naam voor op de lijst dergenen, wier goederen zijn verbeurd verklaard. Hij werd verbannen op 8 Juni 1569, welk vonnis op 11 Juni 1569 werd afgekondigd. Toen de Watergeuzen den Briel hadden ingenomen, kwam hij weer in het land. In den zomer 1572 beveelt Dathenus hem om de hervormde gemeente te Naaldwijk weer te herstellen. Op 9 Aug. 1572 had de eerste hervormde dienst plaats.

Zie: M a r c u s , *Sententiën*, 198; *Kroniek Willem van Hooff in Bijdr. Bisdom Haarlem* XXVII, 343 e.v.; Algem. Rijks Archief, Holl. Div. Rekg. 1804.

Vogels

[Jamar, Antonius]

JAMAR (Antonius), overl. 21 Dec. 1663 als abt der Norbertijnerabdij Beaurepart te Luik, behaalde aan de universiteit te Trier den graad van doctor in de theologie. 1617-19 stond hij als praeses aan het hoofd van het collegium Norbertinum te Keulen. Daarna bestuurde hij als pastoor de parochiën Simpelveld en St. Nicolaas te Luik. 10 Juli 1657 werd hij tot abt zijner abdij gekozen, welke hij zes jaar tot zijn dood bestuurde. Hij werd voor het hoogaltaar der abdijkerk begraven. G o o v a e r t s vermeldt van hem eenige onderrichtingen in het Nederlandsch en Fransch en eenige latijnsche toespraken, die echter niet gedrukt werden.

Zie: *Gallia Christ.* III, 1048; *D a r i s , Notices des égl. du dioc. de Liège* IV, 15-16;
Goo-

vaerts, *Ecrivains de l'ordre de Prémontré*, I, 412; Jos Habets, *Gesch. aantekeningen over Simpelveld* in *Publ. Soc. archéol. de Limbourg* VIII (1871).
Fruytier

[Jan of Johan]

JAN of **Johan**, hertog van Beieren, elect van Luik, ruwaard van Holland en Zeeland, geb. waarsch. 1373, gest. te 's Gravenhage 6 Jan. 1425, jongste zoon van hertog Albrecht, graaf van H. en Z., en Margaretha van Brieg-Liegnitz. Van zijn meestal te Quesnoy, later op het kasteel Rijnenburg bij Hazerswoude onder toezicht van de vrouwe van Raaphorst, doorgebrachte vroegste jeugd is weinig bekend. Later was hij aan het haagsche hof zijns vaders, werd bestemd voor den geestelijken stand, kwam in aanmerking voor den bisschopsstoel van Kamerijk, waar hij ook domheer was, 1389 domproost van Keulen, 14 Nov. 1389 gekozen tot bisschop van Luik, als hoedanig hij 8 Mei 1390 den eed aflegde, ook door paus Bonifacius IX met het bisdom belast. Meer edelman dan geestelijke - de hoogere wijding als priester ontving hij nooit; hij was slechts subdiaconus - was hij dapper en prachtlievend, energiek en hardvochtig. 10 Juli 1390 hield hij zijn schitterenden intocht in Luik. Streng, rechtvaardig, onverbiddelijk heerscher, handhaafde hij krachtig de orde in zijn bisdom, regeerde niet zonder verzet met willekeur en energie het dikwijls onrustige gebied, waaraan hij zware lasten oplegde, ook voor zijn vorstelijke pracht en zijn talrijke krijgstochten (o.a. in Friesland en Gelre) en veeten; de volksbeweging der Haydroits, die in 1403 een 'mambour' tegenover hem stelden, Henri van Perwez, bestreed hij met wreede energie; hij mengde zich ook in de fransche en hollandsche partijtwisten en burgeroorlogen, steeds aan de zijde zijner bourgondische en hollandsch-henegouwsche verwanten, meer ridder en wereldlijk vorst dan bisschop. Toch moest hij 1406 uit Luik naar Maastricht wijken, terwijl zijne tegenpartij Diederik van Hoorne 29 Sept. 1406 tot bisschop koos en zijn medestanders ter dood bracht. Toen zocht hij aan alle kanten hulp en na hevigen strijd en een beleg van Maastricht door de Luikenaars (voorjaar 1408) versloeg zijn oom Jan Zonder Vrees, hertog van Bourgondië, 23 Sept. 1408 zijn luiksche tegenpartij bij Othée. Een vreeselijke strafoefening door Jan 'zonder genade' volgde krachtens een te Rijssel uitgesproken 'sententie' en alle verzet was sedert gebroken. In Straubing in Beieren, waar zijn vader hem 9 Oct. 1397 het bestuur had opgedragen, kwam hij 1399 en 1409 de zaken regelen, die hij overigens aan een stadhouder (Vitztum) overliet. Dit bleef zoo tot zijn dood. De omstandigheid, dat hertog Willem VI alleen een dochter, Jacoba (zie kol. 841) bezat, gaf hem aanleiding toenadering te zoeken tot keizer Sigismund, bevreesd voor de bourgondische machtsontwikkeling in de Nederlanden, die hem Kerstmis 1416 te Luik bezocht en in overleg met wien hij April 1417 aan de stad Luik weldra hare in 1408 verloren rechten teruggaf. De dood van hertog Willem (31 Mei 1417) opende hem kansen in Holland, Zeeland, waar hij Voorne, Woerden en het Gooi in apanage bezat sedert den dood zijns vaders; hij benoemde voor Luik een tijdelijken stadhouder en verliet voorgoed zijn bisdom (Sept.). Van wege Sigismund werd hem tegen een geldsom beleening met de drie graafschappen in uitzicht gesteld; hij bereidde nu in overleg met den keizer een huwelijk voor met diens nicht Elizabeth van Görlitz, hertogin van Luxemburg, weduwe van Antoine, hertog van Brabant. De 16-jarige Jacoba had hem (Juli 1417) te Schoonhoven reeds als voogd erkend en bij haar huwelijk met Jan van

Brabant had hij haar, als heer van Voorne, gehuldigd. Bij het opkomend verzet der kabeljauwsche partij in Holland en Zeeland tegen de hoekschegezinde Jacoba kwam hij, door de Kabeljauwschen aangezet, naar hun middelpunt Dordrecht, dat Jacoba niet gehuldigd had, stelde zich als 'ruwaard', zoo lang Jacoba niet gehuwd zou zijn, in hare plaats en werd 10 Nov. door Dordrecht als zoodanig gehuldigd. Daarmede begon de strijd tusschen hem en zijn nicht, wier huwelijk met Jan van Brabant hij met Sigismund te Rome ongeldig deed verklaren. Hij deed 22 Mei 1418 afstand van het bisdom Luik; reeds 27 April had Sigismund hem te Constanz beleend met de graafschappen zijns broeders en 3 Mei riep de Keizer alle rijksonderdanen op om hem als zoodanig te erkennen gelijk Dordrecht en Zuid-Holland hem 26 April reeds voorloopig als graaf erkend hadden en hem 23 Juni nog eens plechtig huldigden. Jacoba zelve kwam hem daar met een brabantisch-hollandsche macht belegeren (eind Juni 1418) maar moest reeds begin Aug. het plan opgeven. Johan bemachtigde nu ook Rotterdam en maakte zich gereed om verder te gaan, toen graaf Philips van Charolais tusschen beiden kwam, Jan van Brabant bewerkte en 27 Oct. een wapenstilstand tot stand bracht, waarna 13 Febr. 1419 te Woudrichem een verdrag werd gesloten. Hertog Jan verkreeg behalve Voorne, Woerden en het Gooi, die hij reeds bezat, nu ook in leen Dordrecht met Zuid-Holland, Rotterdam, Gorkum en het arkelsche gebied, Leerdam met de heerlijkheden Lede en Schoonrewoerd enz. Holland en Zeeland zou hij, 'sone van Holland enz.', 5 jaren lang, als 'ruwaert ende oir' van Jacoba, samen met Jan van Brabant, haren gemaal, regeeren. Hij erkende haar huwelijk als geldig en gaf de keizerlijke beleening op tegen 100000 rozenobels, binnen 2 jaar te betalen. Bij kinderloos overlijden van Jacoba zou hij hare landen erven. Sedert regeerde hij feitelijk Holland en Zeeland met kracht en beleid. Hij huwde nu eindelijk (Juni 1419) te Luxemburg hertogin Elizabeth, na wier dood hij volgens het huwelijksverdrag levenslang haar hertogdom zou regeeren. Met zijn gemalin vestigde hij zich op het Binnenhof in den Haag, van waar uit hij ook Luxemburg en Straubing tot zijn dood heeft bestuurd. Naar aanleiding van de wanbetaling der hem te Woudrichem beloofde gelden sloot hij eindelijk 21 April 1420 te Maartensdijk met den krachteloozen Jan van Brabant, tegen den wil van Jacoba, een nieuw verdrag, waarbij de Brabander hem tegen een aanzienlijke som Holland, Zeeland en Friesland voor 12 jaar verpandde. Hij werd nu allengs overal aldaar erkend en gehuldigd met onderdrukking van allen hoekschen tegenstand, voornamelijk te Leiden, dat na een beleg (17 Juni-17 Aug. 1420) door hem bedwongen werd, terwijl ook de stichtsche Hoekschen onschadelijk gemaakt werden en de Brabanders en Jacoba bij Geertruidenberg werden tegengehouden. Voortdurend gemengd in de lotgevallen van Jacoba, wist hij echter de rust in de beide graafschappen te bewaren in overleg met zijn neef en bondgenoot, hertog Philips van Bourgondië, dien hij 6 April 1424 tot zijn erfgenaam benoemde, daar zijn eigen huwelijk kinderloos bleef. Zijn regeering in Holland en Zeeland zelf was over het algemeen rustig; de groote ramp van den St. Elizabethsvloed (19 Nov. 1421), die vooral de omgeving van Dordrecht en Zeeland teisterde, trachtte hij zooveel mogelijk te verzachten; handel en nijverheid heeft hij er bevorderd, ook door zijn krachtige houding tegenover de duitsche Hanze, welker verhouding tot den concurrerenden hollandschen

handel niet altijd vriendschappelijk was. Tegenover het door zijn vader en broeder herhaaldelijk tevergeefs en thans ook door hem aangevallen nog vrije Friesland wist hij door den brielschen vrede van 1 Sept. 1421 met hulp der Vetkoopers zijn gezag in Ooster- en Westergoo ten minste in naam te handhaven, al beteekende zijn huldiging daar feitelijk weinig. Zijn glansrijk hof in den Haag herinnerde aan de goede dagen van hertog Albrecht; er heerschte een groote vorstelijke weelde en de kunst van Jan van Eyck werd door hem bevorderd tijdens diens verblijf aan zijn hof van Oct. 1422-Sept. 1424; ook andere schilders, goudsmiden enz. werkten voor hem; de hollandsche dichtkunst werd door Dirc Potter van der Loo aan zijn hof vertegenwoordigd. Maar op het eind van 1424 dreigde ernstig een aanval van de met Gloucester uit Engeland eindelijk overgekomen Jacoba, die hare door haren brabantischen gemaal schandelijk opgegeven rechten gewapenderhand kwam opeischen. Reeds was Jacoba, na hare erkenning in Henegouwen, gereed om Holland en Zeeland te gaan heroveren, toen hertog Jan 6 Jan. 1425 overleed aan de gevolgen eener poging tot vergiftiging door middel van vergif op de bladen van een gebedenboek, hem door zijn vroegeren raad Jan van Woerden, heer van Vliet gegeven. Zijn kinderlooze weduwe ging naar Luxemburg terug, nadat zij hem in de haagsche hofkapel begraven had. Zij overleed eerst in Aug. 1451.

Zijn geteekend portret in het bekende *Recueil d' Arras* is niet origineel. Een kopergravure. van Corn. Visscher (1650) berust waarschijnlijk geheel op fantasie (vgl. S c h n e i d e r , Beil. VIII).

Vgl. over hem: F r i e d r . S c h n e i d e r , *Herzog Joh. von Bayern* (Berlin 1913) en de literatuur over Jacoba v.B.

Blok

[Jan II]

JAN II, graaf van Henegouwen, Holland en Zeeland, geb. tusschen Mei 1247 en Nov. 1249, gest. te Valenciennes 22 Aug. 1304, oudste zoon van J a n v a n A v e s n e s , 1252-57 graaf van Henegouwen, en A l e i d i s v a n H o l l a n d , zuster van roomsch-koning Willem II. In den strijd tusschen de Avesnes en Dampierres over Vlaanderen en Henegouwen was ook hij vroeg gemengd. Na den dood zijns vaders (29 Dec. 1251) aan het hof zijner grootmoeder, gravin Margaretha van Vlaanderen en Henegouwen, opgevoed, werd hij na zijn meerderjarigheid door haar in regeeringszaken gekend. Van 1270 af heet hij officieel 'domicellus de Hannonia'; hij huwt in dat jaar met P h i l i p p i n e v a n L u x e m b u r g en bestuurt met zijn moeder en zijn broeders hare henegouwsche en zeeuwsche domeinen. Gesteund door zijn neef Floris V van Holland, treedt hij sedert 1272 op tegen de aanspraken van Gwy van Dampierre op Vlaanderen en Henegouwen en noemt zich 1275 graaf van Henegouwen. Met Floris V 1277 in onmin, zocht hij weldra steun bij roomsch-koning Rudolf, die hem 1279 met de vlaamsch-henegouwsche rijksleenen beleende. De strijd met Gwy duurde voort met bemiddelende inmenging van den roomsch-koning, koning Lodewijk IX van Frankrijk en andere naburige vorsten en werd op de rijksdagen telkens behandeld, totdat in 1287 Rudolf zich er niet meer mede inliet en graaf Jan in het bezit van Henegouwen feitelijk door Gwy werd erkend, terwijl gravin Margaretha reeds 1286 overleden was. Toch bleef de verhouding tusschen Gwy van Vlaanderen en Jan van Henegouwen onzeker en maakten beiden van elkanders ongelegenheden gebruik, met name in den gevaarlijken en langdurigen opstand van Valenciennes (1290-97). Hij wist ook in het bisdom Luik, waar-

van 1291 zijn broeder Gwy en Jan. 1292 hijzelf door dezen 'mambour' werd, zijn invloed te vestigen, weldra in verbond met Jan I, hertog van Brabant, terwijl roomsch-koning Adolf van Nassau hem tegen Valenciennes en ook tegen koning Philips den Schoone van Frankrijk steunde; in het bisdom Kamerijk steunde hij zijn broeder Willem tegen diens onderdanen. Met Philips den Schoone stond hij sedert 1295 weder op goeden voet; zoo reeds vroeger met Floris V, wiens afval van Engeland en verbond met Frankrijk (Jan. 1296) hij hielp tot stand brengen in verband met ook Floris' voortdurenden strijd tegen Gwy van Vlaanderen over Zeeland, die Jan en Floris tot aangewezen bondgenooten maakte. Ook tegenover roomsch-koning Albrecht trachtte hij zijn aanspraken op Rijks-Vlaanderen te doen gelden, alhoewel deze aanstonds op de zijde van Gwy trad. De moord op Floris V (27 Juni 1296) deed bij aanvankelijke afwezigheid van den jongen graaf Jan I (zie II, 627) de hollandsche steden zijn hulp, als bloedverwant van het gravenhuis, inroepen. Door de vlaamsche verwickelingen weerhouden, zond hij eerst zijn broeder Gwy af tegen de in het kasteel Kronenburg belegerde moordenaars. Hij kwam zelf Sept. 1296 over en stelde zich aan het hoofd der hollandsche zaken, door de steden, vooral Dordrecht krachtig gesteund; hij verjoeg de op Walcheren binnengevallen Vlamingen onder Gwy van Namen (Oct.) en trachtte de Friezen in Westfriesland te onderwerpen, toen Loef van Kleef en Wolfert van Borselen, hoofden der hollandsch-zeeuwsche ridderpartij, zich scherp tegenover hem stelden. Jan. 1297 kwam op hun aandrang Jan I uit Engeland over. De Henegouwer moest toen voor Borselen de wijk nemen en Holland verlaten. Eerst in den herfst van 1298 kwam hij er terug, nadat Borselen de engelsche zijde voor de fransche verlaten had, al wisselde deze weder van partij. De moord op Borselen (1 Aug. 1299) werd door sommigen aan hem toegeschreven. Op verlangen van den jongen graaf en diens raadslieden en burgerijen kwam hij, aan Gwy van Namen ontsnapt, Juli in een visschersboot te Middelburg aan en nam eind Juli te Dordrecht in opdracht van zijn zwakken neef de voogdij over de graafschappen in handen. Hij begon aanstonds de vervolging der moordenaars van graaf Floris in overleg met de steden en trachtte ook den adel voor zich te winnen door verzoenend optreden. Zijn invloed werd steeds grooter en 27 Oct. gaf graaf Jan I hem voor vier jaren en daarna tot wederopzeggens toe de regeering over. Hij bracht ook de Westfriezen tot onderwerping. Toen stierf 16 Nov. de jonge graaf, volgens sommige tijdgenooten niet zonder vermoeden van vergiftiging door Jan van Henegouwen. Deze, juist op reis naar Frankrijk, keerde ijlings terug en werd nog in December 1299 overal in Holland en Zeeland als graaf erkend en gehuldigd, als naaste verwant en erfgenaam van het uitgestorven gravenhuis. Daarbij was zijn goede gezindheid jegens de burgerijen van grooten invloed. Met krachtige hand herstelde hij orde en rust en wist ook den adel voor zich te winnen door handig optreden en gunstbetoon; den handel der steden bevorderde hij door voor de veiligheid der vreemde kooplieden in het thans bevredigde gebied borg te staan; hij begon met de reeds onder Floris V aangevangen verbeteringen in het landsbestuur, vooral in het beheer der financiën, naar henegouwsch model, op zijn beurt aan Frankrijk ontleend, te voltooien. Op grond van koning Rudolf's oorkonde van 13 Jan. 1276, waarbij de henegouwsche en henneberger verwanten als opvolgers in de grafelijkheid bij uitsterven van het grafelijk huis waren aangewezen, terwijl de

Hennebergers hem Aug. 1281 hunne rechten hadden verkocht, achtte hij zich ook volgens leenrecht de rechtmatige graaf. Daartegen kwam roomsch-koning Albrecht op grond van een vonnis van het rijksgericht (5 Aug. 1299) in verzet en eischte vóór een nieuwe beleening de overgave der graafschappen aan het Rijk. Jan zocht steun bij Frankrijk, dat begin 1300 op Vlaanderen aanviel, en bij den pauselijken stoel; Albrecht riep de Zeeuwen tot gehoorzaamheid op, maakte zich gereed om de rijksrechten gewapend te handhaven en kwam in Juli met troepen naar Keulen, gesteund door Kleef, Berg, Vlaanderen, Luik enz. en door Jan van Renesse en andere zeeuwsche edelen van de partij der Borselens, die er reeds in het voorjaar tegen Jan II waren opgestaan, zijn vloot bij Veere hadden geslagen, zijn broeder Gwy gevangen genomen. Albrecht waagde echter den strijd niet en riep Jan op naar een 'dag' te Nijmegen, waarheen hij zich met een kleine macht begaf. Jan II zeilde daarentegen met een aanzienlijke vloot tegen half Aug. 1300 de Waal op, waarop Albrecht zich binnen Kranenburg terugtrok. Door bemiddeling van den aartsbisschop van Keulen, den bisschop van Basel en hertog Jan II van Brabant werd een wapenstilstand (17 Aug.) gesloten. Het verdere verloop der beleeningskwestie is niet ten volle bekend. Het is waarschijnlijk, dat zij na herhaalde toerusting van Albrecht tegen den Henegouwer in 1302-03 door fransche bemiddeling ten gunste van graaf Jan werd beslist en hij met de erflanden van het Hollandsche huis werkelijk beleend is.

Nog bleef de strijd met Vlaanderen over. Die werd sedert 1299 met bitterheid gevoerd, niet het minst door Renesse c.s.

Aanvankelijk werd de strijd in Zeeland gevoerd tegen Renesse, die zich op Albrecht beriep maar dezen bij Nijmegen in den steek liet. Witte van Haemstede, bastaard van graaf Floris, en Jan's zoon, graaf Jan van Oostervant, streden hier tegen Renesse en Nicolaas van Cats, heer van Schoonhoven, die zich verbonden hadden met den bisschop van Utrecht, Willem van Mechelen, en de moordenaars van Floris. Hij versloeg hen allen en de bisschop sneuvelde (1301). Na den beroemden Sporenslag, waarin Renesse aan vlaamsche zijde streed en Jan van Oostervant aan de fransche sneuvelde (11 Juli 1302), voerde verder Willem, zijn tweede zoon, den strijd in Zeeland en drong van Arnemuiden uit met een leger zegevierend Vlaanderen binnen. Weldra echter kwamen Renesse en de Borselens met een vloot en leger onder Gwy van Namen, zoon van den vlaamschen graaf, terug, landden 24 Apr. 1303 bij Veere, veroverden Middelburg en belegerden Willem in Zierikzee (Mei 1303), waar hij door zijn uit Henegouwen toegesnelden vader ontzet werd. Een nieuwe aanval op Zierikzee mislukte maar Gwy van Namen drong nu tot Voorne door. Een tijdelijke vrede schijnt geheel Zeeland en zelfs de eilanden tot den Maasmond tijdelijk aan Vlaanderen gebracht te hebben. Een ernstige ziekte van Jan II in den zomer deed hem het bestuur in Holland aan jonker Willem overlaten, terwijl hijzelf naar Henegouwen terugkeerde. In het voorjaar van 1304 ontbrandde de vlaamsche krijg opnieuw. Na een strijd om Zierikzee kwamen Gwy en Renesse 20 Maart met een groote vlaamsche vloot, waarmede zij jonker Willem op Duiveland versloegen en hem in Zierikzee opsloten; daarna stevenden zij, door een inval van Jan van Brabant in Zuid-Holland gesteund, naar Holland. De Brabanders bemachtigden geheel Zuid-Holland behalve Dordrecht; de Vlamingen het noordelijker Holland tot bij Haarlem. Eerst toen Witte van Haemstede van Zierikzee uit plotseling de

hollandsche banier op het haarlemsche duin bij Zandvoort, op den Blinkert, ontrolde (26 April), schaarde zich het hollandsche volk weder om hem en verdreef na den slag op het Manpad de Vlamingen in een algemeenen opstand uit Holland. Een dordtsche vloot onder Nicolaas van Putten sloeg Gwy van Namen bij IJselmonde, die langs de Schelde naar Vlaanderen ontsnapte (1 Mei); ook Schoonhoven viel. Een nieuwe aanval van Gwy op Zierikzee noodzaakte tot nieuwen strijd. Tot ontzet der stad zeilde jonker Willem 25 Apr. met een nieuwe vloot, waarbij een fransche onder Grimaldi zich gevoegd had, naar Zeeland en sloeg de Vlamingen 10 Aug. in een grooten slag op de Gouwe, waar Gwy gevangen raakte en de vlaamsche vloot werd vernield. Geheel Zeeland werd nu door jonker Willem bevrijd; Renesse, die in Utrecht was, verdronk op zijn vlucht over de Lek bij Beusichem. Toen juist stierf Jan II, nalatende drie zoons: Willem III, Jan van Beaumont en Hendrik, domheer te Kamerijk, benevens vier dochters.

Van zijn portret een teekening in het *Recueil d'Arras* en verscheiden prenten.

Vgl. over hem: Franke, *Beiträge zur Gesch. Johannis II von Hennegau-Holland* (Leipzig 1888); verder Melis Stoke, *Rijmkroniek*, ed. Brill, Bd. VI-IX; Wilhelmus Procurator, ed. Pynacker Hordijk, en de oork. bij van Mieris, *Charterboek II*.

Blok

[Jansen, Herman Guillaume]

JANSEN (Herman Guillaume), geb. te Antwerpen 17 Jan. 1816, overl. te 's Gravenhage 1 Juli 1910, ontving tot de onlusten van Aug. 1830 zijne opleiding in zijne geboortestad. Zijn ouders verhuisden toen naar Delft. Na een der beste examens werd hij 15 Nov. 1830 op het instituut der marine te Medemblik als adelborst voor de mariniers geplaatst, ten einde voor den scheepsbouw opgeleid te worden. Hij werd na afgelegd eindexamen 9 Oct. 1835 als leerling bij de constructie aan de Rijkswerf te Rotterdam geplaatst. Bij besluit van 14 Sept. 1839 werd hij élève-constructeur en bij dat van 1 Juli 1840 onder-constructeur. In 1841 deed hij eene reis met het raderstoomschip 'Hekla'. Het rapport, na afloop daarvan uitgebracht, trok zeer de aandacht.

Bij de organisatie van het korps ingenieurs der marine bij Koninklijk besluit van 24 Juli 1843 werd hij benoemd tot ingenieur 2e klasse en tegelijk overgeplaatst naar Willemsoord. Hij maakte zich aldaar verdienstelijk door de opstelling van een katadioptriek kustlichttoestel op den lichttoren te Kijkduin en door een ontwerp voor zeekapen (baken van groote afmeting). In 1851 werd hij tijdelijk te 's Gravenhage aan het departement van marine gedetacheerd. Tegelijk werd hij lid eener commissie onder voorzitterschap van prins Hendrik tot voorlichting van den minister omtrent eenige vragen betreffende het zeewezen. Na bij besluit van 24 Mrt. 1852 met ingang van 1 Apr. d.a.v. tot ingenieur 1e klasse benoemd te zijn, werd hij met ingang van 1 Mei 1854 aangewezen als adviseur voor den scheepsbouw aan het departement van marine. Eenigen tijd later achtte een nieuw opgetreden minister van marine dit geene betrekking voor een subaltern ambtenaar, en Jansen bekwam bij besluit van 19 Juli 1855 met ingang van 1 Aug. d.a.v. eervol ontslag als zoodanig; tevens werd hij geplaatst aan de Rijkswerf te Vlissingen. Hij werd bij besluit van 24 Mrt. 1858 met ingang van 1 Apr. d.a.v. benoemd tot hoofdingenieur en werd als zoodanig chef van het vak van scheepsbouw aan de Rijkswerf te Amsterdam. In 1862 werd hij naar de londensche tentoonstelling gecommitteerd, terwijl hij tevens opdracht ontving, de scheepswerven aan de Theems te

bezichtigen, in het bijzonder met het oog op het bestudeeren van twee aldaar voor de deensche regeering in aanbouw zijnde gepantserde schepen.

Met ingang van 1 Juli 1867 werd hij naar Glasgow gecommitteerd voor het houden van toezicht op den bouw van een ijzeren ramtorenschip en een monitor op de werf der firma R. Napier & Sons aldaar en twee dergelijke schepen bij Laird Brothers te Birkenhead. Hij bleef daar ruim een jaar. Met ingang van 1 Nov. 1868 werd hij overgeplaatst naar Willemsoord, in dezelfde betrekking bij de werf aldaar, die hij te Amsterdam bekleedde. Bij Koninklijk besluit van 25 Juli 1881 werd hij met ingang van 31 Oct. d.a.v. op zijn verzoek eervol ontslagen. Hij vestigde zich toen te 's Gravenhage.

Jansen werd in Juni 1854 gekozen tot lid van het bestuur van het Koninklijk instituut van ingenieurs. In Nov. 1855 nam hij wegens zijne verhuizing naar Vlissingen als zoodanig ontslag. Hij was verscheidene malen lid der commissie voor het afnemen van het eindexamen aan de polytechnische school.

Men heeft van hem: *Proeve over het eikenhout, bij den bouw der schepen in gebruik*, naar het Deensch van D.H. F u n c h ('s Grav. en Amst. 1842); *Dictionnaire universel, historique et raisonné, de marine et de l'art. militaire* (met E. G o e v i c) (la Haye et Amst. 1844); studiën over scheepsbouw, in verschillende tijdschriften van 1850-60.

Eene levensbeschrijving van hem door J.C. J a n s e n komt voor in de *Levensberichten van de maatschappij der Nederlandsche letterkunde*, 1910-11).

Ramaer

[Jansen, Petrus Franciscus]

JANSEN (Petrus Franciscus), geb. 3 Oct. 1810, overl. te Oegstgeest 10 Maart 1876, werd 1 Juni 1829 geplaatst op het instituut der marine te Medemblik, hetwelk hij 1 Oct. 1832 verliet als leerling bij de constructie der marine. Hij werd geplaatst op de Rijkswerf te Rotterdam. Met ingang van 1 Juli 1839 volgde zijne benoeming tot onder-constructeur 2e klasse titulair. Bij Koninklijk besluit van 21 Nov. 1838 werd aan hem en zijn ambtgenoot H. B u y s opgedragen, zich naar Suriname te begeven ten einde op eene onderneming aan de rivier Coppename een aan de eischen voor scheepshout voldoende lading uit te zoeken en tevens om over den toestand der bosschen in Suriname verslag uit te brengen. De reis werd heen met het transportschip Dordrecht, terug met het transportschip Merwede gedaan. Bij Koninklijk besluit van 5 Juli 1839 werd eene gelijksoortige opdracht verstrekt en de reis heen en terug met de Merwede gedaan.

Jansen werd bij Koninklijk besluit van 24 Juli 1843 met ingang van 1 Juli te voren benoemd tot ingenieur 2e klasse. Hij werd in 1844 te Vlissingen geplaatst en keerde in 1846 te Rotterdam terug. Bij Koninklijk besluit van 18 Jan. 1850 werd hij ingenieur 1e klasse titulair, bij dat van 20 Dec. d.a.v. verkreeg hij dezen rang effectief met ingang van 1 Jan. 1851, terwijl hij tevens werd overgeplaatst naar Hellevoetsluis. Met 1 Apr. 1852 volgde zijne verplaatsing naar Willemsoord, met 1 Mei 1855 kwam hij terug te Hellevoetsluis, maar nu als eerstaanwezende. Bij Koninklijk besluit van 2 Juli 1855 werd hij benoemd tot hoofdingenieur met behoud zijner standplaats. Hij verbleef daar totdat hij bij Koninklijk besluit van 28 Oct. 1868 met ingang van 31 Dec. d.a.v. eervol werd ontslagen.

Hij huwde A.C. S c h e f f e r .

Ramaer

[Jansonius, Cornelius]

JANSONIUS (Cornelius), geb. omstreeks 1544 te Schoonhoven en overleden 1 Febr. 1623 te

Brugge. Omstreeks 1567 trad hij in het Karthuizerklooster 'Het Hollandsche Huis' nabij Geertruidenberg en werd na volbrachten proeftijd aldaar geprofest. Toen de stad in 1573 door de Staatschen was genomen, moesten de monniken uitwijken. Jansonius hield zich op in belgische kloosters en genoot tot aan zijn dood alimentatiegeld uit de door de Staten geconfisceerde kloostergoederen. Omstreeks 1577 werd hij benoemd tot vicaris der Karthuizernonnen van het Sint-Anna-klooster bij Brugge. Hier was hij lange jaren een voorbeeldige en ijverige herder, wien echter groote zorgen niet gespaard bleven. In 1580 werd zijn klooster door de Geuzen geheel in de asch gelegd. De kloostergemeente vestigde zich nu in het centrum der stad. In 1620 werd hij van zijn ambt ontheven, omdat het gezichtsvermogen hem had begeven. Niet lang daarna stierf hij. Cornelius Jansonius was de langstlevende der monniken van het voormalige klooster bij Geertruidenberg, die nog van de Staten van Holland een jaarlijksch pensioen ontvingen.

Zie: *Le Vasseur*, *Ephemerides Ordinis Cartus*. I (Monstrolii 1890), 148; *Maisons de l'ordre des Chartreux* II (Parkminster 1915), 213-214, 217-218.

Scholtens

[Jansz., Claes]

JANSZ. (Claes), 'waert in de vijff hamers buyten de Haerlemmerpoort', geb. te Amsterdam omstreeks 1525, datum van overlijden onbekend, gehuwd met *Lijsbeth Pietersdr.* Hun dochter huwde in 1566 met *Jan Pietersz.*, alias *Claesz. Spiegel*, later een bekende kapitein der Watergeuzen.

Claes Jansz. was in Amsterdam de Hervorming toegedaan, en moest in April 1567 als zooveel andere burgers uit de stad vluchten; later voegde hij zich bij de Watergeuzen. Hij voer ter kaapvaart op een in Emden thuis behoorenden boeier en schijnt vooral aan de deensche kust te hebben gewerkt. Op 27 Sept. 1570 beveelt de deensche regeering aan den burgemeester van Swinborg om Claes Jansz. gevangen te nemen en uit te leveren; het is niet bekend of men hem heeft kunnen grijpen. Later diende hij als luitenant op het schip van de Rijk, en was waarschijnlijk 1 April 1572 bij de inneming van den Briel. Sedert is zijn naam niet meer gehoord.

Zie over hem: *Elias*, *de Vroedschap van Amsterdam* I, 27 en 189; *Laurssen*, *Kancelliets Brevböger* 1566-70, 628; *van Groningen*, *Geschiedenis der Watergeuzen*, 130; *Janssen en van Dale*, *Bijdragen* VI. 381.

Vogels

[Jansz., Herman]

JANSZ. (Herman), geb. te Leeuwarden, datum van geb. onbekend, overl. waarsch. te Oostende einde Aug. 1571.

Hij diende eerst als palfrenier bij den spaanschen gezant te Londen. Op een zeereis op een engelsch schip werd hij door de Watergeuzen voor Calais gevangen genomen. Daar hij niet kon noch durfde ontvluchten, bleef hij sedert Jan. 1571 bij de Watergeuzen in dienst. Hij kwam verschillende malen te Dover aan land en werd later klerk aan boord van het schip van kapitein Jan van Ransdorp, omdat hij de eenige aan boord was, die lezen en schrijven kon. In den zomer 1571 lag hij met het schip voor Dover, in Aug. werd het schip door de Spanjaarden van Oostende vermeesterd, waarbij ook Herman Jansz. werd gevangen genomen. Op 20 Aug. 1571 werd hij verhoord en is waarschijnlijk kort daarna gevonnis.

Zie over hem: *Andrae*, *de Friesche Waterg.* in *Vrije Fries*, 3e Reeks, V, 81;
van *Vloten*, *Nederl. Volksopst.* (1858) I, 175-179; aanteekening uit het
Rijksarchief te Brussel.
Vogels

[Jansz., Laurens]

JANSZ. (Laurens), geb. te Zaltbommel in 1553, terechtgesteld te Oostende in Nov. 1571, zoon van Jan Evertsz., molenaar; hij was ongehuwd.

Hij was van zijn jeugd af schippersknecht geweest. In den zomer 1571 zeilde hij met een schip van Emden naar Noorwegen; op de terugreis werd het schip door Nicolaas Ruychaver genomen, maar omdat hij nog een jongen was, lieten de Watergeuzen hem het leven. Hij bleef tien of twaalf weken op het schip van Ruychaver, die intusschen verschillende visschersvaartuigen nam, en keerde in Sept. 1571 naar Norden terug. Nu trad Laurens Jansz. in dienst van Ellert Vliechop op het schip 'de Galei'; men zeilde naar Dover, waar hij ziek aankwam. Later kwam hij op het schip van kapitein de Loy, waar men zijn naam op de scheepsrol zette. Met diens schip, 'de Winthont', zeilde hij begin Nov. 1571 naar de vlaamsche kust. Bij het enteren van een haringbuis van een Oostender poorter werd hij gevangen genomen. Op 9 Nov. 1571 werd hij door de regeering van Oostende verhoord, en weldra op advies van Alva gehangen.

Zie: van Vloten, *Nederl. Volksopst.* (1858) I, 243; aanteekening uit het Rijksarchief te Brussel.

Vogels

[Jansz., Willem]

JANSZ. (Willem), geb. te Solvert, datum onbekend, te Amsterdam 23 Nov. 1570 terechtgesteld.

Hij woonde te Appingedam, kwam als soldaat op het schip van den Watergeus Jan Abels en legde in Mei 1568 in diens handen den eed van trouw aan den Prins van Oranje af. 21 Juli 1568 redde hij op de Eems veel vluchtelingen na de nederlaag bij Jemmingen. Na drie weken dienst op het schip van Jan Abels vertrok hij. 10 Mrt. 1570 diende hij op het schip van Jan van Troyen. Men plunderde in het Goereesche gat het marktschip; 18 Mrt. 1570 was men in Norden terug en hij ontving ongeveer 50 gld. als buitgeld. 13 Juni 1570 verliet hij aan boord van het schip van Jan van Troyen Borkum, kwam 14 Juni 1570 voor het Vlie aan, en werd 15 Juni 1570 tegelijk met Troyen gevangen genomen. Naar Amsterdam gebracht en daar aan den schout overgeleverd, werd hij 19 Juni 1570 verhoord, opnieuw 21 Juni 1570; 23 Nov. 1570 werd hij te Amsterdam gehangen.

Zie: van Vloten, *Nederl. Volksopst.* (1858) I, 157, 297-304; Franz, *Ostfriesland und die Niederl.*, 140; Altmeyer, *Gueux de Mer*, 37; ter Gouw, *Gesch. van Amsterdam*. VI, 332.

Vogels

[Jarich]

JARICH, data van geb. en overl. onbekend. Hij was geestelijke op Terschelling geweest, ging tot de Hervorming over en werd daarom door Alva verbannen. Weldra voegde hij zich bij de Watergeuzen; hij wordt er meestal genoemd 'heer Jarich'. Op 12 Sept. 1569 leidde hij een landing der Watergeuzen op Terschelling; zij vernielden veel en voerden eenige lieden als gijzelaars mede. In Mrt. 1571 wordt hij genoemd luitenant van kapitein Jelle Eelsma; later komt zijn naam niet meer voor.

Zie over hem: Andrae, *de Friesche Waterg.* in *Vrije Fries*, 3e Reeks, V, 81; Altmeyer, *Gueux de Mer*, 18, 19; van Vloten, *Nederl. Volksopst.* (1858) I, 149-325.

Vogels

[Jarichs, Sybe]

JARICHS (Sybe) was een Groninger, die de geschiedenis van zijn tijd en zijn land beschreef in een *Corte Chronyc uyt vele Chronycken te samen met groote neersticheyt ende arbeydt gebracht*. Het werkje begint met den oorsprong der Friezen en eindigt met het jaar 1535; het werd uitgegeven door **Brouerius van Nidek** in zijn *Ana-*

lecta medii aevi, 435 vlg. Voor de periode van den overgang van Stad en Lande aan Karel V heeft het eenige waarde.

Zie: de Wind, *Bibl. der Ned. geschiedsch.*, 135 vlg.
Brugmans

[Jarichs, Wybe]

JARICHS (Wybe), zoon van Jarich Jelkema, en Sjouk Wierda, geb. omstreeks 1450, gest. te Grouw eind 1497. Aanzienlijk friesch hoofdelling, dapper en wreed, nam hij als Schieringer een werkzaam aandeel aan de woelingen van zijn tijd. Hij woonde te Akkrum op de stins Metslawier en bezat ook die te Hemelum en Woudsend. Men hoort van hem het eerst in 1481, toen hij in Oostergoo plunderde en Leeuwarden ernstig bedreigde; zijn stins te Akkrum werd na zeven dagen beleg 29 Oct. 1481 door de Leeuwarders veroverd en verwoest. Zijn aanval op Leeuwarden mislukte. Bij den zoen der Schieringers met de stad bleef hij uitgesloten. Hij overrompelde 1482 de vetkoopersche Heslinga-stins te Poppingawier en verbond zich met de hoeksche ballingen uit Holland, die voor aartshertog Maximiliaan naar Friesland geweken waren. Met hen veroverde hij in 1482 Hoorn, maar werd er weldra belegerd door den stadhouder Lalaing en den heer van Egmond, die de stad heroverden en hem op het slot Egmond gevangen zetten. Voor duizend goudgulden vrijgelaten, nam hij als berucht Schieringer verder deel aan de woeste friesche twisten en viel eind 1497, als hoofd der Schieringers in Idaarderadeel, te Grouw op het kerkhof tegen de Leeuwarders.

Vgl.: G a b b e m a , *Hist. van Friesland*, 98 vlg., 119, 120, 134, 200; J a n c k o D o u w a m a , *Geschriften*, 40.
Blok

[Jarichus, Jaricus of Jarich]

JARICHUS, Jaricus of Jarich, abt der Norbertijner-abdij Mariëngaarde te Hallum, geb. in Friesland in de tweede helft der twaalfde eeuw, overl. 24 Juni 1240, werd 14 Sept. 1238 tot abt van zijne abdij gekozen. Hij was toen pastoor in de parochie van zijn klooster Grind, eerst een eiland, thans een zandbank in de Zuiderzee, en had de scholen, omdat zij niet voldeden aan de eischen, van daar overgebracht naar de abdij. De novicenmeester T a m m o n , eertijds pastoor in Wartna, nam het bestuur der scholen waar. Verkeerd heeft P a q u o t in *Sibrandus Leo* gelezen, dat Jarichus pastoor in Wartna was. Het leven van Jarichus bij W i j b r a n d s zegt dit duidelijker. Dit leven is naar een handschrift te Brussel uitgegeven door L. W e i l a n d in *Monumenta Germaniae scriptores* deel XXIII; A. W i j b r a n d s heeft dat geheele handschrift uitgegeven in zijn *Gesta abbatum orti sancte Marie* (Leeuw. 1879), waar men het leven van Jarichus vindt blz. 179-196. De Norbertijn S i b r a n d u s L e o in *De vita et rebus gestis abb. Horti Divae Virginis* geeft een uittreksel van de levens der abten volgens dat handschrift, doch dikwijls op slordige wijze. Hij schijnt ook andere bronnen benut te hebben. Leo's werk is gedrukt in A n t o n i i M a t t h a e i , *Veteris aevi analecta* V (1738), 251-252 en verkort in *Hist. episc. Leovard.* 54-62.

Jarichus had in zijne abdij het ambt van koster bekleed en ijverde zeer voor de vereering der H. Maagd. Hij was zeer bekwaam in de dichtkunde en schreef onder het beeld van Maria eenige latijnsche verzen, door zijn levensbeschrijver, die zijne geleerdheid zeer roemt, aangehaald. Deze vermeldt ook, dat Jarichus schreef: *liber explanacionum super cantica canticorum*, dat ten tijde van S i b r a n d u s L e o

reeds verloren was. Paquot schrijft hem nog volgens Suffridus Petri toe:
Commentaria in Genesi. Zoowel als

pastoor te Hallum, als te Grind had Jarichus het onderwijs bevorderd en gesteund. In den korten tijd, dat hij abt was, ijverde hij zooveel mogelijk voor de studie. Op weg naar Jelsum bij Leeuwarden, om een bevel van den apostolischen stoel ten uitvoer te brengen, viel hij in eene zware ziekte, waarvan hij niet meer herstelde. 1239 zond hij een afgevaardigde naar het generaal-kapittel te Prémontré om voor hem ontslag te vragen. Op St. Benedictusdag (21 Maart) 1240 legde hij, in tegenwoordigheid van de abten van Steinveld, Lidlum en Berne, het bestuur zijner abdij neer en werd zijn opvolger gekozen. Hij overleed 24 Juni op het feest van St. Johannes den Dooper, zooals het oorspronkelijke leven uitvoerig verhaalt. Onjuist is dus de datum bij Paquot en Goovaerts, die 22 Juni aangeven, volgens Sibrandus Leo. Hugo, *Annales Praem.* I, 840 geeft ook nog het verkeerde jaartal 1242. Ook bij Paquot e.a. wordt verkeerd aangegeven, dat hij 10 jaar als abt zijn klooster bestuurde. Ofschoon Suffridus Petri hem den titel van sanctus geeft, zijn er geene bewijzen voor een openbare vereering bekend.

Zie: Paquot, *Mémoires litt.* X, 244-246; Goovaerts, *Ecrivains de l'ordre de Prémontré* I, 415; *Hagiologium Norbertinum* (ed. 1887) 48.

Fruytiers

[Jelgerhuis, Rienk]

JELGERHUIS (Rienk), schilder, teekenaar en graveur, werd geboren te Leeuwarden 13 April 1729 en stierf te Amsterdam in 1806. Naar zijn eigen opgave teekende hij 7763 portretten, waaronder vele crayontekeningen. Hij sneed ook in koper de platen voor C. Philips Jacobsz. werk: *Uitvoerig onderwijs in de perspectiva* (Amsterdam 1765), gaf in 1769 *Nauwkeurige aanmerkingen* daarover uit en liet een handschrift na over perspectivisch teekenen.

Teekeningen van zijn hand bevinden zich te Amsterdam, 's Rijks Prentenkabinet: Izaak Bettink met zijn hond (pastel); 's Gravenhage, Gemeente Museum: twee meisjes, moeder met kind, zittende man (pastels).

Prenten van zijn hand zijn: zelfportret, Pieter Magita, een vignet, twaalf bladen voor *De winter* door B. Bornius Alvaarsma (1749); de executie van C.v.d. Burgt te Leeuwarden 16 Mei 1789, vier stadsgezichten en interieurs. Zwartekunstprenten zijn: Joh. Willem Friso, Willem III, Willem IV en J. le Francq van Berkhey, Lod. XVI, Willem V, Fred. Sophia Wilh. van Pruisen, Ant. Angemeer en Anna v. Marle (de vrek, blijspel), Pascal Paoli, H. Hooft, J. Buma, Charles de Vergennes, Hugo de Groot, Maria v. Reygersbergen. Verder historieprenten als: Hollandsche vrouwenmoed en heldendaden van Kenau Simonsz. Hasselaer 1573; Lijkstatie van Louise van Hessen Cassel (1765); Russische huzarenwacht buiten Leidsche poort te Amsterdam (1787), Twee eerepoorten opgericht te Leeuwarden bij het bezoek van Willem V (1773); De Batavier aan Willem den geweldenaar (1786); Tafereel der staatsmacht (1786); Loon na werk (1780); de Oranjepapeters (1786); Verdeeld vuur, brand kwalijk (1787).

Hij illustreerde: *Honig-Bije* 1775-78. Naar zijn ontwerp maakten prenten: B. de Bakker, David van Gessler, J.P. Berghaus en G.J. Bos, J. le Francq van Berkhey. R. Muys, Focke Sjoerds.

Zijn zelfportret in prent werd reeds genoemd.

Zie: R.v. Eynden en A.v.d. Willigen, *Geschiedenis der Nederlandsche schilderkunst sedert de helft der 18de eeuw* (Haarl. 1816-42) II, 204, IV, 179; C. Kramm, *de Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders* etc. (Amster-

dam 1857-64) III, 809; G.K. Nagler, *Neues allg. Künstlerlexikon* (München 1835-52) VI, 437; v.d. Kellen, Aanteekeningen 's Rijks Prentenkabinet Amsterdam; F. Muller, *De nederl. Geschiedenis in platen* (1863) no. 621, 4160, 4161, 4278, 4762, 4743, 5042, S. 4092 A, 4365, 4741, 4833A; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon I*, 754.

J.M. Blok

[Jelmers, Jelmer]

JELMERS (Jelmer), geb. te Ameland, data van geb. en overl. onbekend. Hij wordt ook wel genoemd Jelmer van Ameland. In 1568 of 1569 was hij door den rentmeester van den heer van Cammingha aangeklaagd en kon zich slechts door de vlucht redden. Op 23 Juni 1571 ontmoeten wij hem het eerst bij de Watergeuzen; hij ontkomt aan de nederlaag voor Emden en vlucht naar Borkum. Daar hij steeds een wrok had tegen den rentmeester op Ameland, zeilde Jelmers naar dit eiland en op 27 Juni 1571 overviel hij het tegen het vallen van den avond. Met veel buit zeilden de Watergeuzen weer weg. In Dec. 1571 wordt zijn naam genoemd bij de kapiteins, die een vloot uit Emden opwachtten en uitplunderden in het Westerackumer Diep. In het voorjaar 1572 kwamen in Emden weer klachten over hem binnen; hij plunderde nu op de Eems. Daarna is zijn naam niet meer gehoord.

Zie: *Oude Tijd*, 1874, 110 v.; Hagedorn, *Ostfr. Handel*, 299, 300, 311.

Vogels

[Jeltema, Anne]

JELTEMA (Anne), geb. te Leeuwarden 1727, aldaar overl. 1804, werkte jarenlang op de drukkerijen van Koumans, Ferwerda en de Chalmot, totdat hij zelf uitgever en drukker werd. Tot zijn eerste uitgaven behoorden: *Nauwkeurige aanmerkingen op een voornaam gedeelte van de Perspectiva of Doorzichtkunde van C.Ph. Jacobsz* door zijn vriend Rienk Jelgerhuis (1769); *Wegwijzer in het boek van den propheet Jeremias* door den joodschen koopman Jacobus Bosch (1770); *Smaakelijk Mengelmoes* (1771); en *De Geestelijke krijgsman* (1772). Hij stelde zijn pers vooral in dienst van het politiek pamflet en van kleine boekjes, die betrekking hadden op lokale gebeurtenissen, b.v. *Een onverwacht ongeluk op Paaschdingsdag te Dokkum gebeurd, op den trant van Vader Cats* (1781); *Een klinkdicht op de intrede van Ds. C.C. van Tricht* (1781); *Bilkers avenpraatje tusschen Jan en Gerrit, spreekende 1e over de exercitiegenootschappen op 't Bildt, 2e over het stemmen van eenen edelman ten landdag, 3e over de verpligtinge welke de Bildtboeren aan het huis van Oranje hebben*. Het is zeer waarschijnlijk, dat verscheidene dier pamfletjes van zijn eigen hand zijn. Hij sprak daarin onomwonden zijn antipatriottische gevoelens uit, b.v. in: *Morgendroom van Lieuwe Lieuwerts betrekkelijk den met reikhalzen tegemoet gezien wordenden z.g.n. corporaaltjesdag of stemdag der burgerofficieren te Leeuwarden* (1786); *Heilzaame Raad voor de manhafte Keezen, alias nooit vechtende wapendragers*.

Sedert 1757 had hij zich uit 'liefhebberij voor de dichtkunst' doen kennen als een aardige verzenmaker, die zich bij allerlei gelegenheden gaarne deed hooren. Zoo verschenen van hem in 1781: *Welluidende beuzelingen getiteld het Belkumer raadsel en de Schimper betaald*; in 1778: *De lotgevallen van den Aartsvader Joseph, vervat in 17 dichtmaatige verklaaringen van zo veele schilderstukken*. In 1779 waagde hij het 44 zijner ernstige en boertige verzen uit te geven onder den titel *Mengeldichten*. Toen deze uitverkocht waren, liet hij een 2e stuk daarop volgen met 47 verzen

(1789). Dat deze poëzie in den smaak van het volk viel, bleek uit een derde uitgave, die in 1825 door den archivaris J. v a n L e e u w e n werd bezorgd. Als

schrijver in de leeuwarder gouwspraak deed hij zich kennen in *Het vermaak der Staglerij, vervat in een boertigen brief van 1768, geschreven in enne platte Leeuwarder taal*, waarvan niet minder dan vier drukken verschenen. Zijn geschriften zijn van belang voor de kennis der lokale historie van Friesland in den patriottentijd. Zijn opvolger was zijn schoonzoon H. M o e s e l a a r , in de Speelmansstraat te Leeuwarden.

Het Friesch genootschap bezit van Jeltema een met kleuren geteekend portret, zittende aan een tafel naast een boekenkast.

Zie: W. E c k h o f f , *De Stedelijke Kunstverzameling van Leeuwarden* (Leeuw. 1875), 21, 57; d e z e l f d e , *De Stedelijke Bibliotheek van Leeuwarden* (Leeuw. 1870), 173, 265, 444; W u m k e s , *Stads- en Dorpskroniek van Friesland in De Vrije Fries*, 1915-18.

Wumkes

[Jennin]

JENNIN, hugenootsch bevelhebber, hopman van een vendel fransche of waalsche vrijwilligers, waarmede hij in Mei 1568 deelnam aan den tocht van prins Willem. Ook in 1570 bood hij zijn diensten te Dillenburg aan graaf Jan v. Nassau aan om het kasteel te verdedigen. April 1572 kwam hij met een vendel naar Vlissingen over en bezette met den prinselijken commissaris Cuyk en op aandrang der burgerij 3 Mei Veere; daar door den onwilligen baljuw en den magistraat in de kerk opgesloten, werd hij door een op verzoek der burgerij afgezonden geuzenbende uit Vlissingen onder de Rijk verlost, waarop Veere voorgoed overging.

Zie: G r o e n , *Archives III*, 227, 231, 348; 's G r a v e z a n d e , *Eeuwged. der Middeln. vrijheid*, 195.

Blok

[Jensema, Michaël]

JENSEMA (Michaël), Karthuiser, geb. te Leuven, kwam in het klooster aldaar Sept. 1571, overleed omstreeks 1640. Te Leuven bekleedde hij het ambt van koster en procurator gedurende vele jaren, toen hij, 1594 of 95 als prior naar het klooster Sint Sophie van Vucht werd gezonden, dat in het refugehuis te 's Hertogenbosch was ondergebracht en zeer veel geleden had door den oorlog. 1598 werd hij tot prior te Leuven gekozen, doch moest het volgend jaar reeds het bestuur te Luik overnemen. 1608 keerde hij naar Sint Sophie te 's Hertogenbosch terug, als prior tot 1609. Hij verplaatste het klooster naar Casteren onder Boxtel. Later zocht het klooster een toevlucht te Bokhoven, 1636, en werd vandaar overgebracht naar Antwerpen. Jensema keerde naar zijn klooster te Leuven terug.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg. XVI* (1879), 218; S c h u t j e s , *Gesch. bisdom den Bosch V*, 862.

Fruytier

[Jesurun, Daniel]

JESURUN (Daniel), portugeesch rabbijn te Amsterdam in de tweede helft der 17de eeuw. Hij was omstreeks 1682 voorzitter en voorganger van het weldadigheidsgenootschap 'Maskil el Dal' (Armenzorg), ook genaamd 'Hazer en tender al Pobre'. Op de feestdagen droeg hij een geheel uur godsdienstige verzen voor en op Sabbath een half uur.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* VII, 159.
Zwarts

[Jesurun, David]

JESURUN (David) of *J e s s u r u n* , *J e s h u r u n* , overl. te Amsterdam omstr. 1697, behoort tot den spaansch-joodschen dichterkring van de 17de eeuw te Amsterdam. Wegens zijn vroege poëtische begaafdheden werd hij 'el poeta niño' (de kinderlijke dichter) genoemd. Hij schijnt de Inquisitie ontvlucht te zijn, althans in een bij de *C a s t r o* (*Synagoge* 5) afgedrukt gedicht lezen we een 'oneindig loflied, daar het mij vergund is zonder eenig verlies of gevaar, schipbreuk, storm of andere wederwaardigheden beloopt te hebben

met eigen oogen Amsterdam te aanschouwen, vrij van rampspoed en vijanden'. Zijn gedichten waren in handschrift in bezit van Benjamin Belmonte; verschillende publiceerde de *Barríos* in zijn *Opuscula*. Hij schreef ook verzen op zijn besnijding en een portugeesch sonnet op den dood van den Inquisitie-martelaar Diego de la Asumção.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* VII, 159 en de daar aangehaalde literatuur.
Zwarts

[Jesurun, Rehuel of Rohel]

JESURUN (Rehuel of Rohel), alias *Paulo de Pina*, overl. te Amsterdam nà 1630. Deze portugeesche dichter trok in Amsterdam als bestuurder der portug.-joodsche kolonie en werkzaam lid van haren dichterkring de aandacht. Hij was geboren in Spanje (?). In 1599 vertrok hij naar Rome waar hij, geboortig uit een Marranen-familie (met geweld katholiek-gedoopte Joden), als monnik tot een der religieuze orden wenschte toe te treden. Zijn neef *Diego Gomez* alias *Abraham Cohen Lobato* gaf hem een brief aan den geneesheer *Eliáho e Montalto* mede, die toen in Livorno woonde, waarin o.a.: 'Uw neef Paul de Pina is op weg naar Rome, om monnik te worden. U zult mij ten zeerste verplichten, indien gij hem hiervan wilt afraden.' Montalto slaagde hierin, en Paulo nam openlijk den ouden voorvaderlijken godsdienst aan. Met Lobato ging hij naar Portugal (nadat hij zich als Jood Rehuel Jesurun had genoemd), vanwaar hij in 1601 naar Brazilië vertrok en in 1604 van hier weer naar Amsterdam, waar hij zich vestigde.

Hier werd hij een zeer ijverig lid der spaanschportugeesche gemeenschap, van de eerste amsterdamsche synagoge Beth Jahacob en behoorde tot de ontwerpers van haar eerste reglement van 1614, nl. voor de begraafplaats der Gemeente te Groede (N. Holland). De katholieke omgeving, waarin hij opgroeide, is merkbaar in het dramatische dichtstuk, dat hij in 1624 vervaardigde en dat iets van de middeleeuwsche mysteriespelen weg heeft: de 'samenpraak der 7 bergen' (*Wikkoeang Schib' ang Hariem of Dialogos dos Montos*), waarin de zes palestijnsche bergen en de Sinai om den voorrang strijden; koning Josaphat spreekt de beslissing uit. Het werd in de synagoge op het Wekenfeest 1624 opgevoerd, iets hetgeen later uitdrukkelijk werd verboden.

De uitgave te Amsterdam (1767) werd verzorgd door Aaron de Chaves, die haar aan den 'deugdzamen' voorzitter der gemeente *Aaron Jesurun* opdroeg. De portug.-israël. Gemeente te Amsterdam bezit van Rehuel een 'Livro de Beth Ahaim do K.K. de Beth Jahacob', een handschrift van 1609, bevattende een chronologische lijst der leden te Groede begraven.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* VII, 160; da *Costa*, *Israël en de volken* (Utrecht 1876), 283 en 434; *Mendes dos Remedios*, *Os Judeus Portugueses em Amsterdam* (Coimbra 1911) 77 vgl.

Zwarts

[Joachimi, Albert]

JOACHIMI (Albert), heer van Oostende, Vinninge en Hoedekenskerke, geb. te Goes 1560, gest. aldaar 17 Mei 1654. Secretaris, daarna pensionaris van Goes en als zoodanig opkomende ter zeeuwsche Statenvergadering, was hij sedert omstreeks 1600 lid der zeeuwsche deputatie in de Staten-Generaal, waar hij weldra een belangrijke rol vervulde. Gematigd en voorzichtig, bekwaam en handig, was hij 2 April-Mei 1610 lid der ambassade naar Engeland over de visscherijkwestie, en werd

na den voor de Staten gunstigen afloop daarvan door koning Jacobus tot ridder geslagen. 1615-16 was hij leider van het gezantschap naar Zweden en Mos-

covië, waardoor 4 Mrt. 1616 te Narva een wapenstilstand tusschen die beide kronen werd gesloten. J. werd er in den zweedschen adelstand verheven en met f 10.000 beloond. 1621 ging hij met van Randwijk naar Duitschland en hernieuwde de daar met de Staten gesloten verdragen, Febr.-Juni 1624 met van Aerssen naar Engeland tot regeling der geschillen en sluiten eener defensieve alliantie, Juni-Oct. 1625 met van Aerssen en van Burmania naar Engeland om Karel I geluk te wenschen met zijn troonsbeklimming, de geschillen te bespreken (o.a. Amboina) en de alliantien tusschen de Staten en Engeland te bevestigen, ten gevolge waarvan (7 Sept. 1625) een of- en defensief verbond werd gesloten. Na afloop der ambassade bleef hij als opvolger van den in Dec. 1624 gestorven gezant Noël de Caron als 'ordinaris ambassadeur' der Staten te Londen. Hij bleef dit ambt waarnemen in de zeer moeilijke omstandigheden, die in Engeland tijdens de regeering van Karel I bestonden, ook, niettegenstaande zijn zeer hoogen leeftijd, nog tijdens den in 1642 uitgebroken burgeroorlog, waarin hij telkens trachtte te bemiddelen, vooral 1644-45. Hij wist de staatsche belangen ten opzichte van Engeland steeds met groot beleid te verdedigen, zoowel ten opzichte der staatkundige verhoudingen als ten opzichte van handel en nijverheid. Hij genoot als diplomaat een hoog aanzien; de gedenkpenning 1646 op hem geslagen geeft daarvan ook getuigenis; 1625 zegt d'Espesses van hem: 'aucun pareil en ce pays'. Na den dood des Konings in Febr. 1649, dien hij met Adriaan Pauw namens de Staten te vergeefs nog trachtte te redden, bleef hij, ofschoon zonder nieuwe geloofsbrieven, voorloopig nog bij het Parlement de Staten vertegenwoordigen, totdat hij ter weerwraak voor de behandeling, den gezanten van het Parlement in den Haag aangedaan, voorjaar 1650 bevel kreeg om Engeland binnen een maand te verlaten. Hij moest gehoorzamen en keerde onmiddellijk naar de Republiek terug, zich verder terugtrekkend uit het openbare leven. Hij was gehuwd met de in 1636 gestorven *Adriana Huysen*, bij wie hij twee dochters had.

Zijn portret door van Miereveld, verbrand 1864 met Mus. Boymans, gravure van Matham (1638), vgl. *Moes*, *Iconogr. batava*, no. 4013; *Scheltema*, *Rusland I*, 82;

Vgl. over hem: *Aitzema en Wicquefort*, passim.; *van Herderschee*, *Zeeuwsche Volksalm.*, 1846, 20; *Journal ambassade 1615-16 in Vaderl. Letteroef.*, 1804; *Groen*, *Archives*, 2de Serie, III, IV; *de la Rue*, *Staatsb. en heldh. Zeeland*, 59; *Verbaal der ambassade van Aerssen enz. naar Engeland, 1625 (Werken Hist. Gen. N.s. no. 10)*; *Muller*, *Mare Clausum*, 54 vlg. (ambassade 1610), 210 vlg. (amb. 1624-25); *Vreede*, *Gesch. der Ned. Diplom.* III, 93 vlg.

Blok

[Joannes]

JOANNES, bisschop, met den titel Scopiensis, van Usküb in Albanië, wijbisschop van Keulen. Met dien naam en titel komen verschillende wijbisschoppen, van wie sommigen in Utrecht werkzaam waren, voor en deze worden bij gebrek aan wijdingsakten met elkander verward.

Joannes Scopulensis, zooals op zijn grafschrift staat, wordt ook Scopiensis betiteld, was dominicaan, genaamd van Constanz, en bisschop 1308-1321, toen hij 17 Oct. overleed (I kol. 632). Volgens *Quétif et Echarde* volgde hem de Preekheer Joannes Scopiensis op 1321-1331, dien hij wil identificeren met den preekheer-bisschop Joannes Limmenglaube, vermeld door de schrijvers zijner orde onder het jaar 1451. Deze is niet te vinden in de lijsten van

Scopië bij E u b e l , tenzij hij dezelfde is als de volgende.

B r o m , *Archivalia in Italia* no. 4, vermeldt volgens de *Regesta Vatic.*, dat 7 Dec. 1326 Joannes de Lemego O. Praed., die door den Paus op verzoek van den aartsb. van Keulen benoemd is tot bisschop van Scopia, welk bisdom vaceert door het overlijden van bisschop Joannes in de stad Keulen. Hij beschouwt dezen als wijbisschop van Guy van Avesnes. De lijst der wijbisschoppen van Keulen bij E u b e l , II, 305 noemt 1327-47 Joannes Strote O. Praed., Scopiens. In een brief van 5 Febr. 1327 wordt Joannes Scopiensis den aartsbisschop van Keulen, die hem als 'nuper' tot bisschop gekozen vermeldt, aanbevolen. Uit een breve van Paus Joannes XXII blijkt, dat hij dezelfde commende gevraagd had als zijn voorganger, Joh. de Constanz, een uithof der abdij Sibergen O.S.B. Deze Joannes Scopiensis behoorde volgens E u b e l tot de orde der Minderbroeders. Hij verrichtte ook in Utrecht diensten als wijbisschop, zooals men ziet uit de rekening van bisschop Joannes van Scapie in S. M u l l e r , *Registers en rekeningen van het bisdom Utrecht 1325-1336 I*, 512. 1335 had hij de kerk van Schellingwoude gewijd. Mogelijk is de Minderbroederbisschop en de Preekheer Joannes dezelfde persoon en is de opgave bij E u b e l , 'O. Min.' verkeerd. Hij overleed 1351.

Bij het overlijden van Joan. Scopiensis werd Frederikus Retersbecke O. Min. 8 Juni 1351 in zijn plaats benoemd. Deze deed afstand van de hem toegekende waardigheid, zoodat Joannes Raiode van de orde der Eremieten van Sint Augustinus, Maart 1352, als bisschop van Scopië werd genoemd. Reeds twee jaar later had hij een opvolger in den Cisterciënser of Bernardijn Joannes de Siberg, die als bisschop van Scopië wijdingen verrichtte in de bisdommen Keulen, Maagdenburg en Mainz. Hij overleed 1384 en werd in de abdij der Cisterciënsers Altenberg, in het koor der kerk begraven. Zijn opvolger was een Hermannus.

Het is te begrijpen dat het moeilijk is deze wijbisschoppen met den naam en titel Joannes Scopiensis van elkaar te onderscheiden. C o p p e n s in zijn lijst der wijbisschoppen in zijn *Kerkgeschiedenis*, heeft slechts één Joannes de Scopia.

Zie: E u b e l , *Hierarchia Cath.* I, 462, 63, II, 305, 310; Quétif et Echard , *Scriptores O. Praed.* I, blz. XXV; *Hist. episc. Ultraj.* 20, 131, 189; D. Willi , *Päpste, Kardinäle und Bischöfe aus dem Cistercienser-Orden* (Bregenz 1912) 61.

Fruytier

[Joannes]

JOANNES, bisschop van Cork, Corkhagen in Ierland, komt voor als wijbisschop van Utrecht 1438-1449. Door van H e u s s e n en C o p p e n s wordt hij onjuist ook bisschop van Carthago genoemd, een gevolg van een verkeerde lezing van een der wijdingsakten. Hierdoor maken zij van een persoon twee verschillende bisschoppen. Of hij slechts titularis was van het bisdom Cork, of dat hij werkelijk dat bisdom bestuurde, doch om een of andere reden zijn bisdom moest verlaten, blijkt niet. Verschillende bisschoppen voerden te gelijk den titel van Corkhagen, zooals men in de lijsten ziet bij E u b e l , *Hierarchia Catholica* II, 153.

Joannes van Corkhagen is slechts bekend uit de bewaard gebleven wijdingsakten. Hij behoorde tot de Benediktijnerorde van Cluny. 21 November 1438 wijdde hij een kapel met drie altaren in het Karthuizerklooster Nieuwe Licht bij Utrecht. 28 Febr. 1441 wijdde hij een altaar in de parochie-

kerk te Hasselt en 2 April 1442 verleende hij een aflaat aan allen die aldaar eenige der opgesomde goede werken zouden verrichten (*Archief aartsbisdom Utrecht* XXXIX (1913) 421-422). 4 Maart 1442 wijdde hij te St. Agnietenberg bij Zwolle het kerkhof, de pand, en twee beelden van O. Lieve Vrouw (*Chronicon Montis St. Agnetis*, Antv. 1621, 95, 96). Het volgende jaar verrichtte hij wijdingen in het klooster Windesheim. Hij klom op den toren, wijdde de klok en verleende een aflaat van 40 dagen aan allen, die driemaal het Wees Gegroet zouden bidden, wanneer zij de klok hoorden luiden (B u s c h , *Chron. Can. reg. Windesem.*, Antv. 1621, 147-148). 14 Oct. 1446 wijdde bisschop Jan van Korkhagen twee altaren op het doxaal in het Karthuiserklooster bij Utrecht. Nog verrichtte hij de wijding der kapel van St. Nicolaas-convent te Utrecht 1448 (S. M u l l e r , *Catalog. stadsarchief Utrecht*, Utr. 1913, 148 n°. 990). 19 Maart 1449 wijdde hij te Heilo de kerk met drie altaren en 31 Maart verrichtte hij eenige wijdingen in het klooster van Sint Maria Magdalena te Amsterdam (*Bijdr. bisd. Haarlem* XXII, 249).

Zie: *Hist. episc. Ultraj.* 26; 94, 95; *Hist. episc. Haarlem* 80; *Batavia Sacra* I, 223, II, 384; *Bijdr. en meded. hist. gen. Utrecht* IX (1886), 184, 325, 340; Coppens , *Overz. kerkgesch.* (2e uitg.) 251; R o y a a r d s , *Gesch. der christ. kerk*, 138; E u b e l , *Hierarchia Cath.* II, 153, 310.

Fruytier

[Joannis, Rudolphus]

JOANNIS (Rudolphus), geb. te Monnikendam, overl. 19 Juli 1546, behaalde als student in het Verken te Leuven bij de promotie der filosofie 1499 onder 71 de tweede plaats. Hij studeerde aan de universiteit tot hij den graad van licentiaat in de theologie had behaald. Hij komt 1514 als plaatsvervangend-pastoor of 'vice cureyt' van Gouda voor, oud 36 jaar, slechts een jaar in cura, en genaamd Mr. R o e l o f J a n s z o o n . Pastoor te Gouda was in dien tijd de secretaris van den keizer, J a c . d e B a m s y e s . 1529/30 was D. R u d o l p h u s d e M o n n i k e n d a m nog vice curatus in Gouda. Aan Mr. Roelof komt de eer toe den grondslag gelegd te hebben van de stadsbibliotheek van Gouda. Hij liet bij testament eenige boeken aan de St. Janskerk, welk voorbeeld later door anderen gevolgd werd. Hij zal dezelfde zijn als Rudolphus de Monnikendam, vice-curatus te Gouda, die eene beurs stichtte te Leuven in het Verken en wien Jac. Latomus van Cambron, prof. der universiteit, 1520 zijn werk opdroeg: *Explicatio articulorum Lovanensium*.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* II, 245, XX, 278; *Bijdr. Haarlem* II (1874), 192, XX (1886), 278, XXIV (1899), 141, XXXIX, 805; *Batavia Sacra* II, 180-81; V a l . A n d r e a s , *Fasti academ.* (Lov. 1650) 259.

Fruytier

[Jode, Arend de]

JODE (Arend de), of J e u d e , geb. 1510, heer van Hardinxveld, gesn. op Loevestein 9 Dec. 1570, zoon van Jan en Anna van der Dussen, slotvoogd van Loevestein sedert 1545. Hij bleef den Koning getrouw, legde 1567 den nieuwen eed van trouw af en werd gedood bij de verrassing van het slot door Herman de Ruyter. Hij was eerst gehuwd met Machteld van der Coulster, later met Marie Boysch.

Vgl.: van Leeuwen, *Batavia Illustrata*, 993; Acquoy, *Herman de Ruyter*, 22.

Blok

[Johann Casimir]

JOHANN CASIMIR, paltzgraaf, 7 Mrt. 1543 geb. te Simmern, gest. te Heidelberg 6 Jan. 1592, vierde zoon van paltzgraaf, later keurvorst Friedrich van Simmern en Marie van Brandenburg. Hij werd te

Parijs en Nancy naar fransche zede opgevoed en onderscheidde zich vroeg door ridderlijke manieren en neiging tot drinken. 'Constanter et sincere' en 'verbum Domini manebit in aeternum' waren zijn fraaie maar overigens weinig bij hem passende zinspreuken. Hij was in zijn jeugd weinig theologisch of warm calvinist, al bracht zijn loopbaan hem meer en meer in die richting. Hij voerde 1567-68 een paltzisch hulpleger voor de Hugenoten aan maar had daar gering succes. Juni 1570 huwde hij de streng luthersche Elisabeth van Saksen. Met Lodewijk van Nassau stond hij sedert dien tijd in nauwe betrekking; zijn broeder Christoffel viel met dezen op de Mookerheide. Hij beschermde de reis van Henri van Anjou naar Polen en was daarna nauw verbonden aan dezen en Alençon (later Anjou), dien hij 1575-76 door een tweede expeditie tot steun der Hugenoten hielp. Na den dood zijns vaders en een hevigen twist over de handhaving van de calvinistische beginselen met zijn lutherschen oudsten broeder Ludwig, stelde hij zich meer en meer op calvinistisch standpunt, samenwerkend met den energieken Dr. Beutterich, zijn raadsman. Hij verbond zich thans nauw met koningin Elizabeth van Engeland en trok in den zomer 1578 met een aanzienlijk leger tot hulp der Staten met subsidie van Elizabeth naar de Nederlanden, waar hij in Zutphen en Gelderland binnengevallen, in Brabant verder don Jan zou bestrijden. Met Oranje, die hem geenszins vertrouwde en dien ook hij wantrouwde, kreeg hij spoedig twist. Te midden van de toenemende verwarring, ontevreden over de benoeming van Boussu tot opperbevelhebber van het Statenleger, verliet hij zijn in Brabant zeer ongeregeld huishoudende, slecht betaalde troepen en ging met 500 zijner ruiters naar Gent, waar hij zich aan het hoofd stelde der calvinistische oppositie tegen Oranje (10 Oct. 1578). Daardoor niet alleen met dezen en den in Henegouwen gekomen Anjou maar ook met Elizabeth's politiek in tegenstelling gekomen, werd hij, niettegenstaande zijn scherp optreden tegen Oranje, door dezen, die eindelijk persoonlijk naar Gent kwam en hem aanstonds overschaduwde, aldaar onmogelijk gemaakt en ging Dec. 1578 naar Engeland om Elizabeth weder voor zich te winnen. Hij werd er inderdaad in genade aangenomen en kreeg zelfs de orde van den Kouseband (7 Febr. 1579). Daarna keerde hij 14 Febr. te Vlissingen terug, maar, daar zijn troepen reeds uiteengelopen waren, bleef hij slechts kort in de Nederlanden, scheldend op Oranje en de Staten en ging over Utrecht naar de Paltz. Zijn dubbelzinnige houding werd in 1581 zoo erg, dat hij niet alleen met de fransche Guises maar ook met Philips II zelven onderhandelde over hulp tegen de Hugenoten, Oranje en de Staten; Beutterich was hier wederom zijn raadsman, wat geen geheim bleef. Toch bleef hij, eerezuchtig als hij was, steeds de Calvinisten aan den Rijn steunen en onderhandelde 1583 ook weder met de Staten. Bij den dood zijns broeders (12 Oct. 1583) maakte hij zich meester van de voogdij over zijn jongen neef, den keurvorst, en bestuurde onder veel verzet der machtige Lutheranen negen jaar lang het keurvorstendom de Paltz in calvinistischen zin, zich ook weder mengend in de hugenootsche woelingen in Frankrijk (1587-88) en in de duitsche geschillen, strijdend in het Rijk voor samenwerking der Evangelischen en naar een evangelisch keizerschap, misschien wel voor zichzelf. Rusteloos, zonder scrupules in allerlei twisten gemengd en hevig aan den drank verslaafd na het mislukken zijner soms ver uitzierende plannen, is hij, na lang lijden, levensmoede gestorven. Zijn vrouw, die hij 1589 op beschuldiging

van echtbreuk en verdenking van moordplannen op hemzelve gevangen gezet had en die 2 April 1590 in gevangenschap was gestorven, had hem geen kinderen nagelaten.

Van zijn portret bestaan prenten door R. Vinkeles en Bogerts, J. Punt, Ph. Uffenbach en een onbekend kunstenaar.

Vgl. over hem: van Bezold, *Briefe des Pfalzgr. Joh. Cas.* (München 1892-1903); Groen, *Archives*, t. IV suiv. passim; von Bezold, in *Deutsche Biographie* i.v.

Blok

[Johann Ludwig]

JOHANN LUDWIG, graaf van Nassau-Hadamar, geb. op het slot te Dillenburg 12 Aug. 1590, overl. 10 Mrt. 1653. Zoon van Jan van Nassau, oudsten broeder van Willem van Oranje, was hij het laatste kind uit diens echt met Johanna van Sayn - Wittgensteyn. Achtereenvolgens bezocht de rijkbegaafde Johann de universiteiten van Herborn, Sedan en Genève, verbleef eenigen tijd aan het hof van Hendrik IV te Parijs, om zich dan naar de Nederlanden te begeven en er den wapenhandel te leeren onder de leiding van zijn neef Maurits. Den 8sten October 1606 stierf Johan's vader en viel hem het graafschap Hadamar ten deel. In 1629 keerde Johann Ludwig in den schoot der Moederkerk terug, nadat hij reeds drie jaren vroeger dit voornemen aan zijn bloedverwanten te Dillenburg bekend had gemaakt. Op het vredescongres te Munster in 1648 droeg hij als zaakgelastigde des Keizers niet weinig bij tot het sluiten van den vurig gewenschten vrede van Westphalen. Ook Spanje's koning, Philips IV, erkende zijn verdiensten en schonk hem den halsketen van het Gulden Vlies; de Keizer nam hem in den Vorstenstand op.

Van zijn portret bestaan prenten door C. de Passe, P. de Jode en G.F. Eilbracht.

Zie: A. R ä s s , *Die Convertiten seit der Reformation* IV, 233-253.

Kleijntjens

[Jonctijs, Daniël]

JONCTIJS (Daniël), geb. waarschijnlijk in 1609 of 1610 te Dordrecht; het jaar van zijn dood is niet met zekerheid bekend. In de doopregisters van Dordrecht komt zijn naam niet voor; maar in het *Album Studiosorum* van Leiden komt hij op 6 Mei 1630 voor als Daniël Jongtys, Dordrechtanus, 20 jaren oud, student in de filosofie en de medicijnen. Zelf schreef hij zijn naam ook Joncktys en Jongtys. Van zijn familie weet men slechts, dat zijn vader E w o u t heette en dat een A n t h o n i J o n c k t y s getuige was bij den doop van zijn dochter J a c o m i n a (1 Sept. 1637). Hij promoveerde tot medicinae doctor, reisde daarna in Frankrijk, Duitschland en Italië, vestigde zich als arts te Dordrecht en huwde den 20en April 1636 met G e e r t r u y t H u g e r s (of H u i g e n of H u y b e r s) te Rotterdam. Zijn vermaardheid dankt hij aan zijn bundel gedichten *Roseliins Oochies ontleedt* (1639), eene bewerking van de *Ocelli* van Janus Lernutius of Jean Lernout van Brugge. Naar aanleiding van zijn gedicht *Hedensdaegse Venus en Minerva of twistgesprek tusschen diezelfde* (1641) werd hij door den dordtschen kerkeraad ontboden, die zich ergerde aan hetgeen hij van theologen gezegd had. Jonctys verdedigde zich en verzekerde, dat hij niets tot nadeel van de religie had willen zeggen. Bij een tweede dagvaarding noemde de kerkeraad hem een 'bitter satyrist' en 'pasquillschrijver' en sloot hem uit van de viering van het Heilig Avondmaal tot aan den tijd, dat hij leedwezen over zijne feilen in het schrijven van de *Hedensdaegse*

Venus begaan, zou hebben getoond. Zijn verder verweer tegen dit vonnis baatte hem niet. Hij verliet daarom Dordrecht en vestigde

zich te Rotterdam, waar hij vermoedelijk vrienden had en men hem met rust liet. Toen schreef hij nog een *Apologie of Gedrongen Onschuld, roerende zijn misduide Hedensdaegse Venus en Minerva* (1642). De scriba van den rotterdamschen kerkeraad stelde voor (1 Oct. 1642) om Dr. D. Jonctys van de dordtsche censuur te ontheffen, 'ten eynde hy van de Religie niet en vervremt, also men verstaet dat hy andersins hem wel ende eerlyck gedraecht'. Men besloot daartoe, maar kreeg nog veel met den dordtschen kerkeraad te stellen; den 8en October 1649 werd Jonctys eindelijk van de censuur ontslagen. Dat hij ondertusschen bij zijn medeburgers in aanzien stond, wordt bewezen door het feit, dat hij in 1648 en 1649 schepen der stad Rotterdam was. In zijn *Verhandelingh der Tooversieckten* enz. geeft hij blijk van inzichten, die voor zijn tijd opmerkelijk moeten heeten. Eenerzijds geloofde hij weliswaar nog aan heksen, anderzijds bestreed hij de ook nog veel later algemeene meening, dat de emoties der moeder invloed hebben op de vorming van het ongeborn kind. Hierin was hij zelfs Boerhaave vooruit. Hij ijverde voor matiging in het gebruik van den pijnbank en schreef daartoe *De pynbank wedersproken en bematigt* (1651), een vrije navolging van *Tribunal reformatum* van Johannes Graevius. Tegelijkertijd publiceerde hij *De torturae abusu et necessaria moderatione*. Het jaar van zijn sterven is onzeker; in de doodregisters van Rotterdam over de jaren 1651-1666 komt zijn naam niet voor; volgens Krul moet hij in 1666 overleden zijn, naar blijkt uit den titel van het *Tooneel der Jalouzijzen* (a.w. pag. 82), Jonctys' laatste werk. In een lijkdicht wordt hij 'arts der vrouwen' genoemd.

Hij schreef: *Verhandelingh der Tooversieckten, Geschil van de Schoot- en Steeckvrye, Geschil van de wapen-salve, Paracelsi Vrye-Konst; en Van de krachten des inbeeldinghs. Wt verscheyde latijnsche boecken D. Sennerti vertaelt en byeen geschickt door D. Jonctys* (Dordrecht 1638); *Roseliins oochies ontleedt*, (1639, een der laatste uitgaven te Sneek 1877); *Hedensdaegse Venus en Minerva of twistgesprek tusschen diezelfde* (Dordrecht 1641); *Apologie of Gedrongen onschuld, roerende zyn misduide hedens-daegse Venus en Minerva* (1642); *Der Mannen opper-waerdigheyt, beweert tegen de Vrouwelycke Lofredenen van Dr. Joh. van Beverwyck* (Rotterdam 1646); *De pynbank wedersproken en bematigt* (Rotterdam 1651, laatste uitgave Amsterdam 1736); *De torturae abusu et necessaria moderatione* (1651); *Tooneel der Jalouzijzen*, 2 dln. (Rotterdam 1666, laatste uitgaaf Amsterdam 1699). Sommigen van zijn minnedichtjes staan in de 17e eeuwse mopsjes of liedeboekjes en zijn geteekend 'D.J.' of 'Syt Jonck'.

Zie: Matthys Balen Jansz., *Beschryvinge der Stad Dordrecht* (Dordrecht 1667); Th. Nolen, *Dr. Daniël Jonctys in Rotterdamsch Jaarboekje* 1890 pag. 133 vlg.; J.H.W. Unger, *de Regeering van Rotterdam van 1328-1892*, (Rotterdam 1892); R. Krul, *Dr. Johan van Beverwyck herdacht in Nederl. Tijdschrift voor Geneesk.* 1893 dl. 1 pg. 921; dez., *Dr. Daniël Jongtys Ewoutsz in de Tijdspiegel* 1893, pag. 76 vlg.; voorts de bekende literatuurgeschiedenissen.

Mortreux

[Jong, Joachim de]

JONG (Joachim de) of Junius, geb. uit een welgestelde familie te Dordrecht, verbleef bijna geheel zijn leven te Leuven, waar hij 7 of 8 Aug. 1630 overleed. Hij studeerde er de filosofie en theologie en behaalde den graad van baccalaureus. Gedurende 20 jaren was hij kapelaan in de St. Pieterskerk aldaar en genoot een kanunnikdij

van het kapittel van Messines. Hij was een vertrouwd vriend van den bisschop van Antwerpen, Malderus, die zijn professor geweest was. Door de volgende werkjes is hij bekend gebleven: *Aquarum Spandarum Gryphi, sive Anigmata; eorundemque Explicatio, profitiocentibus ad aquas Spadanas non minus utilis quam jucunda* (Lov., Joan. Christoph. Flavius, 1614); *Malo de Re, sive Virtutis Eruditionisque Apparatus et praemium, auctore Joachimo Junio S.T.B.F.* (Lov., Christoph. Flavius, 1614), lofdichten met zinspeling op de wapenspreuk van den bisschop Malderus; *Den Hemelschen Heraut ghemaect door Heer ende M. Joachim de Jong* (Leuven, Corn. Groenensteyn, 1629) gebedenboekje ter eere van O.L. Vrouw.

Zie: Paquot, *Mémoires litt.* IX, 433-434; Foppens, *Bibl. Belg.* I, 557.

Fruytier

[Jonge, Gerrit de]

JONGE (Gerrit de) nam deel aan de verdediging van Haarlem 1572-73 en voerde 26 Febr. 1573 het bevel over een galei op het haarlemmer meer. Hij ontsnapte na de overgave der stad. In 1582 verdedigde hij als gouverneur Lochem tegen Verdugo en werd door Hohenlohe ontzet; 1590 bevelhebber van Schenkenschans, verdedigde hij in 1591 (23-27 Juni) Knodsenburg tegenover Nijmegen tegen Parma en werd door prins Maurits ontzet. Later was hij ook gouverneur van de schans 's Gravenweerd. Hij stierf op Schenkenschans 4 Oct. 1596, twee zoons nalatend: Dirk en Jacob, die beiden als hoplieden in Oostende dienden en daar sneuvelden. Van Sypesteyn, *Oostende* vermeldt echter twee andere kapiteins de Jonge uit Oostende.

Vgl.: Ampzing, *Haarlem*, 332; ten Raanen de Bas, *Staatsche leger* II, 11, 19, 280, 345.

Blok

[Josephs, Moijses]

JOSEPHS (Moijses), hoogduitsch-joodsch boekhandelaar en uitgever te Amsterdam op het einde der 17de eeuw. Hij liet op 2 April 1697 bij Athias aldaar 3100 exemplaren (in folio, 233 pp.) drukken van Jesaja Hurwitz, *Schene Loechoth Haberith* (de twee verbondstafelen), dat hij in 1698 uitgaf.

Zie: Kleerkooper en van Stockum, *De Boekhandel te Amsterdam*, 12 en 1138 vgl.

Zwarts

[Juda, A.M.]

JUDA (A.M.), lid van de bekende portugeeschjoodsch-amerikaansche familie, die in West-Indië en de Vereenigde Staten zetelde. Hij schreef een *open brief over de finantien van Suriname* (Amsterdam 1869-70).

B.H. Juda te Paramaribo schreef een inventaris van het archief van de Nieuwe Wees-Curateele en onbeheerde boedelkamer (Handschrift Algem. Rijksarchief te 's Gravenhage).

Mr. D. Juda was van Mei 1879-Juni 1896 voorzitter, na van Mei 1878-Mei 1879 ondervoorzitter te zijn geweest der Koloniale Staten van Suriname, welke kolonie hij in 1896 verliet.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* VII, 332 en *Encyclopaedie van Ned. West Indië* (index).

Zwarts

[Junius, Dr. Franciscus Johannes Jacobus Albertus]

JUNIUS (Dr. Franciscus Johannes Jacobus Albertus), geb. te Leiden 15 Febr. 1809, overl. te Tiel 3 Sept. 1879; zoon van J o h a n H e n d r i k J., luthersch predikant te Leiden, gesproten uit het klassieke godgeleerde geslacht, en van M a r i a E l i s a b e t h B e n i e r.

Hij studeerde van 1824-27 aan het gymnasium en werd in laatstgenoemd jaar theol. student in zijn geboortestad, legde met den hoogsten lof verplichte en niet verplichte examens af en zag zich als leidsch student met goud bekroond voor de beantwoording eener leidsche prijsvraag over de zedeleer der Apostolische Vaders (*Commentatio de doctrina morali*)

Patrum Apostolicorum, opgenomen in de *Annales Academici* van Leiden 1833), en van een utrechtsche over den oorlog (*Commentatio de quaestione, utrum e doctrina ethices christianae homini et principi christiano liceat bellum gerere nec ne?* opgenomen in de *Annales acad.* van Utrecht 1834). Ondanks het voorstel, hem door prof. Hamaker na den dood zijns vaders (1828) gedaan, om zich geheel aan de oostersche letteren te wijden, met het vooruitzicht eerst interpres van het Warneriaansch Legaat en later, bij de eerste vacature, hoogleeraar te worden, bleef hij zich geen ander doel voorspiegelen dan den werkkring van evangeliedienaar. In 1834 werd hij candidaat bij het Prov. kerkbest. van Z.-Holl. en trad 11 Oct. 1835 bij zijn eerste gemeente, Benthuizen, in dienst. Terwijl hij hier stond, promoveerde hij 11 Febr. 1836 tot theol. doctor op een dissertatie *De Justino Martyre apologela adversus Ethnicos*. 29 April 1838 deed hij zijn intrede te Geervliet, en 13 Oct. 1844 te Tiel, waar hij tot zijn dood in dienst bleef. In 1860 werd hij predikant in het huis van arrest, vierde te Tiel 11 Oct. van dat jaar gedachtenis van zijn 25-jarigen dienst met een uitgegeven rede over Romeinen 1 vs. 16. Voortdurend had hij zitting in kerkelijke besturen, verkozen zijnde in 1854 tot lid van het Class. Best van Tiel, in 1855 van het Prov. Kerkbest. van Gelderland, in 1857 der synode en in datzelfde jaar, als ook 29 Juli 1876, door de synode tot lid der Synod. Commissie, in 1861 tot vice-president, 1864, 1868 en 1871 tot president der synode, in 1873 door de synode tot lid der Comm. van Advies in zake eener reorganisatie van kerk en kerkbestuur (zijn rapport vond, zoo men zegt, dan meesten bijval bij de synode), in 1874 tot lid der synode als secr. van den vice-president. Nog in Nov. 1878 tot pres. van het Prov. Kerkbest. van Gelderland benoemd, vervulde hij dit ambt geen geheel jaar meer, wegens zijn overlijden in het volgend jaar. Hij was als hoogstaand wetenschappelijk man geacht: onderscheidene genootschappen benoemden hem tot lid, b.v. in 1846 het Theol. Gezelschap te Groningen, 13 Sept. 1850 tot corresponderend lid het Gen. v. Kunsten en Wetensch. te Batavia, in 1869 tot lid het Institut d'Afrique, société internationale pour l'abolition de la traite et de l'esclavage, enz. Welverdiend was het opschrift op zijn grafzerk, luidende: 'Hij heeft gewerkt, zoolang het dag voor hem was'.

Behalve onderscheidene opstellen in de *Traktaatjes voor beschaafde jongelingen* (vroeger te Nijmegen uitgegeven), het *Evang. Penningmagazijn*, *De Christel. Huisvriend*, *De Morgenster*, *Geloof en Leven*, *Het christelijk Album*, *Het Bijbelsch Dagschrift*, *Waarheid en Liefde* (*Verhand. over de huiothesie of het zoonschap der Christenen*, *Recensie der dissertatie van Dr. J. Terwogt over Flavius Josephus*), *Nieuwe Jaarboeken voor wetensch. theol. onder redactie van Dr. Harting* (*Recensie der dissertatie van Dr G.J. Snoeck, spec. theol, exhibens introductionem in epistolam ad Diognetum*) gaf hij in het licht: *Geschied. en Belangrijkheid der Lijdensprediking* (2 dln. 1853-54, Tiel A.v. Loon); *De oorsprong en waarde van de verschill. verzamelingen en recentien der brievenv. Ignatius* (1859 Tiel, H.C.A. Campagne), naar aanleiding eener door hem bij het Haagsch Genootschap beantwoorde en met de gouden medaille van f 150 bekroonde prijsvraag over dit onderwerp: *De Oorlog in verband met Christendom en Beschaving als bijdrage ter beantwoording van eene der groote vragen van onzen tijd* (1869 Tiel, D. Mijs).

Junius huwde te Menaldum 1 Oct. 1835 (kerkelijk te Dronrijp) met Anna Maria Titia Viëtor, geb. te Dronrijp 19 Nov. 1810, overl. te Tiel Aug. 1888, dochter van Neno Burhoven V., maire en ontvanger te Dronrijp, en van Anna Schik. Uit dit huwelijk sproten verscheidene kinderen. Daaronder de bekende schrijfsters Annie Foore (dl. V, 1166 onder IJzerman) en Johanna van Woude (dl. IV, 1443 onder Wermeskerken); voorts Ida Helena Junius (overl. te Amsterdam 3 Mei 1919 als wed. van Ds. Hindrik Edema van der Tuuk), Margaretha R. Junius (overl. te Velp 29 Oct. 1921 als wed. van Ds. Jan Zegers), en Jan Hendrik Junius, die met zijnafstammelingen in de beneden genoemde genealogie voorkomt.

Er is van hem een silhouet bewaard.

Zie: J. Anspach in *Herald. Bibl.* 1882, 273, 274 (hier voornamelijk gevolgd); Mr. H. Haitzema Viëtor, *Het Gesl. Viëtor*, 53, 69, 123.

Regt

[Jutfaes, Floris van]

JUTFAES (Floris van), 1565 lid van het Verbond der Edelen, legt 1567 den nieuwen eed van trouw af. Hij was uit een oud stichtsch geslacht.

Zie: D. Yvoy van Mydrecht, *Verbond der Edelen*, 16, 17, 74; *Navorscher* I, 160, 237, II, 159.

Blok

K.

[Kalischer, Arjéh Leib ben David]

KALISCHER (Arjéh Leib ben David) of Calisch, opperrabbijn der hoogduitsche Joden te Amsterdam, nam van 1 Mei 1708 tot 10 November 1709 slechts dit hooge ambt waar. Te voren was hij opperrabbijn van Kalisch geweest, waarnaar hij zijn naam draagt. De eigenlijk benoemde functionaris, rabbi Saul ben Josua Hessel, overleed op zijn reis naar Amsterdam (1707). Toen werd rabbi Arjéh beroepen. Zijn ambt was niet gelukkig; de gemeente was juist in twee kampen verdeeld nl. de aristocratie en de democratie. De eerste, oligarchische partij wilde der Gemeente een bepaalden voorzanger opdringen. De gemoederen waren zóó opgewonden, dat de gemeenteleden, die in deze gewichtige aangelegenheid ook

mede wenschten te beslissen, niet aarzelden bij een Sabbathdienst in de groote synagoge in het najaar van 1709 de tegenpartij met de lessenaars naar het hoofd te werpen. De opperrabbijn was door dit voorval zoo zeer getroffen, dat hij op het ziekbed werd geworpen en het voorgevallene zijn dood verhaastte, nadat hij zijn ambt slechts anderhalf jaar bekleed had. Kalischer schreef een homiletisch werk, met een zinspeling op zijn naam, *Guoer Arjéh* genaamd. Volgens tijdgenooten moet hij een man van bijzonder schoon uiterlijk zijn geweest. Jacob Folkema vervaardigde een kopergravure naar zijn portret, waarop ook zijn wapen afgebeeld is. De groote verdienste van opperrabbijn Kalischer was, dat hij de eerste Jeschiba (Joodsch Seminarium) te Amsterdam oprichtte, een gedachte, die later het zoo belang-

rijke instituut het Nederlandsch israëlietisch seminarium in het leven zou roepen.

Zie: J a c . Z w a r t s , *De Nederlandsche Opperrabbijnen van het Heden en Verleden IV en De Amsterdamsche Opperrabbijnen in Geillustr. Joodsche Post* n°. 24 en 17 (met portret); M. M o n a s c h , *Het Amsterdamsch Jodendom in het begin der 18de eeuw* in den bundel *Mehor Chajiem* van 1897 (Amsterdam 1898); D.M. S l u y s , *De oudste Opperrabbijnen* (Amsterdam 1917) (Bijlage) en M a a r s e n , *Opperrabbijn R. Saul Löwenstam.* (Amsterdam 1921) 13 vgl.
Zwarts

[Kalmphout, Petrus van]

KALMPHOUT (Petrus v a n) genaamd J o a n n i s of J a n s s e n s , geb. op eene pachthoeve der abdij Tongerlo te Kalmphout, omstreeks 1535, werd vermoord te Haaren bij Oisterwijk 16 April 1572. Door den invloed der Norbertijnen van Tongerlo, die de parochie zijner geboorteplaats bedienden, waar de abt van Tongerlo heer der plaats was, nam Petrus Janssens het kleed der orde van Premonstreit aan in deze abdij, 24 of 30 Jan. 1556. Hij legde zijne kloostergeloften af Mei 1558 en bekleedde, na de priesterwijding te hebben ontvangen te Brussel, het ambt van circator in de abdij. Daarna werd hij aangesteld als pastoor te Haaren bij Oisterwijk, een parochie zijner abdij. De datum van zijn benoeming is niet bekend. Hij was een ijverig priester, die door zijn degelijke studie in staat was de hervorming met vrucht te bestrijden in zijn predikatiën en die met zorg waakte over zijn kudde. In den nacht van 16 April 1572 viel een bende Geuzen met geweld zijn pastorie binnen. Zij boeiden den kapelaan, de huishoudster, E l i s a b e t h T e u n i s s e n , een nicht van den pastoor, en sloten hen in den kelder. De pastoor werd van zijn bed gelicht, zij roofden al zijn bezit aan geld, dat zeer gering was. De kalmte van den pastoor deed hen in woede ontsteken. Zij eischten van hem, dat hij het katholieke geloof zou verzaken. Toen hij beslist weigerde, sneden zij hem ooren en neus af en staken hem de oogen uit. Toen hij standvastig verklaarde liever te sterven dan ontrouw te worden aan het voorvaderlijk geloof, kapten zij hem met een bijl het hoofd af. De roovers namen al wat van hunne gading was mede en schreven met houtskool op den muur: 'dit hebben de Geuzen van den Briel ghedaen'. Het jammerlijk verminkte lichaam werd naar de abdij van Tongerlo overgebracht. Een openbare vereering werd aan Petrus van Kalmphout nooit gebracht. Wel noemen hem eenige hagiografische schrijvers der orde zalig en eerbiedwaardig, doch eerst in de 17e eeuw. Zijne gedachtenis bleef altijd in eere en werd levendig gehouden door afbeeldingen in gravure en een levensbeschrijving. Zijn geschilderd portret is nog aanwezig op de pastorie te Haaren en was vroeger ook in Tongerlo.

Bekend is de gravure van Petrus van K. naar Abraham van Diepenbeek door Mich. Natalis. W.v. S p i l b e e c k , *De abdij Tongerlo*, 328, geeft er eene beschrijving en afbeelding van. Een kleinere plaat, gegraveerd door Arn. Loomans, werd door den abt W i c h m a n s aan de pastoors der abdij vereerd; tevens gaf deze een levensbeschrijving uit onder den titel *Rosa candida et rubicunda, id est V. Petrus Calmpthoutanus, ex canonico Norbertino ecclesiae Tungerloensis, pastor in Haren* (Antv. H. Verdusii 1625 pp. 51).

Zie: *Précis historiques*, 1890, 318-323; I. v a n S p i l b e e c k , *Iconographie Norbertine* (Anv. 1902) V, 10; W. v a n S p i l b e e c k , *Necrologum B.M.V. de Tongerlo* (Tongerloo 1902) 73; S c h u t j e s , *Gesch. bisdom 's Hertogenbosch* IV, 9; J. S a u t e r , *Een Priester-Martelaar of levens- en*

lijdensschets van den eerbiedw. Petrus Janssens van Calmpthout, pastoor te Haaren, kan. reg. der abdij van Tongerlo (Brecht 1910).

Fruytier

[Kals, Johannes Guiljelmus]

KALS (Johannes Guiljelmus) is 11 Oct. 1702 te Duren in het land van Gulik, uit een officiersfamilie, geboren. Van huis uit is hij roomsch geweest; op zevenjarigen leeftijd werd hij door zijn ouders naar de Jezuietenschool gezonden. Vóór 1722 echter is hij reeds tot het Protestantisme overgegaan. In dat jaar naar Amsterdam verhuisd, heeft hij zich daar eerst een vijftal jaren op den handel toegelegd. Toen wijzigde zich opnieuw zijn levensloop. Door de hulp van zekeren *Petrus Boudaan* kon hij toen gaan studeeren, wat al lang zijn wensch was geweest. 1726 liet hij zich te Utrecht als theoloog inschrijven. 1730, toen die studie afgelopen was, meldde hij zich bij de Gecommitteerden ad res exteras aan, om naar de koloniën gezonden te worden. Dientengevolge zien wij hem dan in Juni 1730 naar Suriname trekken. De twee daar door hem doorgebrachte jaren hebben hem niet veel geluk gebracht. Eensdeels heeft dat gelegen aan het onvreedzame leven, dat er tusschen hem en zijn vrouw, *Anna Twisker*, bestaan heeft, anderzijds aan de bejegening van de zijde der koloniale autoriteiten en predikanten, die hem ten deel is gevallen. Kals toch ging in menig opzicht te keer tegen dier mannen materialisme, machtswellust en verachting van de kleurlingen, die de 18e-eeuwsche surinaamsche maatschappij ontsierden. Reeds vóór 2 Sept. 1732 verwisselde hij, tengevolge dezer omstandigheden, zijn standplaats te Paramaribo voor een andere, in de meer afgelegen gemeenten der Cottica en Pirica. 10 October 1732 bezorgden ze hem een half jaar 'harde censuur'. En in den zomer van 1733 zelfs een algeheele 'verzending' naar het moederland.

Naar het 4 Oct. 1734 uitgesproken oordeel der classis Amsterdam is deze afzetting niet rechtmatig geweest. Toch heeft Kals Suriname niet meer teruggezien. In 1737 aanvaardde hij een beroep naar Stevensweerd. 1741 nam zijn werk ook daar, door schorsing, een ontijdig einde. 1744, na een paar jaar te Amsterdam lessen te hebben gegeven, trok hij naar Leiden. Echter slechts voor zeer kort. Echtbreuk, gepleegd met zijn dienstbode, noopte hem nog in hetzelfde jaar die stad te verlaten. Daarop is hij naar Engeland gegaan.

Deze reis is een gelukkig keerpunt in zijn leven geworden. Dank zij de relatie, waarin hij daar toen met den aartsbisschop van Canterbury en de bisschoppen van Oxford en St. Davids kwam en niet minder dank zij een weldra verkregen positie van 'geadmitteerde onderwijzer der oostersche talen, bij de Universiteit Oxford', was hij na niet zoo langen tijd er weer vrij wat boven op gekomen. 1753 drijft hem zijn begeerte om een *Grammatica-Hebraeo-harmonica*, die hij te Oxford schreef, gedrukt te krijgen, uit Engeland, waar het lettermateriaal daarvoor ontbrak, naar Bremen, waar hij begin 1754 leeraar aan het gymnasium is geworden, maar overigens zijn doel (het drukken van zijn boek) niet heeft bereikt. December 1754 vertrok hij dan ook weer van daar, om via Franeker naar Amsterdam te gaan. Daar verliezen wij hem dan verder uit het oog. Nieuwe pogingen om naar Suriname uitgezonden te worden zijn in allen gevalle mislukt. Men was niet van hem gediend. Zelfs heeft men op geen enkele der gepubliceerde lijsten van surinaamsche predikanten zijn naam willen vermelden.

Een oom van Kals was *Jacob Blancheste*, koopman, ouderling en regent van het Walenweeshuis te Amsterdam.

Behalve de reeds vermelde, ook na zijn komst te Amsterdam niet gedrukte hebreuwsche grammatica, die hij gemaakt heeft, schreef deze vrijwel mislukte man ook nog: *Neerlands Hooft- en Wortelonde, Het verzuym van de Bekeringe der Heydenen, aangewesen en ten toon gespreit door drie leerredens gedaan en gemeen gemaakt door drie der voornaamste kerkvoogden in Engeland uit 't Engelsch vertaalt, en met Aanmerkingen verrijkt en hoe 't ontwortelen in Suriname en Berbices getoont* (1756); *Korte Schets van de Onderwijzinge der gronden in de Hebreuwsche Letterkunst, Klage over de bedorvene zeden der Voorgangeren, zoo in 't kerk- als burger-bestuur in eene zeer vrugtbare ende eerst opluikende Colonie* (z.j. 1733); *De verkrachte en herstelde waarheid bevestigt* (1747); *De nuttige en noodige bekeeringe der Heidenen aangepresen*; en meerdere andere, vermeld in *Neerlands Hooften Wortelonde*. Of een, in 1756 door hem ter hand genomen *Polyglotten-Bijbel* met aanmerkingen is klaargekomen, kan ik niet zeggen.

Zie: *West-Indische Gids* Jrg., 1922 blz. 65 vv. Men vindt daar ook nog het een en ander in zake Kals' theologische en zendingsdenkbeelden.

van Schelven

[Kamp, Wabe]

KAMP (Wabe), autodidakt, geb. in 1758 te Amsterdam, overl. 1 April 1828 te Leiden. Zijn vader was touwslager op de lijnbaan der O.-Indische Compagnie, zijn moeder was een molkwerumsche en heette S i p k W a b e s . Hij kwam in de leer bij een goudsmid, die hem een schelling in de week het verdienen en hem tot stichting van hem en zijn knechten onder 't werk oude kronieken liet voorlezen. Dit wekte in hem den lust tot meer weten op. Hij legde zich toe op het drijven van zilver, verdiende veel geld, verzamelde zich een boekerij en leerde de gronden der klassieke en moderne talen. Toen het drijfwerk niet meer opleverde, zocht hij litterairen arbeid. Hij trouwde met een weduwe, die een boekhandel te Amsterdam had, maar er slecht voor stond. Nu braken groote financieele moeilijkheden aan. Hij moest na den dood zijner vrouw zelfs zijn fraaie boekerij verkoopen. De boekverkooper J o h a n n e s v a n d e r H e y verschafte hem letterkundigen arbeid aan den *Recensent* en den *Recensent der Recensenten*. Van zijn hand verschenen: *Uitspanningen in de eenzaamheid* (Amst. 1792); *Patriottische Catechismus der Zedenlere, voor de burgeren van het Bataafsch Gemeenebest* (zonder naam) (Amst. 1795); *Prometheus, verzameling van mengelstukken over godsdienst philosophie en zedekunde* (Amst. 1796). Hij werd buitengewoon lid van het dichtgenootschap 'Kunstliefde spaart geen vlijt' en leverde verscheidene bijdragen in de *Poëtische Mengelstoffen* van dat gezelschap. Bijzondere omstandigheden brachten hem in kennis met J o h a n n e s B i n k e s te Bolsward (omstr. 1800), die hem als gouverneur de opleiding zijner beide zonen opdroeg. Als zoodanig was hij 10 jaar werkzaam. Daarna werd hij gouverneur van de drie zonen van Mr. R u d o l p h u s M u n t z , burgemeester van Bolsward, tot 1818. Vervolgens vertrok hij naar Leiden, waar hij tot zijn dood met vele geletterden omgang had. In deel XIV van de *Mnemosyne* komt voor zijn verhandeling *Over 's menschen oorspronkelijken aanleg voor zedelijkheid en godsdienst*. Hij werd benoemd tot lid der Maatschappij van letterkunde en overleed ten huize van zijn vriend Ds. van Campen.

Zie: *Leeuw. Courant* 7 Juni 1874.

Wumkes

[Kater, Pieter Dirksz.]

KATER (Pieter Dirksz.) of C a t e r , geb. te Amsterdam in 1535, datum van overlijden onbekend, zoon van Dirck Cornelisz. en Griet Jacobsdr. Benningh; hij was gehuwd met

Aeltge Pietersdr. Spiegel, dochter van Pieter Jansz. en Katryn Pietersdr. van Neck alias Coppit. Zijn vrouw was de zuster van den Watergeus Jan Klaasz. Spiegel. In 1564 komt hij voor als voogd over de minderjarige kinderen van Griet Jacobsdr. Benningh. In 1567 moet hij om zijn hervormden godsdienst voor Alva uit Amsterdam vluchten en voegt zich bij de Watergeuzen. 14 Juni 1570 ontmoeten wij hem bij het Vlie, als luitenant op het schip van Nicolaas Ruychaver. Verder wordt zijn naam niet meer genoemd.

Zie: Elias, *de Vroedschap van Amsterdam* I, 42; van Vloten, *Nederl. Volksofst.* (1858) I, 298; ter Gouw, *Gesch. van Amsterdam*, VI, 321.

Vogels

[Kattendijk, Joh. van]

KATTENDIJK (Joh. van) of de Cattendijke, ook genaamd Aggerman, werd omstreeks 1438 geboren te Kattendijk bij Goes in Zeeland. Hij trad in de orde der Karmelieten in het klooster te Mechelen, waar hij 9 Sept. 1456 zijne kloostergeloften uitsprak en 19 Januari 1496 (o.st.) overleed. In het college zijner orde te Leuven, onder leiding van pater Godefridus de Loe, doctor der theologie te Keulen, en oprichter van het leuvensch college, voltooide hij zijne theologische studiën. 1472 verkreeg hij aan de universiteit den graad van baccalaureus. 31 Aug. 1474 werd hij aangenomen in den raad der universiteit en een weinig later behaalde hij den titel van licentiaat. October 1475 promoveerde hij tot doctor. Dit blijkt uit de rekeningen der stad, die hem volgens gewoonte den eerewijn aanbood. Val. Andreas, *Fasti acad.* 93, geeft geen juisten datum voor zijn doctoraat. Het Necroloog van den Karmel te Brussel en *Catal. virorum ill. Ord. Carm.* van P. Millendonck noemen hem ten onrechte doctor der universiteit van Keulen. 1477 werd hij aangesteld als regent der studiën in het klooster te Geerardsbergen. 1479 en 1485-1490 vergezeldde hij den provinciaal om het klooster te Leuven te visiteeren. 1490 werd hij gekozen tot prior en regent der studiën te Brussel, doch 1491 reeds verliet hij Brussel om het terminarishuis te Antwerpen in te richten tot een klooster, waarvoor hij sinds 1479 werkzaam was. Hertogin Maria van Bourgondië had beloofd te Antwerpen een Karmel te stichten. Joh. v. Kattendijk had eindelijk, niettegenstaande onoverkomelijke moeilijkheden door de tegenwerking van het kapittel van de Lieve Vrouwekerk, brieven van den Paus en de hertogin verkregen met de noodige toestemming om een klooster te Antwerpen op te richten. Hij kocht een paar huizen en liet om het kapittel voor een voldongen feit te stellen eene kapel inwijden en den eersten steen van de nieuwe gebouwen leggen door den wijbisschop van Kamerijk, terwijl eenige kloosterlingen van Mechelen zich met J. van Kattendijk als prior in de voorloopige gebouwen vestigden, 22 Oct. 1493. Het kapittel liet het hierbij niet. Het teekende verzet aan, zond een zijner leden, den kan. Antonius Mast, om te bevelen het verder bouwen te staken en alle offers der burgers in beslag te nemen. Wel verkregen de Karmelieten brieven van de aartshertogen, die hun in het gelijk stelden, doch het kapittel gaf niet toe. Hoewel Paquot zegt, dat J.v. Kattendijk onder bescherming van den vorst eervol uit het proces kwam, dat het kapittel hem aandeed, moest hij toch het klooster ontbinden en opnieuw inrichten als terminarishuis. Er bleef hem geen andere weg over dan te onderhandelen met het kapittel, wat gebeurde. Daarna kwam het klooster tot stand 1494 onder vele voorwaarden, voorbehouden aan het kapittel. De voorwaarden en het verloop van den

strijd met de oorkonden van de aartshertogen en den Paus enz. vindt men vermeld bij *Diercxens*, *Antverpia Christo nascens et crescens* III 104-105, 127, 160-194. Uitvoerig wordt de strijd ook behandeld door *Mertens en Torfs*, *Gesch. van Antw.* III, 370-381. Reeds 1496, voordat hij aan den bouw van het nieuwe klooster kon beginnen, overleed de eerste prior, Joh. van Kattendijk, te Mechelen, waar het stadsbestuur hem had ontboden om eenige zaken der stad te helpen vereffenen. *Paquot* vermeldt een viertal handschriften van den prior, waaronder de dictaten zijner lessen der theologie en eene beschrijving der groote moeilijkheden, talrijke onderhandelingen en oorkonden der stichting van het antwerpsche klooster.

Cosmas de Viliers, *Bibl. Carm.* heeft J.v. Kattendijk of Aggerman vergeten.

Zie: *Paquot*, *Mémoires litt.* XII, 307-309; *Graf- en gedenkschriften* prov. Antw. II, 339; *Sanderus*, *Chorographia sac. Brab.* II, 247-248.

Fruytier

[Kegel, Judocus de]

KEGEL (Judocus de), ook de *Vegele*, magister, priester, werd 1549/50 ingesteld als deken van de collegiale kerk Sint Maarten of Westmonster te Middelburg. Reeds te voren komt hij meermalen voor in de rekeningen van het register van den officiaal van den dom van Utrecht door benoemingen in vicarijen en beneficies. Enkele malen wordt hij *Vegele* genoemd, een vergissing van schrijver of uitgever. 1546/47 kreeg magister Judocus de *Vegele*, priester van het bisdom Kamerijk, een kapelanie in de Noordmonster, welke vrij werd 1558/59 door zijn dood. Van het pastoraat te Boudewijnskerke had Judocus Kegel afstand gedaan 1546/47. 1548/49 verkreeg Judocus Kegel, priester van het bisdom Kamerijk, de vicarij van Onze-Lieve-Vrouw altaar in de Westmonster. Waarschijnlijk was hij reeds kanunnik in deze kerk. De vicarij was open en werd vergeven 1558/59 wegens den dood van Judocus de *Kegele*. Ook in de kloosterkerk verkreeg hij een vicarij aan het Sint Andries altaar. 1 Juni 1558 verscheen Joost Kegel, deken van St. Maarten te Middelburg, als afgevaardigde van van zijnkapittel en van de kapittels van St. Pieter, Veere en Zandenburg op de vergadering der geestelijkheid bijeengeroepen door de landvoogdes. Zij moesten beslissen over de bijdrage te betalen in de kosten voor de afgevaardigden naar het Concilie van Trente (*Bijdr. bisdom Haarlem* III, 391).

Door den dood van Judocus Kegel kwam 1557/58 de Jan Martens Cappelrije te Wemeldinge open en te Rithem (Walcheren) de vicarij aan het altaar van Onze Lieve Vrouw, die 'Judocus de *Vegele*' sinds 1548/49 bezat.

1565/66 werd te West-Souburg eene vicarij, vacant door het ontslag van *Judocus filius Kegel*, vergeven aan *Wilh. ab Amstel*, welke in die jaren meerdere beneficies verkreeg. Het jaartal zal dus juist zijn en deze Judocus was dan wellicht een bloedverwant van den deken.

Zie: *Grijpink*, *Register op de parochiën I*, Wallacria 11, 62, 71, 78, 85, 102, 119, Zd. Bev. 170.

Fruytier

[Kempen, Jan van]

KEMPEN (Jan van), *Kempenius* of *Kemps*, priester, geb. te 's Hertogenbosch 1624, overleden te Leuven 10 Oct. 1680, waar hij zijne studiën in de filosofie en theologie had voltooid, en den graad van baccalaureus behaalde. Gedurende eenige jaren sinds 1649-1659 was hij pastoor te Isque, IJssche. In 1655, krachtens privilegie

der universiteit, verkreeg hij een kanunnikdij in de collegiale kerk te Cassel, maar ging er niet resi-

deeren. 25 Jan. 1659 werd hij ingeleid te Leuven als president van het college St. Willebrord of van 's Hertogenbosch. Met beleid bestuurde hij deze stichting van Nic. Zoesius, bisschop van den Bosch, en wist zich de noodige gelden te verschaffen om een groot deel der gebouwen van het college te vernieuwen. Hij stichtte bij testament vier beurzen voor studenten der filosofie of theologie aan dit college, bij voorkeur voor leden zijner familie. Deze brachten 1880 nog 1032 fres. op. Schutjes, *Gesch. Bisd. 's Hertogenbosch*, vermeldt hem niet onder de bekende inwoners van den Bosch.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XIX (1883), 134, 139; *Handboekje zaken R.K. eeredienst* (1872) 336.

Fruytier

[Kempis, Johannes a]

KEMPIS (Johannes a) of Johan Hemerken van Kempen, geboren in 1365 en overleden 4 November 1432 in het vrouwenklooster Bethanië bij Arnhem, was de oudere en eenige broeder van Thomas a Kempis. Een leerling zijnde van Gerrit de Groote en Florens Radewijns, hielp hij mede aan den bouw van het klooster te Windesheim en behoorde tot de eerste zes broeders, die daar 17 Oct. 1387 ingekleed en geprofest werden. Hij had toen den rang van diaken. Johannes a Kempis heeft groote liefde voor letterkundigen arbeid aan den dag gelegd en is herhaaldelijk uitgezonden tot het inrichten van nieuwe kloosters. Wat het eerste betreft, hij schreef een goede hand, was evenals Hendrik Mande (V, kol. 336 volg.) een uitnemend 'verluchter' van voor de bibliotheek en het koor geschreven werken en bezat de bijzondere gave van boeken te corrigeeren, met elkaar strijdende lezingen onderling in overeenstemming te brengen. Om zijn scherpzinnigheid werd hij benoemd in de commissie tot redactie der voor den kerkdienst bestemde handleidingen en was daarvan weldra het voornaamste lid; ook had hij zitting in de commissie ter bijeenbrenging van de *Constitutiones Windesemenses*. Met betrekking tot 's mans werkzaamheid in pas gestichte windesheimsche kloosters zij het volgende medegedeeld: hij was eerst rector te Mariënborn bij Arnhem (stichtingsjaar 1392) en daarna van 1399 tot 1408 prior van Sint-Agnietenberg buiten Zwolle, woonde 21 Jan. 1408 de inkleeding der eerste twaalf zusters te Diepenveen bij, werd met anderen naar Zalt-Bommel gezonden ten einde het nieuw gebouwde convent aan de Sint-Pieterswielen te 'beginnen', was omstreeks 1412 rector in het vrouwenklooster Bronope nabij Kampen en vervolgens gedurende zeven jaren prior van het in de buurt van Haarlem gelegen convent Onzer-Vrouwen-Visitatie, bracht weder eenigen tijd te Windesheim door en begaf zich toen naar Bethanië (vrouwenklooster bij Arnhem), waar hij als rector stierf en begraven werd. De kroniekschrijver Joh. Busch noemt Johannes a Kempis een 'pilaar van het windesheimsche klooster en kapittel'.

Zie: J.G.R. Acquoy, *Het klooster te Windesheim en zijn invloed I* (Utr. 1875), 244-248 (opgaaf van bronnen 244 aant. 6); J.C. van Slee, *De Kloostervereeniging van Windesheim* (Leid. 1874), passim; K.O. Meinsma, *Middeleeuwsche bibliotheken* (Zutph. 1903), 145 volg., 149, 285 aant. 1; W.J. Kühler, *Joh. Brinckerinck en zijn klooster te Diepenveen* (Rotterd. 1908), 13, 68.

Brinkerink

[Kenen, Jan Cornelisz.]

KENEN (Jan Cornelisz.), ziekentrooster op het schip 't Wapen van Amsterdam' 1616, die 'seer stichtelijcke propositiën' deed.

Zie: J.P. C o e n , *Bescheiden*, uitg. Colenbrander III, 383.

Knappert

[Kerckhove, Cornelius van den]

KERCKHOVE (Cornelius van den) of a C e m e t e r i s , Karthuizermonnik, waarschijnlijk te Delft geboren, overleden 27 Febr. 1594 te St. Michielsgestel. Meerdere jaren was hij procurator van het klooster van den H. Bartholomeus in Jeruzalem buiten Delft. Men vindt hem in 1552 als zoodanig vermeld. In 1558 werd hij als prior aan het hoofd geroepen van de chartreuse van St. Catharina te Lier, als opvolger van zijn vroegeren delftschen overste Pieter van Scherpenisse (zie art.). In deze hoedanigheid had hij het collatierecht der parochie Kiel bij Antwerpen. In 1566 stelde hij hier een zekeren Mathijs als pastoor aan, zonder echter te voren eenige zekerheid omtrent diens persoon te hebben ingewonnen. Spoedig bleek de nieuwe pastoor dan ook niet zuiver in de leer te zijn en moest hij worden geschorst.

In 1572 benoemde men Cornelis van den Kerckhove tot prior van het klooster der H. Sophia te Vught, dat toen bezig was zich te herstellen van de verwoestingen, die er in 1566 door de beeldenstormers waren aangericht, terwijl de monniken zich tijdelijk binnen 's Hertogenbosch ophielden. Hier wachtte hem veel zorg en kommer, want nog in het jaar van zijn komst werd de chartreuse opnieuw geplunderd en zwaar beschadigd, zoodat het omstreeks 1576 werd, aler het convent er zich weder kon vestigen. Doch slechts voor korten tijd, want op 1 Maart 1577 legden de staatsche troepen het gebouwencomplex geheel in de asch. Met zeven zijner kloosterlingen verbleef de prior nu jarenlang achtereenvolgens te Casteren en te St. Michielsgestel. In laatstgenoemde plaats bedienden zij tijdens hun verblijf de parochiekerk. Wegens zijn hoogen leeftijd werd de prior in 1590 van zijn ambt ontheven. Arnoldus Havensius (kol. 729) volgde hem op. Toen de kloosterlingen onder hun nieuwen overste in 1593 een refugiehuis gingen betrekken in de St. Jorisstraat te 's Hertogenbosch; aangezien zij nog herhaaldelijk blootstonden aan strooperij, bleef dom Cornelius in Sint Michielsgestel achter, waar hij in het volgende jaar stierf, en begraven werd. Zijn grafsteen wordt er thans nog bewaard.

Zie: S c h u t j e s , *Kerk. Gesch. v.h. Bisdom 's Hertogenbosch* V, 857 en v.; *Maisons de l'ordre des Chartreux* II (Parkminster 1915), 245-250, 257; D r o s s a e r s , *De archieven v.d. Delftsche Statenkloosters* (den Haag 1917) 537, 550; F l . P r i m s , *Gesch. van Sint- Joriskerk te Antwerpen* (Antw. 1924) 104, 132-149.

Scholtens

[Kerens, Joannes Henricus]

KERENS (Joannes Henricus) werd den 22sten Mei 1725 te Maastricht uit een oud geslacht geboren, overl. te Weenen 1792. In 1742 trad hij in de Sociëteit van Jezus, was enkele jaren leeraar aan het Jezuïetencollege te Brussel, werd in 1752 priester gewijd en spoedig daarna als rector van de K.K. Theresiaansche academie naar Weenen geroepen. Hij stond in hoog aanzien bij het Oostenrijksche Hof, inzonderheid bij Maria Theresia, die den rector van het Theresianum in 1770 tot bisschop van Roermond benoemde, na den dood van Mgr. d e R o b i a n o . In 1774 werd hij bisschop van Wiener Neustadt en in het volgend jaar werd hem het nieuw opgerichte apostolische vicariaat over de K.K. legers opgedragen. Na een bestuur van 12 jaren over het bisdom Wiener Neustadt, ontving hij, tengevolge van de nieuwe kerkelijke indeeling van Oostenrijk, waardoor dit laatste bisdom bij Weenen werd ingelijfd, den bisschopszetel van het nieuw opgerichte bisdom St. Pölten. Hij overleed te Weenen in 1792. Zijn neef, Godfried Cruys, door de Zuid-Duitschers

Creits geheeten, stichtte zijn oom in de kathedraal van St. Pölten een prachtig grafmonument, waarvan het opschrift vervaardigd werd door den bekenden ex-Jezuïet, zijn vriend P. Michel Denis.

Van zijn portret bestaat een schilderij door een onbekend kunstenaar in het Groot-seminarie te Roermond en een prent door J. Adam.

Zie: H a b e t s : *Gesch. v.h. Bisdom Roermond* II.

Kleijntjens

[Kerkherdere, Jan Gerard]

KERKHERDERE (Jan Gerard), door vele schrijvers als Valkenburger bestempeld (*Nouvelle Biogr. Gen.* XXVII, 604; *Annuaire de l'univers.*; F e l l e r , *Dictionaire historique*), werd echter geboren in de parochie Hulsberg (*Biogr. Nat.*) bij Valkenburg 7 Nov. 1677. Uit het doopregister blijkt, dat hij de zoon was van J a n , schepen van het hof Climen, en van M a r i a R o e b r o o x . Hij overleed te Leuven 16 Maart 1738. Zijn latijnsche klassen volgde hij bij de Jezuïeten te Maastricht, kwam 1694 te Leuven in de pedagogie het Verken, waar hij 20 Nov. 1696 bij de promotie der filosofie de 4e plaats behaalde volgens *Biogr. Nat.*, volgens *Analectes* de 15e van de 74. Vervolgens studeerde hij de oude talen en de godgeleerdheid. Hij ontving geen enkele heilige wijding, maar trad 6 Jan. 1719 in het huwelijk.

Tot professor aangesteld aan het college van de H. Drievuldigheid, trad hij op als leeraar der grammatica 12 Mei 1700 tot Dec. 1701, daarna der syntaxis tot 20 Juli 1708, toen hij door keizer Jozef I benoemd werd als keizerlijk historiograaf.

Kerkherdere, die het Latijn, Grieksch en Hebreeuwsch volmaakt kende, nam gedurende vele jaren als plaatsvervanger de lessen van Christ. Bombaye in het college Busleiden waar, omdat deze wegens zijn zwakke gezondheid niet in staat was les te geven, 1722. Kerkherdere was algemeen bekend als dichter; hij maakte vloeiende latijnsche verzen. Bij alle gelegenheden, promoties, jubilea, nationale feesten, gelukwenschen aan het keizerlijke Huis of aan de Gouverneurs van België, werden steeds gedichten van hem verlangd en hij was altijd bereid. De *Annuaire de l' Université cath. de Louv.* 1840, bevat zijn *Carmen de schola theologica Lovaniensi* (p. 190-206), waarin hij de beroemde theologen der universiteit herdenkt.

Tijdens zijn professoraat aan het college van de H. Drievuldigheid gaf hij een grammatica uit, die veel succes had: *Grammatica latina in faciliorem methodum redacta additis anomaliarum causis. Pars prima et secunda* (Lov., Eg. Denique, 1706) 117 blz. Zijn naam als historiograaf vestigde hij door de uitgave van verschillende werken op dat gebied, meest in verband met de gewijde geschiedenis van het Oude Testament: *Systema apocalypticum* (Lov. 1708); *Prodromus Danielicus* (Lov. 1708); F e l l e r , die de werken van K. bespreekt haalt een editie aan (Lov. 1711); *Monarchia Romae paganae, secundum concordiam inter S.S. Prophetas Danielelem et Joannem numquam hactenus textatum. Accedit series Historiae Apocalypticæ* (Lov. M. van Overbeke 1727, 372 blz. 80); *De situ Paradisi terrestri ad Episc. Ipreensem praecedit ad eumdem, Conatus novus de Cepha reprehensio ex Galatarum secundo capite. Accessit Irenaeus distinguens reprehensum ab apostolo et ejusdem chronologia* (Lov. Mart. Overbeke 1729; F e l l e r en *Biogr. Nat.* vermelden een editie Lov. 1731); *Inscriptiones et elegia in laeto introitu sive inauguratione augustissimi domini nostri Caroli sexti caesaris regis Hispaniae Brabantiae ducis inaugurati Bruxellis undecima Octobris 1717* (Brux. Typ. Eug. Fricx) 16 blz.; *Vo X A CaDeM I Ca sive*

genethiacum serenissimo principi Leopoldo Joanni Austriaco Caroli caesaris et regis nostri filio primo genito dictum et dicatum ab academia Lovaniensi in publica laetitia 3 Maii 1716 (Lov. Typ. Aeg. Denique); Vera X a CaDeM I a Cantans sive vox academica adimpleri coepta per plenissimam victoriam ad Savum contra Turcas relatam auspiciis solius Caroli sexti et tertii caesaris et regis nostri ductu principis Eugenii Sabaudici in publica Lovaniensium laetitia et nundinis (Lov. Petr. Denique 1716) 8 blz.; DeCUs aU CtUMnl vox academica tertia de prosperrimis rerum christianarum successibus post et per celeberrimam victoriam augustissimi Caroli sexti caesaris et regis nostri quibus intervenit cumulus doloris per inexpectatum obitum serenissimi archiducis quem dolorem mitigat secundus augustae uterus (Lov. Petr. Denique, 1716) 14 blz.; Vo X a CaDeM Ica editio tertia Lov. z.j. (1738) 40 bl., bevat de drie voorafgaande en het Epitaphium sive carmen funebre ingeniosissimi domini J.G. Kerkherdere.

Uit deze werken blijkt, dat Kerkherdere een geleerd en werkzaam man was; zijn latijnsche spraakkunst werd terecht zeer geprezen. De andere werken toonen, dat hij te weinig aandacht aan de kritiek schonk en te veel vasthield en vertrouwd op hetgeen hij als nieuwe ontdekkingen voorstelde. Hij trok toch in zijn tijd de aandacht en verwierf zich eenigen naam door zijne werken, die later scherp werden beoordeeld. Vandaar is het te verwonderen dat zijn naam ontbreekt in *Dictionnaire de la Bible* van Vigouroux (ed. Par. 1903). Hij liet nog verschillende werken in handschrift na, vermeld door Feller en *Biogr. Nat.*

Kerkherdere was 1619 gehuwd met Anna Maria Caulants, dochter van Charles François en Johanna Smits.

Zie: *Analectes Hist. eccl. Belg.* XXI (1888) 331-32 *Biogr. Nationale* X, 657-59; Feller, *Dictionnaire Histor.* (ed. Par. 1849) V, 20-21; Hurter, *Nomenclator litterarius* IV (ed. 1910), 1135; F. Neve, *Mém. Collège des Trois Langues*, 194-198.

Fruytier

[Kerkhove, Urbanus Franciscus van den]

KERKHOVE (Urbanus Franciscus van den), geb. te St. Gillis (Waas) 26 Oct. 1747, overl. te Boschkapelle 14 Nov. 1829, trad in de orde der Minderbroeders-Recolletten te Audenaarden 18 Sept. 1775 en ontving den kloosternaam Hubertus. Hij verbleef een tijd in het klooster te Genten werd toen geplaatst in de residentie te Koewacht om de missie te bedienen in Zeeuwsch Vlaanderen. Hier werd hij om het weigeren van den eed, geëischt door de fransche republiek, gevangen genomen, terwijl hij in stilte de Katholieken van Zeeuwsch Vl. bijstond, en 15 Dec. 1798 naar Gent vervoerd. Van daar werd hij overgebracht naar Rochefort en 27 Maart 1799 naar het eiland Oléron, omdat er geen mogelijkheid bestond, wegens de kustbewaking der Engelschen, de gevangenen naar het overzeesche Cayenne te doen brengen. 21 Februari 1800 verkreeg hij zijne vrijheid en keerde naar de residentie Koewacht weder, omdat al de kloosters zijner orde door de Franschen waren gesupprimeerd. 1809 werd hij benoemd tot pastoor te Boschkapelle, waar 1695 zijn ordebroeders een statie voor de katholieken van Axelerambacht gesticht hadden, die zij echter door de plakaten der Staten van 1730 en 1731 niet meer hadden mogen bedienen. Van den Kerkhove bouwde aldaar 1811 een nieuwe kerk met torentje, voor dien tijd fraai. 1816 kreeg hij voor zijn kerk een orgel ten geschenke van den protestantschen geneesheer van Axel, J.P. Fokker, die den ijverigen pastoor hoogachtte.

Zie: van Baveghem, *Martelaarsboek* IV,

96; Naessen, *Franciskaansch Vlaanderen* (Mech. 1896) 244; Krüger, *Gesch. bisd. Breda* IV, 425, 507.

Fruytier

[Keulen, Cornelius van]

KEULEN (Cornelius van), ook van Cuelen of Ceulen en Colonaeus, priester, geb. te Hulst, omstreeks 1516, overl. aldaar Sept. 1570, wordt geprezen door Sweertius, *Athenae Belg.* 183, als 'vir optimae vitae et doctus', die een homelie van den H. Joannes Chrysostomus, *Homilia consolatoria in omni adversa fortuna*, in het Vlaamsch uitgaf. De latere biografen Foppens, enz. vermelden van Keulen niet. Nergens vindt men de uitgave van die vlaamsche homelie. Zij komt ook niet voor op de lijst der vlaamsche of hollandsche edities bij Chrys. Baur, *S. Jean Chrysostome et ses oeuvres dans l'histoire littéraire* (Louv. 1907) 214. Van Lansbergh, geschiedschrijver van Hulst, rekent van Keulen onder de voornamen inwoners van Hulst, die als pastoor der stad vele boeken naliet. Ook Sanders stelt Colonaeus onder de beroemde mannen van Hulst in *Flandria illustrata*, eerste editie 1641 II, 620; in de 2e editie 1732, III, 259, wordt hij verkeerdelijk 'pastor Vlistensis', genoemd.

Bij de promotie aan de universiteit te Leuven 1541 komt op de 42e plaats onder 146 filosofen voor Cornelius a Colonia, doch hij was 'Axelensis' (*Analectes hist. eccl. Belg.* II (1865), 329). In de rekeningen der stad en kerk van Hulst vindt men 1534 'Meester Cornelis van Cuelen presbitre over de capelrie van den hooghen altaer int hospitaal te Hulst'. 1547 was heer Cornelis van Cuelen 'ontfangher van den hospitale'. Of deze met den hulster pastoor zijn te vereenzelvigen, is moeilijk uit te maken.

1558 of 59 werd van Keulen aangesteld als pastoor van Hulst, namelijk van eene portie; 1566 was hij pastoor van de beide porties. De Willebrorduskerk van Hulst had meestal twee pastoors. Door ontslagneming van Corn. Janss, 8 Sept., verkreeg Corn. van Keulen het pastoraat. Bij bijzondere gunst behoefde hij in plaats van 28 slechts één schild te betalen. Was hem deze gunst bezorgd door den invloed van Jansenius, later eersten bisschop van Gent? Bij zijn 'willecomme' schonk hem de stad een half ame wijns, 1559. Toen hij in dat jaar de passie preekte in den vasten, presenteerde de stad hem twee poortenkannen wijn.

De hulster pastoor, Corn. van Cuelen, werd 2 Oct. 1567 ondervraagd door de raadsheeren van Vlaanderen Jan van der Burcht en Franc. Corteville, over de medeplichtigen aan den beeldenstorm van 26 Aug. 1566, toen door de twijfelachtige houding van het stadsbestuur onder leiding van den predikant Jaspard der Heyden de sieraden en kunstwerken in de Sint Willebrords vernield waren. 9 Sept. 1570 werd pastoor Corn. van Keulen begraven in de benedenkerk van de hulster Sint Willebrord.

Zie: J. van Lansbergh, *Beschrijvinge van de stad Hulst* (Rotterd. 1692) 167; Grijpink, *Register op de parochiën* (Amst. 1914) I, 19; *Archief aartsb. Utrecht* XXXV (1909), 231, 235, 237; *Bijdragen gesch. Zeeuwsch Vlaanderen* II (1857), 811-813; Rijksarchief Brussel, Papiers d'Etat et Audience no. 514, bl. 16-18.

Fruytier

[Keuller, Lambert Joseph Eduard]

KEULLER (Lambert Joseph Eduard), geb. te Venlo 14 Oct. 1813, overl. aldaar 2 Mei 1864, zoon van Joseph Jacob Keuller, kantonrechter te Venlo en van Anna Sibilla Janknecht.

Hij werd bij Koninkl. Besl. van 21 Juli 1843 tot notaris aangesteld te Horn (bij Roermond) en 19 Aug. 1851 als zoodanig overgeplaatst naar Venlo. Hij gaf in 1843 (bij de Wed. H. Bontamps te Venlo) uit zijne *Geschiedenis en beschrijving van Venlo*. Dit werk is in drie deelen verdeeld; in het eerste geeft Keuller eene geschiedenis van Venlo en deszelfs naasten omtrek; in het tweede deel levensbeschrijvingen van te Venlo geboren beroemde mannen (Willem van de Velde, Augustijner monnik; Hubert Goltzius, bekend vooral als munt- en penningkundige; Erycius Puteanus, letterkundige en geschiedschrijver; Matthias Bonerus, letterkundige; Diederik van Dalen, godgeleerde; en Jan van Cleef, historieschilder); in het derde gedeelte van zijn werk beschrijft Keuller de stad, hare verschillende gebouwen en hun lotgevallen. Dit werk bezorgde hem ten jare 1852 het lidmaatschap van de Maatschappij der nederlandsche letterkunde, terwijl hij verder benoemd werd tot corresponderend lid der koninklijke Maatschappij van schoone kunsten en letterkunde te Gent, tot lid van den Historischen Verein für den Niederrhein, alsmede tot eerelid van den Historischen Verein für Geldern und Umgegend te Gelder. Op genealogisch gebied heeft Keuller zich verdienstelijk gemaakt door het schrijven eener genealogie der venlosche patriciersfamilie Alberts en de aanverwante familiën: van Hoemoet, Rondon, in de Betouw, van den Bogaert, Sleurs, Reysack, Schmideman (of Schmidtman), Janknecht, Keuller, Bours en Wolters. Deze genealogie is afgewerkt door Albert Wolters, pastoor te Roosteren en Jan Verzijl (onuitgegeven).

Hij was te Straelen den 8 Juni 1847 gehuwd met *Frederica Aldegonda Cecilia Groethuysen* (geb. te Straelen 21 November 1822, overl. te Venlo 30 April 1899, dochter van *Arnold Groethuysen* en *Aldegonda Hollen*), uit welk huwelijk 7 kinderen werden geboren.

Zie over hem: *P.O. van der Chijs*, *Levensbericht van Lambert Joseph Eduard Keuller* in *Handelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde* (1864).

Verzijl

[Keynkamp, Werner]

KEYNKAMP (Werner), geb. te Lochem, overl. in 1427. Van zijn jeugd en jongelingschap is niets bekend. Toen hij later rector der school te Kampen was, werd hij als aanhanger van Gerrit de Grootte door de stedelijke regeering ontslagen, uit de stad verwijderd en voor den tijd van tien jaar verbannen. Na den dood van de Grootte (20 Aug. 1384) sloot hij zich aan bij Florens Radewijns en de Broeders des gemeenen levens te Deventer. Hij behoorde tot de oprichters van het klooster te Windesheim en tot de eerste zes personen die daar 17 Oct. 1387 ingekleed werden en geprofest. Gedurende ongeveer acht en twintig jaren heeft hij in drie windesheimsche kloosters het prioraat bekleed: te Windesheim zelf, van 17 Oct. 1388 tot omstreeks 30 Nov. 1391; achttien jaren lang in Nieuwlicht bij Hoorn; zeven jaar in Thabor nabij Sneek, waar hij de ruwe ijskoude harten der Friezen handelbaar maakte ('Frisonum corda rudia brumali algore frigida effecit mansuetissima'). Keynkamp wordt geroemd als iemand van voorbeeldige braafheid, van strenge zedelijkheid, er op aangewezen bovendien om in conventen een goeden grondslag te leggen. Met dat al droeg zijn vroomheid een ziekelijk karakter: overdreven ootmoedig betoonde hij zich, schromelijk angstvallig en pijnlijk nauwgezet in de opvolging der voorgeschreven statuten. Aan het graveel is hij na langdurig en ge-

duldig lijden in het klooster te Windesheim bezweken.

Zie: J.G.R. A c q u o y , *Het klooster te Windesheim en zijn invloed I* (Utr. 1875), 251-255, met opgave van bronnen op blz. 251 aant. 9; J.C. v a n S l e e , *De kloostervereeniging van Windesheim* (Leid. 1874), passim. In A c q u o y , *Gerardi Magni epistolae XIV* (Amstelod. 1857), 49-56, staan van de Grootte twee brieven afgedrukt: een aan W. Keynkamp (p. 49-52), een andere over hem (p. 53-56); inleidingen daarop: p. 48-49, 52-53.

Brinkerink

[Keyser, Laurentius de]

KEYSER (Laurentius de) of de Keizer, geb. te Gemert, waarschijnlijk een der eerste studenten van de pas gestichte latijnsche school zijner geboorteplaats, behaalde 1610 als student van de paedagogie het Verken te Leuven de tweede plaats bij de promotie der filosofie. Hij werd priester der duitsche orde, waaraan zijne geboorteplaats toebehoorde en werd benoemd tot eersten president van het college, dat 1624 de landcommandeur, Edmundus Huyn ab Amstenraedt, te Leuven tot opleiding van priesters voor de orde oprichtte.

L. de Keyser, die den graad van baccalaureus in de theologie had verkregen, stond aan het hoofd van het college tot 1624, niet 1627 zooals bij v.d. E l s e n , *Gesch. der lat. school te Gemert*, 115.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XIX (1883), 299.

Fruytier

[Kezelius, Adam]

KEZELIUS (Adam) of v a n d e r Kezel, geboortig uit Breda, vriend van Gilbertus Cognatus, schreef eenige gedichten, als *Poemata* uitgegeven te Basel door Joannes Parco (1556) 8°.

Zie: S w e e r t i u s , *Athenae Belg.* 4; F o p p e n s , *Bibl. Belg.* I, 5.

Fruytier

[Kimman, Jacobus]

KIMMAN (Jacobus), geb. te Haarlem 16 April 1830, gest. 5 Juli 1897. Hij werd 16 Aug. 1857 tot priester gewijd en was kapelaan te Assendelft van 1857-1859, te Amsterdam in 'de Posthoorn' van 1859-1863 te 's Gravenhage aan St. Jacob van 1863-1869, pastoor te Achthuizen van 1869-1870, rector te Monster van 1870-1873, te Amsterdam aan S. Jacob van 1873-1879, pastoor te Heilo van 1879-1897. Behalve eenige opstellen in het maandschrift *de Katholiek* verschenen van zijne hand: *Katholiek protest tegen de moderne beginselen, die men op 1 April 1872 zoude willen huldigen* (Amsterdam 1872); *Feestrede, gehouden ter gelegenheid van de inzegening der nieuwe parochiekerk van den H. Willibrordus, buiten de Veste te Amsterdam* (Amst. 1873); *Het Hofje van Beresteyn. Ernstige bedenkingen rakenden den veel besproken verkoop der aldaar voorhanden kunstschaten. Met het oog op algemeen maatschappelijke belangen* (Amsterdam 1876). Dit laatste geschrift vooral is zeer belangrijk om de ruime en frissche ideeën, waarvan de schrijver in die dagen op kunstgebied blijk gaf.

Zie: *Bijdr. bisd. Haarlem*, dl. 39, blz. 387.

van der Loos

[Klingen, Martinus]

KLINGEN (Martinus), geb. te Heerlen in het land van Valkenburg 1628, overleed als abt der Benediktijner-abdij Braunweiler bij Keulen, 21 Maart 1693. Gedurende eenige jaren had hij in zijne abdij en in het klooster St. Peter te Erfurt in Thüringen het ambt van subprior waargenomen en was tegelijkertijd lector en novicenmeester. Daarna bestuurde hij de parochie Widersdorf, waar hij nog werkzaam was, toen hij 15 Maart 1672 met algemeene stemmen tot abt zijner abdij werd gekozen. Hij wordt hoog geprezen om zijne godsvrucht en bijzondere vereering van Maria, vooral ook omdat hij de studie in de abdij bevorderde en de

rechten van zijn klooster met klem verdedigde. Hij overleed plotseling te Keulen na 21-jarig bestuur op Paaschavond.

Zie: *Gallia Christiana* III, 765.

Fruytier

[Kloetingen, Adrianus van]

KLOETINGEN (Adrianus van) of van Cloetingen, magister artium, was 1479 deken van Walcheren en pastoor van Kloetingen (van de 4e portie) (*Archief aartsbisdom Utrecht* XXXII 269, 293); 1487/88 stond het pastoraat te Kloetingen open door zijn dood.

Zie: Grijpink, *Register op de parochiën* I, Zuid-Beveland, 71.

Fruytier

[Kloetingen, Adrianus van]

KLOETINGEN (Adrianus van) of van Clutinghen, geboortig uit het zeeuwsche dorp van dien naam, ook genoemd Johannis en A. Lietwij of Letwick van Clutinghen, behaalde 1503 bij de promotie der filosofie als student van den Valk de tweede plaats. Vervolgens werd hij professor in den Valk en behaalde den graad van licentiaat in de rechten. Waarschijnlijk is hij dezelfde als Adriaan Lietwy of Letwick de Clutingen, die van 1537-1552 meermalen voorkomt als deken van de faculteit der filosofie.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg* II, 247, XXI (1888), 111.

Fruytier

[Kloetingen, Balduinus van of de]

KLOETINGEN (Balduinus van of de) of van Cloetinghen, uit Zeeland, begaf zich in het klooster der Karthuizers St. Sophie te Vucht, waar hij werkzaam was als koster en 32 jaar als procurator. Daarna werd hij tot prior gekozen in 1540 en bestuurd Sint Sophie tot zijn dood, 19 Juni 1548. In 1543 zag hij zijn convent bedreigd door Maarten van Rossum hij de belegering van 's Hertogenbosch.

Zie: *Graf- en gedenkschriften der prov. Antw.* VI, 528, lijst der priors; Schutjes, *Gesch. bisdom 's Hertogenbosch* V, 861.

Fruytier

[Kloetingen, Jan van]

KLOETINGEN (Jan van) of van Clutingen, Cloetingen, de Clotinghen, uit het bisdom Utrecht dus wel zeker afkomstig van het dorp Kloetingen bij Goes in Zeeland, behaalde 1446 te Leuven aan de universiteit de tweede plaats bij de promotie in de filosofie. 7 Oct. 1447 werd hij aangenomen als regens der filosofie door de faculteit. 1449 wordt hij genoemd 'Johannes filius Johannis de Clotinghen magister et regens in artibus'. Hij studeerde de theologie en behaalde den graad van licentiaat. 1460 werd hij gekozen tot rector magnificus der universiteit. Verder is in de geschiedenis der universiteit niets van hem bekend. 1490/91 deed Joh. de Cloetinge afstand van een kapelanie aan het altaar van O.L. Vr. van den Rozenkrans in de abdijkerk te Middelburg.

In 1471 komt een J. Clutingen voor als kanunnik van St. Servaas te Maastricht. Hij was een wetenschappelijk man, hoog geacht, die meermalen in geschillen als

scheidsrechter werd aangesteld door het kapittel of den magistraat der stad. 11 Oct. 1487 werd hij tot groot-cantor van het kapittel gekozen. In den schat der St. Servaaskerk bewaart men nog een verguld zilveren kruis, door Jan de Cl. besteld in 1490 bij U l r i c , goudsmid van Maastricht. Meester Johannis Cloetingen, kanunnik van Sint Servaas, was een speciale weldoener van het Beggaardenklooster te Antwerpen. Indien de datum van zijn dood, 30 Aug. 1531 aangegeven door D o p p l e r juist, en niet 1513 is, dan kan onmogelijk de professor van Leuven en de kanunnik van Maastricht dezelfde persoon zijn. Het necroloog en de lijst der Beggaarden geven geen jaartal.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* II, 237, XXVI (1896), 313, XXX (1903), 227, 249; R e u s s e n s , *Matricule de l'univ. de Louvain* I, 111; D o p p l e r , *Nécrologe de la confrérie des chapelains*

de la coll. de St. Servais (Maastr. 1897) 117; *Klooster des Beggaarden in Graf- en gedenkschriften prov. Antw.* VI, 24, 32.

Fruytier

[Kloetingen, Wilhelmus de of van]

KLOETINGEN (Wilhelmus de of van) of van Cluetingen, werd 14 Juni 1478 benoemd tot secretarins of auctarius der universiteit van Leuven. Als zoodanig moest hij erkend zijn als keizerlijk en pauselijk notarius. Hij bekleedde dit ambt, dat veel werk vergde, tot 1494. Tevens was hij procurator curiae conservatorialis 31 Jan. 1473. Hij was gehuwd met Joanna Trijsbiers, die 18 Sept. 1489 voorkomt oud 46 jaar met haar zoon Henricus, oud 14 jaar. Door den dood van een magister Wilh. de Cloetingen was 1493/94 de kapelanie van het altaar van St. Pancratius te Poortvliet vrij.

In 1248 komt een Willem van Clotinghe voor als kanunnik te Middelburg (v.d. Bergh, *Oork. boek II*, 22).

Zie: Valerius Andreas, *Fasti academ.* (Lov. 1650) 52; *Analectes hist. eccl. Belg.* XXVII (1898), 376; Grijpink, *Register der parochiën, enz.* I, Zuid-Beveland, 119.

Fruytier

[Kluit, Joannes]

KLUIT (Joannes), geb. te Delfshaven 17 Nov. 1843, overl. te Amsterdam 14 Juli 1890, was de zoon van P. Kluit en M. van Stavereen. Hij studeerde van 1860 tot 64 aan de delftsche academie en verwierf in laatstgenoemd jaar het diploma van burgerlijk ingenieur. Na enkele maanden bij den waterstaat te Groningen gediend te hebben, werd hij na vergelijkend examen met ingang van 1 Jan. 1865 benoemd tot surnumerair van den waterstaat en geplaatst te Roermond. Van daar werd hij kort daarna naar Gorinchem overgeplaatst, terwijl hij met 1 Jan. 1866 ter standplaats Hoek van Holland toegevoegd werd aan den ingenieur P. Caland ten behoeve van den aanleg van den Rotterdamschen Waterweg. Als zoodanig heeft hij groot aandeel gehad in den aanleg van de hoofden in zee voor den mond van den Waterweg, die door geringe kosten en soliditeit uitmunten. Van 15 Nov. 1873 tot 1 Jan. 1875 was hij te Delfshaven geplaatst, ten behoeve van den aanleg der schutsluis in de Ruigeplaat, waardoor eene verbinding van de Delfshavensche Schie met den Waterweg tot stand kwam, terwijl tevens de Kous, die genoemde plaat van den vasten wal scheidde, op twee plaatsen werd afgedamd. Met 1 Jan. 1875 te 's Gravenhage geplaatst, leidde hij den aanleg der hoofden meestal ter plaatse, zoodat hij telkens het werkbaar seizoen te Hoek van Holland doorbracht.

Hij verving Caland somtijds als deze in eene vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs iets over den waterweg had mede te deelen en daarin verhinderd was, o.a. op 16 Sept. 1873. Zelf werd hij, ook verhinderd zijnde, daarvoor op 8 Aug. 1876 vervangen door W. Verwey Az. Met ingang van 1 Aug. 1878, toen Caland van het beheer van den Rotterdamschen Waterweg ontheven werd, werd ook Kluit daaraan onttrokken. Hij werd verplaatst naar Arnhem en met het 3e rivierarrondissement, bestaande uit Gelderschen IJsel, Zwarte Water en Zwolsche Diep, belast. Met 1 Jan. 1882 werd hij verplaatst naar Amsterdam om op te treden als sectie-ingenieur bij den aanleg van het kanaal van Amsterdam naar de Merwede. Deze sectie bevatte de werken van Amsterdam tot nabij Maarsen. Daartoe behoorde o.a. de syphon bij Zeeburg, bestemd om het water van Amsterdam naar de Zuiderzee

af te voeren, maar dadelijk door Amsterdam gebruikt tot waterinlating op groote schaal. Hij had bij het ontwerpen de krachtige hulp van L.J. Eymer (IV, kol. 584).

Hij werd niet lang voor zijn overlijden benoemd tot bestuurslid van de Vereeniging tot bevordering der bouwkunst. Men heeft van hem: bovengenoemde *Mededeeling over den Rotterdamschen Waterweg* en *Mededeeling over grondduikers met uitneembare kokers bij het Merwedekanaal*, en *over een ontwerp voor een syphon te Zeeburg* in *Not. K.I.v. I.*, 1887.

Kluit was een praktisch ingenieur, wars van al wat naar theorie zweemt. Hij was van een welwillenden aard; zijn ambtgenoot K.F.W. Rooseboom, een bijzonder bekwaam en vlug ingenieur, die echter aan den drank verslaafd was, werd door hem gered, doordat hij hem na zijn ontslag uit den Rijksdienst als teekenaar in dienst stelde en zijne zaken jaren lang als een vader beheerde.

Hij huwde 2 Juni 1870 P.S. Z o n n e v y l l e , die 25 Mei 1879 overleed. Zij hadden geen kinderen.

Ramaer

[Klijnsma, Sent Foppes]

KLIJNSMA (Sent Foppes) krijgskundig ingenieur, geb. 7 Nov. 1790 te Wolvega, ald. overl. 7 Mrt. 1874, zoon van den maire en schout van zijn geboorteplaats, had reeds als knaap aanleg en lust voor de mathematische wetenschap, waarbij hij een verdienstelijk leidsman vond in Mr. M e i n a r d u s S i d e r i u s , curator der franeker hoogeschool. Zijn studie te Franeker was nog niet voltooid, toen hij zijn diensten ten bate van het vaderland aanbood aan generaal Kraijenhoff. Febr. 1814 kreeg hij de benoeming tot 2en luitenant bij het bataillon pontonniers, dat te Dordrecht werd opgericht en naar Maastricht vertrok. Hij maakte 18 Juni 1815 mee den weg van Waterloo naar Brussel in orde voor het vervoer der duizenden gekwetsten. Te Namen was hij 4 jaar werkzaam aan het maken der vestingwerken. In 1819 werd hem te Maastricht het onderwijs in de wiskunde en vestingbouw voor de kadetten opgedragen. In dienst van den staf der genie bevorderde hij in 1822 de herstelling van het fort St. Pieter. In 1827 werd hij aan de algemeene directie der genie te 's Gravenhage toegevoegd. Met de brigade ingenieurs woonde hij in 1831 den veldtocht in België en de gevechten bij Hasselt, Boutersem en Leuven bij, en was hem de ontmanteling der eerstgenoemde vesting opgedragen. Verder bracht hij tot stand de inundatielinie Bergen-op-Zoom-Grave. De koning erkende zijn verdiensten door hem in 1842 te benoemen tot ridder van de Militaire Willemsorde.

Hij schreef: *Handleiding tot de mineurkunst en sappeurkunst*, die in 1842 en 43 op last van het departement van oorlog werden uitgegeven. Na zijn pensionering in 1853 vestigde hij zich op de oude Lycklama-Stins te Wolvega, vroeger bewoond door zijn vriend Siderius en in 1840 door hem gekocht en later vergroot. De rust maakte hem niet werkeloos. Hij gaf in het licht: *Geschiedkundige herinneringen aangaande de voormalige vestingen Steenwijk, Kuinre en Blokzijl* (Meppel 1853); *Geschiedkundige herinneringen uit de voormalige grietenijen Oosten Weststellingwerf, hoofdzakelijk aangaande het geslacht der van Harens* (Meppel 1861). Hij schreef een *levensbericht van den generaal-majoor M. Witsenburg* en vertaalde een *Proeve over de uitzettende kracht van het buskruit in mijnovens* (Breda 1855). Voor de *Nederl. Volksbibliotheek* bewerkte hij een *Handleiding tot de burgerlijke mineurkunst* en een *over het IJzer, zijne smelting en bewerking*. Maar vooral werkte hij ijverig aan het verzamelen van levensberichten van wis-, natuur- en sterrekundigen van alle tijden en volken. In 1861 gaf hij daarvan in een *Biografisch Woordenboek* het 1ste gedeelte uit, maar wegens te gering debiet kon deze uitgave niet worden voortgezet. Hij

is begraven in den familiegrafkelder der algemeene begraafplaats te Wolvega.

Zie: *Leeuw. Courant* 15 Maart 1874.

Wumkes

[Knobbaut, Hubertus]

KNOBBAUT (Hubertus), Karthuizer, geb. te Brussel 1500, overl. te Leuven 19 April 1571, legde zijne kloosterbeloften af te Leuven 1532 of 1533. In 1541 werd hij procurator in het St. Andreasklooster buiten de Muiderpoort te Amsterdam, waar hij werkzaam was, totdat hij tot prior van zijn klooster te Leuven werd gekozen, dat hij zeven of negen jaar bestuurde. Daarna was hij als koster te Lier en als vicarius in verschillende kloosters behulpzaam. Hij was gekozen tot prior te Basel, toen hij te Leuven overleed.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XVI (1879), 217.

Fruytier

[Koekkoek, Barend Cornelis]

KOEKKOEK (Barend Cornelis), landschapschilder, werd geboren te Middelburg 11 October 1803 en stierf te Kleef 5 April 1862. Hij was de leerling van zijn vader J a n H e r m a n K o e k k o e k en huwde met de dochter van den schilder J.A.

D a i w a i l l e . Zijn nalatenschap werd 9 Dec. 1862 te Amsterdam verkocht.

Schilderijen van zijn hand bevinden zich te Amsterdam, 's Rijksmuseum: winterlandschap, ital. landschap, berglandschap, boschgezicht; Amsterd. Sted. Museum: de rukwind, landschap; werken in talrijke particuliere verzamelingen.

Teekeningen van zijn hand bevinden zich te Amsterdam, 's Rijks Prentenkabinet: boschlandschap met herten, boerenwoningen met brug met figuren, boomstudies, boerenwoning in heuvelachtig landschap, gezicht op een duitsche stad, boschstudie, landschap bij Arnhem en twee kinderen, twee zelfportretten, boer op den rug gezien (roodkrijt), berglandschap; Amsterd., Mus. Fodor: bevroren rivier, schaatsenrijders, landschap in storm, beestenmarkt, boerenkermis, oude eik bij water, landschap met boomen en vee, figuren, bevroren rivier langs een bosch met schaatsenrijders, rotsachtig landschap, landlieden biddend voor een kapel; Haarlem, Mus. Teyler: rotsterrein, dorpskermis, schijfschieten, uittocht van de burgerwacht in 1831 naar de grenzen, la Roche de Bayard bij Dinant, bergachtig landschap, bosch; Rotterdam, Mus. Boymans: eenige woningen aan een rivier, rotslandschap, landschapsstudie naar de natuur, boerenwoning aan een weg, bouwval bij een water.

K.'s oeuvre als lithograaf is vrij aanzienlijk; hij heeft een reeks landschappen en boomstudies gemaakt, bovendien eenige bij elkaar behorende reeksen, *Vue pittoresque du Royaume des Pays-Bas*, uitg. door Daiwaille en Veldhuyzen, *Album lithographique de 1830*, Amsterdam, uitg. door J.A. Daiwaille.

Naar zijn ontwerp maakten prenten: J.A. Boland, D.J. Sluyter, L. Schultz, A. Girardot, W. de Koning, Stroobant, J.F. van Lennep, J.D. Steuerwald, Th. Fourmois, A.C. Nunninck, J.A. Daiwaille, H.J.v.d. Hout. M. Maris heeft een 3-tal van zijn schilderijen, waarschijnlijk in zijn jeugd, gecopieerd.

K. schreef: *Herinneringen en mededeelingen van een landschapschilder* (Amst. 1841).

Van zijn portret bestaat een tekening van hemzelf en prenten door Ch. Bangniet, A. Huessener, W. Chimaer, C. Bentinck, C.F. Eilbracht en H.J. Backer.

Zie: C. K r a m m , *De Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders enz.*
(Amsterdam 1857-64), III, 896; sup. 95; G.K. N a g l e r , *Neues allgem. Künstlerlexikon*
(München 1835-52), VII, 115; C. I m m e r z e e l , *De Levens en*

werken der holl. en vl. kunstschilders (Amsterdam 1843) II, 123; *Les chefs-d'oeuvre des peintres néerlandais anc. et mod. du musée d'Amsterdam*; uitg. Allart de Lange, Amsterdam; G.H. Marius, *Holl. schilderkunst in de XIXde eeuw* (1920) 154; Kunstenaarsbrieven in 's Rijks Prentenkabinet, Amsterdam; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon I*, 312

J.M. Blok

[Koemans, Johannes Hubertus]

KOEMANS (Johannes Hubertus), te Gouda 12 Mei 1811 uit aanzienlijke ouders geboren, overl. 11 Mrt. 1875, aanvaardde 6 Juni 1835 den geestelijken stand, waarin zijn oom, aartspriester Kervel, een type van oudhollandsche deftigheid, eene voorname plaats bekleedde. Reeds als kapelaan te Leiden muntte hij uit als redenaar en trok hij de aandacht der universiteitsstudenten. In 1842 trad hij in de Orde der Redemptoristen en bekleedde daarin tot zijn dood gewichtige ambten. Doch vooral schitterde hij in al die jaren door zijne echt apostolische welsprekendheid, welke hem een der voornaamste plaatsen onder de kanselredenaars van Nederland verzekert.

Gedrukte preeken liet hij niet na.

Zijn portret bestaat in het Redemptoristenklooster te 's Hertogenbosch.

Jansen

[Koenerding, Adriaan (1)]

KOENERDING (Adriaan) (1), geb. te Zwammerdam in 1651, overl. te Amsterdam 9 Mei 1710. Zijn vader heette Steven en was waarschijnlijk de oudste zoon van Johannes Andreas K. (zie beneden). 31 Dec. 1671 werd hij in het gildeboek der chirurgijns te Amsterdam ingeschreven, sinds omstreeks 1677 was hij als chirurg verbonden aan het St. Pieters Gasthuis aldaar. Hij was ook 'opsiender' bij de Remonstrantsche gemeente in dezelfde stad.

Hij schreef: *Nuttige beschrijving van het heet en koud vuur. Neffens het afsetten van Scheen en Kuyt Beenderen* (Amst. 1698; 2e druk met aantekeningen door J.v. Wijk Rotterdam. 1739).

Den eersten Juli 1672 komt 'Mr. Adriaen Coenerdinck chirurgijn' voor in het register van hen die voor het eerst aan het H. Avondmaal in de remonstr. kerk te Amsterdam deelnamen, tegelijk met 'Steven Coenerdinck chirurgijn en Marretje Adriaens zijn huisvrouw', hoogst waarschijnlijk zijn ouders, die zich toen wellicht sedert kort te Amsterdam hadden gevestigd. Steven overleed vóór 1683 blijkens de inschrijving 28 Nov. van dat jaar in hetzelfde register van 'Joris Koenerding, zoon van zalr. Mr. Steven K.', genoemd naar zijn jong gestorven oom Georgius (zie dat art.); 26 Febr. 1687 vindt men daar nog een Haasien Stevensz. Koenerding.

Den 9. Maart 1676 ondertrouwde Adriaan met Lysbeth of Elisabeth van Keulen. Kinderen uit dit huwelijk zijn: Maria, die 31 Mei 1698 voor het eerst aan het avondmaal verscheen (een andere Maria K. huisvr. van Rombout van Hoogstraten wordt daar genoemd 27 Juli 1725, zij zal een dochter van Joris K. zijn geweest); Johan (2), over wien beneden afzonderlijk; Elisabeth, ged. 13 April 1682, aan het avondmaal 1 Maart 1702, tezamen met haar broeder Joannes als 'kinderen van onse mede opsiender Adr. K.' vermeld; Magdalena, ged. 19 Juli 1685.

Zie: Archief der Remonstr. kerk (aanteekeningen van Dr. P. Leendertz Jr.) en Gemeentearchief, Amsterdam; *Catalogus der boekerij der Nederl. Maatsch. t. bevord. d. geneesk.* te Amsterdam.
Kossmann

[Koenerding, Adriaan (2)]

KOENERDING (Adriaan) (2), geb. te Amsterdam 1722, gedoopt 22 Nov. in de remonstr. kerk, overl. 9 Nov. 1820 te Nieuwpoort (Z.-Holl.),

zoon van Johannes (2) en Adriana van Hoorn. 4 Juni 1744 nam hij voor het eerst deel aan het H. Avondmaal bij de Remonstranten te Amsterdam. Hij werd in 1745 proponent bij de Remonstrantsche Broederschap en deed 7 Jan. 1748 zijn intrede te Nieuwpoort. Achtereenvolgens bediende hij daarna de gemeenten Amersfoort (1757), Zevenhoven (1760), Schoonhoven (1761); vanuit deze laatste plaats verzorgde hij eenige jaren tijdelijk ook Nieuwpoort, later tezamen met den predikant der gemeente tevens Gorinchem. Nadat ook Tiel korten tijd in deze combinatie betrokken was, werd er in 1774 een nieuwe regeling getroffen en K. tot predikant der beide laatstgenoemde gemeenten benoemd. In 1787 werd de tielsche kerk geplunderd en de gemeente opgeheven; de combinatie werd vervangen door een vereeniging van Gorinchem met Nieuwpoort, dat thans wederom K.'s woonplaats werd. Ook hier ondervond de onvermoeide grijsaard de moeilijkheid der tijden; de pruisische troepen berokkenden nog in hetzelfde jaar aan zijn beide kerken materiele schade. In 1796 ging de gemeente Gorinchem te niet; in 1799 werd reeds in een vereeniging van Nieuwpoort met Schoonhoven voorzien; de 80-jarige K. echter sloeg nog in 1802 het aangeboden emeritaat af, dat hem daarna in 1804 gegeven werd. Hij moest nog beleven, dat eerst te Schoonhoven en in 1817 ook te Nieuwpoort de predikantsplaats werd opgeheven, waaraan zijn lot gedurende bijna 70 jaar verbonden was geweest.

Dec. 1820 werd hij in zijn gemeente herdacht door Ds. Gerard Brandt Maas, die een zoon zijner dochter was, in een lijkrede over Ps. 37:37.

Vermoedelijk van zijn hand is een stuk, geteekend A. Koenerding, in den bundel *Lykdichten, ter gedachtenisse van Bernardus de Bosch, overleden 27 van Wijnmaand 1786* (Amsteldam 1787).

Zie: Tideman en Rogge, *De Remonstrantsche Broederschap* (Amsterd. 1905); arch. der Remonstr. kerk te Amsterdam.

Kossmann

[Koenerding, Georgius]

KOENERDING (Georgius), geb. in het graafschap Steinfurt, waarschijnlijk te Gronau, omstr. 1629, overl. te Gouda 1657. Hij was een zoon van Johannes Andreas (zie beneden) met wien hij in zijn prille jeugd naar Holland gekomen was. 3 Juni 1649 nam hij als 'studiosus' voor het eerst deel aan het H. Avondmaal in de kerk der Remonstranten te Amsterdam. In hetzelfde jaar werd hij proponent bij de Remonstrantsche Broederschap en als zoodanig in 1650 naar Kampen gezonden om de verdrukte gemeente aldaar tijdelijk te bedienen. Hijzelf werd het slachtoffer der vervolging en van 30 Oct. 1650 tot 22 Jan 1651 door den stedelijken magistraat gevangen gehouden, waarna hij bovendien nog de hem opgelegde boete van f 200 moest betalen. In 1652 werd hij beroepen te Gouda, waar hij de remonstrantsche gemeente bediende naast Johannes Henrici Ouwens, doch reeds na vijf jaar op nog jeugdigen leeftijd overleed.

Van hem zijn eenige brieven en papieren bewaard gebleven, vooral betrekking hebbende op zijn gevangenschap te Kampen.

Zie over hem: Tideman en Rogge, *De Remonstrantsche Broederschap*, 1905; *Catalogus van handschriften op de bibliotheek der Remonstr.- geref. gemeente te Rotterdam* (door Rogge en Tiele, 1869) nr. 334 en 1367; en J. Tideman, *Iets van de geschiedenis der Remonstranten te Kampen uit 1650 in Vadert. Letteroefeningen* 1873, 1e dl., 279 vlg., waar de brieven uit zijn gevangenschap aan zijn ouders en zijn broeder

Johannes, alsook de rekesten van zijn vader en van hemzelf aan den kampenschen magistraat zijn afgedrukt; in een dier brieven (blz. 288) doet hij verslag van zijn eerste verhoor, waaruit o.a. zijn leeftijd en geboorteplaats blijkt. Het geheele beloop der kampensche wederwaardigheden werd nog eens uitvoerig besproken en met nieuwe bescheiden aangevuld door J. Nanninga Uitterdijk in *Bijdragen tot de Geschiedenis van Overijssel I* (Zwolle 1874), 193-210.

Kossmann

[Koenerding, Johannes of Jan (1)]

KOENERDING (Johannes of Jan) (1), geb. waarschijnlijk te Gronau in het graafschap Steinfurt omstr. 1632, begraven te Amsterdam 15 Dec. 1705. Hij schreef zijn naam ook *Conerding*, *Koenderding*, *Koenerdingh*; zijn vader was de zwammerdamsche predikant Johannes Andreas K. (zie beneden). Op het eind van 1650 vinden wij hem te Amsterdam, ten huize van den chirurgijn *Isaack Lambertse Barrevelt* 'achter de Zuyder kerck op de Breestraet', waarheen zijn broeder Georgius (zie boven) zijn brieven adresseerde. Vermoedelijk was Johan bij dezen heelmeester in de leer. 22 Oct. 1653 deed hij zijn proef en werd hij in het amsterdamsche chirurgijngilde opgenomen, waarvan hij tusschen de jaren 1664 en 1696 vijf maal overman is geweest. Als zoodanig is hij met zijn medebestuurleden van het jaar 1679-80 geportretteerd door Nicolaes Maes (Rijksmuseum). Gedurende de winters 1669-70 tot 1671-72 behoorde hij tot de regenten van den schouwburg; van 1687 tot 1688 waren hij en David Lingelbach de laatste huurders van den schouwburg.

Als dichter trad Koenerding in 1658 op met een bundeltje, getiteld:

Landt-Levens-Lof, aen Jufvrouw Petronelle Kats door J.K. Met eenige Byveersen, van verscheyde Poëten (Amst. 1658). Vooral van belang zijn daarin de 'byveersen', blijkbaar bijdragen in K.'s album amicorum door verschillende vermaarde letterkundigen, waaraan zijn antwoorden en soms geheele berijmde gedachtenwisselingen zijn toegevoegd; inzonderheid een gedichtje van Vondel gaf aanleiding tot een uitgebreiden twist. Voorts komen gedichten van zijn hand voor in: *Apollos Harp* (Amst. 1658) en in *Bloemkrans van Verscheiden Gedichten* (Amst. 1659). Vermoedelijk in 1660 gaf hij afzonderlijk uit: *Onverwachte val van Carolus Gustavus. Der Sweeden Gotten en Wenden Coningh*. z. pl. en j. (Pamfl. Knuttel no. 8284). In handschrift is bewaard zijn gedicht in het album amicorum van *Joan Blasius* (Univ.-Bibl. Amsterd.), gedateerd 3 Juni 1663 (zie *Het Boek* 1923 blz. 126).

Voor den amsterdamschen schouwburg bewerkte K. twee blijvende spelen: *Amalazonte* (1667) en *De mildadige minnaer en kuische slavin* (1668), vermoedelijk beide naar fransche voorbeelden; hij was een medestander van Blasius in diens strijd tegen *Nil Volentibus Arduum*.

Koenerding ondertrouwde 3 Oct. 1659 'oud 27 jaer' te Amsterdam met *Maria Jurriens Uttermarck*. Indien hij bedoeld is met Johannes Kennerdinck, die 3 Sept. 1671 voor het eerst deelnam aan het H. Avondmaal in de kerk der Remonstranten te Amsterdam, zou hieruit blijken dat hij zich langen tijd ver had gehouden van het kerkelijk leven, hetgeen met het oog op den inhoud van zijn dichtwerk allerminst onwaarschijnlijk kan heeten. De lijst in het archief der remonstr. kerk die deze aantekening bevat geeft daarbij als zijn adres op 'tot de glasemaker Piron'. Hij zal toen weduwnaar zijn geweest en ondertrouwde 8 Nov. 1672 ten tweeden male met *Anna Eggertsz van Wasse*, weduwe van Ds.

Nicolaes Beets, in leven predikant te Knollendam. Uit het eerste huwelijk is bekend een dochter Haasie Koenerding, 29 Aug. 1686 aan het Avondmaal bij de Remonstr. vermeld.

Zijn portret komt voor op het reeds genoemde schilderij der overliden van het chirurgijns-gilde van 1680 door Nic. Maes in het Rijksmuseum te Amsterdam.

Over hem zie: *Gedichten van Vondel*, uitg. v. Lennep VII, 695; C.N. Wijbrands, *Het Amsterd. tooneel* 149, 229 v.; J.A. Worp, *Drama en Tooneel* II, 124, 314, 319; dez., *Repertoire van den Amsterd. Schouwv.* (hs. Bibl. Mij. Ned. Lett. Leiden); J. te Winkel, *Ontwikkelingsgang d. Ned. Lett.* III, 23 v., 34, 101 v.; Fr. Kossmann, *Mr. Johan Koenerding's letterkundige betrekkingen in Het Boek* (1923) 113-126; Arch. Remonstr. Kerk en Stedel. Arch. te Amsterdam.

Kossmann

[Koenerding, Johannes of Jan (2)]

KOENERDING (Johannes of Jan) (2), ged. te Amsterdam bij de Remonstranten 25 Juli 1678 met de namen Johannes Andreas, overl. aldaar 1735 (begr. 9 Juni). Hij was een zoon van Adriaan (1) en evenals deze chirurgijn, in welke hoedanigheid hij 15 Juni 1700 in het gildeboek werd ingeschreven. 1 Maart 1702 verscheen hij voor het eerst aan het H. Avondmaal in de Remonstr. kerk, tegelijk met zijn zuster Elisabeth. In 1716 behoorde hij tot de vijf overliden van het chirurgijns-gilde, geschilderd door Arnold Boonen.

Naar alle waarschijnlijkheid is hij de bewerker van twee op den amsterdamschen schouwburg gespeelde kluchten: *Krispyn, medevryer van zyn heer* (1717, herdrukt 1750 en 1784); *De schrandere gek of de groote Alexander* (1719).

Hij is twee maal gehuwd geweest; 23 Oct. 1706 ondertrouwde hij te Amsterdam met Bregitta de Bosch, 13 Juni 1721 aldaar met Adriana van Hoorn. Een zoon uit het tweede huwelijk is Adriaan (2). Elisabeth Coenerdingh 'jonge dochter oud 18 jaaren', die 30 Nov. 1729 aan het H. Avondmaal wordt vermeld, kan een dochter uit Jan's eerste huwelijk zijn, zij zou dan heeten naar haar grootmoeder; mogelijk is zij dezelfde vrouw, die 5 Oct. 1731 ondertrouwde met Jan van Marten uit Weesp, en als diens weduwe 12 Sept. 1738 met Johannes Schuurman uit Emden, oud 26 jaar.

Een derde Mr. Jan Coenerdingh zij hier volledigheidshalve vermeld, wiens dochter Paulina oud 19 jaar op 1 Sept. 1788 in het register van het H. Avondmaal te Amsterdam voorkomt. In de gildeboeken der chirurgijns is deze Jan niet te vinden; mogelijk was hij een kleinzoon van Jan (2).

Een portret van Jan (2) komt voor op het reeds genoemde schilderij der overliden van het chirurgijns-gilde van 1716 door Arnold Boonen in het Rijksmuseum te Amsterdam.

Zie over hem: J.A. Worp, *Gesch. v. Drama en Tooneel* II, 314, 319; Fr. Kossmann, *Mr. Johan Koenerding's letterk. betrekkingen in Het Boek* 1923, blz. 119 noot; verdere gegevens uit het Gemeentearchief en kerkel. arch. der Remonstr. te Amsterdam.

Kossmann

[Koenerding, Johannes Andreas]

KOENERDING (Johannes Andreas), ook Konerding en Cuenerdingius genoemd, geb. vermoedelijk vóór 1590, overl. te Zwammerdam 14 Juni 1657. Op jeugdigen leeftijd verloor hij zijn vader en werd afhankelijk van den steun van

anderen. Hij was een van de studenten, die in Sept. 1619, na de uitspraak der Dordtsche

synode, om hun remonstrantsche gevoelens uit het Staten-College te Leiden verwijderd, de theologie getrouw bleven en, nadat zij zich daartoe te Waalwijk bij de veroordeelde predikanten hadden aangemeld, werden aangewezen om als proponenten bij de Remonstranten dienst te doen. Geruimen tijd bracht hij daarna even buiten onze landsgrenzen door, waar hij te Gronau in het gebied van graaf Willem Hendrik van Bentheim-Steinfurt predikant was. Deze werkzaamheid moet van 1622 tot 1634 hebben geduurd. In het eerstgenoemde jaar trachtte hij zijn vroegeren leidschen leermeester Conradus Vorstius (vgl. III, 1342) in opdracht van den graaf te bewegen zich ook daar te vestigen, waaraan deze echter geen gevolg gaf. Zelf kan hij daar toen nog slechts kort geweest zijn, daar hij in zijn 1650 opgesteld rekest aan den magistraat van Kampen verklaart dat hij omtrent 28 jaren predikant was. Veel had hij in Gronau te verduren door de algemeene onrust tijdens den 30-jarigen oorlog en in het bijzonder door de vervolging van den kant der steinfurtsche priesters, die zelfs een prijs op zijn hoofd hadden gesteld. Ten slotte werd hij in 1634 'boven alle vermoeden schielijck uyt zyn dienst gestooten alleen van wegen de leer der Remonstranten, in de bekende 5 art. voorgestaen', en moest hij zich tegen den winter met vrouw en vier kinderen op reis naar Holland begeven. Intusschen was op de generale vergadering der Remonstrantsche Societeit, die in October 1631 te Rotterdam gehouden werd, ook zijn naam genoemd onder hen die men gaarne in een bediening binnen het vaderland zou terugzien. Vermoedelijk in 1635 of kort daarna werd hij aangesteld bij de Remonstrantsche gemeente te Zwammerdam, waar in dat jaar de predikantsplaats vrij werd. In 1652 en 1656 wordt hij als predikant van deze gemeente genoemd; in 1657 overleed hij en werd op het kerkhof aldaar begraven. Zijn grafschrift door G. Brandt doet hem kennen als een bescheiden en vredelievend man. Nog een tweede grafschrift door F. Snellinx en een gedicht op hem van J. Geesteranus zijn bewaard in het bundeltje *Landt-levens-lof* van zijn zoon Johannes (1).

Met Westerbaen was hij bekend door hun gemeenschappelijken studietijd in het Staten-College te Leiden. Brandt, sedert 1652 zijn collega in het naburige Nieuwkoop, noemt hem als zegsman voor zijn verhaal omtrent Vorstius' omzwervingen in Duitschland.

Behalve het rekest in verband met de gevangenneming van zijn zoon Georgius te Kampen, is van hem over een schrijven van 1628 uit Gronau aan Episcopus over de handschriften van Vorstius en toestanden in Steinfurt.

Zijn vrouw, die vermoedelijk H a a s j e heette (dit is de naam harer twee ons bekende kleindochters), overleefde hem, blijkens een gedicht in den *Bloemkrans* (1659) door haar zoon Johannes (1) tot haar als weduwe bij haar zeventigsten verjaardag gericht; beide zullen dus vermoedelijk vóór 1590 geboren zijn. Van de vier kinderen, die K., volgens zijn eigen getuigenis in het genoemde rekest, in 1634 mee naar Holland bracht, zijn ons bekend: Georgius en Johannes (1); voorts is in de brieven van Georgius sprake van een zuster met twee zoontjes en van nog een broeder, die blijkbaar in 1650 ook te Zwammerdam wonen. Zeker is deze laatste de als vader van Adriaan (1) bekende Steven, die dan wel de oudste zoon geweest zal zijn.

Vergelijk: G. B r a n d t, *Historie der Reformatie* (1704) III, 171, 923, IV, 829; *Catalogus van handschr. op de biblioth. d. Remonstr.-geref.*

gemeente te Rotterdam nr. 1368; J. T i d e m a n , *De stichting der Remonstrantsche Broederschap* (1871) 11, 266, 330, 332, 467; voorts de onder Georgius en Johannes (1) Koenerding opgegeven literatuur; het meermalen genoemde rekest is door T i d e m a n afgedrukt in *Vaderl. Letteroefen.* 1873, 1e dl., blz. 296 vlg.

Kossmann

[Kommers, Adriaan]

KOMMERS (Adriaan), geb. te Raamsdonk 25 Apr. 1786, overl. te Bergen op Zoom 28 Oct. 1854, was de zoon van P. Kommers, bouwkundige, en werd in hetzelfde vak opgeleid. Hij is een der weinigen van eene vroegere generatie omtrent wien in de jeugd van schrijver dezes nog verhalen, niet ten zijnen voordeele, de ronde deden.

Hij deed in 1805 examen voor landmeter en was dit nog in 1816, doch was van 1808 tot 1812 bij den waterstaat als landmeter gedetacheerd. In laatstgenoemd jaar keerde hij terug tot het kadaster. Hij ging in 1816 bij den inspecteur-generaal van den waterstaat J. Blanken (I, kol. 357) solliciteeren naar eene betrekking in dat vak. Of hij aan Blanken heeft medegedeeld, dat hij ingenieur-verificateur van het kadaster was, kan niet bewezen worden, maar zeker is het, dat Blanken hem bij de 7e organisatie van den waterstaat voor ingenieur 1e klasse voordroeg omdat hij ingenieur-verificateur van het kadaster was. Hij werd bij Kon. besl. van 25 Dec. 1816 met ingang van 1 Jan. 1817 tot ingenieur 1e klasse benoemd, en te Haarlem belast met den dienst in het zuidelijk arrondissement van Noord-Holland. Van hem wordt verhaald, dat hij, voor den dienst op het eiland Urk komend, geregeld na gebruik van een déjeuner, hem door den aannemer geleverd, het servies in zijn koffer pakte; de aannemer zal zich hiervoor wel schadeloos hebben gesteld.

Toen in 1822 op aandrang der Belgen voor een aantal (waaronder alle belgische) provinciën afzonderlijke Rijks- en provinciale diensten werden ingesteld, werd de provinciale dienst in Noord-Holland ter standplaats Haarlem met ingang van 1 Juli van dat jaar aan Kommers opgedragen. Daar de provincie Noord-Holland nagenoeg geene werken onder haar beheer had, was dit een zeer eenvoudige dienst. Bij Koninklijk besluit van 6 Juni 1836 werd hij met ingang van 1 Juli d.a.v. benoemd tot hoofd-ingenieur 2e klasse en belast met de provincie Drente, ter standplaats Assen. Hij moest daar tegelijk den dienst van ingenieur waarnemen. Dit duurde tot 1 Sept. 1842, toen de ingenieur J. Strootman (IV kol. 1281) hem werd toegevoegd. Toen deze naar Zeeland verplaatst werd, verzocht Kommers, dat zijn schoonzoon, de ingenieur J.A. v a n D o r t h , te Assen als ingenieur geplaatst zou worden. Dit geschiedde met ingang van 1 Dec. 1845. Deze beide heeren deden een zeer groot gedeelte van het jaar reizen door Drente. Dit in verband met hetgeen gezegd werd, dat zij wel eens reizen declareerden, die niet gedaan waren en zelfs eens in eene maand met 30 dagen 31 dagen reizen declareerden (het reistarief was toen zeer voordeelig voor de ambtenaren), was oorzaak, dat bij de 9e organisatie van den waterstaat zoowel Kommers als van Dorth bij Koninklijk Besluit van 9 Febr. 1849 met ingang van 1 Apr. d.a.v. eervol ontslagen werd.

Eene bijzonderheid, om welke veel gelachen is, was, dat, toen Kommers in 1843 bij gelegenheid van een bezoek van koning Willem II aan Assen tot ridder van den nederlandschen leeuw benoemd was, in de Staatscourant vermeld werd, dat hij ridder der nederlandsche Willemsorde was geworden; daar hij bijzonder corpulent was, kon men zich hem niet als krijgsheld denken.

Kommers schreef: *De ontworpen Kanalisatie*

van Drenthe uit het ware oogpunt beschouwd, met een kaartje (Groningen 1847); hierin wordt de toen voorgenomen en later uitgevoerde verlenging van de Dedemsvaart vanwege de provincie Overijssel naar Koevorden als eene ramp voor Drente voorgesteld; *De middelen tot het door besproeiing vruchtbaar maken van heide- en andere woeste gronden, in verband beschouwd met de kanalisatie van Drenthe* (Assen 1849); *Proeve om door waterbesproeiing woeste gronden in cultuur te brengen* (Zutfen 1854).

Hij huwde A.E. v a n E y s e , welke hem overleefde tot 1 Dec. 1857.
Ramaer

[Konings, Antonius]

KONINGS (Antonius) werd geboren te Helmond, 24 Aug. 1821 en stierf te Ilchester in Amerika 30 Juni 1884. Zijn naam blijft voortleven om de hooge ambten, welke hij als Redemptorist in de Congregatie van den Allerheiligsten Verlosser bekleedde, om meerdere theologische werken, welke hij in het Latijn, Duitsch of Engelsch uitgaf, doch vooral om zijn veelverspreid *Commentarius in Facultates Apostolicas* en het groote werk *Theologia Moralis S. Alphonsi in compendium redacta*, dat in 1890 reeds zeven uitgaven telde en in vele Groot-Seminariën als handboek is ingevoerd.
van Grinsven

[Kramm, Christiaan]

KRAMM (Christiaan), zoon van J a c o b en M a r i a v a n H e f f e n , geb. te Utrecht, 18 April 1797, overl. aldaar 24 Mei 1875; was ongehuwd.

Kramm's vader handelde in wollen stoffen. Christiaan werd in 1810 in de leer gedaan bij N. v a n V o o r s t een groot-zilverwerker. In 1815 werd hij geheel belangeloos opgenomen in het atelier van den kunstschilder P.C. W o n d e r . Spoedig reeds kon hij zelf teekenonderricht geven in de beste utrechtsche families. In 1820 maakte hij het plan voor een schouwburg te Utrecht, enkele jaren later voor een kazerne. In 1823 maakte hij een bouwkundige teekening van de Dom voor een duitsch prachtwerk. Daardoor op de hoogte gekomen van de bouwvalligheid van de Dom, was hij het, die benoemd werd om de eerste herstelling te leiden. In 1826 werd hij benoemd tot directeur der stads-school van Bouwkunde te Utrecht en trad spoedig daarna tevens op als bouwkundige. Vele groote gebouwen en woonhuizen zijn onder zijne leiding tot stand gekomen, ook ging hij voort met schilderen en met het restaureeren van oude schilderijen, waarin hij een hooge trap van volkomenheid heeft bereikt. Vele portretten en miniaturen van bekende tijdgenooten heeft hij gemaakt.

Kramm had sedert vele jaren voor alle benoemingen en lidmaatschapsaanbiedingen van genootschappelijken aard beleefd bedankt.

Zijne publicaties zijn: *Proeve der werkdadige Doorzigtkunde, om voor zich de samenstelling te regelen en naar de natuur te teekenen, naar het Fransch* (1830); *Kunst om zich tegen de werking der vlammen te beveiligen, ter behoeding van spuitgasten en tot redding van menschen, die zich in den brand bevinden enz., naar het Fransch* (1833); *Nieuw uitgevonden stelsel van Timmerwerk van*

Louis Laves, naar het Fransch (1844); *De Goudsche glazen of beschrijving der beroemde geschilderde kerkglazen van de Grootte of St. Janskerk ter Coude, benevens de geschiedenis der St. Janskerk der glazen, der cartonteekeningen enz. waarbij is gevoegd een afzonderlijk levensbericht der beroemde glasschilders, de gebroeders Dirk en Wouter Crabeth* (1853); *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche Kunstschilders, Beeldhouwers, Graveurs en Bouwmeesters van den vroegsten tot op onzen tijd* (1857-64, 7 deelen met 1773 pagina's). Dit laatste is natuurlijk zijn hoofdwerk, een werk eigenlijk van zijn geheele leven. Verder schreef hij nog artikelen in tijdschriften.

Van zijn portret bestaat een prent door J.W. Kaiser en een door een onbekend kunstenaar in J. Immerzeel, *De levens en werken* enz. 134.

Deze bijzonderheden zijn ontleend aan hetgeen J.J.F. Wap, een vriend van Kramm, over hem schreef voor in het laatste deel (aansluiting) van de *Levens enz.*, daar Kramm zich zelf daarin niet had vermeld.

van der Vies

[Krugten, Hermanus Antonius Hubertus van]

KRUGTEN (Hermanus Antonius Hubertus van), geb. te Grave (N.B.) 28 Mei 1826, overl. te Roermond 19 Febr. 1890. Zijn ouders waren Joannes van Krugten en Maria Anna Verhoeven. Na zijn gymnasiale studies te Grave trad hij in de Congregatie van den Allerheiligsten Verlosser. 26 Dec. 1852 werd hij door Mgr. Paredis priester gewijd. Hij heeft zich vooral naam verworven door zijne historische en ascetische geschriften, met name door de uitvoerige geschiedenis van O.L. Vrouw in 't Zand te Roermond, van de Zoete L. Vrouw te 's Hertogenbosch, van de Zusters van den H. Carolus Borromeus en van het hospitaal te 's Hertogenbosch. Hij stierf in het Redemptoristen klooster te Roermond.

van Grinsven

[Kruiningen, Joh. van]

KRUININGEN (Joh. van) of van Cruninghen, zoon van Nicolaas en Margaretha Hooghemoere, behoorde tot een familie, die haar naam droeg naar het dorp Kruiningen op Zuid-Beveland, studeerde aan de universiteit te Leuven in de medicijnen en overleed aldaar 9 Oct. 1500. 20 Maart 1480 werd hij aangenomen in den raad van de faculteit der medicijnen en verkreeg 13 Juni daaropvolgend den titel van doctor. In 1497 en 1498 komt hij voor als een der vijf rechters, die de rechtbank van beroep der universiteit vormden. Hij was tweemaal gehuwd eerst met Elisabeth Boelarts en daarna met Gertrude van Dieve, dochter van Jacobus. Deze laatste overleefde hem twee jaar en werd naast hem begraven in het familiegraf der van Kruiningens in de kerk der Augustijnen te Leuven. Zijn zoon Diederik, ridder van Jerusalem, overleed 20 Juli 1556.

Zie: Val. Andreas, *Fasti academici* (Lov. 1650) 228; Paquot, *Mémoires hist. litt.* XII, 70; *Analectes hist. eccl. Belg.* XXVII (1898), 415; de Herckenrode, *Nobiliaire des Pays Bas* I, 598.

Fruytier

L.**[Laan, Dirk Jan van der]**

LAAN (Dirk Jan van der), landschap- en genre-schilder, teekenaar, later stadsraad, werd geboren te Zwolle, April 1759 en stierf aldaar in Febr. 1829. Hij was een leerling van H. Meyers; zijn werken, die zeer sterk belicht zijn en sterke kleuren hebben, gaan dikwijls door voor werk van J. Vermeer van Delft. Hij schilderde, misschien wel niet zonder bedoeling, op oud linnen.

Zijn schilderijen bevinden zich te Amsterdam, 's Rijksmuseum: stadsgericht; Berlijn, Museum: het landhuis; Rusland, coll. Prachoff: jager te paard op een weg.

Teekeningen van zijn hand bevinden zich te Amsterdam, 's Rijks Prentenkabinet: winterlandschap bij stad met schaatsenrijders (1780); boerenwagen en boerenwoning bij een bosch (1784); Haarlem, Mus. Teyler: boschrand (1790), winterlandschap (1799); Weenen, Albertina: Holl. boerenerf met ruiter, boschingang.

Naar zijn ontwerp graveerden N.v.d. Meer (illustraties voor Feith's *Julia*) en L. Flameng.

Zie: R.v.d. Eynden en A.v.d. Willigen, *Gesch. der vaderl. schilderkunst sedert de helft der XVIIIe eeuw* (Haarlem 1816-42) III, 95, IV 195; C. Immerzeel, *De Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders* (Amsterdam 1843) II, 147; G.H. Marius, *De Holl. schilderkunst der 19e eeuw* (1920), 58, 59, 61, 66; G.K. Nagler, *Neues allgem. Künstlerlexikon* (München 1835-52) VII, 232; *Kunstchronik* (1883) 69; *Trésors d'art en Russie* (1906) 107, 114; H.P. Bremmer, *Moderne Kunstwerken* III; *Gaz. d. Beaux Arts* (1866) II, 568, (1869) I, 162; *Zeitschr. f. Bild. Kunst* (1875) 36; *Werke aller Meister Mus. Berlin*; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 2; H.J. Scholten, *Musée Teyler à Haarlem, Catalogue raisonné* (1904).

J.M. Blok

[Laecman, Antonius]

LAECMAN (Antonius) of Laakman, ook Baenken en van Everbode (of wel Zonnius genaamd, uit Son (N.-B.) geboortig, ofschoon dit niet zeker is, overl. omstreeks 20 Jan. 1460 te Leuven, waar hij in 1426 een der eerste studenten was aan de nieuwe universiteit. Hij studeerde eerst de filosofie en behaalde bij de promotie in 1429 de vierde plaats; daarna volgde hij de lessen in de beide rechten en behaalde achtereenvolgens de verschillende graden. 13 Nov. 1439 werd hij tot doctor in het civiel recht uitgeroepen. Op het feestmaal bekostigde de stad volgens gewoonte den rijwijn. Sinds 1 Oct. 1436 was hij professor der instituten. In 1446-47 gaf hij als plaatsvervanger van den leeraar W. de Bont de lessen in het kerkelijk recht en ook na diens dood in 1455. Hij werd gekozen tot rector magnificus in 1434 en 1451 (niet in 1444, zoals in *Cat. Prim.*). Laecman bezat een kanunnikdij in de St. Pieterskerk te Leuven, waar hij begraven werd voor het altaar van St. Andries; ten tijde van Val. Andreas was zijn grafschrift reeds uitgesleten, behalve de woorden 'defensor fidei, lux ecclesiae, lillii splendor'. Het laatste doelt waarschijnlijk op zijn presidentschap of professoraat in de paedagogie de Lelie, ontstaan bij de stichting der universiteit, doch waarvan de geschiedenis eerst sinds 1490 bekend is. Of Son in de Meierij wel zijn geboorteplaats is, kan niet met zekerheid bevestigd worden. Val.

Andreas noemt hem 'Zonnius' en zoo wijzen Paquot, *Catal. Primorum*, Coppens, Schutjes en *Analectes* XXVI Son in de Meierij als zijn geboortedorp aan. In de rekeningen der stad Leuven van de traktementen der professoren wordt hij steeds Ant. van Everbode genoemd. Deze naam zou hij ontvangen hebben naar zijn broeder Daniël Laeckman, abt der Norbertijnerabdij Averbode en geboren te Zonhoven. Met 'Zonnius' kan dus ook bij hem 'uit Zonhoven' bedoeld zijn.

Zie: Val. Andreas, *Fasti academici* (Lov. 1650) 36, 37, 170; *Analectes hist. eccl. belg.* XXVI (1896), 301; XXVII (1898) 301, 304; Coppens, *Nieuwe beschr. bisdom 's Hertogenbosch* III, 201; Schutjes, *Gesch. bisdom 's Hertogenbosch* V, 672; *Catalogus omnium Primorum univ. Lovaniensis* (Mech. 1824) 10.

Fruytier

[Laers, Hendrik Thomasz.]

LAERS (Hendrik Thomasz.), ook wel Hendrik Thomassen genoemd, geb. te Amsterdam, data van geb. en overl. onbekend.

Laers sloot zich al vroeg aan bij de Hervormden in Amsterdam en woonde in 1566 meermalen de predikatiën bij. Toen Hendrik van Brederode van Febr. tot April 1567 in Amsterdam was, hielp Laers dezen zooveel hij kon; bij het vertrek van Brederode moest Laers ook uit Amsterdam vluchten en ging zeer waarschijnlijk naar Oostfriesland. 25 Aug. 1567 komt de schout in Amsterdam zijn goederen beschrijven, 4 Nov. 1567 wordt hij voor de laatste keer opgeroepen om zich te verdedigen en 27 Nov. 1567 wordt Laers verbannen met verbeurdverklaring zijner goederen. Zijn huis in Amsterdam werd ook aangeslagen. Laers sloot zich bij de Watergeuzen aan. In Mei 1568 kruist hij voor Delfzijl; 23 Juni 1568 neemt hij met Sonoy en andere Watergeuzen in de haven van Emden een schip en krijgt 1 Juli 1568 van den prins van Oranje een lastbrief. Met Sonoy is hij de eerste Watergeus die zulk een brief ontving. 7 Juli 1568 valt Laers de vloot van Boschuyzen op de Eems aan en jaagt deze naar zee. 29 Dec. 1569 klaagt de stad Bremen over zijn rooverijen. Hij werkt samen met Bernardinus Geerlofsz. en Dirk van Bremen, ook gevluchte Amsterdammers. In Nov. 1571 is Laers bij Sandwich; 16 Febr. 1572 moest hij wegens een storm den haven van Rye binnen loopen; men liet Laers daar dadelijk toe. Op 1 April 1572 was hij bij de inneming van den Briel.

Zie: Wagenaar, *Beschr. van Amsterdam*, III, 268; Marcus, *Sententiën*, 288; ter Gouw, *Gesch. van Amsterdam*, VI, 242; van Groningen, *Gesch. der Watergeuzen*, 483; van Vloten, *Nederl. Volksofst.* (1858) I, 143; Bor, I, 237; Franz, *Ostfriesland und die Niederl.* 47, 48, 137, 229; Gachard, *Invasion du Cte Louis de Nassau*, 366; *Rye Manuscripts*, 12; *Konst- en Letterbode*, 1840, II, 185.

Vogels

[Laet, Joannes]

LAET (Joannes), geb. te Baardwijk omstreeks 1528, priester en professor te Leuven, verdwijnt na zijn ontslag en vertrek uit Leuven in 1569, uit de geschiedenis.

Hij volgde 5 Juni 1557 Joannes Stijnaert van Meeuwen op als regent van de paedagogie den Borcht. In 1561 behaalde hij den graad van licentiaat in de theologie en in 1565 werd hij tot rector magnificus der universiteit gekozen. In 1567

wenschte hij Theod. Maelcot in zijn plaats tot regent van den Borcht aangesteld te zien, wat niet werd toegestaan. Toen hij in 1568 een mederegent wenschte in den persoon van zijn neef, Joannes Hectoris, stemde de faculteit hierin niet toe en wilde hem zelf het bestuur ontnemen, waarover men niet tevreden was. In 1561 was een hervorming der studiën van de paedagogie in wording. Hij gaf de *Reformatio Castrensis studii* in druk; zij behaagde niet aan de faculteit der filosofie. Over zijn ontslag ontstond een geschil, dat na een overeenkomst in 1569 eindigde, waarbij bepaald werd, dat hij op het eind van 1569 ontslag zou nemen.

Het latere lot of overlijden van Joannes Laet is onbekend. Hij komt meermalen voor onder de examinatores en tentatores.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XXI, 60-63; Schutjes, *Gesch. bisdom 's Hertogenbosch* III, 165.

Fruytier

[Lafargue, Paul Constantijn]

LAFARGUE (Paul Constantijn), landschapteekenaar en etser, 1732 of 1733 te 's Gravenhage geboren, begraven aldaar 10 Juni 1782. Hij was voornamelijk in den Haag werkzaam, in 1771 was hij in het album studiosorum der universiteit te Leiden ingeschreven, waar hij slechts tijdelijk verbleef. Hij was bekend om zijn kopieën naar oude meesters o.a. Ruisdael; op verscheiden veilingen komen schilderijen van hem voor. Schilderijen van zijn hand bevinden zich te 's Gravenhage, Gemeente Museum: Boschbrug 1774, Haagsche Schouw 1774; Leiden, Gemeente Museum: Stadsgezicht (waarschijnlijk Oudevest bij Heerengracht); Frankfort, Städ. Institut: Marepoort te Leiden; Stockholm, verz. Lind: landschap in zon.

Teekeningen van zijn hand bevinden zich te Amsterdam, 's Rijks Prentenkabinet: kerk te Wilsveen, Bosch en Hoven buiten Haarlem, Katwijkbinnen, huis v. Quarles te Voorburg 1757, revue door prins Willem V gehouden in 1770, boschgezicht te Zeist 1781, Nd.-hollandsch meisje 1775, Molquersche boer 1775, haagsch dienstmeisje 1775, scheveningsche vischverkoopster 1775; Amsterdam, Mus. Fodor: Gezicht te 's Gravenhage, Voorhout te 's Gravenhage; 's Gravenhage, Gem. Mus.: de Gardes van prins Willem te paard.

Prenten van zijn hand zijn o.a.: een gezicht op het Buitenhof, stranding van la Félicité bij 's Gravesande, gezichten in den Haag en omstreken, Wateringen, Rijswijk, Leidschendam, decoratie van het huis van den Mieden, zinnebeeldige voorstelling Erfprins van Oranje, Pasc. Paoli, koe, titelprint 'ordre der feest en passietexten in de kerk te 's Gravenhage', vignet voor muziekstuk, lidmaatschap van vrijmetselaarsloge, tooneel van den schouwburg te 's Gravenhage, gezicht op Rotterdam met ijsvermaak, gezicht op het huis Bentinck, triptiek met hemelvaart van Maria naar Ant. van Blockland uit de verzam. J.J. van Reenen.

Naar zijn ontwerp graveerden S. Fokke: lijkstatie van prinses Anna van Hannover 1759, hollandsche harddraverij aan het Haagsche Schouw; J.G. Visser: zinnebeeldige voorstelling van het huwelijk van den Erfprins en van Louise; J. le Charpentier: Lijdsendam van den Haag afkomende te zien; dezelfde: aan den Delftschen vaart. Van de historieprenten noemen we verder: de nieuwjaarswensch van de zes knechten der schutterij 1753 (gezicht nieuwe Doelen), wapenschouw der Haagsche schutterij 1760.

Zie: Fr. D.O. Obreen, *Archief voor Nederl. kunstgeschiedenis* 1877-87, IV, 143, V, 159, 279;

D.S. van Zuiden, *P.C. Lafargue en Ger. Hoet in Oud-Holland* (1917) XXXIV, p. 114; A.M. Hind, *A short history of etching and engraving* (London 1908) 358; E.W. Moes, aant. 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam afd. prenten; F. Muller, *De Nederl. historie in prenten* 1863, S. 4207 A, 3977 dd, 4002, 4010, 4097 (1), 4115, 4117, 4135, 4240; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* I, 528; A. Thieme-Becker, *Allgem. Künstlerlexikon* XI, 268; R.v.d. Eynden en A.v.d. Willigen, *Geschiedenis der Nederl. schilderkunst sedert de helft der 18e eeuw* (Haarlem 1816-42) II, 193, aanh. 178; C. Immerzeel, *De Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders* (Amst. 1843) I, 233; C. Kramm, *De Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders* (Amst. 1857-64) II, 477 f; Heller-Andresen, *Handbuch für Kupferstichsamml.* (Leipzig, 1870) II, 475; Ch. Blanc, *Manuel de l'amateur d'estampes* (Paris 1854-90) II, 482.

J.M. Blok

[Lagoor, Johan]

LAGOOR (Johan), schilder en etser; in 1645 was hij in het gilde te Haarlem. Hij is het bekendst als etser van landschappen. Een schilderij van zijn hand bevindt zich te Budapest: een landschap. Ook kwamen zijn werken een enkelen keer op een veiling voor. Een tekening van L. kwam voor op de veiling Klinkosch 1889: landschap met beek 1671. Een zestal landschappen werden door L. geëst.

Zie: A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 6; A. van der Willigen, *Les artistes de Harlem* (Haarlem et la Haye 1870) 201; J.Ph.v.d. Kellen, *Le peintre-graveur hollandais et flamand* (Utrecht 1866) I, 10; A. Bredius, *Künstlerinventare* 953-957, G. 1248, G. 1586, G. 1859, 138 v.; E.W. Moes, Aanteekeningen 's Rijks Prentenkabinet, afd. schilders, idem prenten.

J.M. Blok

[Lamberti, Robertus]

LAMBERTI (Robertus), geb. te Breda 15 Oct. 1617, zoon van Michel Lamberti (dispensateur, rentmeester, van prins Philips Willem van Oranje) en van Katherine Eelkens, overleed 14 Aug. 1666. Op 18-jarigen leeftijd 15 Aug. 1635 trad hij in de abdij te Averbode, waar hij twee jaar later zijn kloosterbeloften aflegde. Priester sinds 5 April 1642, werd hij 1644 eerste bestuurder of rector der kerk van Kortenbosch bij St. Truiden, een drukke bedevaartplaats en was daar werkzaam tot 1653, toen hij naar de abdij werd teruggeroepen en tot prior en daarna tot provisor werd aangesteld. Hij bekleedde dit ambt tot 1660. Hij gaf als prior een werkje uit: *Diva Virgo de Cortenbosch, ejus miracula* (Leodii 1656). Het werkje van ongeveer 400 bladzijden werd opgedragen aan den Prinsbisschop van Luik, Maximiliaan Hendrik, tevens aartsbisschop van Keulen.

Zie: Goovaerts, *Ecrivains de l'ordre de Prémontré* (Brux. 1901) I, 484; Heylen, *Hist. verhand. over de Kempen* (1887) 189; *De Norbertijner-Abdij van Averbode* (Averb. 1920) 61, 185, 186.

Fruytier

[Lamberts, Gerrit]

LAMBERTS (Gerrit), schilder, etser, lithograaf en boekhandelaar, werd geboren 19 Oct. 1776 te Amsterdam en overleed aldaar 16 April 1850. Hij schilderde landschappen en architectuur en was conservator van het Rijksmuseum. Zijn

nalatenschap werd 18 Nov. 1850 te Amsterdam verkocht. Hij gaf uit: *Lijst der onderscheiden verzam. welke sedert 1826 zijn bijeengebracht* (1836) en schreef een boekje over den *Brand van de Nieuwe Kerk te Amsterdam* (1845). Volgens een begrafenisbriefje van 12 April 1809 heette zijn vrouw J.H. Greve (F.M. 5767).

Teekeningen van zijn hand bevinden zich te Amsterdam, 's Rijks Prentenkabinet: St. Pietersberg

aan den Maas, monument ter eere van Witte van Haemstede, overstroming te Ransdorp Febr. 1825, sneeuwlandschap met molen 1815, boerenwoning, boerenwoning aan waterkant, riviergezicht, Hagestein, riviergezicht met schip met roeiboot, ruïne slot Bentheim, beek te Laeken, Landpoort te Vianen, afbreken van den Voetboogdoelen, Ringdijk op de Schulpbrug bij Amstel, Dwarsboomsloot, aan den wal te Haarlem, graf van Peter Son te Monster, kerk te Monster, poort te Heemstede (2), poort in een straatje, Amersfoort aan den wal, begraafplaats der heeren van Zandvoort te Zandvoort, graf van van der Dussen te Cuylenburg, Loevestein, twee koperen bekkens en steenen te Loosduinen, tombe van Floris V te Alkmaar, twee intérieures, bij Oudewater 1836, kerk te Gouda, kerk te Rhenen 1823, huis Vroomstein bij Jutfaas (3), oud gymnasium te Utrecht, het verbranden der douanehuisjes te Amsterdam 1813 (F.M. 5820); Amsterdam, verz. Leonhardt: verschillende amsterdamsche gezichten; Amsterd., Oudheidk. Genootschap: twee teekeningen; Amsterd. Mus. Fodor: een buurt, instorting O.-I.-C. magazijn 16 April 1822 (F.M. A 6174), een gracht; Amsterdam, Gemeente-archief: talrijke gezichten en gebeurtenissen in Amsterdam; Haarlem, Mus. Teyler: Muidergracht te Amsterdam, Egelantiersgracht te Amsterdam, jachthuis te Soestdijk, interieur armenhuis te Utrecht, Buitenweerdpoort te Utrecht, Texelsche kade, Voorthuizen, op de wallen te Amsterdam; Rotterdam, Mus. Boymans: zes landschappen o.a. sneeuwgezicht; in de Universiteitsbibliotheek te Amsterdam eenige teekeningen, beschreven in F. Muller's historieprenten onder no. 6791, 6808, 6820, 6825, 6831; Leiden, Prentenkabinet: voorgang in het huis van den kunstenaar; 's Gravenhage, verz. Mevr. H. Kröller; Maartensdijk, verz. Lugt: onthoofding van drie misdadigers op de Nieuwmarkt te Amsterdam 5 Juni 1812 (F. Muller no. 5806); cat. Wurfbaïn 20 Nov. 1899, in wiens verzameling zich meerdere teekeningen door L. bevonden. In de historieplaten door F. Muller beschreven worden behalve de hierbovengenoemde de volgende teekeningen genoemd: no. 196: monument 1817 Manpad 26 April 1304 Witte v. Haemstede; 892: 1584 10 Juli moord op Prins Willem I; 1898: brand Nieuwe kerk Amsterdam 11 Jan. 1645; 5751: Waag Amsterdam 2 Oct. 1808; 6039: monument te Waterloo 1815; 6111: niet uitgevoerd ontwerp van gedenknaald ter gedachtenis van de opening der nieuw gebouwde haven; 6134: Neckerpoort te Purmerend Sept. 1819; 6143: 1820 9 Febr. inwijding R.K.K. Geloof, Hoop, Liefde te Amsterdam; 6179: Instorting v. O.-I.-C.-magazijn 16 April 1822; 6191: brand N. Luth. kerk 18 Sept. 1822; 6192: ruïne 18 Sept. 1822; 6194: ruïne Luth. kerk 18 sept. 1822; 6392: 1830 11 Juni bouw Oosterdokdijk te Amsterdam; 6791: 1831 20 Oct. onthulling monument van van Speyck, burgemeester te Amsterdam; 6808: 1832, 12 Maart plaat in Nieuwe Kerk voor gedenkt. van van Speyck; 6820: begrafenis van van Speyck en onthulling monument N. kerk te Amsterdam; 6825: 1832 4 Mei, 4 afb. stoff. overschot van van Speyck; 6826: rok van van Speyck 1832; 6831: het uit dok brengen van een schip; 6838: het leggen van den eersten steen Westerdoksluis te Amsterdam 19 Sept. 1832; 6949: 1835, 18 Juni afb. monument bij Soestdijk ter eere van den Prins van Oranje; 6951: 3 Juli 1835 in brand steken van de soeploods Heerenmarkt te Amsterdam; 6963: 1836, 5 Juli afb. R.K. kerk 'de Ster' in de Spinhuissteeg te Amsterdam; 6965: 1837 panorama Salzburg door J.M. Satler opgesteld Leidsche Plein 1836; 6982:

13 Febr. 1838, afbreken Oude Beurs te Amsterdam; 7096: 5 Sept. 1845 hulpbeurs Dam; S. 1440 B: poortje achterhuis v. Daatselaar te Gorinchem waarin koffer Loevestein; A 2605: 18 Maart 1677 begrafenis de Ruyter; 4868 A: 27 Juli 1787 afb. houten monument straatweg Soestdijk.

Etsen van zijn hand zijn o.a. 4 landschappen (één van 1810), een man, een vrouw; ook een steendruk, een landschap.

Zijn portret is geteekend door A.W. Caspari en Voddigel.

Zie: R.v.d. Eynden en A.v.d. Willigen, *Gesch. der vaderl. schilderkunst sedert de helft der XVIIIde eeuw* (Haarlem 1816-42) III, 206, IV, 216, 308; C. Immerzeel, *De Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders* (Amst. 1843) II, 153; C. Kramm, *De Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders enz.* (Amst. 1857-64) III, 931; G.K. Nagler, *Neues allgem. Künstlerlexikon*, (München 1835-52), VII, 251; F. Hippert en Linnig, *Peintre-graveur holl. et belge au XIX siècle* (Bruxelles 1874) I, 547; F. Müller, *Ned. historie in platen* (Amst. 1863) no. 196, 892, 1898, 5751, 67, 5806, 20, 6039, 6111, 34, 43, 79, 91, 92, 94, 6342, 6791, 6808, 20, 25, 31, 38, 6949, 51, 63, 65, 82, 7096, S. 1440 B, 2605 A, 4868 A, A 6174; J. Veth, *Gedenkboek der holl. schilderkunst 1860-90*, 34; J.J. de Gelder, *100 teekeningen van oude meesters in het Prentenkabinet te Leiden*; A.v. Wurzbach, *Nied. Künstlerlexikon* II, 9; 's Rijks Prentenkabinet, Amsterdam, aant. kunstenaarsbrieven; H.J. Scholten, *Musée Teyler à Haarlem, Catalogue raisonné* 1904; G.H. Marius, *Holl. schilderkunst der XIXde eeuw* (den Haag 1920), 63; H.P. Bremmer, *Beeldende Kunsten*.

J.M. Blok

[Lambrechts, Reyner]

LAMBRECHTS (Reyner) van Delft, steenhouwer en burger te Kampen, legt aldaar op 9 Januari 1542 de volgende verklaring af, voorkomend in het boek der getuigenissen ten archieve der genoemde stad: 'Mr. Reyner Lambrechts van Delfft, onse burger, citatus, tuget dat hem wel wittich is van meisters dar hy mede gevrocht hefft, te weten Mr. Clemens van der Goude, Mr. Rombout van Mechelen, Mr. Jan Poyt, Mr. Antonys Kellerman, d'yrste hefft ter Gou 't sacraments hus gemaket ende to Lysfelt de porte; die anderde den toirne t'Antwerpen onser Vrouwen kerck, de Vreeburg t'Utrecht ende dat Raethus to Ghent etc., de derde den toerne to Rarip in Waterlant ende to Loenen etc. Noch de vierde, Anthonis Kellerman, die voel wercx's Keyzers gemaket. Noch eenen Peter to Hoichstrate dat huus te Hoehstraten gemaket, al voirsz. cleyn stekers van 't ampt etc., dat tornen, muren, patronen, kaerten of gronden dat metselwerck off steenwerck angaet, dat betreft die principael const ende mesterschap van steenhouwen ende kleyn steken. Sonder arglist. Oeck die vorgenante Mr. Reyner al zulcx selven to Enkhusen, in Campen, in Gellerlant etc. gewrocht.'

Zie: *Bijdragen tot de gesch. v. Overijssel*, 2e serie, dl. IV (1907), blz. 362; vgl. *aldaar* dl. I, blz. 256.

Vermeulen

[Lammens, Henricus]

LAMMENS (Henricus) of Lamberti, meester en doctor in de beide rechten, werd 1493 door den patroon, den abt van Middelburg, voorgesteld als pastoor der Sint Catharinakerk te Zoutelande, Walcheren. De officiaal gebood 6 Jan. de gewone afkondiging te doen en bevestigde hem 22 Januari. 16 Juni 1502 ontving Henricus

Lamberti van bisschop Frederik van Baden vergunning om bij testament over zijne goederen te beschikken. Hij had nog eene vicarij in de Noordmonster te

Middelburg, die hij echter eerst verkreeg 1486/87, nadat zijn mededinger afstand van zijne rechten had gedaan. Hij zelf deed afstand 1494/95. Vermoedelijk was hij Kanunnik te Middelburg in Sint Pieter of Sint Maarten. Hij schijnt 1503 overleden te zijn. Eene notarieele akte van 11 Mei 1503 bevat de verklaring van de Heilige Geestmeesters der kloosterkerk te Middelburg, dat zij uit den boedel van H. Lammens, pastoor te Zoutelande, eenige gelden ontvangen hebben. In Zoutelande werd 1504 Johannes Godefridi van Wemeldingen tot pastoor aangesteld, waarschijnlijk is dit de professor der leuvensche universiteit (V, kol. 1104).

Zie: *Bijdr. bisdom Haarlem* VI, 457; Grijpink, *Register op de parochiën* I, Wall. 76, 77, 128.

Fruytier

[Landres, jonker Arnaud de]

LANDRES (jonker Arnaud de), heer van Fiennes, geb. in Henegouwen, data van geb. en overl. onbekend, zoon van jonker Arnold de Landas en Willemine Hilleron; hij was gehuwd met Anna Demetières.

Op 5 April 1566 teekent hij het Verbond der Edelen en komt waarschijnlijk in den zomer 1569 op de vloot der Watergeuzen in Engeland. Toen Dolhain admiraal was, had hij een zekeren invloed op de vloot. Arnaud de Landres werd op 15 Febr. 1570 door Alva verbannen. In den zomer 1571 lag hij met vier schepen der Watergeuzen in Engeland; zijn naam komt verder niet meer op de vloot voor.

Zie: Altmeyer, *Gueux de Mer*, 35, 143; *Comm. Roy. d' Hist.* 3e serie, VII, 53; van Vloten, *Friesche Briefw. in Vrije Fries* XVIII, 403; te Water, *Verbond der Edelen* II, 490.

Vogels

[Landres, jonker Hermes de]

LANDRES (jonker Hermes de), heer van Estoine, geb. in Henegouwen, broeder van den voorgaande, was gehuwd met Catharina Demetières.

Op 5 April 1566 teekende hij het Verbond der Edelen en werd op 15 Febr. 1570 door Alva verbannen. Hij kwam op de vloot der Watergeuzen en diende onder hopman Nicolaas Bernard.

Zie: Altmeyer, *Gueux de Mer*, 143; *Comm. Roy. d' Hist.* 3e serie, VII, 54; te Water, *Verbond der Edelen* II, 490.

Vogels

[Lange, Jan de]

LANGE (Jan de), geb. te Deventer omstr. 1721, aldaar gest. in 1814, 93 jaar oud, oefende van omstr. 1759 tot omstr. 1789 te Deventer het drukkersvak uit en legde den grondslag tot de zaak, die meer dan een eeuw in zijn geslacht bleef en eerst in 1885, na den dood van den laatsten firmant A.H. de Lange, werd omgezet in de nog bestaande 'Naamlooze Vennootschap Deventer Boek- en Steendrukkerij vroeger Firma J. de Lange'. Bij die gelegenheid is het archief van de zaak door de familie vernietigd, zoodat bijzonderheden daaromtrent schaarsch zijn. Door J.I. van Doorninck (in *Kleine bijdragen tot de geschiedenis van Overijssel* [z. pl. en j.] XXI, blz. 4) wordt verondersteld, dat Jan de Lange misschien de voortzetter is van de drukkersfirma de Vries te Deventer, die tot 1675 teruggaat. Jan de Lange

woonde op den Brink; zijn drukkersmerk is een tuinman, die een boom snoeit, waaromheen 'Non odit tamen'. Hij drukte voor de stad en het Athenaeum, en ook voor de Staten van Overijssel. Verder gaf hij o.a. de bekende *Deventer Almanak* uit (zie ook het art. Simon Steenbergen). Zijn zoon J a n H e n d r i k (overl. 1822) volgde hem in zijn bedrijf op.

Zie over hem en zijn opvolgers: A.M. L e d e b o e r , *De boekdrukkers, boekverkoopers en uitgevers in Noord- Nederland, enz.* (Deventer 1872), 127-128 en A.M. L e d e b o e r , *Alfabet. lijst*

der boekdrukkers, boekverkoopers en uitgevers in Noord- Nederland, enz. (Utr. 1876), 104. Voornamelijk over de verdere lotgevallen van zijn zaak handelt [M.N. Peereboom] in *Deventer als industriestad* (Deventer 1907), 95-97.

M.E. Kronenberg

[Langius, Theodoricus]

LANGIUS (Theodoricus) of de Langhe, geb. te Enkhuizen, bekend grieksch taalkundige, overleed te Leuven 10 of 12 Juni 1578. Van zijne jeugd is weinig bekend. Gedurende 10 jaar had hij te Bordeaux de grieksche letterkunde gedoceerd en was aldaar de vriend van vele geleerden. 1557 was hij te Leuven in het college van Busleiden of de Drie Talen reeds professor, plaatsvervanger van den ouden professor Amerotius, zooals Suffridus Petri schrijft in een brief (uitgeg. *Annuaire de l'univ. de Louvain* 1848, 203). 1560-1578 werkte hij onvermoeid om aan zijne leerlingen belangstelling voor de oude talen in te boezemen. Allen vrijen tijd besteedde hij aan de studie. De laatste jaren was hij bijna geheel blind. In zijne plaats werden de lessen gegeven door Aug. Huens van Mechelen en daarna door twee Friezen, eerst Suffridus Petri en, nadat deze 1577 naar Keulen vertrok als professor in het recht, door Pierius a Smenga.

Van de geschriften van Langius werd niets uitgegeven. Zijn rijke bibliotheek schonk hij aan het college. Hij had den druk bezorgd van den commentaar van Petri Nannius op de *Bucolica* van Virgilius met een opdracht van 29 Aug. 1558 aan Sigesmond Frederik Függer.

Zie: Val. Andreas, *Fasti academici* (Lov. 1650) 282; F. Neve, *Mémoire sur le coll. des Trois-langues* (Brux. 1856) 210-212; *Analectes hist. eccl. Belg.* XXI (1888), 234-35.

Fruytier

[Lans, Joannes Baptista]

LANS (Joannes Baptista), geb. 16 Juli 1808 te Haarlem, overl. te Bishop-Eton 31 Maart 1886. Zijn ouders waren Henricus Lans en Henrica Hespink. Zijne studiën ter voorbereiding van het priesterschap verrichtte hij achtereenvolgens in het Klein Seminarie Hageveld te Velzen, in het gymnasium te Oosterhout, in het Klein Seminarie St. Acheul in Frankrijk, in het Groot Seminarie te Amiens in Frankrijk, eindelijk in het Groot Seminarie te Warmond. 16 April 1833 werd hij te Keulen door Mgr. Spiegel priester gewijd. Bijna zeven jaar arbeidde hij zegenrijk als kapelaan te Leiden; dan werd hij kapelaan van het Begijnhof te Amsterdam, daarna hoofd van het Jongensweeshuis aldaar. Geroepen tot de Congregatie van den Allerheiligsten Verlosser in 1843 werd hij gedurende korten tijd in Holland en gedurende al zijn overige levensjaren in Engeland door zijn weliswaar niet opzienbarende, doch echt apostolische werkzaamheden een man van breeden en diepen invloed op geestelijkheid en volk, niet het minst op zijne Ordegenooten.

Zie over hem: *Pater Joannes Baptista Lans* (1808-1886), *een stuk geschiedenis uit het kerkelijk leven der 19de eeuw, nagelaten handschrift van Mgr. Michel Lans, bewerkt en voltooid* door Pater J. Bogaerts C. SS. R. ('s Hertogenbosch 1911).

van Grinsven

[Lara, Abraham Cohen de]

LARA (Abraham C o h e n d e) was voorzanger der portug.-joodsche gemeente te Amsterdam van 1682-1694. Hij gaf een spaansche preek uit en na zijn dood wijdde haham Samuel Mendes de Sola een treurrede aan hem.

Zie: D.H. de Castro, *De Port. Isr. Synagoge* (den Haag 1875) noot 34; Kayserling, *Bibl. Esp. Portug. Jud.* (Straatsburg 1890).

Zwarts

[Lara, Chya Cohen de]

LARA (Chya C o h e n d e), leerling van Selomoh Amar, rabbijn van Marokko en geheel Afrika, was

leeraar aan de portugeesche academie van Amsterdam 'Ets Haim' in de eerste helft der 18de eeuw. Zijn werk *Mishmerot Kehoenah* (Amst. 1753) bevat verschillende talmoedische uitspraken in alphabetische volgorde, terwijl verschillende drukfouten verbeterd en kritische opmerkingen er aan werden toegevoegd. De laatste moest hij echter voor het rabbinaal college te Amsterdam herroepen. Zijn kritische zg. 'Pilpoel'methode scheen hen een streven naar reform in het traditioneel jodendom. Sommige van zijn responsen zijn uitgegeven in de Ets Haim-bundels 1731, 1766, terwijl hij voor den arts Dr. Selomoh de Meza in 1725 een kabalistisch werk *Kanfê Jonah* schreef dat nog in handschrift in de Bodleiana bibliotheek te Oxford berust (No. 1310). Aldaar eveneens een hs. getiteld *Merkebet ha Mischnah* waaruit hij nu en dan citeert.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* VII, 619; Kayserling, *Bibl. Esp. Port. Jud.* (Staatsburg 1890), 56; M.C. Paraira en J.S. da Silva Rosa, *Gedenkschrift van Ets Haim* (Amsterdam 1916).

Zwarts

[Lara, Isaac Cohen de]

LARA (Isaac Cohen de), vader van den hamburgschen opperrabbijn David Cohen de Lara, hield religieuze voordrachten aan de Academia Jesiba de los Pintos, tot 1669 te Rotterdam, later te Amsterdam gevestigd. Hij moet ook gedichten hebben vervaardigd.

Een andere Isaac Cohen de Lara, de zoon van Abraham C. de L., was boekverkooper en gaf in 1699 te Leiden een tooneelstuk voor het Hamansfeest uit *Comedia Famosa de Aman y Mordechay*, opgedragen aan zijn vriend David de Souza Brito, met een bijvoegsel, bevattende verschillende spaansche en hollandsche raadsels. Ook gaf hij een *Guia de Passageros* uit, een joodschspaanschen kalender met verschillende gebeden (Amsterdam 1704). Vermoedelijk is hij de leidsche Rabbi Cohen de Lora, die in 1661 voor 'enige portugalische Joden' van Amsterdam de vroedschap van Groningen verzocht, zich daar te mogen vestigen.

Nog een Isaac Cohen de Lara was voorlezer der portugeesch-joodsche Gemeente van Amsterdam 1709-1743. Hij was de schrijver van het *Librero Español y Portuguez* te Amsterdam.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* VII, 620; Jac. Zwarts, *de Academia Jesiba de los Pintos in Rotterdamsch Jaarboekje* 1922; I. Mendels, *De Joodse Gemeente te Groningen* (Gron. 1910), 31.

Zwarts

[Lastman, Pieter]

LASTMAN (Pieter), schilder en etser, werd geboren te Amsterdam in 1583 en begraven aldaar 4 April 1633. Hij was de zoon van een bode der Staten Pieter Zegers en leerling van Gerrit Pietersz. Swelingh te Amsterdam. In 1603 was hij in Italië, waar hij onder invloed kwam van Caravaggio en omgang had met Elsheimer, J.E. Thoman v. Hagelstein en Jan Pinas. Misschien reeds in 1605, doch zeer zeker in het voorjaar van 1607, was hij weer in Amsterdam terug, daar hij 1 Maart 1607 aanwezig was bij de veiling der nalatenschap van van Coninloo. Leerlingen van hem waren Jan Lievens in 1617, Rembrandt omstr. 1622.

Van de 147 schilderijen, die er bestaan en bestaan hebben van Pieter Lastman, vertoonen 1 tot 93 bijbelsche voorstellingen, 94-97 heiligen, 98-111 mythologische voorstellingen, 112-116 profaanvoorstellingen, 117-119 genrevoorstellingen, 120-122

portretten, 123-131 landschappen, 132-136 dieren en stilleven, 137-147 onbekende voorstellingen.

Schilderijen van zijn hand bevinden zich te Amsterdam, 's Rijksmuseum: offer van Abraham, Chri-

stus en de kananeesche. vrouw, offerstrijd tusschen Orestes en Pylades; Augsburg, Museum: Odysseus en Nausicaa; Alkmaar, verz. K. Witte: opstanding van Lazarus; Aschaffenburg, Museum: dood van Johannes den Dooper; Berlijn, Keizer Friedr. Museum: doop van den kamerling door Philippus, Susanna en de twee grijsaards; Berlijn, verz. J.M. Binder: oud-testamentische voorstelling; Berlijn, verz. Lippmann: engel met jongen Tobias; Berlijn, verz. Otto Pein: Jonas door den walvisch uitgespuwd; Boulogne sur Mer, Sted. Museum: Laban, die de door Jacob en Rachel gestolen idolen terugontvangt; Brunswijk, Hert. Museum: David harpspelend, Bethlehemsche kindermoord, Odysseus en Nausicaa; Bremen, Kunsthalle: slag tusschen Konstantijn en Maxentius; Bremen, verz. Aug. Lürman: Abraham en de wijzen naar Mesopotamië; München, Oude Pinacothek: doop van den kamerling door Philippus; Parijs, Louvre: Abraham op het punt Izaak te offeren; Parijs, verz. Thiebault Sisson: de engel gaat weg van Manoah en zijn vrouw; Parijs, verz. Wagenhoff Dolch: Diana en Actäon; St. Petersburg, Ermitage, verz. P.v. Semernoff: Abraham ontvangt de drie engelen, verkondiging aan Maria; St. Petersburg, verz. Delaroff: Sacama en de ouderlingen; St. Petersburg, verz. Suroff: Abraham's offer; St. Petersburg, verz. Zabielsky: Batseba in het bad, Sunamitaansche en profeet Elisa; St. Petersburg, slot Stetzki, slot Romanov: Paulus en Barnabas in Lijstra; Rotterdam, Mus. Boymans: vlucht naar Egypte; Stockholm, Nation. Museum: offer van Juno; Brussel, verz. Leon. Janssen: lezende heremiet; Brussel, verz. Looz-Corswaren: Christus aan het kruis; Bückeberg, galerij en vorstelijk slot: borstbeeld van een 50-jarig man, baardeloze oude man; Kassel, Museum: oordeel van Midas; Göttingen, verz. Universiteit: rust op de vlucht naar Egypte; 's Gravenhage, Mauritshuis: opwekking van Lazarus; Karlsruhe, groothert. Kunsthalle: doop van den kamerling door Philippus; Kopenhagen, graaf Molthe: de engel Rafael verlaat den ouden en jongen Tobias; ook in den cat. verz. Raedt v. Oldenbarneveldt 6 Nov. 1900; cat. 15 April 1902; cat. A. Langen 5 Juni 1899.

Er moeten 93 teekeningen van L. bestaan hebben, zooals uit de oude catalogi enz. blijkt; aanwezig zijn nog die te Amsterdam, 's Rijks Prentenkabinet: wandelende man, man in landschap; Berlijn, Prentenkabinet: verstooting van Hagar, de engel en Manoah, twee zittende mannelijke figuren; Berlijn, verz. Freise: naakte man, studie voor een naakte vrouw; Brunswijk, Museum: engel en Manoah, engel en Elia; Dresden, Prentenkabinet: oudtestamentische voorstelling; Göttingen, Univers. Bibl.: koning Jerobeam, doop van den Moorman; Londen, Britsch Museum: studie van kind en man; Weenen, Albertina: afscheid van Hagar; Dantzig, Museum: Jerobeam offert aan het gouden kalf; Buda-Pest, National Museum: Juda en Thamar; Bremen, Kunsthalle: Sophonisbe ontvangt den giftbeker.

Prenten van zijn hand zijn: Judith en Thamar, borstbeeld van een biddenden man, een man een aalmoes aan een jongen gevend.

Naar hem maakten prenten: W. Vaillant, N. Lastman, C. van Dalen, S. Frisius, A. Gilbert, J.v. Noordt, J. van Somer, L. Bramer en een onbekende (costuumprenten).

Zijn portret is geschilderd door Th. de Keyzer.

Zie: K. F r e i s e , *P. Lastman, sein Leben und seine Kunst* (Leipzig 1911) alle vroegere litteratuur hier te vinden; E.W. M o e s , aanteekeningen 's Rijks Prentenkabinet, afd. schilderijen, afd. prenten; J.P h .v.d. K e l l e n , aanteekeningen

's Rijks Prentenkabinet; A. Bredius, *Künstlerinventare*, G. 155, G. 396, G. 406, K. 407, G. 417, K. 641, 831, 1089, Kf. 1181*, G. 1233, G. 1236, K. 1249, G. 1253, G. 1317, G. 1677, G. 1760, 1773, G. 1850, G. 2143, 206n, 231n; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 16, III, 106; J.L.v.R.A., *Bulletin v.d. Nederl. Oudheidk. Bond* (Jaarboek) I, 3, 149; H. Secker in *Zeitschrift für B.K.* 1920, XXXI p. 38; K. Woermann, *Handzeichn. alter Meister im Königl. Kupferst. Kabinet zu Dresden* 7e afl.; G. Pauli, *Zeichnungen alter Meister in der Kunsthalle zu Bremen* II, 21.
J.M. Blok

[Laun, Hartog van]

LAUN (Hartog van), bekend natuurkundige van het begin der 19de eeuw, vond een Tellurium uit, waarover prof. J.H. van Swinden in Maart 1812 een voordracht hield in 'Felix Meritis'. Hij had zitting in de commissie, die op last van koning Lodewijk Napoleon de beide hoogduitsche joodsche gemeenten van Amsterdam, die door verschil van meening over den nieuwen tijd waren ontstaan, moest trachten te hereenigen; ook was hij lid van de deputatie uit die commissie, welke 21 Juli 1808 rapport hierover aan den burgemeester J.H. van der Pol kwam uitbrengen.

Zie: J.S. da Silva Rosa, *Economische en politieke toestand der Hoogd. Joden te Amsterdam in het begin der 19de eeuw* (Amsterdam 1916), 41 en de nederlandsche uitgave door M. Meyers van Jost. van *Algemeene Geschiedenis des Israëls*. Volks dl. IV (Leeuwarden 1844), 363.

Zwarts

[Laurentii, Judocus]

LAURENTII (Judocus), geneeskundige, geboren te Reimerswaal in Zeeland, behaalde aan de universiteit te Leuven den graad van licentiaat in de medicijnen. Hij overleed aldaar 2 Juni 1522. Gedurende twee jaren was hij professor in de geneeskunde aan de universiteit (Val. Andreas, *Fasti academ.* Lov. 1650, 221, 229). Hij was Jacobus Boogaart, overleden 17 Juli 1520, opgevolgd in zijn professoraat en kanunnikdij 8 Nov. 1520.

11 April 1517 werd te Utrecht of Wijk tot priester gewijd Judocus Laurencii de Remmersvalis (*Archief aartsb. Utrecht* XXIV. 28); misschien was dit wel dezelfde als de toekomstige professor van Leuven.

Fruytier

[Lazarus, Jacob]

LAZARUS (Jacob), hoogduitsch-joodsch uitgever te Amsterdam omstr. 1700. In 1699 liet hij bij Gaspar Steen een hebreeuwsch werkje *Ha-Magid* (Propheten en Hagiographen met joodschduitsche vertaling en Raschicommentaar) drukken (16°, 4 dln.) en op 10 Dec. 1700 het hebreeuwsche werkje *Machidim* in 24°, waarvoor hij zelf de vormen en het papier leverde. In 1702 had hij voor de laatste uitgave het voor dien tijd enorme bedrag van f 3442:14 aan papier besteed.

Zie: Kleerkooper en van Stockum, *De Boekhandel te Amsterdam* (index).

Zwarts

[Ledenberg, Gilles van]

LEDENBERG (Gilles van), of Ledenberch, geb. omstreeks 1548 te Utrecht, zoon van Jan v.L., gest. 28/9 Sept. 1618 te 's Gravenhage. Zoon van een ongeletterd metselaar, werd hij nog jong leekebroeder in de abdij Marienweerd, die hij tijdens de troebelen verliet om tot het Calvinisme over te gaan en klerk te worden bij Floris Thin, advocaat der Staten van Utrecht. Door Thin, zijn beschermer, kwam hij tot aanzien en op diens aanbeveling werd hij 1588, na het einde der voor de oude regentenpartij gevaarlijke leicestersche woelingen binnen Utrecht, als beproefd aanhanger der Statenpartij, benoemd tot secretaris der Staten van Utrecht (overeenkomend met den holl. raadpensionaris), later ook griffier der leenen van het Sticht. In die belangrijke functiën en zeker ook door zijn opeenvolgende drie huwelijken met rijke

en aanzienlijke vrouwen werd hij een zeer vermogend man en leefde op een weelderigen voet in zijn vóór zijn eerste huwelijk (1591) gebouwd monumentaal huis aan de Drift bij het St. Janskerkhof. Als secretaris genoot hij zeer het vertrouwen van de toen aristocratisch gezinde Staten van Utrecht zoowel bij de vertegenwoordigers der stad als bij die van de ridderschap, en had hij, man van groote bekwaamheid, handigheid, durf en energie, allengs grooten invloed in stad en land. Hij was reeds vroeg een der krachtigste medestanders van den gelijkgezinden Oldenbarnevelt in zaken van religie en algemeene politiek en stond ook aan diens zijde tijdens de arminiaanschgomaristische twisten vóór en tijdens het Bestand. Tijdens het tegen de 'aristocratyke' regeering van Utrecht ontstane oproer van 1610 was hij een der hoofdleiders dier regeering tegenover de utrechtsche democraten, die de beginselen van Leicester's aanhangers weder ophaalden, en voortdurend met Oldenbarnevelt in schriftelijk overleg; hij toonde groote strengheid bij het gewelddadig onderdrukken van den opstand. De zoo hooggeplaatste en invloedrijke man van lage geboorte had natuurlijk vele vijanden en benijders, die hem op allerlei wijzen den voet trachten te lichten en hem van schraapzucht, van overdaad en aanmatiging, ja zelfs van malversatie beschuldigden, misschien soms terecht. Onder deze vijanden behoorde vooral Vincent van Drielenburch, vurig-remonstrant, die venijnige pamfletten tegen hem schreef, waarin hij L. als 'paus van Utrecht' aan de kaak stelde. Drielenburch werd dan ook door hem aangeklaagd, in de gevangenis geworpen en ten slotte (25 Nov. 1613) voor eeuwig uit stad en land van Utrecht verbannen, maar bleef hem aanvallen van Amsterdam uit (1616-17) in scherpe pamfletten. L., ijverig remonstrant, mengde zich ook krachtig in de verdere kerkelijk-politieke twisten, waarbij hij zijn oude democratische tegenstanders wederom tegenover zich vond, en steunde met name den bekenden remonstrantschen predikant te Utrecht, Taurinus (vgl. dl. II, 1412), geheel weder in overeenstemming en voortdurend overleg met Oldenbarnevelt, tot wiens voornaamste aanhangers hij gerekend kon worden. De crisis, in Holland ontstaan door de Scherpe Resolutie van 4 Aug. 1617, gaf hem aanleiding om 5 Sept. ook aan de Staten van zijn gewest de indienstneming van waardgelders aan te bevelen; 1 Sept. geschiedde dit inderdaad onder medewerking van den te Utrecht vertoevenden Oldenbarnevelt, die tijdens zijn ziekte hier alles was komen voorbereiden. Ook aan de geheime maatregelen om zich tegenover de aan prins Maurits toegeschreven voornemens van enkele steden meester te maken en tegen de voorgestelde Algemeene Synode had hij deel. Hij werd verdacht de hand gehad te hebben in het scherpe pamflet van Taurinus, *Weegschaal*, gericht tegen den engelschen gezant Carleton. Hij ried ook aan voor prins Maurits op diens reis door Utrecht naar Gelderland (10 Maart 1618) de poorten te sluiten en, toen dit niet geschiedde, hem door zoogenaamde eerevendels van gewapende schutters bij zijn logies in het oog te houden en de waardgelders te vermeerderen. Op een reis naar den Haag met een utrechtsche deputatie om de voorgenomen afdanking der waardgelders door den Prins tegen te houden of ten minste ze te doen vervangen door ter repartitie van Utrecht zelf staande troepen, overlegde hij tijdens de onderhandelingen daarover (April tot Juli 1618) met Oldenbarnevelt en de zijnen over de bij Maurits onderstelde plannen en wat daartegen te doen zou zijn. Hij bleek daarbij een der felste tegen-

standers van Maurits, daar hij, niettegenstaande den hem gegeven last zijner Staten, ook niet nader over de afdanking sprak. Een klerk der Staten-Generaal briefde hem alles, wat daar werd voorbereid, over. Naar Utrecht teruggekeerd, dreef hij bij de Staten de toelating eener hollandsche deputatie daarheen (eind Juli 1618) door en nam op eigen gezag maatregelen om de verwachte troepen van den Prins tegen te houden. Ook aan andere maatregelen tegenover den Prins en de zijnen nam hij in den loop van 1617 en 1618 in voortdurend overleg met Oldenbarnevelt deel en steunde met kracht in zijn gewest diens politiek, zelf krachtig geholpen door zijn vriend en medestander Adolf van Moersbergen, lid der utrechtsche ridderschap. De Prins kwam 25 Juli toch naar Utrecht en dankte er 31 Juli 1618 persoonlijk op de Neude de waardgelders af. Bij den algeheelen omslag in de stad Utrecht en het ontslag van vele regeeringsleden, waarbij de overgebleven leden der Staten van dit gewest zich nederlegden, werd ook L. (29 Juli) uit zijn ambt ontslagen; hij is reeds den 30sten met vele zijner aanhangers gevlucht en naar het remonstrantsche Gouda gekomen. Kort daarna naar Utrecht teruggekeerd, werd hij er 29 Aug. 1618 gevangen genomen en aanvankelijk eenige weken in zijn huis bewaakt en voorloopig verhoord, maar 16 Sept. 1618 op bevel der door de Staten-Generaal benoemde buitengewone commissie gevankelijk onder militair geleide naar den Haag gevoerd en in een vertrek van het Hof opgesloten; zijn zoon mocht zijn gevangenschap deelen. Weldra werd hij 27 Sept. verhoord door de door genoemde commissie aangestelde fiscalen: van Leeuwen, die in 1610 door toedoen van L. uit het Hof van Utrecht was ontslagen en sedert zijn persoonlijke vijand was, en Laurens Sylla, die hem, naar men wil maar zij later ontkenden, naar aanleiding van zijn huns inziens onvoldoende antwoorden met de pijnbank dreigden. Om een verwacht onteerend vonnis en verbeurdverklaring zijner goederen te ontgaan, zooals hij na het verhoor in een 27 Sept. heimelijk aan zijn zoon gerichtens franschen brief verklaarde, pleegde hij in den nacht van den 28sten op den 29sten zelfmoord, doordat hij zich met een pennemes twee buikwonden toebracht en zich vervolgens met een broodmes de keel afsneed. Zijn lijk werd gebalsemd en voorloopig bewaard, maar, ingevolge het 15 Mei 1619 over hem uitgesproken vonnis, op een horde weggesleept en in de kist aan een halve galg opgehangen. Zijn goederen werden toch verbeurd verklaard. Eerst 5 Juni in den laten avond mocht het worden afgenomen en te Voorburg op het kerkhof worden bijgezet. Zijn lijk werd echter in den nacht na de begrafenis door eenige verbolgen jongelieden van de tegenpartij opgegraven en in een sloot geworpen maar den volgenden nacht opnieuw begraven met verbod van verdere molestatie en kort daarna heimelijk bijgezet op het slot te Zuilen bij Utrecht in de kapel van zijn schoonzoon, Adam van Lockhorst. Hij was driemaal gehuwd geweest. 1. (1591) met *M a r g a r e t h a*, dochter van den vermogenden utrechtschen kruidenier Jan Lievensz. van Schroeyenstein; 2. met *J o h a n n a v a n S i j p e s t e y n*, weduwe van Charles de Heraugières; 3. (1609) met *S a r a v a n R y s e n b u r c h*, die hem overleefde.

Zijn portret verscheen als prent door een onbekend kunstenaar, door H. Bary en door A.J. Visscher.

Vgl. over hem in het algemeen de literatuur over de twisten tijdens het Bestand, in het bijzonder: *Belydenisse van Ledenbergh* (pamflet Knuttel,

no. 2694-6), en *Vray récit comment G. Janss. L. qui soy mesme s'est tué à la Haye estant en prison. Premièrement etc.* (Anv., Verhoven, 1618), in Bibl. stad Utr.; van Vervou, *Aenteekeningen*, 157 (Leeuw. 1874); Wagenaar, *Vaderl. Hist.* X, passim; *Kronyk Hist. Gen.* III, 92, 93, V, 453, VI, 71, 72, 414, VIII, 301, X, 296; Dordt van Flensburg, *Archief*, VI en VII, passim; *Ber. en Med. Hist. Gen.*, XXV, 322 vlg.; Felix, *Het oproer te Utrecht in 1610* (Utr. 1919).

Blok

[Ledesma, Aron de Ishac]

LEDESMA (Aron de Ishac), rabbijn en geneesheer, was 18 Juni 1731 te Leiden als med. stud. ingeschreven en heet daarbij Amsterdammer, 30 jaar oud, was verbonden aan het Portug.-Israël Seminarium Ets Haim te Amsterdam. In de bundels, die deze inrichting jaarlijks uitgaf, vinden wij verschillende van zijn theologische studiën. In 1741 was deze 'Haham Ledeesma' aan de Ned. Israël. Gemeente te Suriname verbonden, waar hij 'tans seedert eenige tijt in onse sinagoge friquenteere', en waarvoor hem 'honneurs' waren bewezen. Deze Gemeente had zich pas van de portugeesch-israël. Gemeente afgescheiden onder den naam Newé Sjalom (Woning des Vredes). De oude portugeesche Gemeente Beracha Weschalom (Zegen en Vrede) nu had in 1736 'de geleerde heer Aharon Ledesma' als haar opperrabbijn (chacham) uit Amsterdam beroepen door tusschenkomst van Juda Abrahams aldaar.

Ledesma studeerde met zijn leeraar David van Solomo de Mezza en zijn medestudent van 'Ets Haim', David van Jacob de Meza de geneeskunde. Op 26 Juni 1731 promoveerde hij te Leiden op een dissertatie *De Homoiosi*. In Suriname moest Ledesma, als opperrabbijn der portug. Gemeente, een theol. genootschap 'Ets Haim' leiden, predikatiën houden, en verdere rabbinale functies uitoefenen, doch was ook gehouden 'als doctor in de medicijnen aan de armen, die maendgeld uyt de gemeene cas krijgen en op de Savane woonen te adsisteeren alsook aen de studenten, die in 't collegie off school der Es Chahim op gemelde Savana gaan'. Hij woonde op de joodsche nederzetting aan de Surinamerivier 'de joodsche Savanna', naast de synagoge, de eenige autonome joodsche gemeenschap der laatste eeuwen. Hij genoot f 1500 courant geld salaris met emolumenten en vrij woning, doch mocht ook 'in de medicijnen excerceeren, soo op de Savana als op alle plaetsen van de colonie, daer hij moght geroepen werden, mitsdien dat het met discretie zij en zonder merkelyk nadeel van zijn chachamsampt.' Na vier jaar verliet hij wegens oneenigheid dit ambt en vestigde zich te Paramaribo.

Hij was gehuwd met Judith Lindo. Een leerling van hem was Benjamin Raphaël Dias Brandon, voorzanger der toenmaals aanzienlijke portugeesche Gemeente te Maarssen (1743-52), die hem in 1713 om een rabbinale decisie verzocht in een moeilijke zaak. Het antwoord, afgedrukt in Brandon's *Emek Benjamin* (Amsterdam 1753, resp. no. 15 en 16) is merkwaardig als eerste rabbinale decisie op amerikaanschen bodem afgegeven. Abraham Ledesema was eveneens arts en lid van 'Ets Haim' tusschen 1725 en 1736.

Zie: *Album Stud. Lugd. Bat.*, kol. 933; *Publications of the American Jewish Historical Society* No. 12, 143 (zie ook den index); *Encyclopaedie van Ned. West-Indie*, 388; Jac. Zwarts, *Portug. Joden in de Vechtstreek* (Utrecht 1920) 12; Pareira en da Silva Rosa, *Gedenk-*

schrift Ets Haim (Amsterdam 1916); Kayserling, *Bibl. Esp. Port. Jud.* (Straatsburg 1890), 57; J.S. Roos in *De Vrijdagavond, Joodsch Weekblad* No. 10, 30 Mei 1924, blz. 153 vlg.

Zwarts

[Leefdael, Ludovicus Ernestus baron van]

LEEFDAEL (Ludovicus Ernestus baron van), geb. te St. Oedenrode, gedoopt aldaar 19 Jan. 1694, overl. te Leuven 24 Febr. 1765, zoon van Rogerius van L. en van Lutgardie Elisabeth van der Eem, beide van aanzienlijk geslacht, ontving een godsdienstige en degelijke opvoeding. Na de studie der humaniora koos hij de militaire loopbaan onder de leiding van zijn oom, legeraanvoerder der Staten-generaal. 1718 zeide hij vaarwel aan den krijgsdienst en besloot het kloosterleven te omhelzen in de adellijke abdij St. Gertrudis te Leuven, waar zijn oudoom Maximiliaan van Leefdael het bestuur gevoerd had. 1719 werden de kloosterbeloften door hem afgelegd, daarna voltooide hij de theologische studie en werd priester omstreeks 1725. Na eerst als superior werkzaam te zijn geweest, stond hij sinds 1731 als prior zijn abt bij in het bestuur van het klooster. Toen de abt Guil. de Herzelles 1742 tot bisschop van Antwerpen was benoemd, werd van Leefdael met algemeene stemmen tot abt gekozen, 3 Juli 1743 en door keizerin Maria Theresia 3 Aug. benoemd. De aartsbisschop van Mechelen diende hem 30 Sept. 1743 de abtswijding toe. Van Leefdael wordt geprezen om zijn rijp oordeel, zijn praktisch verstand en zijn ijver voor het recht, als iemand die het hart op de rechte plaats droeg en niettegenstaande zijne begaafdheid zeer bescheiden was. 1755 werd hij tot conservator benoemd der leuvensche universiteit en 1756 afgevaardigd naar de Staten van Brabant, waar hij gedurende zes jaren zitting had. 16 Febr. 1765 werd hij met algeheele lamheid geslagen, waarvan hij reeds eenigen tijd de voortekens gevoeld had en overleed acht dagen later zacht en rustig te Brugge.

De kanunnik van St. Donaas, Frederik Philips van Leefdael, geb. 1694 te St. Oedenrode, was wel een bloedverwant, doch geen broeder van den abt.

Zie: *Taxandria* III, 211; *Analectes hist. eccl. Belg.* XXIX (1901), 111; Jacobs, *L'Abbaye noble de St. Gertrude* (Louv. 1880).

Fruytier

[Leeghwater, Jan Adriaensz.]

LEEGHWATER (Jan Adriaensz.), geb. in de Rijk in 1575, overl. aldaar tusschen 1647 en 1654, was de zoon van Adriaen Symonsz., timmerman aldaar. Zijn grootvader van moederszijde was Symon Ruys, brouwer terzelfder plaatse. Van den vader Adriaen Symonsz. wordt vermeld, dat hij het opzicht had over den bouw der eerste sluis te de Rijk. In 1605 verkreeg hij met zijne dorpsgenooten Pieter en Willem Pietersz. octrooi voor tien jaren voor het gebruiken van de 'waterconst', bestaande in het onder water verrichten van allerlei werkzaamheden, waaronder het lezen, schrijven, zingen, spreken, herstellen van bruggen en sluizen, vastmaken van kabels onder gezonken schepen, en zoeken van parels. Zij vertoonden hunne kunst voor prins Maurits en eenige andere vorstelijke personen en bleven tot $\frac{3}{4}$ uur onder water. Uit eene mededeeling, dat hun den vorigen dag de plaats der vertoening werd aangewezen, is af te leiden, dat zij des nachts een duikerklok ter plaatse brachten. Het is dan ook naïef van Mr. S. de Wind, om in

de *Vaderlandsche letteroefeningen* van 1837, 2e deel, 745, te schrijven 'dat deze kunst verloren is gegaan'.

Leeghwater, die in genoemd octrooi eenvoudig

Jan Adriaensz. genoemd wordt, was een universeel man, die de meest uiteenlopende kundigheden in technische vakken bezat. Hij was schrijnwerker, vervaardigde kasten, werkte in hout, steen, ivoor, koper en ander metaal, bouwde huizen, bruggen en sluizen, heeft zeer vele uurwerken en klokkespelen vervaardigd, waaronder die van de Wester- en Zuidertorens te Amsterdam, heeft zelf mede gemetseld aan het stadhuis en aan eene brug bij den Jan Roodepoortstoren, beide te Amsterdam, en heeft vele watermolens gebouwd. Hij sprak Fransch en Duitsch en een weinig Latijn. Toen er in Holland nog geen achtkante oliemolens met stampers bestonden, vervaardigde hij er een voor eigen gebruik.

Toen de amsterdamsche kooplieden begonnen groote sommen te verdienen en die langzamerhand, behalve voor hunne woningen op de Heeren- en Keizersgrachten, ook voor nuttige ondernemingen beschikbaar stelden, behoorde daartoe het droogmaken der groote noordhollandsche meren, later gevolgd door dat van tal van kleinere meren. Bij de droogmaking van alle groote en van vele kleinere meren heeft Leeghwater medegewerkt als molenmaker en ingenieur, welke titels hij zich in zijne werken geeft. Het eerste groote werk van dien aard was de droogmaking van de Beemster, uitgevoerd van 1608 tot 1612. Op 4 Juli 1612 bezichtigden Maurits en Frederik Hendrik den drooggemaakten polder en aan hen en andere autoriteiten werd een maaltijd aangeboden, waar Leeghwater aan tafel heeft helpen bedienen. De verdere groote met zijne medewerking drooggemaakte meren zijn de Purmer van 1618 tot 1622, de Wormer van 1624 tot 1626, de Heer-Hugowaard in 1625 en 1626 en de Schermer van 1632 tot 1635. De kleinere werden vooral van 1622 tot 1628, sommige ook later drooggemaakt. Zijn roem werd spoedig zoo groot, dat hij op vele plaatsen in het buitenland geroepen werd om advies te geven over het droogleggen van moerassen.

In 1628 werd hij naar Cadillac bezuiden Bordeaux geroepen, waar de hertog van Epernon (Leeghwater spreekt van den Duc de Pernon) hem een opdracht gaf tot het droogmaken van een moeras, groot 4500 morgen, in de nabijheid. Hij bood zijn ontwerp eenigen tijd later aan dien hertog, die zich toen bij het beleg van La Rochelle bevond, aan. Frederik Hendrik ontbood hem in 1629 tijdens het beleg van 's Hertogenbosch ten einde het water uit zijne legerplaats te malen en de watermolens te Engelen weder gangbaar te maken. Door zijne werkzaamheid werd veel tot het slagen van de inneming bijgebracht. In 1630 maakte Leeghwater het bestek en de teekeningen voor het raadhuis van de Rijp, een juweel van renaissance-bouwkunst, dat volgens zijne plannen is uitgevoerd. In hetzelfde jaar heeft hij vijf weken doorgebracht te Vic, ten noordoosten van Nancy, ten behoeve van de drooglegging van een moeras in de nabijheid. Voor bedijkingen en droogmakerijen werd hij o.a. geraadpleegd in Pruisen, Denemarken, Holstein, Oost-Friesland, Groningen, Friesland, Vlaanderen, Lotharingen, verschillende deelen van Frankrijk en Engeland. Dat hij (gelijk wel beweerd is), de uitvinder van een omstreeks 1610 in gebruik gekomen moddermolen zou zijn, wordt door hem zelf niet vermeld.

Het werk, dat het meest tot zijn roem heeft bijgedragen, is het ontwerp voor de droogmaking van het Haarlemmermeer, opgenomen in zijn *Haerlemmermeer-Boeck*, waarvan de eerste uitgave in 1641 verscheen. Hij ontwerpt de bemaling met 160 kapitale windmolens en begroot de kosten op f 3.600.000. Het volgende jaar verscheen de tweede,

in 1643 verschenen de derde en vierde uitgave van dit werkje. In de vierde uitgave komt eene repliek voor op het in 1642 uitgekomen werkje van C.A. Colevelt, landmeter te Leiden, getiteld *Bedenckingen over het droogmaken van de Haarlemmer ende Leydtsche meer*. Daarachter volgt nog van de hand van Leeghwater een *Klein chronykje*, waarin hij eenige herinneringen mededeelt. Uitvoerig is hij betrekkelijk eene doorbraak op 31 Oct. 1634, waar hij met een zijner zonen bijna is omgekomen. Men leert hem daaruit kennen als een naïef en zeer godsdienstig man, die zeer met zichzelf ingenomen was. Het *Haarlemmermeer-Boeck* heeft 17 uitgaven beleefd. Dr. C. E k a m a doet daaromtrent uitvoerige mededeelingen in den *Navorscher* van 1871, blz. 80.

In 1647 werd hij te Kampen geraadpleegd over het rechtzetten van een scheefgezakten toren. Op zijn raad werden de klokken op twee na uit den toren verwijderd. Eerst in 1689 werd de toren rechtgezet.

Leeghwater behoorde tot de Doopsgezinde Gemeente. Hij huwde in tweede huwelijk 6 Sept. 1647 in de Noorderkerk te Amsterdam. Uit zijn eerste huwelijk had hij drie zonen, S y m o n , A d r i a e n en J a n .

Toen het Haarlemmermeer van 1845 tot 1852 is drooggemaakt, werd een der drie stoomgemalen dezer droogmakerij naar hem genoemd.

Van zijn portret bestaan prenten door S. Savry, H.J. Backer, J. Lamsveldt en P.W.v.d. Weyer.

Ramaer

[Leempoel, Willem Walric van]

LEEMPOEL (Willem Walric van), oudste zoon van Jan Franciscus en Clara van den Bergh, priester, geb. te Rotterdam, gedoopt 28 Sept. 1750, overl. te Brussel 26 Sept. 1815, behaalde 1770 als student te Leuven van het Verken de 4e plaats bij de promotie der filosofie. Daarna volgde hij de lessen der theologie. 7 Febr. 1774 werd hij benoemd tot professor der filosofie in het Verken en bleef dit tot den ondergang der universiteit 25 Oct. 1797. Ofschoon hij de vereischte theses voor het licentiaat in de theologie verdedigd had, bekwam hij nooit dien graad. 21 Mei 1783 werd hij aangesteld als president van het Hollandsch College Pulcheria. In de verhandeling over de colleges Pulcheria en den Hoogen Heuvel in *Bijdragen Bisdom Haarlem* VIII, 337 en vv. schrijft men hem in den strijd van de universiteit met keizer Josef II een lage rol toe, die hij niet speelde. Men verwacht en vereenzelvigd hem met zijn broeder, den professor en doctor in de medicijnen, den rectormagnificus-intrus. Ook anderen geven dezelfde fout. Wel stond abbé W. van Leempoel als rector magnificus aan het hoofd der universiteit, maar eerst nadat zij in hare rechten hersteld was, 1791. Dit is wel een bewijs, dat hij in de rij der tegenstanders tegenover zijn broeder stond. Deze Jan Willem Leempoel, geb. te Rotterdam 28 Dec. 1751, overl. te Wiesbaden 27 Febr. 1796, licentiaat in de medicijnen te Leiden en te Leuven 7 Nov. 1773, oud-leerling van Boerhaave, werd 1773 benoemd tot professor der Alma Mater te Leuven, die een groote verwachting van hem koesterde. 13 Nov. 1773 nam de nieuwe professor in de medicijnen bezit van zijn leerstoel en sprak een inleidingsrede uit die gedrukt werd (*Annuaire Univers. Louv.* 1842, 131). 22 Oct. 1783 werd hij tot doctor in de medicijnen (de laatste) gepromoveerd met eene allerschitterendste plechtigheid. Door zijne ongunstige rapporten over de universiteit, wist hij in blakende gunst te komen bij de regeering, die in hem, slechts een naam-katholiek, het gewenschte werktuig vond om

de katholieke universiteit te sloopen. Hoe hij werd aangesteld door den keizer als rector magnificus tegen alle rechten in, hoe hij alle tyrannieke besluiten uitvoerde, de universiteit naar Brussel overplaatste, en over den strijd dien hij voerde tegen de verdedigers der universiteit, raadplege men: A. V e r h a g e n , *Les 50 dernières années de l'ancienne université de Louvain* (Liège 1884) 133, 317-419.

Abbé Willem Walric van Leempoel was niet vrij van de josefistische ideeën van dien tijd en de regeering dacht ook in hem een handlanger te vinden, zooals in zijn broeder. Bij de oprichting van het Séminaire général werd hij benoemd tot bibliothecaris, Oct. 1786. Toen de strijd heviger werd, stond hij echter tegenover zijn broeder. Hij hield zich met de tegenpartij afwezig bij diens inhuldiging als rector magnificus in plaats van den rechtmatigen rector Clavers. Hij teekende met hen het *Mémoire pour les membres de l'université de Louvain, decretés et cités par le soi-disant Recteur van Leempoel* (12 pag. z.j. pl. of dr.) gericht aan de Staten van Brabant, vergaderd te Brussel 1788. Willem v.L. verliet Leuven met de andere professoren en men vindt hem verderop de lijst der tegenstanders van Jozef II (*Analectes* XXII, 83). Na de verdrijving der Oostenrijkers uit België bepleitte hij in den Haag, bij de Staten, bij van de Spiegel en bij de gevolmachtigden van Engeland, Pruisen en de Vereenigde Staten de belangen der universiteit (zie: P. G a c h a r d , *Documents politiques et diplomatiques sur la révolution belge*). Van daar schreef hij een brief van gelukwenschen naar Leuven bij de heropening der universiteit, 1 Mrt. 1790 en drukte zijn spijt uit over zijne gedwongen afwezigheid.

Hij keerde naar Leuven weer als professor der filosofie en als president van zijn college. De tucht onder de studenten aldaar liet te wenschen over. Bij de overheersching der Franschen werden klachten geuit over den president van Leempoel, die met hen zou geheuld hebben. Wel protesteerde hij nog tegen de inbeslagneming van zijn college, wel liet hij geen pogingen na deze beslagneming, omdat het een buitenlandsch college was, ongedaan te maken en poogde hij te redden wat mogelijk was, doch ten laatste werd hij niet meer vertrouwd door de provisoren en vergat hij zijn plicht als priester. Hij werd door het fransch bestuur als een der vijf commissarissen belast met het beheer der aangeslagen universiteits-bezittingen tot 1807. Met den bekenden Antonius van Gils, eersten president van het seminarie te 's Hertogenbosch en eertijds president van het college van Malderus, had hij nog eenige relaties. Voor dezen, zijn oud-student, die bevreesd was voor zijne veiligheid, gaf hij een schitterend getuigschrift 26 Dec. 1794, een bewijs hoe v. Leempoel toen reeds in goede betrekking stond met het republikeinsch bestuur. Van Gils verzocht hem 1803, om door zijne tusschenkomst nog eenige verschuldigde gelden terug te krijgen. Waarschijnlijk kwam ook door toedoen van v. Leempoel de prachtige verguld-zilveren beker, geschonken door Mr. Gerard van Loon, den beroemden penningkundige, aan de universiteit, derhalve in goede handen en zoo sinds 1834 aan het seminarie van 's Hertogenbosch, waar ook een gedeelte der archieven bleven, die van Leempoel in veiligheid hielp brengen, doch later opeischte. Hierover was hij 1803 in briefwisseling met den bibliothecaris J.F. van de Velde.

Sinds 1807 woonde de abbé W. van Leempoel te Brussel, waar hij 26 Sept. 1815 plotseling overleed. Hij had even voor 7 uur in den morgen nog gebeld, een weinig later vond men hem dood

in den zetel zitten. Zijn overlijden is vermeld in de *Elenchus* der overleden geestelijken in *Directorium ad usum cleri Mechliniensis* 1816. Met inkt is in mijn exemplaar bij geschreven na obiit 'sine ultimis sacramentis, apostata'.

In de bourg. bibliotheek te Brussel vindt men: *Praedicatie over de tweede der hoofdzonden, de gierigheid en de deugd de mededeelzaamheid, openlijk gepredikt binnen de stad Gouda in de kerk der Eerw. P. der Soc. Jesu* door Guielmus Walricus van Leempoel 28 Juli 1758, oud 7 jaren (v.d. G h e y n , *Catal. des manuser. bibl. Royale Bruxelles* III, 261, no. 2035).

P o p l i m o n t geeft hem nog den titel van sous-préfet de l'arrondissement de Louvain, candidat au corps législatif, officier et inspecteur de l'université de France. Zijn broeder J a n W i l l e m , de doctor in de medicijnen, huwde 10 Aug. 1794 te Düsseldorf met S o p h i a M a r i a T h e r e s i a H e r g o d t s . Zijn eenig zootje, G u s t a a f W i l l e m W a l r i c , werd geboren te Frankfort aan de Main, 15 Dec. 1795 en in den adelstand verheven met den titel van vicomte 1817 en 1860. Zijne weduwe overleed te Brussel 1813.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XIX (1883) 158 of *Annuaire de l'université Cath. de Louvain*, (1875), 399; *Analectes* XX (1886), 275; A. V e r h a g e n , *Les 50 dernières années de l'université de Louvain* (Louvain 1884) 317, 321, 377, 386; H.J. A l l a r d , *Antonius van Gils en de kerkgebeurtenissen van zijn tijd* (den Bosch 1875) 8, 32, 47, 59, 357-358; *Archief aartsb. Utrecht* XXXIX (1913), 2, 4. 199, 208, 211; *Bijdr. Bisdom Haarlem* III, 335; XLII (1923), 128, 131, 137, 138, 141-145, 149, 155; *Wekelijks nieuws uyt Loven* XXII (1783), 34, 134, 226, III (1786), 333, VIII (1789), 377; *La sentence portée à charge du recteur Clavers par le recteur van Leempoel le 13 mai 1788*, z. pl. of dr.; P o p l i m o n t , *La Belgique héraldique* (Paris 1866) VI, 235-236; *Mélanges et histoire offerts à Charles Moeller* (Louv. 1914) II, 506, 513, 514.

Fruytier

[Leemput, Jan Hubert Josef]

LEEMPUT (Jan Hubert Josef), geb. te Rotterdam omstreeks 1748, priester, behaalde te Leuven als student in het Verken bij de promotie der filosofie 1768 de tweede plaats. Hij voltooide zijn theologische studie aan de universiteit en werd 1774 professor der theologie in het Hollandsch College en 1776 president van het Klein College van den H. Geest. 12 April 1780 behaalde hij het licentiaat in de theologie. 8 Juli 1782 werd hij benoemd tot professor in het Grieksch aan het college Busleiden of de Drie Talen, waar hij reeds voorloopig les gegeven had. Hij doceerde er tot 1787.

D e N e v e houdt een levendig pleidooi voor Leemput tegen v a n H u l t h e m , die beweert, dat Leemput slechts de eerste beginsels van de grieksche spraakkunst zou gekend hebben. Het beste bewijs voor deze dwaze beschuldiging is, dat Leemput zelf een grieksche spraakkunst in druk gaf. 22 Aug. 1780 was Leemput plechtig tot doctor der theologie gepromoveerd. 4 Aug. 1782 werd hij door den gouverneur-generaal benoemd tot president van den Hoogen Heuvel, niet van het Hollandsch College of Pulcheria zooals N e v e opgeeft. Hij bekleedde het ambt van rector-magnificus der hoogeschool 1784. Tijdens dit rectoraat had hij de zwakheid een stuk aan den keizer te teekenen zonder voorkennis der universiteit. In dat stuk erkende hij de rechten, die de keizer zich aanmatigde, om alles te regelen, wat de hoogeschool betrof en om hare voorrechten af te schaffen, 23 Jan. 1784. Leemput scheen voor de partij van

Josef II gewonnen en werd als dusdanig aanbevolen aan den Keizer. Vandaar zijne benoeming als préposé der universiteit en als professor in het Grieksch aan het séminaire-général. Hij erkende later ongelijk en trok zich van de josefistische partij terug. October 1787 werd Leemput deken van Ronsse. De toenemende onrust van de universiteit droeg ertoe bij, dat hij Leuven verliet; de juiste datum is niet aan te duiden. 1788 komt hij niet meer voor. Hij vestigde zich te Ronsse, waar de fransche revolutie hem verjoeg en zijn inkomsten verzwolg.

Toen in Gent de 'école centrale' was opgericht, werd hij aldaar professor en bleef dit tot zijn dood 1812. Zijn grieksche spraakkunst had twee uitgaven: *Institutiones linguae Graecae ad analysim potissimum comparatus, edidit J.H.J. Leemput in universitate Lovaniensi S.T.D. et linguae Graecae professor* (Lov. typ. Academicis 1782 en 1797).

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XVII (1881), 240; XIX (1883), 355; XXI (1888), 240; F. N e v e , *Mémoire Collège des Trois-langues* (Brux. 1856) 223-225; *Bijdragen bisdom Haarlem* VIII (1886), 54, 312, 339, 350; A. V e r h a g e n , *Les 50 dernières années de l'ancienne université de Louvain* (Louvain 1884) 231-233, 239; *Wekelijks nieuws uyt Loven* III, 44, IV, 371, VIII, 24, 55, 211, XV, 242, XVI, 9, 20, 101, 118, 130, XX (1782), 19, 83, 104, III (1786) 333, IV (1787), 308.

Fruytier

[Leenaerts, Livinus]

LEENAERTS (Livinus) of L e o n a r d i , geb. te Middelburg, behaalde 1508 bij de promotie in de filosofie aan de universiteit te Leuven de tweede plaats. Hij overleed 23 Aug. 1561 als doctor in de medicijnen te Brussel. Bij testament benoemde hij den president van den Raad van State, Viglius, tot uitvoerder (executor) en bepaalde de stichting van twee beurzen te Leuven voor het huis Standonk, voor arme studenten. Aan het Paus-college te Leuven legateerde hij een jaarlijksch inkomen van 72 gulden voor twee studenten; 1784 bestond deze stichting nog.

Zie: V a l . A n d r e a s , *Fasti academ.* (Lov. 1650) 272; *Analectes hist. eccl. Belg.* III, 248, XXI (1885), 189, XVIII (1883) 106.

Fruytier

[Leendertz, Pieter]

LEENDERTZ (Pieter) W z n . werd 7 Nov. 1817 geboren uit een oud doopschgezind geslacht, dat in het laatst der 16e eeuw om de geloofsvervolging uit de Palts week en zich te Kleef, Emmerik en Rees vestigde, vanwaar sommigen later naar de Nederlanden trokken, o.a. naar Amsterdam, waar zijn vader makelaar in tabak en commissaris van het veer op Utrecht was.

Daar de handel hem minder aantrok, ging hij naar het gymnasium, vanwaar hij 21 Maart 1834 als primus naar de academie promoveerde met eene oratie *De Senecae morte*. Eerst 5 Oct. 1835 echter werd hij als student aan het Athenaeum ingeschreven en tegelijk aan het seminarium der Doopschgezinden. Nadat hij 24 Juni 1840 tot proponent was bevorderd, kreeg hij spoedig een beroep te Woudsend, waar hij 13 Dec. zijne intreedere hield. In 1855 nam hij het beroep aan naar den IJ en in 1864 naar Medemblik.

Zooals iedereen in die dagen, beoefende ook hij in zijne jeugd de poëzie. Gedichten van hem zijn gedrukt in het *Jaarboekje van V.W.* van 1837, in den *Studenten Almanak* van 1838-1842 en in *Braga*. Opmerkelijk is hierbij een grieksch vers in den almanak van 1838, een bewijs hoe degelijk het onderwijs aan het

gymnasium geweest was en hoe goed hij daarvan gebruik gemaakt had. Van de latere nederlandsche dichters had niemand

dieperen indruk op hem gemaakt dan Bellamy. Van diens gedichten maakte hij eene nieuwe uitgave gereed voor den uitgever van Paddenburg te Utrecht. In Dec. 1843 werd de kopij verzonden, maar de uitgave is nooit verschenen, zonder dat wij daarvan de reden weten.

De jaren aan het seminarium werden goed gebruikt. Teekenend voor den vooruitstrevenden geest, die daar heerschte, is zeker wel, dat de studenten verplicht waren het college over physica te volgen. Dat daarnaast toch nog genoeg tijd overbleef voor liefhebberijen en gezelligheid, is te zien in hetgeen *Winkler Prins* daarover schrijft in zijn *Feestavonden van den Studentenkring N.E.K.* (Amst. 1895).

Hij was een ijverig predikant en besteedde groote zorg aan zijne preeken. Of zijn gehoor echter altijd in staat was den rijkdom van gedachten en de streng logische redeneering te waardeeren, mag betwijfeld worden. In zijn pastoralen arbeid openbaarde zich de veelzijdigheid van zijne ontwikkeling, zoodat hij in de meest uiteenloopende zaken de vraagbaak werd voor velen, ook buiten zijne eigen gemeente. Van de theologische studiën, die hij in de eerste jaren goed bijhield, trokken hem naast de kerkgeschiedenis vooral de exegeese en de hermeneutiek aan. Deze kwamen dan ook, met de ethica, in zijne preeken veel meer naar voren dan de dogmatiek.

Hoe zegenrijk echter zijn arbeid als predikant was, toch lag zijne grootste beteekenis op het gebied van taal- en letterkunde. Reeds op het gymnasium maakte hij ernstig studie van onze middeleeuwsche en 17e-eeuwsche letterkunde, vooral van Hooft en Vondel. In het jaar tusschen het gymnasium en het seminarium was het vooral de vergelijkende taalstudie die hem aantrok, na kennismaking met de werken van Bopp en Grimm, en begon hij zelfs armenisch te leeren van een Armenier, die toen in Amsterdam was. In dezen tijd begon hij ook reeds de stof te verzamelen voor eene uitvoerige wetenschappelijke grammatica van het Nederlandsch.

Een paar jaren na hem kwam J.G. de Hoop Scheffer als student aan, in wien hij een geestverwant en spoedig een vriend vond. Toen zij na veel moeite in de Stadsbibliotheek de handschriften van Hooft te zien kregen, stond het dadelijk vast, dat zij van diens gedichten eene betere uitgave dan die van Bilderdijk zouden bezorgen. Vol ijver hebben zij daar samen aan gewerkt.

In Woudsend leerde hij Friesch, dat hij van groot belang voor de studie van het Nederlandsch achtte. Bovendien begon hij de stof te verzamelen voor eene nieuwe uitgave van Heinsius, van Wassenbergh's lijst van friesche eigennamen en voor een werk over oude volksboeken en liedboeken.

In 1843 trad hij toe tot de door Vermeulen en Tideman opgerichte Vereeniging ter Bevordering der Oude Nederlandsche Letterkunde, waarvoor hij de uitgave van D. Potter's *Der Minnen loep* bewerkte. Ook van de Nieuwe Vereeniging enz., die in 1857 werd opgericht, maar spoedig weer te niet ging, was hij lid. Daarvoor zou hij de gedichten van Hildegaersberch uitgeven, met de voorbereiding waarvan hij reeds bezig was voor de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde. In 1845 bij het eeuwfeest van het Amsterdamsche Sacrament van Mirakel had hij Hildegaersberch's gedicht hierover uitgegeven, en in hetzelfde jaar eenige gedichten van Gijsbert Japix.

In den *Gids* van 1850 schreef hij *Middennederlandsche Prosodie*, eene bespreking van Jonck-

bloet's *Over Middennederlandschen epischen versbouw*. Zelden is zeker op zoo aangename toon eene zoo lange en zoo goed gedocumenteerde lijst van tekortkomingen gegeven. Jonckbloet heeft er niet op geantwoord en heeft over dit onderwerp nooit meer geschreven.

Na zijne verhuizing naar den IJp werd hij van verschillende kanten om medewerking aangezocht. Van 1857-1861 schreef hij in de *Vaderlandsche Letteroefeningen* aankondigingen van Vondels *Lucifer*, uitg. door Schrant; Carlebur, *Het Spellingstelsel van Bilderdijk* enz.; Verwijs, *Bloemlezing uit Middelnederlandsche Dichters*, 1e en 2e deel; *Der IJstorie Bloeme*, uitg. Oudemans; Harrebomée, *Spreekwoordenboek*, 1e deel. Veel van wat daarin toen nieuw was, is nu onder de vakgenooten algemeen aangenomen: tekstverklaringen, tekstverbeteringen, grootere waardeering van het middeleeuwsche proza enz.; maar de strijd tegen oppervlakkigheid en dilettantisme moet nog blijven. In de *Doopsgezinde Bijdragen* gaf hij de juiste verklaring van den naam Doopschgezinden en toonde de onjuistheid van de gewone spelling aan. De geringe verspreiding van dat jaarboekje is zeker wel de oorzaak geweest, dat die onjuiste spelling nog steeds gevolgd wordt.

Voor een grooter publiek schreef hij *Onze voornamen* in den *Almanak voor Protestantsche Nederlanders* voor 1858, en *Hoe eene taal verandert* in den *Almanak der Maatsch. tot Nut van 't Algemeen* voor 1861.

Sinds Jan. 1856 voerde hij met de Hoop Scheffer de redactie van den *Navorscher*. Voor de jaargangen 1860 en 1861 werd de laatste, die in 1859 hoogleeraar was geworden, vervangen door Dr. L.S.R. Meyboom. Na 1861 echter was hij de eenige redacteur. Van dien tijd tot zijn dood heeft hij zijne beste krachten aan dat tijdschrift gegeven en daarin onder zijn eigen naam, maar ook onder allerlei pseudoniemen - wanneer er nl. te weinig van eenige beteekenis werd ingezonden - tal van artikelen geschreven, die getuigen van zijne omvangrijke kennis en degelijken wetenschappelijken zin. Dat de *Navorscher* onder zijne leiding op een veel hooger peil stond dan te voren, werd door de vakgenooten zeker wel erkend, maar slechts zelden uitgesproken. Geldelijk was dit geen voordeel, want menigeen zette de intekening niet voort, toen het bleek, dat deze geene zekerheid gaf, dat elke inzending zou worden opgenomen. Dit gaf zelfs wel eens eene minder aangename briefwisseling met den uitgever.

Den 5en Febr. 1863 trof hem een ontzettende ramp. Een hevige storm uit het Z.W. met zwaren hagel woedde over Noord-Holland. Tegen 3 uur 's nachts kwam daar een zwaar onweder bij. De kapitein van eene boot, die langs het Kanaal voer, vertelde, dat hij op 27 plaatsen brand gezien had. De kranten van de volgende dagen berichtten 8 groote branden. Daarbij waren ook de kerk en de pastorie aan den IJp. Door de stijfhoofdigheid van het kerkbestuur was steeds verzuimd een bliksemafleider op deze houten gebouwen te plaatsen. In een oogwenk stond alles in lichte laaie. Met groote moeite werden de kinderen, de handschriften van Hooft, eenige incunabelen en andere kostbare boeken van de Koninklijke en andere bibliotheken gered. Verder ging alles verloren; niet alleen de veel te laag verzekerde inboedel, maar ook de prachtige bibliotheek en zoogoed als alle aantekeningen. Die bibliotheek bevatte een aantal zeldzame oude uitgaven, veel volksboeken, liedboeken en - misschien het zeldzaamste van alles - veel oude muziek, met zorg bijeengesnuffeld in een tijd, toen nog

bijna niemand daarin belang stelde. Nog zwaarder trof het verlies der manuscripten: de gedurende 27 jaar verzamelde aantekeningen voor eene grammatica, waarvan het eerste gedeelte persklaar was; evenzoo over spreekwoorden, oude romans en volksliederen, over friesche plaatsnamen; een met ongeveer 1000 namen vermeerderd en voor den druk gereed gemaakt exemplaar van Wassenbergh's lijst van friesche eigennamen met toelichtingen en aantekeningen; een afschrift der handschriften van Hildegasberch en andere middeleeuwsche gedichten; het materiaal voor eene nieuwe uitgave van Heinsius en evenzoo van Hooft, enz. Met christelijke gelatenheid droeg hij dezen slag, die het werk van een half leven vernietigde, en preekte den 15en Febr. in de school aan den IJp over *Job* II, vs. 10 in het midden.

De Maartaflevering van den *Navorscher* bevatte eene dankbetuiging voor de bewijzen van deelneming en de mededeeling, dat geen kopij verloren gegaan was. Ook de uitgave van Hooft kon voortgezet worden, doordat een dubbel van bijna al zijne aantekeningen bij de Hoop Scheffer was. In 1864 verscheen de eerste aflevering; in 1871 was het eerste deel gereed en in 1875 het tweede. Ook andere arbeid werd met moed weer aangevat, maar daarvoor moest alles opnieuw verzameld worden. Eene bibliotheek was spoedig weer bijeengebracht - wel niet zoo groot en niet zoo mooi als de vorige, maar toch voor de eerste behoeften voldoende - vooral ook doordien vele liefhebbers van taal- en letterkunde, op aansporing van de Hoop Scheffer, Fred. Muller, Beets e.a., daartoe een aantal boeken bijdroegen.

Om zich onverdeeld aan taal- en letterkunde te kunnen wijden deed hij in Juni 1864 examen voor de acte M.O. voor Nederlandsch. In zijne pogingen om eene betrekking als leeraar te krijgen, slaagde hij echter niet. Degenen, van wie hij daarbij in de allereerste plaats steun had mogen verwachten, en die hem dezen ook beloofd hadden, lieten hem in den steek of werkten hem zelfs tegen. Ook deze grievende teleurstelling was niet in staat zijn moed te breken of zijn geest te verbitteren. Een aanbod om medewerker aan het Woordenboek te worden, maar zonder lid van de redactie te zijn, wees hij natuurlijk van de hand.

Na dezen tijd schreef hij alleen in den *Navorscher*. De voorbereiding voor eene nieuwe uitgave der gedichten van Huygens was reeds ver gevorderd en de eerste aflevering was bijna persklaar, toen de dood de voltooiing verhinderde.

Zijne werkzaamheid bleef echter niet beperkt tot het predikambt en den *Navorscher*. Als bestuurslid van plaatselijke afdeelingen der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, van het Genootschap tot afschaffing van sterken drank, van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw enz. was hij een drijfkracht ten goede. Als spreker in vergaderingen was hij steeds werkzaam om de resultaten der wetenschap binnen het bereik van ruimeren kring te brengen. Bovenal deed hij veel voor het oprichten van leesbibliotheken, spaarbanken, zangscholen enz. Daarnaast gaf hij aan velen les in die vakken, waarin anders geen of slechts onvoldoend onderwijs te krijgen was, in de eerste plaats oude talen, maar daarnaast te Woudsend ook nieuwe talen en wiskunde. Te Medemblik gaf hij doorlopend een cursus in nederlandsche taal- en letterkunde aan onderwijzers, die hetzij daarvan iets meer wilden weten, hetzij zich voorbereidden voor de hoofdacte of eene acte M.O.

Terwijl hij reeds zoo vroeg begonnen was oude muziek te verzamelen, is het niet te verwonderen, dat hij in 1868 een der oprichters was van de

Vereeniging voor Nederlandsche Muziekgeschiedenis en dat de *Navorscher* het orgaan van die vereeniging werd.

Zijne onbaatzuchtige hulpvaardigheid bleek in de meest uiteenloopende zaken. Hij stond onmiddellijk van zijne schrijftafel op en ging mede met den werkmán, wien een heerschzuchtig burgemeester den toegang tot eene openbare raadszitting weigerde. Zijn andere werk werd dadelijk op zijde geschoven om een goed gedocumenteerde verhandeling over eigennamen te schrijven op de telegrafische aanvraag om hulp van een advocaat, wiens cliënt vervolgd werd, omdat hij een niet bestaanden naam in de registers van den burgerlijken stand zou hebben ingeschreven. Tot diep in den nacht werkte hij op den noodkreet: 'Ik zit verlegen met eene plaats, die ik overmorgen op het college behandelen moet', enz.

Hij overleed 10 Sept. 1880 te Dortmund op de terugreis van een reisje met een paar vrienden naar Thüringen en den Harz.

Leendertz

[Leendt, Walterus van]

LEENDT (Walterus v a n), in de lijst der priors van St. Sophie, in *Graf- en gedenkschr. van Antwerpen VI*, 528, ten onrechte de L e e u genaamd, was Karthuizermonnik van het klooster Bethlehem te Roermond. Hij werd tot eerste prior van het klooster St. Sophie te Vucht benoemd door het generaal-kapittel, toen dit huis geheel volgens de orde was ingericht en geïncorporeerd, 1472. Hij bestuurde het klooster vier jaar en overleed 1476. Volgens S c h u t j e s, deed hij 1475 afstand en overleed te Roermond, in het klooster dat hij 25 jaar bestuurd had, 29 Jan. 1476, wat waarschijnlijker is. Het Necroloog van Nieuwlicht bij Utrecht vermeldt 30 Januari: 'O.d. Walterus de Leend, quondam prior prope Buscumducis' (*Hist. genootsch. Utrecht, Bijdr. en meded. IX*, 1886, 233).

Fruytier

[Leesmeester, Nicolaas]

LEESMEESTER (Nicolaas), ook v a n L i e r of de L i e r a genoemd, priester, werd 1481/82 ingesteld als vicaris aan het altaar van O.L. Vrouw te Zanddijk, Zld. Nicolaus de Liera, alias Lesemeister, had ook een vicarij in de Westmonster of Sint Martenskerk te Middelburg, waarvan hij 1494/95 afstand deed. 17 Juli 1500 werd hij benoemd tot cantor van het kapittel der Sint Gommaruskerk te Lier. Hij was huiskapelaan van hertog Philips den Schoone van Bourgondië. 1511 werd hij tot deken van het kapittel van Lier gekozen. Hij verkreeg 28 Jan. 1513 de parochie van Emblehem bij Lier, doch deed hetzelfde jaar, vóór 11 Juli afstand van dat pastoraat. Hij overleed 10 Januari 1516 en werd in het koor der St. Gommaruskerk te Lier begraven.

Zie: G r i j p i n k, *Register op de parochiën I*, Wal. 64, 126; *Analectes hist. eecl. Belg. XVII* (1881), 398; *Bijdr. Gesch. Brabant III* (1904), 246.

Fruytier

[Leeu, Gerard]

LEEU (Gerard), die zich ook noemt L e e w, de L e e w, de L e e u, L y o n, L e o n i s, G(h)erardus, Gerhardus, Gera(e)rt, Gheraert, G(h)eraerdt, Gherard(t), Gherit, Gerrard; de vormen Gheraert en Gerardus Leeu zijn de meest gebruikte, geb. te Gouda? (omstr. 1445-1450?), overl. 1493 te Antwerpen, een van de

beroemdste drukkers uit de 15e eeuw, die te Gouda en te Antwerpen gewerkt heeft. Er is tot nu toe, op voorgang van *W a l v i s* , aangenomen, dat hij tot hetzelfde geslacht Leeu behoorde, waarvan eenige leden in dien tijd te Gouda verschillende regeeringsambten hebben bekleed; zekerheid hieromtrent heeft een hernieuwd onderzoek aan den tegenwoordigen archivaris van Gouda echter niet kunnen geven. Hij moet er gewoond hebben op de Markt

of in de Koestraat en ook tijdelijk in de Koningstraat. In 1477 opent hij zijn drukkerij; zijn eerste uitgave, *Epistelen ende ewangelien*, is op den avond vóór Pinksteren van dat jaar verschenen. Tot 1484 is hij te Gouda gebleven, toen heeft hij zijn werkplaats naar Antwerpen overgebracht. Het is waarschijnlijk geen toeval, dat hij zijn laatste uitgave te Gouda ongeveer gelijktijdig uitgaf (Juni 1484) met het eerste gedateerde boek door een nieuwen, onbekenden drukker, den z.g. drukker van Teghen die strael der minnen, in die stad gemaakt. Leeu schijnt een oogenblik van plan te zijn geweest zich in Brugge te vestigen; hij heeft er tenminste in 1484 een bijdrage betaald aan het St. Jansgilde van de drukkers, boekverkoopers, enz. Maar lang kan hij er niet vertoefd hebben, want al op 18 Sept. 1484 verschijnt zijn eerste uitgave te Antwerpen, *Gemmula vocabulorum*, en tot zijn dood toe heeft hij hier onafgebroken gewerkt. In 1485 wordt hij opgenomen als vrijmeester in het St. Lucasgilde. Als eenigen concurrent vond hij te Antwerpen den drukker Mathijs van der Goes. Slechts één keer, in een druk van 1487 (Campbell 1181), noemt hij den naam van zijn huis 'in Sinte Marcus naest onser vrouwen pant'. In 1493 is hij op noodlottige wijze om het leven gekomen. Hij kreeg woorden met zijn lettersteker, Henric van Symmen, omdat deze op zichzelf wilde gaan werken; Henric gaf hem een 'cleyn steecxken ... in syn hoofd', niet zoo klein echter, of Leeu overleed er een paar dagen later aan. In zijn laatste uitgave, *Cronycles of the londe of Englonde*, in 1493, na zijn dood, verschenen, wordt hij in het colophon geprezen als 'a man of grete wysedom in all maner of kunnyng'. Erasmus, die hem ook gekend heeft, noemt hem 'vir sane lepidus'. Leeu is inderdaad een van de meest productieve vroege nederlandsche drukkers geweest; in de 7 jaren van zijn verblijf te Gouda heeft hij ongeveer 58 drukken uitgegeven, waaronder verscheiden folio's, in de 9 jaren te Antwerpen brengt hij het tot omstr. 148 drukken. Behalve veel theologischewerken heeft hij ook tal van werken uitgegeven, die tot de populaire ontspanningslectuur behooren. Zoo danken we aan hem 8 (9?) uitgaven van den bekenden *Dialogus creaturarum*, in het Latijn, Nederlandsch en Fransch, 3 of 4 *Aesopus*-uitgaven, de *Historie van Alexander*, van *Reynaert die vos*, enz. Opmerkelijk is het groot aantal nederlandsche boeken, die hij te Gouda drukte (63-64 % ned. tegen 32-33 % latijnsche). In Antwerpen is de verhouding heel anders; de latijnsche overheerschen daar verre (27% ned. tegen 62-63% lat.). Leeu drukte ook een viertal engelsche boeken, de reeds genoemde *Cronycles*, *The dyalogus betwixt Salomon and Marcolphus* (omstr. 1492), Le Fevre, *The history of Iason* van 2 Juni 1492 en *Thystorye of Parys and Vyenne* van 23 Juni 1492. Wel had vóór hem de Engelschman William Caxton (met Mansion) in Brugge al een tweetal engelsche boeken doen verschijnen, maar Leeu is de eerste nederlandsche drukker geweest, die engelsche werken uitgaf. Zijn handelsgeest zocht over zee nieuwe banen; ook drie andere uitgaven, de *Vulgaria Therentii in anglicanam linguam traducta* van 22 Dec. 1486, het *Directorium sacerdotum* van Maydeston van 1488 en de *Horae ad usum Sarum* (omstr. 1491-92) waren zeker voor de engelsche markt bestemd. Na de fransche Donatus-uitgave, die nog tot de nederlandsche prototypographie behoort en van een onbekenden drukker stamt, is Leeu's *Dyalogue des creatures* van 20 Apr. 1482 het eerste fransche boek, dat in Noord-Nederland is uitgegeven.

Gelijk de meeste andere drukkers is ook Leeu niet altijd oorspronkelijk in zijn typen en versieringen. Zoo zijn b.v. de randen, waarmee hij onder

meer den *Dialogus creaturarum* van 3 Juni 1480 heeft versierd, stellig een navolging van die door Jan Veldener te Utrecht gebruikt in den *Fasciculus temporum* van 14 Febr. 1480. Wat een heid van stijl in rand, initiaal en type aangaat, blijft Leeu's ornament, ondanks zekere primitieve bekoring, hier echter ver bij zijn voorbeeld achter. Een groot aantal van zijn drukken zijn met houtsneden versierd, meestal speciaal voor hem gesneden, een enkelen keer ook overgenomen (o.a. van Sorg in Augsburg). Onder de oorspronkelijke komen er vrij veel voor, die, zonder bepaald kunstwerken te zijn, toch veel goeds hebben; zoo zijn b.v. de dierenhoutsneden, gemaakt voor den *Dialogus creaturarum*, wel heel kinderlijk, maar karakteristiek en dikwijls hoogst expressief. Aantrekkelijk zijn o.a. ook de houtsneden met de ranke vrouwengestalten in het *Hoofkijn van devotien* van 28 Nov. 1487 en de allegorische voorstellingen uit *Vander dochtere van Sijon een devoet exercitie* van 7 Jan. 1492. Van de 5 lettertypen, die Leeu al in Gouda gebruikte, nam hij er 3 mee naar Antwerpen; geleidelijk breidde hij daar zijn voorraad nog met 7 andere typen uit. De veronderstelling (in de *Biographie nationale*), dat hij waarschijnlijk te Antwerpen gedrukt heeft met materiaal door hem van Theodoricus Martinus, drukker te Aalst, gekregen, wordt door een vergelijkend onderzoek van beider typen volkomen weerlegd. Wel heeft omgekeerd Martinus, toen in Antwerpen, na Leeu's dood een deel van diens typen en initialen en één van zijn merken gekocht; Leeu's verdere materiaal, houtsneden inclusief, is verspreid geraakt over de drukkerijen van Snellaert te Delft, de Collaciebroeders te Gouda, Adr. van Liesvelt te Antwerpen, Peter Os te Zwolle en den z.g. onbekenden drukker, (vermoedelijk Otgier Nachtegael) in Schiedam. Misschien heeft Leeu, toen hij nog in Gouda woonde, in eenige handelsrelatie gestaan tot den drukker Jacob Bellaert in Haarlem (1483-1486), die een van zijn typen en ook houtsneden van hem heeft gebruikt. Verder moet Leeu stellig in de een of andere verhouding gestaan hebben tot Claes Leeu, die in de jaren 1487-1488 te Antwerpen 4 boeken heeft uitgegeven, gedrukt met dezelfde typen als Gerard's uitgaven, met dezelfde houtsneden versierd en van diens merk voorzien. Er is verondersteld, dat Claes een broer van Gerard is geweest, maar dit blijft een vermoeden. In Antwerpen is Leeu ook bekend geweest met den geleerden Jacob Canter (Frisius), die voorredes in enkele van zijn uitgaven heeft geschreven; door Leeu is Canter weer met Erasmus in relatie gebracht.

Bij de 12 lettertypen van Leeu is er één, die een sterk fransch karakter heeft (de z.g. type 11); hij heeft deze tegelijk met de fijne bladrandjes, duidelijke imitatie van de versiering der mooie fransche livres d'heures, speciaal laten snijden, vermoedelijk door een Franschman, voor het *Horarium* naar buitenlandschen smaak van 27 Juli 1489. Fransch zijn ook de randen, o.a. gebruikt in *Sinte Bernardus souter* van 8 Oct. 1491. Maar behalve de genoemde quasi-fransche, hebben zijn overige lettertypen een echt nederlandsch snit. Vier drukkersmerken zijn ons bekend, 2 in Gouda en 2 in Antwerpen gebruikt. Zijn eerste merk is van een vrij algemeen vorm, het vroegst waarschijnlijk voorkomend bij Peter Schöffer in Mainz. Aan een tak hangen 2 schilden, links het wapen van Gouda met de 6 sterren, rechts Leeu's huismerk: een ster staat boven aan een streep, die zich naar onderen in tweeën splitst en waarvan deze beide zijlijnen weer rechthoekig gekruist worden door 2 andere lijnen met een dwarsstreepje aan

hun top. Het tweede merk is groter en omgeven door een lijnenlijst; het stelt voor, onder een ronden boog, het wapen van Maximiliaan, vastgehouden door twee leeuwen (waarschijnlijk toespeling op den naam), boven den boog links het wapen van Gouda en rechts weer het huismerk van Leeu. In Antwerpen waren deze merken niet meer te gebruiken en zoo liet hij 2 nieuwe snijden. De een, omgeven door een lijnenlijst, stelt in gothisch boogwerk weer een leeuw voor, die 2 schilden draagt, links het wapen van Antwerpen, rechts Leeu's huismerk. Dit is het merk, dat ook Claes Leeu gebruikt heeft. Het andere is groter en niet in een lijst; het is het antwerpsche kasteel, waaruit 4 vlaggen wapperen, op de 2 kleine de hand, behoorend bij 't antwerpsche wapen, op de groote vlag links boven de dubbele rijksadelaar, op de rechter het wapen van Maximiliaan. Dit merk is later in handen van Theodoricus Martinus gekomen.

Leeu neemt, zoowel door het karakter van zijn uitgaven als door de uiterlijke verzorging ervan, een belangrijke plaats in onder de drukkers van incunabelen in Nederland, Noord en Zuid.

Zie voor de beschrijvingen van zijn drukken M.F.A.G. Campbell, *Annales de la typographie néerland. au XVe siècle, avec Suppléments I-IV* (la Haye 1874-90), met aanvullingen bij R. Proctor, *Tracts on early printing III* (Lond. 1897) en enkele bij E. Gordon Duff, *Fifteenth century Engl. books* (Oxf. 1917) met reproducties, Facs. L-LII. Over zijn typen, houtsneden, enz., ten deele met reproducties, zie J.W. Holtrop, *Monuments typographiques des Pays-Bas au quinzième siècle* (la Haye 1868), p. 74-75 en 99-100 en Pl. 67 [52], 68 [53], 69 [22], 70 [56], 71 [54], 79 [126], 102-105 [57-60]; G. van Havre, *Marques typographiques des imprimeurs et libraires anversois I* (Antw.-Gent 1883), 257-260; W.M. Conway, *The woodcutters in the Netherlands in the fifteenth cent.* (Cambr. 1884), p. 32 ss., 74 ss. en passim; H. Bradshaw, *Collected papers* (Cambr. 1889), 217-218; E. Gordon Duff, *Early Engl. printing* (Lond. 1896), Pl. XXXV-XXXVI; *Type Facsimile Society. Publications* (Oxf. 1900, etc.) Pl. 1901 Eb en Ef, 1902 yy, 1909 x; K. Haebler, *Typenrepertorium der Wiegendrucke II* (Leipz.-N. York 1908), 210-211 en 219-220; B. Kruitwagen, *Het horarium van Ger. Leeu*, enz. in *Het Boek II* ('s Grav. 1913), 1-19, 209-218 en 246-254 (met reproducties). Meer in het bijzonder voor levensbijzonderheden zie P.C. van der Meersch, *Recherches sur la vie et les travaux des imprimeurs belg. et néerl.*, etc. I (Gand-Par. 1856), 101-108 en 117-120; Ph. Rombouts en Th. van Leries, *De liggeren*, enz. *der Antwerpsche Sint Lucasgilde 1* (Antw. 1864), 37; Ch. Ruelens, *La mort de Gér. Leeu* in *Annales du bibliophile belge et holl.* I (Brux. 1865-66), 5-7; (P. Deschamps), *Dict. de géographie anc. et mod.*, etc. (Par. 1870), 577-78; A.M. Ledebøer, *De boekdrukkers, boekverkoopers en uitgevers in N.-Ned.*, enz. (Dev. 1872), 153-54; Campbell, a.w. p. 423 (noot bij no. 1492; het stuk Rijksarchief, Fonds van Wijn no. 27, ald. vermeld, is thans genommerd: Oude Inventarissen no. 49); P. Bergmans in *Biographie nat... de Belgique XI* (Brux. 1890-91), 642-45; F. Olthoff, *De boekdrukkers, boekverkoopers en uitgevers in Antwerpen*, enz. (Antw. 1891), 59-61 (met reproducties van de beide Antw. merken); Des. Erasmus, *Epistolae*, ed. Allen I (Oxon. 1906), p. 125-27.

M.E. Kronenberg

[Leeuw, Lambert de]

LEE UW (Lambert de), geb. te 's Hertogenbosch 20 Maart 1616, overl. te Réthy 20 Febr. 1689, was Norbertijn der abdij Tongerlo, waar hij 16 Sept. 1636 zijne kloostergeloften had afgelegd. Hij bekleedde de ambten van novicenmeester, supprior 1642 en daarna van prior 16 Dec. 1658. Bij de keuze voor een abt 7 Nov. 1662 verkreeg hij zooveel stemmen, dat hij op de derde plaats kwam, doch de Koning benoemde den pastoor-deken van Rozendaal, Ursino, die met het aantal stemmen slechts op de zesde plaats kwam. 2 Oct. 1663 werd de Leeuw pastoor te Réthy. Door zijne godsvrucht en zachtmoedigheid was hij algemeen bemind, zoowel in zijne abdij als in zijne parochie. In Tongerlo bewaart men een handschrift van hem: *Sacer thesaurus sanctarum reliquiarum ecclesiae B M. de Tungerlo*.

Zie: van Spilbeeck, *Necrologium de Tongerlo* (Tongerl. 1902) 36; Goovaerts, *Ecrivains de l'ordre de Prémontré I*, 173; *Bijdr. gesch. Brab. XII* (1913) 157; *Analectes hist. eccl. Belg. XL* (1914), 65, 78; *Précis hist.* (1890), 326. Fruytier

[Leeuwenhoek, Anthony van]

LEEUWENHOEK (Antony van), geb. te Delft 24 Oct. 1632, gest. aldaar 26 Aug. 1723. Zijn ouders Philippus Thonisz. van Leeuwenhoek en Margaretha Jacobsdr. Bel van den Bergh, waren bemiddelde burgers. Groot- en overgrootvader waren brouwers te Delft. Leeuwenhoek werd den 4en Nov. 1632 in de Nieuwe Kerk te Delft gedoopt, ging eerst school te Warmond, waar zijn moeder als weduwe was gaan wonen, daarna te Benthuizen, waar een oom hem zou opleiden voor administratief ambtenaar. Echter leerde hij geen vreemde talen noch ook latijn, hetgeen hem later heeft ontbroken. In 1648 werd hij te Amsterdam boekhouder en kassier bij een lakenhandelaar. Misschien is toen reeds zijn lust tot onderzoek der natuur ontwaakt; mogelijk bezocht hij er de verzameling van natuurhistorische voorwerpen, die de vader van Swammerdam bezat en die beroemd was. In 1653 of 1654 keerde hij naar Delft terug en bleef daar zijn verder leven wonen. Den 26en Juli 1654 huwde hij Barber de Mey (geb. 13 Dec. 1629, overl. 11 Juli 1666, dochter van Elias de Mey en Maria Viruly), welke hem vijf kinderen schonk, waarvan slechts één in leven bleef, genaamd Maria (geb. 22 Sept. 1656, overl. 25 Sept. 1745), die hem tot in zijnen hoogen ouderdom verzorgde. In Jan. 1671 hertrouwde hij met Cornelia Swalmius (overl. 1694, dochter van Johannes Swalmius, predikant te Valkenburg, en Margaretha Uytbroeck), wier eenig kind vroeg stierf. Aanvankelijk had L. te Delft een nering in laken, zijde, lint en aanverwante artikelen; 26 Maart 1660 kreeg hij de betrekking van 'Kamerbewaarder der Kamer van Heeren Schepenen van Delft', welke hij tot 1699 bekleedde en waarvoor hij een jaargeld van 314 gulden ontving. Zijn taak was de schepenkamer 'pertinentelyck te reinigen ende schoon te houden, 't vuyr, soo wanneer de tijd sulcx sal vereyschen, op syn bequamen tijd aan te leggen ende de koolen, die ongeconsumeert soude moge wesen, tot syn profijt wel te bewaren'. Met dat huishoudelijk werk zal hij wel anderen hebben belast. Ook was hij generaalwijkmeester der stad en sinds 15 Aug. 1673 'wijnroeyer ende peilder', in welk ambt hij sedert 29 Sept. 1705 werd bijgestaan door een 'noothulp bij provisie'. Behalve de inkomsten, die deze betrekkingen hem verschaften, ontving hij van den magistraat verscheiden malen vereeringen voor de opdracht zijner werken aan het stadsbestuur (vgl. G. Morre in *de Gids* 1919).

Intusschen legde Leeuwenhoek zich met grooten ijver toe op de studie der natuur. Hij was autodidakt en blonk vooral uit als microscopist. Aan hem hebben wij een aanmerkelijke verbetering van den microscoop te danken. Deze instrumenten vervaardigde hij zelf in grooten getale: door eigen oefening had hij eene buitengewone vaardigheid verworven in metaalbewerking, glasblazen, slijpen en polijsten van lenzen. Het glasblazen bij de lamp keek hij af van een glasblazer, die op de jaarmarkt zijn handwerk vertoonde. Met zorg koos hij de soorten van glas voor zijn lenzen, welke dan ook zeer helder waren. Aldus maakte hij de beste microscopen, die in zijn tijd bestonden. Hij bezat er 527, gemonteerd in koper, zilver, enkelen in goud; hun vergrooing liep van 40 tot 270 maal. Zeer zuinig was hij op zijn instrumenten, gaf ze niet uit handen, en zelfs vertoonde hij aanvankelijk de beste niet. De manier, waarop hij zijn lenzen sleep, hield hij geheim en hij was ook overigens niet geneigd, zijn kunst aan anderen te leeren. Hij was de eerste, die aan den microscoop een hol spiegeltje bevestigde, teneinde het licht, dat op het voorwerp valt, te versterken. Zijn scherp waarnemingsvermogen blijkt uit de groote nauwkeurigheid van sommige zijner maatbepalingen, zijn vaste hand en taai geduld uit de keurigheid zijner microscopische praeparaten. Voor het eerst op 27 Mei 1673 werden onderzoekingen van Leeuwenhoek gepubliceerd en wel tengevolge van een twist tusschen Reinier de Graaf (1641-1673) en Jan Swammerdam (1637-1680) over de prioriteit der ontdekking van de eifollikels. De Graaf onderwierp zijn twistzaak aan het oordeel van de Royal Society te Londen. Tegelijk verzond hij een brief van Leeuwenhoek betreffende sommige van zijn waarnemingen; hij had dezen in het latijn vertaald. De belangstelling der geleerden van de Royal Society in Leeuwenhoeks' onderzoekingen was nu gewekt; zij verzochten hem, meer dergelijke brieven te zenden en Leeuwenhoek, verheugd en gevleid door de onderscheiding, heeft hun talrijke (375) brieven geschreven. Zelfs op zijn sterfbed heeft hij zijn vriend, J o h a n n e s H o o g v l i e t, heelmeeester te Delft, verzocht, zijn beide laatste brieven in het latijn te vertalen en aan de Royal Society te zenden. Zijn benoeming tot lid van dit genootschap geschiedde in 1680. Bij testament vermaakte hij aan de Royal Society zes en twintig van zijn microscopen.

Leeuwenhoeks belangrijkste ontdekkingen zijn: de roode bloedlichaampjes op 15 Aug. 1673, de infusoria Sept. 1675, de spermatozoïden 1677.

Nauwkeurig onderzocht hij het bloed van menschen, ossen, schapen, konijnen, vleermuizen, sommige vogels en visschen. Zijn waarnemingen betreffende de roode bloedlichaampjes legden de grondslagen voor de theorie van Boerhave over de inflammatie. De bloedsomloop, door Harvey ontdekt, heeft Leeuwenhoek nader bestudeerd in den staart van jonge alen en kikvorschen, het oor van jonge konijnen e.a. Verder ontdekte hij, dat de vaste deelen der beenderen en der tanden uit zeer dunne pijpjes bestaan. Tegen het einde van 1677 ontdekte hij de spermatozoïden van den mensch (in verband met een waarneming van den leidschen student J o h a n n e s H a m, den lateren burgemeester van Arnhem), later die van hond, konijn, haan, kikker, visschen. Echter noemde hij ze onjuist 'zaad-diertjes'. Zijn theorie der voortplanting, n.l. dat de grootste spermatozoïden zouden uitgroeien tot de vrucht, ondervond veel tegenstand en is ook onjuist. Op 9 Oct. 1676 berichtte hij aan de Royal Society zijn ontdekking der infusoria: in Sept. 1675 had hij in regenwater, dat weinige

dagen in een ton was blijven staan, deze microscopische diertjes gevonden. Eveneens trof hij ze aan in put- en zeewater en in sneeuwwater, waarin peper lag te weeken. Aanvankelijk sloegen niet alle leden der Royal Society geloof aan Leeuwenhoeks berichten. Men kon de infusoria eerst zelf niet vinden, omdat men niet zoo goede microscopen bezat. Maar op 15 Nov. 1677 gelukte het aan Robert Hooke om ze te vertoonen, en de Royal Society erkende, dat Leeuwenhoek waarheid gesproken had. Op het gebied der planten-anatomie deed Leeuwenhoek ook ontdekkingen: o.a. die der gestippelde vaten. Hij gaf fraaie afbeeldingen der mergstralen, droeg bij tot de kennis der eenvoudige spiraalvaten en tot het begrip der beteekenis der jaarringen, onderzocht de inwendige structuur van het hout van de kokospalm. Minder gelukkig waren zijn observaties ten aanzien van de vorming der vrucht en van het zaad; maar vele andere onderzoekingen toonen hem toch als een nauwkeurig waarnemer. Een aantal observaties werden hem opgedragen zoowel door geleerde als niet-geleerde personen. Medici brachten hem soms raadselachtige zaken uit hun praktijk voor onderzoek; de Oost-Indische Compagnie vroeg hem een middel tegen de wormziekte der muskaatnoten. Voorstanders en vrienden van hem waren Huygens, Boerhave, Leibnitz, Hooke, die met hem correspondeerden, evenals Cink, professor te Leuven, Gerard van Loon, Poot. Tot zijn bezoekers hoorden Constantijn en Christiaan Huygens, Reinier de Graaf, Swammerdam, Boerhave, F. Ruysch, de duitsche geleerde Zacharias Conrad von Uffenbach, verder de koningen Karel II en George I van Engeland, Frederik I van Pruisen, Czaar Peter I en andere vorsten.

Natuurlijk had hij ook vele en soms heftige tegenstanders, o.w. de natuurkundige Nicolaas Hartsoeker (kol. 717). Dat sommigen zijn waarheidsliefde in twijfel trokken en te veel op rekening van zijn fantasie schreven, ergerde Leeuwenhoek geducht. Want hij was een eerlijk en oprecht zoeker naar de waarheid, die er herhaaldelijk op wees: wát hij inderdaad gezien en wát hij zich slechts voorgesteld heeft. Hij was een zelfstandig denker en oefende vrijmoedige kritiek uit op heelmeesters en apothekers zoowel als op kwakzalvers. Zijn denkbeelden komen ons bijwijlen vreemd voor, en aan menselijke vergissingen ontsnapte ook hij niet. Hij werkte, naar hij zeide, 'meest uyt een drift van weetgierigheit'. Leeuwenhoek was een der eersten, die eene verzameling van microscopisch-anatomische praeparaten aanlegde.

De waardeering van zijn wetenschappelijke beteekenis is wel verschillend: 'Waren Malpighi en Swammerdam genialer, Leeuwenhoek behoort toch met hen tot de grondleggers van de nieuwere richting in de biologie' (*Schierbeek a.w.* blz. 81 vlg.); 'zoo blijft hij gedurende zijn geheele leven een dilettant, die met ongeëvenaarde nauwgezetheid, scherpzinnigheid en opmerkingsgave alles onderzoekt, wat hem in handen komt, maar dit niet in een vast systeem weet samen te brengen. De groote lijnen ontbreken dikwijls' (*Boeke a.w.* blz. 323); 'Leeuwenhoek is voor mij steeds de incarnatie van den ouden Hollandschen geest met al zijn goede, doch ook slechte eigenschappen' (*dez.,* blz. 317).

In 1716 bood de Hoogeschool te Leuven hem een zilveren gedenkpenning aan. De Académie des Sciences te Parijs benoemde hem in 1697 tot corresponderend lid. Tot op 85-jarigen leeftijd behield hij zijn scherpzinnig blik en 'zelfs nog 36 uren vóór zijn dood, toen hij bijna 91 jaren oud was en zijn leden al begonnen te verkleumen,

gloeide het vuur van ijver noch soodanig, dat hij met zijn bijna versteve en stamelende lippen zijn gedachten noch op het papier liet stellen over eene soort van zant' enz. (B o i t e t). Hij stierf op 26 Aug. 1723, en werd begraven in de Oude Kerk te Delft, waar een grafteeken voor hem werd opgericht.

Leeuwenhoeks geschriften bestaan uit eene verzameling van brieven: *Ontledingen en ontdekkingen v. levende Dierkens* enz. (Leiden, C. Boutesteyn 1686); *Ondervindingen en Beschouwingen der onsigtbare Geschapene Waarheden* enz. (Leiden, D.v. Gaesbeeck 1684, 8 en 32 bladz. A-H h 2); *Ondervindingen en Beschouwingen* enz. (Leiden, D.v. Gaesbeeck 1684, 21 bldz. A-E 2); *Ontledingen en Ontdekkingen van de onsigtbare verborgenheden* enz. (Leiden, C. Boutesteyn 1691, 94 blz. A 2-L 3); *Ondervindingen en Beschouwingen* enz. (Leiden, D.v. Gaesbeeck 1684, 24 blz. A-F 2); *Ondervindingen en Beschouwingen* enz. (Leiden, D.v. Gaesbeeck 1684, 26 blz. A-G); *Ontdekkingen en ontledingen van Sout-Figuren* enz. (Leiden, C. Boutesteyn 1685); *Ontledingen en ontdekkingen van het Begin der Planten* enz. (Leiden, C. Boutesteyn 1685); *Ontledingen en ontdekkingen van de Cinnaber naturalis* enz. (Leiden, C. Boutesteyn 1686); *Vervolg der Brieven* (Leiden, C. Boutesteyn 1687); *Register (verstreckende tegelyk voor een kort Inhoud) van alle de Werken v.d. Heer Antoni van Leeuwenhoek* (Leiden, C. Boutesteyn 1695); *Natuurs Verborgentheden ontdekt. Zynde een Tweede Vervolg der Brieven* enz. (Delft, A. Voorstad 1689); *Derde Vervolg der Brieven* enz. (Delft, H. van Kroonevelt 1693); *Vierde Vervolg der Brieven* enz. (Delft, H. van Kroonevelt 1694, bevat 2e register); *Vijfde vervolg der Brieven* enz. (Delft, H. van Kroonevelt 1696); *Zesde vervolg der Brieven* enz. (Delft, H. van Kroonevelt 1697); *Zevende vervolg der Brieven* enz. (Delft, H. van Kroonevelt 1702); *Send-Brieven* (Delft, A. Beman 1718); *Ontledingen en ontdekkingen van levende Dierkens* 2e druk, Leiden, C. Boutesteyn 1696; hierachter ook *Vervolg der Brieven*, Leiden 1704); *Natuurs verborgenheden ontdekt. Zynde een Tweede Vervolg der Brieven* enz. (Delft, H.v. Kroonevelt 1697; hierachter ook het *Derde Vervolg*, 1693 en het *Vierde Vervolg*, 1694); *Vijfde Vervolg der Brieven* (Delft, H. van Kroonevelt 1696; hierachter *Sesde Vervolg*, 1697 en *Sevende vervolg*, 1702); *Arcana Naturae Detecta* (Delphis Batavorum apud H.v. Krooneveld 1695; hierachter *Continuatio Arcanorum Naturae detectorum*, Delphis Bat. 1697); *Arcana naturae ope et beneficio* etc. (Lugduni Batavorum, C. Boutesteyn 1696; hierachter *Continuatio Epistolarum*, Lugd. Bat. 1696); *Arcana naturae ope et beneficio*, etc. (Lugduni Batavorum, C. Boutesteyn 1708; hierachter *Continuatio Epistolarum*, Lugd. Bat. apud J. du Vivie e.a. 1715); *Epistolae ad Societatem Regiam Anglicam* etc. (Lugd. Bat., J.A. Langerak 1719); *Epistolae Physiologicae super compluribus Naturae Arcanis*, etc. (Delphis, A Breman 1719); voorts 91 brieven van Leeuwenhoek opgenomen in *Philosophical Transactions* (London 1672-1723).

Zijn geschilderd portret door A. van Ostade (?) kwam voor in de verk. verz. de Kat, Parijs 1866, schilderijen door C. de Man (1681) en J. Verkolje Sr. (1686) in de Anatomiekamer te Delft en in 's Rijks Museum te Amsterdam; zijn borstbeeld op het grafmonument in de Oude Kerk te Delft; voorts prenten door J. Verkolje, A. de Blois, C. Philips Jz., J.C. Philips, J. Zurcher, J.A. Daiwaille en een onbekend kunstenaar.

Zie over hem: I. v a n H a a s t e r t, *Antony van Leeuwenhoek vereerend herdacht* (Delft 1823);

Reinier Boitet, *Beschrijving der stad Delft* (Delft 1729); H. Halbertsma, *Dissertatio Historico-medica inauguralis de A. Leeuwenhoeckii meritis in quasdam partes etc.* (Daventriae 1843); F. le Sueur Fleck, *Dissert. Hist.-med. inaug. de A.L. etc.* (Lugd. Bat. 1843); N.H.v. Charante, *Dissert. Hist.-med. inaug. de A.L. etc.* (Lugd. Bat. 1844); P.J. Haaxman, *Het leven van een groot natuuronderzoeker, Antony van Leeuwenhoek enz.* (Amst. 1871); P.J. Haaxman, *Antony van Leeuwenhoek, de Ontdekker der Infusoriën* (Leiden 1875); *Lijst der tentoongestelde voorwerpen, betrekking hebbende op Antony v. Leeuwenhoek, tentoonstelling te Delft 8 Sept. 1875*; A.J.J. Vandevelde in *Versl. en med. d.k. Vlaamsche Acad.* 1922, 1923; A. Schierbeek in *Levende Natuur* XXV, 81; G. Morre in *Gids* 1919; J. Boeke in *Vragen des Tijds* jg. 49, afl. 11 en 12.

Mortreux

[Lefèvre, Philippus]

LEFÈVRE (Philippus), ook Lefebure, le Fèvre, Fabri (en door Baeten verkeerdelijk Gabri) genaamd, overl. 1559, was sinds 1516 kanunnik en deken van de collegiale St. Livinuskkerk te Zierikzee. 1541 verwisselde hij de kapelanij van O.-L.-Vrouw in het gasthuis te Aalst met het cantorschap van het kapittel van St. Rombouts te Mechelen. Door patentbrieven des Keizers, 26 Juli 1549, werd hij benoemd tot geestelijke raadsheer in den Hoogen Raad te Mechelen. Zijn opvolger als zoodanig werd benoemd 30 Juni 1559. Het dekenschap van St. Livinus te Zierikzee behield hij tot zijn dood; 1560 volgde Johannes a Strijen op door den dood van deken Fabri.

Zie: J.B. Baeten, *Naamrollen kerkgesch. Mechelen I*, 246; Grippink, *Registers op de parochiën*, Scaldia, 81; Butkens, *Supplem. Trophées de Brabant II*, 318.

Fruytier

[Lehren, Akiba]

LEHREN (Akiba), jongste zoon van Mozes Lehren (die volgt) en Lea Jitle Dusnus, geb. in den Haag 30 Juli 1795, overl. te Amsterdam 19 Nov. 1876. Deze aanzienlijke joodsche patricier en bankier te Amsterdam was in de joodsche wereld bekend als president van de 'Pekidim en Amarcalim der Israëlietische gemeenten in het Heilige Land gevestigd te Amsterdam', de eerste joodsche Palestina-organisatie. In de polemieken, die in 1844 ontstonden over het systeem der verdeling der uitgereikte gelden, stuurde hij op centralisatie aan. Akiba bezat, evenals zijn broeder Meir (die volgt), een zeer aanzienlijke bibliotheek van hebreuwsche en joodsche handschriften en boeken, in 1899 bij J.L. Joachimsthal te Amsterdam geveild (*Catalog der reichhaltigen Sammlungen Hebräischer und Jüdischer Bücher, Handschriften enz.*, Amsterdam 1899). Akiba gaf ook de eerste twee deelen van Isaac ben Mozes' *Our Zeroeangh* naar een amsterdamsch handschrift in druk (Jitomir 1882). Vooral wegens weldadigheid was de naam Lehren in de Jodencentra van Oost-Europa met eerbied bekend. Het ned.-israël. jongensweeshuis 'Megadlë Jethomiem', waarvan hij sedert 1844 regent was, bezit een geschilderd portret van hem.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* VII, 668; Sigmund Seeligmann, *Het Geestelijk leven der Hoogduitsche Joden te 's Gravenhage* (den Haag 1914) 14 v.

Zwarts

[Lehren, Meir]

LEHREN (Meir), geb. in den Haag 1793, overl. te Amsterdam 28 Mei 1861, oudere broeder van Akiba Lehren. Evenals zijn broeders was Meir bankier; zijn aanzien blijkt uit het feit, dat hij meer dan dertig jaar voorzitter der amsterdamsche joodsche gemeente is geweest, evenals van velerlei joodsche opvoedingsgestichten en weldadigheidsinstellingen. Bijzonder het ned.-israël. seminarium genoot zijn belangstelling. Hij heeft

de instelling het eerst gereorganiseerd, zoodat hij de stichter van het eigenlijke seminarium, werd. Drie en dertig jaren was hij voorzitter van het curatorium van deze stichting, waarvoor hij zijn tijd en arbeid geheel gaf. Zijn kostbare bibliotheek werd in 1899 geveild (zie Akiba Lehren).

Zie: *Jewish Encyclopaedia* VII, 669; L. Wagenaar, *Het Nederlandsch Israëli. Seminarium* (Amsterdam 1918) 6 vgl.

Zwarts

[Lehren, Mozes]

LEHREN (Mozes), afstammeling van een oud joodsch geslacht, afkomstig van Lehrensteinfeld, een dorp in Württemberg, overl. in den Haag 23 Januari 1815. Mozes was parnassijn (president) der haagsche hoogduitsche joodsche gemeente en van haar instellingen, terwijl hij blijkens zijn grafschrift ook rabbinale functiën vervulde. In 1778 ontmoeten wij hem in den Haag voor het eerst in gezelschap van den reiziger Chacham Azulay. Zijn echtgenoot, Lea Jitle, was de dochter van den nijmeegschen opperrabbijn Bendit Dusnus; zij overleed 13 Maart 1822. Uit dit huwelijk sproten zes kinderen; de drie zoons Herschel, Meir en Akiba hebben te Amsterdam een voorname rol in de ontwikkeling van het nederlandsche jodendom gespeeld. Twee dochters huwden in het tweede huwelijk met Hageaars; de eene, Tamar Hindele, met Chajiem Edersheim, wiens kinderen en kleinkinderen in de joodsche gemeente van den Haag een vooraanstaande plaats bleven innemen. Tamar Hindele overleed 17 April 1854 en werd, volgens haar wensch, aan 't voeteneinde harer ouders begraven.

Zie: Sigmund Seeligmann in D.S. van Zuiden's *Hoogduitsche Joden te 's Gravenhage* (den Haag 1913).

Zwarts

[Lehren, Tsewie Hirsch of Herschel]

LEHREN (Tsewie Hirsch of Herschel), geb. in den Haag 1784, overl. te Amsterdam Nov. 1853, zoon van den voorgaande, koopman, philanthroop en patriciër, behoort met zijn reeds afzonderlijk besproken broeders tot de meest vooraanstaande Joden van de eerste helft der 19de eeuw. In de geschiedenis der Joden zal zijn naam bekend blijven als de stichter der oudste Palestina-organisatie, de 'Pekidim en Amarcalim der israëlietische gemeenten in het Heilige Land gevestigd te Amsterdam', die nog zulk voortreffelijk sociaal werk verricht. In 1810 reeds was hij begonnen jaarlijks eenige regeling te treffen ter verantwoording van de gelden, die naar Amsterdam gezonden werden voor de behoeftige israëli. gemeenten in Palestina. Tezamen met Abraham Prins en Salomon Rubens had hij toen dit werk aangevat. In 1822 zag hij echter in, dat in het vervolg noodzakelijk één organisatie, inplaats van de afzonderlijke giften der gemeenten, het werk ter hand moest nemen en dat het hiervoor bestemde geld moest worden verdeeld onder de gemeenten naar gelang van het aantal behoeftige personen. Hij wilde centralisatie, zoodat de portugeesche en de overige joodsche palestijnsche gemeenten geen afzonderlijk systeem zouden hebben. Toen de jeugdige asjkeznazische (hoogduitsch joodsche) gemeente van Jeruzalem door den bouw eener nieuwe synagoge en school in financieele moeilijkheden was geraakt en zich tot de europeesche geloofsgenooten om steun wendde, maakte Lehren door een circulaire aan deze methode een eind. Als president van het comité (challoekah comité) verbood hij in scherpe bewoordingen de verzending van eenige verdere giften naar Jeruzalem.

Gelijk te verwachten was, wekte deze circulaire heftige reactie, waarbij zelfs argwaan bleek over zijn goed beheer der fondsgelden en waarop een verbitterde polemiek volgde. Lehren publiceerde nu *Drei Briefe aus Jerusalem zur Vertheidigung*

der Ehrlichkeit des Amsterdamer Comité's in Betreff der Palästinaspenden met hebreuwschen titel *Koutres Emet me-Erets* (dl. I, Amsterdam 1843, dl. II, ald. 1844). Hiervoor had hij reeds het hebr. artikel van *Salomon Kohen Emet me Erets* met Duitschen titel *Sendschreiben oder Wahrheit aus dem Heiligen Lande* gepubliceerd. Toen in 1840 de onderdrukte Joden van Damascus zich o.m. tot Lehren om bijstand wendden, nam hij het aanstonds voor hen op. Met *Aaron Prins* zond hij een schrijven naar verschillende Europeesche rabbijnen (najaar 1844); de rabbijnenconferentie van Brunswijk publiceerte in hetzelfde jaar nog een protest, geteekend door 78 orthodoxe rabbijnen van Duitschland, Oostenrijk en Hongarije. De op deze zaak betrekking hebbende brieven gaf Lehren met Prins onder den titel *Torat Ha Kena'oth* in 1845 in druk. De nieuwe organisatie van het ned.-isr. seminarium in 1810 (vooral de regeling der collegegelden) vond zijn instemming niet; met enkele medebestuurders legde hij zijn bestuursfunctie aan deze inrichting toen neder, hoewel hij zich voor de stichting bleef interesseeren. Als philanthroop, joodsch geleerde en om zijn streng orthodoxe beginselen was hij een vermaarde figuur onder de Joden van het begin der 19de eeuw. Zijn Palestina-stichting beheert te Jeruzalem nog verschillende joodsche bijzondere scholen, de administratie van uitdeelingen en ondersteuning van behoeftige Thorageleerden. Naast werkplaatsen ter vervaardiging van wetsrollen, souvenirs e.d., is in de Heilige stad haar ziekenhuis 'Schaäre Tsedek' (Poorten der Gerechtigheid) vermaard, evenals haar woningen op den Sionsberg 'De Amsterdamsche Hof'.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* VII, 669; L. *Wagenaar*, *Het Nederlandsch Israël. Seminarium* (Amsterdam 1918) 5 vgl.

Zwarts

[Lelivelt, Laurent Josef]

LELIVELT (Laurent Josef), geb. te 's Hertogenbosch in 1708, priester en professor te Leuven, overleed aldaar 8 Januari 1765. Als student in de filosofie in de Valk behaalde hij bij de promotie 1726 de derde plaats van 136. Eerst was hij werkzaam als professor der filosofie in de paedagogie de Valk. Dan werd hij 1 Febr. 1742 aangesteld als president van het college van Viglius. Door *Hoynck van Papendrecht* werd hij bijzonder aanbevolen als president voor het hollandsch college den Hoogen Heuvel. Zij hadden aldaar noodig een zoo hoog mogelijk gegradueerd en in de studiën ervaren en wetenschappelijk man, zooals toen in Holland niemand te vinden was. Lelivelt was de aangewezen persoon. De geheele universiteit wenschte hem benoemd te zien. Hij werd dan ook aangesteld 6 Juni 1747 (niet 6 Juli zooals in *Analectes*). Lelivelt had sinds 19 Nov. 1743 den doctorstitel in de theologie behaald. Hij werd een groot weldoener van het college en was in alle opzichten een voortreffelijk president. Hij hernieuwde de gebouwen, droeg rijkelijk bij uit eigen middelen en schonk bij testament milde giften. In de Valk stichtte hij een beurs, die 1882 nog 510 frank opracht. Lelivelt was ook provisor van het college den Hoogen Heuvel, Pulcheria, van Haarlem. Driemaal werd hij tot rector magnificus gekozen 1746, 1747, 1750.

Franciscus Lelivelt van 's Hertogenbosch was 1731-40 pastoor te Vucht, St. Pieter en 1740-63 te Helvoort (*Coppens* IV, 276, 325). Hij had ook gestudeerd te Leuven.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XVIII (1882), 258; XIX (1883), 157; XXI (1888), 142, 159; *Bijdragen bisdom Haarlem* VIII, 46, 308-310,

XII, 354, XXVII (1898), 343, 44, XL 295 en vv.; *Handboekje Zaken R.K. Eeredienst* (1872), 336.

Fruytier

[Lely, Hendrik Leendert van der]

LELY (Hendrik Leendert van der), geb. te Maassluis 19 Dec. 1825, overl. te Hoogeveen 21 Febr. 1896, was de zoon van Hendrik van der Lely, runmolenaar, en Maria van Mannikus. Hij studeerde van 1843 tot 1847 aan de koninklijke academie te Delft en verwierf in laatstgenoemd jaar het diploma van burgerlijk ingenieur. Hij was van 1847 tot 1849 in dienst van de commissie voor de droogmaking van het Haarlemmermeer, vooral bij den bouw van het stoomgemaal Lynden, onder J.A. Beijerinck (I kol. 334). Vervolgens werd hij onder J.W. Bake (III kol. 56) adjunct-ingenieur bij de Drentsche kanaalmaatschappij, die de Hoogeveensche vaart met eenige zijtakken in beheer had. Hij werd te Hoogeveen geplaatst en bleef daar wonen tot zijn overlijden. Op 1 Juni 1852 volgde hij Bake als ingenieur der maatschappij, op 1 Apr. 1854 bovendien jhr. mr. A.W. van Holthe tot Echten, die tot notaris te Assen benoemd was, als haar directeur op.

Van der Lely heeft zich ruim 40 jaren aan zijne maatschappij gewijd, heeft de Hoogeveensche vaart in dien tijd verbreed en verdiept, van nieuwe schutsluizen voorzien en verlengd tot in de Barger Venen beoosten Emmen. Bijzondere zorg wijdde hij aan de waterverdeling bij zeer hooge, en aan de besparing van water bij lage standen.

In 1861 richtte hij met den notaris Mr. J. Lunsingh Tonckens in zijne woonplaats eene maatschappij tot onderlinge verzekering van schepen in de binnenlandsche vaart op. Hij was daarvan tot zijn dood een der directeuren.

Op 13 Apr. 1864 werd hij gekozen tot lid van den gemeenteraad, op 18 Nov. 1879 tot wethouder van Hoogeveen, op 9 Mei 1865 tot lid der Provinciale Staten van Drente. Ook deze betrekkingen bleef hij tot zijn overlijden vervullen.

Ramaer

[Lemgau, Isaac ben Salomo]

LEMGAU (Isaac ben Salomo), of Lemming, opperrabbijn van Groningen, werd als zoodanig in 1800 beroepen als opvolger van den in 1798 overleden Hartog Glogau. Slechts één jaar heeft hij dit ambt uitgeoefend; in 1801 overleed hij en werd toen door Samuel Berenstein, den lateren grand rabbin en opperrabbijn van Nd. Holland en Utrecht (kol. 100) opgevolgd.

Rabbi Lemgau schreef een commentaar op de Tosefta in hebreuwsch currentschrift, welke nog in hs. (3 dln.) in de Bibliotheca Rosenthaliana te Amsterdam berust. Hij voltooide dit werk, waaraan hij ruim 25 jaar gearbeid heeft, kort voor zijn overlijden. Isaac ben Mordochai Lemgau probeerde tevergeefs het werk van zijn oom ter perse te leggen. In 1811 vestigde Abraham Prins uit Alkmaar hierop nogmaals de aandacht aan het slot van zijn uitgave *Likoetei Tsewie*, alwaar hij een proeve van bewerking gaf, evenwel zonder resultaat.

Zie: I. Mendels, *De Joodsche Gemeente te Groningen* (Groningen 1910) 81 en Bijlage 1; J.M. Hillsum, *De Bibliotheca Rosenthaliana, een keur uit de Handschriften en Boeken* (Amsterdam 1919) 5, no. 2.

Zwarts

[Lemmens, Felix]

LEMMENS (Felix), geb. 28 Juli 1850 te Maastricht, overl. te Paramaribo 20 Sept. 1906. Aanvankelijk koos hij de militaire loopbaan, werd luitenant en vertrok als zoodanig in 1879 naar Suriname. In 1883 trad hij te 's Hertogenbosch in de Congregatie des Allerheiligsten Verlossers en in 1888 keerde hij als priester-missionaris naar Suriname terug. Rusteloos heeft hij hier geijverd voor de christelijke beschaving, totdat hij

ten gevolge van de verpleging der fransche melaatschen van Cayenne zelf door die gevreesde ziekte werd aangetast. Sindsdien (1902) verbleef hij als verpleegde en tegelijk als verzorger zijner arme lotgenooten in de St. Gerardus-Majella-Stichting, de katholieke melaatschen-inrichting te Paramaribo, waar hij overleed.

Zie over hem: een korte levensschets in het maandschrift *De Volksmissionaris*, Jg. 28 (1906-1907) blz. 147-153; bij deze levensschets staat ook het portret van Felix Lemmens als officier en als Redemptorist.

van Grinsven

[Lemon, Hartog]

LEMON (Hartog), door tijdgenooten Hirts ben Hirsch Wiener of in hebreuwsche werken Hirts Levi Rofe genaamd, geb. omstr. 1750, overl. op gevorderden leeftijd te Amsterdam 3 Dec. 1823. Deze geneesheer en strijder voor de emancipatie der Joden in Nederland, werd, nadat hij gepromoveerd was, in 1788 als armendokter van de hoogduitsche joodsche gemeente te Amsterdam aangesteld. In deze gemeente en de portugeesch-joodsche zustergemeente ontstond in 1795 onder de jongeren een beweging, om de joden van de vruchten van den nieuwen tijd te doen genieten. Zij richtten het genootschap 'Felix Libertate' op, waarvan Lemon één der leiders was (secretaris). De parnassiem (bestuurders) zijner gemeente, die conservatief en warme Oranjeklanten waren, ontsloegen hem aanstonds (April 1795) uit zijn ambt. Ook de portug. gemeente nam dit standpunt in, zoodat de mannen der nieuwe gedachte een eigen gemeente 'Adath Jesoeroen' stichtten, die een eigen synagoge (Rapenburgerstraat) en een eigen begraafplaats (Overveen) bezat. Hierin had Lemon een ijverig aandeel genomen en ook ijverde hij in het algemeen voor de emancipatie der Joden in Nederland. Zijn pogingen werden met succes bekroond; op 2 September 1796 werd deze emancipatie in Nederland een feit en op 23 Juni 1797 hield hij als president de inwijdingsrede voor de nieuwe gemeente, welke rede toen ook werd uitgegeven (Amsterdam 1797). Reeds op 11 Augustus van dat jaar werd Lemon tot lid der tweede Nationale Vergadering gekozen, in welk college hij tot het einde (12 Jan. 98) zitting had. De nieuwe gemeente zond hem ook met twee andere leden als delegatie naar Parijs voor het groote sanhedryon, dat Napoleon in 1806 in het stadhuis aldaar had doen bijeenroepen en waar hij twee toespraken hield. Toen in 1808 de nieuwe en de oude gemeente vereenigd werden, werd Dr. Lemon lid van het 'Opperconsistorie der Hollandsche Hoogduitsche Israëlietische Gemeenten in Holland'. Als zoodanig streed hij in 1809 tegen het antisemitisme op het hollandsche tooneel.

Lemon was gehuwd met *Vrouw tje Israël Cohen* en door haar verwant aan den bekenden Oranjeklant *Benjamin Cohen* uit den Patriottentijd. In Februari 1813 werd Dr. Lemon van oranjegezindheid en van een samenzwering tegen de Franschen beschuldigd. In den nacht van 12 op 13 Februari werd hij van zijn bed gelicht, 2 jaar gevangen gehouden en verder tot 1500 francs boete en de proceskosten veroordeeld. Eerst was hij in de staatsgevangenis te Ham (Frankrijk), later in Amiens opgesloten en werd niet voor 6 April 1814 vrij gelaten. Na zijn terugkomst gaf hij toen uit: *Iets over de nooit plaats gehad hebbende zamenzwering te Amsterdam in Febr. 1813* (Amsterdam 1815). Zijn reputatie als geneesheer dankt hij aan zijn *Verhandeling over de Genezing der koude koorts door tourniquets* (Amst. 1808) en over de *Geschiedenis van het stelsel van Brown* (Amst. 1811). Ook gaf hij een nederlandsche vertaling van de

duitsche tragedie *Bella* uit (Amst. 1789). Een zijner dochters huwde met J. Littwak (zie kol. 957), den bekenden joodschen wiskundige en eveneens een voorvechter der emancipatie.

De nederl.-israël. hoofdsynagoge te Amsterdam bezit een pastel portret, haar vroegeren armendoctor Lemon voorstellende.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* VII, 681; S. Seeligmann, *De emancipatie der Joden in Nederland* (Amsterdam 1913); J.S. da Silva Rosa, *Economische en politieke toestand der Hoogduitsche Joden te Amsterdam in het begin der vorige eeuw* (Amsterdam 1916) passim; *De Vrijdagavond* van 11 Januari 1924 (met portret).

Zwarts

[Lent, Marcellus van]

LENT (Marcellus van), overl. 1603. Eerst was hij regulier kanunnik te Windesheim, later prior van Mariënhof te Amersfoort, sedert 1573 tot zijnen dood prior generalis van de Windesheimsche kloostervereeniging. De laatste vijf en twintig jaren zijns levens bracht hij meestal te Keulen door in het convent van het Hoogwaardig lichaam van Christus ('Domus Venerabilis Corporis Christi'), waarheen hij omstreeks 1578 zich begeven had, nadat het klooster Mariënhof door de amersfoortsche stedelijke regeering was genaast.

Van Lent is prior geweest in een tijd toen de kloostervereeniging van Windesheim der ontbinding nabij scheen. Hij heeft het zijne gedaan om deze te verhoeden. Op zijn initiatief of reeds op dat van zijn voorganger *Wouter van Wenchem* (deze droeg niet den titel van 'prior generalis', doch dien van 'prior superior'), in ieder geval in 1573 werd besloten de vereeniging te reorganiseeren en zich tot den Paus te wenden met verzoek middelen tot herstel te willen beramen. Paus Gregorius XIII antwoordde met een bul van 16 Dec. van hetzelfde jaar, waarin hij de privileges door vorige Pausen aan de Windesheimsche kloostervereeniging geschonken bevestigde en de bepalingen bekrachtigde, waarbij genoemde vereeniging zou worden gereorganiseerd. De pauselijke bul legde er den nadruk op dat, om tot reorganisatie te komen, noodig waren: een eminent opperhoofd en flink ontwikkelde kloosterlingen. Breedvoerig werd daarom gehandeld over den prior generalis en de oprichting van seminaria. Van de uitvoering der reorganisatieplannen is echter weinig gekomen.

Marcellus van Lent is meermalen opgekomen voor de rechten der hem toevertrouwde kloosters. Hij moet iemand geweest zijn met vasten wil en onverzettelijk karakter. Zoo heeft hij in Aug. 1584 de tijdelijke vereeniging (1585-87) doorgedreven van het Onze-Lieve-Vrouwe-klooster bij Neuss met dat van het Hoogwaardig lichaam van Christus te Keulen, tegenover den aartsbisschop van Keulen, die haar niet duldde, en de broeders van Neuss, die haar niet wenschten. Nog heeft hij in 1585 te Keulen een lijst laten drukken van de windesheimsche mannen- en vrouwenkloosters, overgenomen en uitgebreid door J. Lindborn in diens *Historia sive notitia episcopatus Daventriensis* (Col. Agr. 1670) p. 320-366.

Zie: J.C. van Sleë, *De kloostervereeniging van Windesheim* (Leid. 1874), 113, 149, 231, 233; J.G.R. Acquoy, *Het klooster te Windesheim en zijn invloed* II (Utr. 1876), 57 volg., 156-166 passim, III (Utr. 1880), 4, 13, 35, 75 volg., 134, 259 de aant., 272, 302, 306-314, 318.

Brinkerink

[Leo, Henricus]

LEO (Henricus), oudste zoon van Johannes Leo (die volgt), geb. te Zalt-Bommel omstreeks 1575 in de pas vrij geworden stad (sedert 31 Juli 1572), wiens moeder nog onbekend is, overleden te Nijmegen 16 April 1648 (volgens de naamlijst, han-

gende in de Groote Kerk te Nijmegen). Hij was sedert 1599 predikant te Zalt-Bommel (tot 20 Nov. 1607 naast zijn vader staande). In October 1618 voor de dordtsche synode 'geciteerd' als vertegenwoordiger van de 'remonstrantsch'-gevoelenden in Gelderland, is hij evenals de mede-'geciteerden' op 24 April 1619 uit zijn ambt ontslagen. Hij ondertekende op 3 Juli d.a.v. de 'acte van stilstand', hertrouwde te Zalt-Bommel in December 1622 of Januari 1623, werd weer predikant van de Gereformeerde kerk, eerst te Driel (Mei 1631 tot 26 Augustus 1632), daarna te Nijmegen tot zijn dood.

Henricus Leo is als student in de letteren ingeschreven te Leiden, te gelijk met zijn broeder *Franciscus*, op 3 Mei 1591, als theoloog op 22 Nov. 1594. In het volgende jaar, 3 Augustus (of Juli) 1595, werd hij ingeschreven als student te Franeker. Hier bleef hij waarschijnlijk ongeveer drie jaar; althans op 20 Mei 1598 begint zijne na-studie te Genève, weer te gelijk met zijn broeder Franciscus. In 1599 studeerde daar Nicolaas Grevinchoven (of Swerinchuysen), de zoon van Caspar Grevinchoven, den vroegeren ambtgenoot te Zalt-Bommel van zijn vader, Johannes Leo. Zijn opleiding had ongeveer denzelfden loop als die van Gisbertus Voetius uit Heusden, Johannes Wtenbogaert uit Utrecht, Jacobus Arminius uit Amsterdam, Adolphus Venator uit Alkmaar enz. Beza was te Genève niet meer in zijn volle kracht. Hij stierf op 13 Oct. 1605, 86 jaar oud. Toch liet zijn invloed onmiskenbare sporen bij zijne leerlingen na. Fruin zegt, dat wie te Genève gestudeerd had, van daar denkbeelden en zeden met zich bracht, die met de onderworpenheid aan de (roomsche) Kerk en aan den Koning, zooals de toenmalige regeering dat verlangde, niet overeenstemden. Beza kende geen exclusivisme, maar was een vriend van verdraagzaamheid en van vrijheid voor ieder.

Nadat Caspar Grevinchoven Zalt-Bommel had (moeten?) verlaten in 1578, was de predikantsplaats onbezet gebleven wegens geldgebrek. Zelfs de toezegging van Willem I van f 450 's jaars (Mei 1579) had geen verbetering gebracht. Wellicht gaf de naderende 'reductie' (zie op Johannes Leo) betere uitzichten, hoewel bijzonderheden over beroeping en intrede ontbreken. Waarschijnlijk door de classis is Henricus nog eens 'geëxamineerd', nadat zijn beroep van wege den kerkeraad was 'geaprobeerde' door den magistraat van Zalt-Bommel. Het laatste beleg van de stad was gelukkig doorstaan (5 Mei tot 4 Juni 1599). Volgens het oudste lidmatenboekje van de gemeente woonde Henricus Leo met 'sijn wijff', in 1609 'op te kerckhof', dus vlak bij de Sint-Maartenskerk, wellicht in hetzelfde huis, waar in 1566 de kapelaan Jan van Venray had gewoond. Was zijn traktement slechts f 450? In 1628 bedroeg het f 600, in 1630 f 700, in 1641 f 800. In de classis had de stad de 'eerste sessie', de vooraanzitting; niet om 'ijdele eer' enz., maar omdat het niemand geoorloofd is iemand zonder geldige redenen 'de oudste eer en waardigheid die hem door God en Zijne Kerk te voren vergund is' te ontnemen. Over deze kwestie zijn in de gemeentelijke notulenboeken vele foliobladen vol geschreven.

Wat Henricus Leo, het voetspoor van zijn vader volgend, voor de classis Bommel gedaan heeft, verhaalt hij zelf in een geschrift, dat door hem is ingeleverd bij de dordtsche synode op 4 Januari 1619 (zie beneden). Uit dit geschrift, nog bewaard in het archief van de synode, zij alleen vermeld, dat Henricus Leo verklaart, dat hij zich nooit tot een

hoofd of aanleider in geschillen heeft laten gebruiken, en dat hij nooit iets in druk heeft laten verschijnen. 'Al mijne kracht en aandacht gaf ik steeds opdat wij ons zouden weren tegen de papisten die in onze woonplaats, als zijnde in hunne nabijheid, steeds loeren'. Voorts betuigt hij, dat ieder weet, 'hoe getrouw en met wat zedigheid' hij in het Huis des Heeren had verkeerd, hoeveel geld hij heeft ten koste gelegd aan den opbouw van de kerken in onze waarden, aan gemeenten die langer dan dertig jaren zonder bediening zijn geweest. De acta van de geldersche synode te Zutphen in 1605 zijn door hem samengesteld. Hij schrijft daarin o.a.: 'Van de nationale synode is zeer goede hoop'. Na den dood zijns vaders werd hij in 1608 terstond als afgevaardigde van zijne provincie daarheen aangewezen, hoewel er toen geen hoop was dat zij bijeen zou komen. Waar hij op heeft gehoopt, zal beneden blijken! Na 1606 vergaderden de classes Tiel en Bommel afzonderlijk.

Na den dood van Johannes Leo werd als predikant beroepen Albertus Selkart, ook uit oud-bommelsch priesterlijk geslacht, zooals o.a. blijkt uit den oudsten grafsteen in de kerk aldaar (met jaartal 1478). Merkwaaardig voor de kerkelijke verhoudingen in de stad is het bericht van den doop, op 22 Maart 1612 toegediend aan 'Hendrijxgen', de naar hem genoemde dochter van zijn waalschen collega, Wilhelmus Remautius. Henricus Leo was daar getuige naast de vrouw van Albertus Selkart en de vrouw van zijn lateren tegenstander Gerard van Duyfhuisen, predikant te Wel.

Sedert 14 Januari 1610 was de 'remonstrantie' een veel besproken stuk; de 'vijf artikelen' daarvan waren ontleend aan de 'verklaring' van Arminius in de Statenvergadering, op 30 Oct. 1608. Het beleggen van de geheime kerkelijke vergadering van 'Remonstranten', zooals de 'Arminianen' van nu af genoemd werden, buiten de kerkelijke organisatie om, was een 'gevaarlijk antecedent'. De Remonstrantie was eene poging om de supralapsariërs (de voorstanders van het 'hooghe ghevoelen': dat God de oorzaak is van de zonde) te scheiden van de infralapsariërs, die zeiden: de val der menschen begint na de zonde van Adam. Dit streven van de 'Remonstranten' mislukte echter volkomen en voerde de beide tegenstanders bijeen tegenoverhen, die nu 'partij' werden geheeten. Juist het succes van Wtenbogaert verscherpte den strijd en bevorderde de eenheid en de kracht zijner bestrijders onder de in onze dagen algemeen als juist erkende (door henzelve niet gehandhaafde) leuze: aan de overheid komt geenerlei gezag of invloed toe in kerkelijke zaken. Reeds vroeger had Oldenbarnevelt in dit verband gesproken van 'het zesde artikel der Remonstranten' als 'de swaerste quaestie', die achter alle andere kwesties te voorschijn trad. Ten aanzien van deze aangelegenheid nu was Henricus Leo het niet eens met het streven van Wtenbogaert, die niet gelukkig was in zijne vergelijking ten aanzien van de Remonstrantie, den Staten aangeboden, met de Nederlandsche Geloofsbelijdenis, in 1561 bij Filips II ingediend. Henricus Leo had reeds in 1605 geschreven, dat 'de decisie der kerkelijke verschillen' niet toekwam aan het Hof van Gelderland, maar behoorde 'gestuurd' te worden naar de classen, zoo noodig naar de (nationale) synoden. Het succes van de Remonstranten in de nu eerstvolgende jaren was in zijn oog bedrieglijk. Met heel andere gedachten ging hij dus als 'geciteerde' uit zijne provincie naar de synode te Dordrecht in 1618 dan de anderen.

Inderdaad is het door Henricus Leo voorgestane kerkrecht in onze dagen het eerste artikel van kerkrecht voor alle kerkgenootschappen, ook het remonstrantsche. Toch hangt daarmee in Henricus Leo organisch samen een zoo ver mogelijk reikende gehoorzaamheid aan de Overheid als aan eene door God over ons gestelde macht.

Het zou ons te ver voeren om in dit bestek uiteen te zetten, wat Henricus Leo wedervoer en hoe hij optrad in het kerkelijk leven van zijne provincie van 1610 tot 1618. Bronnen voor de kennis van dit alles worden beneden aangegeven. Het loont de moeite om bijvoorbeeld zijn standpunt en zijne levensgeschiedenis te vergelijken met hetgeen Antonius Walaëus deed en dacht. Hoe duidelijk heeft Henricus Leo als 'geciteerde' hem als lid van de dordtsche synode, medeopsteller van de 'canones van Dordrecht', doen weten, dat deze synode onder de 'hooge' bescherming van de Staten niet meer vrij was als kerkelijk lichaam. Wij kunnen er ook niet over uitweiden, wat de acta van de classis Bommel melden over de steeds heftiger wordende tooneelen tusschen de verschillende partijen. Henricus Leo verschijnt er immer als een waardige figuur, zelfs tegenover zijn jongeren broeder Antonius Leo, predikant te Haaften, die hem zeer onbroederlijk bejegent.

Terwijl de ervaringen in die kerkelijke vergaderingen Johannes Narsius (van vóór 19 September 1615 tot 29 Sept. 1618 predikant te Zalt-Bommel) noopten het ambt vaarwel te zeggen, hield Henricus Leo stand. Waarschijnlijk op 17 November ontving hij, stellig niet onvoorbereid, den 'citatie-brief' van de sedert 13 Nov. vergaderende dordtsche synode. Deze was hoopvol en vriendelijk gesteld; vooral de begeleidende brief van de Staten-Generaal. De kerk zou hare rust herkrijgen. De gemoederen van beide partijen zouden 'verzacht' worden. De geciteerden moesten hun gevoelens 'voorstellen en verklaren', en als zij wilden 'verdedigen'. Het was een 'heilige actie'. Wie niet kwam, zou voor een 'verlater' en voor 'hardnekkig' worden gehouden. Hij ging.

Voor al hetgeen op de groote synode gebeurde moeten wij naar elders verwijzen. Hier bepalen wij ons tot de mededeeling, dat de magistraat van Zalt-Bommel aan de synode een brief had geschreven, die haar op 2 Januari 1619 (nieuwen stijl) bereikte, met verzoek om Henricus Leo in de gelegenheid te stellen in zijne gemeente op Kerstfeest het Avondmaal te bedienen (te Zalt-Bommel was het toen volgens den ouden stijl nog 23 December). Het verzoek werd afgewezen: Henricus Leo moest te Dordrecht blijven.

Te Dordrecht was het intusschen zóóver gekomen, dat de geciteerden ronduit verklaard hadden zich niet aan de synode te kunnen onderwerpen, omdat hunne zaak een gewetenszaak was. Het oordeel van de hooge vergadering was evenwel, dat niemand, van 'gehoorzaamheid aan de gestelde orde' een 'gewetenszaak' had te maken. 'Zóó stijf mocht niemand op zijne vrijheid staan'.

Juist had Henricus Leo 'zijn logement veranderd' met de wisseling des jaars. Hij was op 3 Januari afwezig en niet te vinden. De andere geciteerden (op één na die ook zoek was) werden reeds dien middag door den voorzitter voorloopig smadelijk weggezonden. Maar op 4 Januari genoot Henricus Leo de eer, dat de synode een heelen dag wijdde aan hem alleen. Natuurlijk omdat zij nog hoopten, hem tot onderwerping te brengen. Het was een twijfelachtige en gevaarlijke eer. Maar hij was gereed gekomen (den vorigen dag in zijn nieuw 'logement'?) met een geschrift, dat hij

overhandigde op de vraag of 'hij gehoorzamen wilde?' Dit geschrift wordt door de synode van de Hervormde kerk nog bewaard en is mij welwillend ter inzage gegeven. Het is opgesteld in het Latijn, maar in het 'Historisch Verhael' (zie beneden) vertaald. Schoorvoetend werd het stuk aangenomen en voorgelezen. Te voren had Henricus Leo in een gesprek de geheele vergadering in groote verwarring gebracht door zijn opmerking: 'Naar het oordeel van de Remonstranten is de hooge overheid de wettige rechter in de kerkelijke geschillen. Maar ik meen, dat dit oordeel aan de kerk toekomt. Echter moeten dan rechters gegeven worden, die billijk kunnen oordeelen en minder suspect zijn Er zijn er onder u, die niet als wettig erkend kunnen worden. Ik betwijfel zelfs van u allen, of gij wettige afgevaardigden zijt'. Op 14 Januari 1619 werden alle geciteerden voor goed uit de zaal verdreven; op 24 April uit hun ambt ontslagen. Op 9 Mei werd de volledige synode gesloten; Oldenbarneveld op 13 Mei onthoofd; op denzelfden dag werd de na-synode geopend die tot 29 Mei duurde. Nog eens werden de Remonstranten voorgeroepen (24 Mei). Blijkbaar om de 'acte van stilstand', d.i. de belofte, dat zij niet meer in het land preeken zullen, voor te bereiden. Henricus Leo alléén verklaarde zich bereid, hierin de Staten te gehoorzamen; de anderen niet. Zijn geweten verbood hem deze gehoorzaamheid niet, hoewel, naar wij gelooven, het hart hem bloedde.

Ruim een maand na 29 Mei waren de geciteerden nog, als waren zij gevangen misdadigers, te Dordrecht vast gehouden. Eindelijk, op 30 Juni, kwam het bericht, dat zij op 2 Juli te 's Gravenhage moesten zijn en zich melden bij den griffier van de Staten. Dien dag kwamen zij des avonds. Den volgenden morgen werd eerst Henricus Leo geroepen voor den voorzitter van de Staten, Adriaan Ploos. De acte van stilstand werd hem ter teekening voorgelegd. Hij teekende; de anderen werden 6 Juli op de bekende wijze uit het land gezet. Hij mocht op Vrijdag 5 Juli huiswaarts keeren en kreeg vijftig gulden reisgeld.

Te Zalt-Bommel teruggekeerd, overleed zijn vrouw, die hem naar Dordrecht vergezeld had, waar zij reeds 'begon te lijden aan dysenterie'. Hij schrijft het zelf in een brief van 20 Juli 1619, in het archief van de remonstrantsche gemeente te Rotterdam nog aanwezig. *Johannes Blom* werd vóór September 1619 in zijne plaats tot predikant beroepen; hij stierf vóór 12 Nov. 1622. Intusschen stond sedert Maart of April 1621 naast dezen de grijze *Johannes Ceporinus* (dezelfde als Jan van Venray, de kettersche kapelaan van 1566, nu 79 jaar oud). Het oudste notulenboek van de gemeente bevat op de eerste bladzijde het bericht van zijne beroeping. Deze grijsaard overleefde niet alleen Johannes Blom, maar ook *Hieronymus Honerbringa*, die kwam op 18 Aug. 1623 en overleed vóór 20 Sept. 1625, en bijna ook *Johannes Godefridi*, beroepen vóór April 1626, overleden vóór 19 Nov. 1626. Ceporinus stierf ongeveer 1 Aug. 1626. Van 19 Nov. tot 24 Dec. 1626 was de gemeente weer zonder predikant. Op 24 Dec. deed *Gisbertus Moringius* zijne intrede; hij stierf op 24 Dec. 1635. Naast hem stond sedert 16 Dec. 1628 *Gerardus Livius (Bonga)*, die op 25 Juli 1636 overleed. Voor zoover het blijkt stond Henricus Leo met deze predikanten op goeden voet; ja werd hij meermalen door hen vertrouwelijk geraadpleegd. Het oude trouwboek van Zalt-Bommel bevat de acte van zijne hertrouw, ingeschreven door Johannes Ceporinus tusschen

December 1622 en Januari 1623: 'Der welgelehrte Heer Henricus Leo mit die Erentsame Frau Mayken Janss van Helmont, weduwe van Jan Bosmans'.

Terstond in en na 1619 beginnen de geldersche synoden maatregelen te beramen om de afgezette predikanten weer met de kerk te verzoenen. Zij hadden in dit streven met vele moeilijkheden te kampen. De Staten van Gelderland juichten het plan toe. De vergadering van synodale gedeputeerden op 11 Juni 1623 is er zoo goed als gereed mee. Bijzondere 'beleefdheid' wordt bewezen tegenover de drie te Nijmegen afgezette predikanten in 1624. Het blijkt in 1628, dat er te Zalt-Bommel sprake is van eene 'reconciliatie met haren voor desen gewesenen Predicant'. Maar de wettige weg diende bewandeld te worden. Wtenbogaert schrijft in een brief d.d. Nov. 1628 op zijne wijze dat 'ook Leo te Bommel begint te wankelen'. Menigeen nam dat niet goed op, zooals zich denken laat. Brieven van Remonstranten gewagen meermalen van den 'lauwen Leo' en van nog veel meer. Maar de leidsche professoren Polyander, Walaeus, Rivetus en Thysius reikten hem de helpende hand, gelijk zij ook anderen gedaan hadden. In December 1629 komt alles op wettige wijze in orde voor de synode en de classis. Meer dan eens lezen wij: 'De broederen waren zeer verheugd en hebben God daarvoor gedankt, gaven het getuigenis dat zij van hem gedurende den tijd van zijn ontslag niets anders dan goeds wisten, en gaven hem met christelijke en broederlijke liefde en met vreugde huns harten de rechterhand van broederschap'. Henricus Leo van zijn kant kon even blijde zijn met de hereeniging, nu zelfs de dordtsche synode uitdrukkelijk verklaard had dat 'God niet de oorzaak is van de zonde'. Dit 'schrikkelijk gevoelen' was in Gelderland algemeen verlaten. Te Zalt-Bommel hield Henricus Leo op Zondag 17 Nov. 1630 weer zijn eerste preek, waaruit zijne voornaamste betuiging bewaard is. Wtenbogaert schreef in Maart 1631: 'Wederop-nemingh van D. Henricus Leo' Het is in de geldersche synode van Aug. 1631 besproken. De zuidhollandsche synode had eerst getwijfeld of in Gelderland deze zaak wel omzichtig genoeg was behandeld; maar in 1633 betuigden de kerkelijken aldaar ook hunne blijdschap met alles.

Bijzonderheden van zijn verblijf te Driel en te Nijmegen zouden ons te ver voeren. Aanstonds en tot het einde stond Henricus Leo opnieuw op den voorrang in heel het kerkelijke leven, door allen geëerd, in zijn arbeid trouw tot den dood. Zijn tweede vrouw stierf in 1641.

Zijn zoon uit het eerste huwelijk, *Wouter Leo*, trouwde in 1634 te Amsterdam. Zijn tweede vrouw liet 'kinderen' na.

Zijn handteekening komt vele malen voor in officiële stukken, bijvoorbeeld onder het geschrift van 4 Jan. 1619; ook nog zeer onduidelijk onder de acten van de laatste door hem bijgewoonde vergaderingen van classen en synoden, bewaard in het Rijksarchief te Arnhem.

Zie: de eerste-hands geschreven bronnen in de verschillende aangeduide kerkelijke archieven; ook de Memorie- en resolutieboeken van het Hof van Gelderland en van het kwartier van Nijmegen; ook de belangrijke 'raedtsignaeten' van de stad Nijmegen, en de 'resolutieboeken' van de stad Zalt-Bommel. De oude doop-, trouwen en begraafboeken van de gemeente, vroeger op het stadhuis bewaard, bevinden zich thans op het Rijksarchief te Arnhem; zij loopten terug tot 1607, maar met hiaten. Voorts: gedrukte eerste-hands-bronnen als: *Acta ofte Handelinghen des Nationa-*

len synodi tot Dordrecht 1618 ende 1619 (Dordr. 1621); Reitsma en van Veen, *Acta der provinciale en particuliere synoden* (Gron. 1892-1899), zeven deelen; H.G. Rogge, *Brieven enz. van Joh. Wtenbogaert* (Utr. 1868-1875), drie deelen, zes stukken; F.L. Rutgers, *Acta van de Nederlandsche synoden der zestiende eeuw* (Utr. 1889), en meer werken van dien aard; (B. Dwinglo), *Historisch Verhaal van 't ghene sich toegedraeghen heeft binnen Dordrecht in 1618 en 1619* (ghedruckt 1623 achter: *Oorspronck ende Voortganck der Nederlantsche Kerckelijcke Verschillen tot op het Nationale synodus van Dordrecht*); (J. Wtenbogaert), *Wederopnemingh van D. Henricus Leo, voormaels Remonstrants Predicant tot Bommel, tot de Gemeijnschap van de Gereformeerde Kerk, geextraheert uijt d' Acten van 't synodus van Gelderlandt, wtgegeven tot waerschouwinghe. In 't jaer ons Heeren 1631*; H. de Vries, *Genève pepinière du Calvinisme Hollandais* (Frib. 1918); J.G.R. Acquoy, *Jan van Venray (Johannes Ceporinus)* ('s Hert. 1873); K. Dijk, *De strijd over infra- en supralapsarisme in de Gereformeerde kerken van Nederland* (Kampen 1912); C.M. van der Kemp, *De eere der Ned. Herv. Kerk gehandhaafd* (Rott. 1830) drie deelen; H.H. Kuypers, *De Post- Acta of Nahandelingen van de Nationale synode van Dordrecht* (Amst.-Pretoria 1899); J.D. de Lind van Wijngaarden, *Antonius Walaëus* (Leid. 1891) en vele pamfletten van vóór 1619.

Knipscheer

[Leo, Johannes]

LEO (Johannes), geb. waarschijnlijk kort vóór 1550 te Zalt-Bommel, waar het geslacht Leo (de Leeuw, Leu enz.) sedert eeuwen inheemsch was, overl. 20 Nov. 1607, begraven in het koor van de Groote Kerk aldaar vóór de oude sacristie (familiewapen op den grafsteen). De biografie door Acquoy over *Jan van Venray* verhaalt levendig van de omgeving, waarin Johannes Leo in 1572, uiterlijk begin 1573, te Zalt-Bommel de eerste predikant werd. Nadat deze stad op 31 Juli 1572 met kloeken moed de zijde van prins Willem I gekozen had, en de kerkelijke toestanden geregeld waren, mede door Jan van Venray (ook Johannes Ceporinus geheeten), werd Johannes Leo beroepen naast Caspar Grevinchoven, die evenwel in 1578 moest vertrekken. Tot 1599 stond hij in de gemeente alleen, sedert dat jaar bijgestaan door zijn zoon Henricus Leo (zie vorig art.). Henricus Caesarius, 'schoolrector' en ouderling, werd op zijn aanraden predikant (zie aldaar). Over den toestand in de stad in 1572, zie J.S. van Veen in *Gelre IX* (1906), blz. 97-119. Dordrecht en Gorcum hadden resp. 22 en 26 Juni zich voor den Prins verklaard. Met vele van zijne medeburgers was Johannes Leo in 1567 voor Alva naar Goch gevluht, waar hij voor het predikambt, zij het op gebrekkige wijze, opgeleid werd en ook als predikant dienst heeft gedaan.

Van 1572 tot 1602 was de verhouding van Zalt-Bommel tusschen Gelderland, Holland en Utrecht (te voren toch al eigenaardig) een zeer bijzondere. Staatkundig los van Gelderland geraakt (dat voorloopig Spaansch bleef), sloot de stad zich kerkelijk aan bij de classis Dordrecht, zooals blijkt uit de oudste acta van die classis. Merkwaardig is vooral de vergadering van de classis Dordrecht te Zalt-Bommel op 20 en 21 April 1574, toen Johannes Leo voorzitter was en juist de Prins er vertoefde, o.a. vergezeld van zijn hofprediker Jean Taffin, met een leger in de Bommelerwaard, hopende op eene vereeniging met zijne broeders Lodewijk en Hendrik. Deze hoop

is echter ijdel geweest; de Spanjaarden sloten de stad in van Juni tot October 1574, maar zij hield stand. De pogingen tot 'reductie' van Zalt-Bommel, nadat in 1578 Johan van Nassau stadhouder van Gelderland was geworden, beschreef D. Brouwer in eene afzonderlijke uitgave van *Gelre*. Dit werk stelt ons in staat om van Johannes Leo mede te voelen de wisselende aandoeningen bij het wel en het wee van zijn vaderstad en vaderland. Blijkbaar was hij algemeen geacht, en bekleedde hij een plaats in het middelpunt van alle gebeuren. Prins Willem I was der stede éénig hoofd in die jaren. Aller streven was gericht, zoo heet het in 1579, op 'bevordering van 's Lands welvaren en van de beoefening van de oprechte christelijke gereformeerde religie'. Daarom was de leus: 'Liever Spaansch dan Geldersch'.

Hoe gevaarlijk de voortdurende nabijheid van de Spanjaarden was, bleek uit de gevangenneming van Arnoldus Wassenbergius, predikant te Gorinchem, over wien Johannes Leo een brief schreef naar de zuidhollandsche synode te Leiden van 1592. Inderdaad lag Zalt-Bommel midden in den strijd tegen de Spanjaarden; de laatste belegering had plaats in Mei en Juni 1599. Voor het eerst bezocht Johannes Leo de geldersche synode in Mei 1601 te Zutphen, maar nog als afgevaardigde uit Zuid-Holland. Na de 'reductie' tot Gelderland echter werd hij als lid van de vergadering afgevaardigd door zijn eigen gemeente.

De opvolging van een beroep naar Utrecht in 1579 heeft de magistraat van de stad blijkbaar willen en kunnen verijdelen. Wat Johannes Leo al niet gedaan heeft (sedert 1599 in samenwerking met zijn zoon Henricus), is niet gemakkelijk te verhalen. De stadsgemeente was de moedergemeente van alle rondom. Vooral de zoon heeft later daarvoor weinig dank, veel ondank geoogst. Jammer dat wij niets kunnen vermelden over een aan Johannes Leo door eene zuidhollandsche synode verleende opdracht om mede te helpen 'aan visitatie en aanteekening van de gedenkwaardigste feiten uit de kerkelijke geschiedenis'. Hij betreurde het optreden van de synoden van 1590 en 91 tegen Herman Herberts, die het denkbeeld bestreed, dat 'hij God zou kunnen houden voor de oorzaak van de zonde en van 's menschen verdoemenis'. In 1601 bleek het op de geldersche synode, dat Johannes Leo de 'reductie' 'wèl gezind' was, na 1603 dat hij zich volkomen in de nieuwe verhoudingen aanpaste. Hoe de kerkelijke toestand in Zalt-Bommel na ruim dertig jaren nog lichtend afstak bij dien van de dorpen in de omgeving, blijkt duidelijk uit een klagend schrijven van den kerkeraad ('het praesbiterium') van Johannes Leo, gericht aan de geldersche synode van 1604. Deze synode kan evenwel niets anders doen dan beloven een schrijven tot den ambtman der stad te richten, wien het opzicht was toevertrouwd over deze dingen en die de bevoegdheid had tot handelend optreden en ingrijpen. Maar in volgende jaren gaat het 'hoe langer hoe kwalijker'. Niettemin blijkt uit de plaats, die Johannes Leo in de hooge kerkelijke vergaderingen bekleedde, duidelijk dat hij onder de allereersten gerekend werd. Het meest komt dat uit als hij in 1606 afgevaardigd wordt (naast Johannes Fontanus te Arnhem, Wilhelmus Baudartius te Zutphen en Antonius Thysius, hoogleeraar, ouderling te Harderwijk) naar de toen reeds verwachte nationale synode. Geen wonder, gezien zijn aandeel in de 'praeparatoire conventie' (Mei 1607), waar 'de meestbekwame en vredelievende predikanten' uit elke provincie bijeen waren. Johannes Leo had daar

wèl bezwaren tegen de wijze waarop Arminius en Wtenbogaert de revisie van de belijdenisschriften en de kerkorde hebben voorgestaan, maar zal zich niettemin in het geheel niet vereenigd hebben met Johannes Bogerman, die bij deze gelegenheid sprak: 'Men moet Gods Woord verklaren uit die Schriften'. De dertien, die op deze conventie de meerderheid vormden, waren voornemens van 17-21 October 1607 nog eens te Amsterdam samen te komen. Daar waren er slechts acht. Johannes Leo was toen reeds doodelijk krank. De toen opgestelde 'verklaring', die nog bewaard is, heeft Johannes Leo in bijzijn van zijn zoon nog op zijn sterfbed gelezen en ondertekend, waarna het stuk werd opgezonden naar Johannes Becius te Dordrecht met een brief van Henricus Leo (zie het verhaal bij J. H a n i a). Kort vóór zijn dood was Johannes Leo nog voorzitter van de geldersche synode, die van 7 tot 11 Juli 1607 te Zalt-Bommel vergaderde in de Groote kerk. Het was een vergadering van buitengewone beteekenis onder de boven vermelde omstandigheden; hoewel de toestanden somber bleven voor de kerk.

Zijn familiewapen wordt aldus beschreven: 'Van zilver, doorsneden, 1 zwarte gaande leeuw, 2 drie (2,1) rozen van zwart, geknopt van goud' (*Heraldieke bibliotheek*, nieuwe reeks III (1881), blz. 84). Johannes Leo liet drie zonen na, die ook predikant werden: Henricus (zie vorig art.), F r a n c i s c u s , geb. 1580, overl. te Zwijndrecht in 1607, A n t o n i u s , te Haaften en te Schoonhoven, overl. 1638, gehuwd op 27 Mei 1610 met E l i s a b e t a C l a e s uit Dordrecht. Johannes Leo sprak eens de hoop uit dat zij allen zouden zijn 'in de periculen der kerken getrouwe instrumenten van Godes eere'. De eerste en de laatste stonden meermalen tegenover elkander (zie op Henricus Leo).

Zie: de synodale en classicale geschreven en uitgegeven acta van de nationale en provinciale synoden, vooral van Gelderland en Zuid-Holland, van de classen Tiel, Bommel en Dordrecht; Trouw-, doop- en begraafboeken van Zalt-Bommel; J.G.R. A c q u o y , *Jan van Venray (Johannes Ceperinus)* ('s Hert. 1873); J. H a n i a , *Wernerus Helmichius* (Utr. 1895); D. B r o u w e r , *De reductie van Bommel, 1572-1602* (Arnh. 1918), uitgave van 'Gelre'; A.A. v a n S c h e l v e n , *De Ned. vluchtelingenkerken* enz. ('s Grav. 1909); H.D.J. v a n S c h e v i c h a v e n , *De St. Stephenskerk te Nijmegen* (Nijm. 1900).

Knipscheer

[Leo, Monachus]

LEO MONACHUS was een monnik van Egmond, die leefde ten tijde van abt Johannes van Hillegom, 1366-1381. Op last van dezen abt vervaardigde hij uitvoerige grafschriften of korte levensberichten der hollandsche graven, die in Egmond hun laatste rustplaats hadden gevonden. Hij deed dat ter vervanging van de oude korte grafschriften, die twee eeuwen vroeger door den monnik Theodericus a Leidis waren gemaakt. De levensberichten van Leo loopen van Dirk I tot en met Dirk VII; zij schijnen zelfstandige waarde te hebben. Zij zijn door M a t t h a e u s uitgegeven achter het *Chronicon Egmundanum* van J o h a n n e s a L e y d i s (Lugd. Bat. 1692), 146 vlg., waarbij zij werden gevonden. Zij komen vertaald voor achter de nederlandsche vertaling van de kroniek van J o h a n n e s a L e y d i s van K. v a n H e r k e n G. K e m p h e s (Alkmaar 1732), 226 vlg.

Zie: de W i n d , *Bibliotheek der Ned. geschiedschrijvers*, 57 vlg., 513.

Brugmans

[Leon, David]

LEON (David) of de Leon, geb. te Bayonne April 1740, overl. in den Haag 1826,
zoon van Isaac

de Leon. Deze haagsche opperrabbijn studeerde aan het portug.-israël. seminarium 'Ets Haim' te Amsterdam. Na van zijn vader de vooropleiding te hebben ontvangen, werd hij tot opperrabbijn der portug.-joodsche gemeente te 's Gravenhage benoemd, als opvolger van Sadiek Cohen Belinfante (1786). Dit ambt heeft hij veertig jaar waargenomen in den moeilijksten tijd, die deze gemeente ooit kende. De gebeden en gedichten, die hij in het Hebreeuwsch vervaardigde, verraden groote belezenheid in talmoedische wetenschappen, evenals zijn preeken (derasiot), die hij in het Portugeesch hield. Waren zijn grootouders nog geheime Joden in Spanje, en is hij op den vlucht in Bayonne geboren, in Nederland heeft hij de leiding gehad in het gezelschap jonge Joden, die de joodsche gebeden in het Nederlandsch, inplaats van in het Portugeesch en Spaansch gingen overzetten. Gedurende het fransche bewind werd Leon naar de nieuwe organisatie tot consistoriaal opperrabbijn benoemd. Hij overleed 15 Juli 1826. Bij de begrafenis voerden de opperrabbijnen Lehman en Casriël en de rabbijn Bassan het woord, terwijl op Zondag 23 Juli in de portugeesche synagoge een treurdienst werd gehouden. Zijn portret verscheen als kopergravure met een hebreeuwsch onderschrift. Van 1815 tot 1826 heeft hij ook als voorlezer in zijn gemeente dienst gedaan.

Zijn kleinzoon Mr. David Léon, geb. te Amsterdam 13 Jan. 1809, overl. te 's Gravenhage Dec. 1884, advocaat bij den Hoogen Raad der Nederlanden en lid der Provinciale Staten van Zuid-Holland, was oorspronkelijk handelsman en journalist te 's Gravenhage, doch vatte op 28-jarigen leeftijd het plan op te gaan studeeren. Terwijl hij reeds een groot gezin had, besloot hij het doctoraat in de rechten te gaan behalen, waartoe hij dagelijks per trekschuit ofwel te voet naar Leiden ging; binnen drie jaar was hij advocaat. Praktisch man met helderen blik, als hij was, had hij spoedig een drukke praktijk en schreef ook zijn bekende *Rechtspraak*, na zijn overlijden door zijn schoonzoon Mr. E. L. van Emden verder uitgegeven.

Een zoon van Mr. David, Maurits Léon, was bekend als schilder en dichter in den Haag, aldaar geb. 10 Apr. 1838, overl. 7 Oct. 1865, een vriend van Estella Herzfeld. Haar gedicht *De Priesterzegen* bracht hij meesterlijk op doek. Bekend is ook zijn 'wetsontrolling'; hij overleed eerst 26 jaren oud. Estella dichtte zijn grafschrift. Hij schilderde landschappen; in het gemeente Museum te 's Gravenhage zijn stukken van hem bewaard.

Zie: M. Henriquez Pimentel, *Gedenkschrift der Haagsche Portug. Synagoge* (den Haag 1876), 64 vgl., 82 en 86 vgl. en diens *Haagsche Joden 1800-1900 in Bijdr. en Med. van Die Haghe* 1904, 114 en 127 v.; D. S. van Emden, *Mr. David Léon herdacht in Themis* 1884, 107; A. v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexicon* II, 27.

Zwarts

[Leon, David de Ishac de]

LEON (David de Ishac de), lid der portugeesch-joodsche gemeente van Amsterdam in de achttiende eeuw en afstammeling van een spaansch-portugeesch-joodsche familie, wier leden in Nederland, Italië, Duitschland, den Levant en in W.-Indië (Suriname en Jamaica) woonden. Hij publiceerde een portugeesche preek in Juni 1767 te Amsterdam gehouden: *Sermão da Boa Fauna* (Amsterdam 1767) en schreef verschillende hebreeuwsche verzen ter eere van zijn vader's *Avizos Espirituaes*, waarin zij verschenen (zie art. Is. de Leon).

Zie: *Jewish Encyclopaedia* VIII; J. Mendes dos Remedios, *Os Judeus Portugueses em Amsterdam* (Coimbra 1911), 85.

Zwarts

[Leon, Elijah de]

LEON (Elijah de), zoon van Michael Judah de Léon en neef van Jacob Juda Léon Templo (die volgt), overleden te Amsterdam 3 Maart 1658. Hij was rabbijn bij het portugeesch israël. weldadigheidsgenootschap 'Gemilut Hasadim' te Amsterdam en corrector voor de drukpers tusschen 1656 en 1666. Hij corrigeerde den hebreuwschen bijbel, die Athias in 1661 uitgaf en voorzag dezen met Samuel de Caceres van een inleiding. Hij schreef verschillende hebreuwsche verzen in de spaansche psalmvertaling van zijn oom, den bekenden Jacob Juda Léon Templo.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* VIII.

Zwarts

[Leon, Isaac de]

LEON (Isaac de), grammaticus en prediker bij de portugeesche Joden te Amsterdam. In 1766 gaf hij te Amsterdam met Jacob de Salomon Hezekiah Saruco een portugeesch werkje uit, bevattende vier en twintig samenspraken over bijbelsche geschiedenis, de geloofspunten, het ritueel, feest- en vastendagen, de speciale sabbathdagen, enz., onder den titel *Avizos Espirituaes e Instrucçoens sagrados, para cultivar o Engenho da Juventude notmor e temor Divino*. Met goedkeuring van den opperrabbijn Selomoh Salem verscheen het werk, dat aan R. van Moses Mendes da Costa was opgedragen.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* VIII; J. Mendes dos Remedios, *Os Judeus Portugueses em Amsterdam* (Coimbra 1911), 85 v.

Zwarts

[Leon, Manuel, de]

LEON (Manuel, de) of de Leão, geb. te Leiria (Portugal), overl. te Amsterdam na 1712. Deze marraan (met geweld katholiek gedoopte Jood), behoorde tot den portugeesch-joodschen dichterkring van Amsterdam, die in de 17de eeuw bloeide. In Brussel gaf hij in 1688 een heldendicht op Portugal's Koning uit, bestaande uit 93 verzen, dat de feestelijkheden van Lissabon (11 tot 25 October 1687) beschrijft. Het draagt den titel *Triumpho Lusitano* en is opgedragen aan don Geronimo Nunez da Costa alias Mozes Curiel, den consul te Amsterdam. In den Haag gaf hij in 1691 een soortgelijke beschrijving uit ter eere van den koning-stadhouder Willem III, *El Duelo de los Applausos*, dat met diens portret is versierd en opgedragen aan de prinses van Soissons en Savoie. Een zedekundig werk *Examen de Obrigacoens* gaf hij in 1712 te Amsterdam uit. In hetzelfde jaar verscheen ook nog *Gryfo Emblematico*, *Enigma Moral* van dit genre (Amst. 1712), opgedragen aan Diego de Chaves, terwijl het geschrift *Certamem das Musas* ter eere van dom Francisco Lopes Suasso, baron van Avernas le Gras en senhora dona Leonor da Costa (dezelfde Hagenaar, die Willem III de befaamde miljoenen zou hebben ter hand gesteld in 1688) in handschrift bewaard is (cat. de Castro no. 1054).

Zie: *Jewish Encyclopaedia* VIII; J. Mendes dos Remedios, *Os Judeus Portugueses em Amsterdam* (Coimbra 1911), 84.

Zwarts

[Leon, Samuel de]

LEON (Samuel de), of de Lià o, was lid van het college 'Kether Torah' te Amsterdam en de schrijver van *Questoes com suas Repostas que propor na Academia de Queter Tora* (Hamburg 1679) en van een handschrift *Libro de Diversas Questoius*.

Zwarts

[Leon Templo, Jahacob Juda Arjéh]

LEON TEMPLO (Jahacob Juda Arjéh) of Léon Hebréo, zoon van Abraham Léon, geb. te Hamburg 1603, overl. te Amsterdam 1675. Deze beroemde 17de eeuwsche opperrabbijn stamt uit een marraansche (met geweld katholiek gedoopte joodsche) familie; hij beoefende verschillende jaren te Hamburg in de portugeesche jood-

sche gemeente den Talmoed. Van hier werd hij tot opperrabbin (Chacham) der van uit Antwerpen in Middelburg gevestigde marranengemeente beroepen, welke functie hij een aantal jaren waarnam. In 1643 vertrok hij naar Amsterdam, waar hij leeraar aan de portugeesch-joodsche academie 'Ets Haim' werd en predikant in deze vermaarde gemeente. Hij voorzag de Mischna-uitgave, die Menasséh ben Israël in 1646 ter perse legde, van toontekens. Zijn roem echter dankte hij aan den opgang, dien zijn reconstructie van den tempel van Salomo maakte. Hieraan dankt hij ook zijn naam 'Templo'. Hij was een knap teekenaar en zijn model vond overal veel belangstelling; men toonde het Henriette Maria, gemalin van den engelschen koning Karel I, die in 1642 Holland en de portugeesche synagoge van Amsterdam bezocht. Nadat de geleerde William Appolonius verklaard had, dat hierin niets strijdig was tegen de leerstellingen der Hervormde Kerk, gaven de Staten van Zeeland aan Léon verlof de beschrijving te drukken; het boek verscheen in 1642 te Middelburg in het Spaansch *Retrato del Templo de Selomoh*. In hetzelfde jaar verscheen er een hollandsche vertaling van, een fransche in 1643 en in 1650 een door hem zelf bewerkte hebreuwsche getiteld: *Tabnit Héchal*. Hertog August van Brunswijk, speciaal hertogin Elizabeth, wenschten een duitsche vertaling, die zij ter vervaardiging aan prof. Johann Saubert van Helmstadt opdroegen; deze gaf de vertaling in 1665 uit, door hem voorzien van een latijnsche voorrede. Toen Karel II reeds op den engelschen troon zat, wilde Léon het model aan den Koning doen kennen, waarvoor hij een engelsche vertaling vervaardigde, waarin vooraan een gebed voor den Koning en een opdracht aan zijn Majesteit. In 1778 verscheen een engelsche vertaling nog van M.P. de Castro, verwant aan Léon, in wiens bezit de reconstructie toen was. Hij bezocht Engeland toen zeker niet voor het eerst, 1675; daar hij de wetenschap der heraldiek bestudeerd had, ontwierp hij toen te Londen het nog door de engelsche groot-loge gebruikte vrijmetselaarswapen, samengesteld uit hebreuwsche symbolen. In Amsterdam woonde hij 'in seeckere gang op Uylenburg naest de vergulden Valck', waar hij zijn afbeeldingen en de beschrijving verkocht. 'Degene die dit voorsz Werck des Tempels Salomons belieft te sien ofte de boecken te koopen die kome bij den Autheur 's morgens van neghen tot elf uyren ende snamiddaghs van twee tot vijf uyren'. Naast zijn andere begaafdheden bezat hij ook die van twistredenaar; hij gaf een *Colloquium Middelburgense* uit, een dispuut tusschen een rabbijn en een Christen over de waarde der christelijke dogma's.

In 1647, toen hij zich verder aan Israëls heiligdommen wijdde, schreef hij *Tratado de la Arca del Testamento* (Amsterdam 1653). Zijn verhandeling over de Cherubiem, die hij toen in het Latijn schreef, verscheen in het Spaansch *Tratado de los Cherubim* (Amsterdam 1654) en zijn beschrijving van den Tabernakel, in het Hollandsch geschreven (in 1647) werd eveneens in het Spaansch gepubliceerd *Retrato del Tabernaculo de Moseh* (Amsterdam 1654); de engelsche uitgave verscheen in 1675. Zijn laatste werk was zijn spaansche paraphrase van de Psalmen naast den tekst gedrukt: *Las Alabanzas de santidad* (Amsterdam 1671). Blijkens de inleiding heeft hij dit werk in zeven maanden vervaardigd; het is opgedragen aan don I s a a c S e n i o r T e i x e i r a , resident van Christina van Zweden te Hamburg. Verschillende rabbijnen en gemeenteleden schreven

er lofdichten voor, in het Hebreeuwsch, Spaansch en Latijn. In manuscript liet hij nog een apologetisch werk *Disputationes con Diferentes Theologos, de la Christiandad* na.

Zijn portret, gegraveerd door Salomon Italia, met latijnsch rondschrift (gehuld in een mantel met kanten kraag, in de linkerhand een handschoen en een kalot op het hoofd), prijkt in de uitgaven van de beschrijving des Tempels; in eenigszins anderen staat op het folioblad *Verclaringe van den tempel Salomons* (Bibliotheca Rosenthaliana te Amsterdam). Zijn meesterschap in de teekenkunst blijkt uit het genoemde wapen, dat onder motto 'Holiness to the Lord' als het werk bekend is 'of the famous and learned Hebrewish architect and brother Rab Jacob Jehudah Léon'. Hij teekende ook meer dan tweehonderd figuren en vignetten ter illustratie van talmoedische onderwerpen, die zijn zoon Salomon (die volgt) aan Willem Surenhuis gaf voor diens latijnsche bewerking van de Mischna.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* VIII; *Transactions of the Jew. Historical Society of England*, vol. VI, 114 vlg.; de nederl. vertaling *Een Nederlandsche Begraafplaats* (Middelburg 1912), 4 vgl. en *Catalogus van de tentoonstelling: Het verdwijnend Amsterdamsch Ghetto in Beeld* (Amsterdam 1916) no. 1133.

Zwarts

[Leon Templo, Salomon Raphael Judah]

LEON TEMPLO (Salomon Raphael Judah), overl. te Amsterdam 1733, prediker van de portugeesch-joodsche gemeente te Amsterdam en corrector voor de hebreeuwsche drukpers, was de zoon van Jacob Juda Léon Templo (zie vorig art.) en leerling van den opperrabbijn Isaac Aboab da Fonseca. Samen met David Nunes Torres, corrigeerde hij de groote editie van Maimonides' godsdienstcodex *Jad Hachazaka* (Amsterdam 1703). Hij gaf buiten verschillende portugeesche preeken nog *Resit Hohma, Principio da sciencia*, een hebreeuwsche grammatica (Amst. 1703) uit en een gebedenvertaling *Orden de las Oraciones y Rogativas* (Amst. 1727). Na zijn dood gaf zijn zoon Isaac nog een hebreeuwsch werkje van hem uit *Massecheth Halachah le Mosche mi-Sinai* (Amst. 1734), de verklaring der talmoeduitspraken, waaraan in dichtvorm de orde van het Paaschfeest, in strophen bestaande uit 4 regels, is toegevoegd.

Deze zoon Isaac (Ishac) Léon (Leao) Templo was drukker en uitgever te Amsterdam van 1727 tot 1738.

Salomon Judah, broeder van Salomon Raphael Judah Leon Templo, door de Barrios vermeld, was in 1682 leeraar aan de joodsche school (gesticht door Abraham Fonseca) te Amsterdam van het Genootschap 'Maskil el Dal' (Armenzorg) aldaar.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* VIII, 2 v.; Kayserling, *Bibl. Esp. Port. Jud.* (Straatsburg 1890), 58.

Zwarts

[Leppers, Gerard]

LEPPERS (Gerard), priester, geb. te Maastricht omstreeks 1726, behaalde bij de promotie der filosofie 1746 als student van den Valk te Leuven de 3e plaats. Na den graad van baccalaureus in de theologie te hebben verkregen, werd hij professor aan het college te Meenen. 1757 werd hij benoemd als professor der syntaxis aan het universiteitscollege der H. Drievuldigheid te Leuven. 1764 verkreeg hij een

kanunnikdij te Ronse, waar hij zich vestigde en het onderwijs vaarwel zegde 20 Juni 1766.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XXI (1888), 334.

Fruytier

[Leupenius, Johannes]

LEUPENIUS (Johannes), schilder, etser en vervaardiger van landkaarten, werd geboren in 1647

en stierf te Amsterdam 24 Dec. 1693. Hij was een leerling van Rembrandt. Zijn voorouders kwamen uit Engeland. Wij weten slechts uit vroegere bronnen, dat hij schilder was.

Teekeningen van zijn hand bevinden zich te Amsterdam, 's Rijks Prentenkabinet: twee portretten, twee landschappen, kasteel Nijenrode; aldaar, Mus. Fodor: Hooge Sluis te Amsterdam bij den Buiten-Amstel; 's Gravenhage, verzameling C. Hofstede de Groot: boerderij; aldaar, Koninklijke Bibliotheek: bijdrage in album amicorum Heyblocq, dansen om den meiboom; Rotterdam, Mus. Boymans: stadsgezicht aan een rivier, kop van een man, staande man; Dresden, Prentenkabinet: boerenwoning; Weenen, Albertina: rivierlandschap, boomen.

Het Prentenkabinet te Amsterdam bezit een landkaart van Cales tot Cadix door hem van 1676.

Zie: F. Becker, *Handzeichn. holl. meister a.d. sammlung Dr. C. Hofstede de Groot* (Leipzig 1923), 24; K. Woermann, *Handzeichn. alter Meister im Kupferstichkab. zu Dresden*, 9de aflevering; E.W. Moes, Aanteekeningen 's Rijks Prentenkabinet, afd. prenten; J.P.h.v.d. Kellen, Aanteekeningen 's Rijks Prentenkabinet; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 30, III, 108; C. Kramm, *De Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders etc.* (Amst. 1857-64) IV, 966; A.D. de Vries Azn. in *Oud-Holland* 1885, 159; v.d. Kellen, *Cat. de Ridder*, 581; I. Meder, *Handzeichn. alter Meister a.d. Albertina*.

J.M. Blok

[Leuven, Antonius van]

LEUVEN (Antonius van), geboortig uit Utrecht, Benediktijner-abt der abdij St. Mathias te Trier, gekozen 24 of 25 Aug. 1484, overleed aldaar 23 Maart 1519. De annalen van Trier spreken met den grootsten lof van dezen geleerden en deugdzamen abt, die door zijne groote verdiensten op alle wijze zijne voorgangers overtrof. Om het kloosterleven in zijne abdij te doen bloeien, nam hij vele jongelingen aan uit de Nederlanden, allen van grooten aanleg en deugd en die reeds den graad van meester in de vrije kunsten behaald hadden. 1488 zat hij als president het kapittel van de Benedictijnen der provincie Keulen-Trier voor, gehouden in de abdij St. Pantaleon te Keulen. Voor den bloei zijner congregatie van Bursfeld ijverde hij zeer, zonder zijn eigen abdij te vergeten. Hij vernieuwde er de abdijgebouwen, versierde bijzonder de kerk, waaraan hij een nieuw koor bouwde, dat thans nog met zijn fraai gewelf bewondering wekt, en vermeerderde de bibliotheek, welke hij had ingericht. Het verlaten klooster St. Germanus te Trier, aan zijn abdij St. Mathias afgestaan, richtte hij in tot een gymnasium voor jonge studenten. 1511 assisteerde hij bij de wijding van den abt van Gembloux, welke in St. Mathias-abdij plaats had. Hij was een vriend van zijn landgenoot Erasmus.

Zie: *Gallia Christiana* XIII, 518, 550: Gab. Bucelinus, *Germania sac. et prof.* (Ulm 1562), II, 226; *Revue Bénédictine* XVIII (1901), 382; *Stud. und mittheil. Cist. und Ben. Ord.* VIII (1887), 350; Casp. Bruschius, *Monasteriorum Germaniae chronologia* (Sulzbaci 1682), 449.

Fruytier

[Levy, Asser]

LEVY (Asser) of Asser Levy van Swellen, geb. vermoedelijk te Amsterdam begin 17de eeuw, overleden te New-York 1680. Hij behoorde tot de eerste joodsche planters van de nederlandsche kolonie Nieuw-Nederland te Nieuw-Amsterdam, die,

toen Holland Brazilië verloor, zich hier vestigden (1654). Zij legden den grond voor de latere groote jodencentra van New York en onder

hen was Levy de voornaamste. Hij was de kampvechter voor hun vrijheden en steeds sprong hij bij een onrecht (bijna altijd met succes) voor zijn geloofsgenooten in de bres. Toen in 1655 de gouverneur Pieter Stuyvesant opdracht had om de Zweden aan te vallen bij de Delaware en dienvolgens orders had ontvangen alle volwassenen in de kolonie te wapen te roepen, verschenen ook de joodsche kolonisten met Levy om hulp te bieden. De gouverneur en de raad betoogden in een ordonnantie, dat het aan de Joden niet geoorloofd kan worden als soldaten te dienen, doch dat het hun zal worden vergund, een maandelijksche bijdrage te betalen voor de vrijstelling. Levy en zijn vrienden weigerden echter beslist te betalen en petitioneerden op 5 November 1655, om, evenals de andere burgers, zich te verdedigen en de bescherming der wet te genieten. Het verzoek werd afgewezen met de opmerking, dat, als zij met de wet niet tevreden waren, zij maar ergens anders moesten gaan wonen. Levy appelleerde nu naar Holland met meer succes; het werd redelijk verklaard, dat de Joden gelijke rechten en plichten hadden als de overige burgers. Levy was een zeer gezien en vermogend koopman in de kolonie; de directeuren gaven Stuyvesant dan ook een duchtige berisping, toen hij in dit jaar ook den Joden verbod in de kolonie te handelen. Levy was ook een der eerste officiële slaggers der kolonie. Toen in 1657 het burgerrecht voor elken koopman of handelaar een vereischte werd om zekere handelsvoorrechten te genieten, schreef Asser Levy binnen twee dagen na het bericht een kort request om als burger geadmitteerd te worden. Zulk een verzoek was voor de Joden buiten Holland toen iets ongehoords; eerst in den franschen tijd drong dit denkbeeld in Europa door. Geen wonder, dat de bestuursambtenaren der kolonie ten zeerste verbaasd hierover waren en het verzoek weigerden. Levy bracht de zaak voor Stuyvesant en de raden, die onder den indruk van deze actie besloten, dat Joden als burgers geadmitteerd konden worden. Omstr. 1661 kocht Levy een landgoed in New York City (Albany), en werd dus de eerste joodsche landgoedbezitter van New York. In Juni 1662 kocht hij er land bij (ten zuiden daarvan gelegen in de Willemstraat). Tien jaar na zijn vestiging was hij een man van grooten invloed geworden en toen dan ook in 1664 de rijkste kolonisten werden aangesproken om de stad gelden te leenen, ten einde de forten tegen de Engelschen in staat van tegenweer te brengen, was hij de eenige Jood, die werd aangezocht. Hij leende de stad toen honderd gulden. Door een proces echter is zijn beteekenis eerst scherp omlijnd vastgelegd; zijn helder betoog en onveranderd vasthouden aan zijn eens ingenomen standpunt en zijn energieke volharding verzekerden zijn succes, zoodat hij onder de Nederlanders, die de nieuwe samenleving in de nieuwe wereld schiepen, een invloedrijke plaats innam. Geen Jood heeft toen in N.-Amerika zulke betrekkingen met de christelijke burgers gehad als Levy. In 1671 leende hij de gelden om de eerste luthersche kerk van New York te bouwen; wij zien hem ook tot executeur in christelijke testamenten in de archieven benoemd. Ook in Gravesand komt hij in 1674 voor. Slechts driemaal behoefde hij als verdediger op te treden. Zijn handelsrelatiën strekten zich later ook over Nieuw-Engeland uit en menigmaal treedt hij dan als gevolmachtigde der hollandsche kooplieden op. Ook sedert hij, van een gezien handelaar op het Oranjefort (Albany), het tot zulk een hoogte gebracht had, zonk zijn ondernemingsgeest niet. Omstr. 1678 liet hij een slachtershuis in het

oosteinde van New York (nu de Wallstreet) bouwen, waar hij ook een vermaarde taverne bezat.

Bij zooveel beroepsverwisselingen behield hij in hooge mate zijn populariteit. Het vertrouwen dat hij bij zijn medeburgers genoot, berustte op zijn groote eerlijkheid. Als gemachtigd executeur van testamenten en administrateur en beheerder van kapitalen van velerlei niet-joodsche medeburgers, tot wier intiemen kring hij behoorde, laten hem de 17de eeuwsche archieven van Nieuw-Nederland zien. Zijn invloed bleef niet tot N. York beperkt; voor een geloofsgenoot elders in de kolonie zien wij hem optreden, ten einde vermindering van de hem opgelegde boete te verkrijgen. Het Hof schold de boete vrij met de opmerking, dat dit geschiedde 'als een teeken van haar eerbied voor genoemden heer Asser Levy'. Levy liet een zeer groot vermogen na, waarover na zijn overlijden een langdurig proces werd gevoerd.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* VIII, 57.

Zwarts

[Lewenstein, Mozes Juda]

LEWENSTEIN (Mozes Juda), geb. te Utrecht 1829, overl. te Paramaribo 22 Oct. 1864, gesproken uit een utrechtsche joodsche patriciers-familie, studeerde te Leiden, waar hij 3 Juni 1857 op 28-jarigen leeftijd werd ingeschreven. In hetzelfde jaar (hij had toen reeds zijn rabbijsche studiën voltooid) werd hij tot opperrabbijn der Ned.-Israël. Gemeente te Paramaribo beroepen en was gelijktijdig eveneens in dat ambt bij de Portug.-Israël. Gemeente aldaar werkzaam. Nadat hij met mejuffr. K o e t s e r gehuwd was, vertrok hij naar Suriname; zijn installatiepreek werd in 1858 te 's Gravenhage gedrukt. Zijn herinnering leeft in de kolonie nog voort als die aan een begaafd geleerde, innemend mensch en gevierd kanselredenaar. Reeds in 1857 verscheen bij I. Levisson te Amsterdam een proefblad van een door hem ondernomen uitgave van een nederlandsche vertaling naast den tekst van het ethische werk van rabbi B e c h a i H a d a j a n , *Choboth Halebaboht*, in 1548 reeds te Venetië gedrukt. G. Polak en M. Roest zouden de correctie op zich nemen, doch van de uitgave kwam niets. Zijn kostbare bibliotheek werd in 1868 bij Frederik Muller te Amsterdam, gezamenlijk met die van G. Almanzi en Jacob Embden, geveild. Reeds in 1866 gaf Roest de 'Probebogen' van een 'bibliographisch genauen und ausführlichen Catalog' dezer collectie uit; de catalogus *Beth Haséfer* verscheen in 1866 volgens dit plan bewerkt. Slechts 35 jaar werd opperrabbijn Lewenstein oud. Zijn zoon is Dr. T o b i a s L e w e n s t e i n , de tegenwoordige opperrabbijn der Israël. Religionsgesellschaft te Zürich.

Het portret van den surinaamschen opperrabbijn als leidsch student door J.P. Berghaus verscheen te Leiden in 1858 als litho, terwijl ook de firma S. Lankhout te 's Gravenhage een lithographie (in ornaat als opperrabbijn van Suriname) het licht deed zien, voorzien van een hebreuwsch onderschrift. De familie bezit ook een geschilderd portret door zijn anderen zoon, den parijschen kunstschilder Lewenstein, van zijn vader gemaakt.

Zie: *Encyclopaedie van Ned. West Indië*, 387 vgl.; *Cat. van de collectie Hebraica en Judaica van H.A. Wagenaar* (Amsterdam 1904) no. 2298, 2300e, 2362 en 2363; de veiling *Hebr. en Judaica* R.W.P. de V r i e s (Amsterdam 1920) no. 1403; *Album Studiosorum* van Leiden, kol. 1373 en *Geill. Joodsche Post* IV, no. 23.

Zwarts

[Liauckama, Eelco]

LIAUCKAMA (Eelco), Zalige, uit een oud, edel en roemrijk geslacht geboren, omstreeks 1270 op

de State Lyaucama bij Sexbierum, werd als abt van Lidlum 22 Maart 1332 vermoord te Boxum bij Leeuwarden. Eelco leefde ten tijde van groote ellende in Friesland, overstroming en onderlinge oorlogen der Friezen, waaruit armoede en hongersnood ontstonden. Van zijn jeugd af in groote godsvrucht opgevoed, kreeg hij een afkeer van de wereld en verlangde priester te worden. Daarna werd hij gekozen tot pastoor te Tuytgom-Berlkum of Belkum, het tegenwoordige Berlicum, waar hij de pastorie bouwde 1320, zooals men bij de afbraak der kerk 1758 vond gegrift op een der binnenmuren. P. Kronenburg zegt, dat hij ook pastoor was in Sexbierum omstreeks 1300, wat niet blijkt uit zijne korte levensbeschrijving door Sibrandus Leo. Ook kan men daaruit niet opmaken, wanneer hij in de abdij Lidlum het kloosterkleed aannam; het heeft den schijn, dat hij als wereldsch priester en pastoor 1328 werd gekozen tot abt en bevestigd door den vaderabt van Mariengaard, wat zeer onwaarschijnlijk is voor dien tijd. Bovendien vermeldt Sibrandus Leo van meerdere abten niets van hunne intrede in de orde.

Als abt was Eelco een voorbeeld van deugd en versterving. Hij vermeerderde de eigendommen der abdij door haar de kerken van Tuytgom, of Uitgong, een gedeelte van het tegenwoordige Berlicum, Sexbierum en Spannum te bezorgen. Hevig was de strijd in dien tijd tusschen de Schieringers en Vetkoopers. De abdijen zelf voerden oorlog onderling, of met hunne adellijke tegenstanders. Ook Eelco moest zich verdedigen tegen de adellijke Echna en wapende 180 manschappen, behalve zijne conversen. Deze, verspreid in de verschillende hoven buiten het klooster verkeerend onder het volk, mengden zich te veel in de twisten, die geheel de Nederlanden in dien tijd beroerden. Zij namen vooral in Friesland deel in den strijd. Vandaar dat zij spoedig de zeden der ruwe krijgers hadden aangenomen, onhandelbaar en ruw optraden tegen de monniken, hun gezag niet meer wilden erkennen en opstand pleegden (zie art. Willem van Saafingen). Eelco bezocht hen dikwijls, berispte en bestrafte hen om hun losbandig leven. Toen hij zich bij het naderen van het Paaschfeest 1232 naar den uithof ter Poorten te Boxum begaf, werd hij met zijne medebroeders door de conversen met alle eer ontvangen. 's Nachts werd hij overvallen door eenige van hen. Zij verweten hem, dat hij als een huichelaar kwam om hen te berispen, maar dat hij zelf een goddelooze dronkaard was en aan zijne pij de duidelijke sporen zijner overdaad waren te zien. Toen zij de pij op zijn verzoek onderzochten, vonden zij deze met rozen belegd. Daarop ontstaken zij in razernij, sloegen den abt met hunne knuppels dood en wierpen zijn lijk in de gracht, waar het den volgenden morgen werd gevonden. Met allen eerbied werd het lijk naar Lidlum gevoerd en in de kerk in het koor der conversen begraven. De nagedachtenis van Eelco bleef in eere. Door mirakelen werd de hulde, den zalige gebracht, beloond. Verschillende friesche geschiedschrijvers, de Norbertijnen van der Sterre, Craywinckel, le Paige, Mudtsaert, Waghenare, getuigen voor de vereering van den zalige sinds eeuwen, ofschoon van eene liturgische vereering geen sporen zijn te vinden. Zijn levensbeschrijving werd behandeld en uitgegeven door de Bollandisten *Acta sanctorum* Mart. III, 396-397 (ed. 1668), naar een uittreksel der *Vitae et res gestae abbatum in Lidlum* van Sibrandus Leo, ook uitgegeven in Ant. Matthaeus, *Vet. aevi analecta* III, 552-555 (ed. 1738). Daarna gaf P. Kronenburg

de levensschets uit van den Z. Eelco in *Neerlands heiligen in de middeleeuwen III*, 155-169. In Friesland bleef zijne gedachtenis in ecre en de faam zijner gave van profetie bestaat, zoo vermeldt *W i n s e m i u s*. In zijne orde wordt hij door alle geschiedschrijvers als een zalige betiteld en vereerd. Op Lyauckama State werd in de huiskapel een schilderij bewaard, den heilige verbeeldend met een stralenkrans om het hoofd en rozen in zijn scapulier. Afstammelingen van den Z. Eelco bewoonden de State tot in de 19e eeuw en waren tijdens de vervolging de steun en beschermers der katholieke priesters. Jaarlijks werd in de kapel eene H. Mis op 22 Maart ter eere van den martelaar opgedragen. Op Wyardstate bij Goutum werd eveneens een schilderij van den Z. Eelco in de kapel bewaard. Waarschijnlijk is een van beide de schilderij, die thans in het friesch museum te Leeuwarden prijkt.

Voor de verschillende prenten van den Z. Eelco zie *I. v a n S p i l b e e c k*, *Icnographie Norbertine I*, 15, 23, VI, 9.

Fruytier

[Licht, Franciscus de]

LICHT (Franciscus de), Norbertijn, zoon van *A r n .* en *Cornelia Viruli*, geb. te Antwerpen, gedoopt in de kathedraal 10 Oct. 1605, overleed te Deurne bij Antwerpen 3 Aug. 1673.

Hij was in de Premonstratenser- of Norbertijner-abdij van Sint Michiel te Antwerpen getreden, waar hij 1625 de kloostergeloften aflegde en als circator en novicenmeester werkzaam was. Daarna werd hij, na den graad van licentiaat in de theologie te hebben behaald, aangesteld als vicarius in Merxplas, vervolgens tot pastoor van het gasthuis te Hulst. Bij de verovering van Hulst door de Staten (1645) moest hij de stad verlaten. Toen de zusters een toevlucht gevonden hadden in het verlaten gasthuis te Assche bij Brussel, bestuurde hij nog drie jaar aldaar de kloostergemeente. 1652 werd hij pastoor te Deurne, welke parochie hij bestuurde tot zijn dood. In het gasthuis te Assche bewaart men nog zijn geschilderd portret, evenals dat van Dapiano, die voor hem pastoor was geweest van het gasthuis te Hulst (zie dit deel kol. 374).

Zie: *Graf- en Gedenkschriften van Antwerpen IV*, 150.

Fruytier

[Liebaard, Cornelius in den]

LIEBAARD (Cornelius in den), in Leopardo, Lubberti of Cornelis Claysz., priester en deken, geb. in de tweede helft der 15e eeuw te Middelburg, ontleent zijn naam aan zijn huis 'de Liebaard', reeds bekend in 1389/91, dat 1481 het eigendom was van zijn vader *Clais Willemszone* en 1524 in zijn bezit was (thans is daarin gevestigd de zaak van Vroom & Dreesman). Clais Willemszoone was fabriekmeester der kloosterkerk en notaris te Middelburg. 1484/85 werd de priester Corn. Lubberti bevestigd in de vicarij van O.L. Vrouw te 's Heerhendrikskinderen in Zuid-Beveland; 1489/90 werd deze vicarij opnieuw vergeven door afstand van Cornelius Liebaert. 1492/93 werd hij bevestigd in de vicarij van O.L. Vrouw te Kleverskerke. 1489/90 verviel aan hem de begeving van eene vicarij in de Noordmonster of St. Pieter en 1493/94 staat hij in voor de betaling van de rechten eener benoeming in de Westmonster of St. Martinus te Middelburg. 1497 komt Corn. Liebaert voor als rentmeester der abdij Echternach voor de bezittingen in Zeeland. 24 Dec. 1497 werd hij voorgedragen als pastoor van Geersdijk. 15 Febr. 1498 had de afkondiging plaats en 16 Maart daarop gaf men bevel tot zijne

bevestiging. Zijne benoeming werd betwist en het kwam tot een proces in Rome.
Na een dubbele uitspraak

kwam hij in het rustig bezit (F r u i n , *Archief O.-Lieve Vrouw abdij*, Reg. 1081, 1084, 1087, 1089). 10 Febr. 1500 komt Corn. Liebaard voor als deken van Walcheren (hetzelfde Reg. 1117), tevens was hij provisor. Waarschijnlijk bekleedde hij dit ambt reeds eenige jaren, vandaar dat hij verschillende beneficiëes verkreeg op Walcheren, Schouwen en Beveland of wel de begeving daarvan rechtens aan hem verviel. Menigmaal werden hierom door zijne tusschenkomst de rechten, te betalen bij eene benoeming tot een kerkelijk beneficië, verminderd of bleef hij borg voor de betaling. Hij was ook kanunnik van Sint Maarten of Westmonster. 1501/02, verkreeg Cornelius Libaert, kanunnik van Sint Martinus te Middelburg, de bevestiging van het pastoraat te Schellach op Walcheren. Bisschop Frederik van Baden begiftigt 6 Nov. 1563 meester Cornelis Nicolaasz in den Lybaet met eene kapelanie te Zoutelande, Walcheren. 1504 werd hij ingeleid als deken van de collegiale Westmonster of St. Martinuskerk te Middelburg. Hij komt als dusdanig voor in een schepenbrief 10 Maart 1504/5. Datzelfde jaar deed hij afstand van eene vicarij te Nieuwwerve. 1505/06 verkreeg hij, deken van St. Martinus en provisor van Walcheren, een vicarij in het nonnenklooster te Emelisse, N.-Bev. Omstreeks dien tijd nam hij ontslag als deken van Walcheren, want bij de collatie der parochie Welzinge, die aan hem vervallen was, betaalde hij niets 'quia olim decanus jurisdictionis et specialis amicus reverendissimi'. Omstreeks dien tijd, 1510, komt als decanus jurisdictionis van Walcheren voor Joannes Simonis. 1514 geeft mag. Cornelius een vidimus van een bul van paus Innocentius VIII. Uit *Register op de parochiën en altaren* blijkt het jaartal van zijn overlijden niet. 1522/23 belooven magister Cornelius in den Liebaert en D. Joan. de Gock in te staan voor de betaling der verplichtingen bij de benoeming van een pastoor te Burch, Schouwen. Hetzelfde jaar gaf Corn. in den Lybaert nog vergunning om te timmeren en te metselen in en aan den gevel van zijn huis, den Liebaert, bij den opbouw van het vleeschhuis der stad.

Zie: G r i j p i n k , *Register op de parochiën, vicarieën en altaren* (Amst. 1914) I, Wallacria 29, 33, 43, 73, 77, 92, 105, 114, Zuid-Beveland 53, Scaldia 18; *Archief Zeeland*, 1904, 70, 81; *Zelandia illustrata* I, 306; *Bijdragen bisdom Haarlem* VI, 460. Fruytier

[Liernur, Charles T.]

LIERNUR (Charles T.), geb. te Haarlem 12 Mei 1828, overl. te Berlijn 12 Febr. 1893, was de zoon van J.G. L i e r n u r , luthersch predikant en J.G. T h i e m e . Volgens het geboorteregister van Haarlem is hij aangegeven als H e r m a n n C a r l A n t o n ; hij heeft, in Amerika gekomen, blijkbaar den eersten voornaam laten vervallen, den tweeden verengelscht en den derdén door de letter T aangeduid; hij noemde zich nooit anders dan Charles T.

Hij genoot lager onderwijs in zijne geboortestad, en daar hij veel aanleg had voor wiskunde, doch zijn vader niet de middelen bezat om hem te laten studeeren, ontving hij voortgezet onderwijs van zijn vader, die een goed wiskundige was, van den ingenieur P. K o c k , die sedert 1840 belast was met een deel der werken van de droogmaking van het Haarlemmermeer, en van den tuinarchitect L.P. Z o c h e r . Door de voorspraak van Kock werd hij in 1843 als onderopzichter geplaatst bij den bouw der uitwateringsluizen te Katwijk, die naast de bestaande gebouwd werden in verband met de droogmaking. Daarna was hij van 1846 tot 1848 werkzaam bij de inpoldering van den Anna Paulownapolder.

In het najaar van 1848 vertrok hij naar de Vereenigde Staten, ten einde in opdracht van twee amsterdamsche kooplieden, Stoop en de Beaufort, door hen gekochte landerijen aldaar op te meten en in kaart te brengen. De kapitein van de stoomboot, met welke hij den overtocht deed, was genoodzaakt, den eersten stuurman wegens insubordinatie in de boeien te slaan. Liernur bood zich aan, den dienst van dien stuurman waar te nemen en dit had plaats met goed gevolg.

Te New York gaf hij, na aan zijne opdracht gevolg gegeven te hebben, eenigen tijd privaattlessen in technische en wiskundige vakken. Daarna kwam hij in dienst bij de Ohio- en Alabama-spoorwegen onder Sydney Smith. Hij volgde dien hoofdingenieur na eenige jaren op. Ook werd hem de bouw van eenige vuurtorens langs de kusten van de staten Alabama en Florida opgedragen. Toen in 1861 de afscheidingsoorlog uitbrak, koos Liernur de partij der zuidelijke staten. Het sprak vanzelf, dat iemand als hij spoedig eene rol van beteekenis in het zuidelijke leger speelde. Hij versterkte de haven der havenstad van Alabama, Mobile, wapende haar met torpedo's en bouwde en verdedigde het fort Morgan, waar hij een kogel in het been kreeg. Daarna werd een zijner voeten zoodanig verpletterd, dat hij afgezet moest worden. Hij vocht mede bij Richmond, waar het paard onder hem werd doodgeschoten en hij een kogel in den schouder bekwam. Verder vocht hij aan de Bull-Run en bij Wilmington, waar hij gevangen genomen werd.

Niettegenstaande al de door hem bewezen diensten heeft hij het, wellicht omdat hij vreemdeling was, slechts tot kapitein gebracht. De generaal der noordelijken Holleck hielp Liernur voort naar Europa, daar hij niet verantwoordelijk wilde zijn voor het verlies van zulk een man voor de maatschappij. Na zijne aankomst in Europa kwam hij in dienst van de redactie van den *Engineer* en vestigde zich daarvoor te Londen.

In 1866 zond hij aan het Koninklijk instituut van ingenieurs mededeelingen in omtrent een toestel voor den dagelijkschen reukeloozen afvoer van faecaliën en verdere stoffen, en omtrent eene pneumatische machine tot het ledigen van privaatputten. Langzamerhand werden de verschillende door hem gedane uitvindingen tot een stelsel vereenigd en besloot hij, zich geheel daaraan te wijden. Zijn stelsel maakt scheiding tusschen de faecaliën en het huishoudwater, schrobwater enz. Het eerste werd aanvankelijk afgevoerd door buizen met van afstand tot afstand S-vormige stijgbuizen (ongeveer om de 40 meter), in welke de stoffen tengevolge van een telkens boven de stijgbuis gemaakt luchtledig ongeveer 50 centimeters werden opgezogen om dan in een flauw hellend gedeelte door de zwaartekracht te worden voortbewogen in de richting naar de plaats, waar de stof aan den landbouw werd afgeleverd, hetzij in half vloeibaren vorm, hetzij verdikt of zelfs tot poeder of tot geperste koeken gevormd. De practijk leerde later, dat deze S-vormige deelen zonder bezwaar achterwege konden blijven.

Voor al van 1867 tot 1872, nadat hij zich te Amsterdam gevestigd had, maakte Liernur groote propaganda voor zijn stelsel door brochures, dagbladartikelen, voordrachten enz. Door velen werden zijne voorstellen bestreden, en steeds stond hij op de bres ter verdediging zijner denkbeelden. Hij ging zoover, dat hij in een blad anoniem een artikel plaatste, hetwelk een afkeurend oordeel over zijn stelsel behelsde, en dat hij dat artikel in een volgend nummer met zijn naam onderteekend bestreed. Wanneer het naar zijn stelsel

aan den landbouw afgeleverde werkelijk naar de waarde betaald ware, zou het waarschijnlijk behoorlijke winsten opgeleverd hebben, maar zooals het dikwijls bij aangeboden waar gaat, de afnemers profiteerden van de weinige vraag naar het product en daardoor bracht het te weinig op. De begrotingen van Liernur waren eerlijk, maar rekenden te weinig op dergelijke bijkomstige omstandigheden. Trouwens in de jaren tusschen 1870 en 1880 was bij de landbouwers in Nederland (uitgezonderd die in Groningen) nog niet het besef doorgedrongen hoe nuttig kunstmest is.

In Nederland is het Liernurstelsel toegepast te Leiden, waar de raad 23 Apr. 1870 besloot tot het nemen van eene proef. In 1872 werd het in de gedempte Binnenvestgracht en de Hoefstraat, een gebied van 1200 zielen, ingevoerd. Later werd telkens weder getracht, het gebied van het stelsel uit te breiden, maar dit is niet gelukt. In 1891 werd door Liernur en C.M. de Bruyn Kops, vroeger fabrikant te Breda (zie F. Backer IV, kol. 72), met wien hij zich in 1869 geassocieerd had, een volledig ontwerp voor de invoering van zijn stelsel in de geheele gemeente ingediend, maar daarvan is, doordat de gemeente-architect, die een voorstander van zijn stelsel was, tot eene andere betrekking benoemd werd en ook door Liernur's overlijden, niets gekomen. Sedert 1872 tot zijn overlijden 1885 heeft de Bruyn Kops zich geheel aan Liernur's zaken gewijd. Ook te Dordrecht is het gebleven bij eene proefneming, waartoe de raad 7 Oct. 1873 besloot. In 1876 werd een droog poeder verkregen, waarvan volgens genomen proeven 100 kilogram eene bemestingswaarde hadden, gelijk aan 55 kilogram guano. Te Amsterdam is ingevolge een raadsbesluit van 29 Juni 1870 eene proef genomen met het stelsel aan de te dempen Looiersgracht, een kwartier, bewoond door 1750 inwoners. Maar hier is het niet bij proefnemingen gebleven, maar heeft men de buitenstad nagenoeg geheel van het Liernurstelsel voorzien. Wel is er een zeer lange tijd van voorbereiding geweest, en het is vooral het gevolg van de medewerking van den directeur der gemeentewerken J. Kalff, dat in een zeer groot gedeelte der stad het stelsel is ingevoerd. Eerst werd 31 Dec. 1879 besloten tot eene zeer uitgebreide proef in het kwartier om het Vondelpark, en langzamerhand werd het uitgebreid tot Amsterdam buiten de voormalige vestingwallen. De wijken, waar de meer gegoeden woonden, in 1897 85000 zielen tellende, kregen het stelsel geheel, in de armere wijken, waar de algeheele toepassing moeilijkheden met zich bracht, en die in genoemd jaar door 65000 personen bewoond werden, werd een tijdelijk stelsel ingevoerd, bestaande in eene Liernurinrichting binnenshuis, aansluitende niet aan eene algemeene afvoerinrichting, maar aan een ijzeren vat, dat dagelijks met een pneumatischen wagen lediggezogen werd. Te Amsterdam is het transport steeds intermitterend blijven geschieden. Men plaatste in de leiding onder het straatvlak reservoirs, waarin de straatleidingen uitkwamen; de huisleidingen sloten aan op de straatleidingen. De reservoirs werden verbonden door eene transportleiding en eene luchtleiding (vacuumleiding) met het centraalstation of met een volgend reservoir. Met behulp van de luchtleiding werd eerst het reservoir zooveel mogelijk luchtledig gezogen (tot $\frac{1}{2}$ à $\frac{1}{4}$ atmosfeer) en daarna werden de straatleidingen door het openzetten van kranen afgezogen naar het reservoir. Dit laatste werd door de transportleiding leeggezogen; nadat deze leiding zooveel mogelijk luchtledig was gemaakt, werd de buitenlucht in

het reservoir toegelaten. Was het reservoir op deze wijze geledigd, dan werden de straatleidingen met het reservoir in open verbinding gebracht. De manipulaties voor het ledigen der reservoirs geschiedde volgens rooster en tijd-indeeling; om luchtledig in het reservoir tot stand te brengen, moesten eerst de daarop uitmondende leidingen afgesloten worden.

Ook in het buitenland werd door Liernur, nadat hij octrooi voor zijne uitvindingen genomen had, propaganda gemaakt. Het departement van Oorlog in Oostenrijk droeg hem den pneumatischen afvoer op van de Ferdinandkazernes te Praag, bewoond door 8000 à 10.000 soldaten. Ook voor het centraalstation te Keulen en een ziekenhuis te Hanau werd het stelsel ingevoerd, terwijl de raad van Frankfort aan de Main in Nov. 1870 het besluit nam, er eene proef mede te nemen.

De groote fout van het Liernutstelsel is, dat het zich slechts bekreunt om de faecaliën, terwijl het menagewater, badwater, waschwater, fabriekswater (het laatste in vele steden een groot veelvoud van alle andere), die b.v. te Amsterdam te zamen ongeveer 40 maal den inhoud van de faecaliën hebben (150 tegen 3½ liter per persoon per etmaal), op de oude wijze moeten wegvloeien en zoo den grond blijven verontreinigen. Omstreeks 1870 meenden de deskundigen nog, dat het alleen (althans in hoofdzaak) de faecaliën zijn, die den bodem verontreinigen, in werkelijkheid gaan de overige stoffen evenzeer, zij het ook minder snel, tot rotting over. Het behandelen dier stoffen op de wijze, die Liernur voor de faeces toepaste, werd veel te kostbaar en het tot vaste stof uitdampen daarvan is ondoenlijk, evenzeer als het door buizen vervoeren, gelijk hij voorstelde, van die stoffen naar verafgelegen zandgronden. Op 30 Jan. 1902 besloot de raad van Amsterdam zijn besluit van 31 Dec. 1879 in te trekken en over te gaan tot een stelsel van afvoer van faecaliën en huishoudwater gezamenlijk.

In 1872 vestigde Liernur zich te Frankfort aan den Main, in 1881 te Berlijn. Hij richtte daar het Internationales hygienisch-technisches Institut für Städte-Entwässerung op en gaf een tijdschrift, getiteld *Archiv für rationelle Städte-Entwässerung*, vooral aan zijn stelsel gewijd, uit. In vele groote steden van Duitschland heeft men proeven met zijn stelsel genomen, maar men heeft daar ook op den duur de intrinsieke fouten, die er aan kleven, ingezien, zoodat het succes uitbleef. Tot enkele maanden voor zijn overlijden is door Liernur steeds eene groote bedrijvigheid ontwikkeld, hetgeen nog zooveel te merkwaardiger is daar zijn lichaamstoestand hem ten zeerste in zijne bewegingen belemmerde, staan was hem onmogelijk, loopen zeer moeilijk, stilzitten zelfs lastig. De beide laatste jaren van zijn leven bracht hij bijna altijd op het ziekbed door.

Hij huwde in 1853 T. F r e s e n i u s , overl. in 1879 en in 1884 C. L o c h n e r , die hem overleefde. Bij de eerste had hij twee zonen en twee dochters, bij de laatste een zoon. Na den dood van zijn compagnon de Bruyn Kops op 12 Aug. 1885 nam hij zijne zonen W i l l i a m en F r a n c i s , die reeds in zijne zaken werkzaam waren, in zijne firma op, en na het overlijden van Liernur zetten dezen de zaken voort te Parijs. De tweede zoon Francis, die het meest op hem geleek, overleed 21 Juli 1913.

Reeds in Amerika schreef hij: *Railway speed indicator and register*, met platen (Mobile 1858); *Beschrijving van geoctroyeerde gesplitste spoorwegstaven in Notulen Koninklijk instituut van ingenieurs 1857-1858*, blz. 129.

Hij heeft, behalve eene groote hoeveelheid dagbladartikelen en behalve een aantal publicatiën in Duitschland, de volgende pennevruchten het licht doen zien: *Ontwerp rioolstelsel voor 's Gravenhage* ('s Grav. 1867); *Het advies van den generaal-majoor J.P. Delprat omtrent de rioolplannen voor 's Gravenhage wederlegd* (Breda 1870); *Liernur's stadsreinigingsstelsel. Waarin bestaat dit? en welke bezwaren zijn er tegen?* (Arnhem 1872); *Het ontwerp tot reinhouding van de wateren en van den bodem van Amsterdam der heeren Froger, Strootman, Michaëlis, Stieltjes en Zenetti, toegelicht en vergeleken met het pneumatische rioolstelsel* (Amst. 1873); *Adres aan den gemeenteraad van Amsterdam. Een voorstel tot rioleering der stad* (Amst. 1874); *Het koolclosetstelsel van M. Sijmons nader beschouwd, naar aanleiding van zijne laatste mededeelingen daarover* (Amst. 1874); *De rioolkwestie in den Haag, met C.M. de Bruyn Kops in Haagsch Dagblad van 2 en 3 Febr. 1876*; *Toelichting der voorstellen van de gezondheidscommissie en den directeur der publieke werken benevens eene opheldering van mijn voorstel tot de reiniging van Amsterdam* (Amst. 1876); *Resultaten der proefnemingen met poudrette-bereiding te Dordrecht, met C.M. de Bruyn Kops* (Amst. 1876); *Assainissement des villes-système différentiateur d'égouts* (Frankf. aan den Main 1876); *Meer licht op de beerputquaestie. Naar aanleiding der beweringen van Dr. J.G.J.J. Mol in de Amsterdamsche Courant* (Amst. 1879); *Stelselmatige bodemverontreiniging contra pneumatische rioleering. Een onderzoek naar de aanhangige voorstellen tot verbetering van den openbaren gezondheidstoestand te Amsterdam* (Amst. 1879). Later werd hier te lande nog uitgegeven: *Rioleering van Rotterdam. Beschouwingen over de rioolkwestie in het algemeen, met C.M. de Bruyn Kops* (Amst. 1885).

In den *Ingenieur* van 1 Apr. 1893 komt eene levensbeschrijving van hem voor, door D.E.C. Knuttel, met portret. Zijn bewonderaar A. Siewertsz van Reesema heeft in den *Economist* van 1902, blz. 273, 355, 462, 683 en 773 en 1903, blz. 150 de geschiedenis van het Liernurstelsel in ons land uitvoerig beschreven en is daarop teruggekomen in *De strijd en het einde van het Liernurstelsel hier te lande en wat waarschijnlijk de toekomst er van zal zijn* (zonder naam van den uitgever, 1917).

Ramaer

[Lievensz., Johannes]

LIEVENSZ. (Johannes), Lievens of Livini, van Zierikzee, echtgenoot van Dierewij van Zijll (waarschijnlijk een zuster van ridder Gerrit van Zijll, raad en kamerling van hertog Philips) stichtte het Karthuizerklooster Berg Sion te Noord-Gouwe. 1434 schonk hij 25 gemeten grond, waarop het klooster gebouwd werd. Zijne dochter schonk 1444 aan het klooster nog gronden gelegen te Dreischor. Van Joh. Lievensz. stamt af de zeeuwsche familie Cromstrijen, die nog ten tijde van v. Heussen 1700 standvastig trouw gebleven was aan het katholiek geloof.

Vrouwe Dyrewy, vrouwe van Zyll, wordt in het necrologium van het Karthuizerklooster van Nieuwelicht bij Utrecht herdacht als stichtster van Mons Sion XV kal. Maii, (17 April); haar echtgenoot als stichter VIII kal. Jan. (25 Mei).

Het klooster werd 1575 bij de belegering van Zierikzee verwoest, 1579 afgebroken en de afbraak voor de zeeweringen gebruikt.

Zie: *Zelandia illustr.* II, 252; *Hist. ep. Middelb.* 43; *Bijdr. meded. hist. genootsch. Utrecht* IX (1886), 259, 272; *Zeeuwsche Volksalmanak* 1843, 50 en vv.

Fruytier

[Limborgh, Hendrik van]

LIMBORGH (Hendrik van), schilder en etser, werd geboren te 's Gravenhage 6 Maart 1682, en stierf aldaar 3 Febr. 1759; hij was eerst leerling van J.H. Brandon, toen van R. Duval, van J. de Baen en ten slotte van A.v.d. Werff in Rotterdam, wiens werken hij navolgde; hij schilderde historische, mythologische en allegorische voorstellingen. Zijn nalatenschap werd 17 Sept. 1759 verkocht. De Universiteitsbibliotheek te Amsterdam bezit de briefwisseling tusschen hem en Lambert ten Kate over de proportie der 'menschelijke leden en de harmonie enz. in dag en schaduw' van 13 Dec. 1706-5 Febr. 1712 (hierbij ook een briefwisseling uit 1725). Deze eerstgenoemde briefwisseling is van groot belang voor de kennis van den kleurendruk, daar er sprake is van kleurencombinaties, zooals J.C. Leblon, die samenstelde. 's Rijks Prentenkabinet bezit ook nog een notitieboekje van H.v.L.

Schilderijen van zijn hand bevinden zich te Amsterdam, 's Rijks museum: zelfportret, herder, Amor en Psyche, spelende kinderen; Rotterdam, Mus. Boymans: Achilles door Ulysses herkend; Budapest, Museum: oordeel v. Paris, Apollo en de muzen; Dresden, Museum: Venus en Amor; Parijs, Louvre: rust van de H. familie, het gouden tijdperk; Leiden, Lakenhal: portretgroep van twee kinderen als herder en herderin.

Teekeningen van zijn hand bevinden zich te Rotterdam, Mus. Boymans: vrouwenbeeld; Amsterdam, 's Rijks Prentenkabinet: de waarheid.

Prenten van zijn hand zijn: Hercules en Lychus, Pandora, het gezicht. Naar zijn ontwerp graveerden: P. Tanje, P. van Gunst, J.G. Seiller, E. Lingée, Guerin, Muxel.

Hij schilderde verscheiden zelfportretten in 1700 en volgende jaren, waarvan een (1708) in het Rijks museum te Amsterdam en een in de verz. Camberlyn d'Amongies te Brussel. Een prent van zijn portret vervaardigde P. Tanje.

Zie: E.W. Moes, *aaateekeningen 's Rijks Prentenkabinet. afd. schilderijen, afd. prenten*; J.v. Gool, *De nieuwe Schouburg der nederlantsche Kunstschilders etc.* (den Haag 1750) I, 426; *Annales du Musée* XV, 43, sec. ed. II, 35; *Gal. Lebrun* II; *Gal. Leuchtenberg*, 145; J.Ph.v.d. Kellen, aant. 's Rijks Prentenkabinet; A. Houbraken, *De grote Schouburg der nederlantsche konstschilders en schilderessen etc.* (Amst. 1718-29) III, 402; J.C. Weyerman, *De Levensbeschrijving der Nederlantsche Kunstschilders* (den Haag 1729) IV, 70; R.v. Eynden en A.v.d. Willigen, *De geschiedenis der Vaderl. schilderkunst sedert de helft der XVIIIde eeuw* (Haarlem 1816-42); C. Kramm, *De Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders* (Amst. 1857-64) IV, 984; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 52; Briefwisseling tusschen v.L. en L. ten Kate in de Universiteitsbibliotheek te Amsterdam (zie boven).

J.M. Blok

[Linden, Cornelis Over de]

LINDEN (Cornelis Over de), geb. 11 Jan. 1811 in den Helder, aldaar gestorven in 1874, zoon van Jan Over de Linden, scheepstimmerman, en Antje Goedmaat. De vader 'deed' niet aan godsdienst, de moeder was ultra-Calviniste. Mede door gedwongen kerkgaan kreeg de jongen een hekel aan kerk en geestelijkheid. Van zijn vader en grootvader erfde hij het denkbeeld van oudfriesche afkomst. Hij leerde bij zijn vader den scheepsbouw. Op zijn 19e jaar deed hij een reis van drie jaar naar Spanje, de Kaap en China. In 1838 werd hij modelwerker bij de Marine, in 1848 opzichter bij de houtzaagmolen, in 1857 eerste meesterknecht.

Hij verstond de geheimen van de scheepsbouwkunst, schreef een boek over den nieu-

wen vorm van een schip en maakte vele plans en modellen van schepen. Hij las werken over geografie, godsdienstgeschiedenis, wijsbegeerte en vrijmetselarij. Trotsch op zijn vrijdenken stevende hij stoutmoedig het onbekende te ontmoet. De gevluchte saksische boekbinder Ernst Stadermann, die revolutionaire gevoelens had en vele talen kende, oefende invloed op hem uit. Hij schreef allerlei onuitgegeven traktaten van wijsgeerigen en maçonnieken inhoud, waarin hij te keer ging tegen kerk en wetenschap. Gedreven door frieschen stamtrots en door een vurig chauvinisme studeerde hij in de oude friesche wetten en de noorsche talen. Zijn droomen wilde hij vastleggen in een document, dat men een frieschen bijbel zou kunnen noemen. Zoo werd hij de schrijver van het *Oera-Lindaboek*, geschreven in z.g. juulschrift. Hij vormde 33 letters uit het zesspakig rad of zonniewiel en stelde het boek op in den vorm van een dagboek. De eerste 80 bladzijden kwamen op naam van Adela, vrouw van Apol Oera Linda, zeekoning en graaf van Oost-Flieland en de Lindaboorden. Het vervolg op den naam van haar zoon Adelbrost Oera Linda. Dan volgen de 'mémoires' van Apollonia en Frethorik Oera Linda. Het handschrift zou, volgens het voorwoord, in handen zijn geraakt van Lika Oera Linda 803 na Chr. en in 1235 uit een grooten watervloed zijn gered. Het manuscript zal omstr. 1854 gereed zijn geweest. Door Eelco Verwijjs werden het Friesch Genootschap en Johan Winkler erin betrokken, maar men beschouwde het reeds spoedig als een mystificatie. Dr. J.G. Ottema, conrector aan het gymnasium te Leeuwarden, daarentegen sloeg geloof aan de echtheid en bracht het ter perse (Oct. 1872). Het bracht de geleerde wereld in rep en roer. William Sandback bezorgde een engelsche vertaling. Het 'wonderboek' kwam ter sprake in de Koninklijke Academie van kunsten en wetenschappen. Verschillende vervalschers werden genoemd (Gabbema, F. Haverschmidt, Eelco Verwijjs, Jansen). Een stroom van opstellen en brochures houdt tot op dezen dag niet op te vloeien over dit boek. Zelfs het deutsche pangermanisme propageert er zijn denkbeelden mee.

Over de Linden's portret met 2 facsimilés in mijn brochure *Frijmitselderij en Oera-Linda-Boek* (Snits 1923).

Zie: G. Colmjon, *Over het boek van Adela* (Leeuw. 1871); J.G. Ottema, *Geschiedkundige aantekeningen en ophelderingen bij Thet Oera Linda Bok* (Leeuw. 1873); *Jaarverslag van het Friesch Genootschap*, 1870-71; J. ten Doornkaat Koolman, *Open Brief aan den heer J.G. Ottema* (Norden 1873); *Verslag omtrent een voorlezing van Dr. A.T. Reitsma in het Fr. Genootschap* (Leeuw. Courant, 27 Aug. 1873); A.T. Reitsma in *De Noordstar*, 9 Nov. 1873; *Das Friesische Adelabuch*, Beilage zur *Allgemeine Zeitung*, 19 Oct. 1873; *Göttingsche gelehrte Anzeigen* (28 Jan. 1874); J.G. Ottema, *De Koninklijke Akademie en het Oera Linda Boek* (Leeuw. 1874); Vitringa, *Naar aanleiding van Thet Oera Linda Boek, Hist.-Schetsen met eenige in- en uitvallen* (Deventer 1874); L.F. Over de Linden, *Open Brief aan de Kon. Academie van Wetenschappen*, 20 April 1874; *Verslag der vergadering van het Selskip for Fryske Tael- en Skriftekennisse op 13 Juni 1874* [Leeuw. Cour. 19 Juni 1874]; H. Otto, *Historische Skizzen auf Grundlage von Thet Oera Linda Boek* (Norden 1875); P. Leendertz, *Het Oera Linda Bok in De Navorscher* (1875), bl. 585; J. Beckering Vinckers, *De onechtheid van het O.L.B. aangetoond uit de wartaal, waarin het is geschreven* (Haarlem 1876);

Jules Andrieu, *The Origin of The Oera Linda Book* in *The Academy*, 1 Juni 1876; Jack, *Zes dagen te Nieuwediep* in *Het Vaderland*, 7 Aug. 1876; J.G. Ottema, *Leeuwarden, de Middellzee en het Oera Linda Boek* (Leeuwarden 1876); T.H. de Boer, *Een nieuwe Macpherson* in *Euphonia*, 27 Mei 1876; J.F. Jansen, *De litteraire kwestie van den dag* (*Friesche Courant*, 15 Juni 1876); J.G. Ottema, *De Deventer Courant en het Oera Linda Boek* (Leeuw. 1876); J.F. Berk, *De Pandschub-Kolonie van het O.L.B.* (Zwolle 1877); Johan Winkler, *Een voorlooper van 't O.L.B.* in *De Navorscher* 1877; Gerrit Jansen, *De schrijver van het Oera Linda Bok is niet Cornelis over de Linden* (Nieuwediep 1877); L.F. Over de Linden, *Beweerd maar niet bewezen, Bestrijding van de argumenten voorkomende in de brochure van den heer J. Beckering Vinckers over het O.L.B.* (z.j.); Gallee in *De Gids*, 1878; F. Bezemer, *Nieuws uit Oude Boeken*, blz 141-159 (Rotterdam, z.j.); C.P. Burger in *Het Boek, tijdschrift voor Boek- en Bibliotheekwezen*, 1907 en 1916; L.F. Over de Linden, *Aanvulling van de brochure Beweerd maar niet bewezen* (Helder 1912); P.C.J.A. Boeles, *Johan Winkler's nagelaten geschrift over het O.L.B. met naschrift* in *De Vrije Fries*, 1917, bl. 3-53; H. Wirth, *De uileborden en andere zinnebeeldige teekens in Friesland en het oud-Friesche geloof* (*Bolswarder Courant*, 19 Dec. 1922); J.J. Hof, *It geheim fen it Oera-Linda-Boek*, opstel in *It Heitelan*, Mei en Juni 1923.

Wumkes

[Lisse, Jacobus van of de Lis]

LISSE (Jacobus van) of de Lis, prior van het klooster der Eremieten-Augustijnen te Dordrecht, komt voor als bestuurder van het klooster in de jaren 1429-39. Zijn naam vindt men in de verschillende stukken van een hofje der stad en van een huis, hem geschonken door Willem Pieterssen, gehuwd met zijne zuster Margrieta Vranckendochter van Bijlandt.

Volgens Eubel was hij in 1441 wijbisschop van Utrecht en door paus Felix V benoemd tot bisschop van Tripolis. 5 Nov. 1539 was Amedee de Savoie tot (tegen)paus gekozen onder den naam van Felix V. Hij verhief Walraven van Meurs, bisschop van Utrecht, tot kardinaal. Waarschijnlijk behoorde Jacobus v. Lisse tot de partij van bisschop Walraven, die nooit in het rustig bezit van het bisdom Utrecht geraakte, en was hij op diens voordracht benoemd tot bisschop. In een oorkonde van het dordtsche klooster van 9 April 1442 wordt de bisschop reeds genoemd 'heer Jacob Liss bisscop van Tripolis, wijlen eer prior van den Augustijnen cloester bynnen der stede saligher ghedachte'.

Zie: *Het Klooster der Augustijnen te Dordrecht* (Dord. 1861) 2, 56; *Bijdr. bisdom Haarlem* XII, 147, XXVI, 9, 16-20, 26; Eubel, *Hierarch. Cath.* II, 310.

Fruytier

[Lisse, Dirk van der]

LISSE (Dirk van der), schilder, werd geboren te Breda (sommige meenen in den Haag), overleed 31 Jan. 1669 te 's Gravenhage. Hij huwde 30 Oct. 1639 met Anna v. d. Houve en 3 April 1648 met Maria Both van der Eem. In 1644 was hij in het gilde te 's Gravenhage, in 1656 medestichter van de 'Confrerie'. Hij stamde uit een aanzienlijke familie en was in 1660 burgemeester te 's Gravenhage. L. was een leerling van C. Poelenburg, wiens werken hij zóógetrouw navolgde, dat zij soms zeer moeilijk van elkaar te onderscheiden zijn.

Schilderijen van zijn hand bevinden zich te: Anholt, vorst van Salm-Salm: arcad. landschap; Berlijn: landschap met herders en vee; Brunswijk:

ital. berglandschap; Caen, Museum: bergachtig landschap met visschers, boschlandschap met badende nymphen, landschap met herders; 's Gravenhage, Sted. Museum: arcadisch landschap met herders; 's Gravenhage, verz. A.E.G. Goossens van Eyndhove: familieportret als herders; Kopenhagen: Diana ontdekt de zwangerschap van Callisto; München: ruïne met dansenden Pan; Petersburg, Hermitage: 2 stuks met badende mensen; Rotterdam, verz. N.A. de Jonge: familieportret van 4 kinderen als herders; Schleisheim: slapende nimf; Schwerin: Loth met zijn dochters, landschap met herders en kudde, rotsachtig boschlandschap, landschap met badende herderin; Stockholm: Diana en Aktäon; Weenen, Museum: landschap met S. Benedictus.

Teekeningen van zijn hand bevinden zich te Dresden, Prentenkabinet: drie studies van naakte vrouwen; Amsterdam, 's Rijks Prentenkabinet: badende vrouwen.

Zie: E.W. M o e s , aant. 's Rijks Prentenkabinet, afd. schilderijen; K. W o e r m a n n , *Handzeichn. alter Meister im Kupferstichkabinet zu Dresden*; A. H o u b r a k e n , *De grote Schouburg der Nederl. kunstschilders enz.* (Amst. 1718-1729) I, 129, 244; J. C a m p o W e y e r m a n , *De Levensbeschrijving der holl. en vl. kunstschilders enz.* (Amst. 1843) II, 191; J.v. G o o l , *De nieuwe Schouburg der Nederl. kunstschilders etc.* (den Haag 1750) II, 507; C. K r a m m , *De Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders enz.* (Amst. 1857-64) IV, 997; F r . D . O . O b r e e n , *Archief voor nederl. kunstgeschiedenis* 1879, III, 1880, IV; F r i e d r . S e l l i e in *Zeitschrift für Bild. Kunst*, 1887, 184; *Kunstchronik*, 1883; A. B r e d i u s , *Künstlerinventare* 87; A.v. W u r z b a c h , *Niederl. Künstlerlexikon* II, 58.

J.M. Blok

[Littwack, Juda]

LITTWACK (Juda), geb. in Polen omstr. 1760, overl. te Amsterdam 15 Januari 1836 (begraven te Overveen). Deze wiskundige en strijder voor de emancipatie der Joden in Nederland, was een leerling van den bekenden deutschen wijsgeer Mozes Mendelssohn, wiens verlichte denkbeelden hem sterk hadden beïnvloed. Toen hij zich te Amsterdam vestigde, werd hij aldaar een ijverig lid van de nieuwe joodsche Gemeente 'Adath Jesoeroen', die in 1808 gesticht werd door jonge Joden der beide gemeenten uit protest tegen het conservatisme en de anti-fransche gezindheid der oude gemeenten. Met Mr. C. Asser en Dr. H. de Lemon was hij afgevaardigde voor het groote Sanhédryon dat Napoleon in 1806 in het stadhuis bijeen liet roepen; hij hield er op 12 Februari 1807 een redevoering in de deutsche taal. Hij zat ook in de commissie, door den Koning in 1808 ingesteld, om de gemeenten te hereenigen. Littwack stelde zich echter aan het hoofd van de ontevredenen der nieuwe gemeente, die den ritus der nieuwe gemeente wilden behouden. Hij was lid van het genootschap 'Mathesis Artium Genetrix' en schreef een *Verhandeling over de Proefgetallen gen.* II (Amsterdam 1817, 2de uitg. ald. 1821).

Zie: *Jewish Encyclopaedia* VIII, 140; J.S. da S i l v a R o s a , *De economische en politieke toestand der Hoogd. Joden te Amsterdam in het begin der 19de eeuw* (Amsterdam 1916) 23, 40 en 42.

Zwarts

[Lobato, Diego Gomez]

LOBATO (Diego Gomez), alias A b r a h a m C o h e n L o b a t o , behoorde tot de portugeeschjoodsche gemeente van Amsterdam in de 17de eeuw. Als marraan (gedwongen katholiek gedoopte jood) was hij te Lissabon geboren. Daar was hij

bevriend met den eveneens naar Amsterdam uitgeweken dichter Paulo de Pina (Rehuel Jesoeroen), die zijn neef en landsman

was. Toen de laatste naar Rome reisde om monnik te worden, gaf Lobato hem een brief dd. 3 Apr. 1599 mede aan Dr. Elia Montalto te Livorno, om hem van dit voornemen af te brengen. Het gelukte Dr. Montalto (den lateren lijfarts van Maria de Medici) Paulo van zijn voornemen af te brengen. Geestdriftig voor het Jodendom, trok hij naar Amsterdam, waarheen Lobato eveneens trok en waar beiden hun vriendschap voortzetten.

Rehuel Cohen Lobato, toen eveneens een lid dier gemeenschap, gaf met Mozes Belmonte een spaansche vertaling der *Pirké Aboth* (Spreuken der vaders) uit *Perakym los quales se dizeu los sebatot*.

Isaac Cohen Lobato, eveneens een marraan te Lissabon geboren, overleed te Amsterdam op gevorderden leeftijd; hij was een bloedverwant van Diego, de zoon van Rehuel en behoorde tot de portugeesch joodsche rederijderskamer te Amsterdam. Bij de opvoering van Paulo de Pina's dichtstuk *Dialogo de dos siete Montes*, welke in 1624 in de synagoge Bet Jahacob te Amsterdam plaats vond, speelde hij mede. In dit spel van samenspraken tusschen de 7 bergen van den bijbel om den voorrang, vervulde hij de hoofdrol van den berg Tsion. In 1678 stichtte hij met David Mendes Coutinho het weldadigheidsgenootschap Schaäré Tsedek (De Poorten der gerechtigheid) te Amsterdam.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* VIII, 146.

Zwarts

[Lobatto, Rehuel]

LOBATTO (Rehuel), geb. te Amsterdam 6 Juni 1797, overl. te Delft 9 Febr. 1866, bekend wiskundige, stamde uit het hier te lande welbekende portugeesch-joodsche geslacht Lobatto, dat zich omstr. 1600 in Holland vestigde. Zijn moeder, een da Costa, gaf hem een zorgvuldige opvoeding en leerde hem de zuid-europesche talen. Reeds als schooljongen toonde hij een bijzonderen aanleg voor wiskunde. Littwack en van Swinderen waren zijn leermeesters en te Brussel Quételet, met wien gezamenlijk hij *Correspondance Mathématique et Physique* uitgaf. In 1823 publiceerde hij *Wiskundige Mengelingen*. Had hij reeds op 16-jarigen leeftijd prijzen voor wiskundige vragen behaald, op aanbeveling van den hertog van Ursel werd hij benoemd tot klerk bij het departement van buitenlandsche zaken en werd daar vervolgens adj.-commies, ijker voor maten en gewichten en hoofdinspecteur. Toen volgde zijn benoeming tot adviseur (binnenlandsche zaken), vervolgens tot hoogleeraar aan de academie te Delft (1842) en honorair hoogleeraar aan de polytechnische school aldaar. Menige regeeringsopdracht voerde hij uit; o.a. werd hij naar Parijs afgevaardigd voor de rectificatie van den standaardmeter. Hij was lid-secretaris der commissie voor statistiek, berekende ook het conversieplan van minister Rochussen en onderzocht de statuten en tarieven der Levensverzekering-maatschappijen. Een groot aantal leerboeken en artikelen verschenen van zijn hand, voornamelijk over de hoogere wiskunde. Van 1828 tot 1849 was hij redacteur van de jaarlijksche statistiekguitgave. Prof. Lobatto was doctor honoris causa van de groningsche universiteit, lid der Kon. Academie voor Wetenschappen en voorzitter van het kerk- en armbestuur der nederl. portugeesch.-israël. gemeente te 's Gravenhage. Zijn dochter was gehuwd met den evenzeer bekenden wiskundige Mozes Henriques Pimentel.

Van zijn portret bestaan prenten door C.W. Mieling en een onbekend kunstenaar.

Zie: M. Henriques Pimentel, *De Haagsche Joden 1800-1900 in Bijdr. en Med.*

Die Haghe 1904, 124 vgl.; *Jewish Encyclopaedia* VIII, 146; *Jaarboek Kon. Academie van Wetenschappen*, 1867.

Zwarts

[Lobo, Mozes Jeshurun]

LOBO (Mozes Jeshurun), spaansch-joodsch dichter te Amsterdam in de 17de eeuw. Hij behoorde tot den dichterkring, die het martelaarschap van Abraham Nuñez Bernal (in 1655 te Cordova door de spaansche inquisitie ter zake van het jodendom verbrand), in een dichtbundel gevoelvol herdacht (*Elegios* enz. Amsterdam 1655, blz. 108). De Barrios spreekt van 'een voortreffelijk spaanschen dichter C u s t o d i o L o b o , anders genaamd Moses Jeshurun Lobo'. Later vertrok hij naar Italië en overleed te Livorno. Hij schreef verzen, die een apologie des jodendoms tot onderwerp hebben.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* VIII, 147.

Zwarts

[Loder, Hendrik]

LODER (Hendrik), prior van het windesheimsche klooster Frenswegen nabij Nordhorn in Bentheim en bekend kloosterhervormer, overl. 13 Juli 1439. Geboren op het kasteel Loder (het tegenwoordige Laer) bij Osnabrück, kwam hij later te Windesheim. Daar verrichtte hij, de sterke forsich gebouwde westfaler, allerlei boerenwerk en handenarbeid; ook het koken, bakken en brouwen. Weldra nam men hem onder de conversen, daarna onder de koorbroeders op (zijn inkleeding had plaats 22 Maart 1404); na den dood van Gerlach Peters (18 Nov. 1411) werd hij diens opvolger in de betrekking van sacristijn. Tevens blijkt hij werktuigkundige ('opere mechanicus') te zijn geweest: wij lezen, dat het klokkenspel te Windesheim door hem vervaardigd is.

Omstreeks 1415 moest te Frenswegen een prior worden benoemd. De keus viel op Loder. Hij ging er heen en vond alles in armoede. Den inwonenden hield hij gehoorzaamheid, eenvoud en liefde steeds als de hoogste deugden voor oogen, ze zelf in toepassing brengend. Op weldadigheid drong hij aan, overtuigd dat men door geven rijker wordt. De ootmoedigheid, doch in de beteekenis welke de devoten er aan hechtten, stond bij hem bovenaan. Gedurende ongeveer twintig jaar mocht hij aan het hoofd van het klooster staan, dat onder zijn bestuur langzamerhand een ongekenden bloei bereikte. Hij liet de werken van kerkvaders en anderen, bij voorkeur de werken van Augustinus, afschrijven; zoo gaf hij uitbreiding aan de kloosterbibliotheek. Toen hij nog niet lang prior was, aanvaardde hij den strijd tegen *Mattheus Grabow*, dominicaner-monnik te Groningen, die in een uitvoerig smaadschrift de Broederschap des gemeenen levens van ketterij had beschuldigd en aangeklaagd. Deze strijd, op het concilie te Constanz beslist, is geëindigd met de veroordeeling van Grabow.

Loder is een groot kloosterhervormer geweest. In verschillende kloosters werd door zijn toedoen de tucht vernieuwd, het godsdienstig leven herboren, de geest der Windesheimers overgeplant. In 1420 maakte hij Marienkamp bij Esens in Oost-Friesland, een convent van benedictijner-nonnen, tot een windesheimsch mannenconvent; hij plaatste er bekwame koor- en leekebroeders en stelde *Arnold Hulz*, regulier te Frenswegen, als rector aan. Hij bracht hervormingen tot stand in de neder-saksische kloosters 'Domus B. Mariae' te Wittenburg (1423) en 'Domus B. Mariae' te Richenberg in de buurt van Goslar (1430). De vaak overdreven

nederigheid en ootmoed, die te Frenswegen beoefend werden, trachtte hij elders in te voeren; hetgeen hem herhaaldelijk in botsing bracht met de kloosterlingen. In Marienberg te Bodingen nabij Sieberg in Bergsland stuitte hij

op zóó heftigen tegenstand, dat de moed hem ontzong. 'Jammer alleen, dat zijne methodistische ziekelijkheden veel van het voortreffelijke, dat in hem was, bedierven' (Acquoy). 's Mans hervormende arbeid strekte zich oostelijk uit tot in Saksen, noordelijk tot in het toenmalig Oost-Friesland, zuidelijk tot voorbij Keulen.

Van Loder is in het *Chronicon Windesemense* van Busch (ed. K. Grube, p. 176-179) een brief opgenomen, gericht aan de broeders te Bodingen en handelend onder meer over hun afkeurenswaardig streven naar rijkdom. Op zijn verzoek schreef Salome Sticken, priorin van Diepenveen, waarschijnlijk kort na 1435 voor nieuwe zusterhuizen een Leefregel ('Vivendi formula'); vergel. dl. II, kol. 1370. Aangaande Hendrik Loder wordt getuigd: dat te Frenswegen de goeden hem hartelijk liefhadden als een vader, de slechten hem vreesden als den duivel zelven; en dat hem in Westfalen, Saksen, Friesland en de Rijnstreken de eere naam van 'apostel des lands' werd gegeven.

Zie: Joh. Busch, *Chron. Wind.* (ed. K. Grube), vooral 164-186; J.C. van Slee, *De kloostervereeniging van Windesheim* (Leid. 1874), passim; J.G.R. Acquoy, *Het klooster te Windesheim en zijn invloed*, inzonderheid II (Utr. 1876), 350-352; Fr. Jostes, *Heinrich Loder. Ein westfälischer Mönch vor 500 Jahren in Aus Westfalens Vergangenheit* (Münster 1893), 17-31; W.J. Kühler, *Johannes Brinckerinck en zijn klooster te Diepenveen* (Rotterd. 1908), 203 aant. 2, 215 aant. 7, 312, 360, 362, 378.

Brinkerink

[Lodewijk, Johan]

LODEWIJK (Johan), geb. in Vlaanderen, data van geb. en overl. onbekend. Wanneer hij op de vloot der Watergeuzen kwam is onbekend. Ook is het niet zeker of hij dezelfde is als 'Lodewijk', burger van Emden, die midden Aug. 1569 behoorde tot de plundersaars van het klooster Weert bij Dokkum. Hij bracht veel goederen naar huis, die zijn vrouw in Emden verkocht.

In Aug. 1569 kreeg Johan Lodewijk een opdracht van Homme van Hettinga namens den prins. Op 27 Aug. 1569 nam de raad van Emden roofgoed van hem in beslag. In Sept. 1569 plunderde hij in de oostfriesche wateren een schip uit Hamburg en, daar dit volgens de patenten niet mocht, boden Jelte Eelsma en Bartold Entens aan om het goed terug te halen. Johan Lodewijk bracht den winter 1569-70 in de oostfriesche wateren door en was op 2 Maart 1570 met andere kapiteins bij Borkum gelegerd; met oostenwind verliet de vloot het winterleger en zeilde naar zee. Later is zijn naam niet meer gehoord.

Zie: Hagedorn, *Ostfriesl. Handel*, 231, 262, 264; Franz, *Ostfriesland und die Nederl.*, 133; van Vloten, *Nederl. Volksopst.* I (1858), 148, 149; Altmeyer, *Gueux de Mer*, 18.

Vogels

[Loghem, Hendrik van (1)]

LOGHEM (Hendrik van) (1), geb. te Deventer 23 December 1774, overl. aldaar 6 April 1843, was de zoon van Hendrik van Loghem en van Maria Elisabeth Hofkes. Hij huwde te Deventer 28 Aug. 1803 Maria Elisabeth Jordens (geb. te Deventer 25 Nov. 1776, overl. aldaar 2 Maart 1855, dochter van Mr. Gerhard David Jordens en van Elisabeth Mechteld Louis). Kort na de restauratie tot secretaris van Deventer benoemd, vervulde hij deze functie tot 1833.

Van hem zagen verscheiden bundels gedichten het licht, die zich evenwel nimmer boven het middelmatige verheffen. Ook het verbeteren van den volkszang had zijne belangstelling.

Van zijn hand verschenen: *Gedichten 1e dl.*

(Amsterdam 1808); *Mengeldichten* (Haarlem 1809); *Gedichten* (Amsterdam 1816); *Nieuwe mengeldichten* (Deventer 1819); *Twaalf liederen voor 3 zangstemmen gezet door G.W. Rö h n e r* (Dev. 1821); *De harmonie in het heelal en andere gedichten* (Rotterdam 1821); *Proeve van liederen in twee stukjes* (1825); *Het begraven van lijken binnen steden en dorpen, dichtstukje* (Dev. 1826); *Poëzie* (2 dln. Dev. 1826); *Nieuwe Gedichten* (Dev. 1828). Van der Aa schrijft hem ten onrechte nog eenige andere geschriften toe; deze zijn van zijn gelijknamigen zoon, die volgt.

H. Kronenberg

[Loghem, Mr. Hendrik van (2)]

LOGHEM (Mr. Hendrik van) (2), geb. te Deventer 7 Mei 1808, overl. aldaar 8 December 1881, was de zoon van den voorgaanden Hendrik (1) en van Maria Elisabeth Jordens. Hij huwde tweemaal: 1e te Deventer 14 Maart 1839 met Catharina Christina van Delden (geb. te Deventer 13 Aug. 1816, overl. aldaar 24 Jan. 1859, weduwe van Vredenburg en dochter van Albertus van Delden en van Maria Elisabeth Wolfson), 2e te Deventer 9 Aug. 1861 met Maria Antonia Everwijn (geb. te Voorthuizen 20 Dec. 1824, overl. te Arnhem 18 Jan. 1906, weduwe van Mr. Martinus van Doorninck en dochter van Ds. Arnoldus Lucas Everwijn en van Anna Elisabeth van de Wijnpersse). Hendrik van Loghem studeerde van 1824-1828 aan het athenaeum te Deventer en promoveerde aan de leidsche universiteit den 29en Mei 1830 tot doctor in de rechtswetenschappen op een dissertatie: *De natura acquisitionis secundum principia iuris naturalis*. Nauwelijks als advocaat te Deventer gevestigd, brachten de gebeurtenissen van laatstgenoemd jaar hem onder de wapenen en trok hij met de deventer schutterij den 6en Nov. 1830 naar het westelijk gedeelte van Noord-Brabant en later naar Staats-Vlaanderen. Zeer tot zijn genoegen kwam in 1833 aan het soldatenleven een einde door zijne benoeming tot secretaris van Deventer, als opvolger van zijn vader. Van 1833-1846 bekleedde hij deze betrekking; van 1846-1853 was hij burgemeester van Deventer, voor welk ambt hij wegens gezondheidsredenen bedankte. Van 1861-1877 was hij rechter in de arr.-rechtbank te Deventer. Voorts lid van de Prov. Staten van Overijssel 1837-1853 en 1858-1873, lid van de 2de Kamer der Staten Generaal 1862-1864, wethouder van Deventer 1858-1861. In al deze publieke functies deed hij zich kennen als een man van beslist liberale beginselen; de stad zijner inwoning lag hem na aan het hart en voor de gemeentezaken koesterde hij warme belangstelling.

Tal van artikelen verschenen van zijne hand in dagbladen en tijdschriften, enkelen als afzonderlijke brochures.

Zie: de volledige lijst zijner geschriften in de *Levensberichten van de Mij. der Nederlandsche Letterkunde* (1883), 161 vgl., welk artikel een uitstekende levensbeschrijving van hem bevat; verder: *Deventer Courant* (9 Dec. 1881) en *Verslag Deventer raadszitting* van 12 Dec. 1881.

H. Kronenberg

[Lohmeyer, Franciscus]

LOHMEYER (Franciscus), geb. 7 Juli 1853 te Linne bij Roermond, overl. 9 Sept. 1908. Hij is met Pater Mathias Tulkens (overl. 23 Nov. 1915) de grondlegger der Missie van de nederlandsche Redemptoristen in Brazilië. Na voltooiing van zijn gymnasiale studiën in het Bisschoppelijk College van Roermond 17 October 1870

werd hij te St. Truyen (België) in de Congregatie van den Allerheiligsten Verlosser opgenomen en 17 Octo-

ber 1870 te Wittem, waar hij filosofie en theologie had gestudeerd, door Mgr. Laurent priester gewijd. Na een vruchtbaren werkkring te Rotterdam vertrok hij in 1893 naar Brazilië, waar hij jarenlang in de Staten van Minas en Rio-de-Janeiro om zijn echt apostolische welsprekendheid een ongeëvenaarde populariteit genoot.

Zie over hem: levensschets in het maandschrift *De Volksmissionaris* jg. 30 (1908-1909), blz. 57-63, waarbij zijn portret is geplaatst.

van Grinsven

[Lois, Jacob]

LOIS (Jacob), zoon van Adriaan Lois en Susanna Cornelis dr. Coorne, geboorteplaats en -jaar onbekend, gestorven te Rotterdam in 1676. In 1658 wordt hij genoemd 'capitein van de burgerie tot Rotterdam, vermaerd schilder, regent van sommige publyque godshuysen aldaer, liefhebber van antiquiteiten'. In 1664 en 1665 was hij schepen. Van beroep was hij blauwverver, welke industrie destijds te Rotterdam zeer bloeide; hij stichtte te Rotterdam de eerste kalandermolen, waarvoor hij bij contract van 24 Januari 1669 met de stad octrooi verkreeg. Ook door andere stukken is van dit bedrijf een en ander bekend. Maar het meest bekend is Lois gebleven door zijn onderzoekingen over het verleden van Rotterdam en Schieland. Door hem zijn afschriften vervaardigd van: Simon Doedes van der Sluys, *Beschrijving der sloten en huizen van Schieland*, en van Willem van der Sluys, *Verhaal van den Jonker Fransenoerlog*. Met een ander historicus, Dr. N. Zas, stond hij in betrekking. Zelf is hij de schrijver van de *Cronycke ofte korte waere beschrijvinge der stad Rotterdam, beginnende van den jaere 1270 tot den jaere 1671, verrijkt met de voornaemste hantvesten en privilegien* ('s Gravenhage, Delft, 1746, 40). Het gemeente-archief van Rotterdam bezit een deels verkorte, deels uitgebreide kopie van dezen druk van 1754. Het werk is gesteld op naam van zijn broeder Samuel Lois (die volgt), die het hier en daar heeft gewijzigd en die de handvesten toevoegde. Nog heeft Jacob Lois een *Oude ware beschrijvinge van Schielant* gemaakt. Het materiaal van Lois is in autograaf op het Gemeente-archief te Rotterdam aanwezig, ook de beschrijving van Schieland, waarbij ook zeven der origineele platen worden gevonden, uitg. door U n g e r e n B e z e m e r in *De oudste kronieken en beschrijvingen van Rotterdam en Schieland (Bronnen voor de geschiedenis van Rotterdam II)*, 545 vlg. Lois interesseerde zich voor oude en nieuwe bouwkunst; onder zijn toezicht is in 1662 het gemeenlandshuis van Schieland, thans het museum Boymans, naar de plannen van Pieter Post gebouwd; ook is mede door hem de graftombe voor Witte Cornelisz. de With in de Groote Kerk te Rotterdam ontworpen. In den inventaris van zijn boedel, den 30 October 1680 ter Weeskamer overgeleverd, komen veel boeken over architectuur voor (*Alg. Ned. Fam. Blad* I en Bredius, *Künstler- Inventare* V). Hij huwde te Rotterdam 31 Augustus 1649 met Eva van Minnebeek, dochter van Cornelis van Minnebeek en Anna Pietersd. du Bois, die hem overleefde.

Zie: U n g e r e n B e z e m e r t.a.p. III, XIII vlg. XXV; *Rotterdamsch Jaarboekje* III, 79 vlg.; tweede reeks IX, 116 vlg. en de daar aangehaalde bronnen.

Brugmans

[Lois, Samuel]

LOIS (Samuel), zoon van Adriaan Lois en Susanna Cornelis dr. Coorne, geboorteplaats en -jaar onbekend, gestorven te Rotterdam in October

1707. Hij was blauwverver en geassocieerd met zijn broeder, den historicus, Jacob Lois. In 1686 was hij schepen van Schieland. Hij

schijnt ook liefhebberij te hebben gehad in de studie der geschiedenis van Rotterdam. Hij vulde het werk van Jacob Lois aan, dat zelfs op zijn naam staat (zie art. Jacob Lois). Hij huwde 25 Juni 1661 te Amersfoort met Cornelia van Stauk, weduwe van Coenraet Temmingh.

Zie: *De oudste kronieken en beschrijvingen van Rotterdam en Schieland*, uitg. door Unger en Bezemer (*Bronnen v.d. gesch. v. Rotterdam II*), III; *Rotterd. Jaarboekje* III, 84 vlg.; tweede reeks IX, 116 vlg. en de daar aangehaalde bronnen.
Brugmans

[Lokeman, Petrus]

LOKEMAN (Petrus), geb. te 's Hertogenbosch in 1580, overl. te Rosmalen 1633, studeerde aan de universiteit te Leuven en behaalde den graad van magister der filosofie. Dan volgde hij de lessen der theologie in het college van den Koning en legde zich bijzonder toe op de grieksche en hebreuwsche talen, waarin hij zeer bedreven was. 1607 bezat hij te Leuven het beneficie der H. Anna in de St. Joriskapel. Daarna heeft hij eenigen tijd de parochie van Oudenbosch en, tijdens de gevangenschap van den pastoor, ook die van Oud-Gastel bediend. 1622 komt hij voor als pastoor te Rosmalen. Zijn ijver blijkt uit zijne klachten over de verdwenen eigendommen van kerk en armen en over den slechten toestand van het kerkgebouw, alsook uit zijn zorg om de parochianen tot het bijwonen der godsdienstoefeningen te bewegen. Na 1629 ondervond hij droevige en zware vervolgingen, het sluiten zijner kerk, enz. Door de nabijheid van 's Hertogenbosch verkeerde hij steeds in gevaar gevangen gezet te worden. De bisschop O p h o v i u s , die zich na 1629 te Geldrop had gevestigd, bediende zich van Lokeman voor zijne briefwisseling in 's Hertogenbosch en omstreken. Pastoor Lokeman was ook dichter en gaf een werkje uit te 's Hertogenbosch met middelmatige latijnsche verzen: *Deus omnia Trinus* (1622). Door deze uitgave wordt hij bij alle bibliografen vermeld.

Zie: S w e e r t i u s , *Athen. Belg.* 623; F o p p e n s , *Bibl. Belg.* II, 987; P a q u o t , *Mémoires litt.* VI, 198; *Biogr. nation. Belg.* XII, 316; Hofman Peerlkamp , *Vita Belg. qui lat. carmina scripserunt* (Brux. 1820) 275; Schutjes , *Gesch. bisd. 's Hertogenbosch* IV, 655, V, 587, 1045.

Fruytier

[Lokhorst, Jacobus van]

LOKHORST (Jacobus v a n), geb. te Utrecht 8 Juni 1844, overl. te 's Gravenhage 16 Febr. 1906, werd voor het bouwvak opgeleid en was in dienst bij verschillende architecten. Zijn naam was zoo goed, dat hij bij Koninklijk besluit van 25 Mrt. 1878 met ingang van 1 Apr. d.a.v. werd benoemd tot Rijksbouwkundige voor de gebouwen van onderwijs enz. aan het departement van Binnenlandsche Zaken, ter standplaats 's Gravenhage. Deze betrekking was toen in het leven geroepen als gevolg van de afscheiding van het departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid van dat van Binnenlandsche Zaken.

Onder zijn toezicht en naar zijne ontwerpen zijn o.a. gebouwd: een aantal laboratoria aan de drie Rijksuniversiteiten en de Polytechnische school, waaronder het geodesie-gebouw te Delft, de Rijkstuinbouwschool en het landbouwproefstation te Wageningen, het Rijkszuivelstation te Leiden, de Rijks hogere burgerscholen te Venlo en te Wageningen, de Rijkskweekschool voor vroedvrouwen te Amsterdam, het ziekenhuis te Groningen, de klinieken voor gynaecologie, voor obstetrie en voor

chirurgie te Utrecht, eindelijk van 1896 tot 1903 het Rijksarchiefgebouw te 's
Gravenhage; ook

ontwierp hij het gebouw van het eerste gemeentelijk gymnasium aldaar.

Hij dirigeerde de restauratie van de Statenzalen te Leeuwarden en te Groningen, de Sassepoort te Zwolle, die tevens voor Rijksarchiefgebouw werd ingericht, een deel van de abdij te Middelburg, die tevens voor Rijksarchiefgebouw en woning van den commissaris der Koningin werd ingericht, de Recollectenkerk te Maastricht, de Gevangenpoort te 's Gravenhage, de ruïnes van Teilingen en Brederode, het oude stadhuis, thans kantongerecht te Woerden, het voor krankzinnigengesticht ingericht zoogenaamde kasteel van Radboud te Medemblik en de Waterpoort te Vianen.

Hij trachtte zooveel mogelijk in nationalen stijl te bouwen. De meeste zijner gebouwen zijn eene versiering voor de omgeving.

Hij huwde H. de Quack, die hem overleefde.

Ramaer

[Londen, Jacob ben Juda Chazzan]

LONDEN (Jacob ben Juda Chazzan), of L o n d o n , geb. te Londen begin 18de eeuw. Op jeugdigen leeftijd trok hij naar Amsterdam, waar hij jarenlang heeft gewoond. Later reisde hij door Italië, maar zijn reis was niet voorspoedig. Voor spion aangezien, ten gevolge van de vele schrifturen, die hij als joodsch geleerde met zich voerde en wier hebreuwsche inhoud den aanhouders verdacht scheen, werd hij in hechtenis genomen. London schreef een zedekundig werk *Histaäroeth Melech Ha Negel im Melech Ha - Tsafon* (Amsterdam 1737), voorzien van twee begeleidende commentaren, *Sinai* en *Botzes*, die een breede tekstuitlegging bieden; de laatste geeft definities van de moeilijke woorden. In Livorno gaf hij nog in 1745 *Schib'ang Enajiem* uit, een bundel van geschriften van verschillende joodsche geleerden.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* VIII, 179.

Zwarts

[Loon, Folkert Nicolaas van]

LOON (Folkert Nicolaas v a n), talentvol friesch scheepsbouw- en werktuigkundige, geb. te Harlingen 6 Dec. 1775, overl. 13 Dec. 1840, zoon van Mr. Nicolaas v a n L o o n , advocaat en houthandelaar aldaar en Trijntje Schellingwouw. Hij verloor zijn moeder op vier-, zijn vader op zevenjarigen leeftijd en werd nu aan de zorg toevertrouwd van zijn voogd Ds. B. J o n g s m a te Peins. Hier openbaarde zich reeds zijn aanleg voor den scheepsbouw door het teekenen en samenstellen van kleine schepen. Na zich te Harlingen eerst op den handel te hebben toegelegd, werd hij door de ongunst der tijden genoopt naar een andere betrekking uit te zien. Hij werd in 1798 secretaris van Rauwerderhem, in 1806 commissaris voor de verpondingen, in 1811 ontvanger, later controleur der directe belastingen en maire der gemeente Rauwerd, in 1822 controleur te Dokkum, totdat hij in 1824 van deze betrekking ontslag kreeg en zich vestigde te Harlingen. Gedurende zijn 20-jarig verblijf te Irnsum (gem. Rauwerderhem), waar hij tevens een hout- en boterhandel dreef, hield hij zich steeds met oefeningen in scheepsbouw en werktuigkunde bezig en bezocht daarvoor zelfs buitenlandsche werven. Hij ging daarbij van het beginsel uit, dat de burgerlijke scheepsbouw in Nederland in de laatste jaren niet in dezelfde mate als de scheepsbouw voor de marine en de burgerlijke bouwkunde was vooruitgegaan. De scheepsbouwers waren z.i. te zeer gehecht aan hun oude wijze van bouwen naar de eens gemaakte modellen en legden zich te weinig op de teekenkunst toe. Hij vond nu een nieuwe teekenwijze uit en maakte eenvoudige machinale teekeninstrumenten, waarmede het zeer gemakkelijk was om al de lijnen

der teekening van een snelvarend schip te trekken. Met deze uitvinding stond een tweede in verband, n.l. die van de

loeflijn, een lijn tusschen de kiel van het schip en de oppervlakte van het water, die hij, tot modelleering in de lengte en tot bepaling van het punt der meeste breedte, als het grondbeginsel der snelheid en van de beste modelleering beschouwde. Op dit grondbeginsel zijn vervolgens een aantal snelvarende schepen onder zijn opzicht gebouwd. De resultaten van zijn studie gaf hij in *Beschouwing van den Nederlandschen scheepsbouw met betrekking tot deszelfs zeillaadje* (Haarlem 1820) en *Handleiding tot den burgerlijken scheepsbouw, met atlas van 20 platen*, ontworpen ten gevolge van het Koninkl. besluit dd. 31 Juli 1837 (Workum, 1838). Hij vervaardigde velerlei werktuigen, o.a. een kunstig samengestelde steigermachine, waarop hij koninkl. octrooi ontving, een turfpersmachine en het model eener nieuwe pont voor de oude schouw. Hij ontwierp een betere inrichting der friesche trekschepen, die van regeeringswege werd ingevoerd. Verder deed hij allerlei uitvindingen ter verbetering van verschillende onderdeelen van het schip. Hij was tweemaal gehuwd, de laatste maal met Jelliana Anna Coulon.

Zie: W. Eekhoff in de *Leeuwarder Courant* van 2 Maart 1841.

Wumkes

[Lopes, Dr. Isaac of Yshac]

LOPES (Dr. Isaac of Yshac), rabbijn bij de portugeesch-joodsche gemeente te Amsterdam. Hij gaf in 1747 (5487) een verbeterde en vermeerderde editie uit van het in 1629 verschenen werk van Immanuel Aboab, *Nomologia o Discursos Legales*, dat deels een geschiedenis der joden, deels een zedekundig-apologetische verhandeling behelst. Ook gaf hij een preek *Sermão pregado* op 25 Ijar 5479 (1719) in de portug. synagoge te Amsterdam gehouden.

Zie: Kayserling, *Bibl. Esp. Port. Jud.* (Straatsburg 1890) 64; J. Mendes dos Remedios, *Os Judeus Portugueses em Amsterdam* (Coimbra 1911) 86.

Zwarts

[Lopez, Eliahoe]

LOPEZ (Eliahoe), student aan de academia Jesiba de los Pintos, die in de 17de eeuw te Rotterdam bloeide en in 1669 naar Amsterdam verplaatst werd. Hij was rabbijn bij de portug.-joodsche gemeente van Amsterdam en later van die van Oïle (Barbados, W. Indië). Bij de inwijding der portug. synagoge van Amsterdam hield hij een predikatie, *Sermo no allegro estreamento da Esnoga* (opgenomen in den feestbundel van de Castro Tartaz, Amsterdam 1675, 77-98).

Zie: Kayserling, *Bibl. Esp. Port. Jud.* (Straatsburg 1890), 64; Jac. Zwarts, *De Academia Jesiba de los Pintos in Rotterdamsch Jaarboekje* 1922; J. Mendes dos Remedios, *Os Judeus Portugueses em Amsterdam* (Coimbra 1911), 87.

Zwarts

[Lou, Petrus de]

LOU (Petrus de), Louwius, de Louwe, priester, geb. te 's Hertogenbosch, overl. te Roermond 1599, werd, als student van het Verken, bij de promotie der filosofie te Leuven, 1588, plechtig als primus uitgeroepen. 21 Juni 1592 werd hij professor der filosofie en kanunnik van St. Pieter te Leuven. Het jaar tevoren verbleef hij te Rome, waarschijnlijk met den leuvenschen doctor Henricus Gravius, die aldaar overleed 11 April 1591. Paus Gregorius XIV belastte hem, 5 Juni 1591, een brief van rouwbeklag over te brengen aan de universiteit te Leuven. De brief begint:

Redeunte ad vos Petro de Louw Silvaeducensi (zie: *Henrici Gravii Lovaniensis St. Th. Doct. et prof. Reg. Oratio 22 Mai 1586, habita in scholis Theologicis*, Anno 1647, blz. 1). 1594 komt de Lou nog voor als professor der universiteit. Hij wordt genoemd als zeer bedreven in de oude talen, ervaren in de geschiedenis en de medische wetenschap. Hij was zeer bevriend met H e n r i c u s

Cuyckius, deken van St. Pieter te Leuven, daarna bisschop van Roermond, zijn begunstiger, en is waarschijnlijk door hem aangespoord om rector te worden der latijnsche school te Roermond. In een brief van Cuyckius uit Grave, Febr. 1599, betreurt deze het groote verlies, dat de school door den dood van P. de Lou geleden heeft. Volgens *Analectes* en *Cat. prim.* zou hij eerst 1625 overleden zijn aan de pest.

De Lou was Cuyckius behulpzaam bij de uitgave van de werken van den leuvenschen professor Molanus. Cuyckius gaf uit, blijkens approbatie 15 Mei 1592: *Militia sacra ducum et principum Brabantiae. Auctore Joanne Molano S. Theol. in Academia Lovan. Doctore. Adjectae sunt ad hujus historiae illustrationem annotationes M. Petri Louwii Sylvaeducensis* (Antv. ex off. Plantiniana. Apud Viduam et Joannem Moretum). Blz. 135-136 vindt men de opdracht aan: Cl. V. Henrico Cuyckio univers. Lov. cancellario, geteekend Pet. de Lou; blz. 137 volgt: *Ad historiam Joannis Molani de sacra ducum Brabantiae militia notae a M. Petro Louwio Sylvaeducensi in lucem emissae*. Deze notae bevatten de blz. 137-179 van het zeldzame werkje. P. de Lou maakte uit de aantekeningen van Molanus zijn bekend werk persklaar. *Natales sanctorum Belgii Joan. Molani* (Antv. J. Masii 1595) eveneens uitgegeven door Cuyckius (Foppens, *Bibl. Belg* II, 695, waar door een drukfout als datum der uitgave 1575 wordt opgegeven).

Zie: Valerius Andreas, *Fasti acad.* (Lov. 1650), 246; *Analectes hist. eccl. Belg.* XX (1886), 247; Habets, *Gesch. bisdom Roerm.* III, 247; *Catalogus omnium primorum univ. Lovan.* (Mech. 1824), 41.

Fruytier

[Louw, Pieter]

LOUW (Pieter), schilder, teekenaar, graveur, werd geboren te Amsterdam omstr. 1720 en overleed omstr. 1800. Hij was teekenaar te Amsterdam en in 1768 directeur van de Academie aldaar; hij was de leermeester van Jacob Cats en maakte voornamelijk zwartekunstprenten, waarvan sommige door hem in kleuren werden gedrukt.

Teekeningen van zijn hand bevinden zich te Amsterdam, 's Rijks Prentenkabinet: klokketoren te Overveen; Weenen, Albertina: rivierlandschap met boomen en een boot met drie personen.

Zwartekunstprenten van zijn hand zijn o.a.: mansportret door F. Hals, borstbeeld van een man, vaandeldrager, vrouw met bril naar Rembrandt, landschap naar van der Neer, portret van H. Busserus enz., zes regenten om een tafel.

Naar zijn ontwerp graveerden B. de Bakker, J. de Wit Jansz.

Hij vervaardigde zijn zelfportret als schilderij en als prent.

Zie: R.v.d. Eynden en A.v.d. Willigen, *Geschiedenis der vaderlandsche schilderkunst sedert de helft der XVIIIde eeuw* (Haarlem 1816-42) II, 160; C. Kramm, *De Levens en werken der holl. en vlaamsche kunstschilders enz.*, (Amsterdam 1857-64) IV, 1012; F. Muller, *De Nederlandsche Geschiedenis in platen* (Amsterdam 1863), 3989, S. 1 A; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 69; E.W. Moes, Aant. 's Rijks Prentenkabinet, afd. prenten; J.P.h.v.d. Kellen, Aantekeningen 's Rijks Prentenkabinet.

J.M. Blok

[Louzada, Isaac of Yshac Baruch]

LOUZADA (Isaac of Yshac Baruch), behoorde met Selomoh (Salomon) Baruch Louzada tot de portugeesch-joodsche gemeente te Amsterdam in de 17de eeuw. Zij lieten in 1691 *Sermoens pregados na celebre Esnoga* bij Moses Dias te Amsterdam drukken, bevattende twee

godsdienstige voordrachten door deze twee lidmaten ter gelegenheid van hun 13en verjaardag gehouden (de eene in het Hollandsch in 1687, de andere in het Portugeesch in 1691). Later trok de familie naar West-Indië, waar zij jarenlang uitgestrekte bezittingen op Jamaïca bezat. Een lid van de familie, die rechtstreeks van de voorname spaansche grandeza van dien naam afstamt, was hertog van Louzada en markies di san Miniato. De familie Louzada was de eenige joodsche familie, die een zoo hoogen titel na de verdrijving der Joden uit het Iberische Schiereiland voerde. Isaac de Louzada liet zich in 1848 in zijn voorvaderlijke titels herstellen. Na zijn overlijden (1857) volgde zijn oudste zoon E m a n u e l hem in zijn waardigheden op (geb. 1809 en gest. 1884). Deze is vermoedelijk de hertog de Louzada, die voor een halve eeuw in Suriname alleen nog op de verlaten Jodensavanna woonde. Deze joodsche nederzetting aan de Surinamerivier, in de 17de eeuw gesticht, werd in de vorige eeuw geheel verlaten. Te midden van de verlaten nederzetting in de wildernis, waar de flora de overblijfselen verwilderde, troffen de reizigers bij de ruïne der oude synagoge den ouden hertog, wachtend op zijn oude adelsbrieven uit Spanje. Hij werd in zijn waardigheid opgevolgd door zijn neef Horace Francis de Louzada (1884).

Zie: Kayserling, *Bibl. Esp. Port. Jud* (Straatsburg 1890), 64; *Jewish Encyclopaedia* VIII, 88; J. Mendes dos Remedios, *Os Judeus Portugueses em Amsterdam* (Coimbra 1911), 87.

Zwarts

[Löwenstamm, Arjé Leib ben Saul]

LÖWENSTAMM (Arjé Leib ben Saul), zoon van Saul Löwenstamm (die in 1707 was overleden) en schoonzoon van Chacham Tsewie (Aschkenazi), overl. te Amsterdam 12 April 1755. De vader van dezen opperrabbin was 33 jaar tevoren als zoodanig door de hoogduitsche joodsche gemeente van Amsterdam beroepen uit Glogau, doch overleed op reis naar Amsterdam. Ook Arjé Leib ben Saul was te Glogau opperrabbin en werd op 27 Juni 1740 te Amsterdam beroepen. Vijftien jaren heeft hij dit hooge ambt uitgeoefend in deze gemeente, die haar bloeitijdperk tegemoet ging. Hij stichtte te Amsterdam de groote joodsche volksuniversiteit voor de joodsche wetenschappen, het 'Beth Hamidrasch Ets Chajiem', het centrum van het joodsche leven, 'waarheen zich oog en hart onzer gemeenteleden richt'. Zijn overlijden wordt aangeteekend in de gemeenteboeken als 'die arke Gods, die ons ontnomen is, die man met zijn hooge geestesvlucht, waarover ook wij dagelijks te zijner eer rouw bedrijven, tot de 30 dagen ten einde zijn'. Zijn zoon Saul ben Arjé Leib Löwenstamm volgde hem op (zie dat art.), terwijl zijn zoon Hersche ben Arjé Leib Levin ook Hirsch Löbel of Hart Lyon genaamd, in Rzeszow (Gallicië) geboren (1721) en overl. te Berlijn 26 Aug. 1800, in Duitschland zijn ambt als opperrabbin waarnam.

Zie: Jac. Zwarts, *De Nederlandsche opperrabbin van het Heden en Verleden* VII in *Geill. Joodsche Post* no. 40, 1921; J. Maarsen, *De Amsterdamsche Opperrabbin R. Saul Löwenstamm* (Amsterdam 1921) 3 vgl.; D.M. Sluys, *De oudste Opperrabbin* (Amsterdam 1917) Bijlage; *Jewish Encyclopaedia* VIII, 39.

Zwarts

[Löwenstamm, Jacob Mozes]

LÖWENSTAMM (Jacob Mozes) ook wel Mozes Saul Löwenstamm genoemd, zoon van Saul Löwenstamm, die volgt, en ook diens opvolger als

amsterdamsch opperrabbijn, overl. 27 Maart 1815. Zijn ambtsperiode is echter minder gelukkig

dan die van zijn beroemden vader. Uit groote achting voor zijn vader werd hij (toen opperrabbijn te Cleve), nadat de zetel drie jaren onbezet was in 1793 (23 Juni) tot diens opvolger benoemd. Dat zijn nieuwe ambtsperiode hem weinig bevrediging schonk, vindt zijn oorzaak daarin, dat zij de moeilijkste jaren der vaderlandsche geschiedenis omvat, waartegen hij ondanks zijn geleerd- en scherpzinnigheid niet opgewassen bleek. In Nederland toch waren tot dusverre de Joden in twee 'natiën' verdeeld: de spaansch-portugeesche en de hoogduitsch-poolsche. Welke gevaren bracht de emancipatie voor het godsdienstig joodsch leven van deze afgesloten cultuurkringen en eigen maatschappij niet mede? Voegen wij er nog bij, dat hij traditioneel vurig oranjegezind was, dan is het begrijpelijk, dat hij de kern van de conservatieve anti-fransche oppositie werd. Deze eigen joodsche wereld met het jiddisch als spreektaal en gemeenschapsband werd afgebroken onder dwang van een groep gemeenteleden en de overheid. In 1795, het revolutiejaar, ontstond de club dergenen, die de moderne denkbeelden aanhingen, 'Felix Libertate', die in 1797 zich geheel afscheidde en een nieuwe gemeente stichtten 'Adath Jesoeroen', die eerst in 1808 weder op's Konings last hereenigd werd met de oude gemeenten. De opperrabbijn verzette zich tegen den nieuwen geest, dien hij een vrucht van on-joodsche cultuur achtte, doch de regeering zette het sloopingswerk voort. Op 2 Sept. 1796 werd de emancipatie der joden afgekondigd; de dienstplicht voor de joden werd doorgezet, waarbij sabbath en feestdagen in gedrang kwamen. Koning Lodewijk gelastte den opperrabbijn 'de formatie van het corps troepen, uit Israëlieten bestaande te begunstigen' en door zijn invloed alles aan te wenden 'ten einde 's konings heilzaam oogmerk te bereiken'. De nieuwe gemeente had ondertusschen Isaac Graanboom tot haar opperrabbijn gekozen, terwijl de koning opperrabbijn Löwenstamm door middel van het 'Opperconsistorie' dwong, zijn zin door te drijven. Lusteloos en begrijpend, dat de oude tijd voor goed achter hem lag, belooft hij den 'blakensten ijver' en verschuilt zich achter 'het bijna onafgebroken lijden, aan de allergeweldigste pijnen, waaraan ik sedert een geruimen tijd laboreer'. Handig wees hij echter in de op hoog bevel gehouden predikatiën, op 'eene stipte aankleving en navolging der godsdienstige wetten en instellingen, voor welke onschenbaarheid zijne majesteit zoo schroomvallig had gezorgd'. Zijn schoonzoon, Samuel Berenstein, zijn opvolger, was toen 'grand rabbin', waardoor een verwijdering ontstond tusschen hen. Op 27 Maart 1815 overleed Jacob Mozes. Toen bleek de groote invloed en vereering, die hij bezeten had door zijn vromen levenswandel; hij was de laatste opperrabbijn in Nederland uit dit vermaarde geslacht.

Zijn portret verscheen als gravure, als ets en als allegorische voorstelling door J. Kamphuysen en H.L. Myling en is geschilderd in particulier bezit te Amsterdam en te Utrecht. Ook van zijn graftombe verscheen een gravure.

Zie: J a c . Z w a r t s , *L.B. Schaap, een Ned. Opperrabbijn en zijn tijd* (Amsterdam 1921) 3 vgl.; d e z . in de *Geill. Joodsche Post* no. 17 (met reproductie van het portret te Utrecht); D.M. S l u y s in *Orde van de plechtige ontvangst van H.M. Wilhelmina Koningin der Nederlanden ter Groote Synagoge te Amsterdam op 1 April 1924*, p. 11 vgl.; *Cat. van de tentoonstelling het verdwijnend Ghetto in beeld* (Amsterdam 1916) no. 388 vlg.

Zwarts

[Löwenstamm, Saul ben Arjé Leib]

LÖWENSTAMM (Saul ben Arjé Leib), zoon van Arjé Leib ben Saul Löwenstamm (zie dat art.), geb. te Rzeszow (Gallicië) 1717, overl. te Amsterdam 19 Juni 1790. Dezen bekenden amsterdamschen opperrabbijn treffen wij het eerst als rabbijn in Lakasz (Hongarije) aan; later was hij als zoodanig in Dubno werkzaam als opvolger van zijn schoonvader Abraham Kohanna. Uit een nominatie van drie rabbijnen werd hij op 25 April 1735 met overweldigende meerderheid tot opvolger van zijn vader als opperrabbijn der hoogduitsche joodsche gemeente van Amsterdam beroepen. 'Moge hij als priester optreden in zijns vaders plaats, hij, de wijze, bescheiden als Hillel, hij in zijn geslacht de derde, uit wiens mond de woorden der Leer niet zijn geweken', heet het in zijn benoemingsbrief. De gekozene antwoordt, dat hij zijn zware ambtstaak te Amsterdam begrijpt, dat hij 'met vrees en schrik bevangen was, daar hij kent zijn onbeteekenend gezag en zijn armoede aan kennis....., slechts de gedachte, dat hij zijn autoriteit ontleent aan het gezag en de geleerdheid zijner voorvaderen', doet hem besluiten aan de roepstem gehoor te geven. Toen, 38 jaar oud, aan de zijde van zijn echtgenoot, een vermaarde schoonheid uit die dagen, aanvaardde hij zijn ambt te Amsterdam, toenmaals een der voornaamste rabbinaatszetels ter wereld. Hij bleek er spoedig de juiste man te zijn. Ook zijn zuster *Dina*, gehuwd met den haagschen opperrabbijn R. Saul Halevie, was om haar geleerdheid bekend. Geleerd stylist, van groote bekwaamheden op joodsch-theologisch gebied, nemen zijn werken een eervolle plaats in de rabbijsche letterkunde in. Dat werken teekende ook zijn uiterlijk, 'als hij in patriarchale grootheid in zijn eigenaardig ornaat daarhenen schreed, meer geëerd dan een vorst, inniger aanbeden dan de machtigste monarch'. Het amsterdamsche jodendom bloeide onder zijn opperrabbinaat; synagogenbouw, inrichtingen voor Thorastudie en weldadigheid verhieven zich in de zich steeds uitbreidende gemeente. Wij zien den prins van Nassau-Weilburg, den hertog van York en in 1768 het stadhouderlijk echtpaar ter Groote Synagoge ontvangen. Geen wonder, dat alle joodsche gemeenten der republiek van dezen ritus zijn geestelijk advies inriepen. Amersfoort, Nijmegen, Maarsen enz., melden in de protocolboeken hunner joodsche gemeenten, dat hij 'ook opperrabbijn van onze gemeente was'. Toen de Uilenburgstraatsynagoge gebouwd werd, stond de opperrabbijn, die fysiek, evenals zijn gade, niet sterk was, de groote zaal van zijn woning op het J.D. Meyerplein, tijdelijk als synagoge af, waarin 150 menschen een plaats konden vinden. In 1778 lieten zijn gemeenteleden een nieuw huis voor hem bouwen, dat hij 22 Juni 1778 betrok. Dit was dan ook het intellectueel middelpunt der joden; velerlei joodsche geleerden van die dagen kwamen naar Amsterdam om approbatiën van R. Saul te verkrijgen, die hij bij tientallen heeft gegeven. Hadden zelfs duitsche rabbijnencollege's verschil van meening, dan riepen zij de beslissing van den amsterdamschen opperrabbijn in. Het laatst van zijn leven waren de tijden economisch slecht en vereischten de politieke beroeringen grootere inspanning. In 1782 gaf hij toestemming aan zijn gemeenteleden om als matroos dienst te nemen. Na hen vermaand te hebben als Joden te blijven leven, zegende hij hen persoonlijk voor de afreis. 'Deeze ceremonie was gansch solemneel en is met groote aandoening geschied'. Heftige straattooneelen vonden in den patriottenstrijd plaats; de Joden (als warme oranjeklanten) wilden gaarne

er op los slaan en zes waren er reeds doodgeschoten. Na de restauratie van 1813 was de jodenbuurt geïllumineerd, de groote synagoge met tapijten, orkest en muzikanten, enz. opgeluisterd. In het stampvolle gebouw verscheen toen het stadhoudelijk echtpaar. De opperrabbijn, toen 70 jaar oud, hield een treffende toespraak, eindigende met het bijbelwoord: 'Ik zal uw aangezicht in gerechtigheid aanschouwen, ik zal verzadigd worden met Uw beeld, als ik zal opwaken'.

Zijn eerste gade, een dochter van den dubnowschen opperrabbijn *Abraham Kohanna*, was in 1774 overleden; na een jaar sloot hij een tweede huwelijk met *Sara Lea Chaia Jacob Izaaks* dochter te Nieuw Maarsseveen, de weduwe van den opperrabbijn van Littauwen, *Hymen Abrahams*. Vijf en dertig jaren, een groot deel der 18de eeuw, heeft hij zijn moeilijk en aanzienlijk ambt waargenomen in de stormen der tijden en heeft ook nog tijd voor litterairen arbeid gevonden.

Van zijn hand verschenen de volgende werken: *Aanteekeningen op het Talmoedtractaat Niddah* (Amsterdam 1765); *Aanteekeningen op den Schoelchan Aroeg* (ib. 1765); *Aanteekeningen op de Mischnah* (ib. 1775); verder velerlei approbatiën, gedichten en kleinere ambtsgeschriftjes (1766-1778). In Oost Europa geniet nog zijn populaire Agadische novellenbundel, (waarin ook wetenschappelijke talmoedische verhandelingen een plaats vonden) onder den titel *Binjan Ariël* uitgegeven (Amst. 1778), groote vermaardheid en kent men den naam van den schrijver niet anders dan uit den titel van dit werk of als *Rabbi Saul Amsterdam*. Zijn begrafenis had in 1790 onder buitengewone belangstelling van honderden te Muiderberg plaats; volgens uiterste wilsbeschikking voerde slechts één redenaar het woord en is met het grafmonument de grootst mogelijke eenvoud betracht. Jaarlijks wordt deze dag in één der amsterdamsche synagogen herdacht, door een voordracht uit zijn werk. Zijn zoon *Jacob Mozes Löwenstamm* volgde hem op (zie vorig art.). Verschillende treurredenen op *R. Saul* verschenen later in druk.

G. Pinhas gaf in 1780 een ets naar *C.F. Fritzchius* van zijn portret uit, terwijl *J. Craco* er een zwarte-kunstprent van uitgaf; ook verscheen een plaat op zijn overlijden.

Zie: *I. Maarsen*, *R. Saul Löwenstamm* (Amst. 1921) met portret; *Jac. Zwartz*, *De Amsterdamsche Opperrabbijn R. Saul Löwenstamm* (Amst. 1921); *de z.* in de *Geïll. Joodsche Post* (Amst. 1921 no. 17 met reproductie van het andere portret door *Craco*); *D.M. Sluys* in *Orde van de plechtige ontvangst van H.M. Wilhelmina Koningin der Nederlanden in de Groote Synagoge te Amsterdam op 1 April 1924*, 6 vgl.; *Cat. van de tentoonstelling het verdwijnend Amsterdamsch Ghetto in beeld* (Amst. 1916) no. 393 vlg.; *Jewish Encyclopaedia* VIII, 194.

Zwarts

[Loye, de]

LOYE (de), geboren in Gascogne, data van geb. en overl. onbekend.

Kapitein de Loye wordt het eerst op de vloot der Watergeuzen genoemd in Maart 1570 op de Eems; einde April kruist hij met Douwe van Glins voor de Eems en doet veel schade. De graven van Oostfriesland laten eenige schepen tegen de Watergeuzen uitrusten en verdrijven hen. Op 25 April 1570 nemen de Oostfriezen hem gevangen, maar hij wordt spoedig weer in vrijheid gesteld. In Oct. 1570 lag hij met zijn schip voor Dover, de bemanning bestond hoofdzakelijk uit Franschen en Oostfriezen. Toen de vloot begin Nov. 1570 Dover verliet en naar de vlaamsche

kust zeilde, bleef de Loye in Engeland en liet het bevel op zijn schip over aan zijn luitenant Jacob Martens. In Aug. 1571 is hij kapitein op 'de Winthont'. Einde 1571, toen de nieuwe admiraal der Watergeuzen, graaf van der Marck, plannen had om den Briel en het eiland Voorne te bezetten, zond hij kapitein de Loye als verspieder uit. Later is zijn naam niet meer vernomen.

Zie: Hagedorn, *Ostfr. Handel*, 281; Franz, *Ostfriesland und die Nederl.* 136; van Vloten, *Nederl. Volksofst.* (1858) I, 325; Blok, *de Watergeuzen in Engeland in Nijhoff's Bijdragen*, 3e Reeks, IX, 261; *Calendar of State Papers, Spanish Papers*, 1568-1579, 385; *Defensiales*, 76; Aanteekening in het Rijksarchief te Brussel.

Vogels

[Loyens, Henricus]

LOYENS (Henricus), geb. te Maastricht 25 Febr. 1607, zoon van Hendrik en Anna Lombarts, overleed als professor aan de universiteit te Leuven 13 Oct. 1686. Hij studeerde te Leuven in het Verken de filosofie en behaalde bij de promotie 1626 de vierde plaats. Vervolgens studeerde hij de theologie en verkreeg daarin het licentiaat. Hij was gedurende eenigen tijd professor der theologie in de abdij te Vlierbeek, maar ontving de hoogere wijdingen niet. Daarop studeerde hij in de beide rechten en behaalde het licentiaat, waarna hij 1630 buitengewoon professor in het kerkelijk recht werd aan de universiteit en 1637 gewoon professor decretorum regis. 19 Oct. 1638 werd hij plechtig tot doctor in de beide rechten gepromoveerd. Het volgend jaar ontving hij zijne benoeming tot president van het college van Craendonk, dat onder zijn bestuur geheel van aanzien veranderde. Van 1641-1658 stond Henricus Loyens viermaal aan het hoofd der universiteit als rector magnificus, 1647 en 1666 was hij dictator. 1665 nam hij ontslag als president en huwde Anna Wilhelmina (niet Walburgis zoals bij Reussens), dochter van Karel Harts. Zij hadden uit dit huwelijk eene dochter Elisabeth Maria, gehuwd met Peter Coenen, lid van den Raad van Brabant. Henricus Loyens moet een begaafd redenaar zijn geweest; hij werd aangewezen om de lijkrede van koning Philips IV uit te spreken tijdens den plechtigen lijkdienst in de St. Pieterskerk te Leuven. Zij werd gedrukt en vermeerderd met drie bladzijden chronograms der universiteit en een latijnsch gedicht van twee blz. van het college der H.

Drievuldigheid: *Oratio funebris in exequiis Serenissimi ac Catholici Hispaniarum ac Indiarum Regis Philippi Quarti dum illi academia Lovaniensis in aede divo Petro sacra lugubri et solemni pompa parentaret, habita ab amplissimo clarissimoque Domino D. Henrico Loyens I.U.D. et antecessore primario nec non Camerae Bipartitae consiliario* (Lovanii typis Georgii Lipsii 1665), 35 niet gen. blz.; de approbatie is van 11 Jan. 1666 (Exempl. biblioth. Bornhem). Men verwacht Hen. L. wel eens met Hubert L. die volgt, zoals in *Analectes* XL (1914) 71.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg* XVIII, 269; Valerius Andreas, *Fasti academici* (Lov. 1650) 48, 52, 156, 157, 209, 316.

Fruytier

[Loyens, Hubertus]

LOYENS (Hubertus), geb. te Maastricht 25 Oct. 1599, zoon van den burgemeester aldaar, rechtsgeleerde en geschiedschrijver, overleed te Brussel 24 Juni 1684, waar hij koninklijk secretaris was bij den Raad van Brabant. Hij had den graad van licentiaat in de rechten behaald, waarschijnlijk te Leuven. Zijne echtgenote

Catharina Verheyen, dochter van Theodoor, eveneens geb. te Maastricht, overleed te Brussel in 1672 op 58-jarigen leeftijd, na een huwelijk van

32 jaar. Hubertus Loyens is bekend door zijn uitgegeven werken. Vooral bestreed hij heftig de rechten, die de fransche koning Lodewijk XIV door zijne vrouw Maria Theresia van Oostenrijk beweerde verkregen te hebben op Brabant. Hij werkte hierin samen met baron F. de l'Isola en den bekenden rechtsgeleerde P. Stockmans.

Volgens F o p p e n s , *Bibl. Belg.* I, 488-89 gaf hij uit: *Bustum Urbis Aquisgranensis*, 1656; *Tractatus de consilio Brabantiae ejusque origine, progressu autoritate et praerogativa cum elogiis Cancellariorum* (Brux. Franc. Foppens 1667). Dit was niet de oorspronkelijke titel. Deze luidde: *Tractatus de curia Brabantiae, munere cancellarii, senatorum, scribarum, etc.* Het werk had in hetzelfde jaar twee edities. De eerste werd op verzoek van den procureur-generaal door besluit van den Raad van Brabant 26 Mei 1667 aangeslagen. Men verplichtte den uitgever den titel en de opdracht te veranderen. Men schreef hem voor in het boek zelf veranderingen aan te brengen op de bladzijden 70, 104, 106, 108, 209, 214, 220, 232, 233, 235, 285, 287, 292, 299, waarna verlof gegeven werd het boek te verkoopen. Aldus vond men aangeteekend op een exemplaar van president Paepe, 1726, verkocht door zijne erfgenamen (*Biogr. Nat. Belg.* XIII, 531). De tweede editie is opgedragen aan den kanselier v. Brabant, Ph. de Steenhuys. Men vindt er latijnsche gedichten met gelukwenschen over de uitgave van A. Sanderus, Theod. Graswinckel, van de leuvensche studenten van het college der H. Drievuldigheid en der preekheeren te Vilvoorde. Nog verscheen van hem: *Veridicus Belgicus pupilli Advocatus respondens Gallico Caussarum patrono in vicem fictitii suppositi, in Dialogo, alioque Libello nuper per illum edito, super praetensis juribus Reginae Christianissimae in Provincias Belgicas* (1669 in 8°). Dit werk was evenals het volgende gericht tegen Guido Joly, consiliarius Parisinus of tegen den advocaat Ant. Bilain; *Responsio praecursoria Tractatui pleniori de vera origine Ducatus et Ducum Brabantiae mox secuturo: praemissam ad vindicias Papinianas a quodam fabularum consarcinatore, sub nomine Veridici editas.* (Brux. 1670, 8°, 76 blz.); *Brevis et succincta synopsis rerum maxime memorabilium bello et pace gestarum ab ser. Lotharingiae, Brabantiae et Limburgi ducibus* (Bruxellis, H. Fricx, 1672), met portretten der hertogen van Brabant, gravuren van de Jode, Boutats, de Baillieu, enz.

P a q u o t , die geen artikel aan Loyens wijdt in zijne *Mémoires*, geeft nog als zijn werk op in een noot I, 56, *Lettre d'un gentilhomme Liégeois envoyée à l'auteur des Remarques sur deux Ecrites etc.* (Liège 1668, 12o).

Hubertus Loyens werd bij zijn echtgenoot begraven in het graf, dat hij in het koor der preekkerenkerk te Brussel met een gedenkteeken, een sieraad der kerk, had opgericht. L e R o y , *Grand théâtre sacré de Brabant* I, p. 261, geeft het opschrift.

Zijn zoon F r a n c i s c u s L o y e n s , volgens B a x geb. te Maastricht, volgens P a q u o t te Brussel, werd priester. Hij studeerde te Leuven, behaalde het licentiaat in de beide rechten en verkreeg een kanunnikdij te Nivelles. 1664 werd hij president van het leuvensche college van Savoie. 1669 was hij novice in het klooster der Wilhelmiëten te Orival bij Nivelles, waar hij Aug. 1670 geprofest werd. Hij overleed aldaar nog vóór zijn vader 1680, terwijl hij als prior-generaal aan het hoofd stond zijner bijna uitsluitend nederlandsche orde.

Bij F o p p e n s I, 488, vindt men een gravure

van J.F. Leonart naar het portret van Hubertus Loyens op 76-jarigen leeftijd, geschilderd door Champaigne.

Zie over hem: *Analectes hist. eccl. Belg.* XVIII (1882), 193.

Fruytier

[Lucas, Willem]

LUCAS (Willem) of *Luyckx*, geb. te Boxel in N. Br. 1552, zoon van *Lucas Goyaartszoon* alias *Smits*, rentmeester der heerlijkheid Boxel en van *Elisabeth Woutersdr. Schoefs*, overl. te Antwerpen 1 Juni 1606. Hij studeerde te Leuven aan de universiteit en behaalde den graad van licentiaat in de theologie, werd vervolgens kanunnik van O.-L.-Vrouwekerk te Antwerpen en bekleedde het ambt van theoloog. 30 Juni 1604 werd hij benoemd tot conservator der rechten van het bisdom. Gedurende de overheersching der Calvinisten te Antwerpen, 1579-1583, was hij naar Mechelen gevlucht, doch ook daar was hij niet veilig. Hij viel in hunne handen, waarop hij met andere geestelijken werd gevangen gezet. Zijne moeder wist zijn lot en dat der medegevangenen door een zending in geld te verzachten.

Kanunnik Lucas is vooral bekend door zijn portret, thans bewaard in het museum te Antwerpen. In den ouden catalogus no. 135, wordt het toegeschreven aan den schilder Frans de Vriendt, bijgenaamd Floris, die 1570 overleed. Het portret is geschilderd 1604 en stelt den kanunnik voor geknield voor een kruisbeeld met zijn patroon St. Lucas op den achtergrond. De schilderij bevond zich eertijds in de St. Lucaskapel der kathedraal van Antwerpen boven de grafstede van den kanunnik. Bij testament van 27 Mei 1606 (niet 1616, zooals in *Analectes*) liet Guilielmus Lucas uit Boxel een stichting na voor de pedagogie het Verken te Leuven, in de eerste plaats voor koorknappen van Boxel. Deze stichting, beheerd door de provincie Brabant (België), bracht in 1880 nog 309 franken op. Kanunnik Lucas bedacht nog het kapittel van O.-L.-Vrouwekerk, het seminarie en de kapel van Sint Lucas, waar hij zijn grafstede gekozen had.

Zie: *Messageur des sciences hist.*, 1851, 167-168, 495; *Val. Andreas, Fasti academ.* (Lov. 1650) 260; *Analectes hist. eccl. Belg.* XX (1886), 280, 282; *Taxandria* III (1896), 153; *Inscriptions funéraires de la prov. d'Anvers* I, 81-82; *Handboekje voor zaken R.K. eeredienst* XXVI (1872), 330.

Fruytier

[Lucius, Petrus]

LUCIUS (Petrus), uit Boekel of Bakel (N. Brabant), licentiaat in de godgeleerdheid aan de universiteit te Leuven, pastoor der St. Michielskerk aldaar, deken der dekenij van Leuven, stichtte 1629, het jaarvan zijn dood, een studiebeurs. *Analectes* en *Fasti* noemen hem *Bakelius*. Daar de beurs gesticht is voor zijne bloedverwanten en wijders voor de inwoners van Boekel en het land van Ravesteyn, meenen wij, dat het *Handboekje*, dat Bockel in N. Brab. noemt, Boekel bedoelt, zooals ook *Schutjes* aangeeft. De beurs, gesticht in het studiehuis Standonk te Leuven, voor studenten in de filosofie en theologie, en bestuurd door het seminarie van Mechelen, bracht in 1883 nog 221 franken op.

Zie: *Val. Andreas, Fasti acad.* (Lov. 1650), 274; *Analectes hist. eccl. Belg.* XXI (1888), 195, 198; *Handboekje zaken R.K. Eeredienst* XXVI (1872), 356; *Schutjes, Gesch. bisdom 's Hertogenbosch* II, 254.

Fruytier

[Ludolf]

LUDOLF, eerste praefect van Coevorden, geboortig uit Bierum, broeder van bisschop Herbert van Utrecht (1139-50), die te Coevorden en Groningen leenroerige praefecten (burggraven) voor het bestuur aanstelde.

Vgl.: Quedam Narracio, uitg. Pijnacker Hordijk, 2.
Blok

[Luik, Godefridus van]

LUIK (Godefridus van) of de Leodio, wijbisschop met den titel Brachiellensis, d.i. van Brazza in Illyrië, onder bisschop Jan van Diest van Utrecht, overleed te Toul 11 Oct. 1334. Zijn titel-bisdom komt niet voor bij Eubel. Godefridus behoorde tot de orde der preekheeren en was werkzaam als wijbisschop in Toul, Kamerijk en Utrecht. 1332 verrichtte hij wijdingen in Friesland (Muller, *Registers en rek. bisdom Utrecht I*, 402). In Zutphen wijdde Godefridus episc. Brachiellensis een altaar in Sint Walburgis. Het jaartal wordt niet aangegeven (*Archief aartsb. Utrecht XXX*, 255).

Reeds 1317 komt hij als bisschop voor in een aflatbrief voor de arme Klaren te Gent. 22 Oct. 1322 verwijde hij in de Norbertijnerabdij Tongerlo, bisdom Kamerijk (v. Spilbeek, *De abdij Tongerlo*, 287); Quétif, die hem 'de Leodio' noemt, zegt, dat hij in de kloosterkerk te Toul aan den evangeliekant van het hoogaltaar werd begraven.

Zie: Quétif et Echard, *Scriptores Ord. Praed.* I, XXII; *Index episcoporum, Revue Bénédictine* (1903), 22-23.

Fruytier

[Luiken, Caspar (1)]

LUIKEN (Caspar) (1) of Luyken, afkomstig uit Essen, huwde in 1633 Hester Coores, een Zeeuwsche; vader van den dichter Jan Luiken (die volgt).

Hij had zich gevoegd bij de broeders Collegianten, die in Galenus Abrahamsz. de Haan hun leider erkenden, schreef eenige brochures, waaruit hooggestemd godsdienstig besef en een streven naar eenvoud en waarheid in woord en daad spreken. Bekend is hij, die schoolmeester van beroep was, door zijn *Onfeilbare regel van winste zonder verlies enz., alsmede om geld op Interest te doen* (Amst. 1663, bij Christoffel Luycken).

Zie: Wagenaar, *Beschr. v. Amst.* dl. III, bl. 263; Immerzeel, *Leven en Werken der Holl. en Vl. Kunstschilders*; Kramm, *Leven en werken d. kunstschilders* II, 188; III, 1018.

van Strien

[Luiken, Caspar (2)]

LUIKEN (Caspar) (2) of Luyken, zoon van Jan Luiken (die volgt), evenals zijn vader, met wien hij samenwerkte, graveur, geboren te Amsterdam in Dec. 1672, overl., nog vóór zijn vader, 4 Oct. 1708.

In 1698 ging hij naar Neurenberg, waar hij bij Christoffel Weigel werkte. In 1703 schijnt hij in Weenen geweest te zijn en in 1705 was hij in Amsterdam terug, waar hij 17 Nov. van dat jaar huwde met Maria Elisabeth van Aken, die bij zijn dood met één zoon achterbleef.

1187 prenten zijn van hem bekend, waarvan er 36 zijn die hij met zijn vader samen maakte.

Zie: Immerzeel, *Leven en Werken der Holl. en Vl. Kunstschilders* II, 189; Kramm, *Leven en werken der kunstschilders* III, 1018; Wagenaar, *Amsterdam* XI, 426; *Vervolg op Wagenaar XXIII*; *Navorscher* V, 127, 137; P. van Eeghen en J. Ph. van der Kellen, *Het werk van C. en J. Luiken* (Amsterdam 1905).

van Strien

[Luiken, Jan]

LUIKEN (Jan), Luyken of Luycken, dichter en graveur, geb. 16 April 1649 te Amsterdam, overl. 5 April 1712. Het grootste deel van zijn leven heeft hij daar doorgebracht. In 1699 woonde hij op de Bakkersloot bij Haarlem en later in de buurt van Hoorn, van waar hij in 1705 naar Amsterdam terugkeerde. Hij is daar begraven op 11 April 1712 in de Nieuwe-Zijdskapel. Zijn ouders waren Caspar (1) Luyken (zie dat art.), en Hester Coores. 5 Maart 1672 is hij gehuwd met Maria de Oude of Outens, een bekwame zangeres.

Zijn vijf kinderen uit dat huwelijk zijn allen jong gestorven, behalve Caspar (2) (zie dat artikel). Hij voorzag in zijn levensonderhoud door het maken van etsen, waarvan het aantal geschat wordt op minstens 4000. In de eerste jaren schilderde hij ook, maar weinig schilderijen zijn er van hem bekend: reeds jong wijdde hij zich uitsluitend aan de etskunst.

Men onderscheidt twee stroomingen in zijn leven, die zich ook duidelijk openbaren in zijn werken: een wereldsche, en een ascetisch-vrome, na 1673. In het eerste tijdperk van zijn leven was hij levenslustig en lichtzinnig, althans volgens zijn eigen latere opvatting en die zijner toenmalige geestverwanten. Te oordeelen naar zijn *Duytse Lier*, het door hem later verloochende werk zijner jeugd, zal die strenge veroordeeling stellig overdreven zijn (vergelijk het *Kort verhaal van het godvruchtig leven van J. Luiken vóór zijn Des Menschen Begin, Midden en Einde*). In de laatste helft van zijn leven paste hij de beginselen van zijn vriend en leermeester in het mysticisme Böhme zoo grondig toe, dat hij al zijn bezittingen weggaf en slechts door de toewijding van een oude dienstbode, *Annetje van Vliet*, een geestverwante, voor totalen stoffelijken ondergang behoed werd. 'Hij sloeg den weg van verloochening met groote getrouwheid in, kloekmoedig afstervende al wat de natuur lief was, dezelve niets geevende als dat hij niet ontberen konde, nauwelijks bloote nooddrufft neemende van spys, drank, slaapen, kleeding enz., hoewel hij 't zelve rykelyk konde winnen, om dus zijn Heer en Meesters voetstappen op 't beste na te volgen' (*Kort verhaal*). Zijn veranderde levensopvatting deed hem beproeven zijn bundel minnepoëzie te vernietigen door de exemplaren op te koopen, een poging, die gelukkig mislukte en waarvan hij afzag, toen hij het bedrog van zijn uitgever ontdekte, die nieuwe exemplaren drukte om ze aan hem zelf te verkoopen.

Ondanks deze feiten is in den laatsten tijd twijfel gerezen omtrent den aard van Luikens geloof. *Hylkema* heeft hem in *De Gids* voorgesteld als een geestverwant van Spinoza, met dat verschil, dat deze overwegend systematicus, terwijl L. vóór alles gevoelsmens was. Hij verwerpt daarin de meening, dat L. een innig vroom, alleen mystiek getint Calvinist was. *Van Melle* is tegen deze beschouwing opgekomen en heeft uitvoerig betoogd, dat L. geen 'spinozistische nieuwlichter' geweest is, maar wel degelijk een geloovig Christen, al was hij meer verwant met de middeleeuwsche mystici en met Böhme, dan met zijn gereformeerde tijdgenooten.

Hoe dit ook zij, zeker is, dat wie zich wil indenken in Luikens poëzie van de tweede periode, zich moet inwerken in de ideeën der reformateurs en piëtisten van dien tijd, en dat het verkeerd zou zijn in hem een 'modern' atheïst of Spinozist te zien (vgl. o.a. *K.O. Meinsma, Spinoza en zijn kring*, 1896; *C.B. Hylkema, Reformateurs 1900-1902*; *C. Serrurier, Pierre Bayle en Hollande* 1913).

Zijn wereldsche poëzie is bekend uit zijn *Duytse Lier*, een bundel met vooral minnepoëzie, ook idyllen, verhalen, romancen, sprookjes en een enkele maal een ernstige, wijsgeerige beschouwing. Uit zijn tweede periode dagteekenen een aantal bundels met stichtelijke verzen, bij eigenhandig gegraveerde prenten. Lang door de traditie miskend en vergeten, wordt thans deze poëzie op gelijke lijn gesteld met de meer bekende uit zijn eerste tijdperk. Algemeen beschouwt men hem als een fijnen dichterlijken geest en als een der zeldzame werkelijk belangrijke talenten van het laatste deel der 17e eeuw.

Ook als etser heeft hij een goeden naam. Tot zijn meesterstukken behooren zijn groote bijbelprenten; in het bijzonder de 'Plagen van Egypte' worden geroemd.

Hij gaf uit: *De Duytse Lier* (1671); en voorts, met prenten van hem zelf of zijn zoon Caspar, o.a.: *Jezus en de ziel* (1678); *Voncken der Liefde Jesu* (1687); *Spiegel van het menselijk bedrijf* (1694); *Zedelijke en Stichtelijke Gezangen* (1704); *Beschouwing der Wereld* (1708); *De onwaardige wereld* (1710); *De Byekorf des Gemoeds* (1709); *Het Leerzaam Huisraad* (1711); *Des Menschen Begin, Midden en Einde* (1712); de drie laatste behooren tot de emblemata-literatuur; vele dezer werken zijn herhaaldelijk herdrukt. In later tijd verschenen de volgende uitgaven: M.A. Amshoff, *Bloemlezing uit de Zedelijke en Stichtelijke gedichten van Jan Luiken*, 1836; J.J.L. ten Kate, *Bloemlezing*; M. S a b b e, *Duytse Lier* (Pantheon-uitgave, Zutphen); C.B. Hylkema, *Stichtelijke verzen van Jan Luyken* (Zaandam 1904); W. Kramer, *Bloemlezing uit de werken van Jan Luyken* (no. 15 in 'Meulenhoff's Bibliotheek van Nederlandsche Schrijvers' 1924).

Van zijn portret bestaan prenten door P. Sluiter en D.v. Noorde, en een miniatuurschilderij door A. van Halen in het Panpoëticon Batavum in het Rijksmuseum te Amsterdam.

Zie over hem: H. Italic, *Joan Luyken's jongelingsjaren en zijne Duytse Lier in Oud-Holland* VI, 1 en 161; C.B. Hylkema, *De nieuwlichter Jan Luyken in Gids* 1904, III, 28; dezelfde, *Luyken toch van den ouden stempel?* in *Gids* 1909, VI, 437; J. Koopmans, *Jan Luyken en zijn nieuwlichterschap herdacht in Beweging* 1905, II, 252; J. van der Valk, *Jan Luyken een mystiek Christen in Ons Tijdschrift* XII, 587 en 665; J.P. van Melle, *De 'oude' Jan Luyken* (Rotterd. 1912); R. van der Veen, *Jan Luyken en Frederik van Eeden in Gids* 1906, II, 490. Voorts over zijn etswerk: P. van Eeghen en J. Ph. van der Kellen, *Het werk van C. en J. Luiken* (Amst. 1905); P. Kristeller, *Holzschnitt und Kupferstich in vier Jahrh.* (Berlin 1911), 373; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexicon* II, 73, 74; III, 110; A.M. Hind, *A short history of etching and engraving* (London 1911), 313, 357; E.W. Moes in *Bulletin v.d. Oudheidk. Bond* (1905); A. Bredius in *Oud-Holland* 1912, XXX, 219; H. Wolfgang Ginger, *Zeichnungen a.s. Samml. Friedrich Aug. II in Dresden* (München 1921), 427.

van Strien

[Lutma de jonge, Janus]

LUTMA DE JONGE (Janus), goudsmid en graveur, werd geboren 1 Sept. 1624 en overleed in 1685 of 1689 te Amsterdam. In 1643 was hij meester van het amsterdamsche goudsmidsgilde. Hij was de uitvinder van het 'opus mallei', een manier om gravures te maken door middel van ijzeren hamertjes; wellicht heeft hij deze manier van graveeren leeren kennen door zijn vader, die het op zijn beurt weer kan afgezien hebben van Jean Morin in Frankrijk.

Goudsmidswerken van zijn hand bevinden zich o.a. in het Nederlandsch Museum voor Geschiedenis en Kunst te Amsterdam nml. 4. zilveren begrafenisschilden van het korenetersgilde, een zilveren kan en twee zilveren schotels.

Op de verkoop van het Huis met de Hoofden, 1 Mei 1849, bevond zich een portret door J. Lutma, voorstellende zijn vader in 1657; als medaillonarbeid van hem, noemen we die, met de voorstelling van Maarten Harpertz. Tromp. Het Prentenkabinet te Amsterdam bezit een teekening van J.L., weergevende zijn vader, den goudsmid; ook wordt aan hem toegeschreven een

portret van H.D. Spiegel (teekening). Te Rotterdam (Mus. Boymans) bevindt zich een teekening van L. voorstellende Hercules.

Prenten van zijn hand zijn: twee portretten van zijn vader (waarvan één in de 'opus mallei' manier), een zelfportret, Vondel, Hooft (alle drie 'opus mallei' manier), verder een zelfportret als teekenaar, de obelisk op de Piazza Navona te Rome (van twee kanten), het hek in de Nieuwe kerk te Amsterdam, reeks van kwabornamenten 'Eenige Nieuwe Compartementen getekent en geëtst door Johannes Lutma de Jonge', drie vignetten, Johannes de Evangelist, cartouche met het wapen van Amsterdam.

Naar zijn ontwerp graveerden: Jac. Lutma en G. de Broen.

Behalve zijn eigen prenten, bestaat van zijn portret een teekening door P. Rodermond.

Zie: E.W. Moes, Aanteekeningen 's Rijks Prentenkabinet, afd. prenten; J.P.h. van der Kellen, Aanteekeningen 's Rijks Prentenkabinet; A. Bredius, *Künstlerinventare*, 94, 96; A. Houbraken, *De groote Schouburgh der nederlantsche Konstschilders en schilderessen* (Amsterdam 1718-29) I, 259, 271, II, 138; R.v. Eynden en A.v.d. Willigen, *Geschiedenis der vaderl. Schilderkunst sedert de helft der XVIIIe eeuw* (Haarlem 1816-1842); C. Immerzeel, *De Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders* (Amsterdam 1843) II, 190; C. Kramm, *De Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders* (Amsterdam 1857-64) IV, 1027; H. Bolzenthals, *Skizzen zur Kunstgeschichte der modern. Medaillarbeit*, 1429-80 (Berlijn 1840), 227; Ch. Blanc, *Manuel de l'amateur d'estampes* (Paris 1854-90) II, 579; A. Andresen, *Handbuch für Kupferstichsammler etc.* (Leipzig 1870) II, 96; G.K. Nagler, *Neues allgem. Künstlerlexikon* [München 1835-52] VIII, 134; Rovinski, *L'oeuvre gravé des élèves de Rembrandt* (St. Petersburg 1894); A.M. Hind, *A short history of engraving and etching* (London 1911), 280, 354, 355; P. Kristeller, *Kupferstich u. Holzschnitt in vier Jahrh.* (Berlin 1911), 393 vlg., 508.

J.M. Blok

[Luyt, Jacob]

LUYT (Jacob) Frzn., in 1601 te Middelburg geboren, studeerde te Leiden, en werd in zijn geboortestad advocaat en notaris. In den *Zeeuwschen Nachtegaal* (1623, 4°.; herdr. 1633, 12°), schreef hij een *Herdersdicht* en een drietal kleine gedichtjes. Voor den *Proteus* van Cats en het *Voorhout* van Huygens schreef hij lofdichten.

C.H.Ph. Meijer

[Luytelaar, Petrus]

LUYTELAAR (Petrus), priester, geb. te Maarheze bij Eindhoven, 14 April 1638, overleed 3 Mrt. 1715 te Mechelen. Hij was student in de godgeleerdheid, toen hij besloot regulier-kanunnik te worden in de proosdij van Hanswijk te Mechelen; 1662 legde hij aldaar de kloostergeloften af. Eerst was hij als kapelaan werkzaam in de parochie Hanswijk, daarna als subprior en vervolgens 20 Aug. 1676 als prior of proost van het klooster. Hij was tevens tot pastoor aangesteld der parochie Hanswijk. Gedurende 28 jaar werkte hij onvermoeid aan den bloei van het klooster en der parochie. Hij voltooide de thans nog bestaande koepelkerk, gebouwd door den kunstenaar Luc. Fayd' Herbe, en besteedde zooveel hij kon om haar van de noodige kunstsieraden, snij- en beeldwerk te voorzien, welke thans nog de aandacht trekken. 1681 begon hij een kloosterbouw, wyl zijne kanunniken slechts twee burgerhuizen

tot woning hadden. Diep betreurd door zijne medebroeders, die in het doodsbericht zijne voorzichtigheid en zijne vaderlijke zorg met de hoogste loftuitingen roemden,

werd de proost begraven voor het hoogaltaar der kerk. Zijn grafschrift vermeldt v a n d e n E y n d e , *Prov. en distr. Mechelen opgehelderd* I, 395 en B a e t e n . 1689 had de prior een groote schilderij laten maken door den schilder Jan Michiel Coxie, waarop zijn portret met dat van negentien zijner religieuzen. Na de opheffing van het klooster, 1784, door keizer Jozef II, werd dit schilderij door iemand gekocht, die de hoofden der portretten uitsneed en deze als afzonderlijke schilderijen verkocht aan kunstschilders.

Zie: G. v a n C a s t e r , *Hist. du prieuré de N.D.d' Hanswyck de la congrégation du Val. des Ecoliers de Malines* (Mal. 1888), 17-22, 41-42 94-96; J. B a e t e n , *Verz. van naamrollen betr. kerk. gesch. v. Mechelen* I, 88-90.

Fruytier

[Luzatto, Mozes Chajiem]

LUZATTO (Mozes Chajiem), geb. te Padua 1707, overl. te Akro (Palestina) 6 Mei 1747, gesproken uit een aanzienlijk portugeeche familie, was zoowel in de joodsche als klassieke wetenschappen degelijk onderlegd. Vooral de hebreuwsche taal had zijn belangstelling; hij schiep haar om door zijn dichterlijke gave en bracht de renaissance in de oude bijbeltaal. Nog geen 18 jaar oud schreef hij een verhandeling over hebreuwsche dichtkunst en rythme, en nog vóór zijn 20ste jaar verscheen zijn uitgave der Psalmen in dichtvorm, welker poëzie als meesterstukken van klassieke schoonheid gelden en het meest van hem bekend zijn. Hij begaf zich hierna op het mystieke gebied der Kabala, vervaardigde reeds op 23-jarigen leeftijd een soortgelijk werk als de Zohar, en werd weldra als wonderdoener bekend. Het venetiaansche rabbinaat wist hem in 1730 echter plechtig te doen beloven zijn mystieke bespiegelingen te laten varen. In een polemië nam hij het voor de Kabala weder op, zoodat het verontwaardigde rabbinaat den ban over hem uitsprak. Arm en gebrekkig kwam hij in 1734 te Amsterdam aan. De portugeesche gemeente aldaar ontving hem met groote eer en het aanzienlijke huis van den schatrijken Mozes de Chaves stond gastvrij voor hem open. De gemeente bood hem een salaris aan, doch Luzatto onderhield zich en zijn gezin door (buiten het les geven aan Jacob de Chaves, den zoon van Mozes) ook glazen en diamanten te slijpen. Onafhankelijk geworden, liet hij zelfs zijn vrouw, zoon en ouders, die eveneens onder den ban hadden te lijden, overkomen, doch het prozaïsche leven verveelde hem snel. De Kabala met haar extase trok hem aan; zijn briefwisseling met zijn italiaansche leerlingen begon weder, en hij wekte hen op, deze schoone studie niet te laten varen. Het rabbinaat te Venetië maakte hieraan spoedig een eind en hernieuwde den ban. Ook de amsterdamsche opperrabbijn, de beroemde Eleazar ben Samuel Brody, die herhalingen der Sabbatai-Tsewic-uitspattingen duchtte, sprak den ban over Luzatto uit. Toen hij nu na tien jaren in Amsterdam onmogelijk werd, vertrok hij naar Palestina, waar hij drie jaar later door de pest werd weggerukt. Hij werd naast den vrijheidsheld R. Akiba te Tiberias begraven. Zijn tegenstanders erkenden zijn groote kennis en karaktergrootheid.

In Amsterdam schreef hij: *Meschillath Jeschariem* (Amsterdam 1740), een overzicht van zedekundige religieuze beschouwingen in populairen vorm; dan volgde een methodische verhandeling over den-Talmoed *Derech Teboenoth* (1743); voorts kleinere onderwerpen van dezen aard: *Maamar Haikariem*; *Maamar al ha-Aggadoth*; *Derech Chochmah* en *Maamar ha Chochmah* (Amst. 1743).

Toen zijn leerling Jacob de Chaves, die des zomers de fraaie buitenplaats 'Doornburgh' te Nieuw Maarsseveen bewoonde, in het huwelijk

trad, vervaardigde Luzatto zijn meesterstuk *La Jeschariem Tehillah*, een allegorisch drama in het Hebreeuwsch, meesterlijk in uitbeelding, groot in scheppingskracht, een monument van zijn buitengewone gaven. Het staat ver boven zijn ander werk te Amsterdam, werd in slechts 50 exemplaren te Amsterdam gedrukt en aan be-

kende vereerders rondgezonden, die hij in de portug. gemeente had.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* VIII, 224; J a c . Z w a r t s , *De Nederl. Opperrabbijnen* VII in *Geill. Joodsche Post* no. 40; d e z . , *Portug. Joden in de Vechtstreek* (Utrecht 1920) 9; d e z . , *Doornburgh in Buiten* 1924.

Zwarts

M.

[Maarsssen, Jacob ben Meier]

MAARSSSEN (Jacob ben Meier), overl. te Amsterdam 1695, was een bekend publicist in de jiddische literatuur, waarin zijn familie in de 18de eeuw zeer op den voorgrond trad; de familie ontleende haar naam vermoedelijk aan het utrechtsche dorp Maarsssen. Hij gaf een vertelselbundeltje uit *Sieben weisen Meinsters fon Roum*, de zeven wijzen van Rome, waarvan respectievelijk een amsterdamsche uitgave in 1677, een verkorte berlijnsche in 1707 en een te Offenbach in 1714 het licht zag; Abraham ben Salomon Proops gaf in 1736 nog een amsterdamsche editie uit. In 1695 komt Maarsssen als zetter bij de drukkerij van Coutinho voor.

Zie: J a c . Z w a r t s , *Hoogduitsche Joden te Maarsseveen, Bijdragen tot de Gesch. der Joden in Nederl. I, vermoedelijke eerste vestiging en de familie Maarsssen* in het *Centraal Blad voor Israël. in Nederl.* van 8 October 1920, jrg. 36, no. 30 en 31.

Zwarts

[Maarsssen, Joseph ben Jacob of Jokef]

MAARSSSEN (Joseph ben Jacob of Jokef), zoon van M o z e s L e v i H a m b u r g , geb. te Amsterdam in 1692, overl. aldaar 1730. Deze bekende publicisten uitgever in de jiddische of joodsch-duitsche literatuur leverde in het begin der 18de eeuw uitsluitend vertalingen van populaire geschriften. In 1707 gaf hij op last van J a c o b M o z e s L e v i , die met een dochter van Jacob ben Meier Maarsssen gehuwd was, een vertaling uit het hollandsch over de troebelen te Amsterdam van 1696 uit, *Ein Beschreiboenk fon de Rebelirei zu Amsterdam* (Amsterdam 1707). Daar de uitgeverstaak hem alleen te zwaar viel, nam hij J o s e p h B e n d i n (B e n J o s e p h) M e n d e l , welke in 1713 van rabbijn Levi een diploma voor hebr. currentschrift verwierf, als compagnon. Beiden bezorgden nu *Chanoch le Nangar*, een jiddisch brievenboek, waaraan een opgave van meer dan honderd latijnsche, fransche en duitsche woorden is toegevoegd (Amst. 1714-15). Een tweede deel verscheen met medewerking van zijn broeder D a v i d onder den titel *Leschon Zahab* met den neventitel *Michtam le David* (Amst. 1714/15). In compagnieschap met den genoemden Joseph Bendin en met L e v i e b e n M o z e s (H i r s c h) B r i z e b r s z e z y n (S c h e b r s c h i u) gaf hij, nadat hij in 1714 een hebr. letterproef had uitgegeven, *Tikoen Socharien wetikkoen Chaloeffiem*, een handelsboek, in het licht, dat de typographie van de Maarsssen's op zijn best vertegenwoordigt (1714). Mozes kon de gunstige resultaten der onderneming om financieele redenen niet afwachten en liet haar aan zijn broeder David over, die zich ernstig van deze taak kweet. Het derde deel, dat beloofd werd, is blijkbaar nooit verschenen. In 1712 vertaalde Joseph ook een hollandsch werkje over Jozuah ben Sichach, dat hij blijkens de aantekening op eigen kosten drukte (Amst. 1712). In dit genre had hij ook reeds in 1710 zeven verhalen uit Boccaccio's *Decamerone* vertaald en uitgegeven onder den titel *Scheine Artliche Geschichten* (Amst. 1710). Hij adverteert

in dit werkje ook, dat bij hem allerlei duitsche en joodschgodsdienstige boeken voor billijken prijs te verkrijgen zijn; blijkbaar was hij dus ook boekhandelaar.

J. van Maersen, 'Joode schoolmeester' in den Haag, wellicht dezelfde man, gaf in 1728 bij den haagschen boekverkooper en boekdrukker Cornelis van Zouten een *Joods A.B.C. Boek* uit 'seer nut ende bequaem voor de jonge jeugt der selver natie, vertaelt uyt den Hebreeuse orginele'. Het bevat de Tien geboden, de 13 geloofsartikelen en Sjemagebed en is curieus, als eerste poging om joodschen kinderen in Nederland Nederlandsch te leeren en niet het toen gebruikelijke Joodsch-Duitsch (S. Seeligmann, *Het geestelijk leven der Hoogduitsche Joodsche gemeente te 's Gravenhage*, aldaar 1914, 17 afbeelding p. 40).

Zie: J. a. c. Zwarts, *Hoogduitsche Joden te Maarsseveen, Bijdragen tot de Gesch. der Joden in Nederland, I, vermoedelijke eerste vestiging en de familie Maarssen* in het *Centraal Blad voor Israël. in Nederl.* van 1 en 8 Oct. 1920, jrg. 36, no. 30 en 31.

Zwarts

[Maarssen, Mahriem]

MAARSSEN (Mahriem), bediende van don Francisco Gomez da Costa, behoorde in 1636 tot het eerste tiental hoogduitsche joden, dat te Amsterdam synagoge-dienst hield, waarvoor zij van da Costa en van Izak Mukato ieder een wetsrol leenden. Volgens het kroniekje van Chajiem Drukker (1719) had Drukker ook een boek van dezen Maarssen gekend van welk handschrift hij 'etlische Blätter' voor zich had gehad. Amelanders' kroniek noemt hem ook nog in 1675.

Als typographen dezer familie zijn nog David, Mozes en Mahriem ben Jacob bekend (voor David zie art. Joseph Maarssen). Mahriem, de derde zoon van Jacob ben Mozes Maarssen, was van 1726-29 bij Mozes Frankforter, in 1730 bij Leon Templo en bij Atthias, in 1735 bij Hirsch Levi, weder bij Atthias in 1739-40 en bij Hirsch in 1746 werkzaam, waarna hij naar Frankfort a./M. vertrok.

Mahrimben (Mozes) Jacob Maarssen was in 1710 bij Jacob Alvarez, in 1723 bij Chajiem Drukker en in 1755 bij een onbekende als typograaf werkzaam. Mozes ben Jacob Maarssen was als zoodanig (1728-64) in Duitschland werkzaam.

Mahrim ben David was een voornaam lid van deze in de joodsche literatuur bij uitstek bekende nederlandsche familie. In het almanakje van 1760-61 wordt hij als bestuurder (parnassijn) der toen aanzienlijke hoogduitsch-joodsche gemeente van Amsterdam vermeld. Zoo was hij in 1766 lid van de deputatie der gemeente naar prins

Willem V. Van den aanzienlijken staat, toenmaals door de Maarssen's gevoerd, getuigt het hebreuwsche gelegenheidsgeschrift door I. Cohen Belinfante, in 1767 op het huwelijk van Arje Leib Maarssen en Esther Norden vervaardigd, dat de Bibliotheca Rosenthaliana te Amsterdam bezit. In acht foliobladen is het op zijde gedrukt en met imitatie goudleder versierd.

Zie: J a c . Z w a r t s , *Hoogduitsche Joden te Maarsseveen, Bijdragen tot de Gesch. der Joden in Ned.*, I, *vermoedelijke eerste vestiging en de familie Maarssen* in het *Centraal Blad voor Israël. in Nederl.* van 1 en 8 October 1920, jrg. 36, no. 30 en 31.

Zwarts

[Maas, Martinus]

MAAS (Martinus) of M a s i u s , geb. te Meerbeek in Brabant 1520, overl. 20 Juni 1585 als abt der Benediktijnerabdij Echternach in Luxemburg, was op 20-jarigen leeftijd in de abdij van Affligem bij Aalst getreden. In 1545 ontving hij de priesterwijding, waarna hij in 1550 naar de abdij zijner orde in Echternach werd gezonden, waar hij zeven jaar verbleef. Het jaar na zijn terugkeer in Affligem werd hij prior der abdij (1558), totdat hij in 1563 werd aangesteld als cellier. In 1565 moest hij het ambt van proost te Meerssen op zich nemen. Deze proosdij behoorde toen aan de St. Remigiusabdij te Reims en was geheel in verval. Hij begon met het herstellen der gebouwen, toen de proosdij, als tafelgoed toegewezen aan den bisschop van Roermond (1561-1611), in diens bezit kwam. Koning Philips II benoemde den gewezen proost tot abt van Echternach (1569), in de plaats van abt Antonius Hovaeus, eertijds monnik van Egmond, die 6 Sept. 1568 was overleden (III, kol. 618). Vele moeilijkheden moesten eerst overwonnen worden, zoodat Maas eerst in 1573 bezit kon nemen van zijn abdij Echternach. Hij was een voorbeeld van ijver, een echte herder, een voorzichtig en beleidvol bestuurder. Zijn portret bevindt zich nog te Echternach in de voormalige abdij.

Zie: H a b e t s , *Gesch. bisdom Roermond* II, 425; *Gallia Christ.* XIII, 574, 586-87; Carl Schorn , *Eiflia sacra* I, 502-03; Bertels , *Histor. Luxemburg*, 293-95; Marx , *Geschichte des Erzstifts Trier* II, 1 vol., 355; *Die Nederl. oder Belg. Aebte des 16. und 17. Jhr. in der abteil Echternach* in *Annales du congres archéol. et hist. de Malines* (1911) II, 215 en vv.; *Publications Limbourg* XXVI, 316.

Fruytier

[Maas, Wilhelmus]

MAAS (Wilhelmus) of M a s i u s , geb. te Leend (N.- Br.) in Mei 1588 (F o p p e n s en V a l . A n d r e a s geven een onjuisten datum), overleed te Leuven 5 of 6 Jan. 1667. Na zijn latijnsche studiën te Maastricht, en de filosofie te Leuven, studeerde hij in de beide rechten en vestigde zich dan als advocaat gedurende 10 jaar in de stad Leuven. Hij werd belast met het geven van een cursus aan de universiteit. In 1621 besloot hij den doctorstitel in de beide rechten te behalen. Doch, waarschijnlijk wegens een verschil met de universiteit, verliet hij met Val. Andreas en Petrus Clasenius Leuven, om te Douai dien graad te verkrijgen. Zij werden naar Leuven teruggeroepen en ontvingen alle drie de eer van het doctoraat (23 Nov. 1621), nadat zij zich aan het nieuwe reglement voor het verkrijgen van het doctoraat hadden onderworpen. 1 Maart 1627 werd hem de leerstoel van het burgerlijk recht toegewezen in de plaats van Corn. de Paep; na diens dood in 1628 volgde hij hem op als leeraar van de digesten. Dezen leerstoel bekleedde hij 38 jaar, tot zijn dood

(1667). Hij was tweemaal gehuwd geweest, eerst met Antonia Robaux, overl.
1620, weduwe van Dr. Corn. Sylvius,

later met Anna Goossens, die hem 9 maanden overleefde. Beide huwelijken waren met kinderen gezegend. Hij gaf te Leuven twee werken over het recht uit. Het eerste in 1629, waarvan een tweede editie in 1641 het licht zag, het andere in 1653; beide worden uitvoerig vermeld door Paquot. Masius, professor ten tijde van de hevige geschillen te Leuven over het boek van den befaamden Jansenius, ofschoon eerst een der heftigste tegenstanders der Jansenisten, nam later ijverig hunne partij op.

Zie: Val. Andreas, *Fasti Academici* (Lov. 1650) 156, 207; Paquot, *Mémoires Litt.* VIII, 143-146; Foppens, *Bibl. Belg.* I, 415; *Biographie Nationale* XIII, 134; *Analectes hist. eccl.* XL (1914), 120 en vv.

Fruytier

[Machado, don Antonio Alvares, alias Mosche of Mozes]

MACHADO (don Antonio Alvares, alias Mosche of Mozes), gehuwd met Rachel Machado, behoorde tot een bekende portugeesch-joodsche familie, die ook een zijtak in West-Indië heeft. Don Antonio was 'Coopman' te Amsterdam en bewoonde later een vorstelijk hotel in den Haag. Bijzonder bevriend met den koning-stadhouder Willem III, heeft hij als 'Providiteur-Generaal van 't leger van den Staat' voornamelijk in Vlaanderen vele belangrijke diensten bewezen. Meerdere malen schoot deze schatrijke provediteur verscheidene millioenen guldens aan den Raad van State voor. Hij legde groote bekwaamheid in oorlogszaken aan den dag. Hij behoorde tot de 'besondere goede vrunden' van Willem III, aan wien hij veel verplicht was. Hij bezat 'Hogevecht' te Maarssen en kocht in 1694 de fraaie en kostbare buitenplaats '(Vecht)Oever' aldaar, waar hij des zomers verblijf hield. Toen hij in den slag bij Reinbach 120 personen had bevrijd, eerde men hem, door de groote kostbare amsterdamsche folio-editie van Maimonides' godsdienstcodex *Jad Hachazaka* aan hem op te dragen.

Hij overleed in 1697, zijn gade 19 jaar later. Beiden liggen op de portug.-israël. begraafplaats te Ouderkerk aan den Amstel begraven onder een buitengewoon fraai, nog geheel gaaf marmereen monument, dat het wapen der Machado's, de bijl, voert en waarop een portugeesche inscriptie zijn ambt bij de legers van Engeland en de Republiek verhaalt, terwijl een hebreuwsche inscriptie zijn welbesteed leven en de genoemde loskoop van gevangenen vermeldt. Het verzonken monument is gerestaureerd door D. Henriques de Castro Mzn.

Zie: Isaac da Costa, *Israel en de Volken* (Utrecht 1876) 432; Jac. Zwarts, *Portug. Joden te Maarssen en Maarsseveen in de 17de eeuw* (Utrecht 1922) 3 vlg. en 9; T. Tal, *Oranjbloesems uit de Gedenkbladen van Neerlands Israel* (Amsterdam 1899) 66; *Catalogus veiling D. Henriques de Castro* (Amsterdam 1899) N°. 586; *La Haye par un habitant* (den Haag 1853) dl. II, 98; *Twee Portugeesch Joodsche Legerleveranciers, schuldeischers van den Staat* door J.S.d.R.S. in *de Vrijdagavond, joodsch weekblad* van 20 Juni 1924 no. 13; Jac. Zwarts, *De Joodsche Providiteurs generaal van den Koning Stadhouder Willem III* in het *Nieuw Israël. Weekblad* jrg. 60 van 18 en 25 Juli en 8 Augustus 1924.

Zwarts

[Machado, Jacob Hiskia of Chiskia de]

MACHADO (Jacob Hiskia of Chiskia de), zoon van don Antonio Alvares (zie vorig art.) en Rachel Machado, gehuwd met Rachel Levi, resideerde in den

Haag, waar hij parnas (bestuurder) der portugeesche synagoge (1710) was, evenals van die van Maarssen, waar hij des zomers op zijn buitenplaats 'Vechtoever' woonde. In den Haag bezat hij in 1731 een groot patriciërshuis

in het Lange Voorhout, voorzien van kostbare geschilderde zaalstukken en gobelins, welk pand hij tot zijn dood op 15 Januari 1751 in bezit bleef houden. Hij bezat ook in 1746 een huis en erve in het Nieuwe Voorhout, eveneens een huis op de Nieuwegracht bij de Plompetorengracht te Utrecht en woonde op het laatst van zijn leven te Amsterdam. Zijn eerste gade ligt op de portug. begraafplaats te Ouderkerk onder een marmeren zerk, met haar Nuneswapen versierd, begraven. In 1720 werd de utrechtse 'Geotroyeerde Provinciale Compagnie' opgericht, in den bekenden Actiënhandeltijd. Men had ook Joden van noode, doch die mochten in de stad niet komen en in de provincie hun godsdienst niet belijden. De portugeesche Joden kregen nu der Staten hooge protectie; zij teekenden flink in en Machado werd hoofdbewindhebber. Evenals zijn medebewindhebbers de Compagnie bestolen hebben, als hij op sabbath en feestdagen niet verscheen, zoo hebben zij ook hem persoonlijk te kort gedaan in zijn salaris. 'Hij stak', aldus van Noorle Jansen, 'in integriteit intusschen gunstig af bij zijn christelijke collega's'. In velerlei spotschriften uit dien tijd wordt op Machado gescholden, die als joodsch directeur een geschikt object was voor de teleurgestelde actiënhouders, een spot, waarvan de waarde volgens prof. Vissering 'niet veel beter dan die van een uithangbord is'. Jacob Chiskia de Machado is een der meest op den voorgrond tredende figuren der nederlandsche Joden in de eerste helft der 18de eeuw.

Zie: J a c . Z w a r t s , *Portugeesche Joden in de Vechtstreek* (Utrecht 1920) 8 v.; De Statenresolutiën van Utrecht 1720 en volgende jaren (Rijks Archief Utr.); *Jaarboekje Die Haghe* (1897) 134; D.S. v a n Z u i d e n , *Hoogduitsche Joden te 's Gravenhage* (den Haag 1913); *Jewish Encyclopaedia* VIII, 245; A. I s i n g , *Haagsche schetsen*, 3de Bundel (den Haag 1887), 279.

Zwarts

[Machorro, Abraham Mozes]

MACHORRO (Abraham Mozes), afstammeling van een portugeesch-joodsche familie, die haar vertakkingen in Holland, Brazilië, Hamburg en Hongarije had, was een bekend lid omstreeks het midden der 17de eeuw van de portugeesch-joodsche gemeente te Amsterdam. De Barrios roemt hem evenzeer in het gebruik van de fluit als van de pen 'eleva al Parnasso en el poetica passo'. Evenals de gelijktijdige S a l o m o n M a c h o r r o was hij lid van het amsterdamsche genootschap 'Temimé Derech'. E l i a M a c h o r r o , een bloedverwant van Abraham, leefde in dien tijd in Brazilië, waar hij als 'clara lumbre' bekend stond, en waarheen hij uit Holland vertrokken was.

In Amsterdam bloeide het handelshuis van de firma D a v i d L e o n M a c h o r r o en Comp., dat in 1632 de schepen 'De bonte koe', 'de Pelgrom' en 'de Houuttuyn' in de vaart had. Het talrijkste was deze familie echter te Hamburg, vanwaar zij direct uit Portugal kwam. In 1620 was daar Pedro Rodrigues de Moraes gevestigd, afkomstig uit Lissabon, ruim 50 jaar oud (Nieuw Christen), die als Jood Jacob Machorro heette. In 1650 werd J a c o b M a c h o r r o als student aan de academie de los Pintos te Rotterdam ingeschreven, vanwaar hij in 1653 naar Amsterdam vertrok, om oneenigheden met vrouwelijke rotterdamsche ingezetenen. J a c o b de D a n i ë l M a c h o r r o was medewerker aan een album, bevattende verzen enz. van meer dan duizend personen, die professor Millius' model van den tempel van Salomo te Utrecht (ongeveer 1750) hadden bezichtigd.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* VIII, 247; J.S. da S i l v a R o s a , *Uit het heden en verleden der*

Portug. Isr. Gemeente te Amsterdam VII, 3 (Rotterdam 1915); *Inquisitieprotocol van Dom Diogo de Lyra in dd. 18 Juli 1644*, III, fol. 260 (Torre de Tombo, Lissabon); *De adelsgenealogie Mendes de Britto* no. 38 (Pombalinaverzameling, Bibliotheca Nacional, Lissabon) en J a c . Z w a r t s , *Jesiba de los Pintos in Rotterdamsch Jaarboekje*, 1922, 64 en 66.

Zwarts

[Maelen, Josef van der]

MAELEN (Josef v a n d e r), Norbertijn der abdij Park bij Leuven, geb. te Brussel 26 Juni 1633, overleden te Oosterhout 1701, werd geprofest in de abdij (1658) en in 1661 priester gewijd. In 1665 behaalde hij aan de universiteit te Leuven den graad van baccalaureus in de godgeleerdheid. In 1667 werd hij door den deken der faculteit, den vermaarden pater Christiaan Lupus, tot prior vacantiarum benoemd. Zijn oversten zonden hem in 1675 naar Breda als vicaris van de Norbertinessen der proosdij St. Catherine, welke door de bescherming der prinsen van Oranje is blijven bestaan.

Na den dood van den proost, in 1676, werd hij door de nonnen, wegens den oorlog uit Oosterhout naar Breda gevlucht, eenstemmig tot zijn opvolger gekozen. Tot aan zijn dood bestuurde hij met veel vrucht het oude Catharinadal. Van der Maelen was een bekwaam man, die de studie minde, en geacht en geëerd werd zoowel door protestanten als katholieken. Hij was dichter, zooals uit de in druk uitgegeven latijnsche gelegenheidsverzen (1662) blijkt en een gezocht prediker, die bij feestelijke gelegenheden ook in de parochiekerken in den omtrek, o.a. te Breda, Tilburg, Terheyden, Ginneken, Alphen enz. optrad. Eene verzameling dezer sermonen vindt men in een handschrift der Bibliothèqu royale de Bruxelles no. 2031 (v.d. G h e y n , *Catalogue* III, 258-60). De abdij Averbode bewaart nog een handschrift: *Meditatiën op de Passie Jesu Christi ende Ander Sermoenen gepreekt door de Seer Eerw. H.J. van der Maelen* (1690). V a n d e r A u r a , *Geschiedkundige bijdragen betreffende het Norb. Kl. van S. Catharinadal* (1894) geeft blz. 21-27 eenige uittreksels uit een handschrift van v.d. Maelen's *Historische aantekeningen*.

Zijn geschilderd portret wordt nog bewaard te Oosterhout. Het *Necroloog* zijner abdij vermeldt zijn dood op 1 Jan., de *Catalogus fratrum* op 30 Juni, hetgeen wel een fout is voor 30 Jan.

Zie: v a n W a e f e l g h e m , *Le Nécrologe de l'abbaye de Parc*, 50; G o o v a e r t s , *Ecrivains de l'ordre de Prémontré* (Brux. 1904) II, 283.

Fruytier

[Maetsuyker, Mr. Joan]

MAETSUYKER (Mr. Joan), geb. te Amsterdam, 14 Oct. 1606, overl. te Batavia 4 Januari 1678, studeerde te Leuven en promoveerde aldaar in de rechten. Den 2den Mei 1636 vertrok hij met de 'Prins Willem' naar Batavia, kwam aldaar 26 Sept. d.a.v. aan en werd den 4den Oct. benoemd tot pensionaris bij den Raad van Justitie. 13 Aug. 1641 kreeg hij den titel van raadpensionaris en werd kort daarop tot raad-extra-ordinair benoemd. Op last van den gouverneur-generaal van Diemen had Maetsuyker zich bezig gehouden met het verzamelen en bewerken van alle bestaande plakkaten, keuren, ordonnantiën en andere voorschriften van Heeren-XVII en de Hooge Indische Regeering, tot de zg. Bataviasche Statuten, welke 5 Juli 1642 door de Hooge Regeering werden goedgekeurd en tot het einde van de Comp. als wetboek van Indië dienst hebben gedaan. Na de beëindiging van dezen arbeid kreeg hij tot taak het opmaken van het Dagregister.

10 Aug. 1644 vertrok Maetsuyker, na kort te voren tot raad-ordinair benoemd te zijn, als gezant van de Hooge Regeering naar Goa, waar hij den

15en Nov. d.a.v. een capitulatie-verdrag met den portug. onderkoning tot stand bracht, en een tijdelijken wapenstilstand voor geheel Indië tusschen beide naties sloot. 9 Dec. vertrok hij daarop naar Ceylon en slaagde er 4 Jan. 1645 in, met de Portugeezen aldaar een voor de Comp. gunstige 'limiet-scheydinge' tot stand te brengen. 11 April 1645 was hij na deze succesvolle zendingen weer te Batavia terug en bij resolutie van 19 Januari 1646 werd hij nu benoemd tot gouverneur van Ceylon, waar hij tot 1650 werkzaam bleef. Den 26en April van dat jaar volgde toen zijn benoeming tot eersten raad van Indië en directeur-generaal van den handel. Bij het overlijden van den G.-G. Karel Reyniers op 18 Mei 1653 koos de Raad van Indië nog dienzelfden dag Maetsuyker met algemeene stemmen tot diens opvolger, welke keuze eerst 8 Oct. 1654 door Heeren-XVII werd bevestigd. Deze hadden eenigen tijd gearzeld, daar Maetsuyker van huis uit roomsch-katholiek was. (Vóór zijn uitzending in 1636 had hij moeten beloven, den kerkdienst in Indië te zullen bijwonen; aan het avondmaal heeft hij echter nooit deelgenomen.)

Op enkele maanden na is Maetsuyker 25 jaar lang werkzaam geweest als gouverneur-generaal, een record, dat vermoedelijk wel nooit geslagen zal worden. Door zijn groote kennis en krachtige persoonlijkheid wist hij niet alleen den Raad van Indië steeds voor zijn plannen en inzichten te winnen, maar hij slaagde er ook in, zich onmisbaar te maken voor de Heeren Bewindhebbers in Nederland, die hem dan ook, op zijn herhaalde verzoeken om ontslag, telkens dringend verzochten, nog wat te willen aanblijven. Vooral zijn voorzichtige politiek ten opzichte van de inlandsche vorsten vond bij Heeren-XVII warme instemming.

Maetsuykers bewind valt samen met den glanstijd van 's Compagnies macht en bloei. Tot de voornaamste gebeurtenissen uit zijn bestuursperiode moeten worden gerekend: de uitbreiding van het gebied der Comp. ten koste van de Portugeezen in Voor-Indië en Ceylon (zie art. Rijcklof van Goens), de onderwerping van Makassar (zie art. Corn. Speelman), de bezetting van de Westkust van Sumatra (1664-70) en de eerste militaire expedities naar het hart van Midden-Java, in den strijd tusschen Taroena-Djaja en den Soesoehoenan van Mataram (zie art. Speelman).

Als een bewijs van den handelsbloei tijdens Maetsuykers bewind kan dienen, dat in 1670 één enkele retourvloot een lading van 15 miljoen gulden naar Nederland overbracht, welke de Bewindhebbers in staat stelden, dat jaar aan de aandeelhouders 60 procent dividend uit te keeren.

Maetsuyker is tweemaal gehuwd geweest: 1e. den 16den Dec. 1634 te Amsterdam met *H a a s j e B e r k m a n s*, geboren aldaar in 1610, overl. te te Batavia op 3 Juni 1663; 2e. den 20en Aug. 1664 te Batavia met *E l i s a b e t h A b b e m a*, geboren 8 Nov. 1638, weduwe van den raad-extraordinair en gouverneur van Ambon, *J a c o b C o s*, overleden te Batavia 19 Nov. 1674. Beide huwelijken waren kinderloos.

Een broederszoon van den gouverneur-generaal, *W i l l e m M a e t s u y k e r*, heeft de Comp. ook geruimen tijd gediend. Hij was o.a. werkzaam als koopman op Makassar, werd in 1663 dispensier, later tweede opperkoopman van het kasteel te Batavia, in 1665 president-commissaris van huwelijksche zaken aldaar en vertrok in 1672 als gouverneur naar Banda, waar hij 14 Januari 1675 overleed.

Mogelijk behoorden tot dezelfde familie *F r a n s M a e t s u y k e r*, in 1641 als schipper op Ceylon

genoemd, en Dirck Maetsuyker, die in 1645 als 1e assistent op Atjeh werkzaam was.

Geschilderde portretten van hem door J. Coeman, door A. Schoonjans in de verz. Brentano Amsterd. 1822, en door onbekende kunstenaars in de Paleizen te Weltevreden en Buitenzorg, in het Ministerie van Koloniën te 's Gravenhage en in 's Rijks Museum te Amsterdam; prenten door H. Bary, Vinkeles en J.v.d. Schley.

Zie: Valentijn, *Oud en Nieuw Oost Indiën* II, 1, 297-306; de Jonge, *Opkomst* V, VI en VII; van Rhede v.d. Kloot, *De gouverneurs-generaal* enz. ('s Gravenh. 1891) 53-58; F. de Haan, *Oud-Batavia* 1, 117 en de *Daghregisters* van 1636-78.

Stapel

[Magerman]

MAGERMAN, geb. te Amsterdam, data van geb. en overl. onbekend, van beroep schuitenvoerder, is reeds in 1569 bij de Watergeuzen. Hij diende als schipper onder kapitein Jan Abels. In 1569 viel hij bij een gevecht met den hoogbootsman in handen der Spanjaarden en werd in Groningen gevangen gezet. Maar het gelukte hem uit te breken en zich weer bij de Watergeuzen te voegen. In Juni 1570 ontmoeten wij hem als schipper van kapitein Jan van Troyen en hij wordt genoemd onder degenen die op 15 Juni 1570 bij het Vlie tegenwoordig waren bij diens gevangenneming.

Zie: ter Gouw, *Gesch. van Amsterdam*, VI, 322; van Vloten, *Nederl. Volkspost*. (1858) I, 298, 303; Franz, *Ostfriesland und die Nederl.*, 140.

Vogels

[Manaert, Johannes]

MANAERT (Johannes) of Manar, geb. in 1583 te Arnemuiden op het eiland Walcheren, overleden te Veurne 28 Juni 1633, trad in het Norbertijnerklooster St. Nicolaas te Veurne, waar hij in 1603 de kloostergeloften uitsprak. Om zijne godgeleerde studiën te voltooien zond zijn abt hem naar de universiteit van Douai, waar hij den graad van baccalareus behaalde. Gedurende vele jaren werkte hij met ijver als pastoor te Nieuwpoort, tot zijn dood. Hij liet eenige werken na in het Latijn: *Preeken voor de Zondagen en feestdagen*; *Aanteekeningen op het Evangelie van het geheele jaar* en *Aanteekeningen over het Nieuw Testament*.

Zie: Goovaerts, *Ecrivains de l'Ordre de Prémontré* I, 560; *Chronicon et Cartul. Abbatiae S. Nicolai Furnensis* (Brugis 1849) 41.

Fruytier

[Mandemaeckers, Melchior]

MANDEMAECKERS (Melchior), geb. te Antwerpen 1588, overl. te Halsteren 23 Sept. 1629 (volgens Krüger 1631), was Norbertijn der abdij St. Michiel te Antwerpen, waar hij in 1608 of 1611 zijne kloostergeloften had afgelegd. In zijn klooster bekleedde hij de ambten van subprior, novicenmeester, prior en professor der godgeleerdheid. Uit dien tijd bestaat een gedrukte thesis *Decreta theologica de Augustissimo Eucharistiae Sacramento et tremendo sacrificio preside V.D.F. Melchior Mandemaekers Ord Praem. S. Theologiae professore* (Ant. 1623). Daarna was Mandemaeckers werkzaam als pastoor te Halsteren. De juiste datum zijner benoeming is niet bekend. Bij de keuze voor een nieuwen abt in St. Michiel 11 Sept. 1629 verkreeg Mandemaeckers 10 stemmen, zoodat slechts drie er meer behaalden, dan hij. Hij liet nog eenige boeken in het Latijn en het Nederlandsch in handschrift

na. De Hertoghe gaf in zijn *Religio Canoniorum Ord. Praem.* (1663) een paar brieven van hem uit.

Zie: Krüger, *Gesch. bisdom Breda* III, 419; Goovaerts, *Ecrivains de l'ordre de Prémontré* I, 561; *Graf- en Gedenkschr. van Antwerpen* IV, 154.

Fruytier

[Manen, Willem Christiaan]

MANEN (Willem Christiaan), geb. te Noordeloos 8 Aug. 1842, overl. te Leiden 12 Juli 1905. Voorbereidend onderwijs genoot hij te Benschop en te IJsselstein; hij studeerde te Utrecht, promoveerde 2 Febr. 1865 in de godgeleerdheid op het proefschrift *Onderzoek naar de echtheid van Paulus' eersten brief aan de Thessalonicensen* en werd predikant te Abbenbroek 3 Dec. 1865, te Winkel in 1870, te Zierikzee in 1875. Voorts was hij hoogleeraar te Groningen (benoemd 16 Oct. 1884), welk professoraat hij aanvaardde 11 Dec. d.a.v. met een rede: *Het persoonlijke karakter der leerstellige godgeleerdheid*; maar reeds 22 Sept. 1885 was hij te Leiden (benoemd 25 April). Zijn inaugureele rede was daar *De leerstoel der oudchristelijke letterkunde*.

Op Paschen van 1866 hebben hij, Duker en van Loenen Martinet voor hunne gemeenten openlijk verklaard 'hoe zij over de lichamelijke opstanding dachten'. Als voorstander van de 'moderne richting' zijn vele preeken van hem verschenen in de series: *Stuiverspreken*, *Onze godsdienstprediking* enz., andere artikelen in de uitgaven van de 'Blaadjesvereeniging' en in het *Godsdienstig Album*.

Nog op zijn eerste standplaats gaf hij uit: *Het godsdienstig karakter der nieuwe richting tegen de bedenkingen van dr. J. Cramer verdedigd* (1869). Hierna schreef hij artikelen in de *Vaderlandsche Letteroefeningen*, boekaankondigingen in de *Bibliotheek voor moderne theologie* en het *Theologisch tijdschrift*. Ook vertaalde hij eenige werken. In de *Volksbibliotheek* verscheen een nummer van zijne hand *De band der gemeenschap* (1877); daarna *Ultramontaansch Utopia*.

Uit alles bleek, dat het 'protestantsch individualisme in hem een beslist vertegenwoordiger had' (Meyboom). Dat hij niettemin Guido de Bray wist te waardeeren, leert men uit zijne uitgave over dezen in de werken der 'Blaadjesvereeniging' (1885). In dit verband leze men ook het *Bijblad van de Hervorming* van 10 Mei 1893, waarin hij Gooszens studie over den heidelbergschen catechismus aankondigt. Hij was te Leiden mede-oprichter in 1903 van den 'Kring van Vrijzinnig-Hervormden', opgericht onder de leuze: 'Niet heengaan; niet ons aansluiten bij een der andere kerkgenootschappen'!

Zijn eerste werk op historisch-critisch terrein verscheen reeds in 1863, als antwoord op de prijsvraag van de theologische faculteit te Leiden. Dit antwoord verwierf het eermetaal en gaf het onderwerp voor zijn proefschrift (zie boven), dat nog in 1865 werd gevolgd door zijn studie over den tweeden brief aan de Thessalonicensen (Zie ook: *Godgeleerde Bijdragen* 1866). 'Een lange geschiedenis zou te verhalen zijn, wilden wij al de lijnen volgen die van de uitgave eener gecomentariëerde vertaling van *De geschriften der apostolische vaders* in 1869 tot aan de verschijning der *Handleiding voor de oud-christelijke letterkunde* in 1900 voeren' (Meyboom). Het meest heeft hij gewerkt en - gerucht gemaakt door zijn kritiek op het Nieuwe Testament. Hij begon met eene reeks artikelen *Zur Litteraturgeschichte der Kritik und Exegese des Neuen Testaments in Jahrbücher für protestantische Theologie* (1883-1885), ook in vertaling verschenen: *Het Nieuwe Testament sedert 1850*. Daarna met een antwoord op een prijsvraag van Teyler's Godgeleerd Genootschap, dat 'geacht werd niet hoog genoeg te staan om den vollen eereprijs weg te dragen, maar toch te hoog om onbekroond te blijven', verschenen als: *Conjecturaal-kritiek, toegepast op den tekst van de schriften des Nieuwen Testaments*. Over

de 'Urmarcus'-hypothese oordeelde hij: 'het is de vraag of de Urmarcus der nieuwere kritiek wel ooit heeft bestaan buiten het brein der heeren critici'.

Na vele studiën werd hij van 'eifriger Gegner von Loman' een bekeerde. Eertijds had hij het 'kwelijk kunnen gelooven dat Loman gelijk zou hebben, en wij geen enkelen brief van Paulus hadden'. Achterna was hij Loman dankbaar voor den stoot, door hem gegeven in de 'quaestiones paulinae'. Geheel zelfstandig kwam hij tot de slotsom: 'de paulinische brieven zijn pseudepigraphische geschriften die tot een lateren tijd behooren dan waarin zij met de hoofdbrieven gewoonlijk worden geplaatst' (*Tijdspiegel* 1889, I, 429). 'Van Manen's naam zal te allen tijde de herinnering wekken aan eenige massieve werken, die onder den titel *Paulus* bestemd waren evenementen te worden op het gebied der Nieuw-Testamentische critiek' (Meyboom). De voltooide stukken dagteekenen van de jaren 1890 tot 1896. Deze studiën hebben veel tegenspraak gevonden, maar 'van Manen heeft aan de critici het recht ontnomen om vooralsnog te gaan rusten op hunne lauweren Vraagt men mij mijn oordeel, ik herinner aan het omne nimium nocet, en trek van het door hem beweerde een belangrijke hoeveelheid af. Maar overigens: de bezwaren zijn op het traditioneele standpunt zóó menigvuldig, de verwarring is zóó bedroevend groot, dat men niet anders dan toejuichen kan elk ondernemen om langs andere wegen zekerder te komen tot het doel' (Meyboom). In de latere jaren werkte hij niet aan een *Paulus IV* naast de drie uitgegeven deelen, maar legde hij de resultaten van zijne studiën vast in *Encyclopaedia biblica*, waardoor hij in het verre Westen en in Engeland bekend is geworden. Overigens maakte hij weinig 'school'. Hij was een der hoofdmannen van de tweede generatie van de moderne theologie.

Zie: G.A. van den Bergh van Eysinga, *Die Holländische Radikale Kritik des N.T.* (Jena 1912); H.U. Meyboom in *Theologisch tijdschrift* 1906, 193-252 (met portret); J. Herderschee, *De modern-godsdienstige richting in Nederland* (Amsterd. 1904), 78, 186, 234, 266-271, 282, 291, 299, 370; A.M. Brouwer, *De moderne richting* (Nijm. 1913), 120-122, 167; *Kerkelijk Handboek* (1907), Bijl. 100; (1908), Bijl., 150; (1909), Bijl., 157; L. Knappert, *Gesch. der Ned. Herv. Kerk II* (Amst. 1912), 330, 342, aant. 5.

Knipscheer

[Manheer, G.]

MANHEER (G.) schreef een *Kronyk der Stad Rotterdam, uit de beste schrijveren bijeen verzameld, beginnende met den jare 1270 en eindigende met het jaar 1670* (Rotterdam 1783, 4°). Dit boek is niet veel meer dan een paraphrase van de kroniek van Lois (kol. 962) en dus zonder zelfstandige waarde.

Zie: Nijhoff, *Bibl. der Noord- Ned. geschiedschr.*, in voce; Unger en Bezemer, *De oudste kron. en beschr. v. Rotterdam en Schieland in Bronn. v.d. gesch. v. Rott.* II, III vlg.

Brugmans

[Maras, Nicolaus Josef]

MARAS (Nicolaus Josef), geb. te Brussel en aldaar gedoopt 18 April 1733, abt van de nog bestaande Norbertijner-abdij te Grimbergen, overleed te Almelo en werd aldaar voor het hoogaltaar der R.K. kerk begraven. 11 Dec. 1794, of 11 Nov., 11 Februari en 11 Sept. worden als zijn overlijdensdag aangegeven. Hij was in de orde getreden te Grimbergen, bij Vilvoorde, 21 Nov. 1750.

Na zijne priesterwijding was hij eenige jaren

onderpastoor te Grimbergen, acht jaar novicenmeester en elf jaar prior der abdij. Daarna bestuurdde hij twee jaar de parochie Wommel. 27 Maart 1778 werd hij tot abt zijner abdij gekozen, en 17 Mei benoemd door keizerin Maria Theresia, werd hij 30 Aug. door den kardinaal van Mechelen gewijd. Nog hetzelfde jaar werd hij gekozen tot lid der Staten van Brabant. Hij bestuurde met wijsheid en voorzichtigheid zijne abdij gedurende de treurige tijden van keizer Josef II. In 1790 werd hij afgevaardigd naar Weenen om als een der gevolgmachtigden den vrede met den keizer te bewerken. Voor het aartsbisdom Mechelen trad hij op als librorum censor. Bij den tweeden inval der Franschen in België vluchtte hij naar 's Hertogenbosch. Bij het bombardement der stad huisde hij met den provisor van Berne 16 dagen in een kelder. Na de overgave der stad wist hij, als lakei vermomd, op het rijtuig van een hollandsch generaal door het fransche leger te geraken en vond een toevlucht te Almelo, waar hij overleed. In de abdij te Grimbergen zijn nog twee door Gillis geschilderde portretten van hem bewaard.

Een portret, gegraveerd door L. Claessens, vindt men in het werk: de *Quertemont*, *Recueil des portraits de Nosseigneurs les Etats de Brabant, qui ont assisté à l'assemblée générale tenue à Bruxelles, depuis 17 avril 1787 jusqu'au 5 déc. de la même année* (Anv. 1790).

Zie: *Wekelijks nieuws uyt Loven* XII (1778) 281; *Piron*, *Levensbeschrijvingen* II, 122; *Nol*, *Notices hist. sur l'abbaye du Parc* (Brux. 1911) 94; *Archief aartsb. Utrecht* XXIII, 30; *Archief abdij Grimbergen*.

Fruytier

[Marcquis, Willem]

MARCQUIS (Willem) of *Marquis*, geb. te Antwerpen 1604 en gedoopt in de St. Jacobskerk 11 Mei, overl. aldaar 11 Juni 1677, was een der 13 kinderen van *Lazarus M.*, verdienstelijk geneeskundige en geleerde, en van *Marie van den Broeck*. Willem volgde de voetstappen van zijn vader en overtrof hem nog in kunde en ijver voor zijn vak en in liefde voor den medemensch. Hij studeerde eerst in het college der Jesuïeten zijner geboortestad, dan te Leuven, waar hij op 20-jarigen leeftijd den graad van licentiaat in de medicijnen behaalde (1624). Na zijne studie met de hoogste onderscheiding geëindigd te hebben, vestigde hij zich te Hulst. Toen de pest in 1627 opnieuw in Antwerpen verscheen, zooals 3 jaar te voren, schreef Willem Marcquis een werk van 238 blz.: *Decas Pestifuga seu decem quaestiones problematicae de Peste*, gedrukt bij Ces. Joachim Trognésius. Ofschoon slechts 23 jaar oud, toont de schrijver de uitgebreidste kennis te bezitten om de vraagstukken over de te Antwerpen heerschende besmetting te bespreken. Uit de dagteekening der opdracht van het werkje blijkt, dat hij Hulst verlaten had. In 1631 werd hij benoemd tot dokter van het St. Elizabethsgasthuis aldaar in plaats van zijn overleden zwager en zijn vader en tot gezworen stadsdokter. Mogelijk is, dat hij tijdens de besmetting slechts tijdelijk te Antwerpen verbleef, omdat hij in de voorrede van zijn werkje in 1633 zegt, dat hij uit Hulst is weergekeerd naar Antwerpen, en omdat een gedenksteen met zijn wapen in het St. Elizabethsgasthuis vermeldt, dat hij in 1666 daar 33 jaar dokter was. In 1633 gaf hij een werkje uit *Aloë morbifuga in sanitatis conservationem concinnata* (Antw. Guilmus van Tongeren). In 1646 gaf hij in druk te Antw. bij Martinus Binnart *Van d'ophouding der Urine, met de curatie ende preservatie derzelve: ende sommige remedien tegen het graveel: mitsgaders eene*

maniere om het Spa-water te drinken, 'tzy thuis oft tol Spa.

Willem Marcquis genoot als geneeskundige een grooten naam. Wegens zijne geleerdheid, zijn drukke praktijk en ondervinding werd hij om strijd geraadpleegd en was hoog in aanzien bij zijne collega's. Meermalen was hij voorzitter van het Collegium Medicum Antverpiense, lid der commissie van onderzoek der apotheken en hij verkreeg den titel van den doctor van den koning van Spanje. De Antwerpenaren noemden hem 'Vader der gezondheid'. Marcquis was 15 Nov. 1633 gehuwd met Magdalena Martini, die reeds in 1648 overleed en hem slechts een dochter naliet. 11 Juni 1676 vierde men plechtig de 50-jarige praktijk van doctor Marcquis. Denzelfden dag van het volgend jaar overleed de algemeen beminde geneesheer.

Zijn portret werd in 1640 geschilderd door Ant. van Dijck, die ook zijn vader geschilderd had. Van dit prachtig portret, een der laatste van den schilder, bestaat een gravure door Pieter de Jode. Een ander minder bekend vlaamsch portretschilder, Franz Denys, maakte een schoon portret van den grooten doctor, meer officieel dan dat van van Dijck. Dit werd gegraveerd door Paul Pontius en Delelie. Opmerkelijk is dat de doctor op beide portretten veel gelijkenis vertoont met Ant. van Dijck.

Zie: *Biographie nat. Belg.* XIII (1895), 556-562; C. Broeckx, *Eloge de Guillaume Marcquis docteur en médecine, médecin juré de la ville d' Anvers* (Anvers 1844); de z e l f d e, *Levensschets van Dr. Willem Marcquis* (Antw. 1855); F o p p e n s, *Bibl. Belg.* I, 415; *Graf- en gedenkschr. van Antw.* I, 384.

Fruytier

[Margalita, Aaron]

MARGALITA (Aaron), geb. te Zolkiew (Polen) in 1663, overl. omstr. 1715, rabbijn, reisde als prediker (maggied) door Polen en Duitschland. Hij preekte in de synagogen, om op deze wijze in zijn onderhoud te voorzien. Zoo trok hij ook naar Holland, waar hij te Leiden zeven jaar onderricht in de rabbijnsche studiën gaf. Hij werd op 1 Mei 1697 onder prof. de Volder's rectoraat ingeschreven aan de Universiteit. De theologische studenten betaalden meer dan het preeken in de synagogen opbracht; bovendien was hij van zwervend, weinig aanzienlijk rabbijn nu een geëerd soort professor geworden. Trigland stelde hem voor zich te laten doopen. Hij gaf hieraan gevolg en werd ned. hervormd. Hij vertelt hiervan in zijn *Oblatio Aaronis seu Tractatus de Passionibus Christi* (Frankfort a/d. Oder 1706). Hij vertrok nu naar Berlijn, waar hij een beproefd middel om carrière te maken ter hand nam. Hij beschuldigde de Talmoedische Haggadahboeken ervan, dat zij laster tegen den christelijken godsdienst zouden bevatten. Koning Frederik I van Pruisen liet toen de nieuwe Midrasch Rabbahuitgave (Berl. 1705) door zijn theol. faculteit onderzoeken. Zij vond niets; de Koning benoemde echter Margalita tot professor in de hebreuwsche en rabbijnsche letteren. Hij werd in 1712 te Hamburg nu luthersch. Later vertrok hij naar Kopenhagen, waar hij, bij een poging om weder Jood te worden, gevangen werd genomen; enkele jaren later overleed hij aldaar.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* VIII, 326 en *Album Studiosorum* van Leiden, 745.

Zwarts

[Maria]

MARIA, hertogin van Bourgondië enz. (zie voor de verdere titulatuur art. Karel de Stoute), bijgenaamd de Rijke, geb. te Brussel 13 Febr. 1457 (n.s.), overl. te Brugge

28 Maart 1482, was het eenige kind van Karel den Stoute (V, 273) en Isabella van Bourbon. De geboorte van het prinsesje gaf te Brussel en elders

aanleiding tot groote feesten, terwijl de doop in de kerk van Caudenberg aldaar met groote plechtigheid gevierd werd (Aliénor de Poitiers schreef een boek over de *Honneurs de la Cour*, waarvoor verwezen zij naar la Curne de Sainte-Palaye, *Mémoires sur la chevalerie* III, 216. Ook vindt men de doopplechtigheid beschreven bij Chastellain IV, Chap. LIV. Vgl. ook J. du Clercq, livre III ch. XXVI. Zie voor het een en ander de la Marche II, 410-411). In dien tijd was hertog Philips niet, diens echtgenoot en de graaf van Charolais daarentegen wel aanwezig, waar eerstgenoemde als grootmoeder het kind zelf ter doopvont droeg. Boven Beatrix van Portugal, vrouwe van Ravestein, nicht van de hertogin en echtgenoot van Adolf van Kleef, neef van hertog Philips, welke aanzienlijke dame den sleep van den mantel droeg waarin het prinsesje gewikkeld was en Anton, den 'bastaard' van Bourgondië, die beiden haar ter zijde gingen, boven vele andere aanzienlijke dames en heeren, onder wie ook de eenige zoon van den hertog van Gelre, was de plaats der eere toegekend aan den, voor zijn vader uitgeweken, franschen dauphin, die het hoofd van het kind steunde en het als peet den naam gaf van Maria 'uit liefde voor zijn moeder', de koningin van Frankrijk. 'Dieux! quel parrin!' zegt 'en marge' een haagsche kroniek in handschrift. Uit de jeugd van Maria is weinig bekend, dat hier voor vermelding in aanmerking mag komen. Vroeg werd zij verduisterd door den dood van haar moeder Isabella, die zij immers op haar achtste jaar reeds moest missen, twee jaar later in het graf gevolgd door haar grootvader, hertog Filips.

Aan den grooten rouw nam uit den aard der zaak ook zijn kleindochter deel. De graaf van Charolais, sinds hertog van Bourgondië, was ook als vader niet gemakkelijk, maar in Anna van Salins en vooral de vrouwe van Hal(l)ewijn, geb. van Commines (later met de opvoeding van Philips den Schoone belast en eeredame van Johanna van Arragon) vond zij twee vrouwen, die in geestelijk en zedelijk opzicht een uitstekenden invloed op Maria hebben uitgeoefend. Deze invloed werd weldra nog belangrijk versterkt door dien van Margaretha van York, zuster van Eduard IV van Engeland, met wie hertog Karel een derde huwelijk had aangegaan in de hoop op een troonopvolger en ook om zoo Lodewijk XI dwars te zitten.

De huwelijksplechtigheden werden ook bijgewoond door Maria, die met de hertogin-weduwe de prinses tot Sluis tegemoet ging en haar volgde naar Brugge, waar Karel zijn nieuwe echtgenoot wachtte. Den 12den Juni 1471 vierde zij te Gent mede ter eere van de overwinning op den graaf van Warwick, bondgenoot van Lodewijk XI, behaald door den koning van Engeland, zij en diens zuster, haar stiefmoeder; de hertog zelf was toen te Dorillens (Ol. de la Marche III, 73, no 4 en vgl. voor diens geheime aanspraken op den troon nagelaten door Hendrik VI, waarvan hij evenwel geen gebruik maakte om redenen, 'rakende het welzijn van het huis van Bourgondië' aldaar III, 135, No 1 met verwijzing naar Gachard, *Trésor National* II, 122).

Naast huwelijksplechtigheden kwamen spoedig de huwelijksplannen, waarvan Maria het middelpunt was. Al vroeg immers moest zij daarmee de politiek van haar vader dienstig zijn en zij deed het met volledige overgave van onderworpen dochter, die de pretendenden naar haar hand beschouwde met de oogen haars vaders. Alleen den man, dien

het lot haar inderdaad ten huwelijk heeft gegeven, heeft zij bemind.

Maar met zoo'n huwelijk was het Karel nog volstrekt niet terstond ernst (zie V, 280), doch slechts als begeerlijk lokaas moest de rijke erfdochter Karels snel elkaar opvolgende, steeds omvangrijker plannen dienen.

De eerste ernstige candidaat was 'Monsieur' van Frankrijk, de broeder van Lodewijk XI, Karel, hertog van Guyenne, door 's konings vijanden, de hoofden der Ligue du bien public, onder wie de hertog van Bretagne, naar voren geschoven en daarom reeds bij Lodewijk evenzeer verfoeid als door Karel van Bourgondië gewenscht, die in 1469 door een gezantschap Guyenne zijn dochter deed aanbieden. Echter mislukte deze zaak door de intrigues van het fransche hof, dat voorstellen deed voor een huwelijk met den dauphin. De hertog van Guyenne, op het vroeger hem gedane aanbod terugkomend, ging hiertegen in, vond evenwel geen gehoor meer bij den Bourgondiër, beleedigd over de afwijzing van zijn vroegere voorwaarde. Maar nu was de fransche koning op eens niet meer zoo gesteld op het huwelijk, schond de daartoe reeds bepaalde voorwaarden en kwetste daardoor Karel den Stoute diep.

Des te eervoller ontving deze Nicolaas van Calabrië, hertog van Lotharingen, kleinzoon van den ouden koning René van Anjou. Het een en ander, ook van persoonlijken aard, mocht voor dezen candidaat pleiten. Eduard IV scheen er zich meer voor te interesseeren dan Karel, die intusschen toestond, dat Maria Nicolaas trouwbeloften schonk na het door hem met Nicolaas overeengekomen huwelijksverdrag (Mei-Juni 1472). Zoon van den in 1470 overleden hertog Jan van Calabrië, had hij, het hof van Lodewijk XI verlaten hebbende, zich tot het bedoelde aanzoek naar den hertog van Bourgondië begeven in diens kamp voor Roye (21 Juni 1472) en met zijn 'gens d'armes' Karel ook verder gevolgd op diens toenmaligen veldtocht tegen koning Lodewijk, maar in Nov. is hij weer naar Lotharingen vertrokken, na van de huwelijksbelofte, hem gedaan uit naam van Maria, schriftelijk afstand te hebben gedaan, gelijk deze een maand later eveneens vanuit Gent deed. Wel werden om even raadselachtige redenen in 1473 nieuwe onderhandelingen over een huwelijk aangeknoopt, die zelfs ver gevorderd schenen, toen de jonge vorst 27 Juli van dat jaar overleed. Een dergelijk verloop had de kortstondige onderhandeling met Philibert, hertog van Savoye, zoon van Amadeus IX en Yolande, dochter van Karel VII, die in 1472 zijn vader opgevolgd, echter 2 jaar later gehuwd is met Blanche Marie, dochter van Galeazzo Maria Sforza, hertog van Milaan. Deze laatste vorst werd de ernstigste candidaat, waartegen aan het Bourgondische hof noch de offers van den koning van Engeland opwogen voor 'monseigneur d'Escalles', broeder der koningin, noch het aanbod van Lodewijk XI voor zijn 8-jarigen zoon, den dauphin, evenmin als de ambitie van Johan I van Kleef voor zijn zoon Johan II (later gehuwd met Mathilde van Hessen) of van Adolf van Kleef, heer van Ravestein, voor diens zoon Philips van Kleef, opgevoed nog wel met Maria, zijn nicht, aan het genoemde hof. Speelden de intrigues of begeerten van de meesten dezer minnaars zich vooral af sinds Maria wees was geworden, de betrekking, ook intiemer, met Maximiliaan was, gelijk bekend, al van ouderen datum. Reeds in den winter van 1468-69 bij de eerste kennismaking had de jonge prins, in bezoek bij den hertog te Atrecht en daarna op het slot Hesdin een aangenamen indruk gemaakt op de her-

togin, met wie Maria bijna steeds samen was (samen b.v. hielden zij een 'joyeuse entrée' in Bergen of Mons in 1470, waarvan een in proza en verzen opgesteld verslag, getrokken uit officieele documenten, bestaat, uitg. in de *Mém. Soc. Hain*, 1841-42, 117). Maar in 1473 kwam het bekende huwelijksplan ernstig ter sprake, zeer in de hand gewerkt door Sigismund, hertog van Oostenrijk - Tirol (zie V, 279), die ook ter wille van zijn eigen plannen tegen de Zwitsers heel goed de europeesche beteekenis begreep van een huwelijk van de bourgondische erfdochter. Een hoog offer was haar hand haar vader zeker waard: een bourgondisch koninkrijk en het daarmee te verbinden ambt van rijksvicaris.

Hoe gevaarlijk daardoor de positie van den Bourgondiër voor den keizer ook kon worden, deze scheen geneigd den prijs te betalen waardoor zijn eenige zoon eens de rijke, bourgondische erflanden met de Oostenrijksche zou kunnen verbinden. Doch keizer Frederik kon twifelen aan de oprechtheid van den Bourgondiër, die immers, het laatst nog aan Nicolaas van Lotharingen, ook gewichtige beloften had gedaan, zonder dat het hem ernst scheen te zijn met een huwelijk, en na diens plotselingen dood in 1474 diens opvolger, den jongen hertog René II, die Lotharingen bracht aan een zijlinie van het huis Anjou en ook kon gelden als pretendent naar de prinses, liet oplichten en naar Trier brengen. Daar was Karel sinds 29 Sept. 1474 in conferentie getreden met Frederik III, waarbij het om niet minder dan om de toekomst der oostenrijksche en bourgondische geslachten ging en welke zulk een eigenaardigen afloop zou hebben. Verloop en uiteinde dier conferentie hier volledig te schetsen, zou vallen buiten het raam van dit artikel. Daarvoor zij verwezen naar de bekende literatuur, met name de studiën van Lindner en in *Zs. für Deutsche Geschichtswissenschaft* III. Slechts zij hier in herinnering gebracht, hoe Frederik III in zijn wantrouwen tegen de ver reiken de plannen van Karel, mogelijk gesterkt door den intriganten franschen koning, die erin slaagde Sigismund met de Zwitsers te verzoenen en René van Lotharingen te bewerken, 25 Nov. 1473 plotseling uit Trier bleek verdwenen. Uit scheen het met het huwelijk, waarvan het eerste plan eigenlijk nog vroeger terugging dan tot Sigismunds initiatief met of na het verdrag van St. Omer van 1469. Ja, Karels nieuwe plannen, na zijn inmenging in Keulen, en zijn échee voor Neuss, gericht vooreerst op Lotharingen, waardevol bezit voor hem, die zich in den Elzas reeds als meester beschouwde en droomde van een grooter rijk tot in Italië reikende, gaven hem aanleiding om te spreken over een nieuwe echtverbintenis, nu met zijn listigen tegenvoeter, Lodewijk XI. Men weet, waar dat alles op uitgelopen is ondanks den herstelden vrede met Frederik III, ondanks zijn verbonden met italiaansche staten, waardoor hij er op den duur toch niet aan is kunnen ontkomen om in strijd te geraken met de aanvankelijk door hem ontziene Zwitsers, op wie hij bovendien een inval op bourgondisch gebied te wreken had. Men vergelijkte over hetgeen gevolgd is tot en met het tragisch uiteinde bij Nancy het art. Karel de Stoute en de aldaar genoemde literatuur.

Wie in zak en assche zaten, dat waren uit den aard der zaak de achtergelaten weduwe en niet minder de wees, de jonge prinses Marie, toen eerst heer Hugonet haar voorbereidde, haar bovengenoemde kamervrouw, mevrouw van Halewijn, vervolgens de vreeselijke tijding van Nancy haar overbracht, zonder dat men nog met zekerheid het lot haars vaders kende (zie een schrijven van

Maria van 23 Jan.). Ja, nog uit een brief van 28 Jan. 1477, dien de beide vorstinnen uit Gent smeekend tot Lodewijk XI richtten, blijkt, dat zij toen nog geloofden aan het in leven gebleven zijn van Karel den Stoute, een geloof, dat, naar men weet, in breeder kringen verbreid was en nog vijf jaar later bestond (zie de *La Marche* III, 240, No 3, waarin ook de bewuste brief wordt aangehaald, gepubliceerd door Kervyn de Lettenhove in *Bull. de l' Acad. roy. de Belg.* t. XXI, 1e S. I 107). Ja, blijkens een in de schepenacten van 's Hertogenbosch voorkomend stuk (*Nav.* 1909, 97) werd de dood van hertog Karel na 12 jaar nog betwijfeld, wel een bewijs, welken geweldigen indruk de hertog had nagelaten en hoe moeilijk het volk aan den dood van zoo'n persoonlijkheid kon gelooven (vgl. ook *Nav.* 1910, 22-23, ook over de weddenschappen in verband met zijn verdwijning, dat hij daar of daar was gezien; zie nog: *Congrès scient. France- Arras* II 1854, 271, 282; vgl. Kervyn V, 214). Met de bovenstaande opvatting der beide hertoginnen schijnt in strijd een brief van haar, reeds gedateerd van den 24sten Jan. (1477), gericht aan 'die van' Bergen of Mons, waarin zij hun den dood van hertog Karel mededeelen, hen tevens uitnoodigend gebeden te doen zeggen voor het heil van zijn ziel (vgl. o.a. *Flandre* 1884, 31 s; *Gachard* in *Bull. de la Comm. d'hist.* 2e S. VIII, 63). Dergelijke zielemissen en soortgelijke plechtigheden worden ook voor elders uitgeschreven, zonder dat dit rouwbedrijf evenwel voortkwam uit het gemoed van het volk en zijn bestuurders, veeleer verheugd ontslagen te zijn uit de boeien van een tyran. Wel beklemde zorg hun gemoed bij de gedachte, wat er zou worden van deze landen onder een zoo jeugdige, onervaren vorstin te midden van gevaren, die al dadelijk dreigend schenen. Eenerzijds gaf het gevoel van bevrijding aanleiding tot een felle reactie, zich richtende tegen als handlangers des hertogs gewantrouwde adellijke heeren en zich uitende ook tegen ambtenaren als ontvangers der belastingen, sommige stedelijke regenten e.a., anderzijds kwam de neiging op tot samenwerking, ook met de vorstin, tegen de gevaren, die haar dreigden van de zijde van Lodewijk XI.

Wat deed bedoelde prinses? Na 28 Jan. Adolf van Kleef, heer van Ravestein benoemd te hebben tot haar luit. gen. en gouv. van al deze landen (gevolgd op 11 April door brieven, waarbij zij 'Phil. de Clèves' genoemd 'suppléant au même office sous le seigneur de Ravestein, son père, Phil. van Kleef, kap. gen. van Brabant en 'lieutenant du seigneur de Ravestein, son père, en Hainaut') riep zij, reeds 3 Febr., de Stat. Gen. te Gent bijeen, waar zich n.l. bij de afgevaardigden der zuidelijke gewesten later ook die van Holland en Zeeland voegden. Reeds dadelijk na Karels dood waren in die stad, waar men zelfs mopperde over de onkosten der lijkplechtigheden, volksbewegingen verwekt door de gilden, die terugkeer tot den toestand vóór den vrede van Gaveren eischten. Terugkeer tot den ouden toestand, voor zoover die insloot herstel van de privileges, was trouwens ook de leus, weldra vernomen in andere steden van Vlaanderen en daarbuiten, en de machteloze vorstin kon niet anders dan toegeven. De Staten zelf waren trouwens de echo dier volkswensen, eischende genoegdoening van hun grieven.

Voor Maria stond haar heerschappij op het spel; derhalve liet zij zich de geduchte besnoeiing van haar macht welgevallen, die het Groot-Privilege van 11 Febr. 1477 bracht (voor Vlaanderen afgekondigd te Gent; vgl. *Kath. III.* XII, 74; de afkondiging voor Holland en Zeeland had 14 Maart d.a.v. plaats). Voor den inhoud van dit

belangrijke staatsstuk 'overwinning van de poorterij op vorstelijken en adellijken overmoed, dwingelandij' (afgedrukt bij T r o t z , *Grondw. der Ver. Nederl.*; vgl. voor het Gr. Priv. van Vl. een afdruk in *Ann. de la Soc. d' Emul.* de Bruges 1ste R. D I, 44; bij D i e r i c x , *Mém. sur la ville de Gand* I, 72 een ander privil. van denzelfden datum, welk stuk evenwel niet, gelijk geschied is, vergeleken, laat staan op één lijn mag gesteld worden met een grondwet als de Magna Charta), verwijzen we, behalve naar F r u i n (C o l e n b r a n d e r), *Gesch. der Staatsinstellingen in Ned.* en naar de uitgaven zelf, vermeld bij P i r e n n e III, 9, naar de literatuur beneden. We bepalen ons hier met eraan te herinneren, hoe die verregaande concessies de eenheid dezer gewesten, voorzoover en met zooveel moeite verkregen, weer oplosten en anderzijds evenveel banden legden, waarin Maria en Maximiliaan knellend verstrikt waren, maar die dan ook den tijd, althans van de eerste, niet lang zouden overleven. Trouwens provinciale en stedelijke willekeur zouden eenvoudig in de plaats gekomen zijn van de vorstelijke, te meer waar verschillende gewesten elk ook nog hun eigen z.g. groot privilege afdwongen, zoo Brabant o.a. door uitbreiding van zijn 'joyeuse entrée' (voor dat van Vlaanderen o.a. F r e d e r i c q , *Essai sur le role pot. et soc. des Ducs de Bourg.* 194-195).

Aldus was geschied in Gent, waarbinnen Maria, die er 16 Febr. den eed als gravin van Vlaanderen aflegde en daarbij handhaving der privileges van vóór 1450 overeenkomstig den vrede van Doornik beloofde, zoo goed als gevangene was, vooral na de gedwongen uitwijking van Marg. van York (naar Oudenaarde) en het vertrek van den nieuwbenoemden gouverneur van Henegouwen, Adolf van Kleef. Weinig anders in Brugge, waar de gilden met niet minder kracht opkwamen tegen het verdrag van Atrecht (1437). Zoo ongeveer ging het ook in de verschillende gewesten en steden, waar men aan hertog Karel nog toegestane beden zelfs introk, waarmee men den vijand had kunnen afweren, zoodat Maria, op dit oogenblik verre van de 'Rijke', gelijk de geschiedenis haar heeft genoemd, met dezen onderhandelingen moest voeren.

Willem Hugonet, kanselier, door haar vader (20 Juni 1476) begiftigd met de stad Middelburg in Vlaanderen, Gui, heer van Himbercourt (Humbricourt), Lodewijk van Gruithuse, toen nog stadhouder van Holland, en Wolfert van Borselen, heer van Veere, waren daarbij de voornaamsten van Maria's gezanten, wier namen men vermeld vindt in D e s p a r s' *Cronycke van den lande ende graefscepe van Vlaanderen* (IV, 121). Terwijl de beide laatsten zich loyaal van hun opdracht hebben gekweten, moet dit met de beide eersten minder het geval geweest zijn, die althans beschuldigd zijn Lodewijk XI den bekenden brief in handen gespeeld te hebben, waarin de door dezen vorst voor zijn zoon begeerde en door hem zelf verlangde gewesten hem opgeofferd werden. Ieder kent het lot der beide, in dat geval illoyale dienaren en menigeen trekt weinig in twijfel, dat hun rol verre van onschuldig, hun vonnis, geveld door een buitengewone rechtbank, op verzoek der standen ingesteld door een lastgeving van Maria zelf (gepubl. *Mess. Belg.* VI 1838, 364) het tegendeel van onverdiend was. En hiertoe zou het dan niets afdoen, dat het, na de gebruikelijke martelingen der pijnbank, ten uitvoer is gebracht te midden van het fel oplaaierende Gentsche oproer, waarbij de scène kan afgespeeld zijn van Maria als beschermster van haar beide dienaren, wier gedrag zij moest afkeuren, al wilde zij hun leven redden voor het schavot (over de wettigheid dezer rechtspleging o.a. G a c h a r d , ook geciteerd

in *Flandre* 1884, 38; vgl. verder de lit. vermeld *Dagb. van Gent* (ed. Fris) 252). Oproer in Gent! Waar woedde het niet, in Antwerpen, in Brussel, IJperen, in tal van steden, ook verder gelegen, waar dienaren van den eens zoo gevreesden dwingeland het moesten ontgelden!

Maar als zij eenmaal heeft toegegeven aan de wenschen harer onderdanen, of gezwicht is voor hun uitbarstingen van haat en hartstocht, hebben zij, of liever de hen vertegenwoordigende Staten, de vorstin ook eensgezind gesteund tegen den 'erfvijand'. Deze toch, Lodewijk XI, was na den dood van zijn geduchten tegenstander begonnen met het hertogdom Bourgondië als leen in te trekken, zijnde zwaardleen, en terug te brengen tot de fransche kroon, waarmee hij reeds sinds 9 Jan. aangevangen was (verdrag voltrokken, bekrachtigd door Lodewijk, Atrecht 18 Maart). Bedenklijker reeds, ook uit rechtsoogpunt, was, dat hij datzelfde dreigde te doen met andere bezittingen van het Bourgondische huis als fransche leenen aangemerkt. Hij verklaarde de bezittingen van Karel den Stoute, 'als schuldig aan gekwetste majesteit', voor geconfiskeerd. Men zie voor dit alles 's Konings rechtvaardigingsstukken tegen zijn eigen legisten, zijn aanspraken op Vlaanderen, Henegouwen, Oostervant, ook het verweerschrift van Maria van 23 Jan., die reeds den 18den een nederig beroep op den Koning had gedaan, verder de lit. opgenoemd in *la Flandre* 1884, 33 en *Bull. Ac. R. Brux.* XXI, I, 104; vgl. ook *Toutey*, 396; voor de rechtskwestie betr. het hertogdom Bourg.: *A. de Ridder, Les droits de Charles V au duché de Bourg.* en de stukken van weerszijden ook van later, opgenomen onder de '*Eclaircissements historiques*' achter het werk van *Delepierre* 108-110; het tractaat van den Kanselier van Bourgondië over de wederzijdsche aanspraken (in zijn geheel opgenomen bij *Münc h* 123 sq.), Terwijl Lodewijk aldus voor zichzelf het oog sloeg vooreerst op het Vrijgraafschap, anders gezegd Franche-Comté, en dan ook Artois, wilde hij de hem verwante Maria, zijn petekind, als voogd onder zijn bescherming nemen om haar aan den dauphin uit te huwen. Al die fransche plannen schenen den Koning begunstigd door de gebeurtenissen in de Nederlanden, waar het provincialisme hoogtij vierde. Hij vleide zich met de geleidelijke ontbinding der bourgondische macht. Na Artois hoopte hij ook Henegouwen in zijn bezit te krijgen, zooals ook de veelbetwiste steden aan de Somme, alsmede het graafschap Boulogne, en al het land van fransche 'tale' zou hem, meende hij, gemakkelijk toevallen. In Vlaanderen waren Olivier le Daim en andere handlangers bezig te stoken onder 'die van Gent', met Holland en Zeeland, te ver gelegen uit zijn bereik, zou hij mogelijk een of ander Duitsch vorst kunnen winnen en misschien ook met Gelre, dat in elk geval zijn onafhankelijkheid van Bourgondië zou terugkrijgen; iets dergelijks ook met Luik. Daarbij diende hem ook verder nog wel: verraad, b.v. te Avesnes, waarover, als ook over de toch gevolgde slachting na de bestorming o.a. *Barante* en de ook door *Gachard* aldaar (X, 571) aangehaalde publicatie van *Lacroix, Faits et particularités concernant Marie de Bourg. et Max. d' Austr. du 5 janvier au 2 nov. 1477*). Evenals de bastaard van Bourgondië, afgezant van Maria, tot Lodewijk XI was overgelopen (5 Aug. 1477), was dit ook het geval met Crevecoeur, heer van Esquerdes (Cordes). Deze speelde een belangrijke rol als aanvoerder van fransche legerbenden, die in het Zuiden den genoemden plannen kracht moesten bijzetten.

Meerdere bourgondische garnizoenskomman-

danten werden gewonnen, maar ondanks alles overheerschte het gevoel van trouw aan de 'natuurlijke vorstin' en leefde, het eerst en het sterkst in Vlaanderen (afgezien van het Noorden), de oude haat tegen de plunderzieke Franschen op. Zij ondervonden dat trouwens reeds in Atrecht, dat, bezet, tegen hen in opstand kwam, bij St. Omer, waar zij, meester geworden van Térouanne (6 April), zich zagen tegengehouden door den wakkeren heer van Beveren, zoon van den grooten Bastaard, ook elders, waardoor hun pogingen faalden, zoo in Henegouwen, dat, hoe Fransch dan ook van taal en zeden, zich, evenals Artois, meer anti-fransch betoonde dan eenig ander gewest. En al heeft Lodewijk XI, die met de laagste middelen pogingen tot omkoopning, afdreigingen, wreedaardigheden zijner troepen werkte, Atrecht bedwongen en getuchtigd, dat hij herdoopte in 'Franchise', en al behaalden zijn troepen nog wel eenige successen, zij ondervonden toch veel meer tegenstand dan verwacht was; juist immers door hun optreden verhoogden de Franschen den afschuw, dien men algemeen jegens hen koesterde. Niet te miskennen is echter het voordeel voor hen, als zij, gesteund door een aanval van het garnizoen, er in slagen de benden terug te slaan, waarvan de Gentenaren den door hen uit zijn Bourgondische hechtenis bevrijden Adolf van Gelre (met Jan van Luxemburg als kap. gen.) tot aanvoerder gemaakt hadden en die er gesneuveld is (zie o.a. *Wielant*, *Antiquités de Flandre*, aangehaald bij *Fris*, *Dagb. van Gent* 252).

Naar hun zin zou deze ook een geschikt kandidaat geweest zijn voor Maria. Want meer dan ooit scheen het oogenblik genaderd, waarop een huwelijk moest worden doorgezet, opdat een flinke man haar zou redden uit de gevaren, die haar omringden. Zou Adolf die van haar hart geweest zijn? Ongetwijfeld was dit Maximiliaan, wien zij het jaar te voren mogelijk opnieuw is toegezegd. Trouwens ook omdat deze wensch strookte met dien van haar vader. Overigens werd afgezien van den door Lodewijks gezantschap aangeboden dauphin, voor wien Maria's oom, Lodewijk van Bourbon, maar ook hij alleen werkte, een prins, ook nog veel te jong, afgezien ook van den nu gesneuvelden hertog van Gelre, welk hertogdom zich, na Nancy, weer voor hem, gelijk thans voor zijn zoon Karel verklaard had, de oude hertog van Kleef voor zijn zoon Jan, een der beide, mede al vermelde engelsche prinses, met name de hertog van Clarence, aanvankelijk door zijn zuster Marg. van York voorgestaan (daargelaten nog de graaf van Rivière, 'candidaat' van de engelsche koningin, zijn zuster) nog steeds als partijen genoemd met overigens zeer uiteenlopende kansen.

En Lodewijk XI ten spijt, viel Maria's beslissende keuze op Maximiliaan (dien zij reeds 26 Maart bij geheim schrijven naar Vlaanderen te hulp had geroepen), toen ongeveer 18 jaar oud, onder instemming ook van diens vader. Een duitsche deputatie was n.l. reeds 16 April te Brugge aangekomen, kreeg er zeer gunstig bescheid en eervol onthaal en 5 dagen later huwde, volgens het toenmalige gebruik, de hertog van Beieren de hertogin uit naam van hertog Maximiliaan van Oostenrijk (verricht op 27 April, evenwel volgens *Gachard*, die beschrijft, hoe dat huwelijk ook is doorgezet tegen het streven van den hertog van Kleef, die daarop, mokkend, naar zijn land is teruggekeerd, en hoe het ook werd gewenscht door de Staten van Vlaanderen; vgl. evenwel *la Flandre* 1884, 48 met *Kervyn V*, 258). 18 Aug. d.a.v., daags na Maximiliaans aankomst te Gent werd het huwelijk op eenvoudige wijze (vgl. evenwel *Münch* naar

Wonderl. Oorl. 5) in de kapel van het Hof van ten Walle voltrokken (*Kath. III.* XIII 14), dat zulke belangrijke gevolgen zou hebben voor de huizen van Oostenrijk en Bourgondië beide (zie het huwelijksverdrag zelf, waarvan de bepalingen bij *Chmel, Mon. Habsb.* I, 49, ook bij *Lichnowsky* en verder lit., ook genoemd in het werk van *Rausch* 178 (No 3), waar bijzonderheden van het huwelijk 165 fgg. en betr. tentoongespreide pracht en praal 160 aldaar, het huwelijksverdrag zelf bij *Dumont, Corps Dipl.* III, II 9. Vgl. *Delepierre* 446-449). Geld bracht de jeugdige vorst niet - had niet Maria hem financieel moeten steunen om de reis naar Gent met behoorlijk uitgerust gevolg te volbrengen (over Maximiliaans 'Brautfahrt' bij *Rausch a.w.*). Wel zijn strijdkrachten die zou al heel spoedig noodig blijken. Van nu af treedt Marg. van York op den achtergrond, die tot dusverre de meeste stukken met Maria teekende of ook alleen uitzond (zie b.v. haar schrijven aan den bisschop van Kamerijk in *Mess. Belg.* 1842, 327; 1843, 71).

Maximiliaan ontving (17 April) de beleening met alle Nederlanden, leenroerig aan het Duitse Rijk, uit naam van zijn echtgenoot, waarbij voor het eerst dus het Rijk de opvolging door vrouwen erkende, nu er een vrouw was, gehuwd met 's Keizers zoon. Maar ook het grootmeesterschap van de Vliesorde kon niet aan een vrouw worden opgedragen; die waardigheid herstelde nu Maximiliaan, waarop de ridders der Orde - er waren er op dat oogenblik slechts 5 in de Nederlanden - zich naar het paleis van den hertog te Brussel begaven, 3 dagen na zijn huwelijk; hierop werd een kapittelvergadering gehouden te Brugge, bijgewoond door beide echtgenooten en den heer van Ravestein. Maximiliaan schiep zelf 8 ridders. Uit Gent en Brugge, waar het eigenlijke bruiloftsfeest gevierd werd en de huldiging tot graaf van Vlaanderen had plaats gegrepen, had zich het jonge echtpaar naar Antwerpen en elders begeven. Ook daar verwelkomingen, huldigingen, plechtigheden, gedenkpenningen (zie ook *Excell. Chron. van Vlaenderen*, en vooral uitvoerig bij *Molinet* en bij *Reiffenberg, Notices sur la Bibl. de Bourg.*, Brux. 1829, I). Vrijheden en privilegiën, als ook voor Holland enz., die door Maria reeds gegeven waren (vgl. *Boxhorn*, daarnaar *Münch*, 452 blz., aldaar 406 sq. voor Vlaanderen, elders voor Brabant; voor Holl. tal van voorb. bij v.d. *Wall, Handvesten v. Amsterdam, Medemblik, Enkhuizen, Priv. van Oudewater* enz.; vgl. ook *Limbürg Brouwer*, 156); gunsten en schenkingen, ook van Maria voor Maximiliaan uitgedeeld; verder trouwgeloften, ook van hertogin Marg., en onderwerpingsacten. En nadat 27 Aug. Maximiliaan een manifest aan Lodewijk XI had gezonden met klachten over diens schendingen en inbreuken, kwam het met Frankrijk, dat den keizer geen aanleiding tot tusschenkomst wou geven en derhalve de Rijkssteden in het Henegouwsche en het Kamerijksche ontruimde, tot een voorloopigen wapenstilstand (ondertekend 18 Sept.) te Lens (*Dumont III*, II 10), maar ook het graafschap Bourgondië was daarmee nog niet teruggewonnen, wel plaatsen als Quesnoy, Bouchain (dit 20 Mei teruggegeven); het hertogdom scheen wel als verloren te kunnen worden beschouwd. Intusschen had de huldiging ook te IJperen, Rijssel, Donay, in Henegouwen, Namen en Brabant plaats gehad.

Voor Holland (en Zeeland) moest mede de huldiging uitdrukkelijk in dat gewest geschieden; ze had plaats eind Oct. te Dordrecht, waar de Staten gedagvaard waren. Doch eerst in de lente 1478 deed Maximiliaan den eed aan de bijzondere

steden en landen als 'kerkelijk voogd en momboir' van Vrouwe Maria, omgekeerd ook den eed van getrouwheid in ontvangst nemend (door de Holl. en Friezen als zoodanig gehuldigd, 28 Maart 1478). Sinds komen in de stukken de namen van Maximiliaan en Maria beide voor (*Groot Plakaatb.* II 675) en haar titels worden ook den hertog gegeven. Het een en ander, mede betr. Gelderland en Zutphen en Friesland, werd bevestigd door Frederik III (19 April 1478), die ook de oude privileges der Friezen bevestigde en uitbreidde (1 April 1479, vlg. Münch, *Cod. Dipl.* 501). Samen hernieuwen zij ook de ordonnantie van hertog Karel betr. de financiën van de domeinen, doch tot dekking der oorlogskosten moeten zij verscheidene verkoopen (vgl. van Limburg Brouwer, *Bourg. Charters* 154, 156). Wat deze gewesten betreft, de Friezen, verlost van hun vrees voor Karel den Stoute door diens dood, hernieuwden hun oude verbonden van vrede en vriendschap met de Engelschen, met wier koning, Eduard IV, Maximiliaan en Maria eveneens een verbond sloten te Rijssel (12 Juli 1478) ten bate van vrijen handel en visscherij (*Acta Publ. Angl.* T.V.P. III 85, 86, 89), dus ongeveer in den tijd (een dag te voren had Lodewijk XI het verdrag te Atrecht bezegeld), dat ook het verdrag met Frankrijk wederom voor een jaar verlengd werd, waarbij aan Maximiliaan verschillende plaatsen als Doornik e.a. ingeruimd werden.

Dat bestand kwam Maximiliaan goed te stade om zijn aandacht aan de Gelderschen te wijden. Dezen hadden, onmiddellijk na den dood van Karel den Stoute, afkeerig van het bourgondische gezag, hertog Adolf als wettig landsheer erkend, namens wien zijn zuster Catharina de regeering aanvaardde. Doch bij Doornik sneuvelde hij. Maria en haar gemaal weigerden de rechten van het oude hertogelijke huis te erkennen en hielden Adolfs jongen zoon Karel - met zijn zuster Philippa mocht hij eershelve de waskaarsen dragen bij het bourgondisch-oostenrijksche huwelijk - aan het bourgondische hof terug. Achtereenvolgens zochten de Gelderschen, hopende op Frankrijk, op Luik, op Gulik, steun bij bisschop Lodewijk van Bourbon, bij den hertog van Kleef, bij bisschop Hendrik van Munster, bij hertog Frederik van Brunswijk, achtereenvolgens belast met de voogdij in Gelre, trouwens ook begeerd door de bourgondisch gezinde heeren van Egmond. 10 Aug. 1480 kwam het al tot een vredesverdrag met de geldersche steden (Schraasert, *Beschr. v. Harderwijk* II, 48-51). Het einde was, dat in 1481 het hertogdom weder aan het gezag van Maximiliaan en Maria onderworpen werd, terwijl er graaf Adolf van Nassau hun stadhouder werd (Verdrag van Nunspeet). Bourgondisch gezind was ook de kabeljauwsche partij in Holland, waar het evenmin te Leiden, Hoorn, Haarlem en elders rustig was. Hier waren het minder de gilden die woelingen veroorzaakten; om zulks af te snijden hadden de hollandsche steden, in dezen aaneengesloten na Karels dood, zich tot Maria gewend met het verzoek om geen nieuwe gilden te laten ontstaan) vgl. Blok, *Holl. Stad* 230, met verwijzing ook naar Posthumus' *Bronnen* No 415). Het waren de twisten der Hoekschen en Kabeljauwschen, die herleefd waren en die men b.v. voor een stad als de eerste duidelijk geïllustreerd vindt in het optreden van heeren als de van Swietens, de Boschhuysens e.a. (zie de art. in dit Woordenb.) of b.v. van de Poelgeesten aan Hoeksche zijde. In tal van andere plaatsen was het roerig, vooral echter in 1479, maar het succes der Kabeljauwschen, sterk door de gunst van Maximiliaan en Maria, kwam vooral uit toen Wolfert van Borselen - zelf in

de plaats gekomen van den als niet-ingezetene krachtens 't Groot-Privilege afgetreden heer van Griethuizen, een Vlaming - als te Hoekschgezind van zijn stadhouderschap door Maximiliaan in 1480 ontheven werd, met welk ambt diens aanhanger Joost van Lalaing, schoon Henegouwer, werd belast. Maximiliaan, door de Kabeljauwschen in Holland (Febr. 1480) goed ontvangen, wien hij de Maria afgedwongen voorrechten erkende, kreeg een fiksche bede, terwijl de onregelmatigheden bij het onderdrukken der Hoeksche woelingen vergeven werden. (De art. van verzoening van Dordrecht, Gouda, Schoonhoven en Oudewater en verleening van de vergiffenis o.a. v.d. *Wall Priv. v. Dordrecht* 688-693).

De Raad van Holland werd alleen met Kabeljauwschen bezet, die nu onbetwist in Holland de overhand hadden. Dit had den Hoekschen te Utrecht aanleiding gegeven tot hun aanslag op Leiden, maar weldra moesten Broe(c)khuisen en de zijnen de kortstondig bezette plaats met omgeving weer ruimen. Maximiliaan bezocht haar, alsmede andere heroverde steden en bracht ook den uit Broeckhuysen's onderneming voortgekomen oorlog met Utrecht (tevens een strijd van bisschop David met de partij van den burggraaf van Montfoort en vooral aanvankelijk ook van Engelbert van Kleef) tot een goed einde, echter eerst in 1483, na een bestorming, waarbij stadhouder Lalaing sneuvelde. Te midden van al deze onlusten, voor een goed deel ook ontstaan na den dood van Karel den Stoute ten gevolge van de zware lasten, door dien vorst om zijn oorlogen den ingezetenen opgelegd, en in Holland ook uitgebarsten te Gouda (tegen den slotvoogd Jan van Cats, zie art.), Schoonhoven, Dordrecht, vooral ook Hoorn en omgeving (zie bij *V e l i u s*), brak nog vóór den afloop van den wapenstilstand in Maart 1478 de oorlog met de Franschen opnieuw uit, minder door beslissende botsingen dan wel door gruwelijke strooptochten en brandstichtingen, vooral weer hunnerzijds, gekenmerkt. Doch bij ontmoetingen waren zij onder den verraderlijken 'Sicur d'Esquerdes' meestal niet bestand gebleken tegen de krachtige en geoefende duitsche knechten van den landgraaf van Hessen en het beleid van den graaf van Romont (tot kap. gen. in Artois benoemd) en de verwoede, vlaamsche boeren van Jan de Gheest en zijn gezellen 'van de Groene Tente', flink gesteund door de vlaamsche stedelijke militia van Jan van Dadizeele, mede een Gentenaar (over wien *Dagb. v. Gent*, uitg. *F r i s* blz. 255).

Dergelijke krijgsbedrijven waren afgewisseld door wapenstilstanden en tijdelijk, ook wat de Nederlanden betreft, door feestelijkheden, gevierd naar aanleiding van de geboorte (22 Jan. 1478) en doop van Filips (den Schoone). De hertogin-weduwe was daarbij meter, Adolf van Ravestein peter (uitvoerig beschreven, behalve in de *VI. Kron.* en vooral ook bij *M o l i n e t*, ook in *Kunst-* en *Letterb.* 1840 (I) 45). Maximiliaan had met gejubel de vreugdetijding ontvangen in zijn legerkamp voor Pont-à-Vendin (Vendin-le-Viel, dorp in Artois) en weldra vergunde hem de wapenstilstand van 11 Juli (verdrag ter verlenging van den stilstand voor een jaar, aldaar geteekend, bij *M o l i n e t* Chap. 60), waarnaar Lodewijk begeerig was ook uit vrees voor het Duitse Rijk (waaraan hij Kamerijk teruggaf), zich bij vrouw en zoon te voegen. Maar onrustig, terwijl het vooral in Gent weer zeer woelig was door de zware lasten en de duurte (*V. F r i s*, *Het oproer te Gent in 1479* in *Ts. v.h. Willemsfonds*, Gent 1903), bleef het toch, ondanks den wapenstilstand. Wij denken aan de zaak van den Prins van Oranje, die zich eerst Maria af-, daarna, in

verbittering over Lodewijks wangedrag jegens hem, weder toegewend had, gevaarlijk voor den koning, tegen wien hij de stemmen der meeste bewoners van de Vrijgraafschap met zich meekreeg. Trouwens de streken daar en in Henegouwen door hem bezet, beloofde Lodewijk het Rijk terug, maar Bourgondië hield hij. Afgezien van de woelingen, in het Luiksche verwekt, waar hij Willem van der Marck steunde tegen bisschop Lodewijk van Bourbon, zijn onderhandelingen met Cath. van Gelre, mocht de koning, een soortgelijke politiek tegen Maria en Maximiliaan hervattend als tegen haar vader gevoerd was, zich te meer bekommerd gevoelen als bij het geding om de gunst van Eduard IV, diens toenadering tot Maximiliaan en Maria bereikt werd, niet alleen zich uitende in het reeds vermelde handelsverdrag, maar ook in een verloving van den zuigeling Filips met Anna, Eduards dochter, (het verdrag van Londen van 5 Aug. 1480, uitg. R y m e r XII 128, is nooit tot uitvoering gekomen).

Maar officieel nam Engeland niet, namen wel engelsche boogschutters deel aan den in Juli 1479 hernieuwden oorlog van de troepen van Maximiliaan tegen de Franschen, die ouder gewoonte zich weer allerlei inbreuken op den wapenstilstand veroorloofd hadden. Ook thans weer het tooneel van min of meer bloedige strooppartijen, schermutselingen, aanslagen, verrassingen, totdat het eindelijk gekomen is tot een grooten slag, door Maximiliaan reeds in een vroegere episode van den guerilla-krijg aangeboden, maar thans aanvaard en wel niet ver van het door hem belegerde Théroutane. Doch naar Guinegate (of Blangis) wordt gewoonlijk de slag genoemd, die in Aug. 1479 plaats had, en Maximiliaan, wiens rechtervleugel reeds verslagen was, ten slotte toch een roemrijke overwinning bracht op d'Esquerdes (H. Kl a j e , *Die Schlacht bei Guinegate von 17 Aug. 1479*, Greifswald 1890), wel een van de grootste veldheeren van zijn tijd genoemd (zie I e G l a y , *Notice sur Max.* 388, no 3). Roemrijk, maar niet rijk aan gevolgen. Maximiliaan keerde niet terug voor Therouanne, dat hij ongetwijfeld zonder moeite had kunnen krijgen, rukte evenmin op tegen Atrecht, maar begaf zich naar Aire, waar hij na eenige dagen zijn vlaamsche troepen, op hun verlangen trouwens, ontsloeg. Hier kwam weer de geest uit van het toenmalige provincialisme, dat het voldoende achtte zijn eigen grenzen beveiligd te zien - en geen gevaar erkende zoolang het 'slechts' algemeen was.

De oorlog was echter nog niet uit, al gaf hij wederom slechts het gewone tafereel te zien van strooptochten en overrompelingen, aanslagen op kleine en grootere plaatsen over en weer, terwijl de strijd ter zee, na de terugwerping der Franschen op hun eigen kust, ook niet veel meer beteekende, behalve dan dat een hollandsche haringvloot den vijand in handen viel. Trouwens ook, gelijk we zagen, had Maximiliaan in Holland de handen vol, in den Haag vertoevende, terwijl Dordrecht en Hoorn over het algemeen de brandpunten van de twisten waren. Te midden van al dat krijgsumroer, door Maximiliaan te 's Hertogenbosch onderbroken met een feest van de Vliesorde, waartoe zijn zoontje Filips en andere heeren daar werden toegelaten, anderen als de trouwelooze d'Esquerdes uitgestooten, te midden van dit alles werd den vorst (10 Jan. 1480) te Brussel een dochter geboren, Margaretha, de later zoo roemrijke landvoogdes, reeds van haar eerste jaren af als haar moeder werktuig der politiek. Met hoeveel vreugde ook haar geboorte was begroet en gevierd, moest haar vader kort daarop oprukken tegen Venlo - zijn wapenstilstand met de Franschen weder voor een jaar verlengd zijnde, verraderlijk echter door

dezen weer verbroken door een (vergeefschen) aanslag op Aire en St. Omer. Die politiek, terwijl zij voor het bourgondisch-oostenrijksche huis de banden nauwer toehaalde met Engeland en op raad van Eduard IV met Bretagne (de oude ligue tegen Lodewijk XI scheen weer in aantocht, tegen wien ook gezanten van Maximiliaan en Maria den Paus inlichtten in Juni 1481), vond, meer nog dan de onvruchtbare krijg, den franschen Koning, weinig gelukkig ook in zijn streven met Gelre en Luik, afgemat, getroffen daarbij door een eersten aanval van beroerte te Plessis. Meer nog helde hij dus voor het oogenblik tot vrede over dan Maximiliaan, ofschoon ook ongetwijfeld daartoe geneigd, maar, al verarmde zijn gebied, in een gunstiger positie zijnde. Daar trof dezen laatste de slag, zwaar niet alleen uit menschelijk, ook uit staatkundig oogpunt: het verlies van zijn jonge gade.

En wat er nu waar is van dat verhaal betreffende een blijde ontvangst te Bergen of te Valenciennes bij een bezoek in de nabijheid van het zijn kenteekenen wijd verbreidende oorlogsgebied, feit is het dat beide vorstelijke persoonlijkheden zich ook vertoond hebben te Gent te midden van en deelnemende aan het ijsvermaak en, tot allerlei sport van nature geneigd, zich daaraan, in het bijzonder aan de jacht bij een volgend verblijf te Brugge, gingen overgeven. En zoo vond ook in de omgeving dier stad de jachtpartij plaats, waarbij de ongelukkige val van haar over een boomstronk gestruikeld paard, geschiedde, met het bekende, treurige gevolg.

Na een lijdensgeschiedenis van nog een drietal weken, waarbij bezorgdheid van haar gemaal en overdreven kieschheid ten opzichte van de behandelende geneeskundigen een nadeelige rol gespeeld hebben, kwam het droevig afscheid van de jonge vorstin, behalve van haar edelen en staten, van haar zeer getroffen echtgenoot en haar beide jeugdige kinderen - het zoontje Frans, dat 10 Sept. 1481 geboren was, is niet lang daarna overleden, terwijl een vierde, nog ongebooren kind met haar, zelf nauwelijks 25 jaar oud, ten grave daalde. Dit laatste is echter even weinig zeker of althans bekend als de geboorte en spoedig gevolgde dood van een zoontje, dat dan wel George genoemd is.

De 27ste April was zoo een dag van grooten rouw, doch niet alleen voor haar familie, haar hof, ook voor de ingezetenen dezer landen, over wie zich, zonder dat ze het konden vermoeden, een zeer nevelachtige of duistere toekomst ging uitstorten. Want zij betreurden haar als een kind des lands, een vrouw, wier beminnelijke eigenschappen van verschillende zijden geprezen zijn, wier regeertijd, kort en hoe onrustig ook door vijanden van binnen en buiten, beschouwd is als de lente, vergeleken met den voorafgeganen wintertijd van den barren krijgsman, den verschrikkelijken Karel. Maar naast het graf van dien vader verrees de tombe van haar, wier lichaam, na een indrukwekkende begrafenis, werd gebalsemd, daar te Brugge in O.L.V.-Kerke, beide goed bewaard gebleven. Over die tombe, het werk van den Brusselaar Pieter de Beckere of de Baker (1495-1501) (zooals P l e y t e hem noemt in *Een iconographie der Graven van Holl. en Zeel. in Bijdr. Vad. Gesch.* 1885, 223) zie men nog de *Ann. de la Soc. d' Emul. de l'hist. de Flandre* 1840, 47-69, 1847, 25-27, 1850, 241 s. Aldaar 189, 190 over beeldhouwwerk van Liewen van Boeghem 1485 (naar een ontwerp van Fr. v.d. Pitte).

Over een portret van Maria van Bourgondi³/₄: l e G l a y in zijn aangehaalde *Notice* 386, no 1. Zie voor verdere afbeeldingen van deze telg van

het bourgondische huis (met haar op het geslacht Oostenrijk overgegene eigenaardige kin en lip!) de catal. van Muller en van Someren der bekende portretten-verzamelingen en Osw. Rubbrecht, *Trois portraits de la Maison de Bourg. par Memlinc* in de *Ann. Soc. Flandre* 1910, 15s.

Zie, afgezien van het overige, reeds aangehaald in dit artikel en bij dat van Karel den Stoute, waarbij men wil voegen: E.A. Freeman, *Charles the Bold (Select hist. Essays)* Leipzig 1873; Ruth Putnam, *Charles the Bold* (New-York and London 1908), vooral: E. Münch, *Die Fürstinnen des Hauses Burgund-Oesterreich in den Niederlanden* (Leipzig 1832) en de ook aldaar (S. 281) aangehaalde *Weiss-Kunig* (o.a. over het wederkeurig onderrichten der echtgenooten in beider talen) en *Bildungsgesch. Maximilians I* in Pölitzs *Jahrbücher* 1831; *Maria van Bourgondië* in *Levensbeschr. v.N.M. en Vr. X* 279-288; G.H. Gaillard, *Hist. de Marie de Bourg.* (Paris 1757; Brux. 1784); O. Delepierre, *Chron. de Max. I durant son mariage avec Marie de Bourg.* (Brux. 1839); de z., *Marie de Bourg.* (Brux. 1841); Michiel J.F.v.d. Voort, *Maximiliaan van Oost.* (Antw. 1844); A.J. Royaards en J.L.A. Nepven, *Het huwelijk van Max. van Oostenrijk en Maria van Bourgondië in 1477 (Toelichting tot de Maskerade van het Utrechtsche Studentencorps, Utrecht 1867)* (met lijst der gebr. bronnen en hist. aant. over de voornaamste, daarbij opgetreden persoonlijkheden). Verder, behalve alweer de oude kronieken en mémoires, stedelijke geschiedenissen en privilegeboeken, de bekende, alg. werken (Zie V. kol. 283 en boven), afgezien van Nijhoff's *Gedenkw. van Gelre V*, Kervyn de Lettenhove, *Hist. de Flandre V*; P. Fredericq, Rausch, Toutey (met uitv. bibl.), brievenpublicaties als van J. Vaesen (en vgl. ook voor de verdere lit. boven en V, 284). Nog: Gachard *Analectes historiques* (vgl. 2e en 3e *Serie des Bull. de la Comm. roy. d'Hist.*); de z., *Les Etats de Gand en 1476* in *Etudes et Notices hist. concernant l'hist. des Pays-Bas* (Brux. 1890), (Vgl. ook: *Bull. de l'Acad. des sciences et belles lettres d'Hist.*); de z., *Coll. de Doc. inéd.* (Brux. 1833) (behalve nog zijn mede reeds aangehaalde uitg. v. de Barante, *Hist. des Ducs de Bourg.* II); J.H.v. Dale, *Maria van Bourg., bij den dood van Hugonet et Humbercourt* in *Bijdr. tot de Oudheidk. en Gesch. inz. v.Z. VI. III* (1858) 168 vgl.; J. Diegerick, *Episode de l'hist. d'Ypres sous le règne de Marie de Bourg.* in *Ann. Flandr. Occid.* 2e S. VI (Bruges 1848) 423 ss., met als vervolg daarop: Jean Justice, *La répression à Ypres après la révolte de 1477* aldaar 5e S. IV 1891; Lacroix, *Faits et particularités etc.* (zie boven) in: *Mém. de la soc. des sciences du Hainaut I*. En vergelijk nog, behalve J. van Vloten, *Nederl. Geschiedz.* (ook over den dood van Maria van Bourg.) de reeds aangehaalde *Notice* v. le Glay in diens uitg.: *Corr. de l'Emp. Max. I et de Marg. d'Autr.* II, 385-390 (Paris 1839); L. Gilliodts v. Severen, *La mort de Charles le Téméraire. Les suites qu'elle eut en Flandre in la Flandre* 1884, 31 s.; J.O. Delepierre, *Précis des Annales de Bruges* (Bruges 1835); V. Fris, *Dagb. v. Gent* (vervolg 1477-1515) in *Mij der VI. Biblioph.* 4e R. No 12 (Gent 1904); de z., *Bibl. de l'hist. de Gand* (Gand 1907-1913); de z., *Hist. de Gand* (Brux. 1913) en, behalve de mede aangehaalde werken v. Blok, Pirenne, Walther (zie ook V, 284) aan te vullen met Pirenne's *Bibl. de Belgique* en Petit's *Repertorium*.

Kooperberg

[Marnef, Petrus]

MARNEF (Petrus) of *Petrus Leydensis*, generaal der Karthuizerorde, geb. te Leiden vóór 1485 en gestorven in de Grande Chartreuse bij Grenoble 6 Mei 1546. Hij was eerst regulier kanunnik in het Augustijnenklooster te Cysoing in het bisdom Doornik. Verlangend naar een leven van gebed, afzondering en versterving, ontving hij van zijn geestelijke overheid vergunning om over te gaan naar de orde van S. Bruno. Nij nam het Karthuizerhabijt aan in de Chartreuse de Notre-Dame des Prés bij Montreuil-sur-Mer. Hoezeer het hem ernst was om den harden Karthuizerregel na te leven, kan worden opgemaakt uit de woorden 'vir rigidae observantiae sitientissimus', waarmede hij wordt beschreven. Van 1512 tot 1540 stond Marnef aan het hoofd der Chartreuse 'Val du saint Esprit' te Gosnay ten Z.W. van Béthune. Het monasticon der Karthuizerorde verhaalt ons een geval van zijn edelmoedigheid tegenover de vijanden van dit klooster. Tevens bestuurde hij gedurende 26 jaren (1514-1540) als visitator de ordesprovincie Picardië.

Zijn deugd en wijsheid hadden inmiddels zoozeer de aandacht getrokken, dat men hem, toen in Juli 1540 de generaal der Karthuizers, Joannes Guilhard, was overleden, in hetzelfde jaar tot diens opvolger koos. In deze hoedanigheid was hij prior der Grande Chartreuse, welke ook zijn residentie werd. Hetgeen uit zijn bestuursperiode bijzondere vermelding verdient, is wel het tot stand komen van een geestelijken band tusschen de Karthuizerorde en den H. Ignatius van Loyola en diens Societeit van Jezus. Het desbetreffende diploma, gedateerd 1544, vindt men afgedrukt bij Molin, I p. 228. Daar wordt ook een voorbeeld aangehaald van den rechtvaardigheidszin des generaals.

Men verwarre hem niet met een anderen Petrus Leydensis, n.l. den bekenden keulschen Karthuizerprior Blommevenna, die in 1536 overleed (II, kol. 185).

Marnef was de 38ste generaal der Karthuizerorde, welke in zijn tijd ruim twee honderd kloosters telde. Hij was een van de twee Noord-Nederlanders, die in den loop der eeuwen het prioraat der Grande Chartreuse hebben bekleed. Hij werd begraven in de Grande Chartreuse. Tot zijn opvolger koos men in 1546 *J o a n n e s V o l o n*.

Zie: *Raissius, Origines Cartusiarum Belgi* (Duaci 1632) 9; *le Vasseur, Ephemerides Ordinis Cartusienensis I* (Monstrolii 1890) 581; *D. Nicolai Molin, Historia Cartusiana III* (Tornaci 1906) 66-69; *Bijdr. en Meded. v.h. Hist. Gen. gev. te Utrecht* 9de deel (1886) 265; *La Grande Chartreuse, par un Chartreux*, 6me éd. (Lyon 1898) 434; *Morotius, Theatrum chron. sacri Cartus. ord.* (Taurini 1681) 29; *Maisons de l'ordre des Chartreux* (Monasticon) II (Parkminster 1916) 161, 165; *H.J.J. Scholtens, Een Boek over Karthuizers* (Roermond 1924), passim.

Scholtens

[Martens, jonker Jacob]

MARTENS (jonker Jacob), geb. te Gent, datum onbekend, sneuvelde bij Haarlem 13 Dec. 1572, zoon van *J a c o b M a r t e n s*, ridder, voorzitter van den Raad van Vlaanderen, en *E l i s a b e t h C a b i l l i a u*.

Hij werd door zijn vader uit huis gezonden, omdat hij hervormd was; in 1567 moest hij uit Gent vluchten. In den zomer 1569 ontmoeten wij hem op de vloot der Watergeuzen in Engeland; Sept. 1569 zeilt hij terug naar de hollandsche kust en de Eems. 20 Juli 1570 kwamen in Engeland klachten over hem in, hij roofde onder het gebied der Cinque Ports. In den zomer 1571 is hij luitenant van kapitein de Loy en in Aug. tijdelijk kapitein op

diens schip 'de Windhond' voor Dover. 1 Apr. 1572 is hij bij de inneming van den Briel; weldra vaandrig in het vendel van Lumey. Bij een mislukte poging om Haarlem te ontzetten sneuvelt hij 13 Dec. 1572 bij het Manpad.

Zie: *Biogr. nat. de Belgique*, XIII, 874; *Calendar of State Papers, Domestic Series*, 1547-1580, 384; van Groningen, *Gesch. der Watergeuzen*, 128, 275; Altmeyer, *Gueux de Mer*, 143; Pouillet, *Corr. de Granvelle II*, 505, 542.

Vogels

[Martens, Lambertus]

MARTENS (Lambertus), Martini of Martenii, priester, deken van Schouwen, waarschijnlijk de laatste, komt voor van 1556/57 tot 1571/72. Het jaar van zijn dood is niet bekend; 1556/57 verkreeg hij 'jure devoluto' eene vicarij aan het altaar van O. Lieve Vrouw te Noordwelle; het begevensrecht werd echter betwist. 1557/58 werd Lambertus Martinus, deken der jurisdictie van Schouwen, ingesteld in de vicarij van O.L. Vrouw te Duivendijke en 1558/59 in de vicarij van St. Jacob en Magdalena te Renesse. De vicarij van Duivendijke was open, omdat de vicaris Matheus Cornz. Cats in het klooster was gegaan. Deze is waarschijnlijk de latere provinciaal en schrijver der Minderbroeders (zie kol. 286). Aan den deken Lambertus Martini verviel nog rechtens de collatie of begeving van vicarijen in Dreischor, Dreischorhaven, Haamstede en in de kapel van het hospitaal te Haamstede.

2 Juni 1571 werd Lambertus Martens, vice-curator, als pastoor ingesteld in de parochie Nieuwerkerk (Schouwen); er ontstond echter hierover verschil en proces. Of deze vice-curator wel dezelfde persoon is als de deken, blijkt niet. Bij geen enkele dezer prebenden van den deken wordt zijn opvolger genoemd, zoodat hij waarschijnlijk de tijden der gewelddadige onderdrukking van den katholieken godsdienst in Schouwen beleefde.

Zie: Grijpink, *Register op de parochiën* (Amst. 1914) I, Scaldia, 27, 29, 32, 34, 42, 43, 60, 66, 75; *Historia episc. Middeln.* 47.

Fruytier

[Martsen de Jonge, Jan]

MARTSEN DE JONGE (Jan), schilder en etser, werd, naar men vermoedt, geb. te Haarlem omstr. 1609 en stierf na 1647. Van zijn leven is verder zeer weinig bekend en met zekerheid is er zoo goed als niets van hem te zeggen.

Schilderijen van zijn hand bevinden zich te Amsterdam, 's Rijks Museum: ruitergevecht; Brunswijk, Museum: slag bij Luetzen, 1632; Hedenberg (Zweden) verz. G.M. Hamilton: ruitergevecht; Lucca, Gal. Mansi: boer in gevecht met soldaten; Oldenburg: een ruiter, die zijn paard laat drinken; Rotterdam, Mus. Boymans: ruitergevecht; Schwerin, Museum: gevecht; Stockholm, kab. van den Koning: gevangenneming van Gustaaf Adolf, Gustaaf Adolf in een veldslag; Weenen, verz. Czernin: ruitergevecht.

Teekeningen van zijn hand bevinden zich te Amsterdam, 's Rijks Prentenkabinet: ruiters een dorp plunderend, legerplaats, ruiter, uittocht van het Spaansche garnizoen uit Hulst 5 Nov. 1645; Haarlem, Mus. Teyler: ruitergevecht; Maartensdijk, verz. Lugt; Weenen, Albertina: vier hongaarsche ruiters op den rug gezien, zeven zweedsche en hongaarsche ruiters; Hamburg, Kunsthalle: teekening van 1632.

Prenten van zijn hand zijn: reeks van 8 prenten met ruitergevechten enz., een ruiter te paard, titelprint voor Hoofts *Hedendaeghsche Verloren zoon*, uitg. te Amst. 3 Febr. 1636. Historieprenten gemaakt naar het ontwerp van Jan

Martsen de Jonge en teekeningen zijn: Zinneprent ter eere van Fred. Hendrik 1629 door Cl. J. Visscher (niet J.v.d. Velde; F.M. 1636); 28 Juli 1635, Schenkenschans door de Spanjaarden genomen (F.M. 1738); 7 Oct. 1637, uittocht van het garnizoen uit Breda (niet door Quast, wellicht door C.J. Visscher en N. Martsen; F.M. 1775); Sept. 1638, optocht van Maria de Medici, 8 teekeningen door Martsen de Jonge, in 's Rijks Prentenkabinet (F.M. 1792); 28 Sept.-5 Nov. 1645, beleg en inneming van Hulst door A. Santvoort, Cl.J. Visscher ged., ged. Martsen, gegraveerd door P. Nolpe (F.M. 1903); 5 Nov. uittocht v. Hulst, schets voor gravure door C.J. Visscher van Martsen (F.M. 1911).

Naar zijn ontwerp graveerden (zoals we ook reeds gedeeltelijk hierboven mededeelden) J.v.d. Velde, S. Savry, P. Nolpe, C.v. Dalen, Cl.J. Visscher.

Zie: A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 109, III, 113; R.v. Eynden en A.v.d. Willigen, *Geschiedenis der vaderl. schilderkunst sedert de helft der XVIIIde eeuw* (Haarlem 1816-42), I, 99, IV, 99; C. Immerzeel, *De levens en werken der holl. en vl. kunstschilders* (Amst. 1843) II, 87, IV, 1066; Ch. Blanc, *Manuel de l'amateur d'estampes* (Paris 1854-90) II, 612; G.K. Nagler, A. Andresen en C. Clausz, *Die Monogrammisten* (München 1871-79) IV, 1747; E.W. Moes, Aanteekeningen 's Rijks Prentenkabinet afd. schilderijen, prenten; J.Ph. van der Kellen, Aanteekeningen 's Rijks Prentenkabinet; Th. Frimmel in *Zeitschr. f. Bild. Kunst* (1891) 26; Fr. D.O. Obreen, *Archief voor Ned. Kunstgeschiedenis* (1877-87) VII, 23; A. Andresen, *Handbuch f. Kupferstichsamml.* (Leipzig 1870) II, 130; A.D. de Vries, *Biograf. aanteekeningen in Oud- Holland* (1885), 228; A. Bartsch, *Le peintre-graveur* (Weenen 1803-21) IV, 47; R. Weigel, *Supplem. du peintre graveur de A. Bartsch* (Leipzig 1843), 150; F. Bartsch, *Die Kupferstichsamml. d.K. Hofbibliothek in Wien* (Wien 1854), 2098; G. Hoet, *Catalogus of naamlijst van schilderijen met derzelve prijzen* (den Haag 1752) I; P. Terwesten, *Catalogus of naamlijst van schilderijen sedert 27 Aug. 1752-21 Nov. 1768* (den Haag 1770); J. Meder, *Handzeichn. alter Meister a.d. Albertina* X, 1093; F. Müller, *De nederl. geschiedenis in platen* (Amst. 1863), nr. 1636, 1738, 1775, 1792, 1903, 1911; A. Bredius, *Künstlerinventare* G. 91*, G. 93, 364, G. 545, G. 839, G. 973, G. 1233, G. 1306, G. 1345, G. 1809, U. 1980.

J.M. Blok

[Mast, Antonius]

MAST (Antonius), zoon van Hubertus, 1482 wonend te Mechelen, pronotarius apostolicus sinds einde 1483 of begin 1484, alsdan reeds kanunnik van O.L.V. te Antwerpen, kapelaan aan het pauselijk hof, magister in artibus familiaris, licentiatius in het recht, was pastoor in Vlissingen der beide kerken, Oud- en Nieuw-Vlissingen. 8 Mei 1479 wordt aan Ant. Mast, clericus van het bisdom Kamerijk, uitstel verleend der betaling der annaten, verschuldigd voor zijn benoeming tot het pastoraat te Vlissingen en voor een kanunnikdij te Hougaarde (Luik). 8 Oct. 1479 benoemt hij zijne gemachtigden om zijn rechten op de cure der kerk van Vlissingen te verdedigen en stelt 24 Mei 1481 voor 6 jaar een plaatsvervanger aan in zijne kerken aldaar. Sinds 1479 was Ant. Mast ook kanunnik en plebaan van de O.L. Vrouwekerk te Antwerpen. Als afgevaardigde van het kapittel kwam hij 23 Oct. in het, zonder toestemming van het kapittel, nieuw opgerichte klooster der Karmelieten te Antwerpen, om een veto uit te spreken en het offer

op den dag der wijding geschonken, in beslag te nemen. Reeds sinds vele jaren was er verschil over het patronaatschap der beide vlissingsche kerken tusschen de abdij en den graaf van Zeeland en later diens opvolgers in de heerlijkheid van Vlissingen, de heeren van Veere. De laatsten hernieuwden hunne aanspraken, toen de abt van Middelburg met den pastoor Antonius Mast overeengekomen was om de incorporatie te verkrijgen te Rome en daartoe verschillende contracten sloten. 23 Febr. 1488 werd bij pauselijk besluit de incorporatie een feit en werd aan Mr. Antonius Mast, gewezen cureit, jaarlijks 34 pond gr. toegestaan. Tijdens zijn pastoraat had Mr. Antonius Mast ook moeilijkheden met de paters Karmelieten van Vlissingen over de begrafenisrechten, enz. Paus Sixtus V droeg den abt van Middelburg op, uitspraak te doen in het geschil. 30 Oct. 1484 aanvaardde de abt de opdracht. Eerst 31 Maart 1505 werd eene minnelijke overeenkomst gesloten.

Zie: *Archief v. Zeeland* (1910), 118, 215-216; *Bijdr. bisdom Haarlem* VII, 192, XXXV, 249, no. 910, 914, 914a, 935, 937, 945, 946, 972, 1184; Fruin, *Archief O.L.V.-abdij te Middelburg*, no. 910, 914, 914a, 935, 937, 945, 946, 972; U. Berlière, *Invent. anal. des div. cameralia aux arch. Vat.* (Rome 1906) no. 749, 774; Diercxens, *Antverpia Christo nascens et crescens* III, 162, 163, 164.

Fruytier

[Mathijssen, Martinus]

MATHIJSSSEN (Martinus) of *M a t h i a e*, geb. te Hulst, student te Leuven aan de universiteit, werd gepromoveerd als magister der filosofie 15 Oct. 1579. Hij was wegens het klein getal studenten alleen professor der logica en physica 1580-84 in de pedagogie de Lelie. Door de treurige tijdsomstandigheden scheen de universiteit haar ondergang nabij. Mathijssen verliet Leuven in 1585.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XX, 373.

Fruytier

[Mathysz., Peter]

MATHYSZ. (Peter), data van geb. en overl. onbekend, was van beroep timmerman en ging door zijn huwelijk te Naaldwijk wonen. Aldaar was hij een der leiders der Hervormden en moest daarom in 1567 naar Emden vluchten. Op 1 Sept. 1568 werd hij door Alva verbannen. In 1568-1569 komt zijn naam voor op de lijst dergenen, wier goederen zijn verbeurd verklaard. In April of Mei 1572 komt hij weer in het land terug. Nadat de Watergeuzen in den zomer 1572 Honselersdijk hadden genomen, beveelt de predikant Dathenus hem de Hervormde gemeente te Naaldwijk spoedig weer te herstellen. Op 9 Aug. 1572 had er de eerste Hervormde dienst plaats.

Zie over hem: *M a r c u s*, *Sententiën*, 122; *Kroniek van Willem van Hoof* in *Bijdr. Bisdom Haarlem* XXVII, 344 e.v.; Algem. Rijks Archief, Holl. Div. Rekg. 1804.

Vogels

[Mauden, David van]

MAUDEN (David v a n) of *M a u d e n t i u s*, priester, geb. te Antwerpen 1575, overl. te Brussel 8 April 1646, voltooide, na de latijnsche klassen in zijn geboortestad gevolgd te hebben, de studie der wijsbegeerte en godgeleerdheid aan de universiteit te Leuven. 6 Juni 1606 behaalde hij den graad van licentiaat in de beide rechten. Hij had slechts den titel van gegradueerd kanunnik van St. Lebuinus te Deventer, want in dien tijd kon hij niet meer in het bezit der kanunnikdij geraken. 15 October

1609 werd hij benoemd tot pastoor der Kapellekerk te Brussel, nadat hij eerst als pastoor de parochie van St. Nicolaas aldaar bestuurd had. 17 October 1622 werd hij tot deken gekozen en benoemd van het verstrooid kapittel der collegiale kerk van O.L. Vrouw te Breda. Hij deed zijn

parochie door een deservitor besturen, toen 1625 Breda weder onder den Koning van Spanje kwam en het kapittel zich weder vereenigde. Bij de inneming van Breda door Frederik Hendrik 1637 moest hij met al de geestelijken de stad verlaten. David van Mauden stond bekend als een geleerd man 'rerum moralium peritissimus' zegt Hurter, *Nomenclator* I, 498 (ed. 1892) op gezag van kardinaal Bona. Zijne gedrukte werken geven hiervan een voldoende bewijs. Eerst gaf hij een werk uit ten gebruike der predikanten *Discursus morales in praecepta Decalogi* (Lov. H. Hastenius, 1625). Dan nam hij de partij op voor de banken van leening en schreef een interessante pleitrede en verdediging tegen de aantijgingen in J. de Lillers *Cassandre des monts de piété belgiques* (1626): zijn *Antidotum adversus calumniosos et venenosos libellos Joannis Lillers seu discursus tres de usura videlicet montibus pietatis* (Lov. Hastenius 1627). In het voorwoord kondigde de schrijver aan, dat hij later in de landstaal een vermeerderde uitgave van het *Antidotum* zou doen verschijnen, wat niet schijnt gebeurd te zijn. J. de Lillers schreef een verweer in zijn *Alexipharmaca exhortatio* (Par. 1628). In den heftigen strijd over de leenbanken en het heffen van rente had David van M. den Jezuiet Leon Lessius aan zijn zijde. David Mauden gaf nog uit *Speculum aureum vitae moralis, quo Tobias ad vivum delineatur atque explicatur* (Antv. J. Meursius 1631).

1619 waren er moeilijkheden ontstaan tusschen de proostdij van de Kapellekerk en het kerkbestuur, welke 1632 weder opgerakeld werden. Hij schreef toen het volgend werk om te bewijzen, dat de parochiekerk de Kapelle geheel gescheiden was van de proostdij: *Alitologia seu veritatis explicatio quo prepositura nuncupata Capellaead incudem revocatur, et ad veram amussim delineatur palam omnibus exponitur* (Brux. God. Schoevaerts 1635). Mogelijk was deken D. Mauden een bloedverwant van den antwerpschen geneesheer en professor David van Mauden, overl. omstreeks 1612.

Zie: Foppens, *Bibl. Belg.* 230; Krüger, *Gesch. Bisd. Breda* III, 247; *Biogr. nation. Belg.* XIV, 87; de Feller, *Dictionnaire histor.* (ed. 1849) 561; *Bijdr. Hertogd. Brabant* II (1903), 316, 455; Sanderus, *Chorogr. sacr. Brab.* (ed. 1727) III, 384; Hoynck van Papendrecht, *Analecta Belgica* III, p. I, 334; *De Katholiek*, CXLIV (1913), 411, 412, 414, 416, 424, 427, 429.

Fruytier

[Meatob, Isaac of Yshac]

MEATOB (Isaac of Yshac), opperrabijn van Suriname in de 17de eeuw. Hij ontving zijn opleiding aan de rotterdamsche joodsche academie 'Jesiba de los Pintos', in 1669 naar Amsterdam overgebracht. Hier was hij toen ook rector (Rosch) van het theologische genootschap 'Reschieth Chochmah'. Hij vertrok later naar Suriname, waar hij met een familielid, Jehudith, dochter van Jechiel Meatob, op 14 Elloel 5473 (1713) in het huwelijk trad, waarbij David M. Meza en Imanuel de Solis als getuigen fungeerden. In handschrift bestaat van hem *Copia da Carta que escrivo de misraim* (Egypte) em 2de Nissan 5426 (7 Apr. 1666) à seu yrmao David Meatob. Een David Meatob Junior, eveneens te Suriname, was aldaar gehuwd met Rachel Junior Musaphia in 5504 = 1744.

Zie: P.A. Hilfman, *Notes on the history of the Jews in Surinam* in *Publications of the Amer. Jew. Histor. Society*, no. 18 (1909) 185, 187, 191 en 207; R. Bijlsma, *De Stichting van de Port. Joodsche gemeente in Suriname* in *West Indische Gids* (1920), 59 vlg.; Kayserling, *Bibl. Esp.*

Port. Jud. (Straatsburg 1890) i.v. Meatob; J a c . Z w a r t s , *De Academia de los Pintos in Rotterdamsch Jaarboekje* 1922.

Zwarts

[Meekren, Job van]

MEEKREN (Job van) of van Meeckeren, waarschijnlijk geb. te Amsterdam in 1611, ald. overl. 6 Dec. 1666. Hij leerde het chirurgijnsvak te Amst., alwaar hij den 19den April 1635 zijn proef heeft gedaan voor den 'proeff-meester en de overluyden van het chirurgijngilde'. Kort daarop (23 Oct.) trad hij in het huwelijk met Lijsbetje Michgiels of Michiels. Hij woonde toen op de Prinsegracht. Zoals de meeste toenmalige chirurgijns moet van M. van eenvoudige afkomst zijn geweest en de eerste opleiding liet wel wat te wenschen over. Te meer is het dus in hem te prijzen, dat hij later door ijverige studie zijn kennis heeft weten te vermeerderen, zoodat hij in het door hem nagelaten geschrift *Heel- en Geneeskonstige Aanmerkingen* (1668, duitsche vert. in 1675 te Neurenberg, lat. in 1682 te Amst.) zich een wel belezen man toont, thuis zoowel in de oudere als in de nieuwere literatuur. Zijn tijdgenooten, onder wie Tulp, roemen hem als een ijverig en kundig chirurgijn. Met tal van bekende geneeskundigen uit zijn tijd was hij bevriend o.a. met Johannes van Horne, Willem Piso, P. Barbette, Frans de la Boë Sylvius. De overheid van zijn woonplaats benoemde hem in verscheidene ambten. Bij een vrouw vond hij 'twee ten naesten by ronde steentjes' in de pijnappelklier (hersenzand). Hij beschrijft onder den naam van 'milde waterzucht' een kyste in de milt. Bij amputaties van de ledematen maakte hij van kunstmatige bloedeloosheid gebruik. Bij de beklemde breuk beval hij in navolging van Pygraeus de buiksnode aan; dat hij haar ook heeft uitgevoerd blijkt niet. Het ganglion genas hij door vermorzeling. Voor de punctie van het hypopyon gaf hij een eigen 'werktuig' aan. Daarentegen bestreed hij de mogelijkheid van een uitzakking van de baarmoeder. Tal van waarnemingen van merkwaardige ziektegevallen zijn in zijn boek te vinden, dat opmerkelijk vrij is van bijgeloof.

Zie: E.D. Baumann in *Ned. Tijdschr. v. Geneesk.* 1923 (1e helft no. 5).

Baumann

[Meer, Cornelis van der]

MEER (Cornelis van der), geb. 4 Juli 1788, overl. te Almeloo 12 Jan. 1826, kwam in 1804 als élève in dienst bij den inspecteur-generaal van den waterstaat C. Brunings (I kol. 498), na diens overlijden bij F.W. Conrad (II kol. 313) en toen ook deze overleed, onder A.H.J. van der Plaat (V kol. 514). Voor den laatste deed hij opnemingen en hield hij toezicht op werken in Noord-Holland. In het Rijksarchief is eene door hem geteekende kaart van de Kostverlorenvaart bij Amsterdam.

Toen Nederland bij Frankrijk werd ingelijfd en de nederlandsche waterstaat op fransche leest geschoeid werd, werd van der Meer bij keizerlijk decreet van 20 Febr. 1811 tot ingénieur des ponts et chaussées benoemd. Daar hij in dat van 12 Mrt. d.a.v. niet genoemd werd, was hij vanzelf ingenieur 2e klasse. De departementen waren in administratieve, tevens rechterlijke arrondissementen verdeeld en de dienstkringen der ingenieurs werden uit een of twee dezer arrondissementen samengesteld. Aan van der Meer werden de arrondissementen Almeloo en Deventer als dienstkring aangewezen, ter standplaats Almeloo, onder den ingenieur en chef J.E. Wildeman (IV kol. 1458).

Toen laatstgenoemde bij onze bevrijding van het fransche juk in het laatst van Nov. 1813 weder in militairen dienst trad, werd van der Meer als zijn plaatsvervanger in het departement Bouches de l'Yssel, sedert 1815 provincie Overijssel, ter standplaats Zwolle aangewezen. Hij was wel

iets ouder in dienstjaren maar iets jonger in leeftijd dan zijn ambtgenoot J.W. de Thoméze (IV, kol. 1308), van wien hij nu de chef werd. Ook bij de 7e organisatie van den waterstaat bij Koninklijk besluit van 25 Dec. 1816, waarbij hij tot ingenieur 1e klasse bevorderd werd, bleef hij waarnemend hoofdingenieur.

In 1822 werd van der Meer door eene slepende ziekte aangetast, die hem dwong, verlof uit den Rijksdienst te vragen. Dit werd hem met ingang van 1 Dec. 1822 verleend en telkens verlengd, zoodat hij niet weder in dienst is kunnen treden. Na het bekomen van verlof verhuisde hij weder naar Almeloo.

Hij huwde Nov. 1816 F.H. Harwig, overl. 17 Jan. 1849.

Ramaer

[Meeren, Antonius van der]

MEEREN (Antonius van der) of Mera, geboren in het utrecht'sche diocees omstreeks 1400, werd 1423 ingeschreven als student aan de universiteit te Keulen (Keusen, *Die Matrikel der Universität Köln* 136). In 1426 werd hij student te Leuven, nadat hij te Keulen reeds den graad van magister in de filosofie had behaald. Hij trad op als professor-regent der filosofie aldaar 1427-1429 en 1436-37. Waarschijnlijk volgde hij intusschen de lessen der theologie.

Daniel van der Meeren, of Mera, broeder van Antonius, met wien hij 1426 te Leuven aan de universiteit werd geïmmatriculeerd, was na zijne promotie 1428 regent der filosofie 1428-29.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XXX (1903), 263; Reussens, *Matricule de l'Université de Louvain I*, 27.

Fruytier

[Meeren, Gerardus van der]

MEEREN (Gerardus van der), van der Meer of de Mera, geboortig uit 's Hertogenbosch, overl. omstreeks 1582, studeerde aan de universiteit te Leuven in het college van den H. Geest en behaalde den graad van licentiaat in de theologie. Bisschop Lindanus van Roermond schonk hem na 1571 een prebende, overgebracht van St. Servaas te Maastricht naar de Domkerk te Roermond. In 1573 was hij bij de onderteekening van de statuten van het kapittel de jongste Domheer. Bij de bestorming der stad Roermond door de Geuzen (1572) had Gerard van der Meer vreeselijk te lijden. Havensius verhaalt, dat hij, ofschoon hij zijn losprijs betaald had, nog driemaal met den strop om den hals genade moest vragen. De derde maal was hij den dood nabij, toen juist een vrome vrouw zijn vrijbrief aanbracht. Daarna werd hij nog eens gevonden, verscholen onder het dak van het huis dier vrouw en moest nogmaals zijn leven met 100 daalders afkopen. Door bisschop Lindanus werd hij tot aartsdiaken benoemd. Hij was tegenwoordig op het provinciaal concilie te Leuven in 1574 en werd met Gijsbert Coeverinx afgevaardigd naar den rector magnificus der universiteit om eenige eischen aangaande het gedrag van de studenten voor te stellen. 25 Mei 1579 stichtte van der Meer een beurs in het College van den H. Geest te Leuven, die na zijn dood (1589), door Melchior Huys, alias van Meere, vermeerderd werd. en thans ter begeving is van het bisdom 's Hertogenbosch.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XVII (1881), 187; A. Havensius, *Commentarius de Ereptione novorum in Belgio episcop.* (Col. 1609) 126, 152, 157, 166; Habets, *Gesch. Bisdom Roermond* III, 83; de Ram, *Synodicon Belgium I* (Mech. 1828), 210.

Fruytier

[Meeren, Henricus van der]

MEEREN (Henricus van der) of de Mera, geb. te Herenthals omstr. 1890, overl. te Leuven 9 Sept. 1440, liet zich 2 Maart 1417 inschrijven

in den matrikel der keulsche universiteit om in het kerkelijk recht te studeeren (K e u s s e n , *Die Matrikel der Universität Köln*, 112, 150). Het jaar te voren was hij student geweest te Bologna. Zijn overgang naar Keulen viel hem zeker niet mee, want Jan. 1419 werd hij opnieuw onder de studenten te Bologna aangetroffen (Friedlaender et Malagola, *Acta Nationis Germanicae Universitatis Bononiensis*, 169, 171). Na zijn licentiaat in de rechten behaald te hebben, verkreeg hij een kanunnikdij in het kapittel van St. Jan te 's Hertogenbosch en tevens een voornaam ambt, waarschijnlijk van scholaster. Toen de afgevaardigden van Leuven in 1424 hem een leerstoel aan de te stichten universiteit kwamen aanbieden, was hij eerst niet geneigd zijn betrekking te 's Hertogenbosch te verlaten. De leuvensche magistraat vaardigde hem in Sept. 1427 af naar Rome om van Paus Martinus V de oprichting eener godgeleerde faculteit te verkrijgen.

Henricus van der Meeren nam deel aan de keus van den eersten rector magnificus 6 Sept. 1426 en den volgenden dag aan de plechtige opening der universiteit. Waar en wanneer Henricus van der Meeren zijn doctorstitel verkreeg, is niet bekend. Kort na de opening der universiteit voert hij steeds dien titel. In 1430 en 1437 werd hij tot rector magnificus gekozen. Hij verkreeg een kanunnikdij in de St. Pieterskerk te Leuven en werd in 1433 tot deken aangesteld. Hij doceerde het kerkelijk recht tot September 1437 en overleed drie jaar later.

Zijn broeder P e t r u s d e M e r a , doctor in de rechten, sinds 1451 eveneens deken van St. Pieter, overleed 1 Febr. 1458. Hij werd bij zijn broeder Henricus begraven, onder denzelfden grafsteen.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XXIV (1895), 67 en vv. XXV (1898), 258, 294, 298, 301, 459; XXX (1903) 7 en vv. 171, 177; V a l . A n d r e a s , *Fasti acad.* (Lov. 1656) 160.

Fruytier

[Meeren, Nicolaus van der]

MEEREN (Nicolaus v a n d e r) , de M e r a , geb. te Utrecht, overl. te Leuven of te Namen omstreeks 1500, was, na zijne studie der filosofie en priesterwijding, aangenomen tot professor, 8 Oct. 1446. Waarschijnlijk is hij 'Nicolaas de Trajecto', die bij de promotie 15 Mrt. 1440 de 15e was. Driemaal stond hij aan het hoofd der universiteit als rector magnificus, 1470, 1480 en 1490. Ten tijde dat hij rector magnificus was (1470), ontstond het geschil tusschen de professoren Petrus de Rivo en Henricus de Zomeren over de 'materia de futuro contingentibus' en stelde de universiteit door hare uitspraak Henricus de Zomeren in het ongelijk. Deze beriep zich op Rome. Beide tegenstanders aanvaardden de reis naar de eeuwige stad. Henricus de Zomeren verkreeg te Rome in 1472 een uitspraak in zijn voordeel, waarbij gelast werd, dat de uitspraak van 14 Aug. 1470 van den rector der universiteit, Nicolaus de Mera, herroepen moest worden. In 1473 werd Nicolaas de Mera belast met het bestuur van de paedagogie het Verken, waarvan hij de derde regent was. Toen hij in 1490 rector magnificus werd, was hij proost der collegiale kerk van O.L.V. te Namen. Zijn huis, de paedagogie het Verken, verkocht hij aan Theodoricus Thomas omstreeks 1499. Of hij te Namen resideerde, waar of wanneer hij overleed is niet bekend. 31 Aug. 1495 was hij nog professor aan de universiteit en komt hij voor als lid der rechtbank van beroep.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XX (1886), 204, XXVII (1898), 406, 414, XXX (1903), 283.

Fruytier

[Meeuwen, Gerardus van]

MEEUWEN (Gerardus van), geb. te 's Hertogenbosch, overl. te Luik 1543, studeerde te Leuven aan de universiteit in de paedagogie de Lelie en werd in 1494 bij de promotie der filosofie tot primus uitgeroepen. Daarna werd hij tot professor in de Lelie aangesteld. Na de studie der theologie en priesterwijding werd hij kanunnik der kathedrale kerk van Luik en vervolgens vice-deken. In het jaar van zijn dood (14 Mei 1543) stichtte hij twee studiebeurzen in de paedagogie de Lelie, waarvan de inkomsten nog niet geheel verloren zijn gegaan.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XX (1886), 360, XXVI, 402; *Coppens, Nieuwe beschr. Bisdom 's Hertogenbosch* II, 334; *Catalogus omnium primorum universit. Lovan.* (Mech. 1824) 19; *Handboekje zaken R.K. Eeredienst* 1872, 344.

Fruytier

[Meeuwen, Theodoricus van of de]

MEEUWEN (Theodoricus van of de), Mevius ook van Mennen (schrijffout), trad in het Karthuizerklooster Sint Sophie te Vucht. In 1549 werd hij tot prior gekozen van zijn klooster, in 1551 werd hij tot convisitator en in 1555 tot visitator der provincie aangesteld. In 1564 werd hij prior in het klooster Nieuwelicht bij Utrecht, dat hij bestuurde, terwijl hij visitator bleef tot zijn dood, 4 Juni 1574. Hij was een man door al de leden der ordensprovincie zeer bemind, 'vir prudens, spectabilis, mansuetus, benignus et honorabilis, a personis Ordinis valde dilectus'. Het necrologium van Nieuwelicht vermeldt zijn dood op 9 Aug. De lijst der priors en het necrologium van St. Sophie op 4 Juni (Schutjes, *Gesch. bisd. 's Hertogenbosch* V, 861, 9 Aug.).

Fruytier

[Meilsma, Rinse]

MEILSMA (Rinse), geb. omstr. 1660 te Oudega (Sm.), overl. te Boksum 10 Juni 1721, waar hij sedert 1681 predikant was en begraven ligt. Hij was een zoon van Ds. Petrus M. en schreef: *Noodlijdende waarheid ondersteund*, dat door de Leeuwarder Classis bevonden werd 'schriftmatig en deftig bearbeid'. Het was een strijdschrift in zake den leertwist tusschen de hoogleeraren Roël en Vitringa over de eeuwige generatie van Gods Zoon. De Gedep. Staten van Friesland onderdrukten dit geschrift en gaven de beoordeelaars een strenge berisping.

Zie: E.J. Diest Lorgion, *De Nederd. Herv. Kerk in Friesland* (Groningen 1858) 185; Vriemoet, *Athen. frisiacae*, 664; Ypey en Dermout, *Gesch. der N.H. Kerk* II, 358; T.A. Romeyn, *Naaml. der predikanten in Friesl.* (Leeuw. 1886) 182; S. Cuperus, *Kerkel. Leven der Hervormden in Friesland tijdens de Republiek* (Leeuw. 1916) 208.

Wumkes

[Melchior]

MELCHIOR, geb. te Midlum, wever aldaar, data van geb. en overl. onbekend.

In Juni 1568 dient hij in het leger van graaf Lodewijk van Nassau en ligt voor Groningen; 21 Juli 1568 ontkomt hij aan de nederlaag bij Jemmingen en vlucht naar Oostfriesland. Hij gaat over in dienst van graaf Edzard als hopman en monstert in Leeroort knechten om Emden te bewaken. Van einde Juli 1568 tot minstens Aug. 1568 bleef hij in den strijd. In 1569 ging hij weer in dienst. Hij ontving 8 Maart 1570

van de stad Emden geld, dat hij in de afgelopen jaren voor de landsknechten had voorgesloten. Hij teekende het verzoekschrift dat op 17 Oct. 1570 bij den Rijksdag te Spiers werd ingediend. Sedert voegde Melchior zich bij de Watergeuzen. 19 Nov. 1571 wordt hij door Alva vogelvrij verklaard en een belooning van 50 Car. guldens op zijn hoofd gezet. In 1572 is hij kapitein en provoost bij de Watergeuzen; hij was misschien 1 April 1572 bij de inneming van den Briel.

Zie: Franz, *Ostfr. und die Nederl.*, 65, 292;

Andrae e, *De Friesche Waterg.* in *Vrije Fries*, 3e Reeks, V, 75; van Vloten, *Friesche Briefwisseling*, 401; Harkenroht, *Oostfr. Oorspr.* I, 368.

Vogels

[Meldert, Aert van]

MELDERT (Aert van), geboren 1549 te Antwerpen, overl. na 1604, waarschijnlijk te Goeree, fungeerde als fransch schoolmeester te Rotterdam, reeds in 1585, doch werd eerst bij Vroedschapsresolutie van 5 Mei 1592, 'bij provisie ende op hoope van beter vrugte van sijne schoole getrokken te werden als tot nogh toe is geschiet', bezoldigd. 3 Sept. 1585 krijgt hij octrooi van de Staten van Holland en Westfriesland, dat de door hem gesneden kapitale letters gedurende vier jaar niet in hout of koper nagesneden, gedrukt of uitgegeven mogen worden. Ook komt hij voor als reken- en cijfermeester; hij trouwt te Rotterdam 17 Sept. 1604 als weduwnaar met Susanneken Jacobs van Wassenbergh, weduwe Christiaen van den Ende, en woont dan reeds te Goeree.

Wiersum

[Meldola, David de Raphael de Eleasar]

MELDOLA (David de Raphael de Eleasar), derde zoon van Raphael en Rachel Meldola van een zevental kinderen, geb. te Pisa omstr. 1710, overl. te Amsterdam omstr. 1792. Volgens sommigen zou hij 104 jaar geworden zijn. Zijn vader, een italiaansch rabbijn (te Pisa), werd in 1729 naar Bayonne beroepen, waarheen hij zijn zoon David medenam. David bleef er tot 1735 en vestigde zich toen te Amsterdam, waar hij 1739 in het huwelijk trad met Rachel Sarfaty (Sarfatti), dochter van Eliaschoeb Nathanael Sarfaty en kleindochter van den opperrabbijn Mozes Raphael d'Aguiar, die hem acht kinderen schonk. Hier gaf David zijn vaders theologische en ethische werken uit, o.m. *Majiem Rabbiem* (Amsterdam 1737) in verschillende deelen, dat den auteur een europeesche vermaardheid bezorgde. David, die ondertusschen als rabbijn bij verschillende genootschappen werkzaam was, gaf nu verschillende theologische en homiletische werken in druk. Van astronomischen en wiskundigen inhoud was zijn uitgave *Moëd Dawid* (Amsterdam 1740), waarin een gedicht, bevattende de regels voor de kalenderberekening, dat eerst in het ritueelwerk *Tefillath Jeschorem* (Amst. 1740) verscheen. Achtereenvolgens publiceerde hij dan *Dibré David* (Amst. 1753), *Darché Jesod ha himmoed* ter vergemakkelijking der Talmoedstudie (Amst. 1754), *Darché Dawid* (Amsterdam en Hamburg 1793-95) en schreef nog verschillende andere werken, die in handschrift bewaard zijn.

Het bekendste van zijn kinderen is het jongste, Abraham (geb. Amsterdam 1754), die zich in 1772 in Hamburg vestigde. Een tak van deze oude spaansch-joodsche familie, wier genealogie langs 16 generaties tot 1282 opklimt, zijn de hollandsche Montalto's, waarvan doctor Eliahoë Montalto de bekendste is. De Meldola's bloeiden verder in Italië en Engeland, later ook in de Vereenigde Staten.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* VIII, 452 (en het artikel 450 met de genealogie); Kayserling, *Bibliotheca Espagn. Portug. Jud.* (Straatsburg 1890) 67.

Zwarts

[Mello, David Abenatar]

MELLO (David Abenatar), rabbijn en dichter, geb. in Spanje omstr. 1550, overl. te Amsterdam omstr. 1646, leefde in Madrid als katholiek en bewerkte een berijmde spaansche psalmvertaling (vol fouten), die hij (voorafgegaan door eenige spaansche sonnetten o.a. van Isaac Herrera) in Frankfort in 1626 uitgaf onder den titel *Los C L Psalmos de David, en lengua espanola, en*

varias rimas. Dit bracht hem onder verdenking der Inquisitie; hij werd gegrepen en vele jaren gevangen gezet. Toen hij ondanks de folteringen niet bekend had, werd hij eindelijk als gebroken man losgelaten. Spoedig verliet hij nu Spanje en vestigde zich openlijk als Jood te Amsterdam (1611). Hij werd lid der portug.-joodsche gemeente, waar hij een reputatie als stilist kreeg; velerlei verzen van hem herinneren aan de Inquisitiepijniging, die hij in de gevangenis te verduren had. Hij moet ook als rabbijn bij de port.-joodsche gemeente 'Beth Jisraël' te Amsterdam hebben gefungeerd; de *Jew. Encyclopaedia* verwacht hem echter als lid van de Academia de los Pintos met een naamgenoot, die eerst in Mei 1650 werd ingewijd.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* VIII, 455; Kayserling, *Bibl. Esp. Port. Jud.* (Straatsburg 1890) 67; Jac. Zwarts, *Ac. Jesiba de los Pintos in Rotterdamsch Jaarboekje* 1922, 64.

Zwarts

[Mello, Immanuel Abenatar]

MELLO (Immanuel Abenatar) werd in 1650 ingeschreven op de Academia de los Pintos te Rotterdam, een joodsche hoogeschool der familie de Pinto, vanwaar hij in 1655 als Chazan of voorlezer der toen wereldvermaarde portugeesch-joodsche gemeente te Amsterdam werd beroepen. In 1672 was hij tevens benoemd tot bibliothecaris der bibliotheek van de amsterdamsche academia 'Ets Haim', waarvoor hij later f 50 's jaars vergoeding ontving. Hij volgde in Amsterdam Ephraïm Abarbanel op.

David Abenatar Mello, eveneens rabbijn en voorzanger bij deze gemeente, nam dit ambt van 1682 tot 1709 waar, toen hij overleed.

Zie: Jac. Zwarts, *De 17de eeuwse Rotterdamsche Leerschool Jesiba de los Pintos in Rotterdamsch Jaarboekje* 1922, 64 en 66 vgl.

Zwarts

[Menachem (Cohen), David ben]

MENACHEM (COHEN) (David ben), joodsch-duitsch (jiddisch) schrijver en vertaler in het begin der 17de eeuw te Amsterdam. Hij schreef *Mizmor le Todah* (Lof-psalm), door Elia Aboab in 1644 te Amsterdam uitgegeven. Hij beschreef in joodsch-duitsch rijmdicht de historische gebeurtenissen uit de Pentateuch en de 5 rollen. Hij publiceerde ook te Hanau een joodsch-duitsche uitgave der gebeden van het nieuwe maandsfeest (Rosch Chodesch) volgens duitschen en poolschen ritus (1626).

Zie: *Jewish Encyclopaedia* IV, 466.

Zwarts

[Mendes, Gideon]

MENDES (Gideon) vertegenwoordigde de Republiek omstr. 1700 te Salee als consul. Reeds in 1693 werd hij verzocht als consul op te treden. Na den vrede gaven de Staten-Generaal hem 20 Maart 1700 aanstelling.

Zie: K. Heeringa, *Bronnen tot de Gesch. van den Levantschen handel* dl. II (*Rijks Geschiedk. Publicatiën* 34, *Groote serie*) 552, vlg. en 590.

Zwarts

[Mendes, Isaac]

MENDES (Isaac), of M e n d e z , behoorde tot de aanzienlijke portugeesch-joodsche familie, die na de verdrijving uit Spanje in 1492 onder leiding van Isaac Aboab naar Oporto (Portugal) uitweek, waar koning Joaõ II hun de straat San Miquel aanwees. Isaac was in Amsterdam in de tweede helft der 17de eeuw lid der portugeesch-joodsche gemeente aldaar. Als dichter en musicus was hij een vriend van de Barrios, die hem omstr. 1665 vermeldt in zijn *Coro de las Musas*.

Een andere I s a a c M e n d e s leefde een eeuw later te Amsterdam en is bekend, doordat wij een afschrift door hem bezitten van een apologie des Jodendoms van een spaanschen jood uit Livorno

onder het pseudoniem Danielillo, dat in 1868 te Brussel is uitgegeven.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* VIII, 485 vgl.

Zwarts

[Mendes Medeiros, Isaac alias Francisco]

MENDES MEDEIROS (Isaac alias Francisco) was een geleerde portugeesche Jood uit het geslacht Mendes, die met zijn ouders en broeder *Mordochai* (*Christoval*) van Oporto naar Amsterdam vertrok in 1598 en zoo tot de grondleggers der portugeesch-joodsche gemeente te Amsterdam behoort. Door zijn bemoeiingen voornamelijk verrees aldaar, toen de eerste synagoge te klein werd, in 1608 een tweede synagoge, 'Newéh Sjalom' (woning des Vredes), gelegen op de Lange Houtgracht (tegenwoordig Waterlooplein geheeten).

Zie: *Jewish Encyclopaedia* VIII, 485; D. Henriques de Castro, *Gedenkschrift der Portug. Synagoge te Amsterdam* (den Haag 1875), 78.

Zwarts

[Mendes Nasi, Diogo]

MENDES NASI (Diogo) behoorde tot het aanzienlijkste marranengeslacht (met geweld katholiek gedoopte joden), dat in de eerste helft der 16de eeuw te Antwerpen bloeide, waar het zich van Portugal uit gevestigd had. Hij was gehuwd met een zuster van Gracia Nasi alias Beatrice de Luna (zie art. Mendesia hierna) en overleed te Antwerpen omstr. 1546. Het machtige bankiershuis van dien naam was gevestigd te Lissabon, doch had filialen in Vlaanderen en Frankrijk. Het schoot Karel V en anderen vorsten gelden voor. Na het overlijden van zijn broeder Francisco in 1536 te Lissabon, die het huis had opgericht, bracht hij het, tengevolge van de invoering der Inquisitie, geheel naar Antwerpen over. Hier behoorde hij nu tot de rijkste inwoners; hij had ook in Antwerpen vroeger het filiaal der bank beheerd. Hij liet, evenals zijn broeder, een dochter na.

Zie: *Jewish Encyclopedia* VIII, 488.

Zwarts

[Mendes Roiz, Abraham]

MENDES ROIZ (Abraham), gehuwd met Sara Mendez Roiz, was een zeer aanzienlijk lid der portugeesch-joodsche gemeente te Amsterdam in de 17de eeuw, blijkens de marmeren praalgraven te Ouderkerk aan den Amstel. Het geslacht Roiz Mendes of eigenlijk *Rodrigues Mendes* stamt van het aanzienlijke portugeesche geslacht *Mendes d'Elvas* af, waarvan in Nederland verschillende leden weer tot het jodendom overgingen. Abraham overleed 20 November 1709 en Sara 26 Juni 1706. De beide monumenten dragen hun wapen, gedekt door de baronnenkroon met zeven parels.

Zie: D. Henriquez de Castro, *Keur van Grafsteenen te Ouderkerk aan den Amstel* (Leiden 1833), 117 vgl. (met afbeelding).

Zwarts

[Mendesia, Gracia]

MENDESIA (Gracia), alias Beatrice de Luna, geb. in Portugal omstr. 1510, overl. te Constantinopel 1569. Deze grootsche figuur onder de Joden der 16de eeuw

en de bekendste vrouw door de Joden in het diaspora voortgebracht, behoorde eigenlijk tot een spaansche familie, *B e n v e n i s t e* genaamd. Terecht rekt men haar tot de beroemdste vrouwenfiguren in de geschiedenis der Joden in Nederland, daar zij een groot deel van haar leven (ruim 13 jaar) in de Nederlanden heeft doorgebracht. Haar verblijf was èn voor de marranenkolonie te Antwerpen van beteekenis èn voor de economische geschiedenis dezer gewesten door haar onmetelijk vermogen. Bovendien zijn toen de eerste banden aangeknoopt, die later tot de onderhandelingen van haar schoonzoon en neef don Joseph Nasi (zie het art.) met prins Willem

van Oranje leidden tot de turksche hulp in den opstand tegen Spanje. In Portugal behoorde zij tot de schijnchristenen (marranos), die door inquisitievrees het katholicisme moesten huichelen. Zij huwde in Portugal met haar geloofsgenoot Francisco Mendes Nasi, maar na zijn dood hield zij het voor de Inquisitie niet langer uit, week met haar dochter Reyna uit naar Vlaanderen en werd in 1536 in Antwerpen lid der geheimzinnige marranenkolonie aldaar, die uiterlijk katholiek moest blijven voor de Inquisitie, die echter aldaar minder streng was. Het huis Mendes-Nasi was enorm rijk en dreef groote bankzaken. In Antwerpen was haar zwager Diogo Mendes hoofd van het filiaal van het lissabonsche bankiershuis, dat nu geheel naar de Zuidelijke Nederlanden werd overgebracht. Ondanks de groote achting, die zij in de Nederlanden genoot, beviel haar het antwerpsche leven bitter slecht. Het huichelkarakter dat deze marranenkolonie moest dragen met het katholieke masker hinderde haar steeds meer. Reeds had zij alle maatregelen getroffen om de Nederlanden te verlaten en een oord op te zoeken, waar zij openlijk als Jodin kon leven, toen haar zwager Diogo, die haar jongere zuster had gehuwd, omstr. 1545 plotseling stierf. Zij moest nu als het hoofd van de bank optreden en de veelomvattende bezittingen der onmetelijk rijke familie alleen beheeren. Het viel haar zwaar, vooral nog, wijl een gedeelte onder het mom der katholieke godsdienstbelangen, die zij, de marraansche, moest voorstaan, was afgedwongen of wel, feitelijk geconfisceerd. Zoo was Gracia gedwongen in deze troebele jaren in Antwerpen te blijven en het was niet voor 1549, dat zij met haar dochter naar haar zuster te Venetië kon vertrekken. Nieuwe moeilijkheden had zij hier. Haar zuster wierp begeerige blikken op haar groot vermogen, waarop zij nu gedeeltelijk aanspraak maakte. Dit lukte haar niet, waarop zij haar zuster aanklaagde als geheime Jodin. Doña Gracia's vermogen werd nu geconfisceerd en ook het fransche Hof vond hierin een welkome gelegenheid de groote schulden aan het huis Mendes-Nasi niet te voldoen. Gracia werd nu in Venetië gevangen gezet. Haar neven, in 't bijzonder Jean Miques alias Joseph Nasi, sprongen nu voor hun tante in de bres. Zij appelleerden bij sultan Soleiman, meldden hem de berooving der weduwe en het verhinderen van haar vertrek naar Turkije door haar gevangenneming. Een turksche ambassadeur haalde haar nu op last van den Sultan af en gaf haar vrijgeleide tot Constantinopel, waar zij openlijk Jodin werd en verder haar dagen rustig kon slijten. De Porte eischte nu van Venetië en Frankrijk haar gelden op, die zij terugkreeg. Haar invloed bewerkte ook dat de Sultan paus Paulus IV tot het staken van de fanatieke vervolging der portugeesche marranen maande. Zij wijdde zich nu geheel aan de weldadigheid en trachtte overal het lijden der ongelukkige marranen te verzachten. Vooral in de Nederlanden deed zij veel goed, doch door geheel Europa trachtte zij hun leed te verzachten. De Joden eerden haar als een prinses. 'Wie het durft ondernemen het edele werk en de zeldzame deugden van Doña Gracia op te sommen, moet daarvoor boekdeelen vol schrijven', zegt een 16de eeuwsch joodsch schrijver (Abobab, *Nomologia*, p. 304); in deze jammertijden was zij 'het hart van haar volk', zegt een ander joodsch tijdgenoot. Haar dochter Reyna huwde met haar neef don Joseph Nasi en werd aldus hertogin van Naxos; ook zij deed veel voor haar geloofsgenooten o.a. door het oprichten van een hebreuwsche drukkerij te Constantinopel. Doña Gracia ver-

bond haar nicht en naamgenoot, bekend als Gracia II, met haar neef Samuel Nasi. Haar portret werd op een penning gegraveerd door Poggini van Ferrara, toen zij 18 jaar oud was. Een exemplaar berust in het Penningkabinet te Parijs, het andere in de Bibliotheca Rosenthaliana te Amsterdam.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* VIII, 488 (de penning afgebeeld blz. 402); J a c . Z w a r t s , *De vestiging der sephardiem in de Republiek der Vereenigde Nederlanden* (Amsterdam 1922) 9 vgl.

Zwarts

[Menninck, Adriaan]

MENNINCK (Adriaan), geb. te Delft, wever, data van geb. en overl. onbekend, gehuwd met T r i j n D u y s t , dochter van F r a n s D u y s t , van Voorhout; door haar was Menninck de zwager van den burgemeester Duyst. Hij was een welgesteld man, die in Delft verschillende huizen bezat.

Menninck komt het eerst voor in Oct. 1566, toen hij, in het geheim in Utrecht, daar een der leiders van den beeldenstorm was. In zijn woning te Delft huisvestte hij predikanten; hij was lid van den kerkeraad en kwam gewapend bij de predikatiën. Begin Jan. 1567 verzamelde hij volk voor Hendrik van Brederode te Bambrugge bij Antwerpen en trok er mede naar het land van Vianen en Hagestein. 12 Jan. 1567 werd het volk bij Vianen weer afgedankt. Het is niet zeker, of Menninck 2 Mrt. 1567 met P i e t e r H a e c k op Walcheren was. Misschien vocht hij 13 Mrt. 1567 bij Oosterweel, 25 Aug. 1567 was hij een der aanvoerders van de beeldstormers in den Haag. 5 November 1567 werd hij door het gerecht van Delft verbannen en zijn goederen verbeurd verklaard. Hij vluchtte, maar zijn vrouw en kleine kinderen bleven in Delft wonen. In 1568-1569 komt zijn naam voor op de lijst dergenen, wier goederen zijn verbeurd verklaard.

In najaar 1568 sloot Menninck zich bij de Watergeuzen aan; hij behoorde in voorjaar 1569 tot de eersten, die van den prins van Oranje een kaperbrief kregen. Midden Mrt. 1570 is hij tijdelijk vice-admiraal van de vloot op de Eems; hij zeilt naar Engeland en is 13 Juni 1570 weer bij Borkum, gaat met van Troyen en Ruychaver een verbond aan en neemt volk in. 14 Juni is hij bij het Vlie en 15 Juni 1570 daar tegenwoordig bij het gevangennemen van Jan van Troyen. 3 Sept. 1570 is Menninck met veel geroofde schepen op de Oostereems en gaat bij Greetsiel voor anker. 6 Sept. 1570 plundert hij bij Ameland talrijke haringbuizen en krijgt met Entens en andere kapiteins twist. 23 Sept. 1570 geeft Oranje hem een opdracht om schepen op de Ooster- en Westereems te nemen. Hij woont in Emden in de Falderstraat en is nog tijdelijk admiraal van de vloot op de Eems. 30 Sept. 1570 is Menninck voor het Vlie en neemt vele schepen; het plan is om Enkhuizen te nemen, maar door den Allerheiligenvloed komt daar niets van. 24 Nov. 1570 krijgt hij van Oranje een instructie om geen schepen, geschikt voor de vloot, te rantsoeneeren. Dec. 1570 is Menninck in Emden en Norden; begin Dec. 1570 wordt zijn schip in Emden vast gehouden, midden Dec. 1570 komt het weer vrij, en einde Dec. 1570 zeilt Menninck naar Texel. 14 Juni 1571 gaat hij met jonker Lancelot van Brederode een accord aan. In Dec. 1571 behoort hij tot de Watergeuzen, die de emder vloot bij Westerackumerdiep plunderen. 23 Jan. 1572 is hij bij Terschelling zonder schip, in voorjaar 1572 in la Rochelle; begin Apr. 1572 wordt hij naar Vlissingen gezonden als vice-admiraal van Zeeland. Vervolgens gaat Menninck naar Veere, waar hij tot 9 Aug. 1572 blijft. 15 Aug. 1572 helpt hij Steenwijk innemen; hij neemt

Lemmer en Sloten in. Verder wordt zijn naam niet meer genoemd.

Zie: Marcus, *Sententiën*, 285; Smit, *den Haag in den Geuzentijd*, 48, 50, 131, 152; te Water, *Verbond der Edelen*, IV, 327; *Werken Hist. Gen.* 3e serie, IV, 256, 259, 281, 283; *Werken Hist. Gen. Codex Dipl.* II, deel 2, 198; van Staveren, *Mr. Johan Basius in Vrye Fries*, XVIII, 249; van Groningen, *Gesch. der Watergeuzen*, 63, 276; Wagenaar, VI, 320; van Vloten, *Nederl. Volksopst.* (1858) I, 160, 166, 303, 305, 307, 312, 326; Hagedorn, *Ostfr. Handel* 292, 311; ter Gouw, *Gesch. van Amsterdam*, VI, 330; Franz, *Ostfriesland und die Nederl.* 138, 162 tot 167, 180 tot 183; Bor, I, 236, 289, 325; Altmeyer, *Gueux de Mer*, 39; Papieren van Nicolaas Ruychaver, in het Prov. Archief te Haarlem, en in afschrift in het Krijgskundig Archief van den Generalen Staf; Fruin, II, 145; van Someren, *Corr. de Jacques de Wesenbeke* 156, 208; Algem. Rijksarch. Holl. Div. Rekg. 1804.

Vogels

[Mercado, Mozes Israël de]

MERCADO (Mozes Israël de), leerling van den opperrabbijn Saul Levy Morteira, schreef een commentaar op de psalmen: *Comento conceptuoso del Psalterio y del Sacro Ecclesiastes*. Hij overleed op zeer jeugdigen leeftijd te Amsterdam in 1652; zijn werk werd daarna uitgegeven door Jacob Mercado (Amsterdam 1653). Abraham de Mercado was een portugeesch-joodsche arts te Amsterdam, die aldaar omstr. 1655 overleed, Samuel de Mercado, eveneens arts, een tijdgenoot van opperrabbijn Jacob Sasportas (1610-1698), welke hem een rabbinale decisie zond.

Zie: M. Kayserling, *Bibl. Espagn. Portug. Judaica* (Straatsburg 1890) 70.

Zwarts

[Merens, Maarten]

MERENS (Maarten) Claesz., geb. te Hoorn in 1544, datum van overlijden onbekend, zoon van Jan Martsz. Merens en Geertruyd Andriesdr. Boelens, gehuwd te Hoorn in 1562 met Maria Teunisdr. Verduyn, geb. 2 Febr. 1539, dochter van Teunis Dircksz., schepen aldaar. Hij was een schoonman en zeer 'rap', sloeg een bal over een kerk heen. In 1568 werd hij door Alva gezocht, omdat hij ter predicatie bij de Hervormden was geweest; hij ontkwam ter nauwernood. Merens werd verbannen en zijn goederen verbeurd verklaard; twee jaar woonde hij in het geheim in Engeland. Later kwam hij op de vloot der Watergeuzen en was 1 Apr. 1572 bij de inneming van den Briel. 13 Juni 1572 was hij een der hoofdpersonen, die Hoorn naar den Prins deden overgaan. Bij den slag op de Zuiderzee was hij 11 Oct. 1573 een der voornaamste vrijwilligers. In Hoorn was hij zeer gezien en toen Bossu daar gevangen zat, bezocht hij dezen dikwijls. Een obligatie op den Prins heeft hij uit liefde verscheurd.

Zie: Elias, *de Vroedschap van Amsterdam* I, 242; *de Navorscher*, deel 36, 60; van Groningen, *Gesch. der Watergeuzen*, 128.

Vogels

[Mertens, Siardus]

MERTENS (Siardus), geb. te Tongerlo 20 Jan. 1732, overleed te Helmond 16 Augustus 1797. Hij trad 25 Juli 1752 als religieus in de abdij van Postel en werd 28

Aug. 1754 geprofest. In 1755 te Mechelen priester gewijd, werd hij, na in de abdij verschillende functies te hebben bekleed, 17 Dec. 1773 benoemd tot kapelaan te Helmond, waar hij 27 Aug. 1781 pastoor werd. Hij liet in handschrift na *Manuaal ofte Annotatiën*, bevattende een relaas van zijn wedervaren in Helmond. Dit werd uitgegeven door rector C.J. Zwijzen in de *Bossche Bijdragen* II, 80 e.v.

Zie: Th. Ign. Welvaerts, *Postels Biogr. Wdb.* 160; J. Heeren, *Biogr. Wdb. van Helmond; Bossche Bijdragen* II, 79 e.v.

Heeren

[Mertvorst, Thomas]

MERTVORST (Thomas), Mertvorstius, verkeerdelijk ook Merenortius genoemd, magister artium, kanunnik van de collegiale Sint Maartenskerk te Middelburg, priester van het bisdom Luik, werd door deken en kapittel der kathedraal van Middelburg afgevaardigd naar het provinciaal concilie te Utrecht, 1565, bijeengeroepen door den aartsbisschop. Hij legde daar namens het kapittel schriftelijk de verklaring af, alle voorschriften, bepalingen en decreten van het concilie van Trente aan te nemen, behoudens de voorrechten, gunsten en vrijheden van de heeren deken, onderdeken en het kapittel, die niet uitdrukkelijk waren ingetrokken. Het register van Grijpink vermeldt menigmaal Thomas Merenortius; 1565/66 verkreeg hij het pastoraat van Hooglande op Walcheren. Het pastoraat van Poppekerke met weinige inkomsten bezat hij sinds 1556/57. 1566/67 verkreeg hij de vicarij van O.L. Vr. in de kathedraal of Noordmonster St. Pieterskerk te Middelburg; 1569/70 de vicarij van O.L.Vr. op ten Halle in de St. Martens of Westmonster en de vicarij van O.L.Vr. te Grijskerke en 1566/67 een vicarij aan het St. Nicolaasaltaar te Ritthem.

Een Joh. Mertvorst, clericus, verkreeg 1566/67 een vicarij in Noord-monster en een aan het St. Nicolaasaltaar te Ritthem 1566/67 (Grijpink I, Wal. 79, 103).

Zie: *Hist. episc. Middelburg* 10, 18; *Oudheden en gest. van Zeeland*, 100, 139; Grijpink, *Register op de Parochiën* (Amst. 1914) 36, 38, 70, 79, 98, 103; v. Heussen, *Batavia sacra* II, 25, 27, 32.

Fruytier

[Mesquita, David Bueno de]

MESQUITA (David Bueno de) stamt uit een castiliaansche joodsche familie, die haar takken in Holland, Engeland, West-Indië en de Vereenigde Staten heeft. Hij behoorde tot de vermogendste kooplieden van Amsterdam in het midden der 17de eeuw.

Mozes Gomes de Mesquita was van omstr. 1730 tot 1744 prediker bij de portugeeschjoodsche gemeente te Amsterdam en haar instellingen. Van 1744 tot 51, toen hij overleed, fungeerde hij als opperrabbijn dier gemeenschap te Londen.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* VIII, 504; Jac. Zwarts, *Het Verleden der Portug. Joden in de Vechtstreek* (Utrecht 1920) 12; *Encyclopaedie van Ned. West-Indië* p. 392.

Zwarts

[Messeackers, Henricus]

MESSEMACKERS (Henricus), toonkunstenaar, geb. te Venlo 5 Nov. 1778, overleed te Schaarbeek bij Brussel 25 Dec. 1864. Zijn vader was zijn leermeester. Op 16-jarigen leeftijd gaf hij zelf reeds pianoles. Baron d'Hooghvorst deed hem naar Brussel komen, waar hij bleef. Hij schreef een opera in drie bedrijven: *La Toison d'or ou Philippe de Bourgogne*, die 3 Jan. 1822 te Brussel werd opgevoerd. Nog gaf hij uit een komische opera in een bedrijf: *Les deux pièces nouvelles*, en talrijke muziekstukken voor viool en piano.

Zie: *Biographie nat. Belg.* XIV, 614; F e t i s , *Biogr. universelle des musiciens* (2e ed.) VI, 107-108.

Fruytier

[Metser, Willem of Guielmus de]

METSER (Willem of Guielmus de), priester, geb. te Oorschot (N.-Br.) omstreeks 1613, overl. te Leefdaal bij Leuven 13 April 1683, studeerde aan de universiteit te Leuven de filosofie en vervolgens de theologie en onderscheidde zich door zijne begaafdheid. Priester gewijd, werd de Metser assistent van den pastoor te Leefdaal, 14 Maart 1641, en het volgend jaar werd hij benoemd tot pastoor aldaar. Gedurende 42 jaar bestuurde hij

deze parochie tot groote voldoening zijner parochianen. Al den tijd, dien hij niet behoefde te wijden aan zijne herderlijke plichten, besteedde hij om zijn dichtertalent in de nederlandsche taal te oefenen. Hij schreef verschillende geestelijke gezangen en godvruchtige liedjes, die in de 17e eeuw veel opgang maakten en meermalen gedrukt en herdrukt werden.

E. van Even haalt in *Biogr. nat. Belg.* V, 519, de volgende uitgaven aan: *Verheffing ende uytstortingh der herten tot Godt op verscheide Psalmen van David* (Lov. 1682; 4 Ed. Brug. 1765); *Lofsangen ter eere van 't Allerheyligste Sacrament ende van Onze Lieve Vrouwe* door G.M.p.l. (Lov. 1682; Brug. 1765); *Regels van de Broederschap van het Hoogweerdig H. Sacrament* (Lov. 1682); *Den Vermaerden Omganck der stadt Loven* (Lov. 1681).

Zie: *Bibl. Belg.* I serie, XX. M. 14.

Fruytier

[Meulendijck, Godefridus]

MEULENDIJK (Godefridus), of van der Meulen, priester, geb. te Stratum bij Eindhoven, student te Leuven in den Borch, behaalde bij de promotie der filosofie de 8e plaats. Hij overleed als pastoor te Hamme in 1747. Terwijl hij nog student was in de godgeleerdheid aan het college van den H. Geest, werd hij 22 Sept. 1704 benoemd tot president van het college St. Willebrord. In 1718 was hij deken van de faculteit der filosofie. Ouder geworden wenschte hij eene pastorij en verkreeg, krachtens het recht van benoeming der universiteit, de parochie Hamme bij Dendermonde. Wegens moeilijkheden met een mededinger, werd hij eerst 23 Dec. 1723 in het bezit gesteld van zijne parochie. 25 Juli 1725 nam hij ontslag als president van het college St. Willebrord en ging persoonlijk zijne parochie besturen. Hij bouwde er eene nieuwe kerk (1740) in den trant van dien tijd, welke nog bestaat. Om de onkosten (15.800 gulden) te bestrijden, deed hij tegen eenige vergoeding afstand van de tienden (1741).

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XIX, 1883; Potter en Broeckart, *Gesch. der gem. v. Oost-Vlaanderen* reeks 4, deel I (Hamme) 41, 53.

Fruytier

[Meyer, Bernardus]

MEYER (Bernardus), overl. te Lobith 10 April 1820, was van 1773-1806 pastoor te Keyenburg (gem. Hengelo G.); van 1806-08 rustend; werd begin 1808 president van het seminarie 's Heerenberg, moest Mei 1810 om gezondheidsredenen bedanken, vestigde zich te Elten, kwam Sept. 1811 weer naar het seminarie als oeconoom, tot hij Aug. 1813 voorgoed emeritus werd; hij woonde sindsdien te Lobith tot zijn dood.

Zie: *Arch. v.d. gesch. v.h. aartsb. Utr.*, dl. 47 (Utr. 1921), blz. 1 en vlg.

Smeets

[Meyer, Isaack]

MEYER (Isaack), rabbijn bij de hoogduitschjoodsche gemeente te Amsterdam op het einde der 17e eeuw. Hij behoorde tot de drie rabbijnen, die de uitgave van *Jesaja Hurwitz' Ethica en astetica Schené Loechoth Haberieth* in 1689 bij Immanuel ben Joseph Athias, in folio-éditie verschenen, mogelijk maakten, doordat zij f 1000 bijdroegen. Meyer nam de correctie op zich voor f 6. - per week, 'voor sijn

oppassen en moeijten, die hij soo omtrent de druckerije als andersints zal doen'. In 1697 werden nog een tweetal contracten hierover gemaakt.

Zie: Kleerkooper en van Stockum, *De Boekhandel te Amsterdam* (den Haag 1914-16) index.

Zwarts

[Meyer, Mr. Jonas Daniël]

MEYER (Mr. Jonas Daniël), geb. te Arnhem 15 Sept. 1780, overl. te Amsterdam 6 Dec. 1834. Deze bekende rechtsgeleerde was een zoon van David Abraham Meijer en Marianne Cohen,

de dochter van den bekenden oranjeklant Benjamin Cohen te Amersfoort (zie het art.) Reeds vroeg gaf hij blijken van grooten aanleg en toen zijn ouders zich te Amsterdam vestigden, volgde hij aldra eenige colleges. Elf jaar oud volgde hij die in de letterkunde van prof. Wijtenbach aan het atheneum van Amsterdam; tijdschriften gewaagden toen reeds van zijn vroege geleerdheid. Hierna volgde hij de colleges in de rechten van prof. Cras te Leiden, waar hij behoorde tot een 'kransje' met Falck, Kemper e.a. Ja, toen deze jongen Amsterdam verliet, werd dit betreurd voor het 'Leesmuseum', dat door hem vele leden had gewonnen. Zestien jaar oud promoveerde hij te Leiden tot doctor in de rechten (7 Nov. 1796) na verdediging van een polemische dissertatie tegen Thomas Payne, die zijn afkeuring over verschillende kerkgenootschappelijke ceremoniën, in de eerste plaats tegen de joodsche, had uitgesproken. Na zijn promotie was hij als rechtsgeleerde werkzaam aan de balie te Amsterdam. Vooroordeel en concurrentie konden niet beletten, dat de roem van dezen wellicht eersten joodschen advocaat in Nederland tot in het buitenland doordrong. In 1803 beantwoordde hij een prijsvraag van de Academie van Wetenschappen te Berlijn over het strafrecht (Amsterdam 1804). Deze fransche verhandeling kwam te laat voor de bekroning in; zij verwierf echter een eervolle vermelding. In 1806 deed hij aan den wedstrijd van de academie van Nimes mede over een vraag betreffende het rentebegrip (zijn antwoord gedrukt Amst. 1809). Zijn antwoord werd bekroond en hij tot lid der academie benoemd; koning Lodewijk Napoleon benoemde hem nu ook tot lid der tweede klasse van het Instituut en in hetzelfde jaar (1808) tot directeur der *Koninklijke Courant*. De zg. 'Fransche Gemeente' te Amsterdam, een afzonderlijke joodsche gemeente, die zich, in tegenstelling met de bestaande, met den nieuwen gang van zaken vereenigde, was nog steeds afgescheiden, toen Meyer in 1808, in overleg met den Koning, een vereeniging mogelijk maakte, die bij kon, decreet in het laatst van dat jaar werd bereikt. In 1809 werd het 'Opperconsistorie der Israëlieten' ingesteld, waarvan Meyer voorzitter werd. Vooral de joodsche armenzorg had zijn belangstelling, waarbij hij met Mr. Carolus Asser samenwerkte. Wering van bedelarij, opwekking tot wapenhandel, uitbreiding van nijverheid en verbetering van het onderwijs was hun program. Meyer legde zich ook toe op de hoogere joodsche theologie en woonde de vergaderingen van de commissie bij, die den Bijbel op hoog bevel zou vertalen.

Onderwijs werd hem na de inlijving van 1810 het beheer der *Courant*, thans het officieele orgaan van het Zuiderzee-departement, gelaten en tevens de directie opgedragen van het blad van het Centraal Bestuur der departementen, gevestigd te Amsterdam. Handig wist hij die bladen zóó te dirigeeren, dat hij zich van elk commentaar der feiten onthield, dat aanstoot kon geven. Zoo bleef de drukkerij dan ook voortbestaan. Hij vulde dan de bladen op met een met graagte gelezen 'Mengelwerk', dat naast den franschen tekst ook in 't Nederlandsch verscheen. In 1811 werd hij tot Rechter van Instructie benoemd van Amsterdam, de derde hoofdstad van het keizerrijk. Zijn 'ongemeene talenten en vlugheid' vergunden hem 'om wat meer figuur in de wereld te maken, dan een regter der eerste instantie beschoren is', schrijft de latere minister Roël. In 1815 werd Meyer benoemd tot secretaris der commissie tot de herziening der Grondwet; de Koning had hem daartoe aangezocht, omdat Z.M. hierdoor

aan Katholieken en Protestanten door bevoorrechting geen aanstoot verwekte en om Meyer's groote geschiktheid. Ook was hij tevoren lid van den departementalen raad geweest en had hij zijn *Principes sur les questions transitoires* (Amsterdam-Parijs 1812) uitgegeven, waarin hij den weg wees in de overgangsmoeilijkheden van de oude naar de nieuwe napoleontische rechtspraak. In 1813 had Meyer erin toegestemd om, terwijl nog fransche bezetting in de buurt was, lid van het Voorloopig bestuur van Amsterdam te zijn in naam van Oranje. Wij zien hem in 1814 opgeroepen voor de stemming der Grondwet en in dit jaar ook de *Brieven van eenige regtsgeleerden over de aanstaande Wetgeving* publiceeren (Leiden 1814). Het redacteurschap der *Nederlandsche Staats- Courant* had hij echter afgeslagen. Zijn werk als secretaris der commissie voor de grondwetherziening van 1815 beloonde de Koning door hem tot ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw te benoemen. In 1816 was hij voorzitter der eerste openbare algemeene vergadering der klasse van het Ned. Instituut, welke functie hij meerdere malen vervulde; ook was hij voorzitter der commissie tot het ontwerpen eener regeling der israël. scholen te Amsterdam en werkte hij mede aan de joodsche uitgave *Gronden des geloofs*. In 1817 nam hij ontslag als rechter. Hij bracht toen den tijd met studie door en schreef tijdens zijn zomerverblijf te Kleef een werk over *De noodzakelijkheid van een Provisioneelen Hoogen Raad* (1817, ned. en fransche uitgave), waarmede hij geen direct succes had. Als advocaat nu weder werkzaam, schreef hij een groot werk in het Fransch: *Esprit, origine et progrès des institutions judiciaires*, dat, zes deelen omvattend, de geschiedenis der rechtsinstellingen van Engeland, Frankrijk, Nederland en Duitschland beschrijft (den Haag-Amsterdam 1819-23). Een herdruk verscheen hiervan in Parijs. Buitenlandsche tijdschriften prezen dezen arbeid over den geest der wetten luide. Vaderlandsche maatschappijen van letterkunde hadden hem nu allen als lid benoemd en achtereenvolgens werd hij nu lid der fransche Academie, van de Koninklijke academie van Londen, Turijn en Brussel en correspondent van die van Göttingen. Velerlei kleine verhandelingen verschenen van hem in verschillende tijdschriften en genootschappelijke werken over de rechtsgeleerdheid en letterkunde. In 1820 pleitte hij voor koning Lodewijk over diens vermeend recht op het Paviljoen te Haarlem, welke rede, zeer voorzichtig geschreven, als meesterstuk van rechtsgeleerdheid gold. Koning Willem benoemde hem in de commissie van geschiedkundigen om de taak van rijksgeschiedschrijver te onderzoeken, uit de ingekomen antwoorden op de uitgeschreven prijsvraag; Meyer stelde het verslag ervan op. In 1830 gaf hij een briefwisseling met een engelschen advocaat Cooper in het licht: *De la codification en général et de celle de l' Angleterre en particulier* (Amsterdam-Londen 1830). Hij verdedigt hierin de stelling, dat van uit Nederland de eerste historische onderzoekingen in de rechtsgeleerdheid zijn gedaan.

Onderwijl begon zijn gezondheid te wankelen en zijn arbeidslust verminderde. In 1834 gaf hij nog het volgende karakteristieke staaltje van zijn persoonlijkheid. De 'Maatschappij tot nut van het Algemeen' had uitdrukkelijk bepaald, dat Nederlanders van israëlietische geloofsbelijdenis nimmer tot lid zouden worden toegelaten. In 1834 vierde de Maatschappij haar 50-jarig bestaan en zij noodigde Meyer ter bijwoning der feestelijkheden uit. Meyer zond de uitnoodiging terug met de bijvoeging, dat hij Israëliet was. In dit jaar

droeg de Maatschappij der Ned. Letterkunde te Leiden hem op, de antwoorden te onderzoeken op haar prijsvraag over de lijfeigenschap ingekomen, hetgeen hem echter niet meer vergund was. In November 1834 was hij nog met andere leden van het Instituut bij den Koning in den Haag op audiëntie en enkele dagen later ontving hij nog van den franschen koning het legioen van eer; de toestemming tot het dragen ervan bereikte hem op zijn doodsbed. Dien dag overviel hem een toeval en na eenige weken overleed hij. 'Groot is het verlies, dat Nederland, neen heel de geleerde wereld heeft geleden' schreef zijn biograaf van zijn verscheiden.

Het Rijksmuseum bezit een olieverfschilderij van zijn portret door L. Moritz. Als prent werd zijn portret vervaardigd door J.A. Daiwaille en door een onbekend kunstenaar, uitgegeven door Steuerwald. Ook verscheen een litho naar N.M.S. bij Soetens et fils, in den Haag. Het Gemeentebestuur van Amsterdam eerde de nagedachtenis van haar grooten burger, door zijn naam te geven aan het bekende amsterdamsche synagogenplein.

Zie: *Levensschets van Mr. J.D. Meyer* in de *Jaarboeken voor Israëlieten in Nederland*, Jrg. I (1835) met portret; J.S. da Silva Rosa, *Hoogduitsche Joden te Amsterdam in het begin der 19de eeuw* (Amsterdam 1916) 30 vlg.; J a c . Z w a r t s , *Het Verblijf van Prins Willem V te Amersfoort* (Utrecht 1921) 30; D.M. Sluys in *Orde van de plechtige ontvangst van H.M. Wilhelmina Koningin der Nederlanden in de Groote Synagoge te Amsterdam* (Amsterdam 1924) 9 vlg.

Zwarts

[Meyere, Joannes de]

MEYERE (Joannes de) of de Meyre, Meyer, Villicus, bisschop, geb. te Sottegem in Vlaanderen, overl. te Utrecht 1522, was monnik van de orde der Karmelieten in het klooster te Gent. 12 April 1513 werd hij te Leuven tot doctor der godgeleerdheid gepromoveerd. Philips van Bourgondië, bisschop van Utrecht, wenschte hem tot zijn wijbisschop, waarop hij 13 Nov. 1517 te Rome in het consistorie tot bisschop met den titel van Byblus, Bibliensis, Biblicensis, werd benoemd en de noodige volmachten verkreeg om als wijbisschop in Utrecht op te treden. 24 April 1521 wijdde hij een nieuw altaar in de Lieve Vrouwe Kerk te Veere. Bij zijn benoeming was hem 200 gulden inkomsten toegezegd uit het kapittel te Veere.

Hij overleed 5 Juli 1522 te Utrecht en werd aldaar in de Sint Catharinakerk zijner orde begraven. Zijn grafschrift vindt men in *Archief aartsb. Utrecht XXXVIII, 77* en in *Andreas' Fasti*. Joannes de Meyer was in het bezit der parochie Brouwershaven in Zeeland. Zijn vice-pastor aldaar, Joannes Martini of Pansier (zie art.), werkte den bisschop en den proost van Utrecht tegen en werd in zijn verzet gestijfd door den wijbisschop Joh. de M. Uit een brief van den bisschop Philips van Bourgondië, 22 Mei 1522, blijkt, dat deze hem met ontslag bedreigde, zoo hij daarmede voortging. Bij zijn dood in 1522 werd hij aldaar opgevolgd door Joh. Bekaer of Beker.

Zie: *Bijdragen bisd. Haarlem XVII* 109-110; Valerius Andreas, *Fasti acad.* (Lov. 1650) 101; Brom, *Archiv. in Italië* no. 1919-1920, 2021; Eubel, *Hierarchia Cathol.* III, 148, 366; P. Grijpink, *Register op de Parochiën I*, Scaldia, 5 (Amst. 1914); *Hist. Ep. Middelburg*. 70.

Fruytier

[Meys, Nicolaas]

MEYS (Nicolaas), priester, geb. te Maastricht, overl. te Leuven 27 Maart 1671, behaalde verschillende graden aan de universiteit te Leuven;

eerst het baccalaureaat in de theologie, dan het licentiaat in de beide rechten en 7 Febr. 1660 het licentiaat in de theologie. Reeds vóór 1647 was hij priester en subregent van de paedagogie de Valk; 7 Aug. 1651 werd hij aldaar tot regent gekozen en verfraaide en verbeterde hij de gebouwen. In 1657 bezat hij reeds een kanunnikdij in het kapittel te Luik. In 1659, 15 Juni, werd hij aartsdiaken van Hesbaye; deze waardigheid werd hem echter betwist door verscheidene leden van het luiksche kapittel. Hij werd gesteund door de universiteit, waarop te Thienen een bijeenkomst daarover werd gehouden (Dec. 1660). Door een pauselijke beslissing 13 Sept. 1662, kwam hij in het rustige bezit. Hij bleef echter te Leuven. Viermaal werd hij als rector magnificus aan het hoofd der universiteit geplaatst (1657, 1660, 1662, 1667). Toen hij 31 Aug. 1662 gekozen was, stond hij dadelijk voor een groote moeilijkheid. Te voren reeds had de internuntius van den paus zich in een brief beklaagd over het verspreiden der leer van Descartes aan de universiteit. Toen hij gehoord had, dat niettegenstaande zijne waarschuwing eenige stellingen van Descartes zouden verdedigd worden, schreef hij opnieuw aan den rector magnificus (27 Aug. 1662). De nieuwe rector Nic. Meys riep de faculteit der filosofie bijeen om de stellingen te onderzoeken, wat ten gevolge had, dat verschillende veroordeeld werden.

13 Juli 1669 verliet Nic. Meys de Valk om als president het College van Savoie te besturen. Tezamen met professor Fransc. van Vianen deed hij al het mogelijke om de gelden bijeen te krijgen voor de stichting van het College van den H. Geest, 1657. Bij testament liet hij een beurzenstichting na, die nog bestaat doch met andere is samengesmolten. Nic. Meys overleed op den tweeden Paaschdag, 27 Maart.

Zie: *Vernulaeus*, *Academia Lov.* (Lov. 1867) 16, 70; *Analectes hist. eccl.* XIII (1376), 309; XVIII (1882) 193, XXI (1888) 22, 92, 101, 158, 159, 271, 276, XXVI (1896) 367; de *Theux*, *Chap. de St. Lambert* III, 315; *G. Monchamp*, *Hist. du cartésianisme en Belgique* (Brux. 1896) 355-368.

Fruytier

[Meys, René]

MEYS (René), geb. te Maastricht 1587, zoon van *L a u r e n t i u s*, burgemeester der stad en schepen van Vroenhof en van *M a t h i l d e S o e t e n d a e l*, overleed aldaar 12 Mei 1655.

2 Mei 1605 werd hij door pauselijke beschikking voorzien van een prebende in de Sint Servaas te Maastricht, waarvan zijn broeder *D i o n y s i u s* afstand had gedaan. In 1637 werd hij tot grootcantor gekozen door het kapittel en 12 Juli 1639 tot deken van het kapittel. In 1652 genoot hij de eer tot protonotarius apostolicus benoemd te worden. Toen hij op het punt stond zijn gouden jubileum te vieren als kanunnik, stelde hij voor afstand te doen van zijn prebende ten gunste van den zoon zijner zuster *M a r i e*, gehuwd met *W i l l e m d' E y l l*. Het dekenschap wilde hij behouden. Niet dan na vele moeilijkheden werd dit toegestaan door het kapittel (1654). Bij testament 4 Febr. 1654 stichtte deken Meys door een gift van 600 gulden 'de gulden mis' met muziek te zingen. De familie Meys telde vele leden onder de kanunniken van Sint Servaas.

Zie: *D o p p l e r*, *Nécrologe de la confrérie des chapelains de St. Servais* (Maastricht 1897) 182.

Fruytier

[Meza, Abraham Chajiem de Jacob de Salomo de]

MEZA (Abraham Chajiem de Jacob de Salomo de), of de Mesa, is uit een der bekende amsterdamsche rabbijnen-familiën bij de portugeesch-joodsche gemeente afkomstig. Hij was lid van het theologische genootschap 'Ets Haim'

te Amsterdam. Wij bezitten van hem een portugeesche preek in druk *Sermão Moral*, in 1747 over de tijdsomstandigheden des vaderlands gehouden (Amst. 1747). Het portug.-israël. seminarium 'Ets Haim' te Amsterdam bezit in haar bibliotheek ook een bundel preeken *Meditações Sacras ou Sermoens varios* van dezen 'Theologo celebre, Pregador e Primeira columna do Beth-Din Desta populosa e illustre congrega', alle in de portugeesche synagoge te Amsterdam gehouden (Amsterdam 1764). Zijn zoon is de eveneens bekende rabbijn David Abraham de Meza (die volgt).

Hij zelf woonde des zomers te Maarssen, waar hij Aug. 1730 voorkomt. Abraham de Isaac de Meza bezat de buitenplaats Leeuwenvecht te Maarssen, die hij in 1763 verkoopt. Isaac Chajiem de Joseph de Meza, gehuwd met Sara de Meza, woonde tusschen 1729 en 1763 op deze buitenplaats te Maarssen.

Zie: Mendes dos Remedios, *Os Judeus Portugueses em Amsterdam* (Coimbra 1911) 102; *Jewish Encyclopaedia* VIII, 529 en *de Notarieele archieven van Maarssen* (Rijksarchief Utrecht).

Zwarts

[Meza, David de Abraham Chajiem de Jacob de Salomon de]

MEZA (David de Abraham Chajiem de Jacob de Salomon de), of de Mesa, zoon van den voorgaande, overl. te Amsterdam omstr. 1793. Van hem verschenen in 1767 twee portugeesche predicatiën *Sermão de liberdade* en *Sermão Moral*, beide ter portugeesche synagoge te Amsterdam gehouden (beide Amsterdam 1767). Ook in 1786 gaf hij te Amsterdam zulk een portug. preek in druk. Ook gaf hij in 1766 te Amsterdam een nieuwe editie uit van *Paraphrasis caldayca en los cantaris de Selomoh como Tambien los Apophtheginas de Aboth*. Verschillende hebreuwsche verzen van hem zijn uitgegeven in den verzenbundel *Schier Emoemim* door Mozes de Piza (Amst. 1793).

David de Jacob de Meza (overl. in 1705), zoon van den uitgever Jacob de Meza, was arts en lid van het theol. genootschap Ets Haim te Amsterdam. Verschillende responsen van hem verschenen in den bundel *Peri Ets Haim* (Amst. 1741).

Zie: Mendes dos Remedios, *Os Judeus Portugueses em Amsterdam* (Coimbra 1911) 101 vlg. en *Jewish Encyclopaedia* VIII, 529.

Zwarts

[Meza, Salomon de]

MEZA (Salomon de), de Mesa of di Misa, geb. te Amsterdam omstr. 1675, overleden aldaar 1742. Hij was een zoon van Isaac de Meza en studeerde in het portugeesche seminarium Ets Haim te Amsterdam, waar hij op 3 Dec. 1698 tot de hoogste klasse behoorde; in 1715 genoot hij nog de studententoeelage van f 14 per maand (aspaca). Hij was een leerling van den opperrabbijn Oliveyra, die hem de joodsche wetenschappen onderwees, en van David de Pina, die hem in de geneeskunde inwijdde. Te Utrecht studeerde hij in 1690 onder het rectoraat van prof. Graevius; de utrechtsche universiteitsbibliotheek bezit zijn dissertatie van dat jaar, handelend over de beroerte, *De Apoplexia*, opgedragen aan het portugeesche rabbinaat van Amsterdam, waarvan hij zelve lid werd. In dit ambt werkte hij ook mede aan de beruchte Chajoendecisie, die in 1711 de zg. Messiasbeweging van Sabbatai Tsewie te Amsterdam zoo hevig beroerde. In een acrostychon is de fraaie

Pentateuchuitgave van Samuel Rodrigues Mendes e.a. (1726) aan Dr. de Meza
opgedragen (3 coupletten, elk van vier regels).
Verschillende gebeden, door hem ter portug.

synagoge uitgesproken, bewaart de bibliotheek Ets Haim nog in handschrift. Een preekenbundel *Meditaçoens Sacras* verscheen door de zorgen van Belinfante in 1764 (1ste deel Amsterdam, Janson), terwijl een preek in 1706 gehouden (*Sermão Moral*) in 1707 in druk verscheen. De de Meza's woonden des zomers te Maarssen, waar zij de buitenplaats Leeuwenvecht bezaten.

Daar komt Salomon de Meesa alias Salomon Mendes Floris (te Nieuw Maarsseveen) in 1732 voor. In 1725 gaf Dr. de Meza een rabbinale decisie in het licht betreffende de sabbathgrens van Maarssen, waar toen een belangrijke portugeesche gemeente was gevestigd, onder den titel *Schoelchan Schelomoh* (Amsterdam 1725) en waarin een slotwoord van den opperrabbijn Aylion. Ook de responsen-verzamelingen van Ets Haim, die dit college zelve uitgaf, bevatten bijdragen van de hand van Dr. de Meza (*Perie Ets Haim*) (1733, 1761). De bibl. Bodleiana te Oxford bezit ook nog een kabalistisch handschrift *Kanfê Jonah* (No. 1310) aan hem door den marokkaanschen rabbijn Chya Cohen de Lara opgedragen. Ook was hij in 1709, 1715, 1720 en 1725 administrateur (Tezoureiro) van Ets Haim, als een der achtenswaardigste gemeenteleden (Velhos da Nação). Eveneens hield hij een treurrede over het overlijden van den opperrabbijn Aboab da Fonseca. Een jaar na zijn overlijden verscheen de catalogus zijner bibliotheek (1743). Hij overleed in 1742; zijn gade Esther was hem 9 jaar vroeger overgegaan. Beiden liggen te Oudenkerk a.d. Amstel begraven. Hij is ook nog bekend door zijn medewerking aan het Reglement van Ets Haim, dat in 1728 verscheen.

Zijn vader Isaac was in 1673 en in 1693 bestuurder (parnas) van Ets Haim, zijn broeder David in 1708, zijn broeder Joseph in 1712 en Abraham de Meza in 1760.

Zie: Jac. Zwarts, *De Maarssensche Sabbathgrens in het jaar 1725* (overdruk uit *Weekblad voor Israël. Huisgezinnen* van 4 Juni 1920, Rotterdam); Kayserling, *Bibl. Esp. Port. Jud.* (Straatsburg 1890) 56 en 71; Pareira en da Silva Rosa, *Gedenkschrift 300-jarig bestaan Ets Haim* (Amsterdam 1916) 36 vgl. en 72 vgl. *Album Studiosorum der Univ. te Utrecht*, 87; D.H. de Castro, *Keur van grafsteenen van Ouderkerk a/d Amstel* (Leiden 1883) 75.

Zwarts

[Michaelis, Christophorus]

MICHAELIS (Christophorus), of Michiels, uit Reimerswaal in Zeeland, waar hij kanunnik regulier was in het klooster Paradijs. Genoodzaakt door de groote overstroming in Zeeland van 1530 de wijk te nemen naar Groenendaal, een klooster zijner orde bij Brussel, droeg hij aldaar zijne eerste H. mis op. Daarna ging hij over naar het klooster St. Maartensdal te Leuven. Vandaar werd hij als rector gezonden naar het nonnenklooster te Huissen bij Arnhem, waar hij 1559 overleed.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XII (1875), 451.

Fruytier

[Michiel, Schoon]

MICHIEL (Schoon), geb. te Vlissingen, data van geb. en overl. onbekend.

Wij ontmoeten hem het eerst in Sept. 1569 op de vloot der Watergeuzen als schipper op het schip van kapitein van Utenhove, 'de Geelvinck'. Hij zeilt met de vloot in Sept. 1569 naar de hollandsche kust en de Eems. Einde Febr. 1570 ligt hij nog met zijn schip op de Eems, maar wegens twist over de verdeeling der buitgelden verlaat hij met Claas Cloot, met wien hij veel samen was, het winterleger. Apr. 1570

zeilt hij van de Grieth naar Engeland; Aug. 1570 is hij daar, zeilt van London naar Blackwal. In het najaar 1570 is hij nog in

Engeland. Verder wordt zijn naam niet meer genoemd.

Zie: Franz, *Ostfriesland und die Nederl.*, 106, 131, 132, 133; van Vloten, *Nederl. Volksopst.* (1858) I, 160, 306.

Vogels

[Middegaels, Matthias]

MIDDEGAELS (Matthias), priester, geb. te Hilvarenbeek (N.Br.), overl. te Brussel 22 Febr. 1673, had den graad van licentiaat in de theologie behaald, waarschijnlijk te Leuven. Hij was gedurende eenige jaren plebaan en pastoor van de bekende kapittelkerk te Anderlecht, 1636 tot Dec. 1643, toen hij plebaan der basiliek van St. Gudule te Brussel werd. Hooggeschat om zijn bijzondere bekwaamheid en ijver werd hij achtereenvolgens aarts priester van de stad en het district Brussel, censor der boeken en judex synodalis van het aartsbisdom. 16 Mei 1665 ontving hij bij koninklijk diploma zijne benoeming tot deken van het kapittel van St. Gudule.

Zie: van Gestel, *Historia Sacr. Archiep. Mechl.* II, 14; *Bijdragen Hertogdom Brabant* II (1903), 313, 463, III, 71; Henne et Wauters, *Hist. de Bruxelles* II, 93.

Fruytier

[Middelaer, Hendrik van]

MIDDELAER (Hendrik van), geb. te 's Hertogenbosch, data van geb. en overl. onbekend.

Van Middelaer speelde in 's Hertogenbosch begin 1567 een groote rol; de Geuzen waren de baas in de stad en 15 Febr. 1567 werd hij benoemd tot hopman van een vendel van 100 man; 16 Febr. 1567 legt hij den eed af. 5 Mrt. 1567 heeft hij de wacht voor het huis van den kanselier van Brabant en neemt 24 Mrt. 1567 in naam van jonker Antonie van Bombergen, gouverneur der stad, vier vendels soldaten aan. 9 Apr. 1567 eischt hij dat de Raad weer zal vergaderen en 11 Apr. 1567 verlaat hij met den heer van Bombergen de stad. Later voegde van Middelaer zich bij de Watergeuzen; het is niet zeker of hij 1 Apr. 1572 bij de inneming van den Briel was.

Zie: *Werken Hist. Gen.* 3e Serie, III, 299, 309, 314, 321, 323; van Groningen, *Gesch. der Watergeuzen*, 131; Hermans, *Verzameling van Kronieken*, 292; Cuypers van Velthoven, *Documents*.

Vogels

[Mierlo, Henricus]

MIERLO (Henricus), of Myrlo, was Karthuizermonnik van het klooster St. Sophie te Vucht, waar hij 14 jaar lang het ambt van procurator bekleedde. Daarna bestuurdde hij het klooster Monnikhuizen bij Arnhem als prior en sinds 1562 of 1564 zijn klooster Sint Sophie te Vucht. Tevens was hij convisitator der provincie; hij wordt geroemd om zijn groote ondervinding in het bezorgen van tijdelijke en geestelijke zaken. Hij overleed 20 Mei 1567.

Zie: Schutjes, *Gesch. bisdom 's Hertogenbosch* V (861); *Graf- en gedenkschriften van Antw.* VI, 526, 528.

Fruytier

[Minden, Theodoricus van of de]

MINDEN (Theodoricus v a n of d e), bisschop van Wierland, Vironensis of Wironensis, was de eenige bisschop, die tot dezen zetel, gelegen in de Oostzeeprovincie, benoemd werd omstreeks 1246. Het bisdom werd in 1265 weder met Reval vereenigd en reeds 7 Juni 1260 had paus Alexander IV aan den bisschop van Riga bevolen Theodoricus van een ander bisdom zijner provincie te voorzien, wat niet gebeurde. Bisschop Theodoricus van Minden was geboren te Hildesheim en behoorde tot de orde der Minderbroeders of Franciskanen, evenals zijn broeder Johannes. Hij trok door verschillende bisdommen en verbleef daar dan een tijd om hier en daar wijdingen te verrichten. Zoo treft men hem aan in de bisdommen Munster, Osnabrück, Keulen, Paderborn, Trier, Hildesheim, Verden, Mainz, Worms en Utrecht. Reeds in 1247 en 1248 verrichtte hij wijdingen in Trier. Maart

1248 wijdde hij de O.L. Vrouwekapel in de Cist. abdij Heisterbach. De wijdingsakte, kopie der 15e eeuw, noemt hem ten onrechte Vigoriensis episcopus; Schmitz, de uitgever van het *Urkundenbuch der Abtei Heisterbach* (Bonn 1908) 194, maakt er bisschop van Worcester van. In 1250 wijdte 'Theodoricus episcopus Vironensis auctoritate apostolica provisor in spiritualibus diocesis Trajectensis' een nieuwe kerk te Souburg en regelt de grenzen van het kerspel (v.d. Bergh, *Oork. boek I*, no. 511; *Bijdragen Bisdom Haarlem VIII*, 148). De eerste uitgever der oorkonde vertaalt 'Vironensis' door van Verona; de tweede door van Verdun. De bisschop verbleef een tijd te Egmond in de abdij; hij reconcilieerde de kerk, het kerkhof en klooster, Dec. in 1250, en wijdde ook de klerken van heinde en ver toegestroomd en twee abten. Hij voerde het gebruik in dagelijks in de abdij het Salve Regina te zingen. De kroniekschrijver der abdij prijst hem als: 'vir per omnia discretus mansuetudinis et benignitatis praedicandae, multis a domino Papa spiritualium auctoritatum privilegiis honoratus, cum procurator esset ecclesiae Trajectensis'. Als kapelaan vergezelde hem de Minderbroeder fr. Henricus. 25 April 1251 verleende hij een aflat ten voordeele van het hospitaal Sint Katrijne te Utrecht. Mei 1251 verleende 'Theodoricus, coöperator domini Henrici electi Ultrajectensis' gunsten aan de weldoeners der Cist. abdij ter Hunnepe bij Deventer, ook omstreeks dien tijd aan de St. Walburgis te Zutphen. In Sept. en Oct. van hetzelfde jaar ontmoet men den bisschop van Wierland reeds te Lippstadt en in de abdij Falkenhagen O. Cist. Zijn verblijf te Utrecht viel gedurende den tijd, die verliep tusschen de keuze en de wijding van bisschop Hendrik van Vianden 1249-51. De *Annalen van Egmond* stellen ten onrechte de wijdingen van bisschop Theodoricus in 1240.

De datum van het overlijden van bisschop Theodoricus is onzeker. De laatste maal komt hij voor bij een altaarwijding in de abdij O. Cist. Walkenried, 1 Maart 1274 of 1281 volgens P. Lemcke, *Gesch. des Reichstifts Walkenried* (Leipzig 1895) 20.

Zie: Eubel, *Hierarchia Cath.* I, 563, II, 305, 307, 310; v.d. Bergh, *Oorkondenb. van Holland I*, 272, 336; Möller, *Weihbissch. von Osnabrück* 25-27, *Archief Aartsb. Utrecht VIII*, 156-157, XXX, 241-43; *Bijdr. bisdom Haarlem VIII*, 148, XXVIII, 462; Sloet, *Oorkondenb. van Gelre* no. 732; Matthaeus, *Analecta* (ed. 1738) II, 510-511.

Fruytier

[Minkdam, Joseph ben Abraham Isachar Bärman]

MINKDAM (Joseph ben Abraham Isachar Bärman) was een joodsch geleerde te Amsterdam in het laatst der 17de en in het begin der 18de eeuw van de 'Hoogduytsche Joodsche Natie'. Hij verrijkte de joodsch-duitsche (jiddische) literatuur door een vertaling van den Targoem op het Hooglied (Amsterdam 1711), dat in Jacob ben Isaac's uitgave van diens populair jiddisch volksboek *Zeëno oe Reëno* verscheen, een vertaling in paraphrase van den Pentateuch, de Megilloth en Haftaroeth.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* VII, 255.

Zwarts

[Minkeliers, Jan Pieter]

MINKELERS (Jan Pieter), geb. te Maastricht 2 Dec. 1748, overl. aldaar 3 Juli 1824, wasde zoon van Laurentius Minkeliers, apotheker, en Anna Margaretha Denys. Na middelbaar onderwijs op eene Jezuïetenschool in zijne geboorteplaats

genoten te hebben, ging hij aan de universiteit te Leuven studeeren in de godgeleerdheid en de philosophie (natuurwetenschappen). Hij bekwam 21 Sept. 1764 de tonsuur.

Bij de promotie in 1766 behaalde hij van de 120 examinandi het nummer twee, werd in 1768 candidaat in de theologie, in 1770 baccalaureus en 22 Dec. van dat jaar onderdiaken. Hij beoefende ook de natuurwetenschappen en had den naam van bijzondere handigheid en bekwaamheid in het nemen van natuurkundige proeven. In 1772 werd hij tot hoogleeraar benoemd aan het college de Valk, verbonden aan de leuvensche hoogeschool.

De uitvinding van den luchtballon door de gebroeders J.M. en J.E. Montgolfier in 1783 gaf aan den blinden hertog Lodewijk Engelbert van Arenberg, die, hoewel duitsch vorst, in Brabant woonde, aanleiding om aan eene commissie op te dragen, te trachten een goedkooper gas dan de door de Montgolfiers gebruikte waterstof samen te stellen. De commissie bestond uit Minkeliers, zijn ambtgenoot de Bouchaute en J.F. Thijsbaert, directeur van de Ecole des beaux arts te Luik. Minkeliers bracht eene hoeveelheid steenkolen in den loop van een kanon en verkreeg door verhitting een gas, later gebleken hoofdzakelijk uit koolwaterstoffen te bestaan.

Zijne uitvinding werd het eerst 21 Nov. 1783 toegepast in het park van den hertog te Heverlé, waar een kleine met gas gevulde ballon werd opgelaten, die te Sichern, op 25 kilometers afstand, neerkwam. Later, o.a. op 28 Febr. 1784, werd de proef met grootere ballons herhaald; een dezer vloog over Tienen, op 18 kilometers afstand.

In 1788 werd de leuvensche universiteit door keizer Jozef II, die haar eene minder ultra-montaansche richting wilde geven, naar Brussel verplaatst. Minkeliers verhuisde toen naar Brussel, terwijl vele zijner ambtgenooten te Leuven bleven. Daar de proef door den opvolger van Jozef, Leopold II, als mislukt beschouwd werd, bracht deze de universiteit in 1790 naar Leuven terug. Minkeliers werd toen door zijne ambtgenooten niet toegelaten wegens zijne houding in 1788; hij vestigde zich te Maastricht, waar hij waarschijnlijk toen reeds de apotheek van zijn vader overnam. Op 24 Jan. 1794 ontving hij ontslag en deed hij tevens afstand van alle bezoldigingen en bijverdiensten, die hem nog van de leuvensche hoogeschool toekwamen.

Als gevolg van de opheffing der leuvensche hoogeschool in 1797 werd in verschillende plaatsen van de Zuidelijke Nederlanden een centrale school opgericht, een soort athenaeum, dat na de afschudding van het fransche juk laatstgenoemden naam verkreeg. In genoemd jaar werd Minkeliers hoogleeraar aan deze inrichting in zijn geboortestad, hoewel hij tevens zijne apotheek bleef drijven. Reeds in 1785 had hij ontdekt, dat het door hem uitgevonden gas uitstekend voor verlichting kon dienen, en verlichtte hij daarmee van dien tijd af zijn collegezaal en laboratorium.

Hij was lid van de departementale, later provinciale commissie van geneeskundig toezicht. Op 3 Juli 1816 werd hij benoemd tot lid der academie van wetenschappen, die koning Willem I toen te Brussel gesticht had. Hoewel hij daar geen mededeelingen heeft gedaan, is door den secretaris Crahay in 1835 medegedeeld, dat hij van 1812 tot 1818 meteorologische waarnemingen heeft gedaan. Dat hij tot zijn overlijden de natuurwetenschappen bleef beoefenen, blijkt daaruit, dat hij prof. Gehlen te Leipzig inlichtte over de in den Pietersberg gedane vondst van den Mosasaurus en van de ligging der lagen, waarin en waarbij deze thans te Brussel aanwezige grootste sauriër was gevonden.

De straat, waarin hij geboren is, tot dien tijd de Heerenstraat, is naar hem vernoemd. Verder is

op 10 Juli 1904 op de markt zijner geboorteplaats een bronzen standbeeld van hem, vervaardigd door Bart van Hove, onthuld.

Hij schreef: *Mémoire sur l'air inflammable tiré de diverses substances* (Louvain 1784). Hierin wordt reeds eene wijze van zuivering van het lichtgas door middel van kalk aangetroffen. Achter dit werk komt eene *Table des gravités spécifiques des différences espèces d'air*, door J.F. Thijsbaert voor.

Zie: *Wekelijks nieuws uyt Loven VIII* (1789), 378; Ch. Rigouts, *Notice sur la vie et les travaux de J.P. Minkelers, professeur de philosophie à l'université de Louvain, pharmacien, etc.*, (Anvers 1869); *Annuaire de l'université Catholique de Louvain* 1839, 225-243; *Annuaire de l'académie royale de Belgique* 1839, 79-91; A. Verhaegen, *Les 50 dernières années de l'université de Louvain* (Liège 1884) 318, 418, 492.

Ramaer

[Miranda, Dr. Samuel da Silva de]

MIRANDA (Dr. Samuel da Silva de) was rabbijn bij de portugeesch-joodsche gemeente te Amsterdam op het einde der 17de eeuw. Jacob de Cordova gaf van hem een preek in druk, ten huize van Mozes Curiel, den agent van Portugal, te Amsterdam gehouden in 1690, in het bijzijn van de opperrabbijnen Aboab en Sasportas. Hij was ook arts (Medico e Theologo). Deze preek was opgedragen aan Abraham da Costa Andrada.

Zie: Mendes dos Remedios, *Os Judeus Portugueses em Amsterdam* (Coimbra 1911) 104.

Zwarts

[Mocata, Mozes de Abraham]

MOCATA (Mozes de Abraham) behoort tot een 17de-eeuwsche portugeesch-joodsche familie te Amsterdam, die later in Engeland en de Vereenigde Staten bloeide en haar oorsprong en Venetië blijkt te hebben. Mozes was in de 2de helft der 17de eeuw een welvarend koopman en dichter te Amsterdam; als dichter en vriend roemt hem de bekende dichter Joseph Penso.

Zie: M. Kayserling, *Bibliotheca Espagn. Portug. Judaica* (Straatsburg 1890) 72; *Jewish Encyclopaedia VIII*, 636.

Zwarts

[Moens, Servatius]

MOENS (Servatius), geboortig uit Maastricht, overleed te Luik 17 of 18 Nov. 1506 in de Benediktijnerabdij Sint Jacobus, welke hij als abt bestuurde. Eerst bekleedde hij het ambt van novicenmeester en subprior, totdat hij tot abt werd gekozen en te Rome bevestigd werd 21 October 1500. Zijne wijding had plaats 22 Mei 1501. Slechts weinig is van zijn kort bestuur bekend. Op het prov. kapittel te Trier hield hij eene redevoering, die zich nog bevindt in het archief aldaar, Cod. 1747 fol. 1-7. Zijn grafscript, vermeld in *Gall. Christ.*, noemt hem 'prudens et sensu constans'.

Zie: *Gallia Christ.* V, 986; *Gesta abbatum S. Jacobi Leod.*; Berlière, *Documents inédits Belg.* (Maredsous 1894) 56; dezelfde, *Inventaire des libri obligationum* (Rome 1904) no. 1907; *Stud. und Mittheil. der Bened. und Cist. Ord. XX* (1899) 292; *Revue Bénédictine XVIII* (1901), 383.

Fruytier

[Moerendal, Wilgerus van of de]

MOERENDAL (Wilgerus van of de), priester, overl. te Utrecht 30 Juni 1619, behoorde tot een voornamelijk utrechtsche familie, waarvan men leden aantreft in den raad of het schepencollege der stad. In 1567 behaalde een **Henricus Moerendal** van Utrecht te Leuven de 20e plaats bij de promotie der filosofie. Hij behoorde wel tot dezelfde familie, evenals ook de vooraanstaande utrechtsche priester van dien tijd, **Peter van Moerendal**. Meester Wilger komt 1577 voor als kanunnik van Sint Pieter te Utrecht. De volgende jaren trad hij op als beschermer van de

domschool en maakte deel uit van hen, die de tijdelijke zaken van het kapittel in beheer hadden. 13 Jan. (Hoynck van Papendrecht zegt Febr.) 1592 werd hij tot deken gekozen van het kapittel van Sint Pieter. Hij sluit de rij der roomsche dekenen, want van Moerendaal bleef onwrikbaar trouw aan de moederkerk en het celibaat.

Juli 1611 stichtte deken Wilger eene studiebeurs in het Pauscollege te Leuven met een kapitaal van 1040 gulden. De stichtingsbrief uit het kerkarchief te Maarsen is afgedrukt in *Archief aartsbisdom van Utrecht*. Leden zijner familie, Utrechtenaren, studenten der noordelijke provinciën, hadden den voorrang. In 1617 vermeerderde de deken zijne stichting met 200 gulden. De beurs bestuurd door het seminarie te Mechelen bracht in 1880 nog 285 franken op.

In Dec. 1618 schonk de deken 3000 gulden aan het college der paters Jezuïeten te Antwerpen. Deken Wilgerus heeft alles wat mogelijk was gedaan om het katholiek geloof te doen stand houden. 30 Sept. 1611 komt hij voor als vicaris-generaal van Sasbout Vosmeer, het hoofd der katholieken in de Vereenigde Provinciën na den dood van den laatsten aartsbisschop van Utrecht. Ten onrechte beweert v. Heussen, dat Wilger van Moerendaal ook vicaris-generaal geweest is, 'sede vacante'.

Deken W. Moerendaal overleed in den nacht van 30 Juni op 1 Juli om twee uur, 1619. Hij werd begraven in de St. Pieter onder een zerk, welke hij tijdens zijn leven had uitgekozen.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* V, 395, XVIII (1882) 106; Hoynck van Papendrecht, *Analecta Belg.* III deel I, 245; dezelfde, *Hist. eccl. Ultraj.* (Antv. 1733) 45; *Archief aartsbisdom Utrecht*, XXIV (1897) 165-172; *Handboekje zaken R.K. eeredienst* 1872, 356.

Fruytier

[Molanus, Godefridus Fredericus]

MOLANUS (Godefridus Fredericus), geb. te Venlo, overl. te Keulen in 1675, zoon van Nicolaas Molanus of Stoffels, molenaar aan 'de Onderste Houtmolen' te Venlo, en Maria Janssen, was professor aan het gymnasium te Keulen, doctor in de rechten, pastoor van St. Paulus, kanunnik van St. Severinus, eindelijk censor der boeken en protonotarius apostolicus te Keulen, maakte aldaar 18 Juli 1675 zijn testament en stierf in hetzelfde jaar. Hij schonk in 1675 het St. Lucia-altaar in de parochiekerk te Venlo, versierd met zijn familiewapen, zijnde in rood een zilveren molenijzer, het schild bedekt met een purperen bisschopshoed met groene kwasten, stichtte een vicariaat en eene studiebeurs voor jongelingen uit zijne bloedverwantschap.

Zie over hem: H. Peters, *Godefridus Molanus in Maasgouw* 1880, 212; M. Hub. H. Michels, *De Venlosche Beurzenstichter Godfried Molanus in Maasgouw* 1887, 143-151.

Verzijl

[Molemans, Henricus]

MOLEMANS (Henricus), ook genaamd Janssens, geb. te Breda 1603, Norbertijn in de abdij te Tongerlo 5 Dec. 1624, overleed te Mechelen in het refugehuis der abdij 23 Oct. 1673. In Tongerlo bekleedde hij het ambt van cantor, subprior en novicenmeester. 5 Dec. 1636 werd hij benoemd tot prior der abdij tot 15 Dec. 1638, toen hij tot pastoor van Waalwijk werd aangesteld. Tot 1647 bestuurde hij deze

parochie; bovendien bekleedde hij 1645-47 de waardigheid van deken van Orthen. 6 Mei 1647 werd hij opnieuw tot prior der abdij benoemd. Hij was zeer werkzaam tijdens de moeilijkheden, welke tusschen de abdij en den visitor bestonden over het bestuur der abdij-

goederen. 26 Juni 1652 werd hij benoemd tot pastoor te Nispen.

Het necroloog van v. Spilbeek vergeet bij vergissing de tweede benoeming als prior te boeken (vgl. Lamy, *Division des biens abbatiaux de l'abbaye de Tongertoo* in *Analectes hist. eccl. Belg.* XXXIX (1913) 317, 369, 385-87.

Zie: W. van Spilbeek, *Necrologium eccl. B.M.V. de Tongerlo* (Tongerl. 1902) 214; Schutjes, *Gesch. bisdom 's Hertogenbosch* V, 876.

Fruytier

[Mollo, Francisco]

MOLLO (Francisco), Molo of Mel (lo), was van 1679-1710 resident van den koning van Polen bij de republiek. Deze rijke koopman nam te Amsterdam een werkzaam aandeel in de politiek. Zoowel Willem III als de Staten droegen hem gaarne bijzondere staatkundige zendingen op en ook andere hoven vroegen zijn raad en medewerking. Hij bereidde in 1696 de eerste toenadering tusschen Willem III en den koning van Frankrijk voor; de eerste conferentiën hadden te Maastricht plaats, waaraan Mollo deel nam op voorwaarde, dat het engelsche koningschap van Willem III vooraf verzekerd en erkend werd. De Staten van Holland verleenden hem in 1679 en 1698 als erkenning vrijdom van belasting, met goedvinden van Willem III voor zijn 'verscheide importante en secrete negotatien van vrede' in binnen- en buitenland. De Barrios noemt Mollo zonder aarzeling een spaanschen Jood. Hij droeg hem zijn *Coro de las Musas* op, dat ook Mollo's portret bevat. Koenen en Tal nemen nu aan, dat Mollo een Jood was en wel van hoogduitsch- of poolschjoodschen oorsprong. De heer D.S. van Zuiden toonde aan, dat de man geen Jood kon zijn, doch katholiek, waarop Dr. G. Brom in zijn *Nog eens Francisco Mollo* positief Mollo als ijverig, geloovig en overtuigd katholiek aanwees. Het wil mij voorkomen, dat de volgende conclusiën de situatie juist weergeven: Mollo was een marraan van de zuid-nederlandsche kolonie, waar de Barrios hem gekend moet hebben. Tal's vermoeden van zijn duitsch-poolschen oorsprong is dus onjuist; Mollo is voor zijn politieke ambassade naar de Republiek getrokken en geenszins om zich bij de joodsche kolonie aan te sluiten. Als lid der marranenkolonie in het zuiden, die geslachten lang openlijk als katholieken leefden, en bij wie het jodendom tot een vage traditie verworden was, droeg hij het katholieke geloof ook innerlijk, is het in de Republiek ijveriger nog gaan belijden en als geloovig zoon in den luister dier kerk gestorven.

Zie: Koenen, *Geschiedenis der Joden in Nederland* (Utrecht 1843) 219; T. Tal, *Oranje-bloesems uit de Gedenkbladen van Neerlands Israel* (Amsterdam 1898) 68; D.S. van Zuiden in *Bijdr. voor Vad. Gesch. en Oudheidkunde* reeks IV dl. 10, 399; G. Brom, *ald.* reeks V, dl. I, 168; *Jewish Encyclopaedia* VIII, 652.

Zwarts

[Molnere, Jan]

MOLNERE (Jan) of Multoris, geb. te Herlaar bij Vucht in de Meierij van 's Hertogenbosch en hierom ook Jan van Herlaar of Jan van Vucht genaamd, stond gedurende 24 jaar als abt aan het hoofd der Norbertijnerabdij Averbode, waar hij 29 Dec. 1422 overleed. Hij was slechts vijf dagen na den dood van zijn voorganger door het kapittel der abdij tot abt gekozen (6 Maart 1394), om zijn hooge deugd en zijne bekwaamheid, waardoor hem de bijnaam van den heilige werd gegeven. De abt was door bulle van den Paus benoemd, omdat Averbode

onder zijn voorganger op de lijst der gereserveerde abdijen was geplaatst. Vele moeilijkheden en beproevingen had de abt te doorstaan wegens de

politieke verwickelingen van dien tijd en omdat zijne abdij op brabantisch en luijsch grondgebied was gelegen. De elect van Luik, Jan van Beieren, was in vijandschap met den hertog van Brabant, en bijgevolg den abt van Averbode, den kapelaan van den hertog, kwalijk gezind. Hij deed hem met drie zijner kloosterlingen gevangen nemen en gaf hun eerst tegen een zwaren losprijs de vrijheid weer. Nog vele moeilijkheden en schade berokkende hij aan de abdij door zijn eischen en plagerijen. De pastorijen der abdij en het handhaven van regel en tucht gaven den abt veel zorg. In 1414 hield de abt-generaal van Prémontré te Averbode een generaal-kapittel, omdat dit wegens de woelige tijden in de hoofdabdij niet kon plaats hebben. De nagedachtenis van den abt, die niets verzuimd heeft om in zijne abdij steeds met allen ijver het goede te bevorderen, bleef in eere.

Zie: *De Norbert. Abdij van Averbode* (Averb. 1920) 88-95; *Gall. Christ. V*, 109; Berlière, *Inventaire des div. cameralia des arch. Vaticanas* (Rome 1906) 185.
Fruytier

[Monsenus, Johannes]

MONSENIUS (Johannes) of **Monsenius** uit Amsterdam, priester, verbleef te Keulen omstreeks 1546 en is alleen bekend door de uitgave van verschillende latijnsche werken. Sweertius verzekert, dat hij professor werd aan de universiteit te Douai zonder hiervoor eenig bewijs te geven (*Athenae Belg.* 453). Hij had den titel van licentiaat in de theologie, 1546. De nog bekende werkjes van hem zijn: *De loco ab hac vita purgatorio, oratio Coloniae publice habita* (Colon. Joan Ruremundanus, 1540); *Obscurorum aliquot Sacrae Scripturae locorum per alias ejusdem Divinae Scripturae sententias clariores, lueulenta Interpretatio* (Colon. Joan. Ruremundanus 1540); *Finitiva scriptis e Canonicis decisio, ab apostolorum venire consuetudine, populo sub panis tantum specimine sacram Synaxim esse tribuendam*, auctore Joh. Monseno, Amsterdamensi, S.T. Licentiate (Col. Jasp. Gennepeus 1546); *De Corporis Domini administratione* (Colon. 1547), vermeld in *Catal. Bibl. abb. S. Bern.* 1733, in hs. is misschien hetzelfde werkje als het voorgaande.

Zie: Foppens, *Bibl. Belg.* I, 698; Paquot, *Mémoires litt.* VI, 408; Sweertius, *Athenae Belg.* 453.

Fruytier

[Montanes, Michiel Monserate]

MONTANES (Michiel Monserate), spaansch schrijver uit de eerste helft der 17de eeuw. Hij schreef *Aviso sobre los abusos de la Iglesia Romana*. Vermoedelijk is hij identiek met den schrijver van *Misericordias David Fideles* (den Haag 1645); Wolf onderstelt in zijn *Bibliotheca Hebraea* dat Montanes tot de spaansch-joodsche kolonie van Holland behoorde.

Zie: Kayserling, *Bibl. Esp. Port. Judaica* (Straatsburg 1890) 73.

Zwarts

[Monteiro, Eliahoe]

MONTEIRO (Eliahoe), rabbijn bij de portugeesch-joodsche gemeente op het einde der 17de eeuw. De bibliotheek 'Ets Haim' te Amsterdam bewaart een treurrede *sernam qual trata*, door hem ten huize van Abraham de Joseph Mendes Coutinho

op het afsterven 'gloriosa memoria' van den deugdzamen Samuel van Salomo Abaz gehouden.

Zie: Mendes dos Remedios, *Os Judeus Portugueses em Amsterdam* (Coimbra 1911) 106.

Zwarts

[Montezinos, Antonio de]

MONTEZINOS (Antonio de) of Aaron Levie Montezinos, marraansch kapitein uit het midden der 17de eeuw. Hij bezocht Zuid-Amerika omstr. 1641, in de buurt van Quito. Hij maakte daar kennis met de Indianen, wier taal hem een hebreuwsche taalstamscheen. Hij meende de verloren tien stammen van Israël voor zich te

hebben. Hij vertrok nu in 1644 naar Holland, waar hij aan den opperrabbijn Menasséh ben IsraëI mededeeling deed van zijn bevinding. Deze was door deze mededeeling in zijn denkbeeld versterkt dat de Messias zou verschijnen als de Joden over de geheele aarde verspreid zouden zijn. Hierop deed hij zijn bekende pogingen, die tot de vestiging der Joden in Engeland leidden. Montezinos' verhaal bewerkte hij in zijn, in onderscheidene talen uitgegeven werk *Esperanca de Israël* (Israëls Hope).

Zie: Lucien Wolff, *Menashe Ben Israels Mission to Oliver Cromwell* (Londen 1901) XXIV, XXVII en 154.

Zwarts

[Montfalcon, Charles baron de]

MONTFALCON (Charles baron de), heer van Flessy in Bourgondië, datum van geboorte en overlijden onbekend. Het eerst ontmoeten wij hem tegen Kerstmis 1565, toen hij met Dolhain en verschillende andere edelen op het huis Hames te Leefdael vertoefde, ook kwam hij wel ten huize van den graaf van Egmond te Brussel. In 1566 komt hij met zijn broeder Georges de Montfalcon voor op de lijst der sectarissen te Antwerpen, evenals op een lijst der verbonden edelen; in hetzelfde jaar werden beiden uit Antwerpen verbannen. Bij de Spanjaarden schijnt het plan bestaan te hebben om hem op te lichten, wat niet geslaagd is. Zijn broeder Georges was 11 Jan. 1568 in gevangenschap; Charles werd 13 Sept. 1568 verbannen en later nog eens uit Brussel 15 Febr. 1569. Nog in 1568 werd hij ingeschreven als lidmaat der hollandsche Kerk te Londen. Hij behoorde tot de eerste Watergeuzen en kreeg van den prins van Oranje een kaperbrief. In den zomer van 1569 was hij in Engeland en kwam 16 Sept. 1569 met de Geuzenvloot onder Dolhain voor het Vlie aan. Montfalcon was de adjunct van den admiraal en de eenige die in vertrouwen werd genomen. 28 Sept. 1569 zeilt hij met de vloot naar de Eems en blijft daar eenige maanden liggen: meermalen int hij de rantsoengelden voor den admiraal, maar is onschuldig aan de verkwistingen van Dolhain. Dit was het oordeel van Fransz. Volkertsz. Coornhert en jonker Willem van Hembyze, toen zij begin Juli 1570 een onderzoek instelden. Sedert is de naam van de Montfalcon niet meer gehoord.

Zie: van Someren, *Corr. de J. de Wesenbeke*, 40; Pouillet, *Corr. de Granvelle II*, 504, 651, 653, III, 175; van Groningen, *Gesch. der Watergeuzen*, 280; *Comm. Roy. d' Hist. serie III*, dl. VII, 34; Bor, I, 289; Rahlenbeck, *Les Réfugiés Belges en Angleterre*, 46; dezelfde, *l' Inquisition et la réforme en Belgique*, 264; te Water, *Verbond der Edelen III*, 142.

Vogels

[Moor, Carel de]

MOOR (Carel de), schilder en etsen, werd geboren 25 Febr. 1656 te Leiden en stierf 16 Febr. 1738 te Warmond. Hij was de zoon van een schilder en kunsthandelaar, was graveur en vervaardiger van zwartekunstprenten, leerling van G. Dou, Abrah. van der Tempel, Frans van Mieris en Godfr. Schalken.

In 1683 was hij in het leidsche schildersgilde. Hij is vooral bekend als portretschilder en als volgeling der leidsche fijnschilders; Nic. Six was zijn leerling. Hij huwde eerst met Hildegonda de Wael, later met Jeanne L. Molenschot.

Schilderijen van zijn hand bevinden zich te Amsterdam, Rijksmuseum: zelfportret, een jonge visscher; Leiden, Sted. Museum: de staalmeesters van de Lakenhal, rechtspraak van Brutus; 's Gravenhage, Sted. Museum: de leden van den Raad te 's Gravenhage 1717, Antwerpen: dame

met bloemruiker; Dresden: een heremiet; Florence, Uffizi: zelfportret; Karlsruhe: vischvrouw; Londen, verz. Ashburton: portret van een moeder met twee kinderen; New-York, Metropolitan Museum: de burgemeester van Leiden en zijn vrouw; Parijs, Louvre: familieportret; Petersburg, Hermitage: Ecce homo, een heremiet; Stockholm: herder en herderin; Turijn: Pyramus en Thisbe; Grenoble, Museum: Willem Lodewijk van Wassenaer; Keulen, Wallraf Richard Museum: mansportret; ook bevonden zich schilderijen van C. de Moor in Cab. Poullain, Gal. Willem II, Gal. Brühl, Gal. Luc. Bonaparte, Gall. Lebrun.

Een teekening van zijn hand bevindt zich te Weenen, Albertina: vrouwenkop.

Prenten van zijn hand zijn: portret van Jan van Goyen, Fr. van Mieris (2 verschillende), lezende monnik, rooker, jonge man met muts, vrouw met naar beneden gebogen hoofd, een vrouw met lang haar, vrouw met platten hoed, borstbeeld van een vrouw, een jonge man in zijn mantel gehuld, jonge man met gladden kraag, 3 studiekoppen; zwartekunstprenten van hem zijn: onthoofding van Johannes den Dooper, zelfportret, schrijvende dame, borstbeeld van een jonge dame, Christus verschijnt aan Maria Magdalena.

Naar hem graveerden: J. Houbraken, P. van Gunst, Lepicié, J. Jacquemart, Romanet, Banzo, Nevils, C.C.A. Last, J.C. Philips, C. Gregori, J. de Groot, Zeelander, Patas, J.J. Haid.

Van hem worden een aantal geschilderde zelfportretten genoemd, waarvan een in het Rijksmuseum te Amsterdam, voorts prenten van J. Houbraken. C. Gregori, J. de Groot en hemzelf.

Zie: E.W. Moes, Aanteekeningen 's Rijks-Prentenkabinet, afd. schilderijen, afd. prenten; A. Bredius, *Künstlerinventare* K. 1196, G. 1792, 2178, U. 2181*, U. 2182; I. Meder, *Handzeichnungen alter Meister aus der Albertina* IV, 452; A. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 185; A. Houbraken, *De groote Schouburgh der Nederl. Konstschilders en schilderessen* (Amst. 1718-29) I, 213, 270, 318, III 25, 342; R. van Eynden en A. van der Willigen, *Geschiedenis der Vaderl. Schilderkunst sedert de helft der XVIIIde eeuw* I, 435, IV, 154; J. van Gool, *De Nieuwe Schouburgh der Nederl. kunstschilders en schilderessen* (den Haag 1750) II, 422; C. Kramm, *De Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders etc.* (Amst. 1843) II, 238; C. Kramm, *De Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders etc.* (Amst. 1857-64) IV, 1148; G.K. Nagler, *Neues allgem. Künstlerlexikon* (München 1735-52) IX, 441; G.K. Nagler, A. Andresen en C. Clausz., *Die Monogrammist* (München 1871-79) I, 2465, II, 1235; A. Woltmann en K. Woermann, *Geschichte der Malerei* (1879-88) III, 775, 794; F.O. Obreen, *Archief voor Nederl. kunstgeschiedenis* (1877-87) IV, V; L. Delaborde, *Histoire de la gravure en manière noire* (Paris 1839) 175; J.P. van der Kellen, *Le peintre-graveur holl. et flamand* (Utrecht, 1866) I; Ch. Dutuit, *Manuel de l'amateur d'estampes* (Paris 1881-88) V, 185; Ch. Blanc, *Manuel de l'amateur d'estampes* (Paris 1854-90) III, 43; L. Decamps, *Gaz. des Beaux Arts* (1872) I, 134; J. Poppelreuter, *Zeitschrift f. Bild. Kunst.* XXVIII, 70; Gal. Lebrun III, Gal. Luc. Bonaparte (Rome) 15; Gal. Brühl 60; de Beylië, *Musée de Grenoble*, 55; Cab. Poullain 48; Gal. Willem II, achteraan.

J.M. Blok

[Morenu, Dr. Jacob Isaac]

MORENU (Dr. Jacob Isaac) of *Moreno*, gehuwd met *Esther Morenu*, behoorde tot de portugeesch-joodsche gemeente te Amsterdam in de tweede helft der 17de eeuw. Hij overleed op 21 Juni 1667 en zij op 31 Augustus 1677. Hij is bekend door een approbatie voor Abraham da Fonseca's werk *Orthographia castellana* (Amsterdam 1664). Zijn familie is verwant aan de geslachten Gomez, Henriques, Paz en Schalom en komt in Bayonne, Amsterdam, Londen en den Levant voor. Dat zij aanzienlijk was, bewijst het fraaie dubbele praalgraf te Ouderkerk, dat van zijn godvruchtigen levenswandel en van zijn beroemdheid als arts getuigt. Een door lambrekijns omgeven schild draagt een helm, gedekt door de gravenkroon.

Jacob Israël Moreno wordt in dien tijd als schrijver van een sonnet vermeld.

Gabriel Moreno was lid van de in 1685 gestichte portugeesch-joodsche rederijderskamer 'Academia de los Floridos' te Amsterdam.

Zie: *D. Henriquez de Castro, Keur van Grafsteenen te Ouderkerk a/d. Amstel* (Leiden 1883) 85 (met plaat); *Jewish Encyclopaedia* IX, 15.

Zwarts

[Morenu Bueno, Dr. Joseph]

MORENU BUENO (Dr. Joseph) was volgens zijn grafschrift 'het sieraad van de Wet, een geurige bloem der geneeskunde' bij de portugeesch-joodsche gemeente te Amsterdam in de 17de eeuw. Hij werd slechts 20 jaren oud, doch was reeds 'grijs in verdienste', hetgeen in de hebreuwsche en latijnsche opschriften te lezen is op het kostbare marmereen praalgraf te Ouderkerk a.d. Amstel.

Zie: *D. Henriques de Castro, Keur van Grafsteenen van Ouderkerk a/d. Amstel* (Leiden 1883) 87 (met plaat); *Jewish Encyclopaedia* IV, 15.

Zwarts

[Morinck, Gerardus]

MORINCK (Gerardus), *Morninck* of *Moringus*, priester, geb. te Zaltbommel in de tweede helft der 15e eeuw, overleed te St. Truyen 1556. In 1513 werd hij als student van den Borgh bij de promotie der filosofie te Leuven tot primus uitgeroepen. Hij was aan de universiteit een waardige leerling van den beroemden Adrianus Baarland. Na de studie in de theologie en na zijn priesterwijding behaalde hij den graad van licentiaat. Vervolgens was hij gedurende eenige jaren professor der theologie, eerst in de abdij St. Geertrui te Leuven, dan in de Benediktijnerabdij Sint Truyen. De abt van Sint Truyen bezorgde hem een kanunnikdij in de collegiale kerk aldaar. De lessen van Morinck werden zeer op prijs gesteld. De abt wist hem aan de abdij te verbinden, omdat hij in hem een steun en raadsman vond in alle moeilijkheden. Morinck verkreeg het pastoraat der parochie St. Truyen.

Nov. 1536 gaf hij een levensbeschrijving uit van Paus Adrianus VI, *Vita Hadriani sexti Pontificis Maximi*; de opdracht van den bisschop van Luik, E.v.d. Marck, is gedateerd uit de abdij St. Truyen quarto nonas Octobris 1536. Het werkje, thans zeldzaam, werd gedrukt te Leuven bij Rutger Rescius en begint met een voorrede van Corn. Musius van Delft, die zijn vriend Morinck prijst om zijne kennis van de latijnsche en grieksche taal (exempl. in bibliotheek abdij Bornhem).

De *Vita Hadriani sexti* werd 1717 opnieuw uitgegeven, naar het handschrift in de Bibl. Royale te Brussel no. 4179, door *Caspar Burmannus* te Utrecht in zijn *Analecta. Sweertius, Athenae Belg.* 215 en *Foppens, Bibl. Belg.* 358 noemen

de werken van Moringus. Zeer nauwkeurig zijn de volgende werkjes beschreven in de gentsche *Biblioth. Belgica* 1e serie, XX, M. 32-35: *Definitio ejus quod hodie a plerisque in quaes-*

tionem vocatur. Utrum oporteat Ecclesiasticos pauperes esse quemadmodum Apostoli erant tempore nascentis Ecclesiae. Et quantum intersit ecclesiae aut opibus exutam esse aut donatam, per Gerardum Moringum sacrae Theologiae Licentiatum Lovanii tempore quodlibetorum Anno 1527. Oratio ejusdem habita tempora quadragesimae in commendationem temperantiae. Anno 1526. (Antv. Mich. Hilenius Hoogstratanus 1530 mense Januario 8°) met opdracht aan P. Was, abt van St. Gertrudis; *Vita Divi Aurelii Augustini a Gerardo Moringo sacrae Theologiae Licentiatum potentissimum ex ipsis sanctissimi viri monumentis submotis nugis terse depicta* (Antv. 1533), waarvan een vermeerderde editie door Ant. Sanderus verscheen Antv. 1644; *Vita Sancti Trudonis confessoris apud Hasbanos. Vita S. Eucherii episcopi Aurelianensis. Vita S. Liberti martyris breviter perstricta Gerardo Moringo autore. Ejusdem divi Trudonis vita heroico carmine per L. Guilelmum Lupum non eleganter descripta* (Lov. 1540); *Commentaria Gerardi Moringi in librum Ecclesiastae partim paraphrastice partim aliter accuratae concinnata* (Antv. 1533), hetgeen niet wordt vermeld door de gentsche *Biblioth. Belg.*; *Oratio quodlibetica de paupertate eccl. Lov. 1528 habita*, door F o p p e n s vermeld en uitgegeven door A. S c h o t t u s S.J. achter zijn werkje *De contemptu mundi*, zal wel hetzelfde zijn als het voorgaande.

In handschrift werd van Morinck te St. Truyen bewaard: *Vitae S.S. Antonii et Guiberti Gemblacensis; Praecepta Vitae honestae: ad Rob. comitem Arenbergenium; Chronicon Trudonense ab anno 1410*; dit chronicon, gedeeltelijk bewerkt door Morinck, is uitgegeven door D a r i s in *Notices des églises du dioc. de Liège* V, 135 en vv. en door M. B o r m a n s , *Chronique de l'abbaye de St. Trond*.

In dit *Chronicon* of *Gesta abbatum Trudonensium* vindt men een brief van Morinck, waarin hij den abt, Greg. Sarrens, zijn maecenas, ten hoogste prijst. Het 17e deel der *Opera omnia Dionysii cartusiani, Summa fidei orthodoxae* (Monstrolii 1899) naar de editie van Keulen 1535-36 bevat een opdracht van G. Morinck aan den abt Sarrens 15-20. Daaruit blijkt, dat Morinck behulpzaam was bij de uitgave van dit werk, dat hem getoond was door den prior van Zeelhem O. Carth.

Ten onrechte vermeldt W i o n Morinck als een Benediktijn, hierin nagevolgd door Ziegelbauer-Legipontius, *Historia rei Literariae O.S.B.* III (1754) 573.

Zie: D a r i s , *Notices sur les églises du diocèse de Liège* V, (1874) 174-176; de z e l f d e , *Hist. diocèse et principauté de Liège XVI siècle*, 87; v.d. G h e y n , *Catal. des manusc. de la bibl. royale* VI, 496; *Biogr. nation. Belg.* XV, 272-273; *Analectes hist. eccl. Belg.* II (1869), 249; H u r t e r , *Nomenclator litterarius* IV (Oenip 1899), 1277; *Biblioth. Belgica*.

Fruytier

[Moses, Jochem]

MOSES (Jochem), hoogduitsch-joodsch uitgever omstr. 1700 te Amsterdam. Met Samuel Moses en Alexander Moses liet hij bij den boekdrukker Gaspar Steen op 19 Nov. 1700 de Vijf boeken van Mozes in het Hebreeuwsch met lees- en vooaalteekens in 5300 exemplaren drukken, en jiddische kantteekeningen in kwartoformaat op postpapier ad f 23 per blad binnen zeven maanden af te leveren. Jochem verzorgde de correctie en schoot alle gelden voor. Op 18 Juli 1696 treffen wij Alexander te Amsterdam in de boekdrukkerswereld aan.

Zie: Kleerkooper en van Stockum, *De Boekhandel te Amsterdam*, 776 en 828.

Zwarts

[Mota, Jacob Rodrigues]

MOTA (Jacob Rodrigues) komt als arts in 1682 te Amsterdam voor, waar hij lid was van de portugeesch-joodsche gemeente.

Zie: Kayserling, *Bibliotheca Espagnola Portuguesa Judaica* (Straatsburg 1890) 75.

Zwarts

[Mouthaan, Paulus Johannes]

MOUTHAAN (Paulus Johannes), geb. te Rotterdam 12 Sept. 1824, overl. te Vrijenban (thans gemeente Delft) 8 Apr. 1899, was de zoon van Isaäk Mouthaan, metselaar, en Geertruy Briët. Hij was van 1838 tot 1841 werkzaam op het hypotheekkantoor te Amsterdam en daarna bij den architect M.G. Tetar van Elven aldaar, terwijl hij des avonds les nam aan de teekenacademie. Hij deed 1 Dec. 1842 met goed gevolg toelatingsexamen voor de Koninklijke academie te Delft, en was, nadat hij nog het studiejaar 1845-1846 gevolgd had, werkzaam bij opnemingen voor spoorwegen hier te lande in dienst van de firma Balkenende, onder den ingenieur Themmen. Bij buitengewone promotie verkreeg hij 20 Apr. 1847 het diploma van burgerlijk ingenieur.

Onmiddellijk daarna kwam hij in dienst bij B.P.G. van Diggelen (V kol. 129) voor het maken van een ontwerp tot droogmaling van het Wieringermeer, terwijl hij ook opnemingen deed ten behoeve van diens plan tot droogmaking der geheele Zuiderzee. In 1849 en 1850 maakte hij, ook voor van Diggelen, ontwerpen voor bedijkingen in Zeeland, terwijl hij eenigen tijd bij den bouw eener uitwateringslus dienst deed.

In 1850 en 1851 was hij in Friesland werkzaam in dienst eener commissie, van welke van Diggelen secretaris was, tot onderzoek van plannen van H.V. Geerligts tot droogmaking van de Lauwerzee. In 1852 was hij korten tijd in dienst van eene engelsche maatschappij onder jhr. J.R.T. Ortt (II kol. 1031) ten behoeve van een ontwerp voor een kanaal door Zuid Beveland.

In hetzelfde jaar kwam hij in dienst bij de nederlandsche Rijnspoorwegmaatschappij en werd hij van waterstaat- spoorwegingenieur. Onder de leiding van W.C.P. baron van Reede van Oudtshoorn (II kol. 1175) was hij werkzaam bij den aanleg van den spoorweg Utrecht - Rotterdam. Hij bouwde o.a. eene draaibrug over het Boerengat te Rotterdam. Nadat deze spoorweg in 1855 voor het verkeer geopend was, was Mouthaan bij hare exploitatie werkzaam. In Dec. 1857 werd hij met ingang van 1 Jan. 1858 benoemd tot ingenieur van weg en werken der Hollandsche ijzeren spoorwegmaatschappij. Hier voerde hij zeer vele werken uit in eigen beheer. Daaronder zijn te noemen: de eerste stationoverkapping te 's Gravenhage, die 15 meter overspanning had en in 1895 naar het buitenterrein is overgebracht, de spoorversmalling van 1.90 op 1.435 meter van de lijn Amsterdam - Rotterdam, die in 1865 en 1866 geheel zonder stremming van het verkeer heeft plaats gehad en de lijn Haarlem - Uitgeest, tot stand gekomen in 1866 en 1867.

In 1879 verkreeg hij van commissarissen zijner maatschappij vergunning te Delft te gaan wonen. In het laatst van 1882 werd hem met ingang van 1 Jan. 1883 op zijn verzoek om gezondheidsredenen eervol ontslag als hoofdingenieur verleend, en hij tevens tot technisch adviseur der maatschappij benoemd.

Hij deed in het koninklijk instituut van ingenieurs eene mededeeling over ijzeren dwarsliggers (*Notulen* 1869-1870, blz. 38).

Hij huwde G. Brave, die hem overleefde.

Ramaer

[Moyaert, Leonardus]

MOYAERT (Leonardus), M o y a r t i u s of M o y a r d , moet omstreeks 1565 geboren zijn

en was afkomstig uit Herenthals in Brabant. 19 Mei 1590 besloot de kerkeraad van Middelburg in zijn gebrek aan kleding te voorzien, omdat er goede hoop was dat hij, toen ondermeester in de latijnsche school aldaar, predikant zou kunnen worden. In 1591 werd hij helper van ds. Happaert, predikant van Aagtekerke en Domburg en in 1600 ontving hij in die walchersche dorpen het volledige ambt. Begin 1602 hielp hij, uitgezonden door de classe Walcheren, een tijdlang de Kerk van Calais; aan het eind van dat jaar opnieuw daartoe uitgenoodigd heeft hij echter op aandrang van kerkeraad en magistraat van Domburg geweigerd aan dat verzoek te voldoen. Van 1604 tot aan zijn dood in 1606 is hij daarna nog predikant der hollandsche Kerk te Londen geweest. Zijn vrouw was een zuster van den veerschen predikant Gerson Bucerus, te Sandwich geboren. Zij hebben minstens vier kinderen gehad.

Zie: F. Nagtglas, *De algemeene kerkeraad der Nederlandsch-hervormde gemeente te Middelburg* (Middelb. 1860) 113; dez., *Levensberichten van Zeeuwen II* (Middelb. 1893) 208; J.H. Hessels, *Ecclesiae Londino-Batavae Archivum III* (Cantabr. 1897) reg. in voce; N.A. de Gaay Fortman, *De Nederduitsch-Gereformeerde Kerk te Calais in Gereformeerde Bijdragen I*, 29-71; J.W. te Water, *Kort Verhaal der Reformatie van Zeeland* (Middelb. 1766) 201.

van Schelven

[Mozes]

MOZES, genaamd Mozes ben Abraham Abinoe, overl. te Amsterdam 1733/34. Deze Mozes, wiens oorspronkelijke naam onbekend is, ging van het christendom tot het Jodendom over. Volgens Wolf (*Bibl. Hebr.*) was hij uit Praag afkomstig. Hij blijkt in Amsterdam de moeilijkheden, waarop de overgang meestal afstuit, te hebben overwonnen en heeft zich aldaar doen besnijden. Als schrijver en drukker is hij in de joodsche literatuur bekend. In 1686/87 was hij voor twee drukkerijen werkzaam, van 1690-94 zien wij hem te Amsterdam een eigen drukkerij bezitten, waar verschillende hebreuwsche boeken de pers verlieten, ook zijn eigen (volgens Ben Jacob, *Ozar hasefarim*, 217) jiddische vertaling van Hannover's *Jewen Metsoela*. In 1709 richtte hij een drukkerij te Halle op, waar hij in 1712 zijn *Tela oth Moschéh* of *Weltbeschreibung* uitgaf, een jiddisch werk, over de verloren tien stammen. Nadat hij in 1714 zijn gebedenboek *Tefilath Moschéh* had gedrukt, liet hij spoedig de uitgave van *Tserang Berach* van Berechiah Baruch volgen. Beide werkjes bevatten verschillende polemische plaatsen tegen het christendom. Op koninklijk bevel werd daarom zijn drukkerij gesloten, zijn boeken geconfisceerd en hijzelf gevangen gezet. Zijn nieuwe geloofsgenooten wisten hem echter te doen ontsnappen, waarop hij weder de wijk nam naar Amsterdam, waar hij ongestoord kon drukken en uitgeven. Nog in hetzelfde jaar verscheen daar zijn uitgave van het Talmoed-traktaat *Rosch Haschanah*. Zijn kinderen zetten zijn drukkerij te Amsterdam later voort.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* IX, 61.

Zwarts

[Mueau, Theodoricus Ludovicus le]

MUEAU (Theodoricus Ludovicus le), geb. te Utrecht, priester, licentiaat in de godgeleerdheid, overleed te 's Hertogenbosch 10 Maart 1622. Hij studeerde te Leuven aan de universiteit in het college van den H. Geest. 1 Oct. werd hij aldaar gekozen tot kanunnik van het kapittel van O.L. Vrouw, Alba Longa. In 1609 verliet

hij Leuven als baccalaureus, werd lector der theologie in de abdij te Grimbergen en pastoor in Humbeek. Hij behaalde te Leuven nog den

graad van licentiaat in de theologie. Toen bisschop Zoësius het seminarie te 's Hertogenbosch herstelde en opnieuw oprichtte in het arm-fraterhuis, waartoe de aartshertogen hunne toestemming gaven in 1617, benoemde hij Th. le Mueau tot president. Tegelijk met de tijdelijke zorg werd hij ook met de zorg voor het onderwijs belast. Sinds 1 Maart 1616 was hij tevens als kanunnik van St. Jan geïnstalleerd. De geleerde president beproefde met medewerking van den bekenden schrijver Franc. Harraeus (van der Haar) de officia propria festorum van het bisdom in orde te brengen.

President le Mueau werd in de St. Janskerk begraven; Schutjes vermeldt zijn grafschrift.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XVII, 211, 214; Schutjes, *Gesch. bisdom 's Hertogenbosch* II, 185, 280.

Fruytier

[Mulder, Johannes]

MULDER (Johannes), priester, was omstreeks 1756-58 pastoor te Bakhuizen in Friesland. Hij werd overgeplaatst naar Kralingen en 2 Aug. 1758 door besluit der gecommiteerde raden van Zuid-Holland toegelaten in deze statie, niet lang te voren verlaten door de Jansenisten. In het verslag, gezonden naar den overste der Hollandsche Missie, wordt hij geprezen als een zeer bekwaam man. 8 Juni 1771 had hij een opvolger in de parochie Kralingen, waar hij Nov. 1770 was overleden. J. Mulder had voor zijn dood een aantal predikatiën gereed liggen voor den druk, die werden uitgegeven. In druk verscheen van hem *Meditatiën op het lyden van O.H. Jesus- Christus* (Antw. 1774, opnieuw uitgegeven te Maastricht in 1776 en te Gent bij Poelman. z.j.). Nog verscheen: *Leerredenen op de zes en twintig Zondagen na den Advent gepredikt door den E.H. Joannes Mulder in zijn Eerwaardens leven Roomschen pastoor te Kralingen*, vier deelen (Antw. 1772-74). De uitgever onderteekent de voorrede niet.

Zie: *Biogr. nat. Belg.* IV, 502; *Bijdr. Haarlem* XX, 11, 48; *Archief Utrecht* IV, 131, VIII, 336.

Fruytier

[Mulder, Samuel Israël]

MULDER (Samuel Israël), vroeger geheeten Schrijver, geb. te Amsterdam 20 Juni 1792, gest. aldaar 29 Dec. 1862. Deze bekende joodsche vertaler ontving zijn opleiding bij zijn vader en bij David Friedrichfeld; later studeerde hij met zijn zwager A. Wagenaar. Hij behoorde tot den kring van de amsterdamsche Joden in het begin der vorige eeuw, die de hebreuwsche taal en haar poëzie wenschten te doen herleven. Met Lehmanns, Sommerhausen, Uhlman en andere vrienden richtten zij het gezelschap 'Toëleth' op. Mulder begon zijn werkzaamheid toen met het samenstellen en uitgeven van een hebreuwschen roman *Beroeria* en een door hem bewerkten Psalm. Als lid van de maatschappij 'Tot Nut en Beschaving' deed hij vervolgens vele van zijn verhalen in de werken dier maatschappij verschijnen. In 1812 werd Mulder leeraar aan een z.g. Sabbath-school te Amsterdam, welk ambt hij in 1817 met een van geheel anderen aard verwisselde; hij werd toen gezworen translateur bij het gerechtshof. In 1835 werd hij inspecteur der ned.-israël. godsdienstscholen van Amsterdam en in 1849 ten slotte secretaris der ned.-israël. hoofdsynagoge aldaar, welk ambt hij tot zijn dood vervulde. Daarnaast was hij regentsecretaris van het oude rabbijnseminarium. Hiervan was hij tevens voorzitter

en onder zijn leiding kwam de eerste reorganisatie dier instelling tot stand, die zou leiden tot de van rijkswege erkende en gesubsidieerde instelling, 'Het Nederlandsch-Israëlietisch Seminarium' (1836). Hier heeft Mulder ook als docent in de humaniora de

belangen der instellingen met groote toewijding gediend, tot hij dat ambt wegens gevorderden leeftijd op 16 Nov. 1862 neerlegde. Ook was hij als leeraar in het Hebreeuwsch aan het stedelijk gymnasium van Amsterdam verbonden. Zijn belangrijk werk zijn echter zijn vertalingen. Voornamelijk wel die van den Pentateuch en de Psalmen (1824, 10 deelen), vele malen herdrukt; voor het eerst verscheen naast den hebreeuwschen grondtekst een nederlandsche vertaling. Spoedig verschenen nu in deze bewerking: *De Spreuken van Salomo* en *de Psalmen* met platen. Van nog steeds groote waarde is het *Hebreeuwsch- Nederlandsch Woordenboek*, dat in 1831 te Amsterdam van de hand van Mulder en Lehmans verscheen en waartoe op voordracht der hoogleeraren van der Palm en Hamaker, de Koning en het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, de uitgave mogelijk maakten (2 deelen). Spoedig liet hij nu respectievelijk verschijnen: *De eerste Propheten* (alleen ned. tekst) en de *Hagada of Voordragt op het Paaschfeest* (verschillende drukken). In 1843 begon hij de uitgave van zijn *Bijbel voor de Israëli. Jeugd*, in zeventien deelen, welke uitgave in 1854 gereed was, en door Perez in Philadelphia in het Engelsch is vertaald. Velerlei boekjes over de hebreeuwsche taal volgden nu, o.a. *Rudimenta of gronden der Hebreeuwsche taal* (verschillende herdrukken door Lehmans); *Cronologisch handboekje van de schepping der Wereld* (1836); *Aardrijkskunde van het Heilige Land*; *Kaartvan het H. Land*; *de 40-jarige omzwerving der Israëlieten*; *Leesboekje* (1846) en *Moréh Dérech* (1861). De meeste van zijn bijdragen in tijdschriften herdrukte hij onder den titel *Verspreide Lettervruchten* (1844). In 1843 kende de universiteit van Giessen hem het doctoraat in de filosofie toe. Hij werd begraven te Muiderberg. Er is een litho van zijn portret uitgegeven; de Bibliotheca Rosenthaliana te Amsterdam bezit zijn geschilderd portret.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* IX, 105; Delitzsch, *Zur Geschichte der Jüdischen Poesie* (Leipzig 1836); L. Wagenaar, *Het Nederl. Isr. Seminarium* (Amsterdam 1918) 6; J. Maarsen in *De Vrijdagavond* 12 Sept. 1924, 390 v. met portret.

Zwarts

[Mulder, Anthonie Thomas Lubertus Rouwenhorst]

MULDER (Anthonie Thomas Lubertus Rouwenhorst), geb. te Leiden 28 Apr. 1848, overl. te Nijmegen 6 Mrt. 1901, was de zoon van A.T.L. Rouwenhorst Mulder en A.C.E. d'Ailly.

Hij ontving lager onderwijs te Leiden en te Alkmaar en middelbaar onderwijs te Haarlem, studeerde van 1867 tot 1872 aan de polytechnische school te Delft en verwierf in laatstgenoemd jaar het diploma van civiel ingenieur. Na eenigen tijd als buitengewoon opzichter bij den waterstaat opnemingen en peilingen langs en in de Waal bij Herwijnen gedaan te hebben, kwam hij in 1873 in dienst bij prins Hendrik (I kol. 1076). Deze ondernemende vorst, een beschermer der zeevaart zoals Nederland er weinigen in zijne geschiedenis kan aanwijzen, beschouwde het Kanaal van Suez als van groot voordeel voor den nederlandschen handel en wenschte in het belang van dien handel een handels-etablisement aan dat kanaal te stichten. De nederlandsche schepen zouden daar tevens op goedkoope wijze voorzien kunnen worden van zoet water.

De Prins, die ook de hooge beschermer was van de maatschappij Nederland, aan wie hij juist omstreeks dezen tijd het geld voor den bouw van een vijfde schip renteloos voorschoot, besprak ook deze zaak met de commissarissen en de directie der Nederland; men was daar evenwel huiverig voor dit plan. Men meende, dat het laden en lossen te

Port-Saïd, waarvoor het etablissement ingericht zou worden, veel kosten en weinig voordeel zou brengen en dat de schepen, die uit de Middellandsche Zee goederen aldaar zouden brengen, met te veel wanruimte zouden varen. Toch zette Z.H. het plan door. Op raad van den vice-consul Anslin te Alexandrië werd een terrein bij den noordelijken ingang van het kanaal bij Port-Saïd gekocht. D.J. Brouwer, oud-kapitein-luitenant ter zee, werd directeur van het etablissement en aan Mulder werd opgedragen de plannen op te maken. Hij heeft de uitvoering van het geheele werk geleid. Hij vertrok daartoe in Aug. 1873 naar Port-Saïd en bleef er tot Aug. 1876, toen alles gereed was. De werken bestonden in een hoofdgebouw, een magazijn, een kolenloods, een goederenloods, beambtenwoningen, twee aanlegsteigers en eene fundeering voor een waterreservoir. Later werd nog het hotel de Nederlanden gebouwd, dat 1 Dec. 1876 geopend werd. Zooals de amsterdamsche kooplieden voorspeld hadden, liep het geheel op niets uit. Na het onverwacht overlijden van den Prins aan de mazelen op 13 Jan. 1879, gaf zijn broeder en erfgenaam last, alles zoo spoedig mogelijk te liquideeren en zoo kwam het in vreemde handen.

Van Mei 1877 tot Aug. 1878 was Mulder in dienst der gemeente 's Gravenhage, waar hij onder den ingenieur J. van der Vegt plannen maakte voor den aanleg van het Ververschingskanaal en de daarmede in verband staande rioleering dier gemeente. Daarna hield hij zich eenigen tijd bezig met de ontwerpen voor een stoomtramweg van Haarlem over Overveen naar Bloemendaal.

In het najaar van 1879 vertrok hij naar Japan om in dienst van dien staat rivierwerken te ontwerpen en de uitvoering daarvan te leiden. Hij keerde in 1890 vandaar terug. Hem werd o.a. opgedragen het verbeteren der rivieren Yedo-gawa en Narose-gawa. Hij liet daarvoor drie bekwame rijnerkers uit Nederland overkomen, die den Japanners het vak leerden. Ook voor het verbeteren van havens werden hem ontwerpen gevraagd. Hij maakte een ontwerp voor verbetering der haven van de hoofdstad Tokio, waarvan de toegang belemmerd werd door uitgestrekte slibbanken; het gevolg van dien toestand was, dat vele goederen van Yokohama, dat eene diepere haven had, per spoor naar Tokio vervoerd moesten worden. Hij stelde voor, eene vrij groote rivier, de Samida-gawa, die in de haven uitkwam, daarvan door een dam af te scheiden en een tijbassin, groot 1400 hectaren, aan te leggen. Ook voor verbetering van andere havens maakte hij plannen.

In Nederland teruggekeerd, vestigde hij zich te 's Gravenhage, waar hij in Jan. 1895 door de vereeniging van handel, nijverheid en gemeentebelangen benoemd werd tot lid eener commissie voor het tot stand brengen eener haven voor visschersschepen te Scheveningen. Hij maakte voor deze commissie het ontwerp voor zulk eene haven.

In 1897 verhuisde hij naar Nijmegen. Hij maakte daar voor eene commissie uit den gemeenteraad ontwerpen voor stoomtramlijnen in en om die stad. In 1898 ontving hij eene opdracht tot onderzoek van een ontwerp van een russisch ingenieur tot toepassing van het Liernurstelsel te St. Petersburg.

Men heeft van hem de volgende geschriften: *Het nederlandsche handelsetablissement te Port-Saïd* in *Tijdschrift Koninklijk instituut van ingenieurs* (1876-1877), blz. 287; *Korte mededeelingen over Japan en meer bepaald over de voornaamste havens die in dat rijk gevonden worden* in hetz. tijdschrift (1887-1888), blz. 91; *Over een drietal zee-*

straten in den Japanschen archipel in hetz. tijdschrift (1892-1893), blz. 205.

Hij huwde 1893 met M.A. Jongkindt Coninck, die hertrouwde met J. van Embden.

Ramaer

[Munting, Abraham]

MUNTING (Abraham), geb. 19 Juni 1626 te Groningen, als zoon van Henricus (die volgt), overl. 31 Januari 1683. Hij genoot onderwijs op de latijnsche school aldaar en werd 15 Januari 1645 als phil. stud. gratis 'propter parentem' aan de groningsche hoogeschool ingeschreven. Vooral de natuurwetenschappen hadden zijn levendige belangstelling, ook genoot hij van zijn vader onderricht, theoretisch en praktisch, in botanie en landhuishoudkunde. Onder Schoock verdedigde hij diens verhandeling *de turffis, sive cespitibus bituminosis*. In 1649 vertrok hij naar Frankrijk, via Franeker, Utrecht en Leiden, om eerst aldaar de collega's van zijn vader te leeren kennen. In Parijs werd hij door William Davison en Vespasianus Robinius, als bestuurders der kruidtuinen, zeer welwillend ontvangen.

Gedurende 2 jaren bleef hij in Frankrijk, waar hij o.a. in Angers den titel van doctor medicinae verwierf. Te Groningen werd hij in 1654 tot adjunct van zijn vader benoemd en gaf ook bij diens ontstentenis zijne colleges. Toen zijn vader 16 Maart 1658 overleden was, trad hij 29 April 1658 in diens plaats als professor extraordinarius op en werd in Januari 1660 tot gewoon hoogleeraar benoemd. In 1661 zou hij aan de groningsche hoogeschool tot magister philosophiae bevorderd zijn, waarvan het album studiosorum echter niets vermeldt. Hij was in 1658 gehuwd met Elizabeth Gabbema, dochter van A.F. Gabbema te Leeuwarden en zuster van den bekenden schrijver S.A. Gabbema (kol. 537). Uit dit huwelijk werden geboren twee zoons en één dochter, waarvan slechts één zoon hem overleefde. Een plotselinge dood op 31 Jan. 1683 maakte een einde aan zijn zeer werkzaam en welbesteed leven.

Van zijn werken zijn te noemen: *Waare oeffening der planten, waarin de rechte aart, natuire en verborgene eigenschappen der boomen, heesteren, kruiden ende bloemen enz. kenbaar gemaakt worden*, m. pl. (1672, 2e druk, Leeuwarden 1682, 40). In 1680 volgde zijn: *Aloidarium, sive Aloës mucrunato folio Americanae majoris, aliorumque ejusdem speciei historia*. Van 1681 dateert: *De vera antiquorum herba Brittanica et efficacia contra stomacacen seu scelotybe Frisiis et Batavis de scheurbuyck*. Een werk van grooteren omvang mocht hij gelukkig voltooiën, doch niet gedrukt zien. Dit heette: *Naauwkeurige beschrijving der Aardgewassen, met meer dan 250 afb. versierd en met de noodige registers verrijkt*, welk werk te Leyden-Utrecht 1696 in folio het licht zag, bewerkt door Fr. Riggelaer. Een latijnsche vertaling ook van diens hand verscheen in 1702 te Amsterdam, voor de 2e en 3e maal in 1713 en 1727 onder den titel *Phytographia curiosa*.

Zie: *Academia Groningana 1614-1914 passim*; Joh. Mensinga, *Oratio funebris in obitum A. Muntingii* (Groningae 1683, 40; een hollandsche vertaling hiervan komt voor in zijn *Naauwkeurige beschrijving der Aardgewassen*); W.J.A. Jonckbloet, *Gedenkboek der hoogeschool te Groningen* (1864), Personalia blz. 39-40.

Kroon

[Munting, Albertus]

MUNTING (Albertus), geb. te Groningen in 1663 als zoon van Abraham (die voorafgaat), overl. einde 1694. Hij werd 23 Jan. 1681 als litt. stud. in zijn vaderstad

ingeschreven 'gratis quia cl. coll. filius'. Hij was nog student toen zijn vader overleed.
Op 11 Sept. 1684 werd hij

te Leiden als med. stud. ingeschreven, oud 21 jaar. Waar hij promoveerde is niet bekend, evenmin of dit soms in het buitenland was.

Bij Resolutie van Stadt en Lande van 14 Mei 1686, dus 3 jaar na het overlijden van zijn vader, werd hij onder de navolgende bewoordingen tot hoogleeraar benoemd: 'De Heeren Staten van Stadt en Lande hebben Albertus Muntingh med. doctor beroepen tot extraord. professor Bothanices in deze provcie. academie, op een tractement van 500 gl. jaarlijx; waaronder de Hovenier sal zijn gecomprenheert.' Den 3den Nov. 1686 hield hij zijn intreerede *De pomis Hesperidum*.

Hij bewoonde het huis in de Rozenstraat waar ook zijn vader en grootvader gewoond hadden, totdat dit gebouw met den er naast gelegen Hortus in 1691 in eigendom aan de provincie overging. Waarschijnlijk overleed hij op het einde van 1694, hoewel dit niet vaststaat, daar men alleen weet dat zijn opvolger bij senaatbesluit van 22 Juni 1695 benoemd werd.

Van geschriften wordt hem alleen toegeschreven de *Groningsche Hof-Almanach* (Groningen 1687).

Zie: *Academia Groningana 1614-1914*, passim; W.J.A. Jonckbloet, *Gedenkboek der hoogeschool te Groningen* (1864), Personalia, blz. 49-50.

Kroon

[Munting, Henricus]

MUNTING (Henricus), geb. 16 Sept. 1583 te Groningen, zoon van J o r i s , koopman te Groningen, en van M a r g a r e t h a L o e l e v i n c k , overl. 16 Mrt. 1658. Vroegtijdig naar Middelburg gezonden ter bekwaming in pharmacie, waar hij vijf jaren verbleef, vertrok hij in 1604 naar Engeland. Na kennismaking met Matthias Lobelius, botanicus van den Koning, liet hij zich door hem en anderen in het vak voorlichten. Hij ging om diezelfde reden in 1605 naar Frankrijk en knoopte kennis aan met bekwame kruidkundigen, vertoefde een tijd aan de hoven der graven de Riberac en de Lausuin, waarna hij zijn reis naar Italië voortzette en in 1606 te Rome aankwam. Hier verkeerde hij dagelijks met den beroemden botanicus Henr. Corvinus, terwijl hij inwoonde bij den medischen hoogleeraar Joh. Fabri. Ook bezocht hij Napels. Hij was o.a. lijfarts van den prins van Gonzaga en vervulde in 1607 dezelfde betrekking bij graaf Wilhelm von Fürstenberg te Praag, dien hij op een diplomatieke zending naar den Keurvorst van Saksen vergezelde. Nog 3 jaar bleef hij te Praag bij 's graven zoon Frederik von Fürstenberg, een groot minnaar der natuurwetenschappen. In 1612 keerde hij in Groningen terug, waar hij zich als apotheker vestigde. De liefde voor de wetenschap bezielde hem dusdanig, dat hij zich 16 Jan. 1633 als phil. student liet inschrijven. Hij zou in 1637 den doctoralen graad in de geneeskunde behaald hebben, hetgeen het album studiosorum van Groningen echter niet vermeldt.

Hij bezat naast zijn huis in de Rozenstraat een grooten tuin, waaraan hij, noch zijn zoon Abraham (zie dat art.), moeiten of kosten spaarde bij het kweken van vreemde planten en gewassen. Hij verzocht in 1642 om de professie der kruidkunde en werd 2 Nov. 1642 op een instructie, welke op het gemeentearchief te Groningen voorhanden is, aangesteld als provinciaal botanicus, met den titel van prof. extraord., zonder dat men hem den rang gaf, zoodat hij bij academische plechtigheden zich niet onder de professoren mocht scharen. Dezen wilden zijn levensbeschrijving en beeltenis niet in de *Effigies et vitae* hebben opgenomen, hetgeen zelfs niet geschied is toen hij 7 Jan. 1654 ordinarius was geworden. De aanleg van den Academischen kruidtuin was dus Muntings vinding. De provin-

ciale regeering nam ook al spoedig de kosten van het onderhoud dezer inrichting voor hare rekening. Hij gaf in 1646 een werkje in 12° uit, getiteld *Hortus, universae materiae medicae Gazophylacium*. Kort na zijn terugkeer in 1612 in Groningen was hij getrouwd met Hester Reneman, dochter van Johan, Rentmeester der Ommelanden. Uit zijn huwelijk sproten zes zoons en acht dochters, waarvan echter slechts één zoon, zijn opvolger Abraham, en drie dochters hem overleefden. Hij stierf te Groningen 16 Mrt. 1658, oud 74 jaar. Prof. Joachim Borgesius hield de lijkrede, welke waarschijnlijk niet in druk verschenen is.

Zie: *Academia Groningana 1614-1914*, passim; W.J.A. Jonckbloet, *Gedenkboek der hoogeschool te Groningen* (1864), Personalia, blz. 37-38.

Kroon

[Musaphia, Benjamin ben Imanuel]

MUSAPHIA (Benjamin ben Imanuel), geb. vermoedelijk in Spanje omstr. 1606, overleden te Amsterdam 1675, was een bekend geneeskundige, philoloog en schrijver op medisch en theologisch gebied in de portugeesch-joodsche gemeente van Amsterdam. In zijn latijnsch medisch geschrift noemt hij zich Dionysius. In zijn eerste jaren praktiseerde hij als arts te Hamburg, waar hij in 1628 ook huwde. Toen zijn gade in 1634 overleed wijdde hij haar zijn eerste werk, het hebreuwsche *Zecher Rab* (Amsterdam 1635, 2de editie met latijnsche vertaling, Hamburg 1638). In 1640 verscheen te Hamburg zijn *Sacro-Medicae Sententiae ex Bibliis*, gezamenlijk met een brief over de scheikunde, getiteld *Ma Zechab*. Twee jaar later publiceerde hij een werk over eb en vloed, opgedragen aan koning Christiaan IV van Denemarken. Deze benoemde Musaphia in 1643 tot zijn particulieren lijfarts, welke zich nu te Glückstadt in Holstein vestigde. Hier bleef hij twaalf jaar werkzaam. Door een polemisch geschrift van Pastor Senior Müller van Hamburg, *Judaismus oder Judenthum*, dat aldaar in 1644 verscheen, was echter reeds op Musaphia's aanvallen op christelijke dogma's de aandacht gevestigd. Een tiental jaren later viel er tijdens zijn verblijf aan het deensche hof een incident voor, toen de Koning en zijn hovelingen een gesprek voerden over dolphijnen voorgesteld als sirenen, waartegen zich Musaphia's opvattingen verzetten. Na 's Konings dood legde hij zijn ambt van lijfarts neder, en vertrok naar Amsterdam. Hier werd hij lid van het rabbinaat der portugeesch-joodsche gemeente en wijdde zich verder aan joodschen litterairen arbeid. Aan den herdruk van Nathanael ben Jehie's Hebreuwsch Woordenboek *Aroech* (Amsterdam 1655), die Musaphia verzorgde, voegde hij een aanhangsel onder den titel *Moesaf Haäroech* toe, waarin hij de moeilijkste woorden, voornamelijk de grieksche en latijnsche, nader verklaart en ook veel licht verspreidt over toenmalige gebruiken van het joodsche leven. In de voorrede van dit werk, waaraan hij voornamelijk zijn bekendheid heeft te danken, vertelt hij, dat hij reeds in zijn vroege jeugd het materiaal voor dit woordenboek had bijeengebracht. Mystiek aangelegd was hij spoedig met de geheele portugeesche gemeente enthousiast over den Pseudo-Messias Sabbatai Tsewie (in 1666) en hij was de eerste die het huldigingsschrijven teekende, dat vooraanstaande gemeenteleden aan Sabbatai in dat jaar zonden, niet wetende dat deze reeds tot den Islam was overgegaan. Scherp zijn de woorden, die opperrabbijn Jacob Sasportas, die toen in Hamburg verbleef, aan het adres van Musaphia richtte in zijn zendschrijven van 1673 aan R. Joschuah da Silva te Londen. Musaphia's eerste werk, *Zecher Rab*,

maakte hem echter toch weer populair. Hij behandelt er het scheppingsverhaal in een genialen vorm, door al de hebreuwsche stammen van den Bijbel en de meeste harer afleidingen aan elkander te doen sluiten. Dit werk van buitengewone lexographische kennis der hebreuwsche taal heeft reeksen edities beleefd, ook wijzigingen naar verschillende bijbelopvattingen, zelfs een karaïtische. De lijvige commentaren op den *Aroech* steunen op het woordenboek van Buxtorf, doch zijn origineeler en zelfstandiger bewerkt, zoodat zij bij latere drukken van Buxtorf van groot nut zijn geweest. Ook Kohut gaf in zijn degelijke *Aruch completum* speciale verwijzingen naar Musaphia. Frans Delitzsch en Julius Fürst bezorgden verschillende stukken van *Zecher Rab* in duitsche uitgave, terwijl Michael een commentaar op den jeruzalemschen Talmoed vermeldt, toegeschreven aan Musaphia.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* IX, 135.

Zwarts

[Musenbeke, Zegher of Sigerius van de]

MUSENBEKE (Zegher of Sigerius van de) of van de Musbeke, was priester en pastoor te Hulst, waar hij als zoodanig 14 Sept. 1480 werd ingesteld in plaats van den overleden meester Nic. Viverman. Hij voerde den titel van meester, een bewijs, dat hij aan een universiteit had gestudeerd. Hij bestuurde persoonlijk zijne parochie of gedeelte der parochie, want Hulst had steeds twee pastoors in eene parochie. Hij was tegenwoordig bij de rekeningopnamen der kerk 1483-86. Dit laatste jaar overleed hij, want een post der rekening vermeldt de 'sepultuere van meester Zegher van Musbeke'. Olivier de Vile of Villa was 1487 ingesteld als pastoor van Hulst in plaats van den overleden Musenbeke.

Zie: *Archief Aartsbisdom Utrecht* XXXII (1907) 266, XXXV (1909) 229; Grijpink, *Register op de Parochiën* (Amst. 1914) I, 18.

Fruytier

[Musius, Cornelis]

MUSIUS (Cornelis), geb. te Delft 11 Juni 1500 en ter dood gebracht te Leiden 10-11 Dec. 1572. Zijn afkomst uit de familie Muys van Holy (v. Balen, *Beschr. Dordrecht*) steunt op geen enkel bewijs; mogelijk is het echter, dat een lid van die familie, met welke zijn moeder betrekkingen had, hem ten doop heeft geheven. Meer grond is er voor zijn verwantschap met de van Spangens, al wordt zijn naam ook niet in de geslachtstafels dier familie gevonden; daarvoor pleit, dat hij hun wapen, een derivaat der van Bokels, voerde, alsook dat de bekende schout van Delft, Christiaan van der Goes, die Anna van Spangen tot moeder had, na den moord op M. als zijn 'haeres ab intestato' in 1573 is erkend. De ouders van M. behoorden echter zeker niet tot den aanzienlijken stand; zijn vader, Jan Muis Pietersz., van Vlaardingen afkomstig en met Lijsbet van het Woud gehuwd, was een schoenmaker, die 'omtrent sint Joristgasthuis' te Delft woonde. Als knaap genoot M. een godsdienstige, ook overigens zorgvuldige opvoeding en bezocht in zijn geboortestad de groote school, welke tot rector had Johan van Naarden. Reeds spoedig ontvielen hem zijn ouders, en nu zond zijn voogd, Nicolaes van Segwaert, M. naar Leuven, waar hij werd opgenomen in de paedagogie van het Castrum. Daar legde hij zich toe op de 'vrije kunsten' en bezocht tevens, om zich te beter in de klassieken te bekwamen, het college van Busleiden, waar Goclenius het Latijn doceerde en Rutger Rescius het Grieksch.

Na voltooiing dezer studiën moest hij een kostwinning zoeken en werd leeraar in het Fraterhuis te Gent. Weldra had hij het geluk een Maecenas te vinden in den Benedictijnerabt van Anchin, *Charles Cokin*, die hem naar Kortrijk ont-

bood en tot mentor aanstelde over een paar adellijke knapen, onder welken Jacques de Saint Arragon, de latere proost der kapittelkerk van Thourout. Van geldelijke zorgen ontheven, begaf M. zich nu met zijn leerlingen eerst naar Leuven, waar hij eenige jaren is gebleven en zich niet slechts met letterkundige studiën, maar ook met theologie bezighield. Mogelijk heeft hij zich toen, of al vroeger, tot priester laten wijden; zeker is alleen, dat hij 1 Aug. 1524 de kruinschering te Kortrijk ontving krachtens een privilege van de Poenitentiarie, waarbij hij al de wijdingen, tot en met het priesterschap, mocht ontvangen van een bisschop naar zijn keuze. Met zijn leerlingen vertrok M. nu naar Atrecht, dat hem maar weinig aanstond en vervolgens naar Parijs. Hier kwam hij in kennis met den geleerden drukker en uitgever J u d o c u s B a d i u s. Daar diens boekwinkel de verzamelplaats was van talrijke humanisten, welke de gunst en vrijgevigheid van F r a n s I naar Parijs hadden gelokt, knoopte M. met deze geleerden nauwe betrekkingen aan, blijkens brieven en lofverzen, over en weer gewisseld. In 1536 was hij met de S a i n t A r r a g o n te Poitiers en heeft daar twee jaren vertoefd. Toen Janus Secundus ziek in die stad aankwam, werd hij in de woning van M. liefderijk opgenomen en er maanden lang verpleegd. Verschillende bundels latijnsche verzen zagen gedurende het eerste jaar van zijn verblijf te Poitiers het licht. Vooreerst een lofdicht op de christelijke vrouw, dan ook een leerdicht over het beoefenen van geduld; ten derde een lijkdicht op den zoo juist gestorven Erasmus, die om zijn litteraire verdiensten hemelhoog door hem werd geprezen. In hetzelfde jaar 1536 verschenen te Parijs de werken van V e n . B e d a ; voorop gaat de opdracht aan M., die 'om zijn reine zeden en bestendige studielust, zoowel wat profane als godgewijde wetenschap betreft' daar wordt geroemd. Gedurende zijn verblijf in Frankrijk moet hij ook den titel verworven hebben van 'poëta laureatus'.

In 1538 maakte M. zich gereed met zijn leerling naar Italië te gaan, toen de plotselinge dood van J o h a n K o l m a n , pater van het Sinte Aechtenconvent te Delft, deze plannen vrijdelde. De nonnen van dat convent, door Franciscanessen van den derden regel bewoond, en deel uitmakende van het z.g. 'utrechtsche kapittel', hadden het recht zich een eigen pater, d.i. rector en biechtvader, te kiezen. Voorheen waren dat regulieren geweest, bewoners van Sint Janscamp buiten Zwolle; maar Kolman zoowel als M. behoorden tot de seculiere geestelijkheid. Ofschoon de pater van Sinte Aechten alleen kleeding en kost van het convent ontving, was voor diens inkomsten toch langs anderen weg behoorlijk gezorgd. In zijn dienstwerk werd hij bijgestaan door eenige hulppriesters. Na den dood van Kolman viel nu de keuze op M.; als aanbeveling golden: zijn voorbeeldig priesterlijk leven, en bovendien zoowel kennis van den gewijden zang als een voortreffelijke stem. Ruim 34 jaren, tot zijn dood, heeft M. die taak vervuld. En dat met eere. Wanneer wij de doorsnee der toenmalige priesterschap in aanmerking nemen, zegt dat niet weinig. Eenmaal heeft hij een leerdicht gemaakt op den 'Verus monachus', den volmaakten kloosterling; welnu, hij zelf was het toonbeeld van een seculier kloosteroverste, een sieraad van den delftschen clerus in die dagen. Zijn kerkelijke plichten kwamen natuurlijk op de eerste plaats. Voor den luister van de kloosterkapel, welke volgens Braun toen alle beschrijving te boven ging, toonde hij zich zeer bezorgd. Latijnsche opschriften, door hem zelf vervaardigd, werden

op zijn last aangebracht onder de schilderstukken van Heemskerck en andere meesters. Muzikale vrienden in den vreemde stelden hymnen en antiphonen, van hem afkomstig, op muziek. De vermaning van den Apostel gedachtig, was hij tevens een gulle gastheer voor zijn talrijke bezoekers, geestelijken en leeken. Meermalen heeft de Prins van Oranje, ook vóór 1572, in het deftig logeerhuis van het Sinte Aechtenconvent vertoefd. Er staat van dezen menschenkenner geboekt, dat hij zijn gastheer een bisschopszetel waardig keurde. In zijn jonge jaren was M. een warm lofredenaar geweest van Erasmus. Naar dezen had hij zich gevormd en al zijn latere poëzie draagt den stempel van dien aanvoerder der humanisten. Op meer gevorderden leeftijd kwam er echter kentering in zijn geestesrichting. Wel is hem ook toen nooit een woord ontvallen van ontstemming jegens den 'Rotterdamschen heiligh', maar hij veranderde toch zijn eigen spreuk: 'non sine fato' in een devies dat godvruchtiger klonk: 'non sine Christo'. Hoewel de gedichten van hem meest van stichtelijken aard waren, heeft hij toch ook stoffen van profaan karakter gekozen; de ode op de 'Ciconia Delphica' is zelfs één zijner beste gedichten geweest. Phantasie en bezieling ontbraken hem echter al te zeer: 'nec lyrica nec elegiaca' zegt Peerlkamp kort en bondig van de 'carmina', door M. vervaardigd, hoewel hij terzelfder plaatse erkent, dat ze ongekunsteld zijn.

Het slot van dit schoone leven is wel droevig geweest; gelijk het zoo dikwerf gaat, de onschuldige heeft in hem voor de schuldigen moeten boeten. Bij de schrijvers hieronder, roomsch en niet roomsch, kan men het meewarig verhaal van zijn lijden en dood lezen. In hoofdzaak komt dat hierop neer. Omstreeks Sint Maarten (11 Nov.) 1572 was de Prins naar Delft gekomen en had wederom zijn intrek genomen in Sinte Aechten. Bij deze gelegenheid gaf hij M. uitdrukkelijk zijn wensch te kennen, dat deze rustig in het convent zou blijven wonen. Zeer aannemelijk is ook, dat de rector zulks heeft beloofd; maar of hij die belofte met een eed zou hebben bekrachtigd, is later wel door Lumey, toen deze zijn eigen hoofd moest redden, verzekerd, doch nimmer aangetoond. Toen ook Lumey in de eerste dagen van December binnen Delft was gekomen, werd hij door den Prins aan tafel genoodigd. Ook M. verscheen daarbij, in toga gekleed, ofschoon zijn kapelaan hem nog had geraden een wereldlijk gewaad 'op zijn Utrechtsch' aan te leggen. De priesterhaat, die het hart van Lumey vervulde, bracht dezen ertoe den ruim zeventig-jarigen gastheer aan diens eigen disch te beschimpen. Ofschoon de Prins dat in zijn hart zeker zal hebben afgekeurd, liet hij den onverlaat vrij spel. Het baldadig optreden van Lumey, dat ongestraft bleef, schijnt oorzaak te zijn geweest, dat de oude man de bezinning verloor; verder heeft de onverstandige raad van anderen nog het hunne ertoe bijgebracht. Op den morgen van 9 Dec. vluchtte M. uit Delft naar den Haag, vergezeld van een adellijke kloosterzuster uit Sinte Aechten, *Cornelia van Nassau-Merwede*, alsook van zijn petekind, den één-entwintigjarigen *Cornelis van der Meer*. Daar er in den nacht veel sneeuw was gevallen, huurde men een slede, welke het drietal zou brengen naar Joost van Drogendijck in de Nobelstraat te 's Gravenhage, die hem reeds vroeger huisvesting had aangeboden. Toen de Prins deze vlucht vernam, moet hij daarover zeer verstoord zijn geweest en het aan Lumey hebben overgelaten, dat M. naar Delft zou worden teruggevoerd. Door *Dusseldor-*

pius en anderen is het zoo voorgesteld, alsof dit een loos spel tusschen den Prins en Lumey zou zijn om den pater van Sinte Aechten in het verderf te storten. Met recht trad Fruin, evenals reeds door Estius was geschied, tegen die verdachtmaking op; veel heeft de leidsche hoogleeraar in deze treurige geschiedenis opgehelderd, maar niet de vraag: hoe de Prins zoo iets kon overlaten aan den man, die - om van andere euveldeeden maar niet te gewagen - reeds op 9 Juli zich had vergrepen aan het leven der martelaren van Gorcum en toen ook reeds de bevelen van den Prins had getrotseerd. Hoe dit zij, het drietal voortvluchtigen was reeds bij het Leprozenhuis ('t Zieken) van den Haag gekomen, toen eenige ruiters van den Prins, die M. aanstonds uit Delft waren gevolgd, de slede aanhielden, het gezelschap dwongen uit te stappen en een herberg aldaar binnen te gaan. Daar hebben zij den nacht van 9 op 10 Dec. doorgebracht. Den volgenden morgen verschenen eenige commissarissen, door Lumey afgevaardigd, om onderzoek in te stellen, of het gerucht waarheid bevatte, dat M. met de schatten van het convent naar den Spanjaard in Utrecht wilde overloopen. Dit onderzoek had plaats en viel ten voordeele van den vluchteling uit. Daar niettemin Lumey de onbeschaamdheid heeft gehad later dezelfde beschuldiging te herhalen, en er geweest zijn, die hem op zijn woord hebben geloofd, voer ik hier even de getuigenis aan van Gerard Brandt, aldus luidende: 'dat M. een zeer moderaet man was, die self eenige contributie tot de gemeene saeken tegens den Spanjaert had helpen doen'. De uitslag van het onderzoek werd daarop geboodschapt, niet aan Lumey, die onderwijl Delft reeds verlaten had om het bedreigde Haarlem hulp te bieden, maar aan den Prins, welke nu schriftelijk bevel gaf, dat men de vluchtelingen zonder letsel onverwijld naar Delft zou terugvoeren. Daaraan werd, aanvankelijk althans, voldaan; reeds was de slede Rijswijk voorbij en aan de Hoornbrug gekomen, toen soldaten van Lumey, die zich op den straatweg tusschen Delft en Haarlem van den troep hadden afgescheiden, den koetsier dwongen links af te wijken en aldus den weg naar Leiden in te slaan, waar Lumey zou overnachten. Omstreeks vijf uren in den namiddag hield de slede te Leiden stil voor het huis Lockhorst, aan de Noordzijde van het Sint-Pieterskerkhof gelegen. Nadat een predikant te vergeefs hier had gepoogd M. van het katholiek geloof af te brengen, voerde men hem naar het huis van den glipper Cornelis van Veen, dat vlak in de buurt lag. Tegen het vallen van den avond verschenen daar opnieuw commissarissen van Lumey, thans vergezeld van den beul, om ten overstaan van den provoost-geweldige, Jean d'Aumale, en diens assessor Gijsbert Duvendoerde, M. aan een pijnlijk onderzoek te onderwerpen. Het was hun vooral erom te doen, om te achterhalen, waar het geld en de kostbaarheden van Sinte Aechten zich bevonden. Ik onthoud mij om de reeks van afschuwelijke martelingen te verhalen, welke voor dit doel zijn aangewend; ze waren zoo verschrikkelijk, dat van der Meer, die de ooggetuige ervan is geweest, sinds dien tijd 'de dootverwe had gezet' gelijk 't in een familie-kronijk der Persijns heet. Iets van deze gruwelen moet uitgelekt zijn, want nog in denzelfden avond gingen vrienden van M., die te Leiden vertoefden, naar den Prins, om dezen te smeeken, dat hij tusschen beide zou komen. Sparing was juist dienzelfden dag gevallen, en de Prins vergaderde derhalve met de Staten, zoodat het lang duurde, alvorens de vrienden van M. konden toegelaten worden. Aanstonds daarna zijn zij met een brief van den Prins naar Leiden teruggekeerd, waarbij

Lumey bevolen werd onmiddellijk het drietal los te laten. Zoo althans veronderstelt Fruin, en zijn hypothese is zeer aannemelijk; dat schrijven is echter niet teruggevonden. De vrienden van M. kwamen vroeg in den ochtend met hun lastgeving vóór de stad aan, maar konden aanvankelijk niet er binnenkomen; Lumey had gelast de Witte poort voor niemand te ontsluiten. En toen hun dat ten slotte gelukte, vernamen zij tot hun ontzetting, dat de moord op M. reeds in den nacht was voltrokken. Daar het te vergeefs bleek een bekentenis uit M. los te krijgen, had men tusschen negen en tien uur 's avonds den ouden man, bebloed en afgemarteld, uit het huis van v. Veen naar 'den blauwen steen' op de Breestraat, schuin tegenover het Raadhuis, gesleurd en daar aan de gereedstaande galg opgehangen. Maar met zooveel achteloosheid was de beul daarbij te werk gegaan, dat de doodsstrijd meerdere uren in den nacht van 10 op 11 Dec. moet hebben geduurd. Spoedig daarna was ook de Prins van dit gruwelstuk onderricht, en nu schreef hij nog dienzelfden dag een tweeden brief aan Lumey, waarvan de tekst wel is bewaard, en waarbij hij verklaarde: 'tres mari' (zeer bedroefd) te zijn, dat deze het had gewaagd buiten zijn voorweten en toestemming den pater van Sinte Aechten ter dood te brengen, ofschoon deze een vrijgeleide van den Prins had kunnen overleggen. Dit schrijven diende om althans het leven van de beide medegevangenen te redden, die werkelijk ook los zijn gekomen. De moord op M. is voor Lumey oorzaak geworden van zijn ongenade. In Jan. 1573 werd hij in staat van beschuldiging gesteld, en één der punten, waarop hij zich voor de Staten had te verantwoorden, was zijn optreden tegen M. Bij B o r kan men lezen, hoe hij getracht heeft zich schoon te wasschen. Het baatte hem niet; zijn rol was gelukkig hier voor goed afgespeeld. Zonder gevaar van te worden gelogenstraf, kon reeds in 1573 de schout van Delft, Christiaan van der Goes, aan de Staten van Holland schrijven: 'hoe het notoir is, dat mr. Cornelis Muys, zijn naeste in den bloede, onnoselijken ende buyten sijnen schulde in Dec. l.l. sonder eenighe forme van rechte omgebracht is geweest'. De goederen van M. zijn dan ook nimmer verbeurd verklaard, gelijk bij landverraad steeds geschiedde, maar aan van der Goes als 'haeres ab intestato' toegewezen.

Musius schreef: 1. *Musii D. Erasmi.... tumulorum libellus* (Lovanii 1536); 2. *Imago patiëntiae de temporum fugacitate et s.s. poematum immortalitate ode* (Pictavii 1536); 3. *Institutio foeminae christianae Ejusdem odae et psalmi aliquot* (Pictavii, 1536); 4. *Encomium sotitudinis* (Antv. 1566); 5. *Verus monactus et sylvula precationum cum M u s i i precibus honorariis per Lucam ab Opmeer* (Lugduni 1583). Vertalingen: het derde der genoemde werken als: *Maagdepligt* (Antw. 1690); het vierde: *Michelde sainte Sabine, Le Paredis de la solitude* (Tournay 1627). Exemplaren van 1. en 4. op de Koninkl. Bibl.; van 2, 3 en 5 op de Biblioth. Mazarin te Parijs; van de vertaling van 3 op de Bibl. royale te Brussel; van vertaling van 4 op de Bibl. van Doornik.

Zijn wapen was: drie zilveren leeuwekoppen met roode tongen op een veld van sabel, gequartilleerd met gouden dwarsbalk.

Omtrent portretten en gravures zie de beredeneerde lijst in *Bijdr. bisd. Haarlem* XX, 465. Daaraan nog toe te voegen: een klein paneel, M. ter halve lijve, op het sem. te Warmond, alsook het origineel van v. Heemskerck in de pastorie der oud-katholieken te Delft.

Zie over hem: P. O p m e e r u s , *Hist. Mart. Bat.*

(Coloniae 1625) 66; V. Opmeer, *Nederl. Cath. Martelaarsboek* (Antw. 1700) II, 112; P. Opmeer, *Opus chronogr.* (Antv. 1611) I, 310; Estius, *Hist. Mart. Gorc.* (Douai 1603) 271; Fruin, *Uittr. uit Dusseld. Annales* 83; Plempius, *Musius* (Amstel. 1618) 9; Gabbema, *Epist. centuries* (Harling. 1663) II, 575; Adrichomius, *Vita Jesu Chr.* (Colon. 1588), achteraan; v. Bleywijck, *Beschr. der stad Delft* (Delft 1667) I, 321; Hadr. Junius, *Emblematum lib.* (Antv. 1566) embl. XXIII en XXIV; Hadr. Junius, *Batavia* (Lugd. Bat. 1588) 237; Bor, *Nederl. hist.* (uitg. 1619) 428; Hoof, *Nederl. historiën* (Amsterd. 1642) Boek III, 289; Paulinus a Nola in Migne, *Patr. Lat.* (Paris 1905) LXI, 335, 802; Braun et Hogenberg, *Civitates orb. terr.* (Antv. 1575) III, 29; Ven. Bedae opera, *Proëmium 'Proverb.'* (Paris. 1536) I; Petit, *Repert.* I, kol. 670, II, kol. 296; 318; *Dietsche Warande* 1876, N.R.I.; *Kerkl. arch. v.K.g.* IV; *Nieuw arch. v.K.g.* V; *Navorscher* I, II, III; Peerlkamp, *De Belg. Poet. lat.* 90; *Kort verhael v.d. Reformatie* (zie v. Deventer, *Anonymi*, 4759); *Bijdr. v. Nijhoff*, N.R., IX 314; *Jaarboekje Kerkl. Nederland* (1854) 188; 1894; *Bijdr. bisd. Haarlem* XIX; XX; van Riemsdijk, *Klooster v.s. Agatha* (1894); Fruin, *Verspr. Geschr.* II, III, VII, VIII. Hensen

[Musquetier, Richard]

MUSQUETIER (Richard), geb. te Rotterdam 30 Mei 1808, overl. te 's Gravenhage 21 April 1865, was de zoon van J.D. Musquetier en M. Vetter. Hij werd in 1824 kadet van den waterstaat aan de artillerie- en genieschool te Delft, en werd 30 Juni 1828 met ingang van 1 Juli d.a.v. benoemd tot élève-aspirant van den waterstaat. Hij werd tot het eind van 1829 te Delft geplaatst tot assistentie bij de liquidatie dier school, en vervolgens geplaatst te 's Gravenhage, maar toen de Belgische opstand uitbrak, deed hij eenige jaren in het leger dienst. Op 28 Jan. 1834 met ingang van 1 Jan. te voren benoemd tot aspirant-ingenieur, werd hij bij den algemeenen dienst geplaatst, waar zijn werk voornamelijk bestond in de triangulatiën en de opmetingen ten behoeve der rivierkaart. Op 24 Juli 1837 met ingang van 1 Oct. d.a.v. benoemd tot ingenieur 2e en op 9 Febr. 1849 met 1 Apr. d.a.v. tot ingenieur 1e klasse, heeft hij de bij den waterstaat belangrijkste soort dienst, die van het arrondissement, alleen waargenomen van 1 Oct. 1842 tot 1 Jan. 1843, en wel te Alkmaar.

Toen de rivierkaart gereed was, werd Musquetier bij Koninklijk besluit van 9 Apr. 1852 tijdelijk belast met de waarneming der betrekking van bouwmeester der landsgebouwen te 's Gravenhage. Hoewel de arrondissements-ingenieurs vooral door het bouwen van kerken veel ondervinding in het bouwvak hadden, miste Musquetier dit voordeel, dus was zijn invloed in deze gering. Bij besluit van 30 Dec. 1857 werd hij tot hoofdingenieur titulair benoemd en bij dat van 4 Febr. 1858 werd hij van de betrekking van bouwmeester ontheven, terwijl hij bij beschikking van den minister van Binnenlandsche Zaken weder bij den algemeenen dienst geplaatst werd.

Na de totstandkoming der wet van 18 Aug. 1860 werd hij bij ministerieele beschikking van 28 Sept. d.a.v. gedetacheerd bij den aanleg der Staatsspoorwegen en hem de comptabiliteit van dien aanleg opgedragen. Hij werd bij Koninklijk besluit van 12 Sept. 1863 op zijn verzoek uit deze betrekking zoowel als uit die van hoofdingenieur eervol ontslagen. Kort voor zijn overlijden verzocht hij ontslag als commissaris van het weduwen- en weezenfonds van de ingenieurs van den waterstaat,

waartoe hij in 1852 benoemd was. Het ontslag werd den dag na dat overlijden verleend.

Musquetier huwde 23 Aug. 1838 S.P.G. van den Boogaard. Zij hertrouwde 23 Mei 1879 J.J.H. Vogel.

Ramaer

[Musscher, Michael van]

MUSSCHER (Michael van), portretschilder en etser, werd geboren te Rotterdam 27 Jan. 1645 en stierf 20 Juni 1705 te Amsterdam. Hij was o.a. leerling van Adr. van Ostade, hoewel maar korten tijd. In 1688 verkreeg hij het burgerrecht van Amsterdam; veel had hij te danken aan Jonas Witsen. M.v.M. schilderde portretstukken op de manier van Metsu en v. Mieris. Zijn nalatenschap werd 12 April 1706 verkocht.

Schilderijen van zijn hand bevinden zich te Amsterdam, Rijksmuseum: Joh. Hudde, Hendr. Bicker, Maria Schaep, Joh. Maurits van Nassau, een scheepskommandant; 's Gravenhage, Mauritshuis: familieportret; 's Gravenhage, verz. de Stuers: interieur met gezicht op stadhuis en Nieuwe kerk te Amsterdam; Hamburg, verz. Weber: dame en dienstbode; Londen, verz. Northbrook: Willem v.d. Velde in zijn atelier; Londen, verz. Sir Humphrey de Trafford: portret van v. Musscher en zijn vrouw in zijn atelier; Praag, Rudolfinum: jonge man ten voeten uit; Rotterdam, Mus. Boymans: drie kinderen; Amsterdam, verz. Six: portret van een man; Berlijn, Kaiser Friedrich Museum: portret van een man; Brussel, verz. Arenberg: de moeder; Dusseldorf, verz. Werner Dahl: portret van een zittende jonge dame; Florence, Uffizi: zelfportret; Göttingen, Univ. Bibl.: portret van een geleerde; Turijn, Museum: portret van een jonge vrouw; bij graaf Stecki Romanov: viola-di-gambaspeler; Stockholm, verz. W.v. Hallwyl: landschap met jongen man, die van een dame een perzik aanneemt.

Teekeningen van zijn hand bevinden zich te Amsterdam, 's Rijks Prentenkabinet: M. de Musscher in zijn atelier, portret van Jan Luiken.

Zwartekunst-prenten van zijn hand zijn: Abrah. Galens, Joh. Visscher, Vondel, zelfportret met allegor. figuren, man met muts, kop van een man; geëtt is door hem het portret van Joh. Maurits van Nassau.

Naar hem maakten prenten: G. Valck, A. Blooteling, J. Houbraken, P. van Gunst, J. Wandelaar, P. Schenck, I.v. Munnickhuizen, A.v. Buysen, G.F. Eilbracht.

Hij schilderde en teekende verscheiden zelfportretten, sommige met zijn familie; prenten zijn, behalve van zijn eigen hand, bekend door G.B. Jacoboni, D. Jongman, Fiquet.

Zie: E.W. Moes, Aanteekeningen 's Rijks Prentenkabinet, afd. schilderijen, afd. prenten; J.Ph.v.d. Kellen, aant. 's Rijks Prentenkabinet; A. Bredius, *Künstlerinventare*, 987-998, 165n 166n; H. Schneider in *Monatsheft f.B.K.* (1919) XII, 130; A. Houbraken, *De Groote Schouburg der Nederl. Konstschilders en schilderessen* (Amsterdam 1718-29) I, 270, III, 210; C. Immerzeel, *De Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders* (Amsterdam 1843) II, 249; C. Kramm, *De Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders enz.* (Amsterdam 1857-64) IV, 1178; G.K. Nagler, *Neues allgem. Künstlerlexikon* (München 1835-52) X, 78; Scheltema, *Amstels Oudheid* IV, 67; A.D. de Vries, *Biograf. aanteekeningen in Oud-Holland* (1885) 233; *Dietsche Warande* (1893) 478; Ch. Blanc, *Manuel de l'amateur d'estampes* (Paris 1854-90) III, 79; L. Delaborde, *Histoire de la gravure en manière noire* (Paris 1839) 171; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 207; F. Müller, *De Nederlandsche*

geschiedenis in platen (Amsterdam 1863) 2950; *Museo Fiorentino IV*; *Cat. Gal. Northbrook*, 29; O. Granberg, *Trésors d'art. en Suède III*, 96; *Meisterwerke: Porträtmaler* (1903) taf. 43; *Cat. Gem. Gal. Kaiser Friedr. Museum*, 226.

J.M. Blok

[Mutsaerts, Gijsbertus]

MUTSAERTS (Gijsbertus), geb. te Meerhout 1 Juni 1598, overl. 22 Oct. 1668, was Norbertijner-kanunnik der abdij Tongerlo, waar hij 18 April 1620 de kloostergeloften aflegde. 1627-1630 was hij werkzaam als kapelaan te Alfen bij Tilburg. Daarna achtereenvolgens novicenmeester, pastoor te Vissenaeken en 1631 prior der abdij. Hij overleed te Mechelen in het nonnenklooster Leliëndal, dat hij 33 jaar als proost had bestuurd. Het portret van den zeer geleerden kloosterling bevindt zich nog in de rijke verzameling van geschilderde portretten in de abdij te Tongerlo. Een afbeelding dezer schilderij vindt men in *Geudens, Maria's Tongerlo*, 58.

Zie: W.v. Spilbeek, *Necrologium B.M.V. de Tongerlo* (Tongerl. 1902) 217.
Fruytier

[Mye, David van der]

MYE (David van der) of van der Meye, geb. te Amsterdam, priester en kanunnik van het kapittel van Haarlem en pastoor te Voorburg, overleed te Leuven 6 Mei 1749. Toen het college Pulcheria van Haarlem te Leuven, door het heen-

gaan van den president Melio, ontnomen was aan de Jansenisten, werd David van der Mye 1729 voorloopig als bestuurder aangesteld door de aartshertogin Maria-Elisabeth. Van der Mye had gestudeerd te Leuven aan het Pauscollege en aan de universiteit te Parijs, en den graad behaald van baccalaureus in de theologie. 25 Nov. 1733 verkreeg hij eene prebende in St. Jacob te Leuven. Sinds 1736 voerde hij den titel van president van het college, dat hij bestuurde tot zijn dood. V.d. Mye was de neef van den vicaris-generaal Hoyne van Papendrecht, die de hand had in al de veranderingen en processen, die om het behoud van het college gevoerd werden.

D.v.d. Mye gaf in druk uit: *Historia sacroprofana chronologice deducta a tempore prophetarum usque ad Christum natum, in qua prophetarum vaticinia quoad historiam illustrantur et completa exhibentur* (Lov. Mart. van Overbeke 1748). Eén deel kwam slechts uit.

David van der Mye, pastoor van het amsterdamsche Begijnhof en aarts priester, overl. 1709, was zijn bloedverwant. Van dezen laatste wordt een geschilderd portret door J. Pool (?) bewaard op het Begijnhof te Amsterdam.

Zie: *Analectes hist. eccl.* XIX (1883), 156; *Bijdragen bisdom Haarlem* VII, 239, VIII, 301-07, IX, 356.

Fruytier

N.

[Naar, Isaac]

NAAR (Isaac), rabbijn en geneesheer bij de portugeesche Joden te Amsterdam in de 17de eeuw, vooral door zijn vermelding bij de Barrios bekend. Geboren te Amsterdam, studeerde hij gezamenlijk met Spinoza en Zacuto onder Chacham Morteira aan de academie 'Ets Haim', waar hij een dankbare leerling bleek te zijn. Dweepend aanhanger van den Pseudo-Messias Sabbatai Tsewie ging hij met Abraham Pereyra, zijn vrouw en kind naar Syrië en gaf daarvan toevallig kennis aan Chacham Jacob Sasportas, den heftigen bestrijder van deze beweging, die in het bijzonder het joodsche Amsterdam had aangegrepen. Omstr. 1670 belastte hij zich met het rabbinaat van Livorno, dat men Chacham Sasportas had aangeboden, die het echter op Naar's advies niet had aangenomen. Dit advies van Naar kenmerkt zijn baatzuchtigheid; de Barrios echter vereert hem hoog als zijn geestverwant. De Barrios noemt van hem een werk over de joodsche wetten *De los Dinim*; elders wordt opgegeven *Reglas del Din*.

Een arts **I s a a c N a a r** gaf in 1713 *Discurso sobre la Christiandad* te Amsterdam uit.

Josua ben Jacob Naar schreef tusschen 1792 en 1794 op Curaçao een verhandeling, waarin hij als zijn meening te kennen gaf, dat de Messias in 1806 zou verschijnen en de herbouw van Jeruzalem in 1808 zou plaats vinden. Over de huwelijkskwestie-Naar, voortgekomen in de 17e eeuw uit bezwaren tegen den te nauwen graad van verwantschap bij huwelijken in deze familie, zie men het *Kerkelijk Placaatboek*, index onder Joden.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* IX, 138; *Catalogus de Castro* 1899 (veiling), no. 529. Zwarts

[Nagtegael, Pieter]

NAGTEGAEL (Pieter), geb. te Vlissingen, data van geb. en overl. onbekend.

Men ontmoet hem het eerst in Sept. 1569 op de vloot der Watergeuzen in Engeland, als schipper op 'de Engel', het schip van jonker Louis de Bergues. In 1570 is hij kapitein en plundert de kerk van Holwert; midden Sept. 1570 is hij op de Ooster Eems, en eind Sept. met een schip in Oostfriesland. In Aug. 1571 is hij voor Dover, als kapitein op een duinkerker boot, en zeilt spoedig weg; in Sept. van hetzelfde jaar ligt hij met zijn schip weer voor de engelsche kust en heeft twist met schippers uit Emden. Later wordt zijn naam niet meer genoemd.

Zie: Franz, *Ostfriesland und die Nederl.*, 106; van Vloten, *Nederl. Volksopst.* (1858) I, 160, 312; Andreae, *de Friesche Waterg.* in *Vrije Fries*, 3e Reeks, V, 101; Hagedorn, *Ostfr. Handel*, 307.

Vogels

[Namias, Immanuel]

NAMIAS (Immanuel) of *Nahmias*, geb. te Amsterdam 1632, stamt uit een oude, bekende, joodsche familie uit Toledo, die later haar takken in Portugal, Nd. Italië, Saloniki en Constantinopel had. Immanuel was lid van de portugeesch-joodsche rederijderskamer van Amsterdam en een boezemvriend van den opperrabbijn Menaséh ben Israël, wiens werken hij in spaansche verzen bezong.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* IX, 145; Kayserling, *Bibliotheca Española Portuguesa Judaica* (Straatsburg 1890), 76.

Zwarts

[Naphtali Ben Dawid]

NAPHTALI BEN DAWID, hebreuewsch schrijver, geb. te Witzhausen (Duitschland), leefde te Amsterdam in het begin der 18de eeuw. Hij behoort tot de familie van den grooten codificator der noord-europeesche Joden, den poolschen

rabbi Mozes Isserles. Naphtali was een groot Talmoedist en genoot een roep als Kabalist. Slechts één boek verscheen van zijn hand nl. zijn *Ben Dawid* (Amsterdam 1729), een kritische beschouwing van het soortgelijke werk van Menahem homizano, *Omer Man*.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* IX, 167.

Zwarts

[Nasi, Joseph]

NASI (Joseph), als marraan geheeten João Miques, geb. in Portugal (begin 16e eeuw), overl. te Constantinopel 2 Augustus 1579. Zijn vader was een jongere broeder van don Francisco en Diogo Nasi-Mendes. Zij behoorden tot de familie Nasi, die bij de vervolgingen (eind 15de eeuw) Portugal was ontvlucht. Met zijn vader en zijn oom Diogo trok Joseph naar de Nederlanden; zij sloten zich te Antwerpen bij de marranen aan. Weldra volgde zijn tante, de begaafde, rijke philanthrope, dona Gracia Mendezia (Beatrice de Luna, vgl. kol. 1015). Don Joseph richtte te Antwerpen met zijn tante en een bloedverwant, Abraham Benveniste, het groote bankiershuis op. Zijn knappe verschijning, innemende manieren, zijn trouw en de groote rijkdommen van het huis brachten hem in aanraking met de regentes Maria, Landvoogdes te Brussel sedert 1531. In 1536 was Joseph met zijn tante te Antwerpen, als don João Miques. Het voortdurend veinzen van het Katholicisme hinderde beiden en Joseph vertrok met de zijnen naar Venetië, waar hij in 1549, na vele moeilijkheden overwonnen te hebben, aankwam. Voor de verbannen marranen verzocht hij de venetiaansche regeering een eiland af te staan, hetgeen hem geweigerd werd. Dona Gracia's vermogen werd echter in beslag genomen; Joseph riep de hulp van sultan Soliman in, waardoor het geld teruggegeven werd en de reis naar Constantinopel kon worden voortgezet. In 1552 bereikten zij Constantinopel en werden daar openlijk weder Joden. Spoedig verleende Soliman II (1520-66) en ook diens opvolger don Joseph groote staatkundige macht om de europeesche diplomatieke betrekkingen van den Sultan te onderhouden. Had Soliman II hem Tiberias afgestaan ter vestiging van een joodsche kolonisatie, de laatste verhief hem tot hertog van Naxos en de Cycladische eilanden. Tot zijn dood behield deze hertog, ondanks zijn vele vijanden, groote macht en de voornaamste europeesche hoven trachtten zich met hem te verstaan, die op zijn kasteel Belvedere niet ver van Constantinopel troonde. Hij huwde te Constantinopel zijn nicht dona Reyna Nasi. De troebelen in de Zuidelijke Nederlanden boezemden hem als oud-Antwerpenaar groote belangstelling in. In 1566 richtte hij aan den calvinistischen kerkeraad van Antwerpen een schrijven, waarin hij toezegde den strijd tegen Spanje met geld als door diplomatie te zullen steunen. Dit bondgenootschap, dat tot de vrije vestiging der Joden in Nederland zou leiden, werd dankbaar aanvaard. In 1569 beginnen onderhandelingen met prins Willem van Oranje te Constantinopel. Don Joseph kon Turkije echter niet tot een oorlog met Spanje bewegen, zoodat de zaak geen voortgang had; zijn overlijden in 1579 werd door Joden herdacht, die zijn weldadigheid, geleerdheid en aanzien eerden. Hij is een der meest vooraanstaande Joden der 16de eeuw. Mozes Almosnimo droeg hem zijn ethisch werk *El Regumento* op en Eliazar Ashkenazi zijn commentaar *Joseph Lekach*. Don Joseph richtte in Constantinopel een joodsche academie op (Jeschiba) en stichtte er een hebreuwsche drukkerij; hem wordt ook een theologisch-apologetisch boekje toegeschreven waarin het Jodendom tegen de grieksche filosofie wordt verdedigd.

Zie: J a c . Z w a r t s , *De Vestiging der Sephardiem in de Republiek der Vereenigde Nederlanden* (Amsterdam 1922) 9 vlg.

Zwarts

[Nassy, David de Ishac Cohen]

NASSY (David de Ishac C o h e n), geb. in de Joode-Savanne (Suriname) Febr. 1747, overl. te Paramaribo Maart 1806, zoon van Ishak de Joseph Cohen Nassy (die volgt). Opgeleid In de notariële praktijk werd hij in Mei 1765 als gezworen klerk aan zijn vader, den jurator der joodsche natie, toegevoegd. Vóór deze gouverneursbeslissing was hij gehuwd met zijn bloedverwante E s t h e r A b i g a i l C a h a n a t N a s s y . In 1770 kocht hij de koffieplantage 'Tulpenburg' aan de Surinamerivier voor 93.000 guldens, terwijl de taxatie der plantage met inventaris 117.000 guldens beliep. Ishak (Isaac) vestigde zich op zijn plantage, welke exploitatie hem weinig voordeel bracht. In 1772 was tot hij gabay (penningmeester) van de onafhankelijke joodsche nederzetting de 'Joode-Savanne' gekozen. In Febr. 1773 benoemde het Hof van Justitie hem tot gezworen translateur in de spaansche en portugeesche taal. In 1773 brak een sterfte onder zijn negers uit, die Nassy ziek van moedeloosheid maakte. Toen ging de plantage door verwaarloozing verloren; zij werd gerechtelijk onder sequestratie gesteld en kon door de crisis aan de amsterdamsche beurs in 1773 slechts 40.000 surinaamsche guldens opbrengen. Het volgende jaar erfde hij van zijn vader een bedrag, waarvan het grootste deel, n.l. 18.000 gulden, door de débacle oninvorderbaar bleek. Het bestuur der portugeesch-joodsche gemeente beval hem met warmte bij den gouverneur als opvolger van zijn vader aan, zoodat hij in Febr. 1775 jurator der joodsche natie werd, hetgeen hem 400 guldens salaris inbracht. Zijn schuldeischers lieten hem echter niet met rust en na een half jaar wisten zij hem te doen schorsen. Om te ontkomen aan de gijzeling trok hij zich met vrouw en kind in 1776 uit Paramaribo naar de Joden-Savanna zelve terug, waar hij door het gerecht moeilijk achterhaald kon worden. Officieel nam hij nu ontslag als jurator en als translateur. De koninklijke commissaris-generaal en administrateur, de deskundige staatsman Malouet, die de Joode-Savanne bezocht, beschrijft den 30-jarigen Nassy als een 'homme extraordinaire', die de moderne talen vlot sprak, Arabisch, Chaldeeus en de rabbijnsche letterkunde kende. Nassy moest nu in oude 'galons' handelen om aan den kost te komen. In 1777 ging hij echter met den joodschen dokter der Savanne gezamenlijk een apothekerswinkel drijven. Met de artsnijkunst bestudeerde hij nu ook de geneeskunde, waartoe zijn rijke bibliotheek hem de gelegenheid bood. Deze in 1782 verkochte bibliotheek bevatte een groot aantal fransche zedekundige en filosofische werken; ook fransche, spaansche, portugeesche en klassieke letterkunde benevens historische wetenschappen waren ruim vertegenwoordigd. Natuurkunde, scheikunde, genees-, heel- en verloskunde, physiologie, pharmacie waren er, en enkele hebreuwsche boeken geven verder een denkbeeld van de ontwikkeling van den man, die deze boeken bijeenbracht. Daar tusschen zien wij zijn 'machina electrica' naast de beeltenissen van Voltaire en Rousseau. In Aug. 1778 kreeg Nassy het bezoldigde secretariaat der gemeente (adjudante-gabay), welk ambt hij kon waarnemen, daar de rechtszittingen en vergaderingen ter synagoge Beraba Ve Salom (zegen en vrede) op de Savanne werden gehouden. In 1785 bracht hij een reglements-wijziging tot stand, die door den raad (Junta) goedgekeurd werd. Bij het verzoek om goedkeuring aan het gouvernement, stelde Nassy een memorie op, waarin hij

ook op verbetering van het onderwijs der Joden aandrong. Gouverneur Wichers benoemde 6 Parnassijns of regenten, die 3½ jaar zitting zouden houden, om de reformatie der reglementen ter hand te nemen. Hieronder was Nassy, die nu niet langer den titel 'adjudante gabay' kon voeren, doch wel bezoldigd secretaris bleef. In Wijnmaand 1785 bestond de synagoge der Savanne honderd jaar, en Nassy, toen juist voorzittend parnas, nam een voornaam aandeel in de voorbereiding en regeling van dit 'festa do Jobel'. Nassy richtte met enkele portugeesche Joden te Paramaribo het letterkundig college 'Docendo Docemur' op, waarvan gouverneur Wichers beschermheer werd en welk college zich aan de studie van historische, wijsgeerige en zedekundige werken zette. In het begin van 1786 zette het college zich aan het boek van den pruisischen krijgsraad D o h m , *Ueber die bürgerliche Verbesserung der Juden*. Nassy (die toen in Paramaribo een apothekerswinkel had geopend, daar sedert 1782 de gijzeling opgeheven was) stelde den kerkeraad voor den schrijver een dankbetuiging te zenden, waartoe besloten werd; Nassy schreef toen den in het Fransch gestelden brief aan Dohm. De redactie der nieuwe reglementen, het vertalen in het Hollandsch van het portugeesche origineel, vergde nu veel tijd. Dohm vroeg ondertusschen inlichtingen over de Joden van Suriname. Nassy ontwierp daarop een geschiedenis van de Joden van Suriname, met bijlagen uit het onder hem berustend archief, welke hij den kerkeraad voorlegde, die hem dank bracht voor zijn ijverige bemoeiingen. Men besloot 20 Jan. 1788 het werk te lezen en ter goedkeuring van de opdracht naar de directeuren der kolonie te zenden. Deze hadden bezwaren tegen verschillende politieke passages, die Nassy nu schrapte. Het *Essai historique sur la Colonie de Surinam* ging in 1789 te Amsterdam ter perse, zonder Nassy's naam, doch wel met de opdracht aan de directeuren der kolonie. In Suriname was men er weinig mede ingenomen, zoodat Nassy spreekt van 'mijn ongelukkig werkje'. In 1790 verscheen er zonder zijn voorkennis een hollandsche vertaling van *Historische proeve over de kolonie Suriname, door een gezelschap geleerde Joodsche mannen aldaar* (Amsterdam 1791, onder anderen titel verscheen er in 1802 aldaar een herdruk van). Na zijn aftreden als bestuurder in 1788, kreeg hij het ambt van secretaris, dat hem 1000 guldens jaarlijks inbracht. Een langdurige ziekte vertraagde de vertaling der reglementen, die eerst in Sept. 1789 gereed kwamen. De directeuren bemoeiden zich er echter niet mede, zoodat de Ascamot (reglementen) voortaan practisch als gebruik golden. Na den dood van zijn vrouw (Nov. 1789) verliep zijn zaak te Paramaribo en zijn gezondheid ging achteruit. In 1792 vertrok hij met zijn dochter S a r a naar Noord-Amerika. Hij vestigde zich als medicus in Philadelphia, waar hij benoemd was tot lid van de Academie van wijsbegeerte en correspondent voor de geneeskunde. Hier gaf hij een geschrift uit over de epidemie in die stad en stelde hij ook een memorie op over de verbetering van de kolonie Suriname, die in 1795 aan de nieuwe regeering in Holland werd opgezonden. Vandaar vertrok hij naar het dcensche St. Thomas, waar hij door den 'medicus des Konings' was geëxamineerd en gelicentiëerd. Hierop trok hij einde 1795 weder met manufacturen, schoenen, scheermessen, droge en natte vivres enz. naar Suriname, welke artikelen hij daar te koop bood. De Mahamad (kerkbestuur) schonk hem nu den titel van 'doctor', zoodat hij als 'doctor Nassy' bekend werd.

Na zijn terugkeer hervatte hij zijn secretaris-

ambt en het translateurschap in de fransche, hollandsche, portugeesche en spaansche taal. Hij ontwierp een plan voor de stichting van een kweekschool op de Joden-Savanne, waarvan het prospectus in het Portugeesch, Hollandsch en Fransch in 1796 te Paramaribo verscheen. Toen een dordtsch pamflet tegen de emancipatie der Joden verscheen, schreef hij ter wederlegging (ofschoon de Nationale vergadering de emancipatie reeds op 2 Sept. 1796 verleend had) zijn *Lettre politico-theologico-morale sur les Juifs*, die, voorzien van een opdracht aan den gouverneur-generaal, in 1798 uitkwam (ook in hollandsche vertaling verschenen). In 1797 nam Nassy de bemanning van een opgebracht schip vriendelijk op; de portugeesche regeering dankte hem hiervoor door de uitnoodiging om zich met zijn geloofsgenooten weder in Portugal te vestigen. Dr. Nassy vervaardigde nu ook een woordenboek van het indiaansch Galibi. In 1799 trad Nassy weder in het huwelijk n.l. met de 24-jarige Ribca de David de la Parra; hun huwelijksvoorwaarden werden voor het eerst in het Hollandsch gesteld. Enkele maanden later legde Nassy zijn ambt neder en bleef adjuncto (oud-regent) van het kerkbestuur. In Sept. 1805 nam hij o.a. om zijn gezondheidstoestand en zijn gevorderden leeftijd geheel ontslag. Het volgende jaar overleed hij en werd op de oude begraafplaats der Joden-Savanne bij zijn vaderen begraven. Hij was een der grootste Joden der 18de eeuw en de eerste schrijver van een geschiedenis der Joden in Amerika.

Zie: R. B i j l s m a , *David de Is. C. Nassy, schrijver van de 'Essai Historique sur Surinam'* in *Bijdragen voor Vad. Gesch.* 5de reeks, dl. 6, p. 218; S i g m u n d S e e l i g m a n n , *David Nassy of Surinam and his Lettre Politico-Theologico-Morale sur les Juifs* in *Publications of the American Jewish Historical Society* no. 22 (1914), 25; *Encyclopaedie van Nederl. West-Indië* 386 v.

Zwarts

[Nassy, Ishak Cohen]

NASSY (Ishak C o h e n), overl. Nov. 1774, zoon van Joseph Cohen Nassy en vader van David de Ishak Cohen Nassy (zie vorig art.), oefende het ambt van jurator der joodsche natie van Suriname uit, die op de Joden-Savanne een autonome gemeenschap had. Sedert 1754 bezat hij dit ambt, n.l. de notarieele praktijk onder deze portugeesche Joden. Deze woonden meerendeels op de Joden-Savanne, het middelpunt hunner plantages. Daar was ook de synagoge gevestigd 'Beraha Vesalom' (zegen en vrede). Hierbij vervulde Ishak (Isaac) geruimen tijd het ambt van adjudant-gabay, den permanenten secretaris, die de pen voerde in de vergaderingen en rechtszittingen van den Mahamad (kerkbestuur). Ook verleende hij bijstand aan den periodiek aftredenden regent-gabay (penningmeester). Hij was gehuwd met S a r a , de dochter van I s h a c k B u e n o d e M e s q u i t a , op 26 Tisjrie 5493 (1733). In 1765 werd zijn zoon David hem bij Gouverneursbeschikking als gezworen klerk toegevoegd (zie voorgaand art.). Zijn fortuin leed zeer onder de crisis aan de amsterdamsche beurs in 1773. Tot zijn dood bleef hij het ambt van jurator uitoefenen. Hij werd begraven op de Joden-Savanne en in zijn ambt opgevolgd door zijn zoon David.

Zie: R. B i j l s m a in *Bijdragen voor Vad. Gesch.* 5de reeks, dl. 219 en 221; *Publications of the American Jewish Historical Society*, no. 18 (1909), 203.

Zwarts

[Nauclerus, Job]

NAUCLERUS (Job), priester, geb. te Dordrecht 1541, overl. te Antwerpen 10 Febr. 1591, studeerde aan de universiteit te Leuven en behaalde den graad van licentiaat in de godgeleerdheid. 1586 was hij pastoor der St. Walburgiskerk te Antwerpen. 27 Mei

1588 benoemde men hem tot plebaan en kanunnik van O.L. Vrouwekerk. Drie jaar later overleed hij, slechts 50 jaar oud. Hij werd in zijne kerk in de kapel der Besnijdenis begraven. *Graf- en gedenkschriften van Antwerpen I*, 116, 117 en *Bijdr.* vermelden het uitvoerig opschrift van zijn grafzerk.

Zie: *Bijdragen hertogdom Brabant VI* (1907), 550 v., VII (1908), 63.

Fruytier

[Naye, Willem de la]

NAYE (Willem de la), priester, kanunnik der St. Pauluskerk te Luik, geb. te Amsterdam, overleed aldaar 11 Nov. 1744. Hij behoorde tot een luiksche familie, welke twee burgemeesters der stad onder hare leden telde. Zeer weinig is van hem bekend. 2 Dec. 1719 werd hij door zijne medekanunniken der St. Pauluskerk tot cantor gekozen, welk ambt hij nog bekleedde, toen hij 4 Nov. 1726 tot deken van het kapittel werd benoemd. 18 jaar bestuurde hij als deken het kapittel van de St. Pauluskerk, thans kathedraal. De akten van dien tijd zijn verloren gegaan. De deken overleed te Amsterdam, waarschijnlijk tijdens een verblijf aldaar, waar hij ook begraven schijnt te zijn; zijn grafscript is niet bekend. Het wapen van deken de la Naye versiert nog een der ramen van St. Paulus nabij de kapittelzaal.

Zie: O.l. Thimister, *Histoire de l'église collég. de St. Paul* (Liège 1890), 318.

Fruytier

[Nérée tot Babberich, Christophe Carel Henri de]

NERÉE TOT BABBERICH (Christophe Carel Henri de), geb. op den huize Babberich 18 Maart 1880, overl. 19 Oct. 1909, zoon van Marie Frederik Frans Jozef en Constance Petronella van Houten, descendent van den veldprediker onder prins Maurits, koos de diplomatieke loopbaan, na afgelegd leerlingconsulsexamen 1898. Was eerst werkzaam aan het Departement van Buitenlandsche zaken en vervolgens aan ons Gezantschap te Madrid 1899, waar hij ziek werd. Geestelijk zeer ontwikkeld, maakte zijn fijne pen reeds toen de mooie teekeningen, waarvan na zijn te vroegen dood in alle groote steden tentoonstellingen werden gehouden, die aan zijn naam groote reputatie hebben bezorgd. De geheele collectie teekeningen is nog zoo goed als intact. Verschillende musea bezitten teekeningen.

Hij stierf te Todtmoos (Schwarzwald) en is te Clarens in Zwitserland begraven.

Een biographie en bespreking van zijn werk door A. S t h e m a n in den *Catalogus* der tentoonstelling te 's Gravenhage Maart-Oct. 1909; ook A. P l a s s a e r t, *Naamlijst van Hollandsche schilders* (1912) 73.

de Nérée tot Babberich

[Nes, Frans van]

NES (Frans van), geb. te Schoonhoven, data van geb. en overl. onbekend.

Hij nam werkzaam aandeel aan de hervormingsbeweging binnen Schoonhoven in 1566 en 1567, want hij was de Hervorming ijverig toegedaan. 25 Aug. 1566, tijdens de kermis, trachtte hij de schutters tot den beeldenstorm over te halen; 27 Aug. 1566 liet hij in zijn hof een predikant preeken, en was er gewapend bij tegenwoordig, kinderen werden gedoopt en van Nes ging zelf collecteeren. Toen 2 Sept. 1566 de deurwaarder van het Hof van Holland een plakkaat bekend maakte, riep van Nes op de Steenen Brug 'Vive les Gueux'. 10 Nov. 1566 werd in zijn hof

een groote vergadering van burgers gehouden; men teekende een acte van samenzwering tegen de regeering. Van Nes reisde er mede naar den Prins van Oranje en kwam met een predikant in de stad terug. 25 Febr. 1567 werd er 's nachts in zijn huis een vergadering gehouden; men bezette onverwachts de wachten en eischte dat een predikant in de stad werd toegelaten.

Bij de komst van Alva moest van Nes de stad verlaten. 12 Juli 1567 en 30 Sept. 1567 werd naar hem een onderzoek ingesteld; 25 Oct. 1567 werd hij door de regering van Schoonhoven verbannen. Hij voegde zich bij de Watergeuzen en was 1 Apr. 1572 bij de inneming van den Briel.

De portretten door D. Barendsz. (?) 1585 op een niet meer aanwezig schutterstuk vroeger op den Handboogsdoelen te Amsterdam (zie *Oud-Holland* XV, 137) en door A. Pietersz. 1604 op een schutterstuk in het Stadhuis te Amsterdam (*Oud-Holl.* V, 19, XV, 136) moeten een jongeren naamgenoot voorstellen.

Zie: Marcus, *Sententiën*, 281-283; *Konsten Letterbode* (1840) II, 185.

Vogels

[Netto, Isaac]

NETTO (Isaac), amsterdamsch rabbijn bij de portugeesche Joden in de tweede helft der 17de eeuw. Hij ontving zijn opleiding te Rotterdam aan de academia 'Jesiba de los Pintos'. In 1675 hield hij o.a. een inwijdingspredikatie bij de inwijding der groote portugeesche synagoge te Amsterdam, gedrukt in den gedachtenisbundel *Sermoes que pregarão* (Amsterdam 1675). In Amsterdam was hij nog rector van het genootschap 'Teminé Dérech' en leeraar van de weesinrichting dier gemeente. Ongeveer 1682 was hij rabbijn in Suriname.

Zekere David Netto was een arts en een der eerste voorzitters der eerste amsterdamsche synagoge; hij overleed 6 April 1616.

Zie: Kayserling, *Bibliotheca Española Portuguesa Judaica* (Straatsburg 1890) 76; Zwarts, *De 17de eeuwsche Rotterdamsche Leerschool Jesiba de los Pintos in Rotterdamsch Jaarboekje* (1922), 69; Mendes dos Remedios, *Os Judeus Portugueses em Amsterdam* (Coimbra 1911), 107.

Zwarts

[Neuss, Hendrik van of Henricus de]

NEUSS (Hendrik van of Henricus de), geboortig uit Neuss, tot bisschop verheven door Paus Bonifacius IX, 10 April 1391, met den titel van Sidon, ontving de toestemming om in het bisdom Luik als wijbisschop werkzaam te zijn. Hij behoorde tot de orde der Predikheeren en ontving hierom 5 Oct. 1405 de toestemming een of twee beneficies ter begeving van den abt van St. Truyen of van de abdis van Thorn te mogen aannemen. Hij kwam in bezit van een kanunnikdij in de kapittelkerk te Grave. 18 Dec. 1406 diende hij de ordewijdingen toe aan de clerici te Maastricht, waar de elect Jan van Beieren was gevlucht. 16 Mrt. 1420 wijdde hij, bijgestaan door de wijbisschoppen van Keulen en Utrecht, den gekozen Jan van Heinsberg tot bisschop van Luik. Sinds komt hij niet meer voor. De wijding in het klooster Bethlehem, hem toegeschreven 1423, werd verricht door zijn opvolger, den wijbisschop Dirk Guessey.

Zie: Habets, *Gesch. bisdom Roermond* I, 243; *Revue Bénédictine* XXIX (1912), 328; Eubel, *Hierarch. Cath.* I, 474; II, 307; Fisen, *Hist. Leod.* II, 184.

Fruytier

[Neustadt, Isaac ben Abraham]

NEUSTADT (Isaac ben Abraham), een hollandsch kabalist, die op het einde der 17de en het begin der 18de eeuw leefde. Hij was adjunct-rabbijn te Amsterdam bij de hoogduitsche gemeente, waar hij zich aan de samenstelling van kabalistische

geschriften wijdde. In 1701 publiceerde hij een handschrift van R. Eliazar van Worms, dat hij bezat, het *Sepher Raziël Hagadol*. In de voorrede geeft Isaac als zijn vaste overtuiging te kennen, dat het boek het vermogen bezit om het huis, waarin het exemplaar of een copie bewaard wordt, te behoeden. Hij gaf de volgende kabalistische verhandelingen opnieuw uit: *Séfer Hamalboesch*; *Séfer Noach*; *Séfer Hamatsaloth*; *Schioer Komach*; *Tefilloth* en *Maäsé Beréschieth*. In het-

zelfde jaar 1701 gaf hij nog de volgende werken uit: *Zohar Lehadash*; *Midrasch ha Neélam*; *Sitré Torah*; *Tikkoeniem Likkoetiem* en de *Zohar* op de vijf rollen. De zoon van dezen vlijtigen uitgever, L ö b , voegde bij de uitgave van de *Zohar Lehadash* een woordenboek op de twee Zohar's, extracten van het werk van Issachar Bär , *Imré Binah*.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* VII, 258.

Zwarts

[Nierop, Ahasverus Samuel van]

NIEROP (Ahasverus Samuel v a n), geb. te Hoorn 24 Jan. 1813, gest. te Amsterdam 15 Mei 1878. Hij studeerde in de rechten aan het amsterdamsche Athenaeum, later te Leiden, waar hij in 1839 het doctoraat in de rechten behaalde. Hij vestigde zich nu als advocaat en procureur te Amsterdam en weldra werd hij een der bekendste rechtsgeleerden van zijn tijd. In 1851 werd hij tot lid der Tweede Kamer van de Staten-generaal gekozen, doch kon zich bij de herkiezing van 1853 niet handhaven. In 1864 werd hij weder voor twee districten, nl. Hoorn en Haarlem, gekozen, en nam het laatste aan, doch moest na de Kamer-ontbinding van 1866 opnieuw aftreden. In 1870 nam hij zitting als lid van den amsterdamschen gemeenteraad en als lid der Provinciale Staten van Noord-Holland. Het nederlandsch israëlietisch kerkgenootschap stelde in 1870 een centrale en permanente commissie in ter afdoening der algemeene zaken van het kerkgenootschap. Als eerste voorzitter der permanente commissie trad Mr. van Nierop op. Later werd zijn zoon, Mr. F.S. v a n N i e r o p , voorzitter van het ned. israël. kerkgenootschap. Mr. A.S. van Nierop heeft tot zijn dood voor dit kerkgenootschap veel gedaan. Hij schreef een groot aantal artikelen in het *Weekblad voor het Recht* en werkte mede aan de *Jaarboeken voor Israëlieten in Nederland*, waarin zijn stukken onderteekend zijn N.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* IX, 302; *Geïllustreerde Joodsche Post* no. 26, 409 met portret (cliché's uit het *Nieuw Israël. Weekblad* van dien datum 1921) en *Cat. van de tentoonstelling 'Het verdwijnend Amsterdamsch Ghetto in beeld'* no. 412 (1916).

Zwarts

[Nieuwenburg, Jan Janszoon van der]

NIEUWENBURG (Jan Janszoon v a n d e r), geb. te Amsterdam, data van geb. en overl. onbekend; hij was waarschijnlijk de zoon van den pensionaris van Amsterdam, die 19 Aug. 1564 overleed. Wij ontmoeten hem het eerst bij de Watergeuzen einde Oct. 1570, toen hij door Basius tot kapitein werd benoemd en voor eigen kosten in Oostfriesland een schip uitrustte. In Nov. 1570 dient hij onder Nicolaas Ruychaver en plundert op de zeeuwsche stroomen het marktschip van 's Hertogenbosch; 3 Juni 1572 wordt hij door Alva verbannen, welk vonnis op 5 Juli 1572 is afgekondigd.

Zie: ter Gouw , *Gesch. van Amsterdam* VI, 321; v a n V l o t e n , *Nederl. Volksofst.* (1858) I, 165; W a g e n a a r , VI, 323; M a r c u s , *Sententiën*, 242-245; v a n G r o n i n g e n , *Gesch. der Watergeuzen* 281; F r a n z , *Ostfriesland und die Niederlande* 174.

Vogels

[Nieuwenhuizen, Godeschalcus van]

NIEUWENHUIZEN (Godeschalcus v a n), geb. te Weelde, Norbertijn in de abdij te Tongerlo, waar hij het ambt van cellier bekleedde, overleed 2 Oct. 1607 als proost

van de Sint-Sulpitiuskerk te Diest. 1593 werd hij aangesteld tot pastoor te Waalwijk, eene parochie zijner abdij die hij zes jaar bestuurde. Daarna werd hij overgeplaatst naar Diest, waar hij zich zeer verdienstelijk maakte voor zijne parochianen en stierf als slachtoffer van zijn ijver tijdens een besmettelijke ziekte, die in de stad heerschte. G.v. Nieuwenhuizen had veel

bijgedragen om de afscheiding van zijn abdij van het bisdom van 's Hertogenbosch te verkrijgen. Hij deed zelfs een reis naar Rome om de zaak te bespoedigen. Bij de keuze van een abt-coadjutor 1607 werd hij als tweede kandidaat aangewezen.

Een afbeelding van zijn geschilderd portret, dat nog bewaard wordt in de St. Sulpitiuskerk te Diest, vindt men in F.M. Geu dens , *Maria's Tongerlo* (Turnhout 1912) 52.

Zie: W. van Spilbeeck , *De abdij van Tongerlo* (Antw. 1888) 428; de z . , *Necrologium eccl. B.M.V. de Tongerlo* (Tongerloo 1902) 198.

Fruytier

[Nieuwenhuysen, Willibrordus Joan van den]

NIEUWENHUYSEN (Willibrordus Joan v a n d e n), geb. te Diessen, kapelaan en gedurende 40 jaren onderpastoor der kathedraal van Antwerpen, overleed aldaar 22 Juli 1667. Hij ligt in deze kerk begraven onder een zerk met koperen letteren. Dit opschrift wordt vermeld in *Graf- en gedenkschriften van Antwerpen I*, 172 en 215, waar men ook het opschrift vindt onder zijn portret in de sacristie der kapelaans. Beide prijzen zijne groote weldadigheid en liefde voor de armen. 1662 stichtte hij in het koninklijk seminarie aan de universiteit te Douay eene studiebeurs voor de theologie. Hij schonk voor de kapelaans der O.L. Vrouwekerk een rijke gift en stichtte een wekelijksche mis aan het St. Anna-altaar met bedeeeling aan de armen. Rijkelijk bedacht hij de kerk van Diest en de tafel van den H. Geest aldaar. Deze laatste schenking, vermeld op zijn grafschrift, zou, indien dit juist is, doen vermoeden, dat hij afkomstig was van Diest en niet van Diessen, zooals bij S c h u t j e s , *Gesch. bisdom 's Hertogenbosch II*, 258. R a y m a k e r s in *Kerkelijk en liefdadig Diest* handelt over de giften geschonken aan de H. Geesttafel, doch vermeldt niets van de schenking van van den Nieuwenhuysen.

Fruytier

[Nieuwentijdt, Bernard]

NIEUWENTIJD (Bernard), geb. te Westgraftdijk 10 Aug. 1654, als zoon van E m m a n u e l N. (proponent aldaar in 1653, overl. in 1700) en S a r a d' l m b l e v i l e ; overl. te Purmerend 30 Mei 1718. Hij was aanvankelijk bestemd om predikant te worden, doch kon weldra zijn neiging volgen, die in natuurwetenschappelijke richting ging. Als stud. med. werd hij te Leiden ingeschreven op 28 Febr. 1675 en verder hetzelfde jaar nog te Utrecht, waar hij denkelijk in de rechten studeerde en eene dissertatie *de Obstructionibus* uitgaf (1676). Daarna vestigde hij zich als praktiseerend geneesheer te Purmerend, waar hij ook lid der vroedschap en burgemeester werd, en huwde 12 Nov. 1684 met E v a M o e n s , weduwe van P h i l i p s M u n n i k , kapitein ter zee in dienst der Staten. Sinds zijn studententijd was hij aanhanger geworden van de wijsbegeerte van Descartes, kreeg bekendheid door zijn microscopische waarnemingen en legde zich op de wiskunde toe. Evenals vele anderen bezwaren ondervindende ten opzichte van de grondslagen der infinitesimaalrekening, legde hij zijne denkbeelden omtrent een strengeren opbouw dezer wetenschap neer in zijne *Considerationes circa analyseos ad quantitates infinite parvas applicatae principia et calculi differentialis usum* (Amst. 1694) en *Analysis infinitorum seu curvitineorum* (Amst. 1695). Leibniz antwoordde hierop met twee artikelen in de *Acta Eruditorum* van Juli en Aug. 1695 (p. 310 en 369), N. repliceerde met *Considerationes secundae* (Amst. 1696), doch werd nogmaals aangevallen door Joh. Bernoulli te Bazel in de *Acta* van Mrt. 1697 (p. 125) en

Hermann's afzonderlijk uitgegeven *Responsio* (Bas. 1700). De wiskundigen van lateren tijd

hebben de kritiek van N. als geground erkend, zonder evenwel in zijn eigen werkwijze een verbetering te zien. Nadat hij inmiddels 12 Mrt. 1699 voor de tweede maal gehuwd was met *E l i s a b e t h L a m s*, dochter van Willem Lams, burgemeester van Wormer (zie art.), welke vrouw hem echter spoedig (16 Juni 1699) ontviel, publiceerde hij in het *Journal litteraire de la Haye* van 1714 een *Traité sur un nouvel usage des tables de sinus et des tangentes*. Zijn eerste hoofdwerk is echter *Het regt gebruik der Wereltbeschouwingen* (Amst. 1714), ongetwijfeld gericht tegen het spinozisme, van teleologische strekking en in den trant van latere werken van Martinet; hoewel Bernard in een uittreksel in de *Nouvelles de la République des Lettres* eenige aanmerkingen maakte, die door N. beantwoord werden met een artikel in de *Bibliothèque de l'Europe* van 1716, kan men den algemeenen bijval afleiden uit het groote aantal herdrukken (1717, 1720, 1725, 1741 en 1759), terwijl het vertaald werd in het Engelsch, in het Fransch (door den geneesheer Noguez, Amst. 1727) en Duitsch (door Segner, Jena 1747). Een bestrijding van Spinoza vindt men nog in N.'s brief aan Bothnia van Burmania *Sur le 27 article de ses Météores* in de *Nouvelles litteraires* van 22 Apr. 1719, maar vooral in zijn tweede, posthuum verschenen, hoofdwerk: *Gronden van zekerheid of de regte betoogwijze der wiskundigen* (Amst. 1720), eveneens herdrukt (1741, 1754) en vertaald (in het Fransch, Paris 1725 en Engelsch 1760).

N.'s portret is geschilderd door D. Valkenburg (Univ. van Amst.) en geëtsd door P. van Gunst.

Zie: *Europe scavante* VIII, 394; *Bibl. Bremensis* II, 356; *Niceron, Mémoires* XIII, 356-361; van Sandwijk, *Kronijkmatige beschrijving van Purmerende*; *Navorscher* XIII, 306; van Toorenenbergen in *Stemmen voor Waarheid en Vrede*, 1868, 436-466; Cantor, *Geschichte der Math.* III (1900), 254-256 en Huygens, *Oeuvres* X (1906), 717-718.

de Waard

[Niftrik, Jacobus Gerhardus van]

NIFTRIK (Jacobus Gerhardus van), geb. te Ooi, gemeente Nijmegen, 26 Juni 1833, overl. te Amsterdam 26 Oct. 1910, was de zoon van den dijkschout van den polder Circul van de Ooi. Deze betrekking was lang door zijne voorouders bekleed en ook hij was daarvoor bestemd; in 1849 werd hij aspirant-schout. Maar hij achtte dezen werkkring te weinig omvattend en werd 18 Mei 1852 benoemd tot buitengewoon opzichter bij den waterstaat in de provincie Noord-Brabant. Hij diende achtereenvolgens onder de ingenieurs L. Rijsterborgh (IV, kol. 1190) en E.C.B. van Rappard (IV, kol. 1151). Na afgelegd vergelijkend examen werd hij bij ministerieele beschikking van 14 Mei 1855 met ingang van 1 Juni d.a.v. benoemd tot opzichter van den waterstaat 4e klasse, en als zoodanig te Ellewoudsdijk op het eiland Zuid-Beveland geplaatst, onder den ingenieur J.F.W. Conrad (II, kol. 320).

In 1858 werd wegens het tekort aan uit Delft afkomstige ingenieurs de maatregel ingevoerd, dat de opzichters van den nederlandschen waterstaat mochten dingen naar de betrekking van aspirant-ingenieur bij dat vak in Nederlandsch-Indië. Aan het hiervoor uitgeschreven vergelijkend examen nam van Niftrik deel en hij behaalde daarbij nummer 4, terwijl er 3 plaatsen waren. Echter werd niet no. 3, P.J. Siedenburg, ook niet van Niftrik, maar de opzichter Dr. G. Uylenbroek, die op het examen no. 7 gehaald had, als nummer 3 benoemd. Met ingang van 1 Mei 1859 werd hij naar Alkmaar overgeplaatst, en hierdoor kwam hij

weder te dienen onder Conrad. Met 1 Jan. 1860 werden hem de werken aan het Nieuwediep opgedragen, en werd hij, steeds onder Conrad, daarheen overgeplaatst. In 1862 werd onder zijn toezicht de noordelijke leidam in zee oostwaarts van het Nieuwediep met 150 meter verlengd. In 1862 zorgde hij, dat een in het Noordhollandsch Kanaal gezonken engelsche brik, Prince Albert, zoo spoedig werd gelicht, dat de scheepvaart door dat kanaal binnen 14 dagen hersteld was. Hij ontving hiervoor eene dankbetuiging van minister Thorbecke. In Jan. 1863 werd hem het hoofdtoezicht over de uitvoering der dokwerken aan het Nieuwediep opgedragen. Algemeen was men van meening, dat voor het aan de nummers 3 tot 6 van het examen van 1858 begane onrecht eene vergoeding noodig was. Het gevolg daarvan was, dat hun door den minister van Koloniën bij schrijven van 27 Dec. 1860 werd aangeboden, alsnog aspirant-ingenieur in Nederlandsch-Indië te worden. Dus heeft de man, die de onrechtvaardigheid beging, J.J. Rochussen, haar nog kunnen herstellen; de brief was bijna zijn laatste als minister. Daar van Niftrik inmiddels gehuwd was, sloeg hij het aanbod af; de 3 anderen werden bij beschikking van Rochussen's opvolger van 3 Febr. 1861 benoemd.

Intusschen was hij 11 Mei 1859 met ingang van 1 Juli d.a.v. tot opzichter 3e klasse bevorderd. Op 31 Maart 1863 werd hij met ingang van 1 Apr. d.a.v., met voorbijgang van 19 ambtgenooten, bevorderd tot opzichter 2e klasse. Het was op aanbeveling van Conrad, dat van Niftrik door den gemeenteraad van Amsterdam bij besluit van 25 Nov. 1863 met ingang van 1 Jan. 1864 benoemd werd tot stadsingenieur. Bij ministerieele beschikking van 17 Dec. 1863 werd hem met dien datum op zijn verzoek eervol ontslag als opzichter verleend.

Bij eene in 1857 getroffen regeling was het beheer der amsterdamsche publieke werken verdeeld over drie hoofdamtgenooten, den stadsingenieur, den stadsarchitect en den directeur van den stadstimmertuin. De betrekking van van Niftrik was de belangrijkste dezer drie. De slechte volkshuisvesting en de onreinheid der stad brachten hem tot de overtuiging, dat zijn eerste werk behoorde te zijn het maken van plannen tot uitbreiding der stad, tot rioleering en tot waterverversing. Bij brief van 20 Oct. 1866 bood hij burgemeester en wethouders een ontwerp aan voor de uitbreiding der stad. De ontworpen uitbreiding had ongeveer de oppervlakte der oude stad en lag aan de landzijde als een ring om haar heen, zij was verdeeld in eene industrie-, eene arbeiders-, eene burger- en eene luxe-wijk. Die wijken waren gescheiden door groote parken. Dit plan vond bij den raad geen genade, men achtte het onuitvoerbaar. Eerst veel later, toen de bevolking zich zoozeer uitbreidde, zou men het betreuren, dat zijn raad niet is gevolgd. Het gemeentebestuur gaf partieele concessieën voor stadsuitbreiding en het werd van Niftrik's taak, te trachten deze onsamenhangende plannen tot een draaglijk geheel te vereenigen. Een rioleeringsplan werd door hem ingezonden bij brief van 26 Febr. 1870. Hiervoor had hij eene reis naar Londen gemaakt. In zijn ontwerp werd de stad in drie districten verdeeld, waarvan een onmiddellijk loosde op een verzamelriool, de beide andere daarop elk door een hoofdriool op het genoemde riool. Dit zou van de Muidergracht voeren naar den Over-Amstelschen Polder om uit te storten in het ten oosten der stad gelegen Nieuwediep, waarvan een deel als ontvangbassin zou dienen. Na ontsmet te zijn, zou het van hier in de Zuiderzee gepompt worden. Het voor de doorspoe-

ling noodige water zou aan het Noordzeekanaal ontleend worden, vanwaar het in de stadsgrachten zou komen, en vandaar in bovenbedoelde riolen. Dit rioleeringsplan werd ter beoordeeling gegeven aan eene commissie van ingenieurs, tot wier voorzitter de wethouder van publieke werken, Mr. H.J. van Lennep, benoemd werd. Zij sprak als hare meening uit, dat de voorgestelde rioleering onnoodig was. Later begrepen velen, dat het te betreuren is, dat van Niftrik's plan niet uitgevoerd is. Toen van Niftrik zijne betrekking aanvaardde, waren nog slechts de Kalverstraat, de Nieuwendijk en de Halvemaansteeg van trottoirs voorzien en had de afwatering der straten plaats door goten, afgedekt met houten planken. Spoedig na zijn optreden werden verhoogde voetpaden aangelegd en de open goten vervangen door ondergrondsche riolen, uitloozende in de naastbij gelegen grachten.

In 1872 kwam een omkeer in het beheer der publieke werken tot stand. Toen werd besloten, dat een directeur benoemd zou worden, die de geheele leiding dier werken zou hebben. Van Niftrik, dien men gaarne als directeur wilde benoemen, achtte zich niet voor die betrekking geschikt. Eerst werd J.F.W. Conrad (met den titel directeur-generaal) en toen deze de benoeming niet aannam, J. Kalff benoemd. Den dag voor laatstgenoemde benoeming overleed de directeur van den stadstimmertuin, Verhey. Diens werkzaamheden werden nu tusschen van Niftrik en den stadsarchitect verdeeld. In hetzelfde jaar werd een aanvang gemaakt met de verbetering der waterverversching door den bouw eener schutsluis en van een stoomgemaal te Zeeburg en door het graven van de Nieuwe Vaart en van het Loozingskanaal. Het laatste werd door een van Rijkswegen onder het Merwedekanaal gebouwd en syphonduiker in verbinding gebracht met de Zuiderzee. In 1874 werd begonnen met den bouw der Handelskade in het IJ. Zij werd in 1884 voorzien van eene hydraulische inrichting tot het drijven van kranen en andere krachtwerktuigen. In 1894 werd zij verlengd. In 1876 werd van Niftrik belast met de reorganisatie van de stadsreiniging. Voor dezen arbeid werd hem bij raadsbesluit van 28 Mei 1879 eene gratificatie van f 1000 toegekend. In 1877 werden de Suez-steigers, de sluis in het Westerkanaal en de kaaimuur langs de Nieuwe Vaart gebouwd. In 1881 maakte hij een voorontwerp eener Vechtwaterleiding, waarvoor hem bij raadsbesluit van 7 Oct. 1885 eene gratificatie van f 5000 werd verleend. In 1884 maakte hij een voorontwerp voor eene waterleiding uit de duinen bij Kastrikum. In dat jaar werd de Petroleumhaven aangelegd. In 1894 werd het IJ-eiland aangelegd; in 1904 werd dit van kaaimuren voorzien. In 1896 werd de Entrepôt-dokhaven gegraven; in 1899 werd het entrepôt ingericht. Toen van Niftrik zijne betrekking aanvaardde, was zijn eerste werk het voltooiën van de Oosterbegrafplaats buiten de Muiderpoort; zijn laatste werk in zijne betrekking was de aanleg der nieuwe Oosterbegrafplaats aan de Kruislaan. Met ingang van 1 Jan. 1901 werd hij op zijn verzoek eervol ontslagen als stadsingenieur, onder dankbetuiging voor de belangrijke bewezen diensten. Met ingang van denzelfden dag trad hij op als gedelegeerd commissaris der Maatschappij voor grondbezit en grondcrediet; hij bleef dit tot zijn overlijden.

Vele technische adviezen werden door van Niftrik voor particulieren uitgebracht en vele werken in verband daarmee uitgevoerd. In 1864 adviseerde hij voor den aanleg van wegen in het Vondelpark. Van 1864 tot 1895 was hij adviseur der Neder-

landsche bouwmaatschappij, van 1868 tot 1895 van de bouwonderneming Willemspark. Van 1901 tot 1905 hield hij het oppertoezicht in dienst der gemeente Zaandam op den bouw der Wilhelminasluis tusschen de Voorzaan en de Binnenzaan. In 1870 maakte hij met J.F.W. Conrad en W.C. van der Waeyen Pieterszen een plan voor de rioleering van Leiden. In 1881 bracht hij met J. Dirks (V, kol. 134) een rapport aan het gemeentebestuur van Brussel uit over de verbinding tusschen de kanalen naar Charleroi en naar Willebroek. In hetzelfde jaar bracht hij een rapport over de rioleering van Hoorn aan het bestuur dier gemeente uit. In 1886 legde hij eene israëlietische begraafplaats in den Over-Amstelschen Polder aan. In 1886 maakte hij een ontwerp voor de rioleering van een deel van den Stads- en Godshuispolder, ten behoeve van de bebouwing daarvan door de maatschappij Overtoom. In hetzelfde jaar bouwde hij een syphonduiker onder en eene brug over het Jacob van Lennepkanaal. In 1887 maakte hij voor eene vereeniging een ontwerp voor den aanleg van havenwerken in het IJ. In hetzelfde jaar maakte hij ontwerpen voor den bouw eener nieuwe beurs aan een aan te leggen westelijken verkeersweg over de Westermarkt en de te dempen Rozengracht. In 1899 maakte hij een plan voor stratenaanleg en afwatering tusschen het Damsterdiep en het Boterdiep ten behoeve van de gemeente Groningen. In 1903 bracht hij aan het bestuur der gemeente Nijmegen rapport uit over een voorstel van den gemeente-architect tot toepassing van het Liernurstelsel bij de rioleering. In hetzelfde jaar maakte hij een plan tot omlegging van het Noordzeekanaal benoorden den Buikslooterham, waardoor eene rationeele stadsuitbreiding tot stand zou kunnen komen. Van uitvoering hiervan is wegens de hooge kosten niets gekomen. In 1907 bracht hij aan het bestuur van Beverwijk rapport uit over de rioleering in die gemeente. Hij was van 1871 tot 1879 lid van het bestuur der Maatschappij tot bevordering der bouwkunst; van 1877 tot 1879 was hij voorzitter dier maatschappij.

Uit deze opsomming is wel te zien hoe groot het vertrouwen was, dat van Niftrik aan allen, die met openbare werken te maken hadden, inboezemde. Behalve een aantal stukken, in de handelingen van den amsterdamschen gemeenteraad, is van hem (anoniem) gedrukt: *Plan van een rioolstelsel met afvoer van faecale en andere onreine stoffen, voor Amsterdam* (Amst. 1870).

Hij huwde 21 Juli 1860 P.H. T h e u n i s s e n , bij wie hij vijf zonen en drie dochters had.

Ramaer

[Nilant, Hendrik]

NILANT (Hendrik), J.U.D., ged. te Deventer 28 Dec. 1609, overl. 25 Dec. 1684, 29 Dec. in de Lebuinuskkerk begraven, was de zoon van Hendrik Nilant en van Maria van Boeckholt en huwde 17 Juni 1638 te Zutphen Anna Wentholt (ged. te Zutphen Jan. 1616, overl. te Deventer 25 Oct. 1673, dochter van Albert Wentholt en van Henrica Heijinck).

Hendrik Nilant was van 1643 tot 1673 burgemeester van Deventer en gedurende het eerste stadhouderslooze tijdperk een man van grooten invloed en gezag. Met een aanhang van vrienden en verwanten in de verschillende besturende colleges had hij de macht geheel in handen. De schandelijke overgave der stad in 1672, die voortkwam uit de onzalige partijtwisten, waaraan Overijsel onder het 1e stadhouderslooze tijdperk ten prooi was en die elke vruchtbare samenwerking tot verdediging der stad belemmerden, werd hem en zijn partij geweten. Het volk sprak van verraad en aan zijn gezag kwam een einde. Hij werd in 1674 door den

Prins van Oranje als burgemeester afgezet en met den grooten invloed van het geslacht Nilant was het te Deventer voorgoed gedaan.

Zijn portret komt voor op G. ter Borch's regentenstuk van 1667 in de raadzaal te Deventer.

Zie over hem de diverse pamfletten, die betrekking hebben op de overgave van Deventer in 1672, waarvan een lijst in C.H.Th. B u s s e m a k e r , *Stadhouderlooze tijdperk*, deel II, 203 noot.

H. Kronenberg

[Nilant, Jellis]

NILANT (Jellis), I.U.D., geb. 16 Dec. 1596, overl. 1661, zoon van Gerrit Nilant en van Aaltje van Lidt, huwde te Deventer 23 Maart 1622 Maria Glagau (begraven in de Lebuinuskkerk te Deventer 26 Nov. 1698, dochter van den deventer secretaris Andreas Glagau en van Elsen Willemsen). Hij was burgemeester en cameraar van Deventer, 1624 tot 1661. Het deventer stadrecht, dat in 1644 onder den titel van *Rechten en gewoonten der stad Deventer* bij den drukker Nathanaël Cost het licht zag, was door hem ontworpen.

Zie: *Bijdragen tot de geschiedenis van Overijsel* II, 188.

H. Kronenberg

[Nilant, Joan Frederik]

NILANT (Joan Frederik), ged. te Deventer 16 Sept. 1680, overl. 19 Jan. 1750, was de zoon van Joan Nilant I.U.D. en van Maria Elisabeth Gronovius en was gehuwd met Elisabeth van Berkum (overl. 25 Aug. 1757). Sedert 1712 was hij leeraar aan het gymnasium te Lingen, later richter te Almelo.

Hij schreef: *Fabulae antiquae ex Phaedro fere servatis ejusque verbis desumptae et soluta oratione expositae* (Lugd. Bat. 1709) 8°; *Bened. Balduinus Calceus antiquus et mysticus et Jul. Nigronus de Caliga veterum* (Lugd. Bat. 1711) 12°.

Zie: Saxe, *Onom.* VI, 137, 138.

H. Kronenberg

[Nisse, Daniel van de]

NISSE (Daniel van de) of de Nissa, vermoedelijk uit Nisse op Zuid-Beveland afkomstig, of lid van de zeeuwsche familie van dien naam, was onder de eerste studenten van de nieuwopgerichte universiteit te Leuven en komt bij de eerste promotie der filosofie 1429 voor op de vierde plaats (*Catalogus omnium primorum*, Mechl. 1824, 9; *Analectes hist. eccl. Belg.* I, 495, geeft een andere volgorde).

Tegelijk met Daniel promoveerden zijne landgenooten, Laurentius van Reimerswaal en Nicolaus van Valkenisse. Onder de professoren der leuvensche universiteit, voor wie 1449 in Rome een beneficie werd aangevraagd, was ook mag. Daniel de N., sinds 19 jaar magister artium en professor. 1445/46 deed Daniel Nicolai de Nissa zijne kapelanie van Onze Lieve Vrouw te Baarsdorp in Zeeland waarnemen door zekeren Joh. Arnoldi. 27 Juni 1446 schonk prof. Daniel de N. een werk van Albertus Magnus aan de bibliotheek zijner faculteit.

Zie: *Mélanges d'hist. offerts à Ch. Moeller* (Louv. 1914) I, 605, 612; *Analectes hist. eccl. Belg.* XXX, 248; Grijpink, *Register op de parohiën* (Amst. 1914) Zuid-Beveland 13.

Fruytier

[Nisse, Michiel Jansz. van der]

NISSE (Michiel Jansz. v a n d e r), kanunnik van O.L. Vrouwekerk te Veere, werd 1501/02 ingesteld als vicaris van het altaar van den H. Nicolaas te Nisse en 1503/04 van het altaar van het H. Kruis te Poortvliet; deze vicarij was 1537/38 open door den dood van Michael Johannes. In de lijst der kanunniken van Veere (*Bijdr. bisd. Haarlem XXV*, 435) wordt hij vermeld als omstreeks 1520 overleden. Hij schonk aan de kerk te Nisse op Zuid-Beveland een legaat van zeven pond en 10

schelling. De data van *Kerkelijk Veere* in de *Bijdragen* t.a.p. zijn niet geheel betrouwbaar.

Zie: Grijpink, *Register op de Parochiën I*, Zuid-Beveland 103, 113.

Fruytier

[Nitardus of Nicardus]

NITARDUS of *Nicardus*, titulair-bisschop van Thermopyle in Griekenland, wordt door *Coppens* in zijn lijst der wijbisschoppen van Utrecht *Richardus* genoemd; op de lijst bij *Eubel* komt hij niet voor. *Nicardus*, priester der preekheerenorde, werd 17 Febr. 1344 door bulle van Paus Clemens VI benoemd tot bisschop van Thermopyle en trad op als wijbisschop van Jan van Arkel. 1345 op St. Mathias verplaatste 'frater Nijthardus Dei gratia ep. Termopolensis' (zoo noemt hij zich in de oorkonde) de viering der wijding van een altaar in St. Walburgis te Zutphen. 1351 verrichtte hij eenige wijdingen in het Gasthuis te Delft. Hij heet hier 'Ricardis Termopolensis' (dit is wel een drukfout). Hij verbleef 1350 te Avignon aan het pauselijk hof. Dit verblijf was dus maar van korten duur. *Van Heussen*, *Hist. ep. Ultraj.* 265, drukt een oorkonde af van 'Arnoldus episc. Termopolensis', wijbisschop van Utrecht, waarbij hij eene beschikking maakt, dat al zijne goederen na zijn dood besteed moeten worden door den bisschop Jan van Arkel voor het begiftigen van de collegiale kerk van Horst bij Rhenen. Deze oorkonde is van 9 Sept. 1347. Juist kan zij niet zijn. Het zou de eenige maal zijn, dat de wijbisschop Arnoldus voorkomt, nog wel in den tijd, dat Nitardus in hetzelfde bisdom dien titel voerde. In de bisschopslijsten van Thermopyle komt geen Arnoldus voor. *Van Heussen* heeft dus hoogstwaarschijnlijk den naam verkeerd gelezen of geschreven. Intusschen wordt Arnoldus bisschop van Thermopyle als wijbisschop vermeld door vele latere schrijvers o.a. in *De Katholiek* dl. 108, 4. Te vergeefs zoekt men in de officieele lijsten der titulaire bisdommen een Arnoldus, die met den vermeenden utrechtschen wijbisschop vereenzelvigd zou kunnen worden.

Nitardus komt niet voor op de lijst der bisschoppen bij *Quétif et Echarde*, *Scriptores Ord. Praed.* of bij de *Jonghe*, *Desol. Batavia Dom.* Hij was overleden vóór 31 Mei 1356, toen wegens zijn dood een opvolger werd benoemd.

Zie: *Eubel*, *Hierarchia Cath.* I, 510-511; *Archief aartsb. Utrecht* XXX, 255-256; *Hist. ep. Ultraj.* 22, 590; *Brom*, *Archivalia in Italië* no. 7, 13.

Fruytier

[Noortgoude, Livinus van]

NOORTGOUDE (*Livinus van*) of *van Noorgouwe*, magister, werd 17 Sept. 1513 te Utrecht of Wijk tot priester gewijd (*Archief aartsb. Utrecht* XXIII, 463). Hij verkreeg eenige prebenden in het dekenaat Schouwen. 1512/13 werd meester Livinus, zoon van *Johannes de Noordhoda*, clericus van Utrecht, ingesteld in het pastoraat te Noordgouwe. Hij behield het pastoraat tot zijn dood 1528/29. 1517/18 kreeg hij nog een beneficie in het hospitaal van Onze Lieve Vrouw te Zierikzee, aan het altaar van het H. Kruis. Mogelijk is *Livinus Johannis*, die 1509 een beneficie verkreeg in de kerk te Brouwershaven, dezelfde persoon als de pastoor van Noordgouwe.

Zie: *Grijpink*, *Register op de parochiën I*, Scaldia 13, 63, 85.

Fruytier

[Noortwijck, Sofia van]

NOORTWIJCK (Sofia van), geb. in den Haag 27 Oct. 1672, overl. te Gouda 7 Oct. 1710. Zij was een dochter van Isbrandt van Noortwijck, thesaurier van prins Willem III, en Sofia van der Maas. Als kind verloor zij zoowel haar vader als haar eenigen broeder en bleef alleen met haar zeer geldzuchtige en weinig eerbiedwaardige

moeder over. Zij bewoonden aanvankelijk een huis in het Westeinde te den Haag, maar na den dood van de zeer vermogende ouders harer moeder in 1695, werd 's winters een groot dubbel huis aan den Kneuterdijk op den oosthoek van de Hooge Nieuwstraat betrokken en 's zomers de buitenplaats 'De Groene Woning' onder Eikenduinen. Een clause in het testament der grootouders, waarbij de moeder werd verplicht in geval van huwelijk van Sofia een som van f 20.000 aan haar uit te betalen maakte, dat de baatzuchtige vrouw zich tegen elk huwelijk verzette. Wel echter wist zij den omgang van haar dochter met rijke jongelui aan te moedigen. Op 15 Oct. 1695 beviel Sofia van Noortwijck van een zoon, Jan Wigbold, waarvan Wigbold van der Does, heer van Noordwijk de vader was, en welk kind werd uitbesteed.

Kort daarop werd Sofia, weder op aandrang van haar ontaarde moeder, de minnares van Salomon Pereyra, een gehuwden en tamelijk rijken Israëliet. Als vrucht van deze verhouding kwam op Dinsdag voor Pijnakkerkermis een meisje ter wereld, Sara Maria, dat ook werd uitbesteed. Spoedig werd nu het ongeregelde leven van Sofia algemeen ruchtbaar en het huis aan den Kneuterdijk kreeg een slechten naam. Salomon Pereyra werd door de moeder geheel geruïneerd en moest telkens voor zijn schuldeischers vluchten, tot hij ten slotte tijdelijk in het verbeterhuis te Delft werd geconfineerd. Het schandaal was intusschen zoo groot geworden, dat het gerecht ingreep en moeder en dochter van Noortwijck op 1 Juli 1700 op de Voorpoort van den Hove werden opgesloten. Het geding voor het Hof van Holland eindigde op 7 October 1700 met de veroordeeling van de moeder tot levenslang confinement en eenige zware geldboeten, van de dochter alleen tot een boete van 10.000 ponden. Sofia herkreëg dus hare vrijheid, maar zij bleef heeren bij zich ontvangen en door een verachtelijke intrige van Mr. Andries Hoflant, procureur-generaal en fiscaal van het Hof van Holland, werd zij gedwongen op 14 November van hetzelfde jaar met zijn zoon Andries te trouwen, die echter reeds in de volgende maand overleed.

Op 2 Maart 1704 hertrouwde Sofia met Robbert Baron de Barnewall, een engelsch officier. Dit huwelijk was zeer ongelukkig en werd op 2 Maart 1706 door den dood van den echtgenoot ontbonden. De jonge weduwe vestigde zich toen te Gouda, waar haar moeder in het tuchthuis was geconfineerd. Reeds spoedig daarop kwam zij, nadat haar moeder haar eenige jaren in den dood was voorgegaan, te overlijden. Zij was slechts 37 jaren oud geworden.

Haar miniatuur-portret door Johannes Volleven wordt op het gemeente-museum te 's Gravenhage bewaard.

Zie: J. van Lennep, *De moeder en de Magistraat* (Amsterdam 1856); E. van Biema, *De geschiedenis van Sofia van Noortwijck in Bijdr. en Meded. der Vereen. die Haghe* (1911), 1-129.

Moll

[Nordalah]

NORDALAH, frankisch graaf of hertog in Friesland en voogd aldaar voor het klooster Fulda in het begin der 9de eeuw.

Zie: Jaekel, *Die Grafen von Mittelfriesland*, 25ff.

Blok

[Noyde of Noydekin]

NOYDE of *Noydekijn*. bekend als dichter van een zestal allegorische en moralistische stukken, die vermoedelijk uit de 14e of van den aanvang der 15e eeuw dateren en bewaard zijn gebleven in het zoogen. 'Haagsch Liederhandschrift'. Waarschijnlijk was hij een reizend zanger of

sprookspreker onder de graven uit het beiersche huis. In de grafelijkheidsrekeningen van Holland vindt men eenmaal in 1359 een danser Noyde; onmogelijk is het niet, dat dit dezelfde reizende kunstenaar was.

Deze in de 14e eeuw te plaats en spreker kan niet vereenzelvigd worden met Noydekijn, die als dichter van dierfabels wordt genoemd door Maerlant en wiens werk dus in het laatste kwart der 13e eeuw reeds bestaan moet hebben.

Vergelijk: W. Bilderdijk, *Taal- en dichtkundige Verscheidenheden* III (1822), 160-174; *Esopet* uitg. d.J. te Winkel (1881), blz. 3, 6-15, waar ook alle gedichten zijn afgedrukt, die op naam van N. staan; over het 'Haagsch Liederhandschrift' zie: J.A. Nijland, *Gedichten uit het H.L.* (Leiden 1896); A. Kalla, *Ueber die H.L.* (Prag 1909).

Kossmann

[Nuñes, Maria]

NUÑES (Maria), geb. te Saado Porto (Portugal) 1579, overl. te Amsterdam omstreeks de helft der 17de eeuw, dochter van Pedro Homem en Branca Nuñes, andersgenaamd Gaspar Lopes Homem en Mayor Rodriguez. Het ouderpaar ontvluchtte de portugeesche Inquisitie omstr. 1593 met Manuel en Antonio Lopes Pereyra en hun dochters Maria Nuñes en Justa Pereyra. Manuel en Maria scheepten zich naar Holland in, te zamen met hun oom Miguel Lopez. De engelsch-spaansche oorlog was oorzaak, dat zij gevangen werden genomen. De engelsche hertog raakte echter verliefd op de zeldzaam schoone Maria, zoodat koningin Elisabeth van Engeland haar wenschte te ontmoeten. Elisabeth, getroffen door haar schoonheid en bescheidenheid, gaf het schip vrij en reed met haar in een open karos door Londen. Trots alle aanbiedingen, waardoor zij tot de hoogste engelsche kringen zou hebben behoord, wenschte zij naar Amsterdam te gaan, om daar als jodin te leven. In 1593 kwamen zij te Amsterdam aan en in 1598 volgden Mayor Rodriguez met haar zoon Antonio en Justa Pereyra. Nu werd het huwelijk tusschen Manuel en zijn nicht Maria gesloten en tusschen Justa en haar neef Francisco Nuñes Pereyra.

Zie: Carl Gebhardt, *Die Schriften des Uriel da Costa* (Amsterdam 1922), VIII v. en 234 v.; Jac. Zwarts, *De Vestiging der Sephardiem in de Republiek der Ver. Nederlanden* (Amsterdam 1922) 16.

Zwarts

[Nyvenheim, Elbert van]

NYVENHEIM (Elbert van), overl. 1506, zoon van Jan (2) en Gertrudis Roosen, was in 1487 een vijand der stad Venlo geworden en had gedurende 18 volgende jaren den plattelandsbewoners en burgers voor meer dan 20.000 goudgulden door brandschatting en afpersing schade gedaan. Zelfs was hij in zijne wandaden zoo ver gegaan, dat hij 'der burger halffener (halfwinpachters) eijns deils ersteek, oich eijner sijn oeren affgesneden had'. Door toedoen van eenige adellijke heeren, nl. Willem Rouver, abt te Gladbach, Hendrik van Hompesch, heer te Wickrath, ridder, Willem van Nesselrode, heer te Reide, Johan, heer te Milendonk, en Godart van Harve, was er weliswaar den 19 October 1488 voor een maand eene schorsing der veete tusschen Elbert van Nyvenheim en de stad Venlo en eene samenkomst der beide partijen op de voogdij te München-Gladbach bepaald, doch de verzoening, zoo zij werkelijk heeft plaats gehad, was niet van langen duur, want

in 1496 bevond Elbert zich wederom wegens 'vede' in gevangenschap van Willem, hertog van Gulik, en Berg. In 1502

was hij weer op vrije voeten en ging met bedreigingen en afpersingen ongestoord zijn gang. Hij schreef nog een dreigbrief aan de stad Venlo, 12 October 1504.

Zie over hem: *Maasgouw* 1895, blz. 55, 56, 59; Stadsarchief te Venlo no. 1874, 76, 77, 79, 90, 92, 93 en 94.

Verzijl

[Nyvenheim, Godart van (1)]

NYVENHEIM (Godart v a n) (1), overl. 1428, wordt het eerst vermeld in 1398, werd in 1402 met Wylre (Wylrehof) beleend. Den 23en April 1415 kreeg hij van zijn neef Otto van Driel Alartszoon volmacht om diens aandeel in de nalatenschap van Johan van Wylre, pastoor te Kaldenkirchen, en Willem van Wylre in ontvangst te nemen. Den 25en Augustus 1426 verklaarde Ghene van Vught Gerardszoon, dat Godart van Nyvenheim, diens echtgenoot Catharina en hun kinderen hem niets meer schuldig waren. Hij huwde met C a t h a r i n a v a n W y l r e , welke als weduwe voorkomt in 1428, 1430 en 1435. Hun kinderen zijn: Godart (2), die volgt, G e r a r d , die in 1430 voorkomt met zijn broeders Willem en Jan, die beiden volgen.

Zie over hem: *Maasgouw* 1895, blz. 39; Stadsarchief te Venlo no. 1851 en 1855; over Catharina van Wylre: *Maasgouw* 1895, blz. 43; Stadsarchief te Venlo no. 1855, 56, 57 en 59.

Verzijl

[Nyvenheim, Godart van (2)]

NYVENHEIM (Godart v a n) (2), overl. 1435, zoon van Godart (1) en C a t h a r i n a v a n W y l r e , wordt vermeld in 1430; den Maandag na St. Servaas (15 Mei) verklaarden voor Johan Spede Sybertszoon en Johan Spede Hendrikszoon, mannen van leen van den hertog van Gelder, Catharina, weduwe van Nyvenheim, Johan v.N., pastoor te Kaldenkirchen, Willem en Gerard van N. gebroeders, ten gunste van Godart van N. en zijne echtgenootte Margaretha afstand te doen van het goed Wylre en dat van 'ingen Hulshorst', waarvan zij gezamenlijk leendragers zijn.

Hij was gehuwd met M a r g a r e t h a S p e e , welke als weduwe 28 Juni 1435 een overeenkomst sloot met den magistraat van Venlo. Voor hare kinderen traden op Johan van Nyvenheim, pastoor te Kaldenkirchen, G o o s s e n S p e e v a n L a n g e v e l t , vader van Margaretha, en S a n d e r e n G o d a r t S p e e , haar ooms, waarbij de stad volgens schatting van scheidsrechters aan Margaretha zal betalen 17 Arnoldsgulden voor het op last der stad op hare goederen aan de Wylrebeek afgekapte hout.

Margaretha Spee was vóór 20 Januari 1443 hertrouwd met D i r k v a n T e g e l e n , want toen werd tusschen hen als echtelieden eenerzijds en Jan en Goswinus van Nyvenheim, gebroeders anderzijds, een overeenkomst getroffen. Dirk van T. en zijne echtgenootte hebben en behouden Hulsfoirthof met al zijn toebehoor, zoolang zij leven zal en niet langer, Johan en Goswinus v.N. gebroeders het huis Wylre met hoeve, molen en erve.

Uit het huwelijk van Godart (2) en Margaretha sproten: Johan (2), die volgt, en Goswinus Goosen van Nyvenheim, kanunnik van den H. Geest te Roermond.

Zie over hem: *Maasgouw* 1895, blz. 39 en Stadsarchief te Venlo no. 1859.

Verzijl

[Nyvenheim, Godart van (3)]

NYVENHEIM (Godart van) (3), overl. 27 Dec. 1508, zoon van Jan (2) en Gertrudis Rosen, werd 14 Juli 1474 door Jan Sonoy, stadhouder van leenen voor den hertog van Bourgondië, als hertog van Gelder en Zutphen met Wylre beleend. Den 25sten Mei 1485 verklaren, volgens een schepenbrief te Venlo, Elbert en Godart van Nyvenheim gebroeders, schuldig te zijn aan Jan van Holtmolen, natuurlijken zoon, genaamd Paep,

en zijne echtgenootte Elisabeth, eene som van 50 rijnsche guldens ieder van 20 witte stuivers. Den 5den Juni 1487 verkocht *Margaretha Spee* haren lijftocht van den hof Hulsfoirt aan haar kleinkind Godart (3) van Nyvenheim. Donderdags na St. Agatha 1491 (10 Febr.) werden de huwelijksvoorwaarden opgesteld tusschen Godart (3) v.N. en *Catharina Vinck*, dochter van *Arnt Vinck* en *Margaretha van Besel* genaamd van *Reyde*. Den 24sten Januari 1492 werd *Catharina Vinck* door *Adolf*, graaf van Nassau enz., stadhouder van leenen in Gelder en Zutphen, met den lijftocht van *Wylre* beleend. Den 6den April 1493 werd er een overeenkomst gesloten tusschen Godart en *Nicolaas van N.* om een einde te maken aan hun geschil omtrent de erfgoederen. Den 20sten Dec. 1494 kreeg Godart van *Jan van Gelder*, ambtman te Kriekenbeek en Erkelenz, kwijtschelding voor den te Tegelen op *Wilhemken van Belfelt* gepleegden manslag. Den 3den Juni 1503 verklaarde *Johan van Holtmolen*, bastaard, voldaan te zijn voor een kapitaal en achterstallige renten door Godart van N. voor eene som van 62 rijnsche gulden, die *Elbert v.N.* van hem geleend had. Den 28sten Mei 1506 berichtte *Hendrik van Holthuysen*, richter te Goch, aan Godart van N., dat *Coenraad Hoeyck*, burger aldaar, beslag had gelegd op de goederen van wijlen zijn broeder *Elbert v.N.* wegens 84 gulden geleend geld en voor hem betaalde schulden. Den 16den Maart 1507 verklaarden Godart v.N. en *Catharina Vinck*, dat zij Godart Vinck en *Cornelia Spee*, hun zwager, broeder en nicht, uit de inkomsten van *Wylre* schadeloos zouden houden voor de 600 gulden, waarmede zij hun erfdeel belast hadden ten behoeve van Godart, toen hij gevangen was (waarschijnlijk wegens den manslag). Den 23sten Febr. 1509 verklaarde *Catharina Vinck* voor de schepenen van Venlo, Godart Bugell en *Willem van Oeijen*, dat haar echtgenoot Godart (3) van Nyvenheim 27 December 1508 overleden was, en bewilligde dat Godart Vinck, haar broeder, het geheele leengoed *Wylre* aanhield, zoowel wegens haren lijftocht, als ook wegens verschrijvingen aan hem en zijne echtgenootte *Cornelia van Spee* door haar echtgenoot gedaan. Godart Vinck werd 17 Maart 1509 ten behoeve zijner zuster *Catharina* beleend met haren lijftocht aan het leengoed *Wylre*.

Zie over hem: *Maasgouw* 1895, blz. 55, 59, 62; Stadsarchief van Venlo no. 1874, 75, 80, 82, 83, 84, 86, 87, 90, 95, 96, 97; over zijne weduwe *Maasgouw* 1895, blz. 63; Stadsarchief van Venlo no. 1898, 99, 1900, 1902.

Verzijl

[Nyvenheim, Jan of Johan van (1)]

NYVENHEIM (Jan of Johan van) (1), pastoor van Kaldenkirchen, zoon van Godart (1) en *Catharina van Wylre*, werd 20 Februari 1423 voor het pastoorsambt te Kaldenkirchen, vrijgekomen door resignatie van *Willem van Gulik*, abt te München-Gladbach, gepresenteerd door *Reinoud IV*, hertog van Gelder, wiens natuurlijke zoon *Willem van Gulik* was. Den 22sten Februari 1423 maakte de aartsdiaken van Kempenland deze presentatie bekend; den 14den Maart 1423 werd zij door *Hendrik van Melic*, officiant te Kaldenkirchen, bekend gemaakt en den 19den Maart 1423 werd *Jan van Nyvenheim* tot pastoor van Kaldenkirchen benoemd.

Zie over hem: Stadsarchief te Venlo no. 1852, 53 en 54.

Verzijl

[Nyvenheim, Jan of Johan van (2)]

NYVENHEIM (Jan of Johan van) (2), overl. 1474, zoon van Godart (2) en *Margaretha Spee*, werd 23 Juni 1436, nog onmondig, met huis, hof, molen

en broek te Wylre, het patronaatsrecht te Kaldenkirchen en het huis Hulsfoirt beleend. Zijn hulder was Johan Spee van Langenfeld. Den 1sten

Maart 1454 bekende hij aan zijn broeder Goossen v.N. 1200 alde schilden schuldig te zijn. Jan v.N. sloot 7 December 1455 een huwelijksverdrag met Gertrudis Roesen of Roosen, dochter van Claes en Irmgard. Den 13den Juli 1456 had een magescheid plaats tusschen Johan v.N. en Goessen v.N., kanunnik van den H. Geest te Roermond; den 27sten October 1463 tusschen Dirk van Tegelen en Margaretha Spee eenerzijds en Jan v.N. en Gertrudis Roosen anderzijds. Jan v.N. werd 4 Mei 1467 met Wylre beleend.

Zijn kinderen waren: Godart (3), Elbert, Nicolaas (zie die artikelen), Irmgard, abdis te Dalheim, overl. aldaar 8 December 1537, en Catharina, stift dame te Dalheim, volgens het *Necrologium der Munsterabdij te Roermond*, overl. vóór 1540 op den 24sten Dec.

Zie over hem: *Maasgouw* 1895, blz. 47, 48, 51; Stadsarchief te Venlo no. 1861, 1867, 1868, 1869, 1870, 1871.

Verzijl

[Nyvenheim, Nicolaas van]

NYVENHEIM (Nicolaas van), pastoor van Kaldenkirchen, geb. te Venlo omstr. 1460, overl. te Kaldenkirchen 20 November 1542, was een zoon van Jan (2) en Gertrudis Roosen.

Hij sloot 6 April 1493 een overeenkomst met zijn broeder Godart om een einde te maken aan hun geschil over de erfgoederen. Den 12den April 1493 verklaarde Godart van N. zijn broeder Nicolaas jaarlijks voor de van hem in pacht genomen goederen te Wylre te betalen 14 enkele gouden rijnsche guldens. De clericus Nicolaas van N. werd 27 Juni 1496, door zijn broeder Godart (als vergever van de pastorie van Kaldenkirchen), na den dood van pastoor Wynand, den aartsdiaken van Kempenland gepresenteerd. Den 1sten Februari 1501 verklaarde Elbert van N. van zijne broeders Godart en Nicolaas v.N. voor zijne gepretendeerde rechten op de goederen van Wylre en Hulshorst ontvangen te hebben 23 gouden rijnsche guldens, en beloofde gedurende de twee volgende jaren daarvan niets meer te vorderen, hetzij met recht, brand, bedreiging of anderszins. Nicolaas van N. werd ingevolge presentatie van de weduwe Godart v.N. door Erard van der Marck, bisschop van Luik, tot pastoor van Kaldenkirchen benoemd; den 24sten October 1509 berichtte Willem van Lom van Venlo, clericus Leodiensis, notarius publicus, dat hij op verzoek van den aartsdiaken van Kempenland Nicolaas van N. had geïnstalleerd als pastoor te Kaldenkirchen; den 20sten Sept. 1510 werd hem door Theodoricus Wichwael, S. theol. prof. Episcopus Cyrenensis, vicarius-generalis van Philips II, aartsbisschop van Keulen, de orde van het accolytaat toegediend, den 22sten October 1510 kreeg hij als subdiaken dispensatie van residentie voor de theologische studie, ad septennium, mits hij eenen kapelaan aanstelde, om zijne bediening te Kaldenkirchen waar te nemen. Deze werd gegeven door Johand Erwein Dr. Jur. Can. namens Johan van Reichenstein, vic.-gen. van den aartsbisschop van Keulen. Nicolaas werd diaken gewijd 21 Dec. 1510 door Theodoricus Wichwael, vicarius-generalis van den aartsbisschop van Keulen. 12 Aug. 1512 kreeg hij verlof om uit zijn parochie afwezig te zijn van S. Joannis geboorte (reeds verleden) tot dien dag van het volgend jaar. 25 Sept. 1516 werd er een overeenkomst gesloten tusschen de naburen van Tegelen eenerzijds en Nicolaas v.N. met Catharina,

weduwe van zijn broeder, anderzijds, aangaande den weg langs den Hof te Hulshorst. Den 6den Februari 1537 verhief Willem Vinck opnieuw het leengoed Wylre ten behoeve van Nicolaas van Nyvenheim en zijne beide zusters, stiftames te Daelhem. Den 21sten Mei 1540 gaf hij aan Willem Vinck volmacht om Wylre met alle toebehoor, volgens eene fundatie, door hem gesticht ten gunste der stad Venlo, aan burgemeesteren over te dragen, tegen eene jaarlijksche erfrente van 200 gouden keurvorstelijke guldens. Den 24sten Mei 1540 schonk hij aan de stad Venlo den 'Noeyen Kamp', gelegen onder het gericht van Venlo met alle have en beesten, tot dekking der onkosten, die voor de stad ontstaan zijn en nog zullen ontstaan door de schenking zijner leengoederen; den 19den Augustus 1540 schonk hij voor het geldersche leenhof eene jaarlijksche erfrente van 150 gouden overlandsche rijnsche guldens aan den magistraat der stad ten behoeve der armen en stelde tot onderpand zijn leengoed Wylre. Den 16den Dec. 1540 deponeerde hij voor notaris Frans van Poll en getuigen eenige eigenhandig geschreven en onderteekende notities aangaande de genealogie der familie van Wylre en Nyvenheim. Den 18den Jan. en 25sten Juni 1541 verklaarde hij zijne jaarrente van 200 gouden keurvorstelijke guldens van de stad Venlo ontvangen te hebben; den 10den Sept. 1541 schonk hij al zijne goederen, gelegen in het kerspel Tegelen in het gericht van Venlo, aan de stad ten behoeve der armen onder zekere bepalingen, opgesteld den 10den November.

Den 23sten Augustus 1542 maakte hij zijn testament voor Johan van Stalbergen, priester, notarius apostolicus. Tot uitvoerders van zijn laatsten wil benoemde hij: Godfried Ertselbach, pastoor te Bracht, Otto van Holtmolen, pastoor te Tegelen, Arnold Bachuys, priester, Frans van Holtmolen en Gerard Clinck.

Zie over hem: *Maasgouw* 1895, blz. 31, 36, 59, 63 en 66; Stadsarchief te Venlo no. 1882, 83, 85, 90, 1900-1908, 1911-1921.

Verzijl

[Nyvenheim, Willem van]

NYVENHEIM (Willem van), overl. na 1456, was een zoon van Godart (1) en Catharina van Wylre, sloot 13 Juni 1441 een huwelijksverdrag met Elisabeth van Tegelen Willemsdochter, erfgename van het Hof Bosch onder Leuth bij Kaldenkirchen. Hij komt nog als getuige voor in 1455 en 1456. Hunne kinderen waren: Willem (2), welke 1491 en 1493 met het Hof Bosch als geldersch leen ten zutphenschen rechten werd beleend, Margaretha, welke gehuwd was met Herman van Kriekenbeck genaamd Baerlo; zij erfde van haar broeder Willem het Hof Bosch; zij en haar echtgenoot Herman waren ook in het bezit van het patronaatsrecht der kerk en tienden te Arcen a/d. Maas bij Venlo, welk recht en de helft der tienden zij den 24sten Juli 1512 verkochten aan Reinier van Gelre en Aleidis Schenck van Nydeggen, heer en vrouw te Arcen; den 1sten April 1524 droegen zij hun huis en hunnen geheelen Hof Bosch (80 morgen) over aan hunne verwanten Johan van Broeckhuysen en Aleidis Spee, echtelieden.

Zie over hem en zijne kinderen: *Maasgouw*, 1895, blz. 43; Stadsarchief te Venlo no. 1865 en 1872.

Verzijl

O.

[Obreen, Hendrik Adriaan van der Speck]

OBREEN (Hendrik Adriaan van der Speck), geb. te 's Gravenhage 4 Juni 1807, overl. te Hillegom 28 Sept. 1884, was de zoon van W.M. Obreen, secretaris bij de marine en H.C. van der Speck. Hij werd omstreeks 1827 geëmployeerd aan de Rijkswerf te Amsterdam. Bij de vorming van het korps marine-ingenieurs bij Koninklijk besluit van 24 Juli 1843 werd hij met ingang van 1 Juli te voren benoemd tot ingenieur 1e klasse. Hij was toen reeds bij zijne betrekking directeur der school van scheepsbouw te Amsterdam en werd, toen hij bij besluit van 26 Jan. 1854 met ingang van 1 Mei d.a.v. tot hoofd-ingenieur benoemd werd, ook in dat ambt gehandhaafd. In 1856 stelde de minister van Marine eene commissie in, bestaande uit Obreen, J.W.L. van Oordt (II kol. 1022) en C. Scheffer, ten einde na onderzoek voorstellen te doen omtrent de beste wijze, waarop een drijvend dok aan het Nieuwediep gebouwd zou kunnen worden. Obreen stelde in het verslag dezer commissie, dat hetzelfde jaar uitgebracht werd, een houten, de beide anderen een ijzeren dok voor; het advies der meerderheid werd gevolgd. Met ingang van 1 Mei 1859 werd Obreen overgeplaatst naar de Rijkswerf te Vlissingen als hoofd van het vak van scheepsbouw aan die werf. Met 1 Mei 1861, toen bepaald was, dat de voor scheepsbouwkundig ingenieur bestemde jongelieden niet meer gelijk tot dien tijd aan het Nieuwe-diep, maar aan de Koninklijke Academie te Delft zouden worden opgeleid, werd hem het onderwijs in de scheepsbouwkunde aan die inrichting opgedragen. Beide betrekkingen nam hij waar totdat hem bij Koninklijk besluit van 17 Dec. 1864 met ingang van 31 d.a.v. eervol ontslag verleend werd. Hij huwde 7 Sept. 1831 met H. Robijn, geb. in 1805, overl. 25 Jan. 1869, bij wie hij een zoon had.

Hij schreef: *Verhandeling over de zamenstelling en het verband der zeilschepen* (Medemblik 1842); *Handleiding tot de kennis van het verplaatsen van zware lasten* ('s Gravenh. 1862); *Beschrijving van de timmerhoutsoorten, die in Europeesch Guiana wassen* (Rotterdam 1864).

Ramaer

[Occo, Poppo of Pompeius]

OCCO (Poppo of Pompeius), in Friesland geb. 1465 (?), overl. te Amsterdam 22 Nov. 1537, was gehuwd met Gerbrich Claes Maertgensdr., had in 1509 zes kinderen. Hij leefde te Amsterdam als bankier en humanist. Hij stamde uit een oud-oostfriesch geslacht, dat ook Adolph Occo, den beroemden geneesheer en lijfarts van aartshertog Sigismond van Oostenrijk, voortbracht; deze was een oom van Pompeius, welke zijn uitgebreide bibliotheek heeft geërfd. Pomp. Occo was de factor in de Nederlanden van koning Christiern II van Denemarken, op wiens land hij groothandel dreef. O.a. door zijn tusschenkomst kwam in 1519 de overeenkomst tot stand, waarbij de nederlandsche handelssteden zich verbonden om bij te dragen in de afbetaling van Christierns huwelijkschat door Karel V, met wiens zuster Isabella hij gehuwd was, maar die zijn zwager voortdurend uitstelde. De koning nam in 1521 zijn intrek bij Pompeius, in diens rijke woning 'Het Paradijs' in de Kalverstraat, toen hij op weg was naar den Keizer om den bruidsschat uitbetaald te krijgen. Daar trof hij Erik Valkendorf, den bisschop van Drontheim, die, bij den luthersch-

gezinden koning in ongenade gevallen, op weg was naar Rome, en, door Occo beschermd, zijn reis kon voortzetten. De rekeningen van Christiern omtrent het door Pompeius gevoerde geldelijke beheer zijn bewaard over 1520-23 en door Kernkamp uitgegeven in *Bijdr. en Meded. van het Histor. Genootschap*, dl. 36, 1915. Bisschop Valkendorf had in 1517, bij zijn eerste bezoek, een fraai geschreven en verlucht bijbeltje aan Occo geschonken, dat nog te Haarlem bewaard wordt in de verzameling Enschedé. Als humanist was Pompeius bevorderaar van kunst en letteren. Hij liet in 1519 bij Ioannes du Pré te Parijs een fraai versierd gebedenboekje in 12° drukken voor de kooplieden, om op reis in den zak te dragen. Het is getiteld *In melius Singula*, 'Doe elke zaak ten beste'. In 1522 verschijnt te Amsterdam, bij Doen Pietersz. een ander gebedenboek, dat Alardus van Amsterdam (kol. 19) in opdracht van Occo had samengesteld, met fraaie houtsneden van Jacob Cornelisz. van Oostsanen (kol. 331) versierd, getiteld: *Passio Domini nostri J.C.* Volgens een contract door meester Hans Reff, den Domheer van bisschop Valkendorf, met den amsterdamschen uitgever gemaakt, waarbij Pompeius als getuige optrad, zouden ook voor Denemarken dergelijke boekjes worden uitgegeven. Occo bezat in zijn bibliotheek een codex in handschrift van Rodolphus Agricola's *De Inventione Dialectica*, dat door den schrijver was geschonken aan Adolphus Occo, en door Pomp. van zijn oom was geërfd. Hij stond, na veel tegenspoed (de codex was 12 jaar zoek geweest!) aan Alardus toe dien uit te geven. Pompeius was Comes S. Palatii et Aulae Lateranensis en bekleedde ook te Amsterdam geestelijke functies als Kerkmeester der H. Stede en Overman van het H. Kruisgilde. Alardus herdacht hem na zijn dood in een lange *Comploratio* en een *Epitaphium*, waarin ook zijn waarheidsliefde en weldadigheid geprezen worden.

Een geschilderd portret van Pompeius Occo kwam voor in de veiling von Kaufmann te Berlijn.

Zie: G.A. IJssel de Schepper, *Lotgevallen van Christiern II en Isabella van Oostenrijk* (Zwolle 1870) 51; B.J.M. de Bont, *Het geslacht Occo* (Amst. 1893); J.F.M. Sterck, *Onder Amsterdamsche Humanisten in Het Boek VI* (1917), volg.; Kernkamp, *Bijdragen en Mededeelingen van het Histor. Genootsch.* te Utrecht dl. 36 (1915).

Sterck

[Occo, Sybrant Pompeiusz.]

OCÇO (Sybrant Pompeiusz.), te Amsterdam geboren 1514, overleden te Calcar (?) 1588, zoon van den voorgaande, was gehuwd met Lysbeth Jacobsd. Bam. Hij was een voornaam koopman en groot humanist, opgeleid in de latijnsche school van Cornelius Crocus, die hem noemt 'ornatissimus doctissimusque adolescens', in de voorrede van zijn *Comoedia Joseph* (1546). Petrus Afferdianus, de latere rector van de latijnsche school, droeg aan S.Pz. Occo zijn *Epigrammata Moralia* op in 1560, toen hij raad en schepen was van Amsterdam. Occo reisde door Frankrijk, Duitschland en Italië en was tusschen 1556 en 1562 viermaal burgemeester. In 1566 vluchtte hij naar Utrecht wegens de dreigende hervorming en beeldenstorm, en verloor daardoor zijn poorterschap. Den 4den Mei 1567 keerde hij terug, en werd

hersteld in zijn waardigheid. In 1573 werd hij als burgemeester afgezonden door den Raad van Amsterdam om bij don Frederik genade te pleiten voor de inwoners van het belegerde Haarlem. Bij de 'alteratie' van Amsterdam, op 26 Mei 1578 werd Occo, met de andere magistraten en de priesters, in open schuiten uit de stad gezet. Hij is toen te Calcar gaan wonen met zijn gezin, waar ook zijn zwager Cornelis Jacobsz. Brouwer, genaamd Bam (kol. 213), evenals hij verdreven, zich heeft nedergezet. In de St. Nicolaas-kerk aldaar hangt nog het huisaltaartje van Sijbrand Occo met de portretten van hem en zijne vrouw, geschilderd in 1559, hij *Aetatis suae* 45, zij *Out* 38. Hij bezat een rijke bibliotheek, afkomstig van zijn vader en vermeerderd met de boeken van J a c o b J o o s t e n , zijn neef, den pater van het Ursulinenklooster te Amsterdam.

Zijn portret, naar de genoemde schilderij te Calcar, door A.J. D e r k i n d e r e n in *Amsterd. Jaarboekje* van de Roever, jg. 1890; een ander portret door een onbekend schilder is in de verzameling van baron Heereman van Zuydwijck op kasteel Surenburg bij Rheine (Westf.).

Zie: B.J.M. d e B o n t , *Het geslacht Occo* (Amst. 1893); S. O p m e e r , *Nederl. Cath. Martelaarsboek* (Antw. 1700) II, 194.

Sterck

[Ockebroke, Jacobus de]

OCKEBROKE (Jacobus de) of de O c t o b r o b e , bisschop van Sarepta, van de orde der Minderbroeders, was volgens B r o m e n C o p p e n s wijkbisschop van den utrechtschen bisschop Frederik van Blankenheim. Over hem is weinig bekend. E u b e l , *Hierarch.* en W a d d i n g , *Annales Minorum* IX, 101, die hem Octorobe noemen, plaatsen zijn benoeming op 14 Sept. 1391, B r o m eerst 1397/98. Evenwel komt Jacobus als bisschop Sareptanus voor in 1392 te Utrecht bij de degradatie van J a c o b u s J u l i e r s . In 1398 was hij in de processie van het H. Bloed te Brugge; 1416 wijdde Jacobus, bisschop van Sarepta, drie altaren en het kerkhof der kapel van den uithof te Dalfsen, behoorend aan het klooster der reguliere kanunniken te Zwolle. Bewijzen, dat hij in het bisdom Doornik wijdingen verrichtte, vond D o m B e r l i è r e niet.

Zie: B r o m , *Archivalia in Italië* no. 1519; E u b e l , *Hierarchia Cath.* I, 457; *Verzameling van stukken Overijselsch regt en gesch.* XVIIIe stuk (Zwolle 1891) 38, 46-48; *Revue Bénéd.* XXI (1904) 277.

Fruytier

[Ockers, Cornelius]

OCKERS (Cornelius) of O c k e r i , uit Zierikzee, werd 20 Sept. 1511 in Utrecht of Wijk priester gewijd. 1515/16 verkreeg hij een vicarij in het gasthuis van O.L.V. te Zierikzee; hij behield deze tot 1531/32 toen J o h a n n e s O c k e r i hem opvolgde. 1518/19 kwam hij in bezit van een vicarij te Burch; 1525/26, door afstand van den oud-deken J o a n n e s J a c o b i d e B r y d o r p , van een vicarij aan het St. Christoforus-altaar te Zuidkerke. 1541/42 werd hij voorgedragen als pastoor op het Begijnhof te Zierikzee. Aan deze voordracht is geen gevolg gegeven.

1535/36 verkreeg Cornelius Ockeri, priester, door den dood van den deken van Zuid-Beveland, P e t r u s S p e k , het pastoraat van een gedeelte van Ierseke, dat hij behield tot zijn dood 1547/48. 1546/47 verkreeg magister 'Cornelius filius Ockeri, cum institutione ad decanatum', de vicarij van St. Adriaan in Oud-Dreischer op Schouwen; hij overleed reeds het volgend jaar. Hij zal behoord hebben tot de

zierikzeesche familie Ocker of Ockerse, waarvan in dien tijd verschillende leden als schepen of burgemeester optraden.

1479/80 werd in Zeeland een Cornelius Filius Nicolai Ockeri, clericus van Luik,

in het bezit gesteld van een vicarij te Ritthem op Walcheren; dit zal wel een andere persoon zijn.

Zie: Grijpink, *Register op de parochiën* (Amst. 1914) I, Scaldia 19, 26, 85, 93, 104, Zuid-Bevel. 178, Wal. 102.

Fruytier

[Oeckel, Jan]

OECKEL (Jan) of **Ockel**, geb. te Oosterwijk N.-Br., kanunnik van Sint Jan te 's Hertogenbosch, 1465, stichtte twee studie-beurzen ten behoeve van zijne familie of van jongelingen uit Oosterwijk, aan de universiteit te Leuven.

Hij bezat vele prebenden. Van 1477 tot ongeveer 1482, toen hij afstand deed, was hij deken van het kapittel van St. Rombouts in Mechelen. Hij behield echter zijn kanunnikdij in Mechelen tot 1506; tegen een jaarlijksche toelage van 55 rijnsche guldens deed hij er afstand van. Hij kreeg nog een kanunnikdij in O.L. Vrouwe kerk te Breda, en te Utrecht, in St. Lebuinus te Deventer, en St. Jacob te Leuven, was deken van het Kapittel te Kleef. 1477 was hij ook in het bezit van het pastoraat Waelre-Valkenswaard en Emmerik en voerde den titel van familiaris aan het pauselijk hof te Rome. Als kanunnik van Deventer stichtte hij een jaargetijde in Sint Rombouts. Schutjes meent, dat hij 14 Jan. 1519 overleed. In het necroloog van Sint Rombouts staat opgeteekend 15 Jan. 1518: Obiit Joannes Oeckele, canonicus Daventriensis.

Zie: U. Berlière, *Invent. anal. des diversa cameraria des arch. vaticanes* (Rome 1906) no. 719, 759, 763; J. Baeten, *Verz. van naamrollen kerk. gesch. Mechelen I*, 206; Schutjes, *Gesch. bisd. 's Hertogenbosch II*, 220, IV, 244.

Fruytier

[Oever, Lambert van den]

OEVER (Lambert van den), priester, geb. te Moergestel omstreeks 1654, overl. te Leuven 23 Apr. 1697, studeerde aan de universiteit te Leuven in de Lelie en behaalde bij de promotie 1673 de 12e plaats der filosofie. Na zijne theologische studie, waarin hij den graad van baccalaureus behaalde, was hij een tijd professor der filosofie en meermalen deken en ontvanger dezer faculteit. 1 Nov. 1680 werd hij benoemd tot president van het Bossche College, dat hij bestuurde tot zijn dood. Hij was een voorzichtig man met veel doorzicht, zacht en aangenaam in den omgang; tot zijn lof strekt zeker, dat hij 'universitatis et civitatis angularis lapis' genoemd werd.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XIX (1883), 135.

Fruytier

[Oldenzeel, Bonaventura Engelbertz. van]

OLDENZEEL (Bonaventura Engelbertz. van) of de **Losser**, bisschop, geb. waarschijnlijk in Oldenzaal of Losser, overl. te Utrecht 1539, behoorde tot de orde der Minderbroeders-Observanten. De bisschop van Utrecht koos hem om zijne geleerdheid en zijn vromen levenswandel tot zijn wijbisschop. Hierop werd hij te Rome in het geheim consistorie 30 Oct. 1538 tot bisschop van Hebron gepreconiseerd en werden hem de noodige faculteiten en een jaargeld van 200 gulden toegestaan. 3 Nov. 1538 betaalde hij zijne verschuldigde bijdrage tot de benoeming, 10 gulden. Slechts kort genoot hij van zijne waardigheid; hij overleed reeds in het volgende jaar.

P. Bonaventura was een vermaard prediker. In het Minderbroederklooster te Leuven bewaarde men een bundel preeken van hem, gehouden te Maastricht en Utrecht. In de Koninklijke bibliotheek te Brussel zijn thans nog aanwezig: no. 1970 (5056) Bonaventura Oldenzeel, *Sermones Quadragesimales*, gepreikt te Utrecht 1528. Dirks meent ten onrechte, dat hij eerst 1589 overleed; Eubel maakt, in zijn lijst der utrechtsche wijbisschoppen, van zijn persoon twee bisschoppen: een Bonaventura en een Engelbertus.

Zie: Eubel, *Hierarchia Cath.* III, 225, 366;

Brom, *Archivalia in Italië* no. 1981, 1982, 2033-35; v.d. Heyn, *Catal. Bibl. Royale* III, 218 no. 1970; *De Katholiek* dl. 78 (1880) 188; S. Dirks, *Hist. litt. des frères Min. Observ.* (Anv. 1885) 41.

Fruytier

[Oliveira, Josef Jessurun]

OLIVEIRA (Josef Jessurun) werd in 1848 als voorlezer der synagoge van de portugeesch-israël. gemeente te Amsterdam beroepen, welk ambt hij twaalf jaar uitoefende. Hij overleed in 1860 en werd opgevolgd door Isaac Oëb Brandon. Bijzonder geliefd was hij om zijn rijzige gestalte bij de gemeenteleden. Na zijn overlijden gaven Sjouwerman en Snoek een litho van zijn portret uit naar W.S.Z.; evenzoo verscheen zijn portret als litho door B.T. van Loo.

Zie: D. Henriques de Castro Mz., *De Portugeesche Synagoge* (den Haag 1875) aant. 34; *Cat. van de tentoonstelling 'Het verdwijnend amsterdamsch Ghetto in beeld'* (Amsterdam 1916) no. 413 a en b.

Zwarts

[Oliveyra, Francisco Xavier de]

OLIVEYRA (Francisco Xavier de), geboren in Portugal in de tweede helft der 17de eeuw. Hij was secretaris van den bekenden graaf van Tarouca, den portugeeschen gezant in de Republiek en ook te Weenen, vooral bekend door de schitterende feesten, die hij te Utrecht ter gelegenheid van den vrede van 1713 gaf. Oliveyra liet in 1741 in den Haag een portugeesch werkje drukken *Carta ao Senhor Isaac de Souza Brito*, behelzende de privilegiën van de Joden van Napels en Sicilië, die hij in 1740 uit het Italiaansch vertaalde.

Zie: Kayserling, *Bibliotheca Espagnola Portugueza Judaica* (Straatsburg 1890) 79.

Zwarts

[Oliveyra, Salomon de]

OLIVEYRA (Salomo(n) de), opperrabbin, hebraïst en belletrist bij de portugeesche Joden van Amsterdam, overl. aldaar 23 Mei 1708. Hij was de zoon van den rabbijn David Israël de Oliveyra te Amsterdam, was predikant van verschillende weldadigheidsinstellingen bij die gemeente en opvolger als opperrabbin (haham) van Jacob Saspertas, overleden in 1698. Als leeraar van het genootschap 'Keter Tora' volgde hij Mozes Raphaël de Aguilar op. In 1652 begon zijn uitgebreide litteraire werkzaamheid; toen gaf hij een portugeesche vertaling van den Canon van Avicenna uit, dien Sousa gebruikte voor zijn *Vestigios de lingua Arabica em Portugal* (Lissabon 1798, 1830). Op jeugdigen leeftijd beoefende hij reeds de hebreuwsche poëzie en dichte gelegenheids- en liturgische gedichten in den trant der middeleeuwsche feestgedichten (pioetiem). Hij gaf deze uit in zijn hebreuwsch woordenboek *Scharschot Gabloeth* (Amst. 1665), dat samen met zijn *Hajeleth Ahabin*, een hebreuwsch leerboek over redekunst met oefeningen, verscheen (Amst. 1665, Weenen 1818). Voor schoolgebruik publiceerde hij zijn *Ets Chajiem*, een hebreuwscharameesch-portugeesch woordenboek (Amsterdam 1682). Dan volgde *Lajieth Raānan*, moeilijke talmoedische en hebreuwsche wetenschappelijke termen met hebreuwsche raadsels (Amsterdam 1683). Dan *Ilan sche Anafan Meroebien*, een portug. woordenlijst met verbeteringen op *Ets*

Chajiem (Amsterdam 1683), *Jad Laschon* en *Dal Sefatajiem*, een hebreuwsch handboek met korte arameesche grammatica (Amsterdam 1688). In het zelfde jaar deed hij te Amsterdam zijn woordenboek van rabbijnsche terminologie verschijnen *Darké Noam*, gezamenlijk met zijn *Darké Adonai*. Weder verschenen in 1665 *Taäme ha Teamiem*, over de uitspraak met den tekst van den Pentateuch, waarvan het psalmengedeelte in 1670 herdrukt werd. Wij noemen nog *Calendario fazil y curioso de las tablas Luncares* (Amsterdam 1666-1726 met den tekst van den

Pentateuch, en Amsterdam 1687 met *Cinculo de los Tequphot*). Voorts *Ensenar a los Pecadores que contiene diferentes obras mediante las quales pide al hombre piedad á su Criador* (Amst. 1666), een portugeesche vertaling van een gedeelte van Jesaja Hurwits' bekende werk. In handschrift bleef bewaard zijn *Perach Schoeschan, Ramelhete de Flores*, een verzameling van vijftig verhandelingen over de schoone kunst, grammatica, logica, de deugd, de feesten enz. (*Cat. de Castro* N° 530). Van zijn vele kleinere geschriften noemen wij nog *Laberintos*, inwijdingszangen voor de portug. synagoge (1675), zijn predicatie van dat jaar (1675), zijn grafrede over Chacham Aboab (1693) en *Breve compendio* (1687).

Zie: *Jewish Encyclopaedia* IX, 394; Mendes dos Remedios, *Os Judeus Portugueses em Amsterdam* (Coimbra 1911) 108 vlg.; D. Henriques de Castro, *De portug. Synagoge* (den Haag 1875) 29, 32 en 34, aant. 33 en bijlage II.

Zwarts

[Omal, Johan]

OMAL (Johan), geb. te Luik, data van geb. en overl. onbekend, gewezen kanunnik aldaar; volgens sommigen heette hij jonker Jean d' Aumale.

Hij kwam waarschijnlijk in Juni 1571 op de vloot der Watergeuzen in het gevolg van den graaf van der Marck. Hij was een wreedaard, commissaris voor het pijnigen van gevangen genomen geestelijken. 1 Apr. 1572 was hij bij de inneming van den Briel; later wordt zijn naam niet meer genoemd. Waarschijnlijk verliet hij in 1573 met van der Marck de vloot der Watergeuzen.

Zie: van Vloten, *Nederl. Volksopst.* (1858) 1, 184; van Groningen, *Gesch. der Watergeuzen*, 281; Altmeyer, *Gueux de Mer*, 144.

Vogels

[Oppenheim, Abraham]

OPPENHEIM (Abraham), hoogduitsch rabbijn, geb. te Mannheim, overl. te Hannover 2 Nov. 1786, zoon van Löb Oppenheim. Hij was jarenlang leeraar aan de z.g. 'Klaus' (oost-joodsche academie) te Mannheim, vanwaar hij als zoodanig naar Amsterdam werd beroepen. Hier gaf hij in 1767 een werkje uit over de voorschriften van het schofar-(bazuin)blazen, *Margeinta Schappira*. Ook verscheen van hem *Eschel Abraham*, over den Beër Héteb-commentaar van den codex Orach Chajiem en Joré Deiang. Hij werd later in hetzelfde ambt naar Hannover beroepen, waar hij op gevorderden leeftijd overleed.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* IX, 410.

Zwarts

[Opstal, Petrus van]

OPSTAL (Petrus van), geb. te Breda, kanunnik-regulier der congregatie van Windesheim in het klooster Corsendonk bij Turnhout, overleed te Leuven 1761.

23 Jan. 1740 werd hij aangesteld als president van het college of studiehuis der congregatie te Leuven. Tijdens zijn bestuur 1761 werd het college vereenigd met het college Craendonk op voorwaarde, dat steeds twee Windesheimers in Craendonks college zouden opgenomen worden. Petrus van Opstal woonde sinds in de woning de Oude Valk, waar hij hetzelfde jaar overleed, 66 jaar oud.

Zie: *Analectes hist. eccl. Betg.* XXIII (1892), 230; v.d. G h e y n , *Obituaire de Corsendonck*.
Fruytier

[Opzoomer, Cornelis Willem]

OPZOOMER (Cornelis Willem), geb. te Rotterdam 20 Sept. 1821, overl. te Oosterbeek 23 Aug. 1892, doorliep het Erasmiaansch gymnasium te Rotterdam, studeerde te Leiden in de rechten en promoveerde 31 Oct. 1845 tot 'utriusque juris doctor' op een *Dissertatio juridica inauguralis de naturali obligatione*. Deze promotie zou worden gevolgd door eene andere, waarvoor het proefschrift, gewijd aan het arabische recht, in bewerking was, toen hij krachtens Koninklijk besluit van 23 Jan.

1846, zoals hij zelf zeide, 'van recruit maarschalk werd', n.l. hoogleeraar te Utrecht in de wijsbegeerte. Intusschen had de hoogeschool te Leiden hem benoemd tot doctor in de letteren honoris causa. Reeds op 8 Febr. 1845 was hem de gouden medaille geschonken voor de beantwoording van een juridische prijsvraag. Dat hij rechtsgeleerde bleef, blijkt uit zijne uitgave: *Het Burgerlijk Wetboek* (drie deelen, 1849-1852, herzien verschenen in twee deelen) en *Het Burgerlijk Wetboek verklaard*, 11 deelen (1865-1887). Bovendien laat de verzameling van zijne artikelen, verhandelingen, voorlezingen enz., in 1886 en 1887 verschenen als *Losse bladen*, zijne begaafdheden zien op het gebied van staat, recht, maatschappij, godsdienst, wijsbegeerte, onderwijs, kunst en letteren.

Te Utrecht werd hij de 'hooggeschatte leermeester van duizenden in ons vaderland, die hem ontzaglijk veel verschuldigd zijn tot vrijmaking van hun geest, tot verruiming van hun blik, tot behoud van het beste waarop een mensch kan prijs stellen in dit leven Daar ging van Utrecht uit een schok door het land toen de jeugdige Opzoomer 9 Juni 1846 het ambt had aanvaard met *De wijsbegeerte den mensch met zichzelf verzoenende*. Dat was niet minder dan een formeele oorlogsverklaring aan het ouderwetsche openbaringsgeloof, de aanprijzing van den weg der ervaring, als die alleen tot waarheid leidt, van de wijsbegeerte in die richting gevonden als alleen in staat den mensch te verzoenen met wat hem onrustig en ontevreden doet zijn' (van Manen). Het was bekend dat hij ook theologie had gestudeerd te Leiden en de schrijver was van het naamloos verschenen *Antwoord aan mr. I. da Costa* (Leid. 1843). Men wist van zijn aanval op Scholten's werk *De leer des Vaders, des Zoons en des Heiligen Geestes*. Opzoomer ontwikkelde juist het door Scholten afgekeurde Godsbegrip van Krause. Weldra zou hij dit nog meer opzettelijk doen in *De leer van God bij Schelling, Hegel en Krause* (1846), waarvan evenwel slechts het eerste stuk verscheen, dat handelde over Krause. Het was alsof het oude was voorbijgegaan, en alles nieuw geworden. 's Menschen kenvermogen werd ontleed en geoordeeld te bestaan in zinnelijke gewaarwording, gevoel van lust en onlust, schoonheidsgevoel, zedelijk gevoel en godsdienstig gevoel. Uit die vijf bronnen van kennis werd een nieuwe wereldbeschouwing ontworpen. Vergeefs was elke poging om de grondslagen te ondermijnen. Wij noemen vier werken in het bijzonder: *De weg der wetenschap; een handboek der logica* (1851; binnen vier weken in tweeden druk verschenen, terwijl het later nog twee malen werd uitgegeven als *Het wezen der kennis. Een leesboek der logica*); *Wetenschap en wijsbegeerte* (1857); *De waarheid en hare kenbronnen* (1859); *De godsdienst* (1867). Voorts verscheen *Het wezen der deugd* (1848; twee malen herdrukt als *De vrucht der godsdienst*). Dit is gevolgd door een reeks van vele geschriften en artikelen.

Het verschil tusschen Opzoomer en Scholten gaf aanleiding tot geschriften, die vaak scherp zijn gesteld. Opzoomer heeft de wijsbegeerte verheven tot meer dan de nederige dienstmaagd van de theologie. Ook voor den godgeleerde, zeide hij, was zij onmisbaar om tot kennis te geraken. 'Bekleedden bij Scholten een conservatief biblicisme, oude dogmatiek en idealistische speculatie een voorname plaats, bij Opzoomer gold slechts de "hartstocht van de werkelijkheid"' (Pierson). 'Gevoelservaring, in het bijzonder van godsdienstig gevoel, moest kenbron voor de geestelijke wereld zijn, zooals zinnelijke waarneming de ervaring

levert voor kennis der natuur. Velen van zijne aanhangers gingen naar Leiden om er hunne studiën te voltooien, en ontvingen dan van Scholten den godgeleerden doop. Vooral door zijn talentvollen leerling Pierson is de wijsbegeerte der empirische school heengeleid naar de binnenkameren der theologie' (Reitsma). Opzoomer bestreed ook da Costa en van Oosterzee. Het verschil tusschen Opzoomer en anderen, vooral Scholten, heeft echter onder de theologen wel schakeering, geen scheuring te weeg gebracht. In 1871 was Opzoomer voorzitter van de eerste vergadering van den Protestantenvbond. In datzelfde jaar is er ernstig sprake van geweest, dat hij te Leiden zou optreden als opvolger van Rutgers. Hij heeft echter zijn aanvankelijke toestemming ten slotte ingetrokken.

Over zijne ontwikkeling vindt men veel in: 1846-1871, *Redevoering op den dag zijner 25-jarige ambtsbediening* (Amst. 1871). Hij is oud geworden vóór zijn tijd; zijne kracht is betrekkelijk vroeg gebroken (zie B.J. Goedhart in de *N. Rott. Crt.* van 29 Sept. 1892). In 1889 heeft hij zijn ontslag moeten vragen, twee jaren vóór den bestemden tijd. De breede lijst van zijne geschriften en verdere bronnen vindt men in de hieronder opgegeven literatuur.

Zijn portret bestaat in prenten van D.J. Sluyter, J. Braakensiek en T. Blommers.

Zie: W.C. van Manen in *Theologisch Tijdschrift* 1892, 651-663; J. Reitsma, *Gesch. v.d. Hervorming en de Herv. Kerk*, 3e dr. (Utr. 1916), 798, 801-805, 825; L.D. Petit, *Repertorium* (Leid. 1907), kol. 1442; *Bibliotheca Theol. et philos.* (Lugd. Bat., Burgersdijk en Niermans, 1900), 458-460; L. Knappert, *Gesch. der Ned. Herv. Kerk II* (Amst. 1912), 321, 325-328.

Knipscheer

[Orobio de Castro, Abraham]

OROBIO DE CASTRO (Abraham) of Orobio, zoon van Balthasar (Isaac) Orobio de Castro (zie volgend artikel), stichtte in de tweede helft der 17de eeuw het weldadigheidsgenootschap 'Keter sem Tob' (de kroon van den goeden naam) te Amsterdam, zijn broeder Mozes was een bekend geneesheer onder de portugeesche Joden aldaar en zijn zuster Ribca huwde er Isaac Milano.

Zie: Kayserling, *Bibliotheca Española Portuguesa Judaica* (Straatsb. 1890).
Zwarts

[Orobio de Castro, Balthazar alias Isaac]

OROBIO DE CASTRO (Balthazar alias Isaac), bekend 17de-eeuwsch geneesheer, filosoof en apologeet, geb. te Braganza (Portugal) omstr. 1620, overl. te Amsterdam Nov. 1687. Zijn marraansche (gedwongen katholiek gedoopte joodsche) ouders namen hem reeds als kind mede naar Sevilla in Spanje. Hij studeerde filosofie in Alcalá de Henares en werd professor aan de universiteit te Salamanca. Later wijdde hij zich aan de medische wetenschappen te Sevilla en werd de lijfarts van den hertog Medina Celi en van leden van het hof. Zijn dienstbode stortte hem en zijn gezin in het ongeluk, door hem aan de Inquisitie als Jood te verraden en hij werd gedurende 3 jaren in een donkeren en engen kerker gevangen gehouden. Toen hij ondanks hevige foltering en bleef ontkennen, werd hij eindelijk vrijgelaten, doch gedwongen in Spanje te blijven wonen en de San-Benito-orde aan te nemen of gedurende 2 jaar een boetekleed te dragen voor het toezicht der Inquisitie. Hij wist echter over de fransche grens te ontvluchten en vertrok daarop naar Toulouse, werd daar professor in de medische wetenschap en kreeg er door Lodewijk XIV den titel van raadsheer. De huichelarij en veinzerij moede vertrok hij omstr. 1666

naar Amsterdam, omhelsde in het openbaar den joodschen godsdienst en nam den naam Isaac aan. Hij zette hier zijn medische praktijk voort, waarin hij

weldra groote vermaardheid kreeg, werd tot lid van den mahamad (kerkeraad) der portugeesche gemeente benoemd en kwam in het bestuur der talrijke portugeesch-joodsche rederijerskamers. Hij was een schrijver van beteeckenis. Tegen Spinoza, met wien hij een vriendschappelijke correspondentie onderhield, schreef hij aanstonds een werk *Certamen Philosophicum Propygnatae Veritatis Divinae ac naturalis adversus J. Bredenburgi Principia* (Amsterdam 1684). Het behelst aanvallen op Spinoza's *Ethica*, werd in 1703 en 1731 herdrukt te Amsterdam; G. de la Torre bezorgde een spaansche editie (den Haag 1741). De meeste zijner werken zijn alleen in handschrift bewaard gebleven. Zij bewegen zich voornamelijk op het gebied der apologie des jodendoms en dat der filosofie. Het bekendste is wel de *Epistola Invectiva contra Prado un Philosopho Medio*, welk werk tegen Juan de Prado, een doctor en schrijver, die toen te Amsterdam woonde, was gericht. Later heeft een zeker Henríquez een zijner werken, naar het spaansche handschrift, in het Fransch uitgegeven onder den titel *Israël Vengé* (Londen 1770); Grace Aguilar bezorgde hiervan in 1839 een engelsche uitgave. Zijn gedachtenwisseling met den predikant Philip van Limborch verscheen te Amsterdam in 1687 onder den titel *De Veritate Religionis Christianae Amica collatio cum Erudito Judaeo*.

De Livraria Montezinos te Amsterdam bezit 2 portretten van hem door B. Laguna, gecopieerd naar Jacobus Groenwolt. Zijn vrouw Esther overleed 5 Juli 1712; over zijn zoons Abraham en Mozes en zijn dochter zie het voorgaande artikel.

Een gelijknamige Isaac (Isaac) de Castro was in 1682 te Amsterdam als 'gran ciruxano honor de la Ley' bekend en Mordechai de Castro was in 1650 leeraar aan de port.-joodsche academie 'Arbol de las Vidas', het tegenwoordige port.-israëlietisch seminarium 'Ets Haim'.

Zie: *Jewish Encyclopaedia*, vol. III, 609; M. Kayserling, *Bibl. Esp. Port. Jud.* (Straatsburg 1890), 36; Paraira en da Silva Rosa, *Gedenkschrift van Ets Haim* (Amsterdam 1916), 29; J. Mendes dos Remedios, *Os Judeus Portugueses em Amsterdam* (Coimbra 1911), 71.

Zwarts

[Orsoy, Hendrik]

ORSOY (Hendrik), karthuizer, trad in de chartreuse 'Het Hollandsche Huis' bij Geertruidenberg en werd aldaar geprofest. Later kwam hij als prior aan het hoofd van dit klooster te staan. Hetzelfde ambt heeft hij ook bekleed in de chartreuse Aller Apostelen bij Luik, terwijl hij in 1445 en 1447 als zoodanig vermeld wordt in het klooster van Sint Jan den Dooper te Zeelhem bij Diest. Zijn sterfdag is 21 Mei.

Zie: F.J. Raïmakers, *Historische oogslag op het voormalige Karthuizerklooster te Zeelhem* (Brussel 1863); *Bijdr. en Meded. Hist. Gen. Utrecht XI* (1886), 270.

Scholtens

[Ortenberg, Herman]

ORTENBERG (Herman), Ortenbergh, Ortemberg (niet Hortenberg zoals bij Schutjes, *Gesch. Bisd. den Bosch V*, 269), bisschop van Atrecht, geb. te Nijmegen omstreeks 1549 uit een bekende geldersche familie, overleed te Atrecht 23 Maart 1626. Hij studeerde aan de universiteit te Keulen en behaalde den doctorstitel in de beide rechten. Tijdens zijn verblijf te Keulen kwam hij in vriendschappelijke betrekkingen met den nuntius Bonomi en met zijn opvolger Frangipani. Ook bij hertog Wilhelm van Beieren stond hij hoog in aanzien. Door

diens invloed werd hij naar Rome gezonden om er als auditor, rechter, der Rota voor Duitschland op te treden. Intusschen werd hij kanunnik van de O.-L.-

Vrouwekerk te Aken en van de Metropolitaankerk te Keulen, en verkreeg, dat hij werd aangesteld als proost van St. Kunibert te Keulen en van St. Pieter te Mainz. Of hij al deze beneficië tegelijk in bezit had, blijkt niet. Terwijl hij in Rome verbleef, ontving hij 28 Januari 1605 een schrijven van de aartshertogen Albert en Isabella met het verzoek om ad interim hunne zaken te Rome te behartigen, wijl zij van zijne bekwaamheid overtuigd waren. Herman O. verstond zich met den Paus om èn als auditor èn als diplomaat twee landen gelijk te dienen, 16 Apr. 1605. L.V. G o e m a n s in *Bijdragen Gesch. Hertogdom van Brabant* VI (1907) en VII (1908) bespreekt uitvoerig de belangrijke diplomatieke loopbaan van Ortenberg met al de moeilijkheden, verbonden aan de vele opdrachten en werkzaamheden. Hij verhaalt zijn slagen, zijn mislukken, zijn voortdurende klachten over geldgebrek en zijn hoop om voor zijn trouwe diensten beloond te worden, alles in het kort naar verschillende deelen in fol. in het Rijksarchief te Brussel, behelzende de briefwisseling tusschen den gezantresident en de aartshertogen (*Papiers d'état et de l'audience* no. 437-442).

Ortenberg kon niet altijd van den Paus verkrijgen hetgeen de aartshertogen verlangden; beter slaagde hij erin om hulp te verkrijgen voor de Nederlanden. De Paus, Paulus V, spoorde den gezant in iedere audiëntie steeds aan om de Aartshertogen tot den vrede te bewegen, en legde er den nadruk op, dat men ten minste de gewetensvrijheid voor de Katholieken moest vergen. Maar 1608 gaf de Paus aan Ortenberg uitleg, hoe de Koning van Frankrijk steeds voortging den vrede te beletten. Vele onderhandelingen en veel werk van den gezant vergde de troonopvolging in Kleef en Gulik, waarin eveneens de Koning van Frankrijk stookte. Behalve de drukke onderhandelingen over benoemingen, pensioenen en indulten, over de geschillen der hoogeschool te Leuven, vertegenwoordigde hij de Aartshertogen bij het aanbieden van een geschenk van 25000 kronen aan de O.-L.-Vrouwekerk te Loreto. Hij was de tusschenpersoon om hertog Albrecht over te halen beschermer te worden der basiliek der Bernardijnen van Santa Croce, welke vroeger de kardinaalstitel van den Aartshertog was. Ortenberg wenschte, dat de hoofdsecretaris van het gezantsbestuur, die reeds onder zijn voorgangers trouw gediend had als hulpsecretaris, P i e t e r B l a n c h e b i e l, uit een goede burgerfamilie te Zutphen, 1552 geboren, in bediening aan het hof der Aartshertogen zou komen. Deze was een uitmuntend Katholiek en een trouw dienaar, die genoegzaam op de hoogte was der latijnsche, spaansche, italiaansche, fransche, duitsche en nederlandsche talen. Doch hij kon niets voor hem verkrijgen. Ortenberg wilde kardinaal worden, doch alles, wat de Aartshertogen en bevriende kardinalen daartoe in het werk stelden was verloren moeite. Hij bleef 'ad interim' aan de legatie en jammerde steeds, dat zijn jaarwedde niet regelmatig betaald werd. Hij hoopte des te meer op het bisdom Atrecht, hem door de Aartshertogen beloofd. Toen 23 Mei 1609 het bisdom Kamerijk open kwam, stelde hij bij al zijne invloedrijke vrienden zijn kandidatuur. Richardot, de bisschop van Atrecht, was hem voor, doch hij verkreeg Nov. 1609 den bisschoppelijken zetel van Atrecht, dien Richardot verlaten had.

Geen der kandidaten, die Ortenberg voorstelde om hem te Rome op te volgen, werd benoemd. Tot Sept. 1610 bleef hij op zijn post te Rome, toen zijn opvolger aankwam. Steeds draalde Ortenberg om te vertrekken, omdat hij nog hoopte op het kardinaalschap. Dit mislukte echter;

daarop verliet hij 24 Sept. 1611 Rome en kwam 18 Nov. te Brussel aan. Na verslag aan de Aartshertogen, vestigde hij zich te Atrecht en bestuurde zijn bisdom als een voorzichtig herder, die met de grootste zorg over zijn kudde waakte. 1620 wijdde hij het nieuwe koor der St. Pieterskerk te Douai. 1621 was hij tegenwoordig in den plechtigen lijkstoet van den Aartshertog en 1625 diende hij de abtswijding toe aan den abt van Mont St. Eloi.

Hij overleed 72 jaar oud. Te Douai stichtte hij een huis voor de Oratorianen van St. Philippus Neri, omdat deze heilige eertijds zijne benoeming tot bisschop aan zijn vader had voorgezegd. Hij werd begraven te Douai eerst in de St. Albinuskerk, daarna in de St. Jacob. Een eenvoudig grafschrift herinnert aan den onvermoeid werkzamen bisschop.

Zie: *Gallia Christ.* III, 351 v., 432; K. J ä n i g , *Liber Confraternitatis B.M. de Anima Teutonicorum de Urbe* (Roma 1875) 197, 205; G o e m a n s , *Het Belgische Gezantschap te Rome in Bijdr. Brab.* vooral VII (1908), 450-472.

Fruytier

[Oss, Jan van]

OSS (Jan v a n), behoorde waarschijnlijk tot de familie van O s s , waarvan zoovelen voorkomen onder de leden van de O.-L.-V. Broederschap te 's Hertogenbosch, zijn geboorteplaats. Hij was clericus van het bisdom Luik, verblijvend te Rome, komt 1388 en 89 voor als zaakgelastigde van den abt van Beaurepart O. Praem., om verschuldigde rechten aan de camera apostolica te voldoen. 1394 werd hij met dezelfde opdracht belast door den abt van Averbode O.S.N. en 1395 door den abt van Waulsort O.S.B. Hij wordt dan, 1395, betiteld als kanunnik van Sint Jan te 's Hertogenbosch en pastoor van Lith. Volgens S c h u t j e s IV, 232, 724, werd hij, reeds pastoor van Lith, 1395 kanunnik van Sint Jan, en daarna kanunnik te Luik; 1434 liet-hij zijn prebenden te 's Hertogenbosch varen en overleed 2 Aug. 1436.

Men mag hem niet verwarren met Jan van Oss, kanunnik van Sint Jan 1393-1413.

18 Dec. 1390 werd Jan van Oss door een brief uit Rome aanbevolen aan den bisschop en de kapittels te Luik. Hij was reeds ten tijde van Paus Urbanus VI verbonden aan de bijzondere sacristij en kapel van den Paus.

Zie: B e r l i è r e , *Inv. anal. des libri obligationum arch. Vat.* (Rome 1904) no. 909, 917, 956-59, 961; d e z . , *Inv. anal. des div. cameralia des arch. Vat.* (Rome 1906) no. 28.

Fruytier

[Oudermeulen, Cornelis van der]

OUDERMEULEN (Cornelis v a n d e r), ged. te Amsterdam in de Nieuwe Kerk 10 Jan. 1735, begr. aldaar in de Eilands Kerk (1e Classe) 15 Maart 1794, zoon van Cornelis v.d.O. en Anna ten Breuren. Hij huwde te Amsterdam in 1759 Barbara van Helsdingen. Hij zette, na eerst als agent van zijn vader te Konstantinopel werkzaam te zijn geweest, met zijn broeder H e r m a n u s , hun vaders uitgebreide handelszaak in juweelen, levantsche garens, zijde en katoen voort, onder de in Augustus 1758 gestichtte firma Cornelis van der Oudermeulen en Zoonen, die tot 1773 bleef bestaan. Hij was bewindhebber van de O.-I. Comp. 1769-1788, commissaris ter Directie van de W.-I. Koloniën 1792, directeur van de Kolonie Suriname 1793. Als bewindhebber der O.-I. Comp. schreef hij verschillende memories, van welke er een is gedrukt door D. v a n H o g e n d o r p in *Stukken rakende de tegenwoordige toestand der Bataafsche Bezittingen in Oost-Indië* (1801).

Hier wordt hij ten onrechte in plaats van C., B.v.d.O. genoemd, een fout, die door latere schrijvers is overgenomen. Bijna zeker mag men hem ook beschouwen als schrijver van het anoniem uitgegeven,

maar aan 'Ouder Meulen' toegeschreven werk *Recherches sur le Commerce ou Idées relatives aux intérêts des différens peuples de l'Europe* (Amsterdam 1778 en 1791). Opmerkelijk is in de 'Préface' van dit boek de bekentenis: 'chez les Anglais. Si j'avais su leur langue, j'aurais été à même de parcourir leurs anciens Ecrits'.

Zie: Elias, *Vroedschap v. Amsterdam*, 1029; *Nederl. Patriciaat* I. van der Vies

[Ouderogge, Cornelis Jansz.]

OUDEROGGE (Cornelis Jansz.), geboren te Amsterdam in 1599 of 1600 als zoon van Jan (1) (zie beneden), verhuisde met zijn vader naar Rotterdam, trouwde daar 27 Juli 1631 met Cornelia Dirks Nobel en overleed in die stad begin Juni 1672. Hij was met zijn eenige jaren jongeren broeder Dirk, eveneens te Amsterdam geboren en gestorven te Rotterdam in Oct. 1649, werkzaam als klokken- en geschutgieter in het geschuthuis van de Admiraliteit op de Maze. Na den dood van den vader was Cornelis blijkbaar de leidende kracht van het bedrijf. Van 1629 tot 1650 goot hij een aantal klokken voor zuid-hollandsche steden en dorpen, die nog steeds dienst doen. Ook als geschutgieter had hij een goeden naam. Nadat hij reeds in 1645 een kanon voor Rotterdam had gegoten, kreeg hij in 1668 en volgende jaren van het stadsbestuur opdracht tot het gieten van veertien fraaie metalen stukken, die meer dan anderhalve eeuw lang op de stadsbolwerken hebben gestaan en bij feestelijke gelegenheden werden afgeschoten. In 1811 voerden de Franschen ze weg om ze in de vestingen te gebruiken, doch in October 1814 werden ze weer met veel feestbetoon op hun oude plaats teruggebracht. In 1830 evenwel bood men ze den koning aan 'om te dienen ter verdediging van het vaderland' en spoedig daarna zijn ze met toestemming van Rotterdam versmolten. Van enkele berusten afbeeldingen in het archief der gemeente Rotterdam.

Zie: *De voorloopige lijst der Ned. monumenten van geschiedenis en kunst voor Zuid-Holland* (Utrecht 1915) en *Oud-Holland* XLI, 83.

Wiersum

[Ouderogge, Jan Cornelisz. (1)]

OUDEROGGE (Jan Cornelisz.) (1), geb. te Amsterdam in 1573 of 1574, als zoon van Cornelis Jan Symonsz. en Marie Gerrits Ouderogge, trouwde aldaar in 1598 met Hillegont Dirks Strijckers en overleed er 29 Augustus 1625. Hij was klokkengieter van beroep, zijn gieterij stond buiten de Heiligenwegspoort.

Toen de Admiraliteit op de Maze in 1613 een eigen geschutgieterij oprichtte te Rotterdam, liet zij spoedig daarop Ouderogge overkomen uit Amsterdam om aan het hoofd van het bedrijf te staan. Hier is hij toen eenige jaren als geschut- en klokkengieter werkzaam geweest. De stad Rotterdam gaf hem weldra opdracht voor het gieten van drie kanonnen, terwijl in 1621 onder zijn leiding ook de groote luiklok van den St. Laurenstoren en het jaar daarop het metalen standbeeld van Erasmus naar het onderwerp van Hendrik de Keyser gegoten werden. Hoe ver zijn naam als bekwaam geschutgieter ook buiten onze grenzen bekend was, bewijzen ons de door Kernkamp uitgegeven memoriën van ridder Theodorus Rodenburg aan den deenschen koning Christiaan IV (1621). Daaruit blijkt, dat koning Christiaan Ouderogge in zijn dienst trachtte te krijgen. De onderhandelingen hadden echter geen resultaat; Ouderogge bleef te Rotterdam tot zijn dood. Zijn prachtige

hardsteenen grafzerk met wapen en opschrift in koper ligt nog in de Groote kerk.
Cornelis Jansz. (zie vorig art.) is zijn zoon.

Zie: E l i a s , *De Vroedschap van Amsterdam*;

Algemeen Nederlandsch Familieblad 1883 en 1884 en Bijdragen en Mededeelingen van het Hist. Gen. te Utrecht XXIII (1902), blz. 214.

Wiersum

[Ouderogge, Jan Cornelisz. (2)]

OUDEROGGE (Jan Cornelisz.) (2), zoon van Cornelis (zie boven), trad in de voetsporen zijns vaders en goot klokken en kanonnen. In 1681 voorzag hij den toren van Dordrecht van een nieuwe klok, in 1687 dien van Bleiswijk, in 1690 dien van Noordwijk-Binnen en in 1704 dien van Voorschoten.

In 1682 sluit hij een contract met *Johann Slecher*, luitenant der artillerie in dienst van den koning van Groot Britannië en Schotland, voor het leveren van acht kanonnen met lofwerk versierd, terwijl hij in 1709 nog weer als klokkengieter voorkomt, nu van een klok voor den toren van Zevenhuizen. Hij woont dan niet meer te Rotterdam, doch is naar den Haag vertrokken.

In Augustus 1679 was hij te Rotterdam getrouwd met *Catharina Stalpert van der Wielen*.

Zie: *Oud-Holland* XLI, 88.

Wiersum

[Outhoorn, Cornelis van]

OUTHOORN (Cornelis van), geb. te 's Gravenhage 1 Januari 1609, overl. 28 April 1653 als gouverneur van Banda; zoon van eenen *Willem van Outhoorn*, die vermoedelijk *Lambert of Lambrecht van O.* tot vader had en als wiens vrouw *Arlanda Cornelia de Jonge van Baartwyck* wordt genoemd. Hij ging volgens de rol van officieren in Mei 1633 van Delft naar Ambon, waar hij op Larieke en Hitoe als koopman en als opperkoopman jaren lang werkzaam was, en werd in Maart 1648 gouverneur van Banda. Hij huwde te Batavia 13 Juni 1633 met *Agnetha Tielmans*, geb. in 1617, overl. in 1655, wier moeder een van *Wijngaarden* was. Uit dit huwelijk sproten: *Arlanda*, die eerst met *Jan van der Laan* en later met *Leendert van Sorgen*, gouverneur van Banda, schijnt gehuwd te zijn; *Mr. Willem van Outhoorn*, die volgt; *Cornelis (2) van O.*, opperhoofd op Decima, in 1708 gerepatriëerd en daarna te Utrecht woonachtig. Deze laatste huwde 12 Sept. 1683 met *Susanna Muller*, wier moeder *Quevellerius* heette. Uit dit echtpaar spruiten alle latere van *Outhoorn's*. Vermoedelijk was óók een zoon van den ouderen *Cornelis: Hendrik van Outhoorn*, opperkoopman, bevelhebber van een retourvloot van 10 schepen in 1683, en gehuwd met *Petronella Duroeus*, die 8 Febr. 1674 te Masulipatam overleed, oud zijnde 32 jaar en 4 maanden. Hun eenig kind heette althans wederom *Cornelis van O.*, het overleed 26 Mei 1670, oud 6 jaar en 3 maanden; zie ook het volg. art.

Zie: *Alg. Ned. Familieblad* X (1893), 129, 130, 188; *Maandbl. Ned. Leeuw* XI (1893), 55, XVI (1898), 26; *Adelsarchief*, 1900, 283; *Wapenheraut* I, 250.

Regt

[Outhoorn, Mr. Willem van]

OUTHOORN (Mr. Willem van), geb. 4 Mei 1635 op Larieke (Ambon) als zoon van *Cornelis Willemsz van Outhoorn* (zie vorig art.); overl. te Batavia 27 Nov. 1720.

Willem was op jeugdigen leeftijd naar Nederland gezonden, waar hij 23 Sept. 1653 te Leiden werd ingeschreven als student in de rechten. Na te zijn gepromoveerd, vertrok hij in 1659 met het schip 'Malakka' in den rang van onderkoopman naar Indië. In 1660 kwam hij te Batavia aan en bleef daar zijn heele verdere leven, 60 jaar, woonachtig. 22 Febr. 1661 kreeg v. Outhoorn als 'supernumerair lid' zitting in den Raad van Justitie, terwijl hij daarnevens optrad als eerste klerk op de

Generale Secretarie. Van dit laatste ambt werd hij 9 Oct. 1663 ontheven, terwijl 15 Aug. 1664 zijn benoeming tot ordinaris-lid van den Raad v. Justitie volgde; daarnaast vervulde hij nog andere functies en eereambten. Zoo was hij eenige jaren ouderling bij den Bataviaschen Kerkeraad en werd 30 Juni 1671 kapitein van 's Comp.'s suppoosten in de stad. 20 Nov. van ditzelfde jaar benoemden G.G. en Rade hem tot ontvanger-generaal, 'mits bij dat ampt behoudende ende becleedende sijn chergie in den Raed van Justitie'. Bij laatstgenoemd college trad hij 5 April 1672 op als vice-president; van 6 Juli 1672 af vervulde hij daarnevens het hooge eereambt van colonel der burgerij van Batavia.

Den 8sten April 1678 kwam uit Nederland het besluit zijner benoeming tot Raad-extra-ordinair aan, als hoedanig hij 4 dagen later werd geïnstalleerd. 10 Mei d.a.v. werd hij bovendien Commissaris-politique bij den Bataviaschen Kerkeraad en 27 Mei president van Schepenen, terwijl 25 Juli bevordering tot ordinaris-raad volgde.

8 Maart 1681 werd hij eervol ontheven: 1° van het vice-presidentschap van den Raad v. Justitie, in welk college hij 20 jaar achtereen had 'geverseert' en 2° van de functie van ontvanger-generaal 'die hij 10 jaeren lang bedient heeft'. In plaats daarvan trad hij nu op als president van Heemraden.

15 Oct. 1688 volgde zijn bevordering tot eersten raad en directeur-generaal van Indië, terwijl Heeren-XVII den 17den Dec. 1690 zijn benoeming tot Gouverneur-Generaal teekenden, welk ambt hij 24 Sept. 1691 aanvaardde. Tien jaar later werd hij op verzoek op de meest eervolle wijze ontslagen, maar het duurde nog tot 15 Aug. 1704, eer hij zijn taak kon overdragen aan zijn opvolger, Joan van Hoorn (zie aldaar). Na zijn aftreden bleef van Outhoorn te Batavia wonen, waar hij 27 Nov. 1720 op ruim 85-jarigen leeftijd overleed.

Tijdens van Outhoorn's bewind begon in Indië de begunstiging van familieleden bedenkelijke afmetingen aan te nemen. Zijn schoonzoon, Joan van Hoorn, volgde hem als G.G. op, terwijl verschillende broers van v. Outhoorn voordeelige betrekkingen kregen. Zoo had **Herman van Outhoorn**, te voren kapitein der militie op Makassar en Tayoean (Formosa), aan zijn broeder het lucratieve ambt van baljuw van Batavia te danken. **Hendrik van Outhoorn**, die jaren lang op Paleacatte en Masulipatnam werkzaam was en daar als assistent tot opperkoopman opklom, werd 20 Oct. 1677 wegens oneenigheid met den gouverneur van Masulipatnam, **Caulier**, naar Batavia opgeroepen. Maar zijn broeder was toen Raad van Indië en ongeveer een jaar later keerde Hendrik als opperhoofd naar Masulipatnam terug. 12 Juli 1681 werd hem toegestaan naar Batavia op te komen, om van daar te repatriëeren.

Cornelis van Outhoorn, eveneens een broeder van den G.G., aanvankelijk als koopman te Gamron werkzaam, werd later driemaal (1688, 1691 en 1695) opperhoofd in Japan, een buitengewoon voordeelig ambt, daar de particuliere handel aan het opperhoofd aldaar openlijk was toegestaan.

Van Outhoorn was te Batavia gehuwd met **Elisabeth van Heyningen**; uit dit huwelijk werd 3 Juli 1672 een dochter geboren, **Susanna Agnieta**, welke 24 Juli 1692 met den toenmaligen directeur-generaal Joan van Hoorn huwde. Zij overleed 16 Oct. 1703.

Zijn portret bestaat als prent o.a. door J.v.d. Schley, als schilderij door C. de Bruyn omstr.

1705 en verschillende door onbekende kunstenaars o.a. in de verz. v. Pallandt op Huize Rozendaal bij Velp, in de paleizen te Weltevreden en Buitenzorg en het Ministerie van Koloniën te 's Gravenhage, gedeeltelijk naar elkaar gecopieerd, een verkleinde copie door D.v.d. Plaas in het Rijksmuseum te Amsterdam.

Zie: Valentijn IV, 1, 324-334; de Jonge, *Opkomst* VIII, LV-LVIII; *Daghregisters*, passim; F. de Haan, *Priangan* I, Personalialia, blz. 7.
Stapel

[Outshoorn, Dirk van (1)]

OUTSHOORN (Dirk van) (1), geb. omstr. 1275, waarsch. in 1328 overleden; zoon van Willem (1), die volgt. Hij is ongetwijfeld dezelfde als Diderick van Antsoerne (een foutieve lezing voor Autsof Outsoerne), die 5 Aug. 1301 den graaf van Holland betuigt, dat Aalbrecht van den Bossche het land, genoemd 'de Borch' te Zwaedenburgerdam, den graaf zal opdragen en dat hij, Diderick, er borg voor blijft (F.v. Mieris, *Groot Charterboek* II, 20). 'Dierc van Oesthoorn', ridder, bewijst 11 Aug. 1305 met alle andere ridders zijn edeldom voor graaf Willem en is daardoor vrij van tol- en vaargeld (v. Mieris, *a.w.* II, 48 en 49; de laatste brief heeft ook 'Dirck van Oosthoorn'). Hij was heer van Oudshoorn en Aarlanderveen; het verlij is wel niet te vinden, maar Dinsdag na St. Lucasdag (10 October) 1321 draagt hij deze ambachten op aan Willem, graaf van Henegouwen, ten einde de graaf er Dirks zoon Willem (2) mee zou verlijen, of bij diens overlijden zijn anderen zoon Dieric (2) (*Reg. E.L.* II, fol. 19, Rijksarchief). Reden hiervan was waarschijnlijk dat Dirk van Outshoorn destijds baljuw en slotvoogd op het kasteel te Medemblik was geworden. Hij was dit met stelligheid in 1324 en verkreeg 5 Maart van dat jaar als zoodanig de visscherij van Bomenmeer, benevens 3 pond hollandsch en een paar kleedingstukken ten behoeve van zijn kapelaan, zoo hij er een op den burcht te Medemblik hield (van Mieris, *a.w.* II, 336). Mogelijk houdt hiermee verband, dat graaf Willem 8 Sept. 1337 aan Vader Jan, die knecht was van heer D.v.O., tot zijnen lijve dertig schellingen 's jaars tot een rok geeft, te betalen door den baljuw van Rijnland. (*Reg. E.L.* 32, fol. 21, R.A.). Simon van Leeuwen (in *Batavia Illustrata*) laat dit ambt door Dirk (2), den zoon, bekleeden. Het zal wel een vergissing zijn, want als slotvoogd van Medemblik werd steeds een der aanzienlijke edelen gekozen; de zoon kon daar moeilijk toe gerekend worden. De vader laat zijn schoonzoon van Santhorst op zijn slot wonen en de zoon is bijna geregeld in Oudshoorn en Aarlanderveen en treedt daarbuiten maar weinig op den voorgrond. Blijkens het huwelijk van zijn dochter M a c h t e l d was de oude Dirk een rijk man; wellicht overleed hij korten tijd later (1328?), maar zeker niet in 1325, zooals *Bat. Illustrata*, bl. 1045 opgeeft.

Zijn vrouw wordt nergens bij name genoemd; hij won bij haar o.a.: M a c h t e l d van O. Deze huwde, nog zeer jong zijnde, met een tamelijk berooid edelman, H e y n r i c van S a n t h o r s t. Althans in de huwelijksche voorwaarden harentwege door haar vader gemaakt op Woensdag na St. Gregoriusdag 1326 = 18 Maart 1327 met de bloedverwanten van haar bruidegom, werd bepaald dat zij nog 4 jaren na haar huwelijk met haar man op haar vaders slot zou blijven wonen, terwijl haar vader de voor dien tijd zeer aanzienlijke som van 400 pond ten behoeve van de schulden van haar man moest betalen (*Reg. E.L.* 1 fol. 57, R.A.; van Mieris, *a.w.* op 19 Maart 1326, deel II, 382, 383). Deze Heynrick

van Santhorst, overl. vòòr of in 1331, was de zoon van Philips van S. (*Ned. Leeuw* XL, 361, 362); Machteld hertrouwde later met Dirk van Raaphorst, hoogheemraad van Rijnland in 1331, en, volgens S. van Leeuwen, in 1350 overleden; Machteld leefde nog in 1375 (*Enschedeé, Invent. Arch. Haarlem* I, nos. 1265 en 2126) en zij zal in 1383 overleden zijn (*Enschedeé a.w.* I, no. 2132). Verdere kinderen zijn: Willem v.O. (2) volgt hierna; Dirk van O. (2) volgt eveneens; Claes van Outshoorn, vader van een zoon Hendrik v.O., genoemd in een brief van St. Marcusdag (23 April) 1333, waarbij graaf Willem II aan Hendrik Claes, heeren Dirkszoonszoon van Oudshoorn, den vrijen eigendom geeft van de helft van derdehalfakkeren lands, houdende dertiendehalf morgen, liggende in het ambacht van Aarlanderveen, die hij van den graaf gekocht had (*Reg. E.L. 1 fol. 97 v°. R.A.*).
Regt

[Outshoorn, Dirk van (2)]

OUTSHOORN (Dirk van) (2) de jonge, geb. omstr. 1300, overl. onbekend, zoon van Dirk van O. (1). Hij wordt genoemd in het verlij van het ambacht van Oudshoorn en Aarlanderveen van 20 Oct. 1321, uit welken brief blijkt, dat hij een jongere broeder van Willem (2) was. Van dezen kreeg hij 10 Aug. 1332 drie akkers land in Aarlanderveen te leen, elke akker van negen morgen (*Reg. E.L. I, fol. 95 v°. R.A.*). Behalve dit, was hij ook gegoed in Oudshoorn; mogelijk wel bezat hij het voorvaderlijk slot, met omgeving. Het slot zelf zal in den eersten tijd der Hoeksche en Kabeljauwsche twisten zijn ondergegaan; den 14den Mei 1347 geeft hertog Willem aan Jan Willemsz. en de maagschap van Oudshoorn en hunne helpers vrijheid om de schade, die zij door beganen moord, brand en andere misdaad van Willem Schrevel en zijn helpers geleden hadden, te verhalen op hun lijf en goed (*Reg. O.R. in Beyeren, fol. 36 R.A.*) en hiermee houdt ongetwijfeld verband dat (nadat de fam. van O. in ongenade was gevallen) hertog Willem 31 Januari 1353 aan Hendrik den Bruyn verkoopt alle Jonge Dirksland, dat binnen den ambachte van Oudshoorn ligt, 'dat weer daar zijn huis op brande' dat veertien morgen houdt (*Reg. E.L. XXV, fol. 28 v°. R.A.*). Het genoemde huis (slot) moet gestaan hebben op het Heuveltje, of den Heuvelweg, te Oudshoorn. Als krijgsman wordt deze Dirk v.O. 18 Januari 1334 (met zijn broeder Willem en vele anderen) vermeld in den brief, waarbij de bisschop van Utrecht verscheidene heeren van den kerkelijken ban, hem opgelegd wegens het geweld in 't Gein en Maarssebroek gepleegd, ontheft (*Reg. E.L. II, fol. 30, R.A.*). Hij heet daar Theodericus de Outshoeren.

Simon van Leeuwen, *Batavia Illustrata*, beweert, dat deze Dirk baljuw en kastelein op het slot te Medemblik was. Hij vergist zich en verwacht den zoon met den vader; zie op Dirk (1). De zoon liet bij zijn, ons onbekende, vrouw (volgens van Leeuwen) een zoon na, Jan van Outshoorn, die vermeld wordt in 1406 en 1416; wij vonden dit niet bevestigd. Maar 15 Mei 1384 werd Jan Dirxzoen van Oesthoerne, schout en bode van Nieuwkoop, door hertog Albrecht voor 20 oude schilden beboet (van Mieris III, 412); dit zal dan de bedoelde zijn.

Regt

[Outshoorn, Jacobus van]

OUTSHOORN (Jacobus van), overl. 1322, zoon van Willem (1) die volgt. Hij trok het geestelijk gewaad aan en was domproost (domdeken) te Utrecht, toen hij 22

Maart 1321 met Gijsbertus van Everdingen, als oudste kanunnik, ten overstaan van verscheidene kanunniken, vicarissen en

koorgezellen, den eersten steen van den domtoren te Utrecht legde. Deze werd in 1382 voltooid. 20 Juli 1322 overleed te Utrecht bisschop Frederik II van Zyrik, een man, die geheel onder hollandschen invloed stond. Terstond nam graaf Willem III maatregelen om niet alleen zijn invloed in het Sticht te behouden, doch zelfs nog uit te breiden en wendde daarom pogingen aan om bisschop Jacob van Zuden, die geheel aan hem verknocht was, op den utrechtischen bisschopszetel geplaatst te krijgen. Doch het kapittel verijdelde dit voornemen en koos met geringe meerderheid Jacob van Outshoorn. De gedane keuze veroorzaakte binnen de stad een volksbeweging, waarbij graaf Willem persoonlijk minder aangenaam werd bejegend. Deze, daarover vertoornnd, deed des bisschops uithof te Doorn in brand steken en zijn bezittingen aldaar verwoesten, doch Jacob van O., inmiddels door Hendrik, aartsbisschop van Keulen, tot zijn hooge waardigheid gewijd, bleef op den bisschopszetel, die hem, om de toestemming des pausen te verkrijgen, aanzienlijke geldelijke offers had gekost. Hij, zijnde de 44e bisschop van Utrecht, regeerde slechts korten tijd. Hij verviel in een zware ziekte (volgens sommigen door het toedienen van vergif) en overleed reeds 12 October 1322, den roem nalatende van een braaf, geleerd en godsdienstig man te zijn geweest. Hij werd in den Dom begraven.

Zie: *Utr. Volksalmanak* 1865, 101, 112; *Matth.*, *Analecta* I, 188 (ed. 2a I, 125); v.d. Chij's, *Munten der Bissch. v. Utr.* 98; *Tegenw. Staat van Utrecht* I, 67; *Arend*, *Alg. Gesch. des Vaderl.* II, st. 2, 62, 63; *Sjoerds*, *Friesche Jaarb.* III, 287, 288; *Beka's Kroniek*; *Blok*, *Gesch. Ned. Volk* I, 378, 379; *Familiealbum de Vlaming van Outshoorn*.

Regt

[Outshoorn, Willem van (1)]

OUTSHOORN (Willem van) (1). De oude landspapieren maken in het laatste kwartaal der 13e eeuw melding van een edelman, in hoog aanzien bij het grafelijk hof en die den naam van W.v.O. droeg. Van zijn afkomst blijkt niets. Hij was gegoed in de landstreek ten N. van den Ouden Rijn, die steeds met de namen Oudshoorn en Aarlanderveen wordt aangeduid. Zijn geslacht ontleende zijn naam aan de eerste heerlijkheid en voerde in rood drie gouden (of zilveren) hoorns.

Deze Willem van Outshoorn, ridder, treedt 28 Aug. 1293 als getuige op van Floris V en bezegelt met anderen een brief, waarbij de graaf verklaart, dat de vrouwe van Voorne en haar zoon zich verdragen hebben met jkvr. Mabelia van Voorne over haar erfrecht op de goederen van den heer van Voorne (v.d. Bergh, *Oorkondenboek*, no. 856). Wilhelmus de Outshorn verschijnt met vele andere getuigen 4 Mei 1297 in den Haag, waar graaf Jan I den lijftocht zijner gemalin bepaalt, met goedkeuring van zijn vermoedelijken erfgenaam Jan van Avesnes (als voren, no. 999). Volgens Simon v. Leewen, *Batavia Illustrata*, overleed hij in 1300; in het *Familiealbum de Vlaming van Outshoorn* en in de *Dietsche Warande* (1891, 211) wordt de overlijdensdatum op 2 April 1300 gesteld. Zijn weduwe Machelde overleed volgens de beide laatste bronnen 5 Aug. 1310, drie kinderen nalatende, waarvan Jacob en Dirk van O. hiervóórgaan en Hendrik (volgens S.v. Leewen) in 1335 overleed.

Regt

[Outshoorn, Willem van (2)]

OUTSHOORN (Willem v a n) (2), geb. omstr. 1300, overleden in 1352; zoon van Dirk (1) hiervoor. Bij opdracht zijns vaders Dinsdag na St. Lucas (20 October) 1321 werd hij door den graaf beleend met de heerlijkheden Oudshoorn en Aarlanderveen (*Reg. E.L. 2, fol. 19, R.A.*; v a n M i e r i s , *Groot Charterboek II*, 264). In 1323

ontving hij van den graaf 11 morgen land te leen te Ockenberghe in het ambacht van Rijswijk. In 1329 kocht hij van G h o e s w i j n v a n R o s h e m het huis Rinenburch (te Hazerswoude, aan den Rijndijk) met daarbij gelegen landen, die van Rossum van Jan van der Mije en nog met ruim 13 morgen lands, die hij van Dirk van Poelgeest bij koop had verkregen en werd met dit alles 31 Dec. 1329 door den graaf beleend (*Reg. E.L. 1 fol. 77 v°. en 81, R.A.*; v a n M i e r i s II, 491). In het volgend jaar, 1330, gaf de graaf een meer uitvoerige beschrijving van het leen van Rinenburch; er blijkt uit, dat Willem van O. meer dan 45 morgen lands gekocht had en dat hij de verplichting op zich nam dat Rinenburch steeds voor den graaf een open huis zou zijn. Driehonderd jaar is Rinenburch met Oudshoorn en Aarlanderveen in dezelfde handen gebleven. Denkelijk geschiedde de aankoop van dit kasteel met het oog op Willems huwelijk, die in December 1329 getrouwd zal zijn (destijds werd het slot te Oudshoorn door zijn zuster M a c h t e l d e n haar man H e n d r i k v a n S a n t h o r s t bewoond, zie op Dirk van O. (1) hiervóór). De vrouw van Willem van O., in genealogieën niet vermeld, draagt in de oude oorkonden den naam van jkvr. D i e r c (= Diderica) C l a y s e , of D i r c k C l a e s d r . Aan haar schenkt hij op denzelfden dag, dat hij met Rinenburch wordt beleend, 31 Dec. 1329 den lijftocht der reeds hiervóór vermelde 11 morgen lands te Rijswijk, benevens 5 pond jaarrente uit de schotopbrengst van Aarlanderveen en 26 schellingen 's jaars uit die van Oudshoorn, zoodat ze bij elkaar jaarlijks 25 pond hollandsch jaarrente had (*Reg. E.L. 1 fol. 77 v°. R.A.*). In 1333 vermeerdeerde hij haar lijftocht met zijn tienden te Naaldwijk en met 18 morgen lands onder Alphen. 10 Aug. 1332 gaf hij zijn broeder Dirk (2) drie akkers land, gelegen in Aarlanderveen, elke akker van negen morgen, om van hem ten rechten leene te houden (*Reg. E.L. 1 fol. 95 v°.*). Op Paaschdag 1333 (4 April 1333) verlijdt graaf Willem den heer van Outshoorn o.a. met zekere tien morgen lands en de hofstede daarnevens, bij de brug te Alphen, in den ambachte van Aarlanderveen (*Reg. E.L. 1 fol. 96*). Tevens kreeg hij in dat jaar van den graaf 14 morgen lands onder Hazerswoude in leen, die hij van verschillende personen had gekocht en eveneens de 28 morgen lands te Alphen, die hij van den heer van Brederode bij koop had verkregen en in 1334 gaf de graaf hem 25 pond te heffen uit de tienden van Hazerswoude. Op den 2den Nov. 1330 wordt Willem van Outshoorn, knape, onder de 'trouwe mannen' van den graaf genoemd (*Reg. E.L. 1 fol. 86 v°.*; v a n M i e r i s , *Gr. Ch.* II, 504); drie jaar daarna, 1 Mei 1333, wordt hij als rentmeester van Amstelland vermeld (*Reg. E.L. 31, fol. 9 v°.*; v. M i e r i s , II, 544); het zal in deze hoedanigheid zijn dat de graaf hem opdroeg buiten Amsterdam een windmolen te bouwen. Uit den brief, waarbij de graaf 9 Dec. 1342 de jurisdictie van Amsterdam uitzette, 50 roeden buiten dien molen (v a n M i e r i s , *Gr. Ch.* II, 668) heeft S i m o n v. L e e u w e n en hebben op diens gezag anderen verkeerdelijk opgemaakt dat Willem v.O. de jurisdictie van Amsterdam vergrootte. In 1333 was hij met zijn broeder Dirk (2) onder de edelen, die W i l l e m v a n D u i v e n v o o r d e vergezelden op diens tocht tegen de Utrechtenaren, waarbij zij de stad 't Gein in brand hadden gestoken (*Tegenw. Staat van Utrecht*, art. 't Gein). Zij werden met hun tochtgenooten in den kerkelijken ban gedaan, doch 18 Januari 1334 door bisschop Jan van Diest daarvan ontheven (*Reg. E.L. 11 fol. 30*; v a n M i e -

ris, II, 558). Willem van O. was toen nog geen ridder; hij komt voor het eerst als zoodanig voor 30 Sept. 1337 (v. Mieris II, 597) en zal dit mogelijk geworden zijn toen Willem IV aan de regeering kwam. Ook bij dezen vorst stond W.v.O. in groote achting. Den 15. Maart 1341 gaf graaf Willem aan 'zijn meester' W.v.O., ridder van zijn herberge, om gedane en nog te verrichten diensten, en aan vrouwe Dirck Claesse, zijn echtgenoot, wie van beiden langer leeft, in rechten leene al zulk land als de graaf aanbestorven was van Dirck Barthout, liggende in Haagambacht (*Reg. E.L. 32, fol. 29*), nadat hij 10 Dec. 1339 al een blijk van genegenheid aan denzelfden, op gelijke voorwaarden had geschonken, t.w. 50 pond hollandsch 's jaars, gevestigd op de tienden te Hazerswoude (*Reg. E.L. 32, fol. 25 v°*). Na den dood van Willem IV in dienst van Margaretha gebleven, werd hij door deze vorstin tot leidsman en raad aan haar zoon Willem toegevoegd. Hij bezegelde het verdrag, waarbij de moeder deze gewesten aan haar zoon overdroeg, 5 Jan. en 25 Maart 1348 (van Mieris, II, 745). Ook bij dezen laatsten stond W.v.O. aanvankelijk in hooge eere en werd hij gerekend onder 'onse trouwe luyden'. Het laatst wordt hij zoo genoemd in een brief van 7 Sept. 1349 (van Mieris, II, 765). Kort daarop is hij wegens zijn gehechtheid aan Margaretha in ongenade gevallen en toen hij openlijk voor haar tegen Willem partij koos, werd hij door den laatsten met al zijn partijgenooten gebannen, 23 Mei 1350 (v. Mieris, II, 778). Dat zou wel herroepen worden, maar inmiddels stierf hij. Volgens S.v. Leewen, *Bat. III.*, overleed hij in 1352 en werd hij te Haarlem in het pand der Predikheeren begraven. In het *Familiealbum de Vlaming van Outshoorn* is aangeteekend, dat hij 2 April 1352 is overleden. Hij komt dan ook niet voor onder de ridders die over den zoen staan tusschen Margaretha en Jan van Arkel, 24 Juli 1352 (v. Mieris, II, 810) en 12 Nov. 1352 beveelt Willem V Gerrit van Egmond het slot Rijnenburg te gaan bewonen en het voor den graaf te bewaren (*a.w.* 815).

Daar Willem van Outshoorn geen mannelijke nakomelingen naliet, vervielen zijn goederen aan de grafelijkheid. Van Gouthoeven geeft geen kinderen van hem op; wel S.v. Leewen, die hem een Jacob tot zoon geeft. Doch dit zal een genealogische falsificatie zijn, uitgedacht om de latere familie de Vlaming van Outshoorn uit den ouden stam der van Outshoorn's te laten spruiten.

Zie nog: *Leidsch Jaarboekje* 1910, 46; *Amsterdamsch Jaarboekje* 1891, 107.

Regt

[Outshoorn, jhr. Willem van (3)]

OUTSHOORN (jhr. Willem van) (3), geb. omstr. 1575, overl. vóór 1654, zoon van Andries Willemsz van Sonneveldt, genaamd Outshoorn, en van Jacomina Fallet.

Hij was schout van Naaldwijk en baljuw van Monster en werd in Juni 1605 baljuw en schout van 's Gravenhage, van welk ambt hij 23 Juli 1620 wegens zijn remonstrantsche gevoelens afstand moest doen (D.V. Coornhert was zijn voorgeweest). Hij heeft daarna 's Gravenhage verlaten en vestigde zich te Noordwijk. Althans in 1622 was hij daar woonachtig met Joff. Ida Coenraets, zijn huisvrouw, en Andries, Maria, Jacoba, Anna, Engeltje en Willemina, zijn kinderen. Mede woonden daar in dat jaar zijn zuster Andrea van O. met haar man Johan Wagewijns, die secretaris van het Hof van Holland was geweest. Willem van O. is vóór 1654 overleden: 18 Mei van dat jaar verkochten zijn erfgenamen 'seecker erve gelegen besuyden 's Gravenhage op de bin-

nencingel aldaer'. Hij is tweemaal gehuwd geweest, beide keeren te 's Gravenhage. Eerst 18 Febr. 1607 met Maria Doublet, het zesde kind van Philippus en van Maria van der Goes. Daarna 18 Aug. 1613 met Ida Coenraets Wyllckens (Wilkens). Uit het eerste huwelijk sproten Jacomina, gehuwd methaarneef Hendrik Willekens, Maria en Anna, echtgenooten van Johan Hamel; uit het tweede huwelijk Andries, Engelica en Wilhelmina van O., gehuwd met Gerard Hamel, jonker Andries van O., gehuwd te Rotterdam 9 Febr. 1649 met Agatha van Kouwenhoven, ald. geboren. Deze bleef bij de Remonstrantsche kerk, waar hij 16 Maart 1651 te Rotterdam een zoon Willem liet doopen, die 25 Febr. 1676 als jur. cand. te Harderwijk werd ingeschreven en 21 April 1680 te 's Gravenhage met Elseлина van der Goes uit Delft trouwde. Van den haagschen baljuw bestaat een fraai portret, als medaillon, in zijn 48e jaar.

Zie: de Riemer, *Beschr. van 's Gravenhage* II, 2, 49-51; *Wapenheraut* IX, 248, 336; XIII (1909), 245; *Mdbl. de Ned. Leeuw* XI (1893), 55, 72.

Regt

[Ouwejansz, Johannes Corneliszoon of Cornelij]

OUWEJANSZ (Johannes Corneliszoon of Cornelij), was deken van het dekenaat Schouwen omstreeks 1550. 1539/40 werd Johannes, filius Cornelij, Ouwejansz afgekondigd voor een vicarij van O.L. Vrouwe in het Begijnhof te Zierikzee. Eenige jaren te voren, 1529, was op het Begijnhof nog een andere vicaris Johannes Cornelij, bij de begeving van zijn vicarij bij zijn dood 1529/30, wordt deze Mr. Joh. Corn. de Lyndraeyer genoemd. De Johannes Cornelij, die 1529/30 een beneficie verkreeg in het hospitaal van O.L. Vrouwe te Zierikzee, is dus wel Joh. C. Ouwejansz. 1550/51 vervulde de deken der jurisdictie Schouwen een beneficie in het Begijnhof. 1555/56 werden ter wille van Joh. Corn. Ouwejansz, deken van Schouwen, verschuldigde benoemingsrechten kwijtgescholden. 1555/56 was de kapelanie in het gasthuis te Zierikzee, sinds 1554/55 in bezit van Joh. Corn. Ouwejansz, open door ontslag of door zijn dood.

Een Paulus Oudejansz komt voor als stichter van eene kapelanie te Dreischor, een Adrianus Augustinuszoon Ouwejansz was vicaris 1554/55 te Haamstede.

Zie: Grijpink, *Register op de parochiën* I, Scaldia 28, 43, 86, 87, 97, 98, 99, 100. *Bijdr. bisdom Haarlem* XL, 211.

Fruytier

[Oven, Samuel van]

OVEN (Samuel van), bestuurder (parnas) der hoogduitsche joodsche gemeente te 's Gravenhage omstreeks den franschen tijd. In 1795 blijkt, dat de koster Emanuel van Oven zijn broeder was en de vrouw van Samuel een schoonzuster van de zuster van den tweeden parnas Eleazar Schwerin, die weer een volle neef was van den derden parnas David Eliazar; de regenten-olichargie in 't klein! In den franschen tijd moest Samuel zijn functie nederleggen. In 1798 dagvaardde hij de nieuwe parnassijns over hun verantwoording voor de Justitie. Een anderen Samuel van Oven Mzn. zien wij in 1808 als koster der kerk, in welk ambt hij tot zijn dood (2 Juni 1836) bevestigd bleef. Emanuel van Oven volgde hem toen op, die in 1886 werd opgevolgd door zijn zoon D. van Oven, den tegenwoordigen functionaris. H.S. van Oven werd in 1840 boekhouder dier gemeente.

Een fraai, geschilderd familie-portret van den parnas Samuel van Oven, als welgedaan regent der 'Hoogduitsche Joodsche Natie', is gereproduceerd in van Zuiden's geschiedenis der haagsche gemeente (p. 144).

Zie: D.S. van Zuiden, *Hoogduitsche Joden te 's Gravenhage* (ald. 1913), index. Zwarts

[Overal, Gilbertus of Giselbertus]

OVERAL (Gilbertus of Giselbertus) of *O v e r h a l*, geb. te Gorkum, omstreeks 1400, priester, verbleef en was werkzaam als kapelaan aan het pauselijk hof. Hij is wel een toonbeeld van het misbruik om vele kerkelijke beneficies tegelijk te verkrijgen en de verplichtingen door plaatsvervangers te vervullen. 1420 had hij de parochie Ruysedele verkregen, doch nagelaten de verschuldigde bijdrage daarvoor te betalen. Hierdoor liep hij de kerkelijke straffen op, werd verplicht te betalen, ofschoon hij zijne parochie reeds verruild had met een deel der parochie Dixmuiden. Zijn invloed bezorgde hem nog de volgende beneficies. 26 Oct. 1425 het kosterschap der St. Maartenskerk te Kortrijk, 3 Juni 1426 een kanunnikdij in de kathedraal te Doornik, 14 Oct. van hetzelfde jaar een kapelanie in St. Donatiaan te Brugge en 22 Nov. een kanunnikdij in St. Pieter te Rijssel. Toen hij 22 Nov. 1237 kape-

laan van de Lieve-Vrouwewerk te Antwerpen werd, bezat hij reeds tien beneficies, want een kanunnikdij te Harlebeke, een deel van het pastoraat van St. Jan en een kanunnikdij in Antwerpen zijn nog niet opgesomd. 1439 deed hij afstand van twee beneficies, waaronder de plebanie. Na 1437 komt hij niet meer voor aan het pauselijk hof. Of hij te Antwerpen resideerde, waar en wanneer hij overleed, is niet bekend. Aan het pauselijk hof belastte hij zich als procurator met de uitvoering van zaken voor zijne landgenooten, o.a. voor den abt van Eechout te Brugge, 1427.

Zie: B e r l i è r e , *Inventaire anal. des div. cameralia des archives vaticanes* (Rome 1906) no. 118; d e z . , *Invent. an. des libri oblig. et solutionum des arch. Vat.* (Rome 1904) no. 1389; D u b r u l l e , *Beneficiers d' Arras, Cambrai, Therouanne, Tournai in Analectes hist. eccl. Belg.* XXXI, 1905, 260 no. 227 en 228; 262 no. 242; 268 no. 284; 285, no. 421; 307, no. 601; 434 no. 756; XXXII (1906) 110, no. 31; XXXIII (1907) 61, no. 185; 314, no. 284.

Fruytier

P.

[Pabus, Quintijn]

PABUS (Quintijn), Groninger van geboorte. Schreef een lofdicht op zijn woonplaats: *Lof der stad Groningen, in een beknopt gedicht* (Gron. 1741), een *Bruiloftsgedicht op de echtvereening van Mr. Pieter Muntinghe en G.G. Kiers* (Gron. 1744) en een uitgebreid gedicht, in hs. bewaard in de bibliotheek van de Maatsch. der Ned. Letterk.: *Poetische Uitbreidinge van den eersten Psalm benefens de Rijmoefeninge over het gedrag van den recht van Godt sprekende Job* gedagteekend 'Maaij 1735', 'tot eigen stifting geschreven' en opgedragen aan prof. A l b . V ö g e t , uit dankbaarheid voor het theologisch onderwijs aan zijn zoon R u d o l p h , later predikant te Farmsum.

Ruys

[Paiva, Abraham de]

PAIVA (Abraham d e) of P a y b a was een dichter uit een amsterdamsch-spaansche marranen-familie, die ook leden in Mexico heeft. De Barrios noemt van hem in 1687 in zijn *Tora Or* (p. 40) een spaansch sonnet. J a c o b R e b e r o d e P a i v a leefde in denzelfden tijd te Amsterdam en is de schrijver van een spaansch rekenboek.

Zie: *The Jewish Encyclopaedia* IX, 465, 466.

Zwarts

[Paiva, Moses Pereyra de]

PAIVA (Moses P e r e y r a d e) , portugeesch-joodsch koopman te Amsterdam in de 17de eeuw. Hij bezocht Malabar en vestigde zich te Cochin. Hij gaf van de zwarte Joden van die streken een beschrijving, die hij in 1687 te Amsterdam liet drukken onder den titel *Noticias dos Judeos de Cochim*. Dit werk verscheen in het Jiddisch te Praag onder den titel *Zeitung aus Indien* (Praag 1688, Amsterdam 1713). Ook een spaansche bewerking, getiteld *Relacion de las noticias de los Judeos de Cochim*, bleef in handschrift bewaard. Vermoedelijk was dit de grondslag voor de latere handelen wetenschappelijke betrekkingen tusschen de familiën Rachabi te Cochin en Boas in den Haag.

Zie: *The Jewish Encyclopaedia* IX, 466; Mendes dos Remedios, *Os Judeus Portugueses em Amsterdam* (Coimbra 1911) p. 109 vgl.; S. Secligmann, *Het geestelijk leven in de Hoogduitsche Joodsche Gemeente te 's Gravenhage* (ald. 1914), p. 11.

Zwarts

[Palinck, Alexander]

PALINCK (Alexander), karthuizer, overleden te Kampen in 1579. In het jaar 1576 was hij van het bestuur van het klooster Dat der Genaden te Brugge ontheven en als prior aan het hoofd gesteld van de chartreuse van St. Maarten of Zonneberg ten O. van Kampen. Op zijn sterfbed gaf hij aan de rondom hem geschaarde monniken den wensch te kennen, dat men hem tweemaal zoo diep zou begraven als de gewoonte was, aangezien, naar hij zeide, het ploegkouter nog eens over de graven der overleden monniken zou gedreven worden. Inderdaad werd in het volgende jaar het klooster geheel door beeldstormers verwoest en weldra had men den bodem, waarop het stond, in akkerland veranderd. Arnoldus Bemellius volgde Palinck op in het bestuur met den titel van 'rector'. Ten onrechte schrijft Miraeus bovenstaand verhaal toe aan dezen Arnoldus, en in navolging van hem ook v.H. en v.R. (*Oudh. en Gest. v.h. bisd. Deventer* II, 19).

Zie: le Vasseur, *Ephemerides Ordinis Cart.* I (Monstrolii 1890), 343; A. Raissius, *Origines Cartusiarum Belgi* (Duaci 1632), 135-139; A. Miraeus, *Origines Cartus. monasteriorum* (Colon. 1609), 33-34.

Scholtens

[Panssier, Jan Maertenz.]

PANSSIER (Jan Maertenz.) alias 't Pansier of Pansijser, ook Rusting genoemd, was 1513 kanunnik en onderpastoor te Veere. Daarna was hij vice-pastor te Brouwershaven, voor den wijbisschop Joh. de Meyer O. Carm., die het pastoraat bezat. Hij schijnt moeilijkheden gehad te hebben met den deken-provisor van Schouwen en inbreuk gemaakt te hebben op de rechten van den deken en domproost van Utrecht. In een brief van 22 Mei 1522 (in *Hist. ep. Middeln.* 70), beklagt de bisschop van Utrecht, Filips van Bourgondië, zich bij zijn vicaris-generaal, van Thiel, over het optreden van Johannes Martini alias Panssier. Hij zal er den wijbisschop J. de Meyer persoonlijk over spreken en zoo deze voortgaat zijn vice-pastoor J. Martini in zijn onbillijk voornemen te begunstigen, is hij van plan het jaargeld van J. de Meyer in te houden. De spoedig daarop volgende dood van den wijbisschop maakte

een einde aan de tweedracht. 1510/11 had dom. Johannes Martini de begeving (collatio) over de parochie St. Annaland, maar hij lag daarover in geschil en proces, en won het niet. Toch schijnt hij later pastoor geweest te zijn. Want 1536/37 was de parochie open door den dood van D. Johannes Martini Pansijzer. Ten tijde van zijn overlijden 1536/37 bezat hij nog de pastorij van Burch (Schouwen); 1535/36 was door den dood van Joannes Martini Pansier, int Pantyser, een vicarij van O.L.V. te Poortvliet vacant.

Zie: Grijpink, *Register op de parochiën* (Amst. 1914) I, Scaldia 5, 19, Zd. Bev. 4, 117, 118; *Bijdr. Bisdom Haarlem XXV*, 435.

Fruytier

[Pardo, David ben Joseph (1)]

PARDO (David ben Joseph) (1), zoon van den opperrabbijn Joseph Pardo, geb. te Saloniki in de tweede helft der 16e eeuw, gest. te Amsterdam 15 Mrt. 1657. Hij kwam met zijn vader naar Amsterdam, waar hij in 1618 haham (opperrabbijn) werd van de in dat jaar gestichte portugeesch-joodsche gemeente 'Bet Yisraël', die zich afgescheiden had, en welk ambt hij slechts aanvaardde, om verzoening te bewerkstelligen. Aan de vereeniging der drie portugeesch-joodsche gemeenten van Amsterdam in 1638 nam hij dan ook krachtig deel. De gewenschte vereeniging werd tegengehouden, doordat de gemeenten elkander het eersteekenen der acte niet gunden; haham Pardo hakte den knoop door, door drie exemplaren te vervaardigen en iedere gemeente aldus in den waan van de voorkeur te laten. Tezamen met Menasséh ben Israël, Morteira en Aboab vormde hij nu het Rabbinaat (Bet Din). Zijn salaris bedroeg 550 guldens met 100 manden turf, waarvoor hij tevens begrafenissen moest bezorgen en als adjunct-administrateur moest optreden. Voorlezer (hazan) was hij van de broederschap 'Bikoer Choliem' en hij stichtte mede het weldadigheidsgenootschap 'Chonen Dalliem'. Hij voorzag in een gevoelde behoefte door het middeleeuwsche arabische werk *Choboth Haleboboth* (Plichten der harten) uit den hebreuwschen tekst in het Spaansch te vertalen (*Obligation de los coracones*, Amsterdam 1610).

Typeerend is zijn grafschrift: 'Herinner u in uw huis en in uw voorspoed, dat deze plaats uw bestemming is, en doe dus zulke werken, waarmede gij u gerust kunt nederleggen, David Pardo' te Ouderkerk a/d. Amstel, door de Castro gerestaureerd, dat verder dit graf noemt 'van een rein en heilig man, van onzen zeer geleerden vromen en nederigen meester David Pardo, die de glans en het sieraad van zijn tijd was.'

Zie: *Jewish Encyclopaedia* IX, 525; M. Kayserling, *Bibliotheca Española Portuguesa Judaica* (Straatsburg 1890), 84; J. a. c. Zwarts, *De Academia Jesiba de los Pintos* in *Rotterdamsch Jaarboekje* 1922, 52 vlg.

Zwarts

[Pardo, David ben Joseph (2)]

PARDO (David ben Joseph) (2), zoon van den londenschen voorzanger Joseph Pardo (volg. kol.), was rabbijn bij de portugeesche Joden te Amsterdam in de tweede helft der 17de eeuw. Hij vertaalde zijns vaders *Schoelchan Tahor* in het Spaansch, welke vertaling hij aan den ambassadeur van Spanje bij de Republiek, den paleisgraaf Isaac Nuñez Belmonte, opdroeg en in 1686 te Amsterdam onder den titel *Compendio de Dinim* uitgaf. Fürst schreef hem ten onrechte nog meerdere werken toe.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* IX, 525.
Zwarts

[Pardo, Joseph]

PARDO (Joseph), geb. te Saloniki, gest. te Amsterdam 10 Oct. 1619. Deze eerste amsterdamsche opperrabbijn stamt uit een spaansch-turksche familie, oorspronkelijk uit Prado in Castilië

afkomstig (vandaar de naam) en voornamelijk bloeiend in den Levant. Hij leefde later in Venetië. In 1597 aanvaardde hij zijn ambt van opperrabbin bij de oudste amsterdamsche portugeesche gemeente 'Bet Yahacob', in dat jaar door Jacob Tirado gesticht. Hij stichtte te Amsterdam in navolging van Venetië de nog bestaande broederschap tot uithuwelijking van onbemiddelde weesmeisjes en jonge dochters: 'Santa companhia de dotar orphas e donzelas' (1615). Enkele smeekgebeden, door hem vervaardigd, verschenen in het werkje *Imré Noam* (Amsterdam 1628). Conforte verhaalt in zijn, aan chacham Pardo gewijd spaansch Sonnet, van zijn weldadigheid en zijn verspreiding van de kennis van het Jodendom 'Dexa de ministrar feliz memoria'; van zijn zuiver en ijverig beheer der gemeente liet hij een gelukkige herinnering na (koré hadoroth). De zerk van chacham Pardo te Ouderkerk werd ong. 1880 door D. Henriques de Castro Mzn. gerestaureerd. Zijn oudste zoon Isaac Pardo overleed te Usküb en zijn tweede zoon, Abraham Pardo te Jeruzalem.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* IX, 525, D. Henriques de Castro, *Keur van grafsteenen van Ouderkerk a/d. Amstel* (Leiden 1883) No. 6, bl. 60 vgl. en diens *Synagoge der Portug. gemeente van Amsterdam* (den Haag 1875), 7.

Zwarts

[Pardo, Joseph de David]

PARDO (Joseph de David), zoon van den opperrabbin D a v i d P a r d o en broeder van Josiahoe (die volgt). Zijn vader had op verzoek der marranen-familie de Pinto in den winter 1646 te Rotterdam deze familie in het Jodendom opgenomen en de eerste rotterdamsche synagoge gesticht, waarvan Joseph nu voorlezer (hazan) werd; hij werd ook student (gehonoreerd) aan de academie 'Jesiba de los Pintos', het 17de eeuwsche rabbijnenseminarium van Rotterdam. Hij was later als voorzanger der portugeesche gemeente van Londen 'Saär Haschamajiem' werkzaam, alwaar hij een werk *Schoelchan Tahor*, een compendium op de eerste twee deelen van Caro's Schulchan Aroechcodex, schreef. Zijn zoon David (2) (zie art.) gaf dit in 1686 te Amsterdam uit, voorzien van een approbatie van het amsterdamsche rabbinaat en opgedragen aan de londensche gemeente. Dit boek is verschillende malen herdrukt o.a. te Frankfort a/M. 1713 met glossen van den poolschen rabbijn Mozes Isserlis (ook Fr. a/O. 1714). De bibliotheek 'Ets Haim' te Amsterdam bezit nog een hebreuwschen brief van hem aan Isaac Saruco te Amsterdam (brievenbundel 'Itoer Soferiem).

Zie: J a c . Z w a r t s , *De Jesiba de los Pintos in Rotterdamsch Jaarboekje* 1922, p. 53, 64 en 68.

Zwarts

[Pardo, Josiahoe]

PARDO (Josiahoe), zoon van den opperrabbin, D a v i d P a r d o , en schoonzoon en leerling van den opperrabbin, Saul Levy Morteira. Zijn vader was in 1646 naar Rotterdam overgekomen op verzoek der marranenfamilie de Pinto, en had aldaar een portugeesche synagoge gesticht; Josiahoe werd nu haar geestelijke leider en dus de eerste opperrabbin van Rotterdam, later ook van de hoogduitsche gemeente. Toen de de Pinto's besloten hun vermaard Rabbijnenseminarium de academia 'Jesiba de los Pintos' op te richten, werd Josiahoe tot Rosch Jeschiba (rector) benoemd op een salaris van 20 guldens per maand. Hij was nog jong, toen hij te Rotterdam zijn functiën aanvaardde, doch men koesterde groote verwachtingen van hem en zijn voortreffelijke eigenschappen en bekwaamheden werden geroemd.

Hij woonde bij de familie de Pinto in het hoekhuis Bierstraat-Wijnhaven, waar ook de academie gevestigd was.

Groote portugeesch-joodsche geleerden van Europa en Amerika heeft hij hier gevormd. In 1669, na den dood der stichters, werd de Jeschiba naar Amsterdam overgeplaatst, alwaar R. Josiahoe haar rector bleef. Hij fungeerde er tevens als rabbijn van 'chonen Dalliem' (armenzorg), en verwisselde zijn ambten in 1674 met het opperrabbinat van Curaçao en vervolgens met dat van Jamaica. Zijn werk is uitsluitend in handschrift bewaard gebleven in de bibliotheek 'Ets Haim' te Amsterdam. Daar vindt men o.a. van hem in de brievenverzameling 'Itoer soferiem' een briefwisseling met den amsterdamschen rabbijn Isaac Saruco en een brevet als ritueel kippensnijder aan den lateren amsterdamschen opperrabbin Isaac Aboab da Fonséca.

Zijn zoon, David Pardo, was rabbijn van Suriname, waar hij omstreeks 1717 overleed. In 1642 was daar als eerste rabbijn Abraham de David Pardo werkzaam geweest.

Zie: Jac. Zwarts, *De 17de eeuwsche Rotterdamsche leerschool Jesiba de los Pintos in Rotterdamsch Jaarboekje* 1922 p. 54 vlg.; *Publications of the American Jewish Historical Society* No. 18, 1909, 185; Kayserling, *Bibl. Esp. Port. Judaica* (Straatsburg 1890), 84.

Zwarts

[Pas, Antoon Maximiliaan graaf de]

PAS (Antoon Maximiliaan graaf de), markies de Feuquières, geb. te Well (L.) 12 Maart 1708, overl. aldaar 17 Dec. 1770, zoon van Maxim. Hendrik (die volgt) en Amelia Catharina Boermans. Hij volgde zijn vader als heer van Well en Bergen op en was ook voor ½ deel heer van Annadaal, dat aanvankelijk aan zijn oom Hendrik de Pas toebehoorde, welke 21 Juli 1728 er mee beleend werd. Graaf Hendrik de Pas gaf de helft van Annadaal over aan mejuffrouw Clara Maria van Aefferden, volgens akte opgemaakt door notaris Delpuy te Monçon, 19 Jan. 1740; zij werd er mee beleend 20 Mrt. 1740, terwijl de andere helft verheven werd door Antoon Max. graaf de Pas de Feuquières 12 Juli 1740. 22 Mrt. 1740 werd met ⅓ deel der heerlijkheid Well beleend Frans Adam van Aefferden, heer van Coosen en Wijer, president en stadhouder van het Hof te Venlo, terwijl 28 Mrt. 1740 met een ander ⅓ deel van Well genoemde graaf Antoon Max. de Pas beleend werd; 25 Oct. 1743 kwam hij ook door vrijwilligen afstand in het bezit van het deel van genoemden van Aefferden. Antoon Max. moest jaren lang procederen om te bewijzen, dat hij een zoon was van graaf Max., een proces dat veel geld verslond. Antoon Max. huwde te Nijmegen 13 Nov. 1733 met Odilia Louisa Cherubina Stepraedt, geb. te Nijmegen 12 Jan. 1698, overl. te Well (L.) 23 Febr. 1771, dochter van Jacques Renier, intendant der stad Nijmegen, en van Anna Maria Wilmans. Zij stierven zonder nakomelingschap.

Zie over hem: *Maasgouw*, 1879, 174; *Limburg's Jaarboek*, 1899, 225, 241, 243, 1902, 148-149; *Nieuwe Venlosche Courant* d.d. 5 Mei 1923.

Verzijl

[Pas, Maximiliaan Hendrik graaf de]

PAS (Maximiliaan Hendrik graaf de), markies de Feuquières, geb. in 1669, overl. te Well (L.) 10 Oct. 1725, zoon van Henri en Juliana Petronella gravin van Limburg-Styrum, was heer van Well en Bergen, trad als officier in franschen dienst, maar nam weldra ontslag. Hij knoopte liefdesbetrekkingen aan met Amelia Catharina, geb. te Well (L.) 10 Mrt. 1669, dochter van den scholtis van Well,

Joannes Hubertus Bormans, en Agnes Anna Maria von Holling,
verloofde zich met haar 13 Oct. 1700 bij de Moedergodskerk te

Kevelaar en huwde met haar in stilte in de Citadelkerk van Münster (in Westfalen) 6 Mrt. 1701. Dit huwelijk had voor Max. zeer kwade gevolgen, hij werd door zijn moeder onterfd. Van alle geld beroofd zwierf hij langen tijd rond te Düsseldorf en elders en keerde ten slotte naar Well terug. Hij verwaarloosde langzamerhand zijn vrouw, die van verdriet wegwijnde en overleed te Alfen aan den Rijn 5 Mei 1709, nadat zij haar gemaal dringend om hulp had gevraagd, die niet gekomen was. Zij schonk hem twee kinderen: *K a r e l M a x .*, geb. te Well (L.) 14 Juni 1703, jong overleden, en Antoon Max (zie vorig art.). Max. Hendrik de Pas legde 17 Sept. 1725 te Well (L.) de verklaring af: dat hij wettelijk was getrouwd, met alle kerkelijke ceremoniën, met Amelia Catharina Boermans, dat Antoon Max. zijn wettige zoon was en naaste erfgenaam van al zijne gereede en ongereede goederen en dat het bericht d.d. 15 Sept. 1721, onderteevend door J.P. Portmans aan het Hof te Gelder overgegeven, waarin de wettigheid van zijn kind in twijfel wordt getrokken, onwaar is, en hij verzoekt alle Hoven, in het bijzonder het bovengenoemde Hof te Gelder, zijn zoon graaf Antoon Max. de Pas, na zijn dood, tot gerustheid zijner ziel en zaligheid, in het wettig bezit zijner nagelaten goederen te stellen.

Zie over hem: *Limburg's Jaarboek*, 1899, 240 en 243, 1902, 148; *Nieuwe Venlosche Courant*, 5 Mei 1923.

Verzijl

[Passiaen, Mathias]

PASSIAEN (Mathias), priester, werd na wreede marteling ter dood gebracht te Brielle 6 Juli 1572. M. Passiaan was pastoor te Eecloo tijdens den beeldenstorm aldaar en had voor de leden van den raad van Vlaanderen, belast met een onderzoek, een volledige opgave verstrekt van al degenen, die zich schuldig hadden gemaakt of medeplichtig waren aan de vernielingen in zijn kerk. Tevens duidde hij de predikanten aan, waaronder een afvallige franciscaan van Brugge, Lodewijk Sowarij, en een afvallige carmeliet, Lod. de Voghele van Brugge, beiden uit Eecloo geboortig, die de hervorming aldaar verspreid hadden en er veel aanhang hadden, ook onder den magistraat. Het verslag met de namen der eecloosche Geuzen vindt men in *v a n D a l e*, *Bijdragen gesch. van Zeeuwsch Vlaanderen* III, 59. 30 Juni 1572 kwam een bende Watergeuzen door Bouchoute naar Eecloo, 's morgens ten vier uur. Zij vonden daar een ton geld, uit Antwerpen verzonden naar het garnizoen te Brugge, en vier spaansche soldaten, die zij gevangen namen. Tevens sleepten zij den pastoor, den baljuw en burgemeester uit wraak mede; onder de bende bevonden zich Eecloonaren, na den beeldenstorm uit hun land gebannen. De gevangenen werden naar Vlissingen en vervolgens naar den Briel gevoerd. Na schrikkelijke pijniging werd de pastoor opgehangen met den strop in den mond, zoodat hij drie uur, anderen zeggen een of twee dagen, met een dwars ijzer in den mond hing te zieltoegen.

Zie: B. de Jonghe, *Ghendtsche geschiedenissen* (Gendt 1752) I, 196; Ph. de Kempenaere, *Vlaamsche Kronijk* (Gent 1839) 100, 107.

Fruytier

[Patto, Benjamin de Jacob Dias]

PATTO (Benjamin de Jacob Dias) of *P a t o*, was een spaansch rabbijn te Amsterdam in de 17de eeuw, een zoon van *J a c o b D i a s* en een leerling van den opperrabbijn Saul Levy Morteira, wiens preekenbundel 'Gibéath Schaul' Patto met zijn medeleerling Mozes Jacob Belmonte in 1645 uitgaf. Hij is in April 1645 vermoord

(de Barrios). Hij was de eerste leeraar en voorzitter van het instituut 'Academia de los Huerfanos' of, zoals

het nog bekend is, 'Aby Yetomim', het ned. port. israël. jongensweeshuis, gesticht te Amsterdam 1648. Zijn grafschrift te Ouderkerk (samengesteld door zijn collega Salomon de Oliveyra) bevestigt het verhaal van den moord van Patto, door de Barrios gegeven. Patto schreef ook een spaansch gedicht in den gedachtenisbundel (p. 112) op het martelaarschap van Abraham Nunes Bernal, in Spanje ter zake van het Jodendom verbrand, de in 1656 te Amsterdam uitgegeven *Elogios que zelosos didicaron*.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* IX, 562.

Zwarts

[Pauli, Thomas]

PAULI (Thomas), geb. te Biervliet, behaalde bij de promotie der filosofie 1497 aan de universiteit te Leuven als student in de Lelie de derde plaats onder 54. In 1503 was hij aldaar professor.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* II (1865), 245, XX (1886), 361.

Fruytier

[Paulli, Holger of Oliger]

PAULLI (Holger of Oliger), geb. te Kopenhagen 1644, gest. aldaar Aug. 1714. Deze fanaticus maakte in Holland groot opzien; zijn optreden kenmerkt zich als een geval van godsdienstwaanzin. Terwijl hij in zijn jeugd theologie studeerde, was hij in 1680 slavenhandelaar in West-Indië en op de kust van Guinea, waar hij een groot vermogen verzamelde. In 1694 beving hem echter zijn waandenkbeeld; toen proclameerde hij zich tot den nieuwen messias, den koning der Joden, door God gezonden om de Joden tot het Christendom te bekeeren. Hij verliet zijn vrouw en zes kinderen voor de zaak, die hij in Frankrijk ging propageeren. Van daar kwam hij naar Amsterdam, waar hij verschillende pamfletten uitgaf om Israël uit den geestelijken slaap te wekken. De Joden stoorden zich er echter niet aan en nu wilde hij het Jodendom en Christendom hervormen en een nieuwen uniformen godsdienst scheppen. Hiertoe zou God hem gezonden hebben, daar zijn groot vader Jood was en uit het koningshuis van David stamde. Toen wilde hij het nieuwe joodsche koninkrijk in Palestina oprichten. Hij zond brieven naar verschillende europeesche vorsten, om zich bij hem aan te sluiten met de verzekering, dat Jeruzalem in 1720 herbouwd zou zijn en de messias dan zou nederdalen om als hooge priester in de heilige stad te fungeeren. Hij adviseerde den franschen koning afstand van den troon te doen en zich bij den engelschen koning te voegen om hem te helpen. Daar hij bij zijn bekeeringspogingen geen succes had, wilde Paulli hun hulp om nu met geweld alle Joden te doopen, die hem niet vrijwillig wilden volgen. Naar aanleiding van dit gevaarlijk fanatiek drijven werd hij in 1701 te Amsterdam gevangen gezet. In 1702 wisten zijn verwanten hem te doen ontslaan, op hun verzekering, dat zij hem uit de Republiek zouden weghalen. Tot 1706 reisde hij nu in Duitschland, waar hij nieuwe pamfletten uitgaf. Zijn optreden hier vond lang niet die geestdrift en de waardeering, die hij te Amsterdam had gekend. Toen ging hij weer naar Kopenhagen. Verschillende Joden spoorden hem hier aan het joodsche rijk te stichten. Fanatieke optochten hield hij nu en wekte de hartstochten van de christelijke bevolking op, die op het punt stond tegen de Joden los te breken. Koning Frederik IV verbood nu deze optochten, waardoor de gemoederen bedaarden. De 'Kongelige Bibliothek' te Kopenhagen bezit onder hare pamfletten de volgende hollandsche: *Triumph, Triumph Triumph in den afgehouden steen zonder handen d.i. in dezelfs H.H.H.*

drievuldigh eenigheid tot bekeeringe van de Joden ontdekt in de persoon hares messiae (Amsterdam 1697/98); Den seer groten dagh Jizeels, rabbi Mosche bar Maimou

en den apostel St. Paulus, der Joden en Heidenen leeraers, vereenight (Amst. 1698); *Moses neemt de decke af, waerdoor de Joden tot triomph sien Israels Messias* (Amst. 1700). Terwijl in Amsterdam in 1700 ook zijn pamflet *De beloofde groote roeper uijt de stadt, Bekentmaeckende uijt (Kabala) dat nae Zeeven jaeren aan de Joden de poorten harer vijanden sullen ingeruijmt worden*, verscheen. Zijn pamfletten wekten verschillende antwoorden op o.a. in Holland dat van H.B. C o s t e r , *'t Grootte Hosiana, seifs van Joden uijtgeroepen om daar meede te verwelkommen den messias, David's soon* (Amst. 1701).

Van zijn portret bestaan prenten door J. de Ridder en J. Folkema.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* IX, 563; *Cat. Henriques de Castro* (Amsterdam 1899) nr. 1148 en *Cat. Het verdwijnend Amsterdamsch ghetto in beeld* (ib. 1916) nr. 418.

Zwarts

[Peelmans, Joannes]

PEELMANS (Joannes), priester, uit 's Hertogenbosch, professor aan de universiteit te Leuven, overleed 24 Sept. 1615. 1607 werd hij benoemd tot president van het college de Winkel, van Winckele, voor studenten in de rechten gesticht, dat hij bestuurde tot zijn dood. 28 Oct. 1610 promoveerde hij tot doctor in de beide rechten. Febr. 1611 en opnieuw in Augustus werd hij tot rector magnificus gekozen, eerst door de faculteit der rechten, vervolgens door die der geneeskunde. Hij werd in de St. Pieterskerk te Leuven begraven. Door S c h u t j e s , *Gesch. Bisdóm 's Hertogenbosch* IV, 275, wordt hij vermeld als kanunnik van St. Jan 1597-1610.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XVII (1881) 371, XXVII (1898) 323; V a l .

A n d r e a s , *Fasti academ.* (Lov. 1650) 46, 204.

Fruytier

[Peelmans, Theodoricus]

PEELMANS (Theodoricus), uit Laag-Mierde, licentiaat in de beide rechten aan de universiteit te Leuven, was aldaar Aug. 1573 en 1577 door de faculteit der filosofie gekozen tot rector magnificus. Hij bekleedde ook het ambt van adessor der universiteit, en van signator litterarum 1541.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XVII (1881), 318, 319; V a l . A n d r e a s , *Fasti acad.* (Lov. 1650) 44, 72, 73.

Fruytier

[Peene, Mathilde van]

PEENE (Mathilde v a n), geb. 16 Jan. 1829 te Koewacht (Zeeland), waar haar vader geneesheer was, overleed te Aeltre (West VI.) 29 Aug. 1885.

Zij huwde 1853 met meester L é o n a r d F. D a v i d , onderwijzer in de gemeente Aeltre. Hare kinderjaren bracht zij door bij hare grootouders V e r m a n d e l te Zaamslag, daar hare geboorte aan hare moeder het leven gekost had. Zij ontving onderricht aldaar op de gemeenteschool en bracht daarna twee jaren door bij den onderwijzer te Zuiddorpe. Hare verdere opvoeding werd voltooid op een kostschool te Gent. Haar aanleg voor de dichtkunst werd door haar echtgenoot, die ook eenige letterkundige werken uitgaf, aangemoedigd.

Een groot aantal gedichten en schetsen uit hare pen vindt men in de vele tijdschriften, waaraan zij medewerkte, zooals: *Nederduitsch letterkundig jaarboekje*, *De Rederijker* (Antw.), *De Klauwaart* (Brussel), *Vaderlandsche liederen* (Bruss.).

1856), *Cadsandria*, zeeuwsch jaarboekje (1858-60), *Leesmuseum* (Gent), *De Vlaamsche school* (Antw.), *Noord en Zuid* (Brussel), enz. Afzonderlijk verscheen: *Hulde aan zijne majesteit Leopold I, koning der Belgen, bij den 25sten verjaardag zijner troonbeklimming* (Brussel 1856) 14 blz.; *De Zaterdag in Zeeland* (Gent 1860) 10 blz.; *Abd-el-kader* (Gent 1860); *De heer en mevrouw Schuit, op de 25ste verjaardag van hun huwelijk* (Gent 1861); *Gebroken harten* (Gent 1863); *Mirteblaren, gedichten* (Antw. 1870) 198 blz.; *De*

zeeuwsche koopdag (Dendermonde 1871). *Nevelbloemen, nagelaten gedichten* verscheen in 1886, een jaar na haren dood. Tijdens hare ziekte belastte zij met de uitgave en den druk den bevrienden dichter Karel Bogaerd, die zich van dien plicht kweet en een korte levensbeschrijving van haar er aan toevoegde; deze bundel bevat ook haar portret naar een teekening van Flor. van Loo.

Zie: Frederiks en van den Branden, *Biographisch Woordenb. d. Nd.-en Zd.-Ned. Letterk.* 598; Nagtias, *Levensber. van Zeeuwen II*, 361; *Bibliographie Belg.* I, 335; *Biographie nat. Belg.* XVI, 827.

Fruytier

[Peeters, Franciscus]

PEETERS (Franciscus), begr. te Venlo 17 April 1736, kluizenaar, richtte omstreeks 1720 een rekest tot den magistraat van Venlo, waarin hij verlof vroeg, om zich als kluizenaar te vestigen, alsmede de kinderen der huislieden in de christelijke leer te onderwijzen, en om de zieken bij nacht en ontijd bij te staan, wanneer de kapelaans niet buiten konden komen. Daar hij niet in bezit is van een kluis, waarbij hij een hofje zou kunnen aanleggen, om groenten tot onderhoud van zijn lichaam daar uit te kunnen hebben, verzoekt hij den magistraat hem een stuk land van ongeveer $\frac{3}{4}$ morgen 'in den Breede straele' af te staan, voor zijn leven lang.

Deze kluis was, volgens een aanteekening van wijlen M. Hub. H. Michels, oud-gemeentearchivaris van Venlo, gelegen in de nabijheid der Onderste Houtmolen, zij was zeer aangenaam gelegen in een boschrijk terrein.

Zie: *Maasgouw* 1924, 4.

Verzijl

[Peixotto, Mozes Cohen]

PEIXOTTO (Mozes C o h e n) was een marraansch kapitein uit dit oorspronkelijk spaansche marranengeslacht. Hij schreef in den gedachtenisbundel: *Elogios que Zelozos dedicaron*, in 1656 te Amsterdam verschenen, ter eere van den ter zake van het Jodendom in 1655 te Cordova verbranden Abraham Nunez Bernal.

Te Ouderkerk ligt een kind van Jozua Cohen Pixotto begraven, gest. 10 April 1625, en dona Esther, de vrouw van Mozes Peixotto, overleden 21 Sept. 1616.

Zwarts

[Peixotto, Daniël Levy Maduro]

PEIXOTTO (Daniël Levy M a d u r o), oudste zoon van Mozes Levy Maduro Peixotto (die volgt), geb. te Amsterdam 18 Juli 1800, gest. te New-York 1843. Deze bekende amerikaansche arts, uitgever, geleerde en filantroop, werd te Curaçao opgevoed onder leiding van prof. Strebeck. Hij begeleidde zijn vader naar New-York, alwaar hij op jeugdigen leeftijd door het Columbia College tot doctor in de medicijnen werd gepromoveerd. Hij was lid van de oude 'Phololexian Society', van velerlei medische genootschappen en uitgever van verschillende amerikaansche medische tijdschriften. Hij huwde 19 Maart 1823 R a c h e l M. S e i x a s, dochter van Benjamin Seixas.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* IX, 583 en *Transactions of the Amer. Jew. historical Society* (index).

Zwarts

[Peixotto, Mozes Levy Maduro]

PEIXOTTO (Mozes Levy M a d u r o), geb. op Curaçao 1767, gest. te New-York 1828. Deze koopmanrabbijn stamt uit een spaansche marranen familie, die zich in Holland gevestigd had en waarvan later leden in Curaçao woonden, die wederom de bekende leden in de Ver. Staten voortbrachten. De familie heette oorspronkelijk Maduro. Mozes dreef op Curaçao zeer groote handelszaken. Op 11 Juni 1807 landde hij in de Vereenigde Staten op een van zijn eigen schepen en bij het in beslag nemen der schepen is hij er gebleven, zonder terug te varen en voordeel uit de situatie te trekken. Daarvoor kreeg hij het amerikaansche burgerschap. Hij

vestigde zich te New-York, waar hij van de Frontstreet uit zijn groote zaken voortzette. Na het overlijden van den rabbijn der joodsche gemeente 'Schearith Jisrael' vervulde hij diens diensten, die hij lange jaren belangeloos als waarnemend rabbijn, later tot zijn overlijden als rabbijn, waarnam. Hij is de stamvader der noord-amerikaansche Peixotto's, welk geslacht sedert uit Nederland verdween. Na den dood van zijn eerste vrouw reisde hij eenigen tijd en huwde 19 Juli 1797 te Amsterdam Judith Lopes Salzedo. Zijn oudste zoon is de bekende amerikaansche medicus Daniël Levy Maduro Peixotto (zie vorig artikel).

Zie: *Jewish Encyclopaedia* IX, 582 en vlg. en de *Transactions of the Amer. Jew. historical Society* (index op Peixotto).

Zwarts

[Peize, Lambertus van]

PEIZE (Lambertus van) of Pedge, broeder van den praefect Leffard van Groningen, trachtte na diens dood de praefectuur te verkrijgen of ten minste een deel ervan, leefde nog omstr. 1180. Hij liet twee zonen na, Rudolf en Mensó, die nog 1232 leefden en in vele oorkonden genoemd worden, ook een rol speelden in de veeten, in de 13de eeuw in Drente en om Groningen gevoerd. Zij bezaten blijkbaar een versterkt huis te Peize en heetten 'ridders' aldaar. Hun geslacht leefde daar nog de geheele 14de eeuw door.

Zie: *Quedam Narracio* uitg. *Pijnacker Hordijk*, 5 vlg.; *Oorkdb. van Groningen en Drente*, passim.

Blok

[Pels, Joannes]

PELS (Joannes), geb. omstreeks 1512 te Rechlinghausen in Westfalen, overl. te Leuven 28 Apr. 1584, was de zoon van Jan Dams, meubelmaker, en van Cuner van Santen. Zijne moeder, vroeg weduwe met vijf kinderen, waarvoor zij niet in staat was voldoende te zorgen, vertrouwde haar zoon toe aan een bloedverwant, Jan Pels, kanunnik van St. Salvator te Utrecht. Deze gaf den knaap, die Hendrik gedoopt was, toen hij het H. Vormsel ontving, zijn eigen naam en zorgde dat hij de latijnsche klassen kon volgen. Daarna kwam de jonge Joh. Pels naar Leuven, waar hij 23 Sept. 1529 werd ingeschreven als student: 'Joannes Pels de Alcmaria filius quondam Joannis Fabri'. Na de filosofie studeerde hij in de rechten. 25 Juni 1538 behaalde hij den graad van baccalaureus in de beide rechten en 3 Nov. 1538 werd hij procurator en omstreeks denzelfden tijd secretaris der universiteit. Val. Andreas, *Fasti acad.* 52-53, heeft zich vergist door hem op de lijst der secretarissen onder het jaartal 1551 te plaatsen. Hij bekleedde dit ambt tot 1567. Hij was 18 Apr. 1542 gehuwd met Petronella van der Muelen van Leuven; zijn huwelijk bleef kinderloos. Foppens, *Bibl. Belg.* II, 710, noemt hem ten onrechte kanunnik van Anderlecht van Bonn en verward hem alzoo met den priester Jan Pels, zoon van Corn. Pels. Bij testament 8 Oct. 1582, stichtte hij in zijn huis een college voor arme studenten, zijne bloedverwanten of landgenooten, of uit den omtrek van Leuven, die 5 jaren een beurs konden genieten. Het college Pels of van Westfalen bestond tot de fransche revolutie. De beurzenstichting brengt nog ongeveer 1600 franken op.

Twee werken van Joh. Pels werden uitgegeven, het eerste door zijn landgenoot Christoph. Wintzler van Recklinghausen, doctor in de rechten te Leuven; het tweede met een traktaat van Wintzler na diens dood (overl. 1633): *Processus Judiciarius*

(Colon. Ger. Grevenbrochius) 1598; *Formularium Advocatorum et Procuratorum*
(Colon. Arn. Metternick 1710).

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XIX (1883), 84-88; XXVII (1898), 376; Paquot, *Mémoires litt.* IX, 308-311.

Fruytier

[Pelt, Franciscus van]

PELT (Franciscus van), geb. te Maastricht 1665, Norbertijner-kanunnik van de abdij Heylisse, overleed te Houthem 27 Aug. 1728, nadat hij op verschillende plaatsen was werkzaam geweest. Na zijn priesterwijding 1690, was hij kapelaan in de proosdij St. Gerlach te Houthem 1705, vervolgens pastoor te Millen en Pendrin. 27 Maart 1718 werd hij gekozen tot proost van St. Gerlach en geïnstalleerd door den Norbertijner-abt van Knechtstede. Thans nog ziet men in de kerk der proosdij, die hij geheel vernieuwde, het grafmonument met opschrift van den proost van Pelt, die veel gewerkt had tot herstel van zijn klooster. Hij gaf een beschrijving der proosdij St. Gerlach uit, die men vindt in Hugo, *Annales Praem.* I, 729-38.

Zie: Habets, *Houthem-Sint Gerlach en het adellijk Vrouwenstift aldaar* (Maastr. 1869) 127-131, 165-166; Goovaerts, *Les écrivains de l'ordre de Prémontré II*, 309.

Fruytier

[Peña, Joseph de la]

PEÑA (Joseph de la) was, evenals zijn broeder Chajiem (Haim) de la Peña, uitgever in 1657 bij de portugeesche Joden van Amsterdam. Jacob de la Peña was daar van 1664-1669 als typograaf werkzaam.

Zie: Kayserling, *Bibliotheca Española Portuguesa Judaica* (Straatsburg 1890), 85.

Zwarts

[Penninx, Willem]

PENNINX (Willem), factor van de helmondsche rederijderskamer 'de Vlasbloem'. In 1620 nam de Kamer deel aan een landjuweel te Mechelen. Zij werd bekroond voor 'den kloeksten regel' met den eersten prijs en voor het beste liedeken. De dichter verborg zich achter de zinspreuk: 'Bewaer den Penningk' en 'Sudore et labore Pennings'. Deze gedichten zijn in 1621 te Mechelen verschenen in den bundel: *De Schadtkiste der Philosophen ende poëten* (blz. 214-219). Een twintigtal jaren later komt de naam van Willem Penninx in de kerkrekeningen meermalen voor. Hij schijnt toen orgeltrapper te zijn geweest. Mogelijk is hij identiek met Guilhelmus Martini Penninx, die gehuwd was met Anna, en 6 Oct. 1539 een kind te Helmond liet doopen.

Zie: Hermans, *De rederijders in Noord-Brabant* 308, 313; J. Heeren, *Biogr. Wdb. van Helmond*, 157.

Heeren

[Penso, Joseph]

PENSO (Joseph) of Penso Vega of de la Vega, geb. te Espejo (Spanje) omstr. 1650, gest. te Amsterdam 13 Nov. 1692. Deze buitengewoon begaafde koopman, dichter en filosoof, was de zoon van Isaac Penso Felix en Esther de la Vega, wier familienaam hij naar portugeesch gebruik overnam;

zij was van de familie der Vega's, die in Livorno een Talmoedschool hebben gesticht. Zijn vader was zeer rijk en weldadig, doch werd een jaar in den kerker der inquisitie opgesloten, verdacht van Jodendom. Toen zwoer hij, als hij vrij zou komen, hetgeen na een jaar geschiedde, openlijk Jood te worden. Hij vluchtte naar Antwerpen en van daar, om zijn eed gestand te doen, naar Middelburg, waar hij zich nog op den dag van aankomst in de portugeesche synagoge aldaar liet opnemen en besnijden. Isaac gaf van zijn huwelijk tot zijn dood 80.000 gulden aan tienden van zijn inkomen weg. De zoon Joseph verbleef korten tijd te Livorno, waar hij zich door 'elogios de altos principes d'Italia' onderscheidde. Later te Hamburg gevestigd, kwam hij nog jong naar Amsterdam, waar hij onderricht ontving van de opperrabbijnen Aboab da Fonseca en d'Aguilar. Zeventien jaar oud,

schreef hij zijn eerste hebreuwsch drama *Aschiré hatikwah* (Pardas Schoschaniem) in drie akten (Amsterdam 1673, tweede editie Livorno 1770). Hij zet hierin allegorisch de overwinning van den wil over de hartstochten uiteen; het werd door vele rabbijnen in hebreuwsche en spaansche verzen bezongen. Zoo groeide hij op tot een geëerd koopman, een steunpilaar der amsterdamsche beurs en tot een elegant spaansch dichter. Hij was de voorzitter van de rederijderskamer der portugeesche Joden, de 'Academia de los Sitibundos', en secretaris van de 'Academia de los Floridos', door don Manuel Belmonte in de gemeente gesticht. Penso verzekert, dat hij ruim twee honderd brieven aan verschillende vorsten en staatslieden geschreven heeft. De Barrios karakteriseert dezen vruchtbaren schrijver in zijn *Arbol de los Vidas* (p. 90), als: 'het wonder der Academias, wiens onderwerp zoo geordend was, dat er geen kritiek tegen bestand was; fijngevoelig in zijn optreden en van echte beschaafdheid'. Van zijn werken zijn eerst vermeld: zijn *Oracion Funebre* over zijn moeder in de 'Academia de los Sitibundos' en die op zijn overleden vader in de 'Yesiba Keter Tora' te Amsterdam gehouden (beide Amsterdam 1683). Dan volgen hier eenige zijner meest bekende werken: *Discurso Academia moral*, gehouden in de Acad. de los Sitibundos en opgedragen aan Yshac Senior Texeira, den resident van Christina van Zweden te Hamburg (Antwerpen 1683); *Los Triumphos del Aguyla y eclypsus de la Luna* (Amsterdam 1683); *La rosa panegyrico sacro*, gehouden in de 'Acad. de los Sitibundos' (ib. 1683); *Rumbos peligrosos* (Antwerpen 1684), waarin gedeelten van Antonio de Castelo, Daniel Levi de Barrios, Simon de Barrios, Duarte Lopes Rosa, Alvaro Dias en Antonio Fernandez; *Discursos academicos morales*, in de Acad. de los Floridos gehouden (Amst. 1685) en opgedragen aan D. Joseph Nuñez Marchena; *Confusion de confusiones, dialogos curiosos* (Amst. 1688); *Retrato de la prudencia y simulacro del valor at Augusto Monarca Guilietho Tertero, rey de la Gran Bretaña* (Amst. 1690), behandelt Willem III, koning van Engeland; *Ideas posibles de que se compone un curioso ramillete de fragantes flores* (Antwerpen 1692), opgedragen aan D. Diego de Mendouza Corte Real, portugeesch ambassadeur in den Haag.

Penso had vier broeders, A b r a h a m , de oudste, die weldadig was als zijn vader, huwde een zekere R i b c a (Rebecca); verder J o s e p h , gehuwd met een zekere R a c h e l ; D a v i d en R a p h a e l , die in Londen leefden. Zijn vader Isaac overleed in 1683 te Amsterdam, 75 jaar oud. Deze had zes zusters, S a r a (gehuwd met Mozes Naar), R a c h e l (met Benjamin Naar), J o c h e b e d , R i b c a (met Jacob Gabay Henriques), A b i g a e l en L e a (met Abraham Naar).

Zie: *Jewish Encyclopaedia* IX, 589 en K a y s e r l i n g , *Bibliotheca Española Portuguesa Judaica* (Straatsburg 1890), 85 vlg.

Zwarts

[Pereira, Joseph]

PEREIRA (Joseph), geb. te Ville Real (Portugal), behoorde tot de marranen en vertrok later naar Amsterdam, waar hij openlijk Jood werd. Hij behoorde tot 'eenige portugiesen', die in 1661 verlof kregen zich te Amersfoort te vestigen en die daar 'Wolle Weeffgetouwen' bleken op te richten. Joseph legde op 2 December 1661 den burgereed van Amersfoort af, doch kon in Amersfoort niet rustig wonen, wegens de 'insolentien voor sijn wooninge en scheltwoorden', waartegen maatregelen genomen werden van overheidswege.

Zie: J a c . Z w a r t s , *Een Portugeesch- Jood-*

sche Vestiging te Amersfoort in het midden der 17de eeuw in het Nieuw Israël.
Weekblad van 17 September 1920.

Zwarts

[Pereyra, Abraham Israël]

PEREYRA (Abraham Israël), als marraan Thomas Rodrigues Pereyra genaamd, geb. te Madrid in het begin der 17de eeuw, gest. te Amsterdam 1699. Deze eigenlijk portugeesche marraan is de stamvader der nederlandsche Pereira's. Hij was een spaansch schrijver en philanthroop. Hij ontkwam aan de vervolging der Inquisitie, vertrok naar Venetië en van daar naar Amsterdam. Openlijk Jood geworden, genoot hij hier groote achting door zijn onmetelijken rijkdom en beschaving. Jarenlang was hij de voorzitter der portugeesch-joodsche gemeente aldaar. Als warm aanhanger van den Pseudo-Messias Sabbatai Tsewie, maakte hij, met zijn vriend Isaac Naar, een reis naar Italië (1666) om dezen te bezoeken. Voor dit doel trok hij ook naar Gaza in Palestina. Hij schonk 46.000 gulden aan de portug.-joodsche gemeente van Amsterdam, en stichtte een rabbijnen-seminarium te Hebron. Van zijn werken zijn gepubliceerd: *La certeza del camino*, opgedragen aan señor Dios de Israel (Amsterdam 1666), hetwelk uit twaalf deelen bestaat, de vrucht van twaalf jaren arbeid. Elk deel bevat zes tot negen hoofdstukken, terwijl het werk van aanbevelingen is voorzien door den opperrabbijn M.R. de Aquilar en den rabbijn Isaac Naar. Het handelt over de goddelijke voorzienigheid, over 's werelds ijdelheid, over 's menschen leed, over de liefde en de vrees voor God, over deugden en gebreken, over belooningen en straffen en meerdere soortgelijke bespiegelingen.

In 1671 gaf hij te Amsterdam uit *Espejo de la vanidad del mundo* met aanbevelingen der opperrabbijnen Isaac Aboab, M.L. de Aquilar en Josiahoe Pardo, en voorzien van sonnetten van Dr. Isaac Orobio de Castro en Daniel Levie de Barrios. Dan volgde het *Livro que contem o termo é codicoès con que os Srs do Mahamad do K.K. de Talmud Tora admitiraò o legado que nelle constituão Abraham Pereyra* (1659), de statuten van het door hem gesticht weldadigheidsgenootschap en het *Discours Legales sobre la verdad de la Ley* (1672), welke twee laatste werken in handschrift bewaard bleven. Pereyra liet vijf zonen na, nl. Isaac, Jacob, Mozes, Aaron en David, en twee dochters, nl. Ribca (gehuwd met Jacob de Pinto) en Rachel (gehuwd met Abraham Cuitiño of Quitiño). Het wapen van dezen thans uitgestorven tak der Pereira's is een zilveren leliekruis (croix fleur delisée) in keel; te Amsterdam veranderden zij het kruis in een perenboom.

Een Abraham Pereyra (Pereira) was ook arts te Amsterdam, in het midden der 17de eeuw.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* IX, 599; Isaac da Costa, *Israël en de Volken* (Utrecht 1876), 487 vlg.; Kayserling, *Bibl. Esp. Portug. Judaica* (Straatsburg 1890), 87.

Zwarts

[Pereyra, Daniel]

PEREYRA (Daniel), marraan (gedwongen katholiek gedoopte Jood), werd te Amsterdam openlijk Jood. Hij is bekend als 'tenorio el aogudo letrado' en overleed te Amsterdam op 15 October 1624.

Een andere Daniel Pereyra, de zoon van Abraham, was uitgever te Amsterdam in 1729, terwijl Mozes Pereyra in verband met het seminarium 'Ets

Haim' te Amsterdam voorkomt als 'noble y religioso el Arbol de las vidas es su flama'. Zijn broeder J a c o b noemt de Barrios in zijn *Trumphal Carro* p. 53-56 nl. in zijn

Epistola al muy Illustre Senor Jacob Pereira. Beiden waren zoons van Abraham Israël Pereyra.

Zie: Kayserling, *Bibl. Esp. Portug. Judaica* (Straatsburg 1890), 87 vlg.; I s. da Costa, *Israël en de Volken* (Utrecht 1876), 488 vlg.

Zwarts

[Perez, Judah ben Joseph Leon]

PEREZ (Judah ben Joseph Leon) was een spaansch rabbijn, in het begin der 18de eeuw, eerst in Venetië, later bij de hoogduitsche gemeente te Amsterdam. Hij was van marraansche afkomst; zijn grootvader had zich in Marokko gevestigd. Judah huwde een kleindochter van den rabbijn Michiel Cohen van Saloniki. Hij reisde naar Bohemen en bracht een winter te Praag door als gast van den voorzitter der gemeente Samschel Tausch. Te Kolin verbleef hij bij zijn vriend, rabbi Baruch Austerlitz. Daarna begaf hij zich naar Amsterdam, waar hij op jeugdigen leeftijd overleed. Hij schreef een bundel kabalistische opstellen ten gebuike op de Hooge Feestdagen, *Seder Kerié Moëd* (Venetië 1706). Verder verschenen van hem *Péreach Libanon*, een preekenbundel, gezamenlijk met *Nachal Ethan*, bevattende de preeken en een autobiographie van zijn bloedverwant en voorganger Isaac Cavallero (Berlijn 1714); *Schaäre Rachamiem*, mystieke en kabalistische gebeden, uit het geheimzinnige Zoharboek samengesteld (Venetië 1716); *Fundamento solido baza, y thypo de la sacra sancta, y divina Ley* (in het Spaansch, Amsterdam 1729). Dit laatste werk is een compendium der joodsche theologie, voorzien van approbatiën der amsterdamsche rabbijnen David Israël Athias en Ishac Haim Abendana de Brito. Het is opgedragen aan Abraham Dias Fernandez, terwijl Eliahoe Cardoso er een spaansch gedicht voor den schrijver in plaatste. Deze gaf op het laatste blad nog een verhaal van de schipbreuk, die hij op zijn reis van Londen naar Amsterdam geleden had. In 1737 gaf hij te Amsterdam uit *Aséreth Hadebariem*, Kap. 19-20 van Exodus, met dichterlijke arameesche en arabische paraphrasen en lofdichten op Simon ben Jochai, den legendarischen schrijver van de Zohar. Hij gaf ook een responsenverzameling uit van Joseph ben Mordechai Hakohen van Jeruzalem, nl. *Dibré Joseph* (Venetië 1715).

Isaac Perez, een tijdgenoot, was te Amsterdam als arts werkzaam; hij trad daar in 1742 in het huwelijk met Esther van Abraham Senior.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* VII, 345 en deel IX, 600; Kayserling, *Bibliotheca Española Portuguesa Judaica* (Straatsburg 1890), 88.

Zwarts

[Pet, Gerrit Agricola]

PET (Gerrit Agricola), geb. te Hoorn 17 Juli 1834, overl. in Straat Lagoendi bij Sumatra in Juni 1876, was de zoon van Jan Pet, burgemeester van Berkhout, en Suzanna Boldingk. Hij werd in het bouwkundig vak opgeleid en werd na vergelijkend examen bij ministerieele beschikking van 14 Mei 1855 met ingang van 1 Juni d.a.v. benoemd tot opzichter 4e klasse van den Rijkswaterstaat, en in Noord-Brabant geplaatst.

In het najaar van 1858 nam hij deel aan het eerste vergelijkend examen, waarvoor zich de nederlandsche opzichters mochten aanmelden, voor aspirant-ingenieur van den waterstaat in Nederlandsch-Indië en verkreeg daarbij het rangnummer 2, zoodat hij door den minister van Koloniën bij beschikking van 8 Dec. 1858 tot aspirant-ingenieur benoemd werd, terwijl de minister van Binnenlandsche Zaken

hem 18 Dec. 1858 met ingang van 1 Jan. 1859 eervol ontslag verleende als opzichter.

In Indië aangekomen, werd hij geplaatst te Tegal. In 1860 werd hij overgeplaatst naar Poer-

woredje, hoofdplaats der residentie Bagelen. Reeds in 1861, dus nog als aspirant-ingenieur, werd hij eerstaanwezend ingenieur aldaar. Hij werd, aldaar woonachtig, 30 Dec. 1862 tot ingenieur 3e, 26 Juni 1865 tot ingenieur 2e, en 10 Sept. 1872 tot ingenieur 1e klasse benoemd. Gedurende 12 jaren heeft hij in de residentiën Bagelen en Banjoemas groote werken tot bevoeiing van eene streek, groot 81000 hectaren, uitgevoerd. De boogbruggen, die hij over een aantal rivierdalen geslagen heeft, samengesteld uit rivier- of rolsteen, hebben nog lang als modellen voor dergelijke bruggen gediend. Die met de grootste spanningen, een van 34 meter en twee van 8 meter, bij Tombono over de Lok-Oeloe, is afgebeeld in het *Gedenkboek 1847-1897* van het Koninklijk instituut van ingenieurs. Bij eene inspectie verklaarde de directeur van publieke werken, dat de werken niet beter uitgevoerd hadden kunnen worden.

T.J. Stieltjes (II kol. 1370), deelde in de vergadering der Tweede Kamer van 12 Nov. 1869 mede, dat in Febr. 1861 alleen in de residentie Bagelen door bandjirs 100 bruggen verwoest zijn. De geduldige en met zoo uitstekenden uitslag bekroonde pogingen van Pet hadden een volkomen succes. Men had, vooral door den invloed der achtereenvolgende directeuren van publieke werken G.H. Uhlenbeck (IV kol. 1349), H. de Bruyn (I kol. 505), P.J.G. Beyerinck (I kol. 340), jhr. W.H.F.H. van Raders en H. de Bruyn (opnieuw) langzamerhand eene groote verbetering in den staat der openbare werken bereikt, doordat de werken werden uitgevoerd door den deskundigen waterstaat, maar daarop werd nog een half jaar voordat de Bruyn ten tweeden male aftrad, weder ingegrepen door eene gouvernementscirculaire van 25 Dec. 1876, waarbij alles weder kwam onder de niet-deskundige residenten. Het gevolg was dat slechts 10 jaren na dien dag en 12 jaren nadat Pet Bagelen had verlaten, eene commissie, bestaande uit Mr. H. Kuneman, hoofdinspecteur der cultures, O.H. Barnaby Lautier, resident van Bagelen, en H.E. van Berckel (IV kol. 112), verklaarde, dat 60 percent van de door Pet aangelegde werken geheel vervallen waren en de irrigatie nog slechts 64500 hectaren, dus 16500 hectaren minder dan vroeger, kon bedienen, terwijl in dien tijd de bevolking, die voordeel van de irrigatie had, met 300.000 zielen was toegenomen. Het in 12 jaren vervallen van goed aangelegde werken zou hier te lande niet mogelijk zijn, maar in een tropisch klimaat, waar de natuurkrachten zooveel heviger werken, is iets dergelijks bij ondeskundig onderhoud niet alleen mogelijk, maar is niet anders te verwachten.

Op 1 Dec. 1872 werd aan Pet verlof naar Europa verleend. Op 30 Mrt. 1874 trad hij weder als ingenieur 1e klasse in dienst. Hij werd op het technische hoofdbureau te Batavia geplaatst. Op 22 Jan. 1875 werd hij benoemd tot hoofdingenieur 2e klasse.

In het voorjaar van 1876 werden Pet en de chef der hydrografie A.C.J. Edeling in commissie afgevaardigd naar de Brandewijnbaai bij Padang, tot het instellen van een onderzoek naar de haventoestanden aan de westkust van Sumatra en de middelen om daarin verbetering te brengen. Nadat zij hun onderzoek volbracht hadden, keerden zij terug met het stoomschip 'Luitenant-Generaal Kroesen'. Dit schip leed in Straat Lagoendi schipbreuk; van de 300 opvarenden werden er ruim 60 gered. Tot de geredden behoorde Edeling. In Pet ging eene groote kracht voor den Indischen waterstaat verloren; hij had in

hoogere rangen nog zeer veel goeds kunnen tot stand brengen.

Te Poerworedjo heeft hij ook op archeologisch gebied gewerkt door onderzoekingen op de Diênghoogvlakte. Hieromtrent kan verwezen worden naar de *Notulen van het Bataviaasch oudheidkundig genootschap*, 14de deel (1876), blz. 49.

Ramaer

[Peter, Cleyn]

PETER (Cleyn), datum van geb. onbekend, overl. te Grieth in najaar 1570.

Hij komt het eerst voor bij de Watergeuzen in Sept. 1570, toen hij zonder aanstellingsbrief bij de oostfriesche kust kaapte. Op 17 Sept. 1570 rustte men in Grieth een schip tegen hem uit; op 19 Sept. 1570 nam men Cleyn Peter een schip af, dat hij bij Wieringen had genomen, en op 21 en 22 Sept. 1570 namen de Oostfriezen weer twee schepen in beslag, die hij in de Schotbalg had genomen. Men nam Cleyn Peter gevangen en bracht hem naar Grieth, waar hij in de gevangenis stierf. Later kwam uit, dat Sonnenberg, de commissaris van Oranje, de gevangenneming van Cleyn Peter wenschte.

Zie over hem: *Defensionales*, 87, 102, 104; *F r a n z , Ostfriesland und die Niederl.*, 167-168.

Vogels

[Peters, Franciscus Josephus Aloysius]

PETERS (Franciscus Josephus Aloysius), 18 Juni 1824 te Sambeek (N.B.) geboren uit Petrus Marianus Peters en Anna Francisca Hochtin, gestorven te Wittem 22 Juli 1893. Zijn studies maakte hij achtereenvolgens te Boxmeer, Rolduc, Haaren en, na zijne opneming in de Congregatie des Allerheiligsten Verlossers 15 October 1845, te Wittem. Den 25sten Juni 1848 priester gewijd, werd hij weldra te Wittem professor der zedekundige godgeleerdheid, dan eenigen tijd missionaris in België en Nederland, om eindelijk als rector de werkzaamheden der Redemptoristen te leiden te 's Hertogenbosch, Roermond, Roosendaal, Amsterdam en Wittem. Door deze betrekkingen en door vele geschriften heeft hij een grooten invloed gehad op het godsdienstig leven der Katholieken van zijn tijd.

Zijn portret in olieverf wordt bewaard in het Redemptoristenklooster te Wittem. van Grinsven

[Petreïus, Theodorus]

PETREÏUS (Theodorus), geb. 17 Apr. 1567 te Kampen, overl. 20 Apr. 1640 te Keulen. Zijne zeer achtenswaardige en godsdienstige ouders zonden hem naar verschillende scholen, o.a. te Zwolle en te Deventer. Na aldaar zijn lagere studiën te hebben volbracht, ging Petreïus in 1584 naar Keulen, waar hij wijsbegeerte studeerde en na 2 jaren den graad van licentiaat verwierf. Na rijp beraad deed hij nu daar zijn intrede in het vermaarde karthuizerklooster van St. Barbara, dat in 1338 was gesticht. 18 Mei 1587 legde hij er zijn plechtige geloften af. In 1597 benoemde men hem tot vicarius (supprior) van de chartreuse Marienburg bij Dülmen in het bisdom Munster. Van 1601 af verbleef hij weer te Keulen, waarna hij andermaal naar Dülmen werd geroepen, thans als prior (1612-1619). Als zoodanig woonde hij herhaaldelijk het generaalkapittel zijner orde bij in de Grande Chartreuse bij Grenoble

en hield er in 1616 een rede. In 1619 vinden wij hem weder genoemd onder de monniken van het klooster te Keulen.

Hij trok zich de kerkelijke gebeurtenissen en toestanden, vooral ook van zijn vaderstad, zeer aan en toont zich in zijne geschriften een vurig apologeet en een fel bestrijder van de Hervorming. In zijn *Catalogus Haereticorum (titulo Iconoclastae)* verhaalt Petreius hoe het bekende karthuizerconvent van St. Martinus op den Zonneberg bij Kampen, dat in 1494 bij de orde was ingelijfd, werd gesloopt en hoe de reformatie in de kerken

van Kampen is ingevoerd. Ook wordt daar beschreven hoe eveneens te Zwolle de beeldenstorm plaats had, en hoe burgers van Kampen naar Zwolle trokken om daaraan mee te doen. Petreïus deelt deze gebeurtenissen mede als ooggetuige.

P a q u o t geeft een eenigszins beredeneerde lijst van een 25-tal geschriften van dezen Karthuizer, die voornamelijk van apologetischen aard zijn. Bekend is vooral zijn *Bibliotheca Cartusiana, sive Illustrium sacri Cartusiensis Ordinis Scriptorum Catalogus* (Keulen 1609) (320 blz.). Op blz. 298-303 schrijft hij op bescheiden wijze over zichzelf. Tezamen met deze *Bibl. Cartus.* zijn uitgegeven de *Origines Cartusianorum monasteriorum per orbem universum* (73 blz.) van A u b e r t u s M i r a e u s , waarin de 17 toenmalige ordesprovinciën en de Karthuizerkloosters der wereld, toen niet minder dan 200 in getal, met vermelding van eenige bijzonderheden, staan opgesomd. In de Noordelijke Nederlanden vond men op het einde der 16e eeuw nog kloosters dezer orde, in 's Hertogenbosch en Roermond.

De *Bibl. Cart.* van Petreïus is later door M o r o t i u s , cistercienserabt te Turijn, eenigszins herzien en vermeerderd, opnieuw uitgegeven onder den titel *Theatrum Chronol. S. Cartus. Ordinis* (Taurini 1681). Verder bezorgde Petreïus de uitgave *D. Petri Dorlandi, Diestensis olim Cartusiae Prioris doctissimi, Chronicon Cartusiense* (Colon. 1608). Deze kroniek, in een der eerste jaren van de 16e eeuw door D o r l a n d u s geschreven, beslaat 485 blz., waaraan Petreïus nog 168 blz. met aantekeningen heeft toegevoegd. Evenzoo bezorgde hij een soortgelijk werk van den Carmeliet A r n o l d u s B o s t i u s over de beroemde karthuizers. Eindelijk verdient hier nog vermelding zijn reeds genoemde *Catalogus Haereticorum, etc.* (Colon. 1629), een alfabetisch gerangschikt werk van 233 blz., dat echter niet zeer nauwkeurig kan genoemd worden, en vervolgens: *S. Brunonis, Carthusianorum Patriarchae, Opera Omnia, Studio Th. Petreii recensita* (Colon. 1640) (3 dln.).

Zie: P e t r e i u s , *Bibliotheca Cart.* 298-303; P a q u o t , *Mémoires* (éd. 1768) 163-166; V a l . A n d r e a s , *Bibl. Belg.* 829-830; v.H. en v.R., *Oudh. en Gest. v.h. Bisd. Deventer* II, 19 e.v.; M o r o t i u s , *Theatrum chron. s.O. Cart.* 137; *Maisons de l'ordre des Chartreux* IV (Parkminster 1919) 73, 105; H.J.J. S c h o l t e n s , *Een Boek over Karthuizers* (Roermond 1924), passim.

Scholtens

[Petri, Daniel]

PETRI (Daniel), geboortig van Bergen op Zoom, kanunnik-regulier van St. Augustinus te Groenendaal bij Brussel, waar hij 1523 eenstemmig tot prior werd gekozen. Hij was begunstiger van kunsten en wetenschappen en beijverde zich zeer om de bibliotheek te vermeerderen, die met 120 banden van groote afmeting toenam. Hij stond aan het hoofd van het klooster tot zijn dood 17 Mei 1534.

In handschrift liet hij, volgens F o p p e u s , na: *Tractatus de compunctione cordis; Brevis exercitio ad digne celebrandum* en nog andere geschriften.

Zie: S a n d e r u s , *Chorographia sacra Brab.* II, 21; F o p p e n s , *Bibl. Belg.* I, 229; W a u t e r s , *Hist. des environs de Bruxelles* III, 35.

Fruytier

[Petri, Gerardus]

PETRI (Gerardus), P e t e r s of van S t e e n s e l , priester, geb. te Steensel bij Eindhoven, overl. te Duinkerken 25 of 27 Sept. 1583, was een landgenoot van den eersten bisschop van IJperen, Martinus van Rythoven, die hem tot zijn secretaris

benoemd had bij het aanvaarden van zijn bisdom 1565. Tevens had hij hem
beschonken met een kanunnikdij van Veurne, overgebracht naar IJperen in de

kathedraal, 1 Juni 1568. Op het provinciaal concilie te Leuven 9 Mei 1574 was mag. Gerardus Petri de Steensel notaris en scriba. 20 Mei 1574, bij de sluiting van het concilie, kondigde hij de decreten van het concilie af in de St. Pieterskerk te Leuven. Gerardus Petri deelde in de treurige wederwaardigheden van zijn bisschop, behalve in diens tweejarige gevangenschap, tijdens het schrikbewind der Calvinisten in Vlaanderen 1577-84. IJperen was 1581-84 in hunne macht, zoodat zij aldaar niet konden verblijven. 1 Aug. 1583 vertoefde hij met zijn bisschop te Rijssel, van daar vertrok hij met hem naar Veurne, na de overgave dier stad 24 Juli, waar hij 12 Aug. aankwam. Hij volgde den bisschop met den kanunnik Adriaan van Zeeland op zijn tochten in de omstreken om de kerken te herwijken en de zieken bij te staan, daar de meeste priesters verdreven waren. De pest, die de streek teisterde, nam toe; Gerard Steensel en Adriaan van Zeeland werden aangetast en bezweken; Steensel het eerst. 25 Maart 1583 had hij in plaats van zijn kanunnik van Veurne een prebende van de St. Martinuskerk verkregen en tevens het pastoraat van O.L. Vr. ten Briel te IJperen. Hij kon er geen bezit van nemen.

Zie: Sanderus, *Flandria illustrata* II, 2 ed. 279; Schutjes, *Gesch. bisd. 's Hertogenbosch* II, 229; v.d. Peereboom, *Ijpriana* VI; de Ram, *Synodicon Belgicum* I, 173, 193, 221.

Fruytier

[Peutemans, Leonard]

PEUTEMANS (Leonard) werd in 1590 te Middelburg geboren uit L. Peutemans en Jacomijntje Jansdr. Hij studeerde in de medicijnen en was van 1618 tot 1622 stadsdokter. Hij leverde voor den *Zeeuwschen Nachtegaal* (1623, 4°; herdr. 1633, 12°) een gedicht op het vertrek van Anna Roemers Visscher. Op de *Constrijcke Sinnebeelden* van Cats maakte hij een lofdicht.

C.H.Ph. Meijer

[Pierson, Jan Lodewijk]

PIERSON (Jan Lodewijk), geb. te Gorinchem 1 Mei 1851, overl. te Nijmegen 8 Febr. 1910, was de zoon van A.C. Pierson en H.A.U. P a p e t. Opgelid op de kostschool van Kattenbusch in zijne geboorteplaats, was hij bij het vergelijkend examen voor cadet aan de militaire academie te Breda nummer een van de geheele lijst, en werd hij bij de genie geplaatst. Bij Koninklijk besluit van 18 Juli 1870 werd hij, als nummer drie van de ranglijst, tot tweeden luitenant der genie benoemd. Nadat hij in vijf garnizoenen gediend had en 14 Juni 1873 tot eersten luitenant bevorderd was, verzocht hij in het begin van 1876 ontslag als officier, hetwelk hem 6 Febr. van dat jaar eervol werd verleend. Zijne bedoeling was, in dienst van den Nederlandsch-Indischen Waterstaat te gaan, en 14 Febr. 1876 werd hij ter beschikking van den Gouverneur-Generaal gesteld, 23 Juni d.a.v. tot aspirant-ingenieur benoemd en 27 Dec. van hetzelfde jaar tot ingenieur 3e klasse bevorderd.

Na twee jaren te Madioen gediend te hebben, werd hij in 1878 ter standplaats Socrabaia toegevoegd aan den ingenieur J.J. Dijkstra tot het doen van opnemingen voor de verschillende ontwerpen tot verbetering van den toestand van het vaarwater dier handelsstad. Reeds bij gouvernementsbesluit van 1 Mrt. 1844 was eene commissie benoemd, ten einde voorstellen te doen tot het tegengaan van den achteruitgang van dat vaarwater. Het was de luitenant ter zee M.H. Jansen (later

lid van den Raad van State), die het denkbeeld opperde om de Solorivier, die zeer groote hoeveelheden slib in het vaarwater van Soerabaia bracht, naar de Java-zee te verleggen. In 1853, toen onder den energicken gouverneur-

generaal Duymaer van Twist besloten was, met de verbetering een begin te maken, werd door de militaire genie een dam, lang 2700 meter, aangelegd van den zuidwestelijken oever der Solomonding naar het noorden. In 1854 werd een geheel nieuwe mond in noordwestelijke richting gegraven en een der beide armen van de rivier beneden het punt van uitgang van den nieuwen mond afgedamd. Verder zond Duymaer van Twist in het laatstgenoemde jaar de stukken betrekkelijk het denkbeeld van Jansen naar Nederland. De minister van Koloniën Pahud verzocht de meening hierover van eene commissie, bestaande uit L.J.A. van der Kun (II kol. 738), L. Rijsterborgh (IV kol. 1190) en jhr. J. Ortt van Schonauwen (II kol. 1033), met F.J. van den Berg als secretaris. Zij bracht 11 Juni 1855 een gunstig rapport uit. Jaren lang bleef daarna de zaak rusten; de aandacht was meer op spoorwegaanleg gevestigd. Maar juist toen Pierson te Soerabaia geplaatst werd, was eene commissie benoemd, bestaande uit zijn chef Dijkstra en den zeeofficier H. Nijgh, ten einde de zaak opnieuw te overwegen en ontwerpen met begrotingen in te dienen.

Zij stelden voor om de Solorivier te verleggen naar Sedajoe-Lawas, een punt aan de Java-zee, op 35000 meter beoosten de grens tusschen de residentiën Soerabaia en Rembang en 35000 meter bewesten de punt Oedjong Pangka, gelegen bij het noordelijk uiteinde van het Westgat, dat toegang geeft uit de Java-zee naar Soerabaia. De lengte der doorgraving zou 11000 meter, de grootste diepte van ingraving 24 meter zijn. De kosten waren begroot op 11 miljoen. Een zeer nuttig werk was hieraan toegevoegd, dat met veel minder kosten dan in elk ander geval gemaakt kon worden, daar de waterstand beneden het punt van uitgang der nieuwe rivier zooveel zou dalen. Dit werk was de bevoeiing van de geheele vallei der Solorivier. Daarvoor had men het noodige verval beschikbaar. Het hoofd-irrigatiekanaal was begroot op 6¾ miljoen.

Toen Dijkstra 25 Juni 1880 tot hoofdingenieur bij den aanleg der Staatsspoorwegen op Java benoemd was, volgde Pierson hem te Soerabaia op, en 8 Apr. 1881 werd hij bevorderd tot ingenieur 2e klasse. Op 13 Juni 1883 werd hem verlof naar Europa verleend. In Indië teruggekeerd, werd hij 30 Sept. 1885 in zijn rang hersteld en opnieuw te Soerabaia geplaatst. Dijkstra en Nijgh hadden, voor het geval men de verlegging naar Sedajoe-Lawas te kostbaar achtte, eene verlegging van den noordelijken arm der Solorivier naar het noorden, in nagenoeg rechte richting, gericht op de punt Oedjong Pangka, aanbevolen, waarvan de kosten op 4 miljoen geraamd waren. Deze arm zou beneden den bovenmond der nieuwe rivier afgedamd worden, maar de zuidelijke arm, de Kali Miering, zou onveranderd blijven.

Onder de werken, door Pierson van 1885 tot 1889 uitgevoerd, verdient vermelding de verbetering van den afvoer langs de zuidelijk van de Solorivier loopende Soerabaia- en Porrong-rivieren.

Hij werd 13 Mrt. 1890 tot ingenieur 1e klasse bevorderd. Onderwijl bestudeerde hij het groote plan en geraakte hij zoozeer onder den indruk van de voordeelen daarvan, dat hij zich tot levenstaak stelde, het tot uitvoering te brengen. Ten einde reeds eenigszins een der groote doeleinden, vergrooting der vaardiepte voor Soerabaia, te bevorderen, was in 1881 door eene commissie, bestaande uit M.H. Jansen en J.A.A. Waldorp (III kol. 1378) de aanleg van een dam van Oedjong Piring, de noordwestpunt van Madoera, naar het Djamoean-rif voorgesteld. Daar het Westgat

daardoor versmald zou worden, meenden zij, dat eene belangrijke uitschuring door dezen aanleg zou ontstaan. Door den minister Mr. E. baron Mackay werd hieromtrent de meening gevraagd van M.H. Jansen, J.F.W. Conrad (II kol. 320) en P.W. van der Sleyden. Hun advies, in 1891 uitgebracht, luidde gunstig. Op 29 Nov. 1892 werd, niettegenstaande de Nederlandsch-Indische waterstaat er weinig heil van verwachtte, het betrekkelijk wetsontwerp in de Tweede Kamer met 47 tegen 22 stemmen aangenomen; het werd de wet van 30 Dec. 1892. In 1889 werd Pierson ook de opdracht, een ontwerp met begrooting in te zenden voor de groote werken. Nadat hij die in het begin van 1892 had ingezonden, kreeg hij 5 Oct. van dat jaar de opdracht, daarover met den minister van Koloniën Mr. W.K. baron van Dedem (I kol. 694) te gaan spreken en hem de voordeelen onder het oog te brengen. De minister geraakte daarvan evenzeer als de indische autoriteiten overtuigd en een betrekkelijk wetsontwerp werd in de Tweede Kamer op 25 Mei 1893 met 55 tegen 16 stemmen aangenomen; het werd de wet van 23 Juni 1893. Van 1892 tot 1895 werd het bovenvermelde werk volgens de wet van 30 Dec. 1892 in eigen beheer uitgevoerd voor ongeveer 3 miljoen of 1 miljoen onder de raming.

Daar er in Indië geen genoegzaam kapitaalkrachtige aannemers waren, werd besloten, het eerste tot het geheele complex behorende groote werk, namelijk de doorgraving tusschen Palangwat en Sedajoe-Lawas, h.t.l. aan te besteden. Deze aanbesteding had plaats op 16 Dec. 1893. Voor de aanbesteding had Pierson aan de gegadigden medegedeeld, dat alle inschrijvingen boven de door hem opgemaakte begrooting ad f 5.150.000 niet aangenomen zouden worden, daar hij dit werk voor die som in eigen beheer kon uitvoeren. Dit was eene groote fout, vooral omdat zijne begrooting slechts was gecontroleerd door vergelijking met de kosten, die de irrigatiewerken aan de Kenang in Toeban (residentie Samarang) gevorderd hadden, werken, die niet een twintigste van dit werk gekost hadden. De aannemers waren van oordeel, dat de glooiingen door Pierson te steil waren aangenomen, dat de wijze van grondverplaatsing moeilijkheden met zich zoude brengen en dat de loonen der chefs van uitvoering, machinisten, werkbazen en koelies veel te laag geraamd waren. Het gevolg was, dat er geen enkele inschrijving inkwam. Pierson was van oordeel, dat hij op zijne meening, dat het werk voor de bovengenoemde som uitgevoerd kon worden, niet mocht terug komen, en hij wist de regeering te belezen, goed te vinden, dat het in eigen beheer uitgevoerd zou worden. Hij reisde naar Indië terug en werd na aankomst op 22 Febr. 1894 weder als ingenieur 1e klasse in dienst gesteld. Hij trok met den grootsten ijver aan den arbeid, richtte fabrieken van metselsteenen, kalk en andere materialen, houtkapperijen, in een woord alles op, wat voor de uitvoering van het werk naar zijne meening goedkooper ter plaatse aangemaakt dan van verre aangevoerd kon worden. Hij kocht baggermolens, en stelde personeel van allerlei soort in dienst. Hij meende in zijn optimisme, dat dit de beste wijze van uitvoering was, daar er z.i. weinig risico was en de winst voor den aannemer bespaard werd.

Reeds vrij spoedig werd door sommigen getwijfeld aan de mogelijkheid van goeden uitslag der onderneming, en toen er reeds verscheidene millioenen waren uitgegeven, vooral aan voorbereidenden arbeid, bereikten deze geruchten de nederlandsche regeering. De minister van Koloniën,

J.T. Cremer, stelde 23 Dec. 1898 eene commissie tot onderzoek van den toestand in, met opdracht om de vraag te overwegen of het gewenscht was, het werk voort te zetten of niet. Deze commissie bestond uit W.F. Leemans, J.M. Telders, J. Kraus en J.E. de Meijier, de drie eersten nederlandsche, de laatste nederlandsch-indische ingenieur. Nadat de beide laatstgenoemden ook in Indië een onderzoek hadden ingesteld (de Meijier was door zijne betrekking, directeur der publieke werken, reeds geheel van alle begane fouten op de hoogte), bracht deze commissie een verslag uit, gedagteekend 10 Juli 1900. Pierson vormde onmiddellijk nadat deze beschikking hem bekend werd, het plan om zijn ontslag uit 's Rijks dienst te nemen. Hij bleef alleen in functie om de drie nederlandsche leden der commissie in te lichten. Dit volbracht zijnde verzocht hij ontslag uit den Rijksdienst. Dit werd hem in Mrt. 1899 eervol verleend. Het beheer der werken gaf hij tegelijk over aan zijn ambtgenoot W.B. van Goor.

De drie eerstgenoemde leden der commissie kwamen tot de slotsom, dat het gewaagd was, de werken voort te zetten, vooral omdat bij staking het grootste gedeelte van het daaraan reeds bestede geld, ongeveer 20 millioen en weinig van de raming voor het geheele werk verschillende, als weggeworpen beschouwd kon worden. In de tropen toch groeit een gegraven kanaal binnen eenige tientallen jaren zoo goed als geheel dicht. De Meijier was van oordeel, dat de voordeelen niet zouden opwegen tegen de zeer groote uitgaven, die nog gedaan zouden moeten worden om het werk te voltooien. De minister Cremer vereenigde zich met het gevoelen van de Meijier en gaf bevel, het werk te staken. Dat besluit is zeer te betreuren en het is moeilijk te begrijpen, dat, waar 3 van de 4 commissieleden voortzetting van den arbeid aanrieden, de minister den raad van het vierde lid volgde.

Pierson vestigde zich te Nijmegen. Merkwaardig is het, dat hij hier als het ware een nieuw leven begon, voor de publieke zaak zelfs een zeer nuttig leven. Dit was nog zooveel te meer te waardeeren, daar hij kort te voren zijn eenig kind verloren had. Hij werd in 1901 gekozen tot lid van den raad der gemeente Nijmegen en tot voorzitter der gezondheidscommissie aldaar. Onder hetgeen op zijn initiatief of met zijn krachtige medewerking tot stand kwam, is te noemen: de vergrooting van de gasfabriek, de verbetering der rioleering, een onderzoek naar de woningtoestanden en de oprichting eener electriche centrale. Ook gaf hij in een uitvoerig rapport den weg aan, te volgen bij het verleenen van concessie voor tramwegen te Nijmegen en in zijn omtrek.

Hij schreef: *De plannen tot verbetering der bevoeiing en afwatering in de Solovattei in Tijdschrift Koninklijk Instituut van Ingenieurs 1891-1892*, blz. 58; *Verslag omtrent den aanleg van een steenen dam onder den Madoerawal van Oedjong Pangka naar het rif van Djamoelang in hetz. tijdschr. 1897-1898*, blz. 91; *Verslag omtrent het bakken van steen (Waal-formaat) voor den bouw van steenovens der machinale tichelwerken in de Solovattei in Tijdschrift der afdeeling Nederlandsch Indië van Inst. van Ing. 1897-1898*, blz. 1.

Hij huwde 22 Mrt. 1876 E.P.C. Vonck, overl. 8 Aug. 1903 en 21 Dec. 1904 S.J. Muntendam, die hem overleefde.

Eene levensbeschrijving van hem van de hand van E.A.C.F. von Essen komt voor in den *Ingenieur* van 2 Apr. 1910.

Ramaer

[Pietersz, Adriaan]

PIETERSZ (Adriaan), orgelmaker in de 15e eeuw, waarschijnlijk geboren te Brugge, overleed

1480 te Delft. A. Pieterz is bekend door van Bleywyck, *Beschrijvinge der Stadt Delft* (Delft 1667) 172 en 205, die hem vermeldt als bouwer of steller van een orgel in den kruisbeuk der kerk van St. Ursula of de Nieuwe Kerk te Delft voor het altaar van Sint Joris, 1441. 1455 maakte hij een ander orgel, waarin hij niet slaagde. In 1458 was hij werkzaam aan het repareren van het orgel der Oude of Sint Hippolytuskerk te Delft.

Verder is er niets meer van hem te vinden dan het bericht, dat hij 1480 arm overleed in het oud-mannenhuis te Delft.

Zie: *Biogr. nat. Belg.* XVII, 495.

Fruytier

[Pietersz, Johan Baptist]

PIETERSZ (Johan Baptist), onderwijzer, geb. te Zuid-Schalkwijk, Utrecht, 24 Sept. 1798, overleed te St. Josse ten Noode 31 Dec. 1871. Hij werd opgeleid voor het onderwijs en was eerst werkzaam aan de normaalschool te Haarlem. Daarna verkreeg hij eene plaats als hoofd aan de 'betalende' school te Brussel, opgericht door het gouvernement in het oudhotel van Financiën. Aan deze school was een opleiding voor onderwijzers verbonden, waarmede Joh. Pietersz werd belast, en die in 1850 werd veranderd in een middelbare school. Na meer dan 25 jarig bestuur werd hij benoemd tot eere-directeur der middelbare scholen van Brussel. Zijn talent als opvoedkundige en onderwijzer blijkt genoeg uit de vele werken, die hij in het licht gaf. Zijne talrijke schoolboekjes in de verschillende vakken van het onderwijs vindt men opgesomd in de *Bibliographie Belg.* 1830-1880, III (1897), 133-135, 65 nummers. De meeste werden in het Nederlandsch uitgegeven en vele meermalen herdrukt. De volgende werkjes hadden tot doel de godsvrucht bij de kinderen op te wekken: *Uitlegging van de twaalf artikelen des getoofs* (Mech. 1842) drie uitgaven; *Verklaring van het Gebed des Heeren en de Engelsche Groetenis* (1842) drie uitgaven; *Het leven van de Heilige Maagd en Moeder Gods Maria* (1843) vier uitgaven. Het volgende verscheen onder een schuilnaam: *Meester Jochem's lotgevallen en reistogt naar Gheel, Oorspronkelyk werk over de vlaemsche taet op de wyze van Don Quichott van Cervantes verveerdigd door J.B. Straatman onderwijzer en taalteeraar* (Brussel 1845).

Pietersz. werkte ook mede aan het tijdschrift *de Vlaemsche stem* 1847.

Zie: *Biographie nation. Belg.* XVII (1903), 496.

Fruytier

[Pieterszn, Philip]

PIETERSZN (Philip) van Delft was ziekentrooster aan boord van het schip 'Amsterdam' van Wybrand van Waerwijck, die Mei 1598 met Jac. van Neck voor de 'Oude Compagnie' uitzeilde en bij van Neck's terugkeer als bevelvoerder achterbleef. Philippus kwam met de vloot 27 Sept. 1598 op Mauritius, waar hij predikte en doopte. Van 15 Juli 1604 hebben wij een lijst van door hem gedoopten. Hij vertegenwoordigt dien eersten tijd, toen het nog moeilijk viel geordende predikanten op de vloot te krijgen.

Zie: C.A.L. van Troostenburg de Bruyn, *Krankbezoekers in Ned. O. Indië*, 1902, 61; *Bijdr. Hist. Gen. Utr.* XXI 196 (*Reisverhaal Jac. van Neck*, uitg. Colenbrander).

L. Knappert

[Pimentel, Abraham Cohen]

PIMENTEL (Abraham Cohen) was in de tweede helft der 17de eeuw een vermaard rabbijn der portugeesche Joden te Amsterdam, waar hij ook overleed. Hij was een leerling van den amsterdamschen opperrabbijn S.L. Morteira en was later haham (opperrabbijn) te Hamburg. Te Amsterdam vervaardigde hij het hebreeuwsche joodsche werk *Minchath Kahen*. Een bundel

van zijn preeken, in de 'Academia Keter Tora', te Hamburg gehouden, werd onder den titel *Questoës e discursos academicos* aldaar in 1688 gedrukt. Het bevat o.a. twee voordrachten van zijn zonen I s a a c en A b r a h a m op hun 13den verjaardag ter gelegenheid van hun kerkelijke meerderjarigheid gehouden.

Zie: K a y s e r l i n g , *Bibliotheca Esp. Portugueza Judaica* (Straatsburg 1890), 89; Mendes dos Remedios, *Os Judeus Portugueses em Amsterdam* (Coimbra 1911), 112.

Zwarts

[Pina, David de]

PINA (David de) was een portugeesch-joodsch arts te Amsterdam uit de tweede helft der 17de eeuw. Hij was geboren in 1662, studeerde te Leiden onder het rectoraat van prof. Antonius Mathaeus (ing. 15 Mei 1678). Zijn dissertatie *De pleuritide* (Leiden 1678) is opgedragen o.a. aan de opperrabbijnen Isaac Aboab en Mozes Raphaël de Aguilar.

Zie: K a y s e r l i n g , *Bibliotheca Esp. Portugueza Judaica* (Straatsburg 1890), 89 en het *Album Studiosorum* van Leiden, 622.

Zwarts

[Pina, Jacob alias Manuel de]

PINA (Jacob alias Manuel de), geb. te Lissabon 1616, gest. te Amsterdam in de tweede helft der 17de eeuw. Hij behoorde tot een portugeesche marranenfamilie, waarvan sommige leden erin slaagden aan de Inquisitie te ontsnappen en naar Amsterdam te vluchten om daar openlijk als Joden te leven. Manuel werd in 1660 in Holland Jood en nam den aartsvaderlijken naam Jacob aan. In Lissabon publiceerde hij een comedia burlesca, getiteld *La mayor hazana de Carlos VI* en een bundel humoristische gedichten *Juquetes de la Niñez y- Travesukas det Ingenio* (Lissabon 1656), ook genaamd *Chausus del Ingenio y dislatas de la Musa*. De Barrios noemt van dezen 'poeta y musico excelente' nog een werk *Varias Poesias* genaamd. Het overlijden van opperrabbijn Morteira betreurde hij in zijn *Cancion en la muerte del Jaxam Saul Levi Morteira* en in zijn *Canção funebre*, uit 12 gedichten bestaande en uitgegeven door Mendes dos Remedios; evenzoo den dood der martelaren Abraham Nuñez Bernal en Lope de Vera, in Spanje ter zake van het Jodendom verbrand (1655). In 1673 schreef hij in Joseph Penso's werk een portugeesch vers en een spaansch gedicht in Templo's spaansche Psalmvertaling.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* X, 44; Mendes dos Remedios, *Os Judeus Portugueses em Amsterdam* (Coimbra 1911), 115-117; *Elogios que zelozos dedicaron* (Amsterdam 1656), 23 en 50.

Zwarts

[Pina, David Sarfati de]

PINA (David Sarfati de), geb. te Amsterdam, waar hij omstr. 1675 overleed, bekend geleerde uit den kring der portugeesche Joden te Amsterdam, was de zoon van Aron Sarfati, en schoonzoon van Dr. Isaac Orobio de Castro. Hij was arts en filosoof en als 'el primero de predicadores' te Amsterdam bekend. Hij onderhield een correspondentie met Jablonski en hield o.a. een predikatie bij de inwijding der portug. synagoge van Amsterdam in 1675.

Zie: Kayserling *Bibliotheca Esp. Portug. Judaica* (Straatsburg 1890), 89;
Feestbundel de Castro Tartaz (Amsterdam 1675) 133-155; de Castro, *Portug.
Synagoge* (den Haag 1875), 34 en aant. 69.
Zwarts

[Pinedo, Mozes de]

PINEDO (Mozes de) was arts bij de portugeesche Joden van Amsterdam in de tweede helft der 17de eeuw. Hij blijkt tot den dichterring in die gemeenschap te hebben behoord. Zijn dissertatie *De dysenteria vera* (Leiden 1685) is opgedragen aan Jacob en David de Pinedo 'mercatori' en den opperrabbijn Isaac Aboab. Achteraan bevindt zich

o.a. een *Ala bança* van den spaansch-joodschen dichter Miguel de Barrios.

Zie: K a y s e r l i n g , *Bibl. Esp. Portug. Judaica* (Straatsburg 1890), 90.

Zwarts

[Pinedo, Thomas alias Isaac de]

PINEDO (Thomas alias Isaac de), geb. te Trancoso (Prov. Beira in Portugal) 1614, gest. te Amsterdam 13 Nov. 1679. Zijn vader was uit het geslacht P i n h e i r o , zijn moeder uit dat van de F o n s e c a afkomstig. Thomas was een groot beoefenaar der klassieke letterkunde en behoorde tot de spaansche marranen. Hij ontving zijn opvoeding in een Jezuïeten-college te Madrid. Hij had daar vele geleerde vrienden, doch ontging de verdenkingen der inquisitie niet. Op gevorderden leeftijd week hij naar Holland uit en vestigde zich te Amsterdam, waar hij, als Isaac de Pinedo, nog jarenlang leefde, nadat hij zich openlijk als Jood bij de portugeesche joodsche gemeente aldaar had aangesloten. Hij was een bloedverwant van Miguel de Silveyra en Pedro Teixeira. In 1678 publiceerde hij te Amsterdam een met uitvoerige aantekeningen voorziene uitgave van Stephanus Byzantinus, opgedragen aan den markies de Mondejar te Madrid, zijn ouden vriend, wiens overlijden hij aan de Barrios meldde, met de verzuchting, dat hij niet als Jood overleden was. Zijn commentaar op Stephanus maakte hem een beroemd theoloog; hij voltooide dit werk te Amsterdam op 29 September 1676 (het verscheen ald. 1678). Pinedo kantte zich niet zoozeer tegen het Christendom, waaraan naar zijn meening de opheffing der heidenen te danken was, dan wel tegen de Inquisitie.

Zie: K a y s e r l i n g , *Bibliotheca Esp. Portugueza Judaica* (Straatsburg 1890), 90; I s a a c d a C o s t a , *Israel en de Volken* (Utrecht 1876), 282.

Zwarts

[Pinto, Isaac]

PINTO (Isaac) was kapitein der joodsche burgerwacht van de Joden-savanna, de vroegere joodsche gemeenschap in het binnenland van Suriname. Toen in October 1712 Cassard, fransch vlootvoogd, de Commawijnerivier trachtte op te zeilen, boden de Joden onder kapitein Pinto een hardnekkigen tegenstand. De vijand bombardeerde echter Paramaribo en brandschatte de kolonie, waaraan hij groote schade toebrengt.

Ook in Brazilië leefde een joodsche kapitein Pinto, die zich heldhaftig in het fort dos Affrogados weerde tegen de Portugeezen en in 1653 daarbij sneuvelde.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* X, 54; K o e n e n , *Geschiedenis der Joden in Nederland* (Utrecht 1843), 281 en 294.

Zwarts

[Pinto, Aäron de]

PINTO (Aäron de), afstammeling van Abraham de Pinto (zie ald.), was in het begin der 18de eeuw president der portugeesch-joodsche gemeente te Amsterdam. In den strijd tusschen den portugeeschen en hoogduitschen opperrabbijn te Amsterdam over de messiaansche beroering, die daar toen was, voegde zich het bestuur der portug. gemeente naar de decisie van den hoogduitschen opperrabbijn chacham Tsewie. Diens portugeesche collega, Aylion, beklagde zich bij de Pinto over zijn achteruitstelling, zoodat het bestuur nu uitleg van zijn decisie aan Chacham Tsewie vroeg, die dit weigerde. Het gevolg van deze actie was, dat Chacham Tsewie zijn

strijd tegen de messiaansche beweging verloor en Amsterdam moest verlaten, terwijl hij een der grootste joodsche geleerden van Nederland was.

Aron de Pinto alias Jnigo (Lopes) Pinto, zoon van Abraham de Pinto (zie art.), vestigde zich in den winter van 1646 te Rotterdam, waar hij zich besnijden liet en openlijk Jood werd met zijn broeders, vader en oom.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* X, 53; J a c . Z w a r t s , *Schelomo Aylion in Geill. Joodsche Post*, 1921 no. 34, blz. 540; J a c . Z w a r t s , *De Jesiba de los Pintos in Rotterdamsch Jaarboekje* 1922, 48, 51 en 59.

Zwarts

[Pinto, Aäron de]

PINTO (Aäron de) Junior, geb. 1676, behoorde tot het eerste zestal Joden, dat aan de latijnsche school in den Haag in den franschen tijd werd toegelaten. Hij studeerde later in de medicijnen te Leiden (ing. 6 Sept. 1797), vestigde zich na zijn promotie in den Haag, waar hij op 1 van Lentemaand 1810 tot stadsgeneesheer werd benoemd. Hij was de eerste Jood in Nederland, die dit ambt bekleedde. Hij stamde af van Abraham de Pinto (zie art.).

Zie: M. Henriques Pimentel, *Geschiedk. aanteekeningen over de Haagsche Portugeesche Israëlieten* (den Haag 1876), 76.

Zwarts

[Pinto, Aäron Adolf de]

PINTO (Aäron Adolf de), geb. in den Haag 24 Oct. 1828, gest. 23 Dec. 1907, zoon van Mozes de Pinto en jvr. Sara Salvador, broeder van Mr. Abraham de Pinto (zie art.). Na een gymnasiale opleiding in den Haag, die hij naar het gebruik op 1 Sept. 1847 met een rede in de remonstrantsche kerk beëindigde, werd hij op 18-jarigen leeftijd (11 Aug. 1847) als leidsch student ingeschreven voor de rechtsgeleerde faculteit. Zijn persoon werd hoog aangeslagen in de studentenwereld, zoodat het litterarisch dispuut *Exercendo* hem weldra het eerelidmaatschap aanbood, waartoe het vooroordeel, dat de Pinto Jood was, eerst na heftigen tegenstand overwonnen moest worden. Reeds toen wist hij zijn arbeidskracht tot het hoogste op te voeren, doch tevens was hij een groot liefhebber van muziek en op de jolige festijnen het middelpunt der gezelligheid. Op 20 Jan. 1852 reeds promoveerde hij tot doctor in het romeinsch en hedendaagsch recht op zijn proefschrift *Ad locum codicis civilis neerlandici* enz. De latere professor J.A. Fruin dichtte toen reeds: 'Gij zult de roem van Themis wezen, gelijk gij d'eer van Pallas waart.' Had hij het begeerd, zegt zijn biograaf, de Pinto zou als hoogleeraar naar Leiden hebben kunnen terugkeeren. Hij begeerde dit niet en wees later verschillende professoraten te Leiden en o.a. ook een te Utrecht van de hand. Sedert 1852 was de Pinto als advocaat in den Haag werkzaam, waar zijn oudere broeder het in dit ambt reeds tot groote eer had gebracht. Hij trad in den echt met Frederike Polak Daniels, welke hem drie dochters schonk. Hij moest toen daarbij lessen geven om zijn bestaan te verzekeren. In Aug. 1862 werd hij echter tot referendaris aan het departement van Justitie benoemd, welk ambt hij 14 jaren bekleedde. Hier nam hij het initiatief tot instelling van de staatscommissie tot samenstelling van een nationaal strafwetboek: het is geheel het werk van de Pinto geworden. In April 1865 kwam nu de Pinto's wetsvoordracht tot afschaffing van de doodstraf met memorie van toelichting bij den Raad van State in en hij mocht de voldoening smaken, dat dit produkt van zijn machtig humaniteitsgevoel op 20 Mei 1871 in de Tweede Kamer werd aangenomen. Later verdedigde hij haar tegen de ministers du Tour van Bellinchave (1886) en Kuyper (1901). Ook het 'Ontwerp van 1865' een proeve van algeheele herziening van ons burgerlijk procesrecht was de Pinto's werk, evenals de wet op de afschaffing der tienden (1872). Het *Wetboek van Burgerlijke*

rechtsvordering enz., onder zijn toezicht uitgegeven, zag in dit jaar in den Haag het licht (5 deelen).

Op 25 Nov. 1870 werd hem de portefeuille van Justitie aangeboden, die hij weigerde. 'Het zijn niet de Kamer*discussiën*, maar de Kamer- en de kabinets-

intrigues, die ik vrees en veracht met de diepste minachting', schreef hij. In 1871 was hij Raadadviseur. Bij Kon. besluit van 19 Juni 1876 volgde zijn benoeming tot raadsheer in den Hoogen raad der Nederlanden. Juist 50 jaar na zijn promotie was hij haar vice-president (1903). In 1860 was de Pinto secretaris van de commissie tot het ontwerpen van een Wetboek van strafrecht voor Ned. Indië en hij diende in 1861 een lijvige memorie van toelichting in. In 1866 verscheen zijn *Wetboek van Strafrecht voor Ned. Indië* (den Haag 1866). Ook in de Staatscommissie van Maart 1887 tot dit doel ingesteld had hij zitting. Het Wetboek van strafrecht is echter een stuk van zijn leven geweest; in zijn studenten tijd heeft hij dit denkbeeld reeds gepropageerd en in de commissie (1870) heeft hij het weten te verwezenlijken. Op 1 Sept. 1886 kreeg het ontwerp kracht van wet en de Pinto's aandeel is daaraan zeer groot geweest. Van het zeer groot aantal grotere en kleinere geschriften, die van de Pinto ruim een halve eeuw het licht zagen, zij hier aangestipt: *Herzien Wetboek van strafvordering* (2 dln. Zwolle 1881-88), *Handleiding tot het Wetboek van strafverordening* (1882) gevolgd door een zelfstandig commentaar (2 deelen 1889) en de *Handleiding tot de Wet op de rechterlijke organisatie en het beleid der justitie*. Naast deze werken bezorgde hij in 1858 een herdruk van Mr. J.D. Meyer's *Principes sur les questions transitoires*, waarbij hij een fransch 'supplément' en een 'sommaire analytique' voegde. Van het *Weekblad voor het Recht* was hij jarenlang (1878-1901) redacteur; aan hem ontleende het zijn groot gezag in raadkamer en pleitzaal. Een schat van juridische wetenschap gaf hij in deze reeksen jaargangen. Bekend zijn zijn gezamenlijk uitgegeven geschriften over het fransche Dreyfusproces, waarbij uit anti-semitisme rechtsverkrachting had plaats gevonden. In een streng juridisch betoog deed de Pinto het zwakke gebouw der beschuldiging ineenstorten. De revisie van het proces werd later gelast. In een bundel (1899) brandmerkte hij dit proces te Rennes als 'tergend voor het rechtsgevoel'. De Pinto had zich hiertoe in korten tijd in het fransche recht ingewerkt en hartstochtelijk streed hij dezen strijd voor recht en waarheid: *Het proces-Dreyfus getoelst aan wet en recht* (2 dln. 1898) 'De jurist mag vooral niet achterblijven', schreef hij, 'in den voortgezette kamp om het recht'. In 1906 werd aan Dreyfus volledig eerherstel gegeven. Groot was de P.'s arbeid voor de Juristenvereniging, waarvan hij medestichter was en die hem op het gouden feest zijner promotie met het eerlidmaatschap vereerde. In 1876 was hij ook tot lid der Koninklijke Academie van Wetenschappen benoemd; de jaarboeken dier academie bewaren zijn bijdragen. Zijn eenige zoon, eveneens student in de rechten, ontviel hem plotseling. De Pinto voelde zich als een spruit van dit oude joodsche geslacht steeds als edelman, maar tevens als Jood, zooals in 1885 op de Juristenvergadering te Rotterdam bleek, toen hij de rechten der roemeensche Joden verdedigde. Voor de handhaving der eer, de bevordering der zedelijke en intellectueele ontwikkeling der Joden in Nederland stond hij steeds op de bres. Van de 'Maatschappij tot nut der Israëlieten in Nederland' was hij jarenlang voorzitter. Het eenige nederlandsche Zionisten-congres (1907) werd door hem met een luid toegejuichte fransche rede geopend, en hij verklaarde toen, dat hij trotsch was op zijn joodsche afstamming en voor eeuwig in zijn hart de vrome herinnering bewaarde aan den roem van Israël.

Voor de Joden is hij in woord en geschrift steeds opgetreden; op de begraafplaats der portugeesche joodsche gemeente in den Haag, waartoe hij behoorde, is hij zonder bloemen en woorden, zooals hij dit gewenscht had, begraven. 'Een magistraat, doorkneet in alle deelen van het recht', zegt staatsraad Oppenheim, 'wiens plaats van rechtswege was in het opperste Gerechtshof, angstvallige bewaker van rechtseenheid en rechtszekerheid; die het aanzien der rechtelijke macht heeft doen stijgen, van hare hoogheid en onkreukbaarheid de overtuiging diep wist te vestigen, en wiens opvatting van zijn aanzienlijk ambt het verklaart, dat ons Nederlanders de eerbied voor de rechterlijke macht in het vleesch is gegroeid.'

Zie: het levensbericht door J. O p p e n h e i m in het *Jaarboek van de Kon. Academie van Wetenschappen* (1908); *Eigen Haard* 1898 (met portret); *Een halve Eeuw* (1901) II, 52, 57, 60; *Weekblad van het Recht*, 1908, no. 8870, blz. 4.

Zwarts

[Pinto, Abraham de (1)]

PINTO (Abraham de) (1), alias don Gyl Lopes Pinto, geb. te Lissabon 1588, gest. te Rotterdam 13 April 1668, zoon van don Manuel Avlares Pinto y Ribera, heer van Chilveches, Abulleque y de la Celada, edelman van het huis van den koning van Spanje en ridder van St. Yago, en dona Voliante Nuñes Henriques; kleinzoon van don Gyl Lopes Pinto. Abraham, toen don Gyl, gesproten uit dit oud marranengeslacht, welks wapen nog het koninklijk paleis te Cintra (Portugal) siert, week in 1607 met zijn ouders naar Antwerpen uit. Hij huwde hier achtereenvolgens Ines Ribeira en Sara de Pinto, welke echtverbintenissen rijk met kinderen werden gezegend, nl. Henrique, Antonio, Isabel en Maria, die jong stierven, Manuel alias Isaac, Voliante, André Lopes alias Jacob, Rodrigo Alvares alias Mozes, en Inigo Lopes alias Aron. In Antwerpen had Abraham met zijn broeder David een groot handelshuis, dat europeesche vermaardheid bezat. Zij waren aanzienlijke Antwerpenaars. De kardinaal-Infant, don Fernando, beloonde hun gewichtige diensten aan het brusselsche Hof door aan de broeders de ridderorde van St. Jacob de Compostella te schenken. Beiden wisten zich echter onder voorwendsel, dat het voor hun beursbezoek niet bevorderlijk was, daaraan te onttrekken. De familie bewoonde het groote huis in den Dryhoeck in de huizen van St. Joris. Daar leerden de kinderen paardrijden, schermen, muziek en fluitspel en gingen ter biecht naar de oude St.-Joriskerk, waar de familie haar grafkelders had. Zij wenschten echter naar Holland uit te wijken om als Joden te kunnen leven. Gelden werden op buitenlandsche banken gezet, te Venetië en Rouaan; de bankier Sanches te Rouaan sloeg echter toen voor f 120.000 bankroet. Met don Diego Teixeira beraamden zij een zomerverblijf te Keulen, daar de Hollanders Antwerpen dreigden te belegeren, om vandaar naar Holland te ontsnappen. De gouverneur, markies de Castel Rodrigo, wist de afreis echter te verhinderen, onder voorwendsel, dat de Antwerpenaren dan den moed zouden verliezen. Bij gevaar zou hij hun eenige vendels paardenvolk ter beveiliging medegeven. Kostbaarheden waren heimelijk reeds naar Holland gezonden, het personeel langzamerhand ontslagen op enkele vertrouwden na en op 12 Juli 1646 reed de familie 's morgens door verschillende poorten Antwerpen uit, snel naar Turnhout. Hier voerden de studenten te hunner eere een latijnsch blijspel op. Snel vluchtte men voort naar Ginneken, waar een oud vervallen kasteel gehuurd werd. Ziekte en

vrees voor berooving en oplichting door rondtrekkende soldatenbenden deed hen naar Zevenbergen trekken. Hier bleven zij vier dagen, werden schrikbarend afgezet en moesten de mis nog bijwonen. Namens den gouverneur werden hun voorstellen tot terugkeer achterna gezonden en op de waarschuwing van met geweld opgelicht en teruggebracht te worden ging de familie, buiten de twee gezinshoofden, die voor de zaken nog achterbleven, op 17 Nov. 1646 scheep naar Rotterdam. Hier kon men vrijer ademhalen. De tante, S a r a S o a r e s , had een huis in de Bierstraat gehuurd, dat in vergelijk bij Antwerpen slechts een stulp was en ook geen vergelijking met de huizen der familie te Turnhout, Keulen en Zevenbergen kon doorstaan. Op 3 Nov. kwamen Abraham en David te Rotterdam. Op een snel bericht naar den amsterdamschen opperrabbijn David Pardo (zie art.), kwam deze spoedig over, besneed de mannelijke leden der familie, bracht hun het Jodendom bij en richtte een nieuwe rotterdamsche synagoge voor hen in, waar zijn zoon Joseph als voorlezer fungeerde. De de Pinto's richtten deze fraaie en van kostbaren inventaris voorziene synagoge op. Ook kochten zij het patriciershuis hoek Bierstraat en Wijnhaven. Abraham richtte nu een 'Academia' op, de 'Jesiba de los Pintos', een rabbijnen-seminarium, 'om daarin geschikte personen voor de bestudeering der Thora op te leiden', opdat zij 'uitspruite als een boom des levens en rijpe en geurige vruchten der goddelijke Thora voortbrenge, daar zij is het huis van ons leven en de lengte onzer dagen. Dat zij heldere sterren geve, om door haar licht de onwetendheid te verdrijven die wij bij zoovelen zien'. Hijzelf ontwierp de reglementen, stelde het honorarium van den rector en de studenten vast, die meerendeels gehuwd waren, bepaalde hun gedrag, stelde een jaarlijksch examen in, regelde de college's en wat daar behandeld zou worden en woonde ze zelve geregeld bij. De rector was haham Jisiahoe Pardo (zie art.), de eerste opperrabbijn van Rotterdam. Op 25 April 1662 had alleen de bibliotheek hem de enorme som van 28000 guldens gekost. De de Pinto's waren onder de rijkste inwoners van Rotterdam. Abraham was in 1665 de hoogst aangeslagene in de belasting van den 200sten penning nl. voor 500 guldens. Abraham overleed op 80-jarigen leeftijd en werd op zijn nog bestaande begraafplaats aan de Jan van Loonslaan begraven onder een eenvoudige blauwe zerk met een korte hebreuwsche inscriptie. Het seminarium, waaruit groote rabbijnen voor Nederland, Engeland, West-Indië en Amerika voortgekomen zijn, werd in 1669 naar Amsterdam verplaatst, waar het nog jarenlang bestond. Het wapen der de Pinto's bestaat uit 5 zilveren halvemanen op een veld van azuur met 3 zilveren struisveeren als helmteeken. Abraham de Pinto, die beroemd was onder de Joden om zijn weldadigheid, is de stamvader van dit als financiers, letterkundigen en in de vorige eeuw vooral als rechtsgeleerden beroemde nederlandsche geslacht.

Zie: J a c . Z w a r t s , *De 17de eeuwsche Rotterdamsche leerschool Jesiba de los Pintos* in het *Rotterdamsch Jaarboekje* (1922).

Zwarts

[Pinto, Abraham de (2)]

PINTO (Abraham d e) (2), geb. in den Haag 27 Mei 1811, gest. aldaar 26 Mei 1878, zoon van M o s e s d e P i n t o en jonkvr. S a r a S a l v a d o r , broeder van den Raadsheer Mr. Aaron Adolf de Pinto (zie art.). Hij studeerde in de rechten te Leiden en vestigde de aandacht op zich, toen deze universiteit hem de gouden medaille toekende op de prijsvraag: *Exponatur et ad examen revocetur locus c.c. de causa obligandi* (1835). In 1835 gaf

hij het *Weekblad voor het Recht* uit, waarvan hij redacteur bleef; hij richtte ook het juridisch tijdschrift *Themis* op, dat hij van 1840 tot 1876 redigeerde. Hij was van 1851 af zijn leven lang lid van den haagschen gemeenteraad en voorzitter van het kerkbestuur der portugeesch-israëlietische gemeente aldaar. Toen de 'Maatschappij tot nut van het algemeen' de belijders van den israëlietischen godsdienst van het lidmaatschap uitsloot, schreef Mr. van Nierop in 1834 een *Proeve van betoog, dat de niet toelating der Israëlieten in de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen strijdig met haar oorsprong doel en strekking is* (Amsterdam 1834). In 1849 richtte nu de Pinto de nog bestaande 'Maatschappij tot nut der Israëlieten in Nederland' op 'ter bevordering van goede zeden, deugd en beschaving der nederlandsche Joden, alsmede van de verspreiding van nuttige kundigheden, voornamelijk onder de min geoefenden'. Studiebeurzen, uitgave van boeken, prijsvragen op wetenschappelijk en zedekundig gebied, het houden van lezingen, het aansporen tot arbeidzaamheid, menschlievendheid enz. waren de middelen ter bereiking van haar doel. Ook was de Pinto vice-president van de 'Hoofd-commissie tot de zaken der Israëlieten in Nederland'. Hij stond aan het hoofd van verschillende weldadigheids- en onderwijsinrichtingen der nederlandsche Joden. De Pinto, die advocaat bij den Hoogen Raad der Nederlanden en Deken der orde van advocaten in den Haag was, werd op 27 Dec. 1863 tot Landsadvocaat benoemd. Van hem verschenen: *Pleitrede, gehouden in den Hoogen Raad der Ned. op 18 Dec. 1839* (Pamfl. Knuttel 27721); *Geschiedkundig overzicht van de Ned. Wetgeving* enz. (1842; Knuttel 27907); *Procès de la Gazette du Duché de Limbourg* (1844), het bekende 'Limburgsche separistenproces (Knuttel 28184); *Redevoeringen ter gelegenheid van de plechtige opening der werkzaamheden in de Amsterd. afd. der Mij. tot nut der Israëlieten in Nederl.* door Mrs. Haas en de Pinto (1850; Knuttel 29161); *Een woord over de circulatie van den minister van Justitie* (den Haag 1850); *Rechterlijke Organisatie* (1851, Knuttel 29242); *Handleiding tot de Wet op den overgang van de vroegere tot de nieuwe Wetgeving* (1850); *Handleiding tot het wetboek van Burgerl. Rechtsvordering* (2de uitg. 3 dln. 1857); *Adviezen 1838-52* (Zwolle 1862); *Handleiding tot het Wetboek van Koophandel* (13de uitg. 2 dln. 1870); *Handleiding tot de wet op de Rechterl. organisatie en het beleid der justitie* (2de uitg. 1880); *Handleiding tot het wetboek van strafvordering* (2de uitg. 2 dln., 1882); *Handleiding tot het Burgerlijk Wetboek* (6de uitg. 1883-85). Staatsraad Oppenheim kenschetst hem als 'den schranderen, scherpzinnigen, hoog gezag genietenden jurist; den klaren, puntigen, pittigen auteur, wiens naam onafscheidelijk is verbonden aan de geschiedenis onzer wetgeving en die door zijne *Handleidingen*, maar in grooter mate nog door zijne ongeëvenaarde opstellen in het *Weekblad voor het Recht* meer wellicht dan wie anders ook van zijne tijdgenooten er toe heeft bijgebracht de beginselen van onze codificatie van 1838 te maken tot gemeen goed van de juristen en hare toepassing te leiden in het rechte spoor'.

Zie: *Weekblad voor het recht* 1878 No. 4, 240/41; R o e s t, *Israel. Nieuwsbode* III, 49; D. S. v a n Z u i d e n, *Hoogduitsche Joden te 's Gravenhage* (den Haag 1913) (Index); P i m e n t e l in het jaarboekje *Die Haghe* (1904), 126/27; J. O p p e n h e i m in het *Jaarboek van de Koninkl. Academie van Wetenschappen* 1908 *Levensberichten* p. 17 vlg.

Zwarts

[Pinto, David Emanuel de]

PINTO (David Emanuel de) alias Rodrigo Alvares Pinto, geb. te Lissabon 1599, gest. te Rotterdam 16 April 1649, zoon van don Manuel Alvares Pinto y Ribera en doña Voliante Nuñes Henriques, kleinzoon van don Gyl Lopes Pinto en broeder van Abraham alias don Gyl Lopes Pinto (zie het artikel Abraham de Pinto (1)). In Antwerpen, waarheen hij in 1607 met zijn ouders uitweek, bezat hij met zijn broeder Abraham een groot handelshuis van europeesche vermaardheid, welks gewichtige diensten aan het brusselsche Hof door den kardinaal-infant, don Fernando, beloond werd met de ridderorde van St. Jacob de Compostella, die hij echter onder voorwendsels van de hand wees. Hij behoorde tot de rijkste en aanzienlijkste Antwerpenaars, waar hij tot de geheimzinnige marranenkolonie (van katholieke Joden) behoorde. Met zijn broeder en diens gezin heeft hij tevergeefs getracht naar Keulen te ontkomen, om dan naar Holland te ontsnappen en daar als Joden te leven (zie boven, onder Abr. de Pinto). Don Rodrigo stapte op 3 November te Rotterdam aan wal en liet zich door den opperrabbijn David Pardo besnijden, terwijl hij den naam David aannam. Hij was medestichter der Academia 'Jesiba de los Pintos', het rabbijnen-seminarium, door zijn broeder gesticht. Hij bewoonde het huis aan de westzijde der Leuvenhaven, dat hij voor 40.000 guldens had gekocht en waarvan de meubelen op 15200 guldens werden geschat. Hij heeft de opening der Academie niet mogen beleven. Gevaarlijke bloedvloeijingen na de besnijdenis deden hem in den bloei van zijn leven sterven. Hij werd op de begraafplaats aan de Jan van Loonslaan begraven, waar men nog een marmeren prismavormig monument ziet, dat in 't hebreeuwsch en portugeesch het graf aanduidt van den 'eerwaarden grijsaard, den geleerden David Imanuel de Pinto'. De familie Mr. M. de Pinto te 's Gravenhage bezit een met olieverf geschilderd vlaamsch miniatuur, dat hem op 30-jarigen leeftijd voorstelt met kanten kraag en mouwen, pruik, snor en puntbaardje. Zijn weldadigheid genoot onder de Joden, evenals die van zijn broeder Abraham, een grooten roep. Hij was, met zijn broeder, de rijkste inwoner van Rotterdam.

Zie: J a c . Z w a r t s , *De 17de eeuwsche Rotterdamsche leerschool 'Jesiba de los Pintos'* in het *Rotterdamsch Jaarboekje* (1922) (met portret).

Zwarts

[Pinto, Isaac de]

PINTO (Isaac de), geb. te Amsterdam 1717, gest. aldaar 13 Augustus 1787, zoon van David de Pinto en Leäh Ximenes Belmonte en afstammeling van Abraham de Pinto (1) (zie art.). Gesproken uit dit rijke joodsche geslacht kreeg Isaac een zorgvuldige opvoeding. Hij studeerde ernstig en mede door zijn hoogst beschaafd optreden en hartelijk gemoed won hij de vriendschap van de aanzienlijkste geleerden en autoriteiten van de Republiek, Frankrijk en Engeland. In 1748 bezocht prins Willem IV Amsterdam en de portugeesche synagoge aldaar, waarvan de Pinto bestuurslid was. Hij begroette den Prins namens de gemeente. De Prins kende de Pinto reeds bij naam en na de kennismaking noodigde Z.H. de Pinto uit om in den Haag over 's lands aangelegenheden en de O.I. Compagnie te beraadslagen. Zijn buitenplaats 'Tulpenburg' aan den Amstel werd menigmaal door Willem IV en de staatslieden van zijn tijd bezocht. Hij schreef velerlei verhandelingen, verslagen, brieven enz. en ook een portugeesche genealogie van zijn geslacht

(in handschrift 72 pp.). Hij vernam, dat men op alle goederen der ingezetenen den 50sten penning zou leggen om de oorlogskosten zonder leening te dekken. De schuldbrieven van den 100sten penning, twee jaren tevoren opgelegd, waren hiervan vrijgesteld; niet echter de actiën der O.I. Compagnie. Daartegen stelde de Pinto een verhoog op en bezocht tevergeefs met zijn geloofsgenooten Manuel Suasso, da Costa en la Penba, den Raadpensionaris en daarna den Prins zelve. Deze verzocht hem zijn denkbeelden op schrift te stellen, waardoor de Pinto's *Mémoire sur le crédit et sur les fonds publics* ontstond. De Prins was er zeer mede ingenomen; hij ontbood de Pinto aan het Hof, waar hij in tegenwoordigheid van de heeren Fagel, Gilles enz. het ontwerp toelichtte en verdedigde gedurende twee uren, waarna hij zijn doel bereikte; 'later woonde ik meermalen deze hooge raadsvergadering bij, waarin de vorst mij ook over andere aangelegenheden raadpleegde', schrijft de Pinto. Isaac had zich vooral ook tegen het speculeeren in staatspapieren uitgesproken. Sedert 1748 was hij hoofdbewindhebber der Compagnie geworden. De Pinto wist in April 1749 den Prins de 'macht doen geven' (o.a. als gouverneur-generaal van W. Indië), terwijl hij zelf één der tien bewindhebbers bleef. In 1750 wist hij de rentebrieven van den stadhouder van 4 % op 3 % te brengen, waartoe hij en zijn vrienden een groote som offerden. Met de Statenleden Hasselaar en Marcelis ontving hij opdracht om de zaken der Nederl. Bank te onderzoeken.

Toen de Franschen aan de grens stonden, hielp de Pinto weder met groote bedragen op lage rente, zoodat de ontvanger-generaal van Hogendorp schreef, 'dat hij den staat gered had'. Zijn invloed bij den Prins wendde hij ook aan voor de amsterdamsche regeerders, die bij bestuursveranderingen verdacht werden gemaakt. Zijn onvermoeid werken voor het finantiewezen der Republiek was oorzaak, dat de O.I. compagnie na drie jaren reeds haar dividend kon vermeederen. Ook het finantiewezen der portugeesch-joodsche gemeente van Amsterdam, waarvan hij bestuurder (parnas) was, hervormde hij. In 1748 gaf hij aldaar hierover een boekje uit *Reflexoês politicas tocante a constituição Judaica*. Hij wist voor de kerk en gemeentegebouwen vrijstelling der verpondingen te krijgen. Ook de paaschbrooden en brandstoffen voor de armen werden daarvan ontheven. Bij zijn leven werd ter synagoge een zegenwensch voor hem en de zijnen uitgesproken, en na zijn overlijden op Paschen en grooten Verzoendag een gebed voor zijn zielerust, waaraan nog heden in de portug. synagoge van Amsterdam de hand wordt gehouden. Op zijn vele reizen door Frankrijk en Engeland schreef hij zijn bekende apologie des Jodendoms tegen Voltaire *Apologie pour la nation juive ou Reflexions critiques sur le premier chapitre du VIIe tome des oeuvres de M. de Voltaire au sujet des Juifs* (Amsterdam 1762). Het ging tegen de beweringen van Voltaire's *Dictionnaire philosophique*, waarin hij de Joden o.m. 'un peuple ignorant et barbare' enz. acht, hoewel hij erbij voegde 'il ne faut pourtant pas les bruler'. 'Waarom vermeedert een man als Voltaire, die de wereld verlichten kon, de volksvooroordeelen op de belijders van dezen godsdienst, tot schande der menschheid?' vroeg de Pinto, en hij vervolgt met een eisch tot eerherstel, dat Voltaire verplicht is te geven en dat hij verschuldigd is aan de Joden, aan de waarheid van zijn eeuw, en bovenal aan het nageslacht, dat zijn gezag zal inroepen, om een reeds te ongelukkig volk te verdrukken en te verpletteren. Verschillende critici vielen de Pinto aan in de *Monthly*

Review, in de *Bibliothèque des sciences et des arts* en ook in een werkje *Reflexions critiques sur l' Apologie pour la nation juive par un Vénétien* (Londen 1768). Zij maakten een onderscheid tusschen de portug. en hoogduitsche Joden. De Pinto beantwoordde deze geschriften en verdedigde zijn standpunt in *Réponse à deux critiques qui ont été faites du petit écrit intitulé Apologie etc. dans te Monthly Review et dans la Bibliothèque des sciences et des Arts, avec les lettres du même, tout à M. le marechal duc de Richelieu, qu'à M. de Voltaire, et leur réponses* (den Haag 1766). Hij had de copie van zijn 'apologie' naar Voltaire gezonden met een begeleidenden brief, later uitgegeven als *Lettre de l'auteur des Réflexions à M. de Voltaire*, welke brief ook eenigszins gewijzigd in *G u e n e e ' s Lettres quelques des Juifs portugais et allemands et polonnais à M. Voltaire* voorkomt (uitgaven Parijs, Brussel, Lyon en Amsterdam 1770). Voltaire antwoordde uit Genève d.d. 21 Juli 1762 in een brief waarin hij o.a. schrijft 'Er zijn onder u zeer kundige en zeer achtenswaardige lieden; uw brief strekt mij daarvan ten overvloede tot bewijs. Ik zal zorg dragen, dat in den nieuwen druk het blad verbeterd worde ik heb ongelijk gehad.'

De Pinto trachtte zijn geloofsgenooten tevergeefs binnen de gilden te voeren. De portugeesch-joodsche gemeente van Bordeaux bediende zich van hem voor een voorspraak bij den hertog van Richelieu, die de Pinto's verzoek toestond in een persoonlijken brief.

Bij de Pinto's verblijf in Frankrijk werkte hij krachtig mede aan den vrede van Fontainebleau; hij deed er de bepalingen ten gunste der engelsche bezittingen in Indië in opnemen (1763). In 1767 schonk de engelsche O.I. Compagnie hem een lijfrente van 500 pond 's jaars, doch het gevormachtigd agentschap wees hij als Hollander van de hand. Op de conferentie had hij, door zijn kennis der indische zaken, de hinderpalen voor den vrede weggenomen. Het verzoek der engelsche O.I. Compagnie, om haar belangen te behartigen, 'voor zooverre het met mijne hoedanigheid van Nederlander was overeen te brengen', nam de Pinto aan. Voor beide Compagnieën ontwierp hij tot wederzijdsch voordeel een nieuw plan van actie, hetgeen echter niet aangenomen werd. Met Willem IV ging ook de Pinto's grooten invloed op de Compagnie heen, waaraan hij zich ten slotte geheel onttrok.

Terug in Holland, vestigde hij zich in den Haag, waar hij zich aan zijn groot werk *Traité de la circulation et du Crédit zette* (Amsterdam 1771). Het bevat een critische beschouwing over *Bilan, général en raisonné de l' Angleterre depuis 1600 jusqu'à la fin de 1761, Lettre sur la jalousie du commerce, Tableau ou exposé de ce qu'on appelle le commerce ou plutôt le jeu d'actions en Hollande, Methode dont on se sert en Hollande pour faire la preception des laxes, et des impôts sur les biens fonds* en *Lettre de l'auteur à M.D. sur le jeu des cartes* (Londen 1768). Buiten het opstel over de *jalousie du commerce* was in 1762 ook het nu herdrukte *Essai sur le Luxe* afzonderlijk uitgegeven (Amsterdam 1762, Yverdun 1764), terwijl er nog een derde uitgave moet bestaan; de hollandsche vertaling in *Vaderl. Letteroefeningen* III, 456. Dit boekje, waarin hij de vraag beantwoordt of weelde nuttig of verderfelijk voor een staat is, maakte hem zóó bekend, dat men de Pinto als 'l'auteur de l'Essai' aanduidde. Hij bestrijdt in dit zedekundig werkje den tijdgeest, waarin men boven zijn stand leeft voor allerlei beuzelachtigheden, en hij wenscht wetten tegen de verkwisting, het verleen van

orden van verdiensten aan hen die door werken hun bezit hebben vermeerderd en het oprichten van banken van leening. De Pinto, die een bekend inwoner van den Haag werd, had met verschillende vrienden aldaar een letterlievenden kring opgericht. Van zijn daar gehouden verhandelingen zijn twee bewaard gebleven nl. het *Betoog tot bewijs, dat waarheid ons vaak tot dwaling en dwaling tot waarheid kan leiden* en *Over het misbruik dat van de studiën en de wetenschappen gemaakt wordt*. De Pinto als wijsgeer uit zich verder in zijn *Précis des arguments contre les matérialistes* (2 drukken, waarvan de laatste den Haag 1775; hiernaar de hollandsche uitgave te Hoorn 1775, waar ook een duitsche uitgave het licht zag). Hij bestrijdt hierin het atheïsme, dat de verlichting der eeuw had voortgebracht, doordat de menschheid voor deze verlichting nog niet rijp is. Daarom is de leer der atheïsten en materialisten het grootste euvel der samenleving en daartegen is dit populaire boekje van twaalf hoofdstukken gericht.

In 1776 gaf hij in den Haag twee brieven uit nl. *Lettre de M. de Pinto à M.S.B., docteur en médecine à Kingston dans le Jamaïque au sujet des troubles qui agitent actuellement toute l'Amérique septentrionale* en *Seconde lettre de M. de Pinto, à l'occasion des troubles des colonies, contenant des Réflexions politiques sur les suites de ces troubles et sur l'état actuel de l'Angleterre*. De amerikaansche grieven over het opbrengen van belasting aan het moederland wijst hij als onrecht van de hand. Hij critiseerde ook verschillende amerikaansche misbruiken. Dit maakte de Pinto een aantal vijanden, die hem van omkoopning door Engeland beschuldigden en daarbij zijn jaargeld van de engelsche compagnie als argument misbruikten. Fransche en duitsche bladen vielen de Pinto hoonend aan. Ook Bushing, die van de zaak had gehoord, veroordeelde hem nu. De Pinto verdedigde zich nu openlijk. Aan Bushing verweet hij diens laster zonder onderzoek naar de waarheid: 'Lieden van alle landen hadden u, mijnheer, uit den waan kunnen brengen wendt u tot Zijne Koninklijke Hoogheid Prins Hendrik van Pruisen, bij wien ik de eer heb bekend te zijn, en hij zal u zeggen, of ik een gekocht schrijver ben, of ik mijn pen veil geef'. De Pinto kon verklaren, dat de Voorzienigheid hem 'te zeer begunstigd' had, dan dat hij 'het schrijven als middel van bestaan zou moeten ter hand nemen'. Zijn openlijk antwoord op de kritiek was zijn *Réponse de M. de Pinto aux observations d'un homme impartial sur sa lettre à M.S.B.* (den Haag 1776). Ook Fagel verdedigde de Pinto tegen de aantijging in de *Gazette des Deux Ponts* no. 104, met verzoek aan de redactie hem gelegenheid te bieden 'om de onwaerheid van de voorsz. valsche insinuatien bekend te maken'. Later verklaarde Fagel het artikel 'infaam' en wist herstel van eer te verkrijgen, wat hij per brief van 1 Februari 1777 aan de Pinto meldde (*Gazette des Deux Ponts* no. VII van 11 Jan. 1777). De Pinto was echter diep teleurgesteld en trok zich uit het staatkundig leven terug. In zijn letterkundige oefeningen, in zijn rijke Bibliotheek, waar geschiedenis, staatsrecht, staatshuishoudkunde, letteren en vooral de geschiedenis der Joden in het bijzonder der spaansche en portugeesche Joden, rijk vertegenwoordigd waren en die hij uit zijn groot vermogen steeds aanvulde, sleet hij zijn dagen; zij werd na zijn dood verkocht. Tot zijn dood toe bleef hij de charmante, begaafde man, het middelpunt van het gezellig verkeer, de geestige, beschaafde, gaarne geziene Hagenaar. Hij werd op de portugeesch-

joodsche begraafplaats naast zijn gade Rachel Henriques begraven.

Zie: *Jaarboeken voor Israëlieten in Nederland* III, 157 vgl.; *Jaarboek van de Kon. Akademie van Wetenschappen* (1908), 15 en 16; M. Henriques Pimentel, *Portugeesche Joden in den Haag* (den Haag 1876), 56 v.; T. Tal, *Oranjobloesems uit de gedenkbladen van Neerlands Israël* (Amsterdam 1898), 82 v.; J.S. da Silva Rosa, *Uit het heden en verleden der port. Gemeente te Amsterdam* VII, overdruk uit het *Weekbl. voor Israël. huisgezinnen*. Jrg. 46 (Rotterdam); *Jewish Encyclopaedia* X, 54; G. Giroit, *Recherches sur les Juifs Esp. et Portugais à Bordeaux* (Bordeaux 1909) I, 68; Mendes dos Remedios, *Os Judeus Portugueses em Amsterdam* (Combría 1911), 117; J.S. Wijler, *Isaac de Pinto, sa vie et ses oeuvres* (Apeldoorn 1923); da Silva Rosa, *Een boek over de Pinto* in *Tijdschrift voor Geschiedenis* 39ste Jrg., 128 v.

Zwarts

[Pioch, Augustinus]

PIOCH (Augustinus), wis- en ontleedkundige, geb. te Zierikzee 11 Oct. 1811, overl. te Elsene 2 Feb. 1846, begon zijn loopbaan als professor aan het instituut Gagia te Brussel. Vervolgens werkte hij als repetitor aan de militaire school aldaar en toen deze in 1838 werd uitgebreid en vollediger werd ingericht, benoemde men hem tot professor in de wis- en ontleedkunde. Gedurende vele jaren was hij secretaris van het fonds voor weduwen en weezen der professoren van het hooger onderwijs.

Hij gaf eenige *Mémoires* uit in de *Bulletins de l'Académie royale* en ook afzonderlijk. Men vindt ze nauwkeurig aangegeven in *Biographie nation. Belg.* XIII, 549 en *Bibliographie nationale* III, 140.

Fruytier

[Pistor, Johannes Hubertus]

PISTOR (Johannes Hubertus) of de Bakker, priester, werd 1559 of 60 op aanbeveling van het stadsbestuur van Reimerswaal tot pastoor aldaar benoemd. Ook was hij in het bezit van het pastoraat van 's Heerabtskerke. Sinds wanneer blijkt niet, doch 1564 of 65 deed hij afstand van dit pastoraat. Sinds 1563 komt hij voor als decanus jurisdictionis van Zuid-Beveland, opvolger van Ocker Hallink. Dit blijkt uit de collatie eener vicarij in Kloetingen en te Goes. Hij was echter niet tevens provisor, zooals gewoonlijk het gebruik was (*Hist. ep. Middelb.* 20). 1564/65 verkreeg Ocker Hallink een vicarij te 's Heerabtskerke, waarvan de collatie aan Joh. Pistor was toegewezen. Door zijn dekenschap kwam Joh. Pistor in het bezit of verkreeg hij de collatie van vele beneficijs of vicarijen, zooals in Baarland en Sinaatskerke en in het dekenaat Schouwen te Dreischor en in de kapel Dreischorhaven. Deze twee laatsten werden 1567/68 vergeven, omdat zij vrij waren door zijn dood. 5 Dec. 1567 was hij reeds overleden; toen lijfde de bisschop van Middelburg de vicarij van St. Jan te Reimerswaal, die vrij was door den dood van Johannes Pistor bij de cure der kerk in. In 1567 komt dan ook Egidius Eligius voor als deken van Zuid-Beveland; 23 Febr. 1568 komen de burgemeesters der stad Reimerswaal overeen met Mr. Themanxe West-mallio, baccalaureus in de theologie, omtrent de voorwaarden, waarop hij tot pastoor zal worden aangenomen.

Zie: Grijpink, *Register op de parochiën, altaren enz.* I, Zuid-Bevel., 11, 37, 42, 43, 73, 122, 127, 145, Scaldia 31, 32; R. Fruin, *Het archief der stad Reimerswaal*, 83.

Fruytier

[Pistorius, Franciscus]

PISTORIUS (Franciscus), uit Tholen, 1556 kanunnik-regulier van Sint Augustinus in het klooster Troon bij Grobbendonk, werd na zijne professie naar het Noorden gezonden als sub-

prior in St. Agnietenberg. Hoelang hij daar verbleef, blijkt niet. Hij wordt bij A q u o y , *Het klooster Windesheim*, niet vermeld. Later was hij in Breda als rector der nonnen van Vredenberg.

Hij stemde toe in de vereeniging der kloosters van Mariëntroon met St. Martensdal te Loven (1586), waar hij zich kwam vestigen. Hij werd voor eenigen tijd als sub-prior naar Sint Leonard gezonden en kwam in dezelfde hoedanigheid naar Leuven in de vereenigde kloosters (1586). Hij overleed 1587.

Zie: *Analecta hist. eccl. Belg.* XII (1875), 453, 456.

Fruytier

[Piza, Jeudah]

PIZA (Jeudah) was rabbijn bij de portugeesch-joodsche gemeente te Amsterdam in het midden der 18de eeuw. Hij was lid van de Academia 'Ets Haim'. In 1740 gaf hij te Amsterdam de ritueele voorschriften uit, betrekking hebbende op het slachten der beesten *Zibshé Jindah, Denim de Sehita e Bedica em Portugueza*. Aan het slot schreef een anonymus eenige 'Decimas', terwijl twee andere door zijn vriend en collega A. Mendes Chumaceiro zijn vervaardigd. In 1769 gaf hij een hebreuwsch-portugeeschen kalender uit *Calendario facil e curiozo em hebraico e portuguez* (Amsterdam 1769). Hij gaf nog een spaansche preek in druk en in 1755 een *Sermão Moral*, die hij op Sabbath 'Kie Tsésé' ter portugeesche synagoge te Amsterdam in den zomer van 1755 gehouden heeft en welke preek op zijn kosten door David de Raphaël Meldola werd uitgegeven.

Zie: K a y s e r l i n g , *Bibliotheca Española Portuguesa Judaica* (Straatsburg 1890), 91; M e n d e s d o s R e m e d i o s , *Os Judeus Portugueses em Amsterdam* (Coimbra 1911), 119.

Zwarts

[Pizarro, Abraham Israël]

PIZARRO (Abraham Israël), B i z a r o of P i l z a r o , was een marraan te Amsterdam, gelijk hij verhaalt 'por la gracia de Deos e la muy lucida congregacion Israelita de la populosa cituad de Amsterdam.' Hij schreef een werk, dat in handschrift bewaard is, over bijbelsche onderwerpen, genaamd *Sceptro de Yeudah, o discursos, y exposiciones sobre la vara de yeudah, vaticinio del insigne patriarcha Yahacob segun el V. 10 del cap. 49 del Genesis*.

Zie: K a y s e r l i n g , *Bibl. Esp. Portug. Judaica* (Straatsburg 1890) 91.

Zwarts

[Plaat, Pieter Thomas Leonard Grinwis]

PLAAT (Pieter Thomas Leonard G r i n w i s), geb. te Beerta 27 Dec. 1854, overl. te Berlijn 9 Sept. 1910, was de zoon van een geneesheer. Hij ontving lager onderwijs te ter Borg en middelbaar onderwijs te Utrecht. Toen hij in 1872 aan het eindexamen der hogere burgerschool aldaar voldaan had, ging hij aan het polytechnicum te Zürich studeeren en behaalde daar in 1876 het diploma van werktuigkundig ingenieur. Daar het hem bleek, dat er h.t.l. en in Nederlandsch Indië geen hem passende betrekking bereikbaar was met dit buitenlandsch diploma, besloot hij, te Delft te gaan studeeren en wel voor civiel ingenieur. In 1877 werd hij volgens eene nieuwe bepaling voor den nederlandsch-oost-indischen dienst aangewezen, en in 1879 deed hij met goed gevolg het eindexamen der polytechnische school. Hij werd bij

beschikking van den minister van Koloniën van 18 Sept. 1879 ter beschikking van den gouverneur-generaal gesteld, maar eerst moest hij op eenige werken h.t.l. gedetacheerd worden. Dit waren de Rotterdamsche Waterweg, waar hem geen werk van eenige beteekenis gegeven werd, en de spoorwegbrug te Renen, waar de ingenieur J.M. Telders alle moeite deed om hem en zijne

ambtgenooten omtrent alles wat er te zien was, in te lichten.

Na dezen proeftijd vertrok hij naar Indië en daar aangekomen, werd hij 3 Mrt. 1881 tot aspirant-ingenieur van den waterstaat benoemd, en te Padang geplaatst. Op 9 Febr. 1883 werd hij bevorderd tot ingenieur 3e klasse en op Atjeh geplaatst. Hij had daar een zeer gewichtigen werkkring, waartoe behoorde het telkens weder herstellen van door den vijand vernielde werken, in het bijzonder van een tramweg, dikwijls onder 's vijands vuur.

Na van 1886 op het hoofdbureau te Batavia te zijn werkzaam geweest, werd hij in 1887 gedetacheerd onder J.W. IJzerman bij den aanleg van den spoorweg op Sumatra's westkust. Het moeilijkste werk, de spoorweg in eene kloof, werd door hem zonder ongevallen tot stand gebracht.

Nadat hij 6 Febr. 1889 tot ingenieur 2e klasse bevorderd was, werd hij in 1890 aan de afdeling bevoeiingswerken te Batavia gedetacheerd en geplaatst te Karang Anjer (residentie Bantam), waar hij verschillende irrigatiën ontwierp en uitvoerde in de afdeling Serajoe.

Op 13 Aug. 1892 werd hem verlof naar Nederland verleend. Hier aangekomen, droeg de minister van Koloniën hem het doen eener reis tot bezichtiging van buitenlandsche bevoeiingen op. Hij bezocht Italië en Spanje. Vooral laatstgenoemd land, dat h.t.l. niet den naam had, dat er veel op eenig gebied te leeren viel, boezemde hem veel belang in. Het bleek hem, dat daar in 1879 eene uitstekende bevoeiingswetgeving ingevoerd was, en hoewel deze werken in geen opzicht voorbeelden voor Nederland kunnen zijn, zijn zij dit wel voor Indië. De Javanen hebben vele bevoeiingen van geringen omvang tot stand gebracht. In Spanje daarentegen zijn reusachtige werken, o.a. stuwdammen tot 50 meter hoogte, reeds door de Mooren gebouwd en die aan een nederlandsch-indisch ingenieur kunnen leeren wat op dit gebied gepresteerd kan worden.

In Juni 1895 van verlof in Indië teruggekeerd, werd hij eerst op Sumatra's westkust geplaatst, vervolgens werd hij nog in hetzelfde jaar aangewezen als hoofd van de werken tot bevoeiing en waterafvoer in Zuid-Bagelen, ter standplaats Poerworedjo. Hier heeft hij de groote irrigatiewerken uit de rivier Djali, vroeger onder G.A. Pet (kol. 1108) gemaakt, en die vervallen waren, grootendeels opnieuw uitgevoerd, hetgeen een zegen voor de betrokken streek was.

Na 26 Sept. 1896 tot ingenieur 1e klasse te zijn bevorderd, verkreeg hij 27 Sept. 1897 verlof en kwam hij in dienst bij de maatschappij Suriname, die hem het doen van exploratie en opnemingen voor eene in die kolonie aan te leggen stoomtramlijn opdroeg. In het verslag dezer maatschappij, van welker raad van beheer J.A. de Gelder president was, over 1900 werden verschillende beschuldigingen tegen de gestie van Plaat gericht. In het weekblad de *Ingenieur* van 24 Aug. 1901 protesteerde hij tegen de beschuldigingen en wees hij er op, dat de raad van beheer nog in Apr. 1900, dus zeer kort voordat hij zijn functie neerlegde, aan de regeering verzocht had, zijn verlof met een jaar te verlengen.

Met ingang van 1 Aug. 1900 keerde hij in Rijksdienst in Indië terug. Hij werd toen gedetacheerd bij den aanleg van Staatsspoorwegen op Java, en wel bij de berglijn Padalarang-Krawang en daarna bij eene dergelijke lijn van Rangkas-Betoeng naar Menes in Bantam. Op 8 Dec. 1903 werd hem verlof verleend naar Europa in het be-

lang zijner gezondheid. Toen hij geheel genezen was, werd hem 3 Mrt. 1906 door den minister van Binnenlandsche zaken het geven van colleges over irrigatie- en andere werken in bergachtige streken aan de technische hoogeschool te Delft opgedragen. Tevens werd zijn verlof verlengd door den minister van Koloniën en hem 18 Mei d.a.v. de rang hoofdingenieur 2e klasse toegekend. Op 19 Aug. 1908 werd hij benoemd tot hoofdingenieur 1e klasse; op 29 Aug. 1908 werd hem de rang hoogleeraar toegekend. Overeenkomstig de gewoonte hield hij 28 Sept. 1908 een inaugurale rede als zoodanig.

In 1907 werd Plaat benoemd tot lid eener commissie, ingesteld door de vereeniging van delftsche ingenieurs, omtrent eene meer regelmatige aanvulling van het corps ingenieurs van den waterstaat in Nederlandsch-Indië. In 1908 werd hij door den minister van Koloniën benoemd in eene commissie tot het onderzoeken van de wenschelijkheid om het vaarwater naar Soerabaja met zeer groote baggervaartuigen diep te maken en te houden. Aan de rapporten van beide commissiën had Plaat een groot deel.

Zijne gezondheid, die door zijn verblijf in Suriname geknakt was, werd in het laatst van 1908 zoodanig, dat hij als hoogleeraar verlof moest nemen. De hoofdingenieur van den indischen waterstaat J.C. Heyning nam zijne colleges waar van 21 Dec. 1908 tot 31 Mrt. 1909. Daarna kon Plaat zijn arbeid weder opvatten, doch 15 Jan. 1910 verkreeg hij op zijn verzoek met ingang van 1 Jan. te voren eervol ontslag als hoofdingenieur en als hoogleeraar.

Plaat was een man, vol toewijding en werkkraft. Zijne kracht was vooral gelegen in de zelden voorkomende vereeniging van civiel en werktuigkundig ingenieur in een persoon.

Hij schreef: *Voordracht over bevoeiingen in Notulen Koninklijk instituut van ingenieurs* 11 Sept. 1894; *Bevoeiingen in Noord-Italië en Spanje* ('s Gravenhage 1895); *De spoorweg op de Jungfrau in Ingenieur* van 25 Mrt. 1905; *Het rapport van J. Homan van der Heide over irrigatie en afwatering in Siam in Ingenieur* 20 Mei 1905; *Over de zelfontbranding bij het inheien van palen, in Ingenieur* 17 Juni 1905; *Rede bij de aanvaarding van het ambt van buitengewoon hoogleeraar in de waterbouwkunde aan de technische hoogeschool te Delft; Opleiding van den civiel-ingenieur voor den Indischen dienst in Ingenieur* 3 Oct. 1908; *Graphische berekening van den afvoer in open kanalen in Ingenieur* 27 Aug. 1900.

Hij huwde Catharina Sieuwerts, die hem overleefde.

Zie omtrent hem een artikel met portret in den *Ingenieur* van 28 Januari 1911.

Ramaer

[Planen, Simon van]

PLANEN (Simon van) of ab Asperen, geb. te Asperen omstreeks 1500, zoon van Simon P. en Elisabeth van Vlieden, studeerde de filosofie te Leuven en behaalde er ook den graad van licentiaat in de theologie, 2 Aug. 1530. In 1529 was hij subplebaan der O.L. Vrouwe kerk te Antwerpen en genoot een beneficie aan de kapel der Zielen. Later komt hij voor als plebaan derzelfde kerk, doch in welk jaar is niet bekend. Hij gaf als 'onderparochiaan van onser vrouwe kercke Tanwerpen' een getuigenis van goedkeuring voor het boekje van Joachim van den Putte, *Spiegel der warachtigen Christel. maechden*. (Antw. 1550). Hoelang hij het ambt van plebaan, vervulde is niet zeker. 5 Sept. 1554 stichtte hij bij wijze van gift tijdens zijn leven eene

studiebeurs in het college van den H. Geest te Leuven, welke in 1876, beheerd door het seminarie van Mechelen, nog 106 franken opbracht. 8 Aug. 1557 was de plebaan nog in leven, en daar geen opvolger van hem bekend is als plebaan, dan Seb. Baer, aangesteld 1565, is dit waarschijnlijk het jaar van zijn overlijden. 6 Dec. 1567 vermeerderde Theodorus Planen ab Asperen de beurzenstichtingen van Simon Planen en Gabriel van Vlierden, overl. 1566, door inkomsten bij erfenis en testament van Simon Planen, waarschijnlijk zijn oom, verkregen (zie volg. art.).

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XVII (1881), 183, 190, 206; *Bijdragen Hertogdom Brabant* VI (1907), 549.

Fruytier

[Planen, Theodorus van]

PLANEN (Theodorus van) of Planen, priester, geb. te 's Hertogenbosch 1544, zoon van Simon en Jacoba van Mierop, overl. te Enghien, Edingen, in Henegouwen 2 Jan. 1620. Hij had slechts een zuster, Maria, kloosterzuster, en noemt Corn. Jansenius, later bisschop van Gent, zijn voogd. Jansenius (niet Jansenius van IJperen, zooals Mathieu beweert), president van het college van den H. Geest of der theologanten, nam den ouderloozen Theodorus, die aldaar gedurende 7 jaar een beurs genoot, onder zijne bescherming. 6 Dec. 1567 vermeerderde Theodorus Planen, diaken en baccalaureus der theologie, volgens testament van zijn bloedverwant Simon Planen de studiebeurzen door dezen en Gabriel van Vlierden gesticht (zie vorig art.). Bij een andere oorkonde schonk hij, Theodorus Planen, notarius apostolicus, denzelfden dag een rente van 40 Rijsche guldens voor de studenten, die in de kapel van het college van den H. Geest de koordiensten op de voornaamste feestdagen zouden verrichten. Dit was het begin van het ontstaan van het zoogenaamd kapittel van O.L. Vr. in het college. 24 Juni 1571 werd Th. Planen krachtens voorrecht der universiteit van Leuven benoemd tot pastoor der St. Nicolaaskerk te Enghien. 38 jaar lang stond hij aan het hoofd der parochie als een herder, die alles voor allen werd, zoodat zijne gedachtenis nog voortleeft. Hij kwam te Enghien in de moeilijkste tijden, toen de kerk was leeggeplunderd door de beeldstormers, terwijl hem vele bange zorgen door oorlogswee, pest en voedselgebrek wachtten. Zoodra betere tijden aanbraken, begon hij te herstellen. Heel zijn inkomen en vermogen besteedde hij aan liefdadige werken voor zijne parochie. In 1577 kocht hij drie huizen om het weeshuis uit te breiden. Zijn eigen huis schonk hij in 1596 aan de kerk om na zijn dood als pastorij te dienen. In 1614 bepaalde hij: indien het huis verhuurd werd, moest de opbrengst dienen om brood uit te deelen aan de armen. Het huis werd in 1901 door de kerk verkocht. In de kerk bestond een college van 12 klerken met den pastoor aan het hoofd, die evenals de kanunniken den koordienst bezorgden. Aan deze instelling, Broederschap van O.L. Vrouw, die vervallen was, schonk hij nieuwe, rijke inkomsten, voerde tegelijk met het romeinsch brevier, het zingen der dagelijksche getijden in, dat thans nog gedeeltelijk bestaat. Hij vermeerderde de stichting met vier koorknappen door een jaarlijksche rente en gaf, bij de begeving der door hem gestichte beurzen, aan de koorknappen van Enghien den voorrang. Hij besteedde de grootste zorg aan den luister der plechtigheden en verbetering van den koorzang. Op zijn verzoek stond de Heer van Enghien niet meer toe, dat de kapelaans van de St. Nicolaaskerk van Enghien elders verblijf hielden, 15 Aug. 1598. De gedachtenis van den mislukten aanslag op Enghien, 1580, deed hij vieren door een jaarlijksche plechtige processie. Hij schafte in

1577 voor de kerk een schoone remonstrans aan; in 1592 en 93 deed hij een zevental klokken gieten en hergieten om het merkwaardig klokkenspel van Enghien te verbeteren en in 1598 zorgde hij voor de vernieuwing van het torenuurwerk. Als bewijzen van de vrijgevigheid van pastoor Planen bewaart men nog in de sacristij een prachtigen kelk in renaissance-stijl, geschonken 1610; een zilveren kruis, kunstig gedreven geschonken 1597 en een zoogenaamden calvarieberg, fijn bewerkt. In 1610 nam Theod. Planen ontslag als pastoor. 7 Mei 1614 stichtte hij een beurs van 52 gulden in het college van den H. Geest te Leuven en drie beurzen van 120 pond in het college van Standonk voor zijne koorknappen, te begeven door de broederschap van O.L. Vrouw. De inkomsten van die beurzenstichting brachten in 1873 nog 129 franken op. Krachtens Koninklijk besluit, 14 Jan. 1822, is hieruit een beurs gesticht voor studenten der theologie van Enghien, Asperen of Antwerpen en ter begeving van het seminarie te Mechelen. Hij stichtte ook een jaarlijksche rente voor het onderwijs der dagschool en een voor den catechismus, 14 Mrt. 1614. Zijn rijke bibliotheek had hij geplaatst in een vertrek boven het portaal der kerk en stelde ze ten gebruik tegen ontvangbewijs. Deze verzameling, volgens den door hem opgestellten catalogus zeer belangrijk, schonk hij aan de Broederschap van O.L. Vrouw. Hij stelde een van hen tot bibliothecaris aan, tegen eene jaarwedde en voegde er een jaarlijksche rente aan toe van 8 pond om boeken te koopen volgens aanwijzing van den pastoor. Slechts enkele boeken zijn er nog van overgebleven. Nog stichtte hij voor zich een jaargetijde, dat nog geschiedt. Pastoor Planen overleed, betreurd door geheel Enghien, dat hem als een heilige beschouwde. Hij werd in de kapel op het kerkhof begraven te midden zijner parochianen. Het kerkhof is in een park veranderd, doch de kapel met den grafsteen van pastoor Planen is behouden gebleven. In een der pilaren van den kruisbeuk der kerk heeft de Broederschap een steen met opschrift geplaatst, dat de gedachtenis aan de vele weldaden van den pastoor levendig houdt. *M a t t h i e u* noemt de heeren van Breda onder de voorouders van Th. Planen. Hij bedoelt vermoedelijk de heeren van Polanen.

In de sacristij te Enghien bevindt zich een houten paneel met op beide zijden een portret van Th. Planen en zijn familiewapen; het een is geschilderd 1595, het andere stelt hem voor als grijsaard.

Zie: *E r n . M a t t h i e u*, *Histoire de la ville d' Enghien* (Mons 1878) I, 230, II, 447, 450-52, 457, 464, 465, 468-69, 516, 528, 529, 531, 534, 623, 669, 671, 673; *Analectes hist. eccl. Belg.* XVII (1881), 190, 206, 207; *Handboekje zaken R.-K. eeredienst*, 1872, 358.

Fruytier

[Plasmans, Henricus]

PLASMANS (Henricus), geb. te Bergeik, N.- Brab., kanunnik van St. Jan te 's Hertogenbosch, pastoor op het Begijnhof te Leuven, overleed 1672. Hij stichtte in het studiehuis van Standonk te Leuven bij akte van 8 Aug. 1653 een studiebeurs voor de filosofie of theologie voor zijne bloedverwanten of inwoners van Bergeik, Westerhoven, Luiksgestel, Rythoven, Eersel en Dommelen. Tot begevers stelde hij aan den pastoor van Luiksgestel met de twee naaste bloedverwanten. De beurs, bestuurd door het seminarie van Mechelen, bracht 1883 nog 277 frank op.

Zie: *Handboekje zaken R.-K. Eeredienst* XXVI (1872), 358; *Analectes, hist. eccl. Belg.* XXI (1888), 196, 198; *S c h u t j e s*, *Gesch. bisdom 's Hertogenbosch* II, 257.

Fruytier

[Plemp, Cornelis Gijsbertsz.]

PLEMP (Cornelis Gijsbertsz.), geb. 25 Aug. 1574 te Amsterdam, aldaar overl. 17 Dec. 1638, begraven N. Kerk. Ouders: *G i j s b e r t* en *I s a b e l l a*. Plemp was rechtsgeleerde, latijnsch dichter en musicus. Aanvankelijk opgeleid door den amsterdamschen rector der latijnsche school, Pieter van Aphert, ontving hij later te Haarlem onderwijs van Simon Sovius (van Souwen), eveneens rector van deze school, doch in 1578 uitgeweken wegens de 'alteratie'. Deze leerde hem vooral latijnsche verzen maken en muziek. Als knaap hoorde Plemp meermalen het orgelspel van Jan Pietersz. Sweelinck in de Oude Kerk te Amsterdam, die hem verder tot musicus ontwikkelde en met wien hij innige vriendschap sloot. In 1593 ging hij naar Leiden en volgde twee winters en één zomer de lessen van Scaliger, Vulcanius, Merula en van Joannes Gesselius, waarna hij aan de leuvensche hoogeschool de colleges bijwoonde van den Jezuïet Cornelius à Lapide, Bauhusius, Puteanus, Lipsius en anderen, en te Doornik, tot 23 Augustus 1604, in de Sociëteit van Jezus trad. Deze keuze, evenals een plan om met Puteanus Italië te bezoeken, moest worden opgegeven wegens een ziekte, waaraan Plemp geleden had, nadat hij te Ingolstad was gaan studeeren om de lessen te volgen van Gretser, Hoffaeus en Velserus. Wegens den oorlog keerde hij over Hessen, Sleeswijk-Holstein en Friesland in het vaderland terug. Hij bracht een jaar bij zijne ouders door en reisde naar Douai om in de rechten te studeeren, waarna hij te Orleans den doctorstitel verkreeg. Hij vestigde zich in den Haag als advocaat, doch verhuisde kort daarna naar Amsterdam, waar hij 3 Juli 1610 trouwde met *G e e r t j e I J s b r a n d s D o b b e n* uit Haarlem. Hij bleef ambteloos en wijdde zich geheel aan de dichtkunst in vriendschap met Hooft, in wiens Muiderkring hij veel verkeerde, en dien hij bezongen heeft. Reeds vroeg, te Orleans, had Plemp vriendschap gesloten met den jurist Willem van den Vondel, den jonggestorven broeder van Joost den dichter, door Plemp in een lijkdicht bezongen. Op onzen grootsten dichter heeft Plemp ongetwijfeld veel invloed gehad. Dit valt niet alleen op te maken uit de woorden van G. Brandt: 'dat Plemp met weinige anderen d'eerste plaats in zijn vriendschap verdiende,' maar ook uit verzen van Gijsbrecht van Aemstel, die naar Plemp zijn gevolgd. Deze schreef een lofgedicht op het treurspel en heeft nog eenige gedichten aan Vondel gericht, die nog niet zijn uitgegeven, maar in handschrift bewaard zijn, o.a. *Irenopaegnium ad Justum Vondelium*. Men kan aannemen, dat Vondel door Plemp met Hooft in kennis is gekomen en den Muiderkring is binnen geleid; eveneens dat Plemp, die twee broeders had, die tot de Orde der Jezuïeten behoorden, ook Vondel tot de paters heeft gebracht, die later zulk een grooten invloed hebben gehad op zijn overgang tot de Katholieke Kerk. Plemp had vier dochters en twee zoons, waarvan de oudste, Mr. Gijsbert Cornelisz. Plemp, ook advocaat, Vondel op zijn ouden dag veel hulp en vriendschap heeft bewezen, evenals zijn broeder *I J s b r a n d t P l e m p*. Plemp bezat groote bedrevenheid in de techniek der latijnsche verzen, maar kan allermintst een dichter genoemd worden. Zijn epigrammen zijn wel eens geestig; maar zijn meeste gedichten zijn van verhalenden aard en alleen van eenig belang door de medegedeelde bijzonderheden. Zijne gedichten *Vita sua* en *De Patria*, eerst genoemd *Amsterodamum Monogrammon*, behooren tot deze categorie.

In zijn *Speldwerk* en *Orthographia Belgica* begeeft hij zich op taalkundig gebied ter verde-

diging van de spelling die hij in *Der Herdooperen Anslach* had gevolgd.

Plemp heeft een aantal boeken uit de boekerij van zijn bloedverwant, pastoor Jacob Buyck, geschonken aan de bibliotheek van het Athenaeum Illustre. Hij is begraven in de Nieuwe Kerk. Vondel heeft Plemp juist geteekend in dit grafschrift: '... Boven Poëzij en snaar Omhelsde ik ijvrig 't Roomsch autaar, En hing om staat noch snood genot, Mijn hart aan niemand dan aan God, En Jezus' nimmer feilbre stem. Hier rust nu Plemp. Ay, bid voor hem.' De latijnsche gedichten van Plemp zijn in zijn keurig handschrift in twee deelen bewaard in de Universiteits-bibliotheek te Amsterdam. Hiervan is veel nog onuitgegeven. Van de autograaf is deel I geschreven tusschen 1624 en 1628 en deel II geheel in 1638, Plemps sterfjaar. Hiervan zijn afzonderlijk gedrukt:

1. *Amsterdamum Monogrammon* (met brief van Puteanus dd. 1615); 2. *Quisquiliae, seu Elegiarum liber unus* (samen 114 p.p.); 3. *Crepuscula, seu Elegiarum liber alter* (zonder titel noch pagineering), (drie in een deel, Amst. bij Joannes Walschart 1616); 4. *Emblemata Quinquaginta* (met leelijke prentjes), *Tabellae* (als voren 1616); 5. *Musius, sive rhythmici. Cum Poëmatiis* (als voren 1618); *Poematia, partim iterum, partim recens edita* (Antwerp. typis Tapianis, 1631), naar mijn weten slechts in één exemplaar bekend in de bibliotheek van het Trippenhuys te Amsterdam. Plemp heeft, blijkens zijn mededeeling in het handschrift, de uitgave van zijn *Poematia* in 1631 zelf verzorgd. *Der Herdooperen Amsterdamsche Boosen-Anslach geschiedt in 't jaer 1535, of deerlick-onthaelde Bullebak, anno 1552 beschreven met latijnsche versen van Mr. Jan van Nieuwveen, nu in nederduitschen rijm gesteld door C.G.P. ter bede van zijn vriend M.C.P.* (Amsterdam bij Cornelis Gerritsz van Breughel, in de Werelt vol vreucht tegenover de Menniste Bruyloft, Anno 1631). Dit werd herdrukt achter: *Het Boeck D. Lamberti Hortensii Vanden Oproer der Weder-dooperen* (Amsterd. J. Schipper, 1659). Van het oorspronkelijke Latijn van Nivenius heeft Plemp een aangevulde en verbeterde uitgave laten drukken achter zijn *Poëmatia*, 1631. Voorts: *Speldwerk, of waerschouwinge an den neerduitschen schrijver van de Spelding* (Haerlem, Adriaen Hoflant, 1632); *Orthographia Belgica, in qua obiter de Latina, Graeca* (Amsterd. apud. Henricum Laurentium, 1637).

Zie, behalve Plemp's autobiographie, ook: P. S c h e l t e m a , *Aemstel's Oudheid* VI, 3-15 (Amst. 1872); F.H.L. T i e d e m a n , *J. Pz. Sweelinck* (uitg. d. Vereenig. v.N. Nederlands Muziekgeschiedenis) (Amst. 1876); H.J. A l l a r d , *Dr. Vopiscus Fortunatus Plemp in Almanak voor Nederl. Katholieken*, 1885, bl. 109-114; J.F.M. S t e r c k , *Oorkonden over Vondel en zijn kring* (Bussum 1918), bl. 111-125.

Sterck

[Plemp, Mr. Gijsbert Cornelisz.]

PLEMP (Mr. Gijsbert Cornelisz.), geb. 1612 (?) te Amsterdam, en daar overl. Januari 1697, oudste zoon van Cornelis Gijsbertsz en Geertgen IJsbrants Dobben. Advocaat te Amsterdam, 'Artium et Juris Utriusque Doctor', zoals hij zich noemt. Vertaalde: *De vier Boeken van Christus Naervolginge, beschreven door Thomas van Kempen* in proza. 'Gedrukt tot Antwerpen, voor Adriaen van Gaesbeek, 1677' 12o. Studeert te Leuven in de rechten aan het college 'De Valck', in 1643 als 'primus' genoemd. Hij onderteekent in 1670, met zijn broeder IJsbrand Plemp, Joost van den Vondel en anderen, een verzoekschrift aan Paus Clemens X ten gunste van de

hollandsche Jezüieten. In een vroeger, dergelijk verzoekschrift aan Paus Clemens IX (die intusschen was overleden) wordt van Plemp door den notaris Tixerand vermeld: 'Et il detto Sig. Gisberto Plempio è della famiglie più antiche di questa detta città, etià Dottore nel Diritto civile e canonico' en verder, dat de paters der Sociëteit in zijn huis zijn gevlucht, toen zij werden vervolgd. Hij en zijn broeder I J s b r a n d , die gehuwd was met E m e r e n t i a v a n L o o n , waren trouwe vrienden van Vondel en zijn dochter Anna. De advocaat is getuige bij de notarieele akte, waarbij Vondel 28 Juni 1673 aan zijne dochter opdraagt voor zijn nalatenschap te zorgen. In Anna's testament, 16 Juli 1675 voor notaris Oli, benoemt zij Plemp tot erfgenaam, met last om voor haar ouden vader en zijne kleinkinderen te zorgen. Plemp is vermoedelijk ongehuwd gebleven.

Zie: A l l a r d , *Volks-Almanak*, zie vorig art. (met genealogie-Plemp); d e z . , *Vondels gedichten op de Societeit van Jezus* ('s Hertogenbosch 1868), bl. 16, volg.

Sterck

[Plemp, Vopiscus Fortunatus]

PLEMP (Vopiscus Fortunatus), door Nicolaas Tulp als 'een jongeling van grooten naam' en door Joost van den Vondel geprezen als 'een eer der ranken van Galeen en Hippocraat', was de zoon van den wiskundige B e r n a r d P l e m p , broeder van Gijsbert Cornelisz. Plemp. Hij werd te Amsterdam geboren 23 December 1601 uit een patricische familie en overleed 12 Dec. 1671. Hij ontving zijn eerste wetenschappelijke opleiding bij de Jezüieten te Gent. Daarna begaf hij zich naar Leuven, waar hij de lessen der wijsbegeerte volgde van Libertus Fromondus. Met dezen in 1587 te Hacourt bij Visé geboren leerling der Jezüieten en vertrouwden boezemvriend van den Acquoyer Cornelius Jansenius, sloot de jeugdige Plemp een innige vriendschap, die niet zonder eenigen invloed gebleven is op zijn verdere loopbaan. In 1620 vertrok Plemp naar Leiden, waar hij aan de universiteit de lessen volgde van de kruidkundigen Everardus Vorstius en Otto Heurnius, hoogleeraar der medische faculteit, en van Adrianus Falcoburgius, die de ontleed- en heelkunde onderwees. In 1622 vertrok Fortunatus ter uitbreiding zijner kennis naar Padua en Bologna; aan deze laatste universiteit werd hij in 1624 bevorderd tot doctor in de geneeskunde. Hij keerde in dat jaar naar Amsterdam terug, waar hij van 1624-1633 de praktijk uitoefende en wel eens ontleedkundige lessen gaf. Plemp's eerste geschrift *Ophthalmographia of Beschrijving van het menschelijk oog* verscheen in 1631. Twee jaar later gaf hij een vertaling en bewerking uit van een boek van C a b r o l i u s , hoogleeraar in de anatomie te Montpellier, *Ontleding des menschelycken lichaems, eertijds in 't Latijn beschreven door Barth. Cabrolius, nu verduytscht en met byvoechselen als oock figuren verryckt door V.F.P.* Een belangrijk verschijnsel was het, dat zulk een werk in het Nederlandsch verscheen, toen de meeste geleerden bijna uitsluitend Latijn schreven. Plemp droeg zijn werk op aan Nicolaas Tulp, den beroemden ontleedkundige van Rembrants anatomische les. Joost van den Vondel schreef eenige lofversen op *B. Kabrools ontleding des menschelijken lichaems verduytscht door V.F. Plemp, nu professor te Loven*. Op het einde van 1633 was Dr. Vopiscus Fortunatus Plemp door Isabella Clara Eugenia, vorstin der Zuidelijke Nederlanden, van Amsterdam naar de universiteit van Leuven beroepen. Nauwelijks was hij in Leuven aangekomen, of hij werd tot president van het Breugel-college benoemd en eenige dagen later als Koninklijk hoogleeraar van de algemeene grondbeginselen der geneeskunde

(institutiones medicinae) geïnstalleerd. Onder de voortreffelijkste leerlingen van Plemp moeten gerekend worden de Schoonhovenaar Regnerus de Graaf (zie kol. 613), een vriend van Fred. Ruysch en tegenstander van Swammerdam. Uit de omstandigheid dat Plemp tot president van het Breugel-college benoemd kon worden, volgt dat hij clericus moet geweest zijn en de mindere wijdingen of althans de tonsuur moest ontvangen hebben; want de clericale titel was een noodzakelijk vereischte om het presidentschap te kunnen bekleeden. Plemp diende dan ook zijn ontslag in, toen hij in 1650 op 49-jarigen leeftijd in het huwelijk trad met Anna Maria van Dieve, een dochter uit het aanzienlijk brusselsch-leuvensch geslacht, welks naam heeft voortgeleefd tot aan de fransche omwenteling in het Collegium Divaeum, in 1576 door Gregorius von Dieve gesticht. In 1634 had intusschen Plemp de plaats van eersten hoogleeraar in de practische geneeskunde gekregen en in hetzelfde jaar is hem, als rector magnificus - welke waardigheid hij vier malen bekleedde - de roode barret en het zegel der Universiteit vereerd. Het hoofdwerk van Plemp: *Fundamenta seu institutiones medicinae, Libris VI*, lokte een hevige polemiek uit, o.a. met Descartes, die van 1629 tot 1649 in ons vaderland verblijf hield (zie kol. 395). Het gold tusschen beiden de brandende vraag des tijds, te weten de functiën van het hart en den bloedsomloop door het menschelijk lichaam volgens de theorie van Harvey. Plemp, die vroeger de besliste tegenstander was van den bloedsomloop, werd thans de vurigste voorvechter der schoone ontdekking van Harvey.

Ook de andere werken van Plemp, o.a. zijn *Ophthalmographia*, die meerdere uitgaven beleefde en zijn *Verhandeling over de spieren*, zijn van geen geringe beteekenis, al moeten zij naar hun dagteekening beoordeeld worden. Plemp maakte zich ook verdienstelijk op taalkundig gebied door zijn vertaling in het Latijn van een gedeelte der werken van Avicenna, of gelijk Plemp zelf verbeterd, Ibn-Sina, dat onder den titel *Avicenna, Canon Medicinae, interprete et scholiaste V.F. Plempio* verscheen. Na de geschriften der Grieken Galenus, Hippocrates en Aristoteles, oefende eertijds geen leerboek meer invloed uit op de medische scholen, dan de *Canones* of gezondheidsregels van den Arabier Avicenna.

Plemp overleed op 70-jarigen leeftijd; zijn stoffelijk overschot werd bijgezet in het familiegraf, naast zijn in 1661 ontslapen echtgenoot. Er bestaan verscheiden afbeeldingen van Plemp: o.a. een prent van Th. Matham naar schilderij van J. Backer, en een van P. Pontius naar G. ter Borch, vgl. Muller's *Catalogus van portretten* en den catalogus *Collection-van Kaathoven* p. 21.

Zie: Reusens, *Analectes* XIX, p. 91; Banga, *Geschiedenis der Geneeskunde in Nederland*; Haan in *Annuaire de l'université catholique de Louvain* (1845), p. 211; Allard in *Volks-alm. v. Kath.* 1885, p. 205.

Kleijntjens

[Ploeg, Feike Hiddes van der]

PLOEG (Feike Hiddes van der), geb. Maart 1736 te Franeker, was de oudste zoon van Hidde Feykes, koopman aldaar en Grijttje Beerts Wassenaar ook uit Franeker. Merkwaardig is, dat deze doopsgezinde leeraar den kinderdoop heeft ontvangen op 20 Maart 1736 in de Herv. Kerk. Zijn vader was eenige dagen tevoren (15 Maart) tot de landskerk overgegaan. De zoon sloot zich later bij de doopsgezinden aan. Op 25 Oct. 1759 werd hij als student aan de franeker

hoogeschool ingeschreven. Hij bediende de doopsgezinde gemeente van Hindeloopen en later van Dokkum. In laatstgenoemde plaats kwam hij 10 Sept. 1772 en verliet die plotseling 12 April 1787, hetgeen niet onwaarschijnlijk met politieke gevoelens in verband stond. Waar hij verder heeft gewoond, waar en wanneer hij is overleden, heeft men nog niet kunnen opsporen. De voornaam zijner vrouw was Anna. Twee van zijn zoons hebben in de theologie gestudeerd. De oudste H i d d e W i b i u s , geb. 1769 te Hindeloopen was doopsgezind predikant eerst van Crefeld, later van Goch, Kleef, en Emmerik; in 1853 is hij te Goch overleden. De andere zoon, J o h a n n e s A e s c h i n u s , was predikant van de Doopsgezinde gemeente te Grouw. Hij werd geboren in 1779 te Dokkum en stierf te Grouw in 1859.

De vader Feike had een vruchtbare pen. Zijn grootste verdienste ligt in zijn friesch litterair werk. In het tijdperk van het Middel-Friesch (van Gijsbert-Japiks tot Wassenbergh) neemt hij met zijn bevallige geschriften een cereplaats in de friesch-nationale letterkunde in. Hij schreef: *Di Burkerij of it Boere bedrief, verdeeld ijn fjouwer tiden fen it jier. By eltsjoer brocht troch ien boere zoon.* Hij gaf dit boekje zelf in 1778 uit, terwijl H. Groenia zijn compagnon was als uitgever. Verder gaf hij ter gelegenheid van het stadhoudelijk bezoek: *De Reis fen Maike Jackeles fen Hallum nei Ljouwert om it ynheljin fenne Prins to sjen*, 1778. Het is nog niet uitgemaakt of hij ook de schrijver is van het friesche tooneelstuk 't *Jonge Liew Boosk plezierspul yn 5 bidrieuwen beskreun, for de laefhebbers fin 't booskjen* (Ljouwert 1778), en of hij de vertaler is van *De Tankbre Boerezoon trog Johan Jacob Engel ynt Heegduitsk forhelle en mey foroaring yn 34 tonneelen op 't Friesch Boers fortolke* (Ljouwert 1778), maar onwaarschijnlijk is dit niet. In het staatsresolutieboek der Staten van Friesland komt onder de octrooien een request voor van Feico van der Ploeg, leeraar der doopsgezinden en boekverkooper te Dokkum, inhoudende de mededeeling, dat hij 'ter onderwijsinge van de Vriesche Jeugd in het leesen, schrijven en spreken van hunne Moederspraaken met een en ander goed vriend getragt heeft de eerste en eenvoudigste beginselen derselve op eene verstaanbare wijze op het papier te stellen en door den druk gemeen te maaken, sig verseekert houdende, dat deese handleiding, van welke een exemplaar aan Hun Ed. Mag. eerbiedig presenteert geschikt is om iemant met weinig aangewende moeite kennis van de Nederlantsche spraaken te doen verkrijgen.' Hij verzoekt privilegie voor den tijd van 15 jaar van dit werkje: *Eenvoudige gronden der Nederduitsche spraak- en digtkunst of nieuw volkomen ABC boek* te mogen drukken, uitgeven en verkoopen. Dat verzoek werd bij resolutie van 28 Febr. 1774 toegestaan en het nadrukken bij poene van 25 gouden Friesche ridders verboden.

Ook gaf hij uit een bundel kindergedichtjes, getiteld: *Zeven en veertig gedichtjes voor de jeugd; om ze te vermaaken; ter beschaving van 't verstand; ter verbetering van 't hart en over het nut van den godsdienst* (Leeuw. 1778) en met een vers opgedragen aan baron G.F. thoe Schwarzenberg. Een werkje van kerkelijken aard, dat hij samenstelde, heet: *De kerkelijke bestelling behorende tot den openbaaren godsdienst onder de Doopsgezinden of Mennoniten in Vrieslant tot het jaar 1775* (Leeuw. z.j.).

Wumkes

[Ploos van Amstel, Cornelis]

PLOOS VAN AMSTEL (Cornelis) J. Czn., teekenaar, kopergraveur, verzamelaar en uitvinder van een nieuwe manier van prenten te drukken, tevens houtmakelaar, werd in 1726 te Weesp

geboren en stierf te Amsterdam 20 Dec. 1798. Hij kwam voort uit een vermogende familie en genoot een voortreffelijke opvoeding. Hij was een leerling van Norbert v. Bloemen, ging om met Jac. de Wit, Isaac Moucheron, en zijn schoonvader C. Troost. Zijn nalatenschap werd 3 Maart 1800 verkocht, bestaande uit teekeningen, schilderijen en prenten (in zijn bezit was o.a. de copie van Christus aan het kruis door Erasmus, prent door J. Stolker, Amsterdam, R. Prentenkab.); zijn Rembrandtverzameling op 31 Juli 1800. Hij had de veelzijdige, half-wetenschappelijke, half dilettantische belangstelling van den 18en eeuwschen verzamelaar, verzamelde niet alleen teekeningen en etsen, maar ook munten, gesneden steenen, e.a. terwijl hij een uitgebreide bibliotheek en vele handschriften bezat. Ook de natuurwetenschappen, speciaal de optiek, werden door hem bestudeerd. Hij stond in betrekking met vele verzamelaars en geleerden van zijn tijd, o.a. den bekenden amsterdamschen boekhandelaar en penningkundige P.v. Damme, den historicus H.v. Wijn, den anatoom P. Camper, den filosoof F. Hemsterhuis. Eenige verhandelingen van F. Hemsterhuis vertaalde hij in het Nederlandsch: *Proeve eener Verhandeling over den aart en het gebruik van 's menschen zedelijk zintuig* en *Aristeus of samenspraak tusschen Aresteus en Diocles over de Wijsbegeerte*. Hij was lid van verschillende amsterdamsche genootschappen, directeur van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, lid van de Holl. Maatschappij der Wetenschappen en behoorde tot de oprichters van de Amsterdamsche Teekenschool, de latere Academie van Beeldende kunsten. Als directeur schreef hij daarvoor zijn *Aanleiding tot de kennis der anatomie in de tekenkunst betrekkelijk tot het menschebeeld* (Amsterdam 1783, m. platen) en hield hij zijn in 1785 uitgegeven *Redenvoeringen*. Zijn talrijke aanteekeningen en de omvangrijke correspondentie schijnen grootendeels door brand verloren te zijn gegaan. Naar aanleiding van zijn nieuwe manier om teekeningen in prent te brengen, het maken dus van de zoogen. prentteekeningen, het volgende. De vroegste soort van prentteekeningen, die wij kennen zijn de zoogen. clair-obscurs van H. de Carpi enz.; ze gebruikten altijd één kleur; A. Bloemaert maakte dergelijke clair-obscurs, doch gebruikte voor de omtrekken een gegraveerde koperen plaat, waardoor men als het ware de weergave kreeg van een gewasschen penteekening. In de 18e eeuw werd de manier van clair-obscurs te maken gebruikt voor het vermenigvuldigen van penteekeningen van ital. meesters o.a. door El. Kirkall, A. Knapton, Ch. Pont, P.P.A. Robert, Caylus, C.N. Cochin; Pl. v.A. maakte van een geheel andere werkwijze gebruik, dan de hier bovengenoemde; zijn procédé is een soort van aquatint-procédé en wordt besproken door N.G. v a n H u f f e l in zijn werk over C. Ploos v. Amstel. Als medewerkers en navolgers van Pl. v.A. noemt van H.J. Kornlein, J. Cootwijk C. Brouwer, B. Schreuder, G. Sant, C. Dietrich, C. Josi, H. Spilman, B. Martini, T. Lewis, J.J. Bylaert, C.v. Noorde, J. Bagelaar, E. Sondag, W.v. Wesse, A.v.d. Bosch, C. Lewis, J. Buys, L. Brasser. In het geheel noemt v. Huffel 190 stuks op en 10 steendrukken; het oorspronkelijke werk van Pl. v.A. bevatte 46 stuks en werd in 1765 uitgegeven met een opdracht aan Jonas Witsen, burgemeester van Amsterdam. Ploos heeft ook zwartekunstprenten gemaakt, o.a. Hopman Ulrich naar C. Troost, vrouw bij kaars met geldbuidel, oude man met grooten hoed op. Naar zijn ontwerp graveerden R. Vinkeles, C. Philips Jz, J.v. Schley.

Zijn portret bestaat o.a. geschilderd door G.v.d. Mijn 1748 (in het Mauritshuis), J. Quinkhard 1757 en J. Buys 1766 (beide in het Rijksmuseum) en door J. Buys 1784 in partic. bezit; teekeningen door J. Buys, H. Pothoven (naar v.d. Mijn) en G.v.d. Mijn; prent en door R. Vinkeles (naar schilderij van J. Buys), J.v.d. Schley en door C. Ploos van Amstel zelf.

Zie: *Collection d'imitations de dessins d'après les principaux maitres hollandais et flamands commencée par C. Ploos v. Amstel et portée au nombre de cent morceaux etc. par C. Josi* (Londres 1821 fol.); F. von Alten in *Naumann's Archiv* X, 1864; R.v.d. Eynden en A.v.d. Willigen, *Gesch. der vaderl. schilderkunst sedert de helft der 18de eeuw* III, 424; C. Immerzeel, *Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders* (Amsterdam 1843) II, 314; C. Kramm, *De Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders etc.* (Amsterdam 1857-64) V, 1293; Ch. Blanc, *Manuel de l'amateur d'estampes* (Paris 1854-90) III, 217; G.K. Nagler, *Neues allgem. Künstlerlexikon* (München 1835-52), XI, 415; Portalis, *Graveurs* III, 217; Weigel, *Kunstkat.* 3449, 4822, 12236, 13830; *Gaz. d.B. Arts* I (1859), 296; R.W.P. de Vries, *Cat.* (1915), *C. Ploos v. Amstel et ses élèves*; A.M. Hind, *A short History of engraving and etching* (London; 1911), 300, 302, 356, 359, 409; P. Kristeller, *Kupferstich u. Holzschnitt im 4 Jahrh.* (Berlin 1911), 510; N.G. van Huffel, *Corn. Ploos v. Amstel Jac. Corn.zoon* (Utrecht 1921); E.W. Moes, aant. 's Rijks Prentenkabinet afd. schilderijen, afd. prenten; F. Müller, *De Nederl. geschiedenis in platen* (Amsterdam 1863), 336a; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 333.

J.M. Blok

[Plucqueu, Nicolaas]

PLUCQUEU (Nicolaas) of Plucquet, geb. te Doornik, data van geboorte en overlijden onbekend.

In 1568 bezocht hij de predicatiën te Londen, maar was geen lidmaat der gemeente. Waarschijnlijk kwam hij in zomer 1569 op de vloot der Watergeuzen en in Sept. 1569 met de vloot van admiraal Dolhain naar de hollandsche kust en de Eems. 2 Mrt. 1570 verliet hij met Oostenwind het winterleger bij Borkum, en was in zomer 1570 in Engeland kapitein van twee barken.

Zie: Rahlenbeck, *Les Réfugiés Belges*, 47. Altmeijer, *Gueux de Mer*, 35; Franz, *Ostfriesland und die Nederl.*, 133.

Vogels

[Plueger, Simon]

PLUEGER (Simon) of Plugers, geb. te Bevecom, Beauvechain, Bauchevin, priester, baccalaureus in de theologie te Leuven, was professor in de filosofie in het Verken 1530-44. In Febr. 1536, bij den dood van den regent Matthaeus van Dordrecht, bekleedde hij het ambt van subregent. In 1542 werd hij kanunnik der St. Servaaskerk te Maastricht en overleed aldaar 29 Aug. 1555, niet omstreeks 1561, zoals in *Analectes*. Hij werd aldaar begraven in het portaal der H. Catharina in de St. Servaaskerk. In 1544 komt hij voor de laatste maal voor onder de 'tentandos licentiandorum' bij de promotie te Leuven. Simon Plueger stichtte een studiebeurs in het college voor arme studenten van Standonk. De gelden konden ook gebruikt worden voor het doteeren van twee huwende meisjes. Het schijnt dat niets meer van de stichting is overgebleven.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XX (1886), 225, 234; XXI (1888), 190; Habets, *Gesch. bisdom Roermond III*, 626.
Fruytier

[Pluijm, Antonius Josephus]

PLUIJM (Antonius Josephus), geb. 15 Oct. 1808 te Rotterdam, waar zijn vader stadsuurwerker was,

en overleden 13 Jan. 1874 te Constantinopel. Hij bezocht de latijnsche school te Gemert. Na aldaar op 18-jarigen leeftijd de humaniora voltooid te hebben, was bij hem het voornemen gerijpt om priester te worden. Wijn echter in 1825 bij koninklijk besluit de bisschoppelijke inrichtingen ter voorbereidende opleiding van de katholieke geestelijkheid gesloten waren, vond hij 1827-1828 te Oud-Beierland onder leiding van pastoor Kortjansse gelegenheid om de wijsbegeerte te studeeren, en daarna verbleef hij te Warmond ten huize van den pastoor om lessen der philosophie van Prof. Coppens te kunnen volgen. In het najaar van 1829 werd hij theologant in het seminarie te Warmond, dat toen onder het presidium stond van den hooggeschatten prof. J.M. Chedeville, aan wien Pluym zijn wetenschappelijke en ascetische vorming goeddeels te danken had.

Op 24 Oct. 1832 ontving hij te Luik de priesterwijding, waarna hij door den aartsbisschop van Keulen benoemd werd tot kapelaan te Warmond. Reeds in 1833 werd hij als 'professorum assistens' aan het seminarie verbonden. In 1838 volgde zijne benoeming tot hoogleeraar in de kerkelijke geschiedenis en de practische liturgie aldaar. Later werd hem het onderwijs der kerkelijke liturgiek in haar geheelen omvang als speciaal leervak toevertrouwd. In 1845 kwam prof. Pluijm als regent aan het hoofd te staan van het klein seminarie 'Hageveld' te Velsen. Onder zijn bestuur geschiedde de verplaatsing dezer inrichting naar Voorhout.

Na 6 jaren belast te zijn geweest met de leiding van dit seminarie, gaf hij gevolg aan zijn reeds lang gevoelde roeping voor het kloosterleven, en trad hij in het noviciaat der paters Passionisten te Ere bij Doornik, waar hij den kloosternaam: 'Joseph van het Onbevleete Hart van Maria' aannam. Op 6 Oct. 1852 sprak hij zijn H.H. Geloften uit. In April 1853 werd hem opgedragen om met pater A. Brems eene stichting te beginnen te Koningslust (Helden), welke kort daarop naar Hertem werd overgeplaatst. Vanhier uit ging pater Joseph door heel Nederland missies en retraites preeken, terwijl hij tevens het ambt van provinciaal bekleedde. Inmiddels werd hij herhaaldelijk door den generaal van de Congregatie der Passionisten belast met gewichtige zendingen in België, Frankrijk, Engeland, Schotland en Ierland.

Op 8 Sept. 1863 benoemde de H. Stoel hem tot bisschop van Nicopolis en tot apostolisch vicaris van Bulgarije en Administrator van Walachije met residentie te Bukarest. Op 18 Oct. d.a.v. ontving hij te Rome de bisschopswijding. In November kwam hij in zijn vicariaat aan en begon er zijn uitgebreide werkzaamheid, welke voor een voornaam deel bestond uit moeilijke visitatiereizen. In het bijzonder strekte zijn zorg zich uit tot scholen en weeshuizen. Vele van die instellingen werden door hem in het leven geroepen of doelmatiger ingericht. In 1867 stichtte mgr. Pluijm een Passionistenklooster te Bukarest en het volgende jaar een te Rimnik in Walachije.

In Mei 1869 legde Paus Pius IX hem een hoogst belangrijke nieuwe taak op door hem te benoemen tot apostolisch vicaris van Constantinopel en pauselijk delegaat voor de Kerk van den oosterschen ritus. Mgr. Pluijm was de tweede apostolische delegaat, die in verband met de 'Armenische kwestie' naar Constantinopel werd gezonden. In het voorgaande jaar had de H. Stoel reeds mgr. Valerga als zoodanig afgevaardigd, die slechts een kortstondige rust had weten te bewerkstelligen. Inmiddels was de tweespalt weer aangewakkerd. 1 Juni 1869 vertrok mgr. Pluijm naar

den Bosporus. Toen hij daar aankwam, was het er in zooverre rustig, dat hij er, dank zij de bescherming van den Sultan, een synode kon samenroepen. Het was de eerste maal na vele eeuwen, dat de prelaten van het armenische patriarchaat tot dat doel te Constantinopel mochten vergaderen. Van 29 Juli tot 5 Nov. hadden vijftien zittingen plaats, die bijna alle door den vicaris werden bijgewoond.

Toen paus Pius IX alle bisschoppen der wereld tot het vaticaanisch concilie bijeenriep, reisde ook mgr. Pluijm naar Rome. Hij ijverde in deze kerkvergadering met mgr. Dechamps, mgr. Manning e.a. bijzonder voor de verklaring der pauselijke onfeilbaarheid en maakte deel uit van de commissie van den oosterschen ritus en de apostolische missies. Onverwachts moest hij echter het Concilie verlaten. Mgr. Gasparian, die tijdelijk het patriarchaat te Constantinopel bestuurde, had partij gekozen voor de oproerige Armeniërs, en de scheuring in de Armenische kerk was formeel een feit geworden. De H. Stoel wilde aanvankelijk deze afdwaling met zachte hand herstellen en zond nu mgr. Pluijm, na hem benoemd te hebben tot aartsbisschop van Thyana i.p.i., naar zijn post terug om de opstandigen met beleid van hunne misstappen te overtuigen. Zijn pogingen werden echter verijdeld, zoodat de Paus zich ten slotte verplicht zag om door zijn delegaat de ex-communicatie uit te spreken. Mgr. schreef een brochure, getiteld *Souvenirs du Concile du Vatican* tegen den afvalligen bisschop van Antiochië, mgr. P. Kasangian. Zie het artikel *De Armenische kwestie* door F.T.H. van Ogtrop in *De Katholiek*, dl. 64 (1873), blz. 226-259.

Na een ziekbed van twee weken overleed mgr. Pluijm op 66-jarigen leeftijd. Behalve aartsbisschop van Thyana, vicaris van het latijnsche patriarchaat en apostolisch delegaat, had hij o.m. nog de waardigheden van assistent-bisschop bij den pauselijken troon en van romeinsch graaf, terwijl hij o.a. gerechtigd was tot het dragen van het Grootkruis der keizerlijke Frans-orde.

A.J. Pluijm was van de oprichting van het tijdschrift af tot aan zijn intrede in het klooster (1841-1851) vaste medewerker van *De Katholiek*. Zijn vele artikelen daarin verschenen voor een groot deel anoniem. Een lijst van onderteekende bijdragen van zijn hand geeft het *Register op De Katholiek* (1822-1899), blz. 292 en 293. Voorts schreef hij: *Het H. Sacrament van Mirakel en de H. Stede te Amsterdam. Historisch-kritische proeve* (Amst. 1845, 197 blz.).

Een levensgroot portret van hem werd geschilderd door van Elewijck. Ook is zijn beeltenis te vinden in *Golgotha*, 3e Jrg. 48.

Zie: Th. J.H. Borret in *De Katholiek*, 65ste dl. (1874) 364-424 en 67ste dl. (1875) 137-208; *Golgotha*, 2de Jrg. 142-147, 234-238 en 3de Jrg. 49-54, 170-176, 273-276, 344-350; J.A. de Rijk in *De Katholiek*, 101ste dl. (1892) 31-38.

Scholtens

[Polack, Moses]

POLACK (Moses) was een amsterdamsche uitgever van de hoogduitsch-joodsche gemeente op het einde der 17de eeuw. In 1694 had hij reeds 'een goed deel' gedrukt van de *Tephila kol Hasjana Jom kipur we Taänoth*, het joodsche gebedenboek voor het gansche jaar. David de Castro Tartaz, die het privilege hierop in 1693 had verkregen, liet hem op 6 April een insinuatie doen om met den druk op te houden.

Zie: Kleerkooper en van Stockum, *De Boekhandel van Amsterdam* 824 en 825.

Zwarts

[Polak, Gabriel Jacob]

POLAK (Gabriel Jacob), geb. 3 Juni 1803, overl. aldaar 14 Mei 1869, bekend joodsch bellettrist, bibliograaf, hebreeuwsch taalkundige en talmoedist. Hij was als hoofdonderwijzer te Amsterdam werkzaam; zijn uitgaven der joodsche ritualia zijn bekend door hun nauwkeurigheid. Achtereenvolgens verschenen van hem te Amsterdam *Bikhoeré haschana* (1844), een nederlandsch-hebreeuwsche almanak voor 5604; *Dibré Kodesch* (1845), een nederl.-hebr. woordenboek; *Haléchoth Kédem* (1847), een bundel hebr. gedichten; *Ben Gorni* (1851), een bundel verhalen; *Schaär Taämé Sifré emeth* (1858), inleiding voor een verhandeling over het boek Job en de Psalmen; *Chotem Tohnieth* (1865), een biografie van den beroemden 18den eeuwschen nieuw-hebr. dichter David Franco Mendes en zijn tijd (in het Tijdschrift *Hamagied* XII) en *Meïr Enajiem*, een beschrijvende catalogus van de bibliotheken van Jacobsohn en Meyer Rubens (Hebraica en Judaica), aan welken catalogus een groote bibliographische waarde wordt toegekend.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* X, 101; J. M a a r s e n , *Tongeleth, een Joodsch letterkundige kring in de XIXe eeuw* in *De Vrijdagavond* van 12 Sept. 1924, blz. 390 (met portret).

Zwarts

[Polderman, Henricus]

POLDERMAN (Henricus), deken van de collegiale Sint Martinuskerk, de Westmonster, te Middelburg, provisor en deken (decanus jurisdictionis) van Walcheren, overleed omstreeks 1549. Magister Henricus Polderman, provisor van Walcheren, bewerkte 1529/30 de overbrenging van een gestichte mis te Couwerve naar de St. Pieterskerk te Middelburg, *Bijdr. bisd. Haarlem* XXXIX, 177. Herhaalde malen komt de provisor voor in het register der parochiën van den Dom als berichtgever aan den domproost en verkreeg hij vermindering van de te betalen rechten voor de benoemden. Vooral om zijnentwille schold omstreeks 1540 de domproost, met wien hij zeer bevriend was, dikwijls het geheele verschuldigde bedrag kwijt. Opmerkelijk is, dat deken Henricus Polderman zelf zoo weinig voorkomt als bezitter van beneficies. 19 Juni 1514 trad hij op als commissaris of afgevaardigde van den apostolischen legaat, kardinaal Cervini, later paus Marcellus II, in het proces dat de abdij Middelburg voerde in den Hoogen Raad te Mechelen tegen de erfgenamen van den abt-commendataris, Maximiliaan van Bourgondië, die zijne familie ten koste van de abdij verrijkt had (*Archief Zeeland*, 1900, 130-136).

1527 komt reeds voor in eene rekening van 1530 heer Hendrik Polderman, provisor te Middelburg. Hij bewoonde het huis der provisorie bij de markt, waar de zetel gevestigd was van het college van provisor en deken van Walcheren, dat recht sprak over het platteland (*Arch. Zeel.* VIII, 3 (1900), 146).

1549-50 werd Judocus Kegel aanvaard als deken van St. Martinus en opvolger van H. Polderman, die toen zeer waarschijnlijk overleden was.

Zie: G r i j p i n k , *Register op de Parochiën* I Wall. 62, 63, 114, 115; Zuid Bev. 102. Fruytier

[Polites, Joachim]

POLITES (Joachim), geb. te Goes, Zeeland, 16e eeuw, overl. te Antwerpen 1569, waarschijnlijk B u r g e r s geheeten, had zich bijzonder toegelegd op de klassieke letterkunde en latijnsche dichtkunst, waarin hij gelukkig slaagde. Door de vreeselijke

overstroming, waardoor Zeeland in 1530 getroffen werd, leed hij zulke verliezen, dat hij genoodzaakt was met het geven van onderwijs zijn brood te verdienen. Te Leuven gaf hij, gesteund door professor Rutger Rescius, in wiens huis hij verbleef, grieksche en latijnsche lessen aan eenige

jongelingen van goeden huize. Hij kwam in aanraking met Nic. Clenardus (zie kol. 303), die hem aanmoedigde en hem op zijne reizen in Afrika niet vergat, zooals blijkt uit een vijftal brieven gericht aan Polites.

In 1532 was Polites te Parijs, waar hij in de medicijnen studeerde, daarna ging hij naar Padua om in de rechten te studeeren. In 1533 vestigde hij zich te Bordeaux, waar hij met eenige professoren geroepen was om de hoogeschool uit haar verval op te heffen en les te geven in het Grieksch en Latijn. In 1541 werd hij benoemd tot griffier der stad Antwerpen, welk ambt hij bekleedde tot 1565. Zijne talenten, zijn aangenaam voorkomen, hadden hem de bescherming bezorgd van kardinaal Granvelle, die voor hem dat ambt verkreeg. Polites was een hartstochtelijk liefhebber van muziek, vandaar dat vele minnaars van deze kunst hunne werken aan hem opdroegen. De *Poëmata* van Polites werden 1548 te Antwerpen gedrukt. Zijn werk *De republica libri quatuor* zag nooit het licht. Zie over zijne werken P a q u o t .

Polites was gehuwd met M a r g . C o p p i e r , dochter van Jan, heer van Calslagen, die hem een groot vermogen aanbracht; het huwelijk was kinderloos. Hij bezat een buiten bij de stad Beerschot en bouwde in de Kerkstraat bij de St. Andrieskerk een prachtig ingerichte woning. Zijn vrouw overleefde hem tot 1597 en hertrouwde met Wilh. Martini (vgl. N a g t g l a s , *Levensber. v. Zeeuwen* II, 414).

Zie de talrijke aangehaalde schrijvers bij: P a q u o t , *Mémoires litt.* VII 192-194; *Biographie nat. Belg.*, XVII, 909-912; *Annuaire univers. de Louvain*, 1874, 419-422; *Bijdr. bisdom Haarlem* XIX, 459.

Fruytier

[Pomereaulx, jonker Anthoni des]

POMEREAULX (jonker Anthoni d e s), heer van Prouville of Provyl, geboren in de Zuidelijke Nederlanden, datum onbekend, overl. waarschijnlijk te Groningen 13 Juli 1571. Naar de gewoonte dier dagen werd hij algemeen Prouville genoemd. Het eerst ontmoeten wij hem zomer 1569 op de vloot der Watergeuzen; hij had den rang van kapitein, maar geen schip onder zijn bevelen; zijn luitenant heette Jantje van Vlaanderen. Mrt. 1571 is hij nog kapitein, hoewel zijn naam niet voorkomt op de lijst der Geuzenkapiteins. Toen François van Boschuyzen de vloot der Watergeuzen 23 Juni 1571 voor Emden versloeg, werd Prouville gevangen genomen. Waarschijnlijk is hij met andere voorname personen 6 Juli 1571 naar Robles in Groningen opgezonden om verhoord te worden; de datum van zijn terechtstelling is niet met zekerheid bekend.

Zie: A l t m e i j e r , *Les Gueux de Mer*, 20; v a n V l o t e n , *Nedert. Volksofst.* (1858) I, 322, 325; F r a n z , *Ostfriesland und die Nederl.* 199 203; H a g e d o r n , *Ostfr. Handel* 299; A n d r e a e , *Geuzentroebelen in Gron. Volks Alm.* 1900, 53.

Vogels

[Pompe, Walter of Wouter]

POMPE (Walter of Wouter), beeldhouwer, geb. te Lith, N. Brab., 22 Nov. 1703, overl. te Antw. 6 Febr. 1777, zoon van E n g e l b e r t en A n n a W o u t e r s , bood zich 1728 aan om lid te worden van het St. Lucasgilde. Van zijne jeugd, zijne studie of leermeesters is niets bekend. In 1729 werd hij 'meester in het belthouden' opgeteekend in het register van St. Lucas. Hij stond weldra bekend als een groot kunstenaar en telde in zijn atelier vele leerlingen, die naam maakten, waaronder zijne zonen J a n B a p t i s t E n g e l b e r t en P a u l u s M a r t i n u s . Walter Pompe

huwde 1736 te Antwerpen met Christina Baumans, die hem elf kinderen schonk. Zij overleed 9 Febr. 1799. Pompe leverde zeer veel werk af voor kerken en

kloosters. In de musea te Antwerpen, Brussel, het Louvre enz., in vele voorname huizen, in het bijzonder in de kerken te Antwerpen, treft men nog snijwerken en beelden, ook in palmhout en ivoor, van hem aan. Een beeld van hem van de H. Brigitta op de tentoonstelling te Gent 1913 trok de aandacht. In Nederland heeft hij voor de kerk te Lith, zijn geboorteplaats, 1737 twee beelden van O.L. Vrouw en St. Josef, vervaardigd. Opnieuw leverde hij in 1761 drie beelden, waaronder een van St. Lambertus. Voor de kerk te Leende vervaardigde hij een Christus en een Mater dolorosa. De beelden, die hij leverde om het stadhuis van Middelburg te versieren en de kerk der H. Rosalia in de Leeuwenstraat te Rotterdam, werden gebeiteld met medewerking van zijn zoon Engelbert.

Een korte levensbeschrijving verscheen door P. V i s s c h e r s , *Walter Pompe en zijne twee zonen Pauwel en Engelbert, beeldhouwers der 18e eeuw*. Zie voorts: *Biographie nat. Belg.* XVII, 927-929; J. C a s i e r et P. B e r g m a n s , *L'art ancien dans les Flandres I*, 87-88, III 151-152; *Histoire de l'art VII*, 362.

Fruytier

[Poorten, Aleid ter]

POORTEN (Aleid t e r), overl. in het klooster te Diepenveen 14 Febr. 1452. Zij was de jongste dochter van Johan ter Poorten, (zie dat art.), gehuwd met L u t g e r d , een zeer godsdienstige vrouw. Reeds jong ('Handschr. D.' meldt: op elfjarigen leeftijd) huwde zij, ofschoon tegen den zin van haar vader, met een in hoog aanzien staand stadgenoot, G e r r i t C o m h a e r (afkomstig uit Bommel), lid van de gilden der lakenkoopers en der goudsmiden, van 1394 tot 1397 rentmeester over Salland. Toen deze, in onmin geraakt met Utrecht's bisschop Frederik van Blankenheim, de wijk had genomen naar Denemarken, waar hij bij den Koning in gunst kwam en door hem aangesteld werd tot diens muntmeester ('muntenaer'), keerde hij na eenigen tijd uit den vreemde terug om de noodige maatregelen te treffen ter voorbereiding van de reis zijner jeugdige echtgenoot naar het Noorden, waarheen zij hem weldra volgde. 'Ende als sie daer quam mytten vrenden die sie daer brachten, so worden sie eerlike (d.i. met eerbewijzen, luisterrijk) ontfangen ende die conynck hadde sie beyde seer lief'. Na den dood van Gerrit Comhaer in 1417 of 1418 werd de weduwe door haarmoeder, vergezeld van 'somyge eersame personen', misschien deventer kooplieden, weer thuisgehaald. Hoewel zij, als een nawerking van het verblijf in Denemarken, in de ouderlijke woning haar wereldsch leven voortzette, voelde zij naar het voorbeeld der ouders, die 'leveden als geestelike menschen', groote sympathie voor de devoten in hare omgeving. Meegedeeld wordt dat zij aan Joh. Brinckerinck op den dag van zijn sterven (26 Maart 1419) van heeler harte kwijt schold de som van honderd nobelen, indertijd door hem van haar echtgenoot geleend voor den bouw van het diepenveensche klooster. Zij bleef te Deventer, totdat zij in 1427, vier jaren na het overlijden van Johan ter Poorten, tegelijk met haar moeder een onderkomen zocht bij de zusters te Diepenveen, ten einde daar den ban te ontvluchten, die tijdens den strijd tusschen Rudolf van Diepholt en Zweder van Kuilenburg ingevolge het in de geschiedenis bekende Interdict op de stad gevallen was. Twee jaar woonden zij daar samen 'buten den slate' (d.i. slote), dus afgezonderd van het kloostergedeelte waarbinnen de eigenlijke zusters zich ophielden. Aanvankelijk kon het diepenveensche leven Aleid weinig bekoren. Haar hart ging te dikwijls nog uit naar hare vrienden te Deventer en naar de vermaken waaraan zij zich overgaven. Doch toen de moeder ziek werd en

‘van het gastenverblijf des convents in het slot was overgegaan’ (*Studiën en bijdragen op 't gebied der histor. theologie*, dl. IV, blz. 161), kwam de dochter tot inkeer en voegde zich bij haar. Zóó vervulde zij den zielewensch der kranke, die 17 Maart 1430 in het klooster overleed. Aleid, aangetrokken ook door de devotie harer beide oudere zusters Swene en Geertruid (die volgen), die sedert 1408 in datzelfde klooster nonnen waren, werd 25 Maart 1432 daar tevens ingekleed, maar als conversin. In die ondergeschikte betrekking, welke zij tot haar dood vervulde, had zij hoofdzakelijk handenarbeid, de ‘uitwendige werken’ te verrichten. ‘Ende sie hielt’ (aldus de bron waaraan de meeste citaten hierboven ontleend zijn) ‘hoer oerde seer trouwelijk ende was horen oversten onderworpen in alre oetmodiger onderdanicheit ende gehoersamheit. Sie was seer schemel d.i. (ingetogen, nederig) ende mynlick onder horen mede susteren. Men mach wal van hoer seggen, dat onse lieve here van ene leuwynne gemaket hadde een sachtmodich lammeken Dattet myt groten wonder was an te sien van den genen die sie voermaels gekant hadden, dat sie tot sulken staet ende leven was gecomen’. Aleid had een stiefzoon: Gozewijn Comhaer; zie over hem dit woordenboek, dl. II, kol. 310-311.

Literatuur-opgave bij het artikel Swene ter Poorten.

Brinkerink

[Poorten, Geertruid ter]

POORTEN (Geertruid t e r), de tweede der drie dochters van Johan ter Poorten (zie het volgend artikel), in het klooster te Diepenveen 21 Jan. 1408 ingekleed en het jaar daarna geprofest, in 1452 op Sint-Katharina-avond, d.i. 24 Nov., aldaar overleden. Haar gezondheid liet veel te wenschen over: zij had een breuk en leed aan de ‘heilige ziekte’ (morbus sacer, caducus, herculeus), waaronder verstaan moet worden epilepsie. Nochtans was zij ‘vlijtich in den arbeyde’ en maakte zich verdienstelijk door met geoefende hand de groote koorboeken te schrijven. Toen in 1408 Diepenveen een besloten klooster werd, was het verkeer met de buiten wereld beperkt tot de gesprekken, welke bij voorkomende gelegenheden aan het spreekvenster gehouden werden. Daarbij was altijd een hoorzuster tegenwoordig, iemand die slechts had te luisteren naar hetgeen werd besproken (vergel. A.W. S t e l l w a g e n, *Roomsche woorden*, Gron. 1902, blz. 160, op ‘luisterzuster’; *Tijdschr. voor Ned. Taal- en Letterkunde* dl. XL, blz. 219). Geertruid ter Poorten, een van de hoorzusters, kon dan nooit nalaten wat goeds te spreken. Zij vermaande de lieden uit de wereld die vóór het venster kwamen om in de vreeze en in de liefde Gods te wandelen, de Tien Geboden te houden, Maria (‘onse suete vrouwe’) te eeren en de heiligen lief te hebben. Zij stierf aan de pest, die tegen het midden der vijftiende eeuw van het Zuiden uit over gansch Europa zich verbreid en eenige jaren achtereen gewoed heeft, waaraan te Diepenveen in 1452 negentien zusters en één leekbroeder bezweken. Het sterfjaar 1352, opgegeven in de *Vita Elisabethae van Heenvliet* (A. M a t t h a e u s, achter zijn *Anonymi Chronicon ducum Brabantiae*, Lugd. Bat. 1707; aldaar p. 228) is een drukfout.

Literatuur-opgave bij het artikel Swene ter Poorten.

Brinkerink

[Poorten, Johan ter]

POORTEN (Johan t e r), overl. 1423, een geacht en rijk burger van Deventer, die daar ter stede van 1369 tot 1398 telkens zitting heeft gehad in het college van schepenen en raden, en die aldaar schout is geweest in 1378 en 1379. Zijn vrouw

heette Lutgerd, 'van eerlicken goeden olders' en evenals hij bekeerd door de prediking van Gerrit de Grootte. Uit dat huwelijk zijn drie dochters

geboren. Toen tijdens het leven van de Groote (gest. 1384) en nog daarna de devoten met allerlei smaadreuenen overluden, als ketters aangemerkt werden, trad Johan ter Poorten voor hun belangen vaak zóó krachtig op, dat men hem den bijnaam gaf van 'paus der Lollaards' (vergel. het *Middelned. woordenboek*, dl. IV, 's Gravenh. 1899, kol. 745-746). Hij, volgens MoII 'een streng asceet, de devootste der devoten van dien tijd', kon op den duur onmogelijk vrede hebben met het overheidsambt door hem bekleed. Verteld wordt dat hij, ten einde ontslag uit den Raad te krijgen, wjl hij meende daarin 'zijn conscientie niet te kunnen bewaren', zich verlamd aanstelde en op krukken ging loopen. Die veinzerij met geestelijke doeleinden - van iets dergelijks staan uit de Middeleeuwen meer voorbeelden opgeteekend - bracht hem tot het ambtelooze leven terug. Voortaan mocht hij, levende in de vreeze Gods, ongestoord zich geven aan vrome overpeinzigen; hij kwam in zijn woonplaats gedurig in aanraking met de Broederschap des gemeenen levens; een trouw vriend betoonde hij zich van alle 'goede menschen', inzonderheid van het ten jare 1400 gestichte diepenveensche klooster.

De familie ter Poorten heeft altijd veel gevoeld voor het convent te Diepenveen. Johan zelf hielp Zwedera van Runen, een der vroegste bewoonsters, aan het noodige timmergereedschap en 'placht het klooster in tal van opzichten bijstand te verleen, ook met zijn wereldsch bezit'; Gerrit Comhaer, zijn schoonzoon, gehuwd met de jongste dochter Aleid (zie art.), verstrekte geld voor den bouw; zijn oudste dochters Swene en Geertruid werden er 21 Jan. 1408 ingekleed en gaven in 1424, na den dood haars vaders, van haar erfdeel vier stukken - 27 morgen 1 hond 31 roeden - aan het klooster; Aleid, 1417 of 1418 weduwe geworden, werd er in 1432 als conversin opgenomen, nadat zij daar reeds sedert 1427, om te Deventer aan vervolging te ontkomen, een toevluchtsoord had gevonden, eerst tezamen met hare moeder (17 Maart 1430 'ungecledet, d.i. niet ingekleed. gestorven 'int beslot', vgl. de artikels).

Leeken die zich bijzonder verdienstelijk hadden gemaakt jegens het convent te Diepenveen, mochten daar een laatste rustplaats vinden. Zoo Johan ter Poorten en zijn vrouw Lutgerd. Zij werden in den kloostertrans begraven in hetzelfde graf waar in 1439 Swene is ter aarde besteld.

Zie: mijn uitgave 'Handschr. D' (Gron. 1903-1904), 259, 260, 264, 269, 270, 271; G. Dumbarr, *Het kerkelyk en wereltlyk Deventer*, I (Dev. 1732), 58, 72-74 (passim); W. MoII, *Johannes Brugman* (Amsterd. 1854), I, 46 volg.; J.G.R. Acquoy, *Het klooster te Windesheim en zijn invloed*, II (Utr. 1876), 376 aant. 8; W. MoII en J.G. de Hoop Scheffer, *Studiën en bijdragen op 't gebied der histor. theologie*, IV (Amsterd. 1878), 148, 149, 158 aant. 2, 160, 161, 180 (in MoII, *Gozewijn Comhaer, een Nederlander aan het hoofd der kerk van IJsland*); W.J. Kübler, *Johannes Brinckerinck en zijn klooster te Diepenveen* (Rotterd. 1908) 21, 54 volg., 57 aant. 6, 75 aant. 4, 102, 200 (vergel. 110 aant. 5, 135); M. Schoengen, *Jacobus Traiecti alias de Voecht, Narratio de inchoat. domus cleric. in Zwollis* (Amsterd. 1908), 315.

Brinkerink

[Poorten, Swene ter]

POORTEN (Swene ter), kloosterlinge te Diepenveen, waar zij 14 Dec. 1439 overleed. Zij was de oudste dochter van Johan ter Poorten (zie boven). Met haar jongere zuster Geertruid behoorde zij tot het twaalfstal dat 21 Jan. 1408 in het diepenveensche convent werd ingekleed; beiden deden het volgend jaar professie. Toen

Elizabeth van Delft, ook een van bedoeld twaalftal, in 1413 aldaar suppriorin werd, kreeg Swene een aanstelling als kostersche (sacrista) en had dus te zorgen voor al wat het uitwendige van den kerkdienst betrof: het onderhoud der misgewaden, het verstrekken der noodige waskaarsen, het luiden der klok, enz. Zij wordt geroemd, omdat zij koorboeken schreef voor de kloosterlingen die er geen hadden en zich bijzonder aangetrokken voelde 'totten oetmodigen ende ongeachten susterkens, daer niemant niet vele mede te doen en hadde'. Na den dood van Johan ter Poorten (1423) ontving in 1424 het klooster te Diepenveen van het erfdeel van haar en Geertuid ruim zeven en twintig morgen land. In het laatst van haar leven kreeg Swene een gezwel aan de borst ('een seer inder boerst'), waar zij negen dagen ziek aan lag. Verteld wordt dat zij toen zich bezighield met het bepeinzen van de vijf wonden van den Gekruisigde; wat veelvuldig voorkwam bij de middeleeuwsche devoten, die 's Heeren zielelijden soms geheel vergaten om dat zijns lichaams zich des te levendiger voor te stellen (vergel. mijn uitgave 'Handschr. D', Gron. 1903-1904, blz. 175, aant. b). In de *Vita Elisabethae van Heenvliet* (A. M a t t h a e u s , achter zijn *Anonymi Chronicon ducum Brabantiae*, Lugd. Bat. 1707; aldaar p. 227) en in [F. van Heussen en H. van Rijn] *Oudheden en gestichten van het bisdom van Deventer* (Leid. 1725), dl. II, blz. 176, wordt zuster Swene abusievelijk 'Swete' en 'Zwete' genoemd.

Zie, wat Aleid, Geertuid en Swene ter Poorten betreft: mijn uitgave 'Handschr. D', 22, 81, 259-261, 261-264, 264-276 (passim), 309; J.G.R. A c q u o y , *Het klooster te Windesheim en zijn invloed* II (Utr. 1876), 309; W. M o l l en J.G. de Hoop S c h e f f e r , *Studiën en bijdragen op 't gebied der histor. theologie*, IV (Amsterd. 1878), 148, 149, 159, 160, 161, 180 (M o l l , *Gozewijn Comhaer, een Nederlander aan het hoofd der kerk van IJsland*); *Archief voor de geschied. Aartsbisd. Utrecht*, XXXIII (Utr. 1908), 325, 328, 333, 408-409 (J.C. van S l e e , *Het Necrologium en Cartularium van Diepenveen*); W.J. K ü h l e r , *Johannes Brinckerinck en zijn klooster te Diepenveen* (Rotterd. 1908), 21 aant. 3, 68, 75 aant. 4, 118, 120 aant. 1, 200, 219, 230 aant. 2, 265, 276 aant. 4, 299, 308.

Brinkerink

[Poorten, Cornelius, Herman Josef, van der]

POORTEN (Cornelius, Herman Josef, v a n d e r) of van der P o r t e n , geb. te 's Hertogenbosch 13 Dec. 1640, overl. te Antwerpen 19 Juli 1681, zoon van C o r n e l i s (overl. 27 Jan. 1669) en M a r i a V e r s p r e e t (overl. 27 Jan. 1679). Hij trad in de Norbertijnerabdij St. Michiel te Antwerpen, waar hij 18 Juli 1661 onder den kloosternaam Herman Josef zijne kloostergeloften uitsprak. Na zijn priesterwijding, 22 Sept. 1663, werd hij aangesteld als proost van het Norbertinessenklooster te Antwerpen, waar hij nog werkzaam was, toen hij geroepen werd om als abt zijne abdij te besturen, 11 Jan. 1677. Uit de opdracht aan hem van een werk van den St. Michielsheer J. Moons blijkt, dat hij een welsprekend prediker is geweest, die steeds vele toehoorders trok.

Een portret van den abt in gravure wordt bewaard in de abdij te Averboden. Zijn geschilderd portret met wapen en spreuk (Virtus accessit in umbra) is waarschijnlijk met de revolutie verloren gegaan. Het komt niet voor in de verzameling van portretten der abten van St. Michiel, bewaard in de abdij van Tongerlo.

Zie: G o o v a e r t s , *Ecrivains de l'ordre de Prémontré* (Brux. 1904) 285; *Bijdr. Hertogd. Brabant* I, 193; *Graf- en gedenkschriften van Antwerpen* IV, 33, 126, 149, 186, 188, 508.

Fruytier

[Pooten, Otto]

POOTEN (Otto) of *O t t o P o t e n*, in de wandeling 'heer Otto' genoemd, afkomstig van Goch, overl. 16 Sept. 1420. Hij was priester en tot zijn dood verbonden aan de school van het ten jare 1400 gestichte vrouwenconvent te Diepenveen. Hij gaf aan de zusters aldaar onderricht in het Latijn, dat voor haar een hoofdvereischte was om de kerkboeken te kunnen lezen en de kerkliederen te kunnen zingen, twee dingen, waarvan zij volgens de *Constitutiones* voldoende op de hoogte moesten zijn eer zij ingekleed werden (*Archief voor Ned. kerkgesch.*, V, 's Gravenh. 1905, blz. 315; vergel. blz. 386). Bij dat werk werd hij terzijde gestaan door de 'ondermeestersche' of 'schoolmeestersche' Lubbe Snavels, een van de geleerdste diepenveensche kloosterlingen, die de latijnsche taal geleerd had, eerst van Joh. Cele (gest. 9 Mei 1417), rector der parochieschool te Zwolle, later van Otto Pooten zelf.

In 'Handschrift D', de voornaamste bron voor de kennis van het uit- en inwendig leven van het klooster te Diepenveen, staat opgeteekend, dat de bekende procuratrix Elsebe Hasenbroecks, wier telkens zenuwachtige overspanning haar allerlei visioenen voor den geest bracht, haren medezusteren dikwijls het volgende vertelde: 'Doe die hillige ende devoete priester here otte gestorven was op sante lamberts avent (d.i. 16 Sept., den dag vóór Sint Lambertus) na compelete, Ende als hij gecleedet was als daer toe behoerde dat men hem in die kiste leggen mochte, soe waerdet al laete in den avent. Ende doe hem twee priesters al singende in die kerke brachten, soe hoerde sie soe suete ende mennichvoldige stemmen singen. Als of daer vele personen gesongen hadden. Ende dese stemmen luyden also hemels, also dat wi vermoeden dattet die hillige engelen weren, die gecomen weren tot des hilligen vaders wtvaart'.

Zie mijn uitgave 'Handschr. D' (Gron. 1903-1904), 96, 118, 164 aant. a, 165, 221; *Vita Elisabethae van Heenvliet* (A. M a t t h a c u s, achter zijn *Anonymi Chronicon ducum Brabantiae*, Lugd. Bat. 1707; aldaar p. 230, 251); J.G.R. A c q u o y, *Het klooster te Windesheim en zijn invloed*, II (Utr. 1876), 191; W.J. K ü h l e r, *Johannes Brinckerinck en zijn klooster te Diepenveen* (Rotterd. 1908), 101 aant. 3, 243 volg.

Brinkerink

[Poppo]

POPPO of *B o b b a*, hertog of koning der Friezen, werd 734 door Karel Martel aan de Bordena verslagen en gedood, ten gevolge waarvan zijn gebied (tot de Lauwers) aan het Frankrijk verviel.

Vgl.: *Fredegarius*, *Chron. in Mon. Germ. (S.S. rerum merov. II)*, IV, c. 17.
Blok

[Posthouwer, Otto]

POSTHOUWER (Otto), ook genaamd *J o a n n i s*, priester van Zalt-Bommel, overl. te Hoei 24 Oct. 1610; behaalde als student van de Valk te Leuven bij de promotie der filosofie, 1552, de tweede plaats van 176. Hij werd 1554, toen hij baccalaureus was in de godgeleerdheid, tot professor der filosofie benoemd in de Valk, waar hij bleef als leeraar tot 1571. 1562 en 1570 was hij deken der faculteit. Hij verkreeg een kanunnikdij in de collegiale kerk van O.L. Vr. te Hoei, waar hij zijn verblijf vestigde, en overleed 24 Oct. 1610. Hij stichtte drie beurzen voor de studenten van de Valk, die 1882 nog ruim 1200 franken oprachten.

Zie: Val. Andreas, *Fasti Academici* (Lov. 1650) 267; *Analectes hist. eccl. Belg.* III (1866) 354, XXI (1888), 119, 160; Schutjes, *Gesch. bisd. 's Hertogenbosch* V, 977.
Fruytier

[Potocki, Valentine graaf van]

POTOCKI (Valentine graaf van) of van Pototzki alias Abraham ben Abraham,

geb. in de omgeving van Wilna 24 Mei 1749, gest. te Wilna in de tweede helft der 18de eeuw. Van dezen poolschen edelman, die te Amsterdam tot het Jodendom overging, zijn verschillende verhalen in omloop; hier is de russische historicus Kraszewski gevolgd. De jonge graaf Valentine studeerde te Parijs met zijn vriend Zaremba, afkomstig van Portugal. De vrienden bezochten een café, waarachter in een loofhut een oude Jood over een zwaren foliant gebogen zat, die in hebreeuwsch letterschrift gedrukt was. Zij vroegen naar den inhoud en kregen ten antwoord: 'Dit is de Heilige Schrift der Joden, en zij is in de Heilige taal geschreven.' Als Katholieken hadden zij de bijbelstudie nooit voor noodig gehouden en hun belangstelling werd in die mate opgewekt, dat zij zich aan de studie van het Hebreeuwsch zetten. In een half jaar tijd hadden zij dit doel bereikt en werkten zich door den Pentateuch enz. heen. Potocki besloot nu naar Holland te vertrekken en te Amsterdam, een der weinige europeesche plaatsen, waar dit mogelijk was, tot het Jodendom over te gaan. Hij besloot echter eerst naar Rome te vertrekken, om in het hart der kerk haar waarheden nog eens te onderzoeken; dan wilde hij naar Amsterdam gaan. Van Rome uit vertrok hij per schip naar Amsterdam, nam daar het Jodendom aan en noemde zich nu Abraham ben Abraham, naar den stamvader des Jodendoms. Hij bleef eenige maanden in de Republiek. Vervolgens bezocht hij Palestina, Duitschland en Polen en vestigde zich te Ilje in het gouvernement Wilna, waar hij eenige maanden in gebed en studie doorbracht. Een jongen, die zich ter synagoge wanordelijk gedroeg, was oorzaak van zijn dood. Toen hij den jongen berispte en op zijn slechte opvoeding wees, verried diens vader hem bij de plaatselijke autoriteiten. Tevergeefs had men den verdwenen graaf gezocht en geen gedachte op Amsterdam gehad. In Polen leefde hij stil als een eenvoudige Jood, doch na zijn arrestatie werd hij naar Wilna gebracht. De edelen zagen in zijn amsterdamschen overgang een jeugdige domheid en zij poogden hem tevergeefs terug te doen keeren tot de Kerk. Noch zijn moeder, noch zijn vrienden, noch de bisschop konden hem tot terugkeer bewegen. Hij gaf zich zelf uit voor een Jood Abraham, die een ander was dan graaf Potocki. Na lange gevangenisstraf werd hij op den tweeden dag van het Wekenfeest verbrand. De Joden durfden hun huizen niet te verlaten. Een zekere rabbi Sirkes wist van den beul eenige asch en een vinger te verkrijgen, die op de joodsche begraafplaats begraven werd. Rabbi Menachem Man ben Arjé Löb van Kisoen, de vermoedelijke leeraar van het Jodendom aan de beide edellieden, werd op 3 Juli 1749, 70 jaar oud, te Wilna verbrand. De herinnering aan 'de groote Rabbi Abraham Ger Tsedek' of enkel 'Ger Tsedek' (rechtzinnige bekeerling) leeft nog in grooten eerbied onder de russische en poolsche Joden voort.

Zie: *The Jewish Encyclopaedia* X, 147; het verhaal (door Dick) is ook opgenomen in *Das Buch der Polnischen Juden* (Berlijn 1916), 59.

Zwarts

[Prado, Abraham Gomez de]

PRADO (Abraham Gomez de) werkte mede aan den gedachtenisbundel, dien de portugeesch-joodsche schrijvers van Amsterdam aldaar in 1656 uitgaven ter herinnering aan Abraham Nunes Bernal, op 3 Mei 1655 te Cordova ter zake van het Jodendom verbrand. Men vindt zijn bijdrage op p. 27-34. Ook een David de Prado werkte daaraan mede (p. 45).

Zie: Kayserling, *Bibl. Esp. Portug. Judaica* (Straatsburg 1890), 91.

Zwarts

[Prehn, Albert Jacob van]

PREHN (Albert Jacob v a n), geb. te Zwolle 10 Sept. 1824, overl. te Amsterdam 12 Maart 1880, was de zoon van R. v a n P r e h n en C.E. W i e s e. Hij werd in 1841 cadet der genie aan de militaire academie te Breda en bij Koninklijk besluit van 23 Juni 1845 benoemd tot tweeden luitenant bij dat wapen. Na tot 1848 gediend te hebben bij de mineurs en sappeurs te Nijmegen, werd hij te Vlissingen en vervolgens in 1855 aan den Helder geplaatst. Op 28 Juli 1854 werd hij tot eersten luitenant bevorderd.

Nadat de wet van 18 Aug. 1860 tot aanleg van Staatsspoorwegen tot stand gekomen was, werd het gewenscht geacht, dat eenige genie-officiëren daarbij dienst zouden doen. Diegenen, aan wie dit ten deel viel, waren: J.P. de Bordes (I kol. 413), jhr. G.J.G. Klerck (II kol. 682), van Prehn, J. Kalff en N.H. Nierstrasz. Van Prehn werd bij beschikking van den minister van Binnenlandsche zaken van 30 Mei 1861 tot eerstaanwezend ingenieur benoemd en volgde als zoodanig 1 Juli d.a.v.N.T. Michaëlis (IV kol. 983) op voor den aanleg der spoorweglijn Helder - Uitgeest - Amsterdam. Hij werd te Alkmaar geplaatst, en toen de lijn Helder - Uitgeest - Zaandam in 1869 gereed was, werd hij met het oog op het groote belang der werken te Amsterdam, die nog te verrichten waren, naar die stad overgeplaatst.

Tot de werken te Amsterdam behoorden het centraalstation en de aansluiting aan de lijn Amsterdam - Haarlem van de Hollandsche spoorwegmaatschappij en aan de amsterdamsche havens. Voor een en ander had J.A.A. Waldorp (III kol. 1378) een ontwerp gemaakt, dat alle binnenhavens met draaibruggen overbrugde. Bij het drukke scheepvaartverkeer zou dit plan een zeer grooten last aan de schepen bezorgen, die steeds erger zou worden; wegens de vermeerdering zoowel van de scheepvaart als van den treinenloop zouden de bruggen steeds korter tijd open zijn. Hierin heeft van Prehn de verbetering gebracht, dat er zeer ruime doorgangen kwamen, die zoowel de vaarten als de aan weerszijden daarvan loopende wegen zouden overbruggen. Bovendien werd de spoorweg volgens zijn ontwerp zoover in de hoogte gebracht, dat de overspanningen der doorgangen vast konden zijn. Terwijl van Prehn de lijn Uitgeest - Amsterdam met de brug over het Noordzeekanaal aan de Hem, de bovenbedoelde verbindingen en het emplacement aanlegde, werd de bouw van het centraalstation opgedragen aan den architect P.J.H. Cuypers en werd de lijn van het Rijnspoorwegstation aan de Weesperpoort naar het emplacement door de Rijnspoorwegmaatschappij uitgevoerd. Waldorp en van Prehn zijn er geen van beiden op bedacht geweest, dat het IJ in de groote bocht van Amsterdam bijzonder diep is (tot 14 meter onder A.P.). zoodat zonder bijzondere voorzorgsmaatregelen de in en om Amsterdam zeer slappe grond, waarop de werken gebouwd werden, naar het IJ gedrukt moest worden. Deze zijdelingsche uitwijking was vooral bij de doorgangen sterk, bij het centraalstation, dat eerst verscheidene jaren later gebouwd is, heeft men de noodige voorzorgsmaatregelen, door het vooraf storten van eene groote hoeveelheid zand, kunnen nemen. De uitwijkingen gingen in het bijzonder verder toen de exploitatie der lijnen begonnen was, hetgeen toegeschreven werd aan de trillingen, die telkens weder in den bodem ontstonden door de beweging der treinen. In het *Nieuws van den Dag* kwamen voor van Prehn bijzonder onaangename stukken over deze zijdelingsche uitwijkingen voor. Hij beantwoordde die in hetzelfde blad, maar kon de hoofdzak,

dat eene grondverbetering verzuimd was, moeilijk tegenspreken. Op zijn replieken volgden weder hatelijke duplieken van de redactie. In 1888 werd de toestand voor den westelijken doorgang in het bijzonder voor het spoorwegverkeer zeer gevaarlijk; het gevolg was, dat bij beschikking van den minister van waterstaat, handel en nijverheid van 24 Dec. 1888 eene commissie benoemd werd tot onderzoek en om de noodige voorstellen tot herstel te doen. Nadat overeenkomstig die voorstellen de spoorweg tijdelijk omgelegd, de doorgangen afgebroken en eene zandstorting had plaats gehad, zijn geheel nieuwe doorgangen gebouwd.

Van Prehn huwde 2 Mei 1851 R. van Kerkwijk, geb. 1 Mei 1829, die hem overleefde.

Hij schreef: *Open brief aan Mr. C.J.A. den Tex, burgemeester van Amsterdam, inhoudende beschouwingen over de memorie van T.J. Stieltjes over de vraag: welk is voor Amsterdam het beste spoorwegplan?*

Ramaer

[Priem, Lambertus]

PRIEM (Lambertus), geb. te 's Hertogenbosch, lid van een der voorname families der stad, overleed te Leuven 20 Aug. 1556.

In 1550-1556 was Lamb. Priem president van het universiteitscollege van den H. Geest. Bij testament van 13 Febr. 1552 liet hij een derde van zijn bezit na om de inkomsten daarvan jaarlijks aan twee of drie arme studenten te verdeelen.

13 Dec. 1540 overleed te Leuven fr. **Matthaeus Priem** van den Bosch, predikheer, professor, prior en regent van het studiehuis zijner orde te Leuven. 1 Sept. 1528 had hij den doctorsgraad in de theologie behaald en werd ook als 'legens en regens' toegelaten aan de universiteit.

Waarschijnlijk waren zij bloedverwanten.

Zie: **Val. Andreas**, *Fasti academici* (Lov. 1650) 288, 292; *Analectes hist. eccl.* XVII (1881), 161, 183, XXII (1890), 167; de **Jongh**, *L'ancienne faculté de théologie de Louvain* 1431-1540 (Louv. 1911), 54, 60; **Schutjes**, *Gesch. bisdom 's Hertogenbosch* II, 227.

Fruytier

[Prouninck, Jacobus]

PROUNINCK (Jacobus), **Prouning** of **Prowning**, gezegd **Deventer**, zoon van Gerard (II kol. 1134), geb. te 's Hertogenbosch. Hij vertoefde, nadat zijn vader uit Utrecht verbannen was (1588) te Kuilenburg en werd met zijn broeder **Henricus** en den jongen Floris van Pallant onderwezen. Hij werd met zijn broeder als student te Leiden ingeschreven 5 April 1593. Hij was luitenant en had het bevel over de bezetting van Loevestein tijdens het verblijf van de Groot en Hogerbeets als gevangenen op dit slot. Hij werd door de Staten-Generaal belast met de bewaking en de verzorging der gevangenen in plaats van den sergeant-majoor Willem Burchouts, die eerst met deze taak belast werd, terwijl de eigenlijke slotvoogd, Gideon van Boetzelaar heer van Langerak, als gezant te Parijs vertoefde. Prouninck gedroeg zich op kleingeestige wijze bij de bewaking der gevangenen en beperkte ook hunne echtgenooten zooveel mogelijk in haar vrijheid van beweging. Hij wilde niet toelaten, dat zij naar eigen verkiezing het slot verlieten en bemoeilijkte haar het doen van inkoop. Dit gaf aanleiding tot verscheidene verzoekschriften, tot de Staten-Generaal gericht door Maria van Reigersberg, de vrouw van Hogerbeets en van familieleden der gevangenen. Met de Groot hield hij een gesprek, waarin hij

tegenover diens opvatting van verdraagzaamheid de meening verkondigde, dat slechts één godsdienst in den staat moest worden geduld. Daaruit blijkt, dat hij evenals zijn vader een streng aanhanger van het rechtzinnig Calvinisme was. Prins Maurits verleende hem den rang van kapitein en op den

dag, nadat hij naar Heusden was vertrokken, om het bevel over zijne compagnie te aanvaarden, ontsnapte de Groot uit Loevestein (22 Maart 1621). Zijne pogingen om den vluchteling te Gorinchem of te Waalwijk te doen achterhalen, mislukten.

Zie: H. de Groot, *Verantwoordingh van de wettel. regieringh van Hollandt* (Parijs 1622); Baudart, *Memoriën* (Arnh. 1624); Aitzema, *Saken van staet en oorlog I* (Haag 1669); Brandt, *Leven van de Groot* (Dordt 1727); W. de Groot, *Broeders gevangnisse*, uitg. door H. Vollenhove (den Haag 1842); Schotel, *Floris I en II van Pallant* (Arnh. 1846); *Brieven v. Maria van Reigersbergh*, uitg. door Vollenhove en Schotel (Middelb. 1857) en door Rogge (Leid. 1912); Wagenaar, *Vad. Hist. X*; *Repertorium* van Petit, kol. 864.

Haak

[Puteanus, Erycius]

PUTEANUS (Erycius) of Hendrik van der Putten, werd 4 Nov. 1574 te Venlo geboren, overl. te Leuven 17 Sept. 1646. De Franschen noemen hem gewoonlijk Henri du Puy. Zijn vader Joannes Puteanus, afstammeling der Bamelrodes, was burgemeester van Venlo. Op jeugdigen leeftijd verloor Erycius zijn moeder; hij werd toen te Dordrecht naar de latijnsche school gezonden, waar hij onderwijs ontving van Nansius en Vossius. Van daar vertrok hij naar Keulen, waar hij de lessen der wijsbegeerte volgde van den Jezuïet Willem van Arnhem. In 1593 ontving hij den doctorstitel. Hij bezocht nu de universiteit van Leuven, waar in die dagen Justus Lipsius doceerde, in wiens vriendschap hij zich mocht verheugen. Op diens aanraden bezocht hij de academies van Padua en Milaan; in deze laatste stad benoemde hem de kardinaal aartsbisschop Frederik Borromeus, tot hoogleeraar in de welsprekendheid aan de universiteit. In 1601 stelde Philips IV, koning van Spanje, hem aan tot zijn geschiedschrijver en twee jaar later werd hij romeinsch burger en patriciër met het recht, dat ook zijn nakomelingen dien titel mochten voeren. In 1604 huwde hij Maria Magdalena Catharina Turria of de la Torre, die hem acht zonen en zes dochters schonk. Op verlangen van de aartshertogen Albertus en Isabella keerde Puteanus in 1606 naar Leuven terug, waar hij als opvolger van den overleden Justus Lipsius benoemd werd. Spoedig daarop volgde zijn aanstelling tot lid van den Raad van State en tot Gouverneur der citadel van Leuven.

Puteanus was de vriend van paus Urbanus VIII, die hem al zijn werken, alsmede een gouden penning met zijn beeltenis ten geschenke zond; de Paus wilde zelfs peter zijn bij den doop van een der zonen van P., die ook den naam Urbanus ontving. Meermalen werden door vorsten aan Puteanus de meest verlokkende aanbiedingen gedaan, om in hun dienst te treden, maar hij wees die telkens van de hand. Hij wilde niet van de hem zoo dierbare leuvensche universiteit scheiden. Duizenden brieven, die men later in zijn bibliotheek gerangschikt vond, van de geleerdste mannen zijner eeuw, van koningen en vorsten getuigen in hoe hoog aanzien hij stond.

Puteanus overleed te Leuven; zijn stoffelijk overschot werd in de St. Gertrudiskerk aldaar bijgezet.

Meer dan negentig werken verschenen van zijn hand, waaronder de voornaamste zijn: *De usu fructuque librorum*; *De Bibliotheca Ambrosiana*

(Milaan 1605); *Comus sive Phagesiporia cimmerica, de luxu somnium* (Leuven 1608); *Historiae Barbaricae libri VI, qui irruptiones Barbarorum in Italiam, occasum imperii et res Insubrum continent* (Aartshertogin Isabella schonk den schrijver als blijk harer instemming een gouden halsketen); *Pietatis thaumata in Prothaeum Parthenicum unius libri versum et unius versus librum stellarum numero sive formis 1022 variatum* (Antwerpen 1617); *Bruma sive chimonopaegnon de laudibus hiemis ut ea potissimum apud Belgas* (München 1619); *Circuitus urbanianus sive linea Archemedine compendio descripta* (Leuven 1632); *Belti et pacis statera* (Leuven 1633); *Auspicia bibliothecae publicae Lovaniensis* (Leuven 1639); *Theatrum heroicum Imperatorum Austriacorum* (Brussel 1644).

Van zijn brieven verschenen: *Eryci Puteani epistolarum atticarum promulsis et missus* (Keulen 1636); *Eryci Puteani epistolarum selectarum aparatus misceltaneus et novus; officia familiaria, negotia studia continens* (Keulen 1641).

De volledige lijst van Puteanus' werken is te vinden bij P a q u o t , *Hist. litt. d.P.-B.*, Tom. XIII, p. 373-428.

Onder zijn portret, dat in het stadhuis te Venlo hangt, leest men deze verzen: Hic est Erius, Gelrorum gloria, clarus. Ingenio scriptis et gravis eloquis alter. Alter, et, es Florus, Tacitus quoque diceris. Venlonae aeternum, tu, Puteane decus. Een gedenkpenning te zijner eer geslagen, vertoont aan de eene zijde de beeltenis van Puteanus, terwijl op de rugzijde het opschrift staat: Natus Venloae. An. M.D.L. XXIV Obiit. An M.D.C. XLVI. Voorts bestaat zijn portret o.a. als prent door P. de Jode naar de schilderij van A. van Dijck en als miniatuur geschilderd door A. van Halen, behoorend tot het Panpoëticum Batavum, in het Rijksmuseum te Amsterdam.

Zie: F o p p e n s , *Bibl. Belg.* I 264-269; P a r s , *Index Batav.* p. 344-346; C o u p é , *Soirées litter.* VIII, 177-185.

Kleijntjens

[Putman, Mr. Everhard Herman]

PUTMAN (Mr. Everhard Herman), ged. te Deventer 2 Aug. 1740, overl. aldaar 16 Juli 1801 en 20 Juli in de Lebuinuskkerk begraven, was zoon van A d o l f H e n d r i k P u t m a n I.U.D., advocaat en rentmeester van het kapittel te Deventer, en van diens tweede vrouw H e r m a n n a R o u s e . Hij huwde te Utrecht 10 Oct. 1761 jonkvr. C a t h a r i n a M a r g a r e t h a v a n L a e r , dochter van jonker A l e x a n d e r v a n L a e r en van J o h a n n a E l i s a b e t h R o o s m o l e n .

Everhard Herman Putman promoveerde 23 Juli 1760 te Utrecht tot doctor in de rechtswetenschappen op een dissertatie *De nautarum, cauponum et stabulariorum recepto*. Na zijn promotie vestigde hij zich te Deventer en was daar van 1772-1791 controleur der convooien en licenten: Voorts van 1765-1775 lid van de gezworen gemeente van 1776-1783 en 1787-1795 burgemeester. Hij was een bijzonder werkzaam, doch niet altijd even tactvol aanhanger der Oranjepartij en het was daarom geen wonder, dat hij in 1783 in het zeer patriotsch gezinde Deventer als burgemeester niet herkozen werd. De restauratie van 1787 bracht hem weer op het kussen en in de jaren 1787-1795 komt hij herhaaldelijk als cameraar voor. Hij schreef: *Voorlopig berigt van Mr. Everhard Herman Putman* (Amsterdam bij Johannes Weppelman z.j.).

Zie: H. K r o n e n b e r g , *Het Overijselsche geslacht Putman; Bijdragen Overijss. Regt en Geschiedenis*, 38e stuk, 88 v.

H. Kronenberg

Q.**[Quant, Johannes Franciskus]**

QUANT (Johannes Franciskus), geb. te Leiden 3 Mrt. 1866, overl. te Batavia 19 Dec. 1904, studeerde van 1883 tot 1888 aan de polytechnische school te Delft, verkreeg in laatstgenoemd jaar het diploma van civiel ingenieur. In 1885 had hij een diploma voor middelbaar onderwijs in wiskunde verkregen. Met ingang van 1 Sept. 1888 werd hij benoemd tot leeraar in de wiskunde aan een roomsch-katholiek instituut te Oosterhout en met ingang van 1 Mei 1889 tot ingenieur bij de Rijksgraadmeting en waterpassing. Met ingang van 1 Nov. 1891 ontving hij eervol ontslag uit die betrekking, daar hij ter beschikking van den gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indië gesteld werd, om tot aspirant-ingenieur van Waterstaat aldaar benoemd te worden. Na zijne aankomst werd hij 18 Febr. 1892 als zoodanig benoemd en reeds 13 Juni d.a.v. volgde zijne bevordering tot ingenieur 3e klasse.

Tot 1 Dec. 1895 was hij werkzaam bij bevoeiingen in de residentie Kedoe, en vervolgens tot 1 Jan. 1897 bij opnemingen voor den aanleg van eene haven te Joana (residentie Japera). Vervolgens deed hij dienst te Soerabaia, waar hij door de cholera werd aangetast. Tot herstel zijner gezondheid verkreeg hij eerst verlof op Java, daarna 5 Mei 1897 naar Europa. Hier te lande aangekomen, trachtte hij in het vak, dat zijne liefde had, werkzaam te zijn. Dit gelukte hem door eene benoeming op 18 Sept. 1897 tot tijdelijk leeraar in de wiskunde aan de hogere burgerschool te Alkmaar. Hij behaalde in Dec. 1898, eene akte K II, die hem de bevoegdheid gaf tot het geven van lessen in een aantal natuurkundige vakken.

In Dec. 1899 in Indië teruggekeerd, werd hij, daar er op dat oogenblik bij den waterstaat geen plaats open was, op het hoofdbureau van het mijnwezen gedetacheerd, wel een bewijs dat hij van vele markten thuis was. Apr. 1900 werd hij weder bij den waterstaat, afdeling bevoeiing, geplaatst, maar ook deze plaatsing zou niet lang duren, want bij beschikking van 13 Juli d.a.v. werd hij benoemd tot tijdelijk leeraar aan de afdeling hogere burgerschool van het gymnasium Willem III te Batavia, en 5 Aug. 1900 tevens tot leeraar aan de ambachtschool aldaar. Eindelijk werd hij bovendien 25 Juni 1901 leeraar in de bouwkundige vakken aan de Koningin Wilhelminaschool te Batavia. Tegelijk met laatstgenoemde benoeming ontving hij eervol ontslag als ingenieur van den Waterstaat.

Eene uitvoerige levensbeschrijving, door J.F.H. K o o p m a n , waarin al hetgeen hij geschreven heeft (kleine opstellen, meestal in verband met techniek of onderwijs) is opgenoemd, komt voor in den *Ingenieur* van 25 Febr. 1905.

Ramaer

[Querido, Jacob]

QUERIDO (Jacob), portugeesch opperrabbijn in het midden der 17de eeuw, was student aan de rotterdamsche joodsche academie 'Jesiba de los Pintos', die haar studenten een toelage van 16 gulden per maand verstrekke. In den zomer van 1650 werd hij toegelaten wegens zijn geschiktheid en mede, omdat hij 'een brave weesjongen' werd geacht. Hij was toen reeds gehuwd en op 25 Jan. 1652 nam hij zijn ontslag, omdat hij naar Amsterdam wilde vertrekken, ten einde daar geneezing te zoeken voor zijn vrouw, die aan toe-

vallen leed; er waren in Rotterdam geen portugeesche doctoren. In 1683 treffen wij hem als opperrabbijn (haham) der destijds bestaande portugeesche gemeente van Middelburg aan, alwaar hij vroeg overleed. Op de portugeesche begraafplaats is hij echter niet begraven; vermoedelijk ligt zijn graf op de portugeesche begraafplaats te Rotterdam aan de Jan van Loonslaan.

Zie: J a c . Z w a r t s , *De 17de eeuwsche Rotterdamsche leerschool Jesiba de los Pintos* in *Rotterdamsch Jaarboekje* 1922, 65; de B a r r i o s , *Arbol de las Vidas*, 88.

Zwarts

[Quirijnsz, Jan]

QUIRIJNSZ (Jan), alias N a c h t e g a e l , geb. te Noordwijk, datum onbekend, overl. in den Haag in April 1572. Hij komt het eerst voor in 1571 als bootsgezel op een van 's lands oorlogsschepen, die van Delfshaven uitvoeren ter bescherming van de visscherij. Tijdens een landing te Yarmouth was de kapitein aan land gegaan tot het doen van inkoop. Toen overrompelde Jan Quirijnsz. met eenige geusgezinden het scheepsvolk, knevelde het en sloot ze in het ruim op. Daarna poogde men zich met het schip bij de Watergeuzen te voegen, die voor Dover lagen. Door het keeren van den wind werd dit voornemen niet volvoerd en trok men zelfstandig ter kaapvaart uit. Waarschijnlijk was hij op 1 April 1572 bij de inneming van den Briel door de Watergeuzen. Op 9 April 1572 werd hij bij Delft door de Spanjaarden gevangen genomen en naar den Haag gevoerd, waar hij weldra werd gevonnist.

Zie over hem: S m i t , *Den Haag in den Geuzentijd*, 164.

Vogels

[Quisthout, Jan]

QUISTHOUT (Jan), priester en pastoor in de tweede helft der 15e eeuw, overleden omstreeks 1489, behoorde tot een bekende vlaamsche familie van dien tijd. 1467 komt hij voor in de rekeningen van Hulst als kapelaan 'over den dienst van der orghelen'. Hij is voornamelijk bekend doordat hij als kapelaan met ridder Joost van Ghistele, heer van Axel (zie kol. 581), de reis mede maakte naar Palestina, Indië, Perzië enz. In de reisbeschrijving: *Texellent groot zeldsaem ende vremd voyage ghedaen bij wijlent Mher Joos van Gistele Riddere, Heere van Axele* enz., gedrukt te Gent bij van den Keere, 1557, wordt hij door eene verkeerde lezing J a n v a n C o n y n k s t o u d genoemd. 1478 wordt Jan Quisthout in de rekeningen van Hulst betiteld als parochiepape van Pauluspolder bij Hulst. Waarschijnlijk was hij dienstdoende pastoor of vice-curatus voor fr. G e r a r d u s S t e e n l a n t , die in dat jaar voorkomt op de lijst der benoemde pastoors van Pauluspolder bij G r i j p i n k , waar men Quisthout te vergeefs zoekt. Pauluspolder was een parochie der Norbertijnen van Drongen en Quisthout komt niet voor als abdijsheer van Drongen in de obituaria of documenten dezer abdij. In 1481 aanvaardde heer Joost van Ghistele met zijn kapelaan, J. Quisthout, nadat deze eerst de H. Mis had opgedragen, de bewuste reis van uit zijn kasteel te Zuiddorpe. Na een verblijf te Aken en Keulen keerde Quisthout terug naar Vlaanderen om eenige edellieden aan te sporen en over te halen tot de reis naar Rome en het heilig land. Heer Joris van Ghistele gaf gehoor aan zijn verzoek. In de rekening der stad Hulst Oct. 1482 vindt men, dat zij, heer Joris van Ghistele en

Jan Quisthout, bij hun afscheid trakteerden 'die hier quamen nemen orlof en groote chiere maeckten' (*Navorscher* 1882, 62-73). Toen de reizigers 24 Juni 1485 op het kasteel te Zuiddorpe weergekeerd waren, bood de stad Hulst zijn erfschout, heer Joost van Ghistele, een maaltijd aan 'tot zinne blide willecommen' ook werd een 'ghelage verteert by her Jan Quisthout, die met her Joesse van G. ridder uten heleghe lande commen was'.

Schayens, *Messenger des sciences hist.* IV (1836), 1-30, *Biogr. Nation.*, J. de Saint Genois, *Les voyageurs Belges* I, 157 noemen, steunend op de uitgave van v.d. Keere, verkeerd als kapelaan van J. van Ghistele, Ambroise Zeebout. Deze priester bracht de aantekeningen van J. van Ghistele in orde en maakte daarvan een geheel.

Na de volbrachte reis is van J. Quisthout niets meer bekend. 1489 was G. van Steenlant pastoor te Pauluspolder.

Zie: van der Haeghen, *Bibl. Belg.* I, serie X, g. 75; *Archief aartsbisdom Utrecht* XXXV (1909), 232-238.

Fruytier

[Quisthout, Wilhelmus]

QUISTHOUT (Wilhelmus), Norbertijner-abt der abdij Mariënweerd te Beest bij Kuilenburg, werd geboren te Vilvoorden bij Brussel omstr. 1635, overleed waarschijnlijk 1680. Hij had 1660 zijn plechtige geloften afgelegd in de abdij van Berne, die na 1648, toen al hare bezittingen in de Nederlanden in beslag genomen waren, te Vilvoorden was gevestigd. 1661 reeds werd W. Quisthout priester gewijd. 25 Jan. 1662 was hij nog te Leuven, waar hij zijne studiën volbracht. 1663 was hij aangesteld tot assistent te Bokhoven en 1665 tot pastoor te Berlicum, N. Br. Vier jaar later keerde hij als pastoor naar het veiliger Bokhoven weer. Toen de legers van Lodewijk XIV zegevierend de Republiek binnentrokken, achtte men de gelegenheid gunstig om de abdij Mariënweerd te herstellen en de verbeurdverklarde eigendommen in bezit te krijgen. De pogingen daartoe in het werk gesteld hadden ten gevolge, dat Wilhelmus Quisthout 1672 tot abt van Mariënweerd werd benoemd door den koning en door den generaal-abt van Premonstreit werd bevestigd. Hij verkreeg een kerk en huis te Zalt-Bommel en, met zijn medebroeder Cornelius Grinsven, drie novicen en een broeder-novice, begon hij het klooster. Hij riep bij brief de hulp

der brabantse abdijen in, om hem door gelden te steunen, omdat het zoo moeilijk was de inkomsten der abdij in bezit te nemen. 2 Febr. 1673 stelde hij, als patroon der kerk te Mill, N. Br., daar een pastoor aan. 12 Dec. 1674 was hij nog aldaar aanwezig bij de verpachting der tienden. De terugkeer der Franschen en het herstel bij den vrede der zaken in de Republiek als te voren maakte aan het bestaan van Mariënweerd voorgoed een einde. Wilhelmus Quisthout verdwijnt van het tooneel. In ons land zal hij niet meer veilig geweest zijn. Waar of wanneer hij overleed is niet zeker bekend, waarschijnlijk 1 Mei 1680.

Zie: *Archief aartsb. Utrecht XV* (1887), 256-266; *Schutjes, Gesch. bisdom 's Hertogenbosch I*, 389, III, 255, 307.

Fruytier

[Quiten, Leonardus]

QUITEN (Leonardus), priester, geboren te Asselt onder Swalmen 5 Aug. 1651, overleed te Leuven 15 Mei 1709. Hij studeerde de humaniora in het college der Jezuïeten te Roermond. 1670 behaalde hij te Leuven als student van den Valk bij de promotie der filosofie de 25e plaats. In de theologie behaalde hij aldaar den graad van baccalaureus en verkreeg na zijn priesterwijding de pastorie van Wilsele bij Leuven.

31 Oct. 1683 werd hij benoemd tot president van de pedagogie de Lelie te Leuven, nadat hij eerst procurator geweest was in het college van den H. Geest. Hij voltooide de nieuwe gebouwen van de Lelie, begonnen door zijn voorganger. Eerst verkreeg hij een kanunnikdij in de St. Salvator te Harlebeek, 1694 werd hij professor aan de universiteit in de gewijde welsprekendheid en kanunnik van St. Pieter. In 1691, een jaar van beroering en troebelen, werd hij tot rector magnificus der universiteit gekozen. Na een bestuur van 25 jaar overleed hij in de Lelie. Hij had bij testament 4 Sept. 1708 en 7 Mei, uitgegeven in *Analectes* 407-413, twee studiebeurzen gesticht in de Lelie, waarop de afstammelingen zijner eenige zuster *L u c i a* en daarna verdere bloedverwanten het eerste recht hebben. Deze stichting, beheerd door de provincie Brabant, bracht in 1880 nog 95 franken op.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg. XX* (1886), 347, 405, 406; *Mémorial Belg. XI* (1867), 504; *Handboekje R.K. eeredienst* (1872) XXVI, 338.

Fruytier

R.

[Raad, Everardus de]

RAAD (Everardus de), pastoor, waarschijnlijk in Brabant, werd bij de oprichting van het seminarie te 's Heerenberg in Oct. 1799 tot president aangesteld, bleek ongeschikt, werd 3 Dec. 1801 eervol ontslagen, en keerde naar zijn pastorie terug.

Zie: *Archief v.d. gesch. v.h. Aartsb. Utrecht*, dl. 47 (Utr. 1921), blz. 1 en vlg.

Smeets

[Radbod, Redbad]

RADBOD, *R e d b a d*, koning der Friezen, geb. omstr. 650, gest. 719, streed langen tijd tegen de Franken en het Christendom, maar werd 689 door Pippijn van Herstal, den beroemden Karolinger, verslagen en verloor het kustgebied ten zuiden en

westen van het Aelmere. Hij moest zich, later bij Dorestad verslagen, aan Pippijn onderwerpen, de prediking van het Christendom door Willibrord e.a. toestaan en zijn dochter Teudsinda aan Pippijns zoon, Grimoald, uithuwen. Na Pippijn's dood (714) stond hij weder op, veroverde in verbond met den frankischen Reganfried, hofmeier van den neustrischen koning Chilperich II, Trajectum en Dorestad en drong (716) te sloop zelfs tot Keulen door, waar hij Karel Martel versloeg en het Christendom zoowel in Austrasië als in Neustrië door vernieling van kerken zeer schaadde. Daarom heet hij bij Maerlant 'Goeds viant'. Karel Martel echter wist hem te overwinnen, versloeg hem bij Trajectum (717) en onderwierp hem opnieuw. Hij stierf als frankisch vasal, nadat hij in zijn laatste jaren de prediking van het Christendom door Bonifacius weder had moeten toestaan, evenwel weigerend zich op aanzoek van Wulfram tot het Christendom te bekeeren en te laten doopen. De fantasie-

rende friesche kronijkschrijvers sieren zijn levensbeschrijving zeer op.

Zie: de frankische kloosterkronieken uit zijn tijd en *Fredegarius* c. 102 sq, benevens de levens van Bonifacius en Wulfram; de Geer, *De strijd der Friezen en Franken*, 18 vlg. Over de bekende doopgeschiedenis vgl. Kluit, *Hist. Crit.*, I, 2, 789.

Blok

[Radbod, Redbad]

RADBOD, Redbad, hertog of koning der Friezen, tweede helft der achtste eeuw, streed omstreeks 775 tegen Karel den Grooten, maar werd overwonnen en vluchtte, naar men wil, naar Denemarken. Ook over hem weten de fantaseerende friesche kronijkschrijvers veel meer te vertellen. Hij geldt voor kleinzoon van den voorgaande en voor laatsten koning der Friezen.

Vgl.: de frankische kronieken ad 775.

Blok

[Radbod]

RADBOD, graaf in Friesland, omstreeks 875, wordt genoemd als medestander van den henegouwschen graaf Reginar Langhals bij de verdediging tegen een Noreninval onder Rollo. Maar zijn bestaan is twijfelachtig; hij wordt dikwijls verward met den volgende.

Vgl.: Vogel, *Die Normannen*, 279.

Blok

[Radbod, Radbodo]

RADBOD, Radbodo, graaf der gouw Lake et Ysla (omstreeks 925), zoon van graaf Waltger, den broeder van graaf Diederik I van Kennemerland, enz. Hij wordt als een vroegere graaf genoemd in oorkonden van Otto I, 944 en 950, van Otto II, 975. Ook de gouwen Teisterbant en Niftarlake behoorden tot zijn gebied, dat zich dus over oostelijk Holland en de Betuwe uitstrekte.

Vgl.: *Oorkdb. van Utrecht*, no. 106, 118, 135.

Blok

[Raders, jhr. Willem Herman Frederik Hendrik van]

RADERS (jhr. Willem Herman Frederik Hendrik van), geb. te Curaçao 13 Nov. 1827, overl. te 's Gravenhage 23 Dec. 1889, was de tweede zoon van R.F. Baron van Raders, generaal-majoor, gouverneur van Curaçao, later van Suriname, en E. van der Meulen. Hij studeerde van 1846 aan de koninklijke academie te Delft en verwierf aldaar het diploma van burgerlijk ingenieur in 1850. Na twee jaar in technische betrekking in Suriname doorgebracht te hebben, solliciteerde hij voor den nederlandsch-indischen waterstaat. Hij werd 5 Nov. 1852 ter beschikking van den gouverneur-generaal gesteld en kwam in het begin van 1853 in Indië aan. Zijn ambtgenoot J.M.C. van Waning, die tegelijk met hem ter beschikking gesteld was, is op de heenreis naar Indië omgekomen met het vergaan van de 'Hendrika'. Onmiddellijk na zijne aankomst bij gouvernementsbesluit van 13 Mrt. 1853 benoemd tot aspirant-ingenieur, werd hij reeds 2 Juli 1855 bevorderd tot ingenieur 3e klasse en tevens belast met een voor een jongmensch zeer belangrijken dienst, namelijk het geheele aan Nederland behorende deel van Borneo, toen de 7e

waterstaatsafdeeling, eerst ter standplaats Banjermassing, later te Pontianak. Op 21 Mei 1859 bevorderd tot ingenieur 2e klasse, werd hij te Batavia geplaatst en toegevoegd aan den chef der 1e waterstaatsafdeeling W.L. Brocx. Hoewel dit eene achteruitstelling schijnt, was zijn dienst te Batavia veel belangrijker dan die op Borneo. Gedurende zijn geheelen verderen dienstdtijd woonde van Raders te Batavia.

In 1861 werd hij werkzaam gesteld bij den aanleg van kust- en havenlichten in den oost-indischen archipel. Op 26 Jan. 1863 bevorderd tot ingenieur 1e klasse, werd hij kort daarna chef der 1e waterstaatsafdeeling te Batavia, terwijl hij tegelijk optrad als eerstaanwezend ingenieur aldaar en dus deze twee betrekkingen combineerde. Met behoud dezer betrekkingen werd hij 26 Juni

1865 benoemd tot hoofdingenieur 2e klasse. Bij de reorganisatie van den waterstaat in 1866 werden de waterstaatsafdeelingen afgeschaft, doch van Raders bleef eerstaanwezend ingenieur te Batavia. Op 16 Febr. 1868 tot hoofdingenieur 1e klasse bevorderd, werd hij tegelijk gedetacheerd aan het departement van publieke werken onder den inspecteur P.J.G. Beijerinck (I kol. 340). Toen deze in Jan. 1870 met verlof naar Europa vertrok, werd van Raders 3 Febr. d.a.v. in zijne plaats tot directeur van publieke werken benoemd. Hij nam deze betrekking waar tot hij in Juni 1874 verlof naar Europa verkreeg. Bij Koninklijk besluit van 10 Dec. 1875, werd hij op non-activiteit gesteld en bij dat van 10 Oct. 1877 werd hij op zijn verzoek eervol uit den Rijksdienst ontslagen.

Gedurende zijn ganschen dienstitijd in Indië heeft van Raders geen verlof naar Europa gehad. Door zijn langdurig verblijf te Batavia was hij geheel op de hoogte van de toestanden en van de behoeften van handel en scheepvaart aldaar. De schepen lagen eene maand of langer op de reede, eenige kilometers in zee en de goederen moesten uit en in prauwen geladen worden, niet dieper dan 1.80 meter, dikwijls konden de prauwen dagen lang door de deining niet tegen boord der groote schepen komen. Reeds in 1832 had men de door Batavia stroomende rivier Tjiliwong, die als haven voor de prauwen en de visschersvaartuigen diende, bij Uitkijk afgedamd en eene nieuwe rivier westwaarts gegraven. De havendammen der oude Tjiliwong, die reeds uit de 18e eeuw dagteekenden, waren van 1857 tot 1859 verlengd. In 1862 bracht Lord Elgin, onderkoning van Britsch Indië, een bezoek aan Batavia; de sloep, die hem van de reede naar de aanlegplaats moest vervoeren, bleef in den havenmond in de modder steken. Dit was mede de aanleiding om krachtige maatregelen tot verbetering te nemen. Reeds in 1860 was een stoombaggermolen in gedeelten uit Europa naar Batavia gezonden, maar doordat men er slecht mede overweg kon en telkens een kamwiel brak, kon er voor 1863 niet mede gewerkt worden. Onder van Raders zijn door dezen molen, geholpen door handbaggering, goede uitkomsten bereikt, zoodat schepen van 1.80 meter diepgang geregeld de haven konden binnenkomen. Verder werden onder zijn beheer de havenhoofden weder in goeden staat gebracht, en werden aan weerszijden van de haven kaaimuren gebouwd, waardoor aan de kleine schepen een goede ligplaats aan den wal verschaft werd en gelegenheid tot laden en lossen ontstond. Reeds in 1864 had de minister van Koloniën, I.D. Fransen van de Putte (IV, kol. 1099), aan P. Caland (V, kol. 70) en D. Maarschalk (V, kol. 327) opgedragen, hem te rapporteeren over de beste wijze om voor Batavia (en ook voor Samarang) een goede zeehaven te verkrijgen. Hun rapport, uitgebracht 13 en 14 Febr. 1865, stelde voor, de twee bestaande havendammen te verlengen tot de dieptelijn van 8 meter, doch hun afstand 100 meter te maken, dus belangrijk grooter dan die der bestaande dammen, zoodat één dam geheel opgeruimd moest worden. J. Kloppenburg, oud-scheepskapitein en inspecteur van verzekeringsmaatschappijen, diende 5 Juni 1865 een plan in, ongeveer gelijk aan het toen nog niet publiek gemaakte van Caland en Maarschalk. Dit laatste werd om advies in handen van van Raders gesteld, en 8 Mrt. 1867 deelde hij als zijne meening mede, dat eene havenuitbreiding als zij bedoelden, af te keuren was en dat de eenige goede plaats voor eene haven was Tandjong Priok, een eenigszins uitstekende punt, 9 kilometers

oostwaarts van Batavia gelegen. A. Fraser, lid der bataviasche Kamer van koophandel en agent der in engelsche handen zijnde nederlandsch-indische stoomvaartmaatschappij, leverde in het begin van 1871 een plan in tot aanleg van een plankier op schroefpalen aan den wal dwars van het eiland Onrust, 30 kilometer westwaarts van Batavia. Bij schrijven van 8 Juni 1871 gaf prins Hendrik in eene nota omtrent hetgeen naar aanleiding van den aanleg van het Suezkanaal, dat in het laatst van 1869 geopend was, behoorde te geschieden, ook het een en ander aan, dat tot verbetering der haventoestanden te Batavia zou kunnen strekken. O.a. stelde hij voor, den hinderlijken golfslag op de reede tegen te gaan door den aanleg van een zeebreker ongeveer evenwijdig aan de kust. De Kamer van koophandel van Batavia, door de regeering over de nota van den prins geraadpleegd, stelde 28 Juli 1871 eene commissie in, bestaande uit haar medelid, den oud-ingenieur van den waterstaat C.T. Deeleman, Maarschalk, Kloppenburg, den havenmeester en twee belanghebbenden bij het prauwenveer, de drie laatsten oud-zeeofficieren. Deze commissie, en de Kamer van koophandel met haar, achtten de beste oplossing een havenbassin vlak bij en oostelijk van den havenmond.

Eindelijk dienden W. Poolman en de oud-zeeofficier J. Groll, directeuren (in Nederland) van de Nederlandsch-indische spoorwegmaatschappij, eigenares van de lijn Batavia-Buitenzorg, door bemiddeling van Maarschalk en A. Oltmans, leden van het indisch comité dier maatschappij, aan de indische regeering een ontwerp in, inhoudende den aanleg van een dam tusschen de eilanden Kuiper en Onrust, een dam van Onrust naar den vasten wal van Java en een spoorweg over laatstgenoemden dam en verder naar Batavia. Dit was een denkbeeld van J.A.A. Waldorp (III kol. 1378). Maarschalk, die het mede moest indienen, verklaarde het dadelijk voor onmogelijk. Het gevolg was hevige oneenigheid, in het bijzonder tusschen Groll en Maarschalk, tengevolge waarvan Maarschalk ontslag nam uit den dienst der spoorwegmaatschappij.

In een rapport, gedagteekend 29 Nov. 1871, berekende van Raders, dat de kosten van het ontwerp der door de Kamer van koophandel ingestelde commissie niet, zooals zij berekend had, 11 millioen maar bijna 33 millioen zouden zijn. Ook wees hij er op, dat toen de havenhoofden van Batavia verlengd werden, de slibafzetting bijna gelijken tred met die verlenging gehouden had. De gouverneur-generaal Mr. J. Loudon (III kol. 790) besloot 25 Apr. 1872, dat er eene haven voor Batavia overeenkomstig de plannen der commissie aangelegd zou worden. De minister van Koloniën, Fransen van de Putte, bracht voor dit doel een millioen op de Staatsbegrooting voor 1873. In de vergadering der Tweede Kamer van 25 Oct. 1872 bepleitte T.J. Stieltjes (II kol. 1370) uitstel, daar de zaak z.i. niet voldoende onderzocht was, en het millioen werd door de Kamer tot f 50.000 verminderd, ten einde deze som voor onderzoekingen aan te wenden. Het gevolg hiervan was, dat Loudon 9 Jan. 1873 eene commissie onder voorzitterschap van van Raders instelde, met de opdracht, de meest geschikte plaats voor eene zeehaven voor Batavia aan te wijzen. Zij bestond uit 14 leden, waarvan 8 bekend waren als voorstanders van het plan der commissie, ingesteld door de Kamer van koophandel. Deeleman, die wellicht niet meer zoo met zijn eigen voorstellen ingenomen was, nam de benoeming niet aan, en de luitenant-kolonel der genie J.P. Ermeling bleef buiten stemming. Uit het verslag, dat 15

Juli 1874 uitgebracht werd, bleek, dat de meerderheid, bestaande uit 7 leden (zijnde de op de eene of andere wijze bij den handel betrokkenen, Maarschalk en twee zeeofficieren) bleven of werden voorstanders van een bassin nabij de bestaande haven. De minderheid, zijnde 4 ingenieurs en de zee-officier W. baron van Hogendorp, was voor den aanleg van eene haven te Tandjong Priok. Het gevolg van deze verdeeldheid was, dat de stukken aan den minister van Koloniën Mr. W. baron van Goltstein (I kol. 953) gezonden werden. Deze vroeg daarover het advies van Caland en Waldorp, beiden bovengenoemd, en van den zeeofficier, chef der hydrografie A.R. Blommendal. Laatstgenoemde overleed in den aanvang van 1875 en de beide anderen brachten 22 Mrt. van dat jaar hun rapport uit, waarin zij zich geheel met het advies der minderheid vereenigden. Beiden, die vroeger anders gerapporteerd hadden, waren dus voor de argumenten van van Raders gezwich. Het is zeker, dat de haven te Tandjong Priok eenige millioenen minder gekost heeft dan die te Batavia gekost zou hebben, waarbij nog komt, dat er dwars van Batavia veel koraalriffen zijn, die het daarheen varen bezwaarlijk maken, iets wat men te Priok niet heeft. Daar staat tegenover, dat het klimaat te Tandjong Priok slecht is, zoodat ieder, die er des daags moet verblijven, zorgt, des avonds te Batavia te zijn. Daardoor blijft ook Batavia de handelsstad en is er geen sprake van verplaatsing van den handel naar Tandjong Priok. Dientengevolge zullen de kosten voor den handel steeds hoger blijven dan wanneer de haven te Batavia aangelegd ware.

Intusschen is het voor van Raders eene groote voldoening geweest, dat het plan, waarvoor hij jaren gestreden had, is uitgevoerd, al is het eerste denkbeeld daarvan waarschijnlijk te danken aan J.A. Krajenbrink.

In het najaar van 1874 in Nederland aangekomen, vestigde hij zich te Zutphen. In 1882 werd hij directeur van de Nederlandsch-indische stoombootmaatschappij, in 1883 tevens directeur der Java-spoorwegmaatschappij. Hij vestigde zich met het oog daarop te 's Gravenhage. De eerstgenoemde maatschappij, die de vaart onderhield tusschen de verschillende havens in den Indischen archipel, was in engelsche handen. Zij had met de regeering eene overeenkomst, die in 1891 afliep. Ten einde eene geheel nederlandsche maatschappij in hare plaats te kunnen doen optreden, werd met hulp der regeering de Koninklijke pakketvaartmaatschappij in 1888 opgericht. Van Raders wendde zich ter behartiging van de belangen zijner maatschappij tot de Tweede Kamer en vond steun bij het Kamerlid Mr. L.W.C. Keuchenius (I kol. 1246), maar hij had bij de Kamers geen succes.

Van Raders overleed voordat de overeenkomst met zijne stoomvaartmaatschappij was afgelopen.

Hij schreef: *Historische schets bij de aanbieding aan het Koninklijk instituut van ingenieurs van eenige bescheiden betreffende eene voorgestelde zeehaven voor Batavia*, met 1 plaat, in *Tijdschrift Koninklijk instituut van ingenieurs 1874-1875*, blz. 120.

Hij huwde 25 Sept. 1861 met Jeanne Madelaine Prins, dochter van den vice-president van den Raad van Indië, geb. 6 Mei 1842, overl. 6 Dec. 1918, bij wie hij twee zonen en vijf dochters had.

Ramaer

[Ransdorp, Jan van]

RANSDORP (Jan van), geb. in de graafschap Catzenellenbogen omstr. 1543, overl. te Brussel einde Aug. 1571. In Juni 1570 ontmoeten wij hem bij de Watergeuzen aan boord van het schip van Adriaan Menninck, dat bij Borkum voor anker

lag. Hij was zeer waarschijnlijk tegenwoordig bij het gevecht voor het Vlie 15 Juni 1570, waarbij kapitein Jan van Troyen in gevangenschap geraakte. In Mei 1571 kreeg hij zelf een aanstelling als kapitein en ontving door zijn klerk Herman van Leuven een geteekenden brief met de artikelen. 18 Juli 1571 legde hij in handen van Homme van Hettinga den eed van kapitein af, en betaalde dezen een som gelds uit als deel der buitgelden voor den Prins. Zomer 1571 was hij bij Dover. Begin Aug. 1571 had hij een schip gerantsoeneerd; hij liet den schipper wegens ziekte vrij. Op 6 Aug. werd zijn schip door de Spanjaarden uit Oostende veroverd; Ransdorp werd gevangen genomen, 20 Aug. te Oostende verhoord, vervolgens over Gent naar Brussel gebracht, waar de Bloedraad hem vonniste.

Zie: van Vloten, *Nederl. Volksopst.* (1858) I, 175, 179, 236, 243, 320, 321; Franz, *Ostfriesland und die Niederlande*, 140; de Jonghe, *Gentsche Geschiedenissen* I, 170.

Vogels

[Raymaecker, Walter de]

RAYMAECKER (Walter de), Rademakers of Rotarius, priester der orde van de Eremieten-Augustijnen, geb. 1520 te Aardenburg (volgens Val. Andreas, *Fasti* en Reussens, *Analectes*). Hij overleed plotseling te Brugge 17 Januari 1590. Rotarius had de kloostergeloften afgelegd te Brugge; daarna zonden zijne oversten hem naar de universiteit te Parijs, waar hij den graad van baccalaureus en licentiaat in de godgeleerdheid behaalde. Vervolgens werd hij naar Leuven gezonden om aan de jonge kloosterlingen aldaar de theologische lessen te geven. Toen hij 1573 wederom prior was van zijn klooster aldaar, behaalde hij 14 April aan de universiteit den graad van doctor in de theologie. Aan de universitet werd hij dan legens en regens in de theologie. Hij bestuurde als prior ook het klooster te IJperen en Brugge. In Brugge besteedde hij al zijne krachten om in de stad de ketterij uit te roeien, zelfs op gevaar van zijn leven. Met gloeienden ijver predikte hij in zijn druk bezochte volkspreken tegen de Hervormers. Zij vervolgden hem met bitteren haat en brachten hem meermalen in harde gevangenis. Telkens na zijne bevrijding begon hij nog onstuimiger op te komen tegen de plannen der Hervormers, en preekte tot den dag vóór zijn dood. 1578 werd hij uit de stad gebannen met alle kloosterlingen, totdat Parma Brugge weer onder de gehoorzaamheid van den Koning bracht. Lang werden nog de volgende werken van Walterus de Raymakere in handschrift bewaard: *Super orationem Dominicam*; *Super salutationem angelicam*; *Super symbolum apostolorum*; *Sermones*, in drie dikke deelen.

Zie: Valerius Andreas, *Fasti academici* (Lov. 1650), 124; *Analectes hist. eccl. Belg.* XXII (1890), 252; Keelhoff, *Histoire de l'ancien couvent des Eremites de saint Augustin à Bruges* (Brug. 1869), 227 (die ten onrechte meent, dat R. te Brugge geboren zou zijn); Swertius, *Athenae Belg.* (Antv. 1628), 705.

Fruytier

[Raymundus]

RAYMUNDUS, bisschop, met den titel van Ypporiensis of Hipponensis, wordt door Coppens, *Kerkgesch.* op de lijst der wijbisschoppen van Utrecht geplaatst omstreeks 1178. Eigenlijke wijbisschoppen had men in dien tijd niet. Hij was een bisschop zooals zoovelen in dien tijd, die uit zijn bisdom was verdreven of als gast in ons land vertoefde. Op de lijsten der bisschoppen van Ivrea (Iporiensis) bij Gams, *Series Episcoporum* komt Raymundus niet voor. Een lijst van bisschoppen van het

afrikaansche bisdom Hippus of Hippo van dien tijd bestaat niet. De kroniek van Egmond

verhaalt, dat bisschop Remundus Ypporiensis, na vele wijdingen in Friesland verricht te hebben, te Egmond kwam en de kapel ter eere van St. Michiel en St. Nicolaas wijdde, 1172 of 1173. Hij had met vier bisschoppen XI kal. Aug. (22 Juli) 1171 te Utrecht de St. Martinuskerk geconsacreerd en het St. Dionysiusaltaar aldaar bij de kerk der Vrouwenabdij te Oudwijk.

Zie: J. de Leiden, *Annales Egm.* (ed. Matthaeus) CXVIII, 21; Matthaeus, *Analecta* II, 465, 467; v.d. Bergh, *Oorkb. van Holl. en Zeel.* I, 335, 336; *Bijdr. Haarlem* XXVIII, 447; *Hist. episc. Ultraj.* 15, 132.

Fruytier

[Reginbert]

REGINBERT, frankisch praefectus in Friesland omstreek 900.

Vgl.: Jaekel, *Die Grafen von Mittelfriesland*, 49; Gosses in *Vorming van het graafschap Holland*, 126.

Blok

[Regout, Eugenius Bernardus Hubertus]

REGOUT (Eugenius Bernardus Hubertus), geb. te Maastricht 20 Apr. 1831, overl. te Wijkerveld, gemeente Meersen, 2 Mei 1908, was de derde zoon van P.D. Regout (die volgt) en M.A. Hoeberechts. Hij ontving technische opleiding te Luik en kwam in 1849 in de zaken van zijn vader. Een jaar na het overlijden zijns vaders werd de commanditaire vennootschap P. Regout en Co. opgericht, aan welke de fabrieken van kristal, glas en aardewerk te Maastricht en die van tegels en aardewerk te Limmel (vroeger gemeente Meersen, thans Maastricht) behoort. De oppervlakten dezer fabrieken zijn thans respectievelijk 9 en 6 hectaren. Toen zijn broeder H.G.L. Regout in 1881 tot lid der Eerste Kamer gekozen werd, werd hij 17 Aug. van dat jaar in zijn plaats tot lid der Provinciale Staten van Limburg gekozen. Hij had bijzonder veel belangstelling in de vragen, waartoe de heugemsche overlaet aanleiding gaf. Hij beschouwde dezen als bijzonder verderfelijk en heeft veel moeite gedaan om hem opgeheven te krijgen. Dit is eerst na zijn overlijden althans gedeeltelijk geschied. Bij zijne periodieke aftreding werd hij 28 Mei 1895, hoewel weder candidaat gesteld, vervangen door zijn neef, den lateren minister van Waterstaat Mr. L.H.W. Regout.

Hij huwde 2 Mei 1854 met C.H.V. Bonhomme, overl. 9 Mei 1861, en hertrouwde 2 Febr. 1864 met M.L.H. Regout, overl. 6 Febr. 1906. Bij de eerste had hij vier zonen en vijf dochters.

Ramaer

[Regout, Hubertus Gerardus Louis]

REGOUT (Hubertus Gerardus Louis), geb. te Maastricht 16 Dec. 1832, overl. aldaar 6 Jan. 1905, was de vierde zoon van P.D. Regout (die volgt) en M.A.

Hoeberechts. Hij voleindigde zijne studiën aan de industrie- en handelsschool te Mechelen in 1850 en kwam toen in de zaken zijns vaders. In 1870 werd hij aandeelhouder in de firma Petrus Regout en Co. In 1883 stichtte hij de firma Louis Regout en Zonen, door welke fijn porselein vervaardigd wordt. Evenals de andere fabrieken van de Regouts kwam deze tot grooten bloei.

Hij werd 11 Juni 1872 gekozen tot lid der Provinciale Staten van Limburg voor het district Maastricht, en 28 Juni 1881 door deze tot lid der Eerste Kamer. Hij was daar een man van gezag, vooral ten opzichte van handelsbelangen. Hij was evenals

zijn vader een voorstander van protectie. Hij drong er in 1885 bij de regeering op aan, op de rijkswerpen geen nieuwe schepen te bouwen maar die slechts voor herstelling te gebruiken. Omtrent de tarieven in Nederlandsch-Indië gaf hij gewaardeerde adviezen. Hij heeft bewerkt, dat het spoorwegstation te Maastricht door een meer modern gebouw vervangen is.

Hoewel op de fabrieken van de Regouts vele misstanden op het gebied van behandeling van werklieden, vrouwen en kinderen bestonden, sprak Regout in de vergadering der Eerste Kamer van 3 Mei 1889 eene warme rede uit ter aanprijzing van een wetsvoorstel tot het tegengaan van die misstanden. Een toestand, waarover veel geklaagd werd, was dat de gebakken potten nog nagenoeg niet afgekoeld door de werklieden uit de ovens gehaald moesten worden ten einde er spoedig andere in te kunnen plaatsen.

H.G.L. Regout was de intelligentste en de beste man van zaken onder de broeders. In 1899 trok hij zich uit de bovengenoemde firma's terug, in Sept. 1904, na de ontbinding der Eerste Kamer verzocht hij, niet meer in aanmerking te komen.

Hij huwde 7 Mei 1855 met Theresia Huberta Berger, geb. 5 Juni 1829, overl. 13 Oct. 1899, bij wie hij drie zonen en twee dochters had. Twee der zonen werden minister.

Ramaer

[Regout, Petrus Alexander Hubertus]

REGOUT (Petrus Alexander Hubertus), geb. te Maastricht 24 Febr. 1828, overl. op de villa Canne, gemeente St. Pieter (thans Maastricht) 11 Febr. 1897, was evenals zijne broeders reeds vroeg werkzaam in de fabrieken van P.D. Regout (die volgt), van wien hij de oudste zoon was. Hoewel wat bekwaamheid en karakter betreft de minste der vijf broeders, was zijn vader misschien het meest met hem ingenomen, daar hij hem nooit tegensprak en omdat hij zes zonen had, waardoor alle kans op uitsterven van het geslacht vervallen was.

Bij de enquête naar de arbeidstoestanden, gehouden onder voorzitterschap van Mr. H.C. Verniers van der Loeff (IV kol. 924) werd hem in Febr. 1887 gevraagd of werklieden wel eens een dag en een nacht achtereen in de fabriek moesten werken. Hij antwoordde: ja, maar studenten blijven immers ook wel een geheelen nacht op. Verder werd hem gevraagd of jongens van 12 en 13 jaar de glazen in en uit de ovens moesten brengen en of zij dit werk langer dan 12 uren achtereen moesten doen. Hij bevestigde dit, maar bracht in het midden, dat zij dan nog frisch waren en als hazen konden loopen, terwijl dit met arbeiders op zekeren leeftijd niet het geval was.

Hij huwde 24 Mei 1852 met G.H.A. P o l i s , geb. 5 Mei 1830, overl. 10 Sept. 1904.

Ramaer

[Regout, Petrus Dominicus]

REGOUT (Petrus Dominicus), geb. te Maastricht 23 Mrt. 1801, overl. te Vaeshartelt, gemeente Meerssen, 18 Febr. 1878, was het eenige kind van P.L.D. R e g o u t en G. N y s t e n .

Zijn vader had een glas- en aardewerkwinkel. Hij overleed in 1814, toen zijn zoon leerling in de laagste klasse van de 2e afdeling van het gymnasium was. Hij werd daar afgenomen ten einde zijne moeder, eene energieke vrouw, in den winkel te helpen. Doordat moeder en zoon steeds erop uit waren, de beste waar te leveren, breidde zich hunne zaak steeds uit. Hij had reeds vroeg plannen gemaakt tot oprichting eener fabriek van de voorwerpen, waarin hij handelde en hij wist langzamerhand, door bezoeken aan dergelijke fabrieken in Luik en omstreken, achter vele geheimen, noodig bij die fabricage, te komen.

Toen de omwenteling van 1830 uitbrak en daardoor Maastricht, dat geheel door opstandelingen omgeven was, doch door generaal B.C.J. baron Dibbets (III kol.

284) voor Nederland behouden hield, totaal werd uitgeput, meende men algemeen, dat al hetgeen industrie was of daarmede verband hield, aldaar onmogelijk was. Er ontstond een soort gewapende vrede, en Maastricht ging langzaam achteruit. Maar wellicht juist daardoor kon het

plan van Regout tot oprichting eener fabriek slagen, daar er zeer groote werkloosheid heerschte. In 1834, toen de algeheele afsluiting van Maastricht door de Belgen een einde genomen had, richtte hij eene kristal- en aardewerkfabriek op, en het volgende jaar werkte hij reeds met 100 arbeiders. Later kreeg deze fabriek den naam 'Sphinx'.

In 1835 overleed Regout's moeder en kreeg hij de uitsluitende leiding der zaken. Na eenige jaren werd de fabricage van fijn aardewerk aan de fabriek toegevoegd, en verkreeg zij een uitstekenden naam in binnen- en buitenland. Reeds in 1841 had zij een zoo groot bedrijf, dat Regout van koning Willem II het landgoed Vaeshartelt onder Meersen kon koopen. Deze bezitting werd langzamerhand uitgebreid, zoodat zij in 1851 eene oppervlakte van 121 hectaren besloeg.

In 1845 werd door hem met eenige buitenlanders de Aken-Maastrichtsche spoorwegmaatschappij opgericht. Regout werd president-commissaris en ontving ten behoeve dezer maatschappij van den minister van Financiën van Hall de dominiale steenkolenmijn onder Kerkrade, wier ondergrondsche bedrijf tot vrij ver in Duitschland loopt, voor 100 jaren in huur. Hij was tot 1849 lid der centrale commissie voor dezen spoorweg, en tot 1851 lid der commissie van contrôle. In dien tijd is de zijlijn Sijpeld - Kerkrade in het belang van den afvoer der kolen o.a. naar Maastricht aangelegd; daarop werd nimmer passagiervervoer toegelaten. Wegens verschil met de overige directeuren onttrok Regout zich in laatstgenoemd jaar aan deze directie.

Omstreeks 1846 heeft Regout op persoonlijk verzoek van koning Willem II aan 23500 geweren, die van vuursteenen voorzien waren, een stelsel met percussies, dat veel minder gevaar voor weigeren aanbod, aangebracht. Ook werd in dat jaar door hem met eenige anderen de Koninklijke papierfabriek opgericht onder de firma Lhoest, Lammens en Co. Directeur was tot 1893 L.J. Lhoest. De eerste stoombootdienst op de Maas tusschen Maastricht en Rotterdam werd door hem opgericht. In 1848 bleek het aan Regout, dat hij het materiaal voor de porscleinfabricage (kaolin), dat tot dien tijd van vrij ver aangevoerd moest worden, even goed in de nabijheid zijner fabriek kon bekomen. Ook deze ontdekking was voor hem een groot voordeel.

In 1850 werd door Regout, die nu langzamerhand het een en ander betrekkelijk de groote fabrieken aan zijne zonen kon overlaten, al hield hij tot zijn overlijden het heft in handen, te Maastricht eene gasfabriek opgericht. Hij heeft in plaats van ijzeren, glazen gasbuizen ingevoerd, hetgeen in den aanvang goed voldeed, maar na jaren zeer veel herstelling door breken der buizen, ook tengevolge van boomgroei, veroorzaakte. In 1862 heeft burgemeester W.H. Pyls (IV kol. 1102) gedaan gekregen, dat de concessie niet verlengd werd, de gasbuizen waren te weinig waard om die uit den grond te nemen. Een net van ijzeren buizen werd in den grond gelegd, maar bij ontgravingen vindt men de glazen buizen nog dikwijls. In 1868, toen Regout langzamerhand begon meer aan zijn zonen over te laten, waren aan zijne gezamenlijke fabrieken 2600 arbeiders en 60 beambten. De fabrieken hadden eene oppervlakte van 8 hectaren; er waren 12 brandspuiten, de productie der fabrieken was 5 millioen kilogram 's jaars, de werklieden ontvingen aan arbeidsloon ruim 2 millioen 's jaars.

Regout was zeer eerezuchtig, maar heeft het onder het oude régime nooit gedaan kunnen krijgen, lid der Provinciale Staten van Limburg te worden.

Wel is hij in dien tijd eenige jaren lid van den Raad van Maastricht geweest, en jaren lang lid der Kamer van koophandel aldaar. Toen de grondwet herzien was, en als overgangsmaatregel bepaald was, dat de leden der Eerste Kamer door den Koning benoemd zouden worden uit kandidaten, waarvan er in elk Tweede-Kamer-kiesdistrict twee gekozen zouden worden, zoodat voor Limburg de keuze van 3 leden uit 10 kandidaten moest plaats hebben, koos het district Maastricht Regout bij eerste stemming op 30 Nov. 1848 tot kandidaat, en koning Willem II, die zeer met Regout ingenomen was, benoemde hem 11 Jan. 1849 tot lid. In Sept. 1850 werd hij door de Provinciale Staten van Limburg herkozen. Hij trad hier met kracht, dikwijls met hartstocht voor de belangen zijner provincie op. Hij was een voorstander van protectie; hij was van oordeel, dat als alle natiën de tollën afschaften, dit zonder twijfel het beste ware, maar dat, waar bijna alle landen de tollën opvoeren, Nederland hierin niet mag achterblijven, wil het zijne industrie niet zien verloopen.

Zeer bezorgd maakte Regout zich over de aftappingen van de Maas door België. De Belgische regeering had even ten noorden van de grens eene prise d'eau aangelegd om de Zuid-Willemsvaart van uit de Maas te voeden, maar ook om een groot aantal hectaren heidevelden in de Kempen (provincie Antwerpen) met het zoo vruchtbaar makende Maaswater te bevoeien. Daar deze bevoeiingen steeds werden uitgebreid en België bovendien een kanaal van het Kempensch kanaal naar Antwerpen aanlegde, dat van uit de Maas gevoed werd, werd steeds meer water aan die rivier onttrokken, de stroomsnelheid op de Zuid-Willemsvaart werd steeds grooter, en eindelijk kwam het van de bevoeiingen afkomstige water op het gebied van de Dommel, waardoor deze landstreek van tijd tot tijd overstroomde. Tevens werd door een en ander juist in droge tijden de vaardiepte op de Maas veel geringer. Reeds in 1850 waren de ministers van binnenlandsche zaken Thorbecke (waterstaat behoorde toen onder zijn departement) en van buitenlandsche zaken Mr. L.A. Lightenvelt, gewaarschuwd, dat België op deze wijze de nederlandsche belangen benadeelde. Er werd toen niets aan gedaan, maar toen Thorbecke kamerlid voor Maastricht was, heeft hij er herhaaldelijk over gesproken, o.a. interpelleerde hij het ministerie daarover op 13 Mei 1856. De volgende minister van buitenlandsche zaken jhr. Mr. D.T. Gevers van Endegeest (III kol. 464), gesteund door de adviezen van den hoofdingenieur W. Badon Ghyben (I kol. 215), verklaarde de nadeelen op verre na niet zoo groot als Regout in de Eerste Kamer en in verschillende brochures, en anderen o.a. in dagbladartikelen voorgaven. Bij de behandeling der Staats-begrooting voor 1858 diende het Tweede-Kamerlid Mr. P.F.E. van Wintershoven eene motie in, waarin de regeering dringend uitgenoodigd werd, de belangen van Nederland bij de regeling der aftappingen uit de Maas met kracht te handhaven. In de Eerste Kamer diende Regout dezelfde motie in. Terwijl die in de Tweede Kamer op 19 Nov. 1857 zonder hoofdelijke stemming aangenomen werd, werd die in het Hoogerhuis, hoewel het woord dringend er uitgenomen was, slechts met 17 tegen 12 stemmen aangenomen.

Bij de behandeling van een wetsvoorstel van den minister van Financiën Mr. P.P. van Bosse tot het belangrijk verlagen van de in-, uit- en doorvoerrechten werd dit sterk door Regout bestreden. Het werd in de vergadering der Eerste Kamer van 12 Mei 1859 met 19 tegen 16 stemmen

verworpen. Hierover was men in Limburg ontstemd, en vooral door den invloed van het lid der Staten, tevens wethouder van Maastricht, Pyls werd Regout bij zijne periodieke aftreding als Eerste Kamerlid op 12 Juli 1859 door den volbloed liberaal jhr. Mr. F.B.H. Michiels van Kessenich vervangen. Zijn ambtgenoot L.F.H. Beerenbroek, die evenals Regout gestemd had, trad eerst zes jaren later af, en werd toen en later steeds herkozen.

Sedert dezen tijd heeft Regout getracht, de belangen van Limburg op andere wijze te behartigen, en daarmede is hij nog jaren lang met kracht voortgegaan. Omtrent zijn streven krijgt men vooral een goed denkbeeld bij lezing eener in 1864 uitgegeven brochure, waarin de vraag behandeld wordt, wat Thorbecke voor Limburg gedaan heeft. Waar inmiddels onder diens tweede ministerie op 12 Mrt. 1863 het Maastractaat tot stand gekomen was, schijnt het dat de grieven omtrent de Maasaftappingen toen niet meer op hunne plaats waren.

Een ander door Regout breed uitgemeten bezwaar was de spoorweg tusschen Elsloo en Bunde, die een eindweegs over de helling van een vrij steilen berg loopt. Hij achtte den toestand hier zoo gevaarlijk, dat hij zich, als hij van Maastricht of van een zijner buitenverblijven naar het noorden wilde reizen, per rijtuig naar het station Beek liet brengen. Op 25 Sept. 1892 is hier werkelijk eene vrij belangrijke verzakking geweest, waarbij het terrein tot een grootsten afstand van 60 meter is vooruitgeschoven, gevolg van het afdammen van eene waterleiding ten behoeve van herstel van een duiker onder dien spoorweg. Ook over het ophoogen van een weg onder Heer, waardoor de heugemsche overlaat sterker werkte, beklagt hij zich.

De minister van Financiën, G.H. Betz, had gedreigd, aan de bevoorrechte positie van Limburg sedert 1839 op het stuk van belastingen een einde te maken. Ook dit is een groote grief van Regout; kort daarna (in 1865) is werkelijk aan deze onregelmatigheid een einde gemaakt, hetgeen hem natuurlijk geenszins beviel.

Van 1861 tot 1865 was Regout voorzitter der Vereeniging van nederlandsche industrieelen.

Regout heeft in de nabijheid van Maastricht, behalve het door hem zelf bewoonde Groot Vaeshastelt, nog vier buitenverblijven gesticht of gekocht en uitgebreid. Zijne bedoeling, waaraan na het overlijden zijner weduwe gevolg gegeven is, was dat elk zijner vijf zonen een buitenverblijf zou hebben.

Regout was een man van bijzonder helder inzicht in zaken. Het geluk heeft hem bovendien steeds gediend. Kort voor zijn overlijden schonk hij aan een aantal gemeenten zeer fraai bewerkte inktkokers met zijn levensgroot portret als kamerheer van den Paus.

Hij huwde 17 Juni 1825 met Maria Aldegonda Hoeberechts, geb. 19 Sept. 1798, overl. 14 Nov. 1878. Hij had bij haar vijf zonen, die allen in zijne zaken geëmployeerd waren en deze later hebben voortgezet (zie de voorg. art.).

Hij schreef: *La navigation sur la Meuse et le canal de Maestricht à Bois le Duc* (Maastr. 1849 en 1858, 2e uitgaaf 1860, 2 dln.); *De Maas, de Zuid-Willemsvaart en de wateraftappingen in België* (den Haag 1859); *Beschouwingen over de Maaskwestie, naar aanleiding van het rapport der commissie van enquête over den toestand van de Maas en de Zuid-Willemsvaart* (den Haag 1861); *Adres aan den minister van financiën, houdende verzoek om: a. vooralsnog tot geene tariefherziening over te gaan,*

dan nadat de tractaten met onze naburen bekend en gesloten zullen zijn, b. in dat geval, bij doelmatig geachte verlaging van regten, niet het verderfelijk beginsel van tarifiering naar de waarde tot grondslag te nemen, maar wel naar het gewigt (Maastricht 1861); *De bezwaren van handel en nijverheid tegen het wetsontwerp tot herziening van het tarief van in, uit- en doorvoer* ('s Gravenhage 1861 en 1862, 3 dln.); *Considérations sur la revision du tarif des douanes des Pays-Bas, en rapport avec les traités de commerce conclus entre la France, l'Angleterre, la Belgique et l'Allemagne* (la Haye 1862); *Wat heeft Limburg voor den heer Thorbecke, en de heer Thorbecke voor Limburg gedaan? Beantwoord* (Maastricht 1864); *Peut-on se servir en toute sécurité de la ligne du chemin de fer de l'état de Maestricht à Sittard?* (Maastricht 1865).

Ramaer

[Reimaer(s), Rumoldus Lambertus]

REIMAER(S) (Rumoldus Lambertus), R e y m a r i u s , magister, priester, geb. omstr. 1522 te Mechelen, overleed aldaar 4 Jan. 1577.

27 Maart 1539 bij de promotie der filosofie te Leuven aan de universiteit voor den graad van magister behaalde Rum. Reymarius van Mechelen de 35e plaats van 126. Hij vervolgde aan de universiteit de studie der godgeleerdheid, totdat hij den graad van licentiaat verkreeg. In een notarieele akte van Gillis Pitte te Vlissingen van 21 Sept. 1569 komt Rum. Reimarius voor als deken van de collegiale kerk te West-Souburg, oud 47 jaar of daaromtrent. Ofschoon reeds deken, was hij nog lector der jonge kloosterlingen van de abdij te Middelburg. Reeds bij de keuze voor een nieuwen abt, na den dood van den abt Mattheus van Heeswijk 1559, bracht hij als lector zijne stem uit met al de abdijsleden (*De Katholiek XC*, 1886, 417). Ofschoon hij geen lid der orde van Premonstreit was, werd hij om zijne intieme betrekking tot de abdij naar zijn gevoelen gevraagd; in dien tijd ziet men ook in andere abdijen de vreemde lectoren geraadpleegd bij de keuze. Waarschijnlijk was hem door den voorzitter, den abt van Berne, opgedragen de stemmen van de verschillende abdijsheeren op te nemen, ter plaatse waar zij verbleven. De keuze was als het ware een protest tegen de aanstaande incorporatie der abdij, of wel het gewone behoedmiddel van dien tijd, om door eene spoedige keuze te voorkomen, dat een vreemde abt werd opgedrongen. Rum. Reimaer was tegenwoordig bij de installatie van den bisschop Nic. de Castro als abt, 29 Oct. 1561. Bij de inleiding als bisschop, 12 Nov. daaropvolgend, was hij afwezig. Uit de onduidelijke lezing in *Bijdr. bisdom Haarlem XV*, 174 zou men ten onrechte kunnen opmaken, dat hij Norbertijn was en overleden tusschen 29 Oct. en 12 Nov. 1561. Op de bijeenkomst te 's Gravenhage van de geestelijken van Holland en Zeeland, bijeengeroepen 27 Apr. 1563 om te beraadslagen over het bijdragen in de onkosten van de gedeputeerden naar het concilie van Trente, was magister Reymarius tegenwoordig als afgevaardigde van de kapittels West-Souburg, St. Pieter te Middelburg en Zandenburg bij Veere. De gezamenlijke gedeputeerden der zeeuwsche kapittels en kloosters stelden deken Rumoldus aan tot den 'particulieren ontfank van der portie ende aandeel van der gheestelicheydt over Zeelandt in consent bij hem gedaen'. 11 Juli 1563 deed Rumoldus hiervoor den vereischten eed.

Hij bezat eenige vicarijen en beneficies in de walchersche kerken. Bij G r i j p i n k vindt men: proclamatie en institutie van Rinaldus Lambertus Reymarus aan de vicarij van het altaar van O.-L. Vrouw te Ritthem 1558/59, te Gapinge 1560/61,

en in de abdijkerk te Middelburg aan het altaar van Sint Catharina 1559/60. Hier wordt hij juist Rumoldus Lambertus Reymarius genoemd. In 1560/61 deed hij afstand van zijn recht op een vicarij aan het altaar van het H. Kruis in de Westmonster te Middelburg. 1562 werd hij door den kanunnik van St. Rombout Ant. Conthault, geestelijk raadsheer van den Grooten Raad te Mechelen, voorgesteld als pastoor van O.L. Vrouw aan de Dyle. De deken van het kapittel, die het recht van den kanunnik niet wilde erkennen, droeg Phil. Boest van Helmond voor. 13 April 1562 stelde Rumoldus Reimarius zijne procuratores aan om bezit te nemen van zijn parochie en 30 April verscheen hij zelf voor het kapittel. Hij moest zich echter tevreden stellen met een jaargeld van 36 gulden, hem met pauselijke toestemming in plaats van de parochie gegund. 5 Mei 1566 werd hij tot kanunnik, de eerste gegradueerde in de godgeleerdheid, van het nieuw ingericht metropolitaan-kapittel te Mechelen benoemd door kardinaal Granvelle. Voor Sint Jan, 24 Juni, nam hij bezit van zijne prebende, doch resideerde dat jaar niet te Mechelen en genoot nog zijn pensioen van de O.L. Vrouwekerk. Sinds 24 Juni 1569 was hij te Mechelen 'participavit ex panibus'. Hij komt 1573 voor als provisor van 'LX fratrum'. Of hij van zijn dekenschap te West-Souburg afstand had gedaan, blijkt niet. Kanunnik Reymaers overleed 4 Januari daags vóór Driekoningen; na de Vespers werd hij in de Sint Romboutskerk begraven in de kapel van den H. Macarius en Antonius. Aldaar op een tafereel over het altaar, beide thans verdwenen, stond: 'Hier bij desen autaar leght begraven Heer Rombout Reimaers, Licentiaet in de Godtheyt, Canonick in syn leven deser Kercke, die sterft in het jaer ons Heere 1577 den 4 dag van Junius'. Volgens *Analectes* moet men 4 Januari lezen, in plaats van 4 Juni, dat verkeerd is.

Rum. Reimaers stichtte een studiebeurs in het college van den H. Geest te Leuven, die thans vereenigd met andere beurzen bestuurd wordt door het seminarie te Mechelen. Zijn gesticht jaargetij ging reeds 1580 te niet.

Zie: Val. Andreas, *Fasti academ.* (Lov. 1650), 293; *Analectes hist. eccl. Belg.* XVII, 183, 206; *Bijdragen bisdom Haarlem* III, 401-406, XII, 133; *Provincie stad en district van Mechelen opgehelderd* (Brussel 1770), I, 56; Grijpink, *Register op de parochiën* I, Wal., 32, 66, 86, 162; J. Laenen, *Hist. de l' église métrop. de St. Rombaut* (Malines 1920), II, 245; J. Baeten, *Verzameling van Naamrollen kerk. gesch. Mechelen* II, 150, 153.

Fruytier

[Rekenare, Cornelis de]

REKENARE (Cornelis de), drukker, taal- en letterkundige, geboren 1562 te Gent (volgens de Potter te Hulst), overleden te Dordrecht 12 Juli 1629. Hij had te Gent eene drukkerij 'de witte Duve', vooral later bekend als huis der drukkers Manilius, en beoefende zoowel de latijnsche en fransche als vlaamsche letteren. De Rekenare was de schrijver of althans de medewerker van verschillende politieke schimpschriften, uitgekomen 1580-84. Hij hield zich ook bezig met het samenstellen van gedichten, vooral in de vlaamsche taal; vele worden aangehaald door Sanderus. Bij de inneming der stad 1584 verliet de Rekenare Gent. Ofschoon Parma aan de Protestanten twee jaar tijd gegeven had om hunne zaken te regelen was hij reeds spoedig vertrokken. 1585 werd beslag gelegd op zijne meubelen en drukkerij wegens nog te betalen schulden. Zijne vrouw Adriana Teypins stelde zich borg bij zijne afwezigheid. De Rekenare vestigde zich te Amsterdam, waar hij sinds 1589 rector was van het stadscollege.

Hij kwam daar in betrekking tot de humanisten Petrus Bertius, David van der Linden en vooral Daniel Heinsius, die bij hem meermalen gastvrijheid genoot en deze bezong in een zijner schoonste latijnsche gedichten. Omstreeks 1620 ging de Rekenare over als conrector naar de Illustre school van Dordrecht. Van der Haeghen, *Bibliographie gantoise*, geeft de drukwerken op van de Rekenare, I, 362-374, VI, 49, V, 113.

Zie: Paquot, *Mémoires litt.* VI, 149-50; *Biographie Nat. Belg.*, V, 672-73; F. de Potter, *Gent, Gesch. en beschrijving der stad* II, 368; Schotel, *Ill. school van Dordrecht*, 21, 25, 217.

Fruytier

[Rengers, jonker Edzard]

RENGERS (jonker Edzard) van Oldenhuis tot ten Post, geb. 9 Jan. 1498, overl. te Appingedam 14 Mrt. 1580, begr. te Wittewierum, zoon van jonker Johan Rengers van Oldenhuis tot ten Post en Judith of Jutte te Water, was gehuwd met Fouwel Wilcoosdr. van Holdinga (geb. te Anjum, dochter van Wilcke van Holdinga en Graets Pietersdr. van Camminga, wed. van Tjaert Gerrolts van Herema).

Edzard Rengers komt in 1541 voor onder de vier personen, die belast waren met de samenstelling van een nieuw ommelander landrecht, in 1550 gaven ze het werk over. Ook was hij dijkgraaf van Fivelgo. Hij was een ijverig voorstander van 's lands rechten en van de Hervorming, waartoe hij overging. Hij woonde te Garrelsw eer en in 1566 heeft hij daar en in Olbergum deelgenomen aan den beeldenstorm.

Op 9 April 1567 werd Edzard Rengers beleend met Laudum op den Damster wal bij den Buer, Abstzijl en Rottevalle, maar moest kort daarna uit het land vluchten. Einde Mei 1567 treffen wij hem aan in Emden, waar de drost Manninga hem toeliet. Wegens zijn leeftijd voegde hij zich niet bij de Watergeuzen. In 1572 keerde Edzard Rengers in het land terug, hij verscheen in 1577 op den landdag van Groningen. Hier werd hij gevangen genomen en kwam na voorspraak van vrienden pas een paar jaar later vrij.

Zijn door een onbekend kunstenaar geschilderd portret is in de verzameling van jhr. Hora Siccama v.d. Harkstede te Driebergen.

Zie: Feith, *Archief van Groningen* II, 285; Eppens, *Kroniek*, 183; de Haan Hette ma, *Stamboek Friesche Adel*, I, 219, 291, II, 198; *Nederlands Adelsboek* (1916), 313; van Vloten, *Nederl. Volksopst.* (1858) I, 60, 64, 261.

Vogels

[Rengers, jonker Tjaard]

RENGERS (jonker Tjaard), geb. omstr. 1542, datum van overl. onbekend, zoon van jonker Edzard (zie vorig art.) en Fouwel Wilcoosdr. van Holdinga.

Hij woonde te Garrelsw eer en was de Hervorming toegedaan, heeft aldaar en te Olbergum en Woltersum deelgenomen aan den beeldenstorm. Begin 1567 moest hij vluchten en einde Mei 1567 is hij met vrouw en kind in Emden, waar de drost Manninga hen toeliet. In April 1568 sloot hij zich bij het leger van graaf Lodewijk aan; hij vocht 23 Mei 1568 bij Heiligerlee, ontkwam 21 Juli 1568 aan de nederlaag bij Jemmingen en vluchtte naar Emden. 9 Juli 1569 komt zijn naam voor op de lijst van gevluchten, die door de spaansche regeering verdacht werden, zoowel in Groningen als op het platteland. 20 Juli 1569 wordt Rengers door Alva ingedaagd

wegens beeldstormerij. Hij liet zijn vrouw en kinderen in Emden en voegde zich bij de Watergeuzen, waar hij onder kapitein

Barthold Entens diende; op 10 Jan. 1570 werd hij door Alva verbannen. In Oct. 1570 woonde hij in Emden. Hij teekende het verzoekschrift, dat op 17 Oct. 1570 bij den Rijksdag te Spiers werd ingediend. Eind Febr. 1572 vroeg de Raad van Emden aan graaf Edzard, of men Rengers in de stad dulden zou of niet. 1 April 1572 was hij bij de inneming van den Briel. Later wordt zijn naam niet meer gehoord.

Zie: Franz, *Ostfriesland und die Niederlande*, 228; de Haan Hette ma, *Stamboek Friesche Adell*, 291; van Groningen, *Gesch. der Watergeuzen* 129, 284; van Vloten, *Nederl. Volksofst.* (1858), 60, 64, 144, 261; Marcus, *Sententiën* 221; van Hasselt, *Stukken I*, 371; Westendorp, *Hervorming in Friesland* 37; Eppens, *Kroniek* 183; Brucherys, *Oostfr. Kroniek* 276; Harkenroht, *Oostfr. Oorspr.* I, 368.

Vogels

[Resimont, Jan]

RESIMONT (Jan), geboren te Luik omstreeks 1567, overleden te Averbode, 6 Nov. 1638, in de abdij, waar hij als Norbertijner-kanunnik de kloostergeloften had afgelegd 13 Sept. 1587. Na zijne priesterwijding, 19 Dec. 1592, verbleef hij nog een tijd in de abdij. 14 Jan. 1598 werd hij pastoor te Blerik bij Venlo. Door zijne welsprekendheid en de kennis der fransche, duitsche, italiaansche en spaansche talen verkreeg hij veel invloed onder de soldaten en wist zich verdienstelijk te maken door de troepen, die in de streken zijner parochie rondzwierven en aan het muiten waren geslagen, met hunne aanvoerders te verzoenen. De bisschop van Roermond, Cuyckius, belastte hem met een zending naar aartshertog Albertus om voor deze soldaten ten beste te spreken. Gedurende zeven jaar bestuurdde hij zijne parochie met allen ijver, niettegenstaande de gevaren van de voortdurende invallen der staatsche troepen. Ten laatste moest hij naar zijne abdij wederkeeren, omdat de Hervormden een langer verblijf aldaar onmogelijk maakten. Na een tijd te Leuven in het studiehuis der orde te hebben verbleven, werd hij pastoor te Wezemaal 1611-22 en te Veerle 1630-36. Hij deed afstand van deze laatste pastorij en overleed twee jaar later in zijne abdij. Hij liet een handschrift na: *Epistolae ad Principes et Proceres*.

Zie: G o o v a e r t s, *Ecrivains de l'ordre de Prémontré* II, 86 en daar aangehaalde schrijvers; *De Norbertijnerabdij Averbode* (Averb. 1920), 168; H a b e t s, *Gesch. bisdom Roermond* II, 464; *Biogr. nat. Belg.* XIX, 162.

Fruytier

[Reuther, Antoine Charles]

REUTHER (Antoine Charles), geb. te 's Gravenhage 21 Juni 1824, overl. te Haarlem 22 Juli 1900, was de zoon van J.P. R e u t h e r, kolonel, en M.L. P a p o n. Hij werd in 1838, op een zoo jeugdigen leeftijd als hier te lande nimmer door een ander bereikt is, cadet voor den waterstaat aan de Militaire academie te Breda, en volbracht in den gewonen tijd de studiën aldaar, zoodat hij bij Koninklijk besluit van 14 Juli 1842 benoemd werd tot aspirant-ingenieur van den waterstaat. Misschien was die jeugdige leeftijd de oorzaak van een zekere schuwheid, die hem zijn geheele leven is bijgebleven. Nog steeds aspirant-ingenieur, ontving hij ongevraagd bij koninklijk besluit van 9 Febr. 1849 eervol ontslag.

Hij ging toen te Delft, later te Haarlem wonen, en zette zich aan het schrijven van technische werken. In de eerste plaats een uitvoerig werk over de bemaling van den Haarlemmermeerpolder. Hij beredeneert daarin op logische wijze, dat het niet voor alle gevallen gewenscht is, stoombemaling toe te passen, maar dat dikwijls

behoud der windbemaling op zijne plaats is, hoewel het gebruik van stoomwerktuigen voor diepe droogmakerijen

zonder, twijfel geldelijk voordeelig is. Hij wijst er op, dat de wind gratis beschikbaar is en wil met het oog op tijden van windstilte het water lager wegmalen dan bepaald noodig is, opdat het alsdan tot een nog niet bezwaarlijk peil kan oploopen. Hij had blijkbaar eene groote gemakkelijkerheid in het op papier stellen zijner gedachten, want eenigen tijd na dit werk schreef hij daarop een nog uitvoeriger vervolg.

Een eenige jaren later geschreven, bijzonder uitvoerig werk, *Mengelingen* genoemd, behandelt allerlei onderwerpen uit de waterbouw- en de werktuigkunde. Vooral in het tweede hoofdstuk komen beschrijvingen voor van door hem bedachte werktuiglijke samenstellen, die echter veelal fantastisch en onpraktisch zijn. In deze werken had hij zich bijzonder verdiept in de met de stoomvorming verband houdende natuurkundige vraagstukken, terwijl ook de golvingsverschijnselen door hem werden behandeld. Eerst schreef hij over deze onderwerpen eenige artikelen in een weekblad, en ook hetgeen hij daarin geschreven had, werd later weder in een groot werk tot uitvoerige beschouwingen uitgebreid. Tijdens de bewerking namen zij nog zeer in omvang toe. Terwijl hij schreef, ontwierp hij ter verduidelijking telkens tal van figuren, die hij in de platen opnam.

Toen Reuther op deze wijze verschillende deelen der natuurkundige wetenschap had behandeld, en zij door den grooten omvang zijner boeken, die noch als leerboek noch als strijdschrift belangstelling konden wekken, weinig de aandacht bleken te trekken, ging hij zich op economisch en later op politiek gebied wagen. De toen geschreven boeken waren zoo omvangrijk als de vroegere en bevatten in goeden stijl zeer goede gedachten. Terwijl de technische en natuurkundige werken met zijnen naam verschenen, zijn de latere anoniem uitgegeven. Toen ook deze werken geen aandacht trokken, staakte Reuther zijn werkzaamheid als publicist.

Uit zijn boeken blijkt, dat hij geenszins van talent ontbloot en met grooten ijver bezielde was. Hij was ongehuwd.

Hij schreef: *Vergelijking der stoombemaling van het Haarlemmermeer met eene door middel van windmolens, gevolgd door twee verhandelingen bevattende gedachten over de inrigting en gebruik van windmolens* (den Haag 1851); *Mengelingen, bevattende gedachten betrekkelijk onderscheidene onderwerpen, meerendeels behoorende tot de waterbouw- en werktuigkunde* (den Haag 1852); *Vervolg op de vergelijking der stoombemaling van het Haarlemmermeer met eene door middel van windmolens, bevattende onderscheidene ophelderingen, verbeteringen en aanzienlijke uitbreidingen betreffende de onderwerpen in genoemd werk behandeld* (den Haag 1856); *Beschouwingen over de beweging en golving der vloeistoffen, de moleculaire zamenstelling en trilling der lichamen, vooral met betrekking tot de warmte, en over onderscheidene andere natuurkundige onderwerpen* (den Haag 1859) 2 dln.; artikelen over hydraulische spoorwegen, in *Stoompost* van 10 Oct. 1852, 19 Juni en 16 Oct. 1853 en over bovengenoemde onderwerpen, in *Stoompost* van 7, 14 en 21 Dec. 1856; *Over de werking der natuurwetten op zedelijk gebied* (anoniem) (Amst. 1863); *Vervolg op dat werk* (anoniem) (Amst. 1867); *Beschouwingen over den constitutionelen regeringsvorm, vooral in betrekking tot Nederland* (anoniem) (Amsterdam 1868); *Beschouwingen over de belastingen en andere finantiele onderwerpen* (anoniem) (Haarlem 1872).

Ramaer

[Revius, Jacobus]

REVIUS (Jacobus), zoon van Rijck Reefsen of Ricardus Revius en Cornelia Heynck, geb. te Deventer in November 1586, gest. te Leiden 15 Nov. 1658. Na het verraad van Stanley in Januari 1587 vestigde zijn vader zich met zijn gezin te Amsterdam, zoodat de jonge Revius daar zijn eerste opleiding genoot. Zeventien jaar heeft hij in Amsterdam gewoond; daar zijn de grondslagen gelegd voor zijn latere studie. Den 24sten Juni 1604 werd hij als student te Leiden ingeschreven; voor rekening van zijn geboortestad studeerde hij in de theologie. Revius werd te Leiden de leerling zoowel van Gomarus als van Arminius; maar ongetwijfeld heeft hij reeds spoedig partij gekozen voor Gomarus; zijn geheele verdere leven is Revius overtuigd Calvinist geweest. Na drie jaar verliet hij Leiden; 16 Juni 1607 werd hij te Franeker als student ingeschreven. Hier werd hij vooral de leerling van den semiticus Drusius; tot die studiën voelde Revius zich vooral aangetrokken. In 1610 ondernam hij tot voltooiing van zijn studiën een reis naar Frankrijk, waar hij Parijs, Orléans, Blois en Tours bezocht. Maar vooral aan de protestantsche academie van Saumur heeft hij zich het langst opgehouden; daar ook ontmoette hij du Plessis - Mornay. Daarna vertoefde hij eenigen tijd te Orléans, vanwaar hij in den zomer van 1612 weer naar Nederland terugkeerde. Ingevolge de voorwaarde, waaronder hem vroeger een alumnaat was verleend, had hij nu het predikambt in zijn vaderstad moeten aanvaarden. Er was evenwel geen vacature, zoodat hij in het voorjaar van 1613 gehoor gaf aan een beroep naar Zeddam. Nog hetzelfde jaar vertrok hij naar de gecombineerde gemeenten van Winterswijk en Aalten. Maar intusschen raakte Deventer vacant, zoodat Revius daarheen thans werd beroepen; den 24sten October 1614 nam hij zitting in den kerkeraad. Hij vond een eensgezinde Contra-remonstrantsche gemeente, zoodat de godsdienstige en kerkelijke twisten van het Bestand Deventer niet of nauwelijks hebben beroerd. Ook door zijn relatiën in regeeringskringen was Revius zoo jaren lang een der toonaangevende leiders van het kerkelijk en burgerlijk Deventer. In 1618 heeft hij ook als voorzitter der provinciale synode van Overijssel er het zijne toe bijgedragen om in dit gewest de Contra-Remonstranten te doen zegevieren. Ook na de synode van Dordrecht bleef hij steeds de leer handhaven en verdedigen tegen de Remonstranten, ook tegen de Katholieken, en de rechten der kerk tegenover de overheid. Revius was ook de man, die het grootste aandeel heeft genomen in de stichting van het athenaeum illustre te Deventer, dat in 1630 werd ingewijd; ook op de benoeming der hoogleeraren had hij grooten invloed. Maar de gewichtigste werkzaamheid van Revius was in deze jaren zijn aandeel aan de Statenvertaling. Door de synode van Dordrecht was hij benoemd tot revisor van de vertaling van het Oude Testament; wij weten, dat hij dezen arbeid zeer ernstig heeft ter harte genomen; in 1633 en 1634 is hij daarvoor met de andere revisoren meer dan een jaar te Leiden geweest, waar dan ook de vertaling van het Oude Testament in September 1634 gereed kwam. Dat Revius aan het letterkundig gedeelte der Statenvertaling een ruim aandeel heeft gehad, mag men aannemen. Daarna kwamen ernstige twisten tusschen Revius en den hoogleeraar in de philosophie, Vedelius, de rust in Deventer verstoren; bovendien gaf het gedrag van zijn eenigen zoon Richard hem allerlei moeite. Misschien is het daaraan toe te schrijven, dat hij in 1641 zijn benoeming tot regent van het Staten-college te Leiden aan

nam. In Leiden had hij onder de hoogleeraren veel vrienden, zoodat hij dan ook gemakkelijk in hun kring werd opgenomen. Den 7den Jan. 1642 aanvaardde hij zijn ambt met het uitspreken van een oratie *De origine et usu gymnasiorum, ac nominatim collegii theologici Lugdunensis apud Batavos*. Kort daarna werd hem door den academischen senaat honoris causa het doctoraat in de godgeleerdheid verleend. Revius herstelde de tucht in het in de laatste jaren wat verwaarloosde college; vooral van de disputaties der bursalen maakte hij veel werk. Na 1647 was Revius in voortdurenden strijd gewikkeld met Cartesius, wiens beginselen in Leiden steeds meer aanhang vonden en wiens volgelingen met groote beslistheid optraden; voor hem was het een groote ergernis, dat de sub-regent van het Staten-College, Heereboord, meer en meer een overtuigd Cartesiaan bleek te zijn; ernstige verwickelingen waren daarvan het gevolg. Zoo eindigde Revius' leven in veel strijd en moeite. Hij huwde den 8sten Oct. 1615 te Deventer met Christina Augustinus, dochter van Conradus Augustinus en Theodora ter Stege, die hem acht kinderen schonk en die den 23sten Dec. 1643 op 58-jarigen leeftijd stierf. Revius hertrouwde te Leiden den 27sten Maart 1646 met Anna Bartens, weduwe van Marcus de Witte; dit huwelijk bleef kinderloos.

Revius was godgeleerde, historicus en dichter. Als godgeleerde heeft hij zijn leven lang pal gestaan voor het Calvinisme, dat hij eerst tegen de Remonstranten en in latere jaren tegen de Cartesianen heeft verdedigd in tal van kleine geschriften. Van die tegen de Remonstranten is te noemen Revius' bestrijding van den goudschen catechismus van Herbers, van die tegen de Cartesianen de *Statera* en de *Thekel*. In dit verband moet ook worden genoemd zijn vertaling van de nederlandsche geloofsbelijdenis in het Grieksch en in het Latijn (Leiden 1623, 12°; Harderwijk, Deventer 1627, 8°; Leiden 1635, 12°; Amsterdam 1638, 12°; Utrecht 1660, 12°; Amsterdam 1661, 12°), die ook door den grieksch patriarch Cyrillus met dank werd ontvangen. Ook op het gebied der nieuw-testamentische exegese verdient Revius te worden genoemd wegens de door hem bewerkte uitgave van Laurentius Valla, *De collatione Novi Testamenti* (Amsterdam 1630, 8°; Amst. 1638, 8°, herdr. in *Critici Sacri Ed. nova*. Amst. en Utrecht 1698, dl. VI en VII). Het gezag der kerk tegenover dat van den staat verdedigde hij tegen den groningschen hoogleeraar Vedelius in een *Examen dissertationis D. Nicolai Vedelii* (Amsterdam 1642). Bekend is Revius ook gebleven om zijn bestrijding van de Jezuïeten, ook blijkens zijn uitgave van de *Disputationes metaphysicae* van Franciscus Suarez (Leiden 1644, 4°; Leiden 1654, 4°). Nog mengde zich de weerbare man in den befaamden strijd over het 'langh of kort hayr'; hij verdedigde de *Libertas Christiana circa usum capillitii defensa* (Leiden 1647, 12°; met afzonderlijke appendix).

Als historicus is Revius allereerst bekend geworden door de uitgave der *Epistres françoises à Jos. J. de La Scala* (Harderwijk, Amsterdam 1624, 8°), die voor de kennis van de philologische wetenschap dier dagen van groot belang is. Vervolgens gaf hij uit Blesdikus' *De vita Davidis Georgii* (Deventer 1642, 8°), dat voor de kennis van het godsdienstig leven der zestiende eeuw en van de befaamde ketterij van David Joris van groot belang is. Datzelfde geldt van de uitgave van Gnaphheus' *Martyrium Johannis Pistorii* (Leiden 1649, 8°; *ibid.*, 1650, 8°; ned. vert.

Leiden 1652, 8°; *ibid.* 1657, 8°; 's Grav., 1858, 8°). Een belangrijke bijdrage voor de algemeene kerkgeschiedenis gaf hij in zijn *Historia pontificum Romanorum* (Amsterdam 1632, 8°), waarin hij in een compendium de geschiedenis der pausen van de vroegste tijden af tot 1632 behandelde, natuurlijk van orthodox-protestantsch standpunt bezien. Intusschen is Revius het meest bekend gebleven door zijn uitnemend werk *Daventriae illustratae sive Historiae urbis Daventriensis libri sex* (Leiden 1651, 4°), dat de geschiedenis van zijn geboortestad behandelt tot 1641 en dat nog altijd onder de standaardwerken over de zoo belangrijke nederlandsche stede-geschiedenis behoort. Het boek berust op uitgebreide en zorgvuldige bronnenstudie en daarnaast voor de laatste periode op berichten van ooggetuigen en op persoonlijke ervaring. Hoewel wat onhandig van vorm is de *Daventria illustrata* de grondslag geworden en gebleven voor de studie van Deventers geschiedenis.

Als dichter ten slotte heeft Revius zeer veel gegeven. Als vaderlandsch dichter heeft hij tal van heldenfeiten van zijn dagen bezongen, die ook afzonderlijk zijn uitgegeven. Deze en andere gedichten verzamelde hij in zijn *Over-Ijsselsche Sangen en Dichten* (Deventer 1630, 4°; 2e verm. dr. Leiden 1634, 4°). Het meest bekend zijn gebleven zijn psalmen, die een herziening waren van die van Datheen: *De C.L. Psalmen Davids, Eerst in Nederlantschen dichte gebracht door Petrum Dathenum; Ende nu in sin ende rymen gebetert door Jacobum Revium ...* (Deventer 1640, 12°; Amsterdam 1647, 12°; Deventer 1651, 12°).

Zijn portret bestaat als prent door J. Suyderhoef en P. Aubry; een miniatuur-schilderij door A. van Halen, behoorend tot het Panpoëticon Batavum, in het Rijksmuseum te Amsterdam.

Zie: E.J.W. Posthumus Meyjes, *Jacobus Revius, zijn leven en werken* (Dissertatie Utrecht; Amsterdam 1895) en de daar aangehaalde, zeer uitgebreide literatuur.

Brugmans

[Reyden, Gerardus van]

REYDEN (Gerardus van), priester, geb. 28 Oct. 1663 te Oorschot in de Meierij van den Bosch (volgens Schutjes), studeerde aan de universiteit te Leuven en behaalde den graad van baccalaureus in de godgeleerheid als student van het college van den H. Geest. Hij verkreeg een kanunnikdij in de kerk van St. Pieter te Oorschot en daarna 12 Juni 1663 een prebende in St. Donatiaan te Brugge. Hij overleed te Brugge 9 Nov. 1663 en liet aan het college van den H. Geest een som gelds na, die jaarlijks ruim 331 gulden opbracht, tot stichting van drie beurzen. Deze beurzenstichting, bestuurd door het seminarie te Mechelen, bracht in 1877 nog 739,93 franken op. Een dergelijke stichting deed hij aan het college der Oratorianen te Leuven. Bij de begeving hadden studenten van Oorschot, Woensel of Eindhoven de voorkeur.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XVII, (1881) 197, 206; Schutjes, *Gesch. bisdom 's Hertogenbosch* II, 260; *Handboekje R.K. eeredienst*, 26 jg. (1872) 359.

Fruytier

[Reynegom, Cornelius van]

REYNEGOM (Cornelius van), Reynegom, priester en kanunnik te Naaldwijk, geb. aldaar waarschijnlijk op het slot Honsholredijk 8 Aug. 1581, overl. te Delft 27

Juli 1636, behoorde tot een adellijke hollandsche familie, trouw aan het voorvaderlijk geloof. Zijn vader C o r n e l i s R. geb. 1538 te Goes was 1 Sept. 1575 gehuwd met J o s i n a v a n H o o f, dochter van W i l l e m v.H., ontvanger-generaal en rentmeester der

graven van Aremborg, verblijvend op het slot te Honsholredijk. Cornelis Reynegom volgde zijn schoonvader na diens dood op in de ambten en dienst van het huis van Aremborg. Zijn huwelijk werd met negen kinderen gezegend (G o e t h a l s , *Dictionn. des familles nobles*, Brux. 1852), waarvan het vierde, de hier bedoelde Cornelius, den geestelijken stand omhelsde. Gedurende het Twaalfjarig Bestand werd het slot Honsholredijk en de bezittingen te Naaldwijk door de familie v. Aremborg verkocht aan prins Frederik Hendrik. De vader Corn. Reynegom, overl. 3 Juli 1616, zijn echtgenoot 7 Mei 1618, beiden werden in het hoogkoor der kerk van Naaldwijk begraven. Cornelius, de zoon, werd kanunnik en de laatste deken van het kapittel te Naaldwijk. Door invloed zijns vaders kreeg hij deze kanunnikdij van het reeds lang verstrooide kapittel. 1599 was Ant. Lapidaneo deken en waren er nog 3 kanunniken, die een alimentatie trokken uit de inkomsten van het opgeheven kapittel. Hij hield zich een tijd schuil te Zevenbergen, een heerlijkheid der Aremborgen, en stond er de Katholieken bij. 1617 werd Cornelius, die den titel voerde van doctor in de theologie, biechtvader bij de Victorinnen ten Antwerpen; hij schonk aan het klooster een geschilderd glasraam met opschrift en zijn familiewapen. Later woonde hij te Delft; hij trad 17 Febr. 1634 op als getuige en gaf een latijnsche verklaring over de brielsche martelaren, de Norbertijnen Jacobus Lacoupe en Adrianus van Hilvarenbeek. Hij overleed te Delft in 1636 (*De Katholiek* LX, 76), niet 1640, zooals in *Batavia Sacra* II, 246 en in *Hist. ep. Ultraj.* 422 verkeerd staat aangegeven. Zijn portret wordt volgens deze werken bewaard in de pastorie aldaar.

Zie: *Graf- en gedenkschriften v. Antwerpen* IV, 393; *Bijdragen bisdom Haarlem* II, 152, 426, IX, 156, XXVII (1903), 340; P o p l i m o n t , *La Belgique héraldique* IX, 152; H. J. A l l a r d , *De H. Jac. Lacop in Studiën* IV (1872) 26, 38, 40.

Fruytier

[Reynegom, Theodoricus van]

REYNEGOM (Theodoricus v a n), oudste zoon van C o r n e l i s en broeder van den voorgaande, geboren op het kasteel Honsholredijk bij Naaldwijk 25 Mrt. 1578, overleed 23 Mei 1636. Getrouw aan het katholiek geloof, week hij uit naar de zuidelijke Nederlanden en kwam in dienst van den prinsbisschop van Luik, graaf de Leuchtenberg, en als zijn zaakgelastigde aan het hof te Brussel. Hij huwde 9 Mrt. 1619 te Antwerpen R e g i n a C l a r a M a r i a M e c h e l m a n , vrouwe van B u z e t , die hem zes kinderen schonk, en hem tot 17 Dec. 1659 overleefde. Theodoricus was de stamhouder zijner familie. Zijn broeder W i l l e m sneuvelde 1601 bij het beleg van Presburg, oud 22 jaar; Cornelius, die voorafgaat, werd priester; J a n , geb. 18 Jan. 1584, stierf 2 Juni 1640 ongehuwd en werd in de kerk van Calloo bij Antwerpen begraven. Hij was erfelijk-ontvanger der heerlijkheid Naaldwijk, doch om zijn katholiek geloof beroofd van zijn ambt. Daarna werd hij baljuw en dijkgraaf van den St. Annapolder.

Zijn broeder R o g i e r v a n R e y n e g o m , geb. 18 Juni 1588, overl. 1630, drossaart van Schellingen, was 1616 gehuwd te 's Gravenhage met H e l e n a C r o m s t e y n . Zijn eenigen zoon C o r n e l i u s trad in de orde der Augustijnen en overleed te Brussel, 11 Mrt. 1670.

Een andere broeder, K a r e l v a n R e y n e g o m , geb. 17 Mei 1592 stierf als zeekapitein in den dienst van den koning van Spanje ongehuwd: R o b e r t v a n R e y n e g o m , geboren 2 Aug. 1585, overleden 1622, was gehuwd met E l i s a b e t h v a n d e r H a e p t , 23 Mrt.

1609; zijn eenige zoon Philippe overleed kinderloos.

De adellijke familie van Reynegom bestaat thans nog in België in twee takken: van Reynegom de Buzet en van Reynegom d'Hectvelde en voert den titel van baron.

Zie: Goethals, *Dict. des fam. nobles* (Brux. 1852); Poplimont, *La Belgique héraldique* IX, 151-153.

Fruytier

[Ricard, Jean Pierre]

RICARD (Jean Pierre), zoon van Samuel Ricard, die volgt, en Susanne d'Alary, geboren te Castres (Frankrijk) 1674, werd poorter van Amsterdam 28 Mei 1705, was koopman, overleden te Amsterdam (begr. Wale Kerk) 9 Maart 1728.

Hij was gehuwd (Amsterdam 1705) met Margrita Raquet uit Parijs, weduwe van Jean Lorin. Hij redigeerde een der fransche uitgaven (1722) van Le Moine de l'Espine's *de Koophandel van Amsterdam*; de tweede uitgave van *L'art de bien tenir des livres de comptes en parties doubles à l'italienne* van zijn vader Samuel Ricard: en schreef zelf: *Les lois et les coutumes du change des principales places de l'Europe* (Amsterdam 1726).

van der Vies

[Ricard, Samuel]

RICARD (Samuel), geb. te Castres (Frankrijk) 1637, werd poorter van Amsterdam 17 October 1685, was toen koopman, overl. te Amsterdam (begr. Wale Kerk) 16 October 1717. Hij schreef: *Traité général du commerce de la Hollande ou d'Amsterdam*, waarvan in 1732 een vijfde uitgave verscheen en in 1781 een omgewerkte door M. de M., dan onder den titel: *Trailé général du Commerce*. Verder publiceerde hij: *L'art de bien tenir des livres de comptes en parties doubles à l'italienne* (Amsterdam 1709) waarvan een 2e druk door zijn zoon Jean Pierre Ricard verscheen in 1724.

van der Vies

[Richardt, Joannes Nicolaas]

RICHARDT (Joannes Nicolaas), geb. te Gelder, overl. te Venlo 8 December 1759 (aldaar begr. 12 Dec.), zoon van Theodoor Johan, secretaris van Gelder. Hij werd tot schepen van Venlo aangesteld en deed den eed als zoodanig 29 April 1746; was regeerend burgemeester 1749 en 1757. Hij huwde te Venlo 6 Juni 1731 met Anna Christina Peeters van de Grave, ged. 29 Sept. 1707, begr. 12 Mei 1763, dochter van Joannes en Anna van Coesveldt.

Den 22sten October 1756 stichtten deze echtelieden ten behoeve van hun zoon Peter Antoon, novice te Aldencamp, een jaarlijksche speelpenning van 60 gld. kleefsch uit een huis en erf aan de Laerpoort.

Hun kinderen waren: Maria Anna (ged. 25 Dec. 1732), Theodorus Joannes (zie volgend artikel), Petrus Antonius (ged. 10 Maart 1737, overl. te Gelder 26 Januari 1806, monnik in de Abdij Aldencamp, geprofest 1756), Maria Anna (ged. 25 Januari 1739, huwde 5 April 1758 met Mathias Albertus van Baerle, secretaris van Straelen), Joannes Franciscus (ged. 13 Augustus 1741, kruisheer te Venlo, deed den eed aan de fransche republiek 28 Februari 1798), Johanna Catharina (ged. 30 Maart 1743, begr. 2 Maart 1784, huwde 22 April 1766 met Willem Thomas Thijssen uit Nijmegen, schepen van Venlo 1769-1788,

welke den eed als zoodanig aflegde 13 Februari 1769, en werd afgezet 3 December 1788), M a r i a C l a r a (ged. 25 Januari 1746, huwde 22 Januari 1766 met Gerardus Franciscus Thijssen uit Nijmegen), M a t h i a s E v e r a r d u s (ged. 3 Sept. 1748, begr. 26 Sept. 1748). 31 Juli 1787 gaven de minderjarige kinderen van Willem Thomas Thijssen en wijlen Johanna

Catharina Richardt, als pand eener lijfrente ten behoeve van Petrus Antonius Richardt, priester in de abdij Aldencamp en van 80 gulden voor Joannes Franciscus Richardt, priester in het St. Nicolaasklooster te Venlo, hypotheek op hun huis gen. de Roode Leeuw aan de keulsche poort.

Zie over hem en zijne kinderen: *Maasgouw* 1906, blz. 62, 1920 blz. 20; Stadsarchief te Venlo no. 174 en Schepenbrieven no. 424 en 433.

Verzijl

[Richardt, Theodorus Joannes]

RICHARDT (Theodorus Joannes), ged. te Venlo 11 Dec. 1734, begr. aldaar 29 April 1783, zoon van Joannes Nicolaas (zie vorig art.) en van Anna Christina Peeters van de Grave, was advocaat en raad in het Hof van Justitie te Venlo, huwde 9 Nov. 1755 met Anna Barbara Bucken (ged. 3 Jan. 1731, begr. 3 Juli 1766, dochter van Joannes en van Magdalena Lucia Vallen). Hun kinderen zijn: Joannes Nicolaas Jacobus (ged. 19 Nov. 1758), Petrus Antonius Wilhelmus (ged. 23 Febr. 1758, overl. 19 Maart 1834, advocaat bij het souvereine Hof van Justitie te Venlo 1783-1795, kantonrechter aldaar, benoemd 8 April 1810 door Napoleon, huwde 15 Juni 1811 met Carolina Adriana Hubertina van Wesseem, ged. 3 November 1784, overl. 23 Januari 1852, dochter van Hermanus Gerardus en Henrica Barbara Isabella Swerts), Magdalena Lucia Anna (ged. 5 Jan. 1760), Wilhelmus Franciscus Arnoldus (ged. 12 Febr. 1762, overl. 18 Febr. 1817, was in 1789 vaandrig in het regiment infanterie Oranje in Friesland), Maria Anna Catharina Odilia (ged. 14 Maart 1763, overl. in Juli 1789, was Ursuline te Roermond), Franciscus Josephus Ferdinandus (ged. 6 Aug. 1764, overl. 2 Febr. 1834 was in 1789 gepensioneerd officier ten dienste dezer lande, raadslid van Venlo 1816-1830, burgemeester 3 Juli 1816 en 29 Sept. 1817, presideerend burgemeester 2 Jan. 1820-2 Jan. 1822), Philippus Mathias Aloysius (ged. 16 Juni 1766, overl. 23 Sept. 1829), was agent municipal 5 Floreal VII (24 April 1799) tot 21 Messidor VII (9 Juli 1799). Den 4den Juni 1789 verhypothiseert de familie Richardt den bouwhof gen. 't Lovendael ten behoeve van Maria Anna Richardt profeszuster in het Ursulinenklooster te Roermond voor 50 gulden jaarlijks.

Zie over hem en zijne kinderen: *Chroniek van J.C. van Postel; A.F. van Beurden, Genealogie van Wesseem* in *Maasgouw* 1920, blz. 61 en 62; Schepenbrief n°. 435 op het stadsarchief te Venlo.

Verzijl

[Riebeeck, Mr. Abraham van]

RIEBEECK (Mr. Abraham van), geboren aan de Kaap de Goede Hoop, 18 Oct. 1653, als zoon van Jan (Johan) van Riebeeck en Maria de la Queillerie (of Quevellerius), overl. te Batavia 17 Nov. 1713.

Zijn vader (zie III, kol. 1075 vlg.) vertrok eind 1662 van de Kaap naar Batavia, maar zond zijn zoons naar Holland. Abraham werd 21 Maart 1673 te Leiden ingeschreven als student in de rechten en promoveerde er in 1676. Den 18den Juli van dat jaar vertrok hij in den rang van onderkoopman met 'De Vrijheyd' naar Indië en kwam 16 Febr. 1677 te Batavia aan. Eenige weken te voren was zijn vader daar overleden. Na eenigen tijd als onderkoopman werkzaam te zijn geweest, werd hij 5 Maart 1678 aangewezen om met den opperkoopman Dirck de Hase als

'visitateurs' naar Palembang te gaan; juist twee maanden later waren zij weer te Batavia terug. 2 Aug. 1678 volgde nu zijn benoeming tot 'supernume-

rair lid' van den Raad van Justitie. In deze qualiteit maakte hij deel uit van de Commissie, die 1 Sept. 1679 naar Bantam vertrok, om bij de Engelschen, Franschen en Denen aldaar te protesteeren tegen het vervoeren en weghelpen van gedeserteerde Comp.'s dienaars. 23 Januari 1680 werd hij diaken en 6 Febr. d.a.v. 'ordinair lid' van den Raad van Justitie. In 1684 volgde zijn bevordering tot secretaris van de Hooge Regeering en in 1690 tot raad-extra-ordinair. 30 Mei 1691 werd hij daarnevens benoemd tot president van schepenen van Batavia en 24 Sept. van dat jaar bevorderd tot raad-ordinair. Elf jaar later, 18 Sept. 1702, teekenden Heeren-XVII zijn benoeming tot eersten raad en directeur-generaal van den handel, welk ambt hij 7 Juni 1703 aanvaardde. Ten slotte trad hij 30 Oct. 1709 op als gouverneur-generaal, waartoe Heeren Zeventien hem 2 Maart 1708 hadden benoemd. Na ruim vier jaar als zoodanig werkzaam te zijn geweest, overleed hij zestig jaar oud.

Van Riebeeck onderscheidde zich van al zijn voorgangers door zijn grooten reislust, die mogelijk een gevolg was van de ontdekkingsreizen, die zijn vader, toen Abraham een knaap van 7 tot 9 jaar was, in Zuid-Afrika organiseerde. Behalve een aantal kleinere tochten naar Tangerang, het Bantamsche en Tandjoeng-Poera, ondernam hij o.a. in 1709 een tocht over Bodjong-Gedeh en Tjiandjoer tot nabij de Zuidkust; hij was de eerste Europeaan, die den Poentjak-pas overtrok. In 1711 bereikte hij de Zuidkust en vertoefde eenigen tijd aan de Wijnkoopsbaai; een jaar later bezocht hij de zwavelvalleien aan de zuidzijde van den Salak en in Aug. 1713 aanvaardde hij den zwaren tocht naar den Tangkoeban-Prahoë en den Papandajan. Van deze onderneming keerde hij ernstig ziek (dysenterie en koorts) terug en overleed kort daarop. Hoewel hij die tochten vooral uit sportliefde had ondernomen, kwamen ze ten goede aan den aanleg van wegen en het inzicht in de verhouding der binnenlandsche regentschappen, terwijl ze de geografische kennis, waarvoor van Riebeeck veel belangstelling had (hij nam steeds landmeters en kaartenmakers mee) buitengewoon bevorderden.

Onder zijn bewind werd in de Ommelanden de koffie-aanplant meer ernstig ter hand genomen; de eerste officieele koffielevering had plaats op 14 April 1711 door den Regent van Tjiandjoer. De retourvloot van 1712 nam reeds 2380 pond Java-koffie mee naar Holland.

Van Riebeeck had een niet-soepel, maar zelfstandig karakter; 'de vinnige V. Riebeeck', 'in alles onverzettelijk'. Hem typeert, wat hij tegen Valentijn zei: 'de Heeren in 't vaderland besluiten de zaaken, zooals zij het daar goedvinden, maar wij doen het hier, zooals wij het verstaan en best oordeelen'. Als kind van zijn tijd was hij er niet afkeerig van, bloedverwanten, zelfs al waren die totaal ongeschikt, buitengewoon te begunstigen.

In 1678 was hij te Batavia gehuwd met Elisabeth van Oosten, dochter van Dirck van Oosten en Maria van Bodegem, geboren te Delft in 1660 en overleden te Batavia 18 Mei 1714. Uit dit huwelijk werden zes kinderen geboren, van wie er drie jong stierven. De oudste dochter, Johanna Maria, geb. 15 Febr. 1679 te Batavia, huwde daar in 1695 met Gerrit de Heere, geb. 1 Maart 1657 te Amsterdam, raad-extra-ordinair en gouverneur van Ceylon; hij overleed te Colombo, 26 Nov. 1702. Den 16den Nov. 1706 hertrouwde zij met den G.G. Joan van Hoorn (zie aldaar) en na diens dood ging

zij 27 Nov. 1712 een derde huwelijk aan met Mr. Cornelis Bors van Waveren, pensionaris van Amsterdam en Bewindhebber der Comp. Abrahams zoon Johannes van Riebeeck, geb. te Batavia 1 Maart 1691, dankte aan zijn vader een vlugge promotie; op zijn 23ste jaar was hij reeds koopman en schepen van Batavia; in 1715 repatrieerde hij en werd schepen van Delft. Hij huwde 19 Sept. 1719 te 's-Gravenhage met Charlotte Maria Leydecker, geb. in Oct. 1696 als dochter van Mr. François Leydecker, drossaard van Maartensdijk en van Anna Maria van Hogendorp. Abrahams tweede dochter Elisabeth van Riebeeck, geb. 18 Oct. 1693 te Batavia, huwde er, kort na den dood harer ouders, 31 Juli 1714, met Gerrit van Oosten, koopman en weesmeester, zoon van Gerrit van Oosten uit Amsterdam en Anna Maria Luycken. Als opperkoopman repatriceerde van Oosten met zijn echtgenoot, eveneens in 1715. Elisabeth overleed 28 Juli 1723 te Amsterdam.

Portretten van A.v.R., geschilderd door onbekende kunstenaars, zijn in het Rijksmuseum te Amsterdam, in de paleizen te Weltevreden en Buitenzorg en in het Ministerie van Koloniën.

Zie: Valentijn, IV, 1, 339-347; de Jonge, *Opkomst* VII, passim; van Rhede v.d. Kloot, *De Gouverneurs-Generaal* enz. ('s Gravenhage 1891), 76-77; *Daghregisters* van 1679 1680 en 1681 passim; en vooral F. de Haan, *Priangan* I, 12, 195, II, 269-415, III, 397, 444, 459 en IV, 568 vlg. 702 en 703.

Stapel

[Riemsdijk, Jelis of Gillis van]

RIEMSDIJK (Jelis of Gillis van), van Riemsdiick of Rymdiick, jonker, geb. omstr. 1493, overl. 1539, was een zoon van Hendrik en Margriet van Brempst. Dezen houden met hem en zijn broeder Jacob boedelscheiding (1521). Tusschen beiden moet nog een zoon Jan geplaatst worden, dan overleden, echter niet vóór 1519, toen hij (29 Jan.) Elisabeth van Brunswijk, de nieuwe hertogin van Gelre, mede moest helpen ontvangen. Jan Hendriksz. wordt daarbij genoemd onder de heeren van Maas en Waal, evenals de ambtman zelf.

Dit ambt werd toen (sinds 1503, sterfjaar van Hendriks broeder Jacob) ten halve bekleed door Jelis' broeder Jacob (tot zijn dood in 1521) als erfgenaam van zijn vader Hendrik, die als functionaris in dat ambt genoemd wordt, het eerst in 1495, dan in volgende jaren, mede van wege zijn broeder Jacob bovengenoemd; trouwens voor de wederhelft was Hendrik van Baex, op 1494 als ambtman genoemd (Nijhoff, *Gedenkw. Gelre* VI, 1, XXIV) medegerechtigd tot dat ambt. Van den hertog nu krijgt Jelis, 25 Sept. 1521, de verzekering, dat hij tegen 'St. Margarethendag' (13 Juli 1522) in het bezit zal worden gesteld van zijn aandeel in die ambtmannie.

In dienst van Karel van Egmond was de jonker al vroeger. Terwijl we in 1511 voor het eerst van hem hooren, als beleend op 'St. Gertrudis' ten kuikschen rechte met de huizing de Start, zien we hem eenige jaren later de zaak der Gelderschen (en hun aanhang) in Friesland dienen, die achtereenvolgens onder Erkelentz met Maarten van Rossum, in 1519 opgevolgd door Christ. van Meurs (III, 850) zich ook daar schrap zetten tegen het huis Oostenrijk, hier vertegenwoordigd eerst door Floris van Egmond, dan door Roggendorf en Schenk van Toutenburg met Wassenaar (zie de betr. art.).

Of Jelis bij het een en ander een bijzondere rol heeft gespeeld, blijkt niet; wel dat hij, in 1518 hertog Karels commandant zijnde van Sloten,

welks ontmanteling evenwel door de Friezen verlangd werd, hun, ook als vreemdeling, in die hoedanigheid niet aangenaam was reden, waarom zij zijn ontslag begeerden. Evenmin als b.v. bij Slichtenhorst, vindt men in dit verband over hem gesproken bij de friesche schrijvers, die toch wel Grombach (zie art.) te Harlingen en van Goltstein te Dokkum vermeld hebben.

Belangrijker is dan ook Riemsdijks rol in het Geldersche, zij het ook niet zoo spoedig, al ontmoeten we hem in 1523 (*Rek. v. Nijm.* III, 180) en 1524 (als hij, 29 Maart, bovengenoemden ritmeester van Rossum gewapenden ter beschikking moet stellen). In hetzelfde jaar had hij zich, met de overige ambtslieden en J o a c h i m van Wijhe tot Hernen, sinds 22 Maart burggraaf van Nijmegen, bij den hertog te vervoegen (27 Aug.). Twee jaar later evenwel gaat hij meer beteekenen, wanneer hij, 20 Oct. (1526) over het heele ambt tot ambtman wordt aangesteld door zijn vorst, die daarbij afkeerig was van den afvalligen Hendrik van Baex; van hem (en diens broeder) had Jelis de wederheft der ambtmannie voor 3300 goudgulden verworven; een uitkeering van 600 gg. aan van Baex blijft hieraan echter verbonden voor Jelis, resp. een rente uit zijn watermolen bij Arnhem, naar zijn vrouw Allersmolen genoemd en met welke rente het kapitaal van 600 goudg. losbaar zou zijn. O.a. met Joost van Swieten (zie art.), ambtman v. Ned. Betuwe, heeft hij, als opperbevelhebber, zich kranig gehouden bij de verdediging van Tiel, 25 Juni-16 Aug. 1528 (Nijhoff, *Gedenkw.* VI, 2, 166, afwijkend, 17 Juli-13 Aug.), hevig aangevallen door keizer Karels troepen onder Schenck van Toutenburg en Floris van Egmond (zie de art. met daar aangehaalde literatuur), ten slotte genoopt met verlies van 1500 dooden af te trekken.

De beschieting was anders hevig genoeg geweest: een oorkonde (Nijhoff VI, 2 no. 1509) van 22 Aug. 1528 doet zien, hoe op 's hertogen bevel de door den vijand in Tiel geworpen 'klooten', te voorschijn gebracht, aan den ambtenaar Riemsdijk moesten overgeleverd worden. Deze schijnt zijn verblijf aldaar gehad te hebben op den burg (of het tolhuis); de inventaris van het aanwezige meubilair, deels van hem, vindt men in Rink's *Beschr. v. Tiel* (1847), Bijv. bf. 87.

Nog in een ander verband worden Jelis en Joost samen genoemd: de vroeger den eerste verpande tolleren van Zalt-Bommel en Herwaarden worden, 1 Mei 1531, in het bezit van den laatste gesteld door den hertog, die echter, kort daarop, 24 Juni, Jelis in de heele ambtmannie van Maas en Waal bevestigt, met belofte hem daaruit niet te zullen ontzetten, voor en aleeer hij hem 6600 goudg. zal hebben uitbetaald; hij mag, in geval van afwezigheid, ter bediening van het ambt, een plaatsvervanger stellen. Dat hij de ambtmannie behoorlijk bedienen zou, daarvoor zou, behalve de heer van Indoornik (Over-Betuwe) zijn naamgenoot borg zijn, die de zoon was van Luiken, broeder van Hendrik en niet verward moet worden met dien Jelis v.R. (G. Goossen, *Gesch. Beschr. v. Wag.*, Wag. 1862, 43), die burgemeester is geweest van Wageningen (door Tadmara, *Gesch. der stad Zutphen* 163), ten onrechte beticht van het verraad, in werkelijkheid, gelijk blijken zal, gepleegd door den ambtman. Als zoodanig echter is Jelis eenigen tijd ontzet geweest, nadat hij door misbruiken het ongenoegen des hertogs had opgewekt. In 1532 n.l. benoemde deze tot ambtman den in het vorige jaar met den molen van Isendoorn begiftigden Zeger v. Balveren, heer z. Dreumel en Mathilde

v. Riemsdijk, erfgename v. Isendoorn (ten deele), door het *Annuaire Généalogique des Pays-Pas* (1875) 28, beschouwd als dochter van Gillis v.R. tot Isendoorn en Margaretha Brempt, echter te recht als dochter van Jelis v.R. en Maria v. Isendoorn in *Her. Bibl.* N.R. I, 11 (waar men, blz. 31, 't bovengen. jaartal 1532 aantreft inplaats van het eveneens foutieve 1534 van het *Annuaire*).

Toen hij echter in genoemd ambt hersteld werd, 29 Dec. 1536 (vgl. ook P. Nijhoff, *Inv. v/h. Oud- Archief der Gem. Nijmegen*, blz. 68), schijnt dat zooveel tegenzin te hebben gaande gemaakt, dat de hertog gehoor gaf aan de wenschen van hen, die op den landdag te Nijmegen van 12 Dec. 1537 op zijn ontslag aandrongen. Allerlei klachten over machtsmisbruik waren van verschillende zijden uit het geheele kwartier binnengekomen, wat niet belette, dat hij met Maarten v. Rossum een delicate zending te Zutphen te volbrengen had, hetgeen door onderhandelingen gelukt is. Zijn ontslag als ambtman nam hij intusschen in het begin van het volgende jaar, hetgeen de instemming had van hertog Karel en nog meer van diens opvolger, hertog Willem van Kleef. Het regende op den nijmeegschen landdag van 23 Juni beschuldigingen over ambtsmisbruiken, waaraan Jelis zich had bezondigd en waartegen hij zich tevergeefs zocht te verantwoorden. Al spoedig kon de ontslagen ambtman verdacht worden te behooren tot de ontevredenen, die niet wilden weten van Willem van Kleef (en Gulik), bij verdrag van 27 Jan. 1538 tot opvolger erkend van Karel van Egmond, die zelf 30 Juni d.a.v. overleed.

Deswege gearresteerd en gepijnigd, moest hij o.a. aan Maarten v. Rossum de bekentenis afleggen, dat hij zich had ingelaten met onderhandelingen met bevelhebbers van Karel V als den graaf van Buren, welken vorst hij den eed van trouw had afgelegd, vooreerst om dezen Wageningen (en mogelijk andere plaatsen als Arnhem) te helpen overleveren. De zaak is ontdekt (omstr. 10 Aug. 1539). De volledige bekentenis van v. Riemsdijk is in het Fransch te Brussel bewaard gebleven. Ter dood veroordeeld vond hij op het schavot te Nijmegen een roemloos einde.

Zijn zoon Hendrik, door diens moeder Hen(d)rica van Aller (overl. 1559) bevestigd in den leeneed van Watergoor (24 Oct. 1540), heeft hem niet lang overleefd, daar hij (blijkens v. Hefner's *Stammbuch des Deutschen Adels* III, 242) voor Düren sneuvelde 1543. Genoemde Vrouwe van Watergoor (dochter van Hendrik van Aller), met wie Jelis in 1522 gehuwd was, werd, na ingewonnen advies van het Hof van Gelderland, weer gesteld in het bezit van het ambtmanschap van Maas en Waal (1545), hetgeen tevens geldt voor haar schoonzuster Elisabeth van Hackfort, weduwe van Jacob bovengenoemd; in 1555 stellen zij een ambtman aan ten overstaan o.a. van Ludolf v.R., pastoor te Alphen; in dat jaar was zij weduwe van Albert Braeckmans, met wien zij in 1554 was getrouwd.

Had zij uit haar eerste huwelijk nog meer kinderen gehad dan Hendrik? Onzeker schijnt dat ten aanzien van Elisabeth v.R. en v. Alard, 16 Maart 1546, genoemd als houder van den toen uitlandigen Jacob v.R., bij diens beleening met Maas-Bommel en 9 Mei 1555, blijkens het Ridderboek van Maas-Waal in de ridderschap aldaar verschreven, echtgenoot van Margriet Bock (hun dochter Theodora huwde met Jan van Balveren).

Nog vier jaar later wordt ook de zoeven genoemde Elisabeth vermeld, getrouwd met haar vollen neef Jacob v.R. (overl. 1559), zoon van

Jacob en Elisabeth Hackfort bovengenoemd, die nog een zoon, J o h a n , hadden. Toevallig ook in 1521 plaatst *Her. Bibl.* N.R. (1879) I, 11 een maagscheid van beide broeders, als vriend waarbij het bewuste artikel Zeger van Balveren bovengenoemd laat optreden, in 1524 als hun voogd. Mogelijk behoeft in die merkwaardige toevalligheid ook daarom nog geen onjuistheid gezien te worden, omdat op blz. 13 t.a.p. ook wordt gesproken van de magescheid van 1521 van 'bovengemelde' (d.i. dezelfde) broeders v. Riemsdijk, waarbij evenwel J o h a n v. B a l v e r e n optreedt als maagscheidsvriend, de jongere broeder van Zeger (Seger).

Laatstgenoemde Jacob, gelijk we zagen, evenals (Jan en) Jelis, de onthoofde ambtman, zoon van Hendrik, was genoemd naar zijn grootvader, wiens andere zoons Jelis, Jacob (zie boven) en Luiken heetten.

Deze J e l i s , oudste zoon dus van Jacob v.R. en C a t r i j n v a n d e P o l l , beleend met het slot en de halve heerlijkheid IJsendoorn en gehuwd met M a r i a v a n I s e n d o o r n (dochter van Z e g e r e n J o h a n n a v a n W e e r d e n b u r g) komt voor, behalve in 1453, 1460, 1465, ook in 1473, meestal in verband hiermee. In 1480 behoorde hij tot de edelen, die het verdrag (N i j h o f f , *Oork.* V, 117) bezegelden tusschen koning Lod. XI van Frankrijk eener-, den bisschop van Munster, Catharina van Gelre en haar onderdanen anderzijds tot onderlinge hulp tegen Oostenrijk en Kleef. Verder in 1489 (Luyken v.R. als zijn gevolmachtigde) en 1500 ter nieuwe beleening en leeneed. Komt nog voor 1497, 1502 (N i j h o f f , *Oork.* VI, 1 n° 382; op dit jaar als heer van het goed de Pottum onder IJsendoorn ook genoemd, *Nav.* XXXVI, 69; vgl. ook *Nav.* XVII, 123).

Boven bleek van M e c h t e l d , echtgenoot van Zeger van Balveren, die haar 13 Maart 1529 tocht aan het slot en de halve IJsendoorn, opgedragen en afgestaan door Jelis v.R., deze haar vader te zijn. Van dezen beschouwt (blijkbaar ten onrechte) v. S p a e n , *Oord. Inl.* III, 432 (vgl. ook *Her. Bibl.* 1879) haar evenwel als zuster. Vaststaande als broeder van dezen Jelis werden evenwel mede reeds aangeduid Jacob, omstr. 1503, Luiken (Luytgen), vader van dien Jelis, dien we in het leidend artikel van den ambtman Jelis Hendriks) (met den heer van Indoornik), als borg zagen optreden voor de behoorlijke bediening van dat ambt. En zoo kennen we Hendrik en als broeder van een Jelis (Jacob en Luyken) en bij zijn vrouw Margr. v. Brempt, als vader van den hier in eersten aanleg behandelden Jelis, behalve dan van Jacob, den echtgenoot v. Hackfort en den eveneens meermalen genoemden Jan, tijdgenooten behalve van den bovengenoemden borg Jelis ook van dien Jelis dien we noemden als burgemeester van Wageningen (als zoodanig op 1538, gelijk in 1527 reeds als schepen vermeld bij Slichtenhorst 449) welke gehuwd was met Christina van der Stade tot Horst (dochter van Otto en Belia van Galen). Een schepen, later burgemeester van Tiel, uit het geslacht in kwestie, was ook een tijdgenoot F l o r i s v.R., vermeld (in zijn kwaliteit van gerichtsman) als zegelend den brief, waarbij C l a e s v a n B a e x en huisvrouw van Otto v a n L e n t h e n behoeve van Jelis v.R. de 3300 goudgld. opdragen, die de familie van Baex op het halve ambt van Maas en Waal geschoten had.

Zoo komt, als burgemeester van Wageningen, ook C o r n e l i s v.R. voor, maar veel later (G e l r e , *Bijdr. en Med.* X, 47 vlg.).

Zie, behalve het reeds genoemde, de algemeene werken: Pontanus, Slichtenhorst, Nijhoff, v. Spaen, v. Hasselt, *Register Leenaktenboeken*; d'Ablaing v. Giessenburg; *Alg. Ned. Familieblad*; *Navorscher*, *Hist. Gen. Kron.* 1875, 364 vlg (met verbeteringen *Bijdr. en Med.* dl. I, blz. 187 vlg.); *Jaarb. v.d. Ned. Adel* 1890, 123; Staets Evers, *Gelderland's voorn. steden* (Arnhem 1891); v. Schevichaven, Kleijntjens, Malmberg, *Rek. v. Nijmegen*, en vooral: *Nav.* XXXV (1885) (zie reg.); Jac. Anspach, *Een Ambtman onthoofd in Geld. Volksalm.* 1903, 163-170; J.S. van Veen, *Het verraad v. Jelis v. Riemsdijck in Gelre*, *Bijdr. en Med.* VII (1904), 203 vlg.

Kooperberg

[Rikken, Henricus]

RIKKEN (Henricus), de eerste priester, dien de nederlandsche kolonie Suriname aan de Katholieke Kerk geschonken heeft, werd 30 Mei 1863 te Paramaribo geboren en overleed aldaar 17 Mei 1908. Hij onderscheidde zich door zijn talenkennis en door zijn ijver in het bekeeringswerk zijner landgenooten. Langen tijd redigeerde hij in Suriname een chineesche krant; ook schreef hij een historischen roman uit den slaventijd, welken hij onder den titel *Codjo* uitgaf.

van Grinsven

[Ripperda, Adolph Henrick]

RIPPERDA (Adolph Henrick), heer tot Beurse en Heerjansdam, geb. omstr. 1625, overleden na 1672; zoon van Peter Vincent tot Vorden, en van Anna van Eerde tot Beurse. Hij werd in 1649 in hetzelfde jaar als zijn broeder Maurits Herman (kol. 1189) geadmitteerd in de ridderschap van Zutphen en door dit college afgevaardigd ter Staten-Generaal, waar hij zich als oranjegezind staatsman deed kennen. In 1667 was hij gevolmachtigde tot de vredesonderhandelingen met Engeland te Breda en werd in 1671 door H.H. Mog. met de heeren Paets, van Vierssen en H.L. Gockinga in commissie naar Overijsel gezonden ter regeling der aldaar gerezen geschillen. In 1672 komt hij nog voor als gedeputeerde te velde, doch na dien tijd vonden wij hem niet meer vermeld. In onderstaande *Beschr. Zwijndr. Waard* staat vermeld, dat in den grafkelder te Heerjansdam een Ripperda begraven ligt, maar aldaar schijnen geen gegevens voorhanden te zijn.

Ripperda huwde vermoedelijk te Heerjansdam (ondertr. te 's Gravenhage 28 Oct. 1663) met Wilhelmina van Tuyll van Serooskerken vrouwe tot Heerjansdam en Maelstede, geb. omstr. 1640, dochter van Peter en van Maria van Liere. Uit dit huwelijk sproten twee kinderen: Anna Maria (1666-1739), in 1686 gehuwd met Assueer Torck, drost van Wageningen en rekenmeester in Gelderland, en Pieter Hieronymus R. tot Beurse heer van Petkum en Heerjansdam, gedoopt te 's Gravenhage 5 Aug. 1667, hofrichter in het oostfriesche Hofgericht, en in Nov. 1724 zonder oir overleden.

Zie: *Genealogie Ripperda* in *Wapenheraut* V, 216, 220; *Jaarb. Ned. Adel* VI, 334; *Wagenaar*, XIII, 265, 266; van Hattum, *Gesch. van Zwolle* III, 426; Aitzema, *Saken van St. en O.* VI, 27, 28, 46, 70; d'Estrades, *Lettres et Negoc.* V, 349; Scheltema, *Staatk. Nederl.*; J.W. Regt, *Beschr. Zwijndr. Waard* 91.

Regt

[Ripperda, Adriaen]

RIPPERDA (Adriaen), geb. omstr. 1540, overl. 1583; zoon van U n i c o en van J u d i t h v a n T w i c k e l. Hij was heer van Uitwierde en Holwierde, erfde Dijkhuizen en Delfzijl. In zijn jeugd bezocht hij verschillende universiteiten in Duitschland, Frankrijk en Italië. In 1580 was hij gedeputeerde der Staten van Groningen bij

Wigbold van Ewsum, heer van den Nienoord, bezig met het ontzet van Steenwijk. Hij was een geleerd man, doch zeer genegen tot den wijn, niet geheel in overeenstemming met zijn devies 'Moderata durant'.

Zie: *Wapenheraut V*, 174.

Regt

[Ripperda, jonker Asinge]

RIPPERDA (jonker Asinge), heer tot Winsum, data van geb. en overl. onbekend, zoon van Focko Ripperda en Anna van Ewsum, gehuwd met Bauwe Cater, vermoedelijk de dochter van Luert en van Margaretha Addinga van Westerwolde.

Hij was een broeder van Wigbolt (zie I, 1438) en Pieter (kol. 1190), en was door zijn moeder met de Rengersen verwant.

Ripperda was hervormd, maar had in 1566 niet het Compromis geteekend, was er ook nooit toe aangezocht. Op Kruisdag 1566 had hij met zijn broeders het volk aangezet tot plundering van de kerk van Winsum; zij verwoestten zelfs het sacramentshuis, terwijl zijn vrouw geuzenliedjes op het orgel speelde. Op 8 Dec. 1566 wilde Johan de Mepsche in Winsum den ouden kerkdienst herstellen, maar Ripperda liet hem antwoorden, dat hij zelf zijn kerk wilde besturen. In voorjaar 1567 moest hij vluchten, en was einde 1567 in Emden, waar de drost Unico Manninga, van wien hij familie was, hem toeliet. Later woonde Ripperda ook wel te Petkum in Oostfriesland. Op 23 Mei 1568 vocht hij bij Heiligerlee. Op 9 Juli 1569 komt zijn naam voor op de lijst der gevluchten, die door de spaansche regeering verdacht werden zoowel in Groningen als op het platteland; 10 Jan. 1570 werd hij door Alva verbannen, met verbeurdverklaring zijner goederen. Op 1 Febr. 1570 bood hij zich met zijn broeder Pieter bij Sonoy in Emden aan met 300 man; door geldgebrek moest de Prins van Oranje dit afslaan. Hij teekende het verzoekschrift, dat op 17 Oct. 1570 bij den rijksdag te Spiers werd ingediend. Ripperda voegde zich bij de Watergeuzen; 1 April 1572 was hij bij de inneming van den Briel, en keerde in den zomer 1572 in het land terug. In Aug. 1572 belegerde hij vergeefs het kasteel van Stavoren. In Dec. 1572 was hij in Haarlem en maakte een gedeelte van het beleg mede, maar in 1573 kwam hij door omkoopung van een spaanschen soldaat buiten de stad. Zijn naam wordt daarna niet meer genoemd.

Hij had o.a. twee zoons Focco, kapitein, en Luirdt, ritmeester; de laatste, gehuwd met Ida Lewe, had tot achterkleinzoon den bekenden Johan Willem Ripperda (II, 1212).

Zie: de Haan Hettema, *Stamboek Friesche Adel* II, 140, 165; van Vloten, *Nederl. Volksopst.* (1858) I, 60, 65; Franz, *Ostfriesland und die Nederl.* 13, 171; *Konst- en Letterbode* 1840, deel 2, 185; Westendorp, *Hervorming in Groningen* 22; Eppens, *Kroniek* 182, 198; Marcus, *Sententiën*, 224; van Hasselt, *Stukken* I, 371; Rutgers, *Het geslacht Ripperda in Wapenheraut V* (1901), 175; Brucherus, *Gesch. Kerkherv. te Groningen* 190; Harkenroht, *Oostfr. Oorspr.* I, 369; *Navorscher* VII, 304.

Vogels

[Ripperda, Eggerik]

RIPPERDA (Eggerik) tot Buxbergen, geb. omstr. 1530, overl. in 1593; zoon van Unico en van Judith van Twickel.

Hij was in 1567 drost van Salland en in 1570 onder het gevolg der gedeputeerden van Overijssel, die aan Anna, dochter van keizer Maximiliaan II van Duitschland, bij haar huwelijk met koning Filips, namens Overijssel een gouden lampet kwamen vereeren. Overigens een verstandig man, beminde hij wel wat veel den dronk en voerde een grooter

staat dan met zijn middelen strookte. Hij was in 1561 gehuwd met Agnes van Ittersum, overl. in 1598 of 1599, dochter van Johan en van Anna van Buckhorst. Dit huwelijk was kinderloos.

Zie: *Wapenheraut* V, 173; *Bijdr. Gesch. v. Overijssel* I en vlg. deelen.

Regt

[Ripperda, George]

RIPPERDA (George), heer tot Verwolde, geb. omstr. 1630, overleden te Arnhem 19 Nov. 1702; zoon van Peter Vincent R. tot Vorden, en van Anna van Eerde tot Beurse; broeder van Adolph Henrick, die vóórgaat, en van Maurits Herman, die volgt.

Hij studeerde sedert 18 Mei 1648 te Harderwijk in de rechten, later te Leiden, waar hij een latijnsche redevoering hield over het beleg der stad, die werd uitgegeven onder den titel: *Oratio de urbe Leyda, obsessa ab Hispanis et divinitus liberata, habita in florentissima ejus urbis Academia* 2 Oct. 1654 (Lugd. Bat. 1654). In 1659 geadmitteerd in de ridderschap van Zutphen, werd hij richter van Doesburg en in hetzelfde jaar raadsheer in het Hof van Gelderland. Later werd hij president. Toen Wolter de Rode van Hekeren van Roderloo 27 April 1672 was overleden, werd hij door de ridderschap van Zutphen aangewezen om diens plaats als curator der geldersche hoogeschool in te nemen. Hij was een dier waardige curatoren, die 1 Oct. 1688 maatregelen namen om den ondergang der academie te verhoeden en haar aanvankelijk herstel met blijdschap begroetten. Hij overleed in 1702 (óók van Epen heeft dit jaartal) en werd in de Gr. kerk te Arnhem begraven, waar te zijner nagedachtenis een wandmonument werd geplaatst. Een artikel in de *N. Rott. Courant* (24 Juli 1911) over de restauratie der monumenten in dat gebouw vermeldt, dat op ge noemd wandmonument als sterfjaar 1696 voorkomt.

Ripperda is niet gehuwd geweest.

Zie: *Wapenheraut* V, 216, 217; Bouman, *Gesch. Geld. H.S.* I, 152, 192, 364, II, 2; N.C. Kist, *Letterk. en Beoord. overzicht der gesch. v.h. beleg en ontzet van de stad Leiden*, bl. 20; van Epen, *Alb. Stud. Acad. Gelro-Zutph.*, pag. VII.

Regt

[Ripperda, Joachim]

RIPPERDA (Joachim), heer van Farmsum, geb. in 1625, zoon van Hero Maurits R. en van Anna Margaretha Rengers.

Als zijn geboorteplaats wordt 's Gravenhage opgegeven, doch bij zijn inschrijving als student te Groningen, 15 Febr. 1642, oud 16 jaar, staat: 'Omlandus'. Met graaf Lodewijk van Nassau, heer v. Beverweerd, Simon v. Hoorn, oud-burgem. van Amsterdam en Michiel van Gogh, rekenmeester der Staten van Zeeland, behoorde Joachim R. tot het buitengewoon gezantschap in 1661 door de Staten-Generaal naar Engeland gezonden om Karel II met zijn herstelling op den troon geluk te wenschen en Z.M. geschenken aan te bieden. Uit zijn huwelijk met Anna Helena van Isselmuden (wier moeder eveneens v.l. heette) sproot slechts één zoon, Hero Maurits Ripperda, erfheer, dijkgraaf en overste-schepper te Farmsum, geb. 24 April 1650, overl. 19 Oct. 1681, die bij zijn vrouw Elisabeth Clant van Stedum maar één dochter naliet.

Zie: *Wapenheraut* V, 219, 269; Wagenaar XIII, 10; *Alg. Ned. Familieblad* I, no. 8, pag. 5; Blok, *Gesch. Ned. Volk*² III, 115.

Regt

[Ripperda, Johan (1)]

RIPPERDA (Johan) (1), op Weldam, geb. omstr. 1535, overleden 5 (15) April 1591, zoon van U n i c o , drost van Salland, en van J u d i t h v a n T w i c k e l . Hij was met drie paarden, met zijn broeder Eggerik, in 1570 in het gevolg der

gedeputeerden van Overijssel om aan Anna, dochter van Keizer Maximiliaan II van Duitschland bij haar huwelijk met koning Filips, namens die provincie een gouden lampet te vereeren. Als lid der ridderschap van Overijssel werd hij met Bentinck naar Brussel afgevaardigd ter teekening van de Unie van B., 1577, en daarna nevens dezen naar Deventer gezonden om een overeenkomst te sluiten met de bevelhebbers van het krijgsvolk in die stad. Of hij lid van den Raad van State te Brussel is geweest, zooals de *Wapenheraut* meedeelt, is mij niet nader gebleken. Hij werd te Goor begraven.

Ripperda was gehuwd met Anna van Viermundt tot Odinck, dochter van Ambrosius en van Vrede van Mordien, uit welk huwelijk elf kinderen sproten.

Zie: *Wapenheraut* V, 173, 175; Bondam, *Onuitg. Stukken* I, 176, 186, V, 162; J.C. de Jonge, *Unie van Brussel*, 164; *Bijdr. Gesch. Overijssel* I, 34, 44; Beelaerts, *Stichtsche Leenen*, 56; *Ned. Heraut* 1884, 252 (grafzerk).

Regt

[Ripperda, Johan (2)]

RIPPERDA (Johan) (2), tot Weldam en Olidam, geb. omstr. 1610, overleden 30 Sept. 1653, begr. te Goor, zoon van Unico en van Anna de Vos van Steenwijk. Hij werd 10 Maart 1635 geadmitteerd ten landdage en kreeg in 1644 van gedeputeerden vergunning zijn huis Weldam te doen verbouwen. In 1648 volgde hij zijn overleden schoonvader, Johan van Raesfelt tot Twickelo, op als drost van Twenthe, welk ambt hij tot zijn dood vervulde. Zijn dood gaf aanleiding tot hevige twisten tusschen de partij die Haersolte als drost van Twenthe begeerde en de tegenpartij, die Adriaan Witte tot Wittensteyn had voorgedragen.

Johan R. huwde in 1646 met Sophia Margaretha van Raesfelt, overleden 12 Febr. 1647, dochter van Johan v.R. tot Twickelo en van Agnes van Munster. Uit dit huwelijk sproot slechts één zoon Unico (4) (die volgt).

Zie: *Wapenheraut* V, 214, 217; van Doorninck, *Gesl. Aant.*, 106, 107; Blok, *Gesch. Ned. Volk*² III, 64; W.A. Beelaerts, *Stichtsche e.a. Leenen*, 64.

Regt

[Ripperda, Ludolph Luidt (1)]

RIPPERDA (Ludolph Luidt) (1) van Winsum, geb. 1647, overl. 1721, zoon van Wigbolt en van Ave Isabella van Heerma. Hij koos de militaire loopbaan en was als kapitein in 1672 onder de verdedigers van Groningen. Hij werd kolonel 1 Maart 1703, brigadier 1706 van een regiment infanterie ter repartitie van Stad en Lande en overleed, als commandant van de citadel te Namen, aldaar 17 April 1721, oud zijnde 73 jaren. Hij huwde eerst met Maria Isabella van Deest, dochter van Jan Willem, heer van Englumburg en Jensema, en van Anna van Herema, en daarna met Anna van Ewsum. Uit het eerste huwelijk sproot de bekende Johan Willem Ripperda (dl. II, 1212) en twee dochters, die met heeren van Ewsum waren gehuwd.

Zie: *Wapenheraut* V, 220, 269; Bosscha, *Neerl. Held. te Land* II, 77, noot 2.

Regt

[Ripperda, Ludolph Luidt (2)]

RIPPERDA (Ludolph Luirdt) (2), heer van Englumburg, Jensema, Poelgeest en Koudekerk, geb. in 1705 of 1706, overleden 22 October 1739, zoon van den bekenden Johan Willem (dl. II, 1212) en van Alida van Schellingwouw. Nauwelijks of nog geen twintig jaar oud, werd hij, op voorstel van zijn destijds in Spanje alvermogenden vader, tot ambassadeur van Spanje aan het hof

van Weenen benoemd. Lang was hij daar niet; de ongenade, waarin zijn vader aan het spaansche hof was gevallen, deed ook den zoon zijn aanzienlijk ambt verliezen; hij moest zich tevreden stellen met zijn heerlijkheden te besturen. Soms woonde hij op zijn kasteel Groot-Poelgeest te Koudekerk; aan hem herinnert nog de torenklok der N.H. Kerk, die in 1724 werd vernieuwd en waarop zijn naam en wapen voorkomt. Maar meest woonde hij in Groningerland. Hij was 16 Januari 1727 te Weenen gehuwd met *Margaretha* gravin von *Cobentz*, douairière von *Blaggay*, geb. te Weenen 11 Januari 1698, overl. te 's Gravenhage 24 Mei 1730. Daarna hertrouwde hij met *Isabella* van *Ewsom*, zijn nicht, wier moeder *Ida Elisabeth* een zuster van zijn vader was. Uit het 1e huwelijk sproot een zoon *Johan Willem Ripperda*, ged. 's Gravenhage, Spaansche kapel, 14 Mei 1730, prof. philos. ord. Jes. te Keulen, overl. aldaar 1756; uit het 2e huwelijk behalve twee jong overleden kinderen, een dochter *Aleida R.* (1736-1794), die de echtgenoot werd van *Steven Lodewijk van Goltstein van Hoekenburg*.

Zie: *Wapenheraut* V, 270, 271, VII, 157; *Leidsche Jaarboekje* 1907, 111; Artikel *J.W. Ripperda* in dl. II, 1212; *Ned. Leeuw* XXXVIII, 64-66 (zijn kwartierstaat).

Regt

[Ripperda, Maurits]

RIPPERDA (Maurits) tot Vorden, geb. omstr. 1535, overl. na 1591, zoon van *Hayo* en van *Henrica* van *Hackfort*, door wie Vorden in het bezit der Ripperda's kwam. Maurits R., hoofdling in half-Farmsum, Retkum en Dornum, was sedert 1564 beschreven in de ridderschap van Zutphen. In 1573 ging hij als gecommitteerde der landschap naar Antwerpen en Brussel ten einde Requesens te complimenteeren. In 1580 werd zijn huis te Vorden door engelsche soldaten geplunderd; hij vertrok toen naar Oostfriesland en werd in 1591 drost te Norden. Het recht op Vorden werd hem betwist door zijn halven oom *Henrick* van *Eck*, zonder dat hun goede verstandhouding daaronder leed. Later werden die aanspraken weder opgehaald en eindigden na een langdurig proces in 1620, met bevestiging van een overeenkomst, waarbij het goed, op zekere voorwaarden, aan *Adolf Ripperda*, Maurits zoon, werd toegekend. Maurits Ripperda huwde vóór 1570 met *Maria* van *Willich* of *Wylich* tot *Diesfort*, geb. 1536, dochter van *Derck* en van *Anna* van *Swanenborch*. Uit dit huwelijk sproten twaalf kinderen.

Zie: *Wapenheraut* V, 174, 213; *Geld. Volksalmanak* 1892, 39, 41; *Slichtenhorst*, pag. 5; *Mdbl. Ned. Leeuw* XLII, 75-78.

Regt

[Ripperda, Maurits Herman]

RIPPERDA (Maurits Herman) tot Vorden, overleden 1689, zoon van *Peter Vincent* tot Vorden en van *Anna* van *Eerde* tot *Beurse*, broeder van *Adolph Henrick* en van *George* hiervóór.

In 1649, in hetzelfde jaar als zijn broeder *Adolph Henrick*, geadmitteerd in de ridderschap van Zutphen, werd hij in 1655 scholtus van Zutphen en in 1657 curator der hoogeschool te Groningen wegens de Ommelanden.

Hij huwde in 1657 met *Adriana Sophia* van *Renesse*, dochter van *Willelm*, heer van *Heesbeen* en *Oost Malle*, en van *Margaretha* v. *Renesse* van der *Aa*. Uit dit huwelijk sproten: *Peter Vincent R.* tot Vorden, ritmeester, in 1692 of 93 overleden, *Anna Margaretha*, gehuwd met *Willelm*

Hendrik Carel Ripperda tot Veenhuis en Leemcuil, heer van
Verwolde, en Maria Agnes R., de vrouw

van Otto Frederik van Gendt, heer van Dieden en Biesterveld, overleden in 1706 (zie kol. 566).

Zie: *Wapenheraut* V, 216, 219; *Geldersche Volksalmanak*, 1892.

Regt

[Ripperda, Onno]

RIPPERDA (Onno), geb. te Winsum, datum onbekend, gesneuveld in Frankrijk in 1572, zoon van Focko Ripperda en Anna van Ewsum.

Bij de komst van Alva moest hij met zijn broeders Asinge en Pieter (zie die artt.) vluchten, en was einde Mei 1567 in Emden, waar de drost Manninga hem toeliet. Einde April 1568 neemt hij dienst in het leger van graaf Lodewijk, en vecht 23 Mei 1568 bij Heiligerlee. 9 Juli 1569 komt zijn naam voor op de lijst der gevluchten, die door de spaansche regeering worden verdacht, zoowel in Groningen als op het platteland; 10 Jan. 1570 wordt hij door Alva verbannen, beschuldigd van deelneming aan den beeldenstorm. Hij teekende het verzoekschrift, dat op 17 Oct. 1570 bij den rijksdag te Spiers werd ingediend. In 1572 trok hij met het leger van den Prins naar Frankrijk en sneuvelde daar.

Zie: van Vloten, *Nederl. Volksofst.* (1858), I, 60; Marcus, *Sententiën*, 221; Rutgers, *Het Geslacht Ripperda in Wapenheraut* (1901), 175; van Hasselt, *Stukken I*, 371; Harkenroht, *Oostfr. Oorspr.* I, 369.

Vogels

[Ripperda, Pieter]

RIPPERDA (Pieter), data van geb. en overl. onbekend, zoon van Focko Ripperda en Anna van Ewsum, gehuwd op 12 Oct. 1554 met Evertie van Tamminga (datum van overl. onbekend, begr. te Waaxens, dochter van Onno van Tamminga en Hille Schaffer), later hertrouwde hij met Frouck van Burmania (overl. kort na de geboorte van haar kind, dochter van Joost van Burmania en Baef Tissesdr. Caters) en in derde huwelijk met Teth Wilcoosdr. Frese (dochter van Wilco Frese, hoofdelling te Rysum, Loquardt en Campen, en Catharina van Kniphuizen). Pieter Ripperda was een broeder van den voorgaande en door zijn moeder was hij met de Rengersen verwant. In 1561 was hij de schepper van het Winsumer en Schaphalster Zijlvest. Hij was Hervormd, maar teekende in 1566 niet het Compromis, waartoe hij ook niet was aangezocht.

Op Kruisdag 1566 had hij met zijn broeders het volk aangezet tot de plundering van de kerk van Winsum, maar hij deed niet mede, liep alleen in de kerk op en neer, terwijl zijn vrouw en schoonzuster geuzenliedjes op het orgel speelden. In voorjaar 1567 moest hij vluchten en ging naar Emden, waar hij door den drost Unico Manninga, die familie van hem was, werd toegelaten. Op 23 Mei 1568 vocht hij bij Heiligerlee en weldra liet Alva zijn goederen in beslag nemen.

Op 9 Juli 1569 komt zijn naam voor op de lijst van gevluchten, die door de spaansche regeering verdacht zijn, zoowel in Groningen als op het platteland. Pieter Ripperda had zich intusschen bij de Watergeuzen gevoegd, en begin Oct. 1569 werd hij in Knocke bescpied, toen hij daar met den Watergeus jonker Albrecht van Egmond uit avondmaalskelken wijn dronk. Op 10 Jan. 1570 werd hij door Alva verbannen. Op 1 Febr. 1570 bood hij zich met zijn broeder Asinge Ripperda bij Sonoy in Emden aan, met 300 man, maar de Prins van Oranje moest wegens

geldgebrek het aanbod afwijzen. Op 10 Juli 1570 verzocht Hercules van Ewsum aan koning Filips om van den rentmeester

van Friesland terug te mogen ontvangen f 1000 door hem voorgeschoten aan Ripperda. Hij teekende het verzoekschrift, dat op 17 Oct. 1570 bij den rijksdag te Spiers werd ingediend. Op 1 April 1572 was hij niet bij de inneming van den Briel, maar in Emden voor de Watergeuzen werkzaam. Later is zijn naam niet meer gehoord.

Zie: de Haan Hette ma , *Stamboek Friesche Adell*, 57, 58, 163, II, 42, 94; *Alg. Nederl. Fam. Blad*, 1885, 202; van Vloten , *Nederl. Volksopst.* (1858) I, 152; van Hasselt , *Stukken I*, 371; Franz , *Ostfriesland und die Nederl.* 171; Feith , *Archief van Groningen II*, 320; Marcus , *Sententiën* 224; Harkenroht , *Oostfr. Oorspr.* I, 369; Rutgers , *Het geslacht Ripperda in Wapenheraut V* (1901), 175, 214.

Vogels

[Ripperda, Unico (1) of Uniken]

RIPPERDA (Unico (1) of Uniken), zoon van B o l o , zijn moeder was een R e n g e r s . Hij was hoofdeling van Oosterwijtwerd, Holwierde en Uitwierde en volgde in 1441 zijn oom D i t h m a e r R e n g e r s op als proost van Farmsum. Met zijn neef J o h a n R e n g e r s werd hij 1474 door Groningen afgevaardigd naar den Keizer om met andere rechten o.a. voor de stad het goudenmuntrecht te verkrijgen. Wat het muntrecht voor de stad betreft, heeft de deputatie geen succes gehad; de stad verkreeg dit eerst in 1487. Van keizer Frederik III verkregen zij echter persoonlijk als buitengewoon gunstbewijs (bij acte van 12 Januari 1474) het recht om gouden en zilveren munten te slaan. Of zij het ooit uitgeoefend hebben, is onbekend. Beiden hebben met hun lastgevers hierover moeilijkheden gekregen en hebben, nadat zij hun diploma aan het stadsbestuur hadden overgelegd, dit nooit terugontvangen. Ripperda overleed nog in hetzelfde jaar aan de pest (1474) en zal misschien ook daardoor geen gelegenheid hebben gehad het recht uit te oefenen.

Hij huwde met U l s k e F o c k e n a , dochter van F o c k o U k e n a en van H i d d e k e , erfdochter van Oosterwijtwerd.

Zie: W.G. Feith in *Ned. Leeuw XL*, 106-109; *Wapenheraut V*, 151 (hier foutief) en 273, 274; Friedländer , *Ostfr. Urkundenb.* I, no. 753; P.O. van der Chijs , *Munten v. Friesl. Gron. en Drenthe*, 433 vlg.

Regt

[Ripperda, Unico (2)]

RIPPERDA (Unico) (2) tot Buxbergen, Boeculo (Boekholt) en Hengelo, geb. omstr. 1570, overleden 22 Sept. 1625; zoon van H e r m a n en van M a r g r i e t v a n H e y d e n .

Hij kocht bij zijn huwelijk het aan den Rutenberch leenroerig huis Hengelo, was van 1598 tot 1621 drost van Haaksbergen en werd in laatstgenoemd jaar drost van Twenthe, van welk ambt hij in 1623 afstand deed. Hij werd 7 Sept. 1614 ritmeester, en zijn broeder E g g e r i c k A d r i a a n R. onder hem kapitein. Den 14. Juli 1625 was hij bezig met het fortificeeren van zijn huis te Hengelo, welk werk gevaarlijk werd geacht, omdat de vijand uit Oldenzaal hetzelfde zou kunnen doen bezetten.

Hij huwde 23 Aug. 1596 met A n n a v a n D o e t i n c h e m , overl. 24 Dec. 1636, dochter van W i l l e m v. D. tot R a n d e en van J o h a n n a P i p e n p o y . Behalve een zoon H a r m e n , geb. in 1598 en gebleven in den oorlog van Bohemen, sproot uit dit huwelijk een zoon Willem, die volgt. Unico had nog twee natuurlijke kinderen, waarvan M a r g a r e t h a (geacht als gelegitimeerd) in het voorjaar van 1618 met

Herman van Heuvel (Hövell) richter van Delden, later van Enschede, huwde.

Zie: van Doorninck, *Geslachte. Aant.*, 4-6; *Wapenheraut* V, 215.

Regt

[Ripperda, Unico (3)]

RIPPERDA (Unico) (3), heer van Hengelo, Buxbergen, Solmsberg, Boekelo en Wimmenum, geb. omstr. 1635, kinderloos overl. 1678, zoon van Willem en van Alida van Buckhorst tot Wimmenum.

Hij was in 1666 ritmeester en werd 16 Maart kolonel bij de cavalerie. Als zoodanig maakte hij deel uit van de bezetting der stad Zwolle, tijdens den inval der Munsterschen en Keulschen. De onverantwoordelijke overgave der goed versterkte stad schijnt goeddeels aan zijn zonderlinge gedragingen te moeten worden toegeschreven. Althans in een gedrukten brief aan de Staten-Generaal werpt de zwolsche magistraat de schuld der overgave op Ripperda en een paar andere officieren. Ripperda gaf toen in het licht *Bericht van hetgeene tot Swol gepasseerd is, door U.R. Colonel d. infanterie* (Leeuw. 1672, 4o.). Hierop verscheen een *Tegen-bericht van de Mag. van Zwolle tegen* (1672, 4o.). Zoo hield het onverkwikkelijk debat nog geruimen tijd aan, zonder dat de toedracht van zaken veel duidelijker werd.

Hij liet zijn goederen, reeds onder zijn vader verachterd, in berooiden toestand na. Boekeloo, verhuurd aan Cornelis van Aerssen, heer tot Wernhout, drost van Dalen, werd wegens schuld na den dood van den eigenaar aan den genoemden huurder verkocht; Hengelo aan Jacob van Coeverden tot Stoevelaer; en Buxbergen kwam aan Willem van Lintelo tot de Ehze (zijn zwager). Wat in *Die Haghe* 1914/15 blz. 47 wordt meegedeeld, heeft betrekking op de nalatenschap van zijn ouders.

Hij ondertrouwde te 's Gravenhage 20 April 1659 met Margaretha van Merode, dochter van Floris v.M., heer van Sevenich en Rummen, en van Margaretha van Gendt. Dit huwelijk was kinderloos.

Zie: v. Doorninck, *Gesl. Aant.*, 142; *Resol. R. en St. van Overijssel*, 10 Nov. 1680; van Hattum, *Gesch. van Zwolle* IV, 8-70; Tiele, *Bibl. van Pamfl.* no. 5981 e.v., 6580; *Wapenheraut* V (geneal. Ripperda), 218; *Bijdr. Gesch. v. Overijssel* II, 184, V, 1.

Regt

[Ripperda, Unico (4)]

RIPPERDA (Unico) (4), tot Weldam en Olidam, geb. 29 Jan. 1647, overleden (te Denekamp?) 24 April 1709, zoon van Johan (2) en van S.M. van Racsfelt.

Hij werd 2 Mei 1671 ten landdage van Overijssel geadmitteerd en werd landdrost van Vollenhove, en 25 October 1692 drost van Twenthe, welk ambt hij tot zijn dood bekleedde. Weldam maakte hij fidei commis op de h.h. Ripperda van de Leemcuil, Wassenaer van Twickel en Munster van Saurenborg. Hij overleed kinderloos en was te Oosterwijtwert gehuwd (ondertr. te Goor 14 Nov. 1686) met Margaretha Elisabeth Ripperda, vrouwe van Oosterwijtwert, overl. 23 Febr. 1738, oud 71 jaar; dochter van Gijsbert Herman en van Josina Maria Ripperda. Zij, M.E.R., hertrouwde in 1711 met Willem Hendrik Carel Ripperda tot Veenhuis, Leemcuil en Vorden, heer tot Verwolde. Deze had bij zijn eerste vrouw Anna Margaretha Ripperda tot Vorden, een voorzoon Maurits Carel Georg Willem R., die met Weldam werd beleend. Bij zijn kinderloos overlijden in 1751 kwam Weldam aan U.W. graaf v. Wassenaer.

Zie: *Gesl. Aant.* 191; *Inventaris Farmsum*, no. 499 en 511; *Nederl. Leeuw* XXXII, 124; *Wapenheraut* V, 217; XIX, 391.

Regt

[Ripperda, Willem]

RIPPERDA (Willem), heer van Hengeloo, Boekeloo, Buxbergen en Rijssenbergh, geb. omstr. 1600, overleden kort vóór 12 Sept. 1669, zoon

van Unico (2) drost van Twenthe, en van Anna van Doetinchem.

Hij trad in militairen dienst, volgde 18 Sept. 1623 zijn vader op als ritmeester eener compagnie arquebusiers, doch verliet weinige jaren later zijn krijgskundige loopbaan om een staatkundige te beginnen. Geadmitteerd ten landdage van Overijssel 20 Oct. 1631 werd hij uit de ridderschap naar de vergadering der St.-Gen. afgevaardigd en aldaar tot gewichtige zaken gebruikt. In 1644 werd hij in de plaats van den overleden Zweder van Haersolte (kol. 677) benoemd tot extra-ordinair ambassadeur en plenipotentiaris tot den vredehandel te Munster. De zweedsche gezant Appelbom geeft van hem de volgende karakteristiek: 'Mr. Ripperda a été Député plénipotentiaire au traité de Munster. Il est âgé de 50 ans et veuf. Il a été marié à la soeur de Mr. v. Wimmenum. Il a cinq ou six enfans, tient equipage. Sa ville natale est Twenthe (!). Il passe pour très-avare, flatteur, affectionné tant à la France qu'à l'Espagne selon le profit qu'il peut tirer de l'une ou de l'autre, mais pourtant toujours dévoué au Prince d'Orange.' Het laatste bleek vooral bij de ziekte en het overlijden van den stadhouder, toen hij, voorzitter der Statenvergadering zijnde, voorstellen deed, die naar het oordeel der meerderheid te veel naar vleierij zweemden en daarom niet werden aanvaard. Over 's mans desolaten boedel, nog meer verachterd door zijn zoon Unico, en daarmee verband houdende requesten van zijn schoonzoon de Caravas en van de crediteuren, zie men *Resol. Ridd. en Steden v. Overijssel*, 10 Nov. 1680.

Hij huwde te 's Gravenhage, Gr. K. 21 Maart 1627, Alida van den Bouckhorst, overl. 1642, dochter van Nicolaes, heer v. Wimmenum, en van Wilhelmina van der Noot. Na haar dood verwekte Ripperda bij Elisabeth Herlett nog twee zoons: Amelis en Herman Otto, die hij in 1668 door een huwelijk heeft willen legitimeeren.

Zijn door G. ter Borch geschilderd portret is in de Nat. Gallery te Londen, nog zijn er twee schilderijen door J.B. Floris (?) en door G. ter Borch (?) in het stadhuis te Munster, voorts een schilderij door A. van Hulle; prenten naar zijn portret zijn vervaardigd door J. Nolpe, M. Borrekens, B. Moncornet, Chr. Espagne en een onbekend kunstenaar.

Zie: Wagenaar, *Vad. Hist.* XI, 405; Scheltema, *St. Nedert.; Bijdr. Gesch. Ovl.* V, 28; XIV, 332; *Wapenheraut* V, 215, 217, 218; *Navorscher* VII, 305, LVIII (1909) 583; v. Doorninck, *Gesl. Aant.* 98, 99; Vreede, *Inl. Gesch. Dipl.* IIb, 144.

Regt

[Rivius, Petrus]

RIVIUS (Petrus), geb. te Leuven 8 Nov. 1607, zoon van Gerardus van Rivieren, boekdrukker, en Joanna Boogaerts, was Norbertijn der abdij Tongerlo, waar hij 8 Nov. 1607 geprofest werd, overleed 16 Dec. 1666 in zijne abdij. Hij was onvermoeid werkzaam, 1639-49, in de parochie Drunen, wegens de vervolgingen en moeilijkheden van dien tijd een droevige post. Hij keerde weer naar de abdij, waar hij 24 Juni 1652 tot prior werd aangesteld. Gedurende 7 jaar was hij een sprekend voorbeeld voor zijne kloosterlingen. Daarna bestuurde hij de parochie Poppel, 16 Dec. 1658-65, en keerde in de abdij weer 1665, waar hij het volgend jaar overleed. Bij de verkiezing van een nieuwen abt, 7 Nov. 1662, verkreeg fr. Josef (Petrus) Rivius de meeste stemmen. De Koning van Spanje benoemde echter den pastoor van Roozendaal, Albert Ursino, een 'persona grata' aan het hof, die als candidaat

slechts op de 6de plaats kwam. Rivius was een welsprekend prediker en een geoefend latijnsch dichter. In Tongerlo bewaart men nog een gedicht van hem *Jubitate et exultate in insigne die solemnitatis vestrae*. De vriend van Rivius, de bekende schrijver der abdij van Tongerlo, Ludolfus van Craywinckel, gaf na zijn dood zijne preeken uit: *Annulus Christianus oft nieuwe catholycke Sermoonen op de Evangelien van alle de Sondaghen ende Feestdagen van het geheel Jaar, door den eerw. Heere fr. Josephus Rivius Canonick van onse L. Vr. Kercke in de Abdye van Tungerlo, voortyts pastoor van Druenen etc.* (t' Antwerpen, H. en J.B. Verdussen, 1668) 533, blz. in kl. fol.

In 1647 droeg koning Philips IV Rivius' broeder, J o a n n e s , voor tot bisschop van 's Hertogenbosch. De vredesbepalingen van Munster, 1648, waren de oorzaak dat Rome geen nieuwen bisschop meer benoemde. Joannes Rivius, geb. 1599, behoorde tot de orde der Augustijnen; hij behaalde te Trier den graad van doctor der theologie. De geleerde kloosterling bekleedde de voornaamste waardigheden in zijne orde en overleed te Reijenburg Nov. 1665. P a q u o t , *Mémoires* VIII, 220-21 bespreekt zijne uitgegeven werken; *Analectes hist. eccl. Belg.* XXXX (1903), 424-425, verbetert de data van P a q u o t en geeft den brief in druk, waarbij koning Philips IV beveelt hem van een ander bisdom te voorzien.

Zie: G o o v a e r t s , *Les écrivains de l'ordre de Prémontré* II, 96; W. v a n S p i l b e e c k , *Necrologium B.M.V. de Tongerlo* (1902) 191; d e z e l f d e , *De abdij van Tongerlo* (1888) 497-499; S c h u t j e s , *Gesch. bisdom 's Hertogenbosch* II, 130, V, 491; *Bijdragen gesch. hertogdom Brabant* XII (1913), 151.

Fruytier

[Robbé, Arnold Abraham Cornelis de Vries]

ROBBÉ (Arnold Abraham Cornelis de Vries), geb. te 's Gravenhage 22 Oct. 1814, overl. te Ede 1 Nov. 1881, was de zoon van A.A. de Vries Robbé en C. van Diest. Hij was leerling van eene lagere school en daarna van de middelbare school van Dr. G.J. Verdam in zijne geboortestad. In 1832 kwam hij in dienst bij de machinefabriek Fijenoord tegenover Rotterdam, waar hij zich alles, wat op stoomwerktuigen betrekking heeft, eigen maakte en zeer veel leerde van den directeur G.M. Roentgen (IV kol. 1160).

In 1840 werd hij hoofd van de werkplaats der Hollandsche spoorwegmaatschappij te Haarlem. Hij heeft hier zeer moeilijke jaren doorgemaakt. Volgens de toenmalige beginselen werden er geene locomotieven en verder rollend materieel vervaardigd, maar wel hersteld. Het was zeer bezwaarlijk, met het weinige geschoolde personeel te zorgen voor eene goede exploitatie.

Reeds bij Koninklijk besluit van 6 Mei 1824 en daarna bij dat van 21 Sept. 1833 was met het oog op de voorkoming van ongevallen door het springen van stoomketels een Rijkstoezicht op die ketels ingevoerd. Nadat Roentgen dit toezicht eenige jaren had uitgeoefend, werd het opgedragen aan Verdam. Toen deze hoogleeraar te Leiden geworden was, werden, het eerst in 1849, aan Robbé inspectiën van stoomketels opgedragen. Langzamerhand was hieraan meer te verrichten; vooral de reizen namen veel tijd in beslag. Het gevolg hiervan was, dat Robbé in 1853 besloot, ontslag bij de spoorwegmaatschappij te nemen ten einde zich geheel aan het toezicht te wijden. Behalve aan Robbé waren ook van tijd tot tijd opdrachten tot ketelonderzoek, doch uitsluitend in de provincie Limburg, gedaan aan P.J.J. B o g a e r t , voormalig kapitein der artillerie, ingenieur der mijnen en koninklijk commissaris bij de domaniale mijn te Kerkrade. In 1854 vestigde Robbé zich met het

oog op de geringere kosten van huishuur en verder levensonderhoud te Ede.

Bij Koninklijk besluit van 24 Mei 1855 werd hij benoemd tot ingenieur 1e klasse van het stoomwezen. Bogaert, die bij hetzelfde besluit benoemd werd, doch zijne andere betrekkingen bleef behouden, kreeg Noord-Brabant en Limburg als dienstkring, Robbé de negen andere provinciën. In 1859 werd deze bepaling in zoover gewijzigd, dat ook Zeeland onder den dienstkring van Bogaert kwam. De aanraking met den handel was voor Robbé, die in den beginne en zelfs jaren later veel te weinig hulp had, bij de uitbreiding, die zijne werkzaamheden door de vermeerdering van het aantal stoomwerktuigen voortdurend ondervond, zeer hinderlijk. Een voorbeeld hiervan wordt aangehaald door M.G. de Boer (*Geschiedenis der Amsterdamsche scheepvaart*, 1e deel, blz. 89): de Hamburger stoomvaartmaatschappij had in 1856 op de fabriek van Paul van Vlissingen en Dudok van Heel te Amsterdam de stoomboot George V laten bouwen en vanwege deze fabriek was Robbé niet tijdig gewaarschuwd, zoodat het schip zonder certificaat van hem in zee ging. Daar het onder deensche vlag voer, had hij eigenlijk geen recht, de ketels te onderzoeken, de reederij wilde echter gaarne medewerken, maar toen hij opnieuw te Amsterdam met dit doel kwam, was het schip weder naar Hamburg vertrokken. Hij stelde voor, het, als het terugkwam, aan den ketting te leggen, maar door bemiddeling van het gemeentebestuur werd dit voorkomen. Ware een zijner ambtenaren te Amsterdam gestationneerd geweest, dan was alles eenvoudig afgelopen.

Op initiatief van Robbé en op zijn sterken aandrang kwam de stoomwet van 28 Mei 1869 tot stand. Daarbij werd het Rijk in 5 districten verdeeld, waarvan 4 onder Robbé ressorteerden, het vijfde onder Bogaert. In elk der 4 eerste districten werd een ingenieur geplaatst.

Toen Bogaert bij Koninklijk besluit van 1 Mrt. 1876 met ingang van 1 Apr. d.a.v. eervol ontslagen was, werd Robbé bij dat van 17 Mrt. 1876 met ingang van genoemden 1 Apr. benoemd tot hoofdingenieur. Tegelijk werden zijne bemoeiingen over het geheele land uitgebreid.

Robbé gaf een grooten stoot aan de Rijksbemoeiing met den arbeid van jeugdige personen in fabrieken. Waar reeds in 1833 in Engeland, in 1839 in Pruisen, in 1841 in Frankrijk wetten op dit gebied waren tot stand gekomen, was het werkelijk onverantwoordelijk, dat niemand zich deze zaak aantrok, hoewel er tengevolge van eene aanschrijving van 6 Juli 1841 van den minister van binnenlandsche zaken W.A. baron Schimmelpenninck van der Oye vele gegevens door de gouverneurs der provinciën verzameld waren. Vooral door de optimistische antwoorden der Kamers van koophandel kwam men tot de overtuiging, dat ingrijpen van regeeringswege onnoodig was. In een rapport aan den minister van binnenlandsche zaken van 7 Oct. 1860, gedrukt achter een opstel van Mr. N.W. Posthumus, *Uit de voorgeschiedenis van de wetgeving op den kinderarbeid in Nederland in Economisch-historisch jaarboek*, 4e deel (1918), blz. 27, wordt door Robbé verslag gedaan over de wetgeving te dezer zaken in den vreemde. Daarbij wijst hij er op, dat in landen als Oostenrijk en Sardinië, die meestal als bij Nederland ten achter beschouwd worden, deze materie behoorlijk geregeld was, terwijl hier niets van dien aard bestond. Verder deelt hij mede, dat in de lakenfabrieken te Leiden 150 kinderen beneden 13 jaren, waarvan 26 beneden 10 jaren werkten. Ook zijn vertoogen hielpen niet,

zoodat Robbé meende, een anderen weg in te moeten slaan. Hij haalde den schrijver J.J. Cremer (IV kol. 473) over, de dienaangaande hier te lande heerschende toestanden met hem te bestudeeren. Cremer schreef de in 1863 uitgegeven novelle *De fabriekskinderen, eene bede, maar niet om geld*. Ongeveer terzelfder tijd (17 Mrt. van dat jaar), dienden eenige leidsche fabrikanten een adres aan den minister van binnenlandsche zaken in, waarin op de misstanden in deze gewezen werd. Op 30 Sept. 1863 werd door dien minister, Mr. J.R. Thorbecke (IV kol. 1308), eene commissie van onderzoek ingesteld, bestaande uit Robbé, voorzitter, den hoogleeraar Dr. J. Zeeman te Amsterdam, den geneesheer (oud-hoogleeraar) Dr. J.C.G. Evers te 's Gravenhage, den fabrikant J. van Heukelom Jr. te Leiden en den advocaat Mr. W.C.D. Olivier aldaar. Het uitvoerige verslag dezer commissie, uitgebracht 28 Nov. 1867, stelde geen afdoende maatregelen voor. De meerderheid achtte het voldoende als schoolplicht ingevoerd werd, daar dan naar hare meening de kinderen beneden 12 jaren vanzelf van de fabrieken zouden verdwijnen. Verder achtte zij een wettelijke regeling van den duur van den arbeid in verhouding met den leeftijd voldoende. Robbé verzette zich in een schrijven aan den minister van 9 Dec. 1867 tegen de opvatting zijner medeleden. Hij achtte hun voorstel geheel onvoldoende, daar bij invoering van schoolplicht vele ouders hunne kinderen in de vrije uren op de fabrieken zouden laten werken en voor sommige kinderen de toestand nog slechter zou worden.

Het verslag werd in 1869 en de bijlagen, in 4 deelen, werden van 1870 tot 1872 van Rijkswege gepubliceerd. Terwijl ook toen zelfs de achtereenvolgende regeeringen niets deden om aan de gesignaleerde toestanden een einde te maken, diende het lid der Tweede Kamer Mr. S. van Houten een wetsvoorstel in, dat de wet van 19 Sept. 1874 tot het tegengaan van overmatigen arbeid en verwaarloozing van kinderen is geworden.

Robbé huwde *Martina Adriana Egeling*, bij wie hij negen kinderen had.
Ramaer

[Rocourt, Willem]

ROCOURT (Willem) of *R e c o u r t*, magister, komt voor als kanunnik der kapel van het kasteel Zandenburg bij Veere 1550, 1557; 1560 verkreeg hij de vicarij van den H. Joannes te Koudekerke (Walcheren). Waarschijnlijk behoorde hij tot de adellijke familie Recourt de Lignes, de Lens, de Liques, die als hoogbaljuws van het land van Waas voorkomen en vele eigendommen en verbintenissen in Zeeland hadden.

Zijn geteekend portret in het *Recueil d'Arras*.

Zie: *Grijpink*, *Register op de parochiën I* (Amst. 1914), Wal. 49; *De Katholiek*, XLVII (1865), 193; *Zeel. Illustr.* II, 108, 120.

Fruytier

[Rode, Lambertus van]

RODE (Lambertus v a n) ook genaamd *F a b e r* of *d e S m i t*, geb. te St. Oedenrode, priester, keizerlijk notaris 1359, wordt door *K r u g e r*, *Gesch. bisdom Breda*, vermeld als plebaan der Lieve Vrouwekerk te Antwerpen, 1375. Als plebaan en kanunnik komt hij voor in oorkonden 1376, 1385 en 1387. In een akte van 20 Juni 1389 komt hij tevens voor als deken te Antwerpen. Dom *B e r l i è r e* vond in het vatikaansch archief, dat na het overlijden van Lambertus R. een *Jacobus van Parijs*, Maart 1392, als kanunnik en plebaan van Antwerpen opvolgde.

Zie: *Bijdragen gesch. hertogdom Brabant VI* (1907), 538.

Fruytier

[Roeland, Jacobus]

ROELAND (Jacobus), baljuw van Axel, vermoord Nov. 1578, was een slachtoffer van het

schrikbewind, dat Hembyze te Gent en in heel Vlaanderen voerde. Deze liet door den kapitein van Mieghem met een 12-tal soldaten den baljuw Roelandt te Axel en zijn griffier Marten M u s a e r t gevangen nemen, en hen naar Gent leiden. Nabij Gent, te Meulenstede, werd met de niets kwaads vermoedende gevangenen des avonds een maaltijd genomen in een herberg, de Rooze. Daarna werden zij in stilte koelbloedig vermoord en in het geheim begraven nabij de galg aan de Muiderpoort. De hond van een der vermoorden had het spoor zijns meesters gevolgd en legde zich huilend neer op de grafplaats, hetgeen de aandacht trok en tot ontdekking der lijken leidde, waarvan een met 26, het ander met 23 steken was doorwond. Van Mieghem werd verbannen, doch mocht spoedig weerkeeren. Toen Juni 1584 de macht aan Hembyze was ontvallen en hij in beschuldiging werd gesteld, had hij zich ook te verantwoorden over den moord, op zijn bevel gepleegd, op Jacobus Roelandt, den baljuw, met zijn griffier, en was dit een der misdaden, waarom hij ter dood werd gebracht.

Zie: *Gentsche Geschiedenissen 1566-1585* (Ghendt 1752) II, 80, 405.

Fruytier

[Roelofs, Willem]

ROELOFS (Willem), zoon van Otto Willem en Wilhelmina Carolina Elisabeth Pronckert, geb. te Amsterdam 10 Maart 1822, overl. te Berchem bij Antwerpen 12 Mei 1897, huwde te St. Josse ten Noode 22 Jan. 1852 Johanna Adriana Verstraten, en te Schaerbeek 18 Nov. 1873 Albertina Vertommen.

Hij was een zeer bekend kunstschilder, vooral van landschappen en tevens een zeer verdienstelijk entomoloog. Omstreeks 1826 ging hij met zijne ouders naar Utrecht, was 1840-41 in den Haag, 1841-45 in Utrecht, 1845-47 in den Haag. Van toen af tot 1887 in Brussel, en daarna weer in den Haag; op weg wederom naar Brussel om daar zijne laatste dagen door te brengen, overleed hij. Hij werd begraven te Schaerbeek. Zijn leermeesters waren Hendricus van den Sande Bakhuyzen (1795-1860) en Abraham Hendrik Winter (1800-1861). In 1847 was hij medeoprichter in den Haag van Pulchri Studio. In België begon hij zijn studie van de entomologie, hij sloot zich aan bij de Société Entomologique de Belgique en publiceerde in haar tijdschrift verschillende artikelen. In Nederland terugkomende sloot hij zich dadelijk (1887/8) aan bij de nederlandsche entomologische vereeniging en ook in haar tijdschrift publiceerde hij artikelen. Bij het bericht van zijn dood leest men in het *Tijdschrift voor Entomologie* jaarg. 1897 verslag p. 31/2 dat hij was 'een Coleopteroloog van den eersten rang en in het bijzonder een autoriteit wat betreft de zoo uitgebreide en moeilijke familie der Curculioniden of Snuitkevers'.

Als schilder was Roelofs een voorlooper van de Haagsche school, hij was te veel nog onder invloed der Barbizonsche meesters en van meesters als Gainsborough, Constable, dan dat hij zijn eigen land volkomen begreep, zijn kleuren zijn zeer donker, zijn composities zwaar. Hij ontdekte opnieuw het holl. landschap ('t Gein etc). Hij heeft voor een deel H. Mesdag gevormd en had als leerling den etsr jhr. Mr. C. Storm van 's Gravesande.

Schilderijen van zijn hand bevinden zich o.a. te Amsterdam in 's Rijksmuseum, het Sted. Museum, den kunsthandel v. Gogh en Mus. Fodor; Rotterdam, Boymans; 's Gravenhage, Sted. Museum en coll. Spaan.

Teekeningen van zijn hand bevinden zich o.a. te Amsterdam, 's Rijks Prentenkabinet: 4 landschappen en één voorstellende de schilderijeneiling

der verzameling J. Bleuland te Utrecht in 1839 (aan de keerzijde aan teekeningen over de prijzen) landschap van 1865 in het Album Amicorum van de Groot Jamin; Amsterdam, Mus. Willet-Holthuyzen: schuif; Rotterdam, Mus. Boymans: vaart met molens; Haarlem, Mus. Teyler: omstreken v. Haarlem, Meerkerk, Tinaarlo, na het onweer; 's Gravenhage, kunsthandel Biesing: watermolen in Gelderland; aldaar, kunsthandel Schüller: polderland.

Steedrukken van zijn hand zijn o.a. een reeks voor de Nederl. Teekenportefeuille van 1847, gezichten op Vlieland, Terschelling, Zaandam, Drente, hunnebed te Tinaarlo.

Naar hem maakten prenten: E. Starck, Löwenstam, Walter, W. Steelinck, P. Matthes, J. Caramelli, J.J. van der Maaten, M. Weber, J.J. Mesker, P.J. Arendsen, A. Minon.

In October 1907 werd in Pulchri Studio in den Haag eene eeretentoonstelling van zijn werk gehouden en in December 1911 een tentoonstelling in den Larenschen kunsthandel te Amsterdam. Veilingen van zijn werk hadden plaats in Febr. 1898 te 's Gravenhage en Mei 1910 bij Boussod Valadon en Co., den Haag.

Zijn door Jos. Israëls geschilderd portret is in het Gemeentemuseum te 's Gravenhage; een prent van zijn portret bestaat door P.W.v.d. Weyer.

Zie: G.H. Marius, *de Holl. Schilderkunst in de 19de eeuw*, 's Gravenhage, 2e druk, 1920, 52, 69, 98, 107, 125-26, 162, 163, 168, 190, 254; H.P. Bremmer, *Moderne Kunstwerken I*, 15, IV, 86, 87, 88, VI, 58; F. Müller, *De Nederl. geschiedenis in platen* (Amsterdam 1863), 321a, 46a; *Zeitschrift für Bildende Kunst*. 1884, 262; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon II*, 461; Ch. Blanc, *Manuel de l'Amateur d'estampes* (Paris 1854-90) III, 348; C. Kramm, *De Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders etc.* (Amsterdam 1857-64) V, 1376, sup. 125; C. Immerzeel, *De Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders etc.* (Amsterdam 1843) III, 22; H.P. Bremmer, 100 *lichtdrukken, naar werken in Pulchri Studio 1007*; Bryan's *Dict. of Painters* 1919; H. Smisjaert, *Willem Roelofs in Elsevier's Geïll. Maandschr.* 1891, p. 417, later verschenen in *Het schildersboek, Nederlandsche schilders der 19e eeuw in monographien door Tijdgenooten* (Amsterdam 1898), 63; H.F.W. Jeltens, *Willem Roelofs, Bijzonderheden betreffende zijn leven en zijn werk*, 1911; dezelfde, *Willem Roelofs in Elsevier's Geïll. Maandschr.* 1922; A. Plasschaert, *Naamlijst v. holl. schilders* (Amst. 1912) 86; dezelfde, *XIX eeuwsche schilderkunst* (Amst.) 201.

J.M. Blok

[Roemer, Jan]

ROEMER (Jan), geb. te Amsterdam en gedoopt 21 Mei 1769, overleden te Alphen aan den Rijn 27 Dec. 1838, zoon van Pieter Roemer, catechiseermeester der amsterdamsche remonstrantsche gemeente, en van Elisabeth Jelgerhuis. Hij studeerde aan het seminarium der Remonstr. broederschap en werd in 1791 proponent. In 1792 tot tweeden predikant bij de remonstrantsche gemeente te Nieuwkoop beroepen, werd hij daar al spoedig, nog in hetzelfde jaar, de eerste, na het ontslag van Ds. Abraham van der Meersch. Van Juli tot October 1799 nam hij den dienst in de vereenigde gemeente te Dokkum waar. Beroepen te Leiden in 1802, gaf hij daar in 1806 en 1807 ernstig aanstoot wegens schulden en andere lichtvaardige handelingen, die zelfs tot een arrest leidden, waarom hij zes maanden in zijn dienst werd geschorst. Sedert 1808 bediende hij de gemeente te Leiden alleen en was sedert 1815 ook met die van Noordwijk in combinatie belast. In 1838 emeritus geworden, vestigde hij zich te Alphen

aan den Rijn, doch hij overleed aldaar reeds den 27sten Dec. van dat jaar. Tweemaal was hij gehuwd. Eerst te Nieuwkoop 21 Aug. 1792 met Clasina Frederica van Affelen (van Saemsfoort), geb. te Aarlanderveen; daarna is hij te Leiden hertrouwd met Wilhelmina Maria van der Meersch, geboren te Rotterdam 17 Juli 1774, overleden te Alphen 10 Febr. 1855, dochter van Ds. Michiel v.d.M. en van Maria Jacomina Bosch. Een zoon uit dit huwelijk, Pieter R., geb. in 1797, was in 1838 employé aan het magazijn van kleding der afd. grenadiers te 's Gravenhage; een dochter huwde met Willem Abraham Adriaan Huygens, burgemeester van Rijnsburg; een andere dochter woonde met haar moeder op het buitentje 'Ons Genoegen' aan de Postbrug te Alphen aan den Rijn.

Jan Roemer is de schrijver van de volgende werken: *Troostrede bij het overlijden van C. Rogge* (Leiden 1806); *Leyden in hare ramp, op den 12 January 1807* (Leiden 1807, 8°); *Beschrijving van de Verwoesting te Leyden, op den 12 van Louwmaand 1807* (Leiden 1807), met pl.; *Leerrede ter stichtelijke nagedachtenis van en herinnering aan de verwoesting te Leyden. Op den 12 van Louwmaand 1807, op den eersten plegtigen gedenkdag van de zelve, binnen die stad, uitgesproken* (Leiden 1808); *Vruchtmandje voor de jeugd* (Amsterd. 1811); *Godsdienstige Redevoering op het Beleg en Ontzet der Stad Leyden, voorgevallen in den jare 1574, Gepredikt op den 3 October 1814* (Leiden z.j.); *Leydens nootlottige Gebeurtenissen op den 3 October 1766, en 28 April 1768, en op den 12 Januari 1807* (Leiden 1819); *Proeve eener regtsgeleerde verdediging van de onschuld van Jesus Christus* (Leiden 1820); *Hulde aan de nagedachtenis van den Hoogleraar E.A. Borger, uitgesproken in eene leerrede, gedaan op den eersten Zondag na deszelfs overlijden, voor de gemeente te Leyden* (Leiden 1820); *Jezus Christus voor het Sanhedrin* (Dordrecht 1822); *Ter nagedachtenis van den Heer Dirk Dorsman, overleden te Leyden den 1 Maart 1822* (Leiden z.j.); *Voordeelen van den geest der eeuw* (Leiden 1823); *Leerrede over het belangrijke en heilzame van de uitvinding der Boekdrukkunst* (Leiden 1823); *Berigt van de Heeren Siegenbeek, Lisman, Tydeman, Blussè en Roemer aan het Leydsche Departement der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen wegens de oprigting van eene Herinneringsschool door het Departement* (Leiden z.j.) (1823); *De Pharizeër* (Haarlem 1824); *Het Vijfde Halve eeuwfeest over het Ontzet der Stad Leyden in den Jare 1574, plegtig gevierd den 3 en 4 October 1824* (Leiden 1824); *Het Vijfde Halve Eeuwfeest van de Stichting der Hooge Schole te Leyden, in den jare 1575 gevestigd, plegtig gevierd op den 8sten February 1825 en volgende dagen* (Leiden 1825); *Feestrede bij de viering van het Vijftig jarig bestaan der Leidsche Afdeeling van de Nederlandsche Huishoudelijke Maatschappij, uitgesproken den 15 October 1829* (Haarlem z.j.) (1829); *Gedenkschrift van den Uittocht der Heeren Studenten van de Hoogeschool te Leiden, ten Heiligen Strijd voor Vaderland en Koning, op den 13 November 1830* (Leiden 1830, tweede druk in hetzelfde jaar); *Gedenkschrift van den Veldtocht der Heeren Studenten van de Hoogeschool te Leiden, ten Heiligen Strijd voor Vaderland en Koning, in de jaren 1830 en 1831* (Leiden 1831, gr. 8°); *Ontboezeming bij de zegevierende terugkomst van het korps Vrijwillige Jagers der Leydsche Hoogeschool* (Leiden 1832) (anoniem); *De oude Leidsche Patroon of Derden Octobers Banket, enz. ... gedrukt in het jaar 1630, en nu opnieuw uitgegeven* (Leiden 1833).

Zie: Tideman, *Remonstr. Broederschap*; Frederiksen v.d. Brander, *Biogr. Wdb. Ned. Letterk.*; v. Doorninck, *Anoniemen en Pseudoniemen I*, 3, no. 3294; *Catal. Maatsch. v. Ned. Letterk.*; Overvoorde, *Catal. Gem. Bibl. Leiden* (reg.).
Regt

[Roghman, Geertruydt]

ROGHMAN (Geertruydt), teekenaars en graveerster, volgens sommigen de dochter, volgens anderen de zuster van R. Roghman (die volgt), naar wiens teekeningen zij omstr. 1647 meestal werkte.

Prenten van haar hand zijn: moord te Bethlehem, portret van R. Roghman, twee naaiende vrouwen, keukenmeid, spinnende vrouw, naaiende vrouw, vrouw voor haard, reeks: 'Plaisante landschappen ofte vermakelycke gesichten na 't leven geteekend door R. Roghman en gedr. bij Cl.J. Visscher': Oude kerk te Muiderberg, nieuwe zeekant van Muiderberg, Sloterdijk aan 't Schouw, Sloterdijk a.d. westkant, Sloterkerk (2), Amstelveen, Rechthuis en Ouderkerk, Spaerwouw (2), Muiderberg, brug bij Maersen, Huis te Zuylen.

Zie: C. Kramm, *De Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders etc.* (Amsterdam 1857-64) V, 1380; G.K. Nagler, *Neues allgem. Künstlerlexikon* (München 1835-52) XIII, 317; Ch. Blanc, *Manuel de l'amateur d'estampes* (Paris 1854-90) III, 350; E.W. Moes, aant. 's Rijks Prentenkabinet, afd. prenten; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 463; A.M. Hind, *A short history of engraving and etching* (London 1911), 306; A. Andresen, *Handbuch für Kupferstichsammler etc.* (Leipzig 1870) II, 391; A. Bartsch, *Le peintre graveur* (Vienne 1803-21) IV, 36; G.K. Nagler, A. Andresen u.C. Clausz, *Die Monogrammisten etc.* (München 1871-79) III, 316.

J.M. Blok

[Roghman, Roeland]

ROGHMAN (Roeland), landschapschilder, teekenaar en etsers, geboren te Amsterdam in 1597, heeft te Amsterdam gewerkt en stierf ongehuwd aldaar in 1686. Wellicht was Hercules Seghers zijn leermeester. Hij was bevriend met Rembrandt en G.v.d. Eeckhout, zijn leerling was Jan Griffier. Houbraken zegt van hem, dat hij aan één oog blind was.

Schilderijen van zijn hand bevinden zich te Amsterdam, het Rijksmuseum: berglandschap, boschlandschap met beek, boschlandschap met twee jagers; Berlijn, Museum: berglandschap; Kassel, Museum: twee berglandschappen (vroeger als Rembrandt); Kopenhagen: italiaansch landschap; Montpellier: landschap; Oldenburg: berglandschap; Parijs, Louvre: landschap; Petersburg, Hermitage: landschap (vroeger Rembrandt); Weenen, Keizerl. Museum: vlaklandschap (vroeger v. Goyen); Londen, Nat. Gallery: berglandschap; Oldenburg, Galerie: berglandschap; in verz. Hoch, verk. Sept. 1892 bevond zich een rotslandschap, en ook in de verz. A. Langen 5 Juni 1799, was een werk door R.R.

Teekeningen van zijn hand bevinden zich o.a. te Amsterdam, 's Rijks Prentenkabinet: huis te Vleuten bij Utrecht, de Horst a.d. Berg, kasteel Oosterwijk, kasteel Duurstede (2), Starrenburgh bij Schiedam, Jaervelt, ijsgezicht, 5 landschappen, huis te Vliet Oudewater, kasteel, dorpsgezicht, St. Olofskapel, kasteelen (2), Haagsche Bosch (2), Asperen, Berckeburg bij Wijk-bij-Duurstede, kasteel Heenvliet, kasteel Keppel, kasteel Loevestein (2), huis Doorten, kasteel te Geervliet, kasteel Wulven, 3 landschappen, Bergen op Zoom, Dordrecht (2), twee

landschappen, Augsburg(?), boerenhofstede, landhuis met toren, stadhuis te Gouda, stadswal bij Haarlem, Abcoude (2?), Oudaan bij Breukelen, Wanestein bij Amerongen, kasteel Beverweert,

Honings bij Kralingen, Swieten, Raaphorst bij Wassenaar, kasteel Zwieten, Huis de Werve of Klein Matenesse, kasteel van Buren bij Voorburg, Sandhorst bij Wassenaar, Kasteel Oosterwijk, huis te Schagen, ter Does, te Roon, Broekhuizen bij Utrecht, Kezenburg, Oost-Voorne (kasteel), huis Moersbergen bij Doorn, het stadhuis te Amsterdam (F.M. 2032), huis te Warmond, Valkenhof te Nijmegen, Rijswijk in het land v. Altena, huis te Altena, kasteel Buren (2), Alkemade bij Leiden, Abcoude, huis Hagestein bij Vianen, huis bij Egmond a.d. Hoef, Groenewoude bij Amersfoort, Lockhorst (2), kasteel Broeckhuysen; Amsterdam, Museum Fodor: Aelbertsberg, Rijsenburg, huis Merwede; Amsterdam, verz. Six: eenige; Amsterdam, Sted. Archief: St. Anthonispoort; Haarlem, Museum Teyler: kasteel Boekhorst bij Kamperveen, Adrichem bij Beverwijk (2), ruïnes kasteel van Egmond, twee ruïnes, Schonauen (2), Dussen, Oud-Karspel, Oosterwijk of Foreest, Heenvliet (2) Spijk (2), Binkhorst bij Voorburg, Geerestein, Lievendaal (2), Kommandeurshof van Maasland, Wulven, Vleuten, Dever (2), ter Cleef (3), Heemstede, Heusden, Oud-Heusden, Oud-Haarlem, Moerkerken, Westerbeek, Marquette, IJsselstein, Vianen, Oude-Geyn, Abcoude, Matenesse (2), Culemborch, Ruwiel, Montfoort, Meeuwen, Dubbeldam, Spranger, Rietwijk, Nieuw-Teylingen, Wijk-bij-Duurstede, 5 landschappen, Amstelveen, Zandvoort, een panorama; 's Gravenhage, verz. Jhr. Beelaerts van Blokland, eenige; 's Gravenhage, verz. Hofstede de Groot: een 16-tal, o.a. havengezichten; Rotterdam, Museum Boymans: Huis te Hermelen, Zuylen, Eng bij Vleuten, slot Aspech, Loevestein, Medemblik, huis te Speyck, huis Croonestein bij Loenen, Zuylestein en een 15-tal landschappen; Rotterdam, Archief: eenige teekeningen; Maartensdijk, verz. Lugt: een enkele; Weenen, Albertina: Zwieten, boschrand; München, Prentenkabinet: grotlandschap, landschap; Kassel, verz. Habich: landschap; Leipzig, Museum: landschap; Dresden, Prentenkabinet: landschappen (2 stuks); Londen, Victoria and Albert Museum: landschap met rotsen; Leipzig, verz. Limburger: boschlandschap met water, rotslandschap; Bremen, Kunsthalle: rivierlandschap; Londen, verz. Heseltine: landschap met boomen; Londen, verz. Fairfax Murray (thans Pierpont Morgan): rivierlandschap; Londen verz. Reitlinger: rotslandschap; Berlijn, Prentenkabinet: vestingmuren; op verschillende verkooping.

Prenten van zijn hand zijn: dijkbreuk bij Jaaphannes 5 Maart 1651 (F.M. 2017), dood der de Witten 1672 (F.M. 2417), reeks van 8 landschappen in Holland: Schoonhoven, Velzen, Slooten, Oude- en Nieuwe kerk te Slooten, Hedighuizen of Hekesen, kerk van Maerseveen, Monster, Rijswijk; een 2e reeks van hollandsche landschappen: gezicht bij Naerden, bij Haarlem, bij Utrecht, bij Kampen, in het bosch van Seunig, bij Maerseveen, Arkel, verder een gezicht op Wateringen, Heesbeen, Rijsbergen, Bergh; 8 gezichten in Italië o.a.: de kolom, het kruis, de brug; reeks van 10 prenten over den postdienst tusschen Holland en Indië. De zes gezichten in het Haagsche Bosch zijn wellicht door Nolpe gegraveerd naar teekeningen door R. Roghman, anderen schrijven ze aan R.R. zelf toe.

Het Prentenkabinet te Amsterdam is in het bezit van het register van adellijke huizen, kasteelen e.a. in Holland, Utrecht, Gelderland geteekend door R. Roghman in de jaren 1646-47. C. Ploos van Amstel bezat 241 teekeningen van kasteelen door R.

Naar zijn ontwerp graveerden: C. Onken, C.J.

Visscher, Ploos van Amstel, G. Roghman, J.J. de Boissieu, De Saulx, Geissler, J. Schijnvoet, Bovinet, H. Tischbein, Fortier, B. Pieringa, A.P.C. Favart, C. Josi, Cootwijk.

Zijn portret is geschilderd door G.v.d. Eeckhout; een tekening naar dit schilderij door J. Stolker bij v. Eynden en v.d. Willigen I, 379,

Zie: P. Kristeller, *Kupferstich und Holzschnitt in vier Jahrhunderten* (Berlin 1911) 365; A. Hind, *A short History of engraving and etching* (London 1908) 170, 190, 356; A. Houbraken, *De groote Schouburgh der Nederl. Kunstschilders en schilderessen* (Amsterdam 1718-29) I, 173, II, 8, III, 358; R. van Eynden en A. van der Willigen, *Geschiedenis der Vaderl. schilderkunst sedert de helft der XVIIIde eeuw* (Haarlem 1816-42) I, 378; C. Immerzeel, *De levens en werken der holl. en vlaamsche kunstschilders etc.* (Haarlem 1843) III, 23; C. Kramm, *De levens en werken der holl. en vlaamsche kunstschilders etc.* (Amsterdam 1857-64) V, 1380; G.K. Nagler, *Neues allgem. Künstlerlexikon* (München 1835-52) XIII, 313; Woltmann, *Geschichte der Malerei*, III, 675; A. Bartsch, *Le peintre-graveur* (Vienne 1803-21) IV, 17; R. Weigel, *Supplem. au peintre-graveur de A. Bartsch* (Leipzig 1843) 147; Ch. Blanc, *Manuel de l'amateur d'estampes etc.* (Paris 1854-90) III, 351; E. Dutuit, *Manuel de l'amateur d'estampes* (Paris 1881-88) VI, 4; Weigel, *Maler*, 653; G. Hoet, *Catalogus of naamlijst van schilderijen met derzelver prijzen etc.* (Haag 1752) I; P. Terwesten, *Catalogus of naamlijst van schilderijen met derzelver prijzen sedert den 27 Aug. 1752 tot 21 Nov. 1768* (Haag 1770); A.D. de Vries Azn., *Biografische aanteekeningen in Oud-Holland*, 1885, 311; A. van Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 464; F. Müller, *De Nederl. geschiedenis in platen* (Amsterdam 1863 no 2017, 2417); v.d. Kellen, *Aanteekeningen 's Rijks Prentenkabinet*; E.W. Moes, *Aanteekeningen 's Rijks Prentenkabinet, afd. schilderijen, afd. prenten*; A. Bredius, *Künstlerinventare* G 267, 422, 555, 1136, 1305, 1667; L. Binyon, *Dutch etchers of the 17th century* (London 1895), 50, 52; *Gal. Musée Napoleon VIII*, 508, IX, 581; *cat. Kaiser Friedrich-Museum te Berlijn* II, 229; *Cat. Nat. Gallery* II; *Meisterw. Gal. Cassel*; *Gall. Oldenburg*, 50 (en 1906, 25); H. Reitlinger, *A selection of drawings by old masters in the Victoria and Albert Museum* (London, 1921) XXII; F. Becker, *Handzeichn. alter Meister* (Leipzig 1922) 17, 18; G. Pauli, *Zeichnungen alter Meister in der Kunsthalle zu Bremen*, III, 28; J.P. Heseltine, *Dutch drawings*, 24; O. Eisenmann, *Ausgewählte Handzeichnungen älterer Meister Samml. Habich zu Cassel* III, 14; K. Woermann, *Handzeichn. alter Meister im königl. Kupferstichkab. zu Dresden* VII; verschillende veilingcatalogi, J. Meder, *Handzeichn. alter Meister a.d. Albertina u.s.w.*; H. Reitlinger, *Old master drawings* (London 1922) 143, 34; F. Becker, *Handzeichn. holl. Meister a.d. Sammlung Hofstede de Groot* (Leipzig 1923) 42; J. Vogel, *Handzeichn. und Entwürfe älterer Meister a.d. städt. Samml. zu Leipzig* (Leipzig) XV; *Handzeichn. alter Meister im Kupferstichkabinett zu Berlin*, herausgegeben v.F. Lippmann (1902) VII. E; *Cat. coll. Fairfax Murray*, 172; H. Schmidt, *Handzeichn. alter Meister im Kupferstichkabinett zu München*, 110; H.J. Scholten, *Catalogue raisonné des dessins des écoles française et hollandaise du Musée Teyler à Haarlem*, 1904; *cat. Mus. Fodor, mus. Boymans etc.*; E.W. Moes, *Oude teekeningen uit*

de holl. en vl. school in 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam (Haag 1904).

Zie ook G. Roghman.

J.M. Blok

[Rogiers, Johan]

ROGIERS (Johan), verwant aan N. de Wale Rogiers, die in 1612 met Jacob Cats e.a. octrooi vroeg tot bedijking van ondergelopen landen in Staats-Vlaanderen, nam deel aan het samenstellen van den *Zeeuwschen Nachtegaal* (1623, 2e druk 1633) door een *Welkomstgedicht* aan Anna Roemers Visscher, toen deze in 1622 haar vrienden in Zeeland was komen opzoeken. Hij ondertekende dit met zijn naam en als zinspreuk 'Mijn gheluck Is in Druck'; het vers is geheel in catsiaanschen trant. Verder leverde hij voor denzelfden bundel, *Claghende Vryster*, waarin hij meer aan Huygens (b.v. *Voorhout*) dan aan Cats doet denken. Jonckbloet rekende dit gedicht, en terecht, onder de beste uit den *Z. Nachtegaal*, dien hij overigens in zijn geheel niet hoog aansloeg. Verder schreef hij o.a. een lofdicht bij de *Nederd. Poëmata* van Hofferus (1635); dit is zeer aardig van vorm, zuiver van taal; het doet weer meer aan Cats denken. Hofferus, zegt hij, leert ons het goede pad betreden, hij zingt niet van vrouw Venus en haar kind, 'Dieme nu in veler boeken Sonder zoeken Leyder! maer te veel en vint'. Hij ondertekende dit als Joh. Rogiers, Midd. Zeel. S.S. Theol. Studiosus. Heeft hij dit gedicht langer voor de uitgave (1635) geschreven, of was hij in 1635 nog student? In het leidsche Album Studiosorum komt hij op dat jaar niet voor.

In 1639 en 1644 was hij diaken der Engelsche gemeente te Middelburg.

C.H.Ph. Meijer

[Rombauts, Nicolaas]

ROMBAUTS (Nicolaas), geb. te Oosterhout 1737, overl. aldaar 8 Febr. 1804, studeerde aan de universiteit te Leuven en behaalde als student in den Valk bij de promotie der filosofie 1760 de 35e plaats. Hij volgde de lessen der theologie in het college van den H. Geest en behaalde den graad van baccalaureus. Daarna werd hij procurator in het hollandsch college den Hoogen Heuvel, dat hij 1781-1782 als vice-president bestuurde, wegens openstaan van het presidentschap. Nadat van Leemput als president ontslag had genomen, werd Rombauts tot zijn opvolger benoemd, 1787. Hij bestuurde het college in de onrustige tijden der brabantse en fransche revolutie, die een einde maakten aan de universiteit en hare colleges. Rombauts was ook examiner van de theologanten, die bestemd waren voor de hollandsche missie. Hij verklaarde 5 Sept. 1797 den eed van haat, geëischt door de Republiek, niet te willen afleggen. 21 Nov. 1798 werd hij te Leuven aangehouden en vier dagen later werd de 61-jarige naar het ballingsoord der plichtgetrouwe priesters, het eiland Rhé vervoerd. 20 Februari 1800 werd hij in vrijheid gesteld. Over Leuven keerde hij in gezelschap van zijn trouwen vriend Antonius van Gils, dien hij aldaar ontmoette, naar zijne geboorteplaats weer en overleed aldaar vier jaar later. De *Analectes* of *Annuaire* vermelden zijne verbanning niet.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XIX (1883), 355; *Annuaire de l'université Cath.* 1875, 413; *Bijdragen bisdom Haarlem* VIII, 53; J.B. van Baveghem, *Het martelaarsboek der Belgische geestelijkheid* (Borgerhout 1872) IV, 79; *Précis historiques* (1856) 524; *Bijdragen bisd. Haarlem* XLII (1923), 130, 149, 158; *Archief Utrecht* XXXIX, 214, 216, 219.

Fruytier

[Romer, Joannes]

ROMER (Joannes), ged. te Venlo 22 Januari 1632, begr. aldaar 16 Dec. 1698, zoon van Caspar Romer, scholtis van Venlo en van Anna Daemen van Lentholt. Hij volgde zijn vader in 1653 als scholtis op, voerde in 1658 een

proces tegen den venloschen magistraat, die in verschillende punten en artikelen zou gederogerd en gecontravenieerd hebben aan stad- en landrechten.

Aan de voorgangers van Johan Romer, was het scholtisambt voor 2400 pond vlaamsch verpand. In 1673 werd het pandschap verhoogd. Hertog Karel II van Gelder had in dat jaar veel geld noodig voor soldaten en vestingwerken. Scholtis Romer schoot den hertog een bedrag van 4320 pond vlaamsch, ieder van 40 grooten voor, waarvoor de hertog den 11. Mei van laatstgenoemd jaar aan hem en aan zijne nakomelingen het scholtisambt te Venlo voor 40 jaar verpandde.

Hij huwde te Venlo 11 Februari 1652 Maria Isabella van Bylandt (dochter van Roelman graaf van Bylandt, baron van Reijdt, heer van Spaldorp, Oy, Persingen en Palstercamp en van Margriet Judith van Oy) en hertrouwd met Margaretha van Eynde (begr. 20 November 1729). Zijne kinderen waren: uit het eerste huwelijk Anna Richarda (ged. 1 Dec. 1652), Joannes Adrianus (ged. Venlo 22 Dec. 1653, begr. Sevenum 19 Juni 1716, heer van ½ Blerick, 1679-1716, huwde Isabella Anna Maria van Dorth, 1680-1732, dochter van Jacobus Dominicus en Sibilla Casparina Schenck van Nydeggen), Caspar (ged. 24 Januari 1655, jong overleden); uit het 2de huwelijk: Caspar (ged. Venlo 23 Juni 1659, begr. Blerick 27 Maart 1733, kapitein in dienst van den koning van Spanje, huwde te Venlo 22 Januari 1721 Catharina van Can, begr. aldaar 27 April 1740), Laurentius (ged. 22 Mei 1661, begr. 13 April 1736, protonotarius van den H. Apost. Stoel en vicarius der Parochiekerk St. Martinus te Venlo), Anna Maria Isabella (ged. 28 Mei 1663, jong overleden), Petrus Franciscus (ged. 6 Dec. 1664), Adam Egidius (ged. 13 Nov. 1666, begr. 25 Dec. 1732, scholtis te Venlo 1698-1732), Isabella Margaretha Theodora (ged. 24 Januari 1669), Juliana Magdalena (ged. 7 Januari 1670, begr. 16 Februari 1744), Anna Maria Isabella (ged. 25 September 1671, begr. 19 April 1710), Thomas Ignatius (ged. 14 October 1672).

Zie over hem: Jan Verzijl, *Genealogie Romer in Maasgouw* 1922, blz. 38-39; *Nieuwe Venlosche Courant* 26 April 1924; Stadsarchief te Venlo no. 179, 180 en 181.

Verzijl

[Romme, Joannes]

ROMME (Joannes), geboren 22 Maart 1832 te Beek bij Breda, overl. 18 Juli 1889 in Suriname, oudste zoon van Petrus Romme en Cornelia van Dijk. Na schitterende studiën aan de seminaria van Oudenbosch en Hoeven werd hij 17 Mei 1856 priester gewijd. Na eenige jaren van pastoreelen arbeid als kapelaan, verkoos hij zich aan het heil der meest verlatenen te wijden in onze kolonie Suriname, waarheen hij einde 1863 vertrok. Met onbezweken moed en volmaakte toewijding bleef hij daar volle 25 jaren werkzaam, ook als gezelschap van den beroemden apostel der melaatschen Petrus Donders (kol. 446). Tegelijk met dezen trad hij in 1867 in de Priester-Congregatie van den Allerheiligsten Verlosser (ook Redemptoristen of Liguoristen genoemd), welke sedert 1866 de zorg voor de geestelijke belangen der Katholieken in de Kolonie op zich had genomen. Niet alleen zijne geloofsgenooten, maar ook de niet-katholieken betoonden hem de grootste achting, zoowel tijdens zijn leven als bij zijn overlijden. Hij stierf op de statie Coronie in den ouderdom van ruim 57 jaren. Zijne levensschets, verbonden met

die van zijn gezelschap Petrus Donders en voorzien van zijn portret, verscheen in 1894 te Roermond onder den titel: *Twee missionarissen onder de Melaatschen en Indianen van Suriname, P. Donders en B. Romme, door een Redemptorist.*

Jansen

[Roobol, Cornelis Geerlofsz.]

ROOBOL (Cornelis Geerlofsz.), geb. te Delft, datum onbekend, overl. bij Haarlem Juni 1572.

Het eerst ontmoet men hem in Mei 1568 in het leger van graaf Lodewijk, toen deze een inval deed in Groningerland. 21 Juli 1568 ontkwam hij aan de nederlaag bij Jemmingen en vluchtte naar Emden. In voorjaar 1569 behoorde Roobol tot de eerste Watergeuzen, die een kaperbrief ontvingen van den Prins van Oranje. In Mrt. 1571 wordt hij vermeld bij de kapiteins; begin Mrt. 1571 doet hij een landing bij Schellingwoude, wordt weldra benoemd tot luitenant van Bloys van Treslong en zeilt naar Yarmouth om een schip te halen. Bij zijn terugkomst plundert hij in Oostfriesland, vervolgens doet hij een kruistocht langs de kusten van Frankrijk en Noorwegen en komt 17 Juni 1571 in Emden terug. Hij is admiraal op de vloot voor Emden en heeft als admiraalsschip een geroofden emdenschen koopvaarder. 23 Juni 1571 wordt de vloot der Watergeuzen in de haven van Emden door de vloot van Boschuizen verslagen, maar Roobol ontkomt. Juli 1571 is hij luitenant van den graaf van der Marck; in Sept. rooft hij bij de oostfriesche kust. Zijn vrouw, die in Emden woonde, verkocht daar den buit. 8 Oct. 1571 verkoopt hij bij het eiland Just zijn roof. Tijdens een hevig onweder verliest hij zijn schip; hij wil nu over land naar Munster trekken, maar wordt in Eilsum gevangen genomen en ter dood veroordeeld. Op 14 Oct. 1571 gelukt het hem te ontkomen en zich weer bij de Watergeuzen te voegen; hij zou anders op 17 Oct. gevonnist zijn. 28 Dec. 1571 zeilt hij uit de oostfriesche wateren weg, 2 Jan. 1572 vraagt graaf Edzard om schadevergoeding. 23 Jan. 1572 is hij bij Terschelling zonder schip en gaat naar Engeland. Einde Mrt. 1572 is Roobol in Dover, 1 Apr. 1572 bij de verovering van den Briel. In Apr. 1572 doet hij plundertochten in Zuid-Holland. Hij is dapper en voortvarend, maar ruw, en doet niets liever dan plunderen. 16 Mei 1572 is hij door Alva verbannen, beschuldigd in la Rochelle een schip te hebben uitgerust. Later ligt hij met zijn vendel in Spaarndam; in een gevecht tegen de Spanjaarden bij Haarlem wordt hij gevangen genomen en gevonnist.

Zie: Franz, *Ostfriesland und die Nederl.*, 103, 207, 208, 224, 227; Wagenaar, VI, 308; van Vloten, *Nederl. Volksofst.* (1858) I, 163, 191, 192, 325, 326; Altmeyer, *Gueux de Mer*, 61, 113; Borl, 340; Smit, *Den Haag in den Geuzentijd* 152; van Groningen, *Gesch. der Watergeuzen*, 129, 281, 284; Marcus, *Sententiën*, 243; Hagedorn, *Ostfr. Handel* 296-303; *Defensionales*, 116, 119.

Vogels

[Roorda van eysinga, Sicco Ernst Willem]

ROORDA VAN EYSINGA (Sicco Ernst Willem), geb. te Winterswijk 8 Aug. 1825, overl. te Clarens (Zwitserland) 23 Oct. 1887, was van 1840-44 cadet aan de militaire academie te Breda, en werd 25 Juni 1844 aangesteld tot tweeden luitenant der genie voor Nederlandsch-Indië. Hij werd eerste luitenant 28 Febr. 1852 en verkreeg, daar hij zich voor den militairen stand ongeschikt achtte, als zoodanig op zijn verzoek in Apr. 1855 eervol ontslag. Hij was daarna eenigen tijd in tijdelijken dienst bij den Nederlandsch-Indischen waterstaat, waarvoor hij o.a. opnamen deed voor een

bevloeiingskanaal in Demak. Hij keerde na eenige jaren naar Nederland terug, waar hij kennis maakte met

T.J. Stieltjes (II, 1370), die in 1860 benoemd werd tot hoofd eener commissie van onderzoek omtrent de middelen van vervoer op Java, ten einde voorstellen te doen voor den aanleg en de exploitatie van spoorwegen aldaar. Deze nam Roorda in dienst, en zij kwamen in Febr. 1861 op Java aan.

Juist was de 'Max Havelaar' verschenen, en behalve met zijn arbeid liet Roorda, die van een hartstochtelijk karakter was en die vooral door zijn verblijf in het toen somtijds door hongersnood geteisterde Demak diep begaan was met het lot der Javanen, zich in met het schrijven van artikelen in het bataviaasch Handelsblad. Een dezer artikelen bevatte onder den vorm eener lofrede op den resident van Solo F.N. Nieuwenhuysen eene reeks beschuldigingen van mannen van zaken uit Samarang, in het bijzonder G.L. Dorrepaal en tegen planters uit Soerakarta en omgeving; Dorrepaal werd van omkoopning van leden der javaansche rechtbank en van den chef der javaansche politie beschuldigd. Bovendien had Roorda een krachtigen vloekzang tegen het nederlandsch gezag in Indië gedicht, onder het pseudoniem Sindin, den naam van een nog niet vergeten bendevoofd onder Diepo Negoro. Deze vloekzang had zoowel in de nederlandsche als in de maleische taal veel verspreiding gevonden. Beide geschriften gaven den gouverneur-generaal Sloet van den Beele aanleiding (hoewel in de beschikking slechts van het dagbladartikel gesproken werd) om Roorda te ontslaan als ingenieur van het verkeerswezen en uit Nederlandsch-Indië behalve Groot-Banda te verbannen. Te Batavia aangekomen ten einde zich naar Nederland in te schepen, werd hij ziek. Misschien meenende, dat zijn einde naderde, telegrafeerde hij aan den gouverneur-generaal: Is het mij vergund, in Indië te sterven? Sloet antwoordde: Ja, maar dan spoedig.

In het laatst van 1863 kwam Roorda in Nederland aan. Hij zette zich onmiddellijk aan den arbeid om aan de volksvertegenwoordiging en het publiek de onrechtvaardigheid zijner verbanning uiteen te zetten. Verder kreeg hij eenigen arbeid van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, waaraan hij vele vertalingen leverde, schreef artikelen in den *Opmerker*, *bouwkundig weekblad*, in den *Spectator*, met welks redactie hij na eenige jaren verschil kreeg, dat zoo hoog liep, dat hij de redactie dood verklaarde, in het *Weekblad voor het Onderwijs* en in verschillende dagbladen. Wegens geldelijke bezwaren vertrok hij in 1867 naar Brussel en vandaar in 1872 naar Zwitserland. Hij woonde achtereenvolgens te Rolle, Genève en Clarens. Eenigen tijd was hij daar in dienst van eene spoorwegmaatschappij, maar later veranderde hij van werkkring en werd correspondent van en medewerker aan verschillende dag- en weekbladen en tijdschriften. Hij schreef meestal over sociale en economische onderwerpen.

In den *Indische Gids* van 1888, blz. 269, zijn vele maar nog niet eens alle dagbladen en maandschriften opgenoemd, waarin hij geschreven heeft.

Men heeft van hem: *Mijne verbanning, de officieele waarheid* ('s Grav. 1865); *De liberalen en mijne verbanning* (Amst. 1865); *Een mysterie*, eerste adres aan de Tweede Kamer (Amst. 1865); *Eene ontleding van onze koloniale staatkunde* (Amst. 1865); *Trekt Nederland batige saldoos ten koste van Java?* (Amst. 1865); *Mijne verbanning en mijn vloekzang, een andere waarheid dan de officieele* (Amst. 1866); *Heftigheid en gemoedsbezwaren*, derde adres aan de Tweede Kamer, Amst. 1866; *Weten en begrijpen* ('s Grav. 1873). Eene correspondentie van hem met E. Douwes Dekker

loopende van Dec. 1870 tot Aug. 1886, is door de weduwe van laatstgenoemden uitgegeven, Amst. 1907.

Ramaer

[Roosendael, Jan van]

ROOSENDAEL (Jan v a n), geb. te Nijmegen in 1382, overleden 26 Juli 1472 in de Grande Chartreuse bij Grenoble.

Hij trad in de strenge orde van S. Bruno en werd geprofest in de Chartreuse de la Vallée-de-Bénédiction te Villeneuve nabij Avignon. Hier werd hij vervolgens ook als prior gekozen. Hoe lang hij dit bloeiende klooster heeft bestuurd, heb ik niet kunnen vaststellen. Deze chartreuse was in zijn tijd op een na het grootste van alle Karthuizerkloosters. Zij had 40 cellen voor de koorreligieusen en bood ruimte voor 130 bewoners. Zeker was het een merkwaardige tijd, waarin onze landgenoot daar als monnik vertoefde, n.l. tegen het einde van het Westersche schisma. De fransche Karthuizerkloosters waren tot aan de pauskeuze van Alexander V de obediëntie van Avignon toegedaan. Later zien wij Jan van Roosendael aan het hoofd der Chartreuse de Valbonne, gelegen in de omgeving van Pont-Saint-Esprit (Gard.). Daarna werd hem als prior het bestuur toevertrouwd van de Chartreuse de Notre-Dame de Bellevue bij Castres (Tarn).

In het begin van 1463 overleed de generaal der orde, Franciscus Maresme. Dom Jan van Roosendael werd nog in hetzelfde jaar als diens opvolger gekozen. Het getuigt wel van de buitengewone geestes- en lichaamskracht van onzen thans hoogbejaarden Nijmegenaar, dat men hem nog op 81-jarigen leeftijd riep tot den gewichtigen post van prior der Grande Chartreuse. En nog krasser is het, dat hij deze waardigheid vol ijver nog ruim negen jaren heeft bekleed. De orde had toen bijna haar grootste uitbreiding verkregen en telde wel haast twee honderd kloosters, over geheel Europa verspreid. Zij stond alom hoog in aanzien wegens het ongerept naleven van haren harden regel. Merkwaardig is de belangrijke plaats, welke het noordnederlandsche element toen in de orde innam.

Onder het opperbestuur van R.P.D. Joannes - de titel 'Reverendus pater' is bij de Karthuizers aan den generaal voorbehouden - kwamen nog vier nieuwe nederzettingen tot stand, waaronder ook het klooster van de H. Sophia bij 's Hertogenbosch. De nederlandsche vertaling van het diploma, gedateerd 1466, waarbij door Jan van Roosendael, prior der Grande Chartreuse, aan den prior van het Karthuizerklooster te Roermond goedkeuring wordt verleend om een klooster der orde te stichten bij 's Hertogenbosch en Dionysius de Karthuizer tot rector wordt aangesteld, vindt men in *Oudheden en Gestichten van de Bisschoppelijke stad en Meyerije van 's Hertogenbosch* (Leiden 1742), blz. 568 e.v. In 1470 werd het klooster van den H. Bartholomeus in Jeruzalem, gelegen buiten Delft, bij de orde ingelijfd.

Het *Chronicon Majoris Cartusiae*, uitvoerig geciteerd door I e V a s s e u r , prijst zijn heilig en streng leven en noemt hem 'reverendus atque angelicus pater'. Zelfs in zijn laatste levensjaren wilde hij zichzelf in niets ontzien. Omstandig verhaalt de kroniekschrijver ook zijn zalig afsterven, waarbij, naar Karthuizerzedes, de kloostergemeente tegenwoordig was. Zijn lijk, aldus het *Chronicon*, zoowel het gelaat als het overige lichaam, vertoonde zulk een schoonen glans, dat de omstanders hun oogen niet konden afwenden.

Hij was de XXXIste generaal der orde, welke waardigheid in den loop der eeuwen slechts door twee Noord-Nederlanders is bekleed. Hij werd begraven in de Grande Chartreuse. Tot zijn opvolger koos men Antonius Dellieux. Op den

eeretitel 'angelicus', welke den Nijmegenaar door velen werd toegekend, zinspeelt ook het volgende distichon, dat ons door P e t r e ï u s wordt medegedeeld:

'VIVat Ioannes VItae hVnc reVerentia, VILIs EXpers foetorIs nVncCVpat AngeLICVM'.

Zie: P e t r e ï u s , *Elucidationes in P. Dorlandi Chronicon Cartusiensem* (Colon. 1608) 98-99; M o r o t i u s , *Theatrum chronol. sacri Cartus. Ord.* (Taurini 1681) 28; D. Nic. M o l i n , *Historia Cartusiana* (Tornaci 1906) I, 241, II, 5-7; l e V a s s e u r , *Ephemerides Ord. Cartus. II* (Monstrolii 1891), 532; *Bijdr. en Meded. v.h. Hist. Gen. gev. te Utrecht*, negende deel (1886) blz. 293; *La Grande Chartreuse, par un Chartreux*, 6me éd. (Lyon 1898), 94-95, 433; *Maisons de l'Ordre des Chartreux* (Monasticon) (Montreuil-sur-Mer-Tournai 1913-1919) I, 5, 121, 151, II, 101; H.J.J. S c h o l t e n s , *Een boek over Karthuizers* (Roermond 1924) passim.

Scholtens

[Rorik]

RORIK, broeder van den deenschen vorst Harald II, neemt deel aan de noorsche plundertochten in Friesland 834/9; misschien reeds door Lodewijk den Vrome, zeker met zijn broeder door keizer Lotharius I (841) met Walcheren en Dorestad beleend, later met dezen in onmin, als verrader gevangen maar naar Lodewijk den Duitscher gevluht en tot 850 in Saksen gevestigd, valt dan weder Friesland binnen en wordt opnieuw met Dorestad en naburige graafschappen beleend. Hij tracht 855 met zijn neef Godfried in Denemarken heerschappij te verwerven, keert daarna terug en verovert een groot deel van Friesland, in 857 westelijk Jutland, keert 861 weder in Friesland terug en is, hoewel thans Christen, betrokken bij een grooten tocht naar den Rijn en andere Norentochten. 870 is hij nog in het bezit zijner friesche leenen, thans als vazal van Karel den Kale. Hij moet vóór 882 gestorven zijn, misschien 876.

Vgl. over hem: V o g e l , *Die Normannen*, passim, vooral 406; d e V r i e s , *Wikingen*, passim.

Blok

[Roukes, Johannes]

ROUKES (Johannes), of Rochus , Reuca , Reucobius , Rouccius , geb. te Sneek omstr. 1540, overl. ald. na 1603. Hij studeerde op de latijnsche school te Sneek tegelijk met Gellius Snecanus (zie ald.), met wien hij 'van kindsbeen af in en buiten huis, op school en ook in de treurige dagen van geloofsverdrinking en ballingschap veel goeds en kwaads heeft gedeeld'. In 1567 vluchtte hij naar Emden, de gastvrije herberg der verdrukte Friezen. Vandaar teruggekeerd was hij predikant te Geertruidenberg in 1574, te Dordrecht in 1578, te Ridderkerk in 1579, te Sneek in 1581 of 1582; emeritus 1599.

Hij was de vader van Daniël Johannis Snecanus (kol. 1243).

Zie: T.A. R o m e i n , *Naaml. der predikanten van Friesl.* (Leeuw. 1886), 331; J. R e i t s m a , *Een verstooteling van de kerk in Vrije Fries XV* (1886), overdr. blz. 3; R e i t s m a e n v a n V e e n , *Acta* VI, 12, 22, 27, 31, 33, 44, 89, 111, 290; F.L. R u t g e r s , *Acta van de Ned. Syn. der zestiende eeuw* (Utr. 1889), 282, 285, 479 v., 527; *Studiën en Bijdr. op 't gebied der Hist. Theol.* III (1876), 29; *Kerkelijk Handboek* (1907) bijl., 102, 109, 112, 151; (1911) bijl., 183.

Knipscheer

[Roy, Joannes van]

ROY (Joannes v a n), roededrager der domkerk te Utrecht, overleden vóór 30 Oct. 1592, stichtte met zijn echtgenoot, L u c i a V i n c k e n , die hem overleefde, een studiebeurs van 52 rijnsche guldens in het college van den H. Geest of der theologanten te Leuven. Hij stichtte ook een studiebeurs voor een student in de Sint Hierony-

musschool te Utrecht. Zijn beurs in Leuven, bestuurd door de provinciale Commissie, bracht in 1876 nog 63, 70 franken op. Bloedverwanten van den stichter en afstammelingen van Jan van Boxtel hebben de voorkeur bij de begeving der beurzen.

Zie: *Handboekje voor de zaken R.K. eeredienst*, 26 jg. (1872), 338; *Analectes hist. eccl. Belg. XVII* (1881), 188, 204; Val. Andreas, *Fasti academ.* (Lov. 1650), 294.

Fruytier

[Royen, Jan Barend Hendrik van]

ROYEN (Jan Barend Hendrik van), geb. te Huissen 9 Mei 1830, overl. te Nijmegen 31 Juli 1909, was de zoon van J.B. van Royen en H.J.H. van der Hoek. Hij werd in 1847 cadet aan de militaire academie te Breda en 8 Juli 1851 benoemd tot tweeden luitenant der infanterie. Hij kwam te Nijmegen in garnizoen en werd aldaar 11 Nov. 1855 bevorderd tot eersten luitenant. Met ingang van 1 Aug. 1858 werd hij gedetacheerd aan bovengenoemde academie en gaf daar les in de fransche taal. Met ingang van 1 Apr. 1859 werd hij aan het departement van oorlog geplaatst. Op 3 Maart 1862 werd hij weder bij de infanterie overgeplaatst, maar tegelijk gedetacheerd bij den generalen staf. Op 21 Mei 1864 tot kapitein bevorderd, kwam hij te Gorinchem in garnizoen, in 1867 werd hij naar Utrecht overgeplaatst. Op 11 Apr. 1876 werd hij benoemd tot majoor bij den provincialen staf in Gelderland en te Arnhem geplaatst. Op zijn verzoek werd hij 10 Sept. 1879 eervol uit den militairen dienst ontslagen.

Van Roijen had veel belangstelling in de techniek, en toen hij met den civiel ingenieur H. Overmars Jr., den uitvinder van het pomprad kennis maakte, was dit aanleiding, dat hij met dezen samenwerkte. Dit leidde tot toepassing van genoemd wateropvoeringswerktuig in Pruisen, Italië en Hongarije. De belangrijkste toepassing was de drooglegging en exploitatie van een 5000 hectaren groot, tot waterschap ingericht terrein bij de stad Versecz (Werschetz) in Zuidelijk Hongarije, thans in Joego-Slavië.

Hoe goed hij zich in de bij bemaling voorkomende vragen had ingewerkt, kan blijken uit zijne werken, die hij, nog in militairen dienst zijnde, over het pomprad schreef. Zij zijn: *De waterhijschmolens. Eenvoudig toegelicht* (Gorinchem 1866); *Het waterwerktuig genoemd pomprad* ('s Gravenhage 1871); *Drie opene brieven aan dijkgraaf en hoogheemraden van Rijnland over de door de heeren J.F.W. Conrad, L.A. Reuvens en T.J. Stieltjes, in commissie vereenigd met den heer P. Maas Geesteranus voorgestelde stoombemaling met centrifugaalpomp te Katwijk aan zee.* (Utrecht 1874), de eerste gevolgd door eene vergelijkende beschouwing van centrifugaalpomp en pompraderen, toegepast op de bemaling van den polder Mastenbroek; achter den tweeden en derden brief komen beschouwingen voor over de brochure *Is Rijnland in gevaar* van T.J. Stieltjes en ontwerpen tot het afmalen van Rijnland's boezem met groote waterraderen. In dezen strijd heeft van Royen het niet kunnen winnen.

Hij huwde 31 Juli 1857 te Nijmegen L.A. Bijleveld, geb. 16 Aug. 1833, overl. 29 Jan. 1915. Hij had bij haar zes zonen, waarvan vier in Nederland, twee in het buitenland hooge betrekkingen bereikt hebben.

Ramaer

[Rudam, Eloy van]

RUDAM (Eloy v a n), geb. te Rijssel, data van geb. en overl. onbekend. Bij de Watergeuzen is hij bekend als kapitein Loy of Eloy. 15 Febr. 1569 wordt hij met zijn vrouw, genaamd Mulier, uit Antwerpen verbannen, in 1570 is hij luitenant op het schip van Zeger Fransz van Medemblik, die in Nov. 1570 naar de Watergeuzen overliep. Rudam bleef zijn luitenant; 9 Apr. 1571 krijgt hij van den Prins

van Oranje een aanstelling als luitenant. Begin Mrt. 1572 is hij bij de engelsche kust, als kapitein van een schip, zeilt naar la Rochelle en houdt op zee een schip aan. Einde Mrt. 1572 zeilt hij naar Dover; 1 Apr. 1572 is hij bij de verovering van den Briel. 25 Aug. 1572 is Rudam in Vlissingen, 17 Mei 1573 heeft hij een gevecht met de Spanjaarden uit Middelburg, 31 Juli 1573 komt hij voor Rammekens, dat hij 3 Aug. 1573 inneemt, en waar hij tot bevelhebber wordt aangesteld. In najaar 1573 wordt hem in een gevecht met de Spanjaarden bij Middelburg een oog uitgeschoten, 29 Jan. 1574 is hij in den zeeslag bij Reimerswaal, 30 Sept. 1575 tot 2 Juli 1576 is hij in Zierikzee tijdens het beleg door de Spanjaarden; hij verlaat de stad na de overgave. In 1587 woonde Rudam in Middelburg, later is zijn naam niet meer genoemd.

Zie: Bor, I, 334; *Konst- en Letterbode*, 1840, II, 100, 183, 187; van Groningen, *Gesch. der Watergeuzen*, 129; *Comm. Royale d' Histoire*, VII, 38; Nagtglas, *Heldhaftig Zeeland II*, 556.

Vogels

[Rusenaar, Henricus]

RUSENAAR (Henricus) of *Rusenarius*, behoorde tot een der oudste en voorname families van Breda, die aldaar sinds begin der 14e eeuw in het bezit der molens was en in de omstreken tot Roosendaal en Made (*Taxandria XVI*, 1909, 297-298). Henricus trad in het klooster der regulierekanunniken van Windesheim te Corsendonk bij Turnhout als eenvoudig donaat, 'ob imbecillitatem corporis'. Toen zijne bekwaamheid na eenige jaren bleek, werd hij tot de professie toegelaten. 1430-39 bestuurde hij het klooster als prior, en beantwoordde ten volle aan de verwachtingen, die men van hem koesterde. Ontslagen van zijn ambt werd hij na vier jaar weder door zijne broeders herkozen, om het klooster nog elf jaar te besturen. Hij was een man, die door zijne woorden en werken toonde een heilige te zijn. Tijdens den duren tijd spijzigde hij op onverklaarbare wijze een menigte volks, zonder dat het klooster graan te kort kwam. Hij werd na zijn prioraat rector van het Faconsklooster te Antwerpen waar hij 17 Dec. 1461 stierf.

Zie: Sanderus, *Chorographia sacra Brab.* II, 107-108, 126; v.d. Gheijn, *Obituaire de Corsendonck*; Th. Welvaarts, *Gesch. v. Corsendonk II*, 154, 156. Welvaarts bericht over hem niets meer, dan wat men bij Sanderus vindt.

Fruytier

[Ruychaver, Nicolaas]

RUYCHAVER (Nicolaas), geb. te Haarlem, overl. bij Amsterdam 1 nov. 1577, zoon van Mr. Willem Ruychaver en Geertruid van Oudschooten Paulusdr., was gehuwd met Catharina Reiniers, geb. te Amsterdam.

Omtrent den vroegeren levensloop van R. is niets bekend. Wij ontmoeten hem voor het eerst in het voorjaar 1569 als een der eerste Watergeuzen, die van den Prins van Oranje een kaperbrief ontvingen; hij staat bekend als een der edelste en rechtschapenste Watergeuzen. Begin Juli 1569 is hij in Engeland met een opdracht van Oranje; hij is hier nog in Aug. 1569, komt met admiraal Dolhain 16 Sept. 1569 voor het Vlie, en zeilt later met de vloot naar de Eems, waar hij 30 Sept. 1569 aankomt. Begin Juni 1570 huurt hij het schip van Willem voor de Windt te Emden, 10 Juni ontving hij een commissie van Basius om de schepen van Alva bij het Vlie te bestrijden, 13 Juni 1570 gaat hij bij Borkum een verbond aan met Troyen en Menninck en neemt volk aan boord, 14 Juni 1570 is Ruychaver bij het Vlie, en 15

Juni tegenwoordig bij het gevangen nemen van Jan van Troyen door de Spanjaarden.
21 Juli 1570 rekt hij met Basius de buitgelden af en wordt zijn

commissie vernieuwd. Begin Sept. 1570 rantsoeneert hij schepen op de Eems, plundert bij Ameland vele haringbuizen en gaat bij Greetsiel voor anker. 7 Sept. 1570 woonde hij in Emden en nam daar de rantsoengelden in ontvangst. Einde Sept. 1570 verlaat Ruychaver met een schip Oostfriesland en zeilt naar het Vlie, want de Watergeuzen willen een aanslag op Enkbuizen doen; de Allerheiligenvloed sloeg de vloot uit elkaar. 15 Nov. 1570 krijgt R. een aanstelling tot kapitein, en een nieuwe instructie; in Nov. plundert hij in de zeeuwsche stroomen het marktschip van 's Hertogenbosch en vindt grooten buit; in Dec. 1570 wordt zijn schip tegelijk met de geheele vloot in Emden vastgehouden, maar einde Dec. 1570 is hij weer vrij. Hij verlaat de Eems en 23 Jan. 1571 rantsoeneert hij een schip op de Maas en bewijst zijn makker Jan van Troyen nog niet vergeten te zijn; hij keert naar Norden terug, gaat 18 Febr. 1571 weer onder zeil en veroorzaakt veel schade in het Vlie. 20 Febr. 1571 behandelt de Geheime Raad te Londen ook de zaak van een schip, dat door Ruychaver genomen was. 22 Febr. 1571 scheept hij zich in naar Ameland; de Watergeuzen worden 23 Febr. door de Spanjaarden verslagen, maar Ruychaver ontkomt; hij keert naar Norden terug, moet 7 Mrt. 1571 die stad verlaten, waarop Basius hem vraagt ook eenige goederen van Landsmeer in ontvangst te nemen. Hij zeilt naar het Norder Wad en zijn naam komt voor onder de kapiteins op de schepen op de Eems; in voorjaar 1571 neemt hij bij Emden het schip van Claes Jansse; 18 Apr. 1571 draagt Lancelot van Brederode hem op, tijdens zijn afwezigheid hem als vice-admiraal op de Eems te vervangen, 14 Juni 1571 ligt hij te Leystaf en heeft het bevel op het schip van Brederode. Begin Aug. 1571 ligt hij met zijn schip voor la Rochelle. Sept. 1571 is Ruychaver weer in de oostfriesche wateren terug. Hij is einde Mrt. 1572 in Dover, rust in la Rochelle een schip uit. Op 1 April 1572 is Ruychaver bij de inneming van den Briel. Hij wordt 5 Mei 1572 door Alva ingedaagd, 3 Juni 1572 wordt hij verbannen. Ruychaver gaat nu naar de landmacht van den Prins over, neemt 12 Juni 1572 Medemblik in; 20 Juli 1572 is hij een tijdlang te Haarlem in bezetting, en 16 Nov. 1572 in Hoorn, waar hij een oproer stilt. Toen de Spanjaarden het beleg voor Haarlem sloegen, was Ruychaver niet meer in de stad, want in Jan. 1573 ligt hij met zijn vendel in de abdij van Egmond, in Aug. 1573 zorgde hij er voor, dat er tijdig hollandsche bezetting in Alkmaar kwam, want de Spanjaarden wilden deze stad ook belegeren. Hij hielp Alkmaar verdedigen. 11 Oct. 1573 neemt Ruychaver deel aan den zeeslag op de Zuiderzee, waar Bossu gevangen genomen werd. Tot najaar 1573 is Ruychaver voor den Prins in Noord-Holland werkzaam. Hij ligt in Oct. 1573 in den Haag in bezetting; toen de Spanjaarden het beleg voor Leiden wilden slaan moest hij 30 Oct. 1573 den Haag verlaten en hield den vijand nog zoo lang mogelijk bij de Geestbrug te Rijswijk tegen. In 1574 werd hij door den Prins naar Antwerpen gezonden, om deze stad aan de staatsche zijde te krijgen; de Spanjaarden ontdekten het plan, en ter nauwernood kon Ruychaver zijn leven redden. In 1575 is hij weer ijverig voor den Prins werkzaam om Noord-Holland te bevrijden. 30 Sept. 1575 wordt hij genoemd als bevelhebber van Zierikzee; toen de Spanjaarden de stad 2 Juli 1576 innamen, mocht de bezetting vrij uittrekken en Ruychaver keerde naar Noord-Holland terug. 22 Jan. 1577 lag hij in Haarlem in bezetting, toen de stad weerstaatsch werd. Hij nam deel aan de mislukte poging van 1 Nov.

1577 om Amsterdam te vermeesteren; op den terugtocht werd hij door een persoonlijken vijand lafhartig vermoord.

Zijn portret is in prent gebracht door J. Houbraken, C.W. Faurel en een onbekend kunstenaar.

Zie: Wagenaar, VI, 323; Franz, *Ostfriesland und die Nederl.*, 162-227; van Vloten, *Nederl. Volksofst.* (1858) I, 160-191, 223, 303-342; ter Gouw, *Gesch. van Amsterdam* VI, 320, 330, 332, 369; Altmeyer, *Gueux de Mer*, 39, 78, 81; Bor, I, 289; Blok, *De Waterg. in Engeland*, 241; Marcus, *Sententiën*, 242, 245; van Groningen, *Gesch. der Watergeuzen*, 63, 129, 287; Hagedorn, *Ostfriesl. Handel*, 273; Snellebrand, *Kerkhervorming in Hoorn*, 219; Scheltema, *Invent. archief van Noord-Holland*, 140 v.; Smit, *Den Haag in den Geuzentijd*, 152; *Konst-en Letterbode*, 1840, II, 185, 187; *Calender of State Papers, Acts of the Privy Council*, VIII, 69; in het bijzonder: de papieren van Nicolaas Ruychaver, berustend in het Provinciaal Archief van Noord-Holland te Haarlem, en in afschrift in het Krijgskundig Archief van den Generalen Staf te den Haag.

Vogels

[Ryckevorsel, jhr. Joannes van]

RYCKEVORSEL (jhr. Joannes van), geb. 17 Maart 1818 te Rotterdam uit eene der aanzienlijkste familiën der stad, welke door koning Willem I in 1830 (1831?) tot den adelstand werd verheven, met den erfelijken titel van baron, overleed te Roermond 10 Juli 1890. In de familie heerschte een streng katholieke geest. Na zijne studiën aan het gymnasium in den Haag en aan de universiteit te Leiden hervatte hij zijn lievelingsvak, nl. het glasschilderen en bracht het daarin zoover, dat een zijner voorstellingen, het bezoek der Wijzen naar Rubens met de zilveren medaille bekroond werd. Andere zijner kunstwerken staan in de katholieke kerk te Rijzenburg, waar het stamhuis zijner familie was. Men vindt zijn naam vermeld bij Immerzeel, *Levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders, Beeldhouwers, Graveurs en Bouwmeesters van het begin der 15de eeuw tot heden*, 3de deel blz. 47 (Amsterdam 1843). Den 25. Maart 1843 trad hij in de Orde der Redemptoristen te St. Truyden. Na zijne theologische studiën te Wittem (Limburg), vertrok hij naar de Noord-Amerikaansche Missie; daarna was hij werkzaam in Ierland en sedert 1862 wederom in Nederland, waar hij in verschillende kloosters zijner orde vooral voor bouwondernemingen nuttig werkte. Ook schilderde hij daar een katechismus in platen, voor de vreemde Missiën. Ook voor het werk der Pauselijke Zouaven maakte hij zich verdienstelijk. Hij overleed in het klooster te Roermond.

Jansen

[Ryn, Antonius van den]

RYN (Antonius van den), geb. te Oudenaarde, datum onbekend, kwam om te Eecloo 9 Sept. 1572.

In 1566 en 1567 woonde hij de predikatiën te Thielt bij en was in 1568 lid der Waalsche gemeente te Londen. In Sept. 1569 ontmoeten wij hem op de vloot der Watergeuzen; 13 Oct. 1569 vertrekt hij met den Watergeus jonker Jacob Cabeljauw uit Londen naar Dover; zij blijven in die stad en bezoeken daar de fransche en hollandsche predikatiën, 10 Nov. 1569 ontvangt hij een brief van den predikant Theophilus Ryckewaert uit Norwich, en beantwoordt dezen uit Dover 30 Nov. 1569. 1 Apr. 1572 is hij bij de inneming van den Briel. 7 Sept. 1572 neemt hij met Blommaert en anderen Oudenaarde in, wordt door de Spanjaarden verdreven en

9 Sept. 1572 bij de verdediging van een hoeve te Eecloo, waarin de Geuzen waren
gevlucht, levend verbrand.

Zie: R a h l e n b e c k , *Les Réfugiés Belges*, 46;

Altmeijer, *Gueux de Mer*, 20; van Groningen, *Gesch. der Watergeuzen*, 129, 303; Robyn, *Historie der Ketterij in Oudenaarde*; de Schrevel, *Troubles Religieux du 16e siècle à Bruges*, 15; Janssen en van Dale, *Bijdragen II*, 317 v.

Vogels

[Rijne, Dr. Willem ten]

RIJNE (Dr. Willem ten) of ten Rhijne, gedoopt te Deventer 19 Jan. 1649, overl. te Batavia 1 Juni 1700 (zie de generale missive van G.G. en R.R. aan de XVII d.d. 1 Dec. 1700), was de zoon van Israël ten Rijne en van diens tweede vrouw, Anneken Peters. Na eerst het deventer Athenaeum bezocht te hebben, zette hij zijne studiën te Leiden voort en promoveerde aldaar in 1669 tot doctor in de geneeskunde op een dissertatie over de jicht. Als geneesheer der O.I. Compagnie vertrok hij 11 Juni 1673 met het schip Ternate naar Indië met den rang van koopman. Door G.G. en R.R. werd hij bij resolutie van 22 Sept. 1679 benoemd tot Compagniesdokter op Sumatra's Westkust en keerde van daar in Nov. 1680 met het jacht Rammekens naar Batavia terug, waar hij in 1681 tot lid van den Raad van Justitie werd benoemd.

Hij hielp van Reede aan zijn *Hortus malabaricus* en gaf verder een reeks werken uit op botanisch en medisch gebied, waaronder: *Meditationes in Hippocratis textum XXIV de veteri medicina...* (1672); *De anthritide, de chymiae et botanicae dignitate, de physiognia, de monstris* (Lond. 1683); *Schediasma de promontorio Bonae Spei* (Schafh. 1686, Basil. 1716); *Oratio de chemiae et botanicae antiquitate et dignitate, cum ejusdem diss. de anthritide et aupunctura et de moxa* (Lond. 1683); *Fasciculus rariorum plantarum ab ipso in promptuario Bonae Spei collectarum, ex India ad Jac. Breynium transmissarum...* (1678); *Verhand. van de Arabische melaatzijde* (Amst. 1687); van enkele zijner geschriften bestaan vertalingen in het Engelsch en Hoogduitsch.

Zijn portret door J. Sturt is te vinden in zijn *Oratio de chemiae et botanicae antiquitate et dignitate*. (Londen 1683).

H. Kronenberg

[Rijneveld, Christophe Victor Emile van]

RIJNEVELD (Christophe Victor Emile van), geb. te 's Hertogenbosch 3 Oct. 1824, overl. te Batavia 30 Nov. 1850, was de zoon van den kolonel J.C. van Rijneveld (V kol. 636) en A.U.W. van Ingen. Hij werd 1841 cadet voor den waterstaat aan de militaire academie te Breda en verliet die inrichting, toen hij bij Koninklijk besluit van 16 Juli 1845 benoemd werd tot aspirant-ingenieur van den waterstaat.

Toen zijn vader als chef der artillerie naar Nederlandsch Oost-Indië vertrok, meende hij, dat het in het belang van hun beiden was, hem te vergezellen en zijne carrière in Insulinde voort te zetten. Zijn voor Indië bestemde ambtgenoot L.H.J.J. Mazel (IV kol. 954) werd genegen bevonden, met hem te ruilen. Van hoogerhand werd, vooral door den invloed van Mazel's vader, hiertegen geen bezwaar gemaakt en van Rijneveld werd bij Koninklijk besluit van 29 Dec. 1847 tot aspirant-ingenieur van den Nederlandsch-Indischen waterstaat benoemd. Na drie jaar stierf hij. Zijn overlijden op zoo jeugdigen leeftijd was zeer te betreuren, daar hij zoowel door kunde als door karakter uitblonk.

Hij was kort te voren, 29 Mei 1850, gehuwd met Eleonora Maria Horst. Ramaer

[Rijsen, Dymme van]

RIJSEN (Dymme van), oudste dochter van Gerrit van Rijsen en diens echtgenote

Aleid, aanzienlijke, achtenswaardige, echter wereldschgezinde ingezetenen van Deventer. Zij hadden veel kinderen, o.a. vier dochters; één (Aleid) is met haar ouders blijven samenwonen, de drie overige: Dymme, Geertruid en Katharina, zijn naar Diepenveen ten klooster gegaan.

Voor haar opvoeding bracht Dymme een deel harer jeugd door in de adellijke jonkvrouwen-abdij te Hoog-Elten. Kort vóór 1408 ontmoeten wij haar te Diepenveen, waar zij 21 Jan. van dat jaar ingekleed en in 1412 als opvolgster van Salome Sticken tot suppriorin gekozen werd. Zij stierf 28 Aug. 1413 aan tering, op 23-jarigen leeftijd.

Zoolang Diepenveen geen besloten klooster was en de bewoonsters zekeren omgang nog hadden met de buitenwereld, heeft Dymme, haar ouders bezoekende en met ze sprekende, op hen een gunstigen invloed geoefend. Beiden bekeerden zich. De vader werd een trouwe hulp voor de devoten te Deventer, met name voor de zusters van Buuskenshuis. De moeder kleepte zich voortaan eenvoudig; met haar dochter Aleid en drie van hare dienstmeisjes ging zij wekelijks naar het diepenveensch kapittelhuis om daar met de kloosterlingen schuld te belijden en boete te doen.

Van Dymme van Rijsen staan twee 'goede punten' (devota exercitia) opgeteekend, op haar sterfbed den achterblijvenden als testamenten nagelaten, namelijk: 'Gevet u tot gehoersamheit, soe mogedy blijdelike sterven' en 'Gehoersamheit is een cort wech totten ewigen leven'.

Zie: mijn uitgave van 'Handschr. D' (Gron. 1903-1904), 145, 225-229; W.J. Kühler, *Johannes Brinckerinck en zijn klooster te Diepenveen* (Rotterd. 1908), register.

Brinkerink

[Rijsen, Geertruid van]

RIJSEN (Geertruid van), jongere zuster van de voorgaande. Zij werd, negentien jaar oud, 1 Mei 1416, te Diepenveen ingekleed en, omdat zij de tering had, ruim vijf weken daarna geprofest. Reeds 22 Sept. van hetzelfde jaar overleed zij. Verteld wordt dat zij na haar dood benauwd werd door de duivels, die haar het sterven al zoo bitter hadden gemaakt. Met 'vurige branden' wierpen zij haar na; en voor het verderf bleef zij alleen gespaard, omdat Johannes de evangelist en Augustinus nederdaalden ten einde haar te verlossen (vergel. W.J. Kühler, *Joh. Brinckerinck*, blz. 269).

Zie: mijn uitg. van 'Handschr. D', 166, 230-237; Kühler, a.w., register.

Brinkerink

[Rijsen, Katharina van]

RIJSEN (Katharina van), jongste van de drie zusters, die te Diepenveen nonnen zijn geweest. Zij werd daar, zeer jong nog, 26 Juni 1418, ingekleed en stierf, ter prooi aan hevige benauwdheden, 14 Dec. 1427.

Tot de levenswoorden, welke zij ter zelfbeproeving dikwijls overdacht, behoorden: 'Mynne dat swijgen, sueke enycheit (d.i. eenzaamheid), vlie toenberheit (d.i. maak geen vertoon), verkiese sympelheit ende waerheit' en 'Niemant en is sekerlic apenbaer dan die gerne verborgen is' (Thom. à Kempis, *De imitatione Christi*, lib. I, cap. 20: 'Nemo secure apparet nisi qui libenter latet'). Gelijk van haar zuster Dymme is ook van Katharina een 'goed punt' als testament bewaard gebleven, te weten: 'Ik heb altoos mijn best gedaan een ander en mijzelve in vrede te houden'.

Zie: mijn uitg. van 'Handschr. D', 168, 237-239; Kühler, a.w., register.

Brinkerink

S.**[Sagher, Wilhelmus]**

SAGHER (Wilhelmus), uit Goes, behaalde bij de promotie der filosofie aan de universiteit te Leuven 1510 de derde plaats (*Analectes* II, 249). 1516/17 werd een Wilhelmus Johannis Zager begiftigd met een benefice aan het St. Matthias-altaar te Ellemeet, omdat Johannes filius Dankaert in het klooster was gegaan. Reeds 1518/19 had Willem S. afstand gedaan.

Zie: Grijpink, *Register op de parochiën* I, Scaldia 37.

Fruytier

[Sanden, Wilhelmus van der]

SANDEN (Wilhelmus van der) werd geboren te St. Oedenrode 13 Sept. 1808, overl. te 's Hertogenbosch 27 Juni 1889. Zijn ouders waren Wilhelmus v.d.S. en Paulina van der Hagen. Zijn studiën voltooide hij te Eindhoven en te St. Michiels-Gestel. Door mgr. van Wyckerslooth 24 Sept. 1834 priester gewijd, trad hij, na eenige jaren van geestelijke bediening te Oss, 24 Sept. 1841 in de Congregatie van den Allerheiligsten Verlosser. Als Redemptorist heeft hij zich naam verworven als volksredenaar en zijn invloed op de bevolking bij de missies kon schier met dien van pater Bernard (Hafkenscheid) vergeleken worden. Te 's Hertogenbosch vooral leeft hij in aller herinnering voort als de groote bevorderaar van de roomsch-katholieke militairen-vereeniging, voor welke hij van 1866 tot 1886 arbeidde.

van Grinsven

[Sandyck, jonker Nicolaes van]

SANDYCK (jonker Nicolaes van), geb. in den Briel, data van geb. en overl. onbekend, was gehuwd met de zuster van den baljuw jonker Jasper van Bloys gezegd Treslong, een dochter van Lodewijk van Treslong en Maria van Haemstede, waardoor hij een oom was van den Watergeus Willem van Bloys van Treslong.

11 Mei 1555 werd Sandyck volgens lastbrief van Filips II voor zes jaar tot schout van den Briel aangesteld, tegen een jaarlijksche vergoeding aan den Koning van 800 pond vlaamsch. Tijdens zijn ambt had hij verschillende malen hevigen twist met de regeering van den Briel; hij schijnt stijfhoofdig en woelziek te zijn geweest, maar handhaafde ijverig het recht. 8 Mei 1561 werd de nieuwe baljuw aangesteld, Sandyck bleef in den Briel als schout wonen. In 1566 teekende hij het Compromis. Hij nam geen maatregelen tegen de beeldstormers in den Briel; deze vonden bij hem toevlucht en raad; ook onderhield hij twee paarden ten dienste van Hendrik van Brederode. Bij de komst van Alva moest Sandyck vluchten; hij werd ingedaagd en zijn goederen aangeslagen. 20 Oct. 1568 werd hij door Alva verbannen en 23 Oct. 1568 werd het vonnis openlijk in den Briel afgekondigd. Zoodra de Spanjaarden in de stad in bezetting kwamen, werd zijn huis bezet. Waarschijnlijk voegde Sandyck zich bij de Watergeuzen.

Zie: te Water, *Verbond der Edelen* III, 402; Alkemade, *Beschr. van den Briel*, 123; Marcus, *Sententiën*, 155; van Wijn, *Vervolg op Wagenaar* VI, 82; van Leeuwen, *Bat. ill.* II, 1123.

Vogels

[Santvoort, Joanna Maria van]

SANTVOORT (Joanna Maria v a n), geb. te Geldrop, halve zuster van den kanunnik van Antwerpen en apostolisch vicaris van 's Hertogenbosch, Judocus Houbraken, stichtte 26 Februari 1682 twee beurzen voor studenten der filosofie en theologie, lager onderwijs en opleiding voor een beroep.

Deze stichting, beheerd door de commissie van de provincie Antwerpen, bracht In 1871 nog 1284 franken op. Zij was bij voorkeur gedaan ten behoeve harer bloedverwanten, woonachtig te Geldrop, Tongelre en Stratum.

Waarschijnlijk woonde Joh. Maria bij haar broeder Judocus te Antwerpen. Zij werd bijgezet in zijn graf in de O.L. Vr. kerk aldaar 1 Maart 1682, zooals het opschrift op het marmer grafmonument, geplaatst door hun neef, kanunnik Justus Synen of Sannen vermeldt.

Zie: C o p p e n s , *Nieuwe beschr. bisdom 's Hertogenbosch* I, 415; *Handboekje R.K. eeredienst XXVI* (1872) 328; *Mémorial belge* XII, 458; *Graf- en gedenkschr. prov. Antw.* I, 90.

Fruytier

[Sarphti, Samuel]

SARPHATI (Samuel), geb. te Amsterdam 31 Januari 1813, overl. aldaar 23 Juni 1866, zoon van E m a n u e l en R e y n a M u s a p h i a . Ingeschreven als student in de geneeskunde te Leiden 1833, promoveerde hij aldaar in 1839. Hij huwde A b i g a e l M e n d e s d e L e o n ; uit dit huwelijk zijn geen kinderen. Hij vestigde zich te Amsterdam als geneesheer, maar gaf een steeds grooter deel van zijn tijd aan sociale doeleinden.

Op zijn initiatief werd 23 April 1842 opgericht de Nederlandsche Maatschappij ter bevordering der Pharmacie, waarvan hij toen secretaris werd. In 1845 stichtte hij een inrichting voor onderwijs in koophandel en nijverheid, die hij een tijd lang uit eigen middelen financierde en waar hij les in scheikunde gaf; de latere Openbare Handelsschool is uit deze inrichting voortgekomen. In 1848 stichtte hij de Maatschappij tot bevordering van landbouw en landontginning. In 1852 stichtte hij de Vereeniging voor Volksvlijt, met een tijdschrift *De Volksvlijt* van 1854 tot 1887. Uit deze vereeniging ontstond het Paleis voor Volksvlijt, dat 16 Augustus 1864 werd ingewijd. In 1856 richtte hij op de Maatschappij voor Meel- en Broodfabrieken, in 1861 de Nationale Hypotheekbank, in 1865 de Nederlandsche Bouwmaatschappij, die grooten invloed heeft gehad op de verdere bebouwing van het toenmalig Amsterdam. In 1866 stichtte hij de Amstelhotelmaatschappij ter exploitatie van het nog steeds bekende hotel. Naar hem werd ten slotte een straat in de buurt, waar hij het meest gewerkt had, genoemd. Hij is lid geweest van de Provinciale Staten.

Zooals bij personen met zulk een intense werkkraft en liefde voor het algemeen dikwijls voorkomt verkeerde S. - van huis uit niet bemiddeld - door zijne vele ondernemingen dikwijls in geldzorgen, waardoor zijn leven versomberd werd. Behalve zijn dissertatie heeft hij slechts enkele brochures van slechts toentertijd actueel belang gepubliceerd.

S. nam ook op belangrijke wijze deel in het leven van zijn geloofsgenooten in Amsterdam.

Zijn portret bestaat als prent door S. Altmann en door Herring.

Zie: N.G. P i e r s o n in *Economist* 1866, 323; A.C. W e r t h e i m in *Eigen Haard* 1876, 148; *Biog. Lex. hervorragender Aerzte*, in voce.

van der Vies

[Savelberg, Petrus Jozef]

SAVELBERG (Petrus Jozef), geb. 10 Febr. 1827 te Heerlen (L.) uit eene achtbare familie, waarvan sommige leden tot de hoogste magistratuur in ons land gestegen zijn, overl. 11 Febr.

1907. Na degelijke studiën werd hij 3 Sept. 1853 priester gewijd. Met een hooge opvatting en consequente practijk van het priesterlijk leven wijdde hij zich reeds als kapelaan in zeer ruime mate aan de werken van naastenliefde voor de meest hulpbehoevenden der streek. Om die toewijding op groote schaal en in vasten vorm te kunnen uitoefenen stichtte hij 4 Oct. 1867 te Heerlen eene Congregatie van Zusters, volgens den regel van den H. Franciscus van Assisi; in 1872 voegde hij er nog eene Broeders-Congregatie bij. Vooral de Zusters-Congregatie heeft zich èn tijdens zijn leven èn na zijn dood sterk ontwikkeld en is met groote vrucht werkzaam op elk gebied der charitas, in geheel Nederland, België en sedert 1922 ook in China. Door Z.H. den Paus was hij tot eerekamerheer verheven; van H.M. de Koningin ontving hij de Ridderorde van Oranje-Nassau. Nog grooter eer genoot hij echter van de geheele bevolking, in wier midden hij een halve eeuw gearbeid had; roomsch en onroomsch noemde hem: 'een Heilige'.

Zijn portret in olieverf wordt te Heerlen bewaard. Kleinere afbeeldingen van hem verschenen in *De Volksmissionaris*, 1907, 170 met eene korte levensschets. Een meer uitgebreide van J.L. Jansen verscheen in 1909 te Heerlen, eveneens van zijn portret voorzien.

Jansen

[Schaap, Joannes Henricus]

SCHAAP (Joannes Henricus), geb. 27 September 1823 te Amsterdam, overleed als bisschop te Paramaribo in Suriname den 19den Maart 1889. Zijn ouders waren J.H. Schaap en Adriana Siebelhof, beiden uit het protestantisme tot de Katholieke Kerk overgegaan. De rijkbegaafde jongeling studeerde achtereenvolgens in zijn geboortestad, te Bodegraven, te Aalst (in België), te Katwijk en dan als student in de geneeskunde aan de universiteit te Leiden. Hier werd hij geroepen tot het priester- en kloosterleven. In de Congregatie van den Allerheiligsten Verlosser getreden, werd hij in 1850 priester gewijd. Weldra werd hij aangesteld als professor. Dan werd hij te Amsterdam een gevierd kanselredenaar, van wiens voortreffelijke predikatiën zelfs J. van Lennep de letterkundige waarde kwam bewonderen. Van 1868-1874 leidde hij als provinciaal de werkzaamheden der Nederlandsche Redemptoristen. In 1874 werd hem voorloopig, in 1876 voor goed het bestuur der Missie van Suriname toevertrouwd, terwijl hij in 1880 werd benoemd en gewijd tot titulair-bisschop van Hetalonië. Als vicarius apostolicus ijverde mgr. Schaap bijzonder voor den bouw eener nieuwe kathedraal, voor het godsdienstig onderwijs en voor een opgewekt godsdienstig leven. In 1882 verscheen van zijne hand *Homiliën of Verklaringen der Evangeliën op al de Zondagen van het Kerkelijk Jaar*. Een reis naar Europa, in 1887 tot herstel zijner geschokte gezondheid ondernomen, overleefde de bisschop slechts korten tijd.

Een groot portret in olieverf bevindt zich in het klein-seminarie der Redemptoristen te Roermond.

Geschriften over hem: levensschets in het maandschrift *De Volksmissionaris*, jg. 12 (1890-1891), 411-416 en 449-455.

van Grinsven

[Schaepman, mgr. Dr. Hermanus Johannes Aloysius Maria]

SCHAEPMAN (mgr. Dr. Hermanus Johannes Aloysius Maria) werd 2 Maart 1844 geboren, als oudste zoon van den katholieken, zeer vaderlandlievenden burgemeester van Tubbergen; overleed te Rome 21 Jan. 1903. Door zijn moeder

Johanna la Chapelle werd hij reeds vroeg ingewijd in de fransche klassieken. Op het klein Seminarie te Kuilenburg en het groot Seminarie te Rijsenburg werd hij tot priester opgeleid en in 1867 kreeg hij de laatste wijding. Zijn dichterlijke aan-

leg bleek reeds van kind af, en uit zijn studententijd dateeren verschillende gedichten. In Dec. 1866 kwam hij in briefwisseling met J.A. Alberdingk Thijm, wien hij zijn eerste groote gedicht, een tijdvers: *De Paus*, ter beoordeeling had toegezonden. Door Thijm werd het met een kort voorbericht anoniem uitgegeven. Het wijst duidelijk da Costa als zijn leermeester aan en den grijzen Jacob van Lennep deed het bewonderend uitroepen: 'Vondel is bij ons herrezen!'. Bij de onthulling van het amsterdamsche Vondelstandbeeld gaf S., in 1867 een ander groot dichtwerk *Vondel* uit, thans onder zijn eigen naam. Zijn bekendheid met de amsterdamsche katholieke litteratoren, vooral mgr. J u d o c u s S m i t s , bezorgde hem het redacteurschap van het dagblad *De Tijd*, waarin hij zich dadelijk deed kennen als een geweldig strijder voor zijn beginselen; meermalen heeft S. ook medegewerkt aan Thijms *Volksalmanak*. In 1868 ging hij naar Rome en promoveerde daar in 1869 tot doctor in de theologie op een serie beschouwingen over de Honoriusquestie. Ook als literator was hij daar reeds zeer gezien en werd dan ook opgenomen in de bekende letterkundige Academia degli Arcadi, waarvan ook Goethe eens lid was, en waar S. blijvende vriendschap sloot met den kardinaal Pecci, den lateren Paus Leo XIII. Hij verbleef te Rome ook tijdens het Vaticaansche Concilie en schreef daarover geregeld romeinsche brieven in *De Tijd*. In 1870 in het vaderland teruggekeerd, werd hij benoemd tot professor in de kerkgeschiedenis aan het Seminarie te Rijsenburg. Hij bleef echter medewerker aan *De Tijd* en richtte bovendien in 1870, o.a. met den geschiedschrijver Dr. Nuyens, het tijdschrift *De Wachter* op voor R.-K. politiek, wetenschap, kunst en letteren. Zelf schreef hij als 'Corvinus' en 'E.L.C.' er zeer scherpe artikelen en kritieken in. Toen in 1885 de uitgave van dit maandschrift moest worden gestaakt, kwam hij in de redactie van *Haagsche Stemmen*, doch in 1890 ging hij vandaar over naar *De Katholiek*.

Tot zelfs over de landgrenzen werd ook weldra zijn naam als redenaar bekend. Zijn taal was bijzonder krachtig, zooals trouwens ook zijn argumentatie en zijn geluid, terwijl dichterlijke zin en humor er nooit aan ontbraken. In 1880 werd hij de eerste katholieke priester in de Tweede Kamer; hij bleef lid tot zijn dood. Ook hier voerde hij met ijzeren kracht den strijd voor zijn beginselen. Spoedig was hij zoowel aanvoerder als voorzitter der Katholieke Kamerclub. Onwrikbaar stond S. ook op zijn - reeds in 1883 in een *Proeve van een program* - duidelijk omschreven beginsel, dat de Katholieken in geen opzicht konden samengaan met de liberalen en daarentegen tot toenadering moesten komen tot de anti-revolutionnaires. Deze nieuwe politiek van S. en zijn persoonlijke meer democratische richting voor dienstplicht en leerplicht vervreemde ook partijgenooten van hem en lokte in kamerclub en pers meer dan eens moeilijkheden uit met de meer conservatieve leden der club en daar buiten. Zijn nieuwe koers werd door hen zelfs als een monsterverbond gewraakt. S. verloor er ook de sympathie door van den beheerder van *De Tijd*. Het nieuwe utrechtsche blad *Het Centrum* werd nu zijn lijfblad. Ondertusschen dacht S. niet aan wijken. Met Dr. A. Kuyper dreef hij bij de Grondwetsherziening van 1887 de uitbreiding van het Kiesrecht door en in 1889 de herziening van de Schoolwet in den geest van ruimere subsidieering der bijzondere scholen, een wensch, waarvoor hij reeds sinds 1874 in woord en geschrift had geijverd. Verbetering der arbeiderstoestanden en uitbreiding der sociale wetgeving stonden reeds

in 1896 voorop in zijn programma, en ook op koloniaal gebied was hij de baanbreker van zijn partij. Thans wordt hij als zoodanig ook door allen erkend. Hierdoor en doordat hij, waar hij kon, toenadering zocht ook bij andersdenkende Christenen, was S., ondanks zijn scherpe polemieken, in de Kamer een zeer geziene figuur.

Zijn meesleepende levenslust en geestdrift gingen gepaard met onvermoeide werklust en hoogen dichterlijken zin. Naast historie en staatswetenschappen, hadden kunst en archeologie zijn warme belangstelling, zoo werd hij ook medeoprichter en een groote kracht van het utrechtische S. Bernulfusgilde tot behoud der oude katholieke kunstschaten, en in zijn prozawerk *Onze Nationale Kunst* toonde hij zich een warm bewonderaar van onze vaderlandsche kunst in het algemeen.

Hij stierf te Rome, waar hij herstel van gezondheid zocht; op het Campo Santo dei Tedeschi werd hem een grafmonument opgericht door zijn vele vereerders en vrienden. Ook aan eerbewijzen tijdens zijn leven heeft het hem niet ontbroken. Leuven benoemde hem tot doctor philosophiae et litterarum honoris causa, paus Leo XIII maakte hem in 1901 tot zijn huisprelaat en in 1902 volgde zijn benoeming tot protonotarius apostolicus.

Zijn verschillende gedichten bundelde hij als *Verzamelde Dichtwerken*, waaraan later nog een bundel *Nieuwe Gedichten* werd toegevoegd. Zijn hoofdgedicht de *Aya Sophia*, in 1886 voor het eerst gedrukt, dankte voornamelijk zijn ontstaan aan een reis naar Constantinopel in 1883. Ook verschillende zijner redevoeringen zijn afzonderlijk uitgegeven. Zelf verzamelde hij zijn voornaamste artikelen uit *De Wachter* in *Menschen en Boeken*.

Hij gaf afzonderlijk uit: *Napoleon, Gedicht* (Utrecht 1873, niet herdrukt); *Van het Heilig Sacrament van Mirakel tot Amsterdam* (Utrecht 1895, niet herdrukt); *Een Vaandellied, berijmde voorlezing* (Utrecht 1895, niet herdrukt); *Een Kroningslied* (Amsterdam 1898, niet herdrukt); *Chronica over Staatkunde en Letteren* (Utrecht 1901-1903) 3 reeksen; verder de reeds hierboven genoemde werken.

Zijn portret, is geteekend door Jan Veth, P. de Josselin de Jong en P.J. Arendsen.

Zie over hem: J u l . P e r s y n , *Dr. Schaepman* Utrecht-Antwerpen 1912-1916) 2 dln., met portretten; in *Nederlandsche Schrijvers v/h. Middelbaar Onderwijs*, no. 2. *Dr. Schaepman, Proza* (1920, met portret), no. 3. *Dr. Schaepman, Gedichten*, nos. 18, 19, 20 en 21, *Dr. Schaepman, Gedichten* (1911, met portret) uitg. door H o o g s t r a t e n (bloemlezingen uit de voornaamste werken, met belangrijke aanteekeningen en biographie); *In Memoriam Dr. H.J.A.M. Schaepman* door W.H. N o l e n s , met een interview van C.K. E l o u t en illustraties door H.M. Krabbé (Amsterdam 1903) in *Elseviers Maandschrift*, J.F.M. S t e r c k , *Over Alberdingk Thym en Schaepman, Eerste kennismaking* in *Jaarboekje van Alberdingk Thym* 1904; *mgr. Dr. H.J.A.M. Schaepman* door K o l k m a n in *Het Katholiek Nederland* 1813-1913, dl. II, p. 371-384.

Sterck

[Scheffer, Arie]

SCHEFFER (Arie), historie- en portretschilder, etser, hoofd en leider der romantische school in Nederland, werd geboren te Dordrecht in 1795 en is te Argenteuil gestorven in 1858. Zijn vader was van duitsche afkomst en een leerling van Tischbein. Hij zelf was de leerling van zijn vader en van Pierre Guerin te Parijs; in 1826 was hij leeraar van de kinderen van Louis Philippe van Frankrijk.

Eerst schilderde hij genrestukken en teekende boekillustraties, later pas gaf hij de historieschilderijen, waardoor hij bekend is geworden. Schmidt Crans en van Trignt onderwierpen geregeld hun schilderwerk aan zijn oordeel; Josef Israëls bewonderde hem later zeer. Zijn nagelaten werken werden verkocht 15 Maart 1859; hij illustreerde *Mengelingen* van 1837, 38 en 40.

Schilderijen van zijn hand bevinden zich te Amsterdam, Sted. Museum: Maria Magdalena aan de voeten van het kruis, Zalig zijn de reinen van harte; Amsterdam, Mus. Fodor: Christus consolator, Grieksche bannelingen; Rotterdam, Mus. Boymans: graaf Eberhard van Wurtemberg en zijn zoon Ulrich (2 stuks), twee kinderkopjes; Dordrecht, Scheffer Museum: Christus op den Olijfborg, Jos. Reynolds, Turk, de klachten der aarde die in den hemel troost vinden, Christus consolator, Euterpe; Haarlem, Teyler's Museum: godsdiensttoefening in Noorwegen; Londen, Nat. Gallery: Robert Dolland, S. Augustinus en S. Monica; Londen, Wallace collection: Margaretha aan de bron, Paolo en Francesca; Parijs, Louvre: Mlle de Fauveau; Grenoble, Museum: Hersent; Parijs, Luxembourg: Wittekind onderwerpt zich; Kasteel Coppet: Albert de Broglie.

Teekeningen van zijn hand bevinden zich in 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam: rijke dame vertrekt uit de woning van een arm gezin, drie engeltjes; Dordrecht, Scheffer Museum: het sterfbed van Monica, Christus consolator, drie Maria's, Christus op den Olijfborg, heilige vrouwen bij het graf, sterfbed van den H. Lodewijk; Amsterdam, Museum Fodor: Faust en Margaretha (2 stuks).

Steendrukken van zijn hand zijn o.a. illustraties als 'la declaration', 'le souvenir d'un soldat', 'Allons', 'le jeune malade', 'l'antiquaire', 'le vieux patre', 'la convalescence d'une mère', 'Morton', en uit *'l' Artiste 'Si jeune!'*

Naar hem maakten prenten: Allgeyer, Blangrand, Bernardi, Blanchard d.J., Calamatta, H.W. Couwenberg, Caron, Chenay, Chevron, Clement, Coer, Dupont, Alph. François, Ch. François, Garnier, Alf. Johannot, Tony Johannot, Keller, N. Lecomte, Leroux, Levasseur, Louis, Mandel, H.Ch. Müller, Rousseaux, S. Eve, Ed. Schuler, Thevenin, S.W. Reynolds, A.F. Girard, Othon A. Maurin, R.A. Torlet, Ruhierre, Wolf, E. Corr, W.v. Senus, D.J. Sluyter, A. Allebé, W.F. Wehmeyer, A.C. Nunnink, A.P. Felix, F.B. Waanders, Ph.H. Eichens, J.C. Elink Sterck, C. Curtens, Bellay, F.H. Weissenbruch, J.C. d'Arnaud Gerkens, F.H. Weissenburch, Prevost, P.W.M. Trap, le Rat, Tavernier, Curtenuzs, Bentinck, Leclerc, L. Flameng.

Zijn portret is geschilderd door J.B. Scheffer, geteekend door L. Chantal en in prent gebracht o.a. door M. Alophe, H. Dupont, C.C.A. Last, E. Lassalle en P.W.M. Trap.

Zie: G.H. Marius, *De hollandsche schilderkunst in de 19e eeuw*, 2e druk ('s Gravenhage 1920) 30, 32, 33-40, 48, 115, 117, 236, 261, 278; C. Immerzeel, *De Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders* (Amsterdam 1843) III, 62; G.K. Nagler, *Neues allgem. Künstlerlexikon* (München 1835-52) XV, 161; C. Kramm, *De Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders* (Amsterdam 1857-64) V, 1458, sup. 133; *Revue universelle des arts* 1858, VII, 455; *L'Art* 1876, V, 24; *Gazette des Beaux Arts*, 1859, etc.; Ch. Blanc, *Manuel de l'amateur d'estampes* (Paris 1854-90) 439; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 570; L. Viardot in *Gaz. d.B. Arts*, 1859, I, 129; Ph. Burty in

Gaz. d. Beaux Arts, 1859, III, 40; M.G. Wildeman in *Oude Kunst* 1918-19, IV, 243; L. Vitet, *Oeuvre d' Ary Scheffer* (Paris 1860); *Cat. des oeuvres d' Ary Scheffer* (Paris 1859) 8°; G. Grooten, *Memoir of the life of Ary Scheffer* (Londen 1860); dezelfde, *Ary Scheffer's leven met opgave zyner werken*, vert. door Vosmaer (Amsterdam 1861), E.W. Moes, aanteekeningen 's Rijks Prentenkabinet afd. schilderijen, afd. prenten; v.d. Kellen, aanteekeningen 's Rijks Prentenkabinet; *Les Arts* 1911, Dec. 28; *Gal. Versailles* VI, VII, VIII; *Cat. Nat. Portrait Gallery* II, 282; *Nat. Gallery* III; de Beylie, *Musée de Grenoble*, 105; *cat. Stedel. Museum te Amsterdam*; *Gal. Berry* II; Ch. Blanc, *Histoire des peintres Ec. Franç.* III; Reveil, *Musée de peinture*; *Cat. Mus. Dordrecht* 1898.

J.M. Blok

[Schelbergen, Gerard van]

SCHELBERGEN (Gerard van), geboren omstreeks 1590, overleden te Brussel 26 Mei 1672, zoon van Leonardus en Petronella van Tegelen.

Hij was agent-pensionaris van de ridderschap en steden van het overkwartier van Gelder te Brussel, notarius publicus en agent der stad Venlo. Verschillende missiven van hem van 1625-1671 bevinden zich op het stadsarchief van Venlo. Hij was gehuwd met Elisabeth van de Lochter, met welke hij 1 Mei 1669 twee studiebeurzen, ieder van 120 gulden, stichtte. Na den dood zijner vrouw stichtte hij 17 Mei 1672 een derde studiebeurs van 120 gulden 's jaars met bepaling, dat de drie beurzen zullen genoten worden door zijne bloedverwanten en bij gebreke van die door inwoners van Venlo, van Roermond of van het overkwartier van Gelder. Vergevers zijn de pastoor en de burgemeester van Venlo. Zijn testament werd 28 Mei 1672 te Brussel in zijn sterfhuis geopend door A. Heselaers, notarius publicus, in tegenwoordigheid van Peter Cox en Geertrui en Theodora Egberts, nicht van den overledene, en van heer Jaspar Janssen, pastoor te Anderlecht, en Hubrecht Jennes als getuigen. Recht op de beurzen hebben o.a. de afstammelingen in rechte mannelijke en vrouwelijke linie van: Catharina van Schelbergen (zuster van den beurzenstichter, welke huwde 17 Nov. 1619 met Arnoldus Hoemis, Hoemoets of Homus, ook genaamd Potbackers, en 1 Maart 1639 met Martinus van Croonenborgh), Arnoldus de Bon (welke 25 Febr. 1634 met Petronella van Tegelen huwde), Theodorus van Schelbergen (broeder van den beurzenstichter, welke 16 Mei 1629 met Maria Hoemoets of Homus huwde), Nicolaas Heythuysen, welke 11 Januari 1708 te Straelen huwde met Maria Elisabeth van Schelbergen (ged. te Blerick 7 April 1686, dochter van Leonardus, ged. te Venlo 6 Dec. 1660, den zoon van Joannes, een broeder van den beurzenstichter, en Martina Raeymaeckers; deze Leonardus was koster en schoolmeester van Blerick 1684-1694, en was 5 October 1685 te Blerick gehuwd met Anna Jacobs alias Aen de Kuck).

Zie over hem: Jos. Habets, *De studiebeurzen in Nederlandsch Limburg*, blz. 90-91; Stadsarchief van Venlo no. 1331; over het testament en over Maria Elisabeth van Schelbergen en haar echtgenoot Nicolaes Heythuysen, zie *Maasgouw* 1892, blz. 87.

Verzijl

[Schellach, Cornelius van]

SCHELLACH (Cornelius van), magister, kanunnik van de Onze Lieve Vrouwekerk te Veere en onderdeken in 1527, komt als zoodanig nog voor in 1533. 1514/15 werd meester Cornelius, zoon van Jacobus van Schellacht, pastoor van de parochie Schellach, dekenaat Walcheren. Hij

behiel het pastoraat tot zijn dood 1538/39. 1514 woonde reeds te Veere Cornelius Jacobsz. van Schellacht, priester en openbaar notaris, en een 'Heer meester Cornelis Jacobsz van der Vere', deken, licentiaat in de beide rechten en tegelijkertijd secretaris van de stad, vermeld door v.d. Horst. Deze kan wel dezelfde persoon zijn als de onderdeken. In aanmerking moet men echter nemen, dat er te gelijk te Veere twee priesters waren met den naam Cornelius Jacobi. 22 Maart 1505 werd te Utrecht of Wijk priester gewijd: Cornelius Jacobi militis de Veris en 17 Mei 1505: magister Cornelius Jacobi de Veris (*Archief aartsb. Utrecht XXIII*, 392, 393).

Zie: *Bijdr. bisd. Haarlem XXV*, 433, 436, 445; Grijpink, *Register op de parochiën* I, Wall. 105.

Fruytier

[Scheltema, Carel Steven Adama van]

SHELTEMA (Carel Steven Adama van), geb. 25 Jan. 1815 te 's Gravenhage, overl. 12 Aug. 1897 te Arnhem, studeerde te Leiden (ingeschr. 15 Sept. 1832), als predikant te Borssele bevestigd 29 Sept. 1839, stond vervolgens te Kolijnsplaat 1844, te Hoorn 1845 en te Amsterdam 1849 tot zijn emeritaat in April 1881, woonde daarna te Ede op huize Kernheim en van 1883 tot zijn dood te Arnhem. Tijdens zijn lange ambtsbediening te Amsterdam verwierf hij grooten naam als bevorderaar van het sociale werk van den predikant. De christelijke philanthropie in Engeland was hem daarbij vooral ten voorbeeld. Verschillende wijkgebouwen en stichtingen (Koning Willemshuis) danken aan hem hun oorsprong; hij ijverde inzonderheid ook voor drankbestrijding en volkszang. Hij schreef en vertaalde een zeer groot aantal grootere en kleinere werken in poëzie en proza van stichtelijken, romantischen en propagandistischen aard. Hier kunnen slechts enkele titels genoemd worden: *Lessen van levenswijsheid, eene geordende dichterlijke bloemlezing uit Salomo's spreuken* ('s Hertogenbosch 1848); *De Spiegel der waarheid, fabelen, Florian naverteld* (Amst. 1851); *Hulde aan Willem Egeling, stichter der Nederl. Vereen. tot Afschaffen van sterken drank* (Haarlem 1858); *Miles Standish* (naar Longfellow) *benevens Perpetua, oorspr. dichtstuk* (Amst. 1859); *Vriendschaps aandenken, aanteekeningen op eene reis door Engeland en Schotland* (Amst. 1862); *Wat goeds ik in den vreemde zag, schetsen uit de reisportefeuille* (Amst. 1864, 2 dln.); *Voor Zang en Bedestond, liederen naar Philip Phillips* (Amst. 1872); stichtelijke liederbundels o.a. onder de titels: *Voor Huis en School* (1870, 72, 2 dln.), *Zingt den Heer* (1873, 2 dln.), *Dient den Heer* (1873), *Ons Gezangboek* (1874), *Neerbosch-zangen* (1879); voorts gelegenheidszangen als: *De inneming van den Briel* (1872), *Lieder bij het zilveren kroningsfeest van koning Willem III* (1874) enz. Een groot aantal zijner liederen zijn in den zangbundel der Hersteld Ev. Luth. gemeente, enkele ook in den Vervolgbundel der Ned. Herv. kerk opgenomen (in den laatste de nrs. 222, 227). Hij vertaalde o.a. Bunyan's *Christenreize* (1869), *Oom Tom's levensgeschiedenis* (1877) naar Beecher Stowe, *In Englands donkerste wildernissen* van William Booth (1891), *Jan Ploeger's plaatjes bij nieuwe praatjes* naar C.H. Spurgeon. Van Spurgeon (1892) zoowel als van Beecher Stowe (1896) gaf hij een levensschets. Hij redigeerde den *Bijbelschen Almanak* en was lid van het hoofdbestuur van het Nederlandsch Godsdienstig Tractaatgenootschap.

Uit zijn huwelijk met mejuffr. Stokhuyzen had hij twaalf kinderen, waaronder Frederik (zie IV, 1211), die de vader van den dichter C.S.A.v.S. zou worden; hij her-

trouwde in 1873 met F.M. baronesse van Eck (overl. 1883).

Zijn portret verscheen in prent door B.T. van Loo.

Zie: D.G.W. Muller Massis in *Ons Tijdschrift* II, 1897, 396 v.
Kossmann

[Schenck van Nijdeggen, Andreas]

SCHENCK VAN NIJDEGGEN (Andreas), geb. te Sevenum 23 Maart 1609, overl. aldaar 3 November 1682, zoon van Hendrik, landscholtis van het Ambt Kessel 1596-1632 en van Theodora van Hüls. Hij was licentiaat in de rechten, kreeg van den stadhouder, graaf Hendrik van den Bergh, verlof om in de plaats zijns vaders het ambt van landscholtis te mogen bedienen en werd den 5 Maart 1631 als substituut landscholtis door den drossaard van Horst beëdigd. Deze autorisatie liet hij den schepenbanken bekend maken en voorlezen o.a. te Swolgen den 13 Maart daaraanvolgend. Andreas aanvaardde na het ontslag van Peter de Bruyn, die in 1636 na de inneming van Venlo door de Staatschen tot landscholtis was aangesteld, zijne bediening in Januari 1638 en was 1673 nog in functie.

Hij huwde te Venlo 20 November 1640 Elisabeth Romer (geb. te Venlo 25 October 1617, overl. te Sevenum 8 Februari 1672, dochter van Caspar, scholtis te Venlo en van Anna Daemen van Lentholt) en hertrouwde te Broekhuizenvorst 26 September 1674 met Elisabeth van Weedt (overl. te Venraij 24 Augustus 1689, dochter van Willeem en van Anna Maria van Inhussen). Uit het eerste huwelijk sproten tien kinderen, waarvan het oudste te Venlo en de andere te Sevenum werden geboren: Henricus (geb. 11 Sept. 1641), Joannes Adam (geb. 3 April 1643, overl. 28 Nov. 1703 ongehuwd, doctor in de rechten en kapitein in dienst van den koning van Spanje 1684), Theodorus (geb. 25 Mei 1644, overl. 16 Juli 1720, in April 1687 vaandrig ten dienste van Zijne Majesteit, gehuwd 10 November 1696 met Anna Maria Schenck van Nydeggen, geb. 21 October 1666, overl. 14 Dec. 1737, dochter van Martinus en Maria Margaretha van Bockhorst), Anna Lucia (geb. 27 September 1645, huwde 1 November 1674 met Christoffel Luytgens uit Roermond), Frederik (geb. 7 Maart 1647, overl. 19 Juni 1715, 1684 kanunnik te Heinsberg, 1708 deken van het kapittel aldaar, persona in Velden 1701 en 1704), Dorothea (geb. 7 Juli 1649, overl. 1740, Augustinesse in het klooster te Oostrum), Maria Catharina (geb. 27 November 1650), Franciscus (geb. 18 Mei 1652), Sibilla Caspara (geb. 13 Maart 1654, huwde 11 April 1679 met Jacobus Dominicus van Dorth), Maria (geb. 11 April 1655).

Zie over hem en zijne kinderen: *Maasgouw*, 1905, 10, 18, 1910, 60; H. Ferber, *Geschiede der Familie Schenck v. Nijdeggen*.

Verzijl

[Schenck van Nijdeggen, Antonius Franciscus Bernardus]

SCHENCK VAN NIJDEGGEN (Antonius Franciscus Bernardus), geb. te Gelder 30 Juni 1742, overl. te Venlo 23 December 1794, zoon van Maximiliaan Theodoor Arnold (zie volg. art.) en van Anna Maria Francisca Coninx. Hij trad te Venlo in het Kruisheerenklooster, verdedigde aldaar 1762 meerdere theses en legde er 9 Februari 1763 de beloften af.

Zie over hem: *Maasgouw*, 1896, 13, 1907, 11.

Verzijl

[Schenck van Nijdeggen, Henricus Ignatius]

SCHENCK VAN NIJDEGGEN (Henricus Ignatius), geb. te Sevenum 9 November 1672, overl. aldaar 18 Maart 1747, zoon van *Martinus*, doctor in de rechten, substituut-drost van Kessel

en van Maria Margaretha van Boeckhorst.

Hij was licentiaat in de beide rechten, syndicus van het Minderbroedersklooster te Venray 1706-47, ambtman van Lottum sedert 1708, kocht 1719 het kasteel Oyen onder Broekhuizenvorst, welke laatste heerlijkheid hij 1727 van de weduwe Justinus Franciscus Flemingh kocht en waarmee hij 29 Juli 1727 werd beleend. Hij was te Sevenum 1 Mei 1708 gehuwd met Mechtildis Cnops uit Roermond (dochter van Jan, licentiaat en schepen aldaar en van Isabella van Wesse), welke 22 Februari 1737 te Sevenum overleed. Van zijne kinderen volgde zijn tweede zoon Maximiliaan Theodoor Arnold (geb. te Sevenum 6 Aug. 1710, overl. te Gelder 6 Januari 1763, ambtman en rentmeester der domeinen te Gelder) hem als heer van Oyen en Broekhuizenvorst op. Deze was te Gelder 21 Juni 1737 gehuwd met Anna Maria Francisca Coninx (overl. aldaar 11 November 1783, dochter van Simon Peter, raad en memboir, en van Cunera Gertrudis Portmans). Uit dit huwelijk sproten vijf kinderen o.a. Maria Cunera Theresia en Antonius Franciscus Bernardus (vgl. de art.).

Zie: *Maasgouw*, 1907, 11.

Verzijl

[Schenck van Nijdeggen, Maria Cunera Theresia]

SCHENCK VAN NIJDEGGEN (Maria Cunera Theresia), geb. te Gelder 17 April 1741, dochter van Maximiliaan Theodoor Arnold (zie vorig art.) en van Anna Maria Francisca Coninx.

Zij deed haar gelofte in het Augustinessenklooster Maria-Weide te Venlo 22 April 1759, bij welke gelegenheid haar broeder Antonius Franciscus Bernardus, scholastiek der Kruisheeren, een feestgedicht vervaardigde. Later, als priorin van hetzelfde klooster, werd haar in 1777 bij de viering van 'haeren halven jubilé' als religieuze een dichterlijke heilwensch opgedragen door de pensionnaires en scholieren van het convent.

Zie over haar: *Maasgouw*, 1895, 86, 1896, 1, 1907, 11.

Verzijl

[Schenckel, Petrus]

SCHENCKEL (Petrus), Augustijner-monnik, geb. te 's Gravenhage in 1594, zoon van den geneesheer Antonius Schenckel, overleed te Mechelen 8 Juli 1675. Eerst was hij novice in het klooster der Wilhelmiëten te Aalst, dan ging hij over naar het klooster der Eremieten van Sint Augustinus te Gent, waar hij zijne geloften aflegde. Te Spiers bestuurde hij als prior het klooster zijner orde. Hij werd om zijne welsprekendheid voor een der groote predikers van zijn tijd gehouden en was gedurende 40 jaar het sieraad van den kansel. Hoewel een geleerd man (hij behaalde te Douai den graad van doctor in de theologie), bleef hij steeds nederig. Hij was een bijzondere vriend van Sweertius.

Eenige werkjes in druk zijn van hem bekend gebleven: *Directorium juris pontificii et explanationes terminorum in Francisco Toletio occurrentium* (Antv., typ. Belleri, 1628); *Conciones Dominicales* (Antv. 1654, 1657) 2 dln.; *Philomela mystica sive canticum ecclesiasticum, Benedicite omnia opera Domini Domino. Ex capite tertio Danielis explicata et rarioribus et jucundis historiis instructa* (Brux., Joan. Momarts, 1660); *Elucidationes locorum difficilium tragediarum Senecae et Horatii* (z. pl. of j.).

Zie: Jos. Lantherus, *Postrema saecula sex relig. August. illustriores viri*. (Rom. 1840) III, 104; Foppens, *Bibl. Belg.* II, 1008; Sweertius, *Athenae*

Belgicae 633; Keelhof, *Gesch. van het klooster der P. Eremyten Aug. te Gent*
(Gent. 1864) 244.
Fruytier

[Schenkelius, Dominicus]

SCHENKELIUS (Dominicus) of *Schenkels*, geb. begin 16e eeuw te 's Hertogenbosch, noemde zich daarom *Silvius*, was werkzaam aldaar als geneeskundige en stadsdokter. Hij bestuurde met *Joannes Nemijs* de latijnsche school en maakte zich verdienstelijk op het gebied der oude letteren en als paedagoog.

Behalve eenige verspreide *Carmina* is nog van hem bekend: *Orationes Terentianae ex omnibus Terentii comici familiarissimi ac facundissimi comoediis cum germanica interpretatione* (Silvaeducis. Joan. Turnhoutus, 1557, 8°). In de correspondentie van Liv. Ammonius O. Carth. h.s. no. 599 Besançon, vindt men 3 brieven aan hem gericht van 1523, 1527 en 1552.

Dominicus Sch. was de vader van Lambertus Thomas, geb. 1547 te den Bosch (zie V kol. 687, *Paquot*, XV, 59-66. *Biogr. nat. Belg.* XXI. 686-691).

Zie: *Fr. Sweertius*, *Athenae Belg.* (Antv. 1628) 223; *Foppens*, *Bibl. Belg.* I, 249; *Paquot*, *Mémoires litt.* XV, 58; *Biogr. nat. Belg.* XXI, 685.

Fruytier

[Schepens, Geerardus Gerardus Petri Gerardus Pieterszn]

SCHEPENS (Geerardus, Gerardus Petri, Gerardus Pieterszn) of *Schepenius*, gest. 1609 (volgens *van Alphen*) of 20 Dec. 1618 (volgens *De Navorscher*, jrg. 1886, blz. 6), stond achtereenvolgens als predikant te Heinenoord (1581-1586), Maarssen (1588-1590), Ransdorp (1590), Lillo bij Antwerpen (1591-1602) en Oud-Vossemeer (Oct. 1602 tot zijn dood). Om onbekende redenen werd hij in 1586 te Heinenoord uit zijn ambt ontslagen. Zijn overgang van Lillo naar Oud-Vossemeer was een ruiling met Ds. Bosschaert, tot stand gekomen op aandrang der classis.

17 Mei 1602 trouwde hij in tweede huwelijk met *Sara Diethens* uit Bergen-op-Zoom.

Zie: *J.H. Hessels*, *Ecclesiae Londino-Batavae Archivum* III (Cantabr. 1897) no. 1218; *Reitsma en van Veen*, *Acta der provinciale en particuliere Synoden* V, register in voce.

van Schelven

[SchermbEEK, Pieter Gerard van]

SCHERMBEEK (Pieter Gerard van), geb. te Elst in de Betuwe 28 Jan. 1848, overl. te Deventer 25 Mei 1901, was de zoon van *J.C. van SchermbEEK*, predikant en *A.J.J. Kerkhoven*. Hij behaalde, na te Nijmegen opgeleid te zijn voor cadet, op het examen te Breda in 1863 het eerste nummer van ruim 200 jongelieden, en werd bij de genie geplaatst. Bij Koninklijk besluit van 25 Juli 1867 benoemd tot tweeden luitenant bij dat wapen, werd hij bij de mineurs en sappeurs te Nijmegen ingedeeld. In Aug. 1868 werd hij bij de uitvoering der werken geplaatst, eerst te Zutten, kort daarna te Utrecht en wederom kort daarna te Nijmegen, waar hij bij den bouw van het fort te Pannerden werkzaam was. Na een kort verblijf bij de mineurs en sappeurs te Nijmegen werd hij in Jan. 1873 geplaatst bij den bouw eener sluis bij Everdingen en eenige accessoire werken. Hij nam hier proeven met het gebruik van metselsteenen van groot formaat, die men ook in de middeleeuwen gebakken had, maar welke langzamerhand in onbruik geraakt waren. Het bleek, dat de toepassing in sommige gevallen veel besparing gaf, maar dat er toch ook bezwaren

tegen het gebruik waren. Van Schermbeek onderscheidde zich tijdens den hoogen waterstand van Maart 1876, toen de Spoelsche sluis, die onderloopsch was, door zijne zorg behouden werd.

Bij Koninklijk besluit van 7 Aug. 1877 werd hij bevorderd tot kapitein en met 1 Maart 1879 werd

hij verplaatst naar den Helder. Hier ontwierp hij het fort op de Harsens, het eerste, waarbij draaibare pantserkoepels toegepast werden. In Juli 1882 werd hij met behoud zijner standplaats eerstaanwezend ingenieur.

Toen de japansche regeering in 1883 ten behoeve van den aanleg van kustversterkingen een nederlandsch genie-officier in dienst wenschte te nemen, werd van Schermbeek door het nederlandsche gouvernement daarvoor aangewezen. Omtrent hetgeen hij in Japan ontworpen heeft, zijn geen bijzonderheden bekend. Men was er zeer tevreden over zijne diensten. Het is jammer, dat het eigenlijk reeds te laat was om meerdere nederlandsche ingenieurs in het rijk van de rijzende zon geplaatst te krijgen. De groote mogendheden hadden er reeds te veel invloed.

Van Schermbeek werd na zijne terugkomst in Nederland met ingang van 1 Jan. 1887, ter standplaats Utrecht, bij de genietroepen, het korps, vroeger mineurs en sappeurs genaamd, geplaatst. In 1888 kreeg hij opnieuw verlof, om in dienst van de vereeniging ter bevordering van de uitvoering van werken in het buitenland een voorontwerp te maken ter voorkoming van de hooge waterstanden in de Hoang-Ho of Gele Rivier in China. In Sept. 1887 had een der van tijd tot tijd aan die rivier voorkomende rampen, gepaard met dijkbreuken, plaats gegrepen en daarbij waren eenige millioenen menschen om het leven gekomen. Eerst in Jan. 1889 was de voornaamste dijkbreuk gedicht. Eenzelfde ramp was in 1879 voorgekomen.

In Maart 1889 begon hij van uit Tientsin eene reis, vergezeld door den aannemer A. Visser Gz. en den civiel ingenieur B.M. Blijdenstein, tot vrij ver in het binnenland, waarbij opnemingen verricht, kaarten vervaardigd en onderhandelingen met verschillende autoriteiten gevoerd werden. Als tolk was aan het gezelschap verbonden de Engelschman W. Collingridge Bing, die hier te lande schoolonderwijs gehad had. Toen van Schermbeek in het achterland van China kwam, werd hij (gelijk vanzelf sprak) aan iedereen voorgesteld als nederlandsch mandarijn. Langzamerhand leerde hij eenige chineesche woorden. Dikwijls werden de reisgenooten voor vreemde duivels uitgekreten, en de kinderen vluchtten dikwijls voor hen. Eens werd van Schermbeek in een herberg door den kastelein aangesproken als: mijnheer mandarijn vreemde duivel.

De chineesche regeering is door de tegenwerking van vertegenwoordigers van groote mogendheden niet ingegaan op de door de vereeniging aan haar gedane voorstellen. De nederlandsche consul, J.J.B. Heemskerk te Shanghai, had hare kansen van slagen trouwens veel te rooskleurig voorgesteld.

Op 2 Febr. 1890 trad van Schermbeek weder in rijksdienst, en wel als eerstaanwezend ingenieur te Arnhem. In den tijd, dat hij hier in garnizoen was, heeft hij in verschillende plaatsen zeer toegejuichte voordrachten over zijne ervaringen in China gehouden. Daar werd ook de chineesche regeeringsvorm behandeld, dien hij schetste als patriarchaal despotisme met democratische stroomingen.

In 1893 werd hij benoemd tot directeur der vennootschap de Koninklijke tapijtfabriek te Deventer. Naar aanleiding daarvan werd hij op zijn verzoek bij Koninklijk besluit van 8 Juli 1893 als genie-officier gepensionneerd. Hij was kort te voren naar Bergen op Zoom verplaatst, maar is daar niet in garnizoen geweest. Op

31 Aug. 1896 werd hem de rang van majoor toegekend.

Zijne gezondheid had vooral in China veel geleden. Met het oog daarop verzocht hij ontslag als directeur der vennootschap, hetwelk hem met ingang van 1 Juli 1901 verleend werd. Dien dag mocht hij niet beleven.

Behalve in zijn vak was van Schermbeek bijzonder op de hoogte van litteratuur en kunst.

Hij schreef: *Erewhon of over de bergen*, vertaling uit het Engelsch naar S a m B u t l e r (Nijmegen 1873); *De Odyssee van een Bredasch reunist*, onder pseudoniem Menno van Kalfhoorn (Nijmegen 1878), een gedicht in de versmaat van Homerus; *De ontwikkeling van het tooneel in Japan*, in den *Gids* van Sept. 1884, blz. 453; brieven in het *Algemeen Handelsblad* van Nov. en Dec. 1887 en Jan. 1888; brieven in den *Nederlandschen Spectator* van 1888 tot en met 1890; *De musch met de geknipte tong, Japansch sprookje* (Tokio 1890); *Rapport* (met A. V i s s e r G z.) *over de Gele Rivier en de daardoor in 1887 overstroomde streken*, (den Haag 1891), eene vertaling hiervan verscheen in het Engelsch door W.D. D i c k i n s o n (den Haag 1891); mededeeling over zijne reis naar China in *Notulen Koninklijk Instituut van ingenieurs*, 1891-1892 (vergadering van 10 Nov. 1891), blz. 26; *Naar de Gele Rivier* in den *Gids* van Mrt. 1899, blz. 217 en Apr. 1899, blz. 95. Het laatste deel van dit opstel is niet verschenen.

Eene levensbeschrijving van hem door H.W.R. B(e c k i n g) met portret komt voor in het weekblad *De Ingenieur* van 31 Mei 1902.

Ramaer

[Scherpenisse, Pieter van]

SCHERPENISSE (Pieter v a n), Karthuizermonnik, overleden 23 Juli 1558 te Lier. Hij trad in de chartreuse van de H. Sophia te Vught en werd aldaar geprofest. Van 1530-1536 bestuurde hij dit klooster als prior. In laatstgenoemd jaar werd hij in dezelfde waardigheid overgeplaatst naar het klooster der H.H. Apostelen bij Luik. Van omstreeks 1540 tot 1549 stond hij aan het hoofd van het convent van den H. Bartholomeus in Jeruzalem buiten Delft. Vandaar riep men hem naar Lier, waar hij tot aan zijn dood het priorschap bekleed heeft. In 1544 wordt hij vermeld als convisitator van de nederduitsche provincie der orde, terwijl hij in 1551 dit gebied als visitator bestuurde. L e V a s s e u r noemt hem een zeer vroom man, die als kloosteroverste veel verdiensten had voor de stipte handhaving van den regel.

Zie: R a i s s i u s, *Origines Cartus. Belgi* (Duaci 1632) 144-145, appendix; L e V a s s e u r, *Ephemerides ordinis Cartus. II* (Monstrolii 1891) 519; F l. P r i m s, *Gesch. van Sint-Joriskerk te Antwerpen* (Antw. 1924) 104; D r o s s a e r s, *De archieven v.d. Delftsche Statenkloosters* (den Haag 1917) 471, 536, 545; *Maisons de l'Ordre des Chartreux II* (Parkminster 1915) 221-222, 245-246, 257-258.

Scholtens

[Schoenhoven, Bartholomeus]

SCHOENHOVEN (Bartholomeus), of d e S c h o e n o v i a, Karthuizer van het klooster Nieuwlicht bij Utrecht, dat hij bestuurde na den dood van prior Th. Meeuwen, 1574 tot 1578. Te voren was hij prior geweest te Zierikzee en Delft. Hij komt niet meer voor in het necroloog van Nieuwlicht, wel in het kalendarium van het klooster van Antwerpen, 21 Juni 1578, en wordt genoemd 'bonus pater familias suo tempore in temporalium administratione'. De prior beleefde droevige tijden. Het aanschouwen van den ondergang van zijn klooster en het onderdrukken van

den katholieken godsdienst, slechts korten tijd na zijn dood, bleef hem gespaard.

Zie: lijst der priors in *Bijdr. en med. Hist. genootsch. v. Utrecht* IX (1886) 157: *Graf- en Gedenkschriften van Antwerpen* VI, 527.

Fruytier

[Schols, Dr. Charles Mathieu]

SCHOLS (Dr. Charles Mathieu), geb. te Maastricht 28 Mrt. 1849, overl. te Delft 10 Mrt. 1897, was de zoon van Johannes Petrus Georgius Schols en Maria Hubertina Hendrica Josepha Ubaghs. Hij was leerling der hogere burgerschool in zijne geboortestad, nam, nadat hij op schitterende wijze in 1866 aan het eindexamen dier school voldaan had, nog een jaar privaates, vooral in wiskundige vakken, en studeerde van 1867 tot 1871 aan de polytechnische school te Delft. Niettegenstaande zijne gezondheid toen reeds slecht was (hij kon b.v. bij kachelwarmte niet werken, maar kwam zich des winters bij een contubernaal even warmen als de koude in zijne kamer niet uit te houden was), blonk hij bij de examens bijzonder uit.

In 1871 civiel-ingenieur geworden, was hij een jaar werkzaam bij de werken van de rivier de Waal onder den ingenieur van den Rijks waterstaat R.O. van Manen te Nijmegen. Met ingang van 1 Sept. 1872 werd hij benoemd tot leeraar in de wiskunde, de landmeetkunde, het waterpassen en de geodesie aan de militaire academie te Breda. Deze betrekking verwisselde hij 1 Sept. 1878 tegen die van hoogleeraar in de drie laatstgenoemde vakken aan de polytechnische school te Delft, waartoe hij bij Koninklijk besluit van 12 Juli te voren benoemd was. Hij werd in 1881 lid der Rijkscommissie voor graadmeting en waterpassing, die den door Dr. L. Cohen Stuart (III kol. 247) aangevangen arbeid, na diens overlijden in Juli 1878 voortzette, wat betreft de nauwkeurigheidswaterpassing, en die tevens den door Dr. F.J. Stamkart aangevangen arbeid, betreffende de graadmeting, na diens overlijden in Jan. 1882 voortzette. In 1886 werd met een geheel nieuwe triangulatie van Nederland begonnen, die ter vervanging van het voor den tegenwoordigen tijd niet meer voldoende driehoeksnet van generaal C.R.T. Krayenhoff (II kol. 719) moest dienen. Sedert 1888 werd hieraan een driehoeksnet van lagere orde ten behoeve van het kadaster en van de rivierkaarten toegevoegd. Bij het overlijden van Schols aan eene slepende ziekte waren deze werken nog niet voltooid.

Schols werd in 1880 benoemd tot lid der Koninklijke Akademie van wetenschappen. Van 1884 tot 1887 en van 1888 tot 1893 was hij lid van het bestuur van het Koninklijk Instituut van ingenieurs. In 1886 werd hij door den Senaat der Leidsche universiteit benoemd tot doctor honoris causa.

Men heeft van hem: *Leerboek voor landmeten en waterpassen*, met atlas (Breda 1879; in 1912 verscheen van dit werk de 9e druk, bewerkt door F.J.H.M. Thijs); *Bijlage Q van het Jaarboekje van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, afdeling Landmeten en waterpassen* jrg. 1893; *Opmerkingen naar aanleiding van eene voordracht van Dr. E.F. van Dissel over formules ter berekening van de hoeveelheid water, geloosd door eene sluis in Notulen K.I.v.I.* 1880-1881 (12 Apr. 1881), blz. 69; *Opmerkingen over eene voordracht van R.O. van Manen over het berekenen van de coördinaten der getrianguleerde punten voor de topografische en rivierkaarten in dezelfde Notulen* (8 Juni 1885), blz. 139; *Over de theorie der fouten in de ruimte en in het platte vlak in Verhandelingen afdeling Wis- en Natuurkunde der Koninklijke Academie van Wetenschappen* 10e deel (1875), afzonderlijk gepagineerd;

*De interpolatie-formule van Tchébychef volgens de methode der kleinste vierkanten in Verslagen en mededeelingen van de K. Akad., 2e reeks, 9e deel (1876), blz. 301; Over de aansluiting van een driehoeksnet van lagere orde aan een van hoogere orde in Verslagen afdeling Natuurkunde der Koninklijke Akademie van wetenschappen, 16e deel (1881), blz. 297; Berekening van afstand en azimuth uit lengte en breedte, in dezelfde Verslagen, 18e deel (1883), blz. 1; Over de aansluiting van een driehoeksnet van lagere orde aan drie punten van een net van hoogere orde, in dezelfde Verslagen, 18e deel (1883) blz. 303; Opmerkingen naar aanleiding van verschillende opstellen van J.J. Roetants, betreffende waarnemingen van waterstanden aan zee in Notulen K.I.v.I. 1884-1885 (13 Nov. 1884) blz. 41; Over driehoeksmetingen in het Gedenkboek van het K.I.v.I. 1847-1897 blz. 243; De half convergente reeks ter berekening van de integraal (deze wordt hier niet herhaald), in bovengenoemde Verslagen 3e reeks, 2e deel (1886), blz. 40; Mededeeling over de wet van de fouten van waarneming in Verslagen der zittingen van de wis- en natuurkundige afdeling der K.A.v.W. 1892-1893, blz. 194; Mededeeling omtrent het onderzoek van de Zandverdeling van de theodolieten, in gebruik bij de Rijks driehoeksmeting in dezelfde Verslagen 1894-1895, blz. 2. Hij was met zijne ambtgenooten N.H. Henket (VI kol. 760) en E. Steuerwald (II kol. 1368) hoofdredacteur van het *Handboek der waterbouwkunde* (den Haag bij Gebrs. van Cleef). Hij bewerkte daarvan met E. Steuerwald de afdeling *Beschoeiingen en bekleedingsmusea* (1885), met Dr. C.A. Scheltema (1888-1896) de *Berekening der bruggen*.*

Schols was ongehuwd.

Ramaer

[Schook, Gijsbertus]

SCHOOK (Gijsbertus) of S c h o o c k , priester, geb. te Zaltbommel, professor aan de universiteit te Leuven, waar hij 1562 tot president van het college van St. Ivo of der juristen werd benoemd, dat hij drie jaar bestuurde. Daarna werd hem het bestuur opgedragen van het college St. Donatiaan of St. Donaat, eveneens bestemd voor studenten in de rechten, 2 Juli 1565. Hij had toen den graad van licentiaat, doch 5 Juni 1570 behaalde hij den titel van doctor in de beide rechten. 1571 werd hij tot rector magnificus gekozen. Hij overleed aan de pest in zijn college begin Sept. 1573.

Arnoldus Schoock, in dien tijd schout van Zaltbommel, was wellicht een zijner bloedverwanten.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XXI (1881), 332, 355, XXVII (1898) 318, Val. Andreas, *Fasti academ.* (Lov. 1650) 44, 196, 299; Schutjes, *Gesch. bisd. 's Hertogenbosch* V, 978.

Fruytier

[Schoonewal, jonker Jacques Caron de]

SCHOONEWAL (jonker Jacques Caron de), heer van Schoonewal, geb. te Gent, datum onbekend, overl. op Tholen 13 Nov. 1573.

Van zijn vroeger leven is niets bekend; men ontmoet hem het eerst in Sept. 1569 op de vloot der Watergeuzen in Engeland onder admiraal Dolhain, waar hij kapitein is op het jacht 'de Nachtegael'. Hij keert met de vloot terug naar de hollandsche kust en ligt in Oct. 1569 met zijn schip op de Eems; hij inde soms de rantsoengelden voor Dolhain. Tot 2 Mrt. 1570 blijft hij bij Borkum liggen, is vice-admiraal, en zeilt met oostenwind naar Engeland. In voorjaar 1570 raakte hij door een klacht van een

Spanjaard in Dover in de gevangenis; 27 Mei 1570 zit hij nog vast, maar door toedoen van Lumbres en Tseraerts kwam hij 22 Juni 1570 vrij en keerde op zijn schip terug. Juli 1570 is Schoonewal op de vloot van Louis de Bergues te Duymyseren;

27 Juli 1570 komen weer klachten over hem in bij de engelsche regeering, 2 Sept. 1570 vraagt de spaansche gezant in Londen aan het Parlement om Schoonewal te straffen wegens roof. Einde Nov. 1570 neemt hij verschillende hollandsche schepen, en brengt den buit naar Wight. Einde Jan. 1571 maakt Schoonewal de omgeving van Wight nog onveilig. Febr. 1571 volgt een aanschrijving van den Geheimen Raad om Schoonewal gevangen te nemen. In Mrt. 1571 wordt hij vermeld onder de kapiteins der Watergeuzen, Aug. 1571 is hij vice-admiraal op de vloot bij de engelsche kust, maar als zoodanig heeft hij niets in te brengen. Toch werd Schoonewal in Sept. 1571 door admiraal Lumbres als zijn opvolger aanbevolen. Toen Lumbres 26 Oct. 1571 de vloot had verlaten, is Schoonewal tijdelijk admiraal geweest, maar moest weldra het veld ruimen voor den graaf van der Marck. Nov. 1571 is hij bij Sandwich en noemt zich admiraal der Watergeuzen. Jan. 1572 neemt hij weer schepen bij Wight, Febr. 1572 plundert hij daar nog; de engelsche regeering beveelt opnieuw zijn aanhouding, maar einde Febr. 1572 wijkt hij naar zee uit. 1 Apr. 1572 is hij bij de inneming van den Briel. 13 Nov. 1573 sneuvelt hij voor Tholen, bij een mislukten aanslag der Watergeuzen op die stad.

Zie: van Groningen, *Gesch. der Watergeuzen*, 129, 304; Blok, *De Waterg. in Engeland*, 247, 256, 258; Groen van Prinsterer, *Archives*, III, 376; Altmeyer, *Gueux de Mer*, 20, 144; Franz, *Ostfriesland und die Nederl.* 106, 130, 133, 210, 229; van Someren, *Corr. de J. de Wesenbeke*, 40, 41, 195; van Vloten, *Nederl. Volksopst.* (1858) I, 290, 325; Fruin, *Verspr. Geschr.* II, 180, 208; van Vloten, *Friesche Briefw. in Vrije Fries*, 18, 403; *Colección de Doc. Ined.* 90, 526; *Collection of State Papers, Privy Council*, VIII, 65, *Spanish Papers*, 1568-1579, 249, 253, 285, 347, *Foreign Series, Elisabeth*, 1569-1571, 256, 1572-1574, 42, *Domestic Series*, 1547-1580, 434; Kervyn, *Relations Politiques* V, 591, 681, 705, VI, 322.

Vogels

[Schoonhoven, Florentius van]

SCHOONHOVEN (Florentius van) of Schoonhovius, geb. te Gouda omst. 1594 uit een der voornaamste families der stad, was de zoon van Theodoor Jacobsz., in 1612 burgemeester, en van Nisje Verharst, dochter van Floris, schepen 1569 en burgemeester 1579. Hij overl. waarschijnlijk aldaar omstr. 1648. Terwijl hij studeerde aan de latijnsche school der stad, kreeg hij zulk een zucht voor verzenmaken, dat hij bijna niets anders wenschte te doen. Zijn vader, die over geen groot fortuin beschikte, dwong hem te Leiden in de rechten te studeeren, waarin hij den graad van licentiaat behaalde omstreeks 1618. Fl.v. Schoonhoven werd door de twisten der Gomaristen en Arminianen ertoe gebracht over te gaan naar de Katholieke kerk. Hij was vurig protestant geweest, zooals uit zijne *Poemata* bl. 196 blijkt. Paquot vermeldt nauwkeurig zijn twee uitgegeven dichtwerken, waaraan hij wel eenige hoedanigheden toeschrijft, doch die hij in het algemeen als zeer middelmatig en alledaagsch beschouwt. Tot bewijs drukt hij blz. 155-160 enkele carmina af. De uitgaven van v. Schoonhoven zijn uit den tijd zijner studiejaren: *Poemata antehac non edita* (Lugd. Bat., Busson, 1613; Paquot beschrijft den inhoud en somt de personen op aan wie zij opgedragen zijn); *Emblemata partim Moralia, partim etiam Civilia; cum latiori eorumdem ejusdem Auctoris interpretatione. Accedunt et alia quaedam Poemata in aliis Poematum suorum libris non contenta* (Goudae 1618. 4°; her-

drukt Amsterd. Joan Janssonius 1619, 4°, en 1648, ook Lugd. Bat. 1626).

Omtrent het verder leven van Fl.v. Schoonhoven is weinig bekend. F o p p e n s , *Bibl. Belg.* I 279 en S w e e r t i u s , *Athenae Belg.* 237 vermelden hem slechts met eenige regels. P a q u o t , die *Walvis* , *Beschr. van Gouda* nasloeg, vermeldt den datum, van zijn dood omstreeks 1648 niet.

Zijn portret in miniatuur door A. van Halen behoort tot het Panpoëticon Batavum in het Rijksmuseum te Amsterdam.

Zie: P a q u o t , *Mémoires litt.* XV, 151-160; *Catalogus bibl. min. abbatiae S. Bern.* 1733, 248.

Fruytier

[Schorm, Andries]

SCHORM (Andries), datum van geboorte onbekend, werd terechtgesteld te Emden omstreeks 1573.

Hij was geestelijke te Weststellingwerf geweest, ging tot de Hervorming over, vluchtte bij de komst van Alva in 1567 uit het land. Hij vocht 23 Mei 1568 onder graaf Lodewijk bij Heiligerlee en werd daarom op 18 Mei 1569 door Alva verbannen, welk vonnis op 21 Mei 1569 werd afgekondigd. Later voegde Schorm zich bij de Watergeuzen en werd adelborst van Jan Bonga. Hij staat bekend als een wilde gast en werd omstr. 1573 om reden van manslag in Emden onthoofd.

Zie: A n d r e a e , *De Friesche Waterg.* in *Vrije Fries*, 3e reeks, V, 18, 70, 71; M a r c u s , *Sententiën*, 191.

Vogels

[Schotte, Apollonius]

SCHOTTE (Apollonius) of S c o t t e , werd, waarschijnlijk tusschen 1570 en 1575, te Middelburg geboren, overl. aldaar 1 Nov. 1639. Zijn vader was J a c o b S c h o t t e , burgemeester van die stad, zijn moeder diens tweede vrouw A p o l l o n i a G e l e i n s e of G i l l i s s e . In 1591 werd hij in Leiden ingeschreven als student in de letteren (zie *Alb. Stud. Lugd.*), in 1595 voerden hij en eenige andere studenten te Middelburg de *Amphitruo* van Plautus op en een latijnsche tragedie *Ajax*, zooals uit een lofdicht van W a l a e u s blijkt. Prof. J. te Winkel (*Ontwikkelingsgang N. Lett.* II, 47) stelt de vraag, of dit stuk wellicht van de hand van S. zelf was. In 1599 nam hij zijn vriend Antonius Walaeus, den lateren professor, mede op reis, waarbij de hoogeschole van Bazel, Bern, Genève, Lausanne en Heidelberg bezocht werden. Na zijn terugkomst werd hij pensionaris van zijn geboortestad (1602) en in 1610 raadsheer in den Hoogen Raad. Hij huwde met M a r i a v a n d e r H o o g e , bij welke hij een zoon en een dochter kreeg.

Als latijnsch schrijver had hij een grooten naam; met Hugo de Groot, P. Cunaeus, Dousa, D. Heinsius, Barlaeus en Hooft stond hij in briefwisseling. Met J. Cats was hij zeer bevriend, evenals met S. van Beaumont. Cats vestigde zich op raad van S. te Middelburg en nam zijn praktijk over. G. Brandt erkent hem als man van gezag op het gebied van de kerkleer en Hooft zond hem de drukproeven van zijn *Nederlandsche Historiën*, om er zijn oordeel over te vernemen. De Groot maakte een lofdicht op zijn *Prediker*, en werd bij den dood van een zoontje door hem getroost in een latijnsch gedicht. Hij vertaalde den *Prediker* in latijnsche verzen. Als hollandsch dichter is hij bekend door zijn medewerken aan den *Zeeuwschen Nachtegaal* (1623; herdrukt 1633), waarin met zijn vollen naam voorkomen: *Waerschouwinghe voor*

de snoode vrouwe en *Lof van de deuchtsame vrouwe*, beide naar de spreuken van Salomo, terwijl ook wel van hem zullen zijn *Zeeus-vreuchden-liedt*, geteekend A.S. en *Dubbel-boere-praetje*, geteekend A.P.S. Zijn *Tractatus de lure Dominii* is niet in druk versche-

nen; zijn brieven aan P. Cunaeus zijn opgenomen in diens *Epistolae*, in 1752 door P. Burman uitgegeven. Andere brieven berusten in de Bibl. der Remonstr. Gemeente te Amsterdam.

Niet van hem, maar van een kapitein der O.-I. Compagnie Apollonius Schot, zijn eenige reisverhalen, door van der Aa aan hem toegeschreven.

Zie: F. Nagtglas, *Levensberichten v. Zeeuwen II*, 607 vlg.

C.H.Ph. Meijer

[Schotte, Jacob]

SCHOTTE (Jacob), broeder van den voorgaande, geboren te Middelburg 1586, overl. aldaar 22 Apr. 1641, zoon van Jacob Schotte, Burgemeester ald. en diens tweede vrouw Apollonia Geleïnse of Gillisse, studeerde te Leiden, waar hij in 1602 werd ingeschreven als Jacobus Scotus, Middelburgensis 16 jaar oud, en kwam in 1606 aan de Hoogeschool te Herborn. In 1612 werd hij schepen van Middelburg, in 1615 en later meermalen burgemeester, in April 1617 Bewindhebber der O.-I.-Comp. In 1618 werd hij naar Utrecht afgezonden voor de zaak der waardgelders; in 1619 had hij zitting in de rechtbank, die Oldenbarneveld ter dood veroordeelde, voor welken laatsten dienst hij vereerd werd met zilverwerk tot een waarde van f 200. In 1620 maakte hij deel uit van een gezantschap naar Engeland over de zaak van den zg. Winterkoning, Frederik van de Palts. Ook daarvoor werd hij rijk met zilver beschenken en tevens tot ridder geslagen; in van der Venne's *Middelb. Lauwer-Hof* in den *Zeeuwschen Nachtegaal* wordt hij als den 'Ridderlycken Schott' aangeduid. Ook toen na den dood van prins Maurits namens Zeeland het stadhouderschap aan Frederik Hendrik moest worden opgedragen, werd hij in de commissie daarvoor benoemd. In 1627 stond hij peet over den zoon van den Winterkoning. Door zijn huwelijk met Jacomine van der Hooge was hij zwager van Aernout van Citters; zijn huwelijk werd gezegend met vijf dochters en één zoon. Aan den *Zeeuwschen Nachtegaal* (1623, 4°; herdr. 1633, 12°) leverde hij *Lof van de Leeuwercke*, onderteekend J.S.M.Z. (J. Schotte, Middelb., Zeel.), waarschijnlijk ook de daaraanvoorafgaande, in dezelfde maat geschreven *Cupido Honichdief* en *Namen ende werckingen van de Wout- en Zee-godinnen*, verder een *Lof-Gesang op de Geboorte Jesu Christi*.

Zijn portret is in prent gebracht door C. de Pas en voorzien van een gedicht van C. Boey; een miniatuur-portret door J.M. Quinckhard in het Panpoëticon Batavum is in het Rijksmuseum te Amsterdam.

Zie F. Nagtglas, *Levensberichten d. Zeeuwen II*, 608 vlg.

C.H.Ph. Meijer

[Schueren, Simon van der]

SCHUEREN (Simon van der), of de Horreo, overleden 21 Mrt. 1497. Hij nam bij Gent in het klooster Koningsdal het habijt der Karthuizerorde aan en werd aldaar geprofest. In 1470, toen de stichting van de Chartreuse van den H. Bartholomeus in Jerusalem buiten de Waterslootpoort te Delft haar beslag had gekregen, werd hij hier tot eersten prior benoemd en bestuurde als zoodanig dit klooster gedurende tien jaren. In 1480 werd hij opgevolgd door Gaspar van der Stock, een zijner monniken, terwijl men hem had geroepen aan het hoofd van het klooster Koningsdal bij Gent. Tegelijk bestuurde hij vele jaren de nederduitsche provincie der orde als convisitator (o.a. in 1481 en 1492) en als visitator (o.a. in 1484 en 1493). De

schrijvers prijzen zijn deugd en wijsheid. Hij overleed te Gent en werd aldaar in het Karthuizerklooster begraven.

Zie: R a i s s i u s , *Origines Cartus. Belgi* (Duaci 1632), appendix; l e V a s s e u r ,

Ephemerides Ordinis Cartus. I (Monstrolii 1890) 98; *Bijdr. en Meded. v.h. Hist. Gen. gev. te Utrecht* 9de deel (1886) 250.

Scholtens

[Schuit, Pieter]

SCHUIT (Pieter) Juniorszoon, geb. 13 Oct. 1797, overl. te Amersfoort 1 Dec. 1885, was de zoon van een constructeur der Marine, die zich, daar zijn vader evenals hij Pieter heette, Junior noemde. Daar de kleinzoon lang tegelijk met beiden leefde, noemde hij zich Juniorszoon, welk toevoegsel hij tot op hoogen leeftijd steeds achter zijn naam schreef. Hij werd op last van den minister van Marine en Koloniën van koning Lodewijk, van der Heim, op 4 Apr. 1810 aangesteld tot leerling bij de Rijkswerf te Amsterdam en geplaatst op het bureau van den constructeur-generaal, die hem liet onderwijzen in het scheepstimmervak. Toen ons vaderland bij Frankrijk werd ingelijfd, werd hij benoemd tot èlève-constructeur en als élève du génie maritime overgeplaatst bij de school van scheepsbouw te Antwerpen. Op zijn verzoek uit franschen dienst ontslagen, werd hem in April 1814 vergund naar Nederland terug te keeren.

Bij aanschrijving van den secretaris van Staat van Marine van 12 Juli 1814 werd hij aangesteld tot leerling bij de constructie te Amsterdam; verder werd hij benoemd bij Koninklijke besluiten van 20 Oct. 1819 tot onderconstructeur 1e klasse en geplaatst te Amsterdam; 23 Juni 1832 tot constructeur 2e klasse titulaire; 11 Sept. 1839 tot constructeur op 's Rijkswerf te Willemsoord (de klassen werden toen afgeschaft), 24 Juli 1843 tot hoofdingenieur der Marine. Op 10 Mei 1853 werd hij gekozen tot lid van de provinciale staten van Noord-Holland.

Wegens gezondheidsredenen werd hij bij Koninklijk besluit van 26 Jan. 1854 met ingang van 30 Apr. d.a.v. eervol ontslagen onder toekenning van wachtgeld. Hij vestigde zich toen te Amersfoort en nam wegens vertrek uit de provincie ontslag als lid der Staten.

Hij huwde met M.W. Thomas, die voor hem overleed.

Ramaer

[Schulting, Cornelius]

SCHULTING (Cornelius) of Schultingius, priester, geb. omstreeks 1540 te Steenwijk in Overijssel, was afkomstig uit een oude familie, en zoon van Michiel, baljuw van Steenwijk en afgevaardigde der Staten, die een hoogen ouderdom bereikte. Cornelius, de derde zoon, overleed te Keulen op Sint Georgiusdag 23 April 1604, niet 20 April 1620, zooals bij Swertius. Cornelius studeerde aan de universiteit te Keulen, was zeer bedreven in de latijnsche en grieksche talen en behaalde den graad van licentiaat in de theologie. Omstreeks 1567 werd hij professor aan het college St. Laurentius te Keulen en vervolgens regent. Hij genoot een kanunnikdij in de kerk der Apostelen en daarna in Sint Andreas. Hij was een geleerd, godvruchtig man, hoog vereerd door zijne studenten. In 1586 was hij deken van de faculteit der filosofie. Al zijn vrijen tijd besteedde hij onvermoeid aan het schrijven van werken, om het Calvinisme te bestrijden en het katholiek geloof te verdedigen. Zijne werken, ofschoon met te weinig kritiek en orde geschreven, zijn toch voor zijn tijd zeer belangrijk, zooals Zaccaria getuigt van zijn *Bibliotheca ecclesiastica*: 'Multa in hac bibliotheca scitu dignissima nullo ordine, nullo delectu, nullo critice ab auctore elaboratum'. Feller zegt van hem: 'Hij toont eene groote wetenschap en voor dien tijd genoeg kritiek; van de *Bibliotheca* zegt hij: 'dat werk heeft oneindige

navorschingen geëischt'. P a q u o t verdedigt en prijst de werken van Schulting op bijzondere wijze. Cornelius Schulting werd in de Sint Andreaskerk begraven.

P a q u o t zegt, dat zijn portret nog aanwezig was met een latijnsch onderschrift, dat ook F o p p e n s , *Bibl. Belg.* I, 218-219, en S w e e r t i u s , *Athenae Belg.* 196, vermelden. Deze beide schrijvers geven ook de werken van Schulting op, doch met zeer verkorte titels. Nauwkeurig en uitvoerig worden zij beschreven en besproken door P a q u o t , vooral het voornaamste werk *Bibliotheca ecclesiastica*, waarvan hij den inhoud der deelen bespreekt en opgeeft 213-234. P a q u o t , vollediger dan voornoemde bibliografen, dan M i r a e u s en H a r t z h e i m , *Bibl. Col.*, geeft de volgende titels: van Schulting vindt men een latijnsche elegie in het werk van J. N o p e l i u s , w i j b i s s c h o p van Keulen, *Confessio Ambrosiana* (Col. 1580); *Confessio Hieronymiana ex omnibus germanis B. Hieronymi Operibus optima fide collecta et per locorum theologorum capita, perspicua methodo in quatuor Tomos distributa. Opera studioque Cornelii Schultingii, Steinwichii, S. Theol. Licentiatii, Sanctorum Apostolorum apud Colonienses Canonici* (Col. Agr. in offic. Birckmannica, sumptibus Arnoldi Mylii 1585) in fol. 950 blz.; *Bibliothecae Ecclesiasticae seu commentariorum sacrorum de expositione et illustratione missalis et Breviarii, Tomi quatuor. Omnia ex puris fontibus Israël orthodoxis Patribus divinatorum Officiorum variis Interpretibus, tam editis, quam manuscriptis, Historicis Ecclesiasticis, oecumenicis provincialibusque Conciliis, Pontificioque Jure depromuntur opera Cornelis Schultingii Steinwichii S. Theol. Coloniae professoris, Canonici S. Andreae ibidem Gymnasii Laurentiani per annos XXV partim professoris, partim rectoris* (Colon. Agripp., Stephan Hemmerden, 1599) fol. 4 dln. van 214, 332, 238 en 196 blz. De uitgave kostte hem veel moeite; na zich tevergeefs tot vele drukkers gewend te hebben, nam Plantijn het aan. Diens spoedig gevolgde dood belette de uitvoering. De schrijver moest op eigen kosten het werk uitgeven en het verkorten. Slechts 300 exemplaren werden gedrukt. Voorts: *Ecclesiasticae Disciplinae libri sex, de Canonica et Monastica disciplina collapsa restauranda* (Coloniae, Wilhelmus Lutzenkirchen, 1599, 8°) 831 blz.; *Thesauri Antiquitatum Ecclesiasticarum e septem prioribus Annalium Baronii Tomis, cum singularibus scholiis adversus Centurias Magdeburgensium, et Calvinistas, Tomus primus, studio et industria Cornelii Schultingii Steinwichii Coloniae S. Theol. Licentiatii et professoris, ad S. Andream Canonici* (Colon. Agr. Steph. Hemmerden 1601, 12°) 7 deelen; P a q u o t zag de drie eerste deelen niet; deel IV heeft 308, V en VI 229 en VII 180 blz.; *Tragi-Comoedia Constanini Magni, primi Christiani Imperatoris et S. Helenae* (Colon. Agripp. 1602) 12°, *Bibliotheca Catholica et orthodoxa contra Summam Iotius theologiae Calvinianae, in Institutionibus Joannis Calvini et Locis Communibus Petri Martyris breviter comprehensam* (Colon. Agr. Steph. Hemmerden 1602) 4°, vier deelen in twee banden; *Refutatio totius theologiae Calvinianae praecipue vero quatuor librorum Institutionum Johannis Calvini* (Colon. Agr. Hermannus Hoberg, 1604), 4°; *Hierarchia Anacrisis: seu Animadversionum et variarum Lectionum libri sexdecim adversus varios Calvinistarum de Politia Ecclesiae libros et Synodos ab iis celebratas* (Colon. Agr. Stephanus Hemmerden 1604, fol.).

Cornelius Schulting had twee broeders, K o e n r a a d , licentiaat of doctor in de rechten, lid der staten van Overijssel, afgevaardigde naar verschillende landen; hij was de oudste. Na zijn dood erfde zijn broeder P e t r u s het vaderlijk huis. Deze was 28 jaar lang raadpensionaris der stad Keulen.

waar hij vele diensten bewees. Hij was een verdediger der Katholieken en begunstiger van het Sint Laurenscollege.

Zie: Paquot, *Mémoires litter.* XVIII, 210-237; Hurter, *Nomenclator litterarius* I (ed. 1892), 224-225.

Fruytier

[Scutteput, Johannes]

SCUTTEPUT (Johannes), geb. te Leuven omstreeks 1550 uit een bekende familie, welker leden meermalen het ambt van burgemeester der stad bekleedden. Hij trad in de Norbertijner-abdij van Middelburg, waar ook Petrus Malcote van Leuven, zoon van Katharina Scutteput, kanunnik was. Bij de uitdrijving der abdijheeren na de verovering van Middelburg, 1574, werden zij, op hun verzoek aan den landvoogd Requesens, door den abt van Floreffe in verschillende abdijen der orde geplaatst. F. Johannes Scutteput werd met Joh. Walteri naar de abdij Floreffe gezonden. Zij hadden nog geen enkele hogere wijding ontvangen en zullen hunne godgeleerde studiën aldaar voltooid hebben. 1578 moesten de abdijheeren van Floreffe een toevlucht zoeken te Luik. Hunne abdij was in de macht der Geuzen. Volgens de lijst der middelburgsche abdijheeren 1579 'onthield zich Jan Sculput bij den vyant' d.i. niet in het gebied der Staten. Hij verkreeg dan ook geen pensioen van de Staten van Zeeland. Jan Scutteput werd door den abt van Floreffe gezonden naar Helmond, parochie van Floreffe, als assistent van den pastoor Barth. van Eersel. Volgens Schutjes, *Gesch. bisdom 's Hertogenbosch*, IV, 124, werd hij aldaar 1589 pastoor. In de rekening van de armen van Helmond (*Taxandria* XIX 1912, 280) komt hij 1587/88 reeds als pastoor voor. Hij bestuurde de parochie tot 1604, wellicht het jaartal van zijn overlijden. Het necroloog van Floreffe vermeldt 9 Juli met het verkeerde jaartal 1524: *Commemoratio fratris Joannes Scutteput, sacerdotis et canonici nostri, professi Middelburgensis ac pastoris Helmondanii, 1524 (Analectes hist. eccl. XIII, 221)*. Barbier, *Hist. de Floreffe* (Nam. 1892) vermeldt niets over het verblijf der twee middelburgsche abdijheeren te Floreffe.

Zie: de Smet, *Corpus chron. Flandr.* I, 728; *Archief Zeeland* (1907) 168.

Fruytier

[Sebastiaansz., Gerrit]

SEBASTIAANSZ. (Gerrit), bijgenaamd van Gorcum, ook wel Gerrit van Gorcum genaamd, geboren te Gorinchem, overl. op Vlieland 6 Mrt. 1572. Over zijn vroegere leven is niets bekend, wij lezen zijn naam voor het eerst op 23 Juni 1568, als hij met andere Watergeuzen in de haven van Emden een spaansch schip overrompelt; 8 Juli 1568 is hij de eenige kapitein, die Sonoy steunt bij diens aanval op de spaansche vloot op de Eems, en verovert twee groote hulken. 9 Juli 1568 is hij met zijn buit voor Delfzijl en stevent vervolgens naar Emden. Hij werd hier slecht ontvangen en op den burcht ontboden. De drost nam hem de twee schepen af en Sebastiaansz. kon tevreden zijn, dat hij op vrije voeten bleef; 13 Aug. 1568 kregen de rechtmatige eigenaars hun schepen terug. Gerrit Sebastiaansz. verdwijnt nu, tot wij hem in Juni 1571 weer ontmoeten; hij zeilt van de kust van Noorwegen naar Engeland en van daar naar Emden, waar hij 17 Juni 1571 op de Eems voor anker gaat liggen; hij nam op de Noordzee een schip uit Emden en bracht dat naar Dover. 23 Juni 1571 ontkwam hij aan de nederlaag der geuzenvloot. In Sept. 1571 is hij op de Eems met andere Watergeuzen en berokkent veel schade; met een buit van zes schepen kwamen de Watergeuzen 8 Oct. 1571 bij Juist voor anker om hun roof

te verkopen. Vergeefs eischte de graaf van Oostfriesland, dat zij zijn gebied zouden verlaten. Een

hevig onweder noodzaakte Gerrit Sebastiaansz. en zijn makkers 9 Oct. 1571 terug naar zee te gaan; hij ging bij het eiland Bant voor anker met een groot, weluitgerust schip. 5 Nov. trachtten de Oostfriezen hem te vergeefs met twee kleine scheepjes te verdrijven. 14 Nov. 1571 plunderde hij op de Ooster Eems een schip met zeep en schoot dagelijks op schepen op de Ooster Eems. In Dec. 1571 behoorde hij tot de Watergeuzen, die de vloot van Emden bij Westerackumer Diep plunderden. 22 Dec. dreef een storm zijn schip voor de haven van Greetsiel; bijna viel hij den Oostfriezen in handen, maar andere Watergeuzen ontzetten hem. De geheele maand Jan. 1572 zwierf hij op de Zuiderzee rond en nam 29 Jan. 1572 bij Marken het hoornsche veerschip, dat van Amsterdam kwam; toen de gevangenen rantsoen hadden betaald, sloeg hij ze toch dood. Begin Febr. 1572 ligt hij nog voor het Vlie met drie andere kapiteins der Watergeuzen; door de hevige vorst raakt zijn schip bij Vlieland vastgevroren. Caspar de Robles zendt soldaten, die 5 Mrt. 1572 een vergeefschen aanval doen; de Watergeuzen verdedigen zich dapper in schansen die ze op het eiland hebben gemaakt; 6 Mrt. 1572 doen de Spanjaarden een tweeden aanval en na een hevigen strijd verslaan ze de Watergeuzen; onder de gesneuvelden is ook Gerrit Sebastiaansz.

Zie: Bor, I, 237; Franz, *Ostfriesland und die Nederl.*, 47, 48, 170, 199, 200, 224, 225, 227; van Vloten, *Nederl. Volksopst.* (1858) I, 191, 194, 196, 324, 329; Velius, *Kroniek van Hoorn*, 177; Twist, *Kroniek*, 1270, 1271; Hagedorn, *Ostfr. Handel*, 296, 299, 311; Hagedorn in *Emder Jahrbuch XVII* (1900), 401, 403; *Defensionales*, 116, 121.

Vogels

[Selwerd, Adolf heer van]

SELWERD (Adolf heer van), 1347-1365 voorkomend als bezitter dezer heerlijkheid, die sedert 1263 deel uitmaakte van de groninger praefactuur. Hij is waarschijnlijk een Gronebeke, zoon van heer Ludolf, broeder van heer Hendrik en dus de laatste van den stam Sepperothe (vgl. kol. 641).

Zie: *Oorkdbk. van Groningen en Drente*, No. 397, 442, 475, 527, 534.

Blok

[Selwerd, Hendrik heer van (1)]

SELWERD (Hendrikheervan) (1), ook van Groningen en van Gronebeke genoemd, behoorde tot het oude praefectengeslacht, waarschijnlijk zoon van heer Ludolf van Gronebeke (zie kol. 641). Hij is vóór 1357 gestorven, misschien te Groningen onthoofd. Zijn dochter en erfgenaam Ida, onder voogdij van Adolf van Selwerd (zie vorig art.), huwt 1360 met Herman van Coevorden, die daarmede de heerlijkheid en het burggraafschap van Groningen overbrengt in zijn geslacht en het 1371 met Selwerd enz. pacht van het Domkapittel. Hij komt zelf 1352 voor als 'armiger' (knaap). Zijn kasteel Selwerd was 1357 reeds verwoest.

Zie: *Oorkdbk. Groningen en Drente*, no. 420, 453, 475; Gramma in *Bijdr. vaderl. gesch.*, 304 R., VI, 233.

Blok

[Selwerd, Hendrik heer van (2)]

SELWERD (Hendrik heer van) (2), zoon van Herman van Coevorden en Ida van Selwerd, burggraaf van Groningen voor het hem komende gedeelte,

voor het leven 1371 met de Coevordens van het Domkapittel gepacht, treedt omstreeks 1383 in het bezit zijner goederen na den dood zijns vaders, samen met zijn moeder, die nog in 1395 voorkomt. Hij geraakte in moeilijkheden met het Domkapittel te Utrecht en bisschop Frederik van Blankenheim, die het 1392 door het Domkapittel met de stad Groningen en de gerechtigden tot het burggraafschap

gesloten verdrag tot verpachting voor 100 jaren daarvan aan de stad trachtte te vernietigen. Van 1395 af vinden wij hem gewikkeld in het geschil, waaraan ook de Coevordens deelnamen. Hij liet in het begin der 15de eeuw aanspraken op $\frac{2}{3}$ van de burggrafelijke rechten gelden, terwijl Johan ten Hove op het overige $\frac{1}{3}$ aanspraak maakte en daarvan 1405 aan den bisschop afstand deed. Hendrik stond zijn overgebleven rechten in 1411 aan het Sticht af, n.l. de 'herschap ende dat gerycht van Selwerd', dat hij ruilde met het overijselsche goed Slingenborch.

Vgl. over hem: *Oorkdbk. van Groningen en Drente*, passim; *Driessen, Mon. Groningana* IV, 752.

Blok

[Sepperothe, Godschalk van]

SEPPEROTHE (Godschalk v a n), huwde omstreeks 1170 de dochter van L e f f a r d , praefect van Groningen en Selwerd en werd zoo de stamvader van de latere burggraven van Groningen en heeren van Selwerd tot het midden der 14de eeuw.

Vgl.: *Quedam Narracio*, uitg. Pynacker Hordijk, 5

Blok

[Serjants, Laurentius]

SERJANTS (Laurentius), S e r j e a n s of S e r g e a n s , geb. te Middelburg, Karthuizermonnik te Leuven omstreeks 1600. Na Juli 1621 werd hij tot prior benoemd van het klooster St. Jansdal te Zeelhem bij Diest. Dit klooster, in de woelingen van 1578 verwoest, was door zijn voorganger grootendeels weder opgebouwd. Prior Serjants bouwde het nieuwe gastenkwartier. 1629 werd hij als prior gezonden naar het klooster van O.-L.-Vrouw ter Kapelle te Herinnes bij Enghien en daarna bestuurd hij het Karthuizerklooster te Gent. Tevens was hij convisitator der provincie, zooals blijkt uit: *Exemplum litterarum scriptarum a venerabilibus D.D. Patribus Agathangelo Clerx visitatore et P. Sherjans convisitatore ordinis Carthusiani in Belgio, ad venerabilem D. Patrem Petrum Daems Antverpiensis Priorem* (v.d. G h e i j n , *Catal. des manusc. Bibl. Royale Belg.* VI (1906), 171 no. 3858, een handschrift van omstreeks 1640).

Het overlijden van D.L. Serjants is vermeld in het *Calendarium* van Sint Sophiaklooster te Antwerpen op 27 Januari, zonder jaartal.

Waarschijnlijk behoorde tot de familie van den prior ook A n t o n i u s S e r j e a n s , van Zierikzee geboortig, die 1600 tot primus der filosofie aan de universiteit te Leuven werd uitgeroepen en later aldaar werkzaam was aan het college der Jezuïeten (*Catalogus omnium Primorum universitatis Lov.*, Mech. 1624, 44).

Zie: F r . R a y m a e k e r s , *Historische oogstag op het voormalige Karthuizerklooster te Zeelhem* (Brussel 1863) 66; *Graf- en gedenkschriften van Antwerpen* VI, 526.

Fruytier

[Serraris, Jan Theodoor]

SERRARIS (Jan Theodoor), geb. te Kieldrecht 8 Mei 1787, zoon van P a u l A n t o o n , griffier van Kieldrecht en Doel en van Maria Carolina de Swert, overleed te Maastricht 2 Januari 1855.

Na lager en middelbaar onderwijs te hebben genoten, werd hij notarisklerk te Lokeren tot zijn 19e jaar. 14 Juni 1806 werd hij als vrijwilliger te Parijs ingelijfd in de

keizerlijke garde. Eenige maanden later onderscheidde hij zich op bijzondere wijze in den veldslag bij Jena. Om zijn onversaagdheid en moed won hij den eenen graad na den anderen. Zijne bekwaamheid en aanleg droegen er toe bij, dat hij tot bataillonschef bevorderd werd. 6 April 1813 werd hem het kruis van het legioen van eer geschonken. Na den val van Napoleon 6 Oct. kreeg hij eervol ontslag en keerde de driemaal gekwetste krijgsman terug

naar zijn land. Hij bood zijn diensten aan bij het nederlandsche leger en begon zijn loopbaan aldaar 30 Oct. 1814 met den rang van kapitein bij het 33e bataillon jagers. 16 Aug. 1829 werd hij tot den graad van luitenant-kolonel verheven. Bij de revolutie van 1830 kreeg hij bevel van Prins Frederik om op te rukken naar Brussel en de poort van Schaarbeek aan te vallen. Hij maakte zich meester van dien post, bemachtigde een vaandel en een kanon. Opnieuw trok hij 1831 te velde, toen de wapenstilstand verbroken werd. Zijne dappere krijgsverrichtingen bezorgden hem o.a. de Militaire Willemsorde. 13 Febr. 1834 werd hij benoemd tot luitenant-kolonel van het 7de regiment infanterie, waarover hij het bevel voerde tot 1840. 1 Januari 1841 werd hij tot generaal-majoor bevorderd en o.a. belast met het opperbevel der vesting Maastricht en der troepen in Limburg. 8 October 1842 werd hij door koning Willem II in den adelstand verheven. 8 Sept. 1852 werd hij met den rang van luitenant-kolonel op pensioen gesteld.

In 1849 werd hij door Willem III naar Luik afgevaardigd om Leopold I, op bezoek in die stad, te complimenteeren,

Van zijn portret bestaat een prent door L. Tuerlinckx.

Zie: *Annalen v.d. oudheidkundigen kring des Lands van Waas* IV, 341-374, met portret; Potter en Broeckart, *Gesch. der gem. v.O. Vlaanderen* 3e reeks, II, Kieldrecht 43; *Biogr. nat. Belg.* XXII, 236-239.

Fruytier

[Sibrandus]

SIBRANDUS, zesde abt van de Norbertijnerabdij Mariëngaard in Friesland, overleed in zijne abdij 21 Aug. 1238, na een beheer van acht jaren. Reeds in het begin van zijn bestuur had hij vele moeilijkheden door *Hendricus*, den onafhankelijk gezinden en woelzieken proost van het vrouwenklooster Schildwolde. Sibrandus bracht verbetering in de maaltijden zijner kloosterlingen, voltooide verschillende gebouwen, kocht landerijen en stichtte een uithof, Marienhof, op het eiland Marken, dat toen nog met zoet water was omringd. Abt Sibrandus bracht de stichting tot stand van een nonnenklooster zijner orde in Pommeren, waar zijn voorganger de abdij Belbog bij Trepton opgericht had. Friesche nonnen uit het nabij Mariëngaard gelegen Bethleëm gezonden door den abt S. bevolkten het nieuwe klooster, Rubus B.M., in Pommeren. Zooveel hij vermocht bevorderde hij de studie in en buiten zijn klooster. De meeste oude bibliografen vermelden Sibrandus, zooals: *Suffridus Petri*, *Miraeus*, *Valerius Andreas*, *Oudin*, *Lepaige*, *Bibl. Praemon.* enz. om wille van de door hem opgestelde *Vita venerabilis patris Fretheryci, primi abbatis et fundatoris Orti Sancte Marie*; zij schrijven hem ook toe de *Vita V. Siardi*, den tweeden abt. Een vita S. Frederici is uitgegeven *Acta S.S. Martii* II. 293. Dit is een uittreksel uit het werk van Sibrandus, dat in zijn geheel werd uitgegeven door *A. Wybrands*, *Gesta abbatum orti S. Maria, naar een te Brussel bewaard handschrift* (Leeuwarden 1879) 1-75. Volgens de inleiding van *Wybrands* is de *Vita V. Siardi* hoogst waarschijnlijk niet geschreven door denzelfden persoon, die het leven van den H. Fredericus opstelde. Het leven van Fredericus schreef abt Sibrand naar het model der *Vita S. Malachiae* door den H. Bernardus. *Sibrandus Leo* in de 16e eeuw putte uit hetzelfde handschrift dat *Wybrands'* uitgaf, zijn beknopte *Vitae et Res gestae abbatum Horti Divi Virginis seu Mariëngard apud Frisios*, uitgegeven in *A. Matthaeus*, *Veteris aevi*

analecta V, waar 248-251 abt Sybrandus behandeld wordt, uitvoeriger echter in Wybrands 141-179.

Zie: Goovaerts, *Ecrivains de l'ordre de Prémontré* II 176-177; *Histoire littéraire de France* XVIII (1895) 192-193; G.v.d. Elsen, *Leven v.d.Z. Fredericus*, 13-15.

Fruytier

[Siccama, Sybren]

SICCAMA (Sybren), geb. omstr. 1570 te Bolsward en aldaar overleden 31 Mei 1622, zoon van den Bolswarder stadssecretaris Tjeerd S. Hij bezocht de latijnsche school van zijn geboortestad en werd een leerling van den begaafden rector Johannes Fungeri, die hem van 1583-90 les gaf. Den 18en Juni 1590 werd hij ingeschreven als jur. student te Franeker. In 1598 stond zijn naam op de rol der friesche advocaten. Als secretaris te Hasselt schreef hij de historisch-juridische studie *De Judicio centum virali* (Franeker 1596), die hij opdroeg aan stadhouder Willem Lodewijk, en twee boekjes over den Romeinschen kalender o.a. *De Veteri anno Romano Romuli et Numae populi antitheses* (Campis 1599) met een opdracht aan Scaliger. In 1597 bezocht hij Scaliger en onderhield zich met hem over archeologie en chronologie. Hij ijverde met succes voor het beroep van ds. Bogerman te Appingedam naar Hasselt (1598). In 1602 volgde hij zijn vader op als secretaris van Bolsward en wist allerlei moeilijkheden tusschen de kerk en de stad uit den weg te ruimen. Aan zijn vriend Godefridus Sopingius, predikant te Bolsward (1603-15) wijdde hij een biografie. Zijn grafschrift in de kerk te Bolsward geeft als zijn vrouw aan Wilkien Reins, overleden 1604, bij wie hij twee zoons had: Rein S., die predikant werd in Wolsum c.a. (overl. 1681) en Tjeerd, dokter te Bolsward (overl. 1650). Tot zijn nageslacht behooren Dr. Abel Siccama, die in de 18e eeuw een boek- en uitgeverszaak te Leeuwarden had op den Eewal, en Abel Siccama, die omstreeks 1830 studie maakte van de Juniusmanuscripten te Oxford.

Het standaardwerk van Siccama is zijn uitgave van de *Lex Frisionum* (Franeker 1617); zij is voorzien van een opdracht aan de Staten van Friesland.

Zie: G. de Wal, *Oratio de Claris Frisiae Jure consultis* (Leov. 1825), 41, 161, 439; W.B.S. Boeles, *Frieslands hoogeschool en het Rijks Athenaeum te Franeker* (Leeuw. 1879) II, 37; W. Eekhoff, *De stedelijke Bibliotheek van Leeuwarden* (1870) 439; J.H. Halbertsma, *Letterk. Naoogst* (1840) 285; von Richthofen, *Lex Frisionum* (Leeuw. 1866); mijn opstel in *It Heitelan* (Snits, 1919), 99.

Wumkes

[Sierksma, Allert van]

SIERKSMA (Allert van) of Sircxma, zoon van Tjepke van Sierksma en Gooyke Joostdochter, huwde met Beatrix Loo, bij wie hij drie kinderen had. Hij was een trouw aanhanger van den koning van Spanje, door wien hij in 1557 tot grietman van het Bilt werd aangesteld, waarbij hij in 1563 de grietenij van Leeuwarderadeel ontving en in 1574 substituut grietman van Ferwerderadeel werd. Hij teekende het vertoog der katholieken aan Aremborg in 1567, waarin zij verklaarden voor altijd trouw te blijven aan den koning van Spanje. In 1578 werd hij met meerdere zijner spaanschgezinde ambtenaren door de Staten van Friesland en den stadhouder afgezet en in zijn plaats Sybrand van Cammingha benoemd. Later schijnt hij weer in genade aangenomen te zijn, want 20 April 1591 werd hij tot eersten houtvester van Friesland benoemd.

Zie: Winsemius, *Chronyk van Friesland*;

Baerdt van Sminia, *Nieuwe naamlijst van Grietmannen*.
Kleijntjens

[Silvolt, Theodorus]

SILVOLT (Theodorus), Silvoltius of Sillevolt, priester, geb. te Groenloo, overl. te Leuven 29 Jan. 1657, was aldaar gedurende vele jaren 1639-1657 president van het hollandsch college. Het haarlemsch kapittel waaraan het college behoorde, was niet altijd tevreden over den president, die de bepalingen door het kapittel gesteld, niet nakwam. 22 Sept. 1648 behaalde Silvoltius den graad van doctor in de theologie en 3 Jan. 1651 werd hij professor der theologie aan de universiteit. 1655 werd hij tot rector magnificus gekozen voor een half jaar. Hij was kanunnik van St. Plechelmus te Oldenzaal, doch werd verbannen uit het gebied der Staten. Zijne prebende werd aan een niet-katholiek gegeven. Later verkreeg hij een kanunnikdij te Brugge.

Zie: Val. Andreas, *Fasti academici* (Lov. 1650) 146, 324; *Analectes hist. eccl.* XIX (1883) 155; *Bijdr. bisdom Haarlem* VIII (1880) 263.

Fruytier

[Simons, Adam]

SIMONS (Adam), geb. te Amsterdam 27 Jan. 1828, overl. te Ems aan de Lahn 9 Juli 1890, was de zoon van D. Simons en A.J. van der Schalk. Na lager en middelbaar onderwijs in zijne geboortestad genoten te hebben, werd hij in 1846 student aan de delftsche akademie, waar hij in 1850 het diploma van burgerlijk ingenieur behaalde. Hij kwam kort daarna in dienst bij den ingenieur B.P.G. van Diggelen (V kol. 129), ten behoeve van opnemingen voor diens ontwerp tot droogmaking van de Zuiderzee, Wadden en Lauwerzee. In 1854 werd hij buitengewoon opzichter van den waterstaat onder den ingenieur G. van Diesen voor het opmeten en in kaart brengen van de Utrechtsche Vecht tusschen Weesp en Nederhorst den Berg. In 1857 kwam hij in dienst van T.J. Stieltjes (II kol. 1370) tot het maken van voorontwerpen voor spoorwegen en van een kanaal langs den linkeroever van den Gelderschen IJssel van nabij de uitmonding van het Apeldoornsche Kanaal tot het zeeëind van den Kettleidam.

Met ingang van 1 Dec. 1860 werd hij bij den aanleg van Staatsspoorwegen benoemd tot adjunct-ingenieur en op het bureau der ingenieurs in algemeenen dienst, J.G.W. Fynje (I kol. 911) en J.A.A. Waldorp (III kol. 1378). Eerst als spoorweg-ingenieur kwam hij tot zijn recht. Hij was een uitstekend wiskunstenaar, maar door zijn bedeesdheid, gepaard met hevig stotteren, was hij in de praktijk minder geschikt. Hij werd dan ook steeds gebruikt op de bureaux, waar hij bijzonder goede diensten heeft bewezen. Op 15 Juli 1861 werd hij te Rotterdam onder N.T. Michaëlis (IV kol. 983) geplaatst. Deze, in alle opzichten van de wiskundige vraagstukken, die bij bruggenbouw te pas komen, op de hoogte, was voor Simons de meest aangenaam denkbare chef. Op diens voorstel werd hij met ingang van 1 Apr. 1863 benoemd tot sectie-ingenieur, hoewel hij bureaudienst bleef doen. Toen alle berekeningen voor de bruggen, de kappen en de kaaimuren gereed waren, werd Simons 1 Juli 1865 naar Breda onder J.G. van den Bergh (IV kol. 117) overgeplaatst; daar werkte hij aan de berekeningen voor de Moerdijksche brug. Op 1 Mei 1866 naar Dordrecht verplaatst, waren het die voor de brug aldaar, die hem werden opgedragen. Ook hield hij eenig toezicht op den aanleg van den onderbouw

dier brug. Op 1 Mei 1869 te Rotterdam onder Michaëlis geplaatst, deed hij daar denzelfden arbeid als in zijne beide vorige standplaatsen.

Kort nadat Michaëlis directeur van de spoorwegen was geworden, werd Simons op zijn voorstel met 1 Aug. 1876 op zijn bureau te 's Gravenhage

geplaatst, ten einde alle aan dat bureau ingekomen berekeningen na te gaan. Simons heeft dit lange jaren met de grootste nauwgezetheid gedaan en steeds bleken de door hem gemaakte aanmerkingen juist.

Met ingang van 1 Jan. 1889 werd hij wegens het eindigen van den aanleg der Staatsspoorwegen eervol ontslagen. Tegelijk werd hem de rang eerstaanwezend ingenieur toegekend.

Zijn groote wiskundige kennis werd geëvenaard door zijne litterarische kennis. Hij gaf hiervan blijk door een opstel in den *Gids* van 1870, 2e deel, blz. 195 en 463, over *William Makepeace Thackeray*.

Hij was ongehuwd.

Ramaer

[Simonsz., Hans]

SIMONSZ. (Hans), bijgenaamd de n Oude n, geb. te Amsterdam, datum onbekend, begr. aldaar Oude Kerk 17 Febr. 1590, gehuwd vóór 1566 met Erm Pieters dr. (geb. in 1538, dochter van Pieter Simonsz. 'in den Haringh', en Mary Egberts dr. Guldenknecht). Hij moest in 1567 om zijn hervormde gezindheid uitwijken en sloot zich bij de Watergeuzen aan; in 1578 komt hij na de alteratie in Amsterdam terug; in 1579 is hij ouderling bij de Nederl. Herv. Gemeente, later komt hij voor als korenkooper in de Warmoesstraat.

Zie: Elias, *De Vroedschap van Amsterdam* I, 322; ter Gouw, *Gesch. van Amsterdam* VI, 321.

Vogels

[Simonsz., Jan]

SIMONSZ. (Jan), geb. te Westkappel, data van geb. en overl. onbekend. Hij staat bekend als een ruw man; het is niet zeker of hij door Alva is ingedaagd en gevonnist. Wij zien hem het eerst bij de Watergeuzen in Aug. 1571; hij ligt voor Dover als kapitein van een schip, dat men kort geleden van een schipper uit den Briel heeft genomen. In Sept. 1571 ligt hij met zijn schip voor de engelsche kust en heeft twist met emdensche schippers. Kortens daarna zeilt hij weg, te gelijk met andere schepen der Watergeuzen, naar de vlaamsche kust, om jacht te maken op visschersvaartuigen. Op 1 April 1572 is hij bij de inneming van den Briel. Verder wordt zijn naam niet meer genoemd.

Zie: Hagedorn, *Ostfr. Handel*, 307; van Groningen, *Gesch. der Waterg.* 129; *de Navorscher*, 1854, LXXV; *Konst- en Letterbode*, 1840, 71; stukken op het Rijksarchief te Brussel.

Vogels

[Simonsz., jonker Jan]

SIMONSZ. (jonker Jan), geb. te Sneek of Leeuwarden, datum onbekend, overl. te Keulen 7 Mei 1569, zoon van Simon Hendricks en Tieth Jans dr. van Auckama, was gehuwd eerst met Aats Siercksema, hertrouwde met E na Pieters dr. van Arentsma. Hij is in 1551 schepen van Leeuwarden; den 29 Aug. 1565 maakt hij zijn testament. Op 5 April 1566 teekent hij het Compromis; daarom moest hij in 1567 voor Alva vluchten; op 9 Jan. 1568 wordt hij gedagvaard. Den 23. Mei 1568 vecht hij bij Heiligerlee; hij ontkomt 21 Juli aan de nederlaag bij Jemmingen. Den 8. Sept. 1568 wordt zijn naam te Leeuwarden aangeslagen. Ruim

twee jaar na zijn dood, den 19. Nov. 1571, wordt hij door Alva verbannen. Hij wordt onder de Watergeuzen genoemd, hoewel het niet bekend is, dat hij hun tochten heeft medegemaakt.

Zie: G a b b e m a , *Verhaal van de stad Leeuwarden*, 499, 504; A n d r e a e , *de Friesche Watergeuzen in Vrije Fries*, 3e Reeks, IV, 463, V, 54, 75;

S c h w a r t z e n b e r g , *Charterboek III*, 727, 752; *de Navorscher*, 1854, LI.

Vogels

[Sint-annaland, Joost van]

SINT-ANNALAND (Joost v a n), bekend patriot te Goes en schipper aldaar, veroorzaakte 1 Jan.

1788 een hevig oranje-oproer door het opsteken eener patriotsche vlag op zijn schuit. Uit de stad geweken, ging hij naar Haarlem, waar hij in 1795 de omwenteling hielp voorbereiden en 1798 lid der municipaliteit werd.

Over hem: *Vaderl. gesch. ten verfolge op Wagenaar* XVIII, 312, 317, 324, XXII, 178, XXVIII, 183.

Blok

[Siward of Suward]

SIWARD of **Suward**, bisschop van Upsala, is vermoedelijk de wijbisschop van Utrecht in de *Kroniek van Egmond* vermeld, die aldaar 1136 twee altaren wijdde. In dien tijd is er nog geen sprake van wijbisschoppen in Utrecht. Waarschijnlijk verbleef hij als balling om een andere reden in ons land. 1 Aug. 1140 werd de eerste bidplaats of kapel van het Norbertijnerklooster Postel gewijd 'a religioso Siwardo episcopo Swedensi'. Volgens *Gams*, *Series episcoporum*, 340, was Sivardus in dien tijd bisschop van Upsala tot 1152, toen hij opgevolgd werd door den H. Henricus Martelaar.

Zie: *Bijdr. Haarlem* II, 381, XXVIII, 449; J. de Leidis, *Chron. Egm.* (ed. Matthaeus 1692), 24: van den Bergh, *Oorkb. van Holl. en Zeeland* I, 335; Th. Welvaarts, *Gesch. abdij Postel* (Turnh. 1878) 29; *Hist. ep. Ultraj.* 14.

Fruytier

[Sjoerds, Wybe]

SJOERDS (Wybe), geb. te Workum, data van geb. en overl. onbekend, broeder van Pieter Sjoerds.

Begin 1567 vluchtte hij voor Alva en was in Apr. 1567 in Emden; 23 Mei 1568 vocht hij bij Heiligerlee. In voorjaar 1569 behoorde hij tot de eerste Watergeuzen, die van den Prins van Oranje een kaperbrief kregen; 20 Mei 1569 werd hij door Alva verbannen. In Mrt. 1571 wordt hij vermeld als kapitein der Watergeuzen; op 23 Juni ontkomt hij aan de nederlaag voor Emden. In zomer 1571 plundert hij in het Kanaal. In Oct. 1571 werden bij een huiszoeking te Emden goederen in beslag genomen, die zijn eigendom waren. Wegens zijn landgangen in Friesland wordt hij 19 Nov. 1571 nogmaals verbannen en vogelvrij verklaard, tegen een belooning van 50 Carolus guldens. In Maart 1572 werd hij voor de stadspoort van Emden gezien, doch de drost deed geen moeite om hem te grijpen. 1 Apr. 1572 is hij bij de inneming van den Briel. Verder wordt zijn naam niet meer gehoord.

Zie: *Wagenaar*, VI, 308; van Vloten, *Nederl. Volksofst.* (1858) I, 77, 188, 325; Winsemius, 562; van Groningen, *Gesch. der Watergeuzen*, 129; Marcus, *Sententiën*, 194; Andreae, *De Friesche Watergeuzen in Vrije Fries*, 3e Reeks, V, 75; Hagedorn, *Ostfr. Handel*, 263, 272, 299.

Vogels

[Smeyers, Henricus]

SMEYERS (Henricus), geb. te Brussel, priester, licentiaat in de godgeleerdheid aan de universiteit te Leuven, overleed te Brussel na 21 Sept. 1629. Tijdens zijne studiën aan de universiteit, werd hij 16 Juni 1609 gekozen tot kanunnik en 27 Apr. 1610 tot deken van het kapittel in de kapel van het college van den H. Geest. Hij had reeds den graad van baccalaureus behaald. Gedurende eenige jaren was hij procurator van het college ten tijde dat *Jacobus à Castro*, de latere bisschop van

Roermond, het college als president bestuurde. 22 Juni 1611 verliet Smeyers het college en zijn parochie Linden bij Leuven, welke hij na Jacobus à Castro had bestuurd. Hij werd secretarius en oeconomus van bisschop Jacobus à Castro, die 19 Mei 1611 plechtig zijn intrede had gedaan te Roermond. *H a b e t s*, *Gesch. bisdom van Roermond*, vermeldt hem niet op de lijst der secretarissen. Door den proost van Coudenberg werd Smeyers tot pastoor zijner kerk te Brussel benoemd, en ingeleid 11 Mei 1618.

Hij werd nog pastoor aan het hof te Brussel, kanunnik en scholaster van St. Gudule en censor librorum van het aartsbisdom Mechelen. Hij overleed na vooral het college der theologanten te Leuven bedacht te hebben, waarschijnlijk in 1630.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XVII, 194, 214, 218, 232; F o p p e n s , *Bibliotheca Belg.* I, 464; *Biogr. nat. Belg.* XXII, 832; *Bijdr. geschied. Brabant* II, 370.

Fruytier

[Smeysters, Fredericus Ludovicus]

SMEYSTERS (Fredericus Ludovicus), geb. te Bunde bij Meersen Jan. 1738, priester der duitsche Orde, overleed te Borchloon 28 Febr. 1809. In 1769 werd hij president van het college der Orde te Leuven en bestuurde het tot den ondergang der universiteit 1797. Sinds 26 April 1785 was hij tevens kanunnik in Sint Pieterskerk en later secretaris en tesorier van het kapittel. Hij vestigde zich, nadat de Franschen in Leuven alles omver hadden geworpen en zijn Orde onderdrukt hadden, te Borchloon. Hij liet bij zijn dood aan zijn nicht N. Bellefroid eene schoone verzameling schilderijen na, welke 1867 in het bezit was van den advocaat Bellefroid te Hasselt.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XIX (1883), 301; H a b e t s , *De studiebeurzen in Neerlandsch Limburg*, 143.

Fruytier

[Smit, Piet]

SMIT (Piet), ook wel genaamd P e t e r S m y d t , geb. te Harlingen, data van geb. en overl. onbekend.

Hij moest in 1567 voor Alva vluchten en voegde zich spoedig bij de Watergeuzen. In het voorjaar van 1570 maakten de Spanjaarden op de Zuiderzee zijn schip buit, maar hijzelf ontkwam. In het voorjaar van 1571 zien wij hem in Emden; hij kocht daar 200 pond buskruit voor den Watergeus Jan Abels; de graaf van Oostfriesland liet alles verbeurd verklaren. In 1572 wordt hij genoemd onder de kapiteins. Hij was waarschijnlijk op 1 April 1572 bij de inneming van den Briel tegenwoordig.

Zie: A n d r e a e , *De Friesche Waterg.* in *Vrije Fries.*, 3e Reeks, V, 82; v a n V l o t e n , *Nederl. Volksopst.* (1858) I, 180; v a n V l o t e n , *Friesche Briefw.* in *Vrije Fries* VIII, 401.

Vogels

[Smijtere, Karel de]

SMIJTERE (Karel d e), rechtsgeleerde, geb. te Gent begin der 16e eeuw, overleden te Utrecht 24 Maart 1573. Hij studeerde aan de universiteit te Leuven en was in dien tijd deken van de baccalaurei der juristen. Eerst was hij advocaat bij den Raad van Vlaanderen; 1562 werd hij benoemd tot buitengewoon raadsheer bij den grooten Raad van Holland. Hij trad op als commissaris bij het onderzoek over de troebelen 1566 en 67. De Smytere stond bekend als een bekwaam rechtsgeleerde en een uitstekend schrijver en dichter. Hij schreef nederlandsche verzen, drama's en een lofspraak op Karel V. In 1839 werd door Ph. B l o m m a e r t een spotgedicht van de Smytere uitgegeven *Het beclach van Jhr. Jan van Hembyze of den oorlof van graef Jan van Ghent* in *Publications de la société des Bibliophiles flamands*, en opnieuw in 1847 in *Politieke balladen, refereinen, liederen en spotgedichten der 16e eeuw*.

De Smytere overleed te Utrecht en werd in de Sint Pieterskerk begraven. Eenige zijner grafschriften vermeldt S a n d e r u s *Flandria illustrata* I, 347.

Zie: *Biographie nat. Belg.* V, 771; Val. Andreas, *Fasti acad.* (Lov. 1650), 212; *Bijdr. bisd. Haarlem* XXVII, 216, XXXIV, 137; Marcus, *Sententiën v. Alva*, 316; S.v. Leeuwen, *Bat. ill.* 1472, 1476.

Fruytier

[Snecanus, Daniël Johannis]

SNECANUS (Daniël Johannis) of D a n i e l J o h a n n i s , geb. te Ridderkerk omstr. 1580, overl. te Zalt-Bommel 1655, zoon van Johannes

Roukes (zie kol. 1208), die een groot gezin had Daniëls oudere broeder was Paulus Johannis (overl. te Gaast April of Mei 1632), een jongere Rochus Johannis (overl. te Blija 2 Febr. 1638). Hij behoorde tot een geslacht, dat vanouds te Sneek had gewoond, en noemde zelf deze stad: 'patria civitas, unde ab avis et atavis originem duci'. Hij studeerde te Franeker, was in 1602 korten tijd praeceptor aan de latijnsche school te Amsterdam en werd predikant te Hijlaard in 1604, te Bergum in 1606, te Sneek (tevens rector aan de latijnsche school) in 1614. Hier werd hij in 1618 (denkelijk kort vóór de opening der groote synode te Dordrecht) als predikant door de friesche synode, als rector door den raad van Sneek wegens onrechtzinnigheid ontslagen. Kort vóór zijn definitief ontslag was nog 'zijn laatste hoop gevestigd op de synode te Dordrecht: hij verwachtte, dat hij daar gehoor zou vinden' (Reitsma). Beroofd van alle inkomsten, konden hij en zijne echtgenoot (wier naam onbekend is) gelukkig nog leven van haar klein vermogen. Het treurige jaar 1619 bracht voor hem een menigte lotgenooten. Waarschijnlijk in dit jaar schreef hij *Sommier verhael van dinghen ter saeke dienende*. De acte van stilstand, hem door de kerkelijken in de provinciale deputatenvergadering van 7 Maart 1620 voorgelegd, weigerde hij te onderteekenen. Daniël Snecanus verhaalt, dat er vele pogingen waren aangewend om, nu hij afgezet was, hem deze acte (voor predikanten bestemd) te laten onderteekenen 'in qualiteit als een gemeyn Lidmaet indien hij daervoor in de kercke soude gehouden worden', maar dat hij het niet heeft willen doen, omdat deze acte niet algemeen door de regeering was ingevoerd. Met twee lotgenooten richtte Snecanus zich tot de friesche synode van 1621, om zich te verdedigen. Zij werden aangehoord, doch ongetroost met eene vermaning weggezonden.

Na eenige jaren vinden wij Daniël Snecanus weer te Franeker om te studeeren in de medicijnen. Ongemoeid bleef hij daar niet. Zijn verblijf werd door de kerkelijken ook daar te gevaarlijk geacht, waar hij 'de kercke Godts de aldermeeste schade ende afbrueck' kon doen. Doch het stadsbestuur beschermde hem en volhardde daarin, ook na herhaling van een verzoek om hem te verbannen in 1623. In dit jaar stierf zijne vrouw. Na een bangen tijd werd hij in 1625 'medicinae doctor'. Nieuwe pogingen om zich met de kerk te verzoenen faalden wederom.

Eindelijk verliet hij Friesland in het begin van 1628 en trok naar Amsterdam met het doel naar Leiden te reizen en zich aan te bieden voor den dienst der Remonstrantsche Broederschap. Daar werd hij aangenomen om 'van halfjaar tot halfjaar' eene gemeente te bedienen. Hij werd gezonden naar Monnikendam, Hoorn, Leiden en 's Gravenhage. Het was voor hem een onrustig en soms zelfs gevaarlijk leven, terwijl zijn salaris 400 gulden bedroeg. De vergadering van de Broederschap van April 1631 te Rotterdam heeft hij bijgewoond. Mede door hem werden maatregelen beraamd om de nieuwe organisatie der Remonstranten te bevestigen. Mede was hij aanwezig op de vergadering aldaar van Oct. 1631, waar de ontslagen Loevesteinsche predikanten ook waren. In Dec. 1637 moet hij te Leiden geweest zijn, waar hij solliciteerde, hoewel vergeefs, naar het rectoraat van het gymnasium te Dordrecht. Op 20 Juli 1640 is hij uit Leiden bij openbare afkondiging verbannen. In hetzelfde of in het volgende jaar bezocht hij Friesland in verband met den dood van zijn zoon. Vervolgens was hij nog remonstrantsch predikant te Rotterdam, doch sedert 1643 woonde hij te Zalt-

Bommel, waar hij geneesheer werd. Ook preekte hij (waarschijnlijk voor een kleinen kring Remonstranten) en gaf lessen in de oude talen aan bij hem inwonenden, hoewel er een gymnasium was. Een zijner beste leerlingen was zijn kleinzoon Johannes Snecanus (geb. 24 Febr. 1636, oude stijl), later remonstrantsch predikant te Gouda. Als geleerde werd hij hoog geacht. In 1638 werd hem door de 'Sociëteit' van de Broederschap opgedragen om mede de kantteekeningen op de in 1637 verschenen Staten-vertaling van den Bijbel na te gaan. In 1648 is mede aan hem de vertaling in het latijn toevertrouwd van Wtenbogaert's *Kerckelijcke Historie*, welke in 1652 persklaar was, doch niet gedrukt is en verloren ging. Zoo ging het met meer van zijne geschriften. Wel terecht noemt Reitsma hem 'een verstoeteling van de kerk', en schrijft verder: 'Hij verklaarde dat zijne meening niet streed met de Nederlandsche confessie en den catechismus; hij kon zich beroepen op eenige milde en in 't stuk der praedestinatie tamelijk vrijgevige uitingen van rechtzinnige godgeleerden. Wij mogen dergelijke verklaringen van een zeer geleerd en nadenkend persoon voor meer houden dan voor de concessies van een vreesachtige. Met een "onbeswaert geweten" had hij de confessie en den catechismus als "fondamenten der salicheit" onderteekend. Maar stemde hij in met deze hoofdzaak, hij meende als godgeleerde van Calvijns gevoelen omtrent de praedestinatie in haar strengste opvatting te mogen verschillen. Doch dit gedoogde zijn tegenpartij niet'.

Zie: J. Reitsma, *Een verstoeteling van de Kerk in Vrije Fries* XV (1886); T.A. Romein, *Naaml. der predikanten van Friesl.* (Leeuw. 1886), 117, 179, 333; J. Tideman, *De Remonstr. broedersch. Biogr. Naamlijst* (Amst. 1905), 69 v., 74, 80, 82 v., 93, 159, 300, 329 v., 339, 354, 361, 363, 379, 419, 447; J. Reitsma, *Gesch. v.d. Herv. en de Herv. Kerk der Ned.* 3de dr. (Utr. 1916), 517, 560, 571 v.; *Kerkelijk Handboek* (1911), Bijl., 142, 159, 183 (waar ook zijn vader wordt genoemd); Reitsma en van Veen, *Acta* VI, 167, 172, 206, 245 v., 249, 255, 266-273.

Knipscheer

[Snecanus, Gellius of Jelle]

SNECANUS (Gellius of Jelle), of Hotze(nius), ook met de bijvoeging Frisius, geb. te Sneek omstr. 1540, overl. waarschl. te Leeuwarden na 1596 (volgens anderen te Oenkerk in 1600). Hij studeerde op de latijnsche school te Sneek te gelijk met Johannes Roukes (zie ald.), daarna wellicht te Zwolle en te Keulen. Hij werd pastoor te Giekerk (volgens sommigen te Tietjerk), waarbij te bedenken is, dat de tijd en de kring, waarin hij opgegroeid was, allengs hervormingsgezinde gevoelens bij hem deden opkomen. Menigeen sprak in Friesland vrij zijn geestverwantschap met Luther uit. Gellius Snecanus was daar in het bijzonder om bekend. Hij was gehuwd met Wobbe Auckesdochter van Oldeholtjade. Hun huwelijk was zeer gelukkig en zij hadden verscheidene kinderen. Zij overleed waarschijnlijk kort vóór 1584. Eenige jaren vóór 1567 brak hij met Rome, verliet zijn ambt en werd prediker in 'sluipvergaderingen'. In 1567 gingen van de omstreeks 80 vluchtelingen uit Friesland 50 naar Emden. In Mei 1568 heeft hij Lodewijk van Nassau onder zijn gehoor gehad, waardoor het waarschijnlijk lijkt, dat hij een van de legerpredikanten was, die de kerkeraad te Emden heeft uitgezonden. Na den treurigen afloop van dezen bevrijdingsinval reisde Gellius weer naar zijn vaderland om familie en kennissen te bezoeken. Op dezen gevaarlijken tocht preekte hij te Franeker en Leeuwarden. Niettegenstaande alle bezwaren bleef hij, na overleg van de kerkeraden

te Emden en Leeuwarden, in die omstreken, om in vaak nachtelijke bijeenkomsten van hervormingsgezinden te preeken. Het was 'gedurende de dwingelandij van den hertog van Alva', schrijft hij later zelf. Meermalen bezocht hij ook andere steden. Hij was zoo goed als de eenige hervormde leeraar in het heele gewest. In deze jaren heeft hij zich den naam verworven van 'Hervormer van Leeuwarden'. Hij werkte er, niettegenstaande de telkens strenger bevelen, als onder de oogen van den frieschen bisschop, die 1 Febr. 1570 zijn intocht deed te Leeuwarden. Wel eene aanwijzing van de hooge achting, die het volk hem toedroeg, en van de bescherming, die hij van de aanzienlijken genoot. Velen van hen zijn bij name bekend en zijn hem tot het einde zijns levens trouw gebleven. Toch moest hij in het begin van 1573 weer vluchten. Nadat de bisschop op den bededag van 30 Nov. 1572 het hart der geloovige zonen van de moederkerk had opgewekt door het vooruitzicht van den ondergang der ketterij, moest hij wel wijken. Immers was het in de eerste plaats op hem gemunt. Te Emden wijdde hij zich geheel aan de wetenschap, vooral aan de exegetische. Zoodra in 1578 de godsdienstvrede gesloten was, keerde hij naar Friesland terug. De kerkelijke toestand was toen nog zóó ongeordend, dat hij en de zijnen gedurende de eerste jaren uit eigen middelen moesten leven. Op 13 Aug. 1578 leidde hij de eerste godsdienstoefening in de van sieraden en beelden beroofde kerk van het Jacobijnenklooster te Leeuwarden. Na 1580 werd de toestand beter, doch werd alras de dienst hem te zwaar. Hij vertrok waarschijnlijk naar Nijland bij Bolsward (vergel. beneden), maar werd in Mei 1583, toen hij op de friesche synode te Franeker aanwezig was en ontslag uit zijn dienst vroeg, 'een oldt, swack' man genoemd. De synode besloot aan de friesche staten 'een eerlijck onderholt' voor hem te vragen, omdat 'niemant op syn eyghen solde en dient'. Doch te gelijk werd overwogen, dat hij aldus 'soeveel thoe beeter sal vaceeren syn studiis ten besten van der gantscher gemeeynten'. Een ruim pensioen is hem toegezegd. Toch bleef hij V.D.M. (d.i. Verbi Divini Minister). Hierna woonde hij o.a. ongeveer drie jaar te Harlingen, van 1586 tot 1588, waar hij bevriend was met Cornelis Wiggerts (zie ald.), vervolgens te Franeker in 1590 en 1591, eindelijk te Leeuwarden in 1595. Verder verliezen wij hem uit het oog.

Hij was dus geen 'oude suffer' (zooals velen hem noemden), die 'zonder moedwil, in eenvoudigheid of onnoozelheid gedwaald heeft' (Trigland), maar 'een der meest geleerde verdedigers van de foederaal-theologie' in den geest van Bullinger. Hij heeft groote diensten bewezen bij de vestiging van de gereformeerde kerk en is een van hare grondleggers. Hoewel hij het met Gregorius van Nazianze eens was, die zeide 'dat hij van een kerkvergadering altoos slechter thuis kwam', en het afkeurde, dat velen door kerkelijken voor libertijnen werden gescholden, die zooveel gedaan hadden tot bevordering van kerk en hoogeschool en tot bevrijding des lands, alleen omdat zij geen 'Amen' wilden zeggen op alle kerkelijke besluiten van synoden als anderszins. Hoe het zij: men kan het in hem bedenkelijk achten, dat hij een erkend voorstander was van beschermende staatszorg over kerkelijke belangen en instellingen (vgl. op H. Leo in dit deel).

Zijne geschriften zijn zeer zeldzaam geworden, doch niet verloren gegaan. Aan den eenen kant heeft hij getracht om wat hij voor den druk bestemde aan het bezwaar en de onzekere kans van de kerkelijke censuur te onttrekken. Aan de andere

zijde hebben de kerkelijken, die zich daardoor gegriefd en miskend achtten, met opzet zooveel in hun vermogen was zijne werken doen verdwijnen. In de beneden aangehaalde literatuur vindt men vele bijzonderheden over zijn leven en zijn standpunt te midden van het kerkelijk leven van zijn tijd.

Van zijn werk tegen de Doopsgezinden is in de bibliotheek der doopsgezinde gemeente te Amsterdam geen exemplaar aanwezig; alleen in de bibliotheek van het Friesch Genootschap te Leeuwarden is het exemplaar, dat de schrijver schonk aan Johannes Bogerman, den vader van den voorzitter der Dordtsche synode (vgl. *Stud. en Bijdr. Hist. Theol.* III (1876), 73 v.; A.J. van 't Hooft, a.w. 166, aant.). Deze oordeelde, dat zijne meeningen niet waren overeenkomstig een goed christengeloof. Hij stond later in briefwisseling met Arminius.

Zie: B. Glasius, *Godgel. Nederl. Biogr. Woordenb.* I ('s Hert. 1852), 509-511; J. Reitsma, *Gellius Sneecanus Frisius in Studiën en Bijdragen Hist. Theolog.* III (1876), 26-74; A.J. 't Hooft, *De theologie van H. Bullinger* (Amst. 1888), 163-187; T.A. Romein, *Naaml. der predikanten van Friesl.* (Leeuw. 1886), 8, 122, 227, 264, 329; F.S. Knipscheer, *De invoering en de waardeering van de Geref. betijdenisschr. in Ned. vóór 1618* (Leid. 1907), 119, 171-174; J. Reitsma, *Gesch. van de Herv. van de Herv. kerk*, 3e dr. (Utr. 1916), 292, 295, 316, 393, 439, 441 v.; L. Knappert, *Gesch. der Ned. Herv. Kerk I* (Amst. 1911), 46, 97v., 266; *Kerkelijk Handboek* (1911), Bijl., 143 (genoemd als predikant te Bolsward, naast Cornelis Wiggerts, die in 1583 naar Harlingen vertrok), 164; Reitsma en van Veen, *Acta VI*, 2, 4, v., 12, 16, 19 v., 22, 25, 27, 34, 38; F.L. Rutgers, *Acta van de Ned. Syn.* (Utrecht. 1889), 358.

Knipscheer

[Soetemont, Henricus]

SOETEMONT (Henricus), geb. 1743 te IJperen, overl. te Clemskerke 11 Dec. 1820, was in de orde getreden der Minderbroeders-Kapucijnen te Veurne onder den naam van P. Placidus. Door de fransche revolutie uit zijn klooster verjaagd, werd hij, omdat hij den eed van haat geweigerd had, 19 Nov. 1798 aangehouden en gevangen weggevoerd naar Rijssel en dan naar het eiland Oléron, waar hij in de gevangenis bleef tot 14 Febr. 1799. Na het concordaat van 1802 werd hij onderpastoor te IJperen in de Sint-Nicolaaskerk en 1808 pastoor te Hoofdplaat in Zeeuwsch-Vlaanderen. Reeds 1811 werd hij verplaatst naar St. Jan in Eremo en 1816 naar Clemskerk, waar hij overleed.

Zie: van Bavegem, *Martelaarsboek der Belgische Geestelijken IV*, 84; Krüger, *Gesch. Bisdom Breda IV*, 485.

Fruytier

[Soetendaal, Jan, Hubert, van]

SOETENDAAL (Jan, Hubert, van) of de Suten dael, Benediktijner-abt, geb. te Maastricht 1599, overl. te St. Truyen 16 Sept. 1663, trad 21 April 1619 in de Benediktijner-abdij te St. Truyen en legde 10 Mei van het volgende jaar de kloostergeloften af onder den naam van Dom. Hubert. Hij voltooide zijne godgeleerde studiën te Keulen in het seminarie der Congregatie van Bursfeld, waartoe de abdij St. Truyen behoorde, en behaalde den graad van licentiaat. Gedurende eenige jaren werd hij door zijn abt met het prioraat der abdij belast, tot hij 22 Oct. 1638 door zijn medebroeders tot abt werd gekozen. 5 Juni 1639 werd hij tot abt gewijd door den wijbisschop H. Sylvius. Deze wijding bracht eene langdurige verwikkeling

tusschen den wijbisschop en het luiksche kapittel (*Rev. Bén.* 1913, 110). 25 jaar stond hij aan het hoofd der machtige abdij en met recht mag hij onder de grootste abten gerekend worden. In alles was hij door woord en voorbeeld voor zijne onderdanen een ware vader, die in de eerste plaats

hunne geestelijke belangen behartigde, en tevens ijverde om de tijdelijke belangen, rechten en bezit van het klooster te verdedigen. Met hart en ziel aan de Congregatie van Bursfeld gehecht, steunde hij deze door het zenden zijner monniken naar de verschillende vervallen kloosters, door schenkingen van geld, om deze in ongelukken bij de staan, door zorg voor het seminarie der Congregatie en door te strijden voor hare rechten tegen de onrechtmatige inmenging van buiten. De ongelukken, door de oorlogen in die treurige tijden veroorzaakt, verdroeg hij met gelijkmoedigheid en geduld. Na een ongesteldheid van eenige maanden overleed de abt na een terugreis uit Spa, diep betreurd door zijne monniken. Hij werd, niettegenstaande de moeilijkheden en processen in dien tijd onvermijdelijk, hoog geacht door het bestuur der stad St. Truyen en vooral door den prins-bisschop van Luik. Dom Berlière geeft een uitvoerige levensbeschrijving van den abt van Soetendaal (*Revue Bénédictine* VIII, 1891, 152-163), naar de registers van de besluiten van het kapittel der abdij in het koninklijk archief te Brussel en naar een bundel correspondentie van den abt, bewaard in het bisschoppelijk seminarie te Maintz. Adrianus Hogerbeets, zoon van den gevangene van Loevestein, gaf in latijnsche verzen te zijner eer uit: *Carmen panegyricum R.D. Huberto a Suetendael S. Theol. licentiato monasterii S. Trudonis in Hasbania Abbati etc. de anniversario inaugurationis die postridie S. Ursulae* 1639. (Ultraj. 1640, fol.). Soetendaal werd in zijne abdijkerk in de kapel van het heilig kruis begraven.

Zie: *Gallia Christiana* III 966; *Analectes hist. eccl. Belg.* XIII (1876), 410, XVI (1879), 409; Herkenroede, *Tombes en Hesbay*, 38, 1657; J. Lambrechts, *Nécrologie de l'abbaye Bénédictine de St. Trond* (St. Trond 1889) 42, 138, 183; Foppens, *Bibl. Belg.* I, 14.

Fruytier

[Soinne, Thomas le]

SOINNE (Thomas le), geb. te Maastricht omstreeks 1713, studeerde aan de universiteit te Leiden in de medecijnen en promoveerde aldaar 12 Juli 1738 op een *Dissertatio inauguralis medica de thermis Aquisgranensibus* (Leyden, J. Lusac, 1738). Hij vestigde zich te Aken als geneesheer en verkreeg er een zeer drukke praktijk. Jean le Soinne, geb. te Aken 1765 behoorde waarschijnlijk tot zijne familie. Deze gaf ook eene verhandeling uit verwant met die van Thomas n.l. *Dissertatio inauguralis medica de thermis Aquisgranensibus earumque usu salubri vel noxio* (Duisburg 1781, 4°).

Zie: *Biogr. nat. Belg.* XII, 23; *Bulletin de l'institut archéologique liégeois* III, 1857, 456.

Fruytier

[Solsbrugge, jonker Crispinus van]

SOLSBRUGGE (jonker Crispinus van), geb. in Westfalen, data van geb. en overl. onbekend. Hij komt ook voor als Krespijn van Zeltbrugge of van Saltbrugge.

Het blijkt, dat hij in 1535 te Keulen ter dood is veroordeeld, maar hij is uit de gevangenis ontsnapt. In 1561 treffen wij hem als burger van Arnhem, en eigenaar van veengrond in de geldersche en stichtsche venen in het ambt Ede. Hij blijkt iemand van twistzieken en gewelddadigen aard te zijn; telkens had hij processen over de grenzen zijner venen en wanneer hij in het ongelijk werd gesteld, verzamelde

hij een bende mannen, teneinde met geweld zijn zin te krijgen. Hij behoorde tot degenen, die 5 April 1566 te Brussel het Compromis teekenden. Ten slotte maakte hij het met zijn twisten zoo bont, dat het Hof van Gelderland in 1566 aan den graaf van Meegen last gaf hem gevangen te nemen, hetgeen echter mislukte. In 1566

was hij in Werth, een heerlijkheid van Floris van Pallandt, graaf van Kuilenburg, aan den Ouden IJssel in het bisdom Munster, en daar hij ijverig de Hervorming was toegedaan, zond hij van daar een predikant, Johannes genaamd, naar Harderwijk. Toen de commissarissen van Alva in deze stad 29 Juni 1567 de inwoners gingen verhooren, kwam dit uit. In 1567 teekent Solsbrugge met andere edelen een verbondacte tot bevrijding van het vaderland, en zegt 200 gulden toe. Spoedig daarna moet hij zich bij de Geuzen hebben aangesloten. In voorjaar 1568 is hij luitenant van graaf Willem van den Bergh; 12 Mei 1568 komt hij met twee vendels van Schüttof bij graaf Lodewijk te Wedde; in de eerste dagen van Juni bezet hij het slot Ulft. Omstreeks 20 Juni 1568 is Solsbrugge met drie andere hoplieden in Grieth aan den Rijn en hoorde daar, dat de Spanjaarden het slot 's Heerenberg wilden innemen en verbranden; 26 Juni 1568 bezette hij daarom 's Heerenberg en 28 Juni ook het slot. 3 Juli 1568 schrijft hij dit aan den graaf van den Bergh, bij wien hij grooten invloed had en vraagt om versterkingen. 3 Juli 1568 beveelt hij den drost van Didam met zijn huislieden vier dagen lang aan de wallen te komen werken en teekent alle stukken met 'Crispinus'. 5 Juli 1568 komen de huislieden onder zijn toezicht werken; door gebrek aan het noodige geld en soldaten kon hij geen voordeel hiervan trekken. 8 Juli 1568 hernemen de Spanjaarden de stad en het slot 's Heerenberg en Solsbrugge trekt op Ulft terug. 14 Aug. 1568 heroveren de Spanjaarden ook Ulft en hij vlucht naar het land van Kleef. 20 Jan. 1569 wordt hij door Alva te Brussel verbannen en zijn goederen verbeurd verklaard. Ook zijn huis in Arnhem, dat op 1400 gulden geschat werd; maar niemand wilde er een bod op doen. Verder bezat Solsbrugge nog twee kleine huizen buiten deze stad, aan de Kraan en het Edesche Veen. Hij schijnt tot de voornaamste burgers van Arnhem te hebben behoord; in alle stukken van verbeurdverklaring staat hij alleen vermeld als 'Crispinus'.

In 1569 wordt hij in een brief als 'uitgeweken' aangeduid. Solsbrugge, onrustig van aard, sluit zich nu bij de Watergeuzen aan. 15 Aug. 1569 is hij in Emden en gaat met eenige andere edelen, die op de vloot der Watergeuzen dienen, een verbond aan. Hij begeleidt eenige engelsche koopvaarders van de Eems naar de engelsche kust; einde Aug. 1569 neemt hij met zijn schip te Harwich levensmiddelen in. Begin Sept. 1569 is Solsbrugge vereenigd met de vloot der Watergeuzen onder admiraal Dolhain. Hoewel hij niet veel verstand van zeezaken zal gehad hebben, benoemt Dolhain hem toch tot kapitein op een buis. Solsbrugge was al een man op leeftijd en de oudste kapitein op de vloot der Watergeuzen. Zijn beide zoons *Mercurius* en *Hannibal* zijn aan boord van zijn schip. Met de vloot der Watergeuzen verlaat hij 9 Sept. 1569 de Theems; 16 Sept. 1569 komt hij voor het Vlie voor anker en zeilt 28 Sept. 1569 naar de Eems. Zijn naam wordt later niet meer bij de Watergeuzen genoemd, zoodat hij vermoedelijk in najaar 1569 de vloot weer verliet. Begin Dec. 1570 is Solsbrugge weer bij de geldersche grenzen. Is hij dezelfde als *Conraert de Gruetere*, 'ritmaistre', die 8 Dec. 1570 te Suchtelen in het land van Gulik, op twee mijl van Venlo was, en een opdracht van Oranje had om iets tegen 'Isis' te ondernemen? 15 Dec. 1570 neemt Solsbrugge voor de tweede maal 's Heerenberg in, dat geen bezetting van beteekenis had, en ook het slot Ulft. 17 Jan. 1571 moet hij 's Heerenberg weer verlaten en 18 Jan. 1571 ook Ulft.

In de eerste helft van 1571 is Solsbrugge in het hertogdom Berg in hechtenis, hoe en waarom blijkt niet. De hertog stond het geldersche hof toe daar tegen hem te procederen. In Juni 1571 ontsnapte hij uit het slot Angermund bij Dusseldorf, waar hij gevangen zat. Door de lieden van den hertog vervolgd, werd hij op keulsch gebied achterhaald, eerst op het kasteel Linne gevangen gezet en vervolgens naar Keulen overgebracht. Op een verzoek om uitlevering werd ontkennend geantwoord. 8 Mrt. 1574 is hij uitgesloten van het generaalpardon, te Brussel afgekondigd.

Nu verliezen wij hem uit het oog tot 1577, toen hij op grond van de Gentsche Pacificatie te Arnhem was teruggekeerd. Weder vinden wij hem in processen gewikkeld. Later benoemde de Prins van Oranje hem tot controleur van de artillerie, munitie van oorlog en andere werken. In 1581 en 1582 komt hij voor als hopman. Later is zijn naam niet meer genoemd.

Zie: van Someren, *Corr. de J. de Wesenbeke*, 139, 184, 193, 197; Pouillet, *Corr. de Granvelle*, III, 318, 622; van Hasselt, *Stukken I*, 92, 113, 114, 221, 282, 283, 295, 307; van Vloten, *Nederl. Volksopst.* (1858), I, 90, 144, 215, 288; Franz, *Ostfriesland und die Nederl.* 29, 45, 98; Altmeyer, *Gueux de Mer*, 6; te Water, *Verbond der Edelen*, IV, 60, bijlage H.H.; van Groningen, *Gesch. der Watergeuzen*, 309; J.S. van Veen, *Het graafschap Bergh in den 80-jarigen oorlog in Gelre VIII* (1905), 114-150; Tadmara, *Graaf Willem van den Bergh*, bijlage XXIV; Bor, IV, 166; aantekeningen uit het Rijksarchief in Gelderland, medegedeeld door Dr. J.S. van Veen.

Vogels

[Someren, Joost van]

SOMEREN (Joost van) of Judocus Somerius, ook Minne genaamd, was Norbertijn der Lieve-Vrouwe-abdij te Middelburg, waar hij 1558/59 deelnam aan de keuze van een abt. Als priester was hij tegenwoordig bij de installatie van den abt-bisschop van Middelburg 29 Oct. en 12 Nov. 1561. 1569/70 werd Jud. Somerius ingesteld als pastoor te Domburg. Vermoedelijk heeft hij na de inneming van Vlissingen door de Geuzen en bij het beleg van Middelburg, toen heel het eiland Walcheren werd afgestroopt en geplunderd, een veilige schuilplaats gezocht in de abdij. Na de overgave der stad moesten alle abdijheeren een toevlucht zoeken in Brabant en werden op hun verzoek aan den landvoogd Requesens, door den abt van Floreffe in de verschillende abdijen der orde geplaatst, 3 Maart 1574. Jacobus Woert van Hoogstraten, diaken, met Judocus Minne, priester, werden in de abdij Drongen onder dak gebracht. Judocus Minne is wel dezelfde als Jud. Somerius. Op de lijst der abdijheeren van 1574 komt geen andere Judocus voor. Toen de abdijheeren 1579 uit Drongen werden verjaagd tijdens het calvinistisch schrikbewind te Gent en in Vlaanderen, begaf de Norbertijn van Drongen, Dionysius Sturtewaeghen, zich veiligheidshalve naar Middelburg, en werd waarschijnlijk gevolgd door de beide middelburgsche abdijheeren. Volgens de lijst der abdijheeren, ingediend 1579 bij de gecommiteerde raden van Zeeland, bevonden zich Joos Minne en Jacob van Hoogstraete 'niet bij den vijand'. Zij ontvingen dan ook een pensioen van de Staten van Zeeland. De eerste 1579-1581, de tweede tot 1583. Beiden bleven trouw aan het voorvaderlijk geloof.

Na het herstel van de abdij Drongen kwam 7 Juli 1588 Judocus Minne daar weder zijn opneming verzoeken, waar hij 1595 nog in leven was. Jac. v. Hoogstraten was 1595 en nog 1600 werkzaam als pastoor te Selsaete bij Sas van Gent, welke parochie eerst 1570 van Assenede

was afgescheiden. Wanneer Judocus Minne of Somerius overleed is niet bekend.

Zie: *De Katholiek XC* (1886), 417; *Archief Zeeland* (1907) 169; *Bijdragen Haarlem XV*, 173, XXII, 233; J.J. de Smet, *Corpus. Chron. Flandr.* I, 658, 673, 727, 728; Grijpink, *Registers op de parochiën I*, Wallacria, 20.

Fruytier

[Sonjee, Henricus Joannes]

SONJEE (Henricus Joannes), geb. in 1802 te Amsterdam, overl. 29 Dec. 1861 te Noordwijk. Hij werd in 1827 tot priester gewijd en was kapelaan te Spierdijk en Wateringen, pastoor te Tuitjenhorn van 1834-1845 en te Noordwijk van 1845-1861. In het bisschoppelijk oud-archief te Haarlem berust een foliant, die tot titel voert: *Liber Status Missionis*, waarin van de Staties in het bisdom Haarlem de pastoors worden genoemd, die haar sinds de hervorming stichtten en bestuurden en waarin het meest merkwaardige wordt verhaald, wat, sinds haar oprichting, in die Staties is voorgevallen. Naar men meent, werd deze foliant in 1780 aangelegd, door den aartspriester Cramer bijgehouden en door Sonjee bijgewerkt en voortgezet tot het herstel der kerkelijke Hierarchie. Door dien omvangrijken arbeid verdient Sonjee de grondlegger te worden genoemd van de geschiedenis der haarlemsche diocese. Van zijne hand verschenen: *Leerreden over eenige onderwerpen uit het lijden van onzen Heer J. Chr.*, naar het Hoogduitsch van Anton Paesmayr (den Bosch 1841); *Inlichtingen en opmerkingen over het adres van de Oud-Bisschoppelijke Klerezy aan Z.M. den Koning* (Amsterdam 1853); *Nieuwe inlichtingen en opmerkingen over de erkenning der Oud-Bisschoppelijke Klerezy onder de oude Staatskerk en later aangeboden aan Katholieken en Protestanten* (Amsterdam 1853); *De gebruiken en plegtigheden der R.C. Kerk, met geschiedk. aantekeningen ten dienste der katholieke jeugd, naar het Hoogduitsch van J. Antony* (Amsterdam 1855); *Kerkelijke geschiedenis voor Rooms-Katholieken* (Amsterdam 1857, 3 dln.).

Zie: *Bijdr. bisd. Haarl.*, dl. 40, blz. 50, 54.

van der Loos

[Speck, Petrus Jacobi]

SPECK (Petrus Jacobi), magister artium, priester, provisor en deken van Zuid-Beveland, overleed 1534 of 1535. Hij werd 30 Maart 1510 in het bisdom Utrecht tot priester gewijd. 1522/23 verkreeg Speck een vicarij aan het altaar van Sint Sebastiaan te Reimerswaal. Hetzelfde jaar werd hij ingesteld als pastoor van Lodyck. 1529/30 deed magister P. Jacobi Johannis afstand van zijn vicarij te Reimerswaal. 1528/29, na een proces gevoerd te hebben, kwam Petrus Speck, deken van Zuid-Beveland, in bezit van het pastoraat te Ierseke, dat in twee porties was verdeeld. Voor de bedragen, te betalen bij zijne benoeming, zou hij overeenkomen met den proost van Utrecht; het zegelrecht en de afkondiging betaalde hij te Mechelen. Voor de vicarij van O.L. Vrouw te Lodijke moest hij bij de institutie 1528/29 niets betalen; de aartsdiaken schold hem de verplichtte bijdrage kwijt, omdat hij deken was. 1529/30 kreeg de deken P. Speck nog de vicarij van Sint Laurensaltaar te Reimerswaal. Te Poortvliet had hij een prebende aan het Sint Petrus en Paulusaltaar. Al deze prebenden werden 1534/35 vergeven wegens zijn dood. 1537 komt magister Jacobus Vopen als provisor van Zuid-Beveland voor.

Zie: Grijpink, *Register op de parochiën, altaren vicariën* (Amst. 1914) I, Zuid-Bevel. 90, 91, 120, 124, 129, 177, 178, 113; *Archief Utrecht XXIII*, 434.

Fruytier

[Specx, Jacques of Jacobus]

SPECX (Jacques of Jacobus), geboren te Dordrecht omstreeks 1588, was de zoon van Cor-

nelis Specx, die om de geloofsvervolging uit Brabant naar Dordrecht was uitgeweken. Van Jacques' jeugd is weinig bekend; alleen weten we, dat hij als jongen het merkwaardige beleg van Ostende (1601-1604) heeft meegemaakt. 22 Dec. 1607 vertrok hij met de vloot van Verhoef naar Indië. Twee van Verhoef's schepen, de 'Roode Leeuw met Pijlen' en de 'Griffioen' gingen 10 Mei 1609 van Johore naar Japan; op het laatstgenoemde schip was Specx als onderkoopman werkzaam. Begin Juli 1609 kwamen zij te Hirado (Firando) aan, waar, na bekomen toestemming van den 'Keizer' van Japan, een factorij werd gebouwd. Na het vertrek der schepen bleef Specx daar als opperhoofd achter; zijn eerste verblijf duurde tot 13 Febr. 1613. Toen vertrok hij naar Bantam, waar J.P. Coen, destijds directeur-generaal van den handel, besprekingen met hem hield. Sept. 1614 was Specx alweer te Hirado terug, waar hij nu tot 1621 als opperhoofd werkzaam bleef. Door een taktvol optreden heeft hij, onder moeilijke omstandigheden, de grondslagen gelegd van den handel der Compagnie in Japan en relatien met China aangeknoopt.

31 Jan. 1621 kwam commandeur Wille m J a n s z. met vijf schepen te Hirado aan; hij bracht de benoeming van den onderkoopman L e o n a r d t C a m p s tot opperhoofd mee. Specx werd naar Batavia ontboden om zich te verantwoorden over het feit, dat hij nimmer een behoorlijke afrekening had overgemaakt. Te Batavia bleken zijn boeken zóó verward, dat het hem onmogelijk was, een rekening en verantwoording op te maken. Desondanks benoemde de regeering hem 3 Mei 1622 tot president van schepenen en 6 Sept. d.a.v. tot raad-extra-ordinair van Indië, nadat de Raad zich 'van zijn deuchdelijck comportedement, ervarentheyt en suffisantie (als in soo een raetspersoon vereyscht wort) ten vollen geïnformeert ende verseeckert' had. In zijn nieuwe positie bleef Specx werkzaam tot hij, in het begin van 1627 naar Nederland vertrok, waarheen hij was opgeroepen. De redenen daartoe vermelden de resoluties niet; waarschijnlijk wenschten Heeren-Bewindhebbers, die een meer intensieven handel op China en Japan voor oogen hadden, daarover met Specx als meest deskundige, persoonlijk te confereeren.

25 Oct. 1628 benoemden Heeren-XVII hem tot Eersten Raad van Indië en 25 Jan. 1629 vertrok hij als admiraal eener vloot van acht schepen, op de 'Hollandia' van Tessel naar Indië. Hij was intusschen getrouwd en nam, behalve zijn vrouw, ook haar twee zusters mee. Na een oponthoud aan de Kaap van 24 Juni tot 4 Juli, kwam hij 21 Sept. te Batavia aan. Deze plaats was toen door een mataramsch leger ingesloten (2de beleg), terwijl juist den vorigen dag J.P. Coen overleden was; Specx' eerste ambtelijk optreden bestond in het bijwonen der begrafenis van Coen.

In een vergadering van den Raad van Indië op den 24sten koos deze Jacques Specx 'bij provisie' tot Coen's opvolger. Ruim een maand later, 1 Nov., braken de Matarammers het beleg op.

Specx' verkiezing tot G.G. werd door Heeren-XVII niet bekrachtigd; 5 Sept. 1632 bracht het schip 'Zutphen' te Batavia den oud-Bewindhebber Hendrik Brouwer als nieuwe G.G. aan en Specx droeg hem den 7den het bestuur over. De reden hiervan blijkt alweer uit de resoluties niet, maar is waarschijnlijk gelegen in het vermoeden van deelneming aan of begunstiging van particulieren handel. Uit een schrijven van 27 Aug. 1630 blijkt, dat Bewindhebbers toen nog wel van plan waren, zijn benoeming door den Raad van Indië

te approbeeren, 'sulcx het vertrouwen en recompense van sijne lange gedane diensten en ervarentheyt in Indië meriteren'.

Specx' driejarig bewind is niet door bijzonder merkwaardige feiten gekenmerkt; het is intusschen verbazingwekkend, wat hij in die drie jaar te Batavia zelf heeft kunnen tot stand brengen; zoowel het kasteel als de stad werden zeer belangrijk verbeterd en uitgebreid. In het bijzonder wist hij hier ook de Chineezzen voor zich in te nemen, die hem, kort voor zijn vertrek, een grooten gouden gedenkpenning aanboden, waarop de plattegrond van de stad was afgebeeld.

Den 4den Dec. 1632 vertrok Specx, als admiraal eener retourvloot van vijf schepen, naar het vaderland, bracht einde Januari 1633 een bezoek van enkele dagen aan de Tafelbaai, en kwam Juli d.a.v. in Nederland aan. Het jaar van zijn overlijden is niet bekend.

Tijdens zijn eerste verblijf in Holland was Specx in 1628 gehuwd met Maria Odilia Buys, kleindochter van den Raadpensionaris Mr. Paulus Buys (I, 519). Uit dit huwelijk werden twee zoons en een dochter geboren, t.w. Jacobus Specx, geb. omstreeks 1632 te Batavia, Johannes Specx en Maria Specx; de beide laatsten zijn in Nederland geboren en gehuwd, en wel Johannes met Anna Maria van Lennep te Utrecht en Maria eveneens te Utrecht met Bartholomeus de Gruyter, heer van Groenenwoude, oud-opperhoofd te Masulipatnam en burgemeester van Utrecht (overl. 1685).

2 Mei 1638 werd Specx voor de tweede maal in ondertrouw opgenomen te 's Gravenhage, met Magdalena Doublet, weduwe van Nicolaas Hanneman, dochter van Philip Jansz. Doublet, ontvanger-generaal der Unie, en van Maria Pieters dochter van der Goes.

Uit zijn eerste verblijf in Indië had Specx een buiten huwelijk verwekte dochter, Sara Specx, geboren vermoedelijk in 1615 in Japan. Bij het vertrek van haar vader naar Nederland in 1627, was de vroegrijpe twaalfjarige als 'staatsjuffer' toegevoegd aan Coen's echtgenoot, Eva Ment. Op zekeren dag werd zij betrapt op een ongeoorloofde verstandhouding met haar verloofde, den vaandrig der kasteelwacht Cortenhoeff. Onder invloed van Coens' hevigen toorn over deze overtreding in zijn eigen huis van de kort te voren door hem uitgevaardigde voorschriften tegen de onzedelijkheid, veroordeelde de Raad van Justitie Cortenhoeff tot den dood en Sara tot geeseling; zij moest bovendien de executie van haar verloofde aanzien. Na zijn terugkeer en benoeming tot G.G. weigerde Specx aan het Heilig Avondmaal deel te nemen, tegelijk met de rechters, die dit onmenselijke vonnis hadden uitgesproken. De Kerkeraad, hierdoor in een uiterst moeilijk parket gebracht, sloot de rechters van de Avondmaalstafel uit, maar kreeg daarover een berisping van het Opperbestuur in Nederland, dat den predikanten het recht ontzegde, zich als 'directeurs van de conscientie van de Justitie (die Godt de Heere oordeelen sal) te qualificeeren'. Vijf jaar later, in Mei 1632 huwde Sara Specx met den uit de Palts afkomstigen predikant Georgius Candidius, dien zij naar Formosa volgde, waar zij in 1636 overleed.

Zie: Valentijn, IV, I, 287-292; de Jonge, *Opkomst* III en IV passim; Tiele-Heeres, *Bouwstoffen* II, XXX; Meinsma I, 64-65; F. de Haan, *Oud-Batavia* I, 91-99 en 115-116; H.T. Colenbrander, *Jan P. Coen* II, passim en III, 856-858, 902; Oskar Nachod, *Die Beziehungen der Nieder-*

ländischen Ost-indischen Kompagnie zu Japan (Leipzig 1897) 110-180.
Stapel

[Speelman, Cornelis Janszoon]

SPEELMAN (Cornelis Janszoon), geb. te Rotterdam, 3 Maart 1628, overl. te Batavia 11 Januari 1684, was de zoon van Jan Speelman en Hedevina Herman-Adrianus-dochter Wittert. Hij vertrok in 1645 als 17-jarig assistent met de 'Hillegaartsberg' naar Batavia, waar hij nog in hetzelfde jaar aankwam. In 1648 werd hij tot boekhouder benoemd, in 1649 tot onderkoopman. In dezen rang vergezelde hij het lid van den Raad van Indië, Joan Cunaeus, als secretaris op diens gezantschapsreis naar Perzië (15 Sept. 1651 tot 12 Nov. 1652); het op dien tocht gehouden belangrijke dagboek is geheel door Speelman geschreven. Na terugkeer te Batavia volgde zijn bevordering tot koopman. Elf jaar achtereen bleef hij nu daar ter plaatse werkzaam; 28 Dec. 1655 kwam zijn benoeming af tot boekhouder-generaal, welk ambt hij reeds geruimen tijd, gedurende de afwezigheid van den vorigen functionaris, Dirck Schouten, had waargenomen 'tot ons sonderlingh genoeg'. Daarnaast was hij eerst luitenant, later kapitein van 's Comp.'s dienaren in de stad. 26 Januari 1663 volgde zijn benoeming tot gouverneur van Cormandel. Hoewel kort daarop de indische regeering uit het vaderland opdracht ontving, hem naar Batavia op te roepen om zich te verantwoorden op de beschuldiging van particulieren handel, verzocht zij Speelman, het gouvernement te blijven waarnemen en zich schriftelijk te willen verdedigen. Zelf had hij reeds vroeger (20 Oct. 1656), vernomen hebbende, dat hij onder verdenking stond, verzocht zich te mogen zuiveren. Ingevolge een hernieuwd schrijven van Heeren-XVII werd hem 6 Juli 1655 echter gelast, zijn ambt neer te leggen en naar Batavia op te komen; zijn gage van f 200 per maand moest worden ingehouden. 30 Nov. d.a.v. kwam hij te Batavia aan en op zijn verzoek werd de zaak onmiddellijk door den Raad van Justitie in behandeling genomen. Ze bleek niet veel om het lijf te hebben: Speelman had in 1658 aan zijn vrouw een kostbaar juweel geschonken en dat later aan een kennis in Holland gezonden, met verzoek het te verkoopen. Desondanks veroordeelde de Raad hem tot schorsing en een boete van f 3000. Naar aanleiding van dit vonnis zond Speelman een verweerschrift aan den Raad van Indië, die met algemeene stemmen besloot hem de ingehouden gage weer uit te betalen en de zaak, onder voor Speelman vleiende bewoordingen, aan een nadere beslissing van Heeren-Bewindhebbers opdroeg. 6 Nov. 1666 werd hij nu benoemd tot 'Superintendent Admirael, Krijgsoverste ende Commissaris nae de oosterse quartieren'. In deze hoedanigheid had hij tot taak, een einde te maken aan de herhaalde provocaties en vijandelijkheden van Makassar. Na een uiterst zwaren strijd tegen een machtigen en overtalrijken vijand, gelukte het hem, Makassar den 18den November 1667 tot onderteekening van het Bongaaisch verdrag te dwingen, waarbij dit rijk zijn onderwerping aanbood, een gedeelte van zijn gebied, benevens het kasteel Oedjong-Pandang moest afstaan, een oorlogsschatting van 250000 rijksdaalders te betalen kreeg en de Comp. het handelsmonopolie verleen moest. De Boniër Aroe Palakka, die voor Speelman een machtig en betrouwbaar bondgenoot was geweest, werd door de Comp. tot Radja van Boni benoemd. Speelman herdoopte Oedjong-Pandang naar zijn geboorteplaats in Rotterdam. In April d.a.v. ging Makassar opnieuw tot vijandelijkheden over, om andermaal door Speelman te worden getuchtigd en nog harder

voorwaarden te moeten aanvaarden. Bij zijn terugkeer te Batavia, 15 Dec. 1669, werd de aanvoerder met buitengewone eerbewijzen ontvangen en 21 Januari d.a.v. geïnstalleerd als extra-ordinaris raad van Indië. Ruim een jaar later, 24 Maart 1671, werd hij ordinaris-lid van dien Raad en 29 Mei 1672 bovendien president van schepenen.

Toen soenan Amangkoerat I van Mataram, in het nauw gebracht door den opstand van Taroena Djaja, de hulp van de Comp. inriep, bood Speelman zichzelf aan om de leiding van een derwaarts te zenden krijgsmacht op zich te nemen. 29 December 1676 vertrok hij naar Japara. Na een vergeefsche poging om bemiddelend op te treden, sloot hij een verdrag met Amangkoerat en veroverde o.a. Soerabaja op de aanhangers van T. Djaja. Kort daarop stierf Amangkoerat en Speelman erkende nu diens oudsten zoon, Amangkoerat II, als wettig opvolger, onder beding van verschillende voordeelen voor de Comp., o.a. afstand van Semarang, handels- en tolvrijheid in geheel Mataram en uitbreiding van 's Comp.'s gebied in de Preanger (verdragen van 5 Febr. en 19 Oct. 1677 en 15 Jan. 1678). Hiermede verkreeg Speelman veel meer, dan de Hooge Regeering had kunnen vermoeden en de voorzichtige Maetsuyker gewenscht achtte.

Kort na Maetsuyker's dood riep diens opvolger, Rijcklof van Goens, Speelman naar Batavia op, waar hij 23 April 1678 aankwam en het gewichtig ambt van directeur-generaal kreeg. Hij steunde van Goens nu krachtig in diens politiek tegenover Mataram en Bantam, welk laatste rijk van de moeilijkheden der Comp. in Oost-Java gebruik meende te kunnen maken, om 's Comp.'s macht en invloed te fnuiken. Speelman's oude vriend en strijdmakker, Aroe Palakka, bewees met zijn bonische krijgers de Comp. in dezen zwaren tijd op Java belangrijke diensten.

25 Nov. 1681 nam Speelman, daartoe door Heeren-XVII bij besluit van 29 Oct. 1680 aangewezen, het G.G.schap van van Goens over. Het tijdperk, waarin Speelman deze hoogste regeeringsfunctie in Indië vervulde, is niet het glanspunt van zijn leven geworden. Hij had zich steeds onderscheiden door een groote mate van zelfstandigheid en daarbij de gave bezeten anderen geheel te beheerschen. Dit bracht hem ertoe, als G.G. tal van beslissingen te nemen zonder er den Raad van Indië in te kennen. De meest belangrijke stukken hield hij onder zich of stelde er hoogstens zijn vertrouweling, den directeur-generaal Balthazar Bort, mede in kennis. Meermalen veranderde hij de notulen van den Raad van Indië eigenmachtig 'naar sijne sinnelijkheid' en dwong de leden van den Raad ze te onderteekenen, wat die dan maar 'om des vredes wille' deden. Op den duur schijnt zich bovendien een soort onverschilligheid voor regeeringszaken van hem te hebben meester gemaakt; zeer belangrijke stukken en verdragen werden na zijn dood gemist; andere vond men ongeopend en dus ongelezen terug. Zijn particulier leven bracht hem tevens in opspraak. Door een vijftal leden van den Raad van Indië werd zelfs een officieele klacht aan Heeren-XVII gezonden; deze waren juist van plan in te grijpen, toen Speelman, 11 Januari 1684, overleed. Het noodlot wilde, dat de eenige, die van de actueele zaken op de hoogte was, Balthazar Bort, op denzelfden dag stierf, en zoo heerschte er na beider dood een onbeschrijflijke verwarring. Hoogst ernstige feiten kwamen nu aan het licht. Zoo vond men in de gevangenis van het kasteel meer dan honderd 'zoogenaamde politieke gevangenen van den Generaal', die na gehouden onderzoek bijna allen onschuldig werden bevonden.

Van verschillende opgebrachte gelden bleek bovendien geen behoorlijke rekening en verantwoording te bestaan. Daar Speelman, als veel krachtige persoonlijkheden, meer benijders dan vrienden had, werden de aan den dag komende fouten breed uitgemeten en men ging zelfs zoo ver, de toenemende verslapping en ontrouw der ambtenaren en het daardoor veroorzaakte verval van zaken, in hoofdzaak aan Speelman's 'gepleegde indulgentiën, versuymenissen en verdere gehouden quade conduiten' te wijten, alsof niet reeds Both en bijna al diens opvolgers over nalatigheid en oneerlijkheid der ambtenaren hadden geklaagd. Trouwens reeds vóór Speelman's optreden als G.G. hadden Heeren-Bewindhebbers besloten, een commissaris-generaal naar Indië te zenden, om de corruptie der ambtenaren tegen te gaan. Bij een veroordeeling van Speelman als G.G. vergete men bovendien niet, dat hij in zijn laatste levensjaren de Comp. nog uitnemende diensten bewees, door de definitieve onderwerping van Ternate (1683) en door zijn optreden in Bantam. In den strijd, die daar was uitgebroken tusschen Sultan Abdoe'l Fatah (Sultan Ageng) en zijn zoon Abdoe'l Kahar (Sultan Hadji), koos Speelman de partij van den laatste en slaagde er in, hem de overwinning te bezorgen. Bij het verdrag van 17 April 1684 kreeg de Compagnie, behalve uitbreiding van grondgebied, o.a. ook het monopolie in de peper van Bantam en Lampongs, terwijl de vertegenwoordigers van andere europeesche naties Bantam moesten verlaten (de Engelschen verplaatsten toen hun kantoor naar Benkoelen, waar zij tot 1824 bleven). Het aan den mond van de Tji Pandan gebouwde nederlandsche fort werd naar den G.G. 'Speelwijk' genoemd. De definitieve sluiting van dit verdrag had Speelman intusschen niet meer beleefd. Vier dagen na zijn dood (15 Jan. 1684) werd hij met zelfs voor dien tijd buitengewone statie begraven. De kosten van zijn vorstelijke uitvaart hebben, volgens Valentijn, niet minder dan 131 400 rijksdaalders bedragen, waarin dan begrepen is het bedrag, dat besteed werd om verschillende gouden en zilveren gedenkpenningen uit te deelen.

Speelman liet een zeer belangrijk vermogen na (anderhalf miljoen gulden). Op last van Heeren-XVII legde de indische regeering daar beslag op, om zoo althans iets te verhalen van de belangrijke schade, door de 'uytsporigheden' van den overleden landvoogd geleden.

Speelman is gehuwd geweest met *Petronella Maria Wonderaer*, dochter van den ontvanger-generaal van Ned.-Indië, *Sebald Wonderaer*; gewoonlijk neemt men aan, dat dit huwelijk in 1658 plaats vond; er zijn echter ook gegevens, die op 1654 wijzen. 5 Dec. 1659 stond de Raad van Indië hem toe, 'om zijn dochtertie, oudt omtrent 2 jaren, nevens desselfs swarte amme ofte minne, naer 't patria te mogen senden'. Mogelijk is dit een voorkind uit een inlandsche vrouw geweest, hoewel het betrokken besluit dan waarschijnlijk van een 'voordochtertie' zou hebben gesproken. Den 1sten Februari 1659 schonk zijn echtgenoot hem een zoon, *Johan Speelman*, die na 1668 naar Nederland vertrok en in 1677, op verzoek van den vader, het poortersrecht van Rotterdam kreeg. Hij studeerde te Leiden in de rechten, werd advocaat bij het Hof van Holland en huwde 19 Nov. 1684 met *Debra Kievit*, welke aan de familie van de admiralen Tromp verwant was. Als belooning voor financieele hulp aan Jacobus II van Engeland verleend, werd hij door dezen in den erfelijk en adelstand verheven, onder den titel van baronet, welke titel feitelijk voor het geslacht verviel, toen in 1817 een

der afstammelingen in den nederlandschen adelstand werd opgenomen. Mr. Johan Speelman overleed 4 Juni 1686.

Geschilderde portretten van Corn. Speelman door onbekende kunstenaars in het Rijksmuseum te Amsterdam, in de paleizen te Weltevreden en Buitenzorg en in het departement van koloniën te 's Gravenhage; een miniatuur door G.v.d. Gost te Haarlem; prenten door A. Blotelingh, J. de Jongh, J.v.d. Schley, J. Ledeboer(?) en twee door onbekenden.

Zie: Valentijn, III, 2, 214, IV, 1, 310-315, V, 1, 176; de Jonge, *Opkomst* etc. VII (IV), II tot LXII en CIII tot CLXXI en deel VIII (V), II en vlg.; van Rhede v.d. Kloot, *De Gouverneurs-generaal* enz. ('s Gravenhage 1891), 65-67; A. Hotz, *Journal der Reis van den Gezant der O.l. Comp. Joan Cunaeus* etc. (vooral XLVIII tot LXX); F.W. Stapel, *Het Bongaais Verdrag* en de *Daghregisters* van 1659 tot 1681.

Stapel

[Spiegel, Jan Klaasz.]

SPIEGEL (Jan Klaasz.), geboren en overleden te Amsterdam, data onbekend, zoon van Pieter Jansz. Spiegel, 'in den Gulden Spiegel', en Katrijn Pieters dr. van Neck, alias Copwit of Coppit; hij huwde te Amsterdam 24 Juni 1566 Anna Claes dr. (geb. in 1546, dochter van Claes Jansz., 'waert in de vyff hamers buyten de Haerlemmer Poort', en Lysbeth Pieters dr.). Zijn zuster huwde met den Watergeus Pieter Dirksz. Cater. Spiegel behoorde tot de eersten, die begin 1569 een kaperbrief kregen van den Prins van Oranje. Begin Juli 1569 vertrok hij met een opdracht naar Engeland. Begin Aug. 1571 ligt hij als kapitein met een schip voor Dover. Hij rustte in la Rochelle een schip uit en ging op last van graaf Lodewijk van Nassau vrijbuiten. Nadat hij in Sept. 1571 in de oostfriesche wateren had geplunderd, ging Spiegel met andere Watergeuzen 8 Oct. 1571 bij het eiland Juist voor anker, om hun roof te verkoopen. Een hevig onweer dreef hen weldra naar zee; een vijftal van zijn lieden was in die dagen den Spanjaarden in handen gevallen; ze werden 24 Dec. 1571 in den Haag 'metten zwaerde gestraft'. In December 1571 behoorde hij tot de Watergeuzen, die de vloot van Emden plunderden bij Westerackumer Diep. 1 April 1572 is Spiegel bij de verovering van den Briel. 3 Juni 1572 wordt hij door Alva verbannen. In 1578 komt hij, na de Alteratie, in Amsterdam terug en wordt benoemd tot kapitein op het oorlogschip de Fortuin, in dienst der admiraliteit van Amsterdam; tevens was hij waard in de Nes 'in den Prins van Oranje'.

Zie: *Konst- en Letterbode*, 1840, 185; van Groningen, *Gesch. der Watergeuzen* 129; Elias, *de Vroedschap van Amsterdam I*, 189; Wagenaar, VI, 308; Blok, *De Watergeuzen in Engeland*, 241; Marcus, *Sententiën*, 245; Franz, *Ostfriesland und die Niederlande*, 224; Smit, *Den Haag in den Geuzentijd* 152; Hagedorn, *Ostfr. Handel*. 311; *Defensionales*, 116.

Vogels

[Spuij, Ary van der]

SPUIJ (Ary van der), geb. te Schiedam 11 Mei 1781, overl. te Acheren in Baden 18 Maart 1868. Hij was een zoon van Cornelis van der Spuij, scheepsbouwmeester, en Jannetje Hopman. Reeds op jeugdigen leeftijd verliet hij het ouderlijk huis en werd ondermeester bij den onderwijzer Verboom te Rotterdam. Kort daarop werd hij verbonden aan de Stadsschool op het

Kortenbosch in den Haag. Hij trof daar de moeilijke fransche jaren, waarin de traktementen zeer slecht werden uitbetaald, zoodat hij gedwongen was huisonderwijs te gaan geven. Hierdoor kwam

hij in aanraking met vele aanzienlijke familiën, wat hem in zijn verdere loopbaan is te stade gekomen.

Op 24 Maart 1811 huwde hij in den Haag met Geiske Spoelstra, die, na hem twee kinderen te hebben geschonken, op 26 Oct. 1816 overleed. Ook beide kinderen uit dit huwelijk zijn hun vader in den dood voorgegaan. 31 Dec. 1817 hertrouwde van der Spuij met Rose Françoise Cavin, een Zwitsersche, die ook reeds 29 Jan. 1826 overleed. Uit dit huwelijk werden twee dochters geboren, waarvan de eene enkele maanden vóór den dood van haar vader stierf.

In 1816 werd van der Spuij belast met het geven van nederlandsche lessen aan kroonprinses Anna Paulowna. Ook aan de kinderen van deze vorstin en den lateren koning Willem II gaf hij van 1826 tot 1830 in tal van vakken les onder den titel van: praeceptor der Koninklijke kleinzonen.

Zijn voornaamste verdiensten en zijn voornaamste roem liggen op het gebied van den aanleg van het Haagsche Bosch. Reeds in 1812 werd hem door den opperhoutvester als arpenteur-forestier opgedragen het Bosch op te meten en in kaart te brengen, in verband met het bevel van Napoleon het geheele bosch om te hakken. Dit besluit kwam gelukkig niet tot uitvoering ten gevolge der omwenteling van 1813, waaraan van der Spuij een actief aandeel nam. In 1817 gaf de Minister van Financiën, onder wien de domeinen ressorteeren, hem de opdracht proeven te nemen over verwijdering van het overtollige water. In 1818 en 1819 werden dergelijke proeven herhaald en in dit laatste jaar kreeg van der Spuij het verzoek een plan te ontwerpen voor het aanleggen van vijvers in het Haagsche Bosch tusschen de Laan van Nieuw Oost-Indië en het Controleurslaantje. Dit plan moest in vier dagen worden tot stand gebracht en werd door den Koning goedgekeurd. Aan den ontwerper werd toen ook de leiding van de uitvoering opgedragen. En zoo bracht van der Spuij den prachtigen vijveraanslag tot stand, die nu nog de bewondering wekt van elken bezoeker van het Haagsche Bosch. In 1834 en 1835 voerde van der Spuij in samenwerking met Zocher veranderingen in den omtrek van de Koekamp uit en liet de thans nog bestaande vijvers langs den Bezuidenhoutschen weg graven. In 1846 zoowel als in 1860 tenslotte diende hij van advies over veranderingen op het terrein rond de Tent van de N. of L. Societeit in het Bosch. In 1837 benoemde de Kroonprins, later koning Willem II, van der Spuij tot directeur der door Z.K.H. aangekochte buitenplaats Zorgvliet. Ook hier bracht hij veel tot stand op het gebied van ontginning en kanalisatie. Ook het stoomgemaal Hanenburg werd door hem opgericht. Na de uitbreiding der koninklijke bezittingen was zijn titel geworden: Directeur der particuliere domeinen van koning Willem II. Na den dood van dezen vorst bleef hij in dienst van koningin Anna Paulowna, tot hij in 1865 werd gepensionneerd.

In 1861 teekende hij een kaart van Soestdijk; ook de aanleg van verscheidene tuinen bij de villa's, in 1859 in den omtrek van het Willemspark in den Haag gebouwd, heeft hij ontworpen.

Van der Spuij woonde eerst Z.O. Buitensingel M. no. 530, ten tweeden male weduwnaar geworden bij zijn schoonzuster Louise Charlotte Cavin, die in het Hooge Westeinde een kostschool hield, daarna in de Dekkerslaan op Meerdervoort, als directeur der domeinen op Zorgvliet en tenslotte Nassaulaan 19.

In 1867, toen hij dus 86 jaar oud was, verhuisde hij naar Acheren in Baden, waar hij bij zijn getrouwde dochter ging inwonen, maar reeds binnen het jaar overleed.

Zie: B.G. van der Hegge Zijnen, *Arij van der Spuij in Haagsch Jaarboekje voor 1898*, 97-135 en *Bijdr. en Meded. der Vereen. die Haghe 1900*, 48-50.

Moll

[**Staels, Gerardus**]

STAELS (Gerardus), geb. te Venlo omstr. 1600, overl. aldaar 9 Aug. 1650, zoon van Georg Staels en Maria de Groot, was rentmeester van Venlo in 1647, werd 3 Maart 1650 tot raadsverwant van Venlo aangesteld en beëdigd, en 4 April 1650 tot provisor van het St. Joristghuis. Hij was 29 Sept. 1630 gehuwd met Agnes van Dael, die hem overleefde.

Van hun negen kinderen noemen wij: Matthias, ged. 2 Febr. 1636, was gezworen landmeter en hield omstr. 1700 of vroeger een generale meting der 'coolgaarden' onder Venlo gelegen; Theodorus, ged. 10 Januari 1641, begr. 22 Maart 1707, vicarius der St. Martinuskerk en rector van de kapel van St. Georgius te Venlo 1665-1707; Maria, ged. 25 Januari 1643, begr. 1 October 1697, huwde 13 Januari 1674 met Arnoldus Schrijnwerckers, goudsmid en lid van het St. Lucasgilde, begr. 6 September 1702.

Zie over hen: *Maasgouw*, 1901, blz. 17, 1920, blz. 58; *Schepenbrieven* no. 2027 en 2028 met transfix in het stadsarchief van Venlo; stadsarchief van Venlo no. 173; *Overdrachten van Venlo* (op het Rijksarchief te Maastricht) van de jaren 1641 en 42.

Verzijl

[**Stalbergen, Jan van (1)**]

STALBERGEN (Jan van) (1), overl. 1567, zoon van Frans, scholtis van Kriekenbeck 1529-1540, was doctor in de rechten te Keulen sedert 1531, kreeg na den dood van zijn schoonvader, Jan van Lom, uitstel om de hof Tusschenmolen te Leuth te verheffen, was raadsverwant van Venlo 1543, regeerend burgemeester 44 en 49, in 55 drost van het ambt Kriekenbeck, behoorde tot de edelen, beschreven ter bijwoning van de vergadering der Staten van het Overkwartier (1555), werd raadsheer aan het Hof te Arnhem na 1549. Hij werd in 1561 wegens de Wederdoopers naar Limburg gezonden, in 1566 vertoefde hij eenigen tijd te Venlo, omdat niets tegen de predikers der nieuwe leer werd gedaan.

Hij was gehuwd met Maria van Lom, dochter van Jan en Eva van Baerle. Zijne kinderen waren: Jan (2), zie volgend art., en Caspar. Deze laatste was rechter te Venlo 1569-1582, overl. vóór 1591, kreeg na den dood zijns vaders uitstel 15 Maart 1567, beleend met den Hof Tusschenmolen bij magescheid 21 Juli 1567, veranderde Tusschenmolen van een zutphensch in een geldersch leen 21 Maart 1582. Hij huwde Maria Putte; hun kinderen waren: Maria en Arionora, welke 12 Juli 1578 met Honselershof onder Wanckum beleend werden; Lucia, erfgename van den Stalberg te Venlo (huwde volgens huwelijkscontract van 4 Juni 1591 met Johan Romer, puijburgemeester van Venlo 1592 en 1598, regeerend burgemeester 1602, schepen 1601-1607, richter 1607-1621, zoon van Thomas en Judith Puteanus ofte Puth).

Zie over hem: *Maasgouw*, 1881, blz. 443 en 446a; Johan Finke, *Geschiede von Leuth*; *Publ. de la Soc. hist. et arch. dans le duché de Limbourg* 1905, blz. 324, 341, 345, 359, 360, 371, 373, 384; bovendien over Caspar: *Maasgouw*, 1906, blz. 71; Johan Finke, *Notizen die von Stalberg etc. betreffend* (schrijven aan H. Uyttenbroeck te Venlo dd. 22 Nov. 1908).

Verzijl

[Stalbergen, Jan van (2)]

STALBERGEN (Jan van) (2), zoon van Jan (1) en Maria van Lom, doctor in de rechten, regeerend burgemeester van Venlo 1564 en 1568, drost van Kriekenbeck en Erckelenz 1569-1581. Hij huwde 1565 Arionora van Linden, welke als weduwe 21 Maart 1610 met hare kinderen

Adam, Walburgis en Maria, een baantje genaamd het Bleickbentgen aan Marcus Ramacker en Willemken echtelieden verkocht.

Hij hield zijn vader op de hoogte van den toestand te Venlo en schreef o.a. den 26. Sept. 1566, dat hem aanhoudend smeekend gevraagd wordt om den predikant binnen de stad te mogen hebben; wel 400 man stonden al dreigende op de Markt, hij heeft moeten toegeven om bloedvergieten te voorkomen. Hij kocht 3 Juli 1573 het Gravengoed 'ingen Winckel' benevens de daarbij behorende 'Moelenpacht' te Lobberich van de echtelieden Johan van Erp gen. Warenberg en Anna van Baerle.

Zijn zoon Adam bezocht in 1587 de stadsschool te Venlo; hij komt tusschen 1610 en 1616 in verscheiden archiefstukken aldaar voor (Stadsarchief van Venlo no. 1770; *Schepenbrieven*, no. 301 en 302).

Zie: *Maasgouw*, 1881, blz. 443; Johan Finke, *Geschiede von Leuth; Publ. de la Soc. hist. et arch. dans le duché de Limburg* 1905, blz. 359-360.

Verzijl

[Stalin, Anthonius]

STALIN (Anthonius) was pastoor te Axel in de jaren 1430 tot 1475 en beoefende ook de dichtkunst in het Latijn en het Nederlandsch. Verscheiden bijzonderheden uit den tijd zijner ambtsbediening en een aantal zijner vertelsels en verzen zijn bewaard in het handschrift der *Kroniek van Vlaanderen* van den lateren axelschen priester en rederijker Jacob de Hondt (vgl. kol. 797), die ook vele van Stalin's latijnsche rijmen vertaalde.

Zie: *Vlaamsche en latijnsche rijmen van Anthonius Stalin en Jacob de Hondt, pastoors van Axel*, in *Middel-nederl. gedichten en fragmenten uitg. door Nap. de Pauw*, deel II, 2e stuk (Gent 1914) blz. 313 vlg.

Kossmann

[Stals, Johannes Matthias]

STALS (Johannes Matthias) of Stalsius, Norbertijn, geb. te Maaseyk 13 Oct. 1761, overleed als pastoor te Tilburg 2 Febr. 1826. Hij had zijne kloostergeloften afgelegd in de abdij te Tongerlo 15 Oct. 1786. Deze data van het *Necrologium van Tongerlo* verschillen van die bij Goovaerts, Schutjes en *Acta Sanctorum*.

Toen 1790 de abt van Tongerlo, Godefridus Hermans, er na ontzaglijke kosten in slaagde om het bestaan en het voortzetten van het werk der Bollandisten te verzekeren en over te brengen naar zijne abdij, werd de geleerde jonge priester, Matthias Stals aangesteld om met den ex-Jezuïet de Bue en zijne medebroeders van Tongerlo, S. van Dyck en Cyp. Goris het werk te vervolgen. Het zesde deel van Oct. der *Acta Sanctorum* verscheen 1794 Tongerloae, typis Abbatiae. Fr.M. Stals bewerkte daarin de volgende heiligenlevens: *De sanctis Agrato et Casturio* 545-56; *de S. Cosma ep.* 594-610. Het deel VII, dat 1845 te Brussel verscheen bevat nog van Stals: *De S. Deodato* 55-59; *de S. Sabino* 65-69; *de B. Galtero* 77-79; *de B. Philippa* 19-94.

Slechts vijf jaar arbeidde Stals aan het werk der Bollandisten, waarbij zijn buitengewoon geheugen en grondige kennis van Grieksch en Latijn hem zeer te pas kwamen. 1795 werd hij benoemd tot cellier der abdij. Deze voorname post, vooral in dien tijd van vervolging, verdrukking en verjaging uit de abdij, bezorgde hem veel kommer en zwaren last.

Na de onderdrukking der abdij verbleef hij als assistent te Chaam en werd 1801 kapelaan te Tilburg (Gorke), beide parochies zijner abdij. 4 Maart 1812 werd hij

pastoor te Goirke. Deze parochie was 1797 verdeeld in twee parochiën, het Heike en het Goirke, beide van Tongerlo. Sinds 1804 wilde het vicariaat van 's Hertogenbosch het recht van benoeming der abdij, sinds eeuwen

in haar bezit, niet meer erkennen, ook niet na het herstel van Tongerlo door de laatste abdiheeren. Met veel beleid bestuurde pastoor Stals zijne parochie tot zijn dood. Ofschoon klein van gestalte zagen toch zijne parochianen met eerbied en ontzag naar hem. Hij was de laatste norbertijner pastoor van 't Goirke; zijn medebroeder *Evermodus du Champ*, pastoor van het Heike, overl. 4 Apr. 1832 was de laatste norbertijner pastoor van Tilburg.

De geleerde pastoor Stals vond in Tilburg nog tijd een latijnsche verhandeling te schrijven, die 1817 door de Koninklijke akademie van Brussel werd bekroond: *Rev. Dom. Stals, olim eccl. B.M.V. in Tongerlo canonici ac societatis Bollandistarum agiographi, commentarius ad quaesitum. Quaenam sunt loca in septemdecim Provinciis Belgicis et in ditione Leodiensi, quae a saeculo septimo usque ad duodecimum inclusive ut oppida reputari potuerunt? Quem palmam referenti accessisse Regia Bruxellensis Academica judicavit anno 1817* (Brux. P.J. de Mat, 1818) 102 blz. in 4o.

Zie: *Acta Sanctorum*, Oct. VII, XXXIII-IV; W. van Spilbeeck, *De abdij Tongerlo* 571-81, 639; de z., *Necrol. de Tongerlo*, 24; Goovaerts, *Ecrivains de l'ordre de Prémontré* II, 200; Schutjes, *Gesch. bisdom 's Hertogenbosch* V, 722.

Fruytier

[Steeland, Joannes van of de]

STEELAND (Joannes van of de), Karthuizer, geb. te Hulst in Zeeland, legde 1 Nov. 1597 na een jaar noviciaat zijne plechtige geloften af in het Karthuizerklooster te Leuven. 1601 werd hij procurator te Diest en daarna te Scheutveld bij Brussel. Door het generaal kapittel werd hij tot prior aangesteld van het klooster St. Sophie te Vucht, dat verbleef in het refuge te 's Hertogenbosch en zeer veel geleden had door den oorlog. Het door Schutjes gegeven jaartal 1598 is niet juist. Hij werd 1604 prior en was er ook subprior. 1608 werd hij prior te Luik, doch het volgend jaar ontslagen en benoemd tot vicaris te Zeelhem bij Diest. Vandaar keerde hij naar Leuven weer. Plaats en jaartal van zijn overlijden zijn niet bekend.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XVI (1879), 213; Schutjes, *Gesch. bisdom 's Hertogenbosch* V, 862; *Graf- en gedenkschr. van Antw.* VI, 528.

Fruytier

[Steenbergen, Simon]

STEENBERGEN (Simon), zich ook wel noemende *Steenberghen*, *Steinberghen*, *van Steenbargen*, *Steenberch*, *Steenbergius*, *Saximontanus*, overl. te Deventer 6 Sept. 1596, oefende van 1550-1594 aldaar het drukkersvak uit. Hij woonde 'in der gulden Bibel tegen der stadt Wijnhuys an den Kerckrooster'. In 1581 is hij getrouwd met *Druede Paffraets*, mogelijk een dochter van Rich. Paffraet (2) (I, 1400) en in elk geval stellig een afstammeling van de bekende deventer drukkersfamilie. Op het titelblad van de *Leges ac disciplina scholae Daventriensis*, in 1564 door hem gedrukt, staat een vignet met teksten, toepasselijk op zijn naam, klaarblijkelijk zijn drukkersmerk. Het stelt voor een beeld van een man, op wien een steen neervalt, links een berg, op den rand eromheen: *Svper Qvem Ceciderit Conteret Evm. Matt: 21. en binnen den rand: Dan. 2* (vergelijk Matth. 21 vs. 44 en Daniel 2 vs. 35). Zijn uitgave van *Melch. Winhoff, Landtrecht van Auerissel*, a^o 1559 is typografisch zeer goed werk. Verder heeft hij de traditie

van de vroege deventer drukkers (de Paffraets, Jac. v. Breda en Th.v.d. Borne) voortgezet door allerlei schoolboekjes te drukken (Boethius, Donatus, Disticha Catonis). Ook heeft hij verscheiden almanakken, waarbij de bekende *Deventer Almanak*, en prognosticaties uitgegeven,

die hij o.a. aan den zutphenschen magistraat leverde. Een dezer uitgaven, de *Cronijck Almanach op dit jaer 1580 gepractizeert dorch D. Ambrosium Magirum* (een ex. in de Athen. Bibl. te Deventer), haalde hem een vermaning van de overheid op den hals, omdat hij in dit boekje zonder recht een privilege van Raad en Schepenen had gedrukt. Omtrent 1593 wendde hij zich tot Schepenen en Raad om voorspraak bij prins Maurits voor een privilege; het gemis daarvan had het noodlottig gevolg, dat anderen zijn almanakken en prognosticaties nadrukten met het valsche adres Deventer, zeer tot zijn schade. In 1594 eindigde hij met drukken en een paar jaar later stierf hij. Zijn zoon Simon Steenberg Junior zette de zaak voort.

Zie: J. Revius, *Daventriae illustratae sive Historia urbis Daventriensis libri VI* (Lugd. Bat. 1650), 322 (ald. een lijst van zijn uitgaven, niet volledig). Zie over enkele van zijn almanakken *Iets over de Deventer almanakken in Overijss. Almanak v. oudheid en letteren* 1845, X (Deventer 1844), 203-208. Verder over hem A.M. Ledebouer, *De boekdrukkers, boekverkoopers en uitgevers in Noord-Nederland*, enz. (Deventer 1872), 130 en 397 en A.M. Ledebouer, *Alfabet. lijst der boekdrukkers, boekverkoopers en uitgevers in Noord-Nederland*, enz. (Utr. 1876), 163; J.I. van Doorninck in *Kleine bijdragen t.d. geschiedenis van Overijssel* (z. pl. en j.) XXI, 3-4; Ch. Dixon in *Bijdragen t.d. geschiedenis van Overijssel XII* (Zwolle 1898), 117 vv. In *Het Boek VII* ('s Grav. 1918), 263 vermeldt J.W. Wijn delts een zutphensche acte van 7 Mei 1565, waarin deze drukker genoemd wordt.

M.E. Kronenberg

[Steltman, Gillis Pietersz.]

STELTMAN (Gillis Pietersz.), geb. te Brussel, data van geb. en overl. onbekend.

Wanneer hij bij de Watergeuzen kwam weten wij niet; waarschijnlijk was hij op 23 Juni 1571 op de vloot voor Emden, toen deze door admiraal Boschuyzen werd verslagen. Uit wraak omdat die van Emden op de schepen der Watergeuzen hadden geschoten, nam Steltman in najaar 1571 verschillende schepen uit Emden. In Dec. 1571 wordt zijn naam genoemd bij de kapiteins der Watergeuzen, die de handelsvloot van Emden opwachtten en in het Westerackumer Diep plunderden. Op 1 April 1572 was hij bij de verovering van den Briel. Later is zijn naam niet meer genoemd. Hij staat bekend als een plunderaar, die roofde en vernielde zonder er eenig begrip van te hebben, voor welke zaak de Watergeuzen streden.

Zie over hem: Altmeyer, *Gueux de Mer*, 144; Hagedorn, *Ostfr. Handel*, 303, 311; van Groningen, *Gesch. der Watergeuzen*, 342.

Vogels

[Sterk, Augustus Elink]

STERK (Augustus Elink), geb. te 's Gravenhage 12 Jan. 1839, overl. te Haarlem 10 Febr. 1899, was de zoon van A. Elink Sterk, ambtenaar aan het departement van Financiën.

Hij werd in het bouwvak opgeleid en studeerde eenige jaren in het buitenland. Op 22 Nov. 1860 werd hij opzichter 5de klasse, en op 14 Jan. 1862 bouw- en werktuigkundige 3e klasse bij den aanleg der Staatsspoorwegen. Hij werd te Arnhem geplaatst en had deel aan den aanleg der spoorweglijn Arnhem-Zutfen. Op 5 Aug. 1867 werd hij benoemd tot opzichter van den Haarlemmermeerpolder, in 1880 tot ingenieur van dien polder, hetwelk hij bleef tot zijn overlijden. Hij was in het vak van

stoomwerktuigkunde zeer bedreven, hoewel hij bij zijne bestrijding van A. Huet (kol. 818) in 1896 zijne beweringen niet heeft kunnen volhouden. Zeer verdienstelijk waren zijne onder-

zoekingen omtrent kwel door de dijken in verband met regenval en verdamping.

Men heeft van hem: *Rapport naar aanleiding van eenige adressen van ingelanden van den Haarlemmermeerpolder tot verlaging van den waterstand gedurende de wintermaanden* (Haarlem 1874); *Zwakke zijden* in *Gids* van 1875, 3de deel, blz. 470; *Over de onderwaterzetting van de Amsterdamsche verdedigingslinie in Rijnland* in *Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage* van 26 Jan. 1876; *Plaatijzer in een nieuwen vorm* in *Tijdschrift van het Koninklijke Instituut van ingenieurs* 1886-1887, blz. 296; *Over het rendement van stoomketels* in *Notulen K.I.v.I.* 1887-1888, blz. 137; *Over een plan tot reconstructie van het stoomgemaal Lynden* in *Notulen K.I.v.I.* 1891-1892, blz. 105; *Over de verdamping van stoomketels* in *Tijdschrift K.I.v.I.* 1895-1896, blz. 101; *Over de watervoorziening in de stelling Amsterdam* in *Ingenieur* van 2 en 23 Mei 1896; *Over gebruik van stoomtoestellen* in *Ingenieur* van 6 Juni 1896; *Nadere beschouwingen betreffende de leer van A. Huet over de verdamping van stoomketels* in *Notulen K.I.v.I.* 1896-1897, blz. 30; *Over de droogmaking en drooghouding van den Haarlemmermeer* in *Gedenkboek 1847-1897 K.I.v.I.*, blz. 159.

Ramaer

[Steymans, Jan]

STEYMANS (Jan), zoon van Hendrik en Angela de Alnis, geb. te Leuven omstreeks 1440, regulier kanunnik van St. Augustinus in het klooster van O.L. Vrouwen Troon te Grobbendonk, overleed in Vredenberg, klooster bij Breda, 30 Juli 1491. 1459 deed Jan Steymans zijne professie in het klooster ten Troon in handen van den prior, zijn vader, oud-secretaris van Leuven, die na den dood zijner vrouw in het klooster was getreden en te Grobbendonk prior was 1457-1468. Een andere zoon van prior Hendrik, Theodoricus, volgde 1461 het voorbeeld van zijn broeder. Twee broeders van prior Hendrik, Theodoricus en Raso waren in het regulierenklooster Bethlehem bij Leuven priester. Jan Steymans volgde zijn vader niet onmiddellijk op als prior. Het jaar na diens dood, 1479, kwam hij aan het bestuur tot 1483. Dan werd hij rector in het nonnenklooster Vredenberg bij Breda. Tweemaal komt hij als priester, rector en biechtvader van Vredenberg voor in de oorkonden van het Cartularium van Vredenberg, 5 Mei 1488, en 9 Sept. 1488 (*Tax.* XVI, 1909, 231 en 232).

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XIII (1876), 85; P.J. Goetschalckx, *Geschiedenis van Grobbendonk* III, 307, 311.

Fruytier

[Stock, Gaspar van der]

STOCK (Gaspar van der), Karthuizermonnik, waarschijnlijk geb. te Leuven, overleden 7 Oct. 1495 nabij Enghien. Hij trad in de chartreuse de la Chapelle ten N. van Enghien en werd aldaar geprotest. In 1480 riep men hem aan het hoofd van het klooster van den H. Bartholomeus in Jeruzalem buiten Delft, als opvolger van Simon van der Schueren (kol. 1232), die hier de eerste prior was geweest. Reeds in 1482 werd hij echter van dit ambt ontheven en belast met het bestuur van het huis zijner professie. Tevens stond hij vele jaren aan het hoofd van de nederduitsche provincie der Karthuizerorde, waaronder 19 kloosters ressorteerden. Van 1486 tot 1492 vindt men hem nl. vermeld als convisitator en van 1493 tot aan zijn dood als visitator. Le Vasseur deelt mede, dat hij heeft uitgemunt door zijn vroomheid, wijsheid en beleid, en dat hij een bijzondere liefde toonde voor de armen.

Zie: le Vasseur, *Ephemerides ordinis Cartus*. I (Monstrolii 1892), 520;
Raissius, *Origines Cartus. Belgii* (Duaci 1632) 142 et appendix.
Scholtens

[Stockelmans, Petrus]

STOCKELMANS (Petrus) uit Oerle in Nd. Brab., baccalaureus in de godgeleerdheid te Leuven, onderpastoor aldaar in de Sint Michielskerk, overleed 1 Sept. 1578. Hij stichtte voor zijne bloedverwanten, voor inwoners van Oerle, Eindhoven en Leuven een studiebeurs van 30 gulden in de pedagogie de Valk, welke werd teruggebracht tot 18. De beurs, ter begeving der oudste professoren in de rechten, is vereenigd met andere, die 1883 samen 716 franken opbrachten.

Zie: *V a l . A n d r e a s*, *Fasti acad.* (Lov. 1650) 266; *Analectes hist. eccl.* XXI, 155; *Handboekje R.K. Eeredienst XXVI* (1872) 332; *Schutjes*, *Gesch. bisd. 's Hertogenbosch II*, 232.

Fruytier

[Stoel, Cornelis Pieter]

STOEL (Cornelis Pieter), geb. te Haarlem 7 Nov. 1869, overl. aldaar 23 Juli 1908, was een der zonen van A.J. *S t o e l*, handelaar in bouwmaterialen. Hij bezocht de lagere en middelbare scholen in zijne geboortestad en was aldaar van 1887 tot 1889 werkman aan de centrale werkplaatsen der hollandsche spoorwegmaatschappij. Eerst daarna ging hij aan de polytechnische school te Delft studeeren. Aldaar verwierf hij in 1893 het diploma van werktuigkundig ingenieur. Hij trad in datzelfde jaar in dienst bij de Nederlandsche fabriek van werktuigen en spoorwegmateriaal. Van tijd tot tijd was hij voor haar werkzaam in Duitschland, o.a. te Neuhaldensleben, vooral om zich op de hoogte te stellen van de suikerfabrikatie. Van Nov. 1896 tot Juli 1897 was hij in Engeland, waar hij aan verschillende fabrieken en scheepswerven, o.a. te Sunderland werkte. In Juli 1897 werd hij benoemd tot ingenieur op het constructiebureau van de maatschappij de Schelde te Vlissingen. In 1899 werd hij benoemd tot chef-constructeur bij de maatschappij voor scheeps- en werktuigbouw Fijenoord te Rotterdam.

Hij heeft tal van machines voor groote stoomschepen en voor stoomgemalen ontworpen. Zeer geslaagd zijn die voor de electriche bemaling van ruim 30 Dongepolders in de omstreken van Geertruidenberg.

Hij was ongehuwd.

Een levensschets van hem door W.L. *S l u y t e r m a n v a n L o o* komt voor in den *Ingenieur* van 5 Sept. 1908.

Ramaer

[Storm, Adrianus]

STORM (Adrianus), Karthuizer, overleden 28 Aug. 1473 te Utrecht. Na eerst vicarius van het klooster der Karthuizernonnen bij Brugge te zijn geweest, werd hij aan het hoofd gesteld van de chartreuse Nieuwlicht bij Utrecht, het huis zijner professie. Hij volgde *J a c o b u s B a c k e r* op als prior en was de achttiende die dit ambt bekleedde. In den *Catalogus vicariorum Brugis* (hs.) wordt, naar *I e V a s s e u r* mededeelt, zijn buitengewone deugd en bescheidenheid geprezen. Hij werd in het utrechtsche Karthuizerklooster begraven aan de westzijde van het groote claustrum bij den buitenwand. Zijn opvolger in het prioraat was *H e n d r i k v a n H e e s w i j k*.

Zie: *I e V a s s e u r*, *Ephemerides ordinis Cartus.* III (Monstrolii 1891) 154; *Bijdr. en Meded. Hist. Gen. Utrecht IX* (1886) 156, 307, 355; *Maisons de l'ordre des Chartreux, vues et notices II* (Parkminster 1915), 217-219, 233-235.

Scholtens

[Stryen, Jan van]

STRYEN (Jan van), of van Streyn, tweede bisschop van Middelburg, geb. volgens Val. Andreas te Dordrecht, volgens van Heussen in Zeeland, overleed te Leuven 8 Juli 1594. Eerst komt hij in Zeeland voor als deken-pastoor der kapittelkerk van Veere. De datum zijner benoeming is niet juist op te geven; in 1555 was meester Corn. van Reimerswaal deken te Veere, deze vertrok niet uit Veere en leefde ook niet meer in 1575, zooals in V, kol. 596, ten onrechte wordt

beweerd; bij Grijpink, *Register*, vindt men, dat 1555/56 Johannes Stryen werd ingesteld in de parochie Koudekerke (Walcheren), openstaande door den dood van den pastoor Corn. Remerswallis. J.v. Str. is Corn. R. waarschijnlijk ook opgevolgd als deken van Veere. De jaartallen voor de opvolging der veersche dekenen in *Bijdr. bisdom Haarl.* XXV, 424 en vv., zijn onbetrouwbaar. Aldaar wordt o.a. ook vermeld, dat 31 Juli 1557 de deken, Frans Janisz., vermoord werd; dit kan niet juist zijn. 23 Juli 1557 schrijft de heer van Veere aan het stadsbestuur over 'Jan van Stryen licentiaat inder godheyt, ulieder deken en pastoir', die verzocht om een onderpastoor door de stad te bezoldigen. De heer van Veere meende, dat het stadsbestuur wel iets mocht doen voor den deken, die het vorig jaar ten tijde der pest zoowel de rijken als de armen der stad getrouw had bijgestaan. De kerkelijke inkomsten in Veere waren zoo verminderd, dat de deken de kosten van zijn onderpastoor niet kon dragen. Nu de heer van Veere zoo gestemd was, zal de stad aan den vice-pastoor, Arn. Fabius van Brouwershaven, baccalaureus van Leuven, wel eene bezoldiging uitgekeerd hebben. Van Stryen was dus 1556 reeds deken te Veere. 1560 komt Cornelis Houck voor als deken van Veere (*Bijdr. Haarl.* XII, 120); van Stryen had toen afstand gedaan; dit blijkt uit Grijpink, *Register* I, Scald. 81. 1560/61 verkreeg heer Joh. v. Stryen, baccalaureus in de theologie, het dekenaat der St. Livinuskerk te Zierikzee. De proost of aartsdiaken van den Dom te Utrecht ontving van Joh. v. Str. een verguld zilveren kruis 'ad pondus unius marchi'. Vandaar, dat de nieuwe deken geen zegelrechten moest betalen. Van de pastorij (eene portie) van Koudekerke schijnt van Stryen geen afstand gedaan te hebben. 1559/60 boekt het register een 'licentia testandi pro Johanne v. Stryen past. in Koudekerke' (Grijpink I, Wal. 47.) Bij de inrichting van het nieuwe bisdom Middelburg koos Nic. de Castro, de eerste bisschop, Joh. van Stryen tot zijn vicaris-generaal. 30 Mei 1564 teekent J. van Stryen als 'vicarius Rmi. Epi. Middelburg.' een overeenkomst tusschen den nieuw benoemden pastoor van Scheveningen, Corn. Eyckenduyne, Norbertijn van Middelburg en het scheveningsche kerkbestuur (*Bijdr. Haarlem* III, 107).

Hij behield zijn dekenschap, want de zierikzeesche regeering was zeer misnoegd over het niet resideeren aldaar van den deken van St. Livinus. Als vicaris bewoonde hij in de middelburgsche abdij (*Archief Zeeland*, 1904, 122).

Vicaris van Strijen was een groot tegenstander van den Tienden Penning zooals Viglius in een zijner brieven schrijft. Deze staatsman laat zich in een anderen brief zeer ongunstig uit over het karakter van J.v. Str. Uit de briefwisseling van Viglius blijkt, dat J.v. Str. in betrekking stond met Tzommo Rollema, baljuw van Sneek, bloedverwant en beschermeling van Viglius en Joach. Hopper. 28 Mrt. 1568, vóór Paschen, schrijft Viglius, hoezeer het hem smart, dat tot groot genoegen van zijne vijanden, zijn gunsteling Rollema in Treurenberg was gevangen gezet. Hij drukt zijn vrees uit, dat deze eenige geestelijken door zijn vrije handelingen zal beleedigd hebben 'inprimis Strium vicarium cujus querulum acerbumque ingenium nosti'. Zoo van Stryen in de zaak betrokken was, heeft hij niet verkeerd gezien. Rollema, vrij gelaten, was weldra een der hoofden van de plunderingen der kerken in Friesland en vluchtte, met kelken beladen, naar Emden (Hoyneck van Papendrecht, *Analbelgica* I, p. II, 363, ook 468, 469, 706, 791).

Havenius, een tijdgenoot, getuigt van J.v. Str.: 'Vir certe perquam insignis, optimo ingenio excellentique doctrina praeditus'.

Toen bisschop Nicolaas van Middelburg tijdens het beleg der stad zijn einde voelde naderen, wees hij met instemming van het kapittel Joh. van Stryen als zijn voorloopigen opvolger aan.

Van Stryen voerde het bestuur nog over het bisdom, toen hij na de inneming der stad, na een beleg van twee jaren vol ellende, door de Geuzen 22 Febr. met al de geestelijken en abdijheeren werd uitgewezen en de wijk nam naar Breda. Hij verleende de ruimste volmacht aan verschillende priesters, die de Katholieken in Zeeland beproefden bij te staan o.a. aan Sasbout Vosmeer.

Goes verbleef met het eiland onder den Koning tot 1577. Bij de oprichting van het bisdom Middelburg waren de inkomsten van het klooster der Kruisheeren te Goes toegewezen aan dit bisdom en het klooster opgeheven. Bisschop Nicolaas de Castro liet tijdens zijn leven het klooster voortbestaan. Joh. van Stryen echter deed, zoodra de laatste prior overleden was, beslag leggen op de inkomsten van het klooster, 1575. De Kruisheeren met het stadsbestuur deden eerst hun beklag bij den Raad des Konings, en vroegen om de bevelen van J.v. Str. op te schorten tot de Raad uitspraak zou doen. Het stadsbestuur verbood den ontvanger der inkomsten van het klooster iets zonder hunne toestemming uit te betalen, 20 Juni 1575. De priorgeneraal der Kruisheeren niet het stadsbestuur wendden zich tot den H. Stoel met het verzoek om het bestaan van het klooster te verzekeren en de bevelen van J.v. Stryen nietig te verklaren (oorkonde in *Miraeus-Foppens, Opera diplom.* III, 705). Het niet gedagteekende stuk is van of na 1576, want J.v. Stryen wordt als bisschop betiteld. 1 Jan. 1578 werden de Kruisheeren door de Staten hersteld in het bezit der inkomsten, omdat J.v. Stryen de zijde hield van Don Juan. De Prins van Oranje schonk, zoo beweert men, 1581 de goederen aan de armen der stad.

Joh. v. Stryen was benoemd tot bisschop van Middelburg door den Koning vóór 6 Aug. 1575. Op dien datum zond de landvoogd Requesens een nederlandschen brief, eigenhandig ondertekend, aan den aartsbisschop van Utrecht, waarin hij dezen verzoekt het kanoniek onderzoek van den benoemden bisschop van Middelburg J.v. Stryen, te delegeren aan een prelaat, die dichter bij woont.

1 Febr. 1576 vraagt J.v. Stryen aan den Paus in een verzoekschrift, dat hij zijne benoeming wil bekrachtigen en dat dit gratis moge geschieden (*Archief aartsbisdom Utr.* XXII, 424-26). Spoedig daarop, 4 Juni 1576, volgde zijne bevestiging door den Paus en wel 'gratis per totum' (*Eubel, Hierarch. Cath.* III, 260.)

J.v. Stryen verbleef, na zijne uitzetting uit Zeeland, te Breda en daarna te Antwerpen, de data zijn niet juist te bepalen. Uit een brief van den laatsten abdijheer van Middelburg, Math. v. Iersel, abt van St. Michiel (V, kol. 253) aan prins Maurits blijkt, dat de bisschop-abt, J.v. Stryen, in Breda eenige sieraden van de abdij geborgen had, die bij de plundering der stad waren buit gemaakt. Een rijk versierd altaarkleed (waarschijnlijk een antependium) was medegenomen en later in de kapel aldaar van prins Philips Willem, den broeder van prins Maurits, gebruikt. Als eenig overlevend lid der abdij verzoekt v. Iersel den Prins hem 'als daartoe recht hebbend', dit altaarkleed terug te schenken. Justinus van Nassau, bevelhebber van Breda, trad hierin als bemiddelaar op (*Acta S.S. Junii* 1, 799, 980). 1562 verbleef van Stryen te

Breda. Waarschijnlijk verbleef hij ook te Antwerpen, maar volgens H a v e n s i u s ook te Namen, Keulen en te Roermond bij bisschop Lindanus. Reeds 24 Oct. 1577 verbleven de verdreven bisschoppen van Middelburg en Roermond, na een kort verblijf te Namen, te Keulen in het klooster der Karmelieten, met een kapelaan en een jongen knecht. Zij behielpen zich zuinig en kookten zelf hun eten, want zij werden in niets uitbetaald. 20 Januari daarop keerden zij in de Nederlanden terug. Paus Gregorius XIII verleende 18 Juli 1578 aan de bisschoppen van Namen, Middelburg, 's Hertogenbosch en Roermond de volmacht met kerkelijke straffen op te treden tegen personen in hun bisdom, die met de opstandelingen en hervormden medewerkten. 24 Maart 1578 hadden de Staten van Zeeland een scherpen brief gezonden aan den aartsbisschop van Utrecht met het verzoek zijn oude jurisdictie te hernemen in de plaats van den gepretendeerden bisschop Jan van Stryen, die zooveel mogelijk zijn bisdom door vertrouwde geestelijken deed verzorgen. Zij verzoeken hem te zorgen J.v. Stryen en zijne officieren, den vicaris, provisor en deken, fiscaal en notaris uit Zeeland te 'verzenden'. De aartsbisschop antwoordde: 'aangaande die conclusie uwer missiven is openbaar en notoir, dat zijne pauselijke heiligheid met rijpe deliberatie en gemeen consent sacri collegii cardinal een eigen bisdom onder Zeelandt van Utrecht gedimembreert en geërigeert heeft, daar tegen wij als den heyligen stoel van Roomen medt Eed en plicht verbonden wezende niet en behooren te attentereen (J. t e W a t e r , *Kort verhaal der reformatie van Zeeland*, Middelb. 1766, 387, bijlage 45-47). Tijdens het verblijf van J.v. Stryen te Leuven, 1579, werd hij belast met de administratie der benedictijnerabdij Vlierbeek, welke in een deerniswaardigen toestand verkeerde. De abdijgebouwen waren 1574 door het krijgsvolk van Oranje verbrand. De kloosterlingen hadden zich in groote armoede in de stad Leuven gevestigd, terwijl de abt buitenslands verbleef. De pest heerschte te Leuven, waaraan de subprior bezweek. 22 Juli 1579 vergaderde J.v. Stryen met de monniken om de zaken te bespreken en geld op te nemen. Minstens 7000 gulden hadden de bijdragen en het onderhoud van religieuzen en krijgsvolk gekost. Uit den inventaris van 25 Febr. 1580 blijkt de groote armoede der abdij (v a n E v e n , *Louvain dans le passé et le présent*, Louv. 1895, 452). De geschiedschrijver der abdij (S a n d e r u s , *Chorogr. sacr. Brab.*, ed. 1726, I, 70-71) verwijt J.v. Stryen, dat hij de abdij in schulden zou hebben gebracht en verhaalt, dat hij gedwongen werd alles terug te geven. Dit dwangbevel zal wel uitgegeven zijn tijdens de oppermacht der Staten, toen de abt was weergekeerd en van Stryen uitgeweken. 1579 trad van Stryen ook op, ten tijde van het openstaan van den bisschopszetel van Antwerpen, als commissaris in het kapittel van St. Gomarus te Lier (*Analectes V*, 1868, 33). In 1577 zorgde hij voor de regeling van het verblijf te Brugge der uit Middelburg verdreven nonnen van Bethania (M i r a e u s , *Op. dipl.* IV, 422).

Toen Breda 28 Juni 1581 weder door Parma was gewonnen, werd bisschop Lindanus naar die stad gezonden als commissaris, om orde op de kerkelijke zaken te stellen, daar ook het bestuur van het openstaande bisdom Antwerpen geheel in verwarring was. Op zijn verzoek, omdat hij in zijn eigen bisdom noodig was, werd hij 1582 vervangen door van Stryen, die 15 Aug. 1581 te Namen de bisschopswijding had ontvangen. Met rusteloozen ijver werkte deze aan het herstel van het katholieke leven. Uit een brief van hem, Mei 1582 aan

Parma, gedrukt in *Taxandria* XXIII (1916), ziet men, dat hij naar alle middelen zocht om het plan van Parma, de stichting van een Jezuïetencollege te Breda, te doen slagen. Uit een brief van Wilh. Pamelius, voorzitter van den geheimen raad, namens Parma aan van Stryen, waarin hij de verschillende door van Stryen genomen maatregelen bespreekt, ziet men ook, dat van Stryen verzocht was in het bisdom van den Bosch de kerken en altaren te wijden en te herwijden en het H. Vormsel toe te dienen (de brief is uitgegeven in *Miraeus-Foppens*, *Opera diplomatica* III, 489-90).

24 Mrt. 1583 bevestigt J.v. Str. de inlijving van eenige kapelanieën van het St. Gomarus-kapittel te Lier. Hij lijfde ook eene kapelanie in bij het nieuw opgerichte pastoraat in het gasthuis aldaar, als vicaris van den aartsbisschop Granvelle, ten tijde van het openstaan van het bisdom van Antwerpen en het verspreid zijn van het kapittel. Maart 1583 ondertekende hij de goedgekeurde statuten van het begijnhof te Lier (v.d. Ghelyn, *Catal. manuscrits Bibl. de Bourg.* VI, no. 3702).

Een fransche brief van van Stryen uit Leuven 9 Aug. 1585 (uitgegeven in *Taxandria* XXIII, 1916, 173-174) over het vergeven der parochie Groot-Zundert toont, dat hij door den president van den geheimen raad des Konings nog steeds geraadpleegd werd over de kerkelijke zaken en toestanden aldaar. De bisschop was lijdend aan eene verlamming in de ledematen, vooral in de handen en moest zich bedienen van zijn secretaris, Servais Alix.

1586 werd van Stryen door bisschop Lindanus, zijn vriend, aangesteld als eerste president van het college des Konings. Deze stichting was tot stand gebracht door Lindanus, 1579, na een reis in Spanje, waar hij den Koning had aangespoord een college te Leuven voor de opleiding van priesters te stichten, omdat vele colleges en seminaries vernield waren en het gebrek aan priesters toenam. Tot zijn dood besteedde bisschop van Stryen alle zorg om het nieuwe college te doen bloeien en vestigde zich metterwoon te Leuven. Hij behield ook onder zich de geredde archieven en sieraden der abdij van Middelburg en bestuurde de eigendommen der abdij te Wijk bij Heusden, welke nog niet aangeslagen waren. 1592 gaf hij nog volmacht om de abdijbezittingen aldaar te verpachten. Enkele abdijheeren woonden bij hem, zooals Jasp. de la Torre tijdens diens ziekte, en waarschijnlijk ook de proost Lamb. Scellink, die te Leuven verbleef. Van Stryen wendde zich ook tot den H. Stoel met het verzoek, middelen te bezorgen om een einde te maken aan den heilloozen en hevigen strijd, die vooral de leuvensche professoren en de paters Jezuïeten verdeelde over het vraagstuk de Praedestinatione en de Gratia.

Van uit het huis van den pastoor van St. Goedele te Brussel schreef bisschop J.v.S. 22 Nov. 1592 aan den aartsdiaken van Gent, Adr. Varaeus. Hij verzoekt namens den deken van Roermond om een levensbeschrijving van den bisschop Lindanus door hem geschreven en om al de gedrukte en ongedrukte werken van den overleden bisschop. Een neef van Lindanus, Gortorius van Dordrecht, S.T.B. pastoor te Stralen, zou deze verbeteren en uitgeven. Door bemiddeling van J.v.S. kon men alles gemakkelijk naar Roermond zenden (de Ram, *Synodicon Belg.* IV, 267). 7 Mrt. 1594 was van Stryen bisschop-assistent bij de wijding van Gijsb. Masius tot bisschop van IJperen, P. Simons, in de kapel van de hertogen van Brabant te Brussel.

Aan den bisschop van Antwerpen, Torrentius, schreef bisschop van Stryen een brief om hem aan te moedigen en te sterken, om, niettegenstaande den tegenstand, zijn plan, het stichten van een nieuw college der paters Jezuïeten te Leuven, ten uitvoer te brengen, 1594 (de Ram, *Synodicon Belgicum* III, p. XXIII). Joh. van Stryen overleed te Leuven en werd in het koor der kerk van Sint Quinten begraven, nabij het hoogaltaar, waar men een gedenkteeken oprichtte met een koperen plaat met zijne afbeelding, de wapens zijner ouders en een kort opschrift: 'Rmo. D. Joanni a Stryen secundo Middelburgensi episcopo, seminarii regii Lovaniensis primo rectori ob religionem exuli, defuncto Lovanii 8 Julii 1594. H.H.P.P.'. De grafzerk met dit opschrift bevindt zich nog aldaar in den vloer van het priesterkoor.

18 Juni 1594 had de bisschop zijn testament gemaakt en 6 Juli nog een codicil. Tegen de beschikkingen ten voordeele zijner nichtjes Maria en Magdalena Florentii, protesteerde de abt van Park, aan wien het bestuur der abdijgoederen van Middelburg was toevertrouwd en aan wien 12 Aug. 1594 alle meubelen, sieraden en archieven in bezit van den bisschop waren ter hand gesteld, door diens opvolger als president van het Koningscollege, Dominicus Reyneri van Bolswart. Eerst 1607 kwam het tot een schikking met de erfgenamen van van Stryen en den abt van Park. Uit de notulen der Staten van Zeeland Sept. 1610 blijkt, dat hij goederen in Zeeland bezat, waarvan de erven waren Maria van Stryen, getrouwd met Floris Gerritsz. te Middelburg, waaruit kinderen, o.a. Janneken Floris gehuwd met Alard van Rensum.

In het college van den Koning werd zijn portret bewaard. Het verdween waarschijnlijk met de fransche revolutie, want het kwam niet meer voor in de verzameling der Universiteit te Leuven van vóór den brand van 1914; het portret op de koperen plaat van zijn graf te Leuven is reeds genoemd.

Zie: *Bijdragen bisdom Haarlem* III, 106-107; XII, 213-222, XXV, 443-44, 450-52, XXII, 210-217; *Analectes hist. eccl. Belg.* XVIII, 423-24; *Archief aartsb. Utrecht* XXII, 423-26, 436-39; *Grand théâtre sacré de Brabant* I, 110; *Hist. episc. Middelb.* 21-23, 70 v.; A. Havensius, *Commentarius de erectione novorum episc. in Belgio* (Col. 1609) 57-58, 172-173, 202; Nagtglaas, *Levensberichten van Zeeuwen* II, 721-722; E. Mast, *Gesch. Liersch Dagbericht*. (Lier 1888) 40, 238.

Fruytier

[Sweerts, Robertus]

SWEERTS (Robertus), priester, geb. te Antwerpen 4 Aug. 1570, overleden aldaar 4 Juni 1646, was de jongere broeder van **Franciscus Sweerts**, den schrijver van *Athenae Belgicae*. Hunne ouders waren **Franciscus**, handelaar in tapijten, en **Gertrudis van Os**.

Robertus was een welsprekend, geleerd priester, die gedurende eenige jaren onderwijs gaf in de colleges der Jezuïeten te Antwerpen, Kortrijk, Brugge en Douai. Aan de universiteit te Leuven behaalde hij den graad van licentiaat in de godgeleerdheid. Oct. 1596 verliet hij Leuven, zooals men ziet uit den latijnschen wensch, hem opgedragen door Justus Lipsius. 6 Maart 1609 werd hij benoemd tot plebaan der Kathedraal te den Bosch, waar hij 1617 een zestal priesters had, die hem bijstonden in de herderlijke zorg. Voor de meubileering van Sint Jan, die erg geleden had door de beeldstormers en den brand, 1584, heeft de plebaan zich vele offers getroost. Het oksaal en de preekstoel, twee prachtstukken, en vele altaren kwamen o.a. door zijn zorg de kerk versieren. Pronkt

de preekstoel nog in de St. Jan, het oksaal, verwijderd in 1866, dient thans als triomfpoort in het Kensington Museum te Londen. Robertus Sweerts nam ontslag als plebaan, wat reeds lang te voren was aangekondigd, 1622. Hij vertrok naar Turnhout, waar hij eene prebende in het kapittel had bekomen. Zijn verblijf in den Bosch werd door een tegenpartij onmogelijk gemaakt, zooals duidelijk blijkt uit twee open brieven, 1619 en 1622, gegeven door het stadsbestuur, getuigend van den ijver van den pastoor en zijn onberispelijken levenswandel, afgedrukt door Franciscus Sweertius in zijn *Athenae Belgicae*, 661-63, om de eer van zijn broeder te verdedigen.

19 Dec. 1625 werd Robertus Sweertius plebaan van de St. Pieterskerk te Turnhout. 17 Februari 1629 werd hij tot subplebaan of pastoor van de Lieve-Vrouwekerk te Antwerpen benoemd. Toen de parochie der Lieve-Vrouwekerk in twee parochiën werd verdeeld, werd hij 1644 de eerste plebaan van het Zuiderkwartier en bleef dit tot zijn dood. Hij werd in zijne kerk begraven onder een zwart marmeren zerk; het grafschrift wordt vermeld in *Graf- en gedenkschriften van Antwerpen I*, 124. Robertus Sweertius stond reeds te 's Hertogenbosch bekend als een welsprekend kanselredenaar, die graag door het volk gehoord werd. Tevens was hij een vurig bestrijder van de protestanten. Hij liet eenige bundels preeken na in handschrift. In druk verscheen van hem: *De fide hereticis servanda, adversus Danielem Plancium* (Antv. typ. Plantini 1611) en een werkje in het Nederlandsch tegen Franciscus Lansbergen, predikant te Rotterdam (Antw. Verdussen). Nog vermeldt *Athenae Belg.*, zonder aan te duiden of het gedrukt is: *Carolus V comoedia carmine heroico*, te Gent opgevoerd bij den intocht van de aartshertogen Albert en Isabella en in Oostenrijk voor keizer Matthias.

Zie: Schutjes, *Gesch. bisdom 's Hertogenbosch* II, 185, IV, 281, 314; *Bijdragen Brabant* VI, 555; Smits, *De Kathedraal van 's Hertogenbosch*, 227.

Fruytier

[Swieten, jonker Adriaan van]

SWIETEN (jonker Adriaan van), ridder, heer van Swieten, Kalslagen en Schrevelrecht, geb. te Leiden in 1532, overl. als gouverneur van Gouda in die stad 1584, zoon van Cornelis van Swieten, en Anna van Borsselen, gehuwd met Josina van Naaldwijk (dochter van Adriaan van Naaldwijk en Alida van Ophemert, genaamd Bloemendaal). In 1557 verkoopt hij de heerlijkheden Kalslagen en Schrevelrecht. In 1565 wordt hij benoemd tot hoogheemraad van Rijnland; hij redde in 1566 de schilderijen op Marienpoel (thans in de Lakenhal) uit handen van het grauw, door de plundersaars met geld tevreden te stellen. Hij teekent in 1566 het Compromis, wordt in 1567 door de commissarissen van den Hove gedagvaard om den eed van trouw af te leggen; Febr. 1568 wordt hij door den schout van Leiden gewaarschuwd, dat de commissarissen van Alva in de stad zijn aangekomen. Hij vlucht 3 Mrt. 1568 naar Emden en wordt als hoogheemraad afgezet, beschuldigd de predikatiën te hebben bijgewoond. Mei 1568 is hij in Emden, en houdt steeds briefwisseling met den Prins van Oranje en met Mr. Paulus Buys, pensionaris van Leiden. 31 Mei 1568 wordt hij verbannen en zijn huis Borsselen in het Voorhout te den Haag wordt aangeslagen; zijn naam staat boven aan de lijst. 24 Juni 1568 vertrekt hij uit Emden naar Holland om geld in te zamelen. In Oct. 1568 behoort hij misschien tot degenen, die door Oranje met de collecten worden belast. Hij had in Duitschland geen vast ver-

blijf, maar bleef altijd met den Prins van Oranje te Dillenburg in betrekking. In 1568-69 komt zijn naam voor op de lijst dergenen, wier goederen zijn verbeurd verklaard.

In voorjaar 1569 behoorde van Swieten tot de eerste Watergeuzen, die van den Prins van Oranje een kaperbrief ontvingen; 22 Apr. 1570 krijgt hij een commissie van Oranje. Begin Juli 1570 was hij weer in het geheim in Holland en woonde zelfs op het kasteel Swieten bij Leiden; met Wesenbeke stelde hij de lijst der schuilnamen samen. Voorjaar 1572 is hij in Engeland en 1 Apr. 1572 bij de verovering van den Briel. 19 Juni 1572 bezet hij Oudewater, 20 Juni 1572 Woerden, 21 Juni 1572 Gouda, en wordt weldra weer tot hoogheemraad van Rijnland aangesteld. 11 Juni 1572 verijdelt hij een aanslag der Spanjaarden op Oudewater. Hij is de ziel der beweging in Rijnland. Aug. 1575 tracht hij vergeefs Oudewater te ontzetten. Tijdens het beleg van Woerden, Aug. 1575 tot Aug. 1576, onderhoudt hij met duiven de verbinding met de belegerden; nadat de Spanjaarden het beleg hadden opgebroken, werd hij tot kastelein aangesteld. Nov. 1577 herneemt hij Oudewater en wordt weldra naar Utrecht gezonden, om daar de rust te herstellen.

Zijn portret bestaat als prent door H. Goltzius; de teekening daarvan is in het Stedelijk Museum de Lakenhal te Leiden.

Zie: Bor, I, 289, 310; Smit, *Den Haag in den Geuzentijd*, 106; van Groningen, *Gesch. der Watergeuzen*, 359; Pers, *De Ontstelde Leeuw*, 357; te Water, *Verbond der Edelen* III, 319, 322, 323; Beeldsnijder, *Verbond der Edelen*, 71; Yvoy, *Historie van het Verbond*, 242; Fruin, *de Nederl. Ballingen in Engeland in Nijhoff's Bijdragen*, 3e Reeks VI, 64; van Vloten, *Nederl. Volksopst.* (1858) I, 102; van Someren, *Corr. de J. de Wesenbeke*, 8, 14; Marcus, *Sententiën*, 119; van Leeuwen, *Bat. ill.* II, 1114; J.C. Overvoorde, in *Leidsch Jaarboekje* 1913, 94 vv.; Alg. Rijksarb. Holl. Div. Rekg. 1804.

Vogels

[Swinkels, Joannes Baptista]

SWINKELS (Joannes Baptista) werd 14 April 1810 te Woensel geboren en overleed als bisschop te Paramaribo in Suriname 11 September 1875. Zijn ouders waren J.B. Swinkels en Anna Maria Leurs. Na voltooiing zijner gymnasiale en theologische studies te Helmond en te St. Michiels-Gestel (Herlaar) werd hij 20 September 1834 door mgr. van Wyckerslooth te Warmond priester gewijd. Kortere tijd leeraar te Oudenbosch werd hij weldra rector der latijnsche school te Helmond, welke hij tot bloei bracht. Den 25sten Maart 1845 in de Congregatie des Allerheiligsten Verlossers getreden, was hij op vele plaatsen van Nederland en België als Redemptorist werkzaam. In 1851 werd hij belast met de in die dagen moeilijke taak der stichting van een Redemptoristenklooster te Amsterdam. In 1855 werd hij benoemd tot provinciaal der nederlandsch-engelsche provincie zijner Congregatie en in 1865 tot titulair-bisschop van Amorium en apostolisch vicaris der Missie van Suriname, in welke hij 26 Mrt. 1866 aankwam. Hier kwamen zijn rusteloze werkzaamheden en zijn groote bestuurdersgaven tot heil der Missie, van geestelijkheid en volk. Het godsdienstig leven werd bij de Katholieken gehandhaafd en uitgebreid, terwijl de geloofsverkondiging onder de andersdenkenden steeds meer ter harte werd genomen. Hij stierf tengevolge van bovenmatigen arbeid, waartegen zijn zwakke gezondheid niet bestand bleek.

Als voorbeeldig kloosterling, als ijverig missionaris, als groot kerkvoogd leeft hij voort in de nagedachtenis van katholiek Nederland.

Geschriften over hem: levensschets in het maandschrift *De Volksmissionaris*, jg. 12 (1890-1891) bl. 215-225 en bl. 266-272. Zijn portret komt o.a. voor in *Een halve eeuw in Suriname 1866-1916*, *Gedenkschrift bij het gouden jubilé der Missie van de Redemptoristen in Suriname* ('s Hertogenbosch 1916).

van Grinsven

[Sytzama, jonker Wigger van]

SYTZAMA (jonker Wigger van), geb. te Franeker, data van geb. en overl. onbekend, waarschijnlijk zoon van Frans van Sytzama en Kinsck van Tjaerda, was gehuwd met Wuck van Jellinga, wed. van Taecke van Mockema.

In 1566 teekent Sytzama het Compromis; 9 Jan. 1568 wordt hij door Alva gedagvaard en daarna verbannen. In Jan. 1568 woonde hij in Emden en verdedigde zich op 30 Jan. tegen zijn dagvaarding. 8 Sept. 1568 wordt zijn naam in Leeuwarden aangeslagen; later voegde hij zich bij de Watergeuzen.

Zie: Andrae, *De Friesche Watergeuzen in Vrije Fries*, 3e Reeks, IV, 483, V, 38; Schwartzberg, *Charterboek*, III, 726, 752; van Groningen, *Gesch. der Watergeuzen*, 343; Gabbema, *Verhaal van de stad Leeuwarden*, 499, 504. Vogels

[Syvertsz, Jan]

SYVERTSZ (Jan), ook wel genaamd Johan Zyvertse, data van geb. en overl. onbekend, zoon van Syvert Fredericksz., zeepzieder 'in den Gulden Ham', en Nies Jansdr.

Jan Syvertsz. was zeepzieder te Amsterdam 'in den Ham' op 't Water, eerst aan 't Coninxhooft. In 1557 en 1558 was hij overman van den Handboogdoelen. Hij was de Hervorming toegedaan en nam deel aan de oproerige bewegingen in Amsterdam in 1566 en 1567. 21 Sept. 1566 stond hij met andere schutters onder bevel van Jan Broek, dien wij later ook bij de Watergeuzen ontmoeten, op de Nieuwe Brug te Amsterdam onder de wapenen. In Maart 1567 en April 1567 was Jan Syvertsz. aanhanger van jonker Hendrik van Brederode, toen deze Amsterdam had bezet en gaf zich veel moeite om geld bijeen te brengen tot betaling der soldaten. Bij het vertrek van Brederode moest Syvertsz. ook vluchten; hij werd 1 Sept. 1568 verbannen; zijn vrouw bleef in Amsterdam wonen.

7 Mrt. 1571 krijgt hij van den Prins van Oranje een aanstelling als kapitein op een door hem uit te rusten schip. Einde Juni 1571 laat hij in Denemarken een schip uitrusten, komt 19 Juli 1571 te Dover aan en voegt zich bij de vloot der Watergeuzen. Midden Sept. 1571 is hij aan de kust van Oostfriesland bij Mariënhof, om vier spieën weer aan boord te nemen, die aan de kust van Groningen aan land waren gezet, later rust hij in la Rochelle een schip uit en is 1 April 1572 bij de inneming van den Briel.

Zie: *Collection of State Papers, Spanish Papers*, 1568-1579, 324; Marcus, *Sententiën*, 123, 245; papieren van Nicolaas Ruychaver in het Prov. Archief te Haarlem en in afschrift in het Archief van den Gen. Staf te den Haag; Altmeyer, *Gueux de Mer*, 112; van Vloten, *Nederl. Volksopst.* (1858), 190, 191; *Colección de Docum. Ined.*, 90, 480; van Groningen, *Gesch. der Watergeuzen*, 129, 343; ter Gouw, *Gesch. van Amsterdam* VI, 186, 208, 321; Elias, *de Vroedschap van Amsterdam* I, 375; *Werken Hist. Gen.* 3e Serie II, 135, 137.

Vogels

T.

[Tapijn, Sebastiaan]

TAPIJN (Sebastiaan), een zeer bekwaam officier, vooral in de vestingbouwkunde, uit de eerste jaren van den tachtigjarigen oorlog. Hij stond in 1579 Melchior van Schwartsenberg (II, kol. 1304) krachtdadig ter zijde bij de verdediging van Maastricht tegen de Spanjaarden onder den hertog van Parma. Nadat Maastricht op 29 Juni gevallen was, had hij zich met een deel der bezetting in Wijk teruggetrokken, waarbij hij een deel der Maasbrug had doen afbreken. Terwijl hij in Wijk aan het onderhandelen was, werd dit door Mondragon (II, kol. 937) stormenderhand ingenomen. Wegens zijn kunde en dapperheid werd Tapijn door de Spanjaarden gespaard en gevangen gezet op het kasteel Limburg, waar hij kort daarna aan zijne bekomen wonden overleed.

Zie: H. Dyserinck, *Het beleg van Maastricht door Parma in 1579* in *Publications de Limbourg* XLI.

Dyserinck

[Terpstra, Jacobus]

TERPSTRA (Jacobus), A.L.M. Philos. et J.U. Doctor, geb. te Franeker 25 Febr. 1742, overl. te Deventer 3 Juni 1803, was zoon van Rein Terpstra J.U.D. en van Anna Catrina Fidensma. Hij huwde te Wilp 8 Sept. 1771 Johanna Margaretha Rouse, ged. te Deventer 25 Nov. 1739, overl. 1796, dochter van den deventer burgemeester Joan Arnold Rouse, en van diens tweede vrouw Wilhelmina Catharina Mariënborg.

Terpstra promoveerde in 1759 tot doctor in de wijsbegeerte op een proefschrift *De fluido in genere* en in 1761 tot doctor in de rechtswetenschap op een dissertatie *De consuetudine*. Vier jaren later in 1765 aanvaardde hij het rectoraat der latijnsche school te Harlingen met een *Oratio de Poesi diis gentilibus adamata, cultori semper amica*. Gedurende zijn verblijf aldaar zagen van hem nog het licht: *Oratio de eo, quem admodum honos alit artes*, en een *Specimen philosophico-juridicum de philosophia veterum Jeterum*.

In 1768 kwam hij als rector der latijnsche school te Deventer en hield bij de aanvaarding van zijn nieuwen post een rede *De institutione scholastica domesticae antiferenda*. Toen hij in 1776 voor het rectoraat te Haarlem bedankte, bleek de Deventer magistraat dit zoo op prijs te stellen, dat zij, behalve door eene verhooging zijner wedde, hem beloonde door een benoeming tot professor honorarius poëseos aan het deventer athenaeum. Dit professoraat aanvaardde hij 7 Nov. 1776 met een uitstekende *Oratio adversus iniquos artis poeticae existimatores*. Als opvolger van professor Ruardi werd hij in 1780 tot gewoon hoogleeraar aan het deventer athenaeum benoemd en hield den 13en November zijn inaugureele rede *De praecipuis quibusdam veritatis historicae indiciis*. Als rector magnificus optredende in 1782 sprak hij *De Nicolai Cusani doctrina et meritis in rem literariam imprimis Daventriensem*, en bij het neerleggen dezer waardigheid in 1785 droeg hij een *Carmen in laudem R.H. Schelii* voor. Zijn tweede rectoraat in 1798 werd door hem begonnen met een *Oratio de egregio, quod ex studiis humanioribus petitur ad beate vivendum, praesidio* en 30 Nov. 1801 beëindigd met een toespraak *De multiplici historiae usu*.

Groot was de verscheidenheid en afwisseling der stof door hem op zijn colleges behandeld: de dichtkunst, grieksche literatuurgeschiedenis, geschie-

denis der latijnsche dichters, gebruiken bij de oude Romeinen, het huiselijk leven der Romeinen, grieksche en latijnsche dichters en prozaschrijvers, romeinsche antiquiteiten enz. Zijn dood was voor het athenaeum een groot verlies.

Zie over hem: Saxe, *Onomasticon* VIII, 304; van Eck en Bosscha, *Het tweede Eeuwfeest van het Athenaeum Illustre te Deventer*, 119; J.C. van Slee, *De Illustre School te Deventer* 133 v.

H. Kronenberg

[Terswaek, Christiaan Frans]

TERSWAEK (Christiaan Frans), priester, geb. te Rotterdam 20 Augustus 1725, overleed te Leuven 5 Juni 1781. Hij voltooide zijne latijnsche studiën aan het college der Paters Jezuïeten te Antwerpen en aan het college der H. Drievuldigheid te Leuven. Als student der filosofie in het Verken verkreeg hij bij de promotie 1745 van 110 de derde plaats. De theologie studeerde hij in het hollandsch college en keerde, na den graad van baccalaureus behaald te hebben, naar Holland weer. Aldaar was hij eenigen tijd assistent in den Haag bij den deken van der Valck in de St. Jacobskerk. 19 Juni 1751 werd hij tot professor der ethica benoemd te Leuven in het Verken; 20 Juni 1752 behaalde hij den graad van licentiaat en 3 Aug. 1756 het doctoraat in de theologie. Intusschen was hij hoogleeraar der theologie geworden en 9 Jan. 1754 president van het hollandsch college den Hoogen Heuvel. Vele moeilijkheden en een lang proces over het college begonnen onder zijn bestuur opnieuw. De utrechtische Jansenisten, gesteund door de Staten van Holland, deden opnieuw hunne aanspraken gelden voor den Raad van Brabant. 31 Jan. 1756 besliste den Raad, dat zij geen recht hadden op het college en de onvreemde eigendommen moesten teruggeven. President Terswaek deed een gedeelte der gebouwen van het college vernieuwen en schonk haar eene stichting, die in 1880 nog 65 franken opbracht. Tweemaal werd hem het presidentschap van het andere hollandsche college, Pulcheria, aangeboden, dat eene betere positie meebracht. Om moeilijkheden voor zijn college den Hoogen Heuvel te voorkomen, bleef hij. Hij bracht nieuwen bloei in het college en het telde onder hem vele studenten. Tot zijn dood was hij regent van het college van de faculteit der theologie.

In de verslagen van den nuntius naar Rome wordt Terswaek steeds hoog geprezen 'vir numeris omnibus absolutus'. Tweemaal stond hij als rector magnificus aan het hoofd der universiteit 1762 en 1765. Als redenaar had hij een goede faam. Men heeft van hem: *Oratio in illustri basilica Bruxellensi S.S. Michaelis et Gudulae die XVII Julii MDCCLXX anno seculari quarto a servatis insigni miraculo sacris hostiis quae in eadem sacra aede publicae venerationi patent, habita a Christiano Francisco Terswaek in acad. Lovan. S.Th. Doctore regente et proffessore caesareo-regio* (Lovanii typis academicis), 50 blz. in 4°.

In de rijk met rouw versierde Sint Pieterskerk te Leuven bij de plechtige uitvaart van keizer Frans I van Oostenrijk, 12 Dec. 1765, hield Terswaek als rector magnificus der universiteit de lijkrede: *Laudatio funebris Francisci ejus nominis primi Romanorum Imperatoris German. et Hierosot. Regis, Magni Etrur., item Lothar. ac Barri Ducis, etc. etc. dicta die XII Decemb. MDCCLXV a Christiano Francisco Terswaek Acad. Lov.*

Rectore S.Th. Doct. Regente ac Prof. Regio; cum Augustissimo Caesari clerus, academia, senatus populusque Lovaniensis in primaria S. Petri Basilica solemnni ritu parentarent. (Lovanii, typis academicis) 23 blz. 4°.

Ook de lijkrede, die hij hield te Brussel bij de plechtige uitvaart van den pauselijken nuntius werd gedrukt: *Oratio in solennibus exequiis excellentissimi et reverendissimi Domini Domini Joannis Car. Molinari archiepiscopi Damasceni, SS. D.N. Papae Clementis XIII Praelati domestici ac pontificio solio assistentis, abbatis Claraevallis et S. Mariae Corusgatis in Belgio et Burgundiae Comitatu apud Regium ac Serenissimum principem Carolum Lotharingiae ac Barri Ducem, Belgii Gubernatorem etc. etc. etc. Cum facultatibus legati a latere Nuntii Apostolici, et ad regimen missionum Hollandicarum a Sanctissimo Domino specialiter deputati etc. etc. etc. Defuncti 31 Martii 1763. Habita Bruxellis in ecclesia RR. Patrum Capucinorum die 6 Aprilis 1763. Per Christianum Franciscum Terswaek in Universitate Lovaniensi. S.Th. Doctorem, Professorem Ethices et Praesidem Semi narii Ultrajectini, plenorumque aliorum Missionum Hollandicurarum districtuum* (Lovanii, typis Academicis) klein fol. 26 blz.

In de Archives generales te Brussel, Fonds Univ. no. 3047, zijn de aantekeningen bewaard van Terswaek over de algemeene organisatie der universiteit. Toen de pas gewijde bisschop van Antwerpen, Jac. Wellens, in Nov. 1776 naar Leuven kwam, werd hij verwelkomd en om zijne verdiensten voor de universiteit geprezen door eene redevoering van C.F. Terswaek, deken van de faculteit der theologie, namens geheel de universiteit (R a m , *Synodicon Belg.* III, blz. LXXV). De bisschop was te Leuven steeds zijn bijzondere vriend geweest en tegelijk met Terswaek gepromoveerd. Te zamen met van der Velden hadden zij de archieven der universiteit geordend.

In de koninklijke bibliotheek te Brussel vindt men nog: *Lectiones de gratia eximii Domini Terswaec Rotterdammensis recuperatae* (v.d. Gheyn *Catal. ms. bibl. Royale.* no. 1790, III, 131).

De nederige man had verboden een lijkrede over hem te houden of uitvoerige doodsbrieven te drukken. Al zijn bezit schonk hij weg voor godvruchtige doeleinden en aan de armen. Op zijn verlangen werd hij in de kloosterkerk der zusters Theresianen begraven. Hij stichtte 15 Mei 1781 een beurs voor studenten uit de Vereenigde Nederlanden, die 1872 nog 54.88 franken opbracht.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XIX (1883), 353-354, XX (1886), 271, XXVII (1898), 345; *Bijdragen bisdom Haarlem* VIII, 41, 46, 52, 310, 312; *Wekelijks nieuws uyt Loven* XVII (1781), 363, 375-77, XX (1782) 84; *Handboekje voor zaken R.-K. Eeredienst*, 362, 873; *Archief aartsb. Utrecht* XXIV, 443; H. de Jongh, *L'ancienne faculté de théologie de Louvain* (Louv. 1911), 6, 20, 38, 53; de R a m , *De Caudibus quibus vet. Lov. theologi*, 150.

Fruytier

[Thente, Marcus]

THENTE (Marcus), geb. te Brugge in 1478, Bernardijn der abdij van Duinen te Veurne, waar hij was aangenomen en zijne professie aflegde ten tijde van den abt Christiaan de Hondt. Hij overleed in de abdij zijner orde te Beostenblij, een thans verdwenen parochie bij Axel, 22 Jan. 1546. In 1515 was Marcus Thente prior zijner abdij, 1516-1522 watergraaf van de stad en het land van Veurne. De laatste jaren van zijn leven was hij werkzaam als biechtvader en geestelijk bestuurder in de nonnenabdij Terhagen of Domus Gaudii nabij Axel, zoo genaamd naar de kreek of stroom de Blije.

Zie: Ch. de Visch, *Compendium chronologicum B.N. de Dunis* (Brux. 1660), 117, 124; *Cron. et Cart. de Dunis* (Brug. 1864) 85.

Fruytier

[Theodoricus]

THEODORICUS, wijbisschop met den titel Gibeletensis (van Dschebail), overl. omstreeks 1359, komt voor als wijbisschop van den bisschop van Utrecht, Jan van Arkel, en van den bisschop van Luik, Engelbert van der Markt. Hij behoorde tot de orde der predikheeren en droeg den titel van doctor in de godgeleerdheid. Hij komt niet voor op de lijsten der wijbisschoppen van Utrecht bij E u b e l en C o p p e n s . 1350 wijdde hij kerk en altaar te Zwolle en 11 Febr. 1356 de nieuwe St. Lambertuskerk te Boxtel. Verschillende wijdingsakten zijn van hem bekend in het bisdom Luik, 1350-55, doch alle buiten het gebied van het tegenwoordig Nederland. J. H a b e t s , *Gesch. bisdom Roermond* I, 242, maakt van dezen wijbisschop twee verschillende personen, Dirk en Theodorus. Den laatste vermeldt hij met het jaar 1368. De data zijner benoeming worden bij E u b e l niet aangegeven.

Zie: E u b e l , *Hierarch Cath.* I, 272, II, 307; v a n H a t t e m , *Zwolle* V, 50; *Revue Bénédictine* XXIX (1912), 320-321, XXXI (1919), 313; C o p p e n s , *Bisdom 's Hertogenbosch* II, 360.

Fruytier

[Thielens, Ambrosius]

THIELENS (Ambrosius) of T i e l e n s , geb. te Herenthals in 1625, Norbertijn in de abdij te Tongerlo, 22 Febr. 1647, priester gewijd 18 Sept. 1649, overleed aldaar 14 Febr. 1697. Hij behaalde te Leuven aan de universiteit den graad van licentiaat in de theologie, 17 Juni 1668, en was aldaar 'prior vacantiarum'. Daarna was hij werkzaam als lector der theologie in de abdij, 1653, en in het norbertijnsch college te Leuven, 1656. In 1660 werd hij door zijn abt afgevaardigd als vertegenwoordiger op het generaal-kapittel te Prémontré. 4 November 1663 werd hij benoemd tot pastoor te Waalwijk, parochie zijner abdij. Onder veel vervolging en lijden verzorgde hij ter sluik zijn van alles beroofde parochie. 25 Sept. 1669 keerde hij naar Leuven terug en bestuurde als president het college zijner orde, 1670-1687. Zijn laatste jaren sleet hij in de abdij. Het necrologium van zijn klooster prijst zijne geleerdheid en godvruchtigheid, zijn ijver en zijne groote kloosterlijke deugden. Uit nederigheid wilde hij den doctorstitel, die hem meermalen aangeboden was, niet aannemen.

Zijn geschilderd portret bevond zich vroeger in de kapittelzaal te Tongerlo.

Gedrukt zijn van hem te Leuven: *Theses theologicae de Sacramentis in genere et specie*, door zijne leerlingen in 1656 te Tongerlo verdedigd.

Zie: W.v. S p i l b e e c k , *Necrologium B.M.V. de Tongerlo* (Tongerloo 1902) 32; L. G o o v a e r t s , *Ecrivains de l'ordre de Prémontré* II, 247; *Analectes hist. eccl. Belg.* XX (1890), 395-96, XXXIX (1913), 223.

Fruytier

[Thielis, Nicolaus]

THIELIS (Nicolaus), of T h i e l e n s , Augustijner-monnik, geb. te Berthem 1528, overl. te Leuven 31 Dec. 1578, had 1540 in het klooster te Leuven zijne kloostergeloften uitgesproken en was 1556 priester gewijd. Gedurende eenige jaren bestuurde hij als ijverig prior het klooster zijner orde te Middelburg, waaruit hij werd

verjaagd bij de inneming der stad door de Geuzen, Febr. 1574. In Mei 1574 werd hij prior te Leuven tot zijn dood, 1578. In dat jaar werd hij nog belast met het bestuur der provincie zijner orde.

Zie: *Elenchus defunctorum ord. eremitarum conv. Lov.*, 1 Aug., in *Analectes hist. eccl. belg* XXX (1903), 436.

Fruytier

[Thomkins, Dirk Joseph]

THOMKINS (Dirk Joseph), geb. 2. Febr. 1777, overl. te Zwolle 7 Sept. 1851, werd in 1800 assistent-landmeter in de provincie Gelderland, eenige jaren later bevorderd tot landmeter en te Lent, eenige jaren later te Zutten geplaatst. Deze betrekking was geheel technisch en zeer gewichtig met het oog op de vele groote rivieren, die Gelderland doorstroomden.

Toen de nederlandsche waterstaat ingevolge keizerlijk decreet van 12 Nov. 1810 (6e organisatie van den waterstaat) als de fransche ponts et chaussées ingericht werd, werd Thomkins bij dat van 20 Febr. 1811 benoemd tot ingenieur der ponts et chaussées en bij dat van 12 Mrt. d.a.v. in de 1e klasse gerangschikt. Als dienstkring werd hem het arrondissement Zutten aangewezen. Hij bleef dezen dienst behouden toen hij bij de 7e organisatie 25 Dec. 1816 in zijn rang gehandhaafd werd.

Met ingang van 1 Juli 1822 werd hij belast met de waarneming van den dienst van hoofdingenieur in de provincie Groningen; bij Koninklijk besluit van 30 Sept. 1823 werd hij met ingang van 1 Jan. 1824 benoemd tot effectief hoofdingenieur 2e klasse en tevens overgeplaatst naar 's Gravenhage om dienst te doen in de provincie Holland, zuidelijk deel. Van daar ging hij met ingang van 1 Nov. 1829 over naar Overijssel, ter standplaats Zwolle. Bij Koninklijk besluit van 28 Jan. 1834 werd hij met 1 Apr. d.a.v. eervol ontslagen.

Hij huwde in 1801 met *J a c o m i n a v a n T o l*, geb. in 1781, overl. 14 Dec. 1837. Ramaer

[Thopas, Johan]

THOPAS (Johan), teekenaar van portretten in een bijzondere techniek (plumbugo), was waarschijnlijk afkomstig uit Zaandam, in 1668 was hij in het gilde te Haarlem. Immerzeel zegt, dat hij in 1675 stierf en noemt portretten in zwartekunst van Czaar Peter, Tromp enz.; waarschijnlijk is hier een vergissing in het spel; volgens anderen is hij geboren omstr. 1630 en overleden omstr. 1700.

Teekeningen van zijn hand bevinden zich te Amsterdam, Prentenkabinet: Petronella à Roy met omlijsting, portret van een man met 2 wapens en ged. 1657; portret van een vrouw met op den achtergrond het stadhuis van Amsterdam, portret van een man; Rotterdam, Mus. Boymans: vrouw als herder, portret van een vrouw, portret van een man; Haarlem, Mus. Teyler: Mars en Venus; Leiden, Prentenkabinet: meisje staande bij een stoel; 's Gravenhage, verz. Hofstede de Groot: C.C. Moonen v. Zaandam.

Naar hem graveerde J. Suyderhoef.

Zie: J.J. de Gelder, *100 teekeningen van oude meesters in het Prentenkabinet der Rijksuniversiteit te Leiden* (Rotterdam 1920); A.v.d. Willigen Pz., *Les artistes de Harlem*, 2e ed. (Haarlem 1870) 291; R.v. Eynden en A.v.d. Willigen, *Geschiedenis der vaderl. schilderkunst sedert de helft der 18de eeuw* (Haarlem 1816-42) II, 116; C. Immerzeel, *De Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders etc.* (Amsterdam 1843) III, 142; C. Kramm, *De Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders etc.* (Amsterdam 1857-64) VI, 1639; G.K. Nagler, *Neues allgem. Künstlerlexikon* (München 1835-52), XVIII, 386, 562; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 710.

J.M. Blok

[Timmerman, Herman de]

TIMMERMAN (Herman de) of Herman van den Geyn, doopsgezind martelaar, te Antwerpen gedood in 1569 kort voor Paschen. Hij was een van de eerste en voornaamste waterlandsche doopsgezinden. Zijn *Verklaringhe* (zie beneden) is een wederlegging van Dirk Philips' *Over de afzondering* en Menno Simons' *Bericht over de excommunicatie*, beide werkjes in 1558 verschenen (*Catalogus. Vereen. Doopsgez.*

Gemeente te Amst. Amst. 1919, 85v., 92-96). Hij had de pen opgenomen, bedroefd omdat beiden van hun vroegere mildheid in het stuk der 'opneming' waren teruggekomen, zoodat hij nu hen, die anders alle eer waardig waren, moest tegenspreken. Door verraad is hij te Antwerpen gevat; zijn gevangenschap was zeer hard.

Hij schreef: *Een corte Bekentnisse en Grondighe aenwijsinge uyt der H. Schrift dat Godt, Vader, Soon ende Heylighe Gheest een onderscheyden Godt is, ende dat Christus Jesus oock Godt ende mensch is* (1577; herdr. Haarl. 1602). Dit is waarschijnlijk kort voor zijne gevangenschap opgesteld. Voorts (zie boven): *Een verklaringhe hoe ende in wat manieren de Heere Jesus zijnen jongeren in der afsonderinge macht gegeven heeft Eerst in druck uytghegheven anno 1560*, 28 Jan; herdr. Haarl. 1618.

Zie: de Bie en Loosjes, *Biogr. Woordenb. van Prot. Godgel. in Ned.* III, 742 v.; *Catalogus der werken over de Doopsgezinden en hunne geschiedenis in de bibliotheek der Ver. Dpsg. Gem. te Amsterdam* (Amst. 1919), 97; S. Hoekstra, *Beginnelsen en leer der oude Doopsgezinden* (Amst. 1863), 106, 134, 260 v.; vooral: *Bibliotheca Reformatoria Neerlandica X* ('s Gravenh. 1914), 23, 23 aant. 3, 34 v., 654.

Knipscheer

[Tjessens]

TJESSENS, een dier duistere figuren in de friesche literatuur, die nog door meer vraagteekens omringd wordt dan Alwinus. De geschiedschrijvers W i n s e m i u s en S c h o t a n u s noemen hem als een verzamelaar en bewerker van friesche profetieën. Zijn werk is verloren gegaan en slechts enkele fragmenten zijn voor het nageslacht bewaard. Waarschijnlijk viel zijn leven omstreeks het jaar 1500.

Zie: W i n s e m i u s, *Chronique van Friesland*, bl. 167, 189, 201, 206; mijn opstel in *Yn us eigen Tael*, 1920.

Wumkes

[Tomas, Hermanus]

TOMAS (Hermanus), geb. te Rotterdam in 1785, overl. te 's Gravenhage 15 Nov. 1834. Hij werd in 1807 tot priester gewijd, was kapelaan aan de Statie Geloof, Hoop en Liefde te Amsterdam en sinds 5 Sept. 1816 pastoor van S. Willibrord te 's Gravenhage. Een man met groote ondernemingsgaven en door zijn vriendschap met koning Willem I van grooten invloed op de kerkelijke aangelegenheden van zijn tijd. Van zijne hand verscheen: *De christelijke leer, bij wijze van godvruchtige voorlezing, ten gebuike van christelijke huisgezinnen*, 3 dln. (den Haag 1820); *Een woord uit het hart. uitgesproken bij gelegenheid mijner eerste optreding in ons nieuw kerkgebouw* (S. Willibr. te 's Gravenhage) (1823); *Aanspraak bij de plegtige inwijding van de R.K. begraafplaats te Leyden*, 19 Nov. 1828 (Leyden 1828); *Zegepraal des Heiligen Stoels en der Kerk*, 2 dln. (den Haag, 1834).

Zijn portret is in prent gebracht door W. Nieuwhoff.

Zie: *Bijdr. bisd. Haarlem*, dl. 39, blz. 300 vv.; *Bij het eeuwfeest van de S. Willibrordus kerk te 's Gravenhage*, blz. 47 vv.

van der Loos

[Tongeren, Lucas van]

TONGEREN (Lucas v a n), geb. te Steenwijk in Overijssel, overl. 6 Juli 1621, komt eerst voor als kapelaan van Octavius Paravicinus, pauselijk nuntius. Hij verkreeg door dezen den ijdeln titel van deken van Deventer, reeds lang in handen der protestanten. Door pauselijke provisie, 25 Mei 1590, kwam hij in bezit van eene prebende in het kapittel van St. Servaas te Maastricht. 13 Aug. 1604, werd hij gekozen tot cantor van het kapittel. Hij stichtte bij testament een som voor zijn jaargetij in de kerk van St. Servaas, waar hij begraven werd, en schonk 400 gulden om studieboeken te koopen voor de koristen.

Zie: Doppler, *Nécrologe de la confrérie des chapelains de la coll. de St. Servas à Maastricht*. (Maastr. 1897) 148; *Hist. ep. Daventr.* 29.

Fruytier

[Tongerloo, Joachim van]

TONGERLOO (Joachim van), of van Congerlo, karthuizer, overleden 9 Sept. 1572 te Keulen. Hij was prior van het karthuizerklooster te Roermond en bestuurdte tevens als visitator de ordesprovincie van den Rijn, die zich uitstreckte van Bern tot Wezel en ongeveer 13 kloosters omvatte. In het voorjaar van 1571 woonde hij in de Grande Chartreuse te Grenoble het generaalkapittel zijner orde bij. Hij werd toen gekozen onder de acht definitoren, die het hoogste bestuurscollege der Orde vormen. Dit bevestigt de mededeeling van den 17de-eeuwschen schrijver der *Ephemerides*, die hem een bijzonder eerbiedwaardig en verdienstelijk man noemt.

Toen op 23 Juli 1572 Roermond werd ingenomen door de troepen van den Prins van Oranje en deze een gruwelijk bloedbad aanrichtten onder de kloosterlingen en geestelijkheid der stad, stond Joachim van Tongerlo als prior aan het hoofd van de chartreuse 'Bethlehem' in de Swalmerstraat aldaar. Vooral op zijn klooster hadden de benden het gemunt, gedreven door godsdiensthaat en gelddorst. Zij drongen de gebouwen binnen, waar weldra negen monniken en drie leekenbroeders den dood vonden onder hun gewelddaden, terwijl andere leden der communiteit zware mishandelingen te verduren hadden. De prior had in der haast het grootste deel der kloostergemeente in de kerk rondom het altaar verzameld. Hier maande hij de zijnen aan tot standvastigheid, en daar den kloosterlingen geen tijd meer was gelaten om ieder in het bijzonder biecht te spreken, ontvingen zij, na een openbare belijdenis, de absolutie. Onmiddellijk daarop volgde de verschrikkelijke slachting in de kerk. Den prior Joachim 'quelden en proefden sy op verscheyde ende onbehoorlijcke manieren', gelijk het luidt in Havens' onopgesmukt verhaal. Zij sleurden hem vervolgens naar zijne cel, waar hij gedwongen werd hun de gelden van het klooster uit te leveren. Een kogel, op zijn borst afgeschoten, ketste en verwondde zijn arm. Vervolgens voerde men den prior weg en hield hem enkele weken in een harde gevangenschap, totdat hij voor een losprijs van 2000 kronen werd vrijgelaten. Hij begaf zich nu naar de chartreuse van Sint Barbara te Keulen, waar men den uitgeputten provinciaal met liefde opnam. Hierheen waren ook enkelen zijner monniken gevluht, die aan den dood ontkomen waren, met name Joannes Asz en Joannes van Maastricht. Uit hun mond vernam Surius de feiten, waarvan hij in zijn *Commentarius* een beknopt relaas geeft. Nog in hetzelfde jaar stierf de prior en werd begraven in het karthuizerklooster te Keulen.

Zie: L. Surius, *Commentarius brevis rerum in orbe gestarum, ab anno salutis MD usque in annum MDLXXVIII* (Colon. 1579); A. Havensius, *Historica relatio duodecim martyrum cartusianorum* (Colon. et Gand. 1608); Havensius-Uwens, *Historie van twelf Martelaers der Carthuyser Ordre* (Roermond 1649); Petreius, *Bibl. Cartus.* (Colon. 1609) appendix; G. Hesse O.F.M., *De Martelaren van Roermond, een bronnenstudie in Limb. Jaarb.* XVII (1911); N. Molin, *Historia Cartusiana* II (Tornaci 1904) 276, III (Tornaci 1906) 92; Habets, *Geschied, bisd. Roermond* I, 66 vv., III 714 vv.; Le Vasseur, *Ephemerides Ordinis Cartus.* III (Monstrolii 1891) 258; Kronenburg, *Neerlands Heiligen in later eeuwen* I, 149 vv.; *De Nieuwe Koerier* van 15, 22, 25, 29 Juli en 5 Aug. 1922, artikelen bij de

350-jarige herdenking van hun marteldood door J.D.D. Keulers, P.J.M. van Gils, P. Albers S.J., A.F. van Beurden, W. G(oossens), e.a.; H.J.J. Scholtens, *Een boek over Karthuizers* (Roermond 1924).

Scholtens

[Tongerloo, Philippe van]

TONGERLOO (Philippe van), geb. in Vlaanderen, data van geb. en overl. onbekend.

Zijn naam wordt het eerst genoemd najaar 1570, toen hij voor de Watergeuzen in la Rochelle een schip uitrustte; hij was meestal samen met Tseraerts en Menninck. 1 Apr. 1572 is hij bij de inneming van den Briel, 6 Apr. 1572 in Vlissingen; verder wordt zijn naam niet meer vernomen.

Zie: Marcus, *Sententiën*, 245; van Groningen, *Gesch. der Watergeuzen*, 345; Altmeyer, *Gueux de Mer*, 144.

Vogels

[Torre, Jaspas de la]

TORRE (Jaspas de la), geb. te Brussel omstreeks 1550, norbertijn der Lieve Vrouweabdij te Middelburg, vluchtte 1574, na de verjaging uit de abdij en uit Zeeland, naar Brabant met de overige abdijsheeren. Volgens een lijst van 1574 werd Jaspas de la Torre, subdiaken, met zijn confrater, Andreas ab Herk, diaken, door den abt van Floreffe naar de abdij zijner orde te Veurne gezonden. Het schrikbewind der Calvinisten in Vlaanderen, 1578 en volgende jaren, zal hen weder voortgejaagd hebben. Op verzoek van den middelburgschen bisschop Jan van Stryen (kol. 1264) nam daarna de abt van Park hen op. Fr. Jaspas was gedurende eenige jaren werkzaam in de nonnenabdij zijner orde te Gemp, komt voor op de lijst der abdijsheeren van Middelburg 1579 ingediend bij de Gecommitteerde raden van Zeeland, en verkreeg 1579-81 pensioen van de Staten van Zeeland evenals zijn confrater Andr. van Herck. 1585 verbleef hij te Park. 9 Juni 1590 zond hij een verzoekschrift aan den Koning, waarin hij zijn verblijf te Veurne niet vermeld, maar zegt, dat hij gestuurd is naar de abdij te Park en aldaar het achtste jaar van zijn verblijf zeer ziek is geworden, waarop hij naar zijn overste J. van Stryen, bisschop van Middelburg, te Leuven, is teruggezonden. Bij den dood van den bisschop van Stryen, 1594, vroeg J. de la Torre aan den Koning om de eigendommen van de abdij van Middelburg in bewaring te mogen nemen, wat hem niet werd toegestaan maar werd opgedragen aan den abt van Park. Hij herhaalde zijn verzoek, doch zonder gevolg. Wel vindt men zijn naam en dien van Math. van Iersel, een der laatste abdijsheeren, (V kol. 253), onder een stuk aangaande de erfenis van Joh. van Stryen, 1595. Hetzelfde jaar machtigt hem de abt van Park om een geschil te vervolgen, reeds gerezen onder L. Schellink, in zijn leven, proost der abdij Middelburg, 1594. In dat jaar was hij pastoor te Quarebbe bij Leuven. In 1595 komt hij voor als pastoor te Wemmel bij Brussel, parochie der norbertijner-abdij Grimbergen, waar hij Philippus van Rambergen was opgevolgd, die 13 Febr. 1594 abt van Grimbergen was geworden. 1600 nam Jaspas de la Torre ontslag als pastoor (*Bijdr. Brab.* III, 1904, 316). Zijn verder verblijf of het tijdstip van zijn dood is niet bekend.

Zie: de Smet, *Corpus Chron. Flandr.* I, 728; *Archief Zeeland* (1907), 169; *Bijdragen bisdom Haarlem* XXII, 211, 220-226, 233, 235.

Fruytier

[Touart, Jan]

TOUART (Jan), geb. in Vlaanderen, data van geb. en overl. onbekend. Wij ontmoeten hem het eerst in zomer 1569 in Engeland, waar hij op de vloot der Watergeuzen dient; Sept. 1569 zeilt hij met de vloot terug naar de hollandsche kust en de Eems; hij behandelde veel zaken voor admiraal

Dolhain. In den zomer 1570 is hij op de vloot van Louis de Bergues te Duymyseren. Verder wordt zijn naam niet meer vernomen.

Zie: Altmeyer, *Gueux de Mer*, 35; van Someren, *Corr. de J. de Wesenbeke*, 40-41.

Vogels

[Tourotte, Nicolaas de la]

TOUROTTE (Nicolaas de la) of de la Tourole, priester, kanunnik van Zandenburg bij Veere, verkreeg 1559-60 een vicarij aan het altaar van Sint Petrus en Paulus te Koudekerke op Walcheren. Hij komt ook voor, 1560, als kanunnik, kameraar van Zandenburg. Bij plechtige gelegenheden kwam hij de kanunniken van Onze Lieve Vrouw te Veere ter hulp, 1562. In 1564/65 was hij overleden.

Zie: Grijpink, *Register op de parochiën* (Amst. 1914, Wal. 51; *De Katholiek* XLVII (1865), 194, *Bijdragen bisdom Haarlem* XXVI, 354.

Fruytier

[Toutenhoofd, Abraham]

TOUTENHOOFD (Abraham), geb. 1 Mei 1781, overl. te Goes 10 Oct. 1833, werd opgeleid in het vak van den waterstaat, dat in Zeeland zulk een groote rol speelt. Hij werd in 1803 opzichter in dienst van de republiek en in 1808 assistent-landmeter. Toen Zeeland in Apr. 1810 door Napoleon geannexeerd werd, ging hij over in franschen dienst en werd tot conducteur des ponts et chaussées benoemd. Omstreeks denzelfden tijd werden de gemeenten in Zeeland georganiseerd en Toutenhoofd benoemd tot maire van Sinoutskerke en Baarsdorp.

Bij de 7e organisatie van den nederlandschen waterstaat na de totstandkoming van het koninkrijk, was hij een der in Zeeland dienende opzichters, die tot ingenieur benoemd werden. Onder den hoofdingenieur A. Schraven (II kol. 1298) had geen enkele ingenieur gediend en men achtte het toch noodig, dat hier de dienst evenals in de overige provinciën door ingenieurs vervuld zou worden. De opzichters, die toen in Zeeland in dienst waren en 25 December 1816 met ingang van 1 Jan. 1817 in het korps ingenieurs werden opgenomen, waren: Toutenhoofd, A. Caland (V kol. 67), J. Eugelvaart, K. Schraven (II kol. 1300), die ingenieur 2e klasse en B.H. Goudriaan (I kol. 964) en H. van Diggelen (V kol. 133), die aspirant-ingenieur werden. De vier eersten waren Zeeuwen; slechts de beide laatsten hadden eene wetenschappelijke opleiding gehad. Toen kort daarna Zeeland met Zeeuwsch Vlaanderen in 5 arrondissementen verdeeld werd en Goudriaan elders geplaatst werd, zou het vanzelf gesproken hebben, dat Toutenhoofd met het arrondissement Goes, bestaande uit Zuid-Beveland en Walcheren, belast was. Maar men achtte het gewenscht een eind te maken aan de vereeniging der technische betrekking met die van burgemeester, en hij werd met 1 Apr. 1817 te Dokkum geplaatst, terwijl J.H. Ferrand (1 kol. 859) te Goes kwam.

Toen in de meeste provinciën met ingang van 1 Juli 1822 de provinciale van den Rijksdienst gescheiden werd, werd Toutenhoofd te Delfzijl geplaatst en met den provincialen dienst in Groningen belast. Met ingang van 1 Aug. 1824 naar Assen overgeplaatst, werd hij bij Koninklijk besluit van 4 Aug. 1825 met ingang van 1 Oct. d.a.v. bevorderd tot ingenieur 1e klasse, en tegelijk met laatstgenoemden datum overeenkomstig zijn wensch te Goes geplaatst. Te Assen en te Goes combineerde hij den Rijks- en den provincialen dienst.

Hij huwde Maria Jacoba de Wareen, overl. 14 Oct. 1832, bij wie hij vijf kinderen had, die bij zijn overlijden nog jong waren.
Ramaer

[Triest, Salomon]

TRIEST (Salomon), magister en priester, pastoor te Hulst, behoorde waarschijnlijk tot de bekende gentsche familie van dien naam, waarvan leden in denzelfden tijd voorkomen als kapitein van Biervliet en huwelijken aangingen met de families van Zaamslag en Steeland. In de rekeningen der stad Hulst komt 'meester Saelmon' voor als parochiepape 1479-82/83. Tevens was hij reeds 1479 provisor en deken der Vier Ambachten, zooals blijkt uit het *Register van den officiaal van den Dom te Utrecht*. Hij overleed 1482/83; in dat jaar werd in de stadsrekening een bedrag geboekt voor de 'willecom' van den nieuwen provisor, Olivier de Vile, en voor den testamenteur van meester Zalmon Triest, heer Jan de Loose.

Zie: *Archief aartsb. Utrecht XXXV, 224-25, XXXII, 267, 293.*

Fruytier

[Trigland, Jacobus (1)]

TRIGLAND (Jacobus) (1), geb. te Vianen 22 Juli 1583, overl. te Leiden 5 Apr. 1654, zoon van Cornelis Trigland en Anna Gerards, kleinzoon van Gualtherus (Wouter) Drijeykelen, die uit Gouda naar Vianen geweken was. Cornelis Trigland gaf onderwijs aan de latijnsche school te Gouda. 'De gissing is niet al te gewaagd dat deze de eerste zal zijn geweest die aan den familienaam den latijnschen vorm van Triglandus heeft gegeven'. De oorspronkelijke naam wordt ook wel als Vereyk opgegeven. 'Dit is hoogst waarschijnlijk onjuist, aangezien de latere naam de latijnsche vertaling van Drijeykelen en niet van Vereijk was' (ter Haar). ['Drie akertjes in 't rood, is 't wapen van Akersloot'] (zie beneden). De ouders van Jacobus Trigland waren roomsch-gezind, wat wellicht in verband staat met hun vertrek uit Gouda. Maar hij is opgevoed bij zijn grootvader van moederszijde, Franciscus Adriaansz., eertijds burgemeester van Gouda (1530-1533). Ook deze en zijne tantes waren Roomsche, en hoopten, dat Jacobus zich aan den roomschen eeredienst als geestelijke zou wijden, waartoe hij de latijnsche school te Vianen, Amsterdam (1597-1598) en de hoogeschool te Leuven bezocht. Om het staatsverbod te ontduiken dat sedert 1581 in de Nederlanden bestond, nam hij als student te Leuven een anderen naam aan: Jacobus Triballenius of Triblandius. Het was de leer van de verdienstelijkheid der goede werken die hem Rome deed verlaten. Op het onverwachts en om hem onbekende redenen werd hij naar Haarlem gezonden. Hij kwam ook te Gouda, In dezen tijd werd 'hij reeds gereformeerd vóór dat hij de gereformeerde leer kende. In die dagen waren echter zij, die uit het pausdom overkwamen eenigszins verdacht, omdat velen het listig, sophistisch, hoogmoedig karakter niet konden afleggen' (Coccejus). Trigland zocht nu gelegenheid om èn in zijn onderhoud te voorzien, èn de gereformeerde beginselen beter te leeren kennen. Hij had het geluk reeds op 19-jarigen leeftijd benoemd te worden tot rector van de school te Vianen. Hier kwam hij in aanraking met den predikant Albertus Selcart (zie dl. V, kol. 718). Na op diens aansporing het leeraarsambt gekozen te hebben, werd Trigland praeparatoir geëxamineerd door de classis Buren, waartoe Vianen behoorde. Omdat er te veel candidaten waren werd hij afgewezen, maar op aanbeveling van Selcart wendde hij zich tot de classis Gouda en werd hij daar wederom geëxamineerd en tot candidaat bevorderd, waarna Selcart hem eens zijn kansel toevertrouwde. Hij werd predikant te Stolwijk in 1607, te Amsterdam 24 Dec. 1610, hoogleeraar en predikant te Leiden, 1634 en 1637. Hij was in 1604 gehuwd met Christina (Stijntje) Stoof, dr. v. Theodoor Stoof. Zij heet ook (zie J. Walvis, *Beschrijving der*

stad Gouda I, 318); Stijntje Henriks Stoof. Trigland noemde haar deffigheidshalve *Astophia*. Hoe Trigland zich ontwikkelde en zich uitsprak in contra-remonstrantsche richting, lezen wij elders uitvoerig. Wij vermelden alleen eenige bijzondere feiten.

De 'vergadering van correspondentie' van 1615 droeg aan Trigland en Rolandus op een geschrift tegen de Remonstranten samen te stellen. Reeds verscheen in 1615 het eerste werk van Trigland dat een lange rij van ongeveer 35 opent. Het meest bekend is zijn *Kerckelijcke Geschiedenissen*, een doorlopende bestrijding van Wtenbogaerts' *Kerckelijcke Historie*, uitgegeven te Leiden in 1650 (verg. t e r H a a r a.w., blz. 108 v., 177-181).

Merkwaardig is een gesprek van Trigland met prins Maurits in 1616, nadat hij naar den Haag was gereisd om den prins zelf een zijner boeken aan te bieden. Onder het bespreken van den toestand der kerken in de verschillende plaatsen zeide Trigland, dat, als de Gereformeerden er maar overal in huizen en schuren mochten vergaderen, zij nog wel moed hadden 'd'Arminianen doot te prediken'; waarop Maurits was uitgevallen: 'Hoe, zouden wij in huizen en schuren gaan?! De kerken komen ons toe, wij zullen ze ook hebben!' Men kan zich voorstellen, voegt ter Haar (a.w. blz. 46) aan dit bericht toe, hoe welgemoed Trigland zijne terugreis naar Amsterdam aanvaardde, nu hij zijnen vrienden zulke geruststellende berichten kon brengen.

Als lid van de Nationale Synode te Dordrecht trad Trigland niet het meest op den voorgrond, maar zijn invloed was groot. Uit zijne *Kerckelijcke Geschiedenissen* blijkt, dat hij de handelwijze van Bogerman, toen deze de Remonstranten wegzond (14 Jan. 1619) niet geheel en al heeft goedgekeurd. Hij schrijft daarover (nog na vele jaren dus): 't Welck gelijk ick met een schrick ende ontsettinghe mijns gemoets ghehoort ende gesien heb, alsoo noch met een ontstellinge gedencke'. Na de Dordtsche Synode heeft o.a. Trigland de Provinciale Synode van Utrecht geholpen om de kerk van remonstrantisme te zuiveren.

Toch zag hij de scheuring in de kerk en het verlies van zoovele lidmaten met leede oogen aan. Zeer gaarne zou hij zien, dat alle remonstrantsch gezinden weer tot haar terugkeerden. Hij richtte tot hen in 1623 een 'christelijcke en vriendelijcke vermaninghe aen de afgedwaelde Remonstrantsche Ghezinde'. Pijnlijk treffend is daartegenover zijne algemeen toepasselijk gemaakte beschuldiging, dat de Remonstrantsche leeraars een ongebonden leven leidden. Van de schuld der Remonstranten aan de samenzwering tegen prins Maurits in 1623 was hij natuurlijk ten volle overtuigd. Het eenige, dat tot zijne verontschuldiging zou kunnen worden bijgebracht is, dat hij te goeder trouw slechts vertolkte, wat onder de Gereformeerden de heerschende meening was. Doch door deze verdediging wordt de zaak zelve nog erger en het kwaad meer algemeen. De kracht van het optreden van Trigland lag in zijne dogmatische gevoelens, en in zijne begeerte zijne tegenstanders te bekeeren. Iemand maakte echter de opmerking, dat 'bij de verhouding van een druppel honig tot een vat azijn weinige remonstranten te vangen waren'.

Behalve hoogleeraar was hij sedert 23 Aug. 1637 ook predikant te Leiden, hoewel sedert 1645 slechts in naam, gesteund door een hulpprediker.

In 1640 verschenen al de tot op dien tijd toe uitgegeven werken van hem in drie deelen als: *Opuscula Jacobi Triglandii, dat is: Verscheyden boecken, Tractaeten door Jacobum Triglandium*,

voor desen Bedienaer des H. Evangelii binnen Amsterdam, ende nu professor der H. Theologie in de universiteit tot Leyden, als mede bedienaar des H. Evangelii aldaer (vgl. ter Haar, a.w., blz. 101).

Zijne vrouw overleed omstreeks 1643 (zie ter Haar, a.w., blz. 104).

Johannes Coccejus heeft eene lijkrede over hem uitgegeven, gehouden 17 Apr. 1654 in opdracht van den senaat. De voornaamste bijzonderheden zijn daar ontleend aan een opstel, door Trigland voor zijne kinderen geschreven. Zij is te vinden in *Opera omnia Joh. Cocceji* (VI, 483). Het opstel zelf van Trigland is verloren gegaan. Naar vrij algemeen gebruik onder aanzienlijken en gegoeden lieten zijn nagelaten betrekkingen een begrafenispenning slaan ter uitdeeling aan hen, die mede de laatste eer bewezen. Afbeelding en beschrijving daarvan gaf P.C.G. Guyot, *De begrafenispenningen van Jac. Triglandius, den ouden, en Johannes Fredericus Gronovius* (Nijm. 1847) Zijn geslachtswapen vertoont een gedeeld schild, boven drie burchten, onder drie eikels, met bovenschrijf: 'sublimis et imus' (hoog geplaatst en ootmoedig). Riets tap beschrijft dit wapen (*Armorial général*, Gouda 1887, II, 938b) aldus: 'D'azur à trois glands effenillé d'or, les queues en bas, au chef du même ch. de trois tours du champ'.

In 1664 gaven zijne kinderen een nagelaten werk van hem uit: *Antapologia, sive examen atque refutatio totius Apologiae Remonstrantium. Opus posthumum* (Hardervici 1664).

Van zijne elf kinderen bleven zeven in leven. Bekend zijn: Cornelis Trigland, de oudste, predikant te Wormer, Hoorn en 's Gravenhage, opvoeder van den Prins van Oranje (overl. 1679), Theodorus Trigland, advocaat bij den Raad van Holland, professor in de rechten te Harderwijk; Jacobus (2) Trigland, predikant te Monster (sedert 1646), te Alkmaar (sedert 1648), te Haarlem (sedert 1651) en te Amsterdam (sedert 1661; overl. 1664); zie *Kerkel. Handb.* 1907, Bijl., 137; 1908, Bijl., 99, 101, 116. Zijn kleinzoon en naamgenoot volgt.

Portretten van Trigland bestaan als schilderij door J.v. Teylingen en v.G., als prenten door C.v. Dalen, W.J. Delft, J. Houbraken, A. Coenraats en een onbekend kunstenaar.

Zie: H.W. ter Haar, *Jacobus Trigland* ('s Gravenhage 1891); *Kerkelijk Handboek* (1907), Bijl., 160; (1908), Bijl., 101; *Nederl. Archief v. Kerkgesch.* I (1902), 57, 62, 71, 80, 204 v.; H.H. Kuypers, *De Post Acta* (Amst./Pretoria, 1899), reg.; H. Kaajan, *De groote synode van Dordrecht*, B. Glasius, *Godgel. Nederl. Biogr. Woordenb.* ('s Hert. 1856) III, 441-446.

Knipscheer

[Trigland, Jacobus (3)]

TRIGLAND (Jacobus) (3), kleinzoon van Jacobus (1) Trigland (die voorafgaat) en zoon van Jacobus (2) (zie ook vorig artikel); geb. te Haarlem 8 Mei 1652, overl. te Leiden 22 Sept. 1705. Hij studeerde te Harderwijk en te Leiden, en werd predikant te Thamen a.d. Amstel in 1676, te Breda in 1678, te Utrecht in 1680 en te Leiden in 1681. Te Leiden werd hij in 1686 hoogleeraar in de theologie, in 1692 ook voor de hebreuwsche oudheden. Het laatste ambt aanvaardde hij met een *Oratio de origine et causis rituum Mosaicorum*. De lijkrede over hem door Johannes van Marck is gedrukt achter diens *Dissertationes academicae*. Toen in 1702 Willem III was overleden, werden te Leiden op twee achtereenvolgende dagen lijkredenen gehouden door Trigland en door Gronovius. Hij gaf uit:

De Dodone, de Kareis, Scripturae vindiciae, en eenige leerredenen.

Zijn portret bestaat als prent door A.v. Zijlvelt.

Zie: B. G l a s i u s , *Godgel. Nederl. Biogr. Woordenb.* III ('s Hertogenb. 1856), 446 v.; *Kerkelijk Handboek* (1907), Bijl., 131; (1908), Bijl., 144; (1910), Bijl., 166.

Knipscheer

[Trommius, Abraham]

TROMMIUS (Abraham) of T r o m , geb. te Groningen 23 Aug. 1633 (oude stijl), overl. ald. 29 Mei 1719, zoon van Jan Jansen Trom (1600-1670) en Magdalena Martersteck (1604-1653).

De Universiteitsbibliotheek te Groningen bezit een boekje: *Abrahami Trommii, S.S. theol. Doct. en V.D.M. Bevindingen van hem selven geduirende syn Levens-loop. Tot soo verre hij hadde opgeteekent ende by een versamelt. Te Groningen bij Joh. van Velsen en de weduwe van Joh. Barlinkhof* (1720). De inhoud van dit boekje is opgenomen achter de verschillende opdrachten, voorredenen en 'adviezen' van zijn *Volkomene Nederlandsche Concordantie ofte Woord-Register des Ouden en Nieuwen Testaments*, deel I (Leeuw. 1750), en beslaat daar 22 folio-bladzijden met zeer kleine letter. S.D. v a n V e e n verhaalt het een en ander daaruit in *Stemmen voor Waarheid en Vrede* van Aug. 1892. Zijn vader was lakenverver te Groningen, werd 15 Mei 1639 diaken, 27 Aug. 1663 ouderling. Zijne moeder was van duitsche afkomst, dochter van Jurjen Martersteck, die in Groningen was getrouwd met eene 'Metjen', en zoon was van een burgemeester van Gotha. Een zoon van dezen Jurjen, C h r i s t i a n geheeten, was de vader van Abraham Martersteck, die predikant was te Saaxum en te Eenum en in 1741 overleed.

Trommius studeerde te Groningen, en begon daarna (1655) met twee studenten een buitenlandsche reis van twee jaren. Hij werd predikant te Haren 11 Oct. 1657, huwde 29 Nov. d.a.v. met Hillegonda Martinus, dochter van den predikant van Groningen, Johannes Martinus. Zij overleed 18 Mei 1691, waarna hij hertrouwde met Theodora ter Braak, 24 Juli 1692, weduwe eerst van den kapitein Ernst Clant, daarna van Abraham Schoock, secretaris van Groningen. Zij overleed 22 Sept. 1694; Trommius trouwde voor de derde maal met Elisabeth Coo, die ook twee keer weduwe was geweest, n.l. van Eerhardus Schouten, kapitein ter zee en van David Hagemet, landsmuntheester. Zij overleed ook spoedig, 9 Aug. 1698. Voor de vierde maal trouwde hij 1 Oct. 1699 met Helena van Marck, wed. van den luitenant Harmannus van Oostbroeck. Sedert 26 Nov. 1671 was hij predikant te Groningen tot zijn dood.

De arbeid voor zijn *Nederlandsche Concordantie* was begonnen door zijn schoonvader, dien hij reeds in 1662 mocht helpen. Hij heeft er 28 jaar aan gewerkt. Het eerste deel over het Nieuwe Testament verscheen in 1672, het tweede, over het Oude Testament tot en met Esther, in 1685, het derde in 1691. Hierna volgde: *Concordantiae versionis: vulga dictae LXX interpretum, cujus voces secundum ordinem elementorum Sermonis Graeci digestae recensentur, contra atque in opere Kircheriano factum fuerat. Leguntur hic praeterea voces Graecae pro Hebraicis redditae ab antiquis omnibus N.T. interpretibus, quorum nonnisi fragmenta exstant, Aquita, Symmacho, Theodotione et aliis, quorum maximam partem nuper in lucem edidit D.B. de Montfaucon* (Amst. et Traj. ad Rh. 1718), twee deelen. Dit grieksch-hebreeuwsch

woordenboek op de alexandrijnsche vertaling vond eenigen tegenstand, die Trommius noopte tot het schrijven van *Epistola apologetica ad doct. virum Joannem Gagnerum, Oxoniensem, A.M., qua se suasque concordantias Graecas in LXX interpretes nupera se editas modeste tuetur contra animadversiones hujusce viri doctiss. recens Oxonii impressas ac publici juris factas* (Amst. 1718).

Ook schreef Trommius een *Succincta responsio* tegenover de aanmerkingen van Conrad Kircher. Zelf maakte hij nog een verbeterde uitgave van de *Nederlandsche Concordantie* voor de pers gereed.

De Groningsche academie benoemde Trommius tot doctor honoris causa in de theologie. De provinciale synode van 1718 zond een deputatie tot hem, om hem 'op een solemnele wijze voor sijn onvermoeide neerstigheyt te laten bedancken en hem verder alle bedenckelicke zege na lichaam en ziele in syn oude dagen toe te wenschen'.

Het verhaal, dat de vrouw van Trommius het eens bijna voltooide werk op een goeden dag heeft verbrand, omdat deze arbeid haar zoo verveelde, is voor zoo ver bekend nergens beschreven. Waarschijnlijk mist het allen grond. Het wordt ook van andere personen verteld die aan soortgelijk werk bezig waren. Zijne eerste vrouw zou de schuldige moeten zijn; doch het werk was mede de erfenis van haar vader, en hij noemt haar na haar dood: 'mijne allersoetste huysvrouw', en verklaarde, dat hij met haar 'in alle ongeveijnsde, oprechte liefde, ruste en vrede' heeft geleefd.

Voorts heeft Trommius nog uitgegeven: *Zedige Verbeteringe van den Rijm van Dathenus over de honderd en vijftig Psalmen Davids* (Amst. 1695). Hieraan heeft hij 17 jaar gewerkt. Hoewel Dathenus hier wel verbeterd is, werd deze berijming terecht niet ingevoerd. Nog schreef hij *Jubel-jaers-praedicatie* (1694) en *Reductie der Stadt Groningen*.

Voor het laatst preekte hij 14 Mei 1719. Hij is begraven in de Nieuwe Kerk in het graf van zijn eerste vrouw. Op 11 Juni werd de lijkrede uitgesproken door zijn neef en ambtgenoot H i t z e r u s T h e m m e n .

Zie, behalve het bovengenoemde: B. G l a s i u s , *Godgeleerd Nederland, Biogr. Woordenboek* III ('s Hertogenb. 1856), 447 v.; *Kerkelijk Handboek* (1914), Bijl., 148, 151, 153, 166; *Bibliotheca theologica et philosophica* (Lugd. Bat., Burgersdijk en Niermans, 1900), 645 v.; J. R e i t s m a , *Gesch. van de Herv. en de Herv. Kerk*, 3de dr. (Utr. 1916), 587; *Groningsche Votksalmanak* 1905, 1-37; L. K n a p p e r t , *Gesch. der Ned. Herv. Kerk* I (Amst. 1911), 279, II (Amst. 1912), 139; G. J. V o s , *Gesch. der Vaderl. Kerk*, 2de dr. (Dordrecht 1888) I, 132.

Knipscheer

[Troostwijk, Wouter Johannes]

TROOSTWIJK (Wouter Johannes), schilder en etser, werd geboren te Amsterdam 28 Mei 1782 en stierf aldaar 20 Sept. 1810; hij was een leerling van Jur. Andriessen en had het toezicht over het stadhuis te Amsterdam. In zijn vrijen tijd wijdde hij zich aan de kunst, stelde eerst veel belang in de teekeningen van P.v. Liender en was bij A.v.d. Bosch in de leer om zich te bekwamen in de stippel-gravure.

Hij bestudeerde oude meesters als Potter, Dujardin, v.d. Velde, die hij met goed gevolg navolgde, terwijl hij toch oorspronkelijk bleef. Zijn schilderijen enz. werden verkocht 18 Maart 1875.

Schilderijen van zijn hand bevinden zich te Amsterdam, Rijksmuseum: Raampoort, 2 Geldersche landschappen.

Teekeningen van zijn hand bevinden zich te Amsterdam, Prentenkabinet: man liggende op zijn

rug, man bij water, koeien, 7 studies van koeien, zittende vrouw 1808, rugfiguur van een man met juk, waterscheppende man, leeuwenstudie, koirenkop, hengelaar, zittende man, naaktfiguur; Amsterdam, Mus. Fodor: 2 studies v. runderen, landlieden bij een stadswal; Haarlem, Mus. Teyler: landschap met dieren, studie van een koe, van een paard, van 2 koeien, 4 studies van koeienkoppen, runderen; Rotterdam, Mus. Boymans: 3 studies van runderen.

Prenten van zijn hand zijn een dertigtal dieren figuurvoorstellingen.

Naar hem graveerde J.E. Marcus.

Zijn portret bestaat als prent door J.E. Marcus.

Zie: H.P. Bremmer, *Mod. Kunstwerken* III, 40; G.H. Marius, *De Holl. schilderkunst in de 19de eeuw* ('s Gravenhage 1920) 58, 60, 62, 66; J. Veth in *Gedenkboek der Holl. schilderkunst 1860-90* (Amsterdam 1893); Ch. Blanc, *Manuel de l'amateur d'estampes* (Paris 1854-90) IV, 61; *Cat. de tableaux, dessins exp. et grav. à l'eau-forte* (Amsterdam 1875); P. Kristeller, *Kupferstich u. Holzschnitt in 4 Jahrh.* (Berlin 1905) 391; A.M. Hind, *A short history of engraving and etching* (London 1911) 357, 358; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 722; C. Immerzeel, *De Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders* (Amsterdam 1843) III, 146; C. Kramm, *De Leven en werken der holl. en vl. kunstschilders* (Amsterdam 1857-64) VI, 1648; R.v. Eynden en A.v.d. Willigen, *Geschied. d. vaderl. schilderkunst sedert de helft der 18de eeuw* (Haarlem 1816), II, 481; *Cat. de Ridder*, 1137; G.K. Nagler, *Neues allgem. Künstlerlexikon* (München 1835-52), XIX, 116; J.Ph.v.d. Kellen, *Le Peintre graveur holl. et flam.* (Utrecht 1866) 187-97.

J.M. Blok

[Troyen, Jan van]

TROYEN (Jan van) Janszoon, alias Jan Janszoon, geb. te Rotterdam in 1535, overl. te Amsterdam 23 Nov. 1570. Zijn vader was schipper en woonde in 1570 in Amsterdam. Zijn moeder heette Martina Hendriksdr. en overl. 1559.

Van zijn jeugd af voer de zoon op zee. Hij komt in 1557 voor, wonende te Rotterdam op 'die Middeldam' en is aangeslagen voor 10 stuivers. Als aanhanger der hervorming moest hij bij de komst van Alva vluchten en ging met vrouw en kind in een voorstad van Emden wonen. Begin 1569 behoort hij tot de eerste Watergeuzen, die van den Prins van Oranje een kaperbrief kregen. In zomer 1569 werd hij in de haven van Bordeaux aangehouden, maar het beslag werd opgeheven. Hij zeilde naar de Engelsche kust en zijn schip werd door admiraal Dolhain bij de vloot aangenomen. Van Troyen werd schipper op de Post van Haarlem, het admiraalsschip van Dolhain. Met de Geuzenvloot zeilde hij naar het Vlie, waar Dolhain hem 16 Sept. 1569 den eed van trouw afnam; 28 Sept. 1569 zeilde men naar de Eems, waar hij einde Oct. 1569 tijdens een storm zijn schip en goed verloor. In Oct. van hetzelfde jaar ontnemt hij aan een schipper op de Eems diens scheepsboot. In het voorjaar 1570 gaat hij voor eigen rekening vrijbuiten en plunderde 10 Mrt. 1570 in het Goereesche Gat het marktschip op Amsterdam. Vergeefs trachtte de stadsregeering hem te grijpen. Van Troyen zeilde naar Norden en verkocht daar den buit. In Mrt. 1570 neemt de ambtman van Norden zijn jachtschip in beslag, dat het eigendom was van een weduwe in Enkhuizen; men ontnam hem eenige geroofde goederen en gaf die terug aan de eigenaars in Groningen en Zwolle. 9 Apr. 1570 werd hij onverwachts in Emden gevangen gezet, op verzoek der regeering van Amsterdam; hij verdedigde zich

door zijn kaperbrief en kwam 1 Mei 1570 vrij. Op 12 Juni 1570 rust hij in Emden weer een schip uit en verzamelt volk; bij Borkum gaat hij met Menninck en Ruychaver een verbond aan. 's Avonds 14 Juni 1570 komt men bij het Vlie, om daar drie spaansche oorlogsschepen te verdrijven; de onderneming mislukt en 15 Juni 1570 wordt van Troyen na een dapperen strijd gevangen genomen. 18 Juni 1570 wordt hij in Amsterdam streng verhoord. Op de dagvaart van 19 Juni 1570 werd aan de Staten van Holland het feit bekend gemaakt. Woedend dreigden de Watergeuzen om elken Amsterdammer te zullen hangen, zoodat de regeering huiverig werd. Maar Alva beval 16 Sept. 1570 dat men van Troyen dadelijk moest vonnissen; 20 Nov. 1570 besloot de vroedschap hem te hangen, en 23 Nov. 1570 is het vonnis aan een galg in de Volewyck voltrokken.

Zie: v. Vloten, *Nederl. Volksopt.* (1858), I, 150-157, 289-291, 297-307; Wagenaar, VI, 308; Franz, *Ostfriesland und die Niederl.* 109, 135, 140; *Resolutiën van Holland, 1570*, 415; *Memorieboek van Rotterdam, 1557*, 457; Altmeyer, *Gueux de Mer*, 37; ter Gouw, *Gesch. van Amsterdam* VI, 331-332; Papieren van Nicolaas Ruychaver in het Rijksarchief te Haarlem, in afschrift Krijgsk. Archief Gen. Staf; *Dietsche Warande* VIII (1867), 432; Wagenaar *Beschr. van Amsterdam* III, 306; Hagedorn, *Ostfrieslands Handel*, 236; *Defensionales*, 73 v. Vogels

[T Sandoel, Gaspar]

'T SANDOEL (Gaspar), of T' Zandoel, geb. omstreeks 1588 te Geertruidenberg, Norbertijnerkanunnik in de abdij te Tongerlo, overleed te Roosendaal 18 Oct. of Sept. 1625. Hij werd priester gewijd in 1613 en bekleedde in de abdij den post van cantor, toen hij een nieuw Necrologium der abdij schreef volgens het oude bewaard geblevene, dat waarschijnlijk het handschrift is, dat thans onder no. 20748 berust in de Koninklijke bibliotheek te Brussel. Hij behaalde den graad van baccalaureus in de theologie, waarschijnlijk te Leuven. Hij werd onderpastoor te Duffel en in 1622 of 23 pastoor te Roosendaal, waar hij aan de pest in den bloei zijner jaren overleed. Van zijn hand verscheen in druk: *Het wonder leven van den H.H. Hermannus Joseph genaemt van de H. Moeder Gods, Religieus der Orde van Premonstreyt of Witte Heeren in de Abdije tot Steynveldt in het bisdom van Colen, overgheset uyt het Latijn in onse Nederduytsche tale, door F.G. TS.* (Antw. By Hieronymus Verdussen 1622).

Zie: W. van Spilbeeck, *Necrologium B.M.V. de Tongerlo* (Tongerl. 1902) VI, 210; Goovaerts, *Ecrivains de l'ordre de Prémontré* II (Brux. 1902), 254; *Analectes hist. eccl. Belg.* XXXIX (1913), 324.

Fruytier

[Tserjans, Petrus]

TSERJANS (Petrus), of S e r g e n t, magister, priester, openbaar notaris, verblijvend te Middelburg. Hij komt voor in notariële akten, door hem opgesteld en betrekking hebbende op het geschil tusschen den pastoor van Westkappel, een abdijsheer van Middelburg, en de fabriekmeesters der twee middelburgsche kerken, die recht beweerden te hebben op de offeranden van het groot altaar te Westkapelle. Zij dateeren van Middelburg 2 Juni 1498 en 9 Mei 1499. Een acte van den notaris P. Sergent, 20 Mei 1503, bevat eindelijk de overeenkomst. 1506 schreef notaris P.S. nog een akte voor den abt van Middelburg. 1500/01 werd Petrus Tserjans ingesteld als pastoor te Brigdamme; hij behield deze pastorij tot zijn dood 1510/11.

Petrus Johannes, die 1504/05 een vicarij in de abdijkerk verkreeg, is misschien wel dezelfde als notaris Petrus Tserjans.

Zie: *Bijdr. Bisdom Haarlem* VI, 442-443, VII, 409; Grijpink, *Register op de Parochiën I*, Wal. 11, 84.

Fruytier

[Tyffreyss, Willem van]

TYFFREYSS (Willem v a n), data van geb. en overl. onbekend.

In Mei en Juni 1568 diende hij als soldaat onder graaf Lodewijk in Groningerland. Toen het leger door de Spanjaarden verslagen was, voegde hij zich bij den Prins van Oranje, die een inval in Brabant deed, vocht in Oct. 1568 bij Daelhem; nadat het leger uit elkaar ging, zwierf hij eenigen tijd in Duitschland rond. Van hier ging hij naar Engeland en nam in Aug. 1569 dienst bij admiraal Dolhain,

die bezig was eenige schepen voor de Watergeuzen uit te rusten. Als matroos had hij op het schip vrije kost en kreeg nog tien daalders soldij. Toen de vloot in den winter van 1569 op 1570 in de oostfriesche wateren overwinterde, verliet hij in Jan. 1570 zijn schip en trok weer Duitschland in. Op 21 Apr. 1570 werd hij te Keulen wegens dronkenschap gegrepen en voor de rechtbank verhoord. Als zijn beroep gaf hij toen koopman op, maar het bleek, niet waaruit zijn handel bestond. Zijn naam wordt daarna niet meer gehoord.

Zie: H ö h l b a u m in *Mitteilungen aus dem Stadtarchiv zu Köln* XVII, 89.

Vogels

U.

[Ufkens, jonker Popko]

U FKENS (jonker Popko), geb. te Appingedam, datum onbekend, kwam om bij Hardenberg 17 Juni 1580; hij was gehuwd met **T i e t h J a r g e s** (geb. 1538, overl. 1608, dochter van **C o p p e n J a r g e s** en **E v a F r o m a**).

Ufkens was een rijk edelman, die eerst het volle vertrouwen van den graaf van Megen had, hoewel deze hem verdacht van geusgezindheid. In 1566 teekende hij niet het Compromis, hij was er niet voor aangezocht; dit schijnt hem geërgerd te hebben en hij vroeg of hij niet waardig was om zijn vaderland te dienen. Om geheime aanslagen te voorkomen, verliet hij in Febr. 1568 Groningen en vestigde zich in Emden, 23 Mei 1568 vocht hij bij Heiligerlee en 21 Juli 1568 ontkwam hij aan de nederlaag bij Jemmingen. Door Alva beschuldigd van deelneming aan den beeldenstorm, werd hij 10 Jan. 1570 verbannen. Hij ging nu voorgoed in Oostfriesland wonen; Febr. 1570 bood hij den Prins van Oranje een vendel soldaten aan en steunde zooveel hij kon de landgangen in Friesland. Hij stond bij de Gravin-weduwe in hoog aanzien, evenals bij den drost. Manninga Ufkens besteedde groote sommen om de ondernemingen der Watergeuzen te steunen. Mei 1570 wilde hij een aanslag op Vlissingen of Enkhuizen doen, maar de drost van Emden nam alles in beslag, zoodat het plan niet kon worden uitgevoerd. Begin Oct. 1570 werd hij door de Gravin-weduwe naar den Prins van Oranje gezonden om eenige misstanden bij de Watergeuzen op te ruimen; einde Oct. 1570 komt hij in Emden terug met brieven van den Prins. Hij had het verzoekschrift geteekend, dat op 17 Oct. 1570 bij den Rijksdag te Spiers werd ingediend. Najaar 1570 rustte hij in Emden weer schepen uit. 26 Oct. 1571 kreeg Ufkens een volmacht van Oranje om in Groningerland geld te verzamelen. Apr. 1572 was hij in Emden voor de Watergeuzen werkzaam. Hij was een vurig aanhanger van Oranje en de partij van den opstand. Apr. 1575 onderhandelde hij met graaf Johan van Oostfriesland. In 1576 te Groningen terug, was hij Raad van den graaf van Rennenberg, en stond in hooge gunst. Hij deed alles om het verraad te voorkomen, maar moest de stad verlaten; hij werd 17 Juni 1580 door de soldaten van Schenk gedood in den slag bij Hardenberg.

Zie: de **H a a n H e t t e m a**, *Stamboek Friesche Adell*, 68; van **V l o t e n**, *Nederl. Volksopst.* (1858) I, 144, 308; **F r a n z**, *Ostfriesland und die Nederl.*, 171, 172, 239; van **S o m e r e n**, *Corr. de J. de Wesenbeke*, 83; **W a g e n a a r**, VI, 320; **K l o p p** *Ostfr. Gesch.*

II, 10; van Groningen, *Gesch. der Watergeuzen*, 350, 351, 485; Westendorp *Hervorming in Groningen*, 38; Marcus, *Sententiën*, 222; Feith, *Archief van Groningen*, II, 327; Harkenroht, *Oostfr. Oorspr I*, 368.

Vogels

[Ulgers, Herman]

ULGERS (Herman), geb. waarsch. in Groningerland, overl. te Stickhausen najaar 1570.

In 1566 nam hij deel aan den beeldenstorm in de kerk van Saxum. Mei 1568 diende hij met zijn broeder Dutmer Ulgers onder graaf Lodewijk bij den inval in Groningen; 10 Jan. 1570 werd hij door Alva verbannen. Hij teekende het verzoekschrift om bescherming, dat 17 Oct. 1570 op de vergadering van den Rijksdag te Spiers werd ingediend. Begin Sept. 1570 nam hij bij Groningen een paar vrouwen gevangen en bracht ze naar Norden; de Oostfriezen bevrijdden ze en voerden Ulgers gevangen naar Stickhausen. Hier stierf hij in de gevangenis. Waarschijnlijk had hij geen bestelling van Oranje.

Zie: Franz, *Ostfriesland und die Nederl.*, 165, 168; Wiarda, *Ostfriesche Geschichte* III, 105; Marcus, *Sententiën*, 222; *Gron. Volksalmanak* 1900, 45; Harkenroht, *Oostfr. Oorspr. I*, 368; Hagedorn, *Ostfriesl. Handel*, 279; *Defensionales* 86.

Vogels

[Unia, Sidzo]

UNIA (Sidzo), friesch edelman, leefde omstr. 1475, zoon van Tjebbe Unia en Baeth Pybedochter te Wirdum bij Leeuwarden. Hij is bekend geworden door zijn verzameling wester-lauwersche wetten in den naar hem genoemden *Uniacodex*, die zich bevindt in de Bodleyaansche bibliotheek te Oxford onder de kostbare verzameling van Franciscus Junius. Prof. Siebs te Breslau heeft in 1893 dezen codex onderzocht en er een belangrijke monografie aan gewijd in zijn *Westfriesische Studiën* (Berlin 1895).

Zie: mijn opstel in *It Heitelan*, Snits, 22 Maart 1919.

Wumkes

[Unroch, Hunerik]

UNROCH, Hunerik, omstreeks 1000 graaf in Teisterbant, was met keizer Otto III in Italië, waar hij zich grooten roem verwierf, en leidde met graaf Balderik in 1006 de verdediging der streek bij den inval der Noren (zie kol. 67).

Vgl. Gosses, *Vorming van het graafschap Holland*, 129; *Oorkdbk. van Utrecht*, no. 149; Sloet, *Oorkdbk. van Gelre*, no 120.

Blok

[Utenhove, jonker Anthonis van]

UTENHOVE (jonker Anthonis van), geb. te Gent, datum onbekend, kwam om te Oudenaarde 9 Jan. 1573, zoon van jonker Nicolaas van Utenhove, ridder heer van Sequidin, en Maria van Hodion, gezegd de Guibar-

chier, stamde uit een aanzienlijk geslacht, dat in Gent vele voorname betrekkingen had bekleed. Hij was niet gehuwd en wordt beschreven als een klein roodharig man.

Hij teekende waarschijnlijk in 1566 het Compromis; 13 Juli 1566 was hij op de vergadering van St. Truyen en moest in 1567 uit Gent vluchten. In zomer 1569 is hij op de vloot der Watergeuzen in Engeland, in Sept. 1569 kapitein op het schip 'de Geelvinck'; hij komt terug naar de hollandsche kust en de Eems. Tot 2 Mrt. 1570 blijft hij bij Borkum in het winterleger en zeilt met oostenwind weg. Apr. 1571 is hij kapitein van een schip in Engeland. 1 Apr. 1572 is hij bij den Briel. Najaar 1572 neemt hij Oudenaarde in; de stad wordt door de Spanjaarden heroverd, Utenhove gevangen genomen en 9 Jan. 1573 levend verbrand.

Zie: Franz, *Ostfriesland und die Nederl.*, 106, 133, 266; *Biogr. Nat. de Belgique* IX, 463; Altmeyer, *Gueux de Mer*, 35, 85; van Groningen, *Gesch. der Watergeuzen*, 129; de Schrevel, *Troubles Religieux du 16e siècle à Bruges*, 11; te Water, *Verbond der Edelen*, I, 276; *Navorscher* XXI (1871), 58.

Vogels

[Utenhove, Willem Hendrik Philibert baron van]

UTENHOVE (Willem Hendrik Philibert baron van), geboren te Jutphaas 25 September 1777, broeder van den volgende, was gemeente-ontvanger te Jutfaas en hoogheemraad van den Lekdijk Benedendams en den IJsseldam. Hij huwde 1e in 1805 Amelia van der Voort en 2e in 1824 Louisa Maria Momma, weduwe van Dr. Alexander Everard Römer (V kol. 608). Hij overleed, evenals zijn broeder kinderloos, op den huize Stormerdijk te Jutphaas den 17en Aug. 1864.

Zie: familiepapieren in mijn bezit.

Römer

[Utenhove van heemstede, Jacob Maurits Carel baron van]

UTENHOVE VAN HEEMSTEDE (Jacob Maurits Carel baron van), zoon van Willem Hendrik baron van Utenhove en van Clara Charlotta de Geer van Rijnhuizen, werd geboren te Utrecht den 26. Juli 1773 en overl. te Lienden op den huize Kermestein 1 Sept. 1836. Hij bezocht de universiteit te Utrecht. Slechts korten tijd wijdde hij zich aan de studie der rechtsgeleerdheid, o.a. de lessen van Bondam volgend, en legde zich weldra met ijver toe op de grieksche en romeinsche letteren bij de hoogleeraren Saxe en Segaar, wier huiselijken omgang hij tevens mocht genieten. Een toeval leidde hem tot de beoefening der sterrekunde. Toen iemand beweerde, dat het onmogelijk was, een eclips te berekenen en aan van Utenhove, die dit tegensprak, vroeg, of hij dat dan kon, besloot de laatste het berekenen van eclipsen te leeren, hetgeen hem tot de studie der sterrekunde en der wiskunde bracht. Van twee mannen ontving hij de allereerste leiding, nl. van Laurens Praalder, onderwijzer aan de stichting van Renswoude en van den beroemden hoogleeraar Hennert. Later werd zijn studiegenoot en trouwe vriend de vroeggestorven prof. J.F. van Beeck Calkoen. Toen Hennert zich door de gebeurtenissen van 1795 ternedergeslagen voelde, schijnt hij aan van Utenhove de zorg voor de utrechtsche sterrewacht te hebben toevertrouwd; althans diens eerste waarnemingen dateeren van 1797. Hoewel de instrumenten en de toestand van het observatorium zeer gebrekkig waren - zoo moest hij bij de bedekking van Jupiter door de Maan, den 16 Januari 1799, de olie van het slechte uurwerk met een test met vuur ontdooien - wist hij zich goed te redden. Zoo hield hij zich ook bezig met het bepalen van de juiste plaats der stad Utrecht. Von Zach verklaarde

in 1798, dat van alle steden van Holland alleen de geografische lengte van Utrecht genoegzaam bekend was. Dit was te danken aan

de vereenigde pogingen van den Jezuiet Franciscus de Paula Triesnecker en baron van Utenhove. Zij werd later door de trigonometrische meting van generaal Krayenhoff bevestigd. Met C.L. Brunings en W.A. de Beaufort, curator der utrechtse universiteit, deed hij enkele waarnemingen van eclipsen der satellieten van Jupiter, welke door Lalande zeer belangrijk werden genoemd. In het vaderland kenden weinigen van Utenhove's verdiensten, maar ruimschoots gewerd hem waardeering uit het buitenland. Lalande, von Zach, Bode en anderen onderhielden blijvende vriendschap en briefwisseling met hem. Ook Arago schatte hem hoog. Op aansporen van von Zach gaf hij de door Darquier uit het Duitsch in het Fransch vertaalde cosmologische brieven van Lambert, van zijne aantekeningen voorzien, bij van Keulen te Amsterdam uit. Aan een der gevels van het oude brughuis te Jutfaas zag men voor honderd jaar een in marmer gehouwen 8-vormige figuur, een lijn van twaalf uren omslingerend. Een versregel van Vergilius, Georg. I, 463, was er in gebeiteld: *Solem haec dicere falsum audeat*. Het was een meridiaan, aanwijzende, hoeveel een goed loopend horloge dagelijks op den middag met den zonnetijd verschillen moet: van Utenhoven's werk en berekening en destijds de eenige van dien aard hier te lande (het voorwerp is thans in mijn bezit).

Van Utenhove was lid van het amsterdamsche wiskundig genootschap 'Eene onvermoeide arbeid komt alles te boven', van het Koninklijk Instituut, de Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem, de Koninklijke Academie te Brussel, het Bataafsche Genootschap der Proefondervindelijke Wijsbegeerte te Rotterdam en het Utrechtsche Provinciaal Genootschap, terwijl de Maatschappij Felix Meritis hem tot honorair lid benoemde. In de werken van het Koninklijk Instituut gaf hij drie verhandelingen: *over het onderscheid van spherische en parabolische spiegels; over de verdeeling van den omtrek des cirkels in gelijke deelen; en over de bestendigheid der middelpuntvliedende krachten, niettegenstaande de veranderlijke snelheden in de cycloïdale beweging, welke in volgorde te vinden zijn in de Nieuwe verhand. v.d. Eerste klasse v.h. Kon. Ned. Inst. II, 107, in de Verhandelingen enz. IV, 92, en in de Nieuwe Verh. enz. I, 145*. Van Utenhove was gedurende twaalf jaren lid der Tweede Kamer, lid van de Staten der provincie Utrecht en hoogheemraad van het College van de Eem. Zijne weduwe, jonkv. J.J.G. Rutgers van Rozenburg, die 17 April 1880 op den huize Groenendaal te Jutfaas overleed, gaf zijne wiskundige boekerij ten geschenke aan de bibliotheek der utrechtse universiteit.

Zie: *Algemeene Konst- en Letterbode* 1839, nos. 34 en 35.

Römer

[Utrecht, Henricus van]

UTRECHT (Henricus v a n), uit Utrecht, benediktijner-monnik van St. Maximinus-abdij te Trier, werd 1532 tot abt gekozen in de abdij St. Nabor, bisdom Metz, waar 1518 door monniken van Sint Maximinus eene hervorming volgens de statuten van Bursfeld was ingevoerd. Na een bestuur van 13 jaar deed hij in 1545 afstand van zijn abdij in de handen van Paus Paulus III en overleed kort daarop, 17 Maart 1545.

Zie: *Gallia Christ.* XIII, 840; *Stud. und Mittheil. Ben. und Cist. Ord.* VIII (1887) 350. Fruytier

[Utrecht, Petrus van]

UTRECHT (Petrus v a n), uit Utrecht, benediktijner-monnik der abdij Werden, abdij der congregatie van Bursfeld, die in de 15e en 16e eeuw nauwe betrekkingen had met de Nederlanden, werd 1548,

toen de katholieke godsdienst hersteld werd, in de abdij Reinhausen tot abt aangesteld. Ten onrechte wordt hij door baron Edm. von Uslar - Sleichen, *Das Kloster Reinhausen bei Göttingen* (Hannover 1897) als een Lutheraan bestempeld. 1554 legde hij den eed van getrouwheid af op het kapittel der congregatie van Bursfeld, gehouden in de abdij Werden. Het kapittel van 1563 schreef aan hertog Eric van Brunswijk om de abdij Rein-

hausen te mogen behouden. Petrus van Utrecht moest zijne abdij verlaten; in Maart 1575 overleed hij, in de friesche abdij Foswerd bij Leeuwarden. Op het kapittel, gehouden 24 April 1575 in de abdij St. Pantaleon, werd zijn dood bekend gemaakt.

Zie: P. J a c o b s , *Werdener Annalen* (Dusseldorf 1897) 181; *Revue Bénédictine* XIV (1897), 547.

Fruytier

V.

[Vael, Johannes]

VAEL (Johannes), gewoonlijk *V a l e r i u s* genaamd, geb. te Oudenaarde, licentiaat in de beide rechten aan de universiteit te Leuven, overleed Mei 1610, 90 jaar oud. Hij was eerst officiaal te Kamerijk, en daarna gedurende 50 jaar kanunnik van Sint Pieterskerk te Utrecht. Hij stichtte 1603 of 1605 een beurs te Leuven in het Huis van Standonk. Zij is thans vereenigd met andere beurzen en bestuurd door de commissie van Brabant. 1610 schonk hij een kapitaal voor drie beurzen aan het Pauscollege te Leuven, die 1612 tot stand kwamen. Bestuurd door het seminarie van Mechelen brachten zij in 1880 nog 601 fr. op. De beurzen worden vergeven door den aartsbisschop van Utrecht, bij voorkeur aan een student van stad of provincie Utrecht.

1509-1561, komt een Joh. Vael voor als kanunnik en onderdeken van het kapittel te Zaltbommel. Hij, clericus van het bisdom Utrecht, voerde aldaar den titel van: *sacri palatii apostolici et aule Lateranenses comes palatinus* (*Archief aartsb. Utrecht* XIX, 211 vv.).

Zie: *V a l . A n d r e a s*, *Fasti acad.* (Lov. 1650) 273, 308; *Analectes hist. eccl. Belg.* XXI (1888), 191, 198, XVII, 108, 117; *Handboekje R.K. Eeredienst* XXVI (1872), 362.

Fruytier

[Vaero, Joannes van den]

VAERO (Joannes v a n d e n), geb. te Grubbenvorst 5 Maart 1719, overl. te Venlo 2 Maart 1792, zoon van *Conrardus* en *Anna Christina Duyvens* (*Douven*), sproot uit een familie, welke woonde in de hoeve 'Soest' te Grubbenvorst, en zich later noemde, omdat daar bij een hoeve een valderen, een vaeren of slaghek hing 'in 't Vaeren alias op Soest', ook wel 'aen gen Vaeren' ('in 't Vaeren', in 't Valderen') welke naam later hoofdnaam werd. Hij deed 4 Febr. 1767 den eed als scholtis van Venlo, welke betrekking hij tot midden Sept. 1781 bekleedde. Hij was tweemaal gehuwd: 4 Febr. 1745 te Venlo met *Anna Maria Willemsen* (ged. te Venlo 4 Maart 1718, aldaar begr. 11 Juni 1769, dochter van *Jacobus* en *Anna Maria Cuypers*), dan omstreeks 1770 te Wanckum met *Maria Josepha de Brun de Langenfeld* (geb. te Wanckum 1724, overl. te Venlo 9 Mei 1786). Uit zijn eerste huwelijk waren zeven kinderen, meest jong gestorven; zijn zoon *Johannes Conrardus* volgt; een dochter *Maria Christina*, ged. te Venlo 16 Mei 1750 en aldaar overl. 7 Juni 1810, huwde te Venlo 5 Mei 1767 met *Gerard Jozef baron de Pollart*, substituut-secretaris van de ammanie van Montfort, geb. te Bruggenum 4 Mei 1737, overl. te Blerick 12 Maart 1805, zoon van *Gerard Jozef* en *Catherina Gerards*.

Zie: *Maasgouw* 1906, 72, 1914, 3-4; *Limburg's Jaarboek* 1896, 21 v.; Stadsarchief van Venlo no. 174 en 2051.

Verzijl

[Vaero, Joannes Conrardus van den]

VAERO (Joannes Conrardus v a n d e n), ged. te Venlo 4 Januari 1754, overl. aldaar 21 December 1824, zoon van Joannes (zie vorig art.) en Anna Maria Willemsen, volgde zijn vader als scholtis op, deed als zoodanig den eed 21 Sept. 1781 en bleef scholtis tot 14 Febr. 1796, toen de oude Raad en de scholtis ontslag kregen, was ook advocaat van het Hof van Justitie te Venlo 1775-1794, Raadslid 1800-1808, 1816-1819, Maire 3 Vendémiaire XI (25 September 1802), geïnstalleerd 11 Vendémiaire XI (3 October 1802) tot 17 December 1806. Hij huwde te Well (L.) 9 April 1782 met Maria Clara de Brun de Langenfeld, dochter van Wilhelmus Albertus Joseph en Johanna Maria Coninx. Een van hun zoons was Joseph Joannes Hubertus, ged. 28 Augustus 1788, trad in franschen dienst, werd generaal en overleed te Wilgotheim in den Elsas in 1848; van hem stamt een fransche tak van het geslacht af.

Zie: *Maasgouw* 1906, 72, 1914, 4, 1920, 61; Stadsarchief van Venlo no. 174; H. Uyttenbroek, *De straten van Venlo*, 145.

Verzijl

[Valchert, Werner of Warnard van den]

VALCHERT (Werner of Warnard v a n d e n), schilder en graveur, waarschijnlijk in Amsterdam geboren omstr. 1580 en aldaar gestorven omstr. 1630. Hij was, naar men vermoedt, een leerling van Goltzius en leefde omstr. 1619 met zijn vrouw Reynkje Jans in Amsterdam, later ging hij naar Kopenhagen en schilderde in het slot en de kerk van Frederiksborg. Hij is een zeer origineele teekenaar en belangrijk meester, doch er is helaas slechts weinig van zijn werk bekend. Met Rubens, Seghers, H. Terbruggen, A. Janssens, Moreelse, G. Honthorst, M. Mierevelt enz. schilderde hij voor een reeks van 12 keizersportretten (zwartekunst door J.F. Leonard) keizer Caligula. Schilderijen van zijn hand bevinden zich te Amsterdam, Rijksmuseum: de overlieden van het kramersgilde, vier regenten en binnenvader van het Leprozenhuis, regentessen en binnenmoeder van het Leprozenhuis, de compagnie van Alb. Coenr. Burgh, toilet van Venus, aanneming van kinderen in het aalmoezeniersweeshuis (met nog vier anderen), Pieter Dirksz. Hasselaar (copie); Utrecht, St. Kathrijnekerk: Christus de kinderen zegenend; Kopenhagen, Universiteit: bespottung van Christus; Zeist, coll. J.H. Hense: toilet van Venus. Houbraken spreekt over een schilderij met meerdere levensgrootte portretten o.a. zijn eigen portret met een prediking van Johannes den Dooper op den achtergrond. Ook is er een schilderij van W.v.

d.V. verbrand op het slot Frederiksborg in 1859 en kwamen er op veilingen stukken voor op naam van W.v.d.V.

Etsen van zijn hand zijn o.a.: Lofdicht op St. Lucasschilders 1618, vrouw en twee satyrs, Heilige familie, Barmhartige Samaritaan, Maria Magdalena, Dood met ouden man en vrouw, Dood met jongen man en vrouw, Heilig avondmaal, Susanna en de grijsaards, zelfportret, groep mannen met stokken, een nar, die een vrouw omarmt, en nog eenige dergelijke, St. Lucas schilderend, Venus en Amor door een satyr verrast, de dood en de grijsaard, een vrouw aan haar toilet bezig door den dood verrast.

Houtsneden van zijn hand zijn: Heilige familie, Plato, Charon, doornenkroning.

Naar zijn ontwerp graveerden Th. Dusart, N. Lastman en een onbekende.

Ook wordt er in 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam een tekening aan hem toegeschreven, waarop vijf zingende en drinkende personen.

Zijn geschilderd zelfportret is in het Aartsbisshoppelijk Museum te Utrecht; ook maakte hij zijn zelfportret als prent.

Zie: A. Houbraeken, *De groote Schouburgh der Nederl. Kunstschilders en schilderessen* (Amsterdam 1718-29) I, 215; J.C. Weyerman, *De Levensbeschrijvingen der Nederl. Konstschilders etc.* ('s Gravenhage 1729) II, 3; C. Immerzeel, *De Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders* (Amsterdam 1843) III, 155; C. Kramm, *De Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders etc.* (Amsterdam 1857-64) VI, 1672; G.K. Nagler, *Neues allgem. Künstlerlexikon* (München 1835-52) XIX, 307; Ch. Blanc, *Manuel de l'amateur d'estampes*, (Paris 1854-90) IV, 87; *Cat. de Ridder* door v.d. Kellen; A.D. de Vries Az. *Biograf. aanteekeningen in Oud. Holland*, 1886, 143; A. Bredius, *Die Meisterwerke des Rijksmuseum zu Amsterdam* (München 1887) 12; G. Lafenestre et E. Richtenberger, *La Hollande* (Paris 298); A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 737; veilingscatalogi; E.W. Moes, aant. 's Rijks Prentenkabinet afd. schilders, afd. prenten; v.d. Kellen, aant. 's Rijks Prentenkabinet.

J.M. Blok

[Vale, Joannes van der]

VALE (Joannes van der), bernardijn der abdij Duinen bij Veurne, waar hij onder den abt Petrus van der Markt van Hontenisse 1418-1442 geprofest was, overleed 5 Juni 1459 te Gent in de nog bestaande abdij zijner orde, Byloke. Zijn geboorteplaats is niet bekend; hij wordt door de But geprezen als 'vir sagacis ingenii'. Hij behaalde te Parijs den graad van baccalaureus in de theologie (de Visch zegt licentiaat) en trad aldaar op als professor, of lector bibliae, aan de universiteit of in het college Sint Bernard van de orde van Cistercië. Jan van der Vale komt ook voor als portier van het hof te Zande te Hontenisse, waar zijne abdij talrijke polders en hoeven bezat. Op het laatst van zijn leven was hij biechtvader of bestuurder der nonnen van Byloke te Gent. Hij is aldaar onder een grafzerk met vlaamsch opschrift, vermeld door de But, begraven. De geschriften van van der Vale gingen verloren bij de verwoesting der abdij door de Geuzen in 1578.

Zie: A. de But, O. Cist., *Cron. et Cart. de Dunis* (Brug. 1864), 72, 82; C. de Visch, O. Cist., *Bibliotheca Scriptorum Ord. Cist.* (Col. 1556) 233; Register van Hulsterambacht, archief seminarie te Brugge.

Fruytier

[Varick, Johannes van]

VARICK (Johannes van) of Varičius, professor aan de universiteit te Leuven, geboortig

uit Delft, overleed 14 of 15 Nov. 1594 te Leuven. Paquot, *Mémoires* XII, 59 noemt hem bij vergissing Ludovicus. Hij werd 1593 benoemd tot president van het college St. Ivo, of der Juristen, waar hij den beroemden rechtsgeleerde Louis Carrion, die na ontslag in het college bleef bewonen, opvolgde.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XVII (1881), 333.

Fruytier

[Vasoris, Wilhelmus]

VASORIS (Wilhelmus), wijbisschop met den titel van Sarepta, was een predikheer van St. Omer, in welke stad hij geboren was. Toen hij de waardigheid van pauselijk penitencier bekleedde, werd hij 23 Oct. 1448 tot bisschop van Sarepta verheven. Hij was werkzaam 1448-1475 als wijbisschop in Doornik en Therouane. Als afgevaardigde van den bisschop van Utrecht trad hij 16 Febr. 1460 op te Haarlem om de regeltucht in het klooster der preekheeren te herstellen. De Jonghe en *Hist. ep. Harlem* stellen verkeerd den datum 1469. Te Dordrecht werd hij gevraagd om de echtheid der relikwie van het H. Kruis te bevestigen. Bij die gelegenheid schonk men hem er twee deeltjes van, die hij stervende aan het klooster te Gent schonk, waar hij 19 Nov. 1475 overleed en begraven werd in de Sint Magdalenakapel der kloosterkerk.

Zie: de Jonghe, *Desolata Bat. Dominicana*, 58; dezelfde, *Belgium Dominicanum* 67, 116; Eubel, *Hierarch. Cath.* II, 253; *Revue Bénédictine*, 1904, 345-349; Sanderus, *Fland. illustr.* III, 462.

Fruytier

[Veen, Cornelius van]

VEEN (Cornelius van), geb. te Waalwijk 4 Mei 1627, priester en norbertijner-kanunnik der abdij Tongerlo, waar hij 3 Maart 1650 de kloostergeloften aflegde en frater Alipius genaamd werd.

Toen hij 10 Juni 1713 overleed, was hij senior van al de abdiheeren. Hij behaalde aan de universiteit te Leuven den graad van licentiaat in de theologie en trad als professor op in de abdij te Postel 1657-59. Achtereenvolgens was hij pastoor te Moergestel 3 Dec. 1663, secretaris van den abt, 1667, cellier, 1668, provisor, 1670, pastoor in Broekem, 12 Febr. 1647, in Poppel, 30 Juni 1685-1705. Hij keerde naar de abdij weer om zich voor te bereiden tot den dood en bleef tot het einde toe de sterke man; hij behield al zijne geestvermogens, geheugen, en goed humeur en was trouw aan de spreuk 'ad utrumque fortunae vultum, vultu non nisi uno'. Door aanhoudende studie was hij zeer bekwaam in het kerkelijk recht en verdedigde onvermoeid de rechten en voorrechten zijner orde. Hij schreef een lijvig boekdeel in handschrift *Proprium Praemonstratense*.

Zie: W. van Spilbeeck, *Necrologium B.M.V. de Tongerlo* (Tongerl. 1902) 113-14; Goovaerts, *Ecrivains de l'ordre de Prémontré* II, 326.

Fruytier

[Veen, Cornelis Jansz. van]

VEEN (Cornelis Jansz. van), heer van Hogeveen, Vuerse, Drakesteyn, werd in 1520 te Leiden geboren en 18 Aug. 1591 ald. in de Pieterskerk begraven. Zijn geslacht stamde af van een Jan van Veen, die een natuurlijke zoon was van den brabantischen hertog Jan III (1312-1355). Zij waren verwant met meerdere

adellijke geslachten, als de van Swieten, van Nes, van Roetselaer. Het wapen der van Veens was een leeuw van goud op een veld van sabel, doorsneden met een zilveren baar, beladen met drie ringen van keel. Van 1551 tot 1561 was hij pensionaris van Leiden, toen hij als zoodanig werd opgevolgd door den gunsteling van den stadhouder prins Willem van Oranje, Paulus Buys. In deze 'trubbele tijden' was de goed roomsche Cornelis, meester in de beide rechten.

In 1564, 1565 en 1569 bekleedde hij het burgemeestersambt en andere eervolle betrekkingen in zijn vaderstad. Als veel andere aan Kerk en Koning getrouwen, week hij naar Zuid-Nederland uit. Hij was gehuwd geweest met de in 1530 geboren Geertruydt Simonsdr. van Neck van Amsterdam, welke echt met tien kinderen gezegend werd. Twee dezer kinderen bleven in Brabant, waarschijnlijk door den vader daar achtergelaten. Zijn zoons, Simon, Otto, Gijsbert en Pieter volgen.

Zijn geschilderd portret door O. van Veen is in het Louvre te Parijs.

Literatuur: zie onder Simon v.V.

Kleijntjens

[Veen, Gijsbert van]

VEEN (Gijsbert v a n), zoon van Cornelis Jansz. (zie voorgaand art.), werd in 1558 te Leiden geboren, overl. 1630 te Brussel. Hij bezocht met zijn broeder Italië, graveerde te Rome en Venetië prenten en vestigde zich als plaatsnijder en schilder te Brussel. Hij vervaardigde vele portretten van vorstelijke personen, o.a. van Catharina van Oostenrijk, Maria Tudor van Engeland. Nagler beschrijft 27 gravures van hem.

Zijn geschilderd portret door O. van Veen is in het Louvre te Parijs.

Literatuur: zie onder Simon v.V.

Kleijntjens

[Veen, Mr. Jan Simonsz. van]

VEEN (Mr. Jan Simonsz. v a n), overl. 18 Maart 1640, het derde kind van Simon Cornelisz (zie art.) en Anna Ysenouts. Hij studeerde aan de leuvensche universiteit, was voorloopig als zielzorgend geestelijke werkzaam te Amsterdam en woonde bij zijn zwager, den welbekenden Muiderkringer Mr. Jan Reiniersz. Ingel (zie art.), echtgenoot zijner zuster C u n e r a . Later was hij als priester verbonden aan de Mariakerk te Utrecht, waar hij in zijn geestelijk dienstwerk ondersteund werd door zijn oudste zuster, M a r g a r e t a , die geestelijke dochter was.

Literatuur: zie onder Simon v.V.

Kleijntjens

[Veen, Otto van]

VEEN (Otto v a n), zoon van Cornelis Jz. v. Veen (zie art.) en Geertruide v a n Neck, ook V a e n i u s of V e n i u s genoemd, de oudste broeder van Simon (die volgt), werd in 1557 op den huize Lokhorst te Leiden geboren, overl. 6 Mei 1629 te Brussel. Zijn eerste vorming in de kunst genoot hij bij den bekwamen Isaac Claesz van Swanenburch (Isaac Nicolai). Zijn vader, die de zaak des Konings getrouw bleef, nam hem in 1572 mede naar Luik. In die prins-bisschoppelijke stad kwam de 14-jarige knaap onder leiding van Dominicus Lampson, een dichter en niet onervaren schilder, die kanunnik van St. Denis was. Ten einde de italiaansche meesterstukken te bestudeeren, vertoefde O.v.V. van 1575 tot 1580 in de eeuwige stad, als huisgenoot van kardinaal Madrucci. Op zijn terugreis werd hij door Ernst van Beieren, aartsbisschop van Keulen en prins-bisschop van Luik, in wiens hofdienst hij stond, met een opdracht naar den kunstlievenden keizer Rudolph II te Weenen gezonden. In Nederland teruggekeerd, verwierf hij de bescherming van Alexander Farnese van Parma, wiens hofschilder hij werd en wiens portret hij meermalen vervaardigde.

In 1584 bevindt hij zich voor korten tijd weer bij zijn familie te Leiden. Tot aan Parma's overlijden in 1592 woonde hij te Brussel, maar in het volgende jaar vestigde hij zich voorgoed te Antwerpen, waar hij gedurende vier jaren een van Rubens' leermeesters werd en in den echt trad met een aanzienlijke en schatrijke jonkvrouw *Anna Louts*, die hem acht kinderen schonk. In 1611 werd zijne dochter *Catharina* gedoopt, waarbij zijn

broeder Mr. Pieter van Veen als peter optrad. In de Scheldestad, waar hij als meester in het schildersgilde in 1593 werd ingeschreven, bewoonde hij een prachtig huis, het Koningshoofd genaamd, gelegen in de voormalige Bargiestraat, thans Otto Veniusstraat genoemd. Met buitengewoon welslagen beoefende hij de schilderkunst. Een door hem geschilderd portret van den aartshertoglandvoogd Ernst van Oostenrijk, wordt op het Belvédère te Weenen bewaard. Door de aartshertogen werd hij tot hun hofschilder benoemd en in 1620 tot opzichter aangesteld van het muntwezen te Brussel, waar hij zijn laatste dagen sleet. De meeste schilderstukken van O.v.V., veelal van godsdienstigen aard, bevinden zich in de musea en kerken van Antwerpen, Brussel, Gent en Weenen. Van zijne hand zijn de 12 voorstellingen uit den opstand der Batavieren tegen de Romeinen, die in 1611 reeds door Ant. Tempesta in plaat werden gebracht. Deze 12 schilderijen werden in 1613 door gecommiteerden der Staten-Generaal aangekocht voor 2200 gld. en in 1713 uit de nalatenschap van prins Willem III voor 1500 gld. en toen geplaatst in de Treveskamer, waarna zij in 1808 naar het Rijksmuseum te Amsterdam werden overgebracht. Meermalen heeft Otto van Veen de verlokkelijke uitnodigingen van den aartsbisschop van Salzburg, den keizer, koning Philips III van Spanje en Hendrik IV van Frankrijk, die hem een jaarwedde van 400 kronen aanbood, afgewezen.

In het Museum te Brussel vindt men nog van hem: eene kruisdraging, een Heilige Familie en Christus op den berg; in de kathedraal te Antwerpen: Het Avondmaal, en in het Museum aldaar: de Barmhartigheid van St. Nicolaas, St. Nicolaas wonderen doende, St. Lucas voor den proconsul, een portret van Sonnius en van Miraeus, de Roeping van den H. Andreas. In de Andreaskerk hangt: de Marteldood van den H. Andreas; in de St. Jacobskerk: Het Laatste avondmaal, zijn beste werk; in de St. Baaf te Gent: De opwekking van Lazarus; in de St. Catharinakerk te Brussel: Christus in het graf. Verder schilderde hij een allegorische voorstelling van den keizer, zijn gemalin en zijn hof bij de prediking van den H. Johannes in de Woestijn.

Van Otto van Veen verschenen verder: *Vita D. Thomae Aquinatis*, 30 pl. naar O. Venius; *Horatii Flacci imagines (103) in aes incisae notisque illustratae studio Othonis Vaenii* (Antverpiae); *Amoris divini emblemata, studio et aëre Othonis Vaenii concinnata Latine, Graece, Hispanice et Belgice* (Antverpiae 1615, 60 pl.); *Amorum emblemata, etc.* (Antv. 1608); *Emblemata amatoria aliquot selectoria., etc.* (Amst. 1618); *Théâtre moral de la vie humaine représenté de plus de 100 tableaux tirés d'Horace*, par O.V. Deze platen zijn uit de *Emblemata Horatii* en de tekst uit de *Doctrine des Moeurs*.

Zijn portret geschilderd door hemzelf is in het Louvre te Parijs, door zijn dochter Geertruid in het Museum te Brussel; voorts prenten door Aeg. Rucholle, H. Hondius, Waldreich, J. Ladmiraal, P. Pontius, N. de Larmessin.

Literatuur: zie onder Simon. v.V.

Kleijntjens

[Veen, Mr. Pieter van]

VEEN (Mr. Pieter van), broeder van den voorgaande, geb. te Leiden in 1562, studeerde aan de academie aldaar en was in 1606 pensionaris dier stad. Later vestigde hij zich in den Haag als advocaat, waar hij 4 December 1629 in de St. Jacobskerk begraven werd. Met de rechtsgeleerdheid beoefende de 'advocaet 's Hofs van Holland' tevens de schilderkunst. Hij was de leermeester

van den landschapschilder Sibrand van Beest. Zijn voornaamste schilderij stelt het ontzet van Leiden voor, in 1615 vervaardigd en nog heden aanwezig op het leidsche stadhuis. Hij had het aan 'burgemeesteren gesonden ende geofereert', die hem een zilveren schaal in dank erkenning vereerden. Uit zijn huwelijk met *Jacob van Ruyven Jacobsdr.* werd de 'geestige teekenster en zanggodin' *Apollonia v.V.* geboren, welke door Vondel en Barlaeus om strijd gevierd en bezongen werd. Zij overleed den 11en September 1635 in Goes. *Kramm* vermeldt van haar twee landschapjes met de pen.

Zijn portret geschilderd door O. van Veen is in het Louvre te Parijs, door J. van Ravesteijn in het Gemeentemuseum te 's Gravenhage; voorts prenten door H. Danckerts en J. Ladmiraal.

Literatuur: zie onder Simon v.V.

Kleijntjens

[Veen, Simon Cornelisz. van]

VEEN (Simon Cornelisz. van), oudste zoon van Cornelis van Veen (kol. 1296) en Geertruyd Simonsdr. van Neck, werd waarschijnlijk in 1555 te Leiden geboren. Den 8en Februari 1575 neemt hij deel aan de plechtige opening der leidsche Universiteit. De feestelijke inhuldigungsstoet werd gesloten door 'de vaandels van den edelen ernstfesten jonkr. Aelbrecht van Raephorst en van Symon van Veen'. Simon was achtereenvolgens stadsadvocaat van Leiden, advocaat-fiscaal (1595) en lid van den Hoogen Raad (1607). Toen hij advocaat-fiscaal werd en derhalve tegen de godsdienstoefeningen der katholieken moest waken, was hij reeds Calvinist geworden. Zijn vrouw *Anna IJsenuits van der Messe*, dochter van den burgemeester *Jan IJsenuits*, met welke hij den 15den Augustus 1579 gehuwd was, bleef vurig katholiek en spaarde geen moeite, om haar 17 kinderen op te voeden in het voorvaderlijk geloof. De vader verzette zich niet daartegen. Hij liet zelfs toe, dat zijn dochters onder de moederlijke hoede als klopjes of geestelijke dochters leefden. Zeer verdraagzaam van aard, behandelde hij de om den geloove gevangen priesters, o.a. den door Sasbout Vosmeer aangestelden vicaris-generaal van het haarlemsche bisdom, *Elbert Eggius*, een aanzienlijken Amsterdammer, met de grootste voorkomendheid. Den 26sten October 1610 stierf hij, nadat hij weer in de katholieke kerk was teruggekeerd. Als advocaat-fiscaal werd hij opgevolgd door *Hugo de Groot*.

Zijn geschilderd portret door O.v. Veen is in het Louvre te Parijs.

Zie: *Navorscher* 1871, XXI, p. 191; v.d. *Branden*, *Geschiedenis der Antwerpsche schilderschool*, p. 402; *Fruin*, *Uittreksel uit Francisci Dusseldorpii Anales* 1566-1616, p. 121; *Haarl. Bijdragen* X, 298, XX, 139; *Biogr. liégeoise* par de *Beck de Lièvre*, I, 332; *Studiën*, Jg. 50; *Les livres des peintres de Carel van Mander* II, 275; *Fred. Muller*, *Catal. v. portretten*, p. 263; *Bredius* in *Arch. Ned. Kunstgesch.* 1882, V, 66; *N. de Roever* in *Oud-Holland* III, p. 43; *P.J. Blok*, *Gesch. eener holl. stad* II (1912) 119; *Geneal. en Herald. Bladen* III, 369; *J.E. Elias*, *De vroedschap van Amsterdam* II, 638; *Barlaei*, *Poëm. T. II*, p. 534 *Orlers*, *Beschr. van Leiden*, 367; *P. Visschers*, *Iets over Octavio van Veen*; van *Mieris*, *Beschr. v. Leiden* II, p. 386. vv.

Kleijntjens

[Veethusen, Hendrik van]

VEETHUSEN (Hendrik v a n), Karthuizer-monnik, waarschijnlijk in het midden der 14de eeuw geboren en overleden 23 Juni 1421 nabij Utrecht. Hij trad in het klooster Monnikhuizen en werd na

zijn noviciaat aldaar geprofest. Tijdens het verblijf van Geert Groote (I, 995) in deze chartreuse maakte hij deel uit van het zoozeer geprezen convent. Als opvolger van Hendrik Milde van Culenborch kwam hij aan het hoofd te staan van het in 1392 gestichte Karthuizerklooster Nieuwlicht buiten Utrecht. Hij was de achtste prior van dit huis en werd na zijn overlijden opgevolgd door Albertus Buer (II, 272). Hij werd begraven in het klooster Nieuwlicht aan de westzijde van het groote claustrum.

Zie: I e V a s s e u r , *Ephemerides Ordinis Cartus.* II (Monstrolii 1891) 359, *Bijdr. en Meded. Hist. Gen. Utrecht IX*, 155, 282, 354.

Scholtens

[Veldhuysen, Govert van]

VELDHUYSEN (Govert v a n), geb. te Zwolle of Kampen, data van geb. en overl. onbekend.

Zijn naam komt het eerst bij de Watergeuzen voor in Mrt. 1571, wanneer hij genoemd wordt met andere kapiteins op de Eems. In den zomer 1571 neemt hij een schip van Landsmeer, dat met ballast voer, en is van plan met dit schip naar Lijfland te varen. Begin Oct. 1571 ligt hij voor Dover, waar zijn schip door de Engelschen in beslag wordt genomen. Op 8 Oct. 1571 vraagt de graaf van der Marck, als admiraal der Watergeuzen, aan de engelsche regeering om het schip weer vrij te laten. Dit schijnt spoedig gebeurd te zijn, want einde Oct. 1571 ligt hij weer als kapitein met zijn schip bij Dover, waar een groot gedeelte der vloot verenigd is. Begin Nov. 1571 verliet de vloot Dover en zeilde naar de vlaamsche kust, maar Govert van Veldhuysen bleef met zijn schip achter. Begin Jan. 1572 neemt hij bij de engelsche kust een schip uit Oldersum. Later is zijn naam niet meer bij de Watergeuzen genoemd.

Zie: K e r v i j n , *Relations Politiques* VI, 186; B r u g m a n s , *Archivalia in Engeland*, 351; v a n V l o t e n , *Nederl. Volksopst.* (1858) I, 189, 325; H a g e d o r n , *Ostfrieslands Handel*, 243.

Vogels

[Velthoven, Justinus van]

VELTHOVEN (Justinus v a n) werd 23 Nov. 1809 te Budel uit een aanzienlijk geslacht geboren, overl. te Brussel 23 Mei 1857. Ofschoon hij zich tot den geestelijken stand geroepen meende, koos hij de militaire loopbaan en diende in 1830 in het nederlandsche veldleger. Daar genoot hij de persoonlijke vriendschap van den Prins van Oranje, later koning Willem II. Na de belgische onlusten werd hij als procureur verbonden aan de rechtbank te Eindhoven. Gedurende dezen tijd raad de hij zijn moeder aan het klooster van Wittem in Zuid-Limburg aan de Redemptoristen te verkoopen. Toen deze paters onder leiding van den beroemden pater Bernard (Hafkenscheid) in 1842 te Eindhoven een Missie preekten, was Justinus een van hun voornaamste bekeerlingen. Hij leidde sindsdien een boetvaardig leven, trad zelf in de Congregatie van den Allerheiligsten Verlosser 25 Maart 1844, werd 15 Juni 1848 priester gewijd en gaf zich de overige negen jaren zijns levens aan werken van zielenijver.

Vele levensbijzonderheden omtrent dezen merkwaardigen man vindt men in: *Het leven van Pater Bernard* door Mgr. L a n s (4de uitgave) blz. 216 en 223-229 en in *De Godsdienstvriend*, 1857 blz. 226 vlg. *Necrologie van den Eerw. Pater Justinus van Velthoven*.

van Grinsven

[Verheyen, Franciscus Arnoldus Eduardus]

VERHEYEN (Franciscus Arnoldus Eduardus) werd 10 Dec. 1813 te Amsterdam geboren en stierf te Rome 20 Nov. 1876. Zijn vader, o.a. secretaris van het kabinet van koning Lodewijk, was Antonius Verheyen, zijn moeder Françoise van den Veecken. Na zijn gym-

nasiale studies wijdde hij zich te Hageveld in 1833 aan de wijsbegeerte en in 1834 trad hij in het Groot-Seminarie te Warmond. In 1838 priester gewijd, werd hij weldra subregent van Hageveld en daarna kapelaan aan de St. Nicolaaskerk te Amsterdam, waar hij aller liefde en achting won. Hij sloot zich aan bij een soort van priestervereeniging, waarvan niet minder dan zes leden, nl. Verheyen, Lans, Koemans, Looyard, Hoctin en Ledoux weldra, niettegenstaande de bezwaren van den apostolischen nuntius Ferrieri, vice-superior der hollandsche Missie, Redemptorist werden. Als zoodanig was Verheyen onvermoeid werkzaam door volksmissies in Noord-Brabant en Limburg. In 1848 volgde zijn benoeming tot overste, eerst te Hattert, dan te Brussel, totdat hij in 1854 den lateren bisschop en kardinaal Dechamps als provinciaal moest opvolgen. Het Algemeen Kapittel zijner Congregatie riep hem reeds in 1855 voor goed naar Rome, vanwaar hij als raadgever van den Generalen Overste en door visitaties b.v. in de Vereenigde Staten een in breeden kring heilzamen invloed had tot zijn dood.

van Grinsven

[Vermaes, Stefanus Johannes]

VERMAES (Stefanus Johannes), geb. te Hellevoetsluis 2 Mei 1839, overl. te Leeuwarden 10 Dec. 1902, was de zoon van eenvoudige ouders. Hij genoot lager onderwijs in zijne geboorteplaats, uitgebreid lager onderwijs te Kortenhoef, en werd in 1856 ingeschreven als student aan de Koninklijke Academie te Delft, aan welke inrichting hij in 1860 het diploma van burgerlijk ingenieur verwierf. Hij trad 2 Dec. 1860 als opzichter 5e klasse in dienst bij den aanleg der staatsspoorwegen en werd te Leeuwarden geplaatst. Op 1 Jan. 1862 werd hij adjunct-ingenieur, op 1 Juli 1864 sectie-ingenieur. Hij was tot 1 Apr. 1864 werkzaam bij den aanleg der lijn Harlingen - Leeuwarden en werd toen te Buitenpost geplaatst ten behoeve van den aanleg der lijn Leeuwarden - Groningen, en 1 Aug. 1866 te Groningen voor de lijn Groningen - Nieuwe Schans. Met 1 Maart 1867 werd hij overgeplaatst naar Enschedé voor den aanleg der lijn Enschedé - Glanerbeek, met 1 Juli 1868 naar Dordrecht en eindelijk 15 Sept. d.a.v. naar Willemsdorp, beide met het oog op den aanleg der spoorwegbrug over het Hollandsch Diep. Door zijn bemiddeling werd een zijner broeders opgenomen in de aannemersfirma, die den onderbouw der brug aanlegde. Met groote energie werd aan den bouw der brug gearbeid, zoodat zij 1 Jan. 1872 voor den dienst geopend werd. Met ingang van 1 Juli 1872 werd Vermaes als sectie-ingenieur voor weg en werken bij de Maatschappij tot exploitatie van staatsspoorwegen geplaatst.

Met 1 Mei 1874 sloeg hij evenwel eene andere richting in en werd hij in dienst van de provincie Groningen onder den ingenieur J. Kater Tz. belast met de voltooiing van het Eemskanaal, een kanaal, in het belang der scheepvaart en der afwatering aangelegd, van Groningen naar Delfzijl.

Nadat de provincie Friesland besloten had, niet meer gebruik te maken van de diensten van de ingenieurs van den Rijkswaterstaat, werd Vermaes in de vergadering der Provinciale Staten van 24 Mei 1876 benoemd tot hoofd-ingenieur van den provincialen waterstaat. Hij bleef deze betrekking bekleeden tot zijn overlijden.

Na den hevigen stormvloed van 31 Jan. 1877 werd hij belast met het doen van voorstellen tot verbetering van Frieslands zeedijk. Hij stelde voor, de oude paalwerken in wezen te laten maar geen nieuwe te maken, doch de dijken te verhoogen en door basaltglooiing te verdedigen. Dit is voor

een groot deel van den frieschen zeedijk in de volgende jaren uitgevoerd.

Naar zijne in hoofdzaak reeds in 1877 opgemaakte plannen is met financieele hulp van het Rijk de binnenlandsche waterstaat van Friesland door vergrooting van de profielen van een groot aantal vaarten verbeterd gedurende de jaren 1880-1889. Toen deze verbetering niet afdoende bleek, werd door Vermaes in samenwerking met zijn groningschen ambtgenoot Kater (ook een deel van Groningen watert op de Lauwerzee af en zou hiervan groot voordeel hebben) voorgesteld, het zuidelijk deel der Lauwerzee af te dammen en tot boezem voor Friesland en het westelijk deel van Groningen te maken. Dit voorstel werd door Gedeputeerde Staten der beide provinciën overgenomen en 2 Mrt. 1895 aan de regeering ingediend. Er werd 18 Juni 1896 van Rijkswege eene staatscommissie ingesteld, waarvan Vermaes lid werd; zij bracht 5 Mei 1900 verslag uit. De commissie stelde voor, bij de indijking van de zuidelijke Lauwerzee den te verkrijgen boezem in drie deelen te verdeelen, een voor Groningen, een voor Friesland en een voor Oost-Dongeradeel. Gedeputeerde Staten der beide provinciën achtten de plannen der commissie, die op 4½ miljoen geraamd waren, te kostbaar. Zij meenden, dat, hoe voordeelig voor de afwatering eene bedijking van het zuidelijk gedeelte der Lauwerzee ook zoude zijn, het stichten van een gemaal, uitslaande op de Zuiderzee, het doel op veel goedkooper wijze zou doen bereiken. Daarom stelden zij 7 Febr. 1902 eene commissie in ter beoordeeling van hetzelfde vraagstuk, echter alleen uit een technisch oogpunt. Ook hiervan was Vermaes lid, doch hij is door zijn overlijden verhinderd geworden, aan de opstelling van het verslag van deze commissie mede te werken.

Vermaes was een hartstochtelijk voorstander van de Zuiderzee-droogmaking, die hij onvermijdelijk noodig achtte in het belang van Friesland. Hij was lid der staatscommissie, 8 Sept. 1892 betrekkelijk dit vraagstuk ingesteld, en heeft zich in 1895 zeer heftig uitgelaten tegenover tegenstanders dier droogmaking in een door de Zuiderzeevereeniging gepubliceerd opstel. Hij was niet van practischen zin ontbloomt, zooals daaruit blijkt, dat hij het eerst de bajonetschutsluizen heeft toegepast. Misschien was het zijn groot optimisme, waardoor hij er niet in slaagde den frieschen waterstaatstoestand afdoende te verbeteren. Hij overleed na eene ziekte van enkele uren.

Men heeft van hem: *De Lauwerzee en hare geulen, in verband met de verbetering van den binnenlandschen waterstaat in Friesland* (Leeuw. 1879); *Over den binnenlandschen waterstaat van Friesland in Verh. Kon. Inst. v. Ing.* 1890-91, blz. 201; *Over Frieslands boezemstand na de verbetering der afvoerkanalen in 1882, in dezelfde Verh.* 1894-95, blz. 214.

Hij huwde 16 Juli 1863 W. J. v a n N e r u m , bij wie hij drie zoons had.

In den *Ingenieur* van 31 Jan. 1903 komt eene levensschets van hem door L. J. K e s p e r voor.

Ramaer

[Vervou, jonker Frederik van]

VERVOU (jonker Frederik v a n) tot Martenahuis, zoon van jonker R a a s v a n Vervou en Ammel (Emerentia) van Grombach (wed. van jonker Jan van Egmond van Merestein), geb. te Franeker in 1557, overl. in 1621 en begraven te Franeker; hij huwde aldaar 12 Sept. 1585 met J e l v a n O o s t h e m (overl. te Franeker 28 Oct. 1589, begr. aldaar, dochter van H e s s e l v a n O o s t h e m).

Frederik van Vervou was een halfbroeder van

den Watergeus jonker Albrecht van Egmond van Merestein. In Aug. 1572 kwam hij met zijn broeder Jan (die volgt) naar Holland en trad weldra als page in dienst van den graaf van der Marck, wien hij getrouw bleef en die 1 Mei 1578 in zijn armen stierf. Hij trad nu in dienst der Staten. 20 Nov. 1578 is hij in het leger voor Deventer; 30 Sept. 1579 trekt hij als vaandrig in het vendel van zijn broeder Jan (die volgt) naar Friesland en vervolgens naar Muiden. In 1580 is hij weer in Friesland en ontkomt ter nauwernood aan de nederlaag bij Scharterbrug. Op 5 Juli 1584 krijgt hij een bevel als hopman in frieschen dienst en wordt hofmeester van stadhouder Willem Lodewijk. 13 Maart 1592 is hij bevelhebber van Delfzijl; 24 Dec. 1604 is hij als zoodanig in Emden, waar hij het militair gezag der Staten bevestigde, totdat hij in 1608 door de stadsregeering werd ontslagen. 7 April 1609 woont hij in Franeker. In 1616 wordt hij als lid van den Raad van State naar den Haag afgevaardigd, waar hem vele belangrijke zendingen worden opgedragen. Zijn door het Friesch Genootschap (1841) uitgegeven boek *Eenige gedenkwaardige Geschiedenissen* (1568-1610) is van veel belang voor de kennis der guerilla in het Noorden tijdens Willem Lodewijk en de staatkundige voorvallen van zijn tijd aldaar. Een tweede deel is nog onuitgegeven, loopt tot 1620. Hij gaf ook aan Baudartius vele inlichtingen voor diens *Memorien*. Zijn zinspreuk was: sine labore nihil. In 1620 gaat hij als lid der Staten-Generaal naar Engeland en wordt daar door den koning tot ridder geslagen. 12 Jan. 1620 maakt hij zijn testament, en vermaakt het Martenahuis te Franeker aan Berend Coenders.

Zie: de Haan Hette ma, *Stamboek Friesche Adel* I, 270-279, II, 184; *Vrije Fries* I, 188.

Vogels

[Vervou, jonker Jan van]

VERVOU (jonker Jan van), zoon van jonker Raas van Vervou en Ammel van Grombach, geb. waarschijnlijk te Franeker in 1551, gesn. bij Scharterbrug 31 Oct. 1580, begraven te Franeker; hij huwde 1575 te Niënhuys in de graafschap Bentheim met Anna van Mockema (datum van geb. onbekend, overl. te Leeuwarden in 1600, dochter van Hessel van Mockema en Oena Oenesdr. van Jousma).

Jan van Vervou was een broeder van den voorgaande, en een halfbroeder van den Watergeus jonker Albrecht van Egmond van Merestein. In Aug. 1572 komt hij met zijn broeder Frederik naar Holland en krijgt in 1575 van den Prins van Oranje een aanstelling als kapitein ter zee. Hij lag met zijn schip op de Eems en ging dikwijls in Emden aan wal. Eenige jaren later trad hij in dienst van de landmacht, werd 30 Sept. 1579 op verzoek van Rennenberg als hopman naar Friesland gezonden en later naar Muiden.

In 1580, na het verraad van Rennenberg, werd hij met zijn vendel weer naar Friesland gezonden en 31 Oct. 1580 sneuvelde hij bij Scharterbrug in een gevecht tegen de Spanjaarden.

Zijn portret komt voor op zijn grafzerk in de kerk te Franeker.

Zie: de Haan Hette ma, *Stamboek Friesche Adel* I, 270-279, II, 184; vooral: F. van Vervou, *Eenige Gedenk. Geschiedenissen* (Leeuwarden 1841).

Vogels

[Verwoert, Hermanus]

VERWOERT (Hermanus), zoon van Hendrikus Johannes en Frederika Johanna Sibilla Beverly, ged. te Arnhem 1 Oct. 1801, overl. te Utrecht 20 Febr. 1865, gehuwd 12 Maart 1820 met Susanna Wil-

helmina Thomson (geb. in Engeland 1803, overl. te Apeldoorn 1875).

Verwoert was burgemeester en secretaris van Herwen van 1838 tot 1844, van Beuningen van 1844 tot 1850, van Putten van 1850 tot 1856 en directeur van het Huis van verzekering te Utrecht van 1857 tot zijn overlijden.

Van hem verschenen de volgende werken: *Handwoordenboek der Vaderl. Gesch. volgens de nieuwste en beste bronnen bewerkt* (1851); *Klapper op de staatsregterlijke en andere wetten, besluiten, aanschrijvingen en daarmede in verband staande regterlijke uitspraken betreffende het administratief burgerlijk bestuur in Nederland* (1855/7); *Wet tot regeling van het armbestuur in het Koninkrijk der Nederlanden. Wet van den 28 Juni 1854 (Staatsblad no. 100) in eene beredeneerde alphabetische orde gerangschikt met door de regeering bij hare behandeling in de vergadering der Staten-Generaal gegevene inlichtingen benevens de voorschriften ter harer toepassing en uitvoering uitgevaardigd; en een aanhangsel bevattende de kerkelijke verordeningen nopens de ondersteuning van armen en het daartoe mede betrekkelijk reglement op de vereeniging van den H. Vincentius van Paulo* (1857); *Gids voor bezoldigde en onbezoldigde Rijks-veldwachters inhoudende: Hunne instructiën, de wetten, reglementen en besluiten tegen welke overtreding straf is bedreigd, benevens voorschriften van verbalen en relazen, mede ter beteekening van dagvaardingen en andere geregtelijke stukken in strafzaken enz.* (1858); *Handleiding tot de kennis en het onderhoud der wapenen van de rijks-veldwachters* (1860); *Theorie der geregtelijke en administratieve Politie, ten nutte van de beambten der Rijks- en Gemeentepolitie, bijzonder voor rijksveldwachters, maréchaussées, plaatselijke beambten van politie en gemeente veldwachters* (1860); *Reglement ter uitvoering der wet op de nationale militie van 19 Augustus 1861 en der daartoe betrekkelijke Koninklijke besluiten en verdere aanschrijvingen* (1863); *De Burgerlijke stand naar volgorde van het Burgerlijk wetboek, uitgegeven door Mr. Nairac* (1866). Mr. Nairac roemt in het voorwoord van laatstgenoemd werk Hermanus Verwoert als 'uitmuntende door yver en practischen zin'.

van der Vies

[Vigelius, Wilhelmus]

VIGELIUS (Wilhelmus). Heeren XVII zonden 7 Dec. 1622 met het schip 'Leyden' verscheiden gezinnen over en 31 jonge meisjes van tien tot twee en twintig jaren, bestemd om in Indië te worden uitgehuwelijkt. Ds. Wilhelmus reisde met zijn huisvrouw, zijn moeder en zijn zoon Pauwels Vigelius op f 60 voor hem en zijn vrouw, f 8 voor de moeder en f 6 voor den zoon. De moeder kreeg gage, omdat zij naast de vrouw van Hans van der Voorde zou optreden als 'moeder ende opsiender van alle de jonge dochteren'. Deze zoon Pauwels kan die Paulus Vigelius zijn, wien in 1660 met anderen het opzicht werd opgedragen over het bouwen der maleische kerk te Batavia.

Sinds komt de naam in Indië niet meer voor tot den indischen predikant Petrus Franciscus Vigelius, die 1871 promoveerde op *Historisch kritisch onderzoek naar den schrijver van Joh. XXI*, van dat jaar af tot 1884 de indische kerk diende en toen eervol ontslag verkreeg.

Zie: Coen, *Brieven*, uitg. Colenbrander, IV, 736 vlgg.; C.A.L. van Troostenburg de Bruyn, *Biogr. Woordenbk.* 456.

L. Knappert

[Vliechop, Ellert Jansz.]

VLIECHOP (Ellert Jansz.), geb. te Enkhuizen, data van geb. en overl. onbekend.
Hij had een krommen of scheeven hals en staat bekend als

een ervaren, maar woest schipper. Zijn vrouw komt in Embden voor als 'Flüchupsche'.

Vliechop behoorde tot de eerste Watergeuzen; hij nam bij Delfzijl een schip en rustte dit uit. Juni 1568 bezorgde hij van Emden uit levensmiddelen in het kamp van graaf Lodewijk bij Jemmingen, en liet zich als burger van Emden inschrijven; winter 1568-1569 plunderde hij op de Eems, 22 Juli 1569 werd hij door de Oostfriezen bij Borkum verdreven. Sept. 1569 is Vliechop in Engeland, waar admiraal Dolhain een vloot voor de Watergeuzen uitrust; hij wordt schipper op 'het Vliegende Hert', aan boord van vice-admiraal Hembyze. 16 Sept. 1569 komt de vloot voor het Vlie aan. Vliechop is de luitenant van Dolhain; deze laat alles aan Vliechop over en doet niets zonder zijn raad. Oct. 1569 is hij voor de Eems; in den winter 1569-1570 doet hij veel landgangen in Friesland en berokkent veel schade. Febr. 1570 beraamt hij in Emden plannen om een landgang naar Oldenklooster te ondernemen. In voorjaar 1570 zeilt hij van uit Norden naar Terschelling op het schip van een in Norden wonenden Fries. Op 13 Juni 1570 neemt de ambtman van Norden hem den roof weer af. Hij verkocht ook veel roofwaar in Oostfriesland. Op 10 Juli 1570 neemt de ambtman van Norden opnieuw goederen in beslag. Altijd zoekt hij naar een gelegenheid om zich van Enkhuizen meester te maken, en zou er wel voor op het rad willen zitten. Einde Sept. 1570 is hij op de Eems met een visschersboot. Op 18 Oct. 1570 was hij in Emden, maar de drost nam hem niet gevangen. In najaar 1570 neemt hij bij Dantzig het schip van Willem Cornelisz. uit Amsterdam. Vliechop woonde in Norden, en bleef daar tot 18 Febr. 1571; hij ging toen onderzeil en kwam 20 Febr. 1571 voor het Vlie, waar hij groote schade deed; 22 Febr. 1571 scheepte hij zich in voor Ameland en werd daar 23 Febr. 1571 door de Spanjaarden verslagen, maar ontkwam naar Norden. Mrt. 1571 moest hij Norden weer verlaten; hij was 7 Mrt. 1571 bij het Norder Wad en zeilde naar Dover. In Aug. 1571 is hij kapitein van een schip en ligt voor Dover, maar zeilt spoedig weg; Nov. 1571 bij Sandwich, einde Mrt. 1572 bij Dover. 1 Apr. 1572 is hij bij de inneming van den Briel; later is de naam van Vliechop niet meer bij de Watergeuzen vernomen.

Zie: van Vloten, *Nederl. Volksopst.* (1558) I, 154-312; Gachard, *Invasion du Cte. Louis de Nassau*, 360; Franz, *Ostfriesland und die Niederl.*, 23, 86, 229; Blok, *De Waterg. in Engeland*, 244; Altmeyer, *Gueux de Mer*, 20, 37, 39, 78, 81; Wagenaar, VI, 320; van Groningen, *Gesch. der Watergeuzen*, 129, 356; Navorscher, 1854, LI; Hagedorn in *Emder Jahrbuch XVII* (1900), 397; Hagedorn, *Ostfriesl. Handel*, 275, 289; *Defensionales*, 15, 77, 81, 82, 95.

Vogels

[Vlieger van de nykerk]

VLEIGER VAN DE NYKERK, geb. te Nijkerk, data van geb. en overl. onbekend.

Hij komt het eerst bij de Watergeuzen voor in Jan. 1570, toen hij een vergeefschen aanslag op Dokkum deed; Mrt. 1571 komt hij voor bij de kapiteins. 7 Juli 1571 werd zijn huis met hof aangeslagen en geschat op 100 pond. In zomer 1571 is hij vaandrig van Lancelot van Brederode, neemt een schip in de zeeuwsche stroomen en verkoopt den buit in Plymouth. Later wordt zijn naam niet meer bij de Watergeuzen genoemd.

Zie: Altmeyer, *Gueux de Mer*, 37; van Vloten, *Nederl. Volksopst.* (1858) I, 189, 325; Andreae, *Friesche Waterg. in Vrije Fries*, 3e reeks, V, 83; van Hasselt, *Stukken II*, 52.

Vogels

[Voeren, Joannes]

VOEREN (Joannes), Karthuizer, overleden te Vogelzang bij Gulik in 1579. Deze monnik maakte deel uit van het convent der chartreuse 'Betlehem' te Roermond, ten tijde dat hier, op 23 Juli 1572, na de inneming der stad door de troepen van den Prins van Oranje, werd vermoord en geplunderd. Voeren bekleedde toen het ambt van vicarius van het klooster onder het prioraat van Joachim van Tongerlo (kol. 1279). Terwijl negen monniken en drie broeders om het leven werden gebracht en anderen zware mishandelingen ondergingen, ontkwam hij aan het bloedbad. Hij had zich den geheelen dag verscholen gehouden en ontsnapte, toen de duisternis gevallen was, uit de kloostergebouwen. Na vele gevaren te hebben doorstaan wist hij het karthuizerklooster Vogelzang bij Gulik te bereiken, waar hij tot aan zijn dood is gebleven. Daarheen was ook Willem Wellen (kol. 1310), de bejaarde oud-prior van het roermondsche Karthuizerklooster, gevlucht, nadat hij bij de gruwelen, welke aldaar waren gepleegd, een wonde in de borst had ontvangen.

Joannes Voeren stelde een naamlijst op van de kloosterlingen van 'Betlehem', die bij deze gebeurtenissen aanwezig zijn geweest, met een korte vermelding van ieders lotgevallen. Dit handschrift heeft Havensius (kol. 729) nevens den *Commentarius* van L. Surius geraadpleegd bij het schrijven van zijn *Historica Relatio*.

Zie: L. Surius, *Commentarius brevis rerum in orbe gestarum, ab anno salutis M D usque in annum MDLXXVIII* (Colon. 1579); A. Havensius, *Historica relatio duodecim martyrum cartusianorum* (Colon. et Gand. 1608); Havensius-Uwens, *Historie van twelf Martelaers der Carthuyser ordre* (Roermond 1649); G. Hesse O.F.M.; *De Martelaren van Roermond, een bronnenstudie in Limb. Jaarb. XVII* (1911); Habets, *Gesch. bisd. Roermond I*, 66 vv., III, 714 vv.; Kronenburg, *Neerlands Heiligen in later eeuwen I*, 149 vv.; *De Nieuwe Koerier* van 15, 22, 25, 29 Juli en 5 Aug. 1922, artikelen bij de 350-jarige herdenking van hun marteldood door J.D.D. Keulers, P.J.M. van Gils, P. Albers S.J., A.F. van Beurden, W. G (oossens), e.a.

Scholtens

[Vogels, Egidius]

VOGELS (Egidius) werd 20 Juli 1804 te Nuenen (N.-B.) geboren en stierf te Amsterdam 7 October 1877. Deze overigens stille werker heeft als priester en Redemptorist verschillende boeken en boekjes uitgegeven tot behoud en vermeerdering van het godsdienstig leven onder zijn geloofsgenooten, zoodat hij op dat gebied als een der vruchtbaarste nederlandsche schrijvers moet geprezen worden. Bovendien heeft hij door zijn meer dan gewone deugd de oogen van katholiek Nederland tot zich getrokken.

Over hem zie: *Levensschets van den Eerw. Pater Egidius Vogels, Priester van de Congregatie des Allerheiligsten Verlossers* (Gulpen 1881).

van Grinsven

[Vollenhove, Joannes]

VOLLENHOVE (Joannes), geb. te Vollenhove 2 Juni 1631, overl. in den Haag 14 Maart 1708. Zijn vader was Arnoldus Vollenhove, een geleterd man en burgemeester zijner woonplaats, zijn moeder heette Geertruy Alten. Hij bezocht de latijnsche school te Kampen, die hij in 1648 verliet na het uitspreken van een *Oratio pro electivo imperii statu contra haereditariam successionem, exercitii causa*

habita in publico Scholasticae promotionis acta, die te Kampen in druk verscheen. Op zeventienjarigen leeftijd werd hij student in de theologie te Utrecht, waar vooral Voetius en Hoornbeek invloed hadden op zijn vorming. Na volbrachte studie

liet hij zich 13 Juli 1653 aan de academie te Groningen inschrijven om er de lessen van den beroemden Maresius te volgen.

In het voorjaar van 1654 werd hij predikant te Vledder in Drente, welke standplaats hij reeds in November 1655 met Zwolle verwisselde. Hier huwde hij 3 Maart 1657 met *Gesina Haeke*, dochter van een zwolschen burgemeester; zij schonk hem vijftien kinderen, waarvan negen hem in den dood voorgingen.

In 1665 nam Vollenhove, nadat een beroep naar Leeuwarden door hem was afgeslagen, de beroeping naar den Haag aan, waar hij op 30 Aug. werd bevestigd en bijna 40 jaren dienst zou blijven doen. In 1670 eerst naar Leiden, daarna naar Amsterdam beroepen, bedankte hij beide malen. Van Mei tot November 1674 vertoefde hij te Londen als prediker eener door de Staten-Generaal uitgezonden missie en stellig in verband met deze reis werd hem in 1675 door de hoogeschool te Oxford het doctoraat honoris causa in de theologie verleend. In 1681 werd hij curator van de latijnsche school te 's Gravenhage.

In hetzelfde jaar op 21 Juli stierf Gesina Haeke te Kampen en werd te Zwolle begraven. Twee jaar later, op 7 Nov. 1683, trad Vollenhove weer in het huwelijk met *Katharina Rozeboom*, weduwe van den secretaris *Johan Goethals*, welke hij ook nog zou overleven. Zij overleed in den Haag 21 Febr. 1691.

In 1694 trad Vollenhove op als voorzitter der Synode. Zijn laatste prediking voor de haagsche gemeente had op 6 Mei 1705 plaats, daar toenemende doofheid hem verhinderde zijn ambt te blijven vervullen. Hij behield zijn volle tractement en bleef aanvankelijk lid van den Kerkeraad. Op 3 Febr. 1706 moest hij echter ook deze werkzaamheid laten varen. Twee jaren later stierf hij en 21 Maart 1708 werd hij uit zijn woning aan de Prinsegracht, thans no. 41, die hij reeds in 1667 had betrokken, begraven in de Grootte Kerk.

Behalve een uitnemend en gevierd kanselredenaar was Joannes Vollenhove een zeer verdienstelijk dichter, die in zijn tijd een groote populariteit genoot en thans te veel vergeten is. Vondel waardeerde hem zeer en hij was met mannen als Huygens, Antonides van der Goes, Moonen, Sluyter en andere dichters zeer bevriend. Met Geeraert Brandt te Amsterdam voerde hij een drukke briefwisseling, die is uitgegeven in *Joan de Haes, Het leven van Geeraert Brandt* ('s Gravenhage 1740).

Reeds te Vledder had Vollenhove een uitgebreid dichtwerk voltooid: *de Kruistriomf*, dat zijn meesterstuk is gebleven. Het zag in 1656 te Amsterdam het licht en is aan den zwolschen magistraat opgedragen. Te Zwolle en den Haag bleef hij dichten en van tijd tot tijd zagen verzen van hem het licht. In 1686 vereenigde hij al zijn tot dusver verschenen werken tot een te Amsterdam uitgegeven Bundel *Poëzij*. Een deel hiervan, n.l. *De Kruistriomf* en de *Godsdienstige zangen* is, vermeerderd met een aantal latere verzen in 1750 onder den titel *Kruistriomf en Gezangen* te 's Gravenhage herdrukt.

Tal van preeken, door Vollenhove gehouden, zijn gedrukt. In 1699 waren reeds een aantal versche-

nen, maar in 1706 verscheen een vermeerderde uitgave in twee deelen onder den titel *De heerlijkheit der rechtvaardigen*. Het eerste deel bevat 14 preeken over bijbelsche onderwerpen, het tweede deel 5 gelegenheidspreken. Deze laatste waren grootendeels reeds afzonderlijk verschenen. Van den tweedeeligen preekenbundel kwamen in 1723 te Leiden en in 1742 te Amsterdam nieuwe drukken uit.

Voor portretten zie de *Iconographia* van M o e s en de *Beschrijvende Catalogus* van F r e d . M u l l e r ; wij noemen schilderijen door B. Vollenhove 1658 en door J. de Baen, beiden vroeger in de verz. Pfeiffer te Leiden, door onbekenden o.a. in het Museum te Zwolle, een miniatuur door A. van Halen, behoorend tot het Panpoëticon Batavum in het Rijksmuseum te Amsterdam, prenten o.a. door A. de Blois.

Zie behalve de algemeene werken over letterkunde van J o n c k b l o e t , t e W i n k e l , K a l f f e . a . : A . G . L e s t u r g e o n , *Bloemlezing uit de gedichten van Johannes Vollenhove, voorafgegaan van eene levensschets van den dichter*, in het Klassiek-letterkundig Pantheon, Schiedam, 1866 en E . J . W . P o s t h u m u s M e y j e s , *Joannes Vollenhove, een Haagsch dichter predikant uit onze Gouden Eeuw* in het *Jaarb. der Vereen, die Haghe*, 1921/22, 7-117.

Moll

[Voor de Windt, Willem]

VOOR DE WINDT (Willem), geb. waarschijnlijk in Emden, data van geboorte en overlijden onbekend.

Hij was burger van Emden en schipper van Emden naar Leer. Zijn naam komt het eerst voor op 21 Juli 1568, als hij behoort bij degenen die, op de Eems met booten vluchtelingen redden na de nederlaag bij Jemmingen. Later kreeg hij voor zijn diensten door de stad Emden een gulden uitbetaald. Begin Juni 1570 verhuurde hij zijn schip aan Nicolaas Ruychaver, kapitein der Watergeuzen, die zich met Menninck en Jan van Troyen gereed maakte voor een tocht naar het Vlie. Willem Voor de Windt maakte dien tocht mede, en was de schipper. De deelneming van een burger van Emden aan een tocht der Watergeuzen was geen gewoon geval. Op 12 Juni 1570 kwam in Emden het eerste bericht over binnen door een schipper uit Dantzig. Op 16 Juni 1570 meldde een andere schipper het ook in de stad. Op 21 Juni 1570 werd een gerechtelijk onderzoek tegen hem ingesteld, wegens omgang met de Watergeuzen. Maar ten slotte deed men niets, en toen Willem Voor de Windt kort daarop in Emden terugkwam, hervatte hij weer zijn gewone werk. In Mei 1571 verkocht hij zijn schip aan een vluchteling uit Friesland; algemeen zeide men, dat het wel voor de Watergeuzen bestemd zou zijn. In Nov. 1571 begeleidde hij eenige emdensche schepen van Amsterdam naar de Eems, werd door de Watergeuzen aangehouden, maar weer vrijgelaten, op 21 Nov. 1571 deed hij voor den raad van Emden verslag.

Zie over hem: H a g e d o r n in *Emder Jahrbuch* XVII (1900), 401; v a n V l o t e n , *Nederl. Volksopt.* (1858) I, 299, 303; F r a n z , *Ostfriesl. und die Nederl.*, 116; H a g e d o r n , *Ostfriesl. Handel*, 273-274, 307.

Vogels

W.

[Waldger, Waltgar]

WALDGER, *Waltgar*, graaf in de gouwen Lake et Isla, Niftarlake, de Vechtstreek en Teisterbant, dus in oostelijk Holland en de Betuwe, omstreeks 900. Hij komt voor als zoon van graaf Gerulf (zie kol. 578) in oorkonden 898-928 en is waarschijnlijk een oudere broeder van den eersten graaf Diederik van Kennemerland. Hij stichtte klooster en kerk van St. Walburg te Tiel.

Vgl. over hem: *Pijnacker Hordijk* in *Bijdr. Vaderl. Gesch.* 4de R. I, 149 vlg.; *Gosses*, *Graafschap Holland*, 46 vlg.

Blok

[Weent, Jan de]

WEENT (*Jan de*), alias *Joannes Weentius*, was de 29ste abt van Egmond en als zoodanig *Jan III*, overl. aldaar 1404. Na het overlijden van *Jan II van Hillegom*, 1381, kozen de monniken der Sint Adelbertsabdij te Egmond met algemeene stemmen den prior der abdij, *Jan de Weent*, tot abt. Niettegenstaande deze algemeenheid der stemmen, wist een monnik der abdij, zekere *Arent Willemsz.* zich door paus Sixtus III als abt te doen erkennen. Na een strijd, die vier jaren duurde, trok, vooral door tusschenkomst van hertog Albrecht van Beieren, *Arent Willemsz.* zich terug. *Jan de Weent* moest zijn benoeming onderwerpen aan de beslissing van *Frederik*, aartsbisschop van Keulen; deze bevestigde hem als abt in 1385. In Keulen ontving *Jan de Weent* de abtswijding uit handen van *Everard*, O.P. bisschop van Sebaste en broeder van *Frederik*. De *Weent* nam nu het bestuur der abdij in handen. Gedurende zijn lange regeering had hij veel te lijden van ridder *Arnold van Egmond*, heer van *IJsselstein*. Deze had *Albrecht van Beieren* in de hoeksche en kabeljauwsche twisten groote diensten bewezen en wist zich zoo straffeloosheid voor zijn vergrijpen tegen de abdij te verzekeren. *Jan de Weent* bevorderde de beoefening der letteren in de abdij; de catalogus der boeken noemt 19 werken, die door hem gekocht of geschreven zijn. Gebroken door het doorgestane leed, vroeg de grijze abt in 1404 zijn ontslag in Rome aan. Den 12den Augustus van dat jaar vierde hij te Egmond zijn gouden jubilee als monnik, den 11den December d.v. overleed hij. Zijn grafschrift, woordspelend op zijn naam, (die *Weent*) prijst tegelijkertijd zijn geduld in het lijden en zijn vertrouwen op God.

Zie: *Bijdr. v.h. Bisd. Haarlem XXI*, 230 vlg. en *Joh. a Leydis*, *Chronicon Egmondanum*, i.v.

Kleijntjens

[Weil, Fredericus of Friedrich Ragstadt van]

WEIL (*Fredericus of Friedrich Ragstadt van*), geboren in Duitschland 1648; 'van Weil' is waarschijnlijk zijn oorspronkelijke joodsche naam. Nadat hij in 1671 te Kleef tot het Christendom was overgegaan, werd hij predikant van een dorp in de republiek. Hij trachtte de messiaszending van Christus te bewijzen tegen de Joden, speciaal tegen *Lipmann von Münchhausen* in een latijnsch werkje, dat den hebreeuwischen titel *Jafé Maréh* draagt (Amsterdam 1671). Een hollandsche vertaling hiervan, die ook een verhaal over den zoogen. *Messias Sabbatai Tsewie* bevat, verscheen eveneens te Amsterdam (1683). Verder zagen van hem het licht:

Uytmundende liefde Jesu tot de zielen (Amst. 1678); *Van het genadenverbond* (Amst. 1683); twee homiletische verklaringen over Genesis XLIX en Malachi III

(den Haag 1684); *Noachs prophetie van de bekeringe der heydenen* (Amsterdam 1685); *J.N. Zions Konink voorgesteld bij het doopen eens Portugeschen Jood* (Leiden 1697). De rede door hem bij de doopplechtigheid van dezen, *Abraham Gabay Faro*, gehouden verscheen te Amsterdam (1688); *Borstweren des Geloofs* (Amsterdam 1689) en ten slotte nogmaals *J.N. Sions Koning* over Psalm II, 6 (Amst. 1688).

Zijn portret bestaat in prent door A. Vaillant, J. Veenhuysen en een onbekend kunstenaar.

Zie: *Jewish Encyclopaedia* X, 308 en *Cat. der veiling D. Henriques de castro Mzn.* (Amsterdam 1899) no. 1204.

Zwarts

[Wellen, Wilhelmus]

WELLEN (Wilhelmus), Karthuizer, geb. omstreeks 1500 en overleden 23 April 1573 in het klooster bij Gulik. Hij bekleedde eerst het ambt van vicarius van het karthuizerklooster Betlehem in Roermond. Vervolgens bestuurde hij deze chartreuse gedurende 12 jaar als prior. Wegens zijn hoogen leeftijd werd hij van dezen post ontheven. Hij was door voortdurende ziekte verhinderd om zijn cel nog te verlaten. Toen op 23 Juli 1572 Roermond werd ingenomen door de ordeloze troepen van den Prins van Oranje, richtten zij een bloedbad aan onder de kloosterlingen en geestelijkheid der stad (zie de art. Joachim van Tongerlo en Joannes Voeren). De plundersaars bereikten ook de cel van Willem Wellen, die verpleegd werd door zijn neef, pater *Leonardus van Luik*. Belust op buit, sommeerden zij den grijsaard om hun de verborgen schatten te wijzen en brachten hem een wonde toe in de borst. Zij vervolgden thans echter hun weg door het claustum, *Leonardus van Luik* onder tal van kwellingen met zich voerende. Willem Wellen bracht er het leven af, doch stierf het volgende jaar in het klooster Vogelsanck bij Gulik. Gedurende 50 jaren heeft hij het habijt van Sint Bruno gedragen. Hij was een man van bijzondere godsvrucht, door wiens voorbeeld meerdere personen, ook uit zijne familie, zich tot het karthuizerleven voelden aangetrokken. Vóór zijn prioraat is hij in het roermondsche klooster ook bibliothecaris geweest. Als zoodanig was hij den monniken van Keulen onvermoeid behulpzaam bij de uitgave der geschriften van *Dionysius den Karthuizer*.

Een andere *Willem Wellen* was monnik (diaken) in hetzelfde klooster en bekleedde er het ambt van procurator. Toen het bloeddorstige krijgsvolk het huis was binnengedrongen, bevond hij zich met nagenoeg de geheele communiteit in de kerk, waar zij rondom het altaar in gebed waren vereenigd. Onder hen bevond zich ook nog een ander familielid, nl. de diaken *Hendrik Wellen*. Deze jonge monnik werd het eerst door de woeste plundersaars uit den kring weggesleurd en toen hij op hun bedreiging niet wist te antwoorden, waar geld te vinden was, werd hij met een dolk neergestoken. Daarop was weldra de beurt aan Willem Wellen. Men sloeg hem met een slagzwaard op het hoofd, trok hem nog half levend uit de kerk en schoot hem op het voorplein dood. G. Hesse O.F.M. betoogde echter, dat deze monnik het slachtoffer is geweest der door *Havensius* aan den Karthuizer *Vincentius van Herck* toegeschreven spotprocessie en martelingen.

Het gebeente dezer beide vermoorde monniken werd met dat hunner medeslachtoffers aanvankelijk bewaard in de kerk der chartreuse, in wier gebouwen thans het groot-seminarie van het bisdom Roermond is gevestigd. Gedurende meer dan een eeuw hebben deze reliquieën zich te Swalmen bevonden, totdat zij in 1902 op haar oude plaats, die getuige is geweest van hun lijden, zijn teruggebracht. In 1911 werden zij achter glas geplaatst in den rechterzijmuur der kerk.

De *Historica relatio* van Havens (kol. 729) is de hoofdbron voor de gebeurtenissen, die in 1572 te Roermond zijn geschied. Dit werkje werd in 1608 zoowel te Keulen als in Gent gedrukt. In 1743 werd een herdruk uitgegeven, die echter geantedateerd is 1608. Het werd in 1649 door den gentschen Karthuizerprior M. U w e n s eenigszins vermeerderd in het Nederlandsch uitgegeven.

Zie: L. S u r i u s , *Commentarius brevis rerum in orbe gestarum, ab anno salutis MD usque in annum MDLXXIII* (Colon. 1579); A. H a v e n s i u s , *Historica relatio duodecim martyrum cartusianorum* (Colon. et Gand. 1608); H a v e n s i u s -U w e n s , *Historie van twelf Martelaers der Carthuysen ordre* (Roermond 1649); G. H e s s e O.F.M., *De martelaren van Roermond, een bronnenstudie in Limb. Jaarb. XVII* (1911); H a b e t s , *Gesch. bisd. Roermond* I, 66 vv., III, 714 vv.; l e V a s s e u r , *Ephemerides ordin. Cartus. I* (Monstrolii 1890) 560; K r o n e n b u r g , *Neerlands Heiligen in later eeuwen* I, 149 vv.; *De Nieuwe Koerier* van 15, 22, 25, 29 Juli en 5 Aug. 1922, artikelen bij de 350-jarige herdenking van hun marteldood door J.D.D. Keulers, P.J.M. van Gils, P. Albers S.J., A.F. van Beurden, W. G(oossens), e.a.; *Dionysii Cart. opera omnia* XLII (Tornaci 1913), 605.

Scholtens

[Wenchem, Wouter van]

WENCHEM (Wouter v a n), waarschijnlijk uit Brabant afkomstig en 1573 overl. te Windesheim. Van 1558 tot zijn dood is hij prior van genoemd klooster geweest, als zoodanig tevens prior-superior van de windesheimsche kloostervereeniging; de laatste, die deze dubbele waardigheid heeft mogen bekleeden. Want na hem werd de zetel van het superprioraat verlegd en kregen zijn opvolgers bovendien een anderen titel: dien van 'prior-generalis'.

Onder het bestuur van van Wenchem hebben zich bij de indertijd bloeiende kloostervereeniging van Windesheim (opgericht in 1395) spoedig teekenen van toenemenden achteruitgang vertoond. Vooreerst konden de jaarvergaderingen van het kapittel niet meer in het moederklooster worden gehouden, zoodat men bijv. in 1559 te Utrecht, in 1561 te Nuis (in het bisdom Keulen), in 1570 te Eindhoven bijeenkwam. Verder verdween het eene klooster na het andere: Ruggen bij Brielle en Eemstein nabij Dordrecht werden in 1572 door de Watergeuzen verwoest, Nieuwlicht in de buurt van Hoorn werd in 1573 afgebroken. Ingevolge de oprichting van nieuwe bisdommen door paus Paulus IV werden ook de goederen van verschillende, meest rijke windesheimsche conventen daaraan toegewezen. Tal van Windesheimers vonden op den duur bij het Katholicisme geen bevrediging: zij gingen over tot het Protestantisme. In 1573 toen Marcellus van Lent, prior van Mariënhof te Amersfoort, als hoofd der windesheimsche kloostervereeniging optrad, nam het generaal kapittel, hetzij onder zijn praesidium of nog onder dat van zijn voorganger, het besluit de vereeniging te reorganiseeren en zoo mogelijk weer tot bloei te brengen. Door den stroom des tijds en den loop der gebeurtenissen zijn echter

de reorganisatieplannen grootendeels onuitgevoerd gebleven.

Zie: J.C. van Slee, *De kloostervereeniging van Windesheim* (Leid. 1874), 112-114; J.G.R. Acquoy, *Het klooster te Windesheim en zijn invloed II* (Utr. 1876), 150-156; III (Utr. 1880), 318.

Brinkerink

[Wesel, Roemer of Romanus van]

WESEL (Roemer of Romanus van), oudste zoon van Dominicus Boot van Wesel en Anna Roemer Visschersdochter (V, 1031), geb. 27 Febr. 1625 te Alkmaar, leefde nog in 1693. Hij was advocaat in den Haag en hollandsch en latijnsch dichter, in Huygens' laatste levensjaren zeer met hem bevriend. Hij trouwde 1655 te Delft met Maria van Nerven. Zij hadden vier dochters en een zoon Lambertus Dominicus. Met zijn jongeren broeder Johannes wordt Roemer door zijn katholiek geworden moeder naar Brussel gebracht ter opvoeding in het College der Jezuïeten. In 1642 schrijft Barlaeus hierover aan Puteanus. Mei 1646 worden beide broeders te Leiden als student ingeschreven: Roemer, 21 jaar, in de rechten, Johannes, 20 jaar, in de filosofie. Hun ouders gaan daar ook wonen. Anna Roemers heeft haar beide zonen in een aandoenlijk gedicht aanbevolen bij den rector Ewaldus Schrevelius (Beets, *Gedichten van A. Roemers*, II, 310). Johannes sterft te Leiden in 1647. Roemer vestigt zich als advocaat in den Haag en 'leverde proeven van dichtvermogen niet zoozeer, als van dichtlust' (Beets, t.a.p. 313). Hij onderteekeet steeds met 'Romane'. *De Bloemkrans van Verscheiden gedichten*, 1659, bevat van hem drie gedichten: *Request aan den Maagden-raad, bij het promotiemaal van Th. van Heussen* (4 Mei 1648); *Op de lijdende Christus, Treur-spiel vertoont te Londen* 9 Febr. 1649 (Latijn en Hollandsch); *Geestelijke bedenkinge op het springen van het kruithuis te Delft*, 12 Octob. 1654. Verder staan min of meer beteekenende latijnsche en hollandsche versjes in *Dietsche Warande* VII, 493, X, 374-375, en N. Reeks I, 594-595. Ook in *Verslag van een onderzoek in Engelsche bibliotheken* (1910), door G. Kalf, blz. 55. Huygens schonk Roemer in Jan. 1682 zijn 'Corenbloemen' met een latijnsch gedicht (*Gedichten d. Worp*, VIII, 277) en critiseert schertsend Roemers verzen in 1681 (aldaar VIII, 256 en 263). Ook maakt hij 20 Maart 1682 een latijnsch vers voor een uitgave, die Roemer wilde bewerken van de *Sinne- en Minnepoppen* van zijn grootvader met latijnsche versjes van hemzelf, doch die hij niet tot stand bracht (*Worp*, *Gedichten v. Huygens* VIII, 288). Roemer had ook het voornemen om de gedichten van zijn moeder en van Tesselschade met de zijne uit te geven, doch zonder gevolg. Andere gedichten van Roemer of van Huygens op hem zie bij *Worp*, *Gedichten van Huygens* VIII, 263, 275-276 en 280-287. In dit laatste trachtte Huygens in 272 verzen Roemer te overtuigen van de waarde van het protestantsche geloof. Het is een aardig, gemoedelijk gedicht van Maart 1682.

Roemers' zoon, Lambertus Dominicus, was militair en heeft ook een paar dichtbundels uitgegeven: *De Lagchende Apollo* (Amst. 1669) en *De open winkel der Zanggodinnen* (Zalt-Bommel). Hij was in zeedienst, doch heeft zich niet goed gedragen, zoodat hij in 1686 te Alkmaar in het tuchthuis, wellicht in gijzeling, werd opgesloten. In een samenkomst van den vader met burgemeesteren verbindt deze zich aan zijn zoon een legaat uit te keeren groot f 400 en jaarlijks 100 Rijksdaalders. Daarna wordt hij vrijgelaten, nadat zijn schulden betaald zijn. Huygens heeft in 1682 een paar maal gedichtjes voor Roemer opgesteld, waarin aan den Prins gevraagd werd, dat zijn zoon tot vendrich

bevorderd zou mogen worden, wat met ongeduld door Roemer verlangd werd (*Gedichten* VIII, 277).

Zie: *Oud-Holland* 1898, bl. 64; N. B e e t s , *De Gedichten van Anna Roemers* II, 310-313; J.F.M. S t e r c k , *Oorkonden over Vondel en zijn kring* (Bussum 1913), bl. 146-147; J.A. W o r p , *De Gedichten van C. Huygens* VIII, t.a.p.; J.A. W o r p , *De Briefwisseling van C. Huygens* VI, 441, 455, 460; J o a n d e H a e s , *Het leven v.G. Brandt* ('s Gravenh. 1740) bl. 194.

Sterck

[Wichman]

WICHMAN, graaf van Hamaland, erfgenaam der heerschappij in Saksen en Friesland van Eberhard en Meginhard, midden 10de eeuw, waarschijnlijk kleinzoon van den laatste, zoon van Gerbert of Gerberch (zie dit deel kol. 576). Hij bestuurde 'magnam partem Germaniae et maxime circa littora oceani imperia', waarschijnlijk van het Gooi en de friesche kust tot in Drente, Salland en Hamaland. Hij stichtte de abdij Elten (963), was gehuwd met L i u d g a r d i s van Vlaanderen en liet na den dood van een gelijknamigen jongen zoon twee dochters na: L i u d g a r d i s , abdis van Elten (gest. omstr. 990) en Adela (zie kol. 9). Hij leefde nog in 973.

Vgl. over hem: P i j n a c k e r H o r d i j k in H u l s h o f's uitgave van *Alpertus* XXXII; S l o e t , *Oorkdbk. van Gelre* I, 98; W a i t z , *Ueber den Grafen W. von Hamaland* achter D ö n n i g e s , *Kaiser Otto I*, 219.

Blok

[Wichman]

WICHMAN, graaf in westelijk Saksenland, zoon van een saksischen graaf Egbert en erfgenaam van diens aanzienlijke bezittingen op den rechter Rijnsoever, die hij omstreeks 1000 bezat. Hij twistte lange jaren met Balderik (zie kol. 67) en Adela (zie kol. 9), en had met hen een lange veete, in welke hij Oct. 1016 in zijn kasteel Uplade werd vermoord. Met zijn vermoedelijk spoedig gestorven zoon eindigt zijn geslacht.

Vgl. over hem: A l p e r t u s , *De diversitate temporum* uitg. P i j n a c k e r H o r d i j k en later H u l s h o f , passim; S l o e t , *Oorkbk. van Gelre* I, 141.

Blok

[Winkler, Tiberius Cornelius]

WINKLER (Tiberius Cornelius), geb. 28 Mei 1822 te Leeuwarden, overleden te Haarlem 18 Juli 1897. Aanvankelijk in den handel werkzaam, vestigde hij zich in 1850 te Haarlem, om aldaar aan de toenmalige klinische school het diploma van genees-, heel- en verloskundige te verwerven (1852). Na zijn studiën woonde hij aanvankelijk in Nieuwediep, in 1856 wederom te Haarlem, alwaar hij in 1864 prof. J.G.S. van Breda als conservator van het geologisch-palaeontologisch kabinet van Teyler opvolgde, welke betrekking hij tot zijn dood bekleedde. Naast de hollandsche bewerking van tal van meer of minder populaire werken en werkjes over plant-, dieren aardkunde, gaf hij in 1860 een door de Haarlemsche Maatschappij van Wetenschappen met goud bekroonde verhandeling uit, getiteld: *Description de quelques nouvelles espèces de poissons fossiles du calcaire d'eau douce d'Oeningen*, in 1862 gevolgd door zijn *Description de quelques nouvelles espèces de poissons fossiles du calcaire lithographiques de Solnhofen*. Beide verhandelingen

berusten op een nauwkeurig onderzoek van de fossiele vischoverblijfselen, aanwezig in de schitterende collecties van Teyler's Museum te Haarlem. Deze verzamelingen werden door hem uitvoerig gecatalogiseerd, welke catalogus, betrekking hebbende op de fossiele voorwerpen, in de jaren 1863-66 verscheen, terwijl in 1868, 1876, 1878, 1881 en 1896 supplementen daarop door hem werden uitgegeven. De mineralen en gesteenten, te Haarlem aanwezig, werden door hem gecatalogiseerd in 1889; een supplement daarop verscheen in 1896.

Door dezen arbeid, die na Winklers overlijden

helaas nimmer is voortgezet, verkreeg dit museum en met hem zijn conservator een groote bekendheid; vele waren de bezoeken, die buitenlandsche corypheeën op palaeontologisch gebied aan Haarlem brachten en talrijk waren de eerbewijzen, Winkler ten deel gevallen. Onder deze was het doctoraat honoris causa in de wis- en natuurkunde der Groningsche Universiteit (1864) zeker wel het voornaamste.

Naast de hierboven genoemde catalogi en de twee verhandelingen op het gebied der fossiele ichthyologie, beschreef hij in 1869 de fossiele schildpadden en gaf hij van 1873-80 nog een tal verhandelingen uit, alle opgenomen in de *Archives du Musée Teyler*, en voor het meerendeel betrekking hebbende op fossiele visschen.

De eer, welke men Winkler bij zijn verscheiden gaf, namelijk de eerste voorvechter geweest te zijn van Darwin's ontwikkelingsleer hier te lande, komt echter niet hem, maar H. Hartogh Heys van Zouteveen (zie deel II, kol. 545) toe.

Een biografie met portret en lijst zijner geschriften verscheen in het *Album der Natuur* 1898, blz. 321-329.

van Baren

[Wulfingh, Karel Mathias Antonius Leonardus]

WULFINGH (Karel Mathias Antonius Leonardus), R.-K. priester en lid van de Congregatie der Redemptoristen, geboren te 's Hertogenbosch 7 Jan. 1838, overl. te Amsterdam in het klooster zijner orde 7 April 1898. Hij was een begaafd kanselredenaar en schrijver op ascetisch en apologetisch gebied, vooral over den Syllabus van paus Pius IX. Ook was hij de oprichter der S. Alphonsus-vereeniging voor ontwikkelde leeken te Amsterdam.

Jansen

[Wulfingh, Wilhelmus Antonius Ferdinandus]

WULFINGH (Wilhelmus Antonius Ferdinandus), versierd met den eere naam van 'Vader der melaatschen', werd 30 Mei 1839 te 's Hertogenbosch geboren, overl. 5 Apr. 1906. Na voltooiing zijner lagere studies was hij geruimen tijd op het kantoor zijns vaders behulpzaam. Eerst 15 Oct. 1862 werd hij in de Congregatie des Allerheiligsten Verlossers opgenomen. 1 October 1867 werd hij te Wittem priester gewijd. Nu gaf hij zich aan het missiewerk. Weldra echter werd hij belast met de oprichting van het klein-seminarie der Redemptoristen te Roermond. Later werden hem nog andere gewichtige bedieningen in zijne Congregatie opgedragen. Den 6den Juli 1889 volgde zijn benoeming tot titulair-bisschop van Cambysopolis en vicarius apostolicus van Suriname. In deze hoedanigheid heeft hij zijn naam bekend gemaakt door de oprichting van de St. Gerardus-Majella-Stichting voor de surinaamsche melaatschen, en van het 'Hofbauer-Liefdewerk'. Hij stierf op zee, aan boord van het stoomschip 'Prins Willem IV' op de terugreis van Amsterdam naar Paramaribo.

Een groot portret in olieverf bevindt zich in het Klein-Seminarie der Redemptoristen te Roermond.

Zie over hem: *Levensschets van Z.D.H. Mgr. W.A.F. Wulfingh* (Roermond 1906); in het tijdschrift *Het Missiewerk* Jg. I. (1919-1920 bl. 189-194) een artikel over hem van J.L. Jansen.

van Grinsven

[Wybrantsz., Egbert]

WYBRANTSZ. (Egbert), geb. in Friesland, zoon van Eelke, data van geb. en overl. onbekend. Hij wordt ook genoemd Egbert van Leeuwarden en was de broeder van Jurrien, die volgt. Wybrandtsz woonde in Amsterdam, ontkwam 21 Juli 1568 aan de nederlaag bij Jemmingen en was in voorjaar 1569 een der eerste Watergeuzen, die van den Prins van Oranje een kaperbrief ontvingen. 18 Mei 1569 wordt hij verbannen. Einde Oct. 1570 wordt hij door Basius tot kapitein benoemd; einde Nov. 1570 stroopt hij

langs de friesche kust en plundert 27 Nov. 1570 Workum. Einde Nov. 1570 ligt hij bij Norden voor anker; begin Dec. 1570 wordt zijn schip door de Oostfriezen in beslag genomen. Nadat het schip werd vrij gegeven, zeilde hij einde Dec. 1570 naar la Rochelle en liet daar een engelsche kits uitrusten. Mrt. 1571 wordt hij vermeld bij de kapiteins der Watergeuzen; 3 Juni 1572 wordt hij weer verbannen. Daarna wordt zijn naam niet meer vermeld.

Zie: van Vloten, *Nederl. Volksopst.* (1858) I, 144, 162, 163, 325; Wagenaar, VI, 308; Marcus, *Sententiën*, 245; Franz, *Ostfriesland und die Nederl.*, 178; Altmeyer, *Gueux de Mer*, 56, 80; *Konst- en Letterbode*, 1840, II, 184; ter Gouw, *Gesch. van Amsterdam* VI, 321; Andreae, *De Friesche Watergeuzen in Vrije Fries*, 3e Reeks, V, 83; Hagedorn, *Ostfriesl. Handel*, 274. 291.

Vogels

[Wybrantsz., Jurrien]

WYBRANTSZ. (Jurrien), geb. in Friesland, zoon van Eelke, data van geb. en overl. onbekend, broeder van den voorgaande. Wybrantsz.

woonde in Amsterdam, ontkwam 21 Juli 1568 aan de nederlaag bij Jemmingen en was in voorjaar 1569 een der eerste Watergeuzen, die van den Prins van Oranje een kaperbrief ontvingen. Najaar 1570 is hij in Engeland; einde Oct. 1570 wordt hij door Basius opnieuw tot kapitein aangesteld en rust op eigen kosten een schip uit. Nov. 1570 woont hij in Norden; begin Dec. 1570 wordt zijn schip door de Oostfriezen in beslag genomen; einde Dec. 1570 is hij in la Rochelle, waar hij een schip uitrust. Mrt. 1571 wordt hij vermeld onder de kapiteins der Watergeuzen. In Juni 1571 neemt hij op de Noordzee een schip uit Emden en brengt het naar Dover. 3 Juni 1572 wordt hij verbannen; verder wordt zijn naam niet meer vermeld.

Zie: van Vloten, *Nederl. Volksopst.* (1858) I, 144, 165, 325; Wagenaar, VI, 308; Marcus, *Sententiën*, 245; Franz, *Ostfriesland und die Nederl.*, 178; *Konst- en Letterbode*, 1840, II, 184; ter Gouw, *Gesch. van Amsterdam* VI, 321; Andreae, *De Friesche Watergeuzen in Vrije Fries*, 3e Reeks, V, 83; Hagedorn, *Ostfriesl. Handel*, 274, 296.

Vogels

Z.

[Zelis, Henri Nicolas]

ZELIS (Henri Nicolas), geboren te Maastricht 26 April 1793, overl. te Echt 24 April 1822, zoon van Nicolas en Maria Gertrudis Daenen. Hij nam dienst als vrijwilliger in het fransche leger 1 Nov. 1812, werd korporaal 1813, fourier Juli 1813, sergeant 1814 en ging 15 Aug. 1814 met paspoort naar huis. Hij trad 23 Aug. 1815 in nederl. dienst als 2e luitenant-kwartiermeester bij het 46e bat. nationale milite en was 1819 bij het 2e bat. der 11e afd.; 18 Aug. 1820 werd hij aangesteld tot 1en luitenant bij het 3e bat. veldartillerie. In 1813 maakte hij deel uit van de 'Grote Armee' en werd 16 Oct. 1813 in den slag bij Leipzig gewond en 1814 geblokkeerd in Mainz. Bij de revue der troepen te Atrecht 8 Aug. 1814 werd hij gedecoreerd door den graaf van Artois (later Charles X), die van hem getuigde: 'c'est un sujet précieux pour son pays. Il a toujours mérité l'estime de ses chefs et celle de tous ses camarades. L'affection et l'estime tout particulière que je porte à ce jeune et estimable militaire pour ses bonnes moeurs, probité et bonne conduite.... et pour le sangfroid et la bravoure qu'il avait toujours au feu' etc.

Een portret berust bij de familie te Maastricht.

Zijn zoon, Jan Baptist, uit zijn huwelijk met Anna Maria Smeets uit Echt, geb. te Maastricht 25 Febr. 1821 en overl. te Echt 15 Januari 1899, was zeer bekend als ingenieurdirecteur der Noord-Brab. Duitsche spoorwegmij (Boxtel - Wesel).

Bewerkt naar militaire bewijzen en papieren bij de familie berustend.

Flament

[Zierikzee, Cornelius Henrici of Hendriks van]

ZIERIKZEE (Cornelius Henrici of Hendriks van), magister, priester, was 1484/85 tot 1493/94 pastoor van het begijnhof te Middelburg. Reeds vóór dien tijd verbleef hij in deze stad. 7 April 1473 vindt men Mr. Cornelis van Zierikzee, kanunnik van St. Pieter, aangesteld met bepaalde instructie als bewaarder van huis, kapel en hof der heeren van de Deutsche Orde te Middelburg (*Archief Zeeland*, 1904, 109). In het begijnhof te Zierikzee had hij ook eene vicarij, want deze was 1493/94 vacant

en werd vergeven wegens den dood van magister Cornelius Henrici. In hetzelfde jaar was ook om dezelfde reden het pastoraat van het begijnhof te Middelburg vacant. De kapelanie van Koudekerke op Schouwen, die eerst 1493/94 was vergeven aan magister Cornelius Henrici, was ook spoedig voorzien van een anderen vicaris.

Zie: Grijpink, *Register op de altaren, parochiën enz.* I, Wallacr. 88, 89, Scaldia, 50, 95.

Fruytier

[Zierikzee, Wisso Nicolai of Nicolaaszoon van]

ZIERIKZEE (Wisso Nicolai of Nicolaaszoon van), kanunnik van den Dom te Utrecht, besliste te zijnen huize te Utrecht 1407 als scheidsrechter in de geschillen over tienden, ontstaan tusschen het kapittel Sint Pieter en de abdij van Berne. Wisso van Zierikzee was officiaal van den Domproost of aartsdiaken. Zijn naam komt voor op de rekeningen van 1409-19.

Zie: Grijpink, *Register op de parochiën enz.* I, blz. X; *Archief Utrecht XVIII*, 158-160.

Fruytier

[Zomerzee, Pieter of Petrus Adriani]

ZOMERZEE (Pieter of Petrus Adriani), magister, kanunnik van Onze Lieve Vrouwekerk te Veere, legde 1504 een beëdigde verklaring af voor het kapittel aangaande zekere vermaking aan de tafel van den H. Geest of aan de armen (*Bijdr. bisdom Haarlem XXV*, 433). 1520/21 verkreeg Petr. Adriani, priester, de kapelanie van O.L. Vrouwenaltaar in Emelisse, krachtens het aan hem vervallen recht. Dit werd echter betwist; eerst 1522/23 werd hierin ten voordeele van Petrus Adriani de Zomerzee uitspraak gedaan.

Zie: Grijpink, *Register op de parochiën I*, Wal. 28.

Fruytier

[Zuderman, André]

ZUDERMAN (André) of *S u d e r m a n*, de *D o r d m u n d*, studeerde te Bologna 1364, komt voor als kanunnik van Metz 1367 en van de St. Servaaskerk te Maastricht 24 October 1386.

Hij was executeur van het testament van den deken van Aken, Godefridus de Pomerio, overl. 1398. 1409 trad hij op als scheidsrechter voor Henricus de Relingen in de geschillen, die deze

had met de stad St. Truyen. Hij overleed begin 1419. Tot zijne bloedverwanten behoorde zeker de duitsche koopman Henricus Zuderman van Dortmund, die Onser Vrouwen Convent te Antwerpen stichtte, 1343, en ook wel Henricus Suderman de Dortmund, secretaris van den aartsbisschop van Keulen, kanunnik van Luik, aartsdiaken van Famenne, 1345-1375 (de Theux, *Le Chapitre de St. Lambert* II, 93).

Zie: Doppler, *Nécrologe confrérie de schapelains de St. Servais à Maestricht*; Mertens en Torf, *Gesch. v. Antw.* III, 555; Diercxens *Antv. Christo nascens et crescens* II, 90-91; Knod, *Deutsche studenten in Bologna* (1899) 566, 694.

Fruytier

[Zwaardemaker, Dirk]

ZWAARDEMAKER (Dirk), geb. te Zaandam 18 Juni 1791, overl. aldaar 11 Mrt. 1839, zoon van Jan en Aagtje Windelberg (getr. 18 Juli 1790). Hij was een voorspoedig leerling van den bekenden kostschoolhouder J.H. Nieuw-

veen, terwijl hij voor zijne geestelijke ontwikkeling ook veel te danken had aan den lateren hoogleeraar S. Muller, toen nog leeraar bij de doopsgezinde gemeente Zaandam-Oost. Sinds 1816 oefende hij met zijn broeder Hendrik handel uit in granen; samen dreven zij ook eene pelderj. Hij was 14 Juli 1813 gehuwd met Neeltje Vis, die hem met hun kinderen Agtje, Jan en Dirk Hendrik zou overleven. Hij was sinds 1833 bestuurder der Alg. Doopsg. Societeit, sinds 1838 vice-president van de vergadering der bestuurderen en heeft in dat ambt voor zijn kerkgenootschap veel gedaan. Men heeft van hem, behalve onuitgegeven gedichten, als *De invloed van het Christendom op het lot der vrouwen*, *Eene uitboezeming op Jan van Speyk*, in druk: *Dichtproeven* (z.p. en j.), alleen gedrukt voor naastbestaanden en vrienden).

Zie: S. Blaupot ten Cate, *Herinneringen vóór* genoemden bundel.

L. Knappert